ALPHONSI TOSTATI HISPANI EPISCOPI ABVLENSIS

PHILOSOPHI THEOLOGI,

Ac Pontificij Iuris, Cæſareique conſultiſſimi, necnon linguæ Græcæ, & Hebraicæ peritiſſimi

Commentaria in Primam Partem Exodi.

ANTEQVAM IMPRIMERENTVR CORRECTA, DVM EXCVDERENTVR diligenter reuiſa, ac demum impreſſa a quamplurimis erroribus expurgata.

Addito Quadruplici Indice copioſiſſimo, fideliſſimoq;

PER R. P. F. PAVLINVM BERTI LVCENSEM ORD. EREMIT.

S. Auguſt. Congregat. Lombardiæ Sacræ Theologiæ Lectorem, & S. Iacobi Florentiæ Priorem.

Ad COSMVM II. Magnum Hetruriæ Ducem IV.

B A
B.FONS.AR.

VENETIIS, M DC XV.

De Licentia, Superiorum, & cum Priuilegijs.

REVEREN. D. DOMINI ALPHONSI TOSTATI DE MADRIGAL HISPANI EPISCOPI ABVLENSIS,

SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORIS, IVRIS vtriuſque licentiati, ac olim Collegij S. Bartholomæi Salmanticæ collegialis, eiuſdemque Ciuitatis Cathedralis Scholaſtici præclara.

IN EXODVM COMMENTARIA.

De continuatione libri huius ad Geneſim.

TOTVS LIBER MOYSIS, quem Grecè Pentateuchum dicimus, Hebraicè Humas, ideſt quinarius appellatur, continet ſecundum Hebræos quinque diſtinctiones principales, & quinquaginta tres minores, quas vulgato nomine Ceder vocant. Finita ergo prima diſtinctione, quæ Hebraicè Bereſith dicebatur, incipit ſecũda, quam ipſi eodem idiomate Veelleſemoth vocant, Græcè autem Exodus, Latinè verò exitus nuncupatur. Et quia vt ſuperiore libro præmonſtratum reor, ſacra ſcriptura duo opera principaliter continet, creationis, ſ. & redemptionis: de primo opere legislator in præcedentis libri exordio, quantum decuit, prælibauit: in cęteris, quæ conſecutionis ordine ſubnectuntur ſecundum opus, quod valde longum, atq; in varias formas diffuſum eſt, inchoauit. Et quia opus redemptionis ad Meſſiam, i. Chriſtum Deum hominem pertinet: omnes libri ad ipſum, velut ad quendam verticem inclinari, in ipſo quaſi in quodam ſolidiſſimo cardine deuoluuntur. Hunc autem quidam veniſſe denunciant eius mirifica opera enarrantes, in quo totius noui teſtamenti librorum canonicus ordo verſatur. Cæterorum autem quidam eum futurum prænunciant, ſecundum temporũ differentias, in quo genere totam propheticam ſeriem collocamus. Alij autem ad eum ſuſcipiendum diſponunt rectis moribus imbuendo: quia ſolis purgatis animis Deus fide, & ſpe colitur atque charitate ſuſcipitur. Ad quam ſeriem ſapientiales, & cæteri in hunc modum pertinere noſcuntur, Cum quibus, & legales primam obtinere poſitionem per ſe liquet. Qui autem reſidui de tota ſerie ſunt, Meſſiæ lineam à rerũ exordio principaliter contexentes in ipſum vſq; deueniunt. Ad quos præcedens liber, quem Geneſim Græco nomine appellamus, pertinere perſpicuum eſt. In ipſo n. à naſcentis mundi prima origine temporum ſcribuntur hiſtoriæ, Patriarcharum ordo, lineaque contexitur: in eo etiam promiſſus Meſſias ſæpe deſcribitur, ad quem

Sacra Scriptura duo opera principaliter continet.

Libri legales, ſapientiales, & hiſtoriales.

A tota librorum congeriem pertinere, atque circũflecti adnotauimus. In illo etiam antiquorum, à quibus Dei populus exordium ſumpſit, geſta narrata ſunt. Hic autem quodam magno articulo interpoſito à Moyſe legiſero, Hebręorumque duce, qui robuſtioris, electique populi fuit quodam præſidium, relicta hiſtoria quaſi de nouo reſumitur. Et quia ſuperiori libro coadunauit B Hebræam plebem legis ſuſceptiuam, hic conſequenter ſubnectit eorum legem directiuam. Et ſicut in præcedenti naſcentis mundi diſpoſitiones, factaq; dicuntur: ità in hoc renaſcentis Dei populi exordia continentur. Et cum principaliter in hoc lex directiua intendatur: linealis tamen, atque conſecutiua temporum hiſtoria nõ omittitur. Eſt enim iſte liber ſicut, & præcedens C geſtorum cronographus, cum ipſa lege ſeriatim facta, & euentus continens Hebræorũ. Nec quiſquam exiſtimet, quod iſte liber ex alia parte caput ſortitus multam temporum hiſtoriam prætermittat, quoniam præcedens in morte Ioſeph finem accepit, iſte autem a morte fratrum ſuorum aſſumpſit initia. Inter quæ ſatis breuem tẽporis curſum nullamque rem commemoratione digniſſimam intercidiſſe rationi ſatis conſentaneum eſt. D Et velut ſuperiore libro cum generationem Adæ per Cain deſignaſſet ad eandem per Seth reliquum filium adnotandã deueniens articulum interpoſuit, quaſi ad aliam pertineat narrationem: nõ ſecus hic antiquorum ſerie terminata. cum nouus populi Dei ſtatus recenſeri deberet, articulus, magnaque diuiſio interpoſita eſt. Totus autem iſte liber à Moyſe legiſero E exordia auſpicatur, cuius natiuitatem in ſecundo deſcribit capite. Iſtud autem infra cap. non aliorum temporum diſtinctiuam continet hiſtoriam, ſed eiuſdem ordiendæ hiſtoriæ quandam præponit procemialem narrationem. Huius autem libri continentia à Moyſis natiuitate exordia ſumens, duram Hebræorum ſeruitutem ſub ingratis Aegyptijs narrat, eorumq; clamorem deinde Deum Ægyptios multipliciter punientem, & ſpoliata Ægypto Hebræiſque tranſdu-

Huius libro contentia.

Continentia libr. Exod.

ctis Ægyptios rubri maris fluctibus depreſſiſſe. F poſt hæc deficientibus cibis manna pluit, aquarum abundantiam inueniunt, & Amalechitarũ gente grauiſſima ſuperata, legem, cęremoniaſque ſuſcipiunt. Ad extremum confirmato fædere, tabuliſque legalibus ſuſceptis, ac fractis, pactique violatoribus enecatis, in tabernaculi, & variæ ſuppellectilis fabricam totus libri ordo concluditur. His enim veluti quibuſdam introductorijs ad libri exordia coaptatis, ipſam libri narrationem aggredi oportet: prius tamen incidentales annotationis temporum, vt intentionis G noſtrę ab exordio fuit, breuiſſimè, velut punctatim apponemus.

De regibus, qui erant apud gentiles, quando Iacob, Ioſeph in Aegypto mortui ſunt: & de Hiſtoria Apocripha Aſeneth vxoris Ioſeph.

Quæſt. 1. Temporũ incidentales annotationes. Apis quõ in Aegyptum factus eſt Deus.

Tempore, quo Iacob in Aegypto mortuus eſt Apis rex Argiuorum, qui ex Græcia nauibus in Aegyptum transfretauerat, mortuus eſt: quem Ægyptij Deorum maximum fecerunt Serapin nuncupantes, cuius filius Argus ſucceſſit in regnum: ex cuius nomine Argi, ſiue Argiui quidã populi Græciæ in Achaia nuncupati ſunt: ante H enim nec locus, nec gens hoc nomine cenſebantur. Apud Sicyonios regnabat tunc Erato, apud Aſſyrios Baleus. Argus quoque poſt mortem Deus haberi cœpit, templo, & ſacrificijs honoratus, qui honor pauloante cuidam ignoto, & Plebeio viro delatus eſt, quia boues ad aratrum primum iunxit, de quibus Aug. de Ciuit. Dei lib. 18. cap. 6. Deinde apud Aſſyrios Amito rege duodecimo regnante, & Pleneo Sicyoniorũ rege decimoprimo, apud Argiuos manente Argo, Ioſeph mortuus eſt, de quo Auguſt. de Ciuit. I Dei, lib. 18. cap. 7. Et Hiſtoria Aſenech, quæ vt Apocriphum quid iudicatur, ſaltem aliquid ad ſolatium interſeram. Cũ vidiſſet filius Pharaonis Aſenech in domo patris ſui, exarſit in pulchritudinem eius, & locutus fuit ad Simeonem, & Leui, vt interficerent Ioſeph, & ipſe ſuſciperet in vxorem Aſenech, eiſque magnam auri mollem tribueret, qui non intenderunt ad ſermones eius, Cœpitque filius Pharaonis Ioſeph, apud fratres ſuos Dan, & Gad filios ancillarum dicens, ſe audiuiſſe à Ioſeph, quod poſt mortem K Iacob interficeret eos, nè eſſent participes hæreditatis paternæ, cum filijs liberarum, ſuaſit etiã, vt occiderent Pharaonem patrem ſuum, quia valde diligebat Ioſeph. Cumque illi vellent interficere inſidioſè Pharaonem comitantes filiũ eius, prohibiti ſunt à cuſtodibus, qui retulerunt Pharaonem languere, & interdixiſſe, nè quis ad eum intraret, etiam filius eius. Tunc aſſumptis quinquaginta viris filius regis ſtetit cum Dan, & Gad in loco inſidiarum, per quem Ioſeph, & Aſenech tranſitum facere debebant. Ibat autem Aſenech, cum ſexcentis viris, qui omnes excepto vno ab inſidijs trucidati ſunt, qui fugit ad Simeonem, & Leui. Aſenech autem fugit in curru ſuo comitante Beniamin. Simeon, & Leui aſſumpta copia armatorũ perſecuti ſunt inſidias, & plurimos de inſidiantibus trucidarunt. Dan vero, & Gad latuerunt inter frutecta. Poſt hæc cum Aſenech ſedens in curru, cum Beniamin filium Pharaonis ad ſe venientem videret, arripiens lapidem percuſſit eum in tempore dextro in terram vſque deijciens, Beniamin autem videns Simeonem, & Leui cõfortatus eſt, qui perquirebant fratres ſuos Dan, & Gad, vt eos occiderent, eorumque iram emolliuit. Illi autem leuantes filium Pharaonis à terra lauerũt vulnus ligantes illud, duxeruntque ad patrem ſuum geſtorum cauſam, & ordinem enarrantes. Pharao autem gratias egit, quod non interfeciſſent eum tertio autem die ex vulnere mortuus eſt; pater verò eius Pharao non poſt multum dolore filij diem clauſit extremum.

Argi ſiue Argiui populi vnde dicti ſint Auguſt.

Plebeius vir, quia primo boues ad aratrum iunxit, vt Deus adoratus eſt.

Aſenech Hiſtoria Apocripha.

De teſtamentis duodecim Patriarcharum filiorum Iacob; & quomodo quilibet filios ſuos moriens benedixerit, atque admonerit.

Quædam autem duodecim Patriarcharum filiorum Iacob in Græcis voluminibus reperiũtur, quæ hic placuit adnotare, quia quandam futuri temporis continent prophetiam. Ruben ait poſteris ſuis. Quis noſcet legem Dei, & diuidet iudicium, & ſacrificia pro omni Iſrael, vſque ad conſummationem temporum principis ſacerdotum Chriſti, quem dominus dixit, quia in eo elegit dominus regnare ſuper omnes populos adorare ſemen ipſius, quoniam pro nobis morietur bellis viſibilibus, & inuiſibilibus, & erit in nobis rex ſæculorum. Teſtamentum Simeon, Dominus Deus magnus Iſrael apparebit in terra, vt homo, & ſaluabitur in ipſo Adam, tunc dabuntur omnes ſpiritus erroris in conculcationẽ & homines regnabunt ſuper pernicioſos ſpiritus, tunc reſurgam in lætitia, & benedicam altiſſimum in mirabilibus ipſius, quoniam Deus corpus aſſumens, & comedens cum hominibus ſaluabit homines. Et nunc filioli obedite Leui, & in Iuda letabimini, & non efferamini ſuper duas tribus has, quoniam ex ipſis orietur vobis ſalutare Dei. Suſcitabit enim Deus ex Leui, vt principem ſacerdotum, ex Iuda, vt regem Deũ, & hominem, iſte ſaluabit omnes gentes, & gentem Iſrael. Teſtamentum Leui, Agnoſcite, quia faciet dominus iudicium ſuper filios hominum, quoniam petris ſciſſis, & ſole extincto, & aquis ſiccatis, & igne timente, & omni creatura turbata, inuiſibiliuſque ſpiritibus liquefactis, inferno ſpoliato, In paſſione altiſſimi homines nõ credentes permanebunt in iniuſtitijs, & ob hoc digni punitione iudicabuntur. Et nunc cognoui filij à ſcriptura Henoch, quoniam in fine impiè agetis, in Deum manum imponentes: & cõfun-

Teſtamẽtũ Rubẽ.

Teſtamẽtũ Simeõ.

Teſtamẽtũ Leui.

dentur

dentur in vobis fratres veſtri,& in omnibus gentibus fiet illuſio. Etenim pater noſter Iſrael mūdus erit ab impietate ſacerdotum,qui imponent manus in Saluatorem mundi: quid facient omnes gentes, ſi vos tenebreſcatis in impietate, & inducatis maledictionem ſuper genus veſtrum, pro quibus lumen mundi datum eſt in vobis ad illuminationem omnis hominis? Hunc volentes occidere contraria mandata docebitis Dei iuſtificationibus. Cognoui in librum Henoch, quod per ſeptuaginta hebdomadas errabitis in ſacerdotio,ſacrificia polluetis: legē exterminabitis,& contemnetis ſermones Prophetarum in peruerſitate perſequemini viros iuſtos, & pios odio habebitis. Sanum ſermonem abominabimini,& erroneum appellabitis, & in fine,vt extimaſtis occidetis eum, neſciētes ipſius reſurrectionem, innocentem ſanguinem in malitia ſuper capita recepturi. Propter ipſum erūt ſancta veſtra deſtructa vſque ad pauimentum, atque prophanata:& non erit locus veſter mundus,& in gentibus eritis in maledictionem, & deſperationem: donec ipſe rurſus viſitabit, & miſerans recipiat vos in fide,& aqua. Suſcitabit Dñs ſacerdotem nouum,cui omnes ſermones Dei reuelabuntur. Et ipſe faciet iudicium veritatis in terra,& multitudine dierum. Et orietur aſtrum ipſius in Cælo, ſicut rex illuminās lumen cognitionis,& lumen Dei, & magnificabitur in orbe terrarum vſque ad aſſumptionem ipſius: iſte ſplendebit ſicut Sol in terra. Et tollet omnes tenebras de ſub Cælo, & erit pax in omni terra. Cæli exultabūt in diebus ipſius, & terra gaudebit,& nubes lætabuntur, & cognitio Dei fundetur in terra, vt aqua marium, & angeli gloriæ faciei Dei gaudebunt in eo,Cæli aperientur: & mox gloria veniet ſuper ipſum sāctificatio cum voce paterna, ſicut ab Abraam patre Iſaac: & gloria altiſſimi ſuper ipſum dicetur: & ſpiritus ſanctificationis, & intellectus requieſcet ſuper ipſum in aqua. Ipſe dabit magnificentiam Dei filijs ſuis in veritate in ſeculū: ipſe aperiet portas Paradiſi, & ſtare faciet minantem gladium aduerſus Adam,& dabit ſanctis comedere de ligno vitę: & Belial ligabitur ab ipſo,& dabit poteſtatem filijs ſuis, ad cōculcādum ſuper ipſum, & perniciosos ſpiritus. Tūc exultabūt Abraam, Iſaac,& Iacob,& ego gaudebo, & omnes ſancti induentur lætitia. Teſtamentum Iudæ: Viſitabit vos Dñs in miſericordia, & delectatione,& in captiuitate inimicorum veſtrorum. Et poſt hæc orietur vobis aſtrum ex Iacob in pace, & exurget homo ex ſemine meo,vt ſol iuſtitię,ambulans cum filijs hominum in manſuetudine,& iuſtitia, & omne peccatum non inuenietur, & aperientur ſuper ipſum cæli ad effundēdum benedictionem Spiritus ſancti,& Patris. Et effundet ſuper hos ſpiritum gratię: & eritis ei in filios

Pulchrū Problema de Christo.

Nota contra perfidos Iudæos.

Iuxta illud quod in Iſrael eſt vertitur in ſermonem illud Pſalm. Conuertētur ad veſperā.

Teſtamentū Iudæ.

A in veritate,& ambulabitis in præceptis illius primis,& vltimis. Hoc eſt germen altiſſimi,& hoc eſt in vitam omnis carnis. Tunc effulgebit ſceptrum regni mei, & à ſtirpe mea naſcetur vas plātationis, & in ea naſcetur virga iuſtitiæ gentibus iudicare,& ſaluare omnes inuocātes Deū. Teſtamentum Iſſachar: Omnem agreſtem feram ſeruituti ſubiicietis,habetis vobiſcū Deum Cæli ambulantem cum hominibus in ſimplicitate cordis. Teſtamentum Zabulon. Noui in ſcriptura patrum meorum, qm̄ in vltimis die-

B bus recedetis à Dño, & diuiſi eritis in Iſrael; & duos reges ſequimini,& omnē abominationem facietis. Et poſt hoc orietur vobis Dñs lumen iuſtitiæ,& ſanitas,& miſericordia. In pęnis eius ipſe redimet omnem captiuitatem filiorum hominum,& Belial: & omnis ſpiritus erroris conculcabitur, & conuertet gentes in æmulationem eius,& videbitis Deum in forma hominis, quem iam elegerit, Dñs Iſrael nomen ei. Et rurſus malitia ſermonum veſtrorum ad iracūdiam prouocabitis eum & abiecti eritis vſque ad tempus conſummationis. Teſtamentum Dan: Dan

C verò poſt enumerationem malorum filiorum ſuorum dicit: Reuertentes ad Dñm miſericordiam conſequemini, & ducet vos in ſanctificationem ſuam clamans vobis pacem. Et orietur vobis ex tribu Iuda, & Leui ſalutare Domini, & ipſe faciet aduerſus Belial prælium, & vltionem victoriæ dabit terminis veſtris, & captiuitate capiet à Belial animas ſanctorum: & conuertet corda incredula ad Dñm, & dabit inuocantibus eum pacem æternam:& requieſcent in eum ſancti. Et in noua Ieruſalem lætabuntur

D sācti,quæ erit in glorificatione Dei vſque in ſæculum: & non amplius ſuſtinebit deſolationem Ieruſalem, nec captiuabit Iſrael, quia Dñs erit in medio eius, cum hominibus conuerſatus, & ſanctus Iſrael regnans ſuper illos in humilitate, & paupertate. Et qui crediderit in eum, regnabit in veritate in cælis. Et nunc timete Dñm filij mei, & attendite vobiſmetipſis à Satana, & ſpiritibus eius; appropinquate autem Deo, & angelo excuſanti vos:qm̄ hic eſt mediator Dei, & hominum: & in pace Iſrael cōtra regnū ini-

E mici ſtabit. Ob hoc ſtudet inimicus ſubuertere omnes inuocātes Dominum: nouit enim quod in qua die credit Iſrael, cōſummabitur regnum inimici. Teſtamentum Nephthalim: Ecce filij mei oſtendi vobis tempora extrema, qm̄ omnia fient in Iſrael: & vos ergo mādate filijs veſtris, vt vniātur Leui,& Iudæ. Per Iudam enim orietur ſalus in Iſrael,& in ipſo benedicetur Iacob. Per ſceptrum enim apparebit Deus habitās inter homines, vt ſaluetur genus Iſrael congregabit iuſtos ex gentibus. Teſtamentum Gad. Auferte odium ab animabus veſtris, & diligite ad inuicem in rectitudine cordis. Dicite, & vos fi-

Teſtamētū Iſſachar.

Teſtamentum Zabulon.

Teſtamētū Dan.

Teſtamentum Nephthalim.

Teſtamētū Gad.

lijs veſtris hoc, vt honorent Iudam, & Leui, quoniam F
ex ipſis oriri faciet Dñs Saluatorem Iſrael. Te-
Teſtamē-ſtamentum Aſſer. ſtamentum Aſſer. Aſſer loquens filijs ſuis dicit:
Noui quoniam peccabitis, & trademini in manus ini
micorum veſtrorū, & terra veſtra deſolabitur,
& vos diſpergemini in quattuor angulos terræ,
& eritis in diſperſionem, & deſpectu ſicut aqua
inutilis, vſquequo altiſſimus viſitabit terram.
Et ipſe veniens, vt homo cum hominibus man
ducans, & bibens, & in ſilentio conterens caput
draconis. Per aquam hic ſaluabit omnes gentes
Deus in virum abſconditus. Dicite ergo filijs G
veſtris, vt non diſcredant ei. Teſtamentum Io-
Teſtamētum Ioſeph. ſeph. Vidi quoniam ex Iuda nata eſt virgo ha-
bens Stolam biſſinam, & ex ipſa prodijt agnus
immaculatus, & a ſiniſtris eius, id eſt agni, vt leo
& omnes beſtiæ impetū fecerunt aduerſus eum.
Et vicit eas agnus, & perdidit in conculcatio-
nem. Et gaudebunt in eo angeli, & homines, &
omnis terra. Hæc autem fient tempore ſuo vlti-
mis diebus. Vos ergo filij mei cuſtodite manda-
ta Domini, & honorate Iudā, & Leui; quoniam
ex ipſis orietur vobis agnus Dei gratia ſaluans
omnes Gentes, & Iſrael regnum eius æternum, H
quod non præteribit. Teſtamentum Beniamin.
Teſtamētum Beniamin. Loquens filijs ſuis ait: Cuſtodite mādata Dei,
vſquequo Deus ſalutare ſuum reuelet omnibus
Gentibus. Tunc videbitis Henoch, Noè, Sem,
Abraam, Iſaac, Iacob reſurgentes à dextris in
exultatione. Tunc, & nos reſurgemus vnuſquiſ-
que in ſceptrum noſtrum adorantes regem Cæ-
lorum, qui in terris apparuit in forma hominis
humilis. Et quotquot crediderint ei in terra,
gaudebunt ei. Tunc quidem omnes reſurgent,
Hi enim in gloriam, hi autem in ignominiam.
Et iudicabit Dñs in primis Iſrael de ea, quæ in I
ipſum eſt, iniuſtitia, quoniam aduenientem Deum in
carnem liberatorem non crediderunt, & in ter-
ra apparentem, & arguet in electis genus Iſrael,
Quæſt. 3. Sub quibus regibus manſit Ioſeph viuus in Aegypto. 1. Fuit autem Ioſeph Princeps Ægypti, ſub
quinque Regibus, qui omnes Pharaones dicti
ſunt, licet primus, qui eum ſublimauit ad vete-
res cronographos aliud nomen, quam Pharao
non habuiſſe credatur: licet Scholaſtica Hiſto-
ria eum Nephrem appellet. Anno autem nono
ſublimationis Ioſeph fuit ſecundus annus ſteri- K
litatis. Et tūc intrauit Iacob in Ægyptum, cum
tota progenie in ſeptuaginta animabus. Poſt
hunc regnauit Amoſis Pharao dictus primus in
decimo octauo Dynaſtia Ægyptiorum, quę in-
cępit anno decimo tertio principatus Ioſeph, ſ.
in ſexto anno ſterilitatis. Huius anno decimo
tertio mortuus fuit Iacob. Regnauit autem
Amoſis vigintiquinque annis. Tertius Pharao,
qui in decimo octauo Dynaſtia Secundus eſt,
Chebrom cognominatus eſt annis treſdecim
regnans. Quartus Ameomphis, qui regnans
X X I. annis. Quintus Inephres, cuius anno no-

F no mortuus fuit Ioſeph annorum centum, &
decem, qui tenebat ducatum octuaginta annis,
ſcilicet, ab anno trigeſimo, quando factus eſt
Præpoſitus Ægypti, vt patet Geneſ. 41. cap. vſ-
que ad mortem ſuam, ſcilicet, anno centeſimo
decimo, vt patet Geneſ. 50. cap.

CAPITVLVM PRIMVM.

HAEC ſunt nomina filiorū Iſrael, qui ingreſſi ſunt in Aegyptum, cum Iacob. Singuli cum domibus *Gen. 46.*
ſuis introierunt, Ruben, Simeon, Leui, Iudas, Iſſa-
G *char, Zabulon, & Beniamin, Dan, & Nephthalim, Gad,*
& Aſſer. Erant igitur omnes animæ eorum, qui egreſſi ſunt
de femore Iacob ſeptuaginta; Ioſeph autem in Aegypto erat.
Quo mortuo, & vniuerſis fratribus eius, omniq. cognatione
ſua, filij Iſrael creuerunt, & quaſi germinantes multiplica-
ti ſunt, ac roborati nimis impleuerunt terram.

Hæc ſunt. Liber iſte, qui apud nos Grecè Exodus, La-
tinè Exitus dicitur, Hebræo nomine Velleſemoth nun-
cupatur, id eſt, hæc nomina. Et intelligitur ibi, ſunt,
quia modus loquendi Hebraicus decurtatior eſt, &
ſic nominatur, quia Hebræi libros ſuos à principijs no- *Hebræi*
minare cōſueuerunt, vt taliter liber vocetur qualis pri- *quo à prin-*
ma dictio, aut oratio in libri capite fuerit, & hunc mo- *cipijs ſuos*
rem Latinorum auctoritas in nominandis Pſalmis ſe- *libros no-*
H quuta eſt, vt nominemus Pſalmum Beatus vir. vel in *minare*
Pſalmo, qui dicitur: Quare fremuerunt, & ſic conue- *conſueue-*
nienter in omnibus libris nominandis, aut ex materia, *runt.*
aut ex Auctore proprijs nominibus vſa eſt. Continet
autem liber iſte, vt prælibauimus, hiſtoriam à natiui-
tate Moyſis ducis Hebræorum, quæ in cap. 1. inchoa-
tur, ad quam velut procœmialiter huius capituli ſeries
ante ponitur. Sed rurſus in hoc aliud procemium eſt,
ad paruam afflictionum narrationem. In ſuperioris
libri fine poſita fuerat totius ſtirpis Iacob viuente Io-
ſeph conſolatio, in principio huius ſubinfertur mortuo
eo inſurgens tribulatio. Et diuiditur in duas partes.
Primò breue ponitur procœmium. Secundò incipit
narratio conſequentium, ibi. *Surrexit interea.* Cir-
ca primum. *Hæ ſunt nomina filiorum Iſrael.* Id eſt, Iacob
qui dicitur Iſrael mutato nomine, vt patet ſupra Ge-
neſ. 32. & 35. cap.
I Ponit autem hic Moyſes nomina, & numerum pa- *Quæſt. 1.*
trum ingredientium in Aegyptum de femore Iacob
propter duo. Primò, quia ſecundum modum ſenten- *Quare*
tiarum, & omnium artium factiuarum, vel cuiuslibet *propoſuit*
negocij oportet primam conſiderationem facere de ſu- *in hoc li-*
biecto artis, præſupponendo illud eſſe. Et cognoſcendo *bro Moy-*
quid eſt, quia de illo cetera, quæ in arte ſunt, dicun- *ſes nomi-*
tur, aut ad illum reducuntur. Sic enim ait Ariſtoteles, *na perſo-*
in principio primi Poſteriorum, quòd de ſubiecto in *narū, &*
qualibet arte oportet præſupponere: quid eſt, & quia *numerū*
eſt. Nunc autem cùm iſte liber Iudaicorum geſtorum, *ingredien-*
& euentuum cronographus ſit, ſicut & ceteri: neceſſe *tium in*
eſt, vt ſubiectum habeat, de quo faciat narrationem. *Aegyptū*
K Et quia iſti ſunt illi, qui de femore Iacob nati in Ae- *Cap. 1.*
gyptum deſcenderunt, quibus poſtea multiplicatio, di- *Ariſt.*
minutio, & afflictio, & liberatio, & alia in hunc mo-
dum tanquam quædam paſſiones de ſubiecto admit-
tuntur, & prædicantur: Oportebat nos ſolos tanquam
ſubiectum huius libri principio narrationis apponere,
vt ſciamus quam liber iſte materiam ſortiatur. Secun-
da cauſa eſt, quia Moyſes intendebat oſtendere ma-
gnam Dei miſericordiam ſuper populum ſuum filios
Iacob; ideo deſcribit ingredientium in Aegyptum
exiguam paucitatem, vt egredientium deſcribat mul-
titudinem numeroſam. Quibus inter ſe collatis, ſa-
tis Diuina benignitas elucebit, quæ tanta anguſtia,
& ærumnarum omnium ponderibus aggrauatam in
tam paruo tempore ſpeciali cura ad tantum adau-
xit numerum copioſum. *Filiorum Iſrael.* In Geneſ. c.
46. ponebantur ſingillatim nomina omnium ingre-
dien-

dientium in Aegypto: hic autem ſola duodecim filiorum Iacob nomina apponuntur. Cæteri autem generali nomine continentur. Et hoc quia non oportet ſæpe repetere, aut quia nota ſunt, aut quia multoties dicta ſunt. *Qui ingreſſi ſunt in Aegyptũ.* Tota enim Iacob poſteritas in Aegyptum introiuit, ibique habitauit. *Cum Iacob:* Hic differentiam facit inter ingredientes quia licèt tota poſteritas in Aegyptum intrauerit, quidam tamen cum Iacob, alij autem ſine Iacob. Et hoc patet infra, quia cum deſcribit filios Iacob ingredientes cum eo, ſubticuit Ioſeph, & poſtea addidit: Ioſeph autem in Aegypto erat: ideſt non deſcendit cum Iacob: ſed ante eum erat in Aegypto. *Singuli cum domibus ſuis introierunt.* Iſta diſtributio non fit inter omnes filios Iacob: ſed ſolum inter illos, qui cum Iacob ingreſſi ſunt, quod patet infra, & ex ſupradictis. *Cum domibus ſuis.* Vocat autem domos familiam, ideſt, quod quilibet deſcendit cum ſua familia. Congregationes enim multorum deſcendentium ab vno domus illius eſſe dicuntur: ſic in ſacra ſcriptura frequenter valde ponitur. Poetæ etiam hoc modo loquuntur. Sic etiam ait Virgilius Latinorum caput, & flos Poetarum vocans congregationem Romanorum domum Aſſaraci: quia ab Aſſaraco Troiano patre Anchiſe per Aeneam deſcenderunt, vt patet Aeneidos libro. ſexto.

Domus quid dicatur.

Virgil.

Cum domus Aſſaraci Gracia claraſque Micenas.
Imperio reget, victis dominabitur Argis.

Sed adhuc magis propriè accipi poteſt hic domus, quia domus, vt vult Phyloſophus in primo capitulo primi Politic. eſt Oeconomica communicatio ex viro, & vxore, & filijs, ac ſeruis, vel boue aratore, vt ait Eſiodus poeta; quia bos, vt ibi vult Phyloſophus, pauperibus pro miniſtro eſt. Dicuntur ergo iſti deſcendiſſe cum domibus ſuis, quia vxores, & filios, & ſeruos, vel ancillas, & pecora, atque vniuerſam ſupellectilem, cœteraque, quæ in terra Chanaam habere potuerunt, in Aegyptum adduxerunt, iuxta imperium Pharaonis. Geneſ. 45. & 46. capitul. Ioſeph autem non deſcendit cum domo ſua in Aegyptum, quia quando illuc venit, ſolus veniebat, & in ſeruum venditus eſt. Deus autem parauit ei ibi domum dando vxorem, & filios, & diuitiarum atque ſeruorum multitudinem copioſam. *Ruben Simeon.* Hic non ſeruatur ordo natiuitatis iſtorum ad plenum, quia ponuntur omnes filij Liæ primo. Sed manifeſtum eſt, quòd ante Iſſachar, & Zabulon nati ſunt omnes filij ancillarum, vt patet Gen. 30. capit. Sed ſeruatur hic ordo vxorum, quia cum Lia fuerit prima vxor, quam Iacob carnaliter cognouit: licèt Rachelem ſibi prius deſponſauerit, vt patet Gene. 29. capit. ponuntur primo omnes ſex filij Liæ. Cum autem Rachel poſt haoc in vxorem acquiſita fuiſſet, quantum ad matrimonij conſummationem, vt patet Geneſ. 29. capit. ſcilicet vna hebdomada poſtquam accepta fuit Lia, ponuntur filij eius immediatè, qui fuerunt duo, ſcilicèt, Ioſeph, & Beniamin, vt patet Geneſ. 30. & 35. capit. Sed quia Ioſeph non deſcendit cum Iacob in Aegyptum, ſed ante deſcenderat: ponitur hic ſolus Beniamin. Deinde ponuntur filij ancillarum, quæ poſt dominas ſuas in matrimonium aſſumptæ fuerunt, quarum prima fuit Bala ancilla Rachelis, quæ peperit Dan, & Nephthalim, vt patet Gen. 30. capitul. Ideo filij eius primo ponuntur: vltimo accepta fuit Zelpha, quæ ancilla erat Liæ: & peperit duos, ſcilicet Gad, & Aſer, qui ponuntur in fine. *Erant igitur omnes animæ.* Ponuntur animæ pro ipſis hominibus denominando totum à parte. Quod patet quia animæ non egreſſæ ſunt de femore Iacob, ſed ipſi homines geniti ab eo. *Quæ egreſſa ſunt de femore Iacob.* Ideſt quæ natæ ſunt ab eo. Natiuitatis autem principium eſt in femore, cui vaſa genitalia anneċtuntur. Vel ſignat femur clunes ſiue nates, quibus adiunguntur lumbi, de quibus ſemen deciditur ad generationem filiorum: licèt ponantur omnia

Ariſt.

Ordo natiuitatis ſeruatur nam qui prior eſt tempore potior iure eſt. Geneſ.

Natiuitatis principium eſſe in femore.

A membra ſpermatizare, ad conformitatem membrorum in prole genita, quod non fieret, ſi ab vna parte corporis ſemen ſolummodo deriuarent. Ponimus tamen ſemen eſſe in lumbis, quoniam ibi ſunt vaſa ſeminaria, à quibus humor ille emittitur. Sic enim ait Iſidorus Ethicor. libro octauo vbi ait de dijs Gentium tractando de Venere, quod liquidum ſalſum fluit à lumbis in coitu. Et ob hoc tota vis libidinis in viris ponitur in lumbis. Et quando paſſiones venereæ corpus tranſmutant, vt ait Philoſophus in 7. Ethicor. dicit commentator, quòd in lumbis fit quidam ardor, & tremor, qui non apparet in cœteris partibus corporis eo quòd ibi totus impetus libidinis fit. Alia litera habet. *Omnes animæ eorum, qui ingreſſi ſunt de femore Iacob.* Et tunc eſt litera decurtata: quia cum **B** innuat debere poni duas orationes, ſolum vna ponitur. Et cum duæ orationes requirant ad minus duo verba, & duo caſualia, in iſta oratione ponitur verbum vnius orationis, & caſuale alterius: vt ambæ orationes intelligantur. Prima oratio eſſe deberet: Quæ egreſſæ ſunt de femore Iacob. Secunda oratio eſt: Et ingreſſæ ſunt in Aegyptum. Hic ponitur verbum ſecundæ orationis, ſcilicet. Ingreſſæ ſunt; & caſuale primæ orationis, ſcilicet. De femore Iacob: Vtraque autem ſatis bona litera eſt, ſed iſta ſecunda magis explicat, quàm prima. *Septuaginta, & quinque.* In Hebræo autem ponitur ſeptuaginta, ſic ponebatur Gen. 46. capitul. & in his numeris eſt varietas: quia aliquando ponitur ſexageſima ſexta, aliquando ſeptuageſima, aliquando 75. de quibus diximus ibidem. Inter-**C** pretes autem 75. tranſtulerunt, & ſic habetur in actibus Apoſtolorum. capitul. 7. Et hoc modo oportet cõputáre nepotes Ioſeph, qui poſtea geniti ſunt in Aegypto. Alia tamen litera noſtra concordans cum Hebræa ponit animas 70. hic: & tunc facile eſt computare ſicut in ſuperioribus. Et quando hic dicitur quòd omnes animæ egreſſæ de femore Iacob, ſiue ingreſſæ in Aegyptum erant 70. ſiue 75. non eſt computandum ſecundum modum ſuperiorem, ſcilicet quæ venerunt, vel ingreſſæ ſunt cum Iacob: quia tunc non ſunt vltra 66. vt patuit. Gene. 46. ſed hic cumulantur omnes, ſiue ingredientes cum Iacob, ſiue ante illum. Ponuntur autem hic fuiſſe 70. vt videatur quantum in tam pauco tempore, ſcilicet annis 215. multi-**D** plicati fuerunt, quia ita notare vult, cum dicit, Germinantes quaſi herba, quia cum hic ad ingreſſum fuiſſent animæ 70. nec omnes gignere poterant, quia Iacob, qui hic computatur nunquam poſtea genuit. Fuerunt tamen in exitu de Aegypto viri potentes ad bella procedere ſexcenta tria millia, & quingenti quinquaginta, vt patet Numeri 1. capitul. Etiam quia in his non fuerunt computati Leuitæ, qui eſſent in tanto numero ſicut quilibet de alijs tribubus, ſcilicet vt haberent quinquaginta millia pugnatorum, vel plures ſi computarentur: ita quod eſſent circiter ſeptingenta millia peditum. Quidam ſic putauerunt conijcientes ex alijs tribubus, in quibus magna pugnatorum multitudo reperiebatur: ſed falſum eſt, quia in tota tribu Leui computando ab vno menſe, & **E** ſupra inuenti ſunt viri vigintiduo mille ducenti quadraginta, & tres. Et ſatis mirabile hoc erat, quia tribus Leui, quæ æqualis alijs tribubus eſſe debebat tam modicum creuerit vt omnes maſculi eius non accederent ad medietatem ſummæ aliorum virorum pugnatorum, quæ in alijs tribubus erant de his Num. 3. capit. præter hoc ſenes, & paruuli infra 20. annos, & fœminæ, de quibus eſſet copia infinita ita, quod ad minus eſſent in duplo, vel in triplo, quàm ipſi numerati ad pugnam. Nec valet ſi dicas: quod infra 12. capit. dicitur quod egreſſa ſunt de Rameſſe in Socoth ſexcenta millia peditum fermè, quia ibi ponitur minor numerus, cum non eſſet magna neceſſitas omnes numerare in primo capit. Numer. cum omnes per tribus, domos, & capita ſingula computati ſunt, poſitus fuit numerus præciſus, nec magis, nec minus. Et ſi dicas quòd adhuc non poteſt ſtare, quia

Luxuria in viris in qua parte corporis ſit. Cap. 11. Iſidor.

Hebræorum maxima multiplicatio in paruo tempore.

in ingreſſu de Aegypto nou videutur fuiſſe tot, ſcilicet ſexcenri tria millia quingenti, & quinquagiuta; immo nec ſexceuta millia, quia in litera dicitur fermè, quod in diminutionem ſonat. Ad textum libri Numerorum dieetur, quod illud fuit poſt in alia computarione, poſtquam magis creuerant filij Iſrael, iſti ad tantum numerum deuenirent. Sed hoc non valet, quia iſta computatio, quæ ponitur iu primo cap. libri Numerorum citò poſt exitum de Aegypto facta eſt, ſcilicet vno anno, quia dicitur in principio illius cap. quod in ſecundo menſe ſecundi anni facta fuit iſta computatio,& ſic fluxerant ſolum meuſes, in quibua non poterat ianta ſieri multiplicatio. Quomodocunque ſit, factum eſt, vt creſcerent quaſi centum millia peditum computatis Leuitis, qui ibi computantur,
G hic autem non. *Ioſeph autem in Aegypto erat*. Hoc refertur ad ſuperiora, ſcilicet licèt Ioſeph,& filij eius computeuiur iuter iſtas animas ſeptuaginta, vel ſeptuaginta quinque, tameu non deſcendit ipſe cum Iacob, ſed ante deſcenſum eius erat iu Aegypto cum prolo ſua.

Deſcendit enim aute patrem ſuum annis quaſi 23. quia ipſe venditus fuit in Aegypto auno 16. vitæ ſuæ ſcilicet finito illo,& iuchoato 17. vt pater iu litera Hebraica. Iacob autem deſcendit in Agyptum anno 39. Ioſeph: in quibus concluduntur 23. anni, licèt non perfecti: patet antecedens, quia Ioſeph ſtetit coram Pharaone ad interprerandum ſomnia anno trigeſimo,& immediatè ſeeuti ſuut anni ſeptem fertilitatis,& conſequenter anni ſterilitatis, in quorum ſe-
H cundo venit Iacob in Aegyptum, vt colligitur Gen. 45. cap. & ſic fluxerunt anni nouem poſt interpretationem ſomniorum: ergo fuit annus 39. Ioſeph quãdo venit Iacob. *Quo mortuo*. Vt patet Gen. 50. cap. *Et vniuerſis fratribus eius*. Et hoc innuitur quòd Ioſeph mortuus fuit ante omnes fratres ſuos, quia ante eos ponitur hic in ordine morieudi, & ſic diximus Gen. 50. cap. Et declaratur ex hoc, quia Ioſeph mortuus fuit anno vitæ ſuæ centeſimo deciuo, vt patet Gen. 50. homines autem illius temporis communiter magis viuebant, ſeilicet centum quinquaginta, vel centum triginta: ſic patet infra 6. cap. de Leui, qui vixit aunis centum trigiura ſeptem: ſic autem apparet fuiſſe de alijs, vel in maiori numero, vel paulominus. *Omnique cognatione ſua*. Vocat hic cognatio-
I nem non omnes, qui erant de illo genere: quia tunc nullus de Hebræis, ſiue de filijs Iſrael manſiſſet, ſed dicitur immediatè contrarium, ſcilicet quòd filij Iſrael creuerunt poſt mortem iſtorum: ſed vocatur cognatio iſtorum, ideſt illi, qui erant de ſemine horum, & erant iſtis immediati vt filij eorum. Et hoc patet quia quando iſti intrauerunt Aegyptum omnes habebant filios, vt patet Gen. 46. & aliqui eorum habebant filios, qui erant iam ſatis magni viri, ſcilicet annorum vigintiquinque, vel trigeſimo, & poſt ingreſſum horum in Aegyptum fluxerunt vſque ad exitum anni ducenti, & quindecim, vt probatum fuit Geneſ. 15. cap. & alibi ergo non poterat aliquis tanto tempore viuere de filijs, vt aeeederet ad tem-
K pus illud, in quo Aegyptij inceperunt affligere Iudæos, ſcilicet ante natiuitatẽ Moyſis pauloante, quæ fuit octuageſimo anno ante exitum de Aegypto, vt patet infra ſeptem capitul. Quibus detractis à ducentis, & quindecim, manent centum triginta, & quinque. Quibus addantur illi anni, quos habebant antequam veniret Iacob in Aegyptum, ſeilicet in quibuſdam vigeſimoquinto, & in alijs vigeſimo. Et ſic communiter, quod attingit ad annos centum quinquaginta, quam durationem nullus in illo tempore ſortiebatur. *Filij Iſrael creuerunt*. Scilicet nepotes iſtorum, qui vocantur filij Iſrael, quia eraut de ſemine eius ſecundum tameu generatiouis numerum eraut pronepotes, & vltra Iacob, & hoc ad plus, quia in aliquibus liueis de iſtis erat iam quarta, aut quinta, vel ſexta generatio, quia minus quidam quàm alij viuebant. *Creuerunt*. Scilicet per

F generationem, ſicut aliæ gentes ſucceſſu temporum. *Et quaſi germinantes multiplicati ſunt*. Ideſt tantum creuerunt, ac ſi germinarent. Et ponit hoc ad deſignandam admirabilem multiplicationem, quaſi dicat: Nou creſcebant iſti ſicut alij homines creſcunt per generationem, ſed tantum multiplicabantur, vt herbę, in quibus ex vno grano, valde multa grana,& interdum multæ ſpicæ pullulant.

Volunt enim Hebræi, quòd mulieres Hebræorum in Ægypto geminos pariebant, & interdum tres, aut quatuor, aut ſex, & ſic ſatis notum erat quòd cito multiplicari poſſent. Nec eſt hoc abſonum, quia Auguſt. de ciuit. Dei lib. 18. cap. 6. dicit iſtam multiplicationem fuiſſe ſupernaturalem, & non eſt intelligendum, quòd fuiſſet ſupernaturalis, ita quòd nihil tale
G naturaliter fieri poſſit: quia naturaliter fœmina vno conceptu, & vno partu ſeptem fętus effundere poteſt, cum totidem ſint cellulæ matricis ad cuſtodiam fœtuum, dum ſunt in vtero. Sed erat hoc ſupernaturale, quòd omnes fœminæ iſtum modum coucipiendi, & pariendi haberent. Et quod hoc multo rempore duraret, ſicuti de iſtis dicitur. Etiam quod dum maioribus laboribus præmerentur, magis gignerẽt, quia manifeſtum eſt quòd naturaliter contrarium euenire debet. *Ac roborati nimis*. Hoc poteſt referri ad quodlibet illorum, qui naſcebatur, ſcilicet quòd eſſet nimis robuſtus, quod etiam videbatur eſſe ſupernaturale: quia quando fœmina plures fœtus conceptu vno gignit, non ſunt omnes perfecti viribus, aut corpulentia, aut intellectu, quia perfectio totalis ſeminis, qui in
H vnum transfundi debebat ad plures tranſit: quòd autem hic multi eſſent,& quòd omnes robuſti, valde mirabile erat. Alio modo poteſt hoc referri ad totam illam gẽtem, ſcilicet quòd roborati ſunt, ideſt quòd per magnam multitudinem, quam habebant, erant facti robuſti, ſcilicet quòd alij populi non poſſent eos faciliter expugnare, vel deprimere. Et iſte eſt conſonantior ſenſus ad literam: quia pro primo ſenſu non deberet dici, & roborati nimis: ſed & robuſti nimis: quia roborati eſt robuſtum fieri quando non erat, & hoc pertinet ad totam gentem, quæ autem robuſta nõ erat quando pauci erant, cũ autem multiplicati ſunt, erat populus robuſtior. Robuſtus autem dicitur non qui vires acquirit, ſed qui habet, & hoc pertinebat ad
I quemlibet: quia illi, qui robuſti viribus ſunt, à natiuitate tales ſunt, cum à natiuitate habeant membra diſpoſita ad vires: nec ſic poſtea in eis aliqualis magna, vel notabilis mutatio. Iſta autem duo, quæ hic ponuntur, fuerunt occaſio, vt Ægyptij opprimerent eos timẽtes, vt ex multitudine acquiſita fiducia iungerentur hoſtibus eorum, vel inſurgerent in eos, vt patet infra. *Impleuerunt terram*. Non terram ſimpliciter: quia tunc nulli alij morarentur in Ægypto, & alijs regionibus: ſed impleuerunt terram, ſcilicet Geſſen, in qua habitabant, ſcilicet quòd licèt illa terra ſatis ampla eſſet: quia tamen ipſi tantum multiplicati fuerant, non capiebantur in terra illa. Ex hoc infertur, quòd Iudæi nõ morabantur in vna ciuitate, vt aliqui volunt: ſed in
K pluribus ciuitatibus, & oppidis, & viculis: quia vna ciuitas quantacunque eſſet non diceretur implere terram Geſſen: vel dato quòd implerent vnam ciuitatem magnam, non dicerentur implere terram.

Quæſt. 2. An Hebrææ mulieres in Aegypto pariebãt duos, tres quatuor, quinque, & ſex filios I vno partu.

Quomodo intelligitur filij Iſrael robuſtẽ nimis impleuerũt terram.

SVrrexit interea Rex nouus ſup Aegyptũ, qui ignorabat Ioſeph. Et ait ad populũ ſuũ. Ecce populus filiorũ Iſrael multus, & fortior nobis eſt. Venite ſapienter opprimamus eum: nę fortè multiplicetur: & ſi ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis noſtris, expugnatiſq; nobis egrediatur de terra. Præpoſuit itaque eis magiſtros operum, vt affligerent eos oneribus. Aedificaueruntq; vrbes tabernaculorum Pharaoni Phiton, & Rameſſes. Quantoq́; opprimebant eos, tãto magis multiplicabantur, & creſcebant: oderantq́; filios Iſrael Aegyptij, & affligebant illudentes, & inuidentes eis: atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti, & lateris: omnique famulatu, quo in terra operibus præmebantur. Dixit autem rex Aegypti

Act. 7. c. 17.

Maia Achlãtis filia, quæ Maio mẽſi nomen dedit, ſic ret.

obite-

Mercurinus primus vir doctiſſimus claret.

A *obſtetricibus Hebræorum, quarum vna vocabatur Sephora, altera Phua præcipiens eis: Quando obſtetricabitis Hebreas, & partus tempus aduenerit, ſi maſculus fuerit, interficite eum, ſi fœmina, reſeruate. Timuerũt autem obſtetrices Deum, & non fecerunt iuxta præceptum regis Aegypti: ſed conſeruabant mares. Quibus accerſitis ad ſe rex ait: Quid nam eſt hoc quod facere voluiſtis, vt pueros ſeruaretis? Quæ reſponderunt. Nõ ſunt Hebreæ ſicut Aegyptiæ mulieres. Ipſæ enim obſtetricandi habent ſcientiam, & priuſquam veniamus ad eas, pariunt. Bene ergo fecit Deus obſtetricibus, & creuit populus, confortatuſque eſt nimis. Et quia timuerunt obſtetrices Deum, ædificauit eis domos. Præcepit ergo Pharao omni populo ſuo dicens: Quidquid maſculini ſexus natum fuerit, in flumen proijcite: quicquid fœminini, reſeruate.*

Mercurinus Triſmegiſtus Aegyptius vir maximus, & potentiſſimus claret.

Mercurinus Hermes Italus modo lantiaza uĩdetur ea q 2. c. ſi qualibet

B *Surrexit*. Hic ponitur ſecundum ſcilicet narratio ſubſequentium: quod pertinet ad operis executionẽ: & incipit deſcribi afflictio populi Hebræorũ. & diuiditur in quatuor partes: Primo ponitur dicta afflictio. Secundo ducis liberantis prouiſio in ca. 2. Tertio regis, & Aegyptiorũ punitio infra 5. c. Quarto Iudaici populi de Aegypto eductio infra c. 12. circa mediũ. ſ. vocatis Moyſe, & Aaron. Prima in duas, primo ponitur afflictionis occaſio: ſecũdo ſubiũgitur actualis afflictio, ibi. *Præpoſuit itaq; eis.* Circa primũ ponit hic cauſas, quare Aegyptij afflixerunt Iudęos, & vñr eſſe duæ. ſ. vna de mutatione regis, alia de inuidia Aegyptiorũ in eos. Circa primum. *Surrexit itaq; rex nouus.*

Aegyptij quare afflixerũt Iudæos.

Dicitur rex nouus, vt vult Ioſephus: quia iſte rex nõ pertinebat ad eandem domũ vel progeniem, ad quã

C pertinebant pcedentes. Er ſi hoc verum eſt, neceſſe erat mutati Dynaſtiam: q̃ Aegypto diuidebatur poteſtas regnatiua per certas domos regni, ſcilicet p Dioſpolitanos, per Thebæos, & per Paſtores. In qualibet autẽ iſtarũ domorũ manebat poteſtas regia per certũ numerũ regum, deinde tranſibat per aliam domum, & erant ibi alij totidem regis. Tẽpus autem non erat determinatum cuilibet Dynaſtiæ: ſed ſecundũ q accidetat regum iſtarum protelari: ideo aliquando vna Dynaſtia durabat in duplum q̃ alia, vel magis. Sed hoc non eſt neceſſarium dici: quia ſatis eſt, q in eadẽ Dinaſtia aliquis rex ſi gratus alteri, & deinde veniat alius rex, qui cõtrario modo ſe hẽat ad eaſdẽ domos.

Principatus regnatiuus in Aegypto, nõ manebat in per vna eadem progenie. ſed erãt quatuor domus, ex quib. accipiebantur reges.

D *Quis fuit rex nouus, qui primo afflixit Iudæos in Aegypto.*

Quis autem fuit iſte rex dicit Vincentius lib. 1. Speculi Hiſtorialis, q fuit Mẽphers quintus de Pharaonibus: ſub quo mortuus eſt Ioſeph. ſ. anno nono eius. Iſtũ aſſerit afflixiſſe Iudæos. Sed hoc valde falſum eſt, nec reſpexit aliquo modo rex. Bibliæ Vincentius ſ̃tum ad hoc: quia ipſe dicit, quòd Mẽphers fuit, ſub quo Ioſeph mortuus eſt: & eum, qui Iudæos afflixerit. Textus aũt dicit q ſurrexit rex nouus, qui ignorabat Ioſeph, & iſte afflixit Iudæos: ergo nõ erat idem, ſub quo mortu⁹ eſt Ioſeph, & qui afflixit Iudæos. Itẽ quia inter mortem Ioſeph, & iſtam afflictionem trãſierũt dies multi: quia, vt dicitur in litera, iã mortuus fuerat Ioſeph, & oẽs fratres eius, & tota cognatio eorũ, id eſt omnes, qui ab eis immediate deſcenderunt. ſ. filij, vt ſupra declarauimus. Sed nullus rex tm̃ durare

Quæſt. 3. epi Sãcti Vincẽtij impugnatur.

E poterat, vt conſumerentur duæ generationes, maximè quia rex modicum viuit, vt cõiter: quia vt habetur Eccl. 10. Omnis potentatus vita breuis. Item quia iam iſte rex Memphers regnauerat 9. annis, qñ mortuus fuit Ioſeph, ut ait idem Vincẽtius, ergo ſemper ei maneret minus de tempore vitę, ita quòd non poſſet ipſe pertingere ad tempus, in quo afflicti ſunt Iſraelitæ per Aegyptios. Item quia reges, vt communiter incipiunt regnare, qñ ſunt iam viri adulti, & magni, cum nunquã poteſtatẽ regiam aſſequantur, donec patres eorum vita defuncti ſint, maximè tpe illo, quo homines ſeniores erãt, & oẽs quaſi ad eundem modum ętatis attingebant: maximè quia iſta afflictio Iudæorũ vr incepiſſe ex verbis tex. pauloante natiuitatẽ Moyſis, inter quam, & mortem Ioſeph multi anni fluxerunt. Concludit ergo non fuiſſe eundem regem, ſub

Eccl. 10.

A quo mortuus fuerit Ioſeph, & qui afflixerit Iudæos, qui Memphers nuncupatur. Sed, vt ait Ioſephus, iſte fuit Armonophis, ſub quo iſta afflictio facta, & natus fuit Moyſes, & iſte dr fuiſſe octauus rex ab illo, qui Mẽphers dr, ſub quo fuit Ioſeph, & hoc nõ eſt intelligendũ: quòd fuerit octauus ab illo, qui dicitur Nefren, ſub quo accepit principatum Ioſeph, vt prælibauimus in parua tẽporum annotatione ſuperiori. Et patet quia nõ eſt veriſimile, quòd octo fuiſſent reges in 64. annis, qui fluxerũt inter mortem Ioſpeh, & natiuitatẽ Moyſis, maximè quia in tempore illo reges ſatis durabant, magis quã nunc. Quod autem ſoli 64. anni fuerint inter mortẽ Ioſeph, & natiuitatẽ Moyſis patet: quia vt probatum fuit Gen. 15. manſio filiorũ à die, quo intrauit Iacob in Aegyptum, fuit annorum

Opinio Ioſephi.

Quot reges fuerunt ab anno in quo Ioſeph accepit principatum vſque ad natiuitatem Moyſis.

B ducentorũ, & quindecim, à quibus ſubtrahãtur anni 71. quibus vixit Ioſeph poſtquã venit Iacob in Aegyptum, qđ patet quia Iacob venit anno 39. vitæ Ioſeph, vt probauimus in iſto c. & ſępe in Gen. & vixit Ioſeph annis centum decem, vt patet Gen. 50. ergo manent 71. Deinde ſubtrahãtur 81. anni, quos habebat Moyſes in anno, quo locutus fuit coram Pharaone, exierunt de Aegypto, qui coniuncti faciũt annos 151. manebũt ad cõplendum 210. annos, anni 63. ſiue 64. quia de vno nõ eſt curandum. In hoc ergo paruo ſpacio tẽporis non vr rationabile, vel ſatis credibile fluxiſſe tẽpora 8. regum illius ætatis. Item quia principatus Ioſeph in Aegypto fuit annorũ 80. Sed in hoc tẽpore nõ fluxerunt quinque reges totaliter, vt declaratum fuit in breui annotatione temporum in princi

C pio libri huius. Antecedẽs patet: qa Ioſeph factus fuit princeps Aegypti, quando erat annorum 30. Vt patet Gen. 41. c. & poſtea vixit vſq; annum centeſimum decimum, vt patet Gen. 50. ergo manebant anni 80. in quibus dominatus fuit continue Ioſeph: quia in tota vita ſua nũquam ei fuit ablatus. Quod patet: quia qñ mortuus fuit Ioſeph, adiurauit fratres ſuos tanquam dominus vt portarent oſſa eorum in terrã promiſſionis. Item quia dicitur, ibidem quòd conditus fuit aromatibus, & repoſitus in loculo in Aegypto. Si autem fuiſſet ei ablatus principatus, non fuiſſet ita honorificè ſepultus. Item & fortius: quia in hoc cap. vnum de cauſis afflictionis Hebræorũ fuit: quia rex nouus, qui ſurrexit, non cognoſcebat Ioſeph: quaſi dicat: ſi cognouiſſet Ioſeph non afflixiſſet Iudæos. Sed ſi dice

An principatus Aegypti fuit ablatus à Ioſeph in vita ſua.

D remus, quòd Ioſeph fuiſſet viuens depoſitus a principatu, quamodo propter eius memoriam parceretur omnibus Hebræis quãdo ipſi viuenti propter beneficia ſua nõ parcebatur? valde abſonum eſſet. Item quia tunc non incepiſſet afflictio Iudæorum mortuo Ioſeph, & fratribus ſuis, & tota cognatione, vt litera innuit, ſed viuente Ioſeph incepiſſet. Dicendum ergo quòd iſte rex nouus fuit, quia Monophis octauus à Nafren, ſub quo Ioſeph factus fuit præfectus Aegypti. Et nõ ſub illo, qui dicitur Memphers, ſub quo mortuus eſt, & tunc nulla eſt diſſonantia in temporibus: quia à tempore, quo Ioſeph factus fuit præfectus vſq; ad mortem ſuam fuerunt anni 80. præciſi, & fuit duratio regum quinque penè, vt ſupra in annotatione

E temporum deſcripſimus. Tẽpus autem, quod fuit inter mortem Ioſeph, & natiuitatem Moyſis fuit annorum 69. in quo fluxerunt penè tempora 4. Regum. Satis ergo hoc concors rationi eſt. *Surrexit interea.* Scilicet illo tempore pauloante natiuitatem Moyſis: & dicitur ſurgere, quia tunc aſſumptus fuit in regnum, & antea rex nõ erat. *Rex nouus.* Scilicet Armonophis, qui dicitur nouus dupliciter, vel quia pertinebat ad aliam Dynaſtiam, vt ſupra declarauimus, vel quia nõ erat eiuſdem conditionis, cuius fuerunt omnes ſuperiores, qui clementes erant Hebræis ob recordationem beneficiorum Ioſeph. Fuit autem iſte rex octauus ab initio principatus Ioſeph, ſcilicet ab illo Pharaone, qui Ioſeph toti præfecit Aegypto, & fuit tertius ab illo rege, qui regnabat, cùm mortuus fuit Ioſeph. *Qui ignorabat Ioſeph.* Id eſt qui non recordabatur vtrum Ioſeph feciſſet aliqua bona Aegyptijs: vel ſi re-

cordabatur, non putabat ei gratias referendum, vel poſteritati ſuæ ob hoc beneſaciendum. O miſera humanorum actuum conditio: ò inſelix ſæuientis fortunæ mutatio Ioſeph, qui pauloante Aegyptijs tantam contulerat gratiam, vt eius interpretatione, & prudenti ſrugum diſpoſitione tota Aegyptus ſuperſtes ſit, quę alias fuerat ſame valida peritura, nec tantæ calamitatis vllum aliud poterat habere ſolamen: cui ob hoc quicquid habebat, & quicquid erat iure debebat, & inſuper magnum honorem tãquam dijs, & patribus, quibus non poſſumus reddere æqualia, vt patet 8. Ethicor. totaliter abolitus eſt, obliuioni traditus eſt: vt non modo ei ſaltem cineri iam defuncto honorem debitum non impenderet, ſed etiam miſeram eius progeniem indigne ſubijceret ſeruituti, iniuſtis oneribus mãciparet, immeritis cladib. trucidaret. Peſſimus ergo ille rex, & omni indignitate indignior, qui cũ quotidiana in ſe Ioſeph beneficia experiretur, quintam partem prouentuum Aegypti annuatim percipiens, quod diſpoſitione prouida Ioſeph reditibus regijs olim fuerat attributum, beneſactorem Ioſeph, quem ipſa beneficia neceſſario demonſtrabant, ingratæ mentis ægritudine tabefactus nũquam in recordationem ſuam ſaltem tenui rimula reducebat.

Exageratio de miſeria mutabilitatis fortunæ, & de iniqua retributione factorum.

Ariſt. 8. Eth. c. 14.

Diſcant ergo huius ſæculi amatores, auribus percipiant, & aliquando cor inſipiens ad contemplandam veritatem conuertant: qui niſi ad auras populares, & quorumlibet expectatorum, conſectatorumque ſeruunculos benefacere neſciunt, qui propagandi nõis ac dilatandæ famæ poſt funera facibus inflãmant inquietos dies, & noctes inſomnes aſſidua occupatione deducunt, quam fragile atque fallax bonum fama ſit cum de tanto beneficio Aegyptijs impenſo, cui nullum vnquam alicuius hominis beneficium ad aliquã gentem exequari potuit, ita cito abolitum eſt: ſiccito pertranſit, vt poſt ſexagintaquatuor annos nullum de illo recordationis veſtigium manſerit. *Et ait ad populum ſuum.* Perſuadendo ei ad intentionem ſuam deuenire: quia tanta ſcelera, quanta impius ille rex in Hebręorum miſerandam gentem moliebatur ſine populi aſſenſu exequi non audebat. *Ecce populus Iſrael multus.* Iſta fuit ſecunda occaſio, quare Aegyptij inuidentes Hebræis duris laboribus oppreſſerunt eos. Dicit enim Ioſephus quòd inuiderunt Aegyptij Iudæis propter virtutem ingenij, & laboris induſtriam, & fluentiam opum, & ſobolis nobilitatem. Erant enim hic duo: inuidia, & timor: quia enim Iudæos proſperari videbant, videndo cruciabantur, & diſſecabantur in cordibus ſuis. Secundò timebant exiſtimantes, quòd Iudæi vel fugerent de terra illa, vel iungerentur hoſtibus: & expugnarent eos. *Populus Iſrael multus.* Quia vt ſupra dicitur multiplicabantur, quaſi germinantes. *Et fortior nobis.* Poteſt intelligi dupliciter: vno modo de quolibet viro per ſe, ſcilicet quod viri Hebræorum fortiores erant quã Aegyptij: & hoc quia Aegyptij ſunt valdè luxurioſi, & in parua ætate vacabant coitibus, quod corporis magnitudinem futuram tollit, vires eneruat, & ad generandum indiſpoſitos reddit, & ſi contingat generare proles inde natę imperfectæ corpore, & intellectu ſunt, vt declarat Ariſtot. 7. Politi. de quo latè diximus. Gen. c. 29. & 30. Hebræi autem è contrario continebant vſque ad tempora debita generationi, & tunc abundabant in prole, & in virtute prolis. Vel vocantur fortiores non ꝙ Iudæi eſſent ſingillatim fortiores Ægyptijs: ſed quòd totus populus Hebræorũ ex multitudine tantas vires acquiſiſſet, vt maiora bella facere poſſet quam Aegyptij. Et licet Iſrael multiplicatus eſſet, & fortificatus nimis, magis tamen illud fore reputabant Aegyptij. Eſt enim hæc conditio inuidorum, vt eis aliorum bona maiora videantur. Sic ait Ouidius primo de Arte amandi.

Apoſtrophe contra ſæculi amatores, qui omnia ob laudes, et famoſę memorię permanſionem operantur.

Aegyptij ſunt valde luxurioſi, & ideo viribus debiles.

Coitus in parua ætate inceptus multa mala facit.

Ariſt. 7. Polit.

Vberior ſeges alitnis ſemper in agris.
Viciniq; pecus grandius huber habet.

Venite ſapienter opprimamus eum. Ideſt non faciamus vel cladem publicam in eos, quia tunc haberent

F occaſionem fugiendi. Etiam quia nobis hoc vtile non eſſet, Nunc enim poſſumus eos ſubijcere in ſeruitutem, & magnas inde conſequi vtilitates. Si autem clode publica deſtruamus eos, non habebimus ſeruientes. *Sapienter opprimamus eum.* Ideſt iſtum populum Iſrael. Opprimere eſt ſubijcere ad aliquam ſeruitutem inuoluntariam. Et hoc intendebant facere Aegyptij Hebræis: & hoc ſapienter ſe facturos putabant, ſcilicet bellum non auſerendo, ſed ſeruitutibus duris deprimendo.

Et hoc non erat ſapienter factum: quia ſapientia accipitur hic pro prudentia: cum ſapientia propriè dicta non pertineat ad agibilia, nec ſit principium alicuius operationis, ideſt nullius actionis directiua eſt, vt patet in 6. Ethic. circa finem: ſed ſapientia conſiſtit G circa perfectiſſimũ ens maxime ſpeculabile, prudentia autem humanas dirigit actiones, cum ſit habitus cum recta ratione actiuus eorum, quæ ad totam vitam, vt patet in 6. Ethic. In prauis autem actionib. quantumcunque ſuo prauo rectiſſimè cohæreant, prudentia eſſe non poteſt: quia inde modica potentia, quæ eſt de agili ad finem quando eſt, ad rectam intentionem exiſtimatio laudabilis eſt, & prudentia eſt. Cum autem finis malus eſt, aſtutia dicitur. Sic etiam idem Philoſophus in eodem libro dixit quòd embulia, quæ dicitur rectitudo conſilij eſt de bono fine per rectum medium tempore conuenienti, & aliud bonum totius vitæ ſimpliciter. Iſti autem ad malum finem faciebant, ſcilicet vt immeritos impiè ſubijcerent ſeruituti. Vel intendebant eorum multiplicationem H impedire, quod iniuſtum valde erat, & hoc per malum adipiſci volebant medium, ſcilicet per iniuſtam oppreſſionem. *Nè fortè multiplicetur.* Scilicet magis quam multiplicatus eſt: vel ne fortè multiplicentur, ſcilicet tantum, vt poſſint pugnare cõtra nos. Et non eſt intelligendum, quòd tunc Hebræi valde multiplicati eſſent, ſicut poſtea quando exierunt de Aegypto: quia in 80. annis, qui fuerunt à natiuitate Moyſi, ſcilicet paulo poſtquã incepit iſta afflictio vſque exitum de Aegypto valde magna multiplicatio facta eſt, cum poſtea magis multiplicarentur in vno anno: quam tunc in quatuor, vel quinque, quia poſtea erant valde plures, ideo plures valde generarẽt: etiam quia quotidie magis premebantur, & dicit tex. quod dum plus torquebantur, magis multiplica- I bantur. *Et ſi ingruerit.* Ideſt ſi apparuerit, vel acciderit. *Contra nos bellum.* Scilicet illatum ab hoſtibus. *Addatur inimicis noſtris.* Ideſt coniũgatur hoſtibus noſtris: & adiuuet illos contra nos. Satis putabant Aegyptij, quòd Hebræi ſoli non auderent inuadere Aegyptios modo bellico: quia non erant tot ſicut Aegyptij, etiam quia paucas vrbes habebant & earundem vrbium fortalitia in poteſtate Aegyptiorum cuſtodiebantur: ſed ſolum timebant eos auſuros, cum viderent hoſtes ingruere Aegyptijs. *Expugnatiſque nobis.* Ideſt victis, vel deletis, cum adiutorio hoſtium noſtrorum. *Egrediatur de terra.* Ideſt recedat de terra iſta in aliam terram quod in magnum Aegyptiorum damnum redũdaret: quia Hebræi magna tributa annuatim perſoluebãt: & præter hoc cogebãtur K ad faciẽdũ quęlibet alia opera publica, vt conſtruere ciuitates, reficere põtes, & inſtaurare, & ſimilia facere. *Præpoſuit.* Inito conſilio de affligẽdo Iudæos hic ſubiungitur eorũ afflictio, & hoc fuit mãdãdo eis facere opera dura, & vt magis in hoc agitarẽtur & inquietarẽtur pręponebãtur eis aliqui Aegyptij, ad quorũ imperiũ neceſſe erat eos operari. Et iſti quia oderant eos affligebant eos nimis. *Præpoſuit eis magiſtros operũ.* Non erant iſti magiſtri tãquam Architectonici, & artificũ manualiũ directores: q̃a Aegyptij nihil in hoc laborabãt: ſed erãt magiſtri operũ, i. mãdantes quid facerẽt, & q̃uum facerẽt: & ſi nõ velociter operarentur, cogebãt eos pęnis duris. *Vt affligerent eos onerib.* Licet Iudæi facerẽt ędificia ad vtilitatẽ regis, & totius Aegypti, tñ rex nõ intẽdebat principaliter illas vtilitates: ſed afflictionem, & debilitationẽ Iudæorũ: ita vt nõ

Quaſt. 4. ſapientia, & prudentia quæ differunt ab aſtutia.

Ariſt. 6. Ethic. c. 12.

Nihil eſt quod magis . . comfringat corpus quàm onera.

tantùm multiplicarentur. Et quia inter omnia, quæ vires eneruant, & corpus confringunt nihil magis eſt, quàm onerum ſubuectio: cogebant illi magiſtri operum Hebræos portare magna onera laterum, vel lapidum, vel alicuius alterius rei grauis, & ædificauerunt Hebræi vrbes tabernaculorum, quæ ſatis magnæ erãt, in quibus multos labores, & ſatis magnum tempus impendere oportebat. Sed adhuc præter hæc multa alia opera facere cogebantur. *Vrbes tabernaculorum.*

Vrbes ædificatæ ab Hebræis, quare tabernacula appellãtur.

ideſt fecerunt magnas vrbes, vbi antea erant ſula parua, & pauca tabernacula. & hoc conſonat ſatis: quia dicitur quòd fecerunt Phiton, & Rameſſem: ſed Rameſſes eſt ciuitas, in qua Iudæi habitauerũt, & de qua exierunt, cum ibant de Aegypto in terram Chanaan, vt patet infra 12.c. vbi dicitur quòd profecti ſunt de Rameſſe in Socoth. Ante ergo quam ipſi facerent iſtã vrbem, videtur quòd erant ibi aliqua ſimplicia tabernacula, in quibus tanquam in viculis, vel tugurijs rusticanis ante homines habitabant. Et ſicut dicitur de Rameſſe, ita dicendum eſt de Phiton, cum eodem modo vocetur. *Vrbes tabernaculorum.* Vel vocantur vrbes tabernaculorum, ideſt vrbes in quibus morabantur cuſtodes regni Aegypti, quoniam iſtæ vrbes erant in finibus Aegypti, in quibus poſuerat Pharao cuſtodes, vt viderent, quis egrederetur de Aegypto, vel ingrederetur in illam, & ne permitterent aliquos de Hebræis egredi de terra illa. Et hoc patet, quia iſtæ duæ vrbes, quas Hebræi condiderunt, erant in terra Geſſen, in qua ipſi habitabant. Iſta autem terra eſt in extremitate Aegypti, ideo viuente Ioſeph eis ad habitandum data eſt, vt declarauimus Gen. 45. & 46. cap. Vel vocantur vrbes tabernaculorum, ideſt tabernaculorum regalium, ſcilicet quòd in ciuitatibus illis conſtruxerunt Hebræi magna palatia regi. Vel (vt alij volunt) dicuntur vrbes theſaurorum: quia tanta ſoliditas murium, & turrium robuſta proceritas illis vrbibus inerat: ac ſi ibidem theſauri recondi deberent, qui nunquam niſi in locis tutiſſimis reponuntur. *Phiton, & Rameſſes.* De Phiton, quæ ciuitas ſit ignoratur: de Rameſſes autem dicitur quòd ante erat nomen terræ, vt patet Gen. 47. vbi dicitur quòd Ioſeph tradidit patri ſuo, & toti cognationi locum habitandi in optimo ſolo terræ Rameſſes: poſtea vero in extremitate illius Hebræi conſtruxerunt vrbem, quæ diceretur Rameſſes à nomine terræ illius: & hoc non obſtante ſemper manſit idem nomen terræ illi, & ciuitati: quia infra 12.ca. dicitur quòd Hebræi in prima egreſſione de ſedibus ſuis exierunt de Rameſſe in Socoth. Sed conſtat quòd non omnes morabantur in ciuitate illa: ergo accipitur ibi vt nomen terræ. Deinde vocata fuit illa vrbs ciuitas heroum: quia à viris famoſis, & ſtrenuis ſeruabatur. Deinde vocata fuit pagus Arſenoites, ideſt ſine ſexu: quia ibi vterque ſexus regnare cępit, ſcilicet tam viri quã fœminæ nulla facta vtriuſque diſtantia. Poſtea vocata fuit Thebe, ſiue Thebaida, de qua fuit legio Thebæa, cui præfuit Mauritius, quæ vno animo ſimul pro Chriſti nomine Maximiani Imperatoris ſeuiſſimi gladio trucidata eſt. *Quantoque opprimebant eos.* Subijcientes durioribus operib. *Tanto magis multiplicabantur.* In hoc apparet Dei immenſa, admirandaq; benignitas huius gentis curam agens ſpecialem, vt contra aliorum hominum morem inſolitum illam mirabiliter adaugeret. Nec poteſt intelligi hoc eſſe naturaliter: quia naturaliter in labore nimio homines indiſponuntur ad generationẽ. Primo quia labor excitat ardorem, & conſumit non ſolum humorem ſeminalem, ex quo fit generatio, quod tanquam aliquid molle faciliter conſumi poteſt: ſed etiam ipſas partes carneas duras emoliendo reſoluit. Ceſſ[illegible] ergo principio materiali generationis, ſcilicet ſe[illegible]ine: generatio fieri non poteſt. Et ſi contingat fieri generationem, quia ſemen illud per laborem ad paruam quantitatem redactum eſt, fœtus valde minuti corpore naſcuntur. Et quia quantumcunque illud ſit: quia præmente labore ſpiritus ſeminis coguntur exhalare, neceſſe eſt fœtus inde natos

Gen. 47.

Thebæa regio nominata.

Hebræi quanto plus opprimebãtur, tanto Dei prouidentia plus creſcebant.

Labor impedit generationem.

A viribus valde deficere. Etiam cum ſemen illud aliqualiter ex ardore laboris reſoluente à propria humiditate deficiens ad ſiccitatem quandam, quæ eſt præter armoniam corporis declinauit, neceſſe eſt fœtus inde genitos diſtemperatæ eſſe complexionis: & per hoc neceſſe eſt recto intellectu carere, cum bonitas intellectus fundetur in contemperatione phantaſiæ, quam neceſſe eſt vacillare, ſi præter armoniam ſiccitas in ſemine ſit. Ex quo inferebatur, vt latè tractauimus. Gen. 30. c. quòd filij hominum multùm ſtudioſorum cœteris paribus ſunt alijs hominibus mente, & corpore imperfectiores. De his Ariſt. 7. Poli. cap. 15. vbi ait: qualibus autem quibuſdam corporibus exiſtentibus maximè vtilitas erit his, qui generant neq; enim, qui athletarum habitus optimus, ſiue optimus

Filij hominũ ſtudioſorum multum ſunt imperfectiores mente, & corpore alijs Ariſt. 7. Polit. 15

B ad politicam optimam habitudinem: nec ad enechiam, nec ad ſanitatem, & puerorum procurationẽ, nec qui curis indigens, & malè habens valde, ſed medius horum. Oportet quidem igitur habere habitum labores paſſum, at labores non violentos, nec ad vnũ ſulum ſicut athletarum habitus: ſed ad actiones liberorum: ſimiliter autem idem oportet exiſtere viris, & mulieribus. *Oderantque filios Iſrael Aegyptij.* Quia inuidebant eis, & videbant eos quotidie multiplicari: & aſtutiam, quam contra eos moliti fuerant, nihil valere: ſed prorſus in contrariam relabi partem: vt multiplicatio, quam ipſi ſapienter, vt ſibi fingebant, per labores duros impedire volebant, eiſdem laborantibus maior fieret. *Et affligebant illudentes.* Cum

C enim Aegyptij cogerent Iudæos ad opera vilia, ſcilicet ad portandum ſtercora, & immunditias vrbium, viderentque eos ſub onerum grauitate gementes illudebant dicentes. Ecce miſeri nunc multiplicabimini: ſic enim vos, vt aſinos premi oportet, & videbimus ſi vt prius coitibus indulgebitis. *Atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus.* Ideſt tantùm præmebantur laboribus duris, quòd vitam ſuam exoſam haberent, & amaro animo viuẽtes quietam mortem laborioſæ vitæ præponerent. *Operibus duris.* Vocantur iſta opera dura dupliciter. Primo quia ipſa in ſe difficilia, atque laborioſa ſunt. ſ. vt deportatio terræ, & laterum, & ſimilium. Secundo modo vocantur opera dura, quia in eis ſupra modum ab Aegyptijs inquietabantur, ſcilicet quòd daretur quotidie ma-

D gnum numerum laterum, qualis rationabiliter forte ſufficeret ad duos dies, maximè quando cogebantur dare ſolitum laterum numerum, & non dabantur eis ſtipulæ: quia tunc nullo modo poterant exequi, ideo flagellabantur, vt patet infra 5.c. *Luti, & lateris.* Lutum vocatur calx ad commiſcendum lateribus in ædificationibus, & patet, quia coniunguntur iſta duo, ſcilicet lutum, & later. Vel vocatur lutum quodam genus bituminis, quod eſt ad modum luti viarum: & illud valde conuenit fortibus ædificijs. *Omnique famulatus.* Ideſt omni genere ſeruitij. *Quo in terra operibus premebantur.* Ideſt omnia opera, quæcunque de terra fieri poterant, excogitabant Aegyptij, vt opprimerẽt Iudæos. Faciebant eos tranſportare terram de vno loco ad alterum, vt planarent vicos, & plateas. Et hanc

E deportabant in cophinis, de quo Pſal. 80. Manus eius in cophino ſeruierunt. Imponebantur eis officia multum dura, & vilia, quæ ad ſolos ſeruos viliſſimos pertinebant, ſcilicet vt lutum platearum, & ſordes platearum, atque ſtercora cloacarum in cophinis deportarent. Addit etiam Ioſephus alia opera, ſcilicet vt Nilum fluuium per multos alueos deriuarẽt: vt aqua eius intrare poſſet quando exundationes fiunt. Etiam vt ciuitates foſſa circundarent, vt aqua exundationũ non intraret ciuitates, vel vt ibi ad refluxum fluminis aquæ manerent ad multos vſus neceſſariæ. Et prætee hoc grauior, ac cæteris intollerabilior labor erat magna illuſio, & inſultatio Aegyptiorum: quia vt ait verſificator.

Pſal. 80. Officia vilia Hebræorũ, q̃ ab Aegyptijs facere cogebãtur.

Eſt miſero peius deriſio quam dolor eius.

Dixit autem rex Aegypti. Hic inſurgit alia tribulatio: quia videns rex Aegypti, quòd Iudæi laboribus

Alia afflictio Iudæorum.

duris

duris oppreſſi à multiplicatione non ceſſabant: ſed magis multiplicabantur; excogitauit aliam iniquitatem prioribus grauiorem, ſcilicet, vt Hebræorũ paruulos in partu ipſo necarent, vt ante infans mortuus eſſet quàm matri, aut parentibus cognitus. Et hoc nitebatur agere miniſterio obſtetricum. Sed quia hoc grande malum erat, & totius Iudaicæ gentis exterminatiuum, proculdubio ſi maneret, Deus volens eos puniri, ſed non deleri, auertit hoc graue malum ponens in mente obſtetricibus, nè quicquam tale committerent. *Dixit rex Aegypti*. Idem rex eſt, qui ſupra eos laboribus duris preſſerat, & qui eorum infantes occidi iuberet, ſcilicet Armonophis octauus ab illo Pharaone, qui Ioſeph præfecerat toti Aegypto. *Obſtetricibus*. Non fuit iſtud dictum publicum quaſi poſitum pro edicto, quia tunc mulieres Hebrææ hæc cognoſcentes ſibi in partu cauerent, nè aliquam reciperent de obſtetricibus Aegyptiorum: ſed dixit eis rex tacitè, vt ſic malum celaretur, & mors illatam fœtui aborſus eſſe fingeretur. Nec eſt putandum, quòd rex ad hoc omnes obſtetrices vocaſſet: quia tunc hoc magis cognoſceretur: ſed vocauit præcipuas earum, ſ. Sephoram, & Phuam, de quibus infra in tex. iubens, vt illæ cæteris hoc idem faciendum imperarent. *Obſtetricibus Hebræorum*. Vocantur obſtetrices Hebræorum, non quòd eſſent de genere Hebræorum: ſed quia obſtetricabant fœminas Hebræorum.

Quæſt. 5. Obſtetrices Hebræorum an eſſent Hebrææ.

Non enim videtur quòd iſtæ obſtetrices eſſent de genere Hebræorum. Primo quia rex Aegypti volebat infantes Hebræorum miniſterio obſtetricum occidere: ſed hoc multum erat abſurdum, quod vocaſſet obſtetrices de genere Hebræorum, quia ſciebat quòd naturaliter dolerent deſtructioni cognationis ſuæ, nec hoc vnquam exequerentur. Item quia dicitur infra quòd mulieres iſtæ obſtetrices dixerunt non eſſe tales mulieres Hebræas ſicut Aegyptias: quia ipſæ habent obſtetricandi ſcientiam. Et quando ad ipſas veniebant, iam pepererant: ex quo iſtæ innuebant, ſe non eſſe de genere Hebræorum. Etiam quia hic dicebant obſtetricare ſe aliquando Aegyptias. Sed ſi iſtæ obſtetrices eſſent Hebrææ, non eſt veriſimile quòd Aegyptiæ permitterent ſe obſtetricari ab eis, timentes ne aliquod malum in fœtus agerent: quia Hebrææ oderant Aegyptios & Aegyptias, quia ab eis valde premebantur. Nicolaus autem arguit hic aliter hoc non poſſe ſtare, ſcilicet: quia dicitur ſupra quòd Ioſeph, & fratres ſui, & tota cognatio fuerant iam mortui, ſcilicet quòd omnes, qui intrauerant in Aegyptum cum Iacob, mortui fuerant. Sed Iudæi dicunt Iocabed intraſſe cum Iacob, ſcilicet natam fuiſſe in itinere, ergo non viuebat: ſed ipſi ponunt Iocabed fuiſſe vnam de obſtetricibus, ergo non poteſt ſtare. Si autem iſtud argumentum aliquid concludit, ſolum concludit quòd Iocabed non erat vna de obſtetricibus, ſed non concludit, quòd non erant obſtetrices Iudææ, licèt hoc etiam nullo modo concludit, vt infra dicetur. *Quarum vna vocabatur Sephora, altera Phua*. Iſta ſunt nomina mulierum Aegyptiarum, & ponuntur hic iſtæ duæ, non quod iſtæ ſolæ eſſent, quia tantæ multitudini Hebræarum obſtetricandæ vix ſufficerent quingentæ: maximè quia in quolibet loco Hebræorum oportebat eſſe aliquas obſtetrices, vt promptæ eſſent, quando aliqua Hebræa parturiret. Hebræi dicunt, quòd iſtæ duæ erant Iocabed, & Maria, ſcilicet, mater, & filia: & tamen vocantur hic alijs nominibus: quia erant Binomiæ, vt ſæpe contingit in ſacra ſcriptura: maximè quia quidam Hebræi dicunt iſta non eſſe nomina propria: ſed communia, quia vbi nos dicimus. *Sephora*. In Hebræo dicitur. *Sifra*. Et interpretatur cantatrix: quia vna iſtarum cantabat quando pueri nati nouiter lugebant; vt placaret eos. *Phua*. Hebraicè dicitur adornatrix: quia pueros natos adornabat figurando, & diſponendo membra, vt poſtea pulchra manerent: quia pueri nouiter nati teneri ſunt, & qualitercunque eis membra diſponantur taliter manent, maximè in capitibus, & naribus. Et ob hoc ex imperitia, & negligentia obſtetricum capita valde ma

Ad quid vocentur obſtetrices pariẽtibus.

F le diſpoſita in figura habent, vt aliquando ſint multum oblonga aliquando multum ſpherica interdum alijs modis deformata. Et hoc valde nocet intellectui: quia cum intellectus conſequatur organa maximè interiora, quæ præſupponit in ſua operatione illis deordinatis, neceſſe eſt intellectum indiſponi ad intelligere. Organa autem ſunt in capite ſecundum diuerſas cellulas, & requirunt debitam magnitudinem, & figuram, & complexionem. Cum ergo caput figuram debitam non recipit, neceſſe eſt organa à debita magnitudine, & figura deficientia valde indiſponi. Patet per Philoſophum in Phyſiognom. Vbi figuræ capitum diuerſæ diuerſos modos, & conditiones naturalium effectuum ſortiuntur maximè in illis, qui in occipite debitè non figurantur, ità quòd capita eorum à
G poſteriori parte capitis recurua, & quaſi ſine occipite ſunt: quia in his neceſſe eſt memoratiuam languere potentiam. Sciendum etiam qoòd quando hic dicimus, quòd nomen vnius obſtetricis erat Sephora, & poſtea 1. 2. cap. & 4. dicimus vxorem Moyſi vocari Sephoram nulla facta differentia, in Hebræo magna differentia eſt: quia iſta vocatur. *Sifra*. Vxor autem Moyſi vocatur. *Ciphra*. Siue propriè. *Ciphora*. Etiam quia iſta, de qua hic ſcriptura eſt in principio cum litera, ſin, vxor autem Moyſi ſcribitur cum litera, cama. Sed hoc quod dicunt hic Iudæi falſum eſt, ſcilicet, quòd Iocabed, & Maria fuerint obſtetrices: quia Iocabed, & Maria erant Hebrææ. De obſtetricibus autem probatum eſt: quòd eſſent Aegyptiæ. Argumentum autem Nicolai in hac parte nihil concludit; immo eſt
H contra literam, & ego miror qualiter ipſe taliter arguat obmiſſa litera textus: & adhærens cuidam vanitati Hebræorum: quia infra 6. cap. dicitur quòd Amram accepit vxorem nomine, Iochabed: & genuit ex ea Aaron, & Moyſen, & Mariam, vt patet etiam infra cap. 2. ſed natiuitas Moyſi fuit poſt iſtud mandatum regis ad obſtetrices: ergo tunc Iocabed valde congruenter poterat eſſe obſtetrix, niſi aliquid aliud obſiſteret. Quod autem arguit Nicolaus non potuiſſe vſque tunc Iocabed ſuperſtitem eſſe, quia intrauit in Aegyptum cum Iacob. Dicat obſecro vnde hoc acceperit, nunquid reperit in aliquo textu? Nequaquam ſed cuidam vanitati Hebræorum innixus contra textum ſacræ ſcripturæ incautè militat, & offendit. Si autem Iochabed ſit patruelis Amram, & quomodo ſit filia Leui infra 2.
I cap. explicabitur. Dicendum autem vt ſup. Sephoram & Phuam obſtetrices fuiſſe de genere Aegyptiorum. *Quando obſtetricabitis Hebreas*. Ideſt quando exhibueritis officium veſtrum adiuuando Hebræas in partu. *Et tempus partus aduenerit*. Hic accipitur tempus partus ſtrictiſſimè, ſcilicet pro ipſa emiſſione fœtus à ventre, & hoc experiontur obſtetrices applicantes manus ſuas partibus interioribus parturientis, vt adiuuetur in effuſione infantis. *Si maſculus fuerit*. Antequam fœtus in lucem prodeat obſtetrices inter ipſa vaſa genitalia eum manibus contrectantes: an vir, vel femella ſit, cognoſcant perſpicuis argumentis. Communis aſſertio hoc prodidit, maſculos, ſcilicet ore prono, & oculis depreſſis in terram naſci: fœminas autem è conuerſo oculis ſuſpicientibus cœlum emitti. Quod ſi veri-
K tate fulcitur ſatis facilis cognitionis modus erat. Quicquid autem ſit conſtat quædam manifeſta argumenta videri, quibus obſtetrices fœtum in ipſa effuſione cognoſcunt. Et hoc ſatis fundatur ex hoc loco: quia niſi aliquo certo modo perſpicuum hoc haberi poſſet, rex hoc obſtetricibus non mandaret. Si enim fætus per viſum quantum ad ſexum cognoſci deberet, non citius obſtetrix, quam aliæ præſentes partui conſpicerent: & tunc non eſſet locus occidendi maſculum natum. Etiam quia ſi ſic nõ fu[…] dato quod rex hoc putaret, obſtetrices aſſererent n[…]lo modo cognoſci poſſe fœtus ſexum antequam ab vtero emiſſus ſit: & ſic mandatum regis immediate refellerent: quia non procederet tanquam fundatum ſuper falſam regis exiſtimationem. *Si maſculus fuerit interficite eum*. Vt tollatur multiplicatio Hebræorum; & ſi hoc ince-

ptum

Figuratio ſitis quã faciũt obſtetrices valde nocet intellectui & valde prodeſt maximè ad memoriã. Iſt audiuimus Epiſcopum Burgẽ. de iſto Beato Auctore narrãtem quod cũ Io. 2. regis cancellarius fuiſſet puerorum in regẽ ſeruitium capita tangebat, & cũ aliquos bene figuratos, & cum magna tempe te videret regi dicebat Domine rex mittatis hunc ad ſcolã. Et quòd de iſtis plures mirè clari euaſerũt iter quos

Quomodo cognoſcitur cũ fœtus à ventre egreditur an ſit fœmina vel vir.

A prim continuatumque foret ante multos annos,gens Hebræorum neceſſariò perijſſet nullo naſcente,qui cõtinuarer gentem ſuam lege ſucceſſionis. *Si femina reſeruate.* Quinque rationes mouebant regem ad reſeruandum fœminas enecatis maſcnlis.Primò fiebat hoc, vt tollatur hoc machinamentum euidens eſſe.Quoniã ſi omnes mortui naſcerentur, ſatis conſtaret doloſe hoc confici,ſi autem fœminæ viuentes reſeruarentur licet ſuſpicandi locus eſſet nõ tamen ita veriſimilis coniecturæ locus tribueretur. Secundò quia ſupra dictum fuerat quòd populus Hebræorum multiplicatus, atq; roboratus poſſet adiungi hoſtibus ſuis, & expugnare eos,cui rei in fœminis auferebatur timendi locus. Tertiò quia fœminæ Hebræorum pulchriores erant fœminis Aegyptiorum: ideo ipſi Aegyptij,qui libidinoſi valde erant, vt patet Ezech.capit.23.ſcilicet: Quorum carnes,ideſt membra uirilia ſunt, vt carnes aſinorum, & ſicut fluxus equorum fluxus eorum: deſiderabant valde Hebræas ad explendam in eis ſuam libidinem. Quartò quia volebant eas Aegyptij ad ſamulatum, vt vxores eorum quaſi dominę eſſent. Quintò quia cum Hebtæ ingenio perſpicatiores eſſent mulieribus Aegyptijs,faciebant quædam muliebria opera pertinentia ad lanificium,vel ſubtiles tincturas, vel alia in hũc modum, quæ nullatenus Aegyptiæ faciebant, & ob hoc nimis eas habere volebant. *Timuerunt autem obſtetrices Deum.* Ideſt obſtetrices dixerunt regi,ſe libenter quod iuſſerat executuras:ſed poſtea.*Timuerunt Deum.* Scilicet quod Deus mouit mentem earum ad horrorem tanti delicti, vt illud ſummopere abhorrerent, & mouit in eis quendam terrorem, ſcilicet vt crederent ſe morte terribili Deo puniente cito perituras, ſi talia attentaſſent.Et iſte modus valde conformis erat, quia imperfecti magis timore quàm amore mouentur: quoniam facile contemnit omnia qui ſe exiſtimat moriturum, vt ait Hieronymus in fine Epiſtolæ ad Paulinum. Facilius autem cuncta deuitat, qui ſe ob aliqualem cauſam certiſſimè periturum formidat. Aliqui dicunt quòd obſtetrices fuerunt admonitæ per Hebręas qualiter rex eas iniuſtè affligebat, & quòd valde magnum nefas erat contra eas quicquam durum agi. Et ſic illæ à malo,quod intendebant deſtiterunt,quod nõ abnuo.Prius tamen rationabilius,& efficacius eſt:quia motus interiores violentiſſimi ſunt. *Et non fecerunt iuxta praeceptum regis.* Licèt à principio ſe facturas libenter promiſiſſent.*Sed conſeruabant mares.*Nihil mali eis magis quàm fœminis irrogantes. *Quibus accerſitis.* Ideſt vocatis. Vidit enim rex poſt aliquantum tempus quòd infantes, quos Hebrææ pariebant, ſoſpites erant,ideoque cognouit obſtetrices eius iuſſa non fuiſſe ſecutas. Quamobrem uocari eas iuſſit hujus obmiſſionis cauſam diligentiſſimè quæſiturus. *Quidnam eſt quod facere voluiſtis.* Ideſt quomodo hoc feciſtis: vel quid intendebatis aſſequi non complentes iuſſa mea? *vt pueros ſeruaretis?* Quod ego uetueram, quaſi dicat: Peſſimam rem operatæ eſtis, ideoque ſupplicio hanc noxam luendum erit. *Quæ reſponderunt.* Antequam iſtæ obſtetrices venerunt ad regem, cognouerũt quid cauſę eſſet,ut à rege uocarentur,& conformiter ſtatuerunt hoc quod ſequitur reſpondere.*Non ſunt Aegyptiæ ſicut Hebrææ mulieres,ipſæ enim obſtetricandi habent ſciẽtiam,& prius quàm veniamus ad eas, pariunt.* Ideſt domine rex non putes nos tuum imperium contempſiſſe, ſed non poteſt hoc, quod iubes ita in Hebræis ſicut in Aegyptijs perfici. *Quia non ſunt Hebrææ ſicut Aegyptiæ mulieres.*Scilicet quia Aegyptiæ nullo modo nouerunt artem obſtetricandi, nec parere poſſunt, niſi nos iuuerimus. *Hebrææ autem obſtetricandi habent ſcientiam.*Quod poteſt dupliciter intelligi, vno modo quòd omnes mulieres Hebrææ ita edoctę erant, quòd ſciebant ſe diſponere ad tempora partus ſine aliqua obſtetrice:tanquam ſi obſtetrices eis ſuum miniſterium exhiberent. Et hoc neſciunt Aegyptiæ: quia ſi eis obſtetrix non aſſiſtat parere nequeunt. Alio modo,& conuenientius intelligi poteſt quòd inter Hebræas multæ mulieres,immo quaſi omnes peritiam obſtetricandi habebant, & quandocunque aliqua parturire inciperet, quælibet alia Hebræa, quæ aſſiſteret obſtetricis uicem agebat,nec erat neceſſe aliquam aliam expectari obſtetricem. Inter Aegyptias autem nullæ fœminæ erant, quæ hoc noſcerent, niſi quædam ad hoc officium deputatæ: ideo quando aliqua Aegyptia parturiebat dato quòd omnes aſtarent Aegyptiæ, niſi ibi aliqua de illis ad hoc miniſterium deputatis prius eſſet, aliæ obſtetricandi peritiam non habebant. Et hoc idem erat in Hebræis,ſed obſtetrices mentitæ ſunt,ut bonum, quod faciebant non impediretur, & ipſæ capite non plecterentur. Credidit autem hoc iſtis ille rex, nec ulterius quicquam in hoc inquiſiuit: quia Deus utens eo,ut ſua quadam creatura mouit eum,ut hoc ueriſſimum eſſe putaret. Vbi nos dicimus. *Ipſæ obſtetricandi habent ſcientiam.*

B In Hebręo dicitur. *Ipſæ ſunt haiyod.* Ideſt beſtiæ, ſcilicet quòd ſicut beſtiæ nullo obſtetricante fętus effundunt ita mulieres Hebtææ nulla obſtetrice adiuuante pariunt, & ſi verum eſt: quòd ſic dictum fuit regi Aegypti inſipientior ipſe fuit in credendo: quia hoc in nulla gente reperitur, vt fœminæ nullo adiuuante tanquam beſtiæ pariant. Sed dicendum quòd illa litera ſignat id quod noſtra propter æquiuocationem nominis Hebraici: uno modo *Haiyod* uenit de *Haiya*, & idem eſt quod beſtiæ pluraliter. Alio modo deriuatur de *Hai*, ideſt uiuens; uel de *Hain*, ideſt uitæ, & tunc *Haiyod* ſignificat viuentes pluraliter,& tunc eſt ſenſus.*Non ſunt Hebrææ mulieres ſicut Aegyptiæ.* Quia ipſæ uiuentes ſũt, ideſt habentes uiuacem intellectum, & induſtrium ad quodlibet operabile. Et ſic conſueuimus hominem acu

C tum uiuum, uel uiuacem appellare. Hoc autem modo reddit litera Hebraica in ſenſum literæ noſtræ,ſcilicet quòd mulieres Hebrææ erant uiuentes, ideſt uiuaces ingenij ita quòd omnes,uel plures earum obſtetricandi habebant peritiam. De mendacio obſtetricum dicendum quòd fuit officioſum quod alicui proderat,ſcilicet omnibus Iudęis, & nulli nocebat: quia non erat pręiudicium alicui, quòd infantes Hebræorum uiuerent. Et ſi arguas quòd eodem modo quando aliquis fur inquiritur, uel quilibet alius ad mortem, uel punitionem quòd non erit peccatum mentiri occultando eum,cum illi proſit. Reſpondetur quòd non eſt ſimile: quia de ratione mendacij officioſi eſt,quòd alicui proſit,& nulli noceat. Occultare autem latronem mentiendo, qui ad mortem quæritur, eſt nocere publicæ iuſti-

D tiæ,& politicę utilitati:quia totius communitatis utilitas eſt:nè crimina remaneant impunita. In iſto autem pręcepto regis Aegypti: quia iniquum erat, non tenebantur obedire, ideo ueritatem tali mendacio cogendo officioſum,& non pernitioſum erat. Occultare autem latrones aut cęteros malefactores mentiendo non officioſum:ſed perniocioſum ualde eſt,cum in communem hoc uergat pernitiem, ſcilicet reipublicæ peiorationem.*Bene ergo fecit obſtetricibus Deus.* Scilicet dando eis bona temporalia. *Et ædificauit illis domos.*

An iſtæ domus, quas ædificauit Deus obſtetricibus, fuerint domus regia,& ſacerdotales,vt Hebræi dicunt, aut domus ſpirituales.

Iudæi,qui ponunt Iocabed,& Mariam fuiſſe obſtetri-

E ces:dicunt quòd Deus ædificauit iſtis domos, ideſt fecit quòd duę domus, quę erant in Iſrael,ſcilicet domus regia, & domus ſacerdotalis fundarentur in iſtis: quia Iocabed peperit Moyſen,& Aaron,qui fuit primus ſũmus ſacerdos: Maria autem accepta ſuit in coniugium à Caleph, qui fuit princeps in tribu Iuda, quę erat tribus regia. Sed hoc multipliciter falſum eſt. Primò quia ſi iſtæ mulieres non erant Hebrææ,ut probatum eſt, non erant Maria, & Iocabed, quę erant de tribu Leui. Secundò quia Maria ſoror Moyſis filij Iocabed non fuit accepta in uxorem à Caleph de tribu Iuda, ut uidebitur infra 31.capit. Dicendum ergo quòd iſtę obſtetrices fuerunt Aegyptię, ut ſupra dictum eſt: & Deus ędificauit illis domos, quę autem domus fuerint iſtæ, Beatus Gregorius dicit, quòd ędificauit eis domos temporales, ſcilicèt quod locupletarentur nimis in diuitijs, & quod fortè eſſent capita aliqua-

Quinque rationib. motus eſt rex Aegypti ad occidẽdum maſculos Hebræorum, & non fœminas.

Ezec. 23

Imperfecti magis timore quã amore mouentur.

Mẽdaciũ officioſũ quod dicitur.

An inquirente iudice latrones occultare illos mentiendo ſit mẽdaciũ officioſum.

Quaeſt 6.

rum magnarum domorum,ſiue cognationum. Beatus
Hieronymus ſuper Iſaiam dicit, quòd iſtę fuęrunt do-
mus ſpirituales,ſcilicet dando eis uirtutes pro quib. re
quieſcerent in cœleſtibus. Nicolaus autem dicit vtrũ-
que fuiſſe,ſcilicet quòd dedit eis Deus in mentem, vt
ad eum reditent:quia ad motum eius,vel ad monitio-
nem Hebræorum contemnentes mandata regis, cum
periculo capitis ſui Hebræorum pueros reſeruabant.
Dedit eis etiam domos temporales,quia receptæ fue-
runt inter Iudæos in matrimonium in loco honorato.
Ad primum de domo ſpirituali non obſtitit mendaci-
cium earum: quia mendacium officioſum veniale eſt,
cum quo gratia Dei ſatis ſtat, licèt aliqualiter ex tali
mendatio diminuatur:ſicut patet in Iudith, quæ in ſa-
cta ſcriptura laudatur, vt ſancta fœmina propter illa,
quæ egit aduerſus Holofernem, ſuum populum libe-
rando:tamen hæc mediante officioſo mendacio, quod
Iudith 6 habuit ad eum, vt patet Iudith.6.cap. promittendo ſe
monſtraturam loca, quibus contra Hebræos faciliter
belligeraret: etiam quia finxit ſe fugiſſe imploraturã
miſericordiam Holofernis: quia ſciebat Hebræorum
gentem citò delendam. Ad ſecundum de domibus tẽ-
poralibus inter Iudæos dicit,quòd receptę fuerunt in-
ter Hebræos ſicut patet de Raab, quæ erat Ierichonti-
na:& quia abſcondit in domo ſua exploratores Iudęo
Ioſue 2. rum,vt patet Ioſue 2.cap.accepta fuit cum tota cogna-
Ioſue 6. tione ſua,vt viueret in medio Iſrael, vt patet Ioſue 6.
& licet ibi non dicatur,quòd ipſa accepta fuit in vxo-
rem à nobiliſſimo viro totius populi Iſrael, ſcilicet à
Salmon, qui fuit princeps in tribu Iuda, quæ erat tri-
bus regia,& honoratiſſima.De hoc Matth. 1. capit.vbi
Matt. 1. dicitur Salmon, autem genuit Booz de Raab: ſicut e-
tiam patet de Achior, qui erat gentilis veniens cum
Holoferne: quia tamen conuerſus fuit ad Iudaiſmum
receptus fuit inter honoratiſſimos gentis illius, vt pa-
tet Iudith capit.8. Sed iſta non videntur vera licèt ali-
Confut. Nicolai. Iudith 8 quem colorem præſeferant veritatis: quia ſimilitudo
valde diſtans magis diſſimilitudo dicenda eſt. Quo-
modo enim quiſquam crederet, vt illæ obſtetrices,
quæ erant de genere Aegyptiorum viros quamtuncũ-
que honorabiles in populo Iſrael accipere vellent in
matrimonium, cum omnes quotidianis anguſtijs, &
extremis miſerijs angerentur: nec inter eos tunc ali-
quis altero honorabilior videbatur, cum omnes cu-
iuſcunque conditionis ab Aegyptijs ſubire onera co-
gerentur. Nam licèt Moyſes, & Aaron, qui inter He-
bræos, vt honorabiliores videbantur cæteris Iudæis,
vel vt iudices præeſſent: tamen rex mandauit eis ire
Exod. 5. ad onera dicens,infra capit.5.Moyſes, & Aaron quare
ſolicitaſtis populum?ite potius ad onera veſtra.Quod
autem dicitur de Raab, quæ deſiderauit accipi inter
Iudæos: & inter Iudæos in loco optimo aſſumpta eſt,
idem cauſæ non ſubeſt: quia tunc Iudæi erant extra
Aegyptum cunctiſque gentibus formidabiles: quia
deiecerant atque deleuerant reges fortes Ammorreo-
rum Seon,& Og,& Chananeum regem Arad, & quin
que reges Madianitarum, & ad eorum auditum tota
Iericho cum habitatoribus ſuis conſternata mente elã
guit. Sic enim dixit ipſa Raab exploratoribus, vt pa-
Ioſue 2. tet Ioſue cap.2. noui, quòd tradiderit vobis dominus
terram; etenim irruit in nos terror videtur, & elan-
guerunt omnes habitatores terræ. Audiuimus quòd
ſiccauerit Deus aquas maris ad introitum veſtrum:
quando egreſſi eſtis de Aegypto,& quæ feceritis duo-
bus regibus Ammorreorum, qui erant trans Iordanẽ
Seon,& Og:quos interfeciſtis.Et hoc audientes perti-
muimus, & elanguit cor noſtrum, & non remanſit in
nobis ſpiritus ad introitum veſtrum. Dominus enim
Deus veſter ipſe eſt Deus in Cœlum ſurſum, & in ter-
ra deorſum. Nunc ergo iurate mihi per dominum, vt
quomodo ego feci vobiſcum miſericordiã, ita & vos
faciatis cum domo patris mei. Ecce enim quanta ſub-
erat cauſa permouens, vt Raab deſideraret ſuſcipi in
plebe Hebræorum.Nunc autem quando iſtæ obſtetri-
ces pueros Hebræos eruerunt, quid miſerabilius He-
braica gente, quæ tantis anguſtiarum cumulis angeba

F tur?Nulla ergo fœmina fuiſſet libera,quæ illorum ma
trimonium affectaret, cum ſciret filios ſuos ſub capitis
periculo naſci. Et ſi illa diſcrimina mortis euaderent:
neceſſe erat adultos in Aegyptiacam miſerabilem de-
primi ſeruitutem:maximè quia Hebræis euadendi tũc
ſpes aut pauca, aut nulla erat,cum non audiuiſſent per
Moyſen,quòd Deus vellet eos de prædicta eruere ſer-
uitute. Et ſi dicas quòd iſtæ mulieres non fuerunt co-
pulatæ in matrimonium cum aliquibus de plebe Iu-
dæorum, fuerunt tamen poſtea in exitu de Aegypto
copulatæ, quia tunc exibant ad libertatem, ſicut dici-
tur infra capit.12. quòd aſcendit cum Hebræis vulgus
promiſcuum Aegyptiorum multitudinis infinitæ. Re-
ſpondetur hoc ſtare non poſſe, quia iſtæ quæ obſtetri-
ces tunc erant, aliqualis ætatis eſſent,quia hoc miniſte
G rium nõ datur niſi matronis prouectis:Sed inter iſtud
tempus, & exitum de Aegypto interciderunt anni ad
minus octuaginta uitæ Moyſis, quando fuit exitus de
Aegypto,vt patet infra 7.cap.Et iſtæ obſtetrices facie-
bant hoc ante tempora Moyſis ſaltem anno præceden
ti,vt patet hic,& capit. ſequenti. Ergo anno exitus de
Aegypto, vel non uiuebant, uel iam antiquiſſimę ual-
de erant. Magis tamen credendum eſt eas tunc nõ vi-
uere: quia tunc haberent annos centum, & decem,vel
centum, & uiginti computando triginta, uel quadra-
ginta, quos haberent quando obſtetricabãt, ad quam
ętatem rariſſimè mulieres accederent: etiam tempore
illo.Et dato quòd uiuerent,nulla earum talis eſſet,quę *Opinio*
virum tunc matrimonialiter accipere poſſet. Dicendũ *Auctoris*
ergo videtur iuxta intentionem Beati Gregorij,quòd *Quare*
H Deus ędificauit iſtis mulieribus domos, ſcilicet quòd *ſit mẽtio*
eas locupletauerit magnis diuitijs inter Aegyptios, & *quòd ob-*
fecerit eas fortè principia, uel capita magnarum do- *ſtetricib.*
morum inde naſcentium. Sed quæritur cum iſtæ mu- *Deus ædi*
lieres manſerint in gentilitate, & Deus eis bona tem- *ficauit*
poralia ſolum contulerit, quare ſcriptura de hoc facit *domos.*
mentionem, cum ſcriptura non curet de his, quæ ſunt *Gregor.*
parui momenti?Reſpondetur quòd ideo hic poſitum,
quia iſtę obſtetrices magnam gratiam contulerunt po
pulo Iudęorum omnes eorũ pueros ad tempus à morte
liberantes:& hoc faciebant timentes Deum,& cõtem-
nentes propter Deum pręcepta regis. Merebãtur ergo
ex hoc aliquam gratiam a Deo percipere. Si ergo ſcri-
ptura hic tacuiſſet beneficia illis exhibita, beneſacere
volentium intentio rẽfrigeſceret: cum tanto benefi-
I cio,quòd in ſacra ſcriptura reperiebant nullum conde
c●os pręmium redditum legeretur.Valde ergo conde-
cuit ad beneficos accendendos inſinuari bene merita
ſine congruentibus pręmijs non tranſiri. Satis etiam
dici poſſet, quòd iſtæ obſtetrices bonum ſpirituale ac-
ceperint,ſcilicet gratiã Dei gratum facientem,& quòd
ſaluatę fuerint obtinentes vitam ęternam.Nam multi *Multi*
de gentilibus ſaluati ſunt cum non tenerentur ad ob- *gentiles*
ſeruationem legis Moſaycę: maximè quia tunc illa nõ *ſaluati*
erat: ſed credentes ſolum quòd Deus unus eſſet, & re- *ſunt, &*
munerator bonorum, ita tamen quòd eum diligentes *quid re-*
cauerent à malis operationibus, à quibus conſcientia *quireba-*
ſine ulla lege dicat eſſe cauendum, ut patet ad Rom.c. *tur ad*
2.Deus ergo, qui mouit cor iſtarũ, ſatis uerisimile eſt, *ſaluatio-*
quòd eis radicauerit iſtam credulitatem, & indicaue- *nem eorũ*
K rit ad bene operandum,& ſic ſaluarentur. Quicquid *Rom. 2.*
tamen, ſit planum eſt, quòd ſcriptura ſolum loquitur
de fœlicitate temporali dicens,quòd ędificauit eis do-
mos. Si attendatur modus loquendi ſcripturę,nõ eam
extra propriam ſignificationem torqueamus. *Et cre-
uit populus.* Quia non occidebantur infantes, ſeque-
batur multiplicatio prolis. In hoc uidebitur fortaſ-
ſis, quòd non immediatè ante natiuitatem Moyſis
iſtud de obſtetricibus factum eſt: quia poſtea ſubdi-
tur,quòd populus creſcere incepit, & roborari,cũ non
occiderentur aliqui de eis.Sed iſti anni non poſſunt eſ
ſe multi propter ea,quæ ſupra dicta ſunt,ſcilicet,quòd
iſta perſecutio fuit poſtquam mortuus fuit Iacob,
& Ioſeph,& omnes fratres ſui,& tota cognatio,ſ.eorũ,
qui deſcenderunt cum Iacob in Aegyptum.Sed iſti vel
ſaltem minores de eis, vt filij Beniamin, vel Iudæ, &
ſimiles

ſimiles non multum ante natiuitatem Moyſis mortui fuiſſent. Quod ſatis patet ex computationibus ſuperioribus; & patet ſic cum Moyſes natus fuerit octuaginta annis ante exitum de Aegypto, & anni omnes, quibus ſtetit populus Iſrael in Aegypto fuerunt 215. vt ſæpe dictum eſt, detractis 80. annis vitæ Moyſis ante exitum de Aegypto manent 135. anni, quibus tunc ſteterant in Aegypto; ſi homines illius temporis viuebant 130. vel 140. annis, vt patet infra 6. c. de Leui, qui vixit annis 137. Cum ergo minores filij Beniamin, vel Iudæ nati fuiſſent fortaſſis duobus, vel tribus annis ante deſcenſum in Aegyptum, vt patet Geneſis 45. & 46. vbi vocantur paruuli non potentes per ſe ambulare, ſed indigentes plauſtris ergo illi poterant viuere, vſque propè natiuitatem Moyſis, & ſic videtur omnes illos mortuos fuiſſe ante natiuitaté Moyſis per annos 10. vel 15. & tūc incepit afflictio in operibus duris. *Confortatusq; eſt nimis*. Scilicet, populus Hebræorum ex multiplicatione virorum bellatorum potentium defendere, & pugnare in aliam gentem. *Præcepit autem Pharao*. Videns ſe rex ex ſecunda machinatione ſuperatum, rurſus tertiam init, quæ atrocior, quantò manifeſtior cæteris erat. *Præcepit Pharao*. Tantum enim inuida Regis rabies in Iudæos manduerat, vt quos ante vix duris laboribus præmere audebat, & paulò poſt occultiſſimo conſilio per obſtetrices necari iubeat, nunc apertiſſimo per totam Aegyptum edicto iubeat in flumine publicè enecari: *Omni populo ſuo*. Id eſt, omni populo Aegyptiorum, quia ſciebat quòd Hebræi in hoc nullo modo obedirent: potius omnem atrociſſimam mortē ſponte ſubirent quàm, vt filios ſuos in alterutrum inſanè occiderent. Iſti autem Aegyptij, ad quos dirigebatur edictum, erant illi, qui in terra Geſſen inter Hebræos morabantur: quia ad alios in alteri Aegypti finibus habitantes nihil edictum huiuſmodi attinebat. *Quidquid maſculini ſexus natum fuerit in flumen proijcite*. Ponitur hic flumen confuſe, quia non poteſt poni determinatè pro Nilo, vel quolibet altero, quia non erat aliquis vnus fluuius, qui tangeret omnia loca, in quibus Hebræi habitarent. Sufficiebat enim in quodcunque flumen proijcere, quia ibi ſecundum mandatum regis proiecti morerentur. Mandauit autem eos in aquas mergi, & non iugulari, vel alia inferre tormenta, quoniam hoc minus horridum erat atque facilius patiebatur. *Quidquid feminei reſeruate*. Feminarum autem reſeruatio fiebat ex quinque cauſis, ſupra aſſignatis. Sed quæret aliquis quare tanta mala permittebat Deus pati Iudæos, qui, vt videtur, tunc temporis à vitiis ſatis immunes erant: ipſe autem ſine cauſis fieri nil permittit, cum omnia ab illo prouidentiæ pacatiſſimo fonte iuſta lege procedant. Reſpondetur, quòd Hebræi tunc idolorum cultui operam dabant imitantes morem Aegyptiorum, ideo illos, quos in ſcelere magiſtros ac præuios habuerunt, in irrogandis pœnis tortores ſenſerunt. Sic enim eſt, in inferno, vt homines, qui dæmonibus ſuggerentibus ſceleribus enormibus ſe miſcuerint eiſdem affligentibus crucientur, ſicut ait Beatus Bernardus in libro de contemplatione. Qui autem Hebræi Idola coluerint in Aegypto patet Ezec. 23. cap. vbi dicitur de fornicatione eorum cum dijs Aegyptiorum ſub quadam metaphora corporalis ac venereæ fornicationis in hunc modum: inſuper fornicationes ſuas, quas habuit in Aegypto, non reliquit: nam & ibi dormierunt cum ea in adoleſcentia ſua, & ibi confregerunt vbera pubertatis eius, & effuderunt fornicationem ſuam ſuper illam. Et iterum ibidem. Multiplicauit enim fornicationes ſuas, recordans dies adoleſcentiæ ſuæ, quibus fornicata eſt in terra Aegypti: & inſaniuit libidine ſuper concubitum eorum, quorum carnes ſunt vt aſinorum, & fluxus equorum fluxus eorum, & viſitaſti ſcelus adoleſcentiæ tuæ, quando ſubacta ſunt in Aegypto vbera tua, & confractæ mammæ pubertatis tuæ. Item patet hoc, quia ſi Hebræi non eſſent aſſuefacti cultui idolorum non petiuerant immediatè, vt exierunt de Aegypto apud montem Sinai abſente Moyſe ab Aaron, dicentes, fac nobis Deos, qui nos præcedant, vt patet infra 32. c. & quando viderunt vitulum conflatum dixerūt: Ecce dij tui Iſrael, qui eduxerunt te de Aegypto, in eodem c. Item quia ſi non eſſent aſſuefacti ad idololatriam, & prompti valde ad illam: Deus non tantopere illis idolorum cultum vetuiſſet nec iure, vel verbo, aut ſaltem cogitatione, vt patet in omnibus iſtis quattuor libris vſque ad finem Deut. maxime in ipſo Deut. Hoc autem omnium peccatorum maximum eſt, quia nullum ita Deo directè repugnat; de quo dicemus latius Deuter. 5. c. Rationabilius ergo Hebræi tam duris laboribus, ac ſeruitutibus mancipati ſunt, vt quippe qui toto hoc tempore ab idolorum cærimoniis non ceſſarent.

Filij Iſrael ſteterunt in Aegypto an. 215.

Quæſt. 4. Quare Deus permittebat Iudæos tāta mala pati. Hebræi & Aegyptios apud coluerunt, & ab eis tormenta per mala fuerunt.

Ezec. 23. B.

Ezec. 23. C.

CAPITVLVM II.

EGreſſus eſt poſt hæc vir de domo Leui, & accepit uxorem ſtirpis ſuæ. Quæ concepit, & peperit filium: Et videns eum elegantem abſcondit tribus menſibus. Cumque iam celare non poſſet, ſumpſit fiſcellam ſcirpeam, & liniuit eam bitumine, ac pice, poſuitq. intus infantulum, & expoſuit eum in carecto ripæ fluminis ſtante procul ſorore eius, & conſiderante euentum rei.

Act. 7. c. Aſia nymphæ Aſia muneri imperat. & nomē dedit.

Egreſſus. Poſtquam deſcripta eſt miſerandæ gentis Iudaicæ dura afflictio, hic conſequenter ſubiungitur ducis liberantis prouiſio. Et diuiditur in duas partes, quia primò dux iſte naſcitur. Secundò ad eripiendam plebem mittitur infra cap. 3. Prima in duas, primò ponitur conditio Moyſis liberatoris tempore proſperitatis, ſecundò ſubiungitur eadem tempore aduerſitatis, ibi. *Audiuitq. Pharao*. Prima in tres. Primò ponitur Moyſis natiuitatis conditio.

Secundò eiuſdē nati educatio, ibi. *Ecce autem*. Tertiò adulti, & educati conuerſatio, ibi. *In diebus illis*. Circa primum. *Egreſſus eſt poſt hæc*. Hic ponitur conditio natiuitatis Moyſis quantum ad tribum demonſtrando quòd fuerit de Tribu Leuitica, ſcilicet, filius Amram, qui erat filius Caath, & nepos Leui: Moyſes autem erat pronepos Leui: & dicitur. *Egreſſus eſt poſt hæc*. id eſt, poſt mandatum regis de mergendis infantibus Hebræorum. Quaſi dicat, quòd durum videbatur, quòd aliquis accederet ad vxorem ſuam ad gignendum, vel nouiter duceret vxorem, cum filij ſi maſculi eſſent, in flumen mergendi erant. Sed iſte vir quaſi contempto regis mandato egreſſus eſt, id eſt, auſus eſt egredi extra prohibitionem, vel extra timorem aliorum, & acceſſit ad vxorem ſuam cognoſcendo eam ad generandum. *Vir de domo Leui*. Non nominatur hic quis fuerit iſte vir; ſed infra 6. cap. ponitur, qui fuit Amram, qui erat filius Caath, & nepos Leui, vt patet ibidem. *Et accepit uxorem*. Non eſt intelligendum, quòd tunc nouiter accepiſſet vxorem, quia tribus annis ante hoc genuit Aaron, vt patet infra 7. cap. vbi dicitur, quòd quando intrauit Moyſes coram Pharaone erat annorum 80. & Aaron erat 83. Iſti autem erant filij Amram, & Iochabed, vt patet infra 6. capit. etiam, quia ante hos genita fuerat Maria, quæ erat ſoror Moyſis, & Aaron, vt patet infra 15. & iſta erat ad minus 8. vel 9. annorū, quando natus fuit Moyſes, quia ipſa ſtabat in ripa fluminis expectando, quid eueniret de Moyſe, qui erat in ciſta ſcirpea in carecto fluminis, & poſtea loquuta fuit ſapienter ad filiam Pharaonis quaſi puella intelligens, vt patet infra in littera. Eſt ergo ſenſus, quòd Amram accepit vxorem: non quod eam tunc nouiter ſibi in matrimonium copulauerit: quia ante eam habebat, ſed accepit eam, ad cognoſcendam matrimonialiter, vt gigneret. Et ponitur accipere, quaſi de nouo, quia multi dies erant, quibus Amram ab vxore abſtinuerat malens carere liberis, quàm eos ad necem ſubitaneam gignere. Nunc ergo ad eam accedens videbatur eam nouiter in vxorem accipere, cum vxor præcipuè aſſumatur ad generandum. Cauſa autem huius abſtinentiæ ab vxore erat præceptum regis, vt occiderentur infantes Hebræorum. Cuius etiam cauſa erat, vt dictum fuit præcedenti capitulo, ne populus Hebraicus multiplicaretur,

Quæſt. 1. De natiuitatis Moyſis conditione.

tur, vel, vt ait Ioſephus, quia quidam ſcriba ſacrorum F dixerat Pharaoni quendam infantem de Hebræis naſciturum eſſe, qui Regnum Ægypti humiliaret, & virtute tráſcenderet vniuerſos, quem Rex occidere cupiebat ſicut dicitur de Herode, qui audito ꝙ quidam puer nouiter natus regnaturus eſſet in Iudæa, mandauit omnes pueros à bimatu, & infra in Bethlehem, & terminis eius occidi, vt patet Matt. 2. Sed vt ait idem Ioſephus, Deus per ſomnium apparuit Amram, & dixit ne timeret ad vxorem ſuam accedere, quia puer, quem Aegyptij timebant, ex ea naſciturus erat; etiam ſignificauit et de ſacerdotio Aaron. Rabbi Salomon dicit hoc fuiſſe reuelatum à filia ſua Maria, quę vocatur propheteſſa, vt habetur infra 15. cap. Cuius modus fuit. Cùm Maria ſæpè patrem ſuum Amram adhortaretur, quare ad vxorem ſuam non accedebat, & ipſe reſponderet, G ſe nolle liberos in perniciem generare, filia intulit: Pater mi durior eſt ſententia tua, quàm ſententia Regis, quia Rex imperauit ſolos infantes pueros occidi, tu autem, & maſculum, & feminam indifferenter occidis, maximè quia ex te naſcetur liberator Iſrael; confortare ergo, & accede ad vxorem tuam. Iis autem Amram factus conſtantior, ad accedendum ad vxorem ſuam egreſſus eſt. *Stirpis ſuæ.* In Hebræo habetur. *Filiam Leui.* Et ſic erat iſta Iochabed ſoror patris Amram, ſcilicet, Caath. & amita Amram.

Quæſt. 2. *An Iochabed fuerit filia Leui genita ab eo in anno centeſimo decimo. Et quare Beatus Hieronymus mutauit litteram Hebraicam in iſto cap. & infra in 6*

Nic. opin. contra Hebr. Nicolaus autem multum inſtat contra iſtam partem dicendo, quòd non eſt verum, quòd Iochabed fuerit H filia Leui: & primò arguit contra quandam ſtultā poſitionem Hebræorum, qui dixerunt Iochabed natam fuiſſe in itinere Aegypti, cum veniret Iacob in Aegyptum. Tunc arguit, quia ſicut dictum fuit præcedenti capitulo, tota cognatio Ioſeph, & fratrum ſuorum mortua fuerat, ſcilicet, omnes, qui deſcenderunt perſonaliter in Aegyptum, quando inſurrexit iſta afflictio; ſed Iochabed: vt illi Hebræi ponunt, deſcendit perſonaliter in Aegyptum, ergo non erat tunc viuens. Item arguit ſecundò, quòd dato, quòd Ioachabed. tunc viueret neceſſe eſſet ipſam tempore natiuitatis Moyſis fuiſſe annorum centum triginta quinque 15. cap. tota manſio filiorū Iſrael in Aegypto à die, quo intrauit Iacob cum ſua progenie vterque ad annum exitus fuit annorum ducentorum, & quindecim, à quibus ſubtrahantur an- I ni octuaginta, qui tranſierunt à natiuitate Moyſis vſque ad exitum de Aegypto, vt patet infra 7. cap. vbi dicitur, quòd quādo Moyſes intrauit coram Pharaone erat annorum octuaginta, manebunt 135. anni, & ſic ſatis patet, quòd Iochabed multum exceſſerat, nec in tali ætate aliqua femina gignebat in tempore illo, nec in tota illa

Reſponſio Hebræ. tertia ætate, aut in ſecunda. Ad quam inſanientium illorum Iudæorum pertinaciam nititur reſpondere dicendo, ꝙ Moyſes miraculoſe genitus eſt ex matre, quæ ætatem gignendi valde exceſſiſſet. Et hoc non videbatur valde irrationabile, vt quis tanta miranda operaturus erat ex matre naturaliter concipere non potente, Diuino miraculo gigneretur, vt ex hoc ipſo omnibus præſumendi daretur auſpicium, quis puer ille futurus eſſet, ſicut de Beato Ioanne Baptiſta legitur Luc. 1. cap. K quòd quia de ſterili Eliſabeth natus eſt, factus fuit timor ſuper omnes, qui audiuerant, & ſuper omnia montana Iudææ diuulgabantur hæc: & poſuerunt omnes, qui audierant in corde ſuo dicentes: Quis putas puer

Impugnatio. iſte erit? Sed ex hoc rurſus arguuntur: quia licet mos ſit Sacræ Scripturæ non referre omnia, quæ geſta ſunt: quia quædam modici momenti ſunt, aut ab intentione Sacræ Scripturæ remota, tamen tale factum, quod non modici ponderis eſt, & in quo Diuina bonitas, & magnitudo admirabiliter commendaretur, non videtur rationabile, vel veriſimile, quod Sacra Scriptura illud tacuiſſet, cum intentio ſit Sacræ Scripturæ Diuinam bonitatem atque magnitudinem enarrare. Etiam quia ipſe Moyſes huius libri ſcriptor ſatis diligenter expoſuit, vt patet in littera, qualiter in carectio fluminis ex-

F poſitus à Pharaonis filia acceptus, atque nutritus ſit. Cum ergo hoc, quod non eſt tanti miraculi, quod à fortuna factum vulgares fabulari poſſent, tam diligenter, & accuratè expoſitum fuerit nulla ratione conceſſerim, aliud quod nullus poſſet niſi Deo, aut cauſæ ſupra naturam agenti, vt ita dicam, attribuere à diligenti viro ſpiritu prophetico pleno fuiſſe ſupreſſum. Sed adhuc conceſſo natiuitatem, & Moyſis conceptionem miraculosè factam, vtputa de tali ac tanto viro: quid dicetur de natiuitate Aaron, qui tribus annis ante Moyſen genitus eſt, vt patet infra 7. cap. vbi cum dicatur Moyſen fuiſſe quādo apparuit coram Pharaone annorum octuaginta, ſubiicitur de Aaron, quòd erat tunc annorum 83. quem neceſſariò ipſa Iochabed anno ſuo 132. genuiſſet, in quo æqualiter ipſa ad concipiendum indiſpoſita erat.

G Idem de Maria ſorore Moyſis, dicendum videtur, quæ in natiuitate Moyſis puella erat, vt puta annorum 15. ad magis, quæ ſtabat expectans quid fieret de Moyſe, qui clauſus erat in ciſta ſcirpea. Et tunc in natiuitate Mariæ dicendum eſt, Iochabed fuiſſe annorum 120. quæ ætas, ſine magno miraculo ad concipiendum, aut pariendum inepta eſt: & patet, quia tempore Abrahæ, quando homines magis viuebant, Sarra, quæ concepit nonagenaria, pro miraculo habitum eſt, vt patet in text. Geneſ. 17. & 21. cap. Ex aliquibus prædictorum Nicolaus concludit, vt ſibi videtur, quod Iochabed filia Leui non fuerit vxor Amram, ſed quædam alia eiuſdem nominis. Ad litteram, quæ dicitur in Hebræo, quòd erat filia Leui, dicit, quòd non intelligitur, quòd Iochabed, fuerit immediatè filia Leui, ſed quòd fuerit de ſtir- H pe eius, qui omnes vocantur filij Leui. Et dixit exemplum, quia Ioannis mater Eliſabeth vocatur de filiabus Aaron, vt patet Luc. 1. Conſtat tamen ipſam non fuiſſe immediatam filiam eius. Ad gloſ. autem, Hebraicam, quæ dicit eam fuiſſe amitam Amram, reſpondet non eſſe curandum de ea, quia maximè repugnat textui: cum dicatur infra 6. cap. Amram accepit vxorem Iochabed patruelem ſuam. Patruelis autem dicitur filius, vel filia patrui, & ſic ſunt patrueles filij duorum fratrum, qui vocantur conſobrini. Et ſecundum hoc Caath pater Amram, habuit alium fratrem, vel ſororem, cuius filia fuit Iochabed, & fuit neptis Leui, & non filia eius immediata. Item confirmat, quia matrimonium, cum amita ſecundum legem erat prohibitum, vt patet Leuit. 18. turpitudinem amitæ tuæ Leui. 18. I non diſcooperies. Et idem patet Leuit. 20. cap. Vir au- Leuit. 20. tem iuſtus, qualis erat Amram nō eſſet veriſimile, quòd accepiſſet amitam. Et ſi dicatur, quòd lex non erat data, reſpondet, quòd ante legem multa de legalibus obſeruata ſunt, vt patet de ſuſcitatione ſeminis, fratris mortui. Geneſ. 38. cap. ſic etiam de aliis eodem modo, putat dicendum de euitatione matrimonij cum amita,

Confutatio Nicolai. Hæc autem, vt putat Nicolaus veritatem firmiſſimam habent. Sed ſi reſpiciantur, falſa ſunt, nec ideo putandum eſt, quòd ex eo, quod opinionem erroneam quorundam inſipientium Iudæorum improbauerit, concluſum eſſe Iochabed, non eſſe filiam Leui, & immediatam: quia non ſtante illa opinione, ſtat veritas, tex; quia illa opinio non ſolum eſt erronea ponendo Iochabed natam eſſe, cum deſcenderet Iacob in Aegyptum, K quod ipſe improbat, in quo ſatis contentio, ſed aliud abſurdius valde dicit, ſcilicet, Iochabed ſteriliſſa ad mortem Moyſis, & planxiſſe: ex quo concluditur, quòd cum Iochabed, vt ſupra probatum eſt, egerit annos 135. in Moyſis natiuitate, & Moyſes vixerit poſtea 120. annis, vt patet Deuter. 31. cap. quòd ipſa haberet tunc annos 255. ad quam ætatem, immo nec ferè ad dimidiam nulla de mulieribus illius temporis attingebat, Mihi autem in iſta parte non curanti de vanitatibus, & inſanus aliquorum Hebræorum, immo nec contra illas arguere, vel ſcrutari, quia ſecundum Philoſopum 1. Ethic. cap. 3. omnes perſcrutari opiniones maius fortaſſis eſt, ſufficiens autem maximè eas, quæ ſuperficietenus, aut habent, ſiue apparent, vel exiſtimantur

Opin. auctoris. habere aliquam rationem. Dicendum videtur cum veritate textus Hebraici, Iochabed verè fuiſſe filiam

imme-

immediatam Leui: nec ponendum puto eam genitam
fuiſſe in uia Aegypti, cum deſcenderet Iacob de terra
Chanaam, ſed ponōdū eſt eam fuiſſe genitam in Aegy-
pto, & hoc ſic uidetur cum uixerit Leui annis 137. ut
patet infra 6. cap. potuerit gignere filiam ſuam Iocha-
bed anno 100. uel 110. & quòd potuerit gignere iſto
tempore, patet, quia Abraham proauus eius genuit
poſt annum 140. ſex filios de Cœtura, &. patet, quia
Sarra mortua eſt anno 127. uitæ ſuæ, ut habetur Gen.
23. cap. ſed Abraham habebat 10. annos ſuper Sarram,
quia quando Sarra erat nonagenaria, Abraham erat
centenarias, ut habetur Gen. 17. cap. Ergo cum mortua
fuit Sarra, Abraham erat annorum 137. ſed poſt mor-
tem Sarræ aliquanto tempore accepit Abraham vxo-
rem Cœturam, & genuit ex ea ſex filios, vt patet Gen.
25. capit. Ergo ad minus in anno 144. genuit aliquem
de illis ſex filijs, cum illi fuerint ex eadem fœmina,
quæ quolibet anno ad plus vnum pareret, in quo etiã
non multum refert vtrum duo, vel tres anni exceſſe-
rint, vel ſuperauerint: ſatis enim eſt, quòd in anno 140.
genuerit; cum ergo ex tempore Abrahæ, vſque ad tem
pus Leui non tantum fuerit diminuta natura huma-
na, ſi ille genuit anno 140. potuit gignere Leui anno
centeſimo decimo, ſcilicet triginta annis retrorſum.
Nec obſtat ſi dicas, quòd Abraham miraculoſè genue
rit, & ideo non eſſe trahendum ad conſequentiam:
quod demonſtrabis, quia cum Abraham eſſet centum
annorum genuit Iſaac, quòd pro miraculo reputat ſcri
Rom. 4. ptura Geneſ. 17. & 21. & ad Roman. 4. cap. vbi dicitur,
quòd contra ſpem credidit Abraham, ſe futurum pa-
Obiectio tollitur. trem multarum gentium, quanto magis quando ge-
nuiſſet anno 140. Dicẽdum quòd non eſt verum, quia
Iſaac natus fuit per miraculum, alij autem filij non na-
ti ſunt per miraculum. Et ratio eſt, quia Sarra ſterilis
erat, & antiquata ſatis, ideo ineptiſſima ad cõceptum,
Cœtura autem erat puella tenera, & ad prolem apta,
ideo faciliter, ſine aliquo miraculo genuit ex illa A-
braham ſex filios, ſic ait Auguſt. de ciuit. Dei, libro 15.
cap. 39. Et hoc idem Apoſtolus clarè ponit ad Gal. 4.
Galat. 4. cap. Scimus, quia Abraham habuit filios duos, vnum
de ancilla, alterum de libera. Qui autem de ancilla fuit
ſecundum carnem, ideſt via carnali, & naturali, quaſi
dicat, ſine repromiſſione, vel miraculo; ſicut gignun-
tur cæteri homines, & ſicut fuit in ancilla Agar gignẽ
te Iſmaelem, ita fuit in Cœtura gignente alios, quia il-
li non erant repromiſſi, nec neceſſarij ad complendam
benedictionem, ſicut nec Iſmael. Item patet hoc in Ia-
cob, qui fuit pater Leui, quoniam ipſe genuit Benia-
min anno vitæ ſuæ 106. vel quaſi: ergo ſatis potuerit
Leuj gignere in anno 110. antecedens patet, quia quã-
do Iacob cognouit primam vxorem Liam, erat anno-
rum 84. vt declarauimus Geneſ. 29. capit. & quando ge-
nuit Ioſeph anno 7. poſt, erat annorum 91. vt patet ibi-
dem: & poſt genuit Beniamin pauloante, quàm ven-
deretur Ioſeph, qui venditus fuit incipiente anno 17.
vt patet Gen. 37. ſecundum literam Hebraicam; ſecun
dum noſtram, anno 16. ergo Beniamin fuit genitus ad
minus anno 15. vitæ Ioſeph, quos annos addendo ad
91. annum, in quo natus fuit Ioſeph, vt dictum eſt, erũt
anni 106. in fine quorũ Iacob genuit Beniamin. Nõ eſt
ergo irrationale aliquo modo, immo ſatis veriſimile
dicere Leui genuiſſe in anno 110. Hoc aũt dato, ſequi-
tur, quòd Iochabed filia Leui erat annorum 68. quan-
do natus fuit Moyſes. In iſta autem ætate valde bene
concipere poterat mulier illius temporis, etiam ſatis
poſt, cum in iſto tempore aliquæ mulieres pariant cir
ca illa tempora: conſequentia patet, quia quando Le-
ui intrauit in Aegyptum, cum patre ſuo Iacob, erat
annorum 43. vt patet ſic, quia Leui habebat quatuor
annos ſuper Ioſeph, cum Ioſeph natus fuerit in fine ſe
cundi ſepteni, quo ſeruiuit Iacob Laban, vt patet Ge.
30. capit. Leui autem fuit tertius filius Liæ, atque per
hoc in tertio anno genita, cum illa conceptio conti-
nua fuiſſet, vt declarauimus Geneſ. 30. cap. manent er
go quatuor anni inter tertium, & ſeptimum, quibus
natus fuit Leui ante Ioſeph. Sed quando Iacob intra-
A uit in Aegyptum, Ioſeph erat annorum 39. vt decla-
rauimus ſæpe, & patet præcedenti cap. ergo Leui erat
tunc 43. annorum, cum ipſe excederet Ioſeph annis 4.
ab iſto anno vſque ad annum 110. vitæ Leui manent
67. anni, vt patet ſubtrahendo 43. à 110. qui 67. addan
tur ad annos 80. quibus natus fuit Moyſes ante exitũ
de Aegypto, vt patet infra 7. capit. facient annos 147.
deficiunt ergo anni 68. ad complendum annos ducen
tos, & quindecim, qui neceſſario computandi ſunt
inter annum 110. vitæ Leui, & annum, in quo natus
fuit Moyſes. Satis ergo ex his ſic ſe habentibus con-
cluditur Iochabed potuiſſe conuenienter eſſe filiam
ueram, & immediatè genitam à Leui, & fuiſſe matrẽ
Moyſis; & ſic Moyſes ex parte matris erat nepos Le-
ui: ex parte patris erat pronepos eius. Ad probatio- *Ad rationes Nicolai.*
B nes, & argumenta Nicolai quaſi leuiſſimè reſponderi
poteſt: primò quando arguitur contra Gloſam He-
braicam, ſcilicet quòd nullus de illis, qui deſcenderũt *Ad primam rationem.*
cum Iacob erat ſuperſtes, quando natus fuit Moyſes,
vel quando inſurrexerunt iſtæ tribulationes, ſed Io-
chabed deſcendit cum Iacob, ergo &c. Ad hoc non
oportet reſpondere, quia poſitio mea non ponit Io-
chabed deſcendiſſe cum Iacob in Aegyptum: ſed in
Aegypto genitam fuiſſe anno 110. vitæ Leui. Ad ſe- *Ad ſecundam.*
cundum quando arguit, quòd dato, quòd viueret Io-
chabed tunc, tamen eſſet annorum 130. quando ge-
nuiſſet Moyſen, quod abſonum eſſe probatum eſt, ſa-
tis patet reſponſio, quia hoc argumentum procedit ex
radice alterius, ſcilicet dicendo Iochabed deſcendiſ-
ſe in Aegyptum cum Iacob, quod negatum eſt: ſed po
C nendo eam genitam anno 110. uitæ Leui, ut poſitum
eſt, ſolum reperietur eam eſſe annorum 68. in natiui-
tate Moyſi, quod rationi ſatis conſonum eſt. Cum au-
tem concludit Nicolaus ex prædictis Iochabed non
fuiſſe filiam Leui, ſatis patet conſequentiam ſuam ni-
hil ualere, etiam conſequens concedendo, quia licèt
ſecundum illam poſitionem erroneam, atque diſtortiſ
ſimam nulla ratione, aut textus ueritate, uel colore
ſubnixam ſequatur Iochabed non potuiſſe filiam eſſe
Leui: poterat tamen eſſe ſecundum alium rationabi-
lem modum, qualem ſupra aſſignauimus. Nec valet il
la conſequentia, ſicut nec iſta: Sortes non currit in
campo, ergo non currit, cum arguatur ab inferiori ne
gato ad ſuperius negatum. Idem modus arguendi eſt
hic, ſcilicet Iochabed non poteſt eſſe filia Leui, tenen-
D do poſitionem illorum Iudæorum, ergo non poteſt eſ-
ſe filia Leui; maximè, quia illa poſitio non eſt omniũ
Hebræorum, ſed quorundam ignorantium, quia Rab
bi Abraham, Auẽz Ezra, qui inter eos acutiſſimus eſt,
hoc irridet. Quando autem Nicolaus reſpondet ad li-
teram Hebraicam, quæ dicit in iſto loco Iochabed eſ-
ſe filiam Leui, dicit non accipi hic, quòd ſit filia im-
mediatè, ſed quòd ſit de tribu ſua, & applicat exem-
plum de Eliſabeth, quæ dicitur eſſe de filiabus Aaron
Luc. 1. cap. Illud autem exemplum non multum pro-
bat, quia aliud eſt eſſe filiam Aaron, & aliud eſſe de fi-
liabus Aaron, quia eſſe de filiabus Aaron, manifeſtè
dicit deriuationem ab illo in tribu ſua, & non ab eo
immediatè: eſſe autem filiam Aaron magis explicat
eam fuiſſe genitam immediatè ab Aaron. Sed de hoc
E non multum curo, quia etiam aliquando vocantur
aliqui filij Iacob, qui non fuerunt ab eo geniti, ſed à
poſteris ſuis. Potuiſſet tamen Nicolaus ponere conue-
niens exemplum ſicut dicitur Meſſias, ſiue Chriſtus fi-
lius Dauid, ut patet Matth. 22. Sed adhuc non poteſt *Obiectio.*
dici, quòd non ſit uerè filia Leui, quia infra 6. cap. dici
tur, quòd Iochabed erat amita, ſiue auuncula Am-
ram, ſed Amram erat nepos Leui, ergo ipſa erat filia
ponendo utrumque eſſe de ſtirpe Leui, ut ponit litera
noſtra, & Hebræa. Et quando confirmat hoc, ſcilicet
quòd illicitum erat accipere amitam in matrimoniũ:
ſed Amram erat uir iuſtus, ergo accepiſſe eam non eſt
ueriſimile. Reſponderur, quòd illa lex non erat tunc
data. Et quando replicat, quòd multa de legalibus ob- *Reſponſio.*
ſeruabantur ante legem datam, concedo: ergo iſtud
ante legem obſeruabatur, conſequentiam nego: quia
pari

pari modo argueretur, quòd omnia legalia obſeruabantur ante legem, quod non conuenit, ut probauimus Gen.2. & 8. & 19.cap. Quando autem reſpondet ad Gloſam Hebraicam, in qua dicitur Iochabed eſſe amitam Amram, dicit iſtam glo. eſſe maniſeſtè falſam, licèt ſatis conſtet eam eſſe ueram maniſeſtè, ut dicetur immediatè. Et probat hoc, quia infra 6.cap. dicitur, quòd Amram accepit Iochabed patruelem ſuam, ideſt conſobrinam, & nullo modo ſignat amitam. Reſpondetur, quòd in hac parte ſob reuerentia tanti doctoris, ad quem os tanquam ad Cœlum attollere non audeo Beatus Hieronymus à ueritate Hebraica deuiauit, qood quidem non ignorantiæ, aut inaduertentiæ adſcribi poteſt, quia hic, & iofra 6.cap. mutauit ſententiam ſuper iſtam literam quantum ad conformitatem Hebraicæ literæ. Et patet, quia hic dicitur in Hebræo accepit uxorem filiam Leui: in noſtra autem litera dicitur accepta uxore ſtirpis ſuæ, ideſt Leuiricæ, quoniã ipſe Amram de tribu Leuitica eſt, & infra ubi ponitur ſecundum literam Hebraicam: Accepit Amram Iochabed amitam ſuam, ſiue auonculam, Beatus Hieronymus tranſtulit: Accepit Amram patruelem ſoam, ideſt coosobrinã, quæ eſt filia patrui, oel amitæ. Quòd autem litera Hebraica poſuerit amitam, patet, quia dicit. *Dodaca.* Ideſt amitam ſuam. *Dodo.* Idem eſt, qoòd patruus ſuus, & nullo modo ſignat conſobrinam, uel patroelem: & patet, quia Leuit.20. ubi nos habemus, turpitodinem amitæ tuæ non reuelabis, Hebraica litera ponit eandem dictionem, quæ ponitur infra 6.cap. ſcilicet. *Dodaca*. Quare ergo Beatus Hieronymus in iſta parte mutauerit ſententiam literæ Hebraicæ, cauſam certiſſimè ignoro: ſed ſatis cooijcio fuiſſe eãdem, cũ motiuo Nicolai, ſcilicet quòd uiſum eſt ſibi, quòd ſi Leui genuiſſet Iochabed, ipſa eſſet oalde antiqua, cum natus fuit Moyſes, & ſic oon potuiſſet eſſe mater eius. Nec mirandum eſt, quòd uir tam ſolemnis quantus eſt Hieronymus, cuius ueſtigia ſemper adoro, ad hoc non attenderit qoia, ut ait Ouidius, interdum bonus dormitat Homerus, ideſt aliquando magni uiri ad aliqua, quæ parua ſunt, non reſpiciont. Sed hoc paruitati ingeoij adſcribendum non eſt. Satis ergo ex pręcedentibus apparet ſob reoerentia Beati Hiernnymi, Iochabed uerè fuiſſe filiam Leui, ut patet in litera Hebraica maoifeſtè. *Quæ concepit, & peperit filium.* Scilicet Moyſen accedente ad ipſam uiro ſuo Amram, qui eã licèt eſſet amita ſua accepit in uxorem: quia mos erat ſanctis patribus, & omnibus antiquis Iudæis accipere coniuges de tribu ſua: & quia Amram non reperit fortè in tribu Leuitica aliam fœminam pro tunc, quam acciperet in oxorem, accepit eam: maximè, quia talis copula uetita non erat. Solos enim contractus matrimonialis cum matre, aut ſorore tunc temporis, & ſemper fuit prohibitos. Hoc tamen adhuc exiſtente non accepiſſet eam Amram, ſi aliquam patruelem ſuam reperiſſet. *Et videns eum elegãtem.* Ideſt pulchrum ualde. Iſta fuit cauſa quare abſcondit eum, quia uidẽdo eius pulchritudinem, & bonam habitudinem quaſi a Deo ſpecialiter datam, putauit eum eſſe, qui liberaturos eſſet Iſrael. vel vt ait Rabbi Salom. de facie Moyſi exibant magnæ lucis radij, qui futuræ virtutis, ac magnitudinis inſignia præferebant. In quo confortatus pater laboraoit, & voluit eum occultare. *Abſcondit tribus menſibus*. Hoc tempore ſecurè poterat abſcoodere pater: ſed poſt tres menſes non ſine periculo ſuo, & pueri morte. *Cumq; iam celari non poſſet.* Qoomodo non poterat celare pater Moyſen, cùm eum tribus menſibus celauiſſet? reſpondetur quòd non poterat nunc: quia mãdauerat Pharao certo tempore cuiuslibet anni, vel forte multis vicibos inqoiri domos Hebræorum, vt viderent vtrom infantes laterent. Completis autem illis tribus menſibus accidit, quòd complerentur dies, quibus perſcrutatio fieri deberet: ideo non poterat pater abſcondere Moyſen. Dicit Nicolaus quod tenuit eum pater tribos menſibus, & non potuit amplius tenere: quia erat ſtatutum regis, vt completis tribus menſibus fieret ſcrutatio. Sed non videtur rationabiliter dictũ;

Cõfutat B. Hieronymum.

Moyſen quare abſcõdit pater eius.

Moyſen quare abſcõdit pater eius.

Nicolaus

F quia ſi quibuslibet tribus meoſibus fiebat ioquiſitio; & tunc erant compleri tres menſes, ergo in die, quo oatus fuiſſet Moyſes, fuiſſet facta altera inquiſitio, quod non conuenit, vel ſotie doobus, vel tribus diebus ante: quia tunc cùm viderent Iocabed partui propinquiſſimam, expectarent voum vel doos dies ad partum. Sed quæretur quomodo potuit Aaron ſaluari quaodo natus eſt, qui tribus anois ante Moyſen ortus fuit, vt patet inf.7.c. Reſpondetur quod edictum regis de mergendis pueris in flumen nondum factum fuerat: ſed poſt factum fuit. *Sumpſit fiſcellam*. Ideſt qoandam ciſtam, vt inf. dicitur, quæ eſt vaſculum ad portandum fructus, vel panẽ, vel aliquid aliud: *ſcirpeam*, ideſt factam de ſcirpis. Dicuntur ſcirpi herba ſine nodo, qoæ ſemper eſt apud loca paluſtria, de qua Teren-
G tius in Andria in fine ait. Inimicus nondum quærit in ſcirpo: quaſi dicat: quærit inueſtigare quod impoſſibile eſt: in ſcirpo enim nunquam nodus reperitur. Vocatur ſcitpus vulgariter iuncus, & alio nomine vocatur papyrus. Fuit autem facta fiſcella de iuncis: quia materia leuis eſt, vt ſuper aquam faciliter fluctuaret, nec aliquo pondere mergeretur. *Et liniuit eam bitumine, ac pice*. Iſta duo poſuit, vt fortius ſolidarent. Fuit autem facta litura, vt aqua oon ſubiotraret per rimulas iuncorum. Et non dicitur de iſta fiſcella, quòd linita fuerit intus, & extra, ſicut dictum fuit de arca Noe. Gen.6.cap. Eſt duplex cauſa. Primo quia iſta fiſcella non erat multo tempore ſtatura in aqua qualitercunq; res ſe haberet, ſicut arca Noe, quæ magno tem-
H pore & magnis fluctibus agitari debebat, ideo indigebat vtraque litura, oe ſi exterior aliquo caſo quãtum ad aliquam partem corrumperetor, aquæ ſubintraret obſiſtente interiori litura. Secunda cauſa, quia odor picis noceret puero adhuc tenero, in quo fortiter reciperentur impreſſiones quæcunqoe eſſent. *Poſuitq; intus infantulum*. Ex hoc apparet quòd iſta fiſcella erat aperta in parte ſuperiori, per quam mitteretur infans, & iſta fiſcella erat ſatis magna, vt ibi puer ſpatioſe caperetur inoolutus pannis, & erat iſta ciſta a parte inferiori latior, vt tota magnitudo ſederet ſuper latitudinem inferiorem, & non euerteretur. Si autem fuiſſet totaliter rotunda aut alta, & æqualiter ampla io fundo, & in ſummo, contingeret eam declioare in alterum latus, quod eſſet ad magnum periculum pueri. *Et expoſuit eum.* Exponere eſt aliquem deſtitutum humana cu-
I ra, vel ſolatio, & ſeipſum adiuuare, vel regere non potentem, diuinæ diſpoſitioni velut vulgariter dicitur in fortunam ſuam, vel potius in mortem derelinquere: & iſto modo videbatur expoſuiſſe Amram cum poſuiſſet eum in fiſcella ad quemlibèt euentum.

Aaron quomodo ſaluatus fuit.

Fiſcella quare non fuit lini- ta intus, & extra ſicut arca Noe. Gen.6.

An Amram peccauerit exponendo Moyſen in carecto ripa fluminis.

Videtur quod peccauerit Amram exponendo filiũ ſuum Moyſen, quia ille qui exponit aliquem, negat ei viſcera pietatis, vt patet extra de infantibus expoſitis & languidis cap. vnico: ſed negare officium pietatis ei, cui obligamur pietatis viſcera oſtendere, pec-
K catum eſt: ergo peccat quicunque exponit. ¶ Itẽ videtur hoc eſſe Deum tentare: qoia cum Deus mandauerit cuilibet curam ſui ipſius agere, & illos qoi Domini ſunt, vel Rectores agere curam ſubditorum ſuorum, vel familiarium, & qui non agit valde vimpetatur, & eſt infidelis, vt patet prima. Tim.5.cap. Qui ſuorum maxime domeſticorum curam non habet, fidem negauit, & infideli deterior eſt. Qui ergo dimittit agere curam ſui totum ſe ponens ad diuinam diſpoſitionem, vel qui curam ſoorum non potentium ſe curare negligit relinquens cauſę ſuperiori, Deum tentat: quod peccatum magnum eſt: & in ſcriptura ſæpe prohibitum repugnans ſpei certæ, & fidei, quam de Deo habere debemus, vel quia forte deordinate ſperamus quod ipſe non ſperandum eſſe demonſtrat.

Quæſt.3.

Arguitur primo.

Secundo.

Tim.5.c.

Item iura oon puniunt ſine aliquo peccato, licèt aliquando & raro puniant propter quaſdam irregulari- *Tertio.*

taies

tates, quæ non ſunt peccata: ſed iura puniunt exponentes pueros, vel aliquos languidos, qui ſe ipſos curare, aut regere nequeunt: ergo iſti peccant. Antecedens patet extra de infantibus expoſitis, & languidis, vbi dicitur quòd pater, qui negato pietatis officio filium expoſuerit, caret ex hoc patria poteſtate, quam antea naturaliter, & ex lege humana tenebat &c. Si patronus per ipſum vel per ratihabitionem, quæ in maleficijs retrotrahitur, libertum expoſuerit, ex hoc ipſo in præiudicium patroni ingenuitatem acquirit, ſi autem Dominus ſeruum exponat, eodem modo libertatem acquirit. Satis ergo apparet ex his exponere quemquam graue peccatum eſſe. Ad hoc reſpondetur, quòd Amram non peccauit exponendo Moyſen: quia tunc aliquis ſecundum verba capituli allegati peccare dicitur exponendo, quando negato vel relegato pietatis officio filium ad fortunam exponit, & in perniciem: tunc autem aliquis pietatem relegare dicitur, quando potens aliquo modo pietatem exhibere, hoc vel non vult vel negligit, & ſic ſunt viri, vel mulieres, qui propter verecundiam, vel paupertatem, vel ob alia ſimilem cauſam filios ſuos in aliquibus locis ad quemlibet euentū exponunt. Sed ille, qui non poteſt aliquid vltra agere, non dicitur exponere, vel non peccat in exponendo, ſicut fuit de Agar, quando errabat in ſolitudine Berſabeę & carens aqua, aut quouis potu videbat filium ſuū Iſmaelem cito moriturum, poſuit eum ſub vna arborum, & receſſit inde dicens, non videbo morientē puerum, & clamaui flens econtra, vt patet Gen. 21. ca. Hęc autem nulla alia pietatis officia puero poterat exhibere: quia etiam ſi apud eum manſiſſet nihilominus moreretur: quia aqua deficiebat, recedendo ergo ab eo dolorem minuebat cui aſtādo nullatenus proficiebat. Sic autem fuit in Amram: quia fecit diligentiam, quā potuit, vt patet in litera, ſcilicet, quòd ſeruauit eum tribus menſibus. Poſtquam autem non potuit vlterius ſeruare, quia ſeruatio redundabat in certam pueri necem & in periculo patris, poſuit eum in fluuio, & non totaliter expoſuit: quia non deſtituit eum omnino de officio pietatis: nam Maria ſoror pueri aſtabat reſpiciens a longe quid fieret de puero, vt ſi quem forte aduerſum videret, quantum poſſet ſuccurreret, & ſecundum hoc poteſt reſpondere ad argumenta.

Reſponſio ad quæſt. *Exponere quando intelligitur.* *Gen. 21. cap.*

Ad primum exponere eſt negare vel relegare officiū pietatis, quod ſemper eſt mortale peccatum. Reſpondetur quòd exponere accipitur dupliciter, aut proprie aut large accipiendo, proprie ſic diffinitur in modo, quod eſt abnegare pietatis officium, & iſto modo non eſt verum, quòd Amram expoſuit Moyſen: quia officia pietatis vſquequo potuit, exhibuit, vt prædiximus alio modo accipitur exponere, ideſt relinquere aliquē ſiue ſubſidio, ſiue cum poſſumus aliqualiter conſolari, ſiue cum non poſſumus, & iſto modo non eſt peccatū exponere aliquem, & hoc modo concedit litera Amrā expoſuiſſe Moyſen filium ſuum: & hoc modo.

Ad primum argumentū.

Ad ſecundum quando dicitur, quòd exponere illo modó videbatur eſſe tentare Deum, cum totaliter aliquid eius poteſtati relinquitur. Reſpondetur quòd tūc tentare Deum proprie dicimur, cum neglecto eo quod per humanam induſtriam agere poſſumus, totos nos diuino regimini ſubijcimus expectantes a Deo eſcam, aut veſtem, aut omnium aduerſitatum liberationem: ſi tamen homo agat quantum poteſt prudentia ſua, ſufficit cætera diuinæ diſpoſitioni exponens non tentat Deum, immo fidelis eſt: quin potius ille, qui parato eo quod prudentia aut facultate humana confici poteſt, nihil vlterius ſperat, ſed negocio totaliter cæpto diffidit; quaſi infidelis eſt nullam diuini regiminis rebus cauſatis moderationem ineſſe exiſtimans, quòd profecto non modicum ſubtrahit diuinæ perfectioni & toti ſtatui rationis humanæ: quoniam hoc ablato irrita eſt vniuerſa ſpes noſtra, qua ſecundum patientiā expectamus, donec reueletur in nobis admirabile lumen gloriæ. Poteſt tamen aliquis nihil de his, quę humanitus fieri poſſunt curans, ſed omnia ſubijciens diuinæ poteſtati Deum non tentare, quando potius agendo aliquid de his, quæ humanitus fieri poterant grande peccatum eſſet, vt patet in mandato Chriſti ad apoſtolos Luc. 10. vbi dicit debere eos ſine ſacculo & pera pergere, & ſine pecunia aliqua in zonis ſuis: quia quocunque irent nihil eis deficeret. Si autem aliquis de illis ſciens in aliquo loco, ad quem iturus erat gentem duram eſſe non habentem viſcera pietatis, iuxta humanam prudentiam in ſacculo ſuo ad cibos neceſſaria aſportaret, valde ille peccaret, vt qui mandato Chriſti non confiſus inferioribus ſe regulis commendabat, etiam Chriſtus mandauit Luc. 22. apoſtolis dicēs: dum ſteteritis ante reges, & præſides, nolite præmeditari qualiter reſpondeatis: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Si autem aliquis de apoſtolis coram quouis rege ſtaturus de ratione fidei ſuæ quæſitus diſputare non vellet, donec humano ingenio intra ſeipſum recogitans quid diceret, inueniret, valde a fide deficiebat. Eſt ergo regula quòd vbi promiſſio aliqua, aut mandatum Dei intercidit, diuina tentatio interuenire non poteſt: cum autem nihil horum factum eſt, Deum nunquam inquietare debemus: donec quicquid humana potentia aut prudentia expleri poteſt peragatur, licèt in omnibus diuinam directionem expetere poſſumus, & debemus. Hoc autem facto quicquid ſupereſt diuinæ potentiæ totaliter ſubmittendo nulla ratione peccamus. Sic egit Abraham, qui faciens quantū poterat, ne vxori ſuæ caſtitas diſcrimini ſubijceretur, cætera Deo committens in Aegyptum perrexit, vbi ſatis matrimonialis caſtimonia poterat naufragari: ſed non peccauit, de quo diximus Gen. 12. cap. eodem modo fecit hic Amram, vt prælibatum eſt.

Ad ſecundum. *Tentare Deū quādo dicitur.* *Ro. 8.* *Tentare Deum quādo non dicitur, quia per humanā industriam fieri poſſūt totaliter negocio incepto diffidit, multū detrahit diuinę bonitati & prouidentię.* *Luc. 10.* *Luc. 22.* *Gen. 12. cap.*

Ad tertium argumentum quando arguitur, quòd iura nunquam imponunt pœnam niſi propter peccatum ſed exponentibus pueros aut languidos pœnam imponunt, ergo &c. Reſpondetur quòd ibi accipitur exponere proprie, quod eſt aliquem priuare humanitatis ſubſidijs, cum ei poſſumus miſereri: & tunc culpa eſt, & iura pœnam imponunt: cum tamen aliquis faciens quantum poteſt, poſt puerum aut ægrotum quemlibet permittat ad diuinam diſpoſitionem, nec peccatū eſt, nec a iure pœna infligitur. Aliquis ergo iſto modo exponens filium non amittit patriam poteſtatem, aut ſi patronus libertum, non ob hoc ingenuitatem acquirit, vel ſi ſeruum Dominus, non ob hoc reditur libertati. Sic autem fuit de Amram, qui quantum potuit agens quæ regulare non potuit, Deo regulanda commiſit. *In carecto ripæ fluminis*. Carectum dicitur de carex: is: quæ eſt herba alta in modum gladij facta, & in finibus acuta, & vocatur vulgariter eſpadanam, vel, carlizo. Eſt ergo carectum locus vbi carices multi creſcunt. In illo autem poſuit puella puerum, vel pater eius, ne impetus aquæ eum inde labendo aliorſum deduceret: ibi autem carectum obicibus tenebatur. *Ripæ fluminis*. Poſuit autem in ripa, vt rapiditas aquæ medij aluei non deferret velociter fiſcellam aliorſum, velut volentes videre ſi faciliter accipere ciſtam poſſent. *Stante procul ſorori pueri*. Aſtabat quidem ſoror, ne aliqua pietatis cura quanta impendi poſſet puero deficeret. Stabat tamen procul, ne venientes ſuſpicarentur illam manere in cuſtodia eius. *Sorore eius*. Iſta erat Maria, quæ iam aliquantæ ætatis erat, vt puta. 12. vel 13. annorum, quæ iam prudenter ſpeculari euentum poſſet, & filiæ Pharaonis diſcrete loqui. *Conſiderante euentum rei*. Amram credens vel ſaltem ſuſpicans illum eſſe puerū, qui liberaturus eſſet Iſrael, poſtquam humano conſilio aut facultate nihil facere valuit, diuinæ bonitati confidens aliquem bonum euentum expectabat. Manebat autem domi orans cum vxore ſua pro paruulo, quem eis donauerat, vt nunc in extrema diſcriminis anguſtia eum tueri dignaretur, ſuper quo Maria ſolicita quod Deus vellet facere proſpectabat.

Ad tertium.

Ecce autem deſcendebat filia Pharaonis, vt lauaretur in flumine: & puellæ eius gradiebantur per crepidinem aluei. Quæ cum vidiſſet fiſcellam in papyrione, miſit vnam è famulabus ſuis, & allatam aperiens, cernenſque in ea paruulum vagientem, miſerta eius ait: De infanti-

bus Hebræorum eſt hic. Cui ſoror pueri; vis inquit, vt vadam & vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire poſſit infantulum? Reſpondit: vade. Perrexit puella, & vocauit matrem ſuam. Ad quam locuta filia Pharaonis: accipe ait puerum iſtum, & nutri mihi: ego dabo tibi mercedem tuam. Suſcepit mulier, & nutriuit puerum, adultumque tradidit filiæ Pharaonis. Quem illa adoptauit in locum filij, vocauitque nomen.

De pæ. di ſtin. 2. c vt cognouerunt. apponitur in princ. in gl.

Moyſi educatio

Ecce autem. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet Moyſi nati educatio, quæ Deo faciente mirabiliter procurata eſt. *Ecce deſcendebat.* Domus, in qua manebat filia regis, erat in alto loco ſuper flumen, tunc autẽ deſcendebat: quia locus, in quo lauari debebat, humilior erat; etiam quia fluuiorum alui reſpectu quarumcunq; terrarum (G) habitatarum inferiores ſunt, cũ aqua, quæ ex ſeipſa terminabilis non eſt, ex naturali grauitate terræ proniora loca appetat, ac ibi fluat, ſic dicitur pſalm. 23. quòd terra eſt ſuper maria, & ſuper flumina: quia ſemper partes terræ eminent, alioquin futurum erat aquam per totã terram vndique diffluere. *Filia Pharaonis, vt lauaretur.*

Quæſt. 4. Magna cura Aegyptiorum erat frequẽtare aquas: quia ſicut Chaldæi ignem, & aliæ gentes terram, ſiue Cererem, quæ idem eſt, ita Aegyptij aquas colebant: quia intentio antiquorum apprehendentium per hoc nomẽ Deus quicquid in omnium rerum latitudinem melius excogitari poterat, rem ſua natura nobiliorem, atq; in effectu vtiliorem Deum vocauerunt. Cum autem apud Aegyptios aqua nihil vtilius inueniretur, quia cælo nõ pluẽte, nec alias impreſſiones methereologicas immit- (H) tente, ſola Nili aqua inundante per planiora Aegypti loca in alueis deriuata rerum omnium copioſa habebatur vbertas. Idem fiebat in alijs fluuijs quantum ad loca Aegypti, ad quæ Nilus irriganda non attingit, præcipue in terra illa, quę eſt ad Septentrionem maris rubri: quo óbice Nili fluenta tranſire non valent, quoniam rubrum mare magis eſt ad Aquilonem contra terram Chanaan quam Nilus: cum Nilus veniat a parte meridiana per Aethiopica deſerta, vt ait Solinus in poliſtor. c. de Aegypto iſta etiam flumina licèt non inundent, quouis poſſiut modo in plures alueos deriuantur, & ſic tota irrigatur Aegyptus, vt patet Deuteron. c. 11. quam ob rem aquarum Aegyptij præcipui cultores, aquas & nymphas aquarum cultrices frequentabant, quandam reuerentiam fluminibus exhibendo, & in eis ſępiſſime (I) ſe lauando. Vel forte frequentabant aquas ad cultum

Aegyptij quare aquã pro Deo habuere.

Taurus quidam Apis dictus ex Nilo exiens.

Serapis magni Dei Aegyptiorum. Exibat autem de flumine Nilo quidam taurus ex improuiſo, quia quibuſdam Serapis dicitur, vel verius Apis Deo Serapi conſecratus, habens in humero dextro candidum ad modũ lunæ corniculatæ. Ad quem cùm ſtatim confluerent Aegyptij omni genere muſicorum vaſorum pſallentes, leuabatur in aera ſuper eos, & tanquam pſallens ſe rebatur: ad motum autem & ſtationem ipſius in terra ipſi mouebantur, & conſiſtebant. Eadem autem die, qua videbatur, euaneſcebat. Dicunt autem quidam eũ quolibet anno in feſto Serapis apparere. Vnde ipſum Serapin, aut Serapi conſecratum autumant ob hoc Apin appellantes. De iſto Serapi refert Plinius auctor (K) certiſſimus, quòd in die apparitionis eius quodam ſemel ipſe aſtiterit, atque cum cæteris expectantibus ipſe quoque contemplatus fuerit: Nec manſit iſte taurus omni tempore, quo Aegyptus in errore idolorum permanſit, ſed quodam tempore, maxime tempore Iuſti ſacerdotis Eliopoleos: Quamobrem quidam de noſtris autumnãt, Deum permiſiſſe Aegyptios in hanc incidiſſe inſaniam, quia infantes Iudęorum ab eis in fluctibus necabantur, vt peccatum fluminis errore flumineo puniretur. De his Iſidorus etym. lib. 8. vbi de dijs gentium refert: de hoc etiam multa diſputat Auguſt. 18. de ciu. Dei. Solinus autem inter antiquos auctores proculdubio certiſſimus, de Apide Aegyptiorum deo in cap. de Aegypto in Poliſtor. ſic refert. Inter omnia, quæ Aegyptus habet digna memoratu, præcipue bouem mirantur, Apin vocant: hunc ad inſtar colunt numinis inſi-

Quid dicat Plin. de Api bone. lib. diſt. 4. 46.

Cap. 11.

Quid Solinus de Api.

(F) gnem albæ notæ macula, quæ dextrò lateri ingenita cornicularis lunæ refert faciem: ſtatutum cui ſpatium eſt, quod vt affuit, profundo ſacri fontis immerſus necatur, ne diem longius trahat, quam licebit: mox alter nec ſine publico luctu requiritur, quem repertum centum antiſtites Memphin perſequuntur, vt incipiat ibi initiatus ſacer fieri: delubrum, quibus ſuccedit aut incubat, miſtice thalamos nominat: dat omina manifeſtantia de futuris, illud maximum ſi de conſulentis manu cibum capiat; denique aduerſatus Germanici Cæſaris dexteram prodidit ingruentia, nec multum poſt Cæſar extinctus eſt. Pueri Apim gregatim ſequuntur, & repente velut lymphati futura præcinunt: bos illi oſtenditur fœmina in anno ſemel, & ipſa non abſque certis inſignibus, quæ vt inuenta atque oblata eſt, (G) neci datur: Apis natalem Memphi celebrant iactu aureæ pateræ quam proijciunt in Nili ſtatum gurgitem. Hæc ſolemnitas ſeptem dies agitur, quibus diebus cum ſacerdotibus quaſdam Cocodrili indutias habent, nec attrectant lauantes, verum octauo die cæremonijs iam patratis, velut reddita ſæuiendi licentia, ſolitam ſumunt atrocitatem. Secundum quòd vir iſte celtiſſimus manifeſte aſſerit, Apis ille bos multis temporibus durauit: quia etiam mortuo Chriſto habebatur, & colebatur. Nam Cæſar Germanicus (de quo iſte dicit quòd conſulente eo, & apponente cibum ad os, Apis ipſe manum eius aduerſatus fuit, ideſt deuitauit nolens de manu eius ſumere panem, in quo triſtis euentus omen agentibus ſumebatur, quod re ipſa comprobatum eſt: nam non poſt multos dies Cæ- (H) ſar Germanicus occiſus eſt) poſt Chriſtum fuit multis diebus, tempore quo poſt mortem Chriſti beatus Petrus Romam venit. Ab hoc loco vſque infra in iſto capit. nulla gentium ſcribitur hiſtoria, & inter hoc & illud fuit diſtantia annorum triginta, vel plurium, ſcilicet quando Moyſes fuit ad bellum Aethiopiæ, vbi accepit vxorem. *Deſcendebat filia Pharaonis.* Iſta vocabatur Termuth, vt ait Ioſephus. *Vt lauaretur in flumine.* Erat flumen circa palatium ſuum in deſcenſu, & erat locus ſecretus ibi, vt puta forte aliqua balnea in quibus ipſa lauaretur: quia non eſt credendum filiam regis nec aliquam honeſtam fœminam in loco publico conſpicientibus cunctis velle lauari. *Et puellæ eius*, ſcilicet domicillæ ſeruientes ei, & concomitantes. *Per crepidinem alui*, ideſt per crepidinem, (I) quæ erat apud alueum: dicitur alueus locus, per quem aqua fluit, ſcilicet concauitas illa prona, & decliuis, per quam aqua dilabitur incluſa vndique aliquibus tumoribus terræ, ne aqua diffluat in omnem partem, ſed teneat certum curſum. Crepido dicitur locus præruptus, vel ſciſus apud alueum fluminis, ſcilicet ipſa terra eleuata apud marginem, quæ alta & prærupta eſt ſciſſionibus aquarum, & quotidianis ruinis: & dicitur crepido a crepo, as: quia videtur crepare, cùm aliquid inde frangatúr atque tollatur. Eſt autem iſta crepido apud alueum: quia iſta terminat fluuium. Duæ enim crepidines ex alterutra parte concludunt. Aliquando autem crepido ſignificat ſummitatem, vel altitudinem à qua ad cæteras partes deſcenſus eſt. Et hoc modo in altari holocauſtorum, quod erat ex qua- (K) tuor tabularum lateribus, ſummitas tabularum dicitur crepido, & ſic mandatur Leuit. capit. primo, quòd quando fiat holocauſtum de auibus, ſacerdos faciat decurrere ſanguinem ſuper crepidinem altaris: ideſt ſuper extremitatem tabularum, & de ipſa extremitate fluebat per parietes altaris ad prona circa baſim altaris. *Quæ cum vidiſſet fiſcellam.* Amram neſciens quid ageret de filio ſuo, quem vlterius occultare non poterat, orauit Deum, vt dirigeret, quid de ipſo faceret. Tunc Deus mouit mentem eius, vt poneret eum in flumine, & hoc apud illam partem, per quam regis filia deſcenſura erat, vt ipſa eum acciperet, & adoptaret. Et licèt de hoc Amram nihil cognoſceret, faciebat tamen vt a Deo mouebatur. Apparet etiam ex hoc loco quòd in terra Geſſen, in qua morabatur Amram manebat tunc rex, quia erat ibi filia eius, vel forte

Crepido quid ſit.

Leuit. 1.

filia

A filia regis morabatur ibi in aliquibus palatijs, maxime ſi iſte locus, in quo morabatur Amram erat aliqua de illis duabus ciuitatibus, quas conſtruxerunt Iudæi, ſcilicet, Phiton, & Rameſſes: quia tunc maneret ibi rex ad tempus, vel ſaltem filia regis. *In papyrione.* Papyrio dicitur a papyris, ideſt, locus, in quo papyriones creſcunt: & dicuntur papyrus, ideſt, vincus, vel ſcirpus vt dictum fuit ſupra, & papyrio idem eſt quòd carectum. *Miſit vnam de famulis ſuis.* Ad educendum fiſcellam, vt videretur quid erat interius. *Et allatam aperiens.* Erat enim appoſitum coopertorium in ſummitate illius fiſcellæ, vt non ſubintraret aliquod nocinum ad puerum. *Cernenſque in ea paruulum vagientem.* Ideſt, plorantem, quia ſolatio materno carebat, & lac non propinabatur ei tempore congruenti. *Miſerata eius.* Ad hoc fecerat Deus poni fiſcellam, vt videns B eam filia Pharaonis moueretur miſericorditer ſuper puerum: quia vidit eum innocentem, & plorantem in ſignum mortalis miſeriæ, omnique humano ſolatio deſtitutum, & morti acerbæ expoſitum. *De infantibus Hebræorum eſt hic.* Cognouit autem hoc filia Pharaonis: quia ſciebat mandauiſſe patrem ſuum omnes paruulos Hebræorum in flumen mergendos, & cogitauit quòd aliquis de Hebræis timens ne occideretur, poſuit eum in loco illo, ne ſaltem videret mortem eius, vel forte, & certius: quia vidit eum circumciſum, quòd clariſſimè indicabat eum eſſe Hebræum: quia nulla gens præter Hebræos circumcidebantur. *Cui ſoror pueri.* Maria ſoror, quæ a longe reſpiciebat euentum rei, videns fiſcellam extrahi de flumine acceſſit quaſi ex improuiſo veniens, & immiſcuit ſe puellis filiæ Pharaonis. Et C in hoc apparet Mariam fuiſſe iam puellam aliquantæ ætatis circa annum 15. vel quaſi, quæ talia dicere ſciret, & audere coram filia Pharaonis. *Vis vt vadam & vocem tibi Hebræam.* Erat enim tam elegantis formæ Moyſes, vt nullus eum videret, qui ad miſericordiam & amorem eius non moueretur. Filia ergo Pharaonis videns eum, & miſerata ei ploranti tanquam deficienti lacte fecit, vt ait Ioſephus, multas Aegyptias ei præbere vbera, quibus auertebat faciem nolens de lacte illo ſuggere, tanquam, quæ eſſent, agnoſceret. Tunc Maria captata occaſione loquendi dixit. Vis vocem tibi mulierem Hebræam, quæ lactet puerum: quia forſitan accipiet mamillas gentis ſuæ? Huic dicto aſſenſit filia Pharaonis: quia Maria videtur loqui rationabiliter. D *Quæ nutrire poſſit infantulum.* quaſi dicat, Satis conſtat nunc quòd iſte infantulus non poterit nutriri apud mulieres Aegyptias, cum nullius earum vbera lactet. *Perrexit puella,* ſcilicet ſoror Moyſi: *& vocauit matrem eius,* ſcilicet, matrem pueri, & ſuam: quia vtriuſque eadem mater erat, ſcilicet, Iochabed. Sic autem vocauit Maria matrem Moyſi, tanquam aliquam extraneã mulierem vocaſſet, & ipſa mater Moyſi ſic accepit eum nutriendum tanquam puerum extraneum accepiſſet. *Ad quam locuta eſt filia Pharaonis.* ſcilicet, ad Iochabed matrem Moyſi. *Accipe inquit puerum, & nutri mihi.* Ideſt, nutrias eum pro me: quia ego volo te tenere eũ. Et veriſimile eſt quòd promiſiſſet ei dare aliquid, & realiter tunc vel poſtea dediſſet, vt diligentem illius curam ageret. *Suſcepit mulier.* ſcilicet, Iochabed. *Et nutriuit puerum.* E Diligenter tanquam illa, quæ eum vt filium cognoſcebat, licèt verbis prodere non audebat. *Adultumque tradidit filiæ Pharaonis.* Non accipitur hic qualiter nos accipere conſueuimus pro illo, ſcilicet, qui eſt annorum 14. vel vlterius, ſcilicet, in pubertate: ſed accipitur adultus, ideſt, ablactatus, vel aliqualiter nutritus, vt qui annos laborioſæ nutritionis euaſiſſet: perueniens ad tertium, vel quartum annum, in quo pueri iam colludere incipiunt: & conuiuere illorum gratum eſt. Et ex illo tempore accepit eum filia Pharaonis vt lætaretur cum eo: quia elegantis formæ erat. *Quem illa adoptauit in locum filij.* Filia Pharaonis non habebat filium, ideo adoptauit iſtum in filium, ita complacuit ei. Iſta adoptatio, & acceptatio Moyſi in palatio filiæ Pharaonis, & regis fuit vtilis Moyſi ad duo. Primò ad euadendum mortem: quia ſi filia Pharaonis non ac-

Papyrio quid.

Vtile fuit Moyſi, quòd acceptus fuerit in palatio filiæ Pharaonis propter duo.

A cepiſſet eum de flumine, neceſſe erat eum perire: quia alij Aegyptij non nutrirent. Nullus enim auderet in diſcrimen capitis ſui puerum Iudæum nutrire. Secundo profuit, vt Moyſes vrbanior atque audacior eſſet: quoniam homines qui in loco humili nutriuntur, fracti animi ſunt nihil audentes: qui autem cognoſcunt ſe in magno, & honorabili loco genitos, & ſemper fuiſſe in reuerentia habitos, acquirunt audẽdi vires. Quod rectoribus populorum valde conuenit qualis futurus erat Moyſes. *Vocauitque nomen eius Moyſes.* Ab euentu huic puero nomen imponitur, vt ſequens indicat litera. *Scilicet quia de aqua tulit eum.* Aliqui de noſtris volunt hoc nomen interpretari, vel deriuare dicentes Moyſen a moys, quòd eſt aqua. Sed hoc non eſt rationabiliter dictum: quia ad iſtam deriuationem opor- B tet accipere linguam, in qua huius nominis facta fuit impoſitio. Conſtat autem in litera Hebraica, quòd ibi ponatur nomen iſtud ſecundum aliam formam, & ſuæ originis: quia ibi nomen vocatur Moyſes ſecundũ formam dictionis latinæ, aut Græcæ: ſed Moyſse: & deriuatur *de Meſſian* dictione Hebraica, quæ eſt verbum præteriti primæ perſonæ, & ſignificat extraxi eum: & ſatis concorditer ſe habent iſtæ duæ voces: quod requiritur ad deriuationem. *Scilicet moſſe meſſian:* & ſignat moſſe, ideſt, extractum quia *meſſian:* ſignat extraxi eũ. Sed dices, cum iſta impoſitio nominis ſit in Hebræo, quomodo filia Pharaonis cum eſſet Aegyptia non impoſuit magis in idiomate Aegyptio. Conſtat autem idioma Aegyptium ab Hebræo multum differre. Rabbi Abraham Auen Ezra dicit ſe legiſſe in libris Aegy- C ptiorum, & inueniſſe quòd nomen Moyſi in lingua illa dicitur Munon, & non Moſſe. Potuit autem iſta impoſitio fieri dupliciter: vno modo quoniam illa filia Pharaonis, quæ aliquas de Hebræis famulis ad officia, vel famulatus ſpeciales ſecum habebat, didiciſſet ex eis linguam Hebraicam, & quia puer iſte Hebræus erat maluit ei nomen imponere in Hebræo. Alio modo poſſet dici quòd filia Pharaonis impoſuit nomen in lingua Aegyptia: ſed quia iſta erat odioſa Hebræis, mutauerunt ad linguam Hebræam, vt potuerunt. Sed prima poſitio verior eſt: quia in textu redditur cauſa huius impoſitionis per vocabuli deriuationem: ſed verum eſt, quòd non eſſet idem verbum nomen, a quo deriuatio fieret in lingua Aegyptia, & Hebræa. *Quia de aqua tuli eum.* D Manifeſtum eſt ex hoc quòd iſta impoſitio non fuit facta in latino, quia nullo modo deriuatur iſta dictio Moſſe, vel Moyſes ab aliquo verbo latino, ſed eduxi vel tuli, ſiue traxi, vel alio idem ſignificante.

Cur Moyſes quare a filia Pharaonis non fuit nominatus nomine Aegyptio, ſed Hebræo.

Sciendum quòd vt ait Ioſephus: cum Termuth filia regis Aegypti adoptaſſet Moyſen: deſiderauit, vt pater ſuus eum adoptaret. Tulitque eum ad Pharaonem, cuius venuſtatem ipſe admiratus coronam regiam, quam capiti tenebat, capiti pueri forte appoſuit, in qua Amonis, ideſt, Iouis aretini figura ſculpta erat. Puer autem coronam proiecit in terram, & fregit. Sacerdos autem Eliopoleos, qui in domo regia de honoratiſſimis habebatur, a latere regis ſurgens dixit: Hic eſt puer, quem dij nobis occidendum eſſe mandauerunt, E vt de cætero timore careamus. Voluitque in eum irruere atque occidere, ſed regis auxilio liberatus eſt. Perſuaſione autem cuiuſdam ſapientis, qui hoc per ignorantiam factum eſſe dicebat, ad veritatis argumentum prunæ delatæ ſunt, cuius iudicio experiendum erat vtrum ex induſtria, aut ex cauſa hoc proueniſſet. Prunas autem allatas puer accepit atque ori applicuit: vnde linguæ ſummitas exuſta eſt. Ex quo eum Hebræi impeditioris linguæ factum tradunt. Facto autem Moyſe iuuene robuſtæ ætatis accidit, vt Aethiopes vaſtarẽt Aegyptum vſque ad Memphin, & mare. Quamobrem conuerſi Aegyptij ad diuinationes reſponſum acceperunt, vt in hoc bello auxiliatore uterentur Hebræo. Vix autem magnis precibus obtinuerunt a Termuthe filia Pharaonis, ut exercitui Aegyptiorum iam parato ducem Moyſen præponerent. Obtinuerũt tñ prius præſtitis ſacramẽtis ne ei nocerẽt. Erat autem Moyſes uir belli-

Quæſt. 5.

Ioſephus de Moyſi adoptione, & coronam regis in terrã proiectione.

F bellicoſos, & peritiſſimus, qui fluminis iter tanquam lougns prætermittens per terram duxit exercitum itinere breuiori, vt incautos, nihilque tale expectantes Aethiopes præueniret. Sed per loca plena ſerpentibus iter faciens tulit in arcis papyreis ſuper plauſtra ciconias Aegyptias, naturaliter, vt ait Solinus in Poliſtor. ſerpentibus inimicas, quæ roſtro per poſteriora miſſo aluum purgant. Cum autem caſtrametandum eſſet, eas de arcis proferebant: vt ſerpentes abigerent, & vorarent ne exercitui quicquam nocere poſſent. Sic per noctem vbicunque manendum eſſet, ſecurus erat exercitus. Inuentos autem Aethiopes expugnans includit in ciuitatem Saba regiam, quam poſtea Cambiſes ex nomine ſororis ſuæ Meroem nominauit, quamq; quia inexpugnabilis eſſet, cum diutius obſediſſet, iniecit oculos ſuos in eum Carbis filia regis Aethiopum. Et G ex pacto ei tradidit ciuitatem, ſi eam duceret in vxorē quod ſic factum eſt. Et de hoc dictum eſſe quidam autumaut, quod habetur Numeri 12. cap. rixati ſunt Maria, & Aaron contra Moyſen propter vxorem eius Aethiopiſſam, de quo ibidem dictum eſt. Cum autem Moyſes in Aegyptum redire vellet: & ipſa nec illuc cum Moyſe tendere, nec Moyſen ſolum abire conſentiret, & Moyſes redeundi deſiderio flagrans tanquam vir peritus aſtrorum duas imagines ſculpſit in gemmis huius efficaciæ, vt altera memoriam altera obliuionem conferret: æqualibus annulis imprimens alterum vxori tradidit, alterum ſibi ipſe ſeruauit, vt ſicut amore pari, ſic paribus annulis inſignirentur. Annulum autem memoriæ efficacem ſibi retinuit, ne vnquam eam vxorem ſuam eſſe obliuiſceretur. Alterum H vero, cuius potentia erat obliuionem inducere, vxori tradidit. Quæ cœpit amoris eius obliuiſci, & ſic libere in Aegyptum reuerſus eſt. De his Ioſephus in libris antiquitatum. Ab hoc loco vſque ad finem huius cap. nulla gentium interponitur hiſtoria, quæ autem ibi dicuntur his contemporanea ſunt, vt quibuſdam placet.

De duabus imaginibus Moyſi.

In diebus illis poſtquam creuerat Moyſes, egreſſus eſt ad fratres ſuos, viditque afflictionem eorum: & virum Aegyptium percutientem quendam de Hebræis fratribus ſuis: cumque circumſpexiſſet huc atque illuc, & nullum adeſſe vidiſſet: percuſſum Aegyptium abſcondit ſabulo. Et egreſſus die altero conſpexit duos Hebræos rixantes: dixitque ei, qui faciebat iniuriam: Quare percutis proximum tuum? Qui reſpondit: Quis conſtituit te principem, & iudicem ſuper nos? Num occidere me tu vis, ſicut heri occidiſti Aegyptium? Timuit Moyſes, & ait: Quomodo palam factum eſt verbum iſtud? Audiuitque Pharao ſermonem hunc, & quærebat occidere Moyſen. Qui fugiens de conſpectu eius, moratus eſt in terra Madian, & ſedit iuxta puteum. Erant autem ſacerdoti Madian ſeptem filiæ, quæ venerant ad hauriendam aquam: & impletis canalibus adaquare cupiebant greges patris ſui. Superuenere paſtores, & eiecerūt eas: Surrexitque Moyſes, & defenſis puellis adaquauit † oues earum. Quæ cum reuertiſſent ad Raguel patrem ſuum: dixit ad eas: Cur velocius veniſtis ſolito? Reſponderunt: Vir Aegyptius liberauit nos de manu paſtorum: inſuper & hauſit aquam nobiſcum, potumque dedit ouibus. At ille. Vbi eſt inquit? Quare dimiſiſtis hominem: vocate eum, vt comedat panem. Iurauit ergo Moyſes quod habitaret cum eo. Accepitque Sephoram filiam eius vxorem: Quæ peperit ei filium, quem vocauit Gerſan dicens: Aduena fui in terra aliena. Alterum vero peperit, quem vocauit Eliezer, dicēs: Deus enim patris mei adiutor meus, & eripuit me de manu Pharaonis. Poſt multum vero temporis mortuus eſt rex Aegypti: & ingemiſcentes filij Iſrael, propter opera vociferati ſunt: Aſcenditque clamor eorum ad Deum ab operibus: & audiuit gemitum eorum, ac recordatus eſt fœderis, quod pepigit cum Abraam. Iſaac, & Iacob. Et reſpexit dominus filios Iſrael, & liberauit eos.

22. q8. 3. c non inferenda.

De pa. di. 2. c. vt eo gnouerūt

32 q 4 c. nemonum. De conſe. d 1. ca. s. Act. 7.

I

Alias † greges.

De pa. di. 2. c vt eo gnouerūt

K

Apollo Delphicus phœbo nec ignotus claret Diana virgo claret Eſculapius medicus claret. Pluto & Neptunus reges claren..

IN diebus illis. Hic ponitur tertium .ſ. adulti conuerſatio: hoc fuit poſt bellum factum contra Aethiopes, quia poſt iſtud factum, quod narrauit hic, modi-

F co tempore manſit Moyſes inter Aegyptios. *Egreſſus ad fratres ſuos.* id eſt, poſt quam fuit magnus vir, motus fuit pietate ſuorum cognatorum, & totius populi Iſrael ideo voluit videre, quomodo in laboribus vexarentur. Dicitur autem egreſſus ad illos, quia Moyſes manebat in vrbe regia in palatio regis: labores autem Hebræorum erant in alijs locis conſtruendo vrbes, & reficiendo alia ædificia. Exiuit ergo tunc de ciuitate regia, & iuit ad locum illum, vbi præcipui Hebræorum labores erant. Erat Moyſes annorum quadraginta, quando iſta fecit, quia immediate perrexit ad terram Madian, in qua etiam manſit alijs quadraginta annis & quādo redijt, & intrauit primo ad Pharaonem erat annorum octoginta, vt patet Inf. cap. 7. De his habetur clare Actuum cap. 7. & ſatis late, vt ibi recitauit beatus *Act 7.*
G Stephanus. *Vidit afflictionem eorum*, quia vidit eos affligi laboribus irrationabilibus, & compaſſus fuit eis toto corde, atque opere expleuit quod ſequitur. *Et virum Aegyptium percutientem quendam de Hebræis.* Iſte Hebræus percuſſus, vt Hebræi autumant, fuit maritus Salomith, & habent ex eo quod dicitur Leuitici 24. de viro blaſphemo filio mulieris nomine Salomith, quē peperit de viro Aegyptio inter filios Iſrael. Dicunt ergo, quòd Salomith erat pulchra, quamobrem præpoſitus vnus Aegyptiorum ex his, qui præerant operib. exarſit in eam, qui vt eius frueretur concubitu, quadā die valde diluculo, cum adhuc tenebræ eſſent, vocauit ille præpoſitus maritum Salomith, fecitque eum tendere ad laborem, præpoſitus autem relinquens illum in opere ad Salomith vxorem eius redijt, quæ cum ad-
H huc tenebræ eſſent, eum non cognoſcens putans eſſe virum ſuum, recepit eum, atque accedens ad eam genuit virum illum blaſphemum, de quo dicitur in Leuitico. Quo comperto maritus Salomith ex relatu vxoris Aegyptium infeſtabat, quòd rem deteſtabilem operatus eſſet. Vnde & Aegyptius ex hoc eum durius affligebat. Hoc autem videns Moyſes accenſus corde ob atrocitatem facti captata opportunitate occidit. Aegyptium. *Quendam de Hebræis fratribus ſuis.* Vocantur Iſraelitæ Hebræi propter duo. Primo: quia erant deſcendentes de linea Heber, vt patet Gen. 11. cap. Secundo: dicuntur Hebræi, quia Heber ſecundum linguam Hebraicā ſignificat duo, vno modo eſt nomē proprium: alio modo eſt præpoſitio ſignificans idem quod trans, vel vltra, & hoc quia Iſraelitæ erant oriundi de trans fluuiū
I Eufratem: ſic enim dicitur Ioſue. 24. ca. trans fluuium habitauerunt patres veſtri ab initio Thare, & Nachor. Vnde ſicut nos vocamus aliquas gentes tranſmontanas, vel ciſalpinas, id eſt citramontanas, ita vocabantur Iſraelitæ Hebræi, & tranſfluuiales. De hoc latius dicetur infr. 21. cap. *Fratribus ſuis.* Vocat fratres largo modo pro omnibus, qui ſunt ab eodem populo geniti, & ſic omnes Iudæi vocantur inter ſe fratres. ſic patet. infra. 21. cap. Vbi dicitur. Si emeris ſeruum Hebræum, qui frater tuus eſt; non diſtinguit ibi magis de vna tribu quam de alia: ſed omnes indifferenter vocat fratres. Non erat autem iſte Hebræus, qui affligebatur, de familia, aut tribu Leui, de qua erat oriundus Moyſes, quia Salomith vxor iſtius erat de tribu Dan, vt patet
K Leuit. 24. cap. Veriſimile ergo erat hunc fuiſſe de tribu Dan: quia Hebræi ſemper habuerunt iſtam conſuetudinem etiam ante legem datam, vt acciperent vxores de ſtirpe ſua, vt patet in Abraham: & in Abrahæ filio Iſaac, & in Iacob: poſtremo autem in Amram patre Moyſi, qui omnes acceperunt vxores de mulieribus valde coniunctis lege conſanguinitatis. *Cumque circumſpexiſſet huc atque illuc.* Videns Moyſes quòd iſte merebatur mortem, & quòd ipſe iuſtè eam infligere poterat, voluit infligere. Sed timens quòd ſi Aegyptij ſcirent, vergeret in periculum capitis Moyſi, habuit circa hoc diligentiam quantam potuit captata opportunitate loci ad occiſionem. *Nullumque adeſſe vidiſſet.* Qui huius rei teſtis, aut publicator eſſe poſſet, præter illum Hebræum, qui affligebatur, coram quo non timuit Moyſes occidere Aegyptium: quia ſatis credidit illum nunquam dicturum, cum

Hebræorum adinuentio. Leui. 24.

Iſraelitæ quare vocentur Hebræi. Gen. 11.

Ioſue 24.

Fratres dicuntur qui ſunt ab eodem populo geniti.

Leuit. 24

in fauorem eius iſta feciſſet. Ex hoc apparet quòd Moy- A ſes ſolus atque ineomitatus de regis aula receſſerat quia alijs comites eius factum viderent atque propalarent. Etiam patet quia nullus de Aegyptijs, vel Hebræis in loco illo aderat: quia pari modo Moyſes Hebræos huius facti conſcios eſſe ſicut Aegyptios formidabat. *Percuſſum Aegyptium abſcondit in ſabulo.* Ideſt percuſſit, vel occidit Aegyptium, & abſcondit in ſabulo ideſt arena. Eſt enim Aegyptus terra multum arenoſa: & hoc generale eſt in omnibus terris, quorum appropinquatio eſt verſus æquinoctialem, quia ibi nimius calor ſolis terram ſolidam, & gleboſam in viuas reſoluit arenas. Sic eſt in libya, ſic in tota Aphrica, maxime autem in extremis montibus interioris Aethiopiæ, vbi terra nulla eſt, qualiter nos terram appellare conſueuimus: ſed viuæ, & ardentes arenæ omnium ani- B malium habitationem excludunt, præcipue hominum qui in puris arenis vitam nulla poſſent conditione protrahere. Ibi tamen ſerpentum atque draconum copioſiſſima ſunt habitacula, qui pro eo quòd frigidiſſimæ ſunt naturæ, calidiſſimum orbem inhabitant, vt ait Solinus in Poliſtor. cap. de Aphrica, & capitulo de Aethiopia.

An Moyſes peccauerit occidendo Aegyptium.

Quæſt. 6. SEd quæretur, quomodo Moyſes propria auctoritate Aegyptium illum occidit: quia ad occidendum aliquem iuſtè, dum tamen non ſit in defenſionem, non ſolũ requiritur ſcelus mortis promeritorium, ſed etiam auctoritas iudicantis, qui talem poſſit pænam in- C fligere.

Secundũ. Item dato quod Moyſes fuiſſet iudex, tamen videbatur iniuſte punire, cum pro ſola percuſſione, quæ erat ad incitandum in opere, dato quòd iniuſte fieret, non debuiſſet mortis pœnam infligere.

Tertium. Item dato quod aliud crimen maius obijceretur, tamen ad executionem, & prolationem ſententiæ capitalis oportebat cauſam diligenter examinari: quia vita vnius hominis non paruipendenda eſt.

Quartũ. Item quòd Moyſes non ageret vt iudex, ſatis patet, quia iudex publice profert ſententiam, & executioni demandat. Moyſes autem tanquam male agens a nullo videri volebat: ideoque circumſpexit vtrum quiſquã aſtaret, qui huiuſmodi rei conſcius eſſe poſſet, veluti malum perpetrans, & lucem exoſus in abſcondito te- D nebrarum loco hoc confecit.

Reſpõſio. Moyſes iuſte occidit Aegyptium. Ad hæc reſpondetur, quod Moyſes iuſte occidit Aegyptium, & pro cauſa iuſta, & iuſto ordine, & proceſſu quia non eſſet de tanto viro, qui ſic continuè cum Deo facie ad faciem loquebatur præſumendum, vt quicq̃ iniuſtum, aut in ordinata paſſione agente mouiſſet: ſed quicquid geſtum eſt, vt decuit factum fuiſſe opinari, rationi conſentaneum eſt.

Ad primum. Ad primum quando arguis, quòd Moyſes huiuſmodi pænam iniuſte inflixerit: quia iudiciaria auctoritate carebat: reſpondetur, quòd licèt per homines iudex conſtitutus non eſſet, erat tamen a Deo ad hoc miſſus & poteſtas ei tradita: ideo licèt alijs non conſtaret, cũ tamen ipſe hoc verum eſſe cognoſceret, Deo ſic in mente eius dictante, ſatis erat actus licitus, cum contra conſcientiam non eſſet. Qui ergo liberator Iſraelitici populi a Deo conſtitutus erat, auctoritatem vindicandi iniurias illi populo factas habebat: ſed ille Aegyptius iniuſte premebat Hebræos, idcirco quantum ad hoc ratione delicti efficiebatur de foro eius. Et hoc intelligebat Moyſes putans ſe à Deo miſſum ad liberationem populi ſui: & quando aſcendit ad videndum afflictionem populi ſui, Deo monente cor eius factum

Act. 7. fuit: ſic declarat late beatus Stephanus, vt patet Actuũ 7. cap. dicens. Cum autem impleret tempus quadraginta annorum, aſcẽdit in cor eius, vt viſitaret fratres ſuos filios Iſrael. Et cum vidiſſet quendam iniuriam patientem: vindicauit illum: & fecit vltionem ei, qui iniuriã intulerat, percuſſo Agyptio: exiſtimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per ipſius manum daret ſalutem illis: At illi non intellexerunt: ideſt quòd Moyſes cognoſcebat ſe miſſum a Deo ad liberandum Iſrael & ita exequebatur puniriones quemadmodum liberator. Exiſtimabat ergo quòd alij Hebræi in hoc intelligerent eum liberatorem eorum, tamen ipſi non intelligebant: ſed ſolum putabant eum facere hoc ex quodã amore, vel zelo eorum. Erat ergo Moyſes iudex, & liberator Iſraelitarum, qui in hac parte hanc, & quamlibet aliam punitionem licite poterat cuilibet peccanti infligere.

Ad ſecundum. Ad ſecundum quãdo arguitur, quòd licèt eſſet Moyſes iudex, tamen iſta pœna iniuſte inflicta eſt mortem fereudo pro ſimplici percuſſione. Reſpondetur quòd Moyſes puniuit Aegyptium non ſolum pro percuſſione, ſed magis pro adulterio, quod ſic doloſe commiſiſſet, quod vitium capite plectẽdum eſt maxime apud Aegyptios, qui maius malum adulterium quam homicidium reputabant. Vnde melius putabant eſſe virum occidere, vt vxore fruerentur, quam viuente viro ad eam carnaliter accedere, ſicut declarauimus Gen. 12. c. vbi dicitur: Dicturi ſunt Aegyptij vxor eius eſt: & reſeruabunt, me autem occident.

Ad tertium. Ad tertium quando dicitur quod non conuenienter ſtat, quòd dicatur Moyſen eum puniuiſſe pro adulterio: quia tunc oportebat quod accuſaretur, & probaretur illud crimen aduerſus illum: quia aliàs non debebat condemnari. Reſpondetur quod in notorijs non eſt neceſſe ſeruari ordinem iudiciarium ſecũdum quòd iura humana volunt: quia non oportebat teſtes induci. Hoc autem crimen adulterij iam notorium erat Moyſi per confeſſionem Aegyptij: quia quando maritus Salomith increparet Ægyptium, quod acceſſiſſet ad vxorem ſuam: Aegyptius ille confitebatur, & ex hoc inſultabat Hebræo: quia non putabat ex hoc ſibi malum aliquod euenturum. Moyſes hoc cognito occidit Aegyptium. Nec ſeruabatur hic totalis ordo iuris, quia ſecundum iura humana etiam in notorijs oportet proferri ſententiam: ſed Moyſes non protulit aliquam ſententiam, ſed ipſe per ſeipſum occidit, ratio eſt: quia Moyſes non ſolum erat iudex filiorum Iſrael, ſed etiam erat dux, vel liberator, quod importat quandam violentam operationem expugnatiuam: non ergo competebat Moyſi ſolum, vt iudici ſententiam concipere & proferre: ſed etiam cognita iuſta cauſa tanquam dux iudicans, & inferens iuſtum bellum qualitercunque poſſet reos occidere.

Ad quartum. Ad quartum quando confirmatur, quòd Moyſes nõ egit hoc vt iudex: quia iudex publice ſententiat: Moyſes autem quæſiuit locum, in quo nullus videret tanq̃ in tenebris aliquid malum operans. Reſpondetur quòd Moyſes iudex erat a Deo poſitus, ſed quia de iſta poteſtate iudiciaria collata a Deo Aegyptijs nihil conſtabat, imo nec Hebræis, vt patet Act. 7. cap. nolebat in publico hoc exequi: quia ſciebat ſibi immediate obſiſtẽdum: imo dato quòd Aegyptij ſcirent quod Deus miſiſſet eum, non curarent: ſic patet infra cap. 5. quando ſtetit Moyſes coram Pharaone petens ex mandato Dei, vt dimitteret Iſrael ad ſacrificandum in deſertum: & reſpondit Pharao: Quis eſt Dominus vt audiam vocẽ E eius, & dimittam Iſrael? Neſcio Dominum, & Iſrael non dimittam. Sic etiam fit nunc ſecundum iura humana: quia ſi iudex timeat aliquos viros potentes obſtituros executioni ſententiæ, ſi in publico fiat, vt puta in occiſione maleſactorum: iudices tunc in ſecreto pronunciant in domibus ſuis, vel aliàs, & ibi ſententias executioni demandant. Iſtum ergo modum iudicandi, atque vindicandi tenuit Moyſes quouſque omnibus Iudæis nonum factum eſt, quòd Deus eum miſiſſet.

Et egreſſus die altero. Quando iſta faciebat Moyſes erat annorum quadraginta, vt patet Act. 7. cap. & poſtea recedens in terram Madian manſit ibi alijs quadraginta annis, vt patet Actuum 7. & hoc apparet in anno, quo venit Moyſes de terra Madian ſtetit coram Pharaone: quia tunc erat annorum octoginta, vt patet in cap. 7. *Die altero.* Vtrum iſte dies alter eſſet *Act. 7. Idem.*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

immediate poſt diem, in quo percuſſit Aegyptium, aut poſt per aliquos dies non conſtat in litera: ſed Act. cap. 7. dicitur quòd egreſſus fuit die ſequenti. *Egreſſus.* ſcilicet quia die illo, quo occidit Aegyptium rediji ad vrbem regiam, vel ad aliquem alium locum, in quo hoſpitabatur. *Conſpexit duos Hebræos.* Iudæi dicũt iſtos duos fuiſſe Dathan, & Abiron: & hoc non patet ex aliquo loco, ſed ipſi conijciunt: quia ſicut iſti duo repugnauerunt hic, ita repugnabant ei poſtea in deſerto, vt patet Num. 16. c. nolentes Moyſen eſſe iudicem ſuper ſe, ſicut hic dixerunt; quis te conſtituit iudicem inter nos. *Dixit ei qui faciebat iniuriam.* In hoc notatur ordo iudicialis, quem aliqualiter tenebat pro tunc Moyſes inter Iudæos: quia primo cóſpexit quis eorum iuſtam, iniuſtamue litem foueret: & hoc ex verbis eorum cognitio, quia nondum tantum proceſſerant in malo, vt quiſpiam eorum corporalem pœnam incutriſſet, charitatiue admonuit iniuriantem vt a malo cæpto diſcederet. *Quare percutis proximum tuum?* i. nullam iuſtam cauſam habes, vt debeas percutere proximum tuum, ſ. Hebræum? *Qui reſpondit: quis te conſtituit.* Ille qui iniuriam patiebatur videns pro ſe bene ſententiari, non reclamauit, alius autem qui iniuriam inferebat ſentiens malæ voluntatis ſuæ intercludi propoſitum ſuperbiẽs eum vt iudicẽ recuſauit. *Principem, & Iudicem.* Iſta duo poſuit quia mandare, vel vetare quemadmodũ Moyſes faciebat, ad iudices ſolos, vel principes pertinet. *Super nos.* q. d. Tu non potes mandare nobis aliquid niſi ſis princeps, aut iudex noſter: ſed neutrum horum potes habere, niſi aliquis id tibi tribuerit: quæritur ergo quis tibi tribuit: ſed nullus tibi tribuit, ergo non potes nobis aliquid imperare. *Nunquid occidere me vis?* Quia iſte aut uidit, aut ſciuit ab aliquo quid heri egiſſet Moyſes Aegyptio, quia affligebat alium, ideo timuit, quòd eum etiam vellet occidere, ſicut Ægyptium occiderat: *ſicut occidiſti heri Aegyptium.* Rab. Salo. dicit quòd Moyſes occiderat Aegyptium proferendo ſuper eum nomen Domini Tetragrammaton, quod Iudæi vocãt ſeminameforas: & hoc dicunt ſciuiſſe Moyſen: & hoc modo putabat ille Hebræus, quòd vellet eum occidere. Sed hoc falſum eſt, quia ſi Moyſes ſola prolatione diuini nominis Aegyptium occidiſſet, non reſpexiſſet huc atq; illuc: vt videret ſi quiſquam eſſet huius rei teſtis: quia dato quòd ibi eſſẽt mille, & Aegyptius perijſſet, ſine aliquo vulnere Moyſe non tangente eum, nullus putaret Moyſen occidiſſe illum, nec oportebat ad hoc inquiri locorum opportunitatem: quia vbiq; erat locus occidendi taliter. Item ſi Moyſes taliter occidiſſet, Aegyptius ille, aut igne cęleſti, aut aliqua punitione deſuper, vel ſine vulnere aliquo cecidiſſet: quocũq; autem horum dato nõ oportebat eum ſepeliri ſub arena, ſed inſepultum relinquere: quia ſatis pateret quòd ipſe per ſe nullo alio agente concidiſſet. Item quia cum tunc nullus poſſet cognoſcere, quis occidiſſet eum, nullus diceret Pharaoni Moyſẽ occidiſſe illum: ſed dictũ eſt Pharaoni Moyſen occidiſſe vnum de Aegyptijs, vt patet infra: ergo non occidit ſic, ſed totaliter percutiẽdo gladio, aut lapide, vel ligno. *Timuit Moyſes.* Quia cũ cognouit quòd aliquis huius rei conſcius erat, credidit quòd cito veniret ad aures Pharaonis, qui eum occideret, & ſic factum eſt: quia cũ cognouit id Pharaó, voluit occidere eum. *Et ait, quomodo palam factum eſt verbum iſtud?* Admiratus fuit in hoc Moyſes; quia quãdo ipſe occidit Aegyptium circumſpexit huc, atq; illuc, & neminẽ vidit. Ex hoc etiam videtur, quod nullus de Hebræis viderat præter illum, cum quo rixabatur Aegyptius: quia quando nunc ille Hebræus dixit, quòd Moyſes occiderat Aegyptium miratus eſt: ſi autem ipſe feciſſet coram Hebræis abſentibus Aegyptijs, non miratus fuiſſet quòd poſtea iſte Hebræus hoc ei dixiſſet. *Verbum iſtud,* ideſt, iſtud factum uocat verbum occiſionem Aegyptij. Sic enim ſæpe eſt modus loquendi ſacræ ſcripturæ ſecũdum modos loquendi antiquorum res ipſas enunciabiles verba nuncupare. ſic patet. 2. Reg. capit. 1. vbi quæſiuit Dauid, quod eſt verbum, quod factum eſt in caſtris Iſrael, ideſt quis euẽtus fuit

Iudæorũ adinuentio.

Nu. 16.

Quæſt 7.

An Moyſes Aegyptium occiderit vulnere, vel noie Dei tetragrammaton.

Reg. 1.

F in caſtris. *Audiuitque Pharao ſermonem hunc.* Hic ponitur qualiter ſe habuit Moyſes in aduerſitate. *Audiuitque Pharao.* Quia peruenit ad aures eius per famam, vel quia aliquis de Iudæia, qui erat maliuolus Moyſi retulit hoc regi. *Et quærebat occidere Moyſen.* Quia nunc Pharao videns quòd Moyſes in defenſionem Hebræorum Aegyptios occidebat, credidit quod dictum fuerat a ſacerdote Eliopoleos, quando fuit Moyſes in infantia portatus coram Pharaone, & confregit coronam eius: uoluitque eum ſacerdos ille trucidare tanquam Aegypti futurum deſtructorem. Rex autem nũc eum liberauit, de quibus Ioſephus libro primo antiquitatum. Nunc autem quia videbat verba, factis comprobari voluit occidere eum, nec tamen ideo putandum eſt quod iſte fuerit rex Pharao, cuius coronã con-

G fregit Moyſes, quia cum Moyſes nunc eſſet annorum quadraginta, patet. Act. cap. 7. & illud factum fuiſſet, quando Moyſes erat valde infans, tranſierant iam a tempore illo quaſi quadraginta anni. Sed non eſt credendum, quòd aliquis de illis regibus tantum regnauerit: quia in deſcriptionibus temporum, in quibus ponuntur reges Aegypti, ſecundum Ioſephum, & alios conographos nullus de iſtis reperitur, qui regnaret vltra annos triginta, maxime quia iſte Pharao, cuius coronam Moyſes confregit, illo tempore iam regnauerat forte per decem annos, aut plures: quia iſte fuit, qui incepit affligere Iudæos operibus duris, mergendo eorum infantes in flumine, & mandando obſtetricibus, vt maſculos Iudæorum in ipſa alui effuſione necarent. Dictus fuit autem Armonophis. Etiam quia

H eo tempore, quo Moyſes confregit coronam, debuiſſet eſſe ætatis prouectæ, quia tantam filiam habebat, quæ Moyſen adoptaret. Dicendum tamen eſt: quòd id dictum ſacerdotis Eliopoleos, & aliorum ſacerdotum augurantium, & coronæ confractio non ſolum ab ipſo Pharaone, ſub quo geſtum fuit, ſed etiam ab aliquibus ſequentibus conſideratum eſt: ideo ipſi perſequebãtur Moyſen. Et patet hoc quia illi, qui quærebant animam Moyſi mortui ſunt paulo antequam mitteretur ipſe a Deo de terra Madian, vt patet infra in litera, ſed Moyſes venit de terra illa anno octogeſimo vitæ ſuæ, ergo videtur, quòd non ſolum ille rex, ſub quo natus fuit Moyſes, & cuius coronam confregit, vel etiam immediatè ſequens, ſed etiam omnes alij, qui durauerunt per illos annos octoginta, vſquequo venit Moyſes in

I Aegyptum, perſequebantur Moyſen, & cognouerant atque notauerant iſtud factum. *Qui fugiens de conſpectu eius,* ideſt, fugiens ne Pharao videret eum. Iudæi autem ponunt quendam modum miraculoſum, per quẽ Moyſes fugerit, Dicunt enim quòd ad mãdatum regis Moyſes coram eo ductus eſt, & decapitari iuſſus, Moyſes autem confidenter locutus eſt ſe iuſtè Aegyptium occidiſſe. Quod videtur Apoſtolus innuere ad Hebr. capit. 11. dicens: Non eſt veritus animoſitatem regis. Tunc cum poneretur Moyſes, vt decapitaretur ſpiculator auriſia percuſſus eſt, i. quodam genere cæcitatis, quo aliqui vident omnia alia præſentia ſibi præter id quod præ oculis eſt: & illud quod videre deſiderat, minime videt, vt ait Auguſt. de Ciuit. Dei lib. 22. de quo Gen. 19. capit. diximus: non potuit ergo videre ſpecula-

K tor Moyſen, nec aliquis de alijs præter Pharaonem, qui ita ſtupidus factus eſt: vt non potuerit dicere ſeruis ſuis, quòd Moyſen apprehenderent, & tunc eſt ſenſus. *Fugiens de conſpectu Pharaonis.* Id eſt, quòd Moyſes ſteterit in conſpectu Pharaonis poſitus ad decapitãdum, ſed receſſit eo vidente, & retinere non potente. *Moratus eſt in terra Madian.* Terra Madian nõ eſt de terra Aegypti, vt patet inf. cum filiæ ſacerdotis Madian dixerunt ei: vir Aegyptius liberauit nos. Si autem ipſæ fuiſſent in terra Aegypti, non vocauiſſent Moyſen virum Aegyptium, quaſi per hoc diſcretionem, & cognitionem demunſtrantes. Eſt autem terra Madian denominata a quodam filio Abrahæ de Cethura nomine Madian, vt patet Geneſ. capit. 25. Et erat terra iſta propinquior terræ promiſſionis quam Aegyptus: eſt autem in quadam parte deſerti circa Arabiam, per quã

Pharao qui perſecutus eſt Moyſem non fuit ille, cuius coronam fregit in infantia.

Iudæorũ inuẽtio.

Auguſt.

Madian terra vbi & a quo denominatur.

Gen. 25.

venerunt

venerunt Iudæi de Aegypto, & patet inf. 3. cap. quia ipſa eſt conuicina monti Sinai, In quo tunc paſcebat gregem Iethro : Moyſes poſtea autem in exitu de Aegypto tranſiuit per illum montem, & ibi fuit data lex, vt patet infr. 10. & 20. c. *Et ſedit iuxta puteum.* Hic eſt ordo mutatus, quoniam prius Moyſes vt aduena neſciens ad quem locum ipſe deberet ire, ſedit apud puteum, & poſtea liberatis filiabus ſacerdotis Madian, & inito pacto cum patre earum moratus fuit in terra illa. *Sedit iuxta puteum*. Ille puteus erat in agris ad adaquandos greges, ſicut patet Gen. 29. de puteo Meſopotamiæ. Satis veriſimile eſt, quòd Moyſes qui vir tam ſanctus erat, & quem Deus ad tantam celſitudinem diſpoſuerat, orauerit Deum, vt dirigeret iter eius, & Deus oratus poſuerit ei in mente, vt ſederet apud puteum : quia ibi habiturus eſſet ea, quæ ei neceſſaria erant. *Erant ſacerdoti.* Supra deſcripta fuit Moyſi fugientis tribulatio, hic conſequenter ponitur eiuſdem conſolatio. Et hoc dupliciter, primo in eius grata ſuſceptione : ſecundo in hoſtis populi ſui morte ibi. *Poſt multum autem. Erant ſacerdoti Madian ſeptem filiæ*. Andreas dicit, quod accipitur hic ſacerdos, id eſt, princeps. Et ſic dicitur. 2. Reg. 8. cap. quòd filij Dauid erant ſacerdotes, id eſt, principes, vel maiores : vel accipitur proprie ſacerdos pro miniſtro Dei, vel dæmoniorum.

...gaſt. 8. ...res con... ...ſarios ...barao... ...is fuiſſe ...idã opi... ...aſi ſunt ... qui ...erios.

Et dicunt quidam Iudæi, quod iſte erat vnus de tribus conſiliarijs, quorum vnum dicunt fuiſſe Iob, aliũ Balaam ariolum, & iſtud dicunt tertium. Voluit etiam quòd ex eo, quod iſte coleret verum Deum, & conſuleret pœnas non debere infligi Iudæi, a Pharaone relegatus eſt. Horum autem motiuum eſt : quia Moyſes declinauit ad hunc quaſi eſſet ſuorum contribulium adiutor. Sed iſta falſa, & friuola ſunt : quia Iob non potuit eſſe conſiliarius regis huius, cum fuerit ante, vt ſupra declarauimus Gen. 36. cap. & ſuper prologum, qui eſt epiſtola ad Paulinum. cap. 8. & Gen. 22. cap. Etiam quia ipſe erat rex in terra Idumæorum : quomodo ergo veniret, vt eſſet conſiliarius regis Aegypti. Item quia Iob erat vir valde iuſtus, vt patet in toto libro ſuo, non eſt verum, aut veriſimile quòd tam atrocia ſcelera in Iudæos expleri mandaret. Item quia Iudæi auctore Moyſe recipiunt librum eius : ſed ſi ipſe fuiſſet talia cõtra eos conſilians, & idolis ſeruiens, non recepiſſent ipſi librum eius. Item de Balaam ariolo non eſt veriſimile, quia ipſe habitabat in Haran in montibus orientalis partis, vt patet Num. 22. & 23. cap. ſcilicet apud Meſopotamiam, quæ valde diſtat a terra Aegypti : non eſt ergo multum credendum, quòd ipſe veniret in Aegyptum, vt eſſet conſiliarius Regis Pharaonis : maxime quia in terra ſua inter Reges Madiã, & Moab erat multum honoratus, vt patet Numeri 22. cap. vbi Balach Rex Moab loquitur ad Balaam dicens : Veni & maledic populo huic &c. Noui enim quod benedictus ſit cui benedixeris, & maledictus in quem maledictum congeſſeris. Item quia Balaam multum iuuenis eſſet tempore iſto, quo iſti ponunt eum fuiſſe conſiliarium Regis Pharaonis, ita quòd illa ætas nondum erat totaliter apta conſilio : quia inter tempus iſtud, in quo iſta conſilia de infligendis malis in populo Iſrael, & tempus, in quo ipſe venit de terra Haran ad Regem Moab, vt patet Numeri 22. cap. tranſierunt anni plures quam centum viginti : quod patet, quia illa mala conſilia, vt de mergendis paruulis, & occidendis fuerunt data ante natiuitatem Moyſi, vt patet præced. cap. ſed Moyſes vixit annis 120. vt patet Deut. 31. cap. & in anno, quo ipſe mortuus eſt, venit Balaam de Haran in terram Moabitarum ad conſulendum contra Hebræos, ergo tranſierant plures quam centum, & viginti anni, in quibus continue ipſe erat ætatis diſpoſitæ ad conſulendum. Quod eſt abſurdum, & impoſſibile, maxime quia tempore, quo ipſe venit ad Regem Moabitarum, non debuiſſet eſſe valde ſenex, cum ipſe tantum iter ſuper Aſinam ambulare poſſet, & tam fortiter Aſinam verberare, vt patet Numeri 22. cap. Antecedens patet, quia ætas congrua ad conſulendum, maxime in factis regalibus quæ ardua ſunt, eſt ſenectus, Dum adhuc aliquis

A iuuenis eſt, vel ſolum vir nondum maturuit : quòd ergo aliquis pluribus quam centum & viginti annis duraret in ſenectute tempore illo, abſurdum eſt : quia ad hoc requirebatur eum vixiſſe pluribus quam ducentis annis, quod nulli homini poſt Thare patrem Abrahæ legitur contigiſſe : ſi tota deſcriptio annorum in libris ſacræ ſcripturæ requiratur. Quod autem dicunt iſtum ſacerdotem Madian eſſe ſacerdotem Dei veri, falſum eſt : quia ille erat ſacerdos terræ Madiã, quaſi princeps aliorum ſacerdotum : ſed Madianitę non colebant Deũ verum, ergo ille ſacerdos non immolabat Deo vero, ſed idolis. Fundamentum autem horum quod habetur infra 18. cap. potius eſt contra eos, ſcilicet, quòd cũ veniſſet Iethro ſacerdos Madian ſocer Moyſi ad eũ, dixit : Benedictus Dominus, qui liberauit vos de manu

B Aegyptiorum, & de manu Pharaonis, qui eruit populum ſuum de manu Aegypti. In is verbis Iethro laudat, & benedicit Deum verum, ergo videtur, quod ipſe colebat eum. Sic enim concludunt. Sed textus, qui ſequitur repugnat, cum dicitur ; Nunc cognoui, quod magnus Dominus ſuper omnes Deos : quaſi dicat, quod ante non cognoſcebat Iethro Dei potentiam, nec putabat eum venerandum eſſe ſuper alios Deos. Ergo temporibus præcedentibus non cognoſcebat Deum Hebræorum, Deum verum eſſe, quod neceſſarium erat ad hoc, quòd eſſet ſacerdos eius. *Quæ venerunt ad hauriendam aquam*. Honorabilis occupatio erat tempore illo paſcere greges : quod patet, quia Abraham, & Iſaac & Iacob, filijque ſui, & Laban cum filiabus ſuis, qui viri potentes, & diuites valde erant, occupabantur in paſtu pecorum : & ſic licèt patet iſtarum puellarum vir honoratus eſſet, tamen filiæ ſuæ non dedignabantur paſcere gregem. Sic etiam patet de Rachele, quæ erat filia Laban viri honorabilis, tamen paſcebat gregem, vt patet Gen. 29. cap. *Venerunt ergo iſtæ puellæ ad hauriendam aquam*. Pro gregibus. *Et impletis canalibus.* Quia iſtæ puellæ non poterant reſiſtere viris paſtoribus volentibus adaquare : ipſæ primo ibant, vt nullus eas occuparet, & haurientes aquam canales implebant. Impletis autem canalibus veniebant paſtores, & non permittebant eas adaquare gregem ſuum vſque ad vltimum, & ſic cogebantur bis implere canales, quod patet cum ſequitur. *Cupiebant adaquare gregem patris ſui.* Quaſi dicat. Impletis canalibus adhuc cupiebant adaquare gregem ſuum, donec alij adaquarent, & ſic impletis canalibus adhuc cupiebant adaquare gregem.

Tempore antiquo filiæ magnorum virorum paſcebãt greges.

D Si autem impletis canalibus mox adaquandi gregem eis poteſtas eſſet, non diceretur, quòd impletis canalibus cupiebant adaquare gregem : ſed quòd adaquabant : quoniam qui cupit nondum fruitur concupitio. *Superuenerunt paſtores, & eiecerunt eas*. Quæ erant volentes adaquare gregem impletis canalibus. *Surrexitq; Moyſes, & defenſis puellis.* A moleſtijs, quas inferebant eis paſtores : vilis conditionis, & abiecti animi eſt in fœminam velle contendere, quæ infirmioris ſexus eſt, nec viro reſiſtere poteſt. Moyſes autem, qui erat vrbanus uir, & cordis generoſi, quippe qui inter vrbanos viros in aula regia enutritus fuerat, puellis condolens, & paſtorum iratus vilitati ſurrexit, vt eas defenderet auctoritate obiecta periculis.

Vilis animo eſt contẽdere cũ fœmina.

E Et licèt Moyſes eſſet vnus, & paſtores eſſent multi, ita reuerendus erat, & elegantis formæ, & diſerti eloquij, vt eo inſurgente omnes tanquam Domino ceſſerint. *Adaquauit oues earum*. Id eſt fecit oues accedere ad canales, vt ibi adaquarentur. *Quæ cum reuertiſſent.* Id eſt reuerſæ fuiſſent, eſt grammatica antiqua. *Ad patrem ſuum Raguel*. Aliqui dicunt, quod ponitur hic pater pro auo : quia Raguel non erat pater earum, ſed auus : quia inf. 18. cap. ſocer Moyſi vocatur Iethro, & non Raguel. Sed hoc non videtur bene dictum : quia cum iſto eodem Raguel habitauit, vt patet immediate, & iſte dedit ei filiam ſuam Sephoram vnam de puellis illis, ergo iſte erat ſocer Moyſi. Conſtat autem, quòd Moyſes habitauit cum ſocero ſuo, & non cum ſoceri ſui patre : quia quando venire debuit in Aegyptum, petiuit licentiam a ſocero ſuo, vt patet infra 4. cap. non ab alio. Videtur ergo magis

Raguel an fuerit pater vxoris Moyſon.

dicendum, quod iſte qui dicitur Iethro vocatur etiam Raguel: quia multa nomina habet. Primo enim vocatur Raguel, vt patet hic. Secundo vocatur Iethro, vt patet infra 4. cap. & infra 18. Tertio vocatur Hobab ſiue Honaph ſecundum Hebræos, vt patet Nume. 10. cap. vocatur etiam Cinæus, vt patet Iud. 4. cap. Quidā Iudæi dicunt, quod aliqua nomina iſtorum ei a caſu impoſita fuerunt, ſcilicet Iethro, quod interpretatur adijciens: quia propter ipſum additum fuit vnum caput in lege, ſcilicet de ordinatione tribunorum, centurionum, quinquagenariorum, atque decanorum. De quo inf. 18. Vocatur autem Hobab, ideſt, amans: quia legem Dei amauit conuerſus ad Iudaiſmum, vt innuitur. infr. 18. cap. Hoc tamen nō obſtante verū eſt quod pater Iethro, qui erat auus iſtarum puellarum vocabatur Raguel, vt patet Numer. 10. vbi dixit Hobab Moyſes filio Raguel Madianitidi cognato ſuo. Hic tamen non accipitur Raguel pro auo, ſed pro patre. *Cur velocius veniſtis ſolito?* Miratus fuit pater: quia alijs diebus ſero veniebant de paſtu ouium, nunc autem valde cito. *Vir Aegyptius.* Iſtæ mulieres non erant Aegyptiæ, quia Madian non eſt in terra Aegypti, ideo vocabant Moyſen virum Aegyptium ad quandam diſcretionem. Cognouerunt autem iſtæ puellæ Moyſen eſſe Aegyptium, quia terra iſta erat confinis Aegypto, & cognoſcebant iſtæ gentes aliquid de lingua Aegyptiaca. Moyſes autem aliquid de lingua Ægyptiaca quam Hebræa loquebatur, ex quo facile cognitum fuit eum Ægyptium virum eſſe. *Liberauit nos de manu paſtorum.* Qui arcebant nos a canalibus aquarum ne adaquaremus greges. *Inſuper hauſit aquam nobiſcum.* Ideſt iuuit nos ad hauriendam aquam. Hic mutatur ordo, ſcilicet quia prius Moyſes iuuit eas ad hauriendam aquam quam defenderet eas a paſtoribus: quia defenſio fuit in adaquatione pecorum: nam impletis canalibus, ſuperuenerunt paſtores, qui arcerent eas, ſicut conſueuerant ab adaquatione pecorum. *At ille: vbi eſt inquit?* Videns enim Iethro, quod magnum bonum homo incognitus filiabus ſuis feciſſet, quæſiuit eum tanquam gratias acturus, vel aliquid ſimile tributurus. *Quare dimiſiſtis hominem.* Ideſt cum tantum bonum vobis feciſſet, quare ſic eum reliquiſtis, vt non potius adduceretis eum vobiſcum ad miniſtrandum ei aliquod ſolatium. *Vocate eum, vt comedat panem.* Ideſt vt cænet nobiſcum. Nomine panis omnia cibaria quotcunque ſint intelliguntur, vt patet 4. Regum. 6. cap. vbi nomine panis apponitur magna ciborum præparatio. Moyſes autem licèt in palatio reginæ, & Pharaonis delicatè nutritus foret, tamen ciborum inediam virtute tollerantiæ ſuperabat, vt ait Ioſephus, & hoc fuit maximè in itinere de Aegypto in terram Madian, qđ ſatis deſertum, atque cibis carens erat. *Iurauit ergo Moyſes, vt habitaret cum eo.* Ideſt eum Iethro. Hic ſubijciuntur alia, quæ ſcriptura exprimere non vult: quæ ex ſuperioribus ſatis intelligi dantur, ſcilicet quomodo vocatus fuerit Moyſes, & quomodo comederit cum Iethro: deinde interpoſitis alijs verbis locuti ſūt, vtrum Moyſes vellet habitare cum Iethro, quod conſenſit Moyſes, & tunc Iethro promiſit ſe daturum ei filiam ſuam Sephoram maiorem, ſi tamen cum eo manere vellet, & loco eius, quod dare debebat Moyſes ad ſuſtentanda onera matrimonij recepit Iethro ſeruitium eius, ſicut Laban promiſit ſe daturum Iacob filiam ſuam Rachelem, ſi ſeruiret eis annis ſeptem, vt patet Gen. 29. cap. Sed in hoc magna differentia fuit: quia Laban noluit tradere filiam ſuam Rachelem, donec Iacob ſeruiret ei annis ſeptem, Iethro ante ſeruitium dedit Moyſi filiam ſuam: ſed vt ipſe ſecurus eſſet fecit iurare Moyſen, vt habitaret cum eo, ideſt vt non recederet ab eo immediate, vt accepiſſet filiam eius, & tunc Moyſes iurauit, quòd habitaret cum eo, ideſt, quòd non recederet ab eo ſine licentia eius: ſignum huius eſt, quia infra 4. cap. poſt multos annos, quando Deus mandauit Moyſi reddere in Aegyptum, petiuit licentiam redeundi a ſocero ſuo Iethro. *Accepitq́ Sephoram filiam eius.* Vtrum autem iſta fuerit ma-

Ioſephus.

F iot illarum ſeptem puellarum, certum non eſt: ſed ſatis videtur quod, fuerit maior, quia mos fuit antiquorum primogenitas, & maiores filias primo nuptui tradere, ſicut patet Gen. 29. cap. in reſponſione Laban ad Iacob. *Quæ peperit ei filium.* Non videtur quod immediate genuit Moyſes filium, quia tempore quo venit Moyſes in terram Madian vſquequo in Aegyptum reuerſus eſt, fluxerunt anni quadraginta, quia Moyſes erat annorum quadraginta quando interfecit Aegyptium, & fugit inde in terram Madian, vt patet Actuū 7. & poſtea fluxerunt alij quadraginta anni, vſquequo Deus apparuit Moyſi in monte Synai: & mandauit ei regredi in Aegyptum, vt patet eodem cap. Si ergo Moyſes immediate genuiſſet, vt iuit in terram Madian primogenitus eorum eſſet annorum quadraginta vel
G ferè quando rediſſet in Aegyptum: ſed infra cap. ſignificatur quomodo redeunte Moyſe in Aegyptū filij eius erant parui, quaſi non poterant per ſe ambulare, cum dicatur quod Moyſes impoſuit eos ſuper aſinum. Dicendum eſt ergo quod Moyſes genuit paulo antequam rediret in Aegyptum. *Quem vocauit Gerſen.* Cauſa huius impoſitionis immediate patet, *Aduena fui in terra aliena.* Scilicet terra Madian, quæ erat aliena, cū non fuiſſet ibi natus Moyſes, ſed veniſſet ad habitandum fugiendo a facie Pharaonis. Iſta eſt ratio deriuationis huius partis: quia in Hebræo, guer, ſiue, gur, interpretatur peregrinus. Alium quoque peperit: non debuit eſſe magna diſtantia conceptus inter vnum, & alterum, quia quando Moyſes reuerſus fuit in Aegy-
H ptum ambo erant ita parui, quod impoſiti fuerunt ſuper aſinum, quaſi non potentes ambulare. Si autem magna diſtantia temporum fuiſſet inter vnum & alterum, dato quòd vnus non potuiſſet ambulare; alius poſſet, ſed neuter tunc poterat. *Quem vocauit Eliezer.* Cauſam huius ſubdit dicens. *Deus patris mei adiutor meus eripuit me.* Iſte fuit mos omnium antiquorum ſanctorum ſemper inuocare Deum patrum ſuorum. Licèt idem eſſet Deus illis, & patribus ſuis; quando tamen aliquod bonum à Deo recipiebant, non nominabant eum Deum ſuum, ſed Deum patris ſui; ideſt quod iſta, quæ a Deo recipiunt non meritis ſuis, ſed patrum ſuorum ſuſcipiunt, quod ad vere humiles pertinet, ſcilicet ſua merita tanquam nihilum appreciari. Deriuatio autem huius nominis eſt compoſitio duorum no-
I minum Hebræorum: & transformatio eorum, vt pluea ſignantia ſint: & componitur de, el, quod ſignificat Deum, &, ezra, qđ adiutorium notat: ſed tranſmutata forma plura ſignificāt, ſcilicet heli, Deus meus, ezer, adiutor meus, vel adiutorium meum, ſcilicet Deus meus adiutor meus: in expoſitione tamen dicitur Deus patris mei, quod ad idem pertinet. *Eripuit me de manu Pharaonis.* In cuius memoriam vocat illum filium ſic. Fuit autem ereptus de manu Pharaonis: quia Deus fecit eum fugere, cum Pharao inquireret eum ad occidendum: vel eripuit eum de manu Pharaonis, ideſt, quòd ſtante ipſo coram Pharaone, & mandante eum occidi Deus liberauit eum de manibus Pharaonis excæcando ſpiculatorem, & reddendo ſtupidum Pharaonem. *Poſt multum vero tempus.* Hic ponitur Moyſi conſo-
K latio in hoſtis populi ſui morte: quando ſcilicet nunciatum eſt ei, quod Rex Aegypti, qui perſequebatur Moyſen erat mortuus. *Poſt multum vero tempus.* Hoc fuiſſet poſt annos quadraginta poſtquā venerat Moyſes de Aegypto, ſcilicet anno, quo redire debuit, qui erat annus octogeſimus vitæ Moyſi. *Mortuus eſt Rex Aegypti.*

Gen. 29.

Moyſes nō habuit iſtos immediate poſtquam venit in terrā Madian.

Secundum literam iſtam videtur quòd iſte Rex fuit ille, qui pueros merſit in flumine, & impoſuit dura opera Iudæis, ſub quo Moyſes natus fuit: quia non videtur fieri diſtinctio aliqua in litiera de alio Pharaone, nec mentio. Sed dicendum eſt quod non fuit idem Pharao, quia nunquam aliquis de regibus tantum regnauit, vt ſupra declarauimus, ideo ſecundum Ioſephum in libro primo antiquitatum, dicendum eſt fuiſſe quinque reges ab illo, ſub quo natus eſt Moyſes vſque ad iſtum. Nam Moyſes natus fuit ſub rege Amenophis,

Quinque reges Ae.

nophis, vt prædiximus præcedenti cap. Et iſte fuit, cuius filia eum adoptauit, & cuius coronam ipſe contregit. Poſt natiuitatem autem Moyſi mortuus fuit iſte rex anno ſeptimo. Poſt iſtum ſucceſſit Herus rex annis trigintaocto regnans: huius regni anno trigeſimotertio fugit Moyſes in Madian occiſo Aegyptio. Deinde regnauit tertius dictus Acentres annis duodecim. Poſt hunc ſucceſſit Achoris regnans annis ſeptem. Deinde Centrus quartus ſucceſſit annis decem & octo regnans. Sub iſto regnãte Moyſes rediit in Aegyptum, & fecit coram iſto ſigna. Iſte etiã fuit qui cum curribus, & equitibus in mare extinctus eſt: vt patet infra 15. c. Iſte ergo rex, de quo hic dicitur, quòd mortuꝰ fuiſſet fuit Achoinus, qui preceſſit Centrem, & ipſe cum alijs duobus regibus immediate ſupradictis exoſum habebant Moyſen ad inſtigationẽ

B iuſti ſacerdotis Eliopoleos. Et mortuo iſto manſit Phua filius eius, qui eodem modo inſtigabat ad mortem Moyſi mandato patris ſui. Mortuo autem rege Achoro, etiam mortuus fuit Phua filius Iuſti ſacerdotis Eliopoleos. Ideo licèt Centres rex ſequens Iudęos ſatis afflixerit, ſicut cęteri Pharaones, tñ hoſtis Moyſi ſpecialiter non erat. Hoc autem tẽpore decuit Moyſen redire in Aegyptum ad loquendum coram Pharaone, quia ſi tempore alicuius trium Pharaonũ præcedentium veniſſet de cæteris non curando ipſum Moyſen ad mortem ſpecialiter inſequerentur, & tunc non poſſet conuenienter Dei mãdata proponere Pharaoni, nec facere ſigna ſecundum ſucceſſionem dierum, vt fecit coram eo. *Et ingemiſcentes filij Iſrael.*

C Nouum gemitum habuerunt: quia licèt Centres rex nouus, qui tunc dominari incipiebat non aduerſaretur Moyſi, incepit tamẽ durioribus laboribus, & oneribus populum affligere. *Propter opera vociferati ſunt.* Conquerentes publice quòd iniuſtiſſime torquerentur coram Deo, & hominibus: & petebãt quòd Deus liberaret eos ab hac quotidiana morte. *Aſcenditque clamor eorum ad Dominum.* Iſte eſt modus loquendi humanus, veluti ſi Deus eſſet quidam Rex valde potens habitans in altitudine cœli, & quando nos fortiter clamaremus, ipſe audiret: tunc diceretur clamor noſter aſcendere: quia verſus ſuperiorem partem cœli incipiebat clamor inſonare. Nunc autem ſecũdum veritatẽ ſic nõ eſt, quia Deus quantum ad eſſentiã ſuã non magis eſt in cælo, quam in terra, quam in inferno, vbique enim eſt: quia nulli loco deeſt: ideo nec

D boni, ac mali quicquam facere, aut ſaltem quis poteſt cogitare, ꝙ Deus ipſe non videat, non audiat, melius quam nos ipſi qui agimus intelligat. Sed quia Deus oĩa audiens non omnia exaudit, cum interdum peccatores in pœnis, vel prauis deſiderijs clament, & Deus non aſſentiat: dicitur illum clamorem audire, qui in eum iuſte tendit: quem ipſe miſeratus attendit, & vt petitur aſſentit. Et huic modo loquendi conſonat ſacra ſcriptura, quę dicit orationes, & clamores noſtros, aut cætera deferri in cælũ, aut præſentari Deo manibus angelorum, vt patet Tho. 12. c. ſcilicet. Quãdo orabas cum lacrimis, & ſepeliebas mortuos, & relinquebas prandium, & mortuos abſcõdebas per diẽ in domo tua, & nocte ſepeliebas: ego obtuli orationẽ

Thob. 12

E tuam Domino. *Et audiuit gemitum eorum.* Orationẽ peccatorum non exaudit Deus, qñ in deſiderijs ſuis manere volunt. Iſti aũt Iſraelitæ licet per multa tempora ante, quaſi per nonaginta annos laboribus duris cruciati eſſent, & licet forte Deum inuocarent, tamẽ non exaudiebãtur: quia vt diximus præcedenti c. ipſi colebant idola, quæ Deus maximè deteſtatur. Ideo licet aliquando gemerent ad Deum patrum ſuorum, non exaudiebantur: quia Deus neminem audit, niſi totaliter cõuerſum. Sicut patet Iohel. 2. cap. Conuertimini ad me in toto corde veſtro: ideſt nullo modo ſperetis in idolis: ſed totaliter in me, & tũc exaudiã. Tẽporibus aũt tranſactæ afflictionis Iudęi fuerant, vt Samaritani, qui Deum verũ timent: & nihilominus deos ſuos, ideſt idola colunt, vt patet 4. Reg. 17. c. Qđ non acceptat Deus vt teſtimonio Eliæ comprobatur:

Deus nõ audit orationem peccatorum ambulantium in ſuis deſiderijs.

4. Reg. 17.

A qui dixit ſacerdotibus idolorum: Quouſque claudicatis in duas partes? Si Dñs eſt Deus, ſequimini eũ: ſi autẽ Baal, ſequimini eum, vt patet 3. Reg. 18. c. Quaſi dicat: Non oportet duos deos, aut plures diuerſos ſimul colere, quia ſic colendo nullus colitur. Nunc aũt Iudæi nullũ fructum ſentientes in dijs, quos colebant, vexatione dante illis intellectum ad Deũ verum redierunt, clamantes toto corde, & tunc audiuit Deus gemitum eorum. *Ac recordatus fœderis, quod pepigit.* Recordatio in Deo nunquam eſt: quia nullius rei obliuio ei vnquam ineſt: ſed ſcriptura ſeruat morem humanum. Cum enim aliquis homo ꝓmiſit alterum adiuuare, quem nunc in laboribus videt, & non adiuuat, promiſſi oblitus dicitur: cum aũt adiuuare vt promiſerat incipit, dicitur pacti prioris recordari.

3. Reg.

B Cũ ergo Deus cum vidiſſet eos temporibus effluxis ſub onere gemere, nec vnquam eos ad liberãdum reſpexiſſet, oblitus eorum videbatur. Nunc aũt eos iuxta antiqua promiſſa liberans; fęderis ſui dicitur recordari. *Fœderis quod pepigit cum Abraham, Iſaac, & Iacob.* Pactum iſtud vel fędus principaliter cum Abraham initum fuit, licèt poſtea fuerit confirmatum cum poſteris: de confirmatione facta ad Iſaac habetur Gen. 26. cap. De confirmatione facta Iacob habetur Gen. 28. & 35. capit. Fuit aũt fœdus iſtud, ꝙ Deus multiplicaret gentem Hebręorum ſicut arenam maris, & puluerem terræ, & ſtellas cęli: vt patet Gen. 13. & 15. & 17. & 22. cap. Et quòd reges Iudæ exirent. Prænunciauit etiam, quòd ſemen Abrahæ futurum eſſet peregrinum quadringentis annis in terra non

Gen. 13.

C ſua: & quòd afflicturi eſſent eum. Deus aũt iudicaret, ideſt puniret gentem, quæ eum afflictura erat. Et poſt exirent inde cum auro, & argẽto, & diuitijs multis; de quibus Gen. 15. c. Nunc autem effluxerant anni quadringenti peregrinationis eorum. Dura etiã afflictio, vt prædictum erat, venerat ſuper eos: ſolũ ergo reſtabat, vt Deus iuxta fœdus, quod pepigerat, eriperet eos. *Et reſpexit Dominus filios Iſrael.* Oculis pietatis ad compatiendum eis, quia ante ſemper eos aſpiciebat, ſed non ad miſerandum. Quia vt dicitur Prouerb. 15. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos, & malos, *Et liberauit eos.* Hoc refertur ad inferiora, quia poſtea miſſo Moyſe, & factis prodigijs multis, atq; portentis, per mare rubrum demerſis Aegyptijs liberati ſunt.

Prou. 15

D Cronica temporalium incidentium eo tẽpore quo natus fuit Moyſes, de quo in iſto cap. actum eſt: apud Aſſyrios 14. Rex erat nomine Safrus. Apud Sicionios autem qui regnum in Græcia tenebant decimus rex erat nomine Ortopolis. Apud Argiuos, qui vltimo regnatiuam poteſtatem in Achaia aſſumpſerant, rex quintus Traiſus nomine Apicem regni tenebat. Eo tẽpore vt quibuſdam placet Atlas aſtrologus claruit. Qui quia de primis aſtrologis fuit, occaſionem fabulę inuenit, vt eum aſſereret cęlum humeris ſuſtentaſſe. Prometheus etiam eo quòd de rudibus doctos effecerit, aut quia ſimulacra in formam humanã de luto formauerit, homines feciſſe dictus eſt de quo Ouid. Metamor. lib. 1. in principio. Multa quoq; alia

Cronica eorum q accidorũt tempore natiuitatis Moyſis.

E hoc tempore in Gręcia artis poeticæ inuentione confingi cæperunt. Hæc tamen de Atlante, & Prometheo, vt verius loquamur, prioribus temporibus acciderunt, de quibus diximus Gen. 38. cap. de his autem Aug. 18. de ciuit. Dei. cap. 8. Ab hoc loco vſque ad cap. 9. nulla gentium continetur hiſtoria, vbi ea, quæ facta ſunt, quaſi contemporanea his fuerunt.

Auguſt.

CAPITVLVM TERTIVM.

Moyſes autem paſcebat oues Iethro ſoceri ſui ſacerdotis Madian. Cumque minaſſet gregem ad interiora deſerti, venit ad mõtem Dei Horeb. Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi, & videbat quod rubus arderet, & non combureretur. Dixit ergo Moyſes: Vadam & videbo viſionem hanc magnam, quare non comburatur rubus. Cernens autẽ Dominus

De pę. d. 1. c. ſunt qui. in verſ mĩniſter y. Deu 24. Ioſue. 3.

minus, q pergeret ad videndū, vocauit eū de medio rubi, & ait: Moyſes, Moyſes? Qui reſpondit: Adſum. At ille: Ne appropies, inquit, huc, ſolue calceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt. Et ait: ego ſum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob. Abſcondit Moyſes faciem ſuam: non enim audebat aſpicere contra Deum.

Act. 7. De pe. di. 1. c. ſunt qui. 32. q. 4. ca. recurrat.

Moyſes. Poſtquam deſcripta eſt ducis liberatoris prouiſio, hic ſubiungitur eius ad liberandum miſſio. Et diuiditur in duo. Primo ponitur poteſtatis huius commiſſio. Secundo incepit executio in 4. capit. circa medium. *Abijt itaque.* Prima in tres.

Primo præponitur diuina apparitio.

Secundo annectitur facta confirmatio, ibi. *Cui ait Dominus.*

Tertio circa agenda ſubiungitur inſtructio, ibi. *Dixitque Moyſes.*

Quaſt. 1. Ad Primum. *Moyſes autem paſcebat oues*. Sic enim conuentum fuerat inter Iethro, & Moyſen, vt Iethro daret Moyſi filiam ſuam, & Moyſes moraretur cum Iethro paſceos gregem eius, & hæc pactio fuerat iuramento firmata, ſicut dicitur præcedenti cap. quòd iurauit Moyſes habitare cum eo, ideſt cum Iethro. Sed iam magno tempore ſeruierat Moyſes Iethro, ſcilicet quadraginta annis. Quod patet, quia iſte fuit annus, io quo receſſit in Aegyptum: ſed tunc Moyſes erat annorum octoginta, & quādo fugit in Madian de Aegypto, erat annorum quadraginta, vt declarauimus præcedenti cap. Etiam quia Act. 7. cap. dicitur quòd quadrageſimo anno poſtquam venit Moyſes in Madian, H apparuit ei Deus in Sinai monte, & ob hoc quando Moyſes volens redire in Aegyptum petijt licentiam a Iethro ſocero ſuo, libenter ei conceſſit, vt patet inf. 4. cap. *Iethro ſoceri ſui*. Ex hoc patet, quòd Raguel & Iethro ſint nomina eiuſdem perſonæ, quia ſupra vocauit Raguelem patrem vxoris Moyſi, nunc vocat eum Iethro. *Sacerdotis Madian.* Ideſt qui erat ſacerdos miniſtrans, & ſacrificia faciens idolis in terra Madian. *Cumque minaſſet gregem*. Hic ponitur locus, in quo facta fuit apparitio diuina. Minare eſt baculo dirigere: & pertinet propriè ad paſtores: quia mino, is, deponens, pertinet ad minitantes: mino, as, pertinet ad dirigentes, vel abigentes pecora. Sic ait Ebrardus.

Paſtor oues baculo minat: lupus ore minatur.

I *Ad interiora deſerti*. Ideſt quòd Moyſes introduxit tunc gregem ad loca interiora montis. Et in hoc receſſit Moyſes a cæteris paſtoribus. Alij enim non aſcendebant montem Sinai, tum quia excelſus erat, tum quia fama erat Deum habitare in monte. Receſſit autem Moyſes in partem interiorem deſerti, vt volunt quidam, ne greges ſui depaſcerent blada aliena. Sed hoc nihil eſt, quia Moyſes annis præteritis non depaſcebat blada aliena, tamen non erat ſolitus intrare ad interiora deſerti verſus montem Sinai. Aſcendendo de Aegypto verſus Orientem aliqualiter, & aliqualiter declinando in latus Septentrionis; eſt terra Madiā ad extremitatem Arabiæ coniuncta mari rubro; Mons autem Sinai eſt in Arabia, vt ait Apoſtolus ad Gal. c. 4. ideo eſt ad partem ſiniſtram terræ Madian aliqualiter verſus Occidentem, & Septentrionem. Aſcendit K ergo Moyſes ad interiora deſerti propter duo. Primo, vt ibi meliora paſcua reperiret; quia alij paſtores loca illa non frequentabant. Secundo, quia Moyſes erat iam vir deueniens ad perfectionem, ideo vacabat contemplationi, cum paſtorale officium ad hoc valde cōueniat. Et quia attentio, quæ requiritur in contemplatione deperibat, quādo manebat inter alios paſtores: ideo vt liberius Deo vacaret, abſcondita loca, inacceſſa, vel non frequentata ab hominibus requiſiuit. *Et venit ad montem Dei Oreb*. Oreb idem eſt quod Sinai: ideo aliquando habet vnum nomen aliquando alterum: vel vt quidam volunt, vocatur Oreb pars ſuperior montis Sinai. Et vocatur mons Dei: quia ibi poſtea apparuit Deus in rubro, vel poſtea quando dedit legem ſic etiam vocatur mons Dei Oreb. 3. Reg. c. 19.

Gal. 4.

Moyſes aſcendit ad interiora deſerti propter duo.

Mons Sinai, & Oreb idē

3. Re. 19.

F vbi dicitur quòd comedit Elias panem ſubcinericiū: & ambulauit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: in fortitudine cibi illius, vſque ad montē Dei Oreb. Vel vocatur mons Dei: quia fama erat in terra illa Dominum habitare in monte illo. *Apparuitque ei Dominus in flamma.* Dominus vocatur hic angelus: nō enim erat Deus ille, qui loquebatur in rubo de medio ignis: ſed angelus, vt patet Act. 7. c. ſed apparuit ei angelus in medio flammæ rubi. Sic etiam ſæpe vocatur Deus angelus eius, qui nomine eius loquitur. Et vt quaſi generaliter dicerim, Deum nemini vnquam in veteri teſtamento apparuiſſe: ſed angelum loco Dei: quia in ipſa datione legis, quæ fuit maximum, quod factum eſt in veteri teſtamento, cum per illam vniretur Iſrael Deo in populum peculiarem, non loquebatur G Deus ipſe, ſed angelus eius, vt patet ad Gal. 3. cap. ſcilicet lex ordinata per angelos in manu mediatoris. Et tamen ille angelus locutus fuit, quaſi eſſet Deus dicēs. Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo ſeruitutis: non habebis deos alienos coram me.

Mons Sinam quaro diuerſis nominibus appelletur. Act 7. Deū nunquam apparuiſſe veteri teſtamento ſed Angelum loco Dei. Gal. 3.

Quaſt. 2. In flāma apparuiſſe dupliciter dicitur.

In flamma dicitur apparuiſſe dupliciter, aut quia ibi Deus ſpecialem effectum demonſtrabat, ſcilicet, quia faciebat ardere rubum, & non conſumi: ideo ibi eſſe ſpecialiter videbatur, & apparebat. Secundo modo & propius: quia aliquis ibi eſſe dicitur, vbi loquitur: De⁹ autem loquebatur de medio rubi, vel potius angelus gerēs vicem Dei, ideo ibi apparere, vel eſſe videbatur, & veriſſime ibi eſſe dicebatur, quoniam ibi erat, & nō in alio loco. Angeli enim licèt incorporei ſint, & leges corporis, & loci nō ſequantur, ſcilicet circumſcriptionem, & motus continuitatem ad acquiſitionem loci: tamen eo modo, quo in loco eſſe dicitur, in vno loco eſt, & non in pluribus quia infinitus non eſt. Locatio autē proprie conuenit corpori: Deus autem & angelus in loco eſſe dicuntur: ſed non per eundem modum ſecundū regulam philoſophorum: quia omnes transferentes, ſecundum aliquam ſimilitudinem transferunt, vnde neceſſe eſt, vt quandocumque aliquid dicitur de plurib. æqualiter, vel eodem modo, omnia habeant reductionem ad illud vnum, de quo omnia dicuntur, cui proprie tale eſſe conuenit, & ſecundum aliquam conformitatem, quam habent ad illud, ſortiuntur illud nomen. Cum ergo dicatur locatum eſſe de corpore proprie, oportet quòd Deus, & angeli, qui aliquo modo dicuntur eſſe in loco. dicantur per aliquam conformitatem ad locationem corporis. Corpora enim locari dicuntur per commenſurationem, & applicationē quantitatis ſuæ ad locum. Deus autem & ſubſtantiæ ſpirituales dicuntur locari per applicationem non quantitatis, quam non habent: ſed virtutis ſiue potentiæ operatiuæ ad locum. Sicut enim in corporibus quantum aliquod corpus occupat, tantum dicimus locum eius: ita quantum occupat virtus alicuius ſubſtantiæ ſpecialis, tantum dicimus locum eius: quia ſecundum eſſentiam, vel quantitatem nullum locum habet: Si autem aliqua ſpiritualis creatura eſſet, cuius operatio ad nullam partem loci ſe extenderet, illa nullum locum habere diceretur. Nec aliquis credens ſe ſubtiliter loqui dicat, proprie locum angeli in indiuiſibili eſſe: quia ipſe indiuiſibilis, ſecundum ſubſtantiam eſt: quoniam hoc eſt contra naturam loci proprie, vel metaphoricè ſumpti: quia locus quomodocunque ſiue proprie, ſiue analogice dicatur, ſemper dicit formaliter extenſionem continentem. Indiuiſibile autem nihil horum eſt. Ideo dicendum quòd Deus, vel angeli ſecundum quòd indiuiſibiles ſunt per ſubſtantiam ſuam non quantum nec proprie, nec improprie locum habent: ſecundum autem quòd in eis reperitur aliqua extenſio licèt non vera: ſed metaphorica, ſcilicet ſecūdum virtutem, vel operationem, dicuntur improprie vel metaphoricè in loco eſſe Deus autem, vt communiter loquuntur, dicitur eſſe vbique ſecundum eſſentiam, & potentiam, & præſentiam. Quod autem dicitur ſecundum præſentiā valdè ſuperflue dictum eſt: quia qui alicubi eſt, illi loco prius eſt, cùm illum locum aut occupet, aut repleat,

Nō bene dicitur locū Angelo eſſe indiuiſibilem: quia Angelus eſt indiuiſibilis.

Deus & Angeli ſecundū extenſionē ſuæ virtutis in loco non ſunt proprie, ſed per analogiam.

aut

aut teneat: nec quiſquam in aliquo loco eſt, qui illi loco prius non ſit. Cum ergo Deus vbique eſſe dicatur ſiue ſecundum eſſentiam, vt dicunt, vel potentiã: oportet vt omni loco prius ſit. Nec oportet dici Deũ eſſe vbique per preſentiam per quemdã modum eius eſſendi in loco, qui diſtinguatur contra eſſe per potentiã, vel eſſentiam. Etiam cum dicimus Deum vbique eſſe ſecundum eſſentiã, valde improprius modus dicẽdi eſt: quia iſte nec capitur ſub proprio loco, nec ſub metaphorico. Quia cum locus dicat continuitatem, & extenſionem, vt prædictum eſt: oportet ad hoc ꝙ aliquis locus nominetur, eam reperiri ibi propriè, vel ſecũdum metaphorã. Sed eſſentia Dei nullo modo habet reſpectũ intrinſecus vel extrinſecus denominantẽ ad ipſa corpora, in quibus eſt continuitas, vel extenſio, ſecũdũ quæ deberet dici in aliquo loco, vel vbiq; niſi accipiatur ſecundum accidẽs vniuerſale, ſcilicet ſecũdum potentiam, vel operationem, eorum quòd operatio Dei eſt in continuitate creaturarum; quia cũ ſint corpore continua, & Deus in qualibet parte illorum operetur conſeruando, vel aliquid cauſando: neceſſe eſt operationem Dei eſſe continuam denominatione extrinſeca. Et huic modo competit localitas. Et quãtum ad iſtum modum bene diceretur Deus eſſe io omni loco ſecundum eſſentiã: ſed iſte non eſſet modus diſtinctus ab eo, qui eſt eſſe ſecundum operationem vel potentiam vbique. Ergo non bene dicitur quòd Deus eſt vbique per eſſentiam.

Superflue dicitur Deũ eſſe vbiq; per præſentiam.

Impropriè Deus eſt in loco ſecundum eſſentiã, quia ſic Deũ eſſe in loco eſt impoſſibile.

Item quia tunc non propriè diceretur Deũ eſſe vbique per eſſentiam, vel ſecundum eſſentiam: quia per, vel ſecundum denominant habitudines cauſæ formalis. Sed nõ eſt diuina eſſentia aliquid, per quod Deus dicatur in loco aliquo, vel omni metaphoricè, ſed per operationem, qm̃ abſtracta diuina operatione, quam in aliquo loco, & vbiq; ſentimus, non dicimus Deum eſſe in loco. Et ab iſto modo tota locutio humana de Dei localitate cœpit exordium: quia cum Deus ſenſibilis per ſe non ſit, homines nec eum eſſe, nec eum in aliquo loco eſſe putarent, niſi per quandam eius operationem, quam ſentiunt, & coguntur fateri ipſius eſſe: quia eam reducere non poſſunt in aliam cauſam. Et quia ſecundum cõditionem rerũ naturalium, a quibus videtur motus interius capi exordium, res vbi operatur ibi eſt: ſic nos vbi diuinam operationem ſentimus, ibi Deum eſſe aſſerimus. Sic enim Iacob vidẽs in Bethel angelos aſcendentes, & deſcendẽtes per ſcalam, & alia mirabilia fieri, iudicauit ibi Deum eſſe. Vnde locum illum Bethel, id eſt domum Dei nuncupauit, vt habetur Gen. 28. cap. & magi Pharaonis videntes Moyſeo feciſſe ciniſes, quos ipſi facere non poterant, cognoſcentesq; illam operationem diuinam eſſe, dixerunt. Digitus Dei eſt hic. Ecce qualiter localitatem Deo, vel digito eius attribuerunt eo modo, quo Deus locatus eſſe dicitur, quia viderunt operationẽ, quam eius eſſe neceſſario confiteri compulſi ſunt. Nõ ergo dicitur conuenienter Deum eſſe in loco ſecundũ eſſentiam, quia denotat cauſam formalem, per q̃ conueniat ei localitas, ſcilicet ꝙ Deo nõ conueniat localitas per ſe, & eſſe ſit aliqua ratio, vel forma, ſecundum quam conueniat Deo eſſe in loco, ſiue proprie, ſiue metaphorice: ſicut dicimus, homo eſt in loco ſecundum quantitatem, i. quia homo eſt quãtitas, ſed ꝙ homo non eſt in loco: ſed homo ſcdm quãtitatẽ eſt in loco, i. quia quantus eſt, & ſic quantitas eſt ratio exiſtendi in loco. Sicut ergo communiter propriè ſunt in loco, & quia dicuntur eſſe ſecundum quantitatem, quantitas eſt eis propria ratio exiſtẽdi in loco per eſſentiam, metaphoricè neceſſarium eſt Dei eſſentiam cauſam formalem, propter quã conueniat Deo eſſe metaphoricè in loco: ſed falſum eſt, quia per eſſentiã non conuenit Deo propriè, aut metaphoricè eſſe in loco, cum eſſentia Dei nõ ſit aliquid ſequens leges loci, ſcilicet continuitatem, & extenſionẽ, eſſe io loco vere, proprie conuenit metaphoricè: ſecundum quæ ergo non conuenienter, dicitur vllo modo, Deum eſſe in loco ſecundum eſſentiam. Ex his ergo apparet non bene dici Deum eſſe

Gen. 28.

Vnde humana locutio de localitate Dei cœpit.

A in loco ſecundum eſſentiam, nec propriè, nec appropriatè; ſed verè, & metaphoricè dicetur Deum eſſe in loco, vel diuinam eſſentiam eſſe in loco. Multum enim inter iſta differt: quia dicere diuinam eſſentiã eſſe in loco, eſt ponere diuinam eſſentiam vt ſubiectũ, cui aliqua paſſio ſiue proprietas proprie, vel appropriate conuenire poteſt: & tunc poterit eſſe, quid, ſecundum quod diuinæ eſſentiæ conueniat eſſe in loco ſaltem metaphoricè, vt dicẽdo, Deum eſſe in loco, vel vbique ſecundũ operationẽ. Si tñ dicatur Deum eſſe in loco ſecundũ eſſentiã, non ponitur ibi diuina eſſentia, vt ſubiectũ paſſionis alicuius, ſed vt aliquid formaliter denominans: & tunc falſum eſt: quia diuina eſſentia nec proprie, nec appropriate ſit cauſa eſſendi Deũ in loco, ſed ipſa operatio. Dr̃ tamen Deus vbiq;
B eſſe ſecundũ eſſentiã, & conſentitur iſte modus loquẽdi ad excludendũ errorem quorundam, qui ſuboriri poſſit: quia Phyloſophi, licet primam cauſam, quam nos Deum dicimus, ſecũdum durationẽ, infinitam cõceſſerint, non tñ ſecundum eſſentiam, apparet in 8. Phyſic. quia ergo, ſi nos negaremus Deum eſſe vbiq; ſecundum eſſentiam, aliqui putarent eſſentiã Dei eſſe alicubi, & non vbiq;, & per hoc finitã eſſentiam putarẽt, licet in hoc male arguerent, vt omne fundamentum apparens erroris tollatur, cõmuniter cõtendunt Theologi Deũ eſſe vbiq; ſecundum eſſentiam: quod, vt ad veritatẽ ſaltẽ metaphoricã reducatur, idem intelligi dat, & io eodem ſenſu accipitur, quòd Deum eſſe vbique, vel diuinam eſſentiam eſſe vbique proprie, cum vel appropriate; id eſt metaphorice lo-
C quendo, Deus ſecundum eſſentiam nec eſt alicubi, nec vbique.

Quare dicatur Deũ eſſe vbi ſecũdum eſſẽtiam, cũ tamẽ nullo modo ſit verũ. Et quare apud catholicos conſentitur iſta locutio.

Poſtremo Deus dicitur eſſe in loco vel vbique ſecundum potentiam. Qui modus ſatis calumniabilis eſt ex vi ſermonis: quia cum eſſe, & potentia idẽ ſint io Deo, nec potẽtia ſecũdum ſe aliquã relationem habeat ad creaturam, niſi ſecundum actum ſaltem quantum ad noſtrum intelligere, cum potentiam eius nũquam intelligamus, niſi per actionẽ diuinã denominantẽ extrinſecus. Dicẽdum ergo, quòd quando dicitur Deus eſſe vbiq; ſecundum potentiã, eſt ſenſus, quòd Deus vbiq; põt operari. Secundum conditionem ergo operationis diuina potentia vbique eſt. Et quando ſacra ſcriptura Deũ vbiq; eſſe denominat, nõ
D ab eſſe, vel potentia denominat, ſed ab operatione. Ierem. 23. ca. cũ dicit, Nunquid non cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus: ibi autem dicit, ſe omnia loca explere: quia in omni loco operatur, ſcilicet videt. Quod patet ex præcedentibus cum dicitur. Si occultabitur vir abſconditus, & ego nõ videbo eum, dicit Dominus? Nunquid non cœlum, & terram ego impleo dicit Dominus? Quod autem Deus per operationem in loco ſit, non poteſt intelligi de nominatione extrinſeca, nõ prout dicit Deũ operantem, ſed factionem paſſiuam rei, aut ipſam rem, quæ fit, & eſt Deo extrinſeca; & tunc Deus dicitur eſſe in loco non quidem propriè, quia tunc oporteret qđ Deus quantus eſſet, ſecundum quòd res proprie locatur, & operatio Dei eſſet aliqua ratio eſſendi in loco, quemadmo-
E dum eſt extenſio, & continuitas quantitatis. Sed erit in loco per ſuam operationem metaphoricè, ſcilicet ſi habeat operatio Dei denominatione extrinſeca aliquam ſimilitudinem ad rationẽ eſſendi in loco; quia operatio Dei, quæ ad omnia eſt denominatione extrinſeca extenſa eſt ſecundum extenſionem rerũ continuatarum: quia totam rem, & quamlibet eius partẽ perficit, & conſeruat: & ſicut hoc eſt in vna parte rerũ naturalium, ita eſt in toto vniuerſo; quia totũ conſeruatur ab ipſo. Et tñ adhuc non eſt operatio Dei in rebus, vel in loco ſicut res locata in loco: quia res locata tenetur, & conſeruatur a loco: diuina aũt operatio non tenetur a loco: ſed ipſa tenet, & conſeruat locum, ſicut & rem locatam. Deus enim ita influit ad conſeruationem locorum, ſicut rerum locatarũ: quia omnis locus eſt aliquid alicuius rei locatæ cum ſit vltima ſuperficies corporis ambientis.

Quo intelligatur Deus præſens eſſe vbique per potẽtiã.

Nec

Reſpõſio rationi ob iectioni.

Nec valet ſi arguas quòd ſuperficies vltimi cęli eſt F locus ipſius,& tñ non eſt aliquid rei locantis, ſed locati: quia vltimum corpus magis locatur per centrũ quam per circumſerentiam. Sicut ergo ipſa res conſeruatur per Dei actionem, ita quælibet pars rei, vel quodlibet, quod eſt aliquid, licèt non ſit pars rei. Quod dico propter accidentia rei, quæ ſunt aliquid rei,tamen non ſunt partes rei. Concluditur ergo ex ſuperioribus,Deum non eſſe in loco propriè, ſed metaphoricè.Et hoc non per præſentiam,& potẽtiam,& eſſentiam,vt dicitur: ſed per operationẽ, ſemper intelligendo ſanè,&catholicè. De angelo autem quomodo ſit in loco quaſi cõformiter dicendũ eſt. Non enim poteſt dici angelus eſſe in loco propriè, cum nõ ſit quantus,erit ergo metaphoricè: & non dicitur angelus eſſe in loco ſecũdum eſſentiam ſicut de Deo di G ximus; quia eſſentia,vel ſubſtantia angeli eſt ſpiritualis,& indiuiſibilis,ideo locus eam nõ recipit, cùm ſit locus quoddam continens continuum,& extenſum; indiuiſibilis aũt ad diuiſibile nulla eſt proportio, vt vnum in altero eſſe poſſit, vel vnum alterum in ſe capiat: quia ſicut chimera nõ eſt in loco,quia nihil eſt; ita nec ſubſtantia angeli eſt in loco, quia ſecundum ſe indiuiſibilis eſt, nec aliquis habens granum intellectus dicit angelũ eſſe in loco ſecundum eſſentiam; ſed solũ per operationem. Ex quo ẽt incidentaliter cõcluditur quod præmittebatur de localitate Dei,ſcilicet quòd nõ ſit Deus per eſſentiã vbique, immo nec in aliquo loco; quia non poterat in eo dari medium, quando eſſet vbique per eſſentiam,vel nullibi: quia ſicut ſe habet Deus ad vbique, ita ſe habet angelos H ad alicubi: ſed angelus auctoritate ſapientum in nullo loco ſecundum eſſentiam eſt, ergo Deus ſecundum eſſentiam vbique non erit, nec in aliquo loco, non quòd omnia non repleat,ſed quia nec vnum, nec omnia eſſentiam eius recipiunt. Cum ergo conceditur Deum ſecundũ eſſentiam vbique eſſe,conceditur ex cauſa ſupra tacta, ſcilicet vt abſcindatur oĩs errãdi occaſio. Erit ergo angelus in loco ſecundũ applicationem virtutis. Sicut enim res corporea in loco eſt: quia partes rei locatę applicãtur partibus loci: ita angelus dicetur eſſe in loco per operationem, vel virtutem: quia virtus operatiua angeli applicatur loco. Habent autem angeli virtutem operatiuã,vel motiuã naturaliter,& valde magnam,quam ẽt ſecũdum phyloſophorum poſitionem ipſæ intelligentiæ ſunt cæ- I lorum motrices,vt patet 12.metaph.Eſt autẽ illa tanta vis,vt omnes homines coniuncti non poſſent cœlum vnum mouere, vel potentia eorum collata in vnum ad hoc non ſufficeret. Angelus aũt non poteſt eſſe in vniuerſo toto ſimul: quia nullus angelus habet tantã virtutem,vt poſſit operari in toto orbe ſimul. Nõ poteſt etiam vnus angelus eſſe in tota cęlorũ mole: quia nullius angeli virtus omnes cœlos mouere poſſet immo ſecundum poſitionem phyloſophorum nullus angelus ſiue intelligẽtia duos orbes ſimul mouere poſſet: quia potentia cuiuſlibet eſt adæquata orbi moto, & excedit in tantum,quòd poſſit nunquam motus prouenire a proportione æqualiter. Eſt tamen talis exceſſus,quod ſi apponeretur aliqua quantacunque moles illi orbi, iam intelligẽtia mouere nõ poſſet. Iſtam aũt adæquationem ponunt ad conſeruationem regularitatis motus. Nam ſi aliqualiter excederet potẽtia motoris ad potentiam moti, interdum contingeret motum eſſe velociorem: interdum autem eſſe tardiorẽ; vel ſequeretur diſcordia in armonia motus inter illũ orbem motum, & alios orbes; vel oporteret tenere quamlibet intelligentiam excedere orbem ſuũ ſecundum eãdem proportionem, & hoc erat ponere in natura aliquid ſuperfluum, quod Deus, & natura non recipit. Vel enim illę intelligentiæ habẽtes vires valde maiores,quam ſit reſiſtentia orbium motorũ ab ipſis,aliquando mouere deberent fortius, quã nunc mouent aut non. Si autem aliquo tẽpore fortius mouere deberent,ergo erit irregularitas cæleſtis motus,qood eſt contra ſacram ſcripturam ponentem cœlum regu

Quomodo Deus ſit in loco.

Angelũ eſſe in loco quomodo dici debet.

Oĩs homines cõiũcti non poſſent vnũ celũ mouere, & tamẽ Angelus mouet.

F larιter ſemper moueri: & maxime cõtra phyloſophiã, quæ hoc impoſſibile indicat. Si aũt nunquã velocius mouere debeant, ponetur aliquid fruſtra, ſcilicet illa potentia motiua quæ ad mouendũ non eſt: immo eſt contra naturam,quòd ſecundũ illam fiat motus: quia tunc eſſet irregularis. Non põt etiam vnus angelus eſſe in tota terra, qoia operatio ſua non ſe extendit ad mouendum totam terram, quoniam ſecundum phyloſophũ maioris potentiæ eſt mouere terram, quam cœlos,ideo dicit in ſecũdo de cœlo & mundo, quòd terra moueri non poteſt: quia nulla potẽtia eſt,quæ poſſit eam pellere extra medium mundi. Erit ergo locus angeli ſecundum extenſionẽ virtutis ſuæ: ſed in hoc differt locus angeli a loco rei quantæ: quia locus rei quãtæ determinatus eſt,nec poteſt eſſe maior, vel mi G nor, q̃ ſit ſua qoantitas extenſa: locus aũt angeli põt eſſe maior, vel minor: quia interdũ poteſt applicare totam virtutem, interdom aũt partem virtutis, cum ſit agens non naturale,ſed voluntarium: ſicut nos interdum poſſumus vnam rem mouere toto conatu, interdum aotem cum parte conatus. Nõ poteſt autem angelus maiorem locum tenere quam ſit ſua virtus naturaliter determinata, poteſt tamen tenere minorẽ locum, quia poteſt mouere, vel conſeruare rem minorem,quam ſufficiat ſua potentia naturalis. Et ſic eſt: quia non credendum,quod quando vnus angelus mouit. Abacuc portans illum per capillum verticis de Iudæa in Babylonem, vt daret cibos Danieli, de quo Dani.14.cap. & quando angeli panem, & cibos ad manducandum Chriſto ieiunanti detulerunt, H & ſic de alijs: cum quanto impetu, & conatu mouet vnum cæleſtem orbem, portauerint. Angelus ergo qoi apparebat in rubo in flamma, ſolum habebat locum in illo ſpatio rubi,& aeris ardentis: quia ibi operatio ſua erat.

Maioris potentia eſt mouere terrã, quam quodlib. cœlum. Terra nõ poteſt moueri.

Dan.14.

De loco angeli hæc dicta ſufficiant. Et quia motus eſt ad locum,de motu angeli dicendum fuerat cõſequenter: quia in eo multa ſatis ſubtilia ſunt: ſed ad præſens non dicam; quia non eſt propoſiti noſtri rerum naturas propheticè inueſtigare,ſed ſacræ ſcripturæ breuiter, vt potuerimus expoſitioni intendere: ẽt quia lõgus valde, ac cuilibet faſtidioſus uiderer: immo in hoc quod dictũ eſt, puto aliquos delicatos valde faſtidituros,& mordaciter tanquam prolixitatem inutilem arguturos. Sed videant quia hoc rationale I fuit. Nam in ſacra ſcriptura ſæpiſſime de loco Dei,& angelorum commemoratur. Non fuit ergo ſuperfluũ illud ſemel pro tota ſcriptura explicare, vt quandocunque de loco Dei, aut angelorum agamus,ad hanc partem lectorem tranſmittamus,

An ignis in quo apparuit Angelus,vel Deus, fuerit verus ignis, vel ſimilitudo veri ignis.

Quæſt.3.

SEd quia hic dicitur Angelum,ſiue Deum apparuiſſe in igne,de illo igne an verus,vel ſola ſimilitudo fuerit veri ignis non paruum dubium eſt.

Poſſet aliquis dicere,hunc nõ fuiſſe ignem: ſed ſpeciem ignis,ſicut dicitur de igne, qui apparebat ſuper caſtra filiorum Iſrael: quia per diem erat eis columna nubis, per noctem vero columna ignis, vt patet, infra 13.c. & tamen ille non erat ignis,ſed figura,vel apparentia ignis, vt patet Nume.capit.9. vbi dicitur quod per diem erat nubes ſuper caſtra, per noctem vero quaſi ſpecies ignis.

Hoc autem non obſtante videtur magis dicendum quòd ille fuiſſet verus ignis: quia nuſquam de eo reperitur quòd vocatus ſit ignis ſimilitudo, ſed ignis. Sic ẽt vocatur Act.7. cap. Ignis flammæ rubi: maxime quia hoc pro miraculo accipitur a tota eccleſia, & omnibus doctoribus. Si autem non fuiſſet ignis verus, ſed ſola figura non fuiſſet miraculum: quia ſpecies ignis non poteſt comburere, cum apparentia nõ ſit forma actiua: Deo autem non erat difficilius cauſare ibi verum ignem, quam ſimilitudinem, licèt ſecundum ſe multum diſtet: quia arte maleficorum po

Act.7.

tuiſſet

tuiſſet ibi ignis ſpecies cauſari, quæ non combuſtiſſet: Ignis autem verus, qui non combureret, nullo modo cauſari poterat. Et ſi dicatur quod ita accipietur hic ignis pro ſimilitudine, vel apparentia ignis, ſicut in columna ignis apparente ſuper caſtra, quæ non erat ignis, ſed ſpecies ignis. Reſpondetur quòd non eſt ſimile: quia ibi non ponebatur ignis columna ad miraculũ: ſed ſolum ad lucendum, ideo nõ referebatur an ignis verus eſſet, an ſimilitudo ignis veri, ſcilicet lux ignea: qoia æqualiter vtrunque luceret: in igne autem rubi demonſtrabatur miraculum, ideo oportebat eſſe ignem verum.

Inſtãtia ſoluitur.

Sed adhuc dices, quòd non oportebat eſſe ignem verum: quia hoc fiebat ad apparentiam hominum tantum, ergo iudicarent exiſtente ipſo vero igne, ſicut ſi eſſet ſimilitudo ignis.

Obiectio remouetur.

Reſpondetur quòd hoc non valet: quia opera Dei vera ſunt, ideſt verum eſſe habent, ſicut ab ipſa ſumma veritate & exemplari perfectiſſimo prodeunt. Cũ ergo Deus faceret hoc, vt videretur mirabile ad ſignificationem futurorum: oportebat quòd vere mirabile eſſet, quod noo poſſet, niſi ponatur eſſe verus ignis.

Sed adhuc argues, quòd eodẽ modo oporteret dici quòd columna ignis apparens ſuper caſtra eſſet verus ignis, cum videretur ignis, & eſſet Deo factus. Reſpondetur quòd omnia quæ facta ſunt a Deo, vera ſunt: & ſic illa columna ignis vera columna erat non quidem ignis, ſed igneæ. Sicut enim ignis veritatem habet correſpondentem, ita lux ignea veritatem habet: quia non apparenter eſt lux, ſed verè eſt lux: ſed nõ apparenter eſt ſimilitudo ignea: ſed verè eſt ſimilitudo ignea, licèt non vere ignis: quia alia eſt veritas ignis, & alia veritas ſimilitudinis ignis. Veritas autẽ rei, quæ non eſt veritas propoſitionis, quam vocamus conformitatem ſigni complexi ad ſignatum ſecundũ modum loquendi philoſophi in primo Perietme, ſcilicet ab eo quòd res eſt, vel non eſt, oratio vera, vel falſa dicitur eſſe: ſed veritas cuiuſlibet rei incõplexę, & ſimpliciter ſumptæ dicitur veritas eſt proprietas, ſiue paſſio entis: quia cuilibet enti, in eo quod ens eſt, veritas correſpondet. Non enim poteſt eſſe ens, quia ſit verum ens, & iſta veritas attenditur in duobus. Primo autem attenditur in aſſimulatione ideati ad ideã, vel exemplati ad exemplar: eſt enim Deus idea, vel exemplar omnium rerum: quia cũ ſit perfectiſſimus continens eminentem omnem gradum perfectionis ad ſimilitudinem aliquorum graduum perfectionis exiſtentis in eo, immo qui eſt ipſemet, qui ſpecies ſingulas rerum produxit, licet iſta ſimilitudo longe diſtans eſt, vt diſſimilitudo magis quam ſimilitudo eſſe videatur: vt patet extra de ſumma Trinit. ca. damnamus: illæ tñ res quæ deficiunt ab illa qualicunque ſimilitudine, res veræ non ſunt, ſic homo lapideus verus homo nõ eſt: quia ſimilitudinem perfectionis ſpecificæ non habet, quam in Deo habet ſua idea, & ſic de ſingulis. Et quantum ad hoc ignis verus eſt, qui illam cõformitatem ad illã ideam habet, & lux ignea vera eſt, quæ cõformitatẽ habet, nõ ad ideã ignis, ſed ad ideã lucis igneę. Si aũt reſpiciatur iſta origo veritatis bene, ſcietur quę res ſit vere homo, vel vere ignis, & ſic de alijs: neſcietur tñ quãdo eſt vera ſimpliciter, quia quælibet res vera eſt, cum ens eſt, & neceſſe eſt habere aliquã veritatem: tunc tamen neſciretur, vtrum ille ignis, aut illa flamma ignea ſimpliciter vera eſſent: quia quodlibet eorum veritatem habet in ſua ſpecie. Ideo datur ſecundus modus, ſecundum quem cognoſcatur veritas rei ſimpliciter, ſ. conformitas ad finem: quia res proportionari debent ſecundum finẽ, ad quẽ ſunt. Quia in artificialibus & in quibuſcũq; præſupponitur finis, ipſe ponit neceſſitatem his, quæ ſunt ad finem, vt ſi aliquis vult facere domum ad defenſionẽ ab hoſtibus, finis imponit neceſſitatem, vt ſit de materia forti, & non de ſtipulis aut frondibus. Si autẽ aliquis vellet habere equum ad ambulandum, & detur ei equus ligneus, vel ferreus, ſiue lapideus, ille nõ eſt

Alia inſtãtia ſoluitur.

Veritas rei attenditur in duobus.

A verus ſimpliciter, licèt ſit verus equus ligneus: quia non conſonat fini, ad quem petitur. Sic ergo ad propoſitum, licet ignis ſit verus ignis in ſua ſpecie, & ſecundum ſuã ideam, & lux ignea in ſe vera ſit, tamen ſimilitudo veri ignis non eſt aliquid verũ ſimpliciter ad finem miraculi faciendi, ſed ipſe ignis: quia nõ eſt miraculum, quod ſimilitudo ignea non comburat arborem: nec valet ſi dicat; quòd tantum homines iudicarent eſſe miraculum dato, quòd eſſet ignis: quoniã ſi eſſet ſimilitudo ignis, non eſſet verum miraculum, ſed ſolum apparens, non eſt dicendum, quia in hoc differunt miracula facta à Deo à miraculis factis à maleficis, vel dæmonibus, quia Dei miracula vera ſunt, miracula autem maleficorum ſolum ſunt apparentia. Sic enim dicitur in vituperium Antichriſti, B quòd ipſe apparebit ſecundum operationem Satanæ in ſignis, & prodigijs mendacibus, vt patet 2. ad Theſſal. 2. cap. Nunc aũt erit hic duplex veritas, ſi ponatur ignis verus, qui fuit in rubo. Primo ponitur veritas in ſua ſpecie, quæ eſt conformitas ad ſuã ideam, vel exemplar: ſecũda veritas erit completiua, quæ eſt conformitas ad finem: quia verus ignis competit ad miraculũ, & non ſimilitudo ignis. In colũna aũt ignis ponitur etiam duplex veritas dicendo eam eſſe lucem igneam, vel ſimilitudinem ignis, & non ignem. Primo ponitur veritas ſuæ ſpeciei: quia lux ignea ſpecificam veritatem habet cum ſit ens. Secundo ponitur ens ſecundum conformitatem ad finem: quia ſolum ponebatur ad lucendum, & nõ ad miraculũ, & ſic manent vera opera Dei quantum ad vtrumq;: ſed in vno erat C verus ignis, in alio non, quia non erant ad eundem finem: Cõcluſum ex ſuperioribus aliqualiter videtur, non fuiſſe ſimilitudinem ignis in rubo, ſed verũ ignẽ.

2. Theſ. 2.

In flamma ignis. Congrue valde apparuit Deus in his duobus. ſ. in flamma, & in rubo, prouiſurus infirmitati Iudæorum, qui ad idolatriam valde proni erant. Et ſi vidiſſent aliquam ſimilitudinem, in qua Deus apparuiſſet, illam ſibi figuraſſent, & pro Deo coluiſſent. Ignis enim nec linealem, nec ſuperficialem figuram fingendo recipit, minus aũt ſtatuam habere poteſt: rubus aũt non poteſt ſtatuificari, licet poſſit aliqualiter pingi. Tunc aũt ſtatuis, & non picturis vtebantur: rubus autem propter figuræ ſuæ varietatem, & partes in frondibus, aculeis, & fructibus ſtatuificari nõ poſſet, D maxime ab illis qui adhuc in hac arte rudes erãt, ideo in datione legis factum eſt, quia apparuit Deus in medio ignis, vt patet in c. 19. & Deuter. 4. & 5. c. quòd aũt appareret in igne, vt nulla imago, vel effigies videretur diligenter Moyſes Deuter. 4. c. cum dixit: Locutus eſt dominus ad vos de medio ignis: vocem eius audiſtis, & formam penitus non vidiſtis. Iterũ eodem cap. de hoc loquẽs magis declarat dicens: Cuſtodite animas veſtras, ſ. a faciendis imaginibus ad cultũ: non vidiſtis aliquam ſimilitudinem in die, qua locutus eſt vobiſcum Deus in Oreb de medio ignis, ne forte decepti faciatis vobis ſculptam ſimilitudinem, aut imaginem maſculi, vel fęminæ ſimilitudinem oĩum iumentorum, quæ ſunt ſuper terram. *De medio rubi*. Quare Deus dicitur apparuiſſe in medio rubi, cum ignis il- E le totum rubum occuparet.

Deut. 4. & 5.

Reſpondetur quòd vox angeli loquentis audiebatur in rubo. Et licet Deus diceretur eſſe in rubo, vel angelus, quia ibi ſpecialis fiebat operatio, tamen ſpecialius erat angelus ibi, vbi loquebatur, quia aliquis dicitur eſſe vbi operatur, & operatio certior magis manifeſtat. Locutio aũt magis manifeſtabat angelũ, quam incenſio rubi, & in particulari circumſtantia ſie & magis proprie ab ipſo quam incenſio. Et quia vox Dei, vel angeli non audiebatur a latere rubi, vel ſuper rubum: ſed quaſi in medio rubi, & medio ignis formaretur, dicebatur angelus apparere in medio rubi, vel loqui de medio rubi: ſic dicitur Deute. 4. & 5. cap. quòd Deus loquebatur de medio ignis, quia in illa magna mole, & ſpatio ignis erat medium, in quo videbatur formari vox illa, quæ perſtrepebat.

De' quare dicitur apparuiſſe de medio rubi, cum ignis totum rubum occuparet.

Quomodo

Quomòdo potuit eſſe ignis verus in rubo, & quòd non exureret: & quomodo cauſatus fuit.

Quæſt.4.

SEd adhuc de iſto igne quæretur, cum dictum fuerit quòd erat verus, quomodo ibi erat.

In quo duo quæruntur.

Primo quomodo ibi erat, & non comburebat: & quantum ad hoc manifeſtum eſt quòd miraculoſe fiebat ſolo Deo operante, & ſuſpendente actionem naturæ a ſe creatæ, ſicut ſuſpendit actionem ignis, quando tres pueri ambulabant in igne benedicentes Deum, vt patet Dan.3.c.

Dan.3. Suſpēſione ignis, rubū cōburere, qualiter facta fuit.

Qualiter autē fiat iſta ſuſpenſio, ſatis patet modus: quia non fit hoc violentādo naturam: ſed deſiſtendo ab influentia in illam, ſecundum quam ipſa poterat G eſſe, & agere. Nam ſecundum phyloſophorum omnium, & catholicorum doctrinam planum eſt, eſſe ordinationem cauſarum, ſecundum quas cuncta eſſe habent in fieri, & in facto eſſe. Quoniam ſicut ſol, & homo generant hominem, ita homo genitus habet eſſe, & operari ſecundum virtutē deciſum in ſemine ab homine generante, licet ipſe homo ſuppoſitaliter non cōſeruet, ſatis eſt quòd conſeruet in virtute. Sol ēt conſeruat nos in eſſe, quia per influentiā ſuam cuncta vegetantur. Et ſic eſt de alijs corporibus cæleſtibus, & omnibus cauſis ſubordinatis. Si ergo iſta faciunt ad conſeruationem, quanto magis cauſa prima? Sic enim dicitur in prima propoſitione libri de Cauſis, ꝙ cauſa primaria plus influit in effectum quam cauſa ſecundaria. Sicut ergo in generando aliquā rem Deus H eſt cauſa prima, a qua omnes cauſæ virtutem influendi accipiunt: & ipſa cauſata magis de eſſe recipiunt: ſicut videmus, quòd res naturales habent virtutē ad operandum aliquid vno tempore, quod non poſſunt operari alio tempore ex ſola diuerſitate influētiæ corporum cæleſtium: ſecundum quòd aliqua arbor creſcat influente ſole ſuper eam per calorem, & eadē naturaliter creſcere deſiſtat, ſi ſol influere deſinat calorē ſuper illam: ita cum Deus magis influat in quamlibet rem, quam omnes cauſæ eius ſimul, ipſo deſinente ab influentia illa neceſſe eſt ipſam rem ab operatione deſinere nulla violentia ei facta: ſed ſolum ſub tracto ei illo, per quod erat, & operabatur. Et ſic ignis ille cōburere non poterat, nō ꝙ Deus ei aliquid apponeret, I per quod impediretur ab actione: ſed quòd deſiſtat ab aliquo, quod ad agendum Deus ei miniſtrabat. Et hoc modo omnis ſuſpenſio rei a ſua operatione non fit per aliquod poſitiuum, ſed per priuationem.

Inſtātia reſpondetur.

Sed tunc argues: ſi Deus deſiſteret a conſeruatione illius ignis, cum Deus cōſeruet ignem in eſſe, & in operari nō ſolū non operabitur cōburendo, ſed etiam deficiet ab eſſendo, ergo non fit iſto modo ſuſpenſio ab actu. Reſpondetur ꝙ res quælibet habet duas perfectiones, ſ. actum primū, & actum ſecundum. Actus primus eſt forma, vel eſſentia rei: actus ſecundus vel ſecunda perfectio eſt aliquid conſurgens a forma, ſ. operatio. Et iſtæ duæ perfectiones non ſe habent æqualiter ad rem, cum eſſe ſit immediatiſſimum tāquam idē exiſtens cum ipſa eſſentia rei: agere aūt, quod eſt aliquid deriuatū a forma, eſt vt aliquid magis extraneū, K de quibus diximus Gen.2.cap.in principio. Licet ergo cōſeruatio Dei, qua conſeruat in qualibet re eſſe, & operari ſit vna: tñ quia ipſum eſſe & operari in re ſunt duo realiter diſtincta, vnum conſeruari pōt ſine altero: licet in hoc ſit quidam ordo, quia cū agere deriuetur ab eſſe, non pōt conſeruari operatio rei ſine eſſentia eius; eſſe aūt ſine operatione ſatis poteſt conſeruari. Diſtinguere autem vnam conſeruationem ab alia quantū ad ipſam rem cōſeruatam, a volūtate Dei dependet, Angelus autem non poterat hoc modo ſuſpēdere actionem ignis, quia non continet naturam in virtute, cum non dependeat ab eo tanquam a cauſa totali.

Duplex rei perfectio. ſeu duplex actus, ſcilicet primus, & ſecūdus.

Secundum erat quomodo ille ignis ibi fuit, ſcilicet quomodo cauſatus fuit vel unde venit.

F Aliquis forte diceret quòd angelus, qui ſtabat in rubo cauſauit illum ignem conuertendo aerem in igne.

Ignis ex parte de modo rubi quo cauſatus fuit.

Sed hoc non poteſt dici: quia angeli nō poſſunt gignere formas ſubſtantiales, quia hoc pertinet ad continentem naturam in virtute, cuiuſmodi non eſt angelus: licet angeli, & quilibet hoīes poſſent conuertere ignem in aerē, vel aerem in ignem applicando actiuā paſſionibus. Quod autem ignem conuertamus in aerē hoc patet quando ignem extinguimus, quia non pōt dici quòd ignis redeat in nihilum cū habeat materiā, & tñ ibi perditur forma, ergo oportet, vel quòd ignis tranſeat ibi in aerem, vel quòd maneat materia prima ſine forma, quod ſecundum naturam non eſt poſſibile. Ex aere ēt ignem facere poſſemus, ſi ſciremus tantum calefacere aerem, vt rediret ad ſubtilitatem igneam: G ſubintraret enim tunc forma ignis, quemadmodum cū ignis turbo inflammat aerē ſibi conuicinum, vt efficiatur flamma. Angeli aūt hoc facere faciliter poſſunt quid iſto modo malefici Pharaonis adiuuantibus dæmonibus ſanguinem, & ranas fecerunt, & colubros. Poterat ergo iſto modo feciſſe angelus, qui de rubo loquebatur. Sed ꝙ ipſe nō fecerat manifeſtatur in hoc: quia ignis, quem ipſe cauſaret, vel quilibet infra Deū neceſſario naturaliter exiſteret, cum per naturalia inſtrumenta actiua, & paſſiua conſiſteret: ſed ignis naturaliter tantus non poterat infra ſuam ſpheram manere in materia tam rara, niſi haberet materiam groſſam, vnde alimentaretur. Sicut apparet, ſi quis velit carbones ignitos magnam flammam emittentes totúque aerem in circuitu in flammam vertētes tota flam-H ma ſubito peribit, quia vnde ſuſtenteтur, non habet. Et hoc eſt quod dicit Boetius de conſolatione lib. 3. proſa.xj. Ignis prorſus omnem refugit ſectionem. Sed ille ignis manſit in rubo non accipiens materiam, vel fulcimentum nutritionis alicuius rei groſſæ, ergo a ſolo Deo erat. Sed vtrum per creationem, vel aliàs ſit, adhuc dubium eſt. Poſſet aliquis dicere quòd Deus illum ignem de cœlo adduxerit, ſcilicet de ſphera ignis; & poſuit ibi. Sed hoc non multum conuenit: quia ignis ille cæleſtis non lucet iſte, autem lucet, quia Moyſes vidit eum. Niſi dicas quòd Deus condenſauit eū reducendo in minorem extenſionem: & tunc poterat lucere: ſicut aſtra in cælo lucent, & non orbes, quia aſtra ſunt denſiores partes ſui orbis, vt ait philoſophus in primo de cœlo, & mundo. Sed quia oporteret po-I nere miracula plura iſto modo, non eſt iſta congrua poſitio. Primum eſt facere deſcendere ignem de ſphera ſua, quod eſt contra naturam ſuam. Secundum cōdenſare ad tantam denſitatem, vt luceret, & a nobis videretur. Tertium quia dato quòd ille ignis deſcenderet, non poſſet tranſire ſine miraculo per interſtitia frigidiſſima aeris, quin extingueretur: & quia pluralitas non eſt ponēda ſine neceſſitate, vt patet Topic.8. cum ſit peccatum per plura facere, quod poteſt fieri per pauciora. Ponendum videtur ergo, quod Deus illum ignem creauerit, nō quidem proprie creauerit, quia hoc fit non præſupponēdo materiam: ſed produxerit ſubito conuertendo aerem propinquum illi rubo in ignem, & poſtea illum conſeruando. *Et videbatur quòd rubus arderet, & non combureretur.* Ardere eſt K flammas emittere, comburi eſt conſumi, vel deficere eſſe. Et ſic rubus ardebat ideſt emittebat flammas cū in circuitu eius eſſet ignis circumfuſus occupans totam viriditatem: quia ſuper ſolia, & corticē viridem erat ille ignis, tamen non deficiebat propter hoc viriditas rubi, nec deficiebat aliquod folium eius. Sed dicet aliquis quòd iſte ignis non erat verus, cū dicatur hic ꝙ rubus ardere videbatur & non cōburebatur. Si aūt verus ignis fuiſſet, non ſolū apparet ardere immo vere arderet. Rñdetur ꝙ ardere eſt ex ſe flāmas emittere, & tūc aliqua res ardet, cū de ſubſtantia ſua flammas emittit, & tūc talis res cibus ignis eſt. Sed nō erat ſic in rubo: quoniam videbat Moyſes: quia nō emittebat ille de ſe flammas, ſed Deus illum ignem verum circumpoſuit rubo, ita quòd ſicut aer locare debebat rubum ambiendo, & circumſcribendo immediate partes eius:

Ignis rubi an fuerit a Deo creatus.

Ardere comburi quō differunt.

Rubus an vere arderet, & quòd fuit figura liberationis Iudæorum.

eius: ita ignis locabat rubum ambiendo cum omni-
bus partibus ſuis coniunctione immediatiſſima: ita
quòd cuicunque videnti appareret, non quòd ignis eſ-
ſet circunfuſus, ſed quòd ipſe rubus illum ex ſe emitte-
ret, quod eſt ardere, tamen rubus non emittebat, nec
erat cibus ignis. Et tamen quia Moyſi ſic videbatur, di-
citur quòd videbatur ardere, non tamen vere ardebat;
ideo nec ardebat nec comburebatur. Sed nec tollitur
miraculum propter hoc: quia licèt ignis ille verus erat,
& applicitus immediate rubo, quòd non combureret
miraculum erat, ſcilicet in ſuſpendendo actionē ignis:
quia nullus dæmon, vel angelus poterat hoc exequi, cū
nō poſſit mutare naturam: ſed ſpecialiter, & varijs mo
dis eam miniſtrare. Hoc ponebatur ſignum liberatio-
nis Iudæorum, ſcilicet quòd ſicut ignis ille verus cir-
cumdabat rubum, qui erat materia ſatis leuis, & citò
combuſtilis, & non comburebatur: ita ipſi exiſtentes in
igne laboris Aegypti non conſumerentur, ſed illæſi in-
de cito liberarentur: fuerunt autem illæſi ab illo gene-
re, quia in tempore exitus de Aegypto omnes erant ſa-
ni, & fortes ad itinerandum, vt patet pſalm. 104. ſcili-
Pſal. 104 cet, Lætata eſt Aegyptus in profectione eorum: quia ti
mor incubuerat ſuper eos, & eduxit illos cum auro &
argento, & non erat in tribubus eorum infirmus. *Dixit
ergo Moyſes, vadam*. Ideſt propoſuit ire. Nec ponitur
hic dicere, ideſt verbotenus proferre: quia Moyſes cū
ſolus eſſet, nulli iſta loquebatur: ſed ſolum intra ſe con-
cipiebat. Sed illa conceptio interior cùm ſit formatiua
verbi, quod gignitur, cum reſpectu dictionis patientię,
& intra nos ſit dictio, patientia, ſcilicet ipſa patientia,
obiecti conceptio, vel potius ipſius verbi intranea enū
ciatio, quæ eſt dici ſuum, poteſt proprie dici verbum, &
competit ei verbum eſſe, vel dici, ſicut & in diuinis ver
bum eſt ſimili conceptione, & patientia dictione: idem
enim qui filius ille verbū eſt: ſed filius, vt gignitur, ver-
bum autem vt a formante, vel concipiente dicitur, & in
ipſo pater dicens ſe ipſum, & omnia alia dicendo mani
feſtat. *Vadam, & videbo*. Moyſes ſtabat longe ab illo ru-
bo, qui ardebat, ideo, vt melius iudicaret, quid eſſet,
vel qualiter fieret, voluit appropinquare. *Et videbo*. Vi-
debat hoc Moyſes ex loco, in quo ante erat: ſed quia ali
quid mirabile erat, ſpecialius cauſam rei iudicare vo-
luit, & inſpicere, & hoc non videbat a loco, in quo erat:
ſed intellexit ſe poſſe videre propinquius accedendo.
Viſionem hanc magnam. Ideſt, Rem iſtam magnam ſiue
mirabilem, quam video. Et nempe mirabilis erat, vt
quippe qui ſolo Deo operante ſupra naturam fieri poſ-
ſet, ſcilicet ignem verum, rei combuſtibili immediatè
applicatum non conſumere rubum. *Quare non combu-
ratur rubus*. Putabat enim Moyſes, quod accedendo ad
rubum cauſam cognoſcere poſſet, quare non combure
retur rubus. Et hoc quia forte exiſtimauit non eſſe ignē
verum: ſed apparentiam ignis. Et hoc poterat experiri
apponendo alia ligna, vt videret ſi comburerentur, vel
apponendo manum ad videndum, vtrum aliquis calor
ibi appareret. *Cernens autem Deus quòd pergeret ad vi-
dendum*. Deus a ſæculo ſciebat, & cernebat Moyſen vel-
le pergere ad videndum quando Moyſes actualiter il-
lud pergebat viſurus, & facit ſcriptura effigiem quan-
dam tanquam Deus vel ille angelus ſtaret in medio ru-
bi, & videret oculis corporalibus quemadmodum ho-
mines, & tunc non videbat Deus, vel angelus velle; per
gere Moyſen ad contemplandum rubum, donec ince-
pit pergere, & tunc mandauit ei iſta, quæ ſequuntur.
Vocauit eum de medio rubi. Angelus ille vocauit Moyſen
non vt ad ſe veniret: ſed vt ad ea, quæ dicturus erat at-
tenderet, ſcilicet ad mandatum de non accedendo pro-
pius. *De medio rubi*. Quia videbatur quòd illa vox, quæ
formabatur procedebat de medio rubi in medio illius
ignis, ſicut dicitur Deuteronom. cap. 4. & 5. quòd in da
tione legis Deus loquebatur de medio ignis. *Moyſes,
Moyſes*. Duplex vocatio ponitur ad ſignificandam at-
tentionem, vt Moyſes diligenter attendat, & vltra pro-
gredi non audeat. *Qui reſpondit, adſum*. Ideſt, ecce domi
ne paratus ſum, iube quod velis. *Aiẗ illi*. Ideſt Deus vel
angelus loquens de medio rubi. *Ne appropries*. Ideſt nō

A accedas. *Huc*. Scilicet ad locum, in quo ſum in rubo. Vo
lebat enim Moyſes magnam illam viſionem contēpla-
ri, & in hoc erat aliqualiter irreuerens, volens accede-
re ad ſecreta Dei. Mandauit ergo ei Deus ne vltra acce
deret, ideſt ne præſumeret diuina ſecreta rimari: quia
perſcrutator maieſtatis, opprimetur a gloria, vt patet Secreta
Prouerb. capit. 25. & in pſalm. 63. Accedet homo ad cor dei rima
altum, & exaltabitur Deus. Nullus enim præſumat Dei ri nullus
iudicia, aut ſecreta ſcrutari: quia ſcrutando deficiet, & debet.
tradet in reprobum ſenſum, cum dicat ſcriptura; Altio Pro. 25.
ra te ne quæſieris, & maiora te ne perſcrutatus fueris. D.
Eccleſiaſt. c. 3. & delicti ſui pœnam non effugiet. Ideo Pſal. 63.
Moyſes nunc diuina voce correctus, poſtea in datione B.
legis ad locum caliginis vbi Deus erat accedere non au Eccl. 3 c.
debat, vt patet infra cap. 24. *Solue calciamentum de pedi-* Exo. 24.
B *bus tuis*. Ideſt auferas a pedibus ſotulares. Iſte fuit mos
antiquorum non intrare loca ſacra calciatis pedibus: &
ſic faciebant Iudæi poſt iſtam ammonitionem angeli-
cam. Sarraceni etiam hodie generaliter hoc obſeruant: Antiquo
quia non intrant phana ſua, & delubra, niſi calceos an- rū mos
te fores reliquerint. Gentiles etiam iſtum modum te- fuit non
nuerunt. Nam vt patet infra Reg. cap. 5. quando appo- igrede lo
ſita arca in templo Dagon repertus fuit Dagon in limi ca ſacra
ne portæ confractis brachijs, & pedibus: quia ex tunc calciatis
fuit ſtatutum, vt nullus intrans templum Dagon, ſiue pedibus.
de ſacerdotibus, ſiue de laicis pedem ponat ſuper limē
templi Dagon, & iſta maior reuerentia eſt: quia nec cal
ciatis pedibus, nec cum calcare audent limen Dagon.
Locus in quo ſtas terra ſancta eſt. Terra in ſe ſancta non Chriſtus
eſt: ſed ſancta dicitur, quia ibi Deus apparuit, & poſtea diſcalcia
C legem dedit. Et ſic illa terra quam benedicti pedes Ie- tus inco-
ſu calcauerunt ſancta dicitur, maxime quia illa caro debat.
mundiſſima nudis veſtigijs terram tangebat. Et ait,
Ego ſum Deus patris tui. Non mentiebatur in hoc ange
lus: quia a Deo poſitus eius perſonam repræſentabat,
& ſic Deus dici volebat. *Deus Abraham, Deus Iſaac,
Iacob, Iacob*. Vocat ſe Deum illorum: quia iſti eum vere,
& toto animo coluerunt: vel quia iſtis beneficia ſpecia-
lia promiſit. *Abſcondit Moyſes faciem ſuam*. Propter
diuinam reuerentiam apparentem in rubo. *Non enim
audebat reſpicere contra Deum*. Quia indignum ſe repu-
tabat iſta viſione, ideo velauit faciem ſuam pallio, vt ſi-
cut antea nimis exceſſerat volendo irreuerenter in ſe-
creta diuina videre, ita nunc multum deprimeretur ve
lando faciem ſuam.

D Et iſtam reuerentiam ſibi Deus teneri voluit in vete Quæſt. 1.
ri teſtamento: quia adhuc ipſa vaſa miniſterij ſanctua-
rij nolebat videri nuda a Leuitis Chaatitis: ſed prius
ea ſacerdotes velabant: & velata Chaathitis depor-
tanda tradebant: quia aliàs Deus illos repente moritu-
ros prædicebat, vt patet Num. cap. 4. Etiam quando ar
ca domini venit de terra Philiſtim in agrum Bethſa-
mes: Bethſamitæ obtulerunt victimas. Et quia vide-
runt arcam, percuſſit dominus ſeptuaginta mille viros
de populo, & quinquaginta millia plebis, vt habetur. 1.
Reg. capit. 6. In nouo teſtamento non eſt tam terribilis: 1. Re. 6. d
quia corpus ſuum nobis miniſtrandum tradit, quan-
tumcunque indigni ſacerdotes ſimus, & illud omni-
bus videndum ſub illa effigie præbet ſpecierum panis,
E & vini.

*Cui ait Dominus: Vidi afflictionem populi mei in Aegy
pto, & clamorem eius audiui propter duritiam eorū, Infra q.
qui præſunt operibus: & ſciens dolorem eius deſcendi 1. cap 4
vt liberem eum de manibus Aegyptiorum, & educam de neamus.
terra illa in terram bonam, & ſpacioſam: in terram, quæ
fluit lacte, & melle ad loca Chananæi, & Hethæi, & Amor
ræi, & Pherezæi, & Heuæi, & Iebuſæi. Clamor ergo filio-
rum Iſrael venit ad me, vidiq; afflictionem eorum, quia ab
Aegyptijs opprimuntur. Sed veni & mittam te ad Pharao-
nem, vt educas populum meum filios Iſrael de Aegypto.*

Cui ait Dominus. Ille angelus, qui loquebatur in ru-
bo. *Vidi afflictionem populi mei in Aegypto*. Scilicet quo
modo premantur duris operibus, & filij eorum occidā-
tur, vel ſaltem aliquandiu occiſi fuerint. Notādum eſt
mira-

mirabiliter, ꝙ qñ Moyſes voluit irreuerenter ſe ingerere ad conſpiciendum diuina ſecreta, ab angelo accedere vetitus eſt; cum autem ſtupuit, & velauit faciem ſuam indignum valde ſe exiſtimans, angelus ei declarauit myſterium magnum de ardore rubi, & quòd nõ combureretur, quia vt diximus ſignabat, ꝙ ille ignis tribulationis, quem Iudæi ſuſtinuerunt, & tũc iuſti ſuſtinebant, non erat conſumpturus eos, & deleturus vſque ad fundamentum. Et hoc deſignat cum dicit ſe vidiſſe afflictionem, & denunciat. Qui de ſuo ingenio multum præſumentes omnia ſe poſſe cognoſcere exiſtimant, nihil ad Deum referentes, qui finxit cor, & tribuit intellectum, interdum a Deo deijciuntur, & euaneſcunt in cogitationibus. Putantes enim ſe ſapiẽtes ſtulti valde fiunt: quia tradit eos Deus in reprobũ ſenſum malitia eorum exigente, vt patet ad Rom. 1. c. Illi autem qui intellectui ſuo nihil confidentes omnia quæcunque intelligunt, Dei munere ſe intelligere iudicant, eique pro illo gratias impendunt, ſemper ſe in ſuis oculis paruos exiſtimantes nullinſque eorum quæ recipiunt dignos arbitrantes, ad magna ſecreta Dei attolluntur contemplanda. Et taliũ intellectus magnus, & certus eſt, pro quibus Chriſtus gratias agit patri Matth. 11. cap. dicens. Quoniam ipſe abſcondit hæc ſecreta a ſapientibus, ſcilicet qui in oculis ſuis ſapientes videbantur, & reuelauit ea paruulis. *Et clamorem eorum audiui.* Scilicet compatiens eis ad liberãdum eos. Clamabant enim, quia præmebantur valde operibus duris; vt patet præcedenti cap. *Propter duritiam eorũ qui præſunt operibus.* Præpoſiti operũ affligebant Hebræos valde, imponentes tam dura, & magna opera, quæ nullus poſſet facere. Et quando non ſiulebant, flagellabant eos, vel alias cædebant. Sic patet infra 5. ca. quando flagellati ſunt impoſiti: qui erant de generatione Iudæorum. *Et ſciens dolorem eius.* Quia valdn durus eſt: & eum tolerare non poteſt. *Deſcendi, vt liberarem eum de manibus Aegyptiorum.* Deus autẽ qui vbique eſt, nec locum dimittere aliquod, nec nouiter acquirere poteſt ideo nec aſcendere, vel huc atque illuc diuertere aut flecti poteſt: ſed condeſcendit ſcriptura modo intelligendi noſtro maxime pro ſimplicibus; quia ſacra ſcriptura ideo Spiritu Sancto dictante condita eſt, vt a nobis legatur & intelligatur. Cum ergo modus noſtri intelligendi non extẽdat ſe vltra corpora, vel per modos, & appenditia corporum, quicquid illud fuerit, quod contempletur ſi ſacra ſcriptura vellet exprimere, quæ Deus facit per modum, quem ipſe facit, aut ineffabilia eſſent, aut nobis nullo modo intelligibilia. Et ſic fruſtra ſcripta eſſent. Oportuit ergo ſacram ſcripturam modum tenere corporeum in aſſignationibus Dei, vt quid ſaltem ſub tenebra, & metaphora intelligere valeamus: quoniam ipſa diuina ſecundũ claram veritatem hic concipi non valent. Et hoc eſt quod ait Philoſophus 2. Meta. ſicut ſe habet oculus noctuæ ad lumen ſolis, ſic ſe habet intellectus noſter ad ea, quæ ſunt notiſſima in natura. Notiſſima autem in natura vocat Deũ, & alias ſubſtãtias ſeparatiuas, quæ quia multum de entitate habent multum cognoſcibiles ſunt. Cum enim ſit ratio intelligendi, & ipſum obiectum intellectus: modicum tamen nos cognoſcimus, aut nihil per modum, per quem ſunt ex defectu potentiæ cognitiuæ: ſicut ſolem magis quã terram de ſe eſſe viſibilem ipſa natura nullo monſtrante demõſtrat, noctua tamen terram videt, lumen autem ſolis intueri non valet: quia potentiam viſiuam debilem habet ex teneritudine organi. Dans ergo ſcriptura nobis modum intelligendi planum, & naturæ noſtræ conformẽ ſtatuit Deum, vt quendam magnum regem in cœlo altiſſimo reuerendo ſolio ſublimatum, & in illo audiſſe voces Hebrçorum aſcendentes de terra: & iuſtam cauſam attendens nunc deſcendiſſe ad terras, vt vindictã reddat, & liberet de manu tribulantium. *Et [illegible] terrẽ de terra illa.* Quia licet Deus in terra Aegypti potuiſſet Hebræos liberare deprimendo Aegyptios ſeruituti Hebrçorum, non tamen ſic fecit, quia promiſerat prioribus eorum ſe daturũ aliã terrã meliorem Aegypto.

Conſidentes proprio ingenio a Deo deijciuntur, & e contrario.

Ro. 1.

Mat. 11

F *In terram bonam, & ſpacioſam.* Terram bonam vocat. ſcilicet meliorem Aegypto, quia Aegyptus dura, & odioſa videretur Hebræis, cum ibi mala multa tolerarent. *Spatioſam.* Ideſt in qua poſſent dilatari. Dicit hoc, quia in terra Aegypti data fuit eis quædam pars Terræ Geſſen, quæ valde parua erat tantæ multiplicationi Hebræorum, quanta tunc erant, quoniam indiguiſſent dimidia terra Aegypti, aut amplius. Erat autem alia cauſa quare Aegyptus non eſſet terra ſpatioſa, quia licet magnam terram contineat, cum nõ pluat ibi, aut fiant rores, & aliæ impreſſiones, quibus fruges, & arbores nutriantur: ſed inundationibus Nili, aut deductionibus laborioſis aquarum in alijs fluminib. terra colatur: nõ poterit eſſe ibi habitatio, niſi in parte illa, quæ fluuijs contermina eſt, aut ex altera parte G maris rubri verſus meridiem in planioribus locis Aegypti, quia illa ſufficienter Nilaicis inundationibus irrigantur. Quamobrem neceſſe eſt magnam partẽ Aegypti inhabitatam relinqui, ſcilicet eam, quæ montuoſa eſt, & iſta vocatur deſertum magnum inter Aegyptum & Arabiam, & in alijs partibus. *Quæ fluit lacte, & melle.* In hoc declaratur bonitas Terræ Chanaam, ad quam volebat introducere eos ſuper terram Aegypti, ſcilicet in vbertate. Etiam in ſpacioſitate, quia in terra promiſſionis vbiq; poterat fieri habitatio tam in montibus, quam in vallibus, vel campeſtribus, cũ aquã de cœlo expectet, quæ indifferenter campos, & montes irrigat, & non ducitur aqua ad irrigandum iacto ſemine in modum hortorum, vt patet Deuter. 11. cap. Et non eſt intelligendum, quòd iſta terra fluat lacte, & H melle, quia hoc in nulla terra: ſed dicitur ad notãdam abundantiam rerum delectabilium ad veſcendum, vel dicitur abundare lacte, quia eſt terra ad paſcua opportuna. Dicitur abundare melle, quia eſt terra montuoſa abundans floribus, & lignis, ex quibus apes mela cõficiunt. *Ad loca Chananæi, & Hethæi.* Hic nominantur iſtæ gẽtes, quas expulſurus erat Deus de terra Chanaam ad introitum filiorum Iſrael, & cum debeant eſſe ſeptem gentes, ſolum ſex nominantur hic: quia ſubticentur Gergeſtæi, qui fere vbique tacentur, cum ſit memoria de alijs, niſi Gen. 15. & Deuteron. 7. c. Quare autem taceantur Iudei dicunt cauſam eſſe, quia libenter ceſſit de terra ante ingreſſum filiorum Iſrael, nec eis reſtitit, ſicut alij populi per bellum. Sed non videtur I hoc verum eſſe, quia infra in Deuteronomio deſignatur, quomodo cum omnibus iſtis ſeptem gentibus bella geſturi erant, & magis patet actuum 13. c. in recitatione Beati Pauli, vbi dicitur, ꝙ Deus expulit ſeptẽ populos, vt eos collocaret in Terra Chanaan, ſcilicet Iſraelitas. Sed de ſeptẽ populis vnus erat Gergeſſæus. Sed videntur ſubticeri, quia fortè iſte populus minor atque debilior alijs populis erat: aut quia alicui de cæteris commixtus erat, ita vt pœne nomen perdidiſſet. Iſti omnes ſeptem populi erant de ſtirpe Chanaam nepotis Noè, quem maledixit ipſe, vt patet Gen. 9. cap. licèt vocatur vnus de iſtis ſpecialiter Chananæus, & aliquando omnes generaliter Chana[illegible]æi. Quare autẽ vnus vocetur ſpecialiter Chananęus, cum omnes ęqualiter deſcendant de ſtirpe Chanaan, cauſa reddita fuit K Gen. 10. cap.

Terra ſpacioſa quare dicatur.

Quare hic non nominantur Gergeſſæi.

Quare autem Deus promittat eis dare hic ſeptem populos, cum Gen. 15. cap. promiſerit dare decem gentes dubium eſt. Ad quod reſpondetur, quòd aliæ tres gentes datæ fuerunt alijs, qui aliquo modo pertinebant ad ſemen Abrahę, in quo facta fuit promiſſio, ſcilicet vna gens Moabitis filijs Loth conſobrinis Abrahæ, alia gens Amonitis filijs Loth: tertia fuit tradita Idumæis nepotibus Abrahæ per Eſaù, ſeptem autẽ relictæ ſunt Iacob, & poſteris eius tanquam in quo benedictio principaliter impleri debebat. Quomodo autem iſta fuerint latius declarauimus Gen. 15. cap. *Clamor ergo filiorum Iſrael venit ad me.* Iſta dictio, ergo, non ponitur hic, vt coniunctio illatiua, ſiue nota conſequentiæ: ſed ponitur, vt coniunctio inceptiua, & idem eſt de [illegible] dictione igitur: quia in multis narrationibus po[illegible] in principio, cum nihil præceſſit, quod eſt cõ-

Quaeſt. 6. Quare hic Deus promiſit Iudęis dare ſeptẽ populos & autẽ decem.

tra naturã noſtræ cõſequentiæ. *Clamor filiorum Iſrael.* Hic fit repetitio ſuperioris. Erat autem iſte clamor de paruulorum extinctione in aquis, & de dura in operibus afflictione. *Et vidi afflictionem eorũ, qua ab Aegyptijs opprimuntur*. Ideſt valde præmuntur, vel ſuppeditantur in impoſitione tantorum operum. *Sed veni, & mittam te*. Moyſes erat diſtans ab Angelo, qui loquebatur in rubo de medio ignis, quia mandatum fuerat ei, nè appropinquaret. Et quia Deus volebat confortare Moyſen, quem ad tam ardua negotia miſſurus erat dando de ſe bonam ſpem, & demonſtrãdo aliqualem familiaritatem, vt ſic libentius exequeretur. Familiaritas autem demonſtratur faciendo eum venire apud ſe, ſicut inter homines illi, qui habent maiorem dominorũ familiaritatem, apud eos magis appropinquant. Iſtam familiaritatẽ poſtea teouit Moyſes ſemper cum Deo: quia loquebatur ei ore ad os, ſicut homo loqui ſolet ad amicum ſuum, vt patet inf. 33. cap. *Et mittam te ad Pharaonem*. Renunciaturum ei verba mea, & facturũ coram illo, & ſeruis eius ſigna mea, & portenta, quæ ego dabo in manu tua. *Vt educas populum meum de Aegypto*. Ideſt iſtam renuntiationem verborũ meorum facies, vt permittat te educere populum meum de Aegypto. Vel aliter. Ego mitto te ad duo. Primò te conſtituo nuncium verborum meorum ad Pharaonem. Secundò te conſtituo ducem filiorum Iſrael, vt dirigas eos, & educas de Aegypto.

Dixitq; Moyſes ad Deum: Quis ſum ego, vt vadam ad Pharaonem, & educam filios Iſrael de Aegypto? Qui dixit ei: Ego ero tecũ. & hoc habebis ſignum, quod miſerim te, cum eduxeris populum meũ de Aegypto, immolabis Deo ſuper montem iſtum. Ait Moyſes ad Deum: Ecce ego vadam ad filios Iſrael, & dicam eis: Deus patrum veſtrorũ miſit me ad vos. Si dixerint mihi, quod eſt nomen eius? quid dicam eis? Dixit Dominus ad Moyſen: Ego ſum qui ſum. Ait: Sic dices filijs Iſrael: Qui eſt, miſit me ad vos. Dixitq; iterum Deus ad Moyſen: Hæc dices filijs Iſrael: Dominus Deus patrum veſtrorũ, Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob, miſit me ad vos: hoc nomen mihi eſt in æternum, & hoc memoriale meum in generatione, & generationẽ. Vade, & congrega ſeniores Iſrael & dices ad eos: Dominus Deus patrum veſtrorũ apparuit mihi Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob dicens: Viſitans viſitaui vos, & vidi oĩa, quæ acciderunt vobis in Aegypto: & dixi vt educam vos de afflictione Aegypti in terram Chananæi, & Hethæi, & Amorræi, & Pherezæi, & Heuæi, & Iebuſæi: ad terram fluentẽ lacte, & melle, & audient vocem tuam: ingredierisq; tu, & ſeniores Iſrael ad regem Aegypti, & dices ad eum: Dominus Deus Hebræorum vocauit nos: ibimus viam trium dierum in ſolitudinẽ, vt immolemus domino Deo noſtro. Sed ego ſcio quod non dimittet vos rex Aegypti vt eatis, niſi per manum validã, extendamq; manum meam, & percutiam Aegyptum in cunctis mirabilibus meis, quæ facturus ſum in medio eorũ. Poſt hoc dimittet vos. Daboq; gratiam populo huic coram Aegyptijs. Et cum egrediemini, non exibitis vacui, ſed poſtulabit mulier à vicina ſua vaſa argentea, & aurea, ac veſtes, poneriſque eas ſuper filios, & filias veſtras, & ſpoliabitis Aegyptum.

Infra 8. Inf. 15. & infra 12. 37. diſt. 5. Legimus. 14. q. 5. c ſcriptũ leſe. dixit dominus, nedimoti e. Gaudemus.

Dixitque Moyſes. Hic ponitur tertium, ſcilicet inſtructio circa agenda, quia iſtud negotium magnum erat, & indigens magna prudentia, & inſtructione ad exequendum ilud. *Dixit Moyſes ad Deum*. Ideſt ad Angelũ, qui loquebatur ei excuſando ſe ne mitteret eum. *Quis ego ſum, vt vadam ad Pharaonem*. Quaſi dicat. Domine iſtud negotium valde magnum eſt. Ego aũt valde paruus, nec ad particulam huius negotij ſufficiẽs. *Et educam Iſrael de Aegypto*. Quaſi dicat. Quodliber iſtorum eſt ita magnum, quod indigebat valde magno. Quõ ergo domine committis mihi oĩum virorũ inexpertiſſimo. *Qui dixit. Ego ero tecum*. In hoc conſenſit Deus cum Moyſe, quòd nec ipſe nec aliquis hominum ſufficiens erat per ſe ad faciendum iſta niſi Deus dirigeret eum: ideo dixit. *Ero tecum*. Ideſt licet tu nõ ſis

A ex te ſufficiens, ego te iuuabo. *Hoc habebis ſignum, quod miſerim te*. Verbũ Dei ita certum eſt, quòd nõ oporter, vt det aliquã ſigni, vel probationis certitudinem. Sed quia adhuc populus Hebraicus erat imperfectus, & Deus volebat eos mouere ad magna dabat eis quædã ſigna, vt crederent: quia ſimplici verbo ſciebat nõ eſſe credituros. Dat ergo hic ſignum Moyſi, vt credat ſe certiſſime a Deo miſſum, ſ. *Cum eduxeris populum meũ de Aegypto, immolabis ſuper montem iſtum*, Ideſt in hoc cognoſces, quod ego miſi te, quia cum exiueris de Aegypto cum populo meo, ego faciam te venire per locum iſtum, & immolare ſuper montem iſtum. Et nunc ego prædico hoc tibi antequam fiat, vt quãdo factum fuerit, non poſſis dubitare te miſſum eſſe à Deo.

An iſtud ſignum datũ de immolatione ſuper montem;
B *cũ ſit poſterius ipſa re potuerit eſſe ſignum futuri, & vtrũ ſit ſignum prænoſticatiuum, vel rememoratiuum, aut demonſtratiuum, & an ex iſto textu poſſit argui contra Iudæos, quòd auctoritas Iſaiæ: Ecce virgo concipiet: intelligatur de Meſſia, & Beata Virgine.*

Et in hoc arguitur communiter contra intentionẽ Hebræorum ſuper illud Iſaiæ 7. vbi Deus prædicit Acham, quod eſſet liberandus a duobus regibus, ſ. rege Syriæ, & rege Iſrael coniurantibus cõtra regem Iudæ, & ad hoc dedit ei ſignum de Meſſia naſcituro, quæ natiuitas fuit poſt illam liberationem per plures quã ſexcentos annos, dicens: Propter hoc dabit dominus ipſe vobis ſignum, ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. Iudæi autem noluit hoc ſignũ intelligi de Meſſia naſcituro, ſed de quo
C dam alio euentu propinquo ante liberationẽ Acham ab illis regibus, de quo Deo dante ibi magis dicetur. Et arguunt quia ſignum eſt aliquod argumentum faciens venire in cognitionem alicuius rei. Id autẽ per quod aliud cognoſcitur prius eſt illo, ſicut via ad terminũ: futurũ aũt cum poſterius ſit, non poteſt reducere in cognitionẽ præteriti: ideo ſignum conuenienter dicitur eſſe ante rem, quę notificetur, & non poſt rem. Sed ad hanc reſponſionem ſuam ſatis repugnat iſta litera, quæ dat ſignum de futuro, ſcilicet quòd ſignum cognoſcendi, quòd Deus miſiſſet eum ad Pharaonem, ſcilicet quod poſtquã ipſi exirent de Aegypto euntes in terram Chanaam venirent per montem illum, & ſacrificarent in eo. Cõſtat tamẽ quòd miſſio ad Pharaonem, & liberatio de Aegypto longe priora erant quam
D ſacrificare ſuper montem illum. Et quando dicitur, quòd ſignum nunquã datur de futuro, ſed ſemper datur ante ipſam rem, vt ſic cognoſcamus rem; non eſt conuenienter dictum: quia quædam ſunt ſigna ante ipſam rẽ, & vocãtur prænoſtica, quia rem antequam ſit elucidant euenturam. Quædam ſunt ſigna demonſtratiua, quia rem in præſenti demonſtrant eſſe, ſicut pendulus tabernæ vini ſignum eſt, & vexillum præcedens ſignum regis, aut militis ibi venientis eſt. Quoddam eſt ſignum rememoratiuum, & pertinet ad præterita, quando per aliquod ſignum reducimur in memoriam rerum geſtarum, ſicut Crux eſt ſignum Paſſionis Chriſti, non ſignum futuræ Paſſionis, quia vt ait Paulus Apoſtolus, Chriſtus reſurgens à mortuis iam non moritur, & mors illi vltra non dominabitur,
E ſed eſt ſignum reducens nos in memoriam paſſionis eius præteritæ. Et ſic iſtud ſignum quod hic ponitur, poteſt eſſe ſignum rememoratiuum, licet non ſit prænoſticum, aut demonſtratiuum. Sed adhuc melius dici poteſt, quod non ſolum ſit ſignum rememoratiuum, ſed etiam ſit manifeſtatiſſimum: hoc modo, ſcilicet quandocunque aliquas res fit, & neſcitur vnde proueniat, poteſt cognoſci per aliquod ſignum à poſteriori. Vt ſi aliquis diceret; ſi tale vel tale mane eueniet: ſcias quòd id quod hodie tibi euenit, fuit ex tali, vel tali cauſa. In propoſito enim nunc quando Deus mittebat Moyſen ad Pharaonem, ſi Moyſes dubitaret, vtrum Deus eſſet, qui eum mitteret, vel non poterat hoc cognoſci per ea, quæ futura erant, ſed nunc prædicerentur; ideo Deus congruenter eum certificabat dicens, ſi forte nunc dubitas tu Moyſes, quòd

Quæſt. 7. Iſa. 7.

Signum quid ſit.

Diuerſa ſigna, ſcilicet de futuro de præſenti, & de præterito.

ego ſum Deus, qui mitto te: ego dico tibi, ꝙ in exitu de Aegypto immolabitis mihi ſuper montem iſtũ. Et quãdo immolareuitis ſuper montem iſtum, cognoſces certiſſime, ꝙ ego te miſerim, i. quòd Deus miſit te. Et ſic nõ mandabat, quòd qñ exirent de Agypto immolarent ſuper montẽ iſtum, ſed futurum eis pdicebat, ſ. ꝙ ſic eueniret, ꝙ in exitu de Aegypto ibi immolarent. Et talia ſigna dabat Chriſtus diſcipulis ſuis dicens: Hęc dico vobis antequã fiant, vt cum factũ fuerit credatis. Volebat.n. certitudinẽ verbi eius aperire non ante ipſam rem factam, ſed poſtquam fieret. Hæc aũt ſatis bene dicta ſunt: ſed non multũ militant contra Iudęos ſi ipſi reſpondere ſciant, quãtum ad ſignũ datum de Meſſia naſcituro per Iſaiam, de quo infra dicam. Sed adhuc põt poni, ꝙ non ſit hoc ſignũ repręſentans aliquid præteritũ principaliter, quia duo mandabat hic Deus Moyſi, ſ. vt nũciaret verba ſua Pharaoni; ſecundũ vt educeret, & liberaret filios Iſrael. Quãtum ad primum non poteſt eſſe ſignũ de futuro, quia prius fuit nunciatio verborum Dei facta Pharaoni per Moyſen, quã immolatio ſuper montem Sinaì. Quantum ad ſecundũ, ſ. liberationem de Aegypto, etiã alicui videbitur, quòd prius fuit, quam immolatio ſuper montem illum: qm̃ liberatio de Aegypto fuit in eductione filiorum Iſrael de terminis Terræ Aegypti, & præcipue in mari rubro vbi ſubmerſis Aegyptijs cũ rege ſuo, & toto exercitu, & tota poteſtate curruum, & equorum Aegypti, quæ conuenerat ad perſequendum Hebręos, vt patet infra 14. cap. Hebræi nõ timuerũt vltra Aegyptios, quaſi nullus maneret in Aegypto, qui eos perſequi poſſet. Et dato quòd manerent aliqui, nullus auderet perſequi illos territi tãta ſuorũ à Deo immiſſa ac facta clade. Sed iſta oĩa fuerunt antequam venirent, & ſacrificarẽt in montem Sinaì, ergo etiam illud ſignum fuit poſt liberationẽ de Aegypto. Ad hoc rñdetur, ꝙ liberatio Iſrael de Aegypto nõ attenditur in ſolo exitu de Aegypto, vel trãſitu maris rubri: quia qd erat, vel proderat liberatio de Aegypto, ſi reliquiſſet Deus cadere Iſraelitas in manus Amalechitarũ, de quo inf. 17. Quid ẽt illud proderat, ſi liberãdo illos de illo periculo, permiſiſſet eos ſame, aut ſiti mori, aut hoſtibus vulnerib. cadere, aut ſerpentũ venenatis morſibus interire, quæ omnia erant in deſerto: nihil inquam eſſet: quia melius eſſet eis mori in Aegypto ſuper ollas carnium, vt ipſi murmurabant, & patet Num. 11. c. quam prædictis incommodis in deſerto miſerabilem vitam terminare. Et hoc eſt quod clamabat Moyſes ad Dominum, vt patet infra cap. 32. ſcilicet. Ne quæſo dicant Aegypti, callide eduxit eos, vt interficeret in montibus, & deleret de terra. Etiam Num. 14. cap. Non poterat introducere populum in terra pro qua iurauerat, idcirco occidit eos in ſolitudine. Dicendum ergo quòd liberatio Iſraelitarum de Aegypto dependebat ex fine omnium aduerſitatum, & introductione in terrã, pro qua Deus eis iurauerat. Hoc autem non erat conſumandum vſque poſt mortem Moyſis, cum introducerentur in Terram Chanaam. Et tunc verum eſt, quod ſignum pręcedebat illam liberationem. Hæc autem bene poſita, & fulta ſunt, ſed adhuc videtur melius mihi dicendum, & conformis intentioni, & compunctationi literę, quod iſtud ſignum datũ eſt præcedens ad iſta duo, ſ. ad miſſionem ad Pharaonem, & ad liberationem de Aegypto: ſed non eſt ſignum iſtud, quod ſequitur de immolatione ſuper montem Sinaì: ſed ſignum eſt illud quod præceſſit, ſcilicet viſio ardentis rubi. Et non debet punctuari litera, vt nos legimus nunc, vt legatur totum ſub vno contextu ſcilicet. *Hoc habebis ſignum, quod miſerim te, cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo ſuper montem iſtum.* Quia ſi totum hoc claudatur ſub vno verſu, erit ſenſus ſupradictus. Et talem punctuationem non facit litera noſtra, nec litera Hebraica: ſed illud primum ponit ſub vno verſu, ſcilicet. *Hoc habebis ſignum, quod miſerim te.* Et tunc ly. hoc. refertur ad ſuperiora, ſcilicet ꝙ ardor in rubo, & ſine combuſtione erit ſignum, quod Deus mittit te ad denunciandum iſta Pharaoni, & ad

Determinatio. quæ.

Alia reſponſio, & melior.

De his dixit latè Auctor 1 libro ſuper Ecce virgo cõcipiet.

F educendum Iſraelitas de Aegypto. Et ſatis cõueniens ſignum hoc erat: quoniam nullus talia facere poterat, niſi Deus qui nunquam mentitur. Sicut enim ſi ille Angelus, qui loquebatur in rubo, ſuſcitaſſet aliquem mortuum ad demonſtrandum ſe dicere hoc ex parte Dei, vel dicere hoc vt Deus, credendum ſibi eſſet: ita ſi nunc faciebat rubum ardere, & non comburi, quod ad ſolum Deum pertinet, ſibi credẽdum eſt. Et eſt ſenſus. Si tu dubitas quòd ego qui mitto te, ſim Deus: poteris hoc cognoſcere per iſtud ſignum, quod vides de rubo ardente, & non cõſumpto. Quod autem ſequitur, ad alium ſenſum pertinet, & tam in litera noſtra, quam in Hebræa ſub alio verſu locat. *Cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo ſuper montem iſtum.* Hoc non ponitur per modum ſigni prænuntia-
G ti, ſed per modum imperij mandãdo, quod quia Moyſes iam certificatus erat de miſſione ſua, & de eductione de Aegypto, quãdo tranſiret ad Terram Chanaam per montem iſtum, vt immolaret Deo, & iſto modo exponẽdo faciliter rñdere poſſunt Iudæi ad argumentũ, quod ſupra fiebat ad probãdum ſignum datum de natiuitate Meſſiæ dicentes, quòd hic nõ ponitur ſignum factũ poſt ipſam rẽ cuius eſt ſignum, ſed ante ipſam, vt patet in expoſitione. Ideo probatio quæ inducebatur de hoc non valet. Sed adhuc non ſtante iſta probatione manet alia fortior probatio ex ipſo textu Iſaiæ 8. c. ſ. Dixit dominus ad me. Voca nomẽ eius accelera ſpolia detrahere, feſtina prædare, quia antequã puer ſciat inuocare patrem, aut matrem ſuam, auferetur fortitudo Damaſci, & ſpolia Samariæ coram rege Aſſyriorũ.
H Illud ſignum eſt. quod prætermittebatur in capit. præcedenti 7. eiuſdẽ Iſaiæ, ſcilicet propter hoc dabit dominus ipſe vobis ſignum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium. Ergo nulla alia probatione apparente ex ipſo textu Iſaiæ manifeſtè concluditur, ſignum dari ibi de futuro: quia ille puer, quem concipere virgo debebat in ſignum poſt deſtructionem Samariæ, & Damaſci naſciturus, & locuturus erat. Superior expoſitio valde conſonat literæ: ſed indifferenter ipſa, vel ſuperiores teneri poſſunt. Doctores aut noſtri cõmuniter aliam ſuperiorem ſequuntur. Sed data quacunque illarum, oportet dare quomodo Iſraelitæ ſacrificauerũt ſuper montem Sinaì: ſiue litera illa de immolatione legatur per modum enunciationis de futuro, aut per modum mandati. Et dicendum quòd Iſraelitæ mul-
I totiens immolauerunt ſuper montem Sinaì. Primò in cõfirmatione legis datæ, vt patet infra 24. c. quando Moyſes fecit occidi. 12. vitulos, & ſanguinẽ fudit partim ſuper altare, & ſuper librum legis, & partim ſuper populum, quia ſic fœdus componi debebat, vt patet ad Hebr. 9. c. Deinde immolauerunt ſæpius in conſecratione Aaron, & filiorum eius, & in dedicatione tabernaculi, & poſt aliquot diebus, ſ. per duos mẽſes, & vltra obtulerũt victimas in monte Sinaì. Patet quia erectio, & dedicatio tabernaculi fuit facta in principio anni ſecundi exitus de Aegypto, ſcilicet mẽſe primo die prima menſis, vt patet infra 40. cap. & tunc fuerunt ſacerdotes conſecrati: ſed arca Domini, & totus Iſrael non mouit caſtra de monte Sinaì, vſque ad annum ſecundum, menſe ſecundo eiuſdem, & die 20. eiuſ-
K dem menſis, vt patet Nume. 10. cap. *Ecce ego vadam.* Quia Deus dixerat Moyſi. Ego ero tecum, ideſt adiuuabo te, quaſi confidens in benignitate, & poteſtate Dei, noluit ſe amplius excuſare, ſed promptum ſe exhibui, dicens. *Ecce ego vadam.* Scilicet iuxta mandatum tuum. *Ad filios Iſrael.* Non dixit ſe Moyſes iturum ad Pharaonem, licèt Deus dixiſſet, quòd volebat eum mittere ad Pharaonem, ſed ſolum ad filios Iſrael: quia vidit ſe non eſſe eloquentem ad proponendum coram rege, ideo poſtea aliqualiter repugnauit Deo mittenti, vt patet 4. cap. cum dixit; Non ſum eloquens heberi, & nudiuſtertius. *Deus patrum veſtrorum miſit me ad vos.* Silicet ad annunciandum liberationem veſtram de ſeruitute Aegyptiorum. *Si dixerint mihi, quod eſt nomen eius? quid dicam eis?* Sciebat Moyſes, quòd Hebræi non cito credunt,

Signi natiuitatis Meſſiæ probatio ex illo: Ecce virgo cõcipiet.

Iſraelitæ quo ſacrificauerunt ſuper montem Sinaì.

Heb. 9.

dunt,niſi ſigna aut experimenta viderint, vt patet primæ ad Corinth.primo,vbi dicitur.Iudæi ſigna quærunt.Græci autem ſapientiam. Ideo volebat certificari in aliquo, ſaltem in nomine Dei,nè dicerent Hebræi, Moyſen fuiſſe ſtulte locutum. Et quia Deus cognoſcebat conditionē Hebræorum,dedit ſigna,quæ faceret Moyſes coram eis, quando iſta diceret,ſcilicet conuerſionem virgæ in colubrum: & mutationem coloris manus leproſæ, vt patet infra quarto capitulo, & hæc fecit coram eis, vt patet in fine eiuſdem capituli. *Dixit Dominus ad Moyſen: Ego ſum qui ſum*. Per hoc vocatur Deus eſſe ſummum in entibus. *Ego ſum qui ſum*. Ideſt ego ſum, qui vere ſum, vel cui proprie eſſe conuenit. Vere enim ſum quia id quòd ſum ex me ſum,& non ab aliqua alia natura,vel eſſentia eſſe recipi. Aliæ autem res non ſunt, quæ ſunt, quia ſuum eſſe non ex ſe,ſed ex Deo habent. Ideo quod ſunt non ſunt, quia id quod ſunt, non ex ſe ſunt, ſed ab alio,ideſt a Deo ſunt. Et hoc dicit Iſaias cap.quadrageſimoprimo. Ecce vos eſtis ex nihilo, & opus veſtrum ex eo,quod non eſt. Etiam notatur in hoc æternitas Dei, & immutabilitas in eſſendo. Deus enim eſt quod eſt: quia id quod eſt perditurus nunquam eſt. Cætera autem non ſunt,quæ ſunt, quia id quod ſunt, aut perditura ſunt,aut de ſe perdere poſſunt,niſi ipſe,qui eſſe dedit illud gubernet Et iſtum modum loquendi ſequitur Philoſophus in 6. Ethicorum, vbi incorruptibilia, & æterna, de quibus eſt ſapientia, vocat per ſe entia, & vere entia:cætera autem,quæ mutabilia ſunt,non proprie eſſe habent.De iſto eſſe Dei infra capit.6.quando aget de magno Dei nomine Adonay magis dicetur. Secundum Andræam iſta litera debet legi quaſi irriſoriè, ideſt quòd Deus irrideat illam interrogationem tanquam ſuperfluam,quia cum ipſe ſit Deus Abraham,& Iſaac, & Iacob, & tam familiaris eis fuerit non indigeret nomine ad cognoſcendum eum. Ideo dicitur. *Ego ſum qui ſum*. Ideſt ego ſum qui ſum Deus veſter: nec indigetus alio nomine ad cognoſcendum me. Et tunc tantum valet dicere: ego ſum qui ſum, ſicut ego ſum ego. Et iſte modus vſitatus eſt in locutionibus vulgaribus: quia quando aliquis paterfamilias, vel domeſticus alicuius domus clamat ad fores, vt ſibi aditus concedatur, & quiſpiam ab intra quærit: quis ad noſtra oſtia clamat? reſpondet qui ad fores manet,ego, non manifeſtans nomen ſuum, quaſi per ſeipſum ex familiaritate notum.Sic nec etiam indiget Deus nomine: quia nomen imponitur ad denotandum differentiam,& faciendam diſcretionem inter indiuidua ſimilia cùm autem Deus vnus ſit, vt patet Deuteron.c.ſexto,ſcilicet:Audi Iſrael,Deus tuus vnus eſt,non indiget nomine,quia nō ſunt plures pares eſſentiæ diuinæ, vel plures pares dij, licèt ſint plura diuina ſuppoſita: quod longe aliud eſt. *Sic dices filijs Iſrael*. Si quærant nomen meum. *Qui eſt miſit me ad vos*. Ideſt ille qui eſſe ſuum ex ſe habet & non ex alio,miſit me ad vos.

Dominū eſſe ſum muū in entibus vnde accipiatur Deus eſt qui eſt, quia a ſe ipſe, & non ab alio eſt, et omnia alia ab ipſo ſūt. Aeternitas, & immutabilitas Dei.

Ariſt. 6. Ethic.

Deut. 6.

Quæſt. 8. Multa perfectio denotatur, cum dicitur qui eſt. Nā inter omnes formas perfectiſſima, & ſimpliciſſima eſt eſſe: quia in qualibet alia forma includitur. In hoc enim quod eſt eſſe omnipotentem includitur eſſe & in hoc quod eſt eſſe ſapientem, bonum, æternum, infinitum,immenſum,immortalem,&c. Dicendo ergo ſimpliciter Deus eſt qui eſt attribuitur ei eſſe ſine aliqua limitatione aut reſtrictione eſſe, quod includit eminenter omnium perfectionem. Et hoc eſt in Deo, cui omnis perfectio reperta in quocūque genere attribuitur, non vt reperitur in illo genere, ſed eminentius, tanquā in exemplari perfectiſſimo, in quo res perfectius, & verius ſunt,quam in ſe ipſis, vel in ſuo genere. Iſtud ergo nomen conuenit propriiſſime Deo: nec eſt inter alia nomina eius aliud, quod maiorem deſignet perfectionē; licèt ſub quodam vniuerſitatis, & eminentiæ inuolucro. Et hoc dicitur infra, hoc eſt nomen mihi,hoc eſt memoriale in æternum. *Hæc dices filijs Iſrael*. Iſta eſt annunciatio,quam mandauit Deus fieri Iſraelitis. *Dominus Deus patrum veſtrorum*: Ideſt quem ab antiquo coluerunt patres veſtri. *Deus Abraham, Deus Iſaac*. Alios patres habuerūt Hebræi,qui fuerunt cultores veri Dei,

In Deo multa perfectio denotatur cum dicitur, quod eſt.

A vt Noe,& Sem,de Noe patet Geneſ.cap.8.& 6.de Sem apparet Gen. 14.c.Vbi vocatur ſacerdos Dei altiſſimi, tamen Deus non denominat ſe hic deum iſtorum: quia populus eius ſpecialiter electus incepit in Abraham, cui factæ ſunt repromiſſiones, & ſemini eius, vt patet ad Gal.cap.3.Et omnes deſcendētes per lineam Abrahæ directè ad Iſaac, & Iacob pertinebant ad populum Dei. Quod non fuit in linea deſcendenti a Noe per Sē, vſque ad Abraham. *Miſit me ad vos*. Ideo recipere debetis me. Et facere vel recipere quæ annuncio tanquam ipſe mandaret per ſeipſum. *Hoc eſt nomen mihi in æternum*. Scilicet Deus Abraham, & Deus Iſaac. Et hoc verum eſt quia vſque in hodiernum diem vocatur Deus Abraham & cætera, vt patet in exorcizandis paruulis in baptiſmo in orationibus, quibus eccleſia vtitur.

Deus ſpecialiter ſe appellat Deū Abrahā Iſaac, & Iacob, & non aliorum præcedentiū patrum.

B Vel poteſt hoc referri ad ſuperiora, ſcilicet. *Qui eſt miſit me ad vos. Et hoc eſt nomen Dei in æternum*. Quia ſemper ei hoc nomen propriiſſime conuenit. *In generatione, & generatione*. Ideſt in æternum, ſcilicet,quòd iſtud nomen durat mihi in vna generatione, deinde mortua illa in alia generatione, & ſic vſque in æternū. Vel manet in generatione, & generatione, quia nunc vna generatio vocat me iſto nomine, deinde ſequens generatio appellabit me eodem nomine,& ſic in æternum. *Vade, & congrega ſeniores Iſrael*. Iſta verba Dei licèt ad totum populum dirigerentur,non poterant toti populo renunciari, quia tanta multitudo congregari non poſſet, & dato quòd congregaretur, audire non poſſet. Satis ergo erat vocari aliquos de eis,qui poſtea cæteris referrent:& iſti ſunt ſeniores Iſrael. Non vocantur

C ſeniores illi, qui maioris ætatis erant in toto populo, quia ſicut magna iuuentus, vel pueritia prudentiæ inexpers eſt cum fiat prudentia ſecundum tēpus multum,quòd in iuuenibus non eſt, vt patet 6. Ethicorum: ita ſenes valde ad prudentiam apti non ſunt, quia propter frigiditatem diſtemperatam cerebri indiſponuntur ad opera intellectus organa Phantaſtica, & logiſtica, & exiſtimatiuæ,a quibus dependebat fundamentaliter opus prudentiæ, quod reducitur ad particulare cognitum non qui propriorum, ideſt non per ſenſum de proprijs obiectis, vt per viſum, aut auditū, ſiue alios: ſed qualiter ſentimus in Mathematicis extremum trigonum, ideſt per quem ſentimus particularia artium Mathematicarum, vt triangulum, aut pentagonum par

In iuuenibus, & in antiquiſſimis nō poteſt eſſe prudentia.

D ticularem, quoniam iſti per intellectum cognoſcibiles non ſunt, ſed per ſenſum, qui eſt imaginatiua. Sic ad particularia prudentiæ pertinet extimatiua, quę eſt ſēſus particularis. Vocantur autem hic ſeniores, homines magnæ auctoritatis in populo, qui in omnibus cauſis tanquam ſapientiores conſuluntur. Iſti ſenes congregati fuerunt: quia totum populum in virtute continebant: nec enim oportebat ad concilium vocare totam ruſticam concionem: quia iſti aut nihil loquuntur, aut cæteros recte iudicantes quadam ruſticana pertinacia impediunt. Satis ergo erat quòd iſti homines magnæ auctoritatis vocarentur, & poſtea iſti cæteris dicta, & concordata referrent. *Viſitans viſitaui vos*. Iſto modo loquendi vtitur, quia ſic dixerat ſupra Gen. c. 50. Ioſeph, viſitabit vos Deus poſt mortem meā, & aſcendere vos

E faciet de terra hac. Non intelligas viſitare, i. liberare, quia nōdum liberauit eos Deus, ſed liberare volebat. Viſitare aliquem eſt venire ad videndum eū, vt patet ex modo vulgari. Sic.n. Deus licèt oīa ſemper, & vbiq; videat, quia omnia abſcondita, & non abſcōdita, ſunt nuda ante oculos eius, vt patet ad Heb.c.4. tamen quādo aliquem in miſeria videt,& non eripit eum, videre non dicitur. Qn̄ aūt ad adiuuandū feſtinat, tūc dicitur viſitare. Cū ergo Deus hactenus Hebręos intollerabiles anguſtias tollerantes, & ſub duris onerib. gemētes conſpiceret, & non liberaret ſæpe vocatus, nec audire nec videre dicebatur. Nunc aūt quia eos oculo pietatis aſpiciens liberare voluit, eos viſitare dr̄: ſic.n. ſupra dixerat ipſe: Vidi afflictionē eorū, & deſcēdi, vt liberarē eos. *Et oīa q̄ acciderūt vobis in Aegypto vidi*. Quia nil eſt qd Deū lateat, ſed hactenus adiuuare, & eripere diſſimulaui. *Et dixi, vt educā vos*. i. propoſui, vt vos educā.

Quid eſt aliquem viſitare. Heb 4.

Deus oĩa præterita, præſentia, et futura. Boetius.

Dei autem propoſitum non ex tempore eſt, quia nunc Deus nihil proponit, quod ab æterno propoſitum non habuerit, cum propter infinitatẽ ſuam, & omnifariam perfectionem nihil ei allici, aut deperire põt. In ſuo tñ æterno ſimpliciq; intuitu oĩa ſimul punctarieq; diſponens legibus fati certis temporibus executioni accommodat, vt ait Boetius de Conſolat. lib. 4. proſa. 6. Iſta ergo varietas diſpoſitionis, & completionis rerum non eſt in ipſo creatore diſponẽte, ſed in ipſis rebus, ex illo immutabili principio mutabilitatis ſuæ legem trahentibus. Non prius ergo Deus in ſuo conſilio mundum facere diſpoſuit, quam liberare Hebræos de Aegypto, vel malos in die iudicij vniuerſaliter condemnare, & ſic de cæteris, cum in Deo ad Intra oĩa vnius totaliter ac ſimpliciter ſint, in eodem aũt totaliter nulla tẽporis, aut æternitatis prioritas, aut præceſſio, vel poſterioritas, ſiue ſucceſſio eſt. Res autem mutabiles, quæ fatalibus legibus explicantur, inter ſe iſtã temporũ diſtantiam, alteritatemq; recipiunt. Deus ergo ab æterno non pro æterno Hebræos de manu Aegyptiorum liberare diſpoſuit: ipſi autem pro tunc liberati ſunt. *Vt educam vos de afflictione Aegypti*. Qua iniuſte affligimini. *In terram Chananæi*. Iam expoſitum eſt. *Et audient vocem tuam*. Ideſt libenter recipiẽt verba tua, & credent illis. Hoc enim clare ſciebat Deus. Quod aũt Hebręi libenter audirẽt vocem Moyſis cauſa erat, quia eis maximam lętitiam annũciabat, quòd autem verbis eius fidem accommodarẽt libenter, & ſine magna inquiſitione cauſa fuit, quia multi de viris ſapiẽtibus in populo, & cõſiderantes promiſſiones factas patribus ſuis ſciebant quõ Deus dixerat Abrahæ, vt patet Gen. 15. c. quòd ſemen eius futurum eſſet peregrinum quadragintis annis in terram nõ ſuam, & in quarta generatione redirent in terram Chanaam. Computantes ergo generationes, & annos, reperiebant tunc compleri, ideo expectabant auxilium eis a Deo illo tẽpore futurum. Quamobrem denuncianti Moyſi iſta ſine magnis aſſertionibus ante ſigna facta plures eorũ crediderunt, licet poſtea ad confirmationem, vt Deus mandauerat, ſigna coram eis fecit, vt patet infra 4. ca. *Ingredieriſque*. Conſolatur Deus Moyſen dando ei ſocietatem, quia magnus timor, & horror erat ei ſoli coram rege intrare, & iſta proponere. *Ingredieriſque tu, & ſeniores Iſrael*. Non legitur quòd poſtea intrauerint cũ eo ſeniores Iſrael ante Pharaonem, nec vnquam intrauerunt. Et hoc fuit, quia quando Deus iſta dicebat, volebat, vel demonſtrabat, ſe velle, quòd Moyſes, vt principalis proponeret, & quod ſeniores Iſrael irent cum eo ad honorandum eum, & ſic maior audientia daretur ei coram rege. Etiam vt illi ratum habeant pro ſe quod Moyſes ex parte Dei ad eorum vtilitatem proponebat. Sed quia Moyſes dicit ſe eſſe impeditioris linguæ ad proponendũ iſta, vt patet inf. 4. ca. Deus dedit ei Aaron, vt loqueretur pro eo, & ſic Aaron erat vt principalis in proponẽdo, & Moyſes faciebat ſigna maiora: ideo tunc non oportebat ire ſeniores Iſrael cũ Moyſe: quia ipſe ibat cum Aaron. *Dominus Deus Hebræorũ vocauit nos*. Cui obedire tenemur, qa Deus eſt, & quia Dñs eſt. *Ibimus viã triũ dierũ per ſolitudinẽ*. Ideſt vt eamus viam triũ dierum per ſolitudinem: quaſi dicat: ipſe mandauit nobis, vt eamus per deſertum tribus diebus, & ſacrificemus ei. Vel poteſt introduci iſta litera, quòd ſit hic ſenſus decurtatus, ſicut conſueuit ſæpe fieri in litera Hebraica. Et erit iſta reſponſio replicatiua Moyſi ad reſponſionem primam Pharaonis. Nam poſſet eſſe, quod Deus videns qualiter reſponſurus eſſet Pharao, inſtrueret Moyſen de reſponſione replicatiua. Nam dicente Moyſe, quod Deus eorum vocauerat eos, vt ſacrificarent ei in deſerto: reſpõderet Pharao: Sacrificate Deo veſtro in terra hac, tũc non contentus Moyſes reſponderet: non ſic, ſed ibimus viam trium dierum in ſolitudinem. Et licet Pharao in principio aliter reſponderit, vt patet inf. 8. cap. intẽtio autẽ huius eſt, quia Deus volebat educere Iſraelitas de Aegypto, & volebat vt permitteret eos Pharao exire. Et quia ſciebat quod non permitteret, &

Cauſa quare Hebrai cito crediderũt Moyſi eorum liberationem prædicenti. Gen. 15.

F Deus erat facturus in eo terribilia prodigia, noluit, vt peteret Moyſes primo eductionem ſimpliciter totius populi Iſraelitici de Aegypto, vt irent ad alias terras, quia hoc ſatis graue erat Pharaoni, cum perderet magnam partem redituum ſuorum: ideo ſi non conſentiret nõ videbatur mirandum, & poſtea ſi Deus propter hoc eum puniret, & ſeruos ſuos, non viderentur punitiones valde iuſtæ. Petiuit ergo modicum, vt quia cõceſſurus nõ erat Pharao, & Deus puniturus erat eum, punitio valde iuſta videretur. Nõ petiuerunt, ꝙ permitteret eos ſacrificare Deo ſuo in terra illa, vel ad mediam dietam, vel ad vnã, quia hoc permitteret Pharao, vt ipſe dixit, & patet inf. 8. cap. Sed ad hoc Moyſes poterat reſpondere, quod ibi reſpondit, ſcilicet quod non poterant in terra illa immolare Deo abominationes

Quare Deus voluit, ꝙ Moyſes peteret a Pharaone, vt permitteret populum Iſrael exire Aegyptũ per viã triũ dierum, & non plurium, vel paucio- rum.

G Aegyptiorum. Si autem vellent ſacrificare de animalibus, quæ Aegyptij colunt coram ipſis, lapidibus eos obruerent, vt habetur infra 8. cap. non petiuerunt etiam licentiam 6. vel 7. vel plurium dierum, quia tũc perſpicuum eſſet, quòd ipſi recedere vellent totaliter de terra illa: quoniam ipſis petentibus tres dies dixit Pharao: Cui dubium eſt, quòd peſſimè cogiteris. Nõ fiet ſic, ſed ite tantum viri, & maneant paruuli, & vxores, vt patet inf. 10. cap. *Per ſolitudinem*. Terra Geſſen eſt in finibus Aegypti verſus confinia maris rubri contra Madian, & eſt ibi ſolitudo magna, per quam petebant Iudæi, vt permitterentur ire ad immolãdum. *Sed ego ſcio, quòd non dimittet vos rex Aegypti*. Scilicet libẽter, Deus enim omnia immobiliter cognoſcẽs ſciebat rerum contingentes, liberoſque euentus. Et quoniam

H ipſe cõſiderabat cor regis Aegypti durum valde, ſatis cognoſcebat, quòd nollet dimittere Hebræos ad mandatum Dei, ſed nec in hoc imponebat ei aliquã neceſſitatem dimittendi, vel non dimittendi, vt declarauimus. Gen. 50. cap. *Niſi per manum validam*. Ideſt niſi quando ſenſerit ſuper ſe magnam potentiam meam in grauitate pęnarum illatarum. Vocatur autem potentia magna Dei manus valida: quia ſicut nos per manũ fortẽ, vel brachium durũ fortiter operamur: ſic Deus per ſuam magnam potentiam operatur, quãtum vult. *Extendam manum meam, & percutiam Aegyptum*. Metaphora eſt, quaſi Deus ſit vir pugnator, habens ante pugnam manũ collectam, & deinde extendat eam ad fortiter pugnandũ, & ſic dicitur infra 15. ca. in cantico Moyſi: Dominus quaſi vir pugnator. *In cunctis mira-*

Dei potẽtia vocatur manus.

I *bilibus meis*. Ideſt ad faciendũ oĩa miracula mea: non eſt intelligendum in oĩbus miraculis ſimpliciter, quia Deus non fecit omnia miracula ſua in Aegypto, cum Deus infinita poſſit facere. Infinitum aũt nunquã eſt factũ: quia tunc infinitum aliqñ eſſet finitũ, quod includit contradictionẽ: ideo litera ſubiunxit. *Quæ facturus ſum in medio eorum*. Quaſi dicat. Non in oĩbus ſimpliciter, ſed in illis ſolis, quæ facturus ſum in medio illorum, i. inter illos. Et eſt ſenſus, in cunctis mirabilibus punitionibus, quas ego faciam in Aegypto, q̃ mirabiles erũt, quia naturaliter fieri non poſſunt. Extendam manum meã, ideſt fortiter, vel dure puniã, quaſi manus mea ſit extenta ad dure percutiẽdum. *Poſt hæc*. Ideſt factis omnibus punitionibus meis. *Dimittet vos*.

K Non gratis, ſed violenter. Ipſe tamen vos ad feſtinanter exeundum incitabit, vt patet infra 12. cap. *Daboq; gratiam populo huic coram Aegyptijs*.

Gratia ſignificat duo: vno modo gratia eſt libera affectio, vel amor, ſiue tributio, ſiue meritis eius, cui ſit ſola benignitate amantis, vel tribuẽtis: Et iſto modo communiter loquimur de gratia. Sic autem accipiendo, gratia erat in Aegyptijs, quia ipſi libenter mutuabant Hebræis omnia, quæ petebant. Alio modo accipitur gratia prõ quadã qualitate repecta in aliqua parte, ſecundum quam placet alteri. Et iſto modo gratia erat in Hebræis. Et ſic loquitur hic ſcriptura: tantã enim gratiam impoſuerat Deus Hebræis, ſcilicet tribuendo eis quandam qualitatem, ſecundum quam ita placebant Aegyptijs, quòd ſi oĩa, quæ habebant petiuiſſent libenter tunc conceſſiſſent. *Et cũ egrediemini*. Recedentes totaliter a terra Aegypti aniꝫ nunquã

Quẽſt. Gratia dupliciter accipitur.

redeun-

tedeundi. *Non exibitis vacui*. Scilicet portantes ſolũ res veſtras, ſed etiam portabitis res Aegyptiorum. Vacuos enim exire dicit: ſi ſolum cũ rebus ſuis egrederentur, quia eis plura iure debebantur, quã tunc actualiter poſſiderent. *Sed poſtulabit mulier à vicina ſua*. Sicut viri afficiuntur in conuerſatione ſua ad alios viros: ita mulieres afficiuntur ad alias mulieres. Et cum Hebræi habitarent inter Aegyptios: licet ab eis, ſcilicet à præpoſitis operum, & rege dure affligerentur, habebant tamen de alijs amicos, & Hebrææ habebant Aegyptias amicas a quibus petebant. Solum mandatur hic, quòd mulieres petant: de viris autem ſubticetur: ſed infra 11. ca. mãdatur quòd vir petat ab amico ſuo, & fœmina ab amica ſua. Quando autem iſta petitio facta fuerit dicitur infra 12. cap. ſcilicet antequam recederent. *Et ab hoſpita*. Hebræi erant multiplicati valde in Aegypto. Et quia modica terra eis data fuerat ad habitandum, non capiebantur in ea, & cogebantur multi illorum cum vxoribus ſuis habitare in domibus Aegyptiorum: & tunc ipſæ Aegyptiæ dominæ domus vocabãtur hoſpitæ, à quibus petere debebant. *Vaſa aurea, & argentea, & veſtes*. Iſta petebant Hebręi ad honorandum ſolemnitatem ſacrificij ſui quaſi immediate venturi eſſent. *Ponetiſque ſuper filios, & ſuper filias veſtras*. Vt ipſi portẽt: quaſi dicat. Veſtra iumẽta, & aſinos onerabitis rebus veſtris: illa autem, quæ ab Aegyptijs receperitis, portabitis ſup filios, ac filias veſtras. *Et ſpoliabitis Aegyptum*. Ideſt tolletis multas diuitias Aegypti, non de tota Aegypto, ſed de illa terra, in qua morabantur cum Aegyptijs.

An Iudæi furtum commiſerint, vel peccauerint auferendo bona Aegyptiorum.

Queſ. 1a opinio Iudæorum.

Sed circa hoc dubium eſt vtrum Iudæi furtum commiſerint, vel aliquid in hoc peccauerint. Dicunt aliqui Iudæi, ꝙ nõ peccauerint, quia mulieres Aegyptiæ proprio motu, ſine aliqua inſtantia Iudæorum donauerunt eis veſtes, & vaſa precioſa. Sed hoc falſum eſt, quia in litera dicitur. *Poſtulabit mulier ab amica ſua*. Idem ponitur inf. 11. Sed poſtulabit vir ab amico ſuo, & mulier a vicina ſua, & infra 12. cap. vbi hoc factum fuiſſe narratur, dicitur quòd petierũt ab Aegyptijs vaſa aurea, & argentea, & veſtem plurimam.

Alia opinio.

Aliqui autem dicunt, ꝙ licet Iudæi petiuerint ab Aegyptijs, ipſi Aegyptij non commodata, ſed donata omnia iſta conceſſerunt. Et tunc non erat peccatum donata tollere: quia per donationem transfertur proprietas à donatore in donatarium, ideſt in illum, cui donatur. Et tunc non eſt differentia vtrum aliquis tollat res, quas iuſte emit, aut quæ ei donatæ ſunt. Sed hoc factum eſt, quia infra 12. cap. dicitur. Dedit autem Deus gratiam populo coram Aegyptijs, vt cõmodarent eis.

Differentia inter donatũ, & cõmodatum.

Commodare autem, & donare multũ differunt: quia in cõmodato non tranſit dominium in commodatarium, ideſt in illum, cui commodatur: in donatione autem ſic. Itẽ quia in re donata furtum committere nõ poteſt donatarius, ideſt is cui donatur: in cõmodatione autem cõmodatarius furtum committere põt, ſi cõmodata fuerit ei res ad certum vſum, & ipſe fuerit vſus ad alterũ, vt ſi commodatus fuit alicui equus vſq; ad certum locum, vltra eundo furtum cõmittit. Item, quia dicitur hic. Et ſpoliabitis Aegyptum, & infra 12. c. dicitur: Et ſpoliauerunt Aegyptum. Nullus autem alium ſpoliat, cum donata tollit, ſed quando commodata, aut non cõmodata aliqua fraude, vel violentia ſurripiat, vel auferat.

Reſpõſio auctoris. Furtum in quo cõſiſtat.

Dicendum ergo ꝙ Hebræi acceperunt rem alienam, & commiſerunt furtum materialiter, quia furtum conſiſtit in contrectatione rei alienæ inuito domino animo lucrandi facta: quæ omnia hic reperiuntur ſaltem materialiter: quia Hebræi tulere illa, quæ Aegyptij vt ſua poſſidebant, pro quibus etiã poterant aduerſus Iudæos agere actione furti. Hoc autem fuit inuitis dominis: quia Aegyptij tradiderũt iſtas res cõmodatas ad certum locum, & tempus. Cum autem Hebræi reduxerunt ea ad alia loca, & maiori tempore fecerunt contra voluntatem Aegyptiorum. Etiam fuit hoc animo lucrandi: quia non faciebant Hebræi cauſa illudendi Aegyptios, ſed vt iſta pro ſe reciperent.

A

Opinio quorũdã ex noſtris.

Quidam ergo de noſtris reſpondent, quòd Hebræi veriſſime furtum commiſerunt, cum reperiantur ibi omnes conditiones furti tamen non peccauerunt, quia Deus hoc mandauit. Diuinum autem mandatum omnem prorſus culpam excuſat, & id quod ſecundum ſe damnabile valde erat, diuino mãdato licitum ſatis efficitur. Sic dicunt eſſe de fornicatione, quæ eſt contra præcepta decalogi ſecundæ tabulæ, tamen mandato Dei Oſeæ fornicatus eſt, & non peccauit, vt patet Oſeę primo capit. Idem dicunt de homicidio, quod eodem modo eſt cõtra præcepta ſecundæ tabulæ, tamen Deus mandauit Abrahæ, quòd immolaret filiũ ſuum Iſaac, & non peccabat in hoc, immo valde laudatur a Deo, quia voluit eum immolare, vt patet Geneſ. 22. cap.

Gen. 22.

Reprobatur opinio ſup. poſita.

B Sed iſte modus loquendi valde inconueniẽs eſt, & falſum, ſcilicet quòd Deus faceret quòd aliquid, quod erat vere furtum, non eſſet vere peccatum, quia hoc videtur implicare cõtradictionem. Nam licet Deus de potentia abſoluta: quemlibet male agentem, & in malo finientem poſſit ad vitam æternam adducere: de potentia tamen ordinata hoc repugnat, quia ſic ſtabili Dei iuditio fundatum eſt, vt bene agentes æternam vitam, mali autẽ gehennam in perpetuum aſſequantur. Contra hanc autem legem Deus nunquam agit nec facturus eſt. Cum ergo hac lege ſancitum ſit fornicationem malum eſſe, & furtum, includit cõtradictionem, quòd Deus fecerit aliquando id, quod vere, & proprie furtum eſſe bonum, vel non eſſe culpabile, cum ſit contra Dei ordinatam potentiam, qua Deus ſemper vtitur.

Furtum quid ſit.

C Etiam id quod dicitur, ſcilicet quòd Hebræi vere furtum cõmiſerint falſum eſt, quia diffinitio facti non cõpetit iſti actioni Hebræorum. Nam furtum eſt contrectatio rei alienæ: Hebræi autem non contrectabant rẽ alienam, ſed rem ſuam, quia ſicut per donationem proprietas rei donatæ tranſit ad donatarium, ideſt ad illũ, cui aliquid donatur, ita quod in illo nõ poteſt ipſe donatarius committere furtum, vel rapinam, ſiue fraudem: ita fuit in iſta acceptione Hebræorum. Nam ſicut ſi ipſi Aegyptij libere donauiſſent Hebræis res, quas tulerunt, clarum eſſet nullo modo cõmiſiſſe furtum, ita cum proprietas omnium rerum verius ſit apud Deum, quam apud aliquem hominem, vt patet Pſalmo 23. ſcilicet; Domini eſt terra & plenitudo eius, & ipſi homines non ſunt domini, ſed procuratores rerũ:

Proprietas rerũ verius eſt apud Deum, quã apud quẽcunq; hominem.

D ipſe Deus poterit res quaſcunque, quæ nũc apud vnũ hominem manent, alterj donare: cũ illæ res ſint Dei, & non eius, qui poſſidet. Hebræis autem ſic factum eſt: quia Deus mandauit eis accipere, quæ tunc ab Aegyptijs vel iniuſte poſſidebantur, vel iniuſte detinebantur: ergo nihil peccauerunt, nec furtum commiſerunt res Aegyptiorum auferẽdo, quia illas a Deo donatas receperunt. Quando autem obijcitur applicando cæteris particulas diffinitionis, ſcilicet inuito domino: & animo lucrandi facta: falſe applicantur, quia fundatur iſta applicatio ex ſuppoſito, ſcilicet ꝙ res alienas contrectauerint, qui non rem alienam ſed ſuam contrectat, domino inuito contrectare non poteſt, quia ipſemet dominus eſt.

Oſea accipiendo fornicariam nõ fecit fornicationem.

E Etiam animo lucrandi non fit, quia lucrum eſt ad res, quæ nondum in noſtrum titulum deuenerunt, quæ autem noſtræ ſunt, eas lucrari non poſſumus. Et quando inducunt ſimilitudinem de fornicatione, quia fornicatio vera peccatum aliquando non eſt, vt patet in Oſea, quia Deus ei fornicari mandauit. Dicitur ſicut antea ꝙ falſum eſt, & includit contradictionem, fornicationem verã eſſe, & peccatum non eſſe. Hic autem dicendum eſt non fuiſſe fornicationem. Licet in hoc duplex eſt modus dicendi. Nam beatus Thomas de Aquino in prima ſecundæ dicit, ꝙ licet fornicatio ſecundum ſe mala ſit, tamen quando Deus mandat accedere ad aliquã fœminam, & quæcunque illa ſit, facit quòd ille acceſſus ſit licitus, ſicut matrimonialis. Cum ergo mandauit Oſeæ accipere vxorem fornicariam, ſiue mandaſſet accedere ſuæ vxori, ſiue alienæ, ex mandato illo fiebat, ꝙ ille actus nõ ſit fornicatio, & cõſequenter, quod non

Opĩ tho. 12 q. 94 art. 1. Impugnatio.

non ſit peccatum. Sed hoc non multum teneo, quia **F** textus ipſe Oſeæ 1. cap. videtur dicere oppoſitum: cū ait accipe vxorem fornicariam. Mandabat ergo Deus quòd illam mulierem, ad quam accederet in vxorem acciperet, quia non dixit accipe fęminam fornicariā: ſed accipe vxorem fornicariam: vxor autem nomen coniugij dicit. Cum vxore autem ſua nemo fornicari poteſt qualitercunq; cum ea ſe habeat. Licet quidam dicat quod ardens amator vxoris in propria vxore adulter eſt. Et non valet ſi dicas, ꝙ accipitur hic vxor pro muliere, vel fœmina, quoniam ſicut hic ponitur vxor, quod eſt nomen ſignatiuum coniugij, & non ſexus, ita ponitur in Hebræo: quando ergo dicitur Oſeę accipe vxorem fornicariam, non eſt ſenſus, quod Deus ei mandet fornicari, ſed quod mādet ei accipere in vxorem illam, quæ fuit fornicaria. Licet in hoc quibuſ **G** dam videatur dubium, vtrum fuerit fornicaria cum dijs falſis vero deo relicto: aut fornicaria coniungens ſe multis viris. De his autem magis dictum fuit in pro-

Hieron. cap 7. logo, qui eſt epiſtola Hieronymi ad Paulinum capit. 7. Ad aliud quādo inducit ſimile de immolatione, quā volebat facere Abraham de filio ſuo Iſaac, non eſt verum, quòd ex illa immolatione eſſet homicidium, quia Abraham nō ex cauſa ſua, ſed ſolo mandato Dei volebat occidere Iſaac. Et tūc ſtat quod Abraham nō ageret contra legem, quia non occidebat innocentem. Nā eſſe innocentem eſt, vel malum non egiſſe, vel malum

Dupliciter intelligitur aliquē eſſe innocētem. nō habere. Quod ſtat dupliciter, aut quantum ad Deū, aut quantum ad homines. Quia autem aliquis ſit innocens coram hominibus, bene ſtat, quia multi ſunt qui nulla mala, aut nocumenta alijs hominibus intulerunt. Eſſe autem innocentem quātum ad Deum, in nullo reperitur, quia omnes nocentes ſunt ei, vel peccato mortali, vel veniali, vel originali, vel ſaltem pœna peccati originalis. Nam & ipſe Chriſtus, qui peccatum nullum egit, aut contraxit, ſubiectus erat neceſſi-

Hebr. 9. tati moriendi, vt ait Apoſtolus ad Hebr. 9. cap. quia ſtatutum eſt vnumquemq; hominem ſemel mori. Et per illam legem Chriſtus moriturus erat, & hoc ex preuaricatione primi parentis. Cum ergo Iſaac nocens eſſet coram Deo, quātum ad peccata venialia ſaltem & originale, vel etiam de mortalibus, ſi qua fuerunt taceatur: quantum ad iſta debitor erat mortis quantum ad Deum, & poterat eam repetere ab eo, quandocunque vellet, & vbicunque, & per quamcumque perſonam. **I** Abraham ergo volendo immolare, Iſaac, volebat immolare nocentem Deo, & qualiter oportebat, ſcilicet mandato illius, qui mandare poterat, ſcilicet Dei: ergo homicida vocandus non erat in hoc, ſed executor

Secunda reſponſio aliorum. iuſtitiæ. Alij autem reſpondent conuenientius, ſcilicet quòd vere furtum ſemper peccatum mortale eſt, & quod Deus nūquam diſpenſat quòd vere furtum, aut vere homicidium non ſit malum: ſed ſolum interpretatur, ſcilicet in tali caſu accipere rem quæ ab alio poſſidetur non eſſe furtum, & accedere ad fœminam non coniunctam ſibi matrimoniali fœdere non eſſe fornicationem. Et iſte eſt modus diſpenſandi in legibus humanis, & eccleſiaſticis: quoniam ſummus pontifex cōdens canonem, non dicit quòd aliquis concedens ordinem, vel beneficium eſſe ſymoniacum, vel non eſſe ſy- **K** moniacum. Etiam nunquam dicit quod incidere voluntarie in excommunicationem per communicationem excommunicatorum non ſit peccatum, vel qđ ſit bonum, ſed interpretatur in tali, vel tali caſu communicando excommunicato nō incurrere excommunicationem. Et iſti non dicunt quòd Hebræi vere furtum commiſerint, ſed quòd actio eorū fuit talis, qualis eſt actus furandi: ſed Deus interpretatus fuit non eſſe illam actionem furtum dando eis poteſtatem accipiendi illa bona, quæ Aegyptij tunc poſſidebant, & hoc fuit mutando dominia rerum ab Aegyptijs in He-

Tertia reſponſio melior, & eſt auctoris. bręos: quod ſatis facile Deus agit, cum omnia Dei ſint, vt ſupra dictum eſt. Alio modo poteſt dici adhuc magis excuſando Hebręos, quòd dato quod Deus mandauiſſet eis accipere iſta ab Aegyptijs, potuiſſent ipſi facere hoc iure ſuo: quia Aegyptij abſtulerūt mul-

F ta bona Iudęorum per exactiones extortas, & irrationales penſiones impoſitas: maxime quia cum liberi eſſent, cogebant eos laborare in multis laboribus, in quibus nihil eis ſoluebant. Erant ergo Aegyptij debitores pro omnibus his Habræis. Inſuper quia filios eorū in flumine merſerant, quod poterant redigi in pœnā pecuniariam. Et quia nullus debet accipere debitum

Propria auctoritate nulli licet accipere violenter debitum ab alio. ſibi ab altero ſub auctoritate, vel rem ſuam inuentam apud alterum recipere violenter, non poterant Hebræi rapere violenter iſta ab Aegyptijs, niſi prius ab eis coram iudice petijſſent: & quia non erat idem iudex Iudæis, & Aegyptijs, non poterant Hebræi cum Aegyptijs iudicio contendere. Etiam quia dato quod Hebræi vellent contendere coram iudicibus Aegyptiorum, tamen ipſi non libenter audiuiſſent, aut con- **G** tra eos Hebræos iudicaſſent, eos durus affligentes. Habentes ergo Hebræi iudices Aegyptiorum ſuſpectos, non obligabantur coram ipſis ventilare ſuam actionem: ſed magis requirentes Aegyptios vt redderent eis res ſuas, ſi nollent, poterant indicere bellum, & repetere damna, & iniurias per iuſtum bellum: quouſq; ſufficienter ſatisfactum ſibi eſſe putarent. Et iſto modo vna gens, vel vnum regnum quādo damna, aut iniurias ab alia gente recipit: ſi gens inferens damna admonita non vult damna, aut iniurias reſarcire, bellum iuſtum indicit & agit, in quo iuſte poteſt facere prędas vſquequo damna, & iniurias illatas reſarcitas eſſe putent, & expenſas belli ſufficienter acquiſitas, more litigantium corā iudicibus, in quibus fouenti cauſam iniquam expenſæ ſoluendæ imponuntur. Poſſunt etiā cę- **H** des & ſtrages facere, vel in vindictā iniuriæ, vel in reſiſtentes eis tanquam in eis, qui obſtant executioni iuſtitiæ, cum iuſtum bellum iuſtitiæ quædam executio eſt. Hebræi autem non poterant Aegyptijs indicere bellū, quia pauciores eis erant, & pęne inermes, atque omnibus bellicis ſubſidijs deſtituti. Poterant ergo quocūq;

Iuſtum bellū eſt iuſtitiæ executio. alio modo propria auctoritate res ſuas apud Aegyptios detentas, aut labores ſuos iuſte inuadere, & accipere, ſiue hoc clandeſtine, ſiuè publice exerceatur. Sed forte dicet aliquis, quod licet Iudæi poſſent iuſte ſurripere res ſuas apud detinentes eas, aut apud detinentes labores eorum: ſed hoc faciebat rex Aegypti, & nō ipſi ſubditi, inter quos morabantur. Hebræi ergo non

Reſpōſio tacitæ obiectioni. poterant aduerſus Aegyptios hæc facere. Reſpondetur, quod ipſi Iudæi ſi potuiſſent directe contra ipſum **I** regem hæc facere, recipiendo res ſuas iniuſtè per extorſiones ablatas, & labores impie detentos, magis licuiſſet eis: ſed non poterant aduerſus regem, ideo ſufficiebat quòd aduerſum ſubditos agerent. Sic enim licet vnus rex damna inferat alteri regno, aut regi non petentur damna ab ipſo rege ſolum, ſed in regni illius quacunque parte prædæ vſque ad ſatisfacta damna iuſte agentur. Et hoc quia mala, quæ ſubditis inferuntur, regi inferuntur, cum rex nulla alia bona habeat pter ipſum regnū. Sed licet iſta potuiſſent facere Iudæi propria auctoritate: diuinum mandatū valde eis cōueniens fuit, vt non agerent aliquid contra conſciētiam: quia ſi Iudæi hoc in mādatis à Deo non recepiſſent: forte putarent ſe nō poſſe licite rapere res ſubdi- **K** torū, cum rex ipſe grauamina intuliſſet. Cum aūt Deus mandauit poſtulare ab Aegyptijs, & tollere, certificati ſunt. Item quia licet Hebræi ſcirent ſe poſſe recipere clandeſtine, vel qualitercunque res Aegyptiorū, tamen forte ignorabant quantitatem vſque quam accipere deberent; ideo abſtinerent ab accipiendo: nunc autem quia Deus mandauit eis accipere veſtes, & vaſa aurea, & argētea ab Aegyptijs nulla poſſit a taxatione, certificati ſunt, quia quantumcunque acciperent, non peccarent. Et per hoc poterant ſcire Hebræi non ſolū generaliter, quòd ille actus bonus erat, vel ſaltem non malus, quia Deus mandabat, ſed etiam ſcire poterant ſpetialiter de quolibat Aegyptio, a quo aliquid accipiebant, ꝙ iuſte illud accipiebant. Et hoc quia erat eis certū ſignum, per quod vllo modo dubitare poſſent. Nam ſi Deus mandaſſet Iudęis, quod occiderent multos de Aegyptijs, licèt iſtum actum licitū ſcirent: quia

Deo

Deo mandatum: neſcirent tamen quos Ægyptios Deus occidi mandabat, & quandocunque aliquem occiderent, de illo dubitarent, quia ſignum datum non erat: hic autem erat ſignum certum, in quo Hebræi de nullo Ægyptio, à quo aliquid reciperent, dubitare poſſent ſe iuſte, aut ex voluntate Dei ab illo recipere, quia Deus dixerat quod daret eis gratiam in conſpectu Ægyptiorum, vt darent eis, quæcunque poſtularent. Sciebant enim Hebræi, quod ſi Deus iſtam gratiam non daret eis contra Aegyptios, quòd Ægyptij nullo modo eis aliquid commodarẽt, maxime res tam pretioſas, & ad longinquam terram extra Aegyptum. Cum ergo videbant, quod Aegyptij à quibus petebant, libentiſſime eis omnia poſtulata concedebant, non dubitabant, quando Deus mouiſſet corda illorum Aegyptiorum, & dediſſet eis gratiam coram illis ad auferendũ bona illorum. Non ergo magis dubitabant quod Deus ab illo Aegyptio accipere mandaſſet, quia ab Aegyptiis generaliter accipere iuſſiſſet. Sicut ergo primum mandatum, quia explicitum, faciebat opus licitum, ita ſecundum, quia tacite Deus ab iſto Aegyptio, vel illo accipere mandabat, cum ſigna ſuæ generalis promiſſionis, & mandati oſtenderet. Itẽ valde proficiebat iſtud diuinum mãdatum, quia licet Hebræi ſcirent, quod poſſent accipere à ſubditis regis Aegypti res ſuas loco Regis Aegypti, tãquam ſi ab illo acciperent, tamen non erant totaliter certi, à quo, vel à quibus recipiendum eſſet. Deus autem per iſtud mandatum cum ſigno dato certificabat Hebræos, à quibus ipſe res illa accipi vellet: maxime quia Iudæi putarent hoc iuſtiſſime fieri, quia non dubitarẽt Deum ſcire aliquas cauſas, ex quibus illa punitio magis ad illos Aegyptios quam ad alios deuoluẽda erat. Poſtremo mandatum iſtud Dei valde proderat, quia licet Hebræi ſcirent ſe iuſte capere poſſe bona Aegyptiorum, tamen timebant, quod fortè magis concitarentur Aegyptij contra eos ex iſto furto, & perſequerentur capientes eos, & occidentes. Non audebant ergo hoc ſine diuino præcepto aggredi, ne forte liberationi ſuæ hoc impedimentum aliquod tribueret.

CAPITVLVM IIII.

Aliaſ habet Do. — *De cõſer. d. 1. c. ... verã ... hære. ... dex inuãdo.*

R*Eſpondens Moyſes ait. Non credent mihi neque audient vocem meam: ſed dicent: Non apparuit tibi Dominus. Dixit ergo ad eum. Quid eſt, quod tenes in manu tua? Reſpondit. Virga: Dixitq. Dominus: Proiice eam in terram. Proiecit, & verſa eſt in colubrum, ita vt fugeret Moyſes. Dixitq. Dominus: Extende manum tuam, & apprehende caudam eius. Extendit & tenuit, verſaq. eſt in virgam. Vt credant, inquit, quòd apparuerit tibi Dominus Deus patrum tuorum: Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob. Dixitq. Dominus rurſum: Mitte manũ tuam in ſinum tuum. Quã cum miſiſſet in ſinum protulit leproſam inſtar niuis. Retrahe, ait, manum tuam in ſinum tuum. Retraxit, & protulit iterum, & erat ſimilis carni reliquæ. Si non crediderint, inquit, tibi, neque audierint ſermonem ſignum prioris, credent verbo ſigni ſequentis. Quod ſi nec duobus quidem his ſignis crediderint, neque audierint vocem tuam, ſume aquam fluminis, & effunde eam ſuper aridam, & quidquid hauſeris de flumine, vertetur in ſanguinem.*

Reſpondens. Deſcripta Moyſi poteſtate, & miſſione hic deſcribitur de eius perfecta informatione, & per diuina miracula confortatione. Et diuiditur principaliter in tres partes. Primò ponitur Dei confortatio. Secundò Moyſis excuſatio, ibidem. *Ait Moyſes*. Tertiò eiuſdem mandati accellerata executio, ibid. *Abijt itaque Moyſes*. Circa primum. *Reſpondens Moyſes ait*. Ad miſſionem diuinam, & annunciationem eorum quæ dicta ſunt. *Non credent mihi*. Dicet aliquis.

Quæſt. 1. Reſponſio Iudæorum. Quomodo Moyſes dixit non credent mihi, cum ſupra Deus dixiſſet ei, quod ſeniores, ad quos loqueretur, audirent vocem eius. Reſpondent quidam Iudæi quod Moyſes dixit hoc diffidens verbis diuinis. Et propter hoc dicunt, quòd Deus non introduxit eum in ter-

A ram promiſſionis vltra Iordanem, & allegant ad hoc illa, quæ dicuntur infra 6. c. in principio, ſcilicet. *Nunc videbis, quæ facturus ſum*. Sed non videbis poſtea in ingreſſu terræ trans Iordanem, quæ facturus ſum in regibus quos Ioſue occidet. Sed hoc non conuenit, quia pœna illa inflicta Moyſi, & Aaron, quod non tranſirent Iordanem, ſolum fuit propter peccatum, quod fecerunt ad petram Cades in aquis contradictionis, vt patet Num. 20. cap. & eadem cauſa exprimitur. Num. 27. & 32. & Deut. 3. c. & alibi multoties, & textus quem inducunt nihil de hoc probat, quia ſolum dicitur in eo, quòd videbit Moyſes ea, quæ faciet Dominus nunc Pharaoni, nec in hoc aliquid futuro excluditur: maxime quia quando aliqui peccant in Sacra Scriptura, & eis punitio danda eſt aut immediata fit, aut denunciatur quæ

Improbatio reſpõſ. Hebræorum.

B pœna infligenda erit: aut ſaltem in generali comminatio fit. Hic autem nihil huiuſmodi fuit. Ergo non ſunt alia aſtruenda. Dicendum ergo quòd Moyſes in hoc non diſcredidit verbis Dei, quia Deus dixerat quod ſeniores, ad quos loquuturus erat Moyſes, audirent verbum eius, & hoc credidit Moyſes. Sed quia in terra illa in populo Hebræorum multi de aliis rebelles, & pertinaces erant, qui non crederent verbis eius, de quibus Deus fuerat loquutus, ad hoc ergo videbantur ſigna neceſſaria eſſe. Et hoc fuit motiuũ dandi ſigna in manu Moyſi, quæ faceret coram Hebræis. *Nec audient vocem meam.* id eſt, nolent audire tanquam loquentem inſana, vel non audient, id eſt, non exaudient, quia licet audiant, tamen non intelligent verum eſſe, vel non conſentient facere, quæ fieri debent ad hanc liberationem.

Reſpõſio Auctoris.

C *Quare Deus dedit ſigna Moyſi facienda in Aegypto conformia triplici ſtatui Hebræorum.* *Quæſt. 2*

Ad hanc credulitatem Deus dedit Moyſi tria ſigna, vt plenius cõuinceret omnes de populo: & quia ſicut eſt in naturalibus, & artificialibus, & generaliter in tota rerum vniuerſitate, fini debent proportionari omnia, quæ ſunt ad finem: cum ergo iſta ſigna darentur ad deſignandam liberationem Hebræorum de Aegypto, debebant conuenire illi liberationi. Et ſic eſt, quoniã iſta ſigna deſignant totum ſtatum Hebræorum, qui fuit ſub tribus conditionibus, ſcilicet: Aut quantum ad ingreſſum. Aut quantum ad ſtatũ medij temporis. Aut quantum ad exitum. Primum ſignum tangit principaliter introitum in Aegyptum: quia in introitu, Ioſeph erat præpoſitus totius terræ Aegypti, & geſtabat virgã quaſi

Hebræorum ſtatus fuit in Aegypto ſub tribus conditionib.

D Dominus poſt regem. Et hoc deſignatur. Geneſ. 47. ſcilicet, vbi poſtquam conceſſit Ioſeph ducere patrẽ ſuum in terram Chanaan, Iacob conuerſus ad lectoli caput adorauit Deum, littera autem ſeptuaginta Interpretum habet, adorauit faſtigiũ virgæ eius, id eſt, adorauit ſuper virgam ſui filij Ioſeph, quam portabat in ſignũ dominij. Hæc autem tenebatur in manu dum tempore Ioſeph Hebræi honorifice ſuſtẽtati ſunt nemine affligente. Fuit autem proiecta in terram: cum poſt mortem Ioſeph deductus fuit honor Iudæorum vſque ad puluerem, cogẽtibus eos Aegyptiis in laboribus luti, & lateris, & aliis operibus vilibus. Poſtquam autem virga in terram proiicitur vertitur in colubrum, vel draconem, quia draco, vel coluber inſidiantur, vt mordeant, & veneno latenter diffuſo totum corpus commaculant,

Primum ſignũ conforme introitu in Aegyptum.

Virga verſa in colubrũ.

E & inficiunt: ſic enim rex Aegypti inſpexit Hebræis, dicens, quòd concepiſſent magnum malum contra regnum eis, ſcilicet, vt iungerent ſe hoſtibus eorum, & expugnata terra recederent, vt dictum fuit primo cap. Coluber autem per caudam apprehenſus vertitur in virgam, quia in cauda, id eſt, in fine illorum malorum, quæ Aegyptiis facientibus Hebræi patiebãtur ipſi conuerterentur in virgam, id eſt, rurſus acciperent poteſtatem regnatiuam. Quod factum fuit ingreſſis eis in terram Chanaan: quia reges ſibi ſubiiciebant, & colla eorum calcabant, vt patet Ioſ. 10. c. Quando mandauit illis, qui cum eo ad pugnam iuerant imponere pedes ſuper colla quinque regnum captorum, vt patet ibidem. Conſiderabatur ſecundo ſtatus Iſraelitici populi in Aegypto: vbi medio tempore crudos acerboſq. dolores perpeſſus eſt: inter quos maximus fuit ille, cum ex

Secundũ ſignũ conforme ſtatui. He-

Hebræorum in Aegypto.

Tertium ſignũ cõforme exitui de Aegypto.

mandato regis pueri in flumine necarẽtur. vt patet ſupra 1. c. Et hoc deſignatur per aquam verſa in ſanguinem, ſ. ꝙ in aquis ſanguini humani fiebat extinctio, & Deus monſtrabat ſe iſta acriter vindicaturum faciendo de illis ſpecialem in ſigno hoc recordationem. Conſideratur tertio ſtatus populi Iſraelitici, quantũ ad exitum de Aegypto. Fuit autem iſte exitus, & progreſſus factus dirigente Moyſe, & curam populi agente, quia ſic mandauerat Deus præcedenti c. vt diceret iſta Pharaoni, & vt educeret Iſraelitas de Aegypto, ſic etiã dicitur Num. 11. c. Porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum. Hoc autem eſt mittere manum in ſinum, i. diligenter cuſtodire, quia non eſt alius locus ſecretior quã ſinus, ex miſſione tamen manus in ſinum ipſa leproſa redditur, & fetida, quia Aegyptij quando viderunt Moyſen recipere Hebræos ſub cura ſua, & G procurare pro eis coram Pharaone habuerunt eos magis exoſos tanquam fetidos & leproſos. Ideo dixerunt præpoſiti filiorum Iſrael Moyſi & Aaron, quãdo exierunt à Pharaone. Videat Dominus & iudicet: qm̃ fetere feciſtis odorem noſtrum coram Pharaone, & ſeruis eius. & præbuiſtis ei gladium, vt occideret nos, vt habetur inf. 5. c. Sed in ſecunda miſſione in ſinum manus ſanata eſt, quia licet ad principium, quãdo ſuſcepit curam Hebræorum, ipſi redditi ſunt leproſi fetidi, vel infirmi: tamen in ſecunda vice, i. poſt agente Moyſe curam eorũ ſanati ſunt, quia mare Rubrum ipſo dirigente tranſierunt: aquas & cibos in deſerto habuerũt, hoſtes ſuos deleuerunt, & nouiſſime vſque ad terram eis promiſſam deducti ſunt. Ex his ſatis faciliter inducitur ſenſus litteræ ſequentis. *Sed dicent: Non apparuit tibi Dominus.* H Id eſt, dicẽt: tu fingis hoc, vt inter nos tanquam Dei nuncius honoreris, vel recipias inde quæſtum: ſed non eſt verum ꝙ tibi apparuerit. *Dixit Dominus ad eum. Quid eſt quod tenes in manu tua?* Non dixit hoc Deus inquirendo quaſi dubitaret: ſed vt ex reſponſione Moyſis conuenientius induceretur ſignum, quod Deus facere deſtinabat. *Reſpondit: virga.* Hæc. n. erat virga paſtoralis, quam tenebat Moyſes ad minandum oues per paſcua. *Proyce illam in terram.* Quid aũt ſignet proiectio in terrã, & quid cõuerſio in colubrum & cetera quæ ſequuntur, ſupra dictũ fuit. Quidam autem Hebræi aliter expoſuit, vt Rabbi Abraham Aben Ezra, dicentes. Virgam ſignare Pharaonẽ, qui in principio ingredientium Hebræorum in Aegyptum fuit vt virga mollis, nihil eis nocens & ducibus ad quamlibet I partem ſecundum voluntatem Ioſeph. Poſtea fuit conuerſus in draconem, quia mortuo Ioſeph incepit inſidiari Hebręis, vt tolleret multiplicationem eorum duris laboribus: deinde per obſtetrices mandando occidi paruulos Hebræorum in partu, & poſtea ſubmergendo in flumine. Et ſic vocatur Rex Aegypti draco, vt patet Ezech. 29. cap. vbi dicitur: Fili hominis pone faciem tuam contra Pharaonem Regem Aegypti, & prophetabis de eo, & dices: Ecce ego ad te Pharao rex Aegypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum. Poſtea autem verſus fuit in virgam, quia in exitu eorum mollis fuit, non ſolum permittens eos exire, ſed etiam compellens ad feſtinanter exeundum, vt patet infra 12. cap. Sed prima expoſitio melior eſt, quia directius conſonat verbis ſigni quam iſta ſecunda. *Et* K *verſa eſt in colubrum.* Subito, quia diuinæ operationes in inſtanti fiunt, nec tempore vllo modo menſurantur. *Ita vt Moyſes fugeret.* Coluber eſt abominabilis, & terribilis omnibus hominibus. Quod fuit inflictum ad inimicitias ex eo tempore, quo diabolus loquens per eum Euam ſeduxit, & genus humanum ad omnia miſeriarum genera prolapſum eſt. Moyſes enim fugiendi occaſionem habuit, quia ſubito timore pauefactus cernens magnum colubrum ſibi appropinquare ſecundum magnitudinem virgæ præexiſtentis, & quia moueri illum vidit ad notandum, quòd erat animal viuens, habens in ſe principium ſui motus, & non erat aliquid phantaſticum, ſe continere non potuit. *Dixitq. Dominus: extende manum tuam.* Erat enim Moyſes in ſe collectus, & procul à colubro. Tunc mandauit ei

Hebræorum expoſitio.

Virga quid ſignet.

Rex Aegypti vocatur draco.

Ezech. 29.

Quare coluber abominabilis homini.

F Deus manum extendere, ideſt, accedere ad colubrum. *Et apprende caudam eius.* Coluber flexibilis erat, & circum torquebatur, & per caudam teneri non poterat: ſed oportebat teneri aut per medium, aut per caput. Quia tamen mox, vt tangeret eum Moyſes in virgam vertendus erat tanquam aliquid durum per caudam teneri poterat, Et non mandabat Deus Moyſi tenere colubrum per caudam, quaſi ſic minus timeret: quia ipſe eum ad tenendum confortabat: ſed mandauit tenere caudam propter ſignificationem ſupra poſitam. *Extendit & tenuit.* In hoc notatur obedientia Moyſis, qui colubrum, quem ante fugiebat ad mandatum Dei nuda manu tenere non dubitauit. *Vt inquit credant, quòd apparuit tibi Dominus.* Id eſt, hoc ſignum ideo feci, vt tu etiam facias coram eis & ſic cre- G dant omnes, quòd ego Deus eorum miſerim te. Quod ſatis concluditur. Quia conuertere ſubito rem vnius ſpeciei in rem alterius ſpeciei infinitæ potentiæ eſt, quæ Deum ſolum operantem neceſſario arguit. Nam ad hoc naturalis cauſa nulla ſufficeret. Cum ergo aliquis miſſus à Deo iſta faceret, cum Deus nũquam mentiatur, nec falſitati teſtimonium perhibeat, quæcunque aliquis dicat confirmans ea tali ſigno, neceſſarium eſt eſſe vera. *Dominus Deus patrum veſtrorum.* Scilicet, quem illi coluerunt: nam Hebræi nullum alium Deum reciperent, vel audirent. Et dato quod aliquis faceret miracula, quæ ſolus Deus faceret: ſi tamen diceret ſe miſſum ab alio Deo Gentium: vt à Ioue, vel Priapo, ſiue Marte, nullo modo reciperetur dictum eius: immo ab eo tanquam ab aliquo execrabili aures auerterent. H *Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob.* Ponuntur iſti ſpecialiter, quia iſti fuerunt in quibus incępit electio populi Dei. *Dixitq. Dominus rurſum.* Hic ponit ſignum ſecundum de manu leproſa. Et licet primum ſufficeret: voluit tamen ſecundum adiungere ad maiorem abundantiam. *Mitte manum tuam in ſinum tuum.* Ad faciendum ſecundum miraculum. Cuius ſignificatio patet ex ſuperioribus. *Qui cum miſiſſet.* Quia mox Deo mandanti obediuit. *Protulit leproſam.* Non ſolum mandauit Dominus quòd Moyſes mitteret manum in ſinum, ſed etiam poſtquam miſit mandauit, vt proferret eam, & ſic videretur, an leproſa eſſet. *Inſtar niuis.* Id eſt, ad aliqualem ſimilitudinem niuis. Iſta enim eſt vna cognitio lepræ, de quã Leuitici 13. capite. Quia ad co- I gnoſcendum lepram, oportet inſpici verum colorem, & ſi eum mutauerit. Color autem mutatus attenditur cum à colore viuo & naturali caro degenerat in alborem. Et quantum ad hoc dicitur inſtar niuis, id eſt, ſicut nix. Non quòd in leproſis ſit albedo intenſa, vt in niue: ſed quia ſicut in niue eſt quidam candor vel lux quantum ad quaſdam partes planas, & velut lapideas, & duras: ſic in leproſis deſiccata cute manent quædam partes deficientes propria humiditate emittentes quendam candorem. Situs autem facit hoc, & vocatur iſte fulgor non albedo, qui eſt proprius color naturalis, ſed albor, qui eſt quidam color infectus degenerans à viuido colore. Situs verò conſideratur inſpiciendo vtrum carnis particula, in qua talis macula conſpicitur, cetera humilior carne ſit aut K æqualis; quia ſi inferior eſt, lepra iudicatur: de quibus plene Leuit. 13. capite. *Retrahe ait manum tuam.* Id eſt, mittas iterum manum tuam in ſinum. *Retraxit.* Ideſt, ſecunda vice miſit. *Et protulit iterum.* Id eſt, eduxit eam ſecundario de ſinu. *Et erat ſimilis carni reliquæ.* Scilicet, in colore, & figura ſitus, ſcilicet, deperdito albore redierat natiuus color, & ſitus, qui humiliatus fuerat, ceteræ carni adæquatus eſt. *Si non crediderint inquit tibi.* Sciebat Deus certiſſime ꝙ ſeniores, & totus populus libenter audirent vocem Moyſi à Deo, tamen loquebatur conditionaliter, tanquam ignorans euentum, & volens omnibus conuenientijs remedium adhibere. Et hoc faciebat ad ſatisfaciendum Moyſi, quia Deus nouit corda, & figmentum noſtrum, quoniam leue eſt. Sic enim multoties loquitur Deus in Scripturis, vt patet 1. Regum 16. cap. quando mi- *1. Reg. 16.*

ſit

Signo ſolita ſupranaturaliter confirmanda dicta propter quæ ſiunt.

Quo cognoſcatur lepra.

Leu. 13.

ſit Deus Samuelem in Bethleem, vt vngeret Regem vnum de filiis Iſai. Cum Samuel humano more contremiſcens Saul regis furorem, ait: Sciet Saul, & interficiet me. Deus autem licet ſciret quòd Saul non occideret Samuelem, tamen, vt contentaret eũ, dedit ei quendam palliatum modum, ſcilicet, vt tolleret vitulum de armento, & diceret ſe veniſſe ad immolandum Domino. *Nec audierint ſermonem ſigni prioris.* Id eſt, ſi nõ audierint vocem tuam propter ſignum prius. Signum factum à Deo, vel à Moyſe vocem non habet, quia nõ eſt animal, ſed accipitur ſermo, vel vox pro ipſa re, ſicut ſæpe vocatur verbum ipſa res, quæ fit, & ſic dicitur 2. Regum cap. 1. Quod eſt verbum, quod factum eſt in caſtris Iſrael, id eſt, quid eſt quod accidit in bello? Et eſt ſenſus. *Neque audierint ſermonem ſigni prioris.* Id eſt, ſi non crediderint, vel non conſenſerint tibi propter primum ſignum. *Credent verbo ſigni ſequentis.* Id eſt, credent verbis tuis propter ſignum ſequens, ſcilicet ſecundum. Vel credent verbo ſigni ſequentis, id eſt, ipſi ſigno ſequenti, quod vocatur verbum, id eſt res. *Quod ſi nec audierint.* Hic ponitur tertium ſignũ, quod ad ſuperabundantiam eſt, cum ſatis demonſtret primum. *Nec his duobus ſignis crediderint.* Non loquitur Deus ſub dubio, quaſi neſciens an alicui iſtorum crederent: ſed more humano ad valde contentandum Moyſen loquitur: quia ſciebat Deus, quòd cuicunque ſoli crederetur: Moyſes tamen ſicut à Domino acceperat, ita coram Hebræis egit omnia tria, non inquirens an primo, vel ſecundo crederent: quia etiamſi ipſi verbis Moyſi ſimpliciter crediderint, ſcientes tempus promiſſionis diuinæ ad liberandum completum eſſe, ipſe **C** tamen omnia ſucceſſiue egit, & ſic magis populus confortatus eſt. *Nec audierint vocem tuam.* Expoſitum eſt ſupra. *Sume aquam fluminis.* Iſtud ſignum factum fuit exiſtentibus ſenioribus cum Moyſe in litore fluminis. Et forte hoc fuit, quia ſciens Moyſes, quòd hoc ſignum facturus eſſet, vocauit ſenes extra ciuitatem in margine fluminis, & ibidem conſedentibus facta ſunt omnia iſta ſigna. *Et funde eam ſuper aridam.* Id eſt, ſuper terram extra fluuium. Hoc autem nomen eſt valde proprium hic: quia licet totum iſtud elementum terra vocetur tam illa, quæ eſt ſeparata ab aquis, quàm illa, quæ ſub aquis latet: ſpecialiter tamen arida ſignat terram ſeparatam ab aquis. Sic patet Geneſ. cap. 1. vbi dicitur. Appellauit Deus terram aridam, congregationes autem aquarum appellauit maria. **D** *Quicquid hauſeris de flumine, vertetur in ſanguinem.* Id eſt, quidquid de aqua acceperis de fluuio, & ieceris ſuper terram, vertetur in ſanguinem. Hoc autem pertinebat ad paruulorum occiſionem in fluuio, de qua ſupra diximus.

Ait Moyſes: Obſecro Domine: non ſum eloquens ab heri, & nudiuſtertius: & ex quo locutus es ad ſeruum tuum: impeditioris, & tardioris linguæ ſum. Dixit Dominus ad eum: Quis fecit os hominis? Aut quis fabricatus eſt mutum, & ſurdum, videntem, & cæcum? Nonne ego? Perge igitur, & ego ero in ore tuo, doceboq. quid loquaris. At ille: Obſecro Domine, inquit, mitte quem miſſurus es. Iratus Dominus in Moyſen, ait: Aaron frater tuus Leuites, ſcio, quòd eloquens ſit: ecce ipſe egredietur in occurſum tuum, videnſq. te, lætabitur corde. **E** *Loquere ad eum, & pone verba mea in ore eius, & ego ero in ore tuo, & in ore illius, et oſtendam vobis quid agere debeatis: Et ipſe loquetur pro te ad populum, & erit os tuum: tu autem eris ei in his quæ ad Deum pertinent. Virgam quoque hanc ſume in manu tua, in qua facturus es ſigna.*

De paradigma 2. cap. vt cognoſcamus, iſtum opponitur.

Ait Moyſes. Obſecro Domine. Hic ponitur ſecundum, ſ. Moyſis excuſatio, valde enim videbatur durum Moyſi, quòd ipſe iſtum nuncium apportaret Pharaoni, & cauſam ſubdit. *Non ſum eloquens.* Id eſt, non ſum bene aut prompte loquens. Hoc autem valde indecens erat, quia ſi male loqueretur ante Pharaonem, irrideretur: nec alicuius ei daretur audientia. Quod ad magnam dehonorationem Moyſis, & eius qui mittebat eum videbatur redundare. Dicit Nicolaus, quòd iſta

Quæſt. 3.

A dixit Moyſes, vt mitteretur cum eo Aaron frater ſuus, qui eloquentior erat: etiam quia erat maior eo tribus annis, vt patet infra cap. 7. Sed non videtur hoc multum cõſonare litteræ. Magis enim videtur quod Moyſes ſe totaliter excuſaret, & petebat mitti alium, cũ dixit: nõ ſum eloquens, quaſi dicat: Ego non ſum promptus ad exequendum hoc. Et ſubiunxit: Mitte quem miſſurus es, id eſt, mitte alium qui ad iſtam miſſionem magis idoneus ſit. Etiamſi Moyſes peteret quòd alius mitteretur cum eo, hoc videbatur eſſe ſuperfluũ, quia hic ſolum erat annũciare iſta verba Pharaoni, & facere ſigna. Cum ergo ipſe ſe clamaret inhabilem, & petaret alium mitti, nihil videretur ſibi manere, ad quod ipſe mitti deberet: quia ſigna facere ad eũ, qui loquebatur pertinebat. Nec valet ſi arguas ex eo quod fa**B**ctum eſt: quia licet poſtea ipſe & Aaron miſſi fuerunt, Aaron ad loquendum, & ipſe ad faciendum maiora ſigna, quia Aaron non erat dignus ad totam familiaritatem cum Deo, quia Deus non elegerat eum ad tanta bona ſicut Moyſen: hoc enim Deus iudicabat, qui id quod de Moyſe facturus erat ſolus cognoſcebat. Moyſes autem, qui humilis & mitis valde erat, non iudicabat de ſe aliqua magna. Et dato q; ipſe videret ſe facere aliqua maiora alijs, tamen ex conditione humilitatis ſe indigniſſimum reputabat. Nunquam ergo ipſe de ſe æſtimaret, & à fortiori nec petere auderet, vt mitteretur alius tanquam proferens verba: ipſe autem tanquam prodigiorum operator, & ſecretarius Dei, qui audita à Deo alteri loquenti recitaret. Erat ergo intentio Moyſis excuſantis, quòd ex quo ipſe elo**C**quens non erat, & conſequenter ad iſtum nuncium ineptus, quòd mitteretur alius eo modo, quo Deus eum mittere volebat. *Non ſum eloquens.* Cauſa autem quare Moyſes non eſſet eloquens, ſecundum quoſdam eſt, quia iſta verba Dei referre debebãt Pharaoni idiomate Aegyptio: Moyſes autem linguam iſtam oblitus fuerat cum manſiſſet quadraginta annis extra Aegyptum in terra Madian, vt patet Act. cap. 7. Sed hoc non videtur verum: quia quòd aliquis, qui in vna lingua ab infantia ſua, & ab vberibus enutritus eſt, maxime manens in ea vſque ad annos quadraginta ætatis ſuæ, non videtur, quòd aliquo modo obliuiſci potuiſſet: Huiuſmodi autem erat Moyſes, vt patet Act. cap. 7. Alij autem volunt quòd Moyſes bene nouerat adhuc linguam Aegyptiam: tamen vox ſua erat valde exilis, **D** & delicata, ita quòd bonum ſonum reddere non valebat. Hoc autem valde diſſonat, quia pronunciatio conformis, & corporis geſtus eſt vna pars eloquentiæ, vt ponit Tullius in 3. lib. Rhetoricæ nouæ: quia eloquentia eſt congrua, ornataq. orationum contextio cum pondere ſententiarum conueniens perſuaſioni. Ad hoc autem quòd perſuaſioni conueniat, non ſolum oportet dulcia eſſe, & ſententioſa, ſed etiam conuenienti voce proferri: quia aliquid acute aliquid graui ſententia oportet moderari: accõmodari etiam ſingulis oculorum vigorem & corporis proprios geſtus. De quibus Valer. Max. lib. 8. ait de Demoſthene, & Eſchine. De hoc etiam multa Horatius in Satyra ad Piſones, vbi agit de inſtructione Poetarum: de hoc diximus in expoſitione Prologi primi ſuper Geneſ. cap. 2. & 8. Aliqui **E** autem volunt, quòd Moyſes erat impeditę linguę, quia quando præſentatus fuit Pharaoni, & deiecit coronam eius, & fregit eam, de conſilio cuiuſdam ſapientis appoſitæ fuerunt prunæ, quas Dei motu, atque inſtinctu Moyſes acceptas ori applicuit, & linguæ extremitatem exuſſit: vnde nõ ita expedite ſicut ceteri homines proferre valebat. Et hoc ſatis conuenit. Vel poteſt dici, q; ipſe erat naturaliter impeditus, q; nõ poterat quaſdam litteras, aut quaſdam dictiones idiomatis Aegyptij bene proferre, ſicut accidit nũc, quia in quolibet idiomate ſunt homines nõ potentes recte proferre aliqua verba illius idiomatis, licet in illo nati, & nutriti ſunt. *Non ſum eloquens ab heri, & nudiuſtertius.* Iſta ſunt aduerbia temporis de ſe nihil certum deſignantia, ſed limitanter ex additione termini numeralis, ſcilicet, nudiuſtertius nudiuſquartus, & conſequenter, id eſt, ante tres, dies,

Improbatur expoſitio Nicolai de Lyra.

Quæſt. 4.

Opinio quorũdam Act. 7.

Opinio ſecunda.

Eloquentia diffinitur.

Tertia opinio.

dies, ante quatuor dies, & ſic de alijs. Eſt ſenſus, quòd ipſe erat impeditus in lingua non accidentaliter, vel ipſa die ſolum, ita quòd poſſet cito tolli, ſed iſtud impedimentum erat ab heri, & nudiuſtertius, id eſt, à multis diebus retro, vel à natiuitate ſua. Et hoc verius. Quia licet iſtud aduerbium, nudiuſtertius, ſignet ſpatium trium dierum ante: tamen in ſacra Scriptura ſolet poni pro valde magno tempore præterito: & aliquando pro æterno à parte ante: ſic patet ad Hebræ. 13. cap. cum Apoſtolus vellet oſtendere Chriſtum, quia dicit ſuppoſitum diuinum, & non humanum eſſe ab æterno, ſicut quælibet perſonarum diuinarum, & durare in æternum dixit: Ieſus Chriſtus ab heri, & hodie ipſe, & vſque in ſæcula.

Heb. 13.

Quæſt. 1. *Quomodo intelligitur, quòd Moyſes erat impeditioris linguæ ex die, quo locutus eſt ei Dominus?*

Opinio prima. Et ex die, quo locutus es ad ſeruum tuum impeditioris linguæ ſum. Aliqui volunt, quòd Moyſes dixiſſet: Domine, ego non eram eloquens antequam comparerem ante te, nunc à multis diebus: ſed nunc comparendo ante te es comparatione ad te videor inde magis impeditus eſſe. Sed iſta ſententia valde inepta eſt, quia non ſolum Moyſes, comparatus ad Deum minus eloquens erat, quam ante, immo nec aliquid erat in conſpectu eius, quia cum Deus infinitus ſit, Moyſi ad ipſum nulla poterat eſſe collatio, vt eſt ea natura finiti ad infinitum, quæ nullo modo comparari valent, vt ait Boetius de conſolat. lib. 2. Proſa 7. Nec Moyſes tam ſtultus erat, vt aliquo modo ſe Deo compararet. Ridicula eſt ergo talis ſententia. Alij dicunt, quòd ex quo apparuit ei Deus loquens de medio ignis in rubo, ſtupuit, vt patet Act. 7. cap. & ex hoc manſit minus prompta locutio, & ſic patet Dan. 10. cap. quando apparuit Angelus Danieli dixit: Domine in viſione tua diſſolutæ ſunt compages meæ, & nihil remanſit in me virium. Hanc ſolutionem tenet Nicolaus: ſed non videtur verum, quia licet in apparitione Angeli contremiſceret, Daniel tamen recedente ipſo confortatus manſit: quia iſta eſt conditio bonorum angelorum, qui primo aliquo modo terrent, vel ſtupidos homines reddunt ad inſinuandam ſuam excellentem eminentiam, & hominis infirmam naturam, ſed poſtea conſolabantur, vt ſe bonos eſſe demonſtrent. Et iſta ponitur ab omnibus catholicis eſſe conditio angelorum bonorum. Et ſi dicas quòd iſtud impedimentum linguæ tantum in Moyſe cito abolitum eſt, & ſic abolendum erat, reſponſio Moyſis nihil valeret. ſcilicet, quòd alius mitteretur, ex eo quòd ipſe non erat eloquens cum mox rediuiua eſſet eloquentia. Sed hoc falſum eſt, cum poſtea Moyſes nunquam eloquens fuerit, quia Aaron ſemper loquebatur pro eo quod non contingeret, ſi Moyſes poſtea fuiſſet eloquens. Non erat ergo iſta non eloquentia, ſiue indiſpoſitio ad loquendum ex viſione Dei, vel angeli, ſed non eloquentia, vel diſpoſitio mala, quam tenuerat ab antiquo, quia alias daretur, quod ex apparitione angeli, vel Dei cauſaretur aliqua pœna manens. Et cum pœna ſemper ſit ob culpam aliquam, ſequeretur quòd oporteret poni in Moyſe aliquam culpam propter quam infligeretur ei illa pęna, alioquin iniuſta eſſet. Sed hoc non videtur verum, nec per hoc aſſerimus Moyſen illo modo aut peccaſſe, aut peccare potuiſſe, propter quod pęnam mereretur. Sed quia nunquam Scriptura ſacra deſcribit alicuius punitionem ſpecialiter ſi non adiungat culpam generaliter, vel ſpecialiter, ſed nullo modo aliqua Moyſis culpa deſcribitur, ergo conſequens eſt dicere iſtam non eſſe pęnam inflictam: ſed aliquam à natura, vel alias maculam etiam, quia nunquam legitur in ſacra Scriptura, quòd angelus bonus apparens alicui ex ſola apparitione ei pœnam aliquam remanentem inflixerit. Nec valet ſi arguas de Iacob, qui recedente angelo, qui luctabatur cum eo, adhuc claudicabat, vt patet Geneſ. 32. cap. quia poſt valde modicum claudicare ceſſauit, vt ibidem declarauimus. Alij autem, vt Audreas dicunt. *Ex die quo locutus es ad ſeruum tuum tardioris linguæ ſum.* Facientes hoc ſub vno contextu. Et licet iſti bene exponant vt infra dicemus, tamen errant

Appariti per homines boni Angeli primo eos terrent poſtea cõſolantur.

Gene. 32.

Tertia opinio.

F in punctuatione litteræ. Illi autem, qui ſupra exponebãt iſtam litteram eodem modo punctuantes, & dicentes Moyſen fuiſſe impeditiorem in lingua poſt apparitionem Dei, quam ante, valde errant contra veritatem litteræ Hebraicæ: & veram punctuationem iſtius, quia littera Hebraica habet. *Non ſum vir verborum, nec heri, nec nudiuſtertius, nec ex die, quo locutus es ad ſeruum tuum.* In omnibus iſtis ponitur in Hebræo, Gaz. quæ eſt dictio Hebraica negatiua, & additiua, ſicut eſt apud nos iſta dictio, nec. Et quantum ad hoc omnia iſta æquantur, ſcilicet, quòd Moyſes non erat eloquens, nec ab heri, nec à nudiuſtertius, nec in die, quo Deus apparuit ei. Et hoc idem ſonat iſta littera ſi punctuetur, vt iacet, & non corrumpatur in prolatione, vt quidam faciunt de punctis nihil curantes, dum tamen veritatem litteræ te-
G neant. Quod valde abſonum eſt, cum tota ſcripturæ vis in punctuatione dependeat, quia ablatis punctis aliam vnionem dictiones, & orationes habebunt, quam ante tenuerant, & conſequenter reſultabit alia ſententia, ex quo ſequitur duplex fallacia, ſ. compoſitionis, & diuiſionis: & interdum alij errores. Debet ergo littera iſta punctuari ſub duobus verſibus ſic. *Non ſum eloquens ab heri, & nudiuſtertius: Et ex quo locutus es ad ſeruum tuum.* Et tunc iſta negatio non cadit ſuper omnia iſta tria. Et eſt ſenſus, qui ante, ſcilicet, quòd Moyſes non eſt eloquens, id eſt, bene proferẽs ab heri, & nudiuſtertius, id eſt à multis diebus retro, vel à natiuitate ſua, & ex quo locutus es ad ſeruum tuum, id eſt, etiam ex tempore illo, quo locutus es ad me. Quaſi dicat. Licet non eſſem eloquens ab heri, & nudiuſtertius, tamen nunc ex
H collocutione tua putaui me fieri bene loquentem: ſed non factum eſt. Nec littera Hebraica poteſt conſentire aliam ſententiam præter iſtam. Tunc ſequitur alius verſus, ſcilicet. *Impeditioris, & tardioris linguæ ſum.* Iſta eſt per ſe alia ſententia, quæ aliquo modo ſuperioris expolitiua eſt, ſcilicet: Domine non ſum eloquens: quia impeditioris linguæ, id eſt, impeditæ, & tardæ ſum, q. d. Quæ proferre debeo male profero, & tarde. Nec valet ſi arguatur: quia ponitur ibi impeditioris linguæ. Quaſi præſupponat linguam non fuiſſe ante tantum impeditam: quoniam hic imponitur comparatiuus pro poſitiuo, vt ſæpe fit in Scripturis. Et apparet hoc ex littera Hebræa, vbi non ponitur comparatiuus in hac parte. *Dixitq. Dominus ad eum.* Hic redarguit aliquo modo Deus Moyſen, quaſi non perfecte confidat in eo, vt pa-
I tet ea reſponſione. *Quis fecit os hominis?* q. d. Maius eſt facere os hominis, & dare ei loquelam, quam poſt malam loquelam bonam facere. Sed ego feci os, ergo potero dare tibi eloquentiam. *Aut quis fabricatum eſt mutum, & ſurdum?* Id eſt, quis fecit mutum, & ſurdum. q. d. Ego. Si ergo ego dedi os, id eſt, loquelam, & ego feci aliquem mutum loquela carentem, & dedi auditum, & feci aliquem ſurdum, quantò magis potero dare eloquentiam alicui linguam impeditam habenti? Ideo nihil dubitare deberes mandatum meum ſuſcipere. Aliter exponunt Iudæi quidam, vt Rabbi Salomon, ſcilicet, quòd Moyſes accuſatus fuit de occiſione Ægyptij, & præſentatus Pharaoni, qui reſpondit ſe iuſte illud egiſſe. Deinde cum rex mandaret illum decapitari ſpiculatore iuſſa complere parante decidit ſuper ipſum au-
K riſia, ita quòd cetera videns, ſolum Moyſen coram ſe conſtitutum non videbat. Quod cernens Moyſes incępit de manibus eius elabi vidente ipſum ſolo Pharaone, qui ita ſtupidus factus eſt, vt nunquam loqui potuerit ſeruis ſuis, quòd Moyſen fugientem apprehenderẽt. De quo magis dictum fuit ſup. 2. cap. Et vocatur hic cæcus ſpiculator, qui cæcitate percuſſus eſt, non cæcitate vera, ſed auriſia. Vocatur mutus, & ſurdus Pharao, qui videns fugientem loqui non potuit, vt comprehenderetur Moyſes. Et tunc eſt ſenſus. *Quis fecit os hominis.* Id eſt, quis dedit tibi, vt loqueteris ita conſtanter coram Pharaone, quando comprehendit te. *Aut quis fabricatus eſt mutum, & ſurdum.* Id eſt, quis fecit Pharaonem eſſe mutum non potentem iubere ſeruis ſuis, vt comprehenderent te. *Cæcum, & videntem.* Id eſt, ſpiculatorem, qui te non vidit, quando iugulare voluit. *Nonne ego?* Quaſi

dicat

Tota ſcriptura vis in pũctuatione conſiſtit.

Hebræorũ expoſitio.

dicat ſic. Si ergo ego potui te liberare de domo Pharaonis faciendo omnia iſta: & dedi tibi os, vt loquereris conſtanter coram Pharaone, quomodo dubitas poſſe tibi deficere nunc eloquentiam me volente? Sed prima expoſitio melior eſt: quia iſta non poteſt totam literã ordinare, ſed quaſdam particulas. *Perge igitur, & ego ero in ore tuo.* Mouendo linguam tuam: quia ea quæ corã Pharaone loquuntur, non a ſe ipſis; ſed a Deo loquuntur, ideo non ipſe, ſed Deus loquitur, ſicut patet. Luc. 22. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini: quia non eſtis vos qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis, & ſecundæ, Petri cap. 1. Non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia, ſed Spiritu Sancto dictante locuti ſunt ſancti Dei homines. *Docebo te quid loquaris.* Quaſi dicat. Non putes quòd errabis in loquendo aliquid falſum proferendo: quia ego docebo te omnia. Ille autem, quem Deus erudit errare non poteſt. *At ille inquit: Obſecro Domine.* Licèt Moyſes videret rationes Dei conuincentes, & nõ poſſet aliquid reſpondere obijciendo: reſpondit tamẽ negando: nè Deus eum mitteret. *Mitte quem miſſurus es.* Ideſt: Domine non mittas me, quia alium magis idoneum reperies; mitte ergo illum, quem mittere debes, ideſt: qui ad hoc magis idoneus eſt, vt mittatur, ſcilicet fratrem meum Aaron, vt quidam voluit, quia eloquentior eſt me, & antiquior. Aliqui volunt dicere, quòd Moyſes petebat à Deo: vt mitteret Meſſiam: quia ei pertinebat talis liberatio de Aegypto: quia dicitur. *Quem miſſurus es.* Quaſi per excellentiam. Hoc tamen valde longum eſt à litera: quia ſi Moyſes talia petijſſet, reſpondiſſet ei Deus ad illud. Sed nihil tale in litera ponitur. Non fuit ergo illa intentio Moyſi aliquo modo ſed ſolum quòd mitteretur aliquis alius idoneus. *Iratus Dominus in Moyſen ait.* Quia nimis videbatur repugnare Deo. Sicut enim quando alicui rationes euidentes conuincenteſque proponimus, quibus conſentire non vult, pertinaciæ eius iraſcimur: ita cum Deus dixiſſet Moyſi tanta ſigna facta ſuæ poteſtatis, & manifeſtè mõſtraret nuncium iſtum rationaliter eſſe ſuſcipiendum: & ipſe non ſuſciperet, videbatur Deus illi quaſi iratus.

Propheta non ex ſe ipſis ſed ex Deo loquuntur. 2. Pet. 1.

Quæſt. 6. *An Moyſes peccauerit ſe difficilem exhibendo Dei iuſſioni.* Sed nunquid Moyſes peccauit in hoc? Et videtur quòd peccauerit. Primò quia dicitur quòd Deus iratus fuit in Moyſen: ſed Deus non iraſcitur, niſi rationabiliter, ergo Moyſes cui dominus iratus eſt, peccauit. Minor patet, quia Deus eſt iuſtus iudex iuſtus, fortis, & patiẽs nec iraſcitur per ſingulos dies, vt patet pſ. 7. vbi Deus commendatur de manſuetudine more noſtro tanquã multum patiens: ergo quando ipſe iraſcitur, iuſte iraſcitur immo valde iuſte, quia non ſemper iraſcitur, quando iuſte iraſci poteſt: quia vt ait Phyloſophus 4. Ethicor. cap. de manſuetudine, manſuetus magis eſt cõdonatiuus, ideſt remittens iniurias, quàm punitiuus. Ille ergo cui iraſcitur peccauit: quia alias non iuſte iraſceretur ei. Item qui non obedit mandato Dei valde peccat: quia ſi principi terreno mandanti non obediẽtes mori iubentur ſecundum leges humanas, etiam ſecundum leges diuinas, qui non obedierit ſummi ſacerdotis imperio, aut decreto iudicis morte moriatur, vt patet Deuter. 17. cap. & extra. Qui filij ſunt legiti. cap. per venerabilem. Quanto magis mori debent, vel peccabunt non obedientes Deo? quia longe magis eſt ęternam, quam temporalem offendere maieſtatem: vt patet extra de Hæreticis. cap. vergentes. Si Moyſes non obediuit Deo: quia Deus mandabat ei nuncium iſtum ſuſcipere, & ipſe non ſuſcepit, ergo peccauit. Item ſi nõ obedire mandato principis in abominentia, vel per interpoſitam perſonam culpabile eſt: quanto magis non obediens principi perſonaliter mandanti: quia tunc mandatum ſuum contemnitur ex perſona ſua: quod longe deterius eſt: ſed Moyſes videtur contempſiſſe mandatum Dei perſonaliter iubentis, cum non aſſenſit, ergo valde peccauit. Antecedens patet quandocunque præcepta legis ſcripta in lege contemnimus illa transgredientes mortaliter peccamus: etiam ſi Deus illa actualiter non mandet quanto magis vere ipſe Deus

Pro parte affirmatiua primo arguitur.

Ariſt. 4. Ethic.

Secundo arguitur.

Deut. 17.

Tertio arguitur.

A actualiter aliquid imperat. Item ſicut in ſpeculatiuis declinare ab aliqua veritate cognita eſt decidere in falſitatem oppoſitam: & eſt magnus error, ita practicis deuiare a bona, & rationabili actione eſt deuiare, & cadere ad oppoſitam malam actionem, quod valde malum eſt, & peccatum: ſed ea quæ mandat Deus ſemper ſunt rationabilia. Qui ergo non aſſentit illis, declinabit in oppoſitam malitiam: ſed Moyſes dicto Dei non aſſenſit quod erat aliquid agibile, & bonum ergo, declinauit in malum ſibi oppoſitum. Reſpondetur quòd Moyſes non peccauit mortaliter: quia peccatores non exaudit Deus, vt patet Ioan. 9. cap. ſed exaudiuit petitionẽ Moyſi dando ei Aaron fratrem ſuum, vel ſocium iuxta petitionem eius, ergo non peccauit. Item ſi peccaſſet, Deus non feciſſet eum ducem Hebræorum in liberatione: nec dediſſet in poteſtate eius facere iſta ſigns, quæ

Quarto arguitur.

Reſponſio quòd Moyſes non peccauit.

B infra ſcripta ſunt. Etiam quia ſicut orabat Moyſes de ablatione plagarum a Pharaone, ita faciebat Deus, vt patet infra. 8. & 9 & 10. cap. Item quia ſi Moyſes peccaſſet, valde multum peccaſſet, ſ. contemnendo Deum in propria perſona, quod erat peccatorum maximum, vel forte quam maximum. Non ergo ſic tranſiuiſſet inſultum: ſed maxima fuiſſet punitio ſubſecuta: ſed nihil huiuſmodi fuit, ergo non peccauit. Sed dicendũ quòd Moyſes venialiter peccauit, quia aliqualiter puſillanimis, ſiue timidus fuit, cum ei Deus diceret non eſſe timendum recipere nuncium, ipſe autem aliqualiter timuit. Non tamẽ fuit valde magna puſillanimitas: quia talis mortale peccatum eſſet, cum declinaret multum a medio rectæ rationis. Modica declinatio a medio vir-

Reſponſio Auctoris.

C tutis, quia latet, peccatum non eſt, nec vituperabile: magna autem deuiatio peccatum eſt, & vituperabile: vt patet in fi. 2. Aeth. Ad argumenta autem faciliter reſpõderi poteſt. Ad primum, Deus iratus fuit Moyſi propter hoc, & ipſe nunquam iraſcitur niſi iuſte ergo &c. Reſpondetur quòd Deus iuſte iratus eſt, tamen non ſequitur ex hoc Moyſẽ mortaliter peccaſſe, nam ira Dei erat, quia Moyſes Deo demonſtranti euidentia ſigna, quæ Moyſes agere deberet, non conſenſit: ſed iſte non conſenſus non fuit Deo repugnando, ſed obſecrando, ne ſibi tale mandatum imponeret: nec Deus totaliter determinabit ſe dicendo, volo quòd totaliter vadas: quia ſi ſic dixiſſet, Moyſes teneret exequi nulla obſtante exceptione: ſed non erat ſic, quia Deus non ſe habe-

Ariſt. 2. Ethic.

Ad primũ argumentum in oppoſitum.

Ad primũ

D bat vt pure mandans, ſed magis vt perſuadens, & recipiens excuſationes Moyſis. Et ſi Moyſes rectè ſe excuſaret, Deus nullo modo iraſceretur: quia tamen ei rectè ſuadenti non aſſenſit, ſed obſtabat deprecando aliqualiter, dicitur contra eum iratus. Ad ſecundum quando dicitur, quòd non obediens Deo peccat, ſed Moyſes nõ obediuit, ergo peccauit. Aliquis forte reſpondere poſſet quòd obedire mandato ſtat dupliciter, aut obedire mandato pure mandato in his, quæ ſunt de neceſſitate ſalutis: aut obedire mandato, quòd eſt magis cõſilium in his, quæ non ſunt de neceſſitate ſalutis. Primo modo peccatum graue eſt, ſed ſecundo modo non obedire peccatum non eſt, quia ad hæc non tenemur niſi ex certis conditionibus. Sed iſta reſponſio nulla eſt, quia iſta diſtinctio præceptorum, & conſiliorum locum habet:

Ad ſecundum

Duplex obedientia mandati.

E quia præcepta ſunt ad omnes directa, conſilia autem non ſunt ad omnes directa, ſed ad aliquos, ideo nullus ad ea obligatur, niſi qui ex conditione vitæ ſuæ ratione ſtatus, vel profeſſionis ad ea ſe obligauerit. Sed quando directe aliquid præcipitur vni perſonæ, qualecunque illud ſit, illa perſona illud agere tenetur, cum Deus mãdet. Nec oportet dici quòd eſt de neceſſitate ſalutis, vel pertinet ad ſuper erogationem. Vnde ſi Deus alicui homini laico, qui ad nihil tenetur, niſi ad præcepta, & habet vitam ſatis laxam, mandaret erogare omnia ſua pauperibus, & poſtea exponere ſe duro martyrio, teneretur illud agere tanquam vnum de præceptis primæ tabulæ. Et ratio eſt, quia licèt iſta facere ſecundum ſe erat ſuper erogationis. Poſtquam tamen Deus ſpecialiter alicui illud mandat, nullo modo poteſt mortale peccatum euitare, niſi illud agat. Si ergo Moyſi Deus mandaſset ſuſcipere iſtam legationem, qualiſcunque ipſa

Quando Deus alicui perſonaliter aliquid particulariter præcipit vetetur illud facere ſub pœna peccati mortalis.

eſset,

eſset, tenebat eam recipere ſob pæna mortalis peccati. Dicendum ergo quòd Deus non mandauit Moyſi ſecipere iſta ſimpliciter, vt dictum eſt: ſed ſolom dicebat eſse ſuſcipiendum rationibus mauifeſtis. Ille autẽ qui aliquo modo deuiat à perſuaſione, etiam ſi recta ſit, non peccat eo modo, quo peccaret deuiando à iuſto mandato. Item non poterat Moyſes io hoc non eſſe obediens, dato quòd per modum mandati iſta dicta fuiſsent, quia ille non obedire dicitur, qui mandato impoſito repugnat exequi nolendo: Moyſes autem non repugnabat Deo, ſed ſolum obſecrabat, vt ei non imponeret. Multum autem diſtat nolle tecipere mandatum, aut rogare, nè imponatur: quia rogare ſecundum ſe non eſt peccatum, niſi in eo, quòd aliqnis deſiderat irrationabiliter effugere honeſtum iugom. Et quantum ad hoc Moyſes aliqualiter peccauit uon quidem non obediendo, quia oihil de inobedientia habuit nec ſaltem minimum: ſed magis quam debebat ne imponeretur mandatom orando, quod ad aliqualem timiditatem, vel puſilaoimitatem pertinebat.

Aduertiñ Ad aliud quando dicitur, quòd maius peccatum eſt non obedite Deo vel principi perſonaliter mandanti, quam per interpoſitam perſonam aut aliàs: hoc conceditur. Et quando dicitnr quòd Moyſes videtur contempſiſse Deum in propria perſona iubente, ergo peccauit mortalites. Negatur, quod Moyſes Deum contempſerit nec perſonaliter nec abſentem: *Contemptus quid ſit.* quia contemptus eſt cum mandantis, aut mandati auctoſitate neglecta in aliud quodcunq; volumus, effrenate deuoluimur. Opottebat ergo præceſiſse mandatum, vt vel ipſum, vel etiam mandans cõtemni potuiſsent. Sed hic non fuit mandatum, vt declaratum eſt, ergo nec contemptus: ſed ſolum fuit obſecratio de non imponendo mandatum. Et qoantum ad hoc non magis differt, quòd aliquis obſecret Deum non imponi mandatum, cum eum in aliqua effigie ceſnit, aut cum eum tanquam abſeotem ſenſitiue non conſpicit.

Ad quartum. Ad aliud quando dicitus, quòd in moralibus, qui deuiat à recta ratione decidit in oppoſitam prauã actionem: ſed Moyſes deuiauit ab eo, quòd Deus mandauit, qnod erat iuſtum ergo decidit in iniuſtum; reſpõdetur, quòd ſi iuſtum, & ioiuſtum, vel actio ſecundum rectam rationem, & contra rectam tationem eſsent cõtrasia immediata tam ſecundum formam, quam ſecũcundum ſubiectum, teneret conſequentia: quia tunc dato quocunque bono, quod aliquis agere poſset, & non ageret, illud neceſse erat declinate in aliquod malum: ſed nunc uon eſt ſic: quia licet iuſtum, & iniuſtũ ſecundom formam contraria immediata ſunt, tamen ſecundum ſubiectum non ſunt: quia licèt intet iuſtum, & ſuum oppoſitum iniuſtum non ſit aliqualiter forma media, tamen inter iſtud iuſtum, & ſunm oppoſitum, ſcilicet iſtud iniuſtum dabitur aliquid operabile, ſcilicet alterum iuſtum. Et ideo noo eſt neceſse, quò d quandocunque aliquis declinat ab vno actu, qoi eſt ſecundum rectam ractionem, quòd incidat in aliquid, quod eſt contra rationem: quia ſequi Chriſtum in arctiſſima paupertate bonum eſt, tamen non ſequi primum in paupertate non eſt coutra rectam rationem. Tenet autem hoc verum in præceptis, ſed non conſilijs: quia ſi aliqnis deuiet à recta satione, quæ eſt non fornicari, neceſse eſt male agere: vel ſi deuiet à recta ratione, quæ eſt non furari. Moyſes autem licèt declinauerit ab illa recta ractione, quia illud de ſe nõ erat ſob p̃ceptis non cogebatur cadere in malum.

Opinio Iudæorum an Moyſes peccauerit. Rabbi Salomoo aliqualiter videtur velle, quòd Moyſes peccauerit quaſi mortaliter, vel mortaliter, & dicit proptes hoc Moyſi fuiſse pœnam indictam. Ponit enim regulam, quòd in ſacra ſcriptura ounquam ponitur, quòd iratus fuerit Deus in aliquem, qoin ſubiungatur immediate pæna. Et hoc multa exempla habet in libris veteris teſtamenti. Hic autem non videtur pooi aliqua pœna Moyſi; ideo dicit quòd pœna fnit data in ablatione ſacerdotij & hoc notatur, vt ipſe vult cum iofra dicitur Leuites Aaron, quoniam ſacerdotium, quod dari debebat Moyſi, datum fuit fratri ſuo Aaron. Sed iſtud valde ridiculum, & ineptum eſt, quia ſacerdotium non poteſt de-

F monſtrari, quòd pertinuiſset ad Moyſen, & ſic quòd transferrur ad Aaron; Imoio magis videbatus pertinere ad Aaron ſecundom legem antiquiſſimam, ſcilicet quòd primogeniti eſsent ſacerdotes, cum poneretur ſacerdotalis poteſt vnum de iuribus primogenituræ. Itẽ quia dato qoòd ſic eſset, textus nihil horum innuit, quoniam nominando Aason Leuitem, non deſignat ei aliqualem ſacerdotalem poteſtatem: qoia iſtud nomen Leuites nunquam ſignificat ſecerdotes. Nam duo ſunt propriè ſignificatus eius, aut ſignificat tribum, ſcilicet vt dicatur Leuites, qui eſt de tribu Leui, aut dicatur Leuites, qoi eſt in miniſterio inferiori ſacerdotibus. Et iſtò ſecundo modo filij Aaron, non vocabantur Leuitæ: qoia erant ſacerdotes. Rabbi Abraham, & Auenexra dicit, quòd licèt illa regula teneat vt communi-

Reſponſio auctoris ad opinionẽ Iudæorum.

G ter, tamen non ſemper, quia Numer. 12. cap. dicitur de Aaron, & Maria, quòd iratus fuit Dominus in eos, tamẽ non fuit aliqua pœna inflicta Aaron: ſed ſolum Mariç. *Num. 12* Iſta reſponſio calumniabilis eſt; ideo videtur dicendũ quòd licèt verum ſit quantum ad aliqoa magna peccata mortalia: tamẽ in parois, vt in venialibus licèt Deus iraſcatur tamen non ſemper poni oporter pœnam, cũ non ſemper infligatur, huiuſmodi autem fuit hic, quia Moyſes ſolum venialiter peccauit: vt declaratum eſt.

Aaron frater tuus Leuites.

Mulia dixerat Moyſi ſuadendo accipere hanc legationem, *Quæſt. 7.* quia ante ipſe ſe indignum reddens, ſolus recipere noluit, dedit ei ſocium ipſum Aaron fratrem eius, qui vocatur hic Leuites, ideſt de tribn Leui ſicut etiam erat Moyſes, quia tunc non erat diſtinctum officium

H ſacerdotale, & Leuiticum: ſed poſtea fuit diſtinctum data lege in monte Synai; de quo Num. 3. & 4. & 8. ca. *Numer.* & 18. *Scio quod eloquens ſit.* Ideſt quòd habeat linguam bene ſonantem, & proferentem, quia dicit: Tu excuſas te, quia non es eloquens: ecce ille eſt eloquens, & ibit tecum. *Ecce ipſe egredietur in occurſum.* Quia poterit Moyſes de hoc rurſus dubitate, vtrum Aaron ſuſcipere vellet legationem, vt loqueretur cotam Pharaone; dedit ei ſignum, per quod crederet Deum mouiſse cor Aaron, vt hoc ſuſcipiat, ſcilicet vt Aaron veniret in occurſum Moyſi. Et hoc ſatis erat coogruum ſigoum quãtum ad ipſum Moyſen. Cum ante prædiceretur quam fieret. Etiam quantum ad Aaron: quia non eſt veriſimile, quòd Aaron qui neſciebat aduentum Moyſi habitantis in terra longinqua, nec hoc miſerat Moyſes ad di-

I cendum in Aegyptum: quia immediate, vt recepit inſſionem Domini rediut ad Iethro, vt licentiaret eum ad euodum, moueretur ſciens quòd venturus eſset Moyſes. Et ſic videtur quòd anteqoam moueretur Moyſes ad recedendum de deſerto, vt veniset in Aegyptium exiuit Aaron de Aegypto. Nec poteſt dici qoòd ipſe veniebat ad inquirendom Moyſen fratrem ſuum: quia in textu dicitur, quòd veniebat in occurſum eius, ideſt ad ſecipiendum eum. Et ſic videtur quòd Deus reuelauerat Aaron, quòd veniret Moyſes, & mouit eum vt iret in occurſum eius. *Videnſque te lætabitur corde.* Quia valde deſiderabat videre eũ: maxime quia forte Dens indicauerat ei quòd Moyſes liberaturus eſset Iſrael. *Loquere ad eum,* ſcilicet qualiter tibi apparuerim: & quid tibi dixerim. *Et pone verba mea in ore illius.* Ideſt dicas

K ei verba mea, quæ ego tibi dicere mandabam, ita vt ipſe ſciat dicere: & ego ero in ore tuo mouens linguam tuam ad dicendum ea, quæ ei debes annunciare. *Et in ore illius.* Mouendo linguam eius, vt iſta verba valde dicat appoſite ad perſuadendum congrua vocis, & vultus, & totius corporis motus ſeruata habitudine. Etiam faciam ne lingoa eius, vt fieri aſsolet, in aliquo deuiet non bene proferẽdo, vel aliod proferat quam proferre voluiſset. *Et oſtendam vobis quid agere debeatis.* Quia diceret Moyſes, Domine licèt nunc nouerimus, quid facere debeamus: tamen poſtquam locuti fuerimus ad populum Iſrael, & ad Pharaonẽ, ſi nobis aliter quam voluimus reſponderit, neſcimus qnid tũc agere debeamus. Ad qđ dicit Deus, qoòd ẽt poſtea docebit quid agere quãtũ ad ſigna & prodigia, aut quid dicere quãtũ ad reſpõſioues, & verba eorũ ad quos mittũtur, debeãt. *Ipſe*

loque-

loquetur pro te ad populū. Quia tu īpeditū lingua te dicis. *Et erit os tuū* q.d. Nō loq̄tur Aarō ex ſe ſed ex te, q̄a ſicut os non loquitur ex ſe, ſed eſt organum loquendi. ſcilicet quod quæcunque corde concipiantur, ore proferantur: ita Aaron erat os Moyſis. ſ. vt quæcunque Moyſes mandaſſet tanquam intellectus concipiens, Aaron loqueretur tanquam os ſuum exequens. *Tu autem eris ei in his, quæ ad Deum pertinent.* Ideſt tu præeris ei quantum ad ea, quæ pertinent ad Deum, ſcilicet quantum ad reuelationes, & operationes magnorum prodigiorum: ita quòd ipſe ſolū ſit vt os, tu autem ſis ei, vt mandans quid dicere debeat. In Hebræo dicitur *Tu eris ei Deus.* Ideſt tu eris ei quaſi Deus reuelans, quid dicere debeat. Et ſic patet infra 7. cap. Ecce dedi te Deum Pharaonis, ideſt dedi tibi poteſtatem ſuper Pharaonem, ſcilicet ad inferendum ei pœnas, vt Deus: quia Deus, vt hic ponitur, in litera Hebraica. ſ. Elohim multū generale nomē eſt, & ſignificat iudices, & dominos temporales, & omnes maiores ſic autem habetur in translatione Chaldaica. *Tu eris ei maior.* Ideſt mādans quid loqui debeat. *Virgam quoque hanc.* ſ. quā tenebat Moyſes in manu, quando Deus mandauit, vt iaceret in terram, & verſa eſt in colubrum. *Sume in manu tua.* Ideſt porta tecum. *In qua facturus es ſigna.* Ideſt per quàm, vel cum qua: quoniam per iſtam virgam percuſſit aquam fluminis, quando verſa eſt in ſanguinem, & diuiſit mare rubrum in exitu & proiecit coram Pharaone, vt in colubrum verteretur.

8. q. 1. c. Iſcripturis *Matt. 2.* *Domca — lim pro. mechel ſi line cla. vet in Theſſa. lia.*

Abijt Moyſes, & reuerſus eſt ad Iethro ſocerum ſuum, dixitque ei; Vadam, & reuertar ad fratres meos in Aegyptū, vt videam ſi adhuc viuant. Cui ait Iethro: Vade in pace. Dixit ergo Dominus ad Moyſen in Madian: Vade, & reuertere in Aegyptum: mortui ſunt enim omnes, qui quærebant animam tuam. Tulit ergo Moyſes vxorem ſuam, & filios ſuos, & impoſuit eos ſuper aſinum: reuerſuſq; eſt in Aegyptum portans virgam Dei in manu ſua. Dixitque ei Dominus reuertenti in Aegyptum. Vade, vt omnia oſtenta, quæ poſui in manu tua, facias coram Pharaone. Ego indurabo cor eius, & non dimittet populum. Dicesque ad eum: hæc dicit Dominus: Filius meus primogenitus Iſrael. Dixi tibi: dimitte filium meum, vt ſeruiat mihi, & noluiſti dimittere eum: ecce ego interficiam filium tuum primogenitum. Cumque eſſet in itinere in diuerſorio, occurrit ei Dominus, & volebat occidere eum. Tulit illico Sephora acutiſſimam petram, & circumcidit præputium filij ſui: tetigitque pedes eius, & ait: Sponſus ſanguinum tu mihi es. Et dimiſit eum poſtquam dixerat ſponſus ſanguinum tu mihi es; ob circumciſionem. Dixitque Dominus ad Aaron: Vade in occurſum Moyſi in deſertum. Qui perrexit obuiam ei in montem Dei, & oſculatus eſt eum. Narrauitque Moyſes Aaron omnia verba Domini, pro quibus miſerat eum, & ſigna quæ mandauerat. Veneruntque ſimul, & congregauerunt cunctos ſeniores filiorum Iſrael. Locutuſque eſt Aaron omnia verba, quæ dixerat Dominus ad Moyſen, & fecit ſigna coram populo, & credidit populus. Audieruntque quòd viſitaſſet Dominus filios Iſrael, & quòd reſpexiſſet afflictionem illorum, & proni adorauerunt.

Tertia pars.

Abijt Moyſes. Hic ponitur tertium, ſcilicet mandati executio. Et deſcribitur iſta pars executiua penes tria quæ conſiderantur. Primò in motu, ſcilicet terminus a quo Moyſes receſſit. Secundò penes medium, per qd̄ proceſſit, ibi. *Cumque eſſent in itinere.* Tertiò penes terminum, ad quem acceſſit, ibi. *Veneruntque ſimul.* Circa primum *Abijt Moyſes.* Recepto mandato Dei, volens illud confeſtim tradere executioni, receſſit de deſerto, in quo tunc erat cum gregib. *Ad Iethro cognatum ſuum.* Locus, vbi erat Moyſes paſcens gregem in monte Sinai, ſatis diſtabat a loco, in quo manebat Iethro ſocer ſuus: & antequam recederet Moyſes de terra illa volebat petere licentiam a Iethro ſocero ſuo. Primò quia, vt patet ſupra capit. 2. Moyſes pepigerat, & iuramento firmauerat habitare cum Iethro filia ſua Sephora. Nō erat ergo licitum, vt recederet ſine eius licentia, vt patet, licèt in hoc non tenebatur ſeruire amplius Moyſes

Cauſe quare Moyſes petiuit licentiā a Iethro cognato ſuo.

A ſocero ſuo: quia iam māſerat apud eum annis quadraginta, vt patet Act. 7. vbi dicitur quòd Moyſes anno vitæ ſuæ quadrageſimo, occiſo Aegyptio fugit in Madiā, & poſt alios quadraginta annos. ſ. anno octogeſimo vitæ ſuæ apparuit ei Deus in monte Sinai in rubo ardēti: in iſtis autem quadraginta annis ſatis poterat ſeruiuiſſe pro vxore. Secundo petiuit licentiam, vt daret ei ſuam vxorem, & filios, qui erant cum ipſo Iethro in ciuitate: volebat enim portare eos in terram Aegypti ſecum: quia ſciebat quòd in breui liberandi eſſent, & volebat eos ſecum educere in terram Chanaam. Tertiò, quia forte putabat non viſurum vltra ſocerum ſuum, ideo decuit ei loqui in receſſu. *Cognatum ſuum.* Cognatum, & ſocerum pro eodem accipit litera noſtra: quia cognatus non eſt hic nomen cognationis, vel conſan-

Act. 7.

B guinitatis. ſed affinitatis: ideo aliquando vocat litera noſtra, Iethro ſocerum Moyſis, vt patet ſup. 3. c. aliquādo vocat eum cognatum eius, vt patet hic, & inf. 18. & num. 10. & Iud. cap. 4. *Vadam & reuertar ad fratres meos in Aegyptum.* Non eſt intelligendum, vt aliqui imperiti volunt, quod Moyſes diceret ſe velle ire in Aegyptū & quòd poſtea eſſet receſſurus: ſed ire, & reuerti idem actus ſunt. Hic licèt dicantur duo nomina reſpectu diuerſorum, idem tamen ſit actus. Nam reſpectu Iethro exiſtentis in terra Madian, a quo Moyſes recedebat dicitur, vadam: reſpectu terræ Aegypti, de qua ipſe olim venerat, illa itineratio dicebatur reuerſio. *In Aegyptū.* Ex hoc etiam patet quod ſupra dicebamus c. 2. quòd terra Madian non eſt pars terræ Aegypti, nec eiuſdem idiomatis, quia hic dicit ſe reuerſurum in Aegyptum,

Nu. 10. Iudic. 4.

C tanquam non eſſet in Aegypto: etiam quia Madianitæ erāt de genere Abrahæ de filio ſuo Madian, per Cethuram, Aegyptij autem erant de genere Cham, vt patet Gen. cap. 10. vbi dicitur Chus, & Meſtaym filij Cham, quia Meſtaym, vel Mizraym, Hebraicè, dicitur Aegyptius. *Vt videam ſi adhuc viuant.* Quia quadraginta anni erant, quibus receſſerat Moyſes de Aegypto: quadraginta autem annis multæ mutationes fiunt, & multi moriuntur. Et iſta ſatis rationabilis cauſa erat, ſcilicet redire in terram ſuam ad habitandum inter cognatos ſuos. Et licèt Moyſes iſtam cauſam expreſſerit, aliam ſubticuit, quæ magis vrgebat, ſcilicet diuina miſſio, & apparitio.

Et in hoc apparet Moyſis nobilitas, qui noluit gloriari apud homines declarando ſibi Deum apparuiſſe,

Exeſt 8.

D niſi illis quibus Deus declarari mandauerat. Sic etiam beatus Paulus, cùm maximam viſionem accepiſſet, ſcilicet videns diuinam eſſentiam, & vidit multa arcana, quæ mortalibus reuelare nefas erat, tamen iſtam miſſionem per annos quatuordecim ſubticuit, vt patet 2 ad Corinth. cap. 12. vbi etiam patefecit eam: quia ſic temporis opportunitas exigebat propter pſeudo Apoſtolos falſo nomine gloriantes. In quo inſtruuntur viri contemplatiui, qui interdum a Deo recipiunt viſiones, & admirabiles conſolationes, quaſi incipientes deguſtare, quàm dulcis ſit Dominus, quòd hęc non cuilibet patefacere debeant, niſi cum magna difficultate, & vbi multum prodeſſe ſenſerint, aſpicientea tamen ne diuina beneficia ſpecialia contemnantur, ſi ea

Reuelationes, et diuina ſecreta nō ſunt paſſim oib. reuelāda ſed pro loco, & tempore, & ex ſpeciali Dei mādato. *2. Corin. 12.*

E quibuſcunque vulgaribus, & imperfectis viris exponant: vel niſi ex ſpeciali Dei mandato: quia quendam laudis appetitum proteſtatur velle de ſe talem magnitudinem cuilibet propalare. *Cui ait Iethro: vade in pace.* Licèt Iethro aliam vrgentiorem cauſam non audierit: quia tamen erat vir rationabilis, videns quòd tanto tēpore Moyſes ei ſeruiuiſſet iudicauit iuſtum eſſe dimittere eum cum vxore ſua, & liberis ire, quò vellet. Et hoc cognoſcebat Moyſes, ſcilicet Iethro eſſe rationabilem, & manſuetum virum, ideo petijt licentiam. Iacob autem quando receſſit de Meſopotamia non petiuit licentiam, quia nouerat Laban eſſe virum fraudolentū, & non conceſſurum, imo ſi ſciuiſſet eum velle recedere, omnia, quæ poſſidebat, abſtuliſſet ab eo, Gen. 31. cap. *Dixit ergo Dominus ad Moyſen in Madian.* Ideſt dū adhuc ſtaret in Madian, apparuit enim ei iterum. Et hoc dum maneret apud Iethro ſocerum ſuum: quia cū

Gen. 31.

Iethro

Iethro dediſſet licentiam Moyſi redeũdi in terram Aegypti, ſecumque vxorem, & filios, ſcilicet filiam, & nepotes Iethro aduecturus eſſet, voluit autem Iethro quieſcere aliquibus diebus cum eis celebrando grandia feſta. Et quando Deus vidit Moyſen in his aliqualiter morantem, admonuit eum iterum in Aegyptum redire. *Vade, & reuertere in Aegyptum.* Supra expoſitum fuit. *Mortui ſunt omnes, qui quærebant animam tuam.* Habebat Moyſes hoſtes in Aegypto, qui deſiderabant eũ occidere, propter quos non audebat regredi in Aegyptum. Nunc autem quia omnes illi mortui erant poterat ſecure redire.

Quæſt. 9. Qui erãt illi qui quærebãt animam Moyſis. Inſania Iudæorũ. Qui autem fuerint iſti quærentes animam eius: dicunt quidam Iudæi, vt Rabbi Salomon, quòd iſti erãt Dathan, & Abiron, qui pugnabant quando Moyſes dixit vni eorum, quare percutiebat proximum ſuum, & G ipſe dure reſpondit. Et vt Rabbi Salomon ait, ille diuulgauit mortem Aegyptij factam per Moyſen. Sed iſtud valde ridiculum eſt. Primò quia non videtur quòd ambo iſti peterent animam Moyſis. Nam ille in cuius fauorem locutus fuit Moyſes, & tunc quaſi aſſentiens tacuit: non videtur, quòd vellet mortem Moyſis. Item quia hoc falſum eſt. Nam Dathan, & Abiron non fuerant tunc mortui: quia poſtea in deſerto terra eos viuos abſorbuit in ſeditionem Chore concitata contra Moyſen, *Num. 16 & 26.* & hoc patet Nume. 16. & 26. cap. Aliqui tamen Iudæi reſpondent ad hoc, quòd Dathan, & Abiron non fuerunt mortui corporaliter: ſed ſolum quantum ad diuitias, quia eas perdiderunt. Ex quo ipſi arguunt pauperes mortuos vocari. Sed hoc etiam ridiculum eſt: H quia dato, quòd iſti diuitijs caruiſſent: tamen ſi ipſi quærebant animam Moyſis non minus poterant eum nunc quam antea perſequi, ſcilicet vel inſidioſe occidendo, vel apud regem diffamãdo. Non erat ergo magis tutus nunc Moyſes, quàm quando iſti diuites erant, quod abſonum valde eſt, nec Deus talem ſecuritatem præſtaret Moyſi. Dicendum ergo quòd mortui fuerant illi Aegyptij, qui quærebant animam eius. Nam vt diximus ſupra 2. cap. cum eſſet Moyſes paruulus, & fuiſſet adductus ad Pharaonem, vt eum adoptaret, impoſitam capiti ſuo coronam a Pharaone in terram proiecit, & fregit ipſam. Quod videns iuſtus ſacerdos Eliopoleos, qui tunc regi aſſiſtebat, voluit Moyſen adhuc infantulum gladio transfodere, niſi Pharao obſtitiſſet: quia a dijs ſuis audierat, ex Hebræis puerum naſciturum, qui regnum I deprimeret Aegyptiorum. Poſt mortem autem huius manſit Phua filius eius ſacerdos Eliopoleos: qui paternum odium aduerſum Moyſen obſeruauit. Iſte autem mortuus fuerat paulo ante quam rediret Moyſes in Aegyptum. Mortuus etiam fuerat rex Aegypti, qui inquirebat animam Moyſis. Nam vt ſupra 2. cap. diximus, Moyſes natus fuit ſub Armonophi, qui regnauit annis ſeptem nato Moyſe. Deinde ſuſcepit principatum Horus, cuius tempore Moyſes occidit Aegyptium, & iſte voluit occidere Moyſen. Poſtea regnauit Acentris, qui odium prædeceſſoris ſeruauit. Poſt hunc regnauit Achoris, qui eodẽ modo recordatus occiſionis factæ à Moyſe, eum odio habebat. Poſt hunc regnauit Acentres, cuius anno nono redijt Moyſes, in Aegyptũ: quia iſte non recordabatur occiſionis factæ a Moyſe, K & huius tempore fuerat mortuus Phua filius Iuſti Sacerdotis Eliopoleos, qui ad mortem Moyſis reges ſollicitabat. Non manebat ergo iſtis mortuis aliquis hoſtis Moyſi. *Tulit Moyſes vxorem, & filios.* Quia non diſponebat vltra redire in terram Madian, ideo omnia ad eum pertinẽtia inde portare volebat. Nec legitur, quod Moyſes portaret aliqua pecora, in quibus erant diuitiæ antiquorum, nec aliqua ſupellectilia: ſed ſolam vxorem cum duobus filijs ſuper aſinum: etiam quando poſtea Iethro reduxit ad Moyſen Sephoram vxorem ſuam, & duos filios ſuos dum eſſent Iſraelitæ in deſerto Synai, vt patet infra decimooctauo capite. non legitur aliquid præter filios, & vxorem ad eum detuliſſe, & forte tunc Iethro delaturus erat ei aliqua de bonis ſuis, vel ſaltem filiam ſuam ei indotatam tribueret: quia tamen cognouit Moyſen eſſe ducem, & dominum tantæ multitudi- F nis, exiſtimauit illum nullo horum indigere. *Et impoſuit eos ſuper aſinum.*

An oppinio Rabbi Salomon, quòd aſinus, in quo Moyſes tulit filios, & vxorem, erat aſinus, in quo Abraham portauit ligna holocauſti pro Iſaac: & quòd ſuper eum veniet Meſſias habeat aliquem colorem.

Quæſ. 10. Gen. 22. Rabbi Salomõ, dicit quòd iſte aſinus eſt ille, in quo Abraham tulit ligna ad incendendum holocauſtum, vt patet Gen. 22. cap. Dicit etiam, quòd iſte eſt aſinus, ſuper quem veniet Meſſias, vt dicitur Zachariæ c. 9. Ecce rex tuus venit tibi, & ipſe pauper, & ſedens ſuper aſinam; in Hebræo, dicitur aſinum. Motiuum autem eius eſt duplex. Primum quòd iſte aſinus non potuiſſet tantum onus portare, ſ. vnam mulierem, & duos filios, niſi fuiſſet aſinus ſpecialis, ſcilicet ille qui ſuſtentaturus eſſet Meſſiam. Secundum motiuum eſt propter articulũ: qui reperitur præpoſitus iſti dictioni in Hebræo, & vocat aliquid ſpeciale. Articulis autem carent Latini, Græci habent, & Hebræi, de quo Priſcianus in minori volumine libro primo. Nec eſt iſte articulus, vt vulgares grammatici putant, iſtæ dictiones hic, hæc, hoc: quia iſtæ dictiones deriuatiuæ ſunt, & nõ articulares, licèt eos articulos vulgariter nominemus: quia dictionibus latino vſu præponuntur ad notificandum genus. *Nota differentiã idiomatũ circa articulos diſtinctos.* Eſt autem articulus quædam limitatio addita dictioni quæ non eſt aliqua ſpecialis qualitas ſuperaddita: ſed aliqua proprietas ſpecialitatis ſuppoſiti, & ſic dixit Priſcianus articulum ſecundum ſuppoſitorum notitiam demonſtrare, apparet hoc in vulgari noſtro; nam ſi dicam, ombre viene, ponitur ibi dictio nominalis ſine H articulo, & non ſignificat aliquam ſpecialitatem: ſed *Quid eſt articulus.* poteſt teneri ibi, homo pro quocunq; homine determinate tamen, & non confuſe, vel diſtribute: ſi autẽ ponatur articulus, & dicatur, elombre viene, limitatur illa dictio, homo, per illum articulum, el, ad ſignificandũ *Hombre viene. in lingua Hiſpanica ſignat homo venit.* certum hominem: de quo ſpecialem cognitionem habuerimus: & quantum ad hoc communicat aliqualiter articulus cum dictione relatiua: ſed adhuc multum diſtat: & ſic dicit Priſcianus, quòd articulus ſecundam notitiam ſuppoſitam demonſtrat, & ſic eſt iſte articulus in obliquis, nam multum differt ſi dicatur, ombre veo, vel, elombre veo: quia in primo nihil ſpeciale vocatur, in ſecundo autem ſic; & differunt iſti articuli a conceptibus præpoſitionalibus, qui ſunt habitudines caſuales deſeruientes obliquis in vulgari. Nam dicen- I do, eſta caſa es de ombre, li. de. dicit conceptum præpoſitionalem conuenientem genitiuo; & non eſt articulus, quia nullum hominem ſpecialiter ſignificat. Si autem dicatur, eſta caſa es del hombre, aliquid ſpeciale denominar, & ſic. del. eſt articulus, & non conceptus præpoſitionalis: immo, vt verius dicam, eſt cõpoſitum ex vtroque dicendo, caſa de el hombre, & eodem modo reperitur in datiuo, & accuſatiuo habitudo, ſiue cõcepta præpoſitionalis, qui eſt. a. & articulus, qui eſt. al: & ſic aliud eſt, a prouecho a hombre, aliud eſt, a prouecho a al ombre. Idem de accuſ. veo a nombre, vel, veo a al ombre, vocatiuus autem caret articulo, quia repugnat ei ex natura rei, cum articulus faciat ſecundam notitiam ſuppoſitorum, qui neceſſario eſt in tertijs per- K ſonis, vocatiuus autem ſemper eſt ſecundæ perſonæ, et determinatæ ad quam dirigitur ſermo, ideo apud illã gentem habet articulum, ſed ponitur ei quidam conceptus excitatiuus, ſcilicet o. qui articulus dicendus non eſt, Ablatiuus autem articulum habet, & conceptum præpoſitionalem non, el, &, la, ſed, de, el autem &, la ſũt articuli, nam ſi dicat, vengo de caſa, nullam domum ſpecialem dico, ſit autem dixero, vengo de la caſa, aliquam ſpecialem domum expreſſi, de qua cognitio iam præceſſerat. Sciendum autem quòd in ſolis rectis ſiue ſuppoſitis perſonalibus ponitur in modo loquendi articulus ſine conceptu præpoſitionali, vt, el ombre corre ibi. el. eſt articulus, & non eſt aliqua habitudo præpoſitionalis, in obliquis autem nunquam ponitur articulus ſine conceptu præpoſitionali, quia nullo modo poſſemus ponere, dato quod vellemus, quia ſignificatio nulla eſſet, & idioma non conſentiret, licèt nos intendã

loquen-

A loquentes corruptè aliquas literas intercipimus, & ſic videmur articulos ſine conceptibus præpoſitionalibus poſuiſſe, vt cum dicimus veo al hombre, ibi ponitur articulus. ſ. al: & non ponitur præpoſitionalis conceptus, ſed intelligitur, & deficit, quia dicere deberemus ad perfectè exprimendum, veo a al ombre, & ita in literis ſcribimus, cum perfectè ſecundum ſignificationem orationum, & naturam idiomatis dirigi volumus. Poſſunt tamen poni conceptus præpoſitionales ſine articulis, vt tamen dicitur, vengo de caſa, & non, de la caſa. Sic autem ad propoſitum cum multum differat præponere articulum alicui dictioni, aut ſine articulo proferre: quia cum articulo proferentes aliquid ſpeciale ſignamus, & in Hebræo ponatur hic articulus, vt vulgariter dicam, quia in latino non ſunt verba æquipollẽtia eis. *Puſo Moyſen los hijos ſobre el Aſno.* non dixit, *Sobre Aſino.* Solum: quia tunc non vocabatur aliquid ſpeciale: cum ille articulus faciat ſecundum notitiam, vt ait Priſcianus, oportet nos intelligere per Aſinum non quemlibet aſinum: ſed aliquem, de quo ſpecialis mentio facta fuit. Et quia nullus videtur ſimilis niſi aſinus, qui portauit ligna holocauſti, & aſinus Meſſiæ, quia iſti ponuntur cum articulo: ergo ad iſtos congrue referendũ videtur. Hæc autem de articulis dixi, quia attinebant ad propoſitum, vt vis fundamenti Rabbi Salomonis intelligeretur. Etiam quia articuli cum in idiomate cõmuni latino ſint, apud pleroſque latinorum quid ſint, totaliter incogniti nec nouerint qualiter illis vtamur, cum tamen magna pars certitudinis maternorũ idiomatum ab articulis dependeat, Iſta compoſitio Rabbi Salomonis, valde ridicula eſt, quia ſecundum eã oporteret eundem aſinum duraſſe per annos plures quam quatuor mille, quia, vt ipſi volunt, nondum venit Meſſias, qui ſuper eum æquitaturus eſt. Oportet ergo adhuc illum aſinum viuere. Ad fundamenta ſua facile eſt reſpondere. Ad primum quando dicitur, quòd nõ poſſet vnus aſinus portare tot perſonas, quidam reſpondent, quòd non fuit vnus aſinus, ſed duo, vel tres, quia frequenter ponitur in ſcriptura ſingulare pro plurali, vt patet infra cap. 8. venit muſca grauiſſima, & tamen erant muſcæ innumerabiles. Sed licèt hoc poſſet dici, tamen ſi reſpiciatur, non eſt hic locus ad ponẽdum ſingulare pro plurali, quia quando ſic ponitur, accipitur nomen ſpeciei pro nomine indiuidui, vel ſuppoſiti, nomen autem ſpeciei etiam in ſingulari ſignificat omnia indiuidua ſua, licèt non coniunctim ex modo ſupponendi: hic autem magis videtur denominari indiuiduũ, quàm ſpecies; ideo videtur vnicus fuiſſe aſinus. Nec eſt difficile vnum aſinum fortem portare vnam fœminam, & duos paruulos, maximè quia fœmina interdum pedes incederet, & vnus paruulus alium ſuper aſinum teneret. Ad alterum quando arguitur de Articulo. Reſpondetur quòd de vi vocis neceſſarium erat nos intelligere per aſinum illum aliquem ſpecialem aſinum, tamen nos aliquando nõ obſeruamus, quia volentes de aliquo cõmuni loqui, articulos ex vſu loquendi corrupto, vel improprio apponimus. Et ſic ſtat hic aſinus pro aliquo aſino, quicunque ille fuerit. Nec accipitur ſpecialiter, licèt litera ipſa de ſe hoc ſignificaret.

Refellitur inſania.

Reſpõſio ad primũ cõtinuũ.

Reſpõſio ad ſecundum.

Reuerſus eſt in Aegyptum. Ideſt incepit reuerti in Aegyptum, quia nondum totaliter reuerſus fuerat. Nam primo occurrit ei Aaron in itinere, & poſtmodum dimiſit vxorem, & circumciſus fuit filius. *Portans virgam Dei in manu ſua.* Iſta eſt virga, quæ verſa fuerat in colubrũ iubente Deo, & vocatur virga Dei, quia mãdante Deo in Aegyptum deferebatur, vel quia Deus in illa miracula facturus erat, ſcilicet conuertendo illam in colubrum coram Hebræis, & coram Pharaone, & poſtea vertendo fluuium in ſanguinem ad tactum eius, & aperiendo mare Rubrum percutiente ipſa. Alij dicunt quòd iſta vocatur virga Dei, quia nomen Dei in ea ſcriptum erat. Volunt enim quòd iſta virga eſſet quadrangulara, vel laterata, & in quolibet laterum habebat vnam de quatuor literis nominis domini Tetragrammaton. Dicunt etiam hanc virgam natam fuiſſe in viridario Iethro in Madian: cumque ſæpius multi eam euellere tentauiſſent immobilis permanebat, donec Moyſes eã euulſit, tanquam cui diuino munere virga illa erat profutura, & hãc ſecum gerebat Moyſes in paſcuis, in hac gregem minabat, quo volebat. *Dixitque ei dominus reuertenti in Aegyptum.* Ideſt apparuit ei Dominus iterum, cum reuerteretur in Aegyptum. Iſta fuit tertia apparitio. Nam primo apparuit in monte Sinai mundãs, vt veniret. Secundo apparuit in Madian Moyſi, manẽti apud ſocerum ſuum mandans, vt aduentum feſtinaret. Tertiò apparuit ei hic venienti mandans, vt omnia ſigna, quæ ab eo acceperat corã Pharaone demonſtraret. Quarta autem apparitio, infra ſubditur cum volebat eum Deus occidere.

Virga Dei quæ & quare vel qualis.

Quatuor vicib. apparuit dominus Moyſi antequam iret.

An Deus apparuerit per noctem, vel per diem Moyſi in his quatuor vicibus. Et an in ſomno vel vigilia.

Quæſtio. 15.

B De iſtis apparitionibus an fierent per noctem in ſomnis an per diem, dubium eſt. Forte aliquis dicet, quòd fiebant per noctem, quia ſic conſueuerat antiquis patribus fieri. Nam Deus Abraham dormienti, & per noctem apparuiſſe narratur, primo quando ei mandauit quòd exiret de domo, & aſpiceret aſtra cœli: hoc autẽ neceſſarium erat fieri per noctẽ, de quo Gen. c. 15. Etiã quando apparuit Dominus Abimelech regi Philiſtinorum, vt patet Gen. c. 20. Item quando mãdauit Abrahæ, vt iret ad immolandum filium ſuum de nocte apparuit, vt patet Gen. cap. 22. Item apparuit Iſaac filio eius per noctem, vt patet Gen. 26. cap. quando volebat deſcendere in Aegyptum, & iuſſit vt maneret in Gerara. Item apparuit de nocte Iacob, quando erat in Bethel, vt patet Gen. 28. cum dormiret ſuper lapides. Itẽ quando erat in Meſopotamia, & monſtrauit ei arietes varios, & maculoſos, vt patet Gen. 31. c. & ſic dicitur Iob 33. c. per ſomnum in viſione nocturna apparuiſſe quãdo irruit ſopor ſuper homines, & dormiunt in lecto, tunc aperit aures virorum, & erudiens eos, inſtruit diſciplina. Et ſic manifeſte innuitur: quòd diuina inſtructio ſiue reuelatio prophetica, quod idem eſt fit per noctem. Ad hoc reſpondetur quòd de iſtis quatuor apparitionibus, quas legimus in hoc c. non eſt æqualiter dicẽdum, quia de duabus earũ conſtat ex littera, quòd factę fuerint in vigilia: de alijs aũt duab. nihil conſtat. De prima. n. ſ. quando apparuit Deus Moyſi intrãti ad interiora montis Sinai ſatis patet, quòd fuerit facta per vigiliam, quoniam nõ poterat Moyſes per ſomniũ paſcere gregem, aut minare oues, aut videre rubum ardentem, & ire ad videndum: & calciamenta de pedib. tollere, vultum veſte contegere, interroganti domino reſpondere, & cætera, quæ ibi in hunc modum recitantur, vt fugere colubrum, & proijcere virgam, & deinde tenere colubri caudã. De alia apparitione, quæ fuit quarta, ſ. quando volebat eum occidere in diuerſorio ſatis patet quòd fuerit in vigilia. Nam cũ Deus, aut Angelus vellet Moyſen occidere, & eum premeret, Sephora videns accepit acutiſſimam petrã, & circũcidit præputiũ filij ſui Eliezer. Et dixit Moyſi: ſpõſus ſanguinis tu mihi es. Si aũt fuiſſet per noctem in ſomno, non vidiſſet iſtã afflictionem Sephora, nec circũcidiſſet filiũ ſuum. De alijs autem duab. apparitionibus medijs non apparet clare ex littera: quia nihil deſcribitur, ex quo alterutra pars argui, aut conuinci poſſit. Videtur tamẽ dicendum quòd in die fuerint: quia quando fit apparitio per noctem, apponitur ſemper aliquis verborũ apparatus Dei excitare volẽtis: hic aũt nihil horũ eſt, ſed ſimpliciter dicitur, dixit Deus ad Moyſen. Itẽ quia nõ fuit idẽ modus apparendi Moyſi, & cęteris antiquis, vt patet Num. 12. c. Si quis inter vos fuerit propheta Dñi, in viſione apparebo ei, aut per ſomniũ loquar ad illũ. At non talis ſeruus meus Moyſes, qui in oĩ domo mea fideliſſimus eſt, ore. n. ad os loquor ei, & palã & nõ per ænigmata Deum videt. *Vide, vt omnia oſtenta.* Vocatur oſtentum, ſiue portẽtũ, quod idem eſt, ſignum magnũ atq; mirabile, vt patet in litera Hebraica, licèt ſecũdũ proprietatem linguæ latinæ oſtentum, aut portentum dicitur, quod aliquid ſignat in futurum, dicta ab oſtẽdendo, vel procul tendendo. *Quæ poſui in manu tua.* i. q̃ poſui ĩ poteſtate tua, vt illa faceres: qm̃ manus proprie

Gen 15.
20.
22.
26.
28.
31.
33.

C (beside: "vt patet Gen. 28.")

D (beside: "paſcere gregem")

E (beside: "alterutra pars")

Num. 12

Oſtentũ, & portẽtũ quid ſint.

organum

organű operatiuű eſt, & per ipſam omnis operatio deſignatur. *Facias coram Pharaone*. Admonet eum hic ne prætermittat facere aliquod ſignum de prædictis, aut negligentia, vel verecundia, ſiue timore. *Ego indurabo cor eius & non dimittet populum.*

Quæ dicatur anima obſtinata, vel indurata. Et quomodo Pharao dicatur induratus: Et an ſequatur inconueniens dicendo, quòd Deus induret nos: & an per hoc tollatur libertas arbitrij.

Quæſ. 12. Pro hoc notandum, quòd durum, & molle propriè accipiuntur in corporibus, vt ſunt quædam proprietates, ſcilicet durum ad non faciliter patiendum, vel impreſſiones recipiendum, molle dicitur naturalis proprietas, ſiue quędam diſpoſitio ad nullo modo reſiſtēdum, ſed cuilibet agenti cedendum. Anima autem ſecűdum metaphoram dicitur mollis, vel indurata: quia ſicut corpus non cedens volenti imprimere in eo aliquã formam dicitur durum, & cedens volenti imprimere vocatur molle, ita anima cum ſe habeat ad formas vel impreſſiones ſpirituales .ſ. ad aſſentiendum rectæ ſuaſioni, dicitur mollis, vel dura. Nam anima, quæ perſuadentem ad optima claris rationibus non recipit, indurata dicitur: quia in eo forma talis qualis deberet ipſa fugiente non imprimitur. Anima autem cum ſuadentibus, vt decens eſt, liberum aſſenſum accomodat, vt in ea, quod ſuggeritur imprimatur, mollis eſt. Sic autem Pharaonis cor indurari dicebatur: quia tantis ſignis viſis, quę ſolus Deus agere poterat, non aſſentiebat, vel ſi ad modicum prementibus anguſtijs aſſentiret, mox rediuiua pertinaria reſumptis viribus diſſentiebat, vt nequaquam quòd peteretur impleret. Deus autem iſtam obdurationem futuram prædixit, vt cum in actu eam reſpiceret, tanquam de aliquo inopinato non admiraretur. Quod autē cor Pharaonis induraretur, nullum diſſonum videtur: ſed quòd illud Deus induraret valde videtur inconueniens. Nam ſicut lapis, quia durus eſt, volentem formam leuiter imprimere non permittit: ita & qui obduratus eſt, bonum recipere nõ poteſt: quia taliter diſpoſitus eſt: ergo Deus in nobis efficiet, per quod maliſſimus, & nullo modo ad bonum vertibiles, tunc autem ſatis inculpabiles nos erimus quæcunque faciamus: quia aliud nihil præter illud facere ſinimur: ſicut nullus rationabiliter culpatur, quia ſitit aut eſurit, quia naturaliter ad hoc diſpoſitus eſt. Reſpõdetur quod Deus dicitur cor Pharaonis indurare non quidem malitiam apponendo, ſed ſuam gratiam non apponendo, aut appoſitam non conſeruando. Gratia Dei eſt aliquid mollificatiuum animę noſtræ, quæ cum inſit, anima noſtra mollis valde effecta ad quamcunq; partem faciliter vertibilis eſt. Hac autem deficiente, anima noſtra dura, & immobilis redditur, atque in malo radicatur. Dicendum communiter quòd Deus neminem indurat malitiam apponendo, aut quamlibet alteram formam poſitam inducentem ad malum cauſando: ſed gratiam mollificantem ſubtrahendo: non tamen intelligendum eſt quòd Deus aliquam gratiam, quam nobis appoſuit tollat remouendo: quia gratia, cum ſit quaſi ens reſpectiuum, non eſt aliquid tale, qđ migrare poſſit, & apponi, & tolli: ſed in illo, in quo erat eſſe deficit: gratia autem eſt a Deo cauſante, ita ad permanendum indiget Deo conſeruante in eſſe: tamen gratia dependet a duobus. Primo a Deo eam in anima noſtra cauſante: ſecundo a libero arbitrio ipſi ſe conformanti. Quando autem liberum arbitrium gratiæ ſe cõformat, manet: quãdo autem non ſe conformat, volens magis peregrinis hoſpitibus aſſentire carnalibus, aut temporalibus deſiderijs prouocatum, gratia perditur: quia ipſa gratia licet liberum arbitrium perficiat, tamen ad operandum non violentat. Ideo poſſumus nos gratiam habentes ei repugnare. Et forte alicui, durum videbitur, & quam incredibile: quod cum intellectus, & ratio ſemper deprecentur ad optima, vt patet in fine primi Aethic. quomodo anima noſtra quando gratiã habuerit deſiderat ad mala venire, cum videamus interdum ipſos gratiam non habentibus noxijs tentationibus compugnare, & ipſis non aſſentire, quanto magis, qui gratiam actualiter habent, quæ ad bona ſemper inclinat? Ad hoc ſatis patet reſponſio: nam ſi liberű arbitrium noſtrum ſemel in gratia informatum nulla extrinſecus impedimenta ſentiret, quæ illud ad mala diſtraherent, aut ex nihilo factum non eſſet, vt ex ſe ipſo cadere non poſſet teneret iſtorum argumētum. Sed dato quod gratia animam informet, & ad bonum inclinet ſunt tamen extrinſecus impedimenta tentationum, ad quas naturaliter inclinamur, & quanto naturalius tanto intenſius in illas prolabimur. Et forte iſtæ tētationes fortius mouent quam gratia: aut ſenſibilius. Ideo nec interdum valde mirandum eſt ſi labamur, etiã ſi vituperabile ſit; immo quod deterius eſt, aliqui gratiæ Dei voluntarie reſiſtunt: ſic patet Iob. 21. cap. qui dixerunt Deo. Recede a nobis ſcientiam viarum tuarum nolumus. Quid eſt omnipotens, vt ſeruiamus ei: & quid nobis prodeſt ſi adorauerimus illum? Et qđ magis plangendum quàm dicendum eſt, quidam magis ſpiritus ſancti gratiam, quàm Dœmonis aſtutiam formidantes, atque ab ea fugientes, cum carnalibus tota mente, aut ſecularibus fruantur illecebris, ne Dei benignitas ad id quod fugiunt ducat inuitos, verba perſuaſoria prædicantium, aut ſingulariter ad bona exhortantium, aut deuotam lectionem, aut in hunc modum ſingula, quæ a vitijs humanam mentem interdum diuellere ſolent, toto mentis conamine fugiunt, ne ab eo quod diligunt, vllatenus abſtrahantur. Heu heu: ecce vere deflendos voluntarie infælices: immo ipſa infælicitate peiores: quos niſi, vt raro aſſolet, attollat immenſa benignitas creatoris ipſa vita, quàm cernunt viuentes domibus tartareis tumulabit. Si ergo iſti ſpontaneè gratiam reijciunt, non eſt mirandum quòd alij tentationum duris oneribus fatigati Dei gratiam non totaliter voluntarij eijciant: immo neceſſe eſt ſic fateri: quia nihil communius eſt quam hoc. Nam manifeſtum eſt, quòd ille, qui iuſtus eſt, in gratia eſt: ſed illű contingit iterum in peccatum mortale prolabi: ac iterum reſurgere, & iterum, & pluries ruere, quod non poteſt fieri ſine gratiæ perditione: quia Dei gratia nõ ſtat cum peccato mortali. Ergo ſicut iſte voluntariè peccauit, ita voluntariè gratiam repulit, cum ipſum peccatű ſit cauſa expulſionis gratiæ, natura, aut origine, licèt vtrumque ſit ſimul tempore. Nec eſt dicendum quòd Deus tollat a nobis gratiam antea quam peccemus: quia tunc nos nihil mali mereremur quęcunque agentes: quia nullus ſine gratia bene quicquam agere poteſt vt patet Io. 15. Sine me nihil poteſtis facere. Sed hoc falſum eſt: quia tunc Deus mandaret nobis impoſſibile: quod irrationabile valde eſt, & puniret nos iniuſtiſſime, quorum vtrumque abſonum eſt ſatis. Manet ergo gratiam perdi ex peccato mortali. Sed cum omne mortale peccatum voluntarium ſit, reſtat quoque ipſam gratiam perdi voluntarie, quia in bona conſequentia ſi antecedens eſt volitum, conſequens eſt volitum, licet antecedens ſit per ſe volitum conſequens autem eſt volitum per antecedens. Cum autem aliquis per mortale peccatum a recto & bono decidit, niſi Deus eű iterum per gratiam mouentem ad ſtatum boni relictű incitet, manebit durus quaſi lapis, ita quòd quantacunque perſuaſoria verba ab extra dicantur, aut quantalibet ingruant affligentia mala, mori quidem poterit, conuerti tamen minimè. Manet tunc liberum arbitriű ad bonum, malumque vertibile: ſed id, quo ad bonum vertatur, non habet. Solet autē Deus peccantibus poſt caſum gratiam ad bonum motricem impendere, vt ad rectitudinē conuertantur: & ſic fit in omnibus, qui poſt lapſum vitam renouant. Impoſſibile enim erat, quòd quiſquam poſtquam ſemel peccaſſet de ſe ad bonum verteretur: immo nec bonum vellet, aut cogitaret, niſi Deus eum ſua gratia præueniret: & hæc eſt prima gratia, de qua dicunt doctores, quòd primam gratiam nullus meretur, quoniam ipſa pręcedit omnem motum liberi arbitrij. Huic autem gratiæ ſi liberum arbitrium conſentiat ſecundam promeretur, & illa eſt, quæ in cõtritione peccati infunditur. Si autem illi gratiæ motrici liberum arbitrium conſentiat, hoc ipſum in dolore

ua-

Margin notes: *Quomodo Deus cor Pharaonis dicitur induraſſe.* — *Gratia a duobus dependet.* — *Quomodo poſſibile ſit qd habēs gratiam ad malū inducatur.* — *Iob. 21.* — *Io. 15.* — *Deus peccantibus primam gratiam motricē ad bonū dare ſolet.*

Section letters in margin: F, G, H, I, K.

A male geſtorum flectitur: qui motus contritio vocatur. Si aũt aliquis ſit, quem Deus poſt lapſum non moueat, aut tam leuiter moueat, vt ad ſurgendum a malo non ſufficiat, ille induratus obſtinatuſq; manet in malo finiturus. Et quia iſta Induratio fit Deo non apponente gratiam, aut modicam, quanta non ſufficiat: ideo Deus indurare aliquem dicitur, nõ quidem poſitiue, ſed priuatiue. Sed dices quid magis eſt, quòd Deus aliquẽ induret aliquam malitiam apponendo, aut gratiam non conferendo? quoniam iſta æqualia ſunt. Nam ſicut exiſtente in aliquo malitia impoſſibile eſt bonum eſſe, ita impoſſibile eſt, gratia Dei non mouẽte, bene agere: ſic enim ipſe dicit Io. c. 15. Sine me nihil poteſtis facere. i. ſine gratia mea motrice. Et patet exemplũ, quid magis eſt quòd aliquis aliũ gladio transfodiens occidat, quã B quòd eum carcere includens, nullaq; conferens alimẽta per famẽ morte conficiat: ſi. n. Deus gratiam non cõferret, & per motum liberi arbitrij ſine gratia aliquis bonus eẽ poſſet, valeret quidẽ quod dicitur ſed nunc ambo æqualia ſunt. Rñdetur quòd verũ eſt: quia licèt aliquid in ſe differat, ad noſtram tñ vtilitatẽ nihil ſic, quam aliter, multũ intereſt. Sed dicendũ quòd ob hoc cũ aliquis peccat, Deus eum ad bonum intellectũ mouet: quia ſcit ſine eius motu impoſſibile eſſe iſtũ eſſe bene agentẽ, cum tñ aliquis ad tantã venit malitiam, vel toties frequentatam, quanta Dei iuditio digno, & magis quam digna videtur ad perditionem, vel Deus eũ non mouet, vel debiliter mouet, ita quod ad bonũ ille nunquã flectetur: & iſtos, vt ſic neceſſarium eſt perire, ſicut præſcitus, vt præſcitus neceſſario dãnabitur. Nec C ex hoc libertas aliqua adimitur voluntati, quia ademptio eſſet, ſi iſta eſſent vera in ſenſu diuiſo, vbi aliquid ſimpliciter enunciatur, in compoſito aũt nihil differt: quia ibi fit enunciatio cum reduplicatione, nec Deus iſtam non appoſitionẽ gratiæ neceſſariã ad benefacere agit, vt aliquis peccet, aut æternaliter dãnetur: ſed, vt malũ, quod egit, puniatur, licèt per accidens ad talẽ punitionem inflictam ſequatur æterna perditio. Sciendũ autem quòd peccato cuilibet pęna debetur, & ſecundũ quantitatem peccatorum, ita debet eſſe menſura dolorum vt patet Deut. 25. c. Iuxta menſurã delicti erat plagarum modus. Idẽ Apoc. c. 18. Etiam cũ malũ pęnæ ſic ſe habeat, quod ſecundũ ſpeciem minus quolibet malo culpæ erit, ſic, quòd cũ aliquis peccauerit modicum merebitur pęnam, quæ eſt dolor aliquis. Cum aũt ma- D gis peccauerit, magis dolere merebitur. Et in tãtum deueniet iſta deordinatio, vt aliquis tantum, vel totiens peccet, vt iam nulla pęna, quæ ſit dolor ei ſufficiens ſit. Datur ergo ei pęna, q̃ nec eſt inflictio doloris, ſed mirror omni dolore; nec eſt culpa, vel peccatũ, ſed minor peccato: eſt tamen occaſio ad peccandum, vel ad non reſurgendum a malo. Et quando iſta pęna alicui infligitur, tñ eſt, ac ſi actualiter in infernũ demergatur, vel ſi tũc in peccato mortali moriatur, quoniã ſic finiturus eſt. Quantus aũt ſit numerus peccatorũ, ex quib. promeretur aliquis, vt gratia ei non apponatur, aut quanta ſũt, aut quotiens repetita humanæ cognitioni non ſubeſt, quia hoc ſecretũ altiſſimũ Deus ſibi ſoli ſciendũ ſeruauit. Conſtat tñ quòd illi, qui prædeſtinati ſunt, nunquã talia, aut tanta peccata cõmittẽt, vt ſibi non apponi gra- E tiã totaliter, vel terminatè mereantur: quia vt ait Apoſtol. ad Ro. 8. Scimus quòd diligentib. Deum oĩa cooperantur in bonum his, qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti, i. illis, qui ſecundũ propoſitum immutabile diuinæ voluntatis ad bonum ęternum, & ad ſanctitatem temporalem ſaltem in vltimo vitæ præordinati ſunt. Nunc autem de Pharaone hoc dicẽdum eſt, quòd ipſe tãta mala fecerat, ac totiẽs iterauerat, quòd demerebatur gratiã apponi, ideo Deus ei in pœnã malorũ præteritorũ gratiã non appoſiturus erat: & ſic eũ ſciebat nunquã ſignis, ac mirabilib. faciendis per Moyſen conſenſurũ. Et quia vt prædictũ eſt, iſtã non appoſitionẽ gratię Deus in pęnã ei faciebat, eũ indurare dicebatur, & ob hoc prænunciauit eũ nunq̃ auditurũ vocẽ Moyſis. *Et non dimittet populũ.* ſ. ad primum dictũ tuũ, ſed poſtea dimiſit: imò recedere cõpulit, vt patet, inf.

An differat quòd Deus malitia apponat, vel quòd gratiam non conferat. Io. 15.

Qualiter Deus, & qua ex cauſa nõ apponat, vel conferat gratiã aliquos peccatis.

Deu. 25. Apo. 18. Totiens quis põt peccare, quòd Deus ei gratiam ſuã non conferat.

Rom. 8.

A c. 11. *Hæc dicit Dominus.* ſ. Deus Hebręorũ, qui eſt Deus verus, & dñs oĩum: quia omnia fecit, & poſſidet, vt patet Deut. ca. 32. Nec declarauit Moyſes in ſpeciali quis dñs eſſet iſte, quaſi loqueretur de aliquo, qui oĩb. notus eſſet. Et propter hoc indignatus fuit Pharao: quia eum vocabat dñm ſimpliciter, quaſi eſſet Dñs oĩum, etiam ipſius Pharaonis. Vnde ait inf. c. 5. Quis eſt Dñs, vt audiã vocẽ eius, & dimittã Iſrael. Neſcio Dñm, & Iſrael non dimittã. *Filius primogenitus meus Iſrael.* Oẽs hoĩes filij Dei dñr: quia a Deo in eſſe per productionẽ, & generationis adiutoriũ proceſſerunt; ſpecialiter tñ Iſrael primogenitus dicebat: quia eũ cęteris populis anteponebat, & eũ ad maiora bona cõſeruabat, in quo primogenitus aſſimilatur, qui maiorẽ partẽ hęreditatis capit vt colligitur Gen. c. 49. Vocatur ẽt primogenitus Dei: B quia inter populos, quos Deus ſibi amore ſpeciali coniunxit, Iſrael fuit primus. Nã primo vocauit Abrahã, cũ mandauit ei quòd ægrederetur de terra ſua, & de cognatione ſua, vt patet, Gen. c. 12. cæteris gentib. declinãtibus tunc ad idolatriã. Etiã aliqualiter poteſt vocari Iſrael primogenitus Dei: quia de populo Iſrael natus fuit filius Dei, qui vnigenitus eius dr̃, ac primogenitus omnis creaturæ, vt patet ad Col. c. 1. *Primogenitus meus Iſrael.* Scilicet ſcias quòd Iſrael eſt primogenitus meus: ideo habeo cauſam diligendi eum ſpecialiter, & adiuuandi eũ: pręmittitur. *Dixi tibi dimitte filiũ.* Iſtud dictũ non erat ad principiũ annũciationis, quã fecit Moyſes corã Pharaone: quia dicitur hic. *Dixi tibi.* Ergo oportebat præceſſiſſe alias de hoc narrationes. Et dicendum quòd hic dabat Deus Moyſi verba, q̃ præponeret Pha- C raoni ad vltimã plagam, in qua perierunt primogeniti, & patet ex eo, quod ſequitur, ſ. ego interficiam filiũ tuũ primogenitum. *Vt ſeruiat mihi.* i. vt eat ad ſacrificãdum mihi in deſerto itinere dierũ trium, ſic. n. propoſuerat Moyſes Pharaoni in principio narrationis, vt patet ſup. c. 3. *Et noluiſti dimittere eũ.* Licèt punitus eſſes nouem plagis. Ecce ego interficiam filium tuũ primogenitum; q. d. iſta mors, quæ requiritur in primogenitis totius Aegypti non eueniet ex aliqua cauſa naturali: ſed ex ſola voluntate diuina. Nam nullo præcedente infirmitatis inſigni vna nocte oẽs primogeniti in Aegypto mortui ſunt, ita quòd non eſſet domus, in qua non eſſet mortuus, vt patet Inſ. c. 12. In hac autem ſtrage fuit etiam primogenitus Pharaonis: ſic. n. prænunciatum D fuerat, ſ. morietur omne primogenitum in terra Aegypti a primogenito Pharaonis, qui ſedet in ſolio eius vſq; ad primogenitum ancillæ, quæ eſt ad molam, & omnia primogenita iumentorum, vt patet infra c. 11. *Cumq; eſſet in diuerſorio.* Hic ponitur ſecundum, ſ. medium, per quod Moyſes proceſſit. *Cumque eſſet in itinere in diuerſorio.* Ideſt cũ ambularet Moyſes, & veniſſet ad quoddã diuerſorium. Vocatur diuerſorium domus, q̃ eſt in itinere: dicta a diuertendo, i. deuiando, vel declinando: quia viatores qñ ambulant declinant ad illas, vt ibidem maneant ad ſumendos cibos, vel dormiendum. *Occurrit ei dominus.* Ideſt Angelus, qui vocatur Dominus: quia vt diximus præcedenti cap. in teſtamento veteri licèt ponatur Deus apparuiſſe, ſemper intelligendum eſt Angelum eſſe, vt ibi dictum fuit, & multo- E tiens alibi: quia aliàs mutaretur ordo miniſtrantiũ, & aſſiſtentium Deo ſine aliqua neceſſitate, aut vtilitate, quod non eſt dicendũ: ſicut Deus numquã mutat ordinem naturæ faciẽdo miracula, niſi ex aliqua cauſa vtilitatis, aut neceſſitatis, vt ipſe indicauit, & aliqualiter nobis apparẽt. *Occurrit ei dominus.* Quaſi veniẽs ex aduerſo ad inferẽdum malũ. Sic. n. apparuit Angelus, qui volebat percutere aſinã Balaam veniens ex aduerſo in anguſtia viarum, dicens: Ego veni, vt aduerſarer tibi: quia peruerſa eſt via tua mihi, quia cõtraria. Et niſi illa declinaſſet de via dãs locũ reſiſtẽti, te occidiſſẽ, & illa viueret, vt patet n. 22. c. *Et volebat occidere eũ.* i. Moyſẽ.

Cauſa autem erat: quia non circumciderat filiũ ſuũ Eliezer tempore debito. Sciendum, vt patet ſupra c. 2. quòd Moyſes genuit duos filios, ſ. Gerſon, & Eliezer, Gerſon natus fuerat aliquãto tempore ante, vt qui forte eſſet quatuor, vel quinque annorum, & iſte circum-

Deut. 32

Gen. 49.

Quare populus Hebræorum dicatur primogenitus Dei. Gen. 12. Col. 1.

Angelus in teſtamẽto veteri ſemper apparebat, & nõ Deus.

Qu. 13.

Quare Angelus volebat occidere Moyſen Gen. 17.

F cisus fuerat tempore debito: Eliezer autem natus fuit paulo ante receſſum de terra Madian, ita quòd circũciſio facienda erat in exitu de terra Madian, & quia ſciebat Moyſes præceptum eſſe, infans dierum octo circumcidetur, vt patet Gen. cap. 17. Ex oppoſito videbat quòd ſi tunc Eliezer circũcideretur, cùm pater agreſſurus eſſet iter, & filius cum eo, poſſet puer periclitari ex effuſione ſanguinis, ideo diſtulit circũcidere: quia licèt dati eſſent octo dies, tamen aliquando differebatur tempus, quando ipſi paruuli erant debiles valde, vt aliquando circumciderentur poſt duos menſes, vel tres, ſiue plures, ſicut rabini ſui viderint expedire. Præuentio autem temporis non fit in viuentibus: quia nullus ante octo dies, qualitercunque ſe habeat, circumciditur: ſi tamen aliquis mortuus fuerit ante octo dies, G poſt mortem antequam tradatur ſepulturæ circumciditur, licèt hæc quædam abuſio eſt: quia circumciſio fiebat in ipſo homine propter duo: primo ad diſtinctionem populi Dei a populo infidelium: qui aũt mortuus eſt, cum non ſit in numero hominum, non oportet vt fiat aliquod ſignum in eo diſtinctiuum. Secundo fiebat circumciſio ad delectionem peccati originalis in ipſo homine, vel in ipſa anima ſi adhuc viueret homo: nunc autem ad hoc nihil proderat iſta circumciſio: quia non erat homo, cui deleretur iſtud crimen. Si autem dicas quòd licèt non eſſet homo, erat tamen anima, cui adhuc deleri poſſet hoc crimen, reſpondetur quòd hoc non poteſt ſtare. Nam animæ humanæ aut bonum, aut malum ex corpore non euenit, niſi ſecundum quòd habet eſſe in corpore: cùm autẽ anima H poſt mortem non habeat eſſe in corpore, circumciſio, aut quæcũq; alia facta in corpore nihil proderũt: quia nihil magis poſt ſeparationem animę a corpore anima pertinet ad illud corpus, quam ad aliud corpus humanum mortuum, aut viuens: ſed circumcidendo aliqua alia corpora, nihil prodeſſet animę, vt manifeſtum eſt, ita nec circumcidendo iſtud corpus. Hoc autem dicto dicendum quòd Moyſes putauit ſe poſſe licite portare filium ſuum incircumciſum ratione viæ. Fuit tamen aliqualis negligentia, quæ erat culpabilis. Quamobrẽ volebat Deus eum punire, niſi circumcideret. Et hoc maximè, quia ipſe erat futurus legiſlator Hebræorũ, & nunc mittebatur, vt nuncius Dei, & vt dux ad liberandum, ideo decebat vt legem ipſe perfectius quam cæteri obſeruaret: quia turpe eſt doctori, cum culpa I redarguit ipſum, vt ait Cato: quia bonus prædicator primo debet agere quàm docere: quia incepit Ieſus facere, & docere, vt patet Act. 1. Et beatus Paulus: Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem illud redigo, ne cum alijs prædicauerim, ipſe reprobus efficiar, vt patet prima Cor. 9. Aliqui autẽ volunt dicere quòd Angelus Domini non volebat occidere Moyſen: ſed Eliezer filium ſuum, quia incircumciſus erat. Sed hoc irrationale eſt, quia pęna infligitur pro culpa: Eliezer aũt nihil peccauerat: quia nondum venerat ad ætatem, vt petere poſſet circumciſionẽ: ergo puniri non debebat. Moyſes autem fuerat in culpa: quia in tempore debito eum non circumciderat: etiam quia dicitur in text. *Et volebat occidere eum.* Cum ly. eum. ſit relatiuũ, & quòd referatur ad ea, quæ ponuntur immediate in textu: ſed K hic nulla mentio fit de Eliezer, ſed de ipſo Moyſe, cũ Dominus mandabat iſta, quæ præceſſerunt, ergo ad ipſum refertiſta interfectio, & ſatis patet ex textu, quia non torſit Angelus Eliezer: ſed ipſum Moyſen; quod videtur, quia Moyſes non circumcidit puerum, ſed Sephora. Quomodo autem Angelus, ſiue Deus occidere vellet Moyſen dicit Rabbi Salomon, quòd apparuit Angelus Domini in ſimilitudine draconis magni, & abſorbuit Moyſen per caput vſq; ad locum circumciſionis, & cætera pars corporis manebat extra gutturã patens. Euomuit autem eum rurſus: quia abſorbuit per pedes vſque ad locum circumciſionis manẽte reliquo corpore extra os draconis. Quod videns Sephora cogitauit illud fieri propter circumciſionem, & arepta petra acutiſſima circumcidit eum. Rabbi Auenezra vult quòd aliquis tremor, vel morbus durus incceperit torquere Moyſen apparente Angelo Dei, & cùm ipſe non poſſet præ anxietate puerum circumcidere, & innuit vxori ſuæ, vt eum circumcideret: vel quia forte Angelus Domini videbatur velle eum occidere euaginato gladio, vel aliquo alio modo, quod vidit Sephora, & intelligens circumcidit. *Tulit illico Sephora.* Ideſt immediate, vt vidit Moyſen tanta anguſtia circumdari propter filium incircumciſum, qualitercumque potuit breuiter circumcidit. *Acutiſſimam petram.* Hebræi dicunt *Nouaculam.*

Quare circumciſio fiebat in homine.

Act. 1.

1. Co. 9.

Inſania Iudæorũ

Qu. 14.

Cũ quo iſtrumento fieri debebat circumciſio.

Gen. 17.

Inter Hebræos non erat determinatum inſtrumentum, quo fieret circumciſio; licèt aliqui de noſtris voluerint fuiſſe determinatum cultrum lapideũ: ſed hoc fuit per accidens: Fundamentum eorum eſt: quia Ioſ. cap. 5. Vbi mandauit Deus Ioſue, quòd faceret cultros G lapideos, & circumcideret filios Iſrael: nõ tamen eſt verum: quia ea, quæ ſunt eſſentialia circumciſioni cum ipſa circumciſione data ſimul a Deo determinata ſunt, vt patet Gen. cap. 17. inter quæ non fuit aliquid poſitũ de inſtrumento obſcindendi. Sed dicendum quòd fuit indifferenter, ſiue gladius ferreus, ſiue lapis, vel quodlibet aliud, quo conuenienter abſcindi poſſet. Sephora autem tulit huc petram: quia accelerate faciebat iſtam circumciſionẽ videns Moyſen virum ſuum premi mortis anguſtia: ideo quodcunque ſibi primo occurrit accepit. Et quia petram acutam apud ſe vidit, illam ad inciſionem accepit. Hebræi autem dicunt *Nouaculam acutam:* quia iſta dictio, quæ hic ponitur, ſcilicet Cor. æquiuoca eſt interdum ſignans nouaculam, quia acuta eſt, interdum ſignificat petram, vel ſimilia. Et ſic vbi H noſtra litera aliquando ponit ſilices acutos, litera hebraica ponit iſtam dictionem, & aliquando pro enſe, & ſic variat. Et licèt hic dicant Hebræi nouaculam, ita dicere poſſunt petram: nec negaut, quin in iſto loco poſſit iſta dictio ſignificare lapidem. *Es circumcidit præputium filij ſui.* Scilicet Eliezer, quia Gerſen iam circumciſus erat. Ipſa autem circumcidit: quia Moyſes repentina præuentus anguſtia circumcidere non valebat. *Et tetigit pedes eius.* Aliqui vt Nicolaus exponunt hoc, ſcilicet quòd ipſa Sephora tetigit pedes filij ſui Eliezer: quia ſanguis fluens ex circumciſione decurrendo tangebat pedes pueri, & præputium etiam ad pedes eius dimiſſum eſt. Alij volunt quòd ipſa tetigit pedes eius, ideſt Moyſis proijciẽs prępputiũ ad pedes Moyſis quaſi I irata, quòd propter eum cogeretur circũcidere filium ſuum. Et hoc erat quaſi quoddam improperium. Et tũc irata, vt iſti volunt, dixit ei. *Sponſus Sanguinum tu mihi es.* Ideſt tu es talis vir, propter quem ego cogerer circũcidere filium meum. *Et dimiſit eum.* Sed non videtur iſta conueniens expoſitio. Nam non eſt rationale quòd Sephora: tunc iraſceretur Moyſi: quia cogebatur propter eum circumcidere filium: quia ſi iſte eſſet primus filius, in quo inſolita erat circumcidere, & de quo magis dolere poſſet, & timere: quia neminem vnquã circumcidi viderat: ſed in iſto ſecundo non videtur, quòd aliquid iſtorum dixiſſet, cum eſſet aſſuefacta ex primo. Ideo dicẽdum aliter, quòd Sephora tetigit pedes Moyſis præputio filij ſui, vt tingeret eum ſanguine, vt ſi aliquis ſanguis effundendus erat ab eo, in illum ſolueretur, vel quòd ille pro eo ſufficeret. Simile patet inf. ca- K pit. 12. quando mandauit Deus quòd ſanguis agni immolati poneretur in ſuperliminari domus, & ſuper vtrumque poſtem, vt Angelus tranſiens, & videns illum ſanguinẽ tranſiret vltra, & nõ percuteret in illa domo, quaſi ille ſanguis ſuffeciſſet pro ſanguine, qui effundendus erat de domo illa. Sic Sephora intelligebat, ſ. Dñe Deus ſi aliquis ſanguis effundi dẽt a viro meo, ſit iſte, quem ſuper eum effundo, ſcilicet ſanguis circumciſionis, & quòd pœna paruuli circumciſi ſufficiat pro pœna, quàm pater debet tolerare. Et hunc morem ſeruant Iudæi moderni, & ab antiquo, vt in menſe Septembri luna decima eiuſdem menſis computãdo a lunatione propinquiori æquinoctio, quod eſt in primo gradu libræ quem ſol intrat eodem menſe, accipiunt ad veſperum aues aliquas, & iugulãt effundentes ſanguinẽ ſup capita illorum quos tenere diligunt, imprecantes, vt ſi

Ritus Iudæorum modernorum.

Deus

Deus tunc aliquem ſanguinem iudicat venturum ſuper illum, ſit ille, qui aſpergitur & non alius. Et motiuum eorum eſt: quia in illis diebus dicunt ſedere Deum ad iudicandum omnes gentes, omnia regna, omnes populos, & ſingulariter quemlibet hominem, & diſtribuit vnicuique quod ei euenturum ſit. Sed iſtud ridiculum, & erroneum valde eſt, non ſolum contra fidem catholicam, ſed etiã contra Philoſophos alte ſentientes: quoniam hoc magnam Deo attribueret imperfectionem. ſ. ſucceſſionem actuum, & nouas volitiones, & intellectiones: quod non totaliter perfecto conuenit: quia nouam volitionem, aut intellectionem recipere pertinet ad illum, qui non habet omnia. Ergo non eſt infinita, quod eſt contra rectam fidem. Etiam non eſt perfecta: quia perfectio rei eſt, quando potentialitas ſua eſt redacta ad actum. Si ergo Deus quolibet anno noua iudicia dat, & nouas volitiones habet, iudicia, & volitiones, quas habebit anno ſequenti, non habet nunc, & poteſt poſtea habere, ergo eſt in potentia: ſi aũt in potentia, ergo non perfecta: quia actus eſt qui perficit. Etiam quia cum quælibet forma adueniens perficiat ipſum, cui aduenit: ſed quolibet anno ſecundum iſtorum poſitionem Deo noua iudicia, & volitiones adueniunt. Ergo perficitur per illas: quæ omnia obſurdiſſima ſunt, & repugnantia naturæ deitatis. Conſilium autem Dei, & iudicium, & volitio coæterna ſunt ipſi Deo, immo realiter ſunt ipſe Deus. Et ſecundum quod ſubſtãtiam Dei minime alterari aut aliquo modo mutari concedimus, ita nec volitio, nec iudicium. Nec valet ſi obijciatur quod habetur Hier. cap. 18. ſ. Subito loquar de gente, & aduerſus regnum, vt eradicem, & deſtruam, & diſperdam illud, Si pœnitentiam egerit gens illa à malo ſuo, quod locutus ſum aduerſus eam, & ego pœnitentiam agam ſuper malo, quod cogitaui, vt facerem ei, & ſubito loquar de gente, & regno, vt ædificem, & plantem illud: ſi fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam ſuper bono, quod locutus ſum, vt facerem ei, in quibus monſtrari videntur iudicia, & cogitationes Dei eſſe volubiles ſecundum merita actuum humanorum: ſed hoc longe aliter eſt, quia iſta mutatio non eſt in ſententia Dei, vt declaratum fuit Geneſ. 20. cap. & Deut. 18. Sũt ergo apud Hebræos quædam ſuperſtitioſæ obſeruationes à quodam errore procedentes, vt patet in hoc, & in multis alijs, & quia Sacram Scripturam nec perfecte, & vere intelligunt, nec circa humanas diſciplinas aliqualiter experti ſunt. *Et ait: Sponſus ſanguinum tu mihi es.* Ecce quia ſecundum illos, qui dicunt quòd Sephora tetigit pedes Eliezer, oportebat dici quòd ipſa vocaret eum ſponſum ſanguinum, quia ad eundem diriguntur iſtæ duæ locutiones; ſed conuenit hoc dici Eliezer, ergo littera ſuperior ſolum exponi debet de Moyſe. ſ. quòd eius pedes tetigerit: & habet iſta littera duos ſenſus: vno modo intelligitur quòd Sephora dixerit Moyſi. *Sponſus ſanguinis tu mihi es.* id eſt, tu es mihi maritus talis conditionis. ſ. talem Deũ colens, vt propter te effunderem ſanguinem filij mei, q. d. Si ego accepiſſem virum Madianitam, non oportuiſſet effundere ſanguinem filij mei: ſed quia accepi virum ſiue ſponſum Hebræum, ſecundum morem illius gentis, oportet effundere ſanguinem filij mei. Sed iſta ſententia non multum conuenit: quia videtur improperatiua, & ſupra improbata fuit. Sed eſt ſenſus, *Sponſus ſanguinum tu mihi es.* id eſt, tu es maritus acquiſitus per ſanguinem, quaſi dicat: Angelus Dei volebat te occidere, & occidiſſet, niſi circumcidiſſem filium meũ, ergo per ſanguinem filij mei liberatus es, & quaſi nouiter te nũc in virum acquiſiui. *Et dimiſit eum.*

Nicolaus, & omnes Doctores noſtri referunt hoc ad ipſam Sephorã, ſcilicet, quòd ipſa Sephora indignata contra Moyſen dimiſit eum, & receſſit reuertẽs ad patrem ſuum in Madian, cum filiis ſuis, & patet quia infra c. 18. dicitur quòd Iethro venit ad Moyſen in monte Sinai, & duxit ſecum Sephoram ad Moyſen, & duos filios eius, Sed hoc non põt ſtare: quia littera Hebraica repugnat. Nam vt diximus Geneſ. cap. 38. lingua Hebraica in hoc valde certa eſt, quia in perſonis verborum dato quòd non

Lignũ noui Dei ſucceſſionem actuum, nec nouas volitiones.

Hier. 18.

Iudæi ſuperſtitioſi, & ignari ſacræ Scripturæ.

Exo. 18.

Contra Nicol. & Lyra.

A apponatur ſuppoſitum, apparet ex ipſo verbo an ſuppoſitum maſculus, vel femina ſit, quod nullo modo eſt in Latino. Nam iſta perſona verbi. ſ. dimiſit, ita cõuenit maſculino ſicut feminino, verbum tamen quod ponitur hic apud Hebræos, nullo modo conuenit feminæ, vt patet ex mutatione, & differẽtia magna litterarũ. Nam ponitur in Hebræo *Vayyn*; & ſi feminæ pertineret, ſolum poneretur *Nathereſ*. Dicendum ergo neceſſario quòd hoc refertur ad genus maſculinum. ſ. ad Angelum, qui dimiſit Moyſen, ſcilicet, quòd Angelus torquebat ante Moyſen aliquo de modis ſupra aſſignato. Cùm autem Sephora circumcidit puerum, & tetigit pedes Moyſis dicẽs, ſponſus ſanguinum, &c. ceſſauit Angelus torquere Moyſen, & receſſit ab eo. Item patet hoc magis, quia in Hebræo dicitur. *Nayrrefe mimenu*. id eſt, relaxauit B ab eo, & non ſignat dimiſit eum, id eſt, receſſit ab eo: ſed ſolum ſignificat relaxare, vt quando aliquis torquebat alterum vel ſtringebat eum, & relaxat, vel non puniendo, vel non ſtringendo. Fundamentum apparens iſtorum omnium eſt: quia dicitur in littera. *Dimiſit eum poſtquam dixit, ſponſus ſanguinis tu mihi es.* Quia iſta videntur pertinere ad idem. Sed manifeſtum eſt, quòd Sephora dixit. Sponſus ſanguinis tu mihi es, ergo etiam ipſa fuit, quæ dimiſit Moyſen. Si autem non ſtaret in oppoſitum veritas litteræ Hebraicæ explicata, ſatis coloratus modus eſſet iſte, ſed nunc non ſtat, ideo dicendum quòd Angelus dimiſit, vel relaxauit Moyſen poſtquam Sephora dixit, ſponſus ſanguinis tu mihi es: non tamen eſt intelligendum quòd Angelus relaxauit propter iſta verba: ſed propter circumſionem factam, quæ C fuit ſimul cum his verbis. Etiam non poteſt ſtare quod dicebatur, ſcilicet, quòd Sephora irata percuſſit pedes Moyſis præputio filij ſui, & dimiſit eum; quia tũc quæritur, an Sephora dimiſit Moyſen irata de eo, quia Angelus voluit eum occidere, aut quia ad liberãdum eum a morte coacta fuit filium ſuum circumcidere. Non propter primum: quia tunc valde irrationabiliter mota fuiſſet Sephora, cum afflictis non ſit danda afflictio. Moyſes autem in hoc quòd ab Angelo torquebatur, nihil peccabat aduerſus Sephoram, ergo nullam cauſam iraſcendi ei haberet; quia mala paſſis non iraſcimur, ſed naturaliter cõpatimur, vt ait Boetius de Conſolat. libro 4. proſa 6. Nec irata fuit Sephora aduerſus Moyſen, quia propter eum coacta fuit filium ſuum circumcidere: quia tunc magis iraſci debuiſſet quando D primus filius, ſcilicet, Gerſon circumciſus eſt, & magis tunc debuiſſet recedere ab eo: quia nihil tale vnquam viderat, ſed tunc non receſſit ab eo, ergo nec nunc ob hoc receſſit ab eo, maxime quia cũ ipſa diligeret Moyſen, quod apparet, quia vt dicitur ſupra in littera; illico, id eſt, immediate vt Sephora vidit Moyſen cruciari ab Angelo, circumcidit filium, non ſolum ipſa non iraſceretur circumcidendo filium, quia aliàs tale fecerat de Gerſon primogenito: ſed etiamſi nunquam feciſſet, & non eſſet talis conditio Moyſia, vt circumciderentur filij eius ſolum, vt Moyſes mortem euaderet, ipſa libenter filium circumcidiſſet. Et quando magis fundatur; quia ipſa fuit reuerſa ad patrem ſuum, & ipſe eam ad Moyſen poſtea duxit in deſertum Sinai in exitu de Aegypto: reſpondetur quòd verum eſt eam reuerſam E fuiſſe: ſed nec tunc fuit reuerſa, nec ob iſtam cauſam; ſed magis ipſa reuerſa fuit mandato Moyſis. Poſtea, quando occurrit ei Aaron, & cum annunciauit ei verba Domini, Aaron videns vxorem, & filios Moyſis, quos in Aegyptum ducere intendebat; increpauit eum leuiter, dicens, non fieri hoc decenter: quia cùm alij Hebræi, qui tunc manebant in Aegypto ſub captiuitate, viderent, quòd Moyſes adducebat illuc vxorem, & filios, non crederent, quòd ibat ad liberandum eos de Aegypto: ſed ad manendum ibi inter eos, & ſic verba Dei dicta à Moyſe minus credulitatem haberent, Videns autem Moyſes, quòd Aaron recte diceret, remiſit vxorem, & filios ad patrem ſuum in Madian vnde receſſerat: maximè quia filij, & vxor magis onerarent eum in expediendis iſtis negocijs, quàm adiuuarent. Etiã quia facilius vxor, & filij Moyſi poſt liberationem

Quare Moyſes remiſit vxoré ſuã ad patré ſuum.

de Aegypto addocerentur de terra Madian in terram Chanaan, quàm q̄ portarentur in Aegyptum, & deinde cum aliis irent in terram Chanaan: quia terra Madian propinquior eſt terræ Chanaan, quàm Aegyptus, cum terra Madian ſit in deſerto in finibus Arabiæ circa mare Rubrum, & montem Sinai. *Ob circumciſionem.* id eſt, propter circumciſionem: q.d. Per ſanguinem effuſum in circumciſione filij fuit liberatus Moyſes ſponſus, ſiue maritus Sephoræ. *Dixit Dominus ad Aaron.*

Quæ. 16. Omnes, ad quos Deus loquitur, Prophetas more Scripturæ nuncupamus, etiam ſi de futuris nihil dicant. Cū aūt Aaron Deus apparuerit, vt hic patet: ergo Propheta noncupari poterat, & iſtam occaſionem murmurandi habuit ipſe, & Maria ſoror eius contra Moyſen. *Quō Aaron fuerit Propheta,* Quia cū Maria & Aarō eſſent Prophetæ, ſicut Moyſes, quare magis Moyſes ſeparabat ſe ab vxore ſua, quā Aaron à ſua, vel Maria à viro ſuo? vt patet Num. 12. Quibus Deus reſpondit faciendo differentiam inter ſtatum Prophetarum: quia non omnes eundem gradū teneāt, ideo nec eodem modo promptos eſſe neceſſe eſt. Quando aūt apparuit Dominus Aaron, an qn̄ Moyſes erat in diuerſorio, vt veniret ad occurrendū ei, an ante: dicendum q̄ Scriptura Sacra, & ceteræ humanæ Scripturæ narrantes geſtorū ordinem coguntur aliqn̄ poſtponere, & anticipare, ne ſi rē quamlibet in ſuo loco, & tempore enarrare velint, vtramque alterutrū implicent. Nā contingit duas res eodē tempore fieri, & interdū eam, quæ prius incœpit, poſterius terminari. Cū ergo iſta ſimul geſta, ſimul narrari non poſſunt, neceſſe eſt mutari ordinem quantū ad aliquid. Nam ſi ea, quæ prius inchoata eſt, & poſterius terminata, prius enarrari incipiat, & ne fiat implicatio, tota conſumetur, temporum mutatio fit, cùm poſtea alia res geſta narratur, quæ ante iſtam conſummata eſt. Si autem quæ prius conſummata eſt prius referri incipiat, ordo etiam mutatus erit; cum id quod poſterius fieri inchoatū eſt, primo narrari incipiat. Neceſſe eſt ergo eum, qui plura eodem tempore, vel quaſi eodem tempore geſta narrare voluerit, tempora variare. Quia ſi aliquis enarrator rerum geſtarum tempora diligentiſſime obſeruare voluerit, cuilibet rei ſuū tempus adaptando neceſſe eſt rerum Hiſtorias minutatim concidi, vt nunc pars vnius narretur, & immediatè alterius particula ſubiungatur. Et ſic per ordinem, ita vt in narratione ipſa tanta obſcuritas, & ad intelligendū ineptitudo ſit, vt ipſa diligens ordinis obſeruatio omni inordinato proceſſu deterior ſit. Nunc ergo Deus apparuit Aaron in Aegyptum iubens, vt iret in occurſum Moyſi, & videtur q̄ eodem tēpore, vel quaſi, apparuerit Aaron, & hoc ei mandauerit, quo apparuit Moyſi. Quod conijci datur ex eo, quod infra dicitur, ſcilicet, q̄ Aaron occurrit Moyſi in monte Dei, ſcilicet, in mōte Sinai, qui eſt valde cōiūctus terræ Madian, cū in eo Moyſes paſceret oues vt patet præcedenti cap. Aegyptus aūt magis ab illo monte elongata eſt, ideo vr̄ q̄ quaſi ſimul exierint iſti, ſ. Moyſes a loco, vbi habitabat ſocer ſuus, & Aaron à loco, in quo habitabat in Aegypto, vel quaſi eodem tempore. *Vade in occurſum Moyſi.* Neſciebat Aaron, vtrum Moyſes veniret, Dominus aūt annunciauit ei, q̄ veniret, & mādauit, q̄ exiret in occurſum eius; & hoc fuit ad conſolationem Moyſis. *Qui perrexit ei obuiam.* i. immediatè, vt Deus mandauit, Aaron in occurſum Moyſis exiuit. Erat. n. Aaron Propheta, & Deo cognitus. *In montem Dei.* i. in montem Sinai, qui vocatur mons Dei: quia Dn̄s ibidē apparuerat Moyſi, & ibidem daturus erat legē. Inuenit aūt Aaron Moyſen in monte Dei: quia venientibus de Madiā in terra Geſſen, iter erat per latus mōtis Sinai, qui magis porrigitur cōtra Aegyptū. Nā Madian magis orientalis eſt aliqualiter, q̄ mōs Sinai. Et patet hoc: qa Aegyptus, & mōs Sinai, ſunt magis occidētales, quam Terra Chanaan, vt ſæpe probauimus, cū Abrahā volēs deſcēdere in Aegyptū, declinauerit verſus terrā Occidentalē terræ Chanaan per latus meridianū, quæ eſt terra Paleſtinorū: ſicut apparet Gen. c. 12. in deſcenſu Abrahę in Aegyptum. Sed Madian eſt aliqualiter magis Orientalis, quā Terra Chanaā, vt patet Geneſ. 25. vbi dicitur, q̄ Abrahā diuiſit filios concu-

Quare Moyſes & Aaron inuenit Aaron in mōte Dei, quia iter de Madian in Aegyptū erat per Sinai. Gen. 25.

F binarum ab Iſaac, & fecit eos habitare ad plagā Orientalem Terræ Chanaan. Sed Madian erat vnus de illis filijs concubinarū: quia erat natus de Cethura, vt patet ibidē: ergo Terra Madian erat magis Orientalis, quàm mons Sinai, & Aegyptus. Item mōs Sinai magis orientalis erat, quàm Aegyptus, quia cùm recta via de Terra Chanaan in Aegypto ſit per Terram Philiſtijm, vt patet infra 13. Terra autem Philiſtijm eſt contra Orientem Terræ promiſſionis, vt patet ex deſcenſu Abrahæ Gen. c. 12. & tunc non oportet tranſire mare Rubrum, & filij Iſrael venientes in terram promiſſionis, per montem Sinai aſcenderunt per partem Orientalem Terræ promiſſionis, vt patet Num. 32. vbi filij Ruben, & Gad accipientes poſſeſſionem in itinere antequam tranſirent Iordanem, dixerunt ſe accepiſſe hereditatem in Oriente terræ promiſſionis. Ergo mons Sinai, per quem tunc *Num. 32.*
G aſcenderūt erat magis Oriētalis, quàm Aegyptus: quia venientes recto itinere ex Aegypto intraturi erant per Occidentem Terræ Chanaan: veniētes autem per montem Sinai, intrabant per Oriētem Terræ Chanaan. Patet autem conſequentia: quia mons Sinai, aut erat magis Orientalis, quàm Aegyptus, aut magis Occidētalis, aut in directo, ſcilicet, in via pergendi de Aegypto in Terram Chanaan: Non poteſt dici, q̄ ſit in via recta, quia infra c. 13. dicitur, quòd Deus quādo eduxit Iſraelitas de Aegypto, non eduxit eos per viam breuem, & rectam Terræ Philiſthinorum: ſed circumduxit eos, ſed perducti ſunt per montem Sinai, ergo non erat via directa per montem Sinai: Nec poteſt dici, quòd Aegyptus ſit orientalior monte Sinai: quia tunc euntes per mon-
H tem Sinai in Terram Chanaan, intrarent per partem multum Occidentalem, cùm ipſa via recta ſit per partem Occidentalem, quantò magis via, quæ declinaret ab illa via recta magis cōtra Occidentem: ſed per montem Sinai tranſeuntes intrant in Terram Chanaan per partem Orientalem, vel quaſi, ergo mons Sinai, magis Oriētalis eſt quàm Aegyptus, ſed Terra Madiā eſt magis Oriētalis adhuc, quam mons Sinai, & Aegyptus; ergo deſcendens de Terra Madian in Aegyptū rectè deſcendit per latus montis Sinai. *Et oſculatus eſt eum.* Quia diligebat eum, cum eſſent fratres. Oſculū aūt dilectionis ſignum eſt, ideo ſponſa in Canticis amore flagrans, primum quod à ſponſo petit, eſt oſculum, dicens. Oſculetur me oſculo oris ſui. *Narrauitq. Moyſes omnia verba Domini Aaron.* Sic enim mādauerat Deus ſupra. *Lo-*
I *quere ad eum, & pone omnia verba mea in ore eius.* Et ratio erat, quoniam Aaron prolatorus erat ea coram ſenioribus Iſrael, & coram Pharaone. *Pro quibus miſerat eum.* id eſt ad quæ narrāda miſerat eum Deus. *Et ſigna, quæ mandauerat:* Tria ſigna ſupra poſita. ſ. de virga verſa in colubrum, & de manu leproſa, & de aqua verſa in ſanguinem. Non eſt autem intelligendum, quòd fecerit Moyſes iſta ſigna in itinere coram Aaron: ſed ſolum dixit ei, quòd Deus mandauerat ſibi iſta tria facere. Et ratio eſt, quia iſta ſigna erant ad manifeſtandam diuiniam magnitudinem, Aaron autem, quia Propheta erat cum Deo loquens ſatis conſtabat ſibi de magnitudine Dei, nec indigebat ſignis, atque portentis. Et patet hoc in littera, quia non dicit littera, & fecit coram eo ſigna, quæ Deus mādauerat: ſed dicit; narrauit ei omnia ver-
K ba, & ſigna, quæ mandauerat. Solum ergo fuerunt narrata qualiter fieri deberent, ſed non facta fuerunt. *Veneruntq. ſimul.* ſcilicet, in Aegyptum ad principaliorem locum habitationis Hebræorum. Et hoc fuit iam remiſſa vxore ad Iethro in Madian terram ſuam. *Et congregauerunt cunctos ſeniores.* id eſt, omnes maiores, & honorabiliores Hebræorum, & hoc mittendo ad eos nuncios nominatim, vt venirent ad certum locum: quia verbum factū fuerat à Domino: quod oportebat in cōmune referri. *Locutuſq. eſt Aaron.* Quia Moyſes erat impeditæ linguę, & ſic Deus mādauerat ſupra, dicens. Ipſe loquetur pro te ad populum, & erit os tuum. Nec in hoc erat aliquis defectus Moyſis: quia ſeniores filiorū Iſrael putabant, quòd eſſet data poteſtas loquendi Aaron: quia ſenior erat annis trib. Moyſa, vt patet inf. c. 7. Enī quia Deus dixerat, q̄ Aaron eſſet, vt os, & Moyſes eſſet ei in

Deum,

Deũ, vt hẽt litera Hebraica, vel in his, quę ad Deũ pertinent, vt habet litera noſtra, ideo ſicut domini per ſe non loquuntur ad oẽs: ſed per ſuos relatores, aut ſecretorum conſcios, ita Moyſes tanquã cum Deo, loquens non loquebatur immediate ad populũ, vel Pharaonẽ: ſed ipſe Aaron. Et patet hoc in operatione ſignorum, quia Aaron faciebat parua ſigna, Moyſes aũt prodigia magna. *Oĩa, q̃ dixerat Dominus ad Moyſen.* Incepit primo dicere qualiter apparuiſſet ei, & deinde quid locutus fuiſſet, & poſt ad confirmationẽ iſtorum, ſ. quòd apparuiſſet ei Deus, & quòd mandauiſſet illa, quæ nuoc recitabat Aaron, ſubiunxit ſigna, quæ Deus mandauerat. *Et fecit ſigna corã populo.* ſ. Aaron oĩa tria ſigna, vt euidentius pateret dictorum veritas: licèt vnũ de his tribus ſignis aperuiſſet ſufficienter veritatem. *Et credidit populus.* ſ. illi ſeniores, qui erant congregati, qm̃ iſti propter multitudinem populus vocari poterãt. Et hoc, quia ſigna, quæ fecit coram eis Moyſe mandante Aaron frater ſuus, erant ſufficienter probantia.

Quæſ. 17 An Aaron fecit ſigna. *Leu. 21.* Nicolaus tamen dicit, quòd non fecit Aaron ſigna, ſed Moyſes: & probat, quia non potuiſſet Aaron facere ſignum de manu leproſa, poteſt aũt eſſe fundamentum ſuum, ex eo quòd dicitur Leuit. c. 21. Homo de ſemine Aaron, qui habuerit maculã non accedet ad offerendũ panes Deo ſuo, ſi cęcus fuerit, ſi claudus, ſi vel paruo, vel grandi, & torto naſo, ſi fracto pede, ſi manu, ſi gibbus, ſi lippus, ſi albuginem habens in oculo, ſi iugẽ ſcabiem, ſi impetiginem in corpore, vel hernioſus, omnis qui habuerit maculã de ſemine Aaron, non accedet offerre hoſtias dño, nec panes Deo ſuo. Sed iſta poſitio videtur contra literam manifeſtè: quia litera dicit, quòd locutus fuit Aaron omnia verba, quę dixerat dominus ad Moyſen, & fecit ſigna corã populo. Illa coniunctio, & identitatẽ notat ſuppoſiti, nec ipſa aliquo modo referri poteſt ad Moyſen, niſi nos violentius eã ponentes extra naturam terminorum, quod nunquã fieri debet, niſi ex magna neceſſitate: ſ. quando litera implicaret contradictionem; niſi ſic exponeretur, vel ſorte reperiretur alibi contradictorium eius, vel conuinci poſſet euidenti ratione. Hoc autem non eſt in hac parte: quia dato qnòd manus Aaron fuiſſet leproſa, non inhabilitabatur ad ſummum ſacerdotium: quia habẽtes tales maculas, vel qui dudum eas babuerunt, erant inhabiles ad ſacerdotium propter ſcandalum horroris; & ne vilipenderetur, aut dehoneſtaretur ſacerdotale miniſterium in eis. Non erat aũt iſta cauſã in præſenti: quia Aaron non incurreret leprã magno tpe: ſed ſubito venit, & ſubito retracta manu ſecũdo de ſinu ſanata eſt. Etiã quia lepra Aaron non fuit aliquid horribile, nec ex hoc reddebatur ipſe cuicunq; cõtemptibilior, quia non fuit lepra tanta ex vitio corporis, ſ. carne infecta, & corrupta, nec fuit ei data à Deo in pœnã vitiorũ: ſed ſolùm ſupernaturaliter cauſata eſt ad monſtrandũ diuinã magnitudinem, & veritatem verborũ eius: ideo ex hoc, nec quantum ad homines, nec in ſeipſo vilior, vel inhoneſtior reddebatur. Item quia ille, qui leproſus fuiſſet, non erat ex natura rei, vel ex ſe ipſo inhabilis ad ſacerdotium: ſed inhabilitabatur ex lege: ſed tẽpore, quo iſta facta ſunt, vel quo Aaron in ſacerdotiũ aſſumptus eſt, non erat illa lex, ergo non obligabat eũ: quia conſtitutio ſolùm datur ad futura, nec vnquã ſe extendit ad præterita, niſi in ea ſpecialiter caueatur, vt patet extra de conſtitutionib. in capitulo cognoſcente, & cap. vlt. Item iſta conſtitutio ſecundum verba ſua non ſe extendit ad Aaron: ſed ad poſteros eius: quia dr̃ in ea: Homo de ſemine Aaron, &c. Ergo ſolũ ſe extendit ad eos, qui erant de ſemine Aaron: ſed Aaron non erat de ſemine Aaron, ergo non ligabatur ipſe hac lege. Dicendum ergo videtur rationabiliter valde, & ex verbis textus, quòd Aaron fecit iſta tria ſigna corã ſenioribus. *Audiuerunt.* Scilicet iſti ſeniores. *Quia viſitaſſet Dominus, & reſpexiſſet afflictionem eorum.* Hoc aũt audiuerunt, quia Aaron coram eis hoc referebat: ſed magis videtur, quòd ponatur hic audire, i. credere, vel intelligere: ſ. *Audierũt.* Ideſt certificati ſunt, quòd Deus vellet eos liberare. Et hoc patet: quia infra ſequitur,

A quòd propter hoc adorauerunt Deum proni. Ex ſola tamen auditione, ſ. ſi nõ certificati eſſent ſignis, vel ſaltem credidiſſent ſimplicibus verbis, non moti fuiſſent ad reddendum gratias tãquam pro beneficio dato, vel prænunciato ſiue certe promiſſo: quòd reſpexiſſet afflictionem eorum. ſ. volendo eos liberare: quia ſi accipiatur large reſpicere, i. videre, vel ad aliquid aſpicere, Deus ſemper reſpiciebat eos: quia in omni loco oculi domini contemplantur bonos, & malos. Prouerbior. c. 15. *Et proni adorauerunt.* Ideſt inclinauerunt ſe vſque ad terram, extendentes manus ſuas, adorando Deum. In Hebræo ponuntur hic duo verba; primum quod ſignat inclinationem capitis, & loco huius ponitur proni in litera noſtra, i. humiliantes ſe: ſecundum verbum ſignat manuum extenſionem, & loco huius ponitur in

B litera noſtra adorauerunt: quia iſta duo complent adorationem Dei, ſ. inclinatio, & manuũ expanſio: iſta adoratio fuit in actionem gratiarum pro tanto beneficio: quia non decet ingratos eſſe benefactoribus, pręcipuè tantis beneficijs. Et quia Deo nihil aliud poſſumus retribuere, vt contra paſſum, vt ait Phyloſophus 8. Eth. *8. Ethic.* Dijs, & parentibus non poſſumus æqualia retribuere, ſolas ergo gratiarum actiones, & adorationes in teſtimonium magnitudinis, & bonitatis ſumme reddere debemus. Sic enim facit ciuitas, quæ non potens dare regi virtuoſo aliquid æquale: honorem illi tanquam bonorum maximum tribuit, vt patet 5. Ethyc.

CAPITVLVM V.

C *POſt hæc ingreſſi ſunt Moyſes, & Aaron, & dixerunt Pharaoni: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: dimitte populum meum, vt ſacrificet mihi in deſerto. At ille reſpondit: Quis eſt Dominus, vt audiam vocem eius & dimittã Iſrael? Neſcio dominum. & Iſrael non dimittam. Dixeruntq;: Deus Hebræorum vocauit nos, vt eamus viam trium dierum in ſolitudinem, & ſacrificemus Domino Deo noſtro: nè forte accidat nobis peſtis, aut gladius. Ait ad eos rex Aegypti: Quare Moyſes, et Aaron ſollicitatis populum ab operibus ſuis: Ite ad onera veſtra.*

Poſt hæc. Deſcripta prouiſione ducis liberatoris, hic ſubiungitur flagellatio Pharaonis. Et diuiditur in tres partes. Primò ponitur admonitio Pharaonis, vt dimitteret Iſrael in ſolis verbis. Secũdò ſubiungitur alia ad-

D monitio in verbis ſubſequentibus ſignis, infra c. 7. Tertiò ponitur pęnarum inflictio, infra circa medium c. 7. ibid. *Dixit autem Dominus ad Moyſen: ingrauatum eſt.* Prima in duas. Primò ponitur regis monitio, & eius reſponſio. Secundò populi Iſraelitici aggrauatio, ibidẽ. *Dixitq; Pharao.* Circa primum. *Poſt hæc.* Ideſt poſtquã Aaron, & Moyſes ſteterunt coram ſenioribus Iſrael recitantes verba domini, & facientes ſigna, & populus credidit. Nam tunc concordatum fuit inter eos, quòd Moyſes, & Aaron irent immediate coram Pharaone: quia non oportebat dilatari iſtud negotium. *Ingreſſi ſunt Moyſes & Aaron.* Scilicet in domum regis, vt proponerent ibi mãdata ſuæ legationis. *Moyſes, & Aaron.* Non ponitur hic, quòd aliquis de alijs intrauerit cum eis, ſcilicet de ſenioribus, quos Deus cum Moyſe ire

E mandauerat, vt patet ſupra cap. 3.

An intrauerint ſeniores, cum Moyſe ad Pharaonem.

Nicolaus quærit hic, vtrum intrauerint ſeniores cũ Moyſe ad Pharaonem. Et reſpondent quidã Hebræi, ꝙ non intrauerunt timentes regem iraſci in eos. Et propter hoc dñt, quòd puniti ſunt, nè accederent ad Deũ cum Moyſe ad adorandũ prope, vt patet Inf. c. 24. Sed iſta ratio non conuenit, quia ibi non ſolũ prohibiti ſũt ſeniores accedere ad Deũ cũ Moyſe, ſed etiam Nadab, & Abiu, qui erant filij Aaron, & ſatis iuuenes. Etiam quia Aaron prohibitus fuit ibi accedere cum Moyſe. Dicitur enim Moyſi, dixit Deus: Aſcende ad dominũ tu, & Nadab, & Abiu, & ſeptuaginta ſenes ex Iſrael, & adorabitis procul, ſoluſq; Moyſes aſcendet ad dominũ, & illi non appropinquabunt, & populus non aſcendat cũ eo. Conſtat tamen, quòd Aaron ſtetit cum Moy- *Quæſt. 1. Prima opinio Hebræorũ.*

ſe coram Pharaone, ergo non fuit illa prohibitio acceſſionis propter hoc. *Secunda opinio Nicolai.* Alij dicunt, cùm quibus vř tenere Nicolaus, quòd iſti ſeniores ſteterũt coram Pharaone cum Moyſe, & Aaron, tñ ſcriptura ſolum facit mentionem de Aaron & Moyſe, tanquam de principalib. Sed nec hoc videtur verum. Magis.ŋ.dicendum eſt, quòd ſeniores non intrauerunt cum Moyſe, & Aaron, quia quando reſpondit Pharao durè iſtis, vt patet infra, ſolum Moyſen, & Aaron nominauit, dicens: quare Moyſes, & Aaron ſollicitatis populum ab operibus ſuis? Ite potius ad onera veſtra. Si tñ hic fuiſſent alij ſeniores, ẽt locutus fuiſſet ad eos. Nec põt hic reſponderi, quòd Pharao locutus fuerit ad iſtos duos tanquam ad principales, quia tunc nullus ibi quicunque aut agebat, aut dicebat pręter Aaron. Quare aũt non intrauerint ſeniores cum Moyſe & Aaron, ſicut ſupra Deus mãdauerat, G ratio fuit poſita ſupra c. 3. ſ. quia illud dictũ fuit à Deo, quando ipſe mittere volebat ſolum Moyſen, tanquam loquentem, & facientem ſigna; & ad conuocandum mittebat ſeniores: ſed quia Moyſes rogauit, vt non mitteretur ipſe, quia erat impeditæ linguę, & Dñs miſit cũ eo Aaron tanquam loquentem, ceſſauit prius mãdatũ; quia iam ſufficiebat Moyſen, & Aaron ſimul ire. *Hæc dicit Dominus.* Iſta locutio multum fuit dura Pharaoni, ſicut & cuilibet ſuperbo fuiſſet. Nam Dominus relatiuum eſt ad ſeruum. Cùm ergo Dominus exprimitur, oportet ſeruum exprimi, vel ſubintelligi. Magis tamen exprimi debet, vt cuius ſit Dominus, videatur. Hic aũt Aaron & Moyſes poſuerunt Dominum ſimpliciter, nõ nominantes cuius eſſet Dominus, ideo intelligebatur, H quòd omnes ſerui eius eſſent, nulla facta differentia: quod valde diſplicuit Pharaoni, quia ẽt ipſe ſub tali dominatu comprehendebatur, cùm nullum vt Dominum cognoſcere vellet, vt patet in ſua reſponſione. *Deus Iſrael.* Vocauit Dominum ſimpliciter: Deum tñ vocauit Iſrael. Ratio fuit, quia Dominus nomen ſeruitutis eſt ſubiectionis cuiuſdam eſt. Et quantum ad hoc non eſt differentia: quia totus orbis æqualiter ei ſubiectus eſt; immo qui bonus eſt minus ſeruus eſt, quã qui malus eſt: quia ſeruitus, & dominatio duritiem quandã importat. *Mali magis ſunt ſerui Dei quàm boni accipiẽdo ſeruitutem propriè.* Qui autem voluntariè Deo, ſubijcitur, & vult libere id, quod Deus vult: & non vult, quod Deus non vult: non ſeruus propriè, ſed liber eſt. Ideo quantum ad rationem proprij dominij magis ſunt mali ſub dominio Dei, quàm boni. I Si autem accipiatur Dominus, vt inducit quandam poteſtatem, non concernentem vim coactiuam, æqualiter potẽs, & dominus in bonos, & malos eſt. *Seneca.* Et hoc exprimit Seneca in epiſtolis ad Lucillum: Fata volentem ducunt, nolentem trahũt. Vocat autem Fata diuinã diſpoſitionem in his inferioribus, quæ volentes ducit, i. molliter mouet: nolentes trahit, i. ſi aliquis repugnet illi diſpoſitioni diuinæ, magis violentabitur. Deus autem eſt nomẽ creationis, cui debetur cultus, & adoratio. Et quia iſta adoratio præcipuè dabatur ab Hebræis, qui erant familiaris populus Dei, vocatur Deus Hebræorum. Et ſic vocat ſe Deũ Abrahã, & Iſaac, & Iacob. Et hoc dicit eſſe nomen ſuũ: & memoriale in æternum in generationem, & generationem. *Dimitte populum meum.* Populus Iſrael vocatur populus Dei, quia patres ſui coluerant Deum specialiter. K Et ipſe promiſerat eis accipere gentem illam in populum, vt patet ſæpius in Geneſi. *Vt ſacrificet mihi in deſerto.* Licèt Deus intẽderet educere populum ſuum de Aegypto, & introducere in Terram Chanaan: tñ ſolum petebat à Pharaone per Moyſen, vt permitteret eũ ire ad ſacrificandum: quia ſciebat Deus, quòd Pharao dimittere nollet, & ipſe eum acriter puniturus eſſet. Et vt punitio iuſtior appareret petiuit Moyſes loco Dei à Pharaone id, quod modicum erat, ſ. dimittere populũ ire ad ſacrificandum in deſertũ; quia non acquieſcens in modico iuſtius puniretur; quàm ſi non acquieſceret in magno. *Quis eſt Dominus.* Multum fuit Pharao indignatus in verbis Aaron: quia ſi dixiſſet; Dominus Hebræorum dicit, vt dimittas populũ ſuum: irriſiſſet Pharao tanquã nolens obedire imperio domini alieni. Sed quia dixit, dñs ſimpliciter, vocans illum ẽt dominum

F Pharaonis: qui neceſſario includebat ſub generalitate omnium hominum, valde indignatus fuit: quia numquam quiſquã hominum ei talia dixerat, ſ. nominando eum habere Dominũ, & dixit ira repletus. *Quis eſt Dominus.* q. d. Quis eſt Dñs, qui poſſit mihi mãdare talia? quia ego nõ cognoſco aliquem Dominum ſuperiorẽ. *Vt audiam vocem eius.* i. vt eius obediam mandato. Non dicit hoc, vt finem, ſ. quòd quæreret Pharao quis eſſet dominus, vt ipſe cognoſcens eum obediret ei: ſed magis dẽt legi irriſoriè, & mordaciter aĩo irato. *Quis eſt Dominus vt audiã vocẽ eius?* q. d. Quis poterit eſſe talis dñs, vt ego tenear obedire ei? *Et dimittã Iſrael?* ſ. ad mãdatum eius: *Neſcio Dominum.* i. non cognoſco aliquem ſuperiorem, qui mihi quicquam imperare poſſit.

G *Quomodo Deum eſſe ſit per ſe notum, & ab omnibus cognitum, cum Pharao hic dicat; neſcio Dominum.*

Quæſt. 1. Quæritur quõ dicitur, quòd Deum eſſe, eſt per ſe notum, cum hic dicat Pharao, quòd ignorat eſſe aliquem Dominum? Id autem quod per ſe notum eſt, ab omnibus cognitum eſt: quia eſt iſta ratio per ſe noti. Etiam quia dicitur in pſalmo 13. & pſalmo 52. Dixit inſipiẽs in corde ſuo: non eſt Deus, i. putauit, quòd Deus non erat. Ad hoc reſpondetur, quòd Deum eſſe eſt per ſe notum. *Damaſc.* Quod patet auctoritate Damaſceni in 1. lib. Sẽtentiarum ſuarum, ſ. cognitio Dei exiſtendi omnibus naturaliter innata eſt. Item quia per ſe nota dñr, quæ cognitis terminis, cognoſcuntur: vt patet 1. Poſteriorum, vt totum eſſe maius ſua parte. Cognito.n. ſignificato complexo iſtius termini pars, & huius termini totum nullus intellectus eſt, qui immediatè clare non videat H veritatem totius complexionis: & ſic in cæteris: ſed cognito quid ſignificat iſte terminus, Deus, neceſſe eſt cognoſcere Deũ eſſe, ergo Deum eſſe, eſt per ſe notum. Antecedens patet, quia iſte terminus, Deus, ſecundum conceptionem omnium apprehendentium ſignificat id, quo nihil melius eſt: ſed neceſſe eſt aliquid melius eſſe, & per ſe notum eſt aliquid melius cęteris eſſe, ergo manifeſtum eſt eſſe Deũ. Patet cõſequentia: quia cuilibet intuenti apparet, quòd non ſunt oẽs res ęquales, ſed vna eſt melior altera, & ſic per ordinem eſt: ergo oportet dare vnã meliorem cęteris. Et ſic nõ valet, ſi dicas, quòd hoc eſt verum, ſi in reb. non ponatur proceſſus in infinitum: quia tunc deuenietur ad vnum, vltra quod non procedatur, & illud tenebit ſummũ gradum in bonitate. Sed quia non eſt per ſe notum apud I oẽs, vtrum ſit ſtatus in ordinationibus cauſarum, cùm in hoc laboret ſæpius Ariſtoteles, ergo poſito, quòd ſit proceſſus in infinitum, vt aliqui putant, ſequitur quòd Deus non ſit per ſe notus, aut Deum eſſe. Reſpondetur quòd ſiue ponatur proceſſus in infinitum, ſiue proceſſus in cauſis teneat ſtatum ad aliquid, ſemper eſt per ſe notum, Deum eſſe: quia non ponendo proceſſum in infinitum, ſatis patuit qualiter dicatur, Deum eſſe, quòd ſit per ſe notum. Si aũt ſit proceſſus in infinitum, tunc oportebit dare aliquam rem infinitę perfectionis, alioquin ſtabitur in aliquo finito ſecundũ primum modũ. Si autem detur aliqua res infinitę perfectionis, illa erit perfectiſſimà, vt Deus: quia infinito nihil maius eſt; & ſic manebit, quòd ſit per ſe notum, Deum eſſe: quia ſecundum vtrumq; modũ neceſſe eſt dare aliquid, quo K nihil melius ſit, quod deſignat iſte terminus, Deus. Hoc tamen non obſtante, in rebus non eſt dare proceſſum in infinitum: quia proceſſus dicit quendam ordinem: ordo autem eſt in rebus ſecundum quandam cauſalitatem, vt vna res aliquo modo dependet ab alia, vel attinet ad eam. *In rebus nõ eſt dare proceſſum in infinitũ in aliquo genere cauſalitatis.* Iſte autem ordo cauſalitatis quadruplex eſt ſecundum quatuor genera cauſarum, & in quolibet ordine cauſalitatis ponimus ſtatum. Nam in ordine cauſarum efficientium incipientes à cauſa particulari in generatione Socratis, qui eſt vnus homo particularis, aſcendimus per alias cauſas agẽtes paulo vniuerſaliores, ſcilicet actiones elementorum: deinde ad magis vniuerſales, ſcilicet ipſos orbes per motum influentes: deinde ad vniuerſaliores cauſas, ſcilicet intelligentias motrices orbium: deinde ad vltimam cauſam, ſcilicet ad primam intelligentiam, quæ mouet

cæteras

teras intelligẽtias, vt cauſata ſua immediatè, ſibi ſubdita in ratione amati, & deſiderati, vt aſſimilentur ei cęterę & participent eſſe diuinum, vt ait Ariſt. 12. Met. In ordine cauſalitatis finalis ẽt ſtatum aſſignamus. Nam ad eandem rem primum efficiens, & vltimũ finem ſtatuimus. Et ratio eſt, quia prima cauſa dicitur eſſe aliquid ſecundum cauſalitatem, & efficientiam vniuerſaliorẽ, vltimus finis vocatur propter bonitatẽ pleniorẽ: quia cauſa efficiens eſt aliquid ſecundũ potentiã influendi: cauſa finalis eſt aliquid ſecundum rationẽ bonitatis in eo repertã. Igitur ſecundum regulam Ariſtot. 2. Topic. ſi ſimpliciter ad ſimpliciter, & magis ad maximè, i. ſi aliquid eſt cauſa efficiens propter eſſe potentem ad aliquid influere: ergo erit maior cauſa, vel vniuerſalior propter poſſe magis, & in plura influere, & erit maxima, & vniuerſaliſſima cauſa propter maximè, atq; in plurima influere, quæ vocatur efficientia pleniſſima, atq; vniuerſaliſſima. Sic dicere poſſumus de cauſa finali: ſi aliquid propter eſſe bonum eſt finis, ergo propter eſſe magis bonũ eſt maior, & vlterior finis, propter eſſe optimum eſt maximus, & vltimus finis. Et quia contingit iſta duo reperiri in eadem re, ſ. vniuerſaliorem efficientiam, & pleniorem bonitatem, illa res erit ſecũdum efficientiam vniuerſaliſſimã primum efficiens, & ſecundum bonitatem pleniorem cauſa finalis; & ſic in duob. generib. cauſarum extrinſecarũ fit reductio ad ipſum Deum. Ideo iuſte vocatur primus, & nouiſſimus Alpha. & Omega, primus quidem in genere efficiẽtis, vltimus quidẽ, vel nouiſſimus in genere finis, vt patet Apoc. c. 1. Nec dici in Deo maiorem perfectionem eſſe primum, quã eſſe nouiſſimum. Iſta autem duo reperiri ſimul in eodem, facit altiſſimum gradum entis diuini. Quod aũt in hoc genere cauſalitatis ſit ſtatus tam in finib. naturalib. q̃ in finibus à propoſito, patet: quia finis eſt, qui mouet agentẽ, & ad conſecutionem illius tota agentium cura laborat. Et quia non volumus oĩa propter ſeipſa immediatè, ſed quædam propter alia: ſi illa rurſus propter alia vellemus, & alia propter alia, daretur proceſſus in infinitũ: & quod deterius eſſet, fruſtra eſſet oẽ humanum deſiderium; cum numquã attingere poſſet bonũ, quod optaret, quo nihil deterius, nihilq; abſurdius. Quia cum ipſo totius naturæ inſurgit deſtructio, & vniuerſitatis rerum maxima deordinatio. Sic. n. arguit Ariſtot. in proœ. 1. Ethyc. dicens: Si vtiq; eſt aliquis finis operabilium, quem propter ipſũ volumus, alia autem propter illum, & non oĩa propter alteram deſideramus, procedit enim in infinitum: ſicq; eſſet vacuum. & inane deſiderium. In cauſalitate materiali eodem modo ordo tendit ad aliquem ſtatũ: quia ſicut in cauſis efficientib. accipimus magis particularẽ incipientes; ita accipiamus hic materiam magis particulatã per diſpoſitiones. Et iſta eſt materia, quæ plurib. diſpoſitionib. informata iam nata eſt, vt ſit materia vltima ſpeciei; vt corpus humanum vltimate organizatum eſt materia hominis, vt ſic interdum aliqualiter loquamur, ſed ante hanc materiã eſt materia ſub paucioribus diſpoſitionibus, ſ. embrio: deinde eſt alia materia ſub pauciorib. diſpoſitionibus, q̃ eſt ſanguis, & lac: & ſic per ordinem. Et iſtæ materiæ dum ſunt ſub paucioribus diſpoſitionibus tanto ſunt vniuerſaliores, nõ quidem ſecundũ eſſentiã, ſed ſecundum indifferentiã: quia quanto aliqua materia hẽt pauciores diſpoſitiones, tanto põt eſſe materia formarũ magis differentiũ. Et ratio eſt, quia diſpoſitio eſt de natura formæ ſubſtãtialis vẽturæ, ideo dũ talis diſpoſitio eſt in materia, nõ patitur aliã ſubſtantialem formã educi de potẽtia materiæ, vel induci in potentiã materiæ: niſi illã cui conata eſt. Deinde ſequitur materia ſola quantitate, & elementalib. qualitatibus diſpoſita. Vltimate ſequitur quidã gradus materiæ carentis oĩ diſpoſitione quãtitatis, aut qualitatis, ſed in ſua ſimplicitate exiſtens, & potentialitate; de qua dicit Commentator in lib. de Subſtantia orbis, quod materia ſubſtantiatur per ſuum poſſe. Hanc Ylen, aut materiam primam appellamus, quia in aſſignatione materiæ nõ ſit vlterius procedere. Et iſte gradus materiæ nunquam datur ſecundum actum, ſed

Ariſ. 12. Metaph. — *Idem eſt primum efficiens, & vltimus finis.* — *Cur Deus vocatur Alpha, & Omega.* — *Ariſtot. proœm. Ethy.* — *Diſpoſitio præcedens in materia eſt de natura formæ ſubſtãtialis venturæ.* — *Materia ſubſtãtiatur per ſuum poſſe.*

A confiderandus eſt propter naturales tranſmutationes. In ordine cauſalitatis formalis idem modus tenendus eſt, ſ. vt deueniamus ad aliquã vltimã formam: licèt in hoc eſt bipartitus modus aſſignandi. Nam illi, qui pluralitatem formarum in eodem indiuiduo ſubſtantialiter aſſerentes formaliſtæ à formis dicuntur, ponunt in formis, quæ ſunt partes cõpoſiti ordinem, vt primo ponatur in Socrate forma humanitatis, deinde animalitatis, deinde corporeitatis, vſq; ad formã entis, ſi quis ens vniuocè prædicari velit. Illi aũt, qui vnitatẽ formæ ſubſtantialis ſequuntur, ponunt ordinem in formis ſecundum ordinem entium prædicamentalium: quia entia prædicamentalia dicunt formas, quia ſunt naturalia, quæ neceſſario ſunt formæ: nõ formæ, quæ ſunt partes cõpoſitorum, ſed ipſamet cõpoſita ſignata inexplicitè, & per modum naturæ. Quis tamen iſtorum duorũ

B modorũ ſit conuenientior, ſatis patet, quòd vnitas formæ. Sed hoc ſtabilire enucleando ſubtiles veritates latentes alterius erit negocij. Nunc aũt redeuntes vnde digreſſi ſumus, dicendum eſt, ẽt Deum eſſe, per ſe notum eſſe: quia veritatem eſſe per ſe notum eſt, quia ſi veritas eſt, per ſe notum eſt, quòd veritas eſt, aut falſitas eſt: & tunc verũ eſt, quòd falſitas eſt, & ſic quocũq; modo notum eſt, quòd veritas eſt, ſed Deus veritas eſt, vt patet Ioãnis 14. vbi dicit Chriſtus, qui Deus eſt: ego ſũ via, veritas, & vita: ergo per ſe notũ eſt Deum eſſe. Aliquis tamen obijciet, quia illud, quod cum difficultate probationis ſtabilitur, & cognoſcitur. nõ eſt per ſe notum: ſed Deum eſſe cum magna difficultate cognoſcitur, ergo non per ſe notũ erit. Antecedens patet, quia

C Phyloſophi cognoſcentes res naturales per ſubordinationem cauſarum deuenerunt in cognitionem primæ cauſæ, quę Deus eſt. de quo in 7. Phyſic. Item quia Apoſtolus ad Rom. c. 1. ait: Inuiſibilia Dei per ea, quæ facta ſunt à creatura mundi intellecta conſpiciũtur: ſed illa, quæ per alia cognoſcuntur, non ſunt per ſe nota, ſed sũt ſcita, vt concluſiones, vel argumentatiuè, & probabiliter cognita, vt opiniones, ergo Deum eſſe non per ſe notum, ſed per alia cognitum. Reſpondetur ad primũ, quòd Deum eſſe per ſe notũ eſt, quia ex natura terminorum incomplexorum notum eſt, ſi aliquæ proprietates, ſiue attributa diuina ſunt, quæ per ſe nota ſunt, vt Deum eſſe infinitum. eſſe beatificatorem animarum. & remittentem vita, eſſe trinum & vnum, & ſic de cœteris. Magna. n. differẽtia eſt cognoſcere aliquid eſſe, vel

D cognoſcere tale, aut tale eſſe: quia cognoſcere eſſe ſolũ promptius eſt, quã cognoſcere eſſe talem, vel talẽ. Quãdo ergo dicitur, quòd Phyloſophi argumentatiuè cognouerunt primã cauſam, quæ eſt Deus, ergo non per ſe nota erat: dicendum quòd eſſe Deum primã cauſam, eſt quoddam attributum, ſicut eſſe ſummè potẽtem: quia à maxima influentia, & potentia naſcitur eſſe primam cauſam æqualiter, ergo dubium erat Deum eſſe primã cauſam, aut vltimum finem, aut infinitum, & ſic de cœteris. Deum ergo eſſe per ſe notum erat, nec hoc inquirebant Phyloſophi: ſed Deum eſſe primam cauſam, nõ erat per ſe notum, quia erat quoddã attributum, & hoc cognoſcere non poterant Phyloſophi per ſe, ſed argumentatiuè. Ad argumentum de dicto Apoſtoli eodem modo dicendum eſt, quòd verum eſt, ꝙ homines Gen-

E tiles cognoſcebãt inuiſibilia Dei per ea, quæ facta ſunt, ſed Deum eſſe, non cognoſcebant per ea, quæ facta sũt, per ſe notum erat. Vocantur aũt inuiſibilia Dei, aliqua attributa Dei inuiſibilis, vt ſumma bonitas, ſumma potentia, incorruptibilitas, ſumma dilectio. Hæc. n. per ea quæ facta ſunt in Deo conſpiciũtur. Quia aũt ibi intelligatur de attributis Dei, patet ex eo, quod ſequitur in litera Apoſtoli, ſ. Sempiterna quoq; eius deitas. Vbi vult æternitatem Dei, quæ attributum eſt eſſe naturaliter cognitã. Sciendum aũt vlterius, quòd aliquid eſſe ꝑ ſe notum ſtat dupliciter. Vno modo per ſe notũ dr̃ quo ad ſe, vel ſumitur alio modo ꝑ ſe notũ quo ad nos. Primo modo per ſe notum ſimpliciter dr̃ illa propoſitio, cuius prædicatum includitur in ratione ſubiecti: cõtingit tñ, ꝙ illa propoſitio non erit nota quantũ ad nos, quia nos ignoramus diffinitionem ſubiecti illius propoſitio

Quæ formaliſtæ, qui ponunt pluralitatẽ formarũ, ordinant cauſas. — *Argumẽta contraria.* — *Secundũ Argumentum.* — *Ad primum.* — *Deũ eſſe eſt per ſe notũ, ſed aliqua attributa nõ ſũt de eo per ſe nota.* — *Ad ſecundum.* — *Quid Apoſtol° ꝑ inuiſibilia Dei.* — *Propoſitio per ſe nota dupliciter dicitur.*

nis:ſicut iſta propoſitio; Homo eſt rationalis, eſt per ſe nota ſecundum ſe, quia quæ dicit hominem, dicit neceſſario rationale; ignoranti; tamen quid ſit homo ſecundum diffinitionem erit non per ſe nota. Et ideo vt dicit Boetius in libro de Hebdomadibus, quòd quædã propoſitiones ſolis ſapientib. p ſe notę ſunt, ſicut ſcienti, quòd Angelus eſt incorporeus, per ſe notũ eſt, quòd non ſit in loco: hoc tamen rudibus non eſt manifeſtũ.

Quæ ſint propoſitiones per ſe notæ quantum ad nos.

Ille autem propoſitiones ſunt per ſe notæ quantum ad nos, quarum terminorum ſignata, & habitudines concipimus. Vnde iſta; totum eſt maius ſua parte, quãtum ad nos nota per ſe eſt. In his autem per ſe notis, quarũ termini cadũt in apprehenſionę omnium, eſt quidam ordo ſecundum ordinem, qui reperitur in terminis ipſarum propoſitionum. Et quia iſte terminus, ens, eſt cuius ſignificatum ab omnibus; primo concipitur, quia vt G ait Auicenna ens, & eſſentia ſunt, quæ prima apprehẽſione concipiuntur: ideo maximæ, vel propoſitiones per ſe notæ, quæ fundantur ſuper ens, ſunt ſimpliciter priores, ſ. De quolibet eſſe, vel non eſſe, quia hoc primum principiũ immediatè fundatur ſuper ens, vt patet 4. Metaph. & collocatur inter regulas æternas, deinde ſecundum ordinem terminorum reſolubilium in lineis prædicamentalibus, quorum cognitionem habemus, erit ordo propoſitionũ per ſe notarum, vnde diffinitio animalis erit prius per ſe nota, quàm diffinitio hominis, quia iſte terminus, animal, eſt prius cognitus, quàm iſte terminus, homo, cùm ſit irreſolubilior.

Ordo propoſitionũ per ſe notarum.

Et ſicut reperitur ordo propoſitionum per ſe notarum in ratione ſpeculatiua, quæ fundatur ſuper ens, ita erit ordo propoſitionum per ſe notarum in ratione practi- H ca, quæ fundatur ſuper bonum, cùm bonum ſit, quod primo cadit in apprehenſionę practica, & ordinatur ad opus. Omne. n. agens agit propter bonum. Ideo primum principium in ratione practica eſt, quod bonum eſt appetẽdum. Super hoc fundantur immediatè duo præcepta rationis practicæ, ſ. quòd bonum debemus velle, & facere, & malum debemus fugere. Et quia quælibet natura, ſiue eſſentia generationis, vel ſpeciei habet quandam inclinationem ad bonum, ſecundum ordinem rerum erit ordo inclinationum, ſuper quas fundantur præcepta iuris naturalis. Et quia homo cõmunicat cum omnibus ſuperioribus, reperientur in eo omnes iſtæ inclinationes, & omnia iſta præcepta naturalia. Poſt appetitum boni in vniuerſali, conuenit omnibus rebus, quòd deſiderent ſe conſeruari: quia con- I ſeruatio in eſſe eſt maximum bonum, & ſecũdum hoc ineſt omnibus rebus, quòd fugiant ſua cõtraria, & nociua: & ex hoc naſcitur ſecundum præceptum naturale, ſ. vim vi repellere, & eſt hoc aliquid per ſe notum valde vniuerſale in practicis, licèt legiſtæ illud ponũt ſub iure Gentium, quod pertinet ad ſolos homines, vt patet, ff. de iuſtitia, & iure in l. vt vim. Magis tamen videbatur ſub lege naturali ponendum, etiam ſecũdum eorum poſitionem: quia natura docuit hoc ius cætera animalia: quia & hoc rebus inanimatis conueniat. Poteſt tamen dici ſpecialiter pertinere ad ius Gentium: quia oportet eſſe cum moderamine inculpatæ tutelę, quod ſolis rationem habentibus conuenit. Res autem inanimatæ deſiderant ſuam conſeruationem fugien- K do ſua contraria, & tendendo in loca naturalia. Res autem animatæ ſuper hoc deſiderant ſuam conſeruationem quodam alio modo ſpeciali, ſ. per generationem: & ab hoc venit commixtio maris & fœminæ, quã matrimonium vocant. Et procreatio liberorum, & educatio, & ſimilia. Hæc autem in ordine per ſe notorum tã ſecundum rationem practicam, quàm ſpeculatiuam patent. Nunc autem dicitur, quòd Deum eſſe, eſt per ſe notum, quantum ad ſe: quia prædicatum includitur in ratione ſubiecti, ſcilicet eſſe includitur in Deo, vnde. propriè dicitur de eo, vt ſupra tertio capitulo. Ego ſũ, qui ſum, & qui eſt miſit me ad vos. Ratio eſt, quia Deus eſt ſuum eſſe propter ſimplicitatem ſuam, & omnimodam carentiam compoſitionis, ſ. eſſe, & eſſentiæ, actus, & potentiæ, materiæ & formæ, generis & differẽtiæ. In nulla autem alia re eſſe eſt idem totaliter, quòd

Quare legiſtæ præceptum de repellendo vĩ vi ſub iure gentiũ collocarunt.

F eſſentia, vel res non eſt ſuum eſſe. Ad argumentũ quod inducitur de litera quando dixit Pharao: Dominum neſcio, & Iſrael non dimittam; dicendũ, quòd Pharao non negauit ſe noſſe Deum: ſed negauit ſe cognoſcere Deum. Et ſic bene ſtabat apud eum per ſe notum eſſe, Deũ eſſe, & dubitare, vtrum Deus Dominus eſſet; quia eſſe Dominum eſt quoddam Dei attributũ, vt importat quamdam relationem ad ſubiectam creaturam, & hoc ita poterat ignorari de Deo, ſicut vtrum Deus eſſet prima cauſa, vel eſſet æternus, vel peccata remittẽs, vel nos glorificans. Dominus. n. importat quemdam reſpectum ad creaturam, vt ipſa creatura Deo mandante ſic, aut ſic mouetur, vel operatur. Et hoc eſt, quòd Deus habet prouidentiam iſtorum, & regat ea. Quod apud pleroſque dubium eſt. Nam apud oẽs antiquos G ventilatum fuit, & plurimi cernentes mala, quæ fiunt inter homines, quæ a Deo procedere non poſſent, cũ eſſet iuſtiſſimus, negauerunt Deum curare iſta, ſed dixerunt ſolum curare de cęleſtibus, vt patet Iob. cap. 22. Circa cardines cęli ambulabat, & inferiora non conſiderabat. Alij autem attribuebant Deo regimen omnium, quæ naturaliter mouentur tam in Cœlo, quàm in natura elementali, ſolos hominum actus ab eius prouidentia, & regimine ſubtrahentes: quos fortunæ temerario motu agi credebant. Et ſic eſt opinio omnium miſerorum, & afflictorum de Deo conquerentium. Quod deplorat Boetius de Conſolatione, libro 1. quinto Metros. Vbi cum multa de Dei regimine circa res cæteras poſuiſſet ſubiunxit.

Cur aliqui dubitauerũt, vel negauerunt Dei prouidentiã in terreſtribus.

Omnia certo fine gubernans.
H *Hominum ſolos reſpuis actus.*
Merito rector cohibere modo.
Nam cur tantas lubrica verſas
Fortuna vices? Premit inſontes.
Debita ſceleri noxia pœna.
At peruerſi reſident celſo
Mores ſolio: ſanctaque calcant.
Iniuſta vice colla nocentes.
Latet obſcuris condita virtus
Clara tenebris: iuſtuſque tollit
Crimen iniqui.
Nil periuria nil nocent ipſis.
Fraus mendacij compta colore.
Sed cum libuit viribus vti,
Quos innumeri metuunt populi,
I *Summos gaudent ſubdere reges.*
O iam miſeras reſpice terras,
Quiſquis rerum fœdera nectis.
Operis tanti pars non vilis,
Homines quatimur fortuna ſalo.
Rapido rector comprime fluctus,
Et quo Cœlum regis immenſum
Firma ſtabiles fœdere terras.

Simile etiam ſuſpicati ſunt aliqui de antiquis Phyloſophis. Vnde de quodam dicit Boetius de Conſolatione libro 1. proſa 4. Vnde haud iniuria quidam tuorum familiarium quæſiuit, ſi quidem Deus, inquit, eſt, vnde mala? bona vero vnde, ſi non eſt? Non iniuſte ergo dubitare poterat Pharao, vtrum aliquis Dominus K eſſet, quia licèt crederet, immo, vt vſitatiori loquar modo, ſibi per ſe notum eſſet Deum eſſe, tanquã quoddam bonum maximum, vtrum tamen eſſet illud ſummum bonum dirigens omnes res, & pręcipue actus humanos, ſecundum quam directionem oritur reſpectus dominationis, neſciebat: quia non ſolùm iſte, immo omnes antiqui hoc tenuerunt, maximè Phyloſophi, qui poſuerunt Deum exteriora nec curare; immo nec intelligere; nè vileſceret intellectus eius. Alij dicunt, quòd licèt Pharao cognoſceret Deum Dominum eſſe, tamen ignorabat an eſſet ille, qui coleretur ab Iſrael, & crederetur. Et hoc aliqualiter dici poſſet, tamen præſupponit, quòd Pharao cognoſceret dominationem Dei vniuerſaliter, quod erat habere cognitionem vnius veri Dei, & qualiter ille omnia regeret: quod valde magnum erat pro antiquis. Rariſſimi enim de antiquis talem exiſtimationem habebant. *Et Iſrael*

non.

non dimittam. Scilicet ad præceptũm eius, quia nõ cognoſco aliquem talem habere auctoritatem mandandi. *Dixerunt*. Scilicet Aaron, & Moyſes, quia licet vnus loqueretur, tamen ex conſenſu vtriuſque loquebatur. Et ex diuino inſtinctu ſic dixerat Deus, cap. præcedenti. Ego ero in ore tuo, & in ore illius, & docebo vos, quid agere debeatis. *Deus Hebræorum*. Vocauit hic Hebræos non omnes, qui deſcendunt de ſtirpe Heber, ſed ſolum omnes deſcendentes de ſtirpe Iacob; quia Madianitæ, Moabitæ, Ammonitæ, Hidumæi, Iſmaelitæ, & innumeri alij populi deſcendebant de Heber, quia omnes hi erant de Abraham, & Thare patre ſuo, vt ſæpe declaratum eſt in Geneſi: erant tamẽ omnes iſti Idolatræ. *Vocauit nos*. Per Prophetam ſuum Moyſen; ideo ei obedire tenemur. *Vt eamus viam trium dierum in ſolitudinem*. Ideſt vt exeamus de terra iſta, in qua habitamus, & ambulemus intrantes ad interiora deſerti, quantum ambulare potuerimus diebus tribus, & ibi ſacrificemus ei.

Quaſt. 3. An opinio Hebræorum quod per tres dies intelligãtur tres mẽſes ſit vera.

Aliqui Hebræi volunt, ꝙ per iſtos tres dies intelligantur tres menſes. Et eſt ratio ſua, quia Deus dixerat Moyſi, cum apparuiſſet ei in monte Sinaì, quòd qñ exirent de Aegypto ſacrificarent ei in monte illo: ſed ad montem illum nõ acceſſerunt, vſq; ad tres menſes poſt exitum de Aegypto: ergo debent intelligi tres mẽſes. Antecedens patet inf. 19. cap. vbi dicitur, quod menſe tertio prima die mẽſis ab egreſſione de Aegypto venerunt in montem Sinaì. Et ſimile habetur in ſcriptura: Ezechiel. 4. cap. Diem pro anno dabo tibi. Sed hoc non eſt multum rationale, quia ipſi petebãt a rege ire per tres dies, ſi autem intelligerent, quòd deberent ire per tres menſes, eſſet petitio deceptoria, quod nõ conueniebat, quia Deus non mandaſſet taliter proponi. Et ſi dicas, quòd Deus intendebat non ſolum duce Hebræos in deſertum per tres dies, ſed totaliter de terra illa auulſos deducere in Terram Chanaam: reſpondetur, quod verum eſt; tamen hoc non obſtãte, quia ſciebat Deus Pharaonem non eſſe hoc conceſſurum, immo nec in ſpacium dierum trium, hoc ſolum mandauit peti, vt Pharao, qui ob repugnantiam puniendus erat iuſtius videretur eſſe punitus. Item iſti fundant ſe ſuper falſum, ſcilicet quòd Iudæi acceſſerunt ad mõtem Sinaì in tribus menſibus. Nam licet in prima die menſis tertij acceſſerint ad montem Sinaì, vt patet infra 19. cap. tamen non ambulauerunt illud iter in tribus menſibus, ſed in menſe, & dimidio, quia die quintadecima menſis primi receſſerunt Iſraelitæ de Aegypto, vt colligitur infra decimoſecundo capitulo, & numeri trigeſimotertio, & acceſſerunt ad montem Sinaì in prima die menſis tertij, vt patet infra decimo nono capitulo: ergo manebat eis ad ambulandum iſtud iter medietas primi mẽſis, & totus ſecundus mẽſis, & tunc in primo die menſis tertij acceſſerunt, & ſic falſum eſt fundamentum, ſcilicet quòd in tribus menſibus illuc acceſſerunt. Ideo non ſtat illa expoſitio.

Reſpõſio Auctoris

Dicendum ergo, quòd ſolum tres dies petiti ſunt: licet Deus aliud intenderet, vt experiretur, & puniret pertinaciam Pharaonis. *Vt ſacrificemus Domino Deo noſtro*. Noluerunt ſacrificare in Terra Aegypti, vt dixerat ei Pharao: quia excuſabantur, quod Aegyptij eos lapidibus obruerent ſi viderent mactari animalia quæ ipſi colebãt, vt patet infra octauo capitulo, & magis fuit declaratum ſupra tertio capitulo. *Nè fortè accidat vobis peſtis, aut gladius*. Ideſt nos volumus facere iſta ſacrificia, vt liberet nos à malis, & nominauit hic duo mala maiora, ſcilicet peſtem, & gladium, quia peſtis generaliter inficit, & cito conſumit: gladius autem vndique vorat, & clades malas facit. Etiam ſignãtur omnia mala per hæc: quia mala, quæ nobis infliguntur, aut ſunt à Deo, aut ab homine: ſi a Deo, ſic eſt peſtis, & per eam intelliguntur omnia alia mala pœnæ a Deo inflicta: ſi ab hominibus infligantur, ſic eſt gladius, qui eſt ab hoſtibus, & per hãc cætera nocumẽta, quæ hominibus perpetimur infligentibus. Aliter poteſt exponi. *Nè fortè accidat nobis peſtis, aut gladius*. Ideſt Deus vocauit nos, vt iremus ad ſacrificandum, &

Mala quæ nobis infliguntur, ſunt, vel a Deo, vel ab homine.

A ſi forte nos non obediremus ei, poſſet nobis euenire in hanc inobedientiam peſtis, aut gladius: ideo, vt non eueniant, volumus ire ad ſacrificandum. *Ait ad eos Rex Aegypti*. Scilicet ad Moyſen, & Aaron, qui ibi ſoli erant, vt innuitur ex eo, quod ſubditur. *Quare Moyſes, & Aaron ſollicitatis populum*. Ideſt quare magis, quam cæteri commouetis populum. *Ab operibus ſuis*. Scilicet inducẽtes eos, vt relinquant labores ſuos, & eant ad ſacrificandum? *Ite ad onera veſtra*. Ideſt nõ ſollicitetis amplius populum: ſed magis eatis ad labores veſtros ſicut cæteri. Ecce qualiter licet Moyſes & Aaron eſſent viri venerabiles valde, tñ nihil eis Pharao honoris ſuper cæteros impendebat, mandans eis ire ad conficiendos lateres, vel faciendum alia opera vilia ſicut faciebant alij Hebræi. Licèt Pharao mitteret Moyſen & Aaron ad labores iſtos, tamen non **B** laborabant in talibus, quia certus numerus laterum imponebant toti populo quotidie, quem explere debebant, & partem horum quæ Moyſi, & Aaron, & cæteris honorabilioribus venire debebant, reliquus populus inter ſe diuidebat, vt hi à laboribus vilibus atque ſeruilibus immunes eſſent.

*Dixitq; Pharao: Multus eſt populus terræ, videtis ꝙ turba ſuccreuerit: quãto magis ſi dederitis ei requiem ab operibus? Præcepit ergo in die illo præfectis operũ, & exactoribus populi, dicens: nequaquam vltra dabitis, paleas populo ad conficiendos lateres, ſicut prius: ſed ipſi vadant & colligant ſtipulas, & menſuram laterum, quam prius faciebant, imponetis ſuper eos: nec minuetis quicquam. **C** Vacant enim, & idcirco vociferantur, dicentes: eamus & ſacrificemus Deo noſtro. Opprimantur operib. & expleant ea, vt non acquieſcant verbis mendacibus. Igitur egreſſi præfecti operum, & exactores ad populum dixerunt, ſic dicit Pharao: non do vobis paleas: ite & colligite ſicubi inuenire poteritis: nec minuetur quicquam de opere veſtro. Diſperſuſque eſt populus in omnem terram Aegypti ad colligendas paleas. Præfecti quoque operum inſtabant dicentes: Complete opus veſtrum quotidie, vt prius facere ſolebatis, quando dabantur vobis paleæ. Flagellatique ſunt qui præerant operibus filiorum Iſrael ab exactoribus Pharaonis dicentibus: Quare non impleſtis menſuram laterum ſicut prius, nec heri, nec hodie? Veneruntque præpoſiti filiorum Iſrael, & vociferati ſunt ad Pharaonem dicentes: Cur ita agis contra ſeruos tuos? Paleæ non dantur nobis, & lateres ſimiliter **D** imperantur: en famuli tui flagellis cædimur, & iniuſte agitur contra populum tuum. Qui ait: Vacatis ocio, & idcirco dicitis: Eamus, & ſacrificemus Domino. Ite ergo, & operamini: paleæ non dabuntur vobis, & reddetis conſuetum numerum laterum. Videbantque ſe præpoſiti filiorum Iſrael in malum, eo quod diceretur eis: non minuetur quicquam operis de lateribus per ſingulos dies.*

Helles Doncationes filius vir inſignis clares.

Dixitque Pharao. Iſta dixit ad famulos, licet quidã Hebræi velint dicta fuiſſe ad Moyſen & Aaron. Et hoc quia litera Hebraica obſcurior eſt hic quam noſtra. Et ponitur hic ſecundum, ſcilicet populi aggrauatio. Et ponuntur duo: primo tangitur afflictio totius populi in generali: ſecundo afflictio Moyſi in ſpe**E**ciali, ibi occurreruntque. *Multus eſt populus Terræ*. Ideſt populus Hebræorum habitans in terra iſta. Satis enim multus erat, quia licet infra decimoſecundo capitulo, ponantur ferme ſexcenta millia peditum fuiſſe illo anno, quo exierunt de Aegypto, quod paucis poſt hoc diebus euenit; tamen plura fuerunt; quam ſeptingenta millia adhuc præter paruulos, infra viginti annos, & ſenes ineptos ad bellum, & omni copia fœminarum, vt declarauimus ſupra primo capitulo. *Et videtis, quòd turba ſuccreuerit*. Ideſt videtis, quod quotidie multiplicatur iſte populus; quanto magis ſi dederitis eis requiem a laboribus? Quaſi dicat. Aegyptij intendebant impedire multiplicationem Hebræorum, & ob hoc premebant eos laboribus duris: vt patet ſupra primo capitulo, nunc autem Moyſes, & Aaron petebant, vt permitterentur ire ad ſacrificandum.

Secunda pars.

dum. Et ſi hoc conceſſum fuiſſet, daretur eis aliqualis occaſio ceſſandi ab operibus, & quieſcendi, & cõſequenter magis multiplicarentur: quia ſi multiplicabantur quando operibus premebantur, quanto magis ſi quieſcere ſinerentur. Et quia Pharao videbat ſeruos ſuos tacentes, quando iſta proponebantur a Moyſe, & Aarone: & quaſi ex taciturnitate petitioni eorum aſſentientes, conuertebatur ad eos, incitãdo eos, vt maioribus laboribus gentem præmerent Hebræorum. *Præcepit ergo in die illo præfectis operum, & exactoribus populi.* Andreas vult, quòd præpoſiti, & exactores ſint idem.

Quæſt. 4. An præpoſiti, & exactores Aegypti ſint ide, & qui erant.

Sed falſum eſt, quia infra dicitur, quod præpoſiti flagellati ſunt ab exactoribus. Idem autem non flagellatur à ſeipſo. Etiam dicit, quòd iſti præpoſiti, & exactores erant Aegyptij. Quod non eſt veriſimile, quia Aegyptij non flagellarent Aegyptios. Ideo dicit Nicolaus, quòd exactores erant qui populum cogebant verberibus ad explendũ numerum laterum. Præpoſiti autem erant, qui ſollicitabant populum in laboribus explendis. Sed Nicolaus vult ſolum ponere exactores, qui habebant vim coactiuam, eſſe de filijs Aegyptiorum, præfectos autem eſſe ad Hebræis, quia ipſi flagellabantur ab Aegyptijs. Sed dicendum, quòd exactores ſolum erant de Aegyptijs, qui affligerent Iudæos. Præpoſiti autem, ſiue præfecti erant duplices: quia quidam erant de Aegyptijs: quidam autem de Hebræis. Et erat iſte ordo, quia præfecti, qui erant de Aegyptijs cõſtituebant quid, aut quantum Hebręi facerent, aut in quo loco. Exactores erant quidam cõſtituti ſub præfectis, qui verberarent Hebræos, quando debitum numerum laterum, aut labores reliquos non complerent. Præpoſiti autem Hebræorum erant ad incitandum populum, vt compleret labores ſuos. Et iſta diſtinctio inter præfectos Aegyptiorum, & Hebræorum patet, quia præfecti Aegyptiorum vocantur ſemper præfecti: pręfecti autem de filijs Iſrael vocantur ſemper præpoſiti, vt patet per totum iſtud capitulum. Item quia quando loquebatur Pharao iſta de afflictione populi loquebatur ſeruis ſuis, & tamen dicitur, quod locutus fuit ad pręfectos, & exactores populi. At ſi dicatur, quod etiam locutus fuit ad præfectos, qui erant de genere Hebræorum faciens eos vocari, non valet, quia hic dicitur: nequaquam dabitis populo paleas, ſicut prius: ſed ipſi vadant, & colligant. Sed manifeſtum eſt, quod præpoſiti de genere Hebræorum paleas non habebãt, cum reciperet eas populus ab Aegyptijs congregantibus illas præcepto regis, & dantibus ad confectionem laterum; ergo iſti erant præpoſiti de genere Aegyptiorum. Item quia dixit Pharao ad iſtos prę fectos, & exactores. Menſuras laterum, quos prius faciebant, imponetis eis. Sed vt ipſe Nicolaus vult præpoſiti Hebræorum nihil conſtituebant, quod faciendum eſſet, ſed ſolum inſtabant, vt populus compleret labores ſuos; ergo oportet eſſe alios præpoſitos Aegyptios, & alios Hebræos. Item quia præfecti dicebant complete opus veſtrum quotidie, vt prius facere ſolebatis: ſed conſtat, quod iſti non erant præfecti de genere Hebræorum, ſed de genere Aegyptiorum; quia Hebræorum prę fecti non dicebant iſta immo eis dicebantur, vt patet infra, ſcilicet. Videbant ſe præpoſiti filiorum Iſrael in malum, eo, quòd diceretur eis, non minuetur quicquàm de lateribus per ſingulos dies. Non erant ergo ſoli præfecti de Hebræis, ſed etiam de Aegyptijs. *Et exactoribus populi.* Ideſt quibuſdam Aegyptijs, qui erant poſiti ad cogendum populum ad labores duris verberibus. Exactor enim, ideſt coactor, vel afflictor dicitur. *Nequaquam vltrà dabitis paleas populo.* Quia magnus labor erat inquirere paleas per totam terram Aegypti, & magna diſtractio ab operibus, præcipiebat Pharao Aegyptijs, vt colligerent paleas, & ponerent eas ſub poteſtate præfectorum, & exactorum: & iſti dabant Hebræis quantum eis de paleis opus erat: nunc autem, vt durius affligere vetuit eis paleas dari. Et tunc faciebat hoc Pharao, vt maiorem nume-

F rum laterum facerent, vel vt Aegyptios a labore colligendi excuſaret, quia ſciebat impoſſibile eſſe paleas colligere, & numerum laterum conſuetum reddere: faciebat tamen, vt eos valde affligeret ducens ad magnam perplexitatem, & non peterent ire ad ſacrificandum Deo ſuo. Hæc autem permittebat Deus fieri populo ſuo, vt magis deſiderarent exire de Aegypto, nec vnquam deſiderarent illuc redire, ſicut fecerunt poſtea reſipiſcentes, quare exierant de Aegypto, infra decimoquarto capitulo, ſcilicet. Nunquid non erant ſepulchra in Aegypto, ideo tuliſti nos, vt moreremur in ſolitudine? & infra decimoſexto capitulo. Vtinam mortui eſſemus in Aegypto, & Numeri vndecimo. Recordamur piſcium, quos comedebamus in Aegypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres,

Quare permittebat Deus Hebraos affligi plus ſolito tempore, quo petebant exitũ de Aegypto Nu. 11.

G & pepones, porrique, cæpe, & alia: anima noſtra arida eſt; & nihil vident oculi noſtri, niſi manna. Et Numeri decimoquarto capitulo. Vtinam mortui eſſemus in Aegypto, & nõ in hac vaſta ſolitudine. Cõſtituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum. Et Numeri 21. capit. Quare eduxiſti nos de Aegypto? Erat etiam hoc ad maius deſiderium Terræ promiſſionis: quia ſicut quando aliquis feſſus eſt, vmbra ſibi eſt gratior: & quando ſiti conſumitur aqua fluminis ſalientis dulcior, vt ait Virgilius in Bucolicis, egloga quinta, quæ incipit.

Virgil.

Cur non Mopſe, boni: quoniam conuenimus ambo.
Tale tuum carmen nobis diuine Poeta.
Quale ſopor feſſis in gramine, quale per æſtum
H *Dulcis aqua ſalienti riuo reſtinguere ſitim.*

Ita quando aliquis laborauit multum pro aliqua re, deſiderabilius eam accipit: ita dicit Boetius de Conſolatum, lib. 3. Metro primo.

Dulcior eſt roguies, & quodlib. bonũ poſt aſſũptas amaritudines, & anguſtias.

Dulcior eſt apium mage labor.
Si malus ora prius ſapor edat.
Gratius aſtra nitent, vbi Nothus
Deſinit imbriferos dare ſonos.
Lucifer vt tenebras pepulerit,
Pulchra dies roſeos agit equos.

Si enim Deus introduxiſſet Hebræos in terrã Chanaam nullo præcedente labore, cito illam terram faſtidirent, cum gens eſſet valdè inſtabilis, quia etiam
I poſt finitis laboribus eam faciliter faſtidiebant. Proderat etiam hoc ad monſtrandum Dei iuſtam punitionem: quia quanto Pharao Hebræos iniuſtius affligeret, tanto eum Deus iuſtius puniret cum pœna, & culpa oppoſita ſibi fronte reſpondeant. *Ad conficiendos lateres.* Ideſt ad faciendos. *Sed ipſi vadant, & colligant ſtipulam.* Non eſt intelligendum quòd colligerent ſtipulam, & illam ſic lateribus conficiendis miſcerent, quia maiores eſſent ſtipulæ, quam lateres, nec aptiſſime cohæreret propter magnam corpulentiam ſtipularum; ſed colligebant ſtipulas, & poſt conuertebant eas ad minutum, & ſic luto commiſcebant. Ex quo innuitur, quod non erant iſti lateres, vt nos vo
K care conſueuimus, ſcilicet factos ex fortiſſimu luto, & deinde igne coctos ad ſolidationem maximam, quia in iſtis paleæ non miſcentur, niſi forte tunc miſcerentur propter paucam tenacitatem luti Aegypti, & hoc forte eſſet, quia cùm ipſi ædificarent ciuitates fortes ex his non eſt veriſimile, quòd eſſent lateres non cocti, quia tunc ædificia fragilia valde eſſent, atque modica aqua concuſſa diruerent. *Et menſuras laterum.* Poſuerat rex quandam ſummam laterum, quos Hebræi quotidie facere deberent, & hos faciebat totus populus. Hebræi autem dicunt, quòd iſta menſura fraudulenter impoſita eſt, ſcilicet quòd rex Aegypti volens ſcire, quantum numerum laterum quotidie Hebræi facere poſſent, mandauit, quod omnes in regno ſuo lateres facerent, ſiue Hebræi, ſiue Aegyptij: & quod pro quolibet latere, aut pro certo numero laterum certum pretium daretur.

Quales erãt lateres Aegypti.

Quæſt. 5. Opinio Iudæorũ.

Tunc

Reprobatio opinionis Iudæorum.

Tunc omnes Hebræi ardenti animo fecerunt lateres,& mandauit ex eadem die numerati quantum quilibet de Hebræis feciſſet, & tantam ſummam poſtea cuilibet ad quamlibet diem imponebat. Sed hoc videtur fictum, quia hoc poſſet ſtare ſi cuilibet Hebræo certus numerus præfigeretur conficiendorum laterũ, ſed non erat ſic, ſed toti populo vna ſumma imponebatur, quam complere deberent, & ſic leue erat videre, vtrum compleretur ſumma. Si autem cuilibet per ſe imponeretur ſumma, difficile eſſet a quolibet exigere quotidie rationem laboris ſui: & oportebat eſſe valde multos præfectos exactores, tam ex Hebræis, quam ex Aegyptijs. *Imponetis ſuper eos*. Hoc erat valde irrationale, quia cum mandaretur eis, quòd colligerent paleas, imponebatur eis nouus labor, quod autem adderetur nouus, & non minueretur B antiquis, iniuſtum erat. *Nec minuetis quicquam*. Scilicet de numero laterum, & de menſura magnitudinis eorum. *Vacant enim*. Ideſt quieſcunt habentes otiũ, & hoc valde falſum erat, quia vix cum duro labore quotidie implere poterant numerum laterum paleis datis. *Et icirco vociferantur*. Ideſt clamant. *Eamus, & ſacrificemus Deo noſtro*. Quaſi dicat. Ocioſitas impellit eos ad petendum iſta. *Opprimantur operibus*. Ideſt valde premantur impoſita magnitudine operum. *Et expleant ea*. Ideſt cogantur per verbera adimplere. *Vt non acquieſcant verbis mendacibus*. Id eſt verbis Moyſis & Aaron inducentibus eos, vt eant ad ſacrificandum. Quaſi dicat. Si populus videret ſe premi intollerabili labore, non peteret ire ad ſacrificandum. Vocauit autem Pharao verba illa Moyſis C & Aaron verba mendacij: quia putabat, quod ipſi illa confinxiſſent, & Deus non apparuiſſet eis. Et hoc erat quia Pharao non viderat aliqua ſigna, in quibus manifeſtaretur eos a Deo miſſos. Nam in prima vice, qua comparuerunt Moyſes & Aaron coram Pharaone, non fecerunt aliqua ſigna, quia Pharao immediate dure reſpondit, & ad hoc aliqua ſigna non petit. Poſtea Pharao petijt ſigna, vt patet infra 7. capit. Vbi dicitur: Cumque dixerit vobis Pharao, oſtendite ſigna, dices ad Aaron: Tolle virgam, & nunc ibi inceperunt facere ſigna. *Igitur egreſſi præfecti operum*. Ideſt illi, qui conſtituebant quid eſſet faciendum, aut quantum, aut vbi. Et non erant iſti præfecti Hebræorum, ſed Aegyptiorum: quia vt ſupra diximus non D loquebatur Pharao ad præfectos de populo Iſrael, ſed ad præfectos, qui erant Aegyptij: Ad populum dixerunt: *Sic dicit Pharao*. Ideſt iſtud eſt mandatum Pharaonis. *Non do vobis paleas*. Ideſt antea dabam vobis paleas mandando Aegyptijs, quòd colligerent, & darent vobis: nunc autem mando, quòd vobis non dentur. *Colligite ſicubi*. Ideſt ſi alicubi; eſt dictio compoſita de, ſi, &, vbi, & interponitur litera, c, vt ſint vna pars, ſicut in iſta dictione, hæccine, & in quibuſdam alijs adiectionibus ſyllabicis, de quibus Priſcianus in maiori volumine libro decimotertio. *Nec minuetur quicquam de opere veſtro*. Quod facere ſolebatis. *Diſperſuſque eſt populus*. Scilicet Hebræorum: nam, vt dictum eſt, toti populo imponebatur certa ſumma laterum conficiendorum pro quolibet die, E quando autem dabantur paleæ omnes laborabant ad complendum illud opus: cum autem non datæ fuerunt paleæ, pars populi fuit ad lateres conficiendos, reliqua miſſa eſt ad colligendum paleas per Aegyptum. *Per omnem terram Aegypti*. Multæ paleæ expendebantur in conficiendis lateribus; cum totus populus Hebræorum illi operi inſudaret, & paleæ, quæ erant in terminis Hebræorum iam conſumptæ fuerant: ideo cogebantur Aegyptum totam peruagari ad inquirendas paleas. *Præfectique operum inſtabant*. Non erant iſti præpoſiti de filijs Iſrael, ſed de Aegyptijs? & patet quia præpoſiti de genere Hebræorum non dicebant Hebræis, quòd complerent opus, ſed præfecti Aegyptiorum dicebant hoc præpoſitis Hebręorum, vt patet infra, ſcilicet. Videbantque ſe

A prępoſiti filiorum Iſrael in malum, eo quod diceretur eis, non minuetur quicquam de lateribus per ſingulos dies. *Complete opus veſtrum*. Ideſt opus vobis aſſignatum. *Sicut prius facere ſolebatis*. Quia nihil minuitur vobis de labore. *Flagellatique ſunt, qui præerant operibus*. Quia poſiti erant quidam præpoſiti de genere Hebræorum, qui pręeſſent operibus, & illi dabant rationem de laboribus quotidianis præpoſitis, & exactoribus, qui erant de genere Aegyptiorum. Et quando non complebat populus labores ſuos, periculum erat ſuper præpoſitos de genere Iſrael, quia illi erant reddituri rationem, & non populus. *Filiorum Iſrael*. Non intelligas quòd illi, qui pręerant ſolũ filijs Iſrael, flagellati ſunt, quia etiam Aegyptij præerant operibus Hebræorum, dicentes, quid fieri opor- B teret: & iſti non flagellati ſunt, ſed illi, qui de filijs Iſrael erant, & pręerant operibus, flagellati ſunt. *Ab exactoribus Pharaonis*. Iſti erant, qui fuerant poſiti, vt reciperent rationem quotidianorum operum, & verberarent Hebręorum præpoſitos, quando opera non complerent. *Quare non impletis menſuram?* Id eſt numerum laterum. *Sicut prius*. Scilicet quando paleæ dabantur vobis. *Nec heri, nec hodie*. In prima die, qua Hebræi non compleuerunt opus, non flagellauerunt eos exactores Pharaonis expectantes forte, vt ſequenti die complerent: cum autem neutra die compleuerunt, irati exactores flagellauerunt præpoſitos populi Iſrael. *Veneruntque præpoſiti filiorum Iſrael*. Ideſt illi, qui eos incitabant ad opera, & erant de genere eorum. *Vociferantes ad Pharaonem*. Vt li- C berarer eos à graui ſeruiture, & magna iniuria. *Cur ita agis contra ſeruos tuos?* Scilicet tanto iugo premendo. *Paleæ non dantur nobis*. Quæ olim dari conſueuerant, & ſic innouatum eſt contra nos. *Et lateres ſimiliter imperantur*. Ideſt in eodem numero, & menſura imponuntur nobis, ſicut ante, licèt minui deberent ex labore colligendi paleas nouiter impoſito. *En famuli tui*. Ideſt nos, qui ſumus famuli tui. *Flagellis cædimur*. Ideſt verberamur: quia cædo, vt eſt verbum trãſitiuum ſignificat percutere, & ſcindere, & decidere: quando eſt verbum abſolutum ſignificat dare locum, vel recedere. *Iniuſte agitur contra populum tuum*. Scilicet, quod flagellemur nihil male meriti. Caute locuti ſunt rethoricè ad captandum amo- D rem, & miſericordiam. Nam non dixerunt iniuſte agis contra populum tuum, quia dicerent iniuſta agere regem, ex quo ipſe offenderetur, & detraheretur honor eius; quamobrem ipſe iratus eos durius flagellaret, ſed dixerunt: Iniuſte agitur contra nos, ideſt præpoſiti tui agunt nobis iniuriam præter tuam intentionem. Sed rex etiam ex hoc non flexus eſt: quia prædixerat Deus, quod non dimitteret eos, niſi in manu valida, & prodigijs multis. Sed dicet aliquis, quòd non dixerunt ſic Hebræi ad non offendẽdum regem, ſed fuit a caſu, quia ſupra dixerant: Cur ita agis contra ſeruos tuos? quod directe tendebat in regem. Reſpondetur, quod hic fiebant duo mala, ſcilicet quod laborum numerus augeretur. Secundum, quòd non complentes flagellis cæderentur: E Quantum ad primum, quod non erat valde magnum, niſi ſecundum ſequeretur, dixerunt præpoſiti: Cur ita agis contra ſeruos tuos? Quod autem ſic intelligatur, patet quia dicitur: Paleæ nobis non dantur, quod pertinebat ad primum grauamen: ſecundum autem erat difficilius, ſcilicet quòd flagellarentur, quando complere non poſſent. Et hoc dicebant ipſi non de voluntate regis, ſed de ſuorum exactorum procedere arbitrio. *Vacatis otio*. In hoc conceſſit Pharao, quod iſta iniuſte fiebant, ita quòd planum erat eos tolerare non poſſe, ſed fiebant iſta, vt non incitarentur ad eundum, vt ſacrificarent Deo ſuo. *Vacatis otio*. Ideſt quieſcitis: quaſi dicat: Priora opera vobis impoſita parua erant: ideo quieſcebatis, & ociabamini valde: & ideo petebatis, vt permitteremini ire ad ſacrificandum, quaſi nihil habentes, quid faceretis.

retis. Nunc autem, vt hoc non petatis, oportet vt maioribus laboribus opprimamini. *Ite, ergo, & operamini*. Ideſt non veniatis ad conquerendum coram me: quia vos promeruiſtis malum veſtrum. *Paleæ vobis non dabuntur*. Licèt antea vobis darentur; quia tamen nunc vocabatis otio, nunc non dabuntur. *Et reddetis conſuetum numerum laterum*. Nihil minuendo propter defectum palearum. *Videbantque ſe præpoſiti filiorum Iſrael in malum*. Ideſt videbant ſe poſitos in perplexitate: quia vtrinque eis in anguſtia vertebatur. Videbant enim, quod populus Hebræorum nihil vltra facere poterat, etiam ſi occideretur. Cæterum ipſi ſi non redderent quotidie numerum laterum conſuetum factorum à populo flagellabantur, neſciebant quomodo effugerent niſi Deus remedium adhiberet. *Et quod decerneretur eis*. Scilicet a præpoſitis Aegyptiorum, de quibus dicitur ſupra, quòd inſtabant dicentes; Complete opus veſtrum quotidie, vt prius facere ſolebatis. *Et non minuetur quicquam de lateribus per ſingulos dies*. Ideſt ſingulis diebus dabitis tantum, quantum dare conſueueratis: Ex hoc inſurgebat anguſtia, quoniam ſi aliquid fuiſſet diminutum, potuiſſent tolerare aliquo modo Hebræi.

Occurreruntque Moyſi, & Aaron, qui ſtabant ex aduerſo egredientes a Pharaone, & dixerunt ad eos; Videat Dominus, & iudicet, quoniam fœtere feciſtis odorem noſtrum coram Pharaone, & ſeruis eius, & præbuiſtis ei gladium, vt occideret nos. Reuerſuſque eſt Moyſes ad Dominum, & ait: Domine cur afflixiſti populum iſtum? Quare miſiſti me? Ex eo enim quo ingreſſus ſum ad Pharaonem, vt loquerer ex nomine tuo, afflixit populum tuum, & non liberaſti eos.

Pharaonis cuius ſe magnum fuit incendium, clarer.

Occurreruntque. Hic ponitur afflictio Moyſis in ſpeciali inſurgens ex afflictione populi, qui videbatur habuiſſe occaſionem in dictis eius. *Occurreruntque Moyſi*. Iſti præpoſiti filiorum Iſrael ingreſſi fuerant ad Pharaonem, vt conquererentur de malo, quod patiebantur, & cum egrederentur de palatio Pharaonis.

Occurreruntque Moyſi, & Aaron, qui ſtabant ex aduerſo egredientes à Pharaone.

Quæſt. 6. Qui erant egredientes a Pharaone an Moyſes, & Aaron, vel præpoſiti.

Aliqui Hebræi dicunt, quòd Moyſes, & Aaron egrediebantur tunc de domo Pharaonis facta prima monitione, ſcilicet vt dimitteret Pharao Iſrael, & in exitu inuenerunt præfectos filiorum Iſrael, qui ingrediebantur ad regem. Sed hoc non videtur verum, quia præpoſiti filiorum Iſrael intrauerunt ad Pharaonem, vt conquererentur de malis, quæ infligebant eis exactores. Sed iſtæ pœnæ datæ fuerant ex præcepto regis, ſcilicet quòd populus Iſrael premeretur durioribus laboribus, vt non peterent ſe dimitti ire ad ſacrificandum, ergo cum iſta pœna fuerit impoſita propter dictum Aaron, & Moyſis, aliqui dies interciderunt inter exitum Aaron Moyſis à Pharaone, & inter tempus, quo iuerunt præpoſiti ad conquerendum. Patet enim, quia dicitur ſupra, quod flagellati ſunt præpoſiti filiorum Iſrael, quia non reddebant numerum debitum laterum, poſtquam ablatæ ſunt eis paleæ: ergo ad minus iſti dies, in quibus flagellati ſunt, interciderunt inter egreſſum primum Moyſis, & Aaron à facie Pharaonis, & introitum iſtũ præpoſitorum conquerentium de flagellatione. Nam poſtquam egreſſi ſunt Moyſes, & Aaron a facie Pharaonis, miſit Pharao præpoſitos, qui dicerent Paleæ vobis non dabuntur, & complebitis numerum laterum, & poſt hæc flagellati ſunt, non potentes complere laborem impoſitum: & poſt hoc conqueſti ſunt. Oportuit ergo ad minus eſſe tres, vel quatuor dies inter diem, qua exierunt primo a facie Pharaonis Moyſes, & Aaron, & diem iſtam, in qua intrauerunt

F runt præpoſiti operum, patet hoc, quia cum exactores Aegyptiorum flagellauerunt præpoſitos Hebræorum, dixerunt eis, quare non impletis menſuram, ſicut prius, nec heri, nec hodie, ergo iſti duo dies laboris ad minus interciderent, & aliquis alius dies prior, in quo populus admoneretur, vt non datis paleis compleret numerum laterum. Nec poteſt dici, quod Moyſes, & Aaron, tunc exiuiſſent de faciendo aliam admonitionem proximam; quia nulla facta eſt, quouſque Dominus iterum mandauit Moyſi, apparere coram Pharaone, vt patet infra ſexto & ſeptimo capitulo. Dicendum ergo, quòd non egrediebantur tunc Moyſes, & Aaron à Pharaone, ſed præpoſiti Hebræorum, & inuenerunt Moyſen, & Aaron ſtantes in portis, vt viderent quale reſponſum rex dediſſet. Et con-

Determinatio q̃ſ.

G firmatur, quod ſupra dictum eſt, quia dixit Moyſes, vt patet infra. Domine cur afflixiſti populum iſtum? Quare miſiſti me? Ex eo die, quo locutus ſum ad Pharaonem in nomine tuo, afflixit populum iſtum, & non liberaſti eos. Item quia dicitur, quòd Moyſes, & Aaron ſtabant ex aduerſo; ſed in litera ponitur, quod præpoſiti tunc ſteterant coram Pharaone, oportet q̃ eſſet in exitu de domo Pharaonis, nec poteſt dici, quòd præpoſiti egrediebantur, & Moyſes, & Aaron etiam egrediebantur, quia tunc non poſſent ſibi occurrere, cum progrederentur verſus eandem partem, occurſus autem fit ab oppoſitis, maxime, quia in textu dicitur: Ex aduerſo. Et confirmatur ratio ſuperior, quia dicitur; Occurrerunt Moyſi, & Aaron, qui ſtabant: quaſi dicatur: Moyſes, & Aaron, non mouebantur

H tunc, cum occurrerunt eis præpoſiti filiorum Iſrael: ſtare autem conuenit expectantibus, & non egredientibus. Et ſi dicas, contra: quia in litera dicitur; Occurrerunt Moyſi, & Aaron, qui ſtabant egredientes a Pharaone, ergo Moyſes, & Aaron erant, qui egrediebantur. Reſpondetur, quòd iſta litera non debet ſic punctuari, vt dicatur: Qui ſtabant egredientes, ita quod iſtud participiũ, egredientes, determinet iſtud verbum ſtabant. Tunc enim referentur ad Moyſen, & Aaron, ſed illud participium, egredientes, determinat verbum illud, occurrerunt. Et tunc eſt ſenſus. Præpoſiti filiorum Iſrael, egredientes à Pharaone occurrerunt Moyſi & Aaron, qui ſtabant ex aduerſo. Quia autem ſic debeat punctuari patet, quia i-

Obiectio ſoluitur.

I ſtud participium, egredientes, non poteſt determinare iſtud verbum, ſtabant, cum repugnet ex natura rei: quia egredi motus eſt: ſtare autem quietem notat quiens autem dictio abuſiue, & contra veritatem rei determinaret dictionem ſignificantem motum. Dicendum ergo, quòd quando Moyſes, & Aaron ſciuerunt, quòd præpoſiti ibant ad Pharaonem, ſecuti ſunt eos, vt ſcirent, quid diceret Pharao expectãtes ad portam palatij Pharaonis, quando egrederentur præpoſiti. *Et dixerunt ad eos*. Scilicet præpoſiti ad Moyſen, & Aaron. *Videat Dominus*. Scilicet afflictionem, quæ ob cauſam veſtri nobis euenit. *Et iudicet*. Ideſt iuſte diſtribuat dando vobis malum, quod meremini, quia tantam nobis anguſtiam intuliſtis. *Quoniam fœtere feciſtis odorem noſtrum coram Pharaone*. Metaphora

K eſt, ſcilicet quòd Pharao, & ſerui ſui ante ingreſſum Moyſis, ad Pharaonem non multum premebant Hebræos, tractantes eos bene, quaſi eſſent boni odoris. Cum autem Moyſes, & Aaron intrauerunt ad Pharaonem incepit Pharao, & ſerui ſui durius perſequi Hebræos tanquam fœtidos, & abominabiles, velut fœtor ex odore priſtino mutatus fuiſſet. *Et præbuiſtis ei gladium, vt occideret nos*. Ideſt dediſtis eis occaſionẽ opprimendi nos durius vſque ad mortem, quia ante hoc Pharao non inueniebat occaſionem, qua premeret Hebræos: nunc autem occaſione inuenta deſæuiebat in eos. *Reuerſuſque eſt Moyſes ad Dominum*. Ad rogandum pro afflictione populi tollenda, & quaſi ponenda querimonia apud eum de hoc, quod fiebat. Et non locutus fuit quicquam præpoſitis iſtis dura verba habentibus Moyſes, nec correxit eos cum potuiſ-

ſet:

ſet: ſed patienter tolerauit illatam amaritudinem, & hoc, quia vidit eos paſſionatos, donec ſine paſſione eſſent expectans. Nam Pharao afflixerat eos verbis duris prouocans ad dolorem, ideo amaro, & concitato animo egrediebantur ab eo, nec poterant quidquam pacifice loqui.

Prælati debēt obſeruare tēpora correctionis.

Ex hoc prælati, & omnes maiores doceri debent obſeruare tempora correctionis, quia quandoq. corrigere non prodeſt, immo valde peſtiferum eſt: quia exacerbatur ipſe, qui corrigi deberet, & perditur auctoritas caſtigantis. Et hoc eſt dum paſſio fortis in aliquo eſt. Ratio eſt, quia correctio eſt, quando aliquis verbis alterius perſtrictus, malum ſe egiſſe iudicat, & dolet. Iudicare autem male egiſſe, pertinet ad intellectum pacatum, & recte ſe habentem, dolere autem de malo commiſſo voluntatis diſpoſitæ, atque imperturbatæ eſt: paſſio autem vtrunque deſtruit. Nam ſicut malitia habitualiter corrumpit iudicium, & mentiri facit circa principia practica, vt patet circa finem 6. Ethicorum. *Ethic. 6.* ſic paſſio ſecundum actum corrumpit iudicium: quia incontinens, qui ante paſſionem iudicabat non eſſe fornicandum, in paſſione exiſtens iudicat eſſe fornicandum, vt patet in 7. Ethic. cap. 2. *Ethic. 7.* Et ſic dicitur incontinens penitens, & non obediens electioni recte, quia ipſa paſſio perturbat intellectus aciem, & limpidum verumq. animi iudicium. Corrigens ergo expectare debet quouſq. is, qui corrigi debet, pacato animo ſit, *Quo tpe q̄s debeat corrigi delinquētē.* niſi forte mora magnum periculum timeatur: quia tunc & ſi non propter eum, qui monetur, ſaltem propter eos, qui vident, correctio facienda eſt. Hoc autem verum eſt, quando ille, qui paſſionatus eſt, non recipiet caſtigationem: ſi tamen aliquis caſtigans tantæ auctoritatis ſit, & poteſtatis, vt quilibet audiens eum quantumcunque paſſionatus ſit, propter auctoritatem, & poteſtatem eum recipiat, & hoc cognoſcitur, tunc etiam in paſſione exiſtentes corrigi decet. Hoc etiam verum eſt, quando in correctione attenditur principaliter bonum ipſius caſtigati. Si tamen corrigens magis attendat vtilitatem aliorum, coram quibus corrigit, vtpote quia peccauit publice, & redarguitur publice, ſatis conueniens eſt eum in paſſione exiſtentem corripi, ſeu redargui, vt alij ſimilia facta deuitent, ſcientes talium fieri redargutionem. *Reuerſuſq. eſt Moyſes ad Dominum*. Quomodo fuit iſta reuerſio ad Deum? Nunquid Deus manebat in aliquo loco, ad quem Moyſes reuerti poſſet eundem ibi inuenturus? Vel nunquid Moyſes nunc vidit Deum, vel qualiter ſe habuit? Reſpondebit quiſpiam forte, quod iſta reuerſio Moyſis ad Deum fuit, quod Moyſes videns populum in perplexitate conuertit ſe ad auxilium diuinum petens orando, vt eos eriperet. Sed dicendum, quòd non ſolum hic immo poſtquam Moyſes miſſus fuit à Deo de terra Madian ad procurandam liberationem Iſraelitarum, Deus apparebat ei quandocunque Moyſes volebat, & neceſſarium eſſe cenſebat, ideo quando volebat Moyſes, vt ei Deus appareret egrediebatur Moyſes extra ciuitatem ad aliquem locum ſecretum à conſortio hominum, & ibi Deus apparebat, & loquebatur cum eo. Non quidem ipſe Deus, ſed angelus eius, ſed prælibauimus ſupra 3. cap. Et ſic nunc videns ſe amaritudine circumdari, iuit ad videndum Deum, & quærendum, quare iſta ſic triſtia acciderent. Quia autem nunc Moyſes non ſolum oraſſet, ſed etiam Deus ei apparuiſſet patet, quia cum Moyſes locutus fuiſſet ad Dominum iſta dura, quæ nouiter euenerant, Deus conſequenter reſpondit, vt patet in principio 6. cap. ſcilicet. Dixitq. Dominus ad Moyſen. Quod non eſſet, niſi Deus ei tunc apparuiſſet. *Reuerſuſq. eſt Moyſes ad Dominum*. Id eſt, conuerſus fuit ad quærendum à Deo auxilium, cum humana via anguſtiæ populi ſuccurri non poſſet. Vel dicitur. *Reuerſus eſt Moyſes*. *An Deus dicatur facere aliquid quia permittit.* Quia forte Moyſes habebat aliquem certum locum in illa ciuitate, in qua manebat, & in illo conſueuerat ei Deus apparere, & loqui cum vellet, & quando reuertebatur ad illum locum dicebatur reuer-

A ti ad Deum, qui quaſi in illo loco habitabat ſecundum corporeum apparentiam. *Ait Domine cur afflixiſti?* Non locutus fuit Moyſes quouſque vidit Angelum in corporea effigie repræſentantem Deum, & tunc tanquam ad aliquem præſentem locutus eſt. *Cur afflixiſti?* Deus non afflixerat, ſed Pharao, qui impoſuerat onera duriora. Quare dicit, quòd Deus afflixit? Dicet aliquis, quòd Deus dicitur afflixiſſe, quia permiſit Iudæos affligi. Sed hoc non conuenit, quia tunc eodem modo diceretur Deus fornicatus fuiſſe, & ſuperbiiſſe, quia aliquem fornicari, aut ſuperbire permiſit. Nam eo non permittente nihil boni, aut mali fit. Sed dicendum, quòd Deus dicitur afflixiſſe, quia non ſolum permiſit ſed etiam occaſionem, & incentiuum ad affligendum tribuit, quoniam ex eo, quòd mandauit

B Deus Moyſi petere à Pharaone, vt dimitteret populum ire ad ſacrificandum, Pharao iratus populum opprimere cœpit, & patet per verba Moyſis infra cum dicitur. *Quare miſiſti me? Ex die enim, quo ingreſſus ſum ad Pharaonem, vt loquerer in nomine tuo, afflixit populum iſtum, & non liberaſti eos. Quare miſiſti me?* Quaſi dicat. Si aduentus meus non prodeſſe, ſed obeſſe debebat, fruſtra miſiſti me. Sic enim dicebat Rebecca cū videret infantes collidi in vtero, & timeret aborſum. Si ſic mihi futurum erat, vt quid neceſſe fuit concipere, vt patet Geneſ. 25. quaſi dicat. Si conceptus meus non prodeſſet ad partum, & liberorum educationem, non oportebat, quòd Deus motus precibus dediſſet mihi conceptum. Ex hoc apparet nimia caritas Moyſis, quia de verbis mordacibus, & amaris in eum iactis non cu-

C rabat: ſed magis ipſorum pungentia, & amaricantium eum miſerias apud Dominum deplorabat. *Ex eo enim die, quo ingreſſus ſum ad Pharaonem, vt loquerer in nomine tuo*. Id eſt, tanquam miſſus à te, & nuncians verba tua, & dicens, Deus Hebræorum vocauit nos, vt patet ſupra. *Afflixit populum tuum*. Scilicet, magis quam ante afflixerat. Quia licet ante afflixiſſet, non erant onera ita intollerabilia, ſicut nunc, quia paleas populo colligere mandauit ſolitum laterum numerum non diminuens. *Et non liberaſti eos*. Ab hac afflictione mouens cor Pharaonis ad reuocandum ſententiam datam. Sed aliquis fortaſſis quæret, quare *Obiectio.* Moyſes iſta dixit ad Deum, cum ſibi iam dixiſſet Deus, quòd Pharao nō dimitteret populum, niſi in manu valida, & Moyſes de hoc certus eſſe debuiſſet, nec talia in-

D quirere? Reſpōdetur, Moyſes credebat ſecundum verba Dei, quòd Pharao non dimitteret populum, niſi in *Reſpōſio.* manu valida, putauit tamen quòd ob reuerentiam Dei, cuius nomine Moyſes loquebatur aliqua pars operis remitteretur Iudæis, ſed econtrario res lapſa eſt, nam maiora onera eis ex die illa impoſita ſunt, ideo admirabatur Moyſes.

CAPITVLVM VI.

Dixit Dominus ad Moyſen: Nunc videbis quæ facturus ſum Pharaoni: per manum enim fortem dimittet eos, & in manu robuſta eyciet illos de ter-

E *ra ſua. Locutuſq. eſt Dominus ad Moyſen dicens: Ego Dominus, qui apparui Abraham, Iſaac, & Iacob in Deo Omnipotente: & nomen meum Adonai non indicaui eis. Pepigiq. fœdus cum eis, vt darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt aduenæ. Ego audiui gemitum filiorum Iſrael, quo Aegyptij oppreſſerunt eos, & recordatus ſum pacti mei. Ideo dic filijs Iſrael; Ego Dominus qui educam vos de Ergaſtulo Aegyptiorum, & eruam de ſeruitute, ac redimam in brachio excelſo, & iudicijs magnis, & aſſumam vos mihi in populum, & ero veſter Deus: & ſcietis quia ego ſum Dominus Deus veſter, qui eduxerim vos de Ergaſtulo Aegyptiorum, & induxerim vos in terram, ſuper quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham, Iſaac, & Iacob: daboq. illam poſſidendam vobis, ego*

Domi-

Dominus. Narrauit ergo Moyſes omnia filijs Iſrael: Qui non acquieuerunt ei propter anguſtiam ſpiritus, & opus duriſſimum. Locutuſq. eſt Dominus ad Moyſen, dicens: ingredere, & loquere ad Pharaonem Regem Aegypti, vt dimittat filios Iſrael de terra ſua. Reſpondit Moyſes coram Domino: Ecce filij Iſrael non audiunt me, & quomodo audiet Pharao, præſertim cum incircumciſus ſim labijs? Locutuſq. eſt Dominus ad Moyſen, & Aaron, & dedit mandatum ad filios Iſrael, & ad Pharaonem Regem Aegypti, vt educerent filios Iſrael de terra Aegypti.

Iannes. & Mambres Pharaonis malefici viri doctiſſimi claruere.

Dixitq. Dominus. Deſcripta Moyſis anguſtia de populi afflictione: hic agitur eius conſolatio ex diuina conſolatione: & diuiditur in duas partes. Primò ponitur conſolatio diuina. Secundò enarratur Moyſis genealogia, ibi, *Iſti ſunt Principes.* Prima in duas, primò ponitur dicta conſolatio, ſecundò ſubiungitur eius enarratio, ibi. *Narrauit ergo Moyſes.* Circa primum. *Dixitq. Dominus.* Moyſes propoſuerat querelam ſuam coram Domino, quare ipſe non eriperet populum, & narrauit totius populi intollerabilem anguſtiam, ideo Dominus reſpondet hic ei conſolando eum ex malo, quod infligetur Pharaoni, per quod cogetur dimittere Iſrael. *Nunc videbis.* Id eſt, immediate, quia immediate mandauit Deus Moyſi, quòd iret coram Pharaone, & peteret, quod ante petierat, & faceret ſigna, vt patet ſequenti cap. Interponuntur autem hic quædam alia incidentaliter, quæ faciunt ad hiſtoriam iſtam aliquo modo. *Quæ facturus ſum Pharaoni.* Id eſt, quas plagas miſſurus ſum in eum. *Per manum fortem dimittet eos.* Id eſt, liberatio iſta veſtra per magnam potentiam, & pœnam inflictam Pharaoni, quia ipſe non libenter vos dimittet. *Per manum fortem dimittet eos.* Id eſt, per potentiam meam fortiter flagellantem ipſum Pharaonem. Et facit hic metaphoram de viro bellatore, qui in fortitudine manus ſuæ deijcit hoſtes, quia ſic dicitur infra 15. cap. Dominus vir pugnator. *Et in manu robuſta eijciet eos de terra ſua.* Iſta idem ſunt, ſed ponitur replicatio ad maiorem expreſſionem. *In manu robuſta.* Iſta manus robuſta non attribuitur Pharaoni, ita quòd ipſe in magnitudine potentiæ ſuæ eijceret Iudæos de Aegypto, quia non indigebat potentia ad eijciendum eos, ſed manus ad retinendum, quia ipſi deſiderabant exire de terra illa, ideo ſolum, vt ipſe conſentiret eos exire ſpontaneè exirent, ſed attribuitur iſta manus robuſta Deo, ſcilicet, quòd Pharao eijciet Iſraelitas de terra ſua in manu robuſta, id eſt, per magnam potentiam Dei fortiter punientem. Satis fuit magna potentia, vt Pharao, qui ante rogatus, & ex parte Dei admonitus extiterat, vt populum dimitteret, & nolebat, nunc ipſe cogeret eos exire velocius, quam ipſi vellent, vt patet infra 12. cap. Vbi Aegyptij territi morte primogenitorum, putantes totam Aegyptum ſubito perituram, ſi ibi Hebræi permanerent, coegerunt eos vrgentes media nocte, vt recederent immediate. *Locutuſq. eſt ad Moyſen.* Tota iſta fuit vna continuata locutio, ſed quia hic incipiebat alterius rationis caput. Ponitur hic hoc, quaſi diſtinctiuum ſuperioris rationis ab ea, quæ ſequitur. *Ego ſum Dominus, qui apparui Abraham.* Id eſt, manifeſtaui me ei, vt patet Geneſ. 12. 13. 15. 17. 18. 22. *Iſaac.* Huic etiam manifeſtatus eſt, vt patet Geneſ. 26. cap. *Et Iacob.* Huic apparuit, vt habetur Geneſ. 28. 31. 32. 35. 36. *In Deo omnipotenti.* Deus volebat conſolari Moyſen poſitum in anguſtia, ideo promittit ei clariorem cognitionem de ſeipſo, quam conceſſa ſit antiquis patribus.

Geneſ.

Quando Deus apparuit Abrahã. Iſaac. & Iacob

Quæſt. 1.

An Deus promittit hic Moyſi ſe demonſtraturum maiorem potentiam, quam patribus antiquis.

Aliqui Doctores catholici exponunt litteram iſtam, dicentes, quòd Deus promittat, hic Moyſi, ſe demonſtraturum maiorem potentiam, quam indicauit patribus antiquis, & hoc in mutatione rerum de ſua ſpecie, vt in conuerſione virgæ in colubrum, & conuerſione aquæ in ſanguinem, & in alijs pœnis infligendis, quarum quælibet conſiderata diuinam importat potentiam, & non poteſt expleri per aliquod agens potentiæ finitæ. Et dicunt ad hoc, quòd hoc nomen Adonai, ſecundum Hebræos, ſignificat generale dominium rerum, ſecundum quòd omnia ſunt ſubiecta Deo, tam in potentia naturali, quam in potentia obeditiua, ſcilicet, quòd poteſt vti re iuxta naturam inſtitutam, ſcilicet, ex homine gignendo hominem, & ex capra capram: aut in potentia obeditiua, ſcilicet, vt faciat ex quacunque re quicquid voluerit, ſicut ex quolibet ligno artifex facit, quod vult, ita quòd Deus ex homine faciat arborem, vel ex arbore, faciat ferrum, & ſic de alijs. Iſtud autem generale dominium, ſecũdum vtranque potentiam ſoli Deo conuenit, ideo hoc nomen Adonai, quod illud ſignat, dicitur nomen magnum non realiter, vel formaliter, ſed ſignatiuè, & tunc applicant litteram. *Apparui Abraham, Iſaac, & Iacob in Deo Omnipotente.* Id eſt, ego demonſtraui me iſtis antiquis patribus in magna potentia, promittendo eis magna futura. *Et nomen meum Adonai non indicaui eis.* Id eſt: Licet monſtrauerim iſtis antiquis magnam potentiam: tamen non indicaui eis nomen meum magnum Adonai: Significatum autem huius nominis, vt iſti volunt, eſt vniuerſale dominium rerum, quod apparet in obedientia omnium creaturarum. *Et hoc non indicaui eis.* Miracula magnæ potentiæ, ſicut nunc monſtraturus ſum in mutatione rerum de ſuis ſpeciebus, quod ad infinitam potentiam attinet. Sed iſta non videntur vera; primò, quia fundamentum iſtorum peccat, cum dicunt, quòd iſtud nomen Adonai, ſignificat vniuerſalem Dei potentiam, quia tunc ſolum prædicaretur de habente vniuerſalem potentiam, ſcilicet, de ipſo ſolo vero Deo. Sed falſum eſt, quia etiam prędicatur de quocunque homine, & ita eſt iſtud nomen appellatum apud Hebræos, ſicut iſtud nomen Dominus in Latino. patet Geneſ. 24. cap. vbi Elieser, cum peteret Rebeccam à parentibus ſuis, & faceret mentionem de Abraham, domino ſuo, vocauit eum Adonai. Etiam mali homines, dum tamen ſunt Domini temporales, vocantur Adonai ſingulariter, & Adonim pluraliter, vt patet Iſaiæ 19. c. vbi vocantur reges Aegypti Adonim, ſiue Adonai. Nam vbi littera noſtra dicit; Ponam Aegyptum in manu Dominorum crudelium, littera Hebraica habet. *Adonim qualet.* Sed conſtat iſtos non habere vniuerſale dominium, ergo iſtud nomen Adonai, non deſignat ſingularium rerum vniuerſale dominium. Et eodem modo ſe habet iſtud nomen Elohim, quod non ſolum Deo conuenit, ſed etiam angelis, & Sacerdotibus, & iudicibus, & viris ſanctis, & multis alijs, vt patet in locis Scripturæ. Secundario errant iſti dicentes falſum, ſcilicet, quòd Deus non monſtrauit antiquis patribus ſuam magnam potentiam. Quia tempore Abrahæ, de quo fit hic mentio, Deus fecit mirabilia demonſtrantia infinitam potentiam, ſcilicet, miſſionem ignis ſulphurei de cælo, & ſubuerſionem totius vallis Sodomorum cum quattuor ciuitatibus. Tunc etiam aliud magnum factum eſt demonſtrans Dei immenſam potentiam, ſcilicet, mutatio ſubita vxoris Loth in ſtatuam ſalis. Maius eſt enim hoc quam mutare virgam in draconem, & aquas in ſanguinem: quodlibet enim iſtorum infinitæ potentiæ eſt, tamen ſecundum ſe aliqua ſunt maiora alijs, quia ſecundum naturam inter ea; quæ ſunt magis ſymbolica, facilior eſt tranſmutatio; vt ait Ariſt. ſecundo de Generatione, & corruptione: Dicuntur autem ſymbolica ea quæ habent inter ſe ſimiles qualitates. Illa ergo, quæ in pluribus qualitatibus conueniunt, facilius inter ſe tranſmutantur: quæ autem in paucioribus qualitatibus conueniunt, difficilius vnum mutatur in alterum. Vnde, quia vinum, & acetum, quia multa ſymbola, id eſt, qualitates ſimiles habent, licet differant in ſpecie, cito fit tranſmutatio de vno ad alterum. Inter hominem autem & vinum valde pauca ſymbola ſunt, ideo difficulter vnum mutabitur in alterum; Sic ergo cum ſanguis & aqua plura ſymbola inter ſe habeant, quaſi baci-

Diuiſio cap.

Prima exp. quorundam catholicorum,

De nomine Dei Adonai; quid ſignificet.

Gen. 24.

Iſa. 19.

De nomine Elohim.

Secunda cauſa erroris.

Ariſt. 2. de gen.

F G H I K

baculus, & draco, licet quantum ad Deum nihil differat, tamen ſecundum ſe manus miraculum eſt, mutare virgam in colubrum, quàm aquam in ſanguinem; vbi autem ſint plura ſymbola, vel pauciora, patet ex gradu ſpeciei, quia quanto ſpecies ſunt ſibi magis coniunctæ in linea perfectionis ſpecierum, tanto ſunt magis ſimbolæ: quanto autem magis diſtant ſecundum gradum perfectionis, tanto habent pauciora ſymbola. Magis diſtant in linea perfectionis gradualis homo & aqua, quàm arbor & aqua, ideo facilius tranſibit aqua in arborem, vel econtrario exiſtentibus pluribus ſymbolis, quam homo in aquam, vel econtrario propter pauca ſymbola. Cum ergo ſint panciora ſymbola inter hominem, & lapidem, quàm inter virgam & draconem, facilius ſecundum ſe erit mutare virgam in draconem, quàm hominem in lapidem: ſed tempore Abrahę fuit mutatus homo in lapidem, ſcilicet vxor Loth in ſtatuam ſalis, vt patet Gen. 19. ergo maior Dei potentia monſtrata fuit tẽpore Abrahę, quàm tempore Moyſis. Item ante tempora Abrahæ, tempore Noe, qui fuit de antiquis patribus, & cui Deus reuelatus eſt, vt patet Geneſ. 6. capit. fuit diluuium excedens altiſſimos montes quindecim cubitis, vt patet Gene. 7. cap. hoc autem diuinæ potentiæ eſt ſolius, vt ibidem probatum eſt, nam nulla cauſa naturalis hoc operari poſſet: egro fuit diuina potentia reuelata patribus antiquis. Item tempore Adæ, cui Deus reuelatus eſt, fuit maior oſtenſio diuinæ potentiæ, quam in omnibus iſtis, ſcilicet creatio rerum, creatio maior eſt omnibus alijs miraculis, quia fundatur ſuper non ens, & deducitur aliquid ad eſſe, iſta etiam demonſtrata fuerunt oĩbus patribus antiquis, ſcilicet quòd Deus creaſſet omnia, ergo non demonſtrata fuit vniuerſalis Dei potentia magis tempore Moyſis, quàm alijs temporibus, immo tempore Moyſis minus, quam temporibus antiquis monſtratum eſt. Tertiò peccant iſti, qui a faciunt contradictionem in litera, quod impoſſibile eſt recipi in ſacra ſcriptura. Nam in litera dicitur, quòd Deus apparuit Abrahæ, Iſaac, & Iacob, in Deo Omnipotente, ideſt vt Deus Omnipotens, ſcilicet demonſtrando eis omnipotentiam ſuam, quomodo ergo poterit ſtare, quòd Deus non monſtrauerit eis nomen ſuum magnum, ſi hoc nomen ſignificat vniuerſale dominium rerum: Non poteſt ergo ſtare, quòd Deus demonſtrauerit antiquis paruam potentiam, & Moyſi totam. Quartò peccant, quia putant, quod iſtud nomen Adonay, apud Hebræos ſit nomen magnum Dei, ſed falſum eſt, quia ſi eſſet nomen magnum Dei, nulli niſi Deo conueniret: ſed hoc etiam hominibus conuenit, vt ſupra probatum eſt. Item quia ipſi putant, quòd in Hebræo eſt ſcriptum iſtud nomen, Adonay in iſto loco: ſed falſum eſt, quia non ſcribitur Adonay, ſed nomẽ Dei Tetragrammaton, ideſt quatuor literarum, quod aliàs literas habet quàm nomen Adonay, vt patet ſcienti aliquid in Hebræo, litera tamen noſtra poſuit bic nomen Dei Adonay, quod tamen non ponitur apud Hebræos. Et ratio eſt, quia nomen Dei Tetragrammaton, vt quidam volunt, tantæ ſanctitatis eſt, quòd à nullo nominari debeat, niſi a ſacerdote magno in benedictionibus nubentium, ideo quantiicunque ſcribatur in Hebræo, nunquam legitur, ſed ſolum ponitur iſtud nomen Adonay loco eius, licet ſit nomen commune ſignans Deum: vel magis loco illius nominis Tetragrammaton legitur Adonay, quia ſecundum ſe non poteſt legi, quia tales quatuor literæ coniunguntur in eo. (Quæ vix quicquam ſignificare poſſint) Poſſent autem poni ad conſtituendũ aliquã dictionem, & ideo vocatur iſtud nomen ineffabile, quia legi, aut dici non poteſt, ſed ſolum ſcribi: ſi tamẽ legatur ſignificat eſſe, quia tales literæ fere ibi ponuntur, ſicut in verbo, quod ſignificat eſſe ſecundum linguam Hebræam, & hoc propriè conuenit: quia ſupra tertiu capit. dictum eſt, quòd eſſe eſt nomen propriiſſimum Dei, cum ipſe dixerit: Ego ſum, qui ſum, & poſtea: Qui eſt miſit me ad vos. Non poteſt ergo ſtare iſta poſitio, quæ procedit ex ignorantia literæ He-

Secunda ratio ad eandem confutationem. *Gen. 6. 7.*

Tertia ratio cõfutandi.

Tertia cauſa erroris eſt per contradictionem in litera.

Quarta cauſa erroris.

Sacerdos magnus vtebatur nomine magno Dei ſolũ in benedictionibus nubentib.

A braicæ putãs, quòd ponatur ibi nomen iſtud Adonay, cum ponatur nomen Tetragrammaton. Ad ſciendum autem intentionem Hebræorum conſiderari oportet, quòd vt ait Rabbi Moyſes, inter nomina, quæ in ſacra ſcriptura de Deo reperiuntur, quædam ſignificant Deum per relationẽ ad creaturas, vt creator, dominus & miſericors, & dominator, & ſimiliter alia ſignificãt Deũ per modum qualitatis, vt ſapiens, benignus, fortis: alia per modum quantitatis, vt immenſus, incircumſcriptus, æternus, & ſic de terminis ſignificantibus aliæ proprietates pertinentes ad modum aliorum prædicamẽtorum, licèt omnia iſta prædicamenta tranſeant in diuinam ſubſtantiam, quantum ad rem ſignificatam, licet non quantum ad modum ſignificãdi, & prædicandi: nomen autem Dei quatuor literarum, quod Græ-
B ce vocamus Tetragrammaton, ſignat diuinam eſſentiã purã, & nudam ab omni attributo, prout in ſe exiſtit, His ſuppoſitis dicit Rabbi Salomon, quòd hoc nomen ſignificat diuinæ eſſe veritatem, ad veritatem autem pertinet completio promiſſorum, & quia tẽpore Moyſis completa ſunt, quæ antiquis patribus promiſſa fuerat, ideo nomẽ magnum Tetragrammaton, dicitur ei demonſtratum, & ſic applicat literam. *Apparui eis in Deo omnipotente.* Ideſt ego ſolum demonſtraui me antiquis, vt omnipotentem, promittendo ea, quæ nullus, niſi Deus Omnipotens reddere poſſet. *Et nomen meũ magnum non indicaui eis.* Ideſt non demonſtraui ſignificatum nominis mei magni, ſcilicet veritatem meam, quæ eſt in reddendo promiſſa, quoniam in tempore eorum non fuerunt completa promiſſa facta de poſſi-
C denda terra Chanaam, ſed tibi demonſtraui, quia in tempore tuo complebo hæc; quia tunc educti ſunt de Aegypto, & tranſeuntes per deſertum venerunt in terram promiſſionis, & huic expoſitioni ſatis concordat ſequens litera, cum dicitur, quod Deus pepigit cum eis fœdus, vt daret eis terram Chanaam, & ſemini eorum, & non dedit vſque in præſentẽ diem. Nunc autem videns afflictionem populi ſui, voluit educere eos de terra hac, & inducere in terram Chananeorũ, quam promiſit. Iſta tamen expoſitio licet bona, & literalis videatur, deficit tamen in applicatione fundamenti. Quia nomen Dei Tetragrammaton, quod hic ponitur, non ſignat veritatem promiſſorum, ſed veritatem eſſentiæ, vel naturæ: veritas enim promiſſorum, quam accipit Rabbi Salomon, eſt veritas complexo-
D rum, quæ eſt conformitas ſigni mentalis, aut vocalis, vel ſcripti ad rem ſignatam: veritas autem, quam ſignat hoc nomen Dei, eſt veritas diuinæ eſſentiæ, quæ ſe habet, vt in alijs rebus veritas entis, & in hoc reperitur tam in complexis, quam in incomplexis: & magis tamen in complexis, quæ ſunt magis entia per ſe: complexa autem per accidens ſunt. Etiam quia iſta expoſitio, non poteſt bene applicare primam partem, ſcilicet qualiter Deus ſe demonſtrauerit antiquis in Deo Omnipotente, quia ſi nomen domini dicatur ſecundum completionem promiſſorum, quæ eſt quædã veritas, oportet quòd referatur Deus Omnipotens ad ſolam veritatem promiſſorum iſtorum, quod non conuenit, quia in promiſſione nulla omnipotentia demonſtratur, cùm quilibet poſſit promittere infinita,
E promittere.n. cuilibet facile eſt, reddere autem difficillimum. Item quia completio diuinorũ promiſſorũ, de qua intelligit hic Rab. Sal. non fuit tempore Moyſis: nam completio dependet ex vltimo rei, maxime cum ipſum vltimum eſt maximum, nunc autem in promiſſione facta antiquis patribus præcipuum erat ipſa introductio in terram promiſſionis. Tempore aut Moyſis licet fuerit Iſrael eductus de Aegypto, & tranſductus per deſertum, tamen non intrauit terram promiſſionis vltra Iordanem præuento Moyſe per mortem: ſed hæc per Ioſue completa ſunt. Alij autem exponunt iſtam literam aliter, ſcilicet quòd Deus apparens antiquis patribus Abraham, Iſaac, & Iacob manifeſtauit ſe eis ſub iſto nomine Omnipotens, & non ſub nomine ſuo magno Tetragrammaton: ſed hoc falſum eſt, quia in Geneſi, quando Deus loquebatur

Secunda expoſitio literæ ſecundum Rabbi Salomon.

Probabilis expoſitio deſtructa.

Incõplexa ſunt magis ẽa per ſe per accidẽs.

Tertia expoſitio literæ.

tur ad Abraham, Iſaac, & Iacob reperitur ſæpe iſtud
Gen. 15. nomen: & patet Gen. 15. cap. Vbi quando Deus apparuit Abrahæ dicens; Ego ſum Deus, qui eduxit te de Hur Caldæorum loco huius nominis ponitur in Hebræo, nomen domini Tetragrammaton: maxime qa iudicare aliquod nomen quantum ad materiale illius nominis, ſcilicet quãtum ad ipſam vocem aut parum, aut nihil eſt: quia nomen ex ſe non habet aliquam excellentiam: ſed ſolum ex rebus ſignatis: dato ergo, ꝙ Deus iſtud nomen ſuum Tetragrammaton nunquam dixiſſet Abrahæ, & dixiſſet illud Moyſi: non erat in hoc magna differentia: quia nec Abrehæ multum diminuebatur: nec Moyſi multum excellentiæ addebatur. Si enim quid per nomen imponatur ignoretur, nihil magis refert dicere lapis, quam dicere Angelus, & ſic in cęteris: immo quędam barbaries eſt nomina
G alicui ignota proferre. Sic enim ait Apoſtolus: prima ad Cor. 14. Si ergo neſciero virtutem vocis ero illi, cui loquar barbarus. Aliter autem dicendum videtur, ſcilicet quòd Deus antiquis apparuit ſub noīe Dei omnipotentis monſtrando magnitudinem ſuam, tamen nomen magnũ Adonay, vel potius Tetragrammaton nõ indicauit eis; quia nõ demonſtrauit eis ſignatum huius termini, qui eſt nomen Dei magnum.

Omnem excellentiã quã habet aliquid nomen non habet ex ſe ſed ex rebus ſignatis.

Quarta expoſitio auctoris.

1. Cor. 14

Nam licet in Deo potentia eius ſit eius bonitas, & bonitas eſt eius æternitas, & ſic de cæteris diuinis attributis, quia omnia in Deo ſunt idem, & vnũ, niſi obuiet relationis diuerſitas, idem ergo eſt materialiter in Deo ſignatum huius termini fortis, quod eſt huius termini ſapiens, & huius termini, quod eſt nomẽ magnum, nec importantur per iſtos diuerſos terminos diuerſæ res: licet ſi-
H gnata iſtorum terminorum differant ſecundum rationem, vel formaliter, & non ſolum in ſe ipſis, ſed quantum ad nos, quia ſi nobis demonſtretur ſignatum huius termini, Fortis, in Deo non propter hoc demõſtratur ſignificatũ huius termini, Sapiens, aut, miſericors, & etiam in noſtro modo cognoſcẽdi iſta diuerſa ſunt quia nos cognoſcimus vnum, non cognoſcentes reliquum. Nam cũ omnia, quæ ſunt in Deo, inter ſe idem ſunt, qui cognoſcant de Deo vnũ attributum, cognoſcent omnia, quæ in Deo ſunt, quod falſum eſt: quia omnes de Deo ſciunt, quod bonus eſt: quia nomen hoc importat omnibus cõcipientibus id, quo nihil melius excogitari poterat; ait Anſelmus. Non tamen cognoſcit aliquis homo omnia attributa diuina, dico autem ſaltem deuiatoribus, quia de comprænſoribus
I alia eſt ſpeculatio: Deus autem licet ſe demonſtrauerit antiquis patribus ſub nomine, & ratione Omnipotentis: tñ non demonſtrabat eis ſuã maximam perfectionem ſaltem in confuſo, quæ importatur per nomen ſuum magnum Tetragrammaton, ita quòd licèt Deus ſe reuelaret antiquis patribus, nihil tamen de eo cognoſcebant, niſi quia omnipotens erat: alias autem perfectiones ſingulariter ſignatas, vel ſub quodam inuolucro, aut pelago, vt importatur in hoc nomine Dei magno quatuor literarum non cognouerunt: ideo nõ dicitur eis fuiſſe oſtenſum nomẽ magnum Tetragrammaton. Moyſi autem demonſtratum fuit nomen Dei magnum Tetragrammaton, quia ſignatum eius cognouit, & hoc dupliciter: primo ſub quadam vniuerſalitate, & inuolucro, ſcilicet ſub hoc nomine eſt. Cum
K dictum fuit ei ego ſum, qui ſum, & ſubiunctum fuit reſponſum ad filios Iſrael, ſcilicet qui eſt miſit me ad vos. Secundo demonſtratũ fuit ei clarius: quia cognouit Deum per eſſentiam ſaltem ſub quoddam raptu, vt videtur Numeri 12. capit. ſcilicet non ſic ſeruus meus Moyſes, qui in omni domo mea fideliſſimus eſt; ore ad os loquor ei, & palam, & non per ænigmata, & figuras Deum videt; de quibus ibi dictũ eſt diffuſius. Eodem modo declarat Auguſt. 12. ſuper Gen. ad literam: & ad Paulinam, & in libro de videndo Deum: ſic enim tenent oẽs doctores. Deus autem non oſtendit iſta antiquis patribus, quia ſucceſſiue debet Deus cognitionem maiorem in Patriarchis, vt dictum fuit
Gen. 49. Gene. 49. benedictiones patris tui confortatæ ſunt benedictionibus patrũ eius, id eſt plura de benedictionibus Deus reuelauit Iacob, qui fuit vltimus inter tres Patriarchas, quã reuelauerat patribus eius, nec etiam Deus conſuetus fuit loqui ad antiquos patres verbis; ſub quibus loquebatur ad Moyſen, nam nulli antiquorũ dictũ eſt; Ego ſum, qui ſum; vel qui eſt, eſt nomen meum: nec frequentabatur apud eos nomen Dei Tetragrammaton; Et ſi aliquando ponebatur, magis ponebatur ſecundum vocem, ſcilicet vt ſolum intelligeretur Deus per illum, quam vt cognoſci daretur ratio propria ſignati ejus. Sed loquebat̃ Deus ad antiquos, ſub quibuſdam alijs nominibus inducẽtibus reſpectũ ad creaturas, & ſignantibus quaſdam ſpeciales perfectiones ſolum, in Deo, vt iſtud nomen fortiſſimus: nam quando Deus apparuit Iacob deſcendenti in Aegyptum, dixit ei: Ego ſum fortiſſimus Deus patris tui: vt patet Gen. 46. Et poſtmodum cum ipſe benediceret filios ſuos Gen. 49. cap. hoc nomine vſus eſt dicens de Ioſeph: Diſſoluta ſunt vincula brachiorũ eius per manum fortis Iacob, id eſt per manum Dei, vel poteſtatẽ, qui eſt fortis Iacob: aliquando vocabat ſe Deum Omnipotentem, quia Omnipotentia eſt nomen importans reſpectum ad creaturas, & iſto nomine cõmunius vtebatur ad eos, vt patet quando apparuit Iacob in Luza, vt habetur Geneſ. 35. dixit ei, ego ſum Deus Omnipotens, creſce, & multiplicare. Sic etiam dixit quãdo apparuit Abrahæ, vt patet Gen. 17. cap. Ego Deus Omnipotens ambula coram me, & eſto perfectus.

Gen. 46. 49.

Gen. 35. 17.

Conſiderandũ autem, quod Deus eſt vna eſſentia, vel natura ſimpliciſſima, in qua ſunt infinitæ perfectiones, quia oĩs perfectio, quæ reperitur in quocũque genere, aut
H ſpecie creaturæ eſt reducenda in Deum eminẽtius, & præter perfectiones, quæ ſunt in creaturis, quas finitas eſſe neceſſe eſt, ſunt & aliæ infinitæ pfectiones in Deo, quas nos non cognoſcimus, cum nihil horum viderimus, aut ſenſitiue, aut arguitiue cognouerimus: oẽs autem hę perfectiones ſunt vnica res, indiuiſa numero propter ſimplicitatem diuinæ eſſentiæ in ipſo Deo, licet in creaturis quando reperiuntur aliquæ iſtarum, realiter diſtinctę ſunt. Et quia Deus vnica res eſt, vnicũ ei nomen competebat: ſed quia nomen imponitur ad notificãdum, & in Deo ſunt plures perfectiones notificabiles, imponimus ei diuerſa nomina, & ſecundũ ꝙ iſtæ perfectiones in Deo ſunt idem realiter: ita ſignata nominum diuinorum ſunt, idẽ realiter, ſed per alium, & alium modũ importatur Deus per illa, quia
I quædã important Deum, ſub maiori perfectione, alia ſub minori, ſecundum ꝙ ipſa nomina ex ſeipſis dicunt maiorem, vel minorem perfectionẽ: nam hoc nomen omnipotẽs ſecundum ſeipſum maiorem deſignat perfectionem, quàm iſtud nomen miſericors: Et ideo maiorem perfectionem in Deo aſſignare cum volumus, eum omnipotentem nominamus, quàm ſi eum miſericordem appellemus.

Quod Deus eſt quid ſimpliciſſimum, in quo congregãtur perfectiones omniũ creaturarum.

Sciendum autem, quòd inter iſta nomina quædam important Deum per modum formæ, quædam vero per modum ſubiecti, per modum formæ importatur in his nominibus attributorum, ſ. bonus, ſapiens, ęternus, infinitus, creator, increatus, immutabilis, & ſic de cæteris: per modum ſubiecti importatur in his nominib. Deus, & in nomine magno Tetragrammaton, quia nomẽ Tetragrammaton, nõ
K eſt nomẽ alicuius proprietatis attributalis, ſed purã notat eſſentiam diuinam, eſſentia autem per modum ſubiecti deſignatur, vt quod dã receptaculum perfectionum, quia licèt idem realiter ſit, quia in Deo nõ eſt ſubiectum, nec forma ſubiecti, hoc tamen importatur ex modo ſignificandi nominum: & quia iſta nomina diuina non important Deum ſub eadẽ perfectione, neceſſe eſt dare inter ea nomen magnum, quod perfectius ſignet Deum, & quia ſunt duo genera nominũ diuinorũ, ſcilicet, quæ ſignãt Deum per modũ ſubiecti, & per modum formæ, ideo in quolibet iſtorum generum neceſſe eſt dare nomen magnum Dei, in genere enim nominum ſignantium Deum per modum ſubiecti nomen iſtud Deus, non eſt magnum, quia ſolum importat deitatem confuſè, nõ explicando aliquid alterius. Nomen autem domini Tetragrammaton ſignat perfectius,

Nota diſtinctionem de aliquibus diuinis noībus ſignificãtibus ꝑ modum forma & aliquibus ꝑ nomen ſubiecti.

Nota primo quõ fuit Moyſi nomen Dei demonſtratum.

Moyſes quõ Deũ vidit per eſſentiã.

fectius, quia ipſam puram eſſentiam notat, ſub quadã excellentia maxima, vt eſt pelagus omnium perfectionum, & ſunt iſta duo nomina, quaſi duo ſpecula, quorũ vnum imaginem perfecte, & lucide repræſentat, aliud illam obfuſcate reddit. Ideo iſtud nomen Tetragrammatun, quod reperitur apud Hebræos, vocatur nomen magnum Dei. Idem eſt dicendum de nominibus ſignificaotibus Deum, vt formam, vel per modum formæ, quia cum oon omnia æqualiter ſigneut ſed quædã per modum maioris perfectionis, quædam per modum minoris, erit dandum aliquod nomeu perfectius Deum exprimens per modum formæ, & quia inter formas perfectiſſima eſt eſſe, vt patet in libro de cauſis, cum includatur in omni forma, & contineat eminenter omnẽ perfectionem formarum: nomen quod imponitur Deo ab eſſendo, erit perfectiſſimum inter omnia nomina deſignantia eum per modum formæ, & hoc eſt nomen, ſcilicet ego ſum, qui ſum, & hoc importat quoddam pelagus perfectionis diuinæ eſſentiæ, vt ait Damaſcenus. Hæc autem duo nomina magna tam ſecundum formã, quam ſecundum ſubiectum fuerunt notificata Moyſi, Nam nomen quod ſignat Deum ſecaudum formam, expreſſum fuit ei ſupra 3. csp. Cum dictum fuit; Ego ſũ qui ſum, & cum ſubiungitur, Qui eſt miſit me ad vos. Nomen autem maguum, quod ſignat Deum per modũ ſubiecti, ſ. nomen ſumptum a ſubiecto, quod eſt Tetragrãmaton, exprimitur hic, & multoties alibi, ſignatum autem vtriuſque nominis horum tam ſecundum formam, quàm ſecundum ſubiectum, quantum ad perfectionem importatam per ea, oſtenſa fuit Moyſi, quãdo vidit Deum ſecundum eſſentiam, vt dictum fuit, vt patet Nume. 12. cap. Et ſecundum hoc applicatur litera.

Ego ſum qui ſũ eſt nomen magnum importãs eſſentiã.

Num. 12

Apparuit in Deo omnipotenti. Ponit hic duo nomina Dei quæ monſtrata ſoerant antiquis, quia iſtis nominibus vtebatur Deus loquens ad antiquos, ſcilicet Deus, & Omnipotens, & pertinent ad duo genera nominum diuinorum, quia Deus ſignat Deum per modum ſubiecti & Omnipotens ſignat eum per modum formæ: ſed nec iſtud nomen, Deus, eſt nomen Dei magnum, ſecundũ ſubiectum, nec iſtud nomeu, Omnipotẽs, eſt nomẽ Dei magnum ſecundum formam, quia Deus ſignatur per hoc nomen Deus, ſub quadam ratione confuſa deitatis, & iſtud nomen, Omnipotens, ſignificat Deum ſecundum formam non quantum ad ſuam maximam perfectionem, ſed quantum ad reſpectum ad creaturas. Signata autem horum oominum Deus demonſtrauit antiquis ſecundum modum ſignificaodi horum nominũ, Deus enim ſeipſum demonſtrauit eis obſcure, & ſub quodam inuolucro, ſicut iſtud nomen, Deus, confuſe illum ſiguificat. Demonſtrauit etiam ſignatum huius nominis, Omnipotens, quia oſtendit eis aliqua opera fortia, quæ nullus niſi Omnipotens, & potentiæ infinitę facere poſſet. *Et nomen meum Adonay.* Ideſt Tetragrãmaton, ſic enim tranſtulit Hieronymus, quia nomẽ Dei magnum quatuor literarum ineffabile eſt, ſed cum legi debet, loco eius dicitur Adonay, & ſic ponitur id, quod voce perfertur pro eo, quod ſcribitur, ſic enim decuit, nam aliàs aut oportuiſſet poni in latino literas illas, quatuor Hebræas, quæ complent nomen domini magnum aut illud ſubticeri, quorum neutrum conueniens fuit. *Non indicaui eis.* Quia non indicauit eis ſignatum illius nominis ſecundum modum illius nominis, ſcilicet diuinam eſſentiam clare cognitam, nec etiam demonſtrauit eis ſignatum alterius nominis magni, ſcilicet. Qui eſt, Sum qui ſum, quoniam non demonſtrauit eis perfectionem importatam per iſtud nomen eo modo, quo importatur, nec etiam vſus fuit ad eos loquens iſtis nominibus, Moyſi autem vtrunque indicatum eſt. *Pepigi cum eis fœdus.* Ideſt feci cum eis pactum. *Vt darem illis.* Iſta promiſſio, quæ infra dicitur licèt ſępe fuerit dicta Abrahæ, vt patet Gen. 12. & 13. & 17. & 23. cap. & Iſaac fuerit facta, vt patet Gen. 26. & Iacob Gen. 28. cap. Tamen pactum nunquam fuit factum niſi cum Abraham illa vice, qua apparuit ei, de qua dicitur Gene. 15. cap. Quia tunc ad faciendum fœdus mandauit ei Deus occidere vaccam, & arietem, & capram, & aues, & diuiſit

Gen. 12.
Quæſt. 2.
Quare illa promiſſio ſępe facta fuit.

A alterum ſecus partes iſtorum animalium, & tranſibat dominus inter diuiſiones, & Abraham, quia iſte erat modus hominum componentium fœdus, & ſequitur in eodem cap. In die illo pepigit dominus cum Abraham fœdus, dicens; Semini tuo dabo terram hanc, quaſi dicat, quòd ante illum diem nunquam pepigerat fœdus, tamen promiſſiones factæ fuerant, vt patet Gen. 12. & 13. cap. *Vt darem illis terram Chanaam.* Ideſt terram, in qua habitabant ſeptem populi de ſtirpe Chanaam: de quibus infra dicitur. *Terram peregrinationis eorum.* Ideſt illa terra Chanaam erat terra, in qua tunc ipſi morabantur quando iſta promiſſio facta fuit: ſed non vt indigenæ, ſed quaſi alienigenæ. Et hoc patet, quia in prima promiſſione facta ad Abraham, de qua dicitur Ge. 13. cap. Leua oculos tuos, & vide a loco, in quo nunc B es, ad aquilonem, & ad meridiem, & ad orientem, & ad occidentem, omnem terram, quam cõſpicis, tibi dabo, & ſemini tuo poſt te: ſic enim cum confirmaret pactum quod fecerat Abrahæ, ad Iſaac filium eius ait, Gen. 26. cap. Tibi enim & ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has complens iuramentum, quod ſpopondi Abraham patri tuo. *In qua fuerunt aduenæ.* Aduena dicitur ab aduenienda, & eſt ille, qui de vno loco venit ad habitandum in alio: ſic enim fuit Abraham, & poſteri eius, ſcilicet, filius, & nepos, quia venit Abraham de Hur Chaldeorum cum patre ſuo in Aran, vt patet Gen. 11. cap. Deinde mandante domino exiuit inde: quia ibi erat tunc domus patris ſui, vt patet Gen. 12. cap. & tunc incępit peregrinari, & aduenam eſſe, & ſic ipſe dixit ad Hethæos in Hebron cum precaretur ab eis vendi ſibi ali- C quem locum ad ſepulturam tanquam non habens de ſuo. Aduena ſum, & peregrinus apud vos, vt habetur Gen. 23. cap. *Ego audiui gemitum filiorum Iſrael.* Ideſt exaudiui conſentiens eos liberare: ſemper Deus omnia videt, omnia audit: ſed quando ad preces noſtras non mouetur, tanquam non audiat dicimus eum non audire, & non videre. Et ſic conqueritur Habacuc de Deo, quaſi non audiat, aut non videat mala, quæ boni patiũtur à peſſimis, vt patet Habacuc primo cap. Quare non reſpicis ſuper inique agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe, & facies hominum quaſi piſces, & quaſi reptile non habens principem. *Quo Aegyptij oppreſſerunt eos.* Ideſt quem gemitum fecerunt eos habere Aegyptij durè eos opprimendo. *Et recordatus ſum pacti mei.* Quaſi non habuiſſet Deus pactum conuentum inter ſe, & D Hebræos, ita permittebat eos premi, & ſic videbatur oblitus pacti: ſed poſtquam incepit eos liberare, dicitur recordatus pacti ſui, quo eos liberare promiſit, nõ quod in eo proprie cadat obliuio, aut recordatio, & recte dicitur Deus tunc recordatus, quia tunc complebatur pactum factum ad Abraham. Dictum namque fuerat Ge. 15. c. quòd ſemen Abrahę futurum eſſet peregrinum in terra non ſua quadringentis annis, & poſt liberationem abirent inde, nunc autem complebantur anni quadringenti, ideo tunc liberatio fieri debebat, ideo, ſcilicet quia recordatus ſum pacti mei. *Dic filijs Iſrael.* Annunciando bonum. *Ego dominus qui educam eos.* Ideſt ego ſum dominus potens eos liberare de Aegypto, & certiſſime liberabo. *De Ergaſtulo Aegyptiorum.* Ideſt de carcere, quem habent in Aegypto. Ergaſtulum dicitur locus in quo ca- E ptiui coguntur laborare, in Aegypto autem ſic erat, quia exactores Pharaonis cogebant eos per verbera laborare, vt patet præcedenti cap. Et dicitur Ergaſtulum ab erge quod eſt labor, & termino quod eſt ſtatus quaſi ſtatus laboris. *Et eruam de ſeruitute.* Ducendo vos in aliam terram, in qua non ſeruiatis, ſed liberi ſitis. *Atq; redimam* Ideſt emã vos, dicuntur empti, quia cum labore inde liberabãtur. *In brachio excelſo.* Ideſt per brachiũ excelsũ, eſt metaphora viri pugnatoris, qui eleuat brachium ſuum ad percutiendum, ſic Deus eleuabit potentiam ſuam ſuper Aegyptios, vt premeret eos in exitu Hebræorum. *Et iudicijs magnis.* Ideſt pęnis admirabilibus quoniam, horreſcent omnes homines: quando audierint talia fuiſſe Aegyptijs inflicta, & ſic quando videmus aliquas punitiones magnas inflictas dicimus illas eſſe iudicium Dei. *Et aſſumã vos mihi in populum.*

Terra Chanaã ideſt ſeptem populorum

Quomodo dicimus Deũ non videre neque audire. Habac. 1.

Gen. 15.

Ergaſtulũ quid.

Scilicet vt ſitis mihi populus peculiaris de cunctis populis terræ, vt patet infra 19. & Deuter.7.cap. quia licèt omnes populi ſunt populi Dei, quia eos creauit, & continue gubernat, tamen Hebraicus populus dicebatur ſpecialiter populus Dei, quia eum ſpeciali fide, & amore, & actu exteriore culturus erat. Et licèt Deus ex tẽpore Abrahæ aſſumpſiſſet gentem Hebræorum ad ſpecialem amorem, & ſpeciales promiſſiones, tamen nunquã accepit eos in populum, nunc autem dicit ſe accepturũ eos in populum. Et ratio eſt, quia in temporibus prioribus, cum viuebat Abraham, & Iſaac, & Iacob, nõ erãt tot, qui facerent populum ideo, in populum accipi non poterant, nunc autem cum in Aegypto erant, idola coluerunt vſque ad tempus penæ, quo educti ſunt: ideo accipi non debuerunt vſque ad exitum. Cauſa autem potiſſima eſt, quia accipere aliquam gentem in populum eſt per ſpecialem pactionem, & leges viuendi, tã quam ipſe, qui illos in populum accipit eos dirigat, ſed Deus nõ dederat legem Hebræis vſque ad tempus, quo eduxit eos de Aegypto, vt patet infra 20.cap. ideo tunc accepit eos in populum, & ſic antequam dediſſet legem, cum mandaret eos parari ad recipiendum legem, dixit quòd volebat eos recipere in populum peculiarem de cunctis populis terræ, vt patet infra 19.cap. *Et ero veſter dominus*. Oportet quòd quando aliqua conuentio, vel pactum fit ex alterutra parte, aliquæ conditiones, vel res obſeruandæ proponantur, vt quemadmodum vna pars aliquid obſeruat alteri, ita altera alteri, ſed Deus faciens hic pactum cum Hebræis aſſumebat eos in populum. Ergo oportet quòd Hebræi aliquid obſeruarent ad Deum, ſcilicet quòd acciperent eum in Deum. Accipere autem in populum eſt, quòd Deus haberet ſpecialem curam de benefaciendo Iudæis magis quam alijs gentibus: quòd autem Hebræi acciperent eum in Deũ erat quòd præberent ei ſpecialiorem cultum quam cæteræ gentes. Et obedirent legibus eius ſpecialibus, ad quas non obligabantur cæteræ gentes. Et hoc voluntarium erat, & non naturaliter debitum, quia tunc eodẽ modo tenerentur ad hoc cęterę gẽtes, quod falſum eſt. Et ſic loquebatur Iacob vouens, quando ibat in Meſopotamiam, vt patet Gen.28.cap. dicens. Si fuerit Deus mecum, & cuſtodierit me in via, per quam ambulo, & dederit mihi panem ad veſcendum, & veſtimentum ad induendum, reuerſuſque fuero proſpere ad domum patris mei, erit mihi dominus in Deum, & lapis iſte, quẽ erexi in titulum, vocabitur domus Dei, cunctorumque quæ dederis mihi decimas, offeram tibi. *Et ſcietis*. Ideſt cognoſcetis per experientiam. *Quod ego ſum dominus Deus veſter*. Ideſt vos videbitis quomodo ego habeo de vobis ſpecialem curam, quando ſenſeritis beneficia, quæ ego facio vobis. *Qui eduxerim vos de ergaſtulo Aegyptiorum*. Hoc erit poſtquam ego eduxero vos de Aegypto, quia tunc cognoſcetis, quòd nullus vobis tãtum præſtaret beneficium, niſi eſſet Deus veſter. *Et eduxerim in terram*. Hoc etiam futurum erat, poſtquam Deus induxiſſet eos in terram promiſſam, quia tunc compleretur fędus, & appareret veritas Dei, & quòd non deciſiſſet de verbis eius, nec minimum, omnibus his adimpletis ſatis poterant euidenter cognoſcere, quòd Deus eſſet vere Deus eorum. *Super quam leuaui manum meam*. Vt darem vobis, ideſt quam iuraui dare vobis: quia iuramentum apud antiquos fiebat cum eleuatione manus contra cęlum, quaſi Deus inuocaretur in teſtimonium, qui habitabat in cęlis. Et hoc quia iſta promiſſio non fuit ſimplicibus verbis facta: ſed iuramento vallata, vt patet Ge. 22. c. Vbi dixit Deus: Per memetipſum iuraui dicit dominus. *Vt darem eam Abraham, Iſaac, et Iacob*. Quia licèt iſti non fuerint in ea, vt indigenæ, tamẽ Deus dedit eis ius ad illam terram ex promiſſione ſua, poſtea vero ſucceſſores ſui tenuerunt eam a tempore Ioſue. *Daboque illam vobis poſſidendam*. Ideſt illis ſolis dedi eam, quantum ad ius quoddam, ſiue titulum, ſed non quantum ad poſſeſſionem, vobis autem dabo eam poſſidendam. Hic loquitur ad totum Iſrael, & ſaluata fuit iſta promiſſio in pueris, infra 20. anno, qui intrauerunt in terram promiſſionis, & in Leuitis, quos non cõ

Deut. 7.

Quid ſit accipere aliquam gentẽ in populum

In pacto ſemper cõditiones aliqua obſeruãdę ponuntur.

Gen. 28.

Quomodo iuramentum apud antiquos fiebat.

Gen. 22.

F prehendit diuina ſententia, cęteri autem de his, ad quos loquebatur, non introierunt in terram promiſſionis, vt patet Num. 14.cap. *Ego Dominus*. Iſta appoſitio ſit ad confirmationem cæterorum, quaſi dicat, ſciatis quòd ego, qui promitto vobis iſta, poſſum dare, quia ſum dominus, ſ. omnium rerum, & poſſum eas ad meũ mouere arbitrium. *Narrauit ergo Moyſes*. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet conſolationis diuinæ narratio. *Narrauit ergo Moyſes omnia filijs Iſrael*. Fuerat Moyſes conſolatus in verbis Dei, quia iſta non ſolum erant ad conſolationem Dei, ſed etiam ad conſolationem filiorum Iſrael, narrauit eis illa, vt æquanimiter tolerarent labores impoſitos nouiter vtcunq; poſſent, vſquequo Deus eis velociter remedium adhiberet. *Qui non acquieuerũt ei*. Ideſt non fuerunt contenti in verbis his, nec lætati G ſunt, vt Moyſes lætatus fuerat, & hoc quia vulgares magis attendunt ea, quæ in præſenti cernuntur, quam ea, quæ in futurum ventura dicuntur, ſeniores autem, qui videbant ſigna Dei præterita, & tempus completionis pacti credebant verbis iſtis. *Propter anguſtiam ſpiritus*. Ideſt amaritudinem cordis, & perplexitatem, quia neſciebant, quid facerent. *Et opus duriſſimum*. Quia noui labores fuerant impoſiti, ſcilicet paleæ colligendæ, & ſolitus numerus laterum. *Locutus eſt dominus*. Iſta fuit alia locutio, poſtquam Moyſes enarrauit verba Domini & non acquieuit ei Iſrael. *Ad Moyſen. Ingredere, & loquere ad Pharaonem*. Hic mandat ſoli Moyſi ingredi ad Pharaonem, vt ſi quo modo conſentiret Moyſes ſolus intrare ad Pharaonẽ *Vt dimittat filios Iſrael de terra ſua*.

Forte aliquis dicet, quòd Deus mandabat Moyſi, vt H peteret a Pharaone quòd ſimpliciter dimitteret exire filios Iſrael de Aegypto, quia ſic videntur ſonare verba. Et ſi dicatur, contra, quia ſupra ſolum petebatur; quòd permitteret eos ire ad ſacrificandum. Reſpondebitur quòd primo petitum fuit, quòd permitterentur ire ad ſacrificandum itinere dierum trium, ſed quia Pharao non acquieuit, hic petitur magis, ſcilicet vt dimittat eos totaliter de terra ſua exire. Sed non eſt verum, dicẽdum eſt enim quòd ſolum petijt hic Moyſes ſicut ante ſcilicet quòd permitterentur ire ad ſacrificandum itinere dierum trium ſicut ante, & patet, quia infra 8. cap. Eodem modo petitur ſolum quòd permittantur ire ad ſacrificãdum: & ſi diceretur, quòd hic petebatur, quòd ſimpliciter recedere permitterentur, dabitur quòd qualibet vice mutaretur petitio. Quod non eſt dicendum I quia talis narratio, & mutabilitas faceret petitionẽ ineptam, & ſtultiſſimam. Et ſi dicas quòd in litera dicitur. *Vt dimittat eos de terra ſua*. Dico quòd non petebant ſe dimitti de terra Aegypti, ita quòd totaliter irent cum intentione nunquam reuertendi, ſed quòd permitterentur exire de terra Aegypti ad ſacrificandum, & iſto modo petebatur a principio: nam cum dicitur ſupra 3. & 5 cap. quòd irent ad ſacrificandum domino Deo ſuo in ſolitudine itinere dierum trium, non intelligitur quòd iſtæ tres dietæ computarentur intra Aegyptum, ſed extra. Et patet quia dicitur in ſolitudine, ideſt in deſertũ, erat autem deſertum extra Aegyptum inter Arabiam, & Aegyptum. *Reſpondit Moyſes coram Domino*. Quia quando iſta loquebatur ei Deus apparebat ſub quadam forma viſibili, & coram eo immediate, vt locutus eſt K Moyſes, ſubintulit iſta. *Ecce filij Iſrael non me audiunt, quomodo audiet Pharao?* Tenet conſequentia: quia, ſcilicet, quod magis videtur ineſſe, & non ineſt, nec id, quod minus, magis enim videbatur ineſſe, quòd Iſraelitæ audirent verba Dei, qui eos volebat liberare, quam quòd audiret ea Pharao, cõtra quẽ iſta verba tendebãt: ſed filij Iſrael nõ audiebãt eũ, vt patet ſup. quomodo ergo audiret eum Pharao? q.d. nullo modo, & ſic in iſta parte Moyſes amaro animo, quia non audiebant eum filij Iſrael, excludebat diuinum mandatum, tanquam inutile eſſet illud facere. *Præſertim cum ſim incircumciſus labijs*. Hic allegat aliam cauſam, quare non debeat mitti, ſcilicet quia eſt incircumciſus labijs. Circuncisio accipitur proprie in mẽbro genitali, & ab illo fit tranſumptio ad alia mẽbra. Et ſic dicitur incircũciſum cor, & incircũciſa labia, vel oculi. Sic dicitur incircũciſa mẽs,

Quæſt. 1. Vtrum Deus Moyſi mandauerit vt a Pharaone peteret quod ſimpliciter dimitteret filios Iſrael exire de Aegypto.

vt

Leui. 26. Circūciſio propriè accipitur in membro genitali in alijs autem membris transſumptiuè. Incircūciſio ſuperfluitatē denotat.

vt patet Leui. 26. c. Donec erubeſcat incircumciſa mēs eorum, ſicut enim in genitali membro circumciſo dicitur amputatio cutis ſuperfluæ, ita in corde aut labijs, vel oculis, aut cæteris partibus dicitur aliquid incircūciſum, quando ſuperfluitates non ſunt ablatæ, & ſicut incircumciſus membro genitali pro abominatione, & vituperio habebatur apud Hebræos, vt patet infr. Reg. 17. cap. vbi vocauit Dauit Goliath Gethæum incircumciſum, volens ei improperare: quia dehonorabat caſtra Dei viuentis. Ita quandocunque aliqua pars incircumciſa dicitur, accipitur in malum. Vocantur labia Moyſi incircumciſa non quòd ſuperfluitatem aliquam continerent, ſcilicet in verbis, aut alijs: ſed quia impedita erant ad loquendum, & tarda vocantur incircumciſa, quia accipitur incircumciſum generaliter pro omni defectum, & ſic in malum, & vituperium tanquam B promptæ ad libidinem improperat Deus Iudææ tanquam cuidam mulieri dicens Ezech. cap. 16. quando nata es in die ortus tui, non eſt præciſus vmbilicus tuus. *Ezec. 16* *Locutus eſt Dominus ad Moyſen, & Aaron*. Iſta fuit alia locutio, quia Deus mandauerat ſupra ſoli Moyſi, vt loqueretur coram Pharaone, & quia excuſauit ſe ex rationibus ſupradictis, hic mittit eum & Aaron, vt loquatur Aaron ſicut conſueuerat coram Iſrael, & coram Pharaone. *Et dedit mandatum ad filios Iſrael, & ad Pharaonem*. Ideſt dedit eis mandatum, vt irent ad filios Iſrael, & ad Pharaonem. *Vt educerent filios Iſrael de terra Aegypti*. Iſtud fuit ſecundum mandatum, ſcilicet quod præcepit eis, vt eſſent duces educendo filios Iſrael de Aegypto. Alio modo poteſt intelligi. *Dedit eis mandatum ad filios Iſrael*. Ideſt dedit eis mandatum, vt conſolarentur filios Iſrael anguſtia, & deſolatione oppreſſos. *Et ad Pharaonem*. Vt comminarentur ei pęnas mox ſecuturas, niſi dimitteret Iſraelitas: prima tamen expoſitio melior eſt.

Suprà. Gen. 46. b Nu. 26. a 1. Paral. 5.

Iſti ſunt principes domorum per familias ſuas. Filij Ruben primogeniti Iſraelis, Henoc, & Phallu, Heſrō, & Charmi. Hæ cognationes Ruben. Filij Simeon Iamuel, & Iamin, & Iaon, & Ahod, & Iachin, & Saher, & Saul filius Chananitidis. Hæ progenies Symeon. Et hæc nomina filiorum Leui per cognationes ſuas: Gerſon, & Caath, & Merari. Anni autem vitæ Leui fuerunt centum triginta ſeptem. Filij Gerſon Lobni, & Semei per cognationes ſuas. Filij Caath Amram, & Iſaar, & Hebron, & Oziel. Anni quoq; vitæ Caath centum triginta tres. Filij Merari Moholi, & Muſi. Hæ cognationes Leui per familias ſuas. Accepit autem Amram vxorem Iochabeth patruelem ſuam, quæ peperit ei Aaron, & Moyſen & Mariam. Fueruntque anni vitæ Amram centum triginta ſeptem. Filij quoque Iſaar Core, & Napheg, & Zechri: Filij quoque Oziel, Miſael, & Eliſapha, & Sethri. Accepit autem Aaron vxorem Eliſabet filiam Aminadab ſororem Nahaſon: quæ peperit ei Nadab, & Abiu, & Eleazar, & Ithamar: Filij quoque Chore Aſer, & Elcana, & Abiaſaph. Hæ ſunt cognationes Choritarum. At verò Eleazar filius Aaron accepit vxorē de filiabus Phutiel, quæ peperit ei Phinees. Hi ſunt principes familiarum Leuiticarum per cognationes ſuas. Iſte eſt Aaron, & Moyſes, quibus præcepit Dominus, vt educerent filios Iſrael de terra Aegypti per turmas ſuas. Hi ſunt, qui loquuntur ad Pharaonem regem Aegypti, vt educant filios Iſrael de Aegypto. Iſte eſt Moyſes, & Aaron in die, qua locutus eſt dominus ad Moyſen in terra Aegypti. Et locutus eſt Dominus ad Moyſen dicens: Ego Dominus, loquere ad Pharaonem regem Aegypti omnia, quæ loquor tibi. Et ait Moyſes coram Domino: En incircumciſus labijs ſum, quomodo audiet me Pharao?

1. Paral. 23. Supr. 2. a Nu. 26. g

Iſti ſunt principes. Hic ponitur ſecundum principale, ſcilicet Moyſi genealogia, & deſcribitur hic proceſſus generationis Moyſi, & Aaron, ſcilicet a quibus parentibus ortum traxerint, ne facta eorum alijs poſtea ex identitate nominis attribuerentur, ſicut ſæpe fit in hiſtorijs, quia non explicantur plene origines, ac conditiones perſonarum. *Iſti ſunt Principes domorum*.

Quæſt. 3. Vtrū domus vocetur cōgregatio vnius populi vel vnius familiæ. Ariſt. 1. pol. c.

A Quæritur quid vocat hic domum, nunquid totam cōgregationem Iſraelitarum, vt hoc dicebatur Gen. 46. cap. & Pſal. 112. vbi ponitur domus Iſrael. Aut nūquid vocatur domus tota congregatio vnius tribus, ſcilicet quòd omnes filij Ruben vocentur vna domus: aut vocatur domus congregatio vnius familiæ ſub Tribu: aut vocatur domus vna œconomia, quæ componitur ex viro, & vxore, & filijs, & ſeruo, vel boue aratore: iuxta poſitionem Heſiodi poetæ, & Ariſt. 1. Pol. c. 1. Dicendum quòd non poteſt accipi hic domus pro tota congregatione filiorum Iſrael: quia domus nunquam habet plures œconomos, vel dominos regentes, ſed hic ponūtur principes multi: ergo non erat vna domus filiorum omnium Iſrael. Item quia dicitur in litera per domos, ergo non erat vna domus, nec poteſt hic accipi domus B pro congregatione omnium, qui ſunt in vna tribu: quia tunc quot ſunt tribus, tot eſſent domus, & ſolum poneretur in qualibet Tribu vnus princeps, ſed hic ponuntur multi, quia de Ruben ponuntur omnes filij ſui, vt principes familiarum, & domorū, & ſic in tribu Simeon & Leui, nec poteſt accipi domus pro vna œconomia, & tunc non oporteret ponere principes, cum dicatur princeps ad multos, & ſi acciperetur domus iſto modo, quot eſſent viri vxorati, tot eſſent domus. Dicendum ergo quòd accipitur hic domus pro congregatione vnius familiæ, ſub qualibet autem tribu erant multæ, ſcilicet quot erant filij illius, a quo tribus denominatur, ſcilicet quot filios habebat Ruben, tot erant familiæ eius, & quot filios Simeon, tot familiæ eius, de quibus Num. 26. ca. vbi ponitur cathalogus familiarum. *Nu. 26.* *Iſti ſunt principes domorum*. C Ideſt principes congregationum ſpetialium, quæ vocantur familiæ ſub vna tribu. *Per familias ſuas*. Scilicet quòd in qualibet familia aſſignabatur vna domus, & vnus princeps. Et iſtud pronomen demonſtratiuum, Iſti, non demonſtrat Ruben, & Simeon, & Leui: quia iſti non erant principes familiarum. Sed demonſtrat filios eorum, qui enarrantur in litera. *Filij Ruben*. Incipit numeratio a Ruben: quia intendebat ſcriptura principaliter computare genealogiam Moyſi & Aaron, qui erant de tribu Leui, ſed quia in ordine natiuitatis priores erant Rubem, & Simeon, quàm Leui, præpoſuit eorum narrationem. Et quando ſecundum ordinem deuenit ad computandum genealogiam Leui, ibi ſtetit, nec computauit aliquid in alijs tribubus. Secunda ratio eſt, quia Iacob pater iſtorum quando mortuus eſt, D & locutus fuit ad omnes filios ſuos, vt patet Gen. 49. locutus fuit contra Ruben multa propter coitū *Gen. 49.* cum Bala vxore patris ſui, & contra Simeonem, & Leui propter occiſionem Sichimitarum; contra alios autem nihil: ideo videbantur iſti tres filij cum ſua poſteritate reprobari. Ne autem hoc crederetur, ſcriptura nominauit eos hic. *Primogeniti Iſraelis*. Ideſt Iacob, qui vocatus fuit Iſrael mutatione, vt patet Geneſ. 32. & 35. vocatur hic Ruben primogenitus ſecundum carnem, quia primo natus fuit, quàm cæteri: tamen non retinuit iura primogenituræ, de quo diximus Gen. 48. & 49. cap. *Henoc, & Phallu*. Hic ponūtur quatuor filij Ruben, qui erant principes familiarum, & iſtos genuit antequam veniret in Aegyptum, vt patet Gen. 46. cap. vbi ponuntur illi qui intrauerunt in Aegyptum cum Iacob, & po- E nuntur iſti quatuor filij Ruben, & totidem familiæ remanſerunt poſtea in Tribu Ruben vſque ad introitum terræ promiſſionis, vt patet Num. 26. cap. *Hæ ſunt cognationes Ruben*. Ideſt iſtæ quatuor familiæ denominatæ ab his quatuor, ſcilicet familia Henochitarum, familia Phalluitarum, familia Eſromitarum, familia Carmitarum, vt patet Nume. 25. cap. & iſtæ vocantur cognationes Ruben, quia ſunt quædam ſpetiales lineæ generationum deſcendentes a Ruben. *Filij Simeon*. Iſte ponitur poſt Ruben, quia immediate natus fuit poſt eum, vt patet Gen. 29. cap. *Iamuel, Iamin*. Hic ponuntur ſex filij Simeon, & nati ſunt antequam intraret in Aegyptum, vt patet Gen. 46. ca. quia ibi ponuntur omnes iſti inter intrantes in Aegyptum cum Iacob, ſed de iſtis defecit poſtea vna familia de Ahod, de quo magis diximus ſup. Ge. 46. c. *Saul filius Chananitidis*. Iſte nominatur ſpe-

Quatuor filij Ruben ante Aegypti introitū geniti. Nu. 25. Sex filij Simeonis ante Aegypti ingreſſum geniti.

ſpecialiter filius Chananitidis, quia cæteros filios ſuſcepit Simeon de vxoribus, quæ erant ex progenie Abrahe, ſiue de Idumæis, ſiue Madianitis, vel Moabitis, aut Amonitis, hunc autem ſuſcepit ex vxore Chananæa, quæ autem ſit iſta vxor Chananitis, diffuſius dictum fuit Gen.46.c. *Hæ progenies Simeon.* Ideſt familiæ denominatæ ab his dicuntur progenies, ideſt quædam ſpeciales lineæ Simeonis, & ſunt quinque familiæ, ſcilicet Iamuhelitarum, Iaminitarum, Iachinitarum, Zareitarum, Saulitarum, vt patet Nume.26.c. *Et hæc nomina filiorũ Leui.* Iſte fuit tertius filius Iacob, natus immediate *Gen. 29.* ex Lia, vt patet Gen.29.c. *Per cognationes ſuas.* Quia tres ſunt cognationes ſecundum tria nomina filiorum, qui ponuntur hic, ſcilicet cognatio vel familia Meraritarum, cognatio Cahathitarum, cognatio Gerſonitarum, *Num. 3.* vt patet Nume. 3. cap. Iſtæ ſunt principales domus, & cognationes Leuiticæ, a quibus oriuntur rurſus aliæ ſpecialiores ſecundum nomina filiorum iſtorum, *Leui poſt Ioſeph mortuus annis 23. Gen. 50.* quæ infra ponuntur. *Anni autem vitæ Leui fuerunt centum triginta ſeptem.* Iſte fuit poſt Ioſeph mortuus annis viginti tribus, & patet, quia Ioſeph vixit annis centum decem, vt patet Gen.50.c. Si autem Leui, & Ioſeph nati fuiſſent eodem anno, fuiſſet mors Ioſeph ante mortem Leui annis viginti ſeptem, quia Leui vixit annis 130. detrahantur autem ab his 27. anni, illi anni, quibus præceſſit natiuitas Leui natiuitatem Ioſeph, qui ſunt 4. anni: manebunt 23. anni: patet, quia Leui natus fuit tertio anno poſtquam accepit Iacob vxorem, cùm ille fuerit tertius filius natus continuata generatione. Ioſeph autem natus fuit anno ſeptimo poſtquam cœpit *Gen. 30.* Iacob vxorem, vt colligitur Gen. 30. cap. ergo fuerunt quatuor anni medij inter natiuitatem vnius, & alterius. Vixit etiam Leui ab introitu in Aegyptum annis. 93. quod patet quia quando intrauit Iacob in Aegyptum cũ omnibus filijs ſuis, erat Ioſeph annorum triginta nouem, quia quando ſtetit coram Pharaone ad interpretandum ſomnia, erat annorum triginta, vt ha- *Gen. 41.* betur Gen.41. cap. Deinde tranſierunt nouẽ anni vſque ad tempus, quo intrauit Iacob, ſcilicet ſeptẽ anni vbertatis, qui inceperunt immediate poſt interpretationem ſomnij Pharaonis, & duo anni ſterilitatis, vt colligitur Gen.45. cap. ſed quando Ioſeph erat annorũ triginta nouem, erat Leui annorũ 43. quia excedebat eũ in 4. annis, vt ſupra probatum eſt: ergo anno, quo Leui intrauit in Aegyptũ cum Iacob, erat 43. annorum, qui ſi ſubtrahuntur a tota ſumma annorum, ſcilicet a. 137. *Leui poſt patris mortem annis 76. mortuus eſt.* manebunt 93. anni. Item mortuus fuit Leui poſt mortem Iacob annis 76. quod patet, quia mortuus fuit poſt ingreſſum in Aegyptum annis 93. vt ſupra probatum eſt. Iacob autem mortuus fuit poſt introitum in Aegyptum annis 17. vt patet Gen. 47. qui ſi ſubtrahantur a. 93. annis quibus mortuus fuit Leui poſt introitum in Aegyptum, manebunt anni 76. Mortuus fuit etiam Leui ante exitum de Aegypto annis 112. quod patet, quia duratio filiorum Iſrael in Aegypto fuit 215. annis, vt patuit Gen. 15. c. a quibus ſi ſubtrahantur, 93. quibus mortuus fuit Leui poſt introitum in Aegyptum manebunt 122. mortuus fuit Leui ante natiuitatem *Moyſes natus eſt poſt mortem Leui annis 42.* Moyſis: annis 42. quod patet, quia a morte Leui vſque ad exitũ de Aegypto fuerunt anni 122. vt ſupra probatum eſt, a quibus ſubtrahantur anni 80. quibus natus fuit Moyſes ante exitum de Aegypto, vt patet infra 7. manebunt anni 42. *Filij Gerſon.* Iſte Gerſon fuit primogenitus Leui, & deſcenderunt ab eo duæ familiæ a duobus filijs, quos habuit, ſcilicet familia Leuitica, & Semeitica, vt patet Nume. 3. c. *Per cognationes ſuas.* Quia iſti duo filij fecerunt iſtas duas familias, quæ vocantur duæ cognationes. *Filij Caath.* Iſte erat ſecundus filius Leui, & iſtos tres filios, ſcilicet Gerſon, Caath, Merari genuit Leui antequam intraret in Aegyptum, quia iſti fuerunt de intrantibus cum Iacob, vt patet Gen.46. *Amram, Iſuar Hebron, & Oziel.* Ab his deſcẽderunt quatuor, ſcilicet familia Amramitarum, Iſuaritarum, Hebronitarum, Ozielitarum, vt patet Nume. 3. *Anni vitæ Cahath centum triginta tres.* Cahath fuit mortuus ante natiuitatem Moyſis, & antequam incipe-

F ret afflictio filiorum Iſrael in Aegypto: quia ſupra 1. c. dicitur, quòd poſtquam mortuus fuit Ioſeph, & fratres ſui, & tota cognatio illa, ſcilicet illi omnes, qui intrauerunt cum Iacob in Aegyptum, ſurrexit rex nouus, qui nõ cognoſcebat Ioſeph, & incepit affligere Iudęos, ſed Cahath fuit de his, qui intrauerunt cum Iacob in Aegyptum, ergo iam mortuus erat, ex quo concluditur, quòd Cahath erat ad minus decem, vel duodecim *Moyſes natus eſt poſt ĩgreſſũ Iacob in Aegyptum annis 135.* annorum, quando intrauit cum patre ſuo in Aegyptum, quia a tempore, quo intrauit Iacob in Aegyptũ cum domo ſua vſque ad natiuitatem Moyſis fluxerunt anni 135. quod patet, quia tota manſio filiorum Iſrael in Aegyptum fuit ducentorum quindecim annorum, a quibus ſubtrahantur 80. quibus Moyſes natus fuit ante exitum de Aegypto manent 135. anni ab ingreſſu
G Aegyptum vſque ad natiuitatem Moyſis. Si ergo poneretur quòd Cahath natus fuiſſet anno, quo intrauit Iacob in Aegyptum, cùm ipſe vixerit annis 133. relinquitur quòd poſt natiuitatem Moyſis tribus annis mortuus fuiſſet, tollantur ergo iſti tres anni, qui relinquerentur poſt mortem Moyſis, & alij ſeptem, vel octo, quibus incepit tribulatio ante natiuitatem Moyſis, erũt anni 11. vel 12. qui apponẽtur vitę Cahath ante ingreſſum in Aegyptum, quia neceſſe fuit Cahath mortuum fuiſſe antequam inciperet illa Hebræorum tribulatio. *Filij Merari.* Iſte fuit vltimus filius Leui. *Moholi & Muſi.* Ab iſtis deſcenderunt duę familiæ, ſcilicet Moholitę, & Muſitæ, vt patet Nume. 3. cap. *Hæ cognationes Leui.* Ideſt omnes iſtæ generationes nominatæ ſunt quædam lineæ ſpeciales deſcendentes de Leui. *Per familias ſuas.*
H Ideſt quòd in iſtis lineis deſcendentibus erant diuerſæ familiæ, quia in qualibet linea vna familia, totidem ergo ſunt familiæ, quot cognationes. *Accepit Amram.* Propter iſtum deſcribitur tota iſta genealogia, quia genuit Moyſen, & Aaron. *vxorem Iacobed patruelem ſuam.* Patruelis eſt filia patrui, & vocatur patruelis, ideſt con- *Patrueles ſunt filij duorum fratrum.* ſobrina, & ſunt patrueles filij duorum fratrum. Et ſecundum hoc oportebat, quod Iochabed eſſet filia Hebron, vel Oziel, vel Iſuar, quia iſti erant fratres Amrã. Sed in Hebræo non dicitur patruelem ſuam: ſed amittam ſuam, vel auunculam ſuam, ſcilicet quòd ſoror patris ſui, & eſſet filia Leui, vt diximus diffuſius, ſupra 2. c. *Quæ peperit ei Aaron, & Moyſen.* Prius ponitur Aa- *Aaron tribus annis natus fuit ante Moyſen.* ron, quia natus fuit tribus annis ante Moyſen. Et patet
I quia anno quo Moyſes erat 80. annorum, erat Aaron annorum 83. vt patet infra 7. Et non ponitur inter iſtos Maria, quæ fuit ſoror Moyſis, & Aaron, vt patet infra 15. c. & Num. 12. & ipſa nata fuit ante Moyſen, & Aaron per decem annos, vel forte plus, quia quando Moyſes fuit poſitus in fiſcella ſcirpea in carecto fluminis ipſa obſeruabat eum ſtans a longe, & locuta fuit prudenter ad filiam Pharaonis, vt patet ſupra 2. quod non poſſet eſſe, niſi puella eſſet ad minus duodecim annorum, vel pluris. *Maria Moyſi, & Aaron ſoror per decẽ annos vel plus orta eſt ante eos.* *Fueruntque anni vitæ Amram centum triginta ſeptem.* De iſto non poteſt conſtare quoto anno ante exitum de Aegypto mortuus fuerit, vel vtrum de Aegypto cum cæteris exierit, quia non ponitur quoto anno eum Cahath genuerit, iſte vixit totidem annis, quot auus ſuus Leui, vt patet ſupra. *Filij quoque Iſuar.*
K Iſte fuit frater Amram, vt patet ſupra, & computatur hic progenies eius. *Filij quoque Oziel.* *Queſt. 4.*

Iſte eſt alius frater Amram, & non ponitur hic progenies Hebron, ſicut aliorum trium fratrum, de qui- *Quare his nõ ponitur progenies Hebron.* bus ſupra. Forte dicet aliquis quod hoc factum eſt: quia Hebron non habuit filios, & cito mortuus eſt. Vel quia filij ſui in deſerto perierunt, ſicut fuit de quibuſdam filijs Simeonis, & Beniamin, a quibus non determinantur familiæ, quare vel mortui ſunt ſine filijs, vel filij eorum in deſerto varijs cladibus perierunt, de quibus di- *Gen. 46. Num. 26.* ximus Gen. 46. & Nume. 26. c. Sed hoc non poteſt ſtare, quia infra in libro Numerorum c. 3. vbi ponitur Cathalogus Leuitarum ponitur familia Hebronitarum, quod eſſe non poſſet ſi Hebron ſine poſteris obijſſet, vel filij eius in deſerto perijſſent. Sed dicendum quod ſcriptura non multum curauit hic enarrare eius progeniem. *Accepit autem Aaron vxorem.* Hic ponitur proge-

nies

nies Sacerdotalis, quæ deriuata fuit per Aaron, & poſteros ſuos. *Eliſabeth filiã Aminadab ſororẽ Nahaſon.* Iſta Eliſabeth fuit de tribu Iuda. pater, quia Aminadab erat de tribu Iuda, vt habetur in genealogia Chriſti. Mat. 1. c. & vocatur ſoror Nahaſon ad notandam excellentiam eius, quia Nahaſon fuit princeps filiorum Iuda primus, qui in deſerto præerat tribui Iudæ, & toti cohorti magnæ ſub vexillo ſuo, vt patet Numeri primi & ſecundi & 7. capitul.

Matt. 1. *Quæſt.* *Trib⁹ ſacerdotalis & regalis erãt commixtæ.*

Ex hoc aliqui probant quòd tribus ſacerdotalis, & regalis erant commixtæ propter dignitatem Sacerdotij ſummi. Et hoc verum eſt, ſed non accipitur conueniẽs fulcimentum ex loco, quia Aaron accepit iſtam vxorẽ antequam Sacerdotiũ eſſet in tribu Leui: nam a caſu, & ex diuina voluntate, quæ nondum conſtabat hominibus tribus Leuitica ad Sacerdotium aſſumpta eſt, quia ipſa vindicauit ſcelus idolatriæ in cæterum populum quando adorauerunt vitulum, vt patet infra 32. c. Quod ergo accepiſſet Aaron mulierem de tribu Iuda, & de principibus eius, non fuit hoc ex dignitate ſacerdotali, quã ipſe tunc non tenebat, nec erat in ſua tribu: ſed fuit per accidens, ſicut quilibet de alia tribu potuiſſet eam accipere in vxorem. *Quæ peperit ei Nadab, & Abiu.* Iſti erãt maiores filij eius, & mortui ſunt in monte Synai, quando offerebant coram domino ignem alienum in die octauo conſecrationis ſuæ, vt patet Leuit. 10. & 16. Nume. 3. & 26. c. *Eleazar, & Ithamar.* Eleazar ſucceſſit patri ſuo Aaron in Sacerdotium vt patet Num. 20. c. vbi mortuus fuit Aaron in monte Hor apud fines Edon, & induit filium ſuum Eleazar antequam moreretur: filij Ithamar fuerunt ſacerdotes minores, vt in diuiſione Leuitarum in primo lib. Paral. in multis locis. *Filij quoque Core.* Iſte Core concitauit ſeditionem contra Moyſen, vt patet Nume. 16. c. & combuſtus eſt, & a terra abſorptus. *Aſſer, Elchana, & Abiaſaph.* Iſti fuerunt viri boni non conſentientes ſeditioni patris ſui ideo cũ abſorberetur a terra pater, cum ipſo tabernaculo manſerunt filij pendentes in aere donec ingens illa terræ vorago, quæ diſſiluerat in ſe recluſa eſt ſic dicitur Nume. 26. c. Grande miraculum factũ eſt in Iſrael, vt Chore pereunte filij eius non perierint, & ideo iſti laudãtur poſtea in ſcriptura, & habuerũt officia in tẽplo inter alios Leuitas, quia Choritæ erant principes eorum, quę frigebãtur in ſartagine, vt patet 1. Parali. 6. c. & erant ianitores, vt patet primo Parali. 26. c. & condiderunt iſti multos Pſalmos qui intitulantur filiorum Chore. *Hæ ſunt cognationes Coritarum.* Tres cognationes, vel familię fuerunt in Coritis ſecundum quod fuerunt tres filij. *At vero Eleazar filius Aaron.* Iſte accepit vxorem antequã exiret de Aegypto, vt hic innuitur: ex quo incidẽtaliter indicitur quòd illa ſententia, quæ data fuit Nume. 14. c. ſcilicet quòd omnes numerati a 20. annis ſupra morerẽtur in deſerto nec quiſquã de eis pręter Caleph, & Ioſue intrarent terrã promiſſionis, quia Eleazar intrauit terrã promiſſionis, quia factus fuit sũmus Sacerdos anno quadrageſimo quo exeuntes de deſerto intrauerũt in terrã Chanaam, vt colligitur Num. 20. & 33. c. & poſtea fuit iſte multo tempore ſacerdos in terra promiſſionis, vt patet Ioſue 21. c. & 24. vbi agitur de eius morte, & ſepultura in terra Chanaan in mõte Effrain. Sed iſte habebat plures quam 20. annos quando data fuit illa ſententia, quæ fuit in ſecũdo anno exitus de Aegypto, vt patet Nume. 10. iuncto 13. & 14. non eſt autem veriſimile, quòd Eleazar accepiſſet vxorem anno 18. quia valde erat cito, maxime, quia eodem anno, quo egreſſi sũt de Aegypto, facto tabernaculo in principio ſequẽtis anni Sacerdos effectus eſt. Quod non eſt veriſimile, ſi eſſet tunc 19. annorũ, tamen ſententia illa de non intrando terrã promiſſionis vltra Iordanem Leuitas non cõprehendebat, quia illi non numerati ſunt cũ reliquo populo per eandem computationem annorum, ſed Leuitæ cõputati ſunt per ſe, & cæteri per ſe, vt patet Nume. 1. & 3. c. *Quæ peperit ei Phinees.* Iſte fuit Sacerdos poſt præſentem ſuũ, & confirmata fuit dignitas ſummi Sacerdotij in ſtirpe eius, quia placauit iram Dei occidẽdo Zãbri principẽ tribus Simeon, & Madianitidem co-

Tribus Leuitica Dei volũtate ad ſacerdotiũ aſſũpta eſt. *Leu. 10.* *Nu. 10.* *Nu. 26.* *1. Paral. 6. & 26.* *Eleazar multo tẽpore fuit Sacerdos in terra promiſſionis.*

euntes, vt patet primo Macha. c. 2. *Hi ſunt principes familiarum Leuiticarum.* Scilicet omnes ſupradicti, quia licèt non deſcribãtur iſti tanquã capita familiarum infra Nume. 3. c. tamen primo Paralip. c. 23. & 24. & 25. & 26. deſcribuntur, vt principes familiarum. *Per cognationes ſuas.* Ideſt quòd quilibet iſtorum faciebat vnam familiam, & vnam cognationem, quia iſta duo idem ſunt. *Iſte eſt Aaron, & Moyſes, quibus præcepit Dominus.* Hoc ponitur ad notificationem iſtarũ perſonarũ, quia vt dictum fuit interdum ex identitate nominum geſta vnius perſonæ alteri attribuuntur, ideo deſcripta genealogia Moyſis, & Aaron ſufficienter, ita vt cognoſci poſſet, additur. *Iſte eſt Moyſes, & Aaron.* Ideſt non putetis quòd Moyſes, & Aaron, qui eduxerunt ad mandatum Dei Iſrael de Aegypto, ſint de alia tribu quam de Leuitica, nec ſint alij in tribu Leuitica, qui vocantur his nominibus, ſed hi, quorum nunc Genealogia enarrata eſt. Et præponitur hic Aaron Moyſi, & interdum econuerſo, quando vero præponitur Aaron Moyſi, ſi fit, quia Aaron primogenitus erat natus tribus annis ante Moyſen, vt patet infra 7. c. Item ex dignitate ſacerdotali, & ſi dicas quòd hoc non poteſt ſtare, quoniam iſta ante Sacerdotium Aaron facta ſunt. Reſpõdetur quòd licèt eductio filiorum Iſrael fuerit ante ſacerdotium Aaron, tamẽ iſta narratio Hyſtorica fuit facta per Moyſen poſt ſacerdotiũ Aaron, quia iſte liber Exodi in deſerto ſcriptus eſt, de quo magis diximus Deute. 31. c. Quando autem Moyſes præponitur Aaron cauſa eſt, quia ei cõmiſſa fuit cura de educendo Iſraelitas de Aegypto. Secũdo quia Moyſes recipiebat verba Dei immediate, & poſtea tradebat ea Aaron. Sic dicitur ſupra 5. c. Ipſe loquetur pro te ad populum, tu autẽ eris ei in his, quæ ad Deum pertinent & infra 7. c. & Aaron frater tuus erit Propheta tuus. *Quibus præcepit dominus, vt educerẽt filios Iſrael.* Ideſt vt eſſent præcipientes, & incitantes ad exitum, & poſtea in progreſſu: fuit tamen iſta cura commiſſa principaliter Moyſi: Aaron autẽ minus principaliter. *De terra Aegypti per turmas ſuas.* Ideſt per cognationes tribuũ ſuarum aut familiarum: nam in exitu de Aegypto non erant omnes Hebræi indifferenter mixti, quia multitudo confuſa difficulter regitur, ſed quælibet tribus procedebat ſegregata ab alia tribu, & rurſus in illa tribu quot familię erant, tot diuiſiones fiebant, & ſic procedebant. Erat aũt ordo iſte valde congruens ad minus litigandum: quia homines incogniti difficilius cõmunicãt, & neceſſe eſt magis turbari &c. Quia proficiebat hoc ad maiorem lętitiam, & concordem communicationem. Naturaliter enim illi, qui pertinent immediate ad eandem radicẽ, vel ſunt inter ſe multũ conſanguinitate coniuncti magis gaudẽt in mutua cõmunicatione, quã ſi cõmunicent ad extraneos. Et iſte modus, qui erat in procedẽdo obſeruabatur in caſtrametãdo, ne orirẽtur diſſenſiones, quod interdũ eueniebat. Qualiter aũt caſtrametarentur ſecundũ ordinem ſuum ſub quatuor vexillis, patet Num. 2. *Hi ſunt.* Scilicet Moyſes & Aaron. *Qui loquuntur ad Pharaonem.* Non loquebantur ambo, ſed Aaron præcipue loquebatur, cum diceretur, os Moyſi, vt patet ſupra quinto capit. & infra 7. vbi vocatur Propheta eius Moyſes, tamen interdum aliqua pauca verba in reſponſionibus interſerebat, vt patet infra 10. c. & in alijs locis. *vt educant filios Iſrael.* Ideſt ſua legatio ad Pharaonem erat, vt permitteret ipſe eis educere filios Iſrael de Aegypto, licèt ipſi non ſic proponerent, ſed dicerent ſe velle ſacrificare domino Deo ſuo in deſerto itinere dierum trium. *Iſti ſunt Moyſes, & Aaron in die, qua locutus eſt Dominus ad Moyſen.* Ideſt iſti duo quorum genealogię deſcriptæ ſunt Moyſes, & Aaron exequentes mandatum Dei coram Iſrael, & Pharaone ex die, qua locutus eſt Dominus ad Moyſen, vt iſta proponerent coram populo, & Pharaone. *In terra Aegypti.* Ideſt iſtud miniſterium vtriuſque nõ incepit ante diem, qua locutus fuit Deus Moyſi ĩ Aegypto, & hoc fuit poſtquã venit de terra Madiã. Deus enim ſępe apparebat Moyſi per Angelũ ſuum, dum iſta negocia tractabantur, Ideo ad confirmationem maiorẽ miſſionis Aaron cũ Moyſe apparuit Deus iterũ Moyſi venienti de terra Madiã, dũ

1. Mac. 2. *Aaron quare pponatur Moyſi.* *Deut. 31. Moyſes quare pręponitur Aaron.* *Quomodo in exitu de Aegypto Hebræi pcedebant ordinate.* *Deus per Angelũ ſuũ Moyſi ſępe apparebat.*

F eſſet intra Aegyptum, vt Aaron iret cum eo, loqueretur ad ſeniores, & deinde ad Pharaonem. *Et locutus eſt Dominus ad Moyſen.*

Quaſt. 6. An iſta apparitio ſit alia a priori.

Iſta fuit alia apparitio quam prior, vt quidam volunt. Sed magis videtur, quòd fuerit illa, de qua ante dictum eſt: ſed hic iteratur, vt incipiat tanquam a capite narratio, cum ſupra interpoſuerit Genealogiam Moyſis, & Aaron. Quia autem ſit eadem miſſio, patet quia eadem dicuntur hic & ibi, nam ibi ſe excuſauit Moyſes, quia erat incircumciſus labijs, ita ſe excuſat hic. Item quia ſi eſſent duæ miſſiones, vel locutiones ponerentur in eis diſtincta mandata Dei, alias enim fruſtra erat apparere, & loqui, niſi aliquid ſpeciale mādaſſet: ſed non ponitur in ſuperiore locutione aliquod mandatum Dei, ergo non fuit aliqua diſtincta apparitio ab iſta. Nec valet ſi dicas quòd ibi dictum fuit, vt G educerent filios Iſrael de Aegypto, & vt loquerentur ad Pharaonem. Quia fruſtra erat mandare loqui ad Pharaonem, niſi diceretur quid loqui deberent: hic autem non ponitur quid loqui deberent, ergo non fuit per ſe aliquod mandatum ſed inceptio ſcriptoris, deinde facta interruptio, & rurſus ad idem redditur. Etiā mandare quòd educerent filios Iſrael de Aegypto non erat aliquod ſpeciale mandatum, quod per ſe dari debuiſſet, quia mandatum Dei erat principaliter de his, quæ pertinebant ad finem, de fine autem non oportet dari ſpecialiter mandatum. Cum ergo finis omnium iſtorum, quæ dicebantur, & fiebant eſſet eductio Iſraelitarum de Aegypto, oportebat reliqua, quæ ad finem, mandari ante eductionem non tunc: maxime quia mā-H datum Dei ordinatum eſt, id ergo quod prius mandat prius fieri debet, ſed exitus de Aegypto erat poſterior, ergo non debebat prius mandari, maxime per ſe mandari non debebat, quia non erat aliquid per ſe factibile, niſi præceſſiſſent alia. *Ego Dominus.* Ideſt ego qui dico tibi hoc, ſum Dominus tuus, ideo mihi obedire debes. *Loquere ad Pharaonem.* Mandabat ei, quòd ipſe per ſe loqueretur ad Pharaonem ſine Aaron. *Omnia, quæ ego loquor tibi.* Ideſt omnia, quæ dicam tibi immediate. *Et ait Moyſes coram Domino.* Ideſt immediate reſpondit, nec petiuit deliberationem ad reſpōdendum, quia ſatis conſtabat ſibi, quòd ipſe ineptus eſſet ad loquendum coram Pharaone. *En incircumciſus labijs ſum.* Ideſt habens labia impedita ad pronunciandum, quare autem dicātur labia incircumciſa, ſupra dictum eſt. *Quo-* I *modo audiet me Pharao?* Non vult audire fratrem meū Aaron, qui eloquens eſt ſuper iſta te, quantomagis me abijciet, qui valde impeditæ linguæ ſum. Aliam cauſam ſuæ excuſationis poſuit ſupra, ſcilicet quòd non conueniebat eum mitti, quoniam ſi filij Iſrael, quorū liberationem ipſe procurabat, eum audire nolebant, quantomagis Pharao, cui mala comminaturus erat. Iſtam autem hic ſubticuit, tanquam ſufficienter ſupra explicitam.

CAPITVLVM VII.

Alias loquere.

Dixitque Dominus ad Moyſen. Ecce conſtitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit Propheta tuus. Tu loqueris ei omnia, quæ mando tibi, K *& ille loquetur ad Pharaonem, vt dimittat filios Iſrael de terra ſua. Sed ego indurabo cor eius, & multiplicabo ſigna, & oſtenta mea in terra Aegypti, & non audiet vos. Immittamque manum meam ſuper Aegyptum, & ducam exercitum, & populum meum filios Iſrael de terra Aegypti per iudicia maxima. Et ſcient Aegyptij, quia ego ſum Dominus, qui extenderim manum meam ſuper Aegyptum, & eduxerim filios Iſrael de medio eorum. Fecit itaque Moyſes, & Aaron ſicut præceperat Dominus, ita egerunt. Erat autem Moyſes octoginta annorum, & Aaron octogintatrium, quādo locuti ſunt ad Pharaonem. Dixitque Dominus ad Moyſen, & Aaron. Cum dixerit vobis Pharao, oſtendite ſigna, dices ad Aaron. Tolle virgam tuam, & proijce eam coram Pharaone, ac vertatur in colubrum. Ingreſſi itaque Moyſes & Aaron ad Pharaonem, fecerunt ſicut præceperat Dominus. Tulitque Aaron virgam coram Pharaone,* F *& ſeruis eius, quæ verſa eſt in colubrum. Vocauit autem Pharao ſapientes, & maleficos, & fecerunt etiam ipſi per incantationes Aegyptiacas, & Arcana quædam ſimiliter. Proiecerunt que ſinguli virgas ſuas, quæ verſæ ſunt in dracones. Sed deuorauit virga Aaron virgas eorum. Induratū que eſt cor Pharaonis, & non audiuit eos, ſicut præceperat dominus.*

26. q. 5. nec mirū. & 26 q. 5. nec mirū de conſe. di. 2. c. vera inſ. c. 23 q. 4. cap. Nabuchodonoſor.

Dixitque. Deſcripta monitione Moyſis ad Pharaonē in ſimplicibus verbis, hic ſubnectitur alia monitio in verbis, & ſignis, & diuiditur in duas partes. Primo ponitur monitio in ſignis. Secundo apponitur monitio in pęnis inflictis ibi, dixit autem Dominus ad Moyſen. Prima in duas. Primo ponitur mandati impoſitio. Secundo einſdem executio ibi. *Ingreſſi itaque.* Circa pri-G mum. *Dixit Dominus ad Moyſen.* Iſtud dictum continuatur cum locutione Dei, quæ incepta fuit præced. c.

Ecce conſtitui te Deum Pharaonis.

Quaſt 2. Moyſes Deus Pharaonis adiunctus eſt nō ſimpliciter. Gen. 22. Ezec. vl.

Non dicitur quòd Deus fecerat Moyſen Deum, ſed quod fecerit eum Deum Pharaonis accipiendo cum adiectione, quia iſtud nomen Deus alicui cōuenit, cum adiuncto, cui ſine adiuncto nullo modo cohæret: ſic enim vocantur quædam loca ex nomine Dei, cum connotatione, vt patet Gen. 22. cap. Vbi vocatur mons Moria, mons Dominus videt, vel dominus videbit, & non vocatur ſimpliciter Deus, vel dominus: ſic etiam habetur Ezechi. vltimo cap. in fine vbi dicitur, & nomen ciuitatis illius ex tunc Dominus ibidem, vocatur enim ciuitas illa Dominus, vel Deus ibidem, iſta autem ſic nominantur a quibuſdam effectibus. Si tamen vocaretur aliquis Deus ſim-H pliciter, diceretur de eo iſtud nomen ſecundum eſſentiam. Deitas autem intra ſe communicabilis eſt per generationem, & inſpirationem, ſicut communicauit pater filio in diuinis eſſe Deum gignendo eum, & pater, & filius, vt vnicum principium communicauerunt Spiritui Sancto eſſe Deum per ſpirationem, & proceſſionem actiuam. Ad extra tamen diuina natura non eſt communicabilis, ſed vnibilis, vel potius aliquid ſibi vnire potens ad ſuppoſiti identitatem. Sicut verbum diuinum aſſumpſit hominem Chriſtum ad vnitatem ſuppoſiti, vel Hypoſtaſis, quod idem eſt in lingua Græca. Moyſes tamen nec effectus fuit Deus, nec alicui perſonæ diuinæ per aſſumptionem vnitus, ideo Deus ſimpliciter dicendus non eſt, ſi acciperetur proprie iſtud nomē Deus. Aliquando tamē accipitur large, & ſignificat Dominos I temporales, vel iudices, vel Sacerdotes, vel viros Sāctos ſic patet Pſ. 81. Ego dixi dij eſtis. Et hoc confirmat Saluator noſter Ioan. 10. cap. Deos illos, ad quos ſermo Dei factus eſt, dixit Dominus: & in prædicto Pſal. dicitur Deus ſtetit in ſynagoga deorum, & in medio Deos diiudicat ibi accipitur pro ſacerdotibus. Aliquando accipitur pro iudicibus, ſic patet infra 22. c. Applicabitur ad Deos, ideſt ad iudices. Vocatur autem Moyſes Deus Pharaonis, ideſt dominus Pharaonis, quia tenebat poteſtatem ſuper eum ad infligendum plagas, & minas, & ſic ponit translatio Chaldaica, ſcilicet conſtitui te dominum ſiue maiorem Pharaonis, vel poteſt accipi pro Deo figuratè, ſcilicet: *Conſtitui te Deum Pharaonis.* Ideſt non ſolum dedi tibi poteſtatem ſuper eum, vt Dominus tenet ſuper ſeruum ſuum, ſed etiam te feci K Deum eius, ideſt, dedi tibi poteſtatem ſuper eum talem qualem ſolus Deus habet, ſcilicet inferendi in eum plagas, quæ ſolum virtute diuina infligi poſſunt. In Hebræo autem ponitur hoc nomen pluraliter, ſcilicet Elohim, & in Latino ſecundum illam correſpondentiam. *Conſtitui te Deū Pharaonis.* Sed non curauit litera noſtra, & rectiſſime factum eſt, quia in litera Hebraica conſueuit, vt communiter poni iſtud nomen in plurali pro ſingulari, ſic patet Geneſ. 1. In principio creauit Deus, in Hebræo ponitur Elohim pluraliter, & in multis alijs locis. Nec magis mouentur Hebræi, quod ponatur in plurali, quam in ſingulari, quia in hoc lingua Hebraica multum abuſiua eſt in habitudinibus ſuppoſiti, & appoſiti, & adiectiui, & ſubſtantiui. Latina tamen lingua, quæ hoc ſtrictiſſime ſeruat non conſueuit plurale pro ſingulari ponere, niſi in quibuſdam locis,

Deitas ad extra vnibilis eſt.

Pſ. 81. Io. 10.

Quod Deus in lingua Hebræa pluraliter ſæpe ponitur. Gen. 1.

cis, vbi ipſa rerum natura expoſcit: cum tantum videtur ſignificare ſingulare, ſicut plurale. Si ergo in litera Latina poneretur in talibus locis Deus pluraliter, ſcandalum quodam, & abuſio vocum, & ſignatorum eſſet, ponendo tamen pluraliter, vt litera Hebraica facit eſt ſenſus. *Conſtitui te Deum Pharaonis.* Ideſt poſui te magis timendum, & terribilem Pharaoni, quam dij, quos colit, quia tu poteris ei inferre ſupplicia, quæ dij ſui nec intelligere, nec tollere poterunt. Dicebat autem Deus iſta Moyſi, vt confortaretur ad apparendum corã Pharaone, & auderet facere iſta ſigna, quæ infra ponuntur. *Et Aaron frater tuus erit Propheta tuus.* Solus Moyſes ponitur Deus Pharaonis, Aaron autem non, licèt ipſe feciſſet coram Pharaone iſta ſigna, quæ ſequũtur, & quaſdam de plagis infra poſitis, quia tamen Aaron faciebat, ex mandato Moyſi vt miniſter, poteſtas iſtorum videbatur progredi a Moyſe tanquam a Deo ſolo potente iſta. Vocatur Aaron Propheta Moyſi, quia ſicut Deus, qui per ſe omnibus hominibus nõ loquitur, habet quoſdam ſpeciales, qui ſunt Prophetæ ſui reuelantes dicta diuina gentibus, ita Moyſes tanquam Deus non loquẽs reuelabat intentionem Dei Aaron, & ſic Aaron reuelabat intentionem illam Pharaoni, & cæteris audiẽtibus. Et dicitur. *Erit Propheta tuus.* Quaſi dicat non meus, quia tu eris Propheta meus, & ipſe erit Propheta tuus, quia tu a me audies, ipſe autem a te.

Aarõ Prophet. Moyſi vocatur.

Quaeſt. 2 *Verum Aaron fuerit Propheta.*

Aliqui volunt probare Aaron fuiſſe Prophetam ex hoc loco, quia dicitur erit Propheta tuus. Sed ex hoc magis infertur oppoſitum, quia omnis Prophetas eſt Propheta Dei, ſed Aaron non vocatur hic Propheta Dei, ſed Propheta Moyſi, ergo non colligitur ex hoc loco. Sed dices quòd licèt Aaron non audierit immediate verba a Deo, tamen erat Propheta, quia audiebat verba diuina a Moyſe, & proponebat Pharaoni, & cæteris auditoribus. Sed hoc non ſufficit, quia neceſſe eſt, vt ille qui Propheta vocari debet inſpiretur a Deo, vt patet 2. Pet. 2. cap. 1. vbi dicitur, Non enim aliquando voluntate humana allata eſt Prophetia, ſed Spiritu Sancto dictante locuti ſunt Sancti Dei homines: ſed Aaron non inſpirabatur hic a Deo, ſed ſolum Moyſes, ergo Aaron non erat in hoc Propheta. Item quia ſequeretur hoc dato quoddam valde abſurdum, ſcilicet quòd ſi Aaron eo quod recitabat verba Dei dicta per Moyſen, eſſet Propheta: ita quilibet noſtrũ, qui recitat verba dicta per Moyſen, aut per Eſaiam, vel Hieremiam vocaretur Propheta, quod nullo modo conſentiendum eſt. Concludendum ergo, quòd Aaron Propheta erat, vt patet ſupra 4. cap. quia dicitur, quòd apparuit ei Dominus, & mandauit quòd exiret in occurſum Moyſi. Et patet 1. Reg. 2. c. cum Deus loqueretur contra Heli ſacerdotem dicens. Nunquid non aperte reuelatus ſum domui patris tui, cũ eſſent in Aegypto in domo Pharaonis. Quod non poteſt intelligi de Moyſe, quia non erat Heli de domo Moyſi, ſed de domo Aaron. Et patet ibidem manifeſtius in litera, cum dicitur, & elegi eum ex omnibus tribubus Iſrael, vt eſſet mihi in Sacerdotem, & aſcenderet ad altare meum, adoleret mihi incenſum, & portaret Ephod coram me. Quæ de Moyſe intelligi non poſſunt, quia non fuit ipſe ſacerdos, ſed Aarõ. Nec poteſt intelligi de alio quam de Aaron, quia dicitur, quod in Aegypto reuelatus fuit ei in domo Pharaonis, licèt enim poſtea fuerũt aliqui prophetantes de filijs Aaron, tamen dum in Aegypto eſſent, non legitur de aliquo de filijs eius, quod prophetauerit. Ex hoc autem loco non probatur, quòd Aaron fuerit Propheta, ſed quòd fuerit interpres Moyſi, cum ipſe non loqueretur, quia erat impeditæ linguę. Concluditur tamen ex hoc loco, quòd Propheta accipiatur in ſacra ſcriptura dupliciter. Vno modo pro illo, qui immediate audit aliquid a Deo, & vocatur propriè Propheta. Alio modo accipitur pro illo, qui verba iſta proponit. Et hoc valde large, vt patet ex ſupradictis. Erat ergo Aaron iſto ſecundo modo Propheta, ſcilicet interpres verborum Dei, quæ dicebãtur primo ad Moyſen. *Tu loqueris omnia, quæ tibi mando.* Ideſt tu dices ea, quæ tibi dico ad Aaron. *Et ille loquetur ad Pharaonem.*

2. Pet. 1.

Aarõ vere fuit propheta

1. Reg. 2.

Prophetæ in Sacris literis biſariam ſumitur.

Alph. Toſt. ſuper Exodi.

A Proponendo aliquando tamen reſpondebat Moyſes, vt patet infra, & ratio eſt, quia propoſitiones requirunt multa dicta. Et quia Moyſes aliquo modo erat tardus, ſiue balbus, non poterat ea dicere. Reſponſiones autem breues erant, ideo poterat reſpondere Moyſes interdũ, alia etiam erat cauſa potiſſima, quia Aaron nihil vnquam dicebat, niſi quod primo mandabat ei dicere Moyſes. Et quia propoſitiones ante Pharaonem, erant ex deliberatione, ſcilicet ea quæ Moyſes ante dixiſſet Aaron, ideo poterat proponere Aaron, reſponſiones autem, quæ dari deberent Pharaoni, interdum erant deliberatæ, antequam venirent ad Pharaonem, interdum verò ſine deliberatione. Quando enim primo deliberabantur reſponſiones, tunc reſpondebat Aaron, quando autem non deliberatæ erant, reſpondebat Moyſes, quia

B Aaron tunc neſciebat, quid reſponderet. *Vt dimittat filios Iſrael de terra ſua.* Vt dimittat eos exire de Aegypto ſtinere dierum trium ad ſacrificandum Deo ſuo in ſolitudine, ſic fuit expoſitum ſupra præcedenti capitul. Non eſt enim intelligendum quòd peteret Moyſes dimitti illos totaliter, quia ſic variaret in petitionibus, & non eſſet audiendus. *Sed ego indurabo cor eius.* Ideſt ego non apponam ei gratiam, quæ mollificat cor, & diſponit ad bonam operationem, & conſentiendum rectæ actioni, & perſuaſioni. Iſta autem non appoſitio fiet ex demeritis Pharaonis, quia malitia eius tanta eſt, vt ſecundum Dei iudicium mereatur gratiam non apponi, & ex hoc ſequitur induratio eius tanquam ex defectu eius, quod mollificabat. Et quia Deus non apponit iſtam gratiam, ex cuius defectu fit induratio, Deus

C dicitur indurare. De hac autem induratione diffuſius dictum eſt ſupra 4. cap. & ibi requirantur, quia multa ibi vtilia ſunt. *Et multiplicabo ſigna.* quaſi dicat. Si Pharao non eſſet induratus, ad primum ſignum aſſentiret, quia tamen induratus eſt, oportet multa ſigna fieri. *Et oſtenta mea.* Signum propriè dicitur aliqua operatio mirabilis conteſtans eſſe Deum operantem, & loquentem, & vocatur ſignum, ideſt argumentum a poſteriori: ſic enim loquitur Ariſtotel. in primo Poſteriorum, & in alijs locis vbi probationes a priori demonſtrationes vocat, probationes autem a poſteriori vocat ſigna. Sic dicuntur hic ſolum ſigna illa mirabilia, quę ponebantur ad probandum quòd Deus miſiſſet Moyſen, & iſta ſigna non infligebant aliquam pœnam, ſicut fuit conuerſio virgæ in draconem, & conuerſio

Ariſt. 1. Poſt.

D draconis in virgam. Alia dicuntur oſtenta, quæ ſunt magna ſigna demonſtrantia diuinam poteſtatem, & infligentia pœnam, cuiuſmodi erat conuerſio aquæ in ſanguinem, quia non poterant bibere Aegyptij, & generatio ranarum, & moſcarum, & veſſicarum turgentiũ, & mors primogenitorum, & ſimilia. Vel aliter poſſunt diſtingui quòd ſignum eſt paruum miraculum, oſtentum, vel prodigium dicitur magnum miraculum, & ſic ſigna non pertinebant ad Moyſen, ſed Aaron. Oſtenta vero pertinebant ad Moyſen, & illa quæ vocantur hic oſtenta aliquando vocantur portenta, & aliquando prodigium, vt patet infra in multis, prima tamen diſtinctio melior eſt. *In terra Aegypti.* Ideſt ſuper terram Aegypti, quia iſta ſigna, & portenta, vel oſtenta

Differentia inter ſignum, & oſtentũ. Alia diſtinctio inter oſtentum & ſignũ. Oſtentũ vnde dicitur.

E fiebant ad pœnam Aegyptiorum, vt dimitterent Hebræos. Dicuntur autem oſtenta ab oſtendendo: vel quia oſtendunt ſe eſſe a Deo, quia a nullo alia talia fieri poſſent, & per hoc demonſtrant veritatem eius ad quod inducebantur probandum. Vel quia oſtendunt magna eſſe peccata eorum, quibus infliguntur, & magnam atque exardeſcentem iram Dei ſuper eos, quia aliter tanta mala non imponerentur. *Et non audiet vos.* Ideſt non exaudiet faciendo quod petitis, licèt audiat quod dicitis. Communiter enim audire pro exaudire ponitur, tanquam auditio inutilis ſit, vbi non ſequitur exauditio. *Immittamque manum meam ſuper Aegyptum.* Ideſt ponam potentiam meam operatiuam, quæ ſignatur per manum, & hoc ad puniendum Aegyptum. *Et educam exercitum, & populum meum filios Iſrael.*

Vocantur hic Iſraelitæ exercitus Dei, & populus

Quaſt. 3. Quare Iſraelitę vocātur exercitus Dei, & populus Dei

Dei, exercitus quantum ad viros aptos ad pugnam, qui tunc exierunt de Aegypto, ſic dicitur infra 12. c. Profecti ſunt filij Iſrael de Rameſſe in Sochot ſexcenta ferme milia peditum virorum. Vocatur autem populus quantum ad reliquam multitudinem paruulorum, & feminarum, & ſenum, qui ad bellū apti non erant, ſic dicitur infra 12. c. abſque paruulis, & mulieribus, ſed & vulgus promiſcuum innumerabile aſcendit cum eis. *Per iudicia maxima.* Illa, quę ante vocabantur oſtenta, & ſigna, vocantur hic iudicia, & ratio eſt, quia qñcūque alicui aliqua pęna magna infligitur, nullo homine faciente, dicimus quale Dei iudicium. Ideſt quanta pęna inflicta a Deo. *Et ſcient Aegyptij quòd ego ſum Dominus.* Ideſt cognoſcent per experientiam quòd ego ſum vniuerſalis Dominus, qui talia facio, quoniam nullus alius talia operari poſſet, nam hæc ad omnipotentiam pertinent. Hoc autem non cognoſcent per argumentorum violentiam, ſed per malorum inflictorum ſęuitiam. *Quia ego ſum Dominus.* hoc dicit, quia Aegyptij, vel ſaltem rex eorum negauerat ſe noſſe aliquem Dominum, ſic enim dixit, vt patet ſupra 5. c. Quis eſt Dominus vt audiam vocem eius, & dimittam Iſrael, neſcio Dominum, & Iſrael nō dimittā, qui ergo ignorare voluit impunitus, ſcire cogetur acriter verberatus. *Qui extenderim manum meam ſuper Aegyptum.* Ideſt in hoc quòd ego extenderim manum meam ad percutiendum Aegyptū, cognoſcent ipſi me eſſe Deum, quia illa punitio talis erat, qualis eſſe non poſſet ab aliquo minore Deo vero. *Et eduxerim filios Iſrael de medio eorū.*

A luerte diuinam potētiam in eruiſcendo.

Sicut manifeſtabatur diuina poteſtas in percuſſione admirabili Aegyptiorum, ita demonſtrabatur in ſtupenda eductione Hebræorum: Quis non ſtuperet quòd Aegyptij qui paulo ante Hebræos nullo modo dimittere volebant toties exorati, inſtarent nunc vehementiſſime, vt Hebræi velociter de Aegypto exirent. Videbant etiam Aegyptij Hebręos deportantes vaſa aurea, & argentea ſua, & veſtes pręcioſas, & pręſtupore in eos moti non ſunt, ſepelientes mortuos ſuos, quos occiderat Dominus, vt patet Nume. 33. c. Quis etiam non ſtupeat mare rubrum ad mandatum Moyſi in plures diuiſiones ſciſſe ſeu ſciſſum, & ſteti ſſe aquam immobilem quaſi murum? Et profundum maris, quod humidum, & limoſum valde ante extiterat, mox diſſiccatum Hebræorum populo promptum aditum, atque exitum tribuiſſe, hoſtibus eorum diuina vltione ſubmerſis: quis enim hoc a ſeculis inauditum, magnum celebrandumque miraculum non ſtupeat? Stupebit inquam omnis, quia hoc tale verbum eſt, vt omnis qui audierit, tinniant ambæ aures eius.

Num 33. Nota plures diuiſiones maris rubri.

Fecere itaque Moyſes & Aaron. Quid eſt hoc quod fecerunt? reſpondetur, quod illud quod Deus antea imperauit, cum dixit, loquere ad Pharaonem. Et dicitur hic quod Moyſes & Aaron hæc egerunt, quia vterque a Deo aliquid faciendum accepit, ſcilicet Moyſes, vt audiret a Deo, quæ facienda erant, & reuelaret ea Aaron, rurſus autem Aaron ea Pharaoni proponeret, & ponuntur iſta hic per anticipationem, quia facere ſicut Deus mandauerat, erat loqui ad Pharaonem, ſed hoc nondum factum erat, cum ponatur infra apparatus, & verba Domini, quæ mandauit, & ſigna, & quomodo acceſſerunt ad Pharaonem: ſed quia illa complectio aliqualiter tenditur, vt videatur quomodo iſti compleuerunt ſibi dicta, ponitur immediate quòd compleuerint, & poſtea ſubditur quomodo compleuerint. *Sicut præcepit Dominus ita egerunt.* Iſta eſt pura repetitio eiuſdem rei, & nihil omnino ſignificat vltra præcedentem orationem. *Erat autem Moyſes.* Licet ſuperius Moyſes incepit procurare iſtud negocium cum Aaron coram Pharaone, vt patet ſupra 5 c. quia tamen non fecerāt ſigna vſque nūc, & portenta, hic, vt in capite hyſtoriæ, ponitur quantæ ætatis erant Aaron, & Moyſes, quando iſta procurare inceperunt. *Annorum octoginta, & Aaron octoginta & trium.* Et ſic Aaron excedebat Moyſen annis tribus. Ex hoc etiam patet, quia illo anno, quo primo Aaron, & Moyſes comparuerunt coram Pharaone exierunt Hebræi de Aegypto, quia in deſerto morati ſunt filij Iſrael

F annis quadraginta vt patet Deute. 8. c. & nunc Moyſes erat 80. annorum, vt patet in litera, & erat annorum centum viginti, quando exierunt de deſerto filij Iſrael, & tranſierunt Iordanem, & ipſe mortuus eſt, vt patet Deute. 31. c. Ergo oportet quòd quando Moyſes erat annorum 80. egreſſi fuiſſent de Aegypto, & intraiſſent in deſertum alias ſi poſtquam Moyſes compleuit annos 80. quòd fuit, quando primo apparuit coram Pharaone, morati fuiſſent aliquo anno in Aegypto faciēdo iſta ſigna cum mora in deſerto fuerit annorū 40. neceſſe eſſet quod cōpleuiſſet Moyſes annos 120. antequam complerentur 40. anni quibus manſit Iſrael in deſerto ſaltem per vnū annū, aut annum, & dimidiū, quod falſum eſt, quia immediate poſt mortē Moyſi fecit Ioſue tranſire Iſrael Iordanē, vt patet Ioſue 1. c.

Deut 31. Aetas Moyſi quando exijt de deſerto.

Quando locuti ſunt ad Pharaonē.
G Licèt in hoc modica differētia eſt, quia modicū tēpus fuit inter vnā locutionē, & alterā. *Dixit Dominus ad Moyſen.* Hoc fuit in eadē locutione, de qua ante dicebatur, & patet, quia quando Deus aliquid mandabat Moyſi & Aaron, ibant ad Pharaonē, ſed inter pręceptū ſuperius & iſtud non ponitur, quod iuerit ad Pharaonē, vel aliquid facerēt, ergo vnū pręceptū erat, quod cōciſe ponitur. *Ad Moyſen & Aaron.* Nō eſt intelligēdū quod Deus loqueretur ad Moyſen & Aaron ſimul, ſed ſolum ad Moyſen, ſic enim dictum fuerat ſupra quarto capitu. Ipſe loquetur pro te ad populum, & erit os tuū, & tu eris ei in his, quæ ad Deum pertinent: ſic dictum fuit ſupra iſto capit. Et Aaron frater tuus erit Propheta tuus: quia ſi Deus loqueretur ad Aaron, Moyſes ſuperfluus eſſet: quia Aaron audiret a Deo, & proponeret coram Pharaone, & cū dicitur hic. *Ad Moyſen, & Aaron.*
H Eſt ſenſus quòd Deus loquebatur ad Moyſen ſolum: ſed dicebat ea, quæ ambo reſpondere deberent Pharaoni, & proponere. Sicut quando aliquis loquitur ad vnū gerentem vicem plurium, vel communitatis loquitur ei pluraliter, tanquam ad omnes loqueretur ſimul. *Cum dixerit vobis Pharao.* Sciebat Deus, quòd Pharao petiturus eſſet, vt ſigna demonſtrarent, qualiter Deus eos miſiſſet, & ſi non poſſent oſtendere, eos tanquā mendaces argueret, nec vltra audiret, infra tamen nō ponitur quòd Pharao petiuerit ſignum, ponitur tamen quomodo Moyſes & Aaron fecerunt ſigna. Tenendum tamen eſt, quòd Pharao petiuerit: quia Deus prænunciauit illum petiturum, cum dicit. *Cum dixerit vobis Pharao, oſtendite ſigna.* Nec dicitur quòd dixerit Deus ſi dixerit vobis Pharao, quaſi conditionaliter poſuiſſet: ſed
I cum dixerit quòd aſſertionem ponit: & hoc manifeſtatur, quia prima vice, qua apparuerunt Moyſes, & Aaron coram Pharaone, de qua patet ſupra quinto capit. Non fecerunt ſigna, licèt ſigna a Deo facienda recepiſſent: quia non legitur in litera, quòd Pharao illa petiuiſſet. Immo monſtratur, quòd poſtquam Aaron locutus fuit, immediate Pharao iratus remiſit eos ad onera ſua. *Oſtendite ſigna.* Nunc autem fecerunt ſigna, vt patet in litera, ergo videtur, quòd Pharao illa petiuerit. *Oſtendite ſigna.* Ideſt faciatis aliqua ſigna, vel mirabilia Diuina, vt pateat quòd Deus miſit vos. *Dices ad Aaron.* In hoc patet quod ſupra dicebatur, ſcilicet Deus non locutus fuit ad Moyſen & Aaron ſimul, ſed
K ad Moyſen ſolum, quia ſi ad vtrunque locutus fuiſſet non dixiſſet hic Deus Moyſi: dices ad Aaron, tanquam Aaron abſens eſſet: ſed diceret Aaron tollat virgam, & projiciat in terram; nunc autem Moyſes iſta edicere debebat, Aaron ergo ipſe tunc præſens non erat. *Tolle virgam tuam.*

Mandauit Deus, quòd Aaron virgam proijceret, & non Moyſes, vt quidam volunt: quia Moyſes magno tēpore, ſcilicet quadraginta annis manſerat in terra Madian extra Aegyptū, vt patet Act. ſeptimo capitu. Et credebant eum potuiſſe magicas artes didiciſſe. Si ergo ipſe proieciſſet virgam, putarent magica arte hoc factum fuiſſe, & non inclinarentur ad petitionem eius, quia Aegyptij etiam circa artes iſtas inſtructiſſimi erant: de Aaron autem non poterat hoc præſumi, quia tota vita ſua manſerat in Aegypto, nec potuiſſet addiſcere artes maleficorum, niſi Aegyptij hoc nouiſſent, ideo

Quaſt 4. Vtrum Aaron, vel Moyſes proiecerit virgam coram Pharaone.

A ideo ad ſigna facta ab eo libentius aſſentirent. Sed hoc licèt aliqualiter colererent, non videtur conſiſtere, quia dato quòd Aaron non potuiſſet addiſcere artem magicam ab Aegyptijs, quin ipſi nouiſſent; potuiſſet tamen didiciſſe eam a Moyſe poſtquam venit de Madian, ſaltem quantum ad illam partem de conuertendo virgam in colubrum, & econtrario, ideo nec ſic crederent. Dicendum ergo quòd iſta fecit Aaron, vt alia, quæ videbantur maiora relinquerentur facienda Moyſi, qui videbatur operari ex maiori poteſtate. Et patet hoc, quia iſta, quæ fecit Aaron, fecerunt etiam malefici, licèt non eo modo, quo Aaron, quia Aaron fecit ea verè, malefici autem ſub quibuſdam apparentiis inanibus: ea autem, quæ Moyſes fecit, non potuerunt facere malefici, vt patet infra nono, & decimo capitulo. Vnum tamen quod

Virga per quam miracula fiebant multipliciter nominabatur, & vocatur.

B fecit Aaron non potuerunt facere malefici, ſcilicet gignere cyniphes, vt patet infra octauo capitulo. *Virgam ſuam.* Aliquando vocatur iſta virga Moyſi: aliquando virga Aaron: aliquando virga Dei. Vocatur. Virga Moyſi, quia Moyſes portauit illam de terra Madian; aliquando vocatur virga Aaron, quia Aaron faciebat ſigna habens illam virgam in manu, vt patet hic. Vocatur aliquando virga Dei, quia Deus mandauerat illam adduci de terra Madian, vt patet ſupra quarto capitulo. Vel quia diuinæ miracula fiebant per illam virgam. Vel quia nomen Dei ſcriptum erat in illa, de quibus diximus ſupra quarto capitulo. *Et proijce eam coram Pharaone.* Mandatur proijci, vt ibi in terra conuerteretur in colubrum, & non in manu Aaron: vt verus coluber ſicut erat videretur per motum, & non crederetur, quòd Aaron per aliquas ſpecies, quas manu tenebat faciebat ſic apparere. *Ac vertetur in colubrum.*

C De hoc non dubitabat Aaron, quia iam fecerat ipſa iſta ſigna coram populi Iſraelitici ſenioribus, vt patet ſupra quarto capitulo. Ingreſſi itaque Moyſes & Aaron. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet mandati Diuini executio. *Ingreſſi itaque Moyſes, & Aaron.* Manebat tunc rex in palatio ſuo, & Moyſes & Aaron, vt loquerentur ei, ingreſſi ſunt domum eius. *Fecerunt ſicut præcepit Dominus.* Scilicet vt primo peterent ex parte Dei, vt dimitteret populum Iſrael ire ad ſacrificandum in deſertum itinere dierum trium. Deinde cùm Pharao peteret ab eis ſignum Diuinæ miſſionis: quia dicebat Pharao non eſſe miſſos a Deo, ſed hoc ipſi confingebant, inceperunt facere ſigna, videlicet quæ Dominus imperarat, cuius modus ſubijcitur. *Tulitque Aaron virgam.* Hic

D non ponitur quòd Pharao petiuerit ſignum, tamen manifeſtum eſt, quòd petiuerit: quia aliàs ipſi non darent, cum eſſet ſuperfluum facere impertinentia. patet etiam hoc: quia Deus dixerat. *Cum dixerit vobis Pharao, oſtendite ſigna.* In quo innuebatur Pharaonem petiturum eſſe ſigna. Aliàs Moyſes, & Aaron exceſſiſſent mandatum Dei, quod non eſt dicendum; patet conſequentia, quia Deus mandauit, quòd quando Pharao peteret ab eis ſigna, quòd facerent iſta, quæ ſequuntur: ſed ipſi fecerunt ea, ergo Pharao mandauit eis facere. Item ſi propter hoc non credetur, quòd Pharao petiuerit ſigna, quia in litera non ſcriptum eſt, eodem modo non eſt credendum, quòd Moyſes, & Aaron petiuerint a Pharaone, quòd permitteret Iudęos ire ad ſacrificandum Deo ſuo: quia hic non eſt ſcriptum. Sed hoc ridi-

Non bene arguitur dicendo hoc nō eſt ſcriptum ergo nō eſt factum.

E culum eſt: quin tunc Moyſes, & Aaron tanquam ſtulti nihil proponentes coram Pharaone incepiſſent facere ſigna. Et hoc eſſet valde ſtultum, & ſigna inutilia: quia ſigna ſemper inducuntur ad probationem alicuius dicti, aut facti: ſi ergo ipſi nihil proponerent, ſigna ſua fierent in vacuum. Item ſequeretur, quòd facerent contra voluntatem Diuinam, quia Deus mandauerat eis iſta vice, vt patet in principio huius capituli, quòd loquerentur ad Pharaonem, vt dimitteret filios Iſrael de terra ſua ire. Dicendum quòd ipſi locuti ſunt iſta coram Pharaone, & Pharao petiuit ſigna, ipſi autem dederunt. Sacra tamen ſcriptura aliquando loquitur compendioſe, vbi poteſt haberi cognitio rei ex coniecturis, vel certis articulis a ſuperioribus. *Tulit Aaron virgam.* Poſtquam propoſuit, quòd in-

A tendebat coram Pharaone, & petiuit Pharao ſigna, ipſe incepit facere ea. *Coram Pharaone, & ſeruis ſuis.* ſcilicet valde publicè, & apertè, vt videretur illud eſſe verum; illa enim quæ falſa ſunt, in abſcondito fieri deſiderant, ne eorum falſitas dep̨rehendatur. *Quæ verſa eſt in colubrum.* Non verſa eſt in colubrum immediate, vt Aaron cœpit eam ſed poſtquam eam iecit in terram. Fuit autem iſta conuerſio virgę in colubrum verè, & non apparenter, ſolùm quia fiebat ad atteſtationem diuinæ miſſionis, & voluntate diuina, ideo verè fieri debebant: quia omnia opera Dei vera ſunt, virgę autem magorum quantum ad apparentiam verſæ ſunt, & non veraciter. *Vocauit autem Pharao ſapientes.* Dicuntur ſapientes illi, qui cognouerunt multa in naturalibus, & ex ſpeciali cognitione naturarum poſſunt

B facere aliqua, quæ videntur mirabilia, & ſunt ſecreta naturæ, iſti autem ſapientes ſunt, quos nos Philoſophos vocamus ex impoſitione Pythagoræ quia cum ante tempora ſua omnes qui quodam ſtatu viuendi, aut cognoſcendi cęteros præcedebant ſapientes dicebantur: Pythagoras autem cùm tantum nomen non ſuſtineret, interrogatus quid ſe profiteretur, non ſe ſapientem ſed Philoſophũ, ideſt ſapientiæ amatorem eſſe profeſſus eſt, vt ait Auguſt. octauo de ciuit. Dei, cap. ſecundo. Sapiens tamen, vt accipitur ſapientia propriè dicta dicitur, qui cognoſcit cauſas altiſſimas, vt ait Philoſophus ſexto Ethic. & iſto modo ſola cognitio de diuinis ſapientia dicitur: ſcriptura tamen non obſeruat hic iſtam proprietatem. *Et maleficos.* Ideſt vtentes artibus magicis per quaſdam dęmonum oc-

Ariſt. 6. ethic.

Sola cognitio de diuinis ſapientia dicitur.

C cultas pactiones, & quibuſdam mendacijs habent autem iſta maleficia valde multas ſpecies, de quibus magis dicitur Deute. decimo octauo cap. *Et fecerunt etiam ipſi.* Ideſt ſicut Aaron cõuerterat virgam in colubrum, ita malefici conuerterunt: iſti malefici facientes iſta præcipue fuerunt duo, ſcilicet Iannes & Mambres, vt patet ſecundæ ad Thi. 3. cap. vbi dicitur, Quemadmodum Iannes, & Mambres reſtiterunt Moyſi. *Per incantationes Aegyptias.* Incantatio dicitur a cantando, & eſt cùm aliqua verba, vel carmina dicuntur ſuper aliquam rem, ſiue animatam, ſiue inanimatam, ſiue ſuper cibum, ſiue ſuper potum, vt poſſit mutari a ſua natura ad aliquem nociuum effectum, ſcilicet vt occidat vel ſtultos reddat, vel ad amorem, vel aliam paſſionem moueat aſſumentes, ſic patet per Boetium quarto

2 Thi 3. Iãnes, & Mãbres malefici Pharaonis.

Incantatio vnde dicitur, & quid faciat.

D de conſolatione Metro 3. ſcilicet,

Vela Naritij ducis,
Et vagas pelago rates,
Eurus appulit inſula.
Pulchra qua reſidens dea,
Solis edita ſemine,
Miſcet hoſpitibus
Nouis tacta pocula carmine.

Aliquando autem animalia incantantur, ideſt per carmina, vel verba a ſuis viribus cohibentur, vt patet Pſal. quinquageſimo ſeptimo, vbi dicitur. Furor illis ſecundum ſimilitudinem ſerpentis, ſicut aſpidis ſurdæ obturantis aures ſuas, quæ non exaudiet vocem incan-

E tantium, & venefici incantantis ſapienter. De viribus autem iſtarum incantationum, & vtrum verè an falsò operentur infra magis dicetur. *Incantationes Aegyptias.*

Dicuntur Aegyptię, quia in Aegypto primo inuentę ſunt, vt quidam volunt. Sed non eſt hoc verum quia Zoroaſter rex Bactrianorum, qui teſtimonio antiquorum cronographorum ridendo natus eſt, vt ait Solinus in Poliſtor. cap. de his, quæ mirabilia fuerunt in homine: artis magicæ repertor fuit, ſic ait Iſidorus Ethy. libro tertio iſte: Zoroaſter per multa tempora ante mortuus fuerat, ſcilicet tempore Nini regis. Ninus enim rex Babyloniorum, & Aſſyriorum, cuius regnum morte eius ceſſauit in principio vitæ Abrahæ, cum pugnaret aduerſus multas gentes ipſum Zoroaſtrẽ Bactrianorum rex bello imperitum interfecit. De quo Paulus Oroſius libro primo de Ormeſta mundi.

Queſt. 5.

Vbi incãtationes primo inuētę ſint Zoroaſter rex ridēdo natus eſt, & artiū inuentor fuit.

Vo-

Vocantur ergo incantationes iſtę Aegyptiæ, quia in Aegypto magis frequentabantur. *Et arcana quædam.* Illud non habetur in Hebræo. Et vocantur iſtę incantationes arcana quædam, quia ſecretè verba illa dicuntur, ne ab alijs audiantur. Vel quia quidam motus ſpecialiter facti ibi non videntur. Vel vocantur arcana quędam ideſt quædam ſecreta, quia effectus iſtarum incantationum ſunt ſecreti, quia neſcitur quomodo procedant. Vel vocantur arcana quædam quidam proceſſus ſecretus naturæ. Et correſpondet hoc ſapientibus, nam poſitum fuit hic quòd Pharao vocauit ſapientes, & maleficos, & iſti fecerunt quòd potuerunt quibuslibet correſpondet vnus actus. Sicut ergo maleficis competit incantare, ita ſapientibus, qui rerum naturas ſpecialiter nouerunt aliquid correſpondet, ſcilicet operatio per modum ſecretum naturæ. Et ſic dicitur quòd iſti nouerunt per quoſdam modos ſecretos, vel occultos naturæ operari. *Proiecerùntque ſinguli virgas ſuas.* Vtrum autem iſti fuerint valde multi, non patet, ſatis apparet, quòd erant ad minus duo. Et ſic ponit Apoſtolus ſecundę ad Thi. 3. c. ſcilicet Iannes, & Mambres. Nec ibi negat fuiſſe plures, ideo non eſt inconueniens, quòd omnes ſapientes & malefici congregati & Pharaone, & electi ad hoc, opus proieciſſent virga ſingulas, & omnes illæ virgæ fuerunt verſæ in dracones: differenter tamen, quia virgæ maleficorum verſæ ſunt per incantationes: virgæ autem ſapientum per arcana quædam, ideſt per quædam naturæ ſecreta commenta. *Quæ verſa ſunt in Dracones.* Ideſt in colubros ſecūdum longitudinem virgarum, & penè ad eandem groſſiciem. Iſti dracones, in quos dicuntur mutatę virgę non fuerunt ex mutatione virgarum vera: ſed ex apparenti. Quis autem modus huius mutationis fuerit, infra tangetur. *Sed deuorauit virga Aaron virgas eorum.* Ideſt coluber conuerſus ex virga Aaron deuorauit dracones factos arte maleficorum, qui videbātur feciſſe dracones ex virgis. Ex hoc patet, quia deuorare pertinet ad res animatas vegetabiles, & habentes ſtomachum, vel os ſtomachi, pertinet etiam ad rem habentem potentiam nutritiuam: virga autem potentiam nutritiuam eo modo habendi, quo habet animal non habet: ideo ad eam non pertinet deuorare, aut deuorari propriè. Volunt autem Hebræi, quòd virga Aaron verſa fuit in colubrum, & deinde conuerſa fuit in priſtinam naturam virgæ: & tunc facta virga deuorauit virgas incantatorum, & ſapientum Pharaonis. Et licèt videatur loquendi modus proprior alius quam iſte: tamen iſte non eſt impoſſibilis, quia qualitercunque factum fuerit, conſtat diuina virtute factum eſſe, & quia non eſt impoſſibile apud Deum omne verbum, vt patet Luc. primo, & Geneſ. decimo ſeptimo cap. Aequaliter Deus poterat vnum, vel alterum facere, cū ſubdatur omnipotentiæ: virtute enim diuina quodlibet corpus conuerti poteſt in alterum, cùm ergo virgæ maleficorum eſſent quędam corpora, poterant conuerti in aliam virgam. Nec valet ſi arguatur quòd virga deuorare non poteſt quicquam, quia hoc pertinet ad rem habentem virtutem nutritiuam: quoniam ſi propriè aſſumatur deuorare verum eſt: includit enim contradictionem virgam vnam exiſtentem virgam aliquid deuorare, ideo per nullam potentiam poteſt tale fieri: quia nulla potentia eſt ad contradictoria pro eodem tempore: ſicut per nullam potentiam cauſari poſſet, quòd ſimul aliquis homo eſſet, & lapis: licet ſatis ſubijciatur Diuinæ potentiæ conuertere hominem in lapidem, cui rei teſtimonium perhibet vxor Loth verſa in ſtatuam ſalis, vt patet Geneſ. decimonono capitulo. Accipitur autem hic deuorare large ſecundum quandam metaphoram: ſicut dicimus, quòd ignis deuorat ligna, vt conſueuit interdum loqui Iſaias. Eſt autem analogia duplex in hoc: quia qui proprie deuorat, rem deuoratam conſumit, nihil de ea relinquendo. Secundo quòd ipſa rex deuorata tranſit in ſubſtantiam rei deuorantis. Cum .n. dicimus quòd ignis deuorat ligna, ſolum ſeruatur vna analogia, ſ. quòd ignis ipſas res, quas comburit totaliter deſtruit, quia quod combuſtum eſt,

Dracones a magis Pharaonis facti nō fuerūt veri ſed apparentes.

Luc. 1.
Gen. 17.

Nulla potentia eſt ad contradictoria pro eodē tempore.
Gen. 19.

F non eſt iam quod erat. Dicendo autem quòd virga Aaron exiſtens virga deuorauit virgas maleficorum, obſeruatur duplex Analogia, prima quòd ipſæ virgæ maleficorum conſumptæ fuerunt, ita quòd de his nihil manſit. Secunda Analogia eſt, quia virgæ tranſierunt in ſubſtantiam virgæ Aaron, quia forte ipſa fuit facta maior ſecundum vtramque dimenſionem: vel Deus eā denſiorem fecit redigendo magnam quantitatem ſub minori loco, quàm manere deberet. Prior tamen modus videbatur melior, ſed non multum refert cum vterque ſatis conſiſtat. *Induratum eſt cor Pharaonis.* Durities iſta fuit, quia reſiſtebat rectæ impreſſioni: ſicut enim corpora dura non cedunt volentibus imprimere aliquam formam: ita cor Pharaonis non aſſentiebat euidenti probationi, ad quam omnis intellectus
G diſpoſitus inclinatur, ſignum enim iſtud de conuerſione virgæ ſatis erat demonſtratiuum diuinæ potentiæ, ideo viſo illo debuiſſet aſſentire, ſed non fecit, iſte autem diſſenſus fuit ex obduratione cordis. Obduratio autem eſt ex defectu gratiæ, quæ in Pharaone non apponebatur, quia eius demerita hoc expoſcebant, vt declarauimus ſupra. 4. c. *Et non audiuit eos.* Faciendo quod petebant. *Sicut præceperat Dominus.* Deus enim mandauerat Pharaoni, quòd dimitteret Iſraelitas ire ad ſacrificandum, ipſe autem non permiſit: vel dicitur. *Sicut præceperat Dominus.* Ideſt ſicut prędixerat, quia Deus prædixit Moyſi & Aaron, quòd nō audiret eos Pharao.

Cor Pharaonis ex defectu gratiæ induratum eſt.

Dixit autem Dominus ad Moyſen: Ingrauatum eſt cor Pharaonis, & non vult dimittere populum. Vade ad eum
H *manè: ecce egredietur ad aquas, & ſtabis in decurſum eius ſuper ripam fluminis, & virgam, quæ conuerſa eſt in Draconem, tolles in manu tua, dicéſque ad eum: Dominus Deus Hebræorum miſit me ad te dicens: Dimitte populum meum, vt ſacrificet mihi in deſerto: & vſque ad præſens audire noluiſti. Hæc igitur dicit Dominus: In hoc ſcies quòd ſum Dominus, ecce percutiam virga, quæ in manu mea eſt, aquam fluminis, & vertetur in ſanguinem. Piſces quoque, qui ſunt in fluuio, morientur, & computreſcent aquæ, & affligentur Aegypti bibentes aquam fluminis. Dixit quoque Dominus ad Moyſen: Dic ad Aaron: Tolle virgam tuam, & extende manum tuam ſuper aquas Aegypti, & ſuper fluuios eorum, & riuos, paludes, & omnes lacus aquarum, vt vertantur in ſanguinem, & ſit cruor in omni terra Aegypti tam in ligneis vaſis, quam in ſaxeis. Feceruntque*
I *Moyſes & Aaron ſicut præceperat Dominus. Et eleuans virgam percuſſit aquam fluminis coram Pharaone, & ſeruis eius: quæ verſa eſt in ſanguinem, & Piſces, qui erant in flumine, mortui ſunt. Computruitque fluuius, & non poterant Aegyptij bibere aquam fluminis. Et fuit ſanguis in tota terra Aegypti. Feceruntque ſimiliter malefici Aegyptiorum incantationibus ſuis. Et induratum eſt cor Pharaonis, nec audiuit eos, ſicut præceperat Dominus. Auertitque ſe, & ingreſſus eſt domum ſuam, nec appoſuit cor etiam hac vice. Foderunt autem omnes Aegyptij per circuitum fluminis aquam, vt biberent. Non enim poterant bibere aquam fluminis. Impletique ſunt ſeptem dies poſtquam percuſſit Dominus fluuium.*

c. q. c. c. centum. De conſe. di. 2 c. vera.

K Dixit autem Dominus. Hic ponitur ſecundum principale, ſcilicet ammonitio Pharaonis in pœnis inflictis: & diuiditur in nouem partes principales, ſecundum quòd fuerunt nouem pœnę inflictæ, quæ patent ex hoc loco, vſque ad cap. 12. incluſiue: vbi autem incipiant ſatis patet. Deus autem in infligendis pęnis habuit ſe, vt bonus medicus, quia, vt patet ſecundo Ethycorum, pęnę ſunt quædam medicinæ, ideo oportet fieri ex contrarijs, ſicut medicina præbetur ex contrarijs cauſis morborum: quia ergo iſti Aegyptij peccauerant male vtendo Dei creaturis: ita in ipſis creaturis puniti ſunt, vt per quæ quis peccat, in his torqueatur. Et ſicut creaturæ Deo nobis propitio ad ſeruiendum, & proficiendum ſubordinantur: ita eodem nobis irato contra nos armantur, ſic patet Sapient. 5. c. Armabit creaturam ad vltionem inimicorum, & infra. Pugnabit cum eo orbis terrarum contra inſenſatos. *Dixit Dominus.* Iſta fuit locutio,

cutio, & apparitio poſtquam Moyſes & Aaron iuerunt ad Pharaonem, & nō exaudiuit petitionem eorum. *Ad Moyſen.* Non ponitur hic Aaron, quia Deus ſoli Moyſi apparebat, & loquebatur, vt dictum fuit ſupra quarto, & ſexto capit. Deinde Moyſes reuelabat verba Dei fratri ſuo Aaron, vt poſtea ille diceret ea coram Pharaone. *Ingrauatum eſt cor Pharaonis.* Ideſt valde graue factum, ita quòd ad verba mea non facile inclinetur, ideo ad commouendum eum, durioribus & acrioribus remedijs vtendum eſt. *Non vult dimittere populum.* Licèt petiueris, & ſigna feceris demonſtrans hoc eſſe ex voluntate Dei. *Vade ad eum mane.* Quia illo tempore Pharao egrediebatur ad aquas. *Ecce egreditur ad aquas* Ad aquas, ideſt ad flumen, Moyſes & Aaron expectaturi erant Pharaonem, quia rege vidente aquas fluminis in ſanguinem conuerſuri erant. Egrediebatur autem Pharao ad aquas in mane, quia ſanum eſt valde in mane ire ad aquas, quia viſio illa multum reficit. Reges autem multum curant de ſanitate. Vel forte ibat ad ſpaciandum in campis, & apud flumen. Vel forte ibat ad patrandum aliquem cultum aquis: quia Aegyptij aquā Deum reputabant ſicut Chaldęi ignem. Aqua namque ſuper omnes alias terras magna commoda præbet Aegypto, cum per ſe ſcutecta, & agros ſeminatos irriget, & fęcundet. Aliqui volunt quòd exibat ad aquas ad adorandum Apintaurum Deum magnum Aegyptiorum Serapi conſecratum, de quo diximus ſupra 2. c. Sed non eſt verum, quia Apis ſemel in anno apparet, & eadem die mactatur, ſed rex non ſolum iuit iſta die ad aquas, ſe quotidie pergebat ad aquas, vel multotiens, patet infra 8. c. Modicum poſt hoc mandauit Deus Moyſi, quòd iret ad Pharaonem diluculo, cū iret ad aquas: dicendum ergo, vt ſupra. *Et ſtabis in occurſum eius ſuper ripam fluminis.* Ideſt ſtabis ex oppoſito, & non ibis poſt eum, ideo mandabat Deus Moyſi, quòd antequam Pharao iret ad aquas, ipſe ſtaret in ripa fluminis in illa parte, per quam ſciebant quòd accederet Pharao ad aquas. Et hoc erat, vt Pharao cum accederet ad aquas, videret Moyſen & Aaron ſtantes in ripa fluminis in occurſum eius, quaſi expectātes eum: ſi autem irent a parte poſteriori ſequentes regem, non videret eos. Item ſi vellent accedere ad regem, non permitterentur, quia multi circunſtabant ex vtroque latere regis, & a parte poſteriori, a parte autem anteriori nullus, quia ipſe Pharao equitans accedebat ad aquas. Item quia ſignum ipſum fieri debebat in aquis, oportebat ergo quòd Moyſes & Aaron, qui facturi erant, ſtarent in margine aquarum in cōſpectu regis, & ſeruorum ſuorum. *Et virgam, quæ verſa eſt in Draconem.* Scilicet coram Pharaone, vt patet ſupra, & coram ſenibus Iſrael, vt patet ſupra 4. c. & coram Deo in monte Synai, vt patet eodem cap. Hāc enim virgam diligenter cuſtodiebat Moyſes, quia Deus iuſſerat ei deportare eam in Aegyptum de terra Madian, vt patet ſupra 4. c. *Tolles in manu tua.* Scilicet quando iueris de domo tua ad flumē. *Dominus Deus Hebræorum.* Ideſt Deus verus, qui eſt Dominus omnium rerū generali dominio, cùm omnia conſeruet, & dirigat in ſuos fines, & imperet eis, vt vult, & eſt Deus Hebræorum per cultum ſpecialem. *Miſit me ad te.* Ideſt non putes quod ego venio a meipſo, quia Deus mittit me, ideo verba mea contemnenda non ſunt. *Dicens.* Ideſt mandans mihi, quòd dicam. *Dimitte populum meum.* Scilicet Iſraelitas, qui ſunt populus meus per amorē ſingularē, & beneficia eis, & patribus eorum partim promiſſa partim exhibita, ſicut ego ſum Deus eorum per ſpecialem cultum, & reuerentiam. *Vt ſacrificet mihi.* Ideſt vt eat ad ſacrificandum mihi itinere dierum triū in ſolitudine, ſacrificare enim ſolum permittebat Pharao in terra Aegypti, vt patet ſequenti cap. ſed non permittebat quòd irent extra Aegyptum. *Et vſque ad præſens audire noluiſti.* Ideſt exaudire, vel conſentire petitioni, nam bis ab eo hoc iam petitum fuerat. Primo ſine aliquo ſigno, vt patet ſupra 5. c. Secundo cum ſigno conuertendo colubrum in virgam, & econtrario, vt patet ſupra iſto cap. *Hæc igitur dicit Dominus.* Ideſt, quia verbis Domini noluiſti aſſentire, cogeris pęnis ab eo inflictis hoc quod potebatur efficere. *In hoc ſcies.* Ideſt in hoc cognoſcea per experientiam. *Quia Dominus ſim.* Quaſi dicat tu antea hoc negaſti dicens Quis eſt Dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Iſraelē neſcio Dominum, & Iſrael non dimittam: ideo nunc etiam inuitus cognoſces. *Ecce percutiam virga, quæ in manu mea eſt.* Antequam iſta plaga infligeretur, Moyſes admonere debebat Pharaonē, vt ſi forte non punitus conſentiret petitioni audiendo Moyſen mala cominantem percutiam virga. Iſta verba mandabat Deus dici Pharaoni, & Moyſes dicit ſe percuſſurum quia licèt ipſe percuſſurus non eſſet, ſed tamen Aaron ex mandato ſuo percuſſuruserat, ideo videbatur ipſemet percutere. *Virga, quæ in manu mea eſt.* Debebat enim tunc Moyſes tenere virgam in manu ſua, & oſtendere Pharaoni, vt ſi forſitan timeret, quia videbat Moyſen ad malum inferendum paratum, & quia iterum videbat illam virgam, quæ verſa fuit in colubrum. *Et vertetur in ſanguinem.* Subito ad tactum virgæ. *Piſces quoque qui ſunt in flumine morientur.* Quia fluminis aqua in verum ſanguinem verſa erit, & piſces, qui ſunt de natura aquatili non poterūt viuere in aqua tam ingroſſata ad ſanguineam conditionem, & naturā. *Et computreſcent aquæ.* Ex morte piſcium in aquis cum reſoluatur tabes peſtifera cadauerum in aquam. *Et affligentur Aegyptij.* Et non Hebræi: quia terra Geſſen in qua manebant Hebræi ab hoc liberi fuerunt. Ex hoc nō tollitur, ſcilicet quòd in terra Geſſen non fieret aliqua iſtarum plagarum, quia tunc Aegyptij ibi exiſtentes nō punirentur: ſed intelligitur quantum ad Iudęos, ſcilicet quòd nihil horum patiebantur, vt infra declarabitur. Erat autem illa afflictio, quia Aegyptij ſitiebant, & non poterant potare aquam fluminum conuerſam in ſanguinem. *Dixit Dominus ad Moyſen.* Iſtud etiam pertinet ad eandem apparitionē: ſupra enim dixerat quid ipſe Moyſes facturus erat; nunc ponit ea, quæ Aaron ordinate geſturus erat dicente Moyſe. *Dic ad Aaron.* Iſtud ſignum Aaron fecit, & ponunt Hebræi duas rationes, quare non percuſſit Moyſes. Prima fuit, ne crederetur quòd Moyſes artem Magicam nouerat, & per hanc iſta miracula, & hominibus ſtupenda faciebat: Aaron autem de ſuſpitio nulla innaſci poterat: quia non potuiſſet addiſcere artem maleficorum Aaron. Alia cauſa eſt, quia Moyſes fuerat liberatus de aquis, vt patet ſupra ſecundo capitulo. Ideo non erat rationabile, quòd percuteret aquas: ſed iſtæ rationes non multum videntur: quia infra decimoquarto capitu. dicitur quòd Moyſes percuſſit mare rubrum virga illa, & diuiſum eſt. *Tolle virgam tuam.* Ideſt virgam, quam tenebat Moyſes in manu tunc quando ſtabat coram Pharaone, quæ fuerat verſa in colubrum, vt patuit ſupra. & tunc eſt ſenſus, *Tolle virgam tuam.* Ideſt accipe eam: quia Moyſes tenebat eam tunc. *virgam tuam.* Vocatur virga Aaron, q̄a Aaron operabatur per illā: aliqn̄ vocatur virga Moyſis, aliquādo virga Dei, vt diximus ſupra. *Extende manum tuam.* Eleuando virgam in manu. *Super aquas Aegypti.* Ideſt contra omnem partem Aegypti, in qua eſt aqua, & ſic ex illo loco maledicebat omnibus aquis, mādando voluntate Dei, quòd conuerterentur in ſanguinem. Nec eſt verum quod quidam dicunt, quòd ſolus Nilus, qui magnus erat, & diuiſus in multas partes Aegypti aquas multas habebat, conuerſus fuiſſet in ſanguinem: quia non ſolum flumina, ſed etiam riui, & paludes, vt patet infra conuerſi ſunt. *Super fluuios eorum.* Ideſt ſuper omnes magnos fluuios, qui continue fluunt. Et riuos, ideſt torrentes: vt patet in litera Hebraica. Et dicitur riuus a ruendo; quæ aquæ torrentum non durant toto anno, ſed tempore pluuioſo, vel humido ex copia imbrium, cum impetu fiunt, tum ex conditione aluei inęqualis, tū ex paucitate aquæ aluei offenſę vorticibus, & neceſſe eſt apparere talem ebulitionem, quod in magna aqua non fieret comprimente eminentia aquarum inferiorum eleuatione. *Paludes.* Ideſt aquas cōgregatas ad aliquem locum, quæ tamen ex aliquo fonte deriuantur. *Lacus.* Ideſt congregationes aquarum pluuialium, *Et fiat cruor.* Ideſt ſāguis. *In omni terra Aegypti.* Ideſt quòd in qualibet parte in Aegypto, vbi erat habitatio hominum

Quæſt. 6. Sanū eſt valde mane ire ad fontes vide infra c. ſeq. q. 1ſ.

Aegyptij. Aquam Deum putabant ſicut Chaldei ignē.

Quare Iſrael erat populus Dei.

Quæſt. 7. Quare Aaron & non Moyſes aquas percuſſit.

Riuus a ruendo dicitur.

Palus quid ſit.

Lacus quid ſit.

num,& erant aquę conuertebantur in ſanguinem: præterquam in terra Geſſen, vt aliqui volunt. Sed falſum eſt, vt infra declarabitur. *Tam in vaſis ligneis.* Ideſt non ſolum conuertantur in ſanguinem aquæ, quæ extra domos ſunt: ſed etiam aquæ, quas Aegyptij in domibus ſuis habent reconditas ad bibendum,& hoc ſiue ſint in ligneis vaſis, aut lapideis vel terreis. *Feceruntque ita Moyſes & Aaron.* Non fecerunt ambo hæc, quia ſolus Aaron eleuauit virgam, vt verterentur aquæ in ſanguinem ſic enim Deus mandauerat, vt Aaron percuteret aquam coram Pharaone. Sed dicuntur ambo feciſſe, quia Moyſes nunc loquebatur Pharaoni prædicens iſtā pœnam infligendam, Aaron autem eleuata virga eam infligebat. Vtrumque autem Deus mandauerat, ideo ambo fecerunt, ſicut præceperat Dominus, quia quilibet fecit aliquam particulam de eo quod mandauerat Dominus. Vel poſſet hoc referri ad ipſam virgæ eleuationem, & conuerſionem aquarum, quia vterque hoc egit, quia cum Moyſes mandauerit, & Aaron executus fuerit. *Et eleuans virgam.* Scilicet Aaron, quia ei mandatum fuerat. *Et percuſſit aquam fluminis coram Pharaone.* Vt ipſe videns ad mandatum, & percuſſionem Moyſis & Aaron cõfeſtim aquas in ſanguinem verſas, crederet a Deo inflictam punitionem, & non veniſſe a caſu, vel ex ſpeciali influentia temporis. *Quę verſa eſt in ſãguinem.* Confeſtim, vt tacta fuit, In quo diuina potentia oſtenditur, quia naturales potentiæ ſubito non operantur. *Et piſces, qui erant in flumine mortui ſunt.* Iſta mors piſcium potuit dupliciter euenire, aut ex voluntate Dei punientis, ſcilicet vt ſicut aquam conuertebat, ita vellet piſces occidare. Et tunc dicetur quòd piſces mortui ſunt mox vt aqua percuſſa fuit, & ſimul; & ſemel fuit conuerſio aquarum in ſanguinem, & piſcium mors. Vel poteſt dici, quòd iſti piſces mortui fuerint per conſequentiam. ſ. quia non poterant viuere, niſi in aqua cum de complexione aquatili ſint; & quia nunc conuerſa fuit in cruorem, qui eſt alterius complexionis, cum ſit calidior, & condenſatior non poterant viuere piſces. Et iſto modo non oportet, quod ponantur piſces immediate mortui cum aqua conuerſa fuit in ſãguinem, ſed intercideret aliqua mora cum actiones naturales temporum continuitatibus menſurentur. *Computruitque flumen.* Quia multa piſcium cadauera in eo erant, in quibus fætidæ exhalationes reddebantur, & quia humor ille ſanguineus craſſior erat,& multum ſuſcepilnus putrefactionis. Item ex copia admirabili piſcium in fluminibus Aegypti magis quam in alijs terris, vt patet Nume. 11. cap. cum. n. torquerentur Iſraelitæ in deſerto, quòd reliquiſſent delitias Aegypti,& in deſerto ſolum manna comederent, dixerũt. Recordamur piſcium quos comedebamus in Aegypto gratis, ideſt ſine aliquo precio, quod non fieret niſi ex multitudine immenſa. *Et non poterant Aegyptij bibere aquam fluminis.* Quia iſm non erat aqua, ſed verus ſanguis,& erat eis talis potus horribilis, quia craſſus, & quaſi concretus erat. Etiam quia cum ſit naturæ calidæ ſitim non extinguebat.& ſuper hoc non conueniebat complexioni humanæ. *Et fuit ſanguis in tota terra Aegypti.* Replicatio ſuperioris dicti eſt. *Feceruntque ſimiliter malefici Aegyptiorum.* Scilicet conuertendo aquam in ſanguinẽ ſicut fecerant Aaron & Moyſes, vt ſupra diximus. Aegyptij puniebantur in eo, in quo deliquerant, vt pœnæ fierent per contraria, ſicut medicinæ, licèt igitur malũ inflictum Hebræis ab Aegyptijs, ſcilicet mors primogenitorum non fuerit primum, quia antea eos duris laboribus afflixerant, vt patet ſupra primo cap. quia cùm iſta fuit maior alijs de iſta prius fuit facta memoria hic & prius inflicta punitio: vt ſicut illi in aqua ſuffocauerant pueros Hebræorum, ſanguinem humanum vndis extinguentitas ita eis aquæ ſuæ in ſanguinem verterentur, vt bibere non poſſent. Sed nec iſta pœna tanto ſuffecit ſceleri perpetrato, quoniam ſolum hic incepta fuit,& poſtea in mari rubro conſumata, vt ſicut ipſi Hebræos in flumine extinxerant, ita ipſi maris fluctibus, necarentur,& ibi erat totalis correſpondentia.

Naturales potentiæ ſubito non operantur.

Actiones naturales temporis continuitate menſurantur.

Quare Aegyptij in eo in quo deliquerant puniebãtur.

F *Quomodo Aegyptiorum malefici poterant aquam in ſanguinem conuertere, cum tota fuiſſet conuerſa ante per Moyſen & Aaron.*

Queſt. 8. Opinio Hebræorum.

Sed quæritur quomodo malefici Aegyptiorum potuerunt conuertere aquas in ſanguinẽ, quia tota aqua fuerat in ſanguinem verſa. Quidam Hebræi reſpondẽt quòd adhuc manebant multæ aquæ, quæ in ſanguinem verti poſſent: quia ſolum aquæ fluminum, & riuorum, paludum,& lacuum verſæ ſunt, & quæ erant in vaſis: manebant ergo aliæ aquæ quæ adhuc conuerti poſſent in ſanguinem. Sed hoc non eſt verum, quòd dicitur in litera, quòd fuit ſanguis in tota terra Aegypti, ergo vbicunque erat aqua in terra Aegypti erat ſanguis. Et ſi reſpondeas, quòd licet dicatur in tota terra Aegypti fuiſſe ſanguinem, tamen manebant aliquæ aquæ non con-
G uerſæ in ſanguinem, quia iſta dictio, Omnis, non diſtribuit in ſcriptura ſemper, ſicut in dialecticis, ſecundum totam ſuam vim,& patet multoties, quia ponitur, omnis, ideſt multus, ſic dicitur Gen. 41. cap. Omnes prouinciæ veniebant in Aegyptum, vt emerent eſcas, tamẽ vt ibi dictum eſt, non veniebant omnes,& Pſal. 64. Ad te omnis caro veniet, & tamen non venit ad Deum caro aſinina, aut taurina, ſed ſoli homines, & in multis alijs locis ſcripturæ, quæ cuilibet præ multitudine nota ſunt. Sed adhuc hoc non poteſt ſtare, quia ſi Deus ad punitionem Aegyptiorum conuertebat aquas in ſanguinem, ſi aliæ aquæ manerent, non eſſet totaliter pęna, quia adhuc haberent vnde biberent. Item Iudæi præſupponunt falſum, ſcilicet quòd præter aquas fluminum,& torrentium, & lacuum,& paludum, vel vaſorũ
H domeſticorum eſſet alia aqua, quia omnis aqua, aut colligitur ab imbribus & ſic ſunt lacus, vel ciſternæ, vel aqua recondita in vaſis domeſticis, ciſternę namque lacus dicuntur licèt in Aegypto hoc non contingat, quia ibi non pluit. Dices ergo, vnde ſunt lacus Aegyptię? Reſpondetur quòd quando Nilus inundat ſuper terram per alueos ſuos ſunt facta quędam receptacula aquarũ, vt ibi maneat pars aquarum inundantium, & illa vocãtur lacus, vel paludes. Si autem aquæ ſint fluentes ab origine terræ ſcilicet a fontibus ſic ſunt flumina aut torrentes,& ipſa capita fontium, & aquæ fluuiales, vel fontales recõditæ in ligneis, aut lapideis vaſis ad vſum domeſticum. Nec obſtat ſi dicas, quòd hic non ponuntur fontes, quia neceſſario intelliguntur, nã omnis fons deriuatur in fluuium, aut torrentem. Et cum torrens
I aut fluuius capiti ſuo, ſcilicet fonti continuetur, ſicut flumina,& torrentes in ſanguinem vertebantur, ita neceſſe erat verti fontes, qui ſunt origines. Nec valet ſi arguas de puteis, qui non ſunt aliquid prædictorũ, quia reducuntur ad paludes, aut lacus, cum ſit aqua collecta & ſtans, licèt fontalem habeat originem. Sed etiam dictum iſtud non poteſt ſtare, quia infra dicitur, quòd Aegypti foderunt per circuitum fluminis, vt inuenirẽt. Et dicit Ioſephus hanc in ſanguinem verſam eſſe. Sit autem quodcunque, quia non refert hic ſatis, tamen apparet, quod ſi fontes in Aegypto manſiſſent in natura aquæ, non oportuiſſet fodere aquam fluminis in circuitu. Sed forte aliquis dicet, quòd malefici Pharaonis cõuerterunt de aqua fluminum conuerſorum in ſanguinem aliquam aquam,& poſtea illam in ſanguinem, vel
K potius ſanguinis imaginem conuerterunt. Sed hoc non poteſt ſtare, quia ſi malefici Pharaonis potuiſſent ſaltẽ duas guttas aquæ verſæ in ſanguinem vertere in aquã potuiſſent vertere totam, vel ſimul, vel paulatim accipiendo in vaſculis, ſed hoc ſalſum eſt, quia tunc nulla pęna fuiſſet Aegyptij, cum poſſent omnes fluuios verſos in cruorem, in aquam rurſus deducere. Item quia hoc eis impoſſibile erat, quia voluntate Dei conuerſi fluuij in ſanguinem, poteſtate dæmonum, & arte qua malefici vtuntur, non poterant reduci in aquam, cum nulla ſit poteſtas, quæ mliiet contra Deum: immo dato quòd non fuiſſent aquæ Aegyptiorum conuerſæ in ſanguinem, ſed in ſanguinis ſimilitudinem, tamẽ quia Deus illud fecerat, non poſſent malefici illam ſimilitudinem aquę ſanguineam auferre. Item dato quòd Deus permiſiſſet maleficos,& ipſos dæmones cum eis operari

Omnis in ſacra ſcriptura nõ ſemper diſtribuit. Pſal. 64.

Reſpõſio ad tacitam obiectionem.

Nulla poteſtas cõtra Dominum militat.

ri quantum poſſent: tamẽ non poſſent conuertere aquã fluminis quę in cruorem verſa fuerat, rurſus in aquam conuertere, quia verè fuerat aqua conuerſa in ſanguinem, cùm opera Dei vera ſint, & ſic erat in alia ſpecie: conuertere ergo indiuiduum vnius ſpeciei in indiuiduum alterius ſoli Deo pertinet ex pura potentia, & ad ipſas res naturales tanquam ad inſtrumenta eius. Dæmones tamen, vel angeli boni non poſſent, de quo magis infra dicemus. Et ſi forte dicatur quòd malefici non conuerterint ſanguinem, qui erat in fluuio in veram aquam, tamen conuerterint in ſimilitudinẽ veræ aquę, quia hoc ſufficiebat, & tunc deſinendo talia operari, ille qui erat verus ſanguis appareret ſãguis, vt erat: hoc autem faciliter fieri poterat per quandam ludificationem, quam faciunt aparitores, vt cum faciunt videri quòd vnus gallus portet trabem magnam in ore. Et quòd vnus homo aſcendat in cælũ per quendam funiculum, & ſic vt interdum aliqui reddunt ſe alijs inuiſibiles, licèt pedum motu, aut tactu, aut vmbra ſolis deprehenduntur: ſic ergo Magi Pharaonis ludificando oculos Aegyptiorum, poſſent facere videri ſanguinẽ, qui erat in fluuio eſſe aquam, & rurſus tollendo illam ludificationem videretur ſanguis, vt erat, & ſic putarentur conuertere aquam in ſanguinem, licèt nulla alia aqua eſſet. Sed hoc non poteſt ſtare, quia dato quòd aliàs malefici per tales ludificationes poſſent hoc facere: Deus tamen nullo modo permitteret eos in hoc caſu, ne viderentur agere contra potentiam eius, ſaltem in conſpectu Aegyptiorum, & ſic contemnenda eſſent opera illa, vel ne putaretur quòd Moyſes & Aaron per artes magicas hoc feciſſent, & alij, quia ſapientiores eis erant in arte illa, præualuiſſent aduerſus eos deſtruendo effectus eorum, ſed magis econtrario, ſi aliquam aquam iſti vertiſſent in ſanguinem, Moyſes & Aaron poſſent eam reducere ad ſimilitudinem, & veritatem aquæ ſicuti ipſa erat. Et patet hoc ex ſuperioribus, quia licèt conuerſa virga Aaron in ſerpentem, & ſimiliter verſis virgis Aegyptiorum maleficorum æqualitas miraculi videretur, tamen vt rurſus factum per Aaron verum videretur, & magnum, deuorauit virga ſua virgas maleficorum. Aliqui autem de doctoribus noſtris dicũt quòd maleficia portauerunt iſtam aquam de terra Geſſen, in qua habitabant Hebręi, quia ibi non fuit verſus fluuius in ſanguinem. Sed hoc non multum videtur, quia Ioſephus dicit totum Nilum, & omnes Aegyptias aquas tam in terra Geſſen, quam in cętera Aegypto in ſanguinem verſas, & apparet hoc rationabiliter, quia aliter Aegyptij, qui morabantur inter Iudæos in terra Geſſen nõ fuiſſent afflicti, quod eſt inconueniens quia forte illi, vel aliqui eorum magis puniebant eos, quam alij, qui ſemoti habitabant in alijs partibus Aegypti: quòd autem Aegyptij habitarent inter Hebręos, patet ſupra .3.c. vbi mandauit Dominus, quòd quando exirent de Aegypto poſtularent mulieres Hebrææ a vicinis mulieribus Aegyptijs, quę erant etiam hoſpitię ſuę, vaſa aurea, & argentea, & veſtes præcioſas, Idem infra 11. & 12.c. Ergo Hebræi inter Aegyptios habitabant, hoc & multum conueniebat Pharaoni, vt nullo ſciente recederent de Aegypto, cum eſſent in finibus Aegypti verſus Aquilonem. Idem patet infra 12.c. vbi mandauit Deus poni ſanguinem agni paſchalis ſuper poſtem vtriuſque domus, & in ſuperliminari, vt cum tranſiret Angelus percuſſor, qui vaſtabat domos Aegyptiorum occidens primogenitos, videns illas domos ſanguine tinctas relictis illis tranſiret ad alias domos non litas ſanguine: ſi autem Hebræi ſoli in terra Geſſen habitarent, non oportuiſſet talia ſigna poni ad differentiam domorum Aegyptiarum. Item quia ſi Aegyptij ſciuiſſent ibi aquã eſſe, de loco illo adducerent aquas, & non tantum affligerentur. Dicendum autem quantum ad hoc, quòd in terra Geſſen, ſicut in tota alia Aegypto, aqua fuerat verſa in ſanguinem ad afflictionem Aegyptiorum, tamen quando Hebræi illam bibere volebant, vertebatur in propriam naturam aquę, & ſaporem, & colorem. Et conijcitur ex hoc, quia non dixit hic Moyſes quòd Deus faceret mirabile conuertendo

Opinio doctoris propria

A omnes aquas Aegyptias in ſanguinem pręter aquas terræ Geſſen, ſicut dixit infra 8.c quòd faceret mirabile, ſcilicèt quòd in terra Geſſen, in qua erant Hebræi non eſſent muſcę grauiſſimę ſicut eſſent in tota Aegypto. De aqua autem, quam malefici, conuerterunt in ſanguinẽ, aut verius in ſanguinis ſpeciem, dicendum videtur, quòd miſterio dęmonum, quibus malefici adiuuabantur, aliunde allata ſit, & conuerſa ibi videntibus cunctis. *Incantationibus ſuis.* Ideſt quibuſdam verbis aut carminibus tacito ore prolatis ſuper aquam conuertendam. Dicuntur autem incantationes a cantando, quia per verba aut carmina fiunt, vt magis ſupra diximus in hoc c. *Et induratum fuit cor Pharaonis.* nolens conſentire petitioni iuſtæ, & ſigno demonſtranti diuinam potentiam. *Nec audiuit eos etiam hac vice.* quia alijs duabus **B** vicibus petierant, & non exaudierat. Primo quando ſimpliciter petierunt non dato aliquo ſigno, de quo ſupra 5.c. Secundo quando petierunt demonſtrando ſignum ſcilicet conuertendo virgam in colubrum, vt patet ſupra iſto c. Motiuum autem aliquale fuit quia vidit, quòd malefici ſui ſimilia fecerant, & nõ credidit Aaron & Moyſen feciſſe hoc diuina poteſtate, ſed artibus magicis. Ioſeph tamen dicit quod dubitans in iſta plaga verum a Deo eſſet, mandauit, quòd Hebræi recederent: cum tamẽ aqua fluminis ad naturam ſuam redijt, ſententiam permutauit. Sed ex litera non multum hoc videtur. *Foderunt autem omnes Aegyptij per circuitum fluminis aquam.*

Incantationes vnde dicuntur.

An inuenerint Aegyptij aquam, quando fodiebant in circuitu fluminis. Ioſephus dicit quòd iſta foſſio eis non **C** profuit, quia etiam reperiebatur ſanguis in locis foſſionum, Sed dices contra, quia dicitur in litera: foderunt in circuitu fluminis aquam; ergo aquam repererunt, aliàs non dicerentur fodiſſe aquam. Item quia dicitur in litera: non enim poterant bibere de aqua fluminis: quaſi dicat quòd quia non erat potabilis aqua fluminis, cum eſſet verus ſanguis, potabant de aqua, quam in circuitu fluminis fodiebant, quę potabilis erat. Ergo non conuerſa in ſanguinem. Item quia ſi in circuitu fluminis non reperiſſent aquam, cum omnes aquæ verſæ eſſent in ſanguinem in ſeptem illis diebus, & non poſſent potare de illis, vt dicitur in litera, morerentur ſiti tam Aegyptij, quam iumenta eorum. In contrarium ex parte Ioſephi: ſatis patet ratio, quia ſi aquæ, quas fodiebãt Aegyptij in circuitu fluminis, eſſent verę aquę, **D** non fuiſſet pœna Aegyptiis conuerti fluuios in ſanguinem, vel fuiſſet ſatis modica, cum in circuitu fluminis ſufficienter ſibi, & iumentis ſuis aquam foderent. Dicendum ergo quòd aqua, quam fodiebant Aegyptij in circuitu fluminis, non erat vera aqua, ſed erat ſanguis, qui colabatur de ſanguine fluminis inter arenas, & in hoc aliqualiter groſſitiem ſanguineam perdebat anguſtiſſimis colatus meatibus, colorem etiam aliqualiter; quia color ille inter ſe rubens fundatur in groſſitie ſanguinea, ſi autem reducatur ad raritatem aqueam non manebit ille color ita intenſus, ſed declinabit ad quendam alborem. Sapor etiam aliqualiter mutatus eſt colatione per terrã, ſicut videmus interdum, quòd aqua, quæ ſalſuginoſa, aut amara eſt, tranſiens per illam terram perdit aliqualiter ſaporem, videtur etiam hoc ma**E**nifeſtiſſime in mari, quia aqua marina, quæ ſalſa valde eſt, ſi ponatur in vaſis factis de cera in ipſo mari perdet ſaporem, & erit dulcis ſicut aqua fluuialis, quia cera totam ſalſedinem imbibit, & conſumit. Et confirmatur hoc quia illa aqua, quam fodebant Aegyptij in circuitu fluminis, aut emanabat per arenas de flumine, aut naſcebatur de fontali origine: non eſt dicendum quòd naſceretur de fontali deriuatione, quia tunc non magis foderent in circuitu fluminis, quam alibi, quia non eſſent magis fontes ibi quam alibi. Item quia non eſt veriſimile, quòd tot fontes eſſent in circuitu fluminum, quoniam in tota Aegypto fodiebant ad inueniendam aquam fontalem: ſed vt aqua fluuialis colaretur per arenas aliqualiter potabilior, & ſic fuit quia ſanguis ille attenuebatur, & fiebat melioris conditionis, & ſaporis: licèt ergo retineretur ibi quædam coloris

Quæſt. 9. Ioſephus.

Obiectio contra Ioſephum.

Pro Ioſepho.

Doctoris mens.

de-

decoloratio,& diuerſitas a vera aqua,& ſaporis grauitas,& amaricatio, tamen non erat tanta quanta fuiſſet in vero ſanguine fluuij. Et hoc dato non poteſt dici quòd iſti inuenirent aquam in circuitu fluminis, quia cum hæc aqua emanaret de alueo fluminis, qui erat verus ſanguis, non poterat ſic naturaliter ſubito mutari in colatione arenarum, vt eſſet vera aqua. Et ſic reſponderi poteſt ad argumenta quæ fiebant contra dictum Ioſephi. *Reſponſio ad argumenta contra Ioſephum.* Ad primum quãdo dicitur quòd foderũt aquam in circuitu fluminis, dicendum quòd non foderunt Aegyptij aquam ita, quòd fodientes aquam inuenirent, ſed foderunt aquam ideſt foderunt, vt aquam inuenirent, non tamen inuenerunt veram aquam: ſed aquarum ſimilitudinem quandam magis quàm in flumine. Ad ſecundum quando dicitur quòd Aegyptij foderunt in circuitu fluminis, quia nõ poterant bibere de aqua fluminis, ergo videtur quòd aqua, quam fodiebant potabilis erat: dicendum quòd Aegypti ideo foderunt in circuitu fluminis, non quòd ibi aquam inuenerint, ſed quia aquam fluminis, quæ verus ſanguis erat bibere non poterant, putantes ſed apud flumen bonam aquam inuenturos, ſed non inuenerunt, quia etiam ſanguis verus erat depoſito tamen ſapore,& colore,& craſſitudine aliqualiter,& licèt non eſſet aqua vera, erat tamen potabilior, quam ſanguis per fluuij alueum labens. Ad tertium quando dicitur quòd ſi in circuitu fluminis non inueniſſent aquam in ſeptem diebus, cum non poſſent bibere de flumine morerentur ſiti, dicendum quòd licèt non inuenirent verã aquam in ripa fluminis: inuenerunt tamen ſanguinem ſimiliorem aquæ, quam ſanguis decurrens per alueum fluminis, & hoc extinguebant ſitim homines, & iumẽta vtcumque poterant, & ſic non moriebantur: immo dato quòd ſanguis ſolus talis qualis in fluuio erat reperiretur, tamen de illo potarent, ne ſitis diſcrimina paterentur, quia nihil eſt ad quòd neceſſitas non ſubigat, nec aliqua eſt deteſtabilis eſca, aut horridus potus, quẽ mortis neceſſitas non honeſtauerit. *Nihil eſt ad quod mortis neceſſitas non ſubigat.* Adducti ergo mortis anguſtia homines,& iumenta de liquido fluuio ſanguinem ſitim reſtinguerent, nec ſitibundi morerentur. *Foderunt autem omnes Aegyptij*. Quia iſtud malum in tota Aegypto erat: ideo omnes cogebantur neceſſitate ſitis fodere ſibi, velus puteos circa fluuium. *Per circuitum fluminis*. Non erat vnum flumen hoc, ſed multa flumina, licèt vnum ibi principale eſſet. ſ. Nilus, quia hoc in toto Aegypto erat: Aegyptus autem non tota Nilo irrigatur, ſed ſolum planiora Aegypti citra mare rubrum ad meridianam partem, vt Paulus Oroſi. lib. 1. de Ormeſta Mundi; *Oroſius.* cætera autem alijs fluminibus artificialiter,& per laborem humanum irrigantur. *Non enim poterant bibere de aqua fluminis*. Ideſt de aqua, quę fuerat verſa in ſanguinem, quia aſſueti erant ante bibere bonam aquam, ſi tamen nihil aliud potabilius illo ſanguine repeririſſent eum deguſtare cogerẽtur. Inuenerũt tamen in circuitu fluminis ſanguinem, qui magis aquę geſtaret imaginem, ac per hoc potabilior eſſet. *Impletique ſunt ſeptem dies. Poſtquam percuſſit Dominus fluuium*. Ideſt durauit iſta plaga per ſeptem Dies, & quia Pharao non redibat ad Moyſen,& Aaron petens plagæ dimiſſionem, Deus mandauit Moyſen & Aaron ad Pharaonem ire: aliam ei duriorem annunciantes, & confeſtim efficientes plagam, niſi petitioni eorum conſentiret. Et eſt iſta oratio principium ſequentis capituli quantum ad ſententiam, licèt non ſic ordinetur: quia in hac ponitur poſtquam, quòd nunquam ſtat cũ vna oratione, ſed neceſſario ſecundam infert ſub eodem contextu ſicut relatiuum quam cum antecedente ad eandem pertinet orationem, ſed ad diuerſas, nec tamen ſine illo ſtare poteſt, quia neceſſe eſt vtrunque ad eundem redire contextum, diſtinxit tamen litera noſtra hic capitulum, quia ſequitur alia plaga in reuelatione,& locutione diuina, & iſti ſeptem dies qui hic ponuntur ad priorem pertinent. ſ. quantum illa durauerit.

Queſt. 10. *Vtrum dæmones poſſint vnam naturã vere in aliam conuertere & vera miracula facere, & de potentia dæmonũ, & Angelum.*

E Sed quia in ſuperioribus dictum eſt qualiter malefici,& ſapiẽtes Pharaonis fecerint ſigna duo, quæ fecit Moyſes & Aaron, ſcilicet conuerſionem virgarum in dracones,& aquarũ in ſanguinẽ, quærendũ eſt qualiter hoc factũ ſit, an dæmones facere talia poſſint. Et videtur ꝙ malefici & ipſi dæmones quorũ vtuntur auxilio nõ potuerint facere talia ſigna veraciter, & primo ſic. *Ratio prima quòd non.* Quia dicitur ſecunda ad Theſſ. c. 2. quòd Antichriſtus veniet in ſignis mendacibus ſecundum operationem Satanæ, ideſt quòd Satanas illa operabitur ergo videtur, quod diaboli non poſſint efficere vera ſigna, cum Satana princeps eorum nõ poſſit vera efficere, ſed falſis vtetur. *2. Theſ. 2.* 1 Nec valet ſi aliquis dicat, ꝙ Satanas poteſt efficere vera ſigna, ſed Deus non permittet eum facere vera ſigna. Hoc falſum eſt quia illa ſigna fient ad euerſio-

F nẽ Chriſtianorũ, vt aſſentiat errori eius recedentes a vera fide, ad hoc aũt cautum eſt quòd illa ſigna vera ſint quamquã vera videantur, tunc aũt vera videbũtur, ergo non eſt ponẽdum quòd Deus tollat poteſtatem eius naturalem, ſi quam habet ad hoc inutiliter. Item quia ſi non permitteretur tunc agere ſigna vera, hoc eſt quia ligabitur eius potentia, vt non agatur ſecundũ totã vim ſuã, ſed hoc rurſus falſũ eſt, quia tẽpore Antichriſti nõ ligabitur potentia dæmonis, immo magis ſoluetur Satanas, vt patet Apoc. 20. c. *Secunda.* Nã cũ poſitũ fuiſſet quòd poſt Chriſti paſſionẽ poteſtas Satanę ligãda eſſet, cũ dicitur, & apprehendit draconẽ ſerpentẽ antiquũ, qui eſt diabolus Satanas,& ligauit eũ per annos mille, & miſit eũ in abyſſum,& clauſit,& ſignauit ſuper illũ, vt non ſeducat amplius gentes donec conſumentur mille anni, tunc

G oportet eum ſolui modico tẽpore. Et deinde interpoſitis paucis, cum velit facere ſermonem de tempore Antichriſti ait: Et cùm conſumati fuerunt mille anni, ſoluetur Satanas de carcere ſuo, & exibit & ſeducet gentes, quæ ſunt ſuper quatuor Angulos terræ: non erit ergo poteſtas eius tunc ligata, ſed multũ ſoluta. Item ſi diceremus quòd tunc eſſet poteſtas ſatanæ ligata, oporteret dici quòd alio tempore fuiſſet ſoluta. Et tunc arguitur ſic diabolus deſiderat nocere, ꝗa inuidus eſt, quantocũque magis permittitur, plura mala agit, ſed nunquam tanta in ſeculo mala fuerunt, quantam erunt tẽpore Antichriſti: ergo tunc magis erit potentia eius ſoluta,& libera antecedẽs patet Mat. 24. c. vbi loquitur de hoc, vt ſatis patet ex ſerie textus dicens: *Mat. 24.* Erit enim tunc tribula-

H tio magna, quali nõ fuit ab initio mundi vſque modo, nec ſiet. Et niſi breuiati fuiſſent dies illi: non ſalua fieret omnis caro, ſed propter electos breuiabuntur. Non poteſt ergo diabolus vera ſigna facere, quia ſi facere poſſet, in illo tẽpore maxime faceret, ſed non faciet, vt probatum eſt. Item illum, ex quo confirmatur fides noſtra, nõ dent dari aduerſario fidei noſtræ qui eam totaliter euertere ſtudet, *Quarta* ſed miraculorũ, & ſignorum corporalium operationes datæ ſunt ſicut robur,& cõfirmatio fidei noſtræ, vt patet Mar. vltimo c. ſ. Illi autem profecti ſunt, & prædicauerunt vbique domino cooperante, & ſermonẽ confirmante ſequentibus ſignis: *Mar. vl.* ergo non debet hoc cõcedi diabolo, qui totam fidem noſtrã nititur euertere, cũ ſit rex ſuper oẽs filios ſupbiæ, vt patet Iob 41. c. *Quinta. Iob 41.*

I Item quia materia iſta corporalis non ſubeſt poteſtati dæmonis, vt ait Augu. 3. de Trin. Non eſt putandũ illis trangreſſoribus Angelis ad nutum ſeruire corporalium materiam rerum. Item oẽs alterationes reducuntur ad motum localem, vt patet in 7. Poli. *Sexta. Polit. 7.* ſed inter hos præcipuus eſt motus cęli, ad quem oẽs reducuntur, & per quem alij regulantur: ergo cùm dæmones hunc cęli motũ pro ſui voluntate variare non poſſint, quia ſoli Deo conuenit, vt ponit Hierony. in epiſtola ad Policarpũ, *Hierony. Septima.* non poterunt aliquam trãſmutationẽ facere de forma in formam. Item illud quod ſubijcitur virtuti corporali, non põt influere in corpora, ſed dæmones ſubijciuntur virtuti cæli quantum ad operationem ſuam in his corporalibus, & ob hoc malefici ſeruant certas conſtellationes, & a dæmonibus iubentur colere aliquos planetas,& conſtellationes temporum, ergo non poſſunt mouere cælum. *Octaua.* Item dæmones operantur per modum artis: ſed ars non poteſt tranſmutare naturales

agentia,& paſſiua ſibi debite applicando, ego nō poſſunt aliquid aut mutare, aut alterare. Antecedens patet, quia ars noo habet aliquas res ad ſe ſubiectas in potentia naturali, ſed obeditiua. Et dicitur ſic de Alchimiſtis, quòd ſpecies tranſmutare ooo poſſunt, quia nec verum aurum, nec verum argentum efficere poſſunt, quia licèt: Alchimiſtę poſſint inducere in aliquam materiam accidentia aliqua auri, vel argenti: non tamen poſſunt inducere formam ſubſtantialem auri, com omnibus ſuis diſpoſitionibus, quia ad hoc non requiritur calor ignis quo vtuotur Alchimiſtæ, ſed calor cauſatus per radios ſolares, & quod hoc fiat, vbi eſt virtus mineralis. Item aurum qood Alchimiſtæ efficiunt, oon habet operationes conſequentes verum aurum ſecundum proprietates ſpeciei. Nec eſt dicendum, quòd Alchimiſtæ poſſint inducere omnes qualitates accidentales in materiam, de qua volunt facere aurum, & non poſſint indocere formam ſubſtantialem auri, quia hoc penè includit contradictionem, cum forma ſubſtantialis non ſit aliqoa diſpoſitio, ad quam generans ſpecialem laborem, aut actionem habeat ſicut ad cauſanda cætera accidentia, quia forma ſubſtantialis naturaliter educitur de potentia materiæ, materia vltimatè diſpoſita. Nec eſt poſſibile ſecundum Philoſophorum poſitionem eſſe materiam vltimatè diſpoſitam, quando ſequatur immediate ſubſtantialis forma, ſiue de potentia materiæ educatur, ſiue inducatur in materiam a datore formarum, vel ſecundum quamlibet aliam variá poſitionem materiarum, & formarū, de quibus Ariſt. primo Phy. licèt nos dicamus per Deum poſſe iſtum effectum impediri. Circa operationem tamē dęmonum eſt diuerſitas opinionum. Quidam enim de antiquis, dicentes dęmones eſſe animalia corpore aerea, mente rationalia, & æterna tēpore, animo paſſiua, de quibus Apuleius in libro de Deo Socratis, putaueruot dęmones Deos eſſe, & cauſare in rebus effectus per modum creationis, ſed iſte tantus error eſt tam per ſe notus, & multiplici ratione, ſcripturæ & ſapientum auctoritate, quod eum improbari non conueoit. Alia fuit opinio Auicennæ, quod dæmones, & omnes intelligeotiæ poterant inducere formas tam ſubſtantiales, quā accidētales rebus. Cuius ratio eſt, quia materia multo efficacius obedit cooceptioni, & voluntati ſubſtantiæ ſeparatæ, ſcilicet intelligeotiæ, quam qualitatibus contrarijs agentibus, quæ ſunt diſpooentia quædam ad formam, quæ eſt ex infloentia ſubſtantiæ ſeparatæ: ideo dicit, ad conceptioneio, & volitionem ſubſtantiæ ſeparatæ, vel præter aliquem motum cæli, & ordinem eius ſequi effectum aliquem io his inferioribus, & ponit exemplum de anima humana, ad cuius apprehenſionem, & conceptionem tota corporis magnitudo mouetur. Vt patet maxime in amantibus apprehenſa forma polchritodinis deſideratæ, fiunt in eis terribiles mutationes, & hoc ſatis dicit Ariſt. 7. Eth. in amantibus aduenientē paſſione fieri magnos motus, de quo ſatis diximus Geo. 30. c. ſicut autem in hoc motu accidit, & in apprehenſione mali per timorem, ita vt totum corpus obrigeat, & vertatur in pallorem, & apprehenſo tempore iugulationis rubor ſubitaneus cauſatur in voltu: ſic velut in cęteris effectibus naturalibus: Et videtur hoc valere, quia anima, quæ infimum gradum tenet inter ſubſtantias ſpirituales, hoc poteſt, quanto magis poterit hoc dæmoo, aut quælibet intelligentia ſeparata, quæ maioris potentiæ eſt. Sed iſta poſitio ſatis errat, primo in fundamento, a quo tota deuiatio procedit, nam ponit qualitates contrarias diſpoſitione ad formam, & formā ipſam ſubſtantialem influi a datore formarum, quòd attribuit intelligentijs ſeparatis. Hoc autem eſt contra poſitionem omnium Philoſophorum rationabiliter loqoentium, & contra Ariſt. quia ipſa forma de potentia materiæ educitur, & noo influitur a datore formarum. Errat ēt quia ponit intelligentias illas ſine motu cęli, vel aliquo alio præſuppoſito ſola conceptione ſua formas quaſdam, aut effectus producere, quia ſecundum poſitionem communem omnium Philoſophorum intelligentiæ oon agunt, niſi mediante motu cæli,

Alchimiſtę ſpecies tráſmutare non poſſunt.

Rationes iſta a Doc. non ſoluūtur quæ ſonant per ſe oppoſitum.

Diuerſitas operationū de operatione dæmonum.

Ethic. 7.

Confutatio opinionis Auicennę.

A tanquam quodam inſtrumento, ſic enim habetur 12 Metha. quòd intelligentiæ mouent ad participandum eſſe diuinum per motum, vt amantia, & deſiderantia. Si autem poſſint ſine motu communicare eſſe diuinum, ſcilicet diffundendo bonitatem ſuam cauſando vniuerſaliter io inferiora, ſicut Deus facit ſiue prima intelligentia, vt ipſi dicunt, non oporteret eos mouere cælum ad participandum illud eſſe, cum Deus, & natura nihil faciant fruſtra, vt patet io 1. Politicorū. Et peccatum ſit per plura facere quod per vnū fieri, vt patet 8. Ethicorum. Nec valet ratio ſua. ſ. qoòd anima noſtra, quæ eſt infima ex ſola cōceptione facit multos effectus in corpore, quia corpus eſt inſtrumentum animæ, immo magis conueniens ei quam inſtrumentum ſi pars ſpeciei, licèt Plato poſuerit totam ratiooem, vel eſſentiam hoB minis conſiſtere in anima, corpus autem eſſe inſtrumētum. Vnde diffinit eſſe hominem animam in corpore viuentem: quia ergo corpos ei cognatiſſimum eſt, ſerbit ei ad nutum: & poteſt in quibuſdam rebus producere in eo effectus quoſdam ſine aliquo alio inſtrumento extrinſeco. Nullam tamen operationem poteſt anima noſtra per ſolam conceptionem ſuam cauſare in rebus extra: quia propter noſtrum affirmare, vel negare nihil immutatur in re: vt colligitor primo Periermenias. Intelligentiæ ergo cęleſtes magis poſſunt, quia per inſtrumenta poſſont operari in res exteriores cauſando formas ſubſtantiales, quas nullo modo anima noſtra ſine inſtrumento, aut cum inſtrumento cauſare poteſt. Dæmones autem noo habent coniuncta talia inſtrumenta: quia non mouent ipſi cęleſtes orbes: ſed boni angeli. C Quia etiam ſecundum poſitionem Phyloſophorum antiquorum, vt Porphyrij, & Apulei dæmones inferiores ſunt corporibus cęleſtibus habitantes in aere, de quo Augu. de cioi. Dei lib. 19. Vbi ponit operationes eorum ſecundum opinionem antiqoorum. Theologi etiam repugnant huic poſitioni dicentes formas eſſe ex influentia ſolius Dei, qui eas in potentia materię poſuit. Sed nec per hoc ponunt eas latere in materia ſecundum eſſe perfectum, vt voluit Anaximander, & Anaxagoras: vt ait Phyloſophos primo Metaph. Nec ponont eas dari à Deo tanqoam datore ſpecialiter ſecundum intentionem Auicennæ. Sed quòd Deus impoſuit materiæ virtutem, vt formæ ſubſtantiales poſſint educi de potentia eius ſiue illa virtus vocetor potentia materiæ, ſiue ratio ſeminalis, non differt, dum tamen ſane D intelligatur quid ſit ratio ſeminalis, de quibus magis dicetur infra 23. ca. & ibi vide. Iſtas tamen formas exire in actum, vt informent ſine actione qualitatum contrariarum directarum ab agentibus naturalibus intelligentibus per motum cęli impoſſibile eſt. Aoicenna autem oppoſito modo volebat, ſcilicet quòd ipſę formę ſubſtantiales diſpoſita materia per qualitates contrarias a Deo influantur, ſiue ab ipſo datore formarum qoalitercunque ponatur. Dicendum ergo quòd Dęmooes formam aliquam, aut accidentalem, aut ſobſtantialem ex propria virtute cauſare non poſſunt, patet quia vtraque educitur de potentia materiæ, præter ipſum intellectum, ſcilicet animam rationalem, qui excedit materiam, & dioinus eſt quantum ad quendam moE dum non ad eſſentiam, vel naturam, & ſolus educitur ab exteriori, vt ait Phyloſophus. Omnes autem aliæ formæ corporales de potentia materiæ educuntur: de ſubſtantialibns autem ſatis patet, quia diſponitur ipſa materia actione qualitatū contrariarum vſque ad vltimam diſpoſitionem, & tunc ſequitur eductio inſtantanea furmæ ſubſtantialis de potentia materiæ. Formæ autem accidentales corporum (Quia de accidentibus animæ non eſt hic qoæſtio) educuntur de potentia materiæ: licèt paocioribus diſpoſitionibus, vel vt verius loquamur, & proprius caoſatur in materia, qoia diſpoſitiones accidentales corporum ſunt, vt quædam paſſiones materiæ, hæc etiam ex actione naturalium agentium inferiorum, quorum virtus deriuatur a motu cæli facto per angelos, generantur, ita vt dæmones virtute ſua nec albedinem, nec nigredinem cauſare poſſunt: immo nec ſimilitudines horum, ita vt fallant oculos

Aug.

Doctoris ad quæſ. reſponſio.

Qualiter dæmones operãtur

immo nec ſimilitudines horum, ita vt fallant oculos noſtros niſi ex actione naturali non ex potentia ſua, ſed in modum artis, ſcilicet quòd dæmones ex ſubtilitate ſua innata cognoſcunt omnia naturalia: ſciunt enim virtutem actiuam cuiuslibet rei, ſcilicet quid agere poſſit, & quid, & a quo pati poſſet, & vbi hoc fieri debeat, & quo tempore; & quia ipſi vident aliquando aliquam materiam, quaſi diſpoſitam ad ſuſcipiendum vnam formam, applicant id, quod velociter poſſit complete diſpoſitionem, ita quòd naturaliter conſequatur eductio formæ de potentia materiæ. Et ſicut eſt in ſubſtantialibus formis, ita eſt in accidentalibus, & interdum aliqua tam velociter faciunt, vt videantur per potentiam ſolam diuinam hoc egiſſe, vt generare vnam herbam in vna hora, quæ ſecundum curſum communem gignitur in duobus, vel tribus menſibus, & ad illam magnitudinem deducitur. Non ergo valde miranda eſt operatio iſta dęmonum, quia non eſt operatio eorum, ſed naturæ: ſed ſcientia eſt admiranda; eadem enim, quæ ipſi faciunt, & nos faceremus, ſi tantam cognitionē, vt ipſi de naturalibus haberemus. Eſt ergo operatio eorū, vt artificium, & nō vt virtutem aliquam influendi, aut cauſandi habentium. Et iſto modo poſſunt dæmones facere aliqua ſigna ſiue mirabilia ſaltē in aſpectu noſtro.

Operatio dęmonū non eſt admiranda, ſed ſcientia.

Quæſt. 11

Sed differunt ſigna facta à Deo à ſignis factis ab angelis malis tripliciter. Primò ex efficacia virtutis operantis, quia ſigna, quæ à Deo fiunt, ſunt in his ad quæ potentia creaturæ nullo modo accedit, vt ſuſcitare mortuos, & illuminare cæcos, & ſimilia: mirabilia autem facta per dæmones ſunt in his, quæ naturali virtute fieri poſſunt, ſed arte dęmonum diriguntur, & conficiuntur: eſt enim, vt miniſter non tanquam interius operans: ſicut eſt in medico, qui non ſanat laborantem agendo virtute ſua aliquid in eum: ſed applicando ei ea, quæ naturaliter taliter poſſunt operari. Secundò differunt quantum ad vtilitatem ſignorum, quia ſigna facta à Deo principaliter, & miniſtratiue a bonis hominibus, vel angelis ſunt de bono, & vtili nobis, vt de ſanatione morborum, & alijs ſimilibus. Operationes autem admirabiles dęmonum ſunt de aliquo inutili: & ſuperuacuo, vel nociuo, vt volare per aera, & reddere membra humana ſtupida, vel facere hominem immotum loco, & huiuſmodi. Iſtam differentiam aſſignat beatus Petrus in itinerario Clementis. Tertiò differunt quantum ad finem mirabilis operationis: quia ſigna facta a bonis hominibus, vel angelis miniſtraliter ſunt ad laudem diuinam, vel fidei corroborationem, vt patet Mar. vltimo cap. vbi dicitur: Prædicauerunt vbique ſermonem, confirmante Deo, ſequentibus ſignis. Sciendū etiam quòd dæmones faciunt quędam mirabilia aſſumentes corpora, quæ ſibi vniunt ad motum, & nunquā poſſunt aſſumere corpora animata, licèt poſſint ea localiter mouere impellendo, ſicut non dicitur, quòd angelus, qui mouit organa vorantia aſinæ Balaam aſſumpſit linguam aſinę, ſed ſolum quòd mouet, de quo Numeri 22.c. in iſtis autem corporibus aſſumptis non poſſunt comedere. Nec valet ſi arguas de angelis bonis, qui comederunt in domo Abrahæ, vt patet Gen. 18.c. & de eiſdem angelis, qui comederunt in domo Lot; vt patet Gen. 19.c. Quia de oratione comeſtionis proprię dictę non ſolum eſt cibi diuiſio ad partes minutas qualiter in ſtomacho digeri debeat, vel eius traiectio ad partem interiorem: ſed quòd ille, qui comedere debet habeat potentiam nutritiuam, ita quòd cibum illum tranſmutare poſſit in ſubſtantiā ſuam. Dęmones autem, vel angeli licèt vere cibum frangant, & ad interiora illius aſſumpti corporis traijciant, tñ quia corpus illud vim nutritiuam non habet, vt tranſire poſſit in ſubſtantiam illius, comedere proprie non dicimr. Et ſi obijcias de Chriſto, quòd poſt Reſurrectionem ſuam comederit, vt patet Luc. vltimo c. quando obtulerunt domino fauū mellis, & partē piſcis aſſi, & Actu. 10.c. dicitur. Dedit eū Deus manifeſtum fieri non omni populo, ſed teſtibus præordinatis a Deo, qui manducauimus, & bibimus cū illo. Sed ſicut ſe habent, & omnes ſubſtantiæ ſeparatæ, ita ſe habent corpora glorificata poſt mortem, quale corpus Chriſtus habebat, ergo ſi ipſe comedit, etiam dęmones comedere poſſunt, vel angeli boni. Reſpondetur, quòd non eſt idem iudicium de Chriſto, ſicut de angelis, quia licèt cibum illum acceptum poſt Reſurrectionē non fuerit conuerſum in corpus eius benedictū, quia iā perfectum erat, nec indigebat cibo, ſed conuerſum fuit in aliquam materiā præiacentem virtute Dei, in quacunq; ipſe voluiſſet, ſicut angeli comedentes cū Abraham, & cum Loth: tamen Chriſtus magis propriè poſt Reſurrectionē ſuam habebat vim nutritiuam, & potuiſſet transmutare illum cibū in ſubſtantia ſua tam ad nutritionē, quam ad augmentationem: ita.n. ad hoc potentiæ corporis promptę erant, ſicut antequam moreretur: tñ non factū fuit ſic, quia ipſe præordinauerat vltra non nutriri, nec augmentari. Dicendum ergo q̃ veriſſimus Chriſtus comedit poſt Reſurrectionem. Nec valet ſi obijciatur, quòd non tranſiuit cibus in ſubſtantiā eius. Nā non requiritur hoc: ſatis.n. eſt quòd Chriſtus habebat potentiam nutritiuam ad dirigendum, & tranſmutandū in ſubſtantiam ſuam. Etiā experiebatur ſaporem cibi, & potus, & frigidum, aut calidum, & cęteras qualitates: hoc aūt ſatis erat ad hoc, quòd vere comederit. Alioquin diceremus, quòd ſi aliquis homo aſſumpſerit cibum, & poſtea non digeſto illo, nec mutato in ſubſtantiā corporis euomuerit eum, quòd iſte nō comedit, ſed hoc nullus homo dicet. Idem autem fuit in Chriſto, quia quod eſt in iſto homine euomere non conuertendo in ſubſtantiam ſuam, eſt in Chriſto conuertiſſe in aliquam præiacentem materiam ſecundū ſuum arbitrium, ſed hoc non eſt in dęmonibus, vel angelis.

Tripliciter differunt ſigna facta a Deo, & ab angelis malis.

Mar. vlt.

An angeli poſſint comedere. Gen. 18.

Quid ſit de ratione comeſtionis propriè dictæ.

De comeſtione Chriſti poſt reſurrectionē.

Veriſſime Chriſtus poſt Reſurrectionem comedit.

An Angeli de ſe generare poſſint.

Quæſt. 12

Non poſſunt etiam dæmones, vel angeli mali generare: quia generatio fit ſecūdum virtutem in ſemine ad organizandum fetum, & diſponendum diſpoſitione vltimata, & perfecta; Dæmones autem vel angeli ſemen non habent in corporibus aſſumptis, quia ſemen correſpondet animali ad conſeruationem ſpeciei, corpus autem aſſumptum a dæmone non eſt corpus animalis, ſed aereū. Nec valet, ſi dicas, quod habetur Gen. 5.c. ſ. quòd videntes filij Dei filias hominum, quòd eſſent bonæ acceperunt eas, & genuerunt ex eis: ſed filij Dei vocantur angeli boni, vel mali ergo generare poſſunt. Reſpondetur quòd hoc non obſtat, quia ibi nō vocantur filij Dei ipſi angeli boni, vel mali: ſed filij Seth, qui erant filij Dei, quia erant de linea Seth, quæ erat benedicta a Deo, & de qua Meſſias vēturus erat. Et iſti acceperunt filias hominum.i. mulieres de ſtirpe Cayn, quæ carnales valde erant, de quo diffuſe diximus Gen. 6.c. Poſſunt tamen dæmones generare non quòd ipſi ſint generantes, ſed quòd ſint miniſtri generationis. ſ. mouendo ſemen de loco ad locum. Et hoc fit per dæmonem ſucubum, & rurſus incubum, ſ. qui ſuſcipiat ſemen à viro effundente, vel in ſōnijs, vel aliàs, & conſeruat, ad aliquam fęminam educit faciendo ſe incubum, & cognoſcendo fęminam aperiendo clauſtra eius. Vnde ſi fuerit virgo, ita deflorabit eam quaſi ſi vir cognouiſſet eam. Sicut dicitur de matre Merlini. Nec hoc inficiandum eſt: quia quod multis videtur non poteſt eſſe omnino falsū: vt ait Phyloſophus in 7. Ethic. & in fine tertij libri de Somno, & vigilia, & ſic ait Aug. 15. de Ciui. Dei, c. 24. quòd dęmones ſunt quos Gallidusios vocant, & hi mulieres ad virilem concubitum incitant, & peragunt, & eas improba vexant libidine, & hoc ita plurimis notum eſt quòd impudentia eſſet illud diffiteri. Sciunt autem iſti dæmones ſucubi, & incubi conditionem ſeminis cuiuslibet hominis ſecundum naturam, & proprietatem eius, a quo diſcinditur, quam dæmon optime nouit; cognoſcit etiam qualitatem cuiuslibet mulieris, & conditionem temporis aut particulæ temporis, vel conſtellationis: ideo conſideratis iſtis, quæ faciunt ad bonitatem naturalem fętus geniti poterit taliter applicare ſemina, quòd inde homines valde præſtantes corpore, & viribus excellentes atque intellectu potentes oriantur. Sed dices contra, quia ſemen non habet virtutē generandi, aut commiſcendi ſemini fęmineu ad cōceptionem niſi quādiu calor animæ retinetur in eo.

Gene. 6.

Ethic. 7. Augu.

in eo. Si autem poneretur dęmon incubus,& ſucubus, antequam iſte dæmon ſemen acceptũ à viro infundat alicui fœminæ,infrigidabitur, & erit ineptum ad generationẽ,quia ſemen valde cito infrigidatur,& eſt ſatis mirabile,quòd in quibuſdã viris propter longitudinẽ vaſis generalis ſemen in decurſu frigeſit antequã cõmiſceatur,ſemini fęmineo, & ob hoc generare nõ poſſunt,vt dicunt medici. Rñdetur, quòd velocitas dæmonis in motu tanta eſt, quia virtus potentiæ motiuæ ſuper rem motã hẽt tantam victoriã, quòd quaſi ſubito tranſit ad locũ,quem vult:ſed nec iſte tranſitus tam velox naturaliter eſſe poſſet,quin calor naturalis deciſus in ſemine ab anima extingueretur quantum ad aliquid:ita quòd ſemen ineptum eſſet ad generandum, cùm aliquando vt dictum eſt, infrigidetur in decurſu virilis membri plus debito longioris. Sed ipſi dæmones, qui oĩa naturalia cognoſcunt, habent aliquas res própiè, cum ſemen illud recipiũt, quibus illud ſemen per aliquantã moram in ſuo naturali calore ſeruetur, nihil perdendo quouſq; in matrice alicuius fęminæ infundatur. Sed dices contra hoc,quia diximus, quòd iſti,qui gignuntur per dæmonẽ incubum, & ſucubum ſunt fortiores viribus, & ſtatura proceriores. Contra quia iſta generatio non ſit in virtute dæmonij, ſed in virtute ſeminis recepti: ſed ſemen illud nõ habet magis virtutem, quòd immediate infundat a viro alicui fęminæ,q̃ quod dæmon illud cõſeruet, & infundat, ergo nõ erãt fortiores nati ſic, quã ſic. Ad hoc rñdetur, quòd licet generatio fiat in virtute ſeminis, cui dæmon intrinſice nil de virtute apponit; per accidens tñ multum confert; quia ſi forte vir gigneret emittendo illud ſemen,& per ſe infundendo matrici alicuius fęminæ forte infunderet fœminæ, quæ non eſſet conueniens quantitati illius ſeminis,& ſic aut generatio nõ fieret, aut ſi fieret non multum excellenter fieret. Etiam poſſet in tali tempore coire in quo conſtellatio temporis, ſecundum virtutem cœli non adiuuaret generationem,& ſic fieret inepte. Dæmon autem vtrunque nouit, & facere poteſt, ſcilicet cognoſcere quodquod ſemen virile, cui ſemini muliebri conueniat;nouit etiam tempus conceptioni optimum, & locum,& ventum illius temporis, & omnia alia conuenientia,de quibus Ariſt.7.Politicorum,cap.15.

Cõſtellatio cæli, & locus, tẽpus,& venti generationi adiuuant. Polit.7.

An dæmones in corporibus aſſumptis,per illamet corpora videant,audiant,& ſentiant,& quomodo corpora aſſumant, & ad quid.

Quæ.13. Sciendum ẽt quòd dæmones nullo modo in corporibus aſſumptis vident, vel audiant,aut ſentiunt olfaniendo,aut palpando: dato.n.quod alicui angelo bono,vel malo aſſumenti corpus apponerentur multi homines, vel aſini,nõ videret vtrũ eſſent hoĩes,vel aſini per oculos eo modo, quo nos videmus intelliget tñ vtrum homines,vel aſini: ſicut intelliget qñ non aſſumpſit corpus: nõ habet ſe,vt nos, quia aĩa noſtra clauſis oculis de eo,quòd ante eam eſt,nihil nouit, ideo cæci carent ſcĩa de colore, quia aĩa nunquam habuit experientiã de colore per viſum, vt ait Phyloſophus primo poſteriorũ,angelus tñ in aſſumpto corpore,& habendo oculos claros nihil magis videt,quam ſi clauderet oculos, ideo æqualiter cognoſcit res conuertendo vultum ad eos in corpore aſſumpto ſicut ſi non conuerteret vultum,ſed poſteriora. Et ſic angeli, qui apparuerunt Abrahæ,& comedebant cũ eo,non videbãt eum per oculos aſſumptos. Nec angelus,non apparuit Agar fugiẽti dominam ſuã vidit eam licet ipſa dixerit: Profecto hic vidi poſteriora videntis me,vt patet Gen. 16. cap. qm̃ Agar ſic putabat,quòd angelus eã videret:quia loquebatur ad eam. Angelis ẽt non audiunt in corporibus aſſumptis magis quam ſi corpora nõ haberent: ſed cognoſcunt ea, quæ dicuntur tanquam ſi audirent. Non ergo magis percipiunt voces in propinquo, quã in diſtanti: non ſic facit anima noſtra, cuius operatio coniuncta eſt organis, vel dependet ab eis, præſupponens ea,& operans per ea quantum ad aliquid. Nec magis delectantur vocibus armonicis,& miris concẽtibus, quam ſi nihil diceretur. Nec magis turbantur

Gen.16.

A aut triſtantur vocibus triſtibus, & terribilibus, quam ſi cantus ſuaues dicerẽtur, quia nihil auditu percipit: licèt cognoſcat,quæ vox ſit delectabilis, & quæ triſtabilis,ita perfecte,immo perfectius, quam nos ipſi, qui exprimimus,aut in eis delectamur,aut affligimur. Nec quicquam odoratiuum an ſuaue, & aromaticum, an graue,& fętidum ſit: non ergo offenduntur in corporibus illis magis ſi eis fœtida cadauera apponantur, quam ſit thymiamata odoris ſuauiſſimi applicentur. Nec guſtu cibos diſcernunt, vtrum ſapidi, an inſipidi, põtici,an ſtiptici,ſalſi,dulces,vel amari,vel acuti ſint. Tantum ergo diſcernunt de cibo antequam guſtent, & ad interiora illius corporis aſſumpti traijciant, vel ore diminuant,& frangunt, ſicut cum actualiter frangunt:quod in nobis non eſt,quia antequam pulmenta B ore tractauerimus,eorum ſaporẽ ignoramus,tunc autem cognoſcimus cum actualiter deguſtantur: cibi ergo,quos aſſumebant angeli inuitati ab Abraham, vel Loth, vt patet Geneſ. 18. & 19. capit. non erant eis alicuius ſaporis, ac nihil guſtaſſet. Immo quod plus eſt, ſi dato,quòd dæmones, vel angeli vellent in aſſumptis corporibus per oculos videre, aut audire auribus, vel naribus odorare, ſeu guſtu cibos diſcernere nullo modo poſſent: quia videre nũquam eſt ſine oculo,qui eſt inſtrumẽtum videndi,& audire non ſit ſine aure,odorare nõ ſit ſine naribus,& ſic de cæteris ſenſationibus: ſed dæmones in corporibus aſſumptis nihil horum habent,quia nec oculos,nec aures,nec aliquid cæterorũ, ergo nec vident,nec audiunt,nec cætera ſentiunt. Antecedens patet, quia oculus, vel quodlibet alterum or C ganum, cum ſit animæ inſtrumentum, & ad hoc ſolum naturaliter factum eſt, duo habet de eſſentia ſua: Primum quòd ſit carneum, ideo manus facta de lapide, aut de ligno,aut de reliqua parte corporalis materiæ præterquam de carne, non eſt manus, aut oculus, niſi æquiuoce, vt ait Phyloſophus primo Politicorum cap.1.& in fine 4. Meteororum, huiuſmodi autẽ ſunt omnia organa aſſumpti corporis ab angelo, vel dæmone,quia non aſſumit angelus corpus carneum,ſed corpus aereum. Ex quo etiam correlarie inducitur,quòd non oportet in corpore aſſumpto ab angelo eſſe tor tunicas humoris vitrei, & glacialis ſicut in nobis ſunt: nec intra corpus eędem diſpoſitiones, quia non habet omaſos,& cor,& iecur, & cætera inteſtina, nec diſtinctiones cellularum capitis, & repletionem earum in D medullis, & alia huiuſmodi, quæ ſunt in corpore humano,quia quædam eorum eſſe non poſſunt:quoniam taliũ diſtinctio repugnat qualitati aereæ, vt diſtinctio humoris vitrei,& glacialis,& cæterarum, quæ in corpore humano intuenti ſatis patent. Alia autem ſunt quæ licet angelus, vel dæmon de corporeo aereo formare poſſet tamen non format, quia Deus, & natura, & omnia agentia ſecundum rectam rationem nihil faciunt fruſtra,cum peccatũ ſit per plura facere, quod poteſt fieri per pauciora, vt patet 8. Ethic. Aequaliter autem conſequitur ſic angelus, qui intendit ſicut omnia membra interiora perfecta eſſent. Dicendũ ergo, quòd qñ angeli boni, vel mali apparent in aſſumptis corporibus, aſſumunt quendam globum aereũ, quantum ſufficiat ad magnitudinem corporis humani, in E quo apparere volunt, & condenſant illum aerem tantum, vt ſiat viſibiles,& palpablies ſi ſe palpandos exhibere voluerint, maior tamen denſatio requiritur ad hoc, quòd ſit palpabile corpus, quam vt ſit ſolum viſibile: & illi globo ſic aſſumpto, & redacto ad ſimilitudinem lineamẽtorum humanorũ (ſcilicet ꝙ ſit ibi ſimilitudo capitis,& pedum,& oculorum,cæterorũq; membrorum, vt conſueuit in hominibus eſſe, & ſicut deſcribunt ſæpe Prophetæ,& patet Apoca. primo cap. de illo,qui apparuit inter ſeptem candelabra aurea veſtitus podere, & accinctus zona circa renes, & capilli eius tanquam lana alba) addunt quandam exteriorẽ ſuperficiem coloris in ipſo aere condenſato, vt ille color ſingulis membris corporis conformis ſit, aut ſecundum ætatem, in qua apparentia corpora eſſe videntur: aut ſecundum modum coloris conuenientis

Quodlibet organum duo habet de ſua eſſentia.

Ethic 8.

Determinatio quãdo angeli, vel dæmones corpora aſſumunt.

Apoc. 1.

illi fini, ad quem apparent, intra ipſum aũt corpus nulla diſtinctio membrorum, aut qualitatum ſicut in corpore noſtro eſt, quia non eſt neceſſitas horum, cum nõ videantur. Secundum aũt, quod eſt de eſſentia oculi, aut auris, aut cæterorum organorum, & quod propriè pertinet ad rationem ſpeculatiuam, eſt ipſa potentia, vel virtus organica, quæ ſubiectiue eſt in organo, radicaliter autem in anima. Quia autem iſta virtus iſto modo ſe habeat patet, quia non ſe habent virtutes organicæ, vt intellectus, & voluntas, quæ ſunt potẽtię animę, & ſunt in ea tam radicaliter, quã ſubiectiue, quod patet, quia conſequuntur animã quocũque ierit, & qualitercunq; ſe habuerit: nã, ſiue anima in corpore, ſiue extra corpus ſit, ſemper intelligere põt. De potẽtia viſiua aut cæteris organicis non ſic eſt, quia dum aïa in corpore eſt, videt, dum autem extra corpus eſt, non videt: neceſſe eſt ergo alium modum habere potentiam organicã in anima, quàm habeat ipſa potentia intellectiua. Nam non poteſt dici, quòd potentiæ organicæ ſint ſubiectiue, & radicaliter in aïa; quia tunc ſicut anima intelligit poſt ſeparationem a corpore, quia habeat intellectum radicaliter, ita videret poſt ſeparationẽ. Sed falſum, & impoſſibile eſt. Nec rurſus poteſt dici, quòd potentia viſiua, & aliæ organicæ nullo modo pertineant ad aïam, ita quòd non ſint in ea aliquo iſtorum duorum modorum, quia tunc anima nihil ageret ad viſionem. Sed falſum eſt, quia corpus quod coniũctum aïæ videbat, anima recedẽte nihil videt, aut ſentit. Item fœtus organizatus antequã adueniat aïa, non hẽt aliquã ſenſationẽ, ſed veniente aïa audire põt, & videre, & ſic de cæteris, ergo iſtæ potentiæ pertinẽt ad aïam aliquo modo, & quod dicitur de potentijs, ſenſitiuis, intelligendum eſt de potẽtia motiua, quia eodem modo eſt organica, ſ. in muſculis, & neruis, licèt in hoc ſpecialius ſit, quia anima ſeparata habet aliquam vim motiuam, quia impellere nõ poteſt aliquod corpus p ſolam applicationem ſine aliqua formali vnione, qualem habet in corpore humano. Concludendũ ergo, potentias organicas eſſe in aïa radicaliter, quia ipſa adueniente corpori potentiæ adueniunt, & ipſa recedente recedunt; & non eſſe in ea ſubiectiue: quia ipſa ſeparata nõ videt, vel habet aliquẽ actũ organicũ quẽadmodum habet quantũ ad intellectum, & hoc quia ipſum organum erat ſubiectum potentię illius organicæ: ſine iſtis aũt potentijs organicis non poſſunt illæ partes corporeæ eſſe organa, quoniam iſta eſt ratio eſſentiali eius, & propria: ſicut ipſa aïa rationalis tanquã forma vltimata partis dat eſſe corpori humano, & per iſtas potentias diſtinguuntur eſſentialiter organa, & non ſolum in figura, vt quidam ſimplices putauerunt. Et per hoc diſtinguuntur a cæteris partibus corporis, quæ non ſunt organa, ſicut eſſe hominis non eſt in figura liniamentorum, ſed in forma ſubſtantiali, ideo in cadauere; licèt ſit organum quantũ ad figurã, quia ſymbolicæ qualitates manent eædem ingenito, & corrupto, vt ait Phyloſophus ſecũdo de Generatione, & corruptione, & licet maneat ibi caro, tñ quia deficit ſecundũ eſſentiale ad organum, ſ. ipſa potentia organica, non dr̃ cadauer habere organa, ſ. oculos, aut nares, niſi æquiuoce, ſicut dicebatur de oculo lapideo, aut igneo. Et patet, quia ſicut dicimus hominem mortuũ, aut hominem pictum æquiuoce hominem, vt ait Ariſt. in anteprædicamentis, ita oculus hominis mortui, aut hominis picti dicetur æquiuoce oculus, quia ſicut ſe habet eſſentia totius ad totum, ita ratio partis ad partẽ. Et proprius ponere poſſumus exemplum quantum ad iſtud eſſentiale organi in ipſo fœtu organizato, & nondum animato, quia verius caro eſt in ipſo fœtu, quàm in cadauere, quia in fœtu ſaltem virtus ſeminalis deciſa ab anima manet perducens ſemen vſque ad illam diſpoſitionem vltimatam: in cadauere autẽ nulla virtus animalis manet, in hoc ergo fœtu licèt ſint illa membra, quæ nos in viuentibus vocamus pedes, vel aures, ſiue oculos in ipſo tamẽ nec oculi ſunt, nec pedes, quia virtus organica, quę eſt eſſentialis deficit, nam cum ſit ab anima, & anima nondũ corpori infuſa ſit, talem vir-

Virtus organica ſubiectiua eſt in organo, radicaliter autẽ in aïa.

Rõ quare anima poſt ſeparationẽ a corpore nõ videt ſed bene intelligit.

Membra inter ſe diſtinguuntur p virtutes ſuas non tantum figura.

F tutem eſſe in corpore impoſſibile eſt. Nõ erit ergo organum aliquod, quia deficit hęc virtus. In dęmonum corporibus aſſumptis non poteſt eſſe talis virtus organica: quia repugnat formaliter ex duobus, ſ. ex conditione angeli, & ex conditione corporis aſſumpti. Primò ex conditione dæmonis, vel angeli, quia, vt diximus, vires organicæ ſunt radicaliter in anima, & ſubiectiue in corpore: in dęmonibus autem, vel angelis non ponuntur tales vires radicaliter, quia ſolum reperiuntur in aïa, ex eo quòd eſt vnibilis corpori tanquã pars ſpeciei ad completionem indiuidui humani, ſiue ſuppoſiti, angelus aũt, vel dæmon eſt ſuppoſitũ, vel perſona cõtinens perfectè rõnem ſpeciei in ſe, nec põt vniri alicui formaliter, ſ. vt ex vtriſq; vnum efficiatur per ſe, ſiue formaliter, ſicut ex anima & corpore reſultat G vnũ ſuppoſitum naturæ, quod eſt vnum per ſe, vel formaliter angelus autem cuicumq; rei addatur, nũquã facient vnũ per ſe, ſed p accidens tanq̃ motor, & mobile, & non tanq̃ materia, & forma. Repugnat ẽt hoc ex parte corporis aſſumpti, quia organũ materialiter ſumptum ad recipiendũ potentiã organicã, magnã diſpoſitionem in qualitate, & diſtinctione, & ſitu partium requirit patet hoc quia quædã organa ſunt de natura aquea, vt oculus, quędam de natura aerea, vt olfactus, & organũ auditus, & ſic de cæteris; patet ẽt in diſtinctione partium, vt ſi conſideremus quot tunicæ ſunt in oculo, & qualiter quædã ſunt cõpletæ, & quædã non vt declarãt medici in Anatomia, & patet in prima parte perſpectiuæ cõis, patet etiam de figura partium, vel ſitu, quia quædam organa ſunt rotunda: quędã oblonga: H quædã alijs modis formata. Nec conueniebat oculum ita formari vt aur, nec naſum ita vt oculũ, & ſic de cæteris. Rationes autẽ ſatis patent ex natura ſenſibiliũ, & conuenientia ſenſationis, & vt magis tuta ſint, has tñ proſequi non intẽdo, ne valde cogar digredi a propoſitis. Concluditur ergo ex ſuperioribus, corpora aſſumpta ab angelo bono, vel malo organa non habere, nec ipſos dæmones, vel angelos in eis poſſe ſentire. Sed argues contra, quia dæmones, & angeli aſſumunt corpora habentia diuerſa organa, vt oculos, & pedes, & aures, ergo per illa ſentiunt aliàs eſſet talis aſſumptio ſuperflua, quod non eſt dicendum de natura ſemper rationabiliter operante, cuius ſunt angeli boni. Ad hoc reſpondetur, quòd angeli non vident in corporibus aſſumptis, nec audiunt, nec habent cæteras ſenſa- I tiones: quia vt ſupra probatum eſt, non habẽt oculos, vel aures, aut cætera organa, niſi valde æquiuoce, vt homo pictus, aut homo ligneus, quia angeli aſſumẽtes corpora nõ influunt in eis vitam, ſed ſolum motũ: quia influere vitã pertinet ad ſpiritum, qui eſt pars ſpeciei, nec eſt per ſe ſuppoſitum, aut pars continens in ſe totam naturam ſpeciei, ideo illi parti coniunctæ, quæ eſt pars ſpeciei, vitam influit. Et ſunt ambo vnum formaliter, & per ſe ex reſultatione. Angeli autem perfectè continent in ſe rõnem ſpeciei, ideo non poſſunt vniri alicui rei tanquam dantes ei vitam, ſed vt motor mobili. Illa ergo accidentia, quæ conſequuntur vnionem motoris ad mobile, reperientur in corporibus illis aſſumptis: accidentia tñ, quæ conſequuntur vnionem formę dantis viuere ad materiam, quę redditur viuẽs, K non reperientur ibi: ſed hmõi eſt in angelis aſſumẽtib. corpora, ergo non erit ibi videre, aut audire, vel cæteræ ſenſationes. Et quando dicis quare ergo dęmones in corporibus organicis apparent? Reſpõdetur, quòd illa quæ videntur eſſe in illis corporibus organa, non ſunt, ſed figuræ organorum: iſtæ tamẽ ſimilitudine organorũ non fruſtra aſſumuntur, quia aſſumuntur ad oſtendendum angelorũ ſpirituales virtutes, ſ. ꝙ licet angeli non videant, vel audiant, aut cæteras ſenſationes habeant: tñ ſciunt perfectè, quid nos videmus, & quid audimus, & quocunque alio modo ſentimus. Etiam ipſi omnia eis appoſita ſciunt quaſi viderent, omnes voces intellectualiter cognoſcunt, quaſi audirent, omnes ſapores diſcernunt, quaſi guſtarent: odores aut fœtores diſtinguunt, tanquam ſi odoratum haberent: poſtremo frigidum, & calidum, molle, aut

durum,

Nulla virtus organica eſſe põt in corporib. ab angelis aſſumptis.

angeli aſſumẽtes corpora non influũt eis vitã ſed motũ tãtum.

A durum,noſcunt,quaſi tangerent; hæc autem omnia per vnicam potentiam intellectiuam, ſicut nos per varia organa,quia in eis perfecta valde eſt, Ipſi operantur: & quia volunt, quòd nos intelligamus eos iſta cognoſcere quod non poſſemus ex ſola intellectiua potentia, quam in eis eſſe credimus, ſicut iudicamus ex potentia intellectiua noſtra,demonſtrant nobis illa partes organis ſimiles tanquam per eas ſentiant. Et iſte modus obſeruatur in ſcriptura, quia Deus,quia a nobis in via, ſicuti eſt in ſua eſſentia, intelligi nullo modo valeret,datur nobis intelligi vtcunque poſſimus. Datur ergo ei in ſcriptura ſimilis modus loquendi, quaſi quidam rex potens eſſet ſedens in throno ſuo in parte meliori cœli empirei,& dicitur interdum ad nos deſcendere ad puniendum,vel iudicandum,vt patet Gen. 11.& 18. & ſupra 3.cap.dicitur etiā iraſci,dicitur habere omnes aliâs proprietates quas homines in ſe patiuntur, non quòd in eo talia eſſe aſſerantur, ſed quòd per iſtum modum congruentius nobis intelligi datur. Et hoc innuit Dionyſius in ſuis libris de angelica Hierarchia: ex omnibus partibus humani corporis,decet proprietates angelicas conſiderare.

Quō modo laudatur intelligi Deū per ſcripturā. *Gen. 11. & 18.* *Dionyſ.*

Quæſ. 14

An angeli,vel dæmones in aſſumptis corporibus moueantur.

Non poteſt etiam dæmon, vel angelus in aſſumpto corpore moueri proprie, quia quando aliquid adiungitur alteri ſolum in ratione motoris, ſi in ſe ſit immobile non oportet quòd moueatur ad motum rei, quam mouet, ſicut patet ex poſitione Phyloſophorum circa ſubſtantias intellectuales mouentes orbes,quia dicunt moueri ſolum orbes. Et non ipſos angelos mouentes. Angeli aut aſſumentes corpora, ſunt ſubſtantiæ ſpirituales ergo ad motum corporum, quæ aſſumunt non mouentur. Et ſi argoas de Raphaele angelo Thobiæ,qui duxit Thobiam iuniorem per multas terras,ſ.de Niniue vſq; in vrbem,vbi habitabat Raguel,& poſtea cum famulis perexit ad Gabelum,vt habetur Thob.6. cap, ergo mouebatur localiter. Reſpondetur,quòd angeli mouentur localiter non per ſe,ſed per accidens ex motu corporū, quæ aſſumunt,ſicut anima noſtra mouetur per accidēs ex motu corporis,in quo eſt. In Deo tamen ſpeciale eſt, quia licèt Deus aſſumat aliquod corpus: ſiue ſolum,vt motor mobile,ſiue vt illud corpus habeat vnitatem hypoſtaſis cum Deo, ita quòd perdendo ſuam ſuppoſitalitatem, vel hypoſtaſim aſſumatur de diuinæ perſonæ hypoſtaſim,& corpus illud moueatur,Deus non mouetur;ſic patet in homine Chriſto,quia moto corpore ſuo benedicto per ſe,& anima ſua per accidens,verbum diuinum aſſumens illam naturam motam non mouetur per ſe,nec per accidens, niſi velimus loqui ſecundum communicationem idiomatum. Diuerſitatis ratio eſt, quia licet angelus non ſit corporeus, tamen eſt finitę eſſentiæ ſpiritualis,ideo alicubi diffinire eſt, ita quòd nō eſt alibi,& ſic aſſumptio corpore ita eſt in illo corpore, quod non eſt alibi, ideo ad motum corporis per ſe: mouebitur ipſe angelus per accidens. In Deo autem nihil eſt huiuſmodi, quia non eſt finitæ eſſentiæ, ſed cælum, & terram replet,nec limitatur a terminis iſtorum,vt patet Ieremiæ 43.cap. Cęlum,& terram ego impleo,dicit dominus: ideo non ſolum eſt in corpore ſic aſſumpto, ſed etiam in omnibus aliis corporibus, & rebus; ideo moto illo corpore aſſumpto, non mouetur, quia non mouentur omnia alia corpora. Nam licèt partes mundi mobiles ſint, mundus tamen totus nunquam mouetur quia includit contradictionem. Sicut ergo anima noſtra,quæ in toto corpore eſt, non mouetur per accidens ad motum manus noſtræ, aut pedis, ſed ad motū totius corporis: ita Deus in omnibus exiſtens rebus non mouetur per ſe,aut per accidens ad motum corporis,quod aſſumit. Et dato quòd totus mundus moueretur motu recto poſito vacuo extra terminos cęli empiræi: tamen Deus in toto mundo exiſtens non moueretur per ſe,aut per accidens: quia Deus non ſolum eſt in toto mundo,ſed etiam extra mundum. Non aſſerendo, qd extra mundum aliquæ vacuitates ſint, aut aliquis locus,in quo Deus ſit: ſed quòd Deus a toto mundo non

Verbum diuinum in Chriſto non per ſe nec per accidens mouebatur,quia vbiq; erat.

Si totus mundus moueretur motu recto poſito extra mundum per impoſſibile vacuo Deus nullo modo moueretur.

comprehendatur aut diffiniatur. Semper ergo manet immobilis quibuſcunque motis. Quod autem dicunt Phyloſophi de intelligentijs motricibus orbium, nō eſt ſimile huic, quia intelligentia mouens nō mouetur per ſe in orbe, nec per accidens,quia non vnitur alicui parti corporis cæleſtis magis quam alteri,ſed toti orbi vnitur: totus autem orbis non mouetur, ſed partes orbis mutant ſitum;ideo ſi non mouetur orbis,nec ipſa intelligentia coniuncta mouebitur. In corporibus vero aſſumptis licèt aſſerere angelum moueri per accidens, quia ipſum corpus totum, cui vnitur, mouetur per ſe motu proprio recto.

Quæſ. 15

An angeli,vel dæmones in aſſumptis corporibus loquātur.

B Nō poſſunt etiam dæmones, vel angeli in aſſumptis corporibus loqui proprie: quia loqui eſt per vocem exprimere conceptiones animæ, vt patet 1. Periermen.ſ. Sunt ea,quæ in voce ſunt earum, quæ in anima paſſionum notæ: intentio autem cognita, vel concepta non poteſt deriuari ab anima in vocem, niſi per aliquod medium,quod communicet naturam vtriuſque: nam anima totaliter ſpiritualis eſt, vox autem eſt corporalis proprietas totaliter, quia eſt quidam ſonus: non poteſt ergo conceptio ſpiritualis deriuari immediate in vocē iſtam,niſi habeat quædam inſtrumenta media inter naturam ſpiritualem, & corporalem. Et huiuſmodi ſunt vis phantaſtica, & imaginatiua,quæ concipiunt,vel apprehendunt phantaſmata, ſiue ſpecies non in materia quemadmodum facit intellectus. Et rurſus ſunt corporales, quia ſunt organicæ in certa parte corporis, & apprehendunt, & indicant ſecundum quaſdam conditiones corporis: per has ergo potentias tanquam per

Quō intentio cõcepta exterius per vocē exprimitur.

C media congrue deriuatur cõceptio aīæ in vocē. Nam conceptio aīæ ex quadam ſimilitudine ad phantaſmata poteſt deriuari, ita quòd ſecundum illā conditionē cauſetur quoddam phantaſma in potentia phantaſtica, & quia phantaſia aliquo modo conuenit cum organo; & potentia vocatiua,quæ eſt magis corporea,poterit ex phantaſmate ſic, vel ſic cauſato deriuari talis, vel talis vox expreſſiua conceptionis intellectuæ:ſine medio autem fieri impoſſibile eſt.Contra hoc argues,quia in ſcriptura noui,& veteris teſtamēti ſæpiſſime reperimus angelos hominibus fuiſse locutos,& per hunc modū data fuit lex in monte Synai in voce angeli loquētia de medio ignis,vt patet Inf.c.19.& 20.& Deut.5.& 4.Ad hoc reſpondetur, quòd in angelis quādo aſſumunt corpora

Quid ſit loqui.

D non eſt propria locutio, quia loqui eſt formare vocem ex percuſſione aeris reſpiratiui determinatis organis.ſ. pulmone,& arterijs vocalibus,lingua,palato,dentibus & cæteris,de quibus ſin phyloſophum ſecundo de Anima,c.de voce: in corporib. autem ab angelis,vel dæmonibus aſſumptis nō ſunt huiuſmodi voces, quia nō ſunt talia organa, vt ſupra lucide probatum eſt. Et hoc eſt quantum ad propriam rationē vocis, ptout eſt quædā ſpecies ſoni. Eſt tamen aliqua ſimilitudo vocis in quantum ea,quæ angeli intelligunt, aut volunt,quibuſdam ſonis articularis in ſimilitudinem vocum nobis exprimunt: ſic enim animalia quædam non reſpiratiua vocare dicuntur, quia quendam ſonum ſimilem voci faciunt,vt piſces per branchias: & quædam inſtrumenta voces videntur emittere: quia ſonos quaſi de articula-

Quō angeli,vel dæmones in corporib. aſſūptis nobis loquantur. Ariſt. 2. de anima

E tos emittunt,de quib. Ariſt.2.de Anima, c. de voce. Et non poſſunt angeli in corporibus aſſumptis intentiones conceptas eodem modo exprimere per illos ſonos, quemadmodum nos ſignamus per vocem formatam; quia vox noſtra eſt ſignum ſecundum naturam deſeruiens conceptioni intellectus, angeli autem non exprimunt conceptiones ſuas modo naturali, ſed per modum artis, ſicut artifex ſimilitudine artis, & exemplaris demonſtrat in opere. Exprimunt enim angeli conceptiones per aliquid quod eſt extra: nos autem per id eſt intra; ideo ad expreſſionem illorum conceptuum magna ars requiritur in formandis illis ſonis. In nobis autem non requiritur aliqua ars quia quæcunque conceperimus, mox per vocem in exprimere nouimus, nō diſtinguentes vtrum ornate,an inornate,quia iſtæ ſunt poſteriores operationes artis. Tanta enim differentia

eſt in expreſſione conceptus angelici per voces, & inter noſtram expreſſionem, quanta eſt ſicut ſi nos cantus aliquos velimus vocibus noſtris exprimere. Aut ſi muſicis inſtrumentis nil loquentes, aut vocantes exprimamus: quia in proferendo cantum per vocem: ſi tamen cognouerimus quantum eleuare, aut deprimere, quantum acuere, aut grauare, nulla difficultas eſt, in exprimendo autem per muſica inſtrumenta magna ars, & difficultas eſt.

Quaſ. 16

An dæmones intrare poſſint in corpora humana, & quo.

Sciendum etiam, quòd dæmones poſſunt intrare in corpora humana, ſ. in os, in ventrem, & in cerebrum, & cæteras partes corporis humani: quia dæmones, & angeli habent virtutem immutandi corpora noſtra, & alia corpora naturalia mutabilia: non quidem a ſeipſis, vt ſupra determinatum eſt: ſed per coniunctionem naturalium actiuorum, & paſſiuorum. Et quia angeli boni, vel mali ibi ſunt, vbi operantur, & aliquando operantur intra corpora noſtra: ideo neceſſe eſt, quòd illabantur corporibus noſtris: & per hoc potentiam habent ſuper partes organicas immutando eas. Et ſi dicas cõtra, quia duo ſpiritus non poſſunt eſſe in eodem loco: ſed anima humana eſt in corpore, ergo dæmon non poteſt eſſe in corpore: antecedens patet, & minor, cum dicantur animæ eſſe in corporibus ſecũdum quamlibet partem corporis, & in toto ipſo corpore principaliter, nulla ergo pars manet, in qua ſit dæmon: ſpiritus autem duos non poſſe eſſe in eodem loco patet ex modo corporum, nam duo corpora nõ poſſunt eſſe in eodem loco, quia quodlibet eorum replet, & occupat totum locum. Angeli autem non ſunt in loco occupatiue, nec replent aliquid hoc modo, ſed ſunt ſecundum operationem, ſ. quòd vbi angelus operatur, ibi eſt: cum ergo operatio angeli ſit in iſto loco, & contineat totum locum perfecte, non poterit alius angelus occupare eundem locum, quantum ad operationem, & continentiam eiuſdem loci, quia ſequeretur confuſio operationum non ſubordinatarũ.

Angeli ibi ſunt vbi operantur. Obiectio pulchra.

Reſpõſio ad obiectionem.

Ad hoc reſpondetur, quòd anima non eſt in corpore, vt in loco, ſed vt forma dans eſſe ſpecificum: cum ergo angelus ſit in corpore, vt in loco, & operetur conſeruando locum, & non dando ei eſſe ſubſtantiale, & anima ſit vt forma, & det eſſe ſpecificum, bene poterũt eſſe in eodem corpore, quia non ſequitur confuſio operationum. Et tunc ad formam argumenti, cum dicitur duo ſpiritus non ſunt in eodem loco, conceditur: & ſic dicitur, quòd licèt angelus, & anima ſint in eodem corpore non tamen ſunt in eodem loco, quia eſſe in loco eſt eſſe per modum locati, & conſeruantis iuxta modum aſſignatum localitati ſpiritui. Eſſent ergo duo ſpiritus in eodem loco: ſi vterque, ſ. ſi anima & dæmon, vel angelus in corpore eſſent vt in loco, ſed non eſt ſic, quia angelus eſt, vt in loco: anima autem eſt, vt forma in materia ſua. Sed adhuc arguas: Angelus eſt vbi operatur, ſed angelus non ſolum habet operationem circa corpus, ſed etiam circa animam, quia angeli purgant, perficiũt & illuminant animas noſtras, ſicut patet de angelo, qui purgauit animam Iſaiæ, & illuminauit in ſimilitudinẽ cuiuſdam corporalis purgationis per calculum ignitũ, quem forcipe tulerat de altari, vt patet Iſai. 6. cap. ſed angelus, vel dęmon non dicitur eſſe in anima noſtra, quia ſolus Deus, qui ei dat eſſe, ei illabitur, ergo eodem modo non erit in corpore. Ad hoc reſpondetur, quòd eſſe angelum, vel dęmonem intra corpus conuenit per hoc, quòd eſt intra terminos corporis. Corpus autem habet terminos duplicis rationis, ſ. terminos eſſentiæ, et terminos quantitatis: dęmon autem, vel angelus eſt intra corpus eique illabitur, quia eſt intra terminos quãtitatis eius, ſcilicet quòd includitur intra illam corpulẽtiam quantitatiuam, non tamen eſt intra terminos eſſentię corporis, quia id quòd eſt in eſſentia corporis, aut eſt vt pars ſua, aut vt virtus eius intrinſeca dans ei eſſe: dęmon autem non eſt intra corpus tanquam pars eius, quia non eſt quantus, vt ſit pars rei quantæ, nec eſt intra terminos eſſe, vt virtus dans ei eſſe, quia dęmon non dat corpori eſſe, ſed anima. Eſt ergo anima dupliciter in corpore, ſ. vt intra terminos quantitatis, & vt intra (F) terminos eſſentiæ. Eſt enim intra terminos quantitatis, quia animã non eſt extra corpus, ſed intra. Secundo eſt intra terminos eſſentiæ, quia anima eſt, vt quædam virtus dans eſſe formaliter corpori. Anima autem non habet terminos iſtis duobus modis, ſed ſolum habet terminos quantitatis; quia anima incorporea eſt, ſed habet terminos eſſentiæ ſimplicis, nec eo modo, quo corpus: quia intra eſſentiam corporis ſunt omnia, quæ sũt eius partes, aut virtus illud conſeruans, & dans eſſe: anima autem non habet partes eo modo, quo corpus, ſed ſolum partes, quæ ſunt potentiæ eius, & eſt aliquid intra animam, vt virtus conſeruans eam: non quidem vt forma, quia formæ non eſt forma: ſed aliquid quod eſſentialiter eſt extrinſecum; eſt tamen intrinſecum eminenter, cum det cuilibet rei eſſe, & iſta virtus eſt Deus. Et (G) ſic Deum dicimus illabi animæ intra terminos eſſentiæ eius, quia eam conſeruat dans ei eſſe: dæmon autem nullo modo poteſt illabi animæ, quia ſi non poteſt corpori illabi, ita quòd ſit intra terminos eſſe eius, quanto magis non poterit illabi animæ, quæ ſimplicioris eſſentiæ eſt? Et quando dicitur, quòd angelus eſt, vbi operatur, ſed operatur in anima, ergo eſt in anima. Dico quòd operatio ſola Dei eſt in anima, cum det ei eſſe, quod eſt intrinſecum operationes angelorum in anima ſunt, vt quædam perfectiones ſuper additæ ad eſſentiam, ideo non oportet, quòd angeli iſta operantes ſint intra animam. Sicut angeli purgantes alios, aut perficientes, ſiue illuminantes ſecundum naturam actuum Hierarchiorum non dicuntur eſſe intrã illos angelos, quos purgãt, perficiunt, aut illuminant: fundamentum ſatis notum (H) & ſolidum eſt, quia iſti actus non ſunt intra eſſentiam: ideo non oportet, quòd angeli operantes illos ſint intra eſſentiam eorum, in quos operantur.

Deus ſolus poteſt animę illabi.

Quaſ. 17

An angeli, vel dæmones poſſunt per ſe ipſos organa ſenſuum immutare.

Non poſſunt etiam dæmones, vel angeli per ſeipſos immutare organa ſenſationis, ita quòd faciant videre quod non eſt: vt videre hominem, eſſe aſinum, aut hominem aſcendere cœlum per funem, nec poſſunt alijs modis illudere ſenſus, quia quando aliquis videt hominem vt capram, aut ſentit ſe guſtare dulcia, cum nihil guſtet, oportet ibi eſſe formas quaſdam, per quas immutentur ſenſus, quia non poteſt eſſe aliquid in ſenſu, cui nihil ſubſit in re; cum ſenſus ſit potentia paſſiua, & immutetur a rebus: non eſt enim di(I)cendum, quòd potentia viſiua ſeipſam immutet, vel auditiua, & ſic de cæteris: ſed quod ſi immutatur, ab alio mouetur, vt patet 7. Phyſ. ita omne quod immutatur, ab alio immutatur, quia immutatio paſſio quædam eſt, & proprium eſt paſſionis inferri ex actione, vt ait Ariſtot. in prædicamentis: impoſſibile eſt ergo eſſe paſſionem ſine actione. Sed potentia organica, cum immutatur patitur, ergo neceſſe eſt aliquod agens, eſſe, & iſtud eſt ipſa res exterior, quæ eſt obiecti. Nec poteſt dici, quòd ipſamet potentia ſenſitiua ſeipſam immutet. Quia potentia organica ſolum ponitur paſſiua, & nullo modo actiua. Item dato, quod aliquo modo ipſa poneretur actiua, nullo modo poſſet ſeipſam immutare, quia vt communiter dicitur, & eſt neceſſarium, licèt poſſit potentia, vel virtus naturalis adiuta per virtu(K)tem ſupernaturalem excedere ſuum obiectum materiale, ideſt quòd poſſit excedere ſolitam quantitatem, vtpotè ſi aliquis poterat audire ab vna leuca, quod poſſit audire a decem, vel ſi aliquis poterat videre viſibile diſtans ab vna leuca, poſſit idem videre a viginti, vel triginta. Nunquam tamen poteſt eleuari potentia organica per aliquam virtutem ſiue naturalem, ſiue ſupernaturalem: vt poſſit vltra terminos, vel vltra obiectum ſuum formale, ſcilicet vt potentia auditiua poſſit videre, vel quòd potentia viſiua patiatur ab odore. Sic ergo in præſenti cùm obiectum formale potentiæ viſiuæ ſit color, & ſic obiectum cuiuſcunque potentiæ organicæ eſt aliqua forma extra, impoſſibile eſt quòd numeretur, niſi ab aliqua forma exteriori, ſ. a re ipſa multiplicata. Item quando aliquis videtur ludificari, illa forma, quæ cernitur, non eſt in aere circumſtante,

7. Phyſ.

Potentiã organica eſt potentia tantum paſſiua.

quia

A quia cum ille aer quietus nō ſit, moueretur illa forma ad motum aeris, quod tamen non contingit: ergo in ipſa re eſt forma illa. Sed argues contra, quia cum aliqua res vere ſit homo, & habeat figuram hominis, nō poteſt ibi eſſe figura alterius ſpeciei, quia impoſſibile eſt eandem rem duabus formis totalibus diuerſis eſſe figuratam: ſed videtur habere talem figurā, ergo hoc a dæmone eſt. Ad hoc reſpondetur, quod figuræ viſibiles, quę videntur in his pręſtigijs non ſunt in re ipſa viſa, vel quā nos putauimus videre, nec eſt in aere medio, ſed eſt in ipſo ſenſu, ſ. in oculo, non tamē quòd potentia viſiua eam cauſaret, quia potentia viſiua ſolum patitur, & nullo modo agit, ſed cauſata eſt illa forma. Et hoc dupliciter contingit. Vno modo, quòd illa forma per cuius præſentiam in ſenſu videntur fieri tales viſiones, ſit recondita in theſauro ſpecierum, ſ. B in imaginatiua, vel memoratiua, & dęmon per operationem ſuam, quia vt diximus corpori illabitur intra terminos ſuæ quantitatis, faciat decurrere illam ſpeciem ad ſenſum, ſ. ad viſum: & tunc neceſſe eſt, quòd ipſa exiſtente in organo viſiuo, immutetur potentia viſiua ab illa, ſicut ſi ſpeciei obiectum adeſſet: nam ſi ſpecies hominis conſeruata in imaginatiua aliquo caſu defluat ad potentiam viſiuam, per eoſdem neruos, per quos recepta eſt, neceſſe eſt quòd videatur nobis hominem adeſſe. Nec in hoc fallitur potentia viſiua, quia naturaliter ſic immutatur: nam ipſa non immutatur ab obiecto per ſe, ſcilicet quòd ipſe homo extra viſus per ſe immutet potentiam viſiuam, quia oīs naturalis operatio, aut ſenſatio fit per applicationem, & contactum virtutis agentis ad ipſum paſſum, vt declarat C Ariſt. in lib. de Generatione, & corruptione. Obiectū autem extra non applicatur ipſi organo viſiuo, immo vt ait Ariſt. 2. de Anima ſenſibile poſitū ſupra ſenſum tollit ſenſationem, ergo immutatio fit per ipſam ſpeciem multiplicatam ab obiecto contingentem ipſum organum. Cum ergo ſpecies ponatur refluere ad ſenſum, quomodocumque refluat, immutabitur viſus à tali ſpecie, tanquàm ſi obiectum viſibile, a quo multiplicata fuit illa ſpecies, ibi adeſſet, & ſic iudicabit potentia viſiua ſe videre hominem. Nec poteſt ipſa aliquo modo iudicare ſe decipi, niſi intellectus argumētatiuè ex quadam reflexione hoc iudicet: ſic enim contingit in ſomnijs, vt defluant ſpecies imaginatiuæ ad ſenſum viſus, vel auditus, vel ad aliquem alium, & iudicamus res illas nobis eſſe præſentes. In hoc tamen D magna eſt differentia, & valde notabilis, quia in vigilia nunquàm poſſunt fluere ſpecies conſeruatæ in imaginatiua ad ſenſum, niſi operatione Dei, aut angeli, vel dæmonis; in ſomno autem poſſunt defluere ad ſenſum, & multoties defluunt tam ex operatione dæmonis, vt in ſomnijs, quæ fiunt dæmone illudente, vt ait Grego. 4. Dialo. Interdum defluunt ſola operatione naturæ ex poteſtate fantaſiæ, & imaginatiuæ, cuius magna operatio eſt ſuper naturam. Et ratio diuerſitatis eſt, quia potentia imaginatiua in vigilia paruam habet operationem, deſeruientibus omnibus organis, & potentijs operationi rationis: in ipſo autem in ſomno ſopitis viribus animalibus & rationalibus, incipit dominari imaginatiua, & poteſt facere per ſe ſine dæmone operante, decurrere ipſas ſpecies ad potentiam E viſiuam. De his Phyloſophus in 2. & 3. de Somno, & vigilia: de hoc etiam diximus Gen. c. 40. Alius modus huius illuſionis pōt eſſe, quòd organa perturbentur: quibus perturbatis, neceſſe eſt falli iudicium ſequens ex eis, ſ. iudicium exiſtimatiuæ, aut intellectus. Nam vt ait Phyloſophus in 10. Ethic. Et qui habet ophthalmiam, ſ. quēdam humorē melancolicum in oculis omnia, qualiſcūque coloris ſint, ſubalba videntur. Et ſi quiſquam habeat linguam infectam colera, quæ eſt amara, neceſſe eſt, vt ea, quæ guſtauerit, amara eſſe iudicētur, quòd autem poſſint perturbari organa ſenſationis, quàm ad aliquod tempus, ſatis patet. Poteſt etiā ſub aliquo morbo a ſola cauſa extrinſeca, quia quædā ſunt ſpecies, quæ hoc modo perturbant, & faciunt apparere terribilia, vt combuſto quodam oleo ſpecialis A confectionis, tota domus videbit repleri vitibus frondētibus, & producentibus vuas: & ex quodam fumo alterius rei immutabitur oculus, ita vt iudicet omnes trabes domus eſſe ſerpentes. Tunc autē forma aliqua non eſt in re extra talis, qualiter ſenſus immutatur: nec illa defluit ab imaginatiua ad viſum, quia hoc raro fit in vigilia, ſed ſolum eſt paſſio perturbati organi quod cum aliud videar, aliud iudicat ſe videre: ſicut dicebatur de guſtu patientis morbum, cum dantur ei aliqua dulcia, & videntur ei amara, quoniam ſecundum rem non eſt ſapor amarus in eo, quod guſtat, ſed prouenit ex conditione organi guſtatiui infecti, ſic in viſu, cum in re ipſa non ſit vitis frondoſa, aut magnus ſerpens, ſed trabes, vel paries: tamen organum perturbatum hoc patitur.

Figura vel forma quæ videntur in præſtigijs non ſunt in re viſa nec ī medio ſed in ipſo ſenſu.

Ariſt. 2. de aīa.

Somnia quō cauſantur.

Greg.

Secūdus modus, ī quo cauſantur illuſiones.

B *Quare angeli, vel dæmones illabi non poſſunt animæ noſtræ, & quomodo nobis cogitationes immutant, & eas cognoſcant.* *Quæ 15.*

Non poſſunt etiam dæmones, vel boni angeli illabi animæ noſtræ, quia illabi animæ eſt manere intra animam. Cum autem anima ſimplex ſit, nec habens partes quantitatis, nihil intra eam eſſe poteſt, niſi quod ei eſſe tribuat, ſicuti Deus eſt; dæmon autem, vel angelus animæ nullo modo eſſe tribuunt. Sed contra hoc argues, quia nullus poteſt cognoſcere ea, quæ ſunt in anima, niſi ſit ipſa anima, vel aliquis intra animam, ſed dæmones nouerunt malas cogitationes peccatorum, & accuſant eos de eis, & ob hoc permittuntur a Deo tentare eos: ergo nouerunt eas exiſtentes intra animam, & ſic illabuntur ei. Reſpondetur, quòd dæ- C mones, vel angeli boni non cognouerunt hominis cuiuſcunque cogitationes, niſi Deus eis reuelet, aut ipſi eas aliquo exteriori ſuo ſigno conijciant, & hoc eſt argumentatiuæ ſicut, qui hominem per viam tranſire nō vidit, iudicat tamen tranſiuiſſe, quia eius veſtigia inuenit: vident enim in motibus corporis, aut in diſpoſitione vultus quaſdam cogitationes noſtras, quia motus, aut geſtus illis cogitationibus conformes effigiamus: ſic enim dicit verſificator.

Quod tibi mens velat, facies rubicunda reuelat.
In vultu hominis legitur ſecreta voluntas,

Sic enim medici quaſdam animæ diſpoſitiones per pulſus qualitatem contemplantur, & iudicant: ſunt tā aliquæ cogitationes, quibus in vultu, aut corporis motu nihil correſpondet, & de his nihil dæmones iudicare D queunt. Si tamen videant corpus hominis tremere, & quendam pati ardorem circa lumbos iudicant eum de actu venereo, aut de forma deſiderabili iudicare, quia iſti motus conſequuntur ad tales cogitationes, vt per Ariſt. patet 7. Ethic. Sed adhuc argues: nullus ponere malas cogitationes pōt niſi ſit in ipſa anima, cùm cogitationes ſint intra animam: ſed dæmones immittunt nobis malas cogitationes, vt patet Luc. 22. capit. vbi dicitur de Petro: Simon ecce Satanas expetiuit vos, vt cribraret ſicut triticum: ego autē rogaui pro te, ne deficiat fides tua. Et clarius patet Io. 13. vbi dicitur de Iuda, quòd poſtquàm porrexit ei Chriſtus buccellam, introiuit in eū Satanas: ſed non dicitur, ꝙ introiuit in eum quantum ad corpus, ita quòd eum vexaret, ergo introiuit in eum quantum ad animam. Ad hoc rńde- E tur, quòd mali angeli cogitationes nobis malas immittunt non intra animā noſtrā exiſtentes, ſed vt exterius phantaſmata illuſtrantes, vt ex aduerſos compoſitionibus eorum poſſint nouæ conceptiones appræhendi interius, tamen non cogitur iſtas cogitationes accipere: quia præter intellectum recipientem, & obiectum cognoſcibile requiritur actualis intentio cognoſcentis, vt cognoſcere intendat: angeli autem boni quodam modo intellectum noſtrum acuunt mirabiliter, vt ait Auguſt. quia lumen intellectus noſtri agentis confortatur per intellectuale lumen ipſorum, quod valde magnum eſt. Dæmones autem hoc efficere non poſſunt, quia licèt lumen intellectus ſui ſit multo maius lumine intellectus noſtri, quia tamen lumine gratiæ illuminati non ſunt, non intendunt lumen noſtri intellectus rectificare, confortando illud per oſten

Ariſt. 7. Ethic.

Luc. 22.

Io. 13.

Quō angeli nobis cogitationes immittunt.

Auguſt.

ſionem aliquorum vtilium: ſed quædam inutilia oſtendendo nos decipere laborant, & hoc eſt eorum illuſtratio: nunquàm tamen intrinſecus agendo: quia ſi ipſi poſſent intra animam noſtram cogitationes imprimere, cogeremur illas cogitationes retinere, quia innaſcebantur ab intrinſeco. Deus autem cum illabitur intra eſſentiam animæ, poteſt nobis cogitationes imprimere, & illas cogemur retinere, ſi ipſe velit ex virtute ſua ſic agere ſic dicitur: Cor regis eſt in manu Dei, & quocunque voluerit vertet illud. Et hoc patet in damnatis, qui non affliguntur ab infernali igne, ſaltem ante diem iudicij: ita quod ignis agat in animam eam comburendo, cum oporteat eſſe notoriã agentis in proportione virtutis actiuæ ad paſſum: ſed hic econtrario eſt, quia anima, cum ſit ſpiritus, excellentior eſt, valde corpore, & appenditijs corporis: ideo ignis corporeus in eam agere non poteſt: ſed Deus cogit ipſum intellectum damnatorum apprẹhẽdere ignem, vt aliquid triſte, & ſemper flecti ſuper hoc, nec vnquam laxari ab hac cogitatione: & in hoc totus cruciatus animarum ante iudicium eſt. Si autem poſſet intellectus apprẹhendere ignem, non in ratione nociui, vel dato, quòd apprehenderet in ratione nociui: ſi poſſet ab hac cogitatione laxari, aut in eis ante iudicium, nulla pẹna eſſet, aut non continuaretur, ſed interdum reciperet interualla. Hoc tamen falſum eſt, quia indeſinenter cruciantur. In via tamen nulli Deus talem cogitationem immittit, a qua reſilire non poſſit, quia tunc totus merendi, aut demerendi locus auferretur. Poſt mortem vero in pẹnam malorum iuſtè impeditur. Et tunc quando arguitur de Petro, ꝙ Satanas expetiuit, vt cribraret eum. Iſta cribratio nõ erat aliquis motus cogitationis cauſatus intra animã: ſed quædam illuſtratio phantaſmatum varie conuertẽdo, vt præſentaret intellectui ſpecies timoroſas, vt induceretur Petrus ad negandum Ieſum. Quod autem dicitur de Iuda, quòd poſt buccellam panis acceptam introiuit in eum Satanas, non eſt intelligendum, quòd animæ eius illapſus ſit, quia tunc eum cogere potuiſſet ad malum, cum moueret intrinſece: hoc autem falſum eſt, ſed eſt ſenſus, quòd aſſumpta buccella panis, exigentibus peccatis Iudæ, permiſſus fuit diabolus a Deo magis tentare Iudam, & ſic dicitur ingreſſus in eum, nõ quòd in eum ingreſſus ſit, ſed quòd phantaſmata eius taliter commouerit, & illuſtrauerit, vt bonũ ei vendere Ieſum videretur, vt pecuniam perditam lucraretur. Sed adhuc argues, quòd diaboli intrẽt animam noſtram quantum ad partem volituram, quia dicuntur dæmones incentores malorum, ſed incendere pertinet ad volũtatem, ſ. mouere per modum cuiuſdam deſiderij: ergo dæmones voluntatem noſtram intrant, & in eam aliquid imprimunt. Ad hoc dicitur, quòd dæmon non intrat voluntatem noſtram, nec in eam alquid imprimit: ſed partem inferiorem, ſicut ſupra dicebamus de phantaſtica, mouet: in voluntate autem nihil agit, quia ipſa libera eſt, & domina ſui actus: dæmones ergo ſolum poſſunt imprimere in phantaſiam, angeli autem boni in phantaſiam imprimũt, & aliquo modo in intellectum illuminando: Deus autẽ & in intellectum, & voluntatem, & vbicunque vult.

Deus ſolus põt hominũ mentib. cogitationes imprimere.

Nocuerũt atum aĩe damnata ante diem iudicij.

Quõ introiuit Satanas in Iudã.

Sed quia dæmones vocantur incentores, conſiderandum eſt, ꝙ cum dæmones non poſſint imprimere in intellectum, & voluntatem, & deſiderent ſemper nobis nocere ad malum perducendo, laborant peruertere illa principia, per quæ nos operatiui ſumus: principia autem operatiua ſunt intellectus, & voluntas: vt iudicans, & eligens, vel inclinans, vt patet in principio ſexto Ethicorum. Et ſicut iſta duo ſunt in homine, vt homo eſt: ita ſunt alia duo ſubordinata, vt animal eſt. Et quia non poteſt dæmon in illa duo ſuperiora, quæ pertinent ad ſimplicem animẹ eſſentiam, laborat ſubuertere alia duo, quæ ſubordinantur illis in operando. Sicut enim in homine, vt homo ẹſt, reperitur intellectus, & iudicans; ita in eodem, vt animal eſt, reperitur potentia exiſtimatiua, quæ eſt collectiua intentionum particularium, & iudicat quid vti-

Qu. 19. Quare dæmones vocãtur incẽtores malorũ.

6. Ethic.

F le, & quid inutile, quid bonum, & quid bono contrarium, & ſic de alijs abſtrahendo intentiones non ſenſatas a ſpeciebus ſenſatis. Eſt autem aliud principium operatiuum, quod reſpondet voluntati, & hoc inclinat per modum cuiuſdam deſiderij, & vocatur pars affectiua, in qua ſunt affectibilis, & cõcupiſcibilis, & iraſcibilis, & cæteræ paſſionum ſpecies, quẹ ſunt quidam affectus: ſicut enim per voluntatem rationalem inclinatur aliquis ad aliquid faciendum: ita per concupiſcibilem inclinatur ad volendum, vel fugiendũ. Has duas perturbare poteſt dæmon, cum ſint virtutes corporales, ideſt virtutes animæ conſequentes conditionem corporum, perturbat enim dæmon phantaſiam, vt prædiximus. Vel ſpecies variè coniungendo, vt aliquid videatur bonum, quod non erat, vel ante non
G videbat: vel aliquas earum illuſtrando, vt intellectus ſe conuertens ſuper eas nouas intentiones ex eis aſſumat. Interdum autem dẹmon conturbat partem affectiuam intrando corpora noſtra, & mouendo ſanguinem circa cor, tanquam materiam iræ, cum diffiniatur ita accenſio ſanguinis circa cor, vt patet 2. Top. Interdum autem mouet quendam calorem venereum in lumbis noſtris, & nos ad libidinem concitat: hæc autem Deus cum agere permittit, vel noſtris malis exigentibus, vel vt robuſtiores, & magis probati efficiamur. Cum autem dẹmon phantaſiam ſiue exiſtimatiuam noſtram conturbat, dicitur ſuggeſtor, & ſuaſor: quia iſta intellectum pertinet, ſ. quibuſdã rationibus ad aliquid inducere: phantaſia autẽ, & exiſtimatina ad modum intellectus ſe habent. Cum autem dæmon
H conturbat partem noſtram affectiuã, dicitur incentor ab incendẽdo, i. incenſor: quia vim concupiſcibilem, & iraſcibilem ad aliquid inflammat. Eſt ergo dæmon incentorum malorum, non quòd in voluntate aliquid intendat: ſed quòd vim affectiuam, quæ de natura, aut conditione corporea eſt, inflammet.

Duo principia in homine operãdi, vt aial eſt.

Quis fuerit modus, quo malefici Pharaonis iſta tria ſigna fecerunt. *Qu. 19.*

Hæc autem prædicta de potentia dæmonum: quia præſentis loci neceſſitas exigebat, breuius quam potui, explicui, licet alicui nimis prolixus, aut onerosus videbor: dici tñ oportuit, nec ego de hoc curo: quia ſcriptura non faſtidioſum lectorem exigit, ſed ſolertẽ. Nunc autem magis ad propoſitum applicando dicendũ eſt: quis fuerit modus, quo malefici Pharaonis iſta
I tria ſigna fecerunt. Dicendum aũt, quòd dæmones nõ potuerunt vere conuertere virgas in dracones: quia ad conuertẽdum virgam in draconẽ, oportebat gignere nouã formam ſubſtantialẽ, & diſpoſitiones prẹuias ad eam, & corrumpere formam ſubſtantialem præcedentem, & diſpoſitionem præcedentem. Corrumpere quidem ſatis facile eſt, ſed gignere de nouo ſic ſubito diſpoſitiones, & formã, non eſt cuiuſlibet potentiæ, ſed infinitæ: quandocunq; aliquid fit, ſiue tranſmutatur, oportet quòd ab aliquo tranſmutetur; quia oẽ, quod mouetur, ab aliquo mouetur, vt patet 7. Phiſ. & quia inter agens & paſsũ, vel tranſmutans, & tranſmutatũ ſemper oportet eſſe proportionem inẹqualitatis, ita ꝙ agens hẽat victoriã ſuper patiẽs, oportet ꝙ ipſum, qđ fit, ſubijciatur potẽtiæ facientis. Subijci aũt potentiæ
K alicuius ſtat dupliciter: aut ſubijci potẽtiæ eius naturali, aut potentiæ eius obeditiuæ. Illud autem quod fit per generationẽ, ſolùm eſt in potẽtia naturali eius qđ ipſum gignit, & quia gignẽs, & genitũ ſunt eiuſdẽ naturæ, id quod cõpoſitum eſt ex materia, & forma, non põt gigni, niſi ab illo, quod hẽt materiam, & formam: dæmon aũt non eſt cõpoſitus ex materia, & forma, ergo non poterat gignere aliquid horum. Etiã quia draco nõ põt gigni niſi ex dracone, ſed dæmon nõ eſt draco, niſi loquẽdo ſub Metaphora, vt conſueuit interdũ loqui ſcriptura, ergo non poterat gignere dracones. Alio modo eſt res, quæ fit in potentia obedientiali, ſcilicet quòd poſſit fieri non ſolùm determinatè ad vnum modum: ſed qualitercunque voluerit agens: verbi gratia, ſemen humanum eſt in potentia naturali ad generandum hominem, & non capram, nec ouem,

vel

Scriptura faſtidioſũ lectorẽ nõ exigit, ſed ſolertem.

7. Phyſ.

Quid ſit potentia obedientialis.

vel lapidem: ſi autem ſemen humanum ſubdatur alicui ſecundum poteutiam obeditiuam, ille poterit de illo ſemine facere capram, aut lapidem, aut ignem: huiuſmodi autem nulla res in potentia obedienriali alicuius, niſi quantum ad illum, qui continet totam rem in virtute ſua, vel poteſtate; dæmonibus autem cum non ſint domini naturæ, ſed ſolum artifices, non ſubduntur aliquæ res in potentia obedientiali, niſi ea, quæ arti ſubduntur: arti autem non ſubditur aliqua forma ſubſtantialis, ſed ſolùm accidentalis: nec omnes accidentales, ſed quædam, vt ſunt figuræ, & ſimilia: dæmones ergo nõ poterant cauſare veros dracones virtute ſua. Potuerunt ergo eſſe quatuor modi iſtius cauſationis ſignorum à Magis, aut conuerſionis virgarum in colubros. Primo vt dæmones iſta fecerunt non realiter cauſando, ſed de loco ad locum mouendo: eſt enim in dæmonibus potentia motiua valde velox, ideo quaſi ſubito, & imperceptibiliter mouentur de loco ad locum, poterant ergo dæmones virgas proiectas à maleficis ſubito, & imperceptibiliter ab oculis omnium tollere, & ſerpentes aliunde allatos apponere. Et ſatis veriſimile eſt, cum cognouerimus ex quorundam experientijs aliquos in breuiſſimo temporis ſpacio multa terrarũ ſpacia tranſijſſe dæmonibus adiuuantibus. Etiam videmus hoc in quibuſdam hominibus, qui ſubtilitate manuum mouent aliqua, quæ alij homines reſpicientes non vident, tanta promptitudine, & velocitate manuum illi pollent: quanto magis dæmones qui motus velocitate quaſi in cẽparabiliter omnia corpora excedunt.

Quatuor modis magi Pharaonis ſigna cauſare poterãt.

Secundò modo poteſt hoc fieri ex quodam motu ſpecierum ſenſibilium, quia, vt dictum eſt, nos non immutamur organicè ab ipſo obiecto per ſe, ſed ab obiecto per formam ſenſibilem, Ideſt ſpeciem rei ſenſibilis. Cùm ergo illa ſpecies maneat in ſenſu, nihil refert an ipſum obiectum ſenſibile ſit in præſentia organi aut non: quia æqualiter ſic, aut ſic ſentietur. Cùm ergo contingat ſpecies reſeruatas in theſauro ſpecierum refluere ad principium organicum, neceſſe eſt, vt fiat ſenſatio ſicut fieret obiecto præſente. Sicut ergo aliquis habens coram ſe ſerpentem, videret ſerpentem, & ab eo organicè immutaretur: ita ſi ſpecies ſerpentis manens in theſauro ſpecierum, ſcilicet in imaginatiua potentia tunc refluxerit ad potentiam viſiuam, neceſſe erit, quòd ille, qui hoc patitur, videatur videre coram ſe ſerpentem. Iſtam autem defluxionem formarum fieri demonſtrat Ariſtotiles in ſecundo de Somno, & vigilia, dicens, quòd deſcendente plurimo ſanguine ad principium ſenſitiuum, deſcendunt etiam formæ imaginatæ, & tunc videntur multa nobis adeſſe, vel fieri, quæ nec adſunt, nec fiunt, & hoc contingit ſæpiſſime in dormientibus cũ ſomniant. Hoc modo poterant facere dæmones in vigilia, cum poſſint immutare vires noſtras corporeas, vt declaratum eſt ſupra: facerent ergo hoc. Vel quia primo defluere cogerent de parte imaginatiua ſpeciẽ virgę ad organum viſus, & poſt hoc facerent deſcendere ſpeciem draconum, ita, quòd viderentur virgæ conuerſæ in dracones: quia à principio videbatur virga, & immediate viſus fuit ſerpens. Vel quòd malefici ponerent veras virgas in conſpectu omnium, & tunc dæmones cogentes deſcendere ſpeciem draconũ ad oculos facerent videri illas virgas dracones, & rurſus ceſſante illa ſpecie viderentur virgæ veræ, vt ante erant.

Ariſt.

Tertiò modo fieri poterat hoc per quandam turbationem organorum ſenſitiuorum, ſcilicet vt potentia viſiua turbaretur aliquibus ſpeciebus naturalibus, quæ ad hoc, faciunt, ſecundum quòd conſueuerunt facere omnes apparitores, ſiue præſtigiatores, de quo ſupra diximus. Sicut cum incenſo quodam oleo, videtur tota domus plena vitibus frondoſis, & ex quodam alio fumo videntur omnes trabes domus eſſe ſerpentes magni, & tunc non daretur aliqua res nec figura rei extra, nec in ſenſu talis qualis ſentiebatur: ſed ſolum fiebat ex in diſpoſitione organorum: ſicut patet de infirmo, cui dantur cibi duces, & ipſe iu-

A dicat eos amaros: quia illa amaritudo non eſt in ipſa res quæ guſtatur: ſed ſic ſentitur, quia organum guſtus indiſpoſitum eſt. Quartò modo poterat hoc fieri, ſcilicet per applicationem dęmonum adiuuando naturam, quia ars adiuuat naturam ad velocius operandũ. Sicut enim medicus non operat ſanando patientẽ aliquid naturaliter operando: ſed ſolum dando infirmo tales naturales confectiones, quæ habeãt virtutem ſanatiuam: ita dęmon nihil naturaliter potens producere, quia valde cognoſcit virtutes naturalium, poſſet applicare virtutes actiuas rebus paſſiuis diſpoſitis, vt cito ſequeretur forma genita, & ſic cum alicubi eſſet materia penè diſpoſita ad generationem colubri, poſſet dæmon appropinquare cõueniens actiuum, vt ipſe cognoſcit: & ſic cito gigneretur coluber, & ſic de rana,

B & ſic de aqua verſa in ſanguinem. Sed nunc inquirendum eſt, quis iſtorum modorum fuerit conuenientior. Et rñdetur, quòd malefici fecerunt tria ſigna, ſcilicet de conuerſione virgarum in colubros, de conuerſione aquarum in ſanguinem, de generatione ranarũ. Nunc ergo aut volumus, quòd iſta tria ſigna fuerint facta p vnum modum ſupradictorum, aut per diuerſos, ſcilicet vnũ ſignũ per vnum modũ, & reliquũ per alterũ. Si autem velimus, quòd per diuerſos modos, dicendum quòd quidam modus conuenientior eſt vni ſigno, quã alter, & alter alteri, vt patet cuilibet volenti conſiderare. Si autem velimus, quòd omnia iſta ſigna fuerint per eundem modum, tunc oportet ſpeculari, quis conuenientior ſit omnibus. Et vr, quòd non conueniat quartus modus, ſcilicet quòd dæmones fecerint iſta

Quis horum modorũ congruẽtior fuerit.

C coniungendo actiua paſſiuis: quia licet hoc conueniat tertio ſigno, i. generationi ranarum, ſ. quòd dæmones inquiſierint naturam diſpoſitam ad generationem ranarum: & tunc applicantes ſufficiens actiuum genuerint ranas. Non tñ conuenit primo ſigno, ſ. cõuerſioni virgæ in ſerpentem, quòd virga non eſt in tali diſpoſitione, vt naturaliter poſſet ita velociter conuerti in ſerpentem, quia oportebat tranſire per multas trãſmutationes. Item coniungere actiua paſſiuis eſt, quando aliqua res gigni debet, quæ nondum eſt: ſed quando vna res totaliter in aliam mutari debet, non eſt propriè applicare actiua paſſiuis. Idem videtur quantum ad ſecundum ſignum, quod fuit prima plaga, ſcilicet conuerſio aquarum in ſanguinem, quia applicare actiua paſſiuis eſſet, quod aliqua aqua, vel humor, qui eſſet

D in propinqua diſpoſitione ad ſanguinem, adiũgeretur alicui actiuo tranſmutanti eam cito ad formam perfectam ſanguinis. Hic autẽ non videtur ſic fuiſſe: quia ad hoc, quod videretur maleficos Pharaonis tantum poſſe, quantum Moyſes, & Aaron conueniebat, vt ſicut Aaron exiſtens ſupe flumen percuſſit, & verſus fuit in ſanguinem: ita ipſi malefici habentes coram ſe aquam claram, & veram viderentur eam conuertere in ſanguinem. Talis conuerſio operatione naturali non poterat ita ſubito fieri, quia ſatis multæ tranſmutationes ſunt inter aquam veram, & ſanguinem naturalẽ. Tertius modus etiam non videtur ad hoc conuenire, ſcilicet quòd ſolum ſit hæc perturbatio potentiæ organicę ex aliquibus rebus naturalibus, & tamẽ nulla res eſſet, nec aliqua figura eius extra: ſed ſolum eſſet error ocu-

E lorum turbatorum, aut infectorum: quia ſecundum hoc nihil eſſet quod fieret à magis Pharaonis, nec aliquid in re pręſupponeretur. Hoc tamẽ repugnat: quia dicitur de primo ſigno, quòd virga Aaron deuorauit virgas maleficorum. Si autem nihil eſſet in re: ſed ſola perturbatio oculorum, ex quadam ludificatione, nõ eſſet verum, quòd virga Aaron deuoraſſet virgas maleficorũ, quia quod nõ eſt deuorari non põt. Eodem modo non conuenit ſecundus modus: quia in eo ponitur, quòd factũ fuerit ſecũdum quendã defluxũ ſpecierũ ad viſũ, ſ. ꝙ ſpecies ſerpẽtis, aut ſpecies virgæ virtute dæmonum agentium in noſtram imaginatiuam faciẽtium defluere ſpecies iſtarum rerum ad oculos apparuerit in noſtro ſenſu, vel organo; & tñ nihil fuerit in re nec ſecundũ rem, nec ſecundum ſpeciem. Quia idem inconueniens eſt, ſicut ad alium modum ſupra-

dictum,ſcilicet quòd ibi non fuerit aliqua res,ideo nõ
potuerit eſſe deuoratio virgarũ,cum oportet deuorari
id,quòd eſt. Nec poteſt reſponderi,quòd virga Aaron
non deuorauit ſecundum veritatem virgas malefico-
rum,cum nihil eſſent,ſed viſum fuit, quòd eas deuo-
rabat, qm̃ ſcriptura nõ loquitur de eo, quod apparet,
ſed de eo quod eſt , quia Moyſes ſcribens iſta benè no
uerat,vtrum res eſſent in ſolę imagines. Dicendum er
go quod fuit primus modus,ſ. ꝙ dæmones fecerũt iſta
per velocem, & imperceptibilẽ motũ localem,ſ.tollen
do vnum,& apponendo alterum,& iſte modus conue

Primus modus facilis fuit conueniẽtior,ſcilicet per motus velocitatẽ.

nit omnibus ſignis . De primo patet,ſ. ꝙ malefici pro-
iecerint in terram veras virgas,& dæmones impercep
tibiliter eas inde tollerẽt,& ſerpentes veros, qui alias
geniti fuerãt aliunde allatos ibi loco virgarum appo-
nerent . Et rurſus tranſacta aliquali mora, vt ab oĩbus
conſpici poſſet quõ virgas mutaſſent in colubros,ſubi
to dæmones inde colubros auferentes,virgas ante pro
iectas ponerent, & tunc virga Aaron deuoraret virgas
maleficorum,vt ſupra diximus . Vel forte ſerpens , in
quem mutata fuerat virga Aaron, deuorauit ſerpẽtes
allatos à dæmonibus ad oſtentationem maleficorum .
Idem patet, quantum ad ſecundum ſignum de cõuer-
ſione aquæ in ſanguinem , ſcilicet quòd dęmones de-
ducerent aquam veram de extra Aegyptum, cũ in Ae-
gypto non reperiretur , vt declaratum eſt,& tunc illa
viſa à Pharaone, & omnibus circunſtãtibus dæmones
imperceptibiliter illam auferentes verum ſanguinem
aliunde ad ipſum locum portantes in loco,vel vaſe,in
quo erat aqua ponerent,& ad tantam mẽſuram,vt ea-
dem aqua, quæ ante fuerat eſſe intelligeretur . Potuit
autem ille ſanguis adduci ex aliquo interficiendo ali-
qua animalia fera, vel qualiacunque, quod dæmoni-
bus ſatis promptum erat. Vel potuit eſſe,quod ille ſan
guis fuerit adductus de vero ſanguine, qui erat in flu-
mine,aut in lacubus,quia hoc nihil diminuebat de ve
ritate, aut auctoritate Diuini miraculi . Item patet du
tertio ſigno,ſcilicet de ranarum generatione,quod ip-
ſi dæmones portarent ſubito ranas,vel de his, quæ an-
te erant in flumine, vel de his , quæ erant in domibus,
quas fecerat Deus : &c.

CAPITVLVM VIII.

Supra 7.

DIxit quoque Dominus ad Moyſen : Ingredere ad Pharaonem , & dices ad eum : Hæc dicit Dominus : Dimitte populum meum, vt ſacrificet mihi .
Si autem nolueris dimittere ,ecce ego percutiam omnes ter
minos tuos ranis,& ebulliet fluuius ranas,quæ aſcendent ,
& ingredientur domum tuam,& cubiculum lectuli tui,&
ſuper ſtratum tuum, & in domos ſeruorum tuorum , & in
populum tuum,& in furnos tuos , & in reliquias ciborum
tuorum : & ad te , & ad populum tuum , & ad oẽs ſeruos
tuos intrabunt ranæ: Dixitq; Dominus ad Moyſen; Dic ad
Aaron,extende manum tuam ſuper fluuios,& ſuper riuos,
& paludes,& educ ranas ſuper Terram Aegypti . Exten
dit Aaron manum ſuper aquas Aegypti , & aſcenderunt
ranæ,operueruntq; Terram Aegypti . Fecerunt autem,&
malefici per incantationes ſuas ſimiliter, eduxeruntque ra
nas ſuper Terram Aegypti .

Secunda plaga ranarũ . ſ. q. 1 ſ. ſecundum ſeneamus in glo.

Dixitque . Deſcripta primæ plagę illatione , hic agit
de ſecundę impoſitione, quia primo ponitur comina-
tio, ſecundo eiuſdem executio ibi. *Dixitque Dominus.*
Tertio eiuſdem remotio ibi. *Vocauit autem.* Circa pri-
mum . *Dixit Dominus ad Moyſen*. In alia apparitione .

Quaſt. 1.

Et hoc fuit poſt ſeptem dies à conuerſione aquarum
in ſanguinẽ,ſic.n.dicitur in fine p̃cedentis c. ſ. Impleti
ſunt ſeptẽ dies poſtquã percuſſit Dominus fluuium,&
tũc ſequetur iſta litera,ſ. Dixitq; dominus.i. quia Pha
rao noluit dimittere populũ ex impoſitione plagę pri-
mæ, locutus fuit Dominus Moyſi de inflictione plagæ
ſecũdæ. Ad Moyſen.ſ.ſolùm,quia nõ loquebatur Deus
ad Aarõ,ſed poſtea Moyſes reuelabat ei verba dñi , vt
diceret coram Pharaone. *Ingredere ad Pharaonẽ* . Ideſt
intra in palacium regis , quia nõ mãdauit Deus iſta vi
F ce Moyſi , ꝙ expectaret Pharaonẽ , cũ egrederetur ad
aquas in ripa fluminis,q̃a iſta plaga nõ fuit facta ex a-
ctuali percuſſione ſuper aquas fluminis,ſicut alia facta
fuerat ad inflictionem,ergo alterius oportebat eſſe ſu-
per aquas non aũt ad iſtam. *Hæc dicit Dominus* . Ideſt
nõ ego ſed ipſe,qui mittit me dñs,ideſt Deus Hebręo-
rum, eſt dñs ſimpliciter,ſ.omnium rerũ vniuerſi,ideo
poteſt cuicunq; imperare quod voluerit. *Dimitte popu*
lum meum. Scilicet populum Iſraelitarũ , qui eſt popu-
lus meus per ſpecialia beneficia, quę ei feci, & maiora
facturum me promiſi:& ideo vocauit Deus Iſraeliticũ
populum primogenitũ ſuum,vt patet ſupra 4. c. vbi di
citur. Filius meus primogenitus Iſrael. *Vt ſacrificet mi*
hi . Non ſolùm petebat , vt permitteret eum ſacrifica-
re, quia hoc Pharao permiſiſſet ſicut patet infra in lite
G ra,cum dixit,ſacrificate Dño Deo veſtro in terra hac
ſed etiam petebat , quòd permitteret eos ire extra Ae-
gyptum in ſolitudinem itinere dierum trium, vt ibi ſa
crificarent, ſic enim dicta fuit petitio ſupra 3. & 5. ca.
Hic aũt licet non tota exprimatur dependet ex illo lo-
co, *Sin autem nolueris dimittere* . Communis modus pe-

Quare Deus vocauit populum Iſrael : primogenitum .

tendi eſt,quòd ille, qui petit,licèt credat rem petitam
ſibi non concedendam, nunquam ponit negatiuam ,
aut conditionalem , ſed ſimpliciter , nè demonſtret ſe
dubitare,aut diffidere de bonitate eius, à quo petit :
quoniam ille,à quo petitur , licèt non intendat dare ,
cum tñ videt petentem precari,quaſi confidat bonita-
ti eius,aliqualiter lætatur,cùm ſaltem per accidens lau
datur de aliquali benignitate,aut liberalitate.Cum au

Modũ petẽdi a dominis,& a quocũque .

tem præpoſita aliquali negatiua videat petentem bo-
H nitati eius diffidere, etiam ſi dare intẽdebat , quia tñ
videt ſe non reputari liberalem,promouetur ad oppo-
ſitum,& non tribuit . Hic autem Moyſes propoſuit ne
gatiuam conditionaliter,in quo ſatis ſe diffidere demõ
ſtrabat bonitati eius . Sed diuerſitatis ratio eſt , quia
Deus ex cuius mãdato, & perſona loquebatur Pharao
ni Moyſes , non petebat hoc tanquam ſuppliciter ro-
gans,ſed tanquam imperioſe mandans , ideo demon-
ſtrabat ſe poſſe eum affligere, niſi quod petebatur cõ-
cederet . *Ego percutiam omnes terminos tuos ranis*.Ideſt
ego dabo iſtam plagam , vel percuſſionem in cunctis
terminis tuis, ſcilicet quod ſint pleni ranis:& iſte ſatis
magna plaga erat,quia quędã iſtarũ ranarũ erant pe-
ſtiferæ veneno afficientes . Aliæ autem ita erant ma-
gnæ,& horribiles,& in tanta numeroſitate,quod nul-
I lo modo permittebant quietẽ Aegyptiorum:nam cùm
comedere vellent,ſaliebãt ſuper cibos, & tabe ſua flui
da vniuerſa fœdabant,intrabãt etiam vaſa , in quibus
fiebant pulmentorum decoctiones , & antequam fie-
rent fędabantur:ſic enim in lectis,& omnibus alijs nõ
dantes eis vllam requiem, ſed animas eorum ad ama-
ritudinem deducentes . *Et ebulliet fluuius ranas*. Ideſt
iſta ranarum percuſſio in tanta copia erit, quòd videbi
tur ebullire . Eſt autem iſta ſecunda inter plagas de-
cem quæ his verſibus continentur .

Prima rubens vnda,tabes ranaque ſecunda.
Inde culex triſtis, poſt muſca nocentior iſtis .
Quinta pecus ſtrauit, veſſicas ſexta creauit .
Pone ſubit grando, poſt brucus dente nephando.
K *Nona tegit ſolem, primam necat vltima prolem .*

Iſta pęna ſecunda etiam correſpondet culpæ inter-
fectionis puerorum Hebręorum, & ſicut Aegyptij vo-
lebant occidere pueros in aqua,vt ſecurius,& ſine ma-
iori clamore occiderent , ita Deus de flumine loqua-
ces ranas exire coegit , vt quaſi puerorum mortem ex-
clamarent , & vindicarent : & licet pro iſto facto alia
pęna fuerit illata,tamen quia facinus graue fuit, pęna
non ſuffecit,ſed alia ſubſecuta eſt , immo nec hæc ſuf-
fecit quouſq; fluctibus maris rubri Aegyptij ſubmer-
ſi ſunt , Nec propter hoc inſurgit duplex tribulatio ,
vel fit bis punitio in idipſum , quia hoc eſt cum quæli-
bet pœna eſt æqualis delicto,ſi autem multæ ſunt par-
uę,quarũ nulla delicto æquatur, poſſunt dari tot quo-
uſque æquentur culpæ: & ſic fit in iure,quod alicui po-
des,

A des,& manus abſcindãtur, deinde quòd iuguletur. aut ſuſpendatur. *Quæ aſcendent.* Quia fluuius eſt humilior, & pronior cætera terra, ideo à fluuio ad domos ciuitatum fit aſcenſus. *Et ingredientur domum tuam.* In hoc paret, quòd fiebant iſta miraculoſe, quia contra naturam ranarum eſt exire de fluuio, & ingredi domos. *Et cubiculum lectuli tui.* Ideſt intrabũt in cameram tuam, vbi dormis, nec poteris eas prohibere ab illo loco ſecretiſſimo, dato quòd ponas cuſtodes, nõ poteris te defendere ab eis: quia Deus introducet eas, te non vidente, vel repugnare non valente. *Super ſtratum tuum.* Ideſt ſuper locum, in quo paratur tibi menſa, & tu ſedes. Primò nominatur hic rex in iſta punitione, quia plus peccauit: deinde ſerui eius, qui aut conſuluerunt, aut mandanti fuerunt. *In domos ſeruorum tuorum.* Quia etiam
B ipſi peccauerunt conſentiendo regi in malum, & acriter inferendo pœnas Hebræis. *In populum tuum.* Scilicet quòd iſtæ ranæ diſpergentur per populum tuum, ad cruciandum omnes. *Et in furnos tuos.* Vbi coquũtur panes delicati pro rege. *Et in reliquias ciborum tuorum.* Quia quando aliqui cibi reſeruabantur ad eſum, quantuncunq; ſecretiſſime conſeruarentur, ranę intrabant, & fœdabant eos. *Et ad te, & ad populum tuum, & ad omnes ſeruos tuos ingredientur ranæ.*

Quæſt. 2. Virũ ranæ intra uerint Aegyptiorum corpora.

Dicunt Hebræi, quòd non ſolum intrabant ranæ in domos Aegyptiorum, ſed etiam in corpora eorum per partes inferiores, aut hiatum ſuperiorem. Sed hoc non videtur, quia ſic morerentur Aegyptij, cùm ranæ intra corpora eorum morerentur, & putreſierent: ſed eſt iſta repetitio ſuperiorum, ſcilicet quòd ranæ intrarent in
C domum Pharaonis, & ſeruorum eius. Et non valet cũ dicitur. *Ad te, & populum tuum.* Non enim vult iſta litera ſignare, quod intrarẽt in corpus Pharaonis: ſic enim dicitur ſupra Moyſi: ingredere ad Pharaonem, ſed non eſt ſenſus, quòd mandaretur Moyſi intrare in viſcera Pharaonis: quia ſi hoc litera exprimere voluiſſet, nõ dixiſſet. *Ad te, & ad populum tuum.* Sed ingredientur in te, & populum tuum, quia iſta præpoſitio, ad, terminũ ſignat: & ideo eſt ſenſus, ad te, & ad populũ tuum, ideſt ingredientur ad domos tuas, & domos populi tui. Sic dicitur Geneſ. cap. 19. Vbi ſunt viri, qui introierunt ad te, ideſt ad domum tuam, vel intelligitur ingrediẽtur ad te, ideſt non ſolum intrabunt domum tuam, ſed peruenient vſque ad te, ideſt vſque ad locum, in quo tu ſedis, ſcilicet ſuper ſtratum tuum, vt ſupra dictum eſt.

Gen. 19.

D *Dixit Dominus ad Moyſen.* Hic ponitur ſecundum, ſ. prædictæ plagæ inflictio. *Dixit Dominus.* Non fuit iſta locutio, vel apparitio diſtincta ab ea, de qua nunc diximus, ſcilicet quando prẹnunciauit ei iſtam plagam, ſed quia ponit hic modum executionis, facit quaſi diſtinctionẽ in locutione, cùm videatur eſſe caput rationis, & iſtæ diſtinctiones (locutus eſt, & ſimiles) ponuntur ad vnũ de duobus, ſ. vel ad diſtinguendum locutiones, & tempora locutionum, vel ad faciendum in eadem locutione aliquas diuerſitates clauſularum. Et iſtud ſecũdum eſt hic. *Dic ad Aaron.* Quia Aaron non erat prius, quando Deus apparebat Moyſi, ideo Moyſes dicebat poſtea verba Dei ad Aaron. *Extẽde manum tuam ſuper fluuios.* Iſta extenſio fiebat ad inuocandum ranas de fluminib. mandãdo eas exire in virtute verbi Dei. *Super fluuios.*
E Non erat tunc Aaron ſuper aquas, quando iſta mandauit, ſed erat in ciuitate coram Pharaone præſentib. maleficis, & patet, quia non poterat eſſe Aaron ſuper omnia flumina, aut torrentes, & paludes, quia nõ erat poſſibile, ſed extendebat manum ſuam contra omnes partes Aegypti, vbi erant aquæ, vt inde ranæ aſcenderent ſuper fluuios, ſ. qui ſemper fluunt, & vocantur communiter fluuij, & riuos, ideſt torrentes, qui congregantur ex pluuialibus aquis, ſed quia in Aegypto non ſunt pluuiæ vocantur torrentes parui decurſus aquarum, ſiue ex paruis fontibus, ita, quòd nomen fluuij, non mereãtur, aut ex lacubus deriuantibus fluenta ſua aliquo tẽpore. *Ac paludes.* Ideſt lacus factæ ex inundatione Nili quia aqua inundans cadit in aliquas terræ concauitates, aut inæqualitates, ſiue naturaliter, ſiue labore humano paratas, & ibidem manet refluente Nilo ad al-

Fluuius dicitur eo, quia ſemper fluit.

A ueum ſuum. Idem fit in alijs fluminibus non inundantibus, quia artificioſe deriuatur aqua ad irrigandum ſegetes, & fructeta, & tunc cadit in lacus. *Et educ ranas.* Quaſi dicat, manda eis exire, quia ad mandatum tuũ immediatè exibunt.

Quæſt. 3. An oẽs ranæ quibus Aegyptij affligebantur eſſent in aquis.

Nec eſt credendum, quòd omnes iſtæ ranæ eſſent in aquis: quia non ſufficerent omnes illæ ad replendum ſic Terram Aegypti, vt affligerentur Aegyptij, ſicut prędixerat Deus, maximè, quia dicitur infra, quòd ranæ mortuæ fuerunt, & collectæ in immenſos aggeres, & aliæ ad fluuium redierunt. Si ergo de exiſtentibus in flumine, & paludibus eſſent iſti aggeres mortuarum ranarum, nullæ manerent, quæ redirent ad fluuiũ, vel valde paucæ. Ideo dicendum, quòd præter eas, quæ erant in flumine, Deus produxit ſubito alias magis tu-
B mentes, & colore, & corpulentia, ac figura deformiores, & iſtæ multum vexabant. Deinde ceſſante plaga mortuæ fuerunt iſtæ à Deo nouiter productæ, & aliæ aquatiles in ſedes ſuas redierunt. De iſtis ranis dicit Ioſephus, quòd in breui moriebantur, & putrefiebant, & ex eis fœtor intollerabilis exalabat. *Super Terram Aegypti.* Scilicet vt ſint ſuper totam terram in ciuitatibus, & oppidis, ſicut antea in aquis eſſe conſueuerãt. *Extendit Aaron manum.* Eleuando eam contra partes Aegypti, in quibus erant flumina, & paludes. Non fecit hoc Moyſes, ſed Aaron, quia maiora ſigna reſeruabantur Moyſi, quæ malefici facere non poſſent ſecundum rem, nec ſimilitudinem. *Et aſcenderunt ranæ.* Scilicet illæ, quæ erant in flumine, & aliæ, quas Deus ſubito produxit, vel aliunde detulit. Sed dices quo iſtæ ra-
C næ aſcenderunt de flumine?

An ranæ ex ſe venerint ex longinquis partibus

Dicendum, quòd non venerunt ipſæ per ſe motæ, quia non poſſent de paludibus diſtantibus venire ad Ciuitates, ſed Angeli Dei, qui animalia poſt diluuium tranſtulerunt ad diuerſas prouincias, eduxerũt eas de flumine, & poſuerunt ſubito coram Pharaone, & ſeruis eius. *Et operuerunt Terram Aegypti.* Non totam terram, ſed ciuitates, & oppida, & cætera loca, in quibus habitabant Aegypti, vt ibi affligerentur: ranæ aut, quæ eſſent in locis non habitatis Terræ Aegypti, nullo modo affligerent Aegyptios, ideo ibi non erant.

Vocauit autem Pharao Moyſen & Aaron, & dixit eis: Orate Dominum, vt auferat ranas à me, & à populo meo: & dimittam populum, vt ſacrificet domino. Dixitq; Moy-
D *ſes ad Pharaonem: Conſtitue mihi, quando deprecer pro te, & pro ſeruis tuis, & pro populo tuo, vt abigantur ranæ à te, & à domo tua, & à ſeruis tuis, & à populo tuo, & tantùm in flumine remaneant. Qui reſpondit: Cras. At ille: Iuxta, inquit, verbum tuum faciam, vt ſcias, quoniam non eſt ſicut Dominus Deus noſter: & recedent ranæ à te, & à domo tua, & à ſeruis tuis, & à populo tuo, & tantùm in flumine remanebunt. Egreſſique ſunt Moyſes & Aaron a Pharaone, & clamauit Moyſes ad Dominum pro ſponſione ranarum, quam condixerat Pharaoni. Fecitque Dominus iuxta verbum Moyſis: & mortuæ ſunt ranæ de domibus, & de villis, & de agris. Congregaueruntque eas in immenſos aggeres, & computruit terra. Videns autem Pharao quòd data eſſet requies, ingrauauit cor ſuum, & non audiuit eos, ſicut præceperat Dominus.*

Dep̃ di. i. c. Nullus dubita in glo.

E

Vocauit autem. Hic ponitur tertium, ſcilicet prædictæ plagæ remotio. *Vocauit autem Pharao Moyſen & Aaron.* Videbat ſe Pharao affligi iſta plaga ranarum, ideo vocauit Moyſen & Aaron, vt tollerent eam, & vocauit vtrumque, quia vterque egerat, vnus eam prænunciando, alter eam actualiter infligendo.

Quæſt. 4. Quare Pharao vocauit Moyſen, & Aarõ in ſecunda plaga, & nõ in prima.

Sed quare Pharao vocauit Moyſen & Aaron in ſecũda plaga ad amouendam eam, & nõ vocauit in prima? Ratio eſt, quia magis afflictus fuit in ſecunda plaga, quàm in prima: nam in prima poterat Pharao, & alij potentes habere vinum, aut alios liquores ad potum, quibus ſuſtentarentur illis ſeptem diebus, quibus fuit ſanguis, maximè, quia, vt dictum fuit capitulo præcedenti, Aegyptij fodiebant circa fluuium, & inueniebãt ſanguinem aliqualiter declinantem ad ſaporem, & co

lorem,

lorem, & tenuitatem aquarum, & de illo bibebant ipſi, & iumenta ſua cogente anguſtia. Nunc autem nō poterat aliquo modo euadere Pharao, nec aliquis de potētibus, quia ranæ intrabant in lectum Pharaonis, & in ſtratum, & in cibos eius, coactus fuit ergo Pharao rogare Moyſen & Aaron, vt amouerent plagam ranarum, quod magna afflictio erat ipſi, cū eſſet ſuperbiſſimus, & dedignaretur loqui illis; maximè, quia ipſe antea nō permittebat eos accedere ad ſe. *Fecerunt autem, & malefici Pharaonis ſimiliter.* Quia ſicut fecerat Aaron aſcendere ranas, ita & illi fecerunt, & illæ ranæ, quas fecerūt aſcendere malefici, veræ ranæ erant, quia dæmones eas ſubito quaſi de fluminibus Aegypti, ſi aliqua manſerant, aut aliunde eas duxerunt. *Per incantationes ſuas.* In iſtis incantationibus dicebantur quædam verba exprimentia pactum cum dæmone, quibus ipſi dæmones allicerentur ad faciendum iſta. *Orate Dominum, vt auferat ranas.* Ecce cogitur Pharao cognoſcere, quod Deus dixerat, nam à principio quando locuti ſunt Aaron & Moyſes coram Pharaone, dixit Pharao. Quis eſt Dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Iſrael? Dominum neſcio, & Iſrael non dimittam. Poſtea aut dixit Deus Pharaoni. In hoc ſcies, quòd dominus ſim: ſcilicet infligendo pœnas. Nunc autem Pharao pœnis coactus cognouit Deūm intuliſſe pœnas, & poſſe auferre: & orauit vt Moyſes tanquam acceptus ei peteret ab eo plagæ ceſſationem. *Vt auferat ranas.* Credidit Pharao Deum, quem Moyſes prædicabat, poſſe tollere ranas, quia forte mandauerat maleficis ſuis, vt tollerent ranas, quas induxerant Moyſes & Aaron, ipſi autem nō valebant, quia minor potentia non poteſt io maiorem. *A me & a populo meo.* Ideſt à domo mea, & domibus populi mei. *Et dimittam populum, vt ſacrificet.* Ideſt dimittā eos ire in ſolitudinem itinere dierum trium, ad ſacrificandum Deo ſuo iuxta id quod petijſti. *Dixitque Moyſes Pharaoni.* Iam lætabatur Moyſes potans, quòd nunc dimitteret eos, ſed non fuit: ideo offerebat ſe pro eo gratis rogaturum. *Conſtitue mihi diem, in quo deprecer.* Voluit Moyſes arbitrium Pharaonis in eligenda die, in qua rogaret pro eo.

An Moyſes Deum tentauerit præfigendo certum tempus orationis pro Pharaone, & promittendo id, quod non erat in ſua poteſtate.

Quæſt. 5. *Sed dices.* Videtur, quòd Moyſes tentauit hic Deum, quia præfixit certum tempus ad orandum pro Pharaone: & ſic Iudith redarguit maiores ciuitatis Bethuliæ, quia clamante populo ob defectum aquæ, & mandantibus ipſis, quòd expectaret miſericordia Dei per quinque dies, vt ſi forſitan Deus pluuiam mitteret, ſin autē traderēt ciuitatem Aſſyrijs, terminus Deo ponebatur. Tunc ait Iudith: Qui eſtis vos, qui tentatis Dominum, & poſuiſtis tempus miſerationis Domini? Item videtur, quòd Moyſes ſtultè ſe habuerit promittendo id, quod non erat in poteſtate ſua: qola tollere ranas de toto Aegypto, & ponere in fluminibus, Diuinæ Poteſtatis ſolius erat. Reſpondetur, quòd Moyſes nec tentauit Deum, nec fuit indiſcretus: & ad hoc poteſt dupliciter dici. Vno modo, quòd non licèt ſtatuere terminum, & quòd iſta pertinerent ad Diuinam Poteſtatem, tamen Moyſes, cum cognoſceret ſe liberatorē filiorum Iſrael ex mandato Dei, vt patet ſupra cap. 3. & 4. faciebat omnia, quæ pertinebant ad iſtud mandatum. Et iſte modus obſeruatur in iuribus humanis, quòd ſi alicui per literas, vel mandatum aliqua cauſa diffinienda delegatur, committuntur etiam eius poteſtati omnia, quæ pertinent ad expeditioοem illius cauſæ, vt cogere contumacem, & ſimilia, dato, quòd in mandato, vel litera iſta ſpecialiter non cómmittantur: quia aliàs mandatum eſſet ſuperfluum, quia illa, quæ mandantur expleri numquam poſſent, niſi traderetur poteſtas quātum ad alia, quæ neceſſario exiguntur ad ipſam cauſæ diffinitionē. Vt patet extra de officio & poteſtate iudicis delegati capitulo præterea in primo. Sic ergo cum Deus delegaſſet iſtam cauſam Moyſi, vt patet ſupra, etiam ſi non ex-

F plicaſſet ei quomodo dabat poteſtatem faciendi omnia iſta, quæ præcedebant ad expeditionem negocij, deliberationem eorum tacitè concedere videbatur, vt patet ex dictis: & ideo Moyſes confidens de diuina voluntate, & credens ſe à Deo moueri antequam ſpecialiter à Deo mitteretur ad liberandum Iſrael, exercebat opera liberatoris, vt patet Actuum cap. 7. ſcilicet occidendo Aegyptium vexantem Hebræum, etiam concordando Hebræos litigantes; maximè, quia poteſtas faciendi iſta cum ipſo mandato generali liberandi filios Iſrael ſpecialiter commemorata, & delegata ſunt, cum dixit Deus præcedenti capitulo, ecce conſtitui te Deū Pharaonis, ideſt vt poſſis facere de eo quicquid velis quaſi Deus. Alio modo reſponderi poteſt, quòd Moyſes non tentauit hic Deum: nec aliquid indiſcretum G promiſit: immo nihil promiſit, ſed ſolum dixit, ſe pro eo oraturū: orare autem nihil eſt poteſtatis, nec in quo diuina intercidere poſſit teotatio. Et ſic reſpondetur ad primū quando dicitur, quòd Moyſes tentauit Deū præfigendo tempus, ſecundum primum dicitur, quòd licèt præfixerit tempus, non tentauit Deum: quia tentatio eſt, vbi aliquis vult accipere experiētiam de eo, de quo eſt incertus, Moyſes autem non erat incertus de diuina operatione, quia quotidie mandata à Deo ſuper hoc recipiebat. Etiam quia ſpecialiter à Deo poteſtas ſibi fuerat attributa, vt faceret quicquid vellet de Pharaone. Nec eſt ſimile quod dicitur de principibus Bethuliæ, quia illi dubitauerunt de Dei auxilio, & poſuerunt tempus vſquequo expectare deberent, & ſi vltra tranſiret nō expectarent, ſed traderent ſe hoſtibus: H vnde dixerūt. Aequo animo eſtote fratres, & hos quinque dies expectemus à Domino miſericordiam, forſitan enim iodignationem ſuam abſcindet, & dabit gloriam nomini ſuo: ſi autem tranſactis quinque diebus non venerit adiutorium, faciemus hæc verba quæ locuti eſtis. Alio modo reſpondetur, quòd Moyſes non potuerit tentare Deum, nec terminum præfixerit ad aliquid faciendum, quod diceret aliquam poteſtatem, ſed ſolum præfixit terminum Pharaoni, quando orare pro ſe vellet: nec rurſus iſta aſſignatio aliquam ſuperſtitionem ſupponebat: immo ad tollendam ſuperſtitionem ponebatur: quia ſi Moyſes taliter diceret, ſ. tali die pro te orabo, & non alia, eſſet aliquid ſuperſtitionis: quia attribueret aliquam virtutem tempori, vel Deum ad exaudiendum promptiorem vno tempore, I quam altero iudicaret. Sed nihil horum fuit: immo vt iudicaret ſe de his non curare: voluit, quòd dies conſtitueretur ſecundum voluntatem Pharaonis, quod in Dei laudem cedebat. Ad alterum quando dicitur, quod promiſit Pharaoni Moyſes aliquid indiſcretum, ſcilicet id quod in poteſtate ſua non erat. Reſpondetur ſecundum primū modum, quòd non promiſit id quod erat extra poteſtatem ſuam: immo quod in ſua poteſtate erat: quia cum Deus dediſſet ei poteſtatem liberandi Iſraelitas de Aegypto, dabat ei poteſtatem faciendi omnia alia, quæ requirebantur ad iſtam liberationem: ſed promittere hoc pertinebat ad hanc liberationem, cum Pharao diceret ſe dimiſſurum eos, ſi ab eo ranas tollerent: poterat ergo Moyſes pro hoc ſpondere: maximè, quia ad maiora data fuerat poteſtas Moyſi, ſcili K cet vt eſſet Deus Pharaonis: qui vero ſpondet quod poteſt, in nullo errat: ſic autem fecit Moyſes. *Conſtitue mihi diem.* Ideſt quemcunque diem volueris hunc mihi conſtitue, ut orem pro te.

Sed quæritur: quare dimiſit Moyſes electionem diei in arbitrio Pharaonis. Reſpondetur, quòd Aegyptij vigebant in artibus magicis, quæ fiunt per dæmones, qui non ex poteſtate ſua, ſed ſecundum naturę poſitionem operantur coniungentes actiua paſſiuis, vt declaratum fuit capitulo præcedenti: ideo magi in reuerentia naturæ operantis obſeruant certas conſtellationes, & eas colunt. Putabat ergo Pharao, quòd Moyſes & Aaron eſſent ſapientes in magicis, & operarentur virtute alicuius determinatæ conſtellationis: vt ergo tolleret hanc ſuſpicionem Moyſes poſuit in arbitrio Pharaonis, quādo vellet pro ſe orari. *Pro te, & ſeruis tuis.* Ideſt pro pœ-

Act. Ap. cap. 7.

Quid ſit tentare Deum.

Quæ ſit ſuperſtitio in determinatione dierum in orationibus.

Quæſt. 6. Cur Moyſes dimiſit electionem diei in arbitrio Pharaonis.

A na ioflicta tibi, & ſeruis ruis. Serui Pharaonis vocātur non omnes ſubditi eius, ſed ſolū illi, qui continuo aſtabant in domo eius, & curia eius ſpecialiter ei ſeruientes. *Et pro populo tuo.* Ideſt pro omoibus alijs, qui morantur in ciuitatibus, aut oppidis. *Vt abigātur rana à te.* Ideſt tollantur, abigere propriè pertinet ad pecora, quando aliqois diſturbat pecora, & facit ea diſpergi, vt poſſit de eis furari: & ſic vocant iura crimen abigeatus iſtam diſperſionem: & transfertur in ſcriptura aliquando ad aues, vt patet Geneſ. c. 15. Quando dicitur, quòd volucres deſcenderunt ſuper cadauera animaliū immolatorum; & tunc ſequitur, quòd Abrabam abigebat eas, ideſt remouebat à cadaueribus: hic autem transfertur ad ranas. Aliquando autem trausfertur ad homines, ſcilicet quando aliquis non permittit aliquē accedere ad locum, quem optat, dicitur eum abigere.

Abigere propriè quid ſit.

Gen. 15.

B *A te, & à domo tua.* Ex hoc loco forte aliquis confirmare vellet quod ſupra dicebatur ex inteutione Hebræorum, ſcilicet quòd ranæ non ſolum intrabant iu domos Aegyptiorum, ſed etiam in corpora eorum: quia dicitur à te, & à domo tua: q. d. quòd aliæ erant ranæ, quæ erant in Pharaone, & aliæ, quæ in domo ſua. Reſpondetur, quòd nihil ex hoc infertur, quia hic dicitur. *A te.* Ideſt à domo in qua habitas, ſcilicet à loco ſtrato, & menſis, & furnis, & reliquijs ciborum. *Et à domo tua.* Ideſt ab omnibus ſeruis tuis, qui vocantur domus eius, ſicut omnes pertinentes ad Iacob, qui cum eo in Aegyptum deſcenderūt, vocantur domos eius, vt patet Gen. cap. 46. Et tota congregatio Romanorum deſcendentium ab Aenea vocantur domus Aſſaraci: qoia Aeneas deſcendit ab Aſſaraco auo ſuo: ſic dicit Virgilius Aeneidos, lib. 6.

Gen. 46.

Virg.

C *Cum Domus Aſſaraci Graciam, claraſque Micanas.*
Imperio reget victis dominabitur Argis.

Et tantum in flumine remaneant. Ideſt ſolum maneāt in flumine. Nec promiſit in hoc Moyſes, vel dixit ſe oratorum, vt ranæ omnes exiſtentes in terra redirent ad fluuium, ſed quòd nollæ poſtea aſcenderent de flumine ad infeſtandum Aegyptios, quia quotidie hoc fiebat: nam ſemper aſcendebant, & putes videbantur: ideo timebat Pharao, quòd accederent tot, vt occiderent Aegyptios. Sic enim contigit paulo poſt tempora Alexandri, quaſi per annos decem: nam Auienatę, qui erant quidam populi apud Græciam tanta ranarum, & murium tempeſtate vigebantur, vt cogerentur ſedes ſuas dimittere, & requirere alias: ideoque petterunt Græciam. Et Caſſander, qui erat vnus de ducibus relictis ab Alexandro, videns eorum probitatem, & antiquum robur ne neceſſitate deficientium ſedium cogerentur Macedonibus bella mouere, in finibus Macedoniæ eis ſedes dedit: vt ait Paulus Oroſius, tertio de Ormeſta mundi cap. vlt. *Qui reſpondit cras.* Ideſt cras ora pro me, vt tollantur ranæ.

Tempore Alexandri per decē annos in Auienatis magna fuit multitudo ranarum, & muriū.

D *Oroſ. lib. 3. c. vlt.*

Quæſt. 7. Cur Pharao nō ea dem die pro ſe orare petierit à Moyſe, ſed ad craſtinum distulerit.

Sed quæritur cùm Pharao tantam anguſtiam ranarum toleraret, & Moyſes daret ei electionem, qua die pro ſe rogari vellet, cur non ea die pro ſe orari petijt, ſed diſtulit vſque cras? Reſpondetur; quòd Pharao aliqualiter ſuſpectus vtrum ranæ illæ veritate cōſiſteret, an artibus magicis, aut fictæ, aut deductæ eſſent, voluit aliqualiter præſtolari, vt ſic quid eſſent iudicarent. Nā ſi ſponte nullo cogente deficerent, eas magicarum artium verſucijs, aut fictas, aut ductas eſſe conſtabat: ſic non erat opus Moyſen, & Aaron pro tollendis eis exorare: ſi vero diebus aliquod conſiſtereot, conuinceret eas diuino nutu aduenıſſe, voluit ergo ſaltem vſque in diem craſtinum, cum afflictione ſui maxima præſtolari. *Iuxta verbum tuum inquit faciam.* Scilicet vt orem mane pro te, vt dicis. *Vt ſcias quoniam non eſt ſicut Dominus Deus noſter.* Ideſt vt cognoſcas, quòd non ſit aliquis homo, aut Deus, ſicut Deus noſter: quaſi dicat, ego facio hoc ad laudem Dei mei; quia tu inquiſiuiſti à maleficis tuis, vt in poteſtate deorum tuorum, & ſuorum ranas à te abigerent, ſed quia non potuerunt, ego in nomine Dei mei abigam, vt videas, quòd nullus Deus ſit ita potens, vt Deus noſter, qui omnium Dominus eſt. *Et recedent à te.* Ideſt deſinēt affligere te. *Et à domo tua.* Ideſt ab omnibus de familia tua. *Et à pueris tuis.* Ideſt à ſeruis tuis. Vocantur pueri non ætate, ſed ſeruitio, ſic enim communiter vocare conſueuimus: ſic agitur primo Reg. 21. cap. vbi cum peteret Dauid ab Abimelech dari ſibi de panibus propoſitionis, quia nulli alij erāt: reſpondit Abimelech: ſi mundi ſunt pueri maximè à mulieribus, manducent. Vocauit autem pueros nō ætate, quia illi erant viri fortes ſeruiētes Dauid, maximè, quia ſi fuiſſent pueri ætate non peteretur vtrum mundi eſſent à mulieribus, quia pueri coire nequeunt. *Tantum.* Ideſt ſolummodo. *In flumine remanebunt.* Ideſt nō aſcendent vltra ad te. & ad ſeruos tuos, ſicut nunc aſcēdebant. *Egreſſique ſunt Moyſes, & Aaron à Pharaone.* Ideſt à domo Pharaonis compoſito hoc fœdere. Aliquid tamen dicunt quòd noluerunt orare in domo ſua præſente ipſo: quia ibi erant idola, nè viderentur humiliari illis. Sed hoc nihil eſt propter duo. Primò, quia non erant ipſa die oraturi, ſed ſequente, vt patet ex cōuentione ſupra, non ergo debebat expectare in domo Pharaonis vſque ad ſequentem diem. Item, quia Moyſes, qui iſta faciebat, loquebatur cum Deo apparente ſibi, & loquente ad eum: noluit ergo ibi orare etiam ſequente die, quia Deus non dignaretur apparere ei in domo Pharaonis: quia alij non erant digni videre, aut audire Angelum apparentem Moyſi. *Et clamauit Moyſes ad Dominum.* Orando in clamorem ex magno cordis affectu, nè Deus deſereret eum tempore illo, non implendo id, quod ipſe loco eius ſpoponderat, quia in hoc multum videretur diminuta gloria eius. *Pro ſponſione ranarum.* Ideſt promiſſione, quam fecerat Pharaoni de ranis: vel expellendis: vel orando, vt expellerentur: Quocunque autem modo, ſequebatur magna depreſſio nominis Dei apud Aegyptios, ſi non expellerentur ranæ: quia ſi Moyſes ſpopondiſſet ranas expellere, concluderetur ſi non expelleret, quòd aut ipſe à Deo nō mittebatur, quia Deus nolebat hoc facere, pro quo ſpoponderat ipſe, aut Deus eius ad hoc impotens erat. Dicēdo etiam, quòd Moyſes promiſit ſe oraturum pro Pharaone, vt abigerentur ranæ: ſi non abigerentur ranæ ſequeretur, quòd aut Moyſes non rogauerat, & tūc petitio ſua tanquā petitio viri mendacis audienda non erat. Aut ſi rogaſſet ſequeretur, quòd vel non miſerat eum Deus, quia nō exaudiebat eum, vel ſi vellet exaudire & non faceret, quòd non poſſet. Hæc omnia ſatis grauia erant, ideo quocunque modo ſpopōdiſſet Moyſes, ſcilicet ſiue orare ſpopōdiſſet, ſiue expellere ranas, ſi non fieret, vt ſpopōderat. *quam condixerat Pharaoni.* Ideſt quam conuenerat cum Pharaone, ſecundum vt Pharao dimitteret populum ſi Moyſes ranas expelleret. Dicitur autem condicere à, con, quod eſt ſimul, &, dicere, quia ſimul dicunt, ideſt conueniunt, vel conſentiunt, in aliquā re. *Fecitque Dominus iuxta verbū Moyſis.* Scilicet expellendo ranas, vt præcatus fuerat Moyſes: ſed hoc quod fecit Deus dicitur hic in generali, & poſtea in ſpeciali explicatur. *Et mortua ſunt rana de domibus.* Ideſt quæ erant in domibus habitationum. *Et de villis.* Scilicet de plateis, & vicis villarum. Quia etiam loca per quæ homines diſcurrebant, & delectabiliter ſpaciabātur homines in ciuitatibus repleta erāt ranis, quarum multæ per ſe moriebantur. Aliæ autem tranſeūtium pedibus conculcatæ intollerabilem fœtorem, & viſui deformem, atq; horribilem prætendebāt effigiem. *Et de agris.* Non eſt hoc contra id quod, ſupra dictum eſt, ſcilicet quòd non erant ranæ ſuper omnes partes Aegypti; quia verum eſt, quòd in ſolitudinibus, aut locis à ciuitate, vel hominum habitatione ſeiunctis, non erant ranæ: quia Deus dederat eas in punitionem: in talibus autem locis nulli pœnam inferebant: erant tamen in agris, ſ. in locis excultis apud ciuitatem, ad quę homines, vt ſolaciarentur exibant, & ibi affligebātur. Erant etiam inter ſegetem, & fructeta, ea ſua tabe, ac contagione fluida maculantes, & fructus ipſos fœtidos, ac fœdos, & prorſus eſui ineptos reddentes. *Congregauerunt eas in immenſos aggeres.* Ideſt in magnos cumu-

Serui quandoque pueri appellantur.

1. Re. 21

cumulos; dum enim viuerent compræhendi non poterant in diuerſa loca reptantes, & quia venenoſæ erant, cum autem mortuæ fueruot, congregauerunt eas ne fœtore ſuo peſtem infligerent. Et non repugnat hoc promiſſioni Moyſis ſcilicet quòd ranæ ſolum in flumine manerent: quia Moyſes ſolum promiſit, quòd non exirent vltra ranæ ſicut exibant, ſed quæ erant in flumine manerent. De illis autem quæ erãt in terra non promiſit, quòd reduceret eas ad flumen, ſed quòd eas tolleret à Pharaone: & hoc verum eſt, quia faciendo eas omnes mori, tollebat eas à Pharaone, nè poſſent vltra affligere. *Et computruit terra.* Primo ranæ mortuæ ſupppoſitæ in immenſos aggeres computruerunt noxio calore: & dum reſoluerentur fluebat ab illis liquida tabes vbertime, quæ terram vndique corrumpebat, & computreſcere faciebat. [G] *Videns autem Pharao, quòd data eſſet requies.* Ab afflictione ranarũ mortuis omnib. illis. *Ingrauauit cor ſuum.* Scilicet reducendo ſe ad priſtinam intentionem, vt non dimitteret populum. Et hoc erat, quia Pharao priuatus erat gratia Dei mollificante, & ad bonum inſtigante demeritis ſuis: ideo licèt in magna anguſtia vexatione dante intellectum rogaret Moyſen, vt pro eo ad Dominum intercederet, tamen poſtea redeunte quiete ſolita in eo manſit duries. *Et non audiuit eos.* Ideſt non audiuit petitionem Moyſis & Aaron, quàm ante cõfirmauerat: quod valde vituperabilem vitum reddit, maximè regem, inconſtantem dictis, aut factis eſſe. Hoc modo autem multi Deo paciſcuntur: nam periculis atque perplexitatibus conuallati præces, & vota fundunt: ſed proſperitate redeunte pauca, aut nulla reddunt. [H] *Sicut præceperat Dominus.* Ideſt non audiuit Moyſen, & Aaron Pharao ſicut mandauerat Dominus, quod audiret eos. Vel *Sicut præceperat Dominus.* Ideſt ſicut prænunciauerat, ſcilicet quòd induraretur cor Pharaonis, & non exaudiret donec per manum validam cogeretur dimittere: immo incitare ad recedendum Hebræos de Aegypto.

Gratia Dei mollificat cor hominis, & ad bonum inſtigat.

Dixitque Dominus ad Moyſen: Loquere ad Aaron: Extende virgam tuam, & percute puluerem terræ: & ſint Cyniphes in vniuerſa terra Aegypti. Feceruntque ita. Extendit Aaron manum virgam tenens, percuſſitque puluerem terræ, & facti ſunt Cyniphes in hominibus, & in iumentis. Omnis puluis terræ verſus eſt in Cyniphes, & per totam [I] *terram Aegypti. Feceruntque ſimiliter malefici incantationibus ſuis, vt educerent Cyniphes, & non potuerunt. Erantque Cyniphes tam in hominibus, quàm in iumentis. Et dixerunt malefici ad Pharaonem: Digitus Dei eſt hic. Induratumque eſt cor Pharaonis: & non audiuit eos, ſicut præceperat Dominus.*

Tertia plaga Cyniphum. i.q.r.c.ſo neamus. in gl.

Quæſt. 8. Quare in tertia plaga Pharao non admonetur.

Dixit Dominus ad Moyſen. Iſta eſt altera locutio, & poſtquam deſcripſit ſupra ſecundam plagam hic deſcribit tertiam. Et non diuiditur iſta ſicut præcedentes, quia non ponitur hic comminatio, & deinde plagæ abſolutio, ſed ſola inflictio. Et ratio eſt, quia Pharao in ſuperioribus multum fuerat irrationalis recedendo à conditione interpoſita, cum Moyſe & Aaron, poſtquam illi compleuerunt, quod promiſerant: non ergo debuit [K] moneri tanquam nouiter peccans, ſed dure puniri ſicut in malo obſtinatus. Nec valet ſi arguas, quòd in alijs plagis, quæ infra infliguntur præmittitur comminatio, vt patet infra in litera, & capitulo nono, & decimo. Quia hic non ponitur principaliter per petitionem, quam non exaudiuit: ſed quia facta ſponſione, & completa pro altera parte, ipſe à conditione receſſit. Poſtquam ergo in plaga, quæ hic deſcribitur, fuit ſufficienter punitus pro iſta infidelitate, rurſus admonetur pro petitione principali, ſcilicet vt dimittat Iſraeliticum populum. *Loquere ad Aaron.* Quia Aaron non erat præſens, quando Deus iſta verba dicebat, nam ſoli Moyſi apparebat Deus. *Extende virgam tuam.* Vocatur iſta virga Aaron, ſcilicet quàm duxit Moyſes de Terra Madian: & in qua omnia mirabilia facta ſunt: quia Aaron iſta, quæ ſupraſcripta ſunt, per eã operatus fuerat, quæ [F] aliquando vocatur virga Dei, aliquando virga Moyſis cuius cauſæ ſupra aſſignatæ ſunt. *Percute puluerem terræ.* Ideſt percute ſuper terram. Iſta percuſſio naturaliter nihil operari poterat ad id, quod intendebatur, ſcilicet ad generationem Cyniphum, ſed voluntas Dei ſola faciebat: mandabat tamen percuti puluerem terræ: vt videretur, quòd ad mandatum Aaron ex parte Dei iſti Cyniphes gignerentur, etiam non naturaliter ex aliquo caſu factum fuit. Etiam vt cognoſceretur quare iſta plaga infligeretur. Correſpondet namq; iſta plaga culpæ Aegyptiorum, qua oppreſſerant gentem Hebræorum in duris operibus terræ, & luti: & cunctis meticibus, de quo ſupra 1.ca. *Et ſint Cyniphes.* Ideſt mando, quòd te percutiente fiant Cyniphes. *Vel ſint Cyniphes.* Ideſt erunt Cyniphes. Vocantur autem Cyniphes mu- [G] ſcæ minutiſſimæ, ita vt viſum cernentis effugiant, quæ acutiſſimis ſtimulis carnem terebrant, atq; cruciant. *In vniuerſa terra Aegypti.* Scilicet in ciuitatibus, & agris vbicunque homines, aut beſtiæ eſſent. *Feceruntque ita.* Ponitur hic completio in generali: deinde explicatur ibi in ſpeciali, & iſta litera nihil aliud dicit, quàm ea, quæ ſequitur, ſcilicet. *Extendit Aaron.* Sed dices, quare ponitur hic, fecerunt, cũ ſolus Aaron hoc effecerit? reſpondetur, quòd Deus duo mandauit hic, ſcilicet Moyſi mandauit, vt diceret iſta Aaron, & Aaron mandauit per Moyſen, vt illa efficeret: quia ergo Moyſes iuxta verba domini narrauit Aaron, & Aaron hoc egit, vterque fecit, quod præceptum eſt: ideo de vtroq; dicitur. *Fecerunt ita.* Scilicet vt cuilibet eorum fuerat imperatum. *Extendit Aaron manum.* Scilicet brachium eleuando ad [H] percutiendum puluerem. *virgam tenens.* Manu ſua. *Percuſſitque puluerem terræ.* Non oportuit eſſe multas percuſſiones, quia non fiebant Cyniphes in virtute percuſſionis, ſed à ſola diuina voluntate: percuſſio autem ſolum fiebat in ſignum, vt ſupra dictum eſt. Et non fuerunt facti Cyniphes ſolum in loco, vbi percuſſit Aaron: ſed etiam in tota Aegypto in hominibus, & iumentis: ſed ipſe non percuſſit in tota Aegypto. Sic enim fuit de percuſſione aquarum in prima plaga: quia percuſſit Aaron ſolum in conſpectu Pharaonis aquas, & omnes aquæ Aegypti verſæ ſunt in ſanguinem: & de ranis venientibus de fluminibus, & paludibus: nam cum eleuauit Aaron virgam contra flumina, & paludes, venerunt ranæ de omnibus aquis Aegypti. *Facti ſunt Cyniphes in hominibus, & iumentis.* Ideſt aſcenderunt Cyni- [I] phes ſuper homines, & iumenta ad cruciandum illos. Non eſt intelligendum, quòd Cyniphes fierent in ipſis hominibus, aut iumentis: quia facti ſunt de puluere terræ tanquam de materia, & ob hoc percuſſus eſt. Sed dicitur in hominibus, & iumentis. i. quòd fuerunt in hominibus, & iumentis: quia ſæpe in ſacra ſcriptura ponitur facta ſunt, ideſt fuerũt. Sicut dicitur facti ſunt omnes dies vitæ Iacob centum quadraginta ſeptem anni. i. fuerunt anni vitæ Iacob centũ quadraginta ſeptem anni: vt patet Gen. 47. cap. *Et iumentis.*

Quomodo plaga iſta correſpondet culpæ Aegyptiorũ.

Cur dicitur in litera fecerunt pluraliter. cũ ſolus Aaron effecerit.

Gen. 47.

Sed dices, quare erant Cyniphes in iumentis, cum nihil peccauiſſent? Reſpondetur, quòd hæc infligebantur ad maiorem punitionem malorum, vt non ſolum punirentur Aegyptij in ſe, ſed etiam in rebus ſuis. Sicut [K] quando pater malus eſt, Deus punit eum, & filios ſuos vſque in quartam generationem, vt ipſe ex hoc doleat, vt patet infra 34. & Deut. 7. c. Maximè, quia hoc redundabat in damnum Aegyptiorum: nam iumenta duris muſcarum aculeis terebrata conſiſtere non poterant, & Aegyptij ea ad laborandum accipere non valebant. *Omnis puluis terræ verſus eſt in Cyniphes.* Hyperbole eſt: nam non conuerſus fuit totus puluis, ſcilicet vniuerſaliter accipiendo: ſed magna pars, ita quòd videbatur totus puluis conuerſus in Cyniphes. Multis alijs locis, ſic loquitur ſcriptura faciendo Hyperbolem. *Per totam terram Aegypti.* Quia nullus locus in Aegypto erat, in quo non eſſent Cyniphes ad cruciandum homines, & iumenta. Iudæi non vocant hos Cyniphes, ſed pediculos, dicentes, tam numeroſam multitudinẽ pediculorum ſuper Aegyptios aſcendiſſe, vt nulla arte, aut medicamine eis ſubueniri poſſet. *Feceruntq; ſi-*

Quæſt. 9. Quare Cyniphes iumenta vexabãt cũ non peccaſſẽt

militer magi. Ideſt facere agreſſi ſunt, ſed non valuerũt, vt infra ſequitur, & patet, quia dicitur: Vt educerent Cyniphes, quaſi dicatur, non eduxerunt. *Incantationib. ſuis.* Scilicet prouocantes dęmones carminibus illis, aut verbis. *Vt efficerent Cyniphes.* Ideſt vt facerent eos apparere coram Pharaone, ſiue adducentes de alijs partibus opere dæmonum, vel coniungentes actiua paſſiuis ad generationem iſtorum, quia cùm iſta ſint animalia imperfecta, cito gigni poſſunt. Sed quæritur quomodo potuiſſet apparere, vtrum iſti educebant Cyniphes, vel non; quia vt dictum eſt Cyniphes, quos fecerat Aaron de puluere, operuerunt totam terram exiſtentes in hominibus, & iumentis. Reſpondetur, quòd videri poterat: nam dum Moyſes, & Aaron ſtabant coram Pharaone ad videndum, vtrum malefici poſſent educere Cyniphes; abigebantur alij Cyniphes mandato Aaron in virtute Dei ab illo loco, in quo erant cum Pharaone, & ſic videre poterat Pharao, & ſerui eius, vtrum magi poſſent facere Cyniphes vidẽtes locum illum vacuum Cyniphibus. *Et non potuerunt.* Licèt coacti fuiſſent ad hoc, quia Deus non permittebat Dæmones operari, vt aliquando ſaltem cognoſcerent Diuinam Potentiam, & non ſemper errarent: nam ſi omnia ſigna, quæ feciſſent Aaron & Moyſes, potuiſſent facere malefici, putaret Pharao, quòd Moyſes & Aaron magicis artibus iſta faciebant, & numquam eis aſſentiret, nec videretur valde culpabilis, ſi non aſſentiret: quia non conſtaret ei illo modo, vtrum à Deo Moyſes, & Aaron mitterentur, vel vtrum facerent in fraudem. *Erant autem Cyniphes, tam in hominibus, quàm in iumentis.* De illis quos Aaron eduxerat percutiens Terram. *Dixerunt ad Pharaonem malefici.* Poſtquam viderunt, quòd non poſſent facere muſcas, confeſſi ſunt, quòd Deus impediret eos. Dicũt autem Hebræi, quòd non potuerunt malefici Pharaonis facere aliquid minus grano ordei. Sed hoc irrationabile valde eſt: quia id, quod poteſt in maius, naturaliter poteſt in minus: immo velocius, & facilius poſsẽt ſuper corpus paruum, quàm ſuper magnum. Sed contrarium eſt, quia Deus impediuit eos, vt demonſtraretur vera eſſe miracula Aaron & Moyſis quia malefici, qui maiora facere potuerant, non potuerunt poſtea facere minus: & ſic confiterentur malefici Moyſen & Aaron adiuuari à Deo, ipſos autem impediri: quod ſic efficiebat ad monſtrandam veritatem miraculorum Aaron, & quòd eſſent à Deo: & patet hoc per id quod dixerunt malefici, ſcilicet. *Digitus Dei eſt hic.* Diuina poteſtas eſt nos impediẽs, & Aaron adiuuans: nam ſi nos permitteremur agere, faceremus hoc, ſicut alia maiora fecimus, ſed non permittimur.

An magi Pharaonis Cyniphes educebant, vel alium de aſportabant.

Qu. 10. Alio modo poteſt exponi, quòd non ſit ſenſus maleficos confiteri hic eſſe diuinam virtutem, & hoc, quia infra ponitur quomodo reſtiterunt Moyſi & Aaron, quod non videtur, ſi cognouiſſent Deum hoc facere. Et hoc eſt, quòd magi dicerent Moyſen & Aaron non virtute diuina, ſed artibus magicis efficere hoc, & cum dixerunt. *Digitus Dei eſt hic.* Eſt ſenſus, virtus alicuius ſpiritus ſuperioris, per quem Moyſes & Aaron operantur, eſt hic, ideſt manifeſtatur in iſta operatione impediendo virtutem eius, in quo nos operamur. Et ſic dixerunt Phariſæi Chriſto: in Beelzebub Principe Dæmoniorum Dæmonia eijcit iſte, vt habetur Luc. 11. cap. ſ. quòd Chriſtus haberet aliquam conuentionem cum Beelzebub, & operaretur in virtute eius, & quia Beelzebub erat maior inter dæmones, quòd ipſe expelleret alios dæmones de corporibus. Et hanc expoſitionem ſequitur Nicolaus, & ſatis rationabilis eſt. Sed prima mihi rationabilior videtur, & tenetur communiter ab Auguſtino, & omnibus doctoribus. Et ratio huius poſitionis, vel motiuum eius non multum valet, ſcilicet quòd malefici adhuc poſt iſtam vicem repugnauerunt Moyſi: vt patet ſequenti cap. Si tamen cognouiſſent eſſe à Deo non repugnaſſent: nam Pharao bene cognouit iſtas plagas eſſe à Deo, quando orabat Moyſen & Aaron, vt oraret Deum ſuum pro Pharaone, vt tolleret iſtas plagas: ſic patet ſupra in litera, & infra in alijs plagis, & tamẽ cognita diuina virtute adhuc poſt omnia hæc non aſſentiebat petitioni ex parte Dei: quia indurauerat cor ſuum; & ſicut dicitur de Pharaone, ita dicendum reor de maleficis Pharaonis, qui peſſimi, & ſceleratiſſimi viri erant: quos nominatim reprobat ſacra ſcriptura, vt patet prima ad Timotheum c. tertio vbi dicitur de multis ſceleratis, qui reſiſtunt ſanæ doctrinæ, quemadmodum Iamnes, & Mambres reſtiterunt Moyſi. Etiam quia ſi malefici propter diuinã virtutem cognitam, nunquam contra Moyſen & Aaron, rurſus inſiſtere conari deberent; nec etiam debuiſſent inſiſtere cognoſcentes, quòd operabãtur in virtute alicuius maioris ſpiritus, qui impediret operationem ipſorum. Sed nec ex hoc deſtiterunt: quia malitia impediente rectum animi intuitum, ſemper nitebantur in vetitum: ideo ratio iſta non multum mouet. Tenendũ ergo, vt primo dictum eſt, ſcilicet quòd magi coacti fuerunt à Deo confiteri veritatem, etiam ſi nollent, dicendo, quòd poteſtas Dei eos impediret. Sic enim Balaam, qui volebat maledicere filios Iſrael, vt patet Numeri 22. 23. & 24. cap. tamen non potuit maledicere, ſed è contrario benedicebat volens maledictionis verba proferre; cui cùm diceret Balach Rex Moabitarũ: ad maledicendum vocaui te, tu econtrario benedicis: reſpondit Balaam: Nunquid non dixi tibi, quòd non poſſum loqui bonum, vel malum, niſi quod Dominus poſuerit in ore meo. Auguſtinus autem dicit, quòd per digitum Dei intelligitur ſpiritus ſanctus, ſicut per dexteram intelligitur filius. Dixerunt autem magi eſſe ibi digitum Dei, ideſt ſpiritum Dei. Et quærit Auguſtinus, quare magis defecerunt malefici in hoc tertio ſigno, quàm in primo, & ſecundo. Reſpondet, quòd hoc eſt, quia Pharaoni non defecerunt in cognitione patris, & filij, ſed defecerunt in cognitione ſpiritus ſancti. Hoc quidem ſenſui allegorico conuenit: literali autem nequaquam. *Induratum eſt cor Pharaonis.* Deficiente gratia mollificante, Iſta induratio magis, quàm aliæ admiranda eſt: quia in alijs malefici ſaltem quantum ad apparentiam faciebant ſigna, quæ Moyſes & Aaron faciebant: ideo poterat aliquo modo putare illa artibus magicis confici: nunc autem maleficis ſuis agere nõ potentibus, & confitentibus ibi diuinam latere poteſtatem; ſatis fuit mirandum quomodo, veritati tam notæ non aſſenſerit. *Et non audiuit eos.* Ideſt non compleuit petitionem eorum. *Sicut præceperat Dominus.* Ideſt eo modo, quo Deus mandabat fieri, ſcilicet vt permitteret de Aegypto exire Iſrael. *Vel ſicut præceperat Dominus.* Ideſt ſicut prædixerat: quia Deus prædixit, quòd non exaudiret eos Pharao, & ita factum eſt. *Dixitque Dominus.* Deſcripta plaga tertia: hic ſubiungitur quarta, & diuiditur in duas partes: primo præmittitur comminatio: ſecundo ſubnectitur irrogatio, ibi, & venit muſca ad primum,

Cur maleſici defecerint in tertio ſigno, nõ in prioribus.

Dixit quoque Dominus ad Moyſen: Conſurge diluculo, & ſta coram Pharaone: egredietur enim ad aquas, & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum, vt ſacrificet mihi. Quod ſi non dimiſeris eum, ecce ego immittam in te, & in ſeruos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas omne genus muſcarum: & implebuntur omnes domus Aegyptiorum muſcis diuerſi generis: & vniuerſa terra, in qua fuerint. Faciamque mirabilem in die illa terram Geſſen, in qua populus meus eſt: vt non ſint ibi muſcæ: & ſcias quoniam ego dominus in medio terræ, ponamque diuiſionem inter populum meum, & populum tuum. Cras erit ſignum iſtud. Fecitque dominus ita. Et venit muſca grauiſſima in domos Pharaonis, & ſeruorum eius, & in omnem terram Aegypti corruptaq; eſt terra ab huiuſcemodi muſcis. Vocauitque Pharao Moyſen, & Aaron, & ait eis: Ite, & ſacrificate Deo veſtro in terra hac. Et ait Moyſes: non poteſt ita fieri: abominationes enim Aegyptiorum immolabimus domino Deo noſtro? Quod ſi mactauerimus ea, quæ colunt Aegyptij coram eis, lapidibus nos obruent. Viam trium dierum pergemus in ſolitudinem, & ſacrificabimus Domino Deo noſtro, ſicut præcepit nobis. Dixitque Pharao: Ego dimittam vos, vt ſacrificetis Domino Deo veſtro in deſerto: verumtamen longius ne abeatis: rogate pro me. Et ait

Quarta plaga muſcarũ.

Luc. 11.

Moyſes: Egreſſus a te orabo Dominum, & recedet muſca a Pharaone, & a ſeruis ſuis, & a populo eius cras. Verumtamen noli vltra fallere, vt non dimittas populum ſacrificare Domino. Egreſſuſque Moyſes a Pharaone orauit Dominum, qui fecit iuxta verbum illius: & abſtulit muſcas a Pharaone, & a ſeruis ſuis, et a populo eius: non ſuperfuit nec vna quidem. Et ingrauatum eſt cor Pharaonis, ita vt nec hac quidem vice dimitteret populum.

Plaga 4. *Dixit Dominus ad Moyſen*. Apparendo iterum poſtquam Pharao conſentire noluit inflicta plaga tertia. *Conſurge diluculo*. Quia iſtud ſignum fieri debebat coram Pharaone, quando ibat ad aquas: Pharao autem ſatis diluculo, ſcilicet in prima parte diei ibat ad aquas: quia ſanum valde erat. Et iſta coram Pharaone extra domum ſuā in itinere quo pergit ad aquas. Forte ideo mandatum eſt, quòd ſtaret cum eo extra domum ſuā: quia ſi voluiſſet ſtare in domo ſua, non daretur ei dicēdi facultas; cùm autem eſſet in vico ciuitatis, quo pergebat ad aquas omnibus videntibus, & audientibus vocem Aaron, & Moyſi Pharao auertere ſe non poterat, aut non audire diſſimulare. *Egredietur enim ad aquas*. Iſta eſt quædam determinatio dicti: quia forte Moyſes diceret, domine quomodo inuenire potero Pharaonem diluculo extra domum ſuam? cui reſpondet dominus. *Ipſe enim egredietur ad aquas*. Ideſt bene poteris inuenire, quia diluculo exibit ad aquas.

Quare Pharao ita frequenter egrediebatur ad aquas diluculo.

Qu. 11. Sed quare Pharao ita frequenter egrediebatur ad aquas diluculo? Reſponderi poteſt, quòd gratia ſanitatis faciebat, quia ſanum valde eſt quolibet mane ire ad aquas. Aliqui volunt quòd faciebat cauſa adorandi aquas, quia Aegyptij colebant aquas, tanquam maximè vtiles, quia eis ad totam vitam conferebant: ſicut Chaldæi colebant ignem, de quo magis diximus, ſup. *Vide ſup. c. præc q. 6. Cōtra Plinū. & Solinum.* c. 2. Alij volunt, quòd hoc faciebat veniens ad adorandum Apin Deum Aegyptiorum in figura bouis, vt ait Plin. & Solinus in Poliſtot. c. de Aegypto. Sed hoc non eſt verum: quia Apis ſemel in anno ſolum apparebat, & eadem die, qua videbatur in ciuitate Memphitica occidebat: licèt multoties Pharao veniebat ad aquas, ergo non veniebat ad videndum Apin. Aliter autem dici poteſt, quòd veniebat Pharao cum ſeruis ſuis ad aquas, vt lauaret ſe ibi non ſolum a contagionibus, & fecibus corporis, ſed etiam a maculis cordis: quia putauerunt antiqui aquam lauare poſſe vtrumque, hoc autem apparet aliqualiter ex eo, quod faciunt Sarracæni *Antiqui putabāt aqua poſſe lauare maculas cordis, & corporis. Delubrū quid ſit.* habitantes in terra illa, ſcilicet quòd ſe continuo lauāt ad deletionem. Hoc tamen apud omnes Sarracænos cōmune eſt, ideo in oratorijs ſuis ſiue Phanis, delubra quædam, ideſt congregationes aquarum a delendo dicta habent: quia ibi putant ſe omnium obtinere veniā peccatorum. Multi etiam Chriſtiani aliqualiter iſtum modum ſequuntur in illa regione lauantes ſe in aurora verſus ortum ſolis, imitantes Sarracænos, qui tenuerūt eandem terram totaliter: & nunc ſaltem ſecundum tēporum euentus, & ſucceſſiones partim retinetur a quibuſdam Chriſtianis. De ablutione criminum per aquā apud antiquos vulgares ab initio, quo mundus errare incepit, opinio fuit. Nam Hercules, qui fuit de antiquiſſimis tempore iudicum Iſrael, & ante Troianum excidium, putauit crimina per aquam ablui, ideo cum per Libyam pugnando domandoque diſcurreret quendā gratiſſimum fontem inuenit, In quo ſe abluens ab omnibus facinoribus putauit eſſe ſolutum, vt declarat Seneca in prima Tragedia, quæ dicitur Hercules Etæus. Idem etiam tenuit Theſeus eiuſdem temporis coætaneus, atque Herculis ſocius, qui inuenit In terra ſua eſſe fontem, in quo abluerentur vitia: vt patet tragedia prima Senecæ, quæ dicitur Hercules furens, in carmine vltimo in fine carminis ait, noſtra ſcelus manet illic ſolutum cæde gradiuus manum reſtituit armis, illa te Alcide vocat facere innocentes terra quæ ſuperos ſolet. *Ouid. 1. lib. Faſt.* Ouidius tanquam vir doctiſſimus hanc opinionem vt nimis rudem, atque antiquam condemnat, vt patet in

F primo libro Faſtorū, vbi aſtruit, quòd aqua non abluit contagia mentis. Duo ergo modi iſtorum ſunt ſatis rationabiles, ſcilicet quòd vel exibat ad ſanitatem, vel ad emundationem peccatorum. *Hæc dicit Dominus*. Scilicet Deus verus Hebræorum, qui eſt dominus vniuerſaliter, & cui rationabiliter obedire debes. *Dimitte populum meum*. Iſraeliticum populum, vt ſacrificet mihi, ideſt vt eat ad ſacrificandum in ſolitudinē itinere dierum trium: nam in Aegypto bene permittebat Pharao eos ſacrificare, vt patet infra. *Quia ſi non dimiſeris eum*. Licèt peteret poſuit negatiuam conditionaliter, quòd eſt vicium in recta petitione, vt ſupra declarauimus. Sed hoc verum eſt quantum ad illum, qui ſolum petit nullam habens poteſtatem Deus non ſimpliciter mandabat Moyſi, quòd peteret ſed comminando, vt intelli-
G geret Pharao Deum, & cuius nomine petebatur poteſtatem habere ad faciendum, quod peteret. *Ecce ego mittam in te*. Primò nominat regem in punitione: quia principaliter peccabat, ideo Deus eum duro iudicio afficiebat, nam iudicium durum fiet his, qui præſunt; & potentes potenter tormenta patientur, vt patet Sapientiæ cap. 5. *Et in ſeruos tuos*. Ideſt in familiares tuos, qui tibi in domo tua quotidie aſtant, & miniſtrant. *Et in populum tuum*. Ideſt in omnes habitantes in regno tuo: Omnes hic puniuntur, vel quia principi aſſentiunt, & fauent, vel quia ei male agenti cum poſſint non diſſentiunt: peccatum enim principis redundat in punitionē ſubditorum, vt diximus Gen. cap. 20. Aliquando enim domini non puniuntur directe, & puniuntur ſui populi, & ſic aliquando obſeruat Eccleſia, vt pro peccato do- *Populus quandoq; patitur ob dominum*
H minorum terras eorum ſubijciat interdicto: patet extra de ſponſa, & matrimonio, cap. non eſt vobis. *Omne genus muſcarum*. Multa ſunt genera muſcarum, quarum quædam ſunt communes, quædam ſunt virides, & fœtidæ, aliæ valde groſſæ, & ſonantes, aliæ quæ ex mortuis aquis gignuntur: aliæ, quæ iumenta afficiūt, & culices nominantur; multa quoque alia: inter hac erant quædam genera muſcarum venenoſarum: quæ autem omnes in Aegyptios miſſæ tam multitudine ſua durè nocentes, quàm fœditate horrorem cauſantes, magnæ afflictionis Aegyptijs erant. In Hebræo habetur. *Mittam commixtionem*. Et dicunt Hebræi, & Ioſephus, quòd iſta erant animalia diuerſarum ſpecierum, quæ Deus miſit in ciuitates, & loca habitationum, vt morſibus, & aſpectu Aegyptios afficerent, & terrerent. Quocunque mo- *Multa ſunt muſcarū genera.*
I do accipiatur iſta punitio, ſiue ex muſcis, ſiue ex animalibus feris extraneis, & domeſticis correſpondent elemento terræ. De animalibus feris ſi exponatur ſatis patet, de muſcis etiam, quia muſcæ partim ex corruptione, vt in fructibus, & animalium cadaueribus, partim ex corruptione aeris generātur, vt declarat Ouid. *Oui. lib. 15.* Meta. lib. 15. præcipua tamen materia eorum terra eſt. Et inflicta fuit iſta plaga correſpondenter ad afflictionem, qua preſſerant Aegyptij Hebræos in varijs operibus terræ vilibus, ſicut muſcæ ſunt viles, ſcilicet purgādo fæces de plateis ciuitatum ducendo extra ciuitates, purgando etiam vicos, faciendo foſſata magna in circuitu ciuitatum ad maiorem valli firmitudinem, & ne aquæ inundationis Niliacæ aliquo caſu intrarent vr-
K bes, *Et implebuntur omnes domus Aegyptiorum muſcis diuerſi generis*. Erat enim tanta multitudo, vt vbicunque eſſent Aegyptij, aut quocunque fugerent perſequerentur eos muſcæ, & operirent vultum eorum, & totam corporis partem nudam, vt nec etiam ipſa, quæ veſte contecta erant illæſa manerent: ſed aliquo caſu muſcæ illuc penetrantes abſcondita ipſa aut affligerent, aut fœdarent. *Et vniuerſa terra, in qua fuerint*. Ex hoc patet, quòd muſcæ iſtæ non erant in campis, & ſolitudine, vbi nullus de Aegyptijs aut morabatur, aut negociabatur, ſed ſolū in locis illis, vbi erant Aegyptij, quos poſſent affligere. Etiam patet ex hoc, quod ſi aliquis de Aegyptijs ſtans in ciuitate, vbi erat muſcarum multitudo, fugeret extra ciuitatem ad locum, vbi antea muſcæ non fuerant, illuc muſcæ ſequebantur eum, ne impunitus euaderet: cùm dicitur. *Et in vniuerſa terra, in qua fuerint*. Ideſt ſint vbicunque voluerint: quia ibi eos

muſcæ

muſcæ afficient. *Faciamque mirabile in die illa.* Scilicet cras quando fiet illud ſignum. Eſt autem mirabile, quòd Aegyptios perſequentur muſcæ: Hebræos autem non. *In terra Geſſen.* Non erat tunc Pharao in terra Geſſen, raro enim ibat ad terram illam: ſed Moyſes & Aarõ, vt loquerentur ad Pharaonem, & facerent ſigna iſta erant in ciuitate regia, in qua tunc erat rex Aegypti. Nec eſt intelligendum, quòd poſtquam vna plaga fuiſſet inflicta, Moyſes, & Aaron redirẽt in terram Geſſen, donec poſtea mãdaret eis Deus redire ad Pharaonem: quia cum multoties loquerentur Pharaoni, multa facerent ſigna, grauarentur valde toties eundo, & redeundo, maximè quia iſta ſigna erant multum coniũcta inter ſe, ſcilicet quòd pauci dies intercidebant inter vnũ & alterum, ita quòd interdum non poſſent Moyſes, & Aaron ſolum venire de terra Geſſen in ciuitatem regiam. Etiam non poteſt hoc ſtare: quia tunc non recederet Moyſes & Aaron de terra Geſſen ad nunciandum aliquid Pharaoni, donec Deus loqueretur Moyſi, ſed in iſto cap. dicitur quòd Deus locutus fuit Moyſi, dicens: Conſurge diluculo, & ſta coram Pharaone. Sed manifeſtum eſt, quòd hoc non poſſet eſſe, niſi quando apparuit Deus Moyſi eſſet in ciuitate regia, & ſic patet de alijs vicibus dicendum. *In qua eſt populus meus.* In terra Geſſen acceperat a principio locum habitandi ad mãdatum Pharaonis, & inſtantiam Ioſeph,

Gen. 47.

vt patet Gen. 47. c. *vt non ſint ibi muſcæ.* Non intelligas generaliter, quòd in tota terra Geſſen non erant futuræ muſcæ, quia ibi habitabant multi Aegyptij admixti Hebræis, vt ergo illi non manerent impuniti, neceſſe erat ibi eſſe muſcas, in illa tamen parte in qua erant Aegyptij erant muſcæ, in parte autem in qua erant Hebræi, non erant muſcæ: nam domus Aegyptiorum muſcis plenæ erant, domus autem Hebræorum nullas muſcas habebant. Et ſi quando contingeret intrare Hebræum in domum alicuius Aegyptij, muſcæ non lædebant eũ: ſi autem Aegyptius domum Hebræi quaſi refocillaturus intraret, muſcæ eum illuc perſequebantur.

Quæſ. 12

Quid autem dicemus de Hebræis, qui morabantur in domibus Aegyptiorum: quia multi de eis non habentes domos manebant in domibus Aegyptiorum, vt patet ſup. 3. c. vbi dicitur: poſtulabit mulier a vicina ſua, & ab hoſpita ſua, & ſic morabantur in domibus Aegyptiorum tanquam in domibus hoſpitum. Reſpondetur, quòd in parte illa domus, in qua erant Aegyptij muſcis locus erat, in parte vero, vbi erant Hebræi non erant muſcæ: quomodocumq; tamen accideret, ſcilicet ſiue Hebræi non eſſent in locis muſcarum, ſiue inter eas inciderent nullo modo nocebant eis, ſicut ſupra diximus de aqua conuerſa in ſanguinem, quàm cum biberent Aegyptij ſanguis erat, cum autem potarent Hebręi, ad veritatem aquæ, & dulcorem priſtinum vertebatur.

An muſca Hebræos vexaris cũ Aegyptijs commordeos.

Vt ſcias: quia ego ſum dominus. Ideſt ego faciam hoc, vt cognoſcas, quòd ſim Deus, quia nullus poſſet tantum miraculum facere, niſi eſſet verus Deus, & dominus omnium. *In medio terræ.* Ideſt in terra. Iſte modus loquendi eſt vſitatus in ſcriptura ſacra, quia non poteſt intelligi, quòd Deus vocaret ſe dominum ſolum in medio terræ, quia nunc non eſſet dominus in Aegypto, cũ non ſit in medio terræ, ſed magis declinet ad minorem partem veniendo a meridie, vbi incipiunt climata terræ habitabilis, Ieruſalem autem hoc modo aſſeritur eſſe in medio terræ, cum ſit in medio quarti climatis, & Ibi eſt medietas ſeptem climatum communiter habitatorum, & ab antiquo. Licèt nunc quædam inſulæ habitabiles factæ ſunt, quæ extra iſta climata ponuntur, vt iam pertineant ad octauum, & nonum, & partim ad decimum clima, ſecundum quantitatem eleuationis poli, & maioritatem diei, quàm addit vnum clima ad alterum. Dicitur ergo. *In medio terræ.* Ideſt in ipſa terra, ſcilicet in tota terra, & non ſolum in terra, ſed etiam in cęlo, & vbique. Ponitur autem hic ſpecialiter in terra ad elidendum quorundam antiquorum opinionem de diuina prouidentia, de qua iam diximus, ſcilicet quòd Deus ſolum curabat de his, quæ fiunt in cęlo, & de directione rerum naturalium, de actionibus autem huma-

Quomodo Ieruſalem eſt in medio terræ.

Deus omnibus dominatur ac omnia curat.

A nis nihil curabat, nec dominabatur eis premendo male agentes, vel dirigendo bene agẽtes: ſed omnia caſibus, & voluntatibus hominum in terram fluitare. Vt ergo iſta opinio tolleretur a Pharaone, ſi forte eam tenebat, Deus voluit facere iſta mirabilia, in quo demonſtrabat quòd non ſolum curaret Deus de cęleſtibus, ſed etiam de terreſtribus, quæ præcipue ſunt negociatio, & actus humani, & non ſolum dominatur in cęlis; ſed ẽt in terra. *Ponamque diuiſionem inter populum meum.* Scilicet Hebræorum. *Et populum tuum.* Scilicet Aegyptiorum: vterque autem erat Dei populus, quia ipſe creauerat, & gubernat continuo; Hebræi tamen beneficijs ſpecialibus, & amore, & promiſſionibus ad Deum magis quã cæteræ gentes, aut populi pertinebant. Fuit iſta diuiſio quòd in Aegyptijs eſſent muſcæ, in Hebręis autem non.

B Et hoc referri poteſt ad populum Aegyptiorum, qui erat extra terram Geſſen, in quo generaliter erant muſcę, vel ad populum Aegyptiorum, qui erat in terra Geſſen mixtus Hebræis. Et in hoc maius miraculum erat, quia domus Aegyptiorum erant mixtæ domibus Hebræorum, & in domibus Hebræorum non erant muſcæ: domus autem Aegyptiorum plenæ erant. Cras erit ſignum iſtud: ſicut Moyſes ſupra poſuerat in electione Pharaonis, quando pro ſe orari vellet, vt tolleret ſuſpicionem artium magicarum, ita nunc diem certum præfixit, & horam diei, vt aliqui volunt ad veritatem, & certitudinem promiſſionis diuinæ notandam. *Fecit dominus ita.* Scilicet vt promiſerat Moyſes, & ponitur hæc executio in generali, ſed poſtea ſubditur in ſpeciali. *Et venit muſca.* Hic ponitur ſecundum, ſcilicet plagæ factę

C inflictio. *Et venit muſca grauiſſima.* Ideſt multæ muſcæ, quia non erat vna ſola immo multa genera muſcarum, vt dictum eſt in littera, In Hebræo dicitur. *venit commiſtio grauiſſima.* Scilicet multitudo ferarum de montibus, & vexabant homines in ciuitate etiam ipſa animalia olim domeſtica in rabiem efferata ſuos dominos inuadebant. Iſtam autem, quàm hic vocat Hieronymus, muſcam grauiſſimam, interpretes ſeptuaginta Cynomiam, ideſt caninam muſcam vocauerũt, quia fortiter mordet, & tenacius inhæret: & ſic dicitur in Pſal. 77. miſit in eos cynomiam, & comedit eos. *In domos Pharaonis.* Ideſt in palatia eius, quæ multæ domus, & magnæ ſunt. *Et ſeruorum eius.* Quia in domos ſeruitorum ſuorum, & aſſiſtentium ei venit muſca. *Et in omnem terram Aegypti.* Vbicunque eſſet habitatio alicuius Aegyptij,

Pſal. 77.

D vt eum affligerent. *Corrupta eſt terra.* Ideſt infecta tabe iſtarum muſcarum, quia groſſæ erant, & plenæ ſordida tabe, ac fœtida, ipſoſque homines, & vniuerſa cibaria maculabant, & terram ipſam, nec ſinebant eos comedere, quia in ora eorum ingredi contendebant. *vocauitque Pharao.* Hic ponitur tertium, ſcilicet plagæ inflictæ admonitio. *Vocauit Pharao Moyſen.* Quia videbat ſe a muſcis affligi, petijt pro ſe orari ad Deum, vt liberaretur ab eis. *Ite ſacrificate Deo veſtro in terra hac.* Ideſt ite vos ad terram Geſſen in qua ſunt alij Hebræi, & ibi ſacrificate Deo veſtro non exeuntes terram iſtam. *Et ait Moyſes, non poteſt ita fieri.* Ideſt non ſacrificabimus in terra hac, & licèt cauſæ, quas infra ponit Moyſes veræ ſint: tamẽ principalis cauſa, propter quã ipſe petebat eos dimitti ſacrificare in ſolitudinem, non erat iſta, ſed quia

E Deus ſciebat, quòd Pharao ingrauauit cor ſuũ, & quòd hoc continuaret, nec vellet dimittere exire Hebręos de terra illa, & quia Deus ob hoc puniturus erat eum, volens, vt valde iuſta videretur omnibus inflicta punitio, poſtulari mandauit ab eo id, quod ſatis modicum erat. ſ. vt dimitteret eos exire tribus diebus ad ſacrificandũ de terra ſua: & quia hoc aliqualiter graue videretur Pharaoni, & non dimittere vellet Hebræos, hoc poſtulari mandauit. Si antẽ ſciret Pharaonem hoc conceſſurũ, petiuiſſet ſimpliciter dimiſſionẽ Hebræorũ de terra Aegypti, quę iuſta erat ſatis. Si autẽ hoc permiſiſſet nulla ei pęna infligeretur. Si autem non permitteret, erat ei dãda afflictio, ſed nõ tanta, quanta nunc illata eſt: quia minor culpa illa eſſet, quãto id, qđ petebatur grauius eſſet. *Abominationes. n. Aegyptiorũ ſacrificabimus domino Deo noſtro?* Debet legi interrogatiue, ſ. nunquid abomina-

tiones

tiones Aegyptiorum ſacrificabimus Deo noſtro ? quaſi
dicat non faciemus. Hoc poteſt intelligi duobus mo-
dis: vno modo quòd ipſi nollent colere, vel ſacrificare
Deo ſuo in terra illa, quia tũc ſacrificarent ea, quæ abo
minabantur Aegyptij: nam Hebræi tauros, aut oues,
vel capras immolaturi erant. Hæc autem erant abomi-
nationes Aegyptiorum, non quòd Aegyptij iſta abomi
narentur, quia ea colebant: ſed abominabantur ea iu-
gulari: nulla enim maior iniuria alicui fieri poſſet, quã
quòd aliquis vellet iugulare Deum ſuum: ſed Aegyptij
colebant iſta animalia, vt Deos, & Hebræi volebãt, vel
debebant ea iugulare ſi ſacrificarẽt Deo ſuo: ergo hoc
eſſet magna abominatio Aegyptiorum: & huic concor
dat litera quæ infra ſequitur, quòd ſi mactauerimus
ea, quæ Aegyptij colunt coram ipſis lapidibus, nõs ob-
ruent. Alio modo poteſt intelligi, quòd fuit hæc diſiun-
G ctio in litera, ſcilicet quòd diceret Moyſes, nos volu-
mus ſacrificare Deo noſtro. Si autem ſacrificaremus in
terra hac oportebat, quòd aut ſacrificaremus abomi-
nationes Aegyptiorum, ideſt aliqua animalia abomi-
nabilia nobis, quæ Aegyptij immolant dijs ſuis. Et for-
te ſunt aliquæ aues fędę, vel feræ, vel ſimilia, quæ va-
rio modo immolantur a Gentibus, vt Priapo apud vete
res aſinus immolabatur, Cereri porcus, Veneri anſer,
Phebo equus, Dianæ viſcera canis: de quibus & multis
alijs vanitatibus ſacrorum Gentilium Ouidius ait Fa-
ſtorum libro 5. Hæ autẽ abominationes erant Hebręis,
nec aliquo modo ea immolarent Deo ſuo. Si autem vel
lent Hebræi immolare ea, quæ immolari licebat, ſcili-
cet capras, tauros, & arietes: quia Aegyptij colebant
H iſta animalia vt Deos, ſi hoc vidiſſent, lapidibus obruiſ
ſent eos. Nullo modo ergo conueniebat Hebræis ſacrifi
care in terra Aegypti. *Quòd ſi mactauerimus ea quæ Ae-
gyptij colunt*. Ideſt ſi voluerimus immolare Deo noſtro
de animalibus, quæ Aegyptij colunt vt Deos. ſ. de tau-
ris, arietibus, & capris, occident nos. Hebræi enim im-
molaturi erant Deo ſuo de iſtis tribus generibus ani-
malium quæ communiora erant, & mundiora, & iſta
poſtea de quadrupedibus in lege Deus immolari man
dauit, vt patet Leuit. c. 1. & licet ipſi neſcirent id quod
Deus in futurum mandaturus erat, poterant tamen iſtã
obſeruationem accipere ab eo, quod Deus mandauerat
Abrahæ, vt patet Geneſ. cap. 15. vbi confirmans cum eo
fędus mandauit ei occidere vaccam, & arietem, & ca-
pram, & turturem, aut columbam: iſta autem Aegyptij
I colebant. Colebant namque taurum, quia in figura
tauri Apis Deus Aegyptiorum adorabatur: immo erat
verus taurus, ſed de modo adductionis eius, & appari-
tionis certo die, & quòd tale eſſet taurus ille Apis, qui
vno anno apparebat, ſicut ille, qui alijs annis ſequeban
tur, ſatis mirandum erat: de quo multa loquitur Aug.
18. de ciuit. Dei. Colebant etiam arietes, quia Iuppiter
in figura arietis apud eos, & apparebat, & fingebatur:
nam cum humanam effigiem ſculpſiſſent capiti eius
arietina cornua apponebant: quia ſub eadem effigie
aliquando appareret. Capras etiam colebant, quia dæ-
mones facientes admiranda ab eis colebantur, qui in
caprarum imagine ſolent in montibus apparere: abo-
minabile ergo valde erat Aegyptijs, quòd aliquis iſta
K animalia occideret: & hoc dicitur Geneſ. 46. cap. Quia
deteſtantur Aegyptij omnes paſtores ouium, eo quòd
paſtores oues occidunt, & comedunt, & percutiunt.
Coram eis. Ideſt videntibus eis, quaſi dicat, ipſi reputa-
bunt hoc fieri in terra ſua ad eorum iniuriam, & habe-
bunt ex hoc occaſionem ingrauandi ſuper nos: ſed hoc
neceſſe eſſet videri ab Aegyptijs ſi in terra hac immola
remus. Ergo non decet in hac terra immolare. *Lapidi-
bus nos obruent*. Ideſt cooperient, quaſi dicat tantum in
nos deſæuient, quòd nos lapidabunt, & tantam lapi-
dum multitudinem iacient ſuper nos: quòd cooperiẽt
nos, & ſic lapidibus nos tumulabunt. *Viam trium die-
rum pergemus in ſolitudinem*. Ideſt nos exibimus de iſta
terra ad immolandum, & ambulabimus tribus diebus
per ſolitudinem, & in loco, ad quem acceſſerimus in fi-
ne trium dierum immolabimus Deo noſtro. *In ſolitudi-
nem*. Iſta ſolitudo eſt deſertum magnum quod eſt inter

Gentes quæ ſacrificia dijs faciebãt, & de quibus animalibus t Ouid. 5. Faſt.

Leuit. 1.

Gen. 15.

Aug. 18. Animalia Aegyptij colebant.

Quare Aegyptij deteſtantur paſtores ouiũ.

F Aegyptum, & Arabiam, & iuxta ipſam Arabiam apud
mare rubrum contra terram Chanaam, per quod de-
ſertum poſtea tranſierunt Hebræi, cum venerunt in ter
ram promiſſionis. *Ego dimittam vos, vt ſacrificetis domi-
no Deo veſtro in deſerto*. Tunc Pharao affligebatur pla-
ga diuerſi generis muſcarum: ideo quodcunque pete-
bat Moyſes concedebat: ſed poſtea retroceſſit comple-
ta conditione ſicut ſuprà fecerat. *Verumtamen ne lon-
gius abeatis*. Timebat Pharao, quòd recederent de terra
ſua, ideo commendauit eis hoc. *Rogate pro me*. Scilicet,
vt Deus veſter benefaciat mihi, & conſeruet regnum
meum. *Et ait Moyſes, egreſſus a te*. Ideſt poſtquam exiero
a domo tua. *Orabo dominum*. Sicut mandaſti bis: noluit
autem orare in domo Pharaonis ex cauſis ſupra aſſigna
tis iſto c. Saltem ex vltima illarum, ſ. quia Deus ei appa
G riturus erat, & locuturus, quod non decebat in domo
Pharaonis: quia illi qui ibi aderant indigni erant audi-
re Angelum loquentem cum Moyſe, aut videre. *Et re-
cedet muſca*. Ideſt omne genus muſcarum, quæ erant in
domibus, & ciuitatibus. Et in hoc loquitur Moyſes tan-
quam certus de voluntate Dei, & poteſtate eius, quia
non dixit orabo ad Deum, vt recedat muſca: ſed orabo
& recedet muſca, quaſi certus eſſet, quòd quando ipſe
rogaret muſca diſcederet: quia Deus dederat ei pote-
ſtatem faciendi quicquid vellet de Pharaone, & pro-
mittẽdi ad libitum, maximè quia Deus dirigebat Moy-
ſem in promittendo, vt nihil promittat: niſi quod Deo
placeret. *A Pharaone*. Ideſt domo Pharaonis. *A ſeruis
eius, & populo eius*. Ideſt a domibus ſeruorum ſuorum,
& totius populi ſui. *Verumtamen noli vltra fallere*. Ideſt
H non mentiaris nunc, ſicut ante mentitus es: quia promi
ſiſti dimittere nos ſi tolleremus ranas, & non dimiſiſti:
vt non dimittas populum ſacrificare domino. Ideſt non de
cipias nos dicendo, quòd dimittes nos, & poſtea non
dimittas. *Egreſſuſque Moyſes a Pharaone*. Ideſt a domo
Pharaonis. *Orauit dominum*. Vt tolleret muſcas de vni-
uerſis terminis Aegypti, de locis in quibus nocere po-
terant. *Qui fecit iuxta verbum illius*. Ideſt Deus fecit ſe-
cundum verbum Moyſis, ideſt ſecundum quòd ſpopõ-
derat Moyſes Pharaoni, ſcilicet tollere muſcas. *Et ab-
ſtulit muſcas*. Vt ſicut voluntate eius ſola venerant mu-
ſcæ ſuper Aegyptios, ita voluntate eius receſſerat ab
eis. Vel factum fuit hoc in miniſterio Angelorum, ſcili
cet quòd ipſi eas abſtulerunt de terra illa impellendo
in aliquem locum deſertum, vel mare. Vel forte dedit
I eis Deus inclinationem, vt recederent de terra illa: ſed
duo primi modi veriſimiliores ſunt: nam ſubito abla-
tæ ſunt. Tertiò modo conueniet motui naturali, ſi ipſæ
mouerunt ab aliqua inclinatione inſita: & tunc fieret
per aliquam moram temporis. *Non ſuperfuit ne vna qui
dem*, & hoc ſatis fuit magnum miraculum: quia ante-
quam veniret iſta plaga muſcarum, aliquæ muſcę erant
in Aegypto: ſed quia opera Dei valdè perfecta ſunt: vt
patet Deut. cap. 32. ideo non ſolum pęnam muſcarum,
quam attulerat abſtulit: ſed etiã omnes quæ ante erant
inde remouit. Sic enim fuit in Chriſto Ieſu, quod quan
do ipſe aliquem ægrotum ſanabat perfectiorem eum
reddebat, quàm antequam ęgrotus fuerat: vt ſatis aper
te legendo curationes eius in locis euangeliorum. *Et
K ingrauatum eſt cor Pharaonis*. Ideſt poſtquam recepit
quietem a diuerſis generibus muſcarum, rediijt ad an-
tiquam grauitatem, ſcilicet quòd nullo modo vellet di
mittere Iſraelitas de terra ſua. Et ex hoc apparet quali-
ter tenebat in corde quando loquebatur Pharao Aa-
ron, & Moyſi ante remotionem plagę: quia dixerat ego
dimittam vos vt ſacrificetis domino Deo veſtro, verum
tamen ne longius abeatis.

Quæret aliquis quando Pharao dicebat iſta an intẽ-
debat ſaltem pro tunc dimittere Hebræos, vel forte nõ
intendebat dimittere, ſed ſolum fallebat eos verbis cõ-
tra id, quod animo gerebat loquens. Reſpõdemus quòd
Pharao quando iſta loquebatur ſiue in iſtis plagis, ſiue
in alijs intendebat dimittere Hebręos cogente neceſſi-
tate pęnarum. Sed poſtquam videbat ſe liberatum, ad
priſtinam redibat malitiam. Et patet ex hoc, quia dici-
tur, induratum, vel ingrauatum eſt cor Pharaonis: poſt
quam

Deu. 32.

Qu. 15. An Pharao intendebat Hebræos dimittere cum promiſiſſet.

quam impletæ erant liberationes a Plagis. Dicitur cor Pharaonis indurati nolendo eos dimittere: ergo videtur, quòd ante molle erat volendo eos dimittere, alias fruſtra poneretur tunc indurari cor eius, cum ſemper eſſet induratum: ideo tenendum quòd tempore, quo Pharao iſta promittebat, complere intendebat: ſed poſtea indurabat, & mutabatur. *Ita vt nec in hac quidẽ vice dimitteret populum*. Ideſt quòd ſicut Pharao fefellerat eos alia vice in ſponſione pro liberatione a ranis, & non dimiſit eos ita fefellit nunc.

CAPITVLVM IX.

Inf. eod.

DIxit autem Dominus ad Moyſen: Ingredere ad Pharaonem, & loquere ad eum: Hac dicit Dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum: vt ſacrificet. mihi Quod ſi adhuc renuis, & retines eos: ecce manus mea erit ſuper agros tuos, & ſuper equos, & aſinos, & camelos, & oues, & boues. peſtis valde grauis. Et faciet Dominus mirabile inter poſſeſſiones Iſraël, & poſſeſſiones Aegyptiorum, vt omnino nil pereat ex his, quæ pertinent ad filios Iſrael. Conſtituitque Dominus tempus dicens: Cras faciet Dominus verbum iſtud in terra. Fecit ergo Dominus verbũ hoc altera die, & mortua ſunt omnia animantia Aegyptiorum. De animalibus verò filiorum Iſrael nihil omnino periſt. Et miſit Pharao ad videndum: nec erat quicquam mortuum de his, quæ poſſidebat Iſrael. Ingrauatumque eſt cor Pharaonis: & non dimiſit populum.

Quinta plaga mortalitatis animalium.

C *Dixit autem*. Deſcripta quarta plaga, hic annectitur quinta, & diuiditur in duas partes: primo ponitur plagæ comminatio: ſecundo eiuſdem inflictio ibi. *Fecit ergo Dominus*. Circa primum. *Dixit autem Dominus ad Moyſen*. Iſta fuit alia locutio, & apparitio Dei ad Moyſen poſtquam Pharao noluit conſentire petitioni, quã ante confirmauerat de dimittendo Iſrael. *Ingredere ad Pharaonem*. Ideſt ad domum Pharaonis. *Hoc dicit Dominus Deus Hebræorum*.

Quæſt.1. Pſal.95.

Ille qui eſt Deus Hebrȩorum eſt verus: alij autem dij gentium ſunt dæmonia, vt patet Pſal.95. Vocatur tamẽ ille Deus ſpecialiter Hebrȩorum, quia Hebræi eum ſpecialiori cultu, & honore colebant, & certa fide: alij autem populi colebant dȩmonia. Iſte autem Deus Hebrȩorum vocatur dominus ſine determinatione: quia eſt dominus omnium rerum, & omnia poteſt, ideo Pharao, qui naturaliter eſt vnus de ſeruis eius, etiam ſi nollet tenebatur exaudire vocem eius, tamquam vocem domini ſui. *Dimitte populum meum*. Scilicet Iſraeliticũ. Iſta eſt ſemper diuina petitio. *Vt ſacrificet mihi*. Scilicet eundo in ſolitudinem itinere dierum trium. *Quia ſi adhuc renuis*. Ideſt ſi nunc non vis dimittere ſicut alijs vicibus noluiſti. *Et retines eos*. In continua ſeruitute. *Ecce manus mea*. Ideſt poteſtas mea operatiua, quæ intelligitur per manum, quia manus eſt organum organorum: vt patet. 2. de Anima. *Super agros tuos*. quaſi dicat, non intelligas quòd manus mea vel poteſtas mea non eſt ſufficiens ad puniendum, & quòd iam exhauſta ſit in hit plagis: quia adhuc non ceſſabo. Nam ego ponã manum meam ſuper agros tuos, ſcilicet deſtruendo ea, quæ in agris ſunt: iſta plaga non fuit inflicta per humanum miniſterium ſicut cæteræ: quia in alijs Aaron, aut Moyſes aliquid faciebant: in hac autem nihil fecerũt. *Et ſuper equos tuos*. Antiqui vtebantur equis ad currus tam ad pugnandum, quàm ad ambulandum: ideo equi erant animalia precioſiſſima, quæ valde ad bellũ proficiebant, & ad pacem: fuerunt autem iſti equi mortui præter illos, qui conſeruati ſunt ex verbo Domini. *Et aſinos, & camelos*. Iſta ſunt animalia ſolum ad ferendũ iugum, & onera, nec apta ſunt ad opera bellica ſicut equus. Cameli autem in terra illa valde multi ſunt: quia eſt terra calida, & æqualiter temperata minus declinans ad frigiditatem, quam caliditatem. *Boues, & oues*. Aegyptij autem non comedebant carnes, nec boues, nec oues, vt diximus late Gen.44. & 45. & 46. cap. ſunt tamen boues ad laborandum, & in hoc non eſt

De Par. li.4.c.10

2. de anima.

Cameli multi in Aegypto quia eſt terra calida.

A difficultas. Sed de ouibus eſt maior difficultas quomodo eas haberent Aegyptij, quia non prodeerãt ad lumina, maximè cum dicatur Gen.46.c. quòd abominantur Aegyptij omnes paſtores ouium. Dicendum quòd ad hoc ſatis dictum fuit Gen.41. & 44. & 45. & 47. ſcilicet quòd Aegyptij habebant aliquas pauculas oues, non quidem ad cibum, ſed ad quietem, & cultum, & forte ad laticinia. *Peſte valde grauis*. Iſta peſtis fuit quod animalia, quæ erant in agris morerentur, non tamen mortua ſunt omnia: ſic enim non manſiſſent aliqua pro grandine, quæ poſtea ſtrauit pecora: & adhuc poſt grãdinem, quando Pharaone perſequente fuerunt cum eo ſexcenti currus electi, & omnes alij, qui haberi potuerunt in Aegypto: vt patet infra 14. cap. Quilibet tamen currus quatuor equos habebat. Iſta peſtis fuit quædã

An Aegyptij habuerint oues. Gen.46.

In iſta plaga nõ ſunt mortua oia animalia.

B corruptio voluntate diuina cadens in agros, & animalia non ex aliqua naturali cauſa, ex hoc quia Deus dixit. *Et manus mea*. Quaſi dicat, ego faciam hoc ſpecialiter, & non ex aliquo naturali Incentiuo. Alio modo poteſt dici, quòd iſta peſtis fuit corruptio aeris lædentis agros ſolos, & hoc fuit ſupernaturaliter: deinde omnia animalia, quæ ex herbis paſcebantur naturaliter tabefacta, & mortua ſunt tanquam aſſumentia cibum indebitum. Sed vtrum peſtis ſuper ſolos agros venerat, & poſtea conſequenter animalia læſa ſint: vel verũ animalia ſimul cum agris peſte corrupta ſint, non multum refert ad rem. *Et faciet Dominus mirabile*. Non dixit Dominus, ego faciam mirabile: ſed locutus fuit de ſe in tertia perſona, quia nõ loquitur, vt ipſe loquatur: ſed dicitur narratio eorum, quæ Moyſes ad Pharaonẽ

C locutus fuerat: volebat enim Deus dare Moyſi certam Pharaoni formam loquendi, vt nec mutare deberet tẽpora, nec perſonas nec aliquid alterum. Fuit autem iſtud mirabile de diuiſione iumentorum mortuorum, & agrorum læſorum, quia iumenta Aegyptiorum, & agri eorum læſi ſunt, & animalia peſte corrupta. Animalia autem, vel agri Hebræorum nihil detrimẽti paſſa ſunt. *Inter poſſeſſiones Iſrael, & poſſeſſiones Aegyptiorum*. Quaſi dicat, non eadẽ plaga, erit in omnibus, quia licèt coniuncti eſſent agri Aegyptiorum, & Hebræorũ, & iumenta, vtrorumq;, tamen agri Aegyptiorum infecti ſunt, & iumenta tabida peſte conſumpta ſunt: agri autem Hebræorum nihil intemperiei aeris, aut nocumenti ſuſceperunt, nec iumenta minorata ſunt. *Vt nihil omnino intereat de his, quæ pertinent ad filios Iſrael*. Si

D enim de Aegyptijs multa iumenta periſſent: de Hebræis autem aliqua ſaltem valde pauca, ex aliquo caſu factum eſſe putarent. Nunc autẽ quia de Aegyptiorum iumentis valde multa perierunt, de Hebræorum autem iumentis, aut pecoribus nihil omnino, ſatis magnum miraculum fuit. Et patuit, quia illos Deus ſpecialiter perſequi, hos autem ſpecialiter voluit conſeruare. *Conſtituitque Dominus tempus*. Scilicet in quo infligeret illam plagam, vt ſi non prædiceretur tempus, antequam fieret, poſtea ex euentu facta eſſe putaretur. *Cras faciet Dominus verbum iſtud*. Ideſt hanc rem quam nunc tibi denuncio. Res enim geſtæ in ſacra ſcriptura ſæpe verba vocantur, non vt ſunt ſed inquantum referuntur, quod propriè conuenit verbo. *In terra*. Scilicet Aegypti. *Fecit ergo Dominus verbum hoc*.

E Hic ponitur ſecundum, .ſ. plagæ inflictio, ideſt Deus miniſterio ſuorum Angelorum ſine miniſterio alicuius hominis fecit hoc. *Altera die*. .ſ. die ſequente ſicut prȩdixerat. *Mortuaq; ſunt omnia animãtia Aegyptiorũ*. Ideſt oĩa animalia, quæ poſſidebant Aegyptij, .ſ. illo tẽpore, & hora quam prædixerat Moyſes. Dicunt.n. Hebræi quòd quãdo locutus fuit Moyſes Pharaoni de inflictione huius plagæ, fecit quandã lineã in pariete, ad quam ſol certo tpe diei accedebat, & dixit: Cras cum ſol ad hanc perueniet lineam hæc peſtis erit. Dicuntur autem occiſa omnia animantia Aegyptiorum eſſe conſumpta, non quòd omnia fuerint conſumpta, quia de animalib. quæ non erant in agris nullum omnino periſt, cũ iſta peſtis dicatur miſſa ſuper agros, vt patet ſupra in litera. Nec ẽt perierunt omnia animantia, quȩ in agris erant, quoniam alia plaga venit, .ſ. grandinis, in

Quæſt.2.

quamultu plura iumenta perierunt, quã in hac plaga,
vt patet infra in litera. Ergo non fuerant omnia con-
ſumpta hac peſte. Sed vocantur omnia, ideſt multa ſe-
cundum morem ſacræ ſcripturæ, quo omnis pro mul-
tis ponuntur. *De animalibus vero filiorum Iſrael*. Tam
de pecoribus, quàm de iumẽtis: pecora namque multa
habebant: ideo voluerunt habitare in terra Geſſen, quę
erat paſcualis, vt patet Gen. 47. *Nihil omnino perijt*. Ideſt
Gen. 47. nec vnum animal. *Et miſit Pharao ad videndum*. Quia
voluit comprobare, vtrum omnia, quæ Moyſes loque-
retur vera eſſent, vt ſaltem eum comprehendere poſ-
ſet in aliquo ſermone, & tanquam mendacem repelle-
re. Item quia volebat in hoc iudicare an a Deo, vel na-
tura agente iſta euenirent: Nam ſi iſta peſtis non ſolũ
in animalibus Aegyptiorum, ſed etiam in animalibus
Hebræorum eueniſſet, iudicaret non fuiſſe a Deo infli-
ctam in pęnam eius, ſed a natura factam fuiſſe commu
nem. Si autem videret ſibi, & Aegyptijs ſolis hoc eue-
niſſe, iudicaret malum ex Dei voluntate, & vt Moyſes
loquebatur, ſpecialẽ in eum illatam fuiſſe punitionẽ.
Sed aliquis quæret quare in alijs plagis non miſit Pha-
rao ad videndum vtrum eueniſſent Hebræis ſicut eue-
nerat Aegyptijs, quia in nulla plaga puniti ſunt cũ non
propter, ſed propter Aegyptios infligerentur. Reſpon-
debit aliquis, quòd in alijs etiam miſit ad videndum
Pharao, ſed non fit mentio de eo in litera. Sed non vide
tur eſſe valde rationabile, quia non videtur, quare ma
gis fecerit mentionem in iſta quàm in alijs, Item quia
ſi in alijs miſiſſet Pharao ad videndum, cum in vna vi-
ce certificatus eſſet, non erat aliquid, propter quod to
ties ad videndum mitteret. Et huiuſmodi ſignum eſt,
quia in alijs ſequentibus plagis quæ ſatis magnę erant
& non infligebantur Hebræis, nunquam miſit Pharao
ad videndum, vtrum fierent in terra Geſſen, ſicut in cę
tera Aegypto: quaſi certificatus vna vice pro omnibus.
Dicendum ergo quòd nulla alia vice de præteritis pla-
gis miſit. Et hoc quia nuntij non poterant ire in terrã
Geſſen: in præcedenti enim plaga propter multitudinẽ
muſcarum, quæ hominem in via vehementer cruciarẽt
cum ſic Aegyptij ſtantes, & contecti, & abigentes mu-
ſcas non poſſent earum euadere ſtimulos. Idem erat
quantum ad cyniphes, qui eodem modo cruciabant.
Idem quantum ad ranas, quibus obſtantibus non pote-
rat aliquis vias pertranſire, niſi cum valde magno hor-
rore, ranas conculcando, & euiſcerando. Hæc autem
plaga ſolum fuerat inflicta in animalibus brutis, ideo
nihil impediebantur viri ire quocunque vellent. De
hac autem plaga dicendum, quòd euenit Aegyptijs ſe-
cundum correſpondentiam pœnæ, quam ipſi infligebãt
Hebræis, quia non ſolum eos puniebant, ſed etiam eo-
rum animalia enecabant, dura & importabilia onera
imponendo. *Nec erat quicquam mortuum de his, quæ poſ*
ſederat Iſrael. Scilicet de iumentis, aut pecoribus: licèt
ſimul eſſent iumenta eorum cum iumentis Aegyptiorũ
Ingrauatum eſt cor Pharaonis. Ideſt licèt tantam ſtragem
iumentorum videret, & pecorum, non emollitum fuit
cor eius: vt ſaltem propter damna, quæ populus ſuus
patiebatur dimitteret recedere Hebræos. Et nõ orauit
Pharao Moyſen in iſta plaga, vt oraret pro eo ſicut ora-
uerat in quibuſdam aliarum: quia aliæ erant in fieri,
& durabant, ideo tolli poterant. Iſta autem in percuſſio
ne, & morte pecorum conſummata fuit mox vt infligi
cœpit. Ideo non oportebat rogari pro ea: quia nihil de
ea manebat quod poſſet auferri. *Et non dimiſit populũ*
Iſraeliticum. Scilicet ire ad ſacrificandum in ſolitudinẽ
itinere dierum trium, vt petebant.

Quare Pharao in alijs plagis nõ miſit ad vidẽdum an Hebræis eueniſſẽt ſicut fecit in iſta.

Quare Pharao in alijs plagis Moyſen orauit, & nõ in iſta.

Et dixit dominus ad Moyſen, & Aaron: Tollite plenas
manus cineris de camino, & ſpargat illum Moyſes in cæ-
lum coram Pharaone, ſitque puluis ſuper omnem terram
Aegypti. Erunt enim in hominibus, & iumentis vlcera, &
veſicæ turgentes in vniuerſa terra Aegypti. Tuleruntque
cinerem de camino & ſteterunt coram Pharaone, & ſpar-
ſit illum Moyſes in cœlum. Factaque ſunt vlcera veſicarũ
turgentium in hominibus, & iumentis: nec poterant maleſi
F *ci ſtare coram Moyſe propter vlcera, quæ in illis erãt, & in*
omni terra Aegypti. Indurauitque dominus cor Pharaonis
& non audiuit eos, ſicut locutus eſt dominus ad Moyſen.

Et dixit Dominus. Deſcripta quinta plaga, hic appo-
nitur ſexta, & diuiditur in duas partes: quia primo po
nitur quomodo eam Deus prædixerit: ſecundo qua-
liter eam inflixerit ibi: *Tuleruntque cinerem*. Hic nõ po
nitur comminatio iſtius plagæ Pharaoni, quia Pharao
erat quaſi ſtupidus in plagis præteritis, nec multum cu
raret de verbis, cùm de ipſis rebus minus curaret quam
decebat, conueniebat ergo eum nunc aliqua dura pla-
ga in ſe ipſo acriter cruciari, vt vexatio daret intellectũ
& audiret iuſtam petitionem. *Et dixit dominus*. Iſta fuit
G alia locutio poſt quam Pharao noluit exaudire petitio-
nem factam poſt inflictionem quintæ plagæ. *Ad Moy-*
ſen & Aaron. Non eſt intelligendum quòd Deus appa-
ruerit Moyſi & Aaron ſimul, & loqueretur ad eos: quia
ſupra 4. cap. dictum eſt, quòd Aaron eſſet os Moyſi, &
Moyſes eſſet in his quæ ad Deum pertinebant, ſcilicet,
quantum ad reuelationes diuinas, & ſupra 7. cap. dictũ
fuit ad Moyſen & Aaron erit propheta tuus, ideſt ſolũ
ipſe enunciabit verba, quæ tu ei reuelaueris. Sed hic
dicitur. *Ad Moyſen & Aaron*. Non quòd ad ambos
ſimul loqueretur: ſed quòd iſtud quod nunc manda-
bat, ambo complementi eſſent, ſcilicet quòd tollerent ci-
nerem de camino. *Tollite plenas manus cineris de cami-*
no. Moyſes & Aaron portare debebant in manibus ſuis
quantum caperetur de cinere coram Pharaone, & di-
H citur tollite, ideſt aſportate vobiſcum; quia iſta plaga
infligi debebat corã Pharaone, & ſpargi cinis. Et quia
iſti quando ſtarent volentes facere hoc coram Pharao-
ne non inuenirent ibi cinerem, & dato quòd peterent
cinerem ſibi dari, non daretur: Ideo Deus quando lo-
cutus fuit Moyſi, mandauit, vt ſecum cinerem porta-
rent coram Pharaone, ne cogerentur illum poſtea in-
quirere. *Plenas manus*. Vt ſatis de cinere poſſet ſpargi.
Cineris de camino. Ideſt de fornace ardente: tollebatur
autem cinis iſte quaſi ardens de camino propter duo:
primo ad indicandum effectum eius, ſcilicet quid ſe-
qui deberet ex illo. Nam veſicæ turgentes, quæ po-
ſtea natæ ſunt ex iſta ſparſione, fiunt ex calore: nam quã
documque aliquid multum igni applicatur, primo cau-
ſantur in eo quædam veſicæ ſiue tumores pleni qua-
I dam aquoſitate reſoluta per calorem: cinis autem iſte,
quia de camino ſumptus erat, calidus, & ſiccus erat,
ideo ſatis demonſtrabat, quid inde futurum eſſet. Se-
cundo aſſumptus fuit cinis de camino ad ſignificandũ
cauſam, ex qua illa plaga infligebatur. Erat enim hu-
iuſmodi plaga in elemento ignis, cum ipſi cineres de
igne ſumpti eſſent ad correſpõdentiam afflictionis He
bræorum in decoctione laterum. Et ideo aliquando
enim Deus loquitur de captiuitate Aegyptiaca, vocat
eam fornacem ferream: vt patet Deuteronom. 4. cap. v-
bi dicitur. Vos autem eduxit dominus de fornace fer
rea Aegypti, quaſi nihil ſit, quo conuenientius illa capti
uitas deſignetur, quàm per fornacem. *De camino* Cami
nus non ſolum ſignat fornacem, ſed ignem, vel ſorna-
cem ardentem, vt notetur quod cineres quaſi ardentes
K ſpargi deberent: non propter id, quod ipſi efficiebant,
ſed propter id, quod a Deo futurum eſſe ſignabant. *Et*
ſpargat illum Moyſes. Quia iſte cinis erat ſpargendus
contra cœlum. Moyſes autem habebat poteſtatem
in his, quæ ad cælum, cum vocaretur Deus Pharao-
nis, vel Deus Aaron. Aaron autem ſolum erat ordi-
narius quantum ad ea, quæ pertinebant ad populum.
Sed iſta ratio ſatis parui ponderis eſt, magis autem vi-
detur ad oſtendendum poteſtatem Moyſi: quia in om-
nibus ſuperioribus plagis ſic accidit, quòd aut Dei vo-
luntate ſine hominum miniſterio inflictæ ſunt: vt pla-
ga de diuerſis muſcarum generibus, & plagæ peſtis ſu-
per agros, & animalia, vt patet in præcedenti, & in
hoc. Aut per Aaron miniſterialiter inflictæ ſunt, vt pa
tet in percuſſione aquarum, quando verſæ ſunt in ſan-
guinem, & vt patet ſupra 7. cap. & in inductione rana-
rum

Quæſt 3. Plaga ſexta.

Propter duo in ſexta plaga cinis de camino ardente ſumebatur

Deut. 4.

Caminus quid ſignet.

Aliquorum expoſitio cõfutatur.

rum de fluminibus, & paludibus extendente Aaron manum ſuam: & in generatione cyniphum, vt patet præcedenti cap. Conueniens ergo erat, quòd aliqua plaga miniſterio Moyſis infligeretur. Sed non fuit aliqua de ſequentibus præter ſequentem de grãdine, & ſequẽtem de locuſta: quia illæ ſine miniſterio hominum impoſitæ ſunt, ergo decebat quòd Moyſes hanc infligeret. *In cœlum*. Ideſt contra cœlum, quia iſta præpoſitio, in aliquando ponitur, pro contra, vt cum dicitur vado in hoſtes, i. contra hoſtes: corã Pharaone, vt videat Pharao quòd iſta plaga a Deo infligitur denunciante Moyſe, & non euenit naturaliter. *Sitque puluis*. i. erit puluis, vel aliter. *Sitq; puluis*. Ideſt mando quòd immediate, quòd cinerem ſparſeris, fit vt puluis ſuper omnem terram Aegypti. Non eſt intelligendum quòd ex iſto cinere ſparſo fieret puluis ſuper totam terrã Aegypti, quia tam paucus cinis, quòd ad nihil quaſi ſufficiebat: ſed cinis ſpargebatur propter conformitatem plagæ, ſcilicet, quia talis erat ille puluis, qui futurus erat ſuper omnem terram Aegypti ſicut cinis, quem Moyſes ſpargebat coram Pharaone. Iſte autem puluis diuina pendens virtute in aere cadebat ſuper homines, & omnia pecora, atque iumenta, & calore ſuo mox cauſabat in carne turgentes veſicas. Nec eſt putandum, quòd iſte puluis eleuatus in aere eſſet ſolum puluis terræ: quia ille non eſt naturæ ita calidæ, vt veſicas generet, licèt aliquo modo ſit naturæ ſiccæ. Sed dicendum eſt quòd erat aliquis puluis nouiter a Deo productus: qui eſſet qualitatis igneæ, & valde nociuus. Vel ſi volumus quòd eſſet puluis de terra, ille nõ permaneret ĩ ſua qualitate, quia ſic non poterat talia efficere: ſed dediſſet ei quandã qualitatem igneam ad cauſandum veſicas: & quia ille puluis multus erat. Et continue cadens de aere replebat Aegyptiorum corpora turgentibus veſicis, & ſimile ponitur Deutero. 28. cap. Cum Moyſes pronunciaret Hebræis quæ mala futura eis eſſent, ſi non obſeruarent legem Dei ait: Det dominus imbrem ſuper te puluerem, & de cælo cadat ſuper te cinis, donec cõteraris. *Eruntque in hominibus, & in iumentis vulnera*. Hic ponitur ordo præpoſterus, quia cum ex puluere illo cauſarentur in iumentis, & hominibus vulnera, & veſicæ prius erãt veſſicæ, quàm vulnera: cum veſicæ ſint quidam tumores cauſati in cute ex calore eleuante, & reſoluente. Et intra illos tumores erant quædam aquoſitates reſolutæ a calore ignis de partibus ſubtilibus; & delicatis carnis. Deinde calore magis deſſicante conſumebatur cutis tenera, & contrahebatur: & neceſſe erat rumpi. cum autem rumperetur apparebat cætera caro aperta, & illa ruptio vocabatur vulnus. *In hominibus, & iumentis*. In hominibus propter culpam ſuam: in iumentis autem ex dominorum culpa, vt in hoc etiam affligerentur. Et vocantur hic iumenta non ſtricte, vt communiter accipimus, ſcilicet pro animalibus iuuantibus ad onera ſubuehenda: ſed etiam pro omnibus peccatoribus, quia in omnibus fuerunt veſicæ. *veſicæ turgentes*. Ideſt inflatæ. *In vniuerſa terra Aegypti*. Quandocũque ei aliqua plaga infligebatur, toti Aegypto communis erat. *Tuleruntque cinerem*. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet plagæ executio. *Tuleruntque cinerem*. Scilicet quòd Moyſes & Aaron impleuerunt manus ſuas cinere, & duxerunt ſecum, cum ſteterunt coram Pharaone. *Et ſteterunt contra Pharaonem*. Ideſt coram eo ex oppoſito eius: ita quòd Pharao videre poſſet eos facientes: & dubitare non poſſet de auctoribus plagæ: vel vt forte conterritus hac plaga vocaret eos ad rogandum, vt dimitterent plagam hanc: & ipſe quoque eos dimitteret de terra ſua. *Et ſparſit illum Moyſes*. Quia ſic Deus iuſſerat. *In cælum*. Ideſt contra. *Factaque ſunt vlcera veſicarum turgentium*. Ideſt ex veſicis turgentibus ſiue inflatis prouenerant vulnera, ſiue vlcera. Hic loquitur propius quàm ante, quia ex puluere cadente ſuper eos, cauſabantur veſicæ turgentes, ideſt inflatæ. Et deinde cute combuſta, & in ſe contracta fiebat ruptio: poſt ruptionem vero caro illa aliqualiter putrida, & conſumpta vlcus vocabatur, & non propriè vulnus: quia Vul-

Propoſitio, I, quãdoque &, cõtra ponitur.

Deut. 28.

Quæ vulnera oſcit iſtius plaga.

A nus eſt diuiſio carnis ex exteriori nocumento, vt ferro, ligno, aut lapide. Vlcus dicitur diuiſio carnis ex nocumento intrinſeco, vt puta cum caro putrefit, & conſumitur ex aliqua interiori intemperie: ſanguine, & carne conuerſa in ſaniem venenoſam. *Nec poterant malefici ſtare coram Moyſe*. Licèt malefici in tertia plaga quãdo facti ſunt cyniphes confeſſi fuerunt ſe impediri a digito Dei, ideſt poteſtate diuina adiuuante Moyſe & Aaron, tamen in malitia obſtinati ob hoc contra niti non deſtiterunt: merito ergo nunc grauiora ipſi quàm cæteri vlcera, tollerabant, & duriores viſicarum turgentium punctiones. *Propter vlcera, quæ in eis erant*. Sentiebant enim malefici, quòd dum plus ſtabãt coram facie Moyſi, acrius cruciabantur, fugerunt ergo a conſpectu eius. *Et in omni terra Aegypti*. Ideſt in omnibus Aegyptijs, & animalibus Aegyptiorum. Si autem

B hoc tempore contingeret aliquos a caſu de exterioribus prouincijs in Aegyptum venientes ibi manere, in eos vlcera non erũpebant, quia Deus ſolos Aegyptios affligere intendebat. Etiam quia illos non puniendo euidentius pateret Deus has plagas in Aegyptios propter eorum facinora ſpecialiter deſtinaſſe: non erant iumentum temporis aliqui de alienigenis in Aegypto talia iudicia formidantes: immo quidam de his, qui in Aegypto antea morabantur, credentes tunc a ſedibus ruituram Aegyptum, alias gentes, & ſedes habitandas petierunt. *Indurauitque dominus cor Pharaonis*. Quia ſicut antea ita, & nunc non appoſuit ei gratiam motricem ad bonum ſuis demeritis exigentibus, ideo manſit durus quaſi lapis non exaudiẽs inſtanti petitionem.

C *Sicut locutus eſt dominus ad Moyſen*. Ideſt ſicut Deus prænunciauerat, quòd non exaudiret eos Pharao niſi per manum validam, ita factum eſt, quia vſque ad mortem primogenitorum nunquam dimiſit eos. Ex hoc patet quòd in alijs plagis, quando dicitur induratum cor Pharaonis, & quòd nõ audiuit Moyſen & Aaron ſicut præceperat dominus: quòd ponitur ibi præceperat dominus, ideſt prædixerat, vel prænunciauerat, ſicut dicitur hic, quia eodem modo ponitur hic hoc ſicut ibi illud, nec importat variam ſignificationem.

Diff. inter vulnus et vlcus.

Malefici Pharaonis grauioribus plectib. premebãtur propter eorũ obſtinationem.

Dixitq; dominus ad Moyſen: Mane conſurge, & ſta coram Pharaone, & dices ad eum: Hæc dicit dominus Deus Hebræorum. Dimitte populum meum, vt ſacrificet mihi: D *quia in hac vice mittam omnes plagas meas ſuper cor tuũ, & ſuper ſeruos tuos, & ſuper populum tuum, vt ſcias, quòd non ſit ſimilis mei in omni terra. Nunc enim extẽdens manum percutiam te, & populum tuum peſte, peribiſque de terra. Idcirco autem poſui te, vt oſtendam in te fortitudinẽ meam, & narretur nomen meum in omni terra. Adhuc retines populum meum, & non vis eum dimittere? En pluam cras hac ipſa hora grandinem multã nimis: qualis non fuit in Aegypto a die qua fundata eſt, vſque in præſens tempus. Mitte ergo iam nunc, & congrega iumenta tua, & omnia quæ habes in agro: homines enim, & iumenta, & vniuerſa, quæ inuenta fuerint foris, nec congregata de agris, cecideritque ſuper ea grando, morientur. Qui timuit verbum domini de ſeruis Pharaonis, fecit confugere ſeruos ſuos, & iumenta in domos. Qui autem neglexit ſermonem domini, di-* E *miſit ſeruos ſuos, & iumenta in agris.*

Supra 8. c. ſupra. 10.

Genus et nitas ſtõditur.

Dixit quoque dominus. Poſita ſexta plaga, hic deſcribitur ſeptima, & diuiditur in tres partes, quia primo ponitur pænę comminatio: ſecũdo eiuſdem inflictio, ibi. *Et dixit dominus ad Moyſen*. Tertio eiuſdem ablatio. *Miſitque Pharao*. Circa primum. *Dixit dominus*. In alia apparitione poſtquam Pharao obſtinatus fuit in ſexta plaga inflicta. *Ad Moyſen*, cui ſoli apparebat. *Mane conſurge*. volebat Deus, quòd Moyſes prenunciaret hãc plagam Pharaoni, & quia nunquam melius, & apparatius eum inueniret, quàm quando exiret ad aquas diluculo ex more ſuo, mandauit ei mane conſurgere, vt ſtaret coram Pharaone eo tempore quo eum ad

Quæſt. 4.

aquas iturum eſſe ſciebat, *Et ſta coram Pharaone*. Scilicet publicè, vt omnes ex hoc admoneantur prædicens ei pęnas futuras: quia vt pęna, quàm Deus infligebat Pharaoni omnibus ſęculis iuſta videretur, volebat eum admonere omnibus modis, quibus aliquis homo admoneri potuiſſet, ideo volebat, vt Moyſes publicè hoc clamaret, vt ſaltem Aegyptij commonerent regem, vt petitioni illi conſentiret: ſic enim factum fuit, cum comminaretur Moyſes ſequentem plagam, vt patet ſequenti cap. quia nolente Pharaone exaudire petitionem Moyſi, comminata pęna dixerunt ſerui Pharaonis ad eum: Vſquequo patiemur hoc ſcandalum, dimitte homines, vt ſacrificent domino Deo ſuo. Non ne vides quòd perierit Aegyptus. *Hæc dicit dominus Deus Hebræorum*. Cuius vocem audire deberes, quia verus Deus eſt: dominus etiã omniũ, quæ in cælo, & in terra eſt: præcipue cũ toties a te hnc idẽ petiuerit. *Dimitte populum meum*. Scilicet Iſrael. *Vt ſacrificet mihi in ſolitudine itinere dierum triũ*. Prius peregrain. *In hac vice mittam in te omnes plagas meas*. Nec intelligitur, ꝙ in hac vice, i. nunc, qñ iſta infligebatur oẽs aliæ infligerentur: quia iſtæ quatuor plagę, quæ infligendæ manebant, ſigillatim datæ ſunt. Nec intelligitur in hac vice, i. interpoſita hac ſola admonitione, ſ. quòd nunc monuerit Moyſes Pharaonẽ pro omnibus ſequentibus plagis, quia ſicut in iſta plaga monuit, ita monuit in ſequenti, vt patet ſequẽti cap. Sed intelligitur in hac vice, i. quaſi continue, quaſi dicat: Nõ ceſſabo te percutere donec cõſumentur in te omnes plagæ meæ. Et ſic fuit, quia inflicta vna plaga, paucis interpoſitis dieb. infligebatur alia, & ſic vſq; ad vltimam, ita quaſi continuæ videbantur. *Oẽs plagas meas*. Non intelligas. *Oẽs plagas meas*, i. oẽs quas Deus immittere poterat: quia tunc videretur exhauſta potentia Dei punitiua in hoc. Sed iſtæ pænæ erant finitæ, ergo potentia Dei finita erat. Sed non eſt id cõcedendum: dicitur ergo. *Oẽs plagas meas*. i. omnes plagas, quas in te mittere deſtinaui. Et in hoc demonſtrabat Deus ſe ſcire quõ Pharao ĩ obſtinatione, in qua nunc erat, eſſet permanſurus, & propter hoc eſſent ei omnes iſtæ pęnę infligendę. *Super cor tuũ*. i. iſtæ plagę, quas ego miſſurus ſum, erunt ſuper cor tuum, i. tangent cor tuum, ſ. quòd ſi de pręteritis non multum doluiſti, quia te non multum tangebant, de his tamen, quas inflicturus ſum, valde dolebis, quia atrocitate ſua ſuperant omnes priores. Et hoc maximè patuit in vltima, cum mortuus fuit primogenitus Pharaonis, vt patet infra c. 11. & 12. quia tunc amaritudine cordis percuſſus ſurrexit per noctem cum populo ſuo, & coegit Hebręos fugere de terra ſua. *Super ſeruos tuos*. Qui tibi in domo tua aſſiſtunt, & miniſtrant. *Et ſuper populum tuum*. Qui moratur in ciuitatibus, & cunctis locis regni tui.

Moyſes clamãdo ſtetit corã Pharaone vt ſaltẽ ſerui eius, eũ reprehẽderent mo nerent.

Qualis modus, & ordo fuerit in atrocitate pænarum inflictarum Pharaoni, & ſuis. Et an Deus ſemper det diſtinctas pænas ſecundum diſtinctiones delictorum.

Quæſt. 5. Deſcribitur hic grauitas culpę: & conuenienter ordo atrocitatis pęnæ. Nam primo ponitur rex, quia ipſe magis peccabat quàm cęteri, cùm ipſe mandaret hęc omnia fieri. Et ideo ponitur ipſe in primo gradu pęnę, ita quòd ipſe durius quàm cęteri puniretur. Etiam dato quòd ęqualis ſecũdum rem ei pęna cum cęteris tribueretur: tamen ipſe magis quã cęteri ex hoc affligeretur: cũ veriſſime illud magis ipſe ſentiebat quã cęteri. Nam ſicut in naturalibus eadem potentia, & ęqualis agẽs in paſſa inęqualiter diſpoſita agit inęqualiter, Et ideo neceſſe eſt ab eodẽ agẽte magis rẽ vnã, quã cętera pati, vt ſi calor igneus in trib. gradibus apponatur ſtupę, & apponatur ferro, non ęqualiter aget, nam ferrũ nihil aut modicum incenderetur, ſtupa aũt totaliter conſumetur. Sic.n. hic in paſſionibus humanis, quia reges ſunt delicatè nutriti, quęlibet adueniens tribulatio magis eos quã cęteros pungit; ſic.n. ait Boetius de Conſol. lib. 2. proſa 4. Adde quòd feliciſſimi cuiuſcũq; delicatiſſimus ſenſus eſt; & niſi cuncta ad nutum ſuccedãt, ois aduerſitatis inſolẽs minimis quibuſq; proſternitur: adeo per exigua ſunt, ꝙ fortunatiſſimis ſummã beatitudinis detrahunt. Scdo loco culpę ſunt ſerui regis, qui ei conſen-

Boet.

F tiebant Hebręos punienti, & forte adulantes omnes facta laudabant. Etiam quia cum ipſi coniunctiſſimi regi eſſent, poterant ei aptius diſſuadere: ne tã enormia onera populo imponeret Hebręorum: quia aũt nõ fecerũt, in ſecundo loco punitionis regi ſuo ſucceſſerũt. Et miranda eſt in hoc diuina diſpoſitio, quę nihil penitus inordinatum relinquit. Nam cùm oẽs pro hoc ſcelere afflictarentur, Deus ſic diſponebat, vt qui magis peccauerat ſiue cõmittendo, ſiue omittẽdo, grauius affligeretur. Vt.ſ. in prima plaga de aquis in ſanguinem verſis, licèt quantum ad hoc nib. cõis eſſet, quia omnes ſanguinem bibebant, tñ illis qui magis peccauerant, amarior, & horribilior ſanguis ille erat: ſic illis qui nullo modo peccauerant, nec erant ſubiecti dño peccanti, ſanguis ille ita vt limpidiſſima aqua dulcis erat; quod apparet

G in ipſis Hebręis, qui nihil peccauerant, nec propter eos plagę iſtę inferebantur, ſanguis ille ad naturam aquæ vertebatur, vt declarauimus ſupra ca. 7. Idem patet de manna, quia cùm omnibus iudęis idẽ eſſet manna, quidam tamen, qui peccatores erant, faſtidientes manna, nauſeabant ſuper illud: Sic patet Num. 11. vbi dicitur: Quis dabit nobis ad veſcendum carnes, anima noſtra arida eſt, & nihil vident oculi noſtri, niſi manna, & Numeri c. 21. Nauſeat anima noſtra ſuper cibo iſto leuiſſimo. Viris tñ bonis, & iuſtis manna vertebatur in omnẽ iucunditatem ſaporis, vt patet Sap. c. 16. Pro quibus angelorum eſca nutriuiſti populum tuum, & paratum de cęlo panem pręſtitiſti eis ſine labore, omne delectamẽtum in ſe habentem, & omnis ſaporis ſuauitatem. Idem autem in ſecunda plaga ranarum dicendũ eſt, quia qui

Num. 11

Num. 21

Sap. 16.

H magis peccauerat magis ab eis affligebatur, ſ. quòd in ambulando plures obuias ranas habebat, & plures conculcabat, & in cibos eius cadebãt: & ſuper lectum eius cadebant, & aſcendebant. Et quòd in his omnibus magis affligebatur, & horribiliores ipſe quàm alij iudicabat: tanto.n. infelicior quiſque eſt, quanto id, quod pati neceſſe eſt, minus ęquanimiter tollerat. Et hęc ipſa opinio non ideo talis erat, quia ipſe ſic, aut ſic volebat: ſed quia a Deo puniente ſic infligebatur eis renitentibus, ſicut ſupra diximus de pęna dãnatorum in apprehenſione inuoluntaria de igne, tanquam de nociuo. Idem de tertia, ſ. de multitudine cyniphum; & de quarta, ſ. de diuerſis generibus muſcarum, dicendũ eſt: quia illum cyniphes & acrius, & perſeuerantius mordebãt, qui magis cęteris peccauiſſet, & iden dato quòd in ea-

I dem domo, vel platea æqualiter muſcis plena plures Aegyptij inęqualiter peccantes manerent, illum plures muſcę inſequebantur, qui grauius deliquiſſet, ſicut diximus ſupra de Hebręis. Idem in quinta plaga: quia illius plura iumenta mortua ſecundum numerum, aut ſecundum proportionem, aut ſaltem ſecundum domini ſui reputationem, qui grauius peccauit. Idẽ in 6. illi plures veſicæ turgentes innatæ ſunt; & acrius cruciantes, & fędiora, atq; enormia vlcera cõfecerunt, qui cęteris magis deliquerit. In ſeptima aũt, & in cęteris eadem applicatio eſt: quia eadem ratio ſubſiſtit, pręter quàm in decima, ſcilicet in morte primogenitorum, vbi omnes æquales fuerunt. Licèt aliquis nimis ignorans dicet, ꝙ aliqui, qui valde modicum peccauerũt, primogenitos non amiſerunt. Sed falſum eſt, quia litera repugnat in-

In oĩbus plagis magis peccãtes grauius afflicti sũt, ꝓter quã i decima.

K fra c. 11. & 12. ſcilicet. Percuſſit Dñs omne primogenitum in terra Aegypti a primogenito Pharaonis, qui ſedebat in ſolio eius, vſq. ad primogenitum captiuæ, quę ſedebat in carcere, ſiue ad molã, vt hẽt alia litera. Dicẽdum ergo, quòd in hoc omnes ęqualiter puniti ſunt, ſ. vt cuilibet primogenitus moreretur. Et ſic dicitur in eodem c. 12. non fuit domus in tota Aegypto, vbi nõ eſſet aliquis mortuus. Sed in hoc fuit ratio diuerſitatis ab alijs. Quia alię pęnę habent quantitatem, ſ. vt vni de ea magis, aut minus, quàm alteri dari queat: iſta autem cõſiſtebat in indiuiſibilis, ſ. mors primogenitorũ: quia aut totaliter primogenitus moreretur, aut nullo modo: quia ergo omnes aliquo modo peccauerant, oportebat omnibus hanc infligi punitionem. Sed rurſus cõſiderando non infligebatur pœna æqualis. Quia omnis pęna, cum ſit doloroſa, duo concernit. Primo dicit dã-

num,

num, aut læſionem materialiter: ſecundo dicit quandam ea hoc innatam triſtitiam vel dolorem formaliter, in qua verius conſiſtit ratio pœnæ. Et ſic dicẽdum, quòd licèt pęna quantum ad ſuum materiale omnibus æqualis fuerit, quia materiale erat hic mors primogenitorum, quæ omnibus Aegyptijs communis fuit: formaliter tamen quantum ad ipſum dolorem ſatis rationabile eſt, quòd non fuerit æqualis. Sed quòd Deus dederit quandam tolerantiam illis, qui minus peccauerant, vt minus torquerentur: vel eis dabat opinionem meliorem de hoc, ſcilicet vt minus malam illam mortem reputarent. Opinio autem in his omnibus non modicũ operatur: hæc enim eſt, quæ diuitem, aut inopem efficit, & nõ vis congeſtæ pecuniæ: hæc quietos aut inquietos reddit, & in cæteris vitæ generibus hoc idẽ poteſt, vt non iniuſte dicat Boetius de conſol. lib. 2. proſa 4. Nihil miſerum, niſi cum putes. Et ſi forte hoc dare nolimus, ſed vt omnibus, ſicut in re, ita in opinione æqualis dolor eſſet: dicendum erit quòd hi non æqualiter pro illo peccato puniti ſunt, ſed partem præteritorum malorum hoc ſuperabũdanti ſupplicio luerunt. Et hoc ſatis eſt veriſimile, quia Deus non ſemper pœnas, vt vitia diſtincta ſunt, ita diſtinctas dat, ſed nonnunquam quod quis in multo tempore peccauit, ſimul luit: primus tamen dicendi modus mihi magis placet. Sed aliquis dicet: Deus de iſtis paruis non curat, an modicum magis, aut minus quiſquam puniatur. Hoc tamen valde irrationabiliter dictum eſt. Nam Deus non iudicat, vt homo. Iudices namq; noſtri, qui culparum quantitates ad liquidum noſſe non poſſunt, nec pœnas æquales diſtribuere ſciunt: ideo circa valde parua non curant. Deus autẽ culparum nouit quantitates: ideo confitendum eſt eum æqualiter pęnas diſtribuere, & diuerſis ſecundum proportionẽ. Si. n. detur, ꝙ Deus de modicis non curet, dabitur, quòd interdum aliquem pęna merita non coerceat, quod forſitan minime quiſquam adiudicaret: dabitur etiam, quòd interdum aliqualiter plus debito puniret, vel quòd non omnibus æqualiter meritis æqualia diſtribueret, quod valde diſſonat iuſtitiæ iudicantis; maxime cùm Deus iudex iuſtiſſimus prędicetur: multa quoq; alia intendenti incõuenientia apparebunt, quæ non modicum detrahunt bonitati diuinæ. Repugnat, & hoc teſtimonijs ſcripturæ: nam cum Chriſtus æqualitatem Dei in iudicando deſcribere vellet, poſuit parabolam de patrefamilias, qui ſeruum nõ remittentem debitum, ſicut ei dimiſſum fuerat, condẽnans, mandauit poni in carcerem: decernens, quòd inde non exiret, donec redderet vniuerſum debitũ vſq; ad nouiſſimum quadrãtem. Et concludit ibi Chriſtus, quòd Deus ſic faciet non remittentibus, & conſequenter omnibus alijs peccantibus, vt patet Matt. 18. c. Item cùm Chriſtus redargueret humanam ſolertiam ſuperabundantem circa inquiſitionem eorum, quæ ad vitã, & recedentem a Dei cogitatione dixit: Non eſſe tantũ curandum, cum Deus curet de nobis, quia etiam de rebus paruis curat. Et cum ibi timorem diſcipulorũ ſuorum tollere vellet, ait, & ſubiungit. Nonne duo paſſeres aſſe veneunt, & vnus non cadit ſine patre veſtro? Vos autem multis paſſeribus meliores eſtis, Matt. 6. Et concluſit alibi: Amen dico vobis, quoniam omnes capilli capitis veſtri numerati ſunt; quaſi dicat. Adhuc de capillis capitis veſtri Deus magnam curam habet, vt patet Matt. c. 10. Si ergo capillos Deus ita recipit, vt eos, qui ita paruæ vtilitatis ſunt, ita computet, vt nec vnus ex eis cadat ſine Dei conſilio, & voluntate: & idẽ in paſſeribus medium aſſem valentibus dicatur: quanto magis circa punitionum, & præmiorum diſtributiones curabit nimium, cum in hoc totus ſtatus hominum ſit, ſ. in puniri qualiter debent, & præmia recipere, quæ merentur. Poſtremo quia ſi daretur, quòd Deus de minimis non curaret, daretur quòd illa minima ad regulam non reduceret, quia id, quod a Deo dirigitur, ſub eius cura tenetur: hoc autem perfectioni diuinæ repugnat, & ſtatui totius vniuerſi, quod Philoſophi ordinatiſſimum eſſe teſtãtur; vt patet 12 Meth. in fine: quia tunc aliqua ſine lege incertis caſibus vagarentur ſoli

Deus qui culparũ menſurã vſque ad minimũ nouit æqualiter ſingulis diſtribuit ſeruata proportione.

Mat. 18.

Deum de minimis curã habere.

Mat. 10.

A temeritati relicta, quod non conſentit generalis diuina prouidentia, & vniuerſale dominium. Redeuntes ergo ad propoſitum, vnde digreſſi ſumus, ſicut ſeruitores Pharaonis in ſecundo gradu culpæ fuerunt, ita poſitus fuit eis ſecundus gradus punitionis; populus autem, qui conuerſationis regiæ inſolitus erat, atque per hoc minus peccabat, quia ei non ita conſentiebat, nec ſuadendo familiariter regem a malo diſtrahere poterant, vltimum gradum, & minimum culpæ tenuit, atque ex hoc minimus ei punitionis gradus datus eſt. *Vt ſcias, quòd non ſit ſimilis mei in terra.* Particula, vt, poteſt teneri dupliciter.

Vno modo quòd teneatur pro, &, ſ. *Et ſcies, quòd non ſit.* Et contra, i. ego infligam tibi has pœnas, & per hoc cognoſces, quòd non ſit aliquis ſimilis mei. Bene dicebat, B quia iſtæ punitiones tantæ erant: & ita mirabiliter factę: quòd nullus eas, niſi omnipotẽs facere potuiſſet. Alio modo poteſt teneri, vt, prout dicit cauſam finalẽ, ſcilicet iſtam pęnam ego tibi infligo, vt cognoſcas nullum eſſe æqualem mihi. Et tunc dicendum eſt, ꝙ particula, vt, non dicit cauſam finalem principalem, ſed ſecundariam. Nam Pharao, & populus ſuus principaliter punitus fuit: quia grauiter delinquebat cõtra Hebręos dura ſeruitute præmendo: & volentes redire in terram ſuam violenter detinendo. Secundario autem factum fuit, vt ipſe Pharao, & populus eius cognoſcerent diuinam poteſtatem: & ex hoc ſequeretur laus, & honor Deo, ſ. cognoſci ab illis, quibus ante fuerat incognitus, cum dixerat Pharao. Quis eſt dominus, vt audiam vocem eius? Dominum neſcio, & Iſrael non dimittam. *In* C *omni terra.* Ideſt nullus de regibus terræ ſit ita potẽs, ſicut ego. Dicebat. n. hoc ad deprimendum ſuperbiam regum, qui Deos ſe credi, & nominari volebant, nec ſe Deo ſubiectos eſſe putabant, vt patet de Nabuchodonoſor, qui mandauit ſe nominari Deum, & indixit, ne aliquis præter eum Deus vocaretur, vt patet Iudith in cap. 1. Sic etiam de Pharaone rege Aegypti, qui in tantam elatus ſuperbiam dixit: Terram Aegypti, & fluuiũ ſuum eſſe ita, quòd nullus alterius. Dixit etiam, quòd ipſe creauerat ſeipſum, vt patet Ezec. c. 29. vbi dicitur: Ecce ego ad te Pharao rex Aegypti draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum: & dicis meus eſt fluuius, & ego feci memetipſum: idem dixit rex Tyri elatus diuitijs multis, vt patet Ezech. c. 28. vbi dicitur: Eleuatum eſt cor tuum, & dixiſti, Deus ego ſum, & in ca- D thedra Dei ſedi in medio maris: non autem ſoli iſti, ſed etiam multi de antiquis regibus hoc dixerũt: nam hoc tenuit Alexander Macedo mandans ſe coli, vt Deum: vnde quadã die, quia magiſter ſuus Caliſtenes, & Philotas Parmenionis filius optimus vir in exercitu eius, quia eum ſolito more, vt Deum non ſalutauerunt, occidi mandauit, & fecit, vt ait Paulus Oroſius libro 3. de Ormeſta mundi: de morte Philotæ, & accuſatione, atq; excuſatione, & diffuſius Alexandreidis lib. 8. Dixit autem Deus, quòd nullus erat ei æqualis in omni terra: & non ſolum in terra, ſed nec in cœlo: ipſe tamen illud ſolum explicuit: quia de cęlo nullus antiquorum dubitabat, aut inquirebat: ſed ſolum de regibus terræ ſaltem quantum ad ſimplices. *Nunc. n. extendens manum meã.* Ideſt potentiam meam, facit metaphorã tanquã Deus E vir pugnator, aut iudex pęnarũ diſtributor ſit. *Percutiã te, & populũ tuũ.* Quia oẽs peccabant, omnes puniri debebant. *Peſte.* Non poteſt iſta pęna referri ad plagas iniectas, ſ. ad grandinem, quia illa fuit ad mortẽ animalium, quæ erant in agris: nec de alia ſequente, ſ. de vento vrente, quia hæc fuit ad læſionem frugũ, & arborũ; Nec de alia, ſ. de tenebris palpabilibus, quia nullus in his mortuus eſt: ſed refertur ad vltimam plagam. ſ. mortem primogenitorũ, quæ fuit vere peſtis a Deo immiſſa per Angelum percuſſorem, vt patet inf. c. 12. *Et peribitis de terra.* ſ. tu & populus tuus. Hoc fuit per peſtem illam primogenitorum: qua magna pars Aegypti perijt: cùm non fuerit domus, in qua illa nocte non fuiſſet aliquis mortuus, vt patet infra 12. cap. Et per ſubmerſionem in mari rubro, vbi magnus valde Aegyptiorum exercitus, vtpote qui contra ſexcenta millia Hebræo-

Quæſt. 6.

Multi reges Deos ſe videri volebãt. Ezec. 29. 28.

Alexander Macedo Deũ ſe coli voluit.

Deus malis noſtris non indiget ad demonſtrãdam potentiam ſuam nos puniendo.

rum dimicaturus erat, in abyſſum merſus diſperijt. F
Peribis de terra. Ideſt de ſuperficie terræ, ſcilicet per mor
tem; homines namque quandiu viuunt, ſuper terram
ſunt: cùm autem moriuntur, pereunt de terra, quia am-
plius apparere non permittuntur; quinimo vt alijs hor
rori, & fœtori non ſint, defoſſa humo conduntur. *Id-
circo enim poſui te, vt in te oſtendam fortitudinem meam.*

In quo co gnoſcitur ſapiẽtia, & boni-tas, & li beralitas, ac potẽtia mi ſericordia, & clementia Dei.

Non eſt putãdum, quòd Deus aliquem peccare faciat,
vt demonſtret in eo magnitudinem potentiæ ſuæ, quia
Deus neminem peccare facit. Item quia Deus non in-
diget malis noſtris, vt puniendo nos, potentiam ſuam,
& iuſtitiam oſtendat: quia pluribus alijs modis hoc
oſtenderetur. Nam omnia diuina attributa perfectio-
nem eius ſignant, quæ nobis in via ex parte cognoſcun
tur ſiue pęnis inflictis ſatis demonſtrari queunt. Nam
ſapientia eius patet in vniuerſarum rerum admirabi- G
li diſpoſitione, atque quotidiana gubernatione. Boni-
tas eius, & liberalitas in beneficiorum numeroſa exhi-
bitione: Potentia eius, in rerum admirandarum opera-
tione, vt mortuos ſuſcitando, & faciendo cætera in hũc
modum. Miſericordia in miſerorum ſubuentione: Cle-
mentia in delictorum grata remiſſione: Iuſtitia in præ-
miorum condigna retributione. Et ſic patet diſcurren-
ti per cætera, quòd omnia ſine pænarum inflictione no-
tificari queant.

Quæſt. 7.

Sed dicet aliquis: licèt Deus nullum peccare faciat,
vt in eo fortitudinem ſuam oſtendat, permittit tamen
eum peccare ad notificandum hæc. Sed nec hoc poteſt
ſtare, quia, vt dictum fuit diffuſius ſupra quarto capit.
Deus continue gratiam ad bonum motricem nobis
largitur: per hanc autem licèt formaliter boni non ſi- H
mus, quia nihil aliud eſt, quàm quædam paſſiua incita
tio ad bonum, quam Deus ex mera liberalitate ſua fa-
cit, per hanc tamen, vt boni ſimus, inducimur, & quia ſi
ne Dei gratia mouente nullum bonum aut facere, aut
velle poſſumus, vt patet Ioan. 15. cap. Sine me nihil po-
teſtis facere, ideſt ſine gratia mea motrice, Deus hanc
gratiam nulli denegat, quantumcunque peccatori, ſed
continuè pulſat, & ad pænitentiam vocat, vt patet Apo-
calip. 3. cap. ſcilicet. Ecce ſto ad oſtium, & pulſo, ſi quis
audierit vocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo
ad illum, & cœnabo cum illo, & ipſe mecum. Et hoc ve
rum eſt generaliter, niſi aliquis tanta, aut talia commi-
ſerit, quæ ſecundum altiſſimum, & ſecretiſſimum Dei
iudicium gehennam mereantur: hunc autem vel non
incitat, vel modicum, ita, quòd hæc incitatio illum non I
trahat ad bonum. Hæc autem appoſitio gratiæ pænarũ,
maxima eſt earum, quas Deus in hoc ſęculo tribuit:
quia nihil differt aliquem non moueri a Dei gratia
adiutrice, vel adiudicari morti æternæ: cùm nunquam
bonũ faciet non motus: & ſic damnabitur: licèt iſta ſub
tractio, vel vt verius dicam, non appoſitio, arbitrij liber
tatem nullatenus tollit, aut diminuit, vt plenius decla-
ranimus ſupra 4. cap. Nunquam ergo hanc pęnam
Deus dabit, aut vnquam dedit cuiquam, niſi pro maxi-
mo delicto. Permittere ergo iſto modo obſtinari, vt
Dei iuſtitia demonſtretur, totaliter irrationabile, cum
ſemper talis pęna ſequatur ad magnum peccatum. Ma-
gnam ergo iniuſtitiam Deus alicui facere videretur, ſi
eum nihil mali meritum ad demonſtrandam iuſtitiam
ſuam priuaret generali beneficio, ſcilicet gratiæ motri- K
cis, & per hoc permitteret obſtinari: quia hoc modi-
cum differt ab eo, quod eſt Deum creare aliquam ani-
mam, & ſine aliqua originali, aut actuali labe pęnis ge
hennalibus mancipare, quod nunquam eueniet. Sed in
hoc diſtinguendum eſt, quia aliquando Deus gratiam
non apponit, & permittit hominem labi, & ſi hoc ad
tempus ſit, & rurſus per gratiam motricem ad meliora
reſurgat, malum non eſt valde. Sed aliquando valde
prodeſt, quia plerunque is, qui ſtabat, ocioſitatis, & in
curię latitudini incumbebat. Et tunc dimittit eum
Deus cadere, vt cautior reſurgat, & a maiori lapſu di-
ligenter cuſtodiat. Sic enim Petrus totius Eccleſiæ fu-
turus caput elabi permiſſus eſt, vt melior fieret. Licèt
in hoc ſi proprius velimus loqui, etiam in bonis, & di-
ligentibus Deum, quibus ſecundum teſtimonium Apo

Ioan. 15.

Gratia voluntatis motrix nemini quãtũcunq; peccatori denegatur a Deo.

Apoc. 3.

Non appoſitio gratia maxima eſt pęnarum, qua in hoc ſęculo a Deo tribui ſoleat: qua arbitrij libertatẽ non tollit

ſtoli ad Rom. 8. omnia cooperantur in bonum, quia ſe
cundum propoſitum vocati ſunt ſancti, non permitta-
tur caſus principaliter caſus, vt boni ſint, quia permiſ-
ſio caſus pęna quædam eſt, quæ ſine culpa dari non de-
bet, nec vnquam datur. Culpa autem in ei leuis eſt, ſci-
licet, quòd interdum de bono aliqualiter efferuntur,
aut illud cum pauca diligentia cuſtodiunt, quæ cuiuſ-
dam leuiſſimi vitij ſpecies ſunt. In pęnam ergo harum
permiſſio caſus infligitur: ſed ſecundario Deus, quo vo
lente omnia cooperantur in bonum vocatis ſanctis, ſe-
cundum firmum eius propoſitum facit, vt iſte caſus ad
meliora reſurgendi occaſio ſit. Si autem iſta non appoſi
tio gratiæ ſit ad ſẽper, ita quod Deus deſiſtat alicui ex ſuis
demeritis ſecundum altiſſimum eius iudicium gratiam
motricem tribuere, obſtinatio ſequitur in illo. Et hæc
pęnarum maxima eſt, quę nunquam in prædeſtinatis
cadit, quibus omnia cooperãtur in bonum. De vtraque
autem iſtarum permiſſionum intelligi poteſt, quod di-
ximus ſupra 4. cap. ſed magis permiſſioni perpetuæ, vel
ad ſemper conuenit. Concluditur ergo Deum nec in-
duxiſſe ad obſtinationem ipſum Pharaonem, nec per-
miſiſſe obſtinari, vt in eo iuſtitiam, & fortitudinem
ſuam puniendo monſtraret: Deus autem, qui omnium
potentiſſimus eſt, cui omnia etiam mala bona ſunt, vt
ait Boetius de conſola. lib. 4. proſa 6. vbi dicitur: Sola di
uina vis eſt, cui mala quoq; bona ſint, cum eis compe-
tenter vtendo alicuius boni eliciat effectum. Ordo. n. qui
dem cuncta complectitur: vt quod ab aſſignata ordinis
ratione diſceſſerit, hoc idem in alium tamen ordinem
relabatur, ne quid in regno prouidentiæ temeritati li-
ceat. Cum ergo Deus ex natura rei bono bene vtatur, &
ex altiſſima plenitudine poteſtatis, atq; bonitatis mala
vertat in bona, oportet, vt ex qualibet culpa, quæ mala
eſt, aliquod bonum eliciat. Hoc autem eſt demonſtratio
iuſtitiæ eius, & perfectio vniuerſitatis, & pulchritudi-
nis creaturarum. Quia vero peccatum Pharaonis valde
magnum erat, vtpote qui contra Dei mandatum toties
reſtitiſſet, nolẽs dimittere populum Hebræorum, opor
tebat ſecundum eius conditionem ex hac culpa ali-
quod bonum ordinari: bonum autem hoc fuit, vt de-
monſtraretur in Pharaone fortitudo Dei, & narraretur
nomen eius. *In omni terra.* Eſt ergo ſenſus, quòd Deus
poſuit Pharaonem. i. culpam ſuam deordinatam ad hoc
ordinauit, vt propter eam punitus, materia eſſet mon-
ſtrandi diuinam magnitudinem, & narrandi nomen
Dei in terra. Similiter habetur Abacuc. c. 1. cũ loquitur
contra Nabucdonoſor prementem Hebræos, & dicit:
Domine in iudicium poſuiſti eum, & fortem, vt corri-
peres, fundaſti eum, licèt iſta auctoritas mitiorem ſen-
ſum habeat. Occaſio autem errandi in iſta litera eſt,
quia dicitur. *Ideo poſui te.* Ideo, autem ſemper dicit cau
ſam motiuam, ſiue finalem; & ſic videtur eſſe ſenſus li-
terę, ſi attendatur in cortice, quòd Deus poſuit ſic Pha-
raonẽ obſtinatũ, vt monſtraretur fortitudo Dei in pu-
niendo eũ, quòd iam improbatũ eſt. Debet ergo accipi,
quòd particula, ideo, non dicat principalẽ cauſam fina-
lẽ, ſed quandã ſecundariã: & tunc patet ſenſus literę per
additamẽtum. ſ. ego nolebã, quòd tu peccares, ſed quia
peccaſti, ideo poſui te, vt demõſtrẽ in te fortitudinem
meam. Et tunc nõ ſequitur aliquod incõueniens. Quia
vult dicere: licèt peccatum tuũ malũ ſit, ſaltem hoc bo
num Deo ordinante ſequitur, quòd fortitudo Dei in
puniendo mõſtretur: & quòd Deus vbiq; laudatur. De
intellectu huius, Deo dante, videbitur ſuper epiſtolam
ad Ro. 9. c. Caute ergo circa ſimiles auctoritates atten-
dendũ eſt, quia ſenſum valde crudum in cortice præfe-
runt, ſi nihil molliter enucleentur: nam ſic ſimpliciter
acceptæ arbitrij libertatem tollere, aut Deum peccato-
rum noſtrorum cauſam conſtituere videntur quorum,
vtroq; nihil deterius, aut periculoſius eſt: ſic. n. patet in
illa auctoritate Apoſtoli ad Ro. 9. c. dicens quòd ſicut
figulus poteſtatem habet ex eadẽ maſſa faciendi aliud
vas in honorẽ, aliud in cõtumeliã: ſic Deus alia vaſa iræ
fecit in interitũ, alia vaſa miſericordiæ in glo. Teneri-
ter valde tales auctoritates exponendæ ſũt, ne in aliqđ
prædictorum inconuenientium incidamus: & in hoc
laborat

Deus ex qualibet culpa bonũ aliqđ elicit.

Ideo aduerbium quid dicat.

Circa auctoritates quę in cortice litera videntur arbitrij libertatẽ tollere, vel Deũ iniuſtũ facere cauteval de procedẽdũ eſt. de quo vide latius per dominum Abulen. Ioſue 11. cap

ad Abul. Iuſ. 11. c. laborat ibi Apoc.8.& 9.& 10.& 11. cap. vt ſtatuat prædeſtinationem, & præſcientiam Dei. Vtrunque autem ſine arbitrij neceſſitate, aut Dei iniuſtitia. Et ibidem in 9.cap. hanc auctoritatem, de qua nunc agimus in teſtimonium præſcientiæ inducit. Patet ergo ſic litera. *Ideo poſui te.* Ideſt nõ feci ego te malum, vel permiſi fieri malum, vel ſolum creaui te ad hoc vt obſtinaretis, & in te vltionem meam demonſtrarem, quia Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad veritatis agnitionem venire, *1. Tim. 2* vt patet prima ad Tim. cap. 2. Sed quia tu voluntarie peccaſti, quod ego nolebam, ideo merito peccati tui ego te poſui, vt demonſtrarem in te fortitudinem meam, ideſt tu meruiſti propter peccatum tuum, vt demonſtraretur in te fortitudo mea. *Et vt enarretur nomen meum in omni terra.*

Quæſt. 8. Sicut quando aliquis iudex facit aliquam punitionem terribilẽ de aliquo multum peccãte, laudatur nomen eius in multis terris: ita Deus Pharaonem ſibi tandiu reſiſtentem tam acriter puniuit, vt expletis in eo decem duriſſimis plagis, ad extremum eum cum toto ſuo exercitu fluctibus rubri maris perdiderit: omnes gentes mundi rei magnitudine permotæ, & facti iuſtitia, Deum auctorem, vel laudabant, vel admirandum prædicabant. Et durauit memoria huius facti apud gẽtiles Deum non colentes per multa tempora, vt patet 1. Reg cap. 6. *1. Reg 6.* Vbi cum Philiſthijn peterent conſilium a ſacerdotibus, quid de arca Dei Iſrael facerent, ſacerdotes reſponderunt: Quare aggrauatis corda veſtra ſicut aggrauauit Pharao, & Aegyptus cor ſuum? Nõne, poſtquam percuſſus fuit, dimiſit eos, & abierunt? & ſicut erat fama huius facti in hac prouincia poſt tanta tempora, ita erat in alijs terris. *Adhuc retines populum meũ?* Interrogatiue legi debet, quaſi dicat: cùm tantas pęnas lueris, quia non dimiſiſti populum meum rogatus toties, quomodo adhuc retines? *Et non vis dimittere eum?* Ideſt etiam nunc dicis, quòd non vis eum dimittere. *En pluam.* Iſta plaga ſolo Deo operante facta eſt nullo homine miniſtrante, ſicut in quibuſdam alijs. *Hac ipſa hora cras.* Ad exprimẽdam magnam certitudinem hoc dicitur, cùm non ſolum dies, ſed etiam hora pręfigitur. *Grandinem multam nimis.* Scilicet tantam, quantã nunquam naturaliter euenire conſueuit. *Qualis non fuit in Aegypto a die, in quo fundata eſt.* Hoc ponitur ad monſtrandum miraculi magnitudinem: quia ponitur aliquid inſolitum, quod a ſæculis factum non fuit. Et hoc magis mirabile erat in Aegypto, quàm in quibuſdam alijs terris, maximè in illis, quæ ſunt a principio quarti climatis verſus ſeptimum. Nam in Aegypto, cum ſit terra multum auſtralis, rariſſime pluit, & vix, aut nunquam ningit, vel venit grando, & difficilius eſt venire grandinem, quàm ningere; quia grando ex maiori atque intenſo frigore cauſatur: fit autem hoc propter caliditatem regionis, quia Aegyptus partim in tertio climate, & partim in ſecundo eſt. Et hoc patet Deuter. c. 11. vbi cùm Deus hortaretur Hebræos ad cuſtodiam præceptorum denuncians eis qualitatem terræ, quam ſortituri erant, ſcilicet, quòd indigebant pluuia, dixit: Terra illa non eſt, ſicut Aegyptus, in qua iacto ſemine in hortorum morem aqua ducitur irrigua: ſed terra veſtra eſt expectans pluuiam de cœlo. In quo innuit, quòd terra Aegypti non expectabat aquam de cęlo: quaſi dicat, quia rariſſime ibi pluit. Quòd ergo eſt in Aegypto, idem eſt & a fortiori procedendo ab Aegypto verſus meridiem ad lineam æquinoctialem per tranſuerſum, ſecundi, & primi climatis, & vltra ſpacia climatũ ad terram, vbi ſunt viuæ arenæ. Erat ergo ſatis mirabile in Aegypto fieri grandinem, quæ rariſſime, & ex aliqua forti temporum intemperie euenire ſolet, maxime in tanta quantitate, & multitudine, quia dicitur, multa nimis. Et dicitur. *Qualis non fuit in Aegypto.* Et hoc ſatis conuenit, quia ea, quæ temporibus præteritis acciderant in Aegypto, naturaliter euenerant: ea verò, quæ nunc Deus facturus erat, ſupernaturaliter cauſabantur. Oportebat ergo eſſe differentiam quantitatis notabilis, & multitudinis in his operibus. *A die quo fundata eſt vſq; in præſens tempus.* Ideſt a die, quo incepit habitari, quoniam fundatio pertinet ad Deum, & fuit hoc, quando ipſe dedit locum, & ſitum terris, ſcilicet, quòd ſuper maria fundauit eas: vt patet Pſal. 23. Vtrunque autem verum eſt, quia ſi accipiatur fundari, ideſt habitari, Aegyptus fundata fuit, ideſt habitata primũ a Meſrain filio ſecundo Cham, & nepote Noe, vt declarauimus Geneſ. cap. 10. Nunc ergo ſicut verum eſt, quòd non fuit in Aegypto tanta grando, quanta facta fuit nũc a tempore, quo habitauit in terra illa Meſrain populans eam nouiter, quia de hoc poſſent homines recordari ex memoria paucarum generationum pręcedentium: Ita verum eſt, quod ex die, quo Deus fundauit eam, non factum fuit huic ſimile quicquam. De hoc autem patet: nam a tempore, quo habitari cępit, nõ fluxerant anni octingenti; quod patet, quia a ceſſatione diluuij vſq; ad natiuitatem Abrahæ fuerunt anni trecenti, & duo, vt probauimus Gen. cap. 11. Deinde vſq; ad natiuitatem Iſaac fluxerunt anni cẽtum, quia Abraham genuit Iſaac anno centeſimo vitæ ſuæ, vt patet Geneſ. 17. & 21. c. qui additi ad priores facient quadringẽtos, & duos annos. Deinde a natiuitate Iſaac, in quo cępit ſemen Abrahæ peregrinari vſque ad annum exitus de Aegypto, qui fuit iſte, in quo mirabilia facta ſunt, tranſierunt alij quadringenti, & quinque anni, vt probauimus Geneſ. 15. cap. qui coniuncti ad ſuperiores facient annos 807. ab iſtis autem demantur tempus, quod fluxit inter ceſſationem diluuij, & tempus, quo Meſrain incepit habitare in Aegypto, qui ſunt anni centũ, vel paulo plures, vt patet ex computatione facta Gen. cap. 11. quia populatio diuerſarum terrarum facta fuit poſt diuiſionem linguæ in Babilonica ædificatione, quod apparet ex diuerſitate linguarum cuiuslibet gentis diuerſarum terrarum; nam ſi antequam diuiſæ eſſent linguæ, Gẽtes ad populandum diuerſas terras proceſſiſſent, maneret in illis terris vnitas idiomatis, ſub quo habitari incępit, ſed facta diuiſione linguarum in ædificatione illa, dicitur in text. Gen. 11. quòd Deus ſic dimiſit eos, ideſt diſperſit in varias terras, quia in linguis diuerſi erant: iſta autem diuiſio linguarum facta fuit tempore Phaleg filij Heber, qui natus fuit 101. anno poſt diluuium, vt patet computando annos generationis a tempore, quo inceperunt gignere filij Noè, ſcilicet duobus annis poſt diluuium, ſicut nos computauimus Gen. cap. 11. Auferantur ergo iſti centum anni, qui fluxerunt ab exitu de arca vſque ad tempus, quo facta eſt linguarum confuſio, & iuit Meſrain ad populandum Aegyptum, manebunt anni 707. vel quaſi, ex quo condita fuit Aegyptus, i. incępit habitari vſq; ad tẽpus, quo iſta mirabilia fiebant per Moyſen. Vera eſt litera in alio ſenſu, ſcilicet, quòd ſicut a tempore quo habitari cępit Aegyptus per Meſrain non fuit talis grando, ita nec a tempore, quo fundata eſt Aegyptus, ſ. per Deum producentem terras, & firmantem eas. Quod in ſecundo die fuit, vt declarauimus Gen. c. 1. Nam in tota prima ætate, quæ ſola fluxerat ab orbe condito, vſque ad diluuium maior tẽporis temperies fuit, quã poſtea vnquam contigerit ex optimo aſpectu cęli, vt declarauimus latius Gen. c. 5. in tantum, quòd Poetæ dixerunt illã ętatem fuiſſe tempus vernum totaliter, vt ait Ouid. Metam. lib. 1. in deſcriptione primæ ætatis ſic inquiẽs.

Ver erat æternum, placidiq́; tepentibus euris,
Mulcebant Zephyri natos ſine ſemine flores.

Et deinde, cum deſcriberet ſecundam ætatem declinãtem ab illa temperie dixit, quòd illud ver perpetuũ fuerat diuiſum in quatuor tempora anni, cum inquit.

Iuppiter antiqui contraxit tempora Veris.
Perque hyemes, æſtuſq;, & inæquales autumnos.
Et breue ver ſpacijs exegit quatuor annum.

Declarant etiam magis immediate, quod volumus, ſcilicet, ꝙ in tota illa prima ætate nec fuerit magnus calor, nec nimiũ frigus, nec gelu, aut glacies, nix, aut grando, nec domorum neceſſitas inquiens.

Tunc primum ſiccis aer feruoribus vſtus
Canduit, & ventis glacies aſtricta pependit.
Tunc primum ſubiere domos: domus antra fuere,
Et denſi frutices, & vincta cortice virga.

Marginal notes: *Mirabile erat i Aegypto maxime in parte illa quæ de climat ad meridiẽ fieri pluuiam, & grandinem.* — *Deut. c. 11.* — *Pſal. 23.* — *Aegypt' habitari, & populari cœpit a Meſrayn ſecundo filio Chã, & nepote Noe.* — *Gen. 11.* — *Ouid.*

Non potuit ergo tempore primæ ætatis tanta grando eſſe in Aegypto, quanta fuit in iſta plaga; immo nõ fuit aliqua grando, vt aliqui volunt, ſed falſum eſt, vt infra patet. *Mitte ergo iam nunc.* Scilicet ad agros. *Et cõgrega iumenta.* Scilicet quæ ſunt ad humanum adiutorium in ſubuehendis oneribus, vt equi, muli, & aſini, boues, atque cameli. *Et omnia, quæ habes in agro.* Scilicet omnia pecora, quia aliquas oues habebant Aegyptij, vt patet in principio huius cap. & Gen. 47. licèt valde paucæ eſſent. Fuit autem iſtud conſilium datum non ſolum Pharaoni, ſed etiam omnibus Aegyptijs, qui hoc audire poterant: ſic patet ex eo quod infra ponitur, ſ. *Qui timuit verbum Domini de ſeruis Pharaonis, fecit confugere ſeruos ſuos, & iumenta ſua in domos: qui autem neglexit ſermonem Domini, dimiſit ſeruos ſuos, & iumenta in agris.* Admiranda enim Dei pietas, & nullis vnquam vocibus quantumcunque laudantibus explicanda, & verè miſerationes eius ſuper omnia opera eius: quia hoſtem, qui ei inobedientiſſimus totius orbis fuerat, cum punire voluiſſet, ſalubriter admonuit, & qualiter meritam plagam euadere poſſet, conſuluit. Verè ergo iſte eſt Deus, qui de theſauris miſericordiæ ſuæ per media viſcera charitatis nos miſeros, atque indignos videre ſolem, tantis beneficijs, & tam tenerrime fouet, & impenſiori cura cuſtodit, vt ſine eius cõſilio capillus vnus de capite noſtro non cadat, aut minimus pulex ſaltem paruo morſu quietem noſtram diſturbet. *Homines, & iumenta.* Ex hoc apparet, quòd in illa grandine multi homines perierunt, quia aliqui negligentes conſilium Domini manſerunt, & grando cadens irruit in eos, atque deleuit. *Et vniuerſa, quæ inuenta fuerint foris.* Scilicet pecora, vel quæcunque alia animalia. *Nec congregata de agris.* Eiuſdem ſententiæ replicatio eſt ex ſuper abundanti modo loquendi. *Cecideritque ſuper ea grando, morientur.* Ex hoc patet, quòd plurimæ aues in Aegypto mortuæ ſunt, quia illæ, in agris diſcurrunt, & per aera volant, nec ſolent, niſi raro domos, vrbanaq; præſidia ingredi, mortuæ fuerunt neceſſario cadente grandine ſuper eas. Et ſic fit multoties temporibus noſtris, vt cùm magna grando ceciderit, columbę, & aliæ aues, atque lepores mortui inueniantur. *Qui timuit verbum Domini de ſeruis Pharaonis.* Aliqui erant de ſeruis Pharaonis, qui modicum in hoc peccauerant, & his dedit Deus, vt timerent eum, & audirent ſalubre conſilium eius. *Fecit confugere ſeruos ſuos.* Scilicet paſtores. *Et iumenta.* Scilicet iumenta, & pecora. *In domos.* Vt ibidem tuta manerent. *Qui autem neglexit de ſeruis Pharaonis.* Sicut Pharao obſtinatus erat, ita quòd ſæpius percuſſus non caſtigaretur: ita erant multi de ſeruis eius repugnãtes mandatis Dei plagis non correcti, ſed peiores effecti, qui adhuc non credebant verbis Domini: licèt veritatem eorum ſæpe in ſe experirẽtur. *Dimiſit ſeruos ſuos, & iumenta in agris.* Tanquam nullam plagam timeret euenturam. Iſta, quæ hic ponuntur de ſeruis Pharaonis audientibus verbum Dei, vel renuentibus per anticipationem dicuntur: quia illa facta ſunt, poſtquam Moyſes denunciauit Pharaoni futuram plagam, nunc autẽ nondum annunciauerat: ſed ponuntur hic verba, quibus Deus inſtruebat Moyſen, vt loqueretur corã Pharaone. *Et dixit Dominus ad Moyſen.* Non fuit iſta alia locutio aut apparitio ab ea, qua denunciauit, quid facere debebat, hic autem continuato ſermone Dei ad eum ponitur, qualiter hoc facere debebat: ideo ponitur.

Dei miſeratio, & pietas erga homines.

Multæ aues in Aegypto mortuæ ſunt cadẽte grãdine ſuper eas.

Et dixit Dominus ad Moyſen: Extende manum tuam in cœlum, vt fiat grando in vniuerſa terra Aegypti ſuper homines, & ſuper iumenta, & ſuper omnem herbam agri in terra Aegypti. Extenditq; Moyſes virgam in cœlum, & dominus dedit tonitrua, & grandinem, ac diſcurrentia fulgura ſuper terram. Pluitque Dominus grandinem ſuper terram Aegypti, & grando, & ignis mixta pariter ferebantur. Tantaq; fuit magnitudinis, quanta ante numquam apparuit in vniuerſa terra Aegypti, ex quo gens illa condita eſt. Et percuſſit grando in omni terra Aegypti cuncta, quæ fuerunt in agris ab homine vſque ad iumentum: cunctamque herbam agri percuſſit grando, & omne lignum regionis confregit. Tantum in terram Geſſen, vbi erant filij Iſrael, grando non cecidit. Miſitq; Pharao, & vocauit Moyſen, & Aaron dicens ad eos: Peccaui etiam nunc: Dominus iuſtus, & ego, & populus meus impij. Orate Dominum, vt deſinant tonitrua Dei, & grando, vt dimittam vos, & nequaquam hic vltra maneatis. Ait Moyſes: Cum egreſſus fuero de vrbe, extendam palmas meas ad Dominum, & ceſſabunt tonitrua, & grando non erit, vt ſcias, quia Domini eſt terra. Noui autem, quòd & tu, & ſerui tui necdum timeatis Dominum Deum. Linum ergo, & hordeum læſum eſt, eo quod hordeum eſſet virens, & linum iam folliculos germinaret. Triticum autem, & far non ſunt læſa, quia ſerotina erant. Egreſſuſque Moyſes a Pharaone ex vrbe tetendit manus ad dominum, & ceſſauerunt tonitrua, & grando, nec vltra ſtillauit pluuia ſuper terram. Videns autem Pharao, quòd ceſſaſſet pluuia, & grando, & tonitrua, auxit peccatum, & ingrauatum eſt cor eius, & ſeruorum illius, et induratum nimis: nec dimiſit Iſrael, ſicut præceperat dominus per manum Moyſi.

Septima plaga grãdinis. Pſal. 77. Pſ. 104.

1. q. 8. 1 c. Ecleſia.

§ iſtẽ peccato Aegyptiorũ.

Et dixit Dominus. Tanquam alia noua narratio incipiat. *Extende manum tuam in cœlum.* Ideſt contra cęlũ, non quòd illa manus extenſio aliquid operaretur, ſed vt eſſet ſignum, quòd ad voluntatem Dei mandante Moyſe iſta grando eueniret. *Vt fiat grando in vniuerſa terra Aegypti.* Ideſt quòd mox, vt tu manum in cęlum extuleris, grando veniet, quæ eſſet communis toti terrę Aegypti. *Super homines, & ſuper iumenta.* Ideſt ad occidendum homines, & iumenta quotquot in agris reperirentur. *Et ſuper omnem herbam agri.* Scilicet ſuper herbas, quæ ſponte naſcuntur, & ſuper eas, quæ ſeminantur, & extabant tunc temporis natæ, & ſuper arbores, quia vt inf. dicitur linum, & hordeũ læſum eſt, eo quòd hordeum eſſet virẽs, & linum iam folliculos germinaſſet: triticum autem, & far non ſunt læſa, quia ſerotina erant. *Extenditque Moyſes virgam in cœlum.* Supra mandauerat ei Deus manum extendere, ipſe autem virgã porrexit: nec tamen contra formam mandati egit, quia extendendo virgam extendebat manum. *Et dominus dedit tonitrua, & grãdinem.* Deus enim iſta fecit per Angelos ſuos: nam ordo ſummus eſt in hierarchijs, & ordinibus Angelorum, vt quidam ordines ad faciendũ miracula, & quædam magnalia ſint, vt virtutes, & poteſtates, & principatus. Exiſtẽte ergo tali ordine Deus nunquam illum mutat, quia valde ſuperfluũ eſſet mutare eum ſine neceſſitate, cum videamus in his naturalibus nunquam mutari conſuetũ modum, nec ſine magna neceſſitate, aut vtilitate in operatione miraculorũ ad fidei robur, vt patet Mar. cap. vlt. Tunc. n, vt ait Gregor. natura cedit miraculo, & virtus ſupra conſuetudinem operatur. Sicut enim Deus ſe habet ad hunc ordinem creaturarum corporearum, ita ſe habet ad ordinẽ creaturarum ſpiritualiũ. ſ. Angelorum: ſicut ergo quæcunque in his corporalibus fiunt ab agente naturali, Deus per ipſum agens naturale agere dicitur, quia virtutem agendi, & continuam influentiam adminiſtrat: ita quicquid Angeli, & cæteri ſpiritus hierarchici operantur, Deus per eos dicitur operari. Sicut ergo in his inferioribus rariſſime mutatur ordo ſine neceſſitate, aut magna vtilitate in his, quæ natura agere non ſufficit, ita erit in ſuperioribus, quòd nunquam mutabitur ille ordo, ſ. vt Deus agat ſine miniſtro. Et licèt in iſto ordine corporalis creaturæ raro mutetur ordo naturę, aliquando tamen ad noſtram eruditionem mutatur, vt in operatione miraculoſa, ex qua fides exordiale fulcimentum accepit. In ordine autem Angelico rarius, vel nunquam mutari conſuetum morem credendum eſt, quia non ſubſiſtit eadem ratio: nam in mutatione ordinis creaturæ corporeæ inſtruimur, quia illum cernimus: mutationem autem ordinis creaturæ ſpiritualis fieri, quia a nobis conſpici non valet, inutile eſſet. Tenendum ergo pro regula quòd quandocunque in ſcriptura ſacra Deus aliquid egiſſe narratur, nũquam illud per ſe ipſum ſine miniſtro egit: non quòd ipſe in faciendo laboret, ſed quia dignitatẽ eius ſic de-

Mar. vlt.

Quæſt. 9.

cet,

cet, cum habeat tantã copiã miniſtrorũ. Nam vt dicit Dani.c.7. Millia millium miniſtrabant ei, & decies cẽtena millia, aſſiſtebãt ei. Et hoc verum eſt, niſi id, quod faciendũ eſt, potentiã creatæ ſubſtantiæ excedat, quia tunc Deus ſe ſolo operatur, vt patet in productione rerum ſecundum ſuas formas, & in creatione materiæ, & alijs, de quibus Gen. 1. ca. ſic ẽt in generatione formarum ſubſtãtialiũ ſine aliqua materiæ primæ diſpoſitione, & in ſuſcitando mortuos, & cæteris in hunc modũ, quę Deus nulli creaturæ facienda cõicauit. *Tonitrua, & grandinem*. Cauſabantur autẽ tonitrua ex illiſione: & erant magna valde ad terrendum Aegyptios peccatores. *Ac diſcurrentia fulgura ſuper terrã*. Multa enim tanc fulgura ceciderunt: & forte ſuper ciuitates, & aliqua ædificia, vt aſſolet flammis lucentibus, iſta nimio impetu diruerunt. *Pluit Dominus grandinẽ*. Quia grando illa ad modum pluuiæ cadebat, ſcilicet, vt ita ſpiſſi, & frequentes lapides grandinis caderent, vt conſueuerunt guttæ pluuiæ diſtillare. Nec pp hoc tamen credẽdum eſt illam grandinem pluuiæ mixtã decidiſſe, ſed potius oppoſitum. Nam grando ſi pluuiæ mixta cadat, tenerior, & facilius ſolubilior, ac per hoc minus nocẽs eſt. Tunc aũt Deus valde nocere volebat, qualiter nunquam in Aegypto grãdo aliqua nocuiſſet. *Grando, & ignis*. Ideſt fulgura ignita, atque flammãtia. *Mixta pariter ferebantur*. Quia ſimul cadebant. Grando enim ſua duritie, & pondere fortes faciens ictus, quæ obuia habebat, cõterebat, maximè quæ aliqualiter tenera erant, vt animalia, & germinantia. Fulgura aũt, quæ trifida ſecũdum Ouidium Metha. lib. 2. vocãtur, & ſecundũ Iſido. Etimo. c. 9. lib. 13. propter tres proprietates. ſ. quia lucẽt, cõburunt, diuidunt, vel diruunt dupliciter nocebãt. ſ. quæ dura erant frãgendo, & quæ combuſtibilia cõburendo, vel liquabilia liquefaciendo: iſti. n. ſunt effectus eius, vt ait Phyloſoph. 2. Meteor. c. 9. *Tantaq; fuit magnitudinis*. ſ. quilibet lapis grandinis, quantæ autem nũquam apparuit in vniuerſa terra Aegypti. Ex hoc loco falli illos conſtat, qui ſimpliciter aſſerunt nunquam fuiſſe grandinem, aut niuem, aut pluuiã, vel huiuſmodi meteorologica in Aegypto. Quia aliàs non fieret hic comparatio huius grandinis ad alias, ſi nunquàm fuiſſent, quia comparatio inter non entia ridicula, atq; ſuperuacua eſt: etiã quia tunc non fuiſſet miraculum in quantitate grandinis, ſed ſolũ, quia nunquã aliæ grandines fuiſſent. Dicendum ergo, quòd grandines, aut niues aliqñ in Aegypto factæ ſunt: ſed ita rariſſimæ ſunt, quòd pro nihilo cõputari poſſent: aut ex modo loquendi dici, nunquã fuiſſe. *Ex quo gens illa condita eſt*. Ideſt ex quo cæpit aliquis in Aegypto habitare. Et ſecundum iſtum modũ iſta litera, & ſuperior, quæ huic ſimilis eſt, magis referuntur ad principium habitationis terræ illius per Meſrain, quàm ad principium fundationis per Deum in creatione rerum. Iſta plaga cadens omnes ſegetes virentes deſtruxit, & arbores germinantes, redigens ſegetes ad ſiccam confractamq; ſtipulam, vt correſpondeat afflictioni, quàm Hebræis Aegyptij intulerunt, cogẽtes eos ſtipulas colligere per vniuerſam Aegyptum, laterum numerum non minuentes, vt patet ſupra quinto cap. *Et percuſſit grando in omni terra Aegypti*. Non ſolum grando percuſſit, ſed etiã fulgura, fit tamẽ de grandine ſpecialiter mentio, quia fulgura non erant ita ſpiſſa, atque frequentia ſicut lapides grandinis. *Cuncta, quæ fuerunt in agris ab homine vſque ad iumentum*. Sic enim prænunciatum fuerat ſupra, quòd omnia, quæ non colligerentur in domos, & caderet grando ſuper ea, morerentur, ſiue homines, ſiue iumenta: & ponitur hic percutere, ideſt occidere, quia iſte eſt mos ſacræ ſcripturæ: vt patet in libris, vbicunque agatur de bellis. Sic enim dicitur infra 12. ca. Percuſſit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti, ideſt occidit: vt patet in litera ibidẽ. *Cunctamque herbam agri*. Quia illa tenera erat, cum eſſet tẽpus primitiuorum, vt patet infra. *Percuſſit grando*. Ideſt deſtruxit; non enim poteſt hic accipi percuti, i. occidi, quia occiſio ſolum eſt ad animalia. *Et omne lignum regionis confregit*. Quia arbores tunc germinauerant e-

Fulgura tres habent proprietates.

Falluntur dicentes nunquã niuẽ, aut grandinẽ in Aegypto fuiſſe.

Quo plaga grandinis correſpondeat afflictioni ab Aegyptijs Hebrais illata.

A mittentes folliculos, ideo ex teneritudine confractæ ſunt. Tantum, ideſt ſolum. *In terra Geſſen, in qua erant filij Iſrael, grando non cecidit*. Et hoc rurſus miraculum grande erat, ſcilicet, quòd fieret diuiſio inter populum Pharaonis, & populum Dei, vt dictum fuit in principio huius capi. Sed non eſt putandum, quòd in terra Geſſen nulla caderet grando, quia tunc euaderent impuniti Aegyptij illi, qui morabantur cum Hebræis, qui forte magis, quam cæteri Aegyptiorum populi peccabant, cùm viderent Hebræorum afflictionẽ, & non miſererentur eorum. Sed ſicut in cæteris plagis dicebamus, dicendum eſt hic, ſcilicet quòd iumenta, & pecora Aegyptiorum, quæ erant in agris, & ipſæ eorum ſegetes conſumptæ ſunt. Iumenta autem Hebræorum, & pecora non perierunt: vel quia ea in do-

B mos recollegerunt, vel quia ea in agris manentia lapides grandinis, & fulgura non tangebant. Idem de ſegetibus, & agris Iudæorum dicendum, quòd nullo modo læſi ſunt. Licèt in hoc nihil differret, quia Hebræi non erant vltra collecturi ſegetes in Aegypto, vel agros poſſeſſuri, cum poſt paucos dies exituri eſſent de terra illa, ſcilicet ante vnum menſem, noluit tamen Deus lædere, ne Aegyptij ex hoc gauderent videntes punitionem ſaltem quantum ad aliquid eſſe communem: & Hebræi valde ex hoc affligerentur, & penè deſperarent putantes Deum iam ſibi aduerſum eſſe. *Miſit Pharao, & vocauit*. Hic ponitur tertium, ſcilicet inflictæ plagæ ablatio. *Vocauit Aaron, & Moyſen*. Videbat Pharao cũctam Aegyptum fulminibus, atq; grandinibus deperire; conterritus ergo finem omnibus pu-

C tans breuiter eſſe affuturum, ſi malum illud paulo vlterius tenderetur, vocauit auxiliatores, ſcilicet Moyſen, & Aaron, qui has plagas infligebant, vt eiſdẽ orantibus Deus placatus pęnam relaxaret. *Peccauimus nũc*. Ideſt licèt ante peccauimus, tamẽ peccatum noſtrum, quod nunc egimus, grauius cæteris fuit.

An vere Pharao contereretur de malo, quod agebat Hebræis fingebat hoc, vt relaxaretur ei pœna.

Sed quæres nunquid Pharao verè conterebatur, an fingebat hoc, vt relaxaretur ei plaga. Dicendũ quòd Pharao licèt non contereretur meritorie, ita quòd contritio illa eſſet charitate informata, pęnitebat tamẽ ex timore, ſcilicet quòd Pharao vere dolebat: non quidẽ quia mala, quæ fecerat, erant diuinæ maieſtatis offenſiua: ſed quia timebat propter mala præterita ſibi in-

D fligi durã punitionem: & ſi voluiſſet Pharao nõ egiſſe mala, quæ egerat: nihil tamen in hac volitione merebatur, quia non inſurgebat ex radice diuini amoris, a qua opus redditur bonum atque meritorium. Non tamen eſt dicendum, quòd Pharao fingeret ſe dolere, vt pęna relaxaretur, vt probauimus ſupra in iſto ca. quia tunc non diceretur Pharaonis cor indurari, cum ſemper eandẽ teneret intentionem. *Dominus iuſtus*. Ideſt Deus vere, qui has plagas mihi inflixit, iuſte infligit, cũ ego promerear. *Ego, & populus meus impij*. Ideſt iniuſti, & mali, quia ego malum facio, & populus meus cõſentit, vel inſtigat, vel ſaltem nõ repugnat. *Orate dominũ, vt deſinãt tonitrua Dei*. In hoc Pharao cogebatur rectã exiſtimationem de Dei operatione habere, quia vexatione ſaltem dante intellectum intelligebat Deũ hæc

E operari, & credebat eum ſolum poſſe amouere: & quia ſciebat ſe indignum eſſe, qui rogaret Moyſen, & Aaron Dei miniſtros, vt per ſe precarentur, orabat. *Vt deſinant tonitrua*. Illa enim tonitrua terribilia erãt, mẽtes malorum ſibi conſcias ad timorem mortis ſtimulantia, vt magis tonitrua timerent, quàm de damno rerum perditarum per grandinem dolerent. Commouebant eos etiam frequentia fulgura, quæ videbantur lucentiſſimis flammis diſcurrentia: nam illa ſubito, ſi Deus in Aegyptios dirigere ea vellet, totã Aegyptũ cum incolis conſumptura eſſe videbantur. *Tonitrua Dei*. Ideſt a Deo inflicta, in hoc autem certus erat, quòd magicis artibus nõ fiebant, ſed a Deo ſolo, quia ſui malefici, & ſapientes nihil bonum agere iam valebant. *Et grando*. Hinc ſecundo loco poſuit, quia, vt dictum eſt, magis ſibi ipſis a tonitruis, & fulminibus timebant,

Qu. 10.

Pharao non meritorie pœnitebat, ſed tantũ timore inflictæ ſibi plagæ, aut inferenda.

timebant, quam propter grandinem de rerum amiſſione dolerent. Sed rurſus ſi grando non ceſſaret ciuitates grandibus cooperiendæ erant: & ſic Aegyptij viuentes magnis grandinum molibus ſepelirentur. *Vt dimittam vos.* Scilicet ire ad ſacrificandum in ſolitudine, ſicut petiuis itinere dierum trium. *Et nequaquam hic vltra maneatis.* Aliqui Hebræi volunt, quod per hoc Pharao intendebat eis dare licentiam recedendi totaliter de Aegypto: quia dicitur. *Nequaquam vltra maneatis.* Sed falſum eſt, quia Pharao ſolum concedebat ea, quæ petebant Hebræi: ſed vt ſuprà patet ex cap. 5. vſque huc nũquam Moyſes petijt, quod Pharao dimitteret Hebræos recedere totaliter de terra ſua, ergo Pharao non intendebat eis concedere hic talem licentiam. Cum ergo dicitur: nequaquam hic vltra maneatis, intelligitur, qđ faceret ceſſare grandinem, & tonitrua, & immediate di- G mitteret eos ire ad ſacrificandum, & nequaquam detineret ſaltem modicum ſpacium, ſicut detinuerat alijs vicibus, cum promiſerat. *Ait Moyſes.* Conſentiẽs eius conditioni: Cum egreſſus fuero de vrbe; in hoc apparet, quod dicebamus ſupra quinto cap. ſcilicet, quòd Moyſes extra ciuitatem habebat aliquem locum, in quo cum Deo loquebatur ſequeſtratus ab humana conuerſatione. In ciuitate autem fortè non erat locus ita ſecretus, in quo Moyſes loqui poſſet cum Deo nemine vidẽte. Et licèt Moyſes egerat, vt venirent tonitrua, & grandines, tamen eo eunte extra ciuitatem, vel ad alium locum, quo vellet, eum grandines non percutiebant. *Extendam palmas meas ad dominum.* Iſte erat modus orandi, ſcilicet, manus extendere implorãdo Dei miſericordiam. *Et ceſſabunt tonitrua.* In hoc Moyſes certe promit- H tebat ea, quæ ad Deum expectabant, ſcilicet quod ceſſaret iſta plaga, quæ a Deo infligebatur. Et non erat in hoc Moyſes indiſcretus, quia Deus commiſerat ei totũ iſtud negocium, & facere, & promittere quicquid vellet, ideo promittebat tanquam de ſuo. *& grãdo nõ erit.* Ideſt ceſſabit cadere: quia ex quo grando cadere incæperat, nunquam ceſſauit vſquequo Moyſes orauit Deũ vt ceſſaret. *Vt ſcias, quia domini eſt terra.* Ideſt iſta fient, vt tu cognoſcas, quod tota terra pendet a Dei voluntate: & quicquid voluerit de illa facere, faciet. *Noui autem quòd tu, et ſerui tui necdum timeatis Deum.* Quaſi dicat ego volo rogare Deũ vt tollat a te, & à populo tuo plagam iſtam, vt ſic cognoſcatis Deum: quia ego noui, quòd vſque huc nondum timeatis Deum: ideo oportet vt aliqua miracula adhuc vobis demonſtrentur, per quę I timeatis Deum. Iſte timor poteſt intelligi de filiali, & etiam de ſeruili; de filiali autem ſatis notum eſt, quia Pharao, & ſerui eius, nec tunc, nec ante timebant Deũ timore filiali, ſcilicet, quòd nollent mala facere. ſ. vt nõ offenderent Deum; quemadmodum filius bonus ſe habet ad patrem. Et timore ſeruili eum non perfecte timebant, quia licèt aliquando, dum pęna actualiter infligeretur, timerent eum tanquam potentem eis malefacere: tamen recedente pęna nullo modo timebant: immo nec cum pœnam ipſe Moyſes eis ex mandato Dei comminaretur, vt patet ſup. quia dicente eo, vt reducerentur iumenta in domum, ne conſumerentur grãdine, multi de ſeruis Pharaonis contempſerunt verbũ domini: & non reduxerunt paſtores, nec iumenta. Bene ergo nouerat Moyſes ex his, quòd nec Pharao, nec ſerui eius adhuc timerent dominum aliquo timore. Auguſtinus autem in quæſtionibus ſuper Exodum, dicit quòd Moyſes hic petebat a Pharaone timorem pietatis, quem nondum habebat, & idem dicit Rabanus. *Linum ergo, & hordeum.* Iſta eſt recapitulatio ſuperiorum, quia dictum fuerat de grandine, & fulguribus, hic ponitur, quantum damnum iſta intulerint, & in quib. rebus. Dicitur ergo quòd linum. i. illud, ex quo cordæ, & fila fiunt, quod inter herbas temporaneas computatur, *Laſum eſt*: quia iam natum fuerat, *Et hordeum*: eſt enim hordeum pabulum iumentorum, quam nos improprio nomine anonam vocamus, & eſt valde temporaneum. *Eo quòd hordeum eſſet vires.* Ideſt, quia iam hordeum naſci incęperat, & erat valde tenerum. Hoc fuit in menſe Februarij, in quo in terra Aegypti, quæ

Timor duplex ſ. filialis, & ſeruilis.

Pharao, & ſerui eius non timebãt Deum timore filiali nec etiã ſeruili perfecte.

F eſt temperata, hordeum natum eſt, triticum autem nõdum. *Et linum iam folliculos germinaſſet.* Ideſt herba illa, quæ vocatur linum, ex qua fiunt cordæ, iam emiſerat folliculos, quòd eſt in exordio natiuitatis ſuæ. *Triticum autem, & far, non ſunt læſa.* Triticum cibus hominum proprius eſt, & valde conſonus eorum complexioni: far, dicitur quædam ſpecies tritici habens granum groſſius tritico. Aliqui autem far, ſpeltam vocant. Ponuntur autem hic tria, quæ non ſunt læſa, ſcilicet quæ in domibus manebãt: quia principaliter peſtis iſta fuit in agris: quia grando exiſtentibus intra domorum tecta nihil nocebat, fulgura tamen forte aliquid nocuerunt ædificia diruendo, & domos conflagrando, atque diuidendo. Secundum quod ſeruatum fuit eſt id, quod ſerotinum erat: quia nondum natum erat: ſed latebat G ſub terra ſicut triticum, & far, de quibus dicitur, quòd erant ſerotina: quia in qualibet regione tardius ſeruntur, & ſerius naſcuntur: quia alterius complexionis, quã hordeum ſunt. Tertium quod euaſit eſt, quod durum erat, quia grando illud conterere non valebat, licèt fulgura talia dura corriperent. *Egreſſusque Moyſes a Pharaone.* Ideſt a domo Pharaonis: quia ibi orare non decebat ex cauſis ſupra aſſignatis in iſto cap. 8. *Ex vrbe.* Nõ ſolum Moyſes exiuit a domo Pharaonis: ſed etiam exiuit ab vrbe, quia etiam in vrbe ei locus tutus non erat, & ab hominum communicatione ſemotus. *Tetẽdit manus ad dominum.* Iſte erat modus orandi tam apud Hebræos, quàm apud gentiles, cùm iſte modus propriè congruat ad implorandam pietatem, vt patet aliquando in Poetis. Sic dicit Apoſtolus: Viri orent ad Deum H tendentes puras manus, vt patet. *Ceſſauerunt tonitrua, & grando.* Orante Moyſe: quia ſic promiſerat Deus, cũ dedit ei poteſtatem ſuper Pharaonem, vt faceret de eo quicquid vellet, tanquam Deus eius, vt patet ſupra ſeptimo capit. ſcilicet. Ecce cõſtitui te Deũm Pharaonis. *Nec vltra ſtillauit pluuia ſuper terram.* Non intelligas, quòd plueret cum grandinibus: quia vt ſupra diximus grandines ſolum cadebant. Nec valet ſi arguas: quia dicitur non ſtillauit pluuia: quia pluuia non ſolum cõpetit imbribus, ſed etiam omnibus, quæ de aeris regione minutatim cadunt, vt nix, & grando, & ros, & pruina: ſic dicitur ſupra. Pluuit dominus grandinem ſuper terram Aegypti, grando tamen non erat pluuia; ideo eſt ſenſus. *Nec vltra ſtillauit pluuia.* Ideſt poſtquã Moyſes orauit, non cecidit aliqua gutta grandinis ſicut an- I te cecidit. Poſſet tamen dici, & ſatis vere, quòd pluuia mixta erat: ſed magnitudo lapidum grandinis tanta erat, quòd guttæ aquæ modicum de eius duritie adimebant. *Videns autem Pharao, quòd ceſſaſſet pluuia, & grando tonitrua.* Ex hoc patet, quòd non ſolum erat grãdo, & tonitrua, ſed etiam pluuia: licèt ſuperius bene argutum ſit. Poteſt autem ad illud dici, quòd licèt grandines fortiores ſint, quando ſine pluuia magis, quam ſi cum pluuia mittantur, tamen magnitudo grandinis ſupplebat, quod pluuiæ mollicies relaxabat. *Auxit peccatum.* Scilicet nolendo dimittere populum Hebræorum: augebatur autẽ peccatum, quia ante in repugnando Deo toties peccauerat, nunc autem, cum Deus exoratus fuiſſet à Moyſe pro eo, & relaxaſſet plagam, ipſe autem non relaxaſſet Hebræos, valde peccabat. *Et in-* K *grauatum eſt cor eius.* Scilicet, quia ante cũ timeret, fuit mollificatus, vt dimitteret Iſraelitas. Sed poſtquam ceſſauit pęna, rediJt priſtina grauitas, & duricies cordis. *Et ſeruorum illius.* Non ſolum indurabatur cor Pharaonis, ſed etiam ſeruorum ſuorum, non omnium quidem, ſed quorundam: nam alteri timebant Deum, & attendebant verba eius, vt patet ſupra cum dicitur. Qui timuit verbum domini de ſeruis Pharaonis fecit confugere ſeruos ſuos, & iumenta in domos. Qui autẽ neglexit ſermonem domini dimiſit ſeruos ſuos, & iumẽta in agris. *Et induratum nimis.* Scilicet magis, quam alijs vicibus, quia cùm cor durum dicatur, quod bene perſuadenti non obedit, quanto aliquis magis bene perſuadenti non obedit, magis induratus erit, & qui maximè bene ſuadenti non obtemperat, induratiſſimus erit ſecundum regulam Ariſt. 2. Topic. Si ſimpliciter

Modus orãdi tã apud Hebræos, & apud gentiles.

Alia expoſitio.

Cor durum dicitur quo bene perſuadẽti non obedit.

ter ad ſimpliciter, & magis ac maximè. Sed ſic erat, ꝙ Pharao rationibus clarioribus nūc repugnabat, quàm à principio, ergo magis nunc, quàm tunc, induratus erat: patet antecedens, quia a principio non ita conſtabat illa, quæ dicebat Moyſes, eſſe a Deo, vel illas punitiones ab eo prouenire, ſicut eum ſæpius a Deo punitus fuit, & expertus fuit in ſe euidentiſſime verba Dei eſſe vera. *Nec dimiſit filios Iſrael.* Scilicet ire ad ſacrificandum, ſicut pepigerat cum Moyſe. *Sicut præceperat dominus per manum Moyſi.* Ideſt nō compleuit Pharao id, quod mandauerat Deus per manum Moyſi, ideſt, per Moyſen, quia Moyſes ferebat iſta verba ad Pharaonem. ſ. vt dimitteret populum Iſrael: & hoc non compleuit Pharao. Ponitur per manum Moyſi ex conſuetudine loquendi in idiomate Hebræo, & conſonat modo loquendi Philoſophi in ſecundo de anima vbi manus vocatur organum organorum: quia licèt Moyſes non loqueretur iſta verba per manum, ſed per os: quia cū os eſt organum executiuum, & manus in genere executiuorum tenet principatum, ponitur per manum Moyſi, ideſt per os Moyſi. Et ſic manus pro omnibus alijs organis interdum ponitur. Et ſic nos dicere conſueuimus per manum huius hominis expediuntur eius negocia: & tamen negocia ad actum rationis expectantia ſunt.

De par. anima. liū libr. 4. c. 10.

CAPITVLVM X.

ET dixit dominus ad Moyſen: Ingredere ad Pharaonem, ego enim induraui cor eius, & ſeruorū illius, vt faciam ſigna mea hæc in eo, & narres in auribus filij tui, & nepotum tuorum, quoties contriuerim Aegyptios, & ſigna fecerim in eis, & ſciatis, quia ego dominus. Introierunt ergo Moyſes, & Aaron ad Pharaonem, & dixerunt ei: Hæc dicit dominus Deus Hebræorum: Vſquequo non vis ſubijci mihi? Dimitte populum meum, vt ſacrificet mihi: ſin autem reſiſtis, & non vis dimittere eū, ecce ego inducam cras locuſtam in fines tuos, quæ operiet ſuperficiem terræ; ne quicquam eius appareat, ſed comedatur, quod reſiduum fuerit grandini; corrodet enim omnia ligna quæ germinant in agris, & implebunt domos tuas, et ſeruorum tuorum & omnium Aegyptiorum: quantam non viderunt patres tui, & aui, ex quo orti ſunt ſuper terram vſque in preſentem diem. Auertitque ſe, & egreſſus eſt a Pharaone. Dixerunt autem ſerui Pharaonis ad eum: Vſque quo patiemur hoc ſcandalum? Dimitte homines, vt ſacrificent domino Deo ſuo. Nonne vides, quòd perierit Aegyptus? Reuocaueruntque Moyſen, & Aaron ad Pharaonem, qui dixit eis. Ite, ſacrificate domino Deo veſtro. Qui nam ſunt, qui ituri ſunt? Ait Moyſes: cum paruulis noſtris, & ſenioribus pergemus, cum filijs, & filiabus, cum ouibus, & armentis. Eſt enim ſolennitas Domini Dei noſtri. Et reſpondit Pharao: Sic Dominus ſit vobiſcum, quomodo ego dimittam vos, & paruulos veſtros. Cui dubium eſt, quòd peſſime cogitetis? Non fiat ita: ſed ite tantum viri, & ſacrificate domino: hoc enim, & ipſi petiſtis. Statimque eiecti ſunt de conſpectu Pharaonis.

Octaua plaga.

Et dixit. Deſcripta ſeptima plaga hic conuenienter ſubiungitur octaua: & diuiditur in tres partes: primo ponitur pęnæ comminatio: ſecundo eiuſdem irrogatio ibi. *Dixit autem Dominus.* Tertio eiuſdem ablatio, ibi: Quamobrem. Circa primum. *Et dixit dominus ad Moyſen.* Iſta fuit quædam apparitio ſequens, poſtquam Pharao indurauit cor ſuum nolens dimittere filios Iſrael percuſſus plaga ſeptima, & ab eadem liberatus. *Ingredere ad Pharaonem.* Ideſt ad domum eius. *Ego indurani cor eius.*

Quaſ. 1.

Prænunciat hic Deus Moyſi, quid futurum eſſet, vt non affligeretur tędio: nam Moyſes toties ſigna fecerat coram Pharaone, & Pharao liberatus feſellerat eos nolens tenere ſponſionem, quòd Moyſes tædio affectus deſperare poſſet de liberatione videns cōtinuis plagis nunquam proficere. Vt ergo credat iſta eſſe de voluntate Dei, predicit ei quòd etiam ſi iſta vice percutiat eum, tamen cor Pharaonis durum manebit, ſicut cōſueuit. *Indurani cor eius.* Non apponendo ei gratiam mo-

Sine gratia cor humanū durū manet quaſi lapis.

A tricem demeritis eius exigentibus, ſine qua cor humanum durum manet, quaſi lapis, vt declarauimus ſupra 4. cap. *Et ſeruorum illius.* Quia eodem modo quidam de ſeruis Pharaonis indurati erant ſicut ipſe Pharao; nam ſi omnes ſerui Pharaonis boni fuiſſent timentes Deum, promouiſſent Pharaonem ad dimittere Iudęos quia nullus eſt quantumcunque tenacis opinionis, qui ſi omnes ſibi obuios, continuè laceſſitus ab opinione non diſcedat illa. Ergo mali ſerui Pharaonis, qui obdurati erant, dominum ſuum in malitiam ſuſtinebant. *Vt faciam ſigna mea hæc in eo.* Non eſt putandum, quòd Deus Pharaonem indurauerit: vel eum indurari permiſerit, vt in eo ſuam magnitudinem demonſtraret, quia primum iſtorū ad Deū nullo modo pertinet, ſcilicet, vt ipſe directè aliquem induret: quia hoc eſſet cau B ſare in eo aliquam malitiam, quod euidētur repugnat, cum malitia non ſit aliquid poſitiuum, qđ a Deo cauſari poſſit. Secundum autem nunquam a Deo infligitur niſi in pœnam, vt declarauimus ſupra 4. & 9. cap. Nihil ergo horum fecit. Sed eſt ſenſus: ego non te induraui, nec ſeruos tuos: ſed te iam induratum ad hoc ordinaui, vt demonſtrarem ſigna mea in te. Et tunc eſt rectus ſenſus: quia non attribuitur Deo cauſalitas culpæ, vel occaſio: ſed datur ei ordinatio culpæ iam exiſtentis, quæ malum eſt, ad aliquod bonum. Nec tamen ex hoc putandum eſt, quòd Deus aliquid nouiter ſtatuat, vel in finem dirigat, ſed quòd, quia non ordinauerat ipſe Pharaonem ad obſtinationem, ſed peccatis ſuis demerentibus poſtea ordinauit eum Deus ad demonſtrandum in eum ſuam magnitudinem. Sed peccata Pharao C nis fuerunt in tempore, ergo arguet aliquis, quòd iſta ordinatio fuit ex tempore, Deo tamen non conuenit: quia tunc neceſſario eſſet in eo aliqua mutatio. Reſpondetur ꝙ omnis diſpoſitio Dei eſt æterna, ſed differt; quia eos, qui beati erunt vltimatè, & vocantur prædeſtinati, Deus ab æterno præordinauit ad illud bonum: ſciens, quòd illud habebunt, & hoc volens, atque ad hoc cauſalitatem tribuens medium diſponendo. Eos, autem, qui æternaliter damnabuntur, non ordinauit ad iſtud malum, quod habituri ſunt: ſed ſolum præcognouit, quòd habituri eſſent, vt magis declarabitur, infra 32. cap. Et ſic ab æterno cognouit Deus de Pharaone, quòd æternaliter damnandus eſſet: quia ſuá demerita hoc exigerent, licèt ergo ipſe non ordinauerit eum ad pœnam, aut ad culpam: quia tamen ab æterno præ D cognouit eum malum futurum, ab æterno eum ordinauit, vt in eo manifeſtarentur iudicia Dei, & potentia magna; & ſecundū hoc eſt intelligenda auctoritas pręcedentis, cap. ſcilicet, idcirco poſui te &c. Vel aliter. *Ego indurani cor eius.* Ideſt Pharao tantum peccauit, & induratus eſt, quòd iam mereretur mortem temporalem: & conſequenter mortem æternam: ſed ego eum iam induratum tandiu ſuſtineo, vt demonſtrem in eo ſigna mea: quaſi dicat. Pharao iam perfectè malus eſt, & in ſe totaliter inutilis: ego tamen ſuſtineo eum ad iſtam vtilitatem, vt demonſtrentur in eo ſigna mea. Et iſtam ſecundam expoſitionem ſequitur quidam doctor ſatis ſolennis in quodam opere ſuo. Ait, faciam ſigna mea, ideſt demonſtrantia poteſtatem meam infinitam. *vel ſigna mea.* Ideſt ſigna, quæ mihi ſoli conueniunt: quia E nullus alius ea facere valet. *Hæc in eo.* Ideſt non omnia ſigna mea: quia infinita ſunt ſigna, quibus Deus ſuam omnipotentiam monſtrare poſſet, ſed ſolum ſigna mea hæc, ideſt iſta decem ſigna, vel plagas, quas in eo expē dam. *Vt narres in aures filij tui.* In hoc patet occaſio errādi, quàm aliqui reperiunt in ſcriptura: quia, vt, dicit cauſam finalem, & ideo in ſuperficie literæ videtur ſenſus, quòd ideo Deus iſtas plagas dabat, vt narraretur nomen eius in vniuerſa terra. Sed falſum eſt, quia pœna ſemper infertur pro culpa ſecundum rectam diſpoſitionem iuſtitiæ. Sed iſtæ plagæ quædam pœnalitates erant, & valde magnæ: ergo pro culpa inferebantur. Dicendum ergo, quòd cauſa principalis, propter quá iſtę pœnalitates dabantur erant peccata Pharaonis, & ſeruorum ſuorum. Sed quia ad Deum ex plenitudine poteſtatis pertinet ordinare effectum, non ſolum ad

Deus nō indurauit Pharaonem, nec indurare permiſit ad hoc, vt faceret in eo ſigna.

Occaſio errandi quorundam.

Pœnaſē per infertur pro culpa.

vnum

vnum bonum, ſed etiam ad multa: ideo pœnas iſtas, quas principaliter infligebat Aegyptijs propter peccata ſua, etiam in aliud bonum ordinabat, ſcilicet in laudem ſuam, ſcilicet, vt enarraretur nomen eius in multas generationes. Iſtud tamen erat finis minus principalis: quod patet ex hoc: quia quando ſunt duo fines, ad quos fit aliqua res, & illi ita ſe habent, quòd ſi vnus illorum exiſteret, dato, quòd alius non exiſteret, fieret effectus, & alius ſic ſe habet, quòd non fieret effectus ipſo exiſtente, niſi alius exiſteret, ille alius, quo exiſtente nihilominus effectus cauſaretur, eſt effectus principalis finis, aut cauſa: exempla multa patent, quæ non pono breuitatis cauſa. Sed applicando in iſtis, patet, ſcilicet, quòd iſta pœna inflicta Aegyptijs dabat ad duo, ſcilicet ad punitionem pro culpa eorum, & vt Dei magnitudo monſtraretur, aliter manerent aliqua mala impunita. Sic etiam patet in illis, quos Deus punit nemine vidente: quia in his punitionibus non manifeſtatur nobis Dei magnitudo. Sed datur alius finis diuinæ punitionis, ſcilicet laus eius vel demonſtratio fortitudinis ſuæ: & ſic ſolus iſte finis, ſcilicet, quod pęna nō habeat aliquam culpam, quam puniat, vt ſi eſſent omnes iuſti, vel ſaltem quantum ad eos, qui iuſti ſunt, tunc manifeſtum eſt, quod Deus non puniret aliquem, qui eſſet innocens, vt monſtraretur poteſtas ſua in puniendo: quia talis punitio valde iniuſta eſſet, & contra regulas à Deo traditas in ſacra ſcriptura, vt habetur infra 32. capit. Cum Moyſes deprecans pro remiſſione ſceleris populi, qui vitulum adorauerat, & ſi Deus dimitteret nollet petens ſe de libro vitæ deleri. Reſpondit dominus hoc facere nolens, & dixit. Qui peccauerit in me, delebo eum de libro meo: quaſi dicat. Ego nō punio ſic indifferenter quemlibet: ſed ſolum illum, qui peccauerit in me; reliquos autem conſeruabo: Sic etiam 1. Reg. 2. ca. cùm Deus loqueretur ad Heli per Prophetam quendam, volens eum ſacerdotio priuare, quod promiſerat permanere in domo patris ſui, ait. Abſit à me, vt faciam hanc rem, ſed qui honorificant me, glorificabo eos, qui autem contemnunt, erunt ignobiles. Patet ergo, quòd in inflictione pœnarum ſemper ipſa culpa delenda, vel punienda, eſt cauſa principalis finalis laus Dei, vel enarratio fortitudinis eius eſt cauſa ſecundaria, & quaſi incidens. Multum eſt ergo iſta diſtinctio attendenda ad expoſitionē talium auctoritatum, quæ in ſuperficie literæ videntur tollere, aut diminuire arbitrij libertatem, aut ipſum Deum peccatorum noſtrorum cauſam conſtituere. *Vt enarres in aures filij tui.* Licet enarratio iſtorum mirabilium Dei, & demonſtratio fortitudinis eius ſit cauſa ſecundaria, multum tamen a nobis attendenda eſt, & Deus hanc nobis valde recommendat, vt ſemper maneat memoria eius in omnes generationes, mandat etiā præcepta ſua enarrari poſteris, vt illi ea cuſtodiant, & doceant alios longe futuros cuſtodire ea, ſic patet Deuteron. ſexto capit. Cùm te interrogauerit filius tuus cras dicens: quid ſibi volunt teſtimonia hæc, & cæremoniæ, atque iudicia, quæ præcepit dominus Deus noſter nobis, dices ei: Serui eramus in Aegypto Pharaonis, & eduxit nos inde dominus in manu ſua, fecitq; ſigna, atque iudicia, prodigia magna, & peſſima in Aegypto cōtra Pharaonem, & omnem domum eius in cōſpectu noſtro, & eduxit nos inde, vt introductis daret terram, ſuper quā iurauit patribus noſtris, &c. Quia autem debeant patres enarrare, aut docere filios ſuos, diximus ſuper epiſtolam Hieronymi ad Paulinum, qui eſt prologus primus, & magnus: quem præpoſuimus Gen. in cap. 2. eiuſdem. *Et nepotum tuorum.* Patres, quia antiquiores ſunt, & plura viderūt de mirabilibus dñi, nō ſolùm obligantur filij immediate annūciare ea, ſed ēt nepotibus, & pronepotibus, & omnibus generationibus ſuis, quas videre potuerint. Et eodem modo filij, quando accedunt ad ætatem adultam, obligantur quærere iſtud patribus ſuis, & auis vſque ad omnes generationes maiorū, qui tunc ſuperſtites ſunt, vt patet Deuteronom. 32. capit. ſcilicet: Interroga patrem tuum, & dicet tibi, & maiores tuos, & annunciabunt tibi.

Si oēs homines eſſent iuſti Deus neminē puniret, q̄n in illa punitione appareret poteſtas Dei.

Debent patres, & qui antiquiores ſunt poſteris ſuis enarrare mirabilia Dei.

Filij adulti tenētur requirere à patribus & maiorib. ſuis mirabilia Dei. Deut. 32

F *Quoties contriuerim.* Ideſt fregerim Aegyptios: quaſi dicat multoties: quia in qualibet iſtarum decē plagarum conterebat eos, quoniam qualibet earum ducebat vitam eorū ad amaritudinem, & ſi durasſet, ſufficiens erat eos funditus delere. *Et ſigna mea.* Ideſt demonſtrantia poteſtatem meam fecerim in eis. *Et ſciatis, quia ego Dominus Deus.* Quaſi dicat volo, quòd nō ſolum Aegyptij cognoſcant me eſſe Deum, & Dominum: ſed etiā vos, & licet vos fide teneatis me eſſe Deū, volo tamen, quòd adhuc in ſignis mirabilibus comprobetis. Nam Hebræi ſemper fuerunt duri, & ſine ſigno non credunt, ideo petebant à Chriſto ſæpe ſigna, vt patet Matth. 8. cap. Sic quoque ait Apoſtolus prima ad Corint. 1. c. Iudæi ſigna quærunt, Græci autem ſapientiam, & in his ſignis demōſtrat Deus de ſe duo, ſcilicet
G quòd Deus eſt, & quòd Dominus eſt, patet, quia iſta ſigna demonſtrant omnipotentiam: omnipotentiam autem non cuilibet enti, ſed maximo, & optimo ſoli conuenit: Deum autem communis omnium affirmat conceptio eſſe id, quo nihil melius excogitari poteſt: omnipotentia ergo ſoli Deo tribuetur: etiam Deus probatur ex hoc eſſe dominus, non ſolùm alicuius ſpecialiter Dominus, ſed ſimpliciter dominus, quoniam Dominus poteſtatis nomen eſt, qui autem tales plagas potuit Aegyptijs irrogare, manifeſtum erat, quòd eſſet Dominus ipſorum. *Introierunt ergo Moyſes, & Aaron ad Pharaonem & dixerunt ad eum.*

Matt. 8. 1. Cor. 1.

Mandauit Deus Moyſi, quòd intraret ad Pharaonē, & loqueretur ad eum, tamen non dixit, quid loqueretur, ſed quia hic ſubditur, quid locutus fuerit Moyſes
H ad Pharaonem, credēdum eſt, quòd hoc ei Deus loqui mandauerit, quia ſi Deus mādauit loqui, aliquid mandauit loqui, quia aliàs deriſorium præceptū eſſet. Sed non eſt credendum, quòd Moyſes aliquid auderet loqui ad Pharaonē, niſi Deus ei mandaſſet, cum ſupra 4. cap. promiſerit, quòd eſſet in ore eius: ergo id, quod locutus eſt Deus, ei dixit: patet hoc clarius, quia dicitur in litera, hoc dicit Deus Hebræorum, ſcriptura tamen tacuit, nè toties idem diceret. *Dixerunt ad eum.* Non dixerunt ambo, ſed ſolus Aaron, qui erat os, uel Propheta Moyſi vt patet ſupra 7. ca. Sed dicitur, quòd ambo dixerunt, quia Aaron ex vtriuſque conſenſu illud loquebatur, immo verius ex mandato Moyſi. *Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum.* Ideſt Deus Hebræorum, qui eſt verus Deus, & Dominus omniū, dicit hæc,
I tibi annunciamus: quia ex nobis ipſis nōn loquimur. *Vſquequo non vis ſubijci mihi?* Quaſi dicat. Ego ſum naturaliter Dñs oīum, & tui, quare ergo reniteris nolendo mihi obedire? Quaſi dicat. Non deberes hoc agere. *Dimitte populum meum.* Scilicet populum Hebræorum. *Vt ſacrificet mihi.* Ideſt, vt eat ad ſacrificandum mihi ſolitudinem itinere dierum trium. *Si autem reſiſtis.* Nondum caſtigatus ſuperioribus plagis. *Ego inducam cras locuſtā.* Locuſtæ animalia ſatis nota ſunt, quæ ſegetes interdumtantum demoliuntur, vt ſolas paleas extantes relinquant. Idem in arboribus efficiunt. *In fines tuos.* Ideſt intra terminos Terræ Aegypti. *Quæ operiant ſuperficiem terræ.* Præ multitudine, & ſic facili liter omnia deuaſtabunt. *Ne quicquam eius appareat.*
K Ideſt tanta ſit multitudo, quæ nihil de terræ ſuperficie apparere permittat, cū terræ inſederit. *Sed comedant, quod reſiduum fuit grandini.* Hic ponitur effectus huius plagæ, ſcilicet vt comederet omnia, quæ remanebant non conſumpta: remanſerunt enim à grandine, & fulguribus inconſumpta far, & hordeum, quæ ſerotina erant, & illud linum, quod nondum folliculos emiſerat, & alia quæcunque eſſent nondum nata, quia tunc locuſta ea deuorauit. *Corrodet enim omnia ligna, quæ germinant in agris.* Licèt locuſta mollis videatur, tamen præſcindit, vt etiam ipſas arborum virgas corrodat, & inutiles faciat: *Omnia ligna, quæ germinant.* Id eſt omnes arbores emittentes germina, ſcilicet germina, vel folia, aut flores, & non ſolùm hæc, ſed etiam illa, quæ nondum germinant, ſed ſemina tenera ad germinandū prompta corrodet. *Et implebunt domos tuas.* Fuerunt enim locuſtæ in domibus tuis magna copia, vt

ipſos

Quæſt. 1. An Deus dixerit Moyſi, quid loqueretur

ipſos Aegyptios, aut morderent, aut impetu ſuo, vt aſſolet percuterent impetẽdo vulnus eorum & vi eos inquietos redderent, nec comedere ſinerent prolabentes ſupercibos, & omnia replentes, atq; deturpantes, vt etiam ab Aegyptijs progrediẽtibus præ multitudine conculcatæ in ſaniem verterentur, & horridæ valde eſſent. *Et ſeruorum tuorum.* Qui tibi in domo tua, & curia aſſiſtunt, & miniſtrant. *Et omnium Aegyptiorũ.* Scilicet habitantium in toto regno, qui non ſunt in curia tua. *Quantum non viderunt patres tui, aut aui.* Ideſt licèt aliàs in Aegypto videris locuſtas, nunquam tamẽ tam numeroſam vidiſti multitudinem. *Ex quo ſunt ſuper terram.* Ideſt ex quo nati ſunt. *Vſque in præſentem diem.* In qua ergo mittam omnes has locuſtas, quas tibi annuncio, & licèt hic dicat ſolùm de patrib. & auis, quod illi non viderunt, etiam de reliquis prædeceſſoribus intelligendum eſt ex tempore, quo fundata, aut habitata eſt Aegyptus, ſicut dicebat in præcedẽti capitulo de grandine. *Auertitque ſe.* Scilicet Moyſes, & Aaron, quia Pharao non concedebat eorum petitionem, etiam Moyſe comminante pœnam locuſtam. *Et egreſſus eſt Pharaone.* Ideſt à domo Pharaonis, de vtroque, ſcilicet Moyſe, & Aaron hoc dictum eſſe accipiendum eſt, ſed Moyſes hic principaliter nominatur, & ſingulariter, tanquam eo nominato Aaron per quandam conſequẽtiam intelligatur. *Dixerunt autem ſerui Pharaonis ad eum.* De ſeruis Pharaonis quidam obſtinati erant, ſicut & ipſe Pharao, de quibus dictum fuit in principio huius capitulo, ſcilicet. Ego induraui cor eius, & ſeruorum illius. Alij autem erant, qui non erant obdurati, & timentes Deum obedierunt voci eius, & reduxerunt paſtores, & iumenta in domos ad euadendum in ſuperiori plaga, vt patet in præcedẽti capitulo: iſti autem locuti ſunt ad Pharaonem, quia ipſi voluerant, quòd Pharao conceſſiſſet petitionem Moyſi, & Aaron, & quia noluit, ideo ipſi cõcitati ſunt, quaſi cum quadam indignatione, aut querela dicẽtes, quòd petitio eorum exaudiri deberet. *Vſquequo patiemur hoc ſcandalum?* Ideſt quare non vis iſtorum petitionem exaudire? vſquequo enim vis, quòd patiamur tanta mala, quanta hactenus paſſi ſumus? Vocatur autem ſcandalum lapis, in quo pedem offendimus, & cadimus: ſic enim eis eueniebat, quia quotieſcunq; Hebræorum petitionem repuliſſent, ſubiacebant pœnæ infligentes eis Deo aliquam plagam. *Dimitte homines.* Ideſt dimitte iſtos Hebræos. *Vt ſacrificent Domino Deo ſuo.* Ideſt vt eant ad ſacrificandum Domino Deo ſuo in ſolitudine, ſicut petunt, & patet, quòd iſte fuerit intentus ſeruorum Pharaonis, quia immediatè Pharao faciens vocari Moyſen, & Aaron inquiſiuit, qui de illis ituri eſſent ad ſacrificandum. *Nonne vides, quod perierit Aegyptus?* Ideſt nunquid non reſpicis, quomodo tota terra Aegypti deſtructa eſt? quia tu nes reſtitiſti petitioni iſtorum? Nunquid vltra vis reſiſtere, vt omnes ſimul pereamus? Et iſti verum dicebant; nam in plaga peſtis iumentorum, & in grandine, & fulgoribus Aegyptiorum iumenta pro maiori parte mortua fuerant, agri quoque cum arboribus, atque ſegetibus diſperierant: ipſi quoque Aegyptij tantas amaritudines paſſi fuerant: rectè ergo Aegyptus perijſſe dicebatur. *Reuocaueruntque Moyſen, & Aarõ ad Pharaonem.* Moyſes enim, & Aaron egreſſi fuerãt à Pharaone indignati ad executionem plagæ, & reuocati ſunt à ſeruis Pharaonis: quia Pharao eos vocari mãdault, vel vocari conſenſit. *Qui dixit, ite, & ſacrificate Domino Deo veſtro.* Scilicet in ſolitudinem, ſicut petitis. Hucuſque actum fuerat inter Moyſen & Pharaonem, vt dimitteret Hebræos ire ad ſacrificandum, ſed non fuerat ventilatum, qui irent, nec qui portarent. Volens ergo Pharao tollere occaſionem eis recedendi, volebat detinere aliquid ad illos pertinens, cuius obtentu redirent. *Qui nam ſunt, qui ituri ſunt?* Quaſi dicat, eſtis pauci, qui ituri eſtis, an multi? *Ait Moyſes cum paruulis noſtris.* Ideſt filijs infantibus. *Cum ſenioribus filijs, & filiabus.* Omnes enim volebant colere Deum ſuum, & videre ſacrificia. *Cum ouibus, & armentis.* Oues ſignant hic parua animalia, quæ communi nomine greges vocantur, vt oues, & capræ, armẽta vero ſunt congregationes magnorum animalium, ſcilicet bouum, & vaccarum, cauſa autem, quare hæc ite debebant, quia oportebat de his ſacrificare. *Eſt n. ſolemnitas Domini Dei noſtri.* Ideſt magnum feſtum, & ſolemne celebrare debemus Deo noſtro, ideo oportet omnia armẽta, & greges nobiſcum ire, quia neſcimus, quæ, aut quot Deus iubeat immolari. Iſtam reſponſionem, quam dedit hic Moyſes Pharaoni, non legimus datam fuiſſe Moyſi à Deo: ſed credendum eſt, quòd quando Deus ei dixit quid loqui deberet, diceret etiã, quid reſponderet: quia ſic dicitur ſupra 4. capit. Ego ero in ore tuo, & in ore illius, & docebo vos, quid agere debeatis. Et ſi fortè vellemus dicere, quòd non vixiſſet ei Deus, quando mandauit ei verba, quæ præponere debebat, tamen dixit poſtea, quando reſpondit ſatis bene ſtabit, ſcilicet, quòd quando Pharao quæreret à Moyſe iſta, Deus mouebat linguam eius, vt loqueretur, quæ oportebat, & taliter mouebat, quòd Moyſes ſentiret ſe à Deo motum. Sic enim erat de Apoſtolis, quibus mandauerat Chriſtus. Quando ſteteritis ante reges, & præſides, nolite præmeditari, qualiter reſpondeatis, dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini: quia non eſtis vos, qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis, vt patet Marci decimo, & Lucæ vigeſimoprimo capitulo.

Quando Apoſtoli loquebãtur, Deus linguam eorũ mouebat.

Mar. 10. Luc. 21.

Sed quõ erant vera iſta, quæ proponebat Moyſes, ſ. quòd eſſet magna ſolemnitas, & oporteret illuc ire omnes cum ouibus, & armentis? Reſpondetur, vt ſupra diximus 3. & 5. capit. quia Deus non intendebat mittere ad ſacrificandum Hebræos extra Aegyptum in ſolitudine itinere dierum triũ, ſed quia ſciebat, quòd Pharao nollet dimittere populũ, & ob hoc eũ Deum puniturus eſſet, voluit petere aliquid alterum minus, quod ſciebat Pharaonẽ non permiſſurum, vt punitio iuſtior videretur. Nec eſt intelligendum, quòd Deus iſta petierit, vt haberet occaſionem puniendi Pharaonẽ, quia hoc valde iniuſtum eſſet, ſcilicet, quòd Deus quæreret contra nos calumnias, ſed quia Deus volebat educere Hebræos de Aegypto, & ſciebat Pharaonem non permiſſurum, ab hoc iudicabat eum magna pœna dignum: quia tamen nõ pateret iſta dignitas pœnæ, ſi illud, quod erat magnum, peteretur, aliud minus petijt, quod negando euidẽter ſe reum magnæ pœnæ faciebat. Aliud ergo, & longe diſtans eſt, quòd Deus inquirat occaſionem puniendi, quod eſt malum, aut quod inquirat id, per quod pœna, quæ iuſta eſſe appareat, Deus ergo nõ inquiſiuit occaſionem puniendi, cum iam cauſam iuſtam valde haberet, ſed quæſiuit illam pœnæ dignitatẽ elucidare proponendo, quod facilius fieri poterat. Quando ergo dicitur, quomodo erat ſolemnitas magna Dei, cũ nulla aut magna, aut parua eſſet, cùm nec illuc ituri eſſent, aut Deus hoc nunquam voluiſſe? Reſpondetur, quod hoc non refertur ad id, quod petitur, ſed ad id, quod Deus facere intendebat, ſcilicet ad eductionẽ de Aegypto. Et tunc verum eſt, quòd erat magna ſolẽnitas, quia multas victimas in monte Sinai immolarunt in legis confirmatione, & in dedicatione tabernaculi, & ſacerdotum conſecratione, vt patet infra 24. & 29. cap. & Leuit. 8. & 9. & 10. & Nume. 7. in multis quoque locis, & ſic in iſtis verbis veritas cautè celatur, ſed mendacium nullum exprimitur; taciturnitas enim veritatis peccatum non eſt, niſi cùm quis obligatur dicere, ſcilicet in caſu, in quo tacendo proximo damnum, aut periculum generatur, vel fides ex hoc periclitatur. In alijs aũt æqualiter ſe habeat, eam vel exprimere, vel tacere: Mendacium ideo ſemper malũ eſt, quia ex Deo non eſt; quoniam diabolus mendax eſt, & mendacij pater, vt patet Ioan. 8. cap. Vel poſſet intelligi hæc litera ſub conditione, ſcilicet, quòd Deus ſciebat Pharonem non dimiſſurum Iſrael, & Deus non intendebat eos mittere ad ſacrificandum itinere dierum trium, tamen eſt ſenſus, quòd ſi Deus iſta intendiſſet, & Pharao in hoc conſenſurus eſſet magna erat ſolemnitas, quàm Hebræi facturi erant, quia Deus eis mandaret

Scandalum quid ſit vide.

Quæſt. 8. Quo verum eſſet, quod tunc ſuturus magna ſolẽnitas.

Num. 7.

Taciturnitas veritatis peccatũ non eſt, niſi cum quis obligatur dicere.

Ioan. 8.

darent

daret aliquas magnas victimas immolare. Primus tamē modus conſonantior eſt, ad excuſandum mendacium. *Reſpondit Pharao ſic, Dominus ſit vobiſcum, quomodo ego dimittam vos.* Ironia eſt: Quaſi dicat, melius ſit Deus vobiſcum, quàm ego dimittam vos, quaſi dicat: ego nullo modo dimittam vos: ſic enim conſueuimus communiter loqui; melius vos adiuuet Deus, quàm ego faciam hoc. *Quomodo ego dimittā vos, & paruulos veſtros?* Quaſi dicat, nullo modo dimittam vos cum filijs, in quo innuit, quòd permitteret eos ire, ſi dimitterent filios, quia propter filios redire cogerentur, nè filij eorum perirent, & redigerentur in ſeruitutem. *Cui dubium eſt, quòd peſſime cogitatis.* Quaſi dicat, cuilibet ſatis notum eſt, quòd ſi vos vultis ire cum paruulis, & vxoribus, & ſenioribus: ita, quòd nullus de vobis maneat, & cū ouibus, & armentis, quòd hoc faciatis, vt de hac terrá rece- G datis, & hæc eſt peſſima cogitatio, ſcilicet contra ſtatū regni mei, vt deſtituatur habitatoribus. In Hebræo dicitur. *Ecce malum in oculis veſtris.* Ideſt. Ecce ſatis patet quòd oculus veſter eſt ad malum faciendum attendēs. Quid autem Iudæi ſuper hoc fabulentur, dicetur infra 32. cap. ſuper partem. *Callidè eduxit eos.* Et cæt. *Non ſic ita.* Scilicet, quòd eatis omnes vos cum armentis, & ouibus. *Ite tantum viri.* Ideſt do vobis licentiam, quòd eātis omnes viri, ſcilicet omnes maſculi adultæ ætatis, & maneant paruuli, & vxores, & oues, & armenta; certiſſimè enim credebat Pharao, quòd ſi viri ſoli recederent, ꝙ propter vxores, & filios redirent. Sed quæritur, quādo iſti petierunt, quòd dimitterentur ire ad ſacrificandū cùm paruulis, & vxoribus, & ſenioribus, atque armen- H tis, cum adhuc maneret Pharaoni ſatis magnum pignus Hebræorum, ſcilicet agri eorum. Reſpondetur, quòd Pharao videbat, quanta erat afflictio, quàm eis irroga bat: ideo putabat, quòd ipſi libenter dimiſiſſent agros ſuos, vt dimitterentur exire de tanta afflictione Aegypti, non confidebat ergo tali pignori, immo nec credidiſſet eis, ſi ipſi omnes cum vxoribus paruulis, & ſenioribus recederent, etiam relictis vniuerſis pecoribus, quia ſuſpicari poterat libenter eos illa perdituros, vt tanta mala euaderent ſeruitutis, dimiſſis tamen vxoribus, & filijs ſecurus erat, quia nullus dolor eſſet, qui virum ab vxore, & filijs cogeret ſeparari; nam dura eſt vt mors dilectio, vt patet Canticorū 8. cap. immo qualibet morte dilectio fortior, aut durior, cum propter dilectionem multoties mortem ſubeamus. De agris autē Iudæi ipſi nihil curabant, quia habere hæreditatem in terra afflictionis renuebant: nunquam ergo leguntur deſideraſſe hæreditates, quas in Aegypto tenuerant, ſicut ollas carnium, porros, cæpas, atque pepones, & nouiſſimè piſcium numeroſam multitudinem, quam gratis accipiebant, vt patet Num. 11. cap. *Hoc enim, & ipſi petitis.* Ideſt ſatis vobis concedo dimittendo ire ſolos viros, quia ſic petijſtis, ſcilicet ſaltem ſolos viros dimitti. Sed valde in hoc mentitur Pharao, quia nihil vnquā tale petiuerant, ſed non erubeſcit mentiri, quia non timebat, quòd eum aliquis de mendacio redargueret. *Statimque eiecti ſunt de conſpectu Pharaonis.* Hic ſubticetur aliqua, ſcilicet, quòd forte Moyſes dixit ſe nunquā talia petiiſſe, vel ſaltem noluit conſentire conditioni regis, ſcilicet ſolos viros ire, ideo rex iratos mandauit eos eijci à facie ſua. Sed mirum valde eſt, quomodo Pharao non mandabat Moyſen occidi, quia videbat, quòd omnes plagæ inflictæ ſibi, & populo ſuo ipſo procurante inflictæ fuerāt, & toties ante regem apparebat ei comminando pœnas, aut ſaltem quomodo non imponebat ei ſilentium, aut mandaret, quòd non appareret coram eo. Reſpondetur, quòd Pharao immediatè ſecūdum ſe ad hoc motus fuiſſet, ſed Deus eum ad hoc moueri non permittebat, ei timorem Moyſi incutiens, ſcilicet, quòd faciebat eum credere, quòd ſi tangeret Moyſen, confeſtim Deus occideret eum, cum videret tanta ſigna facientem: ideo licèt Moyſes diceret aliqua dura Pharaoni, quæ nullus homo auderet dicere alicui regi, tamen non mouebatur in eum, vt cum dixit: Noli vltra fallere, vt patet ſupra 8. cap. manifeſtum eſt autem quòd iſtud verbum valde iniurioſum erat maximè re- F gali honori. Ad vltimum tamen Pharao multum turbatus dixit Moyſi, nè appareret coram eo, quia quacūque die appareret eum occideret, vt patet inf. in litera.

Literæ Hebræa.

An ſatis fuiſſet Pharaoni, ſi abeuntib. Iſraelitis manerent eorū agri.

Cant. 8.

Num. 11

Quare Pharao Moyſen non occidi fecit, aut ei ſilentium impoſuit

Dixit autem Dominus ad Moyſen: Extende manum tuam ſuper terram Aegypti ad locuſtam, vt deſcendat ſuper terram, & deuoret omnem herbam; quæ reſidua fuerit grandini. Et extendit Moyſes virgam ſuper terram Aegypti, & dominus induxit ventum vrentem tota die illa, et nocte. Et mane facto ventus vrens leuauit locuſtas, quæ aſcenderunt ſuper vniuerſam terram Aegypti, & ſederunt in cunctis finibus Aegyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus non fuerant, nec poſtea futura ſunt, operuerūtque vniuerſam ſuperficiem terræ vaſtantes omnia. Deuorata eſt igitur herba terræ, & quicquid pomorum in arborib. fuit quæ grando dimiſerat: nihil quoque omnino virens relictum eſt in lignis, & in herbis terræ in cuncta Aegypto. Quamobrem feſtinus Pharao vocauit Moyſen, & Aaron, & dixit eis: Peccaui in dominum Deum veſtrum, & in vos, ſed nunc dimittite peccatum mihi etiam hac vice & rogate dominum Deum veſtrum, vt auferat à me mortem iſtā. Egreſſuſque eſt Moyſes de conſpectu Pharaonis, & orauit dominum. Qui flare fecit ventum ab occidente vehementiſſimum, & arreptam locuſtam proiecit in mare rubrum, non remanſit nec vna quidem in cunctis finibus Aegypti. Et indurauit dominus cor Pharaonis, nec dimiſit filios Iſrael.

Pſ. 104. Sapi. 16 Ioel. 2. Apoc. 9.

Octaua plaga locuſtarū.

Pſ. 135.

Dixit autem Dominus. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet pœnæ inflictio, & fuit iſta locutio alia ab illa, qua dixit ei verba, quæ proponere deberet coram Pharao- H ne, nunc autem dictis illis, & non receptis mandauit Deus Moyſi facere ſignum ad inferendum plagam. *Extende manum tuam ſuper terram Aegypti.* Ideſt cōtra omnem partem Aegypti, vt in omnibus partibus veniat iſta plaga. Extenſio autem manus nihil efficiebat, ſed ſolum erat ad ſignandum, quòd mandato Moyſi Deo faciente plaga infligebatur, & non eueniebat naturaliter. *Ad locuſtam.* Ideſt quaſi vocans locuſtam, ſicut extendere manum ad alterum eſt ſignum vocandi eum cum depreſſione eiuſdem, & incuruatione cōtra ſe; & hoc erat quaſi Moyſes ad rem rationabilem loqueretur; ita enim obediuit ei locuſta, vt mandante eo, & manum tendente, confeſtim aſcenderet. *Vt aſcendat ſuper eam.* Hæc dicit, tanquam locuſtæ antequam venirent mandāte Moyſe manſiſſet ſub terra, vel in aliquo I loco humili: ita quòd terræ ſuperficies, quam nos premimus, & cui inſidemus, eſſet ſuperior illo loco, & fortè hoc dicitur, quòd locuſtam illam Deus ſubito formauit de aliqua parte terrea, vel limoſa, & cum illa formata volitauit in aere, aſcendere dicebat reſpectu loci formationis ſuæ. *Et deuoret omnem herbam.* Ideſt conſumat frangendo, & ſcindendo: magis.n. locuſta frangendo, & diſpergendo, quàm glutiendo vaſtat. *Quæ reſidua eſt grandini.* Non eſt intelligendum, quòd aliqua herba fuerit, quæ potuerit reſiſtere grandini, & euadere, quia illa vniuerſa vaſtabat, ſed dicitur herba reſidua illa, quæ nata fuit poſtquam venit grando: ſic patet præced. cap. vbi dictum eſt, quòd linum, & hordeum, quia erāt primitiua, læſa ſunt: triticum autem, & far, quia erant ſerotina, ideſt nondum nata, non ſunt læſa. Hæc ergo, K quæ euaſerant illam plagam, quia nondum nata erant, nunc nouiter nata à locuſta conſumpta ſunt. *Extendit Moyſes virgam.* Mandatum fuit, quòd manum extenderet. Sed quia in illo mandato intelligebatur manus, & virga, in qua miracula facere conſueuerat, vtrumque extendit ſuper Terram Aegypti.

Deus ſubito locuſtam formauit de limo terræ

Nicolaus dicit, quòd Moyſes in alia plaga extēderat manum contra cœlum, & in iſta extendebat manum ſuper terram ad ſignandum, quòd qui poteſt in maius, poteſt in minus, cum iſtæ poteſtates ſint ſubordinatæ. Sed ſalua reuerentia eius, iſta modicum pondus videntur habere, quia ipſe præſupponit, quòd eleuare manus ad cœlum erat alicuius poteſtatis, & eleuare ſuper terram erat minoris, & ex hoc intulit c. præcedente, quòd plagam illam grandinis Aaron non potuit, & non debuit, quia non habebat ipſe poteſtatem eleuādi manus

Quaſ 4. Opin. Nicolai de Lira. Confutatur.

ad cœlum. Non videtur hoc verum, quia eleuatio manus, aut virgæ nihil efficiebat, vt ſæpe diximus, & ſatis patet ex ſeipſo, quia nec in manu, nec in virga aliqua talis virtus erat. Sed ſolùm fiebat hæc eleuatio in ſignum, ſ. quòd mandante Moyſes iſta fiebant, & non naturaliter. Si autem alicuius poteſtatis iſta eſſent, ſatis rationale erat, quòd Moyſes ſolum extenderet manus contra cœlum, & Aaron contra terram; ſed non ſunt, & patet, quia ſi iſta eleuatio eſſet alicuius poteſtatis, aut auctoritatis, operatio illa, quæ ſequebatur eleuante Moyſe manus in cœlum, eſſet mirabilior illa, quæ ſequebatur, cum Aaron extendebat manum ſuam ſuper terram, aut aquam, ſed falſum eſt, quia Aaron extendente manum ſuam ſuper aquā verſa fuit aqua in ſanguinem, Moyſe aūt tendente manus in cælū diſtillauerunt grādines copioſæ, & admirabilis quantitatis. Sed manifeſtum eſt, quòd maius miraculum eſt conuerſio de vna ſpecie in alteram, quæ nullo modo fit taliter per naturam, quam generatio grandinis, quæ naturaliter gignitur. Natura enim non pōt cōuertere aquā in ſanguinem, niſi factis magnis tranſmutationibus in vaſis habentibus talem vim nutritiuam: ſicut ſunt corpora animalium, fiunt tñ grandines per naturam: dato etiā, quòd in Aegypto nunquam talis, aut tanta fuerit, potuiſſet tamen eſſe, quòd fortè in montibus Riphæis, aut Hiperboreis, qui ſunt multum ſeptentrionales, vbi magnum frigus viget, tanta grando aliquando genita naturaliter fuerit. Etiam quando ſubita ranarum, & Cyniphum facta extendente Aaron manum ſuper terram valde excedebant grandinis, quantæcūq; diſtillationem. Item, quia cum Moyſes in vno ſigno faciendo manus in cælum tenderet, & in alio extenderit ſuper terram, ſequeretur, quòd ſignum factum in extenſione manuum eſſet minus, quàm factum in tenſione contra cælum, ſed falſum eſt, quia quando extendit manus in cælum, grando diſtillauit, & pluuia, & fulgura corruſcantia, quando vere manus tetendit ſuper terram, factæ ſunt ſubito locuſtæ. Sed manifeſtū eſt, quòd productio locuſtarum mirabilior eſt, quam fulgura cadentia, aut grando diſtillans, quia hæc naturaliter fiunt; generatio autem ſubitanea locuſtarū naturæ metas traſcendit. Concluditur ergo nō eſſe maioris poteſtatis, vel auctoritatis manus tendere in cœlū, quam ſuper terram, & Aaron potuiſſet ita facere ſignū de extenſione manuum in cęlum, ſicut Moyſes. Quare aūt Moyſes fecerit, & non Aaron, dictum fuit ſupra 8. cap. Quando vero nunc Myſes tetandit manus in cęlum in alio ſigno, & in iſto tetendit ſuper terram, non eſt ad ſignandum, quòd qui poteſt in plus, poteſt in minus, cùm vtrunque facere nihil ſit poſſe, ſed ſolum ſignare Diuinam Potentiam facientem, ſed fiebat ex natura ſigni, quia ſic competebat; nam in ſigno ſuperiori de miſſione grandinum, & fulminum manus tetendit in cœlum, quaſi vocans grandines, & fulgura, quia grādines, & fulgura de cælo, ideſt de aeris interſtitio medio cadebant. In iſto ſigno de educenda, & vocanda locuſta extendit manum ſuper terrā; quia locuſta non veniebat de parte ſuperiori aeris, vt caderet in terrā, ſed è contrario de terra ſurgens in aerem conſcendebat. Et hoc euidenter innuit litera, cum dicit: Extende manum tuam ſuper Terram Aegypti ad locuſtam, vt aſcendat ſuper eam, ſcilicet de infimo aſcendat in altum. Nullo modo ergo congruebat in plaga locuſtarum manum in cęlum tendere, cum ipſa locuſta nō de cęlo, ideſt de aere, ſed de terra euocanda eſſet, & patet hoc ex alijs ſignis factis per Aaron, quia ſi extendebat manum, vt natura ſigni exigebat; nam cum aqua in ſanguinem verti debuit, non ſuper terram, ſed ſuper flumen Aaron manum, & virgam extendit, vt patet ſupra 7. cap. cum autem Cyniphes, qui de puluere gignendi erant, volebat, non in cœlum, nec in aquam manus tetendit, ſed percuſſit puluerem terræ, vt patet ſupra 8. cap. Satis ergo ex his liquet quæ cauſa diuerſæ extenſionis manuum Aaron & Moyſi fuerit, & diuerſitatis in ſignis varijs cuiuſlibet ipſorum. *Et Dominus duxit ventum vrentem*. Iſte ventus ad duo proficie-

Ventus vrens.

A bat ſecundum Dei intentionem. Primò ad deſiccationem herbarum, vt locuſtæ venientes paratiores ad deſtructionem herbas reperirent, quoniam magis lædūt locuſtæ ſegetes aliqualiter duras, quàm valde teneras. Secundò proficiebat iſte ventus ad generationem locuſtarum; erat enim iſte vētus vrens, i. calidus, & ſiccus, ſcilicet Solanus à parte orientali, & iſte fortificat valde locuſtas. Dicet tamen aliquis ex hoc, quòd illæ locuſtæ, naturaliter gignebantur, cùm ventus vrens eas genuerit. Reſpōdetur, quòd vel ille ventus in tam pauco tēpore eas gignere non poterat in multitudine tam copioſa, vel ſi fortè, poſito tali vento, in tam pauco tēpore naturaliter tantæ gigni poſſent. Dicendum eſt illum ventum in tali temperie, & complexione naturaliter gigni non potuiſſe. Primum tamen magis negan-

B dum videtur, ſcilicet, quod poſito illo vento in tam pauco tempore tantæ locuſtæ gigni potuiſſent. *Tota illa die*. Scilicet, poſtquam Moyſes manum extendit, non fuit iſta extenſio manus in principio diei, ſcilicet in ortu ſolis, quia illa die Moyſes intrauit ad Pharaonem, & neſcitur, an diluculo, vel magis ſero. Deinde locutus fuit coram Pharaone, & non exauditus exiuit a facie eius, & mandante Deo extendit manum ſuam, & inſurrexit ventus. Fortè ergo erat tunc hora tertia, aut quaſi meridies, quando ventus incepit, & durauit in reliqua parte diei, & in ſequenti nocte tota vſq; ad auroram, & tunc facto diluculo ſequentis diei, venerūt locuſtæ ſuper terram Aegypti. *Et mane facto*. Scilicet in die, & ſequenti, poſtquam Moyſes extendit manum ſuam, & venit ventus vrens. *Ventus vrens*. Sci-

C licet Subſolanus: veniens à media fronte Orientis. *Leuauit locuſtas*. Ideſt eleuauit faciendo ſurgere, quia in illo, & nocte præteritis locuſtæ genitæ, & fortificatæ fuerant, & tunc ventus fecit eas aduolare ſuper terram Aegypti. Ex quo innuitur, quòd illæ locuſtæ non fuerunt genitæ in terra Aegypti, ſed in aliquo loco deſerto in parte Orientali Terræ Aegypti, vbi ſunt multa deſerta verſus Ethiopiam. *Quæ aſcenderunt ſuper vniuerſam terram Aegypti*. Fuerant enim iſtæ locuſtæ genitæ in terra, cum ergo in aera volauerunt, vt conſulerent in diuerſis partibus Aegypti aſcendere dicebantur: fuerunt autem iſtæ locuſtæ quaſi ſubito adductæ in totam Aegyptum, quaſi non prius in vna parte, quam in alia, & non fuit hoc per angelos factum,

Locuſtæ non fuerunt genitæ in terra Aegypti, ſed in aliquo deſerto loco i parte Orientali.

D ſed per ventum Subſolanum flantem ab Oriente. Sicut dicitur poſtea, quòd quando auferri debuerūt iſtæ locuſtæ, deduxit eas in mare Rubrum ventus Fauonius inſurgens ab Occidente. Et ſciendum, quòd iſte ventus vrens, qui induxit locuſtas in Aegyptū valde latus erat, quia Aegyptus aliqualem continet latitudinem, & cum in totam Aegyptum aſcendere deberent locuſtæ, oportebat, vt latitudo illius venti occuparet totam diſtantiam Aegypti tranſuerſaliter à ſeptētrione in auſtrum. Et in hoc etiam ſatis mirabile erat, quia raro ventus tam latus fit in aliqua regione, cum materia magna valde ad hoc requireretur, ſcilicet, quòd ventus ille occuparet totam latitudinem frontis orientalis, quæ fortè eſſet quadraginta, aut quinquaginta leucarum, vel plus, & totam extenſionem, quæ eſſet inter extremitatem auſtralem Aegypti, & borealem. *Et ſe-*

E *derunt*. Ad deuorandum, & deſtruendum. *In cunctis finibus Aegyptiorum*. Ideſt intra terminos totius Aegypti erant locuſtæ, ſcilicet, quòd non erat aliquis locus in tota Aegypto, in quo poſſent lædere locuſtæ, quando ibi eſſent. *Innumerabiles præ multitudine*. Nec multum erat eſſe innumerabiles, quòd quotcumque eſſent, cùm veniunt, à nobis numerari non poſſunt, ſed vocantur innumerabiles comparando ad alias vices, quibus apparuerunt, quia in comparatione aliarum vicium nūc innumerabiles videbantur, quamuis alijs vicibus fuiſſent innumerabiles. *Quales ante illud tempus non fuerunt*. Qualis, dicit hoc principaliter quantitatem diſcretam, ſcilicet, quòd tot locuſtæ nunc fuerūt in Aegypto, quot non fuerunt alijs temporibus; ſignat etiam hic qualis potentiam in deuorando, & deſtruendo, ſcilicet, ꝙ nunquam fuerunt locuſtæ, quæ tantum

deuo-

deuorarent, etiam comparatis æqualibus multitudini-
bus. *Nec poſtea futura ſunt*. Neceſſe eſt quantum ad
iſtum paſſum, & ſimiles, ſcriptorem huius libro nnn
ſolum rerum geſtarum geſtatorem, ſed etiam prophe-
tam fuiſſe cum futura prædixerit, ſcilicet, quòd non
fuit talis locuſta in quantitate, atrocitate, & multi-
tudine.

Quæſt. 5. Sed dicet aliquis contra, quia Ioel. 2. cap. dicitur de
locuſtis, quæ tempore eius euenerunt. Quaſi mane ex-
panſum ſuper montes populus multus, & fortis; ſimilis
ei non fuit à principio, & poſt eum non erit vſq; in an-
nos generationis, & generationis. Ergo locuſtæ, quæ
fuerunt tempore Ioelis fuerunt maiores, & plures,
quàm iſte. Reſpondetur. Quòd reddenda ſunt ver-
ba Ioelis ad terram illam, de qua loquitur: Prædicebat
enim Ioel hanc plagam duabus tribubus, ſcilicet Iu-
dæ, & Beniamin, & in illis verū eſt, quòd à principio
tantæ, aut tales locuſtæ in eo non fuerunt, nec poſtea
futuræ ſunt; fuerunt tamen maiores locuſtæ in alijs
populis, vt in Aegypto, & fortè aliquando in alijs.

An locuſtæ, quæ fuerunt tpr Ioelis fuerunt plures iſtis ad Pharaonem miſſis.

Operueruntque vniuerſam ſuperficiem terræ. Scilicet ter-
ræ cultæ, aut habentis aliquas herbas, vel arbores, quia
locuſtas aſcendere ſuper terram planam ſine gramine,
aut ſemine valde erat ſuperfluum. *Vaſtantes omnia*. Sci
licet ſegetes, & arbores, ita vt nihil de eis, quæ tunc e-
rant nata, maneret, & declarat hoc, cum dicit. *Deuora
ta eſt igitur herba terræ*. Ideſt conſumpta, ſcilicet aut
deglutita, aut fracta, vel diſſipat: vocatur hic herba
terræ omne virens, quo non eſt arbori, ſiue fuerint ſe-
getes, ſiue herbæ de his, quæ ſua ſponte naſcuntur. *Et
quicquid pomorum in arboribus fuit*. Ideſt etiam omnes
fructus arborum, non erant tunc aliqui fructus, quia
erat menſis Februarij, aut in principio Martij, quia re-
ceſſus de Aegypto fuit quintodecimo die menſis Mar-
tij. Vocantur ergo poma arborum, ideſt foliculi, quæ
tunc deformabantur in folia, frondes, & fructus. Licèt
poſſemus dicere, quòd illa terra propter magnam cali-
ditatem reſpectu huius terræ, ita temporanea eſt, quòd
fructus, qui hic ſunt in Maio, ſunt ibi in principio Mar
tij. Et eſt ſciendum, quòd pomum accipitur triplici-
ter; vno modo ſtrictiſſimè pro quodam fructu rotun-
do valde, & à rotunditate vocatur malum, & iſtum mo
dum ſequuntur vulgares grammatici. Secundo modo
accipitur pomum pro omni fructu habenti corticem
tenerum, vt gunidalum, ceraſum, prunum, malum, ar-
butum, & pirum, & ſimilia, & tunc diſtinguitur po-
mum contra nucem, vt nux ſignat omnia dura in fructi
bus. Et iſto modo ſæpe vtuntur loquentes. Tertiò
modo ponitur pomum pro omni fructu generaliter, &
hoc modo accipitur hic, ſcilicet tam pro habentibus
corticem durū, quam blandum. *Nihil quoque omnino vi
rēs relictū eſt in herbis, vel arboribus*. Quia ea, quę antea
virentia exteterant, grandines, & fulgura deſtruxerūt,
quæ autem nouiter nata ſunt, quia Serotina erat, quan
tum ad ſegetes locuſtarum impetus diſſipanit. *Quam-
obrem*. Hic ponitur tertium, ſcilicet prædictæ pœnæ
ablatio. *Quamobrem*. Ideſt, quia Pharao vidit omnia
virentia locuſtarum morſu fuiſſet deleta. *Feſtinus Pha
rao*. Velociter vocari mandauit Moyſen, & Aaron,
quia videbat diſſipari triticum, & far, & cœtera, in qui
bus futuri anni ſpes viuendi erat, conſiderabat etiam,
quòd Aegyptij multum conquererentur, quòd in prę-
cedētibus plagis multum afflicta fuerat Aegyptus ita,
quòd Pharaoni dixerint ſerui ſui. Dimitte homines ſa
crificare Deo ſuo; nonne vides, quòd perierit Aegyp-
tus? quanto magis nunc, cum etiam far, & linum de-
ſtructa ſunt, & triticum, & hordeum, omniaque alia,
quæ virentia erant, & in quibus alimentorum ſequen-
tis anni ſpes erat, ſubiecta ſunt iſtis plagis, & perierūt,
vt ergo ſaltem aliquid remaneret, antequam omnia lo
cuſtæ deuaſtarent, rogauit Pharao Moyſen, & Aaron fe
ſtinus, vt rogarent Deum pro eo, & ceſſaret locuſta.
Peccaui in Dominum Deum veſtrum. Ideſt contra Deū
veſtrum, qui toties mihi mandauit, vt dimitterem vos
ad ſacrificandum, & non dimiſi. Vel peccaui per in-
gratitudinem, quia cum ſæpe fieret ei relaxatio iſtius

Pomum tripliciter accipitur in S. Scriptura.

F pœnæ à Deo petente Moyſe, & ipſe promiſiſſet dimit-
tere populum, & non dimitteret, erat ingratus tantis
Dei beneficijs non reſpondendo, & erat infidelis pro-
miſſa cum Moyſe, & Deo non obſeruando. *Et in vos*.
Non ſolùm peccauerat in Deum eum deludens toties,
faciens eum inutiliter (vt ſaltem ſibi videtur) auferre
iſtas plagas. Sed etiam peccauit in Moyſen & Aaron,
quòd eos inutiliter faciebat diſcurrere, & fefellerat
eos non tenendo pacta cum eis inita. Vel peccauit in
eos, ideſt in Iſrael populum illum tandiu iniuſtè deti-
nendo, & cruciando contra interpoſita pacta, ſed prior
ſententia melior eſt. *Sed nunc dimittite peccatum*. Ideſt
vos relaxate iniuriam vobis factā in frequentibus de-
ceptionibus, & fruſtratorijs operationibus. *Etiam in
hac vice*. Ideſt. Sicut in cœteris vicibus dimiſiſtis mi-
G hi peccatum meum, cùm tranſgreſſus ſum promiſſio-
nem, etiam nunc hac ſolā vice rogo, vt mihi peccatum
remittatis. *Et rogate Dominum Deum veſtrum*. Pecca-
uerat hic Pharao contra duos, ſcilicet contra Deum, &
contra Moyſen, & Aaron, vt ipſe confeſſus fuit imme-
diatè ſupra, ideo ad remiſſionem peccati ſui totaliter
neceſſe erat, vt vterq; horum remitteret. Et licet Deus
maior eſſet, & maior ei facta fuiſſet offenſio, quamob-
rem ab eo remiſſio prius imploranda erat: Pharao ta-
men prius rogauit Moyſen, & Aaron, vt dimitterent
iniuriam ſibi factam, ſic enim decuit; Nam ſciebat
Pharao, quòd offenſio Dei non remitteretur, niſi rogā-
do Deum. Pharao autem ſciebat ſe non exaudiēdum
à Deo, quia vir peſſimus erat, prius ergo quæſiuit ſibi
apud Deum interceſſores, quibus diuina ei remittere-
H tur offenſio. Et in hac deprecatione duo faciebat Pha
rao. Primo iniuriam factam proximo ſibi remitti pro-
curabat, cui tenebatur ſatisfacere, ſine qua ſatisfactio-
ne, aut propoſito ſatisfactionis Deus non acceptare pre
ces Pharaonis factas à ſeipſo, vel quas alius quiſpiam
pro eo fudiſſet, ſic dicitur Matth. 5. capit. Cùm offers
munus tuum ad altare, & recordatus fueris, quòd ha-
bet aliquid aduerſus te frater tuus, relinque ibi munus
tuum, & vade, & recōciliare prius fratri tuo, & poſtea
veniens offers munus tuum. Secundò ſibi interceſſores
apud Deum pro reliqua offenſione procurabat. *Vt au-
ferat*. Quia credebat Pharao, ſicut Deus iſtam plagā
inflixerat, ita eum ſolum illam tollere poſſe. *Mortem
iſtam*. Iſtam plagam. Vocat mortem, maiori eam no-
mine appellans, quam cœteras, quia ex ea magis ſe ſen-
I ſit afflictum, cum videret triticum, & far, in quibus
totius cibi ad ſequentem annum ſpes erat, locuſta ro-
dente fuiſſe cōſumpta. Affligebatur etiam in ſeipſo im
peni locuſtarum ad oculos, & vultū oēſq; partes corpo
ris nudas. Videbat etiam multitudinem earum nume
roſam, non ſinentium homines quieſcere, aut cibos ſu-
mere, nec ſaltē ora operire, quando mox cœco oris
hiatu quotquot poterant, mergerentur. Erat ergo hoc
Aegyptijs viuens, & manens mors, & morte ipſa vera
atrocius, ac ſi permanſiſſet, in breui veram mortem in-
ducturum; correſpondebat iſta plaga locuſtarum vni-
uerſa corrodentium afflictioni duræ, quam exercebant
Aegyptij in Hebræos vitam eorum ducentes ad amari
tudinem, vt patet ſupra primo capitulo, illa enim He-
bræorum corda quaſi atrox locuſta rodebat. *Egreſſus
K eſt de conſpectu Pharaonis*. Ideſt facta iſta conuentione
Moyſes exiuit de domo Pharaonis, & de ciuitate va-
des extra vrbem ad orandum, vt ſolitus erat. Sic enim
dixit ſupra pcedente c. Cū egreſſus fuero de vrbe ex-
tendam manus meas ad Dominum, & ceſſabunt toni-
trua, & grando non erit. *Et orauit Dominum*. Quare
oraret extra vrbem, & non in domo Pharaonis, aut in
vrbe, cauſæ ſupra 7. & 8. & 9. cap. aſſignatæ ſunt. Scien
dum autem, quòd licèt Moyſes ex pacto facto cū Pha-
raone iret ad orandum pro eo, ſciebat tamen, quòd ſpō
ſionem completurus non eſſet, cùm dixiſſet ei Deus,
ego indurauicor eius, & ſeruorum eius faciebat ta-
men hoc Moyſes, vt ſatisfaceret Pharaoni, & nec inu-
tiliter, quia ſic Deus completurus eſſet plagas ſuas,
& in Pharaone maiora Dei ſigna, & iuſtius illata pate-
rent, ſi toties perfido Pharaoni petenti remitteret.

Dicebat vt Pharao primo peteret veniā offenſionis Hebræorum quam offenſionis Dei.

Matt. 5.

Quare Pharao vocabat magis iſtam plagam locuſtarum mortem, quam cæteras.

Moyſes orabat Deū pro Pharaone, vt plagā tolleret, et tamen ſciebat, q̄ Pharao pactū nō erat ſeruaturus.

Qui

A *Qui flare fecit ventum ab Occidente*. Iſte erat Fauonnius
flans a media fronte Occidentis frigidæ, & humidæ cō-
plexionis, & proficiebat ad duo. Primo ad diſſoluendū
vires locuſtarum ex humiditate, & frigiditate, ſicut ip
ſe ex contraria qualitate fuerant genitæ, & confortatæ
flante vento Subſolano, qui calidus, & ſiccus eſt, & vo-
catur in litera ventus vrens, & ex hoc ſatis patet illum
ventum ſuperiorem, qui locuſtas induxerit, eſſe Subſo
lanum Orientalem, licèt litera noſtra non valde clare
ponat, cum locuſtæ inductæ, & ablatę ab oppoſitis ven
tis fuerint, vt ſemper in natura ab oppoſitis cauſis ap-
poſiti effectus oriuntur. Sed de hoc vento ſecundo po-
nitur, quòd fuerit occidentalis: ille ergo, qui hunc in
compleſſione totaliter obuius erat ad eductionem di-
Inuentura ſuper ab oppoſitis cauſis oppoſiti oriuntur effectus.
uerſorum effectuum, neceſſe erat Subſolanus oriētalis.
B Secundum, quod faciebat iſte ventus, erat: quia locu-
ſtas tollebat de Aegypto portās eas in mare, ſicut alius
eas fecerat aſcendere ſuper Aegyptum. *Vehementiſſi-
mum*. Vt tantos locuſtarum aggeres portare poſſet in
mare, & celeriter hoc faceret nulla remanēte. *Arrep
tam locuſtam*. Arripere eſt violenter capere, quaſi val-
de rapere, & conueniebat illi vento, qui violentia ſua
locuſtas herbis, & arboribus inſidere volentes, ab Ae-
gypti limitibus euellebat deducens eas in mare. *Proie-
cit in mare rubrum*. Ex hoc apparet, quòd mare rubrū
teneat Orientalem partem Aegypti, cū ventus veniens
directè à fronte Occidentis expulerit eas in mare ru-
brum tanquam ad punctum oppoſitum.

*An mare rubrum impediat Nilum per totā Aegyptum
tranſire, & de ortu maris rubri, & per quæ loca tranſeat.*

C Ex hoc autem aliquis erguet, quòd Nilus non tran-
Quæſt. 6. ſeat per Aegyptum, cum Nilus ponatur eſſe ad partem
meridianam Aegypti intrans per deſerta Ethiopica ma
re rubrum ponitur ad latus ſeptentrionale Aegypti, ſi
ergo dicamus mare rubrum eſſe in oriente directè ip-
ſius Aegypti, & cum dicamus eum fluere, & tranſire
diuidendo Aegyptum vſque ad mare aliud, quo abſor
betur, impediet, ne aliquæ aquæ intrent in Aegyptū,
cum circumdet illo modo Aegyptum, & hoc verum
eſt, quòd etiam Nilus mari rubro abſorbetur, nec po-
teſt dici, quòd mare rubrum ſit in oriente Aegypti ita,
quòd intret per mediam frontem Aegypti, & tranſeat
directè in Occidentem, quia tunc ventus occidentalis
non arriperet locuſtas ad eijciendum eas in mare ru-
D brū verſus Septentrionā, & eſſe ventum auſtralē oppo
ſitū, qui proijceret in mare locuſtas, quæ ſtarēt in par-
te Aegypti declinante ad meridiē poſt, vel vltra mare
rubrum. Sed hæc falſa ſunt, nec conſonant aliquo mo
Auctoris pulchra determinatio. do textui. Ex quo videtur dicendum, quòd mare ru-
brum ſit in Oriente Aegypti, non quidem, quòd ab
Oriente Aegypti incipiat directè fluere ad occidētem
eius, ſed quòd ſit tranſuerſaliter in Oriente, quaſi in-
cipiens intrare Aegyptum per confinia lateris Septen-
trionalis, & Orientalis Aegypti, & tranſuerſaliter fluat
per totam latitudinem frontis Aegypti verſus orien-
tem, & declinet contra meridiem Aegypti. Et iſto mo
do valde videbatur cōuenire, quòd occidentalis vētus
arreptas locuſtas de Aegypto proijceret in mare rubrū,
& quòd tū occuparet mare rubrum de fronte Orientali
E Aegypti, quanta erat latitudo Aegypti a meridie in
ſeptentrionem. Alioquin cum locuſtæ vento rapien-
te venirent directè ab occidente Aegypti de omnibus
finibus Aegypti, ſi non occuparet mare rubrum totam
frontem orientis Terræ Aegypti verſus orientem, cade
rent extra mare rubrum, quod eſt contra textum. Sed
adhuc poſito hoc, ſequeretur inconueniens, quod an-
tea inducebamus, ſcilicet, quòd mare rubrum occu-
pans totam latitudinem frontis orientalis Aegypti, &
fluens in meridiem, circuiret Aegyptum ad hoc, quòd
continuaret ſe alteri mari verſus occidentem, & tunc
impediret Nilum, ne introiret in Aegyptum aliquid,
vel valde modicū. Quod eſt contra poſitionem oīum
deſcribentium ſitus orbis, & regnorum. Nam dicitur,
quòd Nilus irrigat planiora Aegypti, & quaſi totū Ae-
Solin. Oroſ. gyptū, vt patet per Solinū in Poliſtor. cap. de Aegypto.
Et idem Paulus Oroſius lib. 1. de Ormeſta mundi. Di-

A cendum ergo hanc eſſe habitudinem maris rubri, & Ni
li fluminis in Terra Aegypti. Nam Aegyptus, vt dicūt
Habitudo maris rubri & Nili reſpectu Aegypti. Vnde naſcatur mare rubrum, & per quæ loca tranſeat.
Paulus Oroſius, & Solinus, verſus orientem in longum
multum extenditur; latitudo autem eius non eſt valde
magna, mare autem rubrum, quod naſcitur à partibus
Indianis, de confinio Indi fluminis, venit circa latus ſe
ptentrionale orbis terminans à meridie omnes regio-
nes, quæ ſunt circa Caucaſum, ſcilicet Aracuſiam, Par-
thiam, Aſſyriam, Mediam, Perſidem, & cæteras, & poſt
iſtas declinat verſus meridiem intrans per Arabiam
continuo deſcenſu. Et hoc duobus nominibus nuncu
patur. Nam a parte Orientali declinans per confinia
regionum, quæ ſunt circa Caucaſum, & Taurum mon
tem vocatur ſinus Perſicus. Cum autem intrat Ara-
biam, & Aegyptum, vſquequo alterius maris fluctibus
B abſinuatur, ſinus Arabicus vocatur. Eſt aūt Arabia ali-
qualiter Septentrionalis Aegypto, & aliqualiter orien-
talis, & quando iſtud mare tranſiens totam Arabiam
accedit ad terminos Aegypti, arcuatur, & reflectitur
in oriente eius, ſicut alia flumina, & maria ex decliuia,
& diſpoſitione terrarum conſueuerunt, & fit ibi ma-
gnus ſinus occupans quaſi totam frontem orientalem
Aegypti, quæ non multum lata eſt, vt dicunt Solinus,
& Paulus Oroſius. Non tū fluit contra meridiē terræ
Aegypti, quia ibi terrarum obijcibus detinetur, ſed
fluit per partem ſeptentrionalem Terræ Aegypti in cō
finibus Arabicæ ſolitudinis, & aliquando facit aliquos
ſinus paruos in Aegypto, deinde circa occidentem
Aegypti arcuatur, & facit manere quaſdam partes Ter-
ræ Aegypti, vltra ſe verſus ſeptentrionale latus Aegyp
C ti, cuiuſmodi eſt terra Geſſen, in qua manebant He-
bræi, ideo dicitur infra decimotertio capitulo, quod
potuiſſent Hebræi venire in Terra Chanaam, per viam
Terræ Phyliſtinorum, quæ vicinior eſt, & non coge-
rentur tranſire mare rubrum. Deinde circa occiden-
tem Aegypti fluens mare per ipſam terram Aegypti re-
liquo mari abſorbetur. Hoc viſo ſatis patet, quòd ma
re rubrum nihil impediet Nilum, quin fluat quaſi per
totam Aegyptum, quia Nilus, qui dicitur Gehon Ge-
neſ. 2. capit. vt volunt omnes Catholici, eſt Nilus; ſa-
tis enim patet hunc de Paradiſo naſci, quia caput eius à
pluribus inquiſitum reperiri non poteſt, vt tangit Ari
ſtot. in lib. de Ortu, & inundatione Nili, & Seneca
lib. 6. de naturalibus quæſtionibus, & Solinus in Po-
D liſtor. capitulo de Aegypto. Et patet, quia ſicut om-
nes iſti fatentur, & alij auctores Gentilium, Nilus fluit
Aegyptum veniens de Aethiopia, quod vult ſcriptura
noſtra Geneſ. 2. capit. vbi dicitur nomen fluuij ſecun-
di Gehon, ipſe eſt, qui circuit omnem Terram Aethio
piæ, ſcilicet omnem Aethiopiam Orientalem vſque ad
Aegyptum, quia Aethiopiam Aphricanam, quæ eſt cō
tra Occidentem nullus fluuius veniens de Paradiſo
Terreſtri, qui eſt in Aſia, vel de tota Aſia, poteſt fluē-
do tangere cum Aſia, & Aphrica Mari Mediterraneo
ſeiungantur, ideo neceſſe erat ibi omnia flumina Aſia-
tica abſorberi. Ex Aethiopia ergo Aſiatica, quam
Idem eſt Nilus, et Gehon fluuius.
circuit Nilus, vel Gehon, quod idem eſt, teſtimonio
ſacræ ſcripturæ, & auctorum gentilium decurrit in
Aegyptum, & cum Aethiopia ſit Auſtralis reſpectu
E Aegypti, vtpote magis declinans contra æquinoctia-
lem, quàm cæteræ terræ, neceſſe eſt intrare Nilum per
latus Auſtrale. Et quia ſupra diximus, quod mare ru-
brum tenebat frontem latitudinis Orientalis Terræ
Aegypti, & rurſus declinabat ad ſeptentrionale latus
iuxta Arabicam ſolitudinem, & ſic decurrebat, quouſ-
que in parte occidentali trāſuerſaliter ſcindebat Aegy
ptum, manebit tota alia Aegyptus non occupata ma-
ri rubro, ita quòd poſſit Nilus tranſire per illam, & ir-
rigare præter illam partem, quæ relinquetur in Occi-
dente Aegypti, & ſeptentrionis, quæ parua eſt, ad quā
Nilus nō accedit impediēte mari rubro. Et huiuſmodi
erat Terra Geſſen; ad hanc enim non accedebat Ni-
lus ſed ex alijs fluminibus non inundantibus artificio-
sè irrigabatur quibuſdam factis aquæductibus. De
his autem dicetur infra decimotertio capitulo, vbi po-
netur aliqualis figura Aegypti, & maris rubri diſcur-

rentis,& Niliaci defluxus, vt aliqualis habeatur ad intelligẽdum prõptitudo. *Non remanſit nec vna quidem.* Scilicet de locuſtis. In quo Dei quidem patet potentia, quia ſi aliquis ventus vehemens iſtas locuſtas ſolum naturaliter obſtuliſſet, aliquæ ſaltem manſiſſent terræ cauernis, aut obijcibus occultatæ: ſed nunc Deus dabat eis impetum, vt ſurgerent in altum,& tunc vento rapidiſſimo tollebantur. Omnes iſtæ locuſtæ fuerunt projectæ in mare rubrum, quia ſumatur mare rubrum in Oriente Aegypti, vt occupet totam latitudinem frontis orientalis, & ſic quotquot ab occidente directè procederẽt, neceſſe erat, quòd caderent in mare rubrum, aut tranſirent ſuper illud. Et dato, quòd ſinus maris rubri non occupet totam frontem Orientis Aegypti, omnes locuſtæ Aegypti caderent in mare rubrum, ponendo, quòd iſte ventus Occidentalis, qui detulit locúſtas in mare rubrum, non fuerit Fauonius, qui flat directè à media fronte occidẽtis verſus punctum orientis, ſed fuerit Zephyrus, qui etiam eſt occidentalis collateralis Fauonij a parte meridiei. Et tunc flaret contra orientem contra contingentia frontis orientalis cum latere ſeptentrionali, & tunc illa pars, quæ non occupabatur à mari rubro in fronte orientis Aegypti, verſus meridiem ſuppleretur in eo, quod abundaret frons orientalis Aegypti declinando ad aliquam partem lateris ſeptentrionalis. Quia cum iſti venti flent per lineam rectam a partibus oppoſitis mundi ad alias, vt patet in aſſignatione ſex punctorum Sphæræ, ſcilicet duorum punctorum in oppoſitis partibus æquinoctialis lineæ, & duorum in oppoſitis partibus Tropici capricorni,& duorum punctorum oppoſitorum in duobus polis mũdi, & duorum punctorum in vna parte latitudinis circuli artici, in quo eſt polus Zodiaci, ad punctum oppoſitum in circulo Antarctico Zodiaci, & aliorum duorum punctorum in alia latitudine prædicti circuli arctici, ad punctum oppoſitum circuli antarctici, qui patent in aſſignatione ſphæræ materialis, de quo forſitan alibi lucidius dicemus. Erit neceſſe, quòd quantum ab vna parte declinant ab occidente verſus meridiem, tãtum declinent in oppoſita ab oriente verſus ſeptentrionem,& è contrario. *Indurauit Dominus cor Pharaonis.* Ideſt non appoſuit ei gratiam motricem ad aſſentiendum rationabili pacto, quod egerat cum Moyſe, qua gratia abſente ad omne bonum corda noſtra dura, & inepta ſunt: hæc tamen nõ appoſitio erat propter Pharaonis demerita, vt in ſuperioribus ſæpe expoſitum, ac dictum eſt. *Nec dimiſit filios Iſrael.* Scilicet etiam ſi promiſiſſet, quod tamen erat ſatis mirandum de tanta duritie. Deſcripta octaua plaga hic ſubiungitur nona, & diuiditur in tres partes. Primò ponitur plagæ irrogatio. Secundò eiuſdem ablatio ibid. *Vocauitque Pharao.* Tertiò Pharaonis, poſt plagam abolitam induratio ibid. *Indurauit autem*, Circa primum,

Nota ventorũ diſtinctionẽ a duodecim pũctis ſtatuum.

Pſ. 104. 9. plaga tenebrarum. Sap. 17. & 18.

Dixit autem Dominus ad Moyſen: Extende manum tuam in cælum, & ſint tenebræ ſuper terram Aegypti tam denſæ, vt palpari queant. Extenditque Moyſes manum in cælum, & facta ſunt tenebræ horribiles in vniuerſa terra Aegypti. Tribus diebus nemo vidit fratrem ſuum, nec mouit ſe de loco, in quo erat. Vbicunque autem habitabant filij Iſrael, lux erat. Vocauitque Pharao Moyſen, & Aaron, & dixit eis: Ite, ſacrificate Domino; oues tantum veſtra, & armenta remaneant, paruuli veſtri eant vobiſcum. Ait Moyſes: Hoſtias quoque, & holocauſta dabis nobis quæ offeramus Domino Deo noſtro, cuncti greges pergent nobiſcum. Non remanebit ex eis vngula, quæ neceſſaria ſunt in cultum Domini Dei noſtri, præſertim cum ignoremus, quid debeat immolari, donec ad ipſum locum perueniamus. Indurauit autem Dominus cor Pharaonis, & noluit dimittere eos. Dixitque Pharao ad Moyſen: Recede à me, & caue, nè vltra videas faciem meam, quocunque die apparueris mihi, morieris. Reſpondit Moyſes: Ita fiat, vt locutus es, non videbo vltra faciem tuam.

F Dixit autem Dominus ad Moyſen, ideſt apparuit ei, & locutus eſt, & fuit iſta locutio, poſtquam inflicta fuit octaua plaga, & non exaudiuit eos Pharao. *Extende manum tuam in cælum.* Ideſt contra Cœlum. *Quæ. 7.*

Non eſt hic dicendum, quòd ideo extenderit manum ſuam in Cœlum Moyſes, quia maioris poteſtatis erat, quàm Aaron; nam iſta extenſio nihil operabatur efficiendo, ſed ſignando, vt ſupra declarauimus in iſto cap. Sed tetendit manus in Cœlum ex conuenientia ſigni, quod facere debebat, ſcilicet inductionem tenebrarum palpabilium, quia enim hæ tenebræ cauſabãtur ex retractione radiorum ſolarium, & aliorum ſiderum, ſiue ex ingroſſatione aeris ſuperioris, Plaga iſta deſuper veniebat, ideo manus ad cœlum tendere debebat, quaſi vocando illam tenebram, vt veniret: ſicut
G ſupra vocabat locuſtas, & hoc modo loquitur Boetius de Conſolat. lib. 1. Metro. 3. agens de cauſatione obſcuritatis dicit.

Sol latet, & nondum Cælo venientibus aſtris,
Deſuper in terram nox funditur.

Sint tenebræ. Ideſt, & erunt tenebræ. *Tam denſæ, vt palpari queant.* Tenebra propriè nomen priuationis eſt, & palpari non põt, quia non eſt ens reale, nec aliquid poſitiuum. Hic tñ accipitur tenebra Metaphoricè pro quadã Metaphorica impreſſione, quæ caligo vocatur, ex vaporibus humidis, & frigidis condenſata in tñ, vt palpari poſſint ex ſoliditate, iam declinante ad
H groſſitiem aqueam, vel terream. De hac in primo Mete. per Ariſt. fit aũt iſta caligo ſæpe in maritimis Oceani, exhalante aqua groſſos vapores, qui a frigido circũſtante condenſantur, & ingroſſantur amplius, ita vt totaliter viſum tollant. Non potuit tñ talis caligo naturaliter fieri maximè in terra, quæ non erat ſuper Oceanum, licèt quantũm ad quandã partem eſſet coniuncta mari rubro; hoc tamẽ nihil erat, quia in alia parte Aegypti declinante ad meridiem, quæ erat ſeiuncta a mari rubro æqualis caligo erat. Item quia exiſtente iſta caligine Aegyptij nihil videbant, Hebræi aũt, qui inter eos manebãt clare, videbãt, vt infra patet. Cauſata fuit iſta caligo, vel tenebra ex duobus, ſcilicet ex priuatiuo, & ex poſitiuo, ideo erat eis valdè per accidens. Priuatiuũ erat retractio radiorũ ſolarium, & oĩum aſtrorum,
I quæ ad illa loca, in quibus manebant Aegyptij, nullos radios dirigebant, ad partẽ vero, in qua manebant Hebræi, emittebant ſolitum lumen ſuum. Poſitiuum fuit vaporum ſupernaturaliter eleuatorũ condenſatio magna ita, vt tactum paterentur, quod nunquã in tali denſitate viſum eſt. *Extendit Moyſes manum in Cœlum.* Ideſt contra Cœlum ex mandato Dei, quia plaga de ſuperioribus veniebat, ſ. retrahendo radios luminoſos, & inſpiſſando aerem ſuperiorẽ. *Et facta ſunt tenebræ horribiles.* Non ſolùm palpabiles, ſed etiam horribiles, quia in illis tenebris fiebant horribiles viſiones, vt patet Deut. 4. c. & Sap. 17. *In vniuerſa terra Aegypti.* Nullus enim fuit locus, in quo non eſſent huiuſmodi tenebræ. *Tribus diebus.* Satis hoc ſuffecit afflictioni Aegyptiorũ: nã ſi pluribus diebus tenebræ mãſiſſent, oẽs Ae-
K gyptij perijſſent fame, & anguſtia, cũ in illis diebus de locis, in quibus erant, moti non ſunt, & ſic neceſſeriũ eſt, ꝙ nullus comederit in illis tribus diebus, niſi apud menſam ſtaret, quia nõ mouebantur de loco, in quo ſtabant. *Nemo vidit fratrẽ ſuum* Ideſt aliũ, qui erat apud eum, cũ quo cõicabat, & manebat in eadẽ domo: ignis aũt ſi quis erat tunc apud Aegyptios, aut extinctus eſt, aut nullatenus fulſit. *Nec mouit ſe de loco, in quo erat.* Quia quilibet tãtis viſionibus imaginarijs terribilibus vrgebatur, quòd videbatur ei confeſtim moriturum, ſi ſaltẽ modicum moueretur. Etiã quia cũ tam inſolitam tenebram experti fuiſſent, putauerunt totum naturę ordinem fuiſſe peruerſum, iden timebant grauia diſcrimina, quocunque ſe verterent affutura. Etiã quia motus erat ad habendum aliquod neceſſarium, vt cibum, aut potum, aut cætera in hunc modum; ſed tunc tanta obſcuritate præuenti, & animo ſimul turbato nihil

Caligo in Aegypto ex duobus cauſata fuit.

Ignis nõ ſplẽduit tẽpore tenebrarũ in Aegypto.

Ignis nõ ſplẽduit tempore tenebrarũ in Ægypto.

de

de his, vbi nam eſſet, recordabantur. *Vbicunque autem erant filij Iſrael, lucebat.* Filij Iſrael erãt in terra Geſſen, & quia in hac erant Aegyptij admixti Hebræis, erat caligo, & radiorum luminarium priuatio, in ipſis autem locis, in quib. erant filij Iſrael, dato quòd vnus Hebræus apud vnum Aegyptium maneret, erant radij ſolares, & lux, quia Deus vtitur rebus omnibus ad nutum ſuum, cum omnia ſubſint ei in potentia obeditiua. *Vocauitq; Pharao.* Hic ponitur ſecundum, ſcilicet prædictæ plagæ ablatio; fuerat enim iſta plaga inflicta conformiter ad obdurationem Aegyptiorum, & mentis cæcitatem; nã ſicut ipſi tanta videntes diuina ſigna non reſpexerunt, ſed obdurato animo reſtiterunt, ita Deus eis inconſuetam tenebram dedit, vt apertis oculis nihil cernerent. *Vocauitque Pharao Moyſen, & Aaron.* Iſta vocatio fuit poſt tres dies, ceſſante tenebroſa caligine; nam in illis tribus diebus, dum durauit plaga, nullus motus fuit de loco ſuo, vt patet in litera. Item patet hoc, quia, quando in alijs plagis Pharao dixit Moyſi, quòd irent ad ſacrificandum, prius petebat, vt oraret pro ceſſatione plagæ, nunc autem non petijt hoc, ſed immediate dixit: ite, & ſacrificate Domino Deo veſtro: *Ite, & ſacrificate Domino.*

Quæſt. 8.
Quare Pharao dixit, q irent ad ſacrificandum.
Dices quare Pharao dixit Moyſi, & Aarõ, quòd irẽt ad ſacrificandum, cum liberatus eſſet iam a plaga, quia alijs vicibus cum requies daretur, indurabatur. Reſpondetur, quòd Pharao expertus huius plagæ atrocitatem, & terrorem horribilium viſionum putauit alia crudeliora mala ſibi ſeruata, niſi dimitteret populum Hebræorum ire ad ſacrificandum, ideo mandauit, quòd irent.

C

Oues tantum. Ideſt ſolum remaneant. Hoc poteſt intelligi duobus modis, vno modo, quòd Pharao vellet dimittere omnes Hebræos tam ſenes, quam paruulos, tam viros, quam fœminas, ſed vt eſſet ſecurus, ne recederẽt, voluit detinere eorum pecora, in quibus tota erat eorum poſſeſſio, quia his detentis in Aegypto non recederent omnibus bonis expoliati. Alio modo intelligitur, quòd Pharao non dicebat hoc, quia intẽderet Hebræos dimittere ſub iſta conditione ad ſacrificandum, ſed volebat experiri, an vellent recedere totaliter de Aegypto, vel ſolum ad ſacrificandum ire; Nam ſi ipſi intenderent ire ad ſacrificandum ſolum, & poſtea redire, non multum curarent, an armenta ſecum portarent, vel dimitterent ea in Aegypto ſuis paſtoribus cuſtodiẽda. Si autem inſtarent Iſraelitæ quòd vellent ſecum pecora

D

cuncta deducere, ſatis conſtabat velle eos recedere de Aegypto, vterque autem iſtorum modorum ſatis congruit literæ, ſed de ſupradictis magis conſonat ſecundus. *Oues tantum, & armenta.* Oues vocat oues, & capras, quæ computantur in gregibus: armenta vocantur congregationes magnorum pecorum, vt vaccarum, & equorum, aut camelorum. *Paruuli veſtri eant vobiſcum.* Facit mentionem ſpecialem de paruulis, quia paruulos ante ſpecialiter detinebat. *Ait Moyſes.* Non conſentiẽs huic præcepto, aut conditioni Pharaonis; quia Hebræi non debebant ire ad ſacrificandum, ſed ad fugiendum in aliam terram. ſ. Chanaã. *Hoſtias quoque, & holocauſta dabis nobis.* Aliqui exponunt iſtam literã dicentes: quomodo vis quòd maneant pecora noſtra, quia non ſolũ de pecoribus noſtris immolare debemus, ſed etiam tu, qui vis, vt pro te Deum rogemus, debes nobis dare ho-

E

ſtias, ideſt pecora, quæ offeramus Deo in holocauſtum pro te. Alio modo intelligitur, quòd diceret Moyſes: hoſtias dabis nobis, ideſt quid prodeſt, quòd mittat nos omnes ad celebrandum feſtiuitatem Dei noſtri, ſi non permittis nos portare pecora, de quibus immolemus. Hoſtias ergo dabis nobis, ideſt non ſolum permittes nos ire, ſed etiam dabis, ideſt volumus, quòd des nobis hoſtias, ideſt, pecora noſtra ad immolandas victimas,

Differentia inter Hoſtias, & holocauſta. Leuit. 2. & 7.
& iſte ſenſus eſt melior, quia dicitur in litera. *Hoſtias quoque.* Ideſt non ſolum permittes nos ire, ſed etiam pecora noſtra ad hoſtias, & holocauſta. Hoſtias vocat Hoſtias pacificas, quarum partem comedent offerentes, partes aliæ Deo cremabantur, de cuius ritu patet Leu. 2. & 7. cap. Sed tunc non erat ille ritus de ſeruandis ſpecialiter omnibus illis partibus, quæ in lege ſeruari iuſſæ

A

ſunt. Holocauſta dicuntur ſacrificia, quando animaliũ immolatorum carnes totaliter incenduntur. *Cuncti greges aſcendent nobiſcum.* Ideſt oportet, quod permittas nobiſcum aſcendere omnes greges noſtros, alioquin non recipiemus conditionem tuam. Accipitur autem hic

Grex ab armento quid differat.
grex pro oĩ congregatione pecorum, ſiue magnorum, ſiue paruorum; in paruis proprie dicuntur greges, in magnis aũt vocatur armẽta: vtrũq; aũt largo vocabulo vocauit gregem. *Nec remanebit ex eis vngula.* i. nihil remanebit. Et iſte modus loquendi multum expreſſius ad præſcindendũ vſq; ad minimũ. ſ. quod nec minima pars alicuius pecoris manere deberet. In hoc ſatis argui poſſet, quod Hebræi recedere volebãt de Aegypto, quia dato, quod ſic eſſet, vt Moyſes petebat, quod Pharao deberet eis permittere holocauſta, i. aliqua pecora ad holocauſtũ accipe-

B

rẽt aliquã partẽ, immo & ſi vellẽt accipere tertiã partẽ pecorũ, vel ẽt medietatẽ: licèt nõ eſſet veriſimile, quod tot victimas immolaturi eſſent, nõ tñ erat rationabile, qđ dicebat. ſ. nec remanebit ex eis vngula. *Eorum, quæ neceſſaria ſunt ad cultum Domini Dei noſtri.* Bene loquebatur Moyſes; ſed potuiſſet Pharao rationabiliter elidere petitionem ſuam, cum petebat omnia pecora, quia nõ omnia neceſſaria erant ad cultum Dei ſui. *Præſertim cum ignoremus, quid debeat immolari.* Recte hoc poterat ſuſtineri, quantum ad ſpecies, pecorum, ſcilicet quòd fortè ignorarent an de tauris, arietibus, aut capris immolandum eſſet. Ad ſatisfaciendum ergo huic dubio poterat Pharao permittere eis ducere pecora de omnib. ſpeciebus, & de quálibet ſpecie ducerent, quantũcunq; pecora vellent, nõ tñ oportebat duci oĩa vſque ad vngulã, i.

C

quòd nihil remaneret, niſi fortè rñderet Moyſes, quòd nõ ſolũ erat in electione Dei, de quib. ſpecieb. pecorũ ei immolandũ eſſet, ſed ẽt, quæ indiuidua accipi deberent, ſed nunquam tale legitur, ſcilicet, quòd in veteri teſtamento ſæpe legatur Deum mandaſſe alicui immolare capram, aut taurum, vel arietẽ, vel huiuſmodi, nũquam tamen reperietur, quòd mandauerit: immola mihi hunc arietem, vel iſtam capram. *Donec ad ipſum locũ perueniamus.* Populus Iſraeliticus immolaturus erat Deo in monte Synai, vt dictum fuerat ſupra tertio cap. Cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo ſuper montem iſtum, & non mentiebatur Moyſes, quia neſciebat, quid Deus immolari ſibi vellet, nã omnia ſacrificiorum genera, & modi, qui continentur in toto leuitico, in montem Synai conſtituti ſunt, vt pa-

D

tet Leui. 27. c. in fine: hæc aũt licèt vera eſſent, erant tñ impertinentia, quia nõ ideo volebat Moyſes, quòd per-

Cur Moyſes veritatẽ Pharaoni aperte nõ manifeſtauit.
mitterentur exire cum ouibus, & armẽtis, quia neſcirẽt quid immolaturi erãt, ſed quia ad Aegyptũ nũquã redire volebant; mendaciũ ergo Moyſes nullũ protulit, ſed veritatem caute ſuppreſſit. Nam ſi aperte loqui vellet, debuiſſet dicere: Ecce Deus noſter mandat, vt recedamus totaliter de Aegypto, vt nunquã ad eam redituri: voluit tamen ſic dicere, quia Deus veritatem illã ſubticeri mandauit. Et ex hoc eliditur quorundam irrationabilis quæſtio, ſcilicet, cum Deus æqualiter poſſet aliter educere Iſraelitas de Aegypto Moyſe proponente nudam veritatem, quare cum tantis laboribus inculcauit. Reſpondetur, quòd iſta quæſtio pertinet ad

E

operationes humanas, ſcilicet, vt homo agat res, quanto facilius fieri poſſunt, & ideo peccatum eſt per plura facere, quod poteſt fieri per pauciora, vt patet octauo Topicorum. 8. topic. Deo autem omnes modi agendi æqualiter poſſibiles ſunt, quia non eſt ei magis mouere lapidem, quam creare totum orbem. Omnia ergo, quæ per tot annorũ curricula diſpoſuit, & fecit in vno inſtanti, ita perfecte, vt nũc ſunt, velut ab eo facta ſunt, operari potuiſſet: ſic tamen fecit, quia voluntati eius, quæ ſola pro ratione, & regula ſufficit, ſic complacuit: in nobis autem fatuitas magna eſſet, ſi aliquis potens aliquid vna die perficere, in vno anno pficiat. Ex hoc autem interdum in hominibus de operibus Dei innaſcitur magna admiratio cum quædam eorum videantur facta per tantos circuitus, & afflictionum cumulos, qui vt ipſis videtur paruis laboribus expediri potuiſſent, & ſic verũ eſt, quod Deus ea in minoribus laboribus

Non eſſe quærendum, cur Deus per plura faciat quæ per pauciora fieri potuiſſet.

noſtris, & paucioribus rerum circuitibus ea perficere poſſet, nos tamen, qui iſta miramur, & nihil a Deo facta ſciremus, tanquam ſtulta condemnare vellemus, ſi poteſtati noſtræ, & iudicio regulanda traderentur, cōfeſtim in eis deliraremus. De Deo tamen dubitandum non eſt, quando omnia hæc breuius facere potuerit; quid enim cogebat per tot plagas Aegyptijs inflictas, per tot Moyſi, & Hebræorum anguſtias, & veritatis ſuppreſſionem Hebręos ab Aegyptijs liberare, cū potuiſſet Deus ſine vllius plagæ inflictione, & conſentiente Pharaone Hebræos educere. Nec dicendum eſt, quòd ideo neceſſe fuit ſic fieri, vt diuina fortitudo probaret, quia vt declarauimus, præcedenti capit. ſine vllis pœnis noſtris Deus perfectiones ſuas nobis oſtendit. Huic admirationi noſtræ condeſcendit Boe. de conſo. lib. 4. proſa 5. dicens. Nec mirum, inquit, ſi quid ordinis ignorata ratione temerarium, confuſumque credatur. Tenēdū tamen eſt conſilium eius, quod ſubiungit, ſcilicet, ſed tu quamuis cauſam tantæ diſpoſitionis ignores, tamē, quoniam bonus mundum rector temperat recte, fieri cuncta ne dubites; recurrendum autem eſt in his admirationibus ad id, quod ait Apoſto. ad Rom. 11. O altitudo diuitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei, quam incōprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius; Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis cōſiliarius eius fuit? Nos enim, qui in his admiramur, ſi horum cauſas ſecretiſſimas noſceremus, rectiſſime hęc facta comprobaremus. Sufficit ergo, ſi quis quærat, quare iſta ſic Deus fecit, cum aliter leuius facere potuiſſet, dicere, ſic factum eſſe, quia ſic Deus voluit, & hanc ſolā cauſam expreſſit Chriſtus homo, admirans magnalia Dei, ſubleuando paruulos, & dimittendo magnos, vt patet Mat. 11. cap. vbi dicitur. Confiteor tibi pater Domine cęli, & terræ, quia abſcondiſti hæc a ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Ita pater, quoniam ſic fuit placitum ante te. Ecce qualiter in magnis, & admirabilibus factis Dei Chriſtus Ieſus, qui occultiſſimas iſtorum cauſas cognouerat, ſolam diuinam voluntatem iſtorum cauſam expreſſit. Quanto magis nos qui de illa diſpoſitione nihil cognoſcere poſſumus? *Indurauit autem Dominus.* Exponatur ſicut in præcedentibus. Et noluit dimittere eos eo modo, quo Moyſes volebat; licèt ipſe eos vocari fecerit ad dandum eis mandatum de eundo ad ſacrificandum. *Dixitque Pharao ad Moyſen.* Iam Pharao valde iratus erat Moyſi, quia non recipiebat conditionem, quam rex dabat. *Recede a me, & caue, ne vltra videas faciem meam.* Non prohibuit ei Pharao, quòd non videret faciem ſuam, quia non eſt in poteſtate noſtra quibus viſis tangamur, nā dato, quòd Moyſes nollet videre Pharaonem, ſi tamen contingeret Pharaonem tranſire coram Moyſe, neceſſe eſſet Moyſē videre Pharaonem, niſi ante oculos ex induſtria cōcluſiſſet; erat tamen in poteſtate Moyſi venire ad videndū Pharaonem, & hoc poterat ei Pharao inhibere, & ſic videtur ſonare litera. Intelligendum tamen eſt, nec hoc fuiſſe prohibitum, quia nihil Pharaoni nocebat, quòd Moyſes coram eo appareret, ſi nihil faceret, aut loqueretur. Inhibuit ergo ei Pharao, ne appareret coram eo, ideſt, quòd non veniret ad dicēdum ei aliquid ex parte Dei, ſicut facere ſolitus erat, vel ne aliquid faceret coram eo; quia quando aliquæ plagæ faciendæ erant, Moyſes, aut Aaron faciebant eas coram Pharaone, vt patet ex ſuperioribus. Iſta duo offendebant Pharaonē, ideo hæc duo interdixit Moyſi ſub interminatione mortis. *Quocunque Die apparueris mihi.* Ideſt, veneris corā me, ſcilicet, ad loquendum aliquid ex parte Dei, vel ad faciendum, iſta ſigna, quę facis. *Morieris.* Ideſt mandato meo occideris. Et licèt iſta videantur dicta ſoli Moyſi, dicebantur etiam ipſi Aaron, qui pro Moyſe loqui ſolitus erat, & quatuor ſigna priora, ſcilicet, vnum ſignū, & tres plagas effecerat. *Reſpondit Moyſes.* Libenter ſuſcipiens id, quod Pharao mandabat, quia ſciebat longe aliter euenturum. O miſerande, & miſerabilis Pharao ſtultus te furor exagitat, nunquid ex præcedentibus caſtigatus non euaſiſti, vt diſceres timere verbum Domini, & obedire voci eius? tu enim mortem cominaris

Boet.

Rom. 11.

Matt. 11.

Quia Pharao Moyſi prohibuit ne videret amplius faciem ſuā.

F ei, quem toties pro vita exoraſti; inſanis valde, & longe aliter, quam exiſtimas, tibi eſt euenturum, atque pro tanta duritie caput tuum demerſura in breui extrema calamitas. *Ita fiat, vt locutus es.* Ideſt, ego non diſſentio in hoc, nec repugnabo mandato, ſed tu potius contra venies. Cum tu, & ſerui tui ſupplices exorabitis, vt faciam, quod petebam, vt patet infra 12. cap. *Non videbo vltra faciem tuam.* Ideſt non veniam ad videndum, ſed potius tu ibis ad me; cum illata vltima plaga Pharao, & ſerui eius ſurrexerunt media nocte dicentes Moyſi, vt recederet de Aegypto, vt patet infra 12. cap.

CAPITVLVM XI.

G ET dixit Dominus ad Moyſen: Adhuc vna plaga tangam Pharaonem, & Aegyptum, & poſt hæc dimittet vos, & exire compellet. Dices ergo omni plebi, vt poſtulet vir ab amico ſuo, & mulier a vicina ſua vaſa argentea, & aurea, & veſtem. Dabit autem Dominus gratiam populo ſuo coram Aegyptijs. Fuitque Moyſes vir magnus valde in terra Aegypti coram ſeruis Pharaonis, & omni populo.

ſupra 3. & infra 12. cap. Pſal. 104.

Et dixit. Deſcripta in præcedentibus nona plaga, hęc deſcribitur decima, & diuiditur in duas partes. Primo ponitur plagæ cominatio. Secundo eiuſdem inflictio in cap. 12. In parte. *Factum eſt autem.* Prima iterū in duas, quia primo ponitur pars principalis, ſecundo pars incidentalis in principio 12. ca. Prima in duas, quia primo H Deus iſtam pœnam annunciat Moyſi, ſecundo Moyſes annunciat illam Pharaoni ibi. *Et ait, hoc dicit Dominus.* Circa primum. *Et dixit Dominus ad Moyſen.* iſta locutio Dei ad Moyſen videtur fuiſſe, antequam Moyſes recederet a conſpectu Pharaonis, quia iſtam plagā Moyſes nunciauit Pharaoni, vt patet in litera, ſed non nunciauit eam, poſtquam receſſit illa vice a conſpectu Pharaonis; quia Pharao mandauerat ſibi, vt patet præcedēti cap. quòd nunquam compareret coram eo, & Moyſes hoc conſenſit dicens, ita fiat, vt locutus es, non videbo vltra faciem tuam. Sed forte dicet aliquis, quòd Deus mandauit Moyſi, vt rediret ad Pharaonem ad nunciādum iſta, licèt ipſe dixerit ſe non rediturum ad Pharaonem, quia aliquando prophetæ loquuntur ea ſpiritu ſuo, & non ex ſpiritu Dei, & poſtea Deus mandat oppoſitum, vt patet 3. Reg. 7. quando Dauid videns, quòd I habitaret in domo Cædrina, & Arca Dei maneret in Papilionibus, dixit ad Nathan prophetam: Vides ne, quod ego habitem in domo Cædrina, & Arca Domini ſit in medio pellium? Et dixit Nathan ad regem; Omne, quòd eſt in corde tuo vade, & fac, quia Dominus tecum eſt. Et tunc in eadem nocte factus fuit ſermo Dei ad Nathan, vt diceret Dauid, quòd non ipſe templum ędificaret, ſed qui de eo naſceretur. Sic ergo potuit eſſe de Moyſe, quòd ante ſpiritu ſuo ipſe promiſerit non ſe rediturum ad Pharaonem, cum ſpiritus Dei poſtea mandauit eaire ad Pharaonem. Et ſi dicatur contra iſtum modum, quomodo ergo Pharao non occidit Moyſen venientem coram eo? Reſpondetur, quòd Dominus immutauit cor eius, vt non iraſceretur Moy-K ſi. Sed adhuc non poteſt ſtare, quia non conſonat literæ; nam immediate dicitur, quòd Moyſes prædixit plagam, & ſubiunxit: Deſcendent omnes iſti ſerui tui ad me, & orabunt me dicentes, egredere; manifeſtum eſt quòd iſta verba concordant, & reſpondent mandato Pharaonis demonſtrando illud eſſe in damnum Pharaoni, quia non veniret Moyſes ad ipſum, ſed ipſe ad Moyſen, ſi autem iſta fuiſſet alia apparitio Moyſi corā Pharaone, quàm fuit ceſſatio plagæ, quando ſtetit coram Pharaone, & mandauit ei, quòd non appareret coram eo, non conſonarent iſta verba quæ ſe referunt ad mandatum Pharaonis. Item quia infra dicitur. Moyſes exijt iratus nimis a Pharaone; manifeſtum autē eſt, quòd Moyſes non iraſceretur nimis, niſi aliquid iniuſtum ei fieret, vel iuberetur; ſed ſi ponatur, quòd iſta fuit alia apparitio Moyſi corā Pharaone, nō ponitur in

Decima plaga.

Cur Moyſes dixerit ſe ad Pharaonem non rediturū, cū Deus ad eum exinde redire præceperit.

3. Reg. 7.

litera aliquid, propter quod Moyſes fuerit iratus, quia nec ponitur, quòd Pharao rñderit aliquid ad prænunciationem huius plagæ. Ponẽdom eſt ergo, quòd fuerit apparitio ſuperior coram Pharaone, & tũc ſatis paret, quare Moyſes nimis iratus eſſet. ſ. quia interdictũ fuit ſibi, ne corã Pharaone vltra appareret, quod in eadem vice fuit. Sed adhuc dices, non põt hoc ſtare, quia Deus nõ apparebat Moyſi coram idolatris, immo nec coram Aaron, ſed Moyſes ſolus tendebat extra vrbem in locum ſecretum, & ibi loquebatur ei Deus, quanto magis nõ appareret ei corã Pharaone? Rñdetur, quòd vt dictum eſt ſæpe, & patet Num. 12. c. Ad propheriam cauſandam, quæ ſine diuina reuelatione non eſt, oportet eſſe diuinam apparitionem, ſiue manifeſtationem. ſed iſta differunt. Quia aliquando demõſtratur alicui per eſſentiã, vt Moyſi, & Paulo Apoſtolo, & in hac oſtenſione ſecretiſſima cognoſcuntur, & plura, quã in alijs prophetijs: ſic patet. 2. ad Corint. 12. vbi cum dixiſſet Apoſtolus ſe vidiſſe Deũ, & neſcire, an in corpore, vel extra corpus; ſubiunxit ſe vidiſſe ſecreta, quæ non licet homini dicere. Alio modo fit diuina apparitio ad prophetam per ſolã mutationem intellectiuã. ſ. quòd Deus eleuet intellectũ prophetæ lumine ſupernaturali ad cognoſcẽdũ quædam, quę naturaliter cognoſci non poterant, & iſta fiebat communiter in prophetis. Alia eſt apparitio diuina, quæ fit per ſolam viſionem imaginariam ſcilicet cum intellectum prophetæ Deus volens illuminare, immittit in imaginationem quaſdam nouas formas, per quas appræhendit aliquid, quod aliter ſcire non poterat, & iſtæ formæ immutant, tanquam præſentia eſſent obiecta illarum formarum, ſicut declarauimus ſupra 7. c. De deſcenſu formarũ imaginatarum ad principium ſenſitiuum. Alio modo fit diuina apparitio in prophetis per ſolam vocem auditã ſine aliquo alio; dum tñ, is qui audit, eam intelligat; ſicut fuit de Samuele, cui locutus fuit Dñs per noctem vocans eum, vt patet 1. Reg. 3. c. Aliquando fit apparitio in aſſumpta figura, & videtur oculis, & verba audiuntur, ſicut patet de Daniele, cui apparebat ſæpe Gabriel Angelus, & ad locutionẽ eius vehementer turbabatur Daniel, interdũ, vt diſſoluerẽtur compages eius, & non remanerent in eo vllæ vires. Sic etiam apparebat ſæpe Dominus Moyſi, vt patet ex præcedentibus. Nunc ergo dicendum, quòd quædam apparitiones ad prophetas poſſunt fieri coram alijs, ſiue idolatris, ſiue colentibus Deum, quędã autem non. Prima quæ eſt apparitio, vel reuelatio eſſentiæ diuinæ, nõ fit corã alijs, maximę coram idolatris, nõ quidem, quia timeatur, quod idolatræ videant eſſentiam diuinam, quia nec ipſi prophetæ eam vident ſine ſpecialiſſimo priuilegio, & in pauciſſimis; ſed nõ fit propter immutationem magnã, quæ fit exterius in corpore videntis Deum per eſſentiam, quia, cũ illud ſit ſummum intelligibile, nõ poteſt anima noſtra ad illud peruenire, niſi ab omnibus ſuis operationibus ceſſet tam ab aĩalibus, quam vitalibus, ſiue naturalibus, intẽdendo illi ſoli, ſicut declarauimus latius Gen. 20. c. & Num. 12. Cum autem aĩa ſic intendit, & ad illud intelligibile ſummũ rapitur, nec homo videt, nec audit, nec tangit, aut habet aliquem ſenſum; immo nec reſpirat, nec põt corpus ſuſtinere ita, quòd ad modum cadauerum neceſſe ſit membra animali operatione deſtituta cadere velut exanimata; quod patet in Beato Paulo, qui, dum raptus fuit ad videndum diuinam eſſentiam, ita priuatus fuit in omnibus ſenſibus, & actu animæ circa corpus, vt neſciuerit, an in corpore, vel extra corpus fuerit, vt patet 2. ad Cor. 12. c. & idem habetur Actu. 9. c. Quia tunc, cum locutus fuit ei Chriſtus, & videtur facta fuiſſe illa apparitio ex eo, quòd ex tunc incepit predicare mirabilia, quæ ante nõ nouerat, vt patet ibidem: tunc enim collapſus eſt in terram, quaſi mortuus, & fugit lumen ab oculis eius, & ad manus ſuorum portabatur in ciuitatem. Quia ergo aliquis propheta ſic collabatur, vt mortuus corã aliquibus, maximè coram idolatris, rationabile non eſt maxime, quia cùm apud Gentiles Puella virgo, quæ Phebi Sacerdos erat, cum aliquid diuinum prædictura erat, arripiebat eam Dæmon, quem ipſi Deum magnum Phebum putabant, & ſpumans ore labebatur in terram, vt ait Lucanus lib. 5. de bello Iulij Cæſaris, & Pompei. Putarent ergo Gentiles videntes prophetam ante Deum ſic collabi, a dæmonibus arripi, & modo Sacerdotum ſuorum vaticinari.

Apparet Deus varys modis. — *2. Corin. 12.* — *1. Reg. 3.* — *Gen. 20. Num. 12.* — *Cum aĩa ad Deũ rapitur, homo tũc nullũ ſenſum hẽt, immo nec reſpirat.* — *2. Corin. 12.* — *Act. 9.* — *Lucanus.*

Et ſi arguas, quare ergo cùm Paulus raptus fuit, & vidit diuinam eſſentiam, concidit coram ſuis? Ad hoc reſpondetur, quòd ſatis conſtat Paulum raptum fuiſſe tunc, & vidiſſe diuinam eſſentiam. Sed vtrum in illa locutione Chriſti, quando in terram collapſus fuit raptus fuerit, vel poſtea in illis tribus diebus ſequentibus, quando non manducauit, nec bibit, vt patet ibidem, non conſtat. Si autem velimus dicere, quod iſte raptus fuit, poſtquam ductus fuit in ciuitatem, & iacuit illis tribus diebus non comedens, aut bibens, non pateret aliqua mutatio in eo, quia quaſi mortuus iacebat ex pauore, quem conceperat in itinere. Si autem dicatur, quòd raptus fuit, quando Chriſtus ſibi locutus fuit, & cecidit in terram, deinde fuit paululum in terra, & poſtea ſurrexit, in illo autem modico ſpacio; quo fuit in terram proſtratus, videtur dicendum magis, quòd fuerit raptus, & tunc dicetur, quòd quando aliquis ad videndam diuinã eſſantiam rapitur, non rapitur coram alijs, ne alij mutationem corporis ſui videant. Niſi forte cum illa apparitione ſit mixtum aliquid, quod detur in pęnam; ſic enim fuit hæc, quia cum Paulus perſequeretur Chriſtianos publice, in pęnam huius Chriſtus eum coram alijs deiecit, & hoc ſignificauit eis Chriſtus in voce, cum dixit: Saule, Saule, cur me perſequeris? Et hanc vocem ſui audiuerunt, vt patet ibidem, & ſic intelligere poterant illũ caſum nõ ad videndã diuinã eſſentiã, ſed ad pœnã inflictum fuiſſe. Aliter poteſt rñderi, quòd illud, quod dictum ſolum eſt in Prophetis Dei, & qui reputantur, vt Prophetæ Dei, Saulus autem tunc nõ reputabatur, vt Propheta Dei; ideo nullum ſequebatur inconueniens ad caſum eius. Secunda apparitio, quæ eſt ſola intellectus eleuatio in propheta per lumen ſupernaturale, ad cognoſcendum aliquid, quod ante naturaliter cognoſcere non poterat, & põt fieri vbicunque; quia ad hanc nõ ſequitur aliqua corporis mutatio, nec aliquid, quod audire, aut videre non liceat aſſiſtentibus. Tertia, quæ eſt viſio imaginaria per formas a Deo immiſſas, vel in imaginatiua noſtra illuminatas, & mirabiliter ordinatas, vt propheta aliquid concipiat, quod ante non concipiebat, fieri poteſt vbicunque, cum eodem modo non ſequatur aliqua corporis mutatio in propheta, aut exterior apparentia eius, quod videre non deceat aſſiſtentes. Et ſic patet de Eliſæo, cui cùm diceretur a rege Ioram, qui regnabat in Samaria, vt propheta ret de eis, tandẽ improbato ipſo Ioram per Eliſæũ, reſpondit Eliſæus: Adducite mihi pſaltem, ideſt cantorem, & ſequitur in litera: Cumque caneret pſaltes, facta fuit ſuper eum manus Domini, & ait. Hæc dicit Dominus &c. Manifeſtum eſt, quòd Eliſæus ibi aliquo de iſtis duobus modis habuit reuelationẽ, quia nõ poteſt dici, quòd fuerit ibi reuelatio Dei per eſſentiam, quia hoc nulli viatori concedimus, niſi Moyſi, & Paulo; nec ẽr fuit ibi viſio, aut apparitio alicuius Angeli, nec vox aliqua, ſed ſolũ dicit, quòd facta eſt ſuper eum manus Domini, ideſt venit ſuper eum ſpiritus prophetiæ, licet de iſtis duobus modis non apparet clare, quis fuerit, videtur tamẽ magis fuiſſe per ſolam intellectus eleuationẽ, quia dicitur; facta eſt ſuper eum manus Domini, ideſt ſpiritus prophetiæ, quod ad intellectum pertinet magis, quàm ad imaginatiuã. Etiam quia, cũ viſio imaginaria fiat per imagines, quæ ſunt formæ ſenſitiuæ, & magis pertinent ad modum videndi corporeum, quam ad intelligere, ſemper dicitur in eis, quòd propheta vidit tale, aut tale, ſicut quòd Daniel viderit beſtias illas quatuor, & viderit ſimilia, quæ patent in lib. ſuo. Et quod Ezechiel viderit ſimilitudinem gloriæ Domini in quatuor animalibus apud fluuium Chobar, vt patet Ezechiel 1. c. & 10. Et quòd viderit templũ conſtrui, cuius menſuram deſcribit c. 40. & vſque ad finem libri ſui:

Quæſt. 2. Cur Dv. Paulus in raptu ſuo concidit corã ſuis. — *Paulus in illo modici temporis ſpacio, quo proſtratus iacuit in terram raptus fuit.* — *Quomodo facta fuit diuina reuelatio Eliſæo Prophetæ.* — *Soli Moyſi & Paulo Deus per eſſentiam reuelatus eſt.* — *Ezech. 1 & 10.*

ſic de Zachatia propheta, quòd viderit candelabrum, & ſeptem oculos ſuper lapidem, & quatuor currus diuerſorum equorum, de quibus Zacha. 4. & 3. Ideo videtur mihi quædam regula generalis ſatis vera, quæ pleriſq; teſtimonijs, & exemplis ſcripturæ cõfirmatur, ſ. quòd quandocunque aliquis propheta dicit: Hæc dicit Dominus, quòd illa, quæ dicit cognouit ſola eleuatione intellectus per lumen ſupernaturale: cum autem dicit: Ego vidi tele, aut tale, vt diximus in prædictis exemplis, & in multis alijs locis prophetiarum, quòd illa cognita fuerint imaginaria viſione, de quibus alias magis dicetur. Conſtat ergo ex his, quòd reuelatio Prophetica, aut viſio Dei quantum ad iſtos duos modos, poteſt fieri Prophetis coram quibuſcũque, ſiue Deum colentibus, ſiue idola.

Regula cognoſcẽdarũ reuelationum.

G Quartus modus erat, quòd aliqua vox audiatur prophetæ, & non videatur aliquid alterum, ſicut diximus de Samuele. Et de iſta dicendum eſt, quòd non fit coram alijs, quia fortè alij non ſunt digni talem vocem audire. Aliquando tamen fit ad multos, cum Deus intendit non loqui ad vnum, tãquam ad prophetam, ſed vult commonere omnes; ſic fuit, cùm Deus in monte Sinaì dedit præcepta, quia tunc cunctus populus audiebat voces, vt patet infra 19. cap. & ſic dixit eis Moyſes Deut. 4. cap. Vocem quidem eius audiſtis, formam autem penitus non vidiſtis, & ipſi tanquam congratulantes dixerunt: Nos audiuimus vocẽ Dei de medio ignis, & probauimus, quòd loquente Deo cum homine, vixetit homo. Deut. 5. cap. Fuit autem hoc, vt totus populus timeret Deum audiens terribilem vocem eius: vt patet eodem Deut. 5. ca. Aliquando etiam, quando loquitur Deus ad prophetam directe permittit, vt audiant alij vocem illam, vt patet in Chriſto. Ioan. 12. cap. cum petijt a patre glorificari, & facta fuit vox de cœlo dicens: Clarificaui, & iterum clarificabo. Tunc turba, quæ aſtabat admirata eſt, & quidam dixerunt factum fuiſſe tonitruum, alij dixerunt, Angelus ei locutus eſt. Fuit ergo hæc vox audita a turba, licet non eſſet digna andire vocem de cęlo: vt ſecundum quòd Chriſtus petebat glorificari, ita clarificaretur audientibus omnibus, quòd de cęlo ad eum vox fieret, & ſic eum in maiori reputatione tenerent. Et hanc fuiſſe intentionem vocis declarauit Chriſtus, cum ſubiunxit ibidem: non propter me hæc vox venit, ſed propter vos. Alias autem nunquam fit vox alicui prophetæ cæteris audientibus.

Deut. 4.

Ioan. 12.

I Quintus modus reuelatione, aut viſionis Dei eſt in ſubiecta figura, cum Angelus loco Dei corpus aſſumens apparet: hoc autem nunquam fit alicui prophetæ vidente reliquo populo, nec in bonis, nec in malis, quia adhuc ſecretius eſt, quòd videtur, quàm quod auditur, maxime quia cum viſione ſemper fit locutio, & non è contrario. Nunc ergo dicendum, quòd Deus apparuit Moyſi in domo Pharaonis non reuelando ſe ei per eſſentiam, nec loquendo in voce, ſiue forma apparente, nec apparendo in ſubiecta creatura. Sed apparuit ei vno de duobus modis prędictis ſcilicet, aut eleuando Intellectum eius ſuper naturaliter ad cogoſcenda iſta, quæ dicebantur, ideſt, an ei reuelabantur, & Pharaoni dicenda erant: aut per viſionẽ imaginariã,

Quomodo Deus apparuit Moyſi in Domo Pharaonis.

K quorum quilibet modus ſatis congruebat coram alijs, quia aſtantes nullam in hoc mutationem prophetæ reſpiciunt, aut vident, quæ videre non licet. Quis autem iſtorum duorum modorum fuerit. Dicendum, quòd fuit primus, ſcilicet quòd Deus eleuauit intellectum eius ſuper naturaliter ad cognoſcendum ſecundum regulam, quam ſupra poſuimus ſcilicet, quòd. Quando dicitur, dixit Dominus, pertinet ad intellectiuam cognitionem, ſicut enim ponitur in principio literæ. Et dixit Dominus ad Moyſen: maxime quia iſte modus huius reuelationis non præfert in ſe formas viſibiles, quales pertinent ad viſionem imaginariam. Concluditur ergo, quòd Deus apparuit Moyſi in domo Pharaonis. Et quando arguitur, quòd Deus apparere conſueuerat Moyſi extra vrbem etiam non pręſente Aaron. Reſpondetur, quod illud intelligitur quantum ad apparitionem per locutionem, & per viſum in

Epilogus & ſolutio totius quæſtio.

F forma aſſumpta, quia hoc non erat decens audientibus, & aſſiſtentibus, qui iſta viſione digni non erant. *Adhuc plaga vna tangam Pharaonem*. Ideſt ſolum vna plaga erit ad Pharaonem, & in hac conſummabuntur ſigna Aegypti. Iſta plaga eſt illa, quam prædixerat Deus Moyſi, ſcilicet morte primogenitorum. de qua ſupra 4. cap. cum dixit: Dimitte filium meum: & noluiſti dimittere eum, ego interficiam filium tuum primogenitum. *Tangam Pharaonem, & Aegyptum*. Quia iſta plaga de primogenitorum occiſione ad omnes pertinuit: primogenitus enim Pharaonis mortuus eſt, & omnes primogeniti Aegyptiorum, vt patet infra in litera, & capitulo duodecimo. *Poſt hac dimittet vos, & exire compellet*. Non ſolum permittit vos recedere, ſicut petebatis, ſed etiam ipſe compellet vos exire, tan-

G ta erit amaritudo pœnæ, & timor maioris mali; quia quando viderunt Aegyptij in qualibet domo mortuos aliquos, putauerunt, quòd omnes morerentur, niſi recederent Hebræi; & ſic dixerunt, vt patet infra 12. cap. cum dicitur vrgebant Aegyptij Hebræos, dicentes, omnes moriemur. *Dices ergo omni plebi*. Licèt in iſta reuelatione Deus dixerit Moyſi, vt mandaret populo petere vaſa aurea, & argentea, & veſtes ab Aegyptijs; tamen prius annunciauit mortem primogenitorum Moyſes Pharaoni, quam diceret iſta plebi; nam, vt dictum eſt, iſta reuelatio fuit facta Moyſi coram Pharaone, & immediate denunciauit ei, quæ a Deo acceperat: populo aut non potuit denunciare iſta de petitione vaſorum, quouſque recederet a Pharaone. *Poſtules vir ab amico ſuo*. Iſta reuelatio non fuit facta nunc no-

H uiter Moyſi, quia in monte Synaì ei reuelatum fuit, cum Deus dixit: Et cum egrediemini, non exibitis vacui, ſed poſtulabit mulier a vicina ſua, & ab hoſpita ſua vaſa argentea, & aurea, & veſtes, ponetiſque ſuper filios veſtro, & filias veſtras, & ſpoliabitis Aegyptum. Hæc etiam Moyſes dixit populo, quando venit de Madian ad conſolationem populi. Et ſic patet ſupra quarto cap. cum dicitur. Locutus eſt Aaron omnia verba, quæ dixerat Dominus ad Moyſen, & fecit ſigna coram populo. Sed illa verba de ſpoliatione Aegyptiorum erant de verbis, quæ Deus dixit ad Moyſen. Ergo Aaron locutus fuit ea corã populo Hebræorum; nunc autem iterum reuelauit, vel repetiuit Deus Moyſi iſta verba, quia antea prædixerat ei, quòd hoc facere deberent, ſed non determinauerat eis tempus,

I quando facere deberent. Nũc ergo determinat Deus, quòd immediata, vt Moyſes iſta renũciauerit populo, omnes incipiant petere ab Aegyptijs vaſa, & veſtes. *Vir ab amico ſuo*. Quia licèt Aegyptij percuterent, & affligerent Hebræos mandato regis; tamen aliqui de eis beneuoli erant aliquibus Hebræis, & illi vocantur amici eorum: maxime, quia nunc omnes amici erant cũ dediſſet Deus gratiam Hebræis in conſpectu Aegyptiorum, ſed non loquitur hic litera de talibus amicis, ſed primo modo dictis. *Et mulier ab amica ſua*. Vel a vicina ſua, ſecundum quòd patet ſupra 3. capit. Et hoc, quia viri magis diſcurrunt quam mulieres: ideo habere poſſunt amicos in locis diſtantibus, mulieres vero non diſcurrunt, ideo amicæ ſuæ ſunt vicinæ ſuæ. *Va-*

K *ſa aurea, & argentea*. Satis apparentem cauſam habebant Hebræi ad petendum iſta, quia putabant Aegyptij eos ire ad ſacrificandum Deo ſuo. Et in talibus requiritur magnus honor, & apparatus ſcilicet, quòd portarent bonas veſtes, & vaſa precioſa, & cætera, quę pertinent ad ornatum.

Dabit autem Dominus gratiam populo ſuo.

Scilicet, quòd Deus immitteret quandã promptitudinẽ Aegyptijs in modũ cuiuſdam libertatis, quæ etiã conſiſtit in accommodando res libenter ita, quòd dabunt vobis cuncta quæ petieritis, non erat tamen iſta liberalitas, cum ſit quidam habitus, ſed erat quædam impreſſio facta a Deo, quę pertinebat ad genus paſſionis cuiuſdam, non quidem naturalis, ſed impreſſę a Deo. Vel poteſt intelligi, quòd iſta gratia nõ fuerit in Aegyptijs, ſed in Hebræis, ſcilicet, quòd Deus dederit eis quandam qualitatem ſupernaturaliter, ſecundum

Quæſt. 3. Quæ gratia Deo data fuit Hebræis.

quam ita placuerunt Aegyptijs, quòd non ſolum dederunt eis ea, quę petierunt, ſed etiam dediſſent eis omnia, quæ poſſidebant, ſi petijſſent. Et iſte ſecundus modus ſatis conformatur literæ, & forte magis, quam primus, quia dicitur. *Dabit autem Dominus populo ſuo gratiam corã Aegyptijs.* Scilicet, quòd iſta qualitas, quę gratia hic nominatur, in Hebræis eſſet. Non dixit autem, quòd peterent pecuniam ab Aegyptijs, & hoc propter duo. Primo, quia non habebant colorem ad petendum pecuniam, ſicut ad petendum vaſa argentea, & veſtes, quia vaſa, & veſtes erant ad honorem ſolennitatis; pecuniæ autem nihil ad hoc proficiebant, maxime, quia nec indigebant aliquibus pecunijs ad cibos, cũ iter eorum ad ſacrificandum, vt ipſi petiuerant, erat per ſolitudinem, in qua non erant habitatores, quibus pro cibarijs pecunias darent, aut poſſent impendere. ſ. ſi ergo petijſſent Hebræi pecunias, ſatis intellexiſſent Aegyptij, quòd non voluntate ſacrificandi, & redeundi, ſed voluntate totaliter recedendi hoc petebant. Secũdo, quia pecuniæ Aegyptiorum non erant ita vtiles Hebræis, ſicut vaſa aurea, & argentea, & veſtes, quia vaſa proficiebant ad duo, ſcilicet ad conſtructionem, & fabricationem vaſorum tabernaculi, & ad valorem, vt inde haberẽt alia neceſſaria, pecuniæ autem Aegyptiorum non valebant ipſis aliquid, cum recedere deberẽt de terra illa. *Fuitque Moyſes vir magnus.* Nicolaus autẽ vult, quòd vocetur hic magnus Moyſes, quia fuit conſtans coram rege denunciando ei pęnas, & infligendo. Sed magis videtur referri ad ea, quæ hic dicta ſunt, ſcilicet, quod Deus daret gratiam Hebræis, vt peterent, & petita reciperent ab Aegyptijs. Et quantum ad hoc fuit vir magnus, quia tenebatur in magna reputatione corã ſeruis, & tota Aegypto: ideo forte ipſe petijt multa vaſa argentea, & aurea, & lapides precioſos ab Aegyptijs, qui libenter ei darent, quem in tanta reputatione tenebant. Vel forte, vt vult Auenezra, aliqui de Iudæis videntes Moyſen tantum ab Aegyptijs honorari, in nomine eius petebant ab Aegyptijs vaſa aurea, & argentea dicentes, date hoc nobis amore Moyſi, & dabatur petita, quod multum extollebat Moyſem apud ſuos Pharaoni.

Pecuniã quare nõ poſtulauerunt Hebræi.

Quomodo Moyſes fuerit vir magnus.

Et ait: Hæc dicit Dominus. Media nocte ingrediar in Aegyptum, & morietur omne primogenitum in terra Aegyptiorum: a primogenito Pharaonis, qui ſedet in ſolio eius, vſque ad primogenitum Ancillæ, quæ eſt ad molam, & omnia primogenita iumentorum, eritque clamor magnus in vniuerſa terra Aegypti, qualis nec ante fuit, nec poſtea futurus eſt. Apud omnes autem filios Iſrael non mutiet canis ab homine vſque ad pecus, vt ſciatis, quanto miraculo diuidat Dominus Aegyptios, & Iſrael. Deſcendentque omnes ſerui tui iſti ad me: & adorabunt me, dicentes: Egredere tu, & omnis populus, qui ſubiectus eſt tibi. Poſt hæc egrediemur. Et exiuit a Pharaone iratus nimis. Dixit autem Dominus ad Moyſen. Non audiet vos Pharao, vt multa ſigna fiant in terra Aegypti. Moyſes autem, & Aaron fecerunt omnia ſigna, & oſtenta, quæ ſcripta ſunt coram Pharaone. Et indurauit Dominus cor Pharaonis, nec dimiſit filios Iſrael de terra ſua.

Et ait. hæc dicit Dominus. Poſtquam retulit litera ea quæ reuelata fuerant Moyſi, & dicenda erant populo, hic ponuntur ea, quæ Moyſi reuelata ſunt, vt dicerentur Pharaoni. *Media nocte ingrediar in Aegyptum.* Iſta fuit prima nox, in qua percuſſit Deus primogenita Aegyptiorum. Quando ante fuerit iſta media nox, reſpondetur, quòd fuit in nocte ſequenti, poſtquam Moyſes dixit iſta Pharaoni; nam Moyſes locutus fuit iſta in mane coram Pharaone, & poſtea in media nocte facta fuit peſtis. Et tunc, cum receſſit Moyſes à Pharaone, miſit aliquem nuncium ad terram Geſſen, quæ ibi erat apud ciuitatem, in qua tunc rex manebat, & omnes Hebræi petiuerunt vaſa, & veſtes ab Aegyptijs, vt mãdauerat Deus. Vel forte dicendum eſt melius, quòd

Alph. Toſt. ſuper Exodi.

A non eadem die dixerit iſta Moyſes Hebræis, ſed aliqua alia die præcedenti. Sed hic ponuntur per recapitulationem, & in iſta die petiuerunt. Et manifeſtatur hoc, quia ſicut cap. ſequenti in principio dicitur, quòd mãdauit Deus agnum anniculum immaculatum comprehendi die decima menſis primi, & teneri vſque ad 14. diem eiuſdem menſis, & tunc immolari, & prænunciauit eis quòd die 15. eiuſdem menſis egreſſuri eſſent de Aegypto, neceſſe ergo fuit, quòd ad minus ſex diebus ante, ſcilicet nono die menſis eiuſdem iſta acciderint, cum mandaretur fieri in decimo. Poterant ergo ſcire tempus, quando oporteret petere vaſa aurea, & argentea ab Aegyptijs, & veſtes, petiuerunt autem die 14. menſis Martij, quia ſequenti die receſſuri erant. *Ingrediar Aegyptum.* Deus ad nullum locum ingreditur, vel

B exit, cum vbique ſemper ſit, dicitur tamen ingredi per effectum. Sicut deſcendere dicitur de cęlis ipſum verbum diuinum, vt carnem de virgine ſumeret. Hic autẽ non dicitur ingredi, quia ipſe ſecundum eſſentiam, vel aliquam operationem ingreſſus fuerit, quia hoc damnum, quòd hic infligendum prænunciatur, non per ipſum Deum, ſed per Angelum percutientem factum eſt, vt patet ſequenti cap. Deus tamen ingreditur, quando aliquis eius nomine ingreditur, Angelus autem eius hic dicitur ingredi in Aegyptum, quia forte ille Angelus, qui ſecundum locum diffinitus eſt, in Aegypto ante non erat, & nunc nouiter intrauit in Aegyptum incipiendo ibi eſſe. Vel dicitur ingredi in Aegyptum, quia ante mediam noctem nihil in Aegypto faciebat, media autem nocte incepit percutere. *Media nocte.* In He-

C bræo dicitur. *Quaſi media.*

Quõ Deus ingrediatur aliquẽ locum, cũ vbiq; ſit.

Quare difficillimum eſt aſſignare punctum mediæ noctis & quid eſt proprie media nox, & an Dei operatio ſit in inſtanti, vel in tempore imperceptibili, & an ſit verum, quòd Angelus aliquid operetur in media nocte, & quod tunc percuſſerit primogenita Aegypti.

Et dicit. Rabbi Salomon, quia hoc dixit, ne calomniarentur Aegyptij, quia forte ſapientes Aſtrologi ſcientes inquirere iſta, inquirerent per inſtrumenta ſua punctum mediæ noctis, & quia difficillimum eſt aſſignare punctum medię noctis, cum ſit aliquid valde imperceptibile, niſi ſint inſtrumenta aſtrologica valde magna,

D in quibus partes motus explicite comprehendantur, & adhuc ſic difficile eſt compræhendi, ideo diſceptarent Aegyptij, dicentes nondum eſt media nox, vel iam eſt media nox præterita, vt ergo tolleretur diſceptandi occaſio dictum eſt. *Media nocte.* Quaſi ideſt modicum ante, vel modicum poſt: nec loquendo ſtricte, poterit verificari iſta litera, ſcilicet quòd media nocte fuerint mortui primogeniti Aegyptiorum, quia operationem Dei dicimus eſſe in inſtanti, operationem autem Angeli in aliquo tempore, licèt imperceptibili, ideo dicimus eos repente operari, operatio autem hominum extenſione maiori temporis menſuratur. Cum ergo operatio Angeli ſit ſubitanea, oportet dari aliquod tempus, in quo ſit, quantumcumque paruum ſit; ſed media nox non eſt aliquod tempus, nec pars temporis,

E nec aliquid diuiſibile, ſed inſtans copulans partes temporis. Ergo non poterat aliquo modo Angelus in media nocte occidere ſaltem vnum primogenitum de Aegyptijs, quantumcumq; diuina virtute operatio Angelica adiuuaretur, quia ſicut Deus non poteſt communicare Angelo, vel alicui creaturæ, quòd poſſit creare, quia repugnat creaturæ, & quia creare eſt potentiæ infinitæ, quæ ſoli Deo conuenit, ita operari ſine tempore, non poteſt communicari creaturæ, quia arguit potentiam infinitam, quæ nullo modo eſt communicabilis creaturæ. Antecedens patet, ſcilicet quòd in media nocte non ſit tempus. Diſtinguendum enim eſt, quòd aliud eſt media nox, aliud eſt in media nocte, quia media nox dicit partem ſub duplam totius noctis, & eſt magnum tẽpus, & iſto modo non loquebatur Deus, quia tũc quęlibet pars noctis eſt aliquid me-

Quaſi 4.

Deus in inſtãti operatur; Angeli vero in tẽpore, licèt imperceptibili.

Angelus non poterat ĩ media nocte occidere ſaltẽ vnum primogenitũ quantumcunque adiuuaretur virtute diuina.

diæ noctis, cum duæ medietates contineant totam noctem, & ſic non eſſet aliquid determinatum. Alio modo .ſ. in media nocte ſignat terminum copulantem partes duas totales noctis, & æquales, & iſte dicit aliquam certitudinem, & non eſt iſta media nox, ſiue in media nocte tempus, ſed inſtans copulans duas partes continuas temporis, & patet quia, ſicut in continuis quantitatibus, quæ non ſunt duratio, ſed quædam magnitudines, dantur puncta copulantia partes eorum, vt dicimus, quod partes lineæ copulātur ad punctum, vt Ariſtot. ait in prædicamento: Quantitatis illa autem puncta non ſunt aliquæ magnitudines, nec partes magnitudinum, ſed ſolum termini magnitudinum: ſic datur in motibus, quia datur menſura intrinſeca. ſ. mutata eſſe, & hoc non eſt motus, nec pars motus, nec aliquid diuiſibile, ſed terminus motus; in quolibet, n. continuo G cuiuſcunque generis, ſic oportet dare terminos huiuſmodi, qui indiuiſibiles ſint, & quia non ſunt, niſi tria genera continuorum .ſ. continuum permanens, continuum ſucceſſiuum, quod eſt motus, & continuū quod eſt menſura continui ſucceſſiui, & eſt tempus, eſt dare ſolum iſtos tres terminos, quorum quilibet eſt indiuiſibilis .ſ. punctus inſtans, & mutatum eſſe, & hi ſunt indiuiſibiles. Nō poterat ergo Angelus in media nocte percutere primogenita Aegyptiorum, cum in media nocte ſolum inſtans ſit; Deus autem ſi per ſe operaretur, poterat occidere primogenita Aegyptiorū media nocte, cum ipſe in inſtanti operetur. Nec tamen eſt intelligendum, vt quidam ſimplices opinantur .ſ. quòd Deus operetur in inſtanti, ideſt in aliquo valde modico ſpatio, quod quaſi nihil videatur. H Hoc autem eſt ex defectu intellectus eorum, quia non poſſunt cōcipere, quomodo aliqua operatio fiat ſine tempore, vel duratione: tantum eſt. n. dicere Deus operatur in iſtāti, ſicut Deus operatur ſine aliquo tempore, vel operatio Dei non habet aliquā durationem, quia in omni duratione eſt continuitas; & neceſſe eſt dari aliquid prius, & aliquid poſterius .i. quòd aliqua pars effectus producatur ante, & aliqua poſt. In effectu autem, quem Deus ipſe per ſe ꝓducit, nihil horum eſt, quia omnes partes effectus producti ſimul ſunt; quod poteſt accipi per durationem rerum, quia operatio Dei videtur pertinere ad modū rerum permanentium, licèt ipſa nō ſit permanens, nec ſucceſſiua. Nam ſicut nunc, cum totus homo, & partes ſimul ſunt, & in quocunque indiuiſibili aſſignato in tēpore I omnes illæ partes ſunt, & ſimul ſunt, cum non dicamus, quòd vna ſit, poſtquam alia eſt, cum iam factæ ſunt. Ita dicimus in operatione Dei .ſ. ꝙ detur aliquod imaginarium indiuiſibile, in quo Deus operetur, ſi aliquem effectum tunc cauſat, & aliqua pars illius tunc producta eſt omnes productæ ſunt. Non eſt autē ſic in operationib. noſtris, vel Angelorū, quia aliqua pars effectus ſui datur in aliqua parte durationis, & tunc aliqua pars, quæ poſterius eſt. Eſſe autem omnes partes effectus a Deo producti ſimul .ſ. quòd quandocunque vna eſt, altera ſit, & in illa nihil præcedat, eſt Deum operari in inſtanti, & perinde eſt, ac ſi dicatur, Deus non operatur in tempore. Nec eſt ſimile dicere, natura operatur per temporis ſucceſſionem ſatis perceptibilem, Ang. repente, Deus vero in inſtanti, quia duo prima di- K cunt menſuras, tertium autem non, nam tempus aliqua menſura eſt cum ſit ſucceſſio, & repente, vel ſubito aliqua menſura eſt, cum ſit quædam pars valde parua temporis, & nobis quaſi imperceptibilis, inſtans autem nō eſt menſura. Primo, quia menſura, & menſuratum adæquantur; adæquatio autem eſt inter habentia quantitatem, quod non competit inſtanti. Secundo, & principalius, quia dato, quòd adhuc menſura ponatur indiuiſibilis ſaltem loquendo valde large; tamen inſtās adhuc non pōt poni menſura diuiſibilis, vel indiuiſibilis, quia inſtans non eſt ens reale, quod aliquid ponat, ſed ſolū aliquid cōceptū a nobis, vt melius intelligamus certitudinē tpis. Nec eſt idē de inſtāti totaliter, ꝙ eſt de pūcto, aut de mutato eſſe, quia punctorū quædā ſunt copulantia partes continui, alia ſunt terminātia. Puncta .n. quæ ſunt copulantia, vel vt verius dicamus, quæ vocā- F tur copulantia, non ſunt entia realia, ſed ſolū ſunt per intellectū noſtrū, quia, cum omnis magnitudo permanens ſit diuiſibilis in infinitū, poſſumus eā diuidere in quancunq; parte, & quia in diuiſione ſemper cātur puncta diſtinguens in illis locis, per quē nos diuidi poſſe continuū cogitamus, puncta imaginamur, & illa vocātur cōtinuātia, quia imaginamur ea eſſe intra partes, q̄ ſunt actualiter continuatæ, ſunt tamen diuiſibiles, ſi tn̄ illa pūcta ponerentur eſſe realiter, iam non eſſet magnitudo continuata, ſed diuiſa, puncta aūt, quæ ſunt terminantia, licèt indiuidualia ſint, & non ſint partes paruæ, aut magnæ ipſorum continuorū, tn̄ ſunt res, & nō priuatiuæ, ſed poſitiuæ, & de his dicit Philoſophus, ꝙ pūctus habet poſitionē in linea, i. ordo, ſitus .ſ. quia punctus non in qualibet parte lineæ eſt, ſed in extremitatib. G Sic eſſet de mutato eſſe, quia, cū motus ſit aliquid cōtinuū, eſt diuiſibile in infinitum, & per quālibet partē ſignatā eſt diuiſibilis, cū ergo ad diuiſionem ſequatur terminatio, & terminatio in motu ſit mutatū eſſe, imaginamur in motu infinita mutata eſſe, cū i infinitū, vel per infinitas partes potuiſſet ſecari motus. Huiuſmodi aūt mutatū eſſe nō eſt ens reale, ſed ſola imaginatione ſubſiſtēs, & quia quilibet motus habet aliquē terminū, habet neceſſario vnū mutatū eſſe, qđ eſt ei naturale, & illud eſt ens, licèt nō ſit pars motus, aut aliquid diuiſibile. Aſſignamus nos ergo in magnitudine manēte aliquē punctū, qui eſt res, & aliquē, qui nō eſt res, & in mutato eſſe, quod pertinet ad motum, damus aliquod mutatū eſſe, quòd ſit res, & aliquod. ꝙ nō ſit res. In tpe aūt aſſignantur inſtātia, ſed nō poſſunt aſſignari inſtātia, q̄ H ſint res, ſed quæ nō ſint res, quia ſicut pūctus terminās magnitudinē eſt res; & nō qui copulat partes magnitudinis, ita inſtans, qđ terminaret tēpus, deberet eſſe ens reale; illud aūt, quod aſſignatur intra ipſum tempus, nō eſt ens reale, ſed ſic eſt, quòd cū tēpus ſit vnū continuū durans a mūdi creatione, nec vnq̄ interciditur, cū motus cęli, in quo fundatur, nō intercidatur, nunquā dabitur, quòd in tpe fuerit inſtās terminās tēpus, cū nūquā tēpus terminatū fuerit. Niſi forte dicas terminatū fuiſſe quoddā tēpus, qn̄ Ioſue pugnante ſtetit ſol, ſi tūc ponantur oēs alij cęli ſtetiſſe, non tamen ſequitur ex hoc tempus ceſſaſſe, quia tempus eſt numerus motus, ſed tūc fuit omnis motus proprie, aut large dictus, ſ. generatio, corruptio, augmentatio, diminutio ſecundum lo- I cum mutatio, & alteratio, vt patet inſpicienti bella facta tunc, cum ſol ſtetit, in quibus omnes iſtæ mutationes interuenerunt. Sed adhuc de hoc non inſiſtendo ſaltem dicetur, quòd ex tunc non terminatū fuit tempus. Nec valet ſi dicas, quòd vnus annus terminatur, & alius incipit, quia inter tempus, quòd facit vnum annū, & tempus, quòd facit alterum, non eſt realiter aliquod diſtinctiuū, ſed ſola noſtra cogitatio, quæ vult vocare ſpacium, aut moram, in qua ſol redit de puncto ad pūctum motu proprio vnū annū. Solum ergo ſunt inſtantia, quæ nos ponimus in tempore imaginata, & non realiter exiſtentia. Operari ergo in inſtanti eſt in nihilo operari. Sed dices, quare ergo dicitur Deus operari in inſtanti? Reſpondetur, quòd hoc eſt, vt melius intelligatur modus operationis eius, quia ſicut inter vnā partē K quantitatis continuę, & reliquam nihil eſt, ſed nos imaginamur eſſe puncta, quia imaginamur eſſe diuiſibiles, ita inter vnā partē tēporis, & reliquā ei coniunctam nihil eſt realiter, ſed ſolū quia tēpus diuiſibile eſt, & inter illas duas partes imaginamur eſſe inſtans, quod diuidere poſſet: nam ſi inſtans poneretur realiter, tempus eſſet realiter diuiſum, ſicut inter partes continuæ quantitatis ſi ponatur punctus, actualiter ſunt diuiſæ; melius tamen intelligimus dicendo, Deum operari in inſtanti, quàm dicendo; quòd Deus operatur in nihilo. Et accipitur ſic, ſicut duæ partes temporis iſtius, ſ. vnius horę, quæ ſunt duæ medietates horæ. Inter has autē nullum aliud intercidit, quia tunc totum haberet aliquid præter duas medietates, quòd eſt falſum. Nunc ergo dicatur ſic, quod Deus creauit vnam animam, vel fecit aliquem effectum, & ille effectus non erat exiſtente aliqua parte de prima medietāte horę, et ille eſt ante oēm

partem

An Deus operetur in aliquo modico tēpore.

Inſtās nō eſt aliquō ens reale ſed a nobis conceptum ad diſtinctionem temporis.

Pūcta copulantia non ſunt entia vera ſed per noſtrum intellectū.

Nunquā in tempore dabitur inſtans ipſum terminans, cum nunquam id perꝰ terminatū fuerit. Quare dicamus Deum in inſtāti operari.

partem ſecundæ medietatis horæ, ideo fuit ſine aliqua mora, vel perceptibili, vel imperceptibili, & hoc propriè eſt, Deum in inſtanti operari. Hic autē multa alia eſſent, quæ paucis verbis explicari nō poſſunt; ideo melius ſubticebuntur, cū ſtudeam, in quantum valeo, breuitati, ſaluo intellectu eorum, quæ dicuntur, quantum mihi videtur elucidādum. Concluditur ergo media in nocte, ſiue potius hoc, quod eſt in media nocte, nō eſſe ens reale diuiſibile, vel indiuiſibile, ſed ſolum inſtans imaginatum. Non potuit ergo Angelus bonus, aut malus media nocte primogenita Aegyptiorū occidere, potuiſſet aūt Deus, ſi per ſe facere voluiſſet. ſed conſtat, quòd per ſe non egit, cùm dicatur permiſiſſe Angelum percutientem, vt patet c. ſequenti. Hic autem quærēdū eſſet de iſto Angelo, qui percuſſit Aegyptū, an bonus, vel malus fuerit, ſed melius dicetur infra ſeq. cap.

Media nox non eſt ens reale diuiſibile, vel indiuiſibile, ſed ſolū inſtans imaginarium.

Nunc aūt quæritur, vtrū iſte Angelus percutiens fuerit vnus, an plures. Poſſet aliquis forte dicere, quòd fuerint plures, quia dicitur Pſal. 77. loquēdo de Aegyptijs. Miſit in eos iram ſuā immiſſiones per Angelos malos: ergo fuerunt plures Angeli, qui hoc fecerunt. Sed hoc nō valet, quia ibi loquitur textus de omnibus plagis illatis Aegyptijs, & ad hoc fuerunt plures Angeli, quia forte vnus intulit vnam, & alius aliam. Sed vtrū iſtam plagā de morte primogenitorū plures ſimul, aut vnus intulerit, non apparet inde. Aliquis autem forte dicet, quòd fuit vnus, quia inf. 12. cap. dr, quòd cum Deus viderit ſanguinem in vtroque poſte, nō ſinet percuſſorē ingredi domos veſtras: ergo videtur, quòd vnus percuſſor erat. Dicendum, quòd fuerint plures Angeli percuſſores. Et ratio huius eſt, quia iſta percuſſio facta fuit in tota Aegypto quaſi media nocte, & hoc in tota Aegypto æquale fuit, quia eodem tempore, quo in vno loco primogenita occiſa ſunt, & in alio loco idē factum eſt, quod non videtur poſſe fieri, ſi vnus Angelus hoc ſolos feciſſet. Quia licèt Angelorum ſit mira celeritas, tamen hoc videtur impoſſibile potentiæ creatæ, quia Aegyptus magnum regnum erat habens multas ciuitates, villas, & viculos, & in his oībus facta fuit occiſio, quia ſicut dicitur cap. ſequēti. Non fuit aliqua domus, in qua non iaceret mortuus. Ad occidendum ergo tanta millia hominum ſucceſſiue, quantacūq; parua eſſet ſucceſſio in operatione, nō videbatur poſſe fieri in tam paruo tempore, ſ. quòd in quolibet loco Aegypti ferè in media nocte mortua fuerint omnia primogenita. Videtur dicendum magis, quòd fuerint multi. ſ. quòd in vno loco percuteret vnus Angelus, ſiue bonus, ſiue malus, & alios in alio loco, vel quòd vnus Angelus percuſſerit duo, vel tria loca, ſi parua erant. Ad argumentum quandò dicitur, quòd Dñs non ſineret ingredi percuſſorem. Reſpōdetur, quòd licèt plures eſſent percuſſores; tñ non erant ſimul percutientes, ſ. quòd ambo percuterent in eadem domo, nec ēt in eadem ciuitate erāt multi percuſſores, ſed vnus; ideo percuſſor non debebat permitti intrare domos Iudæorū, quia dato, quod Deus permitteret intrare, ſicut permittebat in domus Aegyptiorum, tamen nō intraſſent percuſſores, ſed percuſſor.

Quæſt. 2. An angelus percutiens primogenita Aegyptiorū fuerit vnus vel plures. Pſal. 77.

Plures angeli fuerunt, ſ primogenita Aegyptiorum occidere.

Media nocte. Nicolaus dicit, quod non fuit iſta media nox ſequens poſt illum diem, in quo Moyſes dixit Pharaoni, quòd morerētur primogenita Aegypti, ſed per aliquos dies poſt ſcilicet per quatuordecim ad minus. Et quòd iſta, quæ habentur ſequēti cap. de ritu Agni Paſchalis dicta fuerint populo, poſtquam receſſit Moyſes a Pharaone, & in iſtis diebus populus parauit ſe ad faciendum Paſcha, & ad exitum de Aegypto, & petijt vaſa ab Aegyptijs. Sed hoc non videtur eſſe valde conueniens, quia Moyſes ſimpliciter dixit: Media nocte ingrediar Aegyptum; cum autem aliquis ſic dicat de proxima media nocte intelligitur, maxime, quia Aegyptij erant valde cauillantes. Et ſi media nocte ſequente nō eueniſſet mors primogenitorū, vt ſonabant verba Moyſi, accuſaſſent Moyſen, tanquam mendacem. Ponendo autem, quòd in media nocte ſequenti. poſtquam iſta dixit Moyſes, fuit facta iſta plaga, non ſequitur aliquod incōueniens; ſed ſola anticipatio, vel recapitulatio dictorum, & hoc non eſt inconueniens,

Lirani opinio.

Confutatio Lirani.

A quia frequenter fit in ſacra ſcriptura. Item quod dicit, ſcilicet, quòd oportebat ad minus illa, quæ infra ſequūtur, dicta fuiſſe per quatuordecim dies ante mortē primogenitorum; & iſta verba de prænunciata peſte per quatuordecim dies ante fuiſſe prolata, non videtur cōcludi ex poſitione. Fundamentū ſuom eſt, quia in principio ſequentis cap. dicitur, Menſis iſte primus erit vobis in menſibus anni, & ſic videtur, quòd in primo die menſis huius dicta fuerit illa verba, & quartadecima die ad mediam noctem poſt illum diem fuit facta iſta peſtis, videtur, quòd ad minus quatuordecim dieb. ante inflictionem fuerit prænunciata peſtis. Sed hoc non ſequitur, quia illa verba ſequentis cap. potuerunt dici die octaua, vel nona menſis ipſius, ſcilicet Martij, quia dicitur, decima die menſis huius, &c. ergo poterat dici

B hoc alia die ante decimam, ſ. nona die, & ſic ſolum dicta fuiſſent verba de morte primogenitorum diebus quinque ante mortem primogenitorum, cum primogeniti mortui fuerint quartadecima die in nocte media, & iſta potuiſſent dici die nona eiuſdem mēſis. Nec videlicet, quod ſupponitur, vt fundamētum, ſ. Menſis iſte erit vobis primus in menſibus anni, quia non ſolum potuiſſet dici hoc in principio mēſis, ſed etiam in medio, vel in fine eius. *Et morietur omne primogenitum in terra Aegypti.* Quia angelus miſſus a Deo percutiebat illos. *A primogenito Pharaonis.* Nominauit primogenitum eius in principio, quia ipſe honoratior erat in tota Aegypto. *Qui ſedet in ſolio eius.* Ideſt, qui ſedere debet poſt mortē eius iure ſucceſſionis paternæ. Vel quia forte tūc ſedebat in ſolio patris, quia eū pater corona-

C uerat, ſicut viuente Dauid coronatus fuit Salomon filius eius, vt patet 3. Reg. c. 1. Et faciunt aliqui reges moderni, hoc ēt fecerūt multi de Imperatorib. Romanis, qui filios ſuos Cæſares faciebant, & imperabant ſimul pater, & filius. *Vſque ad primogenitum ancillæ.* Noīauit hic duo extrema. ſ. primogenitum Pharaonis, qui honoratiſſimus erat inter oēs Aegyptios, & primogenitū ancillæ, qui infimum locū tenebat, cum ſerui non participent dignitatibus, & honoribus. Intelliguntur aūt oēs alij medij inter hos, ideò dicit litera vſque ad primogenitum ancillæ; Nā ſi ſolum intelligerentur iſti duo, nō poneretur, vſque, cū iſta dictio dicat diſcurſum medium inter aliqua duo. *Quæ eſt ad molam.* Ideſt ponitur ad molendum. Hoc ſubiungitur ad notandū minorem

D dignitatē, quia, cū ſerui ſint extremi, & iſti ſunt dupliciter, vel qui ponuntur ad opera viliſſima, vel qui ponūtur ad duriſſima. Primo modo loquitur Tullius in Paradoxis Paradoxa quarta, quæ dicit oēs ſapientes liberos eſſe, Ibidem aūt ſubdit de ſeruis Citereſibus. ſ. de adulatorib. aut mimis, vel ioculatoribus, & ſimilibus, & dicit, q̄ illi, qui verrunt, ſtercora purgant, peſſimū ſeruitutis locū tenent, eo q̄ iſta opera fœdiora ſint. Alij autē dicuntur ſerui indigniſſimi, quia eis dātur opera duriora, & iſto modo illi, qui ponūtur ad molā, indigniſſimi ſunt, cū molere maximus labor ſit. Ancilla ergo, q̄ eſt ad molā, indigniſſima eſt infra aūt 12. c. dr a primogenito Pharaonis vſq; ad primogenitum captiuæ, quæ ſedet in carcere. Sed iſta idem ſunt, quia ancilla, quæ ſedet ad molam, eſt ancilla, quæ ſedet in carcere; nā iſtæ

E Ancillæ, vel ſerui per diem coguntur ſedere ad molā terendo panem: in nocte vero ponūtur in carcere profundo, & clauſo; ſic enim fit nūc omnibus captiuis, ne effugiant. *Et omnia primogenita iumentorum.* Primogenita iumentorum, vel ipſa iumenta nihil peccauerant, cum peccare non poſſint, punita fuerunt tamen ad maiorem Aegyptiorum afflictionem, vt in ſe, & rebus ſuis punirentur. Vocantur hic iumenta generaliter oīa animalia domeſtica, ſiue iumenta, vt equus, & mulus, aut aſinus, aīalia, ſiue alia, vt pecora, & canes, & catti, & aues domeſticæ, omniaq; alia, quæ in his oībus mortua ſunt primogenita. *Eritq; clamor magnus.* Clamabāt. n. Aegyptij magnitudine plagæ inflictæ. ſ. mortis primogenitorum; nam oēs aliæ modici momenti, aut nocumenti in comparatione huius exiſtimantur, cum filij ſint maiora bona, quæ patres eorū diligunt, & conſeruari deſiderant, maxime, quia Aegyptij non ſolum do-

Qui ſint ſerui viliſſimi.

Iumentorum primogenita licèt nihil peccaſſent, tñ mortua ſunt ad maiorem pœnā Aegyptiorum.

lebant

lebant de morte filiorum, ſed etiam timebant de morte ſua; ſic.n. dixerunt infra ſequenti cap. cum vrgerent Hebræos omnes moriemur. *Qualis ante non fuit*. Quia nunquam ex temporibus inceptis a conſtitutione Aegypti fuit tantus dolor in Aegypto, ideo nec tantus planctus. *Nec poſtea futurus eſt*.

Quæſt. 6. An planctus primogenitorũ fuerit Aegyptijs maior quocũque alio.

Forte alicui videbitur hoc durum, quia maior planctus debuiſſet eſſe in Aegypto, quando ſubmerſus eſt Pharao, & infinitus exercitus Aegyptiorum in mare rubro cum toto bellico apparatu, ſcilicet curribus equis, vt patet infra 14. cap. Reſpondetur, quòd maior planctus fuit in morte primogenitorum, quia ante, quãdo mortui ſunt omnes primogeniti Aegyptiorum, fuit planctus maximus. Primo quia communis valde erat; nam nullus ab hoc excipiebatur, ſic dicitur ſequenti ca. quòd non fuit domus in Aegypto, in qua non iaceret aliquis mortuus. Tamẽ, quia erat planctus acerbus. cum valde magnus dolor eſt in morte primogeniti, quia communiter ille magis, quam cæteri diligitur, & magis, de portione hæreditatis habiturus. Erat autem iſte planctus durus etiam, quia non ſolùm Aegyptij dolebant primogenitos mortuos, ſed etiam plorabant pro ſe, quos ſciebant, aut timebant morituros; cùm dicerent vrgentes Hebræos, omnes moriemur. Planctus autem de morte Pharaonis, & aliorum cum eo ſubmerſorum in mari rubro non fuit tam vniuerſalis, quia nõ fuit mortuus aliquis de qualibet domo Aegypti, vt omnes plangerent. Etiam quia propter Pharaonem mortuum triſtari non fuerint, ſed potius in hoc miſeriarum ſuarum acceperunt vindictam; cùm ipſo inſiſtente contra Hebræos, & inobediente mandatis Dei, ipſo adhuc viuente tota penè Aegyptus plagis perierit. *Apud omnes filios Iſrael non mutiet canis*. Ideſt inter filios Iſrael non intrabit exterminator, nec erit aliquod malum, immo nec apud eos canis ſaltem in ſilentio latrabit, & hoc ſignum magnæ quietis, eſt quia canes ſunt animalia multum inquieta per noctem ex magno timore. Quando ergo aliquid ſentiunt, quantumcunq; paruũ ſit, latrant; ſi ergo in nocte illa illatæ peſtis apud filios Iſrael canis latraturus non erat, omnia pacatiſſima valde neceſſe erat manere. Rabbi Salomon aliter exponit latratum canis, ſcilicet de Beelſephon, qui erat canis æreus, & non erat latraturus filijs Iſrael in exitu de Aegypto. Hoc autem nihil ad propoſitum, de quo infra c. 13. dicemus. Mutire autem ſignificat latrare tenuiter, vel voce ſubmiſſa, & hoc eſt, cùm canes nihil vident, ſed aliquid ſibi videre, aut audire videntur, vel ex inquietudine animi ſine aliqua noua apprehenſione. Quòd ergo non latrarent, ſcilicet voce alta, nec mutirent, ſcilicet voce ſubmiſſa, valde magna quies erat.

Ab homine vſque ad pecus.

Aliqui volunt hoc referre ad ſuperiore, ſ. quòd in Aegypto occiderentur primogenita ab homine vſque ad pecus. Sed hoc non ſtat, quia hoc eſſet replicare ſententias continue; patet quia ſupra dictum fuit, quòd in Aegypto morerentur primogenita omnia à primogenito Pharaonis vſque ad primogenitum ancillæ, quæ eſt ad molam, & primogenita iumentorum. Dicendum ergo, quòd hoc refertur ad filios Iſrael, ſ. quòd ſicut apud Aegyptios morerentur omnia primogenita a primogenito Pharaonis vſque ad primogenitum ancillæ, & primogenita iumentorum. Ita apud Hebræos non mutiret canis, ideſt non latraret ab homine vſque ad pecus, ideſt nec homini, nec pecori, ſcilicet, quia nec de hominibus aliqui morerentur, ſicut de Aegyptijs, nec de iumentis; ſic dicitur Pſal. 103. quòd iumenta Hebræorum non fuerunt minorata, & quòd in exitu ſuo de Aegypto, non fuit in tribubus eorum infirmus. *Vt ſciatis quanto miraculo diuidat Deus Aegyptios, & Iſrael* Ideſt, hoc faciam, vt Pharao, & Aegyptij cognoſcant, quantum ſit miraculum in hoc, ſcilicet, quòd Aegyptij percutiantur, & Iſraelitæ nihil. Hoc autem magnum erat miraculum, ſicut ſi ignis totam ciuitatem inuoluens, & omnia ædificia conſumens quoſdam homines in medio ſui vreret, alios autem ſeruaret illæſos. *Deſcendentque omnes iſti ſerui tui ad me*. In hoc inF ſultat Pharaoni Moyſes demonſtrans mandatum ſuum eſſe contra ſeipſum, quia licèt ipſe nũc mandaret Moyſi nunquàm videre vlterius faciem ſuam, ideſt, quòd nũquàm vltra ad eum veniret ad loquẽdum aliud in his, aut ſigna faciendum, cum coactus peſtis dolore, & ſui diſcriminis terrore ipſe cum ſeruis ſuis irent ad Moyſen, vt faceret, quod petebat. Dicitur hic. *Deſcendent*. Quia in illa ciuitate, in qua tunc Pharao manebat, palatium regis erat in loco eminentiſſimo ciuitatis, quia ſic congruebat ad aeris aliqualem temperiem, præcipuè cum Aegyptus calida valde ſit, cætera autem ciuitas erat in loco depreſſiori, ſicut nunc fit, quia caſtella ciuitatum, vt fortiora ſint, ſunt in locis altiſſimis ciuitatum, & intus ſunt palatia regũ. Erat ergo ſic a domibus Pharaonis, in quibus manebant ſerui ſui cum eo ad habi-
G tationes ciuium, deſcenſus quidam, in quibus manebat tunc Moyſes, vt hoſpes. Deſcendere ergo deberent ſerui Pharaonis verſum hoſpitium Moyſi, ſi illuc ire volebant.

Confutatio expoſitionis.

Nicolaus dicit, quòd Pharao non deſcendit cum ſeruis ſuis ad Moyſen, ſed ſoli ſerui deſcenderunt. Et hoc quia Pharao prædixerat, quòd Moyſes nunquàm eſſet amplius eum viſurus. Vtrum autem rex deſcenderit ad Moyſen, non patet: ſed iſta, quam ponit Nicolaus, non videtur eſſe cauſa, etiam ſi non deſcenderit. Nam illud mandatum non imponebat ſibi Pharaoni, ſed Moyſi; quia dixit ei: Caue, ne videas faciem meã. Etiã in pœna oſtenditur, cum dixit: quocunq; die apparueris mihi morieris. Non imponebat ergo ſibi legem Pharao, ſed alteri, ſcilicet Moyſi: poterat ergo deſcendere
H ad eum non obſtante hoc. *Omnes iſti ſerui tui ad me*. Omnes ibant, vt magis mouerent Moyſen, ad quod volebant. *Et orabunt me*. Hoc in pœnam eorum erat, quia antea Moyſen petentem exaudire nolebant: nunc autem verſa vice cogebantur ipſi petere a Moyſe, vt recederet cum populo ſuo, ſicut ante petiuerat. *Egredere tu*. Scilicet de terra Aegypti ad immolandum in ſolitudine, & omnis populus, qui ſubiectus eſt tibi. Aegyptij enim videbant populum Hebræorum ſubiectum Moyſi, quia ipſe mittebatur à Deo tanquàm dux ad dirigendum, & ducendum eos ad ſacrificandum: & hoc cognoſcebant Aegyptij per ſigna, quæ faciebat Moyſes ad eorum eductionem. *Poſt hæc egrediemur*. Scilicet poſtquã orauerint me ſerui tui, vt egrediar. *Et exiuit à Pharaone iratus nimis*. Fuit autem iſta ira, quia Pharao tantum
I inobediens erat mandatis Dei. Et cùm ipſe indigeret Moyſe potius, quàm Moyſes Pharaone, mandabat tamen ſub pœna capitali, ne vltra compareret Moyſes coram ipſo talia facturus, aut dicturus.

Quæſt. 7. Ira quãdo nõ eſt peccatũ.

Iſta ira non fuit peccatum, quia non fuit per vindictam, aut odium, ſed per zelum: ſicut quandoque non hominibus, ſed hominum iraſcimur delictis, deteſtando ea. Pertinet ergo iſta ira ad charitatem, cum ad delictorum emendationẽ proficiat: immo carere ira, quantum ad talia, vitium quoddam eſt, quia non iraſci, aut deteſtari peccata aliena propinquum eſt ei, quod eſt aſſentire eis. *Dixit autem Dominus ad Moyſen*. Iſta locutio fuit, & apparitio, poſtquàm Moyſes exiuit a Pharaone. *Non audiet vos Pharao, vt multa ſigna fiant in terra Aegypti*. Non tenetur particula, vt, propriè, prout
K importat cauſam finalem, quia tunc eſſet ſenſus, Pharao nõ vult vos audire, ideſt acceptare preces veſtras, & hoc vt faciatis alia, & alia ſigna. Sed hoc falſum eſt, quia Pharao non deſiderabat, vt fierent ſigna, immo valde triſtabatur, cum fiebant, quia in damnum eius erant, ſed tenetur impropriè, vt, addiciem, & ſignat id quòd, etiam ſi, & eſt ſenſus. *Non audiet vos Pharao, vt multa ſigna fiant*. Ideſt etiam ſi multa alia ſigna fiant præter ea, quæ facta ſunt, ideo inutile eſſet iam multiplicare ſigna ſuper eum. *Moyſes autem, & Aaron*. Hic ponitur epilogus breuis dictorum, quia ſupra poſitæ fuerunt omnes plagæ illatæ Aegyptijs; hic concludit breuiter, quis ea fecerit, & cuius auctoritate, cum dicitur: *Moyſes, & Aaron fecerunt omnia ſigna*. Prius fecit Aaron ſigna, quàm Moyſes, quia ipſe primo virgam proiecit, cum verſa eſt in dracone, deinde vertit aquas

in ſanguinem, deinde ranas eduxit, ad vltimum cyniphes terræ puluere percuſſo eduxit: reliqua autem ſigna per Moyſen; facta ſunt quantum ad illa, quæ humano miniſterio inflicta ſunt, ponitur tamen Moyſes ante Aaron propter auctoritatem ſignorum, quia Aaron erat interpres, & miniſter Moyſi: Moyſes autem Deus Pharaonis conſtitutus fuerat, vt patet ſup. 7. cap. *Omnia ſigna, & oſtenta.* Signa dicuntur illa, quæ ſine inflictione pœnarum diuinam potentiam demonſtrabant ad comprobandam veram operationem, & locutionem Moyſi à Deo. Oſtenta dicuntur ſigna magna, quæ non ſolùm erant diuinam potentiam demonſtrantia, ſed etiam pœnam infligentia: de hoc magis dictum fuit, ſupra cap. 7. & hoc modo omnes decem plagæ vocantur oſtenta. *Et indurauit Dominus cor Pharaonis.* Accipienda eſt induratio, non vt à Deo directè cauſetur, tanquàm ipſe illam velit, ſed tanquàm illam in pœnam infligat peccatorum: quæ qualiter intelligenda ſint, ſupra 4. & 9. cap. declarauimus. *Nec dimiſit filios Iſrael de terra ſua.* Sed hoc videtur falſum, quia dicitur hic in litera ſupra, quòd ſerui Pharaonis deſceſuri erant ad Moyſen orantes, vt recederet ipſe cum populo ſuo, & dicitur, quòd poſt hoc egredietur: ergo non ſolum dimiſit eos exire, ſed etiam, orauit, vt exirent. Item quia cap. ſequenti dicitur, quòd Pharao, & Aegyptij inſtabant, vt recederent Hebræi ad ſacrificandum, donec fecerunt eos exire, & iſtud fuit propter plagam peſtis inflictam: ergo dimiſit eos Pharao propter oſtenta facta in eum. Reſpondetur, quòd non repugnant iſta literæ, quia licèt dimiſerit Pharao iſtos ire ad ſacrificandum propter plagas inflictas, non tamen propter eas quas Moyſes, & Aaron fecerunt vſque ad nonam plagam incluſiue, ſcilicet vſque ad tenebras palpabiles, & tamen in his adhuc induratus erat Pharao, nec dimittebat populum, & de iſtis dicitur hic; poſtea tamen ſecuta fuit alia plaga, ſcilicet peſtis primogenitorum, & propter hanc dimiſit eos Pharao, & exire compulit: hæc tamen non per Moyſen, & Aaron, ſed per Deum miniſtrante angelo percuſſore inflicta fuit. In litera autem dicitur, quod Moyſes, & Aaron fecerunt omnia ſigna, quæ mãdauerat Dominus; tamen Deus indurauit cor Pharaonis, & non dimiſit eos; iſta autem omnia ſigna, & oſtẽta ſunt nouem, poſtea fecit Dominus aliud ſignum, ſiue oſtentum de morte primogenitorum, & non indurauit tunc Pharaonem, & dimiſit Iſrael.

CAPIT. XII.

Dixit quoque Dominus ad Moyſen & Aaron in terra Aegypti: Menſis iſte vobis principium menſium primus erit in menſibus anni. Loquimini ad vniuerſum cœtum filiorum Iſrael, & dicite eis: Decima die menſis huius tollat vnuſquiſque agnum per familias, & domos ſuas. Sin autem minor eſt numerus, vt ſufficere poſſit ad veſcendum agnum, aſſumet vicinum ſuum, qui coniunctus eſt domui eius, iuxta numerum animarum quæ ſufficere poſſunt ad eſum agni. Erit autem agnus abſque macula maſculus anniculus. Iuxta quem ritum tolletis, & hædum. & ſeruabitis eum vſque ad quartamdecimam diem menſis huius. Immolabitque eum vniuerſa multitudo filiorum Iſrael ad veſperam. Et ſumẽt de ſanguine eius, ac ponent ſuper vtrumque poſtem, & in ſuperliminaribus domorum, in quibus comedent illum. Et edent carnes nocte illa aſſas igni & azymos panes cum lactucis agreſtibus: non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, ſed aſſum tantum igni. Caput cum pedibus eius, & inteſtinis vorabitis. nec remanebit quicquàm ex eo vſq; mane. Si quid reſiduum fuerit, igne comburetis.

Hædus paſchalis.

De conſ. d. 2. cap. quid ſit ſanguis. Di. 1. c. 8. eccleſiaſticarum ingl.

Dixit quoque, Superius dixerat Moyſes plagam peſtis venturam in primogenitos Aegyptiorum ſequenti nocte: & cum hic ſecundum naturam hiſtoriæ ſequi debuiſſet mors illorum, interpoſita fuit celebratio paſchalis, & cæremoniæ, quæ in comeſtione, agni obſeruanda erant.

Queſt. 1. Et iſta interpoſitio ſatis conuenit huic loco, quia, cũ

A iſta de celebratione paſchali dicta fuerint Moyſi, dum fierent iſtę plagæ: & erant iſta multum principalia, neceſſe erat ea hic ſcribi, & quia iſta non ſunt res geſtæ, ſed præcepta, de quibuſdam gerendis interponẽdo ea neceſſe fuit interrumpi hiſtoricam narrationem, & inſeri in aliquo loco inter plagas. Et quia nullus locus conuenientior fuit, quàm iſte, interrupta fuit hic hiſtoria, & poſita fuerunt hic iſta cæremonialia: & patet hoc, quia ſequenti cap. dicitur de receſſu Iſraelitarum de Aegypto, & quia in nocte præcedenti ante, illum receſſum, ſcilicet decimoquarto die menſis primi immolauerunt agnum paſchalem, ponitur hic immolatio eius, & ritus immolandi ad futuras generationes. Et fuit hic recapitulatio quantum ad iſta cæremonialia, quia, antequàm Moyſes annunciaret mortem primogenitorum, dicta fuerunt iſta; nam mors primogenitorum nocte ſequente, poſtquam prænunciata fuit, inflicta eſt, vt declarauimus præcedente cap. Sed iſta de celebratione paſchali ad minus neceſſe fuit dici, antequàm fierent per ſex dies, quia celebratio paſchæ, & mors primogenitorum fuit die quartadecima menſis primi, vt patet in litera: ſed iſta ad minus dicta fuerũt menſæ primo die nono, aut octauo menſis, quia dicitur in litera, quòd decima die menſis illius accipere deberent agnum, aut hœdum ad immolandum, nec potuerunt iſta dicta fuiſſe multis diebus ante, vt aliqui putant, vt forte vno menſe, aut duobus, quia, quando iſta dixit Deus Moyſi, ſic incepit dicere: Menſis iſte principium menſium, primus vobis erit in menſibus anni: ergo oportebat, quòd, quando iſta dicebantur, iam eſſet menſis inceptus, vt ſaltem eſſet prima dies, & cum in quartodecimo die celebratum fuerit paſcha, non potuit dici ante, niſi per dies quatuordecim ad plus. Antecedens patet, quia dicitur, menſis iſte, ergo iam erat inceptus menſis. Non potuerunt ergo iſta dici ante annunciationem mortis primogenitorum, niſi per dies quatuordecim, cum in ipſa quartadecima die mors fuerit annunciata, & ſequenti nocte inflicta. Nec potuerunt ante eam minus, quàm per dies quinque dici, ſcilicet die nono eiuſdem menſis.

Interpoſitio præceptorũ cæremonialium de celebratione paſchali, ponitur in loco iſto.

In iſto capite intendo facere aliquid ſpecialius, quã in alijs, tangendo breuiter aliquos ſenſus allegoricos; ratio enim hoc expetit. Nam hic agitur de immolatione agni paſchalis, iſta autem immolatio, & omnia alia cæremonialia veteris teſtamenti duplicem comparationem habent. Vno modo comparantur quantum ad ipſum Hebraicum populum, cui ſpecialiter dabantur ad ſpecialem ſubiectionem Dei, & ſingularem cultũ, & ſpecialiorem munditiam, quàm in cæteris populis, & vt per hæc diuinorum beneficiorum recordationem haberent; iſte enim erat finis principalis, inquantum iſta præcepta conueniebant iſti populo; ſic enim patet infra 13. cap. de redemptione primogenitorum. Dixit enim Deus: Cum interrogauerit filius tuus cras, & dixerit, quid eſt hoc, reſpondebis ei dicens: in manu forti eduxit nos Dominus de Aegypto ſeruitutis; nam, cum induratus eſſet Pharao, & nollet nos dimittere, occidit Dominus omnem primogenitum in terra Aegypti, ab homine vſque ad iumentum: idcirco immolo Domino omne, quod aperit vuluam maſculini ſexus, & omnia primogenita filiorum meorum redimo. Quòd autem immolatio agni paſchalis, & manducatio azimorum eſſent ad memoriam diuini beneficij, patet Deut. 16. c. vbi dicitur: Obſerua menſem primogenitorum, ſiue nouarum frugũ, & verni primi temporis, vt facias phaſe Domino Deo tuo: quoniam in iſto menſe eduxit te Dominus Deus tuus de Aegypto nocte, & immolabiſque phaſe Domino Deo tuo de ouibus, & de bobus in loco, quem elegerit, vt habitet nomen eius ibi; non comedes in eo panem fermentatum; ſeptem diebus comedes abſque fermento, quoniam in pauore egreſſus es de Aegypto, vt memineris egreſſionis de Aegypto omnibus diebus vitæ tuæ, & quod dicitur de iſtis, idem dicitur de omnibus alijs; In omnibus enim finis principalis eſt memoria beneficiorum Dei, vt patet Deuter. cap. 6. ſatis clare. Alio modo conſiderantur omnia iſta

De immolatione agni paſchalis, & alijs. veteris teſtamenti cæremonijs

In veteri lege erant quædam cæremonialia ſolũmodo in recordationẽ beneficiorũ a Deo receptorũ. Deut. 16

cære-

ſed September erat principium menſium: quòd autem Martius ante non eſſet principium mẽſium, patet; quia ſi fuiſſet ante principium menſium, non ſtatueretur, vt eſſet tunc principium mẽſium, ſed nunc ſtatuitur, cùm dicitur: Primus erit in menſibus anni, quaſi dicat, ante non erat primus: quòd autem September primus menſis eſſet anni, probatum fuit Gen. primo, & 7. ca. quia in eo mundus creatus eſt, & apud Hebræos antea computabatur, vt primus ſimpliciter, & nunc idem ſeruant; quia Martium vocant primum menſem, quantum ad celebrationem feſtiuitatum, ſed quantum ad alias computationes September tenetur vt primus, & in omnibus contractibus eorum, & hoc ſatis manifeſtatur infra 23. c. vbi agitur de feſtiuitate tabernaculorũ quæ eſt in Septembri, & ille vocatur apud Hebræos nunc ſeptimus menſis, ibi tamẽ vocatur finis anni, cum dr: ſolennitatẽ quoque in exitu anni, quando congregaueris omnes fruges tuas de agro. Sed manifeſtum eſt, quòd vbi vnus deſinit, ibi incipit; nam in continuis vltimum & primum idem, tempus autem continuum eſt totum, ergo principium vnius anni, & finis alterius idem ſunt realiter, ideo menſis September vocatur principium anni, infra 34. cap. cum agitur de feſtiuitate tabernaculorum, quæ eſt in Septembri, & dicitur: Et ſolennitatem; quando redeunte anni tempore cuncta cõduntur. Apud alias gentes non eſt primus menſis iſte, quia nec annum eodem modo computant, nec tot menſes habent. Nam apud Aegyptios, à principio quatuor menſibus annus terminabatur: apud Arcades tribus menſibus durabat; apud Acarnanas ſex menſibus tendebatur. In Italia apud Lauinios tredecim menſibus. Apud Romanos ab initio decem mẽſibus efficiebatur. De his Solinus in Poliſtor. c. 1. de Orig. vrbis Romæ, & temporibus, & de diebus intercalaribus: de his etiã Augu. de Ciui. Dei lib. quintodecimo: menſes etiam non erant iidem ad incipiendum, & finiendum; nam ſi anni erant inæquales, neceſſe erat non ab eiſdem menſibus incipere, vel non in eiſdem finiri. Vnde apud Romanos antiquitus decem menſes anni erant, & primus menſis erat Martius, vltimus autẽ erat December, vt ait Solinus in Poliſtor. c. 1. vbi ſupra. Et probat, quia prima die anni Veſtalibus ignem accendebant, & mutabant pro veteribus virides laureas, ſicut in principio anni facere ſoliti ſunt referendo ad tempus Solini. Sed iſto modo à natura claudebatur valde inepte, quia neceſſe erat variari tempora; nam ſi iſto anno prima dies anni incipiebat prima die, qua Arietis primum gradum ſol intrabat computatis decem ſignis Zodiaci pro decem menſibus, neceſſe erat ſequentem annum in principio Aquarij incipere, & alium ſequentem in principio Sagittarij, & alium in principio Libræ, & ſic ſtatus tẽpis incertus eſſet. Nam vnus annus inciperet in principio veris, alius ĩ hyeme, alius Autunno, alius in Aeſtate, & ſic cõtinue variãdo: deinde Numa Põpilius annum iſtum aliqualiter emendauit computando annum per lunationes, & ſic complebat annum in lunationibus duodecim, quæ faciunt dies trecentos quinquaginta vnum, ſed quia adhuc nõ complebatur annus in decurſu ſolis de puncto ad punctum, ſequebatur variatio temporum inceptionis, & principij anni, licèt non tanta. Cùm ergo iſti viderent adhuc annum temerè clauſum, quia ſol curſum Zodiacum non niſi trecentis ſexaginta quinq; & quadrante diei perficere conſtet, iſtos dies, qui deerant prædicto numero, adiunxerunt cum quadrante ſuo: hoc autem fecerunt hortatu Pytagoræ, qui admonuit in ſingulis numerum imparem præponere. Hæc autem anni definitio, ſ. vt trecentis ſexaginta quinque diebus, & quadrante conſtaret toti orbi placuit, cùm tamen gentes variè menſes haberent, variè iſtos dies, & quadrantem intercalabant, ideſt computando addebant, vel minuebant, & interponebant. Nam aliter à Græcis intercalabatur per emboliſmos, & hyperbalomas, ſ. ſubtrahendo in octo annis, & adducẽdo in nono. Aliter à Romanis, inter quos poteſtas intercalandi ſacerdotibus attributa eſt, qui pro libidine gratificantes publicanorũ Romanis interdum ſubtrahebant tempora, vel augebant,

Gen. 1. & 7.

September erat primus anni menſis apud Hebræos.

Solinus.

A & ſic redibat inconueniens prius tactum. Donec in tempore Iulij Cæſaris, qui hunc errorem, & temporum inconſtantiam reformauit. Nam primo anno dies 21. & quadrante intercalauit: de Numero 365. & ſic menſes retrogradati ſunt, & habuit ille annus dies 344. & ſequens incipiens tempore ſunt, & 365. dies habuit cùm quadrante, & cæteri in hunc modum ſequentes. Et quia non poterat computari quadrans diei a vulgaribus, mandauit ſingulis anni 365. dies computari. Et quia quadrans ſuperabundabat, quarto anno mandauit vnum diem intercalari, qui conſtabat ex quadrantibus quatuor ſuper excreſcentibus, in quatuor annis, & iſta intercalatio, i. interpoſitio diei vnius in fine cuiuſlibet quarti anni fieret. Sacerdotes autem, quibus rurſus intercalandi licentia tributa eſt, in principio cuiuſlibet B quarti anni intercalabant, & eodem anno quarto computato quaſi pro primo in ſecunda ſerie ad alium quartum in principio quarti anni diem intercalabat. Et hoc tantumdem erat, ac ſi in ſingulis tribus annis vnus dies intercalaretur; ideſt interponeretur. Cùm ergo in 36. annis nouem dies intercalari debuiſſent, ſingulis quatuor annis vnum diem apponendo, dies 12. intercalauerunt; quaſi tribus annis vnum diem intercalantes. Quod ſecretum comperit Cæſar Auguſtus Octauianus, qui Iulio Cæſari ſucceſſit, mandauit duodecim annos continuos ſine intercalatione decurrere, quibus dies illi tres, qui ſuperflue antea fuerant intercalati, intercalari, ideſt interponi debuerant. Ab illo autem tempore vſque nunc in eo curſu tempora permanſerunt, ſed ruſum alius paruus error ſub apparuit, quia ille quadrãs, C quo annus excedit dies 365. non eſt præciſus, ſ. quòd nec ſit aliquid magis, vel minus. Ideo Natiuitas Domini, quæ vt Beda teſtatur, fuit in æquinoctio hic hiemali, iam vltra æquinoctium fit per dies decem, & ſic in annis 1436. vſque ad tẽpora noſtra iſti dies delirant ſuper excreſcentes: ſi ergo mundus per multos annos duraturus foret, oporteret Natiuitatem Chriſti cadere ſole exiſtente in Aquario, & rurſum in Piſcibus ſecundum magnam temporis durationem. Sed quia iſte error non valde magnus, ac ſenſibilis vulgo erat, cùm in centum annis non mutetur tempus per vnam diem anteriorando, vel poſteriorando, licèt periti in Aſtrologia hoc euidenter agnoſcant, vſque hodie tamen correctum non eſt, quia hoc non ſolum indiget ſapientia emendantis, ſed etiam auctoritate approbantis, ſ. vt ſic omnes homi- D nes, vel ſaltem tota eccleſia annos computaret, vt iſte corrigeret. De ſuperioribus varietatibus, & dierum intercalationibus, ideſt interpoſitionibus ad æquandum annum dicit multa Solinus in Poliſt. cap. de temporibus Romæ, & diebus intercalaribus. Errant ergo apud antiquos Romanos, qui fuerunt ante tempora Numæ, & ante tempora Iulij Cæſaris menſis primus anni Martius: ſic enim ait Ouidius primo libr. Faſtorum.

Qui Ianum ſequitur, veteris fuit vltimus anni.

Et hoc rurſus fuit in alio tempore, quando correcto aliqualiter anno tempore Numæ, ante tempora Iulij Cæſaris duo menſes additi ſunt, ſ. Ianuarius, & Februarius, & iſti conſtabant tunc paucioribus diebus quàm nunc; nam Ianuarius diebus viginti, & nouem, Februarius viginti & octo, vt compleretur numerus, quem vo- E lebat Numa pompilius, ſ. tricentorum, & quinquaginta quinque dierum. Vnde Ianuarius, quia imparis numeri erat, & ob hoc lætus reputabatur, dijs ſuperis attributus eſt, quia in eo Ianum, & Saturnum, alioſque multos Deos cœleſtes colebant, de quibus omnibus Ouidius in libro primo Faſtorum. Februarius, quia paris numeri erat, mali hominis habebatur, ideo dijs inferis eum attribuebant, eumque Februarium vocantes, quia Februa, ideſt purgationes mortuorum fiebant, & immolationes dijs infernalibus, ſecundum ritus, quos ponit Ouidius ſecundo libro Faſtorum. Quem ritum, quia tenax in Gentilitate erat, & cum Eccleſia extirpare non poterat, aliquid quaſi ſimile, ad alium tamen finem conſtituit, ſcilicet prima die Februarij fieri Proceſſionem candelarum, quæ & ad honorem Solennitatis Purificationis pertinet, & ad tollen-

Error Kalẽdarij merito corrigendus de quo late auctor in ſuo defenſorio in fine.

Februarius mẽſis vnde dictus.

Proceſſio Candelarũ vnde ritũ habuit.

tollendum pauliſper Gentilitatis ritum. Iſti autem duo menſes poſt Decembrem ponebantur, ita quòd Februarius vltimus anni menſis foret, & hoc dixit Ouidius, vt ante diximus, ſcilicet.

Qui Ianum ſequitur, veteris fuit vltimus anni.

Ideſt ille menſis, qui eſt poſt Ianum, ideſt Ianuariū, ſcilicet Februarius fuit vltimus veteris anni, quia ante Iuliū Cæſarem ſic manſit, ſed poſtea Iulius Cæſar, qui annum correxit ad certam conſtantiam, vt ait Solinus in Poliſtor: vbi ſupra, & Ouidius in libro primo Faſtorum, mutauit iſtos menſes, quia Ianuario, qui ante dies 29. habebat dies 31. dedit, vt nunc habet, Februario autem nihil addidit, nec diminuit; quia ſic ratio computi exigebat, quòd in eo ſecundum communem vſum intercalatio fiat, quàm intercalationem nos vulgato nomine biſextum vocamus. Fecit etiam vt annus non à Martio, vt ante, ſed à Ianuario inciperet, licet in hoc nihil differat, ſcilicet, verum annus in Martio, an in Augusto, vel Octobri incipiat, dum tamen menſes teneantur, vt nunc ſunt, ſ. quòd nec addatur, nec minuatur quicquid præter quadriennem intercalationem, ſiue diem biſextilem, vt tempora in ſuis principijs, & finib. quantum ad motus vniformes ſolis, & viciſſitudinarias qualitates hyemis, Aeſtatis, Veris, & Autunni conſtantius maneant.

Intercalationē dierū nos biſexti vocamus

Primus erit in menſibus anni Ideſt, ante non erat primus in menſibus anni, ſed nūc mando, quòd ſit primus in menſibus anni; hoc enim ex ſuperiori bene infertur, ſcilicet, Martius eſt principium menſium, ergo eſt principium anni; menſes enim primitatem, aut poſteritatem habent ſecūdum id, in quo ordinantur. Ordo autem finis eſt in anno: qui eſt ergo primus in menſibus, erit primus in anno: licet ergo ante mēſis primus eſſet September, nunc incipit Martius vocari primus. Ex euentu notabili, qui eis fuit, ſcilicet, quòd in illo mēſe de captiuitate Aegyptiaca liberati ſunt. Et hoc faciebat valde ad memoriam beneficij diuini; nam cum viderent menſem primum mutatum, recordarentur facilius beneficij, propter quod iſta mutatio facta eſt. Sic enim Hebræi mutantes menſes, mutauerunt & computationem annorum, quia non computauerunt ab orbe condito, vt conſueuerant, ſed ab exitu de Aegypto annos computare cæperunt, Sic etiam nos annos noſtros à Chriſti natiuitate inchoamus, quia eius natiuitas totius noſtræ reparationis (quæ beneficiorum maximum eſt) exordium fuit. Sic Græci a primo anno regni Alexandri annos ſuos computant, vocaturque ille primus annus regni Græcorum, quia alij reges in Græcia fuerunt, in Lacedæmonia, & in Theſſalia, & Argos, & Sicyonia, ſiue Pelopenenſio, & etiā in tota Græcia ſimul, vt fuit Philippus pater Alexandri Macedonis. Nullus tamen facta, & gloriam Alexandri, de Græcis adæquauit, cùm ipſe Monarchiam ſaltem plene adeptus fuit. Idem in 1. cap. primi libri Machabæorum, cùm computatur diſcurſus Græcarum hiſtoriarum per pueros, quibus diuiſit Alexander regnum ſuum, accipitur numerus annorum ab initio regni Alexandri, & vocatur primus annus regni Græcorum. Computabant autem Græci ante hoc per Olympiades, vt patet infra: ſic autē Romani annos ſuos ab vrbe cōdita numerantes, quia vrbs cōdita aliquid magnum erat, rurſus à temporib. Octauiani, quo imperante omnes terræ Romano Imperio, aut fœdere pacis, aut conditione ſubiectionis ſociatæ erant: ideo mandauit, vt deſcriberetur vniuerſus orbis, & quilibet profiteretur ſubditum ſe Romanorum Imperio, vt patet Luc. 2. cap. temporibus ergo eius per Aeras computari anni cæperunt. Aera enim quinque annorum erat ſpacium, in quo ſingulis annis tributum Romanæ Ciuitati tribuebatur de varijs rebus: vno anno de auro, alio de argento, & ſic de cæteris, vt aliqui volunt. Magis tamen hoc pertinet ad indictionem, quæ continebat quindecim annos cùm tribus quinarijs, & in vno anno ſoluebatur quinario aurum, in alio argentū, in alio æs. Sed quia quolibet anno dabatur æs, quodcunque aliud ſpecialiter tribueretur, ætates illæ æreæ nuncupatæ ſunt. Et ſic inter Græcos ante Alexandri tēpora per Olympiades computabatur; continebat autē

Cur Martius a Deo primus anni mēſis inſtruatur.

Annorū cōputatio varie fieri apud antiquos ſolebat.

Aera quid.

F vna Olympias quatuor annos, quæ nomen habuerunt à ludis factis Ioui Olympico, ideſt habitanti in monte Olympo; nam in illo monte de tota Græcia ſimul ſique alijs partibus ad experientiam ſingularis virtutis, ſcilicet roboris, & agilitatis famoſi iuuenes conueniebant, & qui alios in omnibus ſuperaſſet, magna dona reportabat de his Olympiadibus ait Ariſtot. primo Ethicor. Quemadmodum in Olympiadibus non fortiſſimi, ſed pugnantes coronantur. Hæ Olympiades à Pelope auo materno Herculis in honorem Iouis inchoatæ fuit: deinde tractu temporis in deſuetudinem abeuntes ab Iphito Eleo reſtauratæ ſunt, & incepit computari tunc prima Olympias, vt ait Solinus in Poliſtor: de Origine vrbis Romæ, & temporibus eius. Fuit autem annus primus primæ Olympiadis ante Natiuitatem Chriſti, G anno ſexcenteſimo, & regnante apud Iudæos rege Ezechia.

Olympias quæ, & vnde ortū habuit.

An menſis iſte Niſan, qui vocatur hic primus, ſit Aprilis, vel concordat cùm Aprili: Et an aliquis menſis noſter poſſit concidere totaliter cùm aliquo menſe Hebræorum: Et quomodo Iudæi computant menſes, & annos per lunationes: Et quomodo anni lunares concordari poſſunt cum ſolaribus.

Ille autem menſis primus Hebræorum, quem ipſi Niſan vocant, & Græci xandicum, Aegyptij pharmuthi, & nos Martium appellamus, ab aliquibus doctoribus noſtris dicitur eſſe Aprilis; ſic enim dicit Glo. ordinaria ſuper hunc locum, & Andreas, & Mag. ſter in hiſtorijs ſcholaſticis; licèt non ita clare. Hoc autem, ſi ſtricte accipere vellemus, non eſt verum, quia menſis H ſeptimus eſt, in quo fit feſtum clangoris prima die, & poſt feſtum expiationis, & deinde feſtum tabernaculorum, ſiue ſcenopbegiæ, vt patet Leuit. 23. & numeri 29. Sed manifeſtum eſt, quòd iſta feſta ſemper celebrantur à Iudæis in menſe Septembri, ſaltem duo prima, rariſſime autem vltima eorum veniunt in principio Octobr. vel in fine Septembris. Si tamen Aprilis eſſet primus menſis, ſeptimus eſſet Octobor, ergo Aprilis non eſt primus. Eſt ergo accipiendum ſane dictum iſtorum, ſcilicet, quòd Niſan, qui eſt primus menſis Hebræorum eſt Aprilis, non quòd ſit Aprilis præciſus, ſ. quòd incipiente noſtro Aprili, ille incipiat, & definente eo, deſinat. Sed quia coincidit cùm Aprili aliquando, ſ. cùm parte eius; nam illud primum dari non poteſt, cùm menſes Hebræorum ſint lunares, & non ſint æquales mēſibus I noſtris ſolaribus; nullus ergo menſis eſt de menſib. Hebræorum, qui totaliter idem ſit cum aliquo menſe noſtro; Iudæi enim computantes menſes per lunationes, dicunt vnum menſem vnam lunationem, & in principijs lunationum, tanquam ſint principia menſium, magnam ſolennitatem faciebant, & clangebant buccinis, vt patet Pſalm. 80. vbi dicitur: Buccinate in Neomenia tuba in inſigni die ſolennitatis veſtræ. Vocatur Neomenia noua luna, quod interpretatur luna deficiens noui ter, quia, cùm luna conuenit cum ſole, vt ſint in coniunctione, & ſic luna ſub radijs ſolis occultatur nobis; & deficit lumen ſuum, & tunc vocatur noua, quia nouum lumen a ſole accipit. Vocatur etiam hoc feſtum kalendarum, & mandabat Deus in illo ſpecialia fieri ſacrificia, vt patet Num. cap. 28. Nos autem computamus annum K per menſes ſolares, facientes in vno anno duodecim menſes ferè in correſpōdentia ad duodecim ſigna Zodiaci, quæ ſol pertranſit in anno. Si autem facietes annum per lunationes velimus dicere duodecim lunationes facere vnum annum, ſicut duodecim menſes ſolares, deficient ad completionem anni ſolaris dies vndecim, quia celerius luna totum Zodiacum curſum cōficit, quam ſol vnum ſignum pertranſeat. Volentes ergo concordare annos lunares annis ſolaribus, in quolibet tertio anno tredecim lunationes faciunt; ſic enim ſunt anni emboliſmales. Iudæi autem, ne tempora perdant (Sicut ante dicebamus de computationibus annorum antiquis) computant in tertio anno tredecim lunationes, & æquant iſta quibuſdam ſpecialib. regulis à maioribus ſuis Aſtrologis traditis. Quando autem in tertio anno Iudæi faciunt tredecim lunationes, duplicant

Quaeſt 3. Opinio quorūdā dicentiū Martiū eſſe Aprilem.

Aucti ſententia.

Pſal. 80. Neomenia quid ſit.

Celerius tranſit luna totū Zodiacū quā ſol vnum ſignum.

cant vnum menſem, ſcilicet duodecimum, qui vocatur Adar. Et tunc ſecundis Adar, qui aliàs concurrere debebat cùm Februario, concurrit cùm Martio. Et Niſan, qui primus menſis eorum eſt, & concurrere debebat cùm Martio, concurrit cùm Aprili, & aliquan do accedit ad principium Maij. Et ſic quantum ad illũ annum, in quo æquant annum lunarem cùm ſolari, verum eſt, quòd concurrit primus menſis Hebræorum, ſcilicet Niſan cum noſtro Aprili, nõ quòd illo incipien te incipiat, & illo deſinente deſinat, quia hoc impoſſibile eſt, vt dictum eſt, ſed quia magis concurrit ille men ſis cum Aprili, quàm cum Martio, aut Februario. In alijs autem annis aliquando magis coincidit cum Martio, aliquando cum Aprili magis. Ad ſciendum autem quolibet anno primus menſis Hebræorum, ſ. Niſan, cũ quo magis concurrat, ſ. cum Martio, an cũ Aprili, opor tet hoc inquirere per Aſtrologicam cognitionem, aut ſecundum ſpeciales regulas computiſtarum. In genera li tamen dicitur, quòd principium Niſan eſt in lunatio ne, & illa lunatio attendenda eſt ſecũdum æquinoctiũ vernale, quod eſt quartodecimo die menſis Martij; nã tunc intrat ſol primum gradum Arietis. Illa ergo lunatio, quæ fuerit propinquior æquinoctio illi, erit principium menſis primi, qui eſt Niſan. Ex hoc ſequitur, quòd in annis illis, in quibus non eſt æquatio anni lunaris, & ſolaris, qui ſunt emboliſmales, neceſſe eſt incipere primum menſem Hebræorum, qui dicitur Niſan intra noſtrum Martium, & patet conſequentia ex regula: nam nulla lunatio durat triginta diebus: medietas ergo lunationis ſunt quatuordecim dies, & dimidia. Si autem dicamus, quòd lunatio incipiat vltimo die Februarij per totum diem, accipiendo ipſum diem, & quartodecimo diem menſis Martij, in fine quorum eſt æquinoctiũ vernale, erunt quindecim dies, quæ eſt maior pars lunationis: ſequens ergo lunatio poſt æquinoctium diſtabit ab æquinoctio, & in illa incipiet menſis Hebræorum dictus Niſan. Si autem lunatio fiat in Februario, in vltima die, quaſi per dimidiam diem, aut noctem ante Martium, poterit ibi eſſe principium menſis Niſan, cum ſit pars propinquior lunationis ad æquinoctium. Nunquam autem poteſt Niſan incipere in Aprili, quia ſi e ponatur, quòd incipiat aliqua lunatio prima die Aprilis, cũ medietas lunationis ſit quatuordecim dies, & dimidium, & ſecundum regulam ſupra datam lunatio, quæ eſt propinquior æquinoctio vernali, eſt principium Niſan, qui eſt primus menſis Hebræorum, computentur dies ab æquinoctio vſque ad primum diem Aprilis. Cùm enim Martius dies 31. habeat, & æquinoctium ſit quartodecimo die Martij, detrahendo quatuordecim, a 31. manent decem, & ſeptem dies, qui sũt maior pars lunationis, non poterit ergo ibi incipere Niſan. Nunquàm ergo poterit incipere Niſan celerius, quam in prima die noſtri Martij, vel aliqua particula vltimi diei Februarij, nec poteſt tardius inchoare, quã die vigeſimo octauo, vel in principio vigeſimi noni menſis Martij, quia vtrumq; diſtat quatuordecim diebus ab æquinoctio vernale, & iſta eſt maior diſtantia in genere paruarum diſtantiarum. Ex his autem clare patet, quòd quandocunque Niſan incipiat ante æquinoctium vernale, magis coincidit cũm Martio, quàm cùm Aprili, quia ad minus decem, & octo dies menſis Niſan complebuntur intra noſtrum Martiũ: patet con ſequentia, quia, cum æquinoctium ſit quartodecimo die Martij, incipiat lunatio ſaltem vna die ante, ſ. die tertiodecimo menſis; cùm autem in menſe illo ſint triginta & vnus dies, auferendo dies duodecim, quia dies tertiuſdecimus pertinet ad lunationem, manebũt dies decem, & octo, vel decem, & nouem. Si autem incipiat lunatio in ipſo æquinoctio, ſ. quartodecimo die mẽſis, aut ſequenti, ſcilicet quintodecimo, aut ſextodecimo, magis pertinet ad Martium, quàm ad Aprilem, etiam ſi incipiat 17. die, quia computando incluſiuè a die 17. vſque ad finem Martij, ſunt dies quindecim, quæ eſt magis, quàm medietas lunationis, ſi autem incipiat die 18. magis pertinet ad Aprilem, & ſic deinceps vſq; ad 28. & 29. diem Martij, vltra quem non poteſt incipere

A Niſan, niſi in annis æquationis ſolaris, & lunationis menſuræ, qui ſunt emboliſmales. *Loquimini ad vniuerſum cætum* Id eſt ad omnem multitudinem filiorum Iſrael, & hoc, quia omnes iſtud præceptũ ĩpleturi erant.

Sed dicet aliquis: nunquid Moyſes, & Aaron locuti ſunt iſta ad omnem Iſrael, ſcilicet, quòd congregarentur omnes Iudæi? Forte dicet aliquis quòd non, quia non poſſent omnes congregari, cùm ibi eſſent plura, quàm mille millia virorum a viginti annis ſupra computando etiam ſenes, & computando in omnibus tribubus. Etiam, quia ſi totus Iſrael hoc audire debebat, non ſolum viri audire debebant, ſed etiam mulieres, quia ad illas eodem modo pertinebat obligatio obſeruandi mandatum, & ſic eſſet populus quaſi infinitus, & cõfuſus, nec audire poſſet, aut intelligere. Item, quia B Aegyptij non permitterent omnes Hebræos ſic congregati propter duo. Primò, quia ſic ab operibus interdum vacarent, quod nullo modo permittebant Aegyptij, cũ inſtarent præpoſiti, & exactores cogentes quotidie ad reddendum conſuetum numerum laterum, vt patet ſupra 5. cap. Secundò, quia, ſi Aegyptij viderent congregari vniuerſum Iſrael, putarent, quòd ad machinationem aliquam contra eos, & Pharaonem congregabantur. Nec poterant Hebræi congregari omnes ſimul non cognoſcentibus Aegyptijs, cùm Aegyptij habitarent inter eos. Etiam, quia tanta multitudo ſine magno tumultu congregari non poterat, maxime, quia non poterant congregari in locum ſecretum, ſed in campum neceſſe erat eos coniungi. Item, quia multum repugnabat hoc intentioni Moyſi: nam hic dicendum erat, quomo C do die quinto decimo menſis huius, in quo tunc de Aegypto erant receſſuri, vt patet infra in littera; hoc autem non oportebat, quòd audiret aliquis Aegyptius, ſi tamen tota multitudo conueniret, non poſſet fieri ignorantibus Aegyptijs, ideo non conueniebat. Item, quia nulla vtilitas erat omnes ſic cõgregari, ſatis enim erat, quòd congregarentur omnes ſeniores, id eſt habentes maiorem auctoritatem, & prudentiores in Iſrael, & illi audirent, cæteriſque ſigillatim referrent. Nec valet, ſi arguas: quia dicitur hic ad omnem cœtum filiorum Iſrael, quia ſic dicitur ſupra 3. & 4. cap. nam ſeniores vocantur totus cœtus, aut totus populus, quia illi continẽt alios in virtute. Vnde cum Dominus dixiſſet, ſupra 3. cap. Moyſi, quòd congregaret ſeniores Iſrael, & proponeret eis verba illa, quæ audierat, & in cap. 4. dicitur, D quòd Moyſes congregauit omnes ſeniores filiorum Iſrael, & poſtea concluditur, quòd Aaron locutus fuit omnia verba, quæ dixerat Deus Moyſi ad populum, & quòd fecit omnia, manifeſtum tamen eſt, quòd nullus alius erat ibi, niſi ſeniores, qui vocati fuerant, ergo illi vocantur populus. Item patet manifeſte, quòd non dicta fuerunt iſta verba ad totum populum, ſed ad ſolos ſeniores, quia infra, vbi agitur de publicatione iſtorũ verborum, dicitur, quòd vocauit Moyſes omnes ſeniores filiorum Iſrael, & dixit ad eos; Ite tollentes, &c. Mãdauit tamen hic Deus, quòd loquerentur Moyſes, & Aaron ad omnem cœtum Iſrael, vel quia ſeniores dicuntur omnes cœtus Iſrael, vel quia, licèt non eſſent dicenda ſimul toti Iſraeli, erant tamen eis declaranda a ſenibus, quia iſta a toto populo obſeruanda erant. *Deci-* E *ma die menſis huius.* Ex hoc patet, quòd ſupra dicebamus, ſ. quòd iſta prius annunciata ſunt Moyſi, & toti Iſraeli, quàm mors primogenitorum, quia mors primogenitorum 14. die menſis huius annunciata fuit, & ſequẽti nocte inflicta. Iſta aũt annunciata fuerunt ad minus die nona menſis huius. Sed adhuc antea vñr fuiſſe dicta, quia primo Moyſi dici debuerunt, qui manebat extra terram Geſſen, inferendo plagas Pharaoni in ciuitate, in qua manebat Pharao. Et poſtea dicta fuerunt ſenibus in terra Geſſen, & quòd ad hoc cõgregarentur, & deinde, quòd ipſi ſenes enarrarẽt hoc reliquę multitudini, quæ nõ videntur potuiſſe fieri in vna die, ſ. in nona die menſis primi. Magis ergo vł dicendum, quod dicta fuerunt iſta Moyſi à Deo tertia, vel quarta die menſis primi, & tunc manſit ſatis de ſpacio, in quo iſta omnia fieri poſſent. *Tollat vnuſquiſque agnũ.* Iſta, quę dicuntur

Quæſt. 1. An Moyſes, et Aaron eũ populum congregarint ad dicendũ iſta verba.

tor hic, ſ. quòd decima die menſis acciperetur agnus, & poſtea immolaretur 14. die, non fuerunt cæremoniæ pertinentes ad eſum agni, ita quòd ſemper manere deberent in futuris generationibus. Et patet hoc, quia infra 23. & Deut. 16. & in multis alijs locis iſtorum quatuor librorum, vbi de hoc fit mentio, nunquam ponitur, quòd per diem decem accipi debuit, & die 14. iugularetur, ſiue ipſa die acciperetur, ſiue ante; fuit tamẽ mandatum fieri in iſta vice, quia ſorte Hebræi occupati in præparatione eorum, quæ pertinebant ad viã, quia ipſi quæ poſſidebant, portaturi erant, quæcunque portari poſſent, & quia in hoc requirebatur magna ſollicitudo, forte obliuiſcerentur tollere hædum, ſi die 14. illum ſumpturi eſſent. Vtile ergo fuit accipi eum per 4. dies ante. Item, quia, vt infra dicitur, agnus ille deberet eſſe immaculatus, macularum autem quædam erant manifeſtæ, quædam occultæ, de quibus Leuit. 22. cap.

Leu. 22.

Oportebat ergo Iudæos, qui nunquam circa talia occupati fuerant, per aliquos dies ante tenere agnum in domo, vt ſic cognoſcerent, an immaculatus eſſet; in temporibus autem ſequentibus iſta non obligauerunt, quia non ſuberat aliqua iſtarum cauſarum; nam cognitio maculæ valde leuis erat eis poſtea, cùm quotidie ad minus duos agnos immolarent, ſ. pro ſacrificio matutino, & veſpertino, vt patet Num. 28. ca. multa quoque alia in alijs feſtiuitatibus, vt patet Num. 28. & 29. cap. & in alijs locis. Aliqui Iudæi dicunt, quòd hoc fuit, vt Deus Hebræis magnam confidentiam de ſe daret, nam Moyſes, & Aaron dixerant ſup. 8. cap. quòd ſi mactauerimus ea, quę Aegyptij colunt coram ipſis, lapidibus nos obruent; vt ergo viderent, quia Aegyptij eis nocere non poterant, mandauit, vt non ſolum immolarent illum agnum in terra Aegyptij, immo etiam quatuor diebus, antequam immolarent, tenerent eum in domo ligatum, & quaſi ad immolandum paratum; tamen Aegyptij hoc videntes, non auderent aliquod malum cõmittere in Hebræos. *Tollat vnuſquiſque.* Iſte vnuſquiſque, eſt hic dominus domus, qui vocatur princepsęconomię, ad cuius mandatum tota domus regitur, & iſte tollere debebat agnum, vel mandare ſuis domeſticis, quòd acciperent eum, & quilibet de talibus accipere debebat agnum vnum; cum tamẽ domus ſufficeret ad eſum agni. Non intelligitur, quòd quilibet vir acciperet vnum agnum, quia etiam vna domus, ſi parua erat, non obligatur accipere agnum, ſed coniungi alteri domui. *Agnum.*

Num. 28

Quæſt. 5

Quidam Hebræi volunt, quod poſſit etiã de vaccis immolari.

Poteſt etiam accipi hædulus loco agni, cum non habetur agnus, vt patet infra. Quidam Hebræi voluerũt quod poſſet etiam accipi de vaccis; nam hic ponitur, quòd fiat de agno, aut hædulo caprarum, eodem modo ponitur alibi, ſcilicet Deuter. 16. cap. quòd fiat de bobus; dicitur.n. immolabis domino phaſe de ouibus, & de bobus. Item, quia hic dicitur, quod iſta immolatio, & commeſtio agni deberet fieri ſecundum domos, ſcilicet, quòd in qualibet domo vnus agnus immolaretur ſi eſſet ſufficiens, ſi autem non, adiungeretur reliqua domus. Ita videtur, quod, ſi eſſet magna domus, ſicut domus principum, & magnorum virorum, quòd immolare deberent vnum taurum, ſiue vitulum, ita quòd eſſet anniculus, ſicut dicitur de agno, & hædo caprarũ. Reſpondetur, quòd non poterat immolari phaſe, niſi de agnis, vel hædulis, quia hic ſolum fit mentio de his, & licèt locum ab anctoritate negatiue non valeat, tamẽ ſatis conuincitur debere hic valere, quia Deus erudiebat hic ruſticam gentem, legibus, & præceptis nondũ aſſuetam. Si ergo non poneret præceptum completè, non haberent ipſi vnde, quod deficiebat, intelligere poſſent; nec aliquis auderet aliquid vltra facere, cum ergo hic non ponatur, niſi de agno, & hædo caprarum ſatis explicite; de vitulo autem, vel tauro nihil prorſus tangatur, de his ſolum intelligetur. Item, quia in præceptis a Deo datis, ne homines cauillandi locum haberent, Deus mandauit, ne aliquid adderent, aut ſubtraherent, vt patet Deut. 4. cap. Ecce præcepta, & iudicia, quæ ego propono vobis, & ſubditur: Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec diminuetis ex eo. Cũ

Deu. 16.

Deut. 4.

F ergo non ponatur hic aliquid de vitulo, ergo non eſt intelligendum de eo. Præcipue, quia circa talia non valet ratio arguentium putantium concludere, ſicut circa naturalia. Cum dicunt, eadem ratio eſt hic, ſicut ibi, ergo debet eſſe idem effectus, vel ſicut ſe habet hoc ad illud, ita iſtud ad illud: quoniam ea, quæ mandantur hic ſunt cæremonialia, & quaſi in tota lege; cæremoniæ autem, vel nullam cauſam habent, vel valde leuem. Et ſi habent cauſam, illa non fuit cauſa ad eſſe, ſed quædam cauſa congruitatis ad res, quæ iam ordinatæ ſunt, ita quòd ipſa ordinatoris voluntas in his præcipua fuit, de quibus diximus latius Leuit. 27. cap. Quis enim cauſã dare poſſet, quare Deus mandaret magis offerri quotidie vnum agnum, quàm duos in ſacrificio matutino, & idem de veſpertino, & ſic in cæteris: maxime quia quę
G dam videntur eſſe præter omnem rationem. Vt ſi quiſquam reperiat nidum, & inueniat matrem & filios, ꝙ non capiat omnes, ſed teneat filios, vel oua, & matrem liberam ire permittat, vt habetur Deut. 22. cap. Et quędam alia, quæ ſatis videntur dura, ſcilicet, quòd quandocunque ſumaretur numerus omnium Iſraelitarum, quilibet ſolueret dimidium ſiclum, vt patet infr. 30. Et ſubditur, diues non addet aliquid ad medium ſiclum, & pauper nihil diminuet: aliqui tamẽ pauperes in hoc grauari viderentur: maxime quia diuites rationabiliter pluſquam pauperes ſoluere deberent. Neceſſe eſt ergo in præceptis, maxime in cæremonialibus, quale iſtud eſt de immolatione phaſe, ſequi ſolam literam, nec aliquid vltra, etiam ſi nobis bene videatur, addere aliquid. Ad illud autem, quod dicit, ſcilicet, quòd etiã
H de bobus immolari poſſet, vt patet Deuter. 16. cap. dico, quòd non ſic intelligitur ibi litera, quia nõ loquitur de immolatione phaſe, quàm quilibet facere debebat, ſed de hoſtijs pacificis, quas in feſtiuitatibus iſtis populus offerebat, quæ erant de bobus, aut de ouibus, & de capris, & patet Deut. 12. & 14. & in alijs locis, vbi dicitur quomodo temporibus tribus anni, qui aſcendebant in templum, deberent portare ſecum animalia ad immolandum hoſtias pacificas, vel pecuniam ad emendum ea, & deberent vocare peregrinos, & aduenas, & leuitas, & reliquos pauperes ad veſcendum ſecum. Ad aliud autem, quando dicitur, quòd ſicut in domo minori non immolabatur vnus agnus, quia non ſufficiebat ad hoc familia, ita deberet, cũ domus eſſet magna,
I immolari vnus vitulus, qui ſufficeret. Reſpondetur, ꝙ non deberet fieri; quia iſta cæremonia de agno paſchali ſolum fiebat, vt recordarentur Hebræi, quòd Deus eduxerit illos de Aegypto, ſic dicitur Deut. 16. Obſerua menſem nouarum frugum primi, & verni temporis, vt facias phaſe domino Deo tuo: quoniam in iſto menſe eduxit te dominus de Aegypto. Oportebat ergo, quòd ea, quæ fiebant ad recordationem exitus de Aegypto, eſſent conformia eis, quę fuerunt in Aegypto, quia figura, & figuratum proportionantur, ſed in Aegypto, nõ comederunt in paſcha vitulum, ſed hædum in omnib. domibus Iſrael: ergo non oportebat poſtea, nec debebat vitulus in paſcha immolari. Et quando dicitur, quòd erant aliquæ magnæ domus, in quibus non ſufficeret agnus, ergo quòd deberet aſſumi vitulus, non va
K let; nam poterat huic ſatisfieri, ſcilicet quòd ſicut, quando domus paruæ erant, coniungebantur duæ, vel tres ad veſcendum vnum hædum: quando eſſet magna, vt vnus hædus non ſufficeret, poterant accipi plures agni, aut plures hædi caprarum, licèt quantum ad hoc magis videatur, quòd in nulla domo quantacunque eſſet, immolaretur magis, quam vnus agnus. Et ſi dicatur, quòd non ſufficeret. Reſpondetur, quòd non oportebat ſumere de illo ad ſatietatem; poterant nanque de illo ſumere, quomodocunque eſſent, ſaltem quiſque modicum, & poſtea ſumerent de alijs cibis ad ſacietatem, quia non vetebantur illa die ſumere alios cibos communes in tantum, quòd non dimitterent iſtam cæremoniã diuini beneficij recordatiuam. *Per domos, & familias.* Hic accipitur domus ſtricte, non pro tota congregatione Hebræorum, quæ vocatur domus Iſrael, vt patet Pſalm. 112. ſcilicet, domus Iſrael benedicite domino.

Cæremonia nullã cauſã ad eſſe habent: vel valde leuem: ſed ordinatoris volũtas in his præcipua eſt, & totalis.

Leu. 27.

Deu. 22.

Agni paſchalis immolatio fiebat ad recordationẽ liberationis de captiuitate Aegypti.

Nõ oportebat de agno ad ſaturitatem comedere.

domino. Nec accipitur pro domo vnius tribus, ſicut dicitur ſup. 2. capit. Egreſſus eſt vir de domo Leui, totam autem progeniem Leui domum vocat. Sed accipitur ſtrictè domus pro vna œconomia, i. vna communicatione domeſtica, quæ conſtat ex quatuor perſonarum generibus, ſcilicet viro, & vxore, filijs, & ſeruis. Licèt Philoſophus in 1. Politic. capit. ſecundo, in principio aliter vocet dicēs oportere, quòd in omni domo, quæ eſt pars Politiæ, ſint deſpotes, & ſeruus, ideſt dominus, & ſeruus, maritus, & vxor, pater, & filij. Iſta tamen ſex nomina reducuntur ad quatuor perſonas: quia idem eſt pater, & maritus, & deſpotes, ſiue dominus, & in qualibet iſtarum domorum, debebat accipi vnus agnus, aut hædus, vt infra ſubiungitur. *Et familias ſuas*. Ideſt, quòd iſte agnus deberet accipi in qualibet domo, & qualibet familia; nam domus, & familia conuertuntur in re, licèt differant in modo ſignificandi. Quia domus principaliter importat regimen, & communicationem perſonarum inter ſe in illa œconomia. Familia autem importat primo perſonas illius domus non principaliter ſignans regimē, aut communicationem, ideo quot modis dicitur domus, tot modis dicitur familia. Licèt quantum ad primum modum, quo accipimus domum vocantes totum Iſrael domum, non conſueuerimus ſic nuncupare familiam. In alijs autem modis ſic, quia familia ſemper dicit deriuatiuè ab aliquo vno principio, & nunquàm includit ipſum principium; domus autem ſic. Et non accipitur hic familia, ſicut accipitur Nume. vigeſimoſexto, vbi ponitur Cathalogus familiarum tribuum Iſrael. Et non poteſt ibi accipi familia pro vna congregatione domeſtica, quia ibi in qualibet tribu ponuntur duę, aut tres, vel quatuor, aut quinque familiæ ad plus; tamen in qualibet tribu ponuntur triginta millia, aut quadraginta, & quinquaginta millia virorum, vt patet ibidem, & ipſi viri ſunt patresfamilias, ideſt quilibet habens domum, & vxorem. Hic accipitur familia pro perſonis habitantibus in vna communicatione domeſtica ſub diſpoſitione, & cura patrisfamilias, & iſto modo communiter familiam appellare conſueuimus, & ſic dicitur paterfamilias quilibet, qui vnam domum regit, ſic etiam dicimus filios eſſe de familia patris. *Sin autem minor eſt numerus, vt ſufficere poſſit ad veſcendum agnum*. Si enim in qualibet domo mandaretur vnus agnus occidi, eſſet duplex damnum. Primò, quòd illa domus, quæ eſſet pauper, & paucarum perſonarum, vt ſolum viri, & vxoris, grauaretur in emptione agni: licèt de hoc non tantum curet litera, quia dato, quòd aliqua domus eſſet pauper, haberet tamen tot perſonas, quæ ſufficerent ad eſum agni, deberet aſſumere agnum, quia in hoc dato, quòd pauperes non haberent, diuites ex mandato Dei ſpeciali dabant illis. Sic enim mandatum fuit Deuteronom. decimoquinto capitulo. Omnino indigens, & mendicus non erit inter vos, id eſt faciatis, quòd nullus inter vos ſit totaliter pauper, ita quòd cogatur mendicare, ſed vos date illi, vt non mendicet, & hoc optime obſeruant Iudæi moderni inter ſe. Secundum damnum erat, quia aliquæ familiæ paruæ erant, quæ non poſſent comedere adhuc dimidiam partem vnius agni, qui eſſet anniculus, ideo cogerentur perdi carnium plures partes, ergo ad tollendum hoc inconueniens ſubditur. *Aſſumet vicinum ſuum*. Ideſt vna domus adiungetur alteri ad ſumendum vnum agnum; ſi tamen vna domus ſufficeret ad comedendum vnum agnum, non debebat vocare aliam domum ad veſcendum ſimul de illo, vt nunquam fieret ſumptus, quia iſto modo nunquam ſuperefſent carnes agni, cum tales congregationes poſſent comedere vnum agnum, & plus: infra tamen dicitur, quòd ſi aliquid de carnibus agni maneret, comburi debebat: in quo præſupponitur, quòd aliquid manere poſſet aliquando: quòd autem carnes manebant, eſt, poſtquam omnes ſaturati ſunt, & hoc, quia familia pauca erat, carnes autem plurimæ: nunquàm tamen hoc accideret, ſi domus poſſent coniungi ad veſcendum de illo agno, quōm ſibi cunque vellent: etiam, quia

Quæ perſonæ requirantur in vna œconomia. *1. Pol. 2.*

Differentia inter domum, & familiam.

Num. 26

Iudæi obſeruare debent, ne inter eos aliquis mendicet.

A infra hoc declaratur, cum dicitur iuxta numerum animarum, quæ ſufficere poſſunt ad eſum agni, ita quòd non aſſumantur plures, aut pauciores. *Qui iunctus eſt domui eius*. Vicinus à vico dicitur, vnde illi vicini dicuntur inter ſe, qui in eodem vico morantur: proprius tamen vicini dicuntur, qui domos coniunctas habent. Hunc autem aſſumere mandatur ſecum ille, qui familiam ſufficientem non habet ad eſum agni, & non eum, qui aliqualiter a domo ſua diſiunctus eſt, quia maior communicatio eſt inter magis coniunctos, & cæteris paribus maior amor eſt inter iſtos magis communicantes; nam communicatio amoris actus eſt, & retinaculum, ideo ſæpe multæ amicitiæ diſſoluuntur propter modicum communicare: ſic enim ait Ariſtotil. octauo Ethicor. Loca enim non diſſoluunt amicitiam B ſimpliciter, ſed amicitiæ operationem. Si autem diuturna abſentia ſiat, & amicitiæ videtur obliuionem facere; vnde dictum eſt: vtique multas amicitias non appellatio diſſoluit, ideſt multi ſunt amici, qui propter deſuetudinem colloquendi iam non amici efficiuntur: licèt Hieronymus dicat in epiſtola ad Paulinum capitulo primo. Vera namque neceſſitudo, id eſt amicitia eſt, & Chriſti glutino copulata, quam non vtilitas rei familiaris, non præſentia tantum corporum, non ſubdola, & palpans adulatio, ſed Dei timor, & ſacrarum ſcripturarum ſtudia conciliant: hoc autem ad maiorem amicitiam pertinet, & quaſi alterius generis, & forte Hieronymus accipit amicitiam non valde propriè, quia amorem latentem in contra paſſis aliquo modo amicitiam nominat, qui C amor, & charitas dici poteſt. Amicitia tamen ſecundum Phyloſophum octauo Ethicorum non vocabitur. *Qui iunctus eſt domui eius*. Si ille, qui domui eius coniunctus erat, Hebræus eſſet: nam Iſraelitæ habitabant in terra Geſſen admixti Aegyptijs, ita quòd inter domos Hebræorum erant domus Aegyptiorum, vt patet infra in litera, cum dicitur: tranſibit enim Dominus percutiens Aegyptios, cumque viderit ſanguinem in ſuperliminari, & in vtroque poſte, tranſibit, & non ſinet ingredi percuſſorem in domos veſtras. Iſti tamen Aegyptij, qui coniuncti erant domibus Hebræorum, non debebant comedere de Agno Paſchali, vt patet infra in litera, ſcilicet hæc eſt religio Phaſe, omnis alienigena non comedet ex eo, omnis autem ſeruus empticius circumcidetur, & ſic comedet, aduena, & mercenarius D non comedent ex eo. *Iuxta numerum animarum, quæ ſufficere poſſunt ad eſum agni*. Ideſt nō aſſumet quotcunque voluerit ad eſum agni illius: ita quòd fiat minor ſumptus, ſed inſpicietur, quot perſonæ ſufficient comedere vnum agnum, ita quòd comedant ad ſaturitatem, & illæ aſſumentur. Nam Deus videns conditionē huius gentis, quæ adhuc carnalis, & valde imperfecta erat, vt alliceret eos ad colendum feſta ſua, & diligendum ea, mandabat eis, quòd in feſtis comederent ſplēdidius, & lætarentur in omnibus, quæ deſiderabat anima eorum, vt patet Deuter. 12. & in multis alijs locis. Dato ergo, quòd eſſent duæ domus, quarum neutra ad eſum agni ſufficeret, ambæ tamen ſufficerent ad comedendum agnum, & dimidium, vel magis; non debebant iungi illæ duæ domus, quia hic non dicitur, quòd E quando vna domus non ſufficit, quòd adiungatur ei alia ſolum ſed quòd adiungatur ei domus vicini ſui, & hoc iuxta numerum perſonarum, quæ comedere poſſunt vnum agnum: ita quòd comedāt ad ſaturitatem. Illa ergo domus, quæ non ſufficiebat ad eſum agni, aſſumebat de domo vicini ſui tot perſonas, quot eſui agni ſufficerent, reliquæ vero manentes iungebantur alteri domui, & ſic fiebat in omnibus domibus Iſrael. Vocantur hic animæ, ideſt ipſi homines, accipiēdo totum a parte, iuxta modum conſuetum in ſcriptura, vt patet Geneſ. 46. ſeptuaginta animæ ingreſſæ fuerunt in Aegyptum, id eſt in ſuperiori cap. *Erit autem agnus*. Hunc agnum comedebant Iſraelitæ ſecundum numerum perſonarum, vt dictum eſt.

Dicunt aūt quidam, quòd iſtę erant decem perſonę, ſ. decem capita inter magnos, & paruos. Rabbi Salomon

Cōicatio amoris eſt retinaculū. 8. Etic.

Quæ ſit vera amicitia ſecundum Hier.

Deut. 12

Gen. 46.

Quæſt. 6.

Quot ſpe na ſecundū quoſdā agnū comedere debebāt. Pſ. 104.

tū dicit, quòd ab hac lege excuſabantur infirmi, qui nō poterāt comedere carnes vltra quantitatē vnius oliuæ. Poterit autem forte dictum Rabbi Salomon intelligi de Paſcha celebrando in futurum, quia tunc non erat aliquis infirmus, cum de Aegypto egreſſi ſunt, ſic dicitur Pſal. 104. Et eduxit eos cum argento, & auro, & nō erat in tribubus eorum infirmus. *Abſque macula.* Macula vocatur hic non varietas coloris, quam nos communiter maculam nominamus, ſed aliqua monſtruoſitas, aut defectus membri, vel deformitas, aut morbus, hoc patet Deut. 12. cap. vbi, cum Deus daret legem qualiter poſſent Hebræi comedere carnes in vrbibus ſuis, dixit: Si comedere volueris carnes in vrbibus tuis, occide, & comede, ſiue immundum fuerit, hoc eſt maculatum debile, ſiue mundum, hoc eſt integrū: quæ autem ſint maculæ in pecoribus, quæ offerri debebant, habentur Leuit. 33. cap. vbi dicitur, omnis macula non erit in eo, ſi cæcum fuerit, ſi fractum, ſi cicatricem habens, ſi papulas, aut ſcabiem, vel impetiginem non offeretis ea Domino: bouem & ouem cauda amputatis voluntarie offerre potes, votum autem ex eis ſolui non poteſt: omne animal quòd vel contritis, vel attonſis, vel ſectis, ablatiſque teſticulis eſt, non offeretis Domino. *Maſculus.* Fœminam autem offerri, aut immolari in his nolebat, quia ea, quæ ad Dei cultum ſunt, de melioribus, perfectioribuſque eſſe debent: ſexus autem perfectus eſt maſculinus, fœmininus autem valde deficit, quia, vt dicit philoſophus, fœmina eſt maſculus occaſionatus, immolabantur tamen aliquando capræ pro peccato, & oues pro hoſtijs pacificis, de quibus magis dicetur in Leuitico. Ratio tamē potiſſima, quare erat maſculus, erat ad ſignandum Chriſtum paſſurum pro nobis immolandum, & hūc ſenſum intendebat legiſlator, vt patet ex verbis beati Io. 19. cap. Chriſtus autem erat maſculus, ideo debebat agnus eſſe maſculus.

Deu. 12. Quæ macula attendēda erat ī agno Paſchali, et qua mundities.

F G H

Io. 19.

Quæſt. 7. Cū dicatur ī textu, quòd agnus eſſet immolandus, quare adiungitur quòd eſſet maſculus.

Sed quæritur, cùm hic dicatur, agnus erat immolandus, quare adiungitur, quòd eſſet maſculus: quia dicendo agnus ſatis apparet, quòd maſculus eſſe debebat, quia agnus nunquam fœmella eſt. Reſpondet Gloſ. ordinaria, & Andreas, qui eam maximè ſequitur, quòd hoc adiunctum eſt, quia in Græco ponitur, probaton, vbi nos dicimus agnus, & poteſt extendi ad maſculum, vel fœminam, vt ergo ambiguitas tolleretur, poſita fuit iſta adiectio, ſcilicet maſculus. Sed ſalua horum reuerentia qualitercunque dicant, non eſt iſta cauſa, quia I non ſolum in Græco habetur agnus maſculus, ſed etiā in Hebræo, vnde Græca Biblia tranſlata eſt, & ibi eſt origo omnium iſtorum: non ergo fuit cauſa ambiguitas idiomatis Græci, cùm hoc prius conſtet in Hebræo. Item, quia dato, quòd iſta ambiguitas eſſet in Græco, & non in Hebræo, nihil tamen ad nos attinebat, quia iſta Biblia, quam tranſtulit Hieronymus, non fuit tranſlata de Græco, ſed de Hebræo, vt ait Hieronymus in prologo ſuper Geneſ. qui incipit. Deſiderij mei, & in prologo ſuper Paralipomenon, qui incipit: Septuaginta interpretum. manet ergo nunc dubium, quare in Hebræo ſic poſitum fuit, cum ibi non ſit ambiguitas iſta; ſatis enim diſtinguitur ibi nomen ouis à nomine agni. Reſpondetur, quòd hoc poſitum fuit ad tollēdum dubium, quia aliquando talia nomina ponuntur ad ſignandum ſpeciem, & aliquando ad ſignandum ſexum, ſicut iſtud K nomen ouis eſt nomen fœmellæ, & iſtud nomen vacca. Aliquando tamen ponuntur pro nomine ſpeciei, vt cū dicimus: iſte habet oues, & vaccas, quia ibi non ſolum intelligitur, quòd habet oues fœmellas, ſed etiam, quòd habet Arietes, & Agnos, & non ſolum, quòd habet vaccas fœmellas, ſed etiam quòd habet Tauros, & Boues caſtratos. Ita iſtud nomen agnus poteſt ſignare ſexum maſculinum, vel ſpeciem, ſcilicet ouem, vel agnam; nomen autem ſpeciei non diſtinguit ſexum, ſed indifferēter conuenit maſculo, & fœminæ; vt ergo intelligeretur, quòd hic ſignabat nomen ſexum, & non ſpeciem additum fuit maſculus. *Anniculus.* Ideſt vnius anni, nō quòd integrum annum haberet, ſed quòd infra annum eſſet, vel ſaltem annum non excederet; quia agnus, qui excedit annum, iam aries eſt; poterat autem iſte agnus

F accipi poſt octauam diem à Natiuitate ſua vſque ad ætatem vnius anni: ſic enim erat quantum ad oblationem, quia animalia immolabilia non immolabantur vſque ad octo dies poſt natiuitatem, & deinceps. ſic patet Leu. 22. cap. Bos, ouis, & Capra cum genita fuerint, ſeptem diebus erunt ſub vbere matris ſuæ, die autem octauo, & deinceps offerri poterunt Domino.

Leu. 22.

Quare agnus magis, quàm aliud animal immolabatur.

Quæſt. 8. Nicolaus de Lyra confutatur.

Quare autem agnus magis, quam aliud animal immolabatur, eſt cauſa, vt vult Nicolaus, quia Aegyptij colebant Iouem in figura Arietis, & ad deteſtationem huius idolatriæ, ne putarent Hebræi agnum habere aliquid numinis illum, occidebant mandato Dei. Sed non videtur iſta eſſe cauſa, quia Iupiter non colebatur in figura Agni, ſed in figura Arietis, quia Agnus cornua parua, aut nulla habet; Iupiter autem, ſiue Libycus Amon, vt ipſi nominant, cum magnis cornib. Arietinis, & circumflexis pingebatur, aut ſculpebatur; magis ergo ad hoc decuiſſet Arietem immolare: ſed hoc prohibuit Deus ſpecialiter, cum dixit, agnus anniculus, ideſt agnus ſolum vnius anni, vel infra annum. Itē ſi ad prohibendam idolatriam vetuiſſet, magis mādaſſet Taurum immolari, quia Apis Deus magnus Aegyptiorum, qui annis ſingulis apparebat, vt ait Plinius, & Solinus in Poliſtor. capit. de Aegypto, in figura Bouis, immo in vero Boue apparebat (de quo diximus ſupra ſecundo capitulo) & hunc magis colebant Aegyptij, quàm aliquem alium Deum, quia mirabilius eis apparebat, & idolatrandi magis occaſionem præſtabat, quia H pueri eum gregatim ſequebantur, & ſacerdotes vſque in Memphis, & ibi mactabatur. Ad eum etiam tanquàm verum Deum conſulendum de multis, ac diſtantiſſimis terræ partibus veniebatur. Nam Cæſar Germanicus ad eum conſulendum iuit, eique magnum panem porrexit, cuius manum aduerſatus infauſtū omen oſtendit; nam anno ſequenti Cæſar Germanicus occiſus eſt, vt ait Solinus in Poliſtor. capitulo de Aegypto; iſte enim Bos viuens erat, & miracula faciebat, futura quibuſdam inſignibus oſtendendo, ideo magis in eo moueri poterant, vt crederent in Tauris aliquid numinis eſſe, quàm videndo Amonem, cui Arietinum caput, ſeu cornua ſculpebantur: quia hæc fabrefacta, & non naturalia erant, nec aliquid numinis portendebant: magis ergo debuiſſent Taurum immolare, ſed nō I mandauit ſic Deus. Videtur ergo, quòd mandauit agnum, quia paruus erat, & quilibet eum habere poterat, & propter hoc mandauit eum eſſe vnius anni, ideſt non excedere vnum annum, quia in illa ætate modicus erat, & à quolibet faciliter haberi poterat. Et hoc videtur clarius, quia etiam hyrcum paruum vnius anni, ideſt infra vnum annum mandauit eodem modo offerri, & immolari, ſi non haberetur agnus, quia hædus anniculus paruus erat: Bos autem, etiam ſi anniculus eſſet; tamen ſemper magnus erat, nec poterat ſic immolari, niſi à valde multis.

Apis Aegyptiorum Deus in vero boue eis apparebat.

Cur Deus immolationem agni præceperit.

Sed adhuc quæres, quæ fuit cauſa potiſſima, quare mandatus fuit agnus immolari? Reſpondetur, quòd, vt dictum fuit in principio huius capi. ſacrificia, & alia cæremonialia populi Iudaici poterant dupliciter acci- K pi. Vno modo ſecundum comparationem, quam habent ad illum populum ſolum, cui dabantur. Alio modo comparantur ad tempora futura Meſſiæ, & ſecundum iſtas duas comparationes habent duos fines, ſcilicet vnus qui correſpondet ſtatui Hebræorum, & alius, qui correſpondeat ſtatui temporis Meſſiæ. Finis autem, qui correſpondet ſtatui Hebræorum in cæremonialibus maxime in iſto de immolatione agni paſchalis, eſt memoria beneficiorum Dei, & præcipuè memoria exitus de Aegypto, vt dicitur infra in litera, vbi dicitur: Et cum dixerint vobis filij veſtri, quæ eſt iſta religio? Dicetis eis: victima tranſitus Domini eſt, quando tranſiuit ſuper domos filiorum Iſrael in Aegypto, percutiens Aegyptios, & domos noſtras liberans. Et cum hic dicatur, quòd iſta victima erat pro tranſitu Dei in Aegypto, Deuter. decimoſexto ca-

to capitulo dicitur, quòd etiam fuit ad recordationem exitus de Aegypto: hęc autem apparens diuerſitas infra ſoluetur iſto capitulo. Quantum ergo ad iſtum finem non magis conueniebat agnus, quam caper, quã Taurus, quia quodcunque ſufficiebat, etiam ſi ponatur alius finis, ſcilicet vitatio idolatriæ, non magis conueniebat ad hoc agnus, quàm Taurus: immo vt declarauimus magis Taurus occiſus ab idolatria ſubmouebat. Alius autem finis correſpondet iſtis ſacrificijs ſecundum habitudinem, quam habent ad tempus Meſſiæ, & iſto modo correſpondet magis, aut magis ſic, quam aliter debere fieri: ideo principalis cauſa, quare magis agnus, quàm aliud animal fuerit, eſt ex conuenientia ad ſignificationem temporis Meſſiæ; nam, vt infra magis declarabitur, per occiſionem iſtius agni paſchalis Meſſiæ mors inſinuatur, qui in ſimilitudinem agni mitis, & ſine querela omnibus fuit, & hunc modum Iſaias ſecutus cum de morte Meſſiæ clariſſimè prænũciaret, eum agnum nuncupauit, ſic patet Iſai. 53. ca. Sicut ouis ad occiſionem ducetur, & tanquam agnus coram tondente ſe obmuteſcet, & non aperiet os ſuum. *Iuxta quẽ ritum tolletis hædum.*

Cauſa principalis, propter quã Deus agnũ immolãdũ præcepit.

Iſ. 53.

Quæſt. 9. Quidam voluerũt duas eſſe immolationes ſiẽdas, alterã de agno, & alterã de hædo.

Ex hac litera cum præcedente, vbi dicitur, quòd decima die menſis huius immolari debebat agnus, & nũc dicitur, quòd hædus de capris debebat accipi à tota multitudine, & quartadecima die immolari, voluerunt aliqui, quòd iſtę eſſent duæ immolationes, ſcilicet vna, quæ fieret de agno, & hoc quòd decima die menſis primi acciperetur in qualibet domo vnus agnus, & immolaretur. Deinde, quòd quartodecimo die menſis acciperetur vnus hædus à tota multitudine filiorum Iſrael, & immolaretur die quartodecimo. Sed hoc falſum eſt, primo, quia ſi agnus decima die acciperetur, & immolaretur, ad nihil hoc videbatur proficere, cum non eſſet in exitu de Aegypto, nec ad ſpargendum ſanguinẽ. Item, ſi agnus diſtinctè comedi debuiſſet die decima, oportebat, quòd Deus poneret ritum eius, ſed non ponit hic aliquem ritum, quia ea, quę infra ponuntur, de comeſtione hædi dicuntur, ſi hædus diſtinctè comedebatur. Item iſta immolatio ſecundum quòd hic facta eſt, manſit in futuras generationes, ſed poſtea nunquã facta fuit immolatio die decimo menſis primi, ſed ſemper die quartodecimo ad veſperam, ergo non erat aliquid immolandum die decimo: antecedens patet Leuit. 23. cap. vbi ponitur cathalogus feriarum, id eſt omnium feſtorum, cum dicitur in principio, cap. Hę ſunt feriæ Domini, quas celebrare debetis menſe primo quartodecimo die menſis ad veſperum Phaſe Domini eſt; & quintodecimo menſis huius ſolẽnitas azimorum: Item iſta immolatio vocatur Phaſe, id eſt trãſitus, quia poſito ſanguine huius victimæ ſuper vtrumq; poſtem, & in ſuperliminari die quartodecimo menſis primi ad veſperam angelus percutiens tranſibat domos eorum, non percutiens eos, ſed Aegyptios: ſi autem dicatur, quod aliqua victima fuit die decima menſis, illa non poteſt vocari Phaſe, quia non fuerunt hoſtia lita de ſanguine eius. Item, quia dicitur, quòd carnes huius hædi immolati comedi debebãt per omnes domos filiorum Iſrael, ſed non eſt poſſibile, quòd carnes vnius hædi ſufficerent toti populo Iſrael: ergo non immolabatur vnus hircus à tota multitudine, ſed erant tot hædi, aut agni, quot domus. Item, quia non poteſt hoc ſtare; nã ille hædus ſi poneretur vnus, deberet à tota multitudine filiorum Iſrael coniunctà immolari; ſed non poterat tota multitudo conuenire ad immolandum, quia non eſſet locus, vbi omnes caperẽtur. Etiam, quia, cùm iſta immolatio fieri deberet in quartodecimo die ad veſperam, & ipſa nocte futura erat peſtis, & nullus erat de domibus ſuis exiturus, vt patet infra, non poſſet hoc ſtare; quia totus Iſrael erat habitans diſperſim per terram Geſſen, & ſi ad vnum locum conuenirent omnes ad immolandum in veſpera, non poſſent redire ad noctem in domos ſuas, vt ibidem manerent iuxta mandatum Domini: ergo non debebat immolari à tota multitudine. Item ſanguis illius victimæ, quæ immolabatur quartodecimo die, erat aſpergendo ipſa nocte

Leu. 23.

A in quolibet poſte domus, & in ſuperliminari, ſed non poſſet ſanguis vnius hædi ſufficere ad tingendum poſtes omnium domorùm Hebręorum: ergo nõ erat dandus vnus agnus, aut hædus, qui immolaretur à tota cõmunitate Iſrael, & ſic non eſſent duæ oblationes agni, & hædi. Item, quia ea, quæ Deus mandauit Moyſi, ipſe nunciauit ſenioribus Iſrael, ſed ſenioribus non mandauit duas victimas, aut immolationes, ſed ſolũ, quòd in qualibet domo immolarent vnum animal, ſcilicet agnum, aut hædum, ergo ſolum erat vna immolatio: antecedens patet infra, vbi dixit Moyſes; ite tollentes animal per familias veſtras, & immolate Phaſe. Item motiuum eorum non valet, ſcilicet, quia dicitur in litera. *Iuxta quem ritum tolletis, & hædum.* Quaſi iſte hædus alius eſſet ab agno immolando, ſed in litera Hebraica B clarius habetur, cum dicitur: (de Arietibus, aut Capris tolletis eum.) Hoc autem refertur neceſſario ad id, quod præceſſit, cum dicitur. *Erit agnus ſine macula.* Et hunc agnum tolletis de Arietibus, aut Capris, id eſt poterit eſſe agnus, vel hędus, & in litera noſtra, quando dicitur, *Iuxta quem ritum tolletis & hædum.* Non eſt ſenſus, quòd ſumpto agno debeat aſſumi hædus, & ſeruari, ſed quòd, ſi forte non habeatur agnus aliquo caſu, vel quia forte carior eſt, aſſumatur loco eius vnus hædus, & in iſto obſeruabitur idem mos, qui in agno obſeruatur. *Et ſeruabitis eum vſque ad quartamdecimam diem.* Hoc refertur ſiue ad agnum, ſiue ad hædum, quia vterque die decima accipi debebat, & die quartadecima immolari. Et hoc, quia ſanguis illius agni poni debebat in vtroque poſte, & ſuperliminari, C vt angelus percutiens, qui tunc tranſire debebat per domos Aegyptiorum, videns illum ſanguinem nõ percuteret ibi, & quia iſta percuſſio fieri debebat die quartadecima menſis nocte media, ideo veſpere præcedente immolari debebat victima, vt tunc ibi ſanguis poneretur; die enim ſequenti, ſcilicet quintodecima menſis primi futurus erat exitus de Aegypto. *Immolabit eum vniuerſa multitudo filiorum Iſrael.* Non refertur hoc ad hædum, quem aliqui putabant à tota multitudine immolandum; ſed refertur ad quemlibet eorum, ſiue hædus eſſet, ſiue agnus. Et non eſt intelligendum, quòd vniuerſa multitudo immolaret eum, id eſt tota multitudo iuncta eum, id eſt vnum hædum, aut agnum immolaret, ſed quòd quilibet de multitudine vnum agnum, vel hædum immolaret, ſi ſufficeret do-D mus illa ad veſcendum eum; ſin autem, aſſumerentur de alia domo tot perſonæ, quouſque ſufficerent ad edẽdum agnum. *Ad veſperam.*

Qu. 10.

Aliquando veſpere accipitur pro occaſu ſolis, ſcilicet, cum ſol incipit ire ſub horizonte; & eſt noctis prima pars, quæ vocatur crepuſculum, & iſto modo dicitur Leuit. vigeſimoquarto, quòd Aaron deberet collocare lucernas in tabernaculo ante velum a veſpere vſque mane. Manifeſtum eſt, quòd ibi accipiatur veſpere pro ea parte, quæ obſcura eſt, quia lucernæ ſolum ardere debebant, cum eſſet tenebra, & patet, quia ſubditur, ibi vſque mane, quaſi dicat, quòd in mane adueniente luce extingui debebant. Alio modo accipitur veſpere pro tota nocte, ſic patet Gen. primo, capitulo. Factum eſt veſpere, & mane dies vnus: mane E vocatur totum tempus, quo ſol manebat ſuper horizontem, ſiue illa nubecula lucis primariæ: veſpere vocatur totum tempus, quo manebat ſub horizonte ſuæ creationis. Aliquando vocatur veſpere tempus paucum, quod eſt ante ſolis ortum, vt patet Matth. vigeſimooctauo capitulo, quia dicitur ibi, quòd veſpere Sabbati, quæ luceſcit in prima Sabbati, Maria Magdalene, & altera Maria venerunt videre Dominum, ſcilicet ad monumentum, vt ibidem apparet: quòd autem hoc veſpere fuerit vltima pars noctis, ſcilicet diluculum, patet Marc. ſextodecimo, capit. vbi dicitur, quòd Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Maria Salomæ emerunt aromata, vt venientes vngerent Ieſum, & valde mane vna Sabbatorum venerunt ad monumentum. Et ſic id, quod vnus Euangeliſta vocauit veſpere, vocauit alius valde mane. Alio modo vocatur

catur veſpere pars diei, poſtquam ſol incipit declinare à puncto meridiani verſus occaſum. Et hoc modo hora nonæ vocatur veſpere, quia eſt, poſtquam ſol incipit declinare à meridiano ad occaſum; ſic enim dicitur in Hymno horæ nonæ, qui loquitur de tempore illo: Largire clarum veſpere, ideſt da nobis bonam horam nonæ. Communiter tamen obſeruatur iſte modus in lingua latina, quia veſpere poſſit accipi indifferenter pro omnibus iſtis horis, vel temporibus aſſignatis: veſpera autem nunquam poſſit accipi, niſi pro aliqua parte diei iam declinantis ad occaſum; vnde nunquàm veſpera ſignificat aliquid de nocte. Et ad ſignificandum hoc poſuit hic beatus Hieronymus ad veſperam, & non veſpere, ſcilicet, quòd accipi deberet iſtud tempus pro aliqua parte diei iam declinantis. Et hoc verum eſt; quia immediate poſt meridiem incipit veſpera, & tunc poſt meridiem diei quartædecimæ vſque ad ſolis occaſum poterant immolare iſtum agnum, & aſſare, & veſci illo. Et ſic conſueuerunt facere nũc Iudæi, quia licèt agnum non immolent, tamen tenentes obſeruationem azimorum, quæ pertinebat ad idem tẽpus, incipiebant immediate poſt meridiẽ 14. diei expellere de domibus ſuis omnem panem fermentatum, & incipere veſci azimis. Nec poteſt accipi hic alijs modis; nam non poteſt accipi veſpere pro tota nocte, quia ad veſperam dicitur ad ſignandum certitudinem temporis; nox autem non eſt certitudo temporis, ſed eſt aliquod tempus extenſum, & magnum. Non poteſt etiam accipi veſpere pro parte vltima noctis, quæ vocatur diluculum, quia tunc non fuiſſet immolatus agnus vſque ad diluculum paulo ante ſolis ortum, ſed hoc falſum eſt, quia media nocte debebat tranſire percuſſor angelus per domos Aegyptiorum, & quando reperiret domos Hebræorum ſanguine litas, non debebat eas tangere. Item, quia Hebræi ſummo mane egredi debebant de Aegypto, ſed ſi tunc immolarent agnum, non poſſent hoc facere, ergo non erant immolaturi ſummo mane. Nec poteſt accipi veſpere pro parte noctis prima, cùm ſol declinat ad occaſum occaſum ſub horizonte, quia illud tempus non pertinebat ad diem 14. in qua mandabatur immolari agnus, ſed ad diem 15. Nam ſecundum Hebræos dies incipit ab occaſu ſolis, vt patet Leu. 23. c. A veſpere in veſperam celebrabitis Sabbata. Neceſſe ergo eſt accipi veſperam eo modo, quo diximus, ſcilicet pro parte diei, quæ eſt, poſtquam ſol declinat à meridiano verſus occaſum, ideo non poterant Hæbræi immolare, aut parare hædum illum poſt ſolis occaſum poterant tamen illum comedere poſt ſolis occaſum: debebat autem immolatio fieri pauloante occaſum ſolis, non tamen poſt occaſum; ſic enim dicitur Deuteron. cap. 16. cum dicitur: Immolabis Phaſe ad occaſum ſolis, quando egreſſus es de Aegypto, & coques, & comedes, *Et ſument de ſanguine*. Scilicet omnes, qui cum immolant, accipient de ſanguine eius in qualibet domo, ſiue ille agnus, aut hædus ſit. *Et ponent ſuper vtrunque poſtem*. Poſtes dicuntur duo ligna coniuncta ex alterutra parte parietibus domorum, quibus oſtia adhęrent: ſuper hos autem poſtes ponebatur ſanguis, ideſt in capitibus poſtium. *Et in ſuperliminari*. Dicitur ſuperliminare lignum tranſuerſaliter iacens ſuper oſtia, & in illo coniunguntur poſtes: cùm ipſum ſit ſuper duos poſtes quantum ad duas extremitates ſuas, & cùm ſanguis poneretur in capitibus poſtium, quæ tangunt ſuperliminare, & in ipſo ſuperliminari erat tota pars ſuperior oſtiorum domorm rubricata ſanguine. Ponebatur autem iſte ſanguis, vt angelus percutiens tranſiens percutiendo domos Aegyptiorum, cùm perueniret ad domos Hebræorum, & videret ſanguinem illum in Ianua, non percuteret aliquem in iſta domo, de quo magis infra dicetur. *Domorum, in quibus comedent illum*. In domo, in qua immolabatur, in eadem comedebatur: ex hoc patet, quia multæ domus erant Hebræorum, in quibus non ponebatur ſanguis, quia dictum fuit, quòd, ſi aliqua domus paucas perſonas haberet, quæ non ſufficerent ad eſum agni, quòd iungerentur de duabus domibus, & comedebant in vna domo,

Veſpere nõ poteſt accipi niſi pro parte diei declinantis ad occaſum.

Dies ſecũdum Hebræos incipit ab occaſu ſolis vſque ad alium occaſum.

Poſtes qd ſint.

Liminare quid ſit.

A & ibidem immolabant; & cùm dicatur, quòd in domibus, in quibus comedebatur, deberet ſanguis aſpergi, videtur, quòd erant multæ domus, in quibus non poneretur ſanguis ſuper vtrunque poſtem, & in ſuperliminari. Sed dices, quomodo ergo manebant illæ domus, quia angelus percutiens, qui tranſiturus erat, percutiebat im omnibus domibus, niſi in illis, quibus videbat ſanguinem ſuper poſtes, & in ſuperliminari: ergo in illis domibus percuteret; ſed falſum eſt, quia nullus de Hebræis mortuus fuit in hac plaga, ſecundum quòd in cæteris nulla detrimenta, aut offenſionem paſſi ſunt. Reſpondetur, quòd illi, qui erant ex aliqua domo parua, in non comedebatur agnus, nec ponebatur ſanguis nocte ſuper poſtes, nõ reuertebantur illa nocte ad dormiendum in domum ſuam, ſed dormiebant in illa domo, in qua comederant; illa autem ſanguine lita erat, B ideoque non timebant angelum percuſſorem. Sciendum autem, quòd iſta cæremonia de tingendis poſtibus ſanguine, & ſuperliminari non fuit data tanquam conſeruanda in omnes generationes, ſed ſolum fuit data pro tunc. Et hoc patet infra Num. 9. cap. quia cum ibi iterum de immolatione, & modò edendi agnum paſchalem tractauiſſet, nihil dixit de litura ſanguinis, ſed ſolum de alijs cæremonijs edendi. Item patet hoc clarius, quia iſta tinctura ſanguinis in vtroque poſte, & ſuperliminari fiebat ad hoc, quòd angelus percutiẽs Aegyptios, videns ſanguinem, tranſiret illas domos non percutiens, ſed in futuris generationibus non manebat iſta cauſa, ſcilicet de angelo percutienti, ergo nec manere debebat eadem cæremonia. *Edent carnes*. C Dicunt Hebræi, quòd ex hoc patet, non licere eis comedere neruos illius agni paſchalis, aut cartilaginas, quæ ſunt in capitibus oſſium, duriores quidem reliquis carnibus, ſed oſſibus molliores, dicunt has non eſſe carnes. Hoc tamen non multum concludit, quia ſolùm videtur hic Deus probibere eis fractionem oſſium, aut ſuggere medullas oſſium, cùm oſſa frangere non deberent; neruos autem non prohibebantur comedere, cùm nerui carnes ſint, idem de Cartilaginibus dicendum eſt, quia oſſa non ſunt, *Nocte illa*. Licèt immolatio fieri debet ante ſolis occaſum, & apparatio agni, tamen eſus eius fiebat de nocte ſaltem in principio noctis, *Aſſas igni*, quia nihil coctum, aut crudum comedi debebat, vt infra patet, ſed igni aſſum: fiebat autem hoc, quia Deus volebat Hebræos educere de D Aegypto, cùm quadam feſtinatione, quia vrgebant Aegyptij, & compellebant exire, vt patet infra, & Deuter. 16. Cùm ergo iſta immolatio ſignificatura erat exitum de Aegypto, oportebat, quòd ibi eſſent aliqua ſignantia velocitatem, & hoc patet in carnium aſſatione, quia decoctio carnium, aut alia apparatio tarda valde eſt, aſſatio autem velocior.

Sciendum quòd iſte agnus aſſabatur hoc modo, nam primo immolabatur, ideſt iugulabatur, & accipiebatur ſanguis eius ad liniendum vtrumque poſtem, & ſuperliminare; Deinde detracta pelle extrahebãtur inteſtina, & lauabantur, vt poſſent torreri, quia ſupra mandatum erat caput, & caudam, & inteſtina debere comedi roſta. Poſt, cæteræ carnes nihil amplius diuiſæ ſimul aſſabantur, nec diuidebãtur per medium, vel in qua- E drantes, vt nos conſueuimus agnos, aut hædulos torrere, quia tunc neceſſe erat aliqua oſſa frangi, ſ. oſſa ſpondylium, ideſt oſſa illius ſpinæ, quæ in modum cratis deſcendunt per dorſum. Nec etiam auferebatur caput, aut pedes ad aſſandum, ne confringeretur aliquod os, vt infra veritum eſt. *Et azimos panes*. Ideſt panes ſine fermento; Sunt enim iſti panes valde nociui ſtomaco, & graues; fermentum namque ex ſua acutie ſubtiliat, & digerit ponderoſitatem, & humiditatem commixtæ farinæ cum aqua: cum autem non comiſcetur fermentum, valde ponderoſus panis eſt, & male digeſtibilis. Ideo vocatur panis afflictionis Deut. 16. c. Hoc autem fiebat ad notandam celeritatem, quæ in exitu de Aegypto eſſe debebat; nam panes azimi immediate, vt farina comiſcetur aquę fiunt, & ſine alia expectatione coqui poſſunt, quod non fit in panibus fermentatis, quia illi,

Multæ domus erãt Hebræorũ, in quibus ſanguis immolati agni ſuper vtrumq; poſtẽ non erat.

Num. 9.

Opinio Hebræorũ dicentium non licere comedere: neruos, & cartilagines agni paſchalis Confutatur.

Queſ. 11. Modus immolandi, atq; aſsãdi agnũ paſchalẽ.

Panes azimorũ comedebantur ad denotandam celeritatẽ apparitionis.

illi, poſtquàm facti ſunt, aliquo ſpatio ſatis magno tenentur, vt fermentum digerat, & ſubtilet materiam panis. Ideo Abraham, quando voluit inuitare angelos in ſpecie virorum, vt cito pararetur cibus, mandauit Sarræ, quòd cōmiſceret cito tria ſata, i. acciperet cito tres menſuras farinæ, & commiſceret aqua, atque faceret inde ſubcinericios panes, vt patet Gen. 18. c. Item Loth inuitans eoſdem angelos dicitur, quòd coxit azima, id eſt quòd coxit panes illos, qui cito parari poterāt, quia iam nox erat, quando angelos illos ſuſcepit in domo, & non poterat occupari circa decoctionem panum fermentatorum, cum requireret magnam moram; vt patet Gen. 19. c. Iſtud autem eſt attendendo celeritatem, qua exituri erant de Aegypto, ita quòd illa eſſet futura, & iſto modo cōueniebat illi immolationi ſoli, quia illa ſola fuit ante exitum de Aegypto. Alio modo poteſt attendi, quòd comeſtio panum azimorum ſit cæremonia quædam pro futuris immolationibus, ſicut mandatur infra, quòd ſit ritus in omnibus generationibus Hebræorum, & tunc ſignificat panem ærumnæ, quem Hebræi comederunt in exitu de Aegypto; nam tanta fuit celeritas exeundi cogentibus Aegyptijs, & Pharaone, quòd non potuerunt fermentare panem, ſed tulerunt Maſſam conſperſam ligantes eam pallijs, & coxerunt eam in prima manſione, ſ. in Sochot. Et hoc manifeſtatur Deuter. 16. c. vbi mandantur obſeruari dies azimorum, cum dicitur: ſeptem diebus comedes azima, quia in pauore egreſſus eſt de Aegypto. Vel in velocitate, ſecundum quòd alia litera vult in annotatione Hebraica, vt memineris egreſſionis de Aegypto omnibus diebus vitæ tuæ. *Cum lactucis agreſtibus.* Dicuntur iſtæ lactucæ quædam herbæ amaræ ad ſimilitudinem lactucarum, quę in hortis naſcuntur, ſed minores ſunt, & aſperiores, & amaræ: fiebat autem hoc ad ſignandam amaritudinem, de qua tunc exierunt; iſte enim erat finis principalis, vt recognita miſeria, quam ibi ſuſtinuerant, & diuina liberatione mirabili aſſurgerent in magnas laudes eius: de panibus autem azimis de quibus dictum eſt.

Panis fermētatus magnam requirit moram ſui decoctione.

Gen. 19.

An Hebrais in Aegypto panes azimos comederint.

Quaeſ. 12

Dicet fortè aliquis, quòd non comederunt Hebræi in Aegypto panes azimos, quia, vt infra patet, ipſi voluerant fermentare panem, ſed cogentibus Aegyptijs velociter exire non permiſſi ſunt fermentare panem, ſed tulerunt farinam conſperſam in paſtam, & ſic facientes panes coxerunt in Sochot. Videtur ergo hæc decoctio azimorum fuiſſe a caſu, & contra eorum intentionem, & non ex propoſito, quia non ſe intelligebant aſtrictos ad comedendum azima, maxime, quia illi panes azimi, quos coacti ſunt facere Hebræi vrgentibus Aegyptijs ad exitum, nō cocti fuerunt in Rameſſe, vbi manebant Hebræi, ſed in Sochot, poſtquàm receſſerunt, quia ibi fuit prima manſio, vt patet infra, & Numer. 33. cap. Non potuerunt ergo comedere de his panibus azimis die 14. menſis primi cum agno immolato, antequàm exirent de Aegypto, nec videntur fuiſſe aliqui alij panes azimi facti ante hoc, cùm illi, quos fecerunt poſtea, nō intendiſſent azimos relinquere, ſed fermentare. Reſpondetur, quòd Hebræi comederunt agnum paſchalem cum azimis in Aegypto. Sed diſtinguendum eſt, quia hic ſunt duo præcepta de azimis. Primum eſt, quòd agnus comederetur cum azimis. Secundum eſt, quòd ſeptem dies obſeruarentur in azimorum comeſtione, & non appareret aliquid fermentatum in domibus Hebræorum. Primum autem præceptum, ſcilicet, comedetis illum cum azimis, commune fuit illi primæ immolationi in Aegypto, & omnibus alijs in futuras generationes. Secundum autem ſolùm pertinebat ad futuras generationes, ſcilicet quòd ſeptem diebus comederent azima, & in ſignum huius diſtincta fuerunt iſta præcepta; nam hic immediate ponitur, quòd deberent comedere cum azimis; præceptū autem de ſeptem diebus azimorum infra ponitur per ſe tanquàm non ad iſta pertineat. Patet autem hoc magis clare infra 13. cap. cum dicitur: Cumque te introduxerit dominus in terram Chanaam, & Hethæi, Eucl,

Duo præcepta de azimis.

A Amorræi, & Gebuſæi, quam iurauit patribus tuis, vt daret tibi terram fluentem lacte, & melle, celebrabis hunc morem ſacrorum menſe iſto, ſeptem diebus veſceris azimis. Non fuit ergo factum hoc in Aegypto, nec obligauit aliquo tempore ante introitum terræ Chanaam. Dicendum eſt ergo, quòd omnia, quæ mandantur in iſto capit. a principio vſque ad illam partem (habebitis autem hunc diem) fuerunt obſeruata in prima immolatione in Aegypto, ea autem, quæ infra dicūtur, pertinebant ad futuras generationes, cum ibi fiat mentio de azimis ſeptem dierum. Ad argumentum ergo dicendum, quòd Hebræi comederunt azima cum agno, ſcilicet quòd in 14. die mēſis illius facti ſunt panei panes azimi, quot ſufficerent ad vnicam comeſtionē, ſcilicet, dum comederent agnum paſchalem, ſed poſtea B non intendebant comedere azima, & ſic cum die ſequenti receſſuri eſſent de Aegypto, voluerunt facere panes azimos pro via, illa nocte cōmiſcuerunt farinam aquæ facientes paſtam, & intendentes fermentare, & coquere illa nocte, ſed cum peſtis primogenitorum inualeſceret media nocte, ſurrexit Pharao, & Aegyptij, & non permiſerunt factam paſtam fermentari, & ſic coacti ſunt panes azimos facere, etiam ſi non intendiſſent eos facere, ſed fermentare. *Non comedetis de eo crudum quid.* Quia cibus crudus indigeſtibilis eſt ab igneo calore ſtomachi; indiget enim maiore calore, ſcilicet calore puri elementi, ſcilicet ignis, & talis non eſt in ſtomaco; quia nō conuenit noſtræ complexioni, excederet enim valde armoniam, quæ requiritur in animali. Nec dicit hoc, quaſi ipſi Hebræi aliquid crudum de carnibus vo C rare vellent. Sed loquitur ea ſuperabundantia volens omnia explicare, tam illa, de quibus poſſe eſſe error, quàm ea, in quibus non poſſet errari. Sic enim conſueuimus aliquando loqui, & ſic locutus fuit ſerpens ad Heuam, vt patet Gen. 3. cap. Eritis ſicut dij ſcientes bonum, & malum. Non quòd aliquod malum tunc eſſet, quod poſſet cognoſcere, quia omnia, quę Deus fecerat, erant valde bona, ſed quia voluit loqui multum comprehenſiue dicens: Cognoſcentes bonum, & malum, id eſt ſcietis omnia, quæ ſunt, vel eſſe poſſunt, vel qualitercunq; ſe habere poſſint quantum ad omnem modū, & differentiam. Nicolaus dicit, quòd hoc vetabatur in deteſtationem idolatriæ, quia aliqui idolatræ in honorem deorum ſuorum carnes, aut crudas, aut ſemicrudas comedebant. Ego autem, cum aliqualiter inueſti- D gauerim libros antiquorum præcipuè de ritibus gentilium, & hoc maximè in libris Faſtorum Ouidij, vbi celebritatum ritus, & cauſæ, & tempora apponuntur, tale quid inueniſſe non recolo. Habuit autem hoc Nicolaus a quibuſdam Hebræis harum rerum penitus inexpertis, qui quando cæremoniarum ſuarum cauſas, aut apparentias reddere nequeunt, in deteſtationem idolatriæ factum eſſe loquuntur. *Nec coctum aqua.* Duplici ratione. Primò carnes expeditius aſſantur, quàm coquantur: omnia autem iſta, quæ faciebantur, quandam velocitatem exeuntium de Aegypto portendebat, vt patet ex prædictis, & infra etiam dicetur. Secundò, quia carnes coctæ reſoluuntur ex humiditate, aqua ſubintrante, aperiente calore; nam calor carnes aperit, aqua vero carnium apertarum poroſitates ſubintrans E cūcta mollificat: ideo iſtæ carnes licèt facilius digeſtioni obediant, debilioris tñ ſunt nutrimenti propter teneritudinem; ideo non conueniunt valde exercentibus magnos labores, & corporis motus, quales ſunt itinerantes. Carnes aūt aſſatæ indurantur per calorē igneū ſuperfluas humiditates digerentem, & carnes ſolidantem, cùm nulla humiditas aquea mollificans ſubintret: quando potius ipſæ, quæ naturales erant, carni non cōuenientes, tamen corpori alimētabili, aut effluunt, aut euaporant; licèt ergo iſtæ carnes difficilius digerantur, tamen ſolidioris ſunt nutrimenti, laborantibus conuenientes. Sed contra hoc arguitur, quia Deut. 16. c. dicitur de immolatione Phaſe, quòd comedi deberet, & prius coqui, ſ. coques, & comedes in loco, quem elegerit dominus Deus tuus. Nec poteſt dici, quòd intelligatur illud de alijs ſacrificijs, quæ immolabantur

Calor ſtomaci nō ſufficit ad digerendum carnes crudas.

Gen 3.

Expoſitio Nicolai Lirani.

Carnes in aqua cocta facilius digerūtur, & ſūt debilioris nutrimēti.

Deut. 16

in feſtiuitate paſchali, quia litera dicit: non poteris immolare Phaſe in qualibet vrbium tuarum, ſed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, vt habitet nomen eius, ibi immolabis Phaſe veſpere ad occaſũ ſolis, quando egreſſus es de Aegypto, & coques, & comedes in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus. Reſpondetur, quod agnus ille, aut hædus non poterat aliquo alio modo parari, ſed ſolum aſſari, vt hic dicitur; ibi tamen ponitur, quod deberet coqui, quod prouenit ex æquiuocatione literæ Hebraicæ, cui etiam aliquo modo alludit litera latina; nam idem verbum ſignat apud Hebræos decoctionem, & aſſationem, & non poteſt diſtingui niſi ex adiuncto, quando ſignet decoctionem, aut aſſationem. Ideo hic in litera nostra, & Hebræa non ſolum dixit, quòd nihil de agno deberet eſſe coctum, ſed adiunxit, quòd nihil deberet aſſe coctum aqua; quaſi nõ ſufficeret dicere coctum ſolùm propter æquiuocationem: eandem æquiuocationem ſecuta fuit litera noſtra extẽdens hoc verbum ad coqui, & aſſari. Et ſatis patet ex modo loquendi communi omnium latinorum, quia dicimus cibos coqui in ſtomaco, ibi tamen manifeſtum eſt, quòd nec coquuntur, nec aſſantur accipiendo proprie, vt diſtinguitur coqui contra aſſari. Aliquando etiam ponitur coqui pro aſſari proprie dicto, vt cum dicimus, quòd panis coquitur in furno, ibi tamen non eſt coctio in aqua, ſed aſſatio in igne; ratio autem huius generalitatis vocabuli propter aliquid commune vniuocum, quod reperitur in omnibus iſtis ſignatis. Nam coqui ſignat quandam reſolutionem humiditatum ſuperfluarum, vt ſit res cocta apta ad cibum, vel ad membrum. Cum elixatione, i. decoctione in aqua conſumantur humiditates carnium crudarum non conuenientes corpori nutribili, dicitur eſſe decoctio. In aſſatione etiam reſoluuntur humiditates crudæ, & redduntur carnes ad talem diſpoſitionem, vt corpori conueniant: in decoctione panis in furno reſoluitur a calore igneo humiditas aquea exiſtens in farina commixta, & ponderoſitas tollitur per calorem digerentem, & ſubtiliantem, vt conueniat cibo; nec tamen totalis humiditas tollitur, quin maneat ibi quædam teneritudo, & mollities ex humiditate temperatè digeſta, quia nõ redditur panis totaliter in ſiccum, vt comburatur. In ſtomaco aũt datur alius gradus decoctionis, quia ignis exterior non eſt eiuſdem complexionis, & armoniæ cũ igne ſtomaci; ideo digeſto cibo per ignem elementarem, neceſſe eſt iterum digeri ab ignea caliditate ſtomaci, vt totaliter cibus aptus ſit tranſeundum in ſubſtãtiam membri: conuenit ergo omnibus his actionibus, quòd vocentur decoctiones, quia idem modus reperitur in illis. *Sed aſſum tantum igni.* Ideſt ſolum poterit iſte agnus, vel hædus aſſari ad ignem, & nullo alio modo parari. *Caput cum pedibus eius, & inteſtinis vorabitis.* Ideſt, quòd nihil debebat manere de eo, quin comederetur. In alijs autem aſſationibus detrahũtur pedes rei aſſatæ, quia non bene aſſantur, cum ſint valde ſicci, & neruoſi, ideo cito comburuntur, & non aſſantur, conueniunt autem decoctioni; inteſtina etiam propter teneritudinem aſſari bene non poſſunt, quia cum in eis ſit humiditas magna, & valde tenax incluſa pellibus; nã ipſa inteſtina ad naturam pellis declinant, indigebant ſatis magno calore, & igni, vt excluderetur humiditas, & quia rurſus ipſa inteſtina mollia ſunt, ante comburerentur, quam bene per aſſaturam digererentur; nã immediate, vt eis ignis apponeretur, cõtraherentur in ſe, cum ſint de natura pellis, & conſeruando intraneã humiditatem ante vrerentur ſuperficietenus. Cõueniunt ergo magis elixationi, ſiue decoctioni in aqua, quia ibi paulisper per calorem aperientem, & dirigentem, & humiditatem aqueam, ne comburantur, conſeruantur, & melius diſponuntur; mandauit tamen dominus vniuerſa aſſari, & comedi ex cauſa ſupra aſſignata, ſ. vt ſignaretur velocitas exitus: Cùm ergo agnus iſte, aut hędus aſſari debebat, detracta pelle nihil ei abſcindebatur, ne confringeretur os aliquod, ſed ſola inteſtina, vt abluerentur deducta, mox ipſi agno aſſando ſuperponebantur, vt ſimul cuncta torrerentur: omnia iſta aſſari

In litera Hebraica eſt æquiuocatio de aſſari, & coqui.

Coctio ſignat reſolutionẽ quãdam humiditatũ ſuperfluarum à cibis.

Pedes, et inteſtina non ſunt apta aſſationi.

Agno paſchali de corcato nihil de eo amputabatur ſed totus aſſabatur.

F mãdabat, quia iſta erat victima dñi, & nihil de ea perire debebat, cum eſſet aliquid ſacrum: ſic patet Nu. 9. c. cũ dicitur: Si quis aũt mundus eſt, & in itinere nõ fuit, & m̃ non fecit Phaſe, exterminabitur anima illa de populis ſuis; quia ſacrificium dño non obtulit tpe ſuo. Ecce qualiter vocauit ſacrificium dñi. Item quia in alijs carnibus, quas Hebrei comedebant, non requirebatur, quòd eſſent mundæ, ſed qualitercunque eſſent, poterãt eas comedere, ſed iſtum agnum non poterant offerre, niſi mundus eſſet, vt patet hic: antecedens patet Deut. 12. c. cum dicitur: Si aũt comedere volueris, & te eſus carnium delectauerit, occide, & comede iuxta benedictionem dñi Dei tui, quam dedit tibi in vrbibus tuis, ſiuo immundum fuerit, hoc eſt maculatũ, & debile, ſiue mundum, hoc eſt integrum, & ſine macula, quod offerri licet, G ſiue capream, & ceruum comedes, abſq; eſu dũtaxat ſanguinis, quem ſuper terram quaſi aquam effundes, & infra eodem c. dicitur. Quando dilatauerit dñs terminos tuos, ſicut dixit, & volueris veſci carnib. quas deſiderat anima tua. Locus autem, quem elegit dñs, ſic procul; occides de armentis, & pecoribus, quæ habueris, & comedes in opidis tuis, vt tibi placet, ſicut comeditur capra, & ceruus, ita veſceris eis. Itẽ diſtinguitur in hoc eſus agni paſchalis ab alijs carnibus; quia ſicut ad comedendum de carnibus ſacrificiorum requirebatur mundicia, vt patet Leu. 7. cap. cum dicitur, qui fuerit mundus, veſcetur ex ea; anima polluta, quæ ederit de carnibus hoſtiæ pacificorum, quæ oblata eſt domino, peribit de populis ſuis, & qui tetigerit immũditiam hominis, aut iumenti, ſiue omnis rei, quæ polluere poH teſt, & comederit de huiuſcemodi carnibus, interibit de populis ſuis, quia aliter nec poterant etiam offerre, vel accedere ad tabernaculum ſanctuarij, quacunque immunditia eſſent immundi, vt patet Leuit. cap. 11. & 12. & 14. & 15. capit. & in multis alijs locis: ſic requirebatur munditia in comedentibes Phaſe, vt patet Num. 9. cap. Vbi illi, qui erant immundi, conqueſti ſunt, quare non comedebant Phaſe, ſicut alij: ibi mandat Deus, quòd nullus immundus comedat Phaſe, ſed faciat in menſe ſecundo, quando fuerit iam mundus. De alijs autem carnibus communibus poterant comedere omnes, ſiue eſſent mundi, ſiue immundi, vt patet Deut. 12. cap. cũ dicitur, ſicut comeditur capra, & ceruus, ita veſceris eis, & mundus, & immundus in commune veſcẽtur. Item diſtinguitur comeſtio agni ab alijs carnibus, I quia cæteris carnibus veſci licebat in qualibet vrbe filiorum Iſrael, vt habetur Deuteron. 12. & patuit in ſuperioribus allegationibus, comedere autem, & immolare Phaſe non licebat in qualibet vrbe, ſed ſolum in loco, vbi eſſet tabernaculum domini, & arca: ſic dicitur Deuter. 16. cap. Non poteris immolare Phaſe in qualibet vrbium tuarum, quas dominus Deus tuus daturus eſt tibi, ſed in loco, quem elegerit dominus Deus tuus, vt habitet nomen eius, ibi immolabit Phaſe. In hoc etiam æquiparatur ſacrificijs alijs, quia non poterat in omni loco offerri, ſed ſolum in loco tabernaculi, vt patet Leuit. 17. cap. cum dicitur: Homo de domo Iſrael, aut de aduenis, qui peregrinantur inter vos, ſi obtulerit holocauſtum, & ad victimam, & ad oſtium tabernaculi nõ adduxerit, vt offeratur domino, interibit de poK pulo ſuo. Sicut dicitur Deuter. 12. cap. Caue, ne offeras holocauſta tua in omni loco, quem videris, ſed in eo, quem elegit dominus in vna tribuum tuarum. Sicut ergo in ſacrificijs nihil relinqui debebat de animali immolato, ita nec de agno paſchali, cum eſſet quoddam ſacrificium. Antecedens patet Leuit. 6. cap. vbi dicitur de hoſtijs ſacerdotum, cum dicitur, cuius carnes eadẽ die comedentur, nec remanebit ex eis quicquam: idem dicitur de hoſtia pacificorum pro illa parte, quæ manebat offerentibus, quod tota comedi debebat, & ſi aliquid remaneret. igne conſumeretur. *Non remanebit ex eo quicquam vſque mane.* Dicunt enim aliqui, quòd hoc erat, vt non expectarent ſe comeſturos de eo die ſequenti, cum diluculo receſſuri eſſent, & hoc ſatis rationabile eſt, ſed magis videtur, quòd fiebat, quia iſta immolatio pertinebat ad naturam ſacri-

Leu. 7.

Leu. 11.

Num. 9.

Deu. 16.

Leu. 17.

Nihil de agno paſchali relinqui poterat cũ eſſet quoddam ſacrum.

crificiorum; in ſacrificijs autem, in quibus aliquid comedi licebat, non debeat relinqui aliquid comedendum ad alteram diem, vt patet Leuit. 7. cap. cum dicitur, cuius carnes eadem die comedentur, nec remanebit ex eis quicquam vſque mane. Et in hoc æquiparatur iſta immolatio immolationi victimarum pacificarum quantum ad partem, quæ veniebat ſacerdotibus; nam pars eueniens ſacerdotibus eodem die comedi debebat, vt patet Leuit. 7. c. Et quantum ad hoc excedit iſta victima hoſtias pacificas quantum ad partem offerentium, quia ſi aliquis offerret victimas pacificas, poterat comedere carnem euenientem ſibi eadem die, aut ſequenti comedere. In die autem tertia nullo modo, vt patet Leuit. 7. c. cum dicitur: ſi voto, vel ſponte quiſquam obtulerit hoſtiam, eadem die ſimiliter comedetur, ſed & ſi quid in craſtinum remanſerit, veſci licitum eſt; quicquid autem tertius dies inuenerit, ignis abſumet; ſi quis de carnibus victimæ pacificorum die tertio comederit, irrita fiet oblatio, nec proderit offerenti; quin potius quæcunque anima tali ſe edulio commaculauerit, præuaricationis rea erit.

Leuit. 7.

Queſt. 13.

Et ſi dicas, quare ergo iſta immolatione, cùm pertineat ad omnes populares, erat ſtrictior regula, quàm in victimis pacificorum pertinentibus ad eoſdem populares, vt poſſent comedere de victima pacificorum in ſecundo die, de agno autem immolato nullo modo. Reſpondetur, quòd hoc erat, quia agni immolatio erat ſub præcepto, oblatio autem victimarum pacificarum erat ex voluntate ſola. In his autem, quæ neceſſitatem pertinent, ſtrictior regula ponitur quàm in his, quæ ſolum voluntaria ſunt. Quod patet in oblatione pacificorum ſpontanea, & in oblatione ex voto; nam quædam animalia voluntarie offerri poſſunt, quæ ex voto non recipiuntur, vt patet Leuit, 22. cap. cum dicitur: Bouem, & ouem ante, & cauda amputatis voluntarie offerre potes; votum autem ex his ſolui non poteſt. Sed ad huc dices, quòd non eſt iſta ratio, nam non ſolum victima pacificorum ſpontanea poteſt comedi in ſecundo die, ſed etiam victima, quę ex voto; ſic patet Leuit. 7. cap. cum dicitur: Si voto, vel ſponte obtulerit quis hoſtiam, eadem ſimiliter comeditur die; ſed & ſi quid in craſtinum remanſerit, veſci licitum eſt. Ecce qualiter æquat quantum ad hoc hoſtiam ſpontaneam, & votiuam. Reſpondetur, quòd licèt aliqua ſimilitudo ſit de agno immolato ad hoſtiam votiuam; tamen maior obligatio, & ſtrictior eſt in oblationibus, quæ ſunt totaliter ex præcepto, quàm in his, quæ non ſunt ex præcepto, quomodocunque aliter ſint; nam oblationes votiuæ, licèt, poſtquàm votum emiſſionem voti ſunt ſimpliciter liberę. Oblationes autē, quæ in præcepto ſunt, nunquàm ſunt liberæ: ergo ſtrictior regula apponenda eſt quantum ad eas, quæ ſunt in præcepto ſimpliciter, quàm quantum ad eas, quæ ſunt votiuæ. Immolatio autem agni paſchalis non eſt ſpontanea, nec votiua, ſed eſt ſub magna præcepti obligatione, intantum quòd ſi aliquis obſeruare negligeret, merebatur mortem, quia dicitur, quod peribit de populo ſuo; vt habetur Num. 9. cap. cum dicitur, quòd exterminabitur anima illa de populis ſuis, & peccatum ſuum ipſe portabit. *Si quid reſiduum fuerit, igne comburetis.* Ideſt, ſi in nocte illa quartadecima diei, coniunctæ perſonæ tot, quot ad eſum agni ſufficerent, non comederent totas agni carnes cum inteſtinis, in ipſa nocte immediate poſt cœnam comburere debebant, ne maneret in alteram diem: quare autem hoc fiebat, ratio eſt, nam, vt ſupra dictum eſt, iſtud erat vnum de ſacrificijs, & ſicut in alijs ſacrificijs nihil debebat ex comeſtis carnibus remanere, ſed igne conſumi, ita in hoc: antecedens patet Leuit. 7. cap. vbi dicitur: Tam de victima, quæ eueniebat ſacerdotibus, quam de iſta, quæ pertinebat ad populares, quòd deberet igne conſumi, ſi quid vltra tempus ſtatutum maneret; cum dicitur de hoſtia ſacerdotum, cuius carnes eadem die comedetur, nec remanebit ex eis quicquàm vſque mane, ſi voto, vel ſponte quiſquam obtulerit hoſtiam, eadem ſimiliter comedetur die, ſed & ſi quid in craſtinum remanſerit, veſci licitum eſt, quicquid au-

Cur obſeruatio de immolando agno ſtrictior eſſet, cum ad populares ſic pertineret.

Votiua vt differant ab his, quæ præcepta ſunt.

Num. 9.

Leuit. 7.

A tem tertius dies inuenerit, ignis abſumet. Aliqui dicunt, quòd oſſa agni immolati, quæ non comedebantur, quia non frangebantur, comburi debebant. Sed falſum, quia in litera ponitur conditionaliter, & ſub dubio, cum dicitur, ſi quid reſiduum fuerit, igne comburetis; ſi tamen voluiſſet de oſſibus intelligi, non poſuiſſet ſub dubitationem, quia certum eſt oſſa ſemper remanere, cum frangi, aut comedi non poſſent. Ratio autem, quare nihil de aliquo ſacrificio remanere debebat, quin conſumeretur comedendo, aut combureretur igne, erat, quia carnes ſacrificiorum ſacræ erant, vt patet Leui. 6. c. ideo non debebant negligi, ſicut carnes aliæ communes; ſi autem non mandarentur omnes comedi, aliquæ de eis darentur canibus, ſicut interdum conſueuerunt dari de alijs carnibus; etiam aliqua

B earum negligenter conſeruatæ permitterentur putrefieri. Hoc autem erat dedecus Dei, cum iſta ſacrificia ſibi conſecrata eſſent: debebant ergo comedi totaliter, ita quòd nihil de eis daretur alicui animali, cum non deberent dari homini non circumciſo. Si tamen aliquid comedi non poſſet, igne urendum erat, & hoc, quia etiam in hoc Deus laudaretur, & honoraretur, quia ibi holocauſtum fiebat de illis carnibus, ſicut de alijs de animalibus, quæ in holocauſtum totaliter incendebantur.

Opinio quorūdā dicentiū oſſa agni paſchalis cōburi debere, quia non comedebātur.

Confutatio opinionis.

Leuit. 6.

Sic autem comedetis illum. Renes veſtros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis feſtinanter. Eſt enim Phaſe, ideſt

C *tranſitus domini. Et tranſibo per terram Aegypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Aegypti, ab homine vſque ad pecus, & in cunctis dijs Aegypti faciam iudicia ego Dominus. Erit autem ſanguis vobis in ſignum in ædibus, in quibus eritis, & videbo ſanguinem, & tranſibo vos, nec erit in vobis plaga diſperdens, quando percuſſero terram Aegypti.*

Heb. 11.

Sic autem. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet comedendi modus; In ſuperioribus enim licèt dicta ſint aliqua, quæ pertinebant ad comedendi modū; tamen illa tenebant ſe ex parte agni comeſtibilis: hic ponuntur aliquę cæremoniæ, quæ ſunt diſpoſitiones ipſorum comedentium. *Sic autem comedetis illū.* Ideſt iſte erit modus, quē obſeruabitis in comedendo illum agnum, aut hædum.

D Et ſciendum, quòd iſta, quæ ſequuntur, ſunt communia tam illæ primæ immolationi, quàm omnibus ſequentibus in futurum, vſque ad illam partem. *Habebitis autem hunc diem.* Sicut ſupra diximus; illa. n. pertinēt ad futuras generationes. *Renes veſtros accingetis.* Quaſi parati exiſtentes ad iter, & non iacentes in ſtratis, & deſidioſi quiete magna. *Calceamenta habebitis in pedibus.* Ita vt ſignificetur intantum vos velociter velle moueri, quòd poſt cœnam illam nihil aliud agere debeatis, quàm aggredi iter, & nihil aliud faciēdum maneat, nec etiam calceario ſolulariu. *Tenentes baculos in manibus.* Hoc ad duo pertinebat. Primò, quia ipſi viatores baculos habentes per viam, quibus innituntur, & ſic laborem ſubleuent, & in motu iuuentur. Secundò, quia

E ipſi Hebræi educentes omnia ſua de Aegypto, portabant multos aſinos, quibus ea imponebant, & illos baculis dirigere debebant. *Et comedetis feſtinanter;* Ideſt non manebitis colloquentes ad meſam, ſicut in alijs cænis facere conſueuiſtis, quando quieti eratis; nunc autem ad deſignandum egreſſum de Aegypto, qui fuit in feſtinatione, & pauore, vt patet hic, & Deut. 16. c. Oportet iſta agere. *Eſt enim Phaſe.* Ideſt tranſitus. Iſta eſt ratio omnium ſupradictorum, quare velociter fieri debebant, ſ. quia iſta immolatio, & commeſtio eſt Phaſe, id eſt tranſitus, ſcilicet quia ſicut angelus exterminator velociter tranſibat domos Hebræorum, tanquàm viator, nihil ibi manens ad faciendum malum; ita ipſi omnia hæc ad ſignandum illud beneficium, ſ. quia liberabantur ab angelo exterminatore velociter hæc facere debebāt. In ſuperioribus tamen referebamus hæc ad velocitatem viæ, qua exituri erant de Aegypto. Et verum eſt,

Queſt. 15.

Immolatio agni paſchalis duos tranſitus ſignabat.

eſt, quia illa immolatio ad vtrunque ſignandum referebatur, ſed diuerſimodè; quia iſta prima immolatio ſignabat vtrunque, ſed principaliter feſtinationem angeli exterminatoris tranſeuntis ſuper domos Hebreoſum nihil percutientis, vt patet immediate, cum dicitur: *Eſt enim Phaſe domini*, id eſt tranſitus; tranſibo enim ſuper terram Aegypti nocte illa, percutiamque omne primogenitũ in terra Aegypti ab homine, vſque ad pecus, ac pertranſibo vos, & non erit in vobis plaga diſperdens. Signat autem minus principaliter egreſſionem velocem de Aegypto. In futuris autem generationibus iſtæ immolationes, & comeſtio azymorum ſignabat principaliter exitum velocem de Aegypto; ſic patet. Deut. 16. cap. cùm Moyſes poſt 40. annos ab exitu de Aegypto hortaretur eos ad cuſtodiendas cæremonias agni paſchalis, dixit. Obſerua menſem nouarum frugum, & verni primi temporis, vt facias Phaſe domino Deo tuo: quoniam in iſto menſe eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte. Signabat autem minus principaliter trãſitum angeli percutientis ſuper Aegyptios, & non percutientis Hebræos. Et hoc patet, quia in iſto cap. infra Deus mandauit fieri iſtam obſeruationem ad memoriam huius tranſitus angeli percutientis ſuper eos, cum dicitur: Et cum dixerint vobis filij veſtri; Quę eſt iſta religio? Dicetis eis, victima tranſitus domini eſt, quando trãſiuit ſuper domos filiorum Iſrael in Aegypto, percutiens Aegyptios, & domos veſtras liberans. Sed dices, cùm hic exprimatur iſta cauſa huius immolationis agni, & in Deuteronomio exprimatur alia, non videtur, quę ſit principalior. Reſpõdetur, quòd immo ex hoc apparet, id quod dictum fuit, ſcilicet, quia iſta cauſa fuit expreſſa ĩ prima immolatione, & non alia, iſta fuit principalior in prima immolatione, & quia alia cauſa fuit expreſſa per quadraginta annos poſtea Moyſe, & non iſta, illa videbatur eſſe principalior ad futuras generationes. Et ratio eſt, quia iſta liberatio a morte, quæ inſerebatur per angelum exterminatorem, ſignatur totaliter, & principaliter in futuris generationibus per redemptionem primogenitorum, vt patet infra 13. ca. cum dicitur: Cũque interrogauerit te filius tuus cras, dicens, quid eſt hoc? reſpõdebis ei, in manu forti eduxit nos Deus de Aegypto de domo ſeruitutis; nam cùm induratus eſſet Pharao, & nollet nos dimittere, occidit dominus omne primogenitum in terra Aegypti a primogenito hominis vſque ad primogenita iumentorum: idcirco immolo domino omne, quod aperit vuluam maſculini ſexus, & omnia primogenita filiorum meorum redimo.

Deu. 16.

Cur cauſa immolationis agni varia hic, & Deut.

Eſt. n. Phaſe, id eſt tranſitus Domini. Iſtud fuit additum in litera noſtra ad expoſitionem huius nominis Phaſe; quia in Hebræo ſolum habetur, *Eſt enim Phaſe.* Vocatur autem tranſitus domini; quia angelus percutiens, ex Dei mandato tranſibat non percutiens Hebræos; ſic enim dicitur infra. Tranſibit enim Dominus percutiẽs Aegyptios, cumque viderit ſanguinem in ſuperliminari, & in vtroque poſte; tranſcendet hoſtium, & non ſinet percuſſorem ingredi domos veſtras. *Et tranſibo per terram Aegypti.* Deus dicit ſe tranſiturum per terram Aegypti, non quòd ipſe tranſeat; quia moueri non poteſt, cum vbique ſit, ſed quia Angelus percuſſor ex mãdato eius tranſibat. *Nocte illa.* Scilicet nocte quartidecimi diei menſis primi. *Et percutiam omne primogenitum in terra Aegypti.* Iſta fuit vltima plaga; quia ſic dixerat Dominus præcedenti cap. adhuc plaga vna tangã Pharaonem, & Aegyptũ. & poſt hæc dimittet vos. Fuit etiã iſta plaga maior omnium, quia ad nullam aliarum Pharao dimiſit Hebræos, niſi ad iſtam: quinimmo eos fugere compulit de Aegypto; vt patet infra, inflicta fuit autem correſpondenter ad culpam Aegyptiorum, qua Hebræorum paruulos, ſiue primogenitos, ſiue alios in flumine occiderant.

An plagæ Aegyptijs inflictæ fuerint tantum decem, vel multo plures. & an Dies Aegyptiaci habeant malam influentiam, & quare eccleſia mandat illos non obſeruari, & an propter hoc neget aſtrorum influentiam, & an ſit licitum certa tempora anni ad ſeminandum, & ferendum, & F alia faciendum obſeruare.

Dicit Magiſter in hiſtorijs ſcholaſticis, quòd nõ fuerunt iſtæ ſolæ plagæ illatæ Aegyptijs, ſed etiam multæ aliæ; ponuntur tamen iſtæ ſolæ, quia principaliores fuere, vnde vult in qualibet die, quæ in Kalẽdarijs noſtris Aegyptiaca vocaẽ, aliqua plaga Aegyptijs inflicta fuerit, & tũc oportet eſſe ad minus. 24. plagas, quia in quolibet menſe duo dies Aegyptiaci vocantur in Kalendarijs. Sed hoc forte non multum continet veritatem. Primo, quia plagæ inflictæ Aegyptijs in valde pauco tempore inflictæ ſunt, cùm vna quaſi immediate ſequeretur poſt alteram; ſi autem teneretur hoc dictum, cùm in quolibet menſe ponantur dies Aegyptiaci, ſequeretur quòd vno anno ad minus duraſſent infligendo plagas. Hoc autem non poteſt ſtare, quia tunc ſequeretur, G quòd Moyſes non erat annorũ 80. qñ primo apparuit coram Pharaone, quod tamen aſſeritur ſupra 7. c. Vel quòd nõ ambulauiſſent 40. annis per deſertũ, quòd tñ aſſeritur Deut. 8. c. Vel quòd, qñ mortuus eſt, non compleſſet ſolum 120. annos, vt aſſeritur Deu. 31. c. ſed 121. conſequẽtia aũt ſatis declarata fuit ſupra 2. c. Et patet, quia Moyſes erat annorum 40. qñ occidit Aegyptium, & receſſit de Aegypto in terram Madian, vt patet Act. 7. c. & mãſit ann. 40. in Madian cũ Iethro; vt patet Act. 7. & ſic redeundo eodẽ anno de Madian in Aegyptum cõplebat annos 80. qñ ſtetit corã Pharaone. Si ergo duraſſet plagarũ inflictio vno anno ſecundũ aſſignationẽ dierum Aegyptiacorum in Kalendarijs, qñ exiuiſſet Moyſes de Aegypto, eſſet annorum 81. quibus addãtur H anni 40. quibus mãſit in deſerto cũ Iſraeliticis, vt patet Deu. 8. c. cũ dixit, adduxit te Dñs 40. an. per deſertũ, vt affligerẽt te, atque tentaret, & nõ fierẽt, quæ in tuo animo verſabãtur, manebũt in ſumma anni 121. quibus vixiſſet Moyſes. Sed hoc falſum, qa Moyſes mortuꝰ fuit die, quo cõpleuit annos 120. vt patet Deut. 31. c. cum dicitur ego ſum hodie 120. annorũ, & nõ poſſum vltra ingredi, & egredi; præſertim cũ dixerit mihi dñs, non tranſibis Iordanẽ iſtũ. Cõcluditur ergo, quòd in faciẽdo iſta ſigna nõ effluxit vnus annus, ſed quaſi vnus mẽſis, vel paucũ plus, & ille cõputatur cũ anno primo egreſſionis de Aegypto, ita quòd ex illo tpe cõputaretur vnus annus cũ illo pauco, in quo inflictę ſũt plagæ. Itẽ iſti dies Aegyptiaci dñr hñe malam influentiã, & veriſſime ſic eſt, ſed non attraherent influentiam ab illis plagis inflictis Aegypto toti: ergo non denominantur ab illis pla- I gis inflictis. Antecedens patet, quia ea, quæ fiunt in inferioribus, nullam videlicet cęlo influentiam tribuunt, quin potius è contrario vis influxiua cæleſtium operatur in hæc inferiora. Item dato, quòd Dei volũtate hoc fieri potuiſſet, vt ex illis plagis inflictis Aegypto in quolibet anno illis diebus ſequerentur malæ influentiæ, tamen nullo modo factum fuiſſe concedendũ eſt, quia tunc Deus omnes homines in omnia futura tempora propter delicta Aegyptiorum puniuiſſet, quod ita abſurdum eſt, vt aures non paterentur. Dicendum autem quòd iſti dies Aegyptij vocati ſunt, quia Aegyptij, qui in Aſtrologia erant florentiſſimi, conſideratione aſtrorum hos dies nociuos repererunt, & veriſſime ſic eſt; mandat tamen Eccleſia illos non obſeruari, ne Gentili- K litatis ſuperſtitionibus ſtudeamus, ſicut patet ex concilio Martini Papę, & habetur in decretis 26. q. 5. c. non licèt hominibus Chriſtianis. De his etiam multa Aug. de ciui. Dei lib. 5. in principio per aliqua capitula, vbi agit de Fato. Nec in hoc Eccleſia veritati aſtrorum repugnat, quia Eccleſia vult, quòd nos non credamus influxibus aſtrorum, quaſi eis voluntas noſtra ſubdatur, ſicut tenebant Gentiles, & tangit illud Seneca in tragœdia, quæ intitulatur Edipus concordans ſententiæ populatium in carmine decimo quod totum de hac materia ſcriptum eſt, cum dicitur.

Qu. 15.

Opinionis magiſtri hiſtoria ſcholaſtica ponẽtis plures plagas, quã decẽ confutatio.

Dies Aegyptiaci malã habent influentiã.

Eccleſia nõ negat aſtrorũ influxũ: ſed negat eis liberũ arbitriũ ſubdi.

Seneca

Fatis agimur, cedite fatis.
Non ſollicitæ poſſunt curæ
Mutare rati ſtamina fuſi.
Quicquid patimur mortale genus.

Quic-

Quicquid facimus, venit ex alto.
Seruatque ſua decreta colus
Lacheſis dura reuoluta manu
Omnia ſecto tramite vadunt.
Primuſque dies dedit extremum.
Non illa Deo vertiſſe licet,
Quæ nexa ſuis currunt cauſis.
Itcuique ratus prece non vlla
Mobilis ordo; multis ipſum
Timuiſſe nocet:
Multi ad fatum: venere ſuum, dum fata timent.

Idem dicit Ouid. Metamo. lib. 9. dum Venus loquitur ad Iouem, & Iupiter ei reſpondet Poetica fictione Gentilium, tamen firma ſententia, ſcilicet.

Tu ſola inſuperabile fatum
Nata mouere putas. intres licet ipſa ſororum.
Tecta, trium cernes illic molimine vaſto
Ex aere, & ſolido rerum tabularia ferro.
Quæ neque concurſum cœli, nec fulminis iram
Nec metuunt vllas tuta atque æterna minas.
Inuenies illic inciſa adamante perenni.
Fata tui generis.

Ecce qualiter iſtorum, & omnium vulgarium antiquorum firma ſententia erat, ex motu cęli, & diſpoſitionibus æternis mentem noſtram neceſſitatem agendi, patiendique contrahere, qui error in Gentilibus nouiter conuerſis adhuc manebat, ideo doctores Eccleſiæ multum laborauerunt hanc erroneam opinionẽ elidere. Non tamen negat Eccleſia, nec vult nos negare, quin corpora cęleſtia influant in hæc inferiora, & quod non eædem complexiones ſint influentiarum diuerſorum dierum; Quis enim dubitet corpora cæleſtia in his inferioribus ſanitatem, aut infirmitatem tam obtinere, quam etiam influere, quoniam etiam hæc clauſis oculis confiteri cogemur, præcipuè cum dicat ſcriptura Gen. 1. cap. quòd ſol, & luna, & cætera aſtra data ſunt in ſigna, & tempora, dies, & annos, de quibus ibi dictum eſt, & Geneſ. 40. cap. Propter hoc ergo Eccleſia non prohibet, quòd medici certis diebus, aut certis ſignis, & motibus aſtrorum exibere patientibus pharmacias, cum omnes hoc experiantur, quòd luna exiſtẽti in tali, vel tali ſigno pharmacia nihil operetur, & in quo ſigno, vel triplicitate exiſtente eadem pharmacia, & in eodem patiente admirabiliter operetur. Dicendum ergo, quòd Eccleſia ſolum vetuit credere, quòd aſtra influant ſuper ea, quæ ad liberum arbitrium pertinent, ſed in alia, quæ pertinent ad corporalem naturam, nullus dubitat, quin corpora cæleſtia multum operentur, & eccleſia hoc tacet, & iſta eſt ſententia Ariſtot. nam cum in 3. lib. de anima, aſſeruerit voluntatem noſtram eſſe liberrimam, nec poſſe vllo modo neceſſitari, in primo de Gener. & corru. dixit, quod propter acceſſum, & receſſum ſolis in circulo obliquo omnis generatio, & corruptio cauſatur. Ecce qualiter animā ab omni cæleſti influentia abſolutā eſſe aſſerens, totam naturam corpoream influentiæ ſolis, & cæterorum aſtrorum ſubiectam liquido conteſtatus eſt. Sed adhuc dices contra, quia in decretis 16. q. 5. in cap. nõ licet hominibus Chriſtianis, dicitur, quod non licet colere elementa, aut obſeruare curſus aſtrorum, aut certos dies ad faciendum domos, aut ad plantandas, vel incidendas arbores. Reſpondetur ad hoc, quòd ſecus eſt de ædificatione domus, quam de plantatione, aut incifione arborum, quia ædificatio domus pertinet ad artem; arti vero non dominantur corpora cæleſtia, cum ars ſit habitus intellectiuus; ſed eſt adhuc peius, quia illi, qui certis diebus domus ædificare volunt, aut in eis nouiter habitare, arbitrãtur, quòd qui domum in tali die inceperit, non finiet ædificare eam. Vel qui in tali die inceperit habitare in ea, nunquam in ea proſperabitur, aut cito morietur. Et ſic dicunt de quibuſdam alijs ſuperſtitionibus, quòd qui tali die veſtem induerit, non viuet, vſquequo veſtis conteratur. Vel qui tali die contraxerit matrimonium, habebit malam vxo-

Gen. 1. & 40.

Ariſtot. vult naturā corpoream ſubdi corpori cæleſti, aīam autē nullo modo.

Explanatur cap. non licet 26. q. 5.

A rem, aut modicum cum ea morabitur, & cætera in huc modum. Quæ valde condemnat Eccleſia, & vera philoſophia. Nam in quibuſdam iſtorum ponitur, quod cœlum influat in liberũ arbitriũ, vt quomodo dicitur, quòd qui tali die contraxerit, malam vxorẽ habebit, quia malam, aut bonam eſſe vxorem in Dei gratia, & noſtro arbitrio ſitum eſt. Et iſto modo errant illi, qui nolunt incipere bella, niſi die Martis, quia in hoc attribuunt aliquid numinis marti, quem Deum belli Gentilis aſſeruit ſatuitas. Aliqua autem ponuntur hic, quæ licèt nõ dicant cœlum influere in liberum arbitrium, attribuunt tamen aliquam cauſalitatem cęlo, aut terræ, quæ naturaliter non poteſt ſubſiſtere; nam omnem metam talis naturæ excedit. Vt verbi gratia, qui diceret, quòd ille, qui in tali die inceperit nouam habitare B domum, quòd modicum in ea viuet, aut qui noua veſte indutus eſt, non durabit tantum quantum veſtis; quia tunc quæro, an iſta abbreuiatio vitæ eſt a cœlo, vel eſt ab illa domo, quã ingreditur, vel a veſte, qua contegitur. Si autem dicas, quod ſit a cœlo, ego ſatis confiteor vitam animalium, & mortem eſſe per influẽtiam cœli, quia Deus illam ſic vt ſeruitricem ſuam ordinauit, ſicut ordinauit ignem ad lucendum, & calefaciẽdum. Et hoc vult Philoſophus dicens, quòd omnis generatio, & corruptio in terra fit per acceſſum, & receſſum ſolis in circulo obliquo, vt habetur primo de generatione, & corruptione. Et tunc ſi vita, aut mors pro tunc venit ab influentia cęli, nihil erat intrare ad habitandum nouam domum, aut noua tunica contegi, cum nihilominus cęlum ipſum taliter influeret. Valde erC go ſuperfluum erit vitare nouam domum intrare, aut accipere nouas veſtes. Si autem dicas, quòd illa influẽtia venit a mala domo, aut a veſte, vel calciamento. Hoc falſum eſt, quia tunc quacunque die illam domũ nouam inceperis habitare, ſequetur idem effectus, vel quando acceperis illas veſts nouas, ſed hoc abſurdum eſt. Item quia domus, aut veſtis, vel calciamentum nõ ponuntur habere naturaliter tales vires influendi, cum ſint res artificiales, & artificialia non habent vires influendi, cum eſſe principium influẽdi ſolum competat formis naturalibus de pdicamẽtis quahratis. Ex his autem patet, quòd obſeruare certam diem, aut motum aſtrorum, vel figurationes eorum ſcilicet aſpectus beneuolos, vel maleuolos ad conſtruendum domum, valde erroneum eſt. De plantatione autem arborum aliter D dicendum eſt; nam dicitur, quòd nullus debet colere elemẽta, aut planetas, vel obſeruare curſus aſtrorum, vel certos dies ad plantandas, vel ſcindendas arbores. Quantum ad primum manifeſtum eſt, quòd nec pro plantãdis arboribus, nec pro aliqua alia re aliquis, præter Deum vnicum, & verum colendus eſt, quia ſcriptũ eſt. Non habebis Deos alienos, infra 20. & Deuter. 5. Etiam Matth. 4. cap. dicitur, Dominum Deum tuum adorabis, & ei ſoli ſeruies. Idẽ patet Deuter. 10. 5. Prohibuit autem Eccleſia colere iſta ad faciendum aliqua opera, quia apud Gentiles talis erat conſuetudo, vt id, quod cuique ſummè vtile erat, Deũ indicaret, & illud coleret. Sic Aegyptij coluerũt aquas, & Chaldæi ignẽ. Cæteris etiam rebus Gentiles deitatem attribuerũt, ſcilicet Iugis Deum Iugatiuum: vallibus Valloniam Deã E præfecerunt: rura ideſt agros deæ Ruſinæ, limen domus Limentino Deo tribuerunt, Cardinem deæ Cardeæ, fores autem Forculo: inſuper Adeonam, & Abeonam, Interducam, Manuducam Deum patrem ſubigum Pertundam, & dani virgimenſem cæteram Ignobilium, atque turpiſſimorum deorum turbam, quæ ad plures, quam ad trecentos Marco Varrone teſtãte in libris ſacrorum accedit: de quibus Auguſt. de ciuit. Dei lib. 6. cap. 7. De his autem Deo Dante, ſuper 3. Reg. c. 2. vberius dicetur quia ibi litera excetit. Gentiles ergo, quando aliquid in aliqua re facere debebant, Deum, qui præerat illi rei, colebant, ab eoque ſe dirigi, aut aduerſari credebant. Qui ergo aliquid in agris agere debebat deam Ruſinam, quæ ruribus, ideſt agris dominabatur, colebat: ſic qui in vallibus operaturus foret, deam Valloniam honorabat; qui autem in montibus,

Quã erroneum ſit dies certos obſeruare.

Nota deorũ multitudinẽ ſecundum Gentiles

Iuga-

Iugatiuum Deũ præcęteris efferebat. Et hoc putauerũt milites regis Benadab, cum pugnando victus fuiſſet in montibus a rege Achab, ideoq; dixerunt: Dij montiũ, dij eorũ, ideo ſuperauerũt nos, ſed melius eſt, vt pugnemus cõtra eos in cãpeſtribus, & obtinebimus eos. Deus tamẽ ſubdidit, quia dixerũt Siri, Deus mõtium eſt Dominus, ideſt Deus Hebræorum, & non Deus vallium dabo omnem multitudinem hanc grandem in manu tua. Et ſic fuit, quia poſtea in vallibus præualuit Achab contra Benadab regem Syriæ. Et quia iſte mos nondum totaliter fuerat extirpatus in Eccleſia primitiua, quia ſicut dicitur 4. Reg. 17. capit. de Samaritanis, qui Deum verum timebant, & nihilominus Deos ſuos colebãt, ita iſti colentes Chriſtum adhuc ex more antiquo aliquam reuerentiam, & cultũ dijs illis exhibebant, mandatum fuit, quòd nullus coleret iſta, vt Deos ad plantandum, vel aliquid alterum faciendum in aliquo negotio. Dicitur etiam in illo cap. quòd non debet Chriſtianus aſpicere curſus aſtrorum ad plantandas arbores, aut incidendas. Hoc poteſt intelligi dupliciter: vno modo, quòd nullo modo inſpiciantur curſus aſtrorum ad faciendum iſta, & hoc falſiſſimum valde eſt. Et primo patet de ſcindendis arboribus; quia quodam tempore arbores ſi ſcindãtur, mox putreſcũt, & teredonibus; ideſt quibuſdam vermibus interioribus conſumuntur; alijs autem diebus, vel in alijs diſpoſitionibus lunæ ſi incidantur, multis temporibus incorrupta ſeruantur, quis ergo non aduertet curſum lunæ ad incidenda ligna? immo ſtultiſſimus valde eſt, qui incidendo illa talia non inſpicit; nam cuncta, quæ agit, inutilia valde ſunt. De plantandis autem arboribus, vel ſerendis ſeminibus dicendum eſt, quòd ad ſerendum hordeum reſpiciendum eſt, quòd ſit Sol in Libra; aut in principio Scorpioniis. Ad ſerendum triticum reſpiciendum eſt, quod ſit Sol in Scorpione, vel in principio Sagittarij, ſic etiam ſeminandæ ſunt Fabæ Sole exiſtente in Tauro. De his, & pleriſque alijs Virg. in Geor. vbi tractat de plantatione arborum, & ſatione ſeminũ. Si aũt hæc nõ inſpiciãtur indifferenter ſeminabimus, aut plantabimus arbores Sole exiſtẽte in Cancro, aut in Leone: & tunc per ſe notum eſt, quòd nihil naſceretur, & qui talia ageret, ſtultiſſimus iudicaretur. De hoc Boetius de conſolatio. lib. 1. Metr. 6. aſſerẽs cuncta deberet inquiri tempore ſuo, & Deum cuilibet rei certa tempora diſtinxiſſe ſic ait.

Ligna in quibuſdã dieb. inciſa putreſcunt, quæ ſi in alijs incidantur multo tẽpore durant.

Cum Phebi radijs grauia
Cancri ſidus inæſtuat,
Tunc, qui larga negantibus
Sulcis ſemina credidit
Eluſus cereris fide
Quernas pergat ad arbores.
Nunquam purpureum nemus
Lecturus violas petas
Cum ſæuis aquilonibus
Stridens campus inhorruit.
Nec quæras auida manu
Vernos ſtringere palmites.
Vuis ſi libeat frui.
Autumno potius ſua.
Bacchus munera contulit.
Signat tempora proprijs
Aptans officijs Deus.
Nec quas ipſe coercuit
Miſceri patitur vices.

Alio modo poteſt intelligi, quòd ad plantãdum, vel ſcindendum arbores non ſunt curſus aſtrorum inſpiciendi, ideſt, quòd non debet aliquis tantum confidere curſui aſtrorum: quòd ſi in tẽpore bonæ influentiæ ſeminet, quod neceſſario credat multas euenturas fruges, & ſi in tempore malo ſeminauerit, quòd credat neceſſario ineptas, aut paucas inde colligendas meſſes, quia hoc valde erroneum eſt. Nam Deus, qui ſupra naturæ curſum operatur, cum vult, aliquando pecca-

Deus aliquando

F tis noſtris exigentibus, bonas temporum influentias conuertit nobis in infauſtos exitus, priuans frugibus, quas naſcentes oſtenderat, ſic patet Leuitic. 26. capit. Quod ſi nõ audieritis me, nec feceritis mandata mea, viſitabo vos velociter in ardore, & egeſtate, fruſtra ſeretis ſementem, quæ ab hoſtibus deuorabitur, ſi autem ſic non obedieritis mihi, dabo vobis cęlum deſuper ferreum, & terram æneam: conſumetur in caſſum labor veſter, non proferet terra germen, nec arbores poma præbebunt, eadem, & plurima alia Deut. 29. cap. vbi ponitur cathalogus maledictionum, ſic etiam Pſal. 105. Poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim, terrã fructiferam in ſalſuginem a malitia habitantium in ea. Aliquando autem Deus nobis miſertus, ſi colamus eum recto corde, tempora infęlicia in

peccatis noſtris offenſus bonas temporum influentias in malos cõuertit. Leu. 26.

Pſ. 105.

G magnam proſperitatem conuertit, ſic patet Oſeæ 2. ca. Et erit in die illa, exaudiam cœlos, & illi exaudient terram, & terra exaudiet triticum, & triticum, & vinum, & oleum, & hæc exaudient Iezrahel, & ſeminabo eam mihi in terram, & miſerebor eius, quæ fuit abſque miſericordia. Sic patet Malac. cap. 3. Inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc dicit Dominus, ſi non aperuero catharactas cęli, & effudero vobis benedictionem vſque ad abundantiam. Idem patet Aggei 1. cap. pro vtraque parte vbi dicitur: Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras, ſeminaſtis multum, & intuliſtis parum; comediſtis, & non eſtis ſaturaſtis bibiſtis, non eſtis inebriati; operuiſtis vos, & non eſtis calefacti, & qui mercedes congregauit, miſit eas in ſacculum per-

Deus aliquãdo nobis compaſſus infęlicia tempora in magnam proſperitatem cõuertit.

H tuſum, reſpexiſtis ad amplius, & factum eſt minus, intuliſtis in domum, & exſufflaui illum: quamobrem dicit Dominus exercituum, quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cęli, ne darẽt rorem, & terra prohibita eſt, ne daret germen, & vocaui ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes, & ſuper triticum, & ſuper vinum, & ſuper oleum, & ſuper quæcunq; profer humus, & ſequitur poſtea in ſecundo capitulo eiuſdem: Ponite corda veſtra ex die iſta a die, qua fundamenta iacta ſunt templi Domini: nunquam iam ſemen in germine eſt, & adhuc vinea, & ficus, & malegranatum, & lignum oliuæ non floruit ex iſta die benedicam. De his autem Leuit. vigeſimoſexto, & Deuteronomio vigeſimo octauo cap. Dicitur etiam in illo cap.

I quòd nõ ſunt obſeruandi dies ad ſeminandum, vel incidendum arbores. Ad quod dicendum quòd obſeruatio certę diei cõtingit fieri dupliciter, vno modo, quia obſeruatur certa dies, ſcilicet Mercurij, aut Martis, & ſic de cęteris, quia in illo die eſt aliquis motus ſpecialis cęli, vtputa: quia tũc eſt luna quinta, aut ſexta, & ſic de alijs, aut quia dominatur Mars, & Mercurius, qui ſunt talis, vel talis complexionis, & tunc licitum eſt obſeruare dies, dum tamen, vt dictum eſt, non attribuatur illis cauſalitas ſuper liberum arbitrium, aut ea, quæ non conueniunt naturaliter. Alio modo contingit obſeruari diem, vtpote, quia aliquis ſupponit non incipere facere tales res, niſi in die Martis, aut Mercurij, & ſic de alijs diebus non curando, quota luna ſit, aut quis motus cæli, vel quis aſpectus planetarum, ſed ſolum obſeruat illud facere, quia eſt dies Martis, aut dies Mercurij

Quo intẽdũ obſeruare tempora ad ſeminãdum, & ad incidendũ arbores licitũ eſt aliquãdo ſuperſtitioſũ.

K & hoc illicitum eſt, quia eſt quędam ſpecies ſuperſtitionis, & hoc modo prohibetur illic. Concluditur ergo ex ſuperioribus, quando tempora obſeruanda ſunt, & an dies Aegyptiaci dicantur a plagis inflictis Aegypto, an ab aliquo alio. *Ad hominem vſque ad pecus*. Ideſt occidã primogenita hominum, & primogenita iumentorum.

Concluſio quæſt.

Licet iumenta non peccaſſent, nec quidquam mererentur mali, quia tamen erant Aegyptiorum, mortua ſunt, vt ipſi in eis punirentur, vnde conſiderandum, ꝙ non ſolum mortua ſunt primogenita iumentorum in Aegypto, ſed & ſi Aegyptij aliquas aues nutriebant, quæ pullos haberent primogeniti inter aues, moriebãtur, & hoc ſi ſunt aues, in quibus poſſunt diſtingui primogeniti, nam vt communiter in auibus domeſticis non poſſunt cognoſci primogenita, immo nec ſecundũ

Quæ. 16. Nota quare iumentorũ primogenita etiã mortua ſunt.

verita-

veritatem poſſunt dari primogenita, quia iſtę aues plura oua pariunt, & incubantes ſuper ea faciunt omnia, vel plura eorum ſimul pullos habere; non tamen moriebantur primogenita ferarum, ſiue beſtiarum, ſiue volucrum, quia illa non erant in poſſeſſione Aegyptiorũ, nec hoc cognoſcerent, nec ſic affligerentur. *Et in cunctis dijs Aegypti faciam iudicia.* Ideſt non ſolum puniam Aegyptios, ſed etiam Deos eorum faciendo in eis iudicia, ideſt admirabiles punitiones. Fuit iſta punitio forte, ſicut punitio Dagõ dij Azotiorum, qui ante arcam Domini pronus inuentus eſt, & caput, & palmæ eius abſciſſæ fuerant, quando arca domini illata fuerat in templum eius; vt patet primo Reg. 5. cap. Vel, vt volunt Hebræi, iſta punitio deorum fuit, quia omnia idola Aegyptiorum illa nocte ſubito putrefacta, atque incinerata fuere; metallica vero reſoluta, & fuſa in terrã, vt aurea argentea, & ærea, vel ſtanea; lapidea autem vſque ad puluerem comminata. *Ego Dominus.* Ideſt ego, qui iſta dixi, ſum Dominus, ideſt potens in omnia, ideo facere poſſum, quæ dico. *Erit autem vobis ſanguis in ſignum.* Hic ponitur ratio mandati ſuperioris, cum dicebatur, quòd deberent ponere ſanguinẽ, hædi, vel agni immolati ſuper vtrunque poſtem, & in ſuperliminari domus, ſcilicet, vt eſſet ſignum Angelo tranſeunti, & non percuteret domum, in qua ſanguis illitus eſſet oſtijs. Iſte autem ſanguis non erat alicuius poteſtatis naturaliter, ſcilicet quòd illam poſſet tollere peſtem, vel expellere Angelum percuſſorem, ſed ſolum erat ſignũ vt ponitur in litera. Erat autem ſignum, vt Angelus videns ſanguinem non percuteret in illa domo. Sed dices, quid proderat iſte ſanguis poſtibus, & ſuperliminari illitus? Quia etiam eo non exiſtente Angelus cognoſcebat domos Hebræorum, & Aegyptiorum, immo, vt dictum fuit ſupra 7. cap. dato quòd Angelus, vel dæmõ non cognoſceret domos illas ſine ſanguine, nunquam eas cum ſanguine noſſe poſſet, quia iſta ſunt ſigna, quę viſui corporeo aliquid reportant, intellectui autem nihil, ideo licèt Angelus corpus acciperet, & omnia lineamenta organorum, nihil tamen ſic videret, vt declaratum fuit 7. cap. nihil ergo videtur prodeſſe ſanguis, vt ſignaret illam eſſe domum Hebræi, & non debere ibi percuti. Reſpondetur, quòd nõ ponebatur iſte ſanguis tãquam aliquid efficeret, quia dato, quòd in portis Aegyptiorum poſitus fuiſſet, nihil ibi efficeret, quia nihilominus Angelus percuteret eos, nec etiam ponebatur in ſignum, tanquam per hoc Angelus aliquid cognoſcere deberet, ſed, vt aliqui volunt, ponebatur in ſignum diſtinctiuum, vt ſicut Aegyptij diſtinguebantur mente ab Hebræis, quia Hebræi verum Deum colebant, Aegyptij autem non; ita volebat Deus, quòd in ſigno exteriori diſtinguerentur. Sed hoc forte non multum valebat, quia ſigna exteriora dantur ad diſtinctionem & cognitionem, & ad hoc proficiunt ſecundum quòd ab alijs cognoſcuntur, ſicut circuncisio dabatur in ſignum, vt omnes populi ſcientes Hebræos eſſe circunciſos, cognoſcerent eos eſſe ſpecialem populum. Hic autem nihil tale erat, quia Aegyptij non cognoſcebant, quomodo ſanguis ponebatur in domibus Hebræorum nec dato, quòd vidiſſent eum ſequenti die oſtijs illitũ, neſciebant, ad quem finem poſuiſſet, maxime quia, vt videtur ex litera, iſte ſanguis non ponebatur in ſignũ alijs gentibus, ſed Deo, quia dicitur. Erit autem vobis ſanguis in ſignum in ædibus, in quibus eritis, & videbo ſanguinem, atque pertranſibo, nec erit in vobis plaga diſperdens. Iudæi autem aliqui ſatis bene conſiderantes, dicunt, quòd hoc ponebatur per modum cuiuſdam orationis ex mandato Dei, ſcilicet, quòd dicerent Hebræi, qui erant in Aegypto: domine Deus, ſi peccata noſtra aliquem ſanguinem in nobis effundi promeruerunt, ſit iſte, quem de hoc agno effundimus, & iſte modus erat in ſacrificijs pro peccato, vt patet infra 29. ca. vbi cum immolarentur Hoſtiæ pro Aaron, & filijs eius vt remitterentur peccata eorum, ipſi imponebant manus capiti arietis, & vituli, quaſi imprecantes, quòd Deus transferret punitionem debitam pro peccatis eorum in illa animalia immolanda. Idem, & clarius mandauit Deus Leuit. 16. cap. quòd fieret emundatio omnium iniquitatum populi, in die expiationum mandauit offerri duos hircos pro peccato, factiſque cæremonis circa primum hircum immolandum, ſubiunxit de ſecundo, dicens: Poſtquam emundauerit tabernaculũ, & ſanctuarium, & altare, tunc offeret hircum viuentẽ, & poſita vtraque manu ſuper caput eius confiteatur omnes iniquitates filiorum Iſrael, & vniuerſa delicta, atque peccata eorum, quæ imprecans capiti eius emittet eum per hominem paratum in ſolitudinem. Idem dicunt de Sephora vxore Moyſi, de qua ſupra cap. ꝙ quando vidit Moyſen vexari ab Angelo, quia filium nõ circunciderat, velociter ipſa circuncidit, & tetigit pedes Moyſi præputio pueri adhuc fluente ſanguine, quaſi diceret: Domine ſi iſte vir meus aliquid mali meretur, ſcilicet, quòd effundatur ſanguis ex eo, iſte ſanguis pueri, quem ſuper eum effundo, oro, vt ſufficiat. Iſta bene, & conformiter poſita ſunt ad ſenſum horum verborum, ſed adhuc non exprimitur in his, qualiter ille ſanguis in ſignum fuerit poſitus. Ideo videtur dicendum, quòd quia Deus in his cæremonijs de Agno Paſchali intenderet principaliter ſignare mortem Meſſiæ mediatoris, vt ait Apoſtolus prima ad Corint. cap. 10. Omnia in figura contingebant illis; mandauit, vt iſte ſanguis poneretur in poſtibus domus, vt eo exiſtente domus Aegyptiorum percuterentur, & domos Hebręorum nõ intraret Angelus percutiens, vt ſaltem implicitè iſti Hebræi confiterentur ſe per Meſſiæ ſanguinem eſſe liberandos; ſic etiam eſt in alijs cæremonijs, quia, vt omnes catholici doctores aſſerunt, cæremonialia proficiebant Hebræis, non quidem in ſeipſis, ſed per ea tacite, vel expreſſe profitebantur Meſſiam futurum, in quo iſta vmbratilia ceſſarent. Et tunc ſtat, quòd iſte ſanguis eſſet ſignum, & hoc non ad alias gentes, ſed Deum, cũ ipſe dicat: tranſibo, & videbo, & tunc eſt ſenſus. Iſte ſanguis erit in ſignum, ideſt vos ponetis iſtum ſanguinem in poſtibus veſtrarum domorum ex mandato meo & quando ego tranſiuero per domos veſtras, & Aegyptiorum, & videro ſanguinem, erit mihi iſte ſanguis ſignum, quod vos profitemini a morte liberandos per mortem Meſſiæ, & hoc ſaltem implicite, & ſic etiã ab hac morte liberabo vos. Erat autem ille ſanguis ſignũ ad placitum, & non naturaliter ſignans, quia Deus intendebat eos liberare a morte, & ſic ex ſola voluntate ſua liberabantur a morte, nec iſtud ſignum aliquid tale efficiebat, vel ex natura ſua ſignabat, ſicut fumus ſignat ignem, ſed ſolum volebat liberare, & mandabat eis accipere pro ſigno iſtum ſanguinem poſtibus illitũ. Si enim mandaſſet, quòd ponerent ad portam vnum lapidem, & ille eſſet in ſignum, & Angelus tranſiens, atque lapidem videns, non percuteret eos, eſſet ille lapis ſufficiens ſignum, ſed ſignum de ſanguine agni poſitũ eſt, quia magis decebat, vt profiterentur ſic ſaltem implicite Meſſiæ ſanguine ſe fore liberandos. Tale autem ſignum erat iris diluuij non venturi, quia vt declaratum fuit Gen. 9. cap. non ſignabat naturaliter iris diluuium vniuerſale, de quo ibi Deus loquitur non eſſe venturum; nam diluuium vniuerſale naturaliter euenire non poteſt, ergo nullum ſignum poteſt illud non venturum naturaliter ſignare; & ſic de conflagratione iudicij, vt ibi, & Gene. 6. cap. late dictum eſt, ſed quia Deus promittebat, quòd nunquam veniret diluuium vniuerſale ſuper terram, ideo voluntas eius ſola erat, quæ tollebat diluuium nunquam inundare ſuper oẽs terras, vt homines tamen magis contenti eſſent, quia natura noſtra ſcrupuloſa valde eſt, dedit pro ſigno iridem mandans, quòd nos intelligeremus, quòd quandocunque iridem videremus, quòd Deus non erat deſtructurus terram omnem per aquas, & ſicut dedit illud ſignum, ita potuiſſet dare aliud. ſ. quandocũq; videritis ſolẽ oriri intelligamus, ꝙ nõ erit diluuium: Et patet, ꝙ hoc potuiſſet dari pro ſigno, quiã ſi iris ad nõ futurum diluuium nullã cauſalitatem tribuebat, aut naturaliter non ſignabat, ſed hoc accipiebatur ex ſola voluntate Dei, ita poterat velle, ꝙ ortus ſolis ſignaret diluuiũ non venturum, nihil efficiendo: dedit tamẽ iridem

Cur ſanguis agni ponebatur ſuper poſtes.

Auctoris intentio.

1. Cor. 10

Gen. 6.

Iris ſignum eſt ad placitũ, quod diluuiũ vniuerſale amplius vẽturũ non eſt.

dem in ſignum, quia magis decebat; nam Deus reſpi- F cit ea, quæ ſunt vera, vel propinqua veritati; licèt ergo iris ſecundum veritatem non tolleret vniuerſale diluuium, ſignabat tñ aliquid, quod erat propinquum. Nam iris, vt Gen. 9. c. declaratum fuit, ſignat naturaliter diluuium particulare non cito futurum: magis ergo conueniebat hoc poni pro ſigno non futuri vniuerſalis diluuij, quam ortus ſolis, qui ſecundum veritatẽ, nec ſimilitudinem aliquid ad diluuium attinebat. Sic autem fuit de ſanguine agni poſtibus illito ex ſignificatione implicita mortis Meſſiæ. *Videbo ſanguinem, & pertranſibo*. Ideſt cum Angelus percutiens viderit ſanguinem in domorum veſtrarum portis, quia ſcit illum eſſe ibi, licet oculis non videat, nouit etiam tale pactũ eſſe inter me, & vos, vt, cùm ſanguis fuerit in portis, nõ

De nomine Phaſe. percutiet, ſed tranſibit domos veſtras, ſcilicet, quòd An- G gelus veniens ad domum vnius Aegyptij, & percutiẽs ibi omnia primogenita maſculina, tam hominum, quã iumentorum, tranſibat ad ſequentem domum, vt ibi quoque percuteret, & ſi in portis erat ſanguis illius, pertranſibat domum illam, nihil ibi mali efficiens. Et ab hoc vocatur iſtud feſtũ Phaſe, vt ait Abbenezra: non quidem tranſitus, ideſt ambulatio, ſed tranſitus, ideſt intermiſſio, vt cùm aliquis ſaltat, tangit quaſdam partes terræ, & in medio derelinquit. Vnde licèt nos Hebræum nomen corrũpamus dicentes Phaſe, in Hebræo tamen dicitur, Pereza, & hoc non tolerat litera latina, cum non ſit aliqua litera faciens talem ſonoritatem, & dicitur in Hebræo, Pereza, de perizea, ideſt olandus, quia ſicut olandus figit quendam pedem, & alterum non, & ſic diſcontinuatur ſuus motus, ita faciebat iſte H Angelus exterminator, quia quandam domum percutiebat, & alteram non, ſcilicet quia ibi ſanguinem reperiebat in portis.

Quid fiebat de domibus, in quibus ſimul Aegyptij, & Hebræi morabantur, nunquid ſanguine tingebantur.

Quæ. 17. Sed adhuc quæret aliquis, cùm ſupra cap. 3. dictum ſit, quòd aliqui Hebræi habitabant in domibus Aegyptiorum, cũ ibi dicatur, poſtulabit mulier a vicina ſua, & ab hoſpita ſua vaſa aurea, & argentea. & veſtes, videtur, quòd aliqui eorum tanquam hoſpites morabãtur in domibus Aegyptiorum, non habentes vbi morarentur, quid fiebat de illis domibus? quia ſecundum mandatum Dei tenebantur illi immolare Phaſe, & tingere poſtes, & ſuperliminaria ſanguine, alioquin, ſi aliquis I de Hebræis hoc facere contempſiſſet, nõ ſolum primogenitus eius, ſicut Aegyptijs eueniebat, moreretur, ſed etiam omnes de domo ſua, & principaliter ipſe paterfamilas. Nunc ergo dato, quod illa domus ſanguine tingeretur, quæritur, an Angelus percuteret ibi aliquos. Si autem dicas, quòd neminem percuteret, ſequeretur, quòd aliqui primogeniti Aegyptiorum manſiſſent illæſi, ſed falſum eſt, quia dicitur ſupra 11. cap. & hic in litera, quòd Deus percuteret primogenitum omne Aegyptiorum ab homine vſque ad pecus. Item, quia dicitur inf. in litera, quòd non fuit domus Aegyptiorum in tota Aegypto, in qua non eſſet aliquis mortuus. Si autem dicatur, quòd Deus ibidem percutiebat Aegyptos, tunc non manebit pactum Dei, cum dicitur: Erit autem vobis in ſignum in domibus, in quibus K eritis, & videbo ſanguinem, atque pertranſibo. Sed aliquis reſpondebit fortaſſis, quòd Angelus tranſiens percutiendo, cũ deueniret ad illam domum, in qua manebãt Hebræi, & Aegyptij, portaſq; ſanguine illitas, percuteret Angelus omnia primogenita Aegyptiorum intra exiſtentia, de Hebræis autem neminem, & dicet, quòd in hoc non diſſoluebatur pactum: quia litera dicit; erit autem vobis in ſignum, videbo, atque pertrãſibo, & non erit in vobis plaga diſperdens, & ſic ſolum promittit, quòd non percuteret Hebræos, ſed Aegyptios bene poterat percuttere non ſoluto pacto. Hoc tamen non poteſt ſtare, quia tunc eſſet iſta litera aliqualiter ſuperflua; nám deberet dicere videbo ſanguinẽ, ac pertranſibo, & non erit in in vobis plaga diſperdẽs, ſed ſolum dici deberet, videbo ſanguinem, & non erit in vobis plaga diſperdens; nam illa litera, & pertranſibo, multũ repugnat huic poſitioni; ſonat enim, quòd Angelus videns illum ſanguinem, tranſire debebat nullo modo ibi percutiẽs, & hoc ſignat propriiſſimè iſtud nomen pereza in Hebræo, quod ponitur, vbi nos corrupta litera dicimus Phaſe. Dicendum ergo eſt, quod illi Hebræi, qui morabantur in domibus Aegyptiorum *Auctoris reſpõſio.* cum ipſis Aegyptijs, erant pauperes, & hãbentes paucam familiam, & ſic non ſufficiebant ad veſcendum agnum integrum; ideo ſecundum relatiuam ſupra dictã, ſcilicet, quando erat minor familia tranſibit in domos vicinorum ſuorum ſecundum numerum perſonarum, ſic iſti tranſibat in domos aliorum Hebræorum, qui in domibus proprijs morabantur, & ibi comedebant de agno. Et dato, quod aliquis Hebræus habitans in domo alicuius Aegyptij haberet familiam ſufficientem ad eſum agni; tamen tranſibat diuiſus in plures domos aliorum Hebræorum, & hoc valde rationabiliter, quia ſi Aegyptij in terra ſua non erant permiſſuri Hebræos ſacrificare de animalibus, quæ ipſi colebant, vt patet ſupra octauo capitulo, quinto magis quod intra domos Aegyptiorum videntibus ipſis immolarent animalia, quæ ipſi colebant; Hoc enim redundabat ad magnam iniuriam Aegyptiorum, ideoq; nullo modo talia in domibus ſuis fieri paterentur. Itẽ & maxime, quia domus illæ, in quibus immolabatur agnus, & comedendus erat, ſanguine tingebantur in poſtibus, & in ſuperliminaribus; hoc autem ſuper omnia Aegyptij deteſtarentur, ſcilicet portas domorum ſanguine abominationis ſuæ, ſcilicet agni immolati fœdari, nec hoc vlla ratione paterentur, quin potius ipſos Hebræos, ſi talia auderent, hoſtiliter ad mortem perſequerentur; & veriſſime magnum præiudicium fieret in hoc Aegyptio tàm coram Deo, quam coram hominibus. Coram hominibus ſatis notum eſt, quia in domo alicuius nihil contra voluntatem eius faciendum eſt, præcipue quod abominabile, & contra religionem ſuam eſt. Coram Deo etiam hoc iniuria eſſet, quia licet Aegyptij melius feciſſent, ſi colerent Deum facientes eaſdem cæremonias, quas Hebræi faciebant; tamen ad faciendum illas non obligabantur, nec peccabant mortaliter in non faciendo: quod ergo Hebræi vellent cogere Aegyptios ad id, quod Deus non obligabat, ſcilicet vt linerentur ſanguine poſtes domus eorum, & ſuperliminaria, erat irrationabile valde; ſicut ſi aliquis Hebræus occideret aliquem Aegyptium, quia nolebat circuncidi; ab vtroque enim æqualiter ſolutus erat. Iſta ergo poſitio tenenda eſt, & tunc non ſequitur aliquod inconueniens; quia omnes primogeniti Aegyptiorum maſculi occiderentur, cum portæ eorum non eſſent ſanguine tinctæ, & Hebræi, qui habitantes in domibus Aegptiorum veniebãt ad domos Hebræorum, vt ibidem comederent de agno immolato, manebant in eadem domo, qui ſanguine tincta erat vſque tunc. *Nec erit in vobis plaga diſperdens*. Ideſt non veniet in vos illa peſtis primogenitorum, qua vaſtabantur Aegyptij; vocatur autem iſta plaga diſperdens, ideſt deſtruens. Quia plagarum quædam ſunt affligentes, quia homines affligunt, ſed non totaliter deſtruunt, quemadmodum plaga ranarum, cinyfum, & muſcarum: quoniam nullus moriebatur his plagis. Vocatur plaga diſperdens, ideſt deſtruens illa, quæ occidit, ſecundum quòd erat peſtis omnium primogenitorum Aegyptiorum. *Quando percuſſero terram Aegypti*. Ideſt habitatores terræ Aegypti: eſt hic metonymia, quia ponitur continens pro contento: & quando dicitur hic, quòd Deus percuſſit primogenita Aegyptiorum, non eſt putandum, quod iſta Deus per ſe fecerit, ſed per Angelum, cum infra dicatur, & non ſinet percuſſorẽ ingredi domos veſtras, ſed dato, quòd hoc non exprimeretur, ſic intelligendum eſſet ſecundum regulam, quam dedimus ſupra 5. cap. quòd licèt dicatur Deus aliqua facere in ſacra ſcriptura, nunquã accipiendum eſt, quod ipſe agat per ſe, ſed per Angelum, niſi illa, quæ fiunt, talia ſint, vt per potentiam creatam fieri non poſſint.

Habe-

Habebitis autem hunc diem in monimẽtum, & celebrabitis eum ſolennem Domino generationibus veſtris cultu ſempiterno. Septem diebus azyma comedetis. In die primo non erit fermentum in domibus veſtris. Quicunque comederit fermentum, peribit anima illa de Iſrael a primo die vſque ad diem ſeptimum. Dies prima erit ſancta, atque ſolennis, & dies ſeptima eadem feſtiuitate venerabilis: nihil operis facietis in eis, exceptis his, quæ ad veſcendum pertinent, & obſeruabitis azyma. In eadem enim ipſa die educam exercitum veſtrum de terra Aegypti, & cuſtodietis Leui. 23. *diem iſtum in generationes veſtras ritu perpetuo.* Nu. 28. c. *Primo menſe quartadecima die menſis ad veſperam comedetis azyma vſque ad diem viceſimamprimam eiuſdem menſis ad veſperam. Septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus veſtris. Qui comederit fermentatum, peribit anima eius de cœtu Iſrael, tam de aduenis quam de indigenis terræ. Omne fermentatum non comedetis. In cunctis habitaculis veſtris edetis azyma.*

Habebitis autem. Hic ponitur tertium, ſcilicet ritus ad futuras generationes conſeruandi; ideo iſta, quę hic poſita ſunt de azymis panibus, non mandata ſunt conſeruari Hebræis, cum receſſerunt de Aegypto, ſed pertinebant ad futuras generationes, ſic patet inf. 13. cap. Cumque te introduxerit Dominus in terram Chananæi, & Hethæi, & Heuæi, Amorræi, atque Iebuſæi, quã iurauit patribus tuis, vt daret tibi terram fluentem lacte, & melle, celebrabitis hunc morem ſacrorum menſe iſto; licèt tamen non mandaſſet Deus iſtos dies azymorum obſeruare, accidit, quòd obſeruarent neceſſitate coacti, quia non permiſerunt eis Aegyptij panes fermentare, vt patet infra. *Habebitis hunc diem in monumentum.* Idest in memoriam. Poteſt intelligi, quòd, ly, Quaſ. 18 Prima expoſitio. hunc, demonſtret illum diem, in qua celebrauerunt immolationem agni, & eripuit eos Deus ab exterminatore ſanguine illito vtriuſque domorum poſtibus, & tūc eſt ſenſus. *Habebitis hunc diem in monimentum.* Idest ſẽper recordabimini de hac die, ſcilicet, quomodo in ea percuſſis Aegyptijs vos liberati eſtis. Sed non conuenit iſte ſenſus, quia immediate ſubiungitur. *Et celebrabitis eum ſolemnem.* Sed mani feſtum eſt, quòd eadem die, in qua immolauerant in Aegypto, nunquam potuerunt vlterius celebrare, cùm illa non permanſiſſet, tempus autem, cum effluxerit, iam non eſt aliquid in re, ſed in ſola apprehenſione noſtra conferente. Secunda expoſitio. Debet ergo intelligi, quòd particula hunc, demonſtrat omnem diem, quæ annuatim ſuccedit illi diei, in qua prima immolatio facta eſt in Aegypto, & ſępe hoc modo demonſtrat hoc per nomen hic, hæc, hoc, vt ait Priſcianus in 13. libro maioris voluminis, & Ebrardus in cap. de pronomine. ſ. referendo non ad id, quod viſui ſubijcitur, ſed ad ſimile illi, vt dicimus, hæc herba creſcit in horto meo, idest alia talis: ſic ergo dicitur hic. *Hunc diem habebitis in monimentum.* Idest alium, qui ei lapſu anni integri in eadem temporis diſpoſitione, & habitudine anni ſuccedit. Et tunc non obſtat, quòd ſupra arguebatur: quia licèt ille dies immolationis primæ, quæ præterijt, nunquam vlterius celebretur: alius tamen ſuccedens ei anno verſato celebratur, & tunc eſt ſenſus. *Habebitis* Monimẽtum dicitur quaſi mentem monens, & ob hoc libri hyſtorici dicũtur monimenta maiorũ. *hunc diem in monimentum.* Idest mandabo vobis, quòd in quolibet anno recordemini facere vnum diem feſtiuitatis, in qua recordemini de imolatione, & exitu de Aegypto. Monimentum dicitur memoratio, quaſi mentem monens, idest eam faciens recordari præteritorũ, & hoc modo vocant libri hyſtoriarum monimenta maiorũ, quia per eos ducimur in recordationem geſtorũ antiquorum. *Et celebrabitis eum ſolennem.* i. illum diem quolibet anno tráſuerſo huic diei immolationis primę ſuccedentẽ facietis valde ſolénnem. Solẽnitas iſta erat in immolatione agni, & eiectione panis fermentati de domo, atque introductione azymorum. *In generationib. veſtris.* Idest in omnibus deſcendentibus a vobis, quia oẽs Hebræi obligabantur ad faciendas ceremonias has ſub pęna exterminationis a populo Dei, vt patet. Nu. 9. c. cũ dicitur. Si quis mundus eſt, & in itinere non fuit, & tamen Phaſe non fecit, exterminabitur anima illa

A de populis ſuis. *Cultu ſempiterno.* non quòd ſemper duraret, quia tunc oportebat etiam poſt diem iudicij durare, cum ſempiterna dicantur illa, quæ principia habent, finibus tamen durationis carent, ſicut animæ noſtræ, & Angeli. Accipitur autem ſempiternum pro quadam duratione indeterminata, quæ ſatis magna eſt, & ſic dicitur de alijs quibuſdam cæremonialibus, vt de circuncisione, quòd eſſet pactum ſempiternum in carne Hebræorum, vt patet Gen. 19. cap. 17. cap. Aliquã- Gen. 19. do enim dictio Hebraica, quę hic ponitur. ſ. olam, ſignificat ſatis paucum tempus. ſ. tempus iubilei, quod eſt ad magis quinquaginta annorum, & rurſus poſt alios quinquaginta fit alius iubileus, vt patet Leui. 25. cap. di- Leu. 25. citur tamen infra 21. c. & Deut. 15. quòd ſi aliquis emeret ſeruũ, qui eſſet Hebræus in anno ſeptimo remiſſio- B nis eum dimiſſurus eſſet liberum; ſi autem ille diceret, quòd bene erat ſibi apud Dominum ſuum, velletque manere cum eo, perforanda erat auris eius, & erat ſeruus vſque in ſempiternum, vt habetur Deut. 15. vel vſque in ſeculum, vt patet infra 21. cap. Nam in hoc nihil differt, cum eadem dictio ponatur in Hebræo vtrobique. ſ. olam: iſte tamẽ cum venire annus iubilei, liber exibat cum vxore ſua, & filijs, vt patet Leuit. 25. c. Aliqui autem dicũt, quòd iſta obſeruatio durabat in æternum, quia dato, quòd non conſeruaretur in ſe, conſeruabatur in alio meliori, ſicut obſeruatio Phaſe Iudæorum in obſeruatione noſtra paſchali. Et hoc licèt aliqualiter videatur, non eſt ſolidũ, quia dato ꝙ ſint aliquæ obſeruationes veteris teſtamenti, quæ habebant alias quaſi correſpondentes in nouo teſtamento, tamẽ C non omnes ſunt huiuſmodi, quia obſeruationi azymorum, quæ fiebat ſeptem dies, nihil conſimile ſucceſſit in nouo teſtamento; tamen dicitur hic, quòd iſta comeſtio azymorum debebat obſeruari in æternum. Etiam nihil ſucceſſit in nouo teſtamento feſtiuitati hebdomadarum, in qua ducebantur primitiæ meſſis triticeæ; & tamen iſta debebat eſſe legitimum ſempiternum, vt patet Leuit. vigeſimotertio cap. Idem de feſto tabernaculorum, vel Scenophegiæ, & de feſto clangoris, & de feſto expiationis: de iſtis tamen dicitur, quòd etiam erãt legitima ſempiterna, vt patet Leu. 23. cap. Dato ergo, quòd nulla obſeruatio ſimilis eis, quæ erant in veteri teſtamento, ſuccederet in nouo; tamen iſta cærimonialia ceſſatura erant. Dicendum ergo, quòd obſeruata ſunt vſque in ſempiternum, idest vſque ad illud tẽ- D pus, in quo ex natura ſua repugnabat eis obſeruatio; dum autem non repugnauit, ſemper obſeruata ſunt: repugnabat nanque formaliter cæremonijs veteris teſta- Auctoris expoſitio. menti obſeruari in nouo teſtamento, quia cæremoniæ veteris teſtamenti erant quidam ritus proteſtantes implicitè Meſſiam futurum: ſi ergo in nouo teſtamento obſeruarentur etiam, ſignarent Chriſtum venturum, ſed, cum Chriſtus fuerit miniſter noui teſtamenti, venit ante principium noui teſtamenti: ſeruare ergo cæremonias, quæ ſignarent Chriſtum ad huc venturũ erat facere legem mentiri. Adueniente ergo Chriſto, & incipiente nouo teſtamento, nec opus fuit ſeruari cæremonias veteris teſtamenti, nec debuerunt teneri. *Septem diebus azyma comedetis.* Dicuntur azyma panes ſine fer- E mento, quia azymus dicitur ab a quod eſt ſine, & zymon quod eſt fermentum; quaſi ſine fermento. iſta azyma durabant ſeptem diebus integris, vt patet infra: nam die 14. menſis primi poſt meridiem, ſcilicet Azymus vnde dicãtur. ad veſperam, vt ibidem dicitur, incipiebant, & mandatur, quòd comederentur vſque ad vigeſimamprimam diem eiuſdem menſis ad veſperam. Et, vt ſupra diximus, non fuerunt azyma impoſita Hebręis, vt obſeruarentur in exitu de Aegypto poſt primam immolationẽ, vt patet cap. ſequenti; accidit tamen, quòd illi comediſſent azyma iſtis ſeptem diebus, quia cum fermentare vellent maſſam, cogentibus Aegyptijs tulerunt paſtam coſperſam aqua & non fermentata, ſicque coxerunt in ſocoth, & comederunt illis ſeptem diebus panes azymos ex euentu. Deus autem, qui hoc præſciebat mãdauit, vt in futuris generationibus ſeruarentur iſti ſeptem dies azymorum ad memoriam horum dierum,

in

in quibus exeuntes de Aegypto azyma comederunt: *Deu.16.* ſic patet Deuteronom.16. capit. cum dicitur: Septem diebus comedes abſque fermento afflictionis panem, quia in pauore egreſſus es de Aegypto, vt memineris diei egreſſionis tuæ de Aegypto omnibus diebus vitæ tuæ. Immo, ſi Deus mandauiſſet Hebræis exeuntibus de Aegypto, vt obſeruarēt illos dies ſeptem in azymis, non valde recte diceremur; quòd poſtea celebrarent futuræ generationes illos dies azymorum: quantum iſta proprie mandantur; quando populos liberatur a Deo ab aliquo labore, & in memoriam illius liberationis indicitur ſibi a Deo, quòd aliquid faciant, ſi autē non eueniſſet eis ille labor infligentibus Aegyptijs: ſed Deus mandaſſet obſeruare illos dies in azymis, fuiſſet non imponere aliquid in memoriam præteriti beneficij, ſed labori præterito laborem in futuro adiungere. G *In die primo non erit fermentum in domibus veſtris.*

Quæ.19 Quis eſt iſte dies primus? Aliquis dicet, quòd iſte eſt dies 14. menſis primi, in cuius veſpera immolabatur agnus, & mandabatur expelli fermētum de domo. *Quis fuerit dies primus Azymorum.* Et patet hoc, quia infra dicitur, primo menſe 14. die menſis ad veſperam comedetis azyma. Sed non poteſt hoc ſtare primo, quia dicitur, immediate, quòd iſta prima dies erat ſancta, & ſolennis, ſicut dies ſeptima, quaſi dicat, quòd iſti duo dies erant ſolenniores cæteris, vt patet Leuit.23.cap. vbi latè ponitur, quid agi deberent in his ſolennitatibus, ſed hoc non poteſt conuenire diei 14. menſis primi, in quo fiebat immolatio agni, quia in illo die nulla ſolennitas erat, ſed ita fiebāt omnia officiorum opera, vt in alijs diebus. Solum H autem hoc fiebat, quod poſt meridiem excludebatur panis fermentatus a domo, antequam immolaretur a- *Leui.23* gnus, & magis declaratur hoc Leuit. 23. cap. quia cum ibi ponatur tota feſtiuitas horum dierum, nihil ponitur in die 14. ſed incipitur computari ſolennitas a die quintadecima. Item, quia dicitur infra; in eadem. n. ipſa die, ideſt in prima die azymorum educam exercitum veſtrum de terra aegypti; ſed manifeſtum eſt, quod non fuerunt educti Hebræi de Aegypto die quartadecima, quia in illa immolauerunt Phaſe, & ſequenti nocte fuit mors primogenitorum, ſed die ſequenti, ſcilicet quintadecima egreſſi ſunt de Aegypto. Dicendum ergo; quòd prima dies azymorum erat dies quartadecima, comedebantur azyma, vt patet infra. *Auctoris reſpōſio.* Reſpondetur, quòd non comedebantur in toto illo die, I ſed ad veſperam poſt meridiem; ideo non computatur vt vnus dies; ſed pars illa diei cōputatur cum die quintadecima menſis eiuſdem, quæ erat primus integer, in quo comedebantur azyma; dies autem vigeſimuſprimus computatur, vt vnus dies: licèt non computaretur totus ille dies pro azymis, quia vſque ad veſperam ſolum comedebant; tamen quia maior pars diei, & prima obſeruanda erat in azymis, vocabatur etiam dies azymorum. *Non erit fermentatum in domibus veſtris:* Etiā ex hoc manifeſtatur, de quo intelligatur; nam in die quartadecima poterat eſſe fermentatum in domibus Hebræorum vſque poſt meridiem, & comedebant illo die in prandio de fermentato; in die autem quintadecima, qui vocatur hic primus, nullo modo erat fermentatum quicquam in domo. K *Quicunque comederit fermentatum a prima die:* Computatur hic prima dies, vt diximus, ipſa dies quintadecima menſis primi, & nō ſolum ipſa, ſed etiam illa parua pars diei, quæ erat ab eo tempore, quod dicebatur veſpera vſq; ad occaſum ſolis; nam in occaſu ſolis diei quartædecimę incipie- *Leui. 23.* bat dies 15. cum mandatum ſit eis Leuit. 23. A veſpera in veſperam celebrabitis ſabbata veſtra; modica ergo erat pars, quæ reſtabat in die 14. ab illo tempore, quod vocabatur veſpera vſque ad ſolis occaſum; ideo computari poterat cum die quintadecima. Et ſic neceſſe eſt, quia non ſolum merebatur mortem ille, qui veſceretur pane fermentato in die 15. ſed etiam ille, qui in die quartadecima poſt meridiem ab eo tempore, quo veſpere vocari incipit, fermentato vteretur. Sic patet infra, cum computatur iſta obſeruatio azymorum a veſpera quartædecimæ diei vſque ad veſperam diei 21.

F & ſubiungitur immediate pœna mortis non obſeruanti hæc. *Peribit anima illa de Iſrael.* Ideſt, occidetur mandato iudicis, ſi conſtiterit, ſicut de illo, qui ſanguinem comederet, vt habetur Leuit. 17. cap. in Deutero. 12. & Leuit. 7. Cum autem non conſtaret, Deus extermina- *Deu. 12.* bat animam illam, vel occidendo illum virum, aut infligendo magnas pœnas, niſi de commiſſo doleret, proponens talia deinceps non committere. *A die primo, vſque ad diem ſeptimum.* Ideſt a meridie diei quartædecimæ vſque ad poſt meridiem diei vigeſimi primi, nam in die quartadecima ante immolationē agni inquirebatur tota domus, ſi eſſet quicquam fermentatum, & ſi aliquid reperiebatur, excludebatur a domo. Sic enim mandatur infra vigeſimotertio capit. Non immolabis ſuper fermento ſanguinem victimæ tuæ, ideſt non immolabis victimam tuā, quæ eſt agnus paſchalis pertinens ad quemlibet de Iſrael, de cuius ſanguine poſtes liniri debebant, ſuper fermentato, ideſt dum fermentatus panis fuerit in domo. *Vſque ad diem ſeptimum.* Non vocatur dies ſeptimus menſis, ſed ſeptimus ab eo tempore, quo incipiebant azyma comedi, & ſic cum dies primus eſſet a veſpera quartædecimæ diei, dies ſeptimus erat vſque ad veſperam vigeſimæprimæ diei. *Dies prima erit ſancta, atque ſolennis.* Sanctus multa ſignificat, ſed communiter in ſacra ſcriptura dicitur ſanctus, ideſt Deo applicitus, ſcilicet, qui tollitur ab vſu humano, & applicatur ſoli cultui diuino: ſicut dicitur infra decimotertio cap. ſanctifica mihi omnem primogenitum, quod aperit vuluam in filijs Iſrael, ideſt applica ad cultum meum omnia primogenita. Et hoc patet, quia primogenita pecorum immolaticiorū immolabant, primogenita autem hominum redimebantur quinque ſiclis, vt patet Num. tertio capitulo, & dabantur illi quinque ſicli Deo; aſinus autem commutabatur oue; & ſic omnia iſta primogenita applicabantur Deo, quod non fiebat de alijs ſecundo loco, aut tertio genitis; vocatur autem dies iſta ſancta, ideſt Deo applicata, quia expendebatur in cultum eius; & nō in vtilitatem hominum; vocatur autem ſolennis, quia in ea multa ad honorem Dei fiebant ſpecialius, quā in alijs diebus; quidam enim ſunt dies, qui ſancti ſunt, ſed nō ſolennes, ſicut ſabbatum, quod erat in maiori cuſtodia, quam cætera feſta, quia nec licebat in eo ignem accendi, vel cibos apparari, ſicut in alijs ſolēnitatibus, etiam paſchalibus, vt patet Leuit. 23. cap. Alij autem dies ſunt ſancti, & ſolennes, ſicut iſti dies duo paſchales, & feſtum ſcenophegiæ, & dies propitiationis ſancti ſunt; quia in his etiam a corporalibus operationibus vacandum, & Deo ſoli adhærendum eſt. Dicuntur ſolennes, quia in eis fiunt ſpecialia ſacrificia, aut oblationes, vel quædam alia pertinentia ad magnitudinē horum dierum, quæ non fiunt in alijs. De ſolennitate huius diei ponitur Leuit. 23. cap. ſcilicet, quod illo die adducerentur primitiæ ſpicarum hordeacearum, & adolerentur coram Domino. Debebat etiam immolari agnus cum libamentis ſuis, ſcilicet vino, & oleo, vt ibidem deſcribitur. Debebant etiam in eadem die offerri duo vituli de armento, aries vnus, agni anniculi ſeptem, & tres decimæ ſimilæ conſperſæ oleo cū quolibet vitulo duæ decimæ cum ariete, & decima decimæ cum quolibet agno, & vnus hircus pro peccato, & nō ſolùm erat iſta ſolennis, & aliæ ſimiles quantum ad ipſos Hebræos, quia illa die induebantur melioribus veſtibus, & comedebant delectabiliora fercula, & in maiori abundantia, quām cæteris diebus; ſic patet Nee. 8. cap. Comedite pinguia, & bibite mulſum; dies enim Sanctus Domini eſt. *Et dies ſeptima eadem feſtiuitate venerabilis.* *Nee 8.* Dies intermediæ erant ad ſacrificandum domino; tamen nōn vocabantur ſanctæ, quia in eis licebat operari, ſicut in cæteris diebus; ideo prima dies, & vltima, ſolum erant ſolennes; vt patet Leui. 23. ſed ſolennior erat dies ſeptima, quæ erat vltima, quam dies prima, & patet, quia dicitur ibidem: dies ſeptimus erit celebrior, & ſanctior, nullumq; ſeruile opus facietis in eo; idem patet Num. 28. cap. De primo autem die non dicitur, quod in eo nō debebat fieri aliquod opus ſeruile,

Sanctus quid ſignificet. *Leui 23* *Dies ſeptimus azymorū ſolennior ac celebrior.*

ſed

ſed intelligitur, vt patet hic in litera; & hanc differentiam innuit beatus Ioannes 7. cap. cum dicit in nouiſſimo autem die magno feſtiuitatis ſtabat Ieſus, & clamabat: vocauit autem iſtum diem magnum quaſi cæteris maior eſſet. Et ſi arguas, quia dicitur hic in litera, quòd dies ſeptima eadem feſtiuitate venerabilis eſt. Reſpondetur, quòd dicitur eadem feſtiuitate per reſpectum ad dies intermedios, quia dies intermedij licèt eſſent dies azymorum; tamen non erãt ſancti, nec ſolẽnes; ſeptimus autem erat venerabilis eadem feſtiuitate, quia primus, id eſt, quòd non erat perfeſtus ſicut intermedij, ſed venerabilis ſicut vel primus dies; non tamen in hoc negatur, quin eſſet etiam maior ſolennitas, quam in primo, cum declaretur in Leuitico ſatis. Tamen teneri poteſt oppoſitum, ſcilicet quòd iſti duo dies erant æqualis ſolennitatis, cum dicatur in litera, quòd dies ſeptimus eadem feſtiuitate erit venerabilis: ergo æquantur. Item, quia dicitur immediate de ambobus, quòd nullum opus ſeruile fiet in eis; & quando arguitur, quia infra Leuit. 23. & Nume. vigeſimooctauo capit. dicitur, quòd dies ſeptimus erit ſanctior, atq; celebrior. Reſpondetur, quòd non intelligitur comparando ad primum, ſed ad intermedios, & ideo patet hoc, quia poſtquam dixiſſet ſolennitatem huius diei, dicit de alijs diebus, quod non erant ſolẽnes, & quia idẽ de ſeptimo intelligeretur, facit differentiam dicens, quòd dies ſeptimus ſanctior, atque celebrior erit, quã quinque dies intermedij inter ipſum, & primum: non tamen magis, quàm primus. Demonſtratur etiam in hoc, quia, ſi celebrior eſſet, quam primus, oporteret, ꝙ aliqua fierent ſpecialiter in eo, quæ non fierent in primo. Sed non videtur eſſe verum, quia tunc litera declaraſſet illa: aliàs ipſi neſcirent, quid ſpecialius in hoc die, quam in cæteris facere deberent, & tunc eſſet ſuperfluum dicere, quòd erat celebrior, & non declarare maiorem celebritatem ſuam. Ad illud autem, quod dicitur Ioannis ſeptimo capit. quòd clamabat Ieſus in die nouiſſimo magno feſtiuitatis, reſpondetur, quod ille dies erat magnus, nõ quòd omnibus alijs maior eſſet, ſed quia inter ſeptem dies ipſe ſolus, & primus celebres, & magni erant, & hæc poſitio magis tenenda videtur, quam prima. *Nihil operis facietis in eis.* De his, quæ pertinent ad ſeruitutem humanam. *Exceptis his, quæ ad veſcendum pertinent:* Poterant enim in his diebus facere cibos, & alia pertinentia ad cibos, vt accendere ignem, ſcindere ligna, haurire aquam; non poterant tamen eadem die vendere carnes, quia venditio carnium eſt quædam diſpoſitio remota ad parandum cibos, cum poſſent die præcedenti decoriari, & vendi, ſicut fiebat pro ſabbatis. Sciendum tamen, quòd ſi aliquis iſtorum duorum dierum, ſcilicet primus, aut ſeptimus erant in die ſabbati, non poterant facere etiam ea, quæ pertinebant ad cibos, nec accendere ignem, ſicut dicitur infra 35. capit. Non accendetis ignem in cunctis tabernaculis veſtris; dies enim ſabbati ſtrictioris obſeruationis erat, quàm cætera feſta etiam paſchalia.

Opera, quæ primo, & vltimo die phaſe ab Hebræis peragi poterant.

Quæ opera in lege veteri poterant fieri in ſabbato. Et a quibus operibus abſtinendum ſit in feſtiuitatibus legis Chriſti. Et quæ frangunt feſtum, & quæ non. Et quid proprie ſit ſeruile opus.

Quæ. 20. Quid ſit opus ſeruile.

Ex hoc autem videri põt, quid dicatur opus ſeruile, quod a pleriſque dubitatur, aliqui autem putauerunt opera ſeruilia dici, quibus homo ſeruit homini, vel ſibi, vel alteri. Et hoc falſum eſt, quia tunc nihil fieri poſſet in talibus feſtiuitatibus Hebræorum, in quibus prohibebantur opera ſeruilia; ſed falſum eſt, quia poterant in eis fieri multa; nam poterant parari cibi, & adaquari iumenta, & ſimilia: de cibis patet hic, quia, cum prohibeantur alia opera, ſola ea quæ ad cibũ pertinent, excluduntur. Dicendum ergo, quod in operibus ſunt tria genera, quędam ſunt neceſſaria, quòd ad alios dies differri nõ poſſunt, nec poterant aliquo modo pręueniri, vt fierent. Et licet quædã iſtorum alias ſeruilia eſſent, tñ neceſſitas facit ea non eſſe ſeruilia. Et iſta ne-

Tria operum genera.

A ceſſitas eſt duplex: quædam eſt ex Dei mãdato, cui neceſſario obediendũ eſt; ideo, ſi Deo mandante aliquis agat contra aliquod iſtorum præceptorum, nõ peccat, quia cogitur ſic facere a mandato Dei, & iſto modo Iſraelitæ non peccauerunt in deſerto, licet ambularent in ſabbatis, quia mãdauerat, quòd mouẽte nube mouerentur, & quieſcente illa quieſcerent. Sed aliquando contingebat eos moueri ſine intermiſſione per plures dies, nulla requie aliquorum dierum habita: ergo ambularent in ſabbatis, & hoc doctores Hebræorũ confitentur. Antecedens, ſ. quòd mandato Dei ambularent, patet Num. 9. cap. vbi dicitur. Ad imperium Dñi proficiſcebãtur, & ad imperium illius figebant tentoria. Item Elias Propheta ad mandatum Dei ambulauit 40. diebus & 40. noctibus ſine intermiſſione vſq; ad mon-

Neceſſitas in operibus noſtris duplex.

B tem Dei Horeb. vt patet 3. Reg. 19. c. ſed manifeſtũ eſt, quòd in illis 40. dieb. aliqua ſabbata fuerunt: ergo ad mandatum Dñi ambulauit in ſabbato, & nõ peccauit. Alia autem eſt neceſſitas, quæ eſt ex parte hoium, ſ. cũ ipſi hoĩes, aut res ſuæ periclitẽtur, & neceſſe eſt perire, niſi ſuccurratur eis in ſabbato, & tunc ſuccurri poteſt. Quis dubitat, quin iumentis in ſabbato pabulum dari deberet, & adaquari ẽt debebant? Nam niſi hoc fieret, neceſſe erat ea perire. Quis etiam dubitat, qũ pecora paſci deberẽt in ſabbatis, & ſolennitatibus, & cobſeruati, alias morerentur fame, vel deuorarentur, & perderentur, ſi tunc in cuſtodita relinquerentur? Cuſtodiebant ergo Iudæi pecora ſua in ſabbatis, ſicut in alijs diebus. Medicinæ etiam in ſabbato dari poterant, vt nõ periclitarẽtur infirmi, & licebat parari cibos eos,

Opera, quæ in ſabbato fieri poſſunt, & ipſum nõ ſoluunt.

C qui ante feſtum parari non poterant licet pro ſatis non pararentur in ſabbatis, quia cibi facti pro infirmis ſunt in eadem neceſſitate, in qua medicina eis exhibita.

Quod aũt liceret curare in ſabbato ſatis demonſtrabat Ieſus ſanãs multos in ſabbatis, vt patet de Hydropico, quem appręhenſum ſanauit coram Phariſæis, & legeperitis, vt patet Luc. 14. capi. etiam de paralitico, qui multis annis iacebat in grabato, vt patet Ioã. 5. c. Et de muliere, quæ patiebatur fluxũ ſanguinis a 18. annis, vt patet Luc. 13. cap. De multis quoq; alijs patet diſcurrẽti libros Euangeliorum. Quòd autem licebat ducere iumentum ad aquas in die ſabbati, patet Luc. 13. cũ dixit Chriſtus; hypocritæ vnuſquiſq; veſtrũ nõ ſoluit ſabbato bouem ſuũ, aut aſinũ à præſepio, & ducit adaquare? quaſi dicat ſic. Et cõcludit ibi pari modo de cura-

Quæ. 21. An liceat curare & medicare in ſabato.

D tione in die ſabbati, quòd licita eſſet dicens: hanc autẽ filiã Abrahæ, quam alligauit Satanas à decem, & octo annis non opportuit ſolui a vinculo die ſabbati: quaſi dicat, a fortiori eã ſolui oportuit. Circa curationem Chriſti in ſabbato putandum eſt, quòd, cũ ipſe Deus eſſet, poterat curare in ſabbato, vel qñcunq; ei placuiſſet, nec ipſe obligabatur cuſtodire ſabbatum, cũ ipſe dediſſet legem illam: lex aũt ſubditos, in quos fertur, obligat, & nõ legiſlatorẽ, ſed nõ oportet iſto modo excuſare operationem Chriſti in ſabbato, quia cũ ipſe ſe excuſaret coram Hebræis, non rñdebat, dicens: ego ſum Deus, & poſſum hoc facere, ſed defendebat ſe rationibus legitimis, tanquam eſſet quidam alius vir, vt patet Luc. 14. c. vbi cum eum accuſarent Phariſæi, quòd curaret ſabbato, quòd non liceat, reſpondit Ieſus, hoc non

E eſſe cõtra legem, adducens exemplũ de boue, aut aſino cadente in puteum, & tunc dicitur, quòd Phariſęi nõ poterant reſpondere ad hæc tanquã ipſe rationabiliter ſe excuſaret, & ſic ipſe præſuppoſuit Matth. 5. ca. quòd non veniebat ſoluere legem, ſed adimplere, & ſic fuit, quia vſque ad paſſionem ſuam ſeruauit totam legem Moyſi ad literam, ſicut obſeruabant alij Iudæi: ſemel autem Chriſtus operans in ſabbato curando legitur ſe excuſaſſe vocando ſe Deum, & poſſe facere hæc, vt patet Ioan. 5. cap. Nam, cum ſanaſſet paraliticum iacentem in grabato, Phariſæi perſequebantur eum, quia hoc faciebat in ſabbato, quibus reſpondit; Pater meus vſque nunc operatur, & ego operor, in quo dicebat ſe Deum, & poſſe facere iſta, & ſic intellexerunt Phariſæi: quod patet per ea, quæ ſubdũtur, ſcilicet propter hoc magis quærebant eum interficere, quia non ſo-

Chriſtus vſque ad paſſionẽ ſuam obſeruatorem legẽ Moyſi ad literam.

luin

lum ſoluebat ſabbatum, ſed & patrem ſuum dicebat Deum æqualem ſe faciens. Et iterum, quando accuſauerunt Phariſæi diſcipulos eius, quòd in ſabbato ſpicas vellerent confricantes manibus, comederent; pro quibus cum reſpondiſſet Ieſus, & euidentibus rationibus de ſcriptura veteris teſtamenti, probans non violari ſabbatum, ſubiunxit aliam excuſationem. ſ. quòd ipſe poterat violare ſabbatum ſine peccato, quia erat maior ſabbato, in quo dicebat ſe Deum, vt patet Mat. 12. cap. Conſiderandum autem, quòd dato, quòd Chriſtus defenderet ſe ſolum rationibus legitimis, vt quidam homo, etiam dato, quòd curatio medicorum in ſabbato eſſet illicita; tamen curatio Chriſti erat licita, quia curatio medicorum eſt quidam labor, & occupatio, ſ. conſiderare patientis diſpoſitionem, & medicinam cōgruentem parare, & dare ei, & cibos quoque infirmitati conformes: curatio autem Chriſti nihil laboris, aut occupationis habebat, quia ſolo verbo curabat, vel, cū volebat, manum patienti imponebat; hæc autem non tollebant quietem ſabbati. Sciendum vlterius, quòd licèt iſtæ curationes Chriſti nullo modo potuerint eſſe illicitæ, eo, quòd nullam quietem ſabbati ſoluebant; tamen curationes medicorum adhuc aliquādo magis licitæ eſſe poterant, quàm curationes Chriſti. Nec intelligantur iſta verba in deteriorem exitum, quòd aliqua opera noſtra ſint meliora aliquibus Chriſti operibus, quia minor actus Chriſti fuit perfectior omnib. actibus omnium hominum ſimul ſumptorum, cum ille homo Ieſus verbo diuino iunctus gratiam ſine menſura acceperit: merebatur ergo in quolibet actu ineſtimabiliter, ſed accipiendo ſane, ſcilicet comparando actus non quantum ad perſonas agentes, ſed ad genus actus, ſicut orare ex genere ſuo actus melior eſt, quam comedere & magis meritorius: magis tamen Chriſtus merebatur comedendo, quam nos orando, quia ille actus, qui eſt comedere in eo ordinabatur a maxima charitate, quæ tanquam radix dat actui quantitatem meriti; in nobis autem iſte actus, qui eſt orare à parua charitate ordinatur: nunc ergo ſecundum iſtum ſenſū dico, quòd curationes factæ à medicis in aliquo caſu poſſent videri magis licitæ, quam curationes factæ à Chriſto, non quantum ad agentem, ſed quantū ad hoc quòd non eſt ſoluere ſabbatum, & hoc patet, quia tanto aliqua operatio minus ſoluebat ſabbatum, quanto magis neceſſaria erat, ſed aliquæ curationes factæ a medicis magis neceſſariæ eſſe poſſunt, quam curationes factæ à Chriſto, non quidem ſimpliciter magis neceſſariæ, ſed magis neceſſariæ quantum ad ipſum, qui curatur; namque tum ad demonſtrationem diuinę virtutis magis neceſſariæ erant illæ, quas faciebat Chriſtus, quam iſtę, quas agunt medici, ſed ad ſalutem infirmi aliquando non. Nam ſi legantur omnes, quos Chriſtus ſanauit, in Euangelijs memorati, præter puerum centurionis, & filium reguli, qui grauibus febribus vexabantur ad mortem, & ſocrum ſymonis Matt. 8. quæ etiam tenebatur febribus, reperietur, quòd non erat periculum in alijs, ſi detineretur curatio eorum ad alterum diem, vt patet. 3. cap. de illo, qui habebat manū aridam, & curauit eum in ſabbatu: dato autem, quòd non curaſſet eum illa die, non periclitaretur ex hoc: idem patet de muliere ſanata a domino in ſabbato, quæ patiebatur morbum à decem, & octo annis; quia poterat ſuſtineri vſque ad alteram diem; de quo Luc. 13. idem de Hydropico, quem ſanauit ſabbato in domo Phariſæi Luc. 14. idem de paralytico, quem ſanauit in porticu Salomonis iacentem in grabato, vt patet Io. 5. cap. In nullo .n. iſtorum erat neceſſitas curationis pro illa die; contingit tamen in infirmis, quos medici curant, quòd tanta ſit neceſſitas, vt ſi vna die prætermittantur a medico ea, quæ fieri debent, moriatur ægrotos.

Mat. 12.

Orare melior actus eſt, quam comedere: Chriſtus tamen magis merebatur comedendo, quam nos orando.

Quæſ. 22 An in die ſabbati bellum agere liceat.

Licet etiam bellum agere die ſabbati, cùm hoſtes premunt; aggredi tamē non licet, quamuis de hoc fuit apud Hebræos dubium, & magnis temporibus hoc indeterminatum remanſit. Nam tempore Mathathiæ; tū ciuitas Ieruſalem deſtructa fuiſſet ab Antiocho rege

F & multi receſſiſſent de Ieruſalem, vt non cogerentur immolare idolis, venerunt ad eos miniſtri Antiochi, et intulerunt eis bellum diebus ſabbatorum, ſcientes, quod illis diebus non pugnarent, putantes autem illi Iudæi quòd peccatum eſſet pugnare in ſabbato, non ſe defenderunt, nec obturauerunt loca diſcooperta, dicentes: Moriamur in ſimplicitate noſtra, teſtes erūt ſuper nos cœli, & terra, quòd iniuſte perditis nos, & mortui ſūt ipſi, & vxores eorum, & filij eorum, & pecora eorum vſque ad mille animas. Mathathias, tamen, qui erat ſummus ſacerdos cum aliorum aſſenſu determinauit inferentibus bellum in diebus ſabbatorum eſſe reſiſtēdum, & ſic factum eſt. De his extra de regulis iuris, quod licitum non eſt. Et Machabæo. primo capitul. ſecundo.

1. Machab. 2.

G Sicut autem licet homini pro perſonæ ſuæ neceſſitatibus, vel alterius proximi aliquid agere in ſabbato; ita licet pro neceſſitatibus rerum ſuarum: vnde ſi aliqui exiſtentes in locis tutis, & non timentes hoſtes, viderent hoſtes rapientes prædam magnam, quæ eſſet in agris, licitè inuadere poſſent pro defenſandis rebus. Si etiam aliquis habens ſegetes in agris videret inundationem aquarum, aut aliam ſubitaneam deſtructionem superuenturam, quæ vniuerſa diſperderet, niſi occurreretur, debet ſuccurrere etiam in die ſabbati, & patet hoc, quia, ſi nos pro animalium noſtrorum neceſſitate aliquid in die ſabbati facere poſſumus, ita ne perdamus alias res. Antecedens patet, quia Chriſtus determinauit Luc. 13. cap. & Phariſæi in hoc conſenſerunt coacti ratione, quòd in die ſabbati iumenta ducerentur ad aquam. H Item Luc. 14. dicitur, quòd ſi bos, aut aſinus alicuius ceciderit in puteum in die ſabbati, confeſtim extrahi debebat. Ex his ergo patet, quòd omnia opera neceſſaria tam ad perſonas, quam ad res poſſes poterant fieri in die ſabbati. Vocantur autem opera neceſſaria ea, quę ſunt ad euitandum manifeſtum periculum, & nō ea, quæ ſunt ad manifeſtum lucrum; poterit enim aliquis licitè die ſabbati facere aliqđ opus, ne moriatur vnus aſinus, quem habeat; non tamen poteſt facere aliquod opus in ſabbato; etiam ſi poſſit lucrari mille aſinos. Sciendum etiam, quòd neceſſitas, perdendarum rerum eſt duplex; quia aliquando eſt directa, & abſoluta, aliquando indirecta, & conditionalis. Neceſſitas autem abſoluta, ſiue directa excuſat fa- I cientem opus in die ſabbati, ne perdat res. Neceſſitas autem indirecta, & conditionalis non excuſat, v. g. Si aliquis non cuſtodiat pecora ſua in die ſabbati, diſpergentur, ideo cuſtodire debet; vel ſi bouem cadentem in puteum dominus ſuus non ſubleuet die ſabbati, morietur, ideo extrahere debet; iſtæ ſunt neceſſitates directæ, & abſolutæ, quia venit neceſſitas directè a parte ipſius rei: dicitur neceſſitas indirecta, vel conditionata, quando non euenit neceſſitas perdendi directè ab ipſa re, ſed ab aliquo agente voluntario inducere nos volente ad aliquod incōueniens per rerum perditionem. Vt ſi aliquis dicat, ego accipiam tibi omnes facultates tuas, niſi ambulaueris decem leucas in dię feſto, tunc potius debet permittere perdi omnes res ſuas quàm ambulare nec vnam leucam, quia melius eſt om- K nia mala pati, quam malo conſentire, vt patet 32. q. 5. cap. ita ne, & extra quod vi, aut metus cauſa in cap. ſacris. Ratio autem diuerſitatis in his ſatis patet; quia, quando aliquis habet neceſſitatem directam, non conſentit in aliquod per ſe malum ſeparatum ab ipſis rebus, quas perditurus eſt, niſi ſuccurrat, in neceſſitate autem conditionata primo conſentitur in aliquod, qđ eſt per ſe malum ſeparatum ab ipſis rebus, quas vult eripere; non tamen decet eas tali modo eripere. Secundum genus operationum eſt facere aliqua, quæ non ſunt ſimpliciter neceſſaria; ſunt tamen immediate conſeruatiua vitæ humanæ, vel licèt ſint ſimpliciter, non tamen ſunt neceſſaria determinatè pro hoc, vel illo tēpore, & talis eſt ciborum paratio. Cibi. n. conſeruant vitam humanam, & potus; ideoque ſunt neceſſarij, tamē paratio eorum non eſt neceſſaria pro aliquo tempore determinata. ſ. quòd nunc debeat fieri, & poſtea non;

An liceat pro neceſſitate ſua aut rerū ſuarū aliquid agere in ſabbato.

Quæ vocantur opera neceſſaria.

Secundū genus operū de quo ſup. q. 20.

quia

quia in vna die poteſt fieri ciborũ apparatio pro altera die: cæteræ autem operationes humanæ, vt arare, metere, & texere, & facere calceamenta non ſunt ita directæ ad vitam hominis, ſicut cibus, & potus, licèt omnia ad vitam proficiant, ideo illa ponuntur in altero genere, & iſta diſtinctio patet ex feſtiuitatibus Paſchalibus, in quibus ciborum apparatio permittebatur; cęteri autem labores non, vt patet hic, & Leui. 23. cap. In ſabbato autẽ, quod valde magnæ obſeruationis apud Hebræos erat, non permittebatur aliquod genus operis, niſi primum, ſcilicet, quæ neceſſaria erant, ciborum autem apparatio nullo modo permittebatur, vt patet infra 20. cap. & 31. quia omnia opera excludebantur, quod de voluntarijs intelligendũ eſt; neceſſaria autem nulla lege regulãtur.

Leui. 23.

Quaſ. 24

Ex hoc concluditur, quid dicatur opus ſeruile; nam poſſet ſic definiri ſaltem largè circumſcribendo: Opus ſeruile eſt operatio laborioſa organorum executiuorũ nulla vrgente cauſa ad humanã vitam non immediate ſuſtinendam, aut fouendam. Dicitur primò operatio laborioſa .i. quæ de ſe laborioſa ſit, ad excludendnm actũ, qui eſt comedere, & bibere, qui nõ ſunt laborioſi. Aliqui actus ſunt, qui licèt in ſe laborioſi ſint; alicui tamen habituato perfectè non ſunt laborioſi, immo valde delectatur in eis, ſicut eſt ſcribere, qui actus alicui fortè videbitur ſaltem pro pro aliquanto ſpacio delectabilis, quia, vt ait Phil. 2. Eti. ſignum aggrauati habitus eſt fieri delectationẽ in operibus, ideo dicitur communiter, quòd habitus facit facit faciliter, & delectabiliter operari. Dicitur vltra, organorum executiuorum; quædam enim organa potentiarum actiuarum dicũtur propriè executiua, quia exequi eſt aliquid facere, quod a ſuperiori potentia determinatum eſt; voluntas autem potentia ſuperior eſt, quę oĩa agenda determinat: organa aũt potentiarum paſſiuarum non ſunt executiua, quia cum exequi, vt dictum eſt, ſit facere id, quod a ſuperiori potentia determinatum eſt, oportet executionẽ eſſe actũ voluntarium; ſed in potentijs paſſiuis non reperitur actus voluntarius, quia agere eſt in poteſtate agẽtis; ſed pati non eſt in poteſtate patientis; ratio eſt, quia agere eſt ab ipſo agente, pati autẽ non eſt ab ipſo patiẽte, ſed ab altero, ſcilicet ab agente, cũ ſit illatio actionis, vt patet in prædicamentis per Philo. potentiæ paſſiuæ ſunt oẽs ſenſitiuæ tã interiores, quam exteriores, quia patiũtur, & immutãtur ab obiectis. Ideo potentiæ viſiuæ organum & ipſa potentia, & ſic de auditiua, de guſtatiua, de tactiua, & olfatiua, non vocãtur potentiæ executiuę, nec organa ſua vocantur organa executiua, quia non mouentur ad imperium voluntatis, ſed ad motum obiecti. Nam vt ait Aug. non eſt in poteſtate noſtra quibus viſis tangamur: actus ergo iſtarum potentiarum nõ vocantur actus executiui, ideo de his ſatis patet, quòd nõ ſint actus ſeruiles, ẽt quia iſti pertinent ad genus actuũ neceſſariorum. Potentiæ actiuæ dicuntur executiuæ, & organa ſua dicuntur organa executiua. Sed adhuc iſtæ potentiæ diſtinguuntur, quia quædam ſunt naturales potentiæ actiuę, vt digeſtiua, attractiua, expulſiua, generatiua, augmentatiua. Quòd autem ſint actiuæ patet, quia non mutantur, aut alterantur ab obiectis, ſed alterant obiecta, quia potentia digeſtiua alterat cibum, & potentia attractiua, & ſic de cæteris. Sed iſtæ potentiæ actiuæ naturales non vocantur executiuæ propter duo: primo quia potentia executiua, vt definiuimus, exequitur determinationem ſuperioris potentiæ, ſcilicet voluntatis. Iſtæ autem non mouentur arbitrio voluntatis, quia voluntate mandante, vt ceſſent ab agendo, nõ ceſſant, & ipſa mandante, vt agant, nihil magis agunt etiam ipſa non aduertente æqualiter actus ſuos explent. Sicut ait Boetius de conſola. lib. 3. proſa. 11 acceptas eſcas ſine cogitatione tranſigimus, & in ſomno ſpiritum ducimus neſcientes; ſola ergo natura mouente iſtæ potẽtiæ agunt, & ea deficiente ab agendo quoque ipſæ deſinũt, quia plãtatiui generis, & non humanæ ſpeciei vires hæ ſunt. Sed non vocantur iſtæ potentiæ executiuæ, quia potentiæ executiuæ determinata habent organa; iſtæ autem naturales potentiæ, licèt in quibuſdam corporis partibus magis actus ſuos, quàm i cæteris demoſtraut,

Quæ ſit deffinitio operis ſeruilis & declaratio deſinitionis & q̃d opus ſeruile frangat ſabbatũ.

Actiuæ potentiæ naturales nõ ſũt executiuæ.

Naturales potentiæ actiuæ nõ habẽt determinata organa, ſed ſunt in toto corpore.

A in toto tamen corpore ſunt. Digeſtiua namque potentia, licèt in ſtomaco, & epate magis appareat, tamen in toto corpore eſt, quia in omnibus membris digeſtio celebratur, vel cibus parti corporis, ad quam tendit. Similiter expulſiua, etiam non ſolum in inteſtinis; ſed etiam in toto corpore eſt, quia ex oĩbus corporis partibus per concauitates poroſas digeſtionis ſuperflua meatibus anguſtiſſimis excluduntur. Attractiua etiã in ſingulis membris eſt, quia aſſumpto, attractoque cibo omnes partes corporis nutriuntur. Generatiua autem, vt quibuſdam videtur, ſatis ſimpliciter conſiderantibus in genitali mẽbro eſt; nam cum generatio fiat ſecundum virtutem deciſam ab anima in ſemine diſponentem, tranſmutantẽ, atque configurantem ſemen, vſque ad completam organizationẽ ſecundum conformitatem ſpeciei, vocabi-

B tur potentia generatiua quædam potentia ſeminis deciſiua, & expulſiua. Hæc autem non ſolum in membro genitali, ſed magis eſt in ſingulis membris, cum in ſingulis mẽbris ſit quædam vis deciſiua de ſubſtantia eius, vt in ſemine reperiantur partes formatiuæ omniũ partium corporis ſecundum loca corporis, a quibus deciſa ſunt; nam ſi ſemen eſſet ſolum de ſuperfluo alimenti, vt quidam ſimplices putauerunt, cũ ſuperfluũ alimenti non ſit conuerſum in ſubſtantiã corporis animalis, nõ conſequeretur aliquam virtutem ſpecialem animalis, nec eſſet poſſibile gigni naturaliter aliquod animal, ſicut vrina eſt ſuperfluum digeſtionis, & ſtercus, nihil tamen ex gignitur, quia non aſſimilatur naturæ animalis, cum non tranſierit in ſubſtantiam eius. Item tunc ſequeretur, dato, quòd poſſet fieri generatio, quòd cum

Multi in conſul. e iſtam opinionẽ attribuũt ſ. Tho ſed ſi vere loquamur, Tho. tenet quòd ſiat de ſuperfluo, nõ tamen de tali ſuperfluo de quali Do. Abulẽ loquitur in prima parte q. 1 art. 1.

C generans in animalibus ſolum largiatur materiam, & virtus naturalis materiæ poſtea cætera efficiat, quòd nullus homo eſſet filius alterius hominis, quia non eſt de ſubſtantia eius, ſed magis eſt de ſubſtantia alimenti, ſcilicet arietis, vel vaccæ. Concedendum ergo neceſſario de parte ſubſtantiali patris, & matris deſcindi materiam ſeminalem. Sed adhuc rurſus aliqui putauerunt, quòd licèt eſſet ſemen de ſubſtantia animalis gignẽtis, tamen deſcindebatur de vna parte corporis, ſcilicet de lumbis. Sed falſum eſt; neceſſe eſt. n. ſingula mẽbra corporis ſpermatizare: nam generatio fit ſecundum virtutem deciſam a ſemine, ſemen autem ſi deſcinderetur ab vna ſola parte corporis, ſolum haberet virtutem formatiuam ſecundum conuenientiam illius partis, ideo non formarẽtur diuerſa membra animali genito; quod

Opinio doctoris.

D tamen falſum, quia tanta diſtinctio membrorum eſt in animali genito, ſicut in ipſo gignẽte: oportet ergo deſcindi a ſingulis mẽbris. Et patet hoc, quia ſicut eſt in digeſtione, ita eſt in generatione: in digeſtione autem, quãdo cibus digeſtus eſt in ſtomaco, adhuc nõ eſt natus trãſire in ſubſtãtiã alicuius membri ſpecialis corporis, ſed poſtea per vim attractiuã ſingulorũ mẽbrorũ deducitur ad illa, & per virtutẽ ſpecialẽ digeſtiuã, & aſſimilatiuam digeritur, & aſſimilatur, trãſitq; in formã, & ſubſtãtiã illorũ mẽbrorũ, ita in generatione, cũ debeat aliud totũ animal produci ſimili generanti, oportet, vt de ſingulis mẽbris aliquid deſcindatur, in quo ſit virtus aſſimilatiua materiæ ad illud mẽbrũ, à quo deciſa eſt: partes aũt iſtæ ſpermaticæ deciſæ a ſingulis mẽbris, cũ magna parte ſuperflui de alimẽto cõſeruãtur in quibuſdã vaſculis

E ſeminarijs adhærentibus lũbis, ideo dicitur vis luxuriæ eſſe in lũbis, & liquidũ ſalſum fluere de lũbis ſm̃ Iſid. 8. Aeti. de Venere dea gentiliũ cũ alijs dijs. Ob hoc etiam cũ inſurgit paſſio venerea, fiunt immutationes, & ardores quidam in lumbis: ex illis aũt vaſculis defluit ſeminalis humor in coitu, vel aliàs. Patet ergo, quòd in generatione principaliora ſunt alia mẽbra corporis ſimul ſumpta, quam virga virilis. Et adhuc conſiderãdo, quòd virga virilis organum eſt, per quod defluit ſeminalis humor, dicendum eſt teſticulos principaliter agere in ſeminis effuſione, quàm virga: quia cum ſemen contineatur in vaſculis ſeminarijs per motum virgæ virilis, quantumcunq; eſſet, aut qualiſcunq; numquã ſemen efflueret, niſi teſticuli mouerent principaliter. Et patet in ſpadonibus, qui licèt virgam retineant, teſticulis tamen amputatis ſeminalem humorẽ nunquã effundunt,

Iſid.

A licèt fęminas cognoſcant,& virgines deflorare poſſint
retenta ſoliditate,& inflatione accidentali virgę,vt in
cæteris cóſueuit. Teſticuli ergo principaliter agũt,quia
ipſi aſcendentes viribus naturæ ad ſuperiora per quaſ-
dam chordas tangunt vaſa ſeminalis humoris conten-
tiua, & partem eius diſtillare faciunt; cùm autem reci-
dant ad inferiora ceſſat fluxus, & cum iterum mouean-
tur in ſuperiora,faciunt defluere, donec totum exhau-
riatur,etiam ipſæ medullę. Patet etiam hoc magis,quia
aliqui putant principaliter agere virgam virilem. Sed
falſum eſt, quia ſolum eſt, vt canalis, per quem ſemen
tranſit,& non principium motiuum; nã in ſomnis nul-
lo modo mota virga virili ex apprehenſione fantaſti-
ca,aut imaginatiua, quæ dominatur naturæ motis teſti
culis,& aſcendentibus ad vaſa ſeminaria ſemen diſtil-
B lat. Patet ergo ex ſuperioribus, quòd potentiæ actiuæ
naturales non vocantur potentiæ executiuæ, ideo non
vocatur actus ſuus operatio ſeruilis, vt digerere, attra-
here,gignere; manent ergo aliæ operationes potentia-
rum actiuarum,quæ ſunt animales. Et licèt omnes iſtæ
potentię,& organa large operatiua nuncupentur,tamẽ
ſpecialiter loquendo quædam ſunt motiuæ, quædam
operatiuæ,& quædam expreſſiuæ. Motiua organa dicũ
tur nerui,& muſculi, in quibus reperitur potentia mo-
tiua, & iſta eſt principaliter in cruribus, ad ambulan-
dum,licèt ſit in alijs partib. corporis; magis tamen pro
priè habet organum,quam potentiæ naturales actiuæ,
de quibus ſupra diximus, quia illæ ſunt ſimpliciter in
qualibet parte corporis; iſtæ autem, ſ. motiuæ ſunt in
ſolis partibus neruoſis, atque muſculoſis. Alia ſunt or-
C gana,quæ ſpecialiter vocantur operatiua,ſicut ſunt ma
nus, quia licèt alia membra operatiua ſint; manus tñ
ſpecialiter,ideo vocantur organum organorum, vt ait
Philoſophus in 2. de anima. Alia ſunt organa expreſſi-
ua,cuiuſmodi eſt lingua cum alijs inſtrumentis voca-
libus, de quibus Philoſophus 2. de Anima. cap. de vo-
2. de An. ce,quia illa virtuti interpretatiuę.i. locutiuæ,quæ eſt q̃-
dam vis,animæ deſeruiunt,cũ iſta tria ſint organa exe-
cutiua, quia voluntati obediunt præcipienti, vt patet
de lingua,quę exprimit,quòd voluntas imperat,& ma
nus,quæ agit id,quod voluntas vult,& pedes,ſ.in quib.
eſt vis motiua, qui ferunt hominem, quo vult, & vt di-
cit Philoſophus in 1. Polit. c. 3. dominatur eis pars ratio
1. Pol. 3. nalis principatu deſpotico, poterit eſſe in his operatio
D ſeruilis, vt declarabitur. Et inquantum dicitur operatio
organorum executiuorum, excluditur operatiu intelle
ctus voluntatis,& memoriæ, quia iſtæ non ſunt poten-
tiæ organicæ,cum non alligentur alicui organo,nec có
ſequantur ſpecialem códitionem organi,aut partis cor
poris,quia tunc determinarent ſibi certum genus obie
cti; ſicut potentia viſiua, vel auditiua ex complexione
organi. Hoc tamen falſum eſt, quia intellectus extendi-
tur ſecundum extenſionem, & latitudinem entis, nec
determinat ſibi conditiones particulares, quæ conue-
niunt modo,& cõplexioni organorum,ideo actus iſta-
rum non ſunt operationes ſeruiles: quantumcunq; er-
go aliquis inſiſtat recordationi, aut intellectioni, vel
volitioni,non dicetur habere actum ſeruilem. In trib.
autem iſtis potentijs operatiuis poſſunt eſſe operatio-
E nes ſeruiles, & patet primo de operatione ſeruili, quæ
eſt in ambulando, ideo aliquis ambulando poteſt ſerui
liter agere. In hoc autem differt,quia iſta ambulatio,
aut fit propter delectationem, & corporis recreationẽ
ad accelerandam digeſtionem, vt calor naturalis exci-
tetur,aut eſt ad aliquam acquiſitionem lucri, vel nego
ciorum expeditionem. Si primo modo, non poteſt re-
ci in opus ſeruile,niſi ex quantitate,vt ſi aliquis ad de-
lectationem die feſto eat ad venationem vnã, vel duas
leucas,quia dato quòd non intendat ibi aliquam vtili-
tatem, ſ. releuationem ſumptuum domeſticorũ ex ac-
quiſita venatione,tamen ex quantitate ſua tollit quie-
tem ſabbathi, & vacationem in Deum, quæ eſt princi-
palis intentio feſtiuitatis: ergo in feſtiuitatibus talibus
venationibus inſiſteret, detractis adhuc alijs culpis,
aut grauitatibus, quæ ſolent in venationibus ſubſequi,
ex ſolo hoc motu crederem eum mortaliter peccare,&

Operationes intellectus memoriæ et voluntatis ſeruiles eſſe non poſſunt.

A ſatis patet,ſi reſpiciatur intentio feſtiuitatis. Ad tollen-
dum ergo iſtas humanas cauillationes, quæ poterãt fie-
ri,fuit determinatum ex traditione antiquorũ Iudæo-
rum fortè ab ipſo Moyſe, vel aliquo alio Propheta,aut
ſancto viro, quòd in diebus ſabbatorum ſolum poſſent
Hebræi moueri in directum pro mille paſſus, qui ſunt
dimidia leuca,& ſic patet Act. 1. c. vbi dicitur, quòd cũ
Apoſtoli vidiſſent Ieſum aſcendentem in cęlum ſtantes
cum eo in monte Oliueti,reuerſi ſunt ab illo monte vſ-
que in Ieruſalem,qui mons, vt dicitur ibi, eſt iuxta Ie-
ruſalem, ſabbathi habens iterã. inter montem, & Ieru-
ſalem eſt tantum ſpacium, quantum cócedebatur cui-
libet Hebræo ambulare in ſabbato. Diſtat autem móſ
Oliueti à Ieruſalem quaſi per dimidiam leucam, quæ
facit mille paſſus, vt patet in libro de diuiſione terræ,
B & ſic dicitur ab eis,qui viderant terram illam. Sicut er
go Iudæis peccatum mortale erat ambulare in ſabbato
vltra mille paſſus, & vocabantur tales ſabbati tráſgreſ
ſores,ita apud nos licèt non ſit tam ſtricta feſtorum ob
ſeruatio, tamen ambulare vnam leucam, aut duas ad
venationem,aut maiorem diei partem morari in ea ſa-
tis, videtur mortiferum eſſe; ſi autem aliquis ambulet
itinerando ad expediendum aliqua negocia, ſatis eſt
mortale peccatum manifeſtum.

Apud Iudæos determinatũ eſt, vt in ſabbato nõ amplius mille paſſib. in directum mouerētur.

Et ſicut in itinerando peccatũ mortale eſt pro nego-
cijs,ita ſi quis in vrbe illa die velit negociari, niſi circa
aliqua valde parua, aut leuia, quæ quietem ſabbati nó
impediant, peccatum mortale videtur. Niſi hoc ſit in
cauſam piam, quia tunc ſi alia die non poteſt ita com-
mode expediri,vel alię oportunitates cum conſcientiæ
C timore fieri poſſent, diſtinguendo tamen qualia, &
quanta erant, quæ expediebantur; tutius tamen eſſet
abſtinere, niſi valde eſſet cauſæ neceſſitas, vel alię cir-
cumſtantię valde particulares, quæ non poſſunt in cõ-
muni iudicari,ſed cadunt in peritia iudicantis, cum ca
ſus ſe offert, vt ait Philoſophus in 3. & 5. Etic. in his au-
tem bonæ conſcientiæ arbitrium tenendum eſt,cùm re
gula in vniuerſali dari impoſſibile ſit. Et ſicut eſt circa
actus potentiæ motiuæ,ita eſt circa actus potentię ope-
ratiuæ,quia poſſunt eſſe ibi actus ſeruiles, ut arare, fo-
dere,texere,ſuere,& ſic de cęteris,& ſicut potẽtia ope-
ratiua manus eſt generalior cęteris potentijs, cum di-
catur organũ organorum, ita per eam ſunt plures ope-
rationes ſeruiles. Quando autem iſtæ vocentur ſerui-
D les,magis dicetur immediatè. Eſt tertia potentia execu
tiua potentia expreſſiua, quæ vocatur interpretatiua,
aut locutiua,& habet organa, ſcilicet linguam & cæte-
ra, quę ſunt inſtrumenta vocalia, vt patet in ſecundo
de Anima, & non eſt ſic in iſta potentia, ſicut in cęte-
ris,quia in alijs sũt actus, qui ſunt de ſe ſeruiles, in iſta
autem non ſunt actus de ſe ſeruiles; arare autem, aut
itinerare, qui pertinent ad alias duas de ſe ſeruiles sũt:
non eſt autem ſic in locutione pertinente ad potentiã
expreſſiuam. Notandum tamen eſt, quòd actus dicitur
ſeruilis, qui ad ſeruum pertinet, ideo actus, qui nullo
modo pertinet ad ſeruum, non vocatur ſeruilis, & ſic
noſtrum intelligere, quod nullo modo pertinet ad ſer-
uum noſtrum, ſcilicet, quia nullo modo poteſt per eũ
expediri,non vocatur actus ſeruilis. Dicitur actus ſer-
E uilis dupliciter, ſecundum quòd dupliciter poteſt per-
tinere ad ſeruum. vno modo, quia per ipſum ſeruum
expediri poteſt, aut expediri decet, ne dominantis vi-
leſcat ſtatus, vt arare,fodere,verrere, & ſimilia diſpo-
nere, atque cibos parare, quæ ſunt ancillaria miniſte-
ria,vt ait Ariſtot. primo Polit. cap. 4. & iſto modo actus
potentiæ expreſſiuę, ſcilicet locutio ipſa non dicitur a-
ctus ſeruilis,quia non poteſt per ſeruum expediri; nam
ſeruus non poteſt dicere id, quod dominus ſuus dictu-
rus eſt, niſi prius ei dominus dicat, & tunc idem eſt,
quòd dicat ipſe ſeruo,aut quòd dicat alteri,cui ſeruus
dicturus eſt. Etiam,quia per locutionẽ non deprimitur
auctoritas dominantis, ſicut cũ araret, aut foderet, aut
cętera ancillaria diſponeret; maximè quia ipſa locutio
poteſt eſſe executio alicuius artis liberalis, à qua non
denominatur actus ſeruilis,vt cũ quis loquitur de grã-
matib. aut Rethoricis, vel Geometricis,& ſic de cęteris.

Qu. 21.

An negociari in diebus feſtiuis ſit mortale peccatũ.

De tertia potentia executiua, vt actus ſeruilis in ea fiat

A Alio modo vocatur operatio aliqua ſeroilis à fine, pro quo fit, vtputa ſi fit propter lucrū; ſeruus.n.a domino propter lucrum accipitur,ſ.vt excuſet dn̄m faciēdo ea, pro quibus faciendis hominibus laboris mercedem daturus eſſet. Quæcunq; ergo opera fiunt ad vtilitatem.i. ad aliquam acquiſitionē,licèt de ſe non eſſent ſeruilia, vocantut tamen ſeruilia, & ſunt ab ipſo fine, pro quo fiunt,qui actib.nomen,& ſpeciē dat,vt patet in 3. Etic.

Quæſ. 26

Operationes ergo linguæ, quæ ſecundum ſe erant liberales,ex fine poſſunt eſſe ſeruiles: legere ergo,& docere quācunq; artē, & cauſas aduocare, & iudicare,& alia ſimilia facere,vt ponere ratiocinare,liberales act° ſunt; nam docere de ſe non eſt opus ſeruile, legere de ſe non eſt ſeruile; efficiūtut tn̄ ſeruilia ex fine,vt ſi quis doceat ex conuentione,vt lucretur,vel ſi ſtudeat, vt lu- B cretur, vel cantet; ideo peccatum eſt, ſi quis in die feſto doceat,vt pecunias acquirat,vel ſtudeat eodem modo,vel aduocatus,aut procurator ſi cauſam peroret, & aduocatus ſi illa die libellū condat, aut aliqua alia partis ſuæ munimenta,vt pecunias inde ſumat. Peccant ēt iſto modo illi, qui eo die ratiocinia rerum ſuarum, aut redditunm faciunt,aut cum debitoribus rationem ponunt, niſi hoc ſit valde breue, vt quaſi in duobus verbis perſunctoriè agendum eſſet, ita quòd nihil eſſe iudicaretur. Aliqn̄ tamen iſta opera potentiæ expreſſiuæ non ſunt ſeruilia ex fine, nec aliquo modo; prohibita tamen ſunt in die feſto, quia per accidens impediunt quietem diei feſti, vt ſi quis doceat die dominica, aut aliqua magna feſtiuitate non propter pecunias,ſed pietatis cauſa,non eſſet aliquo modo ſeruile opus; non tn̄ C liceret tota die doctrinę vacare,ſicut in alijs dib. profeſtis,quia tunc nulla diſtantia feſtiuitatis, & non feſtiuitatis fieret; debet tamen fieri diſtantia,quia dies feſtus principaliter inuentus eſt ad vacandū Deo magis, quā neceſſitatibus proximorum; ideo licèt opera charitatis proximis illa die impendenda ſint, præcipuè tn̄ Deo vacādum eſt. Sic.n.dicitur, quòd ſabbatum debet dn̄o ſanctificari.i.domino applicari, ſ.vacando principaliter ei,& hoc eſt per ſpecialem recogitationem beneficiorum perceptorum a Deo, vt ex hoc inſurgamus in laudem Dei contemplantes magnitudinem eius; ſi aūt totaliter occupemur illa die neceſſitatib. proximorū, nihil vacabit nobis ad vacandum Deo; quod tn̄ neceſſariū eſt. Et hoc verum eſt, niſi ſit pietas talis circa proximum, quæ commode dilatari non poteſt, quia tunc D poteſt,& debet quilibet dimiſſa diuina contemplatione deſcendere ad actiones proximorum,vt cū quis taliter infirmatur, vt indigeat totaliter ſibi miniſtrari tota die: ceſſandum eſt ab alijs contemplationibus in die feſto,& implicandū eſt his pietatis actionibus; tunc.n. neceſſitas tollit omnium obligationem alteram. Sic ēt dicendum, quòd diebus valde feſtiuis, vt dominicalibus,& alijs præcipuis nullus tota die ſtudere deberet, quantumcunq; id, quod quiſq; ſtudeat,bonū ſit, & non intentione lucrandi; vtpote ſi quis ſtudeat in Theologia, debet.n.fieri differentia inter diem ſolemnem, & non ſolmnē in ſtudendo; contrarium aūt facere nō caret culpa. Primò,quia tollitur quies feſtiuitatis: ſecundo, quia ſtudere eſt aliquid ad finem; vacare autē Deo eſt aliquid, quod eſt pars ipſius finis; ideo dimittendū E eſt ſtudium pp vacationem ad Deum. Præcipuè cū aliquis obligetur ad vacandū Deo aliquo modo ſecundū genus ſtatus ſui,& cognitionis ſuæ. Studere aūt nemo obligatur, maximè,quia iſta obligatio, quæ eſt ad vacādum,eſt pro certo die;ideo tunc vacandum eſt. Hoc autem verum eſt,niſi magna neceſſitas ſtudij eſſet; vtputa in eo,qui ſtudere deberet ad ſermonizandū ſequenti die,& non poſſet ſequenti die aliter tenere mente actum ſuum,niſi ſic faceret. Idem de doctoribus,vel magiſtris,aut cæteris regentibus cathedras, ſi cum labore præuident lectiones ſuas. In his tn̄ non eſt tanta excuſatio, quia pro pecunijs legunt lectionem ſuam, & ſic ſunt mercenarij facientes opera ſeruilia; ideo tenētur facere aliqualem vacationem ad Deū, ſaltem audiēdo Miſſam, aut aliqua officia diuina,& aliquid Deo in cogitatione tribuendo de die,& tunc non peccabunt cæ- A terā diei partem ſtudio lectionum ſuarū impendentes.

An docere legere, aduocare quādoq; opera ſeruilia ſūt & in feſtis fieri poſſunt. Peccant qui ī die feſto ratiocinia, et computus faciunt.

Dieb. feſtiuis nulli licet p totā diē ſtudere, etiā ſi Theologiæ ſtuderet.

Quæſ. 27.

An cantores cantādo diebus feſtiuis peccent.

De cantoribus idem etiam dicendum eſt, quia cantare eſt actus potentiæ expreſſiuæ.i.locutiuę,ideo ſecundum ſe actus liberorum eſt; poteſt tamen, vt dictum eſt de cæteris, effici ſeruilis ex fine, vtpote, quòd aliquis cantet ex conuentione docens, vt ei detur pecuniæ, vel quia ſeruit alicui domino cantando, vt detur ei certa penſio. Diſtinguendū tamen eſt, quia ſi aliquis cantans coram aliquo domino, vel aliquis laicus, vt interdum ſolet eſſe ſacriſta Eccleſiæ cātando ſeruiat, vt inde mercedem accipiat, quia tunc diſtinguendum eſt, quia aut merces iſtorum incerta eſt, vtpote quòd ille, qui ſeruit alicui domino cantando, non conuenit quid ei detur, ſed ſeruit expectans præmium ſecundum domini voluntatem, & tunc iſte nullo modo peccat cantando in B feſtis,quia non eſt ſpecialis directio iſtius actus canendi in feſtiuitate ad remunerationem, cùm illa neſciatur, etiam quia ipſa incertitudo præmij tollit aliquid de ſeruilitate operis, tollendo ſpecialem intentionem voluntatis in præmium. Sic de laico ſacriſta canente in Eccleſia, cui certa penſiu non aſſignata eſt, ſed vtrum magis, aut minus habeat dependet ex euentu; vtpote ſi conſtituatur ei ſalarium in redditibus de mortuorum exequijs, quia iſta non ſunt certa, cum contingat aliqn̄ mori, & aliqn̄ non, vel in quocūq; alio incerto habeat ſuum priuilegium, tunc non peccat in canendo, cùm incertitudo præmij pro iſta, vel illa die tollat ſpecialē ordinationem operis ad lucrū, quæ efficiebat opus ſeruile. Si autem cantori Eccleſiæ certum ſalarium ſit poſitum, vel cantori alicuius domini, diſtinguendum, quia C aut hoc eſt impoſitū pro multis, vtpote ſi dicatur, quòd ſacriſtæ laico Eccleſiæ dabuntur viginti duplæ, quòd toto anno miniſtret cantando ad Miſſam, cæteraque officia, eodem modo ſi dominus cantori ſuo certum ſalarium pro vno anno, aut pro vno menſe conſtituat, aut non ſic fit, ſed forte conuenitur ſpecialiter, vt ſi fortè cras ſit ſolennitas aliqua, & conueniatur cum aliquo, quòd cantando adiuuet ad officia, & dabuntur ei tot, aut tot pecuniæ, & tunc dicendum, quòd ſi primo modo fiat conſignatio certi ſalarij, & ex illo cuilibet diei certa pars obueniat, tamen cantando in diebus feſtiuis non peccat, quia quando fit iſta conuentio, non habetur ſpecialiter intentio, vt pro labore certæ diei, ſ.feſtiuitatis detur precium, ſed pro toto anno, ideo opus non iudicatur eſſe ſeruile. Et ſicut in contractibus, aut D alijs factis humanis debet res potius iudicari, quòd valeat, quàm quòd pereat, vt patet de regulis iuris in ſexto, ita hic iudicandum eſt non haberi ſpecialem intentionem ad laborem, aut certum præmium feſtorum, & ſic ipſi facientes tales conuentiones habere debent intentionem, vt ſpecialiter iſta non intendant. Et tunc excuſatur iſtud opus, quòd non ſit ſeruile ex tribus: primo ex fine, quia vt dictum eſt, non attenditur, aut non attendi debet ſpecialiter intentio laboris certæ diei, ſcilicet diei feſti, aut lucrum diei illius, & iſto modo dicitur in canonicis, aut præbendatis alicuius Eccleſiæ, qui ſi cantent, vel recitent in Eccleſia non principaliter, vt Deo ſeruiant, vel non intendentes aliquo modo Deo ſeruire, ſed vt recipiant, redditus præbendæ, & hoc faciant in diebus feſtis, non dicuntur violare cuſtodiam E feſtiuitatis, ſed ſolum peccant mortaliter, quia deordinant finem, cum tenerentur cantare principaliter propter Deum, & non propter redditus præbendæ. Secundum, quod excuſat eſt neceſſitas operis, quia Eccleſia requirit pro diebus feſtis, ſicut pro alijs diebus cantores, immo præcipue in feſtiuitatibus. Et quantum ad hoc reducitur ad genus operis neceſſarij, vel quaſi, & non vocatur ſeruile.

Tria ſūt quæ excuſāt opus ſeruile, quòd non ſit ſeruile.

Quæſ. 28.

An qui parat cibos alicui dieb. feſtiuis peccet vt coquus.

Et his duobus modis licitum eſt, nec videtur facere opus ſeruile, qui parat cibos alicui diebus feſtis non ex conuentione ſpeciali pro illo feſto, ſed pro toto menſe, aut anno, quia qui pro certo pretio conuenit parare cibos in toto menſe, aut anno, non verè ſpecialiter intendit conuenire pro diebus feſtis, ſed pro toto menſe, aut anno ſimul: etiā, quia cibi ita ſunt neceſſarij pro diebus feſtis, ſicut pro alijs, ideo ſicut permittitur ali-

cui, quòd paret cibos pro ſe, ita permittetur, ꝙ patet ꝑ alijs ex conuentione: licèt in hoc ſit differentia, quia in ſabbato iu lege veteri non permittebatur apparatio ciborum, quia etiam ignem accendere prohibebâtur, vt patet infra in ca. 35. in alijs autem féſtis permittebatur ciborum apparatio cæteris operibus prohibitis, vt patet hic in litera, cum dicitur: Nullum opus facietis in eis exceptis his, quæ ad cibum pertinent; in noſtris autem ſolenhitatibus, quæ non ſtrictè obſeruantur, vt declarabitur infra 20. c. permittitur ciborum apparatio, qualiſcunque ſolennitas illa fit: eſt ergo neceſſitas, aut quaſi neceſſitas parandi cibos illa die. Cæterum iuſtum non eſt, quòd aliquis laboret parando cibos maximè pro multis, quia magnus labor eſt, & multum occupatiuus, ideo debet recipere aliquod prætium. Nec eſt dicendum, quòd quilibet deberet parare pro ſe cibos die G feſto potius, quàm ex conuentione parari ab alio faceret, aut permitteret; nam quædam perſonæ ſunt, quib. forte inhoneſtum eſſet parare cibos, nec Deus eas ad hoc obligat; nam ſicut non debent cogi diuites pauperum cibis vti, vt ait beatus Auguſtinus, & habetur in decretis. 41. diſt. in c. non cogantur diuites. Ita nec honorati viri, & habentes ſtatus præminentiæ in ſæculo, vel in Eccleſia non obligabuntur ad hoc, quia inhoneſtum eſſet valde, quòd vnus rex die feſto pararet pro ſe cibos, etiam quia non obligatur rex currere per viã cõſiliorum ſtrictam: ſed per viam patentem mandatorũ. Etiam, quia paratio ciborum eſt valde ſeruilis, & non ſolum ſeruilis, ſed etiam computatur inter opera banauſorum, vt patet per Philoſophum 1. Polit. cap. 4. vbi vocat ciborum apparationes ancillaria miniſteria, & H banauſa. Et hoc verum eſt ex ſeipſo: ſed ex neceſſitate aliquali vocatur non ſeruilis, vt infra declarabitur. Etiã non conuenit hoc, quia ſi quilibet deberet pro ſe cibos parare, multi impedirentur a vacatione diei feſti; nũc autem cùm vnus pro omnibus facit pro pretio, non impediuntur cæteri. Et ideo licèt aliqualiter de ſe videretur inhoneſtum, datur indulgẽtia propter bonũ, quod inde ſequitur, vt alia, quæ mala erant, vitarentur, ſicut aliqualiter dicitur de actu matrimoniali, qui datus eſt ſecundum indulgentiam, & non ſecundum præceptũ,

1. Cor. 7. vt patet 1. ad Corint. 7. c. quod declarat Auguſtinus ſuper Gen. ad literam, & in libro de Nuptijs dicens, quòd actus carnalis, qui eſt in carne mortua per peccatũ mortalis erat, ſed efficitur venialis, i. [illegible] permiſſus, & non peccatum veniale, vt aliqui male intelligunt, excepta I honeſtate nuptiarum. De hoc in quarta ſententiarũ per Magiſtrum diſt. 26. De Epiſcopis etiam eodem modo dicimus, quòd non eſſet honeſtum epm̃ parare cibos, cum poſſet habere ſeruientes ad hoc: non obligatur ergo parare cibos; obligatur tñ mentem ſuam habere paratam per humilitatem, & deiectionem ſui, quòd non erubeſcat iſta facere, ſi temporis opportunitas hoc exigeret. Et hoc, quia tenetur ſequi regulam cõſiliorum, cum teneat ſtatum perfectionis, & ſuccedat Chriſto, & beatis Apoſtolis. Ex imitatione ergo Chriſti tenetur ſe ad iſta paratum in mente habere, quia cum ipſe lauiſſet diſcipulorum pedes, vt patet Io. 13. cap. dixit: Scitis, quid fecerim vobis: vos vocatis me magiſter, & domine, & bene dicitis, ſum etenim. Si ergo ego laui veſtros pedes magiſter, & dominus, & vos debetis alter alterius lauare pedes: Exẽplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, ita & vos faciatis. Hoc autem plenius patet Matt. 20. c. vbi Chriſtus prælatis ſuccedentibus ſibi humilitatis formam tribuit, cum fecit differentiam inter principes ſeculi, & inter principes Eccleſiæ, qui ſibi ſucceſſuri erant, dicens: Scitis, quia principes gentium dominantur eorum, & qui maiores ſunt, poteſtatem exercent eorum; non ita erit inter vos, ſed quicunq; voluerit inter vos maior fieri, ſit veſter miniſter, & qui voluerit inter vos primus eſſe, erit veſter ſeruus, ſicut filius hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare. Cum ergo ſuccedant Epiſcopi in locum Apoſtolorum, coguntur ad iſtas obſeruationes, vt mente ad hoc prompti ſint; nam ſtatus tranſit cum onere, vt patet de regulis iuris in ſexto in regula; ratio ut congruit,

Tenẽtur Epiſcopi ad cõſilia ex conditione ſtatus.

Io. 13.

Mat. 20.

F vt ſuccedat in onere, qui ſubſtituit in honore: ſed illæ obſeruationes ſunt onera Epiſcopalis dignitatis, vt declaratum eſt, ergo Epiſcopi coguntur ſubire illa.

Ex ſuperioribus ergo patet, quòd aliquem parare cibos ex conuentione pro anno, vel menſe non eſt peccatum, etiam ſi die feſto paret, licèt tamen apparatio ciborum fieri deberet, ablutio tamen vtenſilium, cęterorumq; vaſorum ad cibos, & parationem non deberet eadem die fieri, ſed differri ad alterã diẽ, quia hoc non pertinet ad ciborũ parationẽ, maximè, quia nõ eſt hoc neceſſariũ, & poteſt fieri in nocte ſequenti, quæ nõ pertinet ad diem feſtũ; ſecus, qñ ſũt multi dies feſti ſimul, vt in octauis Paſchalibus, quia tunc non poteſt differri ad diem non feſtum, cum neceſſe ſit interim vtenſilia munda eſſe. De his ergo parationib. ciborum, qñ fiunt G pro ꝓtio, ſi fiant pro magno tpe, & non pro aliqua die ſpeciali feſti, patet, quòd non ſit ſeruile opus, ſed ſi ſit pro aliqua die feſtiua ſpecialiter, videtur eſſe aliqualiter magis difficile; nec tñ eſt prohibitum, quia neceſſarium eſt, cum interdum contingat ad aliquem diem feſtum, in quo ſit aliqua ſolennitas in cibis propter conuiuia nuptiarum, aut alias neceſſarium eſſe conueniri ſpecialiter cũ aliquo parare cibos. Tertium qđ faciebat non eſſe opus ſeruile ipſum cantum ſacriſtæ die feſto in Eccleſia eſt, quia ille cãtus non eſt aliqua operatio ad humanum obſequium, ſed ad laudãdum Deum, & idẽ de præbendato dicente horas in illa die, vel eunte ad chorum: ideo conuentio pretij pro illo labore non faceret opus ſeruile, niſi ſpecialis intentio ad illum diem H habeatur, vt infra declarabitur; & ſic ait Apoſt. ad Corin. c. 4. quòd ſi Chriſtus ab aliquo prædicetur, ſiue per veritatem. i. cum vera intentione, ſiue per occaſionẽ. i. cauſa lucri, non curat; ſi tñ prædicare pro pecunijs in die feſto eſſet frangere obſeruationẽ feſti, curaret Apoſtolus, & talia prohiberet: vł ergo, quòd ſolum eſt peccatum in deordinatione finis, ſed nõ in fractione feſti, ſi aũt fiat conuentio pro certo die. ſ. vt cum aliquo conueniatur, quòd dabuntur ei certę pecunię, vt in hac die Paſchæ, & octauis eius adiuuet ad canendũ diuina officia, tunc ſatis videtur difficile, quòd aliquis taliter conductus cãtet: ſi propter nihil aliud cantat, niſi vt merces ei detur. Adhuc tñ non videtur eſſe tanta violatio feſtiuitatis, ſicut in alijs officijs, vt arare, fodere, aut texere ex cauſis ſupradictis. ſ. quia neceſſitas Eccleſiæ hoc petit, & quia iſte vacat diuinis laudibus cantando, I quibus aliàs vacaturus eſſet. Nec tñ dicendũ eſt, quòd iſte in hoc committat Simoniam, quia actus ille eſt talis, qui poteſt cadere in laicum, nec eſt ſacrũ aliquod, ſicut non committeret ſimoniam laicus, qui pro certo pretio conuento pulſaret Eccleſiæ cimbala, ſiue in vna die, ſiue in multis. Vel qui Eccleſiam verreret eadem cõuentione; eſt tamẽ aliqualis diſſolutio feſti, quia pro iſta die ſpecialiter conuentus eſt, & ipſe ita laborat, ac ſi aliqua alia officia in die profeſto, & cõmuni ageret.

Sed adhuc argues, quòd ille, qui de canonicis, aut ꝓbendatis vadit ad Eccleſiam, & cantat ſolum pp diſtributiones, quas ſcit eſſe in illo die, quòd frangat feſtiuitatis obſeruationem, ſi dies feſtus ille ſit. Reſpondetur, quòd ſi aliquis præbendatus hoc modo faciat, mortaliter peccat peruertendo finem eundi ad Eccleſiã, aut fa K ctendi diuina officia: nullo tñ modo diſſoluit feſtiuitatis obſeruationem, quia ex eo, quòd præbendatus eſt in aliqua Eccleſia, habet ius recipiendi diſtributiones quotidianas, ſi ſacris aſſiſtat officijs; nulla ergo conuentio cum eo fit, vt eat ad Eccleſiam, & ſic mercenarius non eſt ex contractu, ſicut ille, qui pro couenta ſumma pecuniarum adiuuat ad cantandũ officia in aliquo feſto. Ad hoc ergo, quòd iſtud licitè totaliter fieret, cum neceſſitas Eccleſiæ hoc expetat, deberet ille, qui taliter conuentus cantat, cantare ſine certæ pecuniæ conuentione; ſed quia ad cibos aliquibus indigebat pecunijs, deberent ſibi dati cibi, aut pecuniæ pro cibis, & forte aliquid plus ſecundum laboris exigentiam, ita tamen quòd non interueniat ita purus contractus.

Quid de illo, qui cantat Miſſam, aut recitat in die feſto ſolum pro pecunijs; Reſpondetur diſtinguendum eſ-

ſet

Qu. 29.

An ablutio vaſorũ ad cibos in die feſto ſit peccatũ.

Tertium quòd excuſat opus ſeruile.

Quaſ 30.

An canonicus cãtãs in die feſto i Eccleſia ſolum propter diſtributiones ſolũ mat ſiſtã

Quæſ. 31. An ſacerdos dicēs Miſſam die feſto pecunijs frangat feſtum.

ſet, quia aut dicit miſſam propter pecunias ſolum non tamen conuenie ndo, aut taxando quantum ei detur, ſed ſolum expectando illam mercedem, quam ſibi dandam eſſe ſcit, & tunc aut eſt ſimonia, aut aliquid ſimile ſimoniæ veræ, licèt non ſit contractus de quantitate, ſicut Giezi puer Heliſei non conuenit aliquid ſibi dari à Naaman Syro pro ſanatione à lepra; quia tamen petijt aliquid ſibi dari fuit verè peccans in hoc ſcelere; vt patet 4. Re. c. 5. Immo ab eo inchoauit iſtud vitium: iſte tamen non frangit feſtiuitatis celebritatem, aut obſeruationem, quia non conuenit. Si autem conueniat, & taxet ſummam precij ſibi dandam promiſſa dicenda, tunc erit clarè ſimoniacus, & fractor feſtiuitatis aliqualiter, quia tanquam mercenarius in die ſolenni locauit operas ſuas: non tamen totaliter frangit feſtiuitatem.

4. Reg. 5.

Quæſ. 32. An aduocati pro ſ labore nocentes die feſto frangāt feſtū.

De aduocatis autem idem eſt iudicium, quia cum putè mercenarij ſint conueniētes pro certo precio, aut quota partis litis, ſi obtineant non poterunt die feſto in hoc condere libellos ſuos, aut cętera clientulorum ſuorum monumenta. Secus, ſi agerent cauſam pro miſerabilibus perſonis, aut cauſis valde pijs, ſicut ſunt cauſæ Eccleſiarum, aut hoſpitalium, vel monaſteriorum, quia in his concedit ſedes Apoſtolica priuilegia; nam clerici etiam ſi in minoribus ordinibus ſint, dum tamen de bonis Eccleſiæ ſuſtententur, nō poſſunt aduocare cauſas aliquas, niſi Eccleſię ſuæ, aut perſonarum coniunctarum, aut miſerabilium perſonarum, vt orphanorum, & viduarū, cæterorumq; pauperum, vt patet extra, de poſtulando. c. Clerici, & cap. ex parte, & c. cū ſacerdotis. Et hoc ſi gratis prodeo faciat, aut pro valde modico precio, ita vt nō videatur eſſe merces laboris, aliàs autē illicitum eſt iſta facere, cùm pure mercenarius ſit agēs.

Quæſ. 33.

De iudicando autem, qui eſt actus interpretatiuus, dato, quòd iudex non pro pecunijs iudicaret, prohibitio impoſita eſt, ne iſti ſeculares actus talibus diebus fiant: vt patet extra de ferijs. c. omnes dies: & per totum titulū. Et hoc propter duo: Primo, quia licèt iudicare ſecūdum ſe non ſit actus ſeruilis, eſt tamen ſeruilis ex fine, ſ. quia fit ad limitandas contentiones pro cauſis ſeruilibus idest rerum, quæ ſunt ad vtilitates humanas, ſcilicet in pecunijs, & in cæteris, & multo fortius prohibentur cauſæ criminales illis diebus. Secundo quia dato, quòd iudicare nullo modo eſſet actus ſeruilis, tamen erat impeditiuus vacationis diei feſti, in quo homines circa Deum intendere debent; actus autē forenſes totaliter tollunt hoc, cùm ibi ſint meritum, & verborum diſceptationes, & pugnæ, vnde iudici iurgia dicta ſunt, quaſi iuris garrium, quia partes aduerſæ iure garriunt. i. diſceptāt; vt ait Iſidorus Etymolog. lib. 18. & extra de verbo ſigni. in c. forus. Et hoc patet, quia ſi in ieiuniorū diebus, in quibus nulla feſtiuitatis obſeruatio eſt, prohibentur cōtentiones iudiciorum & petitiones debitorū, quantomagis in diebus feſtiuis, qui magna obſeruatione colendi ſunt? Antecedens patet Iſa. c. 58. Ecce enim in die ieiunij veſtri inueniuntur omnes voluntates veſtræ, & omnes debitores veſtros repetitis: Ecce ad lites, & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impie, nolite ieiunare, ſicut vſque ad hāc diem, vt audiatur in excelſo clamor veſter. Nunquid tale eſt ieiunium, quod elegi, per diem affligere hominem animam ſuam, nunquid contorquere quaſi circulum caput ſuum, & ſaccū & cinerem ſternere? Nunquid iſtud vocabis ieiunium, & diem acceptabilem domino? Nonne hoc eſt magis ieiunium, quod elegi? diſſolue colligationes impietatis, ſolue faſciculos deprimentes, dimitte eos, qui confracti ſunt liberos, & omne onus diſrumpe. Dicitur vltra in definitione, operis ſeruilis nulla vrgente cauſa, i. ita quòd non ſit neceſſitas illius operationis; quia neceſſaria pertinent ad primum genus operis, ideo non ſunt ſeruilia formaliter, licet materialiter aliquando coincidant cum ſeruilibus. Et hoc ſiue ſint neceſſaria reſpectu noſtri ad Deū, ſiue reſpectu perſonarum noſtrarū, ſiue rerū noſtrarū, vt latę ſupra declaratum fuit. Dicitur vltra in definitione, ad humanam vitā non immediate ſuſtentandā. Quia quędā ſunt opera humana, quæ pertinēt ad ſuſtētatione vitæ humanæ immediatè, & quędā,

Ad iudicare licet i diebus feſtiuis.

Iſa. 58.

Declaratio definitionis operis ſeruilis.

A quæ mediatè. Immediatè dicuntur ad vitā humanā pertinere ea, quibus vita humana conſeruatur, & ſine quibus nullo modo poteſt conſeruari; huiuſmodi aūt eſt cibus, & potus, quo intrinſece nutritur, & conſeruatur, homo, & quælibet animalia. Opera mediate facientia ad vitam humanā ſuſtentandam ſunt illa, quæ licèt faciāt ad vitam, tñ eis non exiſtentibus ſimpliciter, aut pro tūc, poteſt vita humana ſuſtentari, ſicut arare, texere, negociari, itinerari, quia licèt aliqua iſtorum ſint neceſſaria remotè; tamen nullū eorum eſt, quod immediate faciat ad vitam humanam, quia arare nō facit immediate ad vitam humanam, ſed cibus cauſatus ex hoc, quia terra aratur, & alia opera in ea fiunt. Sic eſt de texere, ſuere, coria madere, gladios fabricare, quia iſtis non exiſtentibus adhuc poſſunt homines viuere, & dato quòd non B bene viuatur ſine eis magno tempore, tamen non determinantur iſta opera ad certa temporu, ſcilicet, quòd non poſſimus viuere aut bene viuere hodie, vel mane, niſi ſint iſta operata. De ciborum tamen paratione aliter eſt, quia quolibet die, aut quaſi oportet ponere ciborum parationem: non vocatur ergo paratio ciborum opus ſeruile. Et patet hoc, quia in ſabbato erat prohibita ciborum apparatio, & ignis accenſio, vt patet infra 35. cap. in alijs autem feſtiuitatibus non erant prohibitæ apparationes ciborum, vt patet hic in litera. Propter hoc autem in mandato de cuſtodia ſabbati non dictum fuit, quod non fieret opus ſeruile in eo, ſed quòd nullū opus fieret, vt patet infra 20. cap. cū dicitur: Septimo autem die ſabbati domini tui non facies in eo omne opus. i. nullū opus facies, ex æquipolentia. Sic etiam habet in- C fra. 31. c. Sex diebus fac opus, in ſeptimo ſabbatū eſt requies ſancta dño, oīs; qui fecerit opus in hac die, moriet. Ecce qualiter non determinauit de quo genere operis intelligeretur, ſed vniuerſaliter dixit, non eſſe faciendum opus, quaſi omne opus cuiuſcunq; modi, dum tamen voluntarium eſſet, excluderet ab hac die; opera autem neceſſaria fieri poterant, vt ſupra declaratum eſt, ſic dicitur Leui. 23. cap. Dies ſeptimus, quia dies ſabbati requies eſt, vocabitur ſanctus; omne opus non facietis in eo in cunctis habitationibus veſtris. Cum autem Deus ageret de alijs ſolennitatibus, non ſic vniuerſaliter locutus eſt omnes opus prohibens, ſed ſolum opus ſeruile, vt patet Leuit. 23. cap. Nam cū incepiſſet ibi dicere de feſtiuitate azymorum, quæ durabant per ſeptem dies, vt patet hic in litera huius c. dixit, quod D primus dies erat celeberrimus, & dies ſeptimus illius feſtiuitatis celebertior, & ſubiunxit: Nullumq; opus ſeruile facietis in eo. Deinde cum in eodem cap. diceret de feſtiuitate hebdomadarum ſeptem, ideſt de Pentecoſte inquit: Omne opus ſeruile non facietis in eo, legitimum ſempiternum erit in cunctis habitaculis, & generationibus veſtris; deinde cum ſermonem faceret de feſto clangoris in eodem c. idem ſubiunxit, ſcilicet. Omne opus ſeruile non facietis in eo. Deinde, cum loqueretur de feſto tabernaculorum dixit, quòd dies primus erat celeberrimus, & nullum opus ſeruile in eo fieri debebat; cùm autem in ſabbato dicatur nullum opus eſſe faciendum, & in iſtis ſolennitatibus dicit opus ſeruile vetari, neceſſe eſt diſtingui inter omne opus, & opus ſeruile. Sed dices forte, quòd ſcriptura noluit hic diſtin- E guere inter omne opus, & opus ſeruile, ſicut interdum conſueuit non multam differentiam facere in terminis. Sed hoc non poteſt ſtare, quia, ſi ſcriptura accepiſſet hic omne opus ſolum pro opere ſeruili, ita quòd iſta cōuerterentur, & interdum diceret de ſabbato quòd non eſſet in eo faciendum aliquod opus interdum quòd non eſſet faciendum in eo opus ſeruile, ſed nunquam ſic dicitur, quia vbicunq; agitur de ſabbato, ſp dr, quòd nullū opus ſeruile ī eo fieri debebat, vt patet ſupra 20. & 31. c. ēt Leui. 23. & in alijs locis. Itē diceretur, qñ agitur de alijs ſolēnitatibus, aliqñ nō faciēdū eſſe opus ſeruile, & aliquādo diceret nullū opus eſſe faciendū. Sed falsū eſt, quia ſemper dicitur, quādo agitur de feſtiuitatibus ſupradictis, quòd nullum opus ſeruile fiet in eis; neceſſe eſt ergo diſtingui inter omne opus, & opus ſeruile. Et confirmatur hoc, quia cum ageretur Leui. 23. cap. de cę

Ciborum apparatio nō poteſt dici ſeruile opus. ſ paruaſis. & neceſſitas cogat.

Leui 23.

An ſacra ſcriptura diſtinctio nē faciat inter omne opus & opus ſeruile.

teris quatuor feſtiuitatibus, & diceretur, quòd nullum opus ſeruile in eis faciendum erat, de hac ſola ſubiunxit, quod animá, quæ in die illa, vel quidpiam operis faceret, deleretur de populo ſuo, & concluſit: Nihil ergo operis faciens in eo. Et ratio diuerſitatis fuit, quia in feſtiuitaté propitiationis non parabatur cibus, ſicut in die ſabbati, & patet, quia in toto illo die non comedunt quicquam, aut bibunt Iudæi, ideo nihil parare debent, ſed tota die orationi, & lectioni vacant. Et ſi dicas, quòd comedunt occidente ſole. Reſpondetur, quòd iam illud non eſt de eadem die, nam Hebræi computát dies ab occaſu ſolis vſque ad alium occaſum ſolis, vt patet Leuit. 23. ca. A veſpere vſque in veſperum celebrabitis ſabbata veſtra: ille ergo ſolis occaſus pertinet ad alteram ſequentem diem, & ſic in ea Dei nihil comedunt. Item, quia ſi iſta duo, ſcilicet, omne opus, & opus ſeruile conuertentur, cum dicatur in alijs ſolennitatibus, quòd nullum opus ſeruile in eia fieri debebat, ſequeretur, quod nulla differentia erat in obſeruatione ſabbati, & cæterorum feſtorum. Sed falſum eſt, quia in obſeruatione ſabbati non licebat parare cibos, aut accendere ignem, vt patet infra 35. cap. in alijs autem feſtiuitatibus licebat parare cibos, vt habetur hic in litera, cum dicitur: nihil operis facietis in eis exceptis his, quæ ad veſcendum pertinent. Oportet ergo dare differentiam inter obſeruationem ſabbati, & cæterorum feſtorum, ſed nulla alia dari poteſt, niſi quòd in ſabbato non parabantur cibi, & in alijs feſtiuitatibus parabantur, vt patet hic in litera, ergo parare cibos non eſt opus ſeruile, cum permittatur in feſtiuitatibus illis, in quibus non permittitur aliquod opus ſeruile, vt patet ex ſupradictis. Quia autem omne opus nihil addat ſuper opus ſeruile, niſi parationem ciborum patet ex hoc, quia Leuit. 23. ca. dicitur, quòd in die ſabbati nullum opus faciendum erat, & quòd in alijs feſtiuitatibus non deberet fieri aliquod opus ſeruile, hic autem dicitur, quòd in feſtiuitate azymorũ in prima die, & in ſeptima nihil operis fieri debebat præter ea, quę pertinent ad cibos, & tamen in ea prohibetur omne opus ſeruile, ergo ſola ciborum apparatio includitur in omni opere, & non in ſeruili. Prohibebatur autem ciborum apparatio in die ſabbati, ſi eſſet moroſa, aut aliqualiter impeditiua, vt accendere ignem, coquere aliquid, vel torrere, ſed leuis apparatio, quemadmodum ciborum decoctorum diſpoſitio in vaſculis menſæ, & appoſitio panum, & ſimilia. De leui apparatione patet Mat. 12. cap. vbi dicitur, quòd Apoſtoli ambulantes cũ Chriſto in quodam ſabbato per ſata eſurientes ſpicas euellebant, & comedebant, prius grana excutientes, & purgantes, de quo accuſati ſunt, & Chriſtus reſpondit pro eis. Aliqui autem volunt, vt diximus, quòd iſti excuſentur, quia illa apparatio ciborum erat valde leuis quaſi dicat, quod ſi maior fuiſſet, non excuſarentur. Sed hoc non eſt verum, quia non ſolum in parua occupatione parationis excuſarentur, ſed etiam in valde magna, vtpote ſi quiſquam de Iudæis in ſabbato ſtetiſſet in aliquo loco, in quo ei nihil occurreret, niſi piſces crudi, & carnes crudæ, & forte paſſus fuiſſet famem ex die præcedenti, ita quòd illum diem ſine cibo crederet ſe non poſſe tranſigere, nunquid deberet mori fame, aut comedere piſces crudos, aut carnes? Neutrum facere debebat, mori enim nihil comedere volens irrationale valde erat, & peccatum. Comedere autem carnes crudas horribile eſt naturæ humanæ, etiã quia indigeſtibiles ſunt, & periclitaretur ſanitas: debebat ergo facere ignem, & coquere, vel aſſare piſces, & facere reliquum neceſſarium apparatum. Et hoc, quia neceſſitas omnem legem excludebat. Et iſtum modum reſpondendi habuit Chriſtus, quia non dixit illas apparationes leues eſſe, ſed dixit eſſe neceſſarias allegans exẽplum de eo, quod fecit Dauid, cum fugeret a Saule, quia petijt panes ſibi dari, & quia nulli erant, qui dari poſſent, niſi panes propoſitionis, quos ſolis ſacerdotibus comedere licebat, comedit de illis, & tamen fuit ſine crimine, quia neceſſitas famis hoc egit. Cum ergo dicitur in hac diffinitione operis ſeruilis, quòd illa operatio non pertineat immediate ad vitam humanam ſuſtentandam, ſed ſuſtentet mediate, vt diximus ſupra, intelliguntur omnia opera potentiæ motiuæ, quæ pertinet principaliter ad pedes, & operatio potentiæ operatiuæ, quæ eſt in manibus, actus enim harum duarum potentiarum ſemper vocantur ſeruiles, præter ciborũ parationem, quæ pertinet ad operatiuam, ſcilicet manualem, niſi ſint neceſſarij, aut valde parui propter aliquam recreationem, vt declaratum fuit ſupra. Quantũ ergo ad potentiam motiuam, cuius actus communior eſt ambulare, diximus ſupra, quòd in ſabbatis, aut in diebus feſtiuis noſtris non licebat itinerare ad negocia. Ad recreationem autem licebat aliquantulum ambulare, ſed parum, ſcilicet ſolum per mille paſſus, vt patet Act. 1. cap. in noſtris autem feſtiuitatibus, quæ non ita ſtricte obſeruantur, poteramus aliqualiter magis moueri.

Iudæi in die propitiationis nihil comedũt aut bibunt.

[illegible] apparatio non prohibetur in die ſabbati.

Sed quid dicendum eſt de illis, qui euntes peregrinando ad aliquas deuotas Eccleſias itinerant diebus feſtiuis? Quidam doctores diſtinguunt, vtrum iſta itineratio ad loca deuota ſit in eundo, aut in redeundo, ſi in eundo eſt ſine mortali peccato, ſi autem in redeundo, eſt peccatum mortale. Ad videndum autem veritatem huius, & omnium aliorum circa obſeruationem feſtorum, conſiderandum eſt, vtrum aliquo modo incidat neceſſitas itinerandi, ita quòd illa neceſſitas ſit rerum aut perſonæ, & ſit directa, vt declarauimus ſupra quia tunc generaliter dicendum, quòd qualitercunq; eueniat, licitum ſit, verbi gratia, ſi quis itinerans ad vnam Eccleſiam deuotam accedat in veſpere alicuius feſti ad locum, in quo cibum nullum inuenire poteſt, quia forte eſt terra inhabitata, vel aliter, tunc licitè poteſt itinerare die feſto vſque ad locum, in quo cibos inueniat, dum tamen ipſe itinerans non fuerit in culpa, ſcilicet quia ſciens talem dietam ſe habere noluit præuidere, quia qui in culpa fuit, non debet ex hoc iuuari; ſibi.n. imputet, qui ſe talem conſtituit, vt dietam illam haberet, cum potuiſſet ad locum conuenientem accedere, niſi neglexiſſet. Sicut dicitur, quòd excommunicatio non incutit iuſtum metum, ſi autem ponatur, quòd aliquis egit, quare excommunicari deberet, iſte timere debet excommunicationem, ſed nõ excuſatur propter hoc, ſibi enim imputet, qui talem ſe cõſtituit, vt excommunicationem timere deberet, vt patet extra de his, quæ vi metuſue cauſa fiunt in cap. cum dilectus, per doctores. Poteſt etiam euenire neceſſitas, vt ſi timeatur de via non ſecura, niſi tunc tranſeatur, & hoc ſiue propter hoſtes, ſiue propter latrones, & ſic de ſimilibus, quia tunc ſiue itinerans ad loca deuota, ſiue non, excuſatur. Aliquando etiam excuſatur propter aliquam cauſam honeſtam, licet non neceſſariam, vt ſi quis itinerans peregrinando perueniat in veſpere alicuius feſti ad locum, in quo miſſam audire non poteſt, maximè, ſi dies ſequens ſit dominica, poteſt itinerare per vnam, vel duas leucas vſque ad locum, vbi audire poſſit, vel etiam magis, ſi plus diſtat locus, in quo ſit Eccleſia. Si tamen eſt aliquis locus magnus, & delectabilis, in quo quieſcere poſſint peregrinantes, & ſolum propter delectationem, quam ibi habere intendunt, itinerant recedentes de aliquibus locis paruis, in quibus manebant, vbi tamen cibus ſufficienter, & Miſſam pro ſequenti die inuenire poterant, & tendunt ad magna loca ambulantes die feſto vſque quo illa loca attingãt, nõ videtur eſſe ſine culpa. Ad hoc tñ videndum eſt id, quod dicebatur, à quibuſdam, ſ. quòd aut peregrinantes ſunt in receſſu de loco deuoto, aut in eundo: in eũdo peccatũ non ponebãt, in redeũdo aũt ſic: fundamẽtum iſtorum eſt, quòd peregrinantes in eũdo peregrinantur pro Deo, ſ. vt accedãt ad loca deuota, in quibus colitur Deus: in reditu peregrinantur pro ſe, quia peregrinantur, vt veniant in domos ſuas; ideo aliqua pro Deo faceret licet, quæ pro nobiſmet non licet. Hæc aũt licèt quẽdam colorem habeãt, tamen non videtur continere ſolidam veritatẽ; verum eſt enim, quòd liceret in die feſto peregrinis itinerare, ſi Deus mandauiſſet, vel obligauiſſet ad peregrinandum, & nulli alij dies eſ-

Quaeſ. 34 An itinerantes in die feſto peregrinando ad aliquas deuotas eccleſias frangant feſtum.

ſe

ſe poſſent ad peregrinandum, niſi dies feſtis; ſed neutrum eſt, quia Deus non obligauit nos ad peregrinandum, & dato, quòd mandaſſet nos peregrinari, manebant alij dies, in quibus peregrinari poſſemus; ideo ſi aliquis ſiue eundo, ſiue redeundo itineret in die feſto, non peregrinatur pro Deo, ſed pro ſe ipſo. Nam licèt pro Deo ipſe eat ad talem locum deuotum, tamé quòd eat iſta die feſtiua, non eſt pro Deo, ſed pro ſeipſo, quia vt non expendat de ſuis rebus magis, ſi pluribus dieb. manſerit peregrinando, diebus feſtis etiam peregrinatur, vt breuius iter conficiat. Diſtinguendum tamé eſt ad aliqualem veritatem illius dicti, quia locus ille, ad quem fit peregrinatio, aut eſt habens indulgétias pro certo die, & non pro alijs, aut non, ſed in omnib. dieb. æquale eſt, quod in eo obtinetur. Si autem in omnibus dieb. æquales ſint indulgentiæ, non refert magis, quòd eat vno tempore, quàm altero, ſic nullo modo excuſabitur ambulans diebus feſtis, quia nulla cauſa vrgebat, vt illis diebus ambularet, ideo tunc non eſt facienda differentia in eundo, vel redeundo. Si autem ſint indulgentiæ in certa die, & tunc ille, qui peregrinatur, aut receſſit de terra ſua tempore abundante ad peragendum tantam viæ diſtantiam, aut non. Si autem non accepit ſufficiens tempus, vt poſſit accedere in die illa, & propter hoc itinerat, vt accedat in die illa, licèt aliqualiter magis excuſetur, quàm ſi eſſet in reuétu, quia iam quodammodo neceſſitatur conditionaliter, ſcilicet, vt poſſit habere ſuum propoſitum, non tamen totaliter excuſatur, quia culpa ſua ſe talem conſtituit, vt cogeretur poſtea aliqualiter itinerare in die feſto. Si autem aliquis volens incipere iter tempore debito, nó potuit incipere detentus aliquibus vrgentibus cauſis, licèt melius, & conſultius ſibi eſſet, vt non peregrinaretur, ſed vt maneret in patria, cum non obligetur peregrinari, & obligetur feſta non frágere, ſi tamen deſiderio obtinendi indulgentias itineret, & cogatur, vt accedat itinerare diebus feſtis à magna parte delicti excuſatur; tamen aliqualiter peccat, cùm aliqualiter fuit in culpa recedendo tali loco de terra ſua in tam pauco tempore, vt cogeretur diebus feſtis itinerare. Si autem aliquis receſſit de terra ſua tempore, quo poſſet conuenienter venire ad locum indulgentiarum, & poſtea caſualiter in itinere impeditus fuit, vt non poſſet accedere ad locum, niſi diebus feſtis itineraret, non peccat itinerando, cùm tunc iter totaliter fiat propter Deum, dum tamen illi occaſionali impedimento ipſe itinerans cauſam non dederit. In redeundo autem nullo modo poteſt excuſari, niſi ex aliqua cauſa neceſſitatis, de quibus ſupra dictum eſt; vtputa, ſi non potuit in veſpere alicuius feſti accedere ad locũ, vbi cibos haberet, aut quia timuit hoſtes, vel latrones in via intelligendo, vt ſupra diximus, ita quòd ipſe harum impeditionũ cauſa non extitiſſet.

Quæſ. 35. An faciens opera manualia dieb. feſtis frangat feſtũ.

Si autem ſit actus pertinens ad potentiam operatiuam, ſcilicet ad manum, etiam ſunt operationes ſeruiles, & valde multæ, ſecundum quòd manus in plura poteſt, quàm cætera organa, cùm ipſa vocetur organum organorum, & quia omnes actus manuales penè ſunt ſeruiles, inquirendum eſt, verum faciendo aliquos tales actus manuales dicatur aliquis frangere feſtiuitatem. Et tunc diſtinguendum eſt, quia iſti actus, aut ſũt parui, aut magni. Si autem parui, dato quòd ſeruiles ſunt, non videtur frangi feſtiuitatis obſeruatio, vt ſi aliquis acuat gladium ad ſcindendum carnes, quia iſte paruus labor, & breuis eſt; vel ſi aliquis ducat aquã de fonte, aut puteo, qui non multum diſtat, vel domũ verrere, & alia ſimilia parua facere, de quibus tenenda eſt conſuetudo patriæ; nam ſi in aliquo loco ſit conſuetudo in die dominica non duci aquam de fonte, aut non verri domos; ſed iſta parata eſſe ex die præcedenti, tenenda eſt conſuetudo, quia laudabilis eſt; ſi autem conſuetudo ſit, quòd iſta fiant, fieri poſſunt, quia in his nõ multum differt. Si tamen ſit conſuetudo iſta non fieri, & aliquis faciat contra conſuetudinem, præcipuè ſi ex contemptu ſatis grauis culpa eſt. Si autem iſta ſint magna, i. ſit aliquis actus, qui durat per magnam partem

A diei, vt per tres, vel quatuor horas, aut per medium diẽ diſtinguendum eſt. Quia aut ſunt opera delectabilia, vt pulſare in vaſis muſicis, & tunc nullo modo eſt fractio feſti, licèt aliquo alio modo poſſet eſſe peccatum, vtputa, ſi aliquis ageret hoc ex laſciuia. Vel fortè intentus iſti pulſationi abſtrahebatur à vacatione in Deum, vtpote, quia non ibat ad Miſſam, & ſic de alijs vacationibus, ad quæ aliquo modo obligamur. Iſta enim opera ſic aſſumpta ſeruilia non ſunt, quia ſecundum ſe non ſunt ſeruilia, nec etiam ex fine, cùm ſolùm fiant ad delectandum. Poteſt tamen hic aliquis facere iſta opera ſeruilia ex fine, vt ſi aliquis pulſet ex conuentione, vt aliquid lucretur, & ſic ſunt illi, qui pulſant vaſa muſica ad nuptias conducti certo pretio pro tota die, & ſic ad alios actus ſolennes, & licèt fortè iſta pulſatio eſſet de-

B lectatio durans aliquanto ſpacio, tamen cùm protrahatur in magnam partem diei, vel multum frequenter ſatis laborioſa eſt, maximè in vaſis muſicis reſonantibus flatu, & non ſolùm pulſu, quia emittitur multus flatus, & exinanitur cerebrum, atque deſiccatur. De iſtis autem, & de illis, qui in eccleſijs pulſant organa conducti pro diebus feſtiuis, quaſi eodem modo dicendũ eſſet; minus tamen de illo, qui organa eccleſiæ conductus pulſat, quia iſte habet etiam cauſam excuſantem, quàm non habent illi, qui conducti pulſant in nuptijs, aut alijs actibus ſecularibus; ſcilicet, quòd eccleſiæ neceſſitas, aut honeſtas in magnis feſtis hoc expetit; Eſt etiam alia cauſa, quia ipſa organorum pulſatio eſt quędam vacatio in Deum, cùm ſit laus eius, vt patet pſalm. 150. Laudate dominum in ſono tubæ, laudate eum in

C pſalterio, & cythara, laudate eum in timpano, & choro, laudate eum in cordis, & organo, laudate eum in cimbalis beneſonantibus, laudate eum in cimbalis iubilationis. Item pſalm. 80. dicitur buccinate in Neomenia tuba in inſigni die ſolemnitatis veſtræ, & Numer. 10. cap. mandauit Deus fieri duas tubas argenteas ad canendum in kalendis, aut alijs ſolennitatibus, ideo Dauid, quando adducere volebat arcam in domum ſuã, cantabat, & pſallebat in organis coram ea, vt patet 2. Reg. 6. cap. cum dicitur: Dauid autem, & omnis Iſrael ludebat coram domino in lignis fabrefactis, citharis, lyris, & timpanis, ſiſtris, & cimbalis. Et ob hoc, quando Dauid voluit relinquere diſpoſitionem miniſtrorum templi pro Salomone filio eius, conſtituit cantores, &

D pulſatores in varijs organis muſicis, de filijs Aſaph, & Heman, & Idithum, vt patet 1. Paralip. cap. 25. Gentiles etiam hoc modo Deos ſuos honorabant, ſic patet Dan. 3. capit. qui mandauit ad adorationem ſtatuæ magnæ pulſari tubas, & fiſtulas, citharas, ſambucas, & pſalteria, & ſimphonias, atque omne genus muſici vaſis. Sic etiam Aegyptij exibant obuiam Api tauro Deo magno Aegyptiorum, vt ait Solin. in Polyſtor. capit. de Aegypto. Minus ergo iſte actus ſeruilis eſt, & magis excuſabilis, quàm pulſatio in actibus, & ſolennitatibus ſecularibus. De hoc ergo dicendum eſt, vt de cantore, qui conducitur ad cãtandum in diebus ſolennibus. Si autem in iſtis aliqua fractio ſolennitatis eſt, magis eſt in alio, quàm in eo, qui ſeruit eccleſiæ. Dicendum ergo, quòd iſta opera muſicalia ſić facta ex conductio-

E ne, & cantare, de quo ſupra diximus, attento rigore videntur ſeruilia, & violare aliquo modo feſtum. Conſuetudini tamen relinquenda ſunt, quæ interdum ea, quæ peccata eſſent, facit non eſſe peccata, cùm antiqua ſit, & accipiatur pro lege, vbi lex deeſt, vel vbi non multum declarauit, & ſic mitius eſt. Quantum verò ad alia officiorum manualium opera diſtinguendum eſt; quia quædam ſunt officia, quorum actus ſunt conuenientes, vel vtiles diebus feſtiuis ipſis artificib. Aliæ officia, quorum actus magis vtiles, aut quodammodo neceſſarij ſunt propter ipſos recipientes operata ab ipſis artificibus, verbi gratia, actus qui eſt texere, fabricare gladios, ſuere veſtes, & lauare pannos, & ſimiles ſunt vtiles in dieb. feſtis ipſis ſolis artificibus, ſcilicet quòd ſi faber finiretur fabricare gladios die feſto, aut textor texere, aut ſutor ſuere, accreſceret eis maius lucrum, quia quotidie lucrarentur, nunc autem in diebus feſtis con-

Pulſans inſtrumẽto muſicalia in nuptijs diebus feſtis ſpeciem, & tota die peccat.

Pſ. 150. Deus valde laudatur in cãtu vaſorũ muſicaliũ, & mãdat ſe ibi laudari.

Pſal. 80. Nu. 10. 2. Reg 6.

Cõſuetudo interdũ facit ea, quæ peccata eſſent, nõ eſſe peccata,

ſtis conſumunt de acquiſitis, & nihil acquirunt, nulla tamen vtilitas eſſet recipientibus ipſa operata ab artificibus iſtis; nam nulla vtilitas magis ineſt toti ciuitati, quòd ſutores ſuant in die feſto, quàm quòd non ſuāt, & quòd fabri gladios die feſto faciant, aut quòd non faciant, quia nec nos ex hoc aliquid acquirimus, aut de acquiſitis perdimus. Et de iſtis datur regula generalis, quòd omnis artifex, qui operando in die feſto ſibi ſoli prodeſt in operando, mortaliter peccat, & feſtiuitatem diſſoluit, niſi forte id, quod fecit valde modicum eſt, quia modicum, vt ſupra diximus, non facit ſolennitatem diſſolui: licèt in hic conſuetudo, & animus agentis inſpiciendus ſit, ſcilicet qua intentione id agat, & cùm ille actus de ſe ſit illicitus pro tali die, conſideranda eſt conſcientia operantis, quia ſi credat ſe mortaliter peccare, mortaliter peccat, cùm voluntatem ſuam deordinet ad faciendum id, quod putat eſſe peccatum, quia qui agit contra conſcientiam, ædificat ad gehennam, vt patet extra de reſtitutione ſpo. capit. literas, & extra de præſcrip. quoniam omne. Et hoc eſt, quia iſte actus, quem aggreſſus eſt, erat de ſe illicitus: ſi fortè fuiſſet actus licitus, & ipſe operans ex errore iudicij putaret eſſe illicitum, non oportebat, quòd mortaliter peccaret, licèt ſe mortaliter peccare putaret, vt determinat Beatus Thomas de Aquino, in quadam quæſtione de quolibet, in quo quærit de errore conſcientiæ. Si autem iſte actus de ſe eſſet illicitus, & tamen poſſet eſſe non illicitus ex quantitate actus, vt potè, quia modicum egit, & tunc ſi putat ſe non peccare, agens non peccat, ſi autem putat ſe peccare, peccat, vt ſupra dictū eſt, licèt non tantum peccet, quantum putat: ratio diuerſitatis eſt, quia peccatum conſiſtit in deordinatione voluntatis, cùm eligit declinare ab eo, quod ante ſimpliciter bonum ei eſſe dicebatur. Nunc ergo ille, qui agit actum, qui de ſe eſt illicitus, & aliquo modo poteſt eſſe licitus, ſi putat ſe bene agere, non deordinat voluntatem ſuam, cùm bono ſe adhærere putet, & ſic non poteſt ibi formaliter reperiri ratio peccati, quando autem agit, id, quod de ſe eſt illicitum, licèt aliquo modo poſſet eſſe licitum, ſi putat ſe peccare, peccat, quia putando quod facere hoc eſt peccatum, & velle poſtea illud facere, velle declinare à bono, & actualiter declinare ab eo, quod eſt iudicatum eſſe bonum, de his autem fortè alibi magis dicetur.

Regula vniuerſalis, vt ar tifex, qui operando in die feſto ſibi ſoli prodeſt, in operando mortaliter peccat, et diſſoluit feſtum.

Vide, & examina verba Tho. in illo quolibet, quia dubia.

Queſ. 36. An macellarij, & venditores panis, vini, & [illegible] carnium comeſtibilium die feſto peccent, & frangant feſtum.

Alij ſunt artifices, quorum operatio in die feſto, nō ſolùm prodeſt ipſis, immo magis recipientibus opera ipſis, quemadmodum macellarij, vendicatores vini, venditores panis, & fructuum, & ſimiles; nam maius bonum eſt ciuitati, quòd vendantur carnes, quàm ipſi carnifici, quia carnifex ſolùm acquirit per venditionē carnium pecunias, ciuitas acquirit conſeruationem in eſſe, quia carnes ſunt alimentum, ſic de venditoribus panis, & aliorum alimentorum. Et de iſtis eſt aliqualis difficultas. Sunt tamen alij, qui vendunt diebus feſtis ea, quę non pertinent ad vitam ſuſtinendam immediatè, vt qui vendunt pannos, aut calciamenta, aut varia iocalia auri, & argenti, vel vtenſilia rei familiaris, & de iſtis non eſt dubium, quin ſoluant feſtiuitatem; ideo prohibuerunt iura fieri nundinas, aut forum diebus dominicis, vt patet extra de fer. cap. omnes dies, vbi vetatur diebus dominicis fieri nundinas, & forum, & quòd non iudicentur cauſæ criminales, & quòd iuramenta ſolennia non fiant, niſi pro pace tenenda, aut componendis treguis; cauſæ etiam ciuiles, ſiue pecuniariæ iudicari non debent, & ſi iudicentur, proceſſus factus in eis eſt nullus, vt patet extra de ferijs in capitulo, Conſtitutus. Niſi ſint cauſæ perſonarum miſerabiliū, in quibus non tenetur rigor iuris. De illis autem, de quibus dicere incepimus; conſiderandum eſt, quòd illa officia non ſunt æqualiter illicita in diebus feſtis, aut licita. Eſt autem hoc in duobus, quia illa artificia, quæ has habent res, quæ minus in alia die fieri poſſunt, ſunt magis licita. Ex hoc ſequitur, quòd venditores pigmentorum, id eſt aromaticarum ſpecierum magis peccant, quàm cœteri venditores, quia nihil minus neceſſariū ad ſuſtentationem vitæ, quàm pigmenta, quæ ſunt ad facienda varia condimenta, & delectationes in guſtu.

An nundina licita ſiat in diebus feſtis.

F Etiam dato, quòd pigmenta in condimentis velimus, ita bene emere poſſumus præcedenti die, ſicut in die feſto, ideo vendentes pigmenta in talibus diebus ſatis videtur frangere ſolennitatem, & fortè peccare mortaliter. Deinde ſequuntur venditores fructuum, quia fructus minus neceſſarij ad vitam ſuſtentandam. Deinde ſunt tres occupationes, ſcilicet carnificum, & panetariorum, atque vendentium vinum. Hæc enim tria ad vitam humanam neceſſaria ſunt, ſed in hoc differunt, quia panis, qui ſimpliciter magis neceſſarius eſt, cùm dicatur Eccl. 29. cap. Initium vitæ hominis panis, & aqua magis communis, quia quaſi nulla domus eſt manifeſtè, in qua panis non fiat, ſed de carnibus, & vino non eſt ſic, maximè de carnibus, quia nullus de ciuitate carnes habet, niſi carnifices, qui eas occidunt, & parant; de iſtis tamen tribus nullum eſt, quod minus anticipari poſſit, quam officium vendentium. Nam panis poteſt emi vna die pro alijs diebus ſequentibus, de carnibus etiam, quia carnes poſſent in die præcedenti feſtum ad veſperam vendi, & conſeruarentur illæſæ pro alia die, ſed non eſt ſic de vino, quia vinum non congruè obſeruatur de vna die ad alteram ſaltem quātum ad omnes. Ideo Hebræi faciunt aliquid ſpeciale in vino, ſcilicet, quòd cùm in ſabbato ſuo à cæteris venditionibus, & emptionibus ceſſent, ſolùm vinum vendunt credentes ſe non frangere ſabbatum. De venditione autem panis non eſt tantus labor, nec tantum tollit de vacatione in Deum, quia non oportet ibi facere magnam apparationem. Eſſet tamen valde bonum, ſi non venderetur publicè, vt venditur in feſtis. Non quidem, quòd vendere panem poſtulanti in illa die aliquod peccatum ſit, ſed quia non eſt valde conueniens feſtiuitati, quòd venditrices ſint in loco publico tota die expectantes emptores, ſicut in alijs diebus profeſtis fit. De venditione autem vini dicendum, quòd ſatis concedenda eſt ex multis oportunitatibus, quæ habentur ſic vendendo, & non haberentur vendendo præcedenti die. Hoc tamen obſeruandum eſſet, ſcilicet, vt ante Miſſam expletam diebus feſtis vinū non venderetur, maximè diebus dominicis, quibus omnes Chriſtiani Miſſam audire tenentur, niſi aliquam habeant excuſantem cauſam, qui autem poſt Miſſam vinum petit, honeſte petit, qui vero ante Miſſam inhoneſte, nec in hoc ei fauendum eſſet. De carnium autem venditione valde eſſet licitum, quòd die præcedenti fieret, quod eſt opus ſatis laborioſum, & impediens artifices tempore, quo vacare deberent audiendo Miſſam, præcipuè cùm die præcedenti ita bene fiat, vt die dominica, nec quidquam de laboribus, & vtilitatibus hominum perderetur. In aliquibus autem locis conſuetudo valde laudabilis eſt diebus feſtis, maximè dominicis non vendi carnes, & multum tenenda eſt. Faciens autem contra eam ſatis grauiter peccat; vbi autem non eſt conſuetudo, relinquatur conſuetudini, vt ait Guiller. in hoc caſu, & in quibuſdam ſimilibus: licèt tamen non vendantur carnes diebus dominicis, poſſunt tamen ſaltem in aliqua parte diei apparari carnes, ſcilicet iugulari, & decoriari pro ſequenti die, ſi aliter non poſſunt parari, aut ſaltem non congruè, maximè quando multa feſta ſimilia ſunt, quia tunc neceſſe eſt in eis carnes parari, quia non poſſent teneri ex alijs diebus.

Eccl. 29

Hebræis licèt vinum vendere in ſabbato.

Vinum diebus feſtiuis, vel ante Miſſam vendatur, vt extra de cōſec. diſ. 1. [illegible]

De venditione carnium.

G

H

I

K

Quid dicendum de eis, qui diebus feſtis ſcribunt? Reſpondetur ſecundum Guiller., quòd, aut ſcribunt pro ſe, aut pro pecunijs, ſi autem mercede conducti violatio feſti eſt, & peccatum graue. Si autem pro ſe, aut eſt magna ſcriptura, aut parua, ſi magna, vtpotè ſi aliquis vnum librum pro ſe ſcribat, peccatum eſt, quia tunc non fit differentia inter vacationem feſti, & laborem aliorum dierum. Si autem aliquid paruum eſt, maximè ſi ſpirituale eſt, vt ſi aliquis ſcribat aliquas deuotas notulas, aut prædicator ſcribat ſermones ſuos, quos facturus eſt. Aut ſtudens non habens lectionem pro ſequenti die ſcribat eam in libro ſuo, aut ſi librum corrigat mendacem, qui ad audiendum lectionem.

Queſ. 37. An ſcribentes diebus feſtiuis frangant feſtum.

aut ad ſtudendum per eum immediatè neceſſarius eſt. Sic tantum Guill.

Qu. 38. An liceat dieb. feſtis molere.

Quid de molêdinis, & pariferis vtrum liceat die dominica molere. Reſpondetur, quòd Molendini, & pariferæ, aut molunt cum induſtria, & labore humano aliquali, vt ſunt pariferæ, & molendini ad aquam, & de iſtis tenendum eſt, quòd non debent molere die dominica. Vtrum autem in alijs feſtiuitatibus, conſuetudo patriæ attendenda eſt: licet quædam magna feſta Beatæ Virginis, & Apoſtolorum ab hoc ſecludenda eſſent, de ceteris autem fiat, vt conſuetum eſt fieri; ſi autem ſint Molendini, qui paruo hominum labore molunt, vt Molendini ad ventum, tenenda eſt conſuetudo, vt ait Guill. ſed magis videtur, quòd ſaltem diebus dominicis ceſſare deberent.

Qua. 38. De his, qui homines trăſducătur per flumina diebus feſtis, an frangant feſtum.

B Quid de illis, qui tranſducunt homines in brachijs per flumina, vtrum liceat die feſto facere. Reſpondetur, quòd illi, qui volunt tranſire, aut ferũt merces, aut ſeipſos ſolos; ſi autem ferant merces, non ſunt tranſuehendi, quia opus ſeruile faciunt; ſi autem ſeipſos ſolos, tunc aut incipiunt iter euntes ad aliqua loca diſtantia; & tunc non eſſent tranſuehendi, aut veniunt de alijs locis ad illum locum, apud quem barcha eſt, & tunc trăſuehendi ſunt, ſiue itinerent, ſiue nõ, quia ſi itinerent, forte carebunt cibis, ſi non tranſducantur, vel cogentur itinerare per aliam partem, vel retrocedere, aut vadis ſe exponere, quorum omnia, aut mala, aut periculoſa ſunt. Si autem ſiat homines locorum finitimorum, aut habitantes ſegregatim, vt in quibuſdam partibus conſuetum eſt, & conuenire volunt illo die in locum maiorem, vel quia ibi Miſſam audire volunt, vel C vt quieſcant, licitum eſt.

Qu. 40. De fodiẽtibus, & arantib. diebus feſtis pro pauperibus an frăgant feſtum.

Quid de illis, qui arant, & fodiunt diebus feſtis? Reſpondetur, quòd aut faciunt pro ſe, aut conducti, aut alteri gratis pro Deo; nulli autem licet conductione aliqua interpoſita diebus feſtis arare, aut fodere; nulli etiam licet diuiti, aut pauperi in agris ſuis colere die feſto. Si autem fiat gratis pro Deo in ſubuentione aliquarum miſerabilium perſonarum, licitè fieri poteſt. Sed diſtinguendum, quia aut ſunt magna feſta, vt dies Dominicæ, & feſta Beatæ Mariæ, & Apoſtolorum, & tunc fieri illicitum eſt; ſi autem ſint minora feſta, quemadmodum octauæ Paſchales, fieri poteſt, & ſic conſueuit fieri in quibuſdam terris, vt in octauis Paſchalibus diuites arent prædia pauperum, & ſicut eſt de arare, ita eſt de fodere. Et licet honeſtius D valde eſſet iſta opera pietatis in diebus non vacatiuis facere, ſcilicet quando ſua opera facere licitum eſt; tamen quia homines ita ſunt amantes ſeipſos, quod non dimitterent facere opera ſua die, quo facere poſſunt, vt opera pauperum facerent, ſaltem quomodocunque ad pietatem ducendi ſunt; ideo Eccleſia illud tolerat, & conſuetudo, & pietas, licitum faciunt. Præcipuè cum Chriſtus aliquid de ſimilibus ſignare voluit, quãdo Hebræis Phariſæis accuſantibus diſcipulos eius, quòd ſabbato ſpicas vellerent, & comederent; reſpondit poſt duas primas reſponſiones, quæ habentur Matthæi 12. hæc verba. Si ſciretis quid eſt miſericordiã volo, & non ſacrificium, nunquam condemnaſſetis innocentes; quaſi dicat, quòd in quibuſdam magis pietati, quam ſacrificio faciendum eſt. E

Qua 41. An reſtaurantes ædificia eccleſiaſtica diebus feſtiuis frangant feſtum.

Quid de illis, qui faciunt, aut reſtaurant aliqua ædificia Eccleſiæ in die feſto? Reſpondetur, quòd aut Eccleſia eſt pauper, aut non; ſi autem Eccleſia non ſit pauper, non eſt pro ea die feſto laborandum, cum ipſa poſſit de redditibus ſe conſtruere. Si autem ſit pauper, poſſunt ędificia reſtaurari, vt ſupra diximus non in diebus dominicis, aut magnis feſtis, ſed in paruis, & tunc etiam non tota dia, ne Miſſa omittatur, & decens ad Deum vacatio. Audita autem Miſſa poteſt fabricari in ædificijs, ſed non tantum, quantum in profeſtis diebus, ſcilicet vſque ad laſſitudinem; ſic tenet Guill.

Qua 42. An reædificãtes pontes, et muros diebus feſtis frangant feſtum.

Quid de reædificatione pontium, & murorum, & aliorum publicorum ædificiorum. Reſpondetur, quòd aut inſtant hoſtes, qui per murum introire poſſent, aut per pontem, & tunc quocunque die, licet murum

A conſtruere, & reſtaurare pontem, quia ſi bellũ diebus feſtis ſuſcipi poteſt, etiam omnia bellica ad defenſionem apta parari poſſunt, quia acceſſorium ſequitur regulam principalem, vt patet de regulis iuris in ſexta, in regula. Acceſſorium. Etiam, quandocunque permittitur aliquid fieri, omnia, ſine quibus illud expediri non poteſt, permittuntur, vt patet extra de officio delegati capitulo præterea, in primo. Quòd autem iſta fieri poſſint, tutandæ vitæ ſuadet neceſſitas, quæ omnem legem excludit, & actum quemlibet licitum facit, vt patet extra de regulis iuris cap. quod licitum non eſt. Sic enim dicitur de Machabæis; nam illi viri, qui receſſerunt de Ieruſalem, nè cogerentur immolare dijs gentilibus, cum bello impeterentur diebus ſabbatorum non putantes, quod neceſſitas obſeruationum ſabbati excludebat, non oppilauerũt loca ſecreta, idest noluerunt ponere aliquod murale diebus ſabbatorum, nec alijs pugnantibus ſe defenderunt, ſed dixerunt, moriamur in ſimplicitate noſtra; teſtes erunt cælum, & terra ſuper nos, quod iniuſtè perditis nos, & occiſi ſunt quaſi mille animæ virorũ, mulierũ, atque paruulorum, & pecora ſua. Deinde alij Machabæi determinante Mathathia, qui erat ſummus ſacerdos, aggreſſi ſunt inuadentes ſe diebus ſabbatorũ non putantes ſe peccare, & ſic erat, vt habetur primo Machab. capitulo ſecundo. Si autem non ſit neceſſitas belli, aut alicuius imminentis mali non poſſunt pontes, aut muri dia refici. Nec valet, ſi dicatur, quod eſt opus publicum, quia ſeculare eſt, & non ita pium ſicut reficere Eccleſias, maximè quia communitates nun C quam ſunt ita pauperes, ſicut Eccleſiæ, quia ſemper habent aliquos proprios reditus. Et ſi forte eſſet aliqua ciuitas, quæ reditus non haberet, ſicut Lacedemonia in Græcia, vt ait Ariſtot. 2. Polit. capit. ſexto, de politia Lacedemoniorum in fine, tunc poſſent rectores ciuitatis omnes de ciuitate cogere ad illationes pecuniarum, ideſt, quòd ſinguli darent aliquid; vel quòd omnes laborarent, cum omnibus iſta vtilitas communis eſſet, vt patet. Vel quòd omnes illi laborent totaliter, licèt hoc raro contingat, quia ſemper ciuitates habent proprios reditus pro reædificatione, & publicis ſumptibus; Quia politia illa, in qua communitas nulla bona habet, eſt valde vituperabilis; vt probat Phyloſophus 2. Polit, vbi ſupra: ideo raro accidit ciuitates taliter ſe habere. De Eccleſijs autem non eſt idem iudi- D cium, quia non ſunt pertinentes ad bona publica; ideo non poſſunt ita induci homines per legem punientem ad exequendum vtilitatem Eccleſiæ. Etiam, quia Eccleſias contingit valde pauperes eſſe; quod non eſt in ciuitatibus. De iſta autem materia obſeruationis feſtorum poſſent eſſe infinitæ quæſtiones, ideo nullus eſt, qui ſcripto, aut mente eas comprehendere poſſit, ſed ſicut in quibuſdam iudicatur, ita in omnibus alijs, cum venerint ad caſum, iudicio viri prudentis terminabuntur; aut recta conſcientia, quando perfecta ratio de illis haberi non poteſt. Hoc autem Deus prouidens vnicuique conſcientiam dedit tanquã iudicem particularium, quæ alio iudicio legis iudicari non valent; ideo per conſcientiam ligamur, & per conſcientiam abſoluimur. Quia vt ait Apoſtolus, hæc eſt glo- E ria noſtra teſtimonium conſcientiæ noſtræ, ad Cor. 2. cap. primo, & alibi ad Roman. 14. Omne, quòd non eſt ex fide, peccatum eſt, ideſt omne, quod eſt contra conſcientiam, ſicut homo credit bonum, aut malum eſſe, de quo ſupra magis diximus. Dicitur vltimo in definitione operis ſeruilis, ad humanam vitam ſuſtentandam non immediatè; ex quo eliciẽtur, quòd id, quod nullo modo eſt propter nos, nec directè, nec indirectè licet ſit actus de ſupradictis, non erit ſeruilis, quia erit ad Dei ſeruitutem, & non ad humanam vtilitatem. Sed valde cauendum eſt, quia quædam videtur eſſe ad Dei ſeruitutem, & ſunt propter hominis vtilitatem, ſicut ambulare peregrinando in die feſto ad loca deuota, propter Deum videtur eſſe. Sed ſubtilius conſiderando reperietur, quòd eſt ad vtilitatem hominis, vt ſupra declarauimus. Sunt autem alia, quæ purè ſunt pro-

2. Pol. 6.

2. Cor. 1. Rom. 14.

Declaratio vltimæ particulæ diffinitionis ſeruilis poſita ſupra q. 14.

pter

pter Deum, licet ſint pertinentia ad potentias ſeruiles, vt ambulare, ſcilicet, ſi ſint aliqui populi, vt conſueuit eſſe in paruis ruribus, & illa Eccleſia diſtat ab vtraque populorum, per vnam, vel per duas leucas, vel quaſi, poſſunt ire in die Dominica illuc ad audiendum Miſſam, nec in hoc frangunt ſolennitatem, cum propter Deum ſolum faciant nulla rei familiaris vtilitate prætenta; immo in hoc ſatis merentur, ſi bono animo laborē illum itineris tolerent, quaſi ſi peregrinarentur ad aliqua loca deuota extra terrā ſuam. Etiam ſi aliqui exiſtentes in ruribus die dominica, vel in alio feſto veniant diluculo ad villam, vel ciuitatem, vt audiant ſermonem, & ſic de quibuſdam alijs, quæ ſolum ſunt ad Dei cultum, & non ſunt magni laboris, quia ſi forte aliquis exiſtēs in rure vellet venire ad audiēdum ſermonem, qui forte fiebat in veſpere, & diſtaret locus ſuus a ciuitate per ſex, vel per ſeptem leucas, ita quòd maiorem partem diei feſti ambulare deberet, licitum non eſſet; tunc enim oportebat veniſſe die præcedenti, qui eſſet profeſtus, ſiue nefaſtus. hoc modo clerici rurales, qui die dominica ex neceſſitate locorū beneficij ſui, & eccleſiarū fortè duas Miſſas celebrare tenētur, poſſunt duas, vel tres leucas ambulare. Idem iudicium de ſimilib. Hoc etiam licebat in veteri teſtamento quantum ad ſabbatum, quod erat obſeruationis ſtrictiſſimæ; nam licèt in domibus Hebræorum nō liceret facere ignem, licebat in templo, immo ſub præcepto erat, quòd ignis in altari ſemper arderet, & ſacerdos quotidie ſubijceret ei ligna, vt patet Leuit. 6. capit. Etiam in die ſabbati non licebat animalia occidi, nec carnes vendi, aut parari, cum omne opus ſimpliciter manuale laborioſum eſſet prohibitum, vt patet inf. 19. & 31. c. & Leuit. 23. In templo autem, ſiue tabernaculo omnia iſta facere licebat, quia ibi occidebantur carnes, & decoriabantur die ſabbati, & diuidebantur in fruſta, & ponebantur ſuper prunas, & cremabantur: ſic patet Num. 28. cap. vbi mandatur, quòd quolibet die offerentur duo agni anniculi vnus in manè, & alius in veſpere, & quòd in ſabbatis ſuper hos duos agnos offerentur alij duo agni, cum libamentis ſuis. Sed dices fortè, quòd iſta animalia occidebantur, & decoriabantur præcedenti die, & concidebantur in fruſta: deinde die ſabbati ſolum ponebantur ſuper ignem altaris, & ſic non videtur tanta ſabbati fractio. Sed hoc non eſt verum, quia eadem die, qua occidebatur victima, ſanguis eius debebat fundi per cornua altaris holocauſtorum, & poſtea detracta pelle concidebatur animal, & ponebatur ſuper prunas, vt patet Leuit. 1. cap. ergo eadem die, qua occidebatur, incendebatur, ergo die ſabbati iſta fieri poterant, maximè, quia tunc multæ victimæ pacificæ, & holocauſta offerebantur a popularibus, & ſic occupabantur maiori parte diei ſacerdotes in iugulando animalia, & decoriando, atque in fruſta concidendo. Et patet hoc maximè, quia in die propitiationis, quæ erat tantæ obſeruationis, ſicut ſabbatum, cum mādaretur in eo nullum opus fieri ſimpliciter, ſicut in ſabbato, vt patet Leuit. 16. cap. immolatur hircus in tabernaculo, & effundebatur ſanguis eius aſpergēdo contra propitiatorium inter Sancta Sanctorum, & poſtea fundebatur reliquus ſanguis per cornua altaris holocauſtorum. Idem fiebat de vitulo, & poſtea ducebantur iſta animalia extra caſtra, & cremabantur, & alius mittebatur cum capro emiſſario per ſolitudinem, vt patet Leuit. 16. & aliquid de his ad Heb. 9. cap. Ergo multa fiebant in ſabbato, in quo nullum opus fieri debebat. Et non ſolum faciebant hoc ſacerdotes, ſed etiā populares, quia in ſabbatis, aut alijs ſolennitatibus offerebant hoſtias pacificas, de quibus certa pars comburebatur coram Domino in altari, vt patet Leuit. 3. capit. & certa pars manebat, vt comederent ipſi offerentes, & ſacerdotes, vt patet Leuit. 7. cap. Sed illam partem remanentem ipſi populares coquebant in ſabbato intra atrium tabernaculi, & patet hoc, quia dicitur 1. Reg. cap. 2. quod filij Heli dum peccabant valde in hoc ſcilicet, quòd quando aliquis de Iſrael immolaret victimam, veniebat puer ſacerdotis, dum coquerentur

Leuit. 6.

In veterī lege in ſabbato licebat occidere aialia, et decoriare, & in ignem accēdere in templo.

Leu. 1.

Leu. 16.

Heb. 9.

Non ſolū ſacerdotes in ſabbato ſacrificabant immolando, & comedebant, ſed etiam populares offerebant hoſtias.

1. Reg. 2.

F carnes, & habebat fuſcinulam tridentem in manu ſua, & mittebat eum in lebetem, vel in caldariam, aut in ollam, ſiue cacabum, & omne, quod leuabat fuſcinula, tollebat ſibi ſacerdos, & poſtea ſibi iungitur, quòd etiam, antequam immolarent adipem, veniebat puer ſacerdotis, & dicebat immolanti, da mihi carnes, vt coquam ſacerdoti; non enim accipiā à te carnem coctā, ſed crudam: ex quo videtur, quod ſecundum morem tabernaculi, & offerentium ipſi offerentes coquebant partem reſiduam victimæ pacificæ, & poſt ſacerdotes tollebant partem ſuam coctam, ſed illi filij Heli erant filij Belial neſcientes dominum, nec officium ſacerdotum. Ex quo concluditur, quòd etiam populares in ſabbato poterant coquere carnes, quas offerebant, & ibi in atrio tabernaculi comedebant, quia iſte erat cul-

G tus Dei, in quo nullū vocatur opus ſeruile. Et iſto modo reſpondit Chriſtus Phariſæis Matth. 12. capit. cum accuſarent diſcipulos de ſabbati tranſgreſſione, dicēs: Sacerdotes in templo ſabbatum violant, & ſine crimine ſunt. Tertium opus, ſiue genus operis eſt opus ſeruile, de quo ſupra ſatis dictum eſt. Ex his ergo apparet a quibus operibus abſtinēdum ſit in feſtiuitatibus. Nam tria genera operum poſita ſunt. Primum erat opus neceſſarium, a quo nulla abſtinentia erat in ſabbato, vel alijs ſolennitatibus veteris teſtamenti, nec eſt nunc aliqua abſtinentia ab illo in feſtiuitatibus noui teſtamenti. Secundum opus erat cibi apparatio, quod non eſt ſimpliciter neceſſarium pro illa die, cum poſſit fieri alia die præcedenti. Et iſtud fuit vetitum in ſabbato in veteri teſtamēto, & in die propitiationis, vt pa-

H tet Leuit. 23. cap. cum omne opus ſimpliciter vetetur. In alijs autem feſtiuitatis Hebræorum, vt in Paſcha azymorum, & in pentecoſte eorum, & in feſto Clangoris, & feſto Tabernaculorum permittitur ciborū apparatio; ideo ſabbatum, & dies propitiationis tenent primum gradum obſeruationis feſtorum. Tertium genus operationum, quæ vocantur ſolæ ſeruiles, vetatur in omnibus feſtiuitatibus Hebræorum, & iſtæ ſolæ vetantur in feſtiuitatibus noui teſtamenti; nam in omnibus feſtiuitatibus noſtris licitum eſt cibos parare, ideo noſtræ feſtiuitates minus obſeruātur, quam ſabbatum, & propitiationis dies. Et obſeruantur æqualiter, ſicut Paſcha Azymorum, & cæteræ ſolennitates Hebræorum. *Et obſeruabitis azyma.* Idest in iſtis diebus quieſcetis ab operibus ſeruilibus, & comedetis panem ſine fermē-

I to. *In eadem enim ipſa die.* Idest in die 15.

Mat. 12.

Tertium membrū de quo ſupra q. 20

Loquitur Deus de iſta quintadecima die, quaſi diſtaret, quia iſta dicta fuerunt Moyſi, die quarta, aut quinta menſis primi, vt declaratum fuit in principio huius capituli. *Deducam exercitum veſtrum.* In idiomate Hebræo communiter conſueuit multitudo virorum, ſiue pugnatorum, ſiue non pugnatorum vocari exercitus. Et ſic erat hæc, quia Iſraelitæ exeuntes de Aegypto, non ibant ad pugnandum, ſed ad itinerandum, Vel poteſt vocari exercitus, quia in tota iſta multitudine ſolum computantur illi, qui erant apti ad arma. Nam infra dicitur; profectique ſunt filij Iſrael de Rameſſe in Socoth ſexcenta fermè millia virorum peditū abſque mulieribus, & paruulis. *Et cuſtodieris diem iſtum.* Idest diem, qui ſuccedit annuatim iſti quinto-

K decimo die egreſſionis de Aegypto euoluto anno. *In generationibus veſtris.* Idest, quòd omnes poſteri veſtri cuſtodient. *Ritu perpetuo.* Supra declaratum fuit, quomodo ſit iſte ritus, vel cultus perpetuus. *Primo menſe.* In hoc patet, quòd Deus non mandabat Iudæi obſeruare azyma in anno, quo egreſſi ſunt de Aegypto, ſed in futuras generationes, quia, quando dabat iſtam legem de obſeruandis azymis, iam erat menſis primus, cum dictum fuerit in principio cap. Menſis iſte vobis principium menſium, primus erit in menſibus anni, ſed hic non dixit in iſto menſe quartadecima die menſis ad veſperum comedetis azyma, ſed dixit: primo menſe, quaſi non loquatur de iſto primo menſe, in quo tūc erant, ſed de alijs primis menſibus, qui venturi erant alijs annis, poſtquam exirent de Aegypto, & introducti eſſent in Terram Chanaam. *Quartadecima die menſis*

Quæſ. 31. Quare loquitur Deus de iſta die decimaquinta.

ad

Ad veſperum comedetis azyma. Poſt meridiem quartadecima die menſis primi, non poterant comedere Hebræi panem fermentatum, ſed non immediatè obligabantur comedere panem azymum, quouſque immolarent agnum, & comederent eum; non enim poterant comedere agnum paſchalem cum fermentato pane, nec poterant ſine azymis, dato quòd aliquis vellet comedere ſine pane carnes agni, quia ſupra dictum eſt: Edent carnes aſſas igni, & axymos panes; agnus autem immolabatur ad ſolis occaſum, vt patet Deut. 16. cap. & poſtea aſſabatur, atque comedebantur carnes eius; ideo hoc erat in principio noctis, ſed dicitur hic ad veſperum, quia poterat poſt meridiem quacunque hora immolari, & conſequenter comedi ad veſperum, ſcilicet ad ſolis occaſum, vel ante.

Agnus paſchalis non poterat comedi cũ fermentato pane, nec ſine azymis.

Quare Iudæi moderni hodie obſeruant comeſtionem Azymorum, ſed non obſeruant immolationẽ agni Paſchalis.

Quæſ. 44 Iudæi autem moderni obſeruant comeſtionem azymorum, ſed non obſeruant immolationem agni, quia nunc non immolant agnum. Aliqui autem ſimplices Chriſtiani dicunt, quòd hoc faciunt, quia reges non permittunt eos iſta facere, vel domini, in quorum terris ſunt. Sed falſum eſt, quia etiam dato, quòd reges eis mandarent immolare agnum ſecundum cœremonias legis, ipſi nullo modo agerẽt; potius enim ſe mori permitterent. Sicut ſi mandaretur eis exiſtentibus Iudęis quòd comederent carnem porcinam, quia eodem modo vtrunque militat contra cæremonias veteris teſtamenti. Aliqui autem de Iudæis dicunt, quòd non obſeruant nunc cœremoniam de agno paſchali, & obſeruant cæremoniam azymorum, quia dicitur infra de obſeruatione azymorum. In cũctis habitaculis veſtris comedetis azyma. Et de agno paſchali non dicitur in cũctis habitaculis veſtris, ſed dicitur, cuſtodi verbũ iſtud legitimum tibi, & filijs tuis vſque in æternum. Sed iſta reſponſio valde inepta eſt, & potius probat oppoſitum nam ex hoc patet, vel ſaltem concluditur, quantum ad ipſos, quòd etiam hodie debeant immolare agnum paſchalem, & de azymis nihil appatet ex hoc loco, & patet, quia cum dicitur de agno paſchali, quòd debet manere, vt legitimum ſempiteruum, determinatur tempus, ſcilicet quòd ſemper obſeruari deberet. Ideo ſecũdum eos, qui neſciunt diſtinguere inter diem, & omnẽ diem, vt ait Apoſtolus ad Rom. 14. cap. teneri deberet ſic ad literam, ſi nihil aliud reſpiciatur. Cum autem dicitur: In cunctis tabernaculis veſtris azyma comedetis non determinatur tempus durationis illius legis, ſed locus. Nec ex hoc aliquid apparet, niſi aliud reſpiciatur; verum eſt tamen, quòd etiam litera mandat hic obſeruare eis azyma ritu perpetuo, cum dicit, primam diem azymurum obſeruã dum in generationibus ſuis cultu perpetuo. Cùm ergo dicatur hic deberi vſque in ſempiternum quolibet anno obſeruari legitimum immolationis, non poſſunt ex hac parte inducere; quòd aliquo tempore ceſſare debuerit. Item non intelligitur ſic iſta litera. vt iſti putant, ſcilicet, quòd non dicatur de immolationi agni debere obſeruari in ſingulis domibus, & de azymis, quòd in omnibus habitaculis obſeruari deberent, quia agni immolatio non deberet durare ad ſemper, & panis azymi obſeruatio ſemper durabat. Sed dicitur de azymis, quòd in omnibus habitaculis comedi debebant, quia nulla erat domus quantũcũq; parua, in qua non poſſent comedi azyma. De immolatione autem agni non dicitur, quòd eſſe deberet in qualibet domo, quia, vt ſupra dictum eſt, aliquæ erant domus, in quibus non erant perſonæ ſufficientes ad eſum agni, & tunc debebant duæ domus ſumi, aut tres, ſi duæ ita paruæ eſſent, quòd non ſufficerent. Cauſa autem radicalis, quare nunc ipſi comedunt azyma, & non immolant agnum, quia pro comeſtione azymorum determinatus non fuit locus, aut terra, quia in quacunque terra eſſent, poterant comedere. Comeſtioni autem, & immolationi agni paſchali determinatus erat locus, ſcilicet ſolum ciuitas, in qua eſſet taber-

Comeſtio azymorũ nõ determinabat terram nec locũ,

A naculum Domini, vt patet Deut. 16. cap. cum dicitur non poteris immolare Phaſe in qualibet vrbium tuarũ quam dominus daturus eſt tibi, ſed in loco, quem elegit dominus Deus tuus, vt habitet nomẽ eius ibi. Ideo quando Hebræi volebant facere Paſcha, aſcendebant ad locum, in quo erat tabernaculum, & ibi intra atriũ tabernaculi immolabatur agnus, ſcilicet iugulabatur, & propter hoc mandabantur quolibet anno aſcendere in locum Sanctuarij in feſto azymorum, vt patet infra 23. & 34. & Deut. 16. cap. debebat autem immolari iſte agnus in atrio tabernaculi, quia erat vnum de ſacrificijs domini, vt patet Num. 9. cap. cum dicitur. Peribit anima illa de populis ſuis, quia ſacrificium domini nõ obtulit tempore ſuo. Sacrificia autem nunquam extra tabernaculum offerri; aut immolari debebant ſub pœ-

& agni immolatio vtrũque.

Sacrificia extra tabernaculum offerre erat pœna capitalis.

B na capitis, vt patet Leuit. 17. cum dicitur: homo de domo Iſrael, ſiue de aduenis, qui peregrinantur inter vos qui obtulerit holocauſtum, ſiue victimam, & ad oſtiũ tabernaculi teſtimonij non adduxerit, vt offeratur domino, interibit de populo ſuo. Sic etiam dicitur Deut. 12. cap. Caue ne offeras holocauſta tua in omni loco, quem videris, ſed in eo, quẽ elegerit dominus in vna vrbium tuarum offeres. Et propter hoc quãdo aliquis de Iudæis habitantibus in terra promiſſionis erant negociando extra terram illam, ita quòd non poſſet venire ad locum Sanctuarij, non immolabat Phaſe, ſed in ſecundo menſe quartodecimo die menſis ad veſperam immolabat, ſi poſſet redire eo tempore in terram ſuam, vt patet Num. cap. 9. cum dicitur. Homo, qui fuerit mundus ſuper anima, ſiue in via procul in gente

C veſtra faciat Phaſe domino menſe ſecundo quartadecima menſis ſecundi ad veſperam, vſque ad vigeſimã primam eiuſdem menſis ad veſperam. Ecce, qualiter computantur hic dies de momento ad momentum, ſcilicet, quòd eo tempore quo incipiebant comedere azyma in die quartadecima menſis, inciperent comedere fermentatum die viceſima prima, & ſic ex parte diei quartidecimi, & reliqua diei viceſimæ primæ efficiebatur vnus dies integer. *Septem diebus.* Computando, vt ſupra poſitum eſt. *Fermentatum non inuenietur in domibus veſtris.* Non ſolum prohibentur comedere fermentatum, ſed etiã retinere in domo, ideo in die quartadecima mẽſis ad veſperum, ſcilicet, poſtquam ſol incepiſſet declinare à puncto circuli meridiani, inquirebant omnes Hebræi domos ſuas, & nunc identidem fa

D ciunt. Et ſiquid de fermentato reperiretur, excludebatur, ſcilicet, quòd dabatur animalibus ad comedendũ vel alias, ita quod nullo modo reperiretur, vel eſſet in domo eorum.

Huius autem duplex ratio erat. Prima, quia iſta comeſtio azymorum ſignabat comeſtionem Iſraelitarũ quæ fuit in exitu de Aegypto; cum ergo illi nihil habuerunt ſecum de pane fermentato, ſed ſolũ tulerunt Maſſam conſperſam, & fecerunt azymos, ita debebant alij ſucceſſores nihil retinere de fermentato in domibus ſuis in iſtis ſeptem diebus. Alia ratio eſt, quia Deus volebat, quòd nullo modo Iudæi tranſgrederentur iſtud præceptum. Et quia cognoſcebat figmentum noſtrum eſſe debile, maximè illorum, qui valde imperfecti erãt qualiter habentes cor generoſum naturaliter recuſa-

Quæſ. 45 Duplex ratio, ꝑpter quã Iudæi nõ poſſunt habere panẽ fermẽtatũ in domibus tempore immolationis agni.

E mus iugum, & nitimur in vetitum, ideo magis inclinarentur ad comedendum fermentatum illi Iudæi, quando eis prohibitum eſſet, quam antequam vetaretur: ſic ait Apoſtolus ad Rom. cap. 7. declarans præcepta legis veteris eſſe duræ obſeruationis dicens: Nam & peccatum occaſione accepta per mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam. Si ergo Iudæi in domib. tenerent panem fermentatum ex hac concupiſcentia ſtimulati comederent de illo agentes contra Dei mandatum; prohibuit ergo Deus occaſionem mali. Etiam quia panis azymus eſt inſipidus, & guſtui diſconueniens, & ſtomaco valde nociuus, & Iudæi laborem ſuſtinent in comedendo de illo, vt patet Deut. 16. cap. cum dicitur: Septem diebus comedes abſque fermento afflictionis panem: cum ergo viderent in domo panem fermentatum, quo ſuaue eſt veſci, inducerentur ad co-

me-

medendum de eo. *Qui comederit fermentatum, peribit anima eius de cœtu Iſrael.* Ideſt, quod à iudice occidi debet, ſi conſtet eum talia egiſſe; ſi autem non conſtat, Deus eum occidet, vel dabit ei aliam pœnam, niſi conteratur de hoc. Et hoc eſt perire de cœtu Iſrael, ideſt, quòd per mortem tolletur, nè ſit in cœtu Iſrael, ideſt inter cæteros homines. Et iſta eſt maxima pęna homini, qui moritur, nam ipſe dolor, qui eſt in patientibus mortem, licet valde crudus ſit, tamen non eſt in hoc totũ malum, quia ſubito tranſit, & multa alia cruciaminum

Malum mortis horribilius eſt ab amatis rebus ſeparari.

genera interdum homines tolerant, quæ mortis dolore acriora ſunt. Sed malum, quod in morte horribile eſt, iudicatur ipſa perpetua ſeparatio ab omnibus, quæ amabamus, & in quibus tota vita noſtra, & totum bonum noſtrum conſiſtebat, maxime in illis, qui ſunt ardentiſſimi huius ſeculi amatores, nihil in futuro ſecu- G lo, ſibi repoſitum præſtolantes; dolent enim iſti inextimabilliter, quaſi cor eis radicitus euellatur. Nam cũ anima tranſeat in amatum, & iſti tenaciſſime res fluxas huius ſpeculi ament, ab eis violenter maximè diſtrahuntur; præeligerent enim millies mori, vt iterum ad ſemper hic viuendum redirent, quam ſemel mori etiam abſque dolore. Viris aũt ſanctis in oppoſitum

Viris ſanctis vita exilium eſt, & mors patriæ recuperatio.

cedit, quorum bonum nondum reuelatum eſt; ſed in futuro expectatur, ideo quandiu viuunt, ingemiſcunt ad mortem ſuſpirantes, quia vita eis exilium eſt, mors autem patriæ recuperatio: ſic dicit Apoſtolus 2. ad Corint. Quandiu viuimus in corpore, peregrinamur a domino, ibid. ideo mortem quoddam bonum ſibi putant, quia per eam æternorum bonorum inchoatur introitus, ideo dicebat Apoſtolus ad Phylip. 1. cap. Mihi aũt H viuere Chriſtus eſt, mori autem lucrum. *Tam de aduenis.*

Aduenæ.

Vocantur hic aduenæ non illi, qui adueniebant ſolum ad habitandum, vel negotiandum in terram eorum, ſed illi, qui veniebant de ritu gentilitatis ad Iudaiſmum, & iſti vocantur alibi proſceliti, ſic nominat

Proſceliti.

eos Chriſtus Matth. 23. capit. redarguens Phariſæos cũ dixit: Væ vobis Phariſæi, qui circuitus mare, & aridã, vt faciatis proſelitum vnum, ideſt vt cõuertatis vnum ad fidem, & cum fuerit factus, facitis eum filium Gehẽnæ duplo, quam vos. Iſti autem aduenæ poſtquam ſemel circuncidebantur, obligabantur ad omnes cæremonias legis, vt ait Apoſtolus ad Galat. 5. capit. Teſtificor omni homini circuncidenti ſe, quod debitor ſit vniuerſæ legis faciendæ, ideſt, quòd obligetur ad omnia I mandata legis, ideo ſi aliquis repugnaret alicui obſeruationi, eadem pœna plectebatur, qua ille, qui erat de genere Hebræorum, ſic patet infra, & Leuit. 24. capit.

Indigenæ qui dicantur

Quam de indigenis terra. Ideſt de illis, qui de terra noſtra oriundi ſunt, ſcilicet, qui ſunt nati de genere Hebræorum, & dicitur indigena, nõ ab indigeo, indiges, ſed indigena, quaſi inde genitus, ideſt q̃ natus ſuit de ipſamet terra. Et inde vocantur & indigetes, ideſt oriũ-

Indigetes. *Ouid.*

di de terra illa; ſic. n. vocant Poetæ Gẽtiliũ Deos indigetes, ideſt genitos, vel morantes in terra, in qua coluntur; & ſic vocat Ouidius Meta. 15. lib. Aeneam Deum indigetem, quia in Italia Deus factus eſt, in qua moratus fuit & tenuit regnum. *Omne fermentatũ non comedetis.* Ideſt nullum fermentatum, per æquipollentiam negationis poſtpoſitæ. Et bene ſeruatur his bis æqui- K pollentiæ, quia nullum fermentum, vel fermentatum comedere debebant, nec minimam ſaltem particulam. *In cunctis habitaculis veſtris comedetis azima.* Non erat ſic de azymis, ſicut de agno Paſchali, quia azyma vbique comedebantur, etiam ſi nõ eſſet in domo, niſi vna anima; agnus aũt non mandabatur ſic comedi in omnibus domibus, quia aliquæ domus paruæ erant, in quibus non poterat comedi vnus agnus, ideo iungebãtur multi de alijs domibus ad veſcendum in vna, ſecundum numerum perſonarum ſufficientẽ ad eſum agni. Ex hoc patet, quia non comedebantur die quartidecimi menſis primi azyma in oĩbus domibus Hebræorũ, quia prima comeſtio azymorũ erat cũ agno Paſchali, ſed domus paruæ nõ immolabãt agnũ, ſed tranſibãt ad alias, ergo in illis non comedebãtur azyma illa die, ſed ſequenti die, ſcilicet decimaquinta, & conſequenter:

F *Vocauit autem Moyſes omnes ſeniores filiorum Iſrael, & dixit ad eos: Ite tollentes animal per familias veſtras, & immolate Phaſe. Faſciculumque hyſſopi tingite in ſanguine, qui eſt in limine, & aſpergite ex eo ſuperliminare, & vtrumque poſtem. Nullus veſtrum egrediatur oſtiũ domus ſua vſque mane; tranſibit enim Dominus percutiens Aegyptios; cumque viderit ſanguinem in ſuperliminari, & in vtroque poſte, tranſcendet oſtium domus, & nõ ſinet percuſſorem ingredi domos veſtras, & lædere. Cuſtodi verbum iſtud legitimum tibi, & filijs tuis vſque in æternum. Cumque introieritis terram, quam Dominus Deus daturus eſt vobis, vt pollicitus eſt, obſeruabitis cæremonias iſtas. Et cum dixerint vobis filij veſtri: Quæ eſt iſta religio? Dicetis eis: Victima tranſitus domini eſt, quando tranſiuit ſuper domos filiorum Iſrael in Aegypto* G *percutiens Aegyptios & domos noſtras liberans. Incuruatuſque populus adorauit. Et egreſſi filij Iſrael fecerunt, ſicut præceperat Dominus Moyſi, & Aaron.*

Diſſ. 11. c. sec. ſignificat h... in s ſcriptura ... glo. *De conſecr. d. 2. cap. Quid ſit ſanguis, & c. accipite.*

Vocauit autem. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet, mandati diuini promulgatio ad Iſrael. *Vocauit autem Moyſes.* Vtrum aut Moyſes ſtaret in Terra Geſſen, quando iſtud mandatum ei a Domino datum eſt, aut in vrbe regia inferendo plagas Pharaoni, & Aegyptijs non cõſtat; dicendum tamen, quod ſi Moyſes ſtabat in vrbe regia, in qua erat Pharao, quòd venerit tunc in Terra Geſſen, in qua erat cętus Iſrael, & mandauerit ibi congregari ſeniores populi ac audiendum mandatum. *Cunctos ſeniores filiorum Iſrael.*

Quæ 46.

Sed dices, quomodo fecit hic Moyſes vocari ſolos H ſeniores, cum Deus mandauerit vocari, aut denunciari hoc toti populo, vt patet ſupra, cum dicitur; loquimini ad vniuerſum cętum filiorum Iſrael, & dicetis eis. Reſpondetur, quod ſeniores dicuntur totus populus, quia continent virtualiter totum populum, cum iſti ſeniores dicantur homines prudentes, & magnæ auctoritatis, reliqua autem ruſticana, atque indocta multitudo ad nihilũ in talibus vtilis eſt, niſi vt diſcordiam generet. De hoc autem magis dictum fuit in principio capituli. *Ite tollentes animal.* Scriptura nõ intendit inſiſtere ſuperfluis, & cum Moyſes tenuerit in annunciando iſta populo formam, quam ei Deus mãdauerat, non oportet hic enarrari, qualiter Moyſes iſta populo ennarrauerit, quia tunc eſſet bis ponere idẽ I in eiſdem verbis. Refert, ergo breuiter ſcriptura ea, quæ Moyſes dixit ſubticendo pleraque eorum, quæ dixit, & quædam nouiter ponendo, quæ ei mandauerat Deus dicere, & non fuerunt ſupra poſita. *Tollentes animal.* Non dicitur hic, quod animal iſtud fuerit, ex quo manifeſtum eſt, quòd nõ ſic dixit Moyſes, quia tunc non intellexiſſent Hebræi, de quo animali loqueretur, an de boue, vel capra, vel ariete, ſed ipſi immolauerunt agnum, ergo manifeſtum eſt, quod dixerit eis, quod eſſet agnus, aut hædus præcipuè, quia Deus mandauerat ei explicare ita, vt ſupra poſitum eſt. Sed ponitur hic animal, nihil vlterius explicãdo, de qua ſpecie eſſet, aut de conditionibus, quia iſta ex ſuperioribus dantur intelligi, vt narratio ſcripturæ breuior fiat. Et ſatis conuenienter ponitur hic animal non de- K terminando, quia de duabus ſpeciebus aſſumi poterat, ſcilicet de agnis, aut hædis. *Ite tollentes animal.* Ideſt eatis, & tollatis animal, ſcilicet, vt teneatis eũ in domo die decima menſis, vt dicitur ſupra. In Hebræo dicitur. *Euntes accipite.* Ideſt ille, qui non habet gregem, emat agnum, aut hædum, qui autem habet gregem, accipiat de grege ſuo. *Per familias veſtras.* Ideſt, quælibet familia, ſcilicet domus tollat vnum agnum, intelligendo, vt ſupra, ſi ſufficiens eſt ad veſcendum agnum, alias congregarentur de pluribus domibus. *Et immolate Phaſe.* Ideſt immolate ſacrificium tranſitus. ſ. quòd immoletis illum agnũ, cuius ſanguis in poſtibus ponendus eſt, vt tranſeat percuſſor. Etiam, quia ipſi feſtinantes, & cũ apparatu itineris comeſturi erant. Non erat agnus ille Phaſe, ſed vocatur Phaſe ſecundum prædicationem cauſalem, & non formalem, qua ſæpe vtitur ſcriptura. Et iſte modus tenetur in omnibus libris ſcripturæ ſacræ,

vbi

vbi agitur de iſto facto, quia ſemper vocetur agnus *Deu.16.* Phaſe, ſic patet Deuter.16.cap. Non poteris immolate Phaſe in qualibet vrbium tuarum, idem modus tenetur in libris noui teſtamenti, quia iſte agnus vocatur Paſcha, *Mat. 26* ſicur hic vocatur Phaſe, ſic dicitur Matth. 26. & *Luc. 23.* Lu.23. Vbi vis, vt paremus tibi comedere Paſcha? ideſt agnum paſchalem, & ipſe Chriſtus, cum loqueretur ad eos in cęna, ait: deſiderio deſideraui hoc Paſcha manducare vobiſcum, antequam patiar, vt patet eiſdem capitulis. Et nos etiam loquentes communiter dicimus Chriſtum eſſe Paſcha noſtrum, vt patet in hymno Paſchali vbi dicitur.

Iam Paſcha noſtrum Chriſtus eſt.
Qui immolatus agnus eſt.

Faſciculumque Hyſſopi. Iſtud exprimitur hic, quod ante non ponebatur, ſcilicet, quid eſſet illud, quo ſanguis agni immolati aſpergi deberet. Et hoc etiam dixit Deus Moyſi, ſed non fuit ſupra poſitum; nam Moyſes nihil audebat dicere, niſi dominus illud dixiſſet, quia Deut.18.c. valde comminatur Deus illi Prophetæ, qui aliquid dicit, quod à Deo non accepit. *Hyſſopus qua herba ſit.* Hyſſopus apud nos ſignat herbam, ex qua fiunt cordæ, & vulgariter dicitur Eſparto, ſed in Hebræo ponitur quoddam nomẽ, quod apud nos ſignat herbam, quæ vulgariter vocat Oregano, in hoc autem multum non refert, melius tamen dicitur Hyſſopus, quam Origanum, quia Hyſſopus eſt propriè herba ad aſpergendum aquam, vel aliquid aliud quando eſt ſicca, & fracta plurima tunſione, & redacta in fila. Origanum autem non eſt huius conditionis; ideo videtur, quòd fortè eſt æquiuoca dictio, vel ipſi non propriè declarant illud vocabulum. *3.Reg.4.* Et ſuadetur ex hoc, quod 3.Reg.cap.4. vbi ponitur magnitudo ſapientiæ Salomonis, dicitur, quòd Salomon diſputauit ſuper lignis à Cedro, quæ eſt in Libano vſque ad Hyſſopum, quæ egreditur de pariete, ſed manifeſtum eſt, quod non eſt Origanum de herbis, quæ ſpõte naſcuntur in pariete, ſed in ortis per culturam: Hiſſopus autem ideſt ſparto ſponte naſcitur, ſiue in parietibus, ſiue in agris. Item, quia ibi vult textus innuere Hyſſopum eſſe herbam, quaſi minoris valoris, aut perfectionis inter omnes, cum dicat, quòd Salomon diſſeruit a Cedro, quæ eſt in Libano vſque ad Hyſſopum, quæ egreditur da pariete; quaſi dicat, à maximo, vſq; ad minimum. Sed manifeſtum eſt, quod Hyſſopus, ſi accipiatur pro Origano, non eſt inter herbas imperfectiſſima, quia eſt herba boni odoris, & apta condimentis, & apparationibus carnium. Si autẽ accipiatur pro Eſpatto, verum eſt, quòd eſt imperfectiſſima, quia agri pleni ſunt, & ſine aliquo humano ſtudio creſcit, & nihil aliud proficit, niſi qua filoſitate ſuâ, & extenſione *3.Reg.4* ad cordas faciendas aſſumitur. Oportet ergo accipere ibi in 3.Reg. cap.4. Hyſſopum pro Eſpetto, & cum hic ponatur eadem dictio in Hebræo, etiam ſignabit Sparto. De iſta herba fiebat vnus faſciculus, ſecũdum quòd in eccleſijs fit aſperſorium aquę de Hyſſopo. *Tingite in ſanguine.* Immediate vt iugulabatur agnus, aſpergebatur ſanguis facto iſto faſciculo, nè faſciculo, nè ſanguis relictus per aliquam moram gelidus, atque concretus redderetur, & poſtea nõ poſſet aſpergi. *Qui eſt in limine.* Non eſt intelligendum, quòd ſanguis agni immolati ſtaret in limine, quia, cũ ſit fluxibilis, quaſi aqua diffluerer de limine, quod eſt lignum tráſuerſaliter poſitum in domus introitu, cui inſident portæ, ſed intelligendum, quòd ille ſanguis recipiebatur in aliquo vaſe magno, ſcilicet pelui, aut lintere, & ponebatur in limine domus, vt in eo ibidem poſito tingi poſſet faſciculos ad liniendum poſtes, & ſuperliminaria. *Aſpergite ex eo.* Ideſt ex ſanguine. *Superliminare.* Dicitur ſuperliminare lignum directè oppoſitum liminari domos ſecundum ſitum, ſ. ſubtus, & ſupra; nam liminare, vt dictum eſt, dicitur lignum tráſuerſaliter iacens in introito domus, cui inſident duo cardines inferiores portarum: ſuperliminare dicitur lignum iacens tranſuerſaliter ſuperuenienter in domus introitu, in quo coniun-

A gnutur duo cardines ſuperiores portarum; hoc autem ſuperliminare rubricari debebat ſangune agni. *Et vtrunq; poſtem.* Dicuntur poſtes ligna duo erecta a cardinibus inferioribus vſque ad ſuperiores, quibus inhærent latera portarum duarum; tingebantur autem poſtes, & ſuperliminare; valuæ autem non aſpergebantur; quare autem hoc fieret in vno, & non in alio, ratio non videtur, & fortè rationem ponere de omnibus nõ oportet, quia quædam ſunt pure poſitiua, quæ non dependet à ratione determinante hoc magis, quam oppoſitum. Sicut ſi mandatur, quod aliquis det ſiclõ, & dimidium pro aliqua re, nõ eſt maior cauſa, quare det ſiclum, & dimidium ex præcepto, quam quod det duos, ſicut patet Num.3.cap. mandatur ibi, quòd loco *Num. 3.* cuiuſlibet primogeniti, qui redimitur, accipiatur B quinque ſicli, ſed non eſt maior cauſa, quare det quinque, quàm tres, vel ſex: de hoc modo legis poſitiuæ diximus magis Leuit. vlt. capit. Si autem aliqua ratio *Leu. vlt.* poteſt aſſignari, iſta videtur, ſcilicet, quod ille ſanguis ponebatur, vt ſignum, quia dicitur infra: cumque viderit ſanguinem; ad hoc autem quod videatur melius ponitur in poſtibus, & ſuperliminari, quàm in valuis, quia valuæ ſunt volubiles, & cum aperiuntur, a tranſeuntibus non videtur ſanguis earum; poſtes autem, & ſuperliminare immobiles ſunt, ideo quomodocunque valuæ ſe habeant, ſemper videbitur ſanguis ſuperliminari, & poſtibus illitus. *Nullus veſtrum egrediatur oſtium domus ſua vſque mane.*

Quare hoc mandatum eſt? Reſpondetur, quòd pro- *Queſ. 47* pter Angelum percutientem, quia fortè apparebant il C la nocte terribiles viſiones ambulantes per vicos Angelo exterminatore, & Iudæi territi fuiſſent, ſi talia vidiſſent. Vel fortè, quia Deus mandauerat exterminatori, vt omne primogenitum in calle repertum, aut in domibus non aſperſis ſanguine occideret; ideo ſi percuſſor inueniret aliquem de Hebræis, qui primogenitus eſſet extra domum, occideret eum. Iſta obſeruatio ſolum data fuit pro prima celebratione agni paſchalis, quæ facta eſt in Aegypto. In alijs autem non factum fuit hoc, quia non ſubſiſtebat eadem cauſa; nam vt dictum eſt, Hebræi non exiuerunt domos ſuas illa nocte in Aegypto, quia tunc Angelus exterminator tranſibat per vicos, poſtea autem, cum in terra promiſſionis celebrata fuit iſta ſolennitas, non ambulabat Angelus percutiens per vicos. De ſanguine autem, qui po- D nebatur in portis, dicendum eſt, quòd non eadem ratione poſitus fuit in prima immolatione in Aegypto, & in cœteris poſtea in terra promiſſionis, quia in Aegypto poſitus fuit, vt Deus videret ſanguinem, & non fineret Angelum percutientem ingredi domos Hebræorum, in cœteris autem immolationibus factis in Terra Chanaan ſanguis illius poſtibus non ponebatur, vt Angelus videns recederet à domo illa, ſed vt ſignaretur, quòd in prima immolatione Aegypti poſitus fuit ille ſanguis, & liberati fuerunt Iſraelitæ ab Angelo percoſſore. *Tranſibit autem dominus percutiens Aegyptios.* Ideſt Angelus à Deo miſſus tranſibit per omnes vicos locorum ad percutiendum in qualibet domo Aegyptiorum. *Cumque viderit ſanguinem.* Hu- E mano loquitur more, quaſi dicat, quòd tunc Deus recordaretur pacti ſui, cum videret ſanguinem in portis quia illud ſignum inter eum, & Hebræos conuentũ fuerat. Eſt ſenſus, quòd Deus volebat ſaluare Iudæos ab exterminatore, & ad hoc dedit eis ſignum de ſanguine illito portis, vt per hoc intelligeretur ſaltem implicitè, quod per ſanguinem, & mortem Meſſiæ ſaluandi erant. Cum ergo Deus ſciret Hebræos compleuiſſe mandatum eius de rubricando ſanguine portas, tanquam obſeruatores mãdati ſaluabat eus. *Tranſcendet oſtium.* Quia, quando aliquod oſtium ſanguine tinctum non erat, intrabat Angelus in illud, & percutiebat primogenita intus exiſtentia; domos autem Hebræorum tranſcendebat, ideſt tranſibat, quia non intrabat ad eas. *Et non ſinet percuſſorem ingredi domos veſtras.* Ideſt Angelũ illũ, qui percutiebat. Ingrediebatur veriſſime ille Angelus in domus Aegyptiorũ, quia Ange-

Angelus, cum ſit finitæ eſſentiæ, & virtutis, non poteſt vbique agete, ſed in loco determinato, cum ergo percutere vellet primogenita Aegvptiorum, quæ erant intra domos, intrabar domos eorum.

An Angelus percutiẽs Aegyptios fuerit bonus, vel malus.

Queſ. 48.

Omnes creaturæ, ẽt irrationales sũt executrices diuinæ iuſtitiæ.

Circa hoc quæritur, an iſte Angelus percuſſor, qui hic ponitur, fuerit malus Angelus, an bonus. Reſpondetur, quòd omnes creaturæ ſunt executrices diuinæ iuſtitiæ in ipſos malns, aut purgatiuæ quantum ad ipſos bonos, ſicut ipſi Deo ordinare placet; ignis namq; gehennæ diuinæ iuſtitiæ organum eſt, malos in æternũ affligens. Ignis etiam alius purgatorius ponitur, qui ſecundum diuinam iuſtitiam in bonis nondum perfectè bonis omnem prorſus manentem ſaltem paruæ fęditatis rubiginem tollit, & purgat. Aliæ etiã irrationales creaturæ interdum in malos puniendos diuina iuſtitia exigente exardeſcunt: ſic dicitur Sapientiæ 5. cap. Armabit creaturam ad vltionem inimicorum, & pugnabit pro illo orbe terrarum contra inſenſatos. Sicut ergo cunctæ irrationales creaturæ ad nutum Dei ſeruiũt in puniendo malos, & purgando bonos, quantomagis angelica natura, quæ rationalis eſt, & ponitur propriè

Dæmones, vt ſunt Dei miniſtri.

miniſtratiua Dei; quia, vt ait Daniel cap. 7. quidam de Angelis miniſtrant, quidam aſſiſtunt, quia millia millium miniſtrabant, & decies centena millia aſſiſtebant ei, & Apoſtolus ad Gebr. 1. cap. vocat Angelos ſpiritus adminiſtratorios, ab hac autem aſſiſtentia, & miniſtratione dæmones pro ſua indignitate ſunt expulſi; ſed
H nec propter hoc totaliter Deo miniſtrare deſierunt; nam ſicut in magna patrisfamilias domo quædam sũt vaſa aurea, & argentea, quædam lignea, & fictilia, quædam in honorem, & quædam in contumeliam, vt ait Apoſtolus 2. ad Timot. 2. cap. ita quidam ſunt miniſtri Dei ſecundum honorem, & quidam ſecundum contumeliam; dæmones autem, qui miniſtri Dei ſecundum honorem eſſe poterãt, ſua indignitate vaſa iræ, & miniſtri in contumeliam facti ſunt; ideo & ſi dæmon nõ miniſtret Deo nunc eo modo, quo miniſtraſſet, ſi manſiſſet, aliquo tamen modo miniſtrat, & ſic tam dæmones, quam boni Angeli Dei miniſtri ſunt. Inflictio autem pęnarum quædam diuinæ iuſtitiæ miniſtratio eſt; ideo non eſt dubium, ſiue per bonos Angelos, ſiue per malos potuiſſe effici, & hoc ſacra ſcriptura in pleriſq;
I locis inſinuat tam dæmones, quã bonos Angelos Deo

An boni per bonos mali per malos Angelos torqueatur.

miniſtrare puniendo aliquos. Sed aliqui fortè iudicabunt iſta debere fieri ſecundum quandam conuenientiam, ſcilicet, quòd mali Angeli dentur in punitionem malorum, & boni in punitionem bonorum, cum eos interdnm puniri conueniat, vt boni non puniantur à malis Angelis quos ſæpe vicerunt, & ne ipſi dæmones glorientur in bonorum punitionibus, quas exercent. Ad hoc autem dicendum, quod bonorum, & malorum punitio conſideratur dupliciter, quia, aut dum viuunt, aut poſt mortem. Si autem conſiderentur poſt mortem verum eſt, quia mali in inferno à Dęmonibus ſolis cruciantur, nec aliquis de bonis angelis illuc ad cruciandum quendam vadit. Etiam boni poſt mortem in purgatorio non torquentur à malis angelis nec permittun
K tur dæmones videre tormenta bonorum, ne de eis aliqualiter gaudeant, & iam iniuſtum erat, quòd boni punirentur à malis angelis, quia conſummata victoria non debet victor ſubijci victo. Nec rurſus puniuntur boni in purgatorio à bonis angelis, quia cum iam illi, qui in purgatorio ſunt, ſint certi ciues ciuitatis Dei, & conciues angelorum ſanctorum, non eſt iuſtum, quòd ab illis puniantur, cum quibus poſt paululum exultaturi ſunt ſed potius ipſi angeli boni ex Dei voluntate

Quomodo animæ in purgatorio exiſtentes cõſolantur ab angelis.

aliquando veniunt ad eos, qui purgatorio igne affligũtur, & cõſolantur eos tolerabiliora cruciamina facientes. Et reuelant eis aliqua de bonis, quæ fiũt in hoc ſeculo pro eis, vt inde citius liberẽtur; reuelãt ẽi proſperitates ſuorum ſaltem in virtutib, quos in ſeculo dilexerũt ex quó conſolãtur cũ eos deſiderent ſaluos fieri. Ignis aũt ille purgatorius nullo angelo bono, vel malo accẽ-
F dente ardet, ſed diuina iuſtitia nutriente, & affligente per illum vnumquemque ſecũdum, quòd promeruit. Si autẽ conſiderentur pœnarum inflictionis factę ab angelis in vita iſta, commutantur, quia interdum boni angeli puniunt bonos, & interdum malos, & mali angeli interdum bonos, & aliquãdo malos, vt ait Dionyſius quarto capitulo libri de diuinis nomioibus. Ratio autem diuerſitatis eſt, quia homines licèt ab æternò præordinati ſint à Deo, qui quoſdam ex pura miſericordia elegit ad vitam æternam, & quoſdam ex propria malitia damnandos præſciuit, tamen ſecundum

Homines, dum viuunt, interdum à bonis, & interdum à malis angelis puniũtur

ſe quandiu viuunt, ſunt in potentia ad vtrunque. Nullus homo eſt, qui quandiu viuit, non ſit in potentia, vt damnetur, vel vt ſaluetur, & ſic ſecundum ſe indifferens eſt ad ciuitatem Dei, vel ad ciuitatem diaboli, iõ
G conueniens eſt, vt aliquando ab angelis ciuitatis Dei, ideſt à bonis, interdum autem ab angelis ciuitatis nequam, ideſt à dęmonibus flagelletur. Per mortem autẽ determinatur homo ad ſortem alicuius ciuitatis, quã in æternum permutare non poteſt. Mali ergo per mortem ciuitati diaboli aſſociati ab angelis bonis puniri non debent, ſed ab ipſis malis. Boni autem, qui in purgatorio igne cruciantur, cum certiſſimè pertineant ad ciuitatem Dei, non debent permitti puniri à malis angelis, ne in hoc lætentur ex ſumma inuidia, qnam habent; eſſet enim hoc magnus dolor bonis, & magnum dedecus, vt cum certam victoriam de dæmonibus obtinuiſſent, rurſus eis puniendi ſubijcerentur, hoc autẽ in via non erat dedecus, quia licèt interdum boni angelos malos vincerent, tamen perfecta victoria depen
H debat ex futuro euentu, ſcilicet ex vltimo triumpho apud mortem, ideo boni tanquam incerti non arbitrarentur ſibi ad contumeliam puniri à malis angelis, ſed cum poſt mortem certiſſimam victoriam obtinuerint, dedecus magnum eſſet rurſus ei ſubijci. Par ratio eſt bonos angelos non punire malos poſt mortem, quia boni angeli quæcunque faciunt ad bonum faciunt, & principaliter puniunt, vt ad bonum reducant, quàm vt totaliter lædant, illi autem, qui in inferno puniẽdi deputati ſunt, non puniuntur iam per modum correptionis, vt quoquo modo meliores fiant, ſed puniuntur per modum vindictæ, ideo non conuenit eis talis pœnarum illatio. Nec valet, ſi arguas, quòd angeli boni euerterunt Sodomam, & alias tres ciuitates, vbi erant viri peſſimi, & peccatores coram domino, vt patet Geneſis
I decimotertio capit. Et omnes perierunt damnati morte æterna. Ad hoc dicendum, quòd vtrum Sodomitæ

An ex Sodomitis aliqui ſaluati fuerunt. Gen 9.

omnes morte æterna perierint, non conſtat, licèt aliqualis præſumptio ſit omnes eos Tartareis ſedibus collocatos, vt aliqualiter ſuadetur ex hiš, quæ diximus Gen. 19. cap. dato tamen, quòd omnes morte ęterna periјſſent, tamen vt ſupra diximus, nullus eorũ, vel quoruncunque aliorum eſſe poterat, qui, dum puniretur, non contereretur de malo, & efficeretur dignus vita æterna, ideo quantum ad hoc poterat eſſe angelorum punitio ad corrigendum magis quàm ad æternaliter cruciandum. Angeli ergo boni aliquando bonos viuentes, aliquando malos affligunt; quòd autem bonos affligant, patet de illo angelo, qui percuſſit ſeptuaginta millia virorum in Iſrael propter numerationem factã
K à Dauid, vt patet ſecundo Regum vlt. cap. illi tamen erant viri boni, quia ipſe Dauid vocauit eos oues, & & innocentes, cum dixit ad Deum: Ego ſum, qui peccaui, ego ſum, qui inique egi, iſti oues ſunt, quid fecerũt? quaſi dicat, nihil, vertatur obſecro manus tua contra me, & contra domum patris mei. Quod autem ille fuerit angelus bonus, apparet aliqualiter ex litera, quæ vocat eum angelum domini: Dæmones autem non cõſueuerunt vocari angeli domini, ſed angeli mali, vel angeli ſimpliciter. Etiam quia Dauid locutus fuit illi angelo cum magna reuerentia, vt quidam volunt. Sed nõ eſt verum, quia nihil ibi Dauid angelo locutus fuit, ſed ſoli Deo, cum dixit litera: Dixit autem Dauid ad dominum, cum vidiſſet angelum: ego ſum, qui peccaui, & cæt. patet tamen magis, quia Dauid fecit altare in illo loco, in quo vidit angelum, vt habetur ſecundo Regum

2. Reg. vlt.

gum

gnm vlt.c.quod non feciſſet, ſi ille angelus malus fuiſſet, licèt hoc ſatis calumniabile ſit. Quod autem boni angeli interdum malos homines viuentes crucient, patet in euerſione Sodomorum, quòd Sodomitę viri peſſimi erant, & peccatores coram domino; tamen angeli, qui ſubuerterunt quatuor ciuitates illas, boni erant, qđ patet Geneſis decimo octauo, & decimonono capitulo quòd duo illnrum venerunt in Sodomam ad deſtruendum eam, & Abraham aſſociatus fuit eis, ſi tamen iſti fuiſſent angeli mali, nō miſiſſet eos Deus ad Abraham. Etiam non loqueretur cum eis humilians ſe tantum, vt patet Geneſ. cap. 18. Item, quia licet mali angeli interdum pnnantur ad puniendum, nunquam tamē nituntur ad liberādum aliquos, quia cum ſint inuidi, nollent facere nobis bonum. Eſt ergo hoc angelorum bonorum officium, ſed vt patet Geneſ. 19. capit. illi angèli ſubuerterunt Sodomam, & liberauerūt Loth cum vxore, & filiabus ſuis. Nec valet in hoc dictum Hebræorum, qui voluerunt vnum de illis duobus angelis miſſum fuiſſe ad liberandum Loth, & alius ad ſubuertendum Sodomam, quia vt declarauimus Gen. 19. cap. & firmiter probauimus, ambo angeli liberauerunt Loth, & ambo ſubuerterunt Sodomam. Angeli mali interdum bonos cruciāt, & interdum malos; bonos autem pœnis infligendo, & paſſiones concitando; ſunt enim dæmones incentores ad malum, quia inuidia ſua laborant nos ad malum pertrahere. Et ob hoc aliquando excitant noſtram vim concupiſcibilem ad libidinem valde inflammando, interdum iraſcibilem faciēdo ſanguinem feruere circa cor; aliquando autem phantaſmata permutant, vt mala cogitemus ſecundum quòd latè declarauimus ſupra ſeptimo capitulo, vbi de poteſtate dæmonum, & bonorum angelorum diximus; iſte autem actus nūquam conuenit Angelis bonis, quia iſte eſt actus tentandi, licet per accidens ſit materia virtutis, tamen directè tendit ad ſubuerſionem noſtram; ideo angeli boni non faciunt in bonis hominibus, vel malis, quia nemini dant vllam offenſionem, ideſt peccandi occaſionem. Nec eſt idem de pœnarum inflictione, quia pœnæ directè tendunt in bonum, ſcilicet in correctionem, cum ſint quædā medicinæ, vt ait Phyloſophus in 2. Ethi. cum dicit: Demonſtrant autem pœnæ per hoc factæ; medicinæ enim pœnæ quædam ſunt natæ fieri per cōtraria. Sicut ergo medelæ, quæ in corporibus pęnales ſunt, dantur ad ſanandam morbos animorum, ſic enim faciūt legiſlatores, & iudices in rectis politicis, quantomagis Deus, & angeli, qui ordinatius agunt? Pęna ergo ad malum nunquam eſt, niſi aliquis per malam voluntatem abutatur ea; ideo pænarū inflictiones conueniunt angelis bonis, & nō tentationes; nunquam ergo angelus bonus quenquam ad iram aut libidinem mouit, ſed angelus malus cupiens euertere nos tentat quotidie, permiſſus tamen à Deo. Deus etiam nunquam tentat aliquem, vt patet Iacob cap. 1. cum dicit; Nemo cum tentatur dicat, quoniam à Deo tentor, Deus enim tentator malorum non eſt: ipſe enī neminem tentat, vnuſquiſq; verò tentatur à concupiſcentia ſua abſtractus, & illectus. Et idem dicit Apopolus prima Corin. 10. cap. Fidelis eſt Deus, qui non permittet vos tentari vltra id, quod poteſtis, ſed faciet cū tentatione prouentum. Non dixit enim, quòd Deus non tentabat nos vltra id, quod poteramus, quaſi ex oppoſito concederet, quòd Deus tentabat nos, quantum poteramus, ſed dicit, quòd Deus non permittit nos tentari vltra id, quod poſſumus, quaſi dicat, ſolum permittit nos tentari iuxta id, quod poſſumus. Et ſic ipſe nullo modo tentat, nec vltra id, quod poſſumus, nec citra illud. Aliæ ſunt pęnalitates, quæ dantur bonis interdum propter aliqua peccata parua, quæ egerunt, vt purgentur, vel vt ab alijs maioribus caueant, vel vt appareat eorum tolerantia. Et iſtæ pœnæ per malos angelos infliguntur, vt patet de Iob, qui a malo angelo punitus fuit, ſcilicet filij ſui occiſi, & filiæ, & omnia alia deſtructa, ipſe quoque ad vltimum in corpore vulneratus, vel potius vlceratus, vt patet Iob. cap. 1. cum dicitur: Quadam autem die, cum veniſſent filij Dei, vt aſſi-

Angeli Sodomam ſubuerten tes boni fuerunt. Gen. 18.

Angeli mali interdum bonos, & interdū malos cruciant

Angeli maleficę, qui homines tentant.

1. Cor. 10

F ſtetent coram domino, affuit etiam inter eos Satan, & poſtea dixit dominus ad Satan; Nunquid conſideraſti ſeruum meum Iob, quòd non ſit ſimilis ei in terra ſimplex, & rectus, ac timens Dominum, & recedens a malo? Et poſtea ſubditur, quòd Deus dederit poteſtatem Satanæ, vt percuteret bona Iob, deinde percuſſis omnibus, adhuc contendente Satana, Deus dedit ei poteſtatem percutiendi ipſum Iob, & percuſſit à planta pedis vſque ad verticem ipſum Iob vlcere peſſimo. Nicolaus etiam dicit, quòd angelus malus infligebat pœnas Beato Paulo, vt patet ſecundæ ad Corinthios 12. cap. vbi dicitur: Datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ Angelus Satanæ, qui me colaphizet. De hoc tamen dicendum, quòd aut intelligitur, quòd angelus malus inflixerit aliquas corporales punitiones Beato Paulo, ſicut inflixit
G Beato Iob, aut Beato Antonio, quem multi dæmones fræquenter laniabant, & percutiebant baculis, vt patet in vitis patrum, aut accipitur poſitio Satanæ pro quadam tentatione ad libidinem. Accipiendo iſto ſecūdo modo verum eſt, ſcilicet, quòd Paulus terribiliter cruciabatur à concupiſcentia venereorum actuum intantum, quòd ipſe exclamaret: Infęlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? vt patet ad Roma. 7. cap. Et hoc non erat ſpeciale in Paulo, quia nō ſolum in eo, ſed etiam in omnibus nobis eſt, quia grauiſſime à dœmone affligimur, & tentamur. Si autem accipiatur ſecundo modo, ſcilicet quòd Paulus à dæmone corporaliter afflictus fuiſſet, falſum eſt, quia nullo modo tetigit dęmon Beatū Paulum. Et ſic litera ſonat, quòd non vult eum à dæmone cruciatum, ſed à concupiſcē-
H tia carnali; nam dicitur, datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ angelus Satanæ, ſtimulum enim carnis ſuæ dixit ſibi datum ad cruciatum, & non dæmonem. Et ſi dicatur, quòd dicitur ibi angelus Satanæ, non valet, quia non vult dicere, quòd angelus Satanæ, ideſt diabolus ei ad torturam datus ſit, ſed quòd Angelus Satanę erat ſtimulus carnis ſuæ. Et ſic innuitur, quia angelus Satanæ ponitur aperte poſt, tanquam prædicamentum, qđ identificatur cum priori. ſ. ſtimulus carnis meæ angelus Satanæ, ideſt ſtimulus carnis meæ eſt mihi angelus Satanæ, ideſt miſſus à Satana, ſcilicet, quòd Satanas mittebat ſibi illum ſtimulum carnis. Et hoc vult Auguſtinus in libro contra Fauſtum, & in libro de verbis domini, ſcilicet, quòd ille ſtimulus carnis à Deo ei datus eſt, & à Satana; à Deo autem, vt virtus ſua proba-
I tior redderetur; à Satana autem, vt ad mala inclinatus redderetur, & malus efficeretur. Angeli autem mali interdum malos cruciant, vt patet de Saule, de quo dicitur primo Reg. 16. cap. quòd ſpiritus domini receſſit à Saule, & exagitabat eum ſpiritus nequam à domino, ideſt ſpiritus malus per mandatum Dei torquebat eū, & ſic patet ex verbis ſeruorum eius; dixerunt enim: Ecce ſpiritus Dei malus exagitat te, iubeat dominus noſter rex, & ſerui, qui coram te ſunt, quærant hominem ſcientem pſallere cithara, vt quādo arripuerit te ſpiritus Dei malus, pſallat manu ſua, & leuius feras. Et ideo ſubiungitur poſtea de Dauid, quod quandocunq; Spiritus Dei malus arripiebat Saul, tollebat Dauit cytharam, & pulſabat manu ſua, & refocillabatur Saul, & leuius habebat; recedebat enim ab eo ſpiritus ma-
K lus. Aliquando etiam ſpiritus mali, ideſt dęmones inuadunt malos propter aliqua peccata, qui vocantur, arreptitij, de quibus frequentiſſimè in euangelijs, quia multos eorum Chriſtus ſanabat. Vnde dixerunt Phariſæi, quòd Chriſtus in virtute Beelzebub dæmonia à corporibus expellebat, vt patet Lucæ vndecimo, & Matthei decimoſeptimo, dicitur de illo atreptio, quem non potuerunt ſanare Apoſtoli, qui ignibus ſe iactabat, & in aquam frequenter, de quo dixit Chriſtus, quòd hoc genus dæmoniorum non eijcitur, niſi in oratione, & ieiunio. Etiam de illo homine, in quo erat dæmonū vna legio, ideſt ſex millia ſexcenti, ſexaginta ſex, & miſſus fuit in agmen porcorum, vt patet Mar. 5. cap. Aliquando etiam dæmon cruciat malos ex mandato ſanctorum, vt illi per hoc purgentur. Ipſe autem dæmon intendit eos non purgare, ſed ad malum inducere,

An Angelus malus pęnas inflixerit D. Paulo.

Angeli mali interdum malos cruciant. 1 Reg. 16

Dæmones ob varia homines inuadūt

Luc. 17

Mar. 5.

cere, vel occidere, vt patet in Eccleſia primitiua, quan-
do aliquis excommunicabatur, quia tradebatur Sata-
næ ad cruciandum, vt per illum cruciatum lueret pœ-
nam meritam, & ſic ſaluaretur in die Iudicij, vel in die
mortis ſuæ; ſic patet primæ ad Corinth. cap. quinto, de
illo, quem Apoſtolus tradidit Satanæ puniendum, quia
cum nouerca ſua coibat tenendo eam in vxorem, cum
dicitur: Omnino auditur iter vos fornicatio, & talis
fornicatio, qualis nec inter gentes, ita vt vxorē patris
aliquis habeat, & vos inflati eſtis, & non magis luctum
habuiſtis, vt tollatur de vobis, qui hoc opus fecit; ego
quidem abſens corpore, præſens autem ſpiritu iam iudi
caui, vt prius eum, qui ſic operatus eſt, in nomine domi
ni noſtri Ieſu Chriſti cōgregatis vobis, & ſpiritu meo
cum virtute domini Ieſu, tradere huiuſmodi Satanæ
in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die domini
noſtri Ieſu Chriſti. Satis ergo videtur dicendum, quòd
ille Angelus, immo illi angeli, qui percuſſerunt Aegyp-
tios, quia vt ſupra 11. cap. declarauimus, multi erant, vi
detur, quòd fuerit ſpiritus malus; magis enim ſic con
ſonat litera, quàm ſi ponatur, quòd fuerit bonus Ange
lus, quoniam Pſalm. 77. dicitur loquendo de plagis Ae
gyptiorum. Miſit in eos iram ſuam immiſſiones per
angelos malos; hoc autem aliqualiter ſuadet, non ta-
men neceſſario probat, quia ex hoc videtur, quòd ali-
quæ plagæ inflictę ſint Aegyptijs per angelus malos,
ſed quòd omnes inflictæ, ſint per angelos malos, non
patet, quia potuerunt aliquæ a bonis, & aliquæ a ma-
lis inſtigi, vel ſi plures earum a malis illatæ ſunt, quòd
iſta de percuſſione primogenitorum illata fuerit per
malos, non concluditur ex hoc, vt dixi, tamē magis vi-
detur conſonare, quòd mali angeli fuerunt, cum pſal.
dicat: immiſſiones per angelos malos. Item, quia, quā
do ſcriptura vult nominare aliquem ſpiritū, dicit eū
angelum Dei, vel ſpiritum Dei, & ſic de ſimilibus, ſicut
ſæpe patet in ſcriptura: ſic enim dicitur 2. Reg. 24. cap.
quòd ille angelus, qui percuſſit de populo ſeptuaginta
millia, erat angelus domini, & omnes doctores vocant
eum ſpiritum bonum. Iſte autem percuſſor filiorum
Aegyptiorum, nō vocatur angelus domini, immo nec
angelus, ſed exterminator, vel percuſſor, qđ ſolùm ſo-
nat in pœnam. Etiam, quia dicitur in litera. *Non ſi-
net ingredi percuſſorem*. Quaſi dicat, quòd ipſe percuſ-
ſor libenter intraſſet, ſi permitteretur, ſed hoc nō per-
tinet ad bonos angelos qui libentius nobis remittunt,
quàm puniant, & ipſi defenſores noſtri ſunt, & dicun-
tur poſtulare pro nobis, cum labimur, aut punimur, vt
patet Matt. 23. cap. Angeli pacis amare flebunt, & Apo
ſtolus ad Rom. 8. cum dicitur, ſimiliter autem, & ſpiri-
tus adiuuat infirmitatem noſtram; nam quid oremus,
ſicut oportet neſcimus, ſed ipſe ſpiritus poſtulat pro no
bis gemitibus inenarrabilibus. *Cuſtodi verbum iſtud*.
Ideſt totum iſtud mandatum, quod tibi do de immola
tione agni Paſchalis, & obſeruatione azymorum. *Legi-
timum tibi, & filijs tuis*. Quia Deus volebat non ſolum
cuſtodiri Paſcha pro tunc, ſed etiam in futuras genera
tiones, ideo ponebatur mandatum illud in lege. *Vſque
in æternum*. Ideſt in multa tempora, ſupra expoſitum
eſt; manifeſtum enim eſt, quòd iſtud nomen æternum,
aut ſempiternum non accipitur in propria vi, quonia
etiam ipſi Iudæi confitentur hoc. Et patet Deut. 16. ca.
vbi dicitur, quòd Phaſe non debebat immolari in qua-
libet vrbe, ſed ſolùm in ciuitate, quam Deus elegiſſet
ad ponendum ibi tabernaculum ſuum: cum ergo eſſent
extra terram Chanaam, non poterant immolare Pha-
ſe, & ſic non erat ſempiternum mandatum.

Angeli Aegyptios percutientes mali fuerunt.

Pſal. 77.

2. Re. 24.

Mat. 23

Rom. 8.

*Cumque introieritis terram, quam dominus Deus datu-
rus eſt vobis.*

Quæ 49. An Iudæi in deſerto obligabatur obſeruare Phaſe.

Ex hoc patet, quòd in deſerto non obligabantur ſer
uare iſtam immolationem Phaſe, aut azymorum ritū.
Et ſi dicas contra, quia Num. 9. cap. dicitur quò Iudæi
fecerunt in deſerto Phaſe, ſecundum omnes cæremo-
nias Phaſe, quod fecerant in Aegypto. Reſpondetur,
quòd nunquam in quadraginta annis, quibus morati

F ſunt filij Iſrael, vt habetur Deuter. 8. cap. fecerunt ali-
quod Phaſe, niſi illud, quod celebrauerunt ſecundo an
no exitus de Aegypto in monte Sinaì, vt dicitur Nu. 9. *Num. 9.*
cap. Et hoc, quia tunc non mouebantur per diuerſas
partes deſerti, ſicut ante, & poſt mori ſunt; nam in mō
te Sinai manſit populus Iſrael quaſi per annum, quia
menſe tertio anni, quo egreſſi ſunt de Aegypto, vene-
runt in monte Sinaì, vt patet infra 19. capit. Et hoc in
primo die menſis tertij, deinde anno ſecundo egreſſio
nis de Aegypto menſe ſecundo die vigeſimo menſis re
ceſſerunt de monte Sinai, vt patet Num. 10. cap. deficie
bant ergo decem dies ad completionem vnius anni,
duo ſtetiſſent filij Iſrael in monte Sinaì; ideo erant ibi
quaſi habitatores, & non tanquam peregrini. Etiam,
quia ibi erant prope terram Madian, de qua erat Ietro
G cognatus Moyſi, & habere poterant omnia neceſſaria
ad celebritatem Paſchalis. In alijs autem māſionibus
mouebantur per deſertum Pharan terram inhabitatā,
& ſine vlla quiete, vt nunc huc, & hunc illuc moueren
tur. Etiam dicendum, quod illa celebratio Paſchalis
facta in monte Sinai nō erat facta ex viribus huius mā
dati, ſed ex mandato ſpeciali, quia Num. 9. capit. dixit
Deus ad Moyſen in deſerto Sinai anno ſecundo, poſt-
quam egreſſi ſunt de terra Aegypti mēſe primo dicens:
Faciant filij Iſrael Phaſe tempore ſuo quartodecimo
die menſis huius ad veſperum iuxta oēs cæremonias,
& iuſtificationes eius. *Vt pollicitus eſt*. Ideſt, ſicut pro
miſit; iſtud additur, quia dicere poſſet aliquis de He-
bræis, ad quid das nobis legem pro tempore, quo ſtete
rimus in Terra Chanaan, quia nōdum terram illam at-
H tigimus, nec ſcimus, vtrum aliquis noſtrum eam vi-
ſurus ſit, & ſic inane præceptum eſt? Reſpondet Moy-
ſes tacitè, quòd certum eſt aliquos de eis illuc ituros,
quia Deus promiſit illam terram dare eis; ergo certū
eſt, quòd dabit, & aliqui eam attingent, quoniam ver-
bum domini inuariabile eſt, vt patet Matth. 24. capitu.
Cœlum, & Terra tranſibunt, verba autem mea non trā
ſient. *Obſeruabitis cæremonias iſtas*. Cæremoniæ dicū
tur quædā obſeruationes, vel modi ſpeciales colendi
Deum, qui non ſunt de ſe determinati a recta ratione,
ſed ex ſolo mandato Dei, vel legiſlatoris, & iſtud ad-
huc proprius importatur per nomen poſitū hic in He-
bræo, quàm in litera noſtra. *Et cum dixerint vobis filij
veſtri*. Hic ponit Deus rationem, quare faciant Iu-
dæi iſtas cæremonias. Et notandum, quòd iſta eſt ratio
I declarans, quare Deus aliquid mandauerit facere He-
bræis, ſed quia magis hoc, quam illud, non datur cau-
ſa, ſed ſola voluntas ferentis legem. Et ponit Deus re-
ſponſionem, quam dare deberent filijs ſuis interrogatu
ris in poſterum de hac obſeruatione. Et magis poſuit
Deus hoc in huiuſmodi præceptis, quàm in alijs, quia
iſta cæremonialia, cum non inſurgant ex determinatio
ne rationis, quando ab aliquibus videntur obſeruari,
apparent eis mirabilia, donec conſtet eis de motione
eius, qui mandauit, vel cur introducta ſunt. Non eſt ſic
dubium de præceptis moralibus, quæ ponuntur in de-
calogo, quia; Non occidere; Non fornicari; Parentes
honorare, etiam euidentem rationē habent de ſe; ideo
nullus de eis inquirit, quare impoſita ſint, cùm & ipſæ
Gentes, quæ legem non habent, naturaliter faciunt ea,
K quæ legis ſunt, cōſcientia dictante illis, vt patet ad Ro-
man. 2. cap. De his ergo cœremonialibus, quia ſciebat
Deus interrogaturos poſteros Iſraelitarum, reddidit ra
tionem, quam ipſi dare poſſent. Idem ponit de redem
ptione primogenitorum, vt patet ſequenti capitulo, &
generaliter de omnibus alijs cœremonijs, & iudicijs,
vt patet Deuter. 6. cap. *Quæ eſt iſta religio?* Ideſt, quæ
cæremoniæ ſunt iſtæ, quas obſeruatis? non quærunt
principaliter, de quid eſt, quia ipſi bene norunt, quid
eſt, ſed de cauſa, ſcilicet, quare introducta ſunt; dicitur
enim religio aliquis modus ſpecialis colendi Deum, ſi-
ue verum, ſiue falſos Deos, vocaturque religio a religā
do, quia religant ſe homines illi modo viuendi, & colē-
di Deum. *Victima tranſitus Domini eſt*. Ideſt iſtud eſt
ſacrificium factum in memoriam tranſitus domini, ſci
licet, cum Deus percutiens primogenita Aegyptiorum
tran-

Cæremonia quid ſint.

Religio quid ſit, & vnde dicatur.

tranſcendebat domos noſtras nihil nocens, ſicut infra declaratur. *Quãdo tranſiuit ſuper domos filiorum Iſrael.* Angelus erat, qui tranſibat, & dicitur trãſire ſuper domos, quaſi notetur, quòd angelus volitaret per aera ſuper domos, & deſcenderet in domum, cum percutere vellet, & rurſus in alterã. *Percutiens Aegyptios.* Ideſt primogenita Aegypriorum tam in iumẽtis, quam in hominibus. *Et domos noſtras liberans.* Ideſt nullum occidens in domibus noſtris, quia, vt dicitur ſupra pręcedẽti capitulo. Apud filios Iſrael non mutiet canis ab homine vſq; ad pecus. *Incuruatuſque eſt populus.* Ideſt ſeniores, qui ſoli vocati fuerant ad audiendum mandatum Domini, ſed ipſi ſunt populus, quia reliqua multitudo includitur virtualiter in ſenioribus, qui ſunt maioris auctoritatis; fuerũt autem incuruati regratiantes Deo pro tanto beneficio, quod eis promittebat. B *Et adorauit.* Vocatur hæc adoratio extẽſio manuum ad Deũ. Sic dicitur pſal. 143. Eleuatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum, i. ita ſit obſecro adoratio Dei, quã ego facio eleuando manus Deo acceptabiles, ſicut ſacrificium, quod fiebat in veſpere quolibet die.

Quid ſit adoratio. Adoratio autem ſecundum ſe eſt quidam cultus, quem anima deuota Deo exhibet in ſeipſa per fidem, & caritatem, ſic dicitur. Io. 4. cap. Deus ſpiritus eſt, & eos qui eum adorant, oportet in ſpiritu adorare, & Auguſtinus in Enchiridion ait: fide, & ipſa colitur Deus.

Adorationi exteriori debet motus mentis correſpondere. Adoratio tñ, prout apparet in ſigno exteriori dicitur quidam ſitus, vel depreſſio partium corporis curuãdo corpus, & extendendo manus in ſignum interioris adorationis, ſic enim ait Apoſtolus ad Timot. 1. cap. 2. tendentes puras C manus ad Deum ſine crimine; ſi autem iſta corporis habitudo non correſpondeat interiori motui affectionis in Deum, non eſt adoratio, ſed vera irriſio. *Et egreſſi filij Iſrael.* Hoc poteſt referri ad ſeniores, & eſt ſenſus, quòd illi egreſſi ſunt, ſcilicet à loco, in quo ſteterant cum Moyſe, & Aaron audientes mãdatum dñi. Et tunc inceperunt facere, quod mandatum fuerat. Si autem referatur ad populũ, eſt ſenſus, quòd filij Iſrael, ideſt totus populus audientes iſta a ſenioribus incepit quærere agnos ad immolandum, & dicuntur egredi, non quòd egrederẽtur de loco ſuo ad alium, ſed quia mos ſcripturæ eſt dicere de aliquo, quando nihil faciebat, & poſtea aliquid facit, quod egreditur, ideſt exit in actum, ideſt exit à vacatione in occupationem; ſic dicitur ſupra 2. ca. Egreſſus eſt poſt hæc vir de domo Leui, & accepit vxorem; D ad accipiendum autem vxorem non opotebat eum egredi aliquo modo, maximè, quia tunc non accepit eam nouiter, vt ibidem probatũ eſt, ſed dicitur egredi, quia ante non accedebat ad vxorem ſuam, & tunc incepit accedere ad eam. *Fecerunt, ſicut præceperat Dominus.* Scilicet inquirendo agnum, vel hædum die 10. menſis, & immolantes die 14. ad vſperam. *Moyſi, & Aaron.* Non mandanit Deus iſta Moyſi, & Aaron, quia ſoli Moyſi loquebatur, vt ſæpe dictum fuit ſupra, ſed dicitur mandauiſſe Moyſi, & Aaron, quia Moyſi Deus iſta reuelanit, & mandauit ei, vt ipſe cum Aaron ſtarent cum ſenioribus Iſrael, & declararent eis præceptum Domini.

Conuenientiſſima allegoria agni Paſchalis Meſſia mortem, & Euchariſtia ſacramentum euidentiſſimè repræſentantis.

Quæ. 10. Nunc autem, quia cæremonias agni Paſchalis literaliter expoſuimus, vt in principio huius capituli propoſuimus, ſenſum allegoricum, ſiue tropologicum breuiter ſubſtringamus, non quidem eo ordine, quo literam expoſuimus particulatim ſenſus eliciẽdo, ſed ſummatim, quid contineat enunciãdo; nam ſicut ille agnus à Iudæis immolatus erat agnus Typicus, & Paſcha vmbratile; ita Chriſtus erat agnus verus, & verũ Paſcha; ſic dicitur prima ad Curinth. quinto cepitulo. Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Agnus à Iudæis immolatur, quia Chriſtus ab eiſdem patitur. Tota eum multitudo filiorum Iſrael immolat, quia omnes coram Pilato petierunt, vt eum crucifigeret, vt patet Mat. 27. (Mat. 27.)

A cap. Ad veſperam, ideſt ad ſolis occaſum immolatur, vt patet Deut. 16. cap. quia Chriſtus ad neſperaſcente mundo, & in vltimis diebus paſſus eſt; nam Iſa. 2. cap. & Michæas in quarto, dies Meſſiæ dies nouiſſimos vocant, cum dicitur: Erit in nouiſſimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur ſuper colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent: venite, aſcendam in montem Domini, & cætera. Quæ omnia de Chriſto, ideſt de Meſſia debere intelligi tam Chriſtianorum, quam Iudæorum teſtatur aſſertio. Sanguis agni in vtroque poſte linitur, cum memoria Paſſionis Chriſti in corde per fidem, & ore per confeſſionem imprimitur, quia corda creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Tunc autem ſuper liminare ſanguine agni ru B bricatur, cum cor noſtrum ad ſpem cœleſtium per merita Paſſionis Chriſti eleuatur, quia ſpes eſt certa expectatio futuræ fælicitatis, ex meritis Chriſti principaliter prouẽniens. Sanguis poſtibus illitus ab exterminatore liberat, quia omnes, qui Chriſti meritis non ſaluantur, mors æterna condemnat. Iſtud animal, quod immolabatur, agnus eſſe debebat, quia Chriſti, qui vt agnus pius erat, & cunctis ſine querela, typum præferebat; dicitur namque de eo Iſa. 53. cap. ſicut ouis ad occiſionem ducetur. Et tanquam agnus coram tondente obmuteſcet, & non aperiet os ſuum. Aliquando etiam hædus accipi poterat, quia fœtorem carnis, ſiue Chriſti carnem ſignabat, quæ licet mundiſſima eſſet, venit tamen in ſimilitudinem carnis peccati, vt patet ad Roman. 8. cap. vel ſignat, quod Chriſtus C tanquam abominbilis, & vilis alijs habitus eſt; ſicut enim ipſe de ſe clamat: Ego vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis pſal. 21. Et alibi, Super me mouerunt caput ſuum omnes, qui ſedebant in portis, de hoc etiam Iſa. cap. 53. Et nos putauimus eum, quaſi leproſum, & percuſſum a Deo, & humiliatum, & ante hoc; non eſt ei ſpecies, nec decor, & vidimus eum, & non erat aſpectus, & deſiderauimus eum deſpectum, & nouiſſimum virorum, virum dolorum, & ſcientem infirmitatem, & quaſi abſconditus, & deſpectus, vnde nec reputauimus eũ. Dicitur autem iſte agnus anniculus, quia ſi maior eſſet, aries dicitur, qui robore ſuo premit cæterum ouium gregem, quod Chriſto non conueuiebat, quia in humilitate paſſus eſt, & non in robore; ideo dicitur obmutuiſſe in paſſione D tanquam agnus, aries autem, cum tondetur, aut occiditur, non ſubticet.

Agnus immaculatus erat, quia Chriſtũ, qui nullũ fecit peccatũ præferebat. Dicitur immaculatus, quia Chriſtus mortuus pro nobis, & relinquens exemplum veſtigia eius inſequendi, peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius, vt patet 1. Petri. capit. 2. nam cum malediceretur, non maledicebat, & cum pateretur, non comminabatur. Sicut agnus iſte Chriſti veri typum gerit, ita eius comeſtio Euchariſtiæ noui teſtamenti deſignat ſumptionem. Carnes agni nocte comeduntur, quia corpus Chriſti in huius vitæ tenebroſa nocte, & luctuoſis calamitatibus, tanquam mẽtium infirmatum verum, atque perfectum ſolamen accipitur, ſic dicitur pſal. 79. Cibabis nos pane lacbrymarum, & potum dabis nobis in lachrymis in menſura. (Pſal. 79.) E De carnibus agni vſque mane nihil dimittitur, quia in mane, quod futurę vitæ principium eſt, Chriſtum iam ſacramentaliter non ſumemus, ſed delectabimur in eo vacantes, & videntes, quoniam ipſe tranſiẽs præcinget ſe, & miniſtrabit nobis in regno ſuo, vt patet Matth. Hic autem ſolum Chriſti corpus ſaccramentaliter ſumimus, idque viaticum dicitur, quia in via ſolum à nobis ſic accipitur. Carnes agni comeduntur aſſæ calore igneo, quia Chriſtus pro nobis paſſus eſt ex amore nimio, quia propter nimiam charitatem, qua dilexit nos Deus miſit Deus vnigenitum ſuum, vt peccata noſtra redimeret, de quo Apoſtolus ad Galat. capit. quinto, quod ipſe frequenter declarabat, eum dicebat; cibus meus eſt, vt faciam voluntatem eius, qui miſit me, vt patet Ioan. quarto capitulo. Carnes non crudas agni lex comedi iubet, quia vt ait Gregorius, carnes Chriſti crudas ille comedit, qui eum purum hominem

nem eſſe intelligit. Coctæ aqua non comeduntur, quia ille eas coctas aqua comedere dicitur, qui miſteria vnionis verbi cum natura aſſumpta per humanam ſapientiam inquirere nititur. Carnes agni totaliter debent comedi, quia totus Chriſtus cum omnibus, quæ nobis de eo catholicè proponuntur, debet credi. Nihil autem de carnibus agni reijciendum eſt, quia de nullo articulo, aut puncto fidei catholicæ, quòd falſus, aut dubius ſit à nobis putandum eſt, ſed omnia accipere debemus, & credere captiuantes omnem intellectum noſtrum, & aliorum in Chriſti obſequium, vt patet ſecundæ ad Corinthios capitulo primo. Si quid autem de carnibus agni in nocte manet, igne cremandum eſt, quia ſi quid de credibilibus pertinentibus ad Chriſtum in hac tenebroſa nocte à nobis concipi, vt eſt, non poteſt, ſpiritus ſancti igni relinquendum eſt, ideſt quòd ea, quæ cognoſcere non valuerimus, Dei iudicio relinquamus, nè cogamur euaneſcere in cogitationibus noſtris, cùm præceptum ſit: Altiora te ne quæſieris, & maiora te præſcrutatus fueris, vt patet Eccleſiaſtici capitulo tertio. Et Prouerbiorum vigeſimoquinto capituluo. Qui perſcrutator eſt maieſtatis, opprimetur à gloria; præcipuè, quia deficiunt ſcrutantes ſcrutinio, & cum accedit homo ad cor altum, tunc exaltatur Deus, vt patet pſalmo ſexageſimotertio. De carnibus agni alienigena nullus comedit, quia corpus Chriſti nulli dandum eſt, niſi credit. Carnes agni cum azymis comedere debemus, quia ſi Euchariſtiam ſumere debemus, oportet, vt in ſinceritatis, atque puritatis vitæ azymis conuerſemur. Sic enim ait Apoſtolus primæ ad Corinthios capitulo quinto: itaque epulemur non in fermento malitiæ, & nequitiæ, ſed in azymis ſinceritatis, & veritatis. Cùm lactucis agreſtibus, quæ amaræ ſunt, Carnes Chriſti comeduntur, ſi cùm Euchariſtiam ſumere debemus, nobis ſcelera noſtra cum cordibus amaritudine ad memoriam reducuntur. Oſſa agni non confringuntur, quia oſſa Chriſti in Paſſione illæſa reponuntur, ſic enim declarat Beatus Ioan. capitulo decimonono, ſcilicet, quòd milites venerunt, & fregerunt primo crura latronum; ad Ieſum autem cum veniſſent, inuenerunt eum iam mortuum, & non fregerunt crura eius, ſed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit ſanguis, & aqua: facta ſunt autem hæc, vt compleretur ſcriptura, ſcilicet, os non comminuetis ex eo. Et ſic videtur, quòd præcipua intentio huius obſeruationis fuit ad ſignandum; quòd oſſa Chriſti frangi non deberent, quia euangeliſta non aſſumit probationem in ſenſu allegorico, ſed in literali, quoniam in Metaphoris non eſt arguere. Ad eſum agni renes accingere debemus, quia Euchariſtia ſumere non licet, niſi à carnalibus, venereiſque delectationibus abſtineamus. Sic enim ait Gregor. tunc lumbos præcingimus, cùm carnis luxuriam per continentiam coarctamus. Baculos ad eſum agni teneamus in manibus, quia ad ſumptionem Euchariſtiæ non ſolum fides in corde, & voce lucere debet, ſed etiam in operibus. Calceamenta teneamus in pedibus, quæ de mortuorum animalium pellibus ſunt, quia, vt digne Chriſtum aſſumamus, antiquorum Sanctorum in domino mortuorum exempla debemus affigere mentibus, vt ex his, quantum proficimus, aut deficimus attendamus, vt ait Gregorius in Homilia ſuper Lucam capitulo decimo, vt aliqui volunt, ſed falſum eſt, quia oppoſitum ibi dicit, cùm ad malam ſignificationem calceamenta trahat, quia ibi Apoſtolis interdicebantur. Feſtinanter agnum credimus, quia Euchariſtiam nos de huius ſeculi miſerijs exire quotidie contendentes aſſumimus. Illi autem primogeniti, qui de agni carnibus non comederunt, mortui ſunt, quia qui Euchariſtiam tanquam inutilem contempſerint, morti æternæ mancipati ſunt, quia vt dicit Chriſtus, habetur Ioan. ſexto. Niſi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis: qui manducat meam carnem, & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam. In vna domo totus agnus comedebatur, & indiui-

Totus agnus comedebatur, quia totus Chriſtus debet credi.

Nō eſt arguere in Metaphoris.

Greg.

F ſus, quia in conuenticulis hæreticorum, licèt ſacramenta ſecundum ſubſtantiam ſint, tamen digne, & vtiliter non ſumuntur; plura autem de agno Paſchali ſpeculari poſſemus, quæ cuilibet experto ſatis nota videbuntur.

Factum eſt autem in noctis medio, percuſſit Dominus omne primogenitum in Terra Aegypti, a primogenito Pharaonis, qui ſolio eius ſedebat, vſque ad primogenitum captiua, quæ erat in carcere, & omne primogenitum iumentorum. Surrexit Pharao nocte, & omnes ſerui eius, cunctaque Aegyptus, & ortus eſt clamor magnus in Aegypto. Neque enim erat domus, in qua non iaceret mortuus. Vocatiſque Pharao Moyſe, & Aaron nocte ait: Surgite, & egredimini à populo meo vos, & filij Iſrael,
G *ite, & immolate Domino, ſicut dicitis. Oues veſtras, & armenta aſſumite, vt petieratis, & abeuntes benedicite mihi. Vrgebantque Aegyptij populum Iſrael de terra exire velociter, dicentes: Omnes moriemur. Tulit igitur populus conſparſam farinam, antequam fermentaretur, & ligans in palijs poſuit ſuper humeros ſuos. Feceruntque filij Iſrael, ſicus præceperat Dominus Moyſi, & petierunt ab Aegyptijs vaſa argentea, & aurea, veſtemque plurimam. Dominus autem dedit gratiam populo coram Aegyptijs, vt commodarent eis, & ſpoliauerunt Aegyptios. Profectique ſunt filij Iſrael de Rameſſe in Socoth ſexcenta ferè millia peditum virorum abſque paruulis, & mulieribus, ſed & vulgus promiſcuum innumerabile aſcẽdit cum eis, oues, & armenta, & animantia diuerſi generis multa nimis. Coxeruntque farinam, quam dudum de Aegypto conſparſam*
H *tulerant, & fecerunt ſubcinericios panes azymos; Neque enim poterat fermentari cogentibus exire Aegyptijs, & nullam facere ſinentibus moram, nec pulmenti quicquam occurrerat præparare. Habitatio autem filiorum Iſrael, qua manſerunt in Aegypto fuit quadringentorum triginta annorum. Quibus expletis eadem die egreſſus eſt omnis exercitus Domini de Terra Aegypti. Nox iſta eſt obſeruabilis Domini, quando eduxit eos de Terra Aegypti. Hanc obſeruare debent omnes filij Iſrael in generationibus ſuis.*

Decima plaga primogenitorum. pſ. 77. ſupra 34 ſapiẽ. 18.

Exitus de Aegypto pſ 77 pſ. 104 pſ 134. ſapiẽ. 18. ſupra ca. 3. & 6. 14. 9. 1. c. ſcriptũ. ſ è contra. Item e di xie Dñs. Sup. 11 & ſup co. 1. Reg. 6.

Factum eſt autem. Hic ponitur ſecundum principale, ſcilicet, poſtquam legiſlator poſuit cœremonias incidentaliter quantum ad Agnum Paſchalem, hic redit ad Hiſtoriam principalem. Et diuiditur in tres par-
I tes; Primo ponitur Hebræorum per Moyſen de Aegypto eductio: Secundo manſionis Aegypti recapitulatio: Tertio quarundam cœremoniarum Paſchalium repetitio. Secunda ibi. *Habitatio autem.* Tertia ibi. *Dixit quoque Dominus.* Circa primum factum eſt autem, *Factum eſt autem in noctis medio.* In tempore, quo prænunciauerat Dominus futurum eſſe, vt patet præcedenti capitulo, ſcilicet media nocte ingrediar Aegyptũ, & morietur omne primogenitum in Terra Aegypti. *Percuſſit Dominus omne primogenitum.* Ideſt occidit. Scilicet infligendo quoſdam peſtis ſubitanæ, vt magis ſic Aegyptij ad timorem mouerentur. Non eſt autem putandum, quòd Dominus percuſſerit per ſeipſum, cùm ſupra dictum ſit, quòd tranſibat Angelus exterminator, & percutiebat, ſed dicitur Deus percutere, quia eius mandato Angelus ille percuſſor
K feriebat. *A primogenito Pharaonis, qui ſedebat in ſolio eius.* Ponitur primo primogenitus Pharaonis, quia iſte erat honorabilior in tota Aegypto: & ſciendum, quòd non ſolum vocantur hic primogeniti filij familiás, qui ſunt ſub cuſtodia patrum ſuorum, & primo nati ſunt, ſed omnes homines in Aegypto, ſiue ſenes, ſiue iuuenes, ſiue habentes tunc patres, ſiue non habentes, qui apud patres ſuos primogeniti fuerunt, & ſic multi ſenes centum, aut plurium annorum mortui ſunt in Aegypto, quia primogeniti erant: etiam contingebat, quòd in eadem domo moreretur pater, & filius, quia vterque erat primogenitus; nam filius erat primogenitus patri ſuo, & pater eius alteri patri ſuo primogenitus extitit.

In morte primogenitorũ in Aegypto contingebat, quòd pater. & filius in eadem domo morerentur.

Quare

Quare Pharao non fuit mortuus in morte primogenitorum, cum ipſe eſſet primogenitus, & hæres regni.

Quæ 12. Cur Pharao mortuus non eſt, cũ eſſet primogenitus.

Sed quæres de Pharaone, quomodo Pharao non fuit mortuus in hac peſte, quia ipſe videtur fuiſſe de primogenitis, quoniam primogeniti ſuccedunt patribus in regnum. Reſpouderi poteſt dupliciter. Vno modo, quòd Pharao nou fuerit primogenitus, quia tunc non aſſumebantur reges per ſucceſſionem, ſed fortè per electionem. Et patet aliqualiter, quia Regnum Aegypti non mauebat ſemper in eadeu linea Regum, ſed fiebant Dynaſtiæ, ideſt tempora principatuum, & vno tempore regnabant Reges Diapolitani, alin tempore Thebæi, alio modo illi, qui vocabantur Paſtores Reges, vt latius declarauimus Geneſis vigeſimoqninto capitulo: cum ergo mutarentur tempora regnandi ad diuerſas domos, uon videtur, quod ſecundum legem primogenitorum curreret ſucceſſio, ſed ſecundum electionem domus, ſcilicet maiorum in illo genere, & ſic potuit eſſe, quod iſte Pharao, qui vocabatur Ceneres, vt declarauimus ſuper ſecundo capitulo, non fuerit primogenitus patri ſuo. Allo modo poteſt reſpouderi, & fortè melius, quod licet Pharao eſſet primogenitus, tamen non permiſit eum Deus in peſte illa perire, vt reſeruaret ad videndum maiora mala, vt magis cruciaretur exigentibus peccatis ſuis; nam nunc valde cruciabatur in peſte illa; nullus enim erat in tota Aegypto, qui maioribus anxietatibus vrgeretur. Alij namque dolebant de morte ſuorum primogenitorum, ipſe autem pro primogenito, totoque populo anguſtiabatur. Alij namque ſolos primogenitos perdebant, ipſe autem primogenitos, & ſeruos, & regnum totum amittebat; Nam cum cœteri morerentur, quid ei proderat tenere regnum, cum quaſi ad nihilum redigeretur, vt nullos, quibus præeſſet, haberet: prælegiſſet ergo ipſe inter cœteros morte cadere, quàm cœteris morientibus ſolus, inutiliſque rex manere: mangna ergo afflictio erat; ſic namque quondam rex Oedipus Thebanorum flebat ſuorum omnium penè ſtragem peſtiferam cernens, ſe ſolum ſuperſtitem manſurum arbitrabatur, de quo Seneca Tragedia quinta, quæ vocatur Oedipus carminine primo, cum poſt multas querelas de morte ait.

Seneca.

Affuſus aris ſupplices tendo manus.
Matura poſcens fata præcurram vt prior,
Patriam ruentem neue poſt omnes cadam,
Fiamque regni funus extremum mei.
O ſæua nimium numina, o fatum graue.
Negatur vni nempe in hoc populo mihi
Mors tam parata? ſperne letali manu
Contacta regna: linque lachrymas funera
Tabifica cœli vitia, quæ tecum inuehis
Infauſtus hoſpes, profuge iam dudum ocyus.

Pharao ergo, ſi inter hos mortuus fuiſſet, non vidiſſet maioris, aut ferè dimidiæ partis regni ſui ſtragem, tam in hominibus, quam in iumentis, nec anguſtiatus ſic fuiſſet, ſed adhuc ad vlteriores calamitates ſeruabatur, ſcilicet, vt pereunte coram ſe toto ſuo exercitu fluctibus maris rubri ipſe vlterius moreretur, & ſic omnium Aegyptiorum infeliciſſimus, atque calamitoſior foret, quod non contigiſſet, ſi eum mors inter cæteros primogenitos occupaſſet. *Vſque ad primogenitum captiuæ.* Iſte erat vltimus in dignitate in omnibus primogenitis Aegyptiorum; ideo ponitur primus, & vltimus, vt reliquus ordo medius intelligatur. *Quæ erat in carcere.* Supra vndecimo capitulo dicitur, vſque ad primogenitum captiuæ, quæ ſedebat ad molam, ſed idem eſt, quia ancillæ tales in die molunt, in nocte autem, ne effugiant, carcere includuntur. *Et omne primogenitum iumentorum.* Vocantur iu-

A menta ipſa pecora, & animalia cætera à iuuando, etiam quæ in oneribus ſubuehendis infirmitatem noſtram adiuuant, vt equi, Aſini, Cameli, Boues, & Muli. *Surrexitque Pharao nocte.* Ideſt poſt mediam noctem; non enim crediderant Aegyptij verbis Moyſi, ſcilicet quòd primogeniti eius illa nocte morerentur, ideo dormiebant ſecuri in lectis, cum autem facta media nocte quilibet in domo ſua ſenſit mortem filiorũ, & iumentorum,, ſurrexit à lecto clamans dolore magno comotus, & quia mors incepit in primogenito Pharaonis, ideo ipſe primo ſurrexiſſe ad plangendum dicitur. *Et omnes ſerui eius.* Qui ei ſpecialiter in domo ſua aſtabant, & miniſtrabant: iſti autem ſurrexerunt propter duo: primò, vt plangerent primogenitum regis, qui erat Dominus eorum. Secundum, vt etiam
B plangerent ſuos primogenitos; nam inter ipſos ſeruos Pharaonis multi moriebantur, quia multi erant primogeniti. *Cuncta Aegyptus.* Ideſt omnes habitatores Aegypti; fuit enim iſte vniuerſalis dolor, quia nullus fuit locus, nullaque domus quantacumque parua, quæ iſtum dolorem euaſerit. *Et ortus eſt clamor magnus in tota Aegypto.* Nunquam enim tantus dolor fuit in Aegypto; excedebat enim iſte dolor magnitudine omnes dolores tam extenſione, quam intenſione. Extenſione qridem, quia nullus vnquam tam cõmunis in Aegypto fuit, cum non eſſet domus, in qua non iaceret aliquis mortuus. Erat autem magnus intenſione, quia erat dolor primogenitorum: Cum enim patres tenerrime filios diligant, maxiqne primogenitos, nullus dolor eis maior euenire poteſt, quam
C de morte eorum; nam dolor, qui poſtea eis euenit de ſubmerſione Pharaonis, totiuſqne exercitus in mari rubro, non fuit tantus, quia non ſe extendit ad omnes, etiam, quia non erant illi filij primogeniti, ſed multi fortè eorum nullum, qui pro eis doleret, habebant. *Neq; enim erat domus, in qua non iaceret mortuus.* Iſtud ponitur ad probandum planctus magnitudinem, quia erat vniuerſalis. Et ſi dicatur, quomodo erat in qualibet domo aliquis mortuus, quia aliquę domus eſſent, quæ non haberent primogenita. Rabbi Abbraham Ebbenzra dicit, quòd hic non ponitur, quod omnino non fuerit aliqua domus, in qua non iaceret mortuus, ſed quòd ponitur pro pluribus, ſcilicet, quòd in pluribus domibus Aegyptiorum erant mortui. Hoc autem non mulmm videtur, quia aliud eſt, quando ſcri-
D ptura ponit affirmatiuè iſtud ſignum, omnis, quia tunc aliquando accipitur pro multis, vt patet Gen. 41. cap. Omnes prouinciæ veniebant in Aegyptum, vt emerẽt cibos. Sed hic magis vult præſcindere, cum ponit negatioeem dicendo, neque erat domus, in qua non iaceret mortuus. Maximè, quia hoc non erat valde difficile, quia paucæ domus ſunt, in quibus non ſint filij, & tunc aliquis inter eos eſt primogenitus, & ille moriebatur; vir etiam, vel vxor, ſi primogeniti eſſent, moriebantur; pauciſſimæ ergo domus erant, quæ aliquid de hoc non haberent. Maximè, cum ſic Deus diſpoſuerat, vt vniuerſalis dolor in Aegypto eſſet. Contingebat autem, quòd in eadem domo plures mortui eſſent, quia ſi plures filij primogeniti eſſent, plures moriebantur, vtpote ſi paterfamilias ex pluribus vxo-
E ribus filios ſuſcepiſſet, quia tunc haberet duos primogenitos. Et ſi plures vxores, vel concubinas potuiſſet habere plures primogenitos, & omnes moriebantur; ipſe etiam paterfamilias, ſi primogenitus extiterat patri ſuo, moriebatur, & ipſa vxor, ſi primogenita erat. Et ſic aliquando contingeret omnes de domo mori, vtpote ſi tres eſſent, ſcilicet vir, & vxor, & vnus filius primogenitus, quia tunc, ſi paterfamilias primogenitus eſſet, & ipſa vxor, nullus domui illi ſuperſtes maneret. *Vocauitque.* Supra poſita fuit cauſa exitus, ſcilicet vniuerſalis mors primogenitorũ; hic ſubditur ipſe exitus Hebræorum. *Vocauitque Moyſe, & Aaron.* Pharao tantis doloribus conuallatus magis timore futuri, dolore præteriti angebatur; putauit enim totam Aegyptum ſubito perituram, ſi Hebræi in ea manerent: fecit ergo velociter vocari Moyſen, & Aaron, vt cœ-

[illegible] populum educerent. Erant autem tunc Moyſes & Aaron in ciuitate regia, quia præcedēti die plagam Aegyptijs euenturam prędixerunt; maximè, quia Moyſes ſpiritu prophetico cognouerat, quòd Pharao iſta nocte mitteret ad eum, vt exiret de Aegypto cum populo ſibi ſubiecto, & ſic prænunciauerat Pharaoni; ideo, vt ipſe dixerat, Pharao miſit omnes ſeruos ſuos ad rogandum Moyſen, vt ipſe cum reliquo populo Hebræorum dignaretur ſtatim exire de Aegypto. Poteſt autem intelligi hoc dupliciter. Vno modo, quod ſerui Pharaonis vocarent Moyſen, & Aaron, & dicerent eis iſta verba ex parte Pharaonis, ſcilicet: egredimini à populo meo, & abeuntes benedicite mihi. Alio modo poteſt intelligi, quòd Pharao cum ſeruis ſuis deſcendit ad Moyſen, & Aaron, & dixit eis per ſeipſum, quod egrederentur immediate de Aegypto, & G hoc magis conſonat; ſupra verſic. vndecimo capitulo, dixerat Moyſes ad Pharaonem: deſcendent omnes ſerui tui iſti ad me, & orabunt me dicentes: Egredere tu, & omnis populus, qui ſubiectus eſt tibi, & non dixit ibi, quod Pharao deſcenderet, quia in omnibus his Moyſes obſeruabat regalem reuerentiam; non enim decebat, quòd Moyſes diceret Pharaonem ad ſe deſcenſurum, licèt in veritate ſic eſſet. *Nocte, & ait*. Tantus timor Pharaonem inuaſerat, vt non expectauerit vſque mane admittendum nuncios Moyſi, vel vt ipſe iret, ſed immediate ſurrexit, & vocauit Moyſen, & Aaron, & dixit, vt abirent, quia propter eos iſtam malorum grauedinem incumbere Aegyptijs non dubitabat. Et non eſt intelligendum, quòd Pharao fecit vocari ad ſe Moyſen, & Aaron, quaſi cū eis lo H cuturus, licèt dicatur hic, vocās Moyſen, & Aaron, quia immediate ſubditur, ſurgite, & egredimini à populo: ergo ante vocauerat eos, quam ſurgerent, vel egrederentur. Eſt ergo ſenſus, quòd Pharao, & ſerui ſui deſcenderunt ad domum, in qua manebant Moyſes, & Aaron, & fortè aliqui alij de Hebræis ſecum, & ipſi dormiebant, quia tunc erat media nox: Pharao ergo, & ſerui ſui vocauerunt ad Ianuam, dixitque Pharao iſta, quæ ſequuntur, ſcilicet, ſurgite, & egredimini. *Surgite*. Ideſt non maneatis hic pigreſcendo, ſed conſeſtim ſurgite. *Et egredimini a populo meo*. Ideſt egredimini de Aegyto, quia propter vos iſta peſtis venit. Egreſſuri autem erant ad immolandum in ſolitudine itinere dierum trium, quia ſic petierant à principio, vt I patet ſupra tertio, & quinto capitulo. *Vos, & filij Iſrael*. Non erant ibi filij Iſael in ciuitate illa, ſed in terra Geſſen, quæ ſatis modicum diſtabat ab illa vrbe regia, vt quidam volunt. *Et immolate Domino, ſicut dicitis*. Scilicet ſolùm euntes viam dierum trium. *Oues veſtras, & armenta aſſumite*. Ideſt oues, & capras, quæ vocantur greges, & boues, qui vocantur armenta; nominauit hic oues, & armenta, & non paruulos, & ſenes, licet iſta principalia eſſent, quia ſupra prima vice, quando Pharao conſenſit, vt recederent ad immolandum, vt patet capitulo primo mandauit, vt recederent ſoli viri manentibus vxoribus, & ſenibus, atque paruulis. Sed cum rurſus alia plaga prẹmeret, conceſſit etiam omnes viros, & fœminas, paruos, & magnos ire, ſed dixit, quòd manerent armenta, & oues, & in hoc manſerat Pharaonis firma ſententia, K nunc autem dicit, quòd etiam armenta, & oues illuc irent. *Vt petieratis*. Quia Moyſes dixit ſupra decimo capitulo, cum negabat ei Pharao dare armenta, & oues: hoſtias quoque, & holocauſta dabis nobis, quæ offeramus Domino Deo noſtro: cuncti greges aſcendent nobiſcum, & non remanebit ex eis vngula. *Et abeuntes benedicite mihi*. Ideſt quando immolaueritis Deo veſtro, rogate pro me, vt miſereatur mei, & precamini mihi bona, & regno meo. *Vrgebantque Aegyptij populum*. Sicut enim in ciuitate, in qua erat Pharao ipſe, & ſerui eius vrgebant Moyſen, & Aaron, [illegible] ſcederent. Ita reliqui Aegyptij, qui morabantur in terra Geſſen inter Hebræos, ſurrexerunt nocte, & [illegible]ant eos, vt recederent; ipſi tamen iuxta mandatum Domini non exierunt de domibus ſuis vſque mane. *De terra exire velociter*. Quia putabant, quòd ſi ampliuſsibi maneret, tota periret Aegyptus. *Dicentes Omnes moriemur*. Ideſt, niſi vos velociter exieritis, omnes ſubito moriemur; nam licèt Deus dixiſſet per Moyſen, quòd primogenita omnia in Aegypto morerentur, & ipſi, qui ante audierāt, hoc experientia comprobaſſent; tamen ſicut in alijs plagis accidebat, quòd vna inflicta, ſi Pharao dimittere populum nollet, alia conſeſtim ſequebatur, vt colligitur ex ſuperioribus; ideo quia poſt plagam primogenitorum nulla grauior reſtabat, niſi vt omnes ſimul perirent, putauerunt, quòd ſi Hebræi amplius ſtarent in Aegypto, Aegyptij tanquā rebelles, & detinentes eos ſimul morerentur. *Tulit igitur populus*. Ideſt tota multitudo filiorum Iſrael. *Conſperſam farinam*. Dicitur farina conſperſa paſta cō G mixta ex aqua, & farina, quando nondum eſt fermentata, & totus populus hoc fecerat, quia omnes ſcientes ſe receſſuros ſequenti die, vt Moyſes prędixerat eis per aliquos dies ante; ideo in nocte illa poſt mediam noctem inceperat parare Maſſas ſuas, vt facerent panes, & conquerent in Aegypto pro itinere, antequam recederent, ſed quia valde inquietati ſunt exire velociter Aegyptijs vrgentibus, non potuerunt fermentare Maſſam, quam conſperſam habebant, ideſt commixtam aquæ.

Quomodo Hebræi egreſſuri de Aegypto tam paucos panes ſecum tulerunt.

H

Sed quęres, quomodo Hebræi ambulaturi iter magnæ ſolitudinis, tam paucos cibos ſecum tulerūt de Aegypto, cum cito panis, quē ducebāt, defecit eis? Fortè aliquis dicet, ꝙ ſperauerunt in Domino, ideo putauerunt, quòd licèt modicos cibos portarent, Deus eis daret. Sed non poteſt hoc ſtare, quia gens valde infidelis erat, nec ſperarent tantum in Domino. Et patet quia infra 14. cap. dicitur, quod cùm viderunt Pharaonem, exercitum eius venientem ſupra ſe, timuerunt valde, diffidētes de diuina bonitate, & dixerunt: Forſitan ſepulchra non erant in Aegypto, ideo tuliſti nos, vt non moreremur in hac ſolitudine? Quid hoc facere voluiſti, vt educeres nos de Aegypto? nonne iſte eſt ſermo, I quem loquebamur ad te in Aegypto, dicentes: Recede à nobis, vt ſeruiamus Aegyptijs; multo enim melius eſt ſeruire eis, quam mori in ſolitudine? Etiam, quia poſtea deficiente pane fame laborare incipientes dicitur, quòd murmurauit omnis congregatio filiorum Iſrael contra Moyſen, & Aaron in ſolitudine, dixeruntque ad eos. Vtinam mortui eſſemus per manum Domini in Terra Aegypti, quādo ſedebamus ſuper ollas carnium, & comedebamus panes in ſaturitate. Cur induxiſtis nos in deſertum iſtud, vt occideretis omnē multitudinem fame? Si ergo ita murmurauerunt contra Moyſen, & Aaron in deſerto, poſtquā viderunt mirabilia eius in mari rubro, & nō crediderunt, & ſperauerūt in eo, quanto magis, antequam exirent de Aegypto, cū nondum vidiſſent mirabilia Dei in mari rubro? Dicen K dum ergo, quòd Iudæi ſciebant terræ Chanaam viam à terra Aegypto, quia licèt non ambulaſſet aliquis eorum per eam, cum non dimitterentur exire de Aegypto, ſed ſemper vacare operibus; audierant tamē, per quē locum erat via, & quo populata eſſet, quia vt dicitur inf. 3. c. via vicinior terræ Chanaan ab Aegypto erat per terram Phyliſtijm; & illa erat breuis, atq; populata; putabant ſe ergo ituros per illam viam, & ſic haberent omnes cibos neceſſarios in locis, per quos tranſirent: Deus tamen noluit ducere eos per illam viam, nè fortè videntes aduerſum ſe bella inſurgere, redirent in Aegyptum; duxit autem eos per magnam ſolitudinem Arabiæ, ſcilicet deſertum Sin, & Pharan; ideo cum Hebræi viderent ſe ibi carere cibis, tanquam non habēres, vnde emerent, inceperunt murmurare, vt patet infra 16. ca. *Antequam fermentaretur*. Quia non potuerunt eam fermentare cogentibus Aegyptijs velociter

Quæſ. 11

Auctoris opinio.

tet

ter exire, ſed ſolùm conſpargere farinam ſuffecetit. Vel, vt ait Ebbenzra, illa Maſſa conſparſa erat ex alijs diebns, & tunc fermentari debebat, quia ſic dicit eſſe conſuetudinem in Aegypto, vt Maſſam per plures dies conſparſam teneant, & deinde quando volunt eam fermentare, ad faciendum panes fermentant. *Ligans in palijs.* Ideſt in quibuſdam ſindonibus albis, quia ibi melius ligabatur, quam in palijs, ideſt veſtimentis, qui ſunt panni piloſi, & adhæreret eis forte paſta. *Poſuit ſuper humeros ſuos.* Aliqui portabaot in humeris, aliqui in aſinis, ſed ad portandos paruulos, & alia ſuppellectilia, vix ſufficiebant iumenta eorum, ideo Maſſas humeris imponebant. *Fecerunt filij Iſrael, ſicut præceperat eis Dominus, & petierunt.* Licèt ponatur hæc coniunctio copulatiua denotans iſta eſſe duo, ſcilicet. Facere qood præceperat Dominus. Et petere ab Aegyptijs vaſa aurea, & argentea; tamen idem ſunt, ſed ponitur ſecundum morem ſcripturæ, quæ interea deſcribit rem in confuſo, deinde explicat particulariter. Nam cum dicitur, quòd filij Iſael fecerunt, ſicut præceperat eis Dominns, ponitur in vniuerſali, & confuſo completio præcepti. Erat enim præceptum, quòd filij Iſrael petereot vaſa aurea, & argentea, & veſtes ab Aegyptijs, & fuit hoc primo mandatum Moyſi in Monte Sinai, cum eſſet in Terra Madian, vt patet ſupra 3. cap. deinde mandatum fuit iterum paulo ante exitum, vt patet ſupra præcedenti capitulo; cum autem dicitur, & petierunt, ponitur præceptum in ſpeciali. *Et petierunt ab Aegyptijs.* Scilicet, die præcedenti. *Vaſa aurea, & argentea, veſtemque plurimam.* Quaſi ituri eſſent ad ſacrificandum Domino Deo ſuo, & mox redituri: habebant ergo rationabilem colorem, quia Deũ ſuum, quem ſolenniter colere intendebant, his precioſis rebus, quæ apud mortales magni valoris exiſtimãtur, honorare debebant: Deus autem, ſi ſecundum ſeipſum reſpiciatur, non colitur in auro, & argento, aut veſte precioſa, quia hæc omnia ad naturam infimã ſcilicet elementum terræ pertinent, & ſola humana opinio eis pretium tribuit, ſicut cuilibet alteri rei pretium attribuere poterat: quia naturaliter attendendo, vna formica toto auro quantumcumque in vniuerſo ſit, precioſior eſt, cum excedat illud in gradu eſſentialis perfectionis. Gradus autem perfectionis accidentalis, quomodocumque ſint, non æqoiualent vni gradui perfectionis eſſentialis. Maximè, quia inter aurum, & formicam non ſolum eſt vnus gradus perfectionis eſſentialis valde multi, ſcilicet gradus eſſentiales lapidum precioſorum, qui forte eſſentialiter excellunt aurum, deinde gradus eſſentiales omnium plantatiuorum, ſcilicet omnium herbarum, & arborũ, quæ ſunt eſſentialiter ordinatæ, ſicut numeri, vt ait Phyloſophus; ſpecies namque ſunt ſicut numeri. Et deinde aliqui gradus animalium, ſic qui ſunt infra formicam, vt aoti foricam, & conchilium, quæ non habent vim ſecundum locum motiuum. Si ergo Deus ſecundum ſe conſideretur, & iſtæ res ſecundum ſe conſiderentur, magis coletur Deus In vna formica, quam in toto auro, & argento vniuerſi. Deus ergo non colitur in aliqua harum rerum, nec in auro, nec io argento, nec in veſtibus, aut pecoribus, cœteriſqne rebus, ſed in ſola anima noſtra, qnæ rationis particeps eſt, atque per hoc Dei capax, & eius imagine inſignita. Et adhuc Deus non colitur ab anima noſtra per ſe, & ſimpliciter, quaſi naturaliter, ſed per quædam dona à Deo immiſſa, ſcilicet ſpe, fide, & charitate, ſecundum quas Deo vnimur, & adhæremus, ſic enim ait Auguſt. in Enchiridion: fide, & ſpe colitur Deus, & Beatus Ioan. 4. capit. Deus ſpiritus eſt, & eos, qui eum adorare debent, oportet in ſpiritu ambulare, vel adorare. Non enim colitur Deus ab anima noſtra in hoc, quod aliquid intelligimus, vel aliquid volumus, quia tunc omnes homines eum colerent; ſed in hoc, quòd eum per fidem ſpecialiter tenemus, captiuãtes intellectum noſtrum, & aliorum in obſequium Chriſti, vt patet 2. ad Corinth. 10. cap. Vel ſaltem credentes de Deo ea, quæ naturaliter intelligi noo poſſunt, ſcilicet, vt ait Apoſtolus ad Ro-

Naturaliter vna formica toto auro mundi precioſior eſt.

Auguſt. Deus colitur anima fide, & charitate informata.

A man. 1. inuiſibilia Dei per ea, quæ facta ſunt, à creatura mundi intellecta conſpiciuntur; ſempiterna quoq; eius deitas, & ſubditur quia, quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt illis; ſine iſta fide quantuncumque ſubtiliter intelligamus, a nobis Deus non colitur, & patet, quia culus eſt quidam honor Deo exhibitus, ſecondum quem creatura placet ſuo creatori, ſed ſine fide impoſſibile eſt placere Deo, vt patet ad Hebr. 11. capit. ergo ſine fide Deus non colitur. Deus etiam a nobis charitate colitur, ſecundum quòd per amoris motum informati ferimur in Deum propter ſeipſum dilligendum. Et iſte eſt maximus cultus Dei, nam licet per fidem credimus, & in Deum; per charitatem tamen ei vnimur, atque cum eo identificamur, qoia vt patet Io. ca. 4. Qui diligit Deum, vnus ſpiritus eſt cum eo. Dæ-

B mones autem licet credant, vt ait Iaco. in canonica ſua ca. 2. Dæmones credunt, & contremiſcunt; tamen quia Deum ſecundum charitatem non diligunt, nullo modo eum colunt. Colitur etiam Deus a nobis ſpe, prout cum iam amantes tantum bonitati eius confidimus, quòd ad ſperanda bona cæleſtia ex liberalitate eius inſurgimus. Colitur etiam a nobis Deus per alias virtutes, inquantum ſunt quidam boni habitus animæ, non quidem immediate, quia non immediate Deum attingunt, ſed prout a charitate in Deum ordinantur tanquam in finem altiſſimum, ſicut in moralibus à iuſtitia legali actus virtutum particularium ordinantur in bonum commune, tanquam io obiectum altiſſimum.

Quomodo colatur Deus a nobis per virtutes morales.

Res autem inferiores corporeæ in tantum ſunt ad cultum Dei, inquantum voluntatis noſtræ, & interioris

C virtutis teſtimonia quædam ſunt; nam cum nos aliquã hominem maximè honorare volumus, facimus ei magnas humiliationes, & ei iſta pretioſa, quæ nos multum appretiamus, apponimus, vt aurum, & argẽtum, & veſtes pretioſas; iſta enim placent illi inquãtum affectionis, quæ ſecundum ſe conſpici non poteſt, quædam demonſtrantur inſigna. Si enim ille, cui iſta apponũtur, vel cui magna corporis reuerentia exhibetur, cognoſceret iſta nõ ex voluotare honorandi, ſed voluntate illudendi procedere, non delectaretor, quin potius abominabile valde ſibi eſſet. Ita enim Deus volens ſibi affectionem puram ſine crimine haberi, & hanc per hæc exteriora monſtrari, non quantum ad ipſum, quia ipſe bene nouit abſcondita cordis, ſed quantum ad alios, vt alij videãt quòd nos Deum colimus, iſta acceptat. Vult

D enim Deus ſibi fieri, vt fit Dominis temporalibus, ſcilicet, vt ſicut alijs affectus interior per ſigna exteriora panditur, ita apud Deum interior cultus per exteriora ſigna demonſtretur, & per hoc eſt maior cultus, cum aliquis intra, & extra Deum colit, quam cum intra ſolum colit. Nam licet ipſe exterior cultus, & res adhibitæ ad honorem ſecundum ſe nihil placeant; cum tamen ordinantur a voluntate, Deo valde placent, & ſic eſt ibi duplex bonum. Primum eſt ipſe motus interior fidei, charitatis, & ſpei in Deũ, qui per ſe nullo alio adiuncto placet. Secundo ſunt ipſæ res, & actus exteriores, qui, vt a voluntate directi, Deo placent. Et iſto modo dicitur, quòd quando aliquis ſacrificiom facit bono animo, odoratur Dominus odorem ſuauitatis, vt pa-

Maior cult⁹ eſt, cũ Deus mẽte, & inſignis exterioribus colitur, quã cum mẽte tantũ colitur.

E tet Gen. 8. cap. de Noe, qoi obtulit Deo holocauſtum de cunctis animalibus mundis. Et in Leuitico vocatur odor holocauſtorum odor ſuauiſſimus Domino, ex eo, quòd voluntate bona Deus iudicat bonum, & acceptabile illud ſacrificium; ſic enim dicimus Gen. 4. cap. Reſpexit Deus ad Abel, & munera eius. Quod autẽ Deus velit ſibi fieri, ſicut nos facimus viris potentibus, quos honorare cupimos, patet Mala. 1. c. cum loquitur Deus contra ſacerdotes, qui contemnentes eum, offerebant animalia cæca, & clauda, cum dicit: Dicit Dominus exercituum ad vos, o ſacerdotes, qui deſpicitis nomen meum, & dixiſtis: In quo deſpicimus nomen tuum? offertis ſuper altare meum panem pollutum, & dicitis, in quo polluimus te? in eo quòd diciris menſa Domini deſpecta eſt: ſi offeratis cæcum ad immolandum, nõne malum eſt? & ſi offeratis claudum, & languidnm, noane malum eſt, offer illud duci tuo, & ſi placuerit

Gen. 8.

ei,

ei,& ſuſceperit faciem tuam, dicit dominus exercituum, quaſi dicat, non ſuſcipiet illud dux tuus,& ſicut ipſe non ſuſciperet, ita nec ego. *Dedit autem dominus gratiam populo coram Aegyptijs.* Ideſt Deus dedit Hebræis quandam qualitatem ſupernaturaliter creatam, ſecundum quam placuerunt Aegyptijs, ita quòd omnia, quæ petiuerant, impetrarent. Vel quòd Deus mouit corda Aegyptiorum, vt libenter darent Hebræis, quod petebant. *Vt comodarent eis.* Ex hoc repellitur error quorundam Iudæorum, qui dixerunt, quòd Iudæi acceperant gratis dona, & nullo modo poterant committere furtum, quia hic dicitur, quòd Hebræi petiuerunt comodatum, & Aegyptij comodatum dederunt. Nullo enim modo veriſimile eſt, etiam ſi non exprimeretur in litera, quòd Aegyptij darent diuitias ſuas auri, & argenti Iudæis abdicando à ſe proprietatem,& poſſeſſionem. *Et expoliauerunt Aegyptios.* Per fraudem quandam ſaltem apparentem. Dicuntur autem ſpoliare, quia tulerunt eis meliora de poſſeſſionibus ſuis, ſcilicet aurum,& argentum,& veſtes. Nec eſt intelligendũ, quòd expoliauerunt omnes Aegyptios, ſed ſolum illos, inter quos habitabant, ſic dicitur ſupra 3. cap. poſtulabit mulier a vicina ſua,& ab hoſpita ſua vaſa aurea,& argentea,& veſtes: vtrum autem in hoc peccauerint ſupra 3. cap. late tractatum eſt. *Profectique ſunt filij Iſrael de Ramaſſe.* De Ramaſſe dictum eſt ſupra 1. c. & Gen. 47. eſt enim Ramaſſe quædam ciuitas, quæ poſtea Thebæ, vel Thebea ciuitas dicta eſt, de qua fuit beatus Mauritius princeps legionis Thebeæ, quem Maximianus occidit ſuper Rodanum flumen Franciæ prope ciuitatem Auinionem, de quo Gualterus Alexandreidis lib. 2. ponit pulchros verſus,& incipitur: Qualiter alpinis. Non eſt intelligendum, quòd omnes Hebræi habitarent in ciuitate Ramaſſe, quia ſexcenta millia virorum peditum præter ſenes,& paruulos,& vxores, non poſſent in vna ciuitate commorari; maximè quia inter eos morabantur Aegyptij, vt patet ex ſuperioribus. Erant ergo in pluribus locis terræ Geſſen; tamen quando recedere debuerunt, congregati ſunt ad ciuitatem Rameſſe, vt omnes ſimul recederent,& haberent vnum ducem, ne diſperſim euagarentur,& ibi venit ſuper eos nubes dirigens exercitum eorum: quia vt dicitur ſequenti capit. Dominus autem præcedebat eos ad oſtendẽdam viam per diem in columna nubis,& per noctem in columna ignis, vt dux eſſet itineris vtroque tempore. Nunquam defuit columna nubis per diem,& columna ignis per noctem coram populo. Item, quia ſi Deus non dediſſet columnam nubis ſuper eos, immediatè vt exierunt de Rameſſe, neſcirent, quam viam tenere deberent,& fortè ambulaſſent per viam terræ Philiſtin, quæ vicinior eſt,& populoſior. *In Socoth.* Prima manſio fuit in Socoth, quia non quieuit nubes, donec acceſſerunt ad Socoth; ſic enim ponitur Numeri 33. cap. vbi ponitur cathalogus manſionũm, quòd Socoth fuerit prima, ibi autem coxerunt panem, quem tulerant de Rameſſe cõſperſum,& non fermentatum, vt patet infra. *Sexcenta fermè millia peditum.* Dicuntur pedites homines expediti ad bellum, vt ſunt viri potentes vti armis,& ponitur hic numerus præciſus iſtorum exeuntium de Aegypto; ſed non cauſatur fermè ſexcenta millia, ideſt ferè, quia ferè, diminuit vim verbi, quaſi dicat, fortè non erant tot; eſt enim iſte modus alicuius numerantis, qui non computat præciſè, ſed quaſi quantum eſſe poſſit, eximat per intellectum; plures enim erant pedites Hebræorum, quàm ſexcenta millia in exitu de Aegygypto, quia numeri primo cap. vbi computantur pugnatores, ponitur numerus præciſus, cum numeretur per tribus,& familias,& capita, ſcilicet ſexcenti mille,& tri millia, quingenti,& quinquaginta: Ibi tamen computatur tribus Leuitica, vt patet eodem capit. & Numeri 3. cap. Et ſi dicas, quòd iſti creuerunt, poſtquã exierunt de Aegypto. Non videtur eſſe verum, quia iſti computati ſunt in principio anni ſecundi ab exitu de Aegypto, vt patet Numeri primo capit. ſcilicet prima die menſis ſecundi, in anno ſecundo; in vno ergo anno non poterant eſſe tot ſupercreſcentes, quia addita

Error quorundã Iudæorũ repellitur.

Gen. 47.

Ciuitas Rameſſe eſt ciuitas Thebea de qua fuit B. Mauritius.

Qui pedites dicantur.

Pedites hebræorũ in exitu de Aegypto erant plures, quã ſexcenta millia.

Num. 3.

Num. 1.

F tribu Leuitica,& viginti tribus millibus virorum, qui occiſi ſunt in adoratione vituli, vt patet infra 32. capit. quia iſti primo mortui ſunt, quàm tolleretur ſumma bellatorum, quæ ponitur Numeri primo cap. Et patet, quia iſti mortui ſunt in primo anno exitus de Aegypto in menſe quarto eiuſdem anni circa finem menſis quarti,& ſumma bellatorum, quæ ponitur Numeri primo cap. fuit accepta in ſecundo menſe anni ſecundi; ergo decem menſibus, aut nouem ad minus fuit prius interfectio colentium vitulum, quàm numeratio bellatorum: antecedens patet, quia Hebræi venerunt in montem Sinai menſe tertio, die prima mẽſis anni, quo de Aegypto egreſſi ſunt, vt patet infra 19. cap. deinde 3. die menſis eiuſdem data fuit lex,& confeſtim Moyſes deſcendit in eadem die tertia,& ſanctificauit popu-

G lum aſpergendo ſanguinem in confirmationem fœderis, vt patet infra 24. c. deinde aſcendit ſequenti die,& ſtetit cum domino quadraginta diebus,& quadraginta noctibus,& quando deſcendit, inuenit populum colentem vitulum,& eadem die occiſi ſunt de populo viginti tres mille viri, vt patet infra 32. cap. ſic fuit iſta occiſio circa viceſimam diem menſis quarti, anni primi: ſed numeratio bellatorum fuit ſecundo anno ab exitu de Aegypto prima die menſis ſecundi, vt patet Numeri primo cap. In exitu ergo de Aegypto erant plures, quàm ſexcenti mille viri; tribus namque Leuitica ſeorſum computatur, vt patet Numeri primo,& 3. cap. de his magis diximus ſupra primo cap. *Abſque paruulis & mulieribus.*

Iſti enim nunquam computantur, quia nondum ha-

H bent nomen in populo; vxores autem ſequuntur legem virorum, ideo ſub eiſdem intelliguntur. Etiam, quia ſcripturæ ſolum computant perſonas potentes rempublicam defenſare; mulieres autem, paruuli,& ſenes non poſſunt pugnare, ideo non computantur, licèt de mulieribus voluit Socrates,& Plato, quòd deberent pugnare, ſicut viri,& facere generaliter omnia, quæ faciunt viri, vt patet in ſecundo Poli. capit. ſecundo,& inducebant hoc ex ordine naturæ in cæteris quidem animalibus; nam omnibus animalibus hoc commune eſt, quòd maſculus,& fęmella fętus genitos fouent,& nutriunt, ambo etiam cibos quærunt,& ambo alia inuadentia animalia reijciunt,& expugnant: debuit ergo ſic eſſe in hominibus. Reſpondet autem ibidem Philoſo-

I phus, non eſſe conuenientem parabolam, ideſt ſimilitudinem à cæteris animalibus ad homines, quia in cæteris animalibus ſunt eadem opera maris & fęmellæ, quoniam propter naturæ ſui imperfectionem non ſunt diſtincta opera œconomiæ: viro autem,& vxori naturaliter opera in œconomia diſtincta ſunt,& opera domeſtica pertinent ad vxorem, quæ autem foris geruntur, quẽadmodum opera bellica ad virum ſolum pertinent. *Sed & vulgus promiſcuum innumerabile aſcendit cum eis.* Ideſt multi de Aegyptijs promiſcui, ideſt viri,& fæminæ aſcenderunt cum eis, quia videntes mirabilia, quæ Deus egerat in Aegypto ſuper eos, conuerſi ſunt ad ritum iudaicum. Iſti autem forte voluerunt ire ad ſacrificandum Deo Hebræorum cum ipſis Hebræis, vt placarent eum ſibi,& poſtea videntes, quòd Hebræi totaliter

K recedebant de Aegypto, receſſerunt cum eis. Magis tamen dicẽdũ eſt, quòd plures de Aegyptijs cognouerũt ab Hebræis, quòd ipſi recedebant animo nunquam redeundi in Aegyptum,& ipſi voluerunt aſcendere cum eis,& tulerunt ea, quæ potuerunt de ſuis; nã ſi ipſi aſcendiſſent cum Hebræis ſolum animo ſacrificandi,& non recedendi ſimpliciter de Aegypto, non tuliſſent ſecum res ſuas,& poſtea, cum viderent Hebræos totaliter velle recedere de Aegypto, redirent in terram ſuam deceptos fuiſſe credentes. Sed dices, quomodo Aegyptij permiſſi ſunt recedere cum Hebræis, præcipuè cum portarent bona ſua? Reſpondetur, quòd illi, qui cuſtodiebant portus regni tanta primogenitorum ſuorum, quos ſepeliebant, anguſtia tenebantur, vt non inquirerent, quis de Aegypto exiret; ſic enim dicitur Numeri 33. cap, quòd Iſraelitæ exierunt de Aegypto videntibus Aegyptijs,& ſepelientibus mortuos ſuos. Etiam,

quia

Queſ. 33.

Quare in computationibus alicuius gentis nõ ſolent numerari pueri,& ſenes,& mulieres.

Multi de Aegyptijs videntes mirabilia Dei receſſerũt cũ Hebræis de Aegypto.

Num. 33

quia dato, quod aliqui cuſtodes in portibus vellēt pro-
hibere exitum Aegyptiorum, tamen non poſſent co-
gnoſcere, qui erant Aegypti, aut qui Hebræi, nam om-
nes eandem linguam, & habitum habebant. Morati
fuerant enim Iſraelitæ in Aegypto ducentis, & quin-
decim annis, & tota iſta multitudo, quæ nunc exibat
de Aegypto nata fuerat ibi, ideo noſſe poterant linguā
Aegyptiacam, & Aegyptij, qui inter eos habitabant,
noſſe poterant linguam Hebræam; nulla ergo diſcre-
tio Hebræi, & Aegyptij haberi poterant. Facile ergo
erat, quòd Aegyptij admixti Hebræis egrederentur de
Aegypto inuito Pharaone. Satis enim planum eſt, quòd
Pharao nollet dimittēre de regno ſuo exire Aegyptios,
cum tanta mala paſſus fuerit, vt non dimitteret He-
bræos. *Oues, & armenta*. Per oues etiam capras in-
telligit, quia iſta duo pertinent ad greges, armenta au-
tem vocantur boues. *Et animantia diuerſi generis mul-
ta nimis*. Vt aſini, & equi, vel cameli, & ſimilia, ſi qui
habebant. *Coxeruntque farinam quam dudum de Ae-
gypto conſparſam tulerant*. Fuit farina cocta in Socoth;
erat autem conſparſa, ideſt comixta aqua dudum, quia
forte, vt ait Ebbenezra, Egyptij conſpargebant farinam
aqua, & tenebant eam ſic multis diebus, nec corrumpe-
batur, quia non erat fermentata; fermentum enim ci-
to maſſam corrumperet, niſi coqueretur, quod patet,
quando poſtquam farina conſparſa fermentata eſt, &
tardatur multum decoctio panis, quia tunc fiunt panes
acetoſi valde, & non conuenientes guſtui, aut ſtoma-
cho. Nō enim poteſt dici, quod eundo de Rameſſe ver
ſus Socoth morarentur pluribus diebus, ſed vno ſolo.
Vel poteſt dici farina dudum conſparſa, ideſt ante con-
ſparſa, quaſi dicat, licèt Hebræi coxerint panes in So-
coth, tamen non conſparſerunt ibi farinam, ſed eam
de Aegypto conſparſam tulerunt. *De Aegypto*. Qua-
ſi dicat, quòd cum eſſent in Socoth, non erant in Aegy
pto, & hoc verum eſt. Vel quia locus ille, & regio illa,
in qua eſt Socoth, non ſit de Aegypto, ſed de Arabia.
Aut quia erat de Aegypto, ſed terra illa eſt depopula-
ta ita, quod nullus habitat, & vocatur ſolitudo Aegyp-
ti magiſquam Aegyptus. Et iſtud ſecūdum verius eſt,
quia licet contra latus ſeptentrionale terræ Aegypti ter
ra Geſſen ſit quaſi extremitas Aegypti; tamen verſus
partem, ad quam procedebant, non erat extremitas Ae-
gypti; nam ipſi procedebant, contra mare rubrum ad
partem orientalem eius, quia deſeruerunt vita terræ
Philiſtin, quæ erat viciniorem per latus ſeptentrionale
aliqualiter verſus orientem, & aſcenderunt magis cō-
tra orientem, vt declaratum fuit ſupra 10. cap. & de-
clarabitur ſequenti cap. Mare ergo rubrum, vt ait Pau
lus Oroſius libro primo de Ormeſta mundi, eſt ab oriē
te, Aegypti ſuperiori, ſcilicet iſtius Aegypti, in qua e-
rant Iudæi: ergo, antequam accederent ad mare ru-
brum, adhuc erant in terra Aegypti, ſed non vocatur il
la terra Aegyptus ſaltem vulgato nomine, quia ibi nul
lus de Aegyptijs habitabat ſaltem tunc, ſed erat ma-
gna ſolitudo. *Et fecerunt ſubcinericios panes azymos*.
Vocabantur panes, quos ibi fecerunt azymi, quia pa-
ſta, de qua facti ſunt, non erat fermentata: vocaban-
tur ſubcinericij, ideſt facti ſubcinere, quia Socoth non
eſt aliquis locus populatus, in quo inuenirent cliba-
nos ad coquendum panes. *Nec enim poterant fermen-
tari cogentibus Aegyptijs*. Ideſt Hebræi voluerant fermē
tare paſtam in Aegypto, ſed tantum vrgebant eos Ae-
gyptij vt recederent, quòd ipſi conuertentes ſe ad pa-
randum alia, quæ itineri neceſſaria erant, & quæ de
ſupellectilibus ſuis ſecum tollere poterant, non potue-
runt panem fermētare. Vel forte erat eis quidam alius
modus fermentandi, quam nunc ſit, moroſior, & nō
poterat ita breuiter expediri. *Et nullum facere moram
ſinentibus*. Aliqua fuit mora, quia Aegyptij venerunt
ad vocandum Hebræos, vt recederāt poſt mediam no
ctem; ipſi tamen non exierunt vſque ad auroram, ſed
illud tempus detinuerunt in præparandis alijs rebus,
quas in itinere portari oportebat, maximè quia tunc to
tam domum ſuam quilibet moturus erat, ideo iſta mo-
ra, quæ fuit, poſtquam eos Aegyptij vocauerunt, vt rece

Aegyptij cōſpargebant farinā aqua non fermentantes, & ſic multis dieb. ſine corruptione durabat.

Hebræi volebant paſtā fermentare at Aegyptij vrgētes, vt recederēt, non permiſerūt.

A derer, vſque ad tempus, quo receſſerunt, nulla dicitur,
quia non erat ſufficiens ad omnia neceſſaria apparan-
da, quia nihil, & inutile æquiparantur. *Nec pulmenti
quicquam occurrerat præparare*. Ideſt tanta erat vexa-
tio Aegyptiorum, vt cito deſcenderēt, quòd nullum ci-
bum pro itinere parare poterant. Erant ergo in ſatis
magna afflictione Hebræi, & Aegyptij, qui cū eis aſcen
debant. quia cum mouerentur tunc per ſolitudinē, nul
lum cibum comederunt, niſi panem azymorum ſubci-
nericium, niſi forte aliquos arborùm fructus in via re-
perirent. *Habitatio autem*. Hic ponitur ſecundum, ſci-
licet manſionis filiorum Iſrael in Aegypto recapitula-
tio. *Habitatio autem filiorum Iſrael, quæ manſerunt in
Aegypto fuit 430. annorum*.

*An totum tempus peregrinationis ſeminis Abrahæ fuit
B quadringentorum triginta annorum præciſe.*

Non eſt intelligendum, quòd in Aegypto tantum
manſerit, cū totum tempus peregrinationis ſeminis A-
brahæ ſit quadringentorum annorum ſolum, vt patet
Gen. 15. ca. & iſti inceperunt ante ingreſſum in Aegyp-
tum, & patet hoc in litera Gen. 46. cap. nam ibi dicitur,
quòd quando deſcendit Iacob in Aegyptum, deſcendit
cum eo filius eius Leui, & nepos eius Caath; aūt genuit
Amram, vt patet ſupra 6. c. & Amrā genuit Moyſen, vt
patet ibidē. Anno aūt octogeſimo Moyſi fuit exitus de
Aegypto, quia tunc fecit Moyſes plagas coram Pharao
ne, vt patet ſupra 7. c. ad plus ergo fuit manſio Iſraelita
rum in Aegypto tanta, quanti anni iſtorum cōiūcti. V-
xit autem Caath annis 133. vt patet ſup. 6. cap. deinde
Amrā filius eius vixit annis 137. vt patet ibidem. Moy-
C ſes autem filius Amrā erat annorū 80. quando egreſſi
ſunt de Aegypto vt patet ſupra 7. c. coniungantur ergo
iſti anni, & facient 350. annos præciſos, & ſic non ſunt
430. Ab iſtis autem adhuc oportet tollere multos an-
nos ad ſciendum, quòd fuerunt præciſi illi, quibus man
ſerunt in Aegypto. Primo deducendi ſunt anni, quos
habebat Caath, quando deſcendit in Aegyptum cum
Iacob auo ſuo, qui forte eſſet annorum 20. cum pater
eius Leui eſſet tunc 44. annorum, vt declarauimus Ge-
neſ. 15. c. & ſupra 2. cap. ſubtrahendi ſunt ēt anni quos
vixit Aram, poſtquā genuit Moyſen, qui ſimul plures
erunt, quam centum viginti, aut triginta; nam ſecun-
dum veritatem ſunt centum trigintaquinque, quia mā
ſio filiorum Iſrael in Aegypto Præciſa fuit ducentorū
quindecim annorum, vt probauimus Gen. 15. c. licèt cō
D muniter ab Hebræis vocentur 210. & nos ſequentes mo
rem eorum aliqū ſic vocemus. Dicendum ergo, quòd
iſte numerus 430. annorum non incipitur ab ingreſſu
in Aegyptum, vt probatum eſt, ſed ab aduentu Abrahā
de Aram in terram Chanaam, in quo anno incipit eſſe
habitatio extra terram ſuam; nam cum maneret Abra-
ham in Arā, licet eſſet extra terram ſuam, ſ. ciuitatem
Vr Caldæorum, tū quia manebat in domo patris ſuis
Thare, non dicebatur peregrinare; cum aūt inde re-
ceſſit, tūnc peregrinari incepit, & ſic cum mandaret ei
Dominus recedere de Aram in terram Chanaam tan-
quam mandaret ei peregrinari dixit: Egredere de ter
ra tua, & de cognatione tua, vt patet Gen. 12. cap. Sciē
dum, quòd iſta locutio eſt impropria, quia ſi proprie
acciperetur, nō poſſet cōputari niſi ab eo tempore, quo
E Iacob genuit Rubē primogenitum ſuum in Meſopota-
mia, & erat annorum 84. vt probatur fuit Gen. 29. cap.
quia tunc incepit Iacob, qui dicitur Iſrael, habere filios
antea enim nulli filij Iſrael erant, ſed ab illo tempore
planum eſt, quòd non poſſunt eſſe anni 430. Licèt ergo
porpriè filij Iſrael dicantur filij Iacob, tū large vocan-
tur filij Iſrael ipſe Abraham cum tota ſua ſucceſſione,
ideo habitatio eius dicitur habitatio filiorum Iſrael.
Sed dices, quare vocatur iſta habitatio filiorum Iſrael
in Aegypto, cum non ſolum habitauerunt in toto iſto
tempore in Aegypto, ſed etiam in terra Channaam, &
in Meſopotamia, cū ibi moratus fuerit Iacob annis 20.
vt patet Gen. 29. & 30. & 31. c. colligendo ex eis. Reſpō
detur, quod iſti anni vocantur ab Aegypto, quia maio-
ri tēpore morati ſunt io Aegypto, quam in aliquo alio
loco. ſ. aut in terra Chanaam, aut in Meſopotamia, im-

Queſ. 14

Gen. 15. 46.

Moyſen præciſa filiorū Iſraelitarū Aegypto fuit 215. annorum.

Cur vocetur habitatio filiorū Iſrael in Aegypto.

mo ſi computetur, medietas iſtius totius temporis morati ſunt in Aegpto; nam totum tempus fuit anoorum 430. medietas autem eſt 215. & tantum morati ſunt in Aegypto, vt declaratum fuit Ge. 15. c. & dicetur infra. Item quia peregrinatio dicit quẽdam laborem, cum ſit exilium a propria patria, vel carẽtia propriarum ſediũ, laborem autem nullum ita durum ſenſerunt Iſraelitæ, ſicut in Aegypto. Nam io Meſopotamia nõ fuerunt ſubiecti in ſeruitutem, licèt ibi Iacob ſatis pro vxoribus, & pecoribus laborauerit. In terra Chanaam, licèt habitarent vt peregrini, tñ non ſubijciebaotur in ſeroitutẽ. In Aegvpto autem non ſolum fuerunt redacti in ſeruitutem, ſed etiam in duriſſimam ſeruitutem. Reſponſio tñ potiſſima, quare vocatur totum iſtud tempus habitatio in Aegypto, eſt illa, quam aſſignamus Gen. 15. c. ſ. quia tempus iſtud incepit in habitatione Aegypti, & finiuũ fuit in habitatione Aegypti; medium aũt, cũ denominetur ab extremis, & extremũ vtrũque iſtius temporis pertineat ad Aegyptios, denominabitur totum tempus manſio Aegypti. Patet hoc, quia primo anno, quo Abrahã exiuit de Arã venit in terram Chanaã, & quia tunc accidit ibi fames, vt patet Gen. 12. c. coactus fuit Abraham deſcendere in Aegyptũ, & habitauit ibi modico tẽpore, poſtea reuerſus fuit in terra Chanaã, & manſit ibi per totam vitam ſuam cum ſuo filio Iſaac, deinde Iacob filius Iſaac iuit in Meſopotamiam ad accipiendam vxorẽ, vt patet Gen. 27. ca. & manſit ibi 20. annis: vt habetur Gen. 31. cap. deinde reuerſus fuit in terra Chanaam, & manſit ibi quouſque aono 130. vitæ ſuæ deſcendit in Aegyptum, vt habetur Gen. 47. cap. & ibi mortuus fuit, & manſit tota ſua poſteritas vſque ad completionem iſtorum annorum 430. Poterit autẽ ſic haberi computatio. Quando Abraham venit in terram Chanaam anno, quo egreſſus eſt da Aram, erat annorũ 75. vt patet Geo. 12. cap. ab illo ergo tempore vſque ad natiuitatẽ Iſaac, quæ fuit anno cẽteſimo Abrahæ: vt patet Gen. 21. capit. fluxerunt anni 25. quibus addantur anni 60. a natiuitate Iſaac, vſquequo genuit Eſau, & Iacob: ſunt 85. quibus iungantur anoi 130. quos compleuerat Iacob, quando deſcendit io Aegyptum, vt patet Geneſ. 47. erunt anni 215. manent ergo alij 215. ad completionem 430. annorum. Quòd autem computatio incipere debeat à tempore, quo exiuit Abraham de Aram Meſopotamiæ, patet ex hoc, quia Apoſtolus ad Galat. cap. 3. computat 430. annos a tempore, quo fuit facta promiſſio Abrahæ vſque ad dationem magis in monte Sinaì; ideo enim eſt computare vſque ad exitum de Aegypto, vel vſqoe ad dationem legis, quia lex data fuit poſt exitum de Aegypto 50. diebus: nam die 15. menſis primi fuit exitus de Aegypto, vt patet iſto cap. & Num. 33. cap. & lex fuit data die 3. menſis tertij, vt patet infra 19. cap. ideo computando incluſiue a die 15. menſis primi vſque ad diem tertiũ menſis tertij ſunt 49. aut 50. dies; in numero ergo annorum 430. nullam qualitatem notabilem faciũt 50. dies Nonc ergo, cum nomerus annorum poſitorum hic, & poſitorum ab Apoſtolo ſit idem, & finis eorum ſit idem, è contrario principium erit idem: ſed Apoſtolus incipit computare ſuos 430. annos à promiſſione facta Abrahæ de ſemine multiplicãdo, & de terra Chanaam poſſidenda, vt patet ad Galat. 3. cap. Et iſta promiſſio fuit facta anno primo, quo ingreſſi ſunt ipſe, & domus ſua in terram Chanaam, vt colligitur Gene. 12. capit. ergo ab illo tempore debet incipi iſta computatio. Hebræi autem incipiunt computare iſtos annos à tempore, qoo dixit Deus Abrahæ. Scito prænoſcens, quod peregrioum futurum ſit ſemen tuum in terram non ſuam, & affligent eos 400. annis, vt patet Geneſ. 15. capit. Sed non poteſt ſtare, quia oumerus completus annorum reperitur a promiſſione facta Abrahæ vſque exitom de Aegypto, vt ſupra patuit; quanto autem magis computentur à citeriori tempore, minus reperietur de annis, ſcilicet a tempore, quo iſta verba dicta ſunt Abrahæ, ideſt, peregrinum futurum eſt ſemen tuum in terram non ſoam, quia inter introitum Abrahę io terram Chanaam, & promiſſionem factam ei a do-

In nulla terra Hebræi fuerunt magis afflicti, quã in Aegypto.

Ge. 47.

Lex. 50. dieb. poſt exitũ de Aegypto Hebræis data eſt.

F mino, ad tempus, in quo data ſunt iſta verba de peregrinatione ſeminis eius, tranſierunt aliquot anni; nam poſt illam promiſſionem factam deſcendit Abraham in Aegyptum, & manſit ibi aliquanto tempore, deinde reddijt in terram Chanaam, vt patet Geneſ. 12. cap. Poſtea moratus eſt ibidem cum conſobrino ſuo Loth, & deinde ab inuicem ſeparati ſunt patet Geneſ. 13. ca. Deinde cum habitaſſet aliquaoto tempore Loth in Sodomis, veoientes quatuor reges inuaſeruot ciuitatem, & tulerunt eum captum cum cætero populo Sodomorum, & Abraham pugnaos aduerſus illos reges eripuit Loth, vt patet Geneſ. 14. cap. Deinde aliquantis interpoſitis diebus apparuit ei Dominus, & promiſit terrã Chanaam, prædixitq; ſeminis ſui peregrinationem, vt patet Geneſ. 15. cap. Iſta ergo prædicta aliquibus
G annis indiguerunt ad fieri, qui neceſſario interciderũt inter promiſſionem, à qua Apoſtolus computat. 430. anoos, & ipſam prænunciatiooem ſeminis captiuandi. Qualiter autem hoc reducatur ad æqualem ſummam, cum computentur communiter 400. anni a natiuitate Iſaac vſque ad exitum de Aegypto, quia tunc cum inter promiſſionem factam, ſiue ingreſſum Abrahę in terram Chanaam, & natiuitatem Iſaac ſoli 25. anni interciderint, quia Abraham erat 75. annorum, cum iotrauit in terram Chaoaaio, vt patet Geneſ. 12. cap. & centum annorum erat, quando genoit Iſaac, vt patet Gen. 21. cap. ergo relinquitur, quod iſti aoni totaliter collecti ſic computando eſſent 425. Ideo dicẽdum eſt, quòd a natiuitate Iſaac, in qua incipit ſemen eius peregrinari, non ſolum fluxerunt vſque ad exitum de Aegypto
H 400. ſed 405. & ſic cum 25. annis, qui præceſſerunt ab introitu terræ promiſſionis Abrahæ vſque ad natiuitatem Iſaac, reſultabuot 430. anoi completi, & iſti colliguntur ſic, ſcilicet quòd à natioitate Iſaac vſq; ad deſcenſum in Aegyptum floxerunt 190. anni, ſic a natiuitate Iſaac, vſquequo genuit Iacob fluxerunt anni 60. vt patet Geneſ. 25. cap. deinde quando Iacob deſcendit in Aegyptum erat 130. aonorum, vt patet Geo. 47. cap. qui ſuot anni 190. deinde ergo vſq; ad exitum de Aegypto manent 215. qui faciuot annos 405. & noo 400. præciſè, Nicolaus autem conſentit io iſta ſumma totali, ſed non in modo eliciendi eam; nam ſequitur opinionem Hebræorum, qui dicunt durationem Iſraelitarum io Aegypto fuiſſe ſolum annorum ducen
I torum, & decem, ideo volt ipſe, quòd à natiuitate Iſaac vſque ad ingreſſum in Aegyptum fuerint anni 195. ad complendum totam ſummam; ſic enim dicit, quòd licèt ex computatione videantur eſſe 190. anni ex natiuitate Iſaac vſque deſcenſum Iacob in Aegyptum, tamen ſunt 195. Et ratio ſua eſt, quia iſti anni computantur à nobis ex annis diuerſarum perſonarum, in quib. computantur anni completi, & iſti incompleti rurſus in totali numero, qui reſultat ex omnibus, cooputantur, & ſupplentur anni quinque ex minutis, & confractis. Sed hoc non poteſt vllo modo ſtare, quia iſti anni 190. qui computantur ſecundum literam, ſumuntur ex duobus numeris integris, ſcilicet ex annis 60. quos habebat Iſaac, quando genuit Iacob, & ex 130. quos habebat Iacob, quando deſcendit in Aegyptum; cum
K ergo iſti non poſſint habere, niſi duos anoos incompletos, illi facient vnum annum ſolum, aut vnum, & dimidium ad plus; nullo ergo modo poterunt ſuppleri quinq; anni integri ex annis incõpletis. Et dato, quòd velis aſſumere anoos priores, ſcilicet qui fuerunt ab ingreſſu Abrahæ io terram Chanaam, ſolus eſt vnus numerus, ſcilicet 25. annis, vt ſupra patuit, cui ſolum correſpondere poterit ad plus vnus annus incompletus, qui ſit dimidius, aut paulo plus, quam dimidius, & ſic non poterit ex omnibus iſtis tribus numeris integris aſſumi aliquid incompletum, quod poſſit facere ad plos qoos annos, aut duos, & dimidium; impoſſibile ergo erit cõplere quinque annos. Dicendum ergo, q̃ à promiſſione facta Abrahæ, ſiue ab ingreſſu in terram Chanaam floxerunt anni 215. vſque ingreſſum in Aegyptum, de quibus computantur ſolum 190. à natiuitate Iſaac vſque ad deſcẽſum in Aegyptum anni 190.

Opin. Nicolai de Lira de iuſta cõputatione annorum reijciatur.

Auctoris opinio.

ſolum

ſolum, deinde in Aegypto manſerunt annos. 215. Quia
autem dicit Hiſtoria Iudæorum fuiſſe annos 210. ſo-
lum non eſt verum. Cauſa autem erroris fuit, quia cō-
putando 400. annos à natiuitate Iſaac vſque ad exitum
de Aegypto, non oportet ponere plures fuiſſe annos
manſionis in Aegypto, nam à natiuitate Iſaac vſque de
ſcenſum in Aegyptum ſunt anni 190. ad complendum
ergo 400. annos deficiunt ſolum 210. ideo poſuit 210.
aonos fuiſſe manſionis Aegypti. *Quibus expletis.* Ideſt
annis 430. computando ab ingreſſu Abrahæ in terram
Prima expoſitio Chanaam. *Eadem die egreſſus eſt omnis exercitus domi-
ni de terra Aegypti.* Hoc poteſt dupliciter intelligi, vno
modo, quòd completis iſtis 430. annis eadem die, ideſt
eadem die, qua completi ſunt, exiuit totus Iſrael de Ae
gypto, & tunc ſequitur, quòd in eadem die illius men-
ſis, in qua intrauit Abraham in terram Chanaam, exi-
uit Iſrael de Aegypto, ſed Iſraelitæ exierunt de Aegy-
pto die 15. menſis primi, qui eſt Martius 1 ergo die 15,
Martij introiuit Abraham io terram Chanaam. Alio
modo poteſt intelligi, quòd poſtquam cōpleti ſunt iſti
430. anni, ſiue immediate, ſiue interpoſitis aliquib. die
bus, aut menſibus, eadem die egreſſus eſt ninnis exerci
tus domini de Aegypto, ideſt exiuit totus Iſrael de Ae
gypto, ideſt quòd omnis multitudo filiorum Iſrael ea-
dem die egreſſa eſt de Aegypto, ideſt vna die, ſcilicet,
Pro miraculo exiſtimatur quòd omnes Hebræi, & Aegyptij multi ſũt eis vna die de Aegypto excederent quòd non morati ſunt in exeundo pluribus diebus, ſed
eadem die, qua primi inceperunt exire, & vltimi exie-
runt, nec manſerunt aliqui exituri ad alteram diem,
& ponitur hoc pro miraculo, quia tanta multitudo fi-
liorum Iſrael, ſcilicet plures, quam ſeptingeoti mille,
aut; quaſi pedites, vt ſupra probatum eſt, & paruuli, &
mulieres, & ſenes, & vulgus Aegyptiorum promiſcuũ
innumerabile, qui omnes forte excedereot trigeſies cē
tena millia, poſſent eadem die exire de eodem regno.
Quia videtur, quòd egebant pluribus diebus ad exeũ-
dum, præcipuè cum non irent, vt bellantes, ſed vt mo-
uentes ſecum domos ſuas quãtum ad ſupellectilia, quę
aſportare poterant, Etiam, quia procedebant ibi mu-
lieres, & paruuli, qui lento greſſu mouentur. Et hoc
fuit ex ſpeciali Dei voluntate, oe ſi pluribus diebus e-
grederentur, Pharao caperet multos eorum, qui vlti-
mo exirent. *Omnis exercitus domini.* Nō vocantur exer
citus propriè, ideſt multitudo pugnantium, quia plu-
res erant ibi non potētes pugnare, ſcilicet paruuli, mu
lieres, & ſenes, ſed vocantr exercitus domini, ideſt mul
titudo domini, more Hebraico vocante turbam, vel
multitudinem exercitum. *Nox eſt iſta obſeruabilis domi
ni.* Ideſt iſta nox eſt digna obſeruatione, quia tantum
miraculum Deus fecit in ea, vt patet infra; obſeruatio
iſta eſt, quia Hebræi tota illa nocte vigilant legentes in
ſacris libris, eſt autem nox iſta, nox quartædecimè diei
ſecundum computationem noſtram, tamen ſecundum
computationem Hebræorum eſt oox 15. diei, quia nox
ſecundum illos præcedit diem; eſt autem iſta nox, in
qua primo immolauerunt agnum in Aegypto, & mor-
tua ſunt primogenita Aegyptiorum. *Quando eduxit eos
de terra Aegypti.* Non exierunt de nocte, qoia Deus mã
dauerat eis ſupra, vt nullus eorum exiret limē domus
Num. 33 ſuæ per totam noctem. Etiam, quia Num. 33. cap. dici-
tur, quòd exieruot 15. die menſis primi videntibus Ae-
gyptijs, & ſepelientibus mortuos ſuos, tūd cum primo-
genita Aegyptiorum mortua fuiſſent eadem nocte in
media nocte non immediate Aegyptij ſepeliſſent ea,
ſed expectarent vſque mane, vt plangerent mortuos, &
funeris officia aptius exequerentur. Dicendum ergo,
quòd dicuntur per noctem egreſſi, quia per noctem da
ta fuit eis licentia, & poteſtas exeundi, & iſto modo re
ſpondetur ad id, qnod habetur Deut. 16. cap. cum dicĩ
tur, quòd in iſto menſe eduxit te dominus Deus tuus
de Aegypto nocte. i. fecit tibi dari liceotiam, vel fecit
plagam mortis primogenitorum, propter quã Pharao
dedit eis licentiam exeundi; immo compellebat exire,
& iſta liceotia, & compulſio fuit poſt mediam noctem.
Hanc obſeruare debent omnes filij Iſrael. Et ſic obſeruant
vſque hodie, vt ſupra diximus. *In generationibus ſuis.*
Ideſt ipſi, & omnes venientes de ſemine eorum. Obli-

A gauit autem iſta obſeruatio omni tempore, quo man-
ſerunt cætera cærimonialia, & quia Hebręi aliqua ob-
ſeruant nunc de eis, quæ per Moyſen mandata ſunt, &
alia non.

*Regule pulchra ad ſciendum, quæ ſunt illa, quæ Iudæi
nunc obſeruant de his, quæ eis Moyſes mandauit, & quæ
non.*

Ad cognoſcendum, quæ ſeruant Iudæi, vel quæ non *Quæſ. 55*
ſeruant, conſiderandum eſt, quòd omnia cæremonia-
lia, quæ determinant certum locum non ſeruantur ab
eis. Quæ autem abſolutè ſine loci determinatione dicũ
tur, nunc ab eis obſeruantur, Vnde quia, circuncifio
non concernebat certitudinem loci, vel terræ, in qua
B fieret, ita obſeruatur ab eis nunc, ſicut in terra promiſ-
ſionis. In feſtiuitatibus autem, ſcilicet, ſabbato, & Pa-
ſcha azymorum, & Pentecoſte, & feſto Clangoris, &
Propitiationis, & Tabernaculorum duo conſideran-
tur: primo ipſa obſeruatio diei abſoluta, de qua Leu. 23
cap. Secundo ipſæ immolationes debitę illę diebus, de
quibus Nnm. 28. & 29. cap. Quantum ad primum, ſci-
licet obſeruationem dierum abſolutè, quia nō concer
nebat locum, ita tenetur à Iudæis hodie, ſicut quando
erant in terra promiſſionis. Agnus verò Paſchalis, & cę
teræ immolationes, quæ fiebant in illis feſtis, quia con-
cernebant certum locum, cum non poſſent fieri extra
locum ſanctuarij, ſ. ſuper altare holocauſtorum, & nūc
non habent altare holocauſtorum, ideo iſta ſacrificia
non faciunt: antecedens patet Leu. 17. & Deut. 12. cap. *Leu. 17. Deu. 12.*
C vbi prohibetur ſub mortis periculo, ne quiſquam au-
deat extra atrium tabernaculi ſanctuarij immolare ho
ſtias ſuas. Obſeruatio autem azymorum non concernit
locum, ideo nunc tenetur à Iudæis, ſicut in terra pro-
miſſioois. In die autem Pentecoſte, quæ vocatur Leu.
23. cap. feſtiuitas hebdomadarum, ideſt ſeptem hebdo
madarum computando a feſtiuitate azymorum erant
duo, ſcilicet obſeruatio diei in ſe, & iſta tenetur; ſecun
dum erat ſacrificium factum de pecoribus, & de ſpicis
primis meſſis triticeæ, vt patet Leui. 23. & quia iſta fieri
debebant in tabernaculo, nunc uon fiunt. Idem in feſto
Clangoris fiebat obſeruatio ab omni opere ſeruili; vt
patet Leui. 23. cap. & nunc fit; fiebat etiam immolatio
animalium, vt patet Num. 29. cap. & nunc non fit. Ter
etiam in anno aſcendebant in locum ſanctuarij ad fa-
D ciendum ſolennitatem domini, vt patet ſupra 23. & 34.
cap. & Deut. 16. nunc autem non, quia nec tabernacu-
lum habent, nec morantur in terra promiſſionis. Etiã
mandatum eſt ſibi duas decimas quolibet anno facere,
& in tertio anno tres decimas, ſicut habetur Deut. 14. *Deu. 14.*
cap. nunc autem nullam habent, aot faciunt, quia ſacer *Hebræi*
dotes, & Leuitæ io tabernaculis noo ſunt, quibus iſta *quolibet*
dari debebant. In feſtiuitate propitiationis fiebat obſer *anno duas deci-*
uatio ab omni opere ſimpliciter, & nunc fit. Mandaba- *mas ſol-*
tur etiam fieri afflictio corporis illa die, vt patet Leui. *uebant,*
23. cap. & nunc fit, quia tota illa die nihil comedunt *& in ter*
Hebræi, aut bibunt. Mandabatur fieri oblatio arietis, *tio tres,*
& vituli, & duorum hircorum, quorum vnus eſſet in *nunc nul*
ſortem domini ad immolandum, & alius in Caprum *lam ha-*
emiſſarium, vt patet Leu. 16. ca. & hoc non obſeruatur. *bent.*
E In feſto. Tabernaculorum erant duo dies cuſtodiendi, *Leu. 16*
& nunc cuſtodiuntur. Erant fiendę oblationes, vt patet
num. 29. cap. & illæ oon fiunt. Erat etiam fienda quædã
exultatio in ramis arboris pulcherrimæ, & ſpatulis pal
marum, & arbore denſarum frondium, atque in ſalici-
bus de torrente, & habitare debebant in tabernaculis
factis de frondibus, & ramis arborum, vt patet Leu. 23
cap. Et quia iſtæ cæremonie non concernebant certum
locum, obſeruantur vſqoe hodie. Maodabatur etiam
abſtinentia à quibuſdam carnibus volatilium, & greſſi
bilium, vt patet Leui. 11. & Deut. 14. & iſta quia non cō
cernuot locum, obſeruantur. Maodabatur quædam pu
rificatio fieri io parientibus, vt poſt 40. dies in maſculis
& 80. mulieribus, vt pariens iret ad templum, & offer-
ret quaſdam aues, ſcilicet par turturum, aut duos pupil
los columbarum, vel agnum anniculum, vt patet Leu.
12. cap.

Annus iubilei poſt 50. erat apud Hebræos. 12.cap.Hoc tamen non obſeruatur nunc,quia iſta obla F
tio in tabernaculi fieri debebat. Mandabatur etiam fie
ri annus remiſſionis poſt ſeptẽ annos , & iubileus poſt
annos 59.vt patet Leu.25.cap.quia tamen hoc quandã
loci determinationem concernit , vt patet eodem cap.
ex aliquibus circunſtantijs ibi poſitis ,nunc non obſer-
uatur.Item mandabatur fieri ſeparatio leproſorum, &
quædam purificatio; nonc autem non fit ; quia quædã
animalia tunc offerri debebant. Etiam ſacerdos iſta fa
Leui.14. ciebat,qui nunc non eſt,de quo Leu. 14.cap.Viri patiẽ
tes fluxum ſeminis immundi erant, & fiebant eis quæ-
dam purificationes,ſed nonc non fiunt,quia immolari
debebant duo pulli columbæ,vir autem,de quo exibat
ſemen coitus, & mulier , cum qua quiſquam coiret,im
mundi erant & lauari debebant aqua nihil immolan-
tes, ſed quia iſta immonditia ſolum erat quædam irre G
gularitas priuans ab acceſſu, vel ingreſſu ſanctuarij,&
quia nunc non eſt ſanctuarium, non curant de abluen-
Sub pęna capitis Hebræis erat mulierem mẽſtruũ patientẽ tangere. do ſe . Mulier autem, quæ patitur menſtruum quolibet
menſe erat immunda, & nullus eam tangere debebat,
nec quiſquam cum ea coire ſub pęna mortis , vt patet
Leui.20.cap.ideo licèt mandentur ibi fieri quędam pur
gationes,quia tamen non habetur ſacerdos,aut taber-
naculum,in quo fiant immolatione, quæ ibi dicuntur,
non fiunt, ſed ſolum ipſæ mulieres Hebrææ, poſtquam
ceſſat ſanguis menſtruos,lauantur aqua,vt mũdæ ſint
reſpectu virorum ſuorum, de his omnibus Leu.15.cap.
Probatio autẽ zelotypiæ dabatur in lege , vt patet No.
5.cap.qoia tamen fiebat in tabernaculo illa probatio,
nunc obſeruari non poteſt.Votum etiam Nazareorum
tunc obſeruabatur,quia tamen illud præſuppooit quaſ H
dam cæremonias templi,& immolationes,nunc non fit
de quo Num.6.cap.Fiebat etiam abſterſio omnium im
munditiarum in lege veteri per cineres vitulæ rufæ cõ
mixtos aqua, & aſperſos ſuper immuodom, vt patet
Num.19.cap.& ad Hebræ.9.Et licèt iſta vitula rufa nõ
immolaretur in tabernaculo, aut crematetur,ſed extra
caſtra vtrunqoe agebatur , vt patet eodem cap.tamen
quia aſperſio fiebat ſeptics cum ſanguine eius contra
fores tabernaculi,& quia immolatio fiebat per ſacerdo
tem magoum,aut per filium eius , quoniam Eleazar fi
lius Aaron primam vitulam immolauit , no poteſt hoc
obſeruari: Primogenita etiam pecorum immolabãtur
domino,vt patet infra 13.cap. quia tamen nunc nõ eſt
locus,vbi immoletur,non obſeruatur hoc.Item primo
genita hominum redimebantur quinque ſiclis ; vt pa- I
tet Num.33.cap. nunc tamen non fit,quia non ſunt ſa-
cerdotes,ad quos iſta iura pertinebant , vt patet Num.
18.cap.Et ſicut nos diximus de iſtis , ita quilibet inqui
rens poterit iam leuiter ſcire de omnibus alijs cæremo
nialibus legis veteris : vtrum obſeruentur a Iudæis,et
cauſam ſciet ; & ſic erit iſta propria cognitio demon-
ſtratiua à priori faciens ſcire ſi accipiaotur dicta legis,
vt per ſe nota,& immediata principia. Et ſi obijcias
quia Num.15. Deus mandauit Iudæis ducere in veſtib.
Obiectio. Num.15 fimbrias,vt diſtinguerentur ab alijs populis, & ibi non
dicitur,& obſeruarent in terra promiſſionis,ſed abſo-
lutè dixit,quòd facerent fimbrias iacentinas per qua-
tuor angulos paliorum , & tamen nunc non obſeruant
Reſpon.2 ſic.Ad hoc poſſet reſponderi dupliciter : vno modo qđ K
alia mandata ſuperiora, quæ continentur in eodem ca.
dicuntur obligare in terra Chanaam, ita intelligeretur
de hoc mandato. Alio modo poteſt reſponderi, & me-
lius,quòd iſtud mandatum nullum determinatum lo-
cum concernebat, ideo ſeruari debebat etiam extra ter
ram promiſſionis,& nunc ab eis ſeruatur,quia licèt nõ
portent fimbrias iacintinas,portant tamen quędam fi-
la nodata loco fimbriarum, & maximè faciunt hoc eo-
Obiect.2 rum Leuitæ,quos ipſi ſic vocaot. Et ſi arguas de præce-
ptis iudicantibus,quæ ponuntur infra 21.cap. & 22.ſę-
pe in Leuitico,& Numeris,atq; Deuteronomio, quia
Solutio. iſta non obſeruantur nunc. Reſpondetur,quòd ad exe
cutionem legis punientis requiritur miniſter legis ha-
bens poteſtatem puniendi, ſed Iudæi oon habent nunc
tales miniſtros, vel iudices, ideo non poſſunt obſerua-
re . Si tamen darentur eis iudices de genere ſuo,& per

F mitterentur iudicare, ſecundum quòd ipſi vellent, iu-
dicarentur per illas leges , inquantum non concernũt
determinationem ſanctuarij , aut terræ promiſſionis.
Tenendo ergo ſecundum quòd Iudæi tenent nunc (ẽt
ſi erroneum ſit) ſcilicet, quòd cæremoniæ veteris teſta
menti obligabant in ſempiternum ; valde prudenter
antiqui ſui diſtinxerunt obſeruationes tenendas,& nõ
tenendas; nunc circa eandem ſolennitatem diſtinguẽ
tes multa. Moderni tamen plerumque iſtorum cauſas,
aut neſciunt, aot non reſpiciont , ſed ſolum ex maiorũ
traditione cuſtodiunt, quia ipſi maiores ab antiquis(li
cèt cauſas quare ſic in obſeruationibus diſtinguerent)
cognoſceterent, tamen eas non ſcripſerunt .

G *Dixitque Dominus ad Moyſen,& Aaron: Hæc eſt reli-* *Num.9.*
gio Phaſe : Omnis alienegina non comedet ex eo; omnis au
tem ſeruus emptitius circuncidetur. & ſic comedet. Adue-
na & mercenarius non edent ex eo. In vna domo comede-
tur,nec efferetis de carnibus eius foras , nec os illius cõfri-
getis.Omnis cætus filiorum Iſrael faciet illud. Quod ſiquis
peregrinorum in veſtram voluerit tranſire coloniam,& fa
cere Phaſe domini circuncidetur prius omne maſculinum
eius,& tunc ritè celebrabit,eritque ſicut indigena terræ. Si
quis autem circuncisus non fuerit,non veſcetur ex eo. Eadẽ *24 q 1.c.*
lex erit indigenæ,& colono,qui peregrinatur apud vos. Fe- *audiui-*
ceruntque omnes filij Iſrael. ſicut præceperat dominus Moy *mus , &*
ſi,& Aaron, & eadem die eduxit dominus filios Iſrael de *cap quia*
terra Aegypti per turmas ſuas . *ex ſol.&*
cap.
H *Quoniã*
vetus.
Ioan.19.
Dixit quoque dominus . Hic ponitur tertium,ſcili- *Cauſa,*
cet cæremoniarum agni Paſchalis repetitio, fiunt autẽ *quare ſa*
iſtæ repetitiones frequenter in veteri teſtamento.Cau *pe in ve-*
ſa autem duplex eſt : Prima, vt aliquid addatur , & *teret eſta*
ſic,ſi reſpiciantur omnes repetitiones factæ in veteri *mento ca*
teſtamento, aut nouo, nunquam reperietur aliqua , in *remonia*
qua non fiat additio; niſi forte illa fieret ex neceſſita- *repetun-*
te hiſtoriæ, vt pote cum Deus mandaret aliquid dice- *tur, du-*
re Moyſi, dicebat ei,quid dicturus eſſet,& poſtea ponit *plex eſt.*
ſcriptura , qnomodo repetebat eadem verba Moyſes
Pharaoni ; licèt hoc non ſemper adhuc fiat , ſed poni-
tur ſub quadam clauſula generale dicendo , fecerunt,
vel locuti ſunt Moyſes,& Aaron iuxta omnia,quæ præ
I ceperat dominus. Secundo fit replicatio ad imprimen-
dum magis eandem rem memoriæ ; quia ex pluribus
ſenſationibus,& intellectionibus cauſatur fortior im-
preſſio,vel cauſatur memoria: vt ait Philoſophus in pri-
mo Metaph. in principio , & propter hoc reperietur,
quòd non fit repetitio in ſacra ſcriptura, niſi quantum
ad ea, quæ erant valde ſpecialia, & Deus volebat mul-
tum cuſtodiri , ſicut erat abſtinere à cultu idolorum,
de quo ſæpiſſima repetitio fit in omnibus iſtis quatuor
libris,& præcipuè in Deuteronomio,& ſic de ſabbato,
& quibuſdam alijs , iſta autem obſeruatio paſchalis a-
gni ſpecialis erat, ideo repeti frequenter debebat,præ-
cipue quia hic aliquid additur ad ſuperius dicta,vt pa
tet conſiderando literam.
Dixit quoque Dominus . Vtrum eadem locutio Dei *Quæſ.16*
K fuerit iſta cum ſuperiori , quando datæ ſunt cæremo- *An iſta*
niæ Paſchales, an poſtea iterum dictum fuerit,non ple *locutio*
nè patet. Dicet forte aliquis,quòd fuerunt duę locutio *Dei ad*
nes;quia hic dicitur . *Dixit quoque Dominus* . Scilicet, *Moyſen*
quia fit hic interruptio præteritorum , & caput ratio- *ſit alia a*
nis,quod non diceretur debere fieri,ſi eſſet continuata *ſuperiori*
narratio.Sed hoc non concludit; quia ſæpe factum fuit
ſic,& declarauimus ſupra 6.& 7.ca.nam cum dominus
dixiſſet Moyſi, quid agere deberet, poſtea interpoſitis
quibuſdam voleos declarare, qualiter illud agere de-
beret,dictum fuit in litera : Et dixit Dominus ad Moy
ſen:non obſtante tamen quòd iſta ratio oon concludit
videtur dicendum, quod iſtud non dictum fuit ſi-
mul cum ſuperiori enarratione cæremoniarum ; ſed
poſt, quia ſi ſimul dictum fuiſſet, non interponeretur
hic exitus de Aegypto ; & mors primogenitorum in-
ter

ter vtrunque. Sed dicet aliquis; quo ergo tempore dictum eſt, nunquid ante exitum de Aegypto, vel poſt? Dicendum videtur, quòd poſt exitum de Aegypto hoc dictum fuerit. Et primo ſuadetur ex hoc, quia interruptiones hiſtoriarum in ſacra ſcriptura fiunt rationabilius, quàm fieri poſſunt, vtputa ſpiritu ſancto dictante,

2 Pet. i. vt habetur a. Petri ca. 1. ſed cùm hic fiat interruptio hiſtoriæ ponendo iſta præcepta, quæ non ſunt res geſtæ, ſed dictæ, & ſupra ponatur exitus de Aegypto ſaltem in generali, intelligendum eſt iſta fuiſſe dicta poſt exitum de Aegypto. Et ſi dicas, nunquid immediate poſt exitum de Aegypto, an multis diebus poſt? Reſpondetur, quòd ſatis poteſt dici multis diebus poſt exitum de Aegypto. Et ſi dicas, quare ergo poſitum fuit hic? Reſpondetur, quòd ratio fuit, quia iſtud mandatum pertinebat ad cęremoniam obſeruatā in exitu de Aegypto, ſcilicet ad immolationem agni paſchalis, ſic patet infra 16. ca. vbi dicitur, quòd Aaron poſuit manna in vno vaſe, quantum continebat gomor, & poſuit illud in vaſe coram domino; conſtat tamen, quòd ea, quæ ibi dicuntur de manna, fuerunt ſecundo Menſe poſt exitum de Aegypto, vt habetur in eodem c. tabernaculum, tñ non fuit perfectum, atq; Aaron factus ſacerdos vſq; ad ſecundum annum exitus de Aegypto, vt patet infra 40. c. de erectione tabernaculi. Alia ratio, quia iſta quæ hic dicuntur, magis pertinebant ad futuras generationes, quam ad eos, qui erāt in Aegypto; nam dicitur hic: Omnis ſeruus emptitius circuncidetur, & ſic comedet, ſed tunc non erat aliquis ſerrus inter Hæbreos, cùm ipſi eſſent ſerui Aegyptiorum. Item quia dicitur: Siquis peregrinorum in noſtram voluerit tranſire coloniam, & facere Phaſe domini, circuncidetur prius; conſtat tamen, quòd tunc non fuerunt aliqui facientes cum eis Phaſe, quia in domibus omnium Aegyptiorum Deus occiderat primogenita, & tamen tunc nō erat aliquis, qui vellet tranſire in coloniam Hebræorum: ergo &c. ***Ad Moyſen, & Aaron.*** Solum dictum fuit hoc Moyſi, quia Deus loquebatur Moyſi, & nūquam Aaron; tamē dicitur loqui ad vtrunque, quia vterque proponebat illud populo, ſcilicet Moyſes dicebat illud Aaron, & Aaron coram populo proponebat. ***Hæc eſt religio Phaſe.*** Ideſt iſtæ ſunt cęremonię, quę obſeruari debent in ſolennitate Phaſe, ſcilicet in agno Paſchali. Dicitur religio a religando, quia homo ſe religat ad talem, vel talem obſeruantiam cultus diuini. ***Omnis alienigena non comedet ex eo.*** Ideſt nullus alienigena per æquipollentiā negationis poſtpoſitæ ſigno vniuerſali; vocatur autem alienigena, ideſt extraneus a cultu Dei, vel quia Gentilis eſt, vel quia Iudęus erat, qui conuerteretur ad Gentilitatem; nunc autem ipſi alienigenas vocant Iudæos ad Chriſtianitatem conuerſos; ſic enim ait Rabbi Salomon. ***Non comedet ex eo.*** Ideſt ex agno Paſchali. Iſta eadem obſeruatio in Euchariſtia tenenda eſt, quia nulli danda eſt, niſi qui catholicus ſit, & non ſolum hoc, immo nulli danda eſt niſi ei, qui in ſtatu bonæ vitæ eſt; alij enim iudicium ſibi manducant, & bibunt, vt patet prima ad Chorinth. vndecimo capit. ***Omnis autem ſeruus emptitius.*** Dicitur emptitius ad differentiam illius, qui ſeruit pro mercede, & vocatur mercennarius, quia de illo alia lex danda eſt, vt patet immediate. Et dicuntur hic ſerui emptitij non ſolùm, qui pecunijs emuntur; ſed etiam illi, qui in bello capiuntur, quia æquale dominum acquiritur in vtriſque, cùm de iure gentium illi, qui in bello capiuntur, efficiātur ſerui capientium, vt patet in inſtituta, de iure naturali gentium, & ciuili in ſecundum ius gentium. Iſta litera quātum ad illud, verbum, comedet, poteſt dupliciter intelligi: Vno modo ad dominum, ſcilicet ad ipſum Hebræum, & tūc eſt ſenſus: quandocunque aliquis Hebræus habuerit aliquem ſeruum emptitium, circūcidat illum, antequā comedat de agno Paſchali; nam, ſi non circumciderit eum, non poterit ipſe dominus de agno Paſchali comedere. Alio modo poteſt intelligi, quòd ſi aliquis Hebræus habet aliquem ſeruum, & ille ſeruus, quia eſt res domini ſui, ſi voluerit comedere, debet circuncidi. Sed adhuc iſtud ſecundum poteſt intelligi dupliciter: vno

Alienigena qd ſignificet.

1. Cor. ii.

Seruus emptitius, & mercenarius.

A modo, quòd ponatur conditionaliter, ſcilicet, quòd ſi ſeruus emptitius voluerit comedere de Phaſe, quòd circuncidi prius debet: ſecundo modo, quòd legatur per modum præcepti, ſcilicet quòd mandatur cuicunque Hebræo habenti ſeruum emptitium, quòd illum circuncidat, & faciat eum comedere de agno Paſchali, & iſte ſenſus eſt, quem intendit litera, ſcilicet quòd ponatur per modum præcepti; nam ſi poneretur per modū conditionis, litera eſſet ſuperflua, quia ponitur regula vniuerſalis, quòd quicunque alienigena circuncidi voluerit poſſit comedere de agno paſchali: ſi ergo ſerui emptitij circunciderētur, quis dubitabit, quòd comedere poſſent? ergo ſuperfluum eſſet ponere. Item quia tunc, quare poneretur differentia inter ſeruum emptitium, & mercenarium, & aduenam? nulla enim ratio eſſet,

Cogebatur ſeruus emptitius circuncidi, & comedere de Phaſe.

B tamen dicitur de ſeruo emptitio, quòd circuncidetur, & comedet. De mercenario autem, & aduena dicitur, quòd non comedet ex eo, ſed manifeſtum eſt, quòd comedet, ſi vult circuncidi: ergo non datur hic lex conditionaliter, ſed abſolute, ſcilicet quòd ex eo, quòd aliquis ſeruus emptitius eſt, debet dominus ſuus circuncidere eum, etiam ſi nollit, & tunc comedet, cogetur etiā obſeruare omnes aliàs cæremonias Hebræorum, & ratio diuerſitatis eſt inter ſeruum emptitium, & mercenarium, vel aduenam, quia ſeruus emptitius eſt proprie ſeruus, & ſeruus eſt res domini ſui, cùm vocetur poſſeſſio eius, vt patet per Ariſto. in quinto Ethicorum: & infra capitu. vigeſimoprimo dicitur ſerrus pecunia domini ſui, & primo Politicorum capit. ſecundo, vocatur ſeruus organum animatum ſeparatum, homo exiſtens

5. ethic.

C ſimpliciter alterius; ſicut ergo quilibet homo habet poteſtatem ſuper membra ſua tanquam res ſuas, ita habet poteſtatem ſuper ſeruum ſuum, cùm ſimpliciter ſit res ſua; poteſt ergo eum circuncidere. Mercenarius autem, & aduena non ſunt res eius, apud quem manent, quia, ſi aliquis mercenarius eſt, pro pecunijs laborat. Aduena autem adhuc magis liber eſt, quia a nullo aliquid recepit, niſi quod venit ad morandum in aliquo loco, vel ciuitate cauſa lucri, aut aliàs. ***Aduena, & mercenarius.*** Aduena dicebatur aliquis Gentilis habitans inter Hebræos, vt mercatores, qui venirent de locis diuerſis, & in multis locis faciunt habitationem morentur; iſti enim non cogebantur circuncidi. Mercenarius vocatur aliquis de Gentilibus, qui veniebat ad faciendum aliqua opera Hebræorum, quia quantocunque iſte eſſet

Differentia inter aduenam & mercenarium.

D familiaris Hebræis, tamen non poterat comedere de agno Paſchali, niſi vellet circuncidi, quia tunc admitteretur libenter ad comeſtionem agni Paſchalis inter eos, ſed non ſic dicitur de ſeruo, quia ſeruus cogebatur circuncidi, & comedere, mercenarius autem comedebat, ſi volebat. ***Non comedet ex eo.*** ſ. ſi ſolum ſint aduenæ, aut mercenarij, ſed ſi conuertantur, tunc comedent. ***In vna domo comedetur.*** Ideſt quòd in domo, in qua fuerit immolatus, comedetur totus. ***Nec efferetis de carnibus eius foras.*** Ideſt, quando in vna domo fuerit aſſatus, non debet pars carnium mitti ad aliam domum, ſed in eadem totus comedetur. Nicolaus autem dicit, quòd hoc fiebat ad ſignandam primam immolationem agni in Aegypto, in qua tanta erat ſollicitudo parationis ad iter, quò non vacabat eis diſcurrere de domo in domum,

Opinio Nicolai de Lira refellitur.

E nec mittere ad inuicem encenia. Sed ſub reuerentia domini Nicolai nullo modo poteſt aſſignari iſta cauſa in hoc loco. Quantum ad primum, cùm dicit, quòd tātam ſollicitudinem habebant, quòd non vacabat eis moueri de domo in domum; non enim eſt iſta cauſa, quia dato quòd nullam ſollicitudinem habuiſſent, non poſſent diſcurrere de domo in domum, quia Deus mandauerat, vt nullus exiret de hoſtio domus ſuæ vſque mane, vt patet ſupra: in tota ergo nocte ex mandato Dei non poterant diſcurrere de domo in domum. Item ſecundo, quādo dicit, quòd propter ſollicitudinem recedendi non vacabat eis mittere encenia, quia dato quòd nō haberent illam ſollicitudinem recedendi; tamen non poſſent mittere de vna domo in alteram quicquam. Et patet hoc tripliciter: primo quia dicitur ſupra, quòd in qualibet domo deberet immolari agnus, ſi domus eſſet

ſuf-

ſufficiens, ſi autem eſſet ita parua, quòd non haberet perſonas ſufficientes ad eſum agni, tunc deberet aduocare ex alia domo ſecundum numerum, qui eſſet ſufficiens ad eſum agni tot perſonas, quòd ſufficerēt ad comedendum agnum integrum. Si autem poſſent mitti de vna domo in alteram encenia, non oporteret vocari de alia domo perſonas illas ad eſum agni, ſed mitterēt eis neceſſaria: Vel ſaltem Deus hoc mandaret, quòd ſi vna domus non ſufficieret ad eſum agni, pars illius daretur alteri domui, ſed non iuſſit, quinnimo mandauit, quòd ſi de vna domo non ſufficerent, ad eandem domum de alia domo perſonæ aliquæ conuenirent. Item, quia dicitur, quod ſi aliquid de carnibus eius ſuper eſſet, igne conſumeretur, ſed manifeſtum eſt, quòd, ſi liceret mitti encenia de illis carnibus, quibus vellent, nunquam aliquæ carnes manerent, quæ igne conſumi deberent: ergo intelligitur, quòd non poſſent mittere encenia. Item encenia mittuntur eis, qui non habent, ſicut mandantur iuuitari illi, qui pro ſe nihil parauerunt, ſed tūc omnes habebant ad ſaturitatem de agno Paſchali, quia omnes, aut in domo ſua immolabant, aut ab alijs, qui immolabant, vocabantur, ergo non erat neceſſarium mitti alicui encenia. Item, quia ſicut iſtud agnum immolari, & ſolum comedi caput cum pedibus, & inteſtinis, erat quędam Meſſiæ futura figura, ita extra domum illam, in qua immolabatur nihil efferri, erat quędam futurorum figura, & iſtæ figurę principaliter intendebantur in ſignificatione, licèt fieri deberent iſta ad literam, vt mandabantur, ſicut dicitur Ioa. 19. cap. quòd quando milites venerunt ad Ieſum fractis cruribus latronum non fregerunt crura eius inuenientes eū mortuum, vt compleretur ſcriptura, quæ dicebat: os nō comminuetis ex eo. In hoc intendebat Chriſtus ſignare vnitatem Eccleſiæ, in qua miniſtri Conſecrant Euchariſtiam, ſiquis autem ſit extra Eccleſiæ miniſtros, idest quòd non ſit ſacerdos, non poteſt Euchariſtiam conficere, non ergo ideo non mittebanr encenia iſti in Aegypto, quia non vacabat eis propter ſolicitudines, ſed quia ſic eis mandatum fuerat, vt nō educeretur aliquid de carnibus eius foras ad ſignificationem futurorum ex cauſis iam aſſignatis ſupra. *Nec os illius confringetis.* Iſtę duæ cæremoniæ repetuntur hic principaliter, ſcilicet quòd nō comederetur per partes in diuerſis domibus. Et ſecunda quòd nullum os eius confringeretur: quia iſtæ duæ ſpecialius ſignabant Meſſiam, quàm cęteræ. Quia non efferri carnes extra vnam domum ſignabat vnitatem Eccleſiæ in conficientibus miniſterijs, quia autem non confringeretur os eius, ſignabat nullum os eſſe confringendum in corpore benedicto Chriſti. *Omnis cætus.* Ideſt tota multitudo *filiorum Iſrael faciet illud.* Ideſt Phaſe non coniunctim, quòd omnes vnum agnum, aut hędum immolare deberent, vt aliqui tenuerunt, & ſupra improbauimus, quia nō ſufficeret vnum animal omnibus, ſed quòd omnis cętus filiorum Iſrael faciat illud, Ideſt quòd non ſit aliqua domus inter filios Iſrael, in qua non fiat, ſi ſufficiens eſt. *Quòd ſi quis peregrinorum.* Peregrini vocantur illi, qui de alio ritu ſcilicet de Gentilitate veniunt.

Due agni cæremoniæ maxime Meſſiam figurantes.

Quæſt. 1.7.

Nec vocatur hic peregrinus, qui Iudæus eſſet, & poſtea apoſtatans a lege verteretur ad aliquam ſectam, & rurſus vellet redire in legem, quia nullo modo reciperetur ab eis, ſed magis ſi vellet redire, occideretur, ſi eum tenere poſſent, ſicut faciunt Chriſtiani, ſiquis ad Iudaiſmum vertatur, vel ſaltem ad ſarracenos, quia etiā ſi reſipiſcant, ſemper eis dabitur pęna. Etiam, quia dicitur hic, quòd ſi peregrini conuerterentur, circuncidebatur tamen prius ex eis omne maſculinū domus, ſed non poteſt hoc conuenire Hebræis, quia illi, qui aliquo tempore Hebræi fuerint, circuncisi ſunt. *In veſtram voluerit tranſire coloniam.* Ideſt in veſtrum ritum, ſiue cultum; dicitur autem colonia a colendo, ſicut cultus; proprie autem colonia, vt accipitur in libris hiſtoricis, dicitur ciuitas, quæ ab hoſtibus capta, & occiſis eis, qui intra manebant, ab alijs peregrinis populatur. Et ſic Romani, quando capiebant ciuitates quaſdam, faciebant colonias, & quaſdam tributarias, & quaſdam de

F prouincias; accipiendo autem coloniam illo modo, dicitur colonia a colo, colis, ideſt habitare, quia alienigenę ducuntur ad habitandum ibidem. Accipiendo autē coloniam, vt dicitur hic, deriuatur de colo colis, ideſt honorare, quia colo multa ſignat, vt ait Hebrardus in his verſibus.

Agros, rus formam, ſuperos colit atque parentes,
Hos arat, hos habitat, ornat, honorat, amat.

Vnde dicatur colonia, & quæ proprie colonia dicatur.

Colonia enim cultus Dei dicitur, ſiue cultus Dei veri, ſiue Dei falſi; hic autem pro Deo vero accipitur. *Circuncidetur prius omne maſculinum.* Ideſt omnes, qui ſunt in domo ſua, & ſiunt ſub poteſtate ſua circuncidentur, & per hoc intelliguntur ſerui emptitij, quia ſeruus eſt res domini ſui, vt ſupra declarauimus. *Et ſic ritè celebrabit.*

G Ideſt ſic faciendo celebratio illa grata eſt Deo, aliter enim ſiquis non circuncisus in perſona ſua, vel in rebus ſuis, ſcilicet in domeſticis celebret Phaſe, nō erit grata Deo immolatio, quando potius magna pęna dignus erit talia faciens. Sicut, cum quis Euchariſtiam indignè ſuſcipit, quia iudicium ſibi māducat, & bibit, non diiudicans Corpus Domini, vt ait Apoſtolus primę Corint. 11. cap. Secundum ſubſtantiam tamen, & ſacramentaliter, & realiter ita accipit Corpus Chriſti, qui eſt in peccato mortali quantocunque, ſicut qui eſt valde gratus Deo; ritè tamen, ideſt ordinatè non recipit, quia non recipit iuxta intentionem Dei inſtituentis ſacramentum, qui volebat à bonis ſolum ſumi, vt per hoe ei magis incorporarentur. Sic enim iuxta intentio Dei

1 Cor. 11.

H inſtituentis iſtam celebritatem erat, vt ſolùm a circuncisis celebraretur: qui ergo incircūciſus erat, cōtra Dei intentionem faciebat, nec erat grata talis immolatio. Et ratio eſt, quia iſta recordatio erat inſtituta ad recordationem beneficij Dei in Aegypto, ſcilicet, quòd liberauit populum ſuum percutiēs primogenita Aegyptiorum: ille ergo, qui non erat pars populi Dei, non reddebat congrue gratias de beneficio hoc, cùm eſſet impertinens; reddendo tamen gratias dicebat beneficium ad ſe pertinere; & ſic erat quædam implicatio contradictionis eiūs, cum inſacrificando tacitè profiteretur ſe eſſe de populo Dei, in opere negabat ſe eſſe, cum nollet ſe circuncidere, ſicut dicit Io. canonica prima, & Apoſtolus ad Tim. cap. primo. Qui confitentur ſe noſſe Deū; factis autem negant, &c. Circuncisio eſt enim illa, quæ

tim. 1.

I faciebat eſſe aliquem de populo Dei tempore veteris teſtamēti, cùm poneretur in ſignum diſtinctionis illius populi à cæteris. Sicut baptiſmus per characterem efficit aliquem formaliter Chriſtianum: qui ergo non erat circuncisus, non erat de populo Dei, ideo non pertinebat ad eum huiuſmodi beneficium, nec memoriam eius tanquàm ſibi impenſi facere debebat. *Eritque ſicut indigena terrę.* Ideſt ſicut oriundus de terra veſtra, quia dicitur indigena, quaſi inde genitus, ideſt genitus de illa terra, de qua ſit mentio; dicitur indegna terræ non ſolùm, quia in terra, in qua vos habitatis, natus eſt, ſed quia in veſtro ritu natus eſt; nam ſi aliquis de Gentilibus eſſet aduena, aut mercenarius in terra Hebręorum, vel forte ibi habitaſſet ab antiquo, ſicut Iebuſęi in Ieruſalem, & Ammorræi alijque, qui habitabaut inter filios Iſrael de gentibus, vt patet Ioſu. 9. cap. de Gabao-

Circuncisio tempore veteris teſtamenti faciebat hos de populo Dei.

Ioſ. 9. 16.

K nitis: & Ioſ. 16. cap. & multis alijs, iſte vocaretur indigena, quia in terra illa natus fuerat ipſe, & patres eorum. Non tamen eſſet iſte indigena, de quo hic loquitur; ſed ille, qui natus eſt à patre Hebræo vbicunque natus, & ſic vocaretur iſte indigena legis, ſicut alij vocarentur indigenæ terræ. Hic autem accipitur indigena terræ large pro indigena legis. *Si quis circuncisus non fuerit, non veſcetur ex eo.* Hic concludit generaliter, quia ſupra poſuerat ſpeciales determinatioões de indigenis, & aduenis, & mercenario, & ſeruo emptitio: quicunque ergo incircunciſus eſt, quacunque occaſione hoc euenerit, comedere non debebat. Nicolaus dicithoc ſolùm dici de Iudæis, qui pueros ſuos aliquando propter infirmitatem incircuncisos dimittebant, vt non nocerent eis. Et hoc ſatis eſt bene dictum, tamen non multum verum, quia poſtquam

Quis proprie indigena dicatur.

Moyſes

Moyſes filium ſuum Eliezer propter infirmitatem, & itineris laborem, ne ſanguis efflueret, neglexerat circũcidere, vt patet ſup. 4. ca. & punitus fuit dure ab angelo, donec vxor eius Sephora tulit petram acutiſſimam & circumcidit eum: omnes timebant dimittere filios ſuos incircunciſos, niſi ex graui infirmitate, aut debilitate, & talibus non conuenit eſus carnium: quocunque tamen modo contingit aliquem incircunciſum eſſe, nõ debet comedere de carnibus agni immolati. Sed argues, quomodo ergo mandauit Deus Iſraelitis, vt facerent Paſcha tempore ſuo in deſerto, cum nullus tunc de Iſraelitis in deſerto circunciſus fuerit, vt patet Ioſuæ quinto cap. Aliquis forte reſpondebit, quòd omnes tunc circunciſi ſunt, vt comederent agnum Paſchalem ſecundum mãdatum legis hic. Sed falſum eſt, quia dicitur Ioſuæ quinto capitulo, quòd omnes Iudæi, qui in deſerto nati ſunt per 40. annos incircunciſi fuerunt vſquequo Ioſue circũcidit eos in Galgala; nemo enim eos in via circunciderat: non poteſt ergo dici, quòd circunciſi fuerint, vt manducarent Phaſe. Aliter autẽ reſpondebit aliquis, quòd non circunciſus fuit tunc aliquis; tamen nullus incircunciſus comedit Phaſe; nam omnes qui circunciſi erant tanquàm diſpoſiti ad immolandum Phaſe immolauerunt illud: qui autem nõ erãt circunciſi, non comederent ex eo. Sed hoc rurſus non videtur verum, quia ſi illi quando eſſent incircunciſi non comederẽt Phaſe, multi fraudati eſſent comeſtione Phaſe, ſed in litera Num. cap. 9. ſolum ponitur, quòd duo conqueſti ſunt ſe fraudari celebritate Paſchale, & peterent ſe circuncidi, ſed non fuit ſic, ergo non erant aliqui incircunciſi. Item quia quando dominus in eodem cauderet legem de celebrantibus ſolennitatem Paſchalem dixit: Homo qui fuerit ſuper anima immundus, aut procul in via de gente veſtra, faciat Phaſe domino menſe ſecundo 14. die menſis ad veſperam, & poſtea ſubdidit. Siquis autem & mundus eſt, & in itinere non fuit, & tamen non fecit Phaſe, exterminabitur anima illa de populis ſuis: nulla tamen mentio fit ibi de incircunciſis, nec ponitur incircunciſio pro excuſatione. Dicendum ergo, quòd nullus in deſerto circunciſus fuit ad comedendum Phaſe, vel alias, vt dicitur Ioſ. 5. cap. Nec aliquis fuit de toto Iſrael, qui nõ comederet Phaſe, ſi potens eſſet comedere: quod dico propter pueros valde teneros, qui carnes comedere non poſſunt: quia nondum ſunt ablactati, vt qui habent ſolum quatuor, vel quinque menſes: & propter aliquos ſi infirmierant, vel alios qui comedere non poſſent: nullus tamen de omnibus comedentibus erat incircunciſus, ſic non fiebat contra cæremoniam agni Paſchalis. Et hoc fuit, quia omnes Hebræi, qui exierunt de Aegypto circunciſi erant, vt patet Ioſ. 5. cap. cum dicitur: Omnis populus, qui egreſſus eſt ex Aegypto generis maſculini vniuerſique bellatores viri mortui ſunt in deſerto per longiſſimos viæ circuitus, qui omnes circunciſi erant, ſed poſt exitum de Aegypto nullus natus fuit, qui poſſet comedere carnes vſque ad tempus, quo Paſcha celebratum eſt: ergo nullus propter non circunciſum eſſe prohibitus eſt. Et hoc fuit, quia omnes illi, qui erant circunciſi, ita erant tenerrimi, quòd nullo modo poterant comedere carnes: nullo modo ergo obſtabat ad comedendum Phaſe, non circunciſum eſſe, quia dato quòd iſti paruuli circunciſi eſſent, nullo modo poſſent comedere carnes, quæ ſunt cibus ſolidus. Antecedens patet, quia iſtud ſecundum Paſcha, quod in deſerto factum fuit, de quo Num. 9. cap. fuit factum vno anno ſolum à die, qua egreſſi ſunt Iudæi de Aegypto: vt habetur Num. 9. cum dicitur: Locutus eſt dominus ad Moyſen in deſerto Sinai, anno ſecundo poſtquam egreſſi ſunt de Aegypto, menſe primo dicens: Faciant filij Iſrael Phaſe in tempore ſuo, & ſic in principio ſecundi anni dictum fuit hoc, & factum; ergo vnus annus ſolũ fluxerat à primo Paſcha: nunc ergo ſi aliqui paruuli nati ſunt in illo anno in via, nondum eſſent vnius anni tẽpore iſtius ſecundi Phaſe, & ſic propter teneritudinẽ non poſſent comedere carnes: nullus ergo de toto Iſrael excuſatus fuit aliquo impedimento comedere tũc

Auct. opinio.

A de agno Paſchali præter illos duos viros, qui polluti erant ſuper anima hominis, id eſt contingendo cadauer, & illi fecerunt Phaſe menſe ſequenti quartodecimo die menſis: vt patet ibidem. *Eadem lex erit indigenæ, & colono.* Nulla enim erat acceptio perſonarum in hoc ſed omnes æqualiter manducabant Phaſe: & ſic quantum ad omnes pœnarum inflictiones, vel reductiones iuſtitiæ æqualitas erat in eo, qui natus erat ex Iudæis, & ei qui conuerſus erat ex Gentilitate, ſicut dicitur Leuit. 24. vbi agitur de lege talionis.

QVÆSTIO. LVIII.

HOc autem fallit in honoribus, quia honores non dabantur conuerſis de Gentilitate, ſcilicet vt eſſent principes populi, vel haberent aliquam excellentiam, ſicut dabatur Hebræis, qui nati ſunt ab Hebræis. Et iſtud obſeruatur in rectiſſimis politijs, in quibus non dantur honores aut regimina aduenis, ſed indigenis cæteris paribus, niſi in aliquo caſu ad tollendum diſſenſiones, vel factiones ciuium. In eccleſia etiam idem obſeruatur, quia epiſcopatus neophitis dari non debet, vt patet ad Titum 1. cap. datur tamen alijs: de hoc dicemus Deut. 23. cap. *Indigenæ & colono.* Indigena dicitur, qui in Hebræorum ritu natus eſt, quia patrẽ Hebræum habebat. Colonus dicitur, qui ad colendum verum Deum tranſit ad ritum Iudaicum veniens de Gentilitate; ſicut qui de vna ciuitate tranſit ad habitãdum in alia ciuitate, quæ depopulata fuit per bella, vel alias. *Feceruntq; omnes filij Iſrael, ſicut præceperat Dominus.* Scilicet celebrantes primum Paſcha in Aegypto. Ex hoc autem forte aliquis vellet inferre contra ea, quæ ſupra determinauimus, ſcilicet iſta, quæ dicuntur hic de cæremonijs Phaſe, dicta ſunt poſt exitum de Aegypto. Dicens, quòd hic dicitur, quòd fecerunt filij Iſrael, ſicut Dominus præcepit: ergo iſta ſuperius iam dicta erant eis, cum fecerunt Paſcha in Aegypto. Reſpõdetur, quòd iſta non ponuntur hic ordine conſequenti, ſed ſecundum recapitulationem, ſicut ſæpe fit hic, & in alijs locis. *In eadem die eduxit Dominus filios Iſrael de terra Aegypti.* Sed non videtur hoc verum, quia exitus de Aegypto fuit die quintadecima menſis primi, ſed celebratio Phaſe fuit quartadecima die ad veſperam: non ergo fuit in eadem die. Reſpondetur, quòd accipitur hic dies pro die naturali, qui continet vigintiquatuor horas, ſcilicet diem, & noctem, & cum ſecundum Hebræos dies incipiant computari à veſpera, vt patet Leui. 23. cap. ſcilicet. A veſpera in veſperam celebrabitis Sabbata veſtra: & veſpera, vt hic accipitur, eſt ſolis occaſus, cum agnus immolari deberet in occaſu ſolis, vt patet Deut. 16. cap. ergo comederetur in nocte, & illa nox pertinebat ad diem ſequentem, quæ erat quintadecima: ergo verum erat, quòd in die quintadecima egreſſi ſunt de Aegypto, & fecerunt Paſcha, & ſic idem dies fuit egrediendi, & celebrandi Paſcha. *Per turmas ſuas.* Id eſt diuiſi in partes, ſcilicet quælibet tribus per ſe non admixta alteri, & in qualibet tribu quælibet familia per ſe diſtincta ab alijs familijs, & in qualibet familia quælibet domus per ſe, vt nulla eſſet confuſio, quæ tamen ſequeretur, ſi omnes miſcerentur.

Aequalitas apud Hebræos ſeruabatur tam Iudæis quam cõuerſis ad Iudaiſmum niſi in honoribus.

E

CAPITVLVM XIII.

LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen, dicens. Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vuluam in filijs Iſrael, tam de hominibus, quam de iumentis: mea ſunt enim omnia. Et ait Moyſes ad populum: Mementote diei huius, in qua egreſſi eſtis de Aegypto, & de domo ſeruitutis: quoniam in manu forti eduxit vos Dominus de loco iſto: vt non comedatis fermentatum panem. Hodie egredimini menſe nouarum frugum. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananæi, & Hethæi, & Amorrhæi, & Heuæi, & Iebuſæi, quam iurauit patribus tuis, vt daret tibi terram fluentem lacte, & melle: celebrabitis hunc morem ſacrorum menſe iſto. Septem diebus veſceris azymis, & in die ſeptimo erit ſolennitas Domini. Azyma

Iſa. 23. & 34. Nu. 3. & 8. 15. q. 1. c. Noc his, qui inuictus. De voto cap. magna. Pſa. 113.

come-

comedetis ſeptem diebus: non apparebit apud te aliquid fermentatum, nec in cunctis finibus tuis. Narrabiſque filio tuo in die illo, dicens: Hoc eſt, quod fecit mih: Dominus, quando egreſſus ſum de Aegypto. Et erit quaſi ſignum in manu tua, & quaſi monumentum ante oculos tuos: & vt lex Domini ſemper ſit in ore tuo: in manu enim forti eduxit te Dominus de Aegypto. Cuſtodies huiuſcemodi cultum ſtatuto tempore a diebus in dies. Cumque introduxerit te Dominus in terram Chananæi, ſicut iurauit tibi, & patribus tuis, & dederit tibi eam, ſeperabis omne, quod aperit vuluã Domino, & quod primitiuum eſt in pecorib. tuis: quicquid habueris maſculini ſexus, conſecrabis Domino. Primogenitum aſini mutabis oue: quod ſi non redemeris, interficies. Omne autem primogenitum hominis de filijs tuis pretio redimes. Cumque interrogauerit te filius tuus cras, dicens: Quid eſt hoc? Reſpondebis ei: In manu forti eduxit nos Do- G *minus de terra Aegypti, de domo ſeruitutis. Nam cum induratus eſſet Pharao, & nollet nos dimittere, occidit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti a primogenito hominis vſque ad primogenitum iumentorum. Idcirco immolo Domino omne, quod aperit vuluam maſculini ſexus, & omnia primogenita filiorum meorum redimo. Erit igitur quaſi ſignum in manu tua, & quaſi appenſum quid ob recordationem ante oculos tuos: eo quod in manu forti eduxit nos Dominus de Aegypto.*

Deut. 5. 16. q. 3. c. porro. 23. q. 5. c. Remittuntur. §. hoc notandũ verbo Aegyptiaca. 23 q. 5. c. Remittuntur. §. per ſciẽtes in finem. Supra eo. 23. q. 4. c. Nabuchodonoſor.

Locutus. Poſita quadam interruptione hiſtoriæ per cæremoniarum enarrationem de Paſchali celebratione: hic agitur alia incidentalis interruptio de primogenitorum redemptione: neceſſe enim erat fieri inter- H ruptionem hiſtoricæ narrationis, vt hoc interponeretur, quia dum iſta dicebantur, hoc factum fuit, vel potius dictum: & in nullo loco melius potuit poni, quam hic. Nam ante liberationem de Agypto, & ſaltem in generali enarratum non poterat conuenienter poni præceptum de primogenitorum redemptione. Nam iſtud præceptum fuit ad reddendum gratias Deo de tanto beneficio, ſcilicet de liberatione primogenitorum ſuorum, cum morerentur primogeniti Aegyptiorum, & ponitur ad memoriam huius beneficij; prius debebat poni mors Aegyptiorum, & eductio de Aegypto ſaltẽ in vniuerſali, quàm præceptum de redemptione primogenitorum. Sicut ſignatum naturaliter eſt prius ſigno, & memorabile prius eſt, quam recordatio, vel recordatiuum eius. I Nec decebat, vt poneretur diſtanter à loco iſto, quia ſignum, & ſignatum naturaliter conueniunt, & vnum declarat reliquum, ideo poſito vno conuenienter ponitur reliquum.

Quando iſta verba de redemptione primogenitorum Moyſi dicta fuerunt.

QVÆSTIO. I.

SEd quæres, quando iſta verba dicta ſunt Moyſi a Deo? Reſpondetur, antequam exirent Hebræi de Aegypto, vel forte in ipſa die egreſſionis, quia Moyſes dixit iſta populo, cum egrederentur de Aegypto, vt patet infra in litera cum dicitur: hodie egredimini menſe K nouarum frugum, & ſic tunc egrediebantur. Et ſi arguas contra, quia dicitur in litera: mementote diei huius, in qua egreſſi eſtis de Aegypto de domo ſeruitutis. Ergo videtur, quòd iam egreſſi fuerant. Reſpondetur, quòd licèt nondum egreſſi eſſent de Aegypto; erant tamen tunc in egredi. Dicitur tamen, quãdo egreſſi eſtis, quia ibi mandabat Deus recordari illius diei. Quando autem recordatio illius diei eſſet, iam illa dies præterita eſſet, ideo pro tunc dicitur, qua egreſſi eſtis de Aegypto, quia pro tunc iam eritis egreſſi. Sed adhuc argues, quia infra dicitur, quòd Moyſes tulit ſecum oſſa Ioſeph, ſed prius Moyſes eduxit ea de ſepulcro, quam egrederentur de Aegypto; ergo etiam iſtud præceptũ de primogenitis fuit datum, & pronunciatum, antequã exirent de Aegypto, & antequam inciperent moueri ad egrediendum. Ad hoc reſpondetur, quòd iſta de oſſi- F bus Ioſeph deportatis a Moyſe ponuntur per recapitulationem, quia poni deberẽt ante exitum de Aegypto. Sed tu dices, quòd non videtur maior ratio, quare dicamus iſtud de oſſibus Ioſeph poni per recapitulationem, quàm hoc quòd pertinet ad præceptum de primogenitis. Reſpondetur, quòd non eſt ſimile, quia ex litera patere poteſt, quòd præceptum de primogenitorum redemptione impoſſibile ſit eſſe poſitum ſecundũ recapitulationem, & narratio de oſſibus Ioſeph neceſſario ſit poſita per recapitulationem: quod patet, quia cum præceptum de primogenitis ſit quoddam ſignum liberationis de Aegypto, ſaltem peſtis primogenitorũ ſecundum rectum rationis ordinem, quẽ ſequitur ſcriptura, neceſſariò fuit poni poſt illam liberationem. Hoc autem de oſſibus Ioſeph neceſſariò ponitur per recapi- G tulationem, quia prius Moyſes tulit ſecum oſſa Ioſeph, quam moueretur de Aegypto. Et videtur hoc fuiſſe præcedenti die, vel aliquibus diebus, antequam recederent, poſtquam ſciebat Moyſes certum diem receſſus. Non eſt enim veriſimile, quòd expectaſſet Moyſes vltimum tempus recedendi: maxime, quia forte Moyſes fecit aliquam caſſam, in qua poneret oſſa Ioſeph, vt ibi melius, & honorabilius oſſa Ioſeph ducerẽtur, & ſic aliqua ſaltem die ante acciperet ea, & dato quòd illa acciperet in die, qua exibant de Rameſſe incipientes moueri; tamen non poſſet illa accipere poſt primam manſionem, ſed in litera ponitur aſportatio oſſium Ioſeph poſt primam manſionem, cum dicitur: profectique de Socoth caſtrametati ſunt Ethain, ſed Socoth prima manſio eſt, vt patet Num. 33. cap. & ſic di- H cuntur oſſa Ioſeph capta, & aſportata à Moyſe poſt primam manſionem, quod non eſſet ſic verum. Dicendũ eſt ergo iſta poni per recapitulationem: diuiditur ergo in duas partes: primo agitur de primogenitorum redemptione tanquam de quodam incidentali, ſecundo reuertitur hiſtoria, vt narret de materia principali ibi.

Diuiſio cap.

Igitur cum emiſiſſet. Circa primum. *Sanctifica mihi omne primogenitum.* Accipitur hic ſanctificatio, ideſt applicatio, & ſic eſt ſenſus. *Sanctifica mihi omne primogenitum.* Ideſt applica ad cultum meum omnia primogenita. Omne autem, quod ad Dei cultum applicatur ſiue directè, ſiue indirectè, dicitur ſanctificatum; dies .n. Sabbati ſanctificata dicitur, ideſt ad cultum Dei applicata, quia in illa die diuino cultui magis, quàm alijs diebus vacare debemus. Dicuntur primogenita ſanctifica- I ta, quia Deo applicantur, & remouentur ab vſibus humanis, ſiue ſint immolatitia, quæ directè Deo applicantur, cum non maneant apud dominos ſuos, ſed immolentur Deo; ſiue non, quia alia primogenita, quæ per ſe non applicantur Deo, applicantur per alterum, vt primogenitum aſini, quod commutatur oue. Vel primogenita Iſraelitarum, quia licèt nõ applicentur Deo per ſe, alios loco ſui faciebant applicari, vt filij Aaron, vt patet Num. 3. cap. & ſpecialiter ipſi Leuitæ, qui minores erant, dicebantur donodati ſacerdotibus à filijs Iſrael, vt patet Num. 8. cap. Veſtes etiam ſacerdotales, & tabernaculum cum omnibus vaſis, & vtenſilibus ſanctificantur, & vnguntur, quia ſpecialiter Dei cultui applicantur, cum non liceat vti illis ad alios vſus. *Quod aperit vuluam.* Aliqui accipiunt aperire, ideſt apertum K habere, & ſic dicunt primogenitum, quod aperit vuluam, ideſt habet vuluam apertam, & ſic ſola fœmina primogenita mandarentur immolari, aut ſanctificari. Contrarium tamen eſt, quia maſculina primogenita mandantur offerri, vt patet infra in litera, fœminina autem non. Sed dicitur, quod aperit vuluam, i. quod primo exit per vuluam, ideo enim primogenitum eſt, quia vuluam matris primo aperit; nam quæ poſtea naſcuntur, non dicuntur primogenita, nec primo aperire vuluam. Et dicuntur primogenita aperire vuluam ad naſcendum, cum alias aperta fuerit ad ſemen ſuſcipiendum, ſed apertio quæ ad pariendum eſt magna valde, & laborioſa eſt vſque ad mortis periculum. Aliæ autem apertiones reſpectu huius doloroſæ non vocantur apertiones; ideo cum fœmella cuiuſcunque ſpeciei primo parit, vulua dicitur aperiri. *In filijs Iſrael.*

Expoſitio aliquorum confutatur.

Ideſt

Ideſt inter filios, quaſi dicat, omnia primogenita, quæ fuerint inter filios Iſrael domino ſanctificari debent: ſiue ſint primogenita hominum, ſiue iumentorum. Nec debet intelligi. *In filijs Irael.* Ideſt de filijs Iſrael: quia tunc eſſent ſenſus, quòd omnes filij Iſrael, qui eſſent primogeniti, ſanctificarentur: & ſolum eſſet lex de hominibus, & non de iumentis. Sed falſum eſt, quia immediate dicitur tam de hominibus quàm de iumentis, & ſic ponitur hoc tanquàm vniuerſaliter dictum, & deinde ſubdiuiduntur partes, ſ. omnia primogenita, ſiue hominum, ſiue iumentorum. *Tam de hominibus quàm de iumentis.* Iſtud præceptum traditum fuit in exitu de Aegypto, vt ſupra dictum eſt, ſed non fuit immediate traditum executioni; oportebat enim ad tradendum executioni, vt omnia primogenita pecorum applicarétur: & omnia primogenita hominum. Quantum ad applicationem primogenitorum hominum ad Deum non fuit immediatè completum: ſed poſtea in monte Sinai, quando tribus Leuitica ſeparata eſt, & numerata: vt ſpecialiter famularetur domino, vt patet Num. 3. & 4. & 8. cap. Et hoc fuit in primo anno exitus de Aegypto. Et patet, quia conſecratio templi, & ſacerdotum ſimul fuit, ſed conſecratio templi fuit in principio ſecundi anni, vt patet infra 40. & Num. 7. cap. Ergo tunc fuit in ſacerdotibus, & Leuitis facta applicatio, & redemptio aliorum remanentium. Applicatio autem pecorum ad Dei cultum erat per immolationem, vt fieret de eis ſacrificium, ſed hoc non factum fuit immediate; nam non leguntur feciſſe ſacrificium vſque poſt dationem legis, cùm voluit Deus confirmare legem, vt quoddam pactum, cùm populo mandauit offerri vitulos duodecim, vt aſpergeretur ſanguis eorum ſuper altare, & librum legis, & populum; nam pactum in ſanguine confirmandum erat: vt ait Apoſtolus ad Hebræ. 9. capitulo. Et poſtea in conſecratione ſacerdotum, vt habetur Leuitic. octauo, & nono, & decimo capitulis. Et in dedicatione templi; vt patet Numer. 7. capitulo. nam ante non erant datæ leges de ſacrificijs, quæ in monte Sinai datæ ſunt, & continentur in Leuitico, cuius omnia verba dicta ſunt in mõte Sinai, vt patet Leuit. vltimo capitolo, ideo non faciebant ſacrificia. Fuit autem ſpeciale in iſta lege; quia ceteræ leges, & conſtitutiones ſolùm extendũtur ad futura: præterita autem non comprehendunt, vt patet extra de conſtitutio. capitulo, cognoſcentes, & capitulo vltimo. Iſta autem etiam ad præterita ſe extendit, ſed nõ ſine cauſa: quia hoc quidem niſi humanum dicit, ſcilicet quòd conſtitutio ſolum extenditur ad futura, niſi in ea ſpecialiter de preteritis caueatur. Sic autem fuit hic, quia Deus mandauit ſpecialiter Numer. 3. capitulo, quòd non ſolùm primogeniti hominum futuri applicarentur, ſed etiam illi, qui iam nati erant. Immo rationabilius erat iſtos applicari, quã futuros, quia iſti obligabantur, & non ita ſpecialiter futura, cum iſti qui nunc erant, liberati fuiſſent. Vnde mãdauit Moyſi, quòd acciperet ſummam omnium primogenitorum Iſrael à menſe vno, & ſupra, & inuenti ſunt viginti duo mille ducenti ſeptuaginta tres, & loco iſtorum, quia diuino cultui aſſignari debebant, aſſumpti ſunt omnes Leuitæ, qui erant viginti duo mille. Et quia ſuper fuerant 273. de primogenitis populi, pro illis mandauit Deus ſolui pecuniam: ita quòd pro quolibet darentur quinque ſicli. Pecora etiam, quia de primogenitis computabantur applicata ſunt domino, & cùm deberent domino dari ad immolandum, mandauit ea dare Leuitis, ſcilicet quòd ſicut Leuitæ accipiebantur loco omnium primogenitorum Iſraeli ita pecora Leuitarum acciperẽtur loco omnium pecorum Iſrael. Et quia ipſi Leuitæ erant miniſtri Dei non habentes vnde ſuſtentarentur: donauit eis pecora ſua, quæ immolari debebant Deo: ex quibus ſuſtentarentur. De quibus magis Numer. 28. capitulo, vbi agitur de viribus ſacerdotalibus. Sed pecora non principaliter fuerunt applicata Deo ſicut ipſi primogeniti hominum: nam de pecoribus non fuit accepta ſumma, vtrum plura eſſent primogenita pecorũ Iſrael, quàm omnia pecora Leuitarum. Et dato quòd hæc fieri mãdarentur, Moyſes hæc facere non poterat: A quia non poſſent cognoſci, quæ eſſent primogenita inter pecora, niſi, quãdo naſcuntur, conſideraret ea paſtor, & immediate ſegreget per aliquod ſignum, immo in grege magno nullus poſſet cognoſcere omnia primogenita. Et adhuc patet, quòd non intendebatur principaliter pro nunc ſanctificatio primogenitorum in pecoribus, ſed poſtea in terra promiſſionis, ideo dicitur in litera: Cùm te introduxerit dominus in terram Chananæi, ſicut iurauit tibi, & patribus tuis, & dederit eam tibi, ſeparabis omne, quod aperit vuluam domino, & quod primitiuum eſt in pecoribus tuis. Sed licèt aliqui putẽt hoc ſpecialiter in primogenitis hominum, quàm in pecoribus fuiſſe factum; tamen verum non eſt: quia eadẽ cæremonia, & ſecundum idem tempus tenebantur de vtriſque, ſcilicet quòd ſicut non obligabantur, nec de-B bebant redimere aut immolare primogenita pecorum tunc, ſed poſt ingreſſum terræ Chanaam, ita non debebant redimere, primogenitos ſuos vſque in eadem terram, vt infra declarabitur. *Quàm de iumentis.* Iumenta communiter vocantur animalia, non fera, nec comeſtibilia, ad laborem nata, vt hominem iuuent, in ſubuehendis oneribus prompta, quemadmodum ſunt aſinus, equus, mulus, camelus, & ſimilia. Et iſta diſtinguuntur à beſtias, quę dicuntur feræ, vt leones, vrſi, & ſimiles, & contra pecora, quæ manſueta ſunt: tamen ad iuuamen humanum in ſubuehendis oneribus non ſunt, vt oues, capræ, & ſimilia. Et illo modo accipiendo iumenta, nullum iumentum immolabile, aut redemptibile eſt: nam equus nec redimitur, nec immolatur, idem de mulo, & camelo, ſolus aſinus inter iumenta proprie dicta non C immolatur, ſed redimitur: accipiuntur ergo hic iumẽta large, non pro iumentis adiuuantibus vſus humanos, ſed pro pecoribus: Et de iſtis verum eſt, quòd pecora immolabilia ſunt. *Mea ſunt enim omnia.* Ideſt omnia primogenita pertinent ad me: & non ſolùm eſt verum, quòd primogenita ſint aliquid Dei, ſed etiam omnes res, quia domini eſt terra, & plenitudo eius: vt patet ſupra decimo capitulo, & Pſal. 23. Sed vocantur hic primogenita ſpeciali modo aliquid Dei: nam cætera ſua ſunt creatione, & quotidiana gubernatione atque conſeruatione: primogenita autem Hebræorum, nõ ſolùm iſtis modis pertinebant ad Deum: ſed etiam quodam ſpeciali beneficio, ſcilicet quòd ab eo liberata ſunt, ne morerentur: nam cùm in Aegypto exterminator occideret primogenita Aegyptiorum: non permiſit Deus D ingredi eum domos Hebræorum, ad percutiendum: vt patet præcedenti capitulo, & iſtud aſſignatur infra pro cauſa. *Et ait Moyſes.* Poſita præcepti ad Moyſen reuelatione, hic ſubiungitur de eius ad populum promulgatione.

Num. 3. 4. & 8. In monte Sinai preceptũ de ſanctificatione primogenitorum primo traditũ fuit executioni.

Num. 7.

4. Heb. 9

Num. 7.

Iumẽta que ſint.

In veteri legeiũmenta non immolabantur præter aſinum, qui redimebatur.

QVAESTIO. II.

ET ſciendum, quòd non ſolùm iſta, quæ poſita ſunt dixit Moyſi Deus, ſed etiam omnia quæ intra ponuntur, quæ recitauit Moyſes coram populo. Nam nihil aliud auderet Moyſes dicere quàm quod à Deo audiuiſſet, ſed ſacra ſcriptura obſeruauit breuitatem quantum potuit, nam ſi ſemel ponerentur omnia verba, quæ dixit Deus Moyſi, deinde ponerentur eadem omnia, quo E modo ea retulit Moyſes populo, oporteret fieri inutilẽ repetitionem, ideo ſatis erat ſemel poni omnia, vel in diuina reuelatione ad Moyſen, vel in promulgatione Moyſi ad populum. *Mementote diei huius.* Scilicet quintædecimæ menſis primi. *In qua egreſſi eſt de Aegypto:* Quia licèt tunc egrederentur, refertur hoc ad futuras generationes, quæ recordari debebant huius diei, & tunc egreſſio de Aegypto eſſet præterita, vt ſupra declarauimus in principio. *De domo ſeruitutis.* Ideſt quòd ſicut ſerui tenentur in vna domo ne fugiant, & ibi cogũtur laborare. ita vos tenebamini in Aegypto, & cogebamini laborare in duris operibus luti, & lateris, vt patet ſupra primo, & quinto capitulo. *Quoniam in manu forti.* Ideſt per magnam poteſtatem eduxit vos dominus, ſcilicet in operatione magnorum miraculorum, & inflictione pœnarum; nam Aegyptij Iudæos gratis nolebant

Nihil Moyſes populo dicebat quam q a Deo audiſſet.

bant

bant dimittere. *De loco iſto.* Scilicet de Aegypto: acci-
piendo locum valde large. *Vt non comedatis fermentatū*
panem. Hoc coniungitur ſuperiori, ſcilicet mementote,
vt non comedatis panem fermētatum in die, qua egreſ
ſi eſtis de Aegypto. Rabbi Salomon dicit, quòd Iudæi
obligabantur comedere azyma in iſta quintadecima
die, quæ erat prima dies azymorum: in alijs autem ſo-
lum obligarentur abſtinere a fermento, & fermentato
non tamen obligabantur comedere azyma, ſcilicet ꝙ
poſſent comedere carnes ſolas, aut piſces, aut fructus,
dum tamen non comederent cum eis panem fermenta
tum. Sed hoc non videtur verum, quia æquale præce
ptum ponitur de omnibus iſtis ſeptem diebus quantū
ad azymorum comeſtionem, quia dicitur præcedenti
cap. Septem diebus azyma comedetis, & poſtea ſubdi-
G tur. Primo menſe quartadecima menſis die ad veſperū
comedetis azyma vſque ad diem 21. eiuſdem menſis,
& Deut. 17. ca. dicitur ſeptem diebus comedes abſque
fermento afflictionis panem, quoniam in pauore egreſ
ſus es de Aegypto. Iſta.n. fiunt ad recordationem decet
eſſe ſecundum modum rei, de qua fit; ergo ſicut come
ſtio azymorum non ſolum fuit in die exitus de Aegy-
pto, ſed etiam in ſequentibus, non ſolum in futuris ge-
nerationibus ad memoriam debuit eſſe ſub præcepto
primus dies, ſcilicet dies quintadecima menſis, ſed ēt
alij ſex dies ſequentes *Hodie egredimini*. Iſtud præce-
ptum fuit datum in exitu de Aegypto, ideo dicitur ho
die, quia illa die egredi incipiebant, & ſic decebat da-
ri iſtud præceptum, quia præcedenti nocte fuerant pri
mogenita eorum liberata, ideo tanquam firmius reti-
H nentes adhuc illud beneficium, libētius reciperent præ-
ceptūm de ſanctificatione primogenitorum. *Menſe no*
uarum frugum. Ideſt in Martio, qui vocatur apud He-
bræos Niſan vocabulo Caldaico, & conincidit cū Mar
tio noſtro, & etiam interdum cum magna parte Apri-
lis noſtri, vt declaratum fuit præcedenti cap. Sunt .n.
in hoc menſe fruges nouæ, ſcilicet hordeum; & ſic dici
tur ſupra. 9. cap. quando venit grando, & deſtruxit hor
deum, quod virens erat, & linum quod folliculos ger-
minauerat; triticum autem, & far, quia ſerotina erant,
non ſunt læſa. Et hoc eſt in terris temporaneis, & cali-
dis, qualis eſt Aegyptus, quæ in tertio climate eſt, &
pars eius in quarto, eodem modo in terra Chanaan, q̃
ſatis calida eſt cum ſit principaliter in principio quarti
climatis, & partim in tertio, ideoque menſis iſte pri-
I mus eſt menſis primitiuorum in terra Chanaan, & mā
dabantur offerri in eo primitiæ ſpicarum hordeacea-
rum, vt patet Leuit. 23. cap. Et in Pentecoſte adduce-
bantur primitiæ ſpicarum triticearum, vt patet in eodē
cap. *Cumque introduxerit.* Hic declaratur magis iſtud
præceptum de azymis. *Cumque introduxerit.* Ex hoc in
nuitur, quòd dum eſſent in deſerto, non erant ſeruatu
ri cæremonias azymorum, immo nec poterant, dato ꝙ
vellent, quia ibi non habebant aliquem panem ad co-
medendum, nec azymum, nec fermentatum, ſic innui
tur infra decimoſexto cap. cum dicitur, filij Iſrael co-
mederunt māna quadraginta annis, donec venirēt ad
terram habitabilem, hoc enim cibo aliti ſunt, donec
pertingerent fines terræ Chanaam; & clarius hoc dici
K tur Deut. 29. cap. cum dicitur; Adduxit vos Dominus
quadraginta annis per deſertum, & non ſunt attrita ve
ſtimenta veſtra, nec calceamenta pedum veſtrorum ve
tuſtate defecerunt, panem non comediſtis, vinum non
bibiſtis. Quando autem fuerunt in monte Synai morā-
tes potuerunt habere omnia neceſſaria, ideo manda-
uit eis dominus celebrare feſtiuitatem Paſchalem, vt
patet Num. 9. cap. Et nullam aliam cuſtodierunt in de
ſerto. *In terram Chananei.* Hic ponuntur quinque po
puli Chananæorum ſolum; ſeptem tamen ſunt, qui pro
mittuntur filijs Iſrael, vt patet ſæpe, & habetur Deut.
7. cap. hic autem ſubticentur duo, ſcilicet populus Fe-
rezeorum, & Gergeſeorum, qui minores populi erant,
& ſubintelliguntur nominatis alijs tanquam principa
lioribus. *Quam iurauit patribus veſtris.* Deus promiſit
terram Chanaan Abrahę, vt patet Gen. 13. cap. & po-
ſtea Gen. 15. fecit cum illo fędus occiſis animalibus, &

F diuiſis, ſed in his omnibus iuramentum non interci-
dit. Poſtea vero cum Abraam voluiſſet filium ſuū vni-
genitum Iſaac obediendo Deo immolare, Deus tanquā
pro maximo cultu, & honore ſibi exhibito volens da-
re magnam certitudinem de promiſſionibus factis, iu
rauit ei ſe daturum terram illam, & multiplicaturum
ſemen eius, vt patet Gene. vigeſimoſecundo capitulo,
& poſtea cum Deus repeteret eandem promiſſionem
Iſaac, ſub eodem iuramento facto confirmauit, vt pa-
tet Geneſ. vigeſimoſexto capitulo. Et multoties alibi
iſtud iuramentum reperit Moyſes in iſtis quatuor li-
bris. *Vt daret tibi terram fluentem Lacte, & Melle.*
Iſtud dicitur ſub Metaphora ad notandum fertilita-
tem terræ illius. Erat etiam nemoroſa, & ideo dice-
batur abundare, vel fluere melle, quia apes in monti-
G bus mella conficiunt. Et ponebat hoc Moyſes, vt inci-
taret eos ad deſiderium terræ illius, quæ tam fertilis
erat, & eis Dei dona concedebantur, ne ipſi vilipende
rent eam; nam mali, qui erant inter eos, magis vole-
bant redire in Aegyptum, quam ire in terram illam de
ſiderabilem, & ſic dicitur Pſal. 104. Et pro nihilo ha-
buerunt terram deſiderabilem, ideſt terram Chanaā,
quæ deſiderabilis erat valde, quia tantis bonis abun-
dabat. *Celebrabitis hunc morem ſacrorum.* Ideſt tene-
bitis iſtas cæremonias circa agnum paſchalem, vt di-
ctum eſt, & obſeruationes azymorum, vt etiam infra
dicuntur. Dicetur mos ſacrorum, ideſt conſuetudo in
in obſeruando cęremonias, quia omnia, quæ ad Deum
fiunt dicuntur ſacta, vel ſanctificata, & cum iſte mos
cæremoniarum ad Deum pertineat, dicetur mos ſacro
H rum, ideſt ritus in ſacris cæremonijs. *Menſe iſto.* Ideſt
in primo menſe. Ex quo patet, quod iſtud præceptum
de ſanctificatione primogenitorum & repetitio de cæ-
remonijs paſchalibus dicta ſunt in menſe primo, in
quo egreſſi ſunt Hebræi de Aegypto. Et ſic innuitur
id, quod ſupra dicebamus, ſcilicet quòd iſtud præce-
ptum dictum fuit, cum Hebræi inciperent de Aegypto
exire. *Septem diebus veſceris azymis.* Ex hoc patet, quod
ſupra dicebamus, ſcilicet quod ita obligarentur ad ve
ſcendum azyma in omnibus ſeptem diebus, ſicut in pri
mo, quia de omnibus datur æquale mandatum. *Et in*
die ſeptimo erit ſolennitas domini. In iſta obſeruatione
azymorum, quę durabat per ſeptem dies, duo dies erāt
celebres. ſ. primus, & ſeptimus, quia nullum opus in
his fiebat exceptis his, quæ ad cibum pertinent, vt pa-
I tet præcedenti cap. & Leuit. vigeſimotertio, in alijs
vero diebus licebat omnia facere, quæcunque vellent;
fit autem hic mentio de ſeptimo, quia de primo ſupra
in iſto capitulo dictum eſt, quod obſeruari deberet.
Azyma comedetis ſeptem diebus. Replicatio ſuperioris
ſententiæ eſt. *Non apparebit apud te.* Ideſt in domo tua.
Aliquid fermentatum. Quia non ſolum vetabatur co-
meſtio azymorum, ſed etiam ne illis diebus eſſet in do
mibus Iudæorum, ideo in die quartadecima mēſis pri-
mi poſt meridiem inquirebant Iſraelitæ domos ſuas,
& nunc idem faciunt, & ſi aliquid fermentatum repe-
riebatur, eijciebatur a domo. Quare autem non debe
ret manere fermentatum in domibus Iudæorum præ-
cedenti cap. declaratum eſt. *In cunctis finibus tuis.* Ideſt
in tota terra tua, ſcilicet in domibus, quia quòd mane
K ret in aliquo loco, ad quem homines non accedunt, nō
videtur eſſe prohibitum, & ſic præcedenti cap. ſolum
dicebatur, non apparebit fermentatum in domibus ve-
ſtris. *Narrabiſque filio tuo.* Hic ponitur quid reſponde-
re deberent patres, cum filij inquirerent in futurum
de iſtis cæremonijs, quid ſignarent, vel propter quid
fierent in redemptione primogenitorum, & præceden-
ti cap. ponitur reſponſio ad inquiſitionem de agno pa
ſchali; nunc autem mandatur, quòd patres narrent fi-
lijs iſta. Quia ſi forte filij non interrogauerint patres,
debent eos inſtruere in hoc, ſcilicet dicentes, quid mā
dauit Deus, & quare mandauerit; nam cum fides ſit ex
auditu, vt patet ad Rom. 10. & non ex aliqua ſpecula-
tiua inquiſitione, quanta ad ea, quæ ſunt propria fidei
non poſſent ſequētes generationes aliquid de eis, quæ
de Deo credenda erant cognoſcere, niſi prioribus eis
enar-

Multoties Deus promiſit Abraæ terram Chanaā ſed ſemel iurauit. Gen. 22.

Filij Hebræorum debebant à patrib. quærere legis cæremonias, & patres eos inſtruere.

enarrantibus, vt.ſ. illi, qui immediate viderunt iſta a
Deo fieri in Aegypito, & in deſerto, & audierunt præ-
cepta domini, narrarent ea ſucceſſoribus ſuis immedia
tis cõmendando eis, quòd ipſi etiam ſequeotibus enar
rarer, & ſic propagaretur fides io omnes generatio-
nes, & hoc commendat Deus, vt patet Deuter. 6. capit.
Deut. 6. dicens, narrabis ea filis tuis. *In die illo.* Ideſt in tempore
illo, ſcilicet, quando egreſſi fueritis de terra deſerti in
troeuntes iu terram Chanaam. Qoia ad tũc obligabat
iſta obſeruatio, vt patet in litera, ideo tunc ratio ipſius
reddi debebat. *Hoc eſt, quod fecit Dominus.* Scilicet,
quòd fecit nos comedere panem ſine fermento, cum
Aegyptij cogerent nos velociter exire de Aegypto, &
occidendo primogenita Aegyptiorum, ideo mandat
ſibi fieri has ſolennitates agni Paſchalis, & azyinorum.
Mihi, quando egreſſus ſum de Aegypto. Iſtud pronomen,
ego, demonſtrat hic totum Iſrael, quia omnes Iſraeli-
tæ figlijs ſuis dicere iſta debebant, & tunc verum eſt,
quòd Deus fecit iſta Iſraeli, quia populus qui tranſijt,
& qui manet, licèt ſimpliciter diuerſi ſint, quia Eccle-
Q͠uo po- ſia. 1. c. dicitur, generatio tranſijt, & terra in æternum
pul⁹ aut manet; tamen aliquo modo dicitur iſte populus, idem
fluui⁹ eſt nunc, & ante hoc per mille annos per continuitatem
idem in geoerationis, ſicut dicitur de fluuio, quòd eſt idem, qui
tẽpibus in nunc fluit, & fluebat ante mille annos, ſcilicet idem
ãtem di Tagos, idẽ Dorius, licèt nullum pedale, aut nulla pars
ſtantib. aquę nunc ſit in eo, quæ ſuit ante hoc per mille annos:
poterat ergo totus Iſrael dicere nunc: Deus eduxit me
de Agypto, quia eduxit iſtum populum, cuius partes
ſibi ſuccedunt in temporis mutabilitate. *Et erit quaſi
ſignum in manu tua.*

QVÆSTIO. III

IVdæi aliquando hoc obſeruauerunt ad literam, fa-
Quare I- cientes quaſdam cedulas, & ſcribentes in eis exitum
udæi ap- de Aegypto, & quædam quæ continentur Deut. 6. cap.
pẽdebãt pertinentia ad vnitatem diuinæ eſſentiæ, & præcepta
philate- decalogi, & iſtas ligabant brachio dextro, & ponebaot
ria. in fronte, & licèt omnes non obſeruarent, Phariſęi ta-
Deut. 6. men obſeruabant, qui eraot præcipui legis obſeruato-
res, tenentes eum locum inter Iudæos, quem religioſi
tenent apud nos, ideo de eis dixit Chriſtus Mat. 23. c.
Matt. 23 Omnia opera ſua faciunt, vt videantur ab hominibus,
dilatant Philateria ſua, & magnificant fimbrias. Vocan
tur iſtæ cartulæ philateria a philaxe, quod eſt obſerua-
re, & thorath, quod eſt lex, quaſi legis cuſtodia, ſcilicet
quòd ibi cuſtodiebantur præcepta legis ſaltem prin-
cipalia. Fimbriæ autem ſunt, quæ erant in quatuor an-
gulis palliorum, de quibus Numeri quintodecimo ca-
pitulo. Iudæi autem moderni non appendunt in bra-
chio, aut in fronte huiuſmodi cartulas, ſed ponunt eas
in poſtibus domorum ſuarum, vt intraotes, & exeun-
tes recordentur mandatorum Dei, vt dicitur Deut. ſex-
Deut. 6. to capitulo, cum dicitur. Meditaberis ſedens in domo
tua, & ambulãs iu itinere, dormiens, atque cõſurgens,
& ligabis ea quaſi ſignum in manu tua, eruntque, &
mouebuntur inter oculos tuos, ſcribeſque ea io oſtijs,
& limine domus tuæ. Hoc autem, quod leuius eſt, ſcili-
cet ponere ea in oſtijs domus, hodie obſeruant pleri-
que Iudæorum. Non erat tamen iotentio Dei mandan-
tis, quòd iſta ponereotur ante oculos, & in manu, ſed
quòd homo verſaret in eis animum ſuum, ſicut dictũ
fuit, ſcilicet ſtans in domo, aut io via gradiens, dor-
miens, atque conſurgens; ſic enim Dauid deſcribens vi-
rum beatum, qui hoc promeretur, vt in vita æterna bea
tus ſit, pro primo poſuit affirmãdo. In lege domioi fuit
volũtas eius, & in lege eius meditabitur die, ac oocte.
Apportatio autem harum cædularum ad rem modi-
cum proficiebat, ſed loquebatur Deus ſub quadam ſi-
militudine, ſcilicet ſicut ſignum continuo poſitum
ante oculos noſtros facit nos continue cogitare de ip-
ſa re ſignata, ita Deus mandabat iſta precepta eſſe in

A noſtra cogitatione continue, quaſi appenſa eſſent
ante oculos noſtros. Et ideo litera noſtra hoc atten-
dens dixit. *Et erit quaſi ſignum in manu tua.* Ideſt non
quòd iſta ponantur in manu, aut in fronte inter ocu-
los. Sed ſicut iſta exiſtentia inter oculos reducerent ad
continuam cogitationem, & ſicut plerunque cum qui-
ſpiam vult recordari alicuius rei, quæ ei dicta fuit,
ponit filum iu manu, & licèt obliuiſcatur, poſtea con-
uerſus videnſque filum in manu, recordatur rei, quam
intendebat. Sic debet eſſe memoria iſtorum iugis apud
nos, qua iſta ſigna haberem*. Et quòd Hebræi iſta po-
nerẽt ãte portas ſuas tẽpore, quo obligauit obſeruatio
remnniarum non erat inconueniens: tamen non obli-
gabantur, quia hoc non mandabat Deos. Vel poſſunt *Philate-*
dici, iſta poſita inter oculos ad mouendum intelle- *ria &*
B ctum, qui vocatur oculus, aut viſus animæ, vt ait Phi- *fimbria*
loſophus ſexto Ethicor. tractans de potentia demoti- *quid ſint*
ca, & prudentia. Poni dicebatur in brachio ad mo- *Cap. 71.*
nendum nos, vt operemur: qoia iſta duo ſunt quæ *& lib, 1.*
Deus à nobis petit, fides ſcilicet & operatio, fides nam
que ſine charitate, & operatione mortua eſt, vt ait Ia-
cobus canonica ſua ſecuodo capitulo. Et hoc ratio-
nabile erat, quia quædam præcepta iſtorum erant ad
agendum, quædam ad credendum ſolum. Oporte-
bat ergo vtrumque admonere, intelaectum ſcillcet
& operationem. *Et quaſi monimentum.* Ideſt me-
moria, vel ſignum recordatiuum. Dicitur namque
monimentum de moneo mones, quia ad intelligen-
dum aliquid mouet: hic vocatur monimentum ante
C oculos, ſed infra ponitur quaſi quid appenſum ante
oculos: declarat eoim magis ibi quàm hic: nam dato
quòd iſta fieri deberent, aut aliqua ſimilia, non ſolum
deberent eſſe monimentum ante oculos, ſed debent
eſſe appenſa, quia ſi iſtæ cartulæ fronti ligarentur, &
non penderent, nec mouerentur, oculus non reſpi-
ceret ea; cum autem appendantur, ita quòd perue-
niant ad oculos, & non ſint fixæ, ſed moueantur, ma-
gis incitabunt, cum videri poterunt. Etiam quia non
ſolum viſu, ſed etiam tactu proficient, cum tangendo
per motum partes propinquas oculis, dato quod non
viderentur, ſic perciperent, & mouerent, ideo Deu-
ter. ſexto dicitur: eruntque, & mouebuntur in oculis
tuis. *Vt lex Domini ſemper ſit in ore tuo.* Iſta eſt intentio
ſupradictorum, ſcilicet quòd lex deberet eſſe quaſi
D memoria in oculis nuſtris, & in manu noſtra, vt ſic
cnntinuo eam cogitatione verſantes, etiam in ore
verſaremus: volebat enim Deus vt laudes eius ſem-
per enarrarentur, & præcepta cuſtodirentur, ad quod
proficiebat contiua ruminatio legis in ore, quia ſic
alios concitaremus, & nos ipſos. *In manu forti eduxit
te Dominus de Aegypto.* Ideſt in magna potentia, &
prodigijs multis, vt ſupra patuit, & hoc reperit ſæpe
ſcriptura commemorando Hebræis ſæpiſſimè diui-
num beneficium: vt ſic promptiores ad mandata exe-
quenda efficiaotur. Et non eſt mirandum quòd hic
interdum dicat: egreſſi eſtis de Aegypto, & ioterdum
dicat: egredimini per præſentis modum, quia in Pro-
phetis mutantur tempora, ideo interdum per futu-
rum, interdum per præteritum, & per præſens de ea-
E dem re loquuntur, quod multis eſt occaſio parum,
aut nihil intelligendi in eis. Nam cum putant præ-
terita tempora deſcribi, tunc euentus futuros enun-
ciant, & cum putant de futuro loqui in tempora præ- *In Pro-*
terita relabuntur. *Cuſtodies huiuſcemodi cultum.* Iſte *phetis ſæ*
cultus eſt obſeruantia azimorum, de quibus imme- *pe tempo*
diate dictum extiterat. Et obſeruatio cæremoniarum *ra mutã*
agni paſchalis. *Huiuſcemodi.* Ideſt huiuſmodi, quia *tur d: ea*
eſt adiectio ſillabica, quæ ioterdum ponitur ad con- *dem re lo*
iungendum duas dictiunes in vnam, & ſic dicimus *quentia*
ſicubi, interpoſita, c. pro, ſi vbi, ideſt ſi in aliquo loco:
interrogatiuè aut infinitiuè ſic dicimus; hæccine ideſt
hæcne, ſcilicet nunquid hęc, vt patet Deut. 32. cap. Ali-
quando adiectio ponitur in fine dictionis, vt cum di-
cimus hoſce, ideſt hos, ſic eoim dicit frequenter Te-
rentius in comedijs ſuis: per hoſce dies, ideſt per hos
dies.

dies. Sic etiam dicimus ſuapte, meapte, ideſt ſua, & tua, **F** de quibus Priſcianus maiori volumine lib. 13. *Statuto tempore.* Ideſt annuatim, ſcilicet, immolationem agni Phaſæ, die quartadecima primi menſis ad veſperum, & azyma ex tunc vſque ad vigeſimam primam diem menſis eiuſdem vſque ad veſperum, ſic enim ſtatutum fuit, cap. præcedenti. *A diebus in dies.* Ideſt ab vno anno in alterum, ſcilicet, quòd conſideretur tempus, in quo tunc offertur iſto anno, quòd eodem tempore immoletur, aut cuſtodiantur azyma ſequenti anno, & ſic in cæteris annis. Vel aliter, quòd iſte cultus maneat a diebus in dies, ideſt ex nunc vſque ad alios dies, ſcilicet vſque in ſempiternum, vt ſupra dictum eſt. Vel in generationes, & generationes. Prima tamen expoſitio melior eſt. *Cumque introduxerit.* Hic ponit ſanctificationem primogenitorum, quomodo Deo applicari debe- **G** rent. *In terram Chananæi.* Vocatur Chananæus noo vnus de illis ſeptem populis, ſed omnes ſimul vniti, vt deſcendunt a Chanaam.

QVÆSTIO. IIII.

An obligarentur Iudæi in deſerto ad omnia hæc.

Num. 3.

EX hoc patet etiam, quòd non obligabantur ad ſanctificationem primogenitorum vſque dum intrarent terram Chanaan, & ibi pacificè morarentur expulſis hoſtibus, atque interfectis, & diuiſa terra. Dominus tamen mandauit poſtea applicari in monte Sinai, vt patet Numeri cap. 3. cum accipi mandauit omnes Leuitas loco primogenitorum Iſrael, & pro excreſcen- **H** tibus de primogenitis filiorum Iſrael datum fuit pretium pro quolibet quinque ſicli, vt patet ibidem, & pecora Leuitarum pro pecoribus totius Iſrael accepta ſunt, & hoc fuit ex ſpeciali mandato Dei, aliter enim non obligaſſet iſta lex: nunquam tamen poſtea in dedeſerto iſta redemptio facta eſt, aut ſanctificatio, ſcilicet quòd poſtquam omnes Leuitę in deſerto Sinai accepti ſunt loco primogenitorum totius Iſrael, qui tunc erant, etiam ſi aliquis naſceretur primogenitus, non applicabantur domino, nec dabatur de eis pretium. Et ſi aliqua primogenita pecorum naſcebantur, non immolabantur domino. Ratio fuit, quia ſicut mandatum de celebrando ſolennitatem paſchalem, & azima fuit datum pro tempore, quo eſſent in terra promiſſionis, & **I** ideo cum ſteterunt in deſerto, nunquam celebrauerũt Phaſe, niſi vnum in ſecundo anno exitus de Aegypto, dum ſtarent in monte Sinai, de quo diximus præcedenti cap. latè, & hoc quia mandauit dominus expreſſe, vt patet Nume. 9. cap. Ita nunc cum iſta lex de primogenitis ſanctificandis ſolum dicatur ad terram Chanaam, tenenda nullo mõ obligabat in deſerto, niſi quia Deus ſpecialiter mandauit Nume. 3. cap. quòd tunc fieret applicatio pro ipſo de tribu Leui, & omnibus pecoribus eorum loco omnium primogenitorum aliarum tribuũ. Et applicatio pecorum ſuorum pro omnibus primogenitis pecorum reliqui populi: ſed cum illa lex non data fuerit vniuerſaliter, nec dixerit, deinde ſemper primogenita debere ſanctificari, manebat in vigore iſta lex, quæ dicit ſolum eſſe primogenita ſanctificanda **K** poſt introductionem in terram Chanaan, ideo nec pecorum primogenita, nec hominum in 40. annis, quibus manſit Iſrael in deſerto, vt patet infra 16. & Deuteronomio 8. ſanctificata ſunt, ſcilicet quòd pecorum primogenita, non immolabantur, & primogenita hominum pretio non redimebantur. Fuit autem motiuus huius, quia pretium redemptionis primogenitorum dabatur Leottis ad ſuſtentationem, cum ipſi eſſent applicati Deo loco omnium primogenitorum Iſrael, vt dicitur Numeri 3. capit. ſcilicet, tulit Moyſes pretium eorum, qui fuerant amplius, & quos redemerat à Leuitis pro primogenitis filiorum Iſrael mille trecentos ſexaginta quinque ſiclos iuxta pondus ſanctuarij, & dedit illud Aaron, & filijs eius iuxta verbum, quòd pręceperat ſibi dominus. Nunc autem in deſerto ſacerdotes, & Leuitæ non indigebant pecunia, quia non comedebant panem, aut vinum, quod pecunia emere deberent, quia continuis 40. annis panem non comederunt, & vinum non biberunt, vt patet Deut. 29. cap. ſed mãna de cœlo: nullo ergo modo indigebant pecunia. Poſtquam autem intrauerunt terram promiſſionis, eguerunt pecunia, cum oporteret emere cibos deficiente manna, vt patet infra 16. & Ioſuæ 5. capit. vbi dicitur, quòd cum attigerunt terram Chanaam, ceſſauit manna, ideo tunc debuit dari pecunia pro redemptione primogenitorum. Nec poterat aliquis de iſtis primogenitis applicari Deo, ita quòd accederet ad miniſtrãdum in tabernaculo, quia quicunque accederet ad tabernaculum, dato quòd non miniſtraret, niſi Leuita eſſet, iubebatur interfici, vt patet Numeri primo, cap. cum dicitur: deponent Leuitę tabernaculum cum caſtra metanda fuerint, & erigent: quiſquis externorum acceſſerit, occidetur. Idem Numeri 3. cap. Idem 16. cum Core, & tota ſua coniuratorum multitudo partim incenſa partim ſubmerſa eſt. Primogenita etiam pecorum non debebant tunc immolari, quia cum in deſerto mouerentur mota nube, & vagi incederent, non poterant facere ſacrificia. Et hoc patet, quia feſtiuitates, quæ ponuntur in Leuitico ſecundum ſuas immolationes, non obſeruatæ ſunt in deſerto, vt ibidem dicetur. Etiam quia Numeri 15. cap. cum daretur modus ſacrificandi dum fuit. Cum ingreſſi fueritis terram habitationis veſtræ, quam ego dabo vobis, & feceritis oblationem Domino in holocauſtum, aut victimam pacificam, vota ſoluentes, vel ſponte offerentes munera, aut in ſolennitatibus veſtris offerentes odorem ſuauitatis domino. Ecce qualiter ibi præſupponitur, quòd oblationes, & victimæ non erant faciendæ in deſerto, ſed in terra Chanaam. Cauſa autem potiſſima, quare non fiebant in deſerto immolationes, erat, quia in omnibus illis offerebatur tertia pars vini, & ſimilæ triticeæ, vt patet Numeri 15. cap. ſed in deſerto nihil tale erat, ergo non poterat fieri immolatio. Et ſi aliquis proteruiat dicens, quòd ibi dicitur, quòd oblationes faciendę erant in terram Chanaam, ſed non negat, quòd in deſerto fieri deberent. Hoc non valet, quia illic dabatur modus ſolum ad immolandum in terra Chanaam, & non in deſerto: ſi ergo dicas, quòd in deſerto fiebat immolatio, da modum, per quem fiebat, ſatis patet in iſtis quatuor libris Moyſi, quòd nunquam tale reperitur. Dicendum ergo videtur, quòd forte nunquam facta fuit immolatio aliqua in tuto deſerto, niſi illæ, quę factæ ſunt in confirmatione legis, de quibus infra 24. cap. & illæ, quæ factæ ſunt in conſecratione tabernaculi, & ſacerdotum, de quibus datur forma infra 29. c. & poſtea nunciatur factum fuiſſe, & modus faciendi exprimitur Leu. 8. & 9. & 10. cap. Et ſi arguas, quomodo ergo conſecratus fuit Eleazarus filius Aaron, quæ factus fuit ſacerdos magnus mortuo Aaron? Reſpondetur, quòd nulla conſecratio, aut victimarum immolatio ibi facta eſt, ſed ſolum indutus fuit veſtibus ſacerdotalibus patris ſui. Et hoc ſatis colligitur ex tex. Num. 20. cap. cum dicitur. Cunque Aaron ſpoliaſſet veſtibus ſuis, induit eis Eleazarum filium eius illo mortuo in montis ſupercilio deſcendit Moyſes cum Eleazaro, & ſic nulla alia ſolennitas ibi facta fuiſſe videtur. Cauſa autem fuit, quia oportunitas loci non erat: nam ſtabant apud terrã hoſtilem, & carebãt neceſſarijs ad ſolennitatẽ iſtam, vnde ab hoſtibus inquietabantur: qui etiam non permitterent eis requieſcere, nam immediate ſequitur ibidem, quòd Chananæus rex Arad pugnauit cõtra Iſrael & vicit, atque accepit ex eo prædam. Concluditur ergo ex ſuperioribus, quòd in deſerto non fuit facta ſacrificatio primogenitorum hominum, aut pecorum, ſed reſeruabatur facienda in terra Chanaam præter illam vnicam, quæ facta fuit in deſerto Synai. Ratio autem huius fuit, quia Moyſen præſciuerat Deus moriturum ante tranſitum Iordanis, ideo quia ille erat legiſlator, & ſanctiſſimus, atq; prophetarum maximus, qualis poſtea non ſurrexit in Iſrael, vt patet Deut. 34. cap. decuit vt ille daret formam ſacrorum, cum ſacrificia eſſent potiſſima pars legis, & non ſolum daret formam ſacriſi-

Deut. 8.

Cauſa quare in deſerto nõ fuit facta primogenitorum redẽptio.

Quicũq; ad tabernaculum accedebat interficiebatur niſi Leuita eſſet vel ſacerdos.

Num. 15.

Leu. 8. 9. 10.

Num. 20.

Laudes & gratia Moyſi. Moyſes ſacrorũ formã dedit & miniſtros elegit.

Deut. 34.

A criſicandi verbo, ſed etiam doceret exemplo. Nã quędam ſunt, maxime ea, quæ ſunt multum particularia, quæ magis oculo, quàm verbo intelliguntur. Etiam decebat, vt iſte eligeret miniſtros, qui eẽnt determinati ad cultum Dei, & daret eis regulas, ſacrificandi, & totius miniſterij, atque cultus diuini, vtrunque autem fecit in monte Synai, quia lege ſuſcepta, & fabricato tabernaculo mãdato Dei accepit Aaron & filios eius de cęteris Leuitis, & conſecrauit eos Domino, atque miniſtrare fecit. Tunc etiam dedit eis modum ſacrificandi, & faciendi cætera, hęc autem facta ſunt in monte Synai, qui erat locus quietiſſimus, ſeparatus ab omni hoſtium impulſu. Nam ab Aegypto nullus timor erat, quia ſatis diſtabat. Ab Idumæis, Ammonitis, Moabitis Chananęis, cæteriſque populis ſatis diſtabant, quia iſti erant coniuncti terræ Chanaam. Erant ergo tunc in

B vaſtiſſimo deſerto Sin, & deinde ſuccedebat deſertum Pharam, vt patet Numeri 13.c. Et poſt illud deſertum erant hoſtes, qui nominati ſunt: nam vt patet Numeri 33.c. vbi ponitur cathalogus manſionum inter montẽ Synai & montem Hor, qui eſt in extremis finibus Edõ, & apud Moab, & cæteros populos, ſunt manſiones viginti. Et in his omnibus non reperiebant hoſtes, quia erat magna ſolitudo, præterquam dum eſſent in Cadesbarne, quæ eſt decimanona manſio poſt montem Synai, nam ibi exiſtentes cum murmuraſſent contra Dominum venientibus exploratoribus, & ſequẽti die mortuis illis aſcendere vellent in montem contra terram Chanaam, deſcendit Amalechita, & Chananæus, qui habitabant in montibus & percuſſerunt eos, vt col-

Num. 13. 33.

C ligitur Numeri 13. & 14. c. Proptee hoc ergo morati ſunt in monte Synai vno anno demptis decem diebus, vt probauimus præcedenti cap. Et in illo anno facta ſunt omnia hæc. *Sicut iurauit tibi, & patribus tuis.* Quòd autem iurauerit Deus dare iſtam terram de nullo legitur, niſi de Abraam, vt patet Gen. 22.c. Si autem legantur promiſſiones factæ Iſaac, & Iacob, non reperietur in eis, quòd Deus iurauit, ſed, quòd ſolum promiſit. Quòd autem iurauerit eam dare iſtis, qui tunc erant in deſerto, nunquam legitur, ſed dicitur iuraſſe iſtis, & patribus ſuis, quia ſicut promiſit Abrahæ illam terram, & confirmauit iuramento, ita alijs quibus eam poſtea promittebat dicebat, ego dabo tibi & ſemini tuo terram Chanaam, ſicut iuraui Abrahę patri tuo. Et licèt tunc nihil iuraret, quia tamen promittebat ſub iuramento

Omnibus Patriarchis Deus promiſit dare terram Chanaam ſed nulli iurauit niſi Abraæ.

D facto Abrahę, tantum erat, ac ſi iuraſſet tunc, cum idẽ iuramẽtum obligaret tunc, ſi Deus obligari poſſet. Sic enim fit ſecundum iura humana, quia ſi aliquis inquiri dicitur, vt veritatem dicat de multis articulis, & reſpondeat de vno, & poſtea dicitur ei ſub iuramento præſtito mandatur tibi, quòd dicas veritatem etiam in hoc articulo, de quo nunc quæro, eodem modo obligatur, ſicut i quolibet articulo nouiter iuraret, & eodem modo deieraret ſi in ſecunda interrogatione mentiretur ſicut in prima. Quod autem Deus ſub iuramento præſtito Abrahę promiſerit etiam aliquibus alijs terram, patet in promiſſione facta Iſaac, vt habetur Gen. 26. cum dicitur. Tibi enim & ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has complens iuramentum, quod ſpopondi Abraham patri tuo. Iſtis autem qui nunc erant in

Gen. 26.

His, qui in deſerto erãt, non promiſit Deus dare terrã Chanaã.

E deſerto, non ſolum non promiſit Deus ſub iuramento terram illam, immo nec promiſit eam aliquo modo, quod patet, ſi legatur Exodus a principio vſque huc. Et hoc, quia Deus nunquam loquebatur populo per ſe, poſtea autem c. 23. dicitur quòd Deus introducet eos in terram illam ſi obſeruauerint mandata ſua, & mittet Angelum ſuum, qui exterreat omnes illas gentes. Dicitur tamen Deus promiſiſſe, & iuraſſe iſtis dare terram Chanaam, quia quando iurauit eam dare Abrahæ, iurauit eam dare iſtis, vt patet in forma iuramenti, quæ habetur Gen. 22. c. cum dicitur. Per memetipſum iuraui, dicit Dominus, quia feceſti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli, & velut arenam, quæ eſt in littore maris, & poſſidebit ſemen tuum portas ini-

Gen. 22.

A micorum ſuorum. *Et dederit eam tibi.* Ideſt fecerit te in ea pacifice habitare. Aliud namquam eſt introducere in terram Chanaam, & aliud dare etiam quia Iſraelitę non tenuerunt pacificè terram poſſeſſionis vſque annos ſeptem poſt ingreſſum in eam, & poſt diuiſionem eius per alios ſeptem annos, de quibus aliquę hiſtoriæ fidem faciunt quantum temporis fuerit ſecundum certitudinem vſquequo habitauerunt in pace, & redierũt duę tribus, & dimidia de bellis adiuuantes alias tribus, ſed conſtat quòd fuit magnum tempus, ſic enim dicitur Ioſę 22. ca. ad duas tribus, & dimidiam. Non reliquiſtis fratres veſtros longo tempore vſque in præſentem diem. Licèt igitur non conſtet vtrum quartuordecim anni, an plures fuerint, conſtat tamen, quòd fuerint

Iſraelitæ non habitauerũt quiete terra promiſſionis vſque ad 14 annos poſt tranſitũ Iordanis. Ioſu. 22.

B pluſquam ſeptem, quia Caleb filius Iephone princeps in tribu Iuda petiuit a Ioſuæ dari ſibi Hebron antequã diſtribuerentur ſortes alijs tribubus, vt patet ex proceſſu libri Ioſuæ, quia hoc habetur Ioſuę 14. & diſtributio ſortium habetur Ioſuę 15. & 16. vſque ad 20. c. excluſiue. Et tamen poſtea receſſerunt duæ tribus & dimidia ab alijs, vt patet Ioſuę 22. c. Sed quando Caleb petiuit Hebron, fluxerant ſeptem anni ab introitu terrę Chanaam, ergo quãdo receſſerunt duæ tribus & dimidia ab alijs, erant plures, quam ſeptem anni, antecedens patet, quia quando petiuit Caleb, erat annorum 85. Et dicitur ibidem quòd tranſiuerant 45. anni ex tẽpore, quo fuit explorator vſque tunc, ſed ab illo tempore vſque ad tranſitum Iordanis fluxerunt triginta-octo anni, ergo manent ſeptem. Antecedens patet, quia

C in deſerto ante tranſitum Iordanis ſteterunt Iſraelitæ 40. annis, ſed cum miſſi ſunt exploratores erat ſecũdus annus, ergo manebant trigintaocto. Tunc enim proprie dicebatur Deus dediſſe eam Iſrael, & ante non, ſed introduxiſſe in eam, ideo finita diuiſione terræ, & hoſtiũ deletione, dicitur Ioſuæ 21. c. Deditque Deus Iſraeli omnem terram, quam ſe patribus eorum traditurum iurauerat, & poſſederunt illam, atque habitauerunt in ea, dataque eſt ab eo pax in omnes per circuitum nationes, nulluſque eis hoſtium reſiſtere auſus eſt, ſed cũcti in eorum ditione coacti ſunt, nec vnum quidem verbum quod ſe illis præſtaturum eſſe promiſerat, irritum fuit, ſed omnia rebus expleta ſunt, Ex hoc autem patet quòd oblatio ſuperiorum, ſcilicet ſanctificationis primogenitorum non obligauit immediate poſt introitũ

Ioſ. 21.

Oblatio ſanctificationis primogenitorum non obligauit immediate poſt introitum terra promiſſionis.

D in terram promiſſionis, ſed poſtquàm terra pacificè poſſeſſa eſt. Et idem dicendum videtur de alijs obſeruationibus, ſcilicet de Phaſe immolatione, & azymorũ obſeruatione, ſcilicet, quòd nõ fuerit in tempore, quo non pacificè poſſederunt. Si autem obijcias de Phaſe, quod immolauerunt in introitu terrę promiſſionis, vt patet Ioſuæ 5.c. Reſpondetur, quòd hoc fuit, quia tunc vacabant a bellis, ſed poſtea cum a bellis non vacabãt, nihil horum facere poterant. Quod autem non obligarentur ab hęc, vſque quo quiete poſſiderent terram, & etiam quòd in deſerto nihil de his cæremonijs cuſtodirent: patet Deut. 12. cum dicitur: Non facietis ibi, ideſt in terra Channam, ad quam itis, quæ nos facimus hic hodie ſinguli quod ſibi rectum videtur, & ſubijcit cauſam, quare non fiat obſeruatio cæremoniarum, cùm

Deut. 12

E dicit. Nec enim vſque in præſens tempus veniſtis ad requiem, & poſſeſſionẽ, quàm Dominus Deus daturus eſt vobis, quaſi dicat quòd poſtquã tenuerint requiẽ, ante vero non. *Separabis omne, quod aperit vuluam Domino.* Ideſt ſeparabis ad cultum Dei omne primogenitum de pecoribus, quæ dicuntur aperire vuluam, quia illis naſcentibus primo materna clauſtra totaliter aperiuntur, cum in conceptu parua fuiſſet apertio. *Et quod primitiuum eſt.* Ideſt primo naſcitur, idem ſunt iſta. *De pecoribus tuis.* Hic accipitur proprius quam ſupra, cum dicebatur, quòd primogenita hominum, & pecorum ſanctificanda eſſent, ex quo excluduntur primogenita in alijs animalibus, vt in equis, mulis, & camelis, quia iſta non ſunt pecora. Etiam de auibus, nam non obligabantur dare primogenita auium, dato quod illa cognoſcere poſſent non debebat

M 2 etiam

etiam offerri pretium profane redimẽdo: vt patet Deuter. 24. cap. de his omnibus pleniſſime cum ſuis fundamentis infra 3.4. cap. pecora autem ſolum vocantur oues, & capræ, atque boues, nam de his ſolis licebat immolari: vt patet Leuit. 1. cap. vbi ponitur ſufficientia animalium in holocauſtum offeruntur, & ponũtur iſta tria ſolum, & in omnibus alijs libris, vel nunquam repetientur immolari, niſi de iſtis tribus ſpeciebus quadrupedum. *Quicquid habueris maſculini ſexus.*

Deut. 24

QVAESTIO. V.

Cur Deus maſculos primogenitos offerri præceperit.

ALiqui volunt, quòd ideo mandat de maſculo offeri, quia iſta ſanctificatio fit propter liberationẽ primogenitorum in peſte Aegypti, & in peſte Aegypti ſolum liberati ſunt maſculi. Sed hoc nõ videtur verum alicui, quia tunc quæritur, vtrum in gregibus Hebræorum eſſet aliqua ouis, quæ eſſet primogenita, & inter homines ſi fuit aliqua ſœmina primogenita. Si autem dicas, quòd non falſum eſt, & inopinabile, quia in tanta multitudine pecorum Hebræorum non eſt aliquo modo rationi conforme, quòd nulla fæmella primogenita eſſet, aut in hominibus nulla mulier primogenita, cum tam numeroſa turba eſſet. Si autem dicas, quòd aliqua fæmella in pecoribus fuit primogenita, & aliqua mulier in hominibus, cogeris dicere, quod illa mortua fuit, cum non ſit liberata a percuſſore, ſed hoc maniſeſte eſt contra literam ſupra 11. ca. cum dicitur. Erit magnus clamor in terra Aegyptiorum, qualis non fuit antea, nec poſtea futurus eſt: apud omnes autem filios Iſrael non mutiet canis ab homine vſque ad pecus. Etiam præcedenti cap. dictum fuit, quòd cũ Deus videret ſanguinem in ſuperliminari domus, & in vtroque poſte, tranſiret, & non permitteret ingredi percuſſorem, ergo nullus de Hebræis mortuus fuit maſculus, aut fęmina: neceſſe eſt ergo dicere tam maſculos, quã fęmellas liberatos fuiſſe in hominibus, & pecoribus. Dicendum ergo videtur iſtis, quòd Deus ſolum mandauit redimi maſculina, aut immolari, quia Deus vult ꝑ ſe perfecta cum ipſe perfectus ſit, ſicut dicitur Mat. 5. c. Eſtote perfecti ſicut pater veſter cæleſtis perfectus eſt. Opera etiam Dei perfecta ſunt: vt patet Deu. 32. volebat ergo ſexum perfectum ſibi attribui, iſte aut eſt ſexus maſculinus, cum natura intendat gignere maſculinum, & fęmina ſit vir occaſionatus vt ait Philoſophus debuit ergo ei applicari, & offerri maſculus. Quando autem primogenita erant fęmellæ, non immolabantur Domino, nec redimebantur, quia cum non liceret ſecundum ſe, nihil loco eius licitum erat dari. Licèt aliqui volunt quod deberet dari aliud animal, vel pretiũ. Sed falſum eſt, quia hoc teneret, ſi iſtud animal ex conditione ſpeciei, & ſexus licitum eſſet, & ex conditione indiuiduali ſua per accidens eſſet illicitum; vt ſi eſſet claudum, cæcum, aut debile, vel fractum, aut amputatis aliquibus corporis partibus ſecundum illa, quæ ponuntur Leu. 22. cap. cum tamen animal ex natura ſpeciei eſt illicitũ, vt canis, aut equus, nec ipſum, nec aliud loco eius dari debebat, ſic dicitur Deut. 23. non offetes pretium canis, ideſt non ſolum canis in ſe illicitus erat, ſed etiam quicquid loco canis daretur: ſic cum fæmella, vt primogenitum dari non licet, nec aliquid loco eius dari licebit: hoc tamen verum non eſt, ſed teneas id, quod declarauimus infra 34. cap. *Conſecrabis Domino.* Ideſt ſeparabis illud, vt ſacrum: vt ſit ad cultum Dei, ſcilicet immolando illud. *Primogenitum Aſini mutabis oue.* Ideſt primogenitum Aſini in mundum eſt tã ad cibum, quam ad immolationem, ideo non immolabis illum, ſed loco eius dabis ouem.

Mat. 5.

Deut. 32

De Gen. alienum vbi. 2. c. 3

Leu. 22.

Obiectio contra dicta tollit

Sed ex hoc argues contra ſupradicta, ſcilicet quod licèt aliquod animal ſit immundum ſecundum ſperiẽ, quòd liceat aliquid dari pro eo, quia pro Aſino aliquid datur, ſcilicet ouis. Reſpondetur, quòd iſte fuit caſus ſpetialis expreſſus a lege ex quadam ſpeciali cauſa,

F ideo non debet trahi ad conſequentiam, quia quæ vni in priuilegium conceduntur, ab alijs in conſequentiã trahi non debent, vt patet extra de regulis iuris, in ſexto in regula, quod alicui gratioſe conceditur, trahi nõ debet ab alijs in exemplum. Inter cætera animalia, quæ primogenita habebant, ſolum primogenitum Aſini redimitur oue, alia aut animalia non redimebantur oue, aut pecunia, quia ſi aliqua alia redimenda fuiſſent, hic explicarentur, cum iſta eſſet lex data primo de applicatione, & ſanctificatione primogenitorum, & ea quæ hic non exprimerentur, non poſſent intelligi, nec fierent. Et ſi obijciatur, quod dicitur Num. 18. cap. vbi agitur de applicatione primogenitorum ad Deum, ſcilicet

G omne animal immundum redimi facies quinque ſiclis: ſed de aſino dicitur hic, quòd oue commutandus erat, ergo hic de alijs animalibus immundis, vt de equis, & mulis dictum eſt. Reſpondetur, quod non erant redimenda primogenita in alijs animalibus, præterquam in pecoribus, & quod hic dicitur de animali immundo non eſt intelligendum de animali immundo ſecundum ſpeciem, vt equus, & mulus, & camelus. ſed de animali immundo in ſe ipſo ex accidenti, licet mundum eſſet ſecundum ſpeciem, vt ſi aliquem primogenitum arietem, aut hyrcum, vel bouem contingeret eſſe cæcum aut claudum, habentem aliquam aliã de enormitatibus, quæ ponuntur Leui. 22. cap. quia ille debebat redimi pretio quinque ſiclorum, & non animalia immunda ſęcundum ſpetiem. Aliter etiam po-

H teſt reſponderi, ſicut reſpondetur infra 34. cap. Quare autem aſinus magis quàm alia animalia immunda redimebatur, ita quòd daretur pro eo ouis? Reſpondet Rabbi Abrabam, Auenezra, quia ſoli aſini educti ſunt ab Iſraelitis de Aegypto. Iſta ſatis bona reſponſio erat, & valde conſormis intentioni, propter quam fiebat iſta ſanctificatio primogenitorum, ſcilicet quòd liberata ſunt primogenita de Aegypto: ſi ergo ſolos aſinos de Aegypto Hebræi eduxerunt, valde rationabile eſt, quòd ſoli primogeniti aſinorum inter cætera animalia redimantur. Sed hoc videtur falſum maniſeſte; quia ſupra 12. c. dictum fuit: Profecti ſunt filij Iſrael de Rameſſe in Socoth ſexcenta fermè millia peditum abſque paruulis, & mulieribus, ſed & vulgus promiſcuum innumerabile aſcendit cum eis, oues & armenta, & a-

I nimantia diuerſi generis multa nimis, ergo non ſolũ aſinos habebant, ſed etiam præter pecora habebant alia animalia diuerſarum ſpetierum. Magis ergo videtur aliquibus dicendum quod aſini fuerunt redempti commutando eos oue, quia licèt aliqua alia animalia haberent, vt equos, & mulos, vel forte camelos, tamen pauca animalia erant de illis, ideo modicum adiumẽtum Hebræi egredientibus præſtare poterant, aſini autem fuerunt quaſi in multitudine infinita, ideo illi totum onus ſuppellectilium Hebræorum, & paruulos ſuos, & vxores deferebant. Quamobrem voluit Deus illud animal honorare, aut quandam ei excellentiam inter cætera tribuere. Et ſi dicas contra, quia ſupra dicitur, quòd animalia diuerſi generis quæ habuerunt Hebræi exeuntes erant multa nimis, ergo falſum ſupponi-

K tur, cum dicitur, quòd pauca animalia erant de alijs, vt de equis, vel mulis, aut camelis. Reſpondetur quòd bene ſtat, quia cum dicitur, quòd animalia, quæ habuerunt Hebræi exeuntes de Aegypto erant multa nimis, non intelligitur, quòd de quolibet diuerſorum generũ eſſent animalia multa nimis, ſed ſufficiebat, quòd ipſa omnia ſimul eſſent multa nimis, & quòd de vna ſpecie earum, vt de ſpetie aſinina eſſent multa nimis, de alijs aũt vt de equis aut camelis eſſent valde pauca. Et tunc manet qđ dictũ fuit, ſ. quòd aſini quaſi tulerũt totũ onus Hebræorum exeuntium de Aegypto. Sed magis tenendum quòd dicit Rabbi Abraham Auenzra, & ad textum illum, Dicitur quòd animalia multa nimis diuerſorum generum erant boues, oues, capræ, aſini, de quibus facta fuerat mentio. Licèt poſſet teneri alia poſitio. *Quod ſi non redemeris.* Ideſt ſi nolueris redimere aſinum dando pro eo vnam ouem, ſiue arietem. *Interficies.*

ficias. Ideſt mando, quòd interficias illum, & hoc fiebat, quia iſte aſinus, qui primogenitus erat, obligatus erat Deo, vt applicaretur ad cultum eius, & quia directe non applicabatur ad cultum Dei immolando eum, cum immundus eſſet, dabatur pro eo ouis, & tunc aſinus ille abſoluebatur ab obligatione, qua tenebatur Deo, & ſic poterat conuerti ad vſus humanos. Si autem non dabatur pro eo ouis, manebat obligatio aſini ad applicationem ad Deum, nec poterat licitè conuerti ad vtilitatem, aut ſeruitium humanum; mandabatur ergo occidi, vt ſic tolleretur, ne aliquis poſſet illum ad vſus ſuos conuertere. Nec eſt tenendum vt aliqui imperitè extimantes arbitrantur, ſcilicet, quòd ſi non dabatur ouis pro aſino, quòd occidebatur aſinus ad honorem Dei, quia hoc abuſio eſt. Non enim vult Deus tales ſibi immunditias immolari; nam ſi ad honorem Dei dari poſſet, non commutaretur oue, ſed ipſe per ſe immolaretur, ſed falſum eſt, quia litera non conſentit. Etiam quia ſi ad honorem Dei immolari poſſet, non occideret eum dominus ſuus, ſed ipſe ſacerdos immolaret eum, & offerret ſanguinem eius, & comederet carnes, quia iſta erat lex quantum ad animalia primogenita, quæ immolabantur, vt patet Numeri 18. cap. Gentiles autẽ aſinum immolabant Deo ſuo Priapo, vt ait Ouidius libro primo faſtorum cum dicitur de eo. Helleſpontiaco victima grata Deo, vocatur Deus Helleſpontiacus Priapus, quia fuit natus in inſula Helleſponto, & ab ea propter magnitudinem membri virilis exulauit, & poſtea in gratiam ob eandem turpiſſimam cauſam in Deum aſſumptus eſt, vt ait Linguitio. Huic autem aſinus immolatur propter inimicitiam, quã habet cum eo, quia clamoribus ſuis importunus eum a ſolatio nympharũ, quod eum ineſſe videbatur, diſturbaui, vt proſequitur ſatis turpiter verbis tamen dulcibus Ouidius in primo Faſtorum. Alias autẽ ſimiles turpitudines, nequid intactum linqueretur, gentiles dijs ſuis faciebant, cum immolabant Phebo equum, Dianæ viſcera canis, vt ait idem Ouidius in primo Faſtorum. Vbi nos dicimus hic *Interficies*. In Hebræo habetur. *Deceruicabis*. Ideſt abſcindes caput per ceruicem.

Gentiles Deo Priapo aſinũ immolabant. *Num. 18.*

QVAESTIO. VI.

Nota ridiculum dictum rabbi Iudæi. *Num. 9.*

Quidam autem Iudæus doctor ſatis ridiculus dicit, quòd debebat illi aſino ſuſpendi in quadam cartula nomen Domini ſanctum, ſcilicet nomẽ tetragrammaton quod eſt ineffabile, & illa charta debeterat pendere à ceruicibus, & hoc vocabat decerucari. In quo dicta tanta apparet fatuitas, vt redargutione extrinſeca non egeat. *Omne autem primogenitum hominis de filijs tuis*. Ideſt de populo Iſrael ad excludendum mercenarios, aut aduenas, qui manebant inter Iſraelitas in ciuitatibus ſuis, quia iſti redimi non debebant, cum iſti non pertinerent ad populum Dei. De ſeruis autem emptitijs, qui circuncifi erant, & de cæteris alienigenis circuncifis dicendum eſt, quòd etiam primogenitos redimebant, ſicut illi, qui deſcendebant de vera linea Hebræorum. Et hoc, quia ſerui emptitij, & alienigenæ circuncifi admittebantur ad comedendum de Agno Paſchali, ergo debebant admitti, vt redimerent primogenita ſua. Valet conſequentia, quia cui maius conceditur, minus eo conceſſum eſſe videtur, ſed magis erat comedere de Agno Paſchali, quàm redimere primogenitos, & hoc permittebatur, ergo etiam redimere primogenitos: minor patet, quia agnus Paſchalis erat quoddam ſacrificium, vt patet Num. 9. cap. cum dicitur. Qui mundus fuerit, & in itinere non fuit, & tamẽ non fecit Phaſe, peribit anima illa de populis ſuis, quia ſacrificium Domini non obtulit tempore ſuo: hoc etiã latius cap. præcedenti probatum eſt: permittere autem aliquem comedere aliquid de ſacrificio Domini, multum eſt: redimere autem primogenitos, modicum valde eſt, ſcilicet ſolum dare pecunias ſacerdotibus pro ſuis primogenitis. Item eadem cauſa eſt immolãdi Phaſe, & comedendi, & redimendi primogenita, cuicunque ergo vnum conuenerit, & alterum conuenit, cũ

A poſita cauſa ſequatur effectus: antecedens patet, quia cauſa immolationis Phaſe in Aegypto fuit, vt liberaren tur ab Angelo percutiente ſanguine illito portis, vt patet præcedenti cap. quia ſanguine viſo non permittebat Dominus Angelum percuſſorem ingredi domos Hebræorum. Redemptio autem primogenitorum ex eadem cauſa fiebat, ſcilicet vt recordarentur, quia Deus liberauerat primogenita eorum ab angelo exterminatore; iſta enim cauſa infra in litera aſſignatur; ſi ergo ex iſta cauſa Gentiles circuncifi permittebantur facere Phaſe, & comedere de illo, eodem modo permittebantur immolare primogenita. Nec obſtat litera, cum dicit. *De filijs tuis*. Quia illud poſſeſſiuum, tuis, non dicit formam alicuius ſpecialiter de Iſrael, ſed refertur ad totum Iſrael, vt ſub hoc nomine intelligerentur ne-

B ceſſario omnes, qui ſunt de Iſrael: non ſolum autem ſunt de Iſrael illi, qui nati ſunt de ſemine Hebræorum, ſed omnes qui circuncifi ſunt, quia per circunciſionẽ incorporabantur populo Iudaico, ſicut nunc per fidem & Baptiſmum incorporantur populo Chriſtiano, vt magis declarauimus præcedente cap. *Pretio redimes*. Non ponitur hic pretij quantitas, ſed Num. 3. cap. determinatur, & ſunt quinque ſicli ſecundum pondus ſanctuarij, quia tantum datum eſt pro quolibet de illis primogenitis filiorum Iſrael, qui excreuerunt ad numerum Leuitarum. *Cumque interrogauerit te filius tuus*. ponitur hic reſponſio ad interrogationes, quæ fieri poſſent ſuper his obſeruationibus, nam vt dictum fuit ſupra iſta præcepta, quæ ſunt cæremonialia, de ſe non habent aliquam rationem, quare ſic, vel ſic fiant, niſi detur ab ip-

C ſo imponente ea, & quia venturi ſucceſſores admirarẽtur de iſtis, cur fiebant, inquirerent, ideo ponitur hic reſponſio. *Filius tuus*. Scilicet quem teneris principaliter inſtruere, quia licèt de omnib. eſſe debeamus parati reddere rationem de ea fide, quæ in nobis eſt, vt ait Apoſtolus, multomagis de filijs noſtris, quos tenemur inſtruere in moralibus, vt declarauimus Geneſ. 18. cap. *Cras dicens*. Ponitur cras pro tempore futuro, etiã poſt multos annos, quia ſi iſta interrogatio fieret mille, aut quinque millibus annorum, poſtquam talis reſponſio a Domino ſubiecta eſt, taliter reſpondere debebat, vt ponitur hic in litera, & ſic in omnes generationes, & ſic dixit Iacob ad Laban ſocerum ſuum, cum iniret cum eo pactum pro cuſtodia ouium, ſcilicet cras reſpondebit mihi iuſtitia mea, cum placiti tempus aduenerit

Filios inſtruere tenemur.

Gen. 18.

D vt patet Gene. 30. cap. vbi, cras, vocatur tempus in quo pariebant oues, quod diſtabat ab eo tempore, quo ipſe pactum iniit: nam primo concipiebant in conſpectu virgarum, & canalium, & poſt pariebant. *Quid eſt hoc?* Ideſt quare ſic hoc? bene ſciebant filij, quid eſt hoc, qđ fiebat, quia videbant ipſi dare pecuniam pro redemptione primogenitorum, ſed cauſam ignorabant, & hanc inquirebant. *In manu forti*. Ideſt magna potentia, & prodigijs multis. *Eduxit nos Dominus de Aegypto*. Nam Pharao non permittebat nos exire gratis. *De domo ſeruitutis*, .i. de domo, in qua ſeruituti ſubiecti eramus: nam erat Aegyptus nobis tanquam quædam domus, in qua omnes Hebræi coniuncti erant, vt ſeruirent Aegyptijs. *Nam cum induratus eſſet Pharao*. Quia

Gen. 30.

E plagis nouem præcedentibus nõ emollitum fuerat cor ſuum, vt nos dimitteret, vt patet ſupra diſcurrendo per omnes plagas illatas, quia in qualibet indurabatur. *Occidit Dominus omne primogenitum*. Dominus enim fecit hoc, quia ipſe miſit Angelum percuſſorem, qui omnia primogenita Aegyptiorum occidebat. *A primogenito hominis vſque ad primogenitum iumentorum*. Ideſt omnia primogenita, qualiacunque illa eſſent ſiue ouium, ſiue iumentorum, occiſa ſunt: nam a primogenito Pharaonis, qui ſedebat in ſolio eius vſque ad primogenitũ captiuæ, quæ ſedebat ad molam, & primogenita iumẽtorum mortua ſunt: vt patet ſupra 11. cap. *Idcirco immolo Domino*. Non eſt iſta cauſa, ſi accipiatur litera, vt iacet: nã quòd Deus occidiſſet primogenita Aegyptiorũ, ſi nihil vlterius foret, nõ eſſet cauſa, vt Hebræi tenerẽtur ad aliquid Deo. Sed eſt ſenſus literæ per ſupplectionem .ſ. quòd ex eo, quia Deus occidit primogenita

Aegyptiorum nolentium aliter dimittere egredi Hebræos, & ſic permiſſi ſunt egredi, quòd teneantur primogenita Hebræorum obligata Deo. Vel aliter, quia Deus percuſſit primogenita omnium Aegyptiorum nolente Pharaone dimittere populum, & liberauit tunc primogenita Hebræorum ab Angelo exterminatore, ne eis quicquam noceret, ideo tenentur Deo obligata tanqùm tunc moritura, niſi ea Dominus liberaſſet. *Omne primogenitum*. Scilicet primogenitum pecoris, non poteſt intelligi de primogenito hominum, quia homines non ſunt animalia immolatitia. *Immolo Domino.* Ideſt trado ea ad immolandum, quia ipſe, qui dabat primogenitũ pecoris, non immolabat illud, ſed ſacerdos, nam nullus alius hoc officium ſub pœna mortis accipere debebat, quia vt dicitur Numeri 1. & 3. c. quicũque de extraneis a tribu Leuitica accederet ad tabernaculum ad miniſtrandum, vel quia vellet ibi aliud facere, mori debebat,

Solus ſacerdos ĩmolare poterat. Num. 1. & 3.

G

Sed dices, quomodo primogenita pecorum immolabantur Domino, cum ipſa pertinerent ad ius ſacertum? Forte aliquis dicet, quòd pecora primogenita immolabantur Domino, & in holocauſtum incendebantur: pellis antẽ manens cedebat in ius ſacerdotis; quia vt dicitur Leui. 6. c. de animali quod intenditur in holocauſtum, pellis ſolùm pertinebat ad eum, qui faciebat holocauſtum. Sed hoc non poteſt ſtare, quia Numeri 18. c. dicitur quòd carnes animalis dati pro primogenito pertinebant ad ſacerdotem. Dicendum ergo, quòd de pecore primogenito oblato pertinebat primo ad Deum ſanguis, qui effundebatur in altari holocauſtorum, ſicut in cęteris ſacrificijs. Pertinebat etiam totus adeps ideſt pinguedo interior. Et hoc tàm generali, quam ſpeciali lege. Generali quidem quia Leui. 3. c. dicitur: Omnis adeps Domini erit iure perpetuo in generationibus, & cunctis habitaculis veſtris, nec adipẽ, nec ſanguinem omnino comedetis, & Leui. 7. c. dicitur: Si quis adipem, qui offerri debet in incenſum Domini, comederit, peribit de populo ſuo. Lege autem ſpeciali etiam hoc pertinebat ad Deum, quia Nume. 18. c. dicitur, quòd adeps primogeniti pecoris oblati ptinebat ad Deum. Iſtis autem datis Deo, omnes carnes animalis pertinebant ad ſacerdotem; ſic enim dicitur ibidem. Primogenita autem ouis, bouis, & capræ non facies redimi, quia ſanctificata ſunt Domino, ſanguinẽ autem eorum ſundes ſuper altare, & adipes adolebis in ſuauiſſimum odorem Domino, carnes vero in vſum tuum cedent, ſicut pectuſculum cõſecratum, & armus dexter tua erunt. Et iſto modo reſpondetur ad argumentum factum de litera, cum dicitur, quòd primogenita pecorum Domino immolãtur, verum eſt, ſed propter hoc non ſequitur, quin omnes carnes illius animalis pertineãt ad ſacerdotem, quia immolatio idem eſt, quòd iugulatio, ſiue occiſio ideo immolãtur Domino iſta primogenita, quia ad honorem eius occiduntur, & ſanguis eorum funditur in altari, & adipes incendũtur ad honorem Dei, carnes tamen manent cedentes in ius ſacerdotum. Si autem diceretur; iccirco offero in holocauſtum omne primogenitum, tunc teneret argumẽtum, quia de holocauſto nihil manet, niſi pellis; nã omnia membra cum capite, pedibus, & inteſtinis Domino incenduntur, vt patet Leui. 1. c. & ſic nihil manet ſacerdotibus. Sed immolatio nihil tollit. *Omne quod aperit vuluam maſculini ſexus.* Ideſt, omne quòd eſt primogenitum, vel aperit vuluam, vt ſupra declaratum eſt, & eſt maſculini ſexus, quia fęmellę dato quòd primogenitæ eſſent, non immolabantur Domino: cauſa autem ſupra aſſignata eſt. *Vt omnia primogenita filiorum meorum redimo.* Ideſt quia filij noſtri non ſunt animalia immolatitia, non immolo eos, ſed do pro eis pretiũ quinque ſiclorum. Ex hoc patet, quòd iſta non ſit locutio vnius hominis de Iſrael, ſed totius Iſrael, quia nullus de Iſrael diceret omnia primogenita filiorum meorum redimo, quia non habet vnus homo filios multos primogenitos, ſed hoc cõuenit populo, qui habet multos filios primogenitos, qui cum omnes generantes in populo ſint partes populi, & omnes genitti dicantur fi-

An primo genita pecorũ immolabãtur cũ ad ſacerdotes ſpectarent.

H

Leuit 7.

Nu. 18.

I

Leui. 1. De holocauſto nihil apud Hebræos manebat viſi pellis.

K

F

lij, aut ciuitatis illius; ſic dixit Chriſtus Luc. 23. c. loquens ad mulieres Ieruſalem, quæ plãgebant, cum adduceretur ad mortem: Filiæ Ieruſalem nolite flere ſuper me, ſed ſuper vos ipſas flete. Sic dixit Eſron Ethęus Abrahæ, ſcilicet, coram filijs populi mei Gen. 23. c. & Ieremias dixit Treno 3. c, Oculus meus deprædatus eſt animam meam in cunctis filiabus vrbis meæ. *Erit igitur, quaſi ſignum in manu tua.* Hic concludit iterũ, quod ſupra dicebat, ſcilicet quòd iſtæ obſeruationes rememoratiuę beneficij Dei liberando primogenita, & educendo de Aegypto ſint in iugi meditatione noſtra. *Quaſi ſignum in manu tua.* Ideſt ſicut ſignum poſitum in manu, ſcilicet filium ligatum, vel aliud quidpiam, quod ad recordationem ligatum eſt, nos iam oblitos rei ad memoriam eius, recordationemque reducit, vel quia in manu ligatum eſt, nos obliuionem cadere non permittit: ita erũt iſtæ cęremoniæ, ſcilicet quòd tu habeas iſtam cęremoniam de redimẽdo primogenita tanquã aliquid recordatiuum liberationis primogenitorum tuorum in Aegypto, & ſic erit vt ſignum ligatum manui ad recordationem huius. *Et quaſi appenſum quid.* Hic declarat magis quàm ſupra, quia ea, quę appenſa ſunt, magis videntur, quàm ea, quæ ligata ſunt. Nam ſi aliqua cartula, vel quicquam aliud in fronte firmiter ligatã eſſet, & fronti applicita, non poſſet venire antę oculos, quod autem appenſum eſt ante oculos, & mouetur, videri poteſt, cum illud interdum motu ſuo tangant oculos. Ideo dicitur Deute. 6. c. eruntque & mouebuntur inter oculos tuos. Dicuntur autem iſta appenſa, quia ligata ſunt capillis, aut fronti adhærentia, & mouentur in partę inferiori ante oculos. *Ob recordationem ante oculos tuos.* Ideſt ſicut ſi tu haberes aliquid ante oculos tuos pendens ad recordationem alicuius rei illud faceret te continuo cogitare ſuper talem rem, aut nõ ſineret te obliuiſci, ita debet eſſe iſtud præceptum, quòd nunquam obliuiſcaris illius eductionis, & liberationis Aegyptiacæ per redemptionem primogenitorum tanquam per quoddam ſignum pendẽs ante oculos. *Eo quòd in manu forti.* Ideſt magna poteſtate. *Eduxerit nos Deus de Aegypto.* Quaſi dicat magnum beneficium Dei fuit erga nos, educere nos de Aegypto faciendo pro nobis tanta miracula, ideo non debetis ponere illud in obliuione, ſed continuo recordari tanquam haberetis ſigna poſita in manibus, & antę oculos.

Luc. 23.

Gen. 23.

Ierem. Tren. 3.

Igitur cum emiſiſſet Pharao populum, non eos duxit Dominus per viam terræ Philiſtim, quæ vicina eſt, reputans ne forte pœniteret eum, ſi vidiſſet aduerſum ſe bella conſurgere, & reuerterentur in Aegyptum, ſed circunduxit per viam deſerti, quæ eſt iuxta mare rubrum, & armati aſcenderunt filij Iſrael de terra Aegypti. Tulit quoque Moyſes oſſa Ioſeph ſecum: eo quod adiuraſſet filios Iſrael dicens: Viſitabit vos Deus: efferte oſſa mea hinc vobiſcum. Profectique de Socoth caſtrametati ſunt in Ethan in extremis finibus ſolitudinis. Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux eſſet itineris vtroque tempore. Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo.

ſ. q. ſ. c. nõ omnis in verſ. populum contumaciam.

Gen. 50. Ioſ. 24. 13. q. 2. c. Hebron Nu. 14.

Igitur cum emiſiſſet. Poſita circa quædam cæremonialia parte principali, hic agit de egreſſione Aegypti, & de his, quæ acciderunt in egreſſione, & diuiditur in tres partes, primo ponitur modus procedendi: ſecundo remotio impedimenti, tertio continuatio itineris cępit: ſecunda in prin. 14. c, tertia in 15. Circa primum vbi ponitur modus procedendi. *Igitur cum emiſiſſet Pharao populum.* Ideſt quando Pharao mandauit Hebræis, quòd recederent ad ſacrificandum, & compulit illos recędere. *Non duxit eos Deus per viam terræ Phyliſtim.*

QVÆSTIO. VII.

Deus enim erat, qui ducebat eos, ideſt dirigebat in itinere ſuo, ſicut dicitur infra: Dominus autẽ præcedebat eos ad oſtendendam viam per diem in columna nobis, & per noctem in columna ignis, vt dux eſſet itineris vtroque tempore, nunquam defuit columna nubis per diem, & columna ignis per noctem coram populo, & ſic dicitur infra 40. cap. Si quando nubes tabernaculum deſerebat, proficiſcebantur filij Iſrael per turmas ſuas, ſi pendebat deſuper, manebant in eodem loco, & Nume. 9. cap. dicitur. Cunque ablata fuiſſet nubes, quæ tabernaculum protegebat, tunc proficiſcebãtur filij Iſrael, & in loco vbi ſtetiſſet nubes, ibi caſtrametabantur, ad imperium Domini proficiſcebantur, & ad imperium illius figebãt tabernaculum. *Per viam*

Termini terræ Chanaã.

terræ Philiſtijm. Via, quæ deſcendit ab Aegypto verſus terram Chanaan, eſt per terram Philiſtijm, quæ eſt in extremitate terræ Chanaan in latere meridiano eius; & patet quia Gen. 10. cap. vbi ponuntur termini terræ Chanaan, ponitur Sydon a parte anguli occidentalis in contingentia lateris ſeptemtrionalis. Et Gerara ponitur pro latere auſtrali. Sodoma, & Gomortha, & Laſa ponuntur pro angulo orientali in contingentia lateris meridiani. *Cum dicitur*. Factique ſunt termini Chanaã venientibus a Sydone Geraram vſque Gazam, donec ingrediaris Sodomam, & Gomortham, & Adama, & Seboyni vſque Laſa. Generara tamen eſt in terra Phyliſtinorum: vt patet Geneſ. 20. & 21. cap. quia ibi vocatur Abimelech rex Gerare, & idem vocatur rex Phyliſtinorum tanquam Gerara ſit Metropolis in terra Phyliſtinorum.

Abraam deſcendit in Aegyptum per viam terræ Philiſtiim.

Et Abraam, cum maneret apud Geraram, dicebatur peregrinari in terra Phyliſtinorum, & hoc clarius patet Gen. 26. cap. vbi viri Geraræ vocantur Phyliſtijm, vel Paleſtini, per iſtam viam deſcendit Abraham in Aegyptum: vt patet Gen. 12. cap. cum dicitur, quòd Abraam perrexit contra meridiem, & deſcendit in Aegyptum, ſi autem Abraham non tenuiſſet iſtam viam, ſed debuiſſet ire per viam, qua poſtea aſcenderunt Iſraelitæ non debebat de loco, in quo habitabat, ſcilicet inter Bethel, & Hay deſcendere ad partem auſtralem, ſed magis aſcendere ad orientem, quia Iericho, & Iordanis fluuius, per quem intrauerunt Iſraelitæ in terrã Chanaan, vt patet Ioſuæ. 3. & 4. cap. eſt ad orientem terræ Chanaan: vt patet ex his, quæ dicuntur Numeri 32. Bethel autem & Hay ſunt procedendo contra occidentem poſt Iericho, & montem Hebal, atque Garizini: vt patet Deut. 11. ſcilicet poſt viam, quę pergit contra ſolis occubitum. Per hanc etiam viam deſcendere volebat Iſaac in Aegyptum: nam cum orta fama diſpoſuiſſet deſcendere in Aegyptum, & incepiſſet deſcendere, venit recta via in Geraram, & cum vlterius progredi vellet in Aegyptum, a deo Inhibitus eſt. Ecce qualiter via a terra Chanaan in Aegyptum, & è contrario, erat per terram Phyliſtiim, in qua erat Garara, quæ vicina eſt.

Via terræ Chanaã per terrã Phyliſtiĩ breuis eſt

Iſta via eſt valde breuis, cum Aegyptus ſit magis occidentalis quàm terra Chanaan, & ſit latus ſeptemtrionale Aegypti verſus latus meridianum terræ Chanaan, oportet quòd illi, qui recte vadunt de Aegypto ad terram Chanaan aſcendant contra Orientem, ſed non directe contra orientem Aegypti, ſed declinando in latus ſeptemtrionale, ſicut ſi aliquis volens pertranſire totam longitudinem quadrati, non aſcendat directe per coſtam, ſed declinet aſcendens per diametrum quadrati, & tunc aliqualiter appropinquat orienti, & aliqualiter ad latus ſeptemtrionis. Huiuſmodi autem via eſt cum aliquis aſcendit de Aegypto in terrã Chanaan per terram Philiſtim, quia terra Philiſtijm eſt meridiana pars terræ Chanaan, ideo erit ſeptemtrionalis Aegypto, cum Aegyptus ſit magis verſus lineam ęquinoctialem, & contra latus meridianum, quàm terra Chanaan, vt colligitur Numeri 13. cap. Aſcendendo per viam, qua aſcenderunt Iſraelitæ, eſt aſcendere quaſi directè de Aegypto verſus orientem ſuam, licèt aliqualiter ſe in arcus deflecterent: & deinde tantum ele-

A uauerint verſus orientem, quouſque tranſirent totam longitudinem terræ Chanaã verſus Orientem, quouſque eſſent ſecundum longitudinem vltra orientalem partem terræ Chanaan, ſcilicet in terra Seon regis Amorræorum, & Og Regis Baſan, quæ eſt ad orientem alterius terræ Chanaan, quæ eſt circa Iordanem, vt patet Numeri 32. cap. cum duæ tribus, & dimidia accipiẽtes terram iſtorum duorum regum Amorrhæorum, profeſſæ ſunt ſe recepiſſe poſſeſſionem ad orientalem partem terræ promiſſionis. Et deinde inde deflecterentur in arcum venientes de orientali parte verſus ipſum Orientem terræ promiſſionis tanquam contra occidẽtem.

Terra Phyliſtiĩ eſt pars terræ Chanaã.

Quod etiam iſta via terræ Phyliſtijm breuis ſit, patet, quia terra Phyliſtiim eſt pars terræ Chanaan, vel ſaltem coniuncta ei in latere meridiano: magis tamen B dicendum eſt, quòd ſit pars terræ promiſſionis, ſiue Chanaan, quia cum Iſaac eſſet in Gerare, & ſpopondiſſet ei Deus dare terram Chanaan, quam promiſerat Abrahæ dixit: Tibi enim, & ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has: ſi autem non fuit Gerara, quæ eſt caput Paleſtinæ de terra Chanaan, non dixiſſet vniuerſas regiones has, quia iſtud pronomen demonſtrat rem præſentem ante oculos conſtitutam, ſed dixiſſet dabo regiones illas. Item quia cum poſuiſſet terminos terræ Chanaan, poſuit inter eos Geraram, & Gazam quoque, quę ſunt duæ ciuitates terræ Phyliſtim: de Gerara iam patuit, de Gaza autem habetur primo Regum 6. cap. vbi ponuntur ciuitates Phyliſtinorum offerentes per ſingulos annos aureos, & dicitur ibi: Gaza vnum. Quod autem ponantur termini terræ Chanaan, patet C Gen. 10. cum dicitur: Factique ſunt termini Chananæorum per gentibus à Sydone vſque Geraram, & Gazam, & Sodomam, Gomorram, Adamam, & Laſa.

Reſponſio tacita.

Nec valet, ſi dicas, quòd iſti ſunt termini extrinſeci, quia tunc poterit terra Phyliſtim eſſe terminus terræ Chanaan, & eſſe alia terra. Nam non poteſt ſtare quòd Sodoma, Gomorra, Seboym, Adamat, & Laſa ponantur ibi termini terræ Chanaan, & tamen ſunt intra terram Chanaan. Non ergo cum terra Phyliſtim ſit pars terræ Chanaan, & terra Phyliſtim ſit propinqua valde Aegypto, ergo erit terra Chanaan propinqua Aegypto per partem illam, quia tantum aliqua res eſt propinqua alteri, quantum aliqua ſua pars propinquiſſima appropinquat illi: quòd autem terra Philiſtim ſit propinqua Aegypto, quia Gerara, quæ eſt in terra Phyliſtiim D eſt propinqua Aegypto, patet; nam eſt apud deſertum Sur, & Cades, vt patet Gen. 20. nam ibi dicitur, quòd habitabat Abraham inter Sur, & Cades, & peregrinabatur in terra Gerare: quaſi dicat, quòd exiſtens inter Sur, & Cades erat peregrinus habitator terræ Geraræ, ſed deſertum Sur propinquum eſt Aegypto, quia immediate, vt Hebræi exierunt de Aegypto tranſeuntes mare rubrum, intrauerunt in deſertum Sur, vt patet infra 15. ca. cum dicitur. Tulit autem Moyſes filios Iſrael de mari Rubro, & egreſſi ſunt in deſertum Sur. Cum ergo Gerara, quæ eſt in via deſcendendo de terra Chanaan in Aegypto ſit apud deſertũ Sur, videbitur, quòd inter Aegyptum, & terram Phyliſtiim ſolum ſit interiectum deſertum Sur, aſcendendo autem per aliam viam, qua iuerunt filij Iſrael, tranſierunt per multas

Deſertũ Sur eſt inter Aegyptum, & terrã Philiſtiim.

E ſolitudines, & vaſtas, atque terribiles: vt patet Deut. 8. cap. & magna itineris arcuatio, longiſſimique fuere circuitus: ſic dicitur Ioſuæ 5. cap. Omnis populus, qui egreſſus eſt de Aegypto generis maſculini; vniuerſique bellatores viri mortui ſunt in deſerto per longiſſimos viæ circuitus. Idem patet Deut. 2. c.

Reputans ne forte pœniteret eum, ſi vidiſſet aduerſum ſe bella conſurgere.

QVAESTIO. VIII.

Hic ponitur cauſa quare Deus duxit Hebræos per viam deſerti, quæ laborioſa erat, & prolixa. Et ponitur Deus deliberans more humano aliquid con-

dionaliter ſiendum, quaſi Deus dubitaret, vtrum pęniteret in futurum cępti itineris, & vellent redire in Aegyptum, ſed non eſt alia talis conditio, aut dubiratio in Deo, ſed ſcriptura loquitur plano modo, vt nos intelligamus, & noluit ponere alium modum, qui magis conueniebat Deo, vt non induceret aliquam ſuſpitionem de coactione liberi arbitrij, eſt autem ſenſus, quòd Deus cognoſcebat cōditionem Hebræorum, & ſciebat quòd ſi eos dirigeret per viam terræ Phyliſtim, quæ erat breuis, & ſine labore pęniteret eos, quia inſurgerent Phyliſtijm contra Hebræos, & redirent in Aegyptum habentes opportunitatem reuertendi, cum etiam per viam deſerti gradientes ſemel deſperati voluerint redire in Aegyptum, vt patet Numeri 14.c. cum audita enarratione exploratorum fleuerunt dicentes: Vtinam mortui eſſemus in Aegypto, & non in hac vaſta ſolitudine, vtinā pereamus, & non inducat nos Dominus in terram iſtā, vt cadamus gladio, & vxores, ac liberi noſtri ducantur captiui, nonne melius eſt reuerti in Aegyptum, dixerūtque alter ad alterum, conſtituamus ducem nobis, & reuertamur in Aegyptum. Per viā enim terræ Phyliſtijm ex qualibet leui occaſione reuerterentur, cum terra populata eſſet, & poſſent habere cibos, per viam autem deſerti non aggrederentur hoc facere, niſi ex maxima deſperatione, quia terra deſerta erat ſine habitatore, nec cibos alicubi habere poterant, & aquas rariſſimas, quæ interdum miraculo profluebant, vt patet de aquis Raphidin infra 17.c. cibum autem a Deo habebant, ſcilicet manna. Si autem reuerti pararent in Aegyptum, timerent ſe fame morituros, & ſiti, quia crederent veriſimiliter, quòd Deus non daret eis manna cum contra eis mandatum reuerterentur. Etiam, quia ſi ipſi Hebræi venirent per terram Phyliſtijm Aegyptij veniſſent poſt eos, & perſequerentur vſque ad internitionem, cum eſſet viam terreſtris, nec deberent tranſire mare rubrum vt infra declarabitur, & tunc non factum fuiſſet miraculum Dei, quòd Deus in Pharaonem, & cunctos Aegyptios exercere diſpoſuerat, ſcilicet ſubmergere eos in mare rubro iniquitatibus ſuis exigentibus. Item dato quòd alij Aegyptij remanentes vellent perſequi Hebræos nauigio tranſeuntes mare rubrum, vt eos occiderent in deſerto, tamē non auderent, quia terra illa erat aſpertima, & non poſſent incedere equitando, ſicut per viam terræ Phyliſtijm, quæ plana eſt. Etiam, quia dato quòd viæ aſperitatem cordis pertinacia non exhorreſcat, tamen videntes nullas in ſolitudine aquas, nullos ad veſcendum cibos, nullo modo eos perſequi auderent. Decuit etiam iſta via, vt Deus ibi tentaret, & erudiret Iſrael in ſiti, & fame, & alijs incommodis, vt declaratur Deu.8.c. cum dicitur; Recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te Dominus Deus tuus per deſertum quadraginta annis, vt affligeret te, atque tentaret, & nota fierent, quæ in tuo animo verſabantur, afflixit te penuria, & dedit tibi cibum manna, quem ignorabas tu, & patres tui, veſtimentum tuum, quo operiebaris nequaquam vetuſtate defecit, & pes tuus non eſt ſubtritus. En quadrageſimus annus eſt, vt recogites in corde tuo, quia ſicut homo erudit filium ſuum, ſic Dominus Deus tuus erudiuit te, vt cuſtodias mandata Domini Dei tui, & ambules in vijs eius, & timeas eū. Aliæ multæ cauſæ fuerunt, de quibus aliquæ tangentur infra 16.c. *Ne forte pœniteret eum.* Ideſt populum Hebræorū, quaſi dicat, a principio gauiſus fuit populus Hebræorum, cum audiuit, quòd Deus volebat eos educere de Aegypto, vt patet ſupra 8. ca. cum dicitur, audierunt, quòd viſitaſſet Dominus filios Iſrael, & quòd reſpexiſſet afflictionem eorum, & proni adorauerunt, nunc autem ſi aliqua aduerſa inſurgerent, pæniteret eos exiuiſſe de Aegypto, ſicut penituit ante tranſitum maris rubri, cum viderunt Pharaonem venientem ſuper ſe, vt patet infra 14. *Si vidiſſet aduerſum ſe bella conſurgere.* Licèt ponatur hoc conditionaliter, intelligendum eſt ſine conditione, quia ſine dubio, ſi aſcendiſſent per viā terrę Phyliſtijm, pugnaſſent immediate contra eos Phyliſtijm, qui erant propinqui Aegypto interpoſito deſerto Sur, vt ſupradictum eſt, maxime quia ipſa via erat

Scriptura ponit Deū deliberantē more humano, ut nos facilius intelligamus.

Nu. 14.

Deut. 8.

F per mediam terram Phyliſtum; ideo ipſi nullo modo permiſiſſent Hebræos tranſire. Inſurgerent etiam aliæ gentes propinquæ, ſicut Iſmahelitæ, qui habitabant circa eandem viam, ſcilicet circa deſertum Sur, per quòd erat via, ſic enim dicitur Gen. 25. c. Habitauit autem Iſmael ab Euila vſque Sur, quæ reſpicit Aegyptum. *Et reuerteretur in Aegyptum.* Multæ rationes ſunt, quare ſi iuiſſent per terram Phyliſtijm reuerterentur in Aegyptum, & non per viam deſerti. Primo quia per viam terræ Phyliſtij immediate inſurrexiſſet eis bellum, cum adhuc eſſent propinqui Aegypto, & non eſſet eis difficile redire in Aegyptum. Per viam autem deſerti non inſurrexerunt ei immediate bella, vſque quo venit in G Rapghidin, & pugnauit contra eum Amalech, vt patet infra 16. capit. Et poſt multas manſiones dum eſſent in Cades, pugnauit contra eos Chananæus, & Amalechites, vt patet Numeri 14.c. Item & fortius, quia poſtquā tranſierunt mare rubrum incedentes per ſolitudinem dato quòd voluiſſent reuerti non, poſſent, quia non poterant tunc reuerti, niſi per viam, per quam venerunt, quia nullam aliam viam ſciebant, immo nulla alia erat, cum terra illa ſit aſperrimi ſitus, & montuoſa: ſi autem redirent per viam, qua venerant, oportebat tranſire per mare rubrum, quia aliàs non poterant adire Aegyptum: hoc autem patet ex primo aduentu de Aegypto, quia neceſſe fuit eos tranſire mare rubrum, & ipſi Aegyptij, qui cognoſceaant vias terræ illius, ſi ſciuiſſent aliam viam, ita quòd non tranſirent per mare exponē- H tes ſe tanto diſcrimine, per illam iuiſſent, ſed non fecerunt, & hoc demonſtrauerunt ipſi, cum dixit Pharao infra 14. capitu. Coarctati ſunt in terra, & concluſit eos deſertum, quaſi dicat, quòd mari, & deſerto clauſi vndique tenerentur. Si ergo voluiſſent reuerti Hebræi per mare rubrum, non potuiſſent, quia non habebant puppes ad tranſiendum, nec aliquis habitator erat ibi, qui teneret ratem vectoriam, cum terra deſerta, & inuia eſſet. Nullo modo ergo Hebræi iſta cogitantes auderent reuerti in Aegyptum. Et ſi dicas contra, quia Numeri 14.ca. dixerunt. Conſtituamus ducem ſuper nos, & reuertamur in Aegyptum, Non valet, nam hoc ex amaritudine cordis, & magno dolore conſternati dixerunt, non attendentes modum redeundi, ſicut aliquando paſſionati dicunt ſe facturos aliqua, quæ poſtea cum I conſiderauerunt modum faciendi, reperient ea ſibi impoſſibila. Iſti ergo cum dixerunt illud, non conſiderauerunt modum reuertendi, ſed ſi conſiderauiſſent, reperiſſent quòd nullo modo poterant redire in Aegyptum. Item quia per viam terræ Phyliſtijum, quia populata erat poſſent reperire cibos ad neceſſitatem, cum redirent, ſi autem vellent redire in Aegyptum per viā deſerti, non poſſent, cum non haberent cibos, quia manna, quod eis in cibum erat defeciſſet, cum ipſi contra mandatū Dei reuerterentur. Non habebant ergo opportunitatem redeundi per viam deſerti ſicut per viam terræ Phyliſtijm. *Sed circunduxit.* Ideſt duxit in circuitu per viam deſerti, quaſi dicat via, quæ erat per terram Phryliſtijm, vt ſupra diximus, erat recta: via autem quę erat per deſertum, ſcilicet per deſertum Sur, & deſertū K Syn, & deſertum Pharan, iſtæ nāquam ſolitudines erāt per viam, qua Iſraelitæ aſcenderunt in terram Chanaan. Ex quo videtur quòd via terræ Phyliſtijm, per quam breuius aſcendiſſent, non erat ita deſerta, ſicut iſta, cum iſta vocetur via deſerti, alia autem nō. *Quæ eſt iuxta mare Rubrum.* Si Hebræi iuiſſent per viam terræ Phyliſtijm, non debebant tranſire mare rubrū, ſed via terreſtri procedere, nunc autem quia Deus circūduxit eos per viam deſerti, poſuit eos in tali ſtrictu terrarum, vt coarctarentur vndique, & cogerentur tranſire mare rubrum.

Gen 25.

Rationes quòd ſi Hebræi per viā Phyliſtijm in deſertū iuiſſent iterum reuerterentur.

Nu. 14.

De terminis Aegypti, & quotuplex ſit, & qualiter mare rubrum, & Nilus ſe habent in terra Aegypti, & per quam viam tranſierunt Iudæi.

QVAESTIO. IX.

COnſiderandum autem eſt in hac parte, qualiter mare rubrum ſe habebat in terra Aegyti, & qualiter

De terminis Aegypti.

ſiter Nilus; quia iſta duo videntur facere in hac parte difficultatem, ſupra autem c. 10 de hoc aliquod diximus, ſed hic rurſus dicendum eſt, vt iſta via Hebræorum clarior habeatur, & primo ſciendum eſt de terminis Aegypti. Aegyptus autem ſecundum Paolom Oroſiũ lib. 1. de Ormeſta mũdi, vbi agit de diuiſione Aſię, duplex eſt. ſ. Aegyptus ſuperior, & Aegyptus inferior. Aegyptus ſuperior in Oriente per longum extenditur, cui ad Septemtrionẽ eſt ſinos Arabicus, a meridie Oceanus: nam ab Occaſu ab inferiore Aegyptus inferior rior ab Oriente habet Syriam, & Paleſtinam, ab occaſu Lybiam, à Septẽtrione mare noſtrum. i. Mediterraneũ, à meridie montẽ, qoi appellatur Elimax, & Aegyptum ſuperiorem, & Nilum, qui de littore incipientis maris rubri videt emergere. Sciendum autem, quòd licèt diſtinguatur ab Oroſio duplex Aegyptus, ſuperior ſcilicet, & inferior, tamen eadem Aegyptus eſt, ſicut dicimus duplicem Hiſpaniam citeriorem, & vlteriorem, tamen eadem Hiſpania eſt, & ſic dicimus Caſtellam veterem, & Caſtellam nouam, eadem tamen Caſtella eſt, & patet hoc, quia alij Topographi, ideſt ſitus terrarum deſcriptores non diuidunt Aegyptum ſic, vt Paulus Oroſius, ſed ſimpliciter Aegyptum vocant: patet in Solino, qui in libro, qui Poliſtor, dicitur terrarum ſitus, & notabilia earum proſequitur: tamen in cap. vbi de Aegypto agit, nullam talem diuiſionem apponit. Etiam patet, quia vtraque Aegyptus ſibi continua eſt. Nam vt patet in verbis Oroſij, Aegyptus ſuperior ab occidente inferiorem Aegyptum habet. Et vbi vna incipit, reliqua definit: licèt dicat, qoòd Aegyptus ſuperior habet Aegyptum ſuperiorẽ a parte meridiana, & ſic videtur eſſe aliqualis repugnantia in verbis. Dicendum autem quòd Aegyptus, quam ipſe vocat ſuperiorem, cùm ſit eadem cum Aegypto inferiore ſecundum modum loquendi ſcripturæ, vt infra declarabitur, extenditur ad partem meridianam magis, quàm alia pars Aegypti, quam ipſe vocat Aegyptum inferiorem, & tũc illa pars excreſcens de latitudine frontis occidentalis verſus meridiem, cum aliqualiter vergat, vel deſcendat ad occidentem, dicitur circundare latus meridianum illius partis Aegypti, quã ipſe vocat Aegyptum inferiorem. Et ſic dicit, quòd Aegyptus inferior habet Aegyptum ſuperiorem a meridie: cum autem dicit, quòd Aegyptus ſuperior babet ab occidente inferiorem Aegyptũ, verum eſt quantum ad illam partem frontis occidentalis, quæ magis declinat ad ſeptemtrionem, quia in illa parte frons occidentalis Aegypti ſuperioris, & frons orientalis Aegypti inferioris ſe contingunt, & ſicut illa pars Aegypti, quam ipſe vocat Aegyptum ſuperiorem magis declinat ad meridiem quàm pars Aegypti, quam vocat inferiorem: ita pars Aegypti, quam ipſe vocat inferiorem Aegyptum magis declinat ad ſeptemtrionem, ideo in fronte orientali Aegypti inferioris tangunt tres terræ, ſcilicet Aegyptus ſuperior quantum ad latitudinem frontis declinantem ad meridiem, & Syria, & Paleſtina, quantum ad latitudinem frontis declinantem ad ſeptemtrionem. Sacra ſcriptura vtramq; harum partium vocat Aegyptum indiſtinctè loquens, quaſi vna Aegyptus ſit, & patet hoc colligondo ex diuerſis: nam hic dicitur quòd via breuis de Aegypto ad terra Chanaan eſt per terram Phyliſtim ſed manifeſtum eſt quòd non poteſt intelligi, quòd via d Aegypto ſuperiori ſit per terram Phyliſtiim ad terram Chanaan, cum ſit ibi medius ſinus Arabicus, qui eſt pars maris rubri. Etiam quia Aegyptus ſuperior ſecundum tranſuerſalem lineã meridiei, & ſeptemtrionis æqualis eſt terræ Chanaan, ideo non poterat eſſe aſcenſus per viã terræ Phyliſtiim, ſed neceſſario accipitur pro Aegypto inferiori, & tunc valde conuenit ei aſcenſus de Aegypto per terram Phyliſtiim cum terra Phyliſtiim partim ſit orientalis Aegypto inferiori, & partim ſeptemtrionalis. Etiam dicitur ſupra 10. c. quòd quando Deus miſit locuſtam diſſipantem in terra Aegypti, & poſtea expulit eam in mari rubro dicitur, quod expulit eam contra orientem ad mare rubrum, nam ventus eam impellens fuit occidentalis, & ſic ponitur ibi mare rubrum eſſe ad orientem Ae-

Aegyptus duplex licet ſuperior & inferior.

Sacra ſcriptura non diſtinguit Aegypti in duas partes, ſed vnã facit.

A gypti. Sed manifeſtum eſt, quòd non poteſt hoc dici de Aegypto inferiori, quia illa non habet ab oriente mare rubrum, ſed Aegyptum ſuperiorẽ, & Arabiã, atq; Paleſtinã. dicitur ergo de Aegypto ſuperiore, quia habet oriente mare rubrũ, vt patet in verbis Pauli Oroſij ſupra poſitis. Nunc ergo accedendo magis dicendum eſt, quòd tota iſta Aegyptus, quæ continet partem ſoperiorem, & interiorem ab oriente mari rubro terminatur: ab occidẽte Lybia: à meridie Oceano mari quantum ad partẽ ſuperiorem, & mõte altiſſimo Elimax dicto verſus partem interiorem: a Septemtrione habet in parte ſuperiore ſinũ Arabicũ, qui eſt pars maris rubri, & deinde iſte ſinus maris labitur per Aegyptũ circa partẽ occidentalem, & in parte inferiori ſeptẽtrionis habet quãdam linguam maris mediterranei. Mare rubrum quòd Aegy-

B ptum tangat ab oriente, & a parte aliquali Septẽtrionis fluit de partibus Indię, a quo indus fluuius abſorbetur & decurrat verſus latus ſeptemtrionis tangens a parte meridiei Aracuſiam, Pharthiã, Aſſyriã, Perſidã, & Mediam: quæ ſunt magnæ prouinciæ ſitæ a ſeptentrione Caucaſum monte. Deinde iſtud mare deflectitur ad meridiem nomina diuerſa habens: nam in parte ſuperiori vſquequo tangit deſerta Arabica vocatur ſinus Perſicus: cum autem accedit ad Arabiam, vocatur ſinus Arabicus quouſque mari mediterraneo alteri cõiungatur. Dicitur autem eſſe mare rubrum terminans Aegyptũ ab oriente: non quòd fluat à parte Septemtrionis mundi tranſuerſaliter ad meridiem, & in decurſu tãgat oriẽtalem plagam Aegypti, quia tunc ſequeretur quòd Nilus non poſſet ullo modo ingredi Aegyptum, quia cum

C mare rubrum teneat totam frontem orientis Aegypti vſque ad oceanum, ad quem ſic decurreret quòd nullus fluuius deueniens de parte ſuperiore mundi, ſcilicet de Oriente poſſet intrare Aegyptum, quia à mare rubro prius abſorberetur. Nilus autem cum ſit vnus de quatuor fluminibus Paradiſi, venit de Oriente: quia Paradiſus in Oriente eſt, licèt deflectatur verſus meridiem. Ergo ſic nullo modo poſſet intrare Aegyptum quod falſom eſt, quia Nilus irrigat pleniora loca Aegypti, vt teſtantur omnes auctores, & ipſi qui Aegyptum viderunt. Nec etiam poteſt dici, quòd mare rubrũ ſit ab oriẽte Aegypti ideſt quòd intret in Aegyptum per mediam frontem Aegypti, quia tunc nõ diceretur terminare Aegyptum ab oriente, cùm terminatio dicatur eſſe per tranſuerſum, & non in rectum, tamen vt dicit Paulus

D Oroſius, mare rubrum terminat Aegyptum ſoperiorem ab oriente. Item quia ſi ſic intraret mare rubrum in Aegyptum non diceretur eſſe in Oriente magis quàm Occidente, quia ſicut intraret per orientem, ita intraret per aliam partem Aegyvti occidentalem, aut meridianam. Item quia repugnat litera tex. ſupra 10. c. nam ſi mare rubrum ſic directè intraret per frontem orientalem Aegypti ventus veniens ab occidente, & arripiens locuſtas non eas poſſet proijcere in mare rubrum, quia oportebat mare eſſe tranſuerſaliter poſitum, vt obijceret vento occidentali proijcienti locuſtas in mare: ſed ſic poſito mari rubro oportebat flare ventum auſtralẽ ad iaciẽdum partem locoſtarum, quæ erant verſus meridiem in mare rubrum, & partem locuſtarum, quæ

E erat verſus Septemtrionem iacere debebat in mare ventus borealis: textus tamen dicit, quòd ventus veniens ab occidente arripuit omnes locuſtas, & eiecit eas in mare rubrum: vt patet ſupra 10. c. oportebat ergo, quòd mare rubrum iaceret, vel flueret tranſuerſaliter occupans totam frontem orientalem Aegypti. Dicendum ergo vt declarauimus ſupra 10. cap. quòd mare rubrum veniens a partibus indicis per totam Aſiam, cum incipit declinare ad meridiem, & tangit Arabiam intrat per deſerta eius, & declinando magis ad meridiem tangit caput Aegypti, ſcilicet frontem orientalem eius, & ibi ſit magnus ſinus, extenditurque per magnam latitudinem frontis orientalis Aegypti: non tamen fluit ad meridiem Aegypti, quia tunc ſequerentur inconuenientia ſupra aſſignata, ſcilicet qoòd mare rubrum impediret introitum Nili in Aegyptum, ſed collium obijcibus eius fluxus intercluditur, ne in meridiem deriuetur:

De ortu maris rubri & eius decurſu.

Nilus vnus ex quatuor fluminibus de Paradiſo veniens.

uetur: tunc autem refluit ad partem ſeptentrionalem, & fluit per latus ſeptentrionale Aegypti, & ſic ſtant omnia ſuperiora conuenienter, ſcalicet quòd mare rubrũ ſit ab oriente Aegypti: vt patet ſupra 10. capit. & ait Paulus Oroſius, quod Aegyptus ſuperior ab oriente mare rubrum habet: ſtat etiã, quod dicebat vlterius, ſcilicet, quòd ſinus Arabicus, ideſt mare rubrum, quod ibi vocatur ſinus Arabicus, vt ſupra declarauimos, terminat Aegyptum a parte ſeptentrionale, quia, poſtquam in oriente terræ Aegypti ſecerit magnum ſinum refluit ad partem ſeptentrionalem Aegypti, & terminat ab illa parte. Deinde cum mare rubrum longo tractu per latus ſeptentrionale Agypti fluxerit inter Aegyptum, & Arabica deſerta, ingreditur Aegyptum apud deſertum Ethan, & per partem illam Aegypti fluens ad vltimum reliquo mari mediteraneo abſorbetur. Et hoc modo quædã pars Aegypti inferioris ſatis magna verſus occidentem manet extra mare rubrum, & ibi coniungitur Arabia, & Paleſtina terræ Aegypti; in hac autem erat terra Geſſen, in qua erant Iudæi, ideo ipſi erant extra mare rubrum, nec oportabat ire ad terram Chanaam per mare rubrum, & generaliter omnes, qui de Aegypto. ſ. inferiori, de qua eſt via in terram Chanaam per terram Phyliſtijm, vadunt per tarram Phyliſtijm, non debebant tranſire per mare rubrum, cum illud ſit magis orientale, & ante illam viam mare rubrum latus ſeptentrionale Aegypti deſerit, & diuidit ipſam Aegyptum fluens per eam, quouſque mari Mediterraneo alteri adiungatur. Hoc autem ſic diſpoſito faciliter diſponetur, qualiter Nilos intret Aegyptum. ſ. quia Nilus cum veniat de Paradiſo Terreſtri hiato ſub terraneo merſus occoltis fluxibus per multa tarratum ſpacia vehitur, deinde rurſus de littore incipientis maris rubri videtur emergere, rurſuſque merſus iterum in Ethiopia emergit, ibique per Ethiopica deſerta labitor faciens magnam inſulam nomine Meroem, a qua clima Diameroes dicitur. Poſtea vero intrat in Aegyptum per partem Meridianam, & diſcurrens per totam Aegyptum in multas partes artificioſis alueis ad omnẽ partem ducitur, & cum bis anno inundet, vt declarauimus Gen. 26. capit. omnia planiora loca Aegypti irrigat, vſquequo verſus Occidentẽ Aegypti mari rubro abſorbeatur. Et iſto modo non prohibetur Nilos intrare in Aegyptum, nec irrigare: quia ſinus maris rubri terminans Aegyptum a parte orientis ſolũ occupat frontem orientis, & non diſiungitur in Meridiem Aegypti, nec tranſuerſaliter fluit vſque in Oceanum, qoi eſt ad meridiem Aegypti, ſed ſiſtitur aqua collium obicibus intercluſa, ideo põt intrare Nilus per meridianã partem Aegypti in conſinio lateris occidentalis, & meridiani ſub ipſo ſinu maris rubri, aut modicum infra per quanlibet partem lateris meridiani. Sic enim cõſonabit diſpoſitio iſtorum omnibus auctoribus, & nullo modo ſe impedieot Nilus fluuius, & mare robrum. Nũc ergo dicendum, quomodo Hebræi poterant tranſire in terram Chanaam ſine mari rubro, & quomodo per viam deſerti oõ potuerit tranſire ſine maris rubri trãſito, & qnomodo non coacti ſunt bis tranſire mare rubrum. Siendum, vt ſupra diximus, quòd terra Geſſen eſt in Aegypto inferiori, & cũ illa ſit extra mare rubrum verſus ſeptentrionem, & coniungatur ibi terræ Philiſtiim, & Arabiæ, poterant aſcendere de illa parte Aegypti, & intrare in terram Philiſtiim per viam viciniorem, dicit textus eſſe per terram Philiſtiim: iſta tamen via terræ Philiſtiim non eſt pro tota Argyapti; nam non conueoit parti ſuperiori Aegypti, quæ circũdatur mari rubro a ſeptentrione, ſed ſolum inferiori Aegypto, quia coniungitur terrę Philiſtiim: Deus autem, vt dicitur In textu, noluit ducere Iſtael per terrã iſtam ex canſis ſuper aſſignatis, ſed fecit eos ire per viã deſerti. Eſt autem via deſerti iſto modo, quia cum Aegypti pars inferior reneat ab oriente Arabia, & terram Philiſtiim, terra Philiſtiim eſt magis ad Septentrionem qoàm Arabia. Si ergo ipſi vellent ire ib terram Chanaam per viam terræ Philiſtiim declinabant magis ad Septentrionem, & iter rectius erat; ſi autem

Mare rubrum vocatur ſinus Arabicus quandoque.

Gen. 26.

De ortu & decurſu Nili.

Deſcriptio viæ deſerto.

F vellent aſcendere per viam deſerti, ſicut Deus eos fecit aſcendere, oportebat ire per Arabiam, & ſic factum eſt, quia omnes manſiones, quæ computantur poſt mare rubrum vſque ad propinquitatem terræ promiſſionis, ſ. vſque Moab. & Edom, ſunt in Arabia: nam Arabia coniugitur Idumææ in conſinibus Bethoron, & ibi omnes manſiones filiorum Iſtael ſunt, vt patet in libro de diuiſione terræ Sanctæ. Filij ergo Iſrael cum recedentes, de Rameſſe in qua conuncti ſunt ad ſimul eundum debuiſſent, declinare verſus ſeptentrionem aliqualiter, vt irẽt per terram Phyliſtiim, Deus direxit illos per columnam nubis, quæ immediate ſuper eos appatoit, vt irent in Socoth aſcẽdendo verſus orientẽ per terram Aegypti per aliquot dies: quoniam fecerunt tres manſiones ante mare rubrum: ergo ad mi-
G nus eſſent tres dies, immo plures fuerunt, quia Moyſes acceperat licentiam a Pharaone, vt iret totus populus per ſolitudinem itinere dierum trium ad ſacrificandũ, & poſtea ipſis procedentibus contra mare rubrum, nũciatum eſt Pharaoni, quòd ſurgerent Hebręi de Aegypto: hoc autẽ non poterat eſſe niſi poſt tres dies ad minus, quia noodum poterant iudicari fugere, dum ſolom ambulauiſſent tres dietas, quia ad illas licentiam acceperant a Pharaone. Et ſic videtur quòd poſtquam ipſi receſſerunt de Rameſſe vſquequo accederẽt apud mare rubrum, ſatis magnam partem Aegypti ambulauerãt per ſolitudinem Aegyptiacam, cum ergo ſic ambularent, erant magnæ rupes, altiſſimiq; ſcopuli a parte ſeptentrionali eorum, & cum accederent ad mare rubrum apud ſolitudinem Ethan, mare rubrum intrãs
H ad partem interiorem Aegypti diuidendo eam, & relinquendo latus ſeptentrionale, quod terminabat in ſuperiori Aegypto, fluebat apud radices altiſſimorũ ſcopulorum montis Ethan, ita quòd inter mare, & radices montis non poterat eſſe aliquis tranſitus, quia ſcopuli alti valde erant, cogebantur ergo redire per viam per quam venerant, aut intrare per mare rubrum, quia per montes nullus erat aditus, cum eſſent altiſſimi ſcopuli, & contiooati, ita quòd nulla apertio in eis erat ad ſubintrandum, & ſugiendum. Et iſto modo putauit eos Pharao eſſe incluſos, quia ab oriente erat mare rubrum, & declinabat etiam ad meridiem, ita quòd non eſſet fuga ad meridiem: a ſeptentrione erant montes altiſſimi Ethan, ideo per nullam harum partiom pa-
I tebat effugium: ab occidente vero Pharao cum exercitu magno inſtabat, vt autem iſta de modo Nili, & maris rubri in Aegypto, & quomodo Iudæi includebantur a mari rubro, intelligantur, melius figuram horum ſubijci poteſt. *Armati aſcenderunt filij Iſrael.* Aſcendere dicebantur filij Iſrael, quia progrediebantur verſus terram Chanaan, quæ altior eſt, quam terra Aegypti, cum Aegyptus ſit meridiana, & terra Chanaan ſit ſeptentrionalis, & generaliter terra decliuior eſt cõtra meridiem, eleoatior autem contra ſeptentrionem, de quo magis diximos Gene. quadrageſimoſecundo cap. Armati autem ibant Iſraelitæ, ideſt quaſi pręcincti ad bellum, ideo dicuntur ſupra pedites cap. 22. quia pedites ſunt homines expediti ad ineundum bellum. Sed dices, quòd non videtur hoc veriſimile, quia Hebræi
K in Aegypto premebãtur duriſſima ſeruitute, vt non fierent fortes, & inuaderent Aegyptios, vel iungerentur hoſtibus eorum, vnde ipſi Aegyptij videntes Hebræos tantum multiplicari, metuebant eos: vt patet ſupra primo capitulo, non eſt ergo veriſimile, quod eis arma habere permitterent, quia ſic eis magis terribiles eſſent, immo in nulla ordinata politia ſeruis arma conceduntur, ne in Dominos ſurgant. Reſpondetur, quòd Hebræi in Aegypto non permittebantur arma tenere, tamen cum iuerunt ad ſacrificandom, petierunt ea ab Aegyptijs, & Aegyptij gratis conceſſerunt, ſicut accómodauerant vaſa aurea, & argentea, & veſtes, & erat rationale montium, quia Hebræi portabant res pretioſas in deſertum, ne ergo aliqui prædones videntes eos inermes inuaderent eos ad rapiendum vaſa, quæ deſcendebant, conceſſerunt eis arma, vt ſic ab inuadentibus defenſarent; vbi autem nos habemus. *Armati.* Litera

Gen. 42.

An Iſrael exiens populus more exercitus armatus iter vetus ſugeret.

ra Hebraica habet, Hamuſin, vel ſecundum alios. *Hamiſin*. Dicitur autem. *Hamuſin*. Ideſt quintatus, ſcilicet de toto populo ablata quinta parte. *Hamuſin*. Ideſt quinquagenita, ſcilicet, quod de toto populo eſſet ablata quinquageſima pars.

An totus populus aſcenderit in deſertum, præter quintam partem.

QVAESTIO. X.

Abben Ezra opinio prima confutatur.

Circa hoc autem eſt duplex ſenſus, quia quidam dicunt, quòd vocantur quintati, vel quinquagentati, quia totus populus Iſrael ſimul aſcendebat præter partem quintam, vel quinquageſimã, quæ manebat ad ferendos cibos, & hanc opinionẽ recitat Rabbi Abraham Abben Ezra. Sed hoc non poteſt ſtare, quia iſtud fuit in mouendo caſtra primo de Aegypto, ſcilicet, quòd ipſi aſcenderunt quintati, vel quinquagẽtati, & tunc eſſet ſenſus, quòd in die, qua aſcenderunt de Aegypto, ſ. de Rameſſe mouentes ſe cõtra Sochoth, aſcendit totus populus Hebræorum præter partẽ quintam, ſiue quinquageſimam, quæ manſit ad ferendum eis cibos; hoc autem eſt contra literam, quia iſti cibi, quos delaturi erant iſti, aut erant farina conſparſa, & non fermentata, aut aliquid aliud. Si autem dicas, quod iſti deferre debebant farinam fermentatam, hoc falſum eſt, quia non portabant iſtam farinam aliqui ſpecialiter de populo, ſed totus populus, ſ. quilibet portabat farinam, quam in domo ſua cõſparſam habebat, ſic dicitur ſupra 12. cap. Tulit populus conſparſam farinam, antequam fermentaretur, & ligans in pallijs impoſuit ſuper humeros ſuos. Si autem dicas, quòd iſta quinta pars populi manebant ad portandum alios cibos, falſum eſt, quia Hebræi nullum pulmentum, ideſt nullum cibum factum potuerunt portare de Aegypto cogentibus Aegyptijs, vt patet ſupra decimoſecundo capitulo. Item ſi aliquem cibum portaſſent, maxime ille eſſet panis, cum ſcirent ſe non habere panem in tota multitudine Iſrael, ſed ſolum farinam conſparſam, ſed falſum eſt, quòd panem portauerint, quia tũc non comediſſent illo die ſolum azyma, ſed aliquid fermentatum, ſ. panem, quem illi ab Aegypto portaſſent; hoc autem falſum eſt, quia in illo die, nec in alijs ſequentibus non comederunt fermentatum, ſed panes mos, & ob hoc mandauit Deus ſeptem diebus comedi azyma in futuras generationes, quia fruſtra, aut ridiculum, & quoddam velut mẽdacium eſſet inſtituere dies azymorum in memoriam dierum, in quibus non comederũt Hebræi azyma, ſed fermentatum. Item quia ſi aliqua pars populi debuiſſet manere ad accipiendos cibos, oportebat hoc ſtatui prius de conſenſu totius Iſraelis congregati, & eligi viros, qui ad hoc exequendum manerent; in hoc autem magna mora requirebatur maior, quam vnius diei, ſed non fuit aliquid tale Hebræi, quia mox, vt congregati fuerunt in Rameſſe, receſſerunt inde congentibus Aegyptijs, & nullam moram facere ſinentibus, vt patet ſupra decimoſecundo capit. Item, quia ſi aliqui de Hebræis manerent retro, periculum erat eis, ne forte Pharaonem pęniteret, & retineret eos, ideo vt ſupra dictum fuit, quaſi pro miraculo Deus fecit, vt omnes eadem die exirent, vt patet præcedenti cap. Item quia ſi quærendum cibos aliqui manerent, oportebat, quod illi morarentur poſt alios in Aegypto, ſed hoc non poterat eſſe; nam Aegyptij nullatenus hoc permitterent, cum, ipſi vrgerent eos valde ad exeundum, dicentes: omnes moriemur. Etiam quia dicitur; neque enim poterat panis fermentari cogentibus Aegyptijs, & nullam moram facere ſinentibus; quomodo ergo tantam partem populi permitterent ad quærendum cibos? Item quia ſi cibos inquirere deberent, oportebat quod eos emerẽt, aut peterent ab Aegyptijs, ſed nullus Aegyptiorum eis aut vẽderet, aut daret, cum omnes eſſent intenti planctui magno, & funeribus primogenitorum ſuorum; ſic enim

Num. 33

dicitur Numeri 33. cap. Profecti ſunt de Rameſſe menſe primo quintadecima die menſis fecerunt altera die Phaſe filij Iſrael in manu excelſa vidẽtibus cunctis Aegyptijs, & ſepelientibus primogenitos, quos percuſſerat Dominus. Tantus autem erat iſte planctus, & tam viſcerosus dolor, quod nihil aliud attendere ſinebat, ſic enim dicitur ſupra vndecimo capitulo: Eritque clamor magnus in vniuerſa Aegypto, qualis ante non fuit, nec poſtea futurus eſt; non poteſt ergo ſtare iſta expoſitio. Alij dicunt, quòd vocantur filij Iſrael quintati, vel quinquagentati, quia quinta pars, ſiue quinquageſima eorum mortua fuerat, & hoc tenet Rabbi Salomon; dicit enim, quod aliqui de filijs Iſrael erant viri peſſimi, & Deus nolebat eos educere de Aegypto, ideo quando illata fuit plaga tenebrarum palpabilium, quę durauit per tres dies, vt patet ſupra 10. capit. occidit Deus quintam partem, ſiue quinquageſimam de filijs Iſrael, quia mali erant, & in illis tribus diebus ſepelierunt eos, & fuit facta tenebra, ne Aegyptij viderent mortem Hebræorum, & lætarentur ſuper hoc dicẽtes, quòd ita moriebantur Hebræi, ſicut ipſi. Sed hoc non eſt rationale, quia ſi vocaretur populus Iſrael quintatus, quia quinta pars eorum mortua fuerat, ita vocaretur quartatus computando omnes, qui mortui fuerant temporibus præcedentibus, ex quo introierant in Aegyptum. Item præſuppoſitum videtur falſum, ſcilicet quod quinta pars filiorum Iſrael mortua fuerit in illis tribus diebus tenebroſis; nam iſta eſſet valde magna punitio, & nunquam legitur aliquam talẽ feciſſe Deus in populo Hebræorum; nam licet ſæpe aut peſte, aut terremotu, aut ignium incenſionibus, aut hoſtibus irruentibus eos percuſſerit, nunquam tamen quintam partem populi occidit. Item dato, quòd talis punitio facta fuiſſet, nullo modo ſcriptura eam ſubticuiſſet, quia cum incendat homines in amorem Dei interdum per pęnas, interdum per beneficia, vel alias attrahit, tales attractiones tanquam aliqua principalia de intentione ſacræ ſcripturæ non pręteritæ mittuntur ſilendo; maximè quia iſta de maximis punitionibus, quàm vnquã Deus fecerit, fuiſſet: non ergo videtur facta fuiſſe. Itẽ quia Moyſes erat Dux populi, & gerens curam de eo tã quam mater de vnico filio ſuo, & hoc ex mãdato Dei, vt patet Num. 11. ca. cum conqueritur Moyſes Deo de tanto labore impoſito dicens: Cur afflixiſti ſeruum tuum, & quare non inuenio gratiam coram te? cur impoſuiſti pondus vniuerſi populi huius ſuper me? nunquid ego concepi omnem multitudinem, aut genui eam, vt dicas mihi; porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum, & defer in terram, pro qua iuraſti patribus eorum? Moyſes ergo, qui tantam populi curam gerens quandocunque populum aliquo malo premi videbat, ad Deum pro eis preces fundebat; ſi nunc aliquid tale contigiſſet, ipſe clamaſſet valde ad Dominum pro eis, ſed nihil horum exprimitur. Etiam dictũ iſtud ſatis videtur fictitium, ſcilicet quod ideo Deus in diebus tribus tenebrarum occidit eos, vt non viderent Aegyptij, & non lætarentur, quia dato, quod Aegyptij non viderent Hebræos ſepeliri, audirent tamen omnes viuẽtes clamore valido fremere pro tanta populi clade; nihil ergo magis eſt, quod viderent, quã quòd audirent; æqualiter enim per vtrumque certificarentur. Etiam quia dato adhuc, quòd ipſi Hebræi in funeribus ſuorum non clamarent, quod inopinabile eſt, & ſic Aegyptij nec viderent, nec audirent, tamen poſt triduum ablata tenebra vidiſſent multitudinem ſepulchrorum, & ſic clarum eſſet, quod Hebræi mortui eſſent. Etiam quia viderent eos defeciſſe ex numero aliorum; nam populi quinta pars defuncta non poterat occultari, & hoc forte fuiſſet occaſio, vt Aegyptij non permitterẽt Hebræos ita faciliter recedere de Aegypto. Item quia ſi tanta populi ſtrages facta fuiſſet, Hebræi conſternati animo non auderent egredi de Aegypto. Dicendum ergo, quod nihil tale accidit, ſed accipitur hic. *Hamyſin*. Siue. *Hamuiſin*. Pro. *Almixin*. Quia. *Haluzin*. Signat proprie armatos: iſta tamen nomina aliquando ſignant id quod. *Haluzin*. Et ſic tenet Rabbi Abraham Abben Ezra. Et quaſi cõmuniter

Secunda opin. Rabi Salomon confutatur.

Sexta.

Septima

Octaua.

Authoris opinio.

muniter Iudæi hoc modo exponunt. Et hunc ideo ſenſum ſecuta fuit litera noſtra. *Tulit ergo Moyſes oſſa Ioſeph*. Fuerat Ioſeph ſepultus in Aegypto repoſitus in quodam loculo, & antequam moreretur, adiurauit filios Iſrael, vt aſportarent oſſa ſua ſecum, quando aſcenderent de terra illa; nam non mandauit ea aſportari immediate, vt mortuus eſt propter cauſas expreſſas Geneſ. vlt. cap. Moyſe ergo voluit complere adiurationem totius Iſrael.

Quomodo Moyſes tulit oſſa Ioſeph, & quomodo cognouit vbi erant, & an tulerit oſſa aliorum Patriarcharum.

QVÆSTIO. XI.

QVomodo autem tulerit Moyſes oſſa Ioſeph, videtur dicendum, quòd quia tumulus Ioſeph erat in alto loco, Moyſes, qui erat dux totius Iſrael, acceſſit ad illum tumulum nemine prohibente, & extumulauit oſſa, impoſuitque in aliqua capſa artificioſe facta, vel in aliqua arca parua, & ibi portauit vſq; in terram Chanaan. Dicit magiſter in hiſtorijs ſcholaſticis ex auctoritate Ioſephi, quod quando Mnyſes voluit tollere oſſa Ioſeph, Nilus fluuius inundauerat valde, & loculum Ioſeph operuerat; cum ergo Moyſes eum non inueniret, ſcripſit nomen Domini Tetragramaton in quadã lamina aurea, illa autem fluctuauit ſupra aquas perueniens vſque ad locum, in quo erat ſepulchrum Ioſeph. Alij autem volunt, quod quædam ouis locuta eſt miraculoſe, & voce ſua oſtendit ſepulchrum Ioſeph, prophetauit etiam de labore, quem ſuſtinere debebant in itinere deſerti, & de hoc putant dictum eſſe illud, quod habetur pſalmo ſeptuageſimonono. Qui deducis velut ouem Ioſeph, quia vt volunt, iſta multo ab Iſraelitis per deſertum adducta eſt. Nicolaus autem arguit cõtra iſtam poſitionem, ſcilicet, quòd non ſit veriſimilis, ſcilicet, quia oſſa Ioſeph erant honorabiliter recondita in Aegypto, vt patet Geneſ. vltimo capitulo, & ponebantur ibi ad memoriam beneficiorum eius, vt Aegyptij videntes tumulum eius recordarentur beneficiorum receptorum ab eo, & cognationem, atque poſteritatem ſuam iniuſtis oneribus non grauarent. Ad hoc ergo oportebat, vt in loco patenti ponerentur, vt ab omnibus conſpici poſſent, & non in agris, aut in locis, in quibus Nilus inundans ea operire valeret. Et quando dicitur de oue, quæ apparuit loquens de oſſibus eius, & conantur probare auctoritate, ſcilicet. Qui deducis velut ouem Ioſeph; non poteſt ſtare, quia Ioſeph non ponitur in genitiuo, ſed in accuſatiuo, & ſic non probat, quod volunt, quia oportebat, quod poneretur in genitiuo, vt ſignaretur ouem eſſe ipſius Ioſeph, ideſt, quæ demonſtraſſet oſſa Ioſeph. Et quantũ ſed hoc verum eſt, quòd nihil probatur ex hoc Pſalmo. Sed verum fuerit an non, ex hoc non patet, ſatis poteſt teneri ſic accidiſſe. Et quando arguit Nicolaus iſtum locum ſepulchri Ioſeph eſſe honorabilem, & non in agris. Reſpondetur, quod antiquorum mos fuit mortuorum cadauera in agris ſepelire, ſic patet Geneſ. vigeſimotertio capitulo. Vbi dicitur, quòd Abrahaam emit agrum, & ſpeluncam duplicem ab Efron Etheo in poſſeſſionem ſepulchri, ideſt vt ibi poſſet ſepelire mortuos. Et ibi ſepultus eſt ipſe, & vxor eius. Iſaac ẽt cum Rebecca, & Iacob cum Lia, vt habetur Gen. 49. cap. Gentiles etiam eodem modo faciebant, cadauera inferentes ad ſepeliendum in agris, & ex hoc, quod ea ibi ſepeliebant, agri ſacri efficiebantur, vt patet ſæpe in libris Digeſtorum de religioſis, & ſumptibus funerum, & de ſepulcro violato. Immo nuquam fuit cõſuetudo ſepeliendi mortuos intra ciuitates, & oppida vſque ad tempus Eccleſiæ primitiuę, vbi conſtitutum eſt, quia fideles conueniebant ad orandum ad Eccleſias, & pro mortuis orare valde ſanctum, atque religioſum erat, vt patet ſecundo Machab. capitulo 6. cum dicitur: Sancta, atque ſalubris cogitatio eſt pro defunctis orare, vt a peccatis ſoluantur. Et quia hoc

Confutatio per Nicolaũ de Lirã.

Auctoris reſponſio ad argumentum Nicolai.

Gen. 49.

F In nullo loco congruentius fieri poterat, quam in Eccleſijs, tum quia loca deuota ſunt, & orationi dicata, vt patet Matthęi vigeſimoprimo capitulo, cum dixit Chriſtus: Domus mea Domus orationis vocabitur, & vos feciſtis eam ſpeluncam latronum, tum quia ibi fideles exiſtentes, cum ſæpe illuc ad orandum conueniant, viderent propinquorum, atque charorum ſuorum ſepulchra, & mouerentur ad orandum pro ipſis. Multum ergo decuit corpora defunctorum in Eccleſijs, aut in cimiterijs Eccleſiarum tumulari. De his aliquid dicetur Numeri decimonono cap. Ante tempora tamen Eccleſiæ nec Iudæi ſepeliebant aliquos in templo ſuo, cum nedum ipſi, qui mortuos tetigiſſent, aut intraſſent in tabernacula mortuorum, permitterentur templum tangere, aut intrare, niſi prius cineribus vitu
G læ rufæ commixtis aqua aſpergerentur in emundationem macularum, vt patet Numeri decimonono capit. Gentiles autem non in templis deorum, ſed in agris, & mõtibus ſuorum cadauera tumulabant, quia nihil vtilitatis iudicabant ea in tumulis ſepeliri, cum nec ipſi pro mortuis exorarent. Nam quidam poſt mortem animam non ſuperaſſe teſtantes, pro eo, quod non eſt, orare ſuperuacuum eſſe putabant. Alij autem, vt Pythagoras, animas per varia corpora inceſſabili motu ſuccedere, vt ſi anima ab vno corpore ſeparata confeſtim in aliud introeat, ſuperuacuum quoque talem orationem dicebant. Alij autem poſt mortem pœnas nullas animabus eſſe exiſtimantes ab orando ceſſabant; ſic enim dixit Pythagoras, vt ait Ouidius Metaphor. lib. 15. negans eſſe pœnas, ſed iſta attribuens fictioni
H poetarum. Cum dixit.

Nota de aĩa immortalitate ſecũdum Philoſoph. antiquos & Poetas.

O genus attonitum gelida formidine mortis,
Qui ſtygios amnes, quid numina vana timetis,
Materiem vatum, falſique pericula mundi.
Morte carent animæ, ſemperque priore relicta
Sede, nouis domibus viuunt, manentque receptæ.

Vnde dicit de ſeipſo, quòd fuerit Euforbus miles in bello Troiano mortuus ab Atride minore, ſcilicet a Menelao rege marito Helenę raptę. Et ſubiungit Ouidius in eodem decimoquinto, ex auctoritate, & verbis Pythagoræ.

Ipſe ego, nam memini, Troiani tempore belli.
I *Panthoides Euforbus eram, cui pectore quondam*
Hæſit in aduerſo in haſta minoris Atridæ.

Iſtam tamen opinionem redarguit Perſius grauis ſatyra quinta loquendo contra Ennium Poetam, qui dixit ſe habuiſſe animam Pythagoræ in quinto loco, ſcilicet, quòd illa anima prius fuit in Euforbo milite, ſecundo in quodam Tigno. tertio in Homero. quarto, in Pythagora, quinto in quodam Pauone. Vnde dicit Perſius.

Cor iubet eſſet Mæonides.

Alij aũt, quẽ precarentur, neſciebant, quia nec Deos
K eſſe putabant; Epicurus nãq; Deos eſſe negauit, & quidam alij Phyloſophi; iſti ergo nec pro viuis exorabãt. Alij aũt Deos ponentes fatali neceſſitate oĩa fieri exiſtimabant; ideo Deum dicebant illa non poſſe mutare. Sic ait Seneca ex cõſenſu populi loquens in Tragedia quinta, quę dicitur Oedipus, in carmine decimo, quod incipit: Fatis agimur, & per Ouidium Metapho. libro nono, quorum dicta præcedenti capitulo poſuimus. Iſti ergo fatuitatem orationem eſſe putabant, cum nihil mutari orando in rebus valeret. Alij autem dixerunt, Deum non curare de iſtis, ſed ſeipſo frui inferiora nec intelligens, nec attendens, quæ poſitio plurimorum phylophorum, atque ſolemnium fuit. Iſtis ergo cum à quo peterent, non haberent, oratio irrita cenſebatur; plurimæque aliæ, diſſonæque ſententiæ fuere tam vulgarium, quam philoſophorum; omnes namque de hoc loquebantur, cum iſta hominis pars

Multi Deum eſſe negauerunt.

Qui dixerũt Deũ non curare de ijs inferioribus.

præcipua

-præcipua eſſet. Taceo has, quia non libet ijs immorari, cùm iſte locus non ſit; taceo etiam poſitiones Platonis, atque Porphyrij, quarum vtramque per ſe hæreticam

Auguſ. Auguſ. decimonono de ciuitate Dei cenſet, ex vtraque autem commenta vnam veritatem catholicam aſſeuerans confici inter omnium Gentilium poſitiones de pœnis, aut ſtatu animarum poſt mortem, quarum nulla vera fuit, non fuit aliqua, quæ veritati tantum conſentanea eſſet, quantum poſitio Virgilij Aneidos libro ſexto, vbi late tractat de campis Eliſijs, ideſt de gaudijs beatorum, & varietate tormentorum ſecundum conditiones reorum; vnde Auguſ. quantum ad multa, quæ catholicæ veritati conſentiunt, eius auctoritatem ſequitur, allegans verſus eius in libris de ciuitate Dei, ſed adhuc ſecundum iſtius poſitionem orari Deos non conueuit, quia ſtatutæ pęne mutari non valent. Accedendo ergo ad propoſitum dicimus, Gentiles nullã cauſam habuiſſe ſepeliendi mortuos ſuos in templis deorum, cùm nec pro ipſis orarent; faciebant tamen antiquo more Gentiles purgationes animarum poſt mortem feſta celebrantes in calendis Februarij, & hæc feſta Februarij, ideſt purgationes dicebantur, non vt animæ defunctorum a peccatis purgarentur; ſed vt nobis ipſæ animæ mites eſſent, ne nos apparendo terrerent, ſic declarat Ouidius in principio ſecundi libri Faſtorum: & iſto modo Græci animam Achillis mortui immolatione Polixenæ filiæ Priami placauerunt fundendo ſanguinem puellę Achillis tumulo imbibendum, ne eis terribilis, vt ante toti Græcorum claſſi apparuerat. De hoc Ouidius dulciter valde Meta, lib. 12. & Seneca in Tragædia ſexta, quæ dicitur Chroas carmine decimo, quod incipit: Quicunq; hymen funeſtus, illætabilis. Et magis in carmine tertio eiuſdem tragædiæ, quod incipit: Quam longa Danais ſemper in portu mora. Nunc ergo redeuntes vnde digreſſi ſumus, ſatis conuenienienter dicendum eſſe puto ſecundum morem Gentilium Aegyptiorum ſepulchrum Ioſeph in agris fuiſſe, non tamen in loco vili, atque abiecto, ſed ſatis honorabili, & ad quem Nili inundatio non attingebat. Contigit tamen illo anno forte inundationem Nili maiorem ſolito extitiſſe, & ad loca, quæ aliàs non acceſſerat, attigiſſe: hoc autem non vt quidam putant ex ſpeciali influentia planetarum aut ſignis aqueis, aut aſpectibus planetarum ad hoc facientibus: quia Nilus non inundat tempore humido, quale eſt Hyems, aut ver, ſed tempore calidiſſimo, & ſicco, ſ. ſole exiſtente in cancro, & in Virgine, ſcilicet in Iunio, & Auguſto, vt ait Solinus in Poliſt. & interdum cũ maxima ſiccitas, & vehementiſſima æſtas in Aegypto, & apud alias gentes incanduit, Nilus maioribus aquarum exceſſibus augmentatur, euenit ergo ex quadam ſpeciali virtute, de qua aliquid diximus Gen. 26. c. Et hoc æquale non eſt, quia inundatio Nili cum communem legem tenet 16. cubitis eleuatur. Interdum autem minuitur, & famem in Aegypto facit: contingit autem diminui, licèt rariſſime vſque ad quinque cubitos: quod omen infauſtiſſimum Aegyptij putant, & ſic fuit anno, quo bellum Iulij Cæſaris, & Pompei in Theſſalia in in campis Farſalicis factum eſt. Interdum autem ſuper 16. creſcit, nunquam tamen viſus fuit a fundatione Aegypti exceſſiſſe cubitos. 22. hoc autem rariſſime valde fit, ita vt pene rari ſint, qui hoc ſciant etiã inter Aegyptios, niſi qui antiqua ſcripta legunt potuit ergo eſſe, quòd illo anno, quo exierunt Hebręi de Aegypto Nilus ad viginti duos excreuerit, & ſic tumulus Ioſeph fluctibus opertus ſit, & prædicta facta fuerint. Magis tamen tenendum nihil horum factum extitiſſe: ſed vt in principio commemorauimus, ſcilicet quòd Moyſes ſine aliquo impedimento oſſa illa extumulauerit. De oſſibus autem aliorum Patriarcharum vtrum ſimiliter ablata fuerint de Aegypto Gen. capitulo quadrageſimoſexto ſecundum quoſdam diximus, quòd non: ibi vide. Eſt Eſt autem potiſſima ratio, quia Hebræi valde inquietabantur ab Aegyptijs, vt cito exirent, ideo non vacabat eis oſſa auorum ſuorum inquirere. Etiam quia non poſſent illa ſecum portare cum non ſufficerent iumenta eorum ad portandum res ſuas, quia & ipſam maſſam

De purgatione animæ Achilles factæ post mortem Polixenę. Ouidius.

Nilus inundat tempore calidiſſimo, & ſicco. Solinus.

Gen. 26. Inundatio nili nõ excedit 22. cubitos.

Gen. 46. An oſſa aliorum Patriarcharũ de Aegypto aſportata fuerint.

A aſperſam, & non fermentatam quaſi de Aegypto aſportandam humeris ſuis imponebant: vt patet ſupra decimoſecundo capitulo. Item declaratur hoc ex eo, quod infra ſubditur, ſcilicet, quòd Moyſes tulit oſſa Ioſeph. eo quòd adiuraſſet filios Iſrael: quaſi dicat, ſi non adiuraſſet filios Iſrael, non tuliſſet Moyſes oſſa eius: de alijs autem non legitur, quòd adiurauerint filios ſuos, ergo non aſportata ſunt. Item ſi oſſa aliorum Patriarcharum aſportata fuiſſent de Aegypto, fieret poſtea mentio de ſepultura eorum in tribubus ſuis, ſicut oſſa Ioſeph aſportata fuerunt, & poſtea ſcriptura commemorat ea ſepulta fuiſſe in Sichen: ſic enim dicitur Ioſue vigeſimoquarto capitulo, Oſſa quoq; Ioſeph, quæ tulerant filij Iſrael de Aegypto, ſepelierunt in Sichen in parte agri, quem emerat Iacob a filijs Emor patris Sichen centum nouel

B lis ouibus, & fuit in poſſeſſionem Ioſeph: de alijs autem non fit vlla mentio qualiter in tribuum ſuarum ſortibus tumulata ſint, ergo non fuerunt adducta. Item quia ſi oſſa aliorum Patriarcharum ducerentur, quælibet tribus duceret oſſa patris ſui, ſed hoc non fuit, quia tunc filij Ioſeph præcipue, cùm duæ tribus eſſent, ſcilicet Manaſſe, & Effraim, duxiſſent oſſa Ioſeph, nõ tamẽ fecerunt, quia Moyſes illa ſecum tulit: ergo nec aliorum Patriarcharum oſſa aſportata ſunt. Hæc ſuperficie tenus rationabilia valde videntur, tamen non obſtantibus his verum eſt, quò oſſa 12. Patriarcharum ducta ſint de Aegypto terram Chanaan, de quo diximus Gen. 46. c. & habetur actuum 7. Ad rationes iſtas ſatis poterit quiſque applicare ſolutionem. *Eo quòd adiuraſſet filios Iſrael.* Ideſt.

Gen. 46

C

QVAESTIO. XII.

SI non adiuraſſet eos, quia tanta premebantur tunc anguſtia in exitu, & onere rerum ſuarum portandarum, oſſa eius nõ aſportaſſent, vt tamẽ totus Iſrael non incurreret periurium, etiam ſi cum labore tamen aſportata ſunt. Adiurauit autem Ioſeph filios Iſrael non quidem eos, qui tunc erant, ſed eos, qui tempore ſuo ſuperſtites erant, nullus autem de his, qui nunc viuebat erat, quando mortuus fuit Ioſeph, niſi tunc natus fuiſſet nouiter, cum moreretur Ioſeph: tenentur tamen filij complere promiſſa patrum in vita, maximè talia, qualia ipſa naturalis ratio ſi non vlla promiſſione dictat, eſſet faciendum, cuiuſmodi erat aſportare oſſa Ioſeph,

D qui tanta eis beneficia præſtiterat, vt eos a fame, quæ totum orbem vaſtabat nullo modo potentes euadere, cibis ſufficientibus pauit, & in optimis Aegypti poſſeſſionibus collocauit, licèt poſtea peccatis ſuis exigentibus, quæ Ioſeph eis dederat in honorem conuerſa, ſunt in dolorem, propter hoc tamen ab obligatione beneficij Ioſeph non ſoluebantur. Quod autem nullus de his, quos Ioſeph adiurauerat, tunc ſupereſſet, apparet ſatis: quia manſio filiorum Iſrael in Aegypto fuit annorum ducentorum, & quindecim, vt probauimus Geneſ. 15. & clarius ſupra 12. c. Ab iſtis aut ſubtrahantur anni, quos vixit Ioſeph, poſtquam Iacob cum filijs ſuis deſcendit in Aegyptum. Anni autem totius vitæ Ioſeph fuerunt centum decem: vt patet Gen. quinquageſ. cap. Ab iſtis ſubtrahantur anni triginta nouem, quos egerat Ioſeph, cum

E deſcendit pater ſuus Iacob in Aegyptum, manebunt ſeptuaginta vnum anni, quos vixerit poſt introitum Iſraelitarum in Aegyptum. Antecedens patet, quia quando Ioſeph ſtetit coram Pharaone ad declarandum ſomnia, erat annorum triginta, vt patet Geneſ. quadrageſimoprimo capit. Et immediatè inceperunt anni ſterilitatis: & poſt hos immediatè ſecuti ſunt anni ſterilitatis ſeptem, in quorum ſecundo venit Iacob in Aegyptum: vt patet Geneſ. quadrageſimoquinto capit. colligendo ex litera: & ſic erant nouem, qui adiungantur alijs trigintanouem ablatis præcedentibus efficient annos trigintanouem, quos egerat Ioſeph, quando intrauit Iſrael in Aegyptum: demptis ergo iſtis triginta nouem ablatis, a centum, & decem, quos vixit Ioſeph, manent 71. anni, quos vixit poſt introitum Iſraelis in Aegyptum, qui demantur à 215. annis, quibus manſit Iſrael in Aegypto,

vide-

Tenebantur Iſraelita ꝑpter iurationẽ patribus eorum factã aſportare oſſa Ioſeph.

Gen. 15.

Gen. 41.

F vt declarauimus præcedenti capitu. manent anni centum quadragintaquatuor, fluxerunt poſt mortem Ioſeph, vſq; ad exitum de Aegypto, ſed manifeſtum eſt, quod nullus in illo tempore tantum viuebat, quia licèt Iacob vixerit annis 147. vt patet Gene.47.cap.de filijs; tamen aut ſucceſſoribus ſuis nihil tale habetur, quia Ioſeph vixit annis centum, & decem, vt patet eodem capitu. Amram filius Chaat vixit annis centum triginta ſeptem, vt patet eodem capitulo. Moyſes autem filius Amram vixit annis centum viginti, vt patet Deut.31. ca. nullus ergo accedebat ad centum quadraginta quatuor annos: ergo in anno vltimo, quo exierunt de Aegypto, qui erat centeſimus quadrageſimus quartus poſt mortem Ioſeph, nullus erat in Hebræis, qui natus eſſet tempore, quo mortuus fuit Ioſeph: Nullus ergo de illis adiuratus fuit. Moyſes autem portauit iſta oſſa. Et hoc valde rationabiliter, quia iſta deportatio fiebat propter adiurationem factam filijs Iſrael: hoc autem iuramentum præſtiterũt ſeniores Iſrael non nomine ſuo, quia non putabant ſe exituros de Aegypto, ſed nomine totius communitatis, ideſt totius populi Iſraelitici, & ſic nullus ſpecialiter obligatus erat, ſed ipſa communitas, & cum ipſa communitas nihil ſit, niſi ipſæ perſonæ, non autem quælibet perſonæ, ſed ipſæ, quæ regunt, & diſponunt officia publica; iſta obligatio cedit illis perſonis inquantum ſunt adminiſtrantes rempublicam, cum rector totius populi Hebræorum eſſet Moyſes, ad eum ſpecialiter iſta obligatio pertinebat, ideo ipſe aſportauit oſſa Ioſeph. *Dicẽs: Viſitabit vos Dominus*. Iſta ſunt verba Ioſeph, quę dixit ſenioribus Iſrael, quando adiurauit eos iam morti propinquus, vt patet Geneſ. quinquageſimo capit. Deus autem viſitauit Iſrael eruẽdo eum de laboribus, & afflictionibus Aegyptiacæ ſeruitutis. Dicitur autem vulgariter aliquis viſitare alterum, cum ad vidẽdum eum venit. Sic enim Deus dicebatur non veniſſe ad videndum Iſraelitas in toto illo tempore, quo ſteterãt in Aegypto, quia nulla ſpecialia beneficia eis præſtiterat, per quę ipſi crederent ſe a Deo viſitari: licet multiplicatio eorũ ſatis miraculoſa fuerit, vt declarauimus ſupra primo capitulo. Vel quia eos in laboribus prægrauatos a malis non liberabat: cum autem incepit eos liberare percutiendo Aegyptios, vt eos dimitterent, dictus fuit eos viſitaſſe, ſic patet ſupra 4. capit. quia cum veniſſet Moyſes ad eos miſſus a Deo, & feciſſet Aaron ſigna, ac Dei verba retuliſſet, dicitur in litera: Credidit populus, audieruntque quod viſitaſſet Dominus filios Iſrael, & quòd reſpexiſſet afflictionem eorum, & proni adorauerunt. Hic non ponuntur omnia verba Ioſeph; nam Geneſ. quinquageſimo cap. dixit: Viſitabit vos Dominus, & aſcendere faciet de terra iſta, & ſic viſitatio referebatur ad liberationem a ſeruitute, aſcenſio autem ad eductione de Aegypto. *Profectique de Socoth*. Erat Socoth nomen alicuius partis terræ incipiẽte deſerto, poſtquam exierunt de Rameſſe, & ibi fecerunt primam manſionem, & coxerunt farinam, quam tulerant conſparſam ad Aegypto, vt patet præcedenti cap. Et ſatis iſte locus Socoth, erat propinquus Rameſſe, quia poſtquam exierunt de Rameſſe nihil comederunt vſque Socoth; nam nullum pulmentum occurrerat eis parare cogentibus Aegyptijs exire, & nullam moram facere ſinentibus: vt patet præcedenti capitulo, farinam autem coquere non potuerunt vſque in Socoth cap. vt patet ſupra. Sed non eſt dicendum, quòd tota die ſine cibo ambulaſſent: dicendum ergo, quòd Socoth diſtabat a Rameſſe per duas, aut tres leucas, & ſic poſtquam deambulaſſent illas, poſuerunt ibi caſtra, coxeruntque ſubcineritios panes, & comederunt, manſeruntque ibi tota illa die; nam quælibet manſio dicebatur, quia ibi caſtra figebantur, & poſtea mouebantur, vt patet Nu. 33. cap. ſed non potuiſſet caſtra, ideſt tentoria portabilia totius Iſraelis, ita cita figi, & moueri, ſi eadem die inde recedere debuiſſent. *Caſtrametati ſunt*. Ideſt fixerunt tentoria, vel locauerunt ſarcinas ſuas. Poteſt illud verbum dupliciter declinari: vno modo, quòd ſit tota vna dictio, ſcilicet. Caſtrametor, caſtrametitis, & ſic verbum compoſitum de caſtrum, & metor, atis, & retinet ſenſum componentium ſignans caſtrorum fixionem. Aliò modo poteſt declinari, quod ſint duæ dictiones per ſe declinatæ, ſcilicet caſtrum caſtri, & metor, metaris, & tunc metor ſignificat figere, vel locare. *In extremis finibus ſolitudinis*. Ideſt ſecunda manſio fuit in extremitate deſerti, quia illa terra, per quam tunc procedebant, ſcilicet de Rameſſe in Socoth, licèt habitata non eſſet, tamen ſolitudo non dicebatur, quia ſolitudo eſt terra deſerta ſitu aſpero montuoſa ſolis feris habitata: hoc autẽ non erat inter Rameſſe, & Socoth, & Ethan, ſed iſta ſolitudo incipit poſt locum, ſiue terram quandam, quæ eſt in extremitate deſerti, & ille locus vocatur Ethan: ſic dicitur Num. 33. ca. de Sacoth venerunt in Ethan,

G quæ eſt in extremis finibus ſolitudinis: dicuntur autẽ extremitates ſolitudinis, quia ſolitudo Ethan eſt magna, & montuoſa pertinens ad Arabiam, quæ terminabatur verſus Aegyptu circa Socoth, & mare rubrum, quia radices montium illorum deſcendebãt vſque ad illa campeſtria, quæ ſunt apud Socoth, & mare rubrũ, & in fine illorum iuxta radices montium fixerunt caſtra in ſecunda manſione, & hic caſtramenti in extremis finibus Ethan. *Dominus autem præcedebat eos*. Hic ponitur qualiter ſe habebãt Hebræi in directione viarum; nullus enim de Iſraelitis, qui tunc erant, iuerant in terram Chanaam, ideo viam neſciebant. Si autem iuiſſent per viam terræ Phyliſtiim, licet ipſi neſcirent eam, tamen non indigerent aliquo dirigente, quia quęrerent in populis: nunc autem accepta via deſerta nõ poterant hoc facere, quia ipſi nunquam ambulauerant

H per eam. Etiam quia nullus homo habitabat in ſolitudine, qui eis via oſtenderet: ideo quando venit ad eos Iethro Socer Moyſi, qui alio nomine vocatur Obab, & poſtea recedere vellet ab eis in terram ſuam, dixit ei Moyſes: noli inquit nos relinquere: tu enim noſti, in quibus locis per deſertum caſtra ponere debeamus, & eris Dux noſter: petebant enim illum, tanquam directorem, cum ipſi de hoc nihil ſcirent, nullumque aliũ oſtendentem haberent: Deus autem qui ſupplet ea, quæ homines facere nequeunt, direxit eos dando eis nubem ſuam per diem, & noctem. *Dominus autem præcedebat eos*. Omnia illa, quæ virtute Dei fiunt non operante natura inferiori, Deus agere dicitur, cum ergo

I iſta nubes moueretur oſtendens iter Iſraelitis non ex naturali inclinatione, quia nubes ſecundum ſuam inclinationem non mouentur motu recto, ſed circulari ex raptu primi mobilis per contiguationem, & tactum aliorum cęleſtium corporum, & elementorum ſuper montes altiſſimos, vbi circulariter moueri queunt: aliquãdo autem mouentur motu recto, impellente vento verſus aliquam partem mundi. Sed tunc nihil tale erat; ſed voluntate Dei mouebantur: non tamen Deus per ſeipſum dirigebat eos, ſed Angelus Domini, qui mouebat illam nubem exiſtens in parte exteriori eius: ſic patet infra capitulo ſequẽti, cum dicitur: Tollenſque Angelus Dei, qui præcedebat caſtra Iſrael, abijt poſt eos, & cum eo pariter columna nubis priora dimittens poſt tergum ſtetit inter caſtra Aegyptiorum, & ca-

K ſtra Iſrael: ſic enim ſupra capitulo tertio determinatum eſt generaliter, quod quandocunque Deus aliquid agere dicitur, nunquam eſt intelligendum, quòd per ſeipſum faciat, ſed per Angelum ſuum, niſi quando ea, quæ facta ſunt dicuntur talia, ac tanta, vt potentia creata ad ea non ſe extendat. *Præcedebat eos*. Congruenter præcedere dicitur, quia ille, qui viam alicui monſtrare debet, ipſum in ambulando pręcedere debet, alioquin nullo modo dirigit: Deus autem per Angelum ſuum monſtrabat eis viam, ideo oportebat, vt coram eis moueretur: ſic dicitur ſequenti capitulo. Tollenſque ſe Angelus, qui præcedebat caſtra Iſrael, abijt poſt eos: ſic etiam infra trigeſimo, cum Deus diceret ſe relicturum eos, & daturum Angelum ſuum ad directionẽ eorum dixit. Mittam præcurſorem tui Angelum meum, ideſt qui currat ante te. *Per diem in columna nubis*. Id eſt quando mouebant caſtra per diem, præcedebat eos

quæ-

Deut. 31

Quæ præſtiterunt ſermones Iſrael iuramẽtũ de aſportandis oſſibus Ioſeph.

Gen. 50.

Quantũ diſtat Socoth a Rameſſe.

Num. 33

Nubes præcedẽs Hebræos in exitu de Aegypto nõ mouebatur motu naturali.

quæ Iam neque, quæ eſt lucida, & ſatis denſa, ita vt videri poſſet in meridie quantacunq; eſſet ſolis lux. iſta autem nubes ſtabat ſuper tabernaculum, poſtquam fabricatum eſt, & dum ipſa ſtaret ſuper illud ſiue vno mẽſe, ſiue vno die, ſiue vno anno, manebant filij Iſrael in caſtris, & non mouebantur. Cum autem illa nubes moueretur, & ipſi quoque mouebantur: & quia in exercitu filiorum Iſrael quando moueri deberent, tribus Iuda cum vexillo ſuo erat prima, vt patet Nume. 10. cap.

Num. 10.

columna nubis, quæ erat ſuper tabernaculum mouebat ſe, & ſedebat ſuper vexillum filiorum Iudæ, & ſic dirigebat. Cum autem ceſſare deberent à motu, & caſtrametari, nubes illa retrahebat ſe a parte anteriori vexilli filiorum Iudæ, & ſedebat ſuper tabernaculũ, quod mouebatur in medio eorum, & figebatur in medio omnium caſtrorum, vt patet Num. 2. cap. vbi dicitur, quòd omnia caſtra, & vexilla filiorum Iſrael eſſe debebant per girum tabernaculi. De profectione eorum ponitur Num. decimo capitulo. Vbi tabernaculum mouebatur in medio eorum, & ſecundum ordinem, quem tenuerunt ibi e recedendo de Monte Sinai, moti fuerunt poſtea in omnibus alijs manſionibus: ſic enim dicitur in eodem cap. Hæc ſunt caſtra, & profectiones filiorũ Iſrael per turmas ſuas, quando egrediebantur. Hæc autem obſeruantur poſt montem Sinai, vbi conſtructum fuit tabernaculum, ſed in alijs manſionibus præcedentibus fiebat alio modo, ſcilicet, quòd columna nubis ſemper ſtabat ſuper vexillum filiorum Iuda, i. in parte illa, vbi caſtrametabantur illi; nam quando moueri debebant præcedebat modicum nubes vltra vexillũ Iudæ ſiue tribum eius, & tunc omnes caſtra mouebant, &

Num. 2.

Num. 10

C incipiebant proficiſci. Cum autẽ quieſcendum erat, manebant nubes ſuper eandem partem tribus Iudæ mouendo ſe paulatim, ita vt moueri poterãt filij Iudæ, & reliquus exercitus. Et credendum, quòd Deus dabat eis aliquas vires ſpecialiter ad ambulãdum, vt mulieres, & paruuli, qui ad equitandum aſinos non habebant, laborioſo itinere non laſſarentur. Et hoc innuit Pſalm. 104. cum dicit: Et eduxit eos cum argento, & auro, & non erat in tribubus eorum infirmus: Quod in multitudine tanta, quæ erat vltra trigeſies centum millia inter paruulos, & vxores, & ſenes, & vulgus promiſcuum Aegyptiorum, quod cum eis aſcendit, vt patet capit. præcedenti; nam in illis etiam nullus infirmus erat, aliàs enim moueri non poſſent; valde miraculum

Deus dabat ſpecialiter vires Iſraelitis ad ambulandũ.

D grande erat. Sicut ergo ab eis omnem ægritudinem impedientem expulit, ita credẽdum eſt, quòd aliquas vires appoſuit. Licet poſtea tentauerit eos, & relinquendo eos ſuis viribus itineris labore fatigari murmurauerunt: vt patet Nume. capitulo decimoprimo. Quia pro labore itineris dolentes murmurare inceperunt contra Deum, & accenſus ignis a Domino vorauit extremam partem caſtrorum, & aliàs aliqui fatigati recedũt, ſicut patet de illis, quos percuſſerunt Amalechitæ, vt habetur Deut. 26. cap. Hoc autem Deus faciebat ad tempus ſubtrahendo beneficia ſua, vt tentaret, atque erudiret; ſicut dicitur Deut. 8. cap. Recordaueris cuncti itineris, per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per deſertum, vt affligeret te atque tentaret, & nota fierent quæ in tuo animo verſabantur, vtrum cuſtodires mandata illius, an non; afflixit te penuria, & dedit tibi cibum, quem ignorabas tu & patres tui: en quadrageſimus annus eſt, vt recogites in corde tuo, quia ſicut homo erudit filium. ſic Dominus Deus tuus erudiuit te, vt cuſtodias mandata eius.

Num. 11

E

De nube præcedente Iſraelitas, cuius figura eſſet, & quare vocatur columna nubis, & non nubes: Et an defenderet ab æſtu Hebræos incedentes.

QVAESTIO. XIII.

DE iſta columna nubis dicendum eſt, quòd vocabatur columna nubis, & non nubes ſimpliciter, quia non erat facta in modum nubis, ſed in modum columnæ: nubes autem ſunt longæ, & latæ ſecundum modũ

A vaporum, atque exhalationum aſcendentium, & condenſatarum per frigus, & ſic ſunt nubes iacentes, quia cum de latitudine, & longitudine multum habeant, de groſſitie, aut profunditate modicum habent: columna autem è contrario longitudinem, & latitudinem modicum habet, altitudinem autem multam, ſicut patet in columnis ædificiorum, ſic autem erat nubes illa, quæ manebat ſuper tabernaculum, quia ſatis erat modicũ habens de latitudine, & longitudine, cum vix eius baſis operiret totum tabernaculum, altitudo autem erat magna, quia in altum verſus cœlum multum procedebat. Differebat etiam in hoc a nube, quia nubes iacens eſt, columna autem erecta: hæc autem clara erat valde, & denſa, & non tantum ponebatur ad lucendum, ſicut ad oſtendendum viam propter groſſitiem ſuam,

An colũna nubis defenderet ab æſtu Hebræos incedentes.

B vt videretur progredi tanquam aliquod corpus ſatis ſolidum, & cuicunque perſpicuum non ponebatur ad lucendum, quia per diem ſatis illuminabat Sol. Sed de iſta columna dicunt quidam, quòd non ſolum erat ad demonſtrandum viam, ſed etiam ad defenſionem ab æſtu, vt cum illa nubes corpus groſſum, & ſatis denſum eſſet, prohiberet radios ſolis, ne tranſirent, & calefacerent aerem circundantem Iſraelitas, & terram, in qua mouebantur, & ipſos Iſraelitas. Quod autem nubes aliqua ad prohibendum filios Iſrael, ne ſole vrerentur, eſſet poſita, nõ eſt irrationabile, quia illa terra calida valde eſt, cum ſit in tertio Climate; pars nanque maior Arabiæ ad tertium Clima pertinet, in quo ardores vehementes neceſſariò ſunt, maximè in Aeſtate, Vere, & Autumno, cum & in principio quinti Climatis,

C in quo nos ſumus, penè intolerabiles ardores in æſtate ſint. Etiam quia Iſraelitæ mouebantur in deſerto inter magnos montes per quaſdam depreſſas valles, in quo ipſe ſolis ardor maior fit ex varietate reflexionis radiorum ſolarium, & hoc patet, quia montuoſæ ſunt, & ſitu aſpero eminentes, vnde ſæpe in iſto proceſſu montes nominantur, quia tota illa terra, aut ſcopuli montium, aut cauernoſæ, atque depreſſæ valles ſunt. Sed quod iſta columna nubis defenderet ab æſtu, non poteſt dici; nam iſta columna ita erat ſtricta quantum ad longitudinem, & latitudinem, quòd nullam partẽ cooperiebat exercitus, ſed ſolum tabernaculum; nam ſi cooperiret aliquam partem exercitus, nõ diceretur manere ſuper tabernaculũ magiſquam ſuper caſtra Iſraelitarum; ſed ſolum dicebatur eſſe ſuper tabernaculũ, vt

D patet infra quadrageſimo cap. cum dicitur. Si quando nubes tabernaculum deſerebat, profiſciſcebantur filij Iſrael per turmas ſuas, ſi pendebat deſuper, manebant in eodem loco: nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, & ignis in nocte, videntibus filijs Iſrael per cunctas manſiones, Id eſt quòd filij Iſrael exiſtentes in caſtris ſuis videbant nubem incubantem, & pendentem ſuper tabernaculum, ideo non erat ſuper tabernaculum, ideo non erat ſuper eos, Item quia nubes iſta præcedebat filios Iſrael, vt patet in litera: ergo non ibat ſuper eos, quia ſi ſuper eos iret cooperiendo eos, nullo modo præcederet eos, niſi relinqueret eos, & vltra iret. Item quia ſi iſta cooperuiſſet totum exercitum eorum defendendo ab æſtu, nõ mota fuiſſet a parte anteriori ad poſteriorem, cum Pharao perſequebatur Hebræos apud mare rubrum: ſed quãdo hoc fuit,

E iſta nubes mota fuit a parte anteriori ad poſteriorem, vt patet infra ſequenti cap. cum dicitur. Tollenſque ſe Angelus, qui præcedebat caſtra filiorum Iſrael, abijt poſt eos, & cum eo parua columna nubis, ergo iſta nubes non erat tanta quæ operiret exercitum. Item patet ex nomine, quia iſta non vocatur hic nubes, ſed columna nubis ſic, etiam dicitur ſequenti cap. & Numeri nono capitulo, & in multis alijs locis, & in Pſalmo nonageſimo octauo, cum dicitur: Inuocabant eum, & ipſe exaudiebat eos, & in columna nubis loquebatur ad eos. Sed columna nubis differt ex hoc a nube, quia nubes eſt ampla in parte latitudinis, & parua in altitudine. Columna autem eſt ſtricta in longitudine, & latitudine, & magna in altitudine, ſi autem illa nubes omnia caſtra filiorum Iſrael diſpoſita in quadrum,

vel

vel ſaltem in quadrangulum operiret, non vocaretur columna, ſed nubes, quia illa multitudo filiorum Iſrael computando omnes exiſtentes ibi tam de Hebræis quá de Aegyptijs, quia excederent trigeſies centena millia, & occuparent in longitudine caſtrorum vnam leucá, aut amplius, & in quadrum quáſi tantundem, hoc ergo dato, ſi iſta nubes columna dici debebat, oportebat, vt duplo, aut triplo altior verſus cœlum, quam latior eſſet, ſcilicet continens duas, aut tres leucas altitudinis verſus cœlum, hoc autem dato, quòd eſſet non poſſent Hebręi cognoſcere, cum eos nubes operiret totaliter, & nullus extra eam eſſet: ſolam ergo ſuperficiem inferiorē conſiderare poterant planam, & nihil in altum. Ergo non videretur eis columna. Etiā non eſt veriſimile aliquid tale fuiſſe, quia Deus nihil facit fruſtra, ſed facere

G tantam groſſitiem altitudinis nubis, ſcilicet per duas, aut tres leucas verſus cęlū, cum hoc nihil prodeſſet magis, quàm ſi nullam altitudinem haberet, immo nec viderent. Itē dato quòd taliter nubes diſpoſita eſſet, vt duplo, aut triplo altior eſſet, quàm lata, tamen columna nō diceret. quia columnæ graciles ſunt, tanta autem groſſities; nec turris, nec columna dicetur; non erat ergo tam lata, ſed ita ſtricta, vt ſolum tabernaculū operiret. Concluſum ergo ex ſuperibus patet illam columnam ſolū ad demoſtrandam viam profeciſſe, ſed nequaquam exercitum ab ęſtu defendere poterat. Sed forte quæretur, an fuerint duæ nubes, vna quæ vocata ſit columna nubis, & fuerit ſtricta ſecundum longitudinem, & latitudinem, & alta verſus cælum, cui proprie conueniat eſſe columna recta, & iſta poneretur ad dirigendū

An eſſent duæ nubes

H viam, eſſetque ſuper tabernaculum. Alia eſſet magna ſecundum latitudinē, & longitudinem totā Hebræorum continens latitudinem, atque longitudinem in proficiſcendo, & iſta ſecunda vocata fuerit nubes, quia erat magnæ latitudinis, atque longitudinis, & valde paruæ latitudinis, vel groſſitiei, atque hoc totum populum manentem & perſiſtentem contegens ab æſtus feruore interceptis ſolaribus radijs liberaret. Hoc autem forte aliquis teneret, vt literę ſatisfaceret, & Iudæos ab æſtu defenderet. Sed non poteſt ſtare hoc, primo quia ſi iſta magna nubes poneretur ſuperflueret parua columna: nam columna nubis ſolùm ponebatur ad dirigendum, iſta autem videtur, quòd poſſet dirigere, cum lucida eſſet, & moueretur ſuper eos: parua ergo columna non

I prodeſſet, ergo non eſſet ponenda, quia Deus nihil facit fruſtra: ergo vnam earum tollere oportebat, non paruā columnam, quia illa ponitur hic cap. & infra 40. & Nu. 9. & 10. c. in multiſque alijs locis, ergo oportet tollere maiorem iſtarum columnarum, quam vocamus nubē. Item ſi aliqua talis nubes fuiſſet, aliquando de ea mentio fieret: ſed nunquam de ea dicitur in litera, ſed ſemper de paruula columna nubis, quæ manebat ſuper tabernaculum, ergo non erat aliqua talis nubes. Item ſi iſta magna nubes fuiſſet ſuper exercitum Hebræorum, non opotuiſſet quòd quando venit Pharao contra Iſrael ſuper mare rubrum, quòd Angelus, qui præcedebat Hebræorum caſtra in parua columna, dimiſiſſe anteriorem nubis partem, & veniſſet ad poſteriorem, & columna cum eo: quia illa magna nubes operiens totum exercitum Hebræorum obſeruata fuiſſet in parte

Nu. 9. & 10.

K poſteriori, vt non viderent Aegyptij: ſed non factum eſt ſic: immo Angelus qui præcedere ſolebat in columna ſtans in priori parte exercitus, dimiſit illam conuerſus ad partem poſteriorem, & cum eo columna nubis: ergo non erat ibi aliqua nubes magna operiens totum exercitum. Item ſi aliqua talis nubes poneretur, ſequeretur contra textum, & patet ſic, quia illa nubes magna quæ cooperiret totum exercitum Hebræorum, oporteret, quòd eſſet ita groſſa, quòd non pertranſirent radij ſolares per eam ad calefaciendum terram, & exurendū Hebræos, aliàs inutilis eſſet: ſi autem tantæ groſſitiei eſſet, nubecula columnaris, quæ ſupra mouebatur ad dirigendum exercitum, non poſſet videri ab Hebræis, & ſic nihil dirigeret, cùm non dirigeret, niſi in quantum videbatur, conſequentia patet, quia actio radij ſolaris fortior eſt, quā actio ſpeciei viſibilis, quod patet, actio

F radij eſt actio realis, actio autem ſpeciei viſibilis eſt actio intentionalis: omnis autem realis actio poteſt in plus, & vehementius quàm intentionalis. Etiam patet, quia ſpecies viſibilis non poteſt videri per reflexionē, niſi reflectatur in corpore ſpeculari: radius autem ſolaris videtur a nobis non directe, etiam ſine reflexione in corpore ſpeculari: vt patet, quia cùm ſumus in vmbra, videmus radios ſolares, qui directe non veniunt contra illam partem. Etiā quia radio ſolari debetur alia actio, ſcilicet calefacere per reflexionem ſuam: ſed ſpeciei viſibili non debetur calefacere, aut frigefacere, non poſſet ergo videri columna nubis, quæ pręcedebat exercitum, & dirigebat: ſed hoc falſum eſt: ſed infra 40. c. dicitur, quòd nubes incubabat per diem in tabernaculo videntibus populis Iſrael per cunctas manſiones ſuas. Con-

G cluditur ergo ex ſuperioribus vnicam columnam eſſe, & non ſimul columnam dirigentem, & nubem magnā oppoſitam ab æſtu protegentem, illa autem ſufficiebat ad dirigendum in via. Quantum ad ardorem ſolis dicendum, quòd non tollebantur per aliquam nubem oppoſitam radijs ſolaribus contegentem eos: ſed quia Deus volebat aerem circundantem eos temperare, ita quòd non eſſet eis ab æſtu aliqua afflictio: immo non erat eis delectabile quòd poneretur ſuper eos aliqua nubes ita denſa, quòd radios ſolares tranſire deuitaret, quia ſic non viderent cœlum, & ſolem, & tolleretur eis quædam magna delectatio, quæ conſiſtit in videndo ſolem, & cælum. Sic enim dicitur Eccleſiaſtes vltimo capit. Dulce lumen, & delectabile eſt in oculis hominū

Concluſio.

Eccl. vlt.

H videre ſolem: non ergo priuaret eos Deus tanta delectatione: ergo melius foret aliter ponere, ſcilicet aerem temperare, ita vt tepidus eſſet: nec aliquam inferret moleſtiam. Forte dici poſſet, quòd danda ſit nubes, quæ præcederet, quæ vocetur columna, & nubes quæ eſſet lata protegens a ſole, & de hac videtur fieri mentio Num. 14. capitulo. cùm dicitur, quòd nubes gloriæ tuæ protegat eos, id eſt cooperiat: & in columna nubis præcedas eos: ſic ponuntur iſta duo diſtincta. Et ſi velimus ponere eam ad vitandum iſta inconuenientia, dicendum quòd columna nubis erat immediate ſuper caſtra, nubes autem magna tollens ardorem erat ſupra, ita, quòd nubes non tolleret viſionem columnæ. Item non oportet poni iſtam ſemper fuiſſe ſuper Iſraelitas, ſicut præcedebat ſemper columna nubis, ſed ſolum in ma-

Subſtentatur, quòd erāt duæ nubes.

Num. 14.

I gno ſolis ardore. Et ad argumenta his ſuppoſitis faciliter poteris reſpondere. Si autem volueris tenere ſolam columnam nubis fuiſſe, ſicut hic probatur, reſpondebis, quòd nubes gloriæ & columna nubis pro eodem accipiuntur, ſed vocatur eadem res multis nominibus, ſicut conſueuit fieri in ſacra ſcriptura: veritatem autem huius magis declarabimus Num. decimoquarto capitulo. & ibi vide. *Et nocte in columna ignis*. Id eſt ſicut per diem columna parua ſtabat ſuper tabernaculum, cum ſtandum foret, & præcedebat ambulantes cum caſtra mouerentur: ita columna parua ignis per noctem apparebat ſuper tabernaculum, aut præcedebat exercitum, ſi mouendum foret: per noctem tamen nunquam Hebræi mouerunt caſtra, poſtquam tranſierunt mare Rubrum: quia iam liberati erant a timore Aegyptiorum: ſed an-

K te mare rubrum leguntur ambulauiſſe per noctem, cū Pharao inſequeretur eos à tergo, vt comprehenderet ſuper mare rubrum. Quia tunc mandauit Deus, quòd ambularent filij Iſrael, & Angelus, qui præcedebat eos tranſtulit ſe ad poſteriorem partem caſtrorum, & illuminabat Hebræos ambulantes, vt appropinquarent ad mare, & ambularent per illud, & obſcurabat partem Pharaonis. Et ſic tota illa nocte ambulauerunt columna ignis illuminante eos, vſquequo tranſiuiſſent mare in vigilia matutina. Quòd autem poſt tranſitum maris rubri non mouerēt caſtra per noctem, conijcitur ex eo, quod habetur Numeri octauo capitulo, vbi ponitur, quomodo ad motum columnæ mouebantur, & ponit terminos ibi multos, ſcilicet ſi moueretur columna poſt vnum diem, & vnam noctem, aut ſi poſt vnam noctem ſolam, aut ſi poſt vnum menſem, & ſic de alijs, in quibus tamen nunquam innuit caſtra moueri aliquādo

per

per noctem. Etiam quia dicit ibi, caſtra moueri ad motum columnæ nubis, ſed columna nubis nunquam mouebatur, aut manebat niſi per diem, cum nubes non illuminaret niſi per noctem. Item ambulatio nocturna non eſt conueniens, quia tunc eſt tempus refocillandi, niſi igitur neceſſitas eſſet, non mouerentur, ſed non videtur aliqua neceſſitas ambulandi per noctem eueniſſe Iudæis poſt tranſitum maris rubri, ergo nec poſtea per noctem moti ſunt, ante mare rubrum fuit neceſſitas ambulandi, vt patet ſequenti cap.

An fuerit dua columna, ſcilicet vna nubis, & alia ignis; & an columna ignis eſſet verus ignis.

QVÆSTIO. IX.

Circa hoc aliquis quæret, vtrum fuerint duæ columnæ iſtæ, ſcilicet vna columna nubis, & alia columna ignis. An fuerit vna columna, ſcilicet quæ per diem illuminaret & per noctem, ſed per diem appareret nubes lucida, & denſa, per noctem verò magnus ignis. Reſpondetur quòd vtrumq; eſſe poterat, ſcilicet quòd eſſent duæ columnæ, quarum vna columna per diem demonſtraret viam, & per noctem illa ſubleuata, alia columna ignis apponeretur, vel quòd eſſe eadem. Magis tamē videtur, quòd fuerit eadē colũna, quia Deus fruſtra nihil facit, ſed ita bene per vnicam columnam hoc fiebat, ſicut ſi poneretur duæ: ergo magis ponenda eſt vna, quia illa columna per diem luceret, vt nubes, per noctem vt ignis, nec oportebat eam moueri, & & ſubintrare relinquam. Etiam quia ipſi Hebræi nũquam ſentiebāt illam columnam moueri, vel eleuari, & ſubintrare altera. Sed cum erat dies, videbant eam claram, cum aũt ſol occubuiſſet in principio nocturni crepuſculi, videbatur colũna ignea illuminans totũ exercitum, ita ꝙ qui extra territoria ſua eſſent, quantũcunq; diſtarent a columna, quæ ſedebat in medio caſtrorum ſuper tabernaculum illuminabat oīa caſtra, ita vt lucernarum lumine nō egerent. Item cōuincitur hoc, quia ſequenti cap. eadem vocatur columna ignis, & nubis, cum dicitur. Iamque aduenerat vigilia matutina, & ecce reſpiciens Dominus ſuper caſtra Aegyptiorum per columnam ignis, & nubis, interfecit exercitum eorũ. Ecce qualiter vnam columnam ignis, & nubis dixit. Nec valet ſi dicas quòd vocauit columnam ignis, & nubis quaſi de copulato extremo, ſed debet intelligi copulatiue, ſ. columna ignis, & columna nubis, & ſic erunt duæ columnæ, quia ſecundum eos, qui ponunt duas columnas eſſe, nunquam illę columnę erant ſimul; ſed cum vna adueniebat, alia recedebat, hic autē contrarium eſt, quia ſi duæ ſunt, neceſſe erat eas ſimul exiſtere, cũ dicatur, reſpiciēs Dominus per columnam ignis, & nubis: ergo ſimul per vtranque reſpiciebat, nō pōt ergo dici quòd tunc eſſent duæ columnæ, ſed vna.

An colũna ignis eſſet verus ignis.

Hæc aũt eſt rationabilior poſitio, & ſatis inducta ex litera. Sed adhuc quæritur a iſta columna, quæ dicitur colũna ignis, eſſet verus ignis, an ſolum vis ignea. Reſpondetur, quòd ſi quantum ad Deum reſpiciamus, nihil magis poſſibibile eſt vnum quā alterum, cum apud Deum nihil difficile ſit, vt patet Gen. 14. cap. ita enim poterat ponere columnam veri ignis ſicut columnam habentem ſpeciem ignis, qui enim miſit ignem de cęlo ſuper Sodomitas, vt patet Gen. 19. c. & fecit deſcendere globos igneos ſuper duos quinquagenarios regis Ocheziæ, vt patet 4. Reg. 1. c. poterat facere deſcēdere columnā nubis, aut ignis. Sed conſiderandum eſt ex textu quid magis literæ cōgruatur textus enim cōiter vocat illam columnā nubis, & ignis, quaſi columna veri ignis, & infra 40. cap. magis exprimitur, cum dicitur, Nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, & ignis in nocte: ecce enim qualiter eum ibi ignem vocauit. Et hoc magis ſignat veritatem ignis, quàm dicere columnam ignis, ſed Num. 9. capit. non

A vocatur columna ignis, nec ignis abſolutè, ſed vocatur ſpecies ignis, & adhuc non ſolum ſpecies ignis, ſed aliquid quod diminuit magis de veritate ignis, ſcilicet quaſi ſpecies, ignis, cum dicitur: In die, qua erectum eſt tabernaculum operuit illud nubes, a veſpere autem erat quaſi ſpecies ignis vſque mane, ſic faciebat iugiter, per diem operiebat illud nubes, & per noctem quaſi ſpecies ignis. Sed forte dices, quod non erat iſta columna ingis, aut columna nubis, quæ præcedebat filios Iſrael. Et licet iſta eſſet columna ignis apparentis, alia erat columna ignis veri. Reſpondetur, quòd non poteſt hoc ſtare, quia columna, quæ manebat ſuper tabernaculum, erat quæ diriegebat Iſraelitas, vt patet infra 40. cap. cum dicitur. Si quando nubes tabernaculum deſerebat, proficiſcebantur filij Iſrael per turmas ſuas.

B Idem dicitur Num. 9. cap. Cumque ablata fuiſſet nubes, quæ protegebat tabernaculum, proficiſcebant filij Iſrael per turmas ſuas. Idem patet Num. 10. cap. cum dicitur: Anno ſecundo, menſe ſecundo, die vigeſima eleuata eſt nubes de tabernaculo fęderis, prefectique ſunt filij Iſrael per turmas ſuas, eadem ergo erat nubes, quæ tabernaculo inſidebat, & quæ caſtra mouentes dirigebat. Sed reuertendo ad primum, cum iſta nubes vocetur ignis Exo. 40. capit. & vocetur quaſi ſpecies ignis Nu. 9. cap. quid tenendum erit in hoc, vel quomodo concordabuntur ſcripturæ, quia non poteſt ſtare vtrumque. Nam id quod eſt ſpecies, ideſt ſimilitudo ignis, vel quaſi ſimilitudo ignis, non eſt ignis, ſicut ſpecies viſibilis non eſt ipſa res viſibilis, ſed intentio eius. Dicendum, quod nullo modo poteſt ſtare li-

Columna illa ignis non poteſt ſtare, quod eſſet verus ignis

C tera, ſi ponatur, quòd erat verus ignis, quia non poteſt concordari alteri literæ, quæ vocat illam columnā quaſi ſpeciem ignis. Et ponendo quòd fuerit ſpecies ignis poteſt concordari litera, quæ vocat ſpeciem ignis; nam cum iſta duo ſimul non poſſint ſtare, neceſſe eſt vt vnũ ſit verum quantum ad apparentiam, & aliud quantum ad realem exiſtentiam. Si autem diceremus, quòd ille erat verus ignis quantum ad realem exiſtentiam, non poterat eſſe verum, quod dicatur, quaſi ſpecies ignis, niſi quantum ad apparentiam, & tunc erit ſenſus, quòd apparebat quaſi ſpecies ignis, tamen non erat vera ſpecies ignis, nec iudicabatur eſſe ſpecies ignis. Vtrumq; tamen falſum eſt, quia ſi poneretur verus ignis, non ſolum appareret ibi eſſe ſpecies ignis, ſed veriſſime exiſteret ſpecies ignis. Etiam ſecundum eſt falſum, quia

D Hebræi non ſolum videbant ſpeciem ignis, ſed etiam iudicabant illam eſſe veram ſpeciem ignis. Si autem ponatur econtrario, ſtabit bene, ſcilicet, quòd dicatur ignis ſecundum apparentiam, ideſt, quòd licèt appareret ignis, tamen non erat ignis ſecundum exiſtentiā, ſed quod erat quaſi ſpecies ignis, ideſt, quod vere ſic erat, quod ibi eſſet quaſi ſpecies ignis, non tamen vere ſic erat, quod eſſet ibi ignis. De veritate aũt huiuſmodi in re, & ſua ſimilitudine late declarauimus ſupra tertio ca. Nec tamē ſcriptura mentitur vocans ignem eum, qui non eſt ignis, ſicut non mentitur dicendo manus, & pedes, oculoſq; Dei, cum Deus horum nihil habeat, quia vt alibi ſæpe dicendum eſt, ſcriptura vult ſe conformare intellectui noſtro, cum ad noſtram doctrinam omnia ſcribantur, vt ait Apoſtolus ad Ro. 15. cap.

Rom. 15.

E licèt ergo res aliquando ſic ſe non haberent, ſi dicuntur tamen ſic ſe habere, vel potius per modum ſic ſe habendi, vt melius intelligantur, falſum non dicitur. Sic enim dicitur intra 10. cap. & Deutero. 5. Non habebis Deos alienos, manifeſtum tamē eſt, quod nullus poteſt Deos alienos habere, cum tales nuſquam ſint, ſolus. n. vnus Deus eſt, quod autem non eſt ens, haberi non poteſt. Sic enim dicitur præcedenti capit. & Nume. 33. nam incunctis dijs Aegypti faciam iudicia, ſed manifeſtum eſt Deos nō fuiſſe in Aegypto, & multoties in hunc modum. Vocantur autem iſti dij non ſecundum rem, ſed ſecundum colentium exiſtimationē. Sic ergo vocat hic ſcriptura illam columnam eſſe ignem: cum tñ ſolum eſſet ſpecies ignis, quia videntes putabant eſſe ignem. Et ſic reſpondebitur ad quæſtionem, quòd illa columna non erat ignea, ſed habens ſpeciem ignis.

Iſta etiam quæſtio dependet ex quæſtione ſupra determinata; nam ponendo, quòd eſſent duæ columnæ, poterat eſſe dubium, an ea, quæ dicebatur columna ignis, eſſet verus ignis, an ſola ignis ſimilitudo. Et tũc recurrendum eſt ad rationes ſupra ſactas. Si aũt diceretur, quòd illa columna eſſet eadem, quæ vocabatur columna ignis, & columna nubis, clare patebit, quod reſpondendum eſſet ad iſtam quęſtionem, quia nõ poterat dici, quòd eſſet verus ignis, quia tunc non eſſet nubes, & cum per diem appareret, vt nubes, oportebat miraculosè dari ſpeciem nubis illi vero igni. Si autem miraculum dari oporteat, magis congruet, quòd eſſet vera nubes, & appareret ignis, quam quòd eſſet verus ignis, & appareret nubes, quia quando ſunt duæ poſitiones circa eandem materiam, illa eſt magis tenenda, vt omnes doctores confirmant, quæ paucioribus poſitis aliquid G conſtituit, quam illa, quæ multa ad illud faciẽdum ponit, ſic enim ait Philoſophus 8. Topicorũ in principio, peccatũ eſt per plura facere, quod poterat fieri per pauciora. Etiam quando ad faciendum aliquid oportet poni miraculum, illa poſitio melior eſt, quæ pauciora, & minora ponit miracula. Nunc ergo, quod eadem res numero nunc haberet ſimilitudinem vnius rei, nunc alterius, non poterat effici ſubito, vt ibi efficiebatur ſine media transmutatione, niſi ponẽdo miraculum, minus tamen miraculum eſt ponendo, quòd erat vera nubes, & de nocte apparebat ignis, quia hic ſolum ponitur vnum miraculũ, ſ. mutatio veri coloris, aut ſpeciei lucis, quia alium colorem, aut lucis modus habet ignis quam nubes. Si autem ponatur, quòd erat verus ignis, & apparebat per diem nubes, oportet ponere multa H miracula. Primũ, quòd ſpecies coloris, aut lucis igneæ mutaretur ad colorem, vel lucẽ nubis. Secundũ, quòd ignis, cuius naturalis locus nõ erat ſuper tabernaculũ, ſed in ſphera ſua apud concauum orbis lunæ, deſcenderet contra naturam leuitatis ad ſtandum ſuper tabernaculum. Tertium miraculum, quod ſi ignis eſſet, calefaceret ſua propinquitate eos, qui manebãt apud tabernaculum, ſ. Leuitas, & ipſos Sacerdotes, qui manebant, & miniſtrabant in tabernaculo, ſed non caleſaciebat eos, ergo miraculum erat, ſ. quòd ſuſpenderetur actio ignis. Etiam miraculum erat, quòd non vrebat ipſum tabernaculum, cum aliquãdo inclinaretur illa nubes vſque ad tabernaculum, & intra tabernaculum, vt patet infra 40. cap. cum dicitur. Poſtquam cuncta perfecta ſunt operuit nubes tabernaculum teſtimonij, & gloria domini impleuit illud, nec poterat Moyſes ingredi I tectum fęderis nube operiente omnia. Sic etiam dicitur Num. 12. ca. Cumque fuiſſent ingreſſi, deſcẽdit dominus in columna nubis, & ſtetit in introitu tabernaculi. Cum ergo dictum fuerit, quòd eadem erat colũna nubis, & ignis, neceſſario illa colũna cõbureret cortinas tabernaculi, omnia, quæ intra erant, niſi Deus miraculosè cohiberet actionem ignis ſuſpendendo eam. Tenendum ergo eſt, quòd iſta columna erat columna veræ nubis, ſed cum occubuiſſet ſol, faciebat eam Deus lucere, vt verum ignem. *Et dux eſſet itineris vtroque tẽpore*. Ideſt vt in die, & in nocte dirigeret viã eorũ, per diem autem ambulabant, per noctem verò nunquam leguntur ambulaſſe, niſi quando tranſierunt mare rubrum vrgente Pharaone à tergo, poſtea autem ſemper K ambulabant per diem, vt ſupra declarauimus. *Nunquam defuit columna nubis per diem*. Scilicet ex quo receſſerunt de Aegypto, vſquequo intrauerunt terram Chanaam; nam cum congregatus eſſet totus populus Hebręorum in Ramaſſe, apparuit ſuper eos nubecula columnaris in anteriori parte exercitus, quia tamen exierunt ordinati, ſic enim dicitur ſupra, quòd educam exercitum veſtrum de Aegypto per turmas ſuas. Et tunc moti inde dirigente columna ambulauerunt verſus Socoth, & ſic ad cætera loca, ad quæ columna dirigebat vſque in terram Chanaam, Et ex hoc loco arguuntur illi Iudæi, qui dicunt columnam nubis ceſſaſſe per mortem Aaron in exercitu Iſrael. Et autem eorum error, quia in proceſſu libri numerorum non fit mentio de columna nubis poſt mortem eius, ſufficit tamen, quòd hic generaliter diciter non ceſſaſſe nubem ſuper eos. Etiam quia ſi ceſſaſſet mortuo Aaron, cum Aaron fuerit mortuus in monte Hor, ceſſaſſet ibi columna; quomodo ergo ambulaſſent poſt Hebræi, per octo manſiones, quæ ſunt poſt montem Hor vſque ad campeſtria Moad ſuper Iordanem, quæ eſt vltima manſio, vt patet Num. decimotertio capit. nullo enim modo videtur, quòd ſcirent viam, quia illæ manſiones ſunt in deſerto; nam non fuit eis conceſſus introitus per terram Edom, quæ erat via breuis, nec per viam Moab, ſed per viam campeſtrem circuendo montem Scyr de Elath, & Aſion gaber, quæ ſunt ſolitudines, vt patet Deutero. ſecundo cap. Dicendum eſt ergo, quòd nunquam ceſſauit columna dirigens, vſquequo introierunt in terram Chanaam; de quo magis dicetur Nume. 21. cap. *Coram populo*. Ideſt præcedendo populum in mouendo caſtra, licèt columna ignis nunquam præceſſerit Iſraelẽ, quia ſola vna nocte leguntur ambulaſſe, ſcilicet cum eos Pharao inſequeretur a tergo ſuper mare rubrum, vt patet ſequenti cap. ſed tunc columna ignis non præcedebat, ſed ſubſequebatur, quia dicitur, tollenſque ſe angelus, qui præcedebat caſtra Iſrael, abijt poſt eos, & cum eo pariter columna nubis priora dimittens poſt tergum ſtetit. Dicitur eſſe columna coram populo, quando mouebatur præcedendo, quando verò ſtabat, dicitur eſſe coram populo, ideſt ad viſum totius populi, quia licèt ipſa incũbaret in medio eorum ſuper tabernaculum fęderis, tamen videbant eam omnes filij Iſrael, in circuitu tabernaculi exiſtentes per turmas, & cunctas manſiones ſuas, vt patet infra 40. cap.

Cap. 3.

Calũna nubis primo deſcẽdit ſuper filios Iſrael congregatos in Rameſſe ad exeundũ.

Num. 33

Num. 21

De mirabilibus Aegypti, & de his, quæ in eo famoſa ſunt.

QVÆSTIO. XV.

QVia in ſuperiori textu ſæpe fecit mentionem de Aegypto, nunc locus eſt, vt de ea aliquid breuiter ſubſtringamus. In Aegypto autem duo famoſa, atque principalia ſunt, ſcilicet fluuius Nilus, & mare rubrum. De Nilo autem, qui famoſior eſt quantum ad eius variã originem, atque fontale caput, & de eius inundationibus, ſatis Geneſ. 2. & 26. cap. dictum eſt. De mari rubro qualiter terminet, aut defluat per Aegyptum, ſupra capitulo decimo, & in iſto dictum eſt. De Tauro Apide Deo magno Aegyptiorum, qui forte inter omnia Aegypti oſtenta mirabilior eſt, ſupra ſecundo capitulo dictum eſt. Sunt, præter hæc in Aegypto Cocodrili animalia nimis magna quadrupedia, quorum interdum magnitudo ad viginti cubitos excecedit, hæc enim in Nilo flumine nutriuntur in terra autem ſicut in aqua valent; nam per noctem morantur in vndis, per diem verò terrę incubãt, linguam nõ habẽt, maxillam ſuper ſuperiorem in comedendo mouent, quod ſoli ei conuenit contra conſuetudinem cæterorum animalium morſus eius terribilis eſt dentib. ſuperioribus, & inferioribus ſe cõfigentibus, ita quòd inferiores quaſdam habeant vacuitates inter ſe in quibus ſubintrent ſuperiores. Et inter ſuperiores rurſus aliæ paruæ diſtantiæ, quibus inferiores concluduntur, & ſic vtrique dentes catenati tenaciſſimo morſu inhęrent, vt quod momorderit, niſi præciſum dilaniatumq; non effugiat, Oua gignit, & fouet, qualia oua anſeris, nidum ſiue cubiculum ſuum in terra naturali prouidẽtia diſponit, nam non alicubi fętus fouet, niſi ad quem Nili inundatio accedere non valeat. In fouendo fętus maſculus, & fęmella vices ſeruant. Præter morſus diram tenacitatem, vnguium atrocitate munitur, maxima cutis firmitate atque duritie circundatur, In tantũ autẽ quòd etiam ſi magnis, lapidibus impetu machinæ pulſis eius terga percutiãtur lapides quaſi, aut alijs duris lapidibus illiſi reſiliunt. Strophilos aũt parua auis eſt, quæ dum reliquias ſibi huius belluæ deſiderat: labia eius dulciter ſcalpit, Cocodrilus autem ſcalpurigine blandiente os aperit, & ſtrophilos vſque ad fauces eius

Nota.

Cocodrili quid. & vbi nutriantur. & de eorũ natura.

Strochilos auis paruus.

eius comeſtura cibos in ore exiſtentes intrat. Quod A reſpiciens Enhidrus, qui piſcis genus eſt ora Cocodrili ingreſſus penetrat fauces atque eius præcordia corrodit, eoque perempto exit ab aluo. Sunt Delphines *De delphibus Nili.* in Nilo, quorum dorſa ſerratas habent criſtas. Hi Delphines ſtudioſè importuneque ad natandum inſcios Cocodrilos illiciunt, demerſique doloſè ſub vndis teneritudinem ventrium ſupernatantium Cocodrilorum reſecant, & interimunt. De his Solinus in Polihiſtor. c. de Aegypto. *Solinus. Meroes inſula Nili* Præterea in inſula Nili dicta Meroe habitant homines corpulentia valde exigui: audacia tamen tantum præditi, vt Cocodrilis obuios ſe ad pugnandum præferant, quorum animoſitatem Cocodrili extimeſcentes terga vertentes fugiunt: fugientes capiuntur: capti ſeruitio ſubiguntur atque domantur, qui metu incuſſo ita victoribus obſequuntur, vt B immemores atrocitatis ſuæ ipſos per aquas victores equitando dorſo inuehant. Cocodrili autem odoris indicio vbi hanc inſulam, aut gentem eſſe cognouerint, corde pauido procul fugiunt. In aqua obtuſè vident, in terra autem acutiſſimè: & hoc communis naturæ conditio efficit: nam & nos in aere tanq; in medio conuenienter raro atque diſpoſito videmus, in aqua autem valde modicum, quia groſſius medium eſt prohibens tranſitum ſpecierum viſibilium niſi ad paruam valde diſtantiam, & ſatis tenuiter. Cocodrili autem in hyeme cibum nullum ſumunt: nam quatuor menſibus à principio brumæ incibati vitam ducunt, quod ſatis mirabile eſt, atque ita Aegyptijs euidentiſſimum, vt nulli liceat dubitare. Sunt quoque circa *Animal ſcincum.* Nilum Scinti quadrupedia animalia, forma quidem Cocodrilis ſimilia, ſed aliqualiter minuſcula: de carnibus horum medicinalia pocula conficiuntur, quibus nerui ſtupidi ad motum excitentur, & veneni vis extinguatur. De his Solinus vbi ſupra Hypotamiōs quo *De hypotamijs.* que ſolus Nilus gignit, animalia ſcilicet quadrupedia, nimiumque aſtuta: dorſum, & iubam comarum, atque hinnitum equorum habentes, nares valde ſimas, non equorum in longum porrectas: vngulas etiam bifidas, ideſt in duas partes diuiſas, vt boues renent, dentes verò aduncos, & magnos aprorum inſtar, & caudam tortuoſam ſortiuntur per diem in fluctibus habitant, per noctem verò ſegetes depaſcunt, ad quas non rectis greſſibus facie præcedente, ſed aduerſis veſtigijs, ita vt poſteriora præcedant doloſè tendit, vt veſtigijs fallat, vt quaſi non eat, ſed redierit, nullæq; ei tanquàm redituro in itinere inſidiæ præparentur. Cum autem hypotamius nimia ſacietate diſtenditur arundines recenter ſciſas petit, ſuper quas tandiu diſcurrit, quouſque arundinum acutæ radices pedes vulnerent ſanguinis largum profluuium facientes, quo emiſſo à pinguedine, atque diſtenſione liberatur: plagam autem cœno commaculat, & operit donec conducatur in cicatricem. Circa ripas Nili auis eſt Ibix di- *Ibix auis in ripis Nili habitans.* cta, quæ ſerpentum depopulatur oua, & ea vt eſcam gratiſſimam ad nidum deferens fætibus ſuis miniſtrat, & ſic diminuuntur ſerpentum multitudines, & non ſolùm in Aegypto, ſed etiam in Arabia, quæ Aegypto conterminia eſt. Nam omnes lacus Arabici ſerpentum multitudinem creant, quorum tam velox, & peſtiferum virus eſt, vt ante mors, quàm dolor inſequatur. *Serpētes arabici alati.* Serpentes Arabici alati ſunt, atque in Aegyptum veniunt, ſed iſtæ Ibides ſagacitate, qua ad hoc valent in procinctum cunctæ euntes magnum agmen faciunt ſerpentibus in Aegyptum aduentantibus antequàm limites eius vaſtent, occurrunt in aere conflictum magnum facientes, vniuerſam ſerpentum turbam vorant, ob hoc ab Aegyptijs ſacræ vocantur, & illæſæ ſunt. Ore fætus patiunt. Nigras ibides peluſiata pars Ae- *Ficus Aegyptiaca ſepties in annum ſicus gignit.* gypti nutrit, cætera autem candidas. De his Solinus vbi ſup. Inter arbores Aegyptiacas ficus mirabilior eſt: folijs moro comparanda, ficus gignens non ſolùm in ramis, ſed etiam in trunco, tantæ enim fæcunditatis eſt, vt ſepties in anno fructum ferat: vnde ſi vnam ficum ei abſtuleris, confeſtim alia renaſcitur. Lignum eius mox vt in aquas mittitur, fundum petit. Deinde A cum diu in aqua ſederit quaſi leuius factum ſuſtollitur, & verſa vice euenit, quod in alijs lignis non contingit; alia namque vt in aquam iaciuntur ſupernatant aquis, cùm autem diu aquis madefacta humore prægrauata fuerint ad infima demerguntur. Palma Aegyptia res admiranda eſt, *De palma admirabili Aegyptiaca.* fructus namque eius ſi ante maturitatem decerpatur ſitim tollit: ſi autem maturus ſit ſenſum tollit, motum impedit, linguam retardat, diſturbatiſque officijs mentis & corporis hominem quaſi ebrium reddit. In Aegypto gentes quædam ſunt, quæ à primis auctoribus ſuæ originis traditum ferunt, vbi nunc ſolis occaſus eſt, ibi quondam orientem fuiſſe. Inter Aegyptias vrbes Thebe nobiles ſunt, ad quas Arabes vndique commertia conuehunt. Eſt & Alexandria quàm magnitudo ſua eiuſque auctor Alexander Ma- B cedo nobilitant, ibi enim Alexander ſepultus eſt à Ptolomæo rege Aegypti. Sunt in Aegypto piramides tur- *De piramidibus Aegypti.* res faſtigiatæ vltra omnium altitudinem, quæ humana manu effici poteſt: hæ menſuram vmbrarum egreſſæ vmbras nullas habent.

CAPITVLVM XIIII.

LOcutus eſt autem Dominus ad Moyſen, dicens: Loquere filijs Iſrael: Reuerſi caſtrametentur è regione Phiahiroth, quæ eſt inter Magdalum, & mare contra Beelſephon: in conſpectu eius caſtra C *ponetis ſuper mare. Dicturuſque eſt Pharao ſuper filijs Iſrael: Coarctati ſunt in terra: concluſit eos deſertum. Et indurabo cor eius, ac perſequetur vos, & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius: ſcientque Aegyptij, quia ego ſum Dominus: feceruntque ita. Et nunciatum eſt regi Aegyptiorum, quòd fugiſſet populus: immutatumque eſt cor Pharaonis, & ſeruorum eius ſuper populum, & dixerunt: Quid voluimus facere, vt dimitteremus Iſrael, ne ſeruiret nobis? Iunxit ergo currum, & omnem populum ſuum aſſumpſit ſecum. Tulitque ſexcentos currus electos, & quidquid in Aegypto curruum fuit: & duces totius exercitus. Indurauitque Dominus cor Pharaonis regis Aegy*- Sup. 13. c. *pti, & perſecutus eſt filios Iſrael. At illi egreſſi erant in manu excelſa. Cumque perſequerentur Aegyptij veſtigia præ*- Ioſ. 24. *cedentium, repererunt eos in caſtris ſuper mare: omniſque* D *equitatus, & currus Pharaonis, & vniuerſus exercitus erant in Phiahiroth contra Beelſephon. Cumque appropinquaſſet Pharao: leuantes filij Iſrael oculos viderunt Aegyptios poſt ſe: & timuerunt valde: clamaueruntque ad Dominum, & dixerunt ad Moyſen: Forſitan non erant ſepulchra in Aegypto, ideo tuliſti nos, vt moreremur in ſolitudine. Quid hoc facere voluiſti, vt educeres nos ex Aegypto? Nonne iſte eſt ſermo, quem loquebamur ad te in Aegypto,* Pſal. 79. *dicentes: Recede à nobis, vt ſeruiamus Aegyptijs? Multo enim melius erat ſeruire eis, quàm mori in ſolitudine.*

Locutus. Supra deſcriptus fuit modus Hebræorum procedendi, hic ponitur remotio impedimenti, & tanguntur quinque. Primò ponitur Pharaonis inſecutio: E ſecundo populi trepidatio, ibi. *Cumque appropinquaſſet.* Tertiò Moyſi aſſecuratio, ibi. *Et ait Moyſes.* Quartò populi ſaluatio, ibi. *Tollens ſe Angelus.* Quintò Aegyptiorum ſubmerſio, ibi. *Iamque aduenerat.* Circa primum. *Locutus eſt autem Dominus ad Moyſen.* Ideſt apparuit ei Angelus loquens loco Dei; & dicens iſta quæ hic ponuntur, & fortè Angelus loquebatur Moyſi de columna nubis, inclinata columna ad terram: ſic enim conſueuerat ei loqui, vt patet Num. 12. cap. cum *Num. 12.* dicitur. Cumque fuiſſent, ingreſſi deſcendit Dominus in columna nubis, & ſtetit in introitu tabernaculi vocans Aaron, & Mariam.

QVÆSTIO I.

Aduerte quæ ſubticeantur in hoc c.

SCiendum, quòd hic tacentur quędam de rebus geſtis, quæ aliqualiter ex ſequentibus intelliguntur, ideo ſacra ſcriptura illa non poſuit, ſ. quòd cum recederent filij Iſrael verſus ſolitudinem Ethan, & mare rubrum, Pharao mittebat poſt eos exploratores, vt conſiderent ſi tranſgrederentur viam trium dierum, quã petierant. Cum autem illi viderũt Hebræos tranſgredi, celeriter nunciauerunt Pharaoni Hebræos fugere, qui armata multitudine exercitus, & curruum ſecutus fuit, & inuenit apud mare rubrum, cum aũt Pharao acceſſiſſet ad eorum loca proxima, locutus fuit Dominus ad Moyſen dicens iſta, quæ hic mandantur. *Loquere filijs Iſrael.* Iam nũc loquebatur Aaron loco Moyſi, quia à principio antequã Moyſes in magna auctoritate haberetur decebat, vt alius loqueretur pro eo, ne verba Dei, quæ ipſe dicebat ineptitudine linguæ ſuæ negligerentur, poſtquã fuit habitus in magna auctoritate propter ſigna magna, quę faciebat, & certitudinem eorũ, quæ ipſe mandata à Deo aſſerebat, quantumcuuq; balbutiens eſſet, audiretur, nõ ergo oportebat, quòd alius pro eo loqueretur, apud Aegyptios namque iam magnæ auctoritatis effectus fuerat, vt patet ſupra 11. cap. cum dicitur. Fuitque Moyſes, vt Magnus valde in terra Aegypti coram ſeruis Pharaonis, & omni populo, Hebræi etiam eum in magna auctoritate habebant, quia quæcunque mandaret, mox exequebantur: ſicut dicitur infra ſequenti cap. Timuit populus Deum, & crediderunt Domino, & Moyſi ſeruo eius. *Reuerſi caſtrametentur.* Ideſt reuertantur, & caſtrametentur. *Et regione Phiahiroth.* Ideſt contra Phiahiroth: duæ dictiones ſunt, ſ. è præpoſitio, & regione, ablatiuus. Iſta reuerſio fuit, quia Hebræi proceſſerant cõtra deſertum Ethan, & fixerunt tentoria in radicibus ſiue extremitatibus ſolitudinis Ethan. Eſt autem iſta ſolitudo aliqualiter cõtra Septentrionem, & ipſi declinauerũt ad partem illam quaſi inuenturi ibi aliquam viam, vel ſaltem, vt Pharaoni, qui poſt eos ſtans iſta cernebat, videretur quòd ipſi inquirebant aliquam viam ad intrandum per ſolitudinem. Mandauit autem Deus, quod declinarent ab illa parte aliqualiter verſus meridiem, & occidentem, ſcilicet contra iſta loca, quæ hic nominantur, quæ erãt circa mare rubrum, & aliqualiter verſus Pharaonem, vt ipſe crederet eos errare in via, & ſic ſumeret maiorẽ audaciam ad perſequendum eos. Nec tamen putandũ eſt ex hoc, quod Deus Pharaonem voluerit ad malefaciendum incitare, quia Deus neminem ad malum inducit, ſic enim ait Iacobus in canonica primo cap. Nemo, cum tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur a concupiſcentia ſuo abſtractus, & illectus, ſed Deus Pharaonem, qui ad ſummum maliriæ deuenerat in his, quę peccandi occaſiones videntur punituerat, vt ſicut alicui datur corporalis afflictio in pœnam peccati, ita aliquis ex malitia ſua meretur, vt ei detur talis pęna, quæ licèt non detur, vt ipſe peccet, ſit tamen ei occaſio peccãdi, de quibus latè diximus ſupra 4. & 9. capit. *E regione Phiahiroth.* Ideſt contra Phiahiroth, cum iſti Hebræi declinarent a radicibus, vel extremitatibus deſerti Ethan verſus meridiam, erat Phiahiroth magis contra meridiem, ita quòd cum iſti inciperent reuerti de extremitatibus deſerti, vultus eorum erat directus contra Phiahiroth, & ipſi circa Phiahiroth acceſſerunt. Non enim poteſt accipi aliter contra Phiahiroth, quia ſi accipiatur contra, ideſt ex oppoſito ſolum, non dicẽtur ſolum declinaſſe, vel caſtra fixiſſe contra Phiahiroth, ſed etiam contra Magdalum, & Beelſephon, quia locatis caſtris vbi vbicunque ipſa locarentur, erat aſpectus contra omnem poſitionem mundi, quia ſecundum quòd eſt poſitio in geometria, vt patet per Euclidem lib. 1. quolibet puncto in quemlibet punctum contingit rectam lineam ducere, ergo à caſtris Hebræorum vſque ad mare rubrum poterat duci linea recta, & ſic erant è regione maris rubri, & à caſtris Hebræorum ad Magdalum, vel Beelſephon, vel caſtra Pharaonis po-

De ſitu deſerti Ethan, et Phiahiroth.

Deus neminẽ ad malũ inducit.

F terat duci linea recta, ergo caſtrametati ſunt Hebræi è regione Beelſephon, & è regione Magdali, & caſtrorum Pharaonis. Sed hoc falſum eſt, quia ſi eſſent caſtra Hebræorum è regione omnium iſtorum locorum, non dicerentur eſſe è regione aliquorum iſtorum, quia ſuperfluum valde eſſet talia dicere. Neceſſariò ergo dicendum eſt, quòd erant caſtra Hebræorum è regione Phiahiroth, non reſpectu ſituationis, ſed reſpectu profectionis ad locandum ea, ſed quòd ipſa caſtra Hebræorum poſtquàm locata erant, non erant magis è regione Phiahiroth, quam Magdali, vel Beelſephon, ſed quando ipſi mouebantur ad caſtrametandum, non mouebantur dirigẽtes oculos ſuos contra Magdalum,

G aut Beelſephob, ſed contra Phiahiroth. *Quæ eſt inter Magdalum, & Beelſephon.* Iſta ſunt quędam nomina partium terrarum, aut fortè aliquorum locorum, qui erant ibi contra mare rubrum, licèt ibi loca rara ſint, cum illud quaſi ſolitudo ſit. Iſta loca ſic erant diſpoſita, quòd Hebræi declinantes de extremitate, vel de radicibus ſolitudinis Ethan mouebantur contra meridiem, & iſta duo loca vel tria, ſcilicet Phiahiroth, Magdalum, & Beelſephon erant contra meridiẽ reſpectu ſolitudinis Ethan, & erat iſte ordo, quòd mare rubrum erat ad Orientem, Magdalum in eadem parte meridiana reſpectu ſolitudinis Ethan erat magis ad Occidentem: Phiahiroth erat locus intermedius maris exiſtentis ad Orientem, & Magdali exiſtentis ad Occidentem, ideo caſtra Hebræorum dirigebant oculos

De ſitu Magdali & Beelſephon.

H ſuos contra Phiahiroth, & non contra illa loca. Beelſephon eſt locus magis adhuc declinans ad Meridiem in eadem rectitudine, in qua Beelſephon, ſcilicet, quòd ſi aliquis de extremitate ſolitudinis Ethan directè tenderet in Beelſephon oportebat, quòd tẽderet Phiahiroth inter mare rubrum, & Magdalum.

QVÆSTIO II.

De cane æneo latrante contra Iudæos.

BEelſephot, ſecundum linguam Hebræam interpretatur idolum abſconditum. Dicunt enim, quòd fecerat Pharao artificioſè quendam canẽ æneum,

I quem ſub terra poſuit, vel ſaltem in aliquo loco recõditum, qui taliter erat fabricatus, vt quando aliquis de Iudæis recederet, clamaret terribiliter, dicens Hebręorum fugere, & ſic Iudæus videns ſe proditum reuertebatur. De talibus artificiatis vtrum fieri poſſint, & quid ſit id quòd talia in eis operatur, Num. 21. capit. dicam; conſtat autem, quòd talia fieri poſſint; nam Albertus Magnus Theutonicus facit quoddam caput ferreum, quod ad omne, quare, reſpondebat, illud tamen poſtea per Beatum Thomam de Aquino, tũc temporis eiuſdem Alberti diſcipulum fractum eſt. Tale etiam fuit non valde magnis temporibus in quodam loco Hiſpaniæ in Caſtella apud Ciuitatẽ Zamoram, quæ aliò nomine Numantia dicitur, cuius talis erat conditio, vt cum alicuius Hebræus locum illum intrauiſſet, magna

De capite ferreo ab Alberto Magno fabricato.

K voce clamabat Hebræum aliquem locum illum intrauiſſe, quod poſt, cuiuſdam Hebræi aſtutia, cum veritatem caput illud loqueretur, incolæ neſcientes putanteſque iam delirare confregerunt. Et dicunt Hebræi, quòd Dominus mandauit moueri caſtra contra Phiahiroth, & Beelſephon, quaſi dicat, vos timetis illum canem tanquam declaratum fugam veſtram, nunc ergo nõ timeatis, & ite contra illum, quia non clamabit, vt videatis, quòd ego ſum Deus. Et de hoc exponit Rabbi Salomon, illud quod ſupra 11. cap. dictum eſt, ſ. eritque clamor magnus in vniuerſa terra Aegypti, qualis ante nõ fuit, nec poſtea futurus eſt, apud omnes autem filios Iſrael non mutiet, i. non latrabit ille canis, qui dicitur Beelſephon contra filios Iſrael, cum receſſerint de Aegypto. Dicendum ergo, quòd licèt talia artificiata fieri poſſint, & Aegyptij, qui forte tunc in talibus periti erant, potuiſſent iſta facere, tamen nõ fuit aliquid tale in loco illo, ſ. contra Phiahiroth, quia iſta talia ponuntur in locis, per quæ aliqui conſueuerunt fugere, vt ſic arceantur.

Confutatio fictionis Hebraicæ de cane æneo.

tur a fugiendo per illum locum, cum ſciant ſe proditos
tos, ſed non erat aliquid tale ibi, quia ibi ex vna par-
te mare rubrum circundabat, quod tranſibile nõ erat:
maximè, cum ibi non eſſent puppes, quia loca deſerta
erant. Non poterant etiam fugere per aliam partem,
ſcilicet per ſolitudinem Ethan, quia erant ibi ſcopuli in
altum prominentes, & ita erecti, quòd nullus poterat
per eos tranſire, vnde Hebræi coacti ſunt tranſire per
mare quaſi nullo modo potentes tranſire per montes il
los, non ergo erat ibi aliqua opportunitas, vt poni debe-
ret canis taliter clamans. Item, quia Hebræi iſta di-
centes fundant ſe ſuper ſignificatum huius nominis
Beelſephon, quod Hebraicè interpretatur idolum la-
tens; nam licèt in Hebræo ſic iſtud nomen ſignet ab
accidenti; tamen ipſum nomen non eſt Hebræum,
ſed Aegyptium, cum iſta, quæ ibi ponuntur ſint nomi
na locorum Aegyptiorum: ergo ſunt impoſita ad ſi-
gnandum in Aegypto idiomate, & non in Hebræo, in
Aegyptio autem non ſignificabit idem, & ſic non ſta-
bit pro idolo abſcondito. Patet, quia aliqua nomina,
aut dictiones ſunt eædem in diuerſis idiomatibus, ta-
men ſignificatum non eſt idem; nam iſta dictio, leuaui,
in latino eſt verbum, & ſignificat, erexi. In Hebræo

Nõ licet arguere in diuerſis idiomatibus ex ſignificato nominis.

eſt nomen, & ſignificat cor meum: ſic declarauimus de
alijs Geneſ. 11. capit. ſicut ergo ſtultè aliquis argueret
ſi in latino poneretur iſta dictio, leuaui, ex Hebræo
idiomate, & propter hoc diceret, quòd ſignabat erexi,
cum non ſignabat hoc, ſed cor meum. Iſta ſtulta ar-
gumentatio eſt, cum iſtud nomen Beelſephon ſit Aegy-
ptium, quòd arguatur ex eo ſignato, quod habet in lin
guam Hebræa. Etiam applicatio quam facit Rabbi Sa
lomon non eſt conueniens, quia quando ſupra dicitur:
apud omnes autem filios Iſrael, non mutiet canis, non
poteſt intelligi de illo cane Beelſephon, quod ipſi fin-
gunt, ſed de quiete, quam habuerunt in Aegypto no-
cte illa, qua vaſtabat Dominus primogenita Aegyptio-
rum in hominibus, & iumentis; apud Iſraelitas au-
tem nulla perturbatio fiebat. Et patet hoc ex conſe-
cutione literæ ſupra decimoprimo capitulo, cum dici-
tur: Media nocte ingrediar Aegyptum, & morietur
omne primogenitum in terra Aegypti à primogenito
Pharaonis, qui ſedet in ſolio eius vſque ad primogeni-
tum ancillæ, quæ eſt ad molam, & omnia primogenita
iumentorum, & erit magnus clamor in terra Aegypti,
qualis non fuit ante, nec poſtea futurus eſt. Apud om-
nes autem filios Iſrael non mutiet canis. Item, quia ſi
de cane Beelſephon intelligi deberet, non diceretur, a-
pud omnes filios Iſrael: ſed ſupra 11. ca. dicitur apud
omnes filios Iſrael, ergo dicendum, quòd nullus talis
canis erat, ſed Beelſephon eſt nomen loci, ſicut Magda
lum, & Phiahiroth. Item ratio diuini mandati non
applicatur conuenienter cum dicitur, quòd ideo mã-
dauit eos ire inter Magdalum & Beelſephon, quia ti-
mebant accedere ad eum, quaſi dicat, vos timetis acce
dere ad eum, ſed non timeatis, quia non latrabit, quia
iſte latratus erat, quando ignotum erat, vtrum recede-
ret Iudæus, vt cognoſceretur, ſed cognoſcebant Aegy-
ptij tunc Hebræos, cum tunc perſequerentur eos fugiẽ
tes, ergo nũquam proderat magis, quòd introrent quã
latrarent. *In conſpectu eius*. Ideſt contra Phiahiroth.
Caſtra ponetis ſuper mare. Ideſt figete tentoria veſtra
circa mare. Non dicuntur eſſe ſuper mare, ita quòd eſ-
ſent ſuper aquã, ſed ſuper mare, ideſt ſupra terram pro-
pinquam mari, quia illa dicitur ſuper mare, ſic dicitur
Pſalm. 23. Quoniam ipſe ſuper maria fundauit eum,
ideſt orbem terrarum, & ſuper flumina præparauit eũ,
non tamen erant valde apud mare, quia poſt hæc man
dauit Deus Iſraelitis, vt ambulaſſent verſus mare ru-
brum, & ambulauerunt tota nocte quaſi, & in vigilia
matutina, vel paulo ante introierunt mare, quod deſic
cauerat ventus flans tota ipſa nocte, vt patet infra in li
tera. *Dicturuſque eſt Pharao*. Non ponitur infra, quòd
Pharao iſta dixerit, ſed quia hic dixit Deus, quòd Pha
rao iſta dicturus eſſet, manifeſtum eſt, quòd dixit, quia
Mat. 24. verbum Domini infallibile, vt patet Mat. 24. cap. Cœ-
lum; & terran tranſibunt, verba aũt mea non tranſient.

A Iſta dicturus erat Pharao, quando vidiſſet eos caſtra-
metantes ſuper mare; nã vt ſupra dictũ eſt, Pharao mi-
ſit poſt eos exploratores, vt viderent quantũ procede-
bãt, & cõperto, quòd ambulauiſſent vltra tres dietas,
inſecutus fuit eos vſque ad mare rubrum, & cæpiſſet eos
in mari rubro, niſi angelus opponens nubem nigram a
parte exercitus Pharaonis tenuiſſet eos, ne tota illa no-
cte ad ſe accedere valerent, vt patet infra cũ dicitur.
Stetit inter caſtra Aegyptiorum, & caſtra Iſrael, & erat
nubes tenebroſa, & illuminans noctem, ita vt ad ſe in-
uicem toto noctis tẽpore accedere non valerent. *Super*
filios Iſrael. Ideſt de filijs Iſrael, ſicut dicitur 2. Reg. 1. *2 Reg. 1.*
cap. Lugeo ſuper te frater mi Ionatha, i. Lugeo de te.
Coarctati ſunt in terra. Ideſt in terra plana, ſcilicet quia
in terra plana exitum nõ habent concludente eos mari
B rubro ab Oriente, & Meridie, ab Occidẽte aũt Pharao.
Concluſit eos deſertum. Scilicet quia ſolitudo Ethan al-
tiſſimos montes habet in principio, quibus cõcluſit, vt
intrare non poſſent. *Et indurabo cor eius*: Ideſt non ap-
ponam ei gratiam propter ſua demerita, & ſic manebit
durus, quia ſine gratia nullus bene agit, vt patet Io. 14. *Ioan. 1[?].*
ſine me nihil poteſtis agere. Quomodo autem aliquis
mereatur indurari, & quomodo Deus hominem indu-
ret, & quomo ipſe ſe induret, dictum eſt ſupra 4. & 9.
cap. *Ac perſequetur vos*. Non correctus præcedentibus
afflictionibus. *Et glorificabor in Pharaone*. Ideſt gloria
mea apparebit in Pharaone. Non eſt intelligendum,
quod Pharaonem Deus talem poſuerit, vt appareret
ſua in eo puniendo, ſed quia Pharao malus erat, mali-
tia ſua ſaltem per hoc reducebatur ad bonum, ſcilicet
C in hoc quòd erat materia, in qua reduceret diuina iu-
ſtitia. Deus tamen non indiget malitia noſtra ad de-
monſtrandum iuſtitiam ſuã, quia nullam pœnam infli-
gendo poteſt demonſtrare omnes ſuas perfectiones, vt
declarauimus ſupra 9. ca. & ſic eſt ſenſus, glorificabor
in Pharaone, magnitudo mea iuſtitiæ, & potentię appa-
rebit in puniendo Pharaonem, & exercitũ eius. *Scient*
Aegyptij, quod ego ſum Dominus. Quia iſtæ punitiones
inflictæ, erant tantæ virtutis, & potentiæ, quòd demon
ſtrabant eum eſſe Deum, qui talia infliger potuiſſet; nã
infinitæ potentiæ erat ſubito mare diuidere. Vel ſi for
tè Deus hoc per angelos ſuos repente fecit, ſe Deum
demonſtrauit, qui tales miniſtros haberet, qui prædi-
cta facere poſſent. Aut quia Dij Aegyptiorum non po-
terant iſta facere, vel ea fieri prohibere. *Feceruntq; ita*.
D Scilicet reuerſi, & caſtra fixerũt in ſolitudine, in extre-
mitatibus magis verſus Aegyptum contra Phiahiroth,
ſic enim Deus ſupra præceperat. *Et nunciatum eſt regi*
Aegyptiorum quod fugiſſet populus. Hoc nunciatum fuit
ab exploratoribus, quos miſerat Pharao poſt Hebræos,
vt viderent quantum proficiſcebãtur: iſti autem cum
viderunt, quòd Hebræi ambulauiſſent vltra tres die-
tas, putauerunt eos fugere, & nunciauerunt Pharaoni.
Immutatumq; eſt cor Pharaonis. Scilicet, quòd ante eos
libenter dimiſerat immo exire compulerat, nunc autẽ
mandabat eos reuocari, & perſequebatur ad reuocan-
dum. *Et ſeruorum eius*. Omnes enim immutabantur,
quia omnes mali erant, & Deus eos obdurari permitte
bat. *Super populo*. Ideſt ſuper fugam populi Hebræo-
rum. *Quid volumus facere*. Iſta ſunt verba repræhen-
E ſoria Aegyptiorum ad ſe ipſos dicentium, ſe feciſſe ma
gnam ſtultitiam dimittedo Hebræos, qui valde vtiles
eis erant. *Iunxit ergo currum ſuum*. Ideſt mãdauit iun-
gi currum, quia rex non iungeret per ſe currum, ſed per
famulos ſuos, ſed qui per alium facit per ſe ipſum face
re videtur, vt patet de reg. iuris in ſexto in regula, qui
per alium ſic dicitur 3. Reg. 6. cap. fecit Salomon tem- *3. Reg. 6.*
plum, ideſt fieri imperauit. *Et omnem populum ſuum re-*
ſumpſit. Ideſt omnem exercitum, ſcilicet magnam par-
tem populi. *Tulitq; ſecum ſexcentes currus electos*. Cur

De modo curruum falcatorum.

rus fuit apud antiquos bellicum artificium, nã quadri-
ga falcata erat, ſcilicet habens falces ſiue gladios acu-
tos in rotis, vt in circuitu quicquid obuium haberent
ſcinderent, atq; ſecum traherent. Erant etiam in quoli-
bet curru quatuor equi armati, quorum priores duo in
frontibus fortes gladioſ, & longos habebant, vt quic

quid obuium haberent perfoderent. Et hoc aliqualiter patet 3. Reg. 10. capitulo, vbi dicitur, quòd Salomon emebat currus de Aegypto, & Coa, & quilibet currus valebat ſexcentis ſiclis argenti: & quòd quilibet equus valebat centum quinquaginta ſiclos, & ſic videtur, quòd erant quatuor equi: quia quatercentum quinquaginta efficiunt ſexcentos. Nec accipitur quadriga pro lignis: ſed pro equis, vt ſatis patet ex textu, cum dicatur, quòd negociatores portabant ei equos de Aegypto, & Coa: ſuper quemlibet iſtorum currunm erant tres, aut quatuor pugnatores viri armati.

ij Reg. 10

Quomodo Aegyptij habuerunt equos, cum omnia iumenta dicantur mortua.

QVAESTIO. III.

SED quæret aliquis: qnomodo Aegyptij poterant habere equos, cùm omnia iumenta dicantur mortua, vt patet ſupra 9. capitulo. Reſpondetur, quòd illa grando, & peſtis fuit ſuper iumenta, & pecora, quæ erant in agris, equi antem boni, & fortes, in quibus conſueuerunt homines equitare, non ſunt in agris, ſed in domibus, & omnes hi conſeruati ſunt. Etiam quia multi de Aegyptijs audientes verbum Moyſi timuerunt Deum, & miſerunt ad agros reuocantes pecora, & iumenta ſua, vt patet ſupra 9. capitulo, cum dicitur. Qui timuit verbum domini de ſeruis Pharaonis, fecit confugere ſeruos ſuos, & iumenta in domos. *Et quicquid in Aegypto curruum fuit.* Ideſt non ſolùm iſtos ſexcentos currus electos adduxit ſecum: ſed etiam omnes alios quoſcunque Pharao habere potuit in Aegypto, etiam ſi non eſſent ita boni, & electi ad bellum. *Et duces totius exercitus.* Valde magnam multitudinem Pharao congregauit: quia cum tanta Hebræorum turba dimicaturus erat, ſcilicet cum pluſquam ſexcentis millibus peditibus: Deus tamen non permiſit Aegyptios pugnare cum Hebræis: quia iſti Hebræi, qui ibi erant, nanati ſunt in ſeruitute, & tota vita ſua ſeruitutis iugum tulerant: vnde licèt corporis robur haberent, animus tamen eorum timidus erat, ita vt ad occurſum vnius pueri Aegyptij corde pauido fugam caperent, & patet infra, quia mox, vt Pharaonis exercitum viderunt, dixerunt clamantes, atque dolentes omnes, melius eis fuiſſe ſeruire Aegyptijs, quàm mori in ſolitudine. Naturaliter enim illi, qui tota vita ſua aſſueti ſunt iugum ferre, sũt pauidi, & ad virilitatem, & bellum inepti: maximè contra eos, quos vt dominos tenuerunt: quia oculos non audent attollere. Et iſta fuit vna de cauſis quare Deus tenuit Hebræos in deſerto, vſquequo moreretur vniuerſa hæc generatio, quæ de Aegypto egreſſa eſt, ſcilicet quia pauidi valde erant, & ad bella Chananæorum inepti. Introduxit autem Deus prolem nouam natam in deſerto nullo iugo domitam inter aſperitates viarum, vt nec corde pauido hoſtibus cederet, nec bellorum duritias exhorreret. *Indurauit Dominus cor Pharaonis.* Supra expoſitum eſt, ſcilicet gratiam non appoſuit. *Et perſecutus eſt filios Iſrael.* Quaſi dicat magna induratio cordis erat, quòd toties afflictas à perſequendo Hebræos, non deſiſteret. *Atque illi egreſſi erant in manu excelſa.* Hoc ponitur ad declarandum duritiem cordis Pharaonis: quia Hebræi in manu forti, ideſt in operatione miraculorum egreſſi fuerant de Aegypto, ſcilicet Deo percutiente Aegyptios, quaſi dicat, ſi filij Iſrael egreſſi fuiſſent de Aegypto latenter, & per timorem, non eſſet mirandum, quòd Pharao perſequeretur eos ad reducendum eos, ſed ipſi egreſſi palam, ſcilicet videntibus Aegyptijs, & ſepelientibus mortuos ſuos, & fortitudo miraculorum Dei fecerat eos exire, non debuiſſet Pharao perſequi eos, quia formidare deberet ne Deus, qui tanta mirabilia fecerat ad educendum eos maiora faceret iterum in perſequendo. *Cumque perſequerentur Aegyptij veſtigia præcedentium.* Ideſt quòd Aegyptij, qui in loco exierunt ad perſequendum eos venerunt ſequentes veſtigia eorum, quia illa terra eſt aliqualiter

Cur Deꝰ permiſit Hebreos omnes in deſerto mori, qui de Aegypto egreſſi fuerãt.

F inuia, ideo tenuerunt viam aliorum, maximè vt non perderent eos in itinere. *Repererunt eos in caſtris ſuper mare.* Quia Hebræi lento greſſu mouebantur ſequentes motum nubis, & quietem eius. Aegyptij autem velociſſimè mouebantur, ideo inuenerunt Hebræos quieſcentes ſuper mare in caſtris ſuis non putantes, quòd eos Pharao ſequeretur: nec cogitantes tunc quam viam tenere deberent, cùm nubes Domini dirigeret eos: cum autem Aegyptios viderunt, totaliter euadendi ſpe amiſſa ob difficultatem euadendi, quia via non patebat, contra Moyſen clamauerunt. Etiam dato quòd via pateret, Pharao à tergo inſtabat, qui eos confeſtim comprehenſurus eſſet, niſi dominus miraculoſe eruiſſet: ibi enim putauit Pharao poſſe comprehendere eos tanquàm coarcatos à terra & mari. *Omnes equitatus, &*
G *currus Pharaonis.* Equites ſunt illi, qui equis inſident & ſuper currus non veniunt. Currus dicuntur ipſi equi cum plauſtris, & homines bellatores ſupra ſtantes. *Erant in Abrioth.* Iſte eſt locus magis declinans ad meridiem quàm Phiahiroth, circa quem caſtrameati fuerant Iudæi. *Contra Beelſephon.* Sic diximus ſupra, quòd veniendo de deſerto Ethan, apud quod caſtra fixerant Hebræi, erat venire de Septemtrione, contra Meridiem ad Phiahiroth, & deinde procedendo vltra ad Meridiem erat Beelſephon, cum autem Ahiroth, vbi caſtrametatus fuerat Pharao, eſſet magis ad Meridiem quàm Phiahiroth: ſatis ſtabit contra Beelſephon. *Cumque appropinquaſſet Pharao.* Hic ponitur ſecundum, ſcilicet populi Iſrael trepidatio. *Cumque appropinquaſſet Pharao.* Quia tunc velociter veniebat contra eos, &
H erat ſatis prope ita, quòd exercitus Hebræorum ſatis clare videbat exercitum Aegyptiorum. *Leuantes filij Iſrael oculos.* Contra illam partem, à qua veniebat Pharao, ſcilicet à parte occidentali. *Viderunt Aegyptios poſt ſe, & timuerunt valde.* Quia Aegyptij ſemper fuerant Domini Hebræorum, ſolo viſu terrebant eos: maximè quia Hebræi pauca arma ſecum tulerant, Aegyptij autem ad bellum parati erant. *Clamaueruntque ad Dominum.* Non fuit iſte clamor diuinum auxilium inuocando, ſed de Deo murmurando, quod patet per ea quæ ſubduntur contra Moyſen. *Et dixerunt ad Moyſen.* Dolentes valde cum ſe in arcto poſitos viderent. *Forſitan non erant ſepulchra in Aegypto.* Ironica locutio eſt deſperantium, ſcilicet certum eſt, quòd nos moriemur in hac
I ſolitudine, quare ergo inducebas nos hic? quaſi dicat videtur, quòd ducebas nos, vt moreremur in hac ſolitudine, quaſi ſepulchra non eſſent in Aegypto. *Vt moreremur in hac ſolitudine.* Non propriè erat ſolitudo terra, in qua nunc erant, quia campeſtris erat, licèt eſſet aliqualiter carens habitatoribus: propriè autem ſolitudo eſt deſertum Ethan, in cuius extremitatibus caſtrametati ſunt Hebræi, & poſtea deſcenderunt contra Phiahiroth. *Quid hoc facere voluiſti, vt educeres nos de Aegypto?* Ideſt ad quid feciſti nobis tantum malum, vt faceres nos exire de Aegypto? quia ibi melius eramus, & hoc ſæpius conqueruntur, vt patet infra 16. cap. cum dixerunt: Vtinam mortui eſſemus per manum domini in terra Aegypti, quando ſedebamus ſuper ollas carnium, & comedebamus panes in ſaturitate. Et Num. 11. capitulo, quando deſiderauerunt car-
K nes dixerunt: Quis dabit nobis carnes ad veſcendum? recordamur piſcium, quos comedebamus in Aegypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porique, cæpæ, & allia, anima noſtra arida eſt, nihil que vident oculi noſtri niſi man. *Nonne iſte eſt ſermo, quem loquebamur ad te in Aegypto?* Quaſi dicat mala, quæ nunc nobis euenerunt, nos prædiximus tibi in Aegypto, & tu non aſſentiebas nobis dicens, quòd introduceres nos in terram lacte, & melle manantem. *Recede a nobis, vt ſeruiamus Aegyptijs.* Ideſt non facias iſta ſigna pro nobis, nec inducas nos ad exeundum de Aegypto, ſed dimitte nos ſeruire Aegyptijs. *Multo enim melius eſt ſeruire eis, quàm mori in ſolitudine.* Iſta verba non referuntur ad nunc, ſed ad tempus, quo Hebræi ſtabant in Aegypto, tunc enim dicebant, multo enim melius eſt ſeruire Aegyptijs, quã mori in ſolitudine.

Num. 11

ne. Hebræi enim timebant, quòd poſtquàm exirent A de Aegypto, caperent eos Aegypij perſequendo eos, & occiderent in deſertis, & ſicut iſti meditabantur, ita futurum eſſet niſi Dominus ſuccurriſſet.

Et ait Moyſes ad populum: Nolite timere: ſtate, & videte magnalia Domini, quæ facturus eſt hodie. Aegyptios enim quos nunc videtis, nequaquam vltra videbitis vſque in ſempiternum: Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Dixitque Dominus ad Moyſen: Quid clamas ad me? Loquere filijs Iſrael, vt proficiſcatur: tu autem eleua virgam tuam, & extende manum tuam ſuper mare, & diuide illud, vt gradiantur filij in medio mari per ſiccum. Ego autem indurabo cor Aegyptiorum, vt perſequantur vos, & glorificabor in Pharaone. & B *in omni exercitu eius, & in curribus, & in equitibus illius. Et ſcient Aegyptij, quia ego ſum Dominus, cum glorificatus fuero in Pharaone, & in curribus, atque in equitibus eius. Tollenſque ſe angelus Domini, qui præcedebat caſtra Iſrael, abijt poſt eos, & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens poſt tergum, ſtetit inter caſtra Aegyptiorum, & caſtra Iſrael. Et erat nubes tenebroſa, & illuminans noctem: ita vt ad ſe inuicem tota noctis tempore accedere, non valerent. Cumque extendiſſet Moyſes manum ſuper mare, abſtulit illud Dominus flante vento vehementi, & vrente tota nocte, & vertit in ſiccum. Diuiſaque eſt aqua, & ingreſſi ſunt filij Iſrael per medium ſicci maris. Erat enim aqua quaſi murus à dextera eorum, & læua. Perſequenteſque Aegyptij ingreſſi ſunt poſt eos. &* C *omnis equitatus Pharaonis, currus, & equites per medium maris.*

22. q. 3. c. Recumas. §. his ita i ver. vel domui Iſrael ſup. 23. e.

De conſe. diſt. 2. c. venera

Et ait Moyſes ad populum, nolite timere. Hic ponitur tertium, ſcilicet Moyſi aſſecuratio; ſciebat Moyſes, quòd nullum periculum futurum erat, cum Dominus dixiſſet ei glorificabor in Pharaone, & in ſeruis eius. *State.* Ideſt non fugiatis, vel, *State.* Ideſt non moueamini ad pugnandum, vel ad aliquid alterum, quia, vt infra dicitur Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. *Et videte.* Ideſt delectamini in videndo. *Magnalia Domini.* Ideſt mirabilia magna Dei. *Quæ facturus eſt hodie.* Accipitur hic dies pro die naturali, quia non fuit facta iſta ſubmerſio in mare per diem, ſed per noctem, ſcilicet in vigilia matutina, vt patet infra. *Aegyptios, quos nunc videtis, nequaquam vltra videbitis.* Silicet viuos, quia omnes ſubmerſi ſunt, nec vnus quidem remanſit, viderunt tamen eos mortuos, & eiectos ad littus maris ad conſolationem ſuam, & vt raperent arma, & reliqua ſpolia; indigebant enim Iudæis arma, quia in deſerto pugnaturi erant, ſcilicet cum Amalech, alijſque populis, vt patet infra decimoſeptimo capitulo, & ſic verum eſt, quia Aegyptij mortui, non ſunt Aegyptij, cum homines mortui, non ſunt homines. *Vſque in ſempiternum.* Ideſt nunquàm, ſic patet Ioan. capitulo decimo tertio, cum dixit Petrus ad Ieſum: Non lauabis mihi pedes in æternum, ideſt nunquam. *Dominus pugnabit pro vobis.* Scilicet ſubmergendo Aegyptios in mare rubrum: ſic dixerunt infra Aegyptij, fugiamus Iſraelem, Dominus pugnat pro eis contra nos. *Et vos tacebitis.* Ideſt non pugnabitis, nec clamabitis, ſed ſolum reſpicietis qualiter Deus facit magnalia in Aegyptios. *Quid clamas ad me?* Ex hoc videtur, quòd licèt in textu non ponatur, quod Moyſes indeſinenter clamabat ad Dominum pro Iſrael, vt liberaret eos, quia licèt ipſe ſciret, quòd Deus volebat Hebræos ſaluare à Pharaone, tamen intelligebat, quòd præcatus hoc acturus erat; nam Deus hoc vult, vt ea bona quæ nobis agere debet: nos precibus illo mereamur, vt præmium non ſit ſine merito: tamen ita ordinauit, vt ait Hugo de ſancto Victore, quod ab ipſo ſit meritum, & præmium. Sic patet de Iſaac, cui Deus promiſerat ſeminis multiplicationem; tamen vxorem ſterile ei de-

Hugo. A deo eſt meritū, & præmium.

A dit, nec ex ea potuit gignere; quouſque multis annis Deum pro vxore ſua deprecatus eſt, & licèt hic Deus diceret Moyſi, quid clamas ad me? nō propter hoc dicebat, quòd oratio eius erat Deo tepidoſa, ſed ſic dicit, vt innuat orationem eius eſſe exauditam. *Loquere filijs Iſrael.* Apparuit enim tunc Angelus Domini Moyſi loco Dei loquens iſta. Et forte Deus locutus fuit ei de nube, vt ſupra dictum eſt, vt proficiſcantur, quia caſtra habebāt Hebręi, apud mare fixa, vt patet ſupra, & ibi hoc mādabat, quòd irent directè ad mare rubrū, quia nulla alia via erat. *Tu autem tolle virgam tuam.* Ideſt eleua virgam tuam. *Et extende manum tuam ſuper mare.* Iſta eleuatio virgæ, & extenſio manus ſecundum ſe nihil proderat, quia nullius potentiæ ad hoc agendum erat manus Moyſi aut virga eius, ſed iſta fie- B bant ad ſignandum, quòd Deus mare rubrum diuidebat ad preces Moyſi in vtilitatem Hebræorum; ſic. n. extenderat Aaron virgam ſuper flumium, ad conuertendum in ſanguinem, & extendit virgam ſuper omnes aquas Aegypti, vt inde ranæ exirent, vt patet ſupra 7. & 8. capitulo. *Et diuide illud.* Quia ad verbum tuum diuidetur per voluntatem meam. *Vt proficiſcantur filij Iſrael in medio mari per ſiccum.* Ideſt in mari: non accipitur hic medium propriè, ſed pro medio interpoſitionis; nam non ambulabant ipſi per medium mare, vt ſignat ęquam diſtantiam, quia ambulabant circa ſcopulos ſolitudinis Ethan girando ſe, vt verterentur ad alteram partem ſcopulorum per mare, vbi reperirent conuenientem locum ad intrandum in ſolitudinem, & ambulando per eam. *Ego autem indurabo cor Aegyptio-* C *rum.* Satis induratum cor erat, cum non mouerentur timore, vt per mare rubrum intrarent, quia hoc inſolitum à ſeculis fuit, & ſi aliquis hominum Hebræorum intrauerit, tamen hoc miraculosè à Deo factū eſſe dubium non erat. Conſiderare ergo debuiſſent, quod Deus non propter eos iſtud miraculum fecerat, cum contra eos toties pęnas immiſiſſet, & ſic debebant cauere ne intrarent timentes ne aquæ refluerent ſuper eos, ſicut poſtea factū eſt. *Et glorificabor in Pharaone.* Gloria eſt dilatatio famæ, quia vt ait Tullius Gloria eſt longè lateq; patens præconium, & ſic Deus fecit, quod iſtud factum dilataretur per totum orbem in linguas hominū, & ſeruaretur memoria perpetua: ſic patet 2. Reg. ca. 6. vbi ſacerdotes Philiſtinorum dixerunt eis: Nolite in- D durare corda veſtra, ſicut indurauit Aegyptius, & Pharao cor ſuum, nonne poſtquam percuſſus eſt tunc dimiſit eos, & abierunt? *In curribus, & equitibus ſuis.* Quia omnia ſubmerſit in fluctibus, vt patet infra. *Et ſcient Aegypti quia ego ſum Dominus.* Per has punitiones inflictas tales, quales nullus niſi Deus infligere poſſet. *Cū glorificatus fuero in Pharaone.* Hoc non cognouerunt Aegyptij, qui ſubmerſi ſunt; ſed Aegyptij remanentes in Aegypto, qui non iuerunt cum Pharaone contra Hebræos: immo iſti, qui manſerunt in Aegypto, poſtquam audierunt Pharaonem, & totum exercitum in mari eſſe ſubmerſum, opera ſua, quæ quis illo die, quo Pharao incepit perſequi agebat, Deum ſuum vocauit. Vnde qui agrum colebat, agrum Deum ſuum vocauit, qui autem domum fabricabat, domum ado- E rauit, vt Deum: vt ait Abbas Apollonius in collationibus patrum: illi tamen Aegyptij, qui maris fluctibus abſopti ſunt, antequam mergerentur in ipſo mari Dei potentiam cognouerunt contra ſe militantem, vt patet infra, cum dixerunt: Fugiamus Iſraelem, quia Deus pugnat pro eis contra nos. *Tollenſque ſe angelus.* Hic ponitur quartum, ſcilicet Iſraelitarum ſaluatio. Illa columna nubes, & ignis, quæ præcedebat filios Iſrael dirigens eos, non mouebatur circulariter rapiante cęlo ſecum ignis ſpheram, & aeris maiorem partem, nā motus iſtius nubis erat, vt motus progreſſiuus, ſcilicet directus, & mouebatur nunc ad vnam partem nunc ad alteram, vt patet in diuerſis caſtramentationibus Hebræorum. Etiam quia iſta nubes aliquando eleuebatur, aliquando deſcendebat, & aliquando mouebatur aliquando canebat. Nec poteſt dici, quòd iſta mouebatur vento impellente, quia

Quid ſit gloria. Tullius. Tullius.

An nubes dirigens Iſraelitas mouebatur à vento impellente.

ventus non faceret eam ſtare, eleuari, & deſcendere. Etiam quia cum ventus fiet ab aliqua parte orbis contra aliam oppoſitam, illa nubes moueretur directè ab illa parte contra aliam, ſed non erat ſic, quia nubes interdum circunflectebatur in rotam quaſi. Item quia illa nubes valde tardè mouebatur, ſcilicet quantum poterant moueri paruuli, & mulieres Hebræorum cum armentis, & gregibus ſuis, ſi autem ventus illam moueret, velocius moueretur. Item quia tunc quando ventus vehementior eſſet, moueretur velocius illa nubes: ſed falſum eſt, quia æqualiter mouebatur, ita vt poterant ſuſtinere Hebræi. Oportet ergo dicere, quòd iſta nubes mouebatur ab aliquo agente ſecundum rationem, ſcilicet à Deo, vel angelo: ſic enim dicitur Nume. nono capitulo, cum dictum fuiſſet, quòd ad motum nubis mouebantur tentoria, vel ad quietem eius quieſcebant, ſubditur: Ad imperium Domini proficiſcebãtur, & ad Imperium illius figebant tabernaculum: quaſi ipſa nubes, per quam dirigebantur, moueretur per Deum. Et quia, vt declaratum fuit ſupra tertio capitulo, nullam actionem Deus agit in his inferioribus per ſe, niſi talis ſit, ad quam angelica virtus non ſufficiat, & iſta poterat fieri per angelum, dici debebat, quòd fieret per angelum, & ſic dicitur in litera, quia angelus erat intra illam, & mouebat eam, quocunque volebat. Sicut enim angeli mouent corpora cœleſtia applicando ſuam virtutem toti illi orbi, vt voluot Phyloſophi, & conſonat poſitioni Catholicorum. Ita applicabat virtutem ſuam ad iſtam nubem, & mouebat eam. Ille autem angelus erat in parte anteriori exercitus, quia nubes præcedebat exercitum, cum autem veniret Pharao contra Hebræos, aggreſſurus fuiſſet eos, & diſperſurus, vel occurſurus, niſi Dominus probiberet, ideo angelus voluntate Dei mouit nubem illam ad partem poſteriorem exercitus, obſcurando partem illam, quæ erat contra Pharaonis exercitum, vt non viderent Hebræos, & ſic tota nocte ad eos accedere non valuerunt: potuerat autem Deus Aegyptios occidere, antequam inuaderent Hebræos, vel tradere io manibus Hebræorum, ſed non erat ita famoſum, ſicut ſi mare diuideſet Hebræis, & poſtea ingreſſis Aegyptijs verterentur aquæ ſuper eos, ſicut factum eſt, ideo tamdiu eos ſuſtinuit, ne occideret. *Qui præcedebat caſtra Iſrael.* Nam angelus mouebat nubem exiſteos intra eam, & nubes præcedebat dirigens: ergo etiam angelus. *Abijt poſt eos.* Ideſt conuerſus fuit ad poſteriorem partem caſtrorum, & mouebatur ibi inter Aegyptios, & Hebræos, & hoc fuit quaſi ad ſolis occaſum, & deinde illuminabat per noctẽ, & licèt in partem poſterioriexercitus eſſet, tamen dirigebat anteriorem illuminando, ſicut quando erat in anteriori etiam illuminabat poſteriorem.

Angelus nubẽ mouebat et virtutẽ ſuam applicando

QVÆSTIO. IIII.

Quō nubes viã mõſtrauit, cũ eſſet in parte poſteriori.

Sed dices: quomodo iſta columna poterat monſtrare viam, cum moueretur in parte poſteriori, quia antea mouebatur in parte anteriori, & verſus illam partem, ad quam dirigebat ipſa motum ſuum, dirigebantur vexilla, ſcilicet primum vexillum tribus Iodæ, quod præcedebat in motu, vt patet Num. decimo quia poſt nubem ſequebatur immediatè iſtud vexillum, nunc autem nihil tale erat. Reſpondetur, quòd iſta nubes licèt totum illuminaret exercitum, tamen vltra exercitum anguſtabantur radij eius apud vexillum Iudæ, & illominabant quaſi quandam viam, per quam illi, qui erant in primo vexillo, mouerentur; alij autem poſteriores ſequebantur eos vſque ad mare rubrum, deinde conſederunt ibi, poſtquam mare diuiſum eſt, donec vẽtus flans illud deſiccaret. Et quia modus procedendi, ſcilicet, quòd nubes ſtaret in parte poſteriori erat inſolita Hebræis, cum ipſi viderent nubem cõuerti ad poſteriorem partem, exercitus ambolare nollet, ideo maodauit eis Deus ſpecialiter aotequam an-

F gelus cum nube tenderet ad poſteriora exercitus, vt mouerentur, cum dixit ſupra. Loquere filius Iſrael, vt proficiſcantur: tu autem extende virgam tuam; nunquam autem aotenec, poſt Deus mãdabat verbaliter, quod mouerentur, cum mota nube mouerentur: hic autem fuit ſpecialis modus procedendi, ideo oportuit, quòd Deus ſpecialiter in verbo moueri eos mandaret. *Et cum eo pariter columna nubis.* In hoc notatur, quòd ipſe angelus mouebat columnam, quia ad motum angeli mouebatur columna, & cum ipſe relinqueret partem anteriorem exercitus, ipſa pariter relinquebat. *Poſt tergum ſtetit inter caſtra Aegyptiorum, & Iſrael.* Licet dicatur nubes ſtare inter caſtra iſtorum, non eſt
G intelligendum, quod caſtra Hebræorum, & Aegyptiorum fixa eſſent. De caſtris autem Hebræorum, patet quia dixerat Deus ſupra Moyſi: Loquere filijs Iſrael, vt proficiſcantur, de caſtris autem Aegyptiorum idẽ, quia ipſi conabantur valde accedere ad Hebræos, vt tenerent eos, ideo, quantũ poſſent, agerent, vt accederẽt ad eos, & hoc infra declaratur, cum dicitur, ita vt ad ſe inuicem toto noctis tempore accedere non valerent, ſed dicebatur iſta nubes ſtare inter vtraq; caſtra, quia caſtra Hebræorum mouebantur, & caſtra Aegyptiorũ ſequebantur eos. *Et erat nubes tenebroſa.* Ex hoc patet, quod ſupra dicebamus præcedenti capitulo, quòd iſta nubes non fuerit ignis verus, ſed nubes vera, quæ per noctem lucebat, vt ignis, cum hic vocetur nubes, & tamen immediate dicitur, quòd illuminabat no-
H ctem, & ſic nubes erat, quæ illuminabat noctem. *Et erat nubes tenebroſa.* Scilicet contra partem filiorum Iſrael, ita illa columna erat laterata ſcilicet quòd vnum latus ſuum erat lucidum contra Hebræos, & alterum obſcurum ex parte Aegyptiorum; ſic enim acciderat, cum inferrentur plagæ Aegyptiorom, quia apud Aegyptios erant tenebræ, vbicumque autem filij Iſrael erant, lux erat, vt patet ſupra decimo capitulo. Nicolaus autem dicit, quòd ſecundum illos, qui ponunt columnam eſſe vnam, dicendum eſt, quòd ex vna parte erat columna lucida, & ex altera erat obſcura, ſecundum illos, qui ponunt duas columnas eſſe, dicendum eſt, quòd columna nubis veniente nocte non receſſit, vt conſueuerat ſed manſit, & columna ignis ſuperuenit ad illuminandum noctem; erat autem colũ-
I na nubis obſcurans ex parte Aegyptiorum, & columna ignis illuminans ex parte Hebræorum. Sed hoc nõ poteſt ſtare, quia iſtud refertur ad eãdem nubem, cum dicitur, quòd nubes erat tenebroſa, & illuminans noctem, & ſic non erant duæ nubes, quarum vna eſſet tenebroſa, & altera illuminans noctem. Vnde etiam ex hoc, ſicut præcedenti capitulo determinauimus, videtur, quod iſta columna fuerit vnica; nam ſi duæ columnæ fuiſſent, non oppotuiſſet, quod eadem eſſet tenebroſa, & lucida; immo nullo modo fuiſſet, quia tunc vna ſemper eſſet ad diem, altera ſemper ad noctem. *Ita vt ad ſe inuicem toto noctis tempore accedere non valerent.* Aegyptij conabantur accedere ad tenendum, aut occidendum Hebræos, ſed obſtante tenebroſa nu-
K be accedere non valebant.

Expo. Nicolai cõfutatur.

QVÆSTIO. V.

Sed dicet aliquis: quomodo tenebræ impediebant, vt Aegyptij non accederent ad Hebrꝗos? nunquid Aegyptij non poterant intrare per tenebras, & accedere ad Hebræos? Reſpondetur, quod iſtæ tenebrę fuerunt tales, quales illæ, quæ io Aegypto acciderant in plaga nona, vt patet ſupra 10. cap. de quibus dicitur: Factæ ſuot tenebræ horribiles ſuper terrã Aegypti, tribus diebus oemo vidit fratrem ſuum, nec mouit ſe de loco ſuo, in quo erat. Ita hic, quia tam denſa erat illa nubes, vt nihil omnino viderent, ideo nõ auderent moueri, putantes ſe caſuros in aliqua periculoſa loca, vel cœcos incurſuros in manus Hebræorum, vel quia neſciebant, in quo loco Hebræi eſſent, aut per quem

Quō tenebræ impediebãt Aegyptios ne accederent ad Hebr.

locum

locum illuc irent, vel quia videbant aliquas viſibiles viſiones non permittentes eos illuc accedere. *Toto noctis tempore.* Quando Hebræi viderunt Aegyptios ſuper ſe venientes, ipſi erant ſuper mare non iuncti littoribus maris, ſed in parua diſtantia, & tunc dominus mandauit eis, quòd ambularent, dicēdo Moyſi: Loquere filijs Iſrael, vt proficiſcantur, deinde interpoſita nube inter vtraque caſtra Hebræi ambulauerunt vſque ad mare, & Aegyptij ſecuti ſunt eos, ambulante vlterius nube tenebroſa, cùm autem acceſſerunt ad littora maris, ſteterunt ibi, & Moyſes eleuans virgam extendit manum ſecundum Dei mandatum, & diuiſum eſt mare, tunc inſurrexit ventus vrens, qui per totam noctem flans deſiccauit fundum maris, vt eſſet aptum ad tranſeundum per illud iam induratum. Et hoc fuit quaſi a principio noctis vſque ad vigiliam matutinam, vel modicum ante vigiliam matutinam, & ſic à principio noctis, vel quaſi vſque ad illud tempus manſerunt Hebræi quieſcentes ante mare diuiſum. Aegyptij etiam coacti ſunt non moueri, quia licèt ipſi conarentur accedere ad Hebræos impediente tamen tenebroſa nube accedere nō valuerunt, poſtea cum Hebræi tranſijſſent mare, Aegyptij videntes mare diuiſum intrauerunt. *Cunque extendiſſet Moyſes manum.* Hoc fecit immediatè, vt acceſſit ad littora maris videntibus cunctis Hebræis, vt admirarentur, & laudarent diuinam magnitudinem. *Abſtulit illud dominus.* Ideſt diuiſit illud Deus. *Flante vento vrenti.* Ideſt vento calido: Non eſt intelligendum, quòd ventus abſtuliſſet, vel diuiſiſſet mare, quia ventus, etiā ſi à Deo moueretur, tamen non poterat, aut impetu ſuo fortiſſimo euertere aquas extra alueum, aut deſiccare ex intenſa caliditate. Sed manifeſtum eſt, quòd non euertit aquam extra alueum, ſed ſolum diuiſa fuit etiam non deſiccata fuit, quia tunc etiam nō ſolum deſiccaſſet ventus illam viam maris, aut plures vias, per quas tranſierunt Iſraelitæ, ſed totam aquam obuiam, ſed non fuit hoc, quia ſolum aqua ceſſit faciens viam, & non deſiccata fuit. Et ſi fortè dicas, quòd Deus ſolū impulit ventum, vt rumperet, vel deſiccaret illam partem, per quam tranſituri erant filij Iſrael. Tamen hoc non poteſt ſtare, ſi Deus operaretur per virtutem venti miniſterialiter ſeruientis, quia tunc licèt ille ventus deſiccaret ſua vehementi caliditate, tamen cum aqua ſemper flueret à parte ſuperiore maris, incideret in illā partem, & nunquam potuiſſet deſiccari. Oportebat ergo eſſe potentiam Diuinam, quæ hoc efficeret, aut per ſe, vel per miniſtros ſuos, non tamen per ventum, qui ad talia cauſalitatem ſuam non extendebat. Etiam dato, quòd ille ventus illud poſſet deſiccare, aut impellere, oportebat, quòd ille ventus continuaretur, vt aquæ non coirent. Sed hoc falſum eſt, quia tunc Hebræi, & Aegyptij non potuiſſent intrare per mare præ magnitudine venti, ſed intrauerunt omnes nullo modo impediti; ergo tunc non erat ventus. Dicendum ergo, quòd diuiſio maris à Deo facta eſt per angelos exequentes, ventus autem ſolum fuit ad deſiccandum fundum maris, quod erat humidum, & valde limoſum, & in hoc durauit tota nocte ventus flans. Et ſic litera iſta licet punctuetur, vt iſte ablatiuus: vento vrenti: non ponatur vt determinans iſtud verbum, abſtulit, vel diuiſit, tanquam cauſa inſtrumentalis; tamen debet intelli, vt determinet illud verbum vertit in ſiccum, & tunc eſt ſenſus clarus, & verus, ſcilicet quod dominus per potentiam ſuam, & angelos abſtulit mare, ideſt diuiſit: deinde vertit in ſiccum vento vrenti tota nocte. *Vento vehementi, & vrenti.*

Ventus vrens nō diuiſit aquas, ſed deſiccauit viam inter aquas maris.

Diuiſio maris rubri à Deo facta eſt per angelos exequentes.

QVAESTIO. VI.

An ventus deſiccans fundum maris fuerit Borealis.

ALiqui volunt, quòd iſte ventus fuerit borealis, quia dicitur vrens, nam borealis ita ſiccus eſt, quòd vrit. Sed non poteſt hoc ſtare, quia in litera Hebraica ponitur contrarium, quia ibi vocatur ventus Solanus; dicitur enim. *Ruha quadni.* Signa ventum. *Quadni.* Signat Solanum, vel Orientalem, quia quadni deriuatur de quædam, ideſt oriens, ventus autem orientalis idem eſt, quod Solanus. Etiam patet hoc, quia Hebræi ibant contra orientem Aegypti, & mare rubrum erat eis ab oriente, vt ſupra declaratum eſt, & altiſſimi ſcopuli ſolitudinis Etham à parte Septemtrionis, neceſſe ergo erat, quòd ventus faciens diuiſiones eſſet orientalis diuidens mare rubrum exiſtens contra frontem orientalem. Etiam dato, quòd ventus deberet venire a parte boreali, venire non poſſet, quia ſcopuli altiſſimi Ethan, qui non permittebant Hebræos tranſire in mari rubro non permitterent venire ventum aquilonarem, vel borealem, litera noſtra vocauit iſtum vētum vrentem, quia calidus eſt, cum veniat à parte oriēti calida; maximè, quia Deus tunc dedit ei ſpecialem virtutem caliditatis, vt cito deſiccaret fundum maris. *Tota nocte.* Non durauit ventus tota nocte in vertendo fundum maris in ſiccum, quia Hebræi intrauerunt in mare ante vigiliam matutinam, & Aegyptij in ipſa vigilia matutina ingreſſi ſubmerſi ſunt, vt patet infra, ſed dicitur tota nocte flauiſſe ventus, quia maiore parte noctis flauit, ſcilicet vſque vltra mediam noctem. *Et vertit in ſiccum.* Non ipſum mare, ſed fundum maris, quod diſcoopertum ab aqua erat, diuiſaque eſt aqua ſubito extendente Moyſe manum ſuper mare, deinde ſucceſſiuè per maiorem partem noctis flante vrente vento deſiccata eſt via vſque poſt mediam noctem. *Ingreſſique ſunt filij Iſrael.*

An diuiſio maris rubri fuerit vna, vel plures.

QVAESTIO. VII.

LIcet textus hic ponat ſolum fuiſſe mare diuiſum, nihil vltra addendo, quaſi fuerit vnica diuiſio, tamen Pſal. 134. ponitur, quòd fuerunt plures diuiſiones; dicitur enim, qui diuiſit mare rubrum in diuiſiones; quot autem fuerunt iſtæ diuiſiones dicendū, quòd duodecim, quia aut oportebat omnes tribus per vnicā aperturam intrare, aut per duodecim, vt non videretur aliqua illarum abiectior eſſe, cui non attribueretur aliqua diuiſio. Nicolaus vult cum quibuſdam Hebręis, quòd fuerit vnica diuiſio. Et adducit ad hoc, quod cōmuniter ponitur ab Hebræis, & quibuſdam Catholicis ſcilicet quòd Hebræi formidabant intrare mare rubrū poſt Moyſen, & tunc tribus Iuda prima inter cæteras conſtantior ingreſſa eſt poſt Moyſen, & regiam poteſtatem promeruit; ſi autem cuilibet tribui vna fuiſſet diuiſio, magis formidaſſent intrare potiſſimè ille tribus, quæ non haberent ſecum Moyſen. De Moyſe autem veriſimile eſt, quòd in tribu Leuitica ingreſſus fuerit, & non cum tribu Iuda, aut cum aliqua alia. Ad illud, quod obijcitur de Pſalmo, cum dicitur: Qui diuiſit mare rubrum in diuiſiones, reſpondet, quod ponitur plurale pro ſingulari, ideſt, diuiſiones pro diuiſione, ſicut ponitur Gen. 46. cap. vbi dicitur, filij Dan Vſin, ibi dicitur Dan habere filios, & tamen ſolum ponitur ibi, quòd habuerit vnicum filium, ſcilicet Vſin. Dicit etiam, quòd illa diuiſio poterat vocari diuiſiones. Primo propter ſuam magnitudinem. Secundo propter diuerſas ſui partes. Ad iſta reſpondetur tenendo, quod poſuimus, ſcilicet, quòd fuerint plures diuiſiones, ſcilicet duodecim, pro duodecim tribubus. Ad primum quando dicit quòd alijs tribubus non audentibus intrare, prima ingreſſa eſt tribus Iuda, & promeruit poteſtatem regiam quòd iſtud eſt ſatis dubium, vtrum verum ſit, habens ortum à quibuſdam Iudæis ſatis paruæ auctoritatis, qui textum directè, aut indirectè facientem non demōſtrant. Etiam forte aliquis iſtam poſitionem redarguet quia dicitur, quòd ibi tribus Iuda promeruit regnum, quia Gen. 49. cap. Iacob tranſtulit poteſtatem regnatiuam, quæ pertinebat primogenito ad ipſum Iudam, cū dixit: Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius. Iſta enim poteſtatem regnatiuam dicunt, quomodo ergo potuit eam hic promereri, ſi ibi prius data fuit? Et ſi forte dicas, quòd licèt poteſtas regnatiua promiſſa eſſet tribui Iudæ, tamen ibi eam promeruit, ſicut Deus ordinat nos ad vitam æternam prędeſtinādo nos

ab

ab æterno,& tamen facit, quòd hic promereamur eam per bonos actus, nam vt ait Gregorius in primo Dialogorum: Prædeſtinatio Dei ita ordinata eſt, vt precib. ſanctorum obtineatur; potuerat ergo poteſtas regnatiua, ante promiſſa fuiſſe tribui Iudæ,& quòd nunc eam promereretur. Sed hoc non valet, quia ſi poteſtas regnatiua fuiſſet promiſſa tribui Iudæ, & non tradita, bene potuiſſet eam poſtea promereri. Sic enim eſt, quod inducitur de prædeſtinatione Dei, & adhuc minus, q̃a licèt Deus ordinauerit nos ad vitam æternam, tamen nobis non conſtat. Sed non fuit ſic de tribu Iuda, quia non ſolum fuit ei poteſtas, & ius regnandi promiſſum, ſed actualiter traditum. Et patet, quia poteſtas regnatiua erat ius primogenitorum pertinẽs ad eos cum alijs multis iuribus, ſcilicet ſeptem, vel octo, vt declarauimus Gen.25.cap. Iſta autem iura primogenituræ inter filios Iacob pertinebant ad Rubeu, qni debebat eſſe prior in donis, ideſt in maiori parte hæreditatis, & maior imperio quantum ad potentiam regnatiuam, & tamen quia maculauit ſtratum patris ſui, non creuit, ſed effuſus eſt, ſicut aqua, vt patet Gen.49. & ibidem declaratum eſt,& magis Geneſ. 48. Quomodo iſta duo iura potiſſimè, ſcilicet duplex pars hæreditatis, & poteſtas regnatiua tranſlata ſunt ad Iudam, & Ioſeph iure ſucceſſionis, patet: Quia cum non deberet ea tenere Rubem propter peccatum ſuum, tradita ſunt iſtis, quia excluſio Rubeni, qui erat primogenitus, oportebat, quòd iſta iura transferentur ad alios, & quia vxores principales Iacob erant duę, ſcilicet Rachel,& Lia: Decens erat, quòd iſta iura diuiderentur inter earum filios. Primogenitus autem Rachelis erat Ioſeph, ideo ei dnplex pars hæreditatis tributa eſt, vt patet Gen.48.cap. Et ob hoc duæ tribus ab eo deſcenderunt, ſcilicet Manaſſe, & Ephrain. Poteſtas autem regnatiua, quæ erat alterũ præcipuum ius primogenituræ, traditũ fuit filijs Liæ. Et quia primogenitus Liæ, ſcilicet Ruben illud nõ meruit, debebat transferri ad alterum ſequentem poſt primogenitum,& iſte erat Simeon. Sed rurſus ipſe nõ meruit, quia valde contriſtauit patrem ſuum Iacob in occiſione Sichimitarum. Poſt iſtum ſequebatur Leui, ad quem conuenienter ius iſtud pertinebat, ſed non traditum fuit ei, qnia etiam peccauerat ſicut Simeon, vt patet Gen. 49. cap. cum dicitur. Simeon,& Leui vaſa iniquitatis bellantia, in conſilio eorum non veniat anima mea,& in cœtu eorum non ſit gloria mea, qnia in furore eorum occiderunt virum,& in voluntate eorum ſuffoderunt murum. Poſt iſtos ſequitur Iudas,& quia iſte non peccauerat ſicut iſti, tradita fuit ei poteſtas regnatiua, quòd autem tradita fuerit,& non promiſſa patet, quia eadem ratio eſt de duplici parte hęreditatis,& de poteſtate regnatiua: ſed duplex pars hæreditatis quantum ad ius immediatè data fuit, ergo etiam poteſtas regnatiua: antecedens patet, qnia Iacob antequam moreretur dedit ſortium duarum iura duobus filijs Ioſeph, & ſic ipſe Ioſeph habebat iſtas duas ſortes tanquã duo de fratribus ſuis,& ſic dixit ipſe Iacob Geneſ. 48. cap. Duo igitur filij tui, qui nati ſunt tibi in terra Aegypti, antequam venirem huc ad te, mei erunt, Ephrain, & Manaſſe, vt Ruben,& Simeon reputabuntur mihi; reliqui autem, quos genueris poſt eos tui erunt, & nomine fratrum ſuorum vocabuntur in poſſeſſionibus ſuis: cũ ergo, vt patet, ius duplicis ſortis immediatè traditum fuerit Ioſeph, ergo ius regnandi traditum fuit immediatè Iudæ, non potuit ergo illud mereri in introitu maris rubri,& ſic fortè iſta poſitio quantum ad iſtam particulam falſa eſt, & ſic fundamentum Nicolai eſt valde fragile. Sed adhuc conceſſa iſta poſitione non militat argumentum ſuum, & intentio, quia dato, quòd Moyſe intrante nullus auſus fuerit ingredi, antequam ingrederetur tribus Iuda, benè ſtat, quòd fuerint plures viæ, ſcilicet duodecim, quia cum Moyſes eſſet in tribu Leui, intrante Moyſe debuerant intrare omnes de illa tribu poſt eum, ſed extimuerunt, donec tribus Iuda, quæ erat intratura per aliam diuiſionem, intrauit, & tunc cæteræ conſecutæ ſunt. Et dato, quòd potuiſſet promereri ius, vel poteſtatem regnatiuam ibi prome-

De poteſtate regnatiua qua ſuit tradita Iuda.

F rereretur. Quando autem reſpondet ad dictum pſalmi, quòd ponatur plurale pro ſingulari. Dicendum, quòd non bene conſonat, quia quod ponatur numerus pro numero, quòd fit ſecundum figuram Aleothecam, non contingit niſi quando aliquis modus talis eſt in noſtro idiomate vulgari, vnde in vulgari communiter dicimus de quolibet homine, quòd filios habet, etiã ſi vnũ ſolum filium habeat: nunquam tamen reperitur in vulgari idiomate, quòd ponatur ſic diuiſiones in plurali pro ſingulari. Et quando dicit quòd illa diuiſio poteſt vocari diuiſiones, quia magna erat, non eſt aliquo modo rationabile, quia tunc quælibet res multum ampla vocaretur multę res, vel poſſet vocari,& ſic vna magna ciuitas vocaretur multæ ciuitates, quòd abſurdum penitus eſt,& omnem tollens certitudinem. Quando vero dicit, quòd poterat vocari diuiſiones pluraliter propter plures partes ſuas, tunc quæritur, an illæ partes erant diuiſæ, ita quòd inter partem, & partẽ eſſet aqua media, an ſine aqua. Si autem eſſent plures partes, ita quòd inter partem,& partem eſſet murus aquæ, tũc habebitur, quòd intendebatur, ſ. quòd eſſent plures diuiſiones. Si autem inter partem,& partem nulla eſſet aqua, ſed ſolum eſſent plures partes ſpatij terræ, ridiculum, immo abſurdum eſſet, vocare illam diuiſionem plures diuiſiones, quia tunc cum quælibet res quanta habeat partes, quia eſt diuiſibilis in infinitum, diceremus, quòd quælibet res quanta eſſet plures res; hoc autem rationi totaliter diſſonat. Dicendum ergo plures diuiſiones fuiſſe, vt vult Pſal. ſ. duodecim pro 12. tribubus. *Per medium maris ſicci*. Ideſt per mare iam deſiccatum; nam poſtquam Deus illud diuiſerat in 12. partes, ventus Solanus calidus intrans per illas partes deſiccauit fundum maris flando tota nocte, vt patet ſupra, ſcilicet vſque vigiliam matutinam, vel pauloante. *Erat enim aqua quaſi murus à dextra eorum, & leua*. Magna profunditas maris patebat, cum aqua in ſua altitudine eleuata maneret,& fundum maris diſcoopertum eſſet & non fuit iſta diuiſio maris facta, ſicut diuiſio Iordanis diuiſus fuit ad introitum filiorum Iſrael, vt patet Ioſuæ tertio capitulo, ſed non ſtetit aqua quaſi murus ex vtraque parte, ſed aqua veniens à parte fontali Iordanis ſtetit quaſi mons, & cum continue flueret aquæ a parte ſuperiori intumeſcebant aquæ,& eleuabantur forte ad plures, quam centum cubitos, ita quòd viderentur à quibuſdam ciuitatibus procul; aqua autem, quæ erat infra locum diuiſionis effluxit vſque ad mare ſolitudinis, ideſt vſque ad mare mortuum, ita quòd totus alueus, vel plane, iam ſiccus eſſet deficientib. aquis quia non continuabatur fluxus à parte ſuperiori. Hic autem pars inferior non fluxit, quia non eſt ita fluxus maris, ſicut fluminum, quia aqua maris magis ſtare videtur, ideo ab vtraque parte ſtabat quaſi murus, & nihil creſcebat; aqua autem Iordanis, quia fluens erat, permiſit Deus partem inferiorem ſecundum ſuam inclinationem decurrere in mare, partem autem ſuperiorem ſupernaturaliter tenuit, quæ continuo intumeſcebat, q̃a aqua ab origine fontali Iordanis ſemper effluebat. *Perſequenteſque Aegyptij ingreſſi ſunt poſt eos*. Magna .n. Aegyptiorum audacia, immo maxima dementia tãto ſe periculo exponere, vt mare intrare non formidarent, quòd ad eorum internitionem apertum fuerat, ꝙ Hebræi ad ſuam euaſionem paratum ingredi extimuerant, ſed iſta non ex eorum impauiditate veniebat audacia, ſed magis ex eorum culpa, cum eos Deus permitteret indurari, vt ſupra dicitur: ego indurabo cor Aegyptiorum,& perſequentur vos, quaſi dicat: Aegyptij nullo modo Iudæos taliter perſequi auderent, niſi eos dominus indurasſet, *Omnis equitatus Pharaonis*. Iſti ibãt in equis ſolis ſiue curribus. *Currus eius*. Ideſt equi cum curribus,& viris armatis ſupra. Habuit autem Pharao in exercitu ſuo gentem multam, vt ait Ioſephus,& iſtã armatam atque ad bellum diſpoſitam, ſcilicet ducenta millia peditum armatorum, & quinquaginta millia equitum,& præter hos ſexcentos currus electos trecentos, ſcilicet de ſuis,& trecẽtos recepit ab Aegyptijs & omnem aliam multitudem curruum qualiumcunq;

Cõtra reſponſionẽ Nicolai de Lera.

Diuiſio maris rubri nõ fuit ſicut diuiſio Iordanis.

Numerus exercitus Pharaonis.

quæ

que in Aegypto inueniri potuit, in quibus multi arma A
ti viri procedebant.

Iamque aduenerat vigilia matutina, & ecce reſpiciens dominus ſuper caſtra Aegyptiorum per columnam ignis, & nubis, interfecit exercitum eorum, & ſubuertit rotas curruum, ferebanturque in profundum. Dixerunt ergo Aegyptij, fugiamus Iſraelem: Dominus enim pugnat proeis contra nos. Et ait Dominus ad Moyſen: Extende manum tuã ſuper mare, vt reuertantur aquæ ad Aegyptios ſuper currus, & equites eorum. Cunque extendiſſet Moyſes manum contra mare, reuerſum eſt primo diluculo ad priorem locum Fugientibuſque Aegyptijs occurrerunt aquæ, & inuoluit eos Dominus in medijs fluctibus. Reuerſæque ſunt aquæ, & operuerunt currus, & equites cuncti exercitus Pharaonis qui ſequentes ingreſſi fuerant mare, nec vnus quidem ſuperfuit ex eis. Filij autem Iſrael perrexerunt per medium ſicci maris. & aquæ eis erant quaſi pro muro a dextris, & à ſiniſtris: Liberauitque Dominus in die illo Iſrael de manu Aegyptiorum, & viderunt Aegyptios mortuos ſuper littus maris, & manum magnam, quam exercuerat Dominus contra eos. Timuitque Populus Dominum, & crediderunt Domino, & Moyſi ſeruo eius, B

Non quatuor habet vigilias.

Iamque aduenerat. Hic ponitur quintum, ſcilicet Aegyptiorum ſubmerſio. *Iamque aduenerat vigilia matutina*, In nocte diſtinguuntur quatuor vigiliæ, inter quas vigilia matutina eſt quarta, & eſt circa auroram incipiens, ſcilicet vltima de quatuor partibus noctis: Hebræi namque acceſſerunt ad mare rubrum, quando erat principium noctis, & tunc Moyſes extendit C
manum ſuper mare, & diuiſum eſt, ſtetitque aqua à dextra, & ſiniſtra quaſi murus: ſed adhuc manebat ſolum humidum, & limoſum, ideo ſuperuenit ventus vrens, & ille tota nocte, ideſt maiore parte noctis flãs vertit illud in ſiccum, vt patet ſupra, tunc ceſſante vento in tertia vigilia noctis, quę eſt poſt mediam noctem, intrauerunt Hebræi in mare per diuiſiones ſuas, & in fine huius tertiæ vigiliæ exierunt mare rubrum, quod patet in quarta viglia, in qua verſæ ſunt aquæ ſuper Aegyptios: Hebræi iam exiuerant: Hebræos perſequendo Aegyptij intrauerunt in mare In fine tertiæ vigiliæ, & dum totus Aegyptiorum exercitus introiſſet pertranſita aliquali parte quartæ vigiliæ, quæ erat vigilia matutina, ita quod non poterant refugere, incepit Deus punire eos, & ſic dicitur. *Iamque aduenerat vigilia matutina*. Ideſt aliqua pars pars vigiliæ matutinæ aduenerat. *Et ecce reſpiciens dominus ſuper caſtra Aegyptorum.* D

QVÆSTIO. VIII.

Deus ſemper reſpicit bonos, & malos in omni loco, & in omni tempore, nec magis in vigilia prima, quam tertia, vel quarta, ſic dicitur Prouer. decimoquinto. In omni loco oculi domini contemplantur bonos, & malos. Sed dicitur Deus aliquem reſpicere, aut viſitare, quando eum, aut eripere Inchoat, aut punire, ſic autem reſpexit caſtra Aegyptiorum in vigilia matutina, quia in tertia vigilia, licèt mare incepiſſent intrare, Deus eis nihil nocebat. In quarta autem vigilia, quæ E
erat matutina incepit Deus mittere ſuper Aegyptios pœnam debitam; Aegyptij enim in tota nocte præcedente non viderant Hebræos, quia erat inter eos nubes tenebroſa quantum ad partem Aegyptiorum, & illuminans noctem quantum ad Hebræos, Illa autem obſcuritas adempta eſt, cum Hebræi eſſent in fine maris, vel quaſi, & Aegyptij eſſent in littore nondum audentes intrare, aut videntes qualiter intrarent, & viderunt Aegyptij tranſiſſe Hebræos: ideo ipſi quoque ingredi auſi ſont, & cùm iam omnes ingreſſi eſſent, & aliqualiter ambulaſſent fortè per omnes duodecim vias, ſicut Hebræi reſpexit dominus ſuper eos, *Per columnã ignis, & nubis*. Licèt hic dicatur dominus reſpexiſſe ſuper Aegiptios, non eſt intelligendum de Deo, ſed de angelo, qui erat in nube, & ille vocatur Deus, ſicut cõmuniter vocantur Angeli Deus in toto Veteri Teſta-

A mento, quia loco Dei apparent, loquuntur, aliquid faciunt. Iſtam ergo euerſionem, & mortem Aegyptiorum angelus faciebat loco Dei, ideo dicebatur Deus agere. Dicitur reſpicere per columnam nubis, & ignis, quia ex illa columna genita ſunt fulgura, & tonitrua, vt dicit Nicolaus, & hiſtoria ſcholaſtica. Inquantum dicitur columna ignis, intelliguntur fulgura: inquantum dicitur columna nubis, intelliguntur tonitrua; hæc autem miſſa ſunt ſuper Aegyptios. Sed iſte non videtur conueniens ſenſus, quia ſi ex illa nube genita fuiſſent fulgura, & tonitrua, illa nubes totaliter defeciſſet, & eſſet exinanita ſubſtantia eius, & cum nubes nunquam defecerit per diem, & noctem, vt patet ſupra præcedẽti capitulo, oportebat aliam nubem apponi: non erat ergo hoc conueniens, quia tunc melius erat ex alia nu-

Quare dicitur. Deus reſpexit p columnã ignis, & nubis.

B be, aut materia diſpoſita ad generationem tonitrui, & fulminis. Ideo dicendum, quod non eſt iſte ſenſus, ſed quia angelus ille, qui dirigebat filios Iſrael, erat in nube, cum moueret eam, vt patet ſupra, & ille puniuit Aegyptios. Quando autẽ debuit eos punire, dicitur, quòd reſpexit per columnam ignis, & nubis, ſecundum Metaphoram, quàſi ille angelus eſſet quidam homo ſtans in nube illa, & reſpiceret per nubem, ideſt per inter-radios nubis tanquam per feneſtram ad puniendum Aegyptios. Et iſte modus loquendi frequens eſt in ſacra ſcriptura. Sic dicitur Amos primo capitulo: Dominus rugiet ex Sion. & Pſalmo trigeſimoſecondo: De præparato habitaculo ſuo reſpexit ſuper omnes, qui habitãt orbem; Deus enim reſpicere, vel agere aliquid dicitur de loco illo, in quo principaliter eſſe creditur;

Amos. 1. Pſal. 32.

C angelus autem veriſſimè erat In nube illa; ideo per nubem reſpicere dicebatur. Vocatur autem columna ignis, & nubis, quia illa columna, vt determinatum fuit præcedẽti capitulo, erat, quæ illuminabat per diẽ, & noctem, ideo per noctem erat in ſpecie ignis, vt patet Numeri nono capitulo, per diem autem apparebat columna nubis, & ſic veriſſimè erat nubes. Vel vocabatur columna ignis, & nubis, & hoc verius, quia vt dictum fuit ſupra, Illa nubes erat tenebroſa, & illuminans noctem. Quantum ergo ad partem Hebræorum, quam illuminabat, vocabatur columna ignis; quantum autem ad partem Aegyptiorum, quantum autem ad partem Aegyptiorũ, quam caligat, vocabatur nubes, quia denſa erat, & per noctem obſcura. Ex hoc etiam patet, quòd eadem eſſet columna ignis, & nubis. Quia autem

Quare vocatur columna ignis, & nubis. Num. 9.

D pœnalitatis angelus ille Aegyptijs inflixerit non patet; conſtat tamen, quòd ante quam aqua verteretur ſuper Aegyptios aliqua pœnalitas infligebatur eis, quia dicitur in litera: Interfecit exercitum Aegyptiorum. Etiã quia antequam fluctus occurrerent eis, dixerunt adinuicem: fugiamus Iſraelem, quia dominus pugnat pro eis contra nos: ergo aliqua punitio infligebatur eis, vt fugerent, cum ipſi dicerent Deum pugnare contra ipſos. Si autem eſſent fulgura, & tonitrua, vt dicebat Nicolaus, ſatis eſt veriſimile, non tamen, quòd Illa fierent ex nube, vt ipſe putabat, ſed quia angelus reſpiciebat per columnam ignis, & nubis, quia erat in ea, & inde mittebat in eos fulmina, quę de proximo aere formabat: aut alterum genus pœnæ, ſcilicet lapides, aut grandines, vel ſagittas ignitas, quicquid enim eſſet ad mortẽ ſufficiens erat, *Interfecit exercitum Aegytiorum*. Ideſt

Quæ pœnæ Aegytijs inflictæ ſunt, antequam ſuffocarentur.

E vulnerauit, & tunc fugiebãt. Vel interfecit exercitum, ideſt magnam partem exercitus, ex quo territi cæteri videntes manifeſtè Deum pugnantem contra eos fugiebant. *Subuertitque rotas curruum* Hoc poteſt intelligi poſitum per anticipationem, ſcilicet, quòd euerſio rotarum, fuit, quando confluentibus vndis omnia ſubuerſa, atque ſubmerſa ſunt. Et tunc deberent poſtea poni, quia antequam iſta fierent dixerunt Aegyptij, fugiamus Iſraelem, ſed non poterant hoc dicere poſtquã ſubmerſi erant: maximè, quia immediate dicitur, quòd eis fugientibus occurrerunt eis aquæ, ergo ante inceperunt fugere, quàm ſubuerterentur currus. Vel poteſt poni propriè, ſine anticipatione, ſcilicet quòd currus ſubuertebantur, antequam venirent ſuper eos aquæ, quia fortè Deus miſit in Aegyptios ſpiritũ. vertiginis,
vel

vel aliquam tempeſtatem, & ſubuertebantur currus F eorum,& equi procidebant. *Ferebanturque in profundum.* Ideſt aliqui de illis curribus, qui ſubuertebantur declinabant contra ſtantes aquas,& mergebantur per eas,& præfocabantur. *Dixerunt quoque Aegyptij.* Cum viderunt, quòd Deus puniebat eos. *Fugiamus Iſraelem* Ideſt Fugiamus ab Iſrael: nam Iſrael non pugnabat tũc contra Aegyptios, nec defendebat ſe ab eis, cum caſtra Hebræorum diſtarent à caſtris Aegyptiorum; nam interpoſita nube tenebroſa,& illuminante noctem, tuto noctis tempore ad ſe accedere non valebant, vt patet ſupra. Sed dicuntur Aegyptij fugere Iſraelem, ideſt ceſſare à perſequendo eum, & reuerti in caſtra ſua extra mare. *Dominus enim pugnat pro eis.* Videbantur enim, quòd veniebant eis genera tormentorum ex alto, ſcilicet fulmina, aut lapides, vel ſagittæ ignitæ, vel aliquid G alterum. *Et ait dominus ad Moyſen.* Quando iam Moyſes, & omnes Hebræi erant extra mare, quòd patet, quia dicitur, quòd Moyſes extendit manum ſuper mare, quòd non contingeret, ſi ipſe eſſet in via profunda maris: nam non extenderet manum ſuper mare, ſed intra cor maris. Item quia extenſio manus fiebat ad reducendum aquas, ſicut ante erant, ſcilicet vt coniungerẽtur, ſi ergo Moyſes, & Hebræi intra mare tunc ſtarent, redirent fluctus ſuper ipſos. *Extende manum tuã ſuper mare.* Extenſio manus Moyſi ſuper mare nihil efficiebat, quia nullius virtutis erat ſecundum ſe, ſed fiebat in ſignum, quòd Deus orationi Moyſi, & voluntati eius conſentiret. Nec etiam requirebatur ad hoc, quòd cõiungerentur aquæ aliqua potentia; nam aquæ naturaliter fluunt, & continuantur, ablata ergo potentia Dei, H quæ tenebat aquas ne coniungerentur, ipſæ aquæ ex inclinatione ſua coniungerentur, ſed mandauit Deus Moyſi extendere manum, vt quando Moyſes eam extẽderet, Deus deſiſteret tenere aquas, & ipſæ coirent. *Vt reuertantur aquæ ſuper Aegyptios.* Nam Aegyptij tunc erant in medio maris, & magis contra illam partem, per quam Hebræi exiuerant, ideo mare eiecit corpora mortuorum Aegyptiorum ad littora illa in quibus erãt Hebræi. *Super currus,& equites eorum.* Quia omnes tam currus, quam equites fluctibus demerſi ſunt. *Cunque extendiſſet Moyſes manum contra mare.* Ex hoc patet, qđ ſupra dicebatur, ſcilicet, quòd Moyſes erat extra mare quando iſta fecit, quia aliàs non poſſet extendere manum contra mare, ſed intra mare. *Reuerſum eſt primo diluculo ad priorem locum.* Ideſt quando mare reuerſum I eſt ad locum ſuum, ideſt vt coniungeretur ſicut ante erat, fuit diluculum primum, ideſt principium auroræ, hoc eſt in quarta vigilia, quæ vocatur vigilia matutina. *Fugientibuſque Aegyptijs.* Aegyptij enim videbant, quòd Deus pugnaret contra eos pro Iſrael, ideo inceperunt fugere ad oppoſita littora, per quę intrauerant, cũ autem ipſi redirent, concluſæ ſunt aquæ ab extremo littore, per quod intrauerant,& occurrerunt eis fugientibus: ita, quod euadere non poſſent. *Et inuoluit eos Dominus in medijs fluctibus;* Deus enim aquas concurrere ab illa parte egerat, ideo ipſe eos inuoluere dicebatur. *Reuerſæque ſunt aquæ.* Ideſt coniunctæ fuerunt inter ſe. *Et aperuerunt.* Quia via maris profunda valde erat, & tunc aquæ, quæ ſtabant quaſi murus inter ſe coierunt, K vnde neceſſe erat, vt caderẽt ſuper verticem Aegyptiorum. *Currus, & equites cuncti exercitus.* Et non ſolum iſtos, ſed etiam pedites, nam nullus de exercitu Pharaonis euaſit, vt patet immediate, ſed in exercitu Pharaonis erant ducenta millia peditum, vt ait Ioſephus, ergo illi etiam cooperti ſunt fluctibus. *Qui ſequentes ingreſſi fuerant mare.* Ideſt ſequendo Hebræos; nam Aegyptij, vt viderunt, quòd Hebræi ingreſſi fuerant, ipſi quoque ingredi auſi ſunt. *Nec vnus quidem ſuperfuit ex eis.* Hebraica litera hic eſt aliqualiter Amphybulogica, ideo aliqui Iudæi dicunt, quod vnus remanſit ex omnibus, ſcilicet Pharao, ſed falſum eſt, quia Pſalmus centeſimusquintus, habetur etiam in Biblia Sacra. Et operuit aqua tribulantes eos, & vnus ex eis non remanſit. De Pharaone autem ſatis poſt dici, vt volunt aliqui Iudęi, quòd ipſe, qui plus omnibus peccauerat, vt omnibus infelicior plura dolorum genera caperetur, fuit vltimus eorum, qui ſuffocatus eſt. & vidit ſuos aquis ſuffocari,& dolore tunc quidem magno de perditione ſuorum,& timore vehementiſſimo de morte ſibi vicina angebatur, ad vltimum verò cum cæteris perijt. *Filij autẽ Iſrael perrexerunt per medium ſicci maris.* Hoc debet legi per recapitulationem: nam, antequam Aegyptij cooperirentur fluctibus, ambulauerunt Iſraelitę per mare ſiccum, vt ſupra declarauimus. *Aquæ eis erant quaſi pro muro.* Quia ſicut muri ſunt parietes alti eminentiores domibus ciuitatis, & hominibus intra ambulantibus: ita aquæ illæ erant eleuatæ ſuper eos in magna altitudine,& non fluebant. *A dextris, & ſiniſtris.* Quia ex nulla parte aquæ fluebant, cum illud mare, ſicut & cætera, ſit magis ſtans quam fluens: non ſic factum eſt in diuiſione Iordanis, vt ſupra declaratum eſt. *Liberauitque dominus.* Iſta liberatio non viribus, aut prudentia humana, ſed Dei voluntate geſta eſt in die illo, quia licèt in alijs diebus, quãdo eduxit eos de Aegypto die quintodecimo menſis libri liberauit eos de Aegypto, cum dicatur, quòd eduxit eos in manu excelſa, tamen ſi tũc non liberaſſet eos ab Aegyptijs inſequentibus, liberationes preteritæ nihil valuiſſet; nam ſi tunc non ſuffocaſſet Deus Aegyptios in mari rubro, ipſi accepiſſent Hebræos,& eos captiuaſſent, aut crudeliter trucidaſſent. Si autem hoc fuiſſet, melius erat Hebræis mori in Aegypto cum ipſis Aegyptijs, quando ſedebant ſuper ollas carnium, & comedebant panem in ſaturitate, vt ipſi dixerunt infra decimoſextu capitulo, quam poſt itineris labores ab Aegyptijs in ſolitudine lacerari: nunc ergo eos liberauit, ideſt liberare finiuit, quia quando eduxit de Aegypto, licèt aliquo modo liberaret, tamẽ non perfectè, quia adhuc timebant Aegyptios poſt ſe venturos; poſtquam autem tranſierunt mare rubrum, & viderunt Aegyptios mortuos in littore maris, nunquam amplius timuerunt eos, ideo tũc perfectè ab eis liberati ſunt. *Viderunt Aegyptios mortuos ſuper littus maris.* Nam, poſtquam fluctus in ſe coierunt,& ſuffocauerunt Aegyptios, ex natura fluctuum maris eiecti ſunt ad littora, vbi erant Hebræi.

Pharao ſecundum Hebræos vltimus ſuffocatus eſt.

An tranſierint Iſraelitæ directè mare rubrum, ſcilicet à fronte in frontem, vt communiter dicitur, vel per modum cuiuſdam ſemicirculi.

QVÆSTIO. IX

Et aduertendum, quòd ſicut ſupra tetigimus, non tranſierunt Hebræi fluctus maris rubri per directã frontem contra orientem, ſed intrauerunt per mare,& & non tranſierunt per tranſuerſum, ita, quòd totum brachium maris rubri pertranſirent, ſed aſcenderunt directe per medium aquæ verſus partem illam, vnde veniebant aquæ, & cum pertranſiſſent modicum apud quoſdam altiſſimos ſcopulos ſolitudinis Ethã, qui erãt in littore maris rubri, & impediebant, ne tranſirent per terram, circunflexi ſunt ad idem littus vltra ſcopulos, & intrauerunt terram. Et aliqualiter conijcitur ex dictis in litera, quia natura maris eſt mortuos ad propinquiora littora ejicere; propinquiora autem erãt littora illa, per quæ intrauerant, quàm ea, quæ erant tranſuerſaliter verſus orientem, ideo ad illa eiecti ſunt. Item quia illa nox erat parua, in qua intrauerũt Iudæi in mare; nam erat minor, quam duodecim horarum, cum eſſet aliquibus diebus poſt æquinoctium vernale, quòd fit in Martio; nam menſis ille primus, in quo egreſſi ſunt de Aegypto, coincidebat cum Martio noſtro, vt declarauimus ſupra decimoſecundo capitulo, & tamen iſte tranſitus per mare rubrum fuit poſt medietatem illius menſis; nam die decimoquinto menſis illius egreſſi ſunt de Aegypto, vt patet Numeri trigeſimotertio capitulo, & tranſitus maris rubri fuit poſt per tres, aut quatuor dies ad minus: non poterant ergo tranſire mare rubrum per

trans-

tranſuerſum in illa nocte, cum ibi mare rubum ſatis latum eſt, vt dicitur ab eis, qui illam partem maris in Aegypto viderunt. Fuit autem facta iſta tranſitio maris rubri per modum cuiuſdam ſemicirculi. ſcilicet quòd extremitas illius lineæ ſemicircularis eſſet in parte illa terræ, per quam intrauerunt in mare, & alia extremitas eſſet in eodem littore interiectis quibuſdam ſcopulis intrantibus mare, & quadam parte aquæ maris. Si autem tranſiuiſſent ad littus oppoſitum, linea tranſitus eſſet linea recta, ſed non potuit eſſe, quia in tam paruo tempore non poterant tranſire tantam latitudinem maris, maximè, quia non inceperunt tranſire in principio noctis, ſed poſt mediam noctem in tertia vigilia, & tranſiuerunt ante finem quartæ, ſcilicet ante auroram. Et patet hoc, quia non intrauerunt Iſraelitæ in mare, donec ventus flans deſiccauit profundum maris; ſic namque dicitur, in textu, quod filij Iſrael ambulauerunt per medium ſicci maris, ideſt iam deſiccati a vento vrente: ſed de iſto vẽto vrente dicitur, quòd flauit tota noctè: non quidem tota noctè, quia non eſſet verum, vt poſtea colligitur ex textu, ſed maiori parte noctis, ſcilicet vſque poſt mediam noctem in tertia vigilia, & tunc Hebræi tranſierant, ita, quòd in principio quartæ vigiliæ, quæ eſt vigilia matutina Aegyptij erãt in mari, & Hebræi iam tranſiuerant. Nam dixit tunc dminus ad Moyſen, quòd extenderet manum ſuper mare. Et coniungerentur aquæ, vt ſupra patet: ergo videtur, quòd ad plus Hebræi morati ſunt in tranſeundo mare rubrum vnam vigiliam noctis, quæ ſunt tres horæ, aut minus ſecundum noctes illius temporis. Tenendo ergo iſtum modum, qui verus eſt, debemus dicere, quòd duodecim viæ filiorum Iſrael per mare fuerunt duodecim ſemicirculi incipientes ab eodem littore, & redeuntes ad idem littus, quorum maiores erant illi, qui magis intrabant ad cor maris. Ad hoc etiam facit, quia præcedenti capitulo, dicitur, quòd Hebræi, caſtrametati fuerant in extremis finibus ſolitudinis Ethã, & deinde euntes ad mare rubrum tranſierunt illud, & in exitu intrauerunt per ſolitudinem Etham, & ambulauerunt per eam tribus diebus vſque Mara, vt patet Num. 33. c. Ergo ad illam partem littoris redierũt, à qua exierant. Neceſſitas autem faciendi iſtum ſemicirculum fuit interpoſitio ſcopulorum ſolitudinis Etham, quæ intercludebat tranſitum per terram, cum illi ſcopuli prominerent, atque intrarent mare rubrũ. Figuram autem huius tranſitus poni non oportet deſcriptam, quia ſatis faciliter poterit quilibet imaginari quomodo tranſierint partem maris rubri non tranſeundo totum brachium tranſuerſaliter à littore oppoſito vſque ad littus oppoſitum, ſed redeundo ſemicirculariter ad idem littus. Nicolaus vero tenet oppoſitum, ſcilicet quòd Hebræi tranſeundo per mare rubrum tranſierint ad littus oppoſitum tranſuerſaliter, & dicit idem ſentire Ioſephum, confirmans quòd non eſt veriſimile, quòd Deus reduxerit Hebræos ad eandem terram, de quàm exierant, ſcilicet ad terram aduerſariorum ſuorum Aegyptiorum. Ad argumentum quod fit de eiectione cadauerum ad litus propinquius ſecundum naturam maris reſpondet, quòd non militat, quia non conſtat cui littori coniunctiores exiſterent. Etiam dicit ex intentione Ioſephi, quod licèt non deberent Aegyptij mortui appropinquare eidem littori oppoſito, in quo erant Hebræi; Deus tamen eos illuc appulit ad conſolationem Hebræorum, vt viderent Aegyptios mortuos, & eos amplius non timerent. Etiã vt haberent arma, & ſpolia Aegyptiorum; arma namque ſingulariter eis neceſſaria erant, cum eſſent aduerſus hoſtes confligturi: nam immediate vt intrauerunt deſertum pertranſeuntes paucas manſiones, & venientes in Raphidim pugnauit contra eos Amalech, vt patet infra decimoſeptimo capitulo, & poſtea aliæ gentes, vt patet Numeri decimoquarto, ſcilicet Amalechites, & Chananæus. Et fuit iſtud bellum ſecundo anno egreſſionis de Aegypto, deinde anno quadrageſimo pugnauerunt contra Chananæum regem Arath, & contra Sehon, & Og reges Amorreorum, vt patet

Rem nouam loquitur auctor cõtra omnes ſcribentes.

Opinio Nicolai de Lira.

A Numeri vigeſimoprimo, & Deuter. ſecundo, & tertio cap. & deinde contra omnes, qui erant in Terra Chanaan, vt patet in Ioſue. Ad aliud de eo, quod dicitur Num. trigeſimotertio capitulo, quòd Hebræi exeuntes de mari rubro ambulauerunt tribus diebus per deſertum Etham, in quo ſteterunt, & poſt tranſitum maris rubri deambulauerũt, non ſunt idem: dicit enim quòd poſt tranſitum maris rubri non leguntur Hebræi appropinquaſſe Aegypto. Et confirmat vlterius, quia capitulo ſequenti dicitur, quòd cum egreſſi ſunt Hebræi de mari rubro, intrauerunt in deſertum Sur, & non dicit, quòd intrauerunt deſertum Etham, & tamen ſi rediiſſent ad littus de quo exiuerant, intrauiſſent in deſertum Etham. Sed dato, quòd Nicolaus, & Ioſephus, & aliquis maior eis dicant, quòd Hebræi tranſierunt

B tranſuerſaliter mare rubrum, ad litus oppoſitum, tamen non poteſt ſare in veritate, & patet neceſſario ex hoc. Quia ſi Hebræi tranſiuiſſent ad litus oppoſitum maris rubri, neceſſe eſſet, quòd bis tranſiiſſet mare rubrum, ſed nullus hoc concedit, nec eſt concedendum, quia tunc oportuiſſet fieri aliud miraculum ad tranſeundum rurſus, quod ſcriptura nullo modo tacuiſſet. Et hoc quia omnia loca Arabiæ, per quæ tranſit mare rubrum, & per quæ tranſierunt Iudei, tunc temporis habitata non erant, ideo non poſſent habere puppem, in qua tranſirent illud. Etiam quia ſi illud iterum tranſire debuiſſent oporteret facere vnam manſionem ibi, quia non poterant ita cito tranſire per barcham tantæ hominum, atque pecorum, & iumentorum copię, immo indigebant pluribus diebus ad tranſeundum, ſed

C non fit de hoc mentio. Fit tamen mentio de aliquibus vicibus, quibus accedebant apud mare rubrum, magis ergo faceret mentionem, ſi iterum tranſiuiſſent. Antecedens patet, quia infra fit mentio, quòd ſteterint ter apud mare rubrum. Primo poſtquam venerunt in Helim, vbi erant duodecim fontes, & ſeptuaginta palmæ, & inde profecti fixerunt tentoria ſuper mare rubrum, vt patet Numeri trigeſimotertio capitulo. Secundo venerunt in mare rubrum cum receſſerunt de Cadesbarnæ, vt patet Deuteronomij primo, & ſecundo capitulis. Nam dicitur in fine primi capitu. Sediſtis ergo in Cadesbarnę multo tempore, & ſequitur immediatè in principio ſecundi: Profecti inde venimus in ſolitudinem, quę ducit ad mare rubrum, & iſta ſolitudo eſt Elath apud Aſiongaber, vt patet eodem

D capitulo, cum dicitur infra. Cunque tranſiſſemus fratres noſtros filios Eſaò, qui habitabant in Seir per viam campeſtrem de Elath, & de Aſiongaber. Sed Aſiongaber eſt coniuncta mari rubro, vt patet tertio Regũ, capitulo nono, cum dicitur: Claſſem quoque fecit rex Salomon in Aſiongaber, quæ eſt iuxta Ahilan in littore maris rubri in Terra Idumeæ. Tertiò ſteterunt apud mare rubrum, quando locutus fuit eis Moyſes vltima verba, ſcilicet in campeſtribus Moab, ſic dicitur Deuteronomij primo capitulo: Hæc verba locutus eſt Moyſes ad omnem Iſrael trans Iordanem in ſolitudine campeſtri contra mare rubrum. Conſequentia ſuperior patet, ſcilicet quia ſi tranſiuiſſent Iudæi ad oppoſitum littus maris, quòd oportebat bis tranſire mare rubrum. Nam mare rubrum non tranſit per terram

E promiſſionis, vt patet in libro de diuiſione Terræ Sanctæ, & ab illis qui totam illam terram ambulauerunt. Patet, etiam quia mare rubrum ponebatur, vt terminus includens totam terram promiſſionis ab vna parte, ergo non tranſibat per eam; antecens patet Exo. vigeſimotertio capitulo, cum dicitur: Ponam autem terminos tuos à mari rubro vſque ad mare paleſtinorum, nec tranſit infra terram promiſſionis contra occidentem, ſed tranſit vltra terram illam ad orientem, quia vt ait Paulus Oroſius primo de Ormeſta Mundi, capitulo de Aſiæ diuiſione. Mare rubrum venit de partibus Indiæ, & fluit iuxta latus Meridianum montis Caucaſi, apud Aracuſiam, Perſidem, Mediam, & alias gentes: deinde deſcendit in Arabiam, deinde in Aegyptum, ſed caput Arabiæ per quod intrat mare rubrum magis Orientale eſt, quàm Terra Chanaan. Si ergo

Hebræi ter ſteterũt apud mare rubrum. Num. 33

Mare rubrum nõ tranſit p terram promiſſionis.

Caput maris rubri.

ergo Hebræi tranſijſſent ad alterã partem eius, neceſſe erat, vt iterum tranſirent illud, vt venirent in terram Chanaan. Etiam multum ſuperfluum videbatur, ſi Hebræi poſſent vnico tranſitu paruo maris rubri venire in terram Chanaan, quòd bis tranſirent idem mare, & maiori trãſitu, ſcilicet à littore in littus oppoſitum, quæ eſt magna latitudo aquarum, nec poteſt aliqoid huic rationi reſponderi. Etiam Nicolaus ad vnam de rationibus, quas ponit in contrarium non reſpondet, ſcilicet ad illam, qua arguitur, quòd non potuiſſent tranſire tantam magnitudinem, & latitudinem aquarum in pauco tempore, ſcilicet in vna vigilia noctis. Ad argumentum primom, quando reſpondet de mortois iaiectis ad littus propinquius, dicens, quòd non conſtabat cui littori magis coniuncti eſſent, ſcilicet littori, per quod intrauerant, an alteri, ad quod tendebat. Reſpondetur, quòd patet ſatis, quòd eſſent propinquiores littori, per quod intrauerant, quia magna latitudo maris rubri, quæ eſt in illa parte, per quam tranſire debebant Iudæi, ſi ad littus oppoſitum tranſijſſent, erat magna ſatis, vt patet ab his, qui locum illum inſpexerunt. Ad aliam ſuam reſponſionem ad hoc argumentum non oportet replicare, quia illa ſolutio non repugnat huic poſitioni, immo procedit poſitis fundamentis huius poſitionis, ſcilicet quòd eſſent propinquiores littori, per quod intrauerunt quam littori, per quod exierunt, ſiue alteri littori oppoſito. Ad illud quando dicit, quòd non eſt veriſſimile, quòd Deus reduxiſſet per talem trãſitum maris rubri Hebręos ad terram hoſtium ſuorũ, de qua exierant. Dicendum, quòd multum decipitur in hoc Nicolaus; nam deſertum Etham, quod erat in eodem littore, per quod intraoerunt Hebræi, non pertioebat ad Terram Aegypti, ſed ad Arabiam; nam mare rubrũ diuidit Arabiam ab Aegypto à parte Septentrionali, ideo ille ſinos maris robri vocatur ſinus Arabicus, vt ait Paolus Oroſius primo de Ormeſta Mundi, & Hiſtoria Scholaſtica. Patet etiam hoc clarius in libro de diuiſione Terrę Sanctę, qui ponit omnes manſiones filiorum Iſrael poſt mare rubrum in Arabiam: tranſeundo ergo mare rubrum ſamicirculariter non redibant in Terram aduerſariorum, ſcilicet in Aegyptũ, ſed in magnas ſolitudines Arabicas. Ad alterum quando reſpoudet, qoòd ſolitudo Etham, in qua ſteterunt aote tranſitum maris rubri, & in qua ſteterunt poſt tranſitum non ſunt eadem ſolitudo. Dicendum, quòd iſta reſponſio non poteſt ſtare; nam nunquam recedendum eſt ab vniuocatione terminis ſioe neceſſitate. Nã æquiuocatio dicit ploritatem. Pluralitas autem nunqoam eſt ponenda, ſine neceſſitate, quia peccatum eſt per plura facere quod poteſt per pauca fieri, vt patet octaoo Topicorum, in principio: maximè, quia oportet vitare æqoiuocationem, quantum potuerimus, cùm ſit vna de fallacijs, & tollat ſcientiæ certitudinem. Sed hic non eſt neceſſitas ponendi iſtas duos ſolitudines Etham, hic nominatas fore diuerſas, cum probatum fuerit, quòd ad idem littus redierunt, per quod intrauerant; tunc enim valde conuenit, quòd ſit eodem ſolido; nam vt diximus præcedenti capitulo, quando Hebræi receſſerunt de extremis finibus ſolitudinis Etham declinauerunt contra meridiem ad Phiahiroth, deinde aſcenderunt iuxta mare rubrum apud montes altiſſimos, & iuga cootinuata ſolitudiois Etham, & cum intraſſent in mare, & redijſſent ad idem littus per ſemicirculum, ſatis probabile videbatur, immo qoaſi neceſſarium, quòd redirent ad littus, quod eſſet pars ſolitudinis Etham, præcipuè cum textus dicat, eos mox vt de mari exierunt, ambulaſſe tribus diebus per ſolitudioem Etham, vt patet Numeri trigeſimotertio capitulo. Non enim videtur veriſimile, quòd in tam modico ſpatio, quod ambulaoiſſent per mare pertrãſiſſent ſolitudioem Etham, & exeuntes de mari intraſſent in aliam. Item quando confirmat, quia poſt tranſitum maris rubri non legontur Aegapto appropinquaſſe. Reſpondetor, quòd iſta confirmatio peccat, vt ſopra diximus putando, quòd ſi redijſſent Hebręi ad deſertom tranſeundo mare rubrum ſemicirculariter, quòd tranſibant ad Terram Agypti rurſus, ſed falſum eſt, quia deſertum Etham, non pertinet ad Aegyptum, ſed ad littus oppoſitum redijſſent ad Aegyptum, qoia mare rubrum veniebat ibi per latus Septentrionale Aegypti in Aegyptum, & Arabiam. & ibi incipiebat aliqualiter ingredi in Aegypiom, vt declarauimus ſupra pręcedenti caditolo; ideo ſi tranſuerſaliter ibi tranſijſſent iuiſſent ad illam partem, quæ ſecundum Paulum Oroſium vocatur Aegyptus ſuperior. Item qoando magis confirmat dicens, quòd infra ſequenti capitulo, dicitur ꝙ immediatè, vt exierunt de mari rubro, ingreſſi ſunt in deſertum Sur, & non in deſertum Etham, ſi autem intraſſent in deſertum Etham redijſſent ad Aegyptum: ego miror valde de Nicolao, cùm velit, quòd deſertum Sur, & Etham non ſint idem; nam litera cogit eum cõfiteri, etiam ſi nolit; nam infra decimoquinto capitulo, dicitur Tulit Moyſes filios Iſrael de mari rubro, & ingreſſi ſunt in deſertum Sur, & ſic immediatè, vt exiarunt de mari rubro intrauerunt deſertom Sur, ſed Numeri trigeſimotertio capitolo, dicitur quòd filij Iſrael profecti de mari rubro ambulaoerunt per ſolitudinem Etham: ergo eſt idem deſertum neceſſariò, quia aliàs nõ poteſt exiſtere, cùm vtrobique dicatur, quòd egreſſi mari de rubro intrauerũt ſolitudinem Etham. Item, & clarius, quia dicitur infra decimoquinto capitulo, ꝙ immediatè, vt exierunt de mari rubro, ambulauerunt per deſertum Sur tribus diebus, & Numeri trigeſimotertio capitulo, dicitur, quòd ambulanerunt per deſertum Etham mox, vt exierunt de mari rubrn tribos diebus, ergo erat eadem ſolitudo. Item quia dicitur infra decimoqointe capitulo, quòd poſtquam ambulauerũt tribus diebus per deſertum Sor, venerunt in Mara. Et Numeri trigeſimotertio capitulo, dicitur: quòd poſt deſertum Etham tribos diebus ambulantes per illud venerunt in Nara; nullus ergo poteſt ſubterfugere, quio ſolitudo Etham, & deſertum Sur ſint idem, qood negat Nicolaus. Satis ergo inductum patet ex ſuperioribus, quòd Hebræi tranſierunt mare rubrom non ad oppoſitum littus, vt vult Nicolaus, & Ioſephus, ſed circulariter redeũdo ad ſolitudioem Etham, apod quam ſtabant antequam intrarent mare rubrum, & ibi introierunt io Arabiam per latus meridianum eius, cùm antem ambulaſſent per latus Septentrionale Aegypti, quę duo latera coniuncta ſunt: ſicut quando duo homines ſunt ſimol habentes vultus verſos ad eandem partem dextra neceſſariò eſt apud ſiniſtram alterius. *Et manum magnam, quam exercuit Dominus contra eos.* Ideſt viderunt magnam potentiam, & pœnam duram, quæ inflitur per manum, quæ eſt maximè operatiua, cùm ſit organum organorum, vt patet ſecundo de Anima: noo eſt ſenſus, quòd viderunt pœnam duram, vel poteſtatem magna Dei, quandn videront Aegyptios ſuper littus maris, quia pœna à Deo inflicta iam tranſierat. Sed quòd videndo Aegytios mortuos cognouerũt quanta fuiſſet Dei potentia, & ioſtitia in tam duras pęnas tam iuſtè in tãtam multitudinem exercendo. Nam antequam viderent eos in littore maris neſciebant an omnes mortui fuiſſent, vel aliqui euaſiſſent, vel quid de eis factum eſſet, poſtquam aotem viderunt omnes eos mortuos in littore, cognouerunt perfectè, quanta fuiſſet potentia Dei. Vel accipitur potentia Dei pro ipſa re, in quam exercetur potentia vel pœna: ſic patet Deuter. 9. cap. cùm dicitur: Peccatum autem veſtrum, quod feceratis, ideſt vitulum arripiens igne cõbuſſi, & in fruſtra comminuens omnemque in puluerem redigens proieci in torrentem, qui de monte deſcendit. Ecce qualiter vocatur hic peccatum non ipſum peccatum, ideſt actio mala voluntaria, ſed ipſum quod per peccatum fit, ſcilicet ipſe vitulus. *Timuitque populus Deum.* Reputans eum magnum Deum, potentem malum, aut bonum inferre, cui voluerit. Et iſtud eſt principium cognitionis Deum imperfectis. Et poteſt fortè iſte timor intelligi de reuerentiali, ſcilicet quòd videntes experimento taotam eios magnitudinem reueriti ſunt ei magnis, quàm alicui homini, aut Deo, vel cuicunque alteri rei. Sed valde fuit leuis iſte timor,

Margin notes: *Reſponſiones Nicolai non ſunt veræ.* — *Oroſius.* — *8. Topic.* — *Aequiuocatio in quantum poteſt euitanda eſt cum tollat ſcientiæ certitudinem.* — *An deſertum Sur & deſertũ Ethã ſunt idẽ.* — *Nu. 33.* — *Deut. 9.*

Section letters in the margins: F, G, H, I, K.

timor, nam paulopoſt cum veniſſet tota multitudo in deſertum Sur, murmurauit aduerſum Deum pro defectu panis, ideo quando aliquoties Hebræi bono ſpiritu commoti efficiebantur timorati Deo, & reuerentes, Deus dicebat de illis. quòd vellet eos talem habere mentem ſemper, quaſi dicat, quòd pauco tempore illud duraturum erat, ſic patet Deut. 5. c. cùm Hebræi audiuiſſent vocem Dei, ſiue angeli clamantis de medio ignis in monte Sinai, & dantem præcepta timuerunt laudantes Deum; & quòd eis locutus fuiſſet, & tamen non fuiſſent mortui, & dixerunt Moyſi: tu magis accede, & audi cuncta, quæ dixerit dominus Deus noſter tibi, loquerisque ad nos, & nos audientes faciemus, & tunc ſubiungitur quod cùm audiſſet dominus, ait; audiui vocem verborum populi huius, quæ locuti ſunt, bene omnia locuti ſunt: quis det eos talem habere mentem, vt timeant me, & cuſtodiant vniuerſa mandata mea? *Et crediderunt Domino.*

QVAESTIO. X.

Credere tripliciter ſumitur.

DIſtinguitur communiter credere tripliciter, ſcilicet credere Deum, credere Deo, credere in Deum. Primum, ſcilicet credere Deum commune eſt apud omnes, quia etiam Gentiles crediderunt Deum, ideſt crediderunt Deum eſſe, & non loquitur de idiotis, qui Venerem, Martem, cœteramque farraginem ſcelectorum deorum, ſemideorum, ac plebeiorum, viliumque, quos Ouidius Metamorphoſeos libro primo ruſtica numina vocat, Deos vocant, ſed de Phyloſophis eorum, qui naturaliter deum cognouerũt: nam quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt illis, vt patet ad Rom. cap. & ſubditur, qui cum deum cognouiſſent, non vt deum glorificauerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & putantes ſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Et quantum ad hoc nullus eſt, qui deum non credat, quia omnes tenent deum eſſe, niſi ſit aliquis inſipientiſſimus, qui deum eſſe neget, ſicut fuit beſtialis ille, de quo dicitur Pſal. 13. & 52. Dixit inſipiẽs in corde ſuo, nõ eſt deus. Epicurus enim huic inſipienti ſimilis fuit, quia deos eſſe negauit, vt ait Augiſtin. 19. de ciuitate Dei cap. 1. non quidem fuit inſipiens negando deos, quia fides Catholica deos negat, cũ dicatur Deuter. 6. cap. audi Iſrael dominus deus tuus vnus eſt, ſed quia negauit multos deos, & etiam vnum deum, ſic etiam Diagoras Phyloſophus Deos eſſe in dubium reuocauit, Phrothagoras autem nullo modo eſſe contendit, vt ait Lactantius de natura Deorum lib. 1. cap. 1. Et hoc meriti nullius eſt, quia naturaliter cognoſcitur, vt patet ad Romanos primo, ſed ea, quæ naturaliter conſtant, meritum nullum habent; nã vt ait Gregorius, fides non habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum. Secundum eſt credere deo, & hoc eſt credere verbis eius. Et ſic dicitur hic, quòd crediderunt Deo, ideſt quòd crediderunt verba dei eſſe vera. Nam ante deus eis dixerat, quòd eos de Aegypto erepturus eſſet; ante tamen quàm Pharao, & exercitus ſuus morerentur in mari rubro, nondum erãt certificati, quòd deus eos eriperet, cum autem occidit Aegyptios, crediderunt firmiter verbis domini, ſcilicet ſe eſſe ab Aegyptijs liberatos. Et in hoc non eſt differentia quantum ad deum, & homines, quia ſicut deo credimus, ita hominibus credimus, & ſic patet in litera, cũ dicitur, crediderunt deo, & Moyſi ſeruo eius. In credendo autem deo vtrum ſit meritum, aut non, diſtinguendum eſt, quia aut deus dicit talia, quæ ratione naturali conſtare poſſunt, & tunc credere ei meritum non eſt, quia tunc non credimus ei, quia ipſe eſt, ſcilicet propter ſuam dignitatem, & auctoritatem, ſed propter rationis firmitatem. Si autem illa quę deus dicit, excedant conditionem humanam, & cogitationem, credere ei meritorium eſt, & ſic dicitur Gen. 15. cap. credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam, & ſic patet ad Rom. 4. Et hoc erat. quia dictũ fuerat Abrahæ, quòd futurus eſſet pater multarum gentium; hoc tamen repugnabat ſtatui Abrahæ ſecundũ naturam de tali muliere gignere, q̃ ſterilis erat; ſic enim dicitur ad Ro. 4.

Pſal. 13. & 52. *Qui Deũ negarũt, aut eſſe eum in dubium reuocarunt.* *Deut. 6.* *Lactantius.* *Greg.*

Credere Deo quandoque meritorium eſt, quandoque non.

A cap. qui citra ſpem in ſpem credidit, vt fieret pater multarum gentium, ſecundum quòd dictum eſt ei ſic. Erit ſemen tuum ſicut arena maris, & non infirmatus eſt fide, nec conſiderauit corpus ſuum emortuum, cum ferè centum eſſet annorum, & emortuam vuluam Saræ: in repromiſſione etiam Dei non hæſitauit diffidentia, ſed confortatus eſt fide, dans gloriam Deo, pleniſſimè ſciens, quia quęcunque promiſit potens eſt facere: ideo reputatum eſt ei ad iuſtitiam. Apoſtolus etiam iterum ad Hebr. 11. cap. laudat multos placuiſſe deo, quia crediderunt verbis eius, quæ erant ſupra hominis cognitionem; dicit enim de Abraham, & Sara: Fide, qui vocatur Abraham obediuit in locum exire, quẽ accepturus eſſet in hæreditatem, & exiuit neſciens, quò iret. Fide enim demoratus eſt in terra repromiſſio
B nis tamquam in aliena in caſulis habitando cum Iſaac, & Iacob cohæredibus repromiſſionis eiuſdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex eſt deus. Fide & ipſa Sara ſterilis virtutem in conceptione ſeminis accipit, etiam præter tempus ætatis. quia fidelem credidit eſſe eum, qui repromiſerat. Et ſubditur in eadem litera meritum fidei, cum dicitur; Propter hoc ab vno oriti ſunt, & hoc emortuo, tãquam ſidera cęli in multitudine, & ſicut arena, quę eſt ad orã maris innumerabilis. Tertium eſt credere in deum, & iſtud eſt fides propriè, quia ſymbolum non dicit credo deum, nec credo deo, ſed credo in deum. Hoc autem maximum eſt, & ad nullum pertinet, niſi ad deum, ſcilicet quòd in nullam aliam rem credere debemas, quã in deum. Eſt enim credere in deum, illecta, & volunta-
C te totaliter deo inhærere, non quidem per amorem, quia hoc pertinet ad charitatẽ, ſed fide, ſcilicet quòd voluntas noſtra velit, & mandet intellectui noſtro aſſentire omnibus, quæ deus dicit, qualiacũque, aut quãtacunque illa ſint, & mandet aſſentire omnibus illis, quæ à catholicis de deo dicuntur quantuncunque difficilia ſint, & quòd ipſe intellectus aſſentiat omnibus illis, non quia illa intelligat, quia rationem noſtram effugiunt, ſed quia propter Dei amorem illis aſſentimus. Et iſta vocatur captiuatio intellectus noſtri in obſequium Chriſti, vt dicitur ad Corinth. 2. cap. 10. Et in hoc conſiſtit propriè ratio fidei, cùm omnia iſta credimus, & deum potentem ad hæc, & bonum exiſtimamus, vt totam mentem firmiſſimè in eo nullo exiſtente ſcrupulo ponamus. Hinc autem Hebræi non dicuntur credi-
D diſſe in Deum, ſed credidiſſe deo, & Moyſi ſeruo eius, quia ipſe Moyſes prædixerat eis iſta verba ex parte Dei, ideo ſicut non crediderant deo firmiter donec iſta, quæ dicta fuerant, rebus ipſis comprobata ſunt, ita non crediderant Moyſi Prophetæ eius, tunc autem vtrique crediderunt.

Credere in Deum eſt fides propria.

Cronica, & annotationes temporum incidentales omnium regnorum, & notabilium geſtorum, quæ apud Gentiles contingerunt a tempore, quo Iudas deſcenderunt in Aegyptum vſque nunc.

QVAESTIO. XI.

E CRonica temporum, a qua à principio libri vſque nunc ceſſaueramus, quia nullam relatu dignam interpoſita tempora habent hiſtoriam, nunc interſerenda breuiter, vt conſueuiſſimus, videbuntur. Anno octingenteſimo decimo ante vrbem conditam, qui eſt annus milleſimus quingeſimus, quinquageſimus ante Chriſtum natum Amphiton tertius rex Athenienſium, quorum primus Cecrops fuerat, regnauit Athenis, cuius temporibus aquarum vehementiſſima inundatio magnam partem populorum Theſaliæ conſumpſit, paucis inter quædam montium latibula, atque refugia liberatis, maximè in circuitu Parnaſi montis. Circa quem Deucalion tunc regno ponebatur, qui ad ſe confugientes in ratibus per duo capita Parnaſi montis fuit, donec ceſſaret illuuies. Ideo Poetæ ab eo ferunt genus humanum reparatum, eius modum ponit Ouidius Metamorph. libro primo per

De regno Amphitio tertij: regis Athenienſium.

ora-

oracula,& reſponſionem deæ Themis. Nam cum duo ſoli, ſcilicet Deucalion,& Pyrrha, vt idem Ouidius ait, illum diluuium euaſiſſent, conſpicientes genus humanum funditus deletum in aquis diluuij perijſſe, in hoc modo deplanxerunt, cum primo Deucalion Pyrrhæ in hæc verba affatus eſt.

Deucalion lacbrimis ita Pyrrham affatur obortis.
O ſoror ò coniux, ò fæmina ſola ſuperſtes,
Quam commune genus mihi, & patruelis origo,
Deinde thorus iunxit, nunc ipſa pericula iungunt.
Terrarum quaſcunque vides Occaſus & ortus,
Nos duo turba ſumus, poſſedit cætera pontus.

Hoc autem planctu finito conſilium inierunt, quomodo lapſo iam orbi ſuccurrendum foret, petiuerunt (G) quæ templa deæ Themis, cuius inter cæteros Deos reſponſa certiora erant, licèt ambigua, quæ conſulta reſpondit in hæc verba.

Diſcedite templo.
Et velate caput, cinctaſque reſoluite veſtes:
Oſſaque poſt tergum magna iactate parentis.

Quibus auditis Pyrrha tanquam deteſtabile, infandumque abhominata dictum, ſcilicet oſſa matris ſuæ tangere, rogauit ab ea Themi, vt eis veniam concederet; nam talibus monitis aſſentire non intendebat. Deucalion autem paulisper recogitans ambiguum dictum deæ latere volentis ſic interpretatus eſt, ſcilicet per magnam matrem terram intelligi, quæ omnia gignat, (H) oſſa autem eius duriſſimas partes, ſcilicet lapides eſſe, cui ſententiæ cum vterque fauiſſet, lapides poſt terga iecerunt, & in homines fuiſſe conuerſos, pulchrè, atque artificioſè valde idem Ouidius licētia Poetica fabulatur.

De peſte grauiſſima Aethiopia.

Eo tempore peſtes plurimas, morboſque grauiſſimos in Aetiopia penè vſque ad eius deſolationem percrebuiſſe Plato teſtatus eſt in libro primo, qui dicitur Thymeus.

De Dionyſio filio Semeles, qui Bacchum Gētilitas finxit.

Eo tempore Dionyſius filius Semeles oriundus de ciuitate Thebana, q. Bachus, aut Liber pater dictus eſt, & inter Deos habitus, Indiā cum exercitu magno petijt, atque domuit: cædibus repleuit, ſanguine madefecit, & libidinibus polluit. Indorū autem gens vſq, tunc temporis nulli hominum obnoxia erat, ſeruili pace contenta, quæ quanto magis innocenter viuendo à cruentis bellis abſtinuerat, tanto facilius bello inepta (I) non magnis laboribus capta eſt. De his Paulus Oroſius primo lib. de Ormeſta mundi, de Bacho autem Seneca in tragedia quinta, quæ dicitur Oedipus carmine primo, & Ouidius in libro heroidum, qui dicitur liber Epiſtolarum, in Epiſtolarum Adrianæ ad Theſeum, quę incipit. Mitius inueni, quàm te genus omne ferarum. Et Gualterus Alexandreidis libro primo. Et Ouidius Metamorph. libro tertio. Hæc autem omnia annis quinq; antequam plagæ Aegyptijs infligerētur geſta ſunt. De plagis autem illatis Aegyptijs auctores Gentilium longe aliter fabulantur, quàm ſacræ ſcripturæ veritas aſſeueret.

Quo tempore plagæ Aegyptijs inflictæ ſunt.

Fuerunt autem inflictę anno octingētēſimo quinto ante vrbem cōditam, qui eſt annus milleſimus quingenteſimus quadrageſimus ſeptimus ante Chriſtū na- (K) tum. Pompeius Trogus apud Gentiles cronographorū temporum capaciſſimus, & ſuus abbreuiator Iuſtinus dicunt, quòd Aegyptij cum ſcabiem, & vitiligenem paterentur, reſponſio accepto à dijs ſuis Moyſen de Genere Hebræorum cum cæteris ægris, atque labe tabefactis à terminis Aegypti expulerunt: Moyſes autem dux Exulum factus, furtim abſtulit Deos Aegyptiorum, quos cum Aegyptij parato bello armis repeterēt, magnis aquarum, cæterarumque importunitatem correpti tempeſtatibus in domum redire compulſi ſunt. Cornelius etiam antiquus cronographus de eadem re ſic ait. Plures auctores in hoc conſentiunt, quòd Bochorus rex Aegypti cum Aegyptiorum corpora dira tabe fœdari videret, Amonem Deum magnum ideſt Iouem conſuluit, qui reſpōdit ad Aegypti purgationem neceſſe eſſe vt Hebræi, qui dijs odioſi valde ſunt, ab Aegypto ex- (F) pellerentur. Cum ergo Hebræorum populus in varijs locis collectus eſſet, alijque mandatum regis reuerīti dolenteſque, quòd ab Aegypto pellerentur per lachrimas torpoſcerent, Moyſes vnus de exulibus admonuit cæteros, ne aliquam hominum, aut Deorum opem expectarent, ſed ſibimet, vt duci cæleſti crederent, cuius auxilio præſentes miſerias euaſiſſent. Ecce .n. quantū varia quantumque diſtorta iſti de Moyſe proferunt teſtimonia, quòd ſatis ex inuidia factum conſtat, vt Dei laudes, qui in Aegyptijs, atque dijs eorum admiranda iudicia egerat, tacerentur. In contrarium tamen viſū eſt, quòd totus mundus ſacræ veritati conſentiens, eorum arguit, atque irridet inuidiam; de his Paulus Oroſius libro primo de Ormeſta mundi.

Magnum miraculū.

Magnum autem diuinæ punitionis monimentum; atque recordatio po- (G) ſteris magna documenta daturum, vſque hodie reſtat: nam cum Aegyptij in curribus, & equis Hebræos per mare rubrū perſecuti eſſent, rotarum ſigna, quæ viuis arenis impreſſa ſunt, vſque hodie perſeuerant, ita vt ſi rotarum orbita eadem die illa veſtigia impreſſiſſent. Et ſi forte contingat ventis impellentibus arenarum aggeribus ſigna illa occultari, mox diuina prouidentia ad ſtatum priſtinum reducuntur, vt ſi diuina miracula homines ſpiritu inuidiæ concitati tacuerint, ipſa per ſe terra exclamet. Sic enim reſpondit Chriſtus Phariſæis quibuſdam, qui ſub honeſtatis imagine Chriſti laudes ſubticeri volebant, cum dixerunt: magiſter increpa diſcipulos tuos, quibus ipſe ait. Dico vobis quia ſi hi tacuerint, lapides clamabunt, vt patet Luc. 19. cap. Eo tēpore grauiſſimus calor per totum orbem ſole faciente (H) incanduit, vt ſol per deuia curſus ſui variando tranſuectus, terram non plus ſolito calore affeciſſe, ſed igne cōbuſiſſe videretur; tunc enim Aetiopes plus ſolito incandeſcentem æſtum, qui ad meridiem habitant, & Scytæ, qui ad Septentrionem commorantes ardorem acriorē hactenus inexpertum tunc noniter expellentes tolerare non potuerint.

Vnde Phaetōtis fabula orīta habuit.

Ex hoc autem poetarum licentia, quę diuinam prouidentiam ignorat ad Phætontis fabulam aditum adinuenit, quam latè Ouidius tractat Met. lib. ſecundo in principio. Aliquanto tempore ante illationem plagarum in Aegyptios, quidam de Aegyptijs timentes Aegyptum à ſedibus ruituram, in alias terras receſſerunt.

Cecrops Aegyptius Athenarum conditor.

De quibus fuit vnus Cecrops, qui in Græciā profectus vrbem conſtruxit in littore maris, quam Actem vocauit, poſtea autem Athenæ dicta eſt, de cuius (I) nominatione magis infra dicetur, hanc quidam Græcorum Daydas vocant, ſiue Diadas, alij autem Ortomenam vocauerunt. Cecrops autem Aegyptiaco idiomate, Differs dicitur, quod in latino bihomo, vel bicorporis dicitur propter ſtaturæ proceritatem, & virium immenſitatem, vel propter peritiam vſumque linguæ, tam Aegyptiæ, quàm Græcæ. Eo tempore Diunyſius, qui & Bacchus dicitur ab India nuper ſubacta reuerſus Argos Gręcię ciuitatem opulentiſſimam in Achaia prouincia condidit. Et primus Græcis vineæ vſum dedit, ideo Bacchus dictus eſt, ideſt vinum, & ei matronæ Bacchanalia, vel Argia feſta celebrant. In quibus quaſi vino temulentæ furiunt: de quibus Ouidius Meta. lib. tertio, & in libris faſtorum, & alibi in Lucano, & alijs ſæpe. Per idem tempus, vt quidam ferunt Erictonius, (K) currum, & Troylus primus quadrigam iunxiſſe feruntur. Sed falſum eſt, quia iſti fuerunt in Troia, quæ nondum condita fuerat.

De Aegypti nomine.

Aegyptus, quæ Hebraicè ab antiquo Meſraim, aut Nuzrain dicebatur, deinde Aetica nuncupata, ad vltimum paulopoſt tempore ab Aegypto rege ſubmerſo Aegyptus dicta eſt.

Lacedemon conditor Lacedemonia.

Eo tempore Lacedemon Semeles Thebanæ filius Lacedemoniam vrbem condidit, deinde paulopoſt dum filij Iſrael caſtrametarentur in deſerto Curetes, & Coribantes armorū imitantes ſtrepitum medullatam ſaltationem; & artē tripudij inuenerunt, de hoc Ouidius Faſtorum libro quarto ſic ait.

Pars clipeos manibus, pars galeas tenet inanes.
Hoc Curetes habet, hoc Coribantes opus.

Iſidorus tamen Erimo. 19. ludos à Lydis hominibus, qui de Lydia Aſiæ prouincia in Italiam aduentarunt, in-

uen-

uentos eſſe cõfirmat. Goc etiã aliqualter inuit Ouidius in lib. 1. de arte amãdi. Anno ante vrbem cõditã ſeptingeſimo ſeptuageſimo quinto, qui fuit milleſimus quingentiſimus decimus ſeptimus, & fuit triceſimus poſtquã Hebræi de Aegyptos exeuntes ſolitudinẽ intrauerãt, in qua tunc permanebant, Danaus, & Aegyptus fratres duo, quorũ Danaus quinquaginta filias, Aegyptus autẽ quinquaginta filios habebãt eos mutuo matrimoniali fœdere cõiunxerunt; hæc autem doloſitate Danai geneſta ſunt, vt fratrẽ ſuum Aegyptum hac occaſione regno priuaret; Aegyptus nãque vir potens Aegyptia cæterræ, quæ ab eo nouiter nomen acceperat, rex erat; quem Danaus valde timebat, cum quinquaginta filios haberet: filias ſuas ergo eis tradidit, vt eos p matrimonij fœdera trucidaret omnes; nãque vna die fratres omnes ſorores, quæ eorũ patrueles erant, ad nuptias acceperant; pater autẽ Danaus cuilibet filiarũ ſuarũ diſtrictè mãdauerat, vt cũ ſpõſum ſuũ ad ſe in cubiculũ recipere deberet, taliter ſe habere, vt aliqui miniſtri Danai latenter thalamũ intrantes ſponſum occiderent. Quod ar Danaus molitus fuerat ſatis facilitor patratum eſt, cũ inter conſanguineos nullæ tales præſumerentur aut cauerẽtur inſidiæ: omnes ergo illi quinquaginta filij Aegypti regis falſarum nuptiarũ decepti imagine ſub vna nocte trucidati ſunt, Excepto vno, qui beneficio vnius de filiabus Danai reuelato ſecreto inter media pericula p latebras noctis aufugit; de quibus Ouidius in libro Epiſto. Epiſtola, quæ incipit. Mittit Hypermeſtra. Tandem Agyptus rex tanta, tamq; repẽtina filiorum clade conſternatus in Aegypti flumine merſus eſt. Danaus autẽ frater eius tot ſcelerum machinator regno quod tot flagitijs acquiſierat expulſus Græciam adit, ad ciuitatẽ Argos, vbi tunc Steleneus regnabat, qui eum profugũ & egentẽ in regno ſuſcepit. Sed tandem innata proditione Argolicos ciues dulciter perſuadẽs in facinus Steleneum regem expulit, atque ipſe regnauit. de hoc Paulus Oroſius libro primo de Ormeſta mundi. Ante hæc tẽpora Inachus Argolicorũ rex ſceptrum Achaiæ tenuit, cuius filia Iſis fuit, quæ alio nomine dicitur Io: cuius mutationẽ fabuloſam in bouẽ Ouidius deſcribit Meta. libro ſecondo. De quo iam Gen. 38. cap. diximus. Ante hæc tempora Iupiter, quẽ Gentilitas deum fuiſſe mẽtitur, cùm homo fuerit regnãs in Creta Græciæ prouincia, in qua ſepulchrum eius quaſi vſque ad tempora Chriſti permanſit, vt tãgit Lactãtius de natura deorum libro primo, Europã Agenoris regis filiam de Tyro ciuitate Fœniciæ apud Ieruſalem rapuit, quia per mare innani, cuius inſigne Taurus erat, aduexerat, a Poetis in figuram Tauri candidi Iupiter mutatus dicitur, atque eã per vaſta æquora ſuper dorſum tremulã vectauiſſe, de quibus Ouidius Metamor. lib. 2. ſecũdo in fine, & in principio tertij. Ante tẽpora exitus Hebræorum de Aegypto, Cadmus Thebas Græcorum condidit, & gentis ſuæ poſtea infortunia multa ſecuta ſunt. Per idem ẽt tẽpus Narciſſi fabula conficta eſt, qui puer pulcherrimus dicebatur, quã aliqui veritatem hiſtoricam volũt, licèt aliqua poetica intermixta, quod rationi abſonum non eſt. De his Ouidius Metamorpho. libro tertio. Eodem quaſi tẽpore Pyrami, & Tiſbe Babilonicorum iuuenum tenerè ſe vſque ad vtriuſq; amoroſam incertionẽ amãtiũ hiſtoria fuit, de qua Ouidius Metamorpho. lib. quarto. Eo tempore fabula de mutatione mori albi in nigrũ colorem, & Leucotea Phebi amaſiæ in virgam turis, & Liciæ Orcamij filiæ in eliotropium herbam, ſiue ſoliſequium, & Daphnidis in ſaxum, Scitonis de viro in fœminam, & Croci pueri in florem ſui nominis; Salmatis pueri in florem, Hermafroditi in ſemiuirum; Nineidarum thebanarum in veſpertiliones, Cadmi, & vxoris ſuæ in ſerpentes. Athlantis in montem, Coraliorum virgarũ in lapides rubros, de quibus Ouidius Metamor. libro quarto. Eo tempore Perſeus Iouis, & Daphnes filius, qui Argolicus natione erat, trãſiuit in Aſiam apud montem Caucaſum, ibique barbaram gentem diuturnò, grauique bello perdomuit, cui poſtea victor nomen dedit, eam Perſidem a nomine ſuo vocãs: vt ait Paulus Oroſius libro primo de Ormeſta mundi. Dum autẽ Per-

Danaus Aegyptus frater quinquaginta filias habuit. Aegyptus rex Aegypti quinquaginta filios.

Aegypti mors, & danai fuga.

De Ioue, quem gẽtiles Deũ fingunt.

Cadmus Thebarũ cõditor.

Nota tẽpus, quo rũ mutationes Ouidiana fuerunt.

A ſeus victor rediret Andromedam in Iopen oppido belluæ deuorandam expoſitam pugnans eum bellua eripuit, vt ait Ouidius Metamor. libro quarto. Licèt ipſe velut huius dicti immemor in libro primo de arte amãdi dixerit eam arreptam fuiſſe a bellua in terra Indorum; ſic enim ait.

Andromedam nigris Perſus portauit ab Indis.

Hoc autem licèt aliqui inter hiſtorias, & fabulas diſtinguere neſciẽtes fabuloſum eſſe teſtentur, veritas hiſtorica eſt, vt declarat Solinus in Poliſtor. capitul. de regione eſtiatiue, & Iope oppido, cum dicit: id oppidũ ſaxum oſtentat, quod vinculorum Andromedæ veſtigia adhuc retinet, quàm expoſitam belluæ nõ irritus rumor
B circum tulit; nã illius belluæ oſſa quidam Romanus ædilis nomine Scaurus tẽpore ædilitatis ſuæ Romæ publicauit; annalibus enim Romanorum cõprehenſum eſt; oſſa coſtarũ illius belluæ quadraginta pedum in longitudine fuiſſe. Eo tempore Tantalus Ganimedem Trois Dardanorũ, ſiue Troianorũ regis filium ad abutẽdum rapuit, quem poetæ ad Iouem deueniſſe, vt eo abuteretur, teſtantur. Propter hunc autem puerum raptum graue bellum inter vtrunque regem, ſcilicet Troem, & Tãtalum geſtum eſt, vt Sophocles poeta confirmat. Iſte Tãtalus filium Pelopem coxiſſe dicitur, & dijs in epulas miniſtraſſe, qua propter eum dij in inferno diris pœnis alligauerunt, ſcilicet, vt pendentia poma cum labijs eſurientibus applicentur, ſi deguſtare voluerit, protinus effugiant, idem de aquis, cum ſub inferiori labio
C coniungantur, ſed ſi eas delibare voluerit, confeſtim relabuntur, de his Seneca ſecunda Tragedia, quæ dicitur Thieſtes carmine primo, & Ouidius Meta. libro quarto. Hoc tamen fabuloſum eſt, cũ poſtea ab ipſis etiã poetis referatur miſeratione Deorum vixiſſe cõpactis mẽbris in vnam, quæ Tantalus diſſecuerat, & quia pars lateris defuit, dij lapidem album marmoreum, cæteræ carni conformatum in magnitudine, & figura poſuerunt. Etiam quia poſteritas filiorum ab eo poſtea deſcendit. cuius auus maternus Hercules dicatur, & multa, atque dura bella inter ipſum, & Dardanum regem poſtea geſta ſunt, de quibus Paulus Oroſius vbi ſupra. Parum poſt hoc Pandion rex Atenienſium in bello grauatus barbarorum à Tereo Thraciano auxilia ſuſcipiens filiam ſuam Prognem tradidit, qui poſtea Philomenam
D Prognes ſororẽ ſtuprauit lingua abſciſſa, ne quicquã loqui valeret; cognito tandem Progne diſſimulauit huius facti dolorem, donec ſororẽ ad domum reuexit, & Itin filium ſuũ huius doloris ſolamen patri Tereo epulandum dederunt, ex quo fabula de conuerſione Philomenæ, & Prognæ in auẽs ortũ habuit, de quibus Ouidius Met. libro ſexto. Eo tpe Atreus Thyeſtem fratrem exoſus, quia vxorem eius cognouerat, atque ex ea prolem genuerat, filios trucidans ei igni aſſatos in cibum dedit, & ſanguinem ebibendum: quod infelix Thyeſtes falſi honoris deceptus imagine, non cognouit quo aſque negocium patratũ eſt. Quo facto eclipſis ſolis accidit, quam rudes tunc populi ad delendum orbẽ ob immanitatem dicti facinoris à Deo fieri putauerũt. De his Seneca late tragedia ſecũda, quæ dicitur Thyeſtes.
E Sed iſtud factũ, & cætera quæ ſequũtur, licèt à quibuſdam neſcientibus concordare hiſtorias Gẽtilium temporibus ſacræ ſcripturæ, videantur contigiſſe ſimul cum ſuperioribus, tamen ad tempora Iudicum multo poſt pertinet, ſicut in libro Iudicum latius diſſeretur. Eo tẽpore Oedipus, Lai regis filius, & Iocaſtæ reginæ Thebanum à patre expoſitus eſt in monte Atheron trãſfixo ferro per plãtas pedum, vt moreretur, aut ſaltẽ cognoſceretur, qui tranſiens ad Polibium regem Athenienſiũ, & Meropem ductus à quodam paſtore, qui eum in mõte inuenerat, paruulus à regina Merope aſſumptus, qua quia non pareret illum ſe peperiſſe mentita eſt. Sic enim rex Polibius, ſic omnes Athenarum, totiuſque regni turba credidit, poſtea cum vir effectus eſſet, ſeque Athenienſium regis filium arbitraretur, bello contra Thebanos commiſſo Oedipus Laium Thebanorum regem, qui pater ſuus erat, cùm paucis ignoranter occidit, tandem regno potius Iocaſtam reginam Thebanorum

Narratio de Perſeo, & Andromeda Hiſtoria eſt.

De Ganimede a Tantalo rapto.

De Pandione rege Athenienſium.

Vnde fabula de progne. & Philomena orum habuit.

Oedipi.

banorum regis Lai vxorem, quæ mater ſua erat in vxorem accepit, & ex ea duos filios, ſcilicet Etheoclem, & Polinicem vnico, cõceptu genuit. Deinde cum magna ſtrages in regno Thebano ex aeris corruptione eueniſſet, inquiſitis dijs, reſponſum eſt ob regis facinora, qui patrem occidiſſet, matremque ſtupraſſet, & ex ea genuiſſet, hæc aduerſa contingiſſe. Huius autem rei facta diligenti inquiſitione, atque ſufficienti probatione Oedipus ſibi oculos manibus eruit, & infelicem vitam egit dirigente eum, quocunque iret Antigona filia eius. Quo excæcato duo filij eius Etheocles, & Polinices, qui gemelli erant vno partu effuſi, de regnando ſic inter ſe conuenerunt, vt vnus vno anno, & alius alio ſceptrum Thebanum haberet, quòd cum ſorte Etheocli primo anno adueniſſet, ſecundo anno ſceptrum dimittere admonitus recuſauit, ideo Polinices gentes multas cõtra eum in bellum mouit: vtrinque autem crudeliter pugnatum eſt, quo bello totius Europæ vires coniunctæ mutuis vulneribus profligatæ ſunt. Et ad vltimum ipſi duo fratres prouocati ad ſingulare certamen mutuis vulneribus concidere. De quibus latiſſimè Statius in Thebaide, qui hãc hiſtoriam ſolam metricè deſcripſit. Et Seneca in tragedia tertia, quę dicitur Thebais per totum, & in quinta, quæ dicitur Oedipus. Eo tempore Medea filia regis Oethæ, in inſula Colchos fuit, quæ Iaſonem de Græcia venientem ad regnum patris ſui, vt vellus aureum acciperet, ardentiſſimo amore dilexit, immo ſtulto amore inſaniuit, viam namque ei tribuit qualiter totum regis Theſaurum acciperet, quod poetæ aureum vellus vocant, quod difficile ſatis fuit. Prius tamen fide interpoſita, vt eam Iaſon in vxorem acciperet, nec vllo tempore repudiaret: in exitu autem de terra Colchos Medea cum Iaſone per mare ventura erat: & quia ſciebat patrem ſuum Oethem Theſauri ablatione commotum eam, Iaſonemque inſecuturum, fratrem ſuum paruulum arripuit, quem in itinere occidit, atq; laniauit per varias agrorum partes ſpargendo, vt dum pater eam inſequeretur, dilectiſſimi filij ſui inuentis artubus dolore commotus in deplorando, & colligendo moraretur, ne eos celerius valeret comprehendere, qđ ſic geſtum eſt. Tandem Medea duos paruulos ex Iaſone ſuſcepit, dum autem in Græcia eſſent Creon rex Theſſaliæ induxit Iaſonem, & penè coegit, vt filiam ſuã Creuſam duceret in vxorem mandans Medeæ, vt a regno ſuo recederet, quo dolore Medea vehementer ſtimulata eſt, & ſicut ante inſanè dilexerat, ita nunc immoderato odio in Iaſonem concitata eſt. Nam cum aliter de Iaſone vindictam ſumere nõ poſſet, & de Creonte atque Creuſa, in ipſo die, quo exul terram deſerere debebat, chlamydem pretioſum varijs intinxit venenis (in maleficiorum arte vehementer edocta) quam Chreuſæ filiæ regis Creontis, quam tunc Iaſon ducturus erat, per filios ſuos paruulos miſit, quæ cum à Creuſa diligenter attractaretur, ignis de ipſa ſuccenſus eſt, qui Creuſam, & Creontem regem, cum regio palatio exuſſit. His autem nondum Medeæ furor ſatiatus cum à Iaſone ad pænam quęreretur, duos filios ſuos & Iaſonis, eo vidente, trucidauit, vt qui promiſſi fractor extiterat, tali cruciatu puniretur; quę poſtea confugiẽs in regnum Athenarum, ab Aegeo rege Theſei patre in vxore ſuſcepta eſt, de quibus Ouidius Metam. libro ſeptimo. Et Seneca in Tragœdia ſeptima, quæ intitulatur Medea: & Paulus Oroſius primo libro, de Ormeſta mũdi. Sed hoc factum eſt ſuperius; de Oedipo non conueniunt huic tempori, ſed temporibus Iudicum, vt in eodem libro veris rationibus comprobabitur. Eductio autem filiorum Iſrael de Aegypto, vt vult Auguſt. 18. de Ciuitate Dei. 8. cap. fuit regnante Cycrope apud Athenas. *Licèt alij tertium regem Athenienſem tunc fuiſſe volunt.* Multi enim tunc de Gentilium regibus in Græcia, & paulo ante ad Deos tranſlati crediti ſunt, cæca & vana ſuperſtitione Gentilium, in quibus fuit Melantoneæ Criaſi regis coniux, & Forbat filius eorum, qui poſt patrem ſuum Criaſum Argiuorum rex ſextus fuit, & octauus rex Argiuorum, ſcilicet Laſus filius Triope regis. Et rex nouus Steleneus, ſiue Stelenas. Vt quidam

De Medea.

Eductio filiorũ Iſrael de Aegypto quando facta.

F ſcribunt eo tempore, vt vulgatiores fabulæ ferũt, Mercurius ex Ioue & Maia Athlantis filia floruit in multis artibus clarus. Hoc etiam tempore quidam Herculem fuiſſe ſcribunt, ſed vt veritas ſe habet, magis pertinet ad tempora poſteriora, cum ipſe tempore belli primi Troiani contra Laumedõtem pugnauerit factus ſocius Iaſonis, & Thelamonis, vt hiſtoricorum antiquorum probat auctoritas. Ciuitas ergo Athenieſis, quæ his ferè temporibus condita eſt, vt ſupra declaratum eſt, à Cycrope rege hoc nomen accepit, habens ortum à Minerua, quæ alio nomine Palas, aut Tritonia virgo dicitur. Minerua namque Græcè Athena dicitur, cuius cauſam Marcus Varro in libris hiſtoricis ſuis ſic aſſignat. In ciuitate Athenienſi cum repente oliua viſa eſſet, quæ alias viſa non fuerat, & aqua in quodam alio
G loco erupiſſet, Cycropem regem prodigia iſta mouerunt, miſit ergo ad Apolinem Delphicum conſulturus, quid nam hæc ſibi vellent, Apollo autem reſpondit, oliuam ſignare Mineruam, aquam vero Neptunum. Et in poteſtate eſſe ciuium ex cuius nomine illorum duorum, Deorum illa ciuitas vocaretur. Quo audito Cycrops vniuerſos ciues in concilium aduocauit. Moris namque tunc erat, vt tam viri, quàm fęminæ publicis conſultationibus intereſſent, receptis ergo in commune vocibus, mares pro Neptuno, fęminæ pro Minerua tulere ſententias. Et quia vna plus fęminarum, quam virorum fuit, Minerua in cauſa obtinuit. Tunc Neptunus vehementer iratus aquis marinis inſolitè intumeſcentibus Athenienſium terram depopulatus eſt; non eſt enim dæmonibus difficile quaslibet aquas latius ſpar-
H gere. Vt autem ira Neptuni placaretur, triplici ſupplicio fœminæ, quæ pro Minerua ſententias tulerant, affectæ ſunt. Primum vt nulla deinceps fęmina publicis cõſultationibus intereſſet, aut votum eius ibidem ſuſciperetur: ſecundum vt nullus naſcentium materno nomine cenſeretur: tertium ne quis eas Athenas vocaret. Ita que illa ciuitas mater, & nutrix liberalium artium, doctrinarumque, ac tantorum Philoſophorum, qua nihil habuit Græcia clarius, ludificantibus dæmonibus de lite Deorum ſuorum maris, & fœminæ nomen accepit. De his Auguſtin. de Ciuitate Dei libro 18. cap. 8. 9. & Ouidius autem Metam. libro ſexto, aliter cauſam aſſignat, ſcilicet quòd dij duodecim in ciuitate Athenienſi ad iudicandum ſederunt, inter quos præcipuus erat, & medius Iuppiter, coram quibus dum Neptunus, &
I Minerua de impoſitione nominis in ciuitate illa contenderent, ſententia Deorum decretum eſt, vt quilibet eorum ageret aliquid, in quo ſuam potentiam demonſtraret, quo viſo ipſi iudicarent, cui potius nomen imponendum pertineret. Neptunus autem longo tridente, quo aquas pelagi mitigare dicitur, ſaxum percuſſit, ex quo protinus ferus homo armatus exiuit, Minerua autem terram haſta ſua leuiter quatiens ederam cum baccis, & oliuam exilire fecit, quo dij admirati victoriam Mineruæ tribuerunt. Hoc tamen fabuloſum eſſe dubium non eſt, quia nec duodecim dij ad iudicandum ſedere potuerunt, nec eis iudicantibus Minerua, & Neptunus litigare. Aliud autem primum, ſecundum poſitionem Marci Varronis, ſatis veriſimile eſt, quia Appollinem Delphicum reſponſa quæ-
K rentibus dare, incertum non eſt: nam Lucanus libro tertio de bello pluſquam ciuili refert, quendam Romanum de ſtatu illius belli illuc ad conſulendum acceſſiſſe, dubiaque portaſſe reſponſa. Paulus Oroſius ſexto libro de Ormeſta mundi, & Auguſtinus de Ciuitate Dei capitulo decimoſeptimo, libri tertij ſcribunt, etiam Pirrum regem Epirotarum, qui pro Tarentinis contra Romanos bellum aſſumpſerat, Apollinem Delphicum conſuluiſſe, cuius reſponſo, vt ſolebat ambiguo deceptus, à Romanis victus eſt. Titus Liuius etiam ſæpe ſcribit Romanos Apollinem adijſſe cum aliqua grauia emergebant, ſicut cum pro Berecinthia matre deorum ad Ideum montem Phrygiæ apud Troiam eundem fuit. Dum filij Iſrael manerent in deſerto paulo antequam intrarent in terram promiſſionis, Buſiris tirannus crudeliſſimus in Aegypto

De Mercurio.

De impoſitione nominis Athenarũ.

Quod fabula de impoſitione nominis Athenarũ dicant.

De Buſiride tyranno.

fuit

fuit: licèt eum tempore Ioſue quidam fuiſſe aſſeuerent: quia creduli hoſpitalitati aſſuetus hoſpites ſuos per intempeſtam noctem clandeſtinè occidebat, & dijs ſcelerum ſuorum fautoribus eorum ſanguinem offerrebat, quem poſtea Hercules hoſpitio ſuſceptus verſa vice domuit, & necauit, vt ait Paulus Oroſius primo de Ormeſta mundi, & Ouidius Metamor. lib. ſeptimo, (*Ouid.*) Et Boetius de conſolationibus libro tertio, proſa ſexta, ſic ait: Buſiridem accepimus necare hoſpites ſolitum ab Hercule hoſpite fuiſſe mactatum. De hiſtoricis ergo interpoſitionibus vſque ad librum Ioſue ſubticendum erit, quia vſque illuc dictum eſt, & aliqua hic ſecundum intentionem aliorum inſerta ſunt, quæ ad librum Ioſue, & Iudicum pertinent, cum eo tempore geſta ſunt.

CAPITVLVM. XV.

Infra eodem. Cãtauit domino Moyſe cãticũ. Pſ. 130.

TVnc cecinit Moyſes, & filij Iſrael carmen hoc domino, & dixerunt: Cantemus domino: glorioſè enim magnificatus eſt, equum, & aſcenſorem deiecit in mare. Fortitudo mea, & laus mea dominus, & factus eſt mihi in ſalutem. Iſte Deus meus, & glorificabo eum: Deus patris mei, & exaltabo eum. Dominus quaſi vir pugnator, omnipotens nomen eius currus Pharaonis, & exercitum eius proiecit in mare. Electi principes eius ſubmerſi ſunt in mari Rubro, abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt in profundum quaſi lapis. Dextera tua domine magnificata eſt in fortitudine, dextera tua domine percuſſit inimicum, & in multitudine gloriæ tuæ depoſuiſti aduerſarios meos. Miſiſti iram tuam, quæ deuorauit eos, ſicut ſtipulã. & in ſpiritu furoris tui congregatæ ſunt aquæ. Stetit vnda fluens, congregatæ ſunt abyſſi in medio mari. Dixit inimicus: Perſequar, & comprehendam, diuidam ſpolia, implebitur anima mea. Euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea. Flauit ſpiritus tuus, & operuit eos mare, ſubmerſi ſunt, quaſi plumbum in aquis vehementibus. Quis ſimilis tui in fortibus domine? Quis ſimilis tui, magnificus in ſanctitate, terribilis, atque laudabilis, & faciens mirabilia? Extendiſti manum tuam, & deuorauit eos terra. Dux fuiſti in miſericordia tua populo, quem redemiſti. Et portaſti eum in fortitudine tua ad habitaculũ ſanctum tuum. Aſcenderunt populi, & irati ſunt, dolores obtinuerunt habitatores Philiſtijm. Tunc conturbati ſunt principes Edom, robuſtos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Chanaan. Irruat ſuper eos formido, & pauor in magnitudine brachij tui. Fiant immobiles quaſi lapis, donec pertranſeat populus tuus domine, donec pertranſeat populus tuus iſte, quem poſſediſti. Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ firmiſſimo habitaculo tuo, quod operatus es domine. Sanctuarium tuum domine, quod firmauerunt manus tuæ. Dominus regnabit in æternum, & vltra. Ingreſſus eſt enim eques Pharao cum curribus, & equitibus eius in mare, & reduxit ſuper eos dominus aquas maris. Filij autem Iſrael ambulauerunt per ſiccum in medio eius.

(*Eſa. 12.* — *De pe. di. 3 ca. ſũt plures.* — *23. q. 4. ca. Nabuchodonoſor, & de cõſe diſt. 4. c nec quiſquã ſupra eo.*)

Tunc cecinit. Enarrato ſupra diuino beneficio, hic ſubiungitur gratiarum actio, & diuiditur in duas partes, quia primo ponitur gratiarum actio quantũ ad viros, ſecundũ quantũ ad fœminas, ibi. *Sumpſit ergo Maria.* Circa primũ. *Tunc cecinit Moyſes.* Deus.n. inauditum à ſeculo miraculum egerat diuidẽdo mare Rubrum, & ducẽdo Hebręos per mediũ illius in ſicco, Aegyptioſque, qui vt eoſdem comprehenderent, poſt eos intrauerant, medijs fluctibus merſerat, propter quod ex animi exultatione laudes multæ debebantur, & mentis congratulatio, quæ ſignatur in cantico. Conuenienter ergo Moyſes, qui dux iſtius populi erat, tanquam qui magis de beneficio tenebatur, canticum incepit.

QVÆSTIO. PRIMA.

Quare Moyſes, & nõ aliquis de populo cãticum incepit.

DVo enim mouebant, vt Moyſes canticum inciperet. Primum quia erat propheta domini, & ſciebat, quid cantandum eſſet, aut in quo magis Deus laudaretur. Secundum quia iſtud canticum erat gratiarum actio pro beneficio recepto. Qui ergo magis de beneficio recipit, magis benefactori tenetur, quilibet autem de Iſraelitis beneficium ſuſceperat, quia

A liberatus fuerat à morte; maius tamen receperat Moyſes quolibet aliorum; nã quilibet de populo ſui ipſius ſolum beneficium recipiebat: Moyſes aũt non ſolũ perſonale beneficium, ſ. ſui ipſius, ſed totius populi receperat. Nam quicunque de populo perit, ſibi perit, & alteri non perit, quia tñ oẽs de populo duci ſubiecti ſunt, ſi pereunt, non ſolùm ſibi pereunt, ſed ẽt regenti duci pereunt. Sic dicitur ad Rom. 14. Suo domino ſtat ſeruus, aut cadit. (*Rom. 14.*) Cum ergo Moyſes totius populi dux eſſet, quòd populus ſaluaretur, ei ſaluabatur, quòd populus periret, ei peribat, ideo ipſe ſuper omnes, & ante de redempto populo gratias agere tenebatur, & ſic litera eum ponit ante alios cantantem. *Et filij Iſrael.* Ideſt poſt quam Moyſes iſtud carmẽ ſemel cantauit, & alios edocuit, ipſi ſępius cantauerunt. *Cantemus domino.* Ideſt demus ei laudes de tanto beneficio, & innuitur in hoc, quòd (B)
ipſi in alterutrum ad cantandum ſe inuitabant dicentes: cantemus domino, quod magnam affectionem laudandi oſtendit. *Glorioſè enim magnificatus eſt.* Iſta eſt cauſa laudis eorum. Quia Deus magnitudinem ſuam oſtenderat liberãdo eos. *Glorioſè enim magnificatus eſt.* Ideſt magnitudo ſua cum magna gloria demonſtrata eſt. Non dicitur Deus magnificatus, ideſt factus magnus, quia hoc hominibus cõuenit, qui ex paruo ſtatu aſcendunt ad magnum; Deo autẽ nihil accreſcit, cùm infinitus ſemper ſit, & actualiſſimus ad nihil in potentia exiſtens: ſed dicitur Deus magnificatus, ideſt demõſtrans magnitudinem, nam poteſtas, & habitus manifeſtãtur in operatione; ſecundũ ſe enim videri, aut cognoſci non poſſunt, cũ ſint proprietates occultæ; Deus (C)
ergo licèt ſemper æqualiter potens exiſterit, nõ tamen ſemper demonſtrat nobis magnam potentiam ſuam; cùm ergo tunc feceret miraculum inauditum, magnitudinem oſtendit, ideo magnificatus fuiſſe, ideſt magnitudinem oſtendiſſe dicitur. Dictus aũt glorioſe magnificatus, quia gloria eſt famæ dilatatio, ſiue celebritas nominis, & quia tunc iſta Dei manifeſtatio per totum orbem publicata fuit, vel publicanda in ipſo prædixerat, dicebatur glorioſè magnificatus, ideſt quòd fama magni miraculi ſui per totũ orbem crebeſceret, *Equum, & aſcenſorem deiecit in mare.* Ideſt equites, & aſcenſores; nam fuerunt multi equites in illo exercitu Pharaonis, ſcilicet quinquaginta millia equitũ, vt ait Ioſeph libro ſecundo Antiquitatum. (*Ioſephus*) *Deiecit in mare.* Iſta deiectio põt intelligi dupliciter. Vno modo quantum ad principium pœnæ inflictæ, cũ Deus reſpexiſſet (D)
caſtra Aegyptiorum per columnã ignis, & nubis, & incepiſſet interficere eos, quia tunc dicitur, quòd ſubuertit rotas curruum, & ferebantur in profundum. Vel refertur ad poſt, ſ. quòd cum Aegyptij fugerent Deum pugnantẽ contra eos, reuertentes contra littus, per quod introierant, concluſi ſunt fluctibus, & obuiauerunt eis, & tunc impetus aquæ eleuaret equos, & equites, atque ſubuerteret. *Fortitudo mea.* Hoc dicit populus Iudaicus, ideſt Deus eſt fortitudo mea, quia ſicut fortitudo hominis facit eum contra alterum hominem præualere, ita Deus fecit Hebręos contra Aegyptios poſſe; quaſi dicat: Non eſt fortitudo mea robur manuum mearũ, nec ſtrepitus armorũ, aut apparatus equorũ, ſed Deus ſolus; ſcilicet, quòd ſicut aliæ gentes pugnant in fortitudine manuum ſuarum, ita nos pugnamus adiuuãte, (E)
& faciẽte Deo noſtro; ſic.n. patet ſupra cũ dixit Moyſes Iſraelitis præcedenti cap. dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis, & pſal. 19. Hi in curribus, & in equis; nos autem in nomine domini ſperauimus, & liberati ſumus. (*Pſal. 19.*) *Et laus mea Dominus.* Ideſt laudabilis meus, ſcilicet quòd ipſe eſt, quem ego laudabo, & adorabo, nullumq; aliũ, quia tanta fecit mihi. Vel dicitur laus mea, ſcilicet, quòd ipſe eſt, quem ego laudabo, & adorabo, nullumque alium; quia tanta fecit mihi. Vel dicitur laus mea, ideſt de quo ego laudabor, vel gloriabor, ſcilicet quia Hebræi gloriabantur ſe coram Gentibus meliorem Deum habere quàm illi. Vel laus mea, ideſt propter quem ego laudabor, quia Gentiles videntes mirabilia, quæ Deus agebat, laudabant Hebræos, qui tam magnum, atque excellentem Deum haberent,

& tam bene regulantem eos. Sic patet infra Deuter. F quarto capit. cum dicitur. Hæc eſt ſapientia noſtra, & intellectus coram populo, vt audientes vniuerſi præcepta hæc dicant; en populus ſapiens, & intelligens, gẽs magna, & non eſt alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes ſibi, ſicut Dominus Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris, quæ eſt enim alia gens ſic inclyta? Idem dixit Dauid in laudem huius populi Pſalmo centeſimo quadrageſimo quarto, ſcilicet: Beatum dixerunt populum, cui hæc ſunt; & beatus populus cuius eſt dominus Deus eius. Quilibet namque populus ex excellentia, vel defectu rectoris ſui laudatur. Sic enim dicitur Eccleſiaſtes decimo capitulo. Væ tibi terra, cuius rex eſt puer, & principes eius mane comedunt: beata terra, cuius rex nobilis eſt, & cuius principes veſcuntur tempore ſuo ad reficiendum, & non ad G luxuriam. *Factus eſt mihi in ſalutem.* Ideſt fecit mihi ſalutem, ideſt ſaluationem, quia ſaluauit me ab Aegyptijs perſequentibus me, qui me occidiſſent, niſi ipſe eos in mari extinxiſſet. *Iſte Deus meus.*

Deut. 4. *Eccleſ. 10*

An deus apparuerit Iudæis ſuper mare in forma viſibili.

QVAESTIO. II.

Opinio Hebræorum.

IVdæi volunt, quòd tunc apparuit eis in quadam viſibili ſpecie ſuper mare, & iſta fuit ſpecies, vel forma viri robuſtiſſimi prompti ad delendum hoſtes, ſic dici- H tur infra. Dominus quaſi vir pugnator, & cum iſtud carmen concinerent, demonſtrarent eum ſuper mare. Et dicunt, quòd tunc clarius vidit Deum ſuper mare totus populus, quam poſtea Prophetæ. Iſta autem non habẽt aliquam auctoritatem, cum ex aliquo loco non concludatur. Etiam non eſt hoc veriſimile, quia iſtud canticum cecinerunt Hebræi, poſtquam Aegyptij in aquis extincti ſunt, & viderunt eos ſuper littus maris. Dato ergo quòd quando Deus percutiebat Aegyptios, vel vertebat fluctus ſuper ipſos appareret ſuper mare, tamen ceſſantibus omnibus illis non erat veriſimile talem formam manere, cum eſſet ſuperfluum. Item videtur quòd etiam in puniendo Aegyptios nullas talis forma apparuerit, quia præcedenti cap. dicitur, quòd quando aduenit vigilia matutina, reſpexit dominus per co- I lumnam ignis, & nubis, & percuſſit, vel occidit exercitum Aegyptiorum, & cum dicatur Deus, ideſt Angelus, qui loco Dei illa faciebat, reſpexiſſe per columnam nubis, videtur, quòd ipſe Angelus intra erat. Vel ponit eum ſcriptura per modum vt intra ſtantis, & ſic non vt videretur in aliqua forma apparenti, ſicut dicitur infra 20. quòd Deus loquebatur de medio ignis, ideſt videbatur vox illa venire de medio ignis, ita hic videbatur illa tormenta, vel immiſiones procedere de medio nubis. Item & fortius videtur, quòd non apparuerit ibi Angelus, aut Deus in forma viri, vel aliqua alia imagine rei, quæ communiter videtur; nam Hebræi erant valde proni ad idolatriam, cum tanto tempore, ideſt a natiuitate ſua morati fuiſſent inter idolatras Ae- K gyptios: Deus ergo intendebat multum cauere ne aliquam occaſionem haberent idolatrandi; ſi autem tunc Deus liberans eos a maximo periculo apparuiſſet in forma viri; ſic eum poſtea colerent, & ad idolatriam conuerterentur. Et iſta fuit cauſa, quare Deus non apparuit in aliqua imagine in die, quo dedit legem in monte Sinai, quia tunc magis neceſſe erat apparere ad loquendum populo; ſed non apparuit aliqua forma; tantum autem vox audita eſt: & hoc frequenter repetit eis Moyſes factum fuiſſe, vt non haberet occaſionem colendi idola. Sic patet Deut. quarto cap. cum dicitur: Cuſtodite igitur ſolicite animas veſtras, non vidiſtis aliquam ſimilitudinem in die, qua locutus eſt vobis dominus Deus in Horeb, ne forte decepti faciatis vobis ſculptam ſimilitudinem, aut imaginem maſculi, aut feminæ, ſimilitudinem omniũ iumentorum, quæ ſunt ſuper terram, vel auium ſub cælo volantium, atque reptilium, quæ mouentur in terra, aut piſcium, qui mouentur ſub terram in aquis. Si tamen diceretur quòd ſuper mare rubrum aliquam formam viderunt Hebræi, argumentum, quod hic agit Moyſes, nihil valeret; nam licèt Moyſes dicat ibi, quòd non deberent facere aliquam imaginem, aut ſimilitudinem, quam colerent, quia nullam viderunt, dum Deus dabat eis legem in Horeb; ipſi reſponderent, quòd bene agere eis licebat, quia licèt non viderunt ſimilitudinem in Horeb, viderunt tamen in mari rubro quando eos eripuit. Nullo modo ergo dicendum eſt, quòd aliqua imago apparuerit ſuper mare rubrum: quia manifeſtè repugnat intentioni Moyſi. Nec valet ſi arguas de eo, quod habetur infra 24. c. cum dicitur de toto populo G Iſrael. Et viderunt Deum Iſrael, ſub pedibus eius quaſi opus lapidis ſaphirini, & quaſi cælum, cum ſerenum eſt, & ſequitur, videruntque dominum, comederunt, atque biberunt. Et ſic patet, quòd ibi fuerit viſus Deus in aliqua imagine. Reſpondetur, quòd ibi non apparuit Deus in aliqua forma, quæ eſſet occaſio ad idolatrandum: nam illa ſimilitudo fuit, vt nubes denſa coloris ſaphiri. Et patet cum dicitur, quaſi cælum, cum ſerenum eſt; nubes autem non eſt aliquid quod poſſit recipere ſtatuam, aut imaginem ſuperficialem depictam, res autem, quæ habet determinata lineamenta, ſicut homo, & cætera animalia, poſſunt bene recipere ſtatuam, vel depictam imaginem, ideò Deus cauebat in his imaginibus apparere. Et propter hoc Deute. quarto cap. iſta ſola expreſſa ſunt, quaſi de his ſolis ti- H meretur, cum dicitur: Ne forte decepti faciatis vobis ſculptam ſimilitudinem, aut imaginem maſculi, aut feminę, ſimilitudinem omnium iumentorum, quæ ſunt ſuper terram, vel auium ſub cælo volantium, atque reptilium, quæ mouentur in terra, aut piſcium, qui mouentur ſub terram in aquis. Iſta poſitio peccat etiam quantum ad alterum, cum dicit quòd populus tunc clarius vidit Deum, quam poſtea Prophetæ; non eſt enim veriſimile, quòd genti tam peccatrici, quæ paulò ante de Deo murmurauerat, & paulopoſt murmuratura, Deus ſe clarè oſtenderet. Item dato quòd Deus illis tunc clarè ſe oſtendiſſet; tamen non ita ſicut Prophetis: quia vt ipſimet Iudæi volunt, & ſupra dictum eſt, Deus in imagine viſibili apparuit ſuper mare. Sed cognitio Dei in forma apparente eſt leuiſſima, cum I nihil de Deo videatur: ſed ſolum quædam figura corporis, quæ eſt ex elementis: ergò iſti videndo Deum, vel Angelum in tali figura non videbant eum clarius quam Prophetæ, immo nec ita clarè, quia cum Deus ſit ens purè intellectuale, tunc aliquid de eo nobis demonſtratur, cum aliqualiter intellectus noſter ſupernaturaliter ad contemplandum aliquas veritates de eo eleuatur. Iudæi autem tunc non fuerunt ſic eleuati; Prophetæ autem ſic aut intellectiua, aut imaginaria viſione. Item dicere iſta eſt fundare ſuper fundamentum falſum, quia ille, qui fecit iſta in mari rubro, non erat Deus per ſe, ſed Angelus eius, qui erat in nube, ſicut dicitur præcedenti cap. reſpexit dominus per columnam nubis, & ignis ſuper caſtra Aegyptiorum. Et occidit exercitum eorum: dato ergo, quòd apparuiſſet aliqua figura operantis, ille non eſſet Deus, ſed Angelus. Dicẽdum ergo quòd dicitur hic: Iſte Deus meus, quia demonſtratur ibi Deus non ad ſenſum, ſed ad intellectum, ſicut quando celebramus feſta ſanctorum in reſponſorijs dicimus: Iſte ſanctus pro lege Dei ſuit, & tamen non demonſtratur ibi aliquis ſanctus, ſed intelligitur eſſe ille, cuius feſtiuitas celebratur, ſic dicitur de Martyribus: Hic eſt verè martyr: cum ergo nunc Hebræi vidiſſent Aegyptios mortuos in littore maris, quos Deus occiderat, vel ſaltem Angelus præceptoris, & vidiſſent diuiſionem in mari rubro, vt ipſi tranſirent, quę ſunt opera Dei ſolius, vel facta mandato, aut permiſſione ſpeciali Dei, loquebantur de eo tanquam de præſente ibi. Et hoc verum erat, cum Deus omni loco præſens ſit, ſed ad hunc ſpecialius hic iſti intelligebant, cum quælibet res

Si Deus Iudæis ſuper mare appruiſſet, dediſſet eis occaſionem idolatrandi.

Deut. 4 *Authoris ſententia.*

de

de naturalibus, & etiam ipſi Angeli dicantur eſſe A vbi operantur: Deus cum ibi tunc operatus fuiſſet, diceretur ſpecialiter eſſe ibi, ideo poterat demonſtrari tanquam ibi ſpecialiter exiſtens, vel demonſtrari prius ſecundum tempus etiam ſi non ſecundum locum ſicut quando aliquis egit aliquod factum notabile, & eſt recens, dato quod ille qui illud egerit à nobis receſſerit, tamen dicimus iſte homo eſt talis, vel talis, tanquam de præſenti loquentes: cum memoriæ, & intentioni noſtræ præſens ſit. Ideo cum Deus egiſſet illud factum quòd erat admirabile, & recens, loquebantur de eo tanquam de præſenti eis. *Et glorificabo eum*. Ideſt laudabo eum, eſt enim laus ſermo explicās magnitudinem: laudabant ergo iſti Deum, quia explicabant magnitudinem eius per verba eo modo, quo poterant explicare, dicentes eum fortiſſimum ſuper omnes Deos. Vel dicitur B glorificabo eum, ideſt laborabo dilatare famā eius quia gloria eſt nominis celebritas, ſiue vt ait Tullius, longe, lateque patens præconium, & hoc faciebant Iudæi enarrando omnibus gentibus, inter quas erant, magnitudinem Dei, vt ipſi cognoſcerent, & ſcirent eſſe potentem, & ideo Deus mandabat iſta narrari filijs ſuis, & nepotibus, & omni futuræ generationi, vt omnes ſeruiant, & timeant eum, vt patet Deut. ſexto. cap.

Abrahā pater totius populi Hebræi.

Deus patris mei. Iſta eſt vox totius populi, quæ vocat dominum eſſe Deum patris ſui, ideſt Abrahæ, & iſte erat pater totius populi Hebræi, quia in illo cæpit electio populi Dei, & ipſe recepit circunciſionem, quę erat vt ſignum diſtinctiuum populi Dei. Vtrunque patet ad Ro. 4. cap. cum dicitur de Abraham. Et ſignum accepit circunciſionis ſignaculum iuſtitiæ fidei, quæ eſt in præputio, vt patet omnium credentium per præputium, vt reputetur illis ad iuſtitiam, & ſic pater circunciſionis; dignitate ergo præcellat Abraham alios Hebræorum patres, & tempore. Si autem diceretur, hic Deus patrum meorum, intelligeretur pro Abraham, Iſaac, & Iacob, qui ſunt tres præcipui patriarchæ, ſed cum exprimatur pater ſingulariter, neceſſe eſt referri ad Abraham ex meritis eius; namque Deus benefaciebat populo huic, & complebat in eo promiſſiones, vt patet Gene. 18. c. cum dicitur. Scio, quòd præcepturus ſit filijs ſuis, & domui ſuæ poſt ſe, vt timeant Deum, & faciant iuſtitiā & iudicium, vt adducat Deus pater Abraham omnia, quæ locutus eſt ad eum. Et non ſolum populo iſti, qui nunc erat Deus miſerabatur propter Abraham, ſed ēt Patriarchis alijs: nam Iſaac Deus promiſit terram, quā promiſerat Abrahæ non meritis eius, ſed meritis Abrahæ, vt patet Gen. 26. cap. cum dicitur: Tibi enim, & ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has, complens iuramentum, quòd ſpopondi Abraham patri tuo. *Et exaltabo eum*. Ideſt magnis laudibus eum prædicabo. Et hoc differt à laudare, vel glorificare, quia laus poteſt eſſe de quocunque bono facto large accipiendo laudem, & ſic quilibet homo poteſt laudari. Exaltatio autē eſt de valde magnis factis, propter quæ aliquis non ſolum laudatur, ſicut cæteri, ſed exaltatur, ideſt fit altus, ſiue præponitur cæteris in gradu altiori. Et hoc proprie conuenit Deo, quia nullus ita magna facta agere poteſt, vt Deus differunt ergo laus, & exaltatio gradualiter ſecundum quantitatem, vt liberalitas, & magnificentia, velut magnanimitas, & philotymia, de quibus in quarto Ethic.

Rom. 4. — *Gen. 18.* — *Gen. 26.*

Differentia inter laudē, & exaltationem.

Dominus, quaſi vir pugnator. In Hebræo non habetur, quaſi, ſed dicitur dominus vir pugnator, ſed ad idem redit, quia manifeſtum eſt, quod non dicatur hoc de Deo ſecundum ſubſtantiam, ſed à proprietate, quia ſicut vir pugnator fortiter dimicat ad habendam victoriam, ita Deus fortiter pugnauit contra Aegyptios hoſtes Iudæorum. Et ex hoc mouentur aliqualiter Iudæi dicentes, quòd Deus apparuerit ſuper mare rubrum in forma viri pugnatoris. *Omnipotens nomen eius*. Litera iſta poſſet intelligi dupliciter. Vno modo, quòd dicatur nomen Dei eſſe omnipotens, ideſt quòd nomen Dei ſit magnæ virtutis, & potentiæ, & hoc non dicitur conuenienter, quia nomen Dei eſt quædam vox, aut ſcriptum vel terminus mentalis, ideo non conuenit ei aliqua virtus, cum non ſit qualitas actiua niſi in mutando auditū,

Nomen Dei in ſe nullius eſt virtutis cūſit vox

A vt eſt vox, in mutando viſum, vt eſt ſcriptum, in mutando intellectum, vt eſt terminus mentalis. Si autem obijciatur, quia dicitur Marci. capitul. vltimo, de poteſtate nominis domini: Signa autem eos, qui crediderint, hæc ſequentur: In nomine meo dæmonia eijcient, linguis loquentur nouis, ſerpentes tollent, & ſi quid mortiferum biberint, nō eis nocebit: ſuper ægros manus imponent, & bene habebunt. Idem patet Luc. 9. cap. Dixit enim beatus Ioannes ad Ieſum: præceptor vidimus quendam in nomine tuo eijcientem dæmonia, & prohibuimus eum, quia non ſequitur nobiſcum. Reſpondetur, quòd nomen Dei ſecundum ſe non habet virtutem ſed vt ipſe Deus in magna reuerētia teneatur ipſe vult, quòd inuocato nomine ſuo fiāt virtutes, non quòd eas faciat poteſtas nominis, ſed ipſe Deus audito nomine B ſuo, & inuocato agit mirabilia maximè in credentibus. Et hoc intendebat beatus Marcus cum dixit: Signa autem eos, qui crediderint, hæc ſequentur, in nomine meo dæmonia eijcient. Si autem illud nomen Dei, aut Ieſu, in quo virtutes fiunt, haberet aliquam virtutem in ſe, & abſolute vbicunque eſſet, & quandocunque haberet illam virtutem, quia quę naturalia ſunt, vbique habent eandem potentiam, vt patet quinto Ethic. Et ſubditur exemplum, quia ignis ardet hic, & in Perſis, ideſt quia ignis habet virtutem comburendi naturaliter, vbicunque ſit, ſiue hic, ſiue in Perſis eam habet, ſi ergo diceremus, quòd nomen Ieſu abſolutè, & ſecundū ſe haberet aliquam virtutem, neceſſariò haberet eam quandocunque fuiſſet, ſed nomen Ieſu fuit multis temporibus ante Chriſtum natum, quia multi alij ſic vocaC ti ſunt, ergo tunc habuiſſet virtutem, quam nunc habet, ſed non habuit, quia non fiebant tunc mirabilia in nomine illo: antecedens patet, quia Ioſue vocatus fuit Ieſus, vt patet Eccleſi. 46. cap. cum dicitur: Fortis in bello Ieſus naue ſucceſſor Moyſi. Et ad Hebræ. 4. cap. vocatur Ioſue Ieſus cum dicitur: Si eis Ieſus requiē præſtitiſſet, de nulla alia loqueretur poſt hac die. Etiam vocatus fuit quidam ſacerdos Ieſus, vt patet 3. Zacha. cap. 3. cum dicitur: Et oſtendit mihi dominus Ieſum ſacerdotem magnum, & infra ſequitur. Et Ieſus indutus erat veſtibus ſordidis. Vocatus fuit etiam alius Ieſus, ſcilicet qui fecit librum Eccleſiaſticum, & vocatur Ieſus Sirach. Si autem reſpondeas, quòd iſtud nomen ante tempora Chriſti nullam habebat virtutem, ſed ipſe ei poteſtatem, atque virtutem poſtea dedit, ſiD cut videtur innuere beatus Marcus, cum ait. In nomine meo dæmonia eijcient, ideſt quia illud nomen eſt meum, volo, quòd habeat virtutem, vt in eo poſſint dæmonia eijci. Sed tunc quæritur, vt ſupra dicebamus. An illa virtus ſit in nomine, an Deus ad inuocationem illius nominis virtutes efficiat. Si autem dicas, quòd poſt Chriſtum ſemper iſtud nomen in ſe habuerit virtutem expellendi dæmones aut faciēdi alia mirabilia; ergo quandocunque poſt Chriſti paſſionem, & reſurrectionem Chriſti nomen, ſcilicet Ieſus inuocetur, fiēt mirabilia illa: ſed falſum eſt, quia aliqui de credentibus in nomine illo mirabilia fecerunt, etiam quidam de non credentibus, alij autem facere nō poſſunt; ergo non eſt poteſtas in nomine, ſed in Deo, qui nos inuocāE tes nomen ſuum ſaluat, ſicut dicitur Act. 4. cap. cum dicitur: Nec eſt enim aliud nomen ſub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos ſaluos fieri. Quantum autem ad operationem miraculorum, quæ fit per voluntatem Dei inuocato nomine illo, aliquando dicimus eā fieri aliquando non, prout Deus occultiſſimo iudicio ſuo conuenire cognoſcit. Nam aliquibus fidelibus in nomine ſuo miracula operari concedit, vt patet Marci vlt. cap. Aliqui autem fideles non poſſunt, quia forte fides in eis deficit, vel quia rei opportunitas miraculū fieri non requirit, nam alias ſi tantam fidem haberemus, vt granum ſinapis, & dixerimus huic arbori moro, eradicare, & tranſplantare in mari, obediet nobis, vt patet Luc. 17. cap. Aliquibus etiam nondum fidelibus Deus permittit in nomine ſuo operari miracula concedendo virtutem, vt patet Luc. 9. cap. cū dixit beatus Ioannes ad Ieſum: Præceptor vidimus quendam eij-

Luc 9. — *Ethic 5.* — *Eccl 46.* — *Hebr 4.* — *Act. 4.* — *Luc 17. & 9.*

Aliquib. infidelib. Deus permittit miracula facere in nomine eius.

cientem dæmonia in nomine tuo, & prohibuimus eũ, quia non ſequitur nobiſcum. Cui Ieſus: Nolite prohibere, quia qui non eſt aduerſum nos, nobiſcum eſt, ſiue pro nobis eſt. Aliquibus autem non credentibus in nomine Ieſu miracula facere Deus non concedit, vt patet

Act. 19.

Act. 19. cap. de ſeptem filijs vnius ſacerdotis Iudæi, qui videntes per Chriſtianos in nomine Ieſu mirabilia fieri, tentauerunt & ipſi ſuper areptitios inuocare nomẽ Ieſu dicentes, adiuro vos per Ieſum, quem Paulus prædicat, quibus reſpondit ſpiritus malus, qui adiurabatur dicens, Ieſum noui, & Paulum ſcio, vos autem qui eſtis? & inſilijt ille homo, qui habebat dæmonium in duos illos viros, qui eum adiurabant, & dominatus amborum inuiolauit contra eos, ita vt nudi, & vulnerati effugerent ab illo: hæc autem ſecreta Dei ſunt, de quibus ad nos nihil attinet iudicare. G Concluditur ergo ex dictis, quòd nomẽ Dei non eſt omnipotens, ideſt quòd in ſe habeat aliquam poteſtatem, ſed ſolum ad inuocationem illius Deus agit miracula. Alio ergo modo dicendum eſt. *Omnipotens nomen eius.* Ideſt quòd Deus vocatur omnipotens, & hoc eſt proprium eſt: quia nullus alius omnipotens vocari poteſt; & hoc patet per miracula facta, & ſic credendum eſt, quòd quando Moyſes extendit manum ſuam ſuper mare, vt clauderent fluctus ſuper Aegyptios, inuocauerit nomen domini; ſicut ad percuſſionem petræ, vt aqua efflueret, nomen Dei

Nu. 20.

inuocauit, vt patet infra 17. & Numer. 20. cap. *Currus Pharaonis, & exercitum eius proiecit in mare.* Quando Aegypti intrauerunt per aperturam maris rubri, non erant proiecti in mare, ſed ambulabant per mare; cùm H aũt aquę venerunt ſuper eos, operuerunt eos, & impetu ſuo euerterunt, atque deiecerunt, & ſic dicitur præcedenti cap. ſubuertit rotas curruum, & ferebantur in profundum. *Electi principes eius.* Ideſt Pharaonis. *Submerſi ſunt in mari rubro.* Non ſolum principes electi ſubmerſi ſunt, ſed etiam totus exercitus peditum, equitum, & curruum, ita quòd nec vnus ex eis remanſerit, vt patet cap. pręcedenti, ſed ſit mentio ſpecialis de principibuſ electis, quia de iſtis magis dolendum erat, cùm eſſent capita populi. *Et deſcenderunt in profundum.* Non propriè dicebantur deſcendere in profundũ, quia cùm ipſi ambularent per aperturã maris rubri, erant in profundo, .ſ. in profundo loco ſoli, nec poterant deſcendere in locum profundiorem, quia terram non penetrauerunt, ſed dicuntur deſcendere in profundũ, quia quan- I do aquę venerunt ſuper eos, ipſi conati ſunt ſe in aquis attollere, & enatare, ſed De⁹ demerſit eos, vt oẽs ibidẽ morerentur, & ſic deſcenderunt ad profundum, ſcilicet ad fundum, vel terrã maris rubri. *Quaſi lapis.* quaſi dicat, ſicut lapis grauitate ſua immediate, vt ſuper aquas ponitur, fundum petit, nec aliquando modo põt enatare, ita nec aliquis de Aegyptijs potuit enatare, vt

Abyſſus obſcuritatem propriè ſignificat.

ſaluaretur in tanta multitudine. *Abyſſi operuerunt eos.* Vocantur abyſſi multitudines magnę aquarum profundarum, quæ pp ſuam altitudinem obſcuræ ſunt quaſi ſine luce; nam abyſſus proprie dicitur aliquid tenebroſum, & ſine luce; ideo dicimus eſſe abyſſos in terra, vel in aqua, quia in vtroq; reperitur obſcuritas; in aere autem, vel in igne non dicimus eſſe abyſſum, quia ſunt ſu K per nos, & non habent talem diſpoſitionẽ. *Dextera tua Domine.* Deus non habet dexteram, nec ſiniſtram, quia iſtæ ſunt partes corporis; Deus aũt ſpiritus eſt, vt patet

Ioan. 4.

Ioan. 4. cap. cum dicitur: Deus ſpiritus eſt, & eos, qui eum adorare debent, oportet in ſpiritu adorare, ſpi-

Luc. 24.

ritus autem carnem, & oſſa non habet, vt patet Luc. 24. cap. Eſt aũt hic metaphora de homine pugnatore: nam pugnatores dexteram contra hoſtes tendũt, & dextera hoſtes percutiunt. Cum autẽ Deus nunc fortem pęnam

In dextera totus corporis vigor.

Aegyptijs inflixerit, dicebatur per dexteram ſuam pugnaſſe; nã in dextera totus motus viget; ſic .n. vult Philoſophus quinto Ethi. dicens quòd, dextera melior eſt, quàm ſiniſtra, & Iſidorus Etymologiarum libro vndecimo, tractãdo de homine, & partibus eius dicit, quòd dextera eſt ad mouendum agilior, ſiniſtra aũt ad deferendum aptior. *Magnificatur in fortitudine.* Poteſt legi dupliciter. Vno modo, ꝙ ponatur tempus pro tempore. F ſcilicet futurum pro pręterito, & eſt ſenſus, dextera tua magnificetur in fortitudine, ideſt operatio tua, quæ ſignatur per dexteram, fuit magnificata in fortitudine, ideſt demonſtrauit tuam magnam fortitudinem, quia antea non apparebat te eſſe tam fortem, ſed nunc iſta operatio demonſtrauit te eſſe fortiſſimum. Alio modo, quòd legitur per modum futuri, ſcilicet, dextera tua magnificetur in fortitudine, ideſt dextera, ſcilicet operatio, vel potentia tua ad operandum laudetur de magna fortitudine. *Dextera tua domine percuſſit inimicum.* Ideſt potentia tua punitiua deſtruxit Pharaonem, qui erat principaliter inimicus, & omnes alios inimicos, ſcilicet illos, qui veniebant in exercitu eius. *Et in multitudine gloriæ tuæ.* Ideſt cùm multo honore tuo, & fama. *Depoſuiſti aduerſarios meos.* Ideſt amouiſti eos de G altitudine ſua, quia ante dominabantur nobis, nunc autem mortui ſunt coram oculis noſtris; hoc autẽ fuit in multitudine gloriæ Dei, ideſt cum multitudine gloriæ Dei, quia ponitur, in, pro cum, ſicut dicitur Gen. trigeſimo ſecundo capit. In baculo meo tranſiui Iordanem, ideſt cum baculo. Dicitur autem iſta depoſitio hoſtium cum multa gloria, ſiue fama, quia ex iſta depreſſione ſecuta fuit celebritas nominis magna Deo; cum oẽs gentes audierunt hoc, & iudicauerunt Deum eſſe magnum: aduerſarios meos; iſta ſunt verba totius populi, quia Aegyptij erant hoſtes totius Iſrael. *Miſiſti iram tuam.* In Deo non eſt ira nec aliqua paſſio, quæ ſunt in nobis motus quidam, nec accipitur hic ira pro aliquo motu paſſionali, vel ſimilitudine motus, ſed pro eo, quod ſolet per iram inflicti; irati namque pœ- H nam in vindictam infligunt, cùm ira ſit appetitus vindictæ, vt patet primo de Anima. Cùm ergo nunc Deus pœnam inflixerit, dicebatur iram immiſiſſe; fuit autem iſta ira conuerſio fluctuum ſuper Aegyptios. *Quæ deuorauit eos.* Conſumpſit, vel deſtruxit eos: non accipitur hic propriè deuorare, quia deuorare eſt aliquam rem ad cibum ſumptam per guttur traiicere ad ſtomachum; fluctus maris non habent guttur, nec ſtomachum, cùm non habeant vim nutritiuam, ideo non deuorãt, ſed ſicut res deuorata penitus conſumitur, cùm nihil de ea maneat; ita fluctus maris totaliter deleuerunt Aegyptios, quia vnus ex eis non remanſit, vt patet præcedẽti cap. Sic enim dicitur Ignis deuorare ligna, quia ea conſumit, ſic dicitur Iſa. 17. Sicut deuorat ſtipulam I lingua ignis. *Sicut ſtipulam.* Ideſt ſicut ignis deuorat vel conſumit faciliter ſtipulam, ita Deus ſine labore, aut magna mora occidit omnes Aegyptios venientes cũ Pharaone. ſcilicet ſubito inducẽdo ſuper eos aquas maris. *In ſpiritu furoris tui congregatæ ſunt aquæ.* Ideſt ira tua congregauit aquas. Dicitur ſpiritus furoris .i. incentiuum iræ; eſt enim iſte modus loquendi vulgatus in ſacra ſcriptura, vt incentiuum, vel impetus cuiuſlibet rei vocetur ſpiritus, ſic dicitur Pſalmo 9. Spiritus procellarum, ideſt impetuoſitas procellarum, & Pſalmo 146. Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius, ideſt quòd impetus venti obedit Deo; ſic dicitur, ſpiritus zelotipiæ, ideſt incentiuum, vel ſcrupulus zelotipiæ, ac patet Num. quinto capit. cùm dicitur. Si ſpiritus zelotipiæ concitauerit virum contra vxorem K ſuam, ſic ſpiritus furoris, ideſt incentiuum furoris, vel iræ. Iſte ſpiritus furoris, ideſt incentiuum furoris congregauit aquas. Et accipitur ſpiritus furoris in Deo non pro aliquo motu paſſionali, ſed pro voluntate puniendi, illis tamen quibus pœnæ infliguntur, videtur, quòd illi, qui eas infligunt, eis irati ſunt, licèt nullam iram haberent.

Gen. 32.

Rhet. lib. 2. cap. 3.

Iſa. 17.

Pſal. 9. & 146.

QVÆSTIO. XV.

An dici debeat ſpiritus furoris, vel pietatis.

SEd videtur, ꝙ non deberet hic dici, in ſpiritu furoris, ſed in ſpiritu pietatis, aut dulcoris. Nam mare rubrum apertũ eſt à Deo ex pietate, vt tranſiret Iſraelitæ, ne venientes Aegyptij ad eos, & inuenientes ſuper mare rubrum occiderent eos. Reſpondetur, quòd De⁹ fecit diuiſionẽ maris rubri ad duo. Primo ad hoc, quòd pertranſiret populus Dei, ſ. Iſrael, & quantum ad hoc ſpiritus pietatis fuit, quia ex pietate Deus iſta egit.

Secun-

Secundo egit ad pęnam Aegyptiorum; nam Aegyptij tātum, aut taliter peccauerant, quòd Deus illo vltimo ſupplicio dignos indicabat. Aperuit ergo mare rubrū, vt eos ibi puniret. Et quantum ad hoc fuit ſpiritus furoris, quia videbatur Deus punire Aegyptios tanquam iratus eis, ſed puniebat ſolum, vt volens punire, etiam non vt iratus. Vel aliter dicendum, quòd hic poteſt accipi congregari, ideſt coire, vel continuari; nam antequam venirent Iſraelitę, mare rubrum cōtinuum erat, cum autem Moyſes extendit manum ſuam ſuper illud, diuiſum eſt, & aquæ, quæ antea congregatę, vel continuatæ erant, diſcontinuatæ ſunt, vt intrarent; cum autē Aegyptij ſteterunt intra mare, aquæ coierunt redeuntes ad continuitatem: ergo tunc congregatæ ſunt. Et iſta congregatio facta fuit ad punitionem Aegyptiorū, ideo videtur facta in ſpiritu furoris. i. quaſi ex ira, & hoc modo non oporteret facere ſuperiorem diſtinctionem, & valde concordabat hoc literæ. Sed infra videtur, quòd non ponatur hic congregari. i. coire, ſed adunari intra ſe, vel reſtringi. ſ. quòd quam aquę continuatæ erant intra ſe, non erant reſtictæ, quia totum locū, quem occupare debebant, occupabant; cum autem, diuiſę ſunt, & manſerunt apertę duodecim viæ, oportuit aquas magis intrare, reſtringi, & coadunari, quaſi ſi condenſarentur, & hoc vocatur hic congregatio. Et tunc manet primus ſenſus. ſ. aquæ cōgregatę ſunt. ideſt manſerunt intra ſe reſtrictæ facta diuiſione inter eas, & hoc ſignat litera ſequens. ſ. ſtetit vnda fluens, & congregati ſunt abyſſi in medio mari. Hic enim non poteſt ſtare congregari pro continuari, ſed pro reſtringi, vel adunari, *Setit vnda fluens.* Ideſt vnda, quæ de natura ſua fluida erat ſtetit. i. non mota eſt manens erecta in ſublime ad modum muri. Et fluens non dicit hic actum, ſed naturalem inclinationem, vel conſuetudinem, quia vnda non fluebat tunc, ſed erat fluxibilis, aut ante hoc fluxerat. Sed argues ex hoc contra ea, quæ dicta ſunt præcedenti cap. cùm fecimus differentiam inter diuiſionē maris rubri, & diuiſionem Iordanis; nam quando Iordanis diuiſus eſt, aqua, quæ ſtabat in partę inferiori, fluxit vſque ad mare, & manſit totus alueus deſſicatus; aquę verò ſuperiores intumuerunt, & eleuatæ ſunt quaſi mōtes, in trāſitu, & diuiſione maris rubri, vtrinque aqua ſtetit erecta quaſi murus, ſcilicet tam a dextra, quam a ſiniſtra; huius autem data fuit cauſa, quia aquæ Iordanis fluunt de Libano ad mare ſalſiſſimum; aquæ autem maris rubri nōn fluunt, ſed ſunt magis ſtantes; hic autem dicitur, ſtetit vnda fluens, ideſt quòd ante illa vnda fluebat, & poſtea ſtetit immota mandante Deo. Reſpondetur, quòd aquæ maris rubri nec tunc fluebant, nec vnquam ante fluxerant, ſed dicitur vnda fluens, quia nulla aqua de ſe eſt terminabilis, ſed termino alieno; quæcunque ergo aqua ſit, licèt immota ſit, quia terminata eſt, ſi auferatur ei ille terminus neceſſariò mouebitur, niſi ab alio rurſus teneatur. Cum ergo aqua maris rubri eſſet ſtans, velut in paludibus, niſi quaſdam habet fluctuationes, nō vocatur fluens ideſt quòd tota fluat: quia vna pars tenet aliam, & alia aliā, ſed cum de medio aliquid tollitur, vel aquæ diuiduntur, continuo inclinatur aqua ad illum locum tanquam ad decliuiorem. Et ſic futurum erat in diuiſione viarū maris rubri, niſi Deus diuiſas aquas tenuiſſet, quia ipſæ naturaliter fluerēt ad illas profunditates, & aperturas medias ſine aqua, ideo dicitur, quòd vnda fluens, ideſt quæ de natura ſua fluida eſt ſemper petens loca decliuiora, ſtetit, ideſt nō mota eſt, ſcilicet ſtando per ſe tanquam corpora dura terminata proprio termino. *Cōgregatæ ſunt abyſſi.* Ideſt magnæ moles aquarum obſcurę propter magnitudinē, & ſpiſſitudinē, quæ non poteſt penetrari ab ipſis radijs ſolaribus; fuerunt autē iſti abyſſi congregati, ideſt reſtricti in ſe, vt relinquerētur aperturæ magnæ viarū. p quas totus Iſrael tranſiturus erat, & ipſi Aegyptij. *In medio mari.* Ideſt intra mare, quia nō accipitur hic medium pro medio ſecundū æquidiſtantiam, ſed ſecundum inter poſitionem; nam fuit iſte trāſitus p medū maris ęqualiter, ſed magis circa littus; nā vt declarauimus pręcedenti cap. tranſitus maris rubri

Obiectio diluitur.

A non fuit a littore ad litus oppoſitum, ſed quędā circulatio, ideſt via facta p ſemicirculū rediēs ad idem littus, a quo inceperant intrādo per mare, & hoc fuit, quia ſolitudo Ethan, quę erat cōiūcta mari rubro, habebat ſcopulos altiſſimos prominētes, & intrātes partim in mare, vt ergo circuirēt illos, coacti ſunt intrare p mare faciēdo ſemicirculū, & quia erant duodecim tribus, facti aūt duodecim ſemicirculi, ppinqui ſatis littori, ſed quidā erāt maiores alteris, cū eos itra ſe ambirēt *Dixit inimicus.* Scilicet Pharao. Qui erat hoſtis capitaneus, & ceteri, q cū eo erāt. Vel dicitur inimic⁹. i. inimici; fit enim aliquādo ex ea large cū ponitur ſic ſingulare p plurari, vt ſępe vtūtur poetæ, cū dicitur in Ouidio Meta. l. 8. Dixerat, & naues armato milite cōplēt, ideſt armatis militibus. Vtrū aūt voce iſta ptulerit Pharao, & ſui, vel vtrū
B oīa ſolū cōceperit, modicū refert, vtrūq; enī ſatis ſtat, nā Pharao forte vt ſuos ad pugnandū cōtra Iudæos incitaret, diceret iſta, quæ ſequuntur, vt non timerent Iudæos, plures namq; erant Hebræi pugnatores, q̄ Aegyptij; nā Aegyptij, vt ait Ioſephus, ſolū erāt ducēta millia peditū, & quinquaginta millia equitū, & currus electi ſexcēti; Hebræi aūt erāt plures, q̄ ſexcēta millia peditū pugnatorū, vt declarauimus ſup. 12. cap. *Perſequar* Tranſeūdo poſt eos per mare rubrū, *Et comprehandam.* Quia ipſi habent pecora, & ſuppellectilem multam portandā, & paruulos, veteres, atq; vxores, ideo nō poſsūt veloci paſſu moueri, ego aūt cū populo meo equitib. & pedib. quia expediti ſumus ad pugnā, & ad curſū velociter tenebimus eos. *Diuidam ſpolia* Volebat Pharao cōprehendere oēs Hebræos, & quia ipſi portabāt ſuppelle
C ctilē variā, & pecora multa nimis, atq; animalia diuerſi generis, vt patet ſup. 12. c. volebat illa cōprehēdere Pharao, & diuidere inter ſuos. *Et implebitur anima mea.* Ideſt deſideriū meū, quaſi dicat: ego deſidero diuitias multas, iſti vero habent eas, cū ergo accepero, quæ poſſident, ſatiabor, & in hoc mentiebatur, quia diuitiæ nō ſatiant, ſed augēt potius appetitū, ſatiaret tñ, quātū ad aliquid. i. quia ipſe appetebat accipere bona Hebręorū, poſtquā aūt acciperet, vltra non appeteret illa, & ſic cōtentaretur. *Euaginabo gladium meum.* Non dicebat hoc Pharao in pſona ſua, quia ipſe modicū per ſe facturus eſſet, ſed loquebatur de Gladijs ſui exercitus; nam illi ad imperiū eius mouebantur. *Et interficiet eos manus mea*; Hebræi. n. ſerui fuerāt Pharaonis duriſſimis ſeruiture, ideo magis vtile erat ei, quòd reduceret eos in
D terrā ſuā ad ſeruiendū, ita duriori ſeruitute, quàm q eos occideret, ſed quia Pharao, totaq; Aegyptus grauiter percuſſa fuerat à Deo propter Hebræos, primogenitis mortuis, & animalib. Aegyptiorū, atq; terræ naſcentibus deletis, valde iratus erat eis, & volebat vindicare ſe eos interficiendo. *Flauit ſpiritus tuus*, Ideſt ventus miſſus à te. Eſt enim iſtud nomen æquiuocum ad multa, ſcilicet pro re inuiſibili, atq; ſubſtātiali, vt Deus, anima, Angelus. Aut prouento, & ſic patet Reg. 3. c. 19. cum dicitur, quòd tranſijt coram Elia ſpiritus grandinis, ideſt ventus cum grandine, & ſequitur, & non in ſpiritu dominus, & ſic patet Ioan. 3. c. cū dicitur: Spiritus vbi vult, ibi ſpirat, ideſt ventus; ſic. n. exponit Aug. & patet per ea, quæ ſequuntur ibidē. ſ. vocē eius audis, & neſcis vnde veniat, aut quo vadit, hoc aūt non intelligitur de
E ſpiritu ſancto, quia non vult dicere Chriſtus, quod Nichodemus audiret vocē ſpiritus ſancti. Etiā quia dicitur, neſcis vnde venit, aut quo vadit; iſte aūt, aut venire nō cōpetit ſpiritui ſancto, ergo de vēto intelligitur, maximè quia ſubdiuit poſt iſtud exemplum, ſic omnis eſt, qui natus eſt ex ſpiritu, ſi tñ acciperetur primo ſpiritus pro ſpiritu ſancto, impoſſibile eſſet poſtea dicere coparando, ſic eſt omnis, qui ex ſpiritu natus eſt. Sic etiam dicitur Gen. 1. c. Spiritus domini ferebatur ſup aquas, ideſt ventus miſſus à Deo, vt ibidem declaratum eſt. Alio modo ſpiritus pro impetu ſic, dicitur, Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius, vt patet Pſal. 148. Ideſt impetus procellarum, vel procellæ impetuoſæ. Alio modo pro incentiuo, vt dicimus ſpiritu luxuriæ, ideſt incentiuum; ſic etiam dicimus ſpiritum furoris, ideſt incentiuum iræ, vel irę vehementer incenſa, vt pa

3. Reg. 19. Spiritus in ſacris literis multipliciter accipi-

tet ſupra in litera. Alio modo pro prædicatore, ſicut ait Ioan. in Canonica prima 4. cap. Nolite adhuc credere omni ſpiritui, ſed probate, an ex Deo ſit, ideſt non credatis omnibus prædicatoribus, ſed probate primo, an ſint ex parte Dei bono zelo venientes. Hic autem accipitur ſpiritus pro vento, & vocatur ſpiritus Dei, ideſt, ventus miſſus à Deo. Iſte ventus non fuit ille, qui mare apertum deſiccauit flando tota nocte, vt patet præcedenti cap. ſed ille ventus, qui venit ad faciẽdum fluere aquas, vt redirent ſuper Aegyptios. Et patet hoc ex ſequenti litera, quia dicitur, & operuit eos mare, & ſic iſte ventus fuit ad operiendum eos. Nec fuit iſte ventus ab eadem parte orbis, à qua erat ille, qui diuiſum mare deſiccauit; nam ille fuit Subſolanus directe oriẽtalis, tamen vocatur in litera noſtra vrens, & in Hebreo vocatur orientalis. Et cum viæ illæ eſſent contra orientem aliquo modo, ſi ille ventus veniret intraret per illas vias ſicut ante intrauerat ad deſiccandum, & magis diuideret, quàm concluderet fluctus. Dicendũ ergo, ꝙ ille ventus fuit Meridianus, ſcilicet Auſter, qui impellebat aquas contra Septentrionẽ, vt fluerent in illas aperturas, quæ erant ab Occidente contra Orientem. Non enim poteſt dici, quòd iſte ventus fuerit aquilonaris; nam ſcopuli altiſſimi ſolitudinis Ethan erant à parte aquilonari maris rubri, qui prohiberent omne ventum trãſire. *Et operuit eos.* Ideſt Ægyptios. *Mare.* Scilicet impellente vento aquas, vt fluerent ſuper eos ambulantes in profundo. *Submerſi ſunt quaſi plumbum.* Ideſt ſicut plumbum graue valde eſt, & immediate vt in aquam iacitur fundum petit, Ita Aegyptij licèt venientibus aquis ſuper eos conati eſſent ſe attollere, & enatare, tñ Deus depreſſit eos tanquam plumbum. *In aquis vehemẽtibus.* Ideſt in aquis multis, ſiue magnis, quia mare erat. *Quis ſimilis tui in fortibus domine.* Ideſt quis inter fortes eſt æqualis tibi, quaſi dicat, nullus enim quiſquã alius poſſet talia ſigna agere, & portenta, qualia tu agis. Et quidem cõparatio nulla Dei ad hominem fieri poteſt; nam finiti ad infinitum proportio nulla eſt, vt ait Boet. de conſ. lib. 2. proſa 7. cum dicit, & finitis quidem ad inuicem fuerit quædam, infiniti autem ad finitum nulla vnquam poterit eſſe collatio. *Quis ſimilis tui.* Replicatio eiuſdem ſententiæ eſt, ſicut fit ſæpe maxime in carminib. quemadmodum iſtud eſt. Vel pōt eſſe, ꝙ faciat aliã ſentẽtiã; nã ſupra dixerat nullum eſſe ſimilẽ Deo in fortitudine dicẽs, quis ſimilis tui in fortib. nunc ponit nullũ eſſe Deo ſimilẽ quantum ad alias excellentias, cũ dicit. *Quis ſimilis tui.* Scilicet in ſanctitate, & miraculorum operatione, ideo ſubdit. *Magnificus in ſanctitate.* Ideſt quis eſt ſimilis tui, vt ſit ita magnificus in ſanctitate, ſicut tu. Dicitur autem magnificus in ſanctitate .i. magnus valde in ſanctitate, Ita quòd non eſt aliquis ita ſanctus ſicut tu. Accipitur aũt hic magnificus im ꝓprie, nam vt ait Philoſophus 4. Ethic. cap. de magnificentia. Magnificus dicitur, qui facit valde magnas expenſas, qualiter oportet, & vbi, & qñ, & ſic de alijs circũſtãtijs, vt in faciẽdo tẽpla, & in faciẽdo ſepulchra, & expenſas nuptiarum, & aliorum, quæ ſemel fiunt per vitã; Deus aũt non dicitur iſto modo magnificus hic, ſed accipitur magnificus .i. magnus vel magna faciens. *Terribilis.* In pœnarũ illatione: quia in malos debitas pœnas admirabiliter exerces. *Atque laudabilis.* Quia eripis confidẽtes in te. *Et faciens mirabilia.* In apertione maris rubri ad tranſitum Iudæorum, & in ſuffocatione Aegyptiorũ, & in omnibus pœnis inflictis in Aegypto. *Extendiſti manum tuam.* Metaphora eſt tanquam de viro pugnante, qui manum extendit ad percutiẽdum hoſtem: Deus ergo, quando punit, manum extẽdere dicitur, cum autẽ non punit, manum collectam habet. *Et deuorauit eos terra.* Non quod deuorauerit eos terra aperiendo ſe, ſicut abſorbuit Dathan, & Abiron, qui viuentes degluriti ſunt, vt patet Num. 16. & 26. cap. ſed quòd deſcenderũt in profundum maris .ſ. ad ſolum, & ſicut illi, qui deuorantur à terra humano occultantur aſpectui, ita illi, q̃ maris fluctibus abſcõdũtur, licèt terræ viſcera non ſubintret, donec eos mare ad littus depellat, occultantur, & ſic fuit de Aegyptijs, qui viſi ſunt intrare in viſcera

Quomodo Deus dicitur magnificus.

F terræ, quia nõ cõparuerunt donec ad littus cõpulſi ſunt. *Dux fuiſti in miſericordia populo, quem redemiſti.* Ideſt direxiſti eos populũ tuum per vias datas in mari rubro. Fuit autem iſta directio in miſericordia, quia ex pietate Deus aperuit viã Hebræis, ne Aegyptij cõprehẽderẽt eos coarctatos à mari, & terra, & occiderent in ore gladij. Vel fuit miſericordia, quia, qñ intrauerunt per mare rubrũ, niſi Deus tenuiſſet aquas maris, fluerẽt ſuper eos, & morerentur ſimul. *Populo, quem redemiſti,* i. populo Hebræorũ, quẽ redemiſti de Aegyptiaca ſeruitute. Vel dicitur dux quantum ad columnã ignis, & nubis, quæ demonſtrabat Iſraelitis viã, vbicunq; eſſent præcedẽdo eos, vt patet ſupra 13. c. & tunc dicitur dux ex miſericordia, quia ex miſericordia dirigebat. *Et portaſti eũ in fortitudine tua.* Ideſt cum fortitudine .i. per operationẽ

G mirabiliũ eduxiſti eos de Aegypto; per fortitudinem ẽt aperuiſti eis mare rubrum, per fortitudinẽ pauiſti eos cibo Angelorum in ſolitudine. *Ad habitaculũ ſanctum tuum.* Iſta litera neceſſario legitur per modum futuri, licèt hic ponatur de preterito; nam in tempore illo, quo Moyſes cum populo Iſrael cantauit iſtud canticum, cum tranſierunt mare rubrum, nondum acceſſerant ad aliquem locum, qui vocari poſſet habitaculũ Dei, & ſic dicetur. *Et portaſti eum.* Ideſt portabis. Moyſes, n. ſpiritu prophetico cognoſcebat quòd Deus introducturus eſſet Hebræos in terram Chanaan, quam promiſerat, Et hoc non conditionaliter, ſed ſimplicer verũ erat, ita quòd nullo euentu perturbari poterat, ideo ita loquebatur de eo ſub ceritudine, tãquam de eo, quòd factum erat, & iſte modus ſeruatur frequenter in Pro-

H phetis, *In fortitudine tua.* Qualitercunque Intelligatur habitaculum Dei, vt infra declarabitur Hebræi ducti fuerunt ad illud cum miraculorum operatione. *Ad habitaculum ſanctum tuum.*

QVAESTIO. IIII.

DEus in nullo loco habitat cum in loco nullo circunſcribatur, dominus namque vel habitaculum ipſũ habitatorem circunſcribit, Deus autẽ quia infinitus eſt ſecundum eſſentiam vbique eſt, & totus mundus eum continere non valet, ſic dicitur Iere. 23. c. Cælum, & terra ego impleo, dicit dominus; dicitur tamen Deus habitare in aliquo loco propter aliquem ſpecialem effẽctum, qui eum magis ibi oſtendit, quam alibi, & ſic dicitur Deus habitare in cælo, quia ibi dat gloriam bea-

I tis; & ſic dicitur Mat. 5. Nolite iurare per cælum quia ſedes Dei eſt. Atiam eſſet noſtra ſedes Dei, vel Templũ dicitur, quia ibi Deus operationem ſuam demonſtrat eam illuſtrando per gratiam, & virtutibus adornando, ſic dicit beatus Bernar, in lib. de contemplatione: Templum Dei eſt mens iuſti, & altare optimum cor eius: & Apoſt. 2. Corint. ca. 10. dicit: Templum Dei, eſt quòd eſtis vos, qui autem polluerit templum Dei, deſtruet illum Deus. Dicuntur etiam aliqua loca corporea tabernacula Dei, quia Deus ſpecialiter operatur in illis, vel inuocatur nomen eius in illis, ſic patet 3. Reg. 8. cum dicit: Ergo ne putandum eſt, quòd Deus verè habiter ſuper terram? ſi enim cælum, & cæli cælorum te capere non poſſunt, quanto magis domus hæc, quam ædificaui? Et poſtea ſubditur in litera, quòd illa domus facta

K eſt, vt inuocetur ibi Deus in oratione, & exaudiat in cælo quicquid ibi dicitur; huiuſmodi autem omnia loca, in quibus Deus virtutem miraculorum ſuorum vult demonſtrare, vel vbi catholicus populus domum facit ad orandum, & Deo gratiarum actiones, & laudes canendum. Quod autem fuit iſtud habitaculum, ſecundum Ra. Abraham Abraham Aben Exra eſt mons Sinai, quia ibi habitabat Deus in caligine nubis, & igne, atque legem dedit, & verba eius per Angelos exaudita ſunt. Et non ſolum fuit habitaculum Dei iſte mons ex tempore, quo Iſraelitæ caſtrametati ſunt ibi, & Deus legem dedit, ſed etiam ab antiquo, quia fama erat apud paſtores Madian Deum habitare in monte Sinai, nulluſque ob hanc cauſam ad illum audebat accedere: & & ideo, quãdo Moyſes duxit gregem ad interiora deſerti, perueniens ad montem Sinai, vidit quæ rubum ardere, & quòd nõ cõbureretur, cũq; voluiſſet accede-

Deus vbique eſt, ſed ſpecialiter in quibuſdã locis & quãdam ſpecialẽ effectum. Ier. 23.

2 Cor. 10.

Mons Synai fuit Dei habitaculum ſecundũ Aben Ezra.

re

re ad locum, vt conſideraret viſionem hãc magnã, pro A
hibitus fuit a Deo dicente, ne appropries huc, ſolue cal
ceamentũ de pedibus tuus, locus enim in quo ſtas ter-
ra ſancta eſt, & ſatis rationabile, quòd intelligatur de
hoc loco. Et tunc qñ dicitur, ꝙ in fortitudine Dei illuc
adducti ſunt, verum eſt. ſ. delẽdo Aegyptios hoſtes eo-
rum, & diuidendo mare rubrum, atque dando eis cibũ
Opinio in deſerto, & aquam de petra, & nouiſſimè deijciendo
Nicolai. hoſtes eorum Amalechitas inſurrgentes in eos, vt pa-
& aliorũ tet infra 17. cap. Alio modo, vt vult Nicolaus, & alij:
de habi- intelligimr hic habitaculum Dei templum factum in
taculo monte Moria, ad quẽ Deus deducturus erat Hebræos:
Dei. & iſtud templum poſtea conſtruendum erat. Melius eſt
tamen prior expoſitio, ne fiat replicatio eiuſdem ſen-
ſus. In omnibus enim ſcripturis, maximè in ſacris cauẽ
dum eſt, quantum potuerimus, ne fiat replicatio, aut ali B
quid videatur dici ex abundantia, quia peccatum eſt
per plura facere, quod poteſt per pauca fieri, vt ait
Ariſt. 8. Topicorum. Si autem intelligamus hic de tem-
plo facto in terra Chanaam, erit duplicatio, cùm infra
dicatur; Introduces eos, atque plantabis in monte hære
ditatis tuæ firmiſſimo habitaculo, quod operatus es,
ſanctuarium tuum & cætera. Ponendo autem pro mon
te Sinai, non fit duplicatio. Dicendo tamen accipi pro
habitaculo terræ Chanaan verum eſt, quòd illuc vene-
runt per fortitudinem dei. ſ. per opera mirabilia, quæ
ſupra diximus, & per multa alia deuincendo Chana-
Num. 21 næum regem Arad, vt patet Num. 21. c. & Seon, regem,
Deut. 2. & Og, Amorrhæorum reges duos, vt patet Deu. 2. & 3.
& 3. & c. Et delendo Amanitarum reges quinque, vt patet Nu.
Ioſue 3. 31. c. Et deſiccando Iordanem, vt patet Ioſue 3. c. Et de- C
ſtruendo Chananæorum reges 31. cum populis ſuis, vt
patet Ioſue 12. c. multa quoque alia. Et quod mirabilius
omnibus videtur, ſolique diuinæ potentiæ conceſſum,
ſtetiſſe ſolem immotum per vnius diei ſpacium ad pre-
ces Ioſue, donec ſe vlciſceretur de inimicis ſuis, vt pa-
Ioſ. 10 tet Ioſue, 10. c. *Aſcenderunt populi*. Quando Iudæi tran-
ſierunt mare rubrum, intrauerunt in Arabicas ſolitudi
nes verſùs montem Sinai. Eſt autem terra illa carens ha
bitatore, maximè in tempore illo, nunc autem aliqua-
liter habitatur propter aquas quas Deus eduxit de pe-
tra in Raphidim, & in Cadesbarne, vr patet infra 17.
Nu. 20. Nu. 20. c. Circa illas ſolitudines tamen ſunt multæ gen
tes. ſ. Philiſtijm ab Occidente, & Amalechitæ, atq; Cha
Quando nanæi à parte ſuperiori, & Madianitæ, donec veniatur D
Hebræi ad confinia terræ Edõ, & Moab, & Amõ, regumq; Ama
tranſie morrhæorum, ideo, quando audierunt iſti populi vici-
runt ma ni tantum miraculum, ſ. quòd ſiccaſſet Deus mare ru-
re rubrũ, brum ad introitum eorum, & deleuiſſet Aegyptios op-
omnes a primentes eos, cõſternati ſunt valde, & timuerũt, quòd
lij conui- eos diſperdituri eſſent, ſic patet Num. 22. cap. cum dixit
cini popu Balach rex Moab, Ita delebit hic populus omnes, qui in
li maxi- noſtris finibus commorantur, quomodo ſolet bos her-
mè timue bas vſque ad radices carpere. Et Deu. 2. cap. dixit Deus
runt. Hebræis; Tranſiuitis per terminos fratrum veſtrorum
filiorum Eſau, qui habitant in monte Seir, & timebunt
vos. Et clarius Ioſue 2. c. cum dixit Raab meretrix Ieri-
contina ad exploratores Iſraelitarum: Noui, quòd tra-
diderit vobis dominus terram; etenim irruit in nos
terror veſter, & elanguerunt omnes habitatores terrę: E
audiuimus quòd ſiccauerit dominus aquas maris rubri
ad introitum veſtrum, quãdo egreſſi eſtis de Aegypto,
& quæ feceritis duobus Ammorrhæorum regibus, qui
erant trans Iordanem Seon, & Og, quos interfeciſtis,
& hæc audientes pertimuimus, & elãguit cor noſtrum,
& non remanſit nobis ſpiritus ad introitum veſtrum.
Populo- Iſti ergo populi volentes ſuccurrere expellentes He-
rũ confœ- bræos de terra illa, confœderati ſunt, vt quilibet popu-
deratio lus pugnaret contra eos, inter quo primi fuerunt Ama-
aduerſus lechitæ, qui erant propinquiores, & inceperunt bellum
Hebræos. contra eos, dum eſſent in Raphidin, vt vt patet infra 17.
capit. Et quantum ad hoc dicuntur populi aſcendiſſe,
id eſt mutuo conueniſſe, vel pepigiſſe de bello infligen
do Hebræis. *Et irati ſunt*. Id eſt incurrerunt odium He-
bræorum; nam eos valde exoſos habuerunt, qui time-
bant, & quòd Hebræi omnes populos Arabiæ delerent.

A *Dolores obtinuerunt habitatores Philiſthijm*. Id eſt dolores
venerunt ſuper Philiſtinos, cùm iſta audierunt, timen-
tes malum ſibi ab alijs Hebræis futurum. Dicitur au-
tem aliquid obtinere alterum, cum vigorem habet ſu-
per illud, vel victoriam, ſic dicitur aliquis obtinere in
cauſa forenſi quando profertur ſententia, ſic etiam di-
citur Gene. ſeptimo cap. Obtinuerunt aquæ terras cen-
tum quinquaginta diebus, Id eſt tenuerunt aquæ terras
ſub ſe toto iſto tempore, quia quæ eleuatæ erant ſuper
montes altiſſimos, quindecim cubitis, vt patet ibidem.
Tunc conturbati ſunt principes Edom. Id eſt principes Idu
mææ, qui ſunt principes filiorum Eſau. In terra autem
Edom primo dominati ſunt multi duces ſimul, deinde
mutato iſto principatu dominati ſunt reges octo ſucceſ
ſiue, poſtea mutato principatu regio inceperunt rurſus
B habere duces, poſt quos iterum habuere reges, vt patet
Geneſis trigeſimo ſexto capitulo, & ibi declaratum eſt.
Iſti autem conturbati ſunt, quia timuerunt, quòd filij
Iſrael acciperent terram eorum, ideo cùm miſerunt ad
Idumeos Iſraelitæ legatos, vt peterent tranſitum per
terram eorum, reſpondit rex Edom: Non tranſibis per
me, alioquin armatus occurram tibi. poſtea autem cum
tranſierunt per illos, timuerunt, vt dicitur Deut. 2. cap.
ſcilicet tranſibitis per terram, ſiue terminos fratrum ve
ſtrorum filiorum Eſau, qui habitat in Seir, & timebũt
vos; mandauit tamen Deus ne mouerentur contra eos
in bellũ. *Robuſtos Moab obtinuit tremor*. Id eſt tremor, vel
nimius timor venit ſuper principes robuſtos Moabita-
rum, ſuper regem, & alios principes; nã timuerunt val-
de eos, cum audierunt facta hebræorum, & mirabilia,
C quæ Deus agebat pro eis, ſic dicitur Num. 22. cap. ſ. Vi-
dens autem Balach filius Sephor omnia, quæ fecerat
Iſrael Ammorrhęo, & quòd pertimuiſſent eum Moa-
bitæ, & impetum eius ferre non poſſent, dixit ad maio-
natu Madian, ita delebit hic populus omnes, qui in no
ſtris finibus commorantur, ſicut ſolet bos herbas vſque
ad radices carpere. *Obriguerunt omnes habitatores ter-
ra Chanaan*. Scilicet ſeptem populi, qui communiter di
cuntur eſſe in terra illa. Obrigere eſt infrigidari, ſiue
gelari, vel dureſcere, quod fit in magno pauore; talis au
tem euenit in omnibus Chananæis cũ audierunt, quod
Deus faceret pro Hebræis, vt patet Ioſue 2. c. cum dici-
tur: Noui, quòd tradiderit vobis dominus terram, ete- *Quæ præ*
nim irruit in nos terror veſter, & elanguerunt omnes *deſtinan*
D habitatores terrę. Audiuimus enim, quòd ſiccauerit do *tur, ſic*
minus aquas maris rubri ad introitum veſtrum, cum *prædeſti-*
egreſſi eſtis ex Aegypto, & quæ feceritis duobus Am- *nantur,*
morrhæorum regibus, qui erant trans Iordanem Seon, *vt ſan-*
& Og, quos interfeciſtis, & hęc audiẽtes pertimuimus, *ctorũ pre*
& elanguit cor noſtrum, & non remanſit in nobis ſpiri- *cibus im*
tus ad introitum veſtrum. *Irruat ſuper eos formido*. Su- *pleãtur.*
pra Moyſes ſpiritu prophetico cognoſcens futura ſub *Gen. 25.*
certitudine prædixit illa per modum præteriti, hic ro-
gat ea compleri: ſciebat. n. clariſſimè Moyſes, quòd ea,
quæ prædeſtinata ſunt, ſic prædeſtinantur, vt vt ſancto-
rum precibus impleantur: rogabat ergo pro horum cõ-
pletione: ſic. n. ipſe Moyſes ſcripſerat de Iſaac, cui nu-
meroſitas ſeminis promiſſa eſt; tamen vxor ſterilis ei da
ta eſt: vt patet Gen. 25. nec gignere ex ea potuit vſque *Gen. 25.*
E poſt annos 20. quàm eam acceperat, & continuo roga-
bat pro ea. *Formido*. Id eſt timor in anima. *Et pauor*. Sci
licet exterius, pauor. n. reddit hominem ſtupidum, vt
immobilis ſit, & hoc precabatur Moyſes euenire in gen
tibus iſtis, donec ipſi tranſirent in terrã promiſſionis.
In magnitudine brachij tui. Id eſt in fortitudine tua: qua-
ſi dicat, ſicut, tu domine per fortitudinem tuam magnã *Num. 14*
gnam feciſti pro nobis mirabilia multa, ita nunc immit
te terrorem ſuper omnes gente has, & ſic fecit iterum
pro Iacob in terra Chanaam immittendo terrorem in
omnes gentes in circuitu, ne eum perſequerentur, cũ di *Deut. 5.*
citur Gen. 35. c. Cumque profecti eſſent terror domini
inuaſit omnes per circuitum, & non auſi ſunt perſequi
recedentes. *Fiant immobiles quaſi lapis*. Scilicet, vt non
moueantur in bellum contra nos: licèt autem ſic rogauiſ
ſet Moyſes, tamen poſtea non ſic totaliter completum
eſt, vt patet de bello Amalechitarum, quod paulo poſt
ſur-

ſurrexit contra eos, vt patet infra 17.c. Et iterum Amalechitæ cum Chananæis, vt patet Nu. 14.c. Et iterũ Chananæus rex Arad, vt patet Num. 21. cap. fiebant autem hęc pro tentatione Hebræorum, vt appareret, vtrum diligerent Deum, & nota fierent, quæ in eorum cordibus verſabantur, vt patet Deu. 8.c. Maximè quia hæc fiebãt pro peccatis Hebræorum, vt traderent in manus hoſtium, quod colligitur ex 3. 4. & 6. cap. Iudi. vbi mox, vt Hebræi declinabant ad idolatriam mittebat ſuper eos aliquos hoſtes, qui eos premerent ſeruitute. *Donec pertranſeat populus tuus iſte.* Quaſi dicat nunc nobis periculum eſt cum tranſimus inter has gentes, ne inſurgant aduerſum nos: poſtquam autem fuerimus in terra poſſeſſionis noſtræ non timebimus eos. *Donec pertranſeat populus tuus.* Iſta replicatio verſuum eſt cum identitate pertinens ad ſolum ornatum, ſicut conſuetum eſt in canticis, maximè quãdo obſeruatur lex metrica quantum ad numerum ſyllabarum, & pedũ quantitatis prolationis cuiuſlibet ſyllabæ ſecundum tempora, quæ habet, vt obſeruatur in poetis, & in verſibus Ieremiæ in lib. Trenorum, qui ſecundum literam Hebraicam per metra iambrica cum comate heroico procedit, vt declarauimus in Epiſt. ad Paulinum, quæ ponitur, vt prologus Bibliæ totius in cap. 7. eiuſdem. *Iſte quem poſſediſti.* Scilicet ſpecialiter accipiendo eum in populũ tuum peculiarem, vt patet infra 19. cap. & Deuteronom. 32. cap. cum dicitur: Nunquid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, fecit, & creauit te? Hoc aũt eſt quantum ad quandam ſpeciàlem poſſeſſionem; nã generaliter Deus omnes populos poſſidet, vt patet Pſ. 23. ſ. Domini eſt terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuerſi, qui habitant in eo. *Introduces eos.* Iſta referuntor ad terram Chanaã, & poſſunt legi dupliciter. Aut per modum orationis, Aut cuiuſdam propheticæ enunciationis. Per modum orationis eſt ſenſus, quòd Moyſes oraret Deum dicẽs, Domine ego oro te, vt introducas hunc populum in terram Chanaam. Per modum prophetiæ poſſunt legi, quod ſit ſenſus, Moyſen loqui cum Deo, & dicere: Domine ego ſcio, quod tu introduces iſtos ſeruos tuos, & populum tuum in terram Chanaan. Sed melius videtur per modum orationis, vt continuetur modus loquendi ſuperiori, qui erat deprecatiuus. *Et plantabis.* Ideſt radicabis eos in terra illa, dando eis ciuitates, & poſſeſſiones, in quibus maneant radicati. Et fit metaphora ab arbore, quæ cũ plantatur radices agit. *In monte hereditatis tuæ.* Ideſt in terra Chanaán, quæ eſt aliqualiter montuoſa, vt patet Deter. 11. cap. cum dicitur; Terra enim ad quam ingredieris poſſidendam, nõ eſt ſicut terra Aegypti, de qua exiſti, vbi iacto ſemine in hortoum morem aquæ ducuntur irriguæ, ſed montuoſa eſt, & campeſtris. Sic etiam dicitur Deuteron. 1. cap. cum dicitur: Reuertimini, & venite ad montem Ammorrhæi, & cætera, quæ ei proxima ſunt campeſtria, atque montana. *Firmiſſimo habitaculo tuo.* Ideſt iſta terra eſt firmiſſimum habitaculum tuum. ſ. quòd ſemper habitabis in illa; ſpecialia beneficia dando populis tuis ibi exiſtentibus; nam Deus non dimiſit Hebræos, & accepit illam gentem, licèt ipſi dimiſerint verũ Deum ſuum, & acceperint aliũ Deum, & de hoc conqueritur Dominus Ierem. 1. cap. cum dicitur: Tranſite ad inſulas Cethin, & videte, & in Cedar mittite, & conſiderate vehementer, & videte ſi factum eſt huiuſcemodi, ſi mutauit gens Deos ſuos, & certe ipſi non ſunt dij: populus vero meus mutauit gloriam ſuam in Idolum. Vel poteſt hic accipi mons Hæreditatis per mõtem Moria, in quo conſtruxit Salomon templum, vt patet 2. Paralip. 2. cap. Et vocatur ille mons hæreditas Dei ſpecialiter, quia ille locus ſpecialiter ad Deum pertinebat; nam in cæteris locis terræ promiſſionis poterant fieri omnia, quæ ad humanũ ſeruitium attinebant: in iſto autem loco, vel monte nihil fiebat niſi ipſe Dei cultus, imo aliqui homines non audebant intrare ad partes interiores, niſi ad orãdum, & offerendum, ideo Chriſtus cum reperit ibi ementes, & vendentes, euertit menſas numulariorum, & cathedras vendentium columbas, vt patet Matth. 21. & Luc.

F 19. cap. *Firmiſſimo habitaculo tuo.* Ideſt quòd templũ Salomonis fuit firmum habitaculum Dei, quod dicitur ad differentiam aliorum habitaculorum eius; nam in Silò prius habitauit arca Domini, ſed poſtea propter peccata ſacerdotum dimiſit Silo, & tranſiuit ad alia loca; nã in manus hoſtiles tradita eſt, vt patet 1. Reg. 4. cap. Deinde venit in domum Aminabab in Gabaa, vt patet 1. Reg. 7. cap. & manſit ibi toto tempore, quo regnauit Saul, ſcilicet quaſi per quadraginta annos, imo maiori, quia antequam Saul efficeretur rex, ducta fuit arca in domo Aminadab: deinde poſtquam regnaſſet Dauid ſeptem annis ſuper Iudam in Ebron, & congregatus fuiſſet ad eum omni Iſrael, tuleruntq; arcam de G Gabaa, quæ erat in domo Aminadab, & poſuerunt eã in domo Obethedon Gethei, vbi ſtetit tribus mẽſibus, poſtea tranſlata fuit in ciuitatem Dauid, & manſit ibi, donec poneretur in templo Salomonis. De his mutationibus patet ſecundo Reg. 6. cap. In templo autem facto in monte Moria, per Salomonem manſit maiori tempore, quàm in alijs locis; nam nunquam arca inde ablata eſt donec Ieremias videns imminere aduẽtum Chaldæorum, ne ipſa cum alijs rebus, quæ in templo erant à Chaldæis vilipenderetur, & combureretur, tulit eam ſecretè ſuper verticem Phaſga in montem Abarim, ad locum ſepulchri Moyſi, & eam ibi cum corpore eius clauſit, & manet vſque in præſentem diẽ omnibus hominibus incognita. Nam ſicut nulli hominum ſepulchrum Moyſi ſcire datum eſt, vt habetur H Deuterono. 34. capit. ita nec arca, quæ cum corpore eius latet. De his habetur 2. Machab. cap. 2. & adhuc licet arca inde propter hoſtes ablata ſit; tamen nomen Domini ſemper fuit inuocatum in templo illo; nam etiam poſt reditum de Babylone Deus illum templum reſtaurari mandauit diligenter, vt patet per totum Prophetam Aggeum, & per Zachariam vſque ad quartum capitulum, & poſtea Deus inuocatus fuit ſemper in templo hoc, vſquequo poſt mortem Chriſti quaſi per annos quadraginta, à Romanis deletum eſt; vocabatur ergo rectè iſtud templum firmiſſimum Dei habitaculum, quia firmius ibi quam in aliquo loco habitauit, ita vt non prius deſineret Deus habitare in templo illo, quam peccatum Iudæorum per mortem Meſſiæ cõſummatum fuerit, atque per hoſtes vindicatum, ita vt I ipſum templum cum cæteris vrbis ædificis conflagrauit. Licet de hoc non modicum Titus, qui de Iudæis triumpho habito lætabatur, hæſitauerit; mouebat. n. eum antiqua veneratio, & admirãda pulchritudo, ſed Dei diſpoſitio eum ad incendendum illud tanquam aliquid de cætero inutile incitauit. *Quod operatus es, Domine.* Ideſt tu Deus fundaſti templum iſtud, quia diſpoſuiſti locum iſtum, vt ibi fieret templum. Etiam mouiſti Dauid, & Salomonem, vt ibi facerent, & dediſti facilem modum, vt fieret tantum opus in tam breui tempore. *Sanctuarium tuum Domine.* Ideſt iſtud habitaculum tuum eſt ſanctuarium, & vocatur ſanctuarium à ſanctitate; in templo autem erat ſanctitas, quia habitabat in gloria Domini inter cherubin ſuper arcam, vt patet Nume. ſeptimo, & ſecundo Reg. ſexto, K ideo operiebat illud aliquando gloria Domini, vt de conſumatione tabernaculi in monte Sinai Exod. 40. cum dicitur: Poſtquam cuncta perfecta ſunt, operuit nubes tabernaculum teſtimonij, & gloria Domini impleuit illud, nec poterat Moyſes ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, & maieſtate Domini coruſcante, quia nubes cuncta operuerat. Idem factum fuit conſumato tẽplo Salomonis, quia gloria Domini operuit illud, vt patet 3. Reg. 8 capit. cum dicitur. Factum eſt autem, cum exiſſet ſacerdos de ſanctuario, nebula impleuit domum Domini, & non poterant ſacerdotes ſtare, & miniſtrare propter nebulam, impleuerat enim gloria Domini domum Domini. Et cum totum tabernaculum, aut templum ſanctum vocaretur à Deo, qui ibi colebatur; quædam tamen partes eius ſpecialiter ſanctæ erant, quia ſpecialiter Deus in eis habitabat, ſicut ſuper arcam inter Cherubin, ideo illa pars interior ſanctuarij vocabatur ſancta ſanctorum, vt patet infra

[2. Reg. 6.]

[*Archa clauſa & in ſepulchro Moyſi, & adhuc eſt incognita.*]

[Num. 7.]

[2. Reg. 6.]

[3. Reg. 8.]

ſta 26. capit. *Quod firmauerunt manus tuæ*. quod, tu egiſti, vt patet ſupra. *Dominus regnabit in æternum, & vltra*.

QVÆSTIO. V.

Differentia inter Dei regnum, & aliorum regna mobilia.

POſtquam poſuit orationem hæc, cõuertitur ad Dei laudationem dicens, quòd regnum eius non eſt aliquod ſicut regnorum terræ, quæ viciſſitudinariè commutantur, & interdum totaliter ruunt; regnum autem Domini in æternum manet, regna aũt terræ multos aduerſantes habent, & ſi aduerſantes non habent, ipſa de ſe magna ruunt, quia quæ valde magna ſunt in humanis, diu cõſiſtere non poſſunt, vt ait Lucanus libro primo de bello pluſquam ciuili Iulij Cæſaris, & Pompei, vbi tres rationes Romani caſus in illis bellis aſſignat. Primam dicit eſſe fatalem diſpoſitionem. Secundam inuidia magnitudinis, quia quilibet ſolus dominari vult, nec quemquam parem videre deſiderat, cum dicit: Summa namque poteſtas impatiens cõſortis erit; inuiderat autem Pompeius, ne Cæſar ei æqualis fieret. Tertiam rationem dicit eſſe, quia ipſe res magnæ etiam nullo impellente coincidunt, cum dicit, in ſe magna ruunt. Ideo regna temporalia quemquam beatum efficere nequeunt, vt ait Boe. de conſo. lib. 3, proſa. 7. cum dicit. An vero regna regumq; familiaritas efficere potentẽ valeant, quid in quo eorũ fęlicitas perpetuo dixit, atqui plena eſt exemplorum vetuſtas, plena eſt præſens ætas, qui reges felicitatem calamitate mutauerũt: Et ſubiungit ironice, ò præclara potentia, quæ nec ad conſeruationem quidem ſui ſatis efficax inuenitur. Regnum autẽ Dei firmiſſimum eſt, quia nec de ſe labi poteſt, cum æterna ſtabilitate firmatum ſit. Nec aduerſarium quemquam habet, cum quæcunque ſunt, ei ditò ctè, libenterq; ſubdantur, vt ait Boetius de conſolatio. lib. 4. proſa 6. latè hoc probans. Dominus ergo regnabit in æternum. *Et vltra*. Vltra æternũ nihil eſt, quia æternum interminatam durationem dicit tam a parte ante, quã a parte poſt, ſed ponitur vltra ex abũdãti ad ſignandam affectionem loquentis; nam ex abundantia cordis os loquitur, vt patet Luc. 6. capit. ſicut ergo iſte Moyſes valde deſiderabat durationem regni Dei, cum Deum amore amicitiæ diligeret, præferebat illud per quædam verba ſignantia magnam affectionem. Et ſic frequenter in ſcriptura ſacra ex affectione dicentis ad comprehendendum multa ponuntur aliqua nõ neceſſaria, ſic dicitur Gen. 3. cap. ex verbo ſerpentis ad Heuam, eritis ſicut dij ſcientes bonum, & malum; conſtat tamẽ, quòd malum tunc nihil erat, quod cognoſci poſſet, ſed ad ſignandum valde large omnia entia, & modos entium præſentium, vel futurorum qualitercunq; ſe habentiũ, vel poſſibilium ſe habere. Sciendum aũt, quòd iſta litera ex loco illo. Introducens eos, poteſt exponi anagogicè referendo ad vitã æternã, & quòd iſte ſenſus intẽtus eſt ab ipſo proferente, aliàs non propriè aſſignaretur in litera; nam ſicut declarauimus Gen. 15 cap. ſub promiſſione terræ Chanaã ad ipſum Abrahaã facta, intelligebatur vita æterna, quæ dicitur terra viuentium: ita hic ſub iſto habitaculo tẽporali, ad quod introducebantur, intelligeretur tabernaculũ cæleſte in cęlo empyreo. Abrahæ namq; terra Chanaan promiſſa fuit, & ſemini eius, vt patet in cortice literæ, vt patet Gen. 15. cap. & ſic fuit ad rem, quia Deus illam promiſit, & poſtea dedit vt patet in plurimis locis ſcripturæ; nam Ioſue 21. cap. cum tradita eſſet terra Chanaam in manus Hebræorum dixit ſcriptura: Dedit Dominus Iſraeli oẽm terram, quam ſe patribus eorum traditurũ iurauerat, & ſequitur infra, nec vnũ quidem verbum, quòd illis pręſtaturũ ſe eſſe promiſerat, irritum fuit, ſed rebus oĩa expleta ſunt. Cum iſta tñ terra materiali, quã promittebat explicitè, promittebat implicitè terrã viuentiũ. ſ. vitam æternam, quia pro actibus factis in charitate neceſſario correſpondet præmiũ maius quã terrenũ, ergo cũ ibi promittit præmium pro bona operatione, neceſſario illud erat aliquid maius præmio materiali. Et ſicut Deus dicẽdo illa verba promiſſionis Abrahæ, intendebat in illis verbis promittere ei, & toti ſemini ſuo iuſto vitam æternam, & hoc intelligebat Abrahac ſic promitti, vt patet Ioan. 8. capit. cum dixit Chriſtus Abraham pater veſter exultauit, vt videret diem meum, vidit, & lætatus eſt, ideſt quòd Deus reuelauit Abrahæ redemptionem futuram per Meſſiam de ſemine ſuo, & vita æterna, quæ habebatur per redemptionẽ Meſſiæ, & clarius patet ad Hebr. 11. cum dicitur: Fide demoratus eſt in terra repromiſſionis tanquam in aliena in caſulis habitando cum Iſaac, & Iacob cohæredib. promiſſionis eiuſdem; expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex, & conditor Deus. Sicut ergo erat ibi. ita poterat eſſe hic. Et licet hoc nõ includat aliquod inconueniens, tamen non habet tandem rationem, quàm habet in promiſſione facta Abrahæ; nam ibi neceſſe eſt intelligi vitam ęternam promiſſam eſſe, cum pro actibus latriæ non debeat promitti ſolum præmium terrenum, quod eſt minus quolibet actu charitatis; hic autem erat oratio Moyſi, & nõ promiſſio Dei, ideo bene ſtabat, quod ipſe peteret introductionem in terram Chanaan, non petẽdo vitam æternam. Etiam dato, quod legatur litera iſtã per modum prophetię, vt ſupra diximus, bene ſtat, quia Moyſes prędiceret introductionem in terrã Chanaan nihil intelligendo de vita æterna; ſequendo tamen iſtum ſenſum, exponetur ſic litera. *Introduces eos*. Scilicet populum iſtum Iſraelitarum. *Et plantabis*. Ideſt radicibus, vel firmabis; hoc autem pertinet ad vitam æternam; nam poſtquam aliquis eã ſemel adeptus fuerit, vlterius perdere non valebit, & in hoc differt ab iſta viciſſitudine vitæ huius calamitoſa, quia licet unuſquiſquã in gratia Dei ſit; tamẽ eam perdere poteſt, quia in quotidiano motu eſt: ideo de nullo certum quid aſſignari poteſt; donec extremam horam attigerit; ibi autem nulla eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio, quoniam priora tranſierunt. *In monte hæreditatis tuæ*. Patria cæleſtis mons eſt, quia in locis altiſſimis eſt: maximè cęlum empyreum, quod ſuper omnia corpora eſt immobile, & clarum; atque ſanctis ſpiritibus plenum, vbi Deus beatis animabus requiem dat ab omnibus laboribus ſuis in ſæcula ſæculorum. Vocatur hæreditas Domini, quia licèt in omni loco Deus ſit, in nullo tamen tantum de affluentia bonitatis ſuæ indicat quantum ibi & perpetuo hoc idem ibi facturus eſt. *Firmiſſimo habitaculo ſuo*. Ideſt quòd illud cęlum eſt firmiſſimum, nulla enim corporea ſubſtantia magis firma, aut ſolida eſt quam cęlum; nam cætera elementa, aut elementaria corpora corruptionem, alterationemque ſuſcipiunt, corpora tamen cæleſtia non ſuſcipiunt peregrinas impreſſiones, vt ait Philoſophus ſecundo de cęlo, & mundo, ideo corpora æterna vocari poſſunt ſimpliciter quantum ad totum, & partem qualibet ſuam, de firmitate cælorum dixit Iob. capitu. 37. tu forſitan cum eo fabricatus es cœlos, qui ſolidiſſimi ſunt quaſi ęre fuſi ſint; hæc eſt ergo ſedes firmiſſima in æternum non ruitur, ideo beati, qui habitant in illa, quia in ſæcula ſeculorum laudabunt Deum, vt patet Pſalm. 83. *Iob 37.* *Pſal 83.*

Quod operatus eſt Domine. Quia iſtud habitaculum manus hominum non fecerunt, ſed Deus ipſe a principio cum primaria luce creauit, ſpiritibuſque Angelicis, & cæteris quæ ei coæua ponuntur; de quibus diximus late Gen. primo capit. *Sanctuarium tuum Domine*. Verè quidem ſanctuarium; nam licet domus, in quibus in terris Deus fidelibus colitur, & inuocatur, ſanctuaria à ſanctitate Dei ibidem inuocati dicantur, non tamen eis ita proprie nomen ſanctuarij conuenit ſicut illi fælici loco beatorum; nam hæc templa manu facta quantacunque ſanctitate polleant, prophanari, atque quotidianas pati immunditias poſſunt, illud autẽ nullatenus pollui poteſt, quia nihil contaminatum, aut immundum intrabit in illud. Etiam quia illi qui in templis noſtris orant, ipſique ſacerdotes, qui pro cæteris ad Deũ mediatore exiſtunt, infirmitate peccati circũdati ſunt, vt ait Apoſtolus ad Hebr. 7. cap. cũ dicit. Talis enim decebat, vt eſſet nobis pontifex ſanctus innocens impollutus ſegregatus à peccatoribus, & excel- *Heb. 7.*

ſior

ſior cælis factus, qui non habet quotidie neceſſiiatem, quemadmodum ſacerdotes prius pro ſuis delictis hoſtias offerre, deinde pro populi; lex enim homines conſtituit ſacerdotes infirmitatem habentes, in vita æterna tam ipſe ſacerdos Chriſtus, quàm cæteri, qui ab eo redempti illuc aſcenderunt, omnibus prorſus maculis carent, quoniam priora tranſierunt, & iſtam excellentiã templi cæleſtis ad terrenum innuit Apoſtolus ad Hebræ. 9. cap. dicens: Chriſtus aſſiſtens pontifex futurorum bonorum per amplius, & perfectius tabernaculum non manu factum, ideſt non huiuſmodi creationis, nec ſangitinem hircorum, aut vitulorum, ſed per proprium ſanguinem introiuit ſemel in ſancta, æterna redemptione inuenta. *Quod firmauerunt manus tua*. In Deo nec manus, nec pedes, nec cæteras organicas partes aſſignare poſſumus, cum corporeus non ſit: ſed ſicut in nobis vis operatiua in manibus eſt, cum manus dicatur organum organorum, vt ait Philoſophus ſecundo de anima, ita vt modo noſtro intelligamus, potentiam operatiuam Dei manibus ſuis attribuimus, cùm tamen ipſe tale nihil habeat. *Dominus regnauit in æternum, & vltra.* Supra expoſitum eſt. *Ingreſſus eſt enim.* Iſti duo verſus ſeqnentes pertinent ad canticum præcedens, & replicantur in eis verba priora ad modum cantilenarum communium, in quibus cum ponantur quædam verba, quæ ſunt principia cantici, poſtea in fine cuiuſliber rationis perfectæ replicantur, ſic etiam faciunt interdum poetæ, licèt raro, vt ponant quoſdam verſus qui intercalares vocantur, & poſtea interpoſitis quibuſdam iterum reſumant illos; ſic enim facit Ouidius in libro epiſtolarum in epiſtola Deianiræ ad Herculem, quæ incepit.

Cur membra Deo tribuim⁹

Verſus intercalares ſunt qui ſæpius interpoſitis quibuſdã alijs replicantur.

Gratulor Aetholiam titulis ſuccedere noſtris.

Idem facit Martianus capella in libro de Nuptijs mercurij, & Philologiæ, in carmine muſarum ad honorem nouæ nuptæ, cum in cælum ducitur dicentes.

Scande cæli templa virgo digna tanto fœdere.

Te ſocer ſubiro celſa aſtra poſcit Iupiter.

Et iſti duo verſus nouies repetuntur: quia quælibet nouem muſarum in fine carminis ponebat eos. Verſus autem, qui repetitur in Epiſtola Deianiræ eſt.

Impia quid dubitas Deianira mori?

Erant enim iſta verba Deianiræ volentis ſeipſam occidere, quia camiſiam toxicatam Herculi miſerat, qui eum ad mortem induxit: pro quo ipſa cum poneret aliquam rationem ſuadentem ad ſe occidendum, concludebat in fine.

Impia quid dubitas Deianira mori.

Toties ergo iſtum verſum repetiuit, quot rationibus mortem ſuam perſuaſit, & ad extremum perſuaſa gladio incubuit ſpontaneam mortem amplectens. Idẽ ſeruatur in Theodolo in fine diſputationis Pſeuſtis paſtoris, & virginis Aliciæ, quorum vterque vnum verſum intercalarem accepit. Virgilius autem in Bucolicis idem facit in Egloga octaua, quæ incipit.

Paſtorum muſam, Damonis, & Alpheſibæi.

Et ponuntur ibi duo verſus intercalares ſæpius repetiti, ſcilicet.

Incipe Mænalios mecum mea tibia cantus.

Secundus verſus eſt.

Ducite ab vrbe domum mea carmina ducite Daphnim.

Ingreſſus eſt enim eques Pharao. Ideſt Pharao intrauit equitando in mare rubrum. *Cum curribus, & equitibus*. Omnes ſui equites, & currus cum eo intrauerunt: currus enim erant ſexcenti electi, & de alijs non electis omnes, qui in Aegypto reperiri potuerunt, equites autem erant quinquaginta millia, vt ait Ioſephus. *Et reduxit ſuper eos dominus aquas maris.* Nam aquę ad ingreſſum eorum, & leua, poſtea fugientibus Aegyptijs à percutiente Deo concluſi ſunt fluctus, vt exire nõ poſſent, & aquæ reductæ ſunt ſuper eos flante meridiano vento, ſicut patet ſupra, ſcilicet: Flauit ſpiritus tuus, & operuit eos mare. *Filij autem Iſrael ambulauerunt per ſiccum.* Ideſt per fundum maris deſiccatum: nam poſt diuiſionem maris miſit dominus ventum orientalem calidum deſiccantem tota nocte fundum maris, vt patet ſupra

F decimo quarto capit. *In medio maris.* Ideſt in mari; non autem in medio ſecundum æquidiſtantiam, ſed intra mare.

Sumpſit ergo Maria propheteſſa ſoror Aaron tympanum in manu ſua, egreſſæque ſunt omnes mulieres poſt eam cum tympanis & choris, quibus præcinebat dicens: Cantemus domino: Glorioſe enim magnificatus, equum, & aſcenſorem deiecit in mare Tulit autem Moyſes Iſrael de mari rubro: & egreſſi ſunt in deſertum Sur. Ambulaueruntque tribus diebus per ſolitudinem, & non inueniebant aquam. Et venerunt Mara, nec poterant bibere aquas de Mara, eo quòd eſſent amaræ. Vnde & congruum loco nomen impoſuit, vocans illum Mara ideſt amaritudinem. Et murmurauit populus contra Moyſen, dicens: Quid bibe-
G *mus? At ille clamauit ad dominum Qui oſtendit ei lignum; quod cum miſiſſet in aquas, in dulcedinem verſæ ſunt. Ibi conſtituit ei præcepta, atque iudicia, & ibi tentauit eum: dicens. Si audieris vocem Domini Dei tui, & quod rectum eſt coram eo feceris, & obedieris mandatis eius, cuſtodierisque omnia præcepta illius, cunctum languorem, quem poſui in Aegypto, non inducã ſuper te. Ego enim ſum dominus Deus ſanator tuus. Venerunt autem in Elim filij Iſrael, vbi erant duodecim fontes aquarum, & ſeptuaginta palmæ, & caſtrametati ſunt iuxta aquas.*

De cõſ di 2. cap. vo nera.

Iudit 5.

Eccl. 38.

Sumpſit autem. Hic ponitur minus principale, ſcilicet gratiarum actio quantum ad mulieres. *Sumpſit autem Maria* Sicut Moyſes cum omnibus filijs Iſrael, ita Maria ſoror Moyſi, & Aaron cantauit cum omnibus
H mulieribus, & rationabile valde erat; nam ſicut Moyſes, qui erat dux populi, & propheta domini, erat principalis inter viros cantantes, ita Maria, quia propheteſſa erat, debuit eſſe dux, vel præuia inter cantantes mulieres, ideo ſubditur in textu cauſa huius prioritatis, cùm vocatur propheteſſa.

QVAESTIO. VI.

VOcatur aliquis quantum attinet ad præſens dupliciter propheta. Vno modo, quia ex diuina reuelatione aliqua alijs hominibus, quæ Deus dicenda mandauit, annunciat, & iſto modo communiter accipimus prophetam pro illo, cuius dicta in libris reperimus, vt Iſaiam, Ieremiam, & cæteros, & iſto modo
I Mariam ſororem Moyſi prophetam dicere non poſſemus, quia neſcimus, quæ ex diuina reuelatione ipſa aliquibus gentibus annunciauerit; quidam tamen dicũt, quòd ipſa prophetauit patri ſuo Amram, quando accedere nolebat ad vxorem ſuam, quòd accederet, quia ipſe geniturus erat filium liberatorem Iſrael, de quo diximus ſupra ſecundo capit. Hoc autem ſatis conuenit, tamen firmitatem non habet vllã. Alio modo dicuntur prophetæ illi, qui licèt nulla dicenda hominibus à Deo recipiant, Deum tamen vident, & cùm eis loquitur declarando eis aliquas veritates occultas. Et iſto modo, quia Deus loquebatur frequẽter cùm Abrahã, vt patet Gen. 12. 13. 15. 17. 18 & 22. capit. atque in alijs locis, dicere eum propheta, & ſic vocauit eum ſcriptura, vt patet Gen. 20. capitul. cũ dixit Deus ad regem Abimelech,
K qui tenebat vxorẽ Abrahæ. Nũc ergo redde ei vxorem ſuã, quia vir propheta eſt, & orabit pro te, & iſto ſecundo modo Maria propheteſſa vocari põt, quia ad eã loquebatur dominus, vt patet Numeri 12. cap. Nam cum ipſa, & Aaron redarguerent Moyſen propter vxorem Aetiopiſſam, dixerunt: Nũ per ſolùm Moyſen locutus eſt dominus? nonne & nobis ſimiliter eſt locutus? *Soror Aaron.* Non ſolũ erat ſoror Aarõ, ſed etiam ſoror Moyſi, cùm omnes ex eadem matre, patreque geniti eſſent, ſed vocatur ſoror Aaron ex quadam ratione ſpeciali, ſicut Simeon, & Leui vocantur ſpecialiter fratres propter concordiam eorum ad malum, licèt alios quatuor fratres haberent ex eadem matre Lia, & patre Iacob genitos: ſic patet Gen. 49. capitul. cum dicitur: Simeon, & Leui fratres vaſa iniquitatis bellantia. Etiam iſti duo vocantur ſpecialiter fratres Dinæ, cũ alij quatuor fuerint

Dupliciter aliquis propheta vocari põt

Primo.

Secundo.

Geneſ.

Quomodo Maria Moyſi ſoror propheteſſa erat.

Nu. 12.

Gen. 49.

tini fratres eiuſdem ex patre, & matre; iſti tamen quia eam ſpecialiter diligebant, & quia pro ea ſpecialiter laborauerunt, vt patet Gen. 34. cap. in occiſione Sichimitarum pro ſtupro, & violatione Dinæ, & ibidem dicitur: Arreptiſque duo filij Iacob Simeon, & Leui fratres Dinæ gladijs.

Gen. 34.

Opinio Hebræorum.

Hebræi dant rationes duas, quare vocetur ſpecialiter ſoror Aaron. Prima eſt, quia antequam naſceretur Moyſes, ipſa habebat pro fratre ſolum Aaron, qui erat maior Moyſe annis tribus, vt patet ſupra ſeptimo cap. & tunc prophetauit patri ſuo Amram de natiuitate Moyſi ducis Iſrael. Secunda quia Aaron multum ſe oſtendit pro ea zelare, quando percuſſa fuit lepra propter murmurationem, vt patet Nume. 12. capitulo, cùm dicitur: Cunque reſpexiſſet eam Aaron, & vidiſſet perfuſam lepra, ait ad eum: obſecro domine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, quod ſtultè commiſimus, ne fiat hæc quaſi mortuum, & vt abortiuum quod proijcitur de vulua matris ſuæ. Et ecce medium eius deuoratum eſt lepra.

Num. 12.

Tympanũ quid ſit.

Tympanum in manu. Tympanum à tinniendo dicitur, quia manibus percuſſum tinnitus reddit. Eſt enim inſtrumentum quadratum de lignis factum, & interdum rotundum: & ſuperius corio extento, & intra tintinnabula parua ponuntur, vt ex tinnitu pellis extentæ, & tintinnabulorum interiorum conueniens ſonus reddatur ad concordiam vocis canentium puellarum. *Egreſſaque ſunt omnes mulieres poſt eam.* Nam ipſæ viderant qualiter viri concinebant Moyſi, ideo motę ſunt, vt haberent & ipſæ ductricem canentem, & diſcurrebant ſuper littus maris rubri canentes domino, & lætantes videndo cadauera Aegyptiorum in littore, & acceperũt ab eis omnia ſpolia, arma, & veſtes. *Egreſſa ſunt.* Scilicet de tentorijs ſuis, vel de inter caſtra: nam immediate, vt exiuerant de mari rubro, ſtetit nubes; & fixerũt caſtra ſecundum ordinem ſuum, & manebat quęlibet mulier in tentorio ſuo, & omnes intra ambitum caſtrorum; cùm autem choreando cantare voluerunt, egreſſæ ſunt ſingulæ de tentorijs ſuis; & omnes de caſtria, & inceperunt magnas choreas agere per littora maris rubri. *Cum tympanis, & choris.* Inter alia ſupellectilia, quæ ſecum aſportauerant de Aegypto multæ de mulieribus tympana ſecum attulerant, ad conſolationem iuuencularum, & puerorum tenerorum, & tunc omnes, qui tympana habebant aſſumpſerunt illa, inter quas Maria, quæ princeps cæterarum erat, tympanum aſſumpſit, quod forte ipſa aſportauerat, vel ab alia aſportante accepit. Canticum inchoauit pręcinendo in voce, & timpano, & tunc cæteræ mulieres concinebant in tympanis, & vocibus cantantes eadem, quæ cantabat Maria, vt patet in choreantibus, vbi vno canente cęteri ſuccinunt concinentes.

Quia tympana in deſerto aſportata ſint.

De iſtis tympanis dicit Nicolaus, quòd Deo inſpirante de Aegypto aſportata ſunt, quia vel à Deo audiuit Maria, vel ei, & cæteris mulieribus in mente dedit, vt tympana aſportarent, quia Deus in deſerto in tympanis colendus erat. *Et choris.* Dicitur chorus congregatio, vel chorea concinentium, atque ſaltantium; ſic enim fecerunt iſtæ mulieres, quia omnes coniungebãtur, & cantabant. *Quæ pręcinebat.* Ideſt quòd Maria ante omnes alias cantabat, & cęteræ reſpondebant. Pręcinere enim eſt ante alios canere, & ſic faciebat Maria; quia ipſa cæteris dignior erat, quia ſoror Moyſi ducis Iſrael, & præcipuè quia propheteſſa; nam propter prophetiam non ſolùm fęminis, ſed etiam viris præponi deberet, ſicut Delbora propheteſſa, quæ iudicauit magno tempore totum Iſrael, vt patet Iudi. 4. & 5. capit. & ad ipſam totius Iſraelis cauſæ deferebantur iudicandę.

Iudic. 4.

Cantemus domino. Iſtud eſt canticum, quod Moyſes cantauit cum omnibus viris de populo, in quo apparet, quòd prius cantauit Moyſes aliquoties iſtud canticum cùm viris, quàm inciperent cantare illud mulieres; aliàs enim neſcirent illud, niſi audiuiſſent. *Glorioſe magnificatus eſt.* Ideſt magnitudinem poteſtatis ſuæ demonſtrauit in hoc facto, & hoc cum magna gloria ſiue fama, quia iſtud factum auditum eſt per omnes terras, & omnes gentes aut laudauerũt Deum, aut eius magnitudinem admiratæ ſunt, quia nunquam

A tale viderant, vel audiuerant, nec aliquid tale poſtea contigit. Ioſephus tamen in libris antiquitatum, vbi tractat de bello Alexandri, dicit quòd cum Alexander perſequeretur Darium fugientem mare, Pamphilicũ ei, & exercitui ſuo apertum eſt voluntate Dei, qui diſpoſuerat regnum Perſarum per Alexandrum delere, de hoc Ioſeph in ſecundo libro Antiquitatum, & hæc finit. Iſti tamen dicto ab alijs Cronographis fides nulla datur, ideo nullus aliorum, qui accuratiſſimè Alexãdri macedonis geſta conſcripſerunt, hoc operi ſuo interpoſuit, aut ſaltem ab alio dictum retulit; quod tamẽ pro maximo poſitum fuiſſet, ſi ſic euenïſſet, aut eueniſſe creditum fuiſſet. Reuera quidẽ inter cætera Alexandri facta, & fortunas nihil iſta re mirabilius atque relatu dignius eſſet.

De mari Pamphilico, & quomodo Ioſephus errauit in hoc, de quo logo videas de Abul. Ioſuè. 3. ca. q. 41.

Equum, & aſcenſorem proiecit in mare.

B Quia venientibus fluctibus ſuper eos, omnes tam homines quam iumenta eorum perierunt, nec ipſi equi, qui aliàs enatauiſſent, ibi euaſerunt; volente Deo eos diſperdere, ne exeuntes in Aegyptum reuerterentur, & cæteris Aegyptijs prodeſſent. Etiam quia Deus voluit monſtrare iſtam deſtructionem fuiſſe ab eo inflictam, ideo quòd fuiſſet vniuerſalis, & nihil euaderet, ne ſi aliquis de Aegyptijs, aut equis Aegyptiorum ſuperfuiſſet à caſu eueniſſe diceretur. *Tulit autem.* Hic ponitur, ſcilicet impedimenti remotio, & itineris cœpti continuatio, & diuiditur in tres partes. Primo ponitur aquarum, & ciborum prouiſio, quæ in itinere ſumme neceſſaria ſunt: ſecundo hoſtis inſurgentis repreſſio, infra circa medium 17. capit. *Venit autem Amalech.* Tertio populi procedentis ordinatio in principio 18. c.

C Circa primũ adhoc dandum, quia primo ponitur populus ſitiens 2. populus eſuriens, ideo primo prouidetur de aquis 2. de cibis inf. 16. c. Ad primum. *Tulit autẽ Moyſes filios Iſrael de mari rubro.* Dicit Moyſes eos tollere, quia tollere importat quandam quaſi violẽtiam, & ſic Moyſes quaſi violenter inde abſtraxit, vt volunt quidam, nam Hebræi erant cupidi valde, & inhiabant ſpolijs Aegyptiorũ, quæ multa, & precioſiora fuerant, vt volunt Hebræi, quàm ea quæ tulerant de Aegypto, cùm petiuerunt vaſa aurea, & argentea, & veſtes; ab his autem ſpolijs remoueri non poterant.

Expoſitio Hebræorũ.

Sed nõ multum hoc videtur, quia collectio ſpoliorum omnium Aegyptiorum modicũ duraret, forte non per duas horas, vel tres, quia plures erant ipſi Hebręi, qui colligere poſſent, quã Aegyptij mortui in mari. Nã de Aegy-

D ptijs erant ducenta millia peditum, & quinquaginta millia equitũ, & curr⁹ ſexcẽti electi, & aliquid de alijs non electis, & ſic omnes, qui erant in exercitu Pharaonis, & mortui ſũt in mari rubro, non accedebãt ad trecenta millia. Pedites aũt Hebræorum, qui erant apti ad bellũ erant vltra ſeptingẽta millia, vt declarauimus ſupra Gene. duodecimo capitulo; quãto magis, quia alij ſeniores, & alij minores peditibus irẽt ad ſpolia, immo etiam ipſæ mulieres, & ſic breuiſſimè diriperent omnia ſpolia. Etiam quia non eſt veriſimile, quòd Moyſes prohiberet Hebræos à capiendo ſpolia Aegyptiorum; nam indigebant eis, maximè armis, & auro, & argento, & quod portabant, ad offerendum poſtea in vaſa, & cuncta opera ſanctuarij. Etiam quia cùm Deus dediſſet eis tantam lætitiam tradẽdo inimicos eorum in

E manus ſuas, irrationabile videbatur eos diſtrahere, ne hac lætitia fruerentur. Etiam non poteſt dici, ꝙ Moyſes eos inde abſtraxerit, quia nunquam mouebantur caſtra, niſi per motum nubis, vt patet infra 40. capit. & Numeri 9. cap. cum dicitur: Ad imperium domini proficiſcebantur, & ad imperium eius figebant tabernacula: cunque ablata fuiſſet nubes proficiſcebantur filij Iſrael: & in loco vbi ſtetiſſet caſtrametabantur: non dicitur ergo quantum ad hoc, quòd Moyſes eos tulerit, ſed dicitur eos tuliſſe, quia ipſe omnium eorũ curam agebat tanquam pater, & dux, ſicut dicitur Nume. vndecimo cap. quando conqueritur Moyſes de tãto onere impoſito dicens. Cur affixiſti ſeruum tuum, & quare non inuenio gratiam coram te, & quare impoſuiſti pondus vniuerſi populi huius ſuper me? Nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel

Auct. expoſitio.

genui?

genui? vt dicas mihi, porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum, & defer in terram, pro qua iuraſti patribus eorum? Sicut ergo mater tollere filium dicitur, aut rex exercitum, quia ſub cura eorum ſunt; ita Moyſes dicebatur tuliſſe exercitum Hebræorum de mari rubro, & ſicut de loco illo tulit, ita poſſet dici de alijs locis tuliſſe, licèt in alijs locis nõ ſic ſcribatur. *De mari rubro*. Ideſt de littore maris rubri, in quo caſtrametati fuerant. *Et egreſſi ſunt in deſertum Sur*. Incipit deſertum Sur in littore maris, ſed tamen ſtantes apud mare rubrum, non dicebãtur ſtare in deſerto Sur, ideo cum inceperunt ambulare, dicebantur egredi de littore maris, & intrare deſertum, Iſtud quod vocatur hic deſertũ Sur, vocatur deſertum Ethan Num. 33. cap. quia ſicut dicitur hic, quòd tranſito mari rubro intrauerunt in deſertum Sur, ita dicitur ibi, quod poſt mare rubrum intrauerunt in ſolitudinem Ethan. Et ſicut hic dicitur, quod ambulauerunt tribus diebus per deſertum Sur, ita dicitur ibidem, quòd ambulauerunt tribus dieb. per ſolitudinem Ethan. Et ſicut dicitur hic, quod non inueniebant aquam in deſerto Sur, ita dicitur ibi, quòd populus non inuenit aquam in ſolitudine Ethan. Et ſicut dicitur hoc, quòd poſt deſertum Sur venerunt in Mara, & hoc latius diximus ſupra cap. 14.

Idem eſt deſertũ Sur, & deſertũ Ethan.

Iſtud deſertum Sur, ſiue Ethan, per quod nunc tranſiuerint Iſraelitæ, non habet magnam latitudinem, ſicut alia deſerta, quia in tribus diebus tranſierunt latitudinem eius filij Iſrael, veniẽtes vſque Mara; filij autem Iſrael valde modicum ambulabant; quia habebant paruulos, & mulieres, & ſeniores, & armenta multa portãda, & teneros fœtus, quia tunc erat Aprilis, ſ. menſis ſecundus ſecundum Hebræos, & ipſi incipiunt in Martio, ergo valde modicum ambularent. Eſt tamen habens magis de longitudine; nam extenditur longitudo eius contra Occidentem verſus terram Phyliſthinorum, & iuxta latus Aegypti inferioris. Et patet Gen. 20. cap. cum dicitur, quod habitauit Abrahaam inter Sur, & Cades, & peregrinatus eſt in Geraris, ideſt, ꝙ dum Abraham peregrinaretur in Geraris, Ideſt in terra Gerare, quę erat caput terræ Phyliſthinorum, morabatur, ideſt habebat domiciliũ inter Sur, & Cades, ideſt apud deſertum Sur, ergo deſertum Sur eſt coniunctum Gerare, quę eſt in terra Phyliſthinorum, terra tamen Phyliſthinorũ ſatis occidentalis erat terræ illi, per quã tunc tranſibant, quia vt dicitur ſupra 13. cap. iter rectum, & breue à terra Aegypti, vſque ad terram Chanaan erat per terram Phyliſthijm, ſed iſtud iter relinquerunt, vt ibi patet, & circuierunt aſcendentes contra Orientem ad mare rubrum. *Ambulaueruntque tribus diebus per ſolitudinem*. Ideſt per iſtam ſolitudinẽ Sur, ſiue Ethan. Cauendum eſt in hoc, quia aliqui non faciunt differentiam inter Sur, & Sin, ſed pro eodem accipiunt, ſed falſum eſt, quia ſolitudo Sur eſt immediatè poſt mare rubrum ante caſtrametationem Mara, ſed ſolitudo Sin eſt vltra Mara, & vltra Elim, ſcilicet inter Elim, & montem Sinai, vt patet capitulo ſequenti.

Deſertũ Sur nõ hẽt magnam latitudinẽ.

Gen. 20.

An columna quieuerit in illis tribus diebus, in quibus Iſraelitæ ambulauerunt per deſertum Sur.

QVÆSTIO. VII.

SEd quæres de iſtis tribus diebus vtrum columna quieuerit, an non. Si autem dicas, quòd columna nõ quieuit, ergo etiam ipſi moti ſunt, alias perdidiſſent columnam, quod falſum eſt; quia ſemper colũna præcedebat eos, quando mouebantur, nec vnquam defuit coram eis columna ignis, ſiue nubis, vt patet ſupra 13. cap. ſed ſi ipſa ambulaſſet, & ipſi manerent, perderent eam, neceſſarium ergo eſt, quod ſi ipſa columna illis tribus diebus, & noctibus cõtinua mota eſt, vt ipſi quoque tribus diebus continuis mouerentur. Sed hoc nullo modo concedendum eſt, immo impoſſibile eſt, niſi Deus miraculosè operaretur, quia nullus homo poſſet tribus diebus, & noctibus continuis moueri, maximè, quia tunc non potuiſſet ſumere cibum, ad quod requi-

Inconueniẽtia ſequẽtia ſi nubes nõ quieuerit,

F rebatur aliqualis requies. Et maximè, quia paruuli nullo modo hoc tolerаſſent, maximè pecora, quia licèt homines mouendo ſe poſſent commouere, pecora tamen non poſſunt. Si autem dicas, quod in quolibet illorum trium dierum columna ſtetit, & ipſi ſtabant ſtante columna, vt tota nocte requieſcerent ad reſumendas vires, tunc ſequitur inconueniens, quia vbi columna ſtetiſſet figebant caſtra, vt dicitur Num. 9. ſcilicet: Cumque ablata fuiſſet nubes proficiſcebantur filij Iſrael, & in loco vbi ſtetiſſet, ibi caſtrametabãtur; ergo videtur, quod eſſent aſſignandæ tres manſiones in iſta ſolitudine Sur, cum Moyſes omnes manſiones numeret, ſed has non deſcripſit, vt patet Num. 33. capit. vbi ponitur cathalogus manſionum. Et hoc confirmat, quia in eodem 33. cap. dicitur, quod omnia loca caſtrorum de-

Inconueniẽtia eſt ſequẽtia ſi quieuerit.

G ſcribuntur, cum inquit litera; Hæ ſunt mãſiones filiorum Iſrael, qui egreſſi ſunt de Aegypto per manũ Moyſi, & Aaron, quas deſcripſit Moyſes in caſtrorum loca, quæ domini iuſſione mutabant. Et poſtea ibi in litera ſubditur, quæ loca fuerunt illa, inter quæ non ponitur aliqua manſio facta in deſerto Sur, ſiue Ethan in his tribus diebus, ergo non caſtrametati ſunt in iſtis tribus diebus, nec quieuit nubes. Reſpondetur, quòd quando Iſraelitæ mouebãtur per deſertum, quotidie columna manebat ad veſperum illis diebus, quibus mouebantur, vt quieſcerent per noctem, quia nec homo aliquis, nec pecora poſſet ſuſtinere ambulare continuè vltra vnam diem, & noctem: maximè populus Hebraicus habens paruulos teneros, & ſeniores, & mulieres delicatas, & non ſolum quieſcebat columna per noctem, ſed

Authoris reſpõſio.

H etiam quieſcebat per diem ad ſumendum cibos, vt haberent ſpacium ad cibos parandos, & ad comedẽdum. Et ſi dicas, quod non indigebant aliqua paratione ciborum, quia in deſerto manna comedebant vſque ad introitum terræ Chanaan per annos quadraginta, vt patet infra ſextodecimo, & Ioſue 5. capit. ſed manna non indigebat aliqua paratione. Reſpondetur, quòd licèt ſaporem haberet, & comedi poſſet ſine aliqua paratione; Hebræi tamen, qui ſuper iſto cibo nauſeabant, vt patet Num. 21. capit. diuerſo modo illud probabant, vt patet Num. 11. capit. cum dicitur. Erat autem manna, quaſi ſemen coriandri coloris Bdelij, circuibatq; populus colligens illud, frangebat mola, ſiue terebat in mortario coquens in olla, & faciens ex eo tortulas ſaporis, quaſi panis oleati. Hoc etiam patet inf. 16. capit.

Num. 21. & 11. Quõ manna in deſerto parabatur.

I cum loqueretur Deus de cuſtodia ſabbati mandauit, vt manna colligeretur in omnibus diebus præterquam in ſabbato, & quòd omnia quæ parari in cibis, aut coqui deberent, coquerentur die præcedẽti, cum dicitur, Cras quodcunque operandum eſt, facite, & quæcumq; coquenda ſunt, coquite. Ergo tunc coquebatur manna, & fortè carnes, quia aliquando aliqui eorum comedebãt carnes, cum portarent pecora multa, ſed adhuc dato, quod non deberent parare cibos, non poterant ſumere cibos conuenienter itinerando. Item, quia in iumentis hoc nõ potuiſſet euenire, quia neceſſe erat ipſa qualibet die paſci carpẽdo herbas, ergo oportebat aliquam partem diei dari, in qua maneret columna, vt pecora cibum ſumerent, & adaquarentur, neceſſe eſt ergo, quod omni die quo mouerẽtur, columna ad minus

K bis quieſceret, ſcilicet ad ſumẽdum cibum in meridie, vel ante, & ad mouendum in veſpere, & ideo in ſolitudine Sur, in qua tribus diebus manſerunt ambulantes per eam ad minus quieuit columna ſexies. Ad argumentum autem reſpondetur, quando dicitur, quod quandocunque columna quieſcebat, figebantur tentoria, & vocabatur illa caſtrametatio, & has omnes caſtrametationes, ſiue caſtrorum loca deſcribit Moyſes Nu. 33. inter quæ non ponitur fuiſſe aliqua caſtrametatio in ſolitudine Sur, vel ſolitudine Ethan, quod idem eſt. Dico, quod quandocunque columna quieſcebat Hebræi, quieſcebant, ſed nõ in omni loco, in quo nubes quieſcebat figebãt caſtra, quia licet in meridie nubes quieſceret, vt ipſi, & pecora eorum cibos ſumerent, tamen non figebant tentoria, ſed ſolum quando intelligebant ſe mãſuros aliquanto tempore, vnde in meridie nunquam

Ad argumentũ reſpõſio. Nu. 33. Regula ad cognoſcẽdum, quando Hebræi caſtra figebant, & quando non.

& tam

figebant caſtra, ſed ſolum ponebant, ideſt exonerabãt
iumenta ſua ad ſumendum cibum, in ſolis occaſu ſi co-
lumna quieuiſſet non figebant etiam tentoria, ſed ali-
qualiter, vt potuiſſent ſe ponebant neſcientes, vtrum in
craſtinum orto ſole itineraturi eſſent. Cum autem ad-
ueniſſet dies, ſi columna non moueretur, putantes ſe a-
liquandiu ibi manſuros figebant caſtra, & tũc quando
cunque columna moueretur, & ipſi proficiſcebantur:
ſi autem columna mota ante meridiem, vel in meridie
quieſceret, & maneret maiori ſpatio temporis, quã ad
ſumendos cibos manere conſueuiſſet, figebant caſtra e-
xiſtimantes ſe ibi aliquandiu ſtaturos. Nunc ergo dico,
quod Moyſes nõ deſcripſit omnia loca, in quibus Iſrae
litæ ponebant caſtra, ſed omnia loca, in quibus figebãt
ea, & ea, & quia non fixerunt caſtra in pluribus, quam
42. locis ex Aegypto vſque ad Iordanem, non compu-
tatæ ſunt niſi 42. manſiones. In multis tamen alijs lo-
cis quieuit nubes, quia fortè in pluribus, quàm ducen-
tis, aut trecentis, & ſic fuit in deſerto Sur, ſiue Ethan,
quod non computatur aliqua manſio, quia licèt nubes
ad minus ſexies quieuerit, & toties ipſi poſuerunt ca-
ſtra, tamen nunquam caſtra fixerunt, cum nunquã nu-
bes quieuerit, niſi ad horam qua conſueuerant cibos
ſumere, & in veſpere ad ſolis occaſum. In iſtis autem
duobus temporibus nunquam figebant caſtra. Et iſtam
Num. 9. differentiam aliquo modo innuit litera Num. 9. capit. ſ.
quòd quando vna nocte manebat nubes, quieſcebant,
ſi autem manſiſſet vna die, & nocte, diſſipabant tento-
ria, aut ſi manſiſſet tempore ampliori, & poſtea receſ-
ſiſſet. Dicit enim ſi fuiſſet nubes à veſpere vſque ma-
ne, & ſtatim diluculo tabernaculum receſſiſſet, profi-
ciſcebantur, & ſi poſt diem, & noctem receſſiſſet, diſſi-
pabant tentoria, ergo videtur, quòd quando nubes ma
nebat ſolum vna nocte, & recedebant diluculo, quòd
non diſſipabant tentoria, ideſt non proſternebant ea
ad ſolum, ſed ſi poſt vnum diem, & vnam noctem re-
ceſſiſſet, diſſipabant tentoria, quaſi dicat, quòd quando
vna nocte ſolum manebat nubes, non figebantur ca-
ſtra, ideo ſequenti die diluculo non poterant diſſipari,
ſi tamen per vnam diem, & vnam noctem ſtetiſſet, diſ-
ſipabant tentoria, ſcilicet, quia iam erecta erant. Nec
valet quando dicitur Num. 9. quia cum ablata fuiſſet
nubes proficiſcebantur. & quando in aliquo loco ſte-
tiſſet ibi caſtrametabãtur, quia caſtrametari generale eſt
ad poſitionem caſtrorum, vel fixionem caſtrorum. Et
tunc verum eſt, quòd vbicumque manſiſſet nubes, ca
ſtrametabantur, ſcilicet, quia aut ibi caſtra ponebant,
aut figebant ea, & accipiendo ſic large caſtrametari,
non eſt verum, quòd omnes caſtrametationes com-
putentur à Moyſe in cathalogo manſionum Nume. 33.
cap. ſed accipiendo propriè, vel ſtrictius caſtrametari,
ideſt figere caſtra, & iſto modo reſponderi poteſt ad
omnes dubitationes de varietate caſtrametationum, &
manſione nubis, & quiete populi. *Et non inueniebant
aquam.* Non eſt intelligendum, quòd nullam aquam
inueniſſent, quia tunc ſequeretur, quòd in tribus die-
bus, & noctibus nõ biberint Iſraelitę, nec pecora eorũ,
ſed hoc abſurdũ eſt, quia non poſſet aliquis homo die
bus tribus, & noctibus manere ſine aqua: maximè iti-
nerando, cum motus itineris excitet ardorem, & cau-
ſet humiditatum deſiccationem, ideo ambulãtes in iti-
nere frequentib. potibus indigent, ſed eſt ſenſus, quod
aquæ raræ, & non ſufficientes ad tollendam eorum ſi-
tim, & pecorum ſuorum, licèt aliqualiter ſuffeciſſent
ad vitam. Et patet iſte modus loquendi frequenter in
ſcriptura, vbi modicum nihil eſſe dicitur, quia nihil, &
inutile æquiparantur. Nam Hebræi dixerint, quod in
ſolitudine non erat panis, nec aqua, vt habetur Num.
21. cap. cum dicitur; Cur eduxiſti nos de Aegypto, vt
moreremur in ſolitudine? deeſt panis, non ſunt aquę,
& ſic dicitur Deuter. 8. cum dicitur: Dominus fuit du-
ctor tuus in ſolitudine magna, atque terribili, in qua
erat ſerpens flatu adurens, & ſcorpio, & diſpas, & nul-
læ omnino aquæ. Ecce quam efficaciter negat aquas
fuiſſe in deſerto dicens, non ſolum nullas fuiſſe, ſed et
nullas omnino; nullus tamen tam vecors eſt, qui du-

Scriptura dicit nullas omnino aquas fuiſſe in ſolitudine, tamen multæ aquæ erant. quia modicũ pro nihilo reputatur. Num. 21

A bitet aquas fuiſſe in ſolitudine; nam ſolitudo accipitur
à tranſitu maris rubri, Cadesbarne, ſiue vſque montẽ
Hor, quando fuerunt in extremis finibus terræ Edom,
in quo ſpatio fuerunt plures quam 25. manſiones, vt
patet Num. 33. capit. computando eas ibidem: in iſtis
ergo manſionibus neceſſe fuit aquas eſſe, aliàs enim
non potuiſſent Hebræi, & pecora eorum ſuperuiuere,
maximè, quia fuerunt in hac ſolitudine 39. annis. Nã
quando in ſecunda vice reuerſi ſunt in Cadebarne,
erat primus menſis anni quadrageſimi, vt declaratur
Nume. 20. capit. neceſſe erat ergo iſtas aquas eſſe, vel à
Deo educente eas mirabiliter, vel quia oriebantur na-
turaliter in itinere illo, Deus autem ſolum bis legitur
aquas mirabiliter eduxiſſe in deſerto, ſcilicet ſemel in
Raphydin, vt patet infra 17. capit. & iterum in Cadeſ-
B barne, vt patet Num. 20. capit. Ergo in omnibus alijs
locis aquæ erant orientes à terra, licèt vltra Cadesbar-
ne iterum hoc factum fuerit cũ ingreſſi eſſent terram
Ammorrhæorum, etiam non erat ſolitudo, vt patet
Num. 21. quando dicitur, quod aſcendat puteus, Con-
cinebant. Quod autem in alijs locis eſſent aquæ, patet
in aliquibus; nam in Elim erat 12. fontes & 70. palmæ,
vt patet infra in litera, & in monte Sinai erant aquæ,
quia dicitur Deuteronom. 9. cap. Peccatum autem ve-
ſtrum, quod feceratis, ideſt vitulum arripiens igne cõ-
buſſi, & in fruſtra comminuens, omnemque in pulue-
rem redigens proieci in torrentem, qui de monte de-
ſcendit. Idem autem de alijs locis neceſſario intelligen
dum eſt, quia vbi Hebræi aquas non inueniebant, cla-
mabant ad Moyſen pro aqua, ſed non reperiuntur cla-
C maſſe in aliquo alio loco ſpecialiter, niſi hic, & in Ra-
phydin, & in Cadesbarne, & deinde in terra regũ Am
morrheorum, vel modicum ante illam, ergo in alijs lo-
cis ſemper aquam inueniebant. Dicendum ergo, quod
quando hic dicitur, quòd non inueniebant aquã, quòd
eſt ſenſus non inueniri abundantiam aliquam, tamen
inueniebant, & hoc generale eſt in omnibus deſertis
Arabicis, quòd aqua rara valde ſit. *Et venerunt in Ma
ra.* Iſta manſio eſt extra deſertum Sur, ſiue Ethan, quia
diſtincte connumeratur hic, & vocatur locus iſte hic
Mara, per anticipationem, quia quando Hebræi vene-
runt in illum, non vocabatur Mara, nã iſtud nomen ab
aquarum amaritudine ei congruè impoſitum eſt, vt patet
in littera immediatè, ſed Moyſes ſcripſit iſtam narra-
tionem poſtquàm Iſraelitæ tranſierant per illum locũ.
D Et tunc iam vocabatur Mara, cum ſcripſit, ideo ſic ap-
pellauit. *Nec poterant bibere aquas de Mara, eo quòd eſ-
ſent amaræ.* Cum acceſſerunt Iſraelitæ in Mara, inuene-
runt multitudinem aquarum, ideo ſitibundi omnes ad
aquas ſe inclinauerunt, ſed cum guſtarent, inuenerunt
eas amariſſimas, & inceperũt clamare, quid bibemus?
erant enim iſtæ aquæ fortè ſalſuginoſæ, ſicut aquæ ma-
ris. *Vnde, & congruum loco nomen impoſuit.* Tũc enim
congruè nomen imponitur, cum correſpõdet proprie
tati rei ſignatæ, quia nomina vt ait Phyloſophus, ſunt
ſigna paſſionum, quæ in anima ſunt, vt habetur in pri-
mo Periermenias; ſigna autem in anima ſunt quædam
naturales imagines rerum ad extra, ſicut ergo illæ ima
gines ſignant iuxta proprietatem rei, ita nomina voca-
lia tunc congruè imponuntur, cum correſpondent pro
E prietati rei ſignatę, ſed nomen iſtud Mara, ſignat ama-
ritudinem, & aquæ illius loci erant amaræ, ergo conue
nienter ille locus Mara appellatus eſt. *Impoſuit vocans
illud Mara.* Quis impoſuit iſtud nomen? aliquis for-
tè reſpondebit, quod Moyſes tanquam maior inter eos
nomen impoſuit, ſed falſum eſt, & patet ex iſto verbo
impoſuit, quod habet ſuppoſitum in recto propinquio
ri, & ille eſt populus, qui licet non exprimatur, intelli-
gitur in illo verbo, & venerunt, & immediatè dici-
tur de populo, quòd murmurauit populus, & ſic re-
ferendum videtur ad populum. Magis tamen dicen-
dum eſt, quòd Moyſes illud nomen impoſuerit, cum
non ponatur aliquis rectus ante hoc, niſi ille ſuperior,
ſcilicet tulit Moyſes. *Et murmurauit populus cõtra Moy
ſen.* Quid autẽ murmurauerint infra ſubditur, ſcilicet
dicens; Quid bibemus? Non fuit iſta murmuratio tan

De impoſitione nominis Mara loco, in quo Hebræi aquas amaras repertæ.

Quando nomen cõ nomĩnatur imponatur.

Quis fuit impoſitor huius nominis Mara.

ta, ſicut aliqua aliarum, quia in allijs pœnitebat eos egreſſos fuiſſe de Aegypto, vt patet ſupra 14. ca. cùm dixerunt: Nunquid non erant ſepulchra in Aegypto, & ideo tuliſti nos, vt moreremur in ſolitudine? Et cap. ſequenti quando murmurauerũt, dixerunt. Vtinam mortui eſſemus per manum domini in terra Aegypti, quando ſedebamus ſuper ollas carnium, & comedebamus panes in ſaturitate. Eodem modo infra 17. pro aqua in Raphydin. & Num. 11. pro carnibus. Et Nu. 13. & 14. pro exploratoribus. & Num. 20. pro aqua, & Num. 21. pro manna.

Nu. 11. 13. 14. 20. 21.

Quare dicitur, quòd Iudæi murmurarint, cùm non dixerint verba murmurationis: Et in quibus verbis conſiſtat propriè murmuratio.

QVAESTIO. VIII.

SEd quæres: quomodo vocatur iſta murmuratio, cùm non videantur dixiſſe talia verba, quæ facerent murmurationem? Reſpondetur, quòd murmuratio eſt, vt communiter à minori ad maiorem, quia propriè maiores de minoribus non murmurant, & eſt cum contra aliquid dicitur, quod dici non deberet, & ſic dicitur murmuratio contra Deum, quandocunq; aliquis dicit malum de eo, quod Deus egit, cùm omnia, quæ Deus fecit, valde bene facta ſunt: ideo cùm Hebræi dicerent, quòd magis valuerat eis manere in Aegypto, quàm venire ad ſolitudinem, murmurabant, quia Deus illos eduxerat, & ſic bonum erat eos eductos fuiſſe magis, quàm manere in Aegypto. Etiam quandocunque aliquis petit à Deo aliquid dari ſibi tanquam debitum, Deum tentat, cùm Deus nulli teneatur: ſed etiam omnes Deo tenentur obnoxij, ideo contra ea, quæ non debet dicit. Vt ſi quiſquam diceret, domine quare non das nobis cibos, aut aquas? Deus namque nobis nec cibos, nec aquas dare tenetur. Si autem exorando petamus, tentare non dicimur. Sic etiam quando aliquis aduerſum hominem aliqua dicit, quæ dicere non deberet, contra eum murmurat. Nunc ergo planum eſt, quòd Moyſes, & Aaron non tenebatur dare populo cibos, aut potus, cùm ergo conquereretur populus de Moyſe, quia cibos eis non dabat, aut aquam, murmurabant aduerſum Moyſen; ſi autem populus cõquereretur de Moyſe, quia in aliquibus caſibus nõ iuſtè iudicaret, nõ dicitur murmurare, quia nõ dicerent contra id, quod debebant, nam Moyſes tenebatur iuſtè iudicare. *Quid bibemus?* In iſto verbo patet murmuratio, quia per hoc petebant ipſi ab eo, vt daret eis aquam, & ita animo dicebant, quòd Moyſes malè ageret in non dando aquam, ipſe tamen non tenebatur dare aliquid tale, quia nec poterat, & ſic declarat Moyſes ſequẽti cap. quòd ipſe non erat tantæ potentiæ, vt peteretur ab eo aliquid, quo non dato murmurare deberent, cùm dicitur: Audiuit enim murmur veſtrum contra dominum: nos verò quid ſumos, quia murmuraſtis contra nos? *At ille clamauit ad Dominum.* Vidit populum poſitum in anguſtia ſitis, & aquarum amaritudinem, ita quòd nullo modo potabiles eſſent, ideo compatiens eis rogauit Deum: vt daret eis aquam potabilem. *Qui oſtendit ei lignum.* Qood autem lignum fuerit iſtud, non declaratur in litera. Rabbi Salomon dicit quòd iſtud fuit Adelpha vulgariter nominata, quæ de natura ſua amaritudinem habet, & mortifera eſt, & hoc fuit ad magnificandum miraculum, ſcilicet cùm vtrunque amarum eſſet; & per miſſionem ligni in aquam debuiſſent aquæ amaræ reddi, tamen non fuerunt ductæ in amaritudinem, ſed fuerunt potius dulcoratæ. Et ſatis rationabile eſt, nam eodem modo fecit Eliſeus, vt patet 4. Reg. 2. cap. quando ad ſanandum ſterilitatem fontis, & terræ miſit intra ſal; dixerant enim ſibi filij prophetarum, quòd ciuitas Iericho erat bonæ habitationis, tamen aquæ erant peſſimæ, & propter eas terra erat ſterilis, & tunc miſit in eas ſal, ſed conſtat; quòd ſal non ſanat ſterilitatem, ſed magis eam efficit: ideo ad efficiendum aliquam terram ſterilem ponitur ſal in ea, quia ſua caliditate, &

In quibus verbis cõſiſtit propriè murmuratio.

Qui petit aliquid à Deo, tanquam ſibi debitũ murmurat.

Rabbi Salomon dicit, quòd lignũ in aquis immiſſum fuit Adelpha

4. Reg. 2.

F ſiccitate virtutem germinatiuam terræ totaliter extinguit, ideo omnis terra, quæ ſalſuginoſa eſt, ſterilis eſt, ideo pro maledictione terra ſalſuginoſa dicitur, vt patet Pſal. 106. cùm dicitur: Poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſiccum: terram fructiferam in ſalſuginem propter malitiam habitantium in ea. Et ſic terra ſalſuginoſa repugnat fructiferæ. Etiam quia quando aliquis dominus vult aliquam terram propter malitiã habitantium perpetuo facere inhabitabilem, arat eam ponens ſal in ſulcis, & ſic in perpetuum ſterilis eſt, ſic patet Iudi. 9. c. vbi Abimelech expugnans ciuitatem Sichem volens eam vſque ad radicem delere, omnibus occiſis, ciuitateq; deleta, ſal in ea diſparſit. Dicitur enim: Oppugnabat vrbem, quam cæpit interfectis habitatoribus eius, ipſáque deſtructa, ita vt ſal in ea diſpargeret; G poſuit. n. ibi ſalis ſparſionem pro vltimo malorum, quæ fieri poſſunt alicui ciuitati. Sicut ergò Eliſeus ad magnificandum diuinum miraculum ſal poſuit ad ſanandam ſterilitatem, quod tamen maioris ſterilitatis eſt effectiuum, ita rationabile ſatis eſt, quòd ad oſtendendam diuinam potentiam, poneretur lignum amarum in aquas. *Indulcedinem verſæ ſunt.* Miraculosè agente Deo, quia dato, quòd illud lignum miſſum in aquas dulce fuiſſet, non habuiſſet tantam virtutem, vt tam magnam aquarum multitudinem in dulcitudinem de amaritudine conuertiſſet; maximè, quia hoc repente factum eſt, ſcilicet immediatè vt lignum fuit miſſum, ſed naturali actione conueniens non eſt repente fieri. *Ibi conſtituit ei præcepta.* Ideſt ibi data ſunt aliqua præcepta populo.

Pſ. 106.

Iudic. 9. Cũ principes aliquã terrã inhabitabilẽ reddere volũt ſal ĩ ſulcis ſparſo arant.

H

QVAESTIO. IX.

PRæceptum communiter accipitur pro præceptis Decalogi, alia autem vocantur cæremoniæ, & iudicia, ſed conſtat, quòd hic non data ſunt eis præcepta Decalogi, nam poſtea in monte Sinai data ſunt. Rabbi Salomon, dicit, quòd populus Iudæorum erat multum ocioſus, & quia ocioſitas docuit multa mala, vt patet Eccleſiaſtici 33. cap. vt non haberent occaſionem diuagandi ad aliqua inhoneſta, dedit eis duo præcepta, in quibus ſtuderent, ſcilicet. Præceptum de obſeruatione ſabbati, quod in ſe multa continet documenta. Et præceptum de vacca rufa combuſta, de cuius cineribus I fiebat aqua ad delendas maculas immunditiarum in omnibus contaminatis, de quibus Num. 19. cap. & dedit eis quædam iudicialia præcepta, vt ſcirent qualiter ſe adinuicem habere deberent, quòd autem aliqua mandauerit Deus Iſraelitis in Mara, negari non poteſt, cum dicitur hic. *Ibi conſtituit ei præcepta, & iudicia.* Et adhoc non valet ſi aliquis dicat, quòd non fuerunt hic data aliqua præcepta ſpecialia, ſed ſolùm dominus admonuit ibi populum generaliter, vt cuſtodiret mandata ſua, dicens: Si audieris vocem domini Dei tui. Et etiam quia iſta duo ponuntur hic, vt diſtincta, ſcilicet conſtituere præcepta, atque iudicia, & tentare populum cum dicitur, ibi conſtituit ei præcepta, atque iudicia, & tentauit dicens: Si audieris vocem Domini Dei tui. Ergò iſta verba pertinebant ad ſecundum, ſcilicet ad tentatio-K nem, & non ad conſtitutionem præceptorum, & iudiciorum, quæ autem fuerunt iſta præcepta, aut iudicia, non patet ex tex. Non tamen poteſt dici, quòd datum fuerit aliquid de illis duobus, quæ dixit Rabbi Salomon, ſcilicet de celebratione ſabbati. De primo non poteſt intelligi de cuſtodia ſabbati, quia ſabbati cuſtodia tunc fuit commendata, quando aliquid contra Sabbatum agere poterant, ſcilicet habentes aliqua opera, in quibus occuparentur, ſed ſic erat, quòd quando ſteterunt in Mara, nondum habebant aliqua opera ad faciendum, ſed ſemper vacabant quieti, niſi cum nubes moueretur, & ipſi deberent eam ſequi, a qua itineratione non excuſauit poſt mandatum de Sabbato: nam nubes mouebatur per angelum, vt patet ſupra 14. capitu. & per mandatum domini mouebatur, & quieſcebat, vt patet Num. 9. capit. Ergo tantum erat, quòd mouerentur nube mota, ſicut quòd Deus

An Hebrais in Mara præcepta data ſint.

Eccl. 33.

Contra Rabbi Salomon & primum præceptũ ab eo poſitum.

Num. 9.

diceret

dicerent eis verbo [illegible]. Sed Deus mandauit expreſſe in die Sabbati, quòd mouerentur, etiam poſt præceptum de Sabbato obedire tenebantur, ergo ſi nubes moueretur in Sabbato, moueri debebant. Quantum ergo ad hoc nunquam fuit ſpeciale. Ad alia autem opera, quæ fieri poterant in die Sabbati. Dicendum quòd nihil habebant quid agerent, cum erant in Mara, & antequam illuc acceſſiſſent: ergo non erat neceſſe dari præceptum de ſabbato; cum autem euenit Iudæis occupatio, ſcilicet de colligendo manna, & coquendo, aut alias parando, vt patet Num. 11. cap. datum fuit mandatum de Sabbato, vt ab hac occupatione abſtinerent in die ſabbati, vt patet ſequenti cap. Cum dicitur: Cras quicquid eſt faciendum facite, quicquid eſt coquendum coquite, quicquid aūt reliquum fuerit reponite vſque mane. Etenim quia iſta præcepta, quæ hic dicuntur, & iudicia conſtituta ſunt in Mara: ſed præceptum de ſabbato conſtitutum eſt in deſerto Sin, vt patet cap. ſequenti, ſed inter Mara, & deſertum Sin diſtantia eſt: nam duæ manſiones intermediæ ſunt, ſcilicet Elim, & manſio ſuper mare rubrum, vt patet Num. 33. cap. ergo non fuit præceptum de ſabbato datum in Mara. *Num. 33* Sed forte dices, quòd iſtud præceptum de ſabbato datum fuit in Mara, non eſt enim inconueniens idem præceptum multotiens dari, ſicut ſæpe reperitur; nam etiam iſtud præceptum ſabbati neceſſe eſt ad minus dicere, quòd bis datum fuit. Primò fit mentio de eodem infra 16. & poſtea iterum 20. cap. inter alia præcepta decalogi. Poſt hoc autem fuit iterum datum infra 31. cap. Et iterum infra 34. Sic etiam conuenienter videmur poſſe dici, quòd iterum, & primò datum fuerit in Mara, licet clare non dicatur. Reſpondetur quòd ſtare non poteſt, quia infra 16. c. de iſto præcepto ſabbati loquitur Moyſes Iſraelitis, tanquam de aliquo inſolito, quod nunquam audierunt. Si tamen eis primo hoc dictum fuiſſet, non videretur eis obſcurum tanquam inſolitum, nam mandauit Moyſes cuncto Iſrael die ſexto colligere cibos duplices, ſcilicet pro ipſo die, & ſequenti, quod fecerunt, cum autem feciſſent, venerunt ad Moyſen quærentes, quid hoc ſibi vellet, & reſpondit Moyſes: Hoc eſt, quod locutus eſt dominus, requies ſabbati ſanctificata erit domino. Cras, quodcunque operandum eſt facite, & quæcunque coquenda ſunt coquite. Si autem in Mara datum fuiſſet præceptum de ſabbato, dato quòd iterum repeteretur infra à Deo, tamen ipſi audientes, quòd die ſeptimo nihil colligere debebant, non ſtupuiſſent, vel dubitauiſſent de cauſa huius obſeruationis, nec veniſſent ad inquirendum a Moyſe. Concluditur ergo neceſſario, quod præceptum de ſabbato non datum fuit in Mara.

Contra ſecūdū dictū Rabbi Salomon. Quantum ad aliud præceptum de vitula ruffa, cuius cineres commiſcebantur aqua ad tollendas, abluendaſque contaminationes: dicendum etiam eſt, quòd nō fuit datum hic. Et arguitur primo, quòd ſuperfluum tanquam fuiſſet tunc vitulam incēdere, & cineres aquæ commiſcere, quia iſti cineres, vt patet Num. 19. capit. erant ad tollendas contaminationes, ſed tunc nullæ contaminationes eſſe poterant: ergo nec iſta vitula ruffa cremari debebat ad emundandum. Antecedens patet, quia contaminatio erat quædam irregularitas, quā aliquis incurrebat tangendo morticina hominum, vel aliorum animalium, & intrando in domum alicuius mortui, vel tangendo tabernaculum, & per hanc irregularitatem prohibebantur ab ingreſſu tabernaculi; *Num. 19* vt patet Num. 19. cap. cum dicitur. Omnis qui contigerit humanæ animæ morticinum, & aſperſus ex hac commixtione non fuerit; polluet tabernaculum Domini, & iterum poſtea dicitur. Si quis hoc ritu non fuerit expiatus, peribit anima illa de medio Eccleſiæ, ſua quia ſanctuarium domini polluit. Sic ergo videtur, quod iſta immunditia facta per aquam luſtrationis, & immunditia, quam antea incurrebant, non erant quantum ad ipſos de populo inter ſe reſpectu ſanctuarij. Sed tunc non erat aliquod ſanctuarium, ad quod accederent; quia illud non fuit factum vſque ad montem Sinai, ergo non debebat tale præceptum dari ibi, vel fieri talis commixtio aquarum luſtrationis. Item quia quando iſta vitula combuſta fuit, primo Eleazarus filius Aarō immolauit eam, ſed non fuit Eleazarus ſacerdos vſque in monte Sinai, vbi facto tabernaculo facta eſt ſacerdotum conſecratio, vt patet infra 29. & Leu. 8. 9. & 10. cap. *Leu. 8.* Quod autem Eleazarus [illegible] prima vice immolauerit iſtam vitulam ruffam, patet Num. 19. cap. vbi ponitur præceptum illud ex toto tanquam populo, qui nūquā illud audierat. Et ſubiungitur in littera, habeant filij Iſrael, & aduenæ, qui ſunt inter vos, hoc ſanctum iure perpetuo. Item quando fiebat immolatio illius vitulæ ruffæ debebat aſpergi ſanguis illius ſepties contra fores tabernaculi, vt patet Num. 19. cap. cum dicitur, & tinges digitum in ſanguine eius aſpergat contra fores tabernaculi ſeptem vicibus, ſed cum erant in Mara, nullum tabernaculum habebant, ergo tunc non factum eſt. Item quia ille, qui illam vitulam immolaturus erat debebat eſſe ſacerdos, ſed cum erant in Mara, nullus adhuc erat ſacerdos, ergo tunc fieri non poterat. Antecedens patet, quia dicitur Numer. 19. quod ſacerdos erat facturus illa, ſcilicet: Tradeſque eam Eleazaro ſacerdoti, qui eductam extra caſtra immolabit in conſpectu omnium, & poſtea ſubditur: lignū quoq; Cedrinum, & Hyſopum, coccūque bis tinctum ſacerdos mittet in flammam, quæ vaccam vorat; quòd autem non eſſent ſacerdotes, nec tabernaculum exiſtente populo in Mara, patet, quia tabernaculum fabricatum fuit in mōte Sinai, & ibi ſacerdotes conſecrati ſunt. Ex iis ergo inductū eſt euidenter ex ſuperioribus, quod nullū de iſtis duobus præceptis quæ aſtruit Rabbi Salomon fuiſſe tradita, fuerit datum Iſraelitis in Mara, ſed aliquod alterum, de quo non fit hic mentio. *Et ibi tentauit eum dicens.*

Quo De⁹ tentauit Iſrael in Mara. Deus tentauit populum. Tentare autem eſt de aliqua re experientiam accipere: Deus autem de nulla re experientiam accipit, cum omnia nota ſint, & nuda oculis eius, vt patet ad Hebr. 4. cap. dicitur tamen tentare quando nobis demonſtrat ad quantum ſumus. Nam homo etiam de ſeipſo certitudinem habere non poteſt, niſi per laborem. Aliqui tamen nunquam ſe ad multa poſſe exiſtimant, qui tamen ad pauca valde ſunt. Alij autem vice verſa ad nihil ſe eſſe arbitrantes, quos tamen Deus ad magnos labores ſubeundos potentes fecit, horum autem cognitionem habere non poſſumus, niſi per laborum experientiam. Et hæc maxime per legem datam, quia lex cogit noſtram voluntatem limitando ei certum modum agendi, & hoc nobis difficile eſt, quia proni ſumus ad id, quod nobis prohibetur; ſic enim ait Apoſtolus ad Roman. 7. cum dicitur. Occaſione autem accepta peccatum, per mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam. *Legiſlatio libertati repugnat, ideo per concupiſcentiam.* Et hoc quia lex præcipit interdum contra ea, ad quæ nos naturaliter inclinamur, cum autem mens noſtra videt ſe legis [illegible] ſubiectam, cum naturaliter libertatem deſideret, ad repugnandum legi fortius ſtimulatur, quam antequam lex data eſſet. In hoc autem, quod eſt deprimere ſtimulos [illegible] repugnantes legi, virtus eſt, & ibi experimur de nobis ad quantum valeamus, & vocatur iſta tentatio; de hac autem, ſcilicet quomodo mens noſtra repugnet legi, & valde ſentiat ſe grauari, & quomodo homo agat non id, quod vult, ſed id, quod non vult, latiſſimè declarat Apoſtolus ad Ro. 7. c. *Rom. 7.* *Si audieris vocem domini Dei tui.* Id eſt ſi exaudieris obediendo ei, quia audire vocem ſolam non eſt aliquid meritorium, cum ſit actus indifferens pertinens ad potentiam, quæ interdum ſine noſtro arbitrio patiuntur. *Et quod rectum eſt coram eo feceris.* Illa determinatio coram eo non refertur ad illud verbum, feceris, ſed ad illud antecedens, rectum. Eſt autem ſenſus, quod Deus vult, vt faciamus id quod eſt rectum coram eo, id eſt, id quod ipſe iudicat eſſe bonum, & declarat nobis bonum eſſe in lege ſua, & præceptis, & non quod nos faciamus id, quod rectum eſt in noſtris oculis, quia nos interdum bona eſſe iudicamus, quæ Deus tanquam peſſima deteſtatur. *Obedierſque mandatis eius.* Idcirco quod ſuperadditur facere rectum coram domino nihil eſt aliud, quam facere ea, quæ Deus facienda eſſe iudicat: hæc autē ſunt,

quæ ipſe mandat, & [illegible] [illegible] præcepta illius. Præcepta, & mandata di[illegible]tur tanquam generale, & ſpeciale; quia præcepta ſolùm ſe extendunt ad Decalogum loquendo propriè: mandata autem ſunt omnia alia cæremonialia, vel iudicialia, vel qualiacunque; nundum tamen cùm eſſent in Mara, non erat iſta diſtinctio præceptorum, & mandatorum per ſpecies, quia poſtea facta fuit in monte Sinai, data eſt à domino ad Moyſen, interdum tamen Scriptura ponit iſta non faciens diſtinctionem, & multiplicat verba ad magis imprimendum, cum tamen vnum, & idem per diuerſa verba intelligat. *Cunctum languorem quem poſui in Aegypto, non inducam ſuper te*; id eſt non inducam ſuper te plagas, quas poſui in Aegypto; ſi autem mala feceris, inducam ſuper te plagas iſtas, ſic dicitur in Cathalogo Maledictionum Deuter. 29. cap. Percutiat te dominus vlcere peſſimo Aegypti, ita quòd ſanari non queas. Et ſic erat, quando boni erant, nam in exitu de Aegypto, quando nondum contra dominum repugnauerant, dicitur de eis Pſal. 104. Et profecti ſunt cum auro, & argento, & non erat in tribubus eorum infirmus: quando autem mali erant, ſæpius à Deo puniebantur, vt patet in plagis multis illatis in vituli adoratione; & in tædio itineris, & in deſiderio carnium, & in murmuratione pro exploratoribus, & murmuratione pro manna, vt patet infra 32. & Num. 11. & 13. & 14. & 21. cap. *Ego autem Dominus ſanator tuus.* Id eſt, Ego ſum dominus potens te ſanare ab omnibus infirmitatibus, ſi quæ euenerint, vel ſi aliquas tibi peccanti inflixero, eaſdem rurſum tibi pœnitenti remittam. Vel vocatur ſanator non ſolum quia infirmitatem, aut plagam iam exiſtentem curat, ſed quia ne adueniat, faciat, & iſto modo dicit Pſalmus: Saluaſti animam meam ab inferno inferiori. Manifeſtum eſt autem, quòd Deus non extraxit animam Dauid ab inferno inferiori, quia ipſe non deſcendit illuc, ſed dicitur ſaluare, id eſt facere ne cadat; maximè, quia quando Dauid iſta dicebat, viuens erat, ideo tunc nec erat anima ſua in inferno ſuperiori aut inferno ſuperiori præſeruando eum, ne moreretur in peccato mortali, & deſcenderet ad infernum inferiorem.

Diſtinctio inter præcepta & mandatum.

Num.

Deus dicitur ſanator, quia non ſolùm infirmitatem ſanat, ſed, ne adueniat, facit.

CAPITVLVM XVI.

Venerunt autem in Elim filij Iſrael, vbi erant duodecim fontes aquarum, & ſeptuaginta palmæ & caſtrametati ſunt iuxta aquas. Profectique de Elim venit omnis multitudo filiorum Iſrael in deſertum Sin, quod eſt inter Elim & Sinai quintadecima die menſis ſecundi, poſtquam egreſſi ſunt de terra Aegypti. Et murmurauit omnis congregatio filiorum Iſrael contra Moyſen. & Aaron in ſolitudine. Dixeruntque filij Iſrael ad eos: Vtinam mortui eſſemus per manum domini in terra Aegypti, quando ſedebamus ſuper ollas carnium, & comedebamus panem in ſaturitate. Cur induxiſtis nos in deſertum iſtud, vt occideretis omnem multitudinem fame? Dixit autem dominus ad Moyſen: Ecce ego pluam vobis panes de cælo. Egrediatur populus, & colligat quæ ſufficiunt per ſingulos dies, vt tentem eum vtrum ambulet in lege mea an non. Die autem ſexto parent, quod inferant, & ſit duplum quam colligere ſolebant per ſingulos dies. Dixeruntque Moyſes & Aaron ad omnes filios Iſrael: Veſpere ſcietis, quòd dominus eduxerit vos de terra Aegypti, & mane videbitis gloriam domini: audiuit enim murmur veſtrum contra dominum. Nos verò quid ſumus, quia muſſitaſtis contra nos? Et ait Moyſes: Dabit vobis dominus veſpere carnes edere, & mane panes in ſaturitate: eò quòd audierit murmurationes veſtras, quibus murmurati eſtis contra eum. Nos enim quid ſumus? Nec contra nos eſt murmur veſtrum, ſed contra dominum. Dixit quoque Moyſes ad Aaron: Dic vniuerſæ [illegible] filiorum Iſrael: Accedite coram domino: audiuit enim murmur veſtrum. Cumque loqueretur Aaron [illegible] filiorum Iſrael, reſpexerunt ad ſolitudinem. Et [illegible] domini [illegible] [illegible] Locutus eſt autem dominus ad Moyſen [illegible] [illegible] [illegible] loquere [illegible] [illegible] te comedetis carnes, & mane ſaturabimini panibus: ſcietiſque quòd ego ſum dominus Deus veſter. Factum eſt ergo

Pſal. 77. Eod. 16. Io. 6. de conſec. di. 2. c. contra, cap. loquit.

Manna de Cælo datur.

F veſpere, & aſcendens coturnix, cooperuit caſtra: mane quoque ros iacuit per circuitum caſtrorum. Cumque operuiſſet ſuperficiem terræ, apparuit in ſolitudine minutum, & quaſi piſlo tunſum in ſimilitudinem pruinæ ſuper terram. Quod cum vidiſſent filij Iſrael, dixerunt ad inuicem: Manhu? (Quod ſignificat: Quid eſt hoc?) ignorabant enim quid eſſet. Quibus ait Moyſes: Iſte eſt panis, quem dominus dedit vobis ad veſcendum.

Venerunt. Supra deſcripta fuit aquarum prouiſio, hic ponitur ciborum exhibitio, & diuiditur in duas, quia primo ſuccurritur populo fameſcenti, ſecundo populo ſitienti infra 15. cap. Prima in duas, primo ponitur caſtrametatio, ſecundò ſubditur prouiſio Dei ibi: *Dixit Dominus ad me.* Circa primum, *Venerunt autem in Elim.* Poſtquam receſſerunt de Mara, vbi erant aquæ amaræ, venerunt in Elim.

G

QVÆSTIO PRIMA.

Eſt autem Elim nomen cuiuſdam partis deſerti; nec putare debet quiſquam, quòd ſit nomen alicuius villæ, aut ciuitatis, quia hunc caſtrametabantur per ſolitudinem, in qua non modo homines habitabiles in ciuitatibus, & oppidis, imo nec ſaltem homines habitantes in tuguriis erant, & ideò cætera nomina caſtrametationum, quæ ponuntur in iſto libro, & quæ ponuntur Nu. 33. dicendum quòd non ſunt loca habitata, ſed nomina partium ſolitudinis. *Vbi erant duodecim fontes.* Nominantur hic fontes tanquam id, quod erat principaliſſimum. Nam Hebræi ambulantes per ſolitudinem frequenter patiebantur defectum aquarum, adeò pretioſius, quod ipſi exiſtimabant, aqua erat, & ſic fontes præcipuè hic nominanti ſunt, fuit autem cuilibet tribui vnus fons ad hauriendum aquam aſſignatus: ne ſi omnes ad eundem fontem recurrerent ex communi hauſtu diſſenſio orirettur, dicit autem Iosephus, quòd in iſtis fontibus modica aqua erat, & limoſa, ideoque modicum ſufficiebat, ex quo in eadem manſione modicum morati ſunt. *Et ſeptuaginta palmæ.* Iſtæ ad vmbram aliqualem, & delectationem in fructibus ſufficiebant. Sed dicit Ioſephus has modicum à terra eleuatas fuiſſe, quia humor fontalis modicus ad earum alimentum non ſufficiebat. Dicunt liſdem, quòd 70. palmas ibi habuerunt in ſignum, quòd 70. iudices habituri erant de ſenioribus, de quibus dicitur infra 24. c. cum mandatur, quòd Moyſes & Aaron, Nadab, & Abiu, & 70. ſeniores ex Iſrael adorent procul: de modo autem electionis horum ſeniorum habere Nu. 11. cap. Sed quòd iſtæ palmæ ſignificent 70. ſeniores Iſrael futuros iudices [illegible] [illegible], & apparentia aliqua eſt. *Et caſtrametati ſunt.* Id eſt fixerunt: nam hic caſtra non fixa fuit, cum vna fuerit iſta de manſionibus, & fuit duæ partes, caſtrametati ſunt: nam hoc verbo per ſe declinatur, ſic patet Nu. 33. cap. cum dicitur Deut. 1. & metatus eſt locum, vbi caſtra figere deberetis. *Iuxta aquas.* Vt ſine labore aquas haurirent manentes apud eas. *Profecti ſunt de Elim.* Nam aquæ erant deficientes, vt vult Ioſephus. *Venit omnis multitudo filiorum.* Quia omnes ſequebantur nubem procedentem per turmas ſuas: vt patet Nu. 33. & non ſolùm filij Iſrael; ſed Aegyptiorum quoque vulgus promiſcuum infinitum, quod aſcenderat cum eis, vt patet ſupra 12. cap. illi enim cum ipſis aſcenderunt ſemper, & interdum eos ad malum incitabant, nam in manſione, quæ dicitur ſepulchra concupiſcentiæ, ipſi Aegyptij, qui cum aliis aſcenderant, mouerunt eos ad peccandum; nam ipſi primo deſiderauerunt carnes, & piſces, & incitauerunt omnes alios, vel magnam partem reliquorum Hebræorum ad concupiſcendum eas; ſic enim dicitur Nu. 11. cap. vulgus quippe promiſcuum, quod aſcenderat cum eis, flagrauit deſiderio ſedens, & flens iunctis ſibi pariter filiis Iſrael, & ait: Quis dabit nobis ad veſcendum carnes? recordamur piſcium, quos comedebamus in Aegypto gratis, in mentem nobis veniunt cucumeres, pepones, porri, & cepe, & allia; anima noſtra arida eſt, nihil aliud vident oculi noſtri niſi Man. [illegible] autem Aegyptij, qui cum eis aſcenderant [illegible] [illegible]

Quid ſit Elim.

H

I

70 palmæ in Elim quid ſignificet ſecundum Hebræos. Dist. 11.

Nu. 33.

K

Aegyptiorum vulgus quod cum Hebræis erat eos excitabat ipſe ad peccandum.

murmurauerunt in Cadesbarne, cùm venerunt exploratores, & ſententia mortis in deſerto ſuper eos, ſicut ſuper cæteros Hebræos lata eſt, & iacuerunt cadauera eorum in deſerto, vt prænunciauerat Deus: filij tamen eorum, qui tunc paruuli erant, vel qui in deſerto nati ſunt, aſcenderunt in terram Chanaan cum alijs filijs Hebræorum. *In deſertum Sin.* Non eſt idem deſertum Sin, & deſertum Sinai, quia deſertum Sin attigerunt filij Iſrael quintodecimo die menſis ſecundi ab exitu de Aegypto ſcilicet 30. diebus poſt exitum de Aegypto: nam 15. die menſis primi de Aegypto exierunt, vt colligitur ſupra 12. & patet Nu. 33. c. ſed in deſertum Sinai venerunt primo die menſis tertij, vt patet infra 19. c. Item in deſerto Sin datum fuit manna, in deſerto autem Sinai data fuit lex. Item quia inter deſertum Sin, & deſertum Sinai ponuntur tres manſiones. ſ. Daphca, & Alus, & Raphydin, vt patet Nu. 33. c. Etiam quia deſertum Sinai ponitur limes, vel terminus deſerti ex vna parte ſcilicet ab aquilone, vt dicitur in litera. ſ. quod eſt inter Elim, & deſertum Sinai. Sciendum etiam, quòd non eſt iſtud deſertum idem cũ illo deſerto Sin, in quo ponitur Cades, quæ alio nomine vocatur Cadesbarne, vt dicitur Nu. 20. ca. Venerunt autem filij Iſrael, & omnis multitudo in deſertum Sin menſe primo, manſitq; populus Cades, & mortua eſt Maria; nam iſtud deſertum longe diſtat ab illo. Et ſi dicas, quòd ſatis poterat eſſe idem deſertum, quia licèt ſic ponatur eſſe deſertum Sin, & poſtea iterum nominet deſertum Sin, poterit eſſe continuatum ab iſto loco vſque Cadesbarne, ſicut quædam alia deſerta ſunt magnam terram occupantia. Sed adhuc non poteſt ſtare, quia hic dicitur, quòd deſertum Sin eſt inter Elim & deſertum Sinai, ergo ab vtraque parte terminatum eſt deſertum Sin iſtis duobus locis: ſed vltra deſertum Sinai; ſunt adhuc aliqua deſerta, quia ad minus eſt deſertum Pharan, quod eſt valde magna ſolitudo & aliqua loca intermedia ante deſertum Pharan. ſ. Haſeroth, & ſepulchra concupiſcentiæ, vt patet Nu. 33. c. Dicendum ergo, quòd duo ſunt deſerta Sin. ſ. vnum quod eſt circa principium Arabiæ in latere meridiano, & iſtud eſt, quod nunc trãſierunt. Aliud eſt circa terminos terrę Edom, & iſtud eſt in quo eſt Cadesbarne, de qua infra Num. 20. ca. *Quod eſt inter Elim & deſertum Sin.* Elim eſt à parte meridiana magis verſus Aegyptum in principio Arabiæ. Deſertum Sinai eſt magis intra ſolitudines Arabicas tendendo contra Aquilonem. *Quintodecimo die menſis ſecundi.* Et ſic erãt iam 30. dies, quibus exierant de Rameſſe ciuitate, & terra Aegypti: nam die 14. menſis primi Phaſe celebrauerant. ſupra 12. c. *Poſtquam egreſſi ſunt de terra Aegypti.* Dicitur hoc ad declarandum, quòd iſte menſis ſecundus erat eiuſdem anni, in quo de Aegypto exierunt enim erat alius annus ſecundus, aut tertius. *Et murmurauit omnis congregatio filiorum Iſrael.* Dicitur omnis congregatio ad comprehendendum Leuitas, qui etiam nunc cum cæteris murmurauerunt. Et non ſolùm filij Iſrael, ſed etiam Aegyptij, qui aſcẽderunt cum eis, quia illi non erant cæteris ſanctiores: cùm & ipſi aliquando Iſraelitas ad murmurandum incitauerint, vt patet Nu. 11. cap. quando vulgus promiſcuum flagrauit deſiderio carnium. *Contra Moyſen & Aaron.* Hic dicuntur iſti murmurare contra Moyſen & Aaron, quia directè verba ſua fuerunt contra eos; tamen murmuratio ſi in ſe attendatur magis eſt contra Deum, quam contra Moyſen & Aaron, & ſic ipſi reſponderunt, cum dicitur; audiui enim murmur veſtrum contra dominum, nos vero quid ſumus, quia muſitaſtis contra nos? dabit vobis dominus carnes edere, & mane panes in ſaturitate, eò quòd audierit murmurationes veſtras, quibus murmuraſtis contra eum; nos verò quid ſumus? nec contra nos eſt murmur veſtrum, ſed contra dominum. Et ratio eſt, quia iſta, quæ petebant Iudæi principaliter pertinebant ad Deum; nam ipſi dolebant, quòd exierant de Aegypto, & hoc nõ fecerat Moyſes, ſed Deus: Moyſes autẽ ſolùm erat miniſter, ideo ſi malum aut bonũ erat, Deo attribuendum erat, & non Moyſi. Etiam conquerebantur, quòd non haberent panem, nec aquam in ſoli-

Deſertũ Sin, non eſt deſertũ Sinai.

Duo ſunt deſerta Sin.

Iudæi nõ murmurauerunt directè contra Moyſen, ſed cõtra Deum.

A tudine, ſed dare panem, & aquam non poterat Moyſes, ſed Deus: erat ergo murmuratio ad Deum. Sed quia ſupra diximus, quòd tunc contra aliquẽ murmuratur, qñ dicitur aduerſus eum id, quod dici non deberet: ſic. n. erat contra Moyſen, quia conquerebantur, quòd eos de Aegypto eduxiſſet, cùm tamen ipſe non eduxiſſet, ſed Deus. Etiam conquerebantur, quòd nõ daret eis cibos, non tamen de hoc conqueri deberent aduerſus ipſum, quia talia dare non poterat. *In ſolitudine.* Scilicet in deſerto Sin. *Vtinam mortui eſſemus.* Cum magna cordis amaritudine iſta dicebant, quia fame cruciabantur; nam 30. diebus ſatis laborauerant modicum cibum ſumentes, nec ad ſaturitatem propter inopiam, nam ſolùm comederunt paſtas, quas tulerant de Aegypto non fermentatas, faciebantq; de eis ſubcinericios panes ambulantes

B per deſertũ vſq; illuc: nunc aũt paſtæ cõſumptæ fuerãt. *Per manum domini.* Ideſt per plagas inflictas à Deo. ſ. q̃ ſicut Aegyptij percuſſi fuerant à Deo, & conſumpti multis plagis præcipuè plaga mortis primogenitorũ, ita ipſi voluiſſent magis ibi quietam mortẽ accepiſſe, quã diuturnis cruciatibus famis, grauiq; labore tabeſcere in deſerto. Hoc autem dicebant diffidentes diuinæ bonitati & potentiæ. Nam quidam eorum putabant, quòd Deus non poſſet eis dare cibũ in deſerto, vt patet Pſal. 77. Nunquid poterit Deus parare menſam populo ſuo in deſerto? Alij credebant Deum poſſe, ſed diffidebant Deum velle facere, quod etiam valde malum erat: imo quaſi æquale priori: nam bonitas in Deo, & ſapientia, & potentia æqualia ſunt; tantum ergo peccat, qui negat Dei potentiam, ſicut qui negat eius bonitatem, vel eius

C ſapientiam. Negare enim Dei potentiam eſt dicere aliquem caſum eſſe, in quo Deus agere non poſſit; negare eius ſapientiam eſt quando dicimus aliqua eſſe, quæ Deus neſciat, aut ſcire non poſſit. Negare Dei bonitatẽ eſt, quando dicimus, quòd aliqua creatura Dei maximè creatura rationalis in extrema neceſſitate exiſtens, nec potẽs aliquo modo ſibi ſuccurrere modo humano, non credat, quia ſi à Deo petat toto corde ſubſidium, nõ ſuccurrat ei Deus. Et patet, quòd hoc ſit negare bonitatem Dei, quia bonũ eſt ſui ipſius diffuſiuum, vt ait Dio. 4. c. de Diuinis nominibus: Deus ergo cùm ſit ſummè bonus, ſummè ſe in omnia diffundit, qui ergo putat Deum, ſibi in neceſſitate exiſtenti non ſubuenturum, ſi toto corde ad eum conuertatur, quantum in ſe eſt, Dei bonitatem negat. Sicut cum aliquis veſtrum habens a-

D micum non recurrit ad eum in neceſſitatibus ſuis, quia exiſtimat, quòd ei non ſubueniet, iſte aſſerit amicum illum modicæ bonitatis eſſe; ideo ab eo nihil petit, ita qui in neceſſitate exiſtens à Deo nihil petit, quia putat Deum non ſubuenturum, in Deo nullam aut modicã bonitatem eſſe exiſtimat. Nec valet ſi dicas: ego bene credo, quod Deus eſt ſumme bonus, & cuilibet bono in omni neceſſitate ſuccurreret, ſed tanta ego delicta patraui, quod Deus non vult ſuccurrere mihi. Reſpondetur, quòd iſte aut negat, quòd Deus ei peccanti remittere non vult, & hoc peſſimum eſt, ſcilicet negare totam Dei miſericordiam, & facere eum mendacem, cum ipſe dixerit Ezech. 18. cap. Quocunque die peccator ingemuerit, peccati eius non memor ero. Si au-

E tem dicit, quod bene credit Deum remittere culpam, & tamen quòd illam pęnam remittere non vult, ideo quod in caſu illo non adiuuabit, ſed pro peccatis permittet pati illam mortem, & anguſtiam, etiam iſte negat magna partem bonitatis Dei. Nam ſicut in hominibus ille iudicabitur melior, & clementior, qui totam iniuriam libenter remittit, quam qui partem eius, vel ille, qui multas quam ille, qui vnam ſolam de multis, Deus magis clemens, aut bonus erit, quanto plura nobis dimiſerit, ſed maxima bonitas Deo attribuenda eſt: ergo Deus maximè remittit culpas, & pœnas ad ſe conuerſis. Et non eſt idem iudicandum de qualibet pęna, quã patimur, & de vltima neceſſitate, quia alijs pęnis fortè ſuccurri poteſt modo humano, extremæ autem neceſſitati, qualem aſſignauimus, non poteſt ſuccurri modo humano, ideo in illis ſuccurſus ad homines habendus eſt in hac ad ſolum Deum.

Pſal. 77. Aequale eſt diffidere bonitati Dei, & poteſtati eius.

Quid ſit Dei bonitatem negare.

Ezec. 18

Quũ inter homines, clementior iudicatur.

QVÆSTIO. II.

Quare Deus aliquãdo in neceſſitate conſtitutis nõ ſuccurrat quãuis Deũ rogent.

ET dato, quod Deus alicui in extrema neceſſitate poſito non ſuccurrat, non repugnat diuinæ bonitati, quia forte melius eſt illi ſic poſito in anguſtia mori, quam ſuperuiuere, tñ quòd ipſe poſitus in extrema anguſtia non petat a Deo ſibi ſuccurri, quia putat Deum nullo modo precibus inclinandum, vt ei ſuccurrat, negat Dei bonitatem, ponẽs diuinæ bonitati terminum, ſcilicet, quod in talibus, aut tantis in peccatis pęnæ relaxationem nullatenus faciet, vel certum terminum diuinæ bonitati aſſignans, in quo magna fit ei iniuria. Infinitum. ſ. ſub certis limitibus coarctare. Et ſi arguas de eo, quod dicitur 2. Mach. 9. c. de Antiocho rege: Orabat autem hic ſceleſtus Dominum, a quo nõ G eſſet miſericordiam cõſecuturus. Rñdetur dupliciter vno modo, quòd iſte non rogabat animo recto, ſed ſolũ ex timore, & non pęnitens, quod Deum offendiſſet, ſed dolens, quod talem ægritudinem incurriſſet, & tunc rationabile erat, quod ei non ſuccurreretur, nec remitteretur culpa, nec pęna, & ſatis declarat hoc ibi litera, cũ dicit, Orabat autem hic ſceleſtus. i. quòd quando orabat ſceleſtus erat, ſi tamen iſte vero corde oraſſet, iam iuſtus eſſet cum oraſſet; nam per motum contritionis, qui penè indiuiſibilis ſit, culpa nobis remiſſa eſt, & gratia nobis infunditur, & ſic iuſti ſumus, ſed iſte, quando orabat adhuc ſceleſtus erat ergo nondum contritionis motum in Deum habuerat, per quã iuſtus efficeretur. Alio modo poſſet reſponderi, quòd licet iſti vera cõtritio de mali eueniſſet, per hoc remittebatur ei culpa ma H lorum præteritorum, ſed quia fortè Deus ſciebat illam pęnam ſibi profuturã, non relaxauit, ſic enim ſupra diximus, quod nõ repugnat diuinæ bonitati alicui exiſtẽti in vltima neceſſitate non ſuccurrere, quia fortè ei ſic vtile eſt, ſed quòd ille, qui eſt in vltima neceſſitate nolit petere ſuccurſum a Deo, quia non putat ſibi ſubuenturum, magna diffidentia diuinæ bonitatis eſt. Et ſi obijcias de eo, quod habetur ad Hebr. 12. de Eſau, de quo dicitur quòd pęnitentiæ locum non inuenit, licèt eam cum lachrymis inquiſiuiſſet. Rñdetur, quòd ibi non petiuit Eſau veniam de delictis ſuis, quia iſta nulli homini, & nullo tempore denegatur, nec etiam petiuit ſuccurſum in vltima neceſſitate poſitus, ſed ſolùm petiuit reddi ſibi primogenita, quæ vendiderat fratri ſuo, I & in hoc non eſt aliquo modo admirandum, ꝙ Deus non exaudiuiſſet eum, quia perdere primogenituræ iura eſt perdere aliquam vtilitatem, & dominium temporale, licèt quantum ad aliquid eſſet ſpirituale. Sicut ergo ſi aliquis peteret à Deo decẽ duplas, quas perdiderat ex negligentia ſua, vel vnum Eccleſiaſticum beneficium, habens aliquales prouentus, non eſt aliquid admirandum, aut contra Dei bonitatem, ſi illud perditum rogatus non reddat, imo nec aliquis iſta bona temporalia petere debet, niſi ſub cõditione, ſ. ſi ad Dei cultum in eo dirigeretur. Cum ergo ea petendo non recepit, ſemper in meliorem partem iudicare debemus, quia veriſſimè ſic eſt, ſi corda dirigamus in Deum. Sic ergo ad propoſitum redeuntes, dicimus iſtos Iudæos aliqualiter, imo multum Dei miſericordiam negauiſ- K ſe, qui non crediderũt Deum eis ſuccurſurum in extrema anguſtia poſitis, & ob hoc non petiuerunt ſupplicãdo, ſed conqueſti ſunt de eius bonitate deſperando. *In terra Aegypti*. Quia plagæ illæ, in quibus iſti mori maluerunt in Aegypto inflictæ ſunt. *Quando ſedebamus ſuper ollas carnium.* Rectè enim iſti ſecundum ſuam exiſtimationem petebant, nullo enim ad Deum habito reſpectu, ſicut iſti non habito reſpectu, ſicut iſti non habebant, melius erat ſaturatos, quam famelicos mori, & melius mori repentina, qualis erat mors Aegypti primogenitorum, quàm diuturnis famis cruciatibus anxiari, & ad extremum tabefactos deficere. Dicebant ſe Hebræi in Aegypto ſediſſe ſuper ollas carnium, in quo eorum magna notatur voracitas, & deſiderium ad ſumendum illos cibos, quia non ſolum carnes ad ſaturitatem comedebant, ſed etiam ſuper ollas carnium ſede-

F bant affectuosè, nè quid eis de cibo periret; & quantũ ad hoc conquerebantur in deſerto nullas habere carnes, & ſic verum erat, quia ex die decimaquarta menſis primi, in qua ad veſperam fecerant Phaſe comedentes agnum, non comederant vllas carnes. Et licet portarent ſecum pecora, non audebant contingere ea ad comedendum, quia in valde paucis diebus omnia deuorarent; ſic enim dixit Moyſes ad dominum, cum dixiſſet ei Deus, quòd diceret Iudæis ſe habituros carnes pro menſe integro: ſexcenta millia peditum ſunt huius populi, & tu dicis dabo eis eſum carnium menſe integro: nunquid ouium, aut boum multitudo cædetur, vt poſſit ſufficere ad cibum? vel omnes piſces maris in vnum congregabuntur, eos ſatient? De quibus Num. decimoprimo cap. *Et comedebamus panes in ſaturitate*. Ideſt habebamus de pane quãtum volebamus; G terra namque Aegypti Nilo flumine irrigata, vel quibuſdam alijs aquis artificialiter ductis ferax valde eſt ideo ad ſufficientiam panem habere poterant, in quo notatur, quòd in deſerto non habebant panem ad ſufficientiam, non enim negabant ſe in deſerto non habuiſſe panem, ſed non habuiſſe ad ſaturitatem, nam vſque ad locum illum durauerat eis panis paſtarum, quas eduxerant ſecum de Aegypto, ſed de illis in magna parcitate comedebant, vt eis amplius abundaret. Et ſatis patet, quod modicum de cibo ſumebant, nam ſi ad ſaturitatem ſumpſiſſent, non durarent eis paſtæ, quas portabant de Aegypto in humeris per dies; ſicut durauerunt, ſcilicet a decimaquinta die menſis primi, qua exierunt de Aegypto, vſque ad diem decimumquin- H tum menſis ſecundi, vt patet hic in litera. *Cur induxiſtis nos in deſertum iſtud?* Quaſi dicat, nos putabamus, quòd vos inducturi eratis in terram fertilem, & per viã bonam, nunc autem induxiſtis non in terram deſerti, vbi fame conſumimur. *Vt occideretis omnem multitudinem fame*. Vt, tenetur dupliciter, aut dicens cauſam finalem, aut conſecutiuam. Hęc autem pro vtroque teneri poteſt; nam ita iſti Iudæi irati erant, & male iudicabant, quòd putabant Moyſen, & Aaron, ideo adduxiſſes eos in deſertum, vt morerentur fame. Alio modo poteſt ſtare, & melius, vt notat conſecutionem, & tũc eſt ſenſus, quod licet Moyſes, & Aaron non duxiſſent in deſertum Iudæos, vt occiderent eos fame, tamen redarguebant eos, & conquerebantur de eis, quod indiſcreti valde erant ducendo eos in tale deſertum, vbi cõ- I ſequens erat, vt fame morerentur. Et hoc patet rationabilius, quia ſi Iudæi in ſolitudine fame morerentur, neceſſe erat Moyſen & Aaron, cum cæteris fame perire: non eſt autem opinabile, quod aliquis vellet fame ri, vt cæteri morerentur. *Dixit autem Dominus ad Moyſen*. Quia vidit eum in magnas poſitum anguſtia, quia eum multum Iudæi vrgebant, ſicut dicitur ſeq. c. quid faciam populo huic? adhuc puſillum, & lapidabit me. Et in hoc ponitur ſecundum, ſcilicet prouiſio Dei. *Ecce ego pluam vobis panes*. Quia Hebræi conqueſti fuerant propter panem, promittit eis ſe daturum panem. Et non accipit hic panem pro eo, qui conficitur ex granis tritici, aut aliarum frugum, ſed generaliter pro fundamento totius alimenti, ſcilicet aliquid quod ſuppleret vicem panis; nam ſicut panis eſt cæterorum cibo- K rum fulcimentum, & magis corroboratiuus, vt dicitur Pſalm. 103. Panis cor hominis cõfirmet, ita mãna erat loco panis, ita ꝙ cum manna poterant comedi carnes, aut fructus, ſicut cum pane, quia ſolidus cibus erat. Et poterat vocari manna panis, quia in modum panis formabatur a quibuſdam, poſtquam colligeretur, & fiebant de eo tortulæ, vt patet Num. 11. cap. cum dicitur: Circuibat populus, & colligens illud frangebat mola, ſiue terebat in mortario coquens in olla, & faciens ex eo tortulas. Dicitur autem pluere panes, quia manna veniebat per modum pluuię, vel niuis cadẽtis de aere. Dicitur autem de cęlo pluere, quia manna cadebat de parte ſuperiori, & ſic videbatur cadere de cęlo. Vel vocatur cęlum aer, ſicut conſuetum eſt vocari in ſacra ſcriptura, vt patet Pſal. 8. cum dicitur. Volucres cęli, & piſces maris, ideſt volucres volantes in aere, ſic dicitur

Hebræi voraces erant, & tamẽ pecora, quę ſecũ habebant, cõtingere nõ audebant.

Mãna panis vocari poteſt. Pſ. 103.

Num. 11.

Pſal. 8.

Matth.

Matth. 13. cap. Aues cœli comederunt illud. *Egrediatur populus.* Scilicet de tentorijs ſuis ad colligendum manna, quia illud cadebat in medio caſtrorum, ſcilicet inter omnia caſtra, & ad omnem partem caſtrorum, vt omnes ſine labore colligere poſſent. *Quæ ſufficiant per ſingulos dies.* Quantum autem eſſet hoc, quod cuilibet ſufficere debebat, non dicitur hic, ſed poſt ea ſubiunctum eſt, ſcilicet vnum Gomor per ſingula capita, collegerunt aliqua die manna antequam data eſſet illa menſura Gomor, vt euidenter declaratur ex litera inferius, cum dicatur, quòd videntes Iſraelitæ admirati ſunt, & dixerunt, quid erat illud, dixit Moyſes, colligat vnuſquiſque quantum ſufficiat ad veſcendum Gomor vnum per ſingula capit. *Vt tentem eum, vtrum ambulet in lege mea.* Non faciebat Deus hoc tentando Iſraelitas, ideſt volendo de eis accipere experientiam, nam bene nouerat, ſed volebat, quòd ipſi demonſtrarent de ſeipſis ſibi, vel alijs, vtrum boni, an mali eſſent, & ſic fecerunt, quia antequam darentur eis præcepta, non apparebat bonitas, vel malitia eorum; ſed ſed poſtquam data fuit certa regula agendi, ſcilicet, quod acciperent Gomor, & non amplius, immediatè apparuit malitia eorum, quia aliquid acceperunt vltra Gomor. Etiam aliqui collegerunt die ſabbati; quo colligi non debebat, & ſic declaratur Deuteronom. 8. cap. Vt affligeret te, atque tentaret, vt nota fierent, quæ in tuo animo verſabantur. *Die autem ſexto parent quod inferant.* Ideſt parent ſe ad colligendum, & inferendum, & id quod collegerunt, & intulerunt in domos ſuas duplum erit ad id, quod alijs diebus inferebant. Aliqui dicunt, quod in die feſto non colligebant iſti cibos duplices, ſed tantum quantum in alijs diebus, poſtquam tamen collectum erat, reperiebant illud duplum ad id quod reliquis diebus, poſtquam tamen colligere ſolebant. Sed falſum eſt, vt patet infra in litera, cum dicitur: In die autem ſexto collegerunt cibos duplices, ideſt duo Gomor per ſingula capita, ſed antea vnum Gomor dabatur pro quolibet capite, vt patet in litera ante hoc. *Veſpere ſcietis, quod eduxerit vos Dominus de Aegypto.* Ante hoc conquerebantur Iſraelitæ, quod Moyſes, & Aaron eduxerant eos ſtultè de terra Aegypti in ſolitudinem, in qua cibus nullus reperiebatur, & putabant, quòd Deus non curaret de eis; nunc autem demonſtrato Dei miraculo, ſcilicet dando eis cibum, quem nunquam cogitauerant, ſatis apparebat, quòd de eis curam haberet, & quod ipſe eduxiſſet eos de Aegypto; aliter enim non approbaret iter eorum dando eis manna in ſolitudine in neceſſitate conſtitutis, quod naturaliter euenire non poterat; nam manna erat aliquid taliter confectum, quod naturaliter non gignitur in aere, ſicut aliæ impreſſiones Meteoræ, ſcilicet nix, grando, vel pluuia. Et patet, quia ſcriptura vocet eum eſſe panem angelorum, vt patet Pſalmo 77. Item ſi aliquid naturale fuiſſet, eueniſſet, in tot annorum curriculis, ſed nūquam manna viſum eſt, niſi quando Iſraelitæ tranſierunt per deſertum, ergo non erat naturaliter factum. Item ſi fuiſſet naturale, illud contigiſſet in alijs locis ita diſpoſitis, ſed ſolum contingebat inter tentoria caſtrorum filiorum Iſrael; ergo non erat naturale. maxime, quia ſi hodie ſtetiſſent in vno loco, ibi pluebat manna, & nullo modo vltra vel citra; ſi autem mane mouerentur vlterius pluebat manna ibi, & in nullo alio loco, & ſic conuenienter, ſicut mouebantur Iſraelitæ, ita conſequebatur eos manna. Item, ſi aliqua impreſſio naturalis fuiſſet, non tantum duraſſet, ſed iſta durauit per 40. annos, ita quòd ex die, quo cœpit, vſquequo intrauerunt terram Chanaam, nunquam ceſſauit, nec fuit aliqua dies, in qua non plueret manna præter Sabbatum, nulla alia impreſſio naturalis tantum duraret, quia illæ cōſequuntur naturam temporis, ſed non manebat idem tempus; nam ſi illa impreſſio ex magna frigiditate iuuaretur, ſicut nix, & grando, ex magna caliditate deſtrueretur, ſicut in æſtate, & vere niues nullæ ſunt, ſi autē iuuaretur ex caliditate, tempore frigiditatis periret; ſi autem mediam temporis temperiem ſequeretur,

Gomor. menſura eſt.

Deut. 8.

Aliquorū expoſitio.

Manna naturaliter gigni non poterat. Pſal. 77.

A ex caliditate, aut frigiditate periret, ſed omnib. iſtis tēporibus æqualiter manna veniebat; ergo non erat naturale, ſed a Deo datum. In veſpere autem viſuri erāt vnum ſignum, ſ. de miſſione coturnicum, in quo, Dei poteſtas apparebat. *Et mane videbitis gloriam Domini.* Ideſt non ſolum in veſpere Deus mittet vobis miſericordiam ſuam dando coturnices, ſed etiam in mane, ſ. ſequentis diei demonſtrabit gloriam ſuam, ideſt poteſtatem ſuam dando vobis manna. Et hoc fuit reſpectu eiuſdem, in quo locutus fuit iſta Moyſes ad populum, nam dicta fuerunt iſta in aurora, & deinde Moyſes recitauit ea in auribus multitudinis, & eadem die in ſero venit coturnix, & ſequenti die in aurora repererunt B manna, inter caſtra, ſ. apud illa, quia non intra. *Audiuit autem murmur veſtrum contra Dominum.* Ideſt murmur veſtrum contra eum, ideſt contra ſeipſum, qui eſt Dominus.

QVÆSTIO. III.

SEd dicet aliquis: quomodo dicitur hic murmur eſſe contra Dominum, cum ſupradictū fuerit, & murmurauit omnis congregatio filiorū Iſrael contra Moyſen, & Aarō. Rñdetur, quod iſta murmuratio erat ad Deū, & erat ad Moyſen, ad Deum quidem, quia iſta, quæ petebant Iſraelitæ a nullo dari poterāt, niſi a Deo, & ipſi Hebræi hoc cognoſcebant, & ſic videbatur conqueri de eo, quare eis iſta non daret. Contra Moyſen autem C erāt iſta murmuratio, quia dicebantur aduerſus eum ea, quæ dici nō debebant, ſcilicet, quod quare nō dabat eis cibos, & aquas in ſolitudine, ſed vt declarat immediate Moyſes magis eſſe iſtud murmur contra Deum quam contra ipſum, & Aaron, licèt verba dirigerentur ad Moyſen. *Nos vero quid ſumus.* Quaſi dicat, Vos petitis murmurando cibos, & motus & conquerimini quare iſti non dantur vobis, ſed fruſtra quantum ad hoc conquerimini de nobis, quia nos nihil ſumus, i. nos non habemus talem poteſtatem, vt vobis iſta concedamus. *Quia non muſitaſtis contra nos.* Ideſt locuti fuiſtis contra nos murmurando. *Et ait Moyſes.* Iſta non fuit alia locutio a præcedenti, ſed interponitur hic, ait Moſes, quia ponitur vt caput alterius rationis, cum ſupra redargueret Iſraelitas, nunc denunciat eis D quòd a Deo recepturi ſint. Vel eſt modus ſacræ ſcripturæ, qui interdum interponit talia principia loquendi in medio alicuius narrationis. *Dabit vobis Dominus veſpere carnes.* Ideſt hodie in veſpere dabit carnes, ideſt coturnices, qui venerunt ſuper caſtra in multitudine copioſa, vt patet infra. *Et mane panes in ſaturitate.* Ideſt ſequenti die in mane venit manna ſuper caſtra inter tētoria totius populi. Et dicitur panes in ſaturitate, quia ſic ipſi ſupra petiuerūt, quòd in Aegypto comedebant panes ad ſaturitatem, & nunc fame peribant. Hoc autem faciebat Deus, vt ſatisfaceret deſiderio eorum, & non putarent eum eſſe impotentem.

Quomodo murmuratio Hebræorū erat contra Deū. & contra Moyſen.

Quare Deus dedit primò carnes, & ſecundo panes, cum è contrario conuenientius eſſet.

E

QVÆSTIO. VI.

ALiqui quærent, quare Deus dedit carnes in veſpere, & panes in mane, cum conuenientius videatur dari carnes in mane, & panes in nocte. Etiam ex hoc ordine aliqui arguunt, quòd conuenientius eſt comedere magis in nocte, quam in meridie, quia in nocte veniunt ſpiritus; & calor ad ſtomacum, & celebratur conuenientior digeſtio. Reſpondetur, quòd Deus dedit carnes, & panes propter murmurationes Iſraelitarū, vt dicitur immediate .ſ. eo quòd audierit Dominus murmurationes veſtras, quibus murmurati eſtis contra eum, ideo decuit, vt iuxta formam petitionis eorum, ſiue murmurationis daretur a Deo remedium. Hebræi autem primo petiuerunt carnes, & deinde panes, vt patet ſupra cū dicitur: Vtinam mortui eſſemus per manū Domini in terra Aegypti, quando ſe-

Reſponſ.

debamus ſuper ollas carnium, & comedebamus panes in ſaturitate: ob hoc ergo Deus primo dedit eis carnes, deinde panes. Alij reſpondent, quòd iſta diſtinctio ciborum fuit ſecundum conuenientiam rei data; nam coturnices venerunt volantes ſuper caſtra Iſraelitarum, & cum tota die volauiſſent diuturno volatu fatigatæ tanquam ad requiem ad terram deſcenderunt, & ceciderunt inter caſtra; in mane autem hoc non erat ita conueniens, quia cum in mane modicum volauiſſent, fatigatæ eſſe non poterant. De manna autem dicunt eſſe rationem, quia deſcendebat mane per modum roris: & talis diſpoſitio conuenit horæ matutinæ.

Deus dedit Hebræis primo carnes, et deinde panes, quia primo ꝑ carnibus quã pro pane murmurauerunt.

Sed iſta non multum contentant. Et primo de coturnicibus, quia coturnices non venerunt ex inſtinctu ſuo quaſi ad iſtam partem volare cupientes, ſed ventus miſſus a Deo impulit eas contra caſtra Hebræorum, ſic

G dicitur Pſalm. 77. Tranſtulit auſtrum de cælo, & induxit in virtute ſua Aphricum, & pluit ſuper eum ſicut puluerem carnes, & ſicut arenam maris volatilia pennata, & ceciderunt in medio caſtrorum eorum circa tabernacula eorum. Dato ergo iſto, poterant veniſſe coturnices ſiue in aurora, ſiue meridie, vel veſpere.

Pſal. 77.

Etiam iſta quæſtio non multum angit, quia ſi quolibet die veniſſent coturnices, adhuc aliqualiter eſſet locus arguendi, ſed non veniebant quotidie, ſed ſolùm illa nocte prima ad veſperam, quando dictum fuit hoc, & tunc nondum venerat manna, ſed die ſequenti, ideo quicunque cibus conuenienter daretur illi tempori. Quod autem non venerint coturnices qualibet nocte, patet, quia ſi idem fuiſſet de coturnicibus, & manna, ſicut nunquam fuerunt in deſiderio habendi

Coturnices non qualibet nocte veniebant.

H manna, quia ſemper illud habebant, ita nunquam fuiſſent in deſiderio habendi coturnices, ſed quando Iſraelitæ ſteterunt in manſione ſequenti poſt montem Synai, ſcilicet in ſepulchris concupiſcentiæ, flagrauit populus deſiderio carnium, vt patet Numer. 11. cap. & ibi dedit Dominus iterum coturnices, ergo ante hoc non comedebant carnes. Quod autem dicitur de manna, quod conuenientius caderet in mane, quam in ſero, quia cadebat vt ros, cui matutinus caſus competit. Reſpondetur, hoc non conuenire, quia determinatio temporis conuenit impreſſioni tantæ naturaliter conſequenti determinationem agentis naturalis, & materiæ quantum qualitates ſuas, ſed manna non generabatur naturaliter, vt ſup. declaratum fuit: ergo non conſequebatur temporis qualitatem, & ſic poterat cadere quocunque tempore conuenienter.

Cõtra ſecundũ dictam.

I Et ſi dicas, quòd manna conſequebatur temporis qualitatem, quia infra dicitur de eo, cumque incaluiſſet ſol, calefiebat, & liquefiebat: liquefieri autem ad calorem ſolis eſt conſequi temporum viciſſitudinarias qualitates. Reſpondetur, quòd manna erat corpus habens qualitatem elementalem, vel ſimilem elementali, ſcilicet quandam humiditatem, deinde quandam duritiem paruam, ita quòd poſſit compingi in tortulas, ſed ſicut ipſum manna erat voluntate Dei ab Angelis cauſatum ſine aliqua operatione alicuius agentis corporei naturalis: ita iſtæ qualitates erant in manna modo ſupernaturali ſcilicet, quòd videbantur operari ad oppoſitum, nam manna liquefiebat incaleſcente ſole. Si ergo naturaliter efficeretur, oportebat, vt quocunque calore appoſito, qui eſſet

Mãna ab Angelis cõficiebatur ſine aliquo agẽte naturali.

K æqualis calori ſolis, manna liquefieret: ergo quando poneretur in olla ad ignem liquefieret, & non poſſent poſtea ex eo compingi tortulæ, ſed Num. 11. c. dicitur quòd populus circuibat colligens manna, & frangebat mola, ſiue terebat in mortario coquens in olla, & faciens tortulas. Sed non eſt ſic de aliqua re naturaliter eliquabili, vt de butyro congelato, aut oleo, vel niue, aut melle, vel cera ſiue gelu, & ſic de cæteris in hunc modum; nam licèt iſta aliquando nimis condenſata ſint, & dura frigore conſtringente; tamen ad calorem ſolis poſita reſoluuntur, idem eſt ſi ad ignem ponantur, vel ſi in olla ponantur. Sed manna ad ſolem liquefiebat, & ad ignem, vel in olla indurabatur: non ergo erat illa qualitas in manna naturaliter, quia tunc poſita identitate agentis in ſpecie poneretur identitas effe-

Nu. 11.

Mãna ad ſolẽ liquefiebat, & ad ignem indurabatur.

F ctus, ſed cum poſſuerimus manna ad calorem ſolis liquefieri, & non ad calorem ignis: ergo non erat illa qualitas naturaliter ibi, ſed aliqua ſuperiori cauſa ſic dirigente: nam in illa re naturali ſic reperietur: ſi ergo iſtæ qualitates reperiebantur in manna non naturaliter, non conſequebantur naturam temporis. Quare ergo liquefiebat, cum ſol incaluiſſet? Reſpondetur, quòd Hebræi in aurora quolibet die accipiebant manna, quod pluerat de cælo ſecũdum menſuram aſſignatam, & ne maneret in craſtinum, & conculcaretur, comedereturque in ſequenti die, liquefiebat adueniente ſolis ardore.

Quare ſole incaleſcẽte mãna liquefiebat.

Ad aliud quando dicebat, quòd conuenientius erat carnes dari in veſpere, quam in die, quia adueniente nocte celebratur melius digeſtio, quàm in die. Reſpondetur, quòd in die licèt anima non intendat tantum ad digeſtionem, ſicut in nocte, cùm ſomnus ſit

G quies virtutũ animalium cum intenſione naturalium, id eſt quòd tunc quieſcunt virtutes animales, ſcilicet vires ſenſitiuæ, & motiuæ, atque operatiuæ, & vires rationales id eſt intellectus voluntas, & memoria, & intenduntur in actibus ſuis naturales ſcilicet digeſtiua, attractiua, appetitiua, nutritiuæ vires, & ipſa augmentatiua; tamen in die calor digerens adiuuatur per motum, quod non fit in nocte. Etiam quia ſi aliquis multos cibos valde ſumpſiſſet, & immediate cubitum iuiſſet, poterat ſuffocari, in die aut hoc non contingit.

Ad aliud argu.

Eo quod audierit Dominus murmurationes veſtras. Id eſt ideo dedit Deus vobis iſta, quia audiuit murmurationes veſtras, & voluit vos contentare tollens vobis occaſionem vlterius murmurandi. *Quibus murmurati eſtis contra eum.* Quia licèt veſtra murmuratio ſecundum ver-

H ba ad me, & Aaron dirigeretur; tamen quantum ad rem in Deum principaliter tendebat. *Nos enim quid ſumus?* Quaſi diceret hoc vos fugatis, quòd veſtra murmuratio eſt contra nos, tamē nõ eſt, ſed contra Deum, quia nos non ſumus tales, contra quos poſſitis murmurare. *Nec enim contra nos eſt murmur veſtrum.* Murmuratio Iſraelitarum bene erat contra Moyſen, & Aaron, quia contra eos dicebant ea, quæ dicere non debebant, ſed ipſi dicunt, quòd non erat contra eos, quia id quod petebatur in murmuratione, vel de quo ipſi conquerebantur, non erat aliquid tale, quod dare poſſent Moyſes & Aaron, ſed ſolus Deus. *Sed contra Dominum.* Scilicet quantum ad rem, & principaliter, licèt ad me, & Aaron verba dirigantur. *Dixitque Moyſes ad Aaron.*

I Iſta eſt alia locutio a ſuperiori, nam ſupra Moyſes, & Aaron locuti fuerant populum; nunc autem ſolus Aaron loquitur ad eos. Et fuit hic ſicut in Aegypto; nam Aaron erat ibi propheta Moyſi, vt patet Exodi 7. ſiue os eius, vt patet ſupra 4. ca. ſcilicet quod Deus loquebatur ad Moyſen, & Moyſes ad Aaron, & Aaron ad Pharaonem, vel Aegyptios. Ita hic loquebatur Aaron ad Iſraelitas. Sed dices, quare loquebatur hic Aaron loco Moyſi ad Iſrael? Nam licèt in Aegypto, Moyſes haberet Aaron, vt prophetam ſuum, vel os, non tamen poſtquam exierunt de Aegypto, quia tunc Moyſes loquebatur, vt patet ſupra 12. & 13. & 14. ac 15. & etiam in iſto ca. Reſpondetur, quòd iam Moyſes non loquebatur ad Iſraelitas per alium mediatorem, cum magnæ auctoritatis eſſet apud eos, vt patet ſupra 14. c. cum dicitur, timuit omnis populus Dominum, & crediderunt Deo, &

Exod. 7.

Quare hic Aarõ loco Moyſi loquebatur.

K Moyſi ſeruo eius, ſed hic locutus fuit Aaron, quia quando iſta verba dici debebant, Moyſes futurus erat abſens, ſcilicet apud nubem, in qua apparebat Gloria Dñi contra ſolitudinem, vt Deus ei tunc loqueretur. Ad quod intelligendum conſiderandum eſt, quòd modus iſtarum locutionum fuit iſte. ſ. primo locutus fuit Dñs ad Moyſen die, quo murmurauit Iſrael, & hoc fuit in hora prima, vel quaſi in principio illius diei, & tunc Moyſes dixit iſta verba Aaron, & ambo iuerunt ad populum, dixeruntque omnia iſta verba Dei. Poſt hęc cum iam pertranſiſſet aliqua pars diei, Moyſes dixit ad Aaron, vt loqueretur ad filios Iſrael, & diceret eis iſta, quæ ſequuntur. Accedite coram Domino; & cùm iſta dixiſſet Moyſes ad Aaron, receſſit a caſtris populi, & iuit contra ſolitudinem ad locum, vbi Deus apparituruserat, & lo-

cuturus

cuturus; poſtquam vero Moyſes illuc iuit, Aaron locutus fuit ad populum iſta, quæ dicta ſunt, & cum loqueretur, apparuit Dominus in nube contra ſolitudinem, & Moyſes erat apud illam nubem audiens, quid loqueretur Deus, & poſtquam locutus fuit Deus ad Moyſen, receſſit Moyſes a loco illo, & venit in caſtra, dixitque populo verba, quæ dixerat ei Deus, ſcilicet, quòd in veſpere viderent gloriam Dei, & tunc cum veniſſet veſper illius diei paulo ante ſolis occaſum, venerũt coturnices ad caſtra volitantes inter tentoria, & ſic fuerunt omnia iſta in eodem die facta, & dicta. Et patet, quia in prima locutione Dei, & Moyſi ad populũ, de qua hic fit mentio dicitur, quod in veſpere viderent gloriam Dei, & in ſecunda idem dictum eſt. Et poſtea narratur quomodo in veſpere venerit coturnix, ergo omnia iſta ad eundem diem pertinent. *Dic vniuerſæ congregationi filiorum Iſrael*. Hoc erat, vel quia ſolis ſenioribus dicebat, quæ vocatur tota congregatio. Aut totus populus, vel cœtus Iſrael, vt patet ſupra decimoſecundo capitulo, & ibi declarauimus, & tunc faceret Aaron iſtos ſeniores vocari per nuncium, & conuenirent ad audiendum quæ dicebat Aaron. Sed magis videtur, quòd dixerit iſta Aaron toti congregationi Iſraelitarum, ſcilicet procedendo per medium caſtrorum per calles tentoriorum, & clamabat ipſe, vel aliquis præco loco eius, vt omnes accederent ad Dominum, & viderent gloriam eius, & hoc facilius fieret, quàm vocare ſeniores, & quòd ipſi conuenirent ad concilium, quia quaſi dum morabatur Aaron faciendo iſtos vocari, poſſet præconium dare per omnia caſtra, maxime, quia hoc non ſolum dici debebat ſenioribus, ſed etiam reliquo populo, quia cum omnes murmurauiſſent, decebat, vt omnes viderent gloriam Dei apparentis in nube, & tolleretur omnibus occaſio murmurandi, ſi videntes gloriam Dei in nube, & Moyſen loquentem cum Domino, & poſtea verba rebus compleri, crederent Deum atque potentem, eumque timerent, atque diligerent. *Accedite coram Domino*. Deus vbique eſt, ideo nullus ad eum accedere poteſt, quia accedere eſt, quando aliqua res diſtabat, & poſtea minus diſtat. Accipiendo ergo quantum ad veritatem diuinæ eſſentiæ ſolum, cum non ſit magis in vna parte, quam in alia, nemo ad Deum, vel coram Deo accedit. Poteſt autem Deus accipi ſecundum aliquem ſuum effectum, & ſpecialem, & ſecundum hoc Deus magis eſt in vno loco quã in altero, quia maiora beneficia, aut mirabiliorem operationem efficit in vno loco, quàm in altero, & iſto modo accedere poterant ad Deum, quia in columna, ſiue nube apparebat gloria Domini, ideſt fulgor magnus, quaſi Dei ibi exiſtentis, & loquentis, & in alijs locis, licet Deus eſſet, quia tamen non demonſtrabat ibi fulgorem ſuum, & mirabilia opera, non dicebatur Deus ibi exiſtere. Dicebantur autem iſti accedere ad Dominum, quia nubes, in qua apparebat gloria Domini, erat extra caſtra verſus ſolitudinem, & ipſi accedebant illuc ad videndum melius nubem, in qua Deus loquebatur, exeuntes de tentorijs ſuis, qui erant in caſtris. *Audiuit enim murmur veſtrum*. Ideſt, quia murmuraſtis contra Dominum mandat Deus, quòd cõpareatis coram illo, ſcilicet ad nubem, in qua videbatur, vt videatis ſi cum debite inquietaſtis murmurando contra Deum. *Cumque loqueretur Aaron*. Scilicet cum eis loquebatur per calles præconizãdo, quòd accederent ad Dominum. Vel forte, poſtquam omnes conuenerunt vocati exeuntes extra caſtra, dixit ad eos Aaron, quòd accederent ad Dominum, & dum iſta loqueretur, apparuit gloria Domini in nube. *Ad omnem cœtum filiorum Iſrael*. Ideſt non ſolum ad ſeniores, qui ſunt totus populus, vel cœtus, vt dictum eſt, ſed etiam ad reliquam aliam multitudinem, vt dictum eſt. *Reſpexit ad ſolitudinem*. Quo modo dicuntur aſpexiſſe ad ſolitudinem, quia ipſi erant tunc in ſolitudine, ſcilicet in deſerto Syn, vt patet ſupra in principio cap. Reſpondetur quòd tota illa terra erat ſolitudo, ſed quia caſtra Iſraelitarum erant fixa in quadam

Ordo, & modus locutionis, quæ in hoc cap. continetur.

Quõ Iſraelitæ ad Dominum accedebant, cũ ſit vbiq.

Petitio.

Solutio.

A planicie, & apud illam erant loca prærupta, & ſcopuloſa, vocabantur illa loca ſolitudo, & locus caſtrorum erat populatus, quia talis differentia videtur eſſe inter ſolitudinem, & terram habitatam. *Ecce gloria Domini apparuit in nube*.

An iſta nubes fuerit illa, quæ præcedebat caſtra.

QVÆSTIO. V.

Iſta nubes erat extra caſtra ad partes ſolitudinis præruptæ. Dubitatur autem de hac nube, vtrum fuerit columna nubis, quæ præcedebat caſtra. Diceret forte aliquis, quòd non poteſt hoc intelligi de columna nubis, quæ præcedebat exercitum caſtrorum, B quia illa non vocabatur nubes, ſed columna nubis, vt patet ſupra decimotertio capitulo, & in alijs locis, ſic etiam dicitur ſupra decimoquarto capitulo, cum dicitur. Reſpexit Dominus caſtra Aegyptiorum per columnam ignis, & nubis, & Pſalm. nonageſimo octauo cum dicitur. Inuocabant Dominum, & ipſe exaudiebat eos, & in columna nubis loquebatur ad eos. Reſpondetur, quod hoc non obſtat, quia licet vt communiter vocetur columna nubis, aliquando tamen vocatur nubes, vt patet infra quadrageſimo cap. cum dicitur. Si quando nubes tabernaculum deſerebat proficiſcebantur filij Iſrael per turmas ſuas, ſi pendebant deſuper, manebant in eodem loco, nubes quippe Domini incubabat per diem tabernaculo, ignis in nocte. Idem patet Num. 9. cap. per diem operiebat illud nu- C bes, & per noctem ſpecies ignis: Cumque ablata fuiſſet nubes, quæ tabernaculum protegebat, tunc proficiſcebãtur filij Iſrael. Aliud tamen eſt, quod aliquo modo oſtendit iſtam non eſſe columnã nubis, quia columna nubes ſedebat ſupra tabernaculum, poſtquam tabernaculum conſtitutum eſt in monte Sinai, illud tabernaculum erat in medio caſtrorum Iſrael, vt patet Nume. 2. capit. Ante autem quam eſſet tabernaculũ, ſedebat nubes ſuper caſtra Iſraelitarum in parte priori ſuper partem tribus Iudæ, ſed iſta nubes nunc non erat ſuper exercitum Iſraelitarum, ſed contra ſolitudinem, ergo non erat columna nubis. Quidam volunt, quòd iſta fuerit nubes ſedẽs ſuper tabernaculum paruum, quod portabat Moyſes in deſerto antequam fabricaretur, & conſtrueretur magnum tabernaculum, de quo infra D trigeſimotertio cap. De hoc tamen non eſt multum inſiſtendum, quia non poteſt conſtare verum fuerit nubes ſuper illud tabernaculum, an non; conſtat tamen, quod illa nubes nõ erat ſuper caſtra, ſed extra contra ſolitudinem, vt patet in lib. 1. *Apparuit gloria Domini in nube*. Ideſt apparuit in nube fulgor, tanquam aduenientis Dei, & ſonitus loquentis. *Locutus eſt Dominus ad Moyſen dicens*. Illa locutio Dei fuit, quando Moyſes receſſit ex caſtris accedẽs ad nubem contra ſolitudinẽ, in qua apparebat Deus, & dixit, Deus ei ea, quæ ſequuntur. *Audiui murmurationes filiorum Iſrael*. Vna murmuratio fuit ſola ſcilicet quare eduxiſſẽt eos Moyſes, & Aaron in ſolitudinem, vbi moriebantur fame, & ſiti, ſed vocantur plurales murmurationes, quia plurales fuerunt murmurantes, & quilibet faciebat vnam E murmurationem, iſta eſt ſnĩa quaſi decurtata; eſt. n. ſenſus, ergo audiui, quomodo filij Iſrael murmurauerunt contra me, ideo volens eis tollere occaſionem murmurandi amplius, dato eis abundantiam eorum, quæ petunt, ideo loquere ad eos ea, quæ ſequuntur. *Veſpere comedetis carnes*. Ideſt hodie in ſero comedetis carnes, quia veniẽt coturnices ſuper caſtra, & accipietis ex eis in abundantia. *Et mane ſaturabimini panibus*. Panes vocat manna, quia de ipſo poſtea tortulæ formabantur, vt patet Nume. 11. cap. de hoc autem ad ſaturitatem comedebant; nam accipiebant ſinguli Gomor vnum, & ſufficiebat ei ad cibum, ſiue modicum, ſiue multum de cibo ſumerent, vt patet infra. *Scietiſque, quod ego ſum Dominus Deus veſter*. Ideſt in iſta operatione miraculorum, quam videntibus vobis faciam, cognoſcetis, quod ego ſum Dominus Deus veſter. i. in ope-

Reſponſ. auct.

Pſal. 98.

Num. 2.

ſatione miraculorum, quã vos videtis, vos ſcitis, quòd F ego ſum Deus, cum nullus alius iſta facere poſſit, & quia iſta miracula ſunt ad vtilitatem veſtram; ſcilicet dando vobis cibum apparet, quòd non ſolũ ſim Deus, ſed etiam, quòd ſim Deus veſter. *Factum eſt ergo veſpere.* Ideſt ſic fuit in illa die, quòd in veſpere, ideſt in ſero diei illius in ſolis occaſu, vel parum ante ſolis occaſum venit coturnix. *Aſcendens operuit caſtra.* Dicitur conturnix aſcendiſſe, quia caſtra Iſraelitarum erãt in ſolitudine in locis ſatis altis, nam deſerta Arabica loca ſublimia ſunt, maxime reſpectu Aegypti, de qua coturnices aſcendebant; nam apud ſinum Arabicum maris rubri eſt iſtarum auium innumera multitudo, cum ergo venirent a parte illa contra caſtra Hebræorum aſcendere dicebantur. Quod autem venirent a parte Aegypti patet, quia Aegyptus eſt ad partem auſtralem G Arabiæ. Iſtæ etiam aues aſcendabant a parte auſtrali,

Pſal. 77. vt patet Pſal. 77. cum dicitur: Tranſtulit Auſtrum de cęlo, & induxit in virtute ſua Aphricum. Et pluit ſuper eos quaſi puluerem carnes, & ſicut arenam maris volatilis pennata, ergo cum iſtæ coturnices ad caſtra Hebræorum quaſi deſiderarent manere in caſtris, ſed quia ventus faciebat eas cadere inter caſtrorum tabernacula, vel circa caſtra, ſicut legitur, quòd alia vice ceciderint, vt patet Num. 11. ca. cum dicitur. Ventus autem egredies à Domino arreptas trans mare coturnices detulit, & dimiſit in caſtra itinere quantum vno die confici poteſt, ex omni parte caſtrorum per circuitum, volabantque in aere duobus cubitis altitudine ſuper terrã; in iſta vice tamen ſiue extra caſtra in circuitu fuerint, ſiue non conſtat, quod inter caſtra ceciderint, quia di- H citur in litera ſequenti. *Operuit caſtra.* Ideſt illæ coturnices quæ aſcenderunt de transmare rubrum venerũt ſuper caſtra, & operuerunt ea.

Num. 11. Ventus auſter a Domino miſſus ad Hebræorum caſtra nullis coturnices.

Et licet hic nihil dicatur vtrum extra caſtra ceciderint aliquæ coturnices, ſicut ceciderunt alia vices, ſatis tamen euidẽter cognoſci datur, quod non ceciderint extra caſtra, ſed ſolum intra caſtrorum ambitum inter tabernacula, quia in alia vice de qua Nu. 11. cap. illæ coturnices datæ ſunt in eſcã pro vno menſe integro, vt patet eod. cap. ideo quilibet collegit de illis valde multas; nam dicitur ibidem, q qui parum collegit habuit coros decem: pro tanta ergo multitudine capienda non ſolum oportebat inter caſtra venire coturnices, per magnam ſatis diſtantiam, ſ. per longitudinem vnius dietæ, vt patet ibidem, hic au- I tem non datæ ſunt coturnices pro multis diebus, ſed ſolum pro vna nocte, ideo ſatis paucas eſſe ſufficiebat. & cum dicitur in textu, quod ceciderint in medio caſtrorum, non oportebat, quòd caderent etiam in circuitu. *Mane quoque ros iacuit.* Ideſt manna,

QVÆSTIO. VI.

An poſſit mãna ros nuncupari. Expoſ. Rabbi Salomon.

POteſt enim vocari ros manna, non quod eſſet vt ros, quem guttas aqueas dicimus, ſed ad modum roris gelati, quem pruinam vocamus; nam ſicut pruina eſt in modum granulorum diſtinctorum, ita manna erat, vt grana diſtincta. Rabbi Selomon, & alij doctores K Hebræi dicunt, & ros accipitur hic non pro manna, ſed pro rore, quia antequam deſcenderet manna deſcendebat pruina, & ſuper pruinam deſcendebat manna, & ſuper manna deſcendebat ros aliqualiter condenſatus cooperiens manna. Et probat hoc per literã Hebraicam, quæ aliqualiter videtur differre a noſtra,

Tex. Hebra. in qua dicitur ſic. *Mane quoque fuit operimentum roris in circuitu caſtrorum, & aſcendit operimentum roris, & ecce in ſolitudine minutum diſcoopertum.* Et iſta poſitio

Num. 11. Expo. Nicol. de Lira. confirmatur ex dictis in duobus locis. Primo quia dicitur Nume. 11. capit. Cunque deſcenderet ſuper caſtra ros, deſcendebat ſuper eũ manna. De tertio, ſcilicet de rore deſcendente ſuper omnia iſta, patet hic in litera Hebraica cum dicitur. *Mane quoque fuit operimentum roris.* Ideſt quòd ros cadens operiebat manna, erat enim congelatus. Nicolaus autem qui valde ſequitur

F iſtam poſitionem, dicens eam ſubtilioreſſe, quam poſitionem doctorum Catholicorum, exponit, cum dicitur in litera Hebraica conſequenter. *Aſcendit operimentum roris.* Quòd mane oriente ſole reſoluebatur ros in vapores a calore ſolis, & aſcendebant illi vapores, & tunc apparebat manna diſcoopertum, & minutum, vt patet in litera. Iſta expoſitio patitur duo inconuentia. Primum quia non non concluditur ex litera noſtra, vel ex Hebraica, vt volunt Nicolaus, & Rabi Salomon. Secundo quia non eſt rationabilis, ideo aliqualiter repugnat literæ.

Contra Rabbi Salomon. et Nicolaũ: Contra primũ dictum eorum.

Quantum ad primum, quando dicitur. *Mane quoque fuit operimentum roris in circuitu caſtrorum.* Non eſt ſenſus quòd ros operiret manna, ſed accipitur ros pro ipſo manna, & fuit manna operimentum, ideſt operimentum terræ, quia G ante hoc apparebat terra diſcooperta, nunc quãdo venit manna apparuit cooperimentum, ideſt manna fuit operimentum, ſcilicet terræ. Quod autem non concludatur in his verbis etiam iunctis eis, quæ ponuntur Num. decimoprimo, rorem accipi hic pro rore, quæ vocabatur ab eis ros exiſtens ſuper manna, patet: Nã ſicut hic ponitur ros; ita ponitur Num. 11. capit. cum dicitur: Cumque deſcenderet ſuper caſtra ros, deſcendebat pariter & manna. Et in litera Hebraica eadẽ dictio ponitur hic, & ibi, ſed ſecundum eos nõ ponitur ibi ros pro rore, quem ipſi dicunt ſteriſſe ſuper manna, vt coopperimentum, ſed pro pruina iacente in manna. Etiam quando infra dicunt. *Et aſcendit operimentum roris, & ecce in ſolitudine minutum diſcoopertum.* Quod exponunt ſcilicet, quòd poſtquam eleuebatur ros vapo- H raliter, apparebat manna diſcoopertũ, quaſi ante coopertum iacuiſſet. Sed hoc procedit ex ignorantia ſingulariter termini; nam in Hebræo dicitur, & ecce in ſolitudine minutum decorticatum. Et quantum ad hoc exprimitur figura, & color ipſius manna; nam erat minutum, vt grana tritici. Et ſubditur color inquantum dicitur decorticatum, ſcilicet, quòd manna non erat talis coloris, qualis triticum cum cortice ſuo; quia ille eſt color flauus, ſed erat coloris albi, qualis eſt triticum decorticatum. Et hoc ſatis apparet in litera noſtra, cum dicitur minutum pilum tunſum, quia pilo tũſum dicitur triticum, quando percutitur aliquo baculo, & frequentibus percuſſionibus decorticatur. Percuſſiones autem vocantur tunſiones a tondendo, vel tunendo, quod percutere ſignificat, & inde dicitur tunſio pe- I ctoris ideſt percuſſio pectoris. Vel põt iſta dictio diſcoopertum accipi ſecundum Analogiam ad decorticatũ, vel ſub metaphora, ſcilicet, quod triticum eſt, quia non apparet id, quòd ei ſubſtantiale eſt ſcilicet medulla, cum autem decorticatum fuerit, diſcoopertum eſt, quia tunc apparet medulla. Secundum propter quod iſta ratio non conuenit, eſt; quia aliqualiter videtur literæ repugnare; nam cum dicitur. *Et aſcendit operimentum roris.* Exponit Nicolaus, & Rabbi Salomon, quòd ſole caleſcente, ros, qui erat ſuper manna liquefiebat, & conſumebatur, eleuabuntque in vapores ad regiones aereas, & quantum ad hoc dicebatur aſcendere, & tunc ablato illo impedimẽto apparebat manna. Sed hoc non eſt conueniens, quia ſi per calorem Solis euaporabiliter aſcendebat ros tunc quoque manna K reſolueretur in vapores, vel liqueſceret, ſed falſum eſt, quia manna colligebatur, antequam liquefieret. Antecedens patet, quia dicitur infra: Cumque calefieret ſol, liquefiebat manna, ſed non poterat ros totaliter aſcendere per vapores, donec ſol calefieret: ergo quando ros aſcenderet, iam liquefectum eſſet manna, ſed non liquefiebat, ergo non erat ros ſuper manna, qui vaporaliter aſcenderet. Etiam quia tunc poſito rore ſuper manna, cum colligeretur manna, antequam ſol incaluiſſet, & tunc ros manere ſuper manna neceſſe erat, vt cum ipſo manna ros colligeretur, quia licèt ros gelidus differret in figura a manna, tamen, quia in magna multitudine erant, non poſſent omnia grana roris ſecerni a granis manna, ſicut ſi multum hordeum admixtum eſſet granis tritici. Et cum ſapor roris ſit malus, & comburens, & ſapor manna eſſet

optimus

Roris ſapor mamus, & cõburens. Manna dulciſſimũ erat.

A optimus, miſcerentur iſti ſapores, & conficeretur prauus ſapor, ſed falſum eſt, quia ſapor manna erat dulciſſimus, vt patet infra cum dicitur: Guſtus eius quaſi ſimilæ cum melle. Item Deus, & natura nihil faciunt fruſtra, ſed fruſtra poneretur talis ros ſuper manna, cum nihil operaretur, quia non conferebat ad immunditiam, nec ad aliquid alterum: ergo non debebat poni. Antecedens patet, quia manna cadebat de nocte ante auroram, & immediatè in aurora colligebatur: non ergo poterat pollui etiam ſi non haberet operimentum. Et dato, quòd haberet operimentum, non conſeruaretur a pollutione, ſiue ventus inſurgens eijceret puluerem ſuper rorem, ſiue animalia aliqua tranſirent ſuper illum. Nam cum Rabbi Salomon dicat, quòd aſcendebat operimentum roris per vapores calore ſoli reſoluẽte, ſequeretur, quòd immunditiæ manerent ſuper mãna, ſcilicet puluis euaporata tota materia roris, quia

B puluis non poterat euaporari, cum eſſet corpus ſiccum, & non reſolubile, quod pertinet ad materiã, quæ euaporatur, ſcilicet quòd ſit humida, non debet ergo aliquo modo poni tale operimentum roris. Dicendum ergo, quòd ad deſcenſum mannæ erant duo, ſcilicet Pruina, & Manna, & conſiderandum, quòd antequam aliquid deſcenderet, Deus mittebat ventum qui purgabat ſuperficiem terræ, ita vt nulla ſordes maneret, quæ manna deſcendens commaculare poſſet. Deinde deſcendebat pruina, quæ eſt gelida valde, & formata in granula. Poſtea manna. Et iſta duo patent Num. 11. cap. cum dicitur: Cunque deſcenderet ros, deſcendebat pariter, & manna. i. ſuper rorem, qui pruina erat, deſcendebat

C manna. Et non ponitur ibi aliquid vltra, & tunc non ſequitur aliquod inconueniens de ſupra aſſignatis. Hic autem cum litera loquitur de rore, non loquitur de rore, qui vocabatur ſecundum iſtos cooperimentum mãna: quod erat in tertio loco, nec de rore, qui erat in parte inferiori ſub manna, quia ille venire nõ poterat, ſed de ipſo manna, qui aliquo modo vocatur ros, eo quòd erat aliquid condenſatum, & album, vt nix. *Cumque operuiſſet ſuperficiem terræ.* Iſtud manna eleuabatur in aliquali cumulo, & groſſitie a terra, ne colligerent Iſraelitæ de illo manna, quòd erat coniunctum ſuperficie terræ, ſiue apud pruinam, quia pruina erat mali ſaporis, cum eſſet ex materia naturali, ſicut ſi naturaliter licèt ibi fieret modo quodam ſpeciali, quia naturalia agentia non poſſunt generare pruinam, niſi tempo-

Pruina quæ cum manna deſcendebat, ab Angelis formabatur.

D re multum frigido; hic autem quotidie generabatur, cum caderet quolibet die manna in quadraginta annis, hoc tamen non obſtante naturaliter gigni poterat applicando actiua paſſiuis ita, quòd virtus agendi eſſet in naturali agente, & materia, dato quòd Angeli non facerent per aliquam ſuperiorem poteſtatem, ſicut dæmones interdum faciunt aliqua, quæ videntur nobis mirabilia, & tamen naturalia fiunt, vt declarauimus late ſupra 7. cap. In Hebræo dicitur. *Et aſcendit operimentum roris.* Et idem ſignat, licèt ſit alius modus loquendi. Aſcendere operimentum idem eſt, quòd venire aliquod operimentum ſuper terram, & iſtud operimentũ erat manna, quod cadebat de aere, vbi conficiebatur ab Angelis, & præ ſui multitudine operiebat ſuperficiẽ terræ, & dicebatur aſcendere non reſpectu termini, a

Quomodo intelligitur, quòd manna aſcenderit.

E quo erat motus, ſed reſpectu termini, in quo quieſcebat vel ſitus, quem poſt quietem acquirebat. Nam ſi conſideremus interſtitium aeris, in quo manna ab Angelis formabatur, ille locus ſuperior eſt omni terra, ideo nõ deberet dici, quòd manna aſcenderet, ſed magis quòd deſcenderet ad operiendum terram. Conſiderando tamen ſitum, quem manna poſt quietem tenebat. ſ. quòd erat ſuper terram cooperiens illam: dicebatur, aſcendere, non prout aſcendere ſignat aliquid fieri, ſed factum eſſe. Nec proprie accipitur hic aſcendere pro moueri ad ſupra, ſed pro ſupra eſſe, & ſic verum eſt, quòd operimentum aſcendebat, non quòd a parte inferiori verſus ſuperiorem motus eſſet, ſed quòd poſtquam deſcendiſſet de aere, ſupra erat. ſ. ſupra terram. *Et apparuit in ſolitudine minutum.* Hic ponitur figura ipſius manna, non cadebat in caſtris inter tentoria, quia loca caſtro-

Quare manna inter caſtra non cadebat.

A rum erant immunda propter multas fęces hominum iumentorum, & terra attrita pedibus; atque ſoluta in puluerem, ideo non caderet munde mãna inter caſtra. Etiam quia, poſtquam incaluiſſet ſol liquefiebat manna & fluebat, vt aqua ſi autem inter caſtra caderet, neceſſe erat poſtea ipſa caſtrorum loca tãto humore perfuſa lutoſa fieri, maximè, quia quotidie manna calore ſolis ſolutum in fluorem aqueum vertebatur. Erat ergo manna extra caſtra, & tunc nullum incõueniens ſequebatur. Primo, quia loca ſeparata a caſtris, in quibus cadebat manna, erant ab omni contagione ſincera, & herboſa, vel ſaltem terra non ſoluta in puluerem. cum iumentorum pecorumque vngulæ, & humani pedes eam non attriuiſſent: Etiam quia dato, quòd fluere per calorem ſolis manna in calorem aqueum, tamen non o-

B beſſet Iſraelitis, quia erat extra caſtra. Hoc etiam patet, quia ſupra dicitur: Mane quoque ros iacuit in circuitu caſtrorum. Dicitur iacuiſſe in ſolitudine, vt ſupra expoſitum eſt, quia licèt tota illa terra ſolitudo eſſet, tamen loca prærupta, & alta, quæ erant apud caſtra Iſraelitarum, vocabantur tantum ſolitudo. comparando ad loca plana, in quibus manebant caſtra, quæ erant quaſi loca habitata: apud illa autem loca prærupta ſemota a caſtris iacuit manna. *Minutum.* Vocatur mãna minutum quantum ad figuram, quia non cadebat manna in vna paſta, ſicut nix, vel non coniungebatur poſt caſum in vnum cumulum, quaſi videretur vna res groſſa, ſed erat minutum, ideſt minutatum, ſcilicet diuiſum in granula, & erant iſta grana ſatis dura, ita vt in mola teri poſſent, & coqui in olla, vel cacabo, deinde formaban-

C tur inde tortulæ, vt patet Num. 11. *Et quaſi pilo tunſum.* Hoc ponitur ad notandam ſpeciem coloris, ſcilicet ꝙ manna erat albi coloris, qualem colorem habent grana tritici decorticata. Et dicitur pilo tunſum, ideſt percuſſum baculo, quia pilus ſignificat percuſſorium ligneum, quo triticum percutitur ad decorticandum. Tũdo tundis eſt percutere, & ſic dicitur pilo tunſum, ideſt baculo percuſſum q. d. talis coloris erat manna, qualis triticum, quando decorticatum eſt pluribus percuſſionibus, nam triticum tunc albi coloris eſt, cum ante flatiũ habuerit. *In ſimilitudine pruinæ.* Ideſt ſicut pruina ex maxima frigiditate condenſante, & diuidente in granula parua formatur, ita manna licèt non haberet magnam frigiditatem, cum autem eſſet naturaliter factum, habebat granula diuiſa. *Quod cum vidiſſent filij Iſrael.* Sci-

Quæ colorẽ mãna habebat.

D licet primo diluculo mox vt conſurrexerunt. *Dixerunt ad inuicem Man hu?* Iſte eſt modus admirantium, vel dubitantium, vt ad alios loquendo conuertantur ſuper dubia inquirendo. *Man hu.* Non eſt vna dictio ſed duę, ſcilicet. *Man*, & hu. *Man.* eſt dictio interrogatiua, & ſignificat quid. *Hu.* eſt dictio, demonſtratiua ſignificans ſicut iſte, iſta, iſtud. Et eſt ſenſus. *Man hu?* Ideſt quid iſtud? & ſubintelligitur verbum eſt. ſcilicet, quid eſt iſtud; nam litera Hebraica decurtata eſt in modo loquendi. Alio modo iſta dictio. *Man.* Signat cibum, & *hu.* Id quod iſte, & eſt ſenſus, ꝙ Hebræi videntes hoc dixerunt, cibus iſte, ſcilicet quia Deus promiſerat eis dare illa die diluculo panes, & cum viderẽt mãna eſſe talis diſpoſitionis, vt ad cibum aptum videretur, dixerunt. *Man hu.* Ideſt cibus eſt iſte. Primus tamẽ

Prima expoſitio. Secunda expoſitio.

E ſenſus eſt in litera, ſcilicet accipiendo interrogatiõe, & patet, quia dicitur. Ignorabant enim, quid eſſet. Accipiẽdo autem ſecũdo modo forte aliquis rñderet, quòd Iſraelitæ ignorabant, quid eſſet, ſcilicet determinate, ſciebant tamen, ꝙ eſſet cibus datus. Sed hoc non conuenit, quia cũ in litera dictum fuiſſet, quòd Iſraelitæ dixerunt. *Man hu?* Ideſt quid eſt hoc? dubitãdo, ſubditur cauſa huius dubitationis, ignorabant enim, quid eſſet, ideſt ideo dubitauerunt, quia neſciebant, quid eſſet. Si autẽ acciperetur hic. *Man hu.* Ideſt cibus eſt iſte, nullo modo poſſet ſubiungi ratio dubitationis, ſcilicet. Ignorabant enim cum nulla dubitatio præceſſiſſet. Itẽ patet hoc ex eo quod infra ſequitur; nam ſi non fuiſſet hæc dubitatio, non ſequeretur infra reſponſio Moyſi: quæ tamen ponitur, vt patet. Item quando reſpondetur quod iſti ignorabant quid eſſet manna diſtinctè,

vel ſpecialiter, ſciebant tamen quòd cibus eſſet, falſum eſt, quia cum Moyſes reſponderet ad queſtionem factā de manna, vt patet ex litera dixit: *Iſte eſt panis, quem dedit vobis Dominus ad veſcendum*: & tamen reſpondit vniuerſaliter eſſe cibum, ergo ipſi non ſciebant eſſe cibum in vniuerſali, alioquin reſponſio Moyſi eſſet ſuperuacua, cum ipſi cognoſcerent, quod Moyſes reſpondebat. Neceſſe eſt ergo dicere quòd accipiatur. *Man hu* pro interogatione, ſcilicet, quid eſt hoc? *Quod ſignificat quid eſt hoc*. Iſta litera non habetur in Hebræo, ſed ſubinteſeruit eam Hieronymus ad ſignificandum quid quid ſignificent dictiones illæ Hebrææ, ſcilicet. *Man* Et ſic fit in multis alijs locis, vbi ponitur interpretatio

Gen. 31. nominis Hebraici, vt patet Geneſ. trigeſimoprimo capitulo, vbi dicitur, idcirco appellatum eſt nomen eius Galaad, i deſt cumulus teſtis, ſic etiam fit aliquando in nouo teſtamento in Euangelio, & Apocalypſi, vbi ponuntur nomina Græca, vel Hebraica complentia ſenſum, & tamen ponuntur aliqua alia latina, quæ illorum Hebræorum, & Græcorum ſenſum nobis declarant, ſic patet Mat. capitulo quinto. cum dixit Ieſus ad filiam Archiſynagogi. *Thabitacumi*. Et ſubditur in litera, quod eſt interpretatum: puella, tibi dico ſurge. Et Lucæ etiam dixit Ieſus ad ſurdum: Effeta quod eſt aperite. Et Apocal. nono capitulo, dicitur de locuſtis Metaphoricis cruciantibus per menſes quinque, & habebant ſuper ſe regem Angelum abyſſi, cui nomen Abbadion, Græce Appolion, Latine autem exterminans. *Ignorabat enim, quid eſſet*. Iſta eſt cauſa ſuperioris interrogationis; omnes nanque in alterutrum quærebant, quid eſt hoc: & hoc erat, quia omnes ignorabant, quid eſſet, & non erat hoc mirandum, quia nullus eorum tale vnquam viderat, vt patet Deute. 8. capit. cum dixit afflixit te pe-

Deut. 8. nuria, & dedit tibi cibum, quem ignorabas tu, patres tui. *Quibus ait Moyſes*. Quando vidit omnes dubitantes de manna quid eſſet. *Iſte eſt panis*. Vocatur manna pa-

Manna panis vocatur. nis, licèt nō eſſet panis, quia ita nutriebat, vt panis. Vel ita erat fundamētum omnium aliorum ciborum, ſicut panis. ſ. quod ſicut cum pane omnia cibaria comedantur, & ſine ipſo quaſi cruda videntur, ita eſt de manna, quia cum ipſo omnes cibi comedebantur. Vel vocatur panis, quia ex ipſo panes compingebantur, vt patet Nu. 11. c. cum dicitur, quòd colligebat populus manna, frangebat mola, aut terebat in mortario coquens in olla, facienſque ex eo tortulas. Et iſtum modum ſeruat in multis locis ſcriptura. Nam eodem modo voca-

Pſal. 77. tur manna cibus, vt patet Pſalm. 77. ſ. Panem Angelorum manducauit homo, ideſt manna, vt ibi patet, quòd ab Angelis formatum erat, & de aere in terram cadens. *Quem dedit vobis Dominus ad veſcendum*. Promiſerat, n. die præcedenti dicens; Veſpere comedetis carnes, mane ſaturabimini panibus, i. manna. Cum ergo iam aduenisset mane, in quo panes ad ſaturitatem dari debebant, Moyſes cognoſcens promiſſum Dei eſſe completum, declarauit Iſraelitis dicens, Iſte eſt panis, quem dedit vobis Dominus, quia promiſerat.

Hic eſt ſermo, quem præcepit vobis Dominus: Colligat vnuſquiſque ex eo quantum ſufficit ad veſcendum: Gomor per ſingula capita. iuxta numerum animarum veſtrarum quæ habitant in tabernaculo ſic tolletis. Feceruntque ita, filij Iſrael, & collegerunt alius plus, alius minus, & menſi ſunt ad menſuram Gomor, nec qui plus collegerat, habuit amplius nec qui minus parauerat, reperit minus, ſed ſinguli iuxta id quod edere poterant congregauerunt. Dixitque Moyſes ad eos: Nullus relinquat ex eo in mane. Qui non audierunt eum, ſed dimiſerunt quidam ex eis vſque mane, & ſcatere cæpit vermibus, atq. computruit. Et iratus eſt contra eos Moyſes. Colligebant autem mane ſinguli quantum ſufficere poterat ad veſcendum: cumque incaluiſſet ſol, liqueſiebat. In die autem ſexto collegerunt cibos duplices, ideſt duo Gomor per ſingulos homines, venerunt autem omnes principes multitudinis, & narrauerunt Moyſi. Qui ait

De conſe. di. 2. c. venera. *eis: Hoc eſt quòd locutus eſt Dominus, requies ſabbati ſanctificata eſt Domino. Crat quodcunque operandum eſt, fa-*

E *facite, & quæ coquenda ſunt, coquite: quicquid autem reliquum fuerit reponite vſque in mane. Feceruntq; ita vt præceperat Moyſes, & non computruit, neque vermis inuentus eſt in eo. Dixitque Moyſes: Comedite illud hodie, quia ſabatum eſt Domini, non inuenietur hodie in agro. Sex diebus colligite: in die autem ſeptimo ſabbatum eſt Domini, idcirco non inuenietur. Venitque ſeptima dies, & egreſſi de populo, vt colligerent, non inuenerunt. Exiſt autem Dominus ad Moyſen: Vſquequo non vultis cuſtodire mandata mea, & legem meam? Videte, quod Dominus dederit vobis ſabbatum, et propter hoc die ſexta tribuit vobis cibos duplices: Maneat vnuſquiq; apud ſemetipſum, nullus egrediatur de loco ſuo die ſeptimo. Et ſabbatizauit populus die ſeptimo. Appellauit quæ domus Iſrael nomē eius Mana. Quod erat quaſi ſemen coriandri, album guſtuſque eius quaſi ſimila cum* *Num. 11. Forma mannæ.*

G *melle. Dixit autem Moyſes: Iſte eſt ſermo, quem præcepit Dominus: imple Gomor ex eo, & cuſtodiatur in futuras veſtro generationes, vt nouerint panem, quod aliui vos in ſolitudine, quādo educti eſtis de terra Aegypti. Dixitque Moyſes ad Aaron. Sume vas vnum, & mitte ibi Man, quantum poteſt capere Gomor, & repone coram Domino ad ſeruandum in generationes veſtras ſicut præceperat Dominus Moyſi. Poſuitque illud Aaron in tabernaculo reſeruandū. Filij autem Iſrael comederunt Man quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem: hoc cibo aliti ſunt, vſquequo tangerent fines terræ Chanaān. Gomor autem decima pars eſt ephi.* *Iudic. c. 5 capitulo. Nic. 9.*

Hic eſt ſermo quem præcepit Dominus Hic ponitur qualiter vti deberent iſto cibo in colligendo, & ſer-

H uando, & primo de collectione in ſex diebus, ſecundo de non collectione in ſabbato. Circa primum. *Hic eſt ſermo, quem præcepit. Dominus*. Ideſt hoc quod ſequitur eſt lex, quam dedit Dominus de colligendo manna. Et ideo quia data erat iſta lex abſolute ſine determinatione temporis, & perſonarum circa ipſam collectionem manna, omnes obligabat, etiam futuros ſub pena peccati mortalis. *Colligat ex eo*. Ideſt ex manna. *Vnuſquiſque quantum ſufficiat ad veſcendum*. Et ſingula capita, in quo demonſtratur quòd Deus ſciebat quantumcunque ſufficeret, cum diceret accipiendum eſſe Gomor vnum per ſingula, & ſup. dixerit quòd acciperet quilibet quantum ei ſufficeret, ſequitur quòd Gomor vnum cuilibet ſufficiebat. *Gomor per ſingula capita*. In Hebræo dicitur. *Homer*. Sed quia Latina proprietas literā multum aſpi-

I ratam non habet, ſicut requirit neceſſitas huius nominis, pro ipſa. g. poſita eſt: quæ aliquo modo grauitatem habet, ſed non talem æqualem illa litera Hebraica. Gomor autem eſt nomen menſuræ de quo infra magis dicitur. *Gomor per ſingula capita*. Ideſt quòd cuilibet perſonæ detur vnum Gomor.

An iniqua eſſet illa lex, & temperantiæ repugnans, ſcilicet quod quilibet vnum Gomor colligeret.

QVAESTIO. VII.

K SEd forte arguetur, quòd iſta lex eſſet iniqua repugnans virtuti temperantiæ, nam temperantia ſicut quælibet alia virtus eſt in medio, ſic enim dicit Ari. 2. Ethi. virtus eſt habitus electiuus in medio conſiſtens determinata ratione: ille ergo temperans eſt, qui circa medium eſt in guſtu, ſed non eſt idem medium in temperantia omnibus, quia tunc poneretur medium ſuper rem. ſed falſum eſt, quia debet poni medium ſecundum proportionem Geometricam, vt declaratur in 2. Ethi. Nam in hoc non poteſt aliqua regula aſſignari de medio. Non enim poteſt dici, quòd comedere quotidie duos panes ſit temperatum eſſe, & comedere vnum ſit inſenſibilitas, & comedere tres ſit intemperantia, & ſic de potu; Quia aliquis homo eſt, cui comedere vnum panem quotidie valde multum eſt, vt quia forte eſt aliquo modo languens, vel quia modicam digeſtionē habet, quia expers eſt laboris, & motus. Alia ſunt eſt tam fortis complexionis, & laboris, quòd come-

comedere tres panes ſolum quotidie valde modicum eſt. Sic.n.ponit Phyloſophus exemplum in 2.Ethic. dicens. Quod non eſt idem medium Miloni, & dominatori Gymnaſiorum; nã dicit ibi quòd cõmedere ſex minas eſt medium inter duas, quę ſunt paucum, & decem, quæ ſunt multum: ſed non propter hoc magiſter enim medicus cuilibet ſex minas in cibum ſumere pręcipiet; nam Miloni quidem paucũ, dominatori autem Gymnaſiorum multũ. Et ratio eſt quia magiſter, Gymnaſia.ſ. baſtiludia, paleſtram, ſaltum, curſum, & iactũ, cætera quoque in hunc modum; iſta namque requirũt leuitatem corporis, quòd impeditur per multum cibũ, quo ſtomachus repletur, & totum corpus ad motum impeditur, ideo exercentes talia Gymnaſia ab iſtis impedimentis ſe abſtinent. Sic ait Apoſtolus prima ad Corin.9.c. cum dicitur: Hi qui in agone contendunt, ab omnibus ſe abſtinent. Milo autem erat vir robuſtiſſimus magni laboris, & indigens multo cibo; nam de eo dicit Solinus Poliſt.c.1.de his, quæ fuerunt memorabilia in homine, quòd Milo Crotonienſis ciuis tanto robore præditus extitit, vt nuda manu percutiens taurum vno ictu occideret, & quem occidit eadem die ſolus integrum deuorauit, nihil in hoc grauatus ſtomaco. Nunc ergo, quod omnibus Iſraelitis aſſignaretur æqualis menſura cibi.ſ.Gomor vnum per ſingula capita, valde inconueniens eſt, quia neceſſe erat in tãta turbarum numeroſitate eſſe diuerſarum complexionum perſonas, quæ plus, minuſque de cibo indigerent. Reſpondetur, quòd ſimpliciter non poteſt ſecundum naturam præfigi certum medium, quantum ad temperantiam; nam alius plus, alius minus habet. Ne valet argumentum factũ de iſto loco, quia ſicut manna ſupra virtutem naturæ per Angelos conficiebatur, ita ſupra modum naturalem nutriebat: volebat enim Deus, quòd iſta menſura.ſ. Gomor ſufficeret cuilibet homini etiã maximè comedenti, & poſſet comedi quolibet quantumcunque modicum comedenti. Ioſephus autem dicit hoc a Deo fuiſſe factum, vt tolleretur locus contentionis: nam ſi aliqui voraces plus alijs de cibo comederẽt putantes ſibi defuturum, niſi in magna copia ſumerent, minores viribus opprimerẽt, nihil eos capere permittentes. Nunc autem quia videbat quilibet quãtumcunque vorax, quòd Gomor vnum ſufficiebat ei, non curabat contra quemlibet alium cõtendere, poſtquam Gomor vnum accepiſſet. *Iuxta numerum animarum veſtrarum*. Ideſt, quòd quilibet paterfamilias tot acciperet Gomor, quot perſonas habebat in ſua domo ſiue tentorio. Et accipitur anima, quæ eſt pars pro toto homine, vt ſæpiſſime in ſcriptura conſuetum eſt, vt patet Gen.46. & ſupra 1.c. & num.9. computabantur aũt ſub quolibet patrefamilias omnes animę, vt daretur ei toties Gomor, & hoc erat de potentibus comedere, vt excluderentur paruuli qui ſolo lacte cibantur; nam illi non poterant comedere manna: cùm manna eſſet ſolidus cibus, ſicut panis triticeus.

De viribus, & cibo Milonis, ciuis Crotonienſis.

Gen. 46.

QVAESTIO. VII.

An etiã infirmis daretur vnum Gomor.

DIceret etiam aliquis, quòd non ſolum iſti paruuli excuſabantur, ideſt quòd non computabantur, vt daretur eis Gomor, ſed etiam infirmi, quia communiter ægrotantes non comedunt de cibis aliorum. Reſpondetur, quòd non poteſt hoc ſtare ex duobus: primo, quia tunc nullus erat inter Hebræos, qui infirmus eſſet, vt patet Pſ.104. cùm dicitur: Egreſſi ſunt cum auro, & argẽto, & non erat in tribubus eorum infirmus. Secundo, quia dato, quòd aliquis infirmus eſſet, ille comederet de manna, licèt forte non tantum ſicut alij ſani, quia non poteſt vis eius nutritiua tantum digerere; comedere autem de manna, quia alij cibi, qui prohibentur infirmis, prohibentur quia habent aliquam repugnantiam, vel malitiam, ex qua ægrotantes peiorarentur; manna autem non erat huius complexionis. Nam vt ſupra declarauimus, manna non erat factum

Pſ. 104.

A per naturalia agentia.ſ. per virtutes corporum, ſed per Angelos, ideo qualitates illæ, quę erant in manna, non erant in eo modo naturali, vt declarauimus de humiditate eius, vel teneritudine, ſecundum quam liquefiebat ad ſolem; & indurabant ad ignem. Sic ergo non eſſet aliqua qualitas magna in eo, quæ deterioraret ægrotantes, imo dato, quòd eſſet, Quod nullo modo concedendum eſt, illa non noceret, quia Deus tolleret eam, vel mutaret actionem eius ad oppoſitum, ſecundum quòd ſtatui Hebræorum conueniret. Sic enim faciebat de humiditate, ſecundum quam illud liquari ad ſolem faciebat, ne maneret ad alterum diem, & manna vetus comederetur, vt ſupra declaratum eſt. Et per eandem humiditatem faciebat illud ad ignem in olla indurari, quia ſic conueniebat ſtatui Hebræorum, vt

Quare Deus faciebat mana ad ſolẽ liquefieri, & ad ignem indurari in mana non erat aliqua qualitas nociua.

B indurato, & compacto formari poſſent inde tortulæ; vt patet nu.11. & teneret modum cibi. Si autem ſic ad calorem ignis in olla ſolueretur in humorem aqueum, ſicut ad tactum ſolis, non teneret modum cibi, ſed ſecundum potus, quod inconueniens valde erat. Quòd autem in manna non eſſet aliqua nociua qualitas, quę ægrotantium corpora peioraret, patet; nam ſi manna fieret ex materia naturaliter diſpoſita, & per agentia naturalia, neceſſe erat, vt conſequerentur qualitates communiter conſequentes ſpeciem, & conditionem, atque gradum materiæ ſic, vel ſic ad generationem diſpoſitæ, ideo ſiue qualitas nociua, vel ſanitatis effectiua conſequetur talem ſpeciem, vel gradum diſpoſitionis materiæ, neceſſe erat illam rem ſic genitam cõſequi illam qualitatem. Deus autem quando agit aliquid, vel An-

C geli ex voluntate & mandato illius, non coguntur producere in tali, vel tali qualitate accidentali, maxime quando eſt res, quæ non pertinet ad ſpecies viuentis: Poſſunt ergò producere rem in qualicunque qualitate voluerint. Et ſic poterant Angeli facere manna ſub qualitatib᷒ valde peſtiferis, vel valde ſanificatiuis. Quid ergo dicendum eſſet? vtrum in qualitate peſtifera, vel ſanificatiua fecerint. Dicẽdum, quòd ſub qualitatibus ſanificationis; nam quando Deus aliquid facit per ſe, aut per miniſtros ſuos Angelos, aut facit illa ad inferendum pœnam, aut ad demonſtrandam ſuam benignitatem, & larga beneficia. Si autem Deus ad inferendum pœnam aliquid faciat, non eſt dubium quin illud ſit multum peſtiferum, vel damnificatiuum, & hoc patet in plagis illatis Aegyptijs; nam illę erant creatæ ſuper-

Deus produxit manna ſub qualitatibus ſanatiuis.

D naturaliter a Deo, vt patet ſupra ſeptimo, & nono atque decimo capitulo, quia ibi dicit Dominus quòd Pharao, & Aegyptij ſcient eum eſſe Deum per has pœnas inflictas, quaſi dicat, quòd tales erant, quòd nullus niſi Deus eas inferre potuiſſet. Quod autẽ fuerint peſtiferę valde, & nociuę, patet conſiderando ſingulas eorum. Si autem Deus aliquid faciat ad demõſtrandum largam benignitatem ſuam, quod natura facere non poteſt, neceſſe eſt, vt illud ſit valde bonum; nam ſi non eſt valde bonum, neceſſe eſt, quòd hoc contingat ex defectu alicuius cauſæ, quia malum fit ex defectu cauſarum, vel circumſtantiarum particularium, vt patet ſecundo Ethicorum; neceſſe erat ergo, quòd deficeret hic vel voluntas agentis, vel poteſtas eius, vel condecentia finis, voluntas, vt quòd Deus nollet illud

E bene agere: poteſtas vt ſcilicet dato, per vellet quòd non poſſet: condecentia finis, ſcilicet quòd dato quòd Deus vellet & poſſet: tamen finis non exigeret, vt aliquod bonum fieret, ſed malum; non enim poſſet deficere ex alijs cauſis. Primus autem defectus ſtare non poteſt, ſcilicet quòd nollet bonum Deus agere. Implicat enim hoc contradictionem, ſcilicet vt Deus vellet demonſtrare benignitatem ſuam, & larga beneficia, & nolit bonum agere, quia benignitas eius in bonis demonſtratur, non autem in illatione pœnarum. Nec etiam poteſt ſtare ſecundus defectus, ſcilicet quòd velit, & non poſſit, quia hoc abominabilius eſt, & contra omnem ſcripturam, & fidem prędicantem de Deo omnipotentiam. Nec poteſt ſtare tertius defectus, ſcilicet condecentia finis, quia ſtatui Hebræorum, quem Deus volebat conſeruare per ſua beneficia, valde con-

decebat bona elargiri, cum ergo Deus feciſſet manna ad demonſtrandam ſuam largam bonitatem, vt patet ſupra in litera cum dicitur. Veſpere ſcietis, quòd eduxerit vos Dominus de Aegypto, & mane videbitis gloriã eius. Vocauit ibi gloriam Domini bonitatem, & poteſtatem eius, quæ monſtrabatur in datione manna, ſic etiã pro magno beneficio ponit manna Deut. 8. cap. cum dicitur: Afflixit te penuria, & dedit tibi cibũ, quem ignorabas tu; & patres tui, & ſubditur magnitudo Dei in hoc, cum dicitur: Vt cognoſcas, quòd non in ſolo pane viuit homo: ſed in omni verbo, quòd procedit ex ore Dei: idem habetur Sapien. 16. cap. cum dicitur: Pro quibus Angelorum eſca nutriuiſti populum tuum: & paratum panem de cælo præſtitiſti eis ſine labore omne delectamentum in ſe habentem, & omnis ſaporis ſuauitatem; ſubſtantiam enim tuam, & dulcedinem, quam in G filios habes oſtendebas: deſeruiens vniuſcuiuſque voluntati. Neceſſe ergo erat, quòd manna, quod Deus nõ ad puniendum, ſed ad monſtrandum ſuam bonitatem, & dulcedinem in filios oſtenderat, valde bonum eſſet & ſanum: immo dicendum quòd tantum ſanum erat, quòd conſeruabat corpora Hebræorum, ne aliqua infirmitate tabeſierent, niſi cum Deus ſpecialiter aliquẽ vellet occidere, quia tunc manna non conferebat ei virtutem, & ſic dato quòd aliquis languens eſſet, manna ei dandum eſſet, quia cibus valde leuis erat nullo modo grauans ſtomacum. *Quæ habitant in tabernaculo.* Quia Hebręi portabant tentoria per deſertum, ſub quibus habitabant, cum nubes manebat. Vel faciebant ea, vtcunque poterant de pellibus, vel pannis, & manebãt ſub illis ad tegendam turpitudinem ſuam, velut non eſ H ſent actus cuiuslibet omnibus noti. Sic domus vel tabernaculum neceſſarium eſt, vt patet Eccleſia. 29. cap. cum dicitur: Initium vitę hominis aqua, & panis, & veſtimentum, & domus protegens turpitudinem. In quolibet autem iſtorum erat vnus Economus ſiue paterfamilias, qui aliorum curam gerebat, & iſte computabat capita domus ſuæ, & quot fuiſſent tot Gomor recipiebat. *Feceruntque ita Iſrael.* Iſta clauſula nihil aliud ſignat quàm illæ, quæ ſequuntur, ſed illæ ſignificant illud determinate, iſta ſignificat illud ſub cõfuſo. Et iſte modus obſeruatur multoties in ſacra ſcriptura, ſicut declarauimus ſupra in illationibus plagarũ Aegyptijs, & Pharaoni, & in locutionibus Dei ad Moyſen, & Moyſi ad Pharaonem, vel ad Iſrael. Sed dices videtur, quòd iſta clauſula non ſignet id, quod ſequentes, immo con- I tradicat eis, quia hic dicitur, quòd filij Iſrael fecerunt, ita, ſcilicet ſicut mandauerat eis Dominus: vt colligerent ſinguli quantum ſufficiebat, ſcilicet Gomor vnum per ſingula capita, ſed infra dicitur, quòd collegerunt alius plus, & alius minus, ergo non fecerunt ſicut mandauerat eis Dominus. Reſpondetur, quòd nullo modo repugnat iſta clauſula inferioribus: quia mandatum Dei licèt vnum eſſet, continebat tamen duas partes, ſcilicet quòd quilibet colligeret ad ſufficientiam, & q̄ illud eſſet Gomor vnum per ſingula capita, & hoc fecerunt, & infra ſatis clare dicitur. Primo quia quilibet eorum collegit ſatis, ſcilicet tantum quantum ſufficere exiſtimabat, & quia ſic erat ſecũdum quòd quidam magis de cibo quam alij naturaliter indigebant, plus K alij quam alij collegerunt, nec in hoc aliquo modo peccabant, quia tantum ſibi neceſſarium eſſe opinabantur. Compleuerunt etiam ſecundam partem præcepti, ſcilicet quòd ſinguli acceperunt vnum Gomor: quia licèt aliqui plus alijs collegiſſent, cum poſtea ad Gomor menſi ſunt, omnes repererunt ſolum vnum Gomor. *Collegerunt alius plus, alius minus.* Nam quando colligebant, non menſurabant, ſed poſtea ad menſuram veniebant, ideo adhuc, quòd præter indigentiam cibi, quam aliquis magis alio habebat naturaliter, ipſi vellẽt ęqualiter ducere de manna, ſcilicet quilibet intendens portare Gomor ſolum; tamen æqualiter eos omnes colligere non contingeret, quia ſine menſura colligebant. *Et menſi ſunt ad menſuram Gomor.* Prius quilibet colligebat quantum ſatis eſſe putabat, poſtea veniebant ad illos, qui habebant menſuras publicas. Nam non eſt

Manna valde ſanũ erat & Hebræorum corpora conſeruabat ne aliqua infirmitate tabeſcerent.

Eccl. 29.

F credendum, quòd quilibet de Hebræis haberet Gomor ad menſurandum, ſed erant paucæ de iſtis menſuris, & ponebantur, vt quilibet veniens menſuraret.

QVAESTIO IX.

IMmo ſatis eſt admirandum qualiter in toto Hebręorum exercitu fuerit aliquod Gomor, quia cum Hebræi exierunt de Aegypto, non potuerunt ſecum tollere omnia ſua ſupellectilia, quia ad hoc quilibet indigeret multis aſinis, aut cæteris iumentis, cum etiam filios paruulos, & vxores ducturi eſſent, qui itinerare pedeſtres non poterant portabat ergo quilibet de Hebræis illa ſupellectilia ſolum, quæ precioſiora, & vtiliora iudicauit; nihil autem magis inutile erat, quam portare menſuras ligneas de Aegypto, cum nõ viderentur eſſe ad aliquam vtilitatem: ideo nullus duxiſſet ſecum Gomor, niſi Deus ad hoc ſpecialiter monuiſſet, quia neceſſarium erat Gomor in deſerto ad menſurandum manna, ſicut ſupra diximus 15. cap. de tympanis, quæ adducta ſunt de Aegypto: ſed adhuc de illis maior ratio exiſtebat, quia fęminæ conſuetæ congaudere in canticis, & plauſibus tympanorum, vt laborem itineris requie interiecta lenirent, adducerent ſecum aliqua tympana maxime quia paruulorum neceſſitas exigebat, ſ. vt paruuli cum plorarent tinnitibus tympanorum, & voce cõcordi a ploratu ceſſarent. De Gomor autem nulla ratio aut vtilitas erat, niſi Deus ad hoc ſpecialiter monuiſſet. Forte aũt Gomor non de Aegypto adductum eſt, ſed in deſerto fabricatum eſt, ita quòd Iudęi nouas menſuras H habere inciperent, ſicut nouos ſiclos: quia ſiclus ſanctuarij, qui ibi exordium habuit, duplus ad ſiclum vſualem erat: & ſi hoc concedamus, non oportebit ſacere aliquas de ſuperioribus difficultatibus. Quocunq; tamen modo ponamus, dicere oportebit, quod non habebat quilibet Gomor: quia in prima die, qua manna collegerunt, menſi ſunt ad Gomor, ſed in præcedenti die ſolum dictum fuit de Gomor menſurante manna: ergo oportebat quòd omnia Gomor, quæcunque eſſent præcedenti die facta fuiſſent, ſed non poterant tot Gomor vna die fieri, vt quilibet paterfamilias de populo vnum haberet, ergo non erant Gomor pro omnibus, ſed erant aliqua pauca Gomor, quæ ponebantur in cõmuni, & omnes metiebantur manna ſuum per illa Gomor publica. Magis tamen dicendum, quòd Gomor eſ- I ſet menſura Aegyptiaca, & aliquas de eis ſecum attulerint, quia in vna die non occurreret populo ita facere Gomor in tanto numero, vt ſufficerent ad menſurandũ cito pro toto populo. *Nec, qui plus collegerat, habuit amplius, nec, qui minus parauerat, reperit minus.* Fortè quilibet pater familias computans perſonas ſiue capita domus ſuæ, colligebat ſimul pro omnibus ſecundum q̄ putabat ſe accedere ad numerum trium, vel quatuor, vel quinque Gomor, ſecundum quòd quælibet domus erat, & licèt contingeret quòd aliquis colligeret magis de manna quàm eſſet vnum Gomor, vel duo, vel tria, & ſic ſecundum numerum capitum tabernaculi ſui, & alius colligeret minus de manna quam ſufficeret ad cõplendum tot Gomor, quod habiturus erat; tamen quilibet æqualiter reperiebat, ſcilicet quòd quilibet pro K vno capite reperiret vnum Gomor, & ſic de multis capitibus. *Sed ſinguli iuxta id, quod edere poterant, congregauerunt.* Id eſt Deus ſic regulauit manna colligentium vt ſolum colligerent ea, quibus opus erat.

An Gomor fuerit ductũ de Aegypto, vel factũ in deſerto.

Gomor menſura erat Aegyptiaca & inde adducta in deſerto.

QVAESTIO X.

HOc autem poteſt intelligi dupliciter: vno modo quòd quilibet colligebat quãtum ſibi neceſſe erat, & ſecundum veritatem vnus colligebat pluſquã alius ſed id, quod vnuſquiſque colligebat, non excedebat Gomor. Alio modo, quòd quilibet colligeret quantum indigebat, & vnus indigebat magiſquam alius: nullus tamen portauerit pluſquam alius ad menſuram ſed ſinguli Gomor vnum. Quantum ad primum modũ ſcilicet quòd ſecundum veritatem vnus homo indige-

Quo. intelligitur quòd Iudæi de mãna ſolũ colligebãt quòd edere poterant.

ret

ret medio gomor, alius vno gomor. Alius duobus aut plus, & ſic veraciter Deus regularet manna colligentium vt ille, qui indigebat medio gomor colligeret medium gomor ille, qui indigebat vno colligeret vnum, & ille qui duobus aut plus indigebat colligeret duo, aut plus ſed cũ iſti ad menſurã venirent ſinguli inueniebant gomor, & in hoc erat æqualitas menſuræ. Sed differebat quantum ad modum; quia ſi aliquis colligiſſet ſecundum veritatem medium gomor, aut minus quam ei ſufficiebat, quando veniebat ad gomor Deus rarè faciebat manna, vel aliquo modo eleuabat, ita vt occuparet maiorem locum, ſcilicet totum gomor, cum naturaliter medietatem eius, aut minus occupare debebat. Qui autem collegerat vnum gomor, cum veniebat ad menſuram reperiebat vnum gomor, & in hoc tenebatur regula naturalis: nec erat aliquod miraculum. Cum autem aliquis pro ſe ſolo duo gomor, aut plus collegiſſet, quam indigebat, & veniret ad menſuram, inueniebat ſolum gomor: quia Deus condenſabat manna illud, vt occuparet minorem locum, quam alias occupaturum eſſet & ſecundum hoc nullum miraculum erat in ſaturitate, ſed in menſuratione; nam quilibet ſaturabatur, eo quod ſibi ſufficiens erat ſecundum naturam, ſed illud poſtea Deo agente maiorem, aut minorem locum tenebat, quàm occupaturum eſſet ſecundum naturam. Secundus modus magis eſt miraculoſus, ſcilicet quòd vnus homo plus alio indigeret, & plus alio colligeret: ſed quando veniebat ad menſuram tantum veriſſimè portabat vnus, ſicut alius, & ſecundum iſtam poſitionem dici debet, quòd quando quilibet eorum veniebat ad menſurandum, ſolum portabat tantum de manna quantum naturaliter repleret vnum gomor, & ſic menſurando non erat aliquod miraculum. Sed tunc quæretur, cum quilibet iſtorum non æqualiter alteri colligeret, quia dicitur in litera, quòd alius plus, alius minus colligebat, quomodo ſinguli reperiebant æqualiter vnum gomor: & ſecundum veritatem ſic erat, quòd non erat magis, quàm vnum gomor? Reſpondetur, quòd dupliciter hoc fieri poterat: vno modo quòd quamuis aliquis multum collegiſſet, tamen angeli veniebant, & rapiebant, ipſo non vidente, cum ferret ad menſuram, ita quòd ſolum relinquerent vnum gomor. Alio modo, quòd licet quilibet tantum, quantum collegiſſet, portaret, tamen Deus annichilabat partem illius mana, cum menſuraretur; ita quòd ſolum maneret gomor. Alia difficultas eſt, cum dicatur in litera, quòd quilibet colligebat quantum ſibi neceſſarium erat; manifeſtum eſt autem, quòd non omnibus æqualiter neceſſe erat, ſed cuidam neceſſe erat comedere duplum, aut triplum quam alteri: ſi ergo quilibet ſolum gomor portabat, nõ videbatur quòd quantum ſibi neceſſe erat, colligebat, ſed aliqui ſic magis quàm ſibi neceſſe eſſet, colligerent, alij autem minus. Reſpondetur, quòd non colligebat quiſque tantum, ſicut ſibi neceſſarium erat, ſed Deus faciebat, vt illud quod quilibet colligebat, ſcilicet Gomor ſibi ſufficeret. Et in hoc monſtrabatur miraculum, quòd idem Gomor ſufficeret diuerſis ſumẽtibus, quorum quilibet naturaliter alteri æqualis non erat; ſed quidam plus, quidam minus exigebat. Sed quæretur, quis iſtorum duorum modorum ſit conuenientior. Forte dicendum videtur, quòd licèt vterque ſatis ſit apparens, iſte tamen ſecundus ſit magis conſonus rationi. Primò quia cum in vtroque ponatur miraculum, conuenientius ponitur in vno quàm in altero, nam ſi Deus dirigebat manum cuiuſlibet colligentis ſecundum primum modum, & veriſſimè vnus colligebat magis quàm alius, ſed quando veniebant ad menſurã cuiuſlibet, manna ſolum occupabat vnum gomor. Ad quid hoc fiebat? Non enim videbatur ponendum eſſe tale miraculum: quia miracula non ſunt ponenda ſine neceſſitate. Si tamen ſic ponatur, quòd Deus dirigebat manum illius colligentis, vt tantum colligeret, quantum neceſſarium erat, non poterat errare in colligendo, ergo ſuperfluum erat menſurare. Et ſi dicas, quòd adhuc erat neceſſaria menſura ad tollendum contentiones, & inuidiam; aliquis enim videret alium multum de manna colligentem, qui licèt colligeret ſolum quantum ſibi neceſſe erat; tamen incitaret alium, qui non tantum colligebat ad magis colligendum, quia ille non iudicaret vtrum iſte magis, aut minus colligeret quàm ſibi neceſſarium erat. Ad hoc reſpondetur, quòd dato, quòd aliquis videret alium plus ſe colligentem: & ex hoc incitaretur ad magis colligendum: tamen ſuppoſito, quòd dicebatur, ſcilicet quòd Deus dirigeret manũ cuiuſlibet colligentis, vt tantum colligeret, quãtum neceſſe erat, non colligeret aliquis ſupra id, quod neceſſe erat, dato quòd alium plus ſe videret colligentem. Etiã videretur, ſi quilibet colligeret quantum ſibi neceſſe erat, & ideo ſaturabatur, quòd ſi contingeret eum colligere minus quàm ei ſufficiebat, quòd non ſaturaretur: ſed ad hoc diſponebat æqualitas Gomor, in menſura manna collecti ab vno, & ab altero, quia cum aliquis multum colligẽs videret alium modicum colligentem, & cum ad menſuram venirent, quilibet haberet Gomor plenum, alius diceret illos tantum colligere: cenſeret namque eſſe ſuperfluum plus quam alij colligendo laborare, cum poſtea in menſura nihil plus haberet quàm cæteris & ſic ſi alia die multum colligendo tantum quantum neceſſarium erat, collegiſſet, nunc minus colligens ad neceſſarium non accederet. Et ſi Deus non dabat virtutem alli bibo ſecundum quòd ponit ſecundus modus, ſcilicet vt æqualiter inæqualiter indigentes ſaturaret, ſequeretur inconueniens, ſcilicet quòd aliqui accipientes gomor non acciperent ad ſaturitatem, & ſic oporteret poſtea magis accipere, quod non permitteretur, quia ſinguli acceperant gomor, & non amplius. Dicendum ergo, quòd ſecundus modus eſt verior, ſcilicet quòd omnes colligerent ſolum gomor, id eſt tantum mannæ quantum replere poſſet vnum gomor, per modum ſupra tactum, & illud licèt cuidam ſufficeret naturaliter, & cuidam non, tamen Deus faciebat, quòd cuilibet ſufficeret ex miraculo. *Sed ſinguli iuxta id quod edere poterãt, congregauerũt*, id eſt quilibet ſiue modicum, ſiue multum colligeret, ſolum colligebat gomor, & illud erat, quodcunque ſufficiens erat. *Dixitque Moyſes ad eos*, Hic ponit præceptũ quantum ad quendam modum comedendi manna, *Nullus relinquat ex eo in mane*. Hoc præceptum propter duo ponitur. Primò, ne Hebræi haberent occaſionem plus debito colligendo; nam ſi ad alteram diem ſeruare licuiſſet, non quaſi pro vno die colligerent, ſed quaſi pro duobus, ideo plus colligerent, quàm alias collecturi eſſent. Secunda ratio quia deſperandi, vel diffidendi de bonitate Dei locus daretur; nam qui in vna die ad alteram colligeret, videretur id facere, quaſi altera die nihil tale habiturus eſſet, vt ergo tota cura eorum in Deo eſſet; qualibet die pro illa die ſolum colligebant, vt ad aliam diem Dei largitatem certiſſimè expectarent. *Qui non audierunt*. Id eſt non exaudierunt obedientes verbis Domini. Quantum eſt ad auditum ſatis audierunt, ſed audire nihil prodeſt ſine exaudire. *Sed dimiſerunt quidam ex eis vſq; mane*. Id eſt aliqui increduli verbis Domini putantes ſequenti die manna non affuturum conſeruauerunt ex eo, quod collegerãt parcius comedentes. Hebrei dicunt, quòd iſti, qui reliquerunt Datan, & Abiron. Hoc eſt ſolum dicere, ad poſitiones autem quæ ſolum ſunt dictæ, id eſt non conſiſtunt in aliquo fundamento, ſed in ſolo dicere, non debet aliquis artifex reſpondere, nec contra eas arguere, vt ait Philoſophus in primo Phy. vbi probat, quòd non arguendum contra Parmenidem, & Meliſum, quia poſitiones eorum ſolum conſiſtunt in dici, & non ſillogizantes ſunt, quemadmodum nec arguere oportet ad poſitionem Geracliti: ſic eſt enim poſitio iſtorum, quæ in nulla ratione fundatur, ſed in ſola voluntate eorum. Licèt fortè aliquis ex hoc colorem acciperet, quia iſti poſtea peſſimi fuerunt: vt patet Num. 16. capit. & terra abſorbuit eos. Sed ex hoc nihil infertur, quia tunc omnia mala, quæ facta ſunt, iſtis adſcribere oportebat; nullus ergo tunc in alijs murmurationibus peccaſſet, aut in pœnarum inflictio-

Margin notes: *Quæſtio dirimitur.* — *Reſpõſio ad aliud quæſitũ.* — *Dua rõnes quare mandatur vt nõ ſeruaretur mãna in alteram diem.* — *Tex. 10.* — *1. Phy.* — *Nu. 16.*

Section letters: A, B, C, D, E

ctionibus punitus fuiſſet: manifeſtum eſt, quòd plerique alij conciderunt, nihil ergo hoc eſt: ſed ſola volũtas paſſionata volens de vno malum dicere, & non de alio: quare ergo non dicunt hoc feciſſe Core, qui cum Datan, & Abiron peccauit, imo ad peccandum incitamentum attulit: vt patet Num. 16. cap. nulla ratio eſt: ſed quia non placet eis. *Scatere cœpit vermibus.* Scatere idem eſt, quòd ebullire, id eſt quòd ex manna recondito ad alterum diem cœperunt vermes proſilire, & ebullire quaſi inter ſe feruentes, ſic dicitur Abacuc. 3. cap. Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, id eſt, quòd putredo quæ in oſſibus genita fuerit ſubterſcateat, id eſt ebulliat fluendo ad partes exteriores. *Et computruit.* Id eſt factum fuit manna putridum atque ſordidum, vt penitus eſſet incomeſtibile.

QVAESTIO. XI.

An mãna naturaliter putrefactum ſit.

ET iſta putredo, & bullitio vermium non fuit cauſata naturaliter tanquam ex conditione mãna hoc eueniret, quia colligebatur manna 6. feria pro ipſa die, & ſequenti. Item quia infra mandatum eſt, vt colligeretur vnum Gomor manna, & reſeruaretur ad futuras generationes, & ſic in multis temporibus non computreſceret. Sed hoc fortè aliquis ad contrarium ducet dicens, quòd manna ſecundum naturam ſuam non poterat conſeruari niſi vna die, ideo manna reconditum ad alterum diem naturaliter computruit. Et cum dicitur, quòd conſeruabatur ex feria 6. ad diem Sabbati, & ex tempore illo ſeruari debebat ad futuras generationes dicetur quòd hoc fiebat ex ſpeciali miraculo Dei ſupra naturam ipſius manna. Sed hoc falſum eſt, quia putrefactio quando naturaliter fit, cauſatur ex corruptione armoniæ qualitatum rei, ſcilicet humiditatis, & caliditatis, ſed in manna non erant qualitates modo naturali, ergo non poterat fieri putrefactio modo naturali: amtecens declaratum eſt ſupra de humiditate ipſius manna, ſecundum quam ad ſolem liquefiebat, & ad ignẽ indurabatur. Item arguitur de manna, quia illo die, quo cadebat de aere apud caſtra Iſrael: aut erat aliqualiter diſpoſitum ad putrefactionem, ergo peſtiferum eſſet: nam cibus, cuius qualitates corruptæ ſunt, mali nutrimenti eſt, ſed hoc nõ eſt dicendum de manna, vt ſupra declarauimus, quia optimus cibus, & ſuauiſſimus erat. Si autem dicas, quòd non erat diſpoſitum ad putrefactionem quando cadebat de cœlo: ergo nõ poterat immutari tantum in vna die, vt perfectè diſponeretur ad hoc quòd ſequenti die eſſet putridum, & vermibus ſcateret, maximè quia iſtud mãna colligebatur in mane pro cibo totius diei: ergo in toto die manebat in optima diſpoſitione, & ſic in nocte debebat incipi mutari alteratiuè, ita quòd in mane vermibus ſcateret. Sed hoc minus conueniens eſt, vt in vna nocte poſſet aliquid quod antea erat ſaniſſimi nutrimenti totaliter alterari, ita vt vermes ſequenti diluculo ex eo ſcaterẽt.

Mãna a Deo putrefactũ eſt in pœnã eorũ, qui ei nõ aſſentiebatur.

Dicendum ergo, quòd manna non habebat in ſe aliquam qualitatem, ſecundum quam diſpoſitionem ad corruptionem etiam in multis diebus mutaretur, ſed iſta putrefactio cauſabatur a Deo in pœnam eorum, q̃ non aſſentiebant verbis eius. *Et iratus eſt contra eos Moyſes.* Per hæc oſtendit iram zeli, quæ pertinet ad prælatum, ſecundum quàm vultu commoto aſperis verbis in ſubditum inuehitur delinquentem. Ira autem, quæ eſt per odium aut rancorem non cadit in ſanctos viros & hoc maximè in Moyſen, quem de manſuetudine ſacra ſcriptura collaudat: vt patet Num. 12. cap. cum dicitur. Erat enim Moyſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines, qui morabantur in terra, & iuſtam cauſam iraſcendi Moyſes habuit, quia Deus in hoc vilipendebatur, cum non curaret populus de verbis eius. *Collegerunt autem mane ſinguli.* In mane colligebantur propter duo.

Duæ cauſe erant, quare manna colligebatur in mane.

Primò quia ibi aſſumebatur cibus pro tota die, & oportebat ad meliorem apparatum, vt confringerẽtur in olla, vel mortario, & coquerentur in olla: & ſic fierent ex eo tortulæ; ad hanc autem apparationem indigebant aliquanto ſpacio; ideo expediebat mane colli-

F gere, vt cibi parari poſſent ad congruam horam comedendi. Secunda cauſa & principalior, quia manna, poſtquam ſol calefiebat, liquefiebat, & nullo modo iã quicquam proderat, vt patet in litera ſequenti. *Quantum ſufficere poterat ad veſcendum.* Scilicet pro toto die, & hoc erat Gomor vnum quod cuilibet homini ſufficiẽs erat. *Cumque incaluiſſet ſol liquefiebat.* Sol non dicitur incaleſcere, quaſi in ſe calidus ſit, cum corpora ſupra cœleſtia non ſuſcipiãt peregrinas impreſſiones: vt patet per Ariſt. 2. de cœlo, & mundo: & dato quòd ſol calidus eſſet taliter incaleſcere non poſſet quaſi ei de nouo caliditas adueniret. Et licèt dicere ſolem, aut cætera aſtra, vel cœleſtes orbes calidos eſſe inconueniens ſit, inanius tamẽ eſt putare eum incaleſcere, id eſt de non calido fieri calidum, vel è contrario quam ſemper calidum extitiſſe.

Sol in ſe calidus non eſt.

G Dicitur autem incaluiſſe quando radij eius calefacere terram incipiunt; nam ſol magis, aut minus inferiora hæc calefacit, cum radios directius emittit; nam tunc angulus reflexionis fortior eſt, quia maior: cum autẽ ſol magis accedit ad perpendicularem, radij fortiores ſunt: igitur cum ſol eſt in puncto orientis radij eius directè emiſſi non tangunt aliquam terram, ſed tranſeũs ab oriente, in occidentem, ad partem oppoſitam cœli: cum autem incipit magis aſcendere, magis terram tangit, & directius, & fiunt maiores anguli reflexionis, & ſic continuè terra, & aer magis calefiunt, donec deueniat ſol ad altiſſimum punctum meridianum; quem tãgere poteſt, & tunc maiores ardores vigent. Sic ergo contingebat Iſraelitis in deſerto, quòd cum ſol aliquanter eleuaretur, ita vt radij reflexionis ad calefaciendũ

Quanto maior eſt angulus reflexionis radiorum ſolarium, tãto calor maior eſt.

H confortarentur, incipiebat manna eliquari, & iſta liquatio non fiebat naturaliter, vt ſupra declarauimus: nam ſi naturaliter manna liquefieret ad ſolem, quia ſecundum ſuam humiditatem haberet naturalem poſitionem, ſcilicet ad faciliter patiendum, ſequeretur quòd appoſito æquali calore ignis tantum liqueſieri deberet, ſed appoſito calore ignis, cum coqueretur in olla non liquefiebat, vt patet Num. 11. ſed fiebant ex eo tortulæ: ergo nec naturaliter ad ſolem liquefiebat, nec ad ignem indurabatur: liquefiebat ergo, vel indurabatur ea Deo taliter diſponente illam naturam; indurabatur autem ad ignem, quia ſic expediebat ad formandos cibos, & ad ſuam laudem, & Iſraelitarum beneficia potiora, faciebat illud eliquari, ſcilicet ne manẽs in agro

Manna nõ liquefiebat naturaliter in durabatur ſed ex Deo ſic diſponente.

I colligeretur pars eius in litera die, & ſic ſeruaretur in multos dies, quod Deus nolebat. *In die vero ſexta collegerunt cibos duplices.* Iſtud mandatum dederat Deus, vt in die Sabbati, qui ſeptimus erat, totaliter vacarent Deo: nullam actionem aut occupationem aliam eis cõmiſit, aut permiſit, ſic dicitur ſup. Die ſexto parent, quod inferant, & ſit duplum quam colligere ſolebant per ſingulos dies; hac enim die colligentes pro duobus dieb. collegerunt cibos duplices, ſcilicet quilibet duo Gomor, & tamen alijs diebus conſueuerant colligere pro ſingulis vnum Gomor.

QVAESTIO. XII.

An tãtũ collegerit die ſexta Hebræi, quantũ alijs diebus.

K HEbræi dicunt, quòd in iſta die tantum ſicut in alijs collegerunt, ſcilicet Gomor vnum, & tamen quando venerunt ad menſurandum inuenerunt quilibet duo Gomor. Sed hoc non rectè ſtat, quia in litera dicitur, collegerunt cibos duplices, non ſolum q̃ inuenerunt, ſcilicet poſtea in menſuratione, ſed quòd ipſi collegerunt. Item quia Deus mãdauit per Moyſen, vt patet ſupra, quòd colligerent duplum illa die quàm alijs diebus, cum dicitur: die ſexto parent, quod inferant, & ſit duplum quàm colligere ſolebant per ſingulos dies: cum ergo iſti non vituperentur, quòd tantũ vel non tantum collegerint, neceſſe eſt dicere, quòd tãtum collegerint quantum Deus mandauit: ſed Deus mandauerat colligere duplices cibos: ergo duplices collegerunt; ſi autem iſti ſolum collegiſſent, vt in alijs diebus, dato quòd poſtea in menſurando apparuiſſet duplex quantitas, non excuſarentur à peccato fractionis mandati Domini, quia illud quod eſt per accidens

non

non ordinarilllud, quod eſt per ſe maximè, quia ſolum delicti, vel boni operis conſummatur in actu interiori; cum ergo venit aliquid poſt conſummationem, non mutat aliquid de re, quia impoſſibile eſt iam bonum, vel malum factum non fuiſſe. Et ſi fortè dicas, quod præceptum Dei de colligendis cibis duplicibus non intelligatur quantum ad ipſum colligere, ſed quantum ad id quod poſtea proueniebat, ſcilicet quod licèt ſolum vnum gomor collegerint, tamen poſtea ex eo duo gomor exierunt. Hoc enim ridiculum eſt valde; nã Deus nihil mandat alicui, niſi quod eſt per ipſum operabile, alias fruſtra eſſet mandare, ſed quod ex vno gomor exirent duo, non erat humanæ potẽtiæ, ſed ſolius diuinæ, ergo non mandaret hoc Deus eis. Item Deus non mandaret Iudæis aliquid, quod ipſi nullo modo intelligere poſſent, ſed ipſi non poſſent intelligere, quantum colligendo exirent duo gomor, ergo non mandaretur eis aliquid tale, mandauit ergo Deus, quod colligerent duplices cibos, quam colligere conſueuerant. & ſic collegerunt. *Ideſt duo gomor per ſingulos homines.* Homo non ſignat hic ſexum, ſed naturam, quia ſtat tam pro maſculo quàm pro fœmina; tantum autem pro quolibet collectum fuit, quantum ipſi exiſtimarent eſſe duplum ad id, quod alijs diebus colligebant, & cùm veniſſent ad menſuram, repererunt duo gomor. *Venerunt autem omnes principes multitudinis.* Principes multitudinis vocantur hic principes tribuum, quia in qualibet tribu erat vnus princeps, ſcilicet ille, qui veniebat directè per lineam primogenitorum ab ipſo primo capite tribus, & hi computantur Numeri primo, ſecundo, ſeptimo, & decimo capitulo. Erant etiam principes familiarum, nam quælibet familia vnum caput habebat. Et non accipiuntur hic principes 70. ſeniores, & tribuni, centuriones, quinquagenarij; vel decani, quia iſti nondum inſtituti erant; infra enim inſtituti ſunt vt patet 18. cap. *Et narrauerunt Moyſi.* Scilicet quod ipſi collegiſſent cibos duplices ſicut Moyſes mandauerat, ſed neſciebant ad quid erat hoc, ideo quærebant ſcire, quid facturi erant de cibis duplicibus, quibus Moyſes reſpondit, vt infra ſequitur, quod oportuerat colligi illos cibos quia ſequenti die colligi non poterant, ex quo Sabbatum erat. Nicolaus dicit, quod iſti principes venerunt ad narrandum Moyſi miraculum, quod acciderat, ſcilicet, quod ipſi collegerant vnum gomor, & inuenerat quilibet duo. Sed iſta poſitio depẽdet ex opinione, quam ſupra improbauimus, ſcilicet quod quilibet ipſorum collegiſſet vnum gomor, ideo non poteſt ſtare. *Hoc eſt quod locutus eſt Dominus.* Hic datur ratio, quare mandauerat Moyſes, quod colligerent ſexta feria duplos cibos, quia Deus locutus fuerat hoc, ſcilicet quod ſequitur, vt diem Sabbati cuſtodirent, ideo a collectione manna vacandum erat. *Requies Sabbati ſanctificata erit Domino.* Ideſt Deus mandat, quod in die Sabbati quieſcatis adglo- applicando illam requiem ad cultum eius, quod eſt ſanctificare, ſcilicet, quod nihil agatis in die Sabbati, niſi vacare Deo. Nec ex hoc obligabãtur tota die Sabbati vacare Deo, nec aliquis ex eis tantùm vacabat; ſed obligabantur ceſſare ab alijs operationibus, vt non impediretur, ſi fortè Deo vacare vellent. Vel vt daretur eis incentiuum, ſiue occaſio vacandi Deo; nam cum aliquis videret ſe carentem omni operatione, conuerteretur ad Deum citius, quam ſi poſſet alijs actionibus implicari. *Cras, quodcumque operandum eſt facite.* Iſta oratio poteſt habere duos ſenſus ſecundum compoſitionem, & diuiſionem huius dictionis, cras. Nam ſi iſtud aduerbium cras determinet illud verbum facite, alium ſenſum cauſat, quàm ſi determinet iſtud participium, operandum; nam ſi determinet iſtud verbũ facite eſſet, facite cras, quicquid faciendum fuerit, & iſte ſenſus eſt contra omnia ſuperiora; nam ſi aliquid faciendum erat die ſequenti, non erat dies Sabbati, & non requies Sabbati ſit ſanctificata Domino, & tunc ad minus iſta dies, in qua iſta dicebantur eſſet dies Iouis, ſcilicet feria quinta, & tunc vtraque poſitio ſuperior eſſet falſa. Quia ſiue ponetetur Hebræos colle-

In qualibet tribu erat vnus princeps qui veniebat ex linea primogenitorum.

Nicolai expoſitio confutatur.

Non obligatur aliquis tota ſabbato Deo vacare, ſed tota die ab operibus vacare ſeruilib.

A giſſe vnum gomor, & poſtea inueniſſe duos, vel ſi ponatur improbatum fuit, vel collegiſſe duos ad mandatum Moyſi, non refert quantum ad hoc; nam iſta non potuerunt fieri, niſi die Veneris, ſcilicet 6. feria, in qua cibus accipiebatur duplex, ſcilicet pro ipſa die, & pro ſequenti, ſcilicet Sabbato. Die ergo Iouis nihil horum factum eſt. Et iam quia tunc litera iſta non faceret cõſonum ſenſum. Si autem iſtud aduerbium cras, determinet iſtud participium, faciendum, vel operandum, erit tunc ſenſus, facite quidquid operandum eſt cras, ideſt quidquid cras facere debebatis, quia Sabbatum eſt, facite hodie. *Quæcunque coquenda ſunt, coquite.* Hebræi coquebant manna, quia primo terebant illud
B mola, vel confringebant in mortario, & poſtea coquebant in olla, vt patet Nume. 11. cap. & exinde faciebãt ex eo tortulas. Et fortè aliquando coquebant aliqui eorum carnes, quia pecora multa habebant, licèt rariſſimè de eis comederent; ex venatione tamen, vel aucupijs in deſertis illis aliquid accipiebant, & illud parare oportebat. *Quidquid autem reliquum fuerit.* Ideſt quidquid remanſerit. *Reponite vſque in mane.* Ideſt de eo, quod hodie coxeritis, & parauerinis, comedite; & quidquid ex eo vobis ſuperfuerit, reponite in craſtinum ad cibos. *Feceruntque ita, ſicut præceperat Moyſes.* Scilicet parando, & coquendo die Veneris, quidquid die Sabbati paraturi eſſent, & conſeruauerunt de illo cocto manna ad diem Sabbati. *Et non computruit, nec vermis inuentus eſt in eo.* Sicut inuentus fuit, quan-
C do in primo die ipſi inceperunt cuſtodire ad alterum diem, quia tunc computruit in pœnam eorum, nunc autem agebant mandato Dei. *Dixitque Moyſes: Comedite illud hodie.* Iſtud fuit dictum die Sabbati; nam Iudæi, qui alia vice repoſuerunt manna in alterum diem, videruntque illud ſcatere vermibus, putabant, quod nunc eodem modo ſcateret vermibus cuſtoditum ad diem Sabbati; cum autem in die Sabbati repererunt illud mundum, & bonum, ſicut præcedenti die fuerat admirati recurrerunt die Sabbati ad Moyſen, dicentes, quod manna ſanum eſſet, & tunc Moyſes dixit comedite illud hodie; ſcilicet ex quo bonum eſt contra veſtrã exiſtimationem. *Comedatis illud, quia Sabbatum Domini eſt non reperietur in agro.* Ideſt Deus iſtam diem ad ſolam vacationem ſuam diſtinxit, ideo noluit, vt ho-
D die manna caderet, ne haberetis occaſionem colligendi illud, & ſic infringeretis diem Sabbati; ideo non reperietur hodie in agro, ſicut cæteris diebus. Et in hoc poterat quilibet cognoſcere, quando erat Sabbatũ, vel non; ſi enim reperiretur manna in agro in aurora, erat ſignum, quod non eſſet Sabbatum; ſi autem non reperiretur, erat Sabbatum indubitanter. Nec vnquã iſta regula in 40. annis fefellit, donec tetigerunt terminos terræ Chanaam. *Sex diebus colligite.* Scilicet ſex diebus continuis incipiendo poſt Sabbatum vſque ad alterum Sabbatum. *In die ſeptimo Sabbatum Domini eſt.* Ideſt illa die debet vacatio, vel requies fieri ad ſolam Dei contemplationem, vel cultum. *Idcirco non inuenietur.* Quaſi dicat, ne fortè ſi ea die inueniretur, ſicut alijs diebus, putaretis colligendum eſſe, & peccare-
E tis infringendo verba Domini. *Venit autem ſeptima dies.* Iſtud fuit ſecundum Sabbatum, in quo comederunt manna; nam non poteſt intelligi de primo pro quo collegerant cibos duplices, quia de illo Sabbato iam dictum fuit, quod Moyſes mandauit manna, quod ex die præcedenti ſeruatum non computruerat, comedi, dicens, comedite illud hodie, quia Sabbatũ Domini eſt, ſed poſt hoc fit mentio, quomodo aduenientes ſeptima die, iuerunt ad quærendum illud in agro, & non inuenerunt: Moyſes autem increpauit eos, vt patet, ſed non conuenit hoc primo ſabbato, in quo ipſi videntes manna non computruiſſet, nec vermibus ſcatere, iuerunt congratulantes ad Moyſen, & Moyſes mandauit eis comedere de ipſo, fuit ergo hoc in ſecundo ſabbato. *Et egreſſi de populo, vt colligerent, non inuenerunt.* Dicuntur egreſſi, quia ad colligendum manna oportebat eos egredi de tabernaculis ſuis, & de caſtrorũ medio; nam manna cadebat in circuitu caſtrorũ, ſic dici-

Nu. 11.

tur

tat ſupra mane quoque ros iacuit in circuitu caſtrorũ, & non ita coniunctum caſtris, vt contingeret terminos caſtrorum, quia loca iſta plerumque erant ſordida ſecibus caſtrorum, & pulueruulenta a tritura pedum hominum, & iumentorum, ſed in locis aliquantulum remotis. Et hoc patet, cum dicitur ſupra; Apparuit in ſolitudine minutũ, & quaſi pilo tunſum in ſimilitudinem pruinæ ſuper terram ad colligẽdum: ergo in talibus locis egredi oportebat. Et iſtorum egredientium quidam cupiditate moti ſunt, vt fortè plures cibos haberent, vel vt recens manna colligerent, quia illud ex die heſterna reconditum fuerat; alij autem infidelitate, vt experirentur, an vera eſſent verba Moyſi. *Et non inuenerunt.* Quia Deus dixerat in tali die ſe non daturum. *Dixit autem Dominus ad Moyſen.* Scilicet in eodem ſabbato, in quo iſti mandatum Dei perfregerant exeuntes ad colligendum. *Vſquequo non vultis ſeruare mandata mea.* Increpatio eſt, quaſi dicat, non eſt iſte primus error veſter; iam enim alias incœpiſtis, & repugnaſtis mihi, vt patet in omnibus ſuperioribus murmurationibus, & repugnantijs ad Deum, Et tunc adhuc in malo veſtro obſtinati perſtitis, ſed vſquequo durabit iſta ſuperbia, & pertinacia veſtra, vt non obediatis voci meæ? quaſi dicat, tempus eſſet, vt ceſſaret, quia ſufficere vobis deberet peccaſſe in me. *Mandata mea, & legem meam*, Poteſt hoc intelligi dupliciter, vno modo, quòd mandata, & lex idem dicantur in re, ſed differant in ratione, ſcilicet quòd omnia, quæ hic ponuntur dicantur mandata, & dicantur lex. Mandata quidem, eo quòd omnia, quæ hic ponuntur, Deus mandabat fieri per Moyſen. Vocantur lex, quia lex eſt aliquod firmatum mandatum datum ab illo, qui habet poteſtatem, & voluntatem condendi eam, ad plures generaliter extenſum, & ad multa tempora. Et ex hoc differt à mandato, quia mandatum eſt quædam particularis præceptio ab illo etiam, qui condendi legem poteſtatem non habet, etiam ad ſuperiorem perſonam, & pro vnico actu, & ad tempus pauciſſimum. Iſta ergo inquantum præcipiebantur ſolum mandata dici poterant, inquantum autem firmitate conſtare debebant, lex dicebantur. Alio modo poſſunt accipi, vt lex dicatur quãtum ad ipſam obſeruationem ſabbati puram, inquantum dicebatur, quòd requies erat Domini, & nullum opus fieret in eo, & quod ſanctificata erat Deo. Et iſta iuſtè lex vocatur, quia in valde multa tempora duratura erat, ſcilicet vſque ad aduentum, & mortem Meſſiæ, & Euangelij diuulgationem. Alia autem ſpecialia, quæ pertinebant ad quaſdam obſeruationes manna vocabantur mandata, quia non erant duratura ad ſemper, ſed ſolũ eo tempore, quo durabat manna; ſcilicet per quadraginta annos, vt patet infra in litera, & Deuter. octauo cap. Fuerunt autem iſta mandata octo de manna, vt patet in litera, ſcilicet. Primum, vt in mane colligerent antequam caleficeret ſol, & liquefieret; ſecundũ quòd quilibet colligeret ſicut ſibi neceſſarium erat; tertium vt quilibet acciperet vnum gomor, & non amplius, ſiue vir, ſiue fœmina, ſiue paruus, ſiue magnus, dum tamen computaretur vnum caput de comedentibus; quartum vt nihil in craſtinum reſeruarent; quintum vt feria ſexta duplum colligerent; ſextum, vt reſiduum eius, quod die Veneris, ſiue feria ſexta paratum fuerat, ſcilicet quaſi vnum gomor pro ſabbato reſeruarent; ſeptimum vt reſiduum ſextæ feriæ in ſabbato manducarent; octauum, vt impleretur vnum vas capiens menſurã gomor, & reſeruaretur ad futuras generationes: iſta omnia præcepta in litera ponuntur in iſto cap. ſi reſpiciantur, licèt quædam eorum cum alijs coincidunt aliqualiter. *Videbit, quod Dominus dedit vobis Sabbatũ.* Dominus loquitur de ſeipſo, & cum deberet loqui in prima perſona, quę ſignat per modum, vt à ſe loquitur tamen in tertia perſona.

Differentia inter mãdatũ, & legẽ.

Octo fuerunt mãdata de manna.

QVÆSTIO XIII.

ET fortè dicet aliquis, quòd hoc fit; quia Deus non eſt, qui loquebatur hic, ſed angelus Dei, vt declaratum ſupra tertio capitulo, quòd nunquam Deus aliquid loquatur per ſe, nec agat, niſi quando virtus nulla angelica ad illud attingere ſufficit, ſicut creare, mortuos ſuſcitare, cæcos illuminare, & ſimilia. Reſpondetur, quod non eſt cauſa hæc, nam iſte, qui loquitur de Deo, vt de tertia perſona, loquebatur antè de eo vt de prima à ſe ipſo nominando, cum dixit, Vſquequo non vultis cuſtodire mandata mea, & legem meã. Dicendum ergo, quòd iſte modus conſuetus eſt in ſacra ſcriptura, vt mutetur perſona in loquendo, ſcilicet vt aliquando loquatur de ſe, vt de ſe, aliquando de ſe, vt de altero. *Dedit vobis Sabbatum.* Quaſi dicat, mandatum de cuſtodia ſabbati nõ eſt aliquid denſorium, quia Deus dedit vobis, ideo obſeruare deberetis ob reuerentiam eius, quaſi dicat, vos deberetis hoc videre,

G idest apud vos conſiderare, & ſic cuſtodiretis. *Et propter hoc tribuerit vobis in die ſexto cibos duplices.* Hic ponitur probatio, quòd Deus dederit ſabbatum, ſi enim fortè quiſquam de Iudæis diceret Moyſi, quod Deus non dediſſet ſabbatum, poterat Moyſes probare hoc ſigno, ſcilicet quòd ideo dabat Deus duplices cibos in die ſexto, vt colligerentur tunc pro ipſa die, & ſequenti, ſi enim noluiſſet eos quieſcere in die ſabbati, non dediſſet eis duplices cibos, ſed fuerent, ſicut alijs diebus, & in die ſabbati caderet manna, ſed non cadebat. Ex hac litera fortaſſis colorem quendam licet fucatum habere poſſent illi, qui dicebant, quòd Iſraelitæ in feria ſexta tantum de manna collegerunt, ſicut alijs diebus, ſed Deus multiplicauit illud, & fecit vt quando ad menſuram venirent, quilibet inueniret duo gomor,

H cum ſolum vnũ inuenire debuiſſet, & ſic innititur, cũ dicitur, quòd Deus tribuerit cibos duplices, idest de cibis ſimplicibus fecit duplices. Non eſt tamen iſta intentio, ſed magis, quod Deus duplicauerit cibos, idest, quòd de manna pluit duplum in feria ſexta, quàm cæteris diebus colligere ſolebant. Nam Deus ſciens quantum de manna ſufficiebat, vt quilibet de populo Iſrael vnum gomor acciperet, pluebat tantum, & aliquid amplius, ne cogerentur Iſraelitæ vſq; ad minimas reliquias colligere, & illud modicum quod reſtabat liquefiebat, in caleſcente ſole; ſi autem in die Veneris tantum, & non amplius de manna cecidiſſet, non ſufficiſſet ad ſaturitatem duorum dierum, pluit ergo Deus in die Veneris ſiue ſexta feria duplum, quam alijs diebus de manna, & ſic quilibet collegit realiter dupliciter de cibis illa

I die, ſcilicet duo gomor, vt ſuprà declarauimus. *Maneat vnuſquiſque apud ſemetipſum*, idest maneat in domo ſua non diſcurrens ad aliquos labores, vel negociationes. Vel manere apud ſe ipſum eſt cum homo extra ſeipſum non euagatur, intendendo aliquibus operationibus, dato quòd fiant ſedendo, ſed intra actum intellectus totum ſe collocat cogitando de Deo, & ei de beneficijs receptis votiuas gratias mentaliter tribuendo, & cum ſtatum ſuum ſpeculatur quantum quotidio proficiat, aut quantum deficiat, quãtum Deo accedat, aut quantum ab eo diſcedat. Hoc enim propriè eſt manere apud ſeipſum, quia per ſeipſum, & de ſeipſo cogitando operetur; actus namque rationis quo homo animal diuinum dicitur, eſt propriiſſimus actus eius, quo magis à brutis inſenſibilibuſque diſtamus, ideo

K cum huic actui vocamus propriè apud nos manemus, quia quæ ſunt intra hominem agamus cum autem ad alios actus animales potentiarum ſenſitiuarum diſtrahimur, non apud nos manemus, quia non ea, quæ homini propriè congruunt, ſed vt naturæ inferiori brutorũ ſimilamur, tunc ergo non apud nos, ſed apud beſtias requieſcimus. *Nullus egrediatur de loco ſuo.* Idest de domo ſua. *Die ſeptimo.* Scilicet ſabbato, non eſt ſimpliciter intelligendum, quòd in ſabbato non poterant egredi de loco ſuo, idest de domo ſua, quia egrediebantur, & tunc ſic egrediuntur, ſi non poterant exire ad laborandum, vel negociandum. Dicebatur autem hoc propter caſum ſupra poſitum de manna; quia aliqui egrediebantur die ſabbati ad colligendum manna. Quia autem die ſabbati ambulare poſſent Hebræi, & [illegible] ad ſolicitandum, non autem ad aliquam [illegible] vtilitatem,

Quare Deus de ſeipſo in tertia perſona loquatur.

Quid propriè ſit manere apud ſemetipſũ.

Iudæi in die ſabbati mille paſſus ambulare poterãt ad ſolicitãdũ, ad negociandum nihil. Act. 1.

litatem, vt ipſi communiter confitentur, & ratio ipſa indicat, quia anima in qua lex Dei eſt, non auferi ſanitatem naturæ. Erat ergo conceſſum Iudæis die ſabbati ambulare mille paſſus, vel plus ad ſolatium, & recreationem, ſic innuitur Actu. primo cap. vbi dicitur, quòd diſcipuli venerunt de monte Oliuarum in Ieruſalem, & illud ſpacium babeat iter ſabbati, ſed conſtat quod a monte Olıueti, vſque in Ieruſalem eſt dimidia leuca, ſiue mille paſſus, ideo tantum poterant Iudæi ambulare in die ſabbati. Ad expedienda autem negocia nihil ambulare poterãt nec duos paſſus: imo nec manẽtes in domibus ſuis aliquid expediebãt, quia differt multum operatio ex fine, qui eam facit ſeruilẽ, vel nõ ſeruilem, vt declarauimus ſup. 12. cap. in quæſtione de cuſtodia ſabbati, & ibi latè videas. *Et ſabbatizauit populus die ſeptimo*. Incipienr eſcolere ſabbatum. **B** *Appellauitque domus Iſrael nomen eius man hu*. Iſtud nomen non fuit impoſitum à Moyſe, ſed a toto populo, cum quæſiuit alter ab altero dicendo manhu, ideſt quid eſt eſt hoc, licèt aliqui dicant vocari man. ideſt cibum, quia cibus a Deo datus erat, de hoc antem magis ſupra dictum eſt. *Quod quaſi ſemen coriandri*. Hic punctuanda eſt litera, vt non coniungatur illud adiectiuum album, ita vt dicamus, quod manna erat album, quaſi ſemen coriandri, quia ſemen coriandri nigrum eſt, vel fuſcum, & nullo modo album. Debet ergo illud adiectiuum per ſe punctuari. Et tunc ponuntur hic tria, ſcilicet quantitas manna, & color, & ſapor.

Color, ſapor, & quãtitas manna.

Quantitas inquantum dicitur, quaſi ſemen coriandri, ideſt rantæ magnitudinis erat granum manna, ſicut granum ſeminis coriandri. **C** Coriandrum autem herba valde nota eſt, & vulgaris, cuius ſemen prodeſt ad condimentorum. Color tangitur inquantum dicitur album, quia manna erat album, ſicut nix, & hoc innuitur ſupra, cum dicebatur: Apparuit in ſolitudine minutum, & quaſi pilo tunſum, vocatur pilo tunſum, id eſt tritici granum percuſſum baculo, & decorticatum, & tunc album eſt, quia medula alba eſt, cortex vero coloris flaui erat. Sapor tangitur cum dicitur, guſtus eius, quaſi ſimile cum melle, ideſt talis erat ſapor, quem experiebantur comedentes in guſtando, ſicut ſi quis comedebat panem cum melli. Simila dicitur farina delicatiſſima, quæ alio nomine adeps nuncupatur.

Simila farina ẽ delicatiſſima.

Vel magis accipitur hic farina pro ipſo pane facto de farina delicatiſſima, & erat frixus ſartagine de-**D**inde melle intinctus, ideo ſapor eius ſuauis valde videbatur. Et non eſt ſenſus, quod manna ſolum habuerit iſtum ſaporem, ſed habuit omne genus ſaporũ, & delectanti: quia tamen communiter guſtantibus ſapor ſimilæ cum melle videtur ſuauiſſimus ſapor, mãna ſi vocatur; habuit manna multos alios ſapores ſuaues, atque delectabiles valde, ita vt cuilibet conuerteretur ad quemcunque ſaporem deſideraret, vt patet ſapien. decimoſexto cap. cum dicitur: Pro quibus angelorum eſca nutriuiſti populum tuum, & paratum panẽ de cœlo præſtitiſti eis ſine labore, omne delectamentum in ſe habentem, & omnis ſaporis ſuauitatem; ſubſtantiam enim tuam, & dulcedinem tuam, quam in fi-**E**lios habes, demonſtrabas deſeruiens vniuſcuinſque voluntati, ad quod quis volebat, conuertebatur.

Mãna habebat multos delectabiles ſapores, & cuilibet cõuertebatur ad quem cumq; ſaporẽ deſideraret.

Impoſſibile erat autem hoc naturaliter fieri, ſed Deo ſic volente ſic diſponebatur, nam quælibet res, quæ iam a natura ineſt, habet determinatam operationem, & determinatum principium operandi: ſi autem manna ex conditione, vel natura ei a Deo data omnes iſtos ſapores habebat, neceſſe erat, vt haberet principia iſtorum ſaporum, ſcilicet armoniam digeſtionis calidi, & humidi, in qua fundatur ſapor. Et cum quidam ſapores inter ſe ſint quaſi contrarij, & inſurgant ex diuerſis gradibus digeſtionis calidi, & humidi: alius ſapor eſt, qui ex pancioribus, ita quòd ſi aliquid ei addatur, iam non erit in eadem ſpecie, in qua ante erat: ſi ergo ad talem ſaporem requirerentur quinque, vel ſex gradus digeſtionis calidi, & humidi, & non plures, alius eſt qui requirit viginti gradus fortè: hos autem eſſe in eodem impoſſibile eſt, quia ad iſtum ſaporem requi-

A runtur ſoli quinque gradus digeſtionis: ad alium antem requiruntur, non panciores, quam viginti, ergo exiſtẽtẽ illo ſapora impoſſibile eſt exiſtere iſtum, quia exigunt diuerſas præciſiones, ſicut exiſtentibus viginti vnitatibus impoſſibile eſt, exiſtere ſolas duas. Item dato quòd omnes ſapores ſimul fuiſſint in mãna, quia Deus illos indidiſſet naturæ manna: tamen neceſſe eſſet tunc, quod quicunqua comederet de manna, omnes illos ſapores ſentiret: quia ſicut guſtatiua potentia patitur ab vno illorum, ita pateretur a quolibet alio: quia non eſt diuerſa ratio da vno, & altero: ſed nulli ad omnes iſtos ſapores conuertebatur, ergo non habebat omnes iſtos ſapores manna. Item non poteſt ſtare, quia id quod naturaliter, vel a conſtitutione alicui ineſt, ad voluntatem noſtram mutetur, quia ſtatus **B** rerum naturalium in ſola voluntate Dei eſt, ſed ſapor manna conuertebatur ad quacunque ſpeciem ſaporis ſecundum voluntatem cuiuſlibet comedentis, vt patet Sapien. 16. cap. vt ſup. dictum eſt; ergo ille ſapor ad quem conuertebatur manna, non erat actualiter in mannæ, quia tunc non diceretur cõuerti ad illum, nec veriſſimè conuerteretur, nec fieret aliqua mutatio. Neceſſe ergo dicere, quod in manna erat vnus ſapor determinatur; nam cum manna eſſet aliquid corporeum: licèt naturaliter non gigneretur, quia tamen Deus dabat ei quoddam eſſe corporeum, quodcumq; vellet, ad illum modum corporis conſequebatur quidam ſapor. Quòd autem manna haberet plures ſapores non erat ſibi naturale: maximè quia illi ſapores eſſent ad voluntatẽ cuiuſlibet. **C** Hoc antem eſſe non poterat, niſi ex directione alicuius virtutis intelligentis, & volẽtis, quæ eſſet ad oppoſita; huius autem eſt Deus dominans naturam, & mutans eam ad quod voluerit. Sapor autẽ manna videbatur quaſi panis cum melle, vel cuiuſdam alterius ſpecialioris, cuius apud nos fortè cognitio non eſt. Iſte tamen adhuc naturalis ſapor in pœnam videbatur malus maſis, vt diſpliceret, & magis videretur eis ſapor aliorum, porrorũ cæparumq; atq; peponum appetendus. ſicut patet Num. 11. cap. cum dicitur: Quis dabit nobis ad veſcendum carnes? recordamur piſcium, quos comedebamus in Aegypto gratis, in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porrique, cæpe, & allia, alia anima noſtra arida eſt, nihil reſpiciunt oculi noſtri niſi man, & ideo ipſi aliquando faſtidierunt manna, vt patet Num. 21. capit. cum dicitur: **D** Cur eduxiſtis nos in ſolitudinem, deeſt panis, non ſunt aquæ, anima noſtra nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo. Iſte autem ſapor in litera poſitus eſt ad notandum ſuauitatem multorum ſaporum; qui reperiebantur in mãna; nam Num. 11. cap. ponitur alius ſapor manna, cum dicitur, quod faciebant tortulas ex manna ſaporis quaſi panis oleati. *Dixit autem Moyſes*. Deus dixerat Moyſi, vt reſeruaretur manna in futuras generationes, & hoc dixit hic Moyſes ad Aaron, vt infra patet. *Iſte eſt ſermo, quam præcepit Dominus*. Ideſt Deus mandauit, vt fieret hoc quod ſequitur. *Imple gomor ex eo*. Ideſt accipias vnum vas factum de auro, in quo poſitum fuit manna illud quantitatis vnius gomor, & ſic dicitur in **E** Epiſtola ad Hebr. 9. cap. cum agitur de arca, & ſubditur, in qua erat vrna aurea habens manna. hoc autem, quod dicitur: *Imple gomor*. Non dicitur ad Moyſen, ſed ad Aaron: vt patet infra. *Et cuſtodiatur in futuras retro generationes*. Ideſt vt maneat ad generationes, quæ fuerunt poſt vos; illud enim quod præceſſit, ante eſſe dicitur, quod autem poſtea venit dicitur eſſe retro.

Sap 16.

Sapor, ad quem mãna cõuertebatur ſecũdum voluntatẽ comedentis, non erat in mãna actualiter

Sapor proprius in mãna videbatur, quaſi panis cum melle.

Num. 11

Num. 11.

QVÆSTIO. XIIII.

Quare mãna cuſtoditum fuerit ad futuras generationes.

ET fuit cuſtodıtum iſtud manna ad demonſtrandum futuris generationibus, vt viderent, quòd ſicut Deus fuiſſet miſertus patrum ſuorũm dando eis manna in deſerto, vbi nullum cibum habere poterant, ſic miſereretur eorum ſi conuerterentur ad eũ in toto corde. Et hoc demonſtratum fuit tempore Ieremiæ, nam

cum Iudæi diffidentes eſſent à Domino, & conuerterẽtur ad idola, quia dicebant bene ſibi eſſe, & panibus abundare quando conuertebantur ad idola, Ieremias oſtendit eis manna, dicens. Hic eſt cibus, quo Deus aluit partes veſtros in deſerto, ideo poteſt vos alere, ſi credatis ei firmiter. Et iſta impletio vaſis gomor ſecundum Nicolaum fuit facta immediatè, vt manna incepit dari filijs Iſrael, ſcilicet in deſerto Sin, & dicit, quòd fuit poſitum in vaſe illo in paruo tabernaculo coram Domino, quia ante factionem tabernaculi magni portabatur tabernaculum paruum in deſerto, vt patet infra 33. cap. Sed hoc non videtur verum, quia ad illud paruum tabernaculum nullus intrabat niſi Moyſes, & Ioſue, qui cuſtodiebat iſtud tabernaculum in abſentia Moyſi, cum reuerteretur in caſtra, & illud tabernaculum erat extra caſtra, cum ergo Moyſes maximè introiret in iſtud tabernaculum, ipſe deberet implere gomor, & ponere coram Domino. Item, quia Moyſes dixit Aaron, quòd ſumeret vas, & poneret ibi manna ad menſuram gomor, & poneret coram Domino, ſed Aaron non introiuit coram Domino, donec factus fuit ſacerdos, cum tunc inceperit miniſtrare intra ſancta ſanctorum, & extra in altari holocauſtorum, & thimiamatum, ſed nõ fuit factus ſacerdos vſquequo ſtetiſſent vno anno in monte Sinai, quia in principio ſecundi anni erectum fuit tabernaculum, vt patet infra 40. cap. & tunc dedicatum eſt, & ſacerdotes vncti ſunt, ſcilicet

Leuit.

Aaron, & filij eius, vt patet infra 29. & Leu. 8. & 9. cap. ergo ad minus fieri non potuit vſque ad ſecundum annum exitus de Aegypto, in quo autem anno factũ fuerit, non conſtat, ſatis videtur quod factum fuerit poſtquam omnia, quæ erant in tabernaculo domini perfecte ſunt, & incepit miniſtrare Aaron, & fuit in ſecundo anno. Et tunc ſi arguatur, quomodo ergo fit hic mentio de eo? Reſpondetur, quod ponitur per anticipationem, quia cum poni debuiſſet poſtea, ponitur hic ad coniungendum cum iſto capitulo, ita vt hic ponantur omnia, quæ pertinent ad manna. Ex quo patet, quòd non eſt verum, vt quidam dixerunt, quòd omnia, quæ continentur in iſto libro, & in ſequentibus ſcripta fuerant immediatè, vt fiebant, quia tunc ſequeretur, quòd nulla eſſet anticipatio, vel recapitulatio, ſed falſum eſt, vt patet hic, & in multis alijs locis. Etiam quia tunc ſequeretur, quod omnia, quæ ponuntur in Leuitico dicta ſunt, & facta poſt ea, quæ ponuntur in Exodo, ſed falſum eſt, quia illa, quæ ponuntur in Leuitico dicta ſunt Moyſi, dum ſtetiſſet in monte cum Domino, ſed poſtquam deſcendit de monte, erexit tabernaculũ, & fecit illud quod continetur in iſto libro. *Vt nouerint panem, quo alui eos in ſolitudine.* Ideſt vt futuræ generationes cognoſcant beneficia tradita eis in alendo eos in deſerto. *Quomodo educti eſtis de terra Aegypti.* Iſta eſt mutatio perſonæ, nam deberet dici, quãdo educti ſunt de terra Aegypti, cum ante loqueretur in tertia perſona, & iſte modus conſuetus eſt in ſacra ſcriptura: Et ratio huius mutationis eſt, quia illi partes, ad quos loquebatur tunc Deus erant præſentes, ideo reſpectu futurorum loquebatur de eis in tertia perſona, tanquã de abſentibus, & qui ipſi partes, de quibus loquebatur, erãt præſentes, loquebatur Deus illi in ſecunda perſona. *Dixitque Moyſes ad Aaron.* Quia Deus mãdauerat manna poni in arca, & arca erat ſub miniſtratione Aaron, qui erat ſacerdos magnus, ideo ad eũ pertinebat ponere in arca quidquid ponendũ erat. *Sume vas vnũ.* Iſtud vas erat de auro, vt patet ad Heb. 9. c, vbi dicitur, quòd in arca erat vrna aurea habens mãna. *Quantum poteſt capere gomor.* Menſus fuit Aaron mãna ad vnum gomor, & poſuit illud in vrna aurea. *Repone coram Domino.* Scilicet in arca. Et dr ſtare corã Dño, quia Deus ſedere dicebatur ſuper cherubin, vel in medio cherubin in propiciatorio arcæ, & de eodẽ loco ad Moyſen vel Aaron loquebatur, vt patet Num. 7. cap. cũ dicitur Cumque ingrederetur Moyſes tabernaculum fœderis, vt conſuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad ſe de propiciatorio, quod erat ſuper arcam teſtimonij inter duos Cherubin, vnde loquebatur ei. *Sicut præcepit Dominus Moyſi.* Ideſt ſicut præcepit dominus mihi Moyſi, & loquitur hic Moyſes de ſeipſo in tertia perſona tanquam loqueretur de altero. Et hoc quia omnia iſta loquebatur mouente Deo, ideo quandoq; de ſe quaſi de altero magnas proferebat laudes, vt patet Num. duodecimo capitulo, cum dicitur. Erat autem Moyſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines, qui morabantur in terra. Quia autem iſta loqueretur Moyſes patet, quia dicitur ſupra. Dixitque Moyſes ad Aaron. *Poſuitque illud Aaron in tabernaculo reſeruandũ.* Ex hoc patet, quod dicebatur, ſcilicet quòd intelligatur de tabernaculo magno fabricato in monte Sinai, ad quod intrabat Aaron, quia erat ſacerdos eius, & non de tabernaculo paruo, quod portabat Moyſes in deſerto ante conſtructionem magni tabernaculi, quia in illo G tabernaculo ſolus Moyſes habebat adminiſtrationem, Aaron autem nullam. *Filij autem Iſrael comederunt manna quadraginta annis.*

QVÆSTIO. XV.

An dictũ re, ꝑ Hebræos 40. annis manna comederunt, ſit ꝑ anticipationem.

FOrte aliquis dicit, hoc eſſe factum per anticipationẽ quia iſta, quæ deſcribuntur in hoc capitulo, acciderunt in deſerto Sin, quo primo pluit manna, quòd autem comederint Iſraelitæ annis quadraginta manna pertinet ad tempus, in quo iam conſummati eſſent anni quadraginta, ſed iſti poſt hæc, quæ hic ſcripta ſunt conſummati fuerunt, ergo hic ponuntur per anticipa- H tionem, ſicut illud de poſitione vaſis cum manna in arca, de quo hic ſcriptum eſt. Sed non poteſt dici factum vel poſitum per anticipationem, quia illa ſunt per anticipationem, quæ ab ipſo ſcribente antea ſcribuntur, quam ſcribi debuerunt alijs dimiſſis, dum tamen illa tempore, quo ſcribuntur iam tranſierint; hic autem nõ eſt ſic, quia annos quadraginta in quibus comedit manna Iſrael, non vidit completos Moyſes, nam manna durauit vſque ad principium 41. anni, quaſi ad quindecim dies primi menſis, quando fecerunt Paſcha Iſraelitæ in Galgalis tranſito Iordane, quia tunc comederũt de panibus terræ illius, & defecit manna, vt patet Ioſue quinto capitulo. Sed Moyſes mortuus fuit menſe vndecimo, anni quadrageſimi ante tranſitum Iordanis I nam tunc incepit loqui omnia verba Deuteronomij ad Iſraelitas, & continuo mortuus eſt, vt patet Deuteronomio primo capitulo, in principio, & 31. & 32. atque 34. cum ergo anticipatio ſit tranſmutatio alicuius rei geſtæ extra ordinem ſuum, ita quod non eodem ordine dicitur, quo facta fuit, quomodo tamen aliqua res, quæ nondum facta eſt prænunciatur, etiam ſi ponatur inter res geſtas, non dicitur anticipata, vel recapitulata, quia nondum geſta eſt. Sic etiam dicendum eſt in enunciationibus Propheticis, quæ ſunt purè Prophetiæ, quando plura de futuro enunciantur, licèt illud, quod prius euenturum eſt poſterius enuncietur, non eſt anticipatio, vel recapitulatio, ſicut patet in Iſa. qui in ſecundo capitulo ſuo enunciat de Meſſia venturo, poſtea in quinto capitulo, & in tertio, & in K quarto, dicit de captiuitate babylonica, quæ ante Meſſiam quaſi per annos quingentos ventura erat, nullus tamen doctorum quantumcunque curioſus inordine dicit Iſaiam dixiſſe de aduentu Meſſiæ per anticipationem, aut de captiuitate Iſraelitarum babylonica per recapitulationem. Dicendum ergo, quòd iſta dicta ſunt propheticè, quia Moyſes iſta ſcripſit, & ipſe non vidit completionem horum temporum, ergo ſolo ſpiritu ſancto dictante loquebatur. *Donec venirẽt in terram habitabilem.* Non eſt intelligendum, quòd ſtatim, vt venerunt in terram habitabilem, ceſſauerit manna, quia Iſraelitæ venerunt per terram Idumæorum, vt patet Deuter. 2. capitulo. Et maximè per terram Moab, quia poſtquam circuierunt montem Seyr longo tempore pertexerunt per viam campeſtrem de Elath, & Aſiongaber, vſque ad terram Ammon, & Moabitarum, & intrauerunt per ciuitatem Hur Moabitarum,

Quouſque manna durauit Iſraelitis de quo vide Latom. in Ioſue cap. 2.

bitarum, vt patet Deuteronomio ſecundo capitulo, & A poſtea tranſito torrente Arnon intrauerũt terram duorum, regum Ammorrhæorum; quæ erat habitata, & poſſederunt eam delêtes populos cum regibus ſuis in ore gladij, vt patet Deute. ſecundo, & tertio capitulo, & in his omnibus non ceſſauerat manna, ideo vocatur hic terra habitabilis terra Chanaan, vt infra declarabatur. *Vſqueque tangerent fines terræ Chanaan*. Non vocantur fines terræ Chanaan ſtrictè pro illa parte terræ, in qua poſiti ſunt limites diuidentes regna, quia tunc non ſolum vſque ad fines terræ Chanaan comederunt manna, ſed etiam poſtquam intrauerunt fines illos. Nã fluuius Iordanis eſt terminus terræ Chanaan, ab Oriente, vt patet Num. trigeſimoſecundo capitulo, ſed tranſito Iordane, adhuc comederunt manna. Sed accipiũtur fines terræ Chanaan, pars terræ antequam accederent B ad aliqua loca terræ Chanaã, & ſic factum eſt; nam durauit manna vſque ad diem quartumdecimum menſis primi anni quadrageſimiprimi, quando fecerunt Phaſe, & die ſequenti comederunt de frugibus terræ illius, & defecit manna, vt patet Ioſue quinto capitulo. Et dato quòd accipiantur termini terræ Chanaan, pro terminis propriè ſumptis, qui ſunt limites regnorum: eſt ſenſus, quòd vſque ad fines terræ Chanaan durauit mãna, quia licet modicum durauerit manna pertranſitis terminis dicitur duraſſe vſque ad illos, quia de modico ſcriptura ſacra in talibus non facit mentionem, & illud quod modicum diſtat ineſſe videtur. *Gomor autem decima pars eſt ephi*. Hic ponuntur duæ menſuræ, ſcilicet ephi, & Gomor, & notificat iſtorum minorem per maiorem. C Vnde ſciendum, quòd notificare quantitatem menſuræ, vel monetæ alicuius ſtat dupliciter, aut directè, aut per circulum. Per circulum autem notificari poteſt menſura minor per maiorem, vel moneta minor per maiorem, aut moneta per rem venalem, vt declarauimus Gen. vigeſimotertio, vbi diximus de monetis. Notificare autem menſuram, aut monetam directè eſt notificare maiorem per minorem, quia ſecundum Philoſophum 10. Metaphy. in vnoquoque genere eſt dare vnum minimum, quod ſit metrum, id eſt menſura omnium aliorum. Et ratio eſt, quia minimum eſt quaſi elementum cuiuslibet rei, cum includatur in ea tanquam pars ſua: iſta ergo moneta, quæ eſt minima in aliqua terra, eſt menſura omnium monetarum illius terræ, cum in eam ſit vltimata reſolutio; & cæt. D menſura, quæ eſt minima in aliqua terra, eſt propriè notificans, & menſurans omnes menſuras terræ illius. Cum ergo Gomor ſit minor menſura, quam ephi, quia decies continetur ab ea; deberet ephi notificari per Gomor quantum ad notificationem directam. ſed hic fit notificatio per circulum, vt ſi aliquis cognoſcat prius per poſterius, & deffinitionem per deffinitum. Et iſtæ notificationes non ſunt notificationes ſimpliciter, ſed ſaltem quantum ad illos, qui ignorant. Vt ſi aliquis dubitet quid eſt animal rationabile, reſpondebitur ei, quod eſt homo, licet ſecundum naturam in contrario quæri deberet, ſcilicet quid eſt homo, reſpondebitur animal rationale. Eſt autem ephi magna menſura continens decies Gomor. Gomor autem menſura parua eſt. Rabbi Salomon dicit quòd Gomor continet quantitatem 43. ouorum. Non E credo tamen quòd ſciri poſſet quantitas ephi, & Gomor, quia tunc oporteret eſſe aliquam menſuram noſtri temporis, quæ actualiter menſuraret illas, & noſtras, quæ nunc ſunt, & ſic foret comparatio propriè vniuoca, & ſic neceſſario illæ nunc exiſterent, aliàs enim cum ſemper eſſet menſura æquiuoca, neceſſe eſt illas non poſſe menſurari. Dicendum ergo quòd quantitas ephi, vel Gomor nobis ignotæ ſunt, ſicut quantitas monetarum præteritorum temporum, licet melius ſciri poſſit quantitas menſuræ, quàm quantitas valoris monetæ. Nam valor monetæ eſt per regulationem ad res venales, quarum valor etiam refertur ad monetam ſecundum fertilitatem, aut ſterilitatem; iſta autem poſtquam tranſierint cognoſci non poſſunt magno poſt tempore, cum non maneat medium vniuocum. Quantitas autem menſuræ ablata eſt, ideo quandocunque menſura aliqua inueniatur, ſcitur quantitas eius: etiam ſi illa fuerit menſura antiquiſſimorum temporum. Si autem inueniatur aliqua moneta, quæ fuerit à multis temporibus ante, ita quod iam non ſit in vſu, impoſſibile eſt ſciri determinate quantus fuit valor eius tempore, quo erat moneta vſualis.

CAPITVLVM. XVII.

Igitur profecta omnis multitudo filiorum, Iſrael de deſerto Syn per manſiones ſuas, iuxta ſermonem Domini, caſtrameтati ſunt in Raphidim vbi non erat aqua ad bibendum populo. Qui iurgatus contra Moyſen, B ait: Da nobis aquam, vt bibamus. Quibus reſpondit Moyſes: Quid iurgamini contra me? Cur tentatis Dominum? Sitiuit ergo ibi populus præ aquæ penuria, & murmurauit contra Moyſen, dicens: Cur feciſti nos exire de Aegypto; vt occideres nos & liberos noſtros, ac iumenta ſiti? Clamauit autem Moyſes ad Dominum, dicens: Quid faciam populo huic? Adhuc paululum & lapidabit me. Et ait Dominus ad Moyſen: Antecede populum, & ſume tecum de ſenioribus Iſrael, & virgam, qua percuſſiſti fluuium, tolle manu tua, & vade. En ego ſtabo ibi coram te, ſupra petrã Horeb: percutieſque petram, & exibit ex ea aqua, vt bibat populus. Fecit Moyſes ita coram ſenioribus Iſrael, & vocauit nomen loci illius tentatio, propter iurgium filiorũ Iſrael & quia tentauerunt Dominum, dicentes: Eſt ne Deus in nobis, an non.

Iurgatur populus propter aquas. 23. q. 4. c. diſplicet.

Num. 20. Aqua de petra. Num. 20. Pſal. 77. 1. Cor. 10. de cõſeq. diſt. 2. c. venera, at c in celi co.

C *Igitur*. Deſcripta liberatione Iſraelitarum a periculo famis: hic deſcribitur liberatio à periculo ſitis, & diuiditur in duas partes, quia primo ponitur de petra duriſſima abundans eductio aquarum: ſecundo deletio hoſtilium turbarum, ibi. *Venit autem Amalech*. Prima in duas: primo ponitur aquæ penuria: ſecundò Dei abundans prouidentia ibi. *Ait Dominus ad Moyſen*. Circa primum. *Igitur profecta omnis multitudo filiorum Iſrael*. Non ſolum filij Iſrael, ſcilicet qui erant de ſtirpe Iacob mouerunt caſtra de deſerto Sin in Raphidim: ſed Aegyptij etiam vulgus promiſcuum atque innumerabile D quod aſcenderet cum eis, vt patet ſupra decimoſecundo capitulo. Quia autem huc venerint Aegyptij patet, quia vltra Raphidim, & vltra montem Sinai in ſepulchris concupiſcentiæ leguntur fuiſſe cum Iſraelitis, & ipſi tunc incitauerunt Iſraelitas ad deſiderandum carnes, vt patet Num. 11. cap. cum dicitur: Vulgus quippe promiſcuum, quod aſcenderat cum eis flagrauit deſiderio ſedens, & flens iunctis pariter filijs Iſrael, & ait: Quis dabit nobis ad veſcendum carnes? *De deſerto Sin*. Quod eſt ante montem, vel deſertum Sinai longo tractu: & in hoc primo comederũt Iudæi manna. *Per manſiones ſuas*. Id eſt faciendo aliquas manſiones intermedias inter deſertum Sin, & Raphidim, & iſtæ ſunt duæ manſiones, ſcilicet de deſerto Sin in Daphca: de Daphca in alijs, & inde in Raphidim: vt patet Num. 33. cap. E vbi ponitur catalogus manſionum.

QVAESTIO. I.

Quare Moyſes non computat hic oẽs manſiones Hebræorum ſed ſolum illas, in quibus aliqua notabilia acciderunt.

IN his autem libris non fit mentio de illis manſionibus, & ratio eſt, quia in 33. cap. libri Numerorũ Moyſes deſcripſit omnes, quia ibi volebat facere catalogũ, vt omnes ſcirentur ſeriatim ſiue magnæ, ſiue paruæ; in hoc autem libro, & in tota alia parte libri Numerorum ſolum computat illas Moyſes, in quibus aliqua relatu digna euenerunt. Et cum ſint 42. manſiones in vniuerſo collectæ ſolum denominantur hic, & in diſcurſu libri Numerorum manſiones quaſi quindecim, quia in iſtis aliqua notabilia euenerunt. Primò nuncupatur Socoth: vt ſupra decimotertio capitulo, quia ipſa fuit pri-

ma inter omnes, vt patet Numeri trigeſimotertio cap. & ibi coxit populus maſſas, quas tulerat de Aegypto non fermentatas, & fecit ſubcinericios panes, vt patet ſupra decimoſecundo capitulo. Secundo nuncupatur manſio in extremis finibus ſolitudinis Ethan, quia cum ipſi tenderent directè ad ſolitudinem ex mandato Domini declinauerunt verſus meridiem, & aliqualiter verſus occidentem ſuper mare rubrum ad conſpectum Pharaonis. Et ex iſta ratione denominatur etiam manſio tertia, quæ erat ſuper mare rubrum, è regione Phiahiroth, quia ad ipſum locum venerũt. Nominatur quarto loco manſio in litore maris rubri, quia ibi ſteterunt ad videndum magnalia Dei, quomodo conuertebat mare ſuper Aegyptios, & vt viderent corpora eorũ in litore maris, & cantarẽt Domino in tympanis, & choris, vt patet ſupra decimoquinto cap. Quinto loco denominatur Marat, quia ibi miraculosè ligno iniecto in aquas, ipſa aquæ amaræ dulces factæ ſunt, vt patet ſupra decimoquinto cap. Sexto loco nominatur Elim, quia ibi ipſi ſitientes, & deſiderantes vmbras inuenerunt duodecim fontes, & ſeptuaginta palmas, vt patet ſupra 16. cap. Septimò loco ponitur deſertum Sin, quia ibi primo datum fuit manna, vt patet ſupra decimoſexto cap. quod valde magnum, memorandumque beneficium fuit. Octauo loco ponitur Raphidim, quia ibi populo aqua de petra data eſt abundantiſſimè, & Amalechitas inſurgentes profligauit. Nono loco computatur deſertum Sinai, quia ibi data fuit lex, & omnia præcepta eius tam cæremonialia, quàm moralia, & quam iudicialia, vt patet infra decimonono capitulo, & vigeſimo, & ſic per totum librum iſtum. Decimo loco computantur ſepulchra concupiſcentiæ, quia ibi arſit magna pars populi conqueſta de labore itineris, & alia magna pars, quæ flagrauit deſiderio carnium, vt patet Numer. vndecimo capitulo. Vndecimo loco computatur Haſeroth, quia ibi Maria, & Aaron murmurauerunt contra Moyſen, propter vxorem eius Aethiopiſſam, & facta fuit Maria leproſa per ſeptem dies, & patet Num. duodecimo capitulo. Duodecimo loco computatur Cadeſbarne, ſiue Cades deſerti Sin, quia in ſecundo anno exitus de Aegypto, ibi murmurauerunt exploratores miſſi ad terram Chanaan, & totus populus cum eis, vt patet Numer. decimotertio, & decimoquarto capitulo, et in anno 40. in Cadesbarne iterum redeuntes murmurauit populus ex defectu aquæ, & data fuit aqua de petra, & Moyſes & Aaron peccauerunt contra Dominum quia non benedixerunt eum ad aquas, vt patet Numero vigeſimo capitulo. Aliæ duæ, vel tres mãſiones poſt has nominantur in diſcurſu libri Numerorum, & in ſecundo capitulo Deuteronomio, ſed quia non ſunt ita famoſæ, de eis non curo. Si autem aliquis obijciat, quòd Numeri vigeſimoprimo capitulo, nuncupantur plures aliæ manſiones, ſcilicet Oboth, & Ieabarim, torrens Zareth, torrens Arnon, Matthana, Nahaiel in Bamoth. Reſpondetur, quòd non ſunt omnes iſtæ manſiones, ſed ſolum duæ, ſcilicet Obeth, & Ieabarim, vt pat Numeri trigeſimotertio capitulo, quia de omnibus allis locis computatis in capitulo vigeſimoprimo Numeri ſolum duo ponuntur in catalogo manſionum, ſcilicet Numeri trigeſimotertio capitulo. Ex ſupradictis patet ergo inductiuè illatum, ſolum quatuordecim, vel quindecim manſiones nuncupantes fore in proceſſu horum librorum, cum tamen ſint 42. vt patet in catalogo earum: cauſa ſupra dicta eſt, quia in alijs nihil memorabile ſignum geſtum eſt. *Iuxta ſermonem Domini.* Non eſt putandum, quòd Deus per ſe, aut per angelum ſuum aliquam vocem mandati formauit ad Moyſen, vel ad ipſum populum, vt inde egrederentur, ſed vocatur ſermo Domini columna nubis præcedens; nam ſicut vox à Deo miſſa explicaret, quòd voluntatis Dei erat caſtra debere moueri, ita columna mota idem certiſſimè deſignabat, vt patet infra quadrageſimo cap. cum dicitur. Si quando nubes tabernaculum deſerebat mouebantur filij Iſrael per turmas ſuas: ſi pendebat de ſuper, manebant in eodem loco. Et Numeri nono capitulo, dicitur. Cumque ablataque fuiſſet nubes, quæ ta-

F bernaculum protegebat, proficiſcebantur filij Iſrael, & in loco, vbi ſtetiſſet nubes, ibi caſtrametabantur. Quòd autem iſte motus nubis vocetur ſermo Domini, patet in eodem capitulo, nam cum dictum foret, quòd mouebantur ad imperium nubis ſubiungitur. Ad imperium Domini proficiſcebantur, & ad imperium illius figebant tabernacula, quaſi idem faciat ſermonem Domini, & columnam eſſe, vel dici. *Caſtrametati ſunt in Raphidim.* In Hebræo dicitur: in Raphidim. Quia Hebræi non ponunt f. in medio dictionum, ſed p. f. autem ponunt in fine dictionum. Et iſta fuit cauſa, apud ſcriptores noſtros, qui tranſtulerunt de Hebræo, quare cum in dictionibus Hebræis ſecundum ſonoritatem, & vim prolationis deberent ponere f. ponunt ph. vt hic; deberemus enim ſic ſcribere Raphidim, ſcilicet cum f. G & ſcribimus Raphidim, ſcilicet cum ph. & idem obſeruatur in principijs dictionum Hebræarum: nam ipſi dicunt Peliſtim, & nos debentes dicere Filiſtim dicimus Philiſtim. Eſt autem Raphidim manſio medicum diſtans a monte Sinai. *Vbi non erat aqua ad bibendum populo.*

QVAESTIO. II.

Duplex cauſa eſſe poteſt quare Deus duxerit Hebræos in Raphidi.

SEd aliquis quæret: cum Deus ſciret aquas nullas eſſet in Raphidim, & Hebræos grauiter anxiandos aquarum penuria, quare ducebat eos per deſertum Raphidim. Reſpondetur, quòd cauſa poteſt eſſe duplex; H vna quia Hebræi erant valde obliuioſi beneficiorum, quantacunque eis beneficia conferrentur, immediatè obliuiſcebantur Dei benefactoris ſui, nec ei aliquas gratiarum actiones corde, aut voce ſoluebant. Patet hoc in proceſſu iſtius libri, & libri Numerorum, & maximè in libro Iudicum, ſcilicet quia cum quietem haberent, conuertebantur ad idola. Dabat ergo eis Deus aliquos perſequentes hoſtes, aut alterius modi tribulationes, & ſic vexatione dante intellectum clamabant ad Dominum: ſic patet Pſalmo 77. cum dicitur: Cùm occideret eos, quærebant eum, & reuertebantur diluculo, & veniebant ad eum: volens ergo Deus, vt Hebræi cognoſcerent eum in Deum, & Dominum, affligebat eos, vt a nullo alio ſalutem, aut remedium habere potentes, ad eum neceſſariò conuerterentur, confiten-

Pſal. 77. Deus ſæpe Hebræos affligebat, vt eũ Deum cognoſcerent.

I tes mirabilia eius. Alia ratio fuit, quia Hebræi erant infirmi valde, & imperfecti, ſuperbia tamen eleuati, putabant ſe eſſe magnos, & viros ſanctos, vt patet Numeri decimoſexto capitulo, cum dixit Core ad Moyſen: Sufficiat vobis, quòd omnis multitudo ſanctorum eſt, & in ipſis eſt Dominus: cur eleuamini ſuper populum Domini? vt ergo iſti viliſſimi cognoſcerent ſe eſſe viliſſimos in ſufferentia tribulationum, quia virtus in infirmitate perficitur, vt patet 2. ad Corin. vndecimo cap. Vel ſaltem ſi ipſi ſe non cognoſcerent obdurati, excæcatique prauitate cordis ſui nequam, alij cognoſcerent eos eſſe viles, ſicut & nos nunc videntes legenteſque ea, quæ Deus eis fecerit, & ea, quæ ipſi pro tantis beneficijs tribuerint, eos hominum abiectiſſimos, atque infœliciſſimos fuiſſe certiſſimè videremus. K Alia autem poterat adhuc eſſe cauſa, quia idem eſt de populo nouo, & puero nouo. Pueri namque à principio debent inſtrui circa mores, vt rectè lætentur, & rectè triſtentur: quia tota moralis Philoſophia in hoc eſt, vt ait Philoſophus 2. Ethic. cap. 3. ex auctoritate Platonis, cum ait: Propter voluptatem quidem mala operãtur, propter triſtitiam autem à bonis recedimus, propter quod oportet confeſtim duci, qualiter ex iuuenibus, vt Plato ait quare, & gaudere, & triſtari, in quibus oportet, recta enim diſciplina hæc eſt. Iuuenes ergo à principio, quia ad paſſiones indomiti præter rectam rationem operantur, rectè triſtari per verbera, & abſtinentias à delectabilibus docendi ſunt; vt ſatis patet 9. & 10. Ethicor. Sic ergo noui populi, qui nouis legibus ſubijci inchoant, adhuc penè indomiti iugum legis ferre recuſant, aut non libenter tolerant: ideo quibuſ-

2 Ethic. Quæ ſit recta philoſophia moralis.

dam

dem tribulationibus ad bonum inducendi ſunt, ita vt legiſlator adinueniat eis tales occaſiones, quòd neceſſe ſit eis obſeruare leges; ſic enim faciebat Deus dans eis aquarum penuriam, quas nullo modo haberet poterant, niſi ab ipſo Deo peterent, ſic etiam fecit Lycurgus legiſlator Lacedæmoniorum, quos ad obſeruantiam legum optimarum, vtpote indomitos flectere nõn valeret, adiurauit, vt 12. leges quas condiderat, ſaltem vſque ad reditum eius in patriam cuſtodirent: cũ rex eſſet, & potens, in longinquam terram ſub pauperis habitu peregrinatus eſt, vt a nullo vnquam ſuorum cognoſci poſſet, & cùm morti propinquus eſſet, oſſa ſua in mare proijci mandauit, vt nulla ſaltem occaſione ipſe etiam mortuus in Lacedæmoniam deueniret, & compatriotæ a ſeruatione legum ſoluerentur.

De Lycurgo Lacedæmoniorũ rege leges cõdente.

Et ſicut fuit de puero nouo, & populo nouo, ita fuit de mũdo nouo; nam prima ætas mundi vſq; ad Noe fuit velo eius teneræ infantia, & vt inſurgentes nouiter motus praui in futurum abijcerentur, totus mundus vniuerſali diluuio deletus eſt: tanquam ſiquis multos pueros pro puerilibus ineptijs pariter flagellaret, de quo latius diximus Gen. 6. cap. De his cauſis tribus quaſi in ſumma aliquid tangitur Deut. 8. c. cum dicitur: Recordaberis cuncti itineris, per quod te eduxit Dominus Deus tuus 40. annis per deſertum, vt affligeret te atque tentaret: & nota fierent, quæ in tuo animo verſabantur, vtrum cuſtodires mandata illius an non: afflixit te penuria, & dedit tibi cibum, quem ignorabas tu, & patres tui. En quadrageſimus annus eſt, vt recogites in corde tuo, quia ſicut homo erudit filium ſuum, ſic Dominus Deus tuus erudiuit te. *Qui iurgatus eſt contra Moyſens*. Ideſt populus fecit iurgium contra Moyſen.

Decuit mũdum inchoantem per aduerſitates corrigere.

Iurgium quid eſt.

Iurgium dicitur verboſa litigatio cum ira, licèt aliquãdo ſpecialiter accipiatur iurgium pro iuridica diſceptatione, ideſt pro eo, quod in alterutrum partes iudicio aſſiſtentes dicunt, & obijciunt, & ſic dicitur iurgium, quaſi iuris garrium, vt patet 18. Etic. & extra de verborum ſignificationibus in cap. forus. Et contendebat populus contra Moyſen, tanquam totam curam eorum gereret, ideoque teneretur eis in omnibus penurijs ſuccurrere: & verum eſt, quòd Deus totam multitudinis curam Moyſi impoſuiſſet, vt patet Num. vndecimo capitulo, cum dicitur: Domine, quare afflixiſti ſeruum tuum, & quare non inuenio gratiam coram te: & cur impoſuiſti pondus vniuerſi populi huius ſuper me; nũquid ergo concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas mihi porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum, & defer in terrã pro qua iuraſti patribus eorum? Hoc tamen dato, quòd tota populi cura incumberet Moyſi: non tenebatur ipſe ad hoc, quia nullus tenetur vltra poſſibilitatem. Erat autem ſimpliciter impoſſibile Moyſi, quòd ipſe daret eis aquam deficientem aut cibum, cum potentiæ diuinæ ſint: ideo non iuſte iurgabantur iſti contra Moyſen, & Aaron petentes aquam. *Da nobis aquam, vt bibamus*. Quia deficiebant aquæ in Raphidim. *Quibus ait Moyſes*. Reſpondens eis, quòd non iuſte contra eum iurgarentur. *Quid iurgamini contra me?* Hic ponuntur duo, ſcilicet iurgari, & tentari, & vt vult Rabbi Abraham aben Ezra, & eſt valdè rationabile dictum, dicendum eſſe quòd Iſraelitæ bipartiti erant; nam quidam erant, qui non habebant aquas ad potandum, & petebãt eas. Alij erant qui habebant aquas, quas portauerunt de manſione proxima, ſcilicet de Elim illi enim, qui non habebant aquas dicebantur iurgari, & nõ tentare; qui autem habebant aquas, dicebantur tentare. *Quid iurgamini contra me*. quaſi dicat, licèt vos indigeatis aquis tamen contentio veſtra contra me ſuperflua eſt, quia ego non poſſum dare vobis aquam. *Et cur tentatis Dominum* Quærit Nicolaus, quare iſti dicebantur tentare Deum, quia quandocunque aliquis agit ea, quæ actorus eſt humano conſilio, ſi poſtea nihil agere poſſit, & a Deo petat auxilium, & non dicitur tentare. Reſpondetur, quòd ad hoc poſſet dici, ſicut ante dicebamus, ſcilicet iſti, qui tentabant Dominum erant, qui habebant aquas aſportatas de Elim & cum non indigerent

Iſidorus lib. 8. Etymolo cap. 15.

Quid ſit Deum tentare.

A diuino auxilio ſpeciali: quia humanum eis ſuffecerat, & petebant a Deo, tentabant Deum. Alio modo, quia tentare aliquem eſt velle habere experientiam de eo, quantum ad aliquid, quod neceſſe non eſt: ſic erat de Hebræis, cum vellent accipere curioſe de Deo experientiam, vtrum Deus daret eis aquas, aut non: & ſic dixerunt infra. Eſt ne Dominus in nobis, an non? Et in hoc proprie conſiſtebat tentatio, vt declarat textus cum dicitur: Quia tentauerunt Dominum dicentes, eſt ne in nobis Dominus, an non? *Sitiuit igitur ibi populus pro aquæ penuria*. Erat modus Iſraelitarum itinerantiũ in ſolitudinibus Arabiæ, quia aquæ ibi paucæ ſunt, cũ ad aquas abundantes, & optimas in itinere acceſſiſſent,

B repleuere vaſa ſua: cùm ergo receſſiſſent de Elim in Raphidim, fortè itinere aquæ acceptæ defecerant. & & quando fixerunt caſtra in Raphidim, plures eorum aquas non habebant, ideo ex penuria earum cùm in manſione illa aquæ nullæ eſſent, inceperunt ſitire, & clamare. *Et murmurauit contra Moyſen*. Murmuratio dicitur, cum contra aliquem dicuntur illa, quæ dici non deberent; quòd ergo Iſraelitæ peterent a Moyſe aquas, & conquererentur, quia non dabat eis, valde erat dicere contra Moyſen, cum ipſe nõ poſſet eis dare aquas, & ideo non poſſet obligari ad dandum. Contra Deum etiam poterat eſſe hæc murmuratio, quia licèt Deus iſta dare poſſet, tamen ſi Hebræi non peterent à Deo iſta ſupplicantes, vt poſtulare decebat, ſed conquerentes quare iſta non daret, murmuratio erat, cùm Deus

C licèt iſta dare poſſit, ad nihil nobis, quia potius nos ei tenemur: vt ait Philoſophus lib. 8. Ethi. cap. 14. dicens: Dijs, & parentibus non poſſumus reddere æqualia, licèt adhuc Philoſophus non cognouerit quantum Deo tenemur, cùm neſciuerit rerum creationem, & cuiuſlibet animæ noſtræ, & Dei redemptionem, atque beatam vitam, quam præſtolamur: nullus de Deo ergo conqueri debet, aut iuſte poteſt, etiam ſi eum fame mori permittat, ſed ſimpliciter tanquam a benigno gubernatore ſubſidium petere. *Cur nos exire feciſti de Aegypto*. Non rectè conquerebantur in hoc, nam Moyſes non fecit eos exire de Aegypto, ſed Deus, & patet, quia Pharao non permittebat Hebræos egredi ad ſacrificandum; cùm autem plagis multis punitus eſſet, ad vltimum eos exire compulit, vt patet ſupra duo

Dijs, & parentibus non poſſum' reddere æqualia.

D decimo capitulo, & tunc non erat in poteſtate Iſraelitarum exire, aut non exire de Aegypto; quia cogebantur exire ab Aegyptijs, & Pharaone; ſed illud Deus agebat: ergo Deus eos exire fecerat, & non Moyſes; fuit autem Moyſes quantum ad iſta merus, & nudus miniſter faciens, & dicens quę a Deo audiebat, & ex ſeipſo nihil faciebat: ſi ergo Iſraelitæ dicerent Moyſen eduxiſſe eos de Aegypto, falſum eſſet. *vt occideres nos, & liberos noſtros*. Iſta dictio, vt, dupliciter ſtare poteſt: vno modo notando cauſam finalem: alio modo notando conſecutionem. Si ſignificet cauſam finalem, eſt ſenſus, quòd Moyſes ad hunc finem fecerat eos egredi in ſolitudinem, vt morerentur ipſi cum paruulis ſuis, & iumentis ſuis, & iſte ſenſus non eſt conueniens,

E quia non intelligerent alij Hebræi, quòd ad iſtam intentionem faceret Moyſes; nam ſi ad talem locum venirent, vbi cæteri fame, aut ſiti perirent, neceſſe etiam erat ipſum Moyſen ſimul perire; non eſt autem putandum, quòd aliquis ſeipſum vellet occidere, vt cæteri morerentur. Si autem teneatur, vt, conſecutiuè, eſt ſententia, quòd Moyſes egit valde impudenter docendo Iſraelitas per ſolitudinem, & ad iſtam imprudentem actionem conſequebatur, vt omnes fame, & ſiti morerentur. Iſte ſenſus conuenit literæ ſecundum intentionem Iſraelitarum. Licèt ipſi hoc dicendo falſum dicerent. Nam cùm ſuppoſitio eorum falſa ſit, ſcilicet quòd Moyſes duxerit eos in ſolitudinẽ, neceſſe eſt omnia ſuper hoc fundata falſa eſſe. Quia autem Moyſes ad talem, vel talem intentionem duxiſſet Iſraelitas in ſolitudinem, fundatur ſuper hoc, quia ipſe duxiſſet eos, ſed ipſe non duxit eos, vt in dictum fuit ſupra, ſed Deus, ergo nec ad aliquam intentionem conuenientem, vel non conuenientem eos

duxit. *Et iumenta ſiti.* Omnes enim ſiti morerentur, niſi F
Deus ſuccurriſſet. Qui notantur hic per tres gradus,
cum dicitur nos, & liberos, & iumenta? Per nos quod
ad primam perſonam pertinet, intelligebantur omnes
qui tunc conquerebantur, vel conqueri poterant, iam
habentes rationem, & ætatem. Per liberos intelligũtur
filiæ, & filij Iſraelitarum, qui paruuli adhuc erant, &
conqueri nondum poterant, ſicut per ipſos qui loque
bantur de ſe, intelligebantur magni ſiue viri, ſiue fœ-
minæ. Per iumenta intelliguntur omnia viuentia irra
tionabilia. *Clamauit autem Moyſes ad Dominum.* Pro-

Propter duo Moyſes hoc ad Deum clamauit.

pter duo. Primum vt miſereretur populo ſiti pereunti,
quia vere eorum miſerijs condolebat, quos amabat in
viſceribus caritatis, & pro quorum ſalute libenter mor G
tem ſubijſſet, vt patet infra 32. cap. cum petijt ſe de li-
bro vitæ deleri, niſi dimitteretur peccatum Iſrael. Se-
cundum erat, vt ipſi Moyſi prouideretur, qui obiurgan
tis populi non poterat moleſtias ſuſtinere, & ſic dicitur
in litera: adhuc puſillum, & lapidabit me. *Quid faciam
populo huic?* Ideſt quomodo potero ſatisfacere petitio-
ni eius. *Adhuc puſillum, & lapidabit me.* Ideſt pro modi
cò non lapidant me, vel ſi modicum temporis tranſit,
& eis non do, quod petunt, lapidabunt me, ideo peto,
vt ante mihi ſubuenias, quam me lapident. Et dicebat
hoc Moyſes timore naturali ductus, non carnali, aut
mundano, & ille cadit in virum conſtantiſſimum, & p-
fectiſſimum, & ſic aliquo modo dicimus Chriſtum ti-
muiſſe, cum dixit Matt. 26. cap. Triſtis eſt anima mea

Mat. 26.
In Chriſto nõ fuerunt paſſiones, ſed propaſſiones.

vſque ad mortem: licèt in hoc multum diſtat, quia in H
puris hominibus quantuncunque perfecti eſſent, poni-
mus veras paſſiones, in Chriſto autem non dicimus
fuiſſe paſſiones; ſed propaſſiones, quæ ad alterum mo-
dum pertinent, de quibus magiſter tertio ſententiarũ
diſtinct. nono. Vel poteſt dici, quòd Moyſes dixit iſta
ardens amore proximorum, ſcilicet quòd non princi-
paliter timebat mortem ſuam, ſed timebat quòd ſi eum
Iſraelitæ occidiſſent, poſtea ad idolatriam ſine rectore
manentes confluerent, & morte æterna omnes more-
rentur. Vel ſi Iſrael occideret Moyſen, timebat ipſe, ne
Deus deſæuiret in eos, & vniuerſos deleret quaſi vnũ

Iere. 26.

virum, ſicut dictum fuit de Ieremia. Ierem. 26. cap. vbi
cum vellet eum ſynagoga malorum occidere, quia pro-
phetauerat contra Ieruſalem, reſpondit: Veruntamen
ſcitote, & cognoſcite; quia ſi occideritis me, ſanguinẽ I
innocentem tradetis contra voſmetipſos, & contra
ciuitatem iſtam, & habitatores eius; ſi ergo pro occa-
ſione Ieremiæ retorqueri deberet pœna in totam
ciuitatem, & habitatores eius, quanto magis pro mor-
te Moyſi, qui erat rector totius Iſrael, & maximus inter
prophetas? vt patet Deuteronomio vltimo cap. cum
dicitur. Et non ſurrexit propheta vltra in Iſrael, ſicut
Moyſes, quem noſſet Dominus facie ad faciem in omni
bus ſignis, atque portentis, quæ miſit Deus per eum fa
cere. *Ait Dominus ad Moyſen.* Hic ponitur ſecundum,
ſcilicet Dei prouidentia: *Ait Dominus ad Moyſen.* Re-
ſpondendo iuxta petitionem eius qui dixerat, quid fa- K
ciam huic populo? & reſpondet Dominus facias illa,
quæ ſequuntur. *Antecede paululum.* Scilicet ante frontẽ
caſtrorum, vbi fortè conuenerant ad conquerendum
de eo omnes Iſraelitæ. Vel melius dicendum videtur,
quòd iſta anteceſſio dicitur reſpectu parui tabernaculi,
quòd portabat Moyſes in deſerto: ante fabricationem
magni tabernaculi, de quo patet infra 33. cap. cum dici
tur: Et omnis populus, qui habebat aliquam quæ-
ſtionem, egrediebatur ad tabernaculum fœderis extra
caſtra, cumque egrederetur Moyſes ad tabernaculum,
ſurgebat vniuerſa plebs, & ſtabat vnuſquiſque in oſtio
papilionis ſui, aſpiciebantque tentorium Moyſi, do-
nec ingrederetur tentorium: Cum ergo omnes volen-
tes quærere aliquid à Moyſe, concurrerent ad illud
tabernaculum, veriſimile eſt quòd ad conquerendum
de aquis illuc irent, & tunc ipſis ibi exiſtentibus clama
uit Moyſes ad Dominum, vt ſupra dicitur: & reſpon-
dit ei Deus, & hoc videbant filij Iſrael, vt patet infra
33. cap. cum dicitur. Ingreſſo autem illo in tabernacu-
lum fœderis, deſcendebat columna nubis, & ſtabat ad

F oſtium, loquebaturq; cum Moyſe cernentibus vniuer-
ſis, quòd columna nubis ſtaret ad oſtium tabernaculi,
ſtabantque ipſi, & adorabant per fores tabernaculorũ
ſuorum. His ergo ſuppoſitis dicendum, quòd Deus mã-
dauit Moyſi, vt antecederet, ſcilicet vltra tabernaculũ
illud paruum videntibus Iſraelitis; quaſi dicat, tu time
bas, quòd vſque modicum te lapidarent; nunc ergo va-
de ante eos, & nihil tibi nocere valebunt me defendẽ-
te. Sed adhuc fortè melior videtur prima expoſitio,
quia iſta ſecunda præſupponit falſum, ſcilicet factum
eſſe tabernaculum fœderis paruum, de quo dicitur in-
fra trigeſimotertio capitulo. Vel ſi factum erat, nondũ
erat extra caſtra; nã Moyſen habuiſſe ſemper aliquod
G tabernaculum pro ſe in caſtris, & familia ſua, ſatis eſt
confitendum, ſed nunquam iſtud fuit tabernaculum fœ-
deris, donec poſuit in eo Moyſes duas tabulas lapideas,
vt declarabitur infrà trigeſimotertio capitulo. Etiam
nunquam legitur fuiſſe poſitum extra caſtra, donec
fuit cauſa, quæ ibi explicabitur; ergo cum eſſent in Ra-
phidim, nondum erat extra caſtra tabernaculum. Et ibi
non poteſt dici, quòd irent Iſraelitæ ad conquerendũ
ad tabernaculũ illud. *Et ſume tecum de ſenioribus Iſrael.*
Inter illos, qui venerant ad cõquerendum, erant ſenio-
res multi, & illos mandauit Deus accipi; quia maioris
auctoritatis erãt apud reliquum populum, vtpote quo-
rum ſententiæ magis aſſentiretur, & quia firmioris ſen
tentiæ erant, hos ſenes mandauit Deus accipi in teſtes
miraculi noui, quia Moyſes mãdato Dei educturus erat
H aquas de petra, & quia poſſent dicere Iſraelitæ, quòd
ibi aquæ præextiterant negantes miraculum mandauit
Deus ſeniores adduci, vt contemplarentur prius locum
illum, viderent aquarum nulla præfuiſſe inſignia, & ſu-
bito de percuſſis ſilicibus aquarum abundantiam efflu
xiſſe. *Et virgam, qua percuſſiſti fluuium.* Dicit Rabbi Sa-
lomon, quòd ideò mandauit Deus tolli illam virgam
ad percutiendam petram, quia aliqui de Iſraelitis pu-
tabant illam virgam ſolum habere virtutem ad ma-
lum, ſcilicet ad illationes plagarum in Aegypto, vt pa-
tet ſupra capitulo ſeptimo, vſque 12. in quibus agitur
de plagis, & ad ſubuerſionem Aegyptiorum in ma-
re rubrum, nam per virgam mare apertum eſt, vt pa-
tet ſupra decimoquarto capitulo, ideo ad hoc porta-
ri decebat, vt monſtraretur eius miniſterium non ſo-
I lum ad malum, ſed etiam ad bonum poſſe conuerti.
Ad malum quidem in plagarum illatione, ad bonum
verò in aquarum eductione. Et licet iſta poſitio non
repugnet textui aliquo modo, tamen ſibiipſi repu-
gnat. Nam dicitur, quòd iſta virga ante hoc ad ſo-
lum malum profuerat, vt aperiendo mare rubrum,
ſed falſum eſt, quia apertio maris rubri principaliter,
& primo ad ingreſſum Iſraelitarum ſeruiuit, hoc autem
valde bonum fuit, ſcilicet magna Dei pietas, ne Aegy-
ptij reperientes Hebræos ſuper litora maris rubri irrue-
rent in eos, & vniuerſos trucidarent. Quod poſtea
Aegyptij mortui fuerint in mari rubro, non euenit ex
K apertione maris rubri, ſed quia aquæ poſtea confluxe-
runt ſuper eos. Dicendum ergo, quòd Deus manda-
uit tolli virgam non ad auferendum aliquam talem
opinionem, ſed quia illam eſſe volebat organum vir-
tutis ſuæ operantis. *Qua percuſſiſti fluuium.* Alios effe-
ctus priores virtuoſos, & magni miraculi fecerãt
Moyſes & Aaron per iſtam virgam in illatione Aegy-
ptiarum plagarum, ſed iſtum ſolum nominauit, quia
iſte cæteris famoſior erat. Et hoc verum eſt accipien-
do per fluuium mare rubrum, vt aliqui accipiunt ſi
autem accipiatur de fluuio propriè intelligitur de per-
cuſſione fluminum Aegypti cum in ſanguinem verſi
ſunt, & tunc nominatur iſtud miraculum, quia fuit
primum inter cæteras plagas, vt patet ſupra ſeptimo
capitulo, licèt non fuerit iſta famoſa ſicut apertio ma-
ris rubri. Sed tunc arguetur contra literam, quia di-
citur hic. *Qua percuſſiſti fluuium.* Sed manifeſtum
eſt, quòd Moyſes non percuſſit fluuium, ſed Aaron,
vt patet ſupra ſeptimo capitulo. Reſpondetur, quòd
Aaron percuſſit fluuium, ſed quia egit mandato Moy-
ſi, vt patet ibidem, dicitur egiſſe Moyſes, quia ſicut il-

Expoſitio Rabbi Salom.

Contra Rab. Sal.

Auctoris. Expoſitio

le

le poſſidet, cuius nomine poſſidetur, ita ille agit, cuius nomine alius agit. *Tolle in manu tua, & vade.* Iſtam virgam tenebat Moyſes in tabernaculo ſuo paruo valde cuſtoditam, quia Deus eam ſibi cuſtodiendam mandauerat. *En ego ſtabo coram te.* Deus vbique ſtat, & extra omnem locum: ideo propriè loquendo Deus non eſt magis ante nos, quàm infra nos, quàm ſupra nos; nam iſta pertinent ad corporea habentia poſitiones, quia quantitatis finitæ ſunt. Deus autem nec quantitatem dimenſinam habet, nec finitus eſt: nam cœlum, & terram ipſe implet, vt patet Ierê. vigeſimotertio capitulo, vt tamen diximus ſupra ſeptimo capitulo, Deus dicitur ſtare in aliquo loco, quia ibi aliquid ſpecialiter operatur, & quia Moyſes ſtare debebat ante petram, & ex petra percuſſa aquæ profluxuræ erant diuina operatione, Deus ante Moyſen ſtare dicebatur. *Ibi.* Ideſt in loco, ad quem iueris percuſſurus. *Super petram Oreb.*

B

QVÆSTIO. III.

Mons Oreb, & Sinai ſũt vnũ, & idem.

NOn eſt putandum, quòd iſta vocetur petra Oreb: quia ſtaret in monte Oreb, nam mons Oreb, & mons Sinai idem ſunt, & patet quia pro eodem accipiuntur indifferenter in ſcripturis, licèt, vt quidam volunt, Oreb ſit pars ſuprema montis Sina ad verticem: nam ad montem Sinai nondum venerant, ſed poſtea venerunt menſe tertio exitus de Aegypto die primo, vt patet infra decimonono capitulo. Sed dicendum, quòd Oreb eſt aliquis alius locus deſerti ante mõtem Sinai, qui etiam vocatur mons Oreb. Vel fortè vallis Oreb, quia interdum multa loca ſunt, quæ habent vnum nomen, ſicut patet in denominatione rerum, quia multa coincidunt ſæpè in æquiuocationem a caſu. Et hoc neceſſe eſt, quia plura ſunt rerum negocia, quàm verba, & ex hoc dicit Philoſophus in principio primi Elencorum, quòd æquiuocatio eſt locus publiciſſimus, quia res infinitę ſunt, ideſt quaſi non habentes finem, quia nos nullo modo numerum completum rerum nouimus; nomina autem & orationes finitæ, ideo neceſſe eſt multas fieri æquiuocationes, & plures amphibologias, quia maior eſt multiplicitas orationũ cauſans amphibologiam, quàm multiplicitas nominũ cauſans æquiuocationem. *Percutieſque petram, & exibit aqua.* Hic verò nullo modo dubitare debebat Moyſes de completione tam magnæ rei, quia Deus certificauerat ſic euenturum, & ſi dubitaſſet iam fuiſſet in crimine, quia modicę fidei eſſet, cum in Deo debuiſſet iactare totam ſpem, & curam ſuam. *Et exibit ex ea aqua, vt bibat populus.* Ideſt tanta aqua exibit, quòd ſufficienter poterit bibere totus populus. Et nomine populi intelliguntur etiam pecora, & iumenta, quia illa etiam biberunt, cum de illis quoque Iſraelitę conqueſti fuiſſent, cum dixerunt: Cur eduxiſti nos de Aegypto, vt occideres nos, & liberos noſtros, & iumenta noſtra ſiti. Iſte fons qui tunc de petra Dei beneficio ſpeciali effluxit vſque hodie effluere nondum ceſſauit magnas aquas emittens, ita quòd tota vallis irrigatur: & antea aquarum penuria habitata non fuerat, nunc autem tota aquarum gratia habitata eſt, & vocatur vallis Moyſi, quia ibi Moyſes percuſſit ſilicem, vt aquas emitteret *Fecitque Moyſes ita.* Scilicet percuſſit petram, & fluxerunt aquæ. *Coram ſenioribus Iſrael.* Qui a Moyſe adducti fuerant, vt huiuſmodi rei teſtes eſſent. *Et vocauit nomen loci illius tentatio.* Iſte locus eſt Raphidim: non enim poteſt accipi pro loco, in quo erat petra Oreb, de qua eductæ ſunt aquæ. *Propter iurgium filiorum Iſrael.* Quia filij Iſrael iurgati fuerant ibi contra Moyſen, vt daret eis aquam ad bibendum. In Hebræo dicitur. *vocauit nomen loci illius tentatio, & iurgium.* Ita quòd ille locus haberet duo nomina, ſcilicet tẽtatio, & iurgium, quia ibi filij Iſrael tentauerunt Deum: & iurgati ſunt contra Moyſen. Tentatio fuiſſet quantum ad illos, qui portabant aquam de alijs, & conqueſti ſunt, vt daretur aqua. Iurgium vocatur quantum ad illos, qui non portabant aquas, & amaro animó conquerebantur pro aquis deficientibus. Et non ponitur tunc vnum tan-

Fons, qui erũpit de petra Oreb hodie abũdantiſſima emanat.

A quàm cauſa alterius. ſicut in litera noſtra, ſcilicet quòd vocetur tentatio, quia ibi iurgium factum eſt à filijs Iſrael, ſed ponuntur ibi duo nomina vnius loci: & cauſa nulla imponitur, quare ſic dicta ſint, ſed ſatis facile eſt ducere literam Hebraicam ad noſtram, cum litera Hebraica ex natura idiomatis patiatur multas amphibologias. *Quia tentauerunt Dominum dicentes.* Secundum literam noſtram rectius applicatur hoc, ſcilicet quòd nomen iſtius loci fuerit, ſcilicet tentatio, quia licèt ibi iurgium fuerit; tamen tentatio principalius malum fuit, cùm eſſet malum directum in Deum: iurgiũ autem erat contra Moyſen: Etiam quia ſi duo nomina ponere voluiſſet, poneret duas rationes nominum, ſed ſolum ponit vnam; cum dicit: Quia tentauerunt Dominum dicentes. *Eſt ne Dominus in nobis, an non?* Iſte
B eſt modus ſuperbiæ, ideſt videamus, vtrum Deus ſit inter nos, & habens curam noſtri, an non: quaſi dicat, ſi Deus eſt inter nos, ipſe dabit nobis omnia neceſſaria; ſi autem non eſt inter nos, quæremus alium modũ viuendi, ſed non erat iſta bona diuiſio; nam licèt Deus inter eos eſſet, tamen non neceſſario eis dare debebat ea, quæ ipſi volebant, quia vt Deum illum ſupplicare debebant,

Venit autem Amalech, & pugnabat contra filios Iſrael in Raphidim. Dixitque Moiyſes ad Ioſue: Elige viros, & egreſſus, pugna contra Amalech, ego ſtabo in vertice collis, habens virgam Dei in manu mea. Fecit Ioſue, vt locutus erat Moyſes, & pugnauit contra Amalech; Moyſes autem & Aaron, & Hur aſcenderunt ſuper verticem collis. Cumque leuaret Moyſes manus, vincebat Iſrael; ſin autem paululum remiſiſſet, ſuperabat Amalech. Manus autem Moyſi erant graues: ſumentes igitur lapidem, poſuerunt ſubter eum, in quo ſedit: Aaron autem & Hur ſuſtentabant manus eius ex vtraque parte. Et factum eſt, vt manus illius non laſſarentur vſque ad occaſum ſolis. Fugauitque Ioſue Amalech, & populum eius in ore gladij. Dixit autem Dominus ad Moyſen: Scribe hoc ob monimentum in libro, & trade auribus Ioſue; delebo enim memoriam Amalech ſub cœlo. Aedificauitque Moyſes altare: & vocauit nomen eius, Dominus exultatio mea, dicens, quia manus ſolius Domini, & bellum Domini erit contra Amalech, à generatione in generationem.

Pugna contra Amalech. 36 diſ. c. ſi. Iudi. 4. 4. Sap. 18

C

D *Venit aut Amalech.* Hic ponitur ſecundum, ſcilicet delectio hoſtilium turbarum, & diuiditur in duas partes: primo ponitur pugna: ſecundo deſcribitur gratiarum actio pro victoria.

QVÆSTIO. IIII.

Cõtinuatio literæ ſecũdum Rabbi Sa.

RAbbi Salomon continuat iſtam literam ad præcedentem per modum cuiuſdam Metaphoræ, ſcilicet quòd quidam homo fuit habens filium, quem portabat in via, & quia vidit ante faciem ſuam venientem leonem, poſuit filium ad poſteriora. Rurſus conuerſo vultu cum a tergo lupum inſequentem conſpiceret, poſuit filium ſuper humerum ſuum, vt ſic eum liberaret.
E Deinde cum filius eſuriens, & ſitiens cibum, atque potum petijſſet, pater ei vtrumque præbuit, ſed tandem cum puer paterno humero inſidiens quoſdam viatores videret, quæſiuit ab eis vtrum patrem eius vidiſſent, quod dictum pater abominatus, tanquam nulla paternorum beneficiorum filio ſupereſſet memoria, eum colubro deiecit ab humero deuorandum. Sic namque, cùm Deus vt pater portaret filios Iſrael de Aegypto, & exiuiſſet Pharao tanquam fortis leo quærens deuorare eos: Deus poſuit eos ad aliam partem ſui interponens columnam Aegyptijs, & Gebræi, ita vt ad ſe toto noctis tempore accedere non valerent, & erat nubes tenebroſa, & illuminans noctem, vt patet ſupra decimoquarto capitu. Deinde occurit eis ex oppoſito mare rubrum, quod tranſire non poterant, ideo Deus impoſuit eos humero ſuo aperiendo eis mare rubrum. Deinde cum pane indige-

rent, prębuit eis manna, vt patet in decimoſexto capit. Poſtea ſitientibus illis tribuit aquas, vt patet in hoc ca. Tandem Iſraelitæ obliti Dei benefactoris ſui dixerunt Eſt ne Dominus in nobis, an non; quod dictum Deus abominatus tradidit eos in manus Amalechitarum, tã quam in manus colubri aliqualiter vulnerandos. Vel vt ait Nicolaus, Deus permiſit Iſraelitas ab Amalechitis percuti, vt poſtea ex habita victoria fierent audaciores ad alios hoſtes. Et iſta eſt cauſa, quare Ioſue fecerit Iſraelitas ponere pedes ſuper colla regũ, quos vicerãt, vt cuſtodios viderent in bello, non formidarent eos, de quo patet Ioſue decimo capitu. Sic etiam Deus dimiſit multas gentes de Chananæis in terra promiſſionis poſt introitum Iſraelitarum, vt erudiret in eis filios Hebręorum, qui non nouerant bella Chananæorum, vt patet Iud. tertio cap. Continuatio autem optima eſt, quia ſic G Hiſtorica requirit narratio; nam poſtquam venerunt Iſraelitæ in Raphidim, immediate contra eos ſurrexerunt Amalechitæ, & ſic patet in litera, cum dicitur, quod Amalech pugnabat contra Iſraelitas in Raphidim. *Venit autem Amalech.* Non accipitur hic Amalech pro nomine alicuius viri, ſed pro nomine populi deſcendẽtis ab Amalech, nam vnus vir non pugnaret contra magnum exercitum. Iſte populus Amalechitarum licèt eſſet de genere Idumæorum, tamen non manſit cum eis vadens ad habitandum ad aliam terram, quæ eſt magis intra deſerta Arabiæ, quam montes Seir, in quibus habitant Idumæi, & fuit Amalech filius Eliphaz primogeniti Eſau; vt patet Gene. 36. & primo Paralip. primo capitulo. *Et pugnabat contra Iſrael in Raphidim.* Bis pugnauerunt Amalechitæ contra Iſraelitas. Primo in Raphi- H dim, vt patet hic. Secundo quando erant in Cades deſerti Sin, in ſecundo anno exitus de Aegypto, poſtquam venerunt exploratores de exploranda terra Chanaan, vt patet Num. 14. cap. Et in qualibet vice harum erant Iſraelitæ apud terram Amalechitarum, nam terra Amalech eſt in Arabia extẽta à Meridie in Septemptrionẽ. Et forte incipit latus eius Meridianum apud Raphidim, tendit in Septemtrionem, & accedit vſque ad Cadesbarne, ſiue Cades deſerti Sin, ideo ibi iterum potuerunt pugnare cum Hebræis. Et iſta pugna fuit incepta quaſi latenter per Amalechitas non reſpicientibus Hebræis, & percuſſit de eis, & occidit eos qui erant in caſtrorum extremitate, vt patet Deut. 25. cap. cum dicitur: Memento, quæ fecerit Amalech tibi in via, quando egrediebaris de Aegypto, quomodo occurrerit tibi, & I extremos agminis tui, qui laſſi reſederant, occiderit. *Dixitque Moyſes ad Ioſue.* Erat Ioſue vir robuſtus, & valens, & animoſitatis nimiæ, atque magnæ prudentiæ, & ſeruus Dei, atque Moyſi continuus miniſter, vt patet infra 33. cap. ideo tanquam ſtrenuum inter omnes Hebræos elegit eum Moyſes ad opera belli. *Elige viros.* Recte mandauit eligere viros, quia in bellis non multitudo inducta, ſed exercitati, & animoſi etiam in paucis ſolent conferre victoriam, vt ait Vegetius de re militari libro 1. in principio. Ad ſciendum autem, quales ad bellum apti ſunt, oportet talem fieri diligentiſſimam electionem. Et non ſolum mandauit Moyſes, quòd eligerentur viri ad pugnandum, ſed etiam quòd eos eligeret Ioſue; nam ipſi viri bellatores ſub diſciplina ducis K debent deſeruire: ideo decet, vt ipſe tales eligat, quales nouerit ſuo regimini concordare, quod nullus melius quam ipſe dux belli noſcere poteſt. *Et egreſſus pugna.* Ideſt egrediaris de caſtris, & pugna contra eum; nã Amalech erat diſtans à caſtris, quia Amalech primo inſidiatus fuit Iſraelitis, & inuenit in via, qua veniebant de deſerto Sin in Raphidim quoſdam, laſſos non potẽtes cum alijs ambulare, & hos occidit, vt patet Deu. 25 cap. non tamen auſus fuit accedere ad caſtra. Tunc autem Moyſes cognoſcens, quòd feciſſet Amalech, dum eſſent in Raphidim, ne Amalechitæ illuc accedere vellent, & viderent mulieres, & paruuli, qui erant in caſtris, cæteraque imbellis turba clamoribus omnia implerent: & virorum animos ad timorem ſtimularent, miſit Ioſue, vt extra caſtra pugnaret. *Cras.* Quia forte ipſa die Ioſue eligeret viros ad pugnam, & pararet cæ- F tera bellica vaſa, & ſequenti die iret cõgreſſurus in hoſtes. Et tunc ſtaret Moyſes contra hoſtes in vertice montis. *En ego ſtabo in vertice collis.* Iſta dicit Moyſes ad confortandum Ioſue, ſcilicet quod oraret pro eo ſtans in vertice montis, & ſic ſuperaret, iſte mons erat ad partẽ occidentalem caſtrorum inter caſtra, & locum quem tenebant Amalechitæ. *Habens virgam Dei in manu mea.* Iſta etiam dicebat Moyſes ad magis confortandum, quia illa virga fuerat organum Dei ad multa miracula. Per eam namque percuſſæ aquæ fluuiorum in ſanguinem verſæ ſunt, vt patet ſupra ſeptimo capitulo. Per hanc vis percuſſa in cinyphes verſus eſt, vt patet ſupra octauo capitulo. Per hanc contra cœlum extentam venerunt tonitrua, & grandines, & fulgura corruſcantia, vt patet ſupra nono capitulo. Per hanc elevatam contra terram Aegypti aſcenderunt locuſtæ numeroſę ſuper omnes fines Aegypti, vt patet ſupra decimo cap. Per hanc mare rubrum apertum eſt, & rurſus aquæ concluſæ ſunt, vt patet ſupra 14. cap. Per hanc percuſſus lapis in Raphidim abundantiſſimas aquas emiſit, vt patet in iſto cap. Iſta virga de qua hic loquitur Moyſes vocatur tripliciter, aliquando enim vocatur virga Moyſi; aliquando virga Dei; aliquando virga Aaron. Vocatur virga Moyſi, ſupra in iſto cap. & hoc quia Moyſes eam cuſtodiebat: vocatur virga Dei, quia erat organum diuinorum miraculorum, vt ſupra declaratum eſt, & ab iſto nomine eam vocauit Moyſes, quia magis confortaretur Ioſue, cum audiret eam vocari virgam Dei, quam virgam Moyſi. *Virgam Dei manu mea.* Scilicet vt ſicut extendendo eam contra mare rubrum diuiſum H eſt, & rurſus eadem extenta contra idem mare concluſum eſt, ita extendendo eam contra Amalechitas laſſarentur, aut in fugam verterentur. *Fecit Ioſue, vt locutus fuerat Moyſes.* Scilicet eligendo viros, & educẽdo eos extra caſtra contra Amalechitas. Et non ponitur hic quot bellatores elegerit Ioſue contra Amalechitas, ſicut ponitur Num. 31. cap. quod electi fuerint 12. mille viri Hebræi cõtra Madianitas. Et licèt ibi pugnauerit Iſrael contra quinque reges, vt patet ibidem, tamen fortè plures bellatores nunc elegit Ioſue, quia nũc timidi adhuc valde erant, cum nullum bellum vnquam geſſiſſent, & quia corda eorum nouiter de antiquiſſima ſeruitute liberata adhuc timore ſeruili pauitabant. Cum autem contra Madianitas pugnauerunt, erant in anno 40. exitus de Aegypto: poſt omnia alia bella, vt patet ex ordine libri Numerorum, quia nullum bellum in libro illo I ponitur poſt bellum contra Madianitas. Etiam patet, quia iſtud bellum factum eſt, poſtquam acceſſit Iſrael ad terram Moabitarum apud montem Phegor, & immolauerunt Deo Phegor; nam pro illa fraude bellum in Madianitas actum eſt, vt patet Num. 31. cap. ſed vallis contra fanum Phegor, fuit vltima manſio apud Iordanem, & ſic dicitur Deut. 3. cap. in fine cum inciperet recitare Moyſes totum illum librum, quod fuit apud mortem ſuam, dixit: Et manſimus in valle contra fanũ Phegor: ergo fuit iſtud bellum in fine 40. anni. Et tunc adiuuabantur ex duobus: primo per experientiam bellorum, quia multa bella viderant, atque fœliciter confecerant, vt patet de bello contra Chananæum regem Arath, vt patet Num. 21. cap. & bellis multis contra Am- K morræos. Nam pugnauerant contra Seon regem Eſebõ, & occiderant eum cum toto populo ſuo, vt patet Num. 21. & Deut. 2. cap. Pugnauerant etiam, atque deleuerãt Og regem Baſan cum populo ſuo, vt patet Deuteronomio tertio capitulo. Modicum ergo timuerat eis pugnare contra Madianitas. Secundo adiuuabantur animoſitate virorum, nam illi, qui de Aegypto egreſſi fuerant cum in ſeruitute geniti, & nutriti eſſent, pauitãtia corda gerebant, nec ad bellum apta, & omnes iſti mortui ſunt ante tranſitum torrentis Zareth, vt patet Deuteronomio ſecundo capitulo. Et ſic illi, qui intrauerunt ad pugnandum in terram duorum regum Ammorræorum: & qui contra Madianitas erant de populo illo nouo, qui genitus fuerat in deſerto. Vel qui valde teneræ ætatis exiuerat de Aegypto, ita vt nihil recordarentur eorum, quæ fiebant olim in Aegypto. Et hi animũ

libertum

Secundũ Nicolaũ de Lira Deus permiſit Hebraos ab Amalechitis percuti, vt fierẽt ad alios hoſtes audaciores.

Bis Amalechitæ contra Iſraelitas pugnauerunt.

Ioſue vir erat robuſtus, valens, animoſus, magnaq; prudẽtia, & Dei ſeruus.

Quæ miracula fuerunt facta per virgam Moyſi.

liberum nulli ſeruire, conſuetum, ſed aſperitatibus induratum, & bellis ad audendum eleuatum habebãt. Forte ergo magis ad bellum valerent 20. homines Hebræorum, qui fuerunt in anno 40. exitus de Aegypto, quam centum eorum, qui fuerunt in primo anno, quos oportuit pugnare contra Amalechitas. *Pugnauit contra Amalech*. Dicitur per anticipationem, quia prius exiuit Moyſes in verticem montis, quam pugnaret Ioſue contra Amalech, vt apparet ex his, quæ infra dicuntur, ſed infra ponitur de aſcenſu Moyſi in montem, ergo eſt anticipatio. *Moyſes autem, & Aaron, & Hur aſcenderunt in verticem montis*. Iſti duo, ſcilicet Aaron, & Hur aſcenderunt cum Moyſe ad honorandum eum, quia non decebat rectorem tanti populi ſolum eſſe. Erant namque iſti duo viri honorabiles valde, & fortè poſt Moyſen nulli alij erant ita honorabiles, vnde Moyſes in ſua abſentia faciebat eos iudices totius populi, vt patet infra vigeſimoquarto cap. cum dicitur: Habetis Aaron, & Hur vobiſcum, ſi quid natũ fuerit quæſtionis referte ad eos. Aſcendebant etiam iſti, vt famularentur Moyſi tenendo manus eius erectas in cœlum, dum oraret, vt infra patet.

An iſte Hur, de quo hic dicitur, fuerit filius Caleb, & Mariæ ſororis Moyſi.

QVAESTIO VI.

DE iſto Hur dicunt quidam doctores noſtri, quòd fuerit filius Caleb, & Mariæ ſororis Moyſi. Et hoc credũt veriſſimè, quia, vt ipſi volunt, Maria ſoror Moyſi alio nomine Ephrata dicta eſt, & hãc accepit in vxorem Caleb mortua Azuba, & peperit ei Hur, vt patet primo Paralip. ſecundo capitulo, & hoc non videtur inconueniens pro tanto, quia multæ perſonæ Binomiæ reperiuntur in ſacra ſcriptura, vt Eſau, Edom, & Seyr, vt patet Gen. 36. cap. Et ſic beatus Petrus multa nomina habet, ſcilicet Petrus, & Simon, & Cephas, & Bariona, vt declarauimus in prædicto capitulo Gen. Sed falſum videtur, quòd Hur fuerit filius Mariæ, & Caleb, quia tantæ iuuentutis erat Caleb, quòd non acciperet vxorem, & tantæ ætatis prouecta erat Maria, quod nõ acciperet virum. Patet hoc; quia Maria ſoror Moyſi, erat antiquior ætate ipſo Moyſe, vt patet ex his, quæ dicuntur ſupra ſecundo capitulo, ſcilicet, quod quando Moyſes infantulus trium menſium expoſitum fuit a parentibus in carecto fluminis, puella ſoror eius obſeruabat a longe, quid fieret de puero, & cum accepiſſet eũ filia regis Aegypti, acceſſit ad eam Maria ſoror pueri, & dixit: Vis vt vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire poſſit infantulum? Ergo tunc diſcreta puella erat, quę diligentem pueri cuſtodiam aliqualiter longè poſita caute agebat, & quæ verba diſcretioni diſcreta, & impauido corde coram filia regis proferre potuerit: eſſet ergo ad minus 12. vel 13. ſiue 15. annorum. Et tunc cum Moyſes in exitu de Aegypto fuerit annorum 80. vt patet ſupra ſeptimo capitulo, Mariа eſſet annorum 95. vel quaſi. De Caleb autem rurſus conſiderare oportet, quòd ipſe fuerit annorum 40. quando fuit ad explorandum terram Chanaam cum alijs, vt patet Ioſue 14. capitulo cum dicitur: Quadraginta annorũ eram, quando miſit me Moyſes famulus Domini de Cadesbarne, vt conſiderarem terram, & hoc fuit quando miſſus eſt ad explorandum, vt patet ibi in litera, ſed de Cadesbarne fuit miſſus Caleb cum alijs anno ſecundo exitus de Aegypto. Ergo quando factum fuit illud bellum contra Amalechitas, erat Caleb annorum 39. Item conſiderare oportet, quod in tempore illo viri nõ accipiebant ita cita vxores, ſicut nunc, ſed in anno 30. aut 40. vel paulo ante, quia in hoc non multum refert. Et tunc hoc dato conſiderare oportet vlterius, quod Caleb habuit aliam vxorem, antequam haberet Mariam, & illa vocata fuit Azuba; nam ſic dicitur primo Paralipo. capitulo ſecũdo, vbi vocatur prima vxor Caleb Azuba, ſecunda Ephrata, & hanc ſecũdam volunt vocare Mariam, cum ergo primam tenuerit, & ſuſcepe

Confutatio opinionis. Prima ratio.

A riret ex ea prolem, vt patet ibidem, oportet, quod aliquanto tempore maneret cum ea, ergo ad minus eſſet quaſi annorum quadraginta, quando ſuſcepiſſet Mariam, & ſic neceſſe fuiſſet, quod accepiſſet eam in vxorem, vel in deſerto, vel paulo ante quã egrederentur de Aegypto, & ſi tunc fuiſſet in vxorem accepta, eſſet ipſa annorum quaſi 95. vt patet ex præcedentibus, ſcilicet, quia Moyſes erat tunc annorum 80. & Maria ſoror eius erat annorum 15. vel quaſi maioris ætatis quàm ipſe, vt ſupra inductum eſt. Sed non eſt veriſimile, quod mulier tantæ ætatis nouiter acciperet in matrimonium, maximè, quia ipſa erat mulier magnæ ſanctitatis, quia erat Prophetiſſa, vt patet ſupra 15. non erat ergo aliqua cauſa quare mulier tantæ ætatis appeteret virum, nec quare aliquis vir appeteret mulierem tantæ ætatis. Etiam
B dato quod ipſa acciperet virũ, nunquid acceptura erat virum ita iuuenẽ, qui nondum eſſet annorum 40. ipſa exiſtente annorum plurium quàm 95. Item dato quod in tali ætate contraxiſſet Maria, non potuit concipere, quia Sara erat 90. annorum quando peperit, & pro mirabili habitum eſt, quanto magis, quia [illegible] magis defecerat tempore Mariæ, quàm tempore Saræ, ideo ſi pro mirabili haberi debuiſſet Mariã genuiſſe in anno 90. vel 95. Imo etiam ſi genuiſſet anno 85. [illegible] quod concepiſſet anno 90. vel paulo poſt de Caleb non poterat tunc puer genitus, ſcilicet Hur tantæ ætatis, vel roboris eſſe, vt ſuſtineret manus Moyſi cum Aaron, qui ad plus eſſet duorum, vel trium annorum, ſed ad hoc quod aſcenderet in montem cum Moyſe, & vt ſuſtineret manus eius, oportebat eſſe virum robuſtum
C ad minus 20. vel plurium annorum, quia in minori ætate homines paucas vires habent. Item quod plus eſt, quia Hur de quo dicimus, poſitus fuit, vt iudex totius Iſrael cum Aaron, quando aſcendit Moyſes ad Dominum, vt patet infra vigeſimoquarto cap. vbi dicitur: habetis Aaron, & Hur vobiſcum, ſi quid quæſtionis natum fuerit referetis ad eos. Ad hoc autem quod aliquis iudex ſit, oportet quòd ſit ætatis maturæ, & ſic Hur ad minus eſſet tunc annorum 30. vel 40. ergo tantæ ætatis eſſet Hur, ſicut pater ſuus Caleb; ſed hoc impoſſibile eſt. Item quia poſitio iſta eſt modici momenti, nam ob hoc dicunt Hur eſſe filium Caleb: quia legitur primo Paralip. ſecundo capitulo, quia Caleb genuerat Hur ex Ephrata: ſed hoc nihil, multi vocati fuerunt hoc nomine Hur, maximè quia coguntur etiam mutare nomen
D matris: nam ſi diceretur in litera, quod Caleb genuit Hur, ex Maria, adhuc (licet non ex hoc cogeremur dicere de iſto Hur) tamen haberet aliquem colorem, ſed vocatur Ephrata. Item quia nullo modo poteſt ſtare, quòd Maria, & Ephrata fuerint eadem mulier; nam ab Ephrata vxore Caleb, dicunt nominatam Ephratam, id eſt Betlehem, quæ ante vocabantur Ephrata, ſed hoc fuit, poſtquam intrauerunt in terram Chanaam, vbi eſt Bethlehem. ſed manifeſtum eſt quod Maria non intrauit in terram Chanaam, quia mortua fuit in Cadesbarne, ſiue in Cades deſerti Sin, quod idem eſt, vt patet Num. vigeſimo capitu. cum dicitur: Veneruntq; filij Iſrael, & omnis multitudo in deſertum Sin Menſe primo, & manſit populus in Cadesbarne; mortuaque eſt
E Maria ibi, & ſepulta in eodem loco, ergo impoſſibile fuit aliquem locum in terra Chanaam ab ea denominari. Concluditur ergo ex ſuperioribus, quod Hur non potuerit eſſe filius Caleb, ſed alterius viri; nec eſt conueniens aliquo modo Mariam eſſe vxorem Hur, quia ipſa erat multum antiqua, & ipſe multum iuuenis, ita vt potuerit eſſe filius Mariæ; quia Maria Magnæ ætatis tunc erat, ſcilicet annorum 95. vel quaſi. Et poterat habere filium annorum 80. qui ſatis maturus eſſet, vt fieret iudex. Forte autem magis dicendum videtur, quod iſte Hur erat vir Mariæ, & erat iam antiquus valde, & magnæ ſapientiæ expertus circa hæc particularia, quæ viſis diſcuntur, & hoc ipſe cum Aron tanquam viri antiquiſſimi, & magnæ auctoritatis Iſrael poſiti ſunt, vt iudices. *Aſcenderunt ſuper verticem collis*: id eſt ad ſummitatē cuiuſdam montis, quia erat medius inter caſtra Iſrael, & Amalechitas, & declinabat mons ille verſus meri-

Hur de quo hic dicitur, non erat filius Caleb, ſed alterius.

meridiem, quia contra illam partem erant Amalechitæ pugnantes tendentibus Iſraelitis ad partes Aquilonares; nam tendere de mari rubro in terram Chanaã ad minus vſque ad Cadesbarne erat tẽdere ab Auſtro in Aquilonem. *Cumque eleuaret Moyſes manum*, Aliqui dicunt, quòd eleuabat eas in ſignum vexilli. Sed hoc nihil eſt, quia tunc oporteret, vt Iſraelitæ pugnantes, ſcilicet Ioſue, & qui cum eo erant reſpicerẽt ad manus Moyſi. Sed hoc inconueniens erat, quia cum Moyſes ſtaret in monte retro pugnãtes Iſraelitas cum Amalechitis, non poterant videre manus eius, & ſi conuerterentur ad reſpiciendum oporteret, vt verterent terga Amalechitis fugiendo. Antecedens patet, quia Moyſes erat in monte medio inter Iſraelitas pugnantes, & inter caſtra, & ipſi Iſraelitæ, qui iuerant ad pugnandũ iuerant à parte Aquilonari contra meridianam, cum Amalechitæ manerent in parte poſteriori caſtrorum, venientes à parte meridiana, & percuſſiſſent extremos agminis Hebræorum, qui laſſi reſederant, vt patet Deuteronom. 25. capit. Item dato quòd ipſi eſſent ad talem partem, vt videre poſſent manus Moyſi; tamen nihil proficiebat ei eleuare, vel deprimere eas, quia ipſi non poterant eſſe ſemper intenti ad manus Moyſi. Item quia dicitur, infra, quod quando manus Moyſi erant eleuatæ vincebat Iſrael, quando verò erant depreſſæ vincebat Amalech, ſed ad hoc nihil proficiebãt manus Moy, ſi ponerentur vt vexillum. Dicendum ergo, quòd manus Moyſi eleuabantur ad orationẽ, quia ſic docet Apoſtolus orare, ſcilicet leuare puras manus ad Deum ſine crimine, vt patet ad Timo. prima, 2. cap. *Vincebat Iſrael*. In hoc patet virtus, vel efficacia orationis intenſiorem feruorem, vincebat populus ſuus. *Si autem populum remiſiſſet*. Ideſt, incuruaſſet, vel humiliaſſet, quod notabat laſſitudinem in oratione, vel relaxationem a feruore ſpiritus. *Vincebat Amalech*. In quo apparet, quòd victoria Hebræorum ſolũ erat ex oratione Moyſi, quia manantibus eleuatis manib. eius vincebat Iſrael, ſi ergo nunquàm eleuarentur manus Moyſi, nunquàm vinceret Iſrael. Ratio huius poteſt eſſe duplex. Prima quod Deus faceret hoc, vt cognoſcerent Hebræi, quod in ſola diuina virtute ſe liberatos. Secundo, & verius, quia iſti Hebræi quos Ioſue ad pugnandum elegerat, erant inepti ad pugnam, vt ſupra declarauimus habentes corda puſillanimia, & ſeruili timore depreſſa, & viribus carentes, ab omni animoſitate alieni, ideo primo impetu Amalechitæ effugaſſent eos, niſi affuiſſet adiuuans manus Dei, quæ manifeſtabatur in eleuatione manuum Moyſi. *Manus autem Moyſi erant graues*.

Aliqui dicunt, qđ Moyſes ideo manus eleuabat, vt eſſet ſignum vexilli.

Duplex ratio, qđ eleuatis manibus Moyſi Iſraelitæ vincebant.

QVÆSTIO. VI.

EX hoc dicit Nicolaus apparere, quòd multi de populo illo erant peccatis aggrauati, propter quos deprimebantur manus Moyſi, quia vt ait Gregorius, ſecũdum qualitatem ſubditorũ diſponitur vita rectorum. Sed hoc non videtur, quia ſi hoc eueniret ex peccatis populi, dum eadem peccata manerent, ſemper inclinarentur manus eius prægrauitate, ſed falſum eſt, quia dum nullus tenebat manus eius cadebant, quando autem tenebant eas Aaron, & Hur, vel poſtquàm ſuppoſuerunt lapidem, non ceciderunt. Magis ergo dicendum, quod manus Moyſi cadebant ex naturali laſſitudine. Nec tamen eſt dicendum ex hoc, quòd Moyſes erat tunc nimis ſenex, & deficeret viribus, quia Moyſes tunc erat annorum 80. ſolum, nam in ipſo anno exiuerant de Aegypto, quaſi duobus menſibus ante hoc, & quando ſteterat Moyſes coram Pharaone, erat annorum 80. vt patet ſup. 7. cap. in anno autem 80. nõ erat ſenex Moyſes, quia poſt hoc vixit annis 40. vſque ad annum 120. vt patet Deut. 31. cap. vbi dicitur 120. annorum ſum hodie, maximè, quia poſt hoc erat Moyſes vir robuſtus, cum aſcendit in montem, & deſcẽdit poſt 40. dies, portans duas tabulas lapideas in manu ſua, & confregit eas ad radicem montis, & poſt hoc aſſumptis ſecum Leuitis intrauit per medium caſtrorum tran-

Quia manus Moyſi graues erant ſecundum Nico. de Lira.

F ſiens a porta vſque ad portam, & occidens eos, qui vitulum coluerant. De quibus infra trigeſimoſecundo & Deuteronom. 9. cap. Multa quoque alia virilitatis opera fecit Moyſes, poſt hæc, ideo nõ poſſent cadere manus eius præ defectu virium, maximè cum Hebræi aſſerant, quod ipſe Moyſes perſonaliter occiderit regem Og gigantem. Item bonæ vires ſequuntur bonam complexionem, ſed complexio diſpoſitiſſima manſit in Moyſe vſque ad mortem; ergo etiam vires. Antecedens patet, quia vires, & bona complexio ſe ſequuntur, quod autem in Moyſe manſerit ſtatus bonæ complexionis patet Deuteronom. vltimo capitulo, cum dicitur Moyſes erat centum viginti annorum, quando mortuus eſt, & non caligauerant oculi eius, nec dentes eius moti ſunt, quod ſignum roboris manentis eſt.

G Si ergo Moyſes in fine vitæ robur habebat, vt occidere poſſet per ſe regem Seon in bello, vt patet Deuteronomij quarto capitulo, cum dicitur, contra fanum Phegor in terra regis Seon Ammorræi, qui habitauit in Eſebon, quem occidit ſiue percuſſit Moyſes; ergo per quadraginta annos ante hoc magnas vires haberet. Dicendum ergo, quòd manus Moyſi graues erãt non aliqua grauitate ſpeciali, ſed ſicut conſueuit eſſe in omnibus hominibus; nullus enim eſt quantumcumque robuſtus ſit, qui poſſit manus in altum extenſas tenere magna parte diei, niſi ab alio ſuſtententur. *Sumentes autem lapidem poſuerunt ſubter eum*. Tentauerat ante Moyſes ſtans manus in altum extendere, nunc autem ab vtroque fatigatus eſt, nam nec manus extentas tenere potuit, nec magno tempore ſtare, ideo vtrumque remedium adhibitum eſt; ſedit enim, & manus eius ab

H alijs ſuſtentatæ ſunt, & poſitus eſt ſubter eum lapis ad ſedendum, quia in locello nihil aliud habere poterant, cum eſſent extra caſtra, nec decebat aliquem eorum redire in caſtra, vt adduceret mollia ſtramenta. *Aaron autem, & Hur ſuſtentabant manus eius ex vtraque parte*. Nullus eorum vtranque poterat tenere manum, vterque autem cum ad alterutram ſedet et partem manus eius ſuſtentabat. *Et factum eſt, vt manus eius non laſſarentur*. Ideſt iſto modo factum eſt, ſcilicet vt Moyſes ſedetur ſuper lapidem, & ſuſtentarentur manus eius ex vtraque parte euenit, vt non laſſarentur manus eius tota die. *Vſque ad occaſum ſolis*. Non dicit vſque ad occaſum ſolis, quantum ad occaſu ſolis, vel paulo ante occaſum manus inniſæ eſſent, ſed

I quia iam in occaſu ſolis non erat neceſſe manus eſſe extentas, cum totaliter fugatus eſſet Amalech, pro cuius fuga manus tendebat Moyſes ad Dominum, vt patet infra. *Fugauitque Ioſue Amalech*. In Hebræo dicitur, *Debilitauit Ioſue Amalech*. Quod intelligitur dupliciter, vno modo, quòd Ioſue occidit omnes viros fortes de exercitu Amalech, & ſoli timidi remanſerunt, & debiles viribus ac corde. Vel debilitauit eos, vt quidam Hebræi dicunt, quòd Amalechitæ erant magici, & conabantur volare, vt irruerent cum impetu ſuper eos, ſed oſtendit eis Ioſue nomen Domini Tetragrãmmaton ſcriptum, & debilitabantur à volatu ſuo atque cadebant. Sed iſta ridicula ſunt; ideo dicendum, quod debilitare accipitur hic quemadmodum in litera noſtra profligare, quia cum Ioſue debilitaſ-

K ſet vires Amalechitarum, compulit eos in bello vertere terga. *Amalec, & populum eius*. Ex hoc patet, quòd non accipitur hic Amalech ſicut ſupra, quia ſupra ſignabat nomen populi, & hic eſt nomen viri, niſi forte velimus dicere, quod ſupra acciperetur Amalech pro nomine viri, qui eſſet dux, quia tunc bene ſtat, quòd Amalech, ideſt ille vir pugnaret cõtra Hebræos, quia ſemper ſub duce accipiuntur milites eius, & ſic dicimus, quod vnus rex pugnat contra vnam ciuitatem, quia nominato rege non eſt ſenſus, quòd ipſe ſolus pugnet, ſed ipſe cum toto ſuo exercitu.

Moyſes robuſtus erat, & bonæ complexionis Deut. 4.

An Amalech fuerit di ſtirpe Iſmabelis:

QVÆSTIO. VII.

SEd dubium eſt primo de Amalech cuius fuerit ſtirpis. Quædam Gloſa Strabi, ſuper iſtam partem dicit, quod Amalech fuit de filijs Iſmalis; nam vt ipſe vult Iſmael habuit quendam filium dictum Amalech, a quo Amalechitæ deſcenderunt. Sed hoc falſum eſt, quia Gen. 26. cap. & primo Paralip. 1. cap. dicitur, quod Amalech fuit filius Eliphaz filius primogenitus Eſau: Item Ioſephus ſecundo libro antiquitatum dicit, ab Amalech nepote Eſau Amalechitas nominatos. Item patet aliqualiter hoc eſſe de opinione omnium doctorum; nã ſecundo Regum primo cap. cùm Dauid quæreret ab iuuene, qui confeſſus fuerat ſe occidiſſe Saulẽ, vnde eſſet reſpõdit, filius hominis aduenæ Amalechitæ ego ſum, ſed omnes dicunt, quòd iſte erat filius Doeg Idumæi. Ergo Amalechitæ, & Idumæi eadem gens reputantur. Infertur ergo ex ſuperioribus, quòd Amalechitæ de genere Eſaù ſunt, & nõ de ſtirpe Iſmaelis. De gloſa autem Strabi, vel alicuius doctoris quando contra textum eſt, nihil curandum eſt. Si autem doctor magnus fuerit quemadmodum Auguſtinus, aut Hieronymus, dicta eorum taliter exponenda ſunt, vt textui diſſona nõ videantur, ne contemnantur ſi a nobis abiecta fuerint; ſi tamen nullo modo textui concordari poſſent, repudianda eſſent, quia impoſſibile erit textum falſum eſſe in ſacra ſcriptura. Si autem nos reuerentiam tantorum Doctorum obſeruare vellemus, deberemus dicta eorum, quæ textui concordare nõ poſſumus, potius fateri nõ intelligere, quam illa redarguere. Quæritur autem adhuc dato, quod Amalech fuerit de ſtirpe Eſau, an iſte de quo hic fit mentio, fuerit Amalech nepos Eſau, ſed quartus vel quintus ab eo; nam non eſt veriſimile tanto tempore duraſſe Amalec nepotem Eſaù, quia Eſaù genit cito, cum acceperit vxorem anno 40. vt patet Gen. 26. capit. Eliphaz autem itacito potuerit genuiſſe Amalec, & ſic anno 80. a natiuitate Eſau eſſent filius eius Eliphaz, & nepos eius Amalec, & cum Iacob, & Eſau nati fuerint in eadem hora, & acceperit Iacob vxorem primã ad cognoſcendum eam carnaliter anno 84. vitæ ſuæ, vt patet ex his, quæ declarauimus Gen. 29. cap. ſequitur, quod 4. annis antequam acciperet vxorem Iacob natus fuerit Amalec. Sed hoc inconueniens eſt, quia tunc ſequeretur, quòd Amalec eſſet annorum 269. quando pugnauit contra Iſrael, ſed ſed hoc non eſt poſſibile, quia homines illius temporis ad magis accedebant ad 130. annos vel parum plus, antecedens patet, quia ab anno 80. vitæ Iacob vſquequo in Aegyptum ingreſſus eſt, fluxerunt anni 50. nam annorum 130. erat Iacob, quando intrauit in Aegyptum & ſtetit coram Pharaone, vt Gen. 47. cap. Anno autem 80. vitæ Iacob vel quaſi Amalec natus eſt, vel quaſi eodem tempore, vt ſupra declarauimus, deinde ab ingreſſu Iacob in Aegyptum vſque ad exitum fluxerunt anni 215. vt declarauimus Gen. 15. & ſupra 12. cap. adiunctis autem iſtis fient anni 265. Nam primo anno exitus de Aegypto ante menſem tertium pugnauit Amalec contra Iſrael in Raphidim. Item dato, quod adhuc viueret Amalec, non eſſet aptus ad pugnandum, quia labores bellici requirunt robuſtum virum, Amalec autem multum confectæ ætatis eſſet, & impotens ad negocia bellica, ſed hic dicitur, quod ipſe, & populus ſuus pugnauerint Iſrael, cum ergo inter Iacob, & Moyſen, vel Aaron, qui tunc erant ſecundum lineam Leui tranſierunt generationes quatuor a Iacob, ſcilicet Iacob, Eliphaz, Amram, & Leui, & nutrierat quintam, ſcilicet Moyſes, per lineam Eſau ſolum erant duæ, ſcilicet ipſe Eſau cum Eliphaz; nã tunc ſupeſſet Amalec, maxime, quia ipſe Eliphaz iam genuiſſet Amalec cum Iacob incepit gignere, & ſic omnes quatuor generationes Iacob tranſiuiſſent viuente Amalec. Dicendum ergo, quod iſte Amalech, qui erat hic dux belli, non erat ille, a quo iſtæ gentes Amalechitæ dictæ ſunt, nec filius Eliphaz, ſed aliquis quintus, vel ſextus ab Eſau, & ſic veriſimile eſt, quod principes illius populi ab illo primo capite ſuo ſemper Amalec vocarentur. *In ore gladij*. Ideſt percutiendo eos gladios, & ſunt iſtæ Metaphoricæ locutiones; nam gladius os, aut pedes, vel manus non habet, cum non ſit animal, ſed quia illud, quod habet os attrhendo alimentum, & tranſgrediẽdo vorat, vel corrumpit illud, ita cum gladius percutiens conſumet dicitur vocare, ideo os ei ponitur, ſcilicet quòd cõſumantur, vel deuorentur a gladio omnia, quæ percutiendo tangantur. *Dixit autem Dominus ad Moyſen*. Poſtquam fugatus fuiſſet totaliter Amalec. *Scribe hoc ob monimentum*. Ideſt ad memoriam, dicitur monimentum tanquam monitio mentis, & ſic libri hyſtorici apud antiquos, vocatur monimenta maiorum, ideſt recordatio geſtorum virorum nobilium antiquorum. *In libro*. Quis liber fuerit iſte dubium videtur, forte reſponderi poſſet, quòd liber, in quo iſta ſcripta ſunt in monimentum eſt ille liber Exodi, quia hic ſcribuntur ea, quæ egerunt Iſraelitæ contra Amalechitas, & Amalechitæ contra Iſrael; nam antequam iſta diceret Deus Moyſi, nullus liber ab ipſo ſcriptus fuerat, poterat hic ergo quicumque liber ſignari. Sed quia in Hebræo ponitur hic ergo quicumque liber ſignari. Sed qui notam ſecũdum ſuppoſitorum deſignat, & apud Latinos nõ habetur, non poteſt accipi pro quolibet indifferenter, ſed pro aliquo libro ſpeciali. Et illum dicit Rabbi Abraham Aben Ezra eſſe librum, qui vocatur liber Iuſtorum, de quo ſæpe fit mentio in ſacra ſcriptura, & iſte liber per modum hiſtoriarum, interdum autem per modum Prophetiæ deſcribitur, vt patet ex his, quæ de illo libro in ſacra ſcriptura ſæpius recitantur. Et licet aliqua futura ſint, tamen ſpiritu Prophetico cognita per modum præteriti certiſſime enarrantur, ſic patet Ioſue 10. cap. cum dicitur. Nonne ſcriptum eſt in libro Iuſtorum ſtetit itaque ſol in medio cœli, & non feſtinauit occumbere ſpacia vnius diei; non ſuit antea, nec poſt tam longa dies obediente Deo voci homini, & pugnante pro Iſrael. Manifeſtũ eſt, quòd illa, quæ in libro iuſtorum licèt ſint de futuris narrationibus, tamen antequam fiant tanquam præterita enarrantur, nam ſcriptor libri Ioſue allegauit dictum libri iuſtorum, & recitatur ibi tanquam præteritum, ergo quando factus fuit liber Ioſue, ille liber ſcriptus erat. Aliqua ſcribuntur per modum imperandi Prophetice, vt patet ſecundo Regum primo capitulo, cum dicitur, & præcipit, vt docerent filios Hebræorum, ſicut ſcriptum eſt in libro iuſtorum, conſidera Iſrael pro his, qui mortui ſunt ſuper excelſa tua, & vulnerati. In iſto libro geſta multorum temporum continebantur Prophetice dicta, & hunc librum fecit Moyſes, vt hic patet, & liber autenticus valde fuiſſet iſte, quia libro ſacræ ſcripturæ faciunt de eo mentionem allegantes verba eius ad confirmationem eorum, quæ dicuntur. Poſtea tamen abolitus eſt, nec ſcriptura de eo, facit mentionẽ, non quod eius auctoritas impobata ſit, cum ſemel, & multoties eum ſacra ſcriptura approbauerit, multoties allegando dicta eius, vt patet ex dictis, ſed quia nunc, non habetur. Et hoc fuit quia forte ab antiquo periti Hebræorum, aut Doctores catholici in Eccleſia primitiua de eo non curauerint, quia ab hæreticis, vel quibuſdam imperitis corruptus fuerat, ſicut patet de libro iuſti Henoch, in quo plura Prophetice prædicta ſunt, vnde eum in epiſtola ſua Iudas Apoſtolus allegauit: Hebræi tamen periti, & doctores noſtri antiqui videntes hunc librum Hæreticorum mendacio deprauatũ, vbi ab auctoritati libri Hæretici ſua falſa dogmata miſcentes totaliter veritatem, & auctoritatẽ corruperunt, vnde nunc Eccleſia veritates eius in canone ſcripturarum ſuarum non recipit, ne pariter falſa cogatur confiteri, de hoc Auguſt. de ciuitate Dei libro decimoquinto. *Et trades auribus Ioſue*. Quid eſt quod tradendum erat in auribus Ioſue; non enim intelligi poteſt de hiſtorica narratione, ſcilicet de bello contra Amalech, quia ipſe Ioſue ita bene ſciebat iſta, ſicut Moyſes, & melius, quia fuerat dux belli, ſed in auribus

Gen. 26. 1. Par. 1.

An Amalech fuerit nepos Eſau quartus uel quintus.

Gen. c. 26.

Auctoris ſententia.

Quis liber fuerit iſte, in quo ſcripta ſũt hæc, quæ de Amalec dicuntur.

Liber iuſtorum a Moyſe ſcriptus eſt, & eſt valde autenticus.

Liber iuſti Henoc ab hæreticis deprauatus eſt. Auguſt.

bus Ioſue tradendum erat id quod Propheticè enunciabat, ſ. quod memoria Amalec delenda eſſet de ſub cęlo, & hoc rationabiliter dici poterat Ioſue, quia ipſa futuris tuſtior erat. Et conferebat hoc ei ad duo, primo ad lætitiam, quia Ioſue, licèt tunc vicisſet Amalechitas, tamen incertus erat de ſtatu eorum poſt, vtrum forte ipſi rurſus debellarent Hebræos. Cum autem hic prænunciatur delenda memoria Amalec de ſub cęlo, gaudere Ioſuæ, quia ille erat hoſtis Hebræorum, & ſi ipſe delendus erat non deletutus erat Hebræos. Secundo proficiebat ad ſignificandum, quod nũ deberet iungere poſtea aliqua fœdera cũ Amalechitis, ſed bellum magnis aduerſus eos gerere debebat, ſic patet infra. quia bellũ Dei erit contra Amalec a generatione in generationẽ. Et quantum ad hæc adhuc magis dici poſſet, quòd accipiatur hic liber pro libro iuſtorum, quia in illo libro ponuntur iſta, & ſimilia Propheticè, & extenſius. Et iſte liber vocatur etiam liber bellorum Domini, quia ibi Propheticè enarrantur bella, quæ Deus facturus erat, & ſic dicitur Num. 21 ca. Vnde dicitur in libro bellorum Domini, ſicut fecit mari rubro, ſic fecit torrentibus Aaron, ſcopuli torrentium inclinati ſunt, vt requieſcerent in Amon, & recumberent in finibus Moabitarum. Sed manifeſtum eſt, quòd non poteſt ibi accipi pro libro numerorum, quia ibi cõfirmatio illorum, quę geſta ſunt per alium librum cum dicitur? Vnde dicitur in libro bellorum Domini, quaſi dicat iſta cõfirmãtur per, ea quæ dicuntur in libro bellorum Domini. Itẽ quia ea, quæ ponuntur in libro Numerorum ſunt, vt hiſtorica narratio; iſta tamen verba ponuntur Prophetico modo, ſ. ſicut fecit mari rubro, ſic faciet torrentibus Amon, ſed quando ſcribebat Moyſes librum Numerorum iam facta erant iſta, ergo videtur, quod illa, quæ dicuntur de libro bellorum Domini non pertinẽt ad librum numerorum, ſed ad alium ſpecialem librũ, & iſte eſt, in quo ſcripſit Moyſes iſta verba, ſcilicet, delebo memoriam Amalec, vel aliqua alia ſignificantia idem Propheticè, quia infra dicitur, quod manus ſolus Domini, & bellum Dei erat contra Amalec in generatione in generationem. Rectiſſime ergo iſtud bellũ Dei in libro qui dicitur Domini ſcribi debuit. *Delebo enim memoriam Amalec ſub cælo*. Ideſt ita deſtruam Amalec, quòd faciem memoriam eius non manere in aliqua parte orbis, quod eſt eſſe ſub cęlo. Hoc etiam fuit Prophetatum per Balaam dum ſtaret in monte altiſſimo Moabitarum, & conuerteret ſe ad diuerſas terras gentium, vt patet Nume. 24. capitulo, tunc dixit de Amalec. Principium, & gentium Amalec, cuius extrema perdentur. Fuit autem facta iſta deletio tempore Saulis; ipſe namque mandato Dei per Samuelem Prophetam iuit contra Amalec, & deleuit omnia præter regem eius Agag, & pecora pulchra atque pinguia, vt patet 1. Reg. decimoquinto cap. & ea poſt non fuit populus Amalechitarum; nam ſi aliqui percutientes effugierunt, vel tempore illius belli erant in alijs nationibus, ita pauci fuerunt, quòd non redierunt ad reſtaurandum populum Amalechitarum, ſed commiſcuerunt ſe cum gentibus, & perijt nomẽ eorum de ſub cęlo. *Aedificauitque Moyſes Altare*. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet gratiarum actio pro victoria. *Aedificauitque Moyſes Altare*. Scilicet ad offerendum Deo victimas pro victoria conceſſa. Et iſtæ proprie vocãtur Hoſtiæ pacificæ, quia victoria habita par obtenta eſt, & licet nõ fuit hic mentio mẽtio, quòd immolauerit Moyſes victimas, tamen intelligendum eſt, quia Altare non fit ad ſolas preces fundendum, vel gratiarum actiones reddendum, ſed ad holocauſta aut victimas immolandum. Et ſi dicas, quomodo potuit altare fieri ad immolãdum victimas, cum nondum eſſent ſacerdotes ad immolandum? officium namque iſtud ad ſacerdotes pertinebat. Reſpondetur, quod ante conſecrationem Aaron adhuc erant ſacerdotes. vt patet infra decimo nono capitulo, cum dicitur. Vade, & deſcende, aſcendeſque tu & Aaron tecum, ſacerdos autem, nec populus non tranſeant terminos, nec aſcendant ad Dominum. Et hoc ſatis patet, quia ius ſacerdotale erat vnũ

Liber iuſtorũ vocatur & liber bellorũ Domini. Nu. 21.

Nu. 24. Nomen Amalechitarũ perijt tẽpore Saulis. 1. Re. 15

Primogeniti erãt ſacerdotes ante Aaron.

F de iuribus primogenituræ, vt declarauimus Gene. vigeſimoquinto, & vigeſimoſeptimo capit. ideo omnes primogeniti ſacerdotes erant, & immolare poterant, & de iſtis fuerunt illi duodecim, iuuenes tribuum duodecim, de quibus dicitur infra 24. capit. ſcilicet. Miſit iuuenes de filijs Iſrael, & obtulerũt holocauſta, immolaueruntq; victimas pacificas Domino vitulos 12. Sed adhuc dices, his exiſtentibus non poterit adhuc Moyſes immolare, altare conſtruere, & ibi holocauſta cremare, quia ipſe non erat de primogenitis: Aaron nanque frater eius primogenitus erat, quia tribus annis maior erat, vt patet ſupra 7. cap. Reſpondetur, quòd Moyſes erat ſacerdos non ſecundum ius commune primogenitorum, ſed ſecundum Dei ſpeciale priuilegiũ, quia eum omnium ſacerdotum principem fecerat, &
G hoc non ſolum dedit Deus Moyſi, ſed etiam filijs Aarõ; nam manifeſtum eſt, quòd vnus ſolus de filijs Aaron primogenitus erat, ſed omnes quatuor ſacerdotes facti ſunt, vt patet infra 29. & Leu. & 9. & 10. cap. Moyſes autem ante omnia iſta habuit priuilegium a Deo ſuper ſacerdotes, ſcilicet. quòd ipſe tanquam magnus ſacerdos cõſecraret eos, & vngeret, atque in eorum ſolẽnitate conſecrationis immolaret victimas; vt patet infra 29. & Leui. 8. & in alijs locis. Potuit ergo ante hoc altare conſtruere, & victimas immolare, quia omnium plena, ſummaque poteſtas ei conceſſa erat. *Et vocauit nomen eius, Dominus exaltatio mea*. Non vocauit nomen eius Dominus ſimpliciter, quia iſtud nomen non eſt communicabile rebus irrationabilibus, ſed vocauit eum compleac, ſcilicet Dominus exaltatio mea, ideſt
H Deus eſt exaltatio mea, quia ex victoria contra Amalechitas exaltati ſunt, ſic vocantur alia loca cum connotatione nomine Domini, vt patet Gen. 22. c. vbi mons Moria vocatus fuit Dominus videt, quia ibi Deus vidit afflictionem Iſaac, & obedientiam Abrahę. Et Ezechi. vlt. cap. vbi agitur de templo magno dicitur in fine: Et nomen ciuitatis illius Dominus ibidem. In Hebræo dicitur hic. *Et vocauit nomen eius Dominis vexillum meum*. Ideſt Deus eſt quaſi vexillum meum in bello; nam ſicut bellatores confortantur videndo vexillum ſuum, & quando illud præcedit in bellis ipſi libenter ſequuntur, & ſi vexillifer retrocedat, alij procedere vltra non poſſunt, ita eſt de Deo, quo fauente, bella cõficiuntur, quo abeunte, aduerſa cuncta ſequuntur. Et ſatis conuenit litera noſtra Hebrææ, quia vexillũ exal-
I tatio, vel aliquid exaltatum eſt, dicens. *Quia manus ſolius Domini*. ideſt poteſtas Dei per ſeipſum deſtruet Amalec. Et ſi arguas contra, quia non manus Dei ſola deſtruxit Amalec cum Saul rex iuerit ad Amalechitas cum Iſraelitis, & deſtruxit eos in ore gladij, vt patet primo Regum decimoquinto cap. Ergo nõ manus ſolius Dei. Reſpondetur, quòd manus ſolius Dei fecit hoc, quia ipſa totam virtutem, & poteſtatem ad hoc faciendum contulit; nam forte Amalechitæ erant ita potentes, quòd Iſraelitæ non præualuiſſent aduerſus eos, vel non ſufficiſſent eos delere penitus, niſi virtus Dei ſpecialiter affuiſſet. Alia litera habet. *Quia manus ſolij Domini*. Solium ſedes ſignat, vel thronum. Et eſt ſenſus quòd poteſtas throni Dei pugnabit contra
K Amalec, nec tamen eſt intelligẽdum, quod Deus ſedet aut ſolium habebat, quia iſta conueniunt corporibus collocatis, Deus autem corpus non eſt, ſed purus ſpiritus; dicitur tamen thronus Dei; ideſt quædam tranquillitas Dei in ſeipſo ſine aliquo motu diſturbantium paſſionum, aut mordentium curarũ. Et iſtic poteſtas throni Dei contra aliquem pugnat, quãdo Deus in ſua tranquillitate exiſtens aliquem impugnat, vel delet, ſic factum eſt de Amalec, quẽ Deus quietus ſtans deleuit, quando voluit miſſo contra eos Saule. Et ſic dicit Boetius de conſol. lib. 3. Metro. 9.

Stabiliſque manens das cuncta moueri.

Et bellum Dei contra Amalech. Licèt bellum, in quo deletus fuit totus populus Amalechitarum per Saulem geſtus fuerit; tamen Dei bellum dicitur, quia virtus Dei illud egit, vt ſupra diximus. *A generatione in generationem*. Ideſt ſemper vſque deleatur, quaſi dicat,

Moyſes licet primogenitus non fuerit, tamẽ ſpeciali priuilegio erat ſacerdos.

nulla

nulla pax ei erat a Domino donec eum deſtruat, & ſic commendauit Moyſe Iſraelitis, vt patet Deut. 25. capit. cum dicitur. Memento quæ fecerit tibi Amalec in via, quando egrediebaris ex Aegypto, quando occurrerit tibi, & extremos agminis tui, qui laſſi reſidebant occideret, quando tu eras fame, & labore confectus, & non timuerit Deum. Cum ergo Dominus, Deus tuus dederit tibi requiem, & ſubiecerint tibi cunctas per circuitum nationes in terra, quam pollicitus eſt tibi, delebis nomen eius de ſub cælo, caue, ne obliuiſcaris.

CAPITVLVM XVIII.

Sup. 2.

CVmque audiſſet Iethro Sacerdos Madian cognatus Moyſi, omnia quæ fecerat Dominus Moyſi, & Iſrael populo ſuo, & quòd eduxiſſet Dominus Iſrael de Aegypto: tulit Sephoram uxorē Moyſi, quam remiſerat, & duos filios eius, quorum vnus vocabatur Gerſan dicente patre: Aduena fui in terra aliena. Alter vero Elyezer: Deus enim, ait, patris mei adiutor meus, & eruit me de gladio Pharaonis. Venit ergo Iethro cognatus Moyſi, & filij eius, & vxor eius ad Moyſen in deſertum, vbi erat caſtrametatus iuxta montem Dei, & mandauit Moyſi, dicens. Ego Iethro cognatus tuus venio ad te, & vxor tua, & duo filij tui cum ea. Qui egreſſus in occurſum cognati ſui, adorauit, & oſculatus eſt eum, ſalutaueruntque ſe mutuo verbis pacificis. Cumque intraſſet tabernaculum, narrauit Moyſi cognato ſuo cuncta, quæ fecerat Dominus Pharaoni, & Aegyptijs propter Iſrael, vniuerſumque laborem, qui accidiſſet eis in itinere, & quòd liberauerat eos Dominus. Lætatuſque eſt Iethro ſuper omnibus bonis, quæ fecerat Dominus Iſraeli, eo quòd eruiſſet eum de manu Aegyptiorum. Et ait: Benedictus Dominus, qui liberauit vos de Manu Aegyptiorum, & de manu Pharaonis qui eruit populum ſuum de manu Aegypti. Nunc cognoui quia magnus Dominus ſuper omnes Deos, eo quod ſuperbe egerint contra illos. Obulit ergo Iethro cognatus Moyſi holocauſta, & Hoſtias, Deo, veneruntque Aaron, & omnes ſeniores filiorum Iſrael, vt comederent panem cum eo coram Deo.

De po. d. ſ ca ve nit 88. d c ſi.

Cumque audiſſet. Deſcripta populi liberatione, hic agitur de eius ordinatione. Et diuiditur in duas partes, quia primo deſcribitur aduentus Iethro conſulentis; ſecundo Moyſi conſenſum præbentis, ibi. *Altare die.* Circa primum. *Cumque audiſſet Iethro.* Habitabat Iethro in Madian, vt patet ſupra 2. c. & eſt terra Madian, coniuncta deſertis Arabiæ, per quæ tranſibant filij Iſrael, maxime monti Sinai, in quo nunc erāt, quia Moyſes paſcens gregem eius minauit eum ad interiora deſerti, & duxit in montem Sinai, vbi audiuit vocē Domini in rubo ardenti, qui non comburebatur, vt patet ſupra tertio cap. & ideo cum ambularent Iſraelitæ per terram illam, audire poterat hoc ſatis cito Iethro in terra ſua Madian. *Iethro.*

QVÆSTIO. I.

Quare Iethro multipliciter nominatur.

ISte Iethro vocatur multis nominibus, nam aliquando vocatur Iethro, vt patet hic, & ſup. 3. & 4. ca. Licèt etiam in hoc nomine litera Hebraica faciat differentiā quia aliquando vocatur Iethro, vt patet ſup. 3. capit. in litera Hebraica, & aliquando vocatur Iether, vt patet ſupra 4. cap. in eadem litera Hebraica. Vocatur etiā Raguel, vt patet ſupra 2. c. cum dicitur quòd ſacerdoti Madian erant quatuor filiæ, & poſtea ſubiungitur, quæ cum reuertiſſent ad Raguel patrem ſuum, ex quo videtur, quod Iethro, cuius filiam accepit Moyſes, vocatus fuit Raguel, quia ipſe eſt, qui habebat filias ſeptem, de quibus accepit vxorem Moyſes. Etiam vocatus fuit iſte Obab, vt patet Nu. 10. c. cum dicitur, Dixitq; Moyſes Obab filio Raguel cognato ſuo Madianitidi, ſed nullum cognatū habebat Moyſes niſi Iethro, ergo Iethro eſt, qui vocatur Obab. *Sacerdos Madian.* Poteſt vocari dupliciter ſacerdos, vno modo ſacerdos, ideſt potens vel principes, & ſi dicitur 2. Reg. 8. c. quòd filij Da

Nu. 10.

Sacerdos dupliciter ſumitur.

A

uid ſacerdotes erant. Conſtat tamen, quòd ibi ſacerdotes non poſſunt dici, ideſt ſacrificia facientes, quia ipſi non erant de tribu Leui, ſed de tribu Iuda, nullus tamen audebat effici ſacerdos, aut attentare eorum officiorum, qui non eſſet de tribu Leuitica, vt patet Nume. 18. cap. vbi cum ſacerdotium commendaſſet Deus Aaron, & filijs eius ait. Alienigena non miſcebitur vobis & poſtea ſubditur. Si quis externus acceſſerit occidetur; vocantur ergo illi ſacerdotes .i. principes, vel maiores. Alio modo accipitur ſacerdos, ideſt ſacra dijs faciens, aut Deo vero, & erat iſte Iethro ſacerdos iſto ſecundo modo in terra Madian, vt declarauimus ſup. 2. cap. *Cugnatus Moyſi.* Accipitur cognatus pro ſocero. Erat namque Iethro ſocer Moyſi, cum Moyſes accepiſſet vnam de filiabus eius. Cognatus autem propriè ſignat conſanguinitatem, hic autem ponitur vt non ſignans affinitatem. Quod autem pro eodē accipiatur hic cognatus, & ſocer, patet, quia idem, qui vocatur cognatus, vocatur ſocer. Nam ſupra 3. capit. vocatur Iethro ſocer, cum dicitur; Moyſes autem paſcebat oues Iethro ſoceri ſui ſacerdotes Madian. Vocatur autē cognatus Moyſi, ſupra quarto cap. cum dicitur, abijt Moyſes, & reuerſus eſt ad Iethro cognatum ſuum, ſic vocatur hic, ſic Nume. 10. capit. cum dicitur, dixit Moyſes Obab filio Raguel cognato ſuo Madianitidi. *Omnia, quæ fecerat Deus Moyſi.* Duo audiuit Iethro, ſcilicet bona quæ fecerat Deus Moyſi, & bona, quæ fecerat Iſraeli. Et iſta ſunt diſtincta, quia Moyſes non conſiderabatur ſolum, vt vnus de populo Iſraelitico, ſed etiā vt quædam perſona, ideo quædam beneficia pertinebāt ad Iſraelitas; nam beneficia populi Iſraelitici erant, quod Deus eduxiſſet eos de Aegypto, & trāſduxiſſet per mare rubrum, & dediſſet manna, & ſimilia. Præter hæc tamen, quæ communia erant Moyſi cum cæteris Iſraelitis facta fuerunt alia ſpecialia, ſcilicet, quod factus fuerit dux totius populi Iſraelitici, & quod data fuerit ei virtus faciendi miracula, & quòd loqueretur cum Domino, & vt in magna reputatione haberetur corā omnibus, tam Aegyptijs, quam Hebræis, vt patet ſup. 11. cap. cum dicitur, fuitque Moyſes vir magnus valde in terra Aegypti coram omnibus ſeruis Pharaonis, & omni populi. *Et Iſrael populo ſuo.* Quæ bona fecerit Iſrael patet ſupra, vocatur Iſrael populus ſuus, quia Deus ſuſcepit iſtum populum ſpecialiter, vt peculiarem & ſpecialem de cunctis populis terræ, vt patet infra 19. cap. & Deut. 7. cap. & propter ſpecialia beneficia iſtis exhibita, ſic patet Deut. 4. cum dicitur, Facta eſt aliquando huiuſcemodi res, & ſi nunquam cognitum eſt, vt audiret populus vocem Dei loquētis de medio ignis, ſicut tu audiſti, & vidiſti, ſcilicet fecit Deus, vt ingrederetur, & tolleret ſibi gentem de medio nationum per tentationes, ſigna, atque portenta, per pugnam, atque robuſtam manum. *Eo, quod eduxiſſet Dominus Iſrael de Aegypto.* Iſtud erat primum, & maximum beneficium collatum Iſraelitis ſimul, & erat maximum. Primo quia erat valde generale; nam nullus de Iſraelitis erat, qui hoc beneficium non participaſſet. Secundo quia maximum bonum eis conferebatur, ſcilicet libertas; nulla res enim eſt quantumcumque pretioſa, quæ libertati comparetur. Iuxta dictum poetæ.

Cognatus quid proprie ſignat.

B

C

D

Maximum beneficium Iſraelitis collatum fuit eductio de Aegypto.

E

Non bene pro toto libertas venditur auro.

In Aegypto autem exiſtentes oēs Hebræi ſerui erant; rum autem educti fuerūt, liberi effecti ſunt. Item quia non ſolū erat iſta ſeruitus, ſed ēt erat grauiſſima ſeruitus, cum dicatur: Fornax ferrea, & ſic patet Deut. 4. cū. cum dicitur, quòd Deus eduxit vel liberauit Iſrael de fornace ferrea Aegypti. *Tulit Sephoram uxorē Moyſi.* Ante iſta licet Iethro ſciret, quod Moyſes eſſet in Aegypto non ferebat ei vxorem quia neſciebat de ſtatu eius, vel ēt vtrū inde receſſurus eſſet, & quia lōge erat Aegyptus a Madian: terra aūt iſta per quā nunc trāſibant erat cōiuncta terræ Madian. ſ. deſertū Sinai; nā Moyſes cū paſceret gregē ſacerdotis Madiā, intrauit in interiora deſerti veniēs ad montē Sinai: ergo vſque mons Sinai modicū

Deut. 4.

durabat

durabat a terra Madian. Poterat ergo ſecuriter nunc portare Iethro Sephoram vxorem Moyſi ad eum. Etiam quia nunc Iſraelitæ tranſibant per deſertum euntes ad tenendas ſedes in terra Chanaan: ſi ergo non veniſſet nunc Iethro, oportebat, vel non portare Moyſi vxorem ſuam, vel ad terram lõginquiorem portare. Item quia nunc videbat Moyſen generum ſuum proſperatum, vel de ſecundum popularem exiſtimationem, quia erat dux tantæ congregationis, ideo moueretur magis ad ducendum ei vxorem & filios, quia ſic honoratiores eſſant. *Sephoram vxorem Moyſi*. Iſta erat maior de filiabus ſeptem Iethro ſacerdotis Madian, vt declarauimus ſupra 2. cap. *Quam remiſerat*. Vt patet ſupra quarto cap. nam cùm tenderet Moyſes de terra Madian in in Aegyptum, ferebat ſecum vxorem ſuam, & duos filios ſuper aſinum; cùm autem perueniſſet ad diuerſorium, & Angelus Domini voluiſſet occidere Moyſen propter filium ſuum non circuncisum, tulit Sephora acutiſſimam petram, & circuncidit carnem præputij ſui, & tetigit pedes Moyſi, & poſtea receſſit a Moyſe reuertens in terram ſuam Madian. Et licet dicatur in textu ibidem, quòd dimiſit eum; tamen non eſt intelligendum, quòd Sephora Moyſen inuoluntarium dimiſerit: ſed conſenſu Moyſi factum eſt volente Deo nam ad illud negocium, quod Moyſes expediturus erat, onus magnum erant vxor, & filij cum deberet in his vir expeditus haberi, & Moyſi valde placuit, quòd vxor cum filijs rediret; nam non decebat illos portari in Aegyptum, quia eſſet ſuſpitio contra eum, quòd non intenderet Iſraelitas de Aegypto eſſe educendos, cùm ipſe duceret vxorem, & filios ſecum, quaſi ad habitandum in Aegypto. *Quorum vnus vocabatur Gerſon*. Hic repetuntur nomina filiorum Moyſi cum interpretationibus ſuis, de quibus dicitur ſupra 2. c. Et iſte Gerſon fuit primogenitus, vt patet ex ordine eorum. Etiam quia quãdo Moyſes tendebat in Aegyptum, circunciſus fuit in via Eliezer; alius autem erat circũciſus: ergo maior erat Gerſon, quam Eliezer. *Dicente patre*. Ideſt quia dixit pater eius. ſ. Moyſes. *Aduena fui in terra aliena*. Ideſt ergo veni ad habitandum ad terram alienam: Moyſes autem natus fuit in Aegypto, vt patet ſupra 2. c. ideo illa terra eius erat terra propria Aegypti: cum autem fugit de Aegypto propter timorem Pharaonis, cum occidiſſet Aegyptium, vt patet ſupra 2. c. venit in terram Madian, quę erat ſibi terra aliena, & in hac habitauit aduena 40. annis, quia iuit illuc, cùm eſſet annorum 40. & venit inde in Aegyptum, cùm eſſet annorum

Act. 7. 80, vt patet Actuum 7. *Alter vero Eliezer*. Hos duos filios habuit solùm Moyſes in annis 40. quibus tenuit Sephoram vxorem ſuam in terra Madian. Et fuit iſte ſecundus minor, qui circũciſus fuit in itinere eundo a terra Madian in Aegyptum, vt patet ſupra 4. c. *Deus enim patris mei adiutor meus*. Iſta eſt interpretatio nominis, ſcilicet quòd Eliezer ſignat id quod Deus patris mei adiutor meus: & hoc dicitur quantum ad bona quę attingerat, aut quantum ad mala, quæ vitauerat; nam Moyſes fuerat adiutus a Deo, quia effugerat gladium Pharaonis Deo liberante, ſicut dicitur immediate. Euitauerat etiam inimicorum ſuorum inſidias. Attigerat etiam bona, ad quæ Deus eum adiuuerat; nam cum ipſe profugus eſſet de Aegypto in terram alienã, non expectabat recipi pacifice in aliqua terra, & dari ſibi vxorem, & gignere filios. Magis tamen dicitur hic Deus adiutor quantum ad euitandum mala, in quę Moyſes incidiſſet, niſi Deus adiuuaret. *Eripuit me de gladio Pharaonis*. Quia cùm ipſe occidiſſet Aegyptium, & abſcondiſſet in ſabulo, notum factum fuit Pharaoni: qui eum comprehendere voluit, & occidere, ſed ipſe aufugit de terra. Vel ſecundum quòd expoſuimus ſupra ſecundo & quarto capitulo, quòd Moyſes poſtquam occidiſſet Aegyptium ductus eſt corã Pharone, a quo cum quereretur, quare illum hominem occidiſſet: reſpondit ſe iuſte egiſſe non veritus animo ſitatem regis, vt patet ad Hebr. vndecimo capitulo, tunc cum mandaſſet eum rex iugulari, ſpiculator percuſſus fuit cæcitate idest cæcitate, vt omnia alia videndo ſolum

F Moyſen non videret, & Pharao percuſſus ſtupiditate fuit, quòd licet videret Moyſen fugientem, & cuperet eum detinere, nunquam potuit mandare alicui de ſeruis ſuis, vt eum detineret, & ſic ſpecialiter Deus eum liberauit de gladio Pharaonis. *Venit ergo Iethro*.

Quo tempore Iethro venerit ad Moyſen.

QVÆSTIO, II.

DVbium eſt, quo tempore Iethro ad Moyſen venerit. Volunt aliqui, quòd venerit in primo anno egreſſionis de Aegypto, & ante datam legem. Et hoc ſuadetur, quia terra Madian eſt coniuncta deſerto Sinai, vt patet ſupra tertio capitulo, quia Moyſes paſcens gregem Iethro ſoceri ſui minauit eum ad interiora deſerti deducens ad montem Dei Horeb, qui eſt mons Sinai. Exiſtens ergo Iethro tam propinquus deſerto Si-

G nai, non eſt veriſimile, quòd tardaret per annum ire illuc. Etiam quia dicitur in principio capituli, quòd cùm audiſſet Iethro cognatus Moyſi, quæ feciſſet Dominus Moyſi, & Iſraeli populo ſuo, tulit Sephoram vxorem Moyſi, & duos filios eius, & venit ad eum, ſed iſta, quæ referebatur Deum feciſſe Moyſi & Iſraeli, audiuit Iethro ante annum ſecundum exitus de Aegypto cùm eſſet ita propinquus deſerto, per quod tranſibat Iſrael: ergo non expectauit vſque ad ſecundum annum. Item in ſacra ſcriptura nihil eſt credendũ dici per anticipationem, aut recapitulationem, niſi cùm neceſſitas literæ hoc exigit, ſcilicet quia aliter veritas literę conſiſtere non poteſt, nam ſi indifferenter poſſemus dicere eſſe anticipationem vel recapitulationem, tolleretur omnis certitudo narrationis hiſtoricæ quantum ad ordi-

H nem in ſacra ſcriptura, quod valde inconueniens eſſet. Cùm ergo ponatur hic de aduentu Iethro ante dationem legis, intelligendum erit ipſum veniſſe ante dationem legis. Reſpondetur quòd verum Iethro venerit ad Moyſen paulo ante finem anni primi exitus de Aegypto, vel in principio anni ſecundi, non eſt magna difficultas, vel differentia, quia nõ magis poteſt vnum probari quam alterum, ſed quòd Iethro venerit ante dationem legis ad Moyſen, videtur difficile. Primo quia dicitur in litera quòd Iethro acceſſit ad Moyſen, cum caſtrametati eſſent apud montem Dei, ſcilicet apud montem Sinai, ſed videtur quòd Iethro non inciperet, vt veniret ad Moyſen in montem Sinai, niſi ſciret iam ibi eſſe caſtra locata, ne cogeretur vagari poſt Moyſen per deſertum: ſi tamen nos demus, quòd venit

I Iethro in montem Sinai recedens de terra ſua poſtquã ſciuit eſſe Moyſen in montem Sinai, impoſſibile erat, quòd veniret ante dationem legis: patet conſequentia, quia licèt mons Sinai aliqualiter coniunctus ſit terræ Madian; diſtat tamen a loco illo, in quo morabatur Moyſes cum Iethro per duas aut tres dietas, vt declarauimus ſupra quarto capitulo. Et patet, quia cum Moyſes pergeret in Aegyptum, & voluiſſet occidere Dominus Moyſen propter Eliezer filium ſuum incircunciſum, cùm eſſet in diuerſorio circuncidit eum Sephora mater pueri, & reuerſa eſt cum filijs in terrã ſuam. Ex quo innuitur, quòd aliqualiter longe a ciuitate, in qua erat Iethro, contigit hoc de circunciſione pueri, & reuerſione Sephoræ. Sed poſt dicitur quòd Moyſes perrexit in Aegyptum via, qua inceperat, &

K exiuit ei obuiam mandato Dei Aaron, & inuenitque Moyſen apud montem Dei; ideſt apud montem Sinai. Apparet ergo, quòd locus iſte montis Sinai, in quo Aaron veniens de Aegypto obuiauerit Moyſi, diſtaret per duas aut tres leucas. Si ergo debuiſſet Iethro tendere in montem Sinai cognito, quòd manerent ibi caſtra Iſrael, oportebat ad minus poſt ſex dies a collocatione caſtrorum illuc accedere, quia cùm diſtet mons ille a ciuitate, in qua manebat Iethro per tres dietas, aut plus, maxime in parte eius elongatiſſima a terra Madian, quæ eſſet Aegypto propinquiſſima; nam apud illam caſtra fixa ſunt, vt patet infra decimo nono capitulo, cùm dicitur: Profecti de Caphidim, & peruenientes in deſertum Sinai caſtrametati ſunt in eodem loco ibi, quia Iſrael fixit tentoria e regione montis. Si ergo die qua fixa ſunt caſtra in monte Sinai

Nil in ſcriptura p anticipatione dicitur, aut recapitulatione, niſi cum neceſſitas cogit.

An Iethro venerit ad Moyſ eſt ante datam legem.

Primum argumentum.

Lex data fuit tertio die, poſtq; in Sina ventum eſt.

nai receſſiſſet aliquis de monte illo ad ciuitatem terræ Madian, in qua manebat Iethro, perueniſſet illuc in tribus diebus, & tunc Iethro apparans ſe ad iter veniret in deſertum Sinai in alijs tribus diebus, & ſic elapſi eſſent dies ſex a fixione caſtrorum. quando veniret Iethro in caſtra Iſrael ad Moyſen. Et tunc non potuiſſet venire ante dationem legis, quia lex data fuit tertio die, poſtquam acceſſerũt ad montem Sinai, vt patet infra decimonnno capitulo, cum dicitur, quòd ſtatim vt fixerunt caſtra apud montem Sinai, Moyſes aſcẽdit in montem, & dixit ei Deus: Vade ad populum & ſanctifica eos hodie, & cras lauent veſtimenta ſua, & ſint parati in diem tertium, & tunc ſequitur. Die tertio deſcẽdit Dominus coram omni populo ſuper montem Sinai: neceſſariò ergo data fuiſſet lex ſexto modo, quando venit Iethro in mõtem Sinai. Sed de hoc magis dicetur Infra decimonono capitulo, ſcilicet quòd fuit lex data ſexto die, & tamẽ adhuc ſic non poterat venire Iethro, quia nullus iret immediate ad dicendum Iethro veniſſe caſtra Iſrael in Sinai. Item dato quòd Iethro veniret ad montem Sinai antequam cognoſceret ibi ſtare caſtra. *Quod non eſt veriſimile quia nollet per deſertũ incertus euagari.* Tamen non poſſet venire ante dationem legis, quia in litera dicitur, quòd quando venit Iethro exiuit ei obuiam Moyſes, & illa die comederunt, & biberunt in lętia, & ſequenti die ſurrexit Moyſes, vt iudicaret Iſrael a mane vſque ad veſperam, quod videns Iethro redarguit Moyſen, quòd ſtulto labore conſumeretur, & ſic tranſit iſta dies in iudicio. Deinde die altera inceperunt ordinare principes tribunos, & centuriones, & quinquagenarios atque decanos, & ſic tranſierunt in his dies tres, primus in conuiuio, ſecundus in iudicio, tertius incipiendo ordinare de regendo populo. Si ergo Iethro venit ante dationem legis oportebat, vt veniret prima die qua caſtrametatus fuit Iſrael apud montem Sinai: ſed hoc non conuenit, quia tunc in ſecunda die caſtrametationis Moyſes ſurrexiſſet ad ſtandũ in iudicio de mane vſque ad veſperã, & in tertia die incepiſſent ordinare de principibus, & iudicijs populi, ſed hoc falſum eſt, quia in prima die qua caſtra fixerunt apud montẽ Sinai mandauit Deus Moyſi, vt purificarentur vſque in diem tertium lauãtes ſinguli veſtimenta ſua, & abſtinentes ab vxoribus ſuis: nõ eſt ergo vllo modo veriſimile, quòd cum mãdarentur purificari, & ſoliciti eſſe ad recipiendum legem vſque in diem tertium, quòd die præcedenti irent ad iudiciũ a mane vſque ad veſperam, quia contentiones forales, quę fiunt in iudicio, & vocantur propriæ iurgia quaſi iuris garria, ideſt locutiones vel contẽtiones, tranquillitatem animæ opprimunt, & feruorem attentionem que ſpiritus circa Deum. Vnde in diebus ieiuniorum ſi licitè, & meritoriè fieri deberent, vetabat Dominus repetitiones debitorum, & iuridicas contentiones, vt patet Iſaiæ 58. ca. cum dicitur. Ecce in die ieiunij nudæ inueniuntur voluntates veſtræ, & omnes debitores veſtros repetitis, ecce ad lites & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impiè, nolite ieiunare ſicut vſque ad hanc diem, vt audiatur in excelſis clamor veſtes: nũquid tale eſt ieiunium quod elegi per diẽ affligere hominem animam ſuam, nunquid cõtorquere quaſi circulum caput ſuum & ſaccum & cinerem ſternere, nunquid iſtud vocabis ieiunium, & diem acceptabilem Domino? nonne hoc eſt magis ieiunium quod elegi diſſolue colligationes impietatis, & ſolue faſciculos deprimẽtes, dimitte eos, qui cõfracti ſunt liberos, & omne onus diſtumpe? SI ergo in ieiunio quod frequentiſſime fit requiritur ceſſatio a litibus, & foralibus contentionibus, vt ſi dies acceptabilis domino, & intendant homines in deum, quantomagis cum dari debuit lex, quę fuit vnum quid ſpecialiſſimum cum deberent audire Deum loquentem: non eſt ergo vllo modo putandum, quò præcedenti die ante legis dationem ſtetiſſet Moyſes iudicãdo Iſrael a mane vſque ad veſperam, ſed hoc ſequitur ſi venit Iethro ante legis dationem, vt patet inductum ex ſuperioribus. Item ſecundum ordinem datum ſuperius oportuiſſet, quòd in tertio die poſtquã

6. Argũ.

Tribus diebus in docas conſtituit Moyſes, & quales.

A venit Iethro incepiſſent ordinare de iudicibus, atque principibus populi, ſed hoc non potuit eſſe, quia die tertio poſt caſtrorum fixionem in mõte Sinai data fuit lex, & aſcendit diluculo Moyſes in montem, vt patet infra 19. cap. Ergo nullo modo poterant illo die ordinare aliquid de principibus, vel iudicibus populi: ergo non venit Iethro ante legem datam. Et dato quòd dicamus legem datam ſexto die, iſte dies tertius erat, quo Moyſes ſtetit cum Deo in monte, & deſcendens denunciauit Iſraelitis, vt ſe mundificarẽt vſque ad alterum diẽ tertium computando ab ipſo die, & erat dies ſextus menſis. Item quia quando venit Iethro in caſtra Iſrael, obtulit Domino holocauſta, & hoſtias Domino, ſed ante dationem legis non erat facta differentia inter holocauſta, & hoſtias pacificas, pro delicto: ergo videtur q̀ B data erat lex diſtinguens ſacrificia, de quibus in Leuitico. Item non potuit eſſe immediate aduentus Iethro ad Moyſen poſt legem datam, quia data lege aſcendit Moyſes ad Dominũ, & ſtetit cum eo quadraginta diebus, vt acciperet legem in tabulis duabus lapideis, & acceptis tabulis, cum deſcenderet de monte, inuenit adoraſſe populum Deos alienos, & cõfregit tabulas, & introiens in caſtra, percuſſit ipſe, & Leuitæ qui iuncti ſunt ei a porta caſtrorum vſque ad portam, & poſt quã hæc geſta ſunt, conuocauit reliquum populum, dicens eis, quòd volebat aſcendere in montem ad orandum Deum pro eis, ſi aliquo modo dimitteretur peccatum eorum, & aſcendit ſtetitque alijs quadraginta diebus cõtinuè orabat proſtratus coram Domino, vt remitteret peccatum. & poſt iſtos ſecundos quadraginta dies C mandauit ei Deus dolare tabulas ſimiles prioribus, & dedit ei verba in illis, quę fuerat ſcripta in prioribus, & ſic trãſierunt in hoc plures quam 80. dies, de quibus omnibus Deut. 9. c. licèt Iudæi dicant fuiſſe dies 120. ſcilicet ter. 40. Et ſecundum illum numerum deſcendit Moyſes de monte in decima die, menſis ſeptimi anno primo egreſſionis de Aegypto. Sic autem vocant ipſi illum diem propitiationis, quia in illo die ſignatum fuit primo, quòd facta fuiſſet remiſſio peccati de immolatione vituli, & fabricatione, ſecundum computationẽ aliam complentur dies in principio menſis ſexti, ſcilicet in Auguſto, ideo non poſſet venire Iethro ad caſtra, vt inueniret Moyſen vſque ad menſem ſextum eiuſdẽ anni. Niſi forte dicas, quod venerit 40. diebus poſt legẽ datam, quando Moyſes deſcendit de monte, & confregit D tabulas. Sed tunc non poteſt ſtare, quòd venerit, quia quando venit Iethro erat totus Iſrael in pace, ita vt exirent Moyſes, & ſeniores ad ſalutandum Iethro in itinere, ſed hoc non potuit eſſe verum de illo tempore, quando deſcendit Moyſes de monte, quia tunc occidit Moyſes 23. milia eorum, quia adorauerunt vitulum, & voluerunt fabricare, vt patet in ſra 32. c. ideo tunc oẽs in planctu erant, nec poterant fieri ea, quæ dicũtur hic facta in aduentu Iethro. Item quia Iethro venit ad Moyſen, & ordinauit cum eo populum quantum ad iudices, & poſt receſſit in terram ſuam in ſecundo anno exitus de Aegypto menſe ſecundo, quãdo Iſrael mouere volebat caſtra de monte Sinai, vt patet Num. 10. ca. vbi poſito, quomodo Iſrael diſponebatur ad mouenda E caſtra ſubiũgitur, quòd dixit Moyſens Hobab filio Raguel Madianitidi cognato ſuo. Proficiſcimur ad locũ, quem Dominus daturus eſt nobis, veni nobiſcum vt benefaciamus tibi, quia Dominus bona promiſit Iſraeli: cui ille reſpondit: Non vadam tecum, ſed reuertar in terram meam, in qua natus ſum. Et ille noli inquit nos relinquere: tu enim noſti in quibus locis per deſertum caſtra ponere debeamus, & eris dux noſter. Et licèt ibi nihil de hoc dicatur; tamen hic dicitur: quòd reuerſus fuit in terram ſuam: videtur ergo, quòd in ſecundo anno, mẽſe ſecundo reuerſus fuerit. Cum ergo Iethro reuerti proponeret in terram ſuã, nõ eſt veriſimile, quòd moraretur tanto tẽpore, ſcilicet vno anno cum Moyſe, quia non relinqueret tanto tempore domum ſuam, & diſpoſitionẽ rei familiaris: conſequentia patet, quia lex fuit data primo anno exitus de Aegypto, mẽſe tertio, ĩ principio mẽſis, ſcilicet die tertia, vt patet ĩfra decimo-

nono

Aduẽtus Iethro non potuit eſſe immediate poſt dationẽ legis in mõte Sinai.

Deut. 9.

Quia Iethro non venit ad Moyſen Poſt datã legẽ 40. diebus.

nono capitu. Et receſſus de monte Sinai, quando receſſit Iethro à Moyſe fuit anno ſecundo exitus de Aegypto, menſe ſecundo, die viceſima menſis, vt patet Nume. decimo capitul. deficiebant ergo tredecim dies ad complendum: ſtetiſſet ergo cum Moyſe Iethro vno anno demptis diebus duodecim, vel tredecim, quod nõ eſt conueniens. Dicendum ergo eſt, quòd Iethro venit ad Moyſen in deſertum Sinai poſt datam legem. Quanto autem tempore poſt datam legem venerit. Reſpondetur, quòd non potuit venire ad minus ante ſextum, vel ſeptimum menſem eiuſdem anni exitus de Aegypto, vt ſupra probatum eſt, quia illis temporibus morabatur Moyſes cum Domino in monte. Concludendũ ergo quòd venerit Iethro ad Moyſen in montem Sinai in fine primi anni exitus de Aegypto. ſ. menſe 12. vel in principio anni ſecundi, & manſerit cum Moyſe per menſem vel paulo plus in caſtris montis Sinai. Et tunc nullum inconueniens de ſuprapoſitis ſequitur, & ſtabit conuenienter, quòd manſerit cum Moyſe vſque ad tempus, quo recedere debuerunt de monte Sinai, vt patet Num. 10. cap. nec erat hoc nimium tempus. ſ. manere vno menſe extra patriam ſuam. Item quia veniente Iethro ad Moyſen conſtituti ſunt principes, & iudices in Iſrael, vt patet hic, ſed iſti iudices, & principes conſtituti ſunt quando recedere volebant Iſraelitæ de monte Sinai. ſ. in ſecundo anno: ergo illo tempore Iethro venit ad montem Sinai. Antecedens patet Deute. 1. cap. dicitur, quòd Dominus locutus fuit in Horeb idest in monte Sinai dicens: Sufficit vobis, quòd in hoc monte manſiſtis reuertimini, & venite ad monte Amorræorum. Et ſic hoc erat, quando recedere debebãt, & tunc ſubiungit Moyſes, dixique vobis in tempore illo, non poſſum ſolus ſuſtinere, quia Dominus multiplicauit vos, non valeo ſolus veſtra negocia ſuſtinere, pondus, ac iurgia, date e vobis viros ſapientes & gnaros, quorum conuerſatio ſit probata in tribubus veſtris, vt ponam eos vobis principes, tunc reſpondiſtis mihi, bona res eſt, quam vis facere, tulique de tribubus veſtris viros ſapientes, ac nobiles & conſtitui eos principes tribunos, centuriones, quinquagenarios, atque decanos; iſti autem ſunt iudices, quos fecit conſtituit Iethro, ergo venit ad montem Sinai pauloante quam recederẽt inde Iſraelitæ, ſcilicet in principio ſecundi anni, iſto viſo facile eſt reſpondere ad obiecta. Ad primum quãdo dicitur, quòd mons Sinai eſt propinquus terræ Madiã, ergo potuiſſet venire valde cito, ſcilicet ante datam legem, & non tardaſſet per annum venire. Reſpondetur, quòd licet mons Sinai ſit propinquus terræ Madian, nõ tamẽ eſt ita propinquus quin diſtet duabus aut tribus diebus a loco, in quo morabatur Iethro in terra Madiã vt ſupra declarauimus: non poterat ergo accedere Iethro ad montem Sinai ante legem datam, ſed ad plus accederet ad montem Sinai tribus diebus, poſt datam legem, vt inductum fuit ſupra. Quando autem dicitur quòd non debuiſſet tamdiu morari ire illuc. Reſpondetur, quòd forte Iethro erat impeditus aliquibus ex cauſis in terra ſua, & non poterat illuc ire. Vel forte ipſe per relationem aliquorum narrantium audierat quomodo Moyſes non erat in caſtris, ſed ſtabat cum Domino in monte, & quia volebat ire ad Moyſen principaliter, differebat itinerationem ſuam vſquequo Moyſes quiete maneret in caſtris, ideo non curauit ire vſque ad finem anni primi, vel principium ſecundi. Ad ſecũdum quando dicitur, quòd in litera dicitur, cum audiſſet Iethro cognatus Moyſi, quę feciſſet Deus Moyſi, & Iſraeli populo ſuo, tulit Sephoram vxorem ſuam, & duos filios eius, & venit ad eum: ergo videtur quòd ſtatim, vt audiuit iſta Iethro, venit ad Moyſen. Reſpondetur, quòd dato quòd Iethro veniſſet ad Moyſen ſtatim, vt iſta audiuit, tamen non potuit venire ante legiſlationem. Nam Iethro veniebat ad Moyſen, quem ſciebat manere in caſtris Iſrael apud montem Sinai, ſed hoc poſito non poterat ipſe venire ante legem datam, quia tribus diebus poſtquam fixa ſunt caſtra in mõte Sinai data fuit lex, vt patet infra 19. cap. Ergo non potuit venire Iethro ante datam legem, etiam poſito, quòd data

Que tps Iethro venit ad Moyſen in monte Sinai.

Num. 10

Ad 1. Argum.

Ad ſecũdum argumen.

F fuerit lex ſexto die menſis. Et ſi dicas: dato, quòd nõ venerit ante datam legem, venit tamẽ immediate poſt datam legem 8. vel 9. diebus. Reſpondetur, quòd, cum ponitur hic: pro poſtquam, ſcilicet quòd poſtquam audiuit Iethro ea, quæ fecit Deus Moyſi, & Iſrael, venit ad Moyſen in montem Sinai. Quantum ergo eſt ex natura iſtorum verborum non magis innuitur, quòd venerit Iethro immediate poſt datam legem, quàm in fine illius anni, quam in principio ſequentis, quia quodlibet horum eſſe venire poſtquam audiuerit, quæ fecit Deus Moyſi. Sed vt communiter illi, qui talia verba audiũt, aut loquuntur, intelligunt immediate talia, vel talia fieri, ſcilicet poſtquam factum eſt hoc, factum fuit illud. Et iſto modo hic intelligemus, ſcilicet quòd ſatis cito poſtquam iſta audit Iethro, venit ad Moyſen, tamen

G litera repugnat, vt patet ex probationibus ſuperioribus. Ad tertium quando dicitur, quòd in ſcriptura ſacra nihil credendum eſt eſſe per anticipationem, aut recapitulationem, niſi cum neceſſitas literæ hoc exigit, alias tolleretur certitudo hiſtorica ſacræ ſcripturæ. Sed hic ponitur iſtud c. ante dationem legis, ergo intelligendum eſt, quòd datum fuit ante dationem legis. Reſpõdetur, quòd impoſſibile eſt ſacram ſcripturam, vel aliquam aliam narrationem, quæ multorum geſta narrat, totaliter ſeruare ordinem temporum, quin aliquando faciat recapitulationem, & anticipationem, vel nullam hiſtoriam integre, ſed per minutiſſimas, & inutiliter enarrabit. Nunc ergo non valet iſta conſequentia, iſtud c. ponitur ante dationem legis, ergo ea, quæ hic ponuntur, facta fuerunt ante dationem legis, quia tũc etiam

H ſequeretur i iſtud cap. ponitur ante caſtrametationem filiorum Iſrael in monte Sinai, & patet, quia infra 19. c. dicitur, quòd venerunt Iſraelitæ apud montem Sinai, & ibi caſtrametati ſunt, ergo iſta quæ in hoc cap. ponũtur, geſta ſunt ante caſtrametationem in monte Sinai, ſed falſum eſt, quia in iſto c. dicitur, quòd Iethro venit ad Moyſen in deſertum vbi erat caſtrametatus apud montem Dei, ſcilicet apud montem Sinai. Reſpõdetur ergo ad formam argumẽti, quòd nunquam aliquid debet intelligi eſſe anticipatum, vel recapitulatũ, niſi cum neceſſitas literæ hoc exigit, ſed hic ſic factum eſt, quia vt probatum eſt ſupra, neceſſe eſt, vt iſta dicta intelligãtur per anticipationem, cum deberent poni in libro Numerorum, fuit tamen hic anticipatum, quia ea, quæ ſequuntur in cap. ſequenti, pertinent ad legis dationẽ,

I & conſequenter omnia, quæ in toto iſto libro narrantur, pertinent ad datam legem. Ea etiam quæ continentur in Leuiticu ſunt præcepta data in mõte Sinai, vt patet Leu. vlt. c. in fine libri, liber autem Numerorũ, qui poſt hos ſequitur, continet diſpoſitionem caſtra mouẽtium de monte Sinai, ideo in nullo loco melius dici potuit quàm hic. *Et filij eius.* Scilicet duo Gerſon, & Eliezer, hos duos ſolum habuit Moyſes in terra Madian in quadraginta annis quibus ibi moratus eſt, & poſtquã Sephora ad eum reducta eſt, nullum filium genuit, & hoc quia forte ipſa erat iam inepta ad conceptum, cum eſſet plurium quàm 60. annorum: nam Moyſes iuit in terram Madian, cum eſſet annorum quadraginta, vt patet Act. 7. c. Et immediate Iethro dedit ei vxorem de filiabus ſuis præſtito iuramento a Moyſe, quòd habita-

K ret cum eo, vt patet ſupra ſecundo cap. ſeruiuit autem Moyſes annis quadraginta Iethro, vſquequo mandato Dei rediit in Aegyptũ, vt patet Act. 7. c. & ſupra 7. c. q̃a qñ Moyſes ſtetit coram Pharaone erat annorũ 80. ſed tunc venerat de terra Madian. Iſtis ergo quadraginta annis tenuit Moyſes Sephoram in vxorem, & inſuper illo anno, qui intercidit inter reditum eius in terram ſuam, & inter reditum ad Moyſen virum ſuum. Quãdo autem accepta fuit in vxorem a Moyſe, eſſet plurium quã 20. annorum, & fortè 25. vel 30. quia iſta erat maior inter ſeptẽ filias ſacerdotis Madian, & omnes illæ ſeptem filiæ erant iam ita magnæ, quòd paſcebant gregẽ patris ſui, vt patet ſupra ſecundo c. eſſet ergo Sephora nunc quando reducta fuit ad Moyſen annorum 60. vel 65. & ſic pene inepta ad cõcipiẽdũ. Itẽ quia Moyſes rariſſime accedebat ad vxorem, cum loqueretur

Ad tertium argumẽtũ.

Sacra ſcriptura, & quelibet hiſtoria nõ poteſt totaliter ordinẽ in dictis ſeruare, quĩ aliquãdo recapitulationẽ & anticipationẽ faciat.

Leui. vl.

Act. 7.

conti-

Moyſes non acce debat ad uxorem propter frequens colloquiū Dei. *Nu. 12.*

continue cum Deo, ideo nolebat, vlla delectationis carnalis face ab illa Dei altiſſima contemplatione deprimi, vnde ex hoc habuerunt occaſionem iurgandi contra Moyſen, Aaron, & Maria ſoror eius, vt patet Num. 12. cap. cum dicitur, Locuta eſt Maria, & Aaron contra Moyſen propter vxorem eius Ethiopiſſam: nunquam ergo Moyſes alios filios genuit poſt hos. *Ad Moyſen in deſertum.* Vocatur terra montis Sinai deſerta, quia nullus ibi habitat reſpectu terre Madiã, de qua veniebat Iethro, quæ habitata eſt, & ſic dicitur ſupra 3. cap. cum Moyſes vellet ducere oues verſus montem Sinai, dicitur, cunque minaſſet gregem ad interiora deſerti, venit ad montem Dei Horeb. *Vbi erat caſtrametatus apud montem Dei.* Ideſt in quo loco fixerat caſtra, vel poſuerat, & hoc erat iuxta montem Dei. i. iuxta mõtem Sinai, qui vocatur mons Dei, quia in monte illo habitabat Dominus. Vel quia ibi apparuerat Moyſi in rubo, vt patet ſupra 3. cap. & ibi iterum apparere debebat in igne, quando daret legem iuxta hunc montem dicuntur caſtrametati Iſraelitę, quia nullus de illis poſuit caſtra ſuper montem, cum eſſet locus indiſpoſitus, & laborioſus valde in aſcenſu, ſed in valle iuxta montem, vbi loca erant planiora, & abundantiora aquis.

Nemo Iſraelitarū caſtrametatus eſt ſupra montem Sinai ſed propeillū

Etiam quia Moyſes non ſineret eos accedere ad montem, quia ſciebat ibi legem dandam, & in die quo lex dari debuit, ſcilicet die tertio poſt caſtrametationem, aut ſexto mandauit Deus, ne quis auderet aſcẽdere in montem, aut ſaltem tangeret terminos eius, & ſi quis tangeret morte, moreretur. Ex hoc etiam patet, quòd ſupra dicebamus, ſcilicet quòd Iethro venerit ad Moyſen poſt datam legem, quia venit illo tẽpore, quo Moyſes manebat in caſtris apud montem Sinai, ſed Moyſes non fuit quiete in caſtris in monte Sinai cum omnibus conditionibus, quæ infra ponuntur vſque ad ſextum, vel ſeptimum menſem anni primi: ergo ante illud tẽpus non potuit eſſe, quòd venerit. *Et mandauit Moyſi dicens.* Ideſt miſit ad dicendum, quia non eſt intelligẽdum, quòd Iethro mandaret aliquid Moyſi, cum Moyſes eſſet tantus vir, princeps tanti populi. Etiam quia verba iſta, quæ dicitur mandaſſe Iethro Moyſi, non pertinent ad præceptum cum dicitur: ego cognatus tuus Iethro venio ad te. Sed pertinent ad modum indicantis, & non ad modum imperantis: & ſic aliquæ gentes dicunt vulgariter mandare, Ideſt, mittere, & hoc modo dicitur Geneſi quadrageſimoquinto capitulo, de Ioſeph hortante fratres ſuos, vt ducerent patrem in Aegyptum, dicens, feſtinate & aſcendite ad patrem meum, & dicetis ei, hæc mandat filius tuus Ioſeph ideſt miſit tibi ad dicendum, ſcilicet. Dominus fecit me dominum vniuerſæ terræ Aegypti, deſcende ad me, ne moreris, & Numeri vigeſimo capitulo dicitur cum mitteret Iſrael legationem ad Regem Edom, dixit, hæc mandat frater tuus Iſrael, ideſt mittit ad dicendum, quia non eſt veriſimile quòd Ioſeph aliquid patri ſuo præciperet, aut Iſrael ſupplicans pro ingreſſu per terram Edom nihil imperaret regi eius, & miſit ad nunciandum Iethro aduentum ſuum per aliquem de eis, qui ſecum veniebant, de quibus ſcriptura mentionem non facit, quia ſolum curat de ſubſtantialibus narrationis, intelligendum tamen eſt aliquos viros veniſſe cum Iethro ad honorandum eum, & comitandum, & ipſam vxorem eius, quia iſte erat honor Moyſi, nam ſi ſolus veniſſet Iethro cum Sephora, & filijs Moyſi, quoddam inhoneſtum atque diminutiuum ſtatus Moyſi erat, ideo Iethro, qui vir prudens erat, cauit hoc, Et ex eadem cauſa miſit ad dicendum Moyſi, quomodo veniebat, vt reciperetur in caſtra honeſtius exeunte Moyſe, & aliquibus alij in occurſum eius. Circa hoc multum debet attendere vir prudens, nam licèt nullus debeat deſiderare honorem pro ſeipſo, debet tamen conſeruare honorem, & ſtatum alterius: nam ſicut conſeruare alterius diuitias bonum atque virtuoſum eſt, & lædere aliquem in diuitijs peccatum eſt: ita, & fortius conſeruare honorem alterius maior virtus eſt, cum honor ſit maximum bonum inter omnia inſra bonum virtutis, quia ponitur maximũ

Geneſ. 45

Comitatus Iethro ad Moyſen venit, vt vxorem Moyſi honoraret.

Honor maximũ bonum iter omnia inſra bonũ virtutis.

A bonum politicum, vt patet primo Ethicorum, cum dicit, qui autem excellentes, & operatiui honorem, ciuilis enim vitæ ferè hic finis, idem patet 5. Ethicorũ vbi cum Phyloſophus poneret, quid eſſet dandum bene regentibus pro tanto labore, reſpondet merces autem quædam danda, hæc autem honor, gloria, quibus verò non ſufficiunt hęc iſti ſunt tyranni, & ſic cum optimum regimen ciuitatis poneret tanquam optimam virtutis actionem, pro mercede huius dedit maximum bonum politicum, ſcilicet honorem, & gloriã, ideſt celebritatem nominis, ideo ſubiunxit, quòd ſi aliquis de rectoribus ciuitatum non contentaretur honore, quæ eſt maximum bonum quod poteſt dare politia, iam tyrannus eſt. Propter hoc ergo ſi nocere in diuitijs furando eas peccatum eſt, maius valde erit nocendo

Merces vltima bene regentium eſt honor & gloria qui plus deſiderat tyrannus eſt.

B in honore, ſcilicet, tollendo alicui honorem ſuum. Apoſtolus ergo inſtruens nos bene moraliter viuere præcepit de honore proximorum curare dicẽs: Honore vos inuicem præuenientes. *Qui egreſſus in occurſum cognati ſui.* Vocatur Iethro cognatus, cum tamen ſit ſocer, quia illud nomen cognatus propriè eſt nomen ſignificans conſanguinitatem, vt cum quis eſt ab aliquo, de qua cognatione eſt; ſed hic ponitur large, vt ſignet omnem modum affinitatis. *Adorauit.* Ideſt inclinauit caput ſuum ad eum, quia licèt Moyſes valde maior eſſet in honore, tamen virtus magna erat ei inclinare ſe coram alio minore, præcipue quia Iethro erat ſocer Moyſi, & ex hoc habebat quendam gradum maioritatis ſuper Moyſen generum ſuum. Item quia Iethro ſenior erat, & patet ſeniores reuereri maximè, quia Deus per Moyſen dixerat, vt patet Leui. decimo nono capitulo. Coram capite cano conſurge, & hono-

Leui. 19.

C ra perſonam ſenis. Hanc autem inclinationem capitis ſacra ſcriptura generaliter vocat adorationem. *Et oſculatus eſt eum.* Prius adorauerat, ideſt inclinauit ſe corã eo, cum iuxta ſe accederet, deinde oſculati ſunt, quia oſculum pacis magni amoris ſignum eſt, ideò ſponſa dulciſſimi ſponſi ſui amore ſuccenſa eius oſculum petit, dicens. Oſculetur me oſculo oris ſui, vt patet in principio cantici canticorum. *Salutauerunt ſe mutuo.* Ideſt quilibet ſalutauit alterum, ſalutare enim eſt verbã ſalutis dicere, ſcilicet quòd aliquis imprecatur alteri ſalutem dicendo. Deus det vobis vtriuſque vitæ proſperitatem atque incolumitatem, vel conſeruet vos fęliciter per tempora diuturna, & cætera in hunc modum. *Verbis pacificis.* Ideſt verbis amicabilibus, vel pertinentibus ad pacem, vt cum aliquis alteri pacem imprecatur.

D *Cumque intraſſet tabernaculum.* Scilicet tabernaculum Moyſi, omnes enim qui per deſertum ambulabãt habebant tabernacula, quæ vocantur papiliones, vel tẽtoria facta de ligno incerato aut de pellibus, vel aliàs qualitercunque poterant; Moyſes autem erat in quodam tabernaculo. Sed diſtinguendum eſt, quia antequam factũ eſſet tabernaculum magnum in deſerto, Moyſes portabat quoddã paruum tabernaculum, quod ponebat extra caſtra totius populi, & ſuper illud ſedebat columna nubis, de quo infra 33. capitulo, dicitur Moyſes tollens tabernaculum tetendit extra caſtra procul, vocauitque nomen eius tabernaculum fœderis, & omnis

De tabernaculo Moyſi.

E populus, qui habebat aliquam quæſtionem, egrediebatur ad tabernaculum fœderis extra caſtra. Cunque egrederetur Moyſes extra caſtra ad tabernaculum, ſurgebat vniuerſa plebs, & ſtabat vnuſquiſque in oſtio papilionis ſui aſpiciebatque tergum Moyſi, donec ingrederetur tentorium; ingreſſo autem illo tabernaculum fœderis deſcendebat columna nubis, & ſtabat ad oſtiũ, loquebaturque cum Moyſe cernentibus vniuerſis, quia columna nubis ſtaret ad oſtium tabernaculi, ſtabantque ipſi, & adorabant per fores tabernaculorum ſuorum: cum autem factum fuit magnum tabernaculum ceſſauit iſtud paruum, & tunc Moyſes habebat tabernaculum ſuum apud atrium tabernaculi ad orientalem plagam ad oſtium atrij tabernaculi, vt patet Nu. cap. 3. ſecundum autem quòd ſupra determinauimus. Iethro venit ad Moyſen in fine anni primi exitus de Aegypto, vel in principio ſecundi. Si autem dicamus

Num. 3.

R quòd

quòd in fine primi anni venit, dicendum eſt, quòd tabernaculum Moyſi erat tunc paruum tabernaculum, fixum extra caſtra, quia tabernaculum magnum nunquam fuit erectum vſque ad primum diem menſis primi anni ſecundi exitus de Aegypto, vt patet infra 40. cap. & ante erectionem illius tabernaculi ſemper manebat Moyſes in tabernaculo paruo extra caſtra, ergo in illo ſuſcepit Iethro. Si autem venit Iethro in ſecundo anno exitus de Aegypto, quia iam tabernaculum erectum erat, & Moyſes habebat tabernaculum in circuitu tabernaculi fœderis, oportebat, quòd ibi reciperet ſocerum. De veritate horum ſupra dictum eſt, & manifeſtabitur infra trigeſimotertio capitulo. *Narrauit Moyſes cognato ſuo* Ideſt Iethro ſocero ſuo, qui vocatur cognatus eius, ideſt affinis. *Cuncta quæ fecerat Deus Pharaoni.* Moyſes narrauit iſta Iethro multis rationibus.

QVÆSTIO. III.

Quare Moyſes Iethro cuncta, quæ Deus Pharaoni fecerat, enarrabat.

PRimò, Quia iſta erant mirabilia Dei; & narrando ea dabatur laus Deo, & multiplicatur fama eis in gentes, & quæ eum non cognoſcebant. Secundo quia Moyſes intendebat prouocare Iethro ad amorem Dei veri, qui erat ſpecialiter Deus Hebræorum, vt ſuſciperet ritum Iudæorum, & per iſta prouocari poterat, quæ monſtrabant magnitudinem Dei ſuper alios Deos gentium, qui conficti ſunt. Tertio dicebat iſta ad cõgaudẽdum, nam iſte eſt propriè actus amicorum, ſicut ait Philoſophus 9. Ethic. quòd cõuiuere ſic actus amicorum, & ſubiungit, quòd conuiuere non eſt quemadmodum animalia in eodem paſci, ſed mente, & verbo participare; participatio autem in verbo delectabilis valde eſt, quomodo amici, qui abſentes diu nouiter ſe vidẽt temporum præteritorum actas calamitates, aut proſperitates narrant, vt gaudium vnius per enarrationem fiat gaudium alterius: & ſic dupla ſuſcipiat moramenta, vel calamitas enarrat per amici veri compaſſionem emolleſcat. Et ſic dixit Darius, cum confeſſus iaculis iaceret in limine mortis, cuidam de exercitu Alexandri, qui fortuitò in vallem illam deuenerat, vbi ipſe curru abiectus, iacebat, quòd deſideraret videre valde Alexandrum, vt in colloquendo parua hora longos finiret querelas, vt patet per Galterum Alexandreidis libro ſexto. *Cuncta, quæ fecerat Deus Pharaoni, & Aegyptijs propter Iſrael.* Scilicet in illatione decem plagarum magnarum, de quibus ſupra a capitulo ſeptimo, vſque ad duodecimum, & de ſubmerſione eorũ in mari rubro, de quo ſupra decimo quarto capitulo. In his omnibus tam Pharao, quàm Aegyptij patiebantur, vt patet in comminationibus plagarum, in quarum quaelibet fit mentio de Pharaone, & ſeruis eius, & populo eius, ſcilicet quòd ad domos Pharaonis, & ſeruorum eius introirent ranæ, vel introirent cyniſes, vel omne genus Muſcarum. *Propter Iſrael.* Ideſt omnes iſtę punitiones, quę infligebantur, ſolum infligebantur, vt Pharao dimitteret Iſraelitas: vt patet in petitionibus Moyſi, & comminationibus plagarum, in quibus præmittebatur, quòd Pharao dimitteret Iſrael, quòd ſi non dimitteret Deus mitteret ſuper eum talem, aut talem plagam, & ſi a principio Pharao conſenſiſſet dimitteret Iſraelitas ire ad ſacrificandum, nulla ei, aut populo ſuo plaga illata fuiſſet. *Vniuerſumque laborem, qui accidiſſet eis in itinere.* Iſte erat labor, qui euenerat ex defectu ciborum, vt patet ſupra decimo ſexto capit. & ex defectu aquarum: vt patet ſupra decimo quinto, & decimo ſeptimo capit. & ex impugnationem hoſtium, vt patet ſupra decimoſeptimo, ſcilicet quando Amalech percuſſit de Iſraelitis eos, qui laſſi reſederant. *A quo liberauit eos dominus.* Nam licèt multi labores accidiſſent, tamẽ Deus liberabat eos, ſcilicet dando aquam dulcem in Mara, vt patet ſupra decimo quinto cap. dando manna in deſerto Sin, vt patet ſupra decimo ſexto cap. dando aquã in Raphidim, vt patet ſupra decimo ſeptimo, liberando ad Amalechitis, & delendo, vel fugando eos in eodem loco. *Lætatuſque eſt Iethro ſuper omnibus bonis.* Medet de omnibus bonis, quia quando, ſuper p[illegible] tur pro,

F de, conſtruitur cum ablatiuo, vt a Doctrinale in regimine ablatiui.

Cum ſuper eſt pro, de, ſexto coniungere debes,

Et ſubdit exemplum Virgilij Aeneidos libro primo in fine, ſcilicet.

Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa.

Ideſt, quòd Dido regina Carthaginenſium rogitabat multa ab Aenea Troiano de Priamo, & rogitabat multa de Hectore. *Quæ fecerat Dominus Iſrael.* Cauſa lætitiæ erat, quia Iethro diligebat Moyſen, qui erat gener ſuus, quem Deus tantum magnificauerat, & propter

G eum diligebat omnes Iſraelitas, ideo lętabatur in omnibus bonis, quæ Deus eis feciſſet. Item Iethro erat vir iuſtus gaudens ſuper rectè factis, & quia Pharao iniuſtè preſſerat Hebræos, gaudebat de eius pœnis, & quia Iſrael iniuſtè puniebatur, gaudebat de eius conſolatione *Eo quòd eruiſſet eum de manu Aegyptiorum.* Educẽdo primo de terra eorum per ſigna potentaque magna in manu roboſta, & brachio extento vt patet Num. trigeſimo tertio capit. Et poſtea liberauit eos de manu Aegyptiorum cum Pharao, & currus eius, & equites inſecuti ſunt Iudæos vſque ad mare rubrum, & ibi interfeciſſent eos, niſi Deus protegeret interpoſita nubis columna vtrique exercitus, quæ obtenebraret Aegyptios, & illuminaret Hebræos, ita vt ad ſe toto noctis tempore accedere non valerent, & aperto mari rubro

Nu. 33.

H Hebræi euaſerunt. Aegyptij autem fluctibus demerſi ſunt. *Benedictus Dominus, qui liberauit vos.* Cognitis beneficijs diuinis aſſurgebat in laudes eius mente ei congratulando, quod Deus a nobis petit: non vult Deus, quòd beneficijs eius vicem redamus, quia nec reddere poſſumus, & dato quòd poſſemus reddere non oportebat, quia Deus bonorum noſtrorum non indiget, vt patet Pſalmo decimo quinto, ſolam ergo gratiarum actionem, & laudem in his omnibus a nobis deſiderat: quia etiam in his meremur, ſic patet Pſalm. quadrageſimo nono Immola Deo ſacrificium laudis, & redde altiſſimo vota tua, & poſt hoc; Sacrificium laudis honorificabit me, illic oſtendam iter ſalutarium meorum. *Et de manu Pharaonis.* Quia tam Pharao, quàm Aegyptij volebant Hebręos occidere. Nam ſicut cor Pharao

Nullã aliam retributionẽ Deus a nobis petit niſi, vt de acceptis beneficijs gratias referamus Pſal. 15.

I nis induratum erat, vt patet ſupra nono cap. cum dicitur, qui timuit verbum domini de ſeruis Pharaonis fecit confugere ſeruos, & iumenta in domos; qui autem neglexit ſermonem domini dimiſit, ſeruos ſuos & iumenta in agris, & ſupra cap. 10. dicitur: Ingredere ad Pharaonem, ego enim indurabi cor eius, & ſeruorum illius. *Qui eruit populum ſuum de manu Aegypti.* Replicatio eiuidem ſententiæ eſt, ſicut ſæpe fit in ſcriptura, & eſt modus loquendi perſonarum affectarum ad aliquid; cum enim ad aliquid magno amore aut ira vel deteſtatione, aut qualibet alia paſſione proſequimur: cũ illam paſſionem verbis enucleare volumus, quia ſunt ea, quę ſunt in voce earum, quæ in anima paſſionum notæ, vt ait Philoſophus in principio Periermeniæ; quia illa paſſio intenſa eſt, ita vellemus eam intenſe

K explicare, & quia cum ſemel in verbo propoſuerimus nondum intenſioni paſſionis ſatisfactum eſt, quę plura verba deſiderat, adhuc idem per eadem, vel alia verba explicamus. In alijs hominibus, qui non habent tales paſſiones, non fiunt eiuſdem ſententię frequentes replicationes. Sic autem Iethro magno amore affectus erat in Deum, qui tam bona fecerat Hebræis, & tam iuſtè diſtribuerat inter eos, & Aegyptios. *De manu Aegypti.* Ideſt de manu Aegyptiorum: ponitur continens pro contento per metonymiam, vt ſi dicamus Hiſpania pugnat contra Arabes. Ideſt homines Hiſpani. *Nunc cognoui, quia magnus dominus ſuper omnes Deos.*

Aliqua paſſione laborantes idem ſæpius replicamus.

QVÆ-

QVÆSTIO. I.

Iethro non erat veri Dei ſacerdos, ſed idolorum.

ET hoc loco redarguuntur illi, qui dicunt, quod Iethro erat ſacerdos Dei, cum dicitur, quod erat ſacerdos Madian, vel quod ante colabat Deum verum. Nam ſi ante coluiſſet Deum verum, vel fuiſſet ſacerdos eius, non diceret, nunc cognoui, quòd magnus Dominus ſuper omnes Deos. Sed reſpondebis, quod licèt antea Iethro fuerit Sacerdos Dei veri, & coluiſſet eum; tamen nunquam viderat, aut audiuerat eum talia mirabilia feciſſe, Sed hoc nihil eſt, quia dato, quod Iethro nunquam vidiſſet Deum talia mirabilia feciſſe, aut audiſſet, ſi tamen ipſe colebat eum, credebat eum eſſe verum Deum omnipotentem, & nullum eſſet Deum præter ipſum; aliter autem non coleret eum, ſatis ergo B ante hoc ſibi notum eſſe debuiſſet, quod Deus erat magnus ſuper oēs Deos, cum cuilibet colenti eum conſtet nullum eſſe Deū præter ipſum. Dicendum ergo, quod Iethro ante hoc colebat Deos gentium, nunc autē auditā tantorum miraculorum multitudine, quorum quodlibet naturæ potentiam valde excedit, & quæ nullus deorum ſuorum vnquam fecit, confeſſus eſt, hunc eſſe verum Deum, & magnum, alios aūt vel omnino Deos non eſſe, vel nō tantæ potentiæ ſicut Deus Hebræorum. Fuit autem iſte Iethro conuerſus tunc ad cultum veri Dei, & patet quia cōfeſſus fuit Deum Hebræorum eſſe maiorem alijs dijs, & nō ſolum ore, ſed & opere, quia obtulit holocauſta, & victimas, vt patet immediatè. Si aūt quæras vtrum Iethro fuerit circuncisus, quia verū Deum cognouit. C Rñdetur, quod non, quia circuncisio eſt ſignum diſtinctiuum populi Dei, & per hoc efficiebatur aliquis de populo Dei, ſi ergo recepiſſet circuncisionem, obligatus fuiſſet ad oēs obſeruantias Hebraicas, vt patet ad Galat. 5. cap. cum dicitur, Teſtificor. n. homini circuncidēti ſe, quòd vniuerſæ legis faciendæ debitor eſt, hoc ergo ſtante, ſi rediret Iethro ad terram ſuam, inter gentiles Idolatras non poſſet tenere ceremonias Hebræorum, quantum ad feſtiuitates, & alia, quæ facienda erant in loco, quem elegiſſet Dominus, ſcilicet vbi ſtaret tabernaculum eius, & quod deterius eſt, quia aſſuetudine inter gentiles nimia conuerteretur ad mores Gentilium, & ad colendum Deos eorū, non ergo dimitterent eum Iudæi redire in terram ſuā Madian, nec rogarēt eum, vt veniret, ſed compellerēt D venire. Contrarium tamen eſt, quia rogabat Moyſes ſocerum ſuum Iethro, vt non dimitteret eos, vt patet Nu. 10. cap. cum dicitur: Proficiſcimur in terram quā Dominus daturus eſt nobis veni nobiſcum, vt benefaciamus tibi, cui ille reſpondit. Non vadam tecum ſed reuertar in terram meam, in qua natus ſum. Cui Moyſes. Noli inquit nos relinquere, tu enim noſti, in quibus locis per deſertum caſtra ponere debeamus, cum autem iſta rogaſſe, non potuit compellere eum, vt iret cum eis in terram Chanaan, ſed reuerſus fuit in terrā ſuam, vt patet in iſto cap. ſi tamen potuiſſet eum compellere Moyſes, compuliſſet, non ergo fuit circoncisus, quia tunc non permiſiſſet eum Moyſes redire in terrā ſuam. *Eo quòd ſuperbe gerunt contra eos.* Hoc refertur ad ſuperiora .ſ. quod Deus iuſte valde puniuit Hebræo E rum oppreſſores Aegyptios, quia iniuſte valde, & ſuperbè ſe habuerunt contra eos; nam Aegyptij nullum ius habebant ſuper Hebræos, cum recepiſſent eos pacificè in terra ſua, & propter eos liberati fuiſſent a ſterilitate omnia conſumente, ſcilicet per conſilium Ioſeph, vt patet Gen. 41. cap. nunc autem ſola ſuperbiā, & violentia oppreſſerant eos intolerabili ſeruitutis iugo; multa ergo mala propter tantam ſuperbiā merebantur. *Obtulit ergo Iethro Cognatus Moyſi.* Portabat forte ſecum Iethro aliquos greges, de quibus accepiſſet pecora ad immolandum. Vel forte paſtores ſui paſcebant gregē iuxta mōtem Sinai, ſicut quondam fecerat Moyſes, cum paſceret oues eius; & de illis acciperet aliqua pecora. Vel forte emit ab Hebræis, vel ei gratis Moyſes dedit. *Obtulit Iethro:* Fides enim de Deo per quam ei placemus, vt patet ad Hebræ. 11. cap. in corde ſolo eſt, ſed

A quia corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem, vt patet ad Roman. 10. capit. Iethro voluit iſtam fidem veri Dei profiteri, & fuit profeſſus in ore, in quo eſt primum ſignum, cum ea, quæ ſunt in voce, earum quæ ſunt in anima ſicut paſſionum notæ ſint, vt ait Ariſtot. dicendo ea, quæ ſupra poſita ſunt, ſcilicet Benedictus Dominus, qui liberauit vos de manu Aegyptiorum. Secundum ſignum, & vltimum eſt in opere, quod licèt non ita determinate explicet ſicut vox: tamen magis aſſerimus operi, quam voci in moralibus, vt patet decimo Eticorum in principio. Vnde ſi aliquis dicat abſtinēdum a delectabili, quod eſt in actu venereo, & ipſe non abſtineat, ſi creditur verbo eius, ſic veritates perdunt auctoritatem ſuam, quia impudicorum ore tractantur. Si autē aliquis, quem pruden- B tem exiſtimamus obſtineat a fornicatione, etiam ſi nulli dicat, quòd a fornicatione abſtinendum eſt, credimus ei; ſic dicit Philoſophus, vbi ſupra, ſcilicet in principio 10. Ethicorum, .ſ. ne forte aūt non bene hoc dicitur; de his enim quę in paſſionibus, & actionib. ſermones minus ſunt credibiles operibus, Cum autem diſſonant his, quæ ſecundum ſenſum contempti verum interimunt, vituperans. n. delectationem, viſus aliquādo appetens inclinare vero ad ipſam, vt talem exiſtentem omnes. Iethro ergo demōſtrauit ſe in hoc ſigno habere fidem Dei cum ei obtulit holocauſta, Inter opera exteriora, quæ ad honorem Dei fiunt, nullum magis deitatis proteſtatiuum eſt, quam ſacrificia offerre, Nā alij actus, qui ad honorem Dei fiunt, vt adorationes, gratiarum actiones, laudes, & ſimilia hominibus etiā C dantur, aliquando etiam licitè; ſacrificium autem nullus hominum quantumcumque erret alteri homini exhibuit, ſed aut Deo vero, aut illi, quem exiſtimabat eſſe verum Deum. *Holocausta, & hoſtias Deo.* Iſte ritus ſacrificandi, quem nunc tenuit Iethro, non fuit ſecundum ritum, quo ſacrificabatur dijs Gentium, ſed ſecundum ritum, quem tenebant cultores veri Dei; nam alias ſuſpectum eſſet ſacrificium Iethro, quia putarent Hebræi, quod immolabat, & offerebat dijs Gentium, fuit ergo ſeruatus modus, quem tenebant Iudæi in ſacrificando. Erant enim diſtincta in principio Leuitici tria ſacrificiorum genera .ſ. Holocauſtum, & hoſtiæ pacificæ, & victima pro peccato. Holocauſtum fiebat ad ſolam laudem Dei ſimpliciter, hoſtiæ pacificæ fiebant tanquam gratiarum actiones pro pace recepta, D aut quolibet alio bono. Victima pro peccato erat, quando aliquis peccabat contra ea, quæ in lege ſcripta ſunt per ignorantiam, aut per aliqualem negligentiam, & ſic de alijs caſibus. In holocauſto omnes carnes, & adipes cum hominis cremabantur, vt patet Leuit. primo. In hoſtia pacifica pars cremabatur Deo, pars dabatur ſacerdoti, & pars reſeruabatur pro ipſo offerente, vt patet Leuit. tertio, & ſeptimo capit. Iethro aūt ſolum duo genera iſtorum ſacrificiorum obtulit, ſcilicet holocauſtum ad ſolam Dei laudem, cognita eius tanta magnitudine. Hoſtiæ, ſcilicet pacificæ oblatæ ſunt ad gratiarum actiones pro tantis beneficijs collatis Moyſi, & Iſraeli. Tertium autem genus, ſcilicet hoſtias pro peccato non obtulit. Primo quia non in- E tendebat Iethro aliqua hic diluere facinora, ſed ſolum agere gratiarum actiones. Secundo quia ſacrificia peccato ſolum fiebant in illis, qui totaliter erant ſubiecti ritui iudaico; hoc autem non erat Iethro, quia licèt confeſſus fuerit Deum verum Hebræorum eſſe; tamen ſuſcepit circuncisionem diſtinctiuam populi eius a cæteris populis, vt ſupra declaratum eſt, ergo non attinebat ad eum facere ſacrificium pro peccato, ſed ſolum alia duo. *Veneruntque Aaron.* Tempore, quo venit Iethro in caſtra Iſrael ad montem Sinai, Aaron erat conſecratus ſummus ſacerdos, Tenendo, q̄ venerit in principio ſecundi anni. Quia in principio ipſius anni Aaron, & filij ſui cum ipſo tabernaculo conſecrati ſunt, & ſic erat Aaron honoratiſſimus omniū Iſraelitarum. Et quantum ad aliquid erat maior Moyſe, cum Moyſes eſſet ſolum Leuita, ille autem ſummus ſacerdos. Quantum ad aliquid erat minor

Rom. 10.

Duo ſūt ſigna volūtatis noſtræ, ſ. vox, & operatio.

Inter omnia opera exteriora nihil magis deitatis proteſtatiuū eſt, quā ſacrificium.

Duo ſacrificiorum genera Iethro obtulit.

In quo Aaron erat Moyſe maior.

nor; inquantum Moyſes erat Propheta maximus, cui loquebatur dominus facie ad faciem, vt patet Nume. duodecimo cap. & quia erat dux totius populi, & iudex etiam ipſius Aaron; ponendo ergo Moyſen tanquam caput totius Iſraelis; Aaron erat in ſecundo gradu. *Et omnes ſeniores Iſrael.* Vocatur ſeniores Iſrael, nõ erat magnus honor: ſed vocantur ſeniores omnes, qui erant magnæ auctoritatis in Iſrael, & ætatis maturæ: nã ætas matura conuenit perfectæ prudentiæ; vt patet in ſexto Ethicorum. Iuuenes autem prudentes non ſunt, quia prudentia ex experientia fit. Experientia autem requirit magnum tempus, quod impoſſibile eſt præceſſiſſe in iuuenibus. Et hic ponitur ſeniores, qui per excellentiam erant ſenſatiſſimi, de quibus non eſſent valde multi in Iſrael, licèt multi homines prudentes mediocriter eſſent in Iſrael. Hi autem propter honorem Moyſi venerunt ad comedendum cum Iethro ſocero eius. *vt comederet panem.* Nomine panis in ſacra ſcriptura intelliguntur omnes ciborum apparationes, vt patet quarto Regum 6. cap. vbi petito pane ſequitur: Fuit adducta magna ciborum præparatio, tanquam illa nomine panis ſignificaretur. Et forte licet dicatur hic, quòd fuerunt ad comedendum panem comederunt manna, quia in deſerto ſolo manna aliti ſunt, & panem non comederunt: vt patet Deute. vigeſimo nono capit. tamen ipſum manna vocatur panis, vt patet ſupra decimo ſexto capit. cum dicitur: Veſpere comedetis carnes, & mane ſaturabimini panibus, & tamen ibi loquitur de manna, & quia Iethro bonus vir erat, delectatetur in comedendo manna, quod vertebatur ad omne genus ſaporis, & delectamenti, vt patet Sapientiæ decimo ſexto ca. Vel poteſt intelligi de panibus factis de tritico, quia de terra Madian fortè potuiſſent haberi, & non ſolum comederent iſti panem; ſed etiam alios cibos, ſcilicet carnes, quia in deſerto pecora multa portabant Iudæi; vt patet ſupra duodecimo cap. cum dicitur: Oues quoque, & armenta, & animantia diuerſi generis multa nimis, imo oportebat ipſum Iethro comedere carnes, quia vt ſupra patuit, ipſe obtulit holocauſta, & hoſtias pacificas, ſed iſta erat lex in hoſtijs pacificis, quòd præter adipes, & renes, & caudam qui incédebantur Deo, vt patet Leui. 3. cap. & pectuſculum, & armum, vt patet Leui. ſeptimo, & capit. qui cedebant in ius ſacerdorum, cæteræ carnes cedebant in ius ipſorum offerentium, & comedebant eas coram domino: vt Leui. ſexto, & ſeptimo cap. De hoſtijs ergo pacificis, quas obtulit Iethro multę partes carnium ei veniebant pro ſe, & ſenioribus, & præter has multos alios cibos haberent, quos faceret parari Moyſes. *Coram domino.* Deus vbique eſt, ideo vbicũque aliquod fiat coram domino fit, ſed dicitur fieri coram domino id, quod fit coram aliquo loco, in quo Deus ſpecialiter dicitur eſſe, & quia Deus in tabernaculo facto per Moyſen eſſe dicebatur ſpecialiter, & maximè in altari ſacrificiorum, vel in ſancto ſanctorum inter Cherubin, quæ coram iſtis locis fiebant, coram Deo fieri dicebantur. De primo patet infra gaſimo nono cap. cum dicitur; Ad oſtium tabernaculi teſtimonij coram domino, vbi conſtituam, vt loquar ad te, ibique præcipiam filijs Iſrael. De ſecundo, ſcilicet de propitiatorio in ſancto ſanctorum dicitur Num. 7. ca. Dunque ingrederetur Moyſes tabernaculum federis vt conſuleret dominum, audiebat vocem loquentis ad ſe de propitiatorio, quod eſt ſuper arcam teſtimonij inter duos Cherubin, & inde loquebatur ei. Nunc ergo dicendum, ſicut ſupra diſtinximus, quòd aut venit Iethro in fine anni primi exitus de Aegypto: & tunc non erat factum magnum tabernaculum, ſed portabat Moyſes quoddam tabernaculum paruum, quòd ponebat extra caſtra, & vocabatur tabernaculum fæderis: vt patet infra 33. cap. & dicerentur tunc eſſe coram domino ſi ibi comederent, quia erant coram columna nubis, in qua Deus loquebatur, vel verius Angelus loco eius, vt patet infra 33. cap. cum dicitur: Ingreſſo autem illo tabernaculum fæderis deſcendebat columna nubis, & ſtabat ad oſtium, loquebaturque cum Moyſe. Si autem dicamus, quòd veniret

Iuuenes prudẽtes nõ ſunt.

4. Reg. 6.

Num. 7.

F Iethro in principio ſecundi anni, quòd veriſimilius eſt, dicetur quòd tabernaculum magnum eſſet iam factũ, & erectum, & intra illud comederit Iethro cum ſenioribus Iſrael, quia ipſe obtulit holocauſta, & hoſtias: ergo oportebat offerri in altari holocauſtorum; quod erat in ita atrium tabernaculi, ad oſtium tabernaculi, & circa altare oportebat; vt ipſi offerentes comederent carnes ſacrificiorum, & ſic dicerentur comedere coram domino, ideſt coram altari holocauſtorũ, apud quòd Deus loquebatur, vt patet infra 29. cap.

Altera autem die ſedit Moyſes, vt iudicaret populum, qui aſſiſtebat Moyſi a mane vſque ad veſperam. Quod cũ vidiſſet cognatus eius, omnia ſcilicet quæ agebat in populo, ait: Quid eſt hoc quod facis in plebe? Cur ſolus ſedes, & omnis populus præſtolatur de mane vſque ad veſperam? Cui reſpondit Moyſes: Venit ad me populus quærens ſententiam Dei. Cumque acciderit eis aliqua diſceptatio, veniunt ad me, vt iudicem inter eos, & oſtendam præcepta Dei, & leges eius: At ille: Non bonam, inquit, rem facis, ſtulto labore conſumeris, & tu, & populus iſte, qui tecum eſt, vltra vires tuas eſt negocium, ſolus illud non poteris ſuſtinere, ſed audi verba mea atque conſilia, & erit Deus tecum. Eſto tu populo in his, quæ ad Deum pertinent, vt referas quæ dicuntur ad eum, oſtendaſque populo cæremonias. & ritum colendi, viamq; per quam ingredi debeant: & opus quod facere debeant. Prouide autem de omni plebe viros potentes, & timentes Deum, in quibus ſit veritas, & qui oderint auaritiam, & conſtitue ex eis tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui iudicent populum omni tempore: Quidquid autem maius fuerit, referant ad te, & ipſi minora tantummodo iudicent: leuiuſque ſit tibi, partito in alios onere. Si hoc feceris, implebis imperium Dei, & præcepta eius poteris ſuſtentare, & omnis hic populus reuertetur ad loca ſua cum pace. Quibus auditis Moyſes fecit omnia, quæ ille ſuggeſſerat. Et electis viris ſtrenuis de cuncto Iſrael, conſtituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos. Qui iudicabant plebem omni tempore. Quidquid autem grauius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo iudicantes, Dimiſitque cognatum ſuum, qui reuerſus abijt in terram ſuam.

G

Deus. e.

H

Iudices cõſtituit Moyſes.

I *Altera autem die.* Hic ponitur ſecundum, ſcilicet conſenſus Moyſi præſidentis; nam licèt Iethro conſulens adueniret: niſi Moyſes, qui præſidens populi erat, conſenſiſſet conſilio Iethro, nihil factum fuiſſet. *Altera autem die.*

QVÆSTIO V.

IN die, qua venit Iethro non ſedit Moyſes ad iudicãdum propter honorem Iethro, & ſic factę ſunt ferię illo die; nam licèt forte in mane ſediſſet ad iudicandum, ſecundum quod conſueuerat; tamen audito quòd Iethro veniret, ſurrexit infecto iudicio, vt occurreret Iethro, & poſtea eadem die ad iudicandum non rediuit, ſequenti die, in qua non oportebat tantam ſolennitatem fieri Iethro, ſurrexit Moyſes ad iudicandum, ſecundum quòd conſueuerat. *Sedit Moyſes, vt iudicaret populum.* In communicationibus hominum, quia non ſeruatur ſemper æqualitas, fiunt litigia, & querelæ, & dato quòd fiat æqualitas, aliqui putant iuſtitiam eſſe iniuſtiam, ideo conqueruntur tanquam de iniuſto ſimpliciter, legiſlatores, vel rectores politiarum volentes illas ſaluas fore, laborant litiga per iuſtas leges conuenientes politiæ dirimere; & hoc maximè neceſſarium eſt in politia; nam ſine hoc nullo modo ſtaret aliqua politia ſaltem per valde modicum tempus: nam cùm quotidianę naſcerentur diſſenſiones, & non eſſet aliquis eas terminaret, neceſſe erat fieri diſceſſiones a politia, vt ait Philoſophus 3. Politicorum,

K

Quare Moyſes non ſedit illo die ad iudicandum.

Iudex magis neceſſariũ eſt in ciuitate, quam pane.

3. Pol. 2.

liticorum, ſecundum dictum Chriſti: Omne regnum in ſeipſum diuiſum deſolabitur, & domus ſupra domũ cadet, vt patet Luc. 11. cap. & ob hoc dixit Philoſophus in 2. cap. tertij libri Politicorũ, quod diſtributiuum iuſtitiæ, ideſt iudex magis neceſſarium eſt in ciuitate, quã panis quantum ad eſſe ciuitatis, ſecundum quod ciuitàs, quia ergo populus Iſrael erat tantus populus, in quo ſi computentur omnes tam iuuenes, quam ſenes, ſiue de Iſraelitis, ſiue de Aegyptijs aſcendẽtibus cum eis, erunt plures, quam trigeſies centum millia, & omnes iſti poterant tumultuare, & maximè quia, dum maior communicatio eſt eſt inter aliquos, tanto maior ad litigandum occaſio eſt; inter iſtos autem erat magna communicatio valda, quia tentoria eorum erant coniuncta, & ibant ad eaſdem aquas, & ad idem manna, & ſic de alijs particularibus occaſionibus litigandi, quæ imaginari non poſſunt, niſi cum caſus ſe offert. Ad tot ergo litigia populi indominati legibus dirimenda, neceſſe erat magnam valde eſſe occupationem, maxime, quia iudex vnus ſolus erat; non ergo poterat ea finire, etiam ſi laboraret quotidie a mane vſq; ad veſperam.

Iudex tã ſententiã profert, ſedere debet.

Sedit Moyſes Ad iudicandum. Iudex ſedere debet ad notandam maturitatem ſententiæ, ſcilicet, quod nõ impetuoſo animo, & præcipitato feratur ſententia, ſed cũ tranquillitate iudicij. *Vt iudicaret populum.* Scilicet ad determinandas cauſas totius populi venientis ad eum. *Qui aſſiſtebat Moyſi.* Non eſt intelligendum, quòd totus populus aſſiſteret Moyſi iudicanti; nã valde ſuperfluum eſſet, ſed illi ſoli, qui cauſas habebant, aſſiſtebant Moyſi, vt patet infra trigeſimo tertio capit. cum dicitur: Et omnis populus, qui habebat aliquam quæſtionem, egrediebatur ad tabernaculum fœderis extra caſtra. *De mane vſque ad veſperam.* Tanta erant negocia, quòd non poterant breuiter terminari, quia tantus populus erat, & vnus iudex ſolum, nec erat aliquis iudex appellationum, ideo licet aliquis ſe grauari crederet, non habebat quem per appellationem adiret. Sed nec neceſſarium reputabat hoc Iſrael, quia Moyſes erat vir iuſtiſſimus ſecundum rem, & ſecundum eorũ opinionem, ideo nullo modo exiſtimare poterant, q ex fauore partium iura peruerteret. Rurſus erat doctiſſimus vir, quia ei Dominus ore ad os loquebatur, ideo non poterat deficere in aliqua cauſa populi judicãda, & ſi forte contingeret eum neſcire, quod in tali cauſa determinandum eſſet conſulebat Dominum, qui reſpondebat, vt patet de duabus interrogationibus filiarum Salphad, ad quarum neutram Moyſes ſciuit reſpondere, donec quæſiuit à Domino, de prima patet Num. vigeſimo ſeptimo, de ſecunda Num. 36. cap. Tenebat ergo totus populus iudicium Moyſi tanquam iudicium Dei; cum autem dicitur a mane vſque ad veſperam, non eſt intelligendum ſic ſtrictè, ſcilicet, quod tota die perſiſteret in iudicio, quia neceſſe erat eis ire, ad ſumendos cibos, & ad aliquam quietem, ſed eſt ſenſus, quòd Moyſes confeſtim de mane ſurgebat ad iudicandum, & qui habebant cauſas, veniebant ad eum, deinde cum adeſſet tempus ſumendi cibos, ibant omnes ad refectionem corporum in cibis, & potibus, & alia quiete, deinde intermiſſo aliquanto ſpacio ſedebat Moyſes ad iudicandum, & populus, qui habebat cauſas cum eo, & tunc perſeuerabant vſque ad veſperam.

Si contingeret Moyſen aliquas cauſas determinare neſciret, cõſulebat dominũ.

Quod cum vidiſſet cognatus eius. Ideſt Iethro ſocer eius, ſcilicet quomodo ſolum cum tanto labore iudicaret populum. *Omnia ſcilicet, quæ agebat in populo.* Ideſt cum videret cunctos labores eius, quos ſolus ſuſtinebat in iudicando totum populum. *Quid eſt hoc, quod facis in plebe?* Bene videbat Iethro, quid faceret Moyſes in populo iudicando, ſed quærebat, vt ex reſponſione congruentius, contra eum argueret, vel iſta interrogatio eſt modus aliquorum indignatorum volentium alios redarguere tanquam male agentes; ſic enim volebat Iethro redarguere Moyſen. *Cur ſolus ſedes, & omnis populus præſtolatur?* Quaſi dicat duo inconuenientia ſunt hic. Primum eſt immoderatus labor tuus, quia ſolus ſedes ad iudicandum nemine adiuuante ad tolerandum labores. Secundum quia totus populus expectat inutiliter totam diem, ſi autem multi iudices eſſent, vtrunque

A inconueniens tolleretur. Primum quia Moyſes minus laboraret; ſecundum, quia pluribus cauſis iudicantib. cauſæ citius finirentur, & non expectaret populus tota die, ſicut nunc expectat. *De mane vſque ad veſperam.* Quia nõ poſſunt antea finiri cauſæ, imo nec tunc finiũtur. *Cui reſpondit Moyſes.* Mitis valde erat Moyſes, vt patet Num. duodecimo cap. vbi dicitur: Erat autem Moyſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines, qui morabantur in terra, ideo licet aliqualiter aſpere Iethro quæſiuiſſet manſuetè valdè, & ſine vlla indignatione reſpondit. *Venit ad me populus.* Ideſt aliqui de populo, qui inter ſe contentiones habent. *Quærens ſententiam Dei.* Ideſt vt reſpondeatur ſibi ex parte Dei quid in tali negotio faciendum eſt; nulla enim certitudo maior,

B aut tanta eſt quanta certitudo verbi Dei: Ideo Iudæi volebant in ſingulis ſcire quid Deus mandaret, & quia Moyſes erat Propheta eius familiariſſimus, veniebant ad eum quærentes tanquam à Deo quærerent. Non tamen oportet in omnibus Deum inquirere; nam licet Deus omnia ſciat, & reſpondendo nunquam fatigetur, nec ei vlla adueniat feſſio, aut faſtidium, tamen nos propter reuerentiam eius cauere deberemus, ne eũ in omnibus inquietemus, aut inquiramus, ſed cum valde magna reuerentia, & neceſſitate hoc faciendũ eſt.

Iudæi volebãt omnes tanſas per Moyſem determinari, q̃ a ille a Deo quærebat.

Cumque acciderit eis aliqua diſceptatio. Vocatur diſceptatio verborum contentio, vt ſi aliquis dicat hoc bonum, aut iuſtum eſſe; alius autem è contrario contendat iniuſtum eſſe, & ſic propriè petitio, & reſponſio, & replicatio, atque rationum conflictatio in iudicio diſceptatio dicitur. *Veniunt ad me, vt iudicem inter eos.* Tanquam ego certiſſime inter eos iudicem, vt habens

C ſermonem Domini. *Et oſtendam præcepta Dei, & leges eius.* Ideſt volunt ipſi certificari per Deum in quæſtionib. ſuis, ideo quærunt à me, vt ego quæram à Deo, & ipſe det præcepta, & leges in talibus cauſis, pro eodem accipiuntur hic præcepta, & leges, ſcilicet determinationes cauſarum, ſed aliter, & aliter, quia determinatio data a Deo, ſecundum, quod applicatur ad illũ caſum, pro quo talis determinatio data eſt, vocatur præceptum Dei, tanquam regula ſpecialis vnius actionis; ſecundum autem, quod iſtud mãdatum ponitur, vt quædam regula ad omnes ſimiles actiones poſteriores vocatur lex; ſic patet Num. vigeſimo ſeptimo cap. cum reſpondiſſet Dominus dando mandatum de filiabus Salphaad dicens: Iuſtam rem poſtulant filiæ Salphaad, ſubiunxit idem extendendo ad omnes filios Iſ-

Differentia inter præceptũ & legẽ.

D rael dicens: Ad filios autem Iſrael loqueris hæc, & poſtea concluſit: Eritq; hoc filijs Iſrael ſanctum lege perpetua. Sic et patet 1. Reg. 30. cap. cum Dauid definiret quæſtionem illorum, qui quærebant, vtrum de præda dandum eſſet aliquid manentibus ad ſarcinas, reſpondit Dauid: Aequa pars erit deſcendentis ad prælium, & manentis ad ſarcinas, & ſimiliter diuident, & tũc ſubiungitur, quòd iſta definitio extendatur ad omnes ſimiles caſus, cum dicitur, & factũ eſt ex die illa, & deinceps cõſtitutum atq; præfixum, & quaſi lex in Iſrael vſque ad diem hanc. *Non bonam inquit rem facis.* Ideſt Iethro dixit, non facis bonam rem, non volebat dicere Iethro, quòd Moyſes faceret non bonam rem, i. malã,

1. Re. 30

E quia tunc Moyſes peccaret mortaliter, quandocunque ſic iudicaret, ſed falſum eſt, quia iudicare iuſtè ſecundum ſe bonum eſt maxime, quia Moyſes obſeruabat oẽs circunſtantias, ſ. iudicando iuſtè cui debebat, & quando debebat, & propter quid debebat, & ſic de alijs; nõ poterat ergo eſſe malus actus, ſed vocatur non bona res, ideſt mala res, quia melius, & magis ſine labore fieri poterat, huiuſmodi bonum reſpectu maioris boni videtur habere rationem nõ boni, ſicut in formis dicimus, q nigredo, quia imperfectior eſt albedine, vocatur priuatio albedinis, è contrario aũt in malis minus malum reſpectu maioris mali habet rationem boni, & eligibilis, licet nõ ſit ſimpliciter bonum, aut eligibile, quia ergo ſi Moyſes poſuiſſet multos iudices, congruentius, & magis ſine labore eius, & magis ſine faſtidio populi iudicari poterant; nam populus, vel magna pars popu-

Quõ Moyſes malã rem faciebat ſolus iudicando.

il, quæ litigabat expectabat quotidie Moyſen iudicantem a mane vſque ad veſperum, m nec ſic expediebantur; poſitis autem multis iudicibus ſine vlla expectatione cauſæ celeriter finirentur: ergo male fieri videbantur eo modo, quo Moyſes ea faciebat. *Stulto labore conſumeris.* Quando aliquis conſumitur laborando, ſi labor iuſtus eſt, & & quaſi neceſſarius, rectè fieri debetur, vel ſaltem non male, quando autem aliquis conſumitur labore, & ille nihil proficit, labor iſte ſtultus, & inutilis eſt, huiuſcemodi iudicabat Iethro eſſe laborē Moyſi, quia valde multū laborabat in iudicando, quia quaſi per totum diē iudicio vacabat, quod valde affligeret; nam verboſæ, atque clamoſæ litigantium contentiones aures faſtidiunt pertinacia litigantium, qui interdum iure cognito aſſentire nolunt, & peruigiles de componendo inter litigantes, atque diffinientes curæ valde iudicem torquent; iſte ergo labor conſumptiuus valde eſt, ſed & præter hæc inutilis, & ſtultus erat, quia ſine tanto labore cauſæ melius determinari poterant, quàm vt Moyſes faciebat, & hoc ponendo pluralitatem iudicum. *Tu, & populus iſte, qui tecum eſt.* Non ſolum conſumebatur vano, ſtultoque labore Moyſes, ſed etiam populus; nam Moyſes, ſtulto labore conſumebatur ſolus tantum populum iudicando, populus autē ſtulto labore etiam tam diutius Moyſen iudicantem expectando, non poterant omnes cauſæ qualibet die terminari, ideo quotidie expectare cogebantur, nec ſic terminabantur, & labor durus erat tam Moyſi, quam populo, qui cum eo erat. *Vltra vires tuas eſt negocium.* Ideſt labor iſte, quem tu accipere vis, & quotidie accipis, vltra vires tuas eſt, ideſt magis, quam tu poſſis tolerare. Et hoc dupliciter. Primo quod labor iſte erat vltra vires Moyſi, quia licèt Moyſes eum nunc toleraret, tamen non poſſet eum ſemper tolerare, quia conſumebat eum talis labor, ſic dicitur ſupra, ſtulto labore conſumeris. Secundo quia etiam ſi Moyſes multum laboret, & non poſſet ſemper iuſtū laborem tolerare; tamen nullo modo poterat quotidie, aut in multis diebus explere iſtum laborem, quia tanta erant negocia populi, quòd non ſufficiebat ipſe aliquo modo ad determinandum ea, ideo maioribus viribus indigebant, ſcilicet viribus plurium. Et patet, quod iſta ſecunda expoſitio ſit melior per id, quod ſequitur, ſcilicet. *Solus illud non poteris ſuſtinere.* Ideſt non ſolum erit labor tuus in ſuſtinendo, ſed etiam tanta eſt magnitudo negocij, quòd tu nullo modo poteris ſuſtinere, ideſt quòd non ſufficies ad terminandum illud ſed requiritur, quod alij ponantur, qui te adiuuēt. *Sed audi verba mea, atque conſilia.* Verba, & conſilia pro eodem accipiuntur hic, ſed vocantur verba inquātum ſolum enarrantur, vocantur conſilia inquantum proponuntur ad melius dirigendum ſtatum alicuius; & quia Iethro volebat dirigere ſtatum Moyſi, qui laborioſus erat, & aliqualiter inutilis, dicebatur dare conſilia. *Et erit Dominus tecum.* Ideſt, & proſperaberis. Quandocunque ergo aliquis proſperatur; dicitur Dominus eſſe cum eo, quia Deus eſt, qui proſperat hominem in operibus ſuis, ſic dicitur Gene. trigeſimonono capitulo, de Ioſeph, ſcilicet, quòd Ioſeph ductus eſt in Aegyptum, & emit eum Putiphar princeps exercitus de manu Iſmahelitarum, fuitque Dominus cum eo, & erat vir in cunctis proſpere agens; ſic enim fuit de Moyſe, quia ante viuebat in labore; nunc autem inuentus fuit modus, per quem viueret virtuoſe, & ſine labore, ergo Dominus erat cum eo, ideſt valde proſperatus erat. *Eſto tu populo in his, quæ ad Deum pertinent.* Aliquid pertinere ad Deum ſtat dupliciter: Vno modo, quod illud dicatur a Deo Moyſi, vt referret populo, alio modo pertinet ad Deum, quia talia negocia erant, quæ non poſſet expediri per hominum iudicium, & requirebat diuinam ſententiam, & iſta debebat referre Moyſes ad Deum. Primo modo accipitur hic pertinere aliquid ad Deum, vt patet in litera, cum dicitur; Vt referas quæ dicuntur ad eum, oſtendaſque populo cæremonias, & ritum colendi, viamque, per quā ingredi debeāt, & opus quod facere, & hoc modo accipitur ſupra 4. c. cum dicitur: Loquere ad eum, & pone verba mea in ore eius, & ego ero in ore tuo, & in ore illius, & oſtendā vobis quid agere debeatis, ipſe loquetur pro te ad populum, & erit os tuum, tu autē eris in his, quæ ad Deum pertinent, ideſt tu declarabis ei ea, quæ Deus dixerit; ſic patet ſupra ſeptimo cap. in principio. Ecce conſtitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit Propheta tuus, tu loqueris omnia, quæ mando tibi; ille loquetur ad Pharaonē, vt dimittat filios Iſrael de terra ſua. Quantum ad ſecundum modum patet, quia licèt Iethro diceret, quod Moyſes referret ad populum; quæ dicerentur à Deo, tamen non ſolum iſta facere debebat, quandocunque eſſet dubium de obſeruationibus legis in cæremonijs, & iudicijs legis ipſe deberet definire, quia nullus alius erat, qui hoc poſſet determinare; & ad hoc pertinet, quod dicitur, oſtendaſque populo cæremonias, & ritum colendi, viamque, quæ quā ingredi debeāt, & opus quod facere, & hoc non eſt referre aliquid de his, quæ a Deo dicūtur, ſed docere ea, quæ pertinent ad ritum legis, & quantum ad hunc modum nihil aliud volebat dicere Iethro, quàm vt Moyſes eſſet iudex in pure ſpiritualibus, alij eſſēt quantum ad mere temporalia, vel aliqualiter mixta. *Vt referas, quæ dicuntur ad eum.* Ideſt ad populum, iſta pertinent ad officium propheticū, quia Prophetæ a Deo audiunt, & nobis audita referunt; & hoc pertinet ad primum modum eſſendi in his, quę ad Deum pertinet. *Oſtendaſque populo cæremonias.* In lege Moſaica quædam erant, quæ partim in Deum partim in proximū ordinabantur alia, quæ totaliter in Deum alia, quæ totaliter in proximū. Ad primum modum pertinebant præcepta decalogi, quia ea, quæ erant in prima tabula ſecundum quandam aſſignationem, ſ. Hebraicam, pertinebant ſolum ad Deum, & ea, quę erāt in ſecunda, pertinebant ad proximum. Licèt ſecundum nos aliter ordinētur tabulæ, quia in prima tabola ponūtur omnia affirmatiua, ſiue pertinentia ad Deum, ſiue ad proximum, in ſecunda omnia negatiua, quæ ad ſolum proximum pertinent. Hoc tamen licèt aliqui putent ſic apud nos eſſe, tamen non eſt ſic, de quo infra trigeſimo ſecundo cap. quocunque tamen modo donantur, aliqua pertinēt ad Deū, aliqua ad proximum, & ſi in iſtis aliquod dubium accideret, pertinebat determinatio ad Moyſen, quia iſta erant a Deo data. Secunda, quæ ad Deum totaliter pertinēt ſunt cæremoniæ; nā cæremoniæ ſunt quædam ſpeciales obſeruantiæ, per quas dirigebātur Hebræi ſingulariter, vel totaliter in Deū, qualiter ſacrificare deberent, vel habere ſe in immunditia, vel immūditia corporis reſpectu tabernaculi, & ſic in cæteris. Tertia erant, quæ pertinebant ad proximū totaliter, & iſta vocantur præcepta iudicialia, quia in iudicialibus dirigitur tota vita humana reſpectu proximorum, vt ſibi nō nocerent, & vitam quietam ducerent, hic autē mentio fit de cæremonijs, quia dixerat, quod Moyſes eſſe debebat populo in his, quæ ad Deum nihil pertinent, & quia directe ad Deum nihil pertinebat magis, quam cæremoniæ, quæ ad eum ſolum dirigunt, vt declarabimus, ideo has proprie ponere debuit. *Et ritum colendi.* Cæremoniæ comprehendunt omnes obſeruationes, ſecundum quas nos in Deum habemus, & quia ritus colendi, ſcilicet ſacrificādi præcipuus eſt inter omnes cæremonias, iſte magis inter alias cæremonias, & cæremoniarū nomine intelligi debebat; ſed hic per ſe poſuit; non eſt ergo intelligendum, quod ritus colendi diſtinctus ſit a cæremonijs, quia hic innuitur diſtinctus poni, ſed ſecundū modum ſcripturæ ponitur hic cæremonia in generali, & poſtea in ſpeciali ſubditur de iſtis cæremonijs, quæ cæremoniæ ſint, q̄ obſeruari debent. Et dē, quod ſit ritus colēdi, & ſic de alijs; iſtam namq; tanquā principalem expreſſit, & alia ſub noīe generali reliquit. *Viamque per quam ingredi debeant.* Quātum ad oīa agibilia, in quibus tamen oportet quandoq; rectitudinē quæ eſt quaſi via. Et ſic dicit beatus Auguſt. quod aliquando eſt bonum errare in via pedum, ſed non in via morum. *Et quid agere.* Explicatio præcedentium eſt cum ſæpe eadem dicuntur per diuerſa verba ad ma-

Quis labor ſtultus dicatur.

Iudicum labor magnus eſt.

Gen. 39. Quando aliquis proſperatur, tunc dicitur; quod dominus ſit cum eo.

Ad Deū pertinere aliqd dupliciter.

Cæremonialia ad Deū totaliter ſpectant.

F G H I K

gis declarandum, vel ex modo communi loquendi. Et quantum ad hoc aliquo modo intelligi poſſunt, præcepta iudicialia, quæ pertinebant ad tertium modum, ſcilicet quę ad ſolum proximum expectant; nam licèt iſta pertinerent ad alios iudices, quos Moyſes conſtituturus erat; tamen declaratio eorum circa quædam dubia, ſcilicet vtrum in tali, vel tali caſu debeat intelligi illa lex, ad ſolum Moyſen pertinebat, cum ipſe legem tuliſſet, & in caſibus dubijs peteret determinationem per diuinum oraculum; principalia tamen inter omnia erant cæremoniæ, quæ ad Deum directius expectabant: ideo cum ipſe præponeretur in his, quæ ad Deum pertinent, curam talium gerere debebat præcipuam, ideo cæremoniæ principaliter nominatæ ſunt. *Prouide autem de omni plebe viros*. Ideſt in toto iſto populo inquire viros.

QVÆSTIO. VI.

Eligere rectores populi cũ magna diligentia fieri debet.

ISta vtraque inquiſitio, vel prouiſio cum diligentia magna fieri debebat propter duo: primo quia iſte erat magnus actus, ſcilicet eligere rectores, & iudices totius populi, in quo maximus ſtatus populi pendet, & magnum periculum in hoc eſt, quia ſi rectores bonos inſtitui contingat, populus eſt in magna proſperitate ſtatus ſui; ſi autem mali inſtituantur, neceſſe eſt totum populum deperire, ideo cum magna diligentia inquiri debebant; quia vbi maius periculum vertitur, ibi cautius eſt agendum, vt patet de elect. in 6. in cap. vbi maius. Secundo magna cautela habenda eſt, quia multæ conditiones requirebãtur in ipſis eligendis, vt patet infra in litera, & Deuteron. primo, in quibus, & præcipuè in aliquibus earum magna inquiſitio habenda erat, ſcilicet vt ſi aliquis eſſet diligens munera, & ſimilia, quia talia vitia in quibuſdam non facile cognoſcuntur. *Potentes*. Hoc poteſt dupliciter intelligi: vno modo potentes, ideſt potentes iudicare: poſſe autẽ ſententiam dare cuilibet facile eſt, ſed poſſe bene ſententiare difficile eſt, Eſt autem bene ſententiare in duobus, ſcilicet in intellectu recte determinante per prudentiam, & in voluntate recte eligente per iuſtitiam, iuſtitia namq; per quam iuſta facimus, iuſta volumus, iuſti ſumus, & iuſtorum operatiui, vt patet in quinto Ethic. virtus moralis eſt in parte volitiua. Si enim aliquis ſciat, quid vnicuique diſtribuendum per demonſticam potentiam, ſiue vim intellectus practici, & tamen habet malam voluntatem, ſcilicet quòd non habet iuſtitiam informantem voluntatem, & inclinãtem ad bene velle, nullo modo bene eliget; vt vt patet in viris peritis, qui peruertunt rectum iudicium, cum tamen ipſi cognoſcant quid eſſet iudicandum. Rurſus ſi aliquis habens bonam inclinationem ad diſtribuendum vnicuique, quod ſuum eſt, non ſit peritus in iure, vel in conſtitutionibus, vel cõſuetudinibus quibus aliqua gens, vel vniuerſitas regi debet, non poterit recte iudicare. Requiruntur ergo ad hoc, quòd aliquis poſſit iudicare bene, verus intellectus quantum ad practicam exiſtimationem, & recta voluntas ad bonam electionem, ſcilicet, vt eligat bene ſententiare, ſicut nouit; nam ſententiare ſecundũ, quod in iudicijs accipitur, eſt actus potentiam executiuarum, ſcilicet potentiæ interpretatiuæ, quæ vocatur vis locutiua, ideo iſta operatio ſequitur ex determinatione duarum virium ſuperiorum, ſcilicet intellectus, & voluntatis. Et quantum ad iſtum modum eſt dicendum adhuc, quod præter iſta duo. ſ. quæ ſunt verus intellectus, & bona voluntas, requiritur quædam conſtantia, & vis animæ, vt ipſe iudex ſit fortis animo, nõ formidans recte iudicare, & executioni mandare ſentẽtiam propter aliquam perſonam, ſententiam propter aliquam perſonam, ſed cogat omnes in virga ferrea, iuxta dictum Pſal. 2. Hoc autem eſt, quod cõmuniter deficit in iudicibus; nam licèt multũ iudices cognoſcãt, & bene iudicare velint, adeo molles, & formidoloſi ſunt, quod propter magnas perſonas recte iudicare non audent, & cum iura in minoribus ſeruauerint, ad maiores iuris diſciplinam non extendunt, &

Quod maxime illud, quod paſſim in iudicib. hodie deficit.

A ſic perſonarum acceptatores efficiuntur, tales autem iudices effici non debent. Nam ſicut, ſi aliquis ſit deſiderans vtilitatem rei publicæ, & honorem; ſi tñ formidoloſus eſt pugnam factam propter rempublicam ire non debet, vt patet Deuter. 20. cap. ita ſi aliquis vellet recte iudicare, & non corrumperetur muneribus, ſi tamen formidoloſus eſt, quod non audeat ſententias cõtra magnas perſonas proferre, aut eas executioni mãdare, nõ debet ſuſcipere iudicaturam, ſic patet Eccleſiaſt. 7. cap. Noli effici iudex, niſi virtute valeas vitia corrigere. Si autem aliquis cognoſcens ſe formidoloſum, & non potentem corrigere vitia, velit effici iudex, vel libenter ſuſcipiat iudicaturam oblatam, peccat, quia illud ſuſcipit ad quod ſe inhabilem cognoſcit, & hoc valde magna culpa eſt. Idem dicendum eſt, quantum ad alias

Eccl. 7. Prælati, vt peccant dignitates ſuſcipiendo.

B dignitates requirentes iuriſdictionem, & maximè ſpirituales; nam ſi aliquis velit ſuſcipere talem Epiſcopatũ, vel conſentiat ſibi dari; in quo ſunt tales perſonæ, quas ipſe ſe poſſe corrigere deſperat, vt ſæpe accidit, vtpote quia potentes ſunt, & magnũ fauorem habentes apud Dominos ſeculares, & alios maiores prælatos Eccleſiaſticos, peccat valde, quia voluntarie ſuſcipit, vel ſuſcipere procurat id, in quo quæ ſtatus requirit facere nõ poteſt. De mollibus autem, & remiſſis dicere non attinet, quia per ſe notum eſt; nam ſi aliquis remiſſus, vel mollis, qui magnum vigorem animi in corrigendis vitijs non apponat, Epiſcopatum ſuſcipit, mortaliter peccat, niſi ſuſcipere cogatur a prælato; nam tunc tenetur ſe diſponere melius quo potuerit. Et quod plus eſt dato, quòd aliquis cognoſcens ſe inhabilem ad corrigen-

De mollibus & remiſſis iudicibus.

C dum peccata, & veraciter ſic ſit ſi Epiſcopatũ recipiat, aut procuret, & ſuſcepto Epiſcopatu Deus eum faciat habilem ad corrigendum, & ſemper bene bene corrigat; tamen in ſuſcipiendo peccauit mortaliter, quia poſteriora non tollunt priora, ideſt, non poſſunt facere, quod non fuerint priora, in hoc ergo, quòd conſenſit aliquis recipere Epiſcopatum, ad quem certe ſe videbat inhabilem peccauit; quidquid autem poſtea euenerit nõ poteſt tollere, quin iſte peccauerit. Alio modo poteſt intelligi, quòd iudices ſint potentes, ideſt, quod ſint maioris poteſtatis, quam cæteri populares; nam cæteris paribus melius potentes iudicabunt, quam vulgares, & impotentes; nam impotentes deſpectui habẽtur, & ſi ipſi bene ſententient, tamen non poterunt ſententias executioni mandare, & tunc idem eſt, ſen-

Pericula epiſcoporum, & prælatorum.

D tentiam non ferri, ac executioni non mandari: immo peius eſt ferri, & non tradi executioni, quia tunc ſequitur contemptus legum. Etiam quia ſi ſint impotentes iudices, dato quòd boni ſint, magis contra eos eſt præſumptio, quia timore potentium iura diſtorqueãt contra iudices potentes. Obſeruatis ergo alijs conditionibus, ſcilicet, quod non ſequatur auaritia, melius eſt eſſe potentes, quàm pauperes, vel impotentes. Et iſti vocantur Deuter. primo cap. nobiles, quia nobiles, vt cõmuniter ignobilioribus potentiores ſunt, vel quia maioris auctoritatis, & reuerentiæ ſunt propter generis claritatem, & conuenientius eis iura dicentibus obtemperabitur, quam alicui ignobili, vel de plebe viro. *Et timentes Deum*. Moyſes cum iſta retulit poſtea in recitatione Deuteron. non ſeruauit eadẽ verba, ſed tenuit

Conueniens eſt iudices eſſe potentes.

E principalem ſententiam vocando viros ſapientes, & gnaros, & nobiles, qui ad iſta, quæ hic dicuntur, ſatis facile reduci poſſunt; recte autem dixit, timentes Deũ: nam ſupra poſuerat, quod iudices deberent eſſe potentes, ideſt magnæ poteſtatis; ſi autem iſti viri potentes Deum non timeant, eum ex potentia ſua homines non timeant, ad omne iniuriarum genus deuoluentur, ideo debuit addi, quod Deum timerent; in hominibus autem impotentibus non erat hoc tam neceſſariũ; nam licèt Deum non timeant, tamen homines timebunt, ideo non poterunt ad iniurias deuolui faciliter. *In quibus ſit veritas*. Veritas poteſt accipi dupliciter, vno modo pro conformitate ſigni ad ſignatum, ſiue pro conformitate obiectorum poſitorum in eſſe cognito ad rem extra ſecundum alium modum loquendi, & iſto modo veritas pertinet ad intellectum ſpeculatiuum,

Veritas, prout eſt conformitas, ſignificat ſignorum, ad intellectũ ſpe

[...]culatiũ. [...]pertinet. Veritas prout eſt virtus moralis, eſt i parte volitiua.

uum,& tunc eſt ſenſus, quòd iſti iudices debent habe re veritatem, ideſt debent habere ſcientiam iuriũ, aut conſtitutionum alicuius vniuerſitatis, vel populi, ſcilicet, quòd ſicut ad extra ſe habẽt in re ipſa iuſte, ita ipſe intelligat, ſcilicet quòd ſicut hoc quod eſt fornicari eſt iniuſtum, ita ipſe intelligat eſſe iniuſtum, & hoc eſt cõformiter ſe habere res ad intellectum; ſicut ſignatũ; ſcilicet ipſe res ad propoſitiones mentales, quæ ſunt ſigna, vel ad vocales prolatus in ſententiando, & hoc eſt eſſe ſapientem. Alio modo accipitur veritas, prout eſt quædã virtus moralis in parte volitiua, de qua Philoſophus in fine ſecundi Ethic. & in fine 4. Et iſta dicitur ſecũdum analogiam ad veritatem primam, quæ eſt veritas ſpeculatiua; nam ſicut in illa eſt conformitas ſigni ad ſignatum, ita hic conſiſtit veritas in volendo aliquam rem demonſtrare ſic eſſe, ſicuti eſt. Et hoc eſt in duobus, vt ait Philoſophus vbi ſupra. ſ. in ſermonibus, & in operationibus. In ſermonibus autem quãtum ad modũ ſunt iactatores, qui dicunt de ſe glorioſos actus, vel glorioſam proſapiam, aut aliquid alterum expreſſiuum magnitudinis, cum tamen ipſe dicens ſciat nihil tale ſibi ineſſe. Eſt autem hic contrarium duplicis veritatis, ſcilicet veritatis ſpeculatiuæ, inquantum non ſe habent ſic ſignata, ideſt res extra, ſicut ſigna, ideſt illæ propoſitiones ſignantes, ſed in corruptione huius veritatis nullum peccatum eſt, quia ſicut iſta veritas eſt purè ſpeculatiua, & finis ſpeculatiuæ, vel theoricæ, vt ait Philoſophus in ſecundo Meta. ita falſum quod opponitur iſti veritati pertinet ad intellectum ſpeculatiuum, ideo in actu eius nullo modo eſt peccatum, aut bene agere, cum peccatum, vel bonus actus naſcatur de ratione libertatis, quæ formaliter eſt in potentia volitiua. Secunda veritas, quæ corrumpitur, eſt veritas, quæ eſt virtus; nam veritas iſta conſiſtebat in volendo demonſtrare ſic ſe habere res in nobis, ſicuti ſe habent; mendacium autem oppoſitum pertinens ad fictionem, vel ironiam, quæ ſunt extrema, vt patet in 2. & in 4. Ethic. eſt quia volumus demonſtrare res ſic ſe habere, vt ſe non habent, & in hoc eſt Peccatũ, quia voluntatis hoc eſt, ſcilicet velle aliter demonſtrare, quàm ſit, & non peccat hic intellectus ſpeculatiuus, vel non deficit, quia qñ intelligit rem eſſe, vt eſt, & tamen demonſtratur eſſe, vt non eſt. Eſt etiam circa operationes iſta veritas, & mendacium oppoſitũ; nã ſicut aliquis demonſtrat intentionem ſuã per verba, cũ ſecundum Philoſophũ primo Periermenias; ſint ea, quæ ſunt in voce earũ, quæ in anima paſſionũ notæ, ita põt demõſtrare per facta, quia facta ſunt ab anima imperante, ideo manifeſtant aĩam facientem, licèt verba ſint magis determinata ſigna, & in eis magis committatur mendacium. Quod magis declarauimus Gen. 27. cap. vbi egimus de fraude Iacob in ſubripienda benedictione, quandocumque ergo aliquis faciat aliqua, quæ pertinent ad bonum virum, ex hoc demonſtrat ſe bonum virum, cum aliquis facit ea, q̃ pertinent ad ſolum ſacerdotiũ demonſtrat ſe purè ſacerdotẽ. Si ergo aliquis velit facere iſta, vt putetur eſſe ſacerdos, cum tamen non ſit, etiam ſi ore non confiteatur ſe eſſe ſacerdotem, mendax eſt, & peccat mortaliter, ſecundum diſtinctionem factam Geneſ. 27. capit. Et hoc maxime fit in habitu cum aliquis malus vir boni, & religioſi viri habitum induit, vt religioſus putetur mendax eſt, & peccat mortaliter. Et iſto modo vocamus aliquos hipocritas, quia longe aliud ſunt, quàm in verbis, aut habitu præfigurent, & hos vocat Philoſophus fictores; in omnibus his ergo mendacium eſt, ſiue verbis, ſiue factis, ſiue habitu; habitus tamen ad facta reducitur. Et ſciendum, quòd veritati, quæ eſt prima, ſcilicet ſpeculatiua non opponitur mendacium, quia mendacium peccatum eſt, & per hoc pertinet ad voluntatem. Veritas autem ſpeculatiua nullo modo pertinet ad voluntatem, ideo id quod ſibi opponitur, non pertinebat ad volutatem, & ſic dicendum, quòd illi veritati opponitur falſum, & non mendacium. Veritati autem morali, quæ ponitur in effectiua, opponitur mendacium, ideo dicendum, quod mendacium, & falſum non conuertuntur, quia ad diſparatas potẽtias pec-

Verba ſunt magis determinata ſigna voluntatis, & intellectus, q̃ facta.

veritati ſpeculatiuæ nõ opponitur mendacium ſed falſitas.

Mendacium, & falſum nõ conuertuntur.

F tinent, licet in omni mendacio falſum ſit quantum ad rem ſubſtantiam relatam ad voces ſignantes, vel ad facta, ſiue habitũ, cum aliter ſe habentes extra, quã voces, aut facta, vel habitus, non tamen eſt ibi falſum cõparãdo rem ſubſtantiã ad conceptus, ſiue mentales propoſitiones, quia ſicut res ſe habet, ita intelligit, licèt aliter ſignate extra velit; hoc autem pertinet ad diuerſitatẽ intellectus practici, & ſpeculatiui. Iudices ergo iſtas veritates habere debet, ſcilicet primam ſpeculatiuam, de qua diximus, vt ita intelligant iſtum eſſe ſicut iuſtũ eſt. Secunda veritas debeat eſſe in eis. ſ. vt quemadmodum conceperunt putantes, vel rectè arbitrantes hoc eſſe ius, vel illud, ita extra ſignent; vel ita in actib. ſuis gerant. ſ. quòd aliquis iudex cognoſcens aliquid eſſe iniuſtũ, non debet illud agere tanquã per hoc demõ-
G ſtret eſſe iuſtũ. Debet etiã habere veritatem in habitu. ſ. vt non gerit habitũ demonſtrantem eũ eſſe altioris vitę aut profeſſionis quã ſit. Alij autẽ dicunt, quòd veritas eſt triplex. ſ. veritas vitæ, veritas iuſtitiæ, & veritas doctrinæ, ſiue diſciplinæ, vt alij dicunt. Veritas vitæ eſt, quod aliquis viuat ſecundum conformitatem ad rectam rationẽ fundatam in præceptis diuinis, & iurib. humanis, & iſta vocatur veritas ſecundum analogiam, quã habet ad veritatem ſpeculatiuam conſiſtentem in conformitate ſigni ad ſignatũ. Alia eſt veritas iuſtitię, in reddendo vnicuique quod ſuum eſt, & pertinet ad habentes iuriſdictionem, ſecundũ quod ita iudicãt, vt in iuribus eſt ſcriptum, aut conſtitutum, vel conſuetũ. Tertia eſt veritas doctrinę, ſecundum quam aliquis ita
H docet, vt veritas ſe habet, in quacunque arte, aut conſideratione doceat. Aliqui vocant iſtam veritatem diſciplinæ, & dicunt pertinere ad prælatos. De his veritatibus diſtinguit gloſa extra de regulis iuris in capit. qui ſcandalizauerit, & ibi ponitur, quomodo ab aliqua iſtarum veritatum recedere liceat. Omnes iſtæ tres veritates poſſunt reduci ad veritatem, quæ eſt virtus moralis, inquantum in eis aliquo modo peccari poteſt; tertia tamen veritas iſtarum, ſcilicet veritas diſciplinæ poteſt reduci ad veritatem ſpeculatiuam. Nam ſi veritas doctrinæ conſideretur in ſe reipſa, ſcilicet ſecundum conformitatem rerum, de quibus eſt doctrina ad ſola verba docentis, eſt veritas ſpeculatiua, vel falſitas. Si autem conſiderentur ipſa verſia doctrinæ ad voluntatem docentis, ſecundum, quod vult ſic, aut ſic docere, pertinet ad veritatem moralem, quæ eſt virtus, omnia
I iſta poteſt intendere litera iſta, in quantum dicit: *In quibus ſit veritas*. Scilicet intentio principalis literæ eſt, q̃ iſti iudices eligendi debent eſſe tales, in quibus ſit veritas, ideſt qui cognoſcant veritates rerum iudicãdarum ſcilicet quam ſententiam debeant imponere in qualibet cauſa. Et hoc pertinebat ad primam veritatem, ſcilicet ad ſpeculatiuã, quia licèt conſideratio iurium ſit practica ſecundum ſe, quia iura non ſunt, vt ſciantur, ſed vt ſecundum ea homines regulentur; poteſt tamen eſſe ſpeculatiua conſideratio de iuribus, vt ſi aliquis conſideret iura ſolum, vt cognoſcat aliquas veritates, ſcilicet quòd eſt iuſtum, & quòd iniuſtum, non referendo ad operationem, ſ. vt per tale ius regulemur, vel non regulemur. Et iſto modo omnes addiſcentes
K iura, dum addiſcunt, ſunt artifices ſpeculatiui, quia licet ipſa cõſideratio iurium de ſe determinetur ad practicum, quia cum ſpeculatiuum, & practicum differãt ex fine, & non ex obiectis, vt patet ex 2. Meta. Ariſto. quilibet iuriſta poteſt eſſe ſpeculatiuus, ſi ſolum vult ſcire aliquam legem, non vt per eam reguletur, ſed vt intelligat veritatem iuſti, & iniuſti, & ſic cognitio iſta veritatum iudicialium eſt ſpeculatiua, licèt poſtea in applicatione ad agibile regulabile dicetur practica. *Et qui oderint auaritiam*. Nihil eſt quod magis iudicũ peruertat ſententiam quàm receptio munerum, quæ pertinet ad auaritiam, ſic dicitur Exo. 23. c. Non accipias munera, quæ excæcãt oculos, & ſubuertunt verba iuſtorũ. Idem patet Deut. 17. cap. & ſic Deus exprimens cauſã deſtructionis Ieruſalem, & totius Iudææ, & captiuationis in Babylonem, dixit Eſa. 1. cap. Principes tui infideles ſocij furum, omnes diligunt munera, & ſequuntur,

Triplex eſt veritas.

Iura non ſunt, vt ſciantur, ſed vt ſecundum ea homines regulentur.

Nihil eſt quod magis rectũ iudiciũ impediat, quã auaritia.

retributiones: hanc autem Ariſt. præcipuè admonuit alumno ſuo Alexandro eſſe fugiendam, quia inter cæteræ vitia monſtriparæ noctis vitio, nihil eſt corruptius iſto; ſi enim pecuniæ amor obtinuit ſemel in aula ruit ritur in facinus leges non curia citius de quibus Galterus Alexandreidis libro primo. *Excuſitant ex eis tribunos.* Hic ponit diſtinctionem in iudicibus. Prima autē inter iudices vocantur tribuni, quia ſunt maiores, plures habentes ſub iuriſditione ſua. Et dicuntur tribuni, qui habent ſub ſe mille: alij autem iudices minores ſunt.

QVAESTIO. XII.

Qualiter accipiantur iudices, & tribuni, & centuriones, & cæteri, an omnes cōputentur qui ad bellū ſūt apti, vel non.

SEd quæritur, quomodo accipiantur iſti tribuni, aut centuriones, vel quinquagenarij, aut decani, quia cū dicatur tribunus, qui præeſt mille, & cēturio, qui præeſt centum, quæritur de quibus accipiuntur iſti centum, quibus erat iudicans, vtrum computando omnes viros aptos ad bellum, vel conſiderando omnes habentes diſcretionem ſiue iuuenes, ſiue ſenes, vel vtrum computentur iuxta omnia capita cuiuslibet domus, ſicut computabantur ſupra duodecimo capitulo, capita cuiuslibet domus ad celebrandum Phaſe, vt videretur ſi domus eſſet ſufficiens ad comedendum Agnum, ſic computabantur ſupra decimo ſexto capitulo, capita ad accipiendum manna, ita vt per ſingula capita daretur vnū Gomor. Non poteſt hic accipi iſto tertio modo, quia non acciperentur tribuni, quantum ad omnia capita populi, ſicut computantur ad comedendum manna, vel agnum paſchalem, ſed hoc non daretur, quia oportebat, quòd pro pueris acciperentur tribuni, & centuriones, & non ſolum pro his, ſed etiam pro mulieribus, & paruis puellis. *(Quod ridiculum eſt.)* Quia iſti principes, & iudices ponuntur ad regendum, & iudicandum, paruuli autem nec talis regiminis, aut iudicij capaces ſūt, ideo inanis eſſet talis inſtitutio, imo pueri, aut puellæ paruæ legibus non arctantur, quia non habent perfectum vſum liberi arbitrij, & non ſolum de iſtis, qui ſingulariter carent vſu rationis perfectè, vt potè exiſtētes infantia, ſed etiam de pueris grandiuſculis, & puellis habentibus vſum rationis, & potentibus peccare in multiplici genere peccati, vt patet extra de delictis puerorum in capitulo. Pueris non habet lex poteſtatem nec feruntur leges communes pro iſtis, vt patet per Ariſt. 10. Ethic. circa finem & in 2. cap. primi Politic. De

10. Ethi. Non computātur mulieres ad accipiendum aliquos iudices propter eas.

mulieribus etiam manifeſtum eſt, quòd non computātur ipſæ ad ponendum tribunos, aut centuriones, vel decanos, nam iſti ponuntur, vt iudices, mulieres autē non litigant in iudicio. Quia ſi ſunt mulieres matrimonio copulatæ, tunc viri agunt, & defendunt in iudicio pro ipſis. Si autem ſint mulieres, quæ nondum viros acceperint, ſunt ſub paterna poteſtate, & non comparent in iudicio ad agendum, vel defendendum, ſed patres pro eis. Nicolaus autem licèt directè de hoc nihil tangat, tamen implicitè dicit, quòd illi computabantur in ſumma ad faciendum iſtos iudices, qui erant viri bellatores, cum dicit, quòd in populo Iſrael erant 600. millia peditum, vt patet ſupra 12. cap. ex quo patet, quòd ibi fuerunt ſexcenti tribuni, & centuriones ſex millia, & quinquagenarij 12. millia, & decani ſexaginta millia. Sed hoc non multum videtur, quia iſti tribuni, & cæteri, qui nominantur, ponebantur, vt iudices, & iudices ſunt ad dirimenda litigia, vt patet ſupra. Nam ex hoc conſuluit Iethro fieri iudices in populo Iſrael, quia vidit, quòd multas cauſas habebant, & à mane vſque ad veſperam aſſiſtebant Moyſi, ſed multi de iſtis peditibus non habebant aliquas cauſas iudicandas, nec aliquo modo in iudicio contendebant, ergo non debebāt iſti computari, vt propter eos fierent plures, aut pauciores tribuni, vel centuriones. Antecedens patet, quia iſti pedites dicuntur viri potentes procedere ad bellū, & iſti computabantur ab anno 20. vſque ad 60. vt patet Num. 1. cap. ſed non erant omnes iſti euntes ad iudicia, quia quandiu filiusfamilias non emancipatus manet ſub patria poteſtate, non eſt ſui iuris, & contractus

A eorum omnes non ſunt validi, niſi quātum ad quoſdam caſus ſpeciales, nec poſſunt in iudicio contendere, ſine auctoritate patrum, cum non ſint ſui iuris, & tales actus pertineant ad perſonas ſui iuris. Emancipatus filius eſt ſeparatus à patre exiſtens ſui iuris, nō emancipatus eſt quædam pars patris, vt ait Phyloſophus 5. Eth. ſcilicet quòd filius eſt quædam pars patris, donec ſit Pelicon, i. donec ſit emancipatus. Et ideo concludit, quòd inter patrem & filium non emancipatum non eſt iuſtum ſimpliciter, ſed quoddam iuſtum, ſcilicet iuſtum paternū, ſicut ergo homo pro ſeipſo vadit ad iudicium agendo, & defendendo, ita poteſt pro qualibet parte ſua, ſed filius eſt quædam pars patris, donec ſit Pelicon, ergo pater pro filio aget, & defendet, & non filius. Emancipantur autem filij multis modis: ſed communior modus,

B & qui illo tempore magis reperibilis eſſet, erat per contractum matrimonij, ſed multi exiſtentes in 20. annos & vltra non contrahebant, quia à anno 25. vel 30. contrahebant; ergo magna pars iſtorum ſexcentorum millium peditum non haberent vxores, nec eſſet emancipati, ideo pro ipſis non ponerentur plures, aut pauciores. Non ergo valebat iſta conſequentia, erant ſexcenta millia peditum in populo Iſrael, ergo erant ſexcenti tribuni, & ſex mille centuriones, & duodecim mille quinquagenarij, & ſexaginta mille decani, quia iſti iudices non aſſumebantur ſecundum numerum virorum bellatorum, vt ſupra probatum. Erat autem aliud magis conueniens, ſcilicet quòd illi, qui principaliter computari debebant, non computarentur. Nam cum iſti iudices ponerentur propter perſonas potentes contendere in iudicio, ab illis magis computatio fieri debebat, qui magis contendere poterant: ſed iſti ſunt ſenes, qui

Filiorum emancipatio multiplex.

C emancipati ſemper ſunt, cum vel vxores habeant, vel iam habuerint, vel ætatem exceſſerint, in qua filij debeant exuere patriam poteſtatem: tamen ſecundum iſtum computationem ſenes prouectæ ætatis non debēt computari ad hoc, quòd fiant plures, aut pauciores iudices: nam accipiendo numerum ſexcentorum millium peditum ſecundum quòd accipit Nicolaus, non intelliguntur ibi ſenes vltra 60. annos, quia pedites dicuntur viri parati ad bellum, ſed ſenes vltra 60. annos non cōputabantur inter viros electos ad bellum, vt patet Numeri 1. cap. cum ibi mandet Deus tolle ſummam ab anno 20. vſque ad 60. ſecundum ergo iſtum modum valde multi excluderentur de honoratioribus, & prudentiſſimis totius populi, quia tunc homines viuebant vſque 120. annos, & plus, patet, quia Moyſes 120. annis

D vixit, vt habetur Deuter. 31. cap. Et Aaron vixit 123. quia mortuus fuit in eodem anno, quo Moyſes, ſcilicet anno 40. exitus de Aegypto menſe quinto, vt patet Nume. 33. cap. ſed tres habebat Aaron ſuper Moyſen, vt patet ſupra 7. cap. vbi quando ingreſſi fuerunt Moyſes, & Aaron ad Pharaonem Moyſes erat annorum 80. & Aaron 83. tollebatur ergo dimidia pars hominum à computatione iudicum, quæ tamen magis pertinebat ad iudices, quam iuuenes pedites, quos computat Nicolaus. Dicendum ergo, quod iſta computatio fieri debebat ſecundum quod fit nunc in ciuitatibus, & in quibuſcunque alijs locis, ſcilicet computare per œconomias, ſiue habitationes domeſticis. Vnde ſi quæratur

Iſta computatio, ſcilicet, ad ponendos iudices fieri debebat ſecundū numerū perſonarum per œchonomias.

E in aliqua ciuitate, quot habitatores ſunt, non reſpondetur, quòd ſunt tot viri potentes pugnare in ciuitate, ſed reſpondetur, quòd ſunt tot, vel tot communicationes œchonomicæ. In qualibet autem communicatione œchonomicæ ponitur vnus paterfamilias, ſiue vir ſit ſiue fœmina, & ſi vir, ſiue vxorem habens, ſiue non habens vxorem. Quot ergo ſunt patresfamilias in ciuitate, tot dicuntur habitatores ciuitatis. Sic debuit ibi accipi ſumma ad ſtatuendum numerum iudicum, ſed vt ſciretur quot erant, patresfamilias, ſiue capita domorum; nam in qualibet tribu erant familiæ, deinde familiæ rurſus per domos, & iſtæ domus etiam conſeruabātur in deſerto, quia vir cum vxore ſua, & cœtera familia, ſi aliquam habebant, faciebant vnam domum, & per iſtas collecta fuit ſumma ad inſtituendum iſtos iudices. Et non ſequitur tunc aliquod inconueniens de

ſupra

ſupra aſſignatis, quia viri ſenes computabantur per œchonomias ſuas, & iuuenes etiam pedites, qui faciunt diſtinctas œchonomias, qui autem non emancipati erāt non faciebant diſtincta capita ad colligendam iſtam ſummam, ſed ſequebantur familiam paternam, cum eſſent ſub patria poteſtate. *Et centuriones*. Dicuntur centuriones principes ſuper centum à numero ſuo, quem ſignant. Quinquagenarij dicuntur, qui præſunt quinquaginta. *Decanos*. Vocantur decem à decas, quod eſt decem, quia decem ſubditis præerant.

QVÆSTIO VIII.

SI autem quæras, quot erant centuriones, tribuni, & ſic de alijs. Reſpondetur, quod certus numerus, imo nec aliquis numerus à nobis poteſt imaginari, in quo G fuerint iſti iudices. Nicolaus autem reſpondit, vt ſupra diximus, quòd erant ſexcenti tribuni, & ſic conſequenter de alijs. Sed hoc ſupra improbatum eſt, non poteſt autem aliquo modo cognoſci iſta ſumma: nam ſumma iudicum dependet ex ſumma populi, à quo aſſumebātur, ſed non poteſt ille populus eſſe certus, ergo non poteſt certa dari ſumma iudicum. Nicolaus ponebat ſummam populi, à qua deberent iſti iudices computari eſſe ſexcenta millia peditum, & hoc ſuppoſito bene concludebatur numerus iudicum, quem ipſe ponit, ſed quòd ab illa ſumma colligi debeat iudices falſum eſt, vt autē concluſum fuit, iſta ſumma iudicum colligebatur ſecundum computationem œchonomiarum, ſiue patrum familias inter Iſraelitas, & quia iſte numerus nobis notus eſſe non poteſt, numerus iſtorum tribunorum & cē H turionum notus eſſe non poteſt. *Qui iudicent populum omni tempore*. Iſta litera habet duos ſenſus, vno modo, quòd iſti iudices iudicarent omni tempore, id eſt quòd eſſent perpetui, ſcilicet quòd non eligerentur per annos, aut certa tempora, ſed quandiu viuerent, & iudicare poſſent iudicarent, ita quòd ſui compotes eſſent vigentes in omnibus membris ſenſitiuis, ita quòd non incipiat perturbari in eis rectum iudicium; nam ſicut rectum iudicium eſt per bonam diſpoſitionem organicarum potentiarum facientium bene apprehendere, & diſcernere, ita incipientibus in ſenectute corrumpi organis, deprauatur iudicium in ſenibus, & illa ætas iā ad dignitatem, vel officium iudicaturæ inepta eſt; toto tamen alio tempore vitæ iſtius teneret officium iudicaturæ; mortuo autem iſto non veniebat officium iu I dicaturæ per lineam paternam in poſteros, ſicut poteſtas regnatiua, aut ſicut dignitas ſacerdotalis, quia ſacerdotibus ſummis ſuccedebant primogeniti in ſummo ſacerdotio, vt patet infra 29. cap. & Leuit. 8. hic autem non ſuccedebat aliquis, ſed alius de nouo eligebatur. Nam quando iudicantes per ſucceſſionem aſſumūtur efficitur principatus Oligarchicus, qui malus eſt, vt patet 4. Polit. Et patet hic, quod filij non debeant in iudicaturis ſuccedere patribus, qui fuerant iudices: nā hic dicitur, quòd iſti, qui iudices fieri debebant, tales eſſent, vt viri potentes eſſent, & timentes Deum, & qui non ſequantur auaritiam. Sicut ergo debebat hoc eſſe in primis iudicibus, ita in ſucceſſoribus, ſed dato, quòd patres iſta habuerint, filij non ſemper ea habent, quia K ex bonis patribus naſcuntur peſſimi viri filij, & è contrario, vt patet in Dauid, qui vir ſanctus fuit, & malū filium genuit, ſcilicet Abſalom. Et è contrario Acham peſſimus vir genuit valde bonum filium, ſcilicet Ezechiam, & Ezechias bonus vir genuit malum filium, ſcilicet Manaſſe. & nepotem, ſcilicet Ammon: Ammon autem peſſimus vir optimum filium habuit, ſcilicet Ioſiam regem, & ſic eſt mutatio in bono, & malo filiorū, & patrum: nam bonitas paterna non venit hæreditarie filio, cum non transfundatur in ſemine, ſicut eſſe naturale, & hoc dicit Phyloſophus in primo Politi, quia natura determinat, ſicut ex equo equum naſci, & ex homine hominem, ita ex bono homine bonum hominē, ſed non poteſt, quia interdum contrarium fit. Obſeruatis ergo conditionibus huius literæ non poterat ſuccedere filius patri in iudicatura, ſed oportebat eligi ali-

De numero centurionum Tribunorum.

Ex bonis patribus ſæpe naſcuntur peſſimi filij, & è contrario

Paterna bonitas hæreditarie, nō venit, quia in ſemine non trāsfunditur

F quem, in quo iſta reperirentur, & ita fiebat, quandocūque aliquis horum moriebatur de quacunque dignitate eſſet, ſcilicet aut tribunus, aut centurio, & ſic de cæteris, quia oportebat alium gradum eiuſdem gradus inſtitui, vt nunquam iſti iudices deficerent. Secundum ergo iſtum modum iſti iudices ſemper iudicare debebāt idest quòd erant perpetui; vt non tolleretur eis iudicatura, quandiu viuerent, & ad iudicandum idonei eſſēt. Alio modo intelligitur. *Qui iudicent populum omni tēpore*. Ideſt quod quotidie iudicaretur, præterquam in diebus vacatiuis, vt in ſabbatis, & alijs ſolennitatibus in quibus nō debebant foralia negocia expediri, nè tollerent vacationem feſti, & iſta continuatio iudicandi fiebat ad dirimendum omnes cauſas, tot enim cauſæ erant in illo populo, qui magnus erat, quòd ſi non iudicaretur quotidie, nullatenus poſſent expediri, vt ergo quietius populus ſe haberet, quotidie iudicium fieri debebat, quia ſic negocia faciliter expedirentur, nè ex dilatione ſumpta, nouam induerent grauitatem. *Quicquid autem maius fuerit, referant ad te*. Eſſe aliquid magnum contingit hic dupliciter. Vno modo, quòd illud eſſet pertinens ad iuriſdictionem Moyſi ſecundum ſe, vt pote ſi eſſet aliqua cauſa tangens obſeruationem cæremoniarum, quia iſte pertinebant directe ad Moyſen, vt patet ſupra, cum dicitur. Oſtendaſq; populo cæremonias, & ritū colendi, & tūc quia iuriſdictio Moyſi erat maior ſecundum ſpeciem iuriſdictionē aliorū iudicū, quicquid directè pertinebat ad iuriſdictionē Moyſi dicebatur maius eo, quod pertinebat ad iuriſdictionē aliorum iudicum. Et tunc eſt ſenſus, ſi fortè iudicāntib. H iſtis iudicib. aliquis ignorās diſtinctionem iuriſdictionū, ſ. tuæ, & ipſorum, deferat ad eos aliquā cauſam de cæremoniarum obſeruatione, ipſi deferant talem cauſam ad te, quia maius eſt tale negocium, quā pertineat ad eorum iuriſdictionem. Alio modo intelligitur. *Quicquid autem maius fuerit referant ad te*. Ideſt quod ēt in iuriſdictione eorum circa aliquod durum non deberēt iudicare ſine tuo conſenſu, aut iudicio, ſed quòd referāt ad te cauſam, & tunc quod tu iudicaueris, tenebit tā quam à ſummo iudice. Et in hoc vocatur duplex diſtinctio iudicij Moyſi à iudicio iſtorum. Prima diſtinctio quantum ad diſtinctionē iuriſdictionum, ſ. quòd Moyſes habebat iuriſdictionem in his, quæ ad Deum pertinent, ſ. referendo ea, quæ dicebantur à Deo coram populo, & hoc nullus poterat vſurpare, niſi cui Deus de- I diſſet, & tunc non erat vſurpare. Vel erat Moyſes quantum ad ea, quæ pertinent ad Deum, ideſt quantum ad cæremonias, ritumque colendi, quæ directè ordinant in Deum, & quia iſta iuriſdictio eſſet diſtincta à iuriſdictione aliorum ſecundum ſpeciem, quia iſta erat ad pure ſpiritualia, nullo modo alij debebant ſe intromittere quantum ad aliquid horum, nec in magno, aut paruo; nam quodlibet pertinens ad Moyſen, ſolum erat magnum reſpectu aliorum iudicum. Alio modo comparabatur iudicium Moyſi ad iudicium aliorum in ijs quæ erant propriè iuriſdictionis aliorum; nam cum dictum fuerit, quòd Moyſes iudicare debebat in ijs, quæ ad Deum pertinent, & cæremonijs, ritumque colendi, omnia alia, quæ in ijs non includuntur, pertinebāt ad iuriſdictionem aliorum iudicum, ſed in ijs erant ali- K quando aliqua magna, vtpotè, cum ipſi iudicarent per iudicia ſcripta in lege data à Deo per Moyſen, contingeret, quòd circa aliquid dubitarent, vtrum talis, vel talis caſus particularis includeretur ſub illa lege communi, & erat in hoc neceſſaria Epijchia, & quia Epijchius ſic iudicat de aliquo caſu, qui videtur repugnare legi, ſicut iudicaret legislator in illo, ſi prius foret, & qa Moyſes recipiens legem à Deo, & edoctus in quæſtionib. legis prius erat, referri neceſſe erat talia dubia ad eū; non erat enim aliàs licitum vti Epijchia. Aliquando etiam accidebāt aliqui caſus magni, ſicut iudicia criminalia, in quibus ſatis dura eſt ſententia, & ſine magno conſilio ferenda non eſt, ideo credendum videtur, q nullas cauſas, in quibus pœna capitis imponi deberet, aut mēbri mutilatio, iſti iudicarent ſine conſilio, & iudicio Moyſi: imo ipſe Moyſes iſta reſeruabat ad dominum,

Dupliciter diſtinguebatur iuriſdictio Moyſi a iuriſdictione aliorum iudicum

Alij iudices in Iſrael non dabāt ſētentiam capitalē ſine Moyſe.

quia

quia non audebat præcipitare ſententiam in damnis [illegible], aut grauem iniuriam alicuius. Sic patet de illo viro, qui blaſfemauit, quem Moyſes ſententiare non auſus eſt, donec a Deo recepit ſententiam, vt patet Leuit. 24. cap.

Leu. 24.

Nu. 15.

Et de alio, qui poſtea collegit ligna in ſabbato, quem poſtea Deus mandauit lapidari, vt patet Nu. 15. c. *Referant ad te*. Ideſt mittant ipſos litigantes ad te, vt coram te cauſa tractetur, & tu ſententies, ſicut cùm aliquis iudex cognoſcit aliquam cauſam non cadere ſub poteſtate ſua, remittit litigantes ad illum iudicem, ad quem iſta pertineant. Et maximè fit hoc in foro pœnitentiali, cum aliquis ſacerdos ſimplex audiat confitentem deliquiſſe in iudicio tali, cuius abſolutio pertinet ad Epiſcopum, remittit confitentem ad Epiſcopum, vel vadit cum eo. Vel dicitur *Referant ad te*. Ideſt ipſi iudices, coram quibus contigerit talem cauſam ventilari, quæ magna ſit, veniant ad te referentes cauſam, & proceſſum, ſi aliquod fecerunt, vt tu ſententies. *Et ipſi minora tantummodo iudicent*. Hoc non poteſt intelligi quãtum ad illa, quæ pertinebant ad iuriſdictionem Moyſi directè; nam in illis alij iudices non poterant iudicare modicum, aut multum, ſed intelligitur de illis, qui cadebant directè ſub iudicio ipſorum, ſcilicet de mere temporalibus, aut mixtis ex vtroque. Nam in his erant quædam magnæ cauſæ, & quædam paruæ cauſæ: magnæ dicebantur, quas ſupra aſſignauimus, ſcilicet criminales, & aliæ, in quibus de ſententia dubitaretur: cęteræ autem ſicut pecuniariæ, aut leues contentiones ad iſtos iudices pertinebant. Et vocantur paruæ, quia in eis non eſt periculoſum ſententiare qualitercunque ſententietur, quia ſi male fuerit ſententiatum, poterit error tolli: in criminalibus autem non poteſt hoc fieri quia cùm pœna fuerit illata, non poteſt auferri damnũ vt ſi aliquis per ſententiam iudicis capite punitus fuerit, aut mutilatus membro. *Leuiſque tibi ſit*. Duo intendebat Iethro per iſtam ordinationem iudicum plurimum. Primum, quòd Moyſes non tantum laboraret, & inutiliter; nam ante ſtulto labore conſumebatur, vt dictum fuit. Secundum erat pax populi, quia populus grauabatur expectando quotidie Moyſen a mane vſque ad veſperam, & cùm hoc non expediebantur negocia. Et quia primum intendebat bonum Moyſi prius hoc nominauit, dicens, leuiuſque tibi ſit, ideſt non tantum grauaberis, ſicut ante grauabaris, quia antea iudicabas a mane vſq; ad veſperam, nunc autem modicum oportebit iudicare. *Partito in alios onere*. Omne enim finitum per diuiſionem conſumitur, & minus fit. Cum autem illud onus Moyſi ante valde magnum eſſet, nunc autem diuiſum eſſet in multos iudices, vt patet, iam valde minus eſſet. *Si hoc feceris*. Scilicet diſtribuendo iudices diuerſos, ſicut ſupra nominaui. *Implebis imperiũ domini*. Hoc poteſt intelligi dupliciter: vno modo, quòd Iethro vellet innuere iſtam ordinationẽ eſſe reuelatam ſibi à Deo, & quòd Deus præciperet populum ſic ordinari. Et tunc verum eſt, quòd ſi Moyſes ſic ageret, impleret imperium domini. Alio modo eſt intellectus, quòd Moyſes ordinando iudices ſic, in populo poterat agere id, quod ei a Deo imperatum erat, & ſi non ordinaret ſic, non poterat complere præceptum, ſcilicet quod Deus mandauerat Moyſi gerere plenam curam de toto Iſrael, ſcilicet vt portaret eos tanquam mater, & ſicut nutrix ſolet portare infantulum, vt patet Num. 11. cap. cùm dicitur. Cur afflixiſti ſeruũ

Nu. 11.

tuum, & quare non inuenio gratiam coram te? & cur impoſuiſti pondus vniuerſi populi huius ſuper me? nũquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas mihi, porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum, & deferos in terram, pro qua iuraſti patribus eorum? Conſtat tamen quòd in perfecta cura alicuius cõmunitatis intelligitur principaliter cura iudicandi, quia in politicis ita neceſſariũ eſt diſtributiuum iuſtitiæ ſicut panis, vt patet 3. Politic. Nunc ergo iſtud præceptum Dei factum ad Moyſen de iudicando, & regendo populum, non poterat

3 Polit.

compleri a Moyſe, niſi iſto modo ordinando iudices: nam quando ipſe ſolus iudicabat, expectabat eum po-

A pulus tota die a manè vſque ad veſperam, & non poterant aliquo modo finiri cauſę. quia tantus populus erat habens cauſas, & ipſe cruciabatur intolerabiliter, & inutiliter. *Præcepta eius poteris ſuſtentare*. Replicatio eiuſdem ſententiæ eſt, nam idem eſt implere imperium domini, & ſuſtentare mandata eius: ſed iſta replicatio cõſueta eſt in ſacra ſcriptura. Vel poſſunt iſta ad diuerſa referri. Vnum ſcilicet primum, ſignat impletionem mandati: ſcilicet quòd faciendo ſic, vt conſulebat Iethro diſtinguendo plures iudices, poſſet implere mandatum domini de regendo, & iudicando populum. Secundum ſignat, quod non ſolum poſſet implere, ſed etiam poſſet ſic continuare. ſ. quòd non ſolum vna die

B implere poſſet, ſed etiam quotidie ſuſtineret faciliter illum laborem, faciendo autem ſicut Moyſes faciebat, non contingeret hoc, quia licèt fortè contingeret, quòd vna die poſſet finire omnia negocia populi, quia tunc pauca eſſent: tamen non contingeret hoc quolibet die: non ergo poterat ſuſtinere iſtum laborem Moyſes. *Et omnis hic populus reuertetur in pace*. Iſta erat ſecunda vtilitas, quantum ad populum: nam non ſolùm Moyſes releuaretur à labore ſuo, ſed etiam populus, quia populus antea expectabat Moyſen per totum diem; & non finiebantur negocia: nunc autem cùm modica valde negocia tractarentur coram Moyſe, quicunque ad eum populus reuertetur in pace, quia non tenebitur totus comparere ante te, ſicut antea conſueuerat comparere, & in locis ſuis exiſtens, ideſt apud ſua tabernacu-

C la audiet determinationem negociorum ſuorum ab illis iudicibus, qui intra ipſos erant. Dicitur autem omnis populus reuerti in loca ſua, quia quando comparebant coram Moyſe, conueniebant coram Moyſe in aliquo loco communi ſeparato a caſtris, & tabernaculis ipſorum. Et hoc poteſt dupliciter intelligi, nam ſi venit Iethro ad Moyſen in fine anni primi, Moyſes tenebat tabernaculum parum extra caſtra, & ad illud confluebat populus habens quæſtiones, vt patet infra 33. cap. cum dicitur: Moyſes quoque tollens tabernaculum, & tetendit illud extra caſtra procul, & vocauit nomen eius tabernaculum fœderis. Et omnis populus, qui habebat aliquam quęſtionem egrediebatur ad tabernaculum fœderis extra caſtra; ſi autem ad iſtud tabernaculum egrediebantur, erant redituri poſtea om-

D nes in loca ſua intra caſtra. Si autem accipiatur, quòd Iethro venerit in ſecundo anno ad Moyſen, quando Moyſes habebat tentorium apud tabernaculum magnum, quod erat in medio caſtrorum, fortè erat ibi aliquis locus magnus, in quo totus populus expectaret eum ad determinationem cauſarum ſuarum, & completo die, vel tempore iudiciorum reuertebatur totus populus in loca ſua, ſinguli in ſua tabernacula. *Quibus auditis*. Moyſes erat vir humilis valde, & licèt magnæ dignitatis valde eſſet, quia dux tanti populi tamen audiuit Iethro conſulentem, qui minor eo valde erat: in hoc aſſumens formam diſcipuli (ex quo apparet, quòd Prophetę non ſunt abundantiores ſapientia, & conſilio alijs hominibus) nam Moyſes Propheta erat, & maxi-

Prophetę non ſunt abundantiores cõſilio, & ſapiẽtia cæteris hominibus.

E mus inter Prophetas, vt patet Deuter. 34. cap. vtpote cui Deus clare apparebat, ſcilicet loquens ei facie ad faciem, vt patet Num. 12. cap. & habebat ſententiam Dei, vt patet hic ex verbis ſuis, cùm reſpondit ad Iethro, dicens: Venit ad me populus quærens Dei ſententiam, cumq; acciderit eis aliqua diſceptatio, veniunt ad me: vt iudicem inter eos, & oſtẽdam præcepta Dei, & leges eius: Moyſes tamen neſciebat, quomodo ordinaretur populus, ita vt tantus labor tolleretur, & Iethro, qui non erat Propheta, ſed quidam ſimplex vir ordinauit ita mirabiliter. Ratio eſt, quia Prophetæ non cognoſcunt ſuper alios aliquid ex aliquo habitu cognitiuo, quem habeant, ſed ex quadam actuali illuminatione, quam ſpiritus ſanctus operatur in eis eleuando intellectum eorum ad cognoſcendum: cum autem ceſſat illa illuſtratio, redeũt ipſi Prophetæ ad ſeipſos, & nihil magis tunc cognoſcunt, quàm ante illuſtrationem illã cognouerant. Si ergo ante erat ruſticus, & paſtor, ita poſtea cognoſcit ſolum, vt ruſticus, & paſtor; ſi autem

Deut. 34

Nu. 12.

Quare Prophetæ nõ ſunt ſapientiores alijs hominibus.

Pro-

quòd in fine primi anni venit, dicendum eſt, quòd tabernaculum Moyſi erat tunc paruum tabernaculum, fixum extra caſtra, quia tabernaculum magnum nunquam fuit erectum vſque ad primum diem menſis primi anni ſecundi exitus de Aegypto, vt patet infra 40. cap. & ante erectionem illius tabernaculi ſemper manebat Moyſes in tabernaculo paruo extra caſtra, ergo in illo ſuſcepit Iethro. Si autem venit Iethro in ſecundo anno exitus de Aegypto, quia iam tabernaculum erectum erat, & Moyſes habebat tabernaculum in circuitu tabernaculi fœderis, oportebat, quòd ibi reciperet Iethro. De veritate horum ſupra dictum eſt, & manifeſtè patet infra trigeſimotertio capitulo. *Narrauit Moyſes cognato ſuo* Ideſt Iethro ſocero ſuo, qui vocatur cognatus eius, ideſt affinis. *Cuncta quæ fecerat Deus Pharaoni.* Moyſes narrauit iſta Iethro multis rationibus.

QVÆSTIO III.

PRimo, Quia iſta erant mirabilia Dei; & narrando ea dabatur laus Deo, & multiplicatur fama eis in gentes, & quæ eum non cognoſcebant. Secundo quia Moyſes intendebat prouocare Iethro ad amorem Dei veri, qui erat ſpecialiter Deus Hebræorum, vt ſuſciperet ritum Iudæorum, & per iſta prouocari poterat, quę monſtrabant magnitudinem Dei ſuper alios Deos gentium, qui conficti ſunt. Tertio dicebat iſta ad cōgaudendum; nam iſte eſt proprie actus amicorum, ſicut ait Philoſophus 9. Ethic. quòd conuiuere ſic actus amicorum, & ſubiungit, quòd conuiuere non eſt quemadmodum animalia in eodem paſci, ſed mente, & verbo participare; participatio autem in verbo delectabilis valde eſt, quomodo amici, qui abſentes diu nouiter ſe vidēt temporum præteritorum actas calamitates, aut proſperitates narrant, vt gaudium vnius per enarrationem fiat gaudium alterius: & ſic dupla ſuſcipiat moramenta, vel calamitas enarrat per amici veri compaſſionem emolleſcat. Et ſic dixit Darius, cum confeſſus iaculis iaceret in limine mortis, cuidam de exercitu Alexandri, qui fortuitu in vallem illam deuenerat, vbi ipſe curru abiectus, iacebat, quòd deſideraret videre valde Alexandrum, vt in colloquendo parua hora longos finiret querelas, vt patet per Galterum Alexandreidis libro ſexto. *Cuncta, quæ fecerat Deus Pharaoni, & Aegyptijs propter Iſrael.* Scilicet in illatione decem plagarum magnarum, de quibus ſupra a capitulo ſeptimo, vſque ad duodecimum, & de ſubmerſione eorū in mari rubro, de quo ſupra decimo quarto capitulo. In his omnibus tam Pharao, quàm Aegyptij patiebantur, vt patet in comminationibus plagarum, in quarum qualibet fit mentio de Pharaone, & ſeruis eius, & populo eius, ſcilicet quòd ad domos Pharaonis, & ſeruorum eius introirent ranæ, vel introirent cyniſes, vel omne genus Muſcarum. *Propter Iſrael.* Ideſt omnes iſtę punitiones, quę infligebantur, ſolum infligebantur, vt Pharao dimitteret Iſraelitas: vt patet in petitionibus Moyſi, & comminationibus plagarum, in quibus premittebatur, quòd Pharao dimitteret Iſrael, quòd ſi non dimitteret Deus mitteret ſuper eum talem, aut talem plagam, & ſi a principio Pharao conſenſiſſet dimitteret Iſraelitas ire ad ſacrificandum, nulla ei, aut populo ſuo plaga illata fuiſſet. *Vniuerſumque laborem, qui accidiſſet eis in itinere.* Iſte erat labor, qui euenerat ex defectu ciborum, vt patet ſupra decimo ſexto capit. & ex defectu aquarum vt patet ſupra decimo quinto, & decimo ſeptimo capit: & ex impugnationem hoſtium, vt patet ſupra decimoſeptimo, ſcilicet quando Amalech percuſſit de Iſraelitis eos, qui laſſi reſederant. *A quo liberauit eos dominus.* Nam licèt multi labores accidiſſent, tamē Deus liberabat eos, ſcilicet dando aquam dulcem in Mara, vt patet ſupra decimo quinto cap. dando manna in deſerto Sin, vt patet ſupra decimo ſexto cap. dando aquā in Raphidim, vt patet ſupra decimo ſeptimo, liberando ad Amalechitis, & delendo, vel fugando eos in eodem loco. *Lætatuſque eſt Iethro ſuper omnibus bonis.* Id eſt de omnibus bonis, quia quando, ſuper ponitur pro,

Quare Moyſes Iethro cuncta, quæ Deus Pharaoni fecerat, enarrabat.

F de, conſtruitur cum ablatiuo, vt a Doctrinale in regimine ablatiui.

Cum ſuper eſt pro, de, ſexto coniungere debes,

Et ſubdit exemplum Virgilij Aeneidos libro primo in fine, ſcilicet.

Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa.

Ideſt, quòd Dido regina Carthaginenſium rogitabat multa ab Aenea Troiano de Priamo, & rogitabat multa de Hectore. *Quæ fecerat Dominus Iſrael.* Cauſa lætitiæ erat, quia Iethro diligebat Moyſen, qui erat gener ſuus, quem Deus tantum magnificauerat, & propter

G eum diligebat omnes Iſraelitas, ideò lętabatur in omnibus bonis, quæ Deus eis feciſſet. Item Iethro erat vir iuſtus gaudens ſuper rectè factis, & quia Pharao iniuſtè preſſerat Hebræos, gaudebat de eius pœnis, & quia Iſrael iniuſtè puniebatur, gaudebat de eius conſolatione *Eo quòd eruiſſet eum de manu Aegyptiorum.* Educendo primo de terra eorum per ſigna portentaque magna in manu robuſta, & brachio extento vt patet Num. trigeſimo tertio capit. Et poſtea liberauit eos de manu Aegyptiorum cum Pharao, & currus eius, & equites inſecuti ſunt Iudæos vſque ad mare rubrum, & ibi interfeciſſent eos, niſi Deus protegeret interpoſita nubis columna vtrique exercitus, quæ obtenebraret Aegyptios, & illuminaret Hebræos, ita vt ad ſe toto noctis tempore accedere non valerent, & aperto mari rubro

H Hebræi euaſerunt. Aegyptij autem fluctibus demerſi ſunt. *Benedictus Dominus, qui liberauit vos.* Cognitis beneficijs diuinis aſſurgebat in laudes eius mente ei congratulando, quod Deus a nobis petit: non vult Deus, quòd beneficijs eius vicem reddamus, quia nec reddere poſſumus, & dato quòd poſſemus reddere non oportebat, quia Deus bonorum noſtrorum non indiget, vt patet Pſalmo decimo quinto, ſolam ergo gratiarum actionem, & laudem in his omnibus a nobis deſiderat: quia etiam in his meremur, ſic patet Pſalm. quadrageſimo nono. Immola Deo ſacrificium laudis, & redde altiſſimo vota tua, & poſt hoc; Sacrificium laudis honorificabit me, illic oſtendam iter ſalutarium meorum. *Et de manu Pharaonis.* Quia tam Pharao, quàm Aegyptij volebant Hebręos occidere. Nam ſicut cor Pharao

I nis induratum erat, vt patet ſupra nono cap. cum dicitur, qui timuit verbum domini de ſeruis Pharaonis fecit confugere ſeruos, & iumenta in domos; qui autem neglexit ſermonem domini dimiſit, ſeruos ſuos & iumenta in agris, & ſupra cap. 10. dicitur: Ingredere ad Pharaonem, ego enim indurabi cor eius, & ſeruorum illius. *Qui eruit populum ſuum de manu Aegypti.* Replicatio eiuſdem ſententiæ eſt, ſicut ſæpe fit in ſcriptura. & eſt modus loquendi perſonarum affectarum ad aliquid; cum enim ad aliquid magno amore aut ira vel deteſtatione, aut qualibet alia paſſione proſequimur: cū illam paſſionem verbis enucleare volumus, quia ſunt ea, quę ſunt in voce earum, quæ in anima paſſionum notæ, vt ait Philoſophus in principio Periermenias; quia illa paſſio intenſa eſt, ita vellemus eam intenſe

K explicare, & quia cum ſemel in verbo propoſuerimus nondum intenſioni paſſionis ſatisfactum eſt, quę plura verba deſiderat, adhuc idem per eadem, vel alia verba explicamus. In alijs hominibus, qui non habent tales paſſiones, non fiunt eiuſdem ſententię frequentes replicationes. Sic autem Iethro magno amore affectus erat in Deum, qui tam bona fecerat Hebræis, & tam iuſtè diſtribuerat inter eos, & Aegyptios. *De manu Aegypti.* Ideſt de manu Aegyptiorum: ponitur continens pro contento per metonymiam, vt ſi dicamus Hiſpania pugnat contra Arabes, ideſt homines Hiſpani. *Nunc cognoui, quia magnus dominus ſuper omnes Deos.*

Num. 33.

Nullā aliam retributionē Deus a nobis petit niſi, vt de acceptis beneficijs gratias referamus. Pſal. 15.

Aliqua paſſione laborantes idem ſæpius replicamus.

QVÆ-

QVÆSTIO. I.

Iethro non erat veri Dei ſacerdos, ſed idolorum.

ET hoc loco redarguuntur illi, qui dicunt, quod Iethro erat ſacerdos Dei, cum dicitur, quod erat ſacerdos Madian, vel quod ante colebat Deum verum. Nam ſi ante coluiſſet Deum verum, vel fuiſſet ſacerdos eius, non diceret, nunc cognoui, quòd magnus Dominus ſuper omnes Deos. Sed reſpondebis, quod licèt antea Iethro fuerit Sacerdos Dei veri, & coluiſſet eum, tamen nunquam viderat, aut audiuerat eum talia mirabilia feciſſe. Sed hoc nihil eſt, quia dato, quod Iethro nunquam vidiſſet Deum talia mirabilia feciſſe, aut audiuiſſet, ſi tamen ipſe colebat eum, credebat eum eſſe verum Deum omnipotentem, & nullum eſſet Deum præter ipſum; aliter autem non coleret eum, ſatis ergo ante hoc ſibi notum eſſe debuiſſet, quod Deus erat magnus ſuper oēs Deos, cum cuilibet colenti eum conſtet nullum eſſe Deū præter ipſum. Dicendum ergo, quod Iethro ante hoc colebat Deos gentium; nunc aūt audita tantorum miraculorum multitudine, quorum quodlibet naturæ potentiam valdè excedit, & quæ nullus deorum ſuorum vnquam fecit, confeſſus eſt, hunc eſſe verum Deum, & magnum, alios aūt vel omnino Deos non eſſe, vel nō tantæ potentiæ ſicut Deus Hebræorum. Fuit autem iſte Iethro conuerſus tunc ad cultum veri Dei, & patet quia cōfeſſus fuit Deum Hebræorum eſſe maiorem alijs dijs, & nō ſolum ore, ſed & opere, quia obtulit holocauſta, & victimas, vt patet immediatè. Si aūt quæras vtrum Iethro fuerit circunciſus, quia verū Deum cognouit. Rñdetur, quod non, quia circunciſio eſt ſignum diſtinctiuum populi Dei, & per hoc efficiebatur aliquis de populo Dei, ſi ergo recepiſſet circūciſionem, obligatus fuiſſet ad oēs obſeruantias Hebraicas, vt patet ad Galat. 5. cap. cum dicitur: Teſtificor. n. homini circuncidēti ſe, quòd vniuerſæ legis faciendæ debitor eſt, hoc ergo ſtante, ſi rediret Iethro ad terram ſuam, inter gentiles Idolatras non poſſet tenere cæremonias Hebræorum, quantum ad feſtiuitates, & alia, quæ faciēda erant in loco, quem elegiſſet Dominus, ſcilicet vbi ſtaret tabernaculum eius, & quod deterius eſt, quia aſſuetudine inter gentiles nimia conuerteretur ad mores Gentilium, & ad colendum Deos eorū, non ergo dimitterent eum Iudæi redire in terram ſuā Madian, nec rogarēt eum, vt veniret, ſed compellerēt venire. Contrarium tamen eſt, quia rogabat Moyſes ſocerum ſuum Iethro, vt non dimitteret eos, vt patet Nu. 10. cap. cum dicitur: Proficiſcimur in terram quā Dominus daturus eſt nobis veni nobiſcum, vt benefaciamus tibi, cui ille reſpondit. Non vadam tecum ſed reuertar in terram meam, in qua natus ſum. Cui Moyſes. Noli inquit nos relinquere, tu enim noſti, in quibus locis per deſertum caſtra ponere debeamus, cum autem iſta rogaſſe, non potuit compellere eum, vt iret cum eis in terram Chanaan, ſed reuerſus fuit in terrā ſuam, vt patet in iſto cap. ſi tamen potuiſſet eum compellere Moyſes, compuliſſet, non ergo fuit circunciſus, quia tunc non permiſiſſet eum Moyſes redire in terrā ſuam. *Eo quòd ſuperbe gerunt contra eos.* Hoc refertur ad ſuperiora, ſ. quod Deus iuſte valde puniuit Hebræorū oppreſſores Aegyptios, quia iniuſte valde, & ſuperbè ſe habuerunt contra eos; nam Aegyptij nullum ius habebant ſuper Hebræos, cum recepiſſent eos pacificè in terra ſua, & propter eos liberati fuiſſent a ſterilitate omnia conſumente, ſcilicet per conſilium Ioſeph, vt patet Gen. 41. cap. nunc autem ſola ſuperbiā, & violentia oppreſſerant eos intolerabili ſeruitutis iugo; multa ergo mala propter tantam ſuperbiā merebantur. *Obtulit ergo Iethro Cognatus Moyſi.* Portabat forte ſecum Iethro aliquos greges, de quibus accepiſſet pecora ad immolandum. Vel forte paſtores ſui paſcebant gregē iuxta mōtem Sinai, ſicut quondam fecerat Moyſes, cum paſceret oues eius; & de illis acciperet aliqua pecora. Vel forte emit ab Hebræis, vel ei gratis Moyſes dedit. *Obtulit Iethro.* Fides enim de Deo per quam ei placemus, vt patet ad Hebræ. 11. cap. in corde ſolo eſt, ſed

A quia corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem, vt patet ad Roman. 10. capit. Iethro voluit iſtam fidem veri Dei profiteri, & fuit profeſſus in ore, in quo eſt primum ſignum, cum ea, quæ ſunt in voce, earum quæ ſunt in anima ſicut paſſionum notæ ſint, vt ait Ariſtot. dicendo ea, quæ ſupra poſita ſunt, ſcilicet Benedictus Dominus, qui liberauit vos de manu Aegyptiorum. Secundum ſignum, & vltimum eſt in opere, quod licèt non ita determinate explicet ſicut vox: tamen magis aſſerimus operi, quam voci in moralibus, vt patet decimo Eticorum in principio. Vnde ſi aliquis dicat abſtinēdum a delectabili, quod eſt in actu venereo, & ipſe non abſtineat, ſi creditur verbo eius, ſic veritates perdunt auctoritatem ſuam, quia impudicorum ore tractantur. Si autē aliquis, quem pruden-

Rom. 10.

Duo ſūt ſigna voluntatis noſtræ, ſ. vox, & operatio.

B tem exiſtimamus obſtineat a fornicatione, etiam ſi nulli dicat, quòd a fornicatione abſtinendum eſt, credimus ei; ſic dicit Philoſophus, vbi ſupra, ſcilicet in principio, 10. Ethicorum, ſ. ne forte aūt non bene hoc dicitur; de his enim quę in paſſionibus, & actionib. ſermones minus ſunt credibiles operibus. Cum autem diſſonant his, quæ ſecundum ſenſum contempti verum interimunt, vituperans. n. delectationem, viſus aliquādo appetens inclinare vero ad ipſam, vt talem exiſtentem omnes. Iethro ergo demōſtrauit ſe in hoc ſigno habere fidem Dei cum ei obtulit holocauſta. Inter opera exteriora, quæ ad honorem Dei fiunt, nullum magis deitatis proteſtatiuum eſt, quam ſacrificia offerre. Nā alij actus, qui ad honorem Dei fiunt, vt adorationes, gratiarum actiones, laudes, & ſimilia hominibus etiā

Inter omnia opera exteriora nobilius eſt deitatis proteſtatiuā eſt, quā ſacrificium.

C dantur, aliquando etiam licitè; ſacrificium autem nullus hominum quantumcumque ei ret alteri homini exhibuit, ſed aut Deo vero, aut illi, quem exiſtimabat eſſe verum Deum. *Holocauſta, & hoſtias Deo.* Iſte ritus ſacrificandi, quem nunc tenuit Iethro, non fuit ſecundum ritum, quo ſacrificabatur dijs Gentium, ſed ſecundum ritum, quem tenebant cultores veri Dei; nam alias ſuſpectum eſſet ſacrificium Iethro, quia putarent Hebræi, quod immolabat, & offerebat dijs Gentium, fuit ergo ſeruatus modus, quem tenebant Iudæi in ſacrificando. Erant enim diſtincta in principio Leuitici tria ſacrificiorum genera. ſ. Holocauſtum, & hoſtiæ pacificæ, & victima pro peccato. Holocauſtum fiebat ad ſolam laudem Dei ſimpliciter, hoſtiæ pacificæ fiebant tanquam gratiarum actiones pro pace recepta,

D aut quolibet alio bono. Victima pro peccato erat, quando aliquis peccabat contra ea, quæ in lege ſcripta ſunt per ignorantiam, aut per aliqualem negligentiam, & ſic de alijs caſibus. In holocauſto omnes carnes, & adipes cum homalis cremabantur, vt patet Leuit. primo. In hoſtia pacifica pars cremabatur Deo, pars dabatur ſacerdoti, & pars reſeruabatur pro ipſo offerente, vt patet Leuit. tertio, & ſeptimo capit. Iethro aūt ſolum duo genera iſtorum ſacrificiorum obtulit, ſcilicet holocauſtum ad ſolam Dei laudem, cognita eius tanta magnitudine. Hoſtiæ, ſcilicet pacificæ oblatæ ſunt ad gratiarum actiones pro tantis beneficijs collatis Moyſi, & Iſraeli. Tertium autem genus, ſcilicet hoſtias pro peccato non obtulit. Primo quia non intendebat Iethro aliqua hic diluere facinora, ſed ſolum

Duo ſacrificiorum genera Iethro obtulit.

E agere gratiarum actiones. Secundo quia ſacrificia peccato ſolum fiebant in illis, qui totaliter erant ſubiecti ritui Iudaico; hoc autem non erat Iethro, quia licèt confeſſus fuerit Deum verum Hebræorum eſſe, tamen ſuſcepit circunciſionem diſtinctiuam populi eius a cæteris populis, vt ſupra declaratum eſt, ergo non attinebat ad eum facere ſacrificium pro peccato, ſed ſolum alia duo. *Veneruntque Aaron.* Tempore, quo venit Iethro in caſtra Iſrael ad montem Sinai, Aaron erat conſecratus ſummus ſacerdos, Tenendo, ꝙ venerit in principio ſecundi anni. Quia in principio ipſius anni Aaron, & filij ſui cum ipſo tabernaculo conſecrati ſunt, & ſic erat Aaron honoratiſſimus omniū Iſraelitarum. Et quantum ad aliquid erat maior Moyſe, cum Moyſes eſſet ſolum Leuita, ille autem ſummus ſacerdos. Quantum ad aliquid erat mi-

In quo Aaron erat Moyſe maior.

liticorum, ſecundum dictum Chriſti: Omne regnum in ſeipſum diuiſum deſolabitur, & domus ſupra domũ cadet, vt patet Luc. 11. cap. & ob hoc dixit Philoſophus in 2. cap. tertij libri Politicorũ, quod diſtributiuum iuſtitiæ, ideſt iudex magis neceſſarium eſt in ciuitate, quã panis quantum ad eſſe ciuitatis, ſecundum quod ciuitas, quia ergo populus Iſrael erat tantus populus, in quo ſi computentur omnes tam iuuenes, quam ſenes, ſiue de Iſraelitis, ſiue de Aegyptijs aſcendẽtibus cum eis, erunt plures, quam trigeſies centum millia, & omnes iſti poterant tumultuare, & maximè quia, dum maior communicatio eſt inter aliquos, tanto maior ad litigandum occaſio eſt; inter iſtos autem erat magna communicatio valde, quia tentoria eorum erant coniuncta, & ibant ad eaſdem aquas, & ad idem manna, & ſic de alijs particularibus occaſionibus litigandi, quæ imaginari non poſſunt, niſi cum caſus ſe offert. Ad tot ergo litigia populi indominati legibus dirimenda, neceſſe erat magnam valde eſſe occupationem, maxime, quia iudex vnus ſolus erat; non ergo poterat ea finire, etiam ſi laboraret quotidie a mane vſq; ad veſperam. *Sedit Moyſes* Ad iudicandum. Iudex ſedere debet ad notandam maturitatem ſententiæ, ſcilicet, quod nõ impetuoſo animo, & præcipitato feratur ſententia, ſed cũ tranquillitate iudicij. *Vt iudicaret populum.* Scilicet ad determinandas cauſas totius populi venientis ad eum. *Qui aſſiſtebat Moyſi.* Non eſt intelligendum, quòd totus populus aſſiſteret Moyſi iudicanti; nã valde ſuperfluum eſſet, ſed illi ſoli, qui cauſas habebant, aſſiſtebant Moyſi, vt patet infra trigeſimo tertio capit. cum dicitur: Et omnis populus, qui habebat aliquam quæſtionem, egrediebatur ad tabernaculum fœderis extra caſtra. *De mane vſque ad veſperam.* Tanta erant negocia, quòd non poterant breuiter terminari, quia tantus populus erat, & vnus iudex ſolum, nec erat aliquis iudex appellationum, ideo licet aliquis ſe grauari crederet, non habebat quem per appellationem adiret. Sed nec neceſſarium reputabat hoc Iſrael, quia Moyſes erat vir iuſtiſſimus ſecundum rem, & ſecundum eorũ opinionem, ideo nullo modo exiſtimare poterant, quod ex fauore partium iura peruerteret. Rurſus erat doctiſſimus vir, quia ei Dominus os ad os loquebatur, ideo non poterat deficere in aliqua cauſa populi iudicãda, & ſi forte contingeret eum neſcire, quòd in tali cauſa determinandum eſſet conſulebat Dominum, qui reſpondebat, vt patet de duabus interrogationibus filiarum Salphad, ad quarum neutram Moyſes ſciuit reſpondere, donec quæſiuit a Domino, de prima patet Num. vigeſimo ſeptimo, de ſecunda Num. 36. cap. Tenebat ergo totus populus iudicium Moyſi tanquam iudicium Dei; cum autem dicitur a mane vſque ad veſperam, non eſt intelligendum ſic ſtrictè, ſcilicet, quod tota die perſiſteret in iudicio, quia neceſſe erat eos ire ad ſumendos cibos, & ad aliquam quietem, ſed eſt ſenſus, quòd Moyſes confeſtim de mane ſurgebat ad iudicandum, & qui habebant cauſas, veniebant ad eum, deinde cum eſſet tempus ſumẽdi cibos, ibant omnes ad refectionem corporum in cibis, & potibus, & alia quiete, deinde interiecto aliquanto ſpacio redibat Moyſes ad iudicandum, & populus, qui habebat cauſas cum eo, & tunc perſeuerabant vſque ad veſperam. *Quod cum vidiſſet cognatus eius.* Ideſt Iethro ſocer eius, ſcilicet quomodo ſolum cum tanto labore iudicaret populum. *Omnia ſcilicet, quæ agebat in populo.* Ideſt cum videret cunctos labores eius, quos ſolus ſuſtinebat in iudicando totum populum. *Quid eſt hoc, quod facis in plebe?* Bene videbat Iethro, quid faceret Moyſes in populo iudicando, ſed quærebat, vt ex reſponſione congruentius, contra eum argueret, vel iſta interrogatio eſt modus aliquorum indignatorum volentium alios redarguere tanquam male agentes; ſic enim volebat Iethro redarguere Moyſen. *Cur ſolus ſedes, & omnis populus præſtolatur?* Quaſi dicat duo inconuenientia ſunt hic. Primum eſt immoderatus labor tuus, quia ſolus ſedes ad iudicandum nemine adiuuante ad tolerandum labores. Secundum quia totus populus expectat inutiliter totam diem, ſi autem multi iudices eſſent, vtrunque inconueniens tolleretur. Primum quia Moyſes minus laboraret; ſecundum, quia pluribus cauſis iudicantib. cauſæ citius finirentur, & non expectaret populus tota die, ſicut nunc expectat. *De mane vſque ad veſperam.* Quia nõ poſſunt antea finiri cauſæ, imo nec tunc finiũtur. *Cui reſpondit Moyſes.* Mitis valde erat Moyſes, vt patet Num. duodecimo cap. vbi dicitur: Erat autem Moyſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines, qui morabantur in terra, ideo licet aliqualiter aſpere Iethro quæſiuiſſet manſuetè valdè, & ſine vlla indignatione reſpondit. *Venit ad me populus.* Ideſt aliqui de populo, qui inter ſe contentiones habent. *Quærens ſententiam Dei.* Ideſt vt reſpondeatur ſibi ex parte Dei quid in tali negotio faciendum eſt; nulla enim certitudo maior, aut tanta eſt quanta certitudo verbi Dei: Ideo Iudæi volebant in ſingulis ſcire quid Deus mandaret, & quia Moyſes erat Propheta eius familiariſſimus, veniebant ad eum quærentes tanquam à Deo quærerent. Non tamen oportet in omnibus Deum inquirere; nam licet Deus omnia ſciat, & reſpondendo nunquam fatigetur, nec ei vlla adueniat feſſio, aut faſtidium, tamen nos propter reuerentiam eius cauere deberemus, ne eũ in omnibus inquietemus, aut inquiramus, ſed cum valde magna reuerentia, & neceſſitate hoc faciendũ eſt. *Cumque acciderit eis aliqua diſceptatio.* Vocatur diſceptatio verborum contentio, vt ſi aliquis dicat hoc bonum, aut iuſtum eſſe; alius autem è contrario contendat iniuſtum eſſe, & ſic propriè petitio, & reſponſio, & replicatio, atque rationum conflictatio in iudicio diſceptatio dicitur. *Veniunt ad me, vt iudicem inter eos.* Tanquam ego certiſſime inter eos iudicem, vt habens ſermonem Domini. *Et oſtendam præcepta Dei, & leges eius.* Ideſt volunt ipſi certificari per Deum in quæſtionib. ſuis, ideo quærunt à me, vt ego quæram à Deo, & ipſe det præcepta, & leges in talibus cauſis, pro eodem accipiuntur hic præcepta, & leges, ſcilicet determinationes cauſarum, ſed aliter, & aliter, quia determinatio data a Deo, ſecundum, quod applicatur ad illũ caſum, pro quo talis determinatio data eſt, vocatur præceptum Dei, tanquam regula ſpecialis vnius actionis; ſecundum autem, quod iſtud mãdatum ponitur, vt quædam regula ad omnes ſimiles actiones poſteriores vocatur lex; ſic patet Num. vigeſimo ſeptimo cap. cum reſpondiſſet Dominus dando mandatum de filiabus Salphaad dicens: Iuſtam rem poſtulant filiæ Salphaad, ſubiunxit idem extendendo ad omnes filios Iſrael dicens: Ad filios autem Iſrael loqueris hæc, & poſtea concluſit: Eritq; hoc filijs Iſrael ſanctum lege perpetua. Sic ét patet 1. Reg. 30. cap. cum Dauid definiret quæſtionem illorum, qui quærebant, vtrum de præda dandum eſſet aliquid manentibus ad ſarcinas, reſpondit Dauid: Aequa pars erit deſcendentis ad prælium, & manentis ad ſarcinas, & ſimiliter diuident, & tũc ſubiungitur, quòd iſta definitio extendatur ad omnes ſimiles caſus, cum dicitur, & factũ eſt ex die illa, & deinceps cõſtitutum atq; præfixum, & quaſi lex in Iſrael vſque ad diem hanc. *Non bonam inquit rem facis.* Ideſt Iethro dixit, non facis bonam rem, non volebat dicere Iethro, quòd Moyſes faceret non bonam rem, i. malã, quia tunc Moyſes peccaret mortaliter, q̃cunque ſic iudicaret, ſed falſum eſt, quia iudicare iuſtè ſecundum ſe bonum eſt maxime, quia Moyſes obſeruabat oẽs circunſtantias, ſ. iudicando iuſtè cui debebat, & quando debebat, & propter quid debebat, & ſic de alijs; nõ poterat ergo eſſe malus actus, ſed vocatur non bona res, ideſt mala res, quia melius, & magis ſine labore fieri poterat, huiuſmodi bonum reſpectu maioris boni videtur habere rationem nõ boni, ſicut in formis dicimus, q. nigredo, quia imperfectior eſt albedine, vocatur priuatio albedinis, è contrario aũt in malis minus malum reſpectu maioris mali habet rationem boni, & eligibilis, licet nõ ſic ſimpliciter bonum, aut eligibile, quia ergo ſi Moyſes poſuiſſet multos iudices, congruentius, & magis ſine labore eius, & magis ſine faſtidio populi, iudicari poterant; nam populus, vel magna pars popu-

Iudex cũ ſententiã profert, ſedere debet.

Si contingeret, q. Moyſes aliquas cauſas determinare neſciret, cõſulebat dominũ.

Iudæi volebant omnes cauſas per Moyſem determinari, quã ille a Deo quærebat.

Differentia inter præceptũ & legẽ.

1. Re. 30

Quõ Moyſes malã rem faciebat ſolus iudicando.

il, quæ litigabat expectabat quotidie Moyſen iudicantem a mane vſque ad veſperum, m nec ſic expediebantur; poſitis autem multis iudicibus ſine vlla expectatione cauſæ celeriter finirentur, ergo male fieri videbantur eo modo, quo Moyſes ea faciebat. *Stulto labore conſumeris.* Quando aliquis conſumitur laborando, ſi labor iuſtus eſt, & & quaſi neceſſarius, rectè fieri debetur. vel ſaltem non male, quando autem aliquis conſumitur labore, & ille nihil proficit, labor ille ſtultus, & inutilis eſt, huiuſcemodi iudicabat Iethro eſſe laborē Moyſi, quia valde multū laborabat in iudicando, quia quaſi per totum diē iudicio vacabat, quod valde affligeret; nam verboſæ, atque clamoſæ litigantium contentiones aures faſtidiunt pertinacia litigantium, qui interdum iure cognito aſſentire noſunt, & peruigiles de componendo inter litigantes, atque diffinientes curæ valde iudicem torquent; iſte ergo labor conſumptiuus valde eſt, ſed & præter hæc inutilis, & ſtultus erat, quia ſine tanto labore cauſæ melius determinari poterant, quàm vt Moyſes faciebat, & hoc ponendo pluralitatem iudicum. *Tu, & populus iſte, qui tecum eſt.* Non ſolum conſumebatur vano, ſtultoque labore Moyſes, ſed etiam populus; nam Moyſes, ſtulto labore conſumebatur ſolos tantum populum iudicando, populus autē ſtulto labore etiam tam diutius Moyſen iudicantem expectando, non poterant omnes cauſæ qualibet die terminari, ideo quotidie expectare cogebantur, nec ſic terminabantur, & labor durus erat tam Moyſi, quam populo, qui cum eo erat. *Vltra vires tuas eſt negocium.* Ideſt labor iſte, quem tu accipere vis, & quotidie accipis, vltra vires tuas eſt, ideſt magis, quam tu poſſis tolerare. Et hoc dupliciter. Primo quod labor iſte erat vltra vires Moyſi, quia licèt Moyſes eum nunc toleraret; tamen non poſſet eum ſemper tolerare; quia conſumebat eum talis labor, ſic dicitur ſupra, ſtulto labore conſumeris. Secundo quia etiam ſi Moyſes multum laboret, & non poſſet ſemper iuſtū laborem tolerare; tamen nullo modo poterat quotidie, aut in multis diebus explere iſtum laborem, quia tanta erant negocia populi, quòd non ſufficiebat ipſe aliquo modo ad determinandum ea, ideo maioribus viribus indigebant, ſcilicet viribus plurium. Et patet, quod iſta ſecunda expoſitio ſit melior per id, quod ſequitur, ſcilicet. *Solus illud non poteris ſuſtinere.* Ideſt non ſolum erit labor tuus in ſuſtinendo, ſed etiam tanta eſt magnitudo negocij, quòd tu nullo modo poteris ſuſtinere, ideſt quòd non ſufficies ad terminandum illud ſed requiritur, quod alij ponantur, qui te adiuuēt. *Sed audi verba mea, atque conſilia.* Verba, & conſilia pro eodem accipiuntur hic, ſed vocantur verba inquātum ſolum enarrantur, vocantur conſilia inquantum proponuntur ad melius dirigendum ſtatum alienius; & quia Iethro volebat dirigere ſtatum Moyſi, qui laborioſus erat, & aliqualiter inutilis, dicebatur dare conſilia. *Et erit Dominus tecum.* Ideſt, & proſperaberis. Quandocunque ergo aliquis proſperatur, dicitur dominus eſſe cum eo, quia Deus eſt, qui proſperat hominem in operibus ſuis, ſic dicitur Gene. trigeſimonono capitulo, de Ioſeph, ſcilicet, quòd Ioſeph ductus eſt in Aegyptum, & emit eum Putiphar princeps exercitus de manu Iſmahelitarum, fuitque Dominus cum eo, & erat vir in cunctis proſpere agens; ſic enim fuit de Moyſe, quia ante viuebat in labore; nunc autem inuentus fuit modus, per quem viueret virtuoſe, & ſine labore, ergo Dominus erat cum eo, ideſt valde proſperatus erat. *Eſto tu populo in his, quæ ad Deum pertinent.* Aliquid pertinere ad Deum ſtat dupliciter: Vno modo, quod illud dicatur a Deo Moyſi, vt referret populo, alio modo pertinet ad Deum, quia talia negocia erant, quæ non poſſet expedi per hominum iudicium, & requirebat diuinam ſententiam, & iſta debebat referre Moyſes ad Deum. Primo modo accipitur hic pertinere aliquid ad Deum, vt patet in litera, cum dicitur; Vt referam quæ dicuntur ad eum, oſtendaſque populo cæremonias, & ritum colendi, viamque, per quā ingredi debeāt, & opus quod faciete, & hoc modo accipitur ſu-

Quis labor ſtultus dicatur.

Iudicum labor magnus eſt.

Gen. 39.

Quando aliquis proſperatur, tunc dicitur; quod dominus ſit cum eo.

Ad Deū pertinere aliqd dupliciter.

F pra 4. c. cum dicitur: Loquere ad eum, & pone verba mea in ore eius, & ego ero in ore tuo, & in ore illius, & oſtendā vobis quid agere debeatis, ipſe loquetur pro te ad populum, & erit os tuum, tu autē eris in his, quæ ad Deum pertinent, ideſt tu declarabis ei ea, quæ Deus dixerit, ſic patet ſupra ſeptimo cap. In principio. Ecce conſtitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit Propheta tuus, tu loqueris omnia, quæ mando tibi; ille loquetur ad Pharaonē, vt dimittat filios Iſrael de terra ſua. Quantum ad ſecundum modum patet, quia licèt Iethro diceret, quod Moyſes referret ad populum, quæ dicerentur à Deo, tamen non ſolum iſta facere debebat, quandocunque eſſet dubium de obſeruationib. legis in cæremonijs, & iudicijs legis ipſe deberet definire, quia nullus alius erat, qui hoc poſſet determina- G re; & ad hoc pertinet, quod dicitur, oſtendaſque populo cæremonias, & ritum colendi, viamque, quæ quā ingredi debeāt, & opus quod facere, & hoc non eſt referre aliquid de his, quæ a Deo dicūtur, ſed docere ea, quæ pertinent ad ritum legis, & quantum ad hunc modum nihil aliud volebat dicere Iethro, quàm vt Moyſes eſſet iudex in pure ſpiritualibus, alij eſſēt quantum ad mere temporalia, vel aliqualiter mixta. *Vt referas, quæ dicuntur ad eum.* Ideſt ad populum, iſta pertinent ad officium propheticū, quia Prophetæ a Deo audiunt, & nobis audita referunt; & hoc pertinet ad primum modum eſſendi in his, quę ad Deum pertinet. *Oſtendaſque populo cæremonias.* In lege Moſaica quædā erant, quæ partim in Deum partim in proximū ordinabantur alia, quæ totaliter in Deum alia, quæ totaliter H in proximū. Ad primum modum pertinebant præcepta decalogi, quia ea, quæ erant in prima tabula ſecundum quandam aſſignationem, ſ. Hebraicam, pertinebant ſolum ad Deum, & ea, quę erāt in ſecunda, pertinebant ad proximum. Licèt ſecundum nos aliter ordinētūr tabulæ, quia in prima tabula ponūtur omnia affirmatiua, ſiue pertinentia ad Deum, ſiue ad proximum, in ſecunda omnia negatiua, quæ ad ſolum proximum pertinent. Hoc tamen licèt aliqui putent ſic apud nos eſſe, tamen nō eſt ſic, de quo infra trigeſimo ſecundo cap. quòcunque tamen modo donantur, aliqua pertinē ad Deū, aliqua ad proximum, & ſi in iſtis aliquod dubium accideret, pertinebat determinatio ad Moyſen, quia iſta erant a Deo data; Secunda, quæ ad Deum totaliter pertinēt ſunt cæremoniæ; nā cæremoniæ ſunt I quædam ſpeciales obſeruantiæ, per quas dirigebātur Hebræi ſingulariter, vel totaliter in Deū, qualiter ſacrificare deberent, vel habere ſe in munditia, vel immūditia corporis reſpectu tabernaculi, & ſic in cæteris. Tertia erant, quæ pertinebant ad proximū totaliter, & iſta vocantur præcepta iudicialia, quia in iudicantibus dirigitūr tota vita humana reſpectu proximorum, vt ſibi nō nocerent, & vitam quietam ducerent, hic autē mentio ſit de cæremonijs, quia dixerat, quod Moyſes eſſe debebat populo in his, quæ ad Deum nihil pertinent; & quia directe ad Deum nihil pertinebat magis, quam cæremoniæ, quæ ad eum ſolum dirigunt, vt declarabimus, ideo has proprie ponere debuit. *Et ritum colendi.* Cæremoniæ comprehendunt omnes obſeruationes, ſecundum quas nos in Deum habemus, & quia ritus co- K lendi, ſcilicet ſacrificādi præcipuus eſt inter omnes cæremonias, iſte magis inter alias cæremonias, & cæremoniarū nomine intelligi debebat; ſed hic per ſe poſuit; non eſt ergo intelligendum, quod ritus colendi diſtinctus ſit a cæremonijs, quia hic innuitur diſtinctus poni, ſed ſecundū modum ſcripturæ ponitur hic cæremonia in generali, & poſtea in ſpeciali ſubditur de iſtis cæremonijs, quæ cæremoniæ ſint, q̄ obſeruari debent. Et dū, quod ſit ritus colēdi, & ſic de alijs; iſtam namq; tanquā principalem expreſſit, & alia ſub noīe generali retinuit. *Viamque per quam ingredi debeant.* Quātum ad oīa agibilia, in quibus teneri oportet quandoq; rectitudinē, quæ eſt quaſi via. Et ſic dicit beatus Auguſt. quod aliquando eſt bonum errare in via pedum, ſed non in via morum: *Et quid agere.* Explicatio præcedentium eſt cum ſæpe eadem dicuntur per diuerſa verba ad ma-

Cæremonialia ad Deū totaliter ptinent.

gis

gis declarandum, vel ex modo communi loquendi. Et quantum ad hoc aliquo modo intelligi poſſunt, præcepta iudicialia, quæ pertinebant ad tertium modum, ſcilicet quę ad ſolum proximum exſpectant; nam licèt iſta pertinerent ad alios iudices, quos Moyſes conſtiturus erat; tamen declaratio eorum circa quædam dubia, ſcilicet vtrum in tali, vel tali caſu debeat intelligi illa lex, ad ſolum Moyſen pertinebat, cum ipſe legem tuliſſet, & in caſibus dubijs peteret determinationem per diuinum oraculum; principalia tamen inter omnia erant cæremoniæ, quæ ad Deum directius expectabant: ideo cum ipſe præponeretur in his, quæ ad Deum pertinent, curam talium gerere debebat præcipuam, ideo cæremoniæ principaliter nominatæ ſunt. *Prouide autem de omni plebe viros*. Ideſt in toto iſto populo inquire viros.

QVÆSTIO. VI.

Eligere rectores populi cū magna diligentia fieri debet.

ISta namque inquiſitio, vel prouiſio cum diligentia magna fieri debebat propter duo: primo quia iſte erat magnus actus, ſcilicet eligere rectores, & iudices totius populi, in quo maximus ſtatus populi pendet, & magnum periculum in hoc eſt, quia ſi rectores bonos inſtitui contingat, populus eſt in magna proſperitate ſtatus ſui; ſi autem mali inſtituantur, neceſſe eſt totum populum deperire, ideo cum magna diligentia inquiri debebant; quia vbi maius periculum vertitur, ibi cautius eſt agendum, vt patet de elect. in 6. in cap. vbi maius. Secundo magna cautela habenda eſt, quia multæ conditiones requirebātur in ipſis eligendis, vt patet infra in literis, & Deuteron. primo, in quibus, & præcipuè in aliquibus earum magna inquiſitio habenda erat, ſcilicet vt ſi aliquis eſſet diligens munera, & ſimilia, quia talia vitia in quibuſdam non facile cognoſcuntur. *Potentes*. Hoc poteſt dupliciter intelligi: vno modo potentes, ideſt potentes iudicare: poſſe autē ſententiam dare cuilibet facile eſt, ſed poſſe bene ſententiare difficile eſt. Eſt autem bene ſententiare in duobus, ſcilicet in intellectu recte determinante per prudentiam, & in voluntate recte eligente per iuſtitiam, iuſtitia namq; per quam iuſta facimus, iuſta volumus, iuſti ſumus, & iuſtorum operatiui, vt patet in quinto Ethic. virtus moralis eſt in parte volitiua. Si enim aliquis ſciat, quid vnicuique diſtribuendum per demoticam potentiam, ſiue vim intellectus practici, & tamen habet malam voluntatem, ſcilicet quòd non habet iuſtitiam informantem voluntatem, & inclinātem ad bene velle, nullo modo bene eliget; vt vt patet in viris peritis, qui peruertunt rectum iudicium, cum tamen ipſi cognoſcant quid eſſet iudicandum. Rurſus ſi aliquis habens bonam inclinationem ad diſtribuendum vnicuique, quod ſuum eſt, non ſit peritus in iure, vel in conſtitutionibus, vel coſuetudinibus quibus aliqua gens, vel vniuerſitas regi debet, non poterit recte iudicare. Requiruntur ergo ad hoc, quòd aliquis poſſit iudicare bene, verus intellectus quantum ad practicam exiſtimationem, & recta voluntas ad bonam electionem, ſcilicet, vt eligat bene ſententiare, ſicut nouit; nam ſententiare ſecundū, quod in iudicijs accipitur, eſt actus potentiam executiuarum, ſcilicet potentiæ interpretatiuæ, quæ vocatur vis locutiua, ideo iſta operatio ſequitur ex determinatione duarum virium ſuperiorum, ſcilicet intellectus, & voluntatis. Et quantum ad iſtum modum eſt dicendum adhuc, quod præter iſta duo. ſ. quæ ſunt verus intellectus, & bona voluntas, requiritur quædam conſtantia, & vis animæ, vt ipſe iudex ſit fortis animo, nō formidans recte iudicare, & executioni mandare ſentētiam propter aliquam perſonam, ſententiam propter aliquam perſonam, ſed cogat omnes in virga ferrea, iuxta dictum. Pſal. 2. Hoc autem eſt, quod cōmuniter deficit in iudicibus; nam licèt multū iudices cognoſcāt, & bene iudicare velint, adeo molles, & formidoloſi ſunt, quod propter magnas perſonas recte iudicare non audent, & cum iura in minoribus ſeruauerint, ad maiores iuris diſciplinam non extendunt, &

Quod & illud, quod paſſim in iudicib. hodie deficit.

A ſic perſonarum acceptatores efficiuntur, tales autem iudices effici non debent. Nam ſicut, ſi aliquis ſit deſiderans vtilitatem rei publicæ, & honorem; ſi tñ formidoloſus eſt pugnam factam propter rempublicam ire non debet, vt patet Deuter. 20. cap. ita ſi aliquis vellet recte iudicare, & non corrumperetur muneribus, ſi tamen formidoloſus eſt, quod non audeat ſententias cōtra magnas perſonas proferre, aut eas executioni mādare, nō debet ſuſcipere iudicaturam, ſic patet Eccleſiaſt. 7. cap. Noli effici iudex, niſi virtute valeas vitia corrigere. Si autem aliquis cognoſcens ſe formidoloſum, & non potentem corrigere vitia, velit effici iudex, vel libenter ſuſcipiat iudicaturam oblatam, peccat, quia illud ſuſcipit ad quod ſe inhabilem cognoſcit, & hoc valde magna culpa eſt. Idem dicendum eſt, quantum ad alias

Eccl. 7. Prælati, vt peccant dignitates ſuſcipiendo.

B dignitates requirentes iuriſdictionem, & maximè ſpirituales; nam ſi aliquis velit ſuſcipere talem Epiſcopatū, vel conſentiat ſibi dari, in quo ſunt tales perſonæ, quas ipſe ſe poſſe corrigere deſperat, vt ſæpe accidit, vtpote quia potentes ſunt, & magnū fauorem habentes apud Dominos ſeculares, & alios maiores prælatos Eccleſiaſticos, peccat valde, quia voluntarie ſuſcipit, vel ſuſcipere procurat id, in quo quæ ſtatus requirit facere nō poteſt. De mollibus autem, & remiſſis dicere non attinet, quia per ſe notum eſt; nam ſi aliquis remiſſus, vel mollis, qui magnum vigorem animi in corrigendis vitijs non apponat, Epiſcopatum ſuſcipit, mortaliter peccat, niſi ſuſcipere cogatur a prælato; nam tunc tenetur ſe diſponere melius quo potuerit. Et quod plus eſt dato, quòd aliquis cognoſcens ſe inhabilem ad corrigen-

De mollibus & remiſſis iudicibus.

C dum peccata, & veraciter ſic ſit ſi Epiſcopatū recipiat, aut procuret, & ſuſcepto Epiſcopatu Deus eum faciat habilem ad corrigendum, & ſemper bene bene corrigat, tamen in ſuſcipiendo peccauit mortaliter, quia poſteriora non tollunt priora, ideſt, non poſſunt facere, quod non fuerint priora, in hoc ergo, quòd conſenſit aliquis recipere Epiſcopatum, ad quem certe ſe videbat inhabilem peccauit; quidquid autem poſtea euenerit nō poteſt tollere, quin iſte peccauerit. Alio modo poteſt intelligi, quòd iudices ſint potentes, ideſt, quod ſint maioris poteſtatis, quam cæteri populares; nam cæteris paribus melius potentes iudicabunt, quam vulgares, & impotentes; nam impotentes deſpectui habētur, & ſi ipſi bene ſententient, tamen non potuerunt ſententias executioni mandare, & tunc idem eſt, ſen-

Pericula epiſcoporum, & prælatorum.

D tentiam non ferri, ac executioni non mandari: immo peius eſt ferri, & non tradi executioni, quia tunc ſequitur contemptus legum. Etiam quia ſi ſint impotentes iudices, dato quòd boni ſint, magis contra eos eſt præſumptio, quia timore potentium iura diſtorqueāt contra iudices potentes. Obſeruatis ergo alijs conditionibus, ſcilicet, quod non ſequatur auaritia, melius eſt eſſe potentes, quàm pauperes, vel impotentes. Et iſti vocantur Deuter. primo cap. nobiles, quia nobiles, vt cōmuniter ignobilioribus potentiores ſunt, vel quia maioris auctoritatis, & reuerentiæ ſunt propter generis claritatem, & conuenientius eis iura dicentibus obtemperabitur, quam alicui ignobili, vel de plebe viro. *Et timentes Deum*. Moyſes cum iſta retulit poſtea in reci-

Conueniens eſt iudices eſſe potentes.

E tatione Deuteron. non ſeruauit eadē verba, ſed tenuit principalem ſententiam vocando viros ſapientes, & gnaros, & nobiles, qui ad iſta, quæ hic dicuntur, ſatis facile reduci poſſunt; recte autem dixit, timentes Deū: nam ſupra poſuerat, quod iudices deberent eſſe potentes, ideſt magnæ poteſtatis; ſi autem iſti viri potentes Deum non timeant, cum ex potentia ſua homines non timeant, ad omne iniuriarum genus deuoluentur, ideo debuit addi, quod Deum timerent; in hominibus autem impotentibus non erat hoc tam neceſſariū; nam licèt Deum non timeant, tamen homines timebunt, ideo non poterunt ad iniurias deuolui faciliter. *In quibus ſit veritas*. Veritas poteſt accipi dupliciter, vno modo pro conformitate ſigni ad ſignatum, ſiue pro conformitate obiectorum poſitorum in eſſe cognito ad rem extra ſecundum alium modum loquendi, & iſto modo veritas pertinet ad intellectum ſpeculatiuum,

Veritas, prout eſt conformitas, ſignificat ſignatorum, ad intellectū ſpe-

uum,& tunc eſt ſenſus, quòd iſti iudices debent habe-re veritatem, ideſt debent habere ſcientiam iuriũ, aut conſtitutionum alicuius vniuerſitatis, vel populi, ſcilicet, quòd ſicut ad extra ſe habẽt in re ipſa entitas, ita ipſe intelligat, ſcilicet quòd ſicut hoc quod eſt fornicari eſt iniuſtum, ita ipſe intelligat eſſe iniuſtum, & hoc eſt conformiter ſe habere res ad intellectum, ſicut ſignatũ; ſcilicet ipſe res ad propoſitiones mentales, quæ ſunt ſigna, vel ad vocales prolatas in ſententiando, & hoc eſt eſſe ſapientem. Alio modo accipitur veritas, prout eſt quædã virtus moralis in parte volitiua, de qua Philoſophus in fine ſecundi Ethic. & in fine 4. Et iſta dicitur ſecũdum analogiam ad veritatem primam; quæ eſt veritas ſpeculatiua; nam ſicut in illa eſt conformitas ſigni ad ſignatum, ita hic conſiſtit veritas in volendo aliquam rem demonſtrare ſic eſſe, ſicuti eſt. Et hoc eſt in duobus, vt ait Philoſophus vbi ſupra. ſ. in ſermonibus; & in operationibus, In ſermonibus autem quãtum ad modũ ſunt iactatores, qui dicunt de ſe glorioſos actus, vel glorioſam proſapiam, aut aliquid alterum expreſſiuum magnitudinis, cum tamen ipſe dicens ſciat nihil tale ſibi ineſſe. Eſt autem hic contrarium duplicis veritatis, ſcilicet veritatis ſpeculatiuæ, inquantum non ſe habent ſic ſignata, ideſt res extra, ſicut ſigna, ideſt illæ propoſitiones ſignantes, ſed in corruptione huius veritatis nullum peccatum eſt, quia ſicut iſta veritas eſt purè ſpeculatiua, & finis ſpeculatiuæ, vel theoricæ, vt ait Philoſophus in ſecundo Meta. ita falſum quod opponitur iſti veritati pertinet ad intellectum ſpeculatiuum, ideo in actu eius nullo modo eſt peccatum, aut bene agere, cum peccatum, vel bonus actus naſcatur de ratione libertatis, quæ formaliter eſt in potentia volitiua. Secunda veritas, quæ corrumpitur, eſt veritas, quę eſt virtus; nam veritas iſta conſiſtebat in volendo demonſtrare ſic ſe habere res in nobis, ſicuti ſe habent; mendacium autem oppoſitum pertinens ad fictionem, vel ironiam, quæ ſunt extrema, vt patet in 2. & in 4. Ethic. eſt quia volumus demonſtrare res ſic ſe habere, vt ſe non habent, & in hoc eſt Peccatũ, quia voluntatis hoc eſt, ſcilicet velle aliter demonſtrare, quàm ſit, & non peccat hic intellectus ſpeculatiuus, vel non deficit, quia qñ intelligit rem eſſe, vt eſt, & tamen demonſtratur eſſe, vt non eſt. Eſt etiam circa operationes iſta veritas, & mendacium oppoſitũ; nã ſicut aliquis demonſtrat intentionem ſuã per verba, cũ ſecundum Philoſophũ primo Periermenias; ſint ea, quæ ſunt in voce earũ, quæ in anima paſſionũ notæ, ita põt demõſtrare per facta, quia facta ſunt ab anima imperante, ideo manifeſtant animam facientem, licèt verba ſint magis determinata ſigna, & in eis magis committatur mendacium. Quod magis declarauimus Gen. 27. cap. vbi egimus de fraude Iacob in ſubripienda benedictione, quandocumque ergo aliquis faciat aliqua, quæ pertinent ad bonum virum, ex hoc demonſtrat ſe bonum virum, cum aliquis facit ea, quæ pertinent ad ſolum ſacerdotiũ demonſtrat ſe eſſe ſacerdotẽ. Si ergo aliquis velit facere iſta, vt putetur eſſe ſacerdos, cum tamen non ſit, etiam ſi ore non confiteatur ſe eſſe ſacerdotem, mendax eſt, & peccat mortaliter, ſecundum diſtinctionem factam Geneſ. 27. capit. Et hoc maxime fit in habitu cum aliquis malus vir boni, & religioſi viri habitum induit, vt religioſus putetur mendax eſt, & peccat mortaliter. Et iſto modo vocamus aliquos hipocritas, quia longe aliud ſunt, quàm in verbis, aut habitu præfigurent, & hos vocat Philoſophus fictores: in omnibus his ergo mendacium eſt, ſiue verbis, ſiue factis, ſiue habitu; habitus tamen ad facta reducitur. Et ſciendum, quòd veritati, quæ eſt prima, ſcilicet ſpeculatiua non opponitur mendacium, quia mendacium peccatum eſt, & per hoc pertinet ad voluntatem. Veritas autem ſpeculatiua nullo modo pertinet ad voluntatem, ideo id quod ſibi opponitur, non pertinebat ad volutatem, & ſic dicendum, quòd illi veritati opponitur falſum, & non mendacium. Veritati autem morali, quæ ponitur in effectiua, opponitur mendacium, ideo dicendum, quod mendacium, & falſum non conuertuntur, quia ad diſparatas potẽtias per-

...culatiũ, pertinet. Veritas prout eſt virtus moralis, eſt in parte volitiua.

Verba ſunt magis determinata ſigna voluntatis, & intellectus, quàm facta.

veritati ſpeculatiuæ nõ opponitur mendacium ſed falſitas.

Mendacium, & falſum nõ conuertuntur.

F tinent, licet in omni mendacio falſum ſit quantum ad rem ſubſtantiam relatam ad voces ſignantes, vel ad facta, ſiue habitũ, quia aliter ſe habent res extra, quã voces, aut facta, vel habitus, non tamen eſt ibi falſum cõparando rem ſubſtantiã ad conceptus, ſiue mentales propoſitiones, quia ſicut res ſe habet, ita intelligit, licèt aliter ſignare extra velit; hoc autem pertinet ad diuerſitatẽ intellectus practici, & ſpeculatiui. Iudices ergo iſtas veritates habere debet, ſcilicet primam ſpeculatiuam, de qua diximus, vt ita intelligant iſtum eſſe ſicut iuſtũ eſt. Secunda veritas debeat eſſe in eis. ſ. vt quemadmodum conceperunt putantes, vel rectè arbitrantes hoc eſſe ius, vel illud, ita extra ſignent; vel ita in actib. ſuis gerant. ſ. quòd aliquis iudex cognoſcens aliquid eſſe iniuſtũ, non debet illud agere tanquã per hoc demõ- **G** ſtret eſſe iuſtũ. Debet ẽt habere veritatem in habitu. ſ. vt non gerat habitũ demonſtrantem eũ eſſe altioris vitę aut profeſſionis quã ſit. Alij aũt dicunt, quòd veritas eſt triplex. ſ. veritas vitæ, veritas iuſtitiæ, & veritas doctrinæ, ſiue diſciplinæ, vt alij dicunt. Veritas vitæ eſt, quod aliquis viuat ſecundum conformitatem ad rectam rationẽ fundatam in præceptis diuinis, & iurib. humanis, & iſta vocatur veritas ſecundum analogiam, quã habet ad veritatem ſpeculatiuam conſiſtentem in conformitate ſigni ad ſignatũ. Alia eſt veritas iuſtitię, in reddendo vnicuique quod ſuum eſt, & pertinet ad habentes iuriſdictionem, ſecundũ quod ita iudicãt, vt in iuribus eſt ſcriptum, aut conſtitutum, vel conſuetũ. Tertia eſt veritas doctrinę, ſecundum quam aliquis ita docet, vt veritas ſe habet, in quacunque arte, aut conſi- **H** deratione doceat. Aliqui vocant iſtam veritatem diſciplinæ, & dicunt pertinere ad prælatos. De his veritatibus diſtinguit gloſa extra de regulis iuris in capit. qui ſcandalizauerit, & ibi ponitur, quomodo ab aliqua iſtarum veritatum recedere liceat. Omnes iſtæ tres veritates poſſunt reduci ad veritatem, quæ eſt virtus moralis, inquantum in eis aliquo modo peccari poteſt; tertia tamen veritas iſtarum, ſcilicet veritas diſciplinæ poteſt reduci ad veritatem ſpeculatiuam. Nam ſi veritas doctrinæ conſideretur in ſe ipſa, ſcilicet ſecundum conformitatem rerum, de quibus eſt doctrina ad ſola verba docentis, eſt veritas ſpeculatiua, vel falſitas. Si autem conſiderentur ipſa verba doctrinæ ad voluntatem docentis, ſecundum, quod vult ſic, aut ſic docere, **I** pertinet ad veritatem moralem, quæ eſt virtus, omnia iſta poteſt intendere litera iſta, in quantum dicit: *In quibus ſit veritas*. Scilicet intentio principalis literæ eſt, quòd tibi iudices eligendi debent eſſe tales, in quibus ſit veritas, ideſt qui cognoſcant veritates rerum iudicãdarum ſcilicet quam ſententiam debeant imponere in qualibet cauſa. Et hoc pertinebat ad primam veritatem, ſcilicet ad ſpeculatiuã, quia licèt conſideratio iurium ſit practica ſecundum ſe, quia iura non ſunt, vt ſciantur, ſed vt ſecundum ea homines regulentur; poteſt tamen eſſe ſpeculatiua conſideratio de iuribus, vt ſi aliquis conſideret iura ſolum, vt cognoſcat aliquas veritates, ſcilicet quòd eſt iuſtum, & quòd iniuſtum, non referendo ad operationem, ſ. vt per tale ius regulemur, vel non regulemur. Et iſto modo omnes addiſcentes **K** iura, dum addiſcunt, ſunt artifices ſpeculatiui, quia licet ipſa cõſideratio iurium de ſe determinetur ad practicum, quia enim ſpeculatiuum, & practicum differãt ex fine, & non ex obiectis, vt patet ex 2. Meta. Ariſto. quilibet iuriſta poteſt eſſe ſpeculatiuus, ſi ſolum vult ſcire aliquam legem, non vt per eam reguletur, ſed vt intelligat veritatem iuſti, & iniuſti, & ſic cognitio iſta veritatum iudicialium eſt ſpeculatiua, licèt poſtea in applicatione ad agibile regulabile dicetur practica. *Et qui oderint auaritiam*. Nihil eſt quod magis iudicũ peruertat ſententiam quàm receptio munerum, quæ pertinet ad auaritiam, ſic dicitur Exo. 23. c. Non accipias munera, quæ excæcãt oculos, & ſubuertunt verba iuſtorũ. Idem patet Deut. 17. cap. & ſic Deus exprimens cauſã deſtructionis Ieruſalem, & totius Iudææ, & captiuationis in Babylonem, dixit Eſa. 1. cap. Principes tui infideles ſocij furum, omnes diligunt munera, & ſequuntur, retri-

Triplex eſt veritas.

Iura non ſunt, vt ſciantur, ſed vt ſecundum ea homines regulentur.

Nihil eſt quod magis rectũ iudiciũ impediat, quàm auaritia.

retributiones : hanc autem Ariſt. præcipuè admonuit alumno ſuo Alexandro eſſe fugiendam, quia inter cætera vitia monſtriparæ noctis vitio, nihil eſt corruptius iſto; ſi enim pecuniæ amor obtinuit ſemel in aula, currit in facinus leges non curia curat: de quibus Galterus Alexandreidis libro primo, *Et conſtitue ex eis tribunos.* Hic ponit diſtinctionem in iudicibus. Prima autẽ inter iudices vocantur tribuni, quia ſunt maiores, plures habentes ſub iuriſditione ſua. Et dicuntur tribuni, qui habent ſub ſe mille : alij autem iudices minores ſunt.

QVAESTIO. XII.

Qualiter accipiantur iudices, & tribuni, & centuriones, & cæteri, an omnes cõputentur qui ad bellũ sũt apti, vel non.

Sed quæritur, quomodo accipiantur iſti tribuni, aut centuriones, vel quinquagenarij, aut decani, quia cũ dicatur tribunus, qui præeſt mille, & cẽturio, qui præeſt centum, quæritur de quibus accipiuntur iſti centum, quibus erat iudicans, vtrum computando omnes viros aptos ad bellum, vel conſiderando omnes habentes diſcretionem ſiue iuuenes, ſiue ſenes, vel vtrum computentur iuxta omnia capita cuiuslibet domus, ſicut computabantur ſupra duodecimo capitulo, capita cuiuslibet domus ad celebrandum Phaſe, vt videretur ſi domus eſſet ſufficiens ad comedendum Agnum, ſic computabantur ſupra decimo ſexto capitulo, capita ad accipiendum manna, ita vt per ſingula capita daretur vnũ Gomor. Non poteſt hic accipi iſto tertio modo, quia non acciperentur tribuni, quantum ad omnia capita populi, ſicut computantur ad comedendum manna, vel agnum paſchalem, ſed hoc non daretur, quia oportebat, quòd pro pueris acciperentur tribuni, & centuriones, & non ſolum pro his, ſed etiam pro mulieribus, & paruis puellis. *(Quod ridiculum eſt.)* Quia iſti principes, & iudices ponuntur ad regendum, & iudicandum, paruuli autem nec talis regiminis, aut iudicij capaces sũt, ideo inanis eſſet talis inſtitutio, imo pueri, aut puellæ paruæ legibus non arctantur, quia non habent perfectum vſum liberi arbitrij, & non ſolum de iſtis, qui ſingulariter carent vſu rationis perfectè, vt potè exiſtẽtes infantia, ſed etiam de pueris grandiuſculis, & puellis habentibus vſum rationis, & potentibus peccare in multiplici genere peccati, vt patet extra de delictis puerorum in capitulo. Pueris non habet lex poteſtatem, nec ſeruantur leges communes pro iſtis: vt patet per Ariſt. 10. Ethic. circa finem & in 1. cap. primi Politic. De mulieribus etiam manifeſtum eſt, quòd non computãtur ipſæ ad ponendum tribunos, aut centuriones, vel decanos, nam iſti ponuntur, vt iudices, mulieres autẽ non litigant in iudicio. Quia ſi ſunt mulieres matrimonio copulatæ, tunc viri agunt, & defendunt in iudicio pro ipſis. Si autem ſint mulieres, quæ nondum viros acceperint, ſunt ſub paterna poteſtate, & non comparent in iudicio ad agendum, vel defendendum, ſed patres pro eis. Nicolaus autem licèt directè de hoc nihil tangat, tamen implicitè dicit, quòd illi computabantur in ſumma ad faciendum iſtos iudices, qui erant viri bellatores, cum dicit, quòd in populo Iſrael erant 600. millia peditum, vt patet ſupra 12. cap. ex quo patet, quòd ibi fuerunt ſexcenti tribuni, & centuriones ſex millia, & quinquagenarij 12. millia, & decani ſexaginta millia. Sed hoc non multum videtur, quia iſti tribuni, & cæteri, qui nominantur, ponebantur, vt iudices, & iudices ſunt ad dirimenda litigia, vt patet ſupra. Nam ex hoc conſuluit Iethro fieri iudices in populo Iſrael, quia vidit, quòd multas cauſas habebant, & à mane vſque ad veſperam aſſiſtebant Moyſi, ſed multi de iſtis peditibus non habebant aliquas cauſas iudicandas, nec aliquo modo in iudicio contendebant, ergo non debebãt iſti computari, vt propter eos fierent plures, aut pauciores tribuni, vel centuriones. Antecedens patet, quia iſti pedites dicuntur viri potentes procedere ad bellũ, & iſti computabantur ab anno 20. vſque ad 60. vt patet Num. 1. cap. ſed non erant omnes iſti euntes ad iudicia, quia quandiu filiusfamilias non emancipatus manet ſub patria poteſtate, non eſt ſui iuris, & contractus

10. Ethi. Non computãtur mulieres ad accipiendum aliques iudices propter eas.

A cum eo inini non ſunt validi, niſi quãtum ad quoſdam caſus ſpeciales, nec poſſunt in iudicio contendere, ſine auctoritate patrum, cum non ſint ſui iuris, & tales actus pertineant ad perſonas ſui iuris. Emancipatus filius eſt ſeparatus à patre exiſtens ſui iuris, nõ emancipatus eſt quædam pars patris, vt ait Phyloſophus 5. Eth. ſcilicet quòd filius eſt quædam pars patris, donec ſit Pelicon, i. donec ſit emancipatus. Et ideo concludit, quòd inter patrem & filium non emancipatum non eſt iuſtum ſimpliciter, ſed quoddam iuſtum, ſcilicet iuſtum paternũ, ſicut ergo homo pro ſeipſo vadit ad iudicium agendo, & defendendo, ita poteſt pro qualibet parte ſua, ſed filius eſt quædam pars patris, donec ſit Pelicon, ergo pater pro filio aget, & defendet, & non filius. Emancipantur autem filij multis modis : ſed communior modus,

B & qui illo tempore magis reperibilis eſſet, erat per contractum matrimonij, ſed multi exiſtentes 10. 20. annos & vltra non contrahebant, quia in anno 25. vel 30. contrahebant: ergo magna pars iſtorum ſexcentorum millium peditum non haberent vxores, nec eſſet emancipati, adeo pro ipſis non ponerentur plures, aut pauciores. Non ergo valebat iſta conſequentia, erant ſexcenta millia peditum in populo Iſrael, ergo erant ſexcenti tribuni, & ſex mille centuriones, & duodecim mille quinquagenarij, & ſexaginta mille decani, quia iſti iudices non aſſumebantur ſecundum numerum virorum bellatorum, vt ſupra probatum. Erat autem aliud magis conueniens, ſcilicet quòd illi, qui principaliter computari debebant, non computarentur. Nam cum iſti iudices ponerentur propter perſonas potentes contendere in iudicio, ab illis magis computatio fieri debebat, qui magis contendere poterant: ſed iſti ſunt ſenes, qui

C emancipati ſemper ſunt, cum vel vxores habeant, vel iam habuerant, vel ætatem exceſſerint, in qua filij debeant exuere patriam poteſtatem: tamen ſecundum iſtam computationem ſenes prouectæ ætatis non debẽt computari ad hoc, quòd fiant plures, aut pauciores iudices : nam accipiendo numerum ſexcentorum millium peditum ſecundum quòd accipit Nicolaus, non intelligentur ibi ſenes vltra 60. annos, quia pedites dicuntur viri parati ad bellum, ſed ſenes vltra 60. annos non cõputabantur inter viros electos ad bellum, vt patet Numeri 1. cap. cum ibi mandet Deus ſummam ab anno 20. vſque ad 60. ſecundum ergo iſtum modum valde multi excluderentur de honorationibus, & prudentiſſimis totius populi, quia tunc homines viuebant vſque 120. annos, vel plus, patet, quia Moyſes 120. annis

D vixit, vt habetur Deuter. 31. cap. Et Aaron vixit 123. quia mortuus fuit in eodem anno, quo Moyſes, ſcilicet anno 40. exitus de Aegypto menſe quinto, vt patet Nume. 33. cap. ſed tres habebat Aaron ſuper Moyſen, vt patet ſupra 7. cap. vbi quando ingreſſi fuerunt Moyſes, & Aaron ad Pharaonem Moyſes erat annorum 80. & Aaron 83. tollebatur ergo dimidia vita hominum à computatione iudicum, quæ tamen magis pertinebat ad iudices, quam iuuenes pedites, quos computat Nicolaus. Dicendum ergo, quod iſta computatio fieri debebat ſecundum quod fit nunc in ciuitatibus, & in quibuſcunque filijs locis, ſcilicet computare per œconomias, ſiue habitationes domeſticis. Vnde ſi quæratur

E in aliqua ciuitate, quot habitatores ſunt, non reſpondetur, quòd ſunt tot viri potentes pugnare in ciuitate, ſed reſpondetur, quòd ſunt tot, vel tot communicationes œchonomicæ. In qualibet autem communicatione œchonomicæ ponitur vnus paterfamilias, ſiue vir ſit ſiue fœmina, & ſi vir, ſiue vxorem habens, ſiue non habens vxorem. Quot ergo ſunt patresfamilias in ciuitate, tot dicuntur habitatores ciuitatis. Sic debuit ibi accipi ſumma ad ſtatuendum numerum iudicum, ſed vt ſciretur quot erant, patresfamilias, ſiue capita domorum; nam in qualibet tribu erant familiæ, deinde familiæ rurſus per domos, & iſtæ domus etiam conſeruabãtur in deſerto, quia vir cum vxore ſua, & cœtera familia, ſi aliquam habebant, faciebant vnam domum, & per iſtas collecta fuit ſumma ad inſtituendum iſtos iudices. Et non ſequitur tunc aliquod inconueniens de

Filiorum emãcipatio multiplex.

Iſta computatio, ſcilicet ad ponendos iudices fieri debebat ſecundũ numerũ perſonarum per œchonomias.

ſupra

ſupra aſſignatis, quia viri ſenes computabantur per œchonomias ſuas, & iuuenes etiam pedites, qui faciunt diſtinctas œchonomias, qui autem non emancipati erãt non faciebant diſtincta capita ad colligendam iſtam ſummam, ſed ſequebantur familiam paternam, cum eſſent ſub patria poteſtate. *Et centuriones.* Dicuntur centuriones principes ſuper centum à numero ſuo, quem ſignant. Quinquagenarij dicuntur, qui præſunt quinquaginta. *Decanos.* Vocantur decem à decas, quod eſt decem, quia decem ſubditis præerant.

QVÆSTIO. VIII.

SI autem quæras, quot erant centuriones, tribuni, & ſic de alijs. Reſpondetur, quod certus numerus, imo nec aliquis numerus à nobis poteſt imaginari, in quo fuerint iſti iudices. Nicolaus autem reſpondet, vt ſupra diximus, quòd erant ſexcenti tribuni, & ſic conſequenter de alijs. Sed hoc ſupra improbatum eſt, non poteſt autem aliquo modo cognoſci iſta ſumma: nam ſumma iudicum dependet ex ſumma populi, à quo aſſumebãtur, ſed non poteſt ille populus eſſe certus, ergo non poteſt certa dari ſumma iudicum. Nicolaus ponebat ſumma populi, à qua deberent iſti iudices computari eſſe ſexcenta millia peditum, & hoc ſuppoſito bene concludebatur numerus iudicum, quem ipſe ponit, ſed quòd ab illa ſumma colligi debeat iudices falſum eſt, vt autẽ concluſum fuit, iſta ſumma iudicum colligebatur ſecundum computationem œchonomiarum, ſiue patrum familias inter Iſraelitas, & quia iſte numerus nobis notus eſſe non poteſt, numerus iſtorum tribunorum & cẽturionum notus eſſe non poteſt. *Qui iudicent populum omni tempore.* Iſta litera habet duos ſenſus, vno modo, quòd iſti iudices iudicarent omni tempore, i deſt quòd eſſent perpetui, ſcilicet quòd non eligerentur per annos, aut certa tempora, ſed quandiu viuerent, & iudicare poſſent iudicarent, ita quòd ſui compotes eſſent vigentes in omnibus membris ſenſitiuis, ita quòd non incipiat perturbari in eis rectum iudicium; nam ſicut rectum iudicium eſt per bonam diſpoſitionem organicarum potentiarum facientium bene apprehendere, & diſcernere, ita incipientibus in ſenectute corrumpi organis, deprauatur iudicium in ſenibus, & illa ætas iã ad dignitatem, vel officium iudicaturæ inepta eſt; toto tamen alio tempore vitæ iſtius teneret officium iudicaturæ; mortuo autem iſto non veniebat officium iudicaturæ per lineam paternam in poſteros, ſicut poteſtas regnatiua, aut ſicut dignitas ſacerdotalis, quia ſacerdotibus ſummis ſuccedebant primogeniti in ſummo ſacerdotio, vt patet infra 29. cap. & Leuit. 8. hic autem non ſuccedebat aliquis, ſed alius de nouo eligebatur. Nam quando iudicantes per ſucceſſionem aſſumũtur efficitur principatus Oligarchicus, qui malus eſt, vt patet 4. Polit. Et patet hic, quod filij non debeant in iudicaturis ſuccedere patribus, qui fuerant iudices: nã hic dicitur, quòd iſti, qui iudices fieri debebant, tales eſſent, vt viri potentes eſſent, & timentes Deum, & qui non ſequantur auaritiam. Sicut ergo debebat hoc eſſe in primis iudicibus, ita in ſucceſſoribus, ſed dato, quòd patres iſta habuerint, filij non ſemper ea habent, quia ex bonis patribus naſcuntur peſſimi viri filij, & è contrario, vt patet in Dauid, qui vir ſanctus fuit, & malũ filium genuit, ſcilicet Abſalom. Et è contrario Acham peſſimus vir genuit valde bonum filium, ſcilicet Ezechiam, & Ezechias bonus vir genuit malum filium, ſcilicet Manaſſe. & nepotem, ſcilicet Ammon: Ammon autem peſſimus vir optimum filium habuit, ſcilicet Ioſiam regem, & ſic eſt mutatio in bono, & malo filiorũ, & patrum: nam bonitas paterna non venit hereditarie filio, cum non transfundatur in ſemine, ſicut eſſe naturale, & hoc dicit Phyloſophus in primo Politi, quia natura determinat, ſicut ex equo equum naſci, & ex homine hominem, ita ex bono homine bonum hominẽ, ſed non poteſt, quia interdum contrarium fit. Obſeruatis ergo conditionibus huius literæ non poterat ſuccedere filius patri in iudicatura, ſed oportebat eligi ali-

De numero centurionum Tribunorum.

Ex bonis patribus ſæpe naſcuntur peſſimi filij, & è contrario

Paterna bonitas hæreditarie, nõ venit, quia in ſemine non trãsfunditur

F quem, in quo iſta reperirentur, & ita fiebat, quandocũque aliquis horum moriebatur de quacunque dignitate eſſet, ſcilicet aut tribunus, aut centurio, & ſic de cæteris, quia oportebat alium gradum eiuſdem gradus inſtitui, vt nunquam iſti iudices deficerent. Secundum ergo iſtum modum iſti iudices ſemper iudicare debebãt idest quòd erant perpetui, vt non tolleretur eis iudicatura, quandiu viuerent, & ad iudicandum idonei eſſẽt. Alio modo intelligitur. *Qui iudicent populum omni tẽpore.* Ideſt quod quotidie iudicaretur, præterquam in diebus vacatiuis, vt in ſabbatis, & alijs ſolennitatibus in quibus nõ debebant foralia negocia expediri, nè tollerent vacationem feſti, & iſta continuatio iudicandi fiebat ad dirimendum omnes cauſas, tot enim cauſæ erant in illo populo, qui magnus erat, quòd ſi non iudi- G caretur quotidie, nullatenus poſſent expediri, vt ergo quietius populus ſe haberet, quotidie iudicium fieri debebat, quia ſic negocia faciliter expedirentur, nè ex dilatione ſumpta, nouam induerent grauitatem. *Quicquid autem maius fuerit, referant ad te.* Eſſe aliquid magnum contingit hic dupliciter. Vno modo, quòd illud eſſet pertinens ad iuriſdictionem Moyſi ſecundum ſe, vt pote ſi eſſet aliqua cauſa tangens obſeruationem cæremoniarum, quia iſte pertinebant directe ad Moyſen, vt patet ſupra, cum dicitur. Oſtendaſq; populo cæremonias, & ritũ colendi, & tũc quia iuriſdictio Moyſi erat maior ſecundum ſpeciem iuriſdictionẽ aliorũ iudicũ, quidquid directè pertinebat ad iuriſdictionẽ Moyſi dicebatur maius eo, quod pertinebat ad iuriſdictionẽ aliorum iudicum. Et tunc eſt ſenſus, ſi fortè iudicãtib. H iſtis iudicib. aliquis ignorãs diſtinctionem iuriſdictionũ, ſ. tuæ, & ipſorum, deferat ad eos aliquã cauſam de cæremoniarum obſeruatione, ipſi deferant talem cauſam ad te, quia maius eſt tale negocium, quã pertineat ad eorum iuriſdictionem. Alio modo intelligitur. *Quicquid autem maius fuerit referant ad te.* Ideſt quod ẽt in iuriſdictione eorum circa aliquod durum non deberẽt iudicare ſine tuo conſenſu, aut iudicio, ſed quòd referrẽt ad te cauſam, & tunc quod tu iudicaueris, teneblt tã quam à ſummo iudice. Et in hoc vocatur duplex diſtinctio iudicij Moyſi à iudicio iſtorum. Prima diſtinctio quantum ad diſtinctionẽ iuriſdictionum, ſ. quòd Moyſes habebat iuriſdictionem in his, quæ ad Deum pertinent, ſ. referendo ea, quæ dicebantur à Deo coram populo, & hoc nullus poterat vſurpare, niſi cui Deus de- I diſſet, & tunc non erat vſurpare. Vel erat Moyſes quantum ad ea, quæ pertinent ad Deum, ideſt quantum ad cæremonias, ritumque colendi, quæ directè ordinãtur in Deum, & quia iſta iuriſdictio eſſet diſtincta à iuriſdictione aliorum ſecundum ſpeciem, quia iſta erat ad pure ſpiritualia, nullo modo alij debebant ſe intromittere quantum ad aliquid horum, nec in magno, aut paruo; nam quodlibet pertinens ad Moyſen, ſolum erat magnum reſpectu aliorum iudicum. Alio modo comparabatur iudicium Moyſi ad iudicium aliorum in ijs quæ erant propriè iuriſdictionis aliorum; nam cum dictum fuerit, quòd Moyſes iudicare debebat in ijs, quæ ad Deum pertinent, & cæremonijs, rituque colendi, omnia alia, quæ in ijs non includuntur, pertinebãt ad iuriſdictionem aliorum iudicum, ſed in ijs erant ali- K quando aliqua magna, vtpotè, cum ipſi iudicarent per iudicia ſcripta in lege data a Deo per Moyſen, contingeret, quòd circa aliquid dubitarent, vtrum talis, vel talis caſus particularis includeretur ſub illa lege communi, & erat in hoc neceſſaria Epijchia, & quia Epijchius ſic iudicat de aliquo caſu, qui videtur repugnare legi, ſicut iudicaret legislator in illo, ſi prius foret, & q a Moyſes recipiens legem à Deo, & edoctus in quæſtionib. legis prius erat, referri neceſſe erat talia dubia ad eũ; non erat enim aliàs licitum vti Epijchia. Aliquando etiam accidebãt aliqui caſus magni, ſicut iudicia criminalia, in quibus ſatis dura eſt ſententia, & ſine magno conſilio ferenda non eſt, ideo credendum videtur, ꝙ nullas cauſas, in quibus pœna capitis imponi deberet, aut mẽbri mutilatio, iſti iudicarent ſine conſilio, & iudicio Moyſi: imo ipſe Moyſes iſta reſeruabat ad dominum,

Dupliciter diſtinguebatur iuriſdictio Moyſi a iuriſdictione aliorum iudicum

Alij iudices in Iſrael non dabãt ſẽtentiam capitalẽ ſine Moyſe.

quia

quia non audebat præcipitare ſententiam in damnũ, aut grauem iniuriam alicuius. Sic patet de illo viro, qui blaſfemauit, quem Moyſes ſententiare non auſus eſt, donec à Deo recepit ſententiam, vt patet Leuit. 24. cap. Et de alio, qui poſtea collegit ligna in ſabbato, quem poſtea Deus mandauit lapidari, vt patet Nu. 15. c. *Referant ad te.* Ideſt mittant ipſos litigantes ad te, vt coram te cauſa tractetur, & tu ſententies, ſicut cùm aliquis iudex cognoſcit aliquam cauſam non cadere ſub poteſtate ſua, remittit litigantes ad illum iudicem, ad quem iſta pertineant. Et maximè fit hoc in foro pœnitentiali, cum aliquis ſacerdos ſimplex audiat confitentem deliquiſſe in iudicio tali, cuius abſolutio pertinet ad Epiſcopum, remittit confitentem ad Epiſcopum, vel vadit cum eo. Vel dicitur *Referant ad te.* Ideſt ipſi iudices, coram quibus contigerit talem cauſam ventilari, quæ magna ſit, veniant ad te referentes cauſam, & proceſſum, ſi aliquod fecerunt, vt tu ſententies. *Et ipſi minora tantummodo iudicent.* Hoc non poteſt intelligi quantum ad illa, quæ pertinebant ad iuriſdictionem Moyſi directè; nam in illis alij iudices non poterant iudicare modicum, aut multum, ſed intelligitur de illis, qui cadebant directè ſub iudicio ipſorum, ſcilicet de mere temporalibus, aut mixtis ex vtroque. Nam in his erant quædam magnæ cauſæ, & quædam paruæ cauſæ: magnæ dicebantur, quas ſupra aſſignauimus, ſcilicet criminales, & aliæ, in quibus de ſententia dubitaretur: cęteræ autem ſicut pecuniariæ, aut leues contentiones ad iſtos iudices pertinebant. Et vocantur paruæ, quia in eis non eſt periculoſum ſententiare qualitercunque ſententietur, quia ſi male fuerit ſententiatum, poterit error tolli: in criminalibus autem non poteſt hoc fieri quia cùm pœna fuerit illata, non poteſt auferri damnũ vt ſi aliquis per ſententiam iudicis capite punitus fuerit, aut mutilatus membro. *Leuiſque tibi ſit.* Duo intendebat Iethro per iſtam ordinationem iudicum plurimum. Primum, quòd Moyſes non tantum laboraret, & inutiliter; nam ante ſtulto labore conſumebatur, vt dictum fuit. Secundum erat pax populi, quia populus grauabatur expectando quotidie Moyſen à mane vſque ad veſperam, & cùm hoc non expediebantur negocia. Et quia primum intendebat bonum Moyſi prius hoc nominauit, dicens, leuiuſque tibi ſit, ideſt non tantùm grauaberis, ſicut ante grauabaris, quia antea iudicabas à mane vſq; ad veſperam, nunc autem modicum oportebit iudicare. *Partito in alios onere.* Omne enim finitum per diuiſionem conſumitur, & minus fit. Cum autem illud onus Moyſi ante valde magnum eſſet, nunc autem diuiſum eſſet in multos iudices, vt patet, iam valde minus eſſet. *Si hoc feceris.* Scilicet diſtribuendo iudices diuerſos, ſicut ſupra nominaui. *Implebis imperiũ domini.* Hoc poteſt intelligi dupliciter: vno modo, quòd Iethro vellet innuere iſtam ordinationẽ eſſe reuelatam ſibi à Deo, & quòd Deus præciperet populum ſic ordinari. Et tunc verum eſt, quòd ſi Moyſes ſic ageret, impleret imperium domini. Alio modo eſt intellectus, quòd Moyſes ordinando iudices ſic, in populo poterat agere id, quod ei à Deo imperatum erat, & ſi non ordinaret ſic, non poterat complere præceptum, ſcilicet quod Deus mandauerat Moyſi gerere plenam curam de toto Iſrael, ſcilicet vt portaret eos tanquam mater, & ſicut nutrix ſolet portare infantulum, vt patet Num. 11. cap. cùm dicitur. Cur afflixiſti ſeruũ tuum, & quare non inuenio gratiam coram te? & cur impoſuiſti pondus vniuerſi populi huius ſuper me? nũquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas mihi, porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum, & defer eos in terram, pro qua iuraſti patribus eorum? Conſtat tamen quòd in perfecta cura alicuius cõmunitatis intelligitur principaliter cura iudicandi, quia in politicis ita neceſſariũ eſt diſtributiuum iuſtitiæ ſicut panis, vt patet 3. Politic. Nunc ergo iſtud præceptum Dei factum ad Moyſen de iudicando, & regendo populum, non poterat compleri à Moyſe, niſi iſto modo ordinando iudices: nam quando ipſe ſolus iudicabat, expectabat eum po- **A** pulus tota die à mane vſque ad veſperam, & non poterant aliquo modo finiri cauſę, quia tantus populus erat habens cauſas, & ipſe cruciabatur intolerabiliter, & inutiliter. *Præcepta eius poteris ſuſtentare.* Replicatio eiuſdem ſententiæ eſt: nam idem eſt implere imperium domini, & ſuſtentare mandata eius: ſed iſta replicatio cõſueta eſt in ſacra ſcriptura. Vel poſſunt iſta ad diuerſa referri. Vnum ſcilicet primum, ſignat impletionem mandati, ſcilicet quòd faciendo ſic, vt conſulebat Iethro diſtinguendo plures iudices, poſſet implere mandatum domini de regendo, & iudicando populum. Secundum ſignat, quod non ſolum poſſet implere, ſed etiam poſſet ſic continuare. ſ. quòd non ſolum vna die **B** implere poſſet, ſed etiam quotidie ſuſtineret faciliter illum laborem, faciendo autem ſicut Moyſes faciebat, non contingeret hoc, quia licèt fortè cõtingeret, quòd vna die poſſet finire omnia negocia populi, quia tunc pauca eſſent: tamen non contingeret hoc quolibet die: non ergo poterat ſuſtinere iſtum laborem Moyſes. *Et omnis hic populus reuertetur in pace.* Iſta erat ſecunda vtilitas, quantum ad populum: nam non ſolùm Moyſes releuaretur à labore ſuo, ſed etiam populus, quia populus antea expectabat Moyſen per totum diem; & non finiebantur negotia: nunc autem cùm modica valde negotia tractarentur coram Moyſe, quicunque ad eum populus teneretur in pace, quia non tenebitur totus comparere ante te, ſicut antea conſueuerat comparere, & in ſiccis ſuis exiſtens, ideſt apud ſua tabernacu- **C** la audiet determinationem negotiorum ſuorum ab illis iudicibus, qui intra ipſos erant. Dicitur autem omnis populus reuerti in loca ſua, quia quando comparebant coram Moyſe, conueniebant coram Moyſe in aliquo loco communi ſeparato à caſtris, & tabernaculis ipſorum. Et hoc poteſt dupliciter intelligi, nam ſi venit Iethro ad Moyſen in fine anni primi, Moyſes tenebat tũc tabernaculum paruum extra caſtra, & ad illud confluebat populus habens quæſtiones, vt patet infrà 33. cap. cum dicitur: Moyſes quoque tulit tabernaculum, & tetendit illud extra caſtra procul, & vocauit nomen eius tabernaculum fœderis. Et omnis populus, qui habebat aliquam quęſtionem egrediebatur ad tabernaculum fœderis extra caſtra; ſi autem ad iſtud tabernaculum egrediebantur, erant redituri poſtea om- **D** nes in loca ſua intra caſtra. Si autem accipiatur, quòd Iethro venerit in ſecundo anno ad Moyſen, quando Moyſes habebat tentorium apud tabernaculum magnum, quod erat in medio caſtrorum, fortè erat ibi aliquis locus magnus, in quo totus populus expectaret eum ad determinationem cauſarum ſuarum, & completo die, vel tempore iudiciorum reuertebatur totus populus in loca ſua, ſinguli in ſua tabernacula. *Quibus auditis.* Moyſes erat vir humilis valde, & licèt magnæ dignitatis valde eſſet, quia dux tanti populi tamen audiuit Iethro conſulentem, qui minor eo valde erat: in hoc aſſumens formam diſcipuli (ex quo apparet, quòd Prophetę non ſunt abundantiores ſapientia, & conſilio alijs hominibus) nam Moyſes Propheta erat, & maximus inter Prophetas, vt patet Deuter. 34. cap. vtpote **E** cui Deus clare apparebat, ſcilicet loquens ei facie ad faciem, vt patet Num. 12. cap. & habebat ſententiam Dei, vt patet hic ex verbis ſuis, cùm reſpondit ad Iethro, dicens: Venit ad me populus quærens Dei ſententiam, cumq; acciderit eis aliqua diſceptatio, veniunt ad me vt iudicem inter eos, & oſtẽdam præcepta Dei, & leges eius: Moyſes tamen neſciebat, quomodo ordinaretur populus, ita vt tãtus labor tolleretur, & Iethro, qui non erat Propheta, ſed quidam ſimplex vir ordinauit ita mirabiliter. Et ratio eſt, quia Prophetæ non cognoſcunt ſuper alios aliquid ex aliquo habitu cognitiuo, quem habeant, ſed ex quadam actuali illuminatione, quam ſpiritus ſanctus operatur in eis eleuando intellectum eorum ad cognoſcendum: cum autem ceſſat illa illuſtratio, redeũt ipſi Prophetæ ad ſeipſos, & nihil magis tunc cognoſcunt, quàm ante illuſtrationem illã cognouerant. Si ergo ante erat ruſticus, & paſtor, ita poſtea cognoſcit ſolum, vt ruſticus, & paſtor; ſi autem Pro-

Leu. 24.
Nu. 15.
Nu. 11.
3 Polit.
Prophetę non ſunt abundantiores cõſilio, & ſapiẽtia cæteris hominibus.
Deut. 34
Nu. 12.
Quare Prophetæ nõ ſunt ſapientiores alijs hominibus.

Prophetis imprimeretur aliquis babitus cognitiuus ſpeculatiuę, etiam ceſſante illa illuſtratione maneret habitus, per quem ſemper cogniturj eſſent, & eſſent cęteris ſapientiores, cuius contrarium videtur manifeſtè. Moyſes autem qui Propheta erat, licèt multa alia reuelata acciperet, tamen ordinationem populi Deus ei nō reuelabat, & quia ipſe inquantum non erat Propheta, non cognoſcebat aliquid tale, nec ei in mentem venerat, Iethro, qui fortè naturaliter perſpicacior erat, ſaltē in agibilibus humanis, vel quia fortè Deus eleuauerat, vel ad hoc conſiderandum eum conuerterat, ſciuit in hoc dare conſilium. *Moyſes fecit omnia, quæ ille ſuggeſſerat*. Audiens Moyſes modum, quem dabat Iethro eſſe valde conuenientem ad diſpoſitionem populi aſſenſit dictis eius. Aliqui autem, qui ſe magnos fore arbitrantur cum in aliqua re bene iudicare non valuerint, & videant alios bene iudicantes, eis non aſſentiunt, vel bene iudicaſſe diffitentur; nè ipſi ab auctoritate ſua ſaltē modicum deprimi videantur, ſi alijs bene dicentibus aſſenſerint in eo, quod ſe implicite ignoraſſe fateātur.

Quid ſit ſuggerere

Quæ ille ſuggeſſerat. Suggerere propriè eſt alicui aliquid manifeſtare rogando, & pertinet ad minores; & pertinet ad eos, qui aliquid ad aurem dicūt alterius. Et hoc bene conuenit hic, quia Iethro valde minor erat in dignitate ipſo Moyſe, ſcriptura tamen non ſemper obſeruat iſtas ſignificationes, quia aliquando ſuggerere pertinet ad maiores, vt patet Io. 14. cap. cum dicitur: Paracletus autem ſpiritus ſanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & ſuggeret omnia quæcunque dixero vobis: ſed ſpiritus ſanctus ſuggerēs maior erat apoſtolis. *Et electis ſtrenuis viris*. Viri ſtrenui vocantur, qui valde boni ſunt, & inter cæteros approbati, & licèt dicatur hic, quòd electi fuerunt viri boni, quaſi nihil ante hoc factum fuerit: conſiderandū eſt, quod prius computatus fuit totus populus per domos, vel œchonomias ſingulas, vt ſupra declaratū fuit, vt videretur ſumma totalis eorum, & tunc electi fuerunt ex eis iſti viri ſtrenui, vt eſſent iudices. Et patet, quia tribuni, & centuriones, quinquagenarij atque decani ſunt iudices aſſumpti à certa ſumma populi, vt ergo totus populus haberet tribunos, aut centuriones, quot deberet habere, neceſſe erat prius totum populū computari, aliàs neſciret populus quot cēturiones, aut tribunos inſtituere deberet: nam cum de quolibet millenario aſſumatur vnus tribunus, impoſſibile erat ſcire quot tribuni præficiendi eſſent, quouſq; ſciretur, quot millenarij reperirentur in toto populo. Neceſſe ergo fuit totum populum prius computari ad ſummam, facta iſta computatione totius populi, cognouerunt quot tribuni, aut centuriones, quinquagenarij, aut decani neceſſarij eſſent, & inceperunt quærere viros ſtrenuos ad faciendos eos iudices.

Quis fuerit ordo in iudicibus eligendis.

An iudices in Iſrael per electionem aſſumpti ſint, vel per ſortes. Et quis principatus fuerit inter Iudæos tempore iudicum. Et an hodie ſit principatus aliquis pure Monarchicus.

QVAESTIO. IX.

FVerunt autem iſti iudices aſſumpti per electionem, & non per ſortes, aut per aliquem alium modum. Et ratio eſt, quia principatus democraticus eſt, qui per ſortes eſt, vt patet in 2. & 3. & 4. Politicor. quia talis modus aſſumendi principes conuenit hominibus popularibus, & paruæ virtutis, & talis principatus eſt de tribus malis principatibus, vt patet in 3. Polit. nunquam ergo debet eſſe, niſi cum ſit periculum diſceſſionis à Politia, vel ſeditionum, quia omnes volunt eſſe æquales, & volunt eodem modo principari, & quia non poſſunt ſimul omnes principari, contentionem ſorte dirimi volunt, quia ſors ab euentu eſt. Cum autem electio eſt, aliqui alijs præferuntur, quia illi qui eliguntur ſignantur eſſe meliores, quod eſt cauſa diſſenſionis populo rudi, & non virtuoſo, nec diligenti rempublicam: abhorrent ergo electionem, & amplectuntur principa-

F tum ſortialem. Hic autem non erat contentio dominandi nunc in populo Iſrael, ſed cui Moyſes mandaret accipere, ille acciperet, maximè ad totius populi electionem, licèt poſtea aliqui deſiderantes dominari inſurrexerint in Moyſen, vt patet Num. 16. cap. ſ. Core, & Datan, & Abiron cum ſuis ſequacibus. Principatus autem per electionem vocatur principatus Ariſtocraticus, vel pertinet ad Ariſtocraticum, qui dicitur principatus ſecundum virtutem, & pertinet etiam ad principatum monarchicum, qui vocatur regalis, & eſt interdum per electionem: magis tamē ad Ariſtocraticum, in quo quilibet dominatur ſecundum virtutem ſuam, id eſt qui magis fuerit virtuoſus magis principatur; qui autem minus virtuoſus minus principatur. Et per hoc poteſt quæri qualis erat principatus Iſraeliticus, ſiue ad quod G genus politici principatus pertineret. Et debet diſtingui, quia aut conſiderabatur principatus quantum ad tempus illud, in quo inſtituerentur iudices. Aut ad tēpus illud, in quo inſtituti erant. Si autem conſiderentur quantum ad tempus, in quo nondum erant inſtituti iſti principes iudicantes, dicetur quod principatus Iſraeliticus erat pure monarchicus: cum ſolus Moyſes iudicaret totum populum, & præeſſet ei abſolute in omnibus tam ſpiritualibus, quam temporalibus, vt patet hic, & Numeri 11. cap. vbi tota cura, & onus populi imponitur Moyſi, & omnia, quæ fieri debebant, per mandatum Moyſi fiebant, & ad illius imperium totus pendebat populus. Sic declarauit ipſe Deute. 1. cum voluit deponere iſtum principatum, & conſtituere iudices dicens: Non poſſum ſolus veſtra negocia ſuſtinere, pon- H dus, ac iurgia. Et vocatur iſte principatus purè monarchicus, quia aliqui principatus ſunt, qui non ſunt purè monarchici. Nam monarchia dicitur ab vnitate principis, & quia princeps aliquando eſt pure vnus, aliquādo vnus ſecundum quid, vel non pure, ita principatus monarchicus, qui dicitur principatus vnius, aliquando eſt principatus pure monarchicus. Princeps autem eſt pure vnus, quando vnus ſolus dominatur, & iudicat, & nullum habet ſubordinatum. Tunc eſt princeps vnus, & non pure vnus, quando princeps vnus dominatur, & alij ſubordinantur ei, qui faciunt vnitatem quandam Analogicam, ſecundum quòd reducuntur ad eum, qui vere vnus eſt. In principatibus autem regnatiuis, qui nunc ſunt, eſt principatus monarchicus ſecundo modo, ſ. non pure monarchicus, quia licèt rex I ſit princeps, & caput: ſunt tamen multi alij procuratores Domini, & iudices ſubordinari ei. Moyſes autem tenebat primum modum monarchici principatus, quia erat pure monarchicus cum ipſe ſolus dominaretur, & iudicaret, vt patet hic in litera. Si autem conſideretur principatus Iſraeliticus in illo tempore, poſt quod fuerunt iudices conſtituti, eſt diſtinguendum. Quia aut cōſideratur totus principatus in ſe, aut ſecundum partem. Si conſideretur principatus totus, dicendum eſt, quòd ille fuit principatus Monarchicus, non pure Monarchicus, quia adhuc manebat quodammodo vnitas principis: nam Moyſes erat vnus princeps, & iudex, & licèt præter ipſum multi alij eſſent iudices: tamen omnes reducebantur ad ipſum, vt patet hic, quia ipſe iudicabat in potioribus cauſis, ſcilicet, in his, quæ ad Deum perti- K nent, vt in cæremonijs, & ritu colendi. Alia autem temporalia pertinebant ad alios iudices, & tamen in iſtis omnia, quæ magna erant reducebantur ad Moyſen, & in quocunque dubitarent, referebant ad eum. Si autem conſideretur principatus Iſraeliticus, ſecundum partē, ſcilicet quantum ad ſtatum illorum iudicum inſtitutorum, dicendum, quòd ille principatus fuit Ariſtocraticus, quia principatus Ariſtocraticus dicitur principatus ſecundum virtutem, ſcilicet quòd qui virtuoſi ſunt regant, & qui magis fuerint virtuoſi, magis regant, & qui maximè virtuoſi, maximè regant, ſic enim fiebat hic, quia illi, qui erant virtuoſi, vel qui reputabantur virtuoſi, electi ſunt, & in his erat diſtinctio, quia maior principatus erat principatus tribunorum, quam principatus centurionum, & principatus centurionum maior quam principatus quinquagenariorum, & principatus quin-

Principatus Ariſtocraticus eſt principatus per electionē. Quis principatus fuerit inter Iſraelitas.

Monarchicus principatus purè vnus eſt, qui vnicum habet principem.

Hodie nō eſt principatus pure monarchicus.

quinquagenariorum, quam decanorum: ideo qui magis virtuoſi erant inter omnes illos electos, ad principatum tribunorum aſſumpti ſunt, qui autem infimum gradum, & virtutis, & ſapientiæ inter cæteros obtinebāt principatum decanorum obtinuerunt. Iſte autem principatus Ariſtocraticus propriè eſt eligibilis: nam principatus iſte eſt in ſolis virtuoſis: electio autem eſt de bono, & de magis, ideo qui virtuoſi, & boni ſunt in principes aſſumentur data electione eorum: nec poteſt iſte principatus eſſe ſortialis, quia ſors ab euentu eſt, quæ autem fortuitā ſunt, interdum bona, interdum mala ſunt; non ergo conuenit ei ſors; ſed principatui democratico, vel alijs principatibus. Hic autem neceſſariò erat dandus principatus Ariſtocraticus ſecundum ordinationem Iethro, ſcilicet quod aſſumerentur viri timentes Deum, & qui fugerent auaritiam. *Electis viris ſtrenuis.* Non ponitur hic quis elegerit iſtos viros ad iſtos principatus iudicatiuos, vtrum Moyſes an populus, ſolum autem ponitur, quòd inſtituerit eos Moyſes, ſed Deuter. 1. cap. ponitur, quòd populus elegerit iſtos viros, & quòd Moyſes illos inſtituerit, cum dicitur: Date è vobis viros ſapientes, & poſtea ſequitur: Tuliquc de tribubus veſtris viros ſapientes, & nobiles, & conſtitui eos principes. Quia autem populus hos elegerit melius fuit, quam quòd Moyſes eos eligeret. Primum, quia qui habet poteſtatem eligendi, habet poteſtatem conſtituendi ſuper ſe principes, quos voluerit, quod valde multum eſt, qui autem non habet in poteſtate ſua eligere principem, multum differt, quia non voluntariè ſubijcitur, & iſta poteſtas ſemper manere debet apud totum populum, ſcilicet poteſtas eligendi principes, & poteſtas corrigendi eos ſecundum Politiam Solonis, & eſt valde rationabiliter dictum: de quo Phyloſophus in fine 2. Polit. & hoc ad tollendum ſeditionem, vt populus videns ſe habere ſaltem iſtum principatum electiuum, non credat ſe contemptum, & faciat diſceſſionem à legibus, & Politia. Etiam vt populus non totaliter prematur ſeruitute, ſi nulla dominandi, aut principandi poteſtas ei detur. Secundo debuit eligere iſtos viros populus, & non Moyſes, quia melius cognoſceret totus populus conditionem omnium illorum, qui eligi debebant, ſcilicet vtrum eſſent timentes Deum, & fugientes auaritiam, quam ſolus Moyſes, cum quotidie communicarent eis. Et hoc innititur Deuter. 1. cap. cum dicitur: Date è vobis viros ſapientes, & gnaros, quorum conuerſatio ſit probata in tribubus veſtris, & ponam eos principes: illi ergo ad quos ſpectabat videre, vtrum conuerſatio iſtorum eſſet probata, alias non eligere debebant. *De cuncto Iſrael.* Nam de qualibet tribu electi fuerunt principes iudicantes, & credendum eſt, quòd modus electionis fuerit iſte ad tollendam contentionem, & diſcordiam ciuilem, quam maximè cauere debet legiſlator, aut rector populi, ſcilicet quòd computata fuerit multitudo cuiuslibet tribus ſecundū modum ſupra aſſignatum, ſcilicet per œchonomias, & viſo illo ſciretur, quot tribuni eſſent neceſſarij cuilibet tribui, & centuriones; & ſic de cæteris principibus, & tunc Moyſes mandaret cuilibet tribui, quòd in ſe eligeret tot tribunos, & centuriones, & cæteros, ita quòd nullus iudex de vna tribu iudicaret viros alterius trib. *Conſtituit eos principes populi.* Moyſes nihil aliud egit, niſi inſtituere, & confirmare illos, quos quælibet tribus præſentabat, nam quælibet tribus de viris ſuis elegerat tot iudices, quot ſibi neceſſarij erant, & eos Moyſi præſentabat; Moyſes autem nullam electionem habebat, quia tot ſolum præſentabantur, quot confirmari debebant. *Tribunos, & centuriones.* Etiam iſtam electionem fecerat populus, quia non ſolum quilibet tribus eligebat tot viros, quot iudices ei erant neceſſarij, ſed etiā diſtinctè præſentabat illos, quia hos præſentabat ad tribunatum, alios vt fierent centuriones, & ſic de cæteris. *Qui iudicabant plebem omni tempore.* Ideſt quotidie iudicabant in populo, ita vt omnes cauſæ finirentur ſine magno labore: nam ſi certis temporibus iudicarent iſti iudices ſolum non finirentur cauſæ populi, quæ multæ erant, & inueterarentur lites, fierentque difficiliores, &

Melius fuit, quòd populus iudices elegerit, quā Moyſes.

Poteſtas eligendi, & corrigēdi principes ſemper debet manere apud totum populum.

De qualibet tribu electi fuere tribuni, centuriones, quinquagenarij, & decani.

A incidcrent in inconueniens, quod intendebat vitare Iethro. Ex hoc patet, quòd de duabus ſententijs datis ſupra in illa litera, qui iudicent populum omni tempore, ſecundum eſt magis de intentione literæ, ſcilicet quòd illi iudicarent omni tempore, ideſt quotidie; nam ſi acciperetur iſta litera quantum ad primum modum, ſcilicet quòd iſti iudices erant perpetui, ita quòd poſtquā inſtituerentur nunquam eis auferetur iudiciaria poteſtas, non poſſet iſta litera applicari; nam quādo aliquis incipit iudicare, non poteſt de eo ſciri, vtrum iudicat omni tempore, ideſt vtrum erit iudex perpetuus, ſcilicet per totam vitam, quia hoc dependet ex futuro. Sed quantum ad primum modum valde conuenit, ſcilicet quod iſti iudicabant omni tempore, ideſt ſemper nulla die ceſſante, niſi in feſtiuitatibus, vt in diebus ſabba
B torum, in quibus non mouebantur, nec tractabantur quæſtiones forales: cum iſtæ valde impediant quietē contemplationis, quæ intenditur in ſabbatis, & in alia quiete feſtorum. *Quicquid autem grauius erat, referebāt ad eum.* Omnis dubitatio de iure grauis erat, cum ipſi dubitabant vtrum ſic, vel ſic in tali cauſa ſententiare deberent. Dicebantur etiam graues omnes cauſæ criminales criminaliter intentatæ, in quibus deberet infligi capitalis ſententia, vel membri mutilatio. Cauſæ autē ciuiles pure, vt quæ pecuniariæ ſunt, vel leuiſſimæ cōtentiones interdum obortæ inter ipſos communicātes de ſe paruæ ſunt, & has iudicabant iſti iudices, ſi tamē inter cauſas ciuiles aliqua eſſet, quæ magnam requireret indaginem, referebant eam ad Moyſen. *Faciliora tantummodo iudicantes.* Ideſt de cauſis grauibus, ſiue
C eſſent ſpiritales, ſiue temporales nullo modo ſe intromittebant, & ſi aliquando contingeret tales cauſas adduci coram eis, referebant eas ad Moyſen, vt in eis iudicaret.

An iudices per Iſraelitas electi poteſtatem aliquam haberent, & quam poteſtatem.

QVAESTIO. X.

Circa iſtos iudices conſtitutos per Moyſen aliquæ difficultates erant. Prima de modo inſtituendi eos Et iſta iam expedita eſt, ſcilicet quòd per electionem fuerint inſtituti, & non ſortialiter, & quòd aliquo iſto
D rum mortuo eodem ordine aliquis alius inſtituendus erat. Secunda dubitatio erat, ad quod genus principatus Politici correſpondeat iſte principatus, iudicum, & expedita eſt iſta, ſcilicet quòd ſit principatus Ariſtocraticus. Tertia dubitatio eſt, vtrum iſti habeant poteſtatē iudicandi, & quam poteſtatem habebant. Ad hanc reſpondetur quantum ad partem primam, ſcilicet quòd poteſtatem iudicandi habebant. Et hoc patet primo ex nomine, quia iſti vocantur hic iudices, ſed dicitur iudex à iudicando, vel à iudiciaria poteſtate, ergo poteſtatem iudicandi habebant. Item patet hoc ex fine inſtitutionis, quia Iethro ordinans iſta intendebat tollere laborem immoderatum Moyſi iudicando totum populum diuidendo in multos alios: ſic enim dixit, non bonam, inquit, rem agis, ſtulto labore conſumeris tu, &
E populus iſte, qui tecum eſt: vltra vires tuas negocium eſt, ſolus non poteris ſuſtinere, & poſtea ſubditur, leuiuſque tibi ſit partito in alios onere; ergo pars iudiciorum eueniebat Moyſi, & pars alijs iudicibus. Item, quia dicitur in litera, quòd Moyſes magna iudicaret, & ipſi parua, & poſtea ſequitur, & iudicent populum omni tempore. Item, quia infra dicitur, quòd Moyſes conſtituit principes tribunos centuriones, &c. qui iudicabant populum omni tempore. Item non eſt aliquo modo putandum, quòd Iethro, & Moyſes laborarent inutiliter, inutiliter eligendo, & conſtituendo tot principes, & iudices: ſed ſi iſti non haberent poteſtatem iudicandi, fruſtratoria fuiſſet talis electio, & inſtitutio: ergo poterant iudicare. Item, quia Moyſes mandauit illis, vt iudicarent, vt patet Deut. 1. cap. cum dicitur: Tulique de tribubus veſtris viros ſapientes, ac nobiles, & conſtitui ex eis principes tribunos centuriones quin-

Prima ratio, quā haberēt poteſtatē.

qua-

quagenarios, atq; decanos, qui docerent vos ſingula- F
præcipue eis dicens. Audite illos, & quod iuſtum eſt iudicate, ita paruum audietis, vt magnum, nec accipietis cuiuſquam perſonam. Ad ſecundam partem huius, ſcilicet quam poteſtatem habebant iſti iudices, dicendum eſt, quod iuriſdictio tota populi Iſraelitici erat penes Moyſen, & ipſos: quicquid ergo non erat apud Moyſen, erat apud iſtos. Moyſes autem dupliciter habebat iuriſdictionem diſtinctam ſecundum ſpeciem, ſcilicet quod ad Moyſen pertinebant ea, quæ erant ad Deum, ſcilicet referre populo ea, quæ dicebantur ei à Deo, quod propriè non erat officium iudicis, ſed Prophetæ. Erat tamen ei aliquod officium iudicis diſtinctum, quod erat in his, quæ erant ſpiritualia, vt doceret populum cæremonias legis, & ritum colendi, & ſimilia; & cum quæſtio verteretur ſuper iſta inter iſtos, G reſpondebat ad dubia, & dirimebat cauſas determinans quid benè, aut male actum foret, & dicit litera hic, ſcilicet eſto tu populo in his, quæ ad Deum pertinent, vt referas, quæ dicuntur ad eum; oſtendaſque populo cæremonias, ritumque colendi; viamque per quam ingredi debeant, & opus, quod facere debeant. Quantum ergo ad hoc in quantum iuriſdictio mere ſpiritualis pertinebat ad Moyſen, & temporalis ad alios iudices, alij nullo modo poterant ſe intromittere de aliqua cauſa ſpirituali, ſiue magna, ſiue parua: & quantum ad hoc omnia, quæ erant mere temporalia, pertinebant ad iſtos iudices. Sed erat in hoc differentia; quia quædam erant negotia magna in temporalibus, & quædam parua. Negotia magna dicuntur quantum ad ipſam rem, de qua agitur, ſicut ſunt cauſæ purè H criminales, in quibus debebat imponi corporalis pœna, aliæ erant magnæ ex ſua intricatione, vt quando inter iſtas ciuiles, quæ ſecundum ſe intricata erat aliqua reperiretur, ſicut ſæpe euenit. Aliquando magnæ ex ipſis iudicibus, vtpotè quia eſſet aliqua cauſa, etiam ſi parua foret, quæ a iudicibus determinari neſciretur, vt fortè, quia legem non inueniebant in illo caſu, vel quia data lege neſciuerant applicare legem. In his ergo caſibus, quia cauſæ magnæ erant, ad ſolum Moyſen determinatio earum pertinebat. Determinatio autem omnium aliarum cauſarum, quæ minores vocantur, pertinet ad iudices alios, vt patet hic, cum dicitur: Conſtitue ex eis tribunos, & cẽturiones, & quinquagenarios, qui iudicẽt populum omni tempore; quidquid autem I maius fuerit, referant ad te, ipſi minora tantummodo iudicent. Sic patet Deuter. 1. cap. in eiſdem iudicibus, cum dicitur: Quia ſiquid difficile vobis viſum fuerit, referte ad me, & ego audiam. Et non ſolum patet hoc in præcepto Moyſi ad ipſos, in quo iſta mandabantur, ſed etiam poſtquam iſti iudices inceperunt iudicare, ſic faciebant, vt mandauerat Moyſes, vt patet in litera, cum dicitur: Electis ſtrenuis viris de cuncto Iſrael conſtituit eos principes populi tribunos, cẽturiones, quinquagenarios, atque decanos, qui iudicabant plebẽ omni tempore; quidquid autem grauius erat, referebant ad eum, ipſi autem faciliora tantummodo iudicantes.

Ad ſecundum quæſitum.

Dupliciter poteſtas Moyſi à poteſtate iudicum diſtinguebatur.

An omnes iudices Iſrael æquales eſſent in poteſtate, vel ſubordinati.

QVÆSTIO. XI.

Quarta dubitatio eſt de comparatione iſtorum iudicum inter ſe, quia hic erant multi iudices, vt patet in litera, & non erant omnes æquales: ſed quidam tribuni, id eſt millenarij, alij decani a numero decem, & ſic de intermedijs. Nam de omnibus iſtis iudicibus quotquot illi erãt, dubium nõ eſt, quin ſubijcerentur Moyſi, & ſubordinarentur ad ipſum referentes ad eum omnes cauſas magnas, quæ ad eos veniebant, & omnia in quibus dubitabant. Item, ſi omnes iſti iudices eſſent æquales ſcilicet quod omnes eſſent decani, aut omnes tribuni, & ſic de ſingulis, etiam dubium nõ eſſet, quia nullus alteri tunc ſubijceretur, ſed omnes immediatè ſubijcerentur Moyſi. Sed quia F ſunt inæquales, videtur eſſe aliqualiter dubium, an ille, qui erat decanus ſubijciebatur quinquagenario, & quinquagenarij, ſi ſubijcerentur centurionibus, & centuriones tribunis. Si autem ponamus, quod decani omnes ſubiecti erant quinquagenarijs, tunc dicemus, quod ſub vno quinquagenario erant quinquaginta viri, & illi non erant alij, quam alij, qui ſubijciebantur quinq; decanis. Sic ergo quilibet quinquagenarius habebat ſub ſe quinq; decanos; & quinquaginta viros eorum. Et hoc modo centuriones, nam quilibet centurio præerat centum viris, & iſti centum viri erant ſub duobus quinquagenarijs, & ſub decem decanis: quilibet tribunus præerat mille viris, & decem centurionibus, qui erant ſuper illos viros, & viginti quinquagenarijs, & centum decanis. Et ſecundum hoc eiſdem præerant decani, quinquagenarij, & centuriones, atque tribuni, & nõ erat aliquis vir in populo de his, qui non erant iudices, qui non ſubeſſet vni decano, & vni quinquagenario, & vni cẽturioni, & vni tribuno. Alio modo poterat dici, quod iſti principes diuerſi præeſſent diuerſis, ſcilicet quod alijs præeſſent decani, & alijs quinquagenarij, & alijs centuriones, & alijs tribuni, & iſto modo, qui eſſet ſub aliquo decanorum non erat ſub centurionibus, aut quinquagenarijs, vel tribunis, & tunc quilibet de populo haberet vnum ſolum iudicẽ. Sed iſte modus inconueniens valde eſt: nam ſi non voluit Iethro quoſdam iudices ſubordinari alteris, ad quid faciebat eorum quoſdam tribunos, quoſdam centuriones quinquagenarios atq; decanos, quia melius fuiſſet omnes quotquot fuiſſent, aut eſſe decanos, aut H omnes quinquagenarios, & ſic de cæteris. Item ſi iſti iudices eſſent diſparati, ita quod vnus non eſſet alteri ſubiectus omnes immediatè ſubiecti eſſent Moyſi: tũc ergo quandocunque aliqua cauſa ab aliquo iſtorum ad ſuperiorem deuolueretur per appellationem, cùm nullus iudex eſſet intermedius, neceſſe erat ad Moyſen deuolui per appellationem, & tunc redibat inconueniẽs, quod intendebat vitare Iethro, ſcilicet quod Moyſes audiret totum populum; quia tunc neceſſe erat audire totum populum contendentem per appellationem. Item eſt contra literam, quia in litera determinata fuit iuriſdictio Moyſi quantum ad ea, quæ pertinent ad Deum, & vt doceat populum cæremonias, ritumque colendi, & viam per quam ingredi debeant, & quid agere. Alij autem debeant iudicare in temporalibus, I niſi quando aliquid eſſet valde magnum, quia tunc reducendum erat ad Moyſen; ſed hoc dato neceſſe erat Moyſen iudicare vnà ſicut alij iudices, quia quando aliquis appellat ab aliquo iudice ſentiẽs ſe grauatum, quantacunque modica ſit cauſa, poteſt deferri appellationi iuſte, & deuoluetur cauſa ad audientiam maioris iudicis: ergo cùm populus appellaret ab illis iudicibus in paruis cauſis deferretur appellationi, & deuoluerentur parua negocia ad Moyſen, quod eſt contra intentionem literæ, & Iethro iſta inſtituentis: ſed hoc procedit, ſi ponatur, quod iſti iudices non erant inter ſe ſubordinati, ergo neceſſe eſt dicere eos ſubordinatos; Item, quia ſi ponerentur ſic iudices, vel quomodocunque ponerentur, neceſſe erat eſſe valde multos, & K quia iſti iudices, vt ſunt ſingulares perſonæ, poterãt inter ſe contendere, vel contra alias perſonas, vel aliæ perſonæ contra ipſos, ſi ergo non eſſent ſubordinati, ita quod quidam audirẽt cauſas aliorum, neceſſe erat omnes cauſas horum, vel inter ſe, vel cum alijs, vel aliorũ ad ipſos referri ad Moyſen, & ſic eſſent duo inconuenientia. Primum quod Moyſes audiret cauſas faciliimas non ſolùm per appellationem, ſed etiam directè ad ipſum venientes, cum nullus alius eſſet, qui determinaret, quod eſt contra literam directè magis quàm ſi cauſæ paruæ deuoluerentur ad ipſum per appellationem; nam licèt cauſa a principio parua fuerit, tamen cum appellatum eſt iam magna videtur, ſed cum directè proponuntur magnæ non poſſunt dici, & tamen ſecundum iuſtum ordinem proponerentur cauſæ paruæ directè coram Moyſe. Secundum inconueniens erat, quod non poſſet Moyſes finire cauſas iſtas, & populus

Primus modus dicendi.

Secundus modus dicendi, confutatur.

pulus eum inutiliter expectare. Concludendum ergo
Ageminda- est, quod in iudices ſubordinati erant, ſcilicet quinque
tes inter decani vni quinquagenario, & duo quinquagenarij,
Iſraeli- & decem decani vni centurioni, decem centurioni, &
tas ordi- viginti quinquagenarij, & centum decani vni tribuno.
nabatur, Sed nunc quæritur de modo ſubalternationis, vel ſubor
& de qua- dinationis iſtorum iudicum, quantum ad quid ſubie-
rundam cti erant adinuicem. Et reſpondetur, quòd ſubordina-
ſubalter- tio iſtorum iudicum inferiorũ ad ſuperiores erat quã-
natione. tum ad duo; ſcilicet ipſorum iudicum inferiorum ad
iudices ſuperiores, & ſubordinatio ſubditorum iudi-
cum inferiorum ad iudices ſuperiores. Subordinatio iu
dicum inferiorum ad ſuperiores erat, vt non voluerent
tur omnes cauſæ ad Moyſen, quod intẽdebat tollere Ie-
thro; cum ergo eſſet ſub quolibet quinquagenario
quinque decani, ſi illi decani haberent inter ſe aliquas
cauſas, quæ non eſſent de directè pertinẽtibus ad Moy
ſen, vtpotè, quia eſſent cauſæ ſpirituales mere, vt de ri
tu colendi, aut cæteris cæremonijs, aut eſſet aliqua cau
ſa ciuiles, & eſſet magna, vel fortè criminis, quæ ſem-
per magnæ ſunt, ſe tunc oportebat; quòd litigarẽt ſub
vno quinquagenario, ſicut litigabant decem viri ſub
quolibet decano, & ſi aliquis de alijs popularibus, aut
quibuſcunque cauſam haberet contra aliquem deca-
num, oportebat, vt illam ventilaret coram quinquage
nario, qui erat proprius iudex decanorum. Sic etiam
quinquagenarij duo ſubditi erant vni cẽturioni, ideo
ſi iſti inter ſe litem haberẽt ſub centurione dirimenda
erat, vel ſi aliquis extraneus, qui non eſſet iudex,
vel fortè aliquis de decanis, vel ſubordinatis illi
quinquagenaria, vel non ſubordinatis quinquagena-
rium iudicialiter impeteret, coram centurione eum cõ
uentus erat. Sic etiam decem centuriones vni tribu-
no ſubcrant; quicquid ergo litigij, inter hos ſub
oriretur, vel ſi aliquis alius, quemquam de centurioni-
bus conueniret, coram tribuno iudicialiter experiri
debebant. Et ſicut erat inter iſtos iudices ſubordina-
tos cauſarum tractatio per modum ſimplicis conuerſio
nis, ſcilicet quòd decani à quinquagenario iudicaren-
tur, & quinquagenarij à centurionibus, & centuriones à
tribunis, ita erat inter eos ſubordinatio per modum ap
pellationis, vt ſi decani ſub quinquagenario litigarẽt,
& ab eius diffinitiones appellaretur, deuoluebatur cau-
ſa ad centurionem, & ſi à centurione appellaretur, de-
uoluebatur cauſa ad tribunum, tunc ſi omnes tres iudi
ces priorem ſententiam confirmarent rata, nec oporte
bat vltra appellare ad Moyſen. Et ſic Moyſes eximere-
tur à labore ſententiandi in iſtis paruis cauſis. Secunda
ſubordinatio erat ſubditorum iudicum inferiorum
ad iudices ſuperiores; nam totus populus erat diſtin-
ctus ſub decanis, ita quod nullus vir erat in toto popu
lo Iſraelitico, qui nõ eſſet ſubiectus decanis: quinqua-
genarij autem centuriones, atque tribuni non habebãt
aliquos ſubditos præter eos, qui erant ſub decanis, &
quando iſti ſubditi decanorum volebant inter ſe con-
tendere, debebant coram decanis ſuis comparere, nec
poterant vnus de populo, qui immediatè alicui deca-
no ſubiectus erat citare; alium ſubiectum eidem deca-
no coram quinquagenario directè conuenire non con
ueniendo coram decano, nec ipſe quinquagenarius po
terat aliquos ſubditos alicuius decani inducere corã
ſe ad audiendum ſententiam in aliquo litigio, prius
quam à decano appellarẽt: ſicut nunc Metropolitani,
id eſt Epiſcoporum domini, ſcilicet Archiepiſcopi, nõ
non poſſunt aliquẽ de ſubditis Epiſcopi iudicare Epi-
ſcopo inconſulto, vel intromittere ſe de eis, quæ ad
Epiſcopos pertinent. Sicut patet extra de exceſſi. præ-
la. in cap. ſicut vnire: poſſunt autem per appellationẽ
deuolui cauſæ ab Epiſcopo ad Metropolitanum; ſic in
iſtis, cum aliquis de populo conueniret alium primum
coram decano, & ſi poſtea appellaretur à decano, deuo
luebatur ad quinquagenariũ cauſa, deinde per appel-
lationem huius deuoluebatur ad centurionem, deinde
ad tribunum, & tranſibat ſententia per quatuor iudi-
ces, & ſi cõfirmabatur non erat vltra appellandum, nec
reciperetur appellatio ad Moyſen in ſimilibus, quia iu-

A dices ſecundum inſtituta ſua non deferrent tali appel
lationi, & ſic non grauaretur Moyſes iudicando tot
cauſas populares. Inter iſtos tamen principes vltimi
erant tribuni, ideò ſi iſti inter ſe litigarent, vel ali-
quis eos impeteret iudicialiter non erat corã quo cau-
ſæ eorum determinarentur, niſi coram Moyſe, & ſic o-
portebat eos coram eo comparere: ſed quia iſti erant
magni viri, & virtuoſi atque ſapientes ſuper alios, mo-
dica, aut nulla litigia inter ſe haberent, & ſi aliquas
cauſas haberent, eſſent magnæ, quia magnæ perſonæ
paruas cauſas non habent, & tunc ſiue eſſent tribuni,
ſiue quicunque alij homines quando magnas cauſas
haberent coram Moyſe eas tractare debebant. Et quia
B iſti tribuni pauci erant, & paucas cauſas haberent, cũ
eſſent perſonæ honorabiles valde, & non decebat eos
quotidie litigare Moyſes non ſufficienter grauaretur iudican-
do cauſas iſtorum, quando vellent. In Moyſe au- In Moy-
tem qualitercunque iudicaret erat ſtatus, nec erat vl- ſe erat
tra ad aliquem appellandum, cum non eſſet aliquis ſtatus eõ
appellaretur, ſicut à Papa appellari non poteſt, cum rum ap-
non liceat quem appellentur tamen à Papa ad Deum ap- pellãda-
pellari nõ poteſt, cum non ſit licet Deus hic cauſas iu- rũ in ve-
dicio manifeſto, ſed in futuro ſeculo: a Moyſe etenim teri teſta
non decebat appellari, & minimè tamen à Papa; quia li- mento.
cet Papa teneat ſtatum altiorem, quam tenuerit Moy
ſes tempore ſuo, quia Moyſes gerebat vicem Dei ſolũ
ſuper populum Hebræum, Papa autem vicem Dei ge-
rit ſuper omnes homines, & poteſt abſoluere, & ligare
C re pleniſſimè ex poteſtate clauium, quæ apud eum ca-
taliter eſt, quod non poterat facere Moyſes, & in hoc
excedunt ſacerdotes noſtri temporis ſacerdotes legis
veteris, & Prophetas; quilibet namque ſacerdos ſim-
plex huius temporis perfectionis ſtatus eſt, quantum
ad hoc quam Moyſes, qui erat eximius, & maximus Deut. 34.
Prophetarum, vt patet Deuteronom. 34. & quam Aa- Sacerdo-
ron, qui erat ſummus ſacerdos. Nam quilibet ſacer- tes noſtri
dos ſimplex ſubditum ſibi cõfitentem à peccatis abſol- tẽpis ſa-
uere poteſt auctoritate clauium ſibi tradita: Moyſes au cerdotes
tem, & Aaron, vel aliquis alius ſacerdos, aut Propheta vet. teſt.
illius temporis abſoluere non poterat neque à minimo & Moy-
peccato mortali, aut veniali, quia poteſtas clauiũ tunc ſen, & o-
non erat data; nam poſtea per Chriſtum data fuit Pe- ẽs pro-
tro, & alijs Apoſtolis, licèt implicitè, & ſuis ſucceſſori- phetas
D bus, & confertur iſta poteſtas clauium in collatione excedũt.
ordinum, licèt non quorumcumque, ſed ordinis pres-
byteralis, vt patet ex ipſa forma ordinandi. Iſta autem
poteſtas poſtea magis communicatur, ſecũdum diſtri-
butionem maiorum, vt Epiſcoporum, & Metropolita-
norum, & conſequenter vſque ad ſummum Pontificẽ,
in quo pleniſſimè ſedet iſta poteſtas, vt patet in capit.
Cleros 21. diſt. vbi dicitur, quod cæteri Epiſcopi voca
ti ſunt in partem ſolicitudinis, Romanus autem Ponti-
fex ad plenitudinem poteſtatis. Quantum tamen ad id
quod dicebatur de ſententia ferenda, minus debuiſſet
appellari à Moyſe quam à Summo Pontifice Romano,
quia ab aliquo iudice appellandum eſt ſecundum, quod
errare poteſt ſententiando, & grauare litigantes: ſed
minus errare poterat Moyſes, quam Romanus Ponti-
E fex, ergo minus ab eo appellandum erat. Antecedens Pontifex
patet, quia licèt tota Eccleſia errare non poſſit, aper- oĩa iura
tum Concilium, quia Spiritus ſanctus ibi adeſt, tamen habet in
Summus Pontifex inquantum eſt vnus iudex errat ali- Scrinio
quando, quia non cognoſcit omnia, licet dicatur habe pectoris
re omnia iura in Scrinio Pectoris, vt patet in ſexto, de re ſui, licet
ſcriptis in cap. licèt Romanus, & ſicut aliquando con- illa nõ co
tingit eum peccare mortaliter perdendo charitatem, gnoſcat.
ita contingit eum perdere rectum iudicium quantum
ad aliquid. Moyſes autem licèt eſſet vir ſanctus: ta-
men erat vna perſona priuata, & errare poterat, tamẽ
quia erat Propheta maximus, & loquebatur cum Deo
quando volebat, & facie ad faciem, ſine enigmate, vt
patet Num. 12. cap. & Num. 7. vbi dicitur, quòd cum
ingrederetur Moyſes tabernaculum fœderis, vt conſu-
leret oraculum, audiebat vocem loquẽtis ad ſe de pro
pitiatorio, quod erat ſuper arcam inter duos Cheru-
bin, vnde & loquebatur ei: cum ergo Moyſes aliquid
dubi-

dubitaret, vel in lege clarum non inueniret, cõſulebat dominum, qui reſpondebat, ideo verba Moyſi erant quaſi verba Dei: ſic enim dixit ipſe, & patet hic in ſitera, cum dicitur: Veniunt ad me populus quærens ſententiam Dei, cumque accideret eis aliqua diſceptatio, veniunt ad me, vt iudicem inter eos, & iudicem præcepta eius atque leges. Romanus aũt Pontifex, licet magnam habet poteſtatem, interdum non eſt vir multum virtuoſus, & dato quòd ſit valde virtuoſus, quia tamẽ non habet Deum ita reſpondentem ei ad omnia, ſicut habebat Moyſes, facilius errare poteſt. Quinta quæſtio in hac materia erat de duratione aliorum iudicium, vtrum ſemper durauerunt in deſerto, & poſtea in terra Chanaan, an aliquo tempore deſecerunt. Cuius enodatio ponetur. Num. 11. cap. vbi tractatur hæc materia: de hoc etiam Deuter. 17. cap. *Dimiſit ergo cognatum, qui reuerſus abijt in terram ſuam*. Secũdum quod ſupra clare inductũ eſt, Iethro venit ad Moyſen apud montẽ Sinai in fine primi anni egreſſionis de Aegypto, vel in principio ſecundi: Quocunque modo accipiendo modicum ſtetit cum genero ſuo Moyſe, quia ſolum ſtetit Iethro quouſque receſſerunt caſtra Iſrael de monte Sinai, vt patet Num. 10. cap. Sed receſſerunt de prædicto monte anno ſecundo egreſſionis de Aegypto, menſe ſecundo, die 20. menſes eiuſdem, vt patet Num. 10. cap. ergo paucis diebus ſtetit, ſcilicet duobus menſibus, vel quaſi, & tunc Moyſes dimiſit eum, & reuerſus fuit in terram ſuam Madian. Sed antequã reuerteretur Moyſes rogauit eum, vt maneret cum Iſrael, & iret in terrã Chanaan, cum dicitur: Dixit Moyſes Hobab filio Raguel Madianitidi cognato ſuo: proficiſcimur ad locũ, quem dominus daturus eſt nobis, veni nobiſcum, vt beneficiamus tibi, quia Dominus bona promiſit Iſraeli. Cui ille reſpondit. Non vadam tecum, ſed reuertar in terram meam in qua natus ſum, & ille, noli, inquit, nos relinquere: tu enim noſti in quibus locis per desertũ caſtra ponere debemus, & eris dux noſter, cumque nobiſcum veneris quidquid optimum fuerit ex opibus, quas nobis traditurus eſt dominus, dabimus tibi. Sed licet ibi non dicatur, tamen Iethro non contentus his; voluit redire in terram ſuam, & reuerſus eſt. *Dimiſit cognatum ſuum*. Ideſt Moyſes expediuit à ſe Iethro, qui erat ſocer ſuus, & vocatur hic cognatus, quia cognatus erat nomen generale affinitatis. *Qui reuerſus abijt in terram ſuam*. Ideſt poſtquam expediuit ſe à Moyſe reuerſus fuit in terram ſuam Madian.

QVÆSTIO XII.

An veriſimiles ſit Iethro veniſſe ad Moyſen ante dationẽ legis.

NIcolaus autem dicit probabilius eſſe Iethro veniſſe in anno primo egreſſionis de Aegypto ante dationem legis, & manſiſſe cum Moyſe quaſi anno vno integro, & hoc decebat valde, quia iſte de nouo conuerſus fuerat ad ritum Iudaicum; ideo debebat inſtrui in cæremonijs legis, & oportebat manere aliquanto tempore. Maxime, quia videns generum ſuum in tãta gloria, non ita cito recederet ab eo. Reſpondetur, quod id quod dicit Nicolaus primo, ſcilicet quod veriſimilius eſt eum veniſſe in anno primo ante datam legem, falſum eſt, quia ſupra claris rationibus improbatũ eſt: rationes autem, quas poſtea allegat non multum concludunt, ſcilicet quòd veriſimile eſt Iethro manſiſſe per annum, vt inſtrueretur in cæremonijs legis. Nam non videtur, quòd cæremoniæ legis eſſent neceſſariæ Iethro: nam obſeruatio cæremoniarum pertinet ad illos, qui erant de populo Dei, quòd autem aliquis eſſet de populo Dei, erat per circuncisionem, quæ erat ſignum diſtinctiuum, vt patet ad Rom. 4. cap. poſt quam ſuſceptam erat obligatio ad obſeruantiam totius legis, vt patet ad Gal. 5. cap. ſed Iethro non fuit circuncisus, vt ſupra inductum fuit, quia in deſerto nullus fuit circuncisus, etiam de Hebræis, vt patet Ioſue 5. cap. ergo non debebat inſtrui in cæremonijs, nec erat aliquo modo neceſſarium. Etiam quia omnes cæremoniæ conſiſtunt in cultu Dei, quantum ad ſacrificia, vel ad quaſdam mundicias, quæ conſiderabantur in comparatio-

Rom. 4.

Ioſ. 5.

F ne ad tabernaculum; vt patet Num. 19. ca. & in conuerſatione ipſorum Iudæorum inter ſe, ſed nihil horum pertinebat ad Iethro, quia cum ipſe intenderet redire in terram ſuam, & ibi non poſſet immolare, non pertinebat ad eum: quia immolationes fieri debebant ad oſtium tabernaculi, qui autem extra locum iſtum immolaret, mortis pœnam incurrebat, vt patet Leuit. 17. & Deuter. 12. cap. Etiam cum Iethro maneret in terra ſua, non poſſet contrahere mundiciam, aut immunditiam reſpectu tabernaculi, cum in terra ſua non eſſet tabernaculum. Item non erant ibi neceſſariæ cæremoniæ, quæ erant in obſeruatione diuerſorum feſtorum; nec cæremoniæ, quæ erant in communicatione Iudæorum inter ſe, cum ibi non eſſent Hebræi; ergo nullæ cæremoniæ ei neceſſariæ erant, nec ipſe eas adiſcere vellet. G Item quando dicit, quod Iethro videns gloriam tantam generi ſui Moyſi, & filiæ ſuæ. Reſpondetur, quod non multum cito receſſit à Moyſe, cum eo per duos mẽſes, aut quaſi, & ſi intentio eius erat aliquo tempore recedere à Moyſe, videbatur inutile vno anno manere cum eo; quod autem fuiſſet intentio eius recedere, patet Num. 10. cap. vbi dixit ad Moyſen ſuadentẽ ei manere, & cum eis ire in terram promiſſionis, non vadam tecum, ſed reuertar in terram meã, in qua natus ſum, patet ergo quòd Iethro in fine primi anni venerit ad Moyſen, vel in principio ſecundi, & ſolum manſerit cum Moyſe vno menſe aut duobus, nec fuit magis neceſſarium manere, licèt voluerit Nicolaus.

Num. 19

Leuit. 7.

Deut. 12

H

CAPITVLVM XIX.

MEnſe tertio egreſſionis Iſrael de terra Aegypti, in die hac venerunt in ſolitudinem Sinai. Nam profecti de Raphydim, & peruenientes vſque in deſertum Sinai, caſtrametati ſunt in eodem loco, ibique Iſrael fixit tentoria è regione montis. Moyſes autem aſcendit ad Deum, vocauitque eum Dominus de monte. & ait: Hæc dices domui Iacob, & annunciabis filijs Iſrael: Vos ipſi vidiſtis, quæ fecerim Aegyptijs quomodo portauerim vos ſuper alas Aquilarum, & aſſumpſerim mihi. Si ergo audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis; I *Mea eſt enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta. Hæc ſunt verba, quæ loqueris ad filios Iſrael. Venit Moyſes, & conuocatis maioribus natu populi, expoſuit omnes ſermones, quos mandauerat Dominus. Reſponditque omnis populus ſimul: Cuncta, quæ locutus eſt Dominus, faciemus. Cumque retuliſſet Moyſes verba populi ad Dominum, ait ei Dominus.*

Menſe. Deſcripta eductione Iſrael de Aegypto, quæ fuit quædam diſpoſitio remota ad legiſdationem, hic ponitur legiſdatio, prima in duas, quia primo ponitur immediata diſpoſitio, ſecundo ſubditur legiſdatio in capitulo vigeſimo. Prima in duas ſecundum quod dupliciter populus diſponitur, primo per mundiciam, K ſecundo per reuerentiam. Secunda ibidem. *Iam aduenerat*. Iterum prima in duas, quia primo ponitur mundicia corporis, ſecundo immunditia mentis, ibidem. *Et ait Dominus, iam nunc veniam*. Circa primum. *Menſe tertio egreſſionis de Aegypto*.

QVAESTIO PRIMA.

HOc fuit in primo anno, quia ab egreſſu Aegypti vſque ad tẽpus, quo venerunt in montẽ Sinai, fuit vnus menſis, & dimidius, quia in die quintodecimo menſis primi egreſſi ſunt de Aegypto, vt patet ſup. 12. & 13. cap. Et hoc, quia modica terra eſt inter Rameſſes, de qua receſſerunt, quando exierant de Aegypto, & montem Sinai, ſed morabantur aliquot diebus in Sinai, ma-

In menſe & dimidio venerunt Iſraelitæ ab Aegypto in monte Sinai.

manſionibus caſtrametationum, vt patet ex ſuperioribus. Et cum dicitur hic, menſe tertio egreſſionis de terra Ægypti, eſt ſenſus, ꝙ in menſe tertio, poſtquam egreſſi ſunt de Aegypto computando à primo menſe, in quo egreſſi ſunt de Aegypto die quintodecimo eius venerunt in montem Sinai. Et ponitur hic menſis non nominando annum, quod eſt contra morem Scripturæ, & reperitur hoc in duobus annis, ſcilicet, in anno primo egreſſionis de Aegypto, & in anno quadrageſimo. De anno primo patet hic, quia iſta euenerunt in primo anno exitus de Aegypto, vt ſatis patet ex libro Numeri, quia anno ſecundo, menſe ſecundo receſſerunt de monte Sinai, vt patet Num. 10. cap. ſed hic dicitur, quòd venerunt in montem Sinai menſe tertio, ergo neceſſe eſt intelligi de menſe tertio primi anni. De anno quadrageſimo, quòd ponatur menſis ſine anno, patet Num. 20. cap. cum dicitur: Veneruntq. Iſrael, & omnis multitudo in deſertum Sin menſe primo, & manſit populus in Cades, mortuaq. eſt ibi Maria. Quod autem intelligatur illud de menſe primo, anni quadrageſimi, ibi diffuſius dicetur. *Egreſſionis Iſrael de Aegypto*. Ex hoc notificatur quis menſis, & cuius anni fuerit iſte, quia dicitur egreſſionis de Aegypto, id eſt, quòd iſte fuerit primus menſis, tertius poſt exitum de Aegypto, & licet dicatur hic egreſſionis Iſrael de Aegypto, non eſt intelligendum, quod ſolus Iſrael egreſſus fuerit de Aegypto, ſed etiam multi de Aegyptiis, ſic enim patet ſupra 12. cap. cum dicitur: Sed & vulgus promiſcuum innumerabile aſcendit cum eis. *In die hac*. Id eſt, in die prima. Vocatur dies prima menſis dies hæc, quia dicebatur antea in menſe tertio, illa autem dies, à qua menſis denominari incipit talis, aut talis menſis vocatur dies hæc; dies autem ſecunda, aut ſequentes non poſſunt vocari dies, in quibus primo menſis ſit talis menſis; ſola autem dies prima talis eſt.

Antequã Hebræi accederẽt ad montem Sinai nõ ambulauerũt per terrã habitatam.

Venerunt in ſolitudinem Sinai. Non eſt intelligendum ex hoc, quòd antea iſtud tempus Hebræi ambulauerint per terram habitatam, & nunc inceperunt introire ſolitudinem, quia ante hoc introierunt ſolitudinem, ſcilicet deſertum Sur, & ambulauerunt tribus diebus per illud non inuenientes aquam, vt patet ſupra 15. cap. & trãſierunt per deſertum Sin, vt patet ſupra 16. c. quando pluit manna, ſed nunc dicũtur veniſſe in deſertum, vel ſolitudinem Sinai, quia licet tota iſta terra poſt tranſitum maris Rubri, & introitu ad partes Arabicas ſit ſolitudo; tamen nominantur diuerſæ ſolitudines à diuerſis partibus terræ, vel montibus, vel locis notabilibus, & computatur ſolitudo Sinai modicum in circuitu mõtis Sinai, & in illo ſpatio locauerunt caſtra. *Nam profecti de Raphidim, & peruenientes in deſertum Sinai*. Non dicitur hic ſicut ſupra 17. cap. ſcilicet; profecta eſt omnis multitudo filiorum Iſrael de deſerto Sin per manſiones ſuas iuxta ſermonem Domini caſtrametati ſunt in Raphidim, hic autem non dicitur per manſiones ſuas, quia illa additio, ſcilicet, per manſiones ſuas, nunquam apponitur, niſi quando inter illas manſiones, quæ nominantur aliæ interciderunt, quæ nõ nominantur: ſic enim fuit procedendo de deſerto Sin in Raphidim, quia interciderunt duæ manſiones, ſcilicet, Dephca, & Alus, vt patet in Cathalogo manſionum

Nu. 33.

Num. 33. cap. hic autem inter Raphidim, & deſertum Sinai nulla mãſio intermedia fuit, vt patet Num. 33. c. ergo non debebat dici, quòd Iſraelitæ venerunt de Raphidim per manſiones ſuas in ſolitudinem Sinai. *Caſtrametati ſunt in eodem loco*. Id eſt, cum perueniſſent de Raphydim in deſertũ Sinai ſtetit nubes, & fixerũt caſtra in eodem loco iuxta conſuetudinem ſuam. *Ibiq. Iſrael fixit tentoria*. Caſtrametari, & figere tentoria idem eſt, & tunc videtur hoc poſitum ex ſuperabũdanti, cum dictum fuerit ante, caſtrametati ſunt in eodem loco, ſed ponitur hic propter illam particulam, quę additur, ſ. è regione montis. Vel poteſt dici, ꝙ caſtrametari, & figere tentoria accipiantur hic vt diuerſa, ſcilicet, quod caſtrametari eſt aſſignare locum pro caſtris, & figere caſtra pro ipſa fixione Tabernaculorum, quæ eſt poſt aſſignationem loci. Et iſta differentia videtur

Deut. 1.

Deuteronom. 1. cap. cum dicitur: Domino Deo veſtro non credidiſtis, qui præceſſit vos in via, & metatus eſt locum in quo caſtra figere deberetis. Ecce qualiter accipitur ibi metari locum, id eſt, aſſignare locum, & patet per ea, quæ ibi ſequuntur, ſcilicet, nocte oſtendes nobis iter per ignem, & die per columnã nubis: ſic ergo hic accipietur, & non erit replicatio ſententiæ eiuſdem. *E regione montis* i. contra montem. Et ſunt duæ partes, ſcilicet, è, præpoſitio deſeruiẽs ablatiuo, &, regione, quæ eſt ablatiuus huius nominis regio, & ſignat contra poſitionem, ſcilicet à fronte, vel è contra. Et dicitur è regione montis, quia Hebræi venerunt ad deſertum Sinai, & non aſcenderunt in montem, cum eſſet locus altus, ſed caſtra fiaerunt in valle in locis planis circa aquas, & iſta loca erant contra montem ex parte Meridiana, erat namque aduentus Iſraelitarum à parte meridiana, ſcilicet ab Aegypto contra partem Septentrionalem, cum ergo perueniſſent ad montem Sinai non tranſierunt vltra, ſed locauerunt caſtra apud frontem Meridianam illius montis, qui reſpicit aliqualiter Aegyptum, & mare Rubrum, per quod tranſierant. Metatio autem caſtrorum erat ſecundum aſſignationem aliquorum deputatorum: nam ſicut Reges, & magni Domini habent aliquos officiales, qui ceteris aſſignant manſiones in loco, ad quem vadunt Domini: ita hic ponebantur aliqui viri de ſingulis tribubus, & iſti aſſignabant loca pro qualibet tribu. Situs autem caſtrorum pro qualibet tribu aliqualiter determinatus erat à Deo, quia vt habetur Num. 2. cap. in parte Orientali ponebant Iudas tentoria, & aliæ duæ tribus, quæ erant ſub vexillo ſuo ad Meridianam partem locabat caſtra. Ruben, & duæ tribus ſub vexillo ſuo ad Occidentẽ locabat caſtra. Ephraim, & duæ tribus ſub eo ad Septentrionẽ locabat caſtra. Tribus Dan, & cum ea alię duæ, & quantum ad hoc nihil oportebat determinare ipſos officiales aſſignantes loca caſtrorum, ſed poſtquam ipſi poſuiſſent locum pro Sanctuario, quod figendum erat in caſtrorum medio, & pro Leuitis, qui excubabant in circuitu eius, vt patet Num. 1. & 3. cap. aſſignabant quantitatem caſtrorũ pro quolibet quarta vexillorum, & deinde ſub quolibet vexillo aſſignabant locum cuilibet tribui quantum occuparet, & poſt in qualibet tribu aſſignabant locum pro qualibet familia, deinde in qualibet familia tribuum aſſignabant locum pro quolibet tentorio aliquorum illius familiæ, ita, quòd non eſſet contentio ſuper locationem, aut occupationem caſtrorum.

Num. 1. 3.

De loco in quo Iſraelitæ, caſtra fixere. Et de modo adorandi eorum, an adorarent contra Orientem, vel Occidentem.

QVAESTIO II.

Nicolaus dicit, ꝙ cum Iudæi acceſſerunt ad montem Sinai caſtra fixerunt è regione montis, & hoc ex parte Orientali, ita quòd mons Sinai eſſet eis Occidentalis, vt adorarent Deum deſcendentem ſuper montem Sinai, quia modus Iudæorum erat adorare contra Occidentem, vt patet in ſituatione Sancti Sanctorum, ſiue Tabernaculi interioris: nam ponebatur Sanctũ Sanctorum ad Occidentalem plagam, & porta Tabernaculi, & atrij erant ad partem Orientalem plagam, vt patet infra 26. & 27. cap. & Leuit. 16. ſed Iudæi orabant contra Sanctum Sanctorum: ergo oratio ſua erat ab Oriẽte contra Occidentẽ. Etiam quia aſtra Cæli mouẽtur ab Oriente in Occidentẽ, ſaltem ſecundum motum raptus: ergo ab Oriente contra Occidentem orandum eſt. Reſpondetur, quòd primum non videtur verum, ſcilicet, quòd Hebræi fixerunt caſtra ab Oriente montis Sinai, quia Hebræi quando caſtrametari debuerunt, non tranſierunt vltra Sinai, ſed immediatè, vt acceſſerunt ad ſolitudinem Sinai fixerunt caſtra. Si tamen conſideratur terra de qua veniebant, dicendum eſt, quòd venerunt à parte Meridiana

Contra Nicolaũ.

diana montis Sinai, & nõ totaliter à parte Meridiana, ſed aliqualiter a parte Occidentali, quia pars Aegypti, de qua aſcendebant eſt Occidentalis reſpectu montis Sinai, ipſi autem aſcendentes verſus mõtem Sinai primo aſcenderũt verſus partem Orientalem, qñ ibant ad mare Rubrum, deinde declinauerunt verſus partẽ Septentrionalem euntes per deſerta Arabica cõtra montem Sinai, ideo ibant ipſi contra frontem Meridianam montis Sinai, ſed ad figendum caſtra non tranſierunt montem Sinai; ergo caſtra locata fuerunt à fronte Meridiana montis Sinai, & non à fronte Orientali. Motiuum aũt Nicolai valde facile eſt, ſ. vt adorarent Dñm deſcendentem ſuper mõtem à parte Orientali exiſtentes verſus Occidẽtem. Et primò, quia Iudæi neſciebant vtrum in iſto mõte eis lex danda eſſet, nec vtrum Deus deſcenſurus eſſet, quia dato, ꝙ ſcirent legem, dandam tamen neſciebant modum, ſ. vtrum à Domino deſcẽdente ſuper montem, vel aliàs. Nec valet ſi dicas, ꝙ Moyſes annunciauerat eis, quia ſupra ſolùm annunciauerat eis in Aegypto exiſtens, quòd quando exirent de Aegypto ſacrificarent Domino in monte Sinai, vt patet ſupra 3. cap. licet non dicatur in 4. cap. poſtea, quòd iſtud reuelauerit Moyſes, vel Aaron Iſraelitis. Et ſi dicas, ꝙ poſtea ambulãdo per deſertum Deus reuelauit Moyſi, quòd ibi danda eſſet lex, & quòd deſcendere deberet in nube, & poſtea ipſe reuelauerit Hebræis. Non poteſt ſtare, quia iſta nondum ſciebat Moyſes, quando acceſſit ad montem Sinai, ſed quando in mõtem aſcendit reuelauit ei Deus, quòd in die tertio veniret in nube, & igne ſuper montem, ſed quando Moyſes aſcendit in montem, vel caſtrametatus fuerat populus iam, vel tunc caſtrametabatur, ideo non poterant locare caſtra ex induſtria, vt Deum venientem ab Orientali parte contra Occidentem adorarẽt. Item dato, quòd ſcirent Deum venturum ad montem, tamen illo tempore non erat Iudæis ſpecialis modus orandi quantum ad determinationem poſitionis, ſcilicet, an cõtra Orientem, vel Occidentem, & ſic de alijs poſitionibus: nam ante datam legem Iudæi nullas cæremonias habebãt, per quas à ceteris gentibus diſtinguerentur, niſi quòd Deum verum adorabant, & gentes idola. Item quia circumciſi erãt, gentes aũt non; quantum ad alios ſpeciales modos nihil habebant: ſed omnia nouę poſt legem datam ſuſceperunt, & ſic fuit de ſitu adorationis vtrum contra Orientem, vel Occidẽtem, vel aliam partem mundi. Et patet, quia ille modus fuit ex locatione tabernaculi interioris. i. Sancti Sanctorum, quia illud fuit locatũ contra Occidentẽ, vt patet infra 26. c. & Leuit. 16. ſed iſtud non erat factum, quando venerunt in montem Sinai cum ibi factũ fuerit Tabernaculum, & omnia alia, vt infra patet; ergo non erat tunc iſte modus. Item dato, ꝙ eſſet iſte modus adorãdi quantum ad determinationem ſitus apud Iudæos, etiam antequam venirent ad montem: tñ non multum facit ad hoc, quia iſte modus tenet, qñ Deum colimus non apparentem in aliqua effigie, & tunc cõtra talem, vel talem partẽ ex aliqua ratione ſpeciali, i. ꝙ Iudæi adorabant contra Occidẽtem, vt diſsimiles eſſent Gentilibus, qui adorabant contra Orientem, vel quia ſtellæ, quæ dicũtur adorare Deum: vt patet Eſdræ 2. c. tendunt ab Oriente in Occidẽtem ſecundum motum raptus nobis manifeſtum; qñ tamen Deus nobis apparet, non eſt eadẽ cauſa, quia vbicũque, & contra quamcunque poſitionẽ nobis appareat eum venerari debemus: ideo ſi Iudæis à parte Meridiana, vel Oriẽtali Deus appareret, adorarent eũ cõtra Meridiem, vel Orientem, & patet quia dr̃ Iuſ. 33. c. ꝙ Moyſes tetendit Tabernaculum extra caſtra, & vocauit nomen eius Tabernaculũ fœderis, & poſtea ſequitur. Cũq. egrederetur Moyſes ad Tabernaculum, ſurgebat vnuſquiſque, & ſtabat in oſtio papilionis ſui, aſpiciebatq. tergum Moyſi, donec ingrederetur tentorium, ingreſſoq. illo Tabernaculum fœderis deſcendebat columna nubis, & ſtabat ad oſtiũ, loquebaturq. cum Moyſe cernentibus vniuerſis, ꝙ columna nubis ſtaret ad oſtium Tabernaculi, ſtabantq. ipſi, & adorabãt per fores Tabernaculorũ ſuorũ, ſed illud Tabernaculum erat extra

Contra motiuũ Nicolai. Iſraelitæ vtrũ venirẽt ad mõtẽ Sinai, neſciebant, an legem ibi accepturi eſſent.

Iudæi ante datã legem nõ habebant ſpecialẽ modũ adorandi Deum. Leu. 16.

Cum Iudæi Deũ non apparẽtem in aliqua effigie adorarent, cõtra Occidentem adorabant.

F castra, & tamen frons caſtrorum eſſet valde lata ſi oẽs, qui erant in fronte caſtrorũ adorarent, qñ deſcendebat nubes ſuper illud Tabernaculũ, neceſſe eſt, ꝙ illud Tabernaculũ reſpectu quorundam exiſtentium in vna extremitate frontis caſtrorum eſſet Meridianũ, & reſpectu aliorum exiſtentium in alia extremitate oppoſita eſſet Septentrionale, vel reſpectu quorundã eſſet Orientale, & reſpectu aliorum eſſet Occidentale: non ergo adorabant ſemper Hebræi cõtra Occidentalẽ partem. Item patet, quia vbicunque eſſent Iudæi adorabãt verſus Tabernaculi locum, vt patet 3. Reg. 8. c. & Dan. 6. c. quia accuſatus fuit, ꝙ haberet feneſtras apertas contra Ieruſalem, & oraret in die tertia contra Ieruſalem, ſed conſtat, ꝙ oraret in Babylone, vbi erat Daniel contra Ieruſalem, non eſt orare cõtra Occidentem, ſed contra
G Meridiem, ergo non erat ſemper orandum contra Occidentem Iudæis. Antecedens patet, ſ. ꝙ Ieruſalem ſit Meridiana Babyloni, quia Babylon eſt Septẽtrionalis, ſiue Aquilonaris Ieruſalem, vt patet Hierem. 1. cap. vbi cum loqueretur de captiuitate Babylonica dixit: Ab Aquilone pandetur omne malum, & venient principes Aquilonis, & ponet vnuſquiſque ſolium ſuum in portis Ieruſalem. Item patet, quia Iudæi qñ erant in deſerto orabant exiſtentes in domibus ſuis cõtra Tabernaculũ: ſed Tabernaculũ erat in medio caſtrorũ, vt patet Nu. 2. & 3. c. & ad Orientem tribus Iudæ cũ alijs duabus: ab Occidẽte Ephraim, à Meridie Ruben à Septentrione Dan, quælibet cũ alijs duab. tribubus: ſic ergo ſoli, qui erant in parte Iudæ ſub vexillo eius poterant adorare contra Occidentem, qui aũt erant ſub vexillo Ephraim
H cum adorarent contra Tabernaculum, neceſſe erat, vt adorarent verſus Orientem, quę ſub vexillo Ruben neceſſariò adorare debebãt verſus Septentrionem, & qui erãt ſub vexillo Dan, neceſſariò adorabant cõtra Meridiem: non ergo refert multũ iſtud motiuũ Nicolai, ſ. ꝙ ſederint ad partem Oriẽtalem mõtis, vt adorarẽt contra Occidentem Dñm, qñ deſcenderet ſuper montem. Dicẽdum ergo, ꝙ caſtra locata fuerint ad partem Meridianam montis Sinai, vt ſupra declaratum eſt. *Moyſes aũt aſcendit ad Deum*. Hoc fuerit in prima die menſis tertij, ſ. die qua acceſſerunt ad ſolitudinem Sinai, & patet, quia dixit ei tunc Deus, ꝙ purificaret populum vſque in tertium diem, & tñ in tertio die menſis tertij lex data fuit; cauſa aũt quare aſcendit Moyſes in montem fuit, vt requireret voluntatem Dei, quia licet Moy-
I ſes Deum præſto haberet vbicunque cum eo loqui vellet, quia tñ ſciebat Deum ſpecialiter habitare in monte illo, aſcendit in montem illum, quia iterum Deus apparuerat ei in monte illo, cum paſceret oues Iethro, vt patet ſupra 3. cap. cum vidit rubum ardere, & non comburi: & potiſſima cauſa fuit, quia tũc dixerat ei Deus, cum eduxeris populum meũ de terra Aegypti, immolabis ſuper montem iſtum. Volebat ergo ſcire Moyſes, quid Deus volebat ſibi immolari, & quantum, & quõ, & ſic de ceteris circumſtantiis, vt diligenter exequeretur, quia maledictus, qui facit opus Dñi negligenter, vt patet Ierem. 48. cap. cum autem ad iſta aſcenderet, vocauit eũ Deus, & dixit ei alia, quæ in littera ſubſequuntur. *Vocauitq. eum Dominus de monte*. Deus vocauit formando quandã vocem miſterio angelico, quæ dirige-
K retur ad Moyſen, ſicut patet de vocibus, quæ ſonabant in datione legis, vt patet cap. ſequenti: dicitur vocauiſſe Deus Moyſen de mõte, non ꝙ Deus in monte ſtaret, & Moyſes extra montem, quia etiam Moyſes aſcendit in monte erat, cum dictũ fuerit ſupra, ꝙ Moyſes aſcendit in montem ad Dñm, ſed Moyſes nõ aſcenderat adhuc in parte ſuperiori montis, ideo vocabat eũ de monte, i. de vertice montis. Cauſa autem quare Moyſes non aſcendebat ad partem ſuperiorem erat, quia cum ipſe paſceret gregem Iethro venit ad montem illum, & in parte ſuperiori illius montis vidit rubum ardere, & non comburebatur, & dixit intra ſe: vadam, & videbo viſionem hanc magnam, quare non comburitur rubus; cernens autem Dominus, quod pergeret ad videndum vocauit eum de medio rubi, & ait: Moyſes ne appropies, inquit, huc. Quia ergo tũc Deus arguerat eum de irreue-

3. Reg. 8. Dan. 6.

Num. 2. & 3.

Iere. 48.

Moyſes nõ aſcendit ad ſuperiorem partem mõtis, ne irreuerentia argueretur a D. o.

irreuerentia in eodem loco accedendo, antequam vocaretur, noluit nunc accedere, donec vocaret eum Deus; ergo videns Deus eius reuerentiam vocauit eũ, vt accederet ad locum. *Hæc dices domui Iacob.* Vocatur domus Iacob tota poſteritas Iacob manens: cum ergo omnes manentes de poſteritate Iacob ibi, tunc eſſet, vocauit illos domum Iacob, & iſto modo accipiunt Poetæ, & Gentilium Hyſtoriographi domum, vt ait Aug. de Ciu. Dei, lib. 14. accipientes ab hoc loco: Virgilius namque in 6. Aeneidos omnes Romanos vocat domum Aſſaraci, quia deſcendunt ab Aſſaraco per Aeneam, & Aeneas ab Anchiſe, Anchiſes ab Aſſaraco; ſic enim dicit:

Domus Iacob.

Auguſt. Virgil.

Cum domus Aſſarai Phthiam, claraſque Micenas
Seruitio premet, ac victis dominabitur Argis.

Et accipitur hic large domus per Analogiam ad domum propriè dictam, quæ eſt œconomia, & ſicut ibi omnes, qui ſunt ſub cura œconomi, ſiue patrifamiliæ, & omnia, quæ poſſidentur, dicuntur vna domus, cuius caput eſt paterfamiliæ, & vocatur illa domus illius patrisfamiliæ, ita cum omnes deſcendentes a Iacob habeant ad ipſum quandam comparationem, velut ille, qui eſt de familia alicuius patrisfamiliæ, ad ipſum patremfamiliç, ita omnes iſti vocabuntur domus Iacob, vel domus Aſſaraci, aut alicuius alterius. *Et annunciabis filijs Iſrael.* Iſta eſt repetitio Rhetorica eiuſdem ſententiæ, quando enim eadem ſentẽtia ponitur bis ſimul per verba diuerſa conformiter ſignificantia, pulchritudo quędam eſt, & iſte modus obſeruatur in Prophetis valde, maximè in Iſaia, vt patet diſcurrenti librum eius maximè in principijs. Idem ſignat domus Iacob, quod filij Iſrael, quia Iſrael, & Iacob idem ſunt, vt patet Gen. 32. & 35. c. vbi ponitur mutatio nominis, & dicitur, non vocaberis vltra Iacob, ſed Iſrael: idem eſt ergo domus Iacob, quod domus Iſrael, ſed domus, & filij idem sũt, quia domus accipitur hic pro familia, & filij ſunt de familia patris: ergo filij Iacob, & domus Iſrael, vel è contrario idem pœnitus ſunt. *Vos ipſi vidiſtis, quæ fecerim Aegyptijs.* Deus volebat hic dare legem Iudæis, & lex eſt quoddam onus, cũ voluntas noſtra, quæ libera eſt, per illam trahatur ad determinatum modum agendi, & ad nullum alium; cum tamen voluntas noſtra vellet ſibi relinqui electionem cuiuſlibet partis contradictionis, lex autem determinando certum modum agendi tollit volũtati noſtræ electionem; ſolum autem manet ibi obedire: maximè, quia iſta lex, quæ imponi debebat grauis erat ad tolerandum, vt patet Act. 15. cap. cũ dicitur: hoc eſt iugum, quod vos, nec patres veſtri portare potestis. Ad hoc ergo, quòd populus, qui hactenus liber ab omni iugo extiterat, nunc ſe nouo iugo ſubijceret, oportebat eſſe magnam perſuaſionem ex parte Dei, & ſic incipit hic perſuadere allegando beneficia, quæ eis egerat, quæ erant valde magna: propter quę rationabiliter obligarentur ad faciendum omnia quæcunque eis Deus mandaret, & recitat beneficia facta ab exitu de Aegypto, & paulnante vſque ad locum illum. *Vos ipſi vidiſtis, quæ fecerim Aegyptijs.* Quaſi dicat: ego volo, quòd vos iſtis iudices, vtrum beneficia vobis exhibita promereantur, vt vos recipiatis legem meam, & cuſtodiatis, & ad hoc ecce beneficia, vos vidiſtis, quæ feci propter vos Aegyptijs percutiendo eos in Aegypto, & quid fecerim in mari rubro, & quid fecerim vobis dando cibum in ſolitudine, & ſic de alijs nunquid hæc promerentur, vt ſuſcipiatis legem meam? quaſi dicat, ſic: vel aliter. *vos vidiſtis, quæ fecerim.* Quaſi dicat: ego beneficia multa feci patribus veſtris, Abrahæ, Iſaac, & Iacob, propter quæ vos deſcendentes ab eis mihi eratis naturaliter obligati, maximè, cum de beneficijs illis ad vos aliquid attineat. Sed quia vos iſta beneficia vidiſtis, non curo ea recitare, vidiſtis vos tamen beneficia exhibita nunc nouiter in Aegypto, ſcilicet. *Quid fecerim Aegyptijs.* Ideſt quomodo percuſſerim eos decem plagis maximis, vt patet ſupra a ca. 7. vſque ad 12. incluſiue, & vos ipſi videntes omnia iſta mala inferri il-

Gen. 32.

Neceſſaria erat ſuaſio ad hoc, vt Deus induceret Iſraelitas ad ſubeundum iugum legis.

A lis, nihil horum paſſi fuiſtis, vt patet ſupra 8. & 10. cap. Vidiſtis quid fecerim eis, quia vobis egredientibus de Aegypto in lętitia in manu valida, ipſi vulabant ſuper mortuos ſuos, & non reſpiciebant ad vos, quia Deus fecerat iudicia in eis, & in dijs ſuis, vt patet Num. 33. ca. Vidiſtis etiam quomodo volentibus Pharaone, & Aegyptijs irruere ſuper vos apud mare rubrum, poſuerim columnam nubis, & ignis inter vos & ipſus, quæ vos illuminaret, & ipſos obtenebraret, ita quòd toto noctis tempore ad vos accedere non valuerint. Vidiſtis etiam quomodo aperto mari rubro, & ipſis perſequentibus vos per mare rubrum, aquę coierunt ſuper eos, & demerſi fuerint in profundum, ita quòd vnus ex eis non remanſerit, & vos ipſi vidiſtis poſtea cadauera eorum ſuper maris littora, vt patet ſupra decimoquarto capi-
B tulo. *Et quomodo portauerim vos ſuper alas aquilarum.*

Nu. 33

QVAESTIO. III.

Iſta locutio eſt ſecundum metaphoram, quia Deus non portauerat Iudęos ſuper alas aquilarum, quia pedibus ſuis mouebantur pariter. Sed dicuntur portati ſuper alas Aquilarum, quia ſicut Aquila cito volat, ita ita ego vos cito duxi de Aegypto, iſta velocitas non attenditur pènes proceſſum viæ, quia veniẽdo de Aegypto vſque ad mõtem Sinai, non velociter ambulauerũt; quia terra eſt ſatis modica, & ipſi ambulauerunt eam in menſe, & dimidio, quia quintodecimo die menſis primi egreſſi ſunt de Aegypto, vt patet Num. 33. cap. & peruenerunt ad montem Sinai in menſe tertio prima die menſis tertij; menſe ergo, & dimidio morati ſunt in
C itinere illo, ſed accipitur velocitas iſta penes exitum de Aegypto, quia cum eſſet tanta multitudo filiorum Iſrael, ſcilicet ſexcenta millia peditum, & ſenes, & paruuli, & mulieres in multitudine innumerabili, & vulgus promiſcuum innumerabile, quod aſcẽdit cum eis, vt patet ſupra 12. ca. & quòd omnes eadem die potuerint recedere de Aegypto, quia videtur, quòd tãta multitudo multis diebus indiguerit ad exeundum, & ſic ponitur quaſi pro miraculo ſupra 12. c. hic cùm dicitur: Quibus expletis eadem die egreſſus eſt omnis exercitus domini de terra Aegypti. Vel dicuntur portati iſti ſuper alas Aquilarum, ideſt ſine labore magno, quem alias debuiſſent habere, quia ſicut Aquilæ portant pullos ſuos teneros ſuper humeros ſuos, & ſine labore illorum portant eos de loco ad locum, ita Deus ſine labore
D portauit Hebræos in itinere illo. Quia licèt aliquem laborem habuerint, quaſi ſupra murmurauerunt, quãdo viderunt ſuper ſe Pharaonem venientem, dicentes: Nunquid non erant ſepulchra in Aegypto, &c. Murmurauerunt etiam, & anguſtiati ſunt, quando non inueniebant tribus diebus aquas venientes per deſertum Sur, & poſtea venientes in Mara inuenerunt aquas amaras, vt patet ſupra decimoquinto capitulo. Murmurauerunt, & anguſtiati ſunt in deſerto Sin, quando defectio panis, & poſtea datum fuit manna, vt patet ſupra decimoſexto capitulo, Anguſtiati fuerũt in Raphydim, quando non inuenerunt aquam, & tentauerunt dominum, vt patet ſupra decimoſeptimo capitulo, &
E quando irruit in eos Amalech, & percuſſit extremitatem exercitus, iſti labores viæ huius fuerunt, ſed valde parui fuerunt, vel quaſi nulli, cum ſecundum naturam viæ nullum euadere potuiſſent: Deus tamen in omnibus remedium adhibuit: nam cum ipſi timuerunt Pharaonem, qui certiſſimè eos occiſurus fuiſſet, niſi Deus occurreret, reſpondit Moyſes loco Dei, dicens. Dominus pugnauit pro vobis, & vos tacebitis, & ſic factum eſt, vt patet ſupra decimoquarto cap. quia mare rubrũ abſorbuit Aegyptios illæſis Hebræis. Secundus labor nullus fuit, quia licèt deficerent aquæ, & poſtea reperiſſent amaras, Deus conuertit eas ad dulcedinem immiſſo ligno, vt patet ſupra 15. capitulo. Tertius labor nullus fuit, quia licèt defeciſſet eis panis; tamen Deus ſaturauit eos immediatè carnibus, & pane, dicens: Veſpere comedetis carnes, & mane ſaturabimini panibus

Quomodo Hebræi dicãtur portati a Deo ſup alas Aquilarũ.

Nu. 33.

Labores ab Hebrais paſſi, vſque quo venerunt ad Montem Sinai.

Deus labores Hebræorum alleuiauit.

vt patet ſupra 16. cap. Quartus etiam nullus fuit; nam petra in Raphydin abundantiſſimas aquas effluxit, & Amalechitarum populus ad internecionem cæſus in fugam verſus eſt, vt patet ſupra 17. cap. Deus ergo tanquam aquilam poſuit Iſraelitas ſuper humeros ſuos faciens, vt labores magnos, qui in via erant non ſentirēt, ſicut non ſentiunt laborem viæ filij aquilarum, cum portantur ſuper humeros matrum. Et quòd iſte ſit verus ſenſus huius metaphoræ de alis aquilarum, patet

Deut. 32. Deut. 32. cap. vbi iſta ponuntur, ſcilicet: Inuenit eum in terra deſerta in loco horroris, & vaſtæ ſolitudinis, circunduxit enim, & docuit, & cuſtodiuit ſicut pupillā oculi ſui, ſicut aquila prouocans pullos ſuos ad volandum, & ſuper eos volitans, expandit alas, & aſſumpſit eos, atque portauit in humeris ſuis, dominus ſolus dux eius fuit, & non erat cum eo Deus alienus.

Tertia expoſitio. Alio modo poteſt etiam applicari iſta metaphora, ſcilicet quòd ſicut quando Aquila ponit pullos ſuos ſuper humeros ſitos, & volat in altum, etiam ſi aliquis à parte inferiori ſagittas iaceret ad eam, vt percuteret filios non poſſet, quia alæ protegebant eos; alæ ergo poterant percuti, ſed pulli Aquilæ non, ſic cum Pharao vellet ſagittare Hebræos, id eſt vellet eos occidere apud mare rubrum, Deus oppoſuit nubem ſuam ponens eam inter Aegyptios, & Hebræos, ita vt eſſet nubes tenebroſa, & illuminans noctem, id eſt quod ex parte Hebræorum erat lucida illuminans noctem, & ex partem Aegyptiorū erat obſcura valde, ita, vt ad ſe toto noctis tempore accedere non valerent, & ſic euaſerunt Hebræi. Iſte ſenſus ſatis conueniens eſt, sed ſecundus ſuperior continet veritatem literæ.

H *Et aſſumpſerim mihi.* Id eſt vos vidiſtis quomodo ego vos acceperim ſpecialiter ad me protegens ſub cura mea, ſic dicitur Deut. 32. cap. Expandit alas ſuas, & aſſumpſit eos, & portauit eos in humeris ſuis, quaſi dicat, nullus dixit mihi, vt vos acciperē ſub cura mea ſpeciali, & tamen ego gratis aſſumpſi. *Si ergo audieritis vocem.* Poſitis beneficijs, per quæ ſuadebat eis, vt reciperent legem eius, & cuſtodirent, vel per quæ melius oſtendebat eos in generali obligatos ad quodcunque quod eis mandaſſet, hic ponit concluſionem intentam, & procedit Rhetoricè modo perſuaſiuo. Nam ſi ille, qui vult aliquem ad aliquid inducere immediatè diceret nullo alio præpoſito, non aſſentiret audiens, quia animus eius non eſſet inclinatus: cum autem præmittuntur aliqua verba, in quibus exprimitur obligatio, inclinatur animus audientis ad id, quod

I poſtea ſequitur: ſic enim hic prius poſita ſunt diuina beneficia, deinde ſubiungit, quòd verba eius audire debeant, & ſeruare. *Si ergo audieritis vocem meam.* Id eſt aſ-

Non eſt in poteſtate paſſi pati, & non pati. ſenſeritis ei animo, quia propter audire ſolum nihil meremur, quia non eſt in potentia nihil audire, vel nū audire, cum potentia auditiua ſit potentia paſſiua, & non eſt in poteſtate patientis pati, vel non pati: ſed in potentia agentis eſt magis agere, vel non agere: aſſentire autem alicui ſermoni recto moraliter bonum eſt, & meritorium, quia hoc eſt in poteſtate noſtra.

Quid ſit pactum. *Et cuſtodieritis pactum meum.* Pactum eſt conuentio facta inter partes à pace dictum; pactum ergo Dei erat hic id, quod ex parte Dei proponebatur, ſcilicet vt Hebræi cuſtodirent talia, vel talia mandata, quæ infra exprimētur.

K Ex parte Hebræorum proponebatur, quòd Deus reciperet eos in ſpeciali cuſtodia, & hoc promittit ſe Deus facturum. *Eritis mihi in peculium de cunctis populis.* Licet Deus multa bona egiſſet Iudæis, ex quibus nullo alio interpoſito obligabantur rationabiliter ad faciēdum quidquid Deus mandaret, tamen adhuc plura beneficia ſe Deus eis facturum denunciat, ſi cuſtodiāt

Pactum inter Deū & Hebræos factum. mandata eius, & factum fuit hic vnum pactum inter Deum & Hebræos, quòd totum vnum eſt; nec enim aliud eſt pactum Dei, & aliud pactum Hebræorum, ſed tota vna conuentio, in qua pro qualibet parte aliquid proponitur. Nam Deus petiuit à Iudæis, vt cuſtodirent mandata eius, & promittebat ſe daturum eis ſpecialia bona, vel habiturum eos in peculium. Iudæi petebant, vt Deus eis bene faceret, & promittebant ſe cuſtodituros mandata eius. Et licèt Hebræi aliquid

F non peterent, aut promitterent, quia ipſi non mouerunt, vt fieret iſta pactio; ſed Deus, ad vltimum tamen conceſſerunt ſe cuſtodituros mādata Dei, vt patet Deuteronomio. 5. cap. ſcilicet: Cuncta, quæ locutus eſt Dominus faciemus, & conſenſerunt quantum ad illa, quæ Deus eis promittebat, ſcilicet vt acciperet eos in peculium de cunctis populis terræ. *Eritis mihi in peculium.* *Deut. 5.*

Peculiū. Dicitur peculium pecunia, quam habet filius familiæ extra id, quod habet in hæreditate paterna, & in hac pecunia poteſt facere quidquid voluerit, quia licèt quantum ad cœtera non ſit ſui iuris, in illo tamen eſt,

Pecunia caſtrēſis. & vocatur talis pecunia caſtrenſis, vel quaſi caſtrenſis; illa autem ſpecialis eſt filiofamiliæ reſpectu bonorum, quæ habet in hæreditate paterna, quæ ſunt multum generalia, cum ſint communia ei cum cœteris cohæredi-

G bus. Et eſt ſenſus; ſi vos cuſtodieritis mandata mea, licèt cœteri populi ſint mei per creationem, & gubernationem generalem, vos tamen eritis mihi ſpecialis populus inter omnes, quia ſpecialiora beneficia impendā vobis, quàm cœteris. *De cunctis populis.* Id eſt omnes populi ſunt mei: quaſi dicat, Domini eſt terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuerſi, qui habitant in eo, vt patet Pſal. 23. & ſunt omnes populi, quaſi pecunia mea, ſed inter cœteros, non eritis vos mihi, vt pecunia, ſed vt peculium, quod eſt aliquid ſpeciale. *Pſal. 23.* *Mea eſt enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum.* Id eſt licèt tota terra ſit mea, non faciam illi, vt vobis, quia vos faciam regnum meum, id eſt ita excellentes ſuper alios, tanquam vos ſitis pertinentes ad regnum, ipſi autem non. Et vocatur iſtud regnum ſacerdotale, quia ſacer-

H *Iudæi vocabantur regnū Dei ſacerdotale.* dos aliquo modo deſignat principatum, vt patet 2. Reg 8. cap. cum dicitur: Filij Dauid ſacerdotes erant. cōſtat tamen, quòd ibi accipiuntur ſacerdotes pro principib. quia nullus de filijs Dauid auſus fuiſſet accipere ſacerdotium. Nam rex Ozias, qui alio nomine vocatur Azarias, percuſſus fuit lepra in fronte, & permanſit ſic tota vita per annos multos, quia accepit Thoribulom, vt Thura funderet coram domino, quod ad ſacerdotes ptinebat, vt patet 4. Reg. 15. cap. Et non ſolum, qui acciperet officium ſacerdotale, ſed etiam ſiquis acciperet officium Leuitarum, vt patet Num. 1. & 3. cap. cum dicitur: Si quis externus acceſſerit, morietur, maximè quia Apoſtolus ad Hebræ. capitu. 7. dicit, nullum fuiſſe ſacerdotem de tribu Iuda. Erant ergo iſti ſacerdotes, id eſt principes; ſic enim poteſt hic intelligi, quòd Hebræi eſſent Deo regnum ſacerdotale, id eſt regnum magni principatus, ſcilicet quòd ipſi Iudæi principarentur valde, & eſſent in magna præeminentia. Vel vocari poſſet regnum ſacerdotale, id eſt regnum pertinens ad ſacerdotes, ſcilicet quòd vos eritis mihi, vt regnum, & vt ſacerdotes, quia omnes eritis ita applicati ad cultum meum reſpectu aliarum gentium, quòd omnes videbimini, vt ſacerdotes, ſicut ſacerdotes ad cultum Dei magis applicati ſunt quam cœteri, quia alij intendunt rebus ſuis. Sacerdotes autem pro toto populo conſtituto ſunt, vt miniſtri, & mediatores apud Deum: ideo hoc ſolum intendere debent. *4. Reg. 15. Num. 1. & 3. Hebr. 7.*

Quid ſanctum ſignificet. *Et gens ſancta.* Sanctus multa ſignat: vno modo ſanctus, id eſt mundus, vel ſincerus, & hoc ſonat vocabulum ſanctitatis in Græco, ſcilicet agios, id eſt ſine terra.

K Et ſic vocantur Iudæi gens ſancta, id eſt gens munda, quia habebat cœremonias; & vniuerſos ritus valde mundos, ſic patet Deuteronom. 4. capitu. cum dicitur: Hæc eſt ſapientia veſtra, & intellectus coram populis, vt audientes vniuerſi præcepta hæc, dicant: En populus ſapiens, & intelligens magna, nec eſt alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes ſibi, ſicut dominus Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris. Quæ eſt enim alia gens ſic inclyta, vt habeat cœremonias iuſtaque iudicia, & vniuerſam legem, quam proponam ante oculos veſtros? Et rationale erat, quòd Iudæi magna pollerent mūditia, quia Chriſtus noſter Deus & homo verus de gente illa carnem aſſumpturus erat: ſed non decebat, vt de gente ſordida carnem ſuſciperet: Gentiles autem tunc temporis verſabantur in magnas idolorum ſpurcitias, & nephandas cœremonias,

Ideo Deus dedit Iudæis cæremonias mundiſſimas, quia Chriſtus de gente mundiſſima naſciturus erat.

nias, quas requirebant dij eorum, vt patet legẽti libros Faſto. Ouidij. Et libros Auguſt. de Ciuitate Dei. Vocatur alio modo ſanctus, ideſt Deo applicitus, & iſto modo accipitur ſupra 13. cap. cum dicitur: Sanctifica mihi omne maſculinum, quod aperit vuluam, ideſt applica ad cultum meum immolando ſi immolatitium eſt, vel redimendo, ſi immolatitium non eſt, & ſic vocatur veſtis ſancta Aaron, vt patet infra 28. cap. quia ad cultum Dei applicabatur, ſcilicet ad miniſtrandum coram domino in tabernaculo, & ad nullos alios vſus prophanos. Sic dicetur de iſta gente, quòd erat ſancta, ideſt ad cultum Dei applicita magis, quam aliæ gentes; nam aliæ gentes dæmonia colebant iuxta vanitatem ſuam, & deſideria ſua; Iudæi autem ſoli Deum verum colebant, iuxta illud: Notus in Iudæa Deus, in Iſrael magnum nomen eius Pſ. 74. Et iſta applicatio erat per iſta B præcepta, quæ nũc dabantur; nam licèt Hebræi Deum verum antè cognoſcerent, & aliqualiter colerent: modus tamen colendi eum nondum nouerant; nunc autẽ in iſtis cæremonijs declarabatur eis, ideo nunc totaliter Dei cultui applicabantur: ideo nunc gens ſancta dici debebant. *Hæc ſunt verba, quæ loqueris ad filios Iſrael.* Scilicet iſta verba, quæ ſupra dicta ſunt referendo diuina beneficia, & concludendo pactum de legis obſeruãtia. *Venit Moyſes.* Scilicet deſcendens de monte, quia tunc modicum ſtetit in monte, ſcilicet quòd ſolum audiuit iſta verba; & venit ad populum relaturus ea; & fuit iſte deſcenſus in eadẽ die, quia poſtea dixit Deus ad Moyſen; vt faceret ſanctificari populum vſq; in diẽ tertiam, ſed lex data fuit in die tertio menſis tertij, C cuius die prima venerunt in montem Sinai, vt patet ſupra, ergo eadem die, ſ. prima, qua aſcendit ad montem, deſcendit, alias non potuiſſet purificare populum vſq; in diem tertium, quia ſolum vna die purificaretur. *Et conuocauit maioribus natu populi.* Vocantur maiores natu; ideſt ſeniores, quia maiori tempore nati ſunt. Iſti nãque congregabantur ad iudicandum aliquid, quando faciendum erat, ſicut patet ſupra 4. cap. nam quando Moyſes & Aaron expoſuerunt legationem ſuam à Deo factam, vocauerunt ſeniores populi. Etiam ſupra 12. c. cum Moyſes proponere debuit ritum cœlebrationis Phaſe, & cuſtodiam Azymorum, vocauit ſeniores populi, & illis denunciauit; non enim poterat tanta multitudo, quanta erat ibi, tunc conuenire ad aliquod conſilium, cum ſe audire non poſſent, niſi vox magna aliqua reſonaret, ſicut illa, quæ in monte Sinai voluntate D Dei per miſterium Angelorum formabatur, quando totus populus audiebat præcepta, ſed hæc vox apud homines non reperitur, ſatis ergo ſufficiebat, quòd iſta dicerentur ſenioribus, qui totum populum eminenter cõtinebant, & ipſis cõſentientibus poſtea annunciarentur populo. Aliquando tamen vox Moyſi tanta fuit, vt totus Iſrael, ſimul eum audiret, ſicut cum recitauit Deutero, vt patet Deuter. 29. cap. *Expoſuit omnes ſermones.* Ideſt declarauit: nam cum ipſe dixiſſet ea, quæ dixerat dominus, fortè magis declarabat, quomodo iſta cõtingerent, quia aliqui indigebant iſtos ſermones eis magis declarari. *Quos mandauerat Dominus.* Ideſt quos mandauerat dici. Vel quos mandauerat, ideſt miſerat ad dicendum, ſicut ſæpe accipitur mandare. i. mittere ad dicendum, vt dicebatur ſupra, & mandauit Moyſi E dicens: ego cognatus tuus Iethro venio ad te. i. Iethro cognatus Moyſi miſit ad dicendum ei: ego cognatus tuus venio ad te, & tunc eſt ſenſus. *Quos mandauerat dominus.* Ideſt Moyſes retulit populo omnes ſermones, quos Deus miſerat ei ad dicendum. *Reſpondit vniuerſus populus ſimul.* Hoc poteſt intelligi dupliciter: vno modo, quòd ſeniores audierint iſta verba à Deo dicta, & poſtea retulerint populo, & tunc vniuerſus populus conſenſerit. Alio modo, quòd ſeniores dicantur totus populus, & tunc reſpondentibus ſenioribus, dicatur reſpondiſſe vniuerſus populus. Iſte ſecundus modus eſt verior, & patet, quia primus modus non multum ſtat, cum dicatur, quòd totus populus reſpondit ſimul; nam ſi primo audierunt ſeniores, & conſenſerunt, deinde audiuerunt populares, non potuerunt ſimul conſentire

Prima expoſitio. Secunda expoſitio verior.

A quia non diceretur omnibus ſimul, quilibet autem conſentiret, cum ei diceretur. Item patet, quod dictum eſt, quia ſimile habetur ſupra 12. cap. nam in principio ca. dixerat Deus loquimini ad vniuerſum cœtum filiorum Iſrael, & dicite eis. Deinde cum Moyſes iſtud implere vellet, quaſi intelligeret per hoc totum populum vocari, cum vocarentur ſeniores, vocauit ſolos ſeniores, vt patet cum dicitur in eadem litera. Vocauit autem Moyſes omnes ſeniores filiorum Iſrael, & cum concluſiſſet colloquium, eos ſeniores nunc populum vocauit, dicẽs Incuruatuſque eſt populus, & adorauit: ſatis ergo patet, quòd totus populus accipiatur interdum non pro omnibus indiuiduis, qui ſunt in populo, ſed pro principalibus in quibus eminenter continetur totus populus. *Reſponditque vniuerſus populus ſimul.* Ideſt ſeniores, qui B erant totus populus reſponderunt ſimul; quia audita voce domini per Moyſen, ſtatim omnes conſenſerunt, & reſponderunt vnanimes, vt vnus vir. *Cuncta; quæ locutus eſt dominus, faciemus.* Deus non determinauerat aliquid ſpecialiter dicens debere hoc, vel illud cuſtodiri, ſed dixit, quòd cuſtodirent præceptum eius, ſiue pactum, quod continebat omnia præcepta, & ſicut nunc Hebræi dixerunt ita tenebant corde, quia veriſſimè deſiderabant facere omnia, quæ Deus mãdauerat, & Deus laudauit eorum intentionem, quam nunc habebant: ſic patet Deuter. 5. cap. cum dicitur: Bene omnia ſunt locuti, quis det eos talem habere mentem, vt timeãt me: ſi autem tunc bonam intentionem non haberent, non laudaiſſet eos Deus, nec locutus fuiſſet per modum optantis: dicens quis det eos talem habere mentem. i. C quis faceret, vt eo modo, quo nunc diſpoſiti ſunt iumẽte, ſemper diſpoſiti eſſent? *Cumque retuliſſet.* Hic diſponitur populus ad puritatem, vel mundiciam, & primo ad mundiciam corporalem, cum dicitur: *Cumque retuliſſet Moyſes verba populi ad dominum.* Vt ferret inde verba ad populum; ita nunc audita reſponſione populi retulit verba eorum ad dominum exiſtentem in montem, quaſi ſequeſter, & medius inter eos; ſic enim ſe vocat Deut. 5. cap. ſequeſtrum inter Deum, & populum. Et hoc fuit etiam in eadem die, quia in iſta ſecunda vice dixit Deus Moyſi, vt purificaret populum vſque in diem tertium: ſed non poſſet eſſe dies tertius dies dationis legis, niſi ab eodem die computaretur, à quo venerunt in montem Sinai. Et retulit Moyſes iſta verba ad Deum, non quaſi iſta Deus neſciret, & oporteret ſi-D bi notificari, ſed vt declaretur magis affectus, & reuerentia, quam habemus ad Deum, & ſic Angeli coram Deo proponunt orationes noſtras, licèt Deus videat ante deſideria noſtra, etiam intra nos antequam quicquã orauerimus, ſicut patet Tobiæ decimoſecundo capitulo, cum dixit Raphael: Ego obtuli memoriam orationis tuæ coram domino.

Iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum. Nunciauit ergo Moyſes verba populi ad Dominum. Qui dixit ei: Vade ad populum, & ſanctifica illos hodie, & cras, lauentque veſtimenta ſua, & ſint parati in diem tertium; In die enim tertio deſcendet Dominus coram omni plebe ſuper montẽ Sinai. Conſtituẽſque terminos populo per circuitum, & dices ad eos: Cauete, ne aſcendatis in montem, nec E *tangatis fines illius, omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Manus non tanget eum. ſed lapidibus opprimetur aut confodietur iaculis, ſiue iumentum fuerit, ſiue homo, nõ viuet. Cum cœperit clangere buccina, tunc aſcendant in montem. Deſcenditque Moyſes de monte ad populum, & ſanctificauit eum. Cumque lauiſſent veſtimenta ſua, ait ad eos: Eſtote parati in diem tertium, & nè appropinquetis vxoribus veſtris.*

Iam nunc. Iſta eſt diſpoſitio ad dandam legem, ſi Deus daturus erat legem, dare eam debebat cum magno apparatu, ſcilicet veniens in columna nubis, aut in magna caligine. Et quia vtrum Deus daret legem, vel non, pendebat ex voluntate populi, ſcilicet vtrum eam vellet recipere, vel non, & ante hoc non patebat de voluntate populi: ideo ante hoc videba-

tur indeterminatum, vtrum Deus veniret in caligine ad dandum legem, vel non; nunc autem cum populus conſenſerit recipere legem, iā certum eſt, quòd veniam ad te in caligine nubis, id eſt, iam nō eſt dubiū quòd ad te veniam, ſicut erat antè, id eſt iam nunc veniam. Non tamen eſt intelligendum, quòd immediatè veniret, quia iſta dicta fuerunt in die primo quo Deus locutus fuit Moyſi. Et patet; quia adhuc poſt hoc dictū fuit, quòd pararentur in diem tertium, ſed nubes non venit vſque ad diem tertium; ergo non venit immediatè, vt dictum fuit Moyſi. *Iam nunc veniam ad te.* Non ſolum Deus venit ibi in caligine nubis ad Moyſen, ſed etiam ad totum populum, quia omnibus locutus eſt, vt patet infra ſequenti capitulo. Sed dicitur veniſſe ad eum, quia Moyſes ad montem aſcendit apud locum caliginis, & ibi ſtetit cum Domino, & loquebatur dominus ad populum, & ad Moyſen principaliter, qui ſtabat cū domino, & hoc admirabatur populus, qualiter Deus loqueretur cum Moyſe exiſtente apud caliginem. *In caligine nubis.* Id eſt in nube caliginoſa, quia erat quædam nubes multum obſcura, quæ operiebat montem Sinai, & in illa Deus loquebatur, vel magis Angelus loco Dei. *Vt audiat me populus loquentem ad te.*

QVAESTIO. IIII.

An cum populo, an cum Moyſe loqueretur Deus.

POſſet autem aliquo modo intelligi hoc de his, quæ loquebatur Deus ad totum populum, & loquebatur illa ad Moyſen, cum eo ibi exiſtentem in monte. Melius tamen, & verius intelligitur de illis, quæ dixit Deus ad ſolum Moyſen audiente cuncto populo, quæ infra ponuntur, cum dicitur: Erat omnis mons terribilis, & ſonitus buccinæ paulatim creſcebat in maius, & prolixius tendebatur: Moyſes loquebatur, & Dominus reſpondebat ei, deſcendit dominus ſuper montem Sinai, & in ipſo vertice montis vocauit Moyſen in cacumen eius. Ex his patet; quòd cum Deus loqueretur in ſonitu buccinæ, quæ paulatim creſcebat, & in altius tendebatur, & Moyſes reſponderet, quòd voces Dei loquentis ad Moyſen audirentur à populo, & ſic in caligine nubis Deus veniret ad Moyſen ſolum, & audiret cunctus populus. *Vt audiat cunctus populus loquentem ad te.* Hoc poteſt intelligi dupliciter: vno modo, quòd ly vt dicat cauſam finalem: Alio modo, vt dicat conſecutionem. Si dicat cauſam finalem, eſt ſenſus, quòd ideo Deus venit ad Moyſen in caligine nubis, vt audiret omnis populus, quomodo Deus loqueretur cum Moyſe. Si autē dicat cauſam conſecutiuam, eſt ſenſus, quòd cum Deus veniret ad montem Sinai, & loqueretur cum Moyſe, accideret ex hoc, quòd populus audiret Deum loquētem cum Moyſe. Vtraque iſtarum ſententiarum ſatis ſtaret, ſed magis videtur ſtandum primæ, nam videtur, quòd iſte fuerit finis, quare Deus in caligine venerit ad Moyſen, & locutus fuerit ei, vt populus audiret, & daret ei auctoritatem. Et ſatis patet ex eo quod ſequitur in litera cum dicitur, iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum: erat intentio Dei facere Moyſen virum valde magnæ auctoritatis, vt omnia, quæ ab eo dicerentur, crederentur eſſe à Deo dicta, quia ſic oportebat cum futurus eſſet tāti populi rector, & ſine magna auctoritate nihil pficeret. Item quandocunq; aliquid fit ab agente rationabili, oportet quòd fiat propter aliquē finem, ſed Deus iſta faciebat loquens, de quo nefas eſt dicere, quòd aliquid vane, aut inutiliter egerit, cum etiam Phyloſophus dicat, quòd Deus, & natura nihil faciunt fruſtra: ergo ad aliquē finē egit; ſed nō pōt dari aliquis cōgruentior finis, q̃ ꝙ fuerit factum, vt audiret populus, & vt daret auctoritatē Moyſi: ergo iſte fuit finis. Et ſi dicas, ꝙ ideo loquebatur iſta in alta voce, vt audiret ea populus, quia in eis erudiebatur quid oporteret vitare, ſ. ꝙ nō accederent ad montē, vt infra patet, non ſtat: quia tunc non oportebat, ꝙ iſta loqueretur Deus ad Moyſen, ſed ad Populum, ſicut locutus fuit verba præceptorum, vt patet cap. ſeq. tamen non loquebatur ad populum, ſed ad Moyſen, vt patet infra cum dicitur: Moyſes loquebatur, & dominus reſpondebat, Et cum dicitur: Deſcendit Deus ſuper montem Sinai in ipſo montis vertice, & vocauit Moyſen: & hic dicitur: iā nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te: non ergo ad populum, ſed ad Moyſen loquebatur. Etiam quia iſta, quæ Deus loquebatur nunc mandabat Moyſi, vt referret ad populum; ſi tamen ipſe mandaret populo directè, non mandaret Moyſes ea referre. Si autem iſta dicebat Deus Moyſi, nō vt directè ea audiret populus, & faceret, ſed vt Moyſes ea populo referret, nō oportebat ea in voce alta tubæ proferre, ſicut patet de alijs verbis, quæ in iſto cap. dicuntur, quæ Moyſes audiuit in voce tubæ, ita quòd

Ideo dein Moyſi loquebatur corā populo, vt populus Moyſi in perpetuum crederet.

G populus audiret, ſed voce demiſſa tanquam Deus ad ſolum Moyſen loqueretur. *Et credat tibi in perpetuum.* Ratio fundatur in hoc, quia Deo aſſentimus indubitate, intellectus enim non aſſentit veritati, cum ipſa ſit finis intellectus, & bonum eius, vt patet 2. Metaph. ideo quandocunque aliquis aliqua dicit, ſi ſciremus illum vera dicere, aſſentiremus ei, & ſi non propter dicentē, ſaltem propter ea, quæ dicuntur, quia digna ſunt credulitate. Inde enim quaſdam propoſitiones dignitates nuncupamus, quia veritas earum ita eſt nota, quòd dignum eſt, vt eis aſſentiamus. De alijs autem dicentibus aliquid quando ſcimus, quòd dicentem impoſſibile eſt mentiri, aſſentimus ei indubitata; ſic enim eſt de Deo: Deus enim eſt veritas per eſſentiam, ideo impoſſibile eſt eum mentiri, ſicut impoſſibile eſt albedinem facere

Deo ſemper credimus, q. veritas eſt, & mētiri nō poteſt.

H aliquando nigrum. Sicut ergo Deo indubitate credimus, ita ſi aliquid ſit, quod adhæſionem habeat ad Deum, aſſentimus ei; quandocunque aliquis verba Dei enunciet, aſſentimus ei, tanquam ſi Deus diceret. Quia tamen eſt dubium, quod quis dicat verba Dei, ideo interdum quis dicit ſe dicere verba Dei, & non aſſentimus. Ad probandum autem, quòd aliquis dicat verba Dei, miracula ſunt ſufficiens argumentum, quia miracula dicunt virtutem infinitam eorum, qui faciunt, non poſſunt ergo fieri, niſi per Deum. Si ergo ad probationem alicuius rei inducātur miracula, ſufficiēs probatio eſt, quia tamen contingit eſſe miracula falſa, ſicut dicit Apoſt. ad Theſſa. 2. cap. 2. de Antichriſto, ꝙ apparebit in ſignis, & prodigijs mendacibus ſecundū operationem Satanæ, non ſunt certa probatio, quia nō

Miracula ſunt ſufficiens argumētū ad probandum ꝙ aliquis dicat verba Dei.

2. Theſſ. 2.

I apparent interdum, quæ ſunt certa miracula. Fortior ergo probatio ad inducendum, quòd aliquis dicat verba Dei, eſt illa, quam hic ponit Deus, ſcilicet quòd ipſo loquatur ad aliquem videntibus alijs, quia tunc alij non poterunt dubitare, quin Deus locutus fuerit. Sic ergo fuit in Moyſe, quia ipſe erat omnia quæcunque diceret Hebræis dicturus ex parte Dei, vt ipſe crederent, ꝙ Deus ei loqueretur, locutus fuit ibi coram eis, & poſtea non poterant dubitare, quin Deus locutus fuiſſet ei, & ideò quandocunque poſtea diceret aliquid fuiſſe dictū ex parte Dei, crederent ei, quia iterum viderant eū, cum loqueretur ei Deus, & ſic in perpetuum obſeruaretur illa auctoritas. *Nunciauit ergo Moyſes verba populi ad Dominum.* Quæ vero fuerunt iſta, quæ retulit Moyſes nunc ad Dominum? Reſpondetur, quòd iſta

K fuerunt verba ſignantia conſenſum populi ad ſuſcipiēdam legem, ſcilicet quòd reſpondit cunctus populus ſimul: Cuncta, quæ locutus eſt dominus faciemus, quia iſta collocutio domini cum Moyſe; ſcilicet, iam nunc veniam ad te: fuit quando Moyſes deſcendit de monte poſtquam prima vice aſcenderat, & tulit mandatum Dei per modum perſuaſionis, ſi vellent ſuſcipere legem ſuam, & tunc audito conſenſu populi aſcendit ſecunda vice in montem; & retulit Deo verba populi, vt dicitur ſupra; ſcilicet. Cumque retuliſſet Moyſes verba populi ad dominum, & tunc Deus dixit ſe venturum in caligine nubis; hic autem cum rurſus dixit, nunciauit ergo Moyſes verba populi ad dominum, non fecit nouam ſententiam, ſed replicauit præcedentem, & ſic facit ſæpiſſimè ſacra ſcriptura. *Qui dixit ei.* Videns Deus conſenſum populi referri per Moyſen, quaſi iam

ſex

ſex danda eſſet mandauit, vt populus mundificaretur ad accipiendam legem. *vade ad populum*. Nam nunc manebat Moyſes cum domino in monte, dum iſta colloquebantur, & erat in ſecunda vice, quia aſcenderat in mõte. *Sanctifica illos hodie, & cras.* Ideſt fac, quòd hodie, & cras ſint mundi. Licèt ſanctificare accipiatur pro applicare ad cultum Dei, vt patet ſupra 13. cap. cum dicitur: Sanctifica mihi omne primogenitum: hic tamen accipitur magis propriè pro mundificare, quia accipiendo pro applicatione ad cultum diuinum, magis ſanctificati eſſent in die tertio, quàm in primo, & ſecundo, quia in die tertio audituri erant Deum loquentem ad eos, & cum magna reuerentia, & tremore ante eum conſiſterent, quod non fiebat in alijs diebus duobus. Et patet per hoc, quod ſequitur, ſcilicet, lauent veſtimenta ſua, & ſint parati vſque in diem tertium. Erat ergo iſta ſanctificatio quædam mundificatio, & expectatio Dei venturi die tertio ad ferendam legem. *Sanctifica illos hodie, & cras.* Ideſt hodie, & cras non vacent negocijs mundanis, ſed laborent in ſe apparando, & tollẽdo omnem immundiciam, & variam occupationem, quæ eos diſtrahere poſſet a magna attentione, quæ requirebatur circa ſuſceptionem legis cum nimia reuerentia. Mandat autem Deus Moyſi, quòd ipſe ſanctificet illos, ideſt quòd denunciet eis, quod Deus mandat, vt ſanctificẽtur, ideſt purificẽtur; nam ipſe non poterat purificare eos. *Hodie, & cras.* Ex hoc notatur, quòd iſtæ duæ aſcenſiones Moyſi ad montem, & collocutiones cum Deo, & rurſus cum populo, factæ ſont in primo die, ſcilicet die, quo venerunt in montem Sinai. Nam die tertio lex data fuit, vt patet hic: ſed in die tertio non mundificati fuerunt, quia ad illum diem mundificabantur, vt patet, cum dicitur. Et ſint parati vſque diem tertium. *Hodie, & cras.* Ideſt purificatio debet fieri hodie, & cras, ſcilicet quòd ea, quæ non potuerunt facere hodie, quæ pertineant ad mundificationem, faciãt cras. Vel qui hodie non potuerint mundificari, mundificentur cras; hoc tamen obſeruare debebant, quòd nec ipſa die, nec craſtina ad vxores accederent, vt patet infra. *Lauentque veſtimenta ſua.*

QVAESTIO V.

Triplici cauſa tõ uenione erat Hebræis, qui legem accipere debebãt, veſtimenta lauare.

ISta ceremonia mũdiciæ valde conueniens erat propter duo, ſcilicet tam propter ſignificationem tropologicam, quàm literalem. Nam ſecũdum tropologiam ſignat iſta ablatio veſtium ablutionem omnium vitiorum, quæ ſunt opera carnis, quæ eſt, vt veſtimentum noſtrum, & ſic dicit Apoſtolus ad Ephe. 5. cap. quòd vnuſquiſque debet cuſtodire vas ſuum in ſanctificatione, ideſt debet habere corpus ſuum mundum, nè dominentur nobis deſideria mala, quæ inſurgunt ex carne. Et quia Hebræi ante fuerant ſine lege viuentes vnuſquiſque in viam ſuam, & iuxta deſideria cordis ſui, nunc quia incipere debebant ſubijcere colla iugo legis iuxta imperium domini, debebat mutare totã veterem conuerſationem, & nouam vitam inchoare, ſicut nouam legem ſuſcipiebant; omnes ergo priores immundas affectiones, conuerſationes, & habitus relinquere oportebat, quòd erat lauare veſtimenta. Conuenit etiam hoc propter ſenſum literalem, quia ſuſcipere legem a Deo debet fieri cum magna reuerentia, quia ibi populos coram Deo apparere debebat, oportebat, quòd eſſet cum magno tremore, & reuerentia. Et licèt ad Deum mundicia veſtium noſtrarum nihil obeſt, aut prodeſt, cum nec iſtis offendatur, aut in illis delectetur: tamen quantum ad nos comparatos ad ipſum valde prodeſt, quia Deus vult mentem noſtram puram, & cum magna reuerentia. Sicut ergo in dominis temporalibus, ſi aliquis appareat coram eis ſordidis veſtibus, licèt nihil veſtes noſtræ ſordidæ, aut mundæ illis proſint; tamen indignantur cum apparemus in veſtibus ſordidis, & lætantur cum apparemus in veſtibus mundis; nam qui cum veſtibus immundis coram eis apparet, non videtur curare de ipſis, nec facere diſtinctionem, ſicut ſi coram ſimplicibus, & ruſticis appareret, & iſte contemptus eſt, propter quem iuſte iraſci poteſt ille, ad quem fit; nam propter contemptum, & iniuriam inſurgit ira, vt ait Ariſt. 7. Ethic. Sicut ergo domini temporales iraſcerentur, cum aliquis ſic negligenter coram eis appareret, ita Deus ſi ea, quæ ad eum pertinent negligenter, & irreuerenter agamus. Comparat enim ſe Deus in hoc dominis temporalibus, quia ea, quæ nos facimus dominis temporalibus, vult, vt faciamus ſibi, vt patet Mala. 1. cap. cum increparet Deus ſacerdotes, quia non ſe habebant reuerenter ad eum dixit: Dixit dominus exercituum ad vos, o ſacerdotes, qui deſpicitis nomen meum, & dixiſtis in quo deſpeximus nomen tuum? offertis ſuper altare meum panem pollutum, & dicitis, in quo polluimus te? in eo quod dicitis menſa domini polluta eſt. Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum eſt? Et ſi offeratis claudum, & languidum, nonne peccatum eſt? offer illud duci tuo ſi placuerit ei, aut ſi ſuſceperit faciem tuam, quaſi dicat, ſi dux temporalis recepiſſet illud ſuſciperet Deus, quia tamen domini temporales talia non ſuſcipiunt, non eſt iuſtum Deum minoris fieri conditionis. Sic ergo cum deberent nunc comparere coram domino loquente ad eos in tuba, oportebat, vt cum magna reuerentia compareret diligenter cauentes, ne in eis aliqua macula appareret; cum autem nunc exiuiſſent de medio Aegyptiorum, qui idolatræ erant, videbantur veſtes eorum pollutæ, ideo ad comparendum coram domino congruebat valde eas lauare, ne Deus eas abominaretur. Sic enim fecit Iacob in tota familia ſua, cum aſcendere debuit in Bethel: vt patet Gen. trigeſimo quinto cap. Dixit enim abijcite Deos alienos, qui in medio veſtri ſunt, & mundamini, ac mutate veſtimenta veſtra, ſurgite, & aſcendamus in Bethel, vt faciamus ibi altare domino. Pertinebant autem iſta ad reuerentiam Dei. Sic in Eccleſijs fiunt veſtimenta precioſa valde, non quòd Deus delectetur in auro, & argento, ſed ad notandum affectionem noſtram, ſcilicet quòd volumus Deo ſeruire promptius, quo poſſumus redigentes in obſequium creatoris illas creaturas, quæ apud nos precioſiores ſunt. Ideo valde eſt magna laus Deo ornatus magnus in veſtibus miniſtrorum Eccleſiæ, & in ędificijs Eccleſiarum: dum tamen iſta non reducantur ad curioſitatem humanam ſcilicet quòd homines delectentur in videndo iſta magis quàm in conſiderando, quo modo in altiſſimo Eccleſiæ miniſterio iſtæ precioſæ apud nos creaturæ redigantur directè in obſequium creatoris. Et patet de veſtibus, quia Deus mandauit Moyſi, vt faceret veſtes Aaron multum precioſas, in quibus erat aurum, & argentum, & multi lapides precioſi, vt patet infra vigeſimo octauo cap. De tabernaculo autem, & vaſis eius patet infra vigeſimo quinto capit. & conſequenter vt in opere candelabri, quod erat de auro puriſſimo, cum lucernis ſuis, ſperulis lilij, & calamis. Et de propiciatorio, quod erat de auro puriſſimo, & de capitellis columnarum, quia ibi multum aurum, & argentum erat; vt patet infra 38. cap. Patet etiam hoc de Templo Salomonis, in quo erat aurum, & argentum innumerabile, ita quòd nihil erat in toto templo, quod non auro tegeretur, vt patet tertio Regum ſexto cap. Concluditur ergo ex ſuperioribus, quòd lotio veſtimentorum valde congrua fuit, quia pertinebat ad magnam Dei reuerentiam.

Licèt puritas noſtrarum veſtiũ nihil Deo proſit, ſæ per tamẽ cũ veſtibus mundis eſt ei miniſtrãdũ, ſicut fit dominis tẽporalibus.

7 Ethic.

Malac. 1. De⁹ vult ſibi miniſtrari cũ magna reuerentia, & mũditia.

Gen 35.

Magna laus Deo eſt, & ornat⁹ magnus in veſtibus miniſtrorum Eccleſiæ & in ędificijs Eccleſiarum. Deus in vet teſt. mãdauit magnam pulchritudinẽ, & ſeciũ in ædificatione Eccleſiarum, & veſtium ſacerdotalium.

Quare Deus non mandauit Hebræis, vt veſtes mutarent, ſed lauarent.

QVÆSTIO VI.

SI autem quæratur hic, quare Deus mandauit hic, quòd lauarent veſtimenta ſua, & non mandauit, vt mutarent ſicut Iacob fecit in familia ſua; quia quando deſcendere debuit in Bethel, non mandauit toti familiæ ſuæ, vt lauarent veſtimenta ſua, ſed vt mutarent illa accipiendo alia, vt patet Gene. trigeſimo quinto cap. ſcilicet mundamini, ac mutate veſtimenta veſtra, ſurgite,

ſurgite,& aſcendamus in Bethel. Sed magis videtur rationabile, quòd hic debuerint mutari veſtes, quã quòd ibi, quia ibi ſolum aſcendebant ad faciẽdum altare domino, quod erat aliquid non multum ſpeciale, cum ſæpe Abraham faceret altaria, & Iſaac, & cæteri homines hoc autem fuit quoddam ſpecialiſſimum, ſcilicet quòd Deus daret legem loquens cũ populo de medio ignis, quia nunquam hoc viſum, aut auditũ eſt, vt patet Deuteronomio quinto cap. Maiori ergo reuerentia hoc venerandum erat, quam illud. Reſpondetur, quod non habuit locum hic tale mandatum: nam viri, qui erant in domo Iacob, erant pauci, & quia Iacob erat diues, omnes erant veſtiti duplicibus; ideo poterant mutare veſtes, nunc autem maxima pars populi erat de pauperibus, vt ſemper euenit, & non habebant veſtes duplices, ideo non poterant mutare, ſed lauare. Etiam ſi aliqui mutare poſſent veſtes, non tamen omnes, ideò non fuit datum generale præceptum. Et dato quòd omnes haberent veſtes duplices, ſicut dicetur Deuteronomio vigeſimo nono, non obſtat propter ſequentem rationẽ Item quia Deus volebat, vt cum eiſdem veſtibus, cum quibus exierant de Aegypto in terram Chanaan, quia illæ non vetereſcebant, nec calciamenta rumpebantur vt patet Deuteronomio octauo capitulo, cum dicitur. Veſtimentum, quo operiebaris, nunquam vetuſtate defecit, & pes tuus non eſt ſubtritus, ſi autem hic mutatæ fuiſſent veſtes, non tenuiſſent eaſdem vſque in terram Chanaan, quas de Aegypto exeuntes ſupra ſe tenuerãt, ergo non facta fuit mutatio. *Et ſint parati in diem tertium.* Quod poteſt dupliciter intelligi: vno modo, quòd iſti

Prima expoſitio.

ſe purificent immediate, & ſint expectantes me vſque ad diem tertium, quia in illo veniam ſuper montem in caligine nubis. Alio modo poteſt intelligi, quòd ſint parati in diem tertium, Ideſt quod ipſi incipiant ſe ſanctificare nunc, & taliter faciant, quòd quando dies tertius euenerit, iam omnes ſint parati totaliter, quia in die tertio non erit locus parandi. *In die enim tertio deſcendet Dominus ſuper montem Sinai.* Iſta eſt ratio motiua ad hanc purificationem, quia licèt antè Deus ſtaret ſemper inter ipſos, cum vbique ſit; tamen non apparebat ſpecialiter in aliquo loco. Nunc autem appariturus erat in magno apparatu, & maieſtate in ſono terribili tubarum, & in nube caliginoſa, & igne ardente vſque ad cœlum, vt patet Deuteronomio quarto, & quinto capitulo ergo tunc oportebat ei ſpecialem reuerentiam exhibere. *In die enim tertio.* Iſte dies tertius computatur a principio menſis tertij, de quo hic fit mentio; nã primo die menſis tertij venerunt in montem Sinai: vt patet in princ. capitu. & in ipſo die aſcendit M yſes in montem, & retulit iſta populo. *Deſcendet Dominus.* In illo die dari debebat lextideo Deus ad loquendum populo deſcendebat. Non eſt intelligendum, quòd Deus deſcenderit, quia quod deſcendit ad aliquem locum non erat ante in illo loco, ad quem deſcendit, quia per motum acquiritur locus, & deperditur locus. Sed Deus nullum locum acquirit, nec deperdit, quia vbique ſemper eſt; vt ait Ierem. capitulo vigeſimo tertio. Nunquid non cœlum, & terram ego impleo? dicit dominus ergo non poterat Deus deſcendere. motus enim ad rẽ finitam pertinet. Et ſicut ſi detur infinitum ſecundum quantitatem extenſiuam, non poterit moueri localiter ſecundum ſe totum acquirendo locum, & deperdendo locum motu recto, niſi fiat motus ſecundum rarefactionem, & denſationem ita, quòd moueantur partes in toto, vt arguit Ariſt. contra Meliſſum ponentem vnicum ens infinitum, & immobile, vt patet in primo Phiſicorum. Ita ſi aliquid ſit infinitum ſecundum eſſentiam ſicuti Deus eſt, impoſſibile eſt, quod moueatur localiter nam licèt nullum locum occupet, omnia tamen loca replet, ſicut autem corpora finita ſecundum quantitatem poſſunt acquirere, & deperdere locum, ita intelligentiæ finitæ ſecundum eſſentiam poſſunt locum amittere, & acquirere, quia licèt nullum locum occupent, aliquem locum tamen ſibi definiunt, ita quòd in vna parte orbis ſunt, quòd non in alia. De modo autem localitatis Angelorum, & Dei ſupra tertio capitulo latè

F dictum fuit, & ibi vide. Quandocunque Deus dicitur aſcendiſſe, vel deſcendiſſe, non eſt intelligendum propriè ſed quantum ad aliquam demonſtrationem effectus in aliqua parte orbis, in qua non videbatur ante nobis Deus, & nunc clare videtur, & ſic dicitur in ſymbolo, quòd verbum deſcendit de cœlis, & poſtea deſcendit ad inferos, & poſtea aſcendit in cœlum, in quibuſdam tamen iſtorum dicitur hoc ſecundum communicationem idiomatum quantum ad naturam aſſumptam a verbo; quia illa natura humana, ſiue partes naturæ aſſumptæ aliquid creatum ſunt, & competit eis propriè motus, & aſcendere, & deſcendere. Quando tamen dicimus de ſpiritu ſancto, quod deſcendit, quia ibi non poteſt fieri communicatio idiomatum, cum non aſſumpſerit aliquam

Quomodo intelligendũ eſt cũ dicatur Deus aſcendiſſe, & deſcendiſſe.

G naturam ad vnionem hypoſtaſis; ſicut verbum, & tamen dicimus, quòd deſcendit, vt patet Lucæ. capitulo tertio, quando dicitur, quòd cum Chriſtus baptizaretur, deſcendit ſuper eum ſpiritus ſanctus, ibi ergo impropriè dicitur deſcendere, vel aſcendere, ſed accipitur ſecundum quendam effectum, quia nos imaginamur patrem, & ſpiritum ſanctum, quia ſunt vnus verus Deus ſedere in cœlo empyrio in throno ſuo, dando gloriam beatis; quando ergo aliquis fit actus in inferioribus, quem ſcimus manifeſte Deum egiſſe, dicimus Deum deſcendiſſe ad agendum illum. Sic patet Geneſi vndecimo capitulo, cum dixit Deus: Venite, & deſcendamus, & confundamus labium ipſorum, & ibidem: Deſcendit autem dominus, vt videret ciuitatem, & turrim, quam ædificauerant filij

Gen. 11.

H Adam. Sic dicimus ſpiritum ſanctum deſcendiſſe ſuper Chriſtum, & deſcendiſſe ſuper Apoſtolos in linguis igneis. Sed hic nihil horum oportet dicere, ſcilicet quòd Deus deſcenderit propriè, aut impropriè deſcenſione dicta, quia non egit Deus iſtum actum, ſed Angeli, Angeli namque formabant voces in igne, & loquebantur ad Moyſen; & poſtea ſcripſerunt tabulas, & fecerunt omnia, quæ hic dicitur Deus feciſſe, ſic patet ad Gala. tertio capitulo, vbi dicit Apoſtolus, quòd lex data fuit per Angelos in manu mediatoris, ideſt in manu Moyſi. Et patet per ea, quæ declarauimus ſupra tertio capitulo, quòd quandocunque aliquis actus in ſacra ſcriptura dicitur de Deo, ſcilicet quòd Deus egerit illum, ſemper intelligitur, quòd fecerint Angeli, niſi ſit talis actus, qui excedat potentiam crea-

Non dicitur hic propriè, aut impropriè, quòd Deus deſcendit quoniam Deus non egit actũ iſtum.

Gal. 3.

I tam, & tunc bene accipietur hic deſcendere propriè, quia Angelus eſt eſſentia finita definiens ſibi locum, ita quòd quando eſt in vno non eſt in altero, & poteſt eſſe in altero loco, quàm in quo eſt: ergo moueri poteſt. Cum ergo Angeli ſemper ſint in cœlo, niſi quando ad aliquid miniſtrandum mittuntur, quia ſunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſterium miſſi, propter eos, qui hæreditatem capere habent ſalutis, vt patet ad Hebre. 1. cap. ergo quandò in Monte Synai aſtiterunt ad formandas illas voces loco Dei, oportet, vt de cœlo deſcendiſſent. *Coramomni populo.* Ideſt vidente omni populo, & ſic dicitur in littera Hebraica. *Deſcendit Dominus in oculis totius populi.* Et hoc eſt, quia cum ille Angelus, qui vocatur hic Dominus, deſcenderet, omnis populus videret, quia licèt Angelus non ſit ſecundum

Heb. 1.

K ſe viſibilis, videbatur tamen quòd ipſe veniebat, quia præcedebant quædam ſigna demonſtratiua diuinam aduenire maieſtatem, vel aliquid loco Dei; nam venit nubes denſiſſima. Et cœperunt audiri tonitrua, & clangor magnus ſuper montem; qualis naturaliter fieri non poterat; ergo manifeſte innuebatur veniſſe Deum: & tamen iſte aduentus dicitur fuiſſe coram omni populo, quia aliquando veniebat non vidente populo, ſicut quando venit in prima die mẽſis huius, quia venit Iſrael in montem Sinai, nam eadem die aſcendit Moyſes in montem Sinai, vt patet ſupra, & vocauit eum Deus. Et tamen tunc non vidit populus, verum veniſſet Deus, an non, quia non apparuerunt aliqua ſigna notabilia Dei venientis, & ſic multoties fiebat. *Super montem Sinai.* Ad ſummitatẽ montis Sinai deſcendit Deus, & ibi videbatur conſiſtere nubes, in qua

erat,

erat, & vox, quæ formabatur. Et patet infra, quia dicitur: Deſcenditque Dominus ſuper montem Sinai in ipſo montis vertice. Et vocauit Moyſen in cacumen eius. Et fit hic mutatio perſonæ, quia ipſe; qui loquitur, debuiſſet dicere, deſcendam ego ſuper mōtem Sinai, ſed loquitur de ſe tanquam de altero. Nec obſtat, ſi dicas, quod iſte, qui loquebatur erat Angelus, & loquebatur de Deo, falſum eſt enim; nam Deus non erat deſcenſurus, vt declaratum eſt ſupra, ſed Angelus, & ipſemet Angelus vocat ſe Dominum, vt patet infra ſequenti capit. cum dicitur: Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo ſeruitutis, non habebis Deos alienos coram. Et iſte Angelus, qui loquebatur nunc ad Moyſen, vocatur Dominus, vt patet ſupra; nā dicitur, aſcendit Moyſes ad Dominum, & vocauit eum Dominus de monte, ſed ipſe, qui vocauit, eſt iſte, qui nunc loquitur, vt patet ex continuatione totius narrationis; quilibet namque Angelus in ſacra ſcriptura dominus vocatur, maximè in veteri teſtamento inquantum loco Dei apparet. Sed dices, quòd hic non mutatur perſona, quia licèt iſte, qui loquebatur, Angelus eſſet, & ille qui deſcenſurus eſſet Angelus erat: tamen non erat iſte idest Angelus deſcenſurus ſed alius. Reſpondetur, quòd etiam hoc falſum eſt; nam litera ſignat, quod ille idem, qui loquebatur iſta deſcenſurus erat. Et patet ſupra, quia cū dictum fuiſſet, quòd Moyſes narrauerat verba Dei, ſcilicet huius Angeli loquentis ad populum, & verba populi ad Deum ſubiunctum eſt, iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te; idem ergo erat, qui nunc dicebat: Dominus deſcendet ſuper montem Sinai, & qui deſcenſurus erat.

Angelus poteſt vocari Deus in veteri teſt. maximè cū loco Dei apparet.

Quare hic Angeli Deus vocatur, & ſæpe in ſacra Scriptura.

QVÆSTIO VII.

ALiquis autem quæret, quare vocantur hic Angeli Deus. Si enim verū eſt, quòd Angelus iſta faciebat, quare non dicebatur, & dixit Angelus, vel fecit Angelus, cum dicatur, & fecit Deus, vel dixit Deus? Aliquis forte reſpondebit, quod non dicitur hic, quòd Angeli fecerint tale, vel tale licèt Angeli fecerint, quia in lege veteri, ſiue in tempore illo non fuit cognitio Angelorum. Sed hoc non poteſt ſtare, quia Gen. 16. cap. dicitur, quod quando Agar fugeret a facie dominæ ſuæ Sarai affligentis eam, inuenit eam Angelus domini in ſolitudine, & fecit eam, redire. Item Gen. 19. cap. dicitur, quòd duo Angeli venerunt Sodomam ad deſtruendam eam. Item Geneſ. 21. dicitur quod quando Agar errabat in ſolitudine Berſabeæ, & cōſumpta aqua puer moribūdus faceret ſub vna arborum, vocauit Angelus domini de cælo Agar dicens: Quid agis Agar? Item Gen. 24. cap. cum Abraham loqueretur ad Eliezer ſeruum ſuum, vt non reduceret Iſaac in Meſopotamiam, ne acciperet ei vxorem de filiabus Chananæorum ſubiunxit, ipſe mittet Angelum ſuum coram te, & accipies inde vxorem filio meo. Item Gen. trigeſimo primo dicitur: Dixitq; ad me Angelus domini in ſomnis. Iacob leua oculos tuos, & vide. Item Gen. 32. dicitur quòd cum veniret Iacob in via apparuerūt ei Angeli Dei, & vocauit illos caſtra Dei. Multa quoque alia ſunt teſtimonia in Gen. & Exodo, & ſingulis libris Ioſue, Iudicum, & cæteris hyſtoricis, atq; Prophetalibus, vt pluries, & multo pluries fit mentio in veteri teſtamento de Angelis, quàm in nouo, vt patet diſcurrendo libros vtriuſque teſtamenti. Reſpondetur ergo, quòd ſacra ſcriptura mutauit hoc non ſine magno myſterio; nam ſacra ſcriptura tempore Spiritu ſancto dictante conſcripta, fuit cautiſſima, & quia illa data fuit ad noſtram inſtructionem, ita euitauit omnem modū, per quem in errorem duci poteramus, ſed valde poterant duci in errorem Hebræi, ſi hic Angeli nominarentur; ergo non debuerunt nominari: Hebræi namque ad idolatriam proni valde erāt, & occaſionem magnā

Reſponſio quadam dicens, q in lege veteri non fuit cognitio Angelorum.

Gen. 19. & 21.

Gen. 24.

Reſponſ. auct. ingenioſa.

A ad idolatrandum haberent, ſi nominarentur in talibus locis Angeli. Occaſio erat in hoc; nam Hebræi tunc valde rudes erāt, & neſciebant diſtinguere inter Deū, & Angelos, cum vtrunque eſſet ſpiritualis ſubſtantia atque inuiſibilis, niſi per actus. Si ergo omnes actus darentur Angelis, Angelos Deum exiſtimarent, & Deum nihil eſſe dicerent, cum nihil agentem viderēt, aut Angelos id quod Deum, vel Deos dicerent. Nam ſicut probatum fuit ſupra 3. cap. & aliqualiter de iis ſupra dictum fuit, nunquam Deus aliquid per ſe agit, niſi ad illud agendum non ſufficiat potentia alicuius ſubſtantiæ creatæ, ſed ad omnia, quæ nominantur in ſacra ſcriptura ſufficit potentia creata, ſcilicet alicuius Ange-

B li, præterquam ad creandum, & remittendum peccata, & dandum gratiam, & quædam ſimilia valde pauca; ergo omnia, quæ in ſcriptura dicuntur Deus egiſſe, vel quaſi omnia, Angeli fecerunt. Sed extra beneficia, vel actus mirabiles, qui ponuntur in ſacra ſcriptura, non ſunt aliqui alij actus, per quos manifeſtaretur potentia Dei, aut ipſe Deus eſſe. Ergo ſi oēs actus Angelici denominarentur ab Angelis, non pateret Deum eſſe ſaltē quomodo Deus verus eſſet Deus Hebræorum niſi valde obſcure, quod non poterant percipere Hebræi. Cū ergo oīa bona ſe recepiſſe viderent Hebræi ab Angelis, Angelos Deos exiſtimarent. Iſte namque fuit modus omnium antiquorum in conſtituendis dijs, vt eos, qui eis multa beneficia tribuiſſent, diuino culto, & nomine honorarent, vt ait Ariſtot. 9. Politicorum. Et Au-

C guſt. de Ciuit. Dei lib. 18. capit. 8. Et ſic Pallas, ſiue Minerua Dea facta eſt, quia plures artes inuenit in Aphrica apud Tridonidem lacum. Sicut Ceres in Grecia, quia ſeminandi, & menſurandi artem tribuit. Sic Saturnus apud Latinos, quia agriculturam docuit, & ſtercore fimentare tellurem; vnde eum Sterculium Deum antiquitas nuncupauit. Sic Phœbus propter auguria. Sic Aeſculapius propter medicinam. Sic omnes alij, de quibus longum eſt enarrare. Et non ſolùm in hominibus iſte error inualuit, ſed etiam ad pura elementa conuerſus eſt. Nam Aegypti, qui ab aquis maxima ſuſcipiunt bona, aquarum cultores effecti ſunt aquam colentes, vt Deum. Chaldæi autem, quia Iudicio Noe ignem vaſtaturū fore orbem arbitrati ſunt, ſicut aqua iterum deleuerat, ne eis noceret, honore diuino colue-

D runt. Sic Tullius Hoſtilius tertius rex Romanorum Febrem, & pallorem atque timorem, vt Deos coluit, ne ei nocerent, cum in bello contra ſe in fraudem Albanos verti vidit, vt ait Titus Liuius lib. 1. ab vrbe condita; Eſt autem iſta ordo conueniens; Nam ſicut per ordinationem ſubordinatorum agentium in natura cognouerunt Philoſophi primam cauſam, quæ eſt verè Deus, vt apparet ex ſeptimo, & octauo Phiſicorum, & apprehenderunt illam, vt maximum eius licèt non coluerint, vt Deum, ſed euanuerunt in cogitationib. ſuis, vt ait Apoſtolus ad Roman. 1. Ita Deum aliqua geus ſibi cognouit, aut conſtituit per exhibitionem beneficiorum. Nam licèt Deum verum cognitum naturaliter obligemur, vt Deum colere tamen Deum nobis accipere ex affectione fuit, quælibet gens illum Deum

E ſuum vocauit, ad quē affecta fuit, quia ei multa beneficia contulit, ſic haberi affecti ſunt ad hunc, qui Deus verus erat; quia eis ſpecialia beneficia faciebat, & ſic in iſto pacto legis firmādæ, vt eam cuſtodirent Hebræi, promiſit eis multa bona facere, & accipere eos in populum ſpecialem, cum dicitur: Vos ipſi vidiſtis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos ſuper alas Aquilarum, & aſſumpſerim mihi. Si ergo audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, mea eſt terra, & vos eritis mihi gens ſancta, & regale ſacerdotium. Manifeſtum eſt ergo, quòd cum omnia beneficia data Hebræis, & omnes locutiones factæ ad eos, & ad Prophetas ſuos facta fuerint per Angelos tanquam per miniſtros, ſi ſemper poneretur, quòd Angelus loquebatur, aut Angelus faciebat: Angelum benefactorem ſuum, tanquam Deum colerent. Nam non videbatur eſſe vllus modus, quo Hebræi illum Deum colerent, aut exiſtimarent,

Auguſt. Veteres illos Deos dicebāt, a quibus potiſſima bona recipiebant. Aegyptij aquā colebant. Chaldei ignem.

Rom. 1. Quælibet gens illū Deū vocauit, in quem affecta fuit.

ſtimarent, qui nullum bonũ eis, aut hoſtibus ſuis malũ non intuliſſet, & quòd illum Deum exiſtimarent, qui cunctorum bonorum collator extitiſſet, & mala cuncta ab eis auertiſſe. Debuit ergo, vt ſacra ſcriptura iſta per Angelos facta, aut dicta non expreſſiſſet, ſed p Deũ, ne populum adhuc rudem ad idolatriam concitaret. Sed dices, quare ergo aliquando nominat Angelos aliquid feciſſe, vel dixiſſe, & aliquando Deum, cum tamen omnia fecerint Angeli. Reſpondetur, quòd iſta fuit magna ſcripturæ ſacræ ſagacitas, quia nec naturã angelicam per taciturnitatem totaliter voluit negare, nec exprimendo ſemper naturam angelicam in omnibus, quæ faciebat natura Angelica, voluit ad idolatrãdum occaſionem dare. Dices ergo quare magis in iſtis quam in illis nominantur Angeli? Reſpõdetur quod quædam ſunt valde magna facta, quæ videntur pertinere ad diuinam operationem mediate, vel immediate. Alia ſunt minora, quæ directè non pertinent ad Deum mediate, vel immediatè. Item quędam ſunt beneficia, quæ directè pertinent ad vnam ſolam perſonam, alia ſunt, quæ pertinebant ad totum populum Hebraicum, per iſtam diſtinctionem operum, & beneficiorum poteſt reperiri fundamentum, ſcilicet quare aliquãdo nominãtur Angeli, & aliquando Deus. Nam Angeli ſemper nominantur. Aut quando id quod factum eſt, aut dictum, non erat valde magnum, aut quando nõ ad totam communitatem Hebræorum, ſed ad vnam perſonam pertinebat. Omnes vero auctoritates allegatæ, & omnia alia loca, in quibus in veteri teſtamento nominantur Angeli vnum de iſtis duobus habent; vel fortè vtrunque, vt patet diſcurrendo in quibuſdam. De primo Gen. 16. cap. quando dicitur, quòd apparuit Angelus Domini Agar, & reduxit eam ad Sarai, & non nominatur Deus: dicitur, quòd iſtud negocium paruum erat, ſcilicet reducere vnam ſeruam fugientem ad dominam, vel erat ad vnam perſonam ſingularem, quia hoc ſolum dirigebatur ad Agar. De ſecundo etiam Geneſ. decimo nono capit. de deſtructione Sodomorum nominati ſunt Angeli, quia nõ fuit aliquid magnæ potentiæ euertere illas ciuitates, licèt adhuc in hoc videatur quædam differentia ſaltem in verbis, quia Angeli dicuntur veniſſe ad deſtruendam ciuitatem; tamen Deus dicitur eam deſtruxiſſe, vt patet Gene. 19. cap. nã in principio fit mentio de Angelis ad deſtruendum venientibus, & poſtea vltra medium dicitur; Igitur Dominus pluit ſuper Sodomam; & Gomorrham ſulphur a Domino de cęlo, & ſubuertit ciuitates has, & omnẽ circa regionem. Sic dicitur Gen. decimotertio capitulo. Eleuatis oculis Loth vidit omnem circa regionem Iordanis, quę vniuerſa irrigabatur antequam ſubuerteret Dominus Sodomam, & Gomorrham, idem patet Deut. 29. & Treno. tertio cap. Item de Angelo, qui iterum apparuit Agar in ſolitudine Berſabææ erranti, & mõſtrauit ei puteum, nominatur Angelus, quia hoc ad ſingularem perſonam fuit, & factum valde paruum, ſcilicet monſtrare puteum, quia antea ibi ſteterat. Itẽ quòd dicitur de Angelo dirigente viam Eliezer ad ducendum vxorem pro Iſaac, ſingularis perſonæ factum eſt, & ſatis paruum. Item de Angelo, qui demonſtrauit Iacob in ſomnijs arietes maculoſos, & varios, hoc ſicut cætera ſatis paruum erat, & ad vnum virum pertinens. Item de Angelis, qui ei obuiauerunt, cum intrauit terram Chanaan, vel pauloante, quia iſti ſolum venerunt ad conſulendum eum, quod erat ſingulare factum. Aliquando tamen ponitur expreſſa mentio de Angelis in valde magnis factis, ſicut in reuelatione facta Iacob in Bethel, per quam enũciabatur Chriſtus naſciturus de ſemine ſuo, quod eſt maximum miſteriũ legis, & Prophetarum; dicitur tamen ibi de Angelis deſcendentibus, & per ſcalam. Cauſa huius eſt, quia ibi ponitur expreſſa mentio de Deo, bene poteſt fieri mentio de Angelis, quia per talem nominationem fiet diſtinctio inter Deum, & Angelos, in iſtis ſuperioribus exemplis, & in pluribus alijs ſacræ ſcripturæ nominantur Angeli, quia facta illa, in quibus nominantur, parua ſunt, & ad ſingulares perſonas pertinentia. Alia autem

Quare potius in vno loco quam in alio Angeli nominantur.

Scripturae dicit eſſe facta ab angelus, q parua ſunt, & ad vnã ſolam perſonã pertinentia Quæ aũt magna, & ad cõitatẽ ſpectantia a Deo eſſe nerrat.

Gen. 19.

Gen. 13.

F ſunt loca ſacræ ſcripturę, in quibus nominantur Angeli, quia facta ſolum erant parua, licet pertinerent ad communitatem Hebræorum. Alia ſunt in quibus nominantur, quia ad vnam perſonam pertinebant, licèt ſatis magna eſſent. De primo patet Ioſue quinto cap. vbi apparuit Angelus Domini euaginatum habens gladium, qui erat princeps exercitus domini, & nunciauit Ioſue, quòd Iericho tradenda eſſet, vt patet ibidem in cap. 6. Iſte autem vocatus fuit Angelus dupliciter, prima quia factum non erat valde magnum, ſecundo, & principalis, quia ad iſtum Angelum pertinebat hoc ex officio cum eſſet princeps exercitus domini. Aliquando facta fuerunt magna; quia tamen erant ad vnam perſonam ſingularem, dicitur Angelus domini fecit, vel apparuit, vt patet Eſa. 6. cap. quia purgatio labio-

G rum Iſaiæ, quæ ſignabat purgationẽ culpæ, & forte tũc a Deo fiebat, valde magnum factum erat, & factũ fuit per vnum de Seraphin. Item apparitiones factæ Danieli, & reuelationes magnę de hebdumadibus, & morte Chriſti, & regno, & ordine ſæculorum, dicuntur factæ per Angelum, quia licèt aliquid magnum eſſent, facta fuerunt ad vnam ſingularem perſonam. Nec tamẽ eſt conuertenda conſequentia, ſcilicet quod quandocunque aliquid paruum fuerit factum, aut reuelatum, aut ad vnam perſonam ſingularem dictum, fuerit dictum per Angelum, ita quod in ſcriptura nominetur tunc feciſſe Angelus, quia multoties parua dicta, aut facta ſunt, quæ tamen dicitur Deus feciſſe, aut apparuiſſe, & hoc quia perſona, ad quam fiebat non erat multũ firma, & potuiſſet habere occaſionem erroris, ſi dictũ

H fuiſſet, quod Angelus faciebat. Nam dicendo, quòd Deus agar, error vel falſitas nulla eſt, quia licèt Angeli miniſterialiter illa exerceant, Deus tamen principaliter illud agit, cum fieri ſpecialiter mandet, & modum, & virtutem tribuat. Dicendo autem quòd Angeli faciunt ſequuntur in conuenientia ſupra aſſignata; nam quando fit mentio de magnis beneficijs. ſ. de eductione de Aegypto, & de ſimilib. nõ eſt conueniens nominari Angelos; In apparitionibus autẽ factis Abrahæ, Iſaac, & Iacob, quando promittebatur eis terra Chanaan, & multiplicatio ſeminis ſicut ſtellas cęli, & arenam, quæ eſt in litiore maris, non dicebatur Angelus iſta dicere, aut promittere, ſed Deus, quia cum iſta maxima beneficia eſſent, ſi angeli iſta feciſſet, aut promiſiſſe dicerentur, ab angelis torum bonum ſuum rece-

I piſſe Hebræi putarent. Et ſi in aliquo iſtorum fiat mẽtio, quod angelus loquebatur immediatè declaratur, ꝙ non dixerit angelus a ſe ſed recitans verba Dei, vt patet Gen. 22. cap. cum dicitur: Vocauit autem angelus domini Abraham de cęlo dicens, per memetipſum iuraui dicit dominus, quia feciſti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſicut ſtellas cęli, & velut arenam, quæ eſt in littore maris. Et ſicut iſta beneficia magna Deus dicitur promiſiſſe, ita omnes alias magnas res pertinentes ad totum populum Hebraicum ipſe dicitur egiſſe. Vnde principium horum beneficiorum, ſcilicet quando dicitur appariuſſe in rubo ardente, qui non comburebatur in monte Sinai Moyſi cuſto-

K dienti oues, & dixit quòd volebat educere populum ſuum Hebraicum de dura ſeruitute Hebræorum, iam enim recordabatur eius, non dicitur ibi, quòd apparuit Deus, quia ſi angelus iſta verba dixiſſet, vocauiſſet Hebraicum populum ſuum, & ſe educturum eos, de manu Pharaonis, quod erat magnum beneficium, propter quod ipſi coluerunt Deum iſtum verum, vt patet his cum dicitur. Vos ipſi vidiſtis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos ſuper alas aquilarũ, & tunc ſubiungitur, quòd propter hæc beneficia recepta cuſtodiã leges Dei ſuſcepit populus Hebræorum. Et ſicut iſta promiſſio liberationis ſcribitur dicta a domino, ita omnia alia diſpoſitiua ad completionem huius promiſſionis, ſcilicet plagæ illatæ Aegyptijs dicuntur factæ a domino, vt patet ſupra diſcurrendo a cap. 5. vſque 15. maxime, quia hic fiebant talia portenta, quæ nullus poterat facere, niſi Deus; debebat ergo poteſtas faciendi talia

Multoties ſcriptura dicit parua facta, & dicta, quæ Deus non fecerit, licèt ab angelis, tanq per miniſtros, facta ſint.

Gen. 22.

Deus attribuit ſibi ea, quæ cum magno apparatu ſiunt, angelus vero, quæ cum minori.

talia attribui Deo, & facere ea. Et hoc declarauit Deus, ſæpe in illatione plagarum, dicens. In hoc cognoſcent Aegyptij, quod ego ſum Deus in medio terræ, & quòd non ſit Deus præpter me. Etiam ipſa eductio de Aegypto Deo attribuitur cum dicitur, quod eduxit dominus de Aegyplo Hebræos, in manu ſorti Aegyptijs plãgentibus, & videntibus, atque ſepelientibus mortuos ſuos, vt patet Num, 32. cap. Portatio autem nubis præcedentis exercitum Hebræorum attribuitur angelo, vt patet ſupra 14. cap. cum dicitur. Tollenſque ſe angelus Dei, qui præcedebat caſtra Iſrael abijt poſt eos, & cum illo pariter columna nubis priora dimittens poſt tergum ſtetit inter caſtra Aegyptiorũ, & caſtra Iſrael. Et huiuſmodi ratio eſt, quia iſtud erat quoddam paruum, ſcilicet portare illam nubem. Alia autem, quæ poſtea ſecuta ſunt, ſcilicet conuertere aquas ſuper Aegyptios, & dare manna, & educere aquam de petra in Raphidim, Deo attribuuntur, quia eſt actio magna, & ad totum populum pertinens. Quia autem Deus in actibus angelorũ faciat differentiam interdum vocans eos ſuos, cum fiunt cum magno apparatu, & excellentia, interdum vocans eſſe actus angelorum; cum vero ita fiunt cum magno apparatu patet infra 33. cap. quia ibi dicitur Deum dixiſſe mittam præcurſorem angelum meum, vt eijciam Amorrhæum, &c. non enim aſcendã tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne forte diſperdam te in via. Sed manifeſtum eſt, quod ante hoc non præcedebat eos Deus, ſed angelus domini in columna nubis, ſed dicit ſe iam non præceſſurum, ſed miſſurum angelum ſuum, qui præcedat, quia non volebat, aut ſignabat ſe nolle portare eos in illo apparatu, aut quã portauerat ex Aegypto vſque ad montem Horeb, ſed modo quodam non ita glorioſo, ſed cum maiori labore, aut inopia ipſorum, & non cum tanta cuſtodia. Si tamen diligenter attendatur, aliquando idem vocatur angelus, & Deus, & vocatur Angelus ad vnam actum, & Deus ad alterum, vt patet ſup. decimoquarto cap. Nam dicitur, quod angelus domini, qui præcedebat caſtra, conuertit ſe poſt tergum, & cum eo nubes tenebroſa, ſcilicet Aegyptijs, & illuminans noctem, ſcilicet Hebræis. Ex hoc enim innuitur, quòd ille, qui præcedebat in nube, erat Angelus. Sed poſtea vocatur Deus, cum dicitur: Iamque aduenerat vigilia matutina, & ecce reſpiciens dominus ſuper caſtra Aegyptiorum per columnam ignis, & nubis interfecit exercitũ eorum, & ſubuertit rotas curruum, ferebanturque in profundum. Seruat ergo ſacra ſcriptura iſtam ſagacitatem, vt magnos actus a Deo factos dicat; paruos autem interdum ab angelis, vt non detur occaſio errandi. Et quia occaſio iſtius erroris magis fuit in primis Iudæis, qui nondum Deum verum cognouerant, aut cum in Deum acceperãt, ſpecialiter ſcriptura obſeruauit iſtã differentiam loquendi obnixe in antiquis. Cum autem Hebraicus populus in cognitione Dei firmior factus eſt, ita vt ſcirent quid Deus agebat, vel quid angelus, non tantum ſcriptura iſtã differentiam locutionis obſeruauit, vnde aliquando illa magnalia, quæ ad Deum pertinebant, angelus ſe feciſſe dicat, vt patet Iudic. 2. cap. cum dicitur: Aſcendit angelus domini de Galgala ad locum flentium, & ait: eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terram, pro qua iuraui patribus veſtris, & pollicitus ſum, vt non facerem irritum pactum meum vobiſcum vſque in ſempiternum, ita duntaxat, vt non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ huius, & aras eorum ſubuerteretis, & ſi voluiſtis audire vocẽ meam, cur hoc feciſtis? Quamobrem nolui delere a facie veſtra (vt habeatis hoſtes, & dij eorum ſint vobis in ruinam.) Ecce qualiter angelus dixit hic ſe eduxiſſe Iſrael de Aegypto, & dediſſe eis legem, quæ vocatur fœdus, vel pactum, & iſta ſunt maxima, quæ Hebræi ſuſceperunt. Licet ergo tunc dixerit hoc angelus, tamen non dixiſſet in principio eductionis Hebræorum de Aegypto, quia ſi ibi reſpiciatur diſcurſus huius libri, ſemper reperietur, quod talia dicebatur Deus facere, vel dicere, & non angelus. Reſpicienda eſt ergo varietas temporum, & ſecundum illam ſcriptura modo loquendi

Scripturæ ſagax magnos actus a Deo eſſe factos dicit paruos ab angelis ne detur occaſio errandi.

Aliquando ſcriptura dicit illa magnalia, quæ ad Deũ pertinebãt, angelum feciſſe, et hoc quando populus Hebræus in lege firmuerat.

A variat. Nunc ergo ad punctum, de quo quærebatur, dicendum, quod datio legis fuit maximum, quod interceſſit inter Hebræos & Deum, & quia populus ſuſcipiens legem obligat ſe legiſlatori obſeruare legem ſub pœnis contentis in lege, ſi angeli diceretur dediſſe legẽ Hebræi adhuc rudes crederent illam legem eſſe angeli, & non Dei, & eos directè obligari ad obſeruantiam legis angelo, & non Deo. Decuit ergo quòd omnia iſta diceretur egiſſe, aut dixiſſe Deus. *Conſtituesque terminos populo.* Apud radices montis poſuit Moyſes quædam ſigna, ſiue limites, vſque ad quos populus ſolum accedere debebat, & iſta mandabat Deus non quidem, quòd facere contrarium ſe malum eſſet, quia non referebat magis ſic, vel ſic, vtrum aſcenderet populus in montem aut non, quia non magis ſic viſurus eſſet de B gloria Dei, quam non aſcendendo; fuit autem hoc mandatum, vt erudiret Deus Hebræos adhuc rudes ad reuerentiam, & timorem ſuum. Nam ſi hoc non mandaſſet multi ipſorum permoti curioſitate videndi attentaſſent aſcendere in montem, quod videbatur quædam irreuerentia, ſcilicet quemlibet ſimplicem hominem velle accedere ad Deum, qui tantæ altitudinis, atque maieſtatis erat; nunc autem ſic edocti reuereri Deũ per magnam formidinem, poſtea gratulabantur valde, quod in conſpectu tantæ maieſtatis non mortui fuiſſent, vt patet Deuter. quinto cap. cum dicitur. Ecce oſtendit vobis dominus Deus noſter maieſtatem, & magnitudinem ſuam, vocem eius audiuimus de medio ignis, & probauimus hodie, quod loquente Deo cum homine, vixerit homo. Cur ergo moriemur, & deuorabit nos hic C ignis maximus? ſi enim audierimus vltra vocẽ domini Dei noſtri moriemur; quid eſt enim omnis caro, vt audiat vocem Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur, & poſſit viuere, ſicut nos audiuimus? Hinc eandẽ reuerentiam docebat Deus obſeruari in acceſſu ad tabernaculum, ne quis de populo auderet accedere ad loca Leuitarum, circa tabernaculum, vel vt non intromitterent ſe de officijs Leuitarum, nec Leuitæ de officijs Sacerdotum, ſi quis autem contrarium faceret, occidebatur, vt patet Num. tertio, & quarto, & decimo octauo cap. Et hoc idem confeſſi ſunt ipſi Iudæi conquerentes; Ecce conſumpti ſumus, omnes perijmus quicumque accedit ad tabernaculum domini, moritur, nunquid vſque ad internecionem cuncti delendi ſumus? vt patet Num. decimo ſeptimo cap. Et hoc pa D tet in Bethſamitibus, de quibus occidit dominus ſeptuaginta viros, & quinquaginta millia de plebe; quia viderũt arcã domini, & capſellam in agro Bethſames, cum duceretur a Philiſtijm, vt patet 1. Reg. 6. cap. *Per circuitum.* Id eſt per circuitum montis.

QVÆSTIO. VIII.

NOn fixerat populus caſtra in circuitu totius montis, ſed ab vna parte, ſcilicet a fronte meridiana, vt ſupra declaratum fuit, quia dicitur in litera; ibi fixit Iſrael tentoria è regione montis, id eſt contra montem, ſi tamen totus populus iacuiſſet circundans montem ad modum coronæ, non diceretur, quod erat è regione montis, quia è regione ſolum ſignat vnam differen-E tiam poſitionis, ſcilicet dextrum, vel ſiniſtrũ; ante vel retro; ſi tamen populus circundaret montem, teneret omnes quatuor differentias poſitionis reſpectu mõtis, & ſic licet aliqua pars populi eſſet è regione montis, tamen falſum eſſet, quod populus fixiſſet caſtra è regione montis, cuius contrarium vult litera. Dicendum ergo, quod licet populus non fixiſſet caſtra in circuitu montis, ſed a fronte meridiana; tamẽ quia multus erat nimis, & dum exiret de caſtris accedendo ad radices montis, vt audiret Deum loquentem non poſſet capi; ſed totus conſiſteret fronte meridiana, ideo circunfuſus fuit ad diuerſas partes mõtis in circuitu; ideo Moyſes in circuitu totius montis, vel ſaltem in maiori parte, ſcilicet ad partem meridianam, ad quam directè erant, & ad frontem Orientalem, & Occidentalem; in fronte autem Septentrionali, quæ erat directè oppo-

In qua parte mõtis populus fixerat caſtra.

ſita illi parti.ſ. meridianæ,in qua erant,non erat ita neceſſe ponere terminos. *Et dices ad eos, cauete, ne aſcendatis in montem.* Iſtud fuit dictum in primo die, quo aſcendit Moyſes in montem Sinai, quando venerunt ad illum in vice ſecunda,quando populus reſpondit ſe velle recipere legem Dei,& in eodem die incępit Moyſes luſtrare montem, & conſtituere terminos populo; mandabat autem Deus, ne quis de populo toto auderet aſcendere in montem; nam ſi hoc mandatum non fuiſſet,aliqui curioſitate videndi ea, quæ intra mōtem erant permoti, aſcendit in montem, & tunc ſequerentur duo inconuenientia. Primum quædam ad Deum irreuerentia, cum auderent accedere ad locum, in quo Deus erat, cum ad hoc quilibet homo indigniſſimus ſit,niſi quem Deus ad hoc ex ſua bonitate ſola dignatus fuerit acceptare. Secundum quòd ſi ipſi accedere conarentur, & videre,quę intra erant,non attenderēt ad vocem formatam de medio ignis, in qua dicebātur mandata; quod tamen Deus volebat eos valde attendere,nam propter nihil aliud dicebātur illa, niſi vt audiret cunctus Iſrael, quæ dicebantur, & cuſtodiret, & timore concepto ex terribilitate illarum vocum non peccarent in Deum. Sic patet infra vigeſimo capitulo, cum dicitur;Et ait Moyſes ad populum,Nolite timere, vt enim probaret vos,venit Deus,& vt terror illius eſſet in vobis, & non peccaretis. *Nec tangatis fines illius.* i.radices mōtis,iſta prohibitio fuit facta propter duo, aut ſaltem propter vnum eorum. Primum, quia forte fumus ille, & nubes denſiſſima operiebat totum montem Sinai vſque ad radices, & quia Deus intendebat eos arcere, ne curioſe videre vellēt illa magnalia Dei, vetuit etiam,ne ad radices accederent, quia ibi gloria domini etiam aliqualiter apparebat. Antecedens patet infra cum dicitur. Totus autem mons Sinai fumabat,eo quòd deſcendiſſet dominus ſuper eum in igne, & aſcenderet fumus ex eo, quaſi ex fornace, Ideo non ſolum videtur,quòd apparebat gloria domini in parte ſuperiori, ſed etiam per totum montem vſque ad radices contingentes extremitates vallis. Hoc autem non repugnat ei, quod ſupra declarauimus, & infra etiam patet quòd dominus deſcendebat ſuper cacumen Sinai, & non ad partes inferiores: nam verum eſt, quod licèt ſuper totum montem deſcenderit nubes, tamen ſuper partem ſuperiorem cacuminis ſpecialius deſcendit,quia ibi magis apparebat dominus in igne magno, & nube denſiſſima, & fumo maiore, partes autem inferiores non ita ardebant, aut fumabant. Alia ratio quare vetuerit dominus, ne tangerent radices montis, quia licèt non foret ibi gloria domini in fumo, & igne vel nube denſa,tum ſi ad radices accendi daretur licentia, daretur occaſio ad aſcendendum; incitarentur enim aſcendere ad ſuperiora, cum inferiores partes tetigiſſent: ideo non ſolum vetabatur aſcenſus ad ſuperiora, ſed etiam tangere inferiora. Sic enim fuit ſupra 12. cap. de pane fermentato, quia mandatum fuit, vt a die quarto decimo menſis primi in veſpere non ſolum non comederent panem fermentatum, ſed etiam vt non haberent in domibus, quia ſi in domibus haberent, incitarentur ad comedendum. *Omnis, qui tetigerit montem, morietur.* Scilicet quòd dominus occidet eum, aut vos occidetis. Si enim ipſi omnes, vel magna pars contenderent aſcendere in montem, aut tangere illum, Deus occideret illos,vt patet infra cum dicitur, deſcende, & conteſtare populum,ne forte velint tranſcendere terminos ad videndum dominum, & pereat ex eis plurima multitudo. Et infra dicitur: Sacerdotes autem, & populus ne tranſeant terminos, ne aſcendant ad dominum, ne forte interficiat eos. Si autem vnus aut pauci contenderent intrare, populus eos occidere debebat, vt patet ex litera, quæ ſequitur immediate,ſcilicet: Manus non tangent eum, ſed lapidibus opprimetur, aut confodietur iaculis. *Manus non tangent eum.* Hic ponitur modus occidendi eum, qui tetigiſſet montem, & aſcenderet per eum, quia ſi aliquis montem intraret occidendus erat, vt ſupra dicitur, ſcilicet omnis qui tetigerit montem, morte mo-

Rationes quibus Deus Iſraelitis vetuit, ne tangerent radices montis.

F rietur. Cum ergo intraret, crederent fortè alij, quòd poſt eum intraturi eſſent ad tenendum eum, ne aſcenderet,& occidendum eum. Dicit ergo Deus, vt omnes magnam reuerētiam obſeruarent,& ne intratio vnius in monte eſſet occaſio multis intrandi,mandauit,quòd quando aliquis intraret,nō intrarent alij poſt eum ad tenendum eū: ſed ab extra exiſtentes eum occiderent. *Manus non tangent eum.* Particula eum,nō refertur ad montē,ita quòd eſſet ſenſus, ſcilicet quò ſicut non licebat tāgere pedibus intrando, vel aſcendendo ita nō licebat tangere manibus: ſed refertur ad intrantem in montem, de quo dicebatur: Omnis qui tetigerit montem,morte morietur. Dicitur ergo,manus non tangent eum, ideſt non intrabunt poſt eum in montem, vt tangant eum manibus ſuis, & ſic teneant. *Sed lapidibus opprimetur.* Ideſt quòd quando aliquis vellet intrare,alij

G ab extra iacerēt lapides in eum,& ſic occiderent antequam effugeret in longinquam partem mōtis. *Aut confodietur iaculis.* Iacula etiam leuia poterant mitti a longe, & ſic etiam fugiens percuti poterat. In Hebręo dicitur.*Confodietur ſagittis.* Sed idem ſignat, quia ſecūdū proprietatem Latinę dictionis cum iacula a iaciendo dicantur,& ſagittę iaciantur,iacula dici poterant. *Siue iumentum fuerit, ſiue homo, non viuet.* Accipitur hic large iumentum pro pecore, & iumento. Iumentum autē proprie dictum ſignificat animalia ad ferenda onera diſpoſita,vt equus,mulus,& aſinus,& camelus,& bos. Animalia autē comeſtibilia, vt ſunt ouis, & ſimilia pecora ſunt,& non iumenta, ſed nō ſēper obſeruatur iſta differentia, quia ſupra 13. ca. dicitur: Sanctifica mihi

Iumētū quid ſignificet, & in quo differat a pecore.

H omne primogenitum, tam in hominibus,quam iumentis;accipitur enim ibi iumentum pro pecore, quia ſola primogenita pecorum ſacrificabantur. Aliquando accipitur iumentum largè pro pecoribus, & iumentis,& ſic dicitur Pſal.40.Homines,& iumenta ſaluabis domine,ideſt omnia bruta, & Pſalm. 147. Qui dat iumentis eſcam ipſorū,ſed iſta ſententia vniuerſalis erat,ſcilicet quòd quodcūque animal brutum intraret, moreretur; nam eadem ratio ſtabat in omnibus. De homine autem intrante, quare occideretur,ratio manifeſta eſt, ſcilicet quia contemnebat mandatum Dei, & quia irreuerentiam committebat volendo curioſè videre magnitudinem Dei, quæ monſtrabatur ſuper montem. Sed de iumento non eſt eadem ratio, quia iumentum

Pſal. 48. & 147.

Quare animalia, quæ montem intrabant occidebātur, cum non peccarēt

I contemnere non poſſit, cum non ſit capax præcepti. Etiam iumentum non committebat irreuerentiam, cum non intraret montem ad videndum magnitudinem domini exiſtentem ipſo; ſed ex quodam inſtinctu naturę ſecundum apprehenſionem Phantaſticam,quia apparet ſibi bonum, aut delectabile eſſe in tali aut tali loco ſtare. Bruta namque animalibus phantaſijs,& memorijs viuunt, ideſt Phantaſia, & memorationibus cōmunibus, opinionem autem vniuerſalem non habent, vt ait Ariſto. in ſeptimo Ethic. Fit tamen iſta punitio in animalibus brutis propter ipſum quod factū, quia in ſe malum eſt: licèt beſtiæ non dicantur propriè malum agere, aut male, nec aliquam habere malitiam. Nam ſicut intrare aliquem hominem in montem ſtante ibi gloria diuina malum erat, quia omnes reuereri

K debent, & timere a tanta magnitudine, ita ſi beſtia intraret montem accedendo ad montem, vbi ſtabat gloria Dei,malum erat:ſic patet Leu. 20.c.de illo qui dormiebat cum pecore: nam ipſe, qui faciebat, moriebatur, & pecus occidi debebat,licèt pecus in hoc nihil peccaret, erat tamen quædam enormitas facti,ideo peribat. *Cum clangere cœperit buccina, tunc aſcendent in montem.* Si hoc ſic intelligatur,vt videtur in ſuperficie literæ falſum eſt: quia quando clangeret buccina, non poterāt aſcendere in montem,cum tunc veniret gloria domini. Intentio autem huius prohibitionis ſuperioris erat,vt nō accederet homo aliquis ad videndum curioſe maieſtatē Dei in montem. ſed iſta maieſtas erat, quādo clāgebat buccina,vt patet infra, cum dicitur:Totus aūt mons Sinai fumabat, eo quod deſcēdiſſet dominus ſuper illum in igne, & aſcenderet fumus ex eo quaſi de fornace, erat que omnis mons terribilis, & ſonitus

Leu. 20.

buc-

buccinæ paulatim creſcebat in maius, & prolixius tendebatur. Ideo videtur potius contrariũ ex litera, quòd antequam buccina clangere inciperet, poterat populus aſcendere in montem, quia tunc nõdum venerat gloria domini ſuper montem, & non videbatur eſſe aliquod inconueniens, quare illuc non aſcenderent, aut intrarent; poſtquam autem incipiebat buccina clangere, iam adueniebat maieſtas Dei ſuper montem, ideo videbatur inconueniens aſcendere, imo contra expreſſum mandatum literæ, non poteſt ergo ſic intelligi vllo modo. Litera Hebraica habet hic, vbi nos dicimus clangere inceperit, aliquam dictionem, quæ eſt aliqualiter æquiuoca, ſed ſignificatum ſuum proprium eſt finire, vel deſinere, & tunc eſt ſenſus, quòd quãdo Deus ſtaret ſecundum maieſtatem ſuã in monte non aſcenderent in montem, nec ſaltem tangerent illum; cum autem maieſtas Dei recederet, quod erat buccina deficiente clangere, poterant aſcendere in montem, ſi vellent. Sed adhuc hoc non multum ſtat, quia ſi Deus dediſſet eis licentiam aſcendendi in montem poſt clangorem tubæ non mandaſſet immediate contrarium, ſed finito clãgore tubæ, non mandaſſet immediate contrarium, ſed finito clangore tubæ, ſcilicet poſt dationem præceptorum mandatum fuit contrarium, vt patet Deuteronom. quinto cap. cum dicitur: Vade, & dic eis reuertimini in tentoria veſtra; tu vero hic ſta mecum, & loquar tibi omnia manda, atque iudicia, & ceremonias. Videtur ergo, quòd litera caſtra acceperit hic veriorẽ ſententiam, quam iſta ſit ſupradicta, ſcilicet quod incipiente clangere buccina aſcenderet populus. Et eſt ſenſus, mandauit enim Deus Moyſi, vt conſtitueret terminos, quos non traſgrederetur populus, quando ſtaret audiendo mandata Dei, ſed quia iſta fieri debebant die tertio, & populus manebat in caſtris, quæ erant ſeparata aliqualiter ab illis terminis aſſignatis circa radices montis, & quia non erat conueniens, quod ſtaret expectando ad radices montis, quando veniret dominus ad loquendum, debebat eis aſſignari hora, in qua venirẽt ad audiendum: aſſignauit ergo Deus nũc horam dicens: Quãdo buccina clangere cœperit aſcẽdent. Dicebantur aſcendere, quia ipſi erant in caſtris ſuis, quæ aliquo modo diſtabant a monte, cum dicatur ſupra, quod fixerunt caſtra e regione montis Sinai. i. contra montem, & illa caſtra erant in locis infimis circa aquas; mons autem Sinai erat in loco altiori, & ad ad hoc, quòd ipſi irent de caſtris ad mõtem oportebat eos aſcendere, non ſolum ſi vellent aſcendere per montem, ſed etiam antequam tangerent radices montis, quia forte caſtra erant in locis planis infimis circa aquas, & tunc modicum aſcendendo erat quædam alia planicies, in qua erãt radices montis Sinai, & ibi erant conſtituti termini a Moyſe, & ſic ad eundum ad radices montis oportebat aſcendere. Patet hoc inf. 24. cap. vbi mandauit Deus Moyſi, vt ipſe, & Nadab, & Abiu, & Aaron aſcenderent in montẽ ad dominum, & tamẽ immediate ſubiungitur, quòd ſolus Moyſes aſcendere debebat, quod non poteſt intelligi, niſi præſuppoſito hoc. ſ. quòd a caſtris vſque ad radices montis eſſet quidam aſcenſus, & ad hunc locum aſcendiſſent ſeniores, ſed ad montem nullatenus aſcendiſſent, iſta diſpoſitio circa multos montes communiter videtur. Et confirmatur iſta ſententia, quia infra dicitur. Iam aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat, & ecce cœperunt audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes denſiſſima operire montem, clangorque vehementius perſtrepebat, timuit populus, qui erat in caſtris, cumque eduxiſſet eos Moyſes in occurſum Dei de loco caſtrorum, ſteterunt ad radices montis. Patet ergo, quod incipiẽte clangere buccina aſcenderunt ipſi de loco caſtrorum ad locum radicum montis, cum dicatur eos exijſſe in occurſum Dei; nam exire in occurſum Dei nihil aliud eſt, quam venire veniente Deo, ſed Deus ſecundũ maieſtatem dicebatur venire, adueniente voce tubæ, tanquam quodam ſigno Dei aduentis, ergo incipiente buccina clangere ipſi aduenerunt, ſiue aſcenderunt. Item patet hoc, quia non dicitur, quòd incipiente buccina

A clangere aſcendent in montem Sinai, ſed aſcendent in montem, quaſi dicat, quòd ipſi non erant aſcenſuri in montem Sinai, ſed erant aſcenſuri ex loco caſtrorum in planiciem illam, in qua erant radices montis, & termini aſſignati populo. Et quia quælibet terra altior alia, licet non ſit ſimpliciter mons, videatur mons reſpectu alterius, qua eſt altior, ita hic quia planicies illa, in qua incipiebant radices montis Sinai, erat altior loco caſtrorum, vocabatur mons reſpectu illius, licèt nõ eſſet mons Sinai. *Deſcenditque Moyſes de monte.* Hoc fuit in ſecũda vice, qua deſcendit, & in eadem die prima, qua venerunt apud montem Sinai, & caſtra fixerunt ibi. *Ad populum, & ſanctificauit illum.* In iſta ſe-

B cunda vice tulit duo mandata à Deo. Primum vt ſanctificarentur, ideſt vt mundificarentur. Secundum vt ponerentur termini apud montem, & nullus tranſiret eos. Iſtud ſecundum præceptum non narratur hic in aduentu, manifeſtum eſt enim, quòd Moyſes veniens ad populum, vtrumque præceptum recitauit eis, quia Deus mandauit dici, ergo ipſe non contemneret, aliàs valde mortaliter peccaſſet, quod non eſt dicendum. Item patet, quod dixerit, quia fecit illud, ergo dixit, ꝙ fecerit, patet infra etiam Moyſes dixit, quod iſta dixerit populo, nam infra dicitur, quòd cum in die tertio mandaſſet Dominus Moyſi, vt deſcenderet populum conteſtando ne tranſiret terminos poſitos ad videndũ Deum; reſpondit Moyſes non poterit vulgus aſcendere in montem Sinai tu enim teſtificatus es, & iuſſiſti di-

C cens: Pone terminos circa montem, & ſanctifica illũ. Non fit tamen hic mentio, quòd dixerit iſta Moyſes, quia ſacra ſcriptura valde cauet repetitionem inutilẽ; cum enim ſemel dictum fuerit, non oportet aliquo modo iterum replicari, ſicut ſupra declaratum fuit 2. cap. Nam mandabat dominus dici aliquid ſenioribus Iſrael, aut Pharaoni, ſi autẽ totum, quod Deus dixiſſet perfectè deſcribebatur à ſacra ſcriptura in prima narratione, quæ dicitur Dei ad Moyſen, poſtea in ſecunda, quæ dicitur Moyſi ad Pharaonem, vel ad ſeniores Iſrael, non recitatur, ſed recitatur: fecit Moyſes, ſicut præceperat Dominus, aut dixit Moyſes cuncta, quæ præceperat Dominus. Si autem in prima narratione nõ ponuntur a ſacra ſcriptura perfectè omnia, quæ dicebantur Moyſi a Deo, recitabãtur poſtea aliqua eorum, quæ

D in prima narratione deſcripta fuerãt, & ſupplebantur illa, quæ in prima non dicta fuerant, ita quod in duab. narrationibus vna completa poneretur, & ſic ſuperfluum nihil eſſet. Sic patet ſupra 12. cap. cum dixiſſet latè Deus Moyſi omnem ritum celebrandi, quem dicere debebat Iſraeli, Moyſes recitauit illum populo ita ſicut Deus mandauerat, & tamen de tota illa recitatione in ſecunda narratione nihil ponitur, niſi: Ite tollente animal per familias veſtras, & immolate Phaſe. Et poſtea ſubiungitur quædam clauſula, quæ in priori narratione magna non fuerat recitata. ſ. faſciculumque Hyſſopi tingito ſanguinẽ, quæ eſt in limine, & aſpergite ex eo ſuperliminare, & vtrunque poſtem. Hic autem cum in prima narratione, ſcilicet Dei ad Moyſen dictũ fuiſſet hoc latè, non replicatum fuit, ſed quia quędam

E clauſula ſub ſilentio in prima narratione prætereiera, hic explicatur. ſ. ne appropinquetis vxoribus veſtris, & non replicatur ipſa, ſed quædam alia cum ipſa. *Et ſanctificauit eum.* Sanctificatio, vt dictum eſt accipitur hic pro mundificatione, vt. ſ. lauarent veſtimenta, & non accederent ad vxores, & cauerent ab oĩbus alijs inquinamentis, quæ tollunt reuerentiam debitam ad Deum, & tunc ſic accipiendo, Moyſes non poterat ſanctificare populum, ſed quilibet ſeipſum ſanctificaturus erat. Sed dicitur, Moyſes ſanctificauit populum, ideſt, quod denunciauit eis mandatum Dei de ſanctificando ſeipſos, ſic dicitur infra, quòd Moyſes erat ſanctificaturus montem, cum dicitur: Pone terminos circa montem, & ſanctifica illum. i. denuncia populo, ꝙ mons ſanctificatus eſt, & non debent accedere ad eum. *Cum lauiſſent veſtimenta ſua.* Iſtud erat primum, quod pertinebat ad ſanctificationẽ, & leuiter fieri poterat, ideo facto hoc ſubiunxit aliud mandatum de non accedendo

Moyſes ſecũda vice venit ad populũ, & ei duo mandata.

dendo ad vxores; quomodo autem lotio veſtimentorum pertineat ad ſanctificationem, & Dei reuerentiam ſupra fuit declaratum laté in iſto cap,

An loco veſtimentorum Hebræorum fuerit facta in aquis viuentibus, nec ne.

QVÆSTIO IX.

Opinio quadam ponit, q iſta mundatio fuit facta in cinerib. vitula rufa.

SEd quærat aliquis, quomodo facta fuerit iſta lotio, ſcilicer an fuerit facta in aquis viuis, an in cinerib. vitulæ rufæ conſperſis atque commixtis aqua; nam aliquando vocatur illa aſperſio lotio, vt patet Nume. 19. cap. Fortè ergo dicet aliquis, quòd iſti incurrerant multas immunditias tangendo, quę non licebat, quæ expiiuntur Leuit. 11. 12. 14. & 15. & Nume. 16. capit. ideo mandaoit, ſicut cum ad tabernaculum accedere debebant, quod mandarentur illâ aqua luſtrationis, ita nûc quia ad audiendum vocem Domini loquentis in maie ſtare nuri erant, & acceſſuri apud montem, decebat, vt aſpergerentur veſtes eorum aqua luſtrationis. Antecedens patet Num. 19. ca cum dicitur: Omnis, qui tetigerit humanæ animæ morticinium, & aſperſus ex hac commixtione non fuerit, polluet tabernaculum Domini, & peribit ex Iſrael, quia aqua expiationis non eſt aſperſus. Et infra in litera, ſi quis hoc ritu non fuerit expiatus, peribit anima ſua de medio Eccleſiæ ſuæ, quia ſanctuarium domini polluit, & non eſt aqua luſtrationis aſperſus.

Confutatio opinionis.

Sed hoc non poteſt ſtari, quia aqua iſta luſtrationis fiebat commiſcendo aquam cum cineribus vitulæ rufæ immolatæ, & combuſtæ vſque ad reſolutionem vltimam cinerum, ſed non erat tûnc aliqua vitula rufa combuſta; ergo non poterat eſſe talis aqua, patet quia ad hoc, quòd fieret talis combuſtio vitulæ rufæ oportebat, quòd ſacerdos illam immollaret, & deinde comburebatur. Sed tunc non erant ſacerdotes, licèt infra dicatur de ſacerdotibus. ſ. quòd ſacerdotes non aſcendant ad Dominum, ne percutiát eos, quia iſti erát ſacerdotes, qui dicebantur primogeniti in tribubus, quibus competebat ius primogenitæ ex hæreditate; ad immolationem autem vitulæ rufæ requirebatur ſacerdos de genere Aaron, quia iſtis cæremoniæ ſacrificiorũ datæ ſunt. Item non poterat fieri, quia quando vitula rufa comburebatur extra caſtra, cum primo immolaretur, debebat de ſanguine eius aſpergi contra tabernaculum ſeptem vicibus, vt patet Nume. 19. capit. Sed cum venerunt in montem Sinai Hebræi nondum factũ erat tabernaculum, ergo nondum erat cæremonia de vitula ruffa: antecedens patet, quia poſtea in montem Sinai factum fuit tabernaculum. Item iſta aſperſio cũ cineribs fiebat ad tollenda immundicias arcentes homines ab ingreſſu tabernaculi, ſed tunc tabernaculum nullum erat, ad quod accederent, vel intrarent; ergo non erat neceſſe eſſe talem aquam luſtrantem. Itẽ iſta cæremonialis conſuetudo de vitula rufa fuit ab eo tempore, quo Deus dedit Moyſi modum faciẽdi, ſcilicet, vt totus Iſrael traderet vnam vaccam integræ ętatis Moyſi, & Eleazar ſacerdos filius Aaron eam immolaret, deinde traduntur omnes alij ritus, qui obſeruabâtur in vitula rufa, & concluditur poſtea, quòd hoc erit legitimum ſempiternum, & ſic videtur, quod tunc primo data fuit iſta cæremonia, ſed quando Eleazar ſacerdos fecit iſtod, iam tranſierat quaſi vnus annus poſt dationem legis, ergo non poterat tunc eſſe aquæ luſtrationis. Et patet, nam Aaron, & filij conſecrati, & vncti ſunt in ſecerdotes in principio ſecũdi anni exitus de Aegypto poſtquam tabernaculum erectum eſt, ergo vſque poſt non potuerunt eſſe aquæ luſtrationis. Dicendum ergo, quòd iſta lotio veſtimentorum fuit in aquis puris ad tollendam omnem ſordem, quam contraxerant in itinere, vel in Aegypto, quia iam incipiẽtes aliã vitam oportebat vtriuſque hominis ſordes mutare. *Eſtote parati ad diem tertium.* Iſte dies tertius computatur, ſicut ſupra dictum fuit, ſcilicet, quòd iſta duplex aſcenſio in montem & deſcenſio ad populum fuerit facta in prima die, qua venit Iſrael apud montem Sinai,

F & computaretur ille dies primus de his, quibus purificati eſſe debebant. Et cum iſta fuerit primus dies menſis tertij, vt patet in principio cap. dies tertius menſis eſt, quem hic tertium vocant, in quo dari debebat lex.

QVÆSTIO X.

An tertius dies in quo data ſit lex, fit tertius dies menſis tertij.

ALiqui Hebræi aliter recitant, vt Rabi Moyſes, & Aben Ezra recitat, licèt dictũ eius non teneat multum, ſcilicer, quod lex data fuerit ſexto die menſis tertij, vt compleantur quinquaginta dies inter dationẽ legis, & inter Paſcha agni immolati, & tũc dicit, quod iſte tertius dies, qui hic ponitur fuerit ſextus dies menſis computando ſic, quod primus dies menſis tertij venerunt Iſraëlitę in montem Sinai, & tunc aſcẽdit Moy G ſes ad Dominum, & audiuit perſuaſionem, quæ dici deberet populo, vtrum vellet ſuſcipere legẽ, & eadem die deſcenderit ad populum, & recitauit iſta, atque conſenſerit populus, deinde mãſerit in caſtris ipſa die, & poſt tertia die menſis eiuſdem aſcendit ſecunda vice in mõtem, & nunciauit Deo verba conſenſus populi. ſcilicet quod vellent recipere legem, & tunc dedit eis præceptum, vt mundificarentur, & eſſent parati vſque in diem tertium. Et computatur iſte tertius dies, non a primo die menſis eiuſdem, in quo tertio die Deus locutus fuit Moyſi de purificatione populi vſque in tertium diem ſequentem. Sed iſta non multum conueniunt, quia cum litera iſta dicat Moyſen aſcendiſſe in montem primo die menſis, ſcilicet quando venerunt ad montem; & poſtea dicat vſque in tertium diem debere Iſraeli- H tas eſſe paratos, videmus quod ab eodem primo die mẽſis oportet aſtumi principium huius ſupputationis, nec debet variari, niſi videretur aliqua ratio cogens, vel contrarietas in litera, propter quam ſic deberemus variare computationem. ſed hoc non videtur. Item incõueniens ſequitur ex hac poſitione, ſcilicet quia Moyſes aſcendit prima die in montem, & accepit a Deo verba dicenda populo, vtrum vellent conſentire legi, quã dare intendebat. & audita immediate Moyſes reſponſione populi de communi conſenſu, quod vellent ſuſcipere, manſerit eadem die in caſtris non reddens Deo reſponſum. & ſecunda die vſque in tertiam, magna enim videbatur eſſe negligentia, & irreuerentia Dei, præcipuè, cum a modicum diſtaret cacumen montis, in quo erat Deus à loco caſtrorum. Concludendũ I ergo, quod iſti tres dies computãtur à primo die mẽſis illius quo data fuerit lex, vt ſupra ſupputatum eſt. *Ne appropinquetis vxoribus veſtris.* Cognoſcendo eas carnaliter. Actus matrimonialis licitus eſt, cum ſit indultus a Domino, & aliquando poſitus ſub pręcepto ad cõtinuandum genus humanum per generationem, vt patet, quia Adam, & Heuæ dictum fuit Gen. 1. cap. *Creſcite, & multiplicamini.* Et Noë, & filijs dictũ fuit poſt diluuium mundo penè deperdito, ſecundum indulgentiam matrimonium eſſe dixit, ſcilicer quod vnuſquiſque propter fornicationem, ſcilicer vitandam, vxorem ſuam habeat, quia melius eſt nubere, quam vri. Quocunque modo dicatur, actus matrimonialis licitus eſt, & interdum meritorius; tamen actus ille in ſe habet quandam admixtam turpitudinem: quæ non eſt de ge K nere culpæ, ſed genere pęnæ, & habet quandam mentis magnam depreſſionem propter delectationem ſenſitiuam excedentem, & valde materialem, & iſta neceſſario conſequitur, dato enim, quòd aliquis velit gignere, & in coitu non delectari, non poteſt, quia obiectum neceſſario mouet potentiam apprehenſiuam ſecundũ naturam ſuam. Et quia talis eſt modus, & ordo in potentijs, vt cum aliqua accędat ad tantam delectationẽ, quæ tam videatur fruibilis, cæteræ ceſſent non habentes quo fruantur, cũ fruibile aſſumatur in ratione ſummi boni, tanta ergo exiſtente delectatione in potentia tactiua, quæ iam videtur propter ſuam magnitudinẽ eſſe fruendum, anima non poteſt inſiſtere ad aliquod alterum genus actionis, vel delectationis, cum ipſa ſit talis ſentiendi, & neceſſario intendit tali delectabili mota potentia ſenſitiua. Et quia in exiſtente maiori delecta-

Nullus põt ſine delectatione gignere.

A delectabili, vel motiuo non poteſt mouere minus; anima non poteſt ad aliud intendere, cum huic intendat, Et ſic dicit Ariſtot. 7. Ethicor. quòd in delectatione venerea impoſſibile eſt aliquid intelligere. Ex hoc etiam euenit, quod ait Iſidorus 15. Ethic. quòd anima huius conditionis eſt, quòd in extremo calore delectationis venereæ conſtituta formas viſas rapiat, & fetui imprimat; nam anima tunc magnæ potentiæ eſt cum totas vires ſuas ibi effundat: nam ante illam maximam delectationem anima in plura diuiſa erat, & omnis potentia finita dum in plura diuiditur minor fit ad ſingula; cum autem tota ad illam delectationem percipiendam colligitur, magnæ potentiæ ibi effecta totas vires ſuas effundit, & imprimere formas poteſt. Ad ſuſcipiendam autem legem Dei cum tanta maieſtate, cum quanta B venturus erat Deus in tuba & igne magno, & nube denſiſſima, oportebat animum audientium eſſe eleuatum ad contemplandum, & intentum reuerentiæ tantæ maieſtatis, ideo per aliquot dies abſtinere debebāt ab actibus, qui aciem intellectus deprimunt. Sic enim ait Gregorius, quòd tanto mens à ſupernorum amore diſtinguitur, quanto inferius delectatur, cum autem inter actus diſtrahentes intellectum à ſua contemplatione nullus ſit potentior, quàm actus venereus, ſiue matrimonialiter habitus, ſiue qualitercūque, quia in hoc non eſt differentia quantum ad deprimi intellectum, iſte actus vetari debuit.

Anima in extremo calore delectationis venereæ conſtituta viſa vertunt eſt, vt formas viſas rapiat, & fetui imprimat.

Actus venereus aciē intellectus maxime deprimit.

Iamq. aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat: et ecce cœperunt audire tonitrua, ac micare fulgura, & nubes denſiſſima operire montem, clangorq. buccinæ vehementius perſtrepebat: & timuit populus, qui erat in caſtris. Cumq. eduxiſſet eos Moyſes in occurſum Dei de loco caſtrorum, ſteterunt ad radices montis. Totus autem mons Sinai fumabat, eo quòd deſcendiſſet Dominus Deus ſuper eum in igne, & C *aſcenderet fumus ex eo quaſi de fornace: eratq. omnis mons terribilis, & ſonitus buccinæ paulatim creſcebat in maius, & prolixius tendebatur: Moyſes loquebatur, & Deus reſpondebat ei. Deſcenditq. Dominus ſuper montem Sinai in ipſo montis vertice, & vocauit Moyſen in cacumen eius. Quo cum aſcendiſſet, dixit ad eum: Deſcende, & conteſtare populum, ne forte velit tranſcendere terminos ad videndum Dominum & pereat ex eis plurima multitudo: Sacerdotes quoque qui accedunt ad Dominum ſanctificentur, ne percutiat eos. Dixitq. Moyſes ad Dominum: Non poterit vulgus aſcendere in montem Sinai. Tu enim teſtificatus es &* D *iuſſiſti, dicens: Pone terminos circa montem, & ſanctifica illum. Cui ait Dominus: Vade, deſcende, aſcendeſq. tu, & Aaron tecum. Sacerdotes autem, & populus ne tranſeant terminos, nec aſcendant ad Dominum, ne forte interficiat illos. Deſcenditq. Moyſes ad populum, & omnia narrauit eis.*

Dominus in Sinai apparuit.

Deuter. 5. Pſal. 20.

Matt. 4. Dns 5. q. 4. hoi. 23 q. 4. c mali.

Iamq. aduenerat. Hic ponitur ſecundum principale, quo diſponitur populus ad Deū per reuerentiam. Reuerentia autem pertinet ad timorem, non autem ad quemlibet, ſed ad timorem ſanctum, & eſt proprie reuerentia conſiderata magnitudine alicuius reſilire in E propriam paruitatem: ſic Iudæi contemplabantur hic Dei magnitudinem in ſignis, quæ apparebant, & ex hoc iudicabant ſe eſſe paruos, & abſtinebant ab illa magnitudine, ſcilicet, non audētes accedere ad eam, & ex hoc timebant, quia Deum ita reuerendum atque terribilem eſſe videbant, & ob hoc Deus eis ſe ſic terribilem demonſtrauit, vt timerent, & reuererentur, ſic patet infra ſequenti capit. ait Moyſes ad populum: Nolite timere, vt enim probaret vos, venit Dominus, & vt terror illius ſit in vobis, & non peccaretis. Apparuit autem hic Dominus in nube denſiſſima, & in monte fumante cum legem dare voluit, vt patet ſupra, cum dicitur: Iam nunc veniam ad te in caligine nubis.

Reuerentia ad timorē ſanctū pertinet.

QVÆSTIO. XI.

Nicolaus dicit, quòd iſta apparitio fuit ſic facta, quia communiter iſtæ apparitiones fiunt ſecundum diſpoſitiones eorum, ad quos fiunt, vt ait Gregorius in Homilia ſuper illud. Lucæ vigeſimoquarto capitulo, de apparitione Domini duobus diſcipulis euntibus in Emaus facta, cum apparuit vt peregrinus, & finxit ſe longius ire, ſcilicet: Nihil ſimplex veritas per duplicitatem fecit, ſed talem ſe eis exhibuit, qualis in mentibus eorum fuit: & quia in iſta vita ſunt homines indiſpoſiti ad intelligenda illa magnalia Dei, ideo apparet eis ſub quadam caligine. Sic enim ait Apoſtolus B primæ ad Corint. 13. cap. Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem videbimus facie ad faciem. Et Phyloſophus videns iſtum gradum imperfectum cognoſcendi, quem nos habemus circa ſumma entia, dixit ſecundo Metaph. Sicut ſe habet oculus noctuæ ad lucem Solis, ita ſe habet intellectus noſter ad ea, quæ ſunt notiſſima in natura entia diuina, quæ ſecundum ſe maximè cognoſcibilia erant, quia ſunt maximè entia, & maximè actus. Iſta aſſignatio conueniēs eſſet, ſi concordaret omnibus reuelationibus Dei, quæ fiunt in via, ſed non conſonat, quia quando Spiritus Sanctus apparuit ſuper Apoſtolos in die Pentecoſtes, vt patet Actu. 2. cap. non apparuit in fumo, aut caligine, vel nube denſiſſima: ſed in linguis igneis: Erat autem ille ignis non fumoſus, nec terribilis, ſed lucidus valde, & dele-C ctabilis viſui; non eſt ergo aſſumenda iſta differentia per apparitiones factas in via, & factas in patria, licet illæ, quæ in patria fient, continuè clariores valde erunt. Sed ſumenda eſt diſtinctio per apparitiones factas in nouo Teſtamento, & in Veteri Teſtamento: nam apparitiones factæ in Veteri Teſtamento erant ſub quadam obſcuritate: apparitiones autem factæ in nouo ſunt clariores, vt patet diſcurrendo apparitiones factas in toto Veteri Teſtamento tam Prophetis, quam quibuſcumque ſiue toti populo, vt hic. Et ratio diſtinctionis eſt, quia Deus intendebat homines per legem deducere ad bonum, cum lex ſit ordinatiua actuum humanorum, & quia ſtatus hominum ſunt diuerſi, ita oportebat eos diuerſimode ad bonum ducere. Quidam homines tenēt ſtatum imperfectum, & hos per timorem tra-D hi oportet. Alij ſunt in ſtatu aliqualis perfectionis, & hos adduci oportebat per amorem: ſed in lege Veteri fuerunt homines imperfecti, quia nullo legis iugo domiti fuerant, ideo difficiles ad bonum, quare per timorem malorum, & inflictionem pœnarum eos trahi oportebat. Sic dicit Apoſtolus ad Galat. 3. capit. Lex pedagoga data eſt in timore, & hic idem demonſtrat Moyſes, ſcilicet, quòd Deus voluit incutere Iudæis timorem, vt concepto ſpiritu timoris non peccarent. Sic dicitur ſequenti capite: vt enim probaret vos Dominus, venit, & vt terror illius eſſet ſuper vos, & non peccaretis. Homines autem, quos Chriſtus voluit inducere ad legem nouam, erant aliqualiter perfectioris ſtatus; quia primi ipſorum erant Iudæi, qui iugo legis edomiti erant; & ſic ad amorem faciliter E pertrahi poterant; data fuit ergo lex illa cum magna tranquillitate, vt patet Matthæi quinto capitulo, ſcilicet, Chriſto ſedente, & intuentibus eum dulciter Diſcipulis ſuis, cum dicitur: Cum ſediſſet Ieſus, acceſſerunt ad eum Diſcipuli eius, & aperiens os ſuum docebat eos, dicens: Beati pauperes, &c. Ibi namque Chriſtus Euangelicam legem tradere incœpit, vt patet ex ordine Euangelij beati Matt. quia in præcedentibus capit. nihil ponitur de doctrina Saluatoris, ſed de ſola Natiuitate, & adoratione Magorum, & Genealogia ſua, & quòd incœperit prædicare, & de tentatione, & ieiunio, & quorundam Diſcipulorum vocatione. Ibi autem congregatis in monte incœpit eis ſedens dulciter tradere documenta legis nouæ, & ſicut lex noua in magna quiete, & amore data eſt, ita poſtea cum ma-

Greg. 1.

Opinio Nicolai de apparitione Dei in monte Sinai.

Lex vetus cum pauore, & timore magno data fuit, quia hominib. imperfectis & nullo legis iugo domitis.

Lex noua cū magna tranquillitate data fuit quia hominib. perfectis, & iugo legis domitis.

magna tranquillitate, & incenſione cordium in Deum declarata, & confirmata eſt: Spiritus ſanctus namque eam declarauit, & confirmauit, vt patet Ioan. 14. cap. cum dixiſſet Ieſus diſcipulis: Multa vobis habeo dicere, quæ non poteſtis nunc portare: interiectis aliquibus poſtea ſubiunctum eſt, Paraclitus autem Spiritus ſanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & ſuggeret quæcunque dixero vobis, id eſt, ipſe declarabit vobis omnia, quæ vobis dixi, & multo plura docebit, & tunc fuit confirmata fides in mentibus Apoſtolorum. & conſequenter in aliis, qui ab ipſis agnitionem fidei ſuſceperunt. Sed iſta declaratio, & confirmatio facta à Spiritu ſancto, cum magna tranquillitate facta eſt, quia apparente Spiritu ſancto in linguis igneis, ita charitate inflammati ſunt, & deſiderio æternorum, quod nihil timuerunt, ſed ex illa apparitione G ineffabiliter conſolati ſunt, & ibi totum bonum ſuum receperunt, cum antea adhuc imperfecti viri eſſent. Decuit ergo, cum iſtæ duæ traditiones legis diſtinguantur per amorem, & timorem: vt patet ex ſupradictis. Et ſicut ait Aug. Breuis differentia legis & Euangelij, timor, & amor: quòd lex vetus traderetur in ſignis exprimentibus terrorem, & lex noua in ſignis exprimentibus amorem, & quia caligo, & fumus, & denſitas nubis faciunt obſcuritatem, & obſcuritas cauſat timorem, cum dicatur quòd terribilis eſt vox, congruebat, vt appareret Deus in caligine nubis, & fumo magno, nam ſi apparuiſſet in luce magna, non fuiſſet terribilis, & dato quòd magna ſit, non eſt terribilis, licet videri non poſſit, quia non proportionatur potentiæ noſtræ viſiuæ, ſicut eſt de luce ſolis directe viſa. H *Iamq. aduenerat tertius dies.* Computando iſtum tertium diem à primo die menſis tertij, vt ſupra declaratum eſt, & ponitur hoc, quia in die illa incipiente clangore buccinæ in monte venire debebat totus populus in caſtris ad terminos conſtitutos, & audire legem dandam. *Et mane inclaruerat.* Hoc erat in aurora, quando lux eſt ſuper terram, ita quòd res bene diſtingui poſſint, quaſi per horam, & dimidiam ante ortum Solis, ſed hic accipitur pro aliquanto ſpatio ante Solis ortum, quando erat mane ſatis clarum. *Et ecce cœperunt audiri tonitrua.* Non generabantur iſta tonitrua naturaliter, ſcilicet, ex conditione temporis, nec etiam in loco conuenienti, quia tonitrua generantur ſupra, vbi eſt aer frigidus valde, & fit colliſio per antiperiſtaſin; hic autem in parte inferiori aeris interſtitio, quia aer I temperatus eſt ad caliditatem, & frigiditatem, ſic enim erat in capite montis Sinai, vbi fiebant iſta tonitrua, maximè quia hoc fiebat in terra multum calida, ſcilicet, in deſertis Arabiæ circa Aegyptum. Aliquo tamen modo fiebant naturaliter, quia angeli illi, qui iſta faciebant, coniungebant actiua paſſiuis, & illa vbicunque coniungantur, ſi ſint ſufficientia actiua & paſſiua neceſſe eſt, vt ſequatur naturalis effectus eorum. *Ac micare fulgura.* Dicuntur fulgura quædam impreſſiones Metheorologicæ inflammatæ per antiperiſtaſin à frigido forti circunſtante, & non erant ibi tales impreſſiones, ſed cum ibi eſſet fumus, & ignis, ſcilicet, ſpecies ignis, & ſpecies fumi, qui vere fumus, & vere ignis videbatur, apparebant exire fulgura de medio illius magnę caliginis, cum ſolum ſpecies horũ eſſet. Satis autem poſſet poni, quòd K iſtæ impreſſiones vere eſſent, ſcilicet, vera tonitrua, & vera fulgura, & verus ignis, & verus fumus. Et hoc dupliciter, quia aut poterant poni ſupernaturaliter cauſata à Deo, vel facta per angelos naturaliter applicando actiua paſſiuis. Sed nõ eſt neceſſe iſta vere fuiſſe ponere, quia tũc oportebat ponere multa miracula, ſi à Deo fierent ſaltem quantum ad ignẽ, ſi n. verus ignis erat, quo non comburebat montem? Et ſi illa fulgura vera erant, quo non inflammabant, aut deſtruebant loca vicina, ſ. locum caſtrorum, aut ipſos venientes ad terminos circa radices montis ad audiendũ verba diuinorum præceptorum? Cum ergo æqualiter fiant omnia, quæ fierent ponendo eſſe verum ignem, aut vera fulgura, & ponẽdo fuiſſe ſimilitudines iſtorũ multum expreſſas, ita quòd totus

Auguſt. Breuis eſt differentia legis, & Euangelij timor, & amor.

Tonitrua, quæ fiebant in aperitione legis non generabantur naturaliter.

Si poneretur fuiſſe vera fulgura in datione legis, oportebat ponere multa miracula.

F populus crederet fuiſſe verè fulmina, aut verè ignem, magis videtur, quòd iſta fuerint ſimilitudines, & non res, vt declarauimus ſupra tertio, & decimotertio capit. & aliquid dicetur Deuteronom. quarto capitulo. *Et nubes denſiſſima operire montem.* De iſta nube denſiſſima vtrum fuerit vera nubes, an imago nubis non multum refert, quia dato quòd ponatur nubes vera, non ſequitur aliquod inconueniens, vel miraculum, quemadmodum poſito igne vero, & fulguribus; magis tamen videtur, quòd fuit ſpecies nubis, licet modica maior potentia requiratur in faciendo illam nubem veram ex materia naturali: quam faciendo imaginem illius nubis. *Clangorq. buccinæ vehementius perſtrepebat.* Id eſt, ſonus buccinæ multum ſonabat. Perſtrepere propriè eſt ſonum reddere, & pertinet ad res, quæ G ſonant ex magna colliſione. Dicitur clangor buccinæ non quòd ibi eſſet aliqua buccina talis, qualem nos habemus, ſed ſonabat ibi vox talis, qualis in buccinis noſtris formatur, quia angeli ſciebant ſupplere modum illius vocis buccinæ quadam arte naturali. Simplices quidam Iudæi fabulantur iſtas voces fuiſſe formatas in quodam cornu accepto de ariete immolato pro Iſaac. Sed hoc valde ridiculum eſt, quare namque magis de illo ariete, quam de altero cornu acciperetur? quia non fuit maioris virtutis illius arietis cornu, quam aliorum arietum. Item ſonus fit ſecundum naturam corporis ſonabilis, cum fit colliſio aeris, & ſecundum naturam potentiæ collidentis aerem, ſed illud cornu erat ita paruum, quòd non erat aptum, vt in eo tantus ſonus fieret. Oportuit ergo fuiſſe quoddam alterum arH tificium ad taliter ſonandum. *Et timuit populus, qui erat in caſtris.* Quia in illo die tertio erant ſecuri omnes fortè dormientes in caſtris, audita tali voce ita terrifica, qualem nunquam audierant, & viſis fulguribus, & auditis tonitruis, obſtupuerunt valde, quia fortè crediderunt ſe morituros. Aliqui dicunt, quòd timebat populus, quia credidit, quòd Moyſes periſſet illo incendio in monte. Sed falſum eſt, quia Moyſes erat tunc in caſtris, vt patet immediatè. quia ipſe eduxit eos de locis caſtrorum ad terminos fixos apud montem. Cum dicitur: Cumque eduxiſſet eos Moyſes in occurſum Dei de loco caſtrorum, ſteterunt ad radices montis; fuit ergo timor eorum propter rem magnam eis inſolitam. *Cumque eduxiſſet eos Moyſes.* Audita voce tubæ ſuper montem, Moyſes voI cauit eos, qui in caſtris erant, vt irent ad locum terminorum fixorum, & non vocauit eos tunc nouiter, quia iam monuerat eos die primo, quando deſcendit de monte, quia audita voce tubæ parati eſſent ad eundum omnes ſimul, & patet ſupra, quia Deus dederat Moyſi certum tempus in quo irent ad audiendum præcepta eius, vt patet cum dicitur ſupra: Cum cœperit clangere buccina, tunc aſcendent in montem. *In occurſum Dei.* Dicitur ire aliquis in occurſum alterius, quando vno veniente, alius vadit; & ſic erat hic: nam quando cœpit buccina clangere, tunc aduenit gloria Domini ſuper montem: erat namque buccinæ clangor quoddam ſignum aduenientis Dei, & quia incipiente clangore ipſi de caſtrorum loco exibant venientes contra montem, & maieſtas Dei K ad montem veniebant, ergo ipſi in occurſum Dei venientis ad montem ibant. *Steterunt ad radices montis.* De loco caſtrorum venire ad radices montis erat aſcendere montem, de quo ſupra dicebatur. Cum cœperit clangere buccina, tunc aſcendent montem. Dicuntur ſtetiſſe iſti ad radices montis, non quòd acceſſerunt ad radices montis, quia ſupra dicebatur. Cauete ne aſcendatis in montem, nec tangatis fines illius; ſed quia termini ad quos accedere debebat populus, erant circa terminos ſiue radices montis. *Totus autem mons Sinai fumabat.* Id eſt, ex toto monte Sinai videbatur exire verus fumus, licet eſſet ſpecies fumi ſolum, vt ſupra dictum eſt. *Eo quod deſcendiſſet Dominus ſuper eum in igne.* Id eſt, eſt redituum cauſæ, ſcilicet, quare fumabat Sinai; nam Sinai non habebat ex ſe

Perſtrepere quid.

Fabula quorūdã Iudæorũ de voce buccinæ in monte Sinai.

causam

A cauſam fumandi, quia non habebat ignem, nec gignebat illum quemadmodum quidam montes, qui eructant ignes, & fumos. Sicut mons Ethna in Sicilia. Et mons Veſenus in Italia: de monte Veſeuo ait Boetius de Conſolat. libro primo Metro quarto, cum dicitur.

Montes ignē eructantes. *Boetius.*

Nec rupeis quotiens vagus caminis.
Torquet fumificos Veſenus ignes.

Ardebat ergo nunc mons Sinai, & fumabat non ex aliqua cauſa naturali, quam in ſe haberet ad hoc, ſed quia Deus venerat ad illum montem, & hoc in igne, id eſt portans ſecum ignem, ex igne ſequitur fumus: ſi ergo Deus veniebat in igne, veniebat in fumo, ſed vt dictum eſt ille ignis, non erat verus ignis, ſed ſpecies **B** ignis multum expreſſe notans ignem, ſic fumus non erat verè fumus, qui fumus ex reſolutione quarundam partium impurarum eſt, non perfectè digeſtarum exhalantium antequam calor igneus conſumat illas. *Et aſcenderet fumus ex eo, quaſi de fornace.* Ideſt ſicut cum in fornace eſt ignis intra, & extra emittuntur magni fumorum globi denſi nimis, ita in monte Sinai videbatur eſſe ignis, quaſi latens, & fumus euaporabat in circuitu totius montis, quaſi totus mons intra ſe arderet, & non videretur ignis extra, ſic enim era ibi, quia ignis non videbatur ita clare, ſed magnus globus fumi, cum deſcendit dominus non quidem dominus, ideſt Deus, ſed angelus eius, qui iſta faciebat, & loquebatur loco Dei, vt ſupra decla**C**ratum fuit. Et apparuit iſte in fumo, & igne obſcuro & nube dēſiſſima propter duas cauſas. Prima fuit, quia iſta eſt viſio terribilis, & Deus voluit eis videri terribilis, vt timerent eum, vt ſupra declaratum fuit. Secūda cauſa fuit, quia Hebræi erant inclinati ad idolatriam, & ſi vidiſſent Deum ſiue angelum Dei loquentem in aliqua aſſumpta figura, coluiſſent poſtea illam figurā, ideo non apparuit in figura, ſed in fumo, & igne, quia fumus, & ignis, cum ſint inſtabilia, non ſunt bene figurabilia, vel per modum ſtatuæ, vel per modum planæ ſuperficiei. Aliqua namque vt ſtatua ſculpuntur, vt imagines hominum, & aliorum pecorum. Quædam vero ſunt, quæ non bene ſtatuificantur, ſed ſuperficialiter depinguntur, ignis autem, & fumus neutrum be**D**ne ſuſcipiunt. Hoc patet Deut. 4. cap. cum dicitur: Cuſtodite ſollicite animas veſtras, non vidiſtis aliquam ſimilitudinem in die qua locutus eſt vobis dominus de medio ignis, ne forte decepti faciatis vobis ſculptam ſimilitudinem, aut imaginem, maſculi, vel fœminæ, ſimilitudinem omnium iumentorum, quę ſunt ſuper terram, aut auium ſub cœlo volantium, atque reptilium, quæ morantur in terra, ſiue piſcium, qui ſub terra mouentur in aquis. *Eratque omnis mons terribilis.* Ponitur omnis, ideſt totus, quia hic non diſtribuuntur partes ſubiectiuæ, ſed integrales; nam ſi teneatur, omnis, propriè eſt ſenſus, quòd omnes montes tūc fumabant, ſed falſum eſt. Senſus autem eſt, quòd omnis mons, ideſt totus mons Sinai, ſcilicet quælibet pars erat terribilis, **E** quia in parte montis Sinai erat fumus, qui arguebat ibi eſſe ignem: & in qualibet parte fiebant tonitrua, & fulgura, & hoc erat terribile, cum naturaliter ibi fieri ſolitum non erat, ergo quęlibet pars mōtis Sinai erat terribilis deſcendente domino ſuper montem. *Et ſonitus buccinæ paulatim creſcebat.* De iſto ſonitu veriſſime dicendum eſt quòd erat ſonitus, & illiſio corporum, & quia in buccina illiditur aer per meatum longum, atq; ſtrictum, ideo ſonus redditur fortior cum totus aer ſimul collidatur, & vna pars aliam collidat, itaque illa reſonatio facta ſuper montem, videbatur tenere modum ſonitus buccinæ, quantum ad modum colliſionis aeris, & reſonationis vocis, ideo dicebatur ibi eſſe buccina, cum fortè angeli feciſſent naturaliter aliquod tale artificium, per quod ſonitus ſimilis buccinæ redderetur, quam poterant condenſare valde aerem, & facere figuram magnæ buccinæ, & intra aerem reliquum ita condenſatum collidere, ſicut nos facimus in colliſione

Fumus quid ſit.

Duæ cauſæ, ex quibus Deus deſcēdit in igne, & nube.

Deut. 4.

A tubarum pulſantes ore. *Paulatim creſcebat in maius.* Ideſt ſemper eleuabatur ille ſonus ad altitudinem maiorem, & fortiorem illiſionem, & in omnibus his nōdū dicebantur aliqua præcepta, ſed poſtea dicta ſunt, vt patet ſequenti cap. erat autem iſte clangor, quaſi quoddam ſignum diuinæ præſentiæ, & maieſtatis in monte, & quaſi quædam campana conuocatiua totius populi ad audiendum diuina mandata. *Et prolixius tendebatur.* Dicere quòd iſte ſonus ſemper creſcebat in maius, eſt dicere quòd ſonitus ſemper efficiebatur altior. Dicere, quòd tendebatur prolixius, eſt dicere quòd mutabatur modus clangoris, quia interdum clangor eſt minutus valde, & conciſus, & ſonant multæ voces iunctiſſimæ. Et iſte fuit in principio, cum cæpit clangere buccina, poſtea dum magis clangeret mutatus fuit modus **B** clangoris, ſcilicet quòd videbatur quaſi vna vox continua multum durans, quæ non eleuaretur interdum, & interdum diminueretur, ſed continuè, & vniformiter intendebatur, ideſt fiebat altior illa vox, & ſemper prolixior, quia ſemper videbatur magis continuata illa vox, *Moyſes loquebatur, & Dominus reſpondebat.* Ideſt Deus, & Moyſes mutuo colloquebantur, ita quòd vnus aliquando reſpondebat; & aliquando alius, & ſic viciſſim quærebant. Quid autem colloquerentur, dicēdum quòd colloquebantur de terminis conſtitutis, qa Deus mandabat Moyſi, vt iterum conteſtaretur populum, Moyſes dicebat, quòd non videbatur neceſſe, cū iam conteſtatus fuiſſet, & nullo modo populus auderet contra talem conteſtationem tranſire terminos aſſignatos, fuit autem facta iſta locutio inter Deū & Moy**C**ſen in alta voce, vt audiret populus, & videret quomodo Moyſes loquebatur cum domino, & darent ei magnam auctoritatem credentes tanquam Deo, vt patet ſupra cum dicitur, iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi. *Deſcenditque Dominus ſuper montem Sinai.* Recapitulatio eſt, quia iam deſcenderat Dei maieſtas ſuper montem quando venerunt Iſraelitæ, qui erant in caſtris, ad terminos conſtitutos circa radices montis. *In ipſo montis vertice.* Ideſt Deus deſcendit ad verticem montis, & licèt gloria domini totum montem teneret, quia vt ſupra dicitur, totus mons Sinai fumabat, quia deſcenderat dominus ſuper illum in igne, in cacumine tamen verius ſaltem ſecundum apparētiam exiſtebat gloria Dei, quia ibi apparebat maior caligo, & nubes **D** denſior, & hoc patet infra 20. cap. cum dicitur, ſtetitq; populus de longe, Moyſes autem acceſſit ad caliginem in qua erat Deus. *Et vocauit Moyſen in cacumen eius.* Quando autē loquebatur cum Moyſe, non ſtabat Moyſes in parte cacuminis montis, ſed poſtea aſcendit ad cacumen, quando vocauit eum Deus, & tunc locutus fuit ibi, non audiente populo. Ideo magis videtur dicendum, quòd illa, quæ loquebatur Deus cum Moyſe audiente populo, quòd non ſint iſta, ſcilicet. Deſcende & conteſtare terminum, ne velint tranſcendere terminos, quia iſta dicta ſunt, poſtquam aſcendit Moyſes vocatus à domino, vt patet in litera, quæ ſequitur, ſed antequam vocaretur Moyſes a domino, loquebatur Moy**E**ſes Deo, & Deus reſpondebat Moyſi: ergo illa, quæ ibi dicta fuerunt, non ſunt hic ſcripta. *Qui cum aſcendiſſet dixit ad eum.* Ex hoc patet quod dicebatur, ſ. q iſta verba: Deſcēde, & cōteſtare, nō ſunt verba, quæ Moyſes, & Deus inter ſe loquebātur, quia iſta dicta ſunt, poſtq̄ vocatus fuit Moyſes, ſed ea, q̇ colloquebantur Moyſes, & Deus dicta ſunt anteq̄ vocaretur Moyſes in cacumen mōtis. *Deſcende, & conteſtare populum.* Ille populus nūq̄ viderat talia magnalia Dei maximè ita propinqua ſibi ſcilicet in monte coniuncto eis, ideo promouerentur, ad intrandum in montem, curioſitate videndi, & ſic non ſufficeret primum mandatum de non tranſeundo terminos, quos eis dederat Moyſes, voluit ergo Deus, quòd iterum eis darentur eadem mandata, vt magis ſic cauerent, cum recentius, & in præſentia Dei eis mandarentur. *Conteſtare populum.* Ideſt require, vel admone, ne velint tranſcendere terminos. Velle ſolum non erat eis pœnale, ſed actualiter tranſcendere,

T ponitur

ponitur ergo ne velint tranſcendere, id eſt ne tranſcendant *Ad videndum Dominum*. Loquitur hic ſecundum opinionem vulgarem Hebræorum; ſiue ſecundum opiniorem vulgarem Hebræorum, ſiue ſecundum quòd ipſi intendebant: nam ſecundum veritatem, ſiue Hebræi intraſſent montem, ſiue non, non magis viderent Deũ, aut angelum, qui loquebatur loco Dei, quàm ſi non intrarent, quia in mõte nihil aliud erat, niſi ſpecies ignis, & fumi, & nubis denſæ atque caliginoſæ, ſed ipſi Hebræi curioſi putabant, quòd intrantes in montem viderent aliqua ſecreta Dei, ſcilicet quomodo formabatur illa vox in medio fumi, & ignis, & quis erat ibi formans, vel quæ erant inſtrumenta formandi. Sic eſſet ſacra ſcriptura ſæpe loquitur ſecundum intentionem hominum, non curans de veritate rerum, ſicut patet ſequenti cap. Non habebis Deos alienos, ſi enim accipiamus ſecundum veritatem nullus poterat habere Deos, cum vnus ſolus Deus ſit. Etiam nullus poteſt habere Deum, aut Deos alienos: quia vnus Deus eſt, & ille omnium rerum Deus eſt: ideo cuilibet eſt proprius, & nulli alienos; loquitur tamen ſecundum exiſtimationem hominum; qui illi, qui colunt res illas, quæ non ſunt dij, arbitrantur illas eſſe Deos, & ſecundum iſtam exiſtimationem illi dij alieni ſunt: quia nõ ſunt ille Deus verus, qui fecit cœlum, & terram. *Et pereat ex eis plurima multitudo.* Id eſt ſi præſumant intrare montem, peribit ex eis magna multitudo, quia omnes iſti, qui intrauerint, morientur Deo percutiente eos. Vel fortè quia reliqua multitudo manens percutiet eos, ſicut ſupra dicebatur. Omnis, qui tetigerit montem morte

H morietur: manus non tangent eum, ſed lapidibus opprimetur, aut confodietur iaculis; quando tamen eſſet magna multitudo non poſſent manentes extra percutere illos; quia eodem modo ipſi percuterent manentes extra, ſed Deus percutiet illos. & quando contingeret, quòd vnus intraret, ſi alij ab extra exiſtẽtes poſſent cum lapidibus, vel ſagittis, ſiue telis percutere, percutiebant; ſi autem velociter currens euaderet lapides, aut iacula illorum, nec ex hoc debebant ingredi montem; ſed Deus percuteret eum. *Sacerdotes vero, qui accedunt ad Dominum ſanctificentur.* Qui autem ſint ſacerdotes, de quibus hic loquitur, dubium eſt, cum Aaron, & ſui filij, qui poſtea ſacerdotes effecti ſunt, nondum eſſent ſacerdotes, quia facti ſunt in principio ſecundi anni exitus de Aegypto, cum fuit tabernaculum erectũ, & conſecratum.

QVÆSTIO. XII.

An ꝑ ſacerdotes hic ſcriptura intelligat filios Aarõ, vt aliqui dicunt.

DIcunt tamen aliqui quòd licèt nondum eſſent ſacerdotes, loquitur ſcriptura per anticipationẽ, vocando eos ſacerdotes. Sed hoc non eſt cõueniens, quia in litera dicitur: ſacerdotes, qui accedunt ad dominũ, ſiue miniſtrandi habent officium, ſed iſti nondum miniſtrauerant, nec officium miniſtrandi habebant, ideo non intelligitur de eis. Item quia iſtud dictum præſupponit, quod certum eſſet iam, quòd Aaron & filij ſui ſacerdotes futuri eſſent, & nõ ſolum eſſet notum apud

K Moyſen, ſed etiam quòd eſſet notum apud populum, quia Deus mandauit: ſacerdotes ſanctificentur, & iſta mandauit dici populo: ſicut ergo Moyſes intelligebat, qui eſſent ſacerdotes futuri, ita oportebat, vt populus intelligeret, quia alias cum Moyſes diceret, ſacerdotes ſanctificentur, populus nihil intelligeret. Quod autem tunc populus nondum cognoſceret futuros ſacerdotes filios Aaron, patet, quia dicitur, quòd quando Moyſes vidit populum adorantem vitulum aureum, intrauit caſtra, & dixit, qui domini eſt, iungatur mihi, vt patet infra 32. Et tunc acceſſerunt ad eum Leuitæ, & occiderunt de populo viginti tria milia. Et tũc dixit Moyſes: Conſecraſtis manus veſtras hodie domino vnuſquiſq; in filio, aut fratre ſuo; detur ergo vobis benedictio. Ab hoc. n. volunt Leuitas promeruiſſe ſacerdotium: ſed hoc factum fuit poſtea per plures, quàm 40. dies, er-

F go nondum cognoſcebatur. Item dato, quòd verũ fieret tribum Leui promeruiſſe ſacerdotium in illa pœnæ inflictione; tamen non conſtaret hoc aliquid, quia ſacerdotalis dignitas iure hereditario pertinuerat ſemper ad primogenitos: quòd ergo ex iſta punitione facta a Leuitis quaotũcunq; grata fuiſſet Deo mutaretur ius, quod ab antiquo alijs pertinebat, ſatis videbatur magnum, nec aliquis potuiſſet hoc cogitare, niſi Deus diceret: ſed Deus non declarauit vſque poſt in ſecundo anno, quãdo erectum fuit tabernaculum, quia tunc mãdauit ſeparari tribum Leui ad miniſtrandum domino in ſacerdotibus, & Leuitis, vt patet Num. 1. 3. 17. 18. ca. *Numer.* Videtur ergo, quòd vſque ad illud tempus non cognouit populus, verum Aaron, & ſui poſteri futuri eſſent ſacerdotes. Item videtur hoc repugnare literæ, quia in-

G fra dicitur: Sacerdotes autem, & populus ne tranſeant terminos, nec aſcendant ad dominum, ne fortè interficiat illos, ſed ſuper hoc dicitur: aſcendeſque tu, & Aarõ tecum. mandat Aaron aſcendere, & ſacerdotes nõ aſcẽdere, ergo Aaron non erat de ſacerdotibus, ſed ſi accipiantur ſacerdotes pro illis, qui erant futuri ſacerdotes de tribu Leui, Aaron erat ſacerdos, imo ſummus ſacerdos, ergo non accipitur pro ipſis. Dicendum ergo, quòd accipiuntur hic ſacerdotes pro primogenitis tribuum, qui excellenter erant ſacerdotes; nam licèt omnes primogeniti ſacerdotales ius habebant; in populo tamen Iſrael præcipui ſacerdotes iudicabantur illi, qui erant filij principium tribuũ, & erant primogeniti. Et de iſtis intelligitur id, quod ponitur inf. 24. c. Aedificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos ꝑ duodecim

Sacerdotes hic ſumũtur ꝑ primogenitis tribuum.

H tribus Iſrael, miſitq; iuuenes de filijs Iſrael, & obtulerunt holocauſta. De iſtis autem ſacerdotibus mandauit hic ſpecialiter, quòd non aſcenderent ad dominũ, quia iſti crederẽt, quòd dato quòd vetaretur populus ab aſcẽdendo, non deberent ipſi prohiberi aſcẽdere, quia ipſi miniſtrabant domino; & ideo ſpecialiter dictum eſt ſacerdotes, qui miniſtrant domino, vel qui accedunt ad dominum eſt prohibetur eis, quòd aſcendant, hic autẽ mandatur eis quòd ſanctificentur. *Qui accedũt ad dominum.* Id eſt ſacerdotes, qui habent officium accedendi ad dominum, ſcilicet faciendo ſacrificia, quod eſt quædam ſpecialis miniſtratio, per quam magis acceditur ad dominum, quàm per alias, quia iſta ſacra eſt, aliæ autem prophanæ; non tamen intelligitur hic de accedendo ad dominum per inquiſitionem alicuius ab ipſo,

Sacerdotes qui erãt primogeniti tribuum poterãt accedere ad dominum ꝑ ſacrificiorũ adminiſtrationem.

I etiam per colloquia: quia hoc ſolum datũ fuit Prophetis, & magnis ſacerdotibus: nam Aaron, & Eleazarus, & cæteri ſucceſſores inquirebant aliquid a Deo appoſito Ephod, & rationali, quod vocatur rationale iudicij: quia ibi indicabantur ſecreta, & ſic patet de Eleazaro Num. 27. c. cum dicitur de Ioſue: pro hoc ſi quid agendum fuerit, Eleazar cõſulet dominum; iſti autem ſacerdotes, quibus ſacerdotium veniebat iure hæreditario cum primogenitura, non habebant tales veſtes, ſicut Aaron, qui veſtes ſanctas mandato Dei habebat, vt patet infra 28. cap. Non erant etiam cõſecrati iſti, & ſicut Aaron, & filij ſui, non habuerant inſtitutionem ſpecialem a Deo ſicut Aaron, & ſui poſteri, ſic patet ad Heb. 5. cap. nemo indifferenter ſibi ſumat honorem, ſed

K qui vocatus eſt a Deo, vt Aaron. Etiam non habebant ritus traditos a Deo immolandi, & miniſtrandi in ſacris, & orandi, ſicut Aaron, & filij ſui. Multa quoq; alia ſunt, quæ faciunt maioris dignitatis eſſe ſacerdotium Aaron, quam aliorum primogenitorũ: ideo maiorem familiaritatem habebat Deus cum ſacerdotibus Leuitici generis, quàm habuerit cum prioribus iſtis; ergo reſpondebat ad conſulta; alijs autem non. *Sanctificentur.* Id eſt licèt iſti ſacerdotes accedant ad dominum, non propter hoc credant ſe eſſe mundos, ita quòd non debeant mundari, quia hic oportet eſſe ſpecialem mundiciam, quia aliquid ſpeciale faciendum eſt. *Ne percutiat eos.* Scilicet ſi contempſerint nam ſi nollent purificari, occideret eos Deus. *Dixitque Moyſes ad Dominũ.* Reſpondes, quòd non videbatur neceſſarium, vt iſta conteſtatio fieret. *Nõ poterit aſcendere populus in mõtẽ Sinai.* Id eſt non inclinabitur vllo modo ad aſcendendũ,

quaſi

A quaſi dicat, ſi non fuiſſent moniti, poterant velle aſcendere in montem, ſed quia iam fuerunt moniti per me ex parte tua, nullo modo eſt veriſimile eos inclinari ad aſcendendum, vel determinare apud ſe, quòd aſcendant. Non eſt enim intelligendum ſimpliciter, quòd non aſcendere poſſent, quia quantumcunque monerentur non aſcendere ſemper erat in eis potentia ad aſcendendum, ſed nullo modo credendum erat, quòd talia auderent, cum eis pœnæ magnæ prædictæ fuiſſent. *Tu enim teſtificatus es.* id eſt, admonuiſti ne aſcenderent, & iuſſiſti, vnum eſt per modum conſilij, ſcilicet, teſtificari, aliud per modum imperij, ſcilicet, iubere. Vel accipitur teſtificari, id eſt, dare certum teſtimonium de malo futuro agenti contrarium, ſcilicet, quòd Deus diceret, ego mando vobis, ne aſcendans: & hoc erat iubere, & dico vobis certè, quòd ſi aſcenderetis, moriemini cuncti, & ex hoc erat teſtificari. Ex hoc

B arguit Moyſes, quaſi dicat, ex quo tu Domine mandaſti populo, ne aſcenderet, nec tranſiret, terminos poſitos circa montem, nullo modo eſt veriſimile, quòd præſumat aſcendere. *Pone terminos circa montem*. Non ſufficiebat hoc ad rationem Moyſi validandam, ſi ſolum intelligatur; nam dato, quòd Deus dixiſſet Moyſi, quòd poneret terminos circa montem, & ſanctificaret illum, non ſequebatur ex hoc ꝙ populus non auderet aſcendere, niſi intelligatur, ꝙ Moyſes iſta feceri, ſicut mandauit Deus, ſcilicet, ponendo terminos circa montem, & mandando populo ex parte Dei, ꝙ non tranſitēt terminos. *Et ſanctifica illum*. Non poteſt accipi hic ſanctificare, id eſt, mundum facere, quia Moyſes non poterat mundificare montem. Nec accipitur ſanctificare, id eſt,

C applicare cultui diuino, quia etiam non poterat Moyſes applicare mōtem ad cultum Dei. Sed accipitur ſanctificare montem, id eſt, denunciare populo, quod erat ſanctus, ſcilicet, applicitus ad cultum Dei, vel manſionem Dei ſolum: ſaltem in illis diebus, vel pauco tempore, quo maneret ibidem maieſtas Dei. Omnes terræ ſecundum ſe æqualiter ſunt noſtro vſui applicitæ, ſed quia nos debemus Deum reuereri valde, tanquam maximum ens, & reuereri eſt, cognita magnitudine alicuius, in noſtram reſilire paruitatem. Cum ergo Dei maieſtatem in vno loco terrarum magis, quàm in alio cognoſcamus eſſe, ad illam terram propter diuinam reuerentiam accedere nō debemus propter diuinam maieſtatem, & illa terra cum antea hominum vſibus applicata erat, ſancta non erat: nunc Deo ſpecialiter ibi

D exiſtente ſancta efficitur, ſic patet ſupra 3. cap. cum Moyſes vidit rubum ardere, qui non comburebatur, & voluit videre magnam illam viſionem, dixit ei Deus: Ne appropies, inquit, huc, ſolue calciamentum de pedibus tuis, locus, in quo ſtas, terra ſancta eſt, ſic etiam quando Angelus apparuit Ioſue apud ciuitatem Iericho dixit ei. Solue calciamentum de pedibus tuis, locus enim, in quo ſtas, ſanctus eſt, & hoc quia per præſentiam Angeli in humana effigie apparētis locus ille ſanctificabatur. *Cui ait Dominus, vade, & deſcende.* Videbat Deus, quod Moyſes nō videbat, putabat enim Moyſes, quod ſemel facta monitio coram populo ſufficiebat ad hoc, quód nullo modo attentarent aſcendere montem, vt dixit ſupra. Non poterit populus aſcendere montem

E Sinai, tu enim teſtificatus es, & iuſſiſti, dicens: pone terminos circa montem, & ſanctifica illum: Deus autem cognoſcebat Iudæos adhuc indomitos iugo legis valde inclinari ad id, quod vetabatur eis; ne ergo tranſgrederentur, vetuit eis iterum aſcendere. *Vade, & deſcende.* ſcilicet, ad conteſtandum, ne aſcendant ad montem. Dicitur Moyſes deſcendere, quia quando iſta ei dicebat Deus, erat cum ipſo in vertice montis Sinai, vt patet ſupra, cum dicitur. Deſcendit Dominus ſuper montem Sinai in ipſo montis vertice, & vocauit Moyſen in cacumen eius. *Aſcendeſq. tu, & Aaron tecum.* Non loquitur hic de aſcenſu Moyſi, & Aaron, quando iuit Moyſes ad accipiendas leges, quia tunc non ſolum aſcendit Moyſes, & Aaron, ſed etiam alij, vt patet 24. cap. cum dicitur: Moyſi quoque dixit, aſcende ad Dominū tu, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & 70. ſenes ex Iſrael, & adorabitis procul, ſoluſq. Moyſes aſcendet ad Dominum & illi non appropinquabunt: in iſta autem vice ſoli Moyſes, & Aaron aſcenderunt, vt innuit littera. Nec etiam dicendum eſt, quòd Moyſes, & Aaron aſcenderint nunc ad Dominum ad locum caliginis, & patet, quia quando Deus loquebatur ad cunctum populum mandata decem in clangore buccinæ, Moyſes videbatur eſſe in populo, quia populus loquebatur cum eo, ꝙ non poſſet eſſe, ſi tunc Moyſes eſſet in caligine; multum namque diſtaret, nec viderent eum ad loquēdum cum eo. Antecedens patet infra ſeq. cap. cum dicitur: Cunctus populus videbat voces, & lampades, & ſonitū buccinæ, mōtemq. fumantē, & perterriti, atque pauore concuſſi ſteterunt, & dixerunt Moyſi: Loquere tu nobis, & non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur.

B Item, quia ſi Moyſes & Aaron, aſcendiſſent ad Dominum ad locum, in quo ante erat Moyſes aſcendiſſent ad verticem montis, cùm Moyſes ſtetiſſet ante cum Domino in vertice mōtis, ſed falſum eſt, quia infra ſequenti c. dicitur, ꝙ poſtquam populus timuit voces magnas buccinæ Dei, & dixit ad Moyſen, vt loqueretur eis, Moyſes acceſſit ad caliginem, in qua erat Deus. Dicendū ergo ꝙ Moyſes, & Aaron aſcenderunt nunc poſtquam Moyſes deſcendit ad conteſtandum populū, ſed non aſcenderunt ad partem ſuperiorem mōtis, ſed fortè vſque ad medium montis, ita quòd Moyſes ibidem exiſtens audiret voces populi loquentis ad eum, ſcilicet: Loquere tu nobis, & non loquatur nobis Dominus, & quod ſtaret in loco, in quo populus eum videre poſſet, aliàs enim non poſſet ad eum loqui populus. Etiam ille locus

C erat inferior ipſo cacumine mōtis, ita ꝙ ab ipſo aſcenſus eſſet verſus cacumen montis, in quo erat Deus, aſcendente autem Moyſe manſit Aaron in eodem loco montis, donec Deus mandauit cunctis, ꝙ redirent ad caſtra, vt patet Deuter. 5. c. cum dicitur: Vade, & dic eis: reuertimini in tentoria veſtra, tu verò hic ſta mecum, & loquar tibi omnia mādata, iudicia, atque cærimonias, quæ docebis eos. Fuit autem hoc dictum Moyſi, poſtquam aſcendit ad caliginem, in qua erat Deus, quia fortè alij putarent, quód eum expectare debebant, & ſic moratētur valde: ideo mandabat Deus Moyſi, quòd deſcenderet ad eos, dicens: reuertimini in tentoria veſtra, & tunc cum eis reuerſus eſt pariter Aaron: Moyſes autem reuerſus fuit ad caliginem, in qua erat Deus, ad quam antea aſcenderat, & audiuit ibi cærimonias, & iudicia,

D quæ ponuntur in tribus cap. inferioribus, ſ. 21. 22. & 23. *Sacerdotes autem, & populus*. id eſt, illi primogeniti filij Principum tribuum Iſrael, qui vocabantur Sacerdotes, vt ſupra declarauimus, & filij primogeniti aliorum magnorum virorū populi, ſcilicet, viri Principum familiarum, iſti non debebant aſcendere ad Dominum. Et fit mentio ſpecialis de iſtis, quia ſi ſolus populus nominaretur, nō putarent ſe iſti comprehendi appellatione populi, quia ipſi ſpeciali modo adhærebant Deo, quam populus, cum miniſtrarent Deo: putarent ergo, ꝙ ſicut ipſi ex officio ſuo accedebant ad Deum cum facerent ſacrificia, quod ita licitum eſſet eis hic aſcendere in montem ad Dominum. *Ne tranſeant terminos*, Conſtitutos apud radices montis: *Nec aſcendant*. Aliud erat aſcendere, aliud tranſire terminos: bene enim poterant

E trāſire terminos nō aſcendēdo, quia termini erant apud radices montis, ſed antequam accederent ad radices montis, nondum aſcendebant in montem, accedere tamen ad radices montis erat tranſire terminos. *Ne fortè interficiat illos.* id eſt, vt non interficiat illos, ponitur aūt hic, fortè, non dubitatiuè, ſcilicet, ꝙ ſi aſcenderent in montem fortè morirentur, vel fortè nō, quia procul dubio ſi aſcenderent, morerentur: nam ſic dicebatur ſupra: Omnis, qui tetigerit montem, morte morietur; ponitur aūt hic fortè, quaſi ex ſuperabundāti: ſic vtitur frequentiſſimè Ariſtoteles in libris Ethic. dicēs: fortaſſis autem, vel, fortè vtique, & tamen non important dubium niſi rariſſime. *Deſcendit Moyſes ad populum*. Poſtquam ſteterat cum Domino in vertice montis, & mandauerat ei Deus, vt deſcenderet ad conteſtandum populū. *Et narrauit eis omnia.* ſcilicet, mandatum Dei de cōteſtatione

populi, ne aſcenderent: cum dicitur: Sacerdotes autem, & populus non tranſeant terminos, nec aſcendant in montem, & narrans iſtis nõ adhuc loquebatur Dominus in tuba præceptorum decem, ſed prius accepit Moyſes ſecum Aaron fratrem ſuum, & aſcenderunt ad quandam partem montis ſecũdum quod ſupra declarauimus, quia mandauerat Deus: Aſcendeſq; tu, & Aaron tecum; factis autem his, & toto populo pacato, & quaſi parato ad aliquid audiendũ, buccina, quæ ante clamabat, & forte ceſſauerat, vt videretur diſtinctio in vocibus, ad quas attendere debebant, incepit loqui ſermones iſtos, ſicut ſequuntur in cap. ſequenti, ſcilicet: Ego ſum Dominus Deus tuus. & fortè mutatus fuit modus clangoris, vt intelligibilior fieret nunc, quàm ille, qui ante ſonabat, & ſic continuauit.

G

CAPITVLVM XX.

LOcutuſq; eſt Dominus cunctos ſermones hos: Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo ſeruitutis: Non habebis Deos alienos coram me. Non facies tibi ſculptile, neque omnem ſimilitudinem, quæ eſt in cælo deſuper, & quæ in terra deorſum, nec eorum, quæ ſunt in aquis ſub terra. Non adorabis ea, neque coles: ego ſum Dominus Deus tuus fortis Zelotes, viſitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam, & quartam generationem eorum qui oderunt me, & faciens miſericordiam in millia his, qui diligunt me, & cuſtodiunt præcepta mea. Non aſſumes nomen Domini Dei tui in vanum. Nec enim habebit inſontem Dominus eum, qui aſſumpſerit nomen Domini Dei ſui fruſtra. Memento vt diem Sabbati ſanctifices. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua. Septimo autem die Sabbatum Domini Dei tui eſt; non facies omne opus in eo, tu, & filius tuus, & filia tua, ſeruus tuus, & ancilla tua, iumentum tuum, & aduena, qui eſt intra portas tuas. Sex enim diebus fecit Dominus cælum, & terram, & mare, & omnia, quæ in eis ſunt, & requieuit in die ſeptimo, idcirco benedixit Dominus diei Sabbati, & ſanctificauit eum.

22.q.4.c. neceſſe

Exo. 20.

Primum præceptũ Decalogi.

H

Secundũ præceptũ.

Tertium præceptũ.

QVÆSTIO PRIMA.

I

LOcutus. Poſtquam diſpoſitus fuit populus ad ſuſcipiendam legem, hic agitur de eius promulgatione ad plebem, & hoc erat, quod principaliter intendebatur in iſto libro, & in toto Geneſ. cum Sacra Scriptura tota intendebat hominem dirigere in ſuũ finem, ſcilicet deducendo in vitam æternam; finis autem iſte habetur per media, quæ ſunt operationes virtuoſæ. Et quia ad omnem operationem virtuoſam, quæ eſt propriè electiua, vt patet in 2. Ethic. concurrit actus intellectus practici indicantis quid fieri debeat, & ad quid, & qualiter, & ſic de ceteris, vt patet in 6. Ethic. vbi Philoſophus ponit tria eſſe principia actuũ humanorum, vnum tamen eorum non eſt principium faciendi bonum, vel malum actum, quod pertinet ad genus moris, ſed principium faciendi illum ſolummodo in genere naturæ, & iſte eſt ſenſus. Sũt ergo duo principia, vt patet ibidem, quæ requiruntur ad rectam electionem, ſiue ad bonam operationem, quod idem eſt, ſcilicet intellectus verus, & appetitus rectus, & quia contingit in nobis variari intellectum, ſcilicet, vt id, quod vnus bonum iudicet, alius deteſtetur; & quod vnus abhorreat, alius tanquam valde bonum eligat, quia quot capita, tot ſenſus, vt patet extra, de conceſſione præbend. in capit. quoniam. ad diuerſitatem corporum ſequitur diuerſitas animorum, ideo decet valde ad rectam communicationem humanam dari legem, ſecũdum quam omnes agant, ita quòd lex ſit eis pro prudentia, & ſolum appetitum rectum ipſi faciant per conformitatem ad legem poſitam. Sic enim dicit Ariſtot. in 3. Polit. quòd poſita recta lege, & perfecta, non oportet eſſe pruden-

Intentio ſacræ ſcripturæ eſt deducere hominem in finem ſuum.

2. Ethic.

K

Tria ſũt principia actuũ humanorũ.

Quot capita, tot ſenſus.

3. Polit.

F

tiam, ſed ſolam obedientiam. Et probat per fiſtulatores, id eſt, facientes fiſtulas, quia ipſi non debent dicere, quòd talis, vel talis debeat fieri fiſtula, ſed quòd ſciat exequi, ſicut ei facere fiſtulas fuerit imperatum. Sic ergo eſt in communicatione humana reſpectu boni politici quod homines hic vident, & aſſequuntur, quòd non poſſunt ſe bene habere propter diuerſitatẽ iudiciorum niſi ponatur lex communis, quanto magis ſi comparemus homines quantum ad Deum, ſecundum quòd ei ſubditi eſſe debent, & colere eum, quia in dirigendo ſe homines in bonum politicum, quod vident, poſſunt errare, non rectè perueniendo, quia non bene iudicant de eo, quod eſt ad finem: magis ergo errabunt reſpectu Dei, quia ipſi non cognoſcunt modum, per quem bene ordinarentur in Deum. Et hoc patet ex erroribus Gentium, quia licet circa regimen politicum multæ gentes errauerint; non tamen omnes errauerunt, quia multæ conſtituerunt ſibi politias bonas, vel ſimpliciter, vel ſaltem bonas ſibi. In ordinatione autem ad Deum omnes gentes errauerunt, ideo nõ fuit aliqua gens, quæ Deum verum inueniret, aut medium colendi eum, vel habendi ſe ad ipſum cognoſceret, præter Hebræos, qui non inuenerũt, ſed Deus eis dedit per legem: neceſſaria ergo erat iſta legiſlatio, & hoc fuit principale, quia totus populus Hebræorum per legem ſuſceptam ſpecialiter fuit vnicus Deo tanquam peculium, vt patet cap. præcedenti, cum dicitur. Si audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea eſt enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum Sacerdotale, & gens ſancta. Tota ergo Scriptura præcedens ad hoc ordinata eſt, quia in libro Geneſeos enumeratus fuit populus Dei legem diuinam ſuſcepturus deducendo eum per ſtirpes ſiccos: in iſto autem enarrata fuit eductio de Aegypto, ſecundum quam ad legem ſuſcipiẽdam immediatius diſpoſiti ſunt: totus autem iſte liber quantum ad ea, quæ reſtant, & ſequentes libri Moyſi ad varia præcepta huius legiſlationis pertinent, licet quædam hiſtoriæ de proceſſu populi interſerantur, vt patet in libro Numerorum. Et quia omnia præcepta legis diſtinguuntur in tria, ſcilicet moralia, cerimonialia, & iudicialia, ſecundum iſtas tres partes diuiditur iſta legiſlatio. Primò agitur de moralibus in iſto cap. Secundò de iudicialibus inf. 21. c. Tertiò de cerimonialibus infra 22. & 23. licet iſta diſtinctio non ſit præciſa, quia inter moralia ponuntur quædam cerimonialia, vt patet hic, & inter iudicialia, quædam cerimonialia, & inter cerimonialia quædam iudicialia, ſed denominatur diuiſio à maiori parte. Prima in duas, quia primò ponuntur præcepta data populo à Deo in buccina clangente. Secundò ponuntur præcepta data à Moyſe loquente. Secunda, ibi, *Cunctus populus*; prima in duas, quia primò ponuntur præcepta ordinantia in Deum: ſecundò præcepta ordinantia in proximum. Secunda, ibi. *Honora patrem tuum*. Circa primum: *Locutuſq; eſt Deus*. Poſtquam totus populus pacatus ſtetit, & attentus, quid ei diceretur, incepit buccina clangere iſta verba, quæ ſequuntur. Dicitur quòd locutus eſt Deus, non quòd Deus ipſe per ſe locutus fuerit; ſicut latè declaratum eſt præcedenti cap. ſed angeli, qui ſtabant in medio caliginis illius, formabant vocem illam, & dicebatur Deus loqui, ne tantum beneficium, vel tantus actus, quantus eſt dare legem, attribueretur angelo, ne crederent ſe Iudæi obligatos angelis. *Cunctos ſermones hos*. Iſtud pronomen demonſtratiuum, cunctos, non demonſtrat omnia, quæ infra ſunt, quia tunc præcepta cerimonialia, & iudicialia dicta fuiſſent à Deo in voce tubæ, ſed demonſtrat omnes ſermones, qui ſunt ab hinc vſque ad illam partem. Cunctus autem populus audiebat voces: hos enim ſolos, qui ad Decalogum pertinent, Deus in voce tubæ dixit. *Ego ſum Dominus Deus tuus*.

Homines circa cultũ Dei lege indigent.

G

Omnes gentes errauerũt circa Dei cultũ, præter Hebræos.

H

Omnia præcepta legis in tria diſtinguuntur.

I

Diuiſio cap.

K

An, Ego ſum Dominus, ſit primum præceptum primæ tabulæ, vt Iudæi dicunt. Et de ordinatione præceptorum ſecundum eos.

QVAESTIO. II.

IVdæi dicunt, quòd iſtud ſit præceptum primum de pertinentibus ad Deum, & eſt Primum in prima tabula & quia poſito iſto, vt præcepto, ſequebatur: quòd erant vndecim præcepta. faciunt de alijs duobus præceptis vnum, ſcilicet duo vltima coniungentes, ſcilicet quòd concupiſcere vxorem proximi, & concupiſcere rem eius dicatur eſſe vnum præceptum: coguntur namque dicere eſſe ſolum decem præcepta in tabulis; ſic enim dixit Moyſes Deut. quarto capitu. ſcilicet: Et oſtendit vobis pactum ſuum; quod præcepit, vt faceretis, & decem verba, quæ ſcripſit in duabus tabulis lapideis. Tunc ergò ordinant ſic tabulas, quòd in prima tabula ponunt quinq; præcepta, & in ſecunda ponunt alia quinque, nam in prima ponunt omnia affirmatiua, ſiue pertinentia ad Deum, ſiue non pertinentia, & negatiua pertinentia ad Deum. Vt iſtud: Ego ſum dominus Deus tuus; ſecundum. Non habebis Deos alienos; tertium: Non aſſumes nomen Dei: quartum: Memento, vt diem Sabbati: quintum: Honora patrem tuum. In ſecunda tabula copulant omnia remanentia, quę ſunt negatiua, & cum ſint ſex ipſi faciunt quinque coniungentes duo vltima, vt diximus. Nos autem aliter tabulas ordinamus, quia in prima tabula ponimus præcepta pertinentia ad Deum, & ſunt tria, ſcilicet. Non habebis Deos alienos: ſecundum: Non aſſumes nomen domini: tertium eſt Memento, vt diem ſabbati. In ſecunda tabula ſeptem præcepta collocamus, quæ ad proximum pertinent, quorum primum eſt affirmatiuum: ſecundum eſt negatiuum, & omnia alia, Iudæi autem in aſſignatione tabularum errant in duobus: primò, quia in prima tabula ponunt vnum tanquam præceptum; quod non eſt præceptum: ſecundò, quia in ſecunda tabula faciunt de duobus præceptis vnum. In prima ponunt pro præcepto hoc. *Ego ſum Dominus Deus tuus.* Sed non eſt præceptum, quia omne præceptum datur per modum præcipiendi, ſcilicet per imperatiuum, & iſtud datur non per modum præcipiendi, ſed per modum aſſerendi, vel indicandi eum dicitur: Ego ſum dominus Deus tuus. Item in omni præcepto mãdatur aliquid, vel prohibetur: ſed in iſto: Ego ſum dominus Deus: nihil mandatur, nec prohibetur, ergo non ſunt præcepta. Sed poſſet reſpondere aliquis Iudæus, quòd licèt in hoc præcipiatur aliquid explicitè, tamen implicitè aliquid præcipitur; nam dicendo, quòd eſt Deus verus: eſt ſenſus quòd debet coli, quia Deo vero debetur cultus, ſiue adoratio. Sed hoc nihil eſt, quia ſi per iſtam affirmationem: ego ſum dominus Deus tuus: intelligatur aliquod præceptum, non ſolum intelligetur, quòd Deus eſt colendus, ſed etiam, quòd non debeant coli dij alieni coram ipſo, quia ad Deum verum pertinet, quòd nullus alius, niſi ipſe colatur. Etiã intelligetur, quòd non accipiatur nomen domini in vanum, quia nomen Dei veri magnæ reuerentiæ eſt; ideo nullus debet aſſumere in vanum. Sic etiam quòd, quia Deus verus eſt, obſeruemus Sabbatum propter ipſum: non ergo debet intelligi aliquid præceptum fuiſſe per iſtam affirmationem: Ego ſum dominus Deus tuus: quia tunc intelligerentur omnia pręcepta, quæ ſunt ad Deum, & ſic ſolum eſſet vnum præceptum: quod falſum eſt. Item dato quòd per iſtam affirmationem intelligeretur Deum eſſe collendum, non eſſet pręceptum, quia Deum eſſe colendum, non poteſt eſſe aliquod de præceptis decalogi: ergo nec illud: Ego ſum dominus Deus tuus; in quo intelligitur Deum eſſe colendum: antecedens patet, quia colere Deum non eſt aliquid ſpeciale, ſed eſt quoddam valde generale;

Ordinatio preceptorũ decalogi ſemper Hebraeos.

Ordinatio decem preceptorum ſecũdũ catholicos.

Mãdatũ de colẽdo Deum nõ eſt vnũ, ſed multa, ſ. de ſpe, fide & charitate, de obſequio.

A nam cultus Dei conſiſtit principaliter in fide, & ſpe, & charitate, ſic ait Auguſt. in Enchiridion: Fide, ſpe, & charite colitur Deus. Conſiſtit etiam in exhibitione exterioris operis, in reuerentia, in famulatu. Quantum ergo ad charitatem inſurgeret quoddam præceptum cultus diuini, quod eſt amare Deum ex charitate ſuper omnia, de quo Deut. 6. cap. Inſurgebat etiam præceptũ alterum quantum ad ſpem ſcilicet, quòd firmiter ſperemus de Deo, quòd nobis dabit vitam æternam, vel quælibet bona, quæ petierimus in nomine ſuo: vt patet Ioan. 17. cap. vſque nunc non petiſtis aliquid in nomine meo, petite, & accipietis. Inſurgit etiam aliud præceptum de fide, ſcilicet quòd in Deum credamus, & quòd ei fideles ſimus quantum ad fidelitatem, quam debet ſeruus domino; ſicut ergo ſeruus debet cogno- *Io. 17.*

B ſcere dominum ſuum, vt dominum, & non alium, & vxor debet cognoſcere maritum ſuum, vt maritum, & nullum alium, ita nos debemus cognoſcere Deum verum, vt Deum, & nullum alium, vel alios. Et ex hoc inſurgit alterum præceptum. ſcilicet: Non habebis Deos alienos. Debet etiam colens Deum exhibitionem operis, & hoc in reuerentia, vt non accipiat nomen Dei nobiliſſimum in vanum, quod eſt ſecundum præceptum. Debet etiam famulatum, ad quòd pertinet, vt diẽ ſabbati propter Deum ſanctificet, & multa alia. Ecce ergo qualiter cultus Dei continet multa præcepta, ſed ad minus colligit iſta tria, Si ergo poneretur colere Deum, neceſſario comprehenderet iſta tria: ergo non eſſent plura præcepta. Nam præceptum de cultu non poteſt poni, vt vnum de iſtis diſtinctum contra alia; non eſt enim præceptum de cultu Dei vnum de præceptis decalogi, ſed eſt quoddã principium in agibilibus,

C ex quo inferuntur multa præcepta poſita in decalogo, vt declarauimus. Sicut in ſpeculatiuis ſunt quædam propoſitiones communiſſimæ, quæ vocãtur principia, & deducuntur ex illis multę concluſiones ſpeculatiuę. Secundo errant Iudęi in aſſignatione tabularum, quia cõiungunt duo præcepta in vnum, ſcilicet pręceptum de non concupiſcendo vxorem proximi, & præceptum de non concupiſcendo rem eius. Et patet, quòd iſta ſint diuerſa mandata: nam præceptum dicitur quædam propoſitio regulatiua actionis humanę, regulantur autem actiones ſecundum quòd regulantur potentiæ, a quibus eliciuntur: ſic ergo quandocunque dantur duæ potentię regulabiles, non poteſt dari idem præceptum de regulatione vtriuſque, præceptum de non concupiſcendo vxorem proximi eſt regulatiuum delectationis,

Præceptũ de cultu Dei non eſt vnum de decem preceptis

D quę eſt in potentia tactiua; præceptum autem de non concupiſcendo rem proximi regulat cupiditatem quandam, quæ eſt magis ſpiritualis, ſcilicet deſideria domini rerum: ergo non ſunt iſta vnum præceptum, cum ſit quędam diſtinctio in potentijs, ſiue viribus regulabilibus, & in obiectis ipſis, circa quæ eſt actio vel delectatio noſtra. Item concupiſcere rem proximi noſtri eſt concupiſcere aliquid eius. Concupiſcere vxorem proximi noſtri non eſt concupiſcere aliquid eius, quia æqualem poteſtatem habet femina in virum, & vir in fœminam, vt patet prima ad Cor. 7. cap. ſcilicet. vir non habet poteſtatem corporis ſui, ſed mulier, & mulier non habet poteſtatem corporis ſuis, ſed vir, li-

E cèt vir quantum ad diſpoſitionem œconomicam magis regat. Nam non debet eſſe inter virum, fęminamque principatus tyrannicus, ita quòd vir dominetur totaliter fæminæ, vt ancillæ, nec debet eſſe principatus Oligarchicus ita quò fęmina, quando fuerit ditior, viro dominetur, & vir totaliter famuletur, quia vterque iniuſtus principatus, ſed dẽt eſſe principatus Ariſtocraticus, ſcilicet ſecundum virtutem. Et quia naturaliter vir prudentior eſt quàm fæmina, & ſtabilior in propoſito, debet magis diſponere in communicatione œconomica. Fęmina autem, quia minus prudens eſt, debet minus diſponere: vterque tamen debet aliquid diſponere: non eſt ergo concupiſcere vxorem alicuius, ſicut concupiſcere rem eius: neceſſario ergo ſunt iſta duo mandata. Dicendum ergo quòd iſtud primum ex quo occaſionem errandi in ſecundo habent,

Quis principat' debeat eſſe inter virum, & vxorem 1. Cor. 7.

ſcilicet quòd iſtud. *Ego ſum Dominus Deus tuus.* ſit præceptum, non poteſt poni præceptum, ſed ponitur hic, vt quoddam inductiuum ad cętera, ſicut in præcedēti capitulo, quando Deus locutus fuit Moyſi, vt loqueretur ad populum, ſi vellent ſuſcipere legem eius, poſuit quoddā perſuaſiuū, ſcilicet narrationem beneficij dicens. Vos ipſi ſcitis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos ſuper alas aquilarum, & aſſumpſerim mihi, & tunc ſequitur quòd audiant vocem ſuam, & cuſtodiant pactum ſuum, ſic hic cum velit ſubiungere præcepta, quę daturus erat, poſuit prius perſuaſionem, ſcilicet. *Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxit te de terra Aegypti.* Ideſt, quia ego ſum Deus tuus verus, qui te eduxi de Aegypto, vbi eras ſeruus, & nullus alius te inde eduxit, debes facere, quæ ego mandauero, ſcilicet, vt non habeas Deos alienos coram me, & ſic de cæteris. *Ego ſum Dominus.* Dominus eſt nomen poteſtatis, & gubernationis, quia qui Domini ſunt, eos, quibus dominantur diſponere poſſunt, vt volunt; ſic ergo Deus vocatur dominus, & non dominus cum determinatione, ſcilicet Dominus huius terræ, vel alius, ſed dominus ſimpliciter, ideſt Dominus omnium rerum: quia omnia poteſt, & omnia dirigit, & omnia ſecundum ſuam voluntatem diſponūtur. *Deus.* vocatur Deus per creationem: nam Deus dicit id, quod nihil maius, aut melius excogitari poteſt, & cùm creatio pertineat ad maximam potentiam, ſcilicet ad infinitam, Deo attribuitur implicitè, ſcilicet in quātum vocatur Deus. Vel aliter Deus eſt nomen naturæ ſecundum ſubſtantiam, vt homo vel Sortes, aut Plato: notificatur ergo Deus per iſtud nomen Deus quātum ad ſubſtantiam. Et per iſtud nomen dominus quantum ad dignitatem, ſcilicet quòd non ſolum Deus eſt, ſed etiam Dominus, ideſt rector omnium. Et obſeruamus hic modum, quem tenent communiter homines inter ſe, quia quando notificant aliquam perſonam, honorabilem, notificāt eam a duobus ad minus, ſcilicet a natura vocantes Petrum, vel Platonem, & a dignitate, vt nominantes regem, vel Epiſcopum, vel magiſtrum, ſiue doctorem, & ſic de cęteris. Deus ergo notificatur hic ab his duobus: a natura, quia Deus, a dignitate, quia Dominus ſimpliciter; licèt in Deo multum differat quantum ad notificationem iſtam, quia inter Deum & creaturam nunquam poteſt in aliqua re notari perfecta ſimilitudo, cum nihil commune vniuocum habeant. Sicut dicitur extra. De ſumma Trinit. & fide cath. in capitulo, damnamus, quòd inter creatorem & creaturam non poteſt tanta ſimilitudo aſſignari, quin maior ſit diſſimilitudo aſſignanda. Diſconueniunt autem in hoc, quia in hominibus nomen naturæ nullam perfectionem ſignat, ideo adiungimus nomen dignitatis, ſcilicet Ioannes rex, vel Ioannes epiſcopus: in Deo autem per contrarium, quia iſtud nomen Deus ſignat infinitam perfectionem, cum de ſe importet, vt omnes apprehendunt, id quo nihil melius excogitari poteſt, omnia alia nomina, quæ de Deo dicuntur deſignantia quandam dignitatem, aut perfectionem, vt ſapiens, bonus, omnipotens, infinitus, & ſic de cæteris, ſunt aliquid de perfectionibus latentibus in illo pelago infinito importato per hoc nomen Deus, plures ergo perfectiones ſignificat hoc nomen Deus, quam quodlibet iſtorum nominum attributalium diuinorum, ſcilicet ſapiens, aut iuſtus, quia iſta dicunt, vt aliquid Dei, quod tamen eſt id quod Deus. Et non ſolum importat maiorem perfectionem iſtud nomen Deus, quàm quodlibet nomen attributi, ſed etiam magis quàm omnia attributa; quia attributa diuina ſunt illa, quæ ſacra ſcriptura de Deo pronunciat, & ea, quæ nos in laude eius excogitamus, ſed manifeſtum eſt, quòd iſta ſunt pauca nomina, licèt quodlibet ſignificet valde magnam perfectionē, ſed in Deo ſunt infinitæ perfectiones, ſcilicet quòd non poſſunt computari per numerum, & quælibet harum eſt infinita, ſiue immenſa, ſed omnes iſtæ importantur implicite in hoc nomine Deus, quia ſunt idem realiter, & eſſentialiter, quod res ſignata, ſiue ſubſtantia per iſtud nomen, Deus: ergo plures perfectiones

Iſtud ſ ego ſū dominus Deus, nō eſſet pręceptū, ſed quoddā inductiuū ad pręcepta.

Deus naturam ſignificat, & dominus dignitatē.

In hominibus nomē naturæ nullā pfectionē ſignificat, ſed in Deo nomē ſubſtantię ſ. Deus ſignificat pfectionē infinitam.

Iſtud nomē Deus ſignificat maiorem pfectionē in Deo, quā oīa attributa ſimul.

F ſignat in Deo nomen naturæ, ſcilicet Deus, quam nomina dignitatum, quæ ſunt attributa. In nobis autem, quia natura non dicit aliquam perfectionem, quæ pertineat ad genus qualitatis, ſed ſolam perfectionem ſubſtantialem, quę eſt gradus entis ſecundum latitudinem perfectionis ſuæ ſpeciei, ideo poſitis nominibus naturæ apponimus nomina dignitatum, vt maiorem perfectionem aſſignemus. *Deus tuus.* Vocatur hic Deus eſſe Deus Hebræorum, quia licèt Deus, cum ſit nomen ſubſtantiæ, & naturæ non ſit nomen relatiuum, quod dicatur ad aliquid, ſicut iſtud nomen Dominus, tamen ex aliquo extrinſeco poteſt referri magis ad Hebræos quam ad alias gentes: Deus eſt nomen ſubſtantiæ, & ſic proprie aſſumendo Deus nullius, ideſt nec Hebræorum eſt, nec aliorum hominum, ſicut homo eſt nomen

G ſubſtantiæ, ideo non dicetur ad aliquid ita, quòd homo ſit vnius homo; vel plurium homo, quia tamen, vt diximus, cum Deus dicat infinitas perfectiones, & creare eſt potentiæ infinitæ, nominato Deo intelligimus creatorem, & tunc quia creator dicitur aliquid, Deus dicetur aliquid, ſcilicet quòd Deus ſit Deus omnium; quia eſt creator omnium. Cum ergo dicatur, Deus tuus, ideſt ſpecialiter Deus Hebræorum, non vocatur Deus illorum ſecundum id, in quo eſt Deus omnium, quia idem non eſt principium conueniendi, & differendi, vt ait Ariſto. in ſecundo Topicorum, ideo per genus nihil differt, cum ſit principium conueniendi: quia ergo Deus, vt creator dicitur Deus omnium rerum, non vocabitur Deus Hebræorum, vt creator, ſed quantum ad aliquid ſpeciale, ſcilicet quòd ipſe

2. Topic.

H ſpecialiter accepit iſtam gentem ad ſe, vt patet præcedēti capitulo, cum dicitur: *Si audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis; mea eſt enim omnis terra, & vos eritis mihi regnum ſacerdotale, & gens ſancta.* Vel vocatur Deus Hebræorum ſpecialiter, quia ipſi ſuſceperunt ſpecialiter eum colendum, ſe ad hoc obligauerunt, vt patet præcedenti capitulo, cum dicitur: Cuncta, quæ locutus eſt dominus, faciemus. *Qui eduxit te de terra Aegypti.* Ideſt beneficium, propter quod ipſi ſufficienter inclinari deberent ad faciendum omnia mandata Dei. Et nominatur iſtud beneficium, qui erat beneficium maximum, nam nullum maius bonum eſt quam libertas, iſta autem adempta erat He-

I bræis in Aegypto, cum effecti fuiſſent ſerui, Deus autem liberans eos reſtituit eis perfectam libertatem, imo perfectiorem quàm ante habuiſſent, quia antiquis temporibus, licet non eſſent ſerui, erant tamen ſubiecti regibus illis, in quorum terra morabantur, nunc autem nulli regi ſubiecti erant quouis modo. Item quia non ſolum fuerunt iſti liberati, ſed etiam a duriſſima ſeruitute, nulla enim crudelior, & durior ſeruitus erat, quàm Aegyptiaca, ideo vocauit eam Deus ferream, vt patet Deute. quarto capitulo, cum dicitur: Deus eduxit te de fornace ferrea Aegypti. Item erat magnum beneficium iſtud, quia erat factum tantæ multitudini, quorum quilibet participabat illud, bona autem cum communiora ſunt, meliora, & diuiniora ſunt, vt ait Ariſto. in principio primi Ethi.

Liberatio Aegypto fuit maximum beneficiū quòd Hebræis conferri poſſet.

K ſic enim beneficia tanto maiora ſunt, quanto communiora ſunt, ſcilicet quòd a pluribus participantur. Alia autem beneficia, quæ Deus egerat Abrahæ, Iſaac, & Iacob, non fuerunt ita communia, quia non dabantur tantę multitudini, cum tunc pauci eſſent Hebræi, quibus beneficia communicabantur. Fuit etiam narratum beneficium iſtud, quia recentius erat, quam cætera impenſa Iudæis; nam alia erant beneficia a Deo eis elargita, ſed erant antiquiora, ideo non tantum mouebant eos, quia magis mouent viſa, quàm non viſa, & hoc ſignauit Deus ſupra decimonono capitulo, cum dicitur: Vos ipſi vidiſtis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos ſuper alas aquilarum, & aſſumpſerim mihi, quaſi dicat, alia beneficia feci vobis, & patribus veſtris, quæ vos, qui nunc eſtis, non vidiſtis, ſed hoc de liberatione ab Aegyptijs, & punitione Aegyptiorum vos ipſi vidiſtis.

De

De domo ſeruitutis. Ideſt de ſeruitute, eſt hic metaphora, ſicut enim ſerui tenentur in vna domo, vt ibi operentur, & poſtea in nocte clauduntur in carcere, ne effugere poſſint, ita omnes Hebræi videbantur teneri in tota Aegypto, quaſi in vna domo, in qua ſeruirent. In litera Hebraica dicitur. *De domo ſeruorum*. Idem eſt, quia vna domus eſt quaſi carcer, in qua ſerui teneantur, & operentur. *Non habebis Deus alienos*.

QVÆSTIO. III.

De primo præcepto decalogi.

HIc loquitur ſcriptura modo humano ſecundũ opinionem hominum, nam ſecundum veritatem vnus ſolus Deus eſt, ergo impoſſibile eſt aliquem habere Deos. Etiam Deus ille, qui omnium Deus eſt, communis eſt, & cuiuſlibet rei Deus, nulli ergo alienus, & ſic nullus poterit Deũ, aut Deos alienos habere, ſed quia illi, qui talia colunt, putant eſſe vere Deos, vocat ſcriptura Deos, & quia non ſunt illi, qui coli debebant, vocantur alieni. *Non habebis Deos*. Iſtud eſt primum mandatum primæ tabulæ, in qua ponuntur tria mandata in ſolum Deum ordinantia, vt declarauimus ſupra, & patet iſtud mandatum, nam quilibet homo debet Deum verum colere. Cultus autem licèt multa dicat, ſcilicet fidem, & ſpem, atque charitatem, & multa exteriora obſequia, præcipuè tamen concernit tria, ſcilicet fidelitatem, reuerentiam, & famulatum. Fidelitas eſt, quòd ſeruus, vel vaſsalus Dominum ſuum recognoſcat, & non det honorem Domini ſui alicui alteri, quantum ad hoc eſt iſtud primum præceptum de non tenendo Deos alienos, nam ſi alium præter Deum verum vocaremus Deum, honorem Di veri, qui ei ſimpliciter pertinet auferemus ei, & daremus alieri. Si autem pertineat quantum ad reuerentiã, ſcilicet quòd habeat reuerentiam ad dominum ſuum, quantam debet. Et quia reuerentia eſt conſiderata magnitudine reſilire in propriam paruitatem, cum Deus maximus inter entia ſit, maximè reuereri debemus. Et quia nõ ſolus Deus magnus eſt, ſed etiam nomen eius magnũ eſt, vt patet Pſalm. 8. ſcilicet: Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra, reuereri ergo debemus nomen Domini, & hoc eſt abſtinendo ab illo non nominando, vel ſi nominemus, cum magna attentione, & timore nominemus. Et ad hoc pertinet ſecundum præceptum, ſcilicet, quod non accipiamus nomen Dei in vanum, ſcilicet ſine reuerentia, ideſt quod rariſſime nominemus, aut cum valde magno timore, & non eſt irrationale, quia apud antiquos inoleuit, vt quando aliquid pretioſum erat, nomen eius aut totaliter occultaretur, aut ne vileſceret, vt rariſſime nominaretur. Et ſic fuit de quodam nomine proprijſſimo vrbis Romæ, quod apud antiquos ex decreto deorum occultatum eſt, vt in vulgus non veniret, & diſſuetudine a memoria noſtra abolitum eſt. Quidam autem Marenus Soranus nomine, quia illud nomen in publico ſemel nominare auſus eſt, morti adiudicatus eſt, vt ait Solinus in Poliſtor. capitulo primo de vrbe Roma. Sic etiam apud Gentiles antiquos nomen Demogorgonis, qui erat primus Deus, fuit occultiſſimũ, ita vt nullus nominaret, quia ſic magis honorem eius creſcere putauerunt, ſi minime nominaretur, & tantæ reuerentiæ dicebant eſſe, vt quandocumque nominaretur, terram tremeret, de quo Lucanus libro ſexto de bello pluſquam ciuili, allegans Erito Magam coniurantem furias, & ſi nolint aſſentire, comminatur ſe nominaturam nomen demogorgonis. Nomen ergo Dei, quod grande nomen eſt, & vere maximi entis, ac boni in magna reuerentia haberi debet, cum nomen horum figmentorum in magna reuerentia habitum ſit, quæ modicum diferunt a chimera. Hoc autem eſt præceptum ſecũdum ad Deũ. Debemus etiam Deo famulatum, ideſt obſequium quoddam in opere exteriori. Et quantum ad hoc pertinet ſecundum pręceptum, quod eſt vltimum in hac prima tabula. *Nunc ergo non habebis Deos alienos*. Rabbi Salomon vult intelligi hic caueri omnem idolatriam,

Cultus licet multa dicat, tria tamen ſpecialiter diſcernit.

Nomen rariſſime & cũ magno timore nominandum eſt.

A ſiue cum imagine, ſiue præter imaginem, & tunc vocat iſtos Deos alienos, ideſt alienãtes a Deo vero, quia qui iſtos vt Deos colit, Deum verum nõ colit, ſicut patet in gentibus, quæ ſola iſta idola, vt Deos colebant, alij colunt iſta idola cum Deo vero, vt patet de Samaritanis quarto Regum 17. cap. qui Deum cęli timebãt, & nihilominus dijs ſuis ſacrificabant, talis tamen cultus Dei verus non eſt cum ei ſingularem perfectionem tollit, quia alios Deos cum ipſo facit. Et iſto modo accipiendo oportet dicere, quòd hic vitatur idolatria in generali, poſtea deſcenditur ad particulare, ſcilicet. Non facies tibi ſculptile, nec omnem ſimilitudinem. Melius tamen dicendum eſt ſecundum chatolicos doctores, ſcilicet quòd hic intelligitur idolatria, ſiue cultus falſorum deorum ſine imaginibus, & ibi, non facies

B tibi ſculptile vetatur idolatria in imaginibus. Antiqui enim coluerunt Deos ſine imagine, vt dicit Marcus Varro in libris ſacrorum, & tangit aliquando Auguſt. in lib. de ciuit. Dei, ſic enim deam Veſtam Romani ſine imagine coluerunt, quia dea Veſta eſt purus ignis, qui imaginem ſtatuificatam, aut depictam non recipit, ſed ponebatur in æde Veſtæ deæ ignis, qui erat æternus, ideſt qui nunquam extinguebatur, ſed eum virgines veſtales fouebat. De hoc Ouidius in ſecundo Faſtorum ait.

Antiqui coluerũt Deos ſine imagine.

Cum dico Veſtam. puram intellige flammam.

In hunc modum alij quidam dij ſine imaginibus colebantur. Poſſunt etiam hic vetari illi dij, qui ex diuerſis partibus rerum configebantur, & iſtis nihil correſpõdebat a parte rei, ſicut cum fiebat Libycus Ammon

C in Aegypto, vel in Libya cum corpore humano, & cornibus arietinis, conſtat autem nihil eſſe tale in rerum natura, ſed ſola voluntas hominum fabricauit, vt patet Baruch ſecundo capitulo, ſcilicet idola nihil ſunt, niſi quod ſacerdotes volunt, & de talibus intelligitur dictum Apoſtoli prima ad Chor. 8. cap. idolum nihil eſt, ideſt idolum, quod ſic compoſitum eſt ex partibus diuerſarum rerum, nihil eſt, quia illud ponitur, vt ſignum, & tamen in rerum natura nullum ſignatum eſt, quod eis correſpondeat, licet illud dictum ad omnia alia trahi poſſit, ſecundum intentionem Apoſtoli. *Non habebis Deos alienos*. Non adorabis in corde tuo aliquos Deos, qui imaginem, aut ſimilitudinem non habeant. Vel non habebis Deos, ſcilicet qui ſic compacti ſunt, vt partes diuerſarum rerum habebant. *Coram*

D *me*. Ideſt vidente me, ſcilicet ego video omnia quæcunque agis, quia in omni loco oculi domini contemplantur bonos, & malos, vt patet Prouerb. 15. capitulo ideo non debes habere alios Deos me vidente, & eſt iſte modus quo loquitur vir ad vxorem, quod non accipiat amatorem alium vidente ipſo. Vel dicitur propter magnam iniuriam, ſicut ſi fœmina maritata amatorem alterum recipiat neſciente marito, iniuria quidem viro eſt, ſed ſi vidente viro vxor eius coeat cum altero iniuriarum maxime eſt, ſic Deus qui Zelotes eſt, ſcilicet volens eum ſimpliciter adorari, & coli, ad iracundiam prouocatur in nos, cum ipſo videntes nos fornicamur cum alijs dijs. Et quia quomodocunque nos alios Deos habeamus ipſe videt, ideo ſemper habendo Deos iniuria magna ei fit, vel aliter. *Coram me*. Ideſt habendo me, quaſi dicat, ſi me in veſtrũ habetis, non

E poteſtis habere aliũ, aut alios Deos. Et hoc dicit, quia forte aliqui vellent colere Deum verũ, & colere Deos alios terrarũ, ſicut Samaritani faciebant, vt patet quarto Reg. capit. 17. Reſpondet Deus, quod nõ poteſt eſſe ſcilicet, vt ipſo habito in Deum alius habeatur, vel credatur eſſe Deus. Nam cum iſte honor, ſcilicet eſſe Deum videtur vni, eſt maximus, ſi autem detur multis partitus valde honor eſt in ſe, & cuilibet eorum. Cũ ergo ſecundum veritatem Deus ſolus ſit Deus verus, quòd nos iſtum honorẽ alijs communicemus, eſt magna iniuria Deo adęquãdo ei lapides, aut metalla, quæ humana fatuitas Deos facit. *Non facies tibi ſculptile*. Vocantur ſculptilia ſtatuæ factæ per ſculpturam, ſcilicet dolando, & ſubtrahendo, & inducendo in materia aliquam figuram, quam voluerimus. Et iſto modo fiebant

Idola ſculpta in Aegypto primo inuenta ſunt a ſirophena primo idolatrarũ.

bant plura idola gentium; idola autem ſculpta in Aegypto primo inuenta ſunt per Syrophenem primum idolatrarum, ante hoc enim pura elementa vt dij colebantur, ſicut Caldæi ignem colebant docente, & vrgente Nemrod, Aegyptij aquam, de quibus aliqualiter hiſtoria ſcholaſtica, & Lucas Tuden, in libro Chrenicorum ſuorum. *Neque omnem ſimilitudinem*. Ideſt nullam ſimilitudinem. Vocatur ſimilitudo figuræ alicuius rei non ſculpta in ſtatua, ſed ſuperficialiter lineata, ſicut ſunt omnes imagines pictæ in planis ſuperficiebus ea ſolis coloribus factæ, & iſtæ ſimilitudines licèt malæ ſint, non tamẽ tantum nocent, ſicut ſtatuæ, quia ſtatuæ cum ſint corporeæ, magis mouent videntes ad ſuſpicandum eſſe Deos, quia magis accedit ad naturam rei viuentis, de imaginibus autem, vel ſtatuis quomodo noceant Chriſtianis, & quomodo vtiles ſint, dicentur Deuteronom. quarto capitulo, & ibi vide. *Quæ eſt in cælo deſuper*. Ideſt Solis, & Lunæ, & cæterorum aſtrorum. Nam Gentes colebant iſta luminaria cæli, & cum multos Deos haberent, præcipui dij erant iſta aſtra; nam quaſi diſtinguebant Deos ſelectos, & ſemideos, & ruſtica numina. Dij ſelecti, ideſt ſeorſum electi, qui principaliores erant, ponuntur eſſe vigintiduo, de quibus plures ponuntur in cælo præter Plutonem, Neptunum, & Cererem, atque Salaciam, & ſimiles. Et quia dijs ſelectis maior honor debebatur, cum eſſent caput ſemideorum & ruſticorum numinum, maior reuerentia impendebatur cæleſtibus luminaribus, quàm cæteris dijs. De deſtructione horum deorum Auguſt. in ſexto, & ſeptimo de Ciuitate Dei, & aliqualiter innuit Ouidius Metamor. libro primo in principio vbi agit de conſilijs Iouis cum cæteris dijs, ſicut enim Gentiles iſtos Deos cæleſtes colebant, ita Iudæi coluerunt, vt patet frequenter in tertio, & quarto Regum, vbi dicitur, quod coluerunt ſolem, & lunam, & omnem militiam cæli. Colebant etiam ſpecialiter reginam cæli, ideſt lunam, ſiue Dianam ex nomine Gentilium, vt patet 43. capit. vbi redarguit eos Ieremias, & ipſi dixerunt publicè, quòd magis volebant colere reginam cæli, quam Deum, quia dum coluerunt reginam cœli, ſemper eis bonum fuit; dum autem coluerunt Deũ, inuenerunt eos mala gladius, & fames, ac peſtis. Et vetuit ſpecialiter de cultu luminarium cæli, quia nihil erat inter res huius ſæculi, ad quod colendũ magis inclinarentur homines, quàm ad luminaria cæli, quia ita pulchra ſunt, & lucida, maxime quam cognoſcitur virtus eorum influendi. Sic ergo Philoſophus vocauit ſolem patrem virorum, deorumque, vt patet in ſecundo de Anima, & aliqui contemplantes virtutem influxiuam lunæ quantum ad agriculturam, & refluxum atque fluxum maris, vocauerunt eam creatricem mundi, vt ait Eutymius in libro de agricoltura Chaldaica: Vetuit ergo Deus ſpecialiter cultum horum luminarium Iudæ, vt patet Deuteronom. quarto capitulo, cum dicitur: Caue, ne eleuatis oculis in cælum, & lunam, & cætera aſtra, & errore ductus adores ea, atque colas. quæ creauit Dominus Deus tuus in miniſterium cunctis populis. Dicit non eſſe faciendam ſimilitudinem eorum, quæ in cælo ſunt, quia ſimilitudo eſt ſuperficialis figura non ſculpta, nec fabricata ex corpore, & ſic conuenit illis ſuperioribus, quia licet ſol, & cætera aſtra corpora ſpherica ſint, tamen quia nobis videtur per modum ſuperficiæ planæ, quæ vocatur ſimilitudo nè figurantur. *Et eorum, quæ in terra deorſum*. Ideſt etiam non facietis ſimilitudinem, aut ſtatuam eorum, quæ ſunt in terra, vt beſtiarum, quia multi colebant boues, aut capras, aut cætera animalia. Aegyptij autem boues colebant, quia Apis bos Deus magnus Aegyptiorum eſt, de que Solinus in poliſtor. cap. de Aegypto. Et de hoc latè diximus ſupra ſecundo capit. Colebant etiam arietes, quia Libycus Ammon cum Arietino capite formabatur; colebant etiam capras ex cauſis aſſignatis Gen. 25. & 47. Et patet, quod generaliter Aegyptij colerent omnia peccata, quia Hebræi volentes ſacrificare Deo ſuo non auſi ſunt ſacrificare in Aegypto, quia Aegyptij videntes occidi Deos ſuos, Hebræos la-

Deut. 4. Gentiles diſtinguebant Deos ſelectos, & ſemideos & ruſtica numina.

Quare Deus ſpecialiter vetuit coli luminaria cæli.

Dij, quos Aegyptij adorabant.

F pidibus opprimerent, vt ſupra octauo capit. Cum dicitur: Nunquid abominationes Aegyptiorum immolabimus domino Deo noſtro, quod ſi voluerimus mactare de animalibus, quæ Aegyptij colunt, coram ipſis, lapidibus nos obruent. Aliæ gentes colebant alia animalia, de quibus Ouidius in libris Faſtorum. *Quæ in terra deorſum*. Non quod hic vetetur cultus aliquorum, quæ ſunt infra terram, quia infra terræ ſuperficiẽ, quam nos premimus ſoli lapides, & metalla ſunt, hæc autem a nulla gente coluntur, ſed vetat coli ea, quæ ſunt in terra, ſic dicit. *Et quæ in terra deorſum*. Iſta differentia ſumitur, quæ eſt deorſum, & alia, quæ eſt ſurſum aſſumuntur penes idem, ſcilicet reſpectu hominũ, qui colere debent aliquid, aut alicuius vitare culturam. Et ſic dicitur. *Neque omnem ſimilitudinem, quæ in cælo de-*
G *ſuper*. Ideſt quod non debemus colere ſimilitudines rerum, quæ ſunt in cælo, quod cælum eſt ſuper nos, nec ſimilitudines eorum, quæ ſunt in terra, ideſt quæ mouentur, vel ſunt ſuper terræ ſuperficiem, quæ terra eſt deorſum, ideſt infra nos, enim nos eam pedibus premimus. *Nec eorum quæ ſunt in aquis*.

QVÆSTIO. IIII.

ETiam ea, quæ in aquis ſunt colebantur a Gentibus, Nam licet piſces non ita diſtincte cogniti fuerit apud homines in ſecunda ætate poſt diluuium, in qua fuit principium idolatriæ, nec in principio, ideſt tertiæ & quaſi per totam, in qua magis viguit, quia nondum
H homines puppes, cæteraque nauigiorum genera fabricauerant, vt æquora ſulcarent; tamen piſces, quos aliquando viderant, colebant. Coluerunt enim piſces duos, quos in cælo collocauerunt in extremitate Zodiaci, ſcilicet facientes eſſe duodecimum ſignum. Et hoc quia Venus, & Cupido duo dij cum fugerent a facie Tiphei gigantis in pugna deorum, & gigantum, acceperunt effigies duorum piſcium, & intrauerunt in flumine, de quo Ouidius in ſecundo libro Faſtorum. Coluerunt etiam delphinem piſcem, quem inter cæli aſtra locauerunt, cum ſit quædam conſtellatio, ideſt ſtellarum coniunctio ſic dicta. Quia cum Aaron magnus citharista amicus regis Periandri per mare ſiculum portaretur cum magnis diuitijs, remiges eum diuitijs omnibus ſpoliantes in mare deiecerunt, ſed antequam deij-
I cerent, parui temporis veniam orauit, & impetrauit, in qua mortem ſuam citharizando lamentabiliter decantaret, quibus cantibus quidam Delphinus, qui caſu naui propinquus ſtabat illectus, naui latera applicuit. Cumque explera mortis ſuæ miſerabili querela in mare inſilijſſet Delphinus dorſum oppoſuit, eumque vectandum vſque ad littora ſuſcepit, & inter marinos fluctus educto dorſo extra aquarum moles eũ in pace ad littora vſque portauit. Quamobrem dij contemplantes beneficium citharistæ ſuo collatum, Delphinem illum inter ſidera poſuerunt, quem fatua gentilitas, vt Deum coluit. De his Ouidius in ſecundo libro Faſtorum. De hoc etiam Auguſt. de ciuit. Dei libro tertio, vbi dicit quod gentilium opinio eſt vectationem il-
K lam per vndas non fabuloſe, vt poetæ aſſolent enarrare ſed veritate hiſtorica geſtam eſſe. Alios autem piſces præter hos tres Gentiles non colerent. De quadrupedibus autem multa. *Sub terra*. Dicit aquas ſub eſſe; tamen ſecũdum ordinem elementorum in põderibus, & in ſitu eorum aquæ ſuper terras ſunt. Dicuntur tamẽ aquæ eſſe ſub terra. quia fluidæ ſunt, & nõ terminatæ termino proprio, deſiderãtes ſemper terminari termino alieno, ſ. termino terræ, & quia in terra ſunt cõcauitates, petunt ſemper loca humiliora terræ. Terra autẽ, quia ſolida eſt, & terminata per ſeipſam aliquando in magnos tumores eleuata eſt, aliquando in magnas cauernas concauatur: aqua ergo labens ad partes inferiores reſpectu aliarum partium terræ planarum, atque prominentium infra terram eſſe ſitum dicitur, cum tamen ſit ſupra terram, quia quomodocumque ſit aqua fundatur in terra, & terra infra eſt, ſic dicitur

Pſal.

Non cognitæ fuerunt piſces in ſecunda ætate, nec etiam in principio tertiæ.

Gentiles duos piſces colebãt, quos locauerunt in extremitate Zodiaci.

Hiſtoria Arionis.

Pſal. 23. Pſal. 23. Quoniam ſuper maria fundauit eum, & ſuper flumina præparauit eum. Et loquitur de orbe terrarũ, ideſt de terra. Abundantius iſta poſita ſunt in littera *Deut. 4.* Deut. 4. cap. quia ibi dicitur. Ne decepti faciatis vobis ſimilitudinem, aut imaginem maſculi, vel fœminæ, ſimilitudinem omnium iumentorum, quæ ſunt ſuper terram, vel auium ſub cœlo volantium, atquæ reptilium, quæ mouentur in terra, ſiue piſcium, qui ſub terra mouentur in aquis. Ponuntur autem ibi aues, quæ hic non ponuntur. Aues namque a gentilibus cultæ, vt quædã aues, quæ erant conſecratæ dijs, vt aquila, quæ ponitur armiger Iouis, & columbæ, quæ ſunt conſecratæ Veneri, & pauones, qui ſunt conſecrati Iunoni, & Phebo coruus; Palladi, ſiuę Mineruæ veſpertilio, cum ante fuiſſet cornicula. *Non adorabis ea*. Ideſt non humiliabis te coram iſtis. Adoratio autem eſt actus latriæ, & pertinet ad reuerentiam in actu exteriori, vt nos inclinemur coram Deo orantes, vel audito nomine eius admirabili vel viſa imagine eius inclinemur coram ipſa tanquam inclinaremur coram ipſo Deo, ita vt oculi in imaginẽ, & cor noſtrum vltra imaginem eleuetur. Nam imago ad prothotipum, ideſt ad ſuum ſignificatum, vel primũ figuratum reducenda eſt, vt ait Damaſcenus, iſta ergo adoratio talibus ſimulachris deorum impendi non debebat, cum per hoc proteſtaremur alia ſimulachra eſſe Deos, vt verorum Deorum repræſentatiua.

Apud Gentiles aues colebantur, & dicebantur conſecrata dijs.

Neque coles. Si cultus accipiatur ſecundum totum ſuum ſignificatũ, prohibebuntur multa, ſcilicet omnia, quæ ſunt partes cultus, vt fides, ſpes, charitas, & reuerentia, fidelitas, & deuotus famulatus, & tunc non diſtinguitur colere, & adorare, cum adorare ſit quidam actus maximè reuerẽtiæ, quæ includitur ſub cultu. Sed accipitur hic colere ſpecialiter pro ſacrificari, quia iſti erant præcipui actus, quos nos ad Deum habemus, qui diuinam dignitatem deſignant, ſcilicet adorare, & ſacrificare.

Quid ſit colere largè ſumptum.

Ego ſum Dominus Deus tuus. Poſuerat ſupra inductiuum ad hoc, vt omnia mandata ſua ſeruarẽtur nominando beneficia facta in eductione de Aegypto, hic ponit ad iſtud præceptum ſpecialem perſuaſionem, quia inter omnia præcepta nullum eſt maius, quam hoc, nam directe repugnat Deo, & totus honor ei tollitur, ſi alij dij eſſe credantur, vel cum eo colantur, vel ſi ipſe relinquatur, ita quod non creditur eſſe Deus, & alij colãtur, vt dij; in alijs autem non fit Deo ita directe iniuria. Nam tenendo vnicum eſſe, & verum Deum: & illum exiſtimantes maximum bonorum cęteras perfectiones ei attribuendo: poſſumus fornicari, aut occidere aut non cuſtodire ſabbatum, & ſic de obſeruatione, & violatione omnium aliorum præceptorum. Ponit ergo ſpecialem ſuaſionem ad cuſtodiam huius præcepti, & dupliciter attrahit ſecundum, quòd ſunt duo attractiua ſcilicet amor, & timor, & primo ſuadet per amorem, cum dicit. *Ego ſum Dominus Deus tuus*. Ideſt ego ſum Deus tuus ſpecialius, quam aliarum gentium, quia ſuſcepi te in meam cuſtodiam, & in populum peculiarem de cunctis populis terræ, ideo magis me amare debes, quam aliquem alium quẽ Deum nominare velis, quia nullus alius de his, qui nominantur dij, tanta beneficia tibi egit. Iſtud dictum ſecundum quamlibet ſuam particulam ſupra declaratum eſt.

Nullum præceptũ maius eſt primo.

Fortis. Hoc poteſt ſe habere dupliciter, vel ad amorem, vel ad timorem. Ad amorem quidem ſic, ſcilicet ego promiſi tibi multa bona agere, & tamen non poſſem illa agere, niſi fortis eſſem ad agendum, ideo intelligis, quòd fortis ſum, & ſignificat tunc fortis id, quod omnipotens, & ſic quamdiucunque Deus loquebatur ad Abraam Iſaac, aut Iacob promittens aliqua, vocabat ſe omnipotentem, vt patet diſcurrendo in Gen. & ſic dicitur ſupr. 6. cap. Ego ſum Dominus, qui apparui Abraam, Iſaac, & Iacob in Deo omnipotente, & nomen meum magnum Adonai non indicaui eis. Poteſt etiam trahi hoc ad perſuaſionẽ per modum timoris, ſcilicet quòd Deus incutiat eis timorem, dicens, quòd niſi cuſtodierint mandata ſua, quòd puniet eos propter peccata ſua, & non ſolum puniet delinquentes, ſed etiam puniet filios pro pœnis patrum, & quia tunc diceret aliquis, quòd Deus non poterat punire, reſpondet, quòd ſic, quia fortis eſt.

Zelotes. Dicitur Zelotes, ideſt zelum tenens, zelum autem eſt amor priuatus nolens habere conſortium in amato, & ſic viri dicuntur habere zelum de vxoribus ſuis, quia volunt, quòd vxores ſuæ ſolos illos ament, & ſolis illis copulentur. Sic etiam Deus volebat, quòd Iudæi eum ſolum colerent, & eum vt Deum cognoſcerent, & quãdo alius coleretur, vt Deus, vel cognoſceretur vt Deus, dolebat tanquam ſi vir videat vxorem ſuam amantem alium virum. Et ſicut cum mulier alteri, quàm viro ſuo copulatur, fornicari dicitur, ita qui alterum quàm verum Deum colebat, fornicari dicebatur: vnde dicitur Pſ. 71. Perdes omnes, qui fornicantur abs te. Et in prophetis vniuerſaliter iſte eſt modus loquendi, quòd omnes vocant Iudæos idolatrantes fornicãtes cum dijs alienis, maxime Ezechiel, qui dicit Iudæos fornicatos fuiſſe cum Caldæis, & Aſſyrijs, & Aegyptijs, ideſt quòd voluit Iuda Deos Chaldeorum, & Aegyptiorum, atq; Aſſyriorum. Et ſicut vir ſolum habet zelum ad vxorem & vellet eum ſolum ab ea diligi, & ipſam nulli alteri copulari, & de alijs non curat, vtrum aliæ mulieres fornicentur, vel non, ita Deus acceperat Iudæos tanquam vxorem ſuam, quia habebat eum vt populum familiarem, atque peculiarem, vt patet ſupra 19. cap. ideo de ſola iſta gente zelum habebat, ſcilicet quòd ſi aliquis de Iudæis coleret idola, iraſcebatur valde Deus; ſi tamen aliquis de gentibus coleret idola, Deus non curabat, ſed permittebat eos ambulare in vanitatibus ſuis, de quo Deuter. 6. cap. dicitur quoniam Deus ęmulator Dominus Deus tuus in medio tui, ideſt Deus eſt ęmulator, vel Zelotes, quod idem eſt, in medio tui, ideſt contra te.

Quid ſit Zelus, & quomodo Deus habebat zelum.

Pſal. 71.

Deute. 6.

Viſitans iniquitatem patrum in filijs. Ideſt non ſolũ puniens patres pro peccato ſuo, ſed etiam filios pro peccatis ſuorum patrum. Et hoc ad magnum terrorem pertinebat, nam erant Hebræi proni ad idolatriam: & niſi magno terrore arcerentur ſemper colerent idola; magnus autem terror erat, quòd non ſolum peccantes puniantur pro ſeipſis, ſed etiam filij innocentes puniãtur pro peccatis patrum malorum, pro peccatis autem patrum filij nunquam puniuntur æternaliter, ſed anima, quæ peccauerit, ipſa morietur. Et filius nõ portabit iniquitatem patris, vt patet Ezec. 18. cap. Puniuntur autem aliquando pœna temporali, ſcilicet afflictione, vel morte, quia cum iſtis bene ſtat charitas, nec propter hoc perditur vita æterna, imo ſunt materia acquirendę vitæ æternæ, cum ſint materia fortitudinis, & ſi patienter tolerentur, ad vitam æternam proficiunt.

Ezec. 18.

Filij quomodo puniuntur pro peccatis patrũ.

Vſque in tertiam, & quartam generationem. Quia cum punitio ſit odioſa, reſtringenda eſt, maxime quia proprium eſt Dei miſereri ſemper, & parcere; punire autem eſt ei magis alienum, vt declaratum fuit Gen. 3 cap. ſuper illam partem. Ambulabat Dominus ad auram poſt meridiẽ, ideo non punit peccata aliquorum, niſi vſque in tertiã, & quartam generationem.

Gene. 3.

QVAESTIO. V.

ET puniuntur vſque in quartam ſolum, quia homines, vt communiter non vident niſi vſque ad quartam generationem, ſcilicet abnepotes, & quia punitio filiorum pro patribus eſt ad magis puniendum ipſos patres peccantes, ideo debet fieri in ipſis filijs, ſiue generationibus, quas videre poteſt ipſe peccãs, nam poſt mortem alicuius, quòd ſui poſteri puniantur nullum bonum, aut malum eſt ei, vt vult Phyloſophus in primo Ethic. ſcilicet quòd ſiue bonum, aut malum conferunt infortunia, vel fortunia nepotum, aut pronepotum ijs, qui deceſſerunt. Hoc autem determinat Ariſt. ſecundum ſuam opinionem, tamen ſecundum veritatem mortui ſiue in paradiſo, ſiue in purgatorio ſint, vel inferno curam habent de ſuis, qui in ſęculo manent, ſicut patet Luc. 16. cap. de illo diuite epulone, qui torquebatur in magna flamma, & rogauit Abraham, vt mitteret Lazarum in domum patris ſui, & denunciaret fratribus ſuis quinque, vt ipſi bene agerent, ne venirent cum fratre ſuo in locum tormentorum: & ſi coſtaret eis, qui in

Quare Deus puniat homines vſque in tertiam, & quartam generationem.

Luc. 16.

purgatorio, aut in inferno ſunt, de infortunijs magnis ſuorum in ſæculo adhuc viuentium, magis affligerentur. Sed talibus rarò, aut nunquam conſtant ea, quæ in ſæculo fiunt. Dico autē de eis, qui in inferno ſunt, quia illi, qui in purgatorio ſunt conſolationes Angelicas ſæpe recipiunt, & audiunt de proſperitate ſuorum, qui adhuc in ſæculo manent, & ſic aliqualiter lætātur, quia mali ergo qui in inferno ſunt, non audiunt de infortunijs, vel fortunijs ſuorum, nec cruciantur, nec lætantur. Et dato, quòd habeant pro eis curam, quòd nollent eos ibi cum eis damnari, & poſito, quòd ipſi cognoſcerent eu fortunia, vel infortunia remanentium in ſæculo, illa triſtitia, vel lætitia nō pertinet ad iſtud genus, ad quod iſta, quam habent in ſæculo exiſtente. Quia hic homo triſtatur, & lætatur, & non anima per ſe, nec corpus per ſe, quia vt ait Phyloſophus 3. de anima, qui dicit animam triſtari, dicit eam texere, & ædificare, ſed anima non texit, nec ædificat, ſed homo, ergo nec lætatur, nec gaudet. Nec etiam competunt iſta corpori; nam corpus non habet tales paſſiones, ſed ſunt paſſiones compoſiti. In inferno autem anima ſola triſtatur, & gaudet, ergo non eſt illud triſtari tale, quale iſtud, quod eſt hic, cum vnum ſit paſſio animæ, quę eſt forma, aliud ſit paſſio cōpoſiti; De hoc magis dicetur Deuter. 3. cap. quando Moyſes triſtabatur, quia nō tranſibat Iordanem ad videndum terram illam, cum poſt mortem viſurus eſſet eam. Solum ergo cruciantur mali in pęna filiorum ſuorum, quando vident eos cruciari viuentes, ſed patres non conſueuerunt videre vltra quartam generationem, ergo non puniuntur vltra tertiam, vel quartam generationem. Aliqui volunt, quòd ſi intelligatur de peccatis ipſorum filiorum, qui peccant ſicut patres ſui dicūtur puniri in tertiā, & quartam generationem, quia patres vident filios vſque ad quartam generationem, & non vltra, & ideo non poſſunt addiſcere filij peccata patrum vſque in quartam generationem & vltra, ſed ſolum vſque ad quartam, ideo non punientur in vlterioribus generationibus. Sed hoc non conuenit in præſenti; nam nō dicitur hic de punitione peccatorum filiorum malorum in ſeipſis, quia tunc non eſt punire peccata patrum in filios, ſed punire peccatum cuiuſlibet in ſeipſo. Item quia ſicut eſt de malis, ita eſt de bonis: ſi ergo mali filij puniuntur; quia mala patris ſequuntur, ita boni filij præmiabuntur, quia virtutes patrum imitantur, ſed boni filij vſque in mille generationes præmiantur pro bono patrū, ergo mali punientur vſq; in mille generationes vel plures pro peccatis patrum, quia non magis boni filij poſſunt imitari bona patrum, quam mali filij mala patrum, imo facilius eſt mala patris, quam bona imitari, eſſe malum nullus labor eſt, ſed bonum eſſe valde magnus, ſicut ſagittatores ad ſignum, percutere ſignum non valde facile eſt, imo multum difficile, nec quilibet hoc facere poteſt, ſed ſolus bonus ſagittator; deuiare autem a ſigno valde facile eſt, & quilibet illud facere poterit, multæ aliæ rationes ſunt ad probandum, quòd hic puniantur filij pro peccato patrum, & non pro peccatu ſuo, vt declarabitur Deutero. 5. cap. latius. Item quia ſolum filij dicuntur hic puniri pro peccato patrum vſque ad quartam generationem, ſed conſtat, quod vltra quartam generationem filij imitantur mala patrum ſuorum, quia illa audiunt, & vnus pater docet vnum filium ſuum, & ille aliū, ſic conſequenter vſque ad multas generationes, & tamen peccata iſta ſemper vocātur peccata illius primi, qui talia egit, ſic patet frequenter in tertio, & quarto Regum Iſrael de quolibet malo rege, qui idola coluiſſe dicitur: Et non declinauit a via Ieroboam filij Nabath patris ſui, qui peccare fecit Iſrael, in quibus fuerunt plures, quā duodecim generationes. *Eorum, qui oderunt me*. Aliqui intelligunt hoc de filijs ſcilicet, quod puniuntur peccata patrum in filios vſque in tertiam, & quartam generationem, quando filij oderunt Deum, id eſt ſunt mali. Sed falſum eſt, quia ſi pater eſt malus, & conſequenter filij ſunt mali, punientur nō ſolum in tertiam, & quartam generationem, ſed etiam in mille generationes, & vſque in æternum, cum quilibet malos puniri debeat. Sed hic dicitur vſque in quartam ſolum. Itē quia dicere in tertiam, & quartam generationem, dicitur per reſpectum ad aliquem, a quo ſit dependentia eius, qui punitur, vel fit. Si tamen quilibet quando malus eſt, puniretur, nō diceretur puniri in tertia, aut quarta, vel prima, aut viceſima generatione, cum peccatum ſuum ad eum ſolum haberet reſpectum punitionis, ita quod ipſe ſolus pro hoc puniatur; intelligitur ergo neceſſario pro peccato patrum, ſcilicet. *Eorum, qui oderunt me*. Id eſt ego punio peccata patrum in filios vſq; in quartam generationem eorum id eſt eorum patrum qui oderunt me. i. qui mali ſunt. Omnes, qui mali ſunt, dicuntur odiſſe Deum, non quod vellint Deum perire, ſicut nos, cum in aliquem odium concipimus, qui odium habet, vellet eum, quē odio habet perire, aut honorem, vel alia bona perdere. Sed dicimur odiſſe Deū, quia mandata Dei non obſeruamus; nam qui diligit Deum, mandata eius ſeruat, vt patet Ioan. 14. ca. & quia quandocumque peccamus, contra mandatum Dei egimus, dicimur eum pro quocunque peccato odiſſe. Et iſto modo omnis, qui peccat in quocunque genere peccati mortalis, perdit charitatem, quia charitas amorem Dei concernit, & proximi, qui autem Deum odit, cum ex charitate non diligit. *Et faciens miſericordiam in millia*. Sicut filij pro peccato patrum puniūtur, ita pro bono opere patris præmium recipiunt, ſed ſicut diximus, filij nunquam damnantur æternaliter pro malo patrum, ita nunquam æternaliter præmiantur pro bono patrum, ſed quilibet æternaliter punitur pro malo, quod egit, & vitam æternam acquirit pro bono, quod operatus eſt, ſed in punitione, aut retributione boni temporaliter facit differentiam, quia pro malo patrum pauci filij puniuntur, ſcilicet vſque ad quatuor generationes, pro bono patrum multi filij retributionem boni accipiunt ſcilicet vſque ad mille generationes: vel vſque ad duas mille generationes, quia dicit litera: Faciens miſericordiam vſque in millia. Sed ponitur hic numerus certus pro incerto. Diuerſitas eſt, quia Deus pronior eſt ad miſerendum, quam ad puniendum. *His qui diligunt me*. Id eſt quantum ad illos patres, qui diligunt me, ego beneficiam filijs eorum vſque in mille generationes. Et non eſt referendum ad filios, quia eadem ratio conſiſtit in bono, & malo; nam diligentes patres non ſolum punientur in mille generationes, ſed et in decem mille, & vſque in æternum. *Et cuſtodiunt præcepta mea*. Hic magis explicauit quàm ſupra, quia ſupra ſolum dixit in his, qui oderunt me, hic autem dicit his, qui diligunt me, & cuſtodiunt mandata mea; nam, vt dicebatur ſupra, ille dicitur odiſſe Deum, qui præcepta eius non cuſtodit, ſic ille dicitur Deum diligere, qui præcepta eius cuſtodit, ideo vtrumque explicauit. ſcilicet Deum diligere, & mandata eius cuſtodire. *Non aſſumes nomen Domini Dei tui*.

3. *de anima.*

Deut. 3.

Homo nō odit Deū ſicut alios homines odit.

F G H I K

QVAESTIO. VI.

De ſecundo præcepto decalogi.

ISTud eſt ſecundum præceptum primæ tabulæ ſecundum aſſignationem doctorum catholicorum, vt ſupra declarauimus, & pertinet ad quandam partem cultus, ſiue latriæ, quia ſicut debetur Deo fidelitas, vt quædam pars coltus, ſecundum quam ei fideles ſumus ſcilicet vt eum ſolum in dominum cognoſcamus, & Deum verum, non habendo Deo alienos: ita pertinet ad Dei reuerentiā eius, quæ eſt timere eum, quia magnus eſt, non quidem timore ſeruili, qui eſt ad pœnam, ſed timore cuiuſdam humiliationis, quia ita magnus eſt, ſcilicet infimus eſt non audendo ad eum accedere, ita omnia, quæ aliquo modo pertineant ad Deū magnæ reuerentiæ ſunt, ſed nomen Dei eſt aliquid ad Deum pertinens, ergo reuereri illud debemus. ſ. non accipiendo, aut nominando illud pro qualibet re. *Non aſſumes nomen Domini*. Nomina imponuntur ad cognitionem, & ad diſtinctionem, ideo diuerſis rebus diuerſa nomina imponuntur, ſed Deus de ſe notus eſt, quia eſt ens notiſſimum in natura, ergo nomine nō indiget,

Nomina impōnūtur rebus ad cognitionem, & diſtinctionem.

d-get, antecedens patet, quia nos cognoſcimus aliquid in quantum ens, ergo ſi aliquid ſit, in quo magis reperiatur ratio entis, quam in alio illud magis cognoſcimus eſt. Sed in Deo magis reperitur, & purius ratio entis, quia ens magis dicitur de ente in actu, qui de ente in potentia, quantum ergo aliquid fuerit magis in actu, magis cognoſcibile eſt, ſed Deus eſt purus actus, vt declarat Ariſtot. in 12. Meta. ergo Deus inter omnia entia maxime cognoſcibilis eſt, ſed aliqua ſunt entia iam in cognoſcibilia quòd ſunt per ſe nota, ergo Deus erit maxime per ſe notus, ergo no indiget nomine, per quod notificetur, & diſtinguatur, & hoc verum eſt ſecundū ſeipſum: tamen quantum ad nos, nō manet iſta, quia Deus non eſt nobis maxime cognitus, imo minime cognitus, ſic ait Phyloſos in ſecundo Meta. quòd ſicut ſe habet oculus noctuæ ad lucem ſolis, ſic ſe habet intellectus noſter ad ea, quę ſunt notiſſima in natura, ideſt ad ea, quæ ſunt ſecundum naturam eſt magis, aut minus notus eſſe ſecundum ſeipſum, quia natura non cognoſcit: eſt ergo Deus nobis minime cognitus ex imperfectione intellectus noſtri habentis vltimum gradum in ſubſtantijs ſpiritualibus; nam licèt omnibus notū ſit, quòd Deus eſt, nulli tamen notum eſt, quid ipſe eſt, de omnibus alijs rebus aliquo modo cognoſcimus, quid eſt. Et ratio huius eſt quia cognoſcere quid eſt in rebus, eſt cognoſcere conceptum definitiuum, nos antè formamus conceptus definitiuos compoſitos. ſ. ex genere, & ex differentia, ergo vt clarius nos videamus compoſitionem, facilius ponemus definitionem, & cognoſcemus quid eſt: Deus autem eſt ens ſimpliciſſimum, quia eſt purus, ideo non poſſumus ibi reperire aliquid ad formandum conceptum definitum dicentem quid eſt; facilius ergo cognoſcemus de angelis aliquo modo reperimus compoſitionem. ſ. ex eſſe, & eſſentia, actu & potētia, in Deo ergo nullo modo cognoſcimus quid eſt, ſed clare cognoſcimus, quid non eſt, quia cognoſcimus, quòd non eſt lapis, non ſol, non cęlum, & ſic de de cæteris. Item nomen imponitur ad notificandum proprietatem rei, ſed nullum nomē eſt, quod poſſit ſignare perfectiones Dei, cum ſint infinitæ, quarū quælibet eſt infinita, & omnes iſtæ infinitæ ſunt vnum infinitum, ergo non eſt aliquo modo nomen aliquod reperibile, quod congruat Deo, ſicut iſtud nomen, homo, congruit homini. Nominamus tamen Deum eo modo, quo poſſumus, quia exceſſa Dei albutiendo reſonamus, & tunc ei imponimus plura nomina, ſecundū quòd in eo plures perfectiones reperiūtur, & illa ſunt nomina attributalia, nomen tamē, quod magis vocatur nomen Dei, eſt nomen, quod magis ſignat naturā diuinam, ſiue eſſentiam per modum naturæ, quàm illa nomina, que ſignificant eam per modum perfectionum attributalium, & tale eſt hoc nomen Deus. In Hebræo autem ſunt plura nomina, vt El, Adonai, & nomen aliud Tetragrammaton, quod eſt ineffabile, quod magis explicite, quam cætera deſignat diuinam perfectionem. De quo qualiter ſit ineffabile declarauimus ſup. 6. cap. ſuper illam partem. Et nomen meum magnum Adonai non indicaui eis. Loquitur autem hic ſcriptura de nominibus Dei, quæ ſignificant eum per modum ſubſtantiæ, vel eſſentiæ diuinę; & non de nominibus ſignantibus eum per modum cuiuſdam attributalis perfectionis; nam licèt perfectio ſignata per nomen attributale conueniat Deo excellentiuè, & nō eo modo, quo nobis, & tamen conueniunt nobis multa, & ipſi, vt eſſe ſapientem, eſſe clementem, eſſe bonum, iuſtum, fortem, & ſic de cæteris, quia ergo iſta nō ſunt propria nomina Dei, ſed etiam aliarū rerum, accipiendo hæc nomina in vanum non peccamus, vt ſæpe nominantes iuſtum, aut ſapientem ſine aliqua reuerentia. Si tamen iſta accipiantur cum tali connotatione, quòd ſoli Deo conueniant, erit accipere nomen Dei in vanū, vt ſi dicamus ſapientem Infinitum, vel puram bonitatem, aut ſimilia, quæ manifeſte ſignificant ſolum Deū. Alia autem nomina, quæ ſignificant Deum ſecundum ſubſtantiam, vel naturam ſunt propriè nomina Dei id eſt quòd nulli rei conueniunt, vt iſtud nomen Deus; nā

Deus ſecundum ſe non indiget nomine, vt notificetur c. i.

Omnibus notum eſt, qd Deus ſit, nulli tamē notum eſt, qd Deus ſit.

Inter cætera nomina Deo conuenientia maxime ei congruit hoc nomē Deus

A nulli rei hoc nomen Deus communicatur, ſed ſolum ille Deus eſt, qui per naturam eſt. Talia autem nomina, quæ ſunt nomina Dei certiſſima accipere in vanum eſt frangere huiuſmodi præceptum, cum nomina iſta El, vel Elohim, & Adonai, & aliud nomen magnum Domini in vanum accipiunt. Et non ſolum peccamus contra hoc præceptum, cum accipimus nomina Dei in vanum, quæ ſignificant ipſam diuinam eſſentiā in ſe, ſed etiam nomina redemptoris noſtri. ſ. iſtud nomen magnum Ieſus, & iſtud nomen Chriſtus, quia ſaluator noſter Deus eſt, ideo iſta nomina Dei ſunt; nam Chriſtus ſuppoſitum diuinum eſt, & non humanum, & cum nomen rei ſit nomen ſuppoſiti in rebus ſingularibus, & B non nomen partium rei, aut proprietatis rei, ſequitur, quod iſta ſint nomina Dei. Quod autem Chriſtus ſit ſuppoſitum diuinum, patet, quia ſi eſſet humanum, cū illæ partes naturæ aſſumptæ eſſe inceperint ex tempore, ſequeretur quòd ſuppoſitum, quod eſt Chriſtus, eſſet ex tempore, ſed falſum eſt, quia eſt ab ætern. Sic patet ad Hebr. 13. capit. vbi dicit Apoſtolus: Chriſtus ab heri, & hodie eſt, & ipſe vſque in ſecula, per quod deſignat æternitatem eius. Item quia in epiſtola Iudæ dicitur, ꝙ Ieſus eduxit Hebræos de Aegyptos ſed ſi Chriſtus ſiue Ieſus dicat ſuppoſitum humanum, falſum eſt, quia partes naturæ illius aſſumptę non incæperunt eſſe cum Hebræi de Aegypto educti ſunt; cum ergo ipſe Ieſus eos eduxerit, ſuppoſitum diuinum eſt. Non debemus ergo nomen ſaluatoris noſtri accipere ſine reuerē- C tia, ſiue in vanum, quia valde magnum peccatum eſt, imo maius peccatum eſt accipere iſtud nomen Ieſus in vanum, quam nomen iſtud Deus. Et ratio eſt, quia Eccleſiæ communis, & laudabilis conſuetudo magis honorat iſtud nomen Ieſus, quam iſtud nomen Deus, vnde audito iſto nomine Ieſus deuoti fideles, aut capiti inclinant, aut genua flectunt, ſed audito iſto nomine Deus non flectimus genua, nec capita inclinamus, qui ergo contra hoc offendit dehonorando, magis peccat, quam ſi dehonoret iſtud nomen Deus. *Quare maioris reuerentiæ eſt hoc nomen Ieſus, quam iſtud nomen Deus.*

Nomina Dei attributalia multis alijs reb⁹ cōueniūt non aūt ſubſtātialia nulli.

Accipiendo nomē ſaluatoris, & Ieſus in vanum dicimur accipere nomen Dei in vanū.

Heb. 13.

Maius peccatū eſt accipere in vanum nomē Ieſus, quā nomen Deus.

QVAESTIO. VII.

D CAuſa autem maioris honoris in hoc nomine Ieſus, quàm in hoc nomine Deus, eſt multiplex. Prima quia Chriſtu hoc in priuilegium donatum eſt a tota trinitate propter duram obedientiam, quam compleuit, vt patet ad Phil. 2. cap. cum dicitur. Chriſtus factus eſt pro nobis obediens vſque ad mortem; mortem autem crucis; propter quod exaltauit illum Deus, & donauit ei nomen, quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur cæleſtium, terreſtrium, & infernorum. Secunda ratio eſt, quia iſtud nomen Ieſus eſt ſolum nomen in quo ſaluamur, vt patet Act. 3. cap. cum dicitur. Nec eſt aliud nomē ſub cęlo, in quo oporteat nos ſaluos fieri, niſi in nomine Ieſu; nam iſtud nomen magnum ſit, non eſt tamen nomen, in quo ſaluamur, vt patet, quia multi inuocant Deum, tamen pe- E reunt, quia Sarraceni Deum inuocant, Iudæi Deum inuocant, cæteræ quoque gentes, ſi ſolis Chriſtianis ſalus exorta eſt inuocantibus iſtud nomen Ieſu; Tertia ratio eſt, quia iſtud nomen Deus importat nobis Deum per modum creatoris, vt ſupra declarauimus, iſtud nomen Ieſus importat nobis Deum, cum ſit nomen ſuppoſiti diuini, & hoc quantum ad opus redemptionis, & licet ſecundum ſe maius beneficium ſit creatos fuiſſe a Deo, quàm redemptos, quia per creare communicatur eſſe, per redemptionem communicatur bene eſſe. Eſſe cauſa eſt prima, & maxima perfectio, & omnium perfectionum fundamentum; tamen quantum ad noſtram opinionem, & velle, maius beneficium eſt redemptos eſſe, quam creatos, quia vt ait Greg. in Paſtorali, & recitatur in benedictione cærei paſchali. Nihil naſci profuit, niſi redimi profuiſſet, quaſi dicat, omnia quæ propter nos Deus egerat, inutilia forent, ſiue creatio, ſiue natiuitas, ſiue prædicatio, & ſic de cæteris,

Act 3.

Greger. Deus eſt nomen creatori Ieſus vero redemptoris.

niſi

niſi fuiſſet redemptio ſubſecuta. Quarta ratio eſt, quia illud nomen honorabilius Dei eſt, quod ſignat Deum ſub pluribus perfectionibus, quàm iſtud nomẽ Deus, ergo honorabilius eſt. Antecedens patet, quia iſtud nomen Deus ſignat Diuinam eſſentiam abſolutè, & iſtud nomen Ieſus ſignat Deum, quia eſt nomen perſonæ diuinæ, & tam perfecta eſt vna perſona diuina, ſicut aliæ duæ vel ſicut tota eſſentia diuina. Et ſi dicas, quòd iſtud nomen Deus dicit creationem. Reſpondetur, quòd non dicit illam de ſuo ſignato primario, cum ſit nomen ſignans in Deo aliquam perfectionem attributalem, vel per modum attributorum, ſed ſignat ſolam diuinam eſſentiam de ſe, ſi autem velis, quòd ſignificet creationem, hoc eſt ſecundario, vel ex conſequenti, quia ſignat Deum, & Deus eſt creator, & iſto modo cum Ieſus ſit nomen ſuppoſiti diuini, vel perſonæ, & illa eſt creator, cum tota trinitas ſit vnus creator, etiã iſtud nomen Ieſus ſignabit creatorem, & ſic ſignabit totum, quòd ſignat iſtud nomen Deus: ſignat autem inſuper iſtud nomen Ieſus quandam aliam perfectionem, ſcilicet eſſe redemptorem, quod a nobis iudicatur vt maximum bonum: ergo venerabilius nomen eſt iſtud nomen Ieſus, quàm iſtud nomen Deus: qui ergo aſſumunt illud ſine reuerentia, vel frequentat illud in locutionibus communibus, non ad aliquem fructum, peccat valde. Item facimus contra iſtud mandatum, quando nomen Virginis Beatiſſimæ ſine reuerentia accipimus, & nomina beatiſſimorum Apoſtolorum, cæterorumque Sanctorum, quos Eccleſia canonizauit vt certiſſime Sanctos, & licèt hoc non ſit ita directè contra iſtud mandatum, eſt tempus per quandam reductionem: nam in mandato iſto vetatur aſſumi nomen Dei in vanum: iſti aũt, ſecundum crux, & Beata Virgo, & Sancti quanquam non ſunt Deus, habent tempus quandam connexionem ad Deum: & ideo ſicut Dei adoratio latriæ debetur, ita quibuſdam iſtorum adoratio duliæ, quibuſdam adoratio hyperduliæ, qui ſunt quidam gradus adorationis. Nã omnibus illis rebus, per quas immediate venit in nos ſalus redemptionis, adorandæ ſunt adoratione hyperduliæ, quæ vocatur excellens dulia. Et ſic Beata Virgo, quæ concepit, & genuit Saluatorem noſtrum, exiſtens nobis immediatiſſima ad percipiendum tantum bonum adoratione hyperduliæ colitur. Crux Chriſti, etiam, quæ fuit inſtrumentum noſtræ redemptionis, in qua ſaluator noſter mori dignatus eſt, ob reuerentiam Chriſti in ea pendentis, & ſanguinis illius benedicti in ea fuſi adoratione hyperduliæ colitur. Sancti aũt, de quibus certum eſt, quòd habitant cum Deo in illa vita beata, propter illud lumen inacceſſibile, cui coniuncti ſunt, & quod habitat in eis, adoratione duliæ eos veneramur. Quando ergo nomina iſtarum rerũ, quæ venerabilia ſunt apud nos, propter applicationem ad Deum, nos ſine reuerentia aſſumimus, eſt agere contra iſtud præceptum. Sed eſt differentia, quia ſicut aliquid magis adhæret Deo, & magis apud nos venerabile eſt, ita aſſumere nomen illud ſine reuerentia magis peccatum habet, quàm cætera aſſumere: vt maius peccatum in aſſumendo in vanum nomen Beatæ Virginis, quàm nomen Beatæ Marinæ, vel alterius ſancti: & potius in iſtis peccatur, cum iurãdo talia nomina proferuntur, *Nomen Domini Dei tui in vanum*. Solum nomen Dei expreſſit, quia tunc non videbatur eſſe aliud nomen venerabile, ſicut nunc ſunt multa, vt ſupra diximus. Vel forte, quia nominato Deo nomine intelligebatur idem de omnibus alijs, quæ aliquam adherentiam ad Deum habent. Vel potius, quia nomen Dei erat eis honorabile, quia Deum ipſi colere debebant. Si autem aliud nomen eis venerabile expreſſiſſet, putarent rem ſignatam per illud nomen eſſe cum Deo colendam, quod erat maximi erroris incentiuum. *In vanum.*

Aſſumitur nomẽ Dei i vanum aſſumendo nomẽ beata virginis, & Apoſtolorũ, & crucis, & aliorũ ſanctorum.

Quare magis de nomine Dei expreſſit, q non aſſumeretur i vanũ.

Quid eſt accipere nomen Dei in vanum in iuramentis.

QVÆSTIO VIII.

HEbræi dicunt, quòd in iſto præcepto prohibetur prolatio indebita nominis Tetragrammatõ, quia

F non licebat pronũciare illud, niſi ſacerdotibus, & hoc non vbique, ſed ſolum in templo, ſiue tabernaculo. Sed falſum eſt, quia quodcunque nomen ſignificans diuinam eſſentiam acceptum ſine reuerentia inducit mortale peccatum, ſed dicitur hic accipere in vanum. Poteſt autem nomen domini accipi in vanum dupliciter: vno modo, quòd frequentemus illud in communibus locutionibus, quæ nullius fructus ſunt, & non curantes magis quàm ſi quodcunque aliud nomen nominaremus. Alio modo accipitur in vanum, cum iuramus, & in iuramento ponitur nomen domini. Et fruſtra ponitur, cum tale iuramentum fiat non qualiter debet. Sciẽdum autẽ, quòd vanum dicitur nihil ens, vel nihil homines, & ratio eſt, quia vanũ dicitur communiter, quod non habet finem, vel quòd non aſſequitur finem ſuum.

Dupliciter accipitur nomen Dei in vanũ.

G Quantum ad primum modum omnes actiones noſtræ, quæ finem nõ habent, vocantur vanæ & ſic fit, vt interdum nos agamus aliqua, ad quæ non intendimus, & non ponimus aliquem finem illis rebus, & tunc vanæ ſunt illæ. Quantum ad ſecundum modum dicuntur vanæ illæ actiones, quæ non conſequuntur ſuum finem, vt ſi aliquis ambulat, vt ſanetur, & ex ambulatione nõ ſequitur ſanitas, vocatur illa ambulatio vana. Sed in hoc differentia eſt, quia vanum primo modo malum eſt: vanum ſecundo modo non eſt malum, cum nobis inuitis veniat, niſi forte ex noſtra negligentia perueniat, vt operationes noſtræ finem non aſſequantur, & quolibet iſtorum modo proprie accipitur vanum, quia tales res, quæ finem non habent i. quia fiunt, & nõ propter aliquem finem, & res quæ ſunt ſecundo modo
H non aſſequẽtes finem, dicuntur vanæ. i. nihil entes, vel nil habentes, quia in omnibus rebus, & actionibus finis eſt melior ijs, quæ ad finem, & res totam ſuam perfectionem ſortiuntur ex fine, cum ergo ſit aliqua res, vel actio, quæ finem non habet, vel aliqua, quæ finem habet, & illum non aſſequitur, dicitur nihil ens, vel nihil habens, quia perfectionem ſuam, per quam eſt perfecte ens, non habet, vel non acquiſiuit. Et iſtud competit duobus modis accipiendi nomen domini in vanum ſcilicet quando accipitur cum iuramento, vel quando ſine iuramento ad communes locutiones. Sciendum etiam, quòd ſicut nihil, & inutile æquiparantur, ita nihil, & malum æquiparantur: erit ergo æquale habere malum finem, & non habere finem. Sicut ergo in vanũ agere dicitur, qui nullo fine præſuppoſito agit: ita in
I vanum agit, qui malo, vel indebito fine præſuppoſito agit, quia per intentionem indebiti finis deficit actus a fine vero atque perfectiſſimo per cuius directionem ad primum habet ſuam perfectionem; ſic ergo ſicut qui accipit nomen domini ſine aliqua cauſa, in vanum accipit, ita qui accipit illud ad indebitum finem, in vanũ accipit, & hoc contingit in quolibet duorum modorũ. Nam cum nomen Dei ſine iuramẽto accipitur in communibus locutionibus, aliquando accipitur non propter aliquem, vt cum ex conſuetudine nominãdi Deum quam habemus in qualibet locutione eum ſine neceſſitate aliqua, aut ſine præpoſito nominamus, ſed ex habitu, quia ſic diſpoſiti ſumus. Aliquando autem in communibus locutionibus Deum nominamus non ex conſuetudine, ſed ex aliquo fine præpoſito, ſed ille finis
K non eſt debitus, quia non agit ad aliquam neceſſitatẽ, vel ad actum honeſtum, ſed ad ludicra verba, & ideo Deum nominat, quia taliter nominando alios condelectare intendit & quia hoc indebitum eſt ſcilicet vt in excellenti nomine ludicra verba loquamur, finis iſte erit malus, quia malum & nihil æquiparantur, qui taliter finem præſupponit, ad nullum finem agere dicitur, ideo in vanum agit. Secundo modo accipitur nomen Dei in vanum in iuramentis, quando iuramus in nomine Dei, & iuramenta licita non ſunt, & tunc accipitur in vanum, quia ad nullum finem accipitur. nam finis malus qui intenditur in iuramento, finis non eſt, quia a bono fine deficit. Vel aliquo modo fit ſine fine præſuppoſito, vt cum quis ex conſuetudina iurat. Iuramentum autem cum licite fit, & nomen Dei ibi accipitur, non accipitur in vanum, quia finem debitum habet. Sed ad

Res totã perfectionem ſuã ex fine ſortiũtur.

Iuramentum debitum tria requirit.

hoc,

hoc, quòd ſit debitum requiruntur tria, ſcilicet, iuſtitia, A & iudicium, & veritas, vt patet Ierem. 4. cap. cum dicitur. Et iurabunt viuit Dominus in iuſtitia, iudicio, & æquitate. Primum quod requiritur in iuramento eſt, quòd veritas iuretur, ſiue ſit aſſertorium, ſiue promiſſorium. In iuramento aſſertorio veritas conſideratur per comparationem verborum iurantis ad rem geſtam, ſicut communiter dicitur, quòd veritas eſt conformitas ſigni ad ſignatum: cum autem non ſe habet ſic ex parte rei, ſicut ſignificat verba iurantis, dicitur falſitas, & eſt iuramentum illicitum, & accipitur tunc nomen Dei in vanum, quia non accipitur pro debito fine. Veritas autem in promiſſoriis accipitur per conformitatem verborum iurantis ad intentionem eius; nam promiſſio eſt per modum futuri, veritas autem, vel falſitas non reperitur per modum futuri, ſed per modum præ- B ſentis; nulla enim propoſitio propriè vera eſt, niſi illa quæ eſt indicatiua de præſenti: accipitur tamen hic veritas ſecundum intentionem iurantis, quia ſi promittés aliquid ſub iuramento facere in futurum, ſi intendat illud ſic facere, vt promittit, verum dicit: nam qui promittit non iurat, quia certiſſimè faciet, quod promittit: nam neſcit ſi poterit, cum hoc non ſit in poteſtate ſua, rem non aliter euenire, ſed promittit, quòd voluntas ſua eſt determinata ad totaliter faciendum, niſi aliquod impediens eueniat: ſi autem ſic promittatur, verum promittitur, & iuratur: ſi autem qui iurat, non intendit complere, quod promittit, falſum iuramentum eſt, vel peccauit in iurando. Secundum quod in iuramento cauendum eſt, vt non ſolum aliquis iuret, ſed etiam cum iuſtitia, ſcilicet, vt iuſtum ſit iurare id, quod C iuratur, ſi enim aliquis ſcit aliquem fuiſſe fornicatum, qui occultè fornicatus eſt, & publicè iuret, quod ille fornicatus eſt, licet verum iuret, tamen iuramentum illicitum eſt, quia iuſtitiam ſecum non habet. Si tamen iſte, qui ſciebat alium fuiſſe fornicatum cogeretur à iudice deponere, quod ſciebat, & deponeret illum fuiſſe fornicatum, iuſte agebat, & quantum ad iſtam partem licitum erat iuramentum. Tertium in iuramento requiritur, quòd aliquis faciat iuramentum in iudicio, id eſt, cum mentis deliberatione, & maturitate, & non impetu iræ, aut concupiſcentiæ ſtimulatus, aut in ebrietate poſitus, quæ tollunt perfectionem iudicij, & libertatem, quæ eſt radix boni, aut mali operis. Si ergo aliquis in iracundia iurauit, quod occideret hoſtem, non egit in iudicio, quia non egit ex perfecta deliberatione, D ſed ex paſſione commouente. Poteſt autem aliquis iurare cum iuſtitia, & veritate, & tamen non ex iudicio, vt ſi quis iuret cum furia, aut ebrietate, vel alia forti paſſione, quòd intrabit religionem: hic enim poteſt eſſe veritas, ſi ipſe, qui iurauit intendat illud ſaltem leui intentione, erit in iuſtitia, quia illud, quod iuratur, iuſtum, & bonum eſt, ſcilicet, intrare religionem, ſed deficit tertium, ſcilicet, iudicium, quia non egit cum deliberatione, quia calor iracundiæ aut aliæ paſſiones perturbantes tollunt tranquillitatem liberi arbitrij, in qua reperitur deliberatio. Quandocunque ergo iſta tria in aliquo iuramento reperiuntur, illud eſt licitum totaliter, nec aliquo modo aſſumitur ibi nomen Dei in vanum, quia totaliter bonum eſt: ſi autem nullum iſtorum ibi ſit, vel aliquod eorum deficiat, eſt iuramentum illi- E citum, & aſſumitur ibi nomen Domini in vanum, cum non accipiatur qualiter debet, & malum, & vanum conuertuntur hic, vt ſupra declaratum eſt. De iſtis tribus conditionibus facientibus iuramentum eſſe licitum, habetur Iere. 4. cap. & extra, de iureiuran. in cap. & ſi Chriſtus.

Qualiter aſſumatur in vanum nomen in iuramentis aſſertorijs.

An iuramentum ſit frequentandum.

QVAESTIO IX.

DE iuramento autem quidam dixerunt eſſe frequentandum, quia erat ſecundum ſe bonum, & erat actus latriæ, ſicut adorare Deum, vel ſimilia, & hoc tenuerunt quidam Iudæorum, fundantes ſe ſuper illud Deuter. 6. cap. vbi dicitur, Dominum Deum tuum A timebis, & illi ſoli ſerues, ac per nomen eius iurabis. Ecce mandatur ibi iurari in nomine Domini, ſicut timere eum, vel ſeruire illi. Reſpondetur, quòd iurare non eſt actus de ſe frequentandus, quia iuramentum eſt introductum inter homines propter neceſſitatem, quæ eſt pœna data homini, ſcilicet, vt vnus homo non credat alteri per ſimplicem negationem, aut ſimplicem affirmationem, vt patet Matt. 5. cap. cum dixit Chriſtus: Sit ſermo veſter, eſt, eſt: non, non: quod autem amplius eſt à malo eſt, à malo quidem non à malo culpæ, ſed à malo pœnæ, vt declaratur extra, de iureiurando, in c. & ſi Chriſtus. Iſta autem incredulitas, vel non facile credere alteris, eſt quædam pœna indita nobis à peccato primi parentis, ſicut ignorantia, & concupiſcentia: ideo homines exigunt à ſe inuicem iuramenta per ma- B iorem ſuum, & ſic terminant lites, vt ait Apoſtolus ad Heb. 6. cap. cum dicitur; Homines per maiorem ſuum iurant, & omnis controuerſiæ illorum finis eſt iuramentum: niſi autem iſta neceſſitas eueniret, iuramentum eſſet ſuperfluum. Et patet, quia iuramentum eſt licitum, quando habet tres comites iuſtitiam, veritatem, & iudicium, & ſine iſtis, vel aliquo iſtarum, illicitum eſt, ſed ſi frequenter iurare deberemus, & pro omni re frequentando iſtum actum, ſicut actum latriæ, neceſſe eſſet, vt nos frequenter ſine iudicio, & ſine iuſtitia iuraremus, quia nec ad omnia intendimus, nec omnia iuſte dicimus, hoc tamen eſt contra dictum Ierem. 4. cap. ſcilicet: Et iurabunt; Viuit Dominus in iuſtitia, iudicio, & veritate. Quod autem ſequatur iſta inconuenientia patet Eccl. 27. cap. Vir multum iurans replebitur C iniquitate, & non recedet de domo eius plaga. Propter hæc autem inconueniētia Chriſtus prohibuit iuramentum non totaliter, ſcilicet, quòd nullo modo fieret, quia ſaltem cum petitur, in iudicio fieri debet, ſed voluntariè facere non debemus, & hoc nec per Creatorem, nec per creaturam, vt patet Matt. 5. cap. nam dicens Chriſtus: Nolite iurare omnino, ſubiunxit, nec per Cælum, quia Thronus Dei eſt, nec per Terram, quia ſcabellum pedum eius eſt, nec per Ieruſolymam, quia ciuitas eſt regis magni, nec per caput tuum, quia non potes vnum capillum facere album, aut nigrum. Iacobus etiam in Canonica ſua, cap. 4. dicebat: Ante omnia fratres mei nolite iurare, nec per cælum, nec per terram, nec per quodcumque alterum iuramentum. In his autem vitatur iuramentum, nec tamen eſt intelligendum, quod D ſit ſimpliciter illicitum, quia tunc nullo modo permiſiſſet Scriptura, ſicut non permittit adulterium, aut homicidium: permittit tñ in multis locis, vt patet frequenter in multis locis veteris Teſtamēti, ꝙ Deus iurauerit Abrahæ, Iſaac, & Iacob dare terram Chanaan, vt patet Gen. 22. & 50. & ſæpè in iſto lib. & Pſal. 108. dicitur: Iurabit Dominus, & non pœnitebit eum, & Pſal. 131. iurauit Dñs Dauid veritatem, & nō fruſtrabitur eum. Et in Euangelio Chriſtus frequentiſſimè iurat cum frequenter dicit: Amen amen dico vobis: ſed iſte modus iurandi eſt, & Apoſtolus frequēter iurabat, cum diceret: Teſtis eſt mihi Deus. Et ſi forte aliquis dicat, hoc non eſſe iuramentum, patet eſſe falſum, vt patet Ierem. 4. c. cum dicitur: Et iurabunt viuit Dominus: huic autem ſimile eſt dicere: Teſtis eſt mihi Deus. Angeli Sancti etiam E iurauerunt, vt patet Apoc. 10. cap. cum dicitur, quod Beatus Ioannes vidit Angelum, qui tenebat vnum pedem ſuper mare, & alterum ſuper terram, & iurauit per viuentem in ſæcula ſæculorum, quòd iam tempus non eſſet, approbat etiam hoc Apoſtolus inter homines fieri, vt patet ad Hebræos 6. cap. cum dicitur. Homines per maiorem ſuum iurant, & omnes controuerſias eorum ad confirmationem finis eſt iuramentum. Conſtat ergo ex his iuramentum ex ſe quidem, ſi cum tribus comitibus ſupradictis fiat, licitum eſſe. Quod autem vitetur, non eſt propter ſeipſum, ſed propter mala, quæ ſequuntur ex eo: nam eorum, quæ vitantur, quædam vitantur, quia ſunt ſecundum ſe mala, vt furta, homicidia, adulteria, & iſta nunquam ſunt facienda, alia vitantur non quidem, quod in ſe mala ſint, ſed quia ex eis multa mala ſequuntur, ſicut vinum ſecundū ſe ma-

lum

Iuramentum non eſt frequentandum.

Comites veri iuramenti.

Eccl. 27.

Chriſtus nō totaliter prohibuit iuramentum.

Iuramentum non eſt ſimpliciter illicitum.

Gen. 22. & 50.

Pſ. 108. & 131.

Frequenter Chriſti iuramentum.

lum non eſt, tamen vitatur, quia luxuriæ cauſa eſt, cum eius nimia potione luxuria generetur, vt ait Hieronymus: venter mero æſtuans facile deſpumat in libidinem, vt habetur in Decretis diſtinctione 36. cap. venter: prohibuit ergo Apoſtolus ad Epheſ. 5. cap. dicens: Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria. Si enim iuramentum licet non ſit malum ſecundum ſe, vitatur tamen, quia ex eo multa periuria ſequuntur, quia vir multum iurans replebitur iniquitate, & non recedet de domo eius plaga: ſicut tamen aliquo modo vinum cautè bibitur, vt luxuriam non generet, ita iuramentum ita cautè fieri poteſt, vt ex eo periuria non ſequantur. Nunc autem ad illos, qui dicebant iuramentum eſſe frequentandum tanquam religionis actum, reſpondetur, quòd ille textus non mandat iuramentum frequentare, quia tunc omnes tenerentur iurare, & qui minus iuraret magis peccaret, & qui nunquam iuraret, valde peccaret: ſicut qui nunquam timeret Deum, aut qui nunquam ei ſeruiret, cum iſta ponantur ſimul, ſed hoc ridiculum eſt, quia illos, qui minus iurant, religioſiores vocamus, ſed textus loquitur ibi ex permiſſione, ſcilicet: Dominum Deum tuum timebis, & illi ſoli ſeruies, atque per nomen eius iurabis, id eſt, ſi iurare debueris, iura per nomen Domini, & non per nomen aliorum Deorum; nam in iurando per nomen Dei attribuitur illi quidam honor, vt ait Apoſtolus ad Hebr. 6. ſcilicet, homines per maiorem ſuum iurant, & quia Deus nolebat, vt iſte honor impenderetur diis Gentium, ad quos proni erant Iudæi ad colendum; ideo mandauit, quod ſi iurare deberent, iurarent per nomen Domini, & non iurarent per nomina Idolorum: nam eis nefas erat illa nomina proferre, ſic dicit Dauid Pſalm. 15. nec memor ero nominum eorum per labia mea. Et patet, quod iſte ſit ſenſus litteræ, vt patet in ſequentibus: nam cum dixiſſet ſcriptura Deuteronom. 6. cap. Ac per nomen eius iurabis, ſubiunxit, non ibitis poſt Deos alienos cunctarum Gentium. quaſi dicat; non ſequimini eos iurando per eos, aut colendo eos. *Nec enim habebit inſontem Dominus*. Id eſt, non reputabit innocentem. *Qui aſſumpſerit nomen Dei ſui fruſtra*. Quaſi dicat, puniet eum: eum namque, quem Dominus innocentem reputat, non punit; quem autem reputat nocentem punit: ſed Deus non habet inſontem, i. non reputat innocentem eum, qui iurat nomen eius fruſtra: ergo illum punit. Dicitur inſons, i. innocens, quaſi non ſons, quia ſons ſontis idem eſt, quod nocens nocentis, inſons, inſontis, id eſt, innocens, tis. *Memento, vt diem ſabbati ſanctifices*.

QVAESTIO X.

De tertio præcepto Decalogi. ISud eſt tertium, & vltimum præceptum primæ tabulæ ſecundum ordinationem Catholicorum, Nam Iudæi quinque ponunt in prima tabula, inter quæ iſtud quartum ponunt, & iſtud præceptum eſt pars cultus, ſiue latriæ, quia latria quantum ad actus exteriores reſpicit reuerentiam, & famulatum, reuerentia autem fuit in non accipiendo nomen eius in vanum, famulatus eſt in obſeruando vnum diem ab omni opere propter Dei famulatum, ſcilicet, vt in illo die ſpecialiter famulemur illi, vacando laudibus eius, & contemplationi bonitati eius. *Memento*. Non habetur hic, vt in Deuteronomio, quia Deuter. 5. cap. dicitur: Obſerua diem ſabbati, vt ſanctifices eũ. hic dicitur, memento, vt diem ſabbati ſanctifices. *Confutatio opinio Rabbi Salomonis.* Rabbi Salomon volens concordare iſta verba dixit, quod quando Deus loquebatur in tuba, in vno verbo dicebat duo, ſcilicet, quod ſicut nos dicimus iſtas duas dictiones homo currit ſucceſſiue, ita quod quando vnam proferimus, non proferimus alteram, volebat Rabbi Salomon, ꝙ in illa tuba Dei duæ dictiones ſimul ſonarent, ita ꝙ ſimul diceretur homo currit, & non prius diceretur iſta dictio, homo, quam iſta dictio, currit, & ſic de iſtis, quòd ſimul illa tuba diceret, memento, vt diem ſabbati ſanctifices, & obſerua diem ſabbati, vt ſanctifices illum. Sed hoc ridiculum videtur, ſecundum ꝙ latius declarabitur Deuter. 5. cap. quia Legiſlator Moyſes non multum curauit de mutatione aliquarum dictionũ, dum tamen

F eadem habeatur ſententia. Dicitur hic. *Memento*. Tanquam aliquid ſpecialiter dicat, nam iſtud mandatum eſt ſpeciale inter cetera, cum alia ſint pure moralia, iſtud autem ſit aliqualiter cærimoniale, vt infra declarabitur. Vel fortè dicitur, memento, vt reducamus memoriam noſtram ad cauſas huius obſeruationis, quæ ſunt præteritæ, ſcilicet, quia ſex diebus creauit Deus cælum, & terram, & in die ſeptimo requieuit: ergo vos in die ſeptimo requieſcere debetis, memorantes illam quietem Dei in ſeptimo die à creatione rerum. Et eſt ſenſus: memento, quòd Deus fecerit cælum, & terram, & cetera in ſex diebus, & in die ſeptimo requieuit, & horum memor eſſe debes, vt ſanctifices diem ſabbati: & ſic referetur, memento, non ad diem ſabbati, ſed ad obſeruationis rationem. Rabbi Salomon dicit, quòd G ponitur hic memento, vt aliquid ſpeciale intelligatur, ſcilicet quòd ſi Hebræi nouas veſtes induere habent, vel aliqua pretioſa iocalia in diebus ſabbati incipiant, vt diem ſabbati ſanctificent,

Quare Deus mandauit ſabbatum cuſtodiri, & non alium diem. Et quare ab Eccleſia ſabbatum in diem Dominicam mutatum eſt. Et an fuerit præceptum morale, vel cærimoniale.

QVÆSTIO XI.

Confutatio expoſitionis Iudæorum. ALiqui Iudæi dixerunt, ꝙ ideo mandauerat Deus cuſtodiri ſabbatum, & non alium diem, vt nullum opus in eo fieret, quia ille dies ſub influẽtia Saturni malus dies eſt, nec expedit aliquid in tali die incipe-
H re. Iſti autem peſſimi, & inſipientiſſimi valde errant. Nam cauſa huius obſeruationis in littera ponitur, ſcilicet, ſex diebus fecit Deus cælum, & terram, & omnia, quæ in eis ſunt, ideo benedixit diei illi, & ſanctificauit eum: non eſt ergo cauſa influentia Saturni, quam iſti ponebant. Item Deus intendebat maximè Hebræos detrahere ab errore idololatriæ, ad quam valde prompti erãt, maximè ad colẽdum aſtra cæli, & ideo Deus ſpecialiter vetuit iſta coli, vt patet Deuter. 4. cap. cum dicitur: Caue ne eleuatis oculis in Cælum videas Solem, & Lunam, aut cetera aſtra, & errore deceptus colas ea, quæ dedit Dominus Deus tuus in miniſterium cunctis populis: ſi autem hic diceret, quòd Saturnus haberet talem poteſtatem, quia poſſet nocere eis omnes actus eorum diſturbando, colerent eum tanquam Deum po-
I tentem malefacere, vt nõ faceret malum. Sicut Romani Deam Quartanam, Timorẽ, atque Pallorẽ, vt Deos coluerunt, ne eis nocerent, quod ortum habuit à Tullo Hoſtilio rege tertio Romanorum, vt ſupra declarauimus, non eſt ergo veriſimile, ꝙ Deus talia dixiſſet, dato, quod talis eſſet virtus Saturni. Item Deus docuit Iudæos, vt nullo modo timerent aſtra Cæli, tanquam aliquod malum eis facere poſſent, ſed ſi mandaſſet eis cuſtodire ſabbatum, vt non noceret eis Saturnus, docuiſſet eos timere aſtra Cæli, ergo nullo modo egit propter iſtam cauſam: Antecedens patet Ierem. 10. cap. vbi dicitur. Iuxta vias Gẽtium nolite diſcere, & à ſignis Cæli nolite metuere: impoſſibile eſt ergo hanc fuiſſe cauſam, ſed eam, quæ traditur in littera. *Vt diem Sabbati*. Dies Sabbati dicitur dies requiei, quia ſabbatum
K ſecundum Hebraicam interpretationem dicitur quies, & hoc non conuenit magis vni diei, quã alteri, ſed omnis dies, in qua quieuerimus, ſabbatum vocatur. *Quare ſeptima dies dicitur ſabbatum. Dies Dominica ſabbatũ vocari poteſt.* Dicta fuit tamen ſeptima dies ſabbatum, quia à creatione omnium rerum, & ipſius temporis primi dies fuerunt dies operationis, quia in ſingulis, ſex primis dieb. Deus operatus fuit: in die autem ſeptimo quieuit, & ibi fuit prima quies, ideo meritò illa dies ſabbatum, i. requies vocata eſt, & poſtea hoc nomen ei manſit. Et ſic dies noſtra Dominica, in qua nos requieſcimus, ſabbatum vocari poteſt, quia in ea requieſcimus, ideo illam obſeruantes ſabbatum obſeruamus. *Præceptũ de ſabbato eſt morale, & cærimoniale.* Iſtud præceptum de obſeruatione ſabbati, prout ſabbatum ſignificat diem ſeptimam hebdomadæ, partim eſt morale, & partim cærimoniale. Morale autem eſt, inquantum principaliter mores dirigit, ſicut cetera, quæ ponuntur hic, & inſur-

guut

gunt abſente ex iudicio naturali rationis. Cęremoniale vocatur inquantum habet aliquas determinationes voluntarias non inſurgentes ex natura rei, de quibus non magis refert ſic, quàm ſic eſſe, & hoc patet; nam quòd aliqua vacatio fiat in aliqua die ad laudandum Deum, & contemplandum bonitatem eius, & beneficia eius, naturaliter inſitum eſt, cùm naturaliter Deo obligemur. Eſt autem cęremoniale, quòd iſta vacatio fiat in die ſeptimo, & non in primo die, aut ſecũdo, vel in alijs, quia non magis referebat eſſe in primo die, quàm in ſecũdo, & in alijs; æqualiter enim vacaremus in vna die, & in altera. Si autem loqui velimus ſecundum modum loquendi in 3. Ethic. in hoc præcepto diſtinguere poſſumus aliquid naturale, & aliquid legale. Ius naturale eſt, quod vbique habet eandem potentiam, & non eſt in videri, vel non, ideſt non dependet ab opinione humana, quòd ſic, vel ſic eſſe debeat. Et patet vtrumque: nam iſtud præceptũ, ſcilicet quòd aliqualiter eſt vacandũ honori, & famulatui Dei, apud omnes gentes habet eandem potentiam, ideſt omnes gentes hoc tenent, & faciunt. Nam omnes gentes, niſi multum Barbaræ, quæ ſunt totaliter expertes rationis, & habitãt in extremitatibus orbis, ſcilicet ad Auſtrum circa Oceanum in Aethiopia interiori, ſicut Ichthyophagi, aut Anthropomorphyræ Garamantes, & multæ aliæ gentes, quæ magis ſunt monſtra hominum, quàm homines: & in extremitate mundi Septentrionali in inſulis Orcadibus, & Ebudibus, & inſula Tilæ, quæ vltima eſt in toto orbe verſus polum arcticum procedendo, vt ait Boetius de Conſol. lib. 3. Proſa 5. De his Solinus in Polyhiſtore cap. de Aethiopia, & cap. de Britannia: Omnes gentes dico præter dictas, quas Ariſtot. in 7. Ethyc. beſtiales vocare, in hoc concordant, quòd Deos ſuos cum magno honore colant, & multum tempus in colendo expendunt, & licet errauerunt in cognitione veri Dei, quia non coluerunt omnes gentes Deum verum, nec omnes ad eundem Deum falſum confluxerunt; tamen omnes in hoc conſonant, quòd dijs ſuis magnos honores impendant. Dicebatur etiam quòd ius naturale non eſt in videri, vel non, ideſt non dependet ex opinione humana, quia iſtud præceptum de colendo Deo eſt, & tamen non eſt ideo, quia nos ſtatuimus, quòd Deus coleretur, ſed quia à natura ſic omnibus ineſt in principijs rationis practicæ, tanquam ea, quæ naturaliter inſunt corpori noſtro, vt partes, & non ſunt ex ornatu noſtro. Legale aliquid reperitur in hoc præcepto, ſcilicet quòd Deus colatur in die ſabbati magis quàm in alia, & patet quia, vt ait Ariſtot. 5. Ethycor. legale ius eſt, quod à principio quidem non differt ſic, vel aliter fieri; differt autem cum poſitum fuerit, vt quemadmodum captiuos mina redimi, & ſacrificare capram, ſed non duas oues; adhuc autem quæcunque in ſingularibus legem ponunt, vt ſacrificare Braſide, & ſententialia; primum autem quod eſt in iure legali eſt, quod non eſt idem apud omnes gentes, ſicut ius naturale, quod vbique habet eandem potentiam, & ſic non omnes gentes acceperunt iſtum modum colendi Deum, ſcilicet colere eum ſacrificando diem ſeptimum, imo mille aliæ gentes talem ritum ſuſceperunt. Et propter hoc Seneca videns ſabbata Iudæorum deriſit, dicens eos ſeptimam partem ætatis inutiliter amittere, eo quòd de ſeptem in ſeptem dies ab omnibus operibus generalem facerent vacationem. De his Auguſtinus de Ciuitate Dei, libro ſexto, capitulo decimotertio. Ouidius etiam, qui loquens de gentibus, aut diuerſis rebus, cuilibet ſtuduit proprium adiectiuum diſtinctiuum apponere ſecundum morem magnorum Poetarum, & Rhetoricorum, dixit in primo libro de Arte Amandi, loquens de Iudæis. *Terra Palæſtina,*

Omnes gentes nõ beſtiales Deos ſuos magno honore colunt.

De iure naturali eſt Deũ colere, ſed de legali eſt, quòd tali modo, & ſic vel ſic colatur.

Seneca vidẽs Iudæos ſabbatũ celebrare deriſit eos. Auguſt.

Septimo culta viro.

Ideſt terra Palæſtinæ, quæ comprehendit terram Iudææ, & maiorem partem terrę Chanaan, eſt culta, ideſt habitata ſeptimo viro, ideſt à Iudæo, quia vocatur ſeptimus, quia de ſeptem in ſeptem dies ſabbata facit: & ſic magnus iſte Poeta poſuit iſtud adiectiuũ ſeptimus,

A tanquam proprium Hebræorum connotatum: ſed hoc non eſſet verum, ſi aliæ gentes ſeruarent ſabbata, ergo nulla gens hoc faciebat. Etiam iſtud præceptum eſt in videri, vel non, ideſt dependet ab opinione conſtituentis, & in hoc eſt contra ius naturale, quod non eſt in videri, vel non. Et patet, quia potuiſſet conſtitui, quòd in die ſabbati coleretur Deus, vel in die Martis, vel in qualibet altera die, quod non eſt de præceptis iuris naturalis, quia ita determinata ſunt ad vnum, quòd impoſſibile eſt bene agere ſi contrarium fiat, vt, Deum colere, & impendere aliquod tempus eius famulatui, de iure naturali eſt, ideo faciendo contrarium, ſcilicet quòd Deus non colatur, & quòd non impendimus tẽpus aliquod

Nulla gens preter Hebræos ſabbatum in honorem Dei ſeruauit.

B in eius famulatu, cõtra rationem naturalem eſt, & impoſſibile eſt bene ſe habere. Eſt etiam in hoc præcepto conditio præcepti legalis, quia ſecundum Phyloſophũ præcepta legalia à principio non differunt ſic, vel aliter fieri, ideſt, quando Deus conſtituit diem ſabbati, vt eam ſanctificaret ad cultum eius, non differebat, quòd magis cõſtituiſſet illam diem, quam aliquam alteram. Dicitur vltra in diffinitione præcepti legalis, differt autem cum poſitum fuerit, ideſt, licèt præcepta legalia, quando à principio ordinantur, non magis determinãtur ad ſic, quam ad ſic: tamen poſtquam poſita ſunt, ſi aliter fiant, quàm poſita ſunt, malum eſt, & tunc multũ differt facere ſic aut ſic. Sicut ſi Deus conſtituit ſibi ſacrificari capram, ouem, & bouem, antequam iſta cõſtituerentur non magis valebat, vel differebat ſacrificare

C capram, quàm anſerem, vel gallinam. Sed poſtquã data fuit, vel poſita iſta determinatio præcepti legalis, multum differt, quia iam bonum erat immolare taurũ, arietem, vel caprã, & nullo modo erat licitum immolare anſerem, vel accipitrem, vel miluum. Ita hic licèt antequam Deus dederit præceptum iſtud de ſanctificatione ſabbati, licèt Hebræi, vel quilibet alij homines obligati eſſent in alio tempore Deo vacare, non tamen magis in ſabbato, quàm in qualibet aliarum dierũ, ſed poſtquam determinatum fuit iſtud præceptum legale, differt, quia iam non erat bonum Iudæis vacare Deo in aliqua alia die, niſi in ſabbato, vel ſi in alia die vacare vellent, non licebat eis propter hoc infringere ſabbatum. Patet ergo, quomodo in hoc præcepto aliquid morale eſt, & aliquid cęremoniale, vel ſecundum Phy-

D loſophi modum, aliquid iuris naturalis eſt in eo, & aliquid iuris legalis. In alijs præceptis huius decalogi nõ poteſt hoc diſtingui, quia purè moralia ſunt, vel naturalia, vt non accipere nomen Dei in vanum, non occidere, non fornicari, & ſic de cæteris; nam in his non poteſt aliquid aſſignari, quod ſit legale; nam totum quicquid præcipiunt idem eſt vbique habens eandem potentiam, ideſt apud omnes gentes æqualiter obſeruantur: & non ſunt in videri, vel non, ideſt nullo modo dependent ab opinione noſtra, ſed inſunt à principijs rationis practicæ naturaliter. Eſt ergo computandum iſtud præceptum, vt duo præcepta: nam quantum ad id, in quo eſt morale, eſt quaſi vnum præceptum, quantum ad id, in quo eſt cœremoniale, eſt alterum

Omnia præcepta Decalogi ſunt de iure naturali præter præceptũ de cuſtodia ſabbati.

E præceptum. Cùm ergo in lege noua non manſerint iudicialia, nec cœremonialia, vt declarabitur ſequenti capitulo, non debuit manere præceptum de obſeruatione ſabbati, inquantum fuit cœremoniale, quia ergo erat de iure naturali, ſiue morale impendere aliquod tempus ad cultum Dei, ſicut in lege veteri impendebatur ſabbatum cultui diuino, ita in noua impenditur dies dominicæ, & tamen quia eſſe ſabbatum illã diem, in qua vacaretur Deo erat cœremoniale, mutatum fuit ab Eccleſia, vt eſſet dies dominica. Ratio autem huius mutationis eſt plana, quia in tota ſacra ſcriptura duo opera magna tractantur ſolùm, ſcilicet opus creationis, & opus redemptionis. Opus autem creationis eſt præcipuum in tota lege veteri, ideo primus liber, qui Geneſis dicitur, à creatione rerum incipit. Opus autem præcipuum, quod tractatur in lege noua, eſt opus redemptionis, imo ipſum ſolùm tractatur, ideo in principio legis nouæ, ſcilicet in principio Euangelij Beati Matthæi narratur Genealogia, & na-

Ratio, quare ſabbatum ab Eccleſia in diẽ dominicã mutatum fuit.

tiuitas

traitas Redemptoris. In lege autem veteri licèt tractetur tanquam primum opus creationis; multum tamẽ tractatur de opere redemptionis, vt declarauimus ſuper primum capitulum Gen. in principio eius, quia tamen præcipuum eſt opus creationis, ab illo denominatur, & per hoc diſtinguebant Iudæi Deum ſuum, qui erat verus Deus a cæteris dijs, quia Deus ſuus creauerat Cęlos, & Terram; alij autem nihil creauerant, ſed ipſi creati fuerant, & ab artificibus, vel fabris cõſtructi, vel fabricati, vt patet Eſa. 44. & Baruch. 1. capitulo. Obſeruatio ergo diei ad cultum Dei introducta debuit denominari ab illo magno opere, ſcilicet creationis, & ſic dicitur hic cum redditur cauſa huius obſeruationis, ſcilicet: ſex diebus fecit Deus Cœlum, & Terram, & omnia, quæ in eis ſunt, & die ſeptimo requieuit, ideo benedixit diei illi, & ſanctificauit eum. G

Eſa. 44. Baruc. 1

In tempore legis nouæ, quæ data fuit per Redemptorem noſtrum Chriſtum Ieſum, maximum beneficium fuit redemptio, & fuit recentiſſimum beneficium, quia expleto illo beneficio confirmata eſt lex noua in cordibus fidelium, qui erant capita Eccleſiæ, ſ. in Apoſtolis miſſo in eos Spiritu Sãcto, vt patet Actuũ ſecundo capitulo, ideo ab iſta redemptione debuit imponi dies cultus, ſed redemptio facta per mortem Saluatoris Noſtri Ieſu in die Veneris, completa fuit totaliter in die Dominica reſurrectionis ſuæ, quia ſicut per mortem ſuam nos ab æterna morte liberauit, ita per reſurrectionem ſuam nobis ſpem reſurgendi certiſſimè tribuit; ſic enim arguit Apoſtolus ad Cor. 1. cap. 15. dicens: Si Chriſtus reſurrexit, & nos reſurgemus, quia reſurrectio ſua forma fuit, & exemplar reſurrectionis H noſtræ, cum ipſe ſit primogenitus mortuorum reſurgẽtium, & quia licèt per mortem Chriſti redempti eſſemus, non eſſet perfectum bonum noſtrum, niſi ad percipiendam vitam ęternam reſurgeremus, debuit aſſumi dies a redemptoris reſurrectione, & nõ à redemptoris paſſione. Item, quia in die paſſionis magnũ planctum Chriſti noſtri morientis memoramus, in die autem reſurrectionis lætitiam Chriſti reſurgentis, & totius populi fidelis facimus, decuit potius diem reſurrectionis eſſe ſub continua obſeruatione, quam diem paſſionis: quoniam iam priora tranſierũt, & ſicut ait Apoſtolus, Chriſtus reſurgens a mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Ad referendam ergo tantam lætitiam, quantam nunc tenet redemptor noſter, ei recolimus Dominicam reſurrectionis, quia gau I dium ſuum conſumatum ibi incepit, dolor autem acerbiſſimus paſſionis propter ipſum memorandus non eſſet annuatim, cum commemorat Eccleſia, vt tantum beneficium non habeat in obliuionem, & hoc ad vtilitatem cunctorum fidelium, vt cõpatiamur ei, qui propter nos dolores acerbiſſimos paſſus eſt, vt ſicut hic fuerimus ei ſocij paſſionum, ita poſtea ſumus, & conſolationum, & ſi compatimur, vt conſegnemus, vt ait Apoſtolus prima ad Corinth. 2. capit. Item licèt in lege veteri dies ſabbati ſignificauerit requiem Dei ab operibus creationis, tamen in lege noua ſignat requiem corporis Dominici in Sepulchro: nam per totam diẽ naturalem ſabbati requieuit corpus Domini in ſepulchro exanimatum. Dies Dominica ſignat noſtri diem reſurrectionis, precioſior autem fuit nobis reſurrectio, K quam quies Domini in ſepulchro: ideo non à ſabbato, ſed à die dominica decuit fieri memoriam, & talem diem diuino cultui in lege noua aſſignari. Ideo in principio Eccleſiæ primitiuæ tota Eccleſia Spiritu Sancto docta hunc diem inſtituit ſub continua celebritate tenendum, & quia cultus eſt Dei aſſignatus huic die, in qua à ſeruilibus operibus abſtinẽdum eſt, & magis ſeruile eſt opus peccati, quam opus humani negocij, magis celebritatem feſti infringimus in peccando, vt fornicando, & occidendo, quam alios labores agricultiuos noſtris manibus exercendo, ideo licèt ab vtroque abſtinendum ſit, magis tamen ab iniquis operib. quam à corporibus laboribus.

Dedit in nouo teſtamẽto diem dominicam maximè ad obſeruationem ſunt.

Cor. 15.

1. Cor. 2.

In principio primitiuæ Eccleſiæ dies dominicos celebrare inſtitutum eſt.

QVÆSTIO XII.

EX hoc ſequitur, quod qui die dominica adulteratur, aut occidit, vel inebriatur, magis peccat, quã ſi alijs diebus idem ageret, quia ſic tranſgreſſor eſt duplicis præcepti, ſcilicet, non occides, aut cum muliere alterius, & huius, ſcilicet, quia non obſeruat diem ſabbati, ideſt diem dominicam, quæ vocatur ſabbatum, ideſt requies, ideo dicit Aug. contra Iudęos in libro de decem cordis, Melius faceret Iudæus in die ſabbati in agro ſuo aliquid agere, quã in Theatro ſeditioſus exiſtere. Et melius fęminæ eorum in die ſabbati lanam facerẽt, quã tota die in Neomenijs, ſuis impudicè ſaltarent. Sciendum autem, quòd in iſto præcepto non ſolum eſt cæremoniale, quòd in die ſabbati fiat magis, q̃ in alijs diebus, ſed etiam multa alia, ſ. quòd in qualibet hebdomada ſemel fiat, nam licet ſecundum naturam determinemur ad reddendum Deo aliquem famulatũ, non tamen determinamur ad hoc, quòd fiat ſemel in hebdomada, vel bis, vel ſemel in anno, vel in menſe, & ſic de alijs modis variationum. Item eſt aliud cæremoniale, ſ. quòd duret iſta vacatio per totam diem perfectam, ſcilicet per vigintiquatuor horas, quæ faciunt diem naturalem, & ſic mandauit Deus Leuit. 23: à veſpera in veſperam celebrabitis ſabbata veſtra. Itẽ eſt cæremoniale, quòd ab omnibus operibus in die illa abſtineamus nos, & ſerui noſtri, & iumenta noſtra. Alia quoque ſi reſpiciantur cæremonialia ſunt in iſto mandato. De iſtis aũt cæremonialibus quædam manſerũt in lege noua, quædam autem non. Fundamentum autẽ horum eſt, quia nos tenemur naturaliter aliquo modo famulari creatori noſtro, ſiue in exhibitione operis exterius laudando eum, aut orando, ſiue in actu interiori, ſcilicet ſpeculando eius bonitatem, atque magnitudinem, & beneficia eius, & per hæc eleuando nos in amorem eius; ſi autem iſta vacatio in Deo poſſet eſſe cum alijs operibus, ſ. quòd alia operando poſſemus ẽt hæc facere, non oporteret diſtinguere tempus ad hoc, nec abſtinere ab alijs operibus. Sed quia anima noſtra, quæ eſt principium omniũ actuum noſtrorum, vt ait Phyloſophus in ſecundo de anima, eſt potentia finita, cum diuiditur ad multa, oportet quòd in quolibet ſit paruæ poteſtatis; ſi autem in vnum ſolum tendat, magnæ poteſtatis eſt. Iſta eſt cauſa quare in ſomno ſit fortior digeſtio, quàm in vigilia, quia in vigilia anima noſtra intendit multis, & maxime intendit operibus rationis, ideo non põt multum intẽdere ad digeſtionẽ; in ſomno autem requieſcit anima ab omnibus operationibus ſpiritualibus, & ab omnibus ſenſitiuis, vt ait Phyloſophus in ſecundo de ſomno, & vigilia: Somnus eſt remiſſio virtutum animalium, cum intenſione naturalium: poteſt ergo plus anima digerere tunc, quam aliàs. Etiam ex hoc ſequitur, quòd anima in extrema delectatione coitus ſit maximæ potentię, ita vt formas viſus rapiat, & fętui imprimat, vt ait Iſidorus Ethycor. lib. 11. ratio huius eſt, quia nũquam vis animæ tota eſt collecta, ſicut ibi, quia præſentatur maximũ delectabile, vt latè declarauimus Gen. 30. cap. Quia ergo pluribus intendere non poteſt ſimul, nec ſit poſſibile nos ſimul plura intelligere, vt ait Phyloſophus Topic. lib. 3. neceſſe eſt, vt ad cultum Dei, qui fieri debet cum magna attentione, & reuerentia, cum illũ facere debuerimus, totaliter intendamus. Oportuit ergo ex hoc tẽpus eſſe ad hoc determinatũ, in quo Deum coleremus, & tunc vacare ab alijs operibus. Et ſic hoc naturale eſt, ſ. quòd dum Deum colimus, ab alijs abſtineamus. Cum hoc tamen manent illa ſuperiora eſſe cæremonialia, ſ. quod fiat ſemel in qualibet hebdomada, & quod fiat in vna die tota iſta obſeruatio, ſcilicet in 24. horis, & quòd per totam diem abſtineatur ab operibus ſeruilibus. Illarum autem cæremoniarũ quædam manent in lege noua, & quædam non: illæ enim quæ ſunt purè cæremoniæ non manent in lege noua; illæ autem, quæ aliquo modo ſunt cæremoniæ, & aliquo modo habent quãdã rationem deductam ex naturali iudicio: licèt non to-

taliter

Qui in die dominico peccat, magis peccat.

Auguſt.

Leui. 23.

Multa cæremonialia manſerũt in lege obſeruando ſabbato, quæ fuerant in vet. teſt.

Iſid.

Gen. 30.

Top. 3.

De iure naturali eſt, cum Deum colimus ab alijs operibus abſtinere.

taliter, & non multum maniſeſtè maneant in lege noua. Et patet, quia quòd iſta obſeruatio, & cultus Dei fiat magis in die ſabbati, quã in altera die nullo modo habet fundamẽtum a ratione, ſed a ſola voluntate condentis legem, qui voluit memoriam fieri quietis ſuę in die ſeptimo, potuiſſet tamen eam mandare fieri in die prima ad memoriam primariæ creationis, & ſic poſſet dari ratio de quolibet aliorum dierum, ſi in eo talis fuiſſet ſtatuta vacatio. Quare autem iſta cæremonia mutata fuerit in lege noua, ratio ſupra aſſignata eſt. Aliud aũt cæremoniale, ſ. quòd fiat in qualibet hebdomada ſemel, & non mandatum fuit bis, vel ſolũ ſemel in anno, aut in menſe, nõ mutatum fiat in lege noua. Nã ſicut in lege veteri fuit ſtatutũ fuit a Deo, vt ſemel in hebdomada Deus coleretur ſpecialiter in ſabbato, ita in lege noua ſtatutũ fuit, vt Deus ſemel in eadẽ ſpecialiter coleretur, ſ. de dominica. Et ſicut in lege veteri præter hoc, quod generale erat, fiebant aliæ obſeruationes ex cauſis ſpecialibus, vt patet Leuit. 23. c. ita in lege noua præter diem dñicam alia feſta ſpecialia conſtituta ſunt. Sed eſt differentia, quia tñ inter Hebræos ſabbatum pręcedebat cœtera feſta, & in lege noua dies dominica ad alias celebritates, quanto magis obſeruatio illius diei eſt magis ex obligatione naturali, quam cœteræ ſolemnitates. Ceteræ namq; ſiue in lege veteri, ſiue in noua, non ex obligatione naturali, ſed ex voluntate conditoris legis, & ſubditorum inſtitutæ ſunt, quibuſdam interuenientibus rationibus. Quod aũt in qualibet hebdomada ſemel fiat celebratio cultus diuini, eſt inſtitutum ex lege, & nõ tollit quin pluries fiet, quia quanto aliquis magis vocauerit Deo, tanto magis merebitur. Et ſic viri Religioſi, Sacerdotes quotidie celebrant diem ſabbati, cum quotidie inſudent laudibus, & meditationibus diuinis; populares autem, qui vacare debent actionibus ad ſuſtentationem vitæ humanæ, non poſſunt ſic Deo vacare, ideo licèt bonum eſſet multoties Deo vacare, quia tamen grauamen quoddam eſſet laborantibus multoties vacare, legiſlator rationabiliter conſiderans, ſtatuit de ſeptem in ſeptem dies fieri vnam vacationem Deo. Nam ſic non eſſet graue laborantibus abſtinere vna die a laboribus in ſeptem diebus, nam modicum tempus ſic perditur. Conuenit etiam valde hoc corpori humano ad ſanitatem, & bonum corporis habitudinem: nam ſi continuus labor eſſet, & nulla dies daretur ad requiem: cum requies, & ludus, atque iocus neceſſaria ſint homini in vita, vt ait Philoſophus 4. Ethic. capit. de Eutrapelia. Si non detur requies perirent homines. Non decuit ẽt quòd in maiori tempore dilataretur iſta celebratio, ſ. quòd fieret ſemel in anno, aut ſemel in menſe; nã ſic obliuiſceremur Dei per diſſuetudinẽ cultus illius: nũc autem ſic frequenter celebrando aſſueſcimus, vt non ſolum iſtis diebus colamus, ſed etiam alijs diebus ne feſtis Deum colamus laudando, & contemplando licet non ita totaliter vacare poſſimus. Iſta ergo ceremonia non eſt purè cæremonia, quia deriuatur à iure naturali, tanquam quædam concluſio multum particularis: ideo conſiderare quomodo talis concluſio inducatur a iure naturali; non pertinent ad quemlibet, ſed ad ſapientem, qui per cauſas altiſſimas inducit particularia agibilia, & iſte eſt legiſlator, quia ſapientis eſt ordinare, vt ait Phyloſophus in primo Metaphyſicæ in principio; manet ergo hoc in lege noua, quia non eſt purè cœremonia legis veteris. Item erat in hoc præcepto aliud cæremoniale aliqualiter, ſ. quod iſta celebritas fieret per totum vnum diem, ſ. in 24. horis. Diximus aũt ſuperius, quod de iure naturali erat, eſſe aliquod tẽpus, in quo vacaremus Dei cultui, & non alijs rebus, nam impoſſibile eſt plura ſimul fieri, quia intellectus noſter non poteſt ſimul plura intelligere, & potentiæ noſtræ executiuæ non poſſunt plura ſimul exequi; ſi ergo aliquando Deum colere debeamus laudando, aut contemplãdo in eum, vel in alio genere cultus, ſicut natura nos inclinat, neceſſe eſt, vt in tempore illo, in quo Deum colimus, nõ faciamus alia, quia etiam ſi velimus, natura repugnat, ſed quòd illud

Leui. 23.

4 Ethic. Requies ludus, atq; iocus neceſſaria sũt homini in vita.

1. Metaphyſ.

A ſpacium durationis, in quo Deum colimus, tñ aut tantum ſit, non eſt à natura, & naturali inclinatione, & iudicio rationis practicæ: ideo vnã diem integram conſtituere videtur habere quid cæremoniale, & hoc etiã manet in lege noua, quia vna dies cõpleta ad cultum Dei reſeruatur, vt patet extra de ferijs in capitulo, Omnes, vbi dicitur: Omnes dies Dominicos à veſpera in veſperam, cum omni veneratione decernimus obſeruari. Licet quantum ad inceptionem huius obſeruationis in ipſis diebus feſtiuis non teneatur vna regula. In lege enim veteri vniuerſaliter ſeruabatur à veſpera in veſperam, vt patet Leuit. 23. cap. in lege autem noua debet attendi varietas diuerſarum regionum, ita tamen quòd vnam diem integram colant, vt patet extra de ferijs in cap. quoniam in parte. Hoc enim præ
B ceptum quantum ad iſtam partem non eſt purè cæremoniale, quia aliquo modo deriuatur ab vniuerſali iudicio naturalis rationis, quæ dictat colere Deum: nã ſi in qualibet hebdomada ſemel colatur Deus, vt conſtitutum eſt, & ſi illud tempus aſſignatum ad colendũ eſſet modicum, ſ. vna hora, vel duæ, vel fortè meridies non conuenienter coleretur Deus, quia ad cultum Dei requiritur magna attẽtio, cum fiat per totum noſtrum intellectum, & voluntatem, & non ſit rationabile opus Dei facere negligenter, oportet vt ſic diſponamur, q̃ ille cultus ſit diligenter factus: ſed non poterat fieri diligenter ſi modicum daretur tẽpus, ergo oportebat dari magnum. Antecedens patet, quia ſi in vna hebdomada debet fieri cultus diuinus, & iſte deberet eſſe in vna hora, vel duabus illius diei homines aſſuefacti
C ad laborem vſque ad illud tempus, quando venirẽt ad colendum Deum non poſſent intendere, quia primo requie indigebant, donec membra facta laboribus quiete ſoluerentur, & rurſus aſſumptis ſpiritibus ad intendendum alicui rei collecti eſſent, & anima tota intenderent, & ſic ante tranſirent duæ illæ horæ, ſiue meridies, vel magna pars diei, ſi daretur, ante quam anima recolligeretur in ſe corpore quietato reſumptiq; ſpiritibus. Decuit ergo dari vnam diem, & quòd iſta dies inciperet à veſpere, id eſt à nocte, vt homines in præcedenti nocte ſolui ab omni labore præcedentium dierũ ſequenti die membris quietatis ad laudes Dei, & vacationem fortes reſurgant, & ſic in toto die ſequenti, ſcilicet in die artificiali poſſunt intendere cultui Dei, & licèt toto die nullas intendat, tamen non permittitur
D vſque ad finem diei compleri obſeruationem feſti, vt licèt non vacent, tamen vacare poſſint, & quia fortè vnus vacabit Deo in vna parte diei, alius in alia, totus ergo dies liber eſſe debet ad Dei cultum. Item quod erat aliqualiter cęremoniale in hac obſeruatione, quòd in die illa impenſa ad cultum Dei non debebant homines intendere aliquibus operibus ſeruilibus; hoc nãq; aliquid cæremoniale habet; ſic enim inclinat natura, & ratio dictat Deum colendum, ſed quòd in illa die, qua Deum colimus, nulla ſeruilia opera faciamus, non eſt clare à ratione naturali; nec tamen eſt pure cœremoniale hoc, quia aliquo modo deriuatur a ratione naturali; nam ſi aliqualiter rationabile eſt, quod Deus colatur in tempore determinato, & quòd ad iſtum cultum aſſignetur vnus dies totus in hebdomada, vt ſu-
E pra probatum eſt: ergo rationabile eſt, quòd in die illo nõ fiant opera ſeruilia; nam tunc dato, quòd poſſint fieri opera ſeruilia, occurerent homines ex cupiditate totum illum diem, vel maiorem partem diei in operib. ſeruilibus, & tunc redirent inconuenientia ſupra aſſignata, ſcilicet, quòd non poſſimus vacare cultui Dei, qui ſine aliquo impediente opere fieri debet. Nam intellectu ad reliqua occupato nihil intendere poteramus ad cultum Dei perfectè: ab omnibus ergo operibus ſeruilibus abſtinendum fuit, vt ſic liberum eſſet nobis tota die vacare a Deo, ſi vellemus, & quando nihil nobis faciendum videremus, ad contemplationem Dei moueremus, ſi autem illo die operari nobis licitum eſſet ad opera inclinati parum, aut nihil occupatis animis ad Dei vacationem remaneret.

In incipiẽdo diei vacationis nõ eſt eadẽ conſuetudo apud omnes.

Non decuit modicũ ſpacium ad cultum Dei dari in qualibet hebdomada, quam vnam integram diem.

Quare i die vacationis ad cultum Dei opera ſeruilia fieri non debet.

QVAESTIO. XIIJ.

Maior fuit ſtrictio in obſeruatione feſtorũ in veteri teſtamento, quam in nouo.

SEd in hoc differentia eſt, quia in lege veteri maior fuit ſtrictio In obſeruatione feſtorum, quàm in nouo teſtamento. Nam in veteri teſtamento dictum fuit de ſabbato: Omne opus non facietis in eo, ideſt nullum opus, nec ſeruile, nec non ſernile, vt patet Leuit. 23. ca. In alijs autem feſtiuitatibus Hebræotum licebat facere aliqua opera, quia licebat parare cibos, & accendere ignem, quia ſolum prohibebatur opus ſeruile, vt patet ibidinem, cum dicitur, de qnoliber feſtorum, ſcilicet de Paſcha Azymorum, & de Pentecoſte, & de feſto Clangoris, & Tabernaculorum, omne opus ſeruile nõ facietis in eo. Quod autem in ſabbato non liceret parare cibos, patet ſupra 16. cap. nam cum Deus daret cuſtodiam ſabbati, Moyſes ex verbo eius in die præcedenti ſabbatum dixit. Cras quæcunq; facite, & quæcunque ſunt coquenda coquite, ideſt ſi aliquid debetis facere mane, facite hodie, & ſi aliquid deberetis cnqoere mane, coqoite hodie. Quòd autem non liceret facere ignẽ illa die, patet infra 35. cap. cum dicitur: Non accendetis ignem in cunctis tabernaculis veſtris. In alijs autem feſtiuitatibus licebat accendere ignem, & parare, quæ ad cibum pertinent, vt patet ſupra 12. cap. cum dicitur de prima die Azymorum, quæ eſt ſancta atq; venerabilis: Nihil operis facietis in ea: exceptis his, quæ ad cibũ pertinent. & ſicut erat in illa feſtiuitate, ita erat in cæteris præter ſabbatum, quia nihil prohibebator in eis, niſi opus ſeruile, facere autẽ cibos, vel accendere ignẽ, non erat opus ſeruile. In nouo teſtamento nulla feſtiuitas ita ſtrictè obſeruatur, quia omnibus feſtiuitatibos noſtris quantæcunque ſiot, ſiue dies dominicæ ſint, ſiue Paſchales, vel aliæ magnæ ſolennitates, licet ſemper in eis cibos parare, & ignem accendere, ſiue ad cibos, ſioe ad calefaciendum: nam non oportet iſta ſtrictè ſeruare in nouo teſtamento, ſicut in veteri: cuius ratio eſt,

Ratio iſta a Nicolao de Lira aſſignatur.

quia omnia, quę in veteri teſtamento erant, licèt aliquam operationem haberenr, & finem pro illo tempore, operatio tamen & finis priocipalis erat ſigoificare ea, quæ poſt futura erant io nouo teſtamento, ſicut latè declarauioius ſupra 12. cap. in principio. Et ſic dicit Apoſtolus prima ad Cor. 10. cap. omnia in figura contingebant illis. & hoc, quia lex erat vmbra futurorum.

Figura ſe in indiuiſibili conſiſtit.

Figurę autem eſſe eſt in indiuiſibili: nam ſiue in terminis ſignantibus, quę ſunt quędam figurę, ſiue in figuris mathematicis, ſi aliquid ſubtrahatur, totum eſſe figuræ perditur, vt iſtud nomen Petrus eſt ſignum, vel figura coioſdam indiuidoi humani, tollatur autem prima pars, & minima, ſcilicet vna litera: eſſe minima pars vocis, quę ſcribi poteſt indiuidua, vt ait Priſcianus in principio primi libri in maiori volomine, & tollarur, iſta litera P. manifeſtum eſt, quòd aliæ literæ huius nominis iam manentes nihil ſignabunr, ſcilicer Petrus. Sic in figuris mathematicis in circulo auferatur vna pars circuli quantacunque parua, & tunc nihil manebit de circulo. In rebus autem ſignatis, vel figoratis non eſt ſic: quia licèt auferatur aliquid, quod eſt de veritate natoræ Petri, non peribit Petrus: vt ſi auferatur vtraq; aoris, vel aliqui digiti: ſic etiam a fortiori in rebus homogeneis, vbi ablatis quotcũque partibus de veritate rei, vt in lapide, vel terra, vel aqua, non peribit ipſa res: & tamen in ſignis iſtorum, ſcilicet in dictionibns ſignantibus ſi aliquid auferatur, nihil manebit qđ pertineat ad illud ſignum, vt in iſta dictione, lapis, ſi auferatur prima litera manebit apis, & tunc nihil ſignat de priori ſignato, ſed aliquid valde diuerſom. Cum ergo obſeruatio ſabbati in veteri teſtamento ſignaret obſeruationem in nouo teſtamento. In illa nihil debebat mutari. vt non periret ratio ſignificationis, aut figurationis.

Contra Nicolaũ de Lira.

In cuſtodia autem noui teſtamenti etiam ſi imitetur aliqoid, tamen ſemper manet veritas rei. Iſta eſt adaptatio Nicolai, & licèt videatur continere veritatem, paucam tamen continet, quia ſicut ſabbatum erat ſignum cuſtodiæ diei Dominicæ in nouo te- F ſtamento, ita aliæ feſtioitates Hebræorum erant quodam modo ſigna feſtiuitatum noui teſtamenti, ſed in alijs feſtioitatibus non ſiebat plena obſeruatio, ſicut in ſabbato, quia licebat cibos parare, & facere alia opera, quæ non eſſent ſeruilia, vt patet ſupra 12. capit. vbi dicitur, quòd in Paſcha Azymorom in primo, & ſeptimo die nihil fieri debebat exceptis, quæ ad cibos pertinent, & Leui. 23. capit. ſolum prohibentur in eis opera ſeruilia, & non omnia opera quemadmodum in ſabbato: ergo videtur, quòd illa ſtrictio in obſeruatione ſabbati nõ erat propter figurare feſtiuitates, vel obſeruationes noui teſtamenti.

Leuit. 23

Doctoris ſententia.

Dicendum autem videtur, quòd hoc voluit Deus ſic fieri ad magnam vacationẽ in ipſo: nam ſabbatum, vel vna quæcũque eſſet dies in hebdomada obſeruanda, videbatur dependere a ratio- G ne naturali: cæteræ autem obſeruationes ſunt magis ex voluntate legiſlatoris, & conſenſu ſubditorum, ideo maior obligatio ad vacationem debuit eſſe in die ſabbati Iudæis, quàm in cæteris diebus. Et nobis quodam modo maior obligatio eſt obſeruationis dierum dominicarum, quæ ſucceſſerunt loco ſabbatorum, quàm in cæteris feſtiuitatibus poſtea conſtitutis, & hoc non ex vi ſabbati, ſed ex vi obligationis naturalis, quæ erat ad vnum diem, vt declaratum eſt ſupra. Quæ autem opera poterant fieri in ſabbato, non obſtante quòd prohibeantor omnia opera, & quæ dicantur opera ſeruilia, & quę non, & quæ opera poſſint fieri in feſtiuitatibus noſtris, & qualiter obſeruandæ ſunt, ſupra 12. cap. latè declarauimus, & ibi vide. *Diem ſabbati ſanctifices.* Sanctificare eſt ad cultum Dei applicare, ſicut dicitur: H ſanctifica mihi omne maſculinum, quod aperit vuluã tam in hominibus, quàm iumentis, vt patet ſupra decimotertio capitulo; hic autem dicitur ſanctificari dies iſta, ideſt domino applicari, quia cæteræ dies applicãtur ſeruitio noſtro, qoia in eis laboramos ad vtilitatẽ noſtram, quòd nobis bonom videtur. In hoc autem die ſanctificamus Deo eum totum, quia nihil ad noſtrum ſeruitium, aut vtilitatem agimus, ſed ad Dei cultum; actus ergo hoius diei ſunt vacare diuinis laudibus in Pſalmis, & Hymnis, & Cãticis Spiritualibus, vel contẽplando Dei bonitatem, & magnitudinem, & beneficia immenſa largitatis nobis exhibita.

Decipiũtur, qui putant feſta eſſe ſtatuta ad corporum quietem.

Sed multum decipiuntur quidam, qui ad ſolam quietem corporum feſtiuitates ſtatutas putant: & ſi corporaliter quieuerint, I dato qoòd diuinis laodibus nunquam vacent, ſe ſatiſfeciſſe arbitrãtur, quod erroris plenum eſt; nam Deus non curat principaliter de qoiete corporum, quia iſtã nos procurabimus ſi noluerimus, ſicut non mandat nobis, quòd comedimus, qnia ſine mandato eius non comedimus, cum ſciamus nobis eſſe neceſſarium, & delectabile: ſed curat de cultu ſuo, vt nos eum colamus, & ad hoc nobis diem determinauit. Si autem nos in illa die corporaliter queſcamus, quia nulli operi ſeruili vacare poſſumos, per accidens eſt: ſi ergo aliquis in die domioica ad minus corporaliter quieſcens nullam vacationem ad Deum habeat, vel illa die aliquid orando, aut ad Miſſam eundo ſecundum determinationem ſacri canonis, qoæ neceſſitat nos in die Dominicali ad audiendum Miſſam, valde peccat, quia præce- K ptum hoc violat; nam iſtud præceptum dicit, quòd diem ſabbati ſanctificare debemus, ideſt cultui diuino applicare: ſed qui nullo modo vacat Deo orando, aut ad Miſſam eundo, non vacat Deo, ergo non ſanctificat ſabbatum, & ſic peccat mortaliter. Et ſi obijcias, quòd iſte cuſtodit diem illum ab omni opere ſeruili vacando.

Obiectioni reſponſio.

Reſpõdetur, quòd nõ ſufficit, imo nihil valet, quia opus ſeruile ſecundum ſe non eſt malom, ſed prohibetur in illo die ſecundom quòd eſt impeditiuũ vacationis in Deum, qui autẽ nullo modo vacat Deo, non proficit ei abſtinentia ab opere ſeruili. *Sex diebus operaberis.* Ideſt in ſex diebus eſt licitum operari. *Et facies opera tua.* Ideſt in illis ſex diebus poteris facere omnia opera tua, ideſt omnia opera, quæ ad vtilitatem tuã ſunt. *Septimo autẽ die ſabbatũ Domini Dei tui eſt, nõ facies omne opus ĩ eo.* In die ſabbati nõ licebat qcq facere, quia erat magnæ obſeruationis; ſicut autẽ hic fit, ita po-

teſt

teſt computari in lege noua; cum enim nos in qualibet ſeptimana vnam diem, ſcilicet domicam celebremus, illa diem ſeptem in ſeptem dies eſt: ergo etiã poterit de nobis dici, quòd ſex diebus facimus opera noſtra, & in ſeptimo die eſt ſabbatum Dei, ideſt dies Dominica inſtituta ad quietem, & vocationem in Deum: Sed tunc prima dies lunæ, & ſeptima dies dominica, & non eſt iſta computatio propria, quia primum accipitur hic in tempore non reſpectiue ſecundum inceptionem alicuius terræ, ſed ſecuodum inceptionem ſimpliciter, ſcilicet quia illud vocetur primum quod ſecundum ſe fuit primum: nunc ergo ſi conſideremus, prima dies temporis fuit dies dominica, quia creatio facta fuit cum diſtinctione, & ornatu in ſex diebus, & die ſeptimo requieuit Dominus, vt patet Geneſis primo capitulo, & iſta eſt dies ſabbati in qua requieuit Deus, vt hic ionuitur: ergo dies prima in qua cœpit rerum creatio fuit dies Dominica, quia à nulla die ſabbatum eſt dies ſeptima, niſi a die dominica, & innuit Eccleſia in Hymno huius diei qui incipit: Lucis creator optime: dicens, quod in tali die fuit creata lux, & Chaos, ſed iſta fuerunt prima creationis initia cum alijs coeuis, ergo dies dominica prima eſt. Computatio ergo Hebræorum ſecuodum quàm ſabbatum eſt ſeptima dies, eſt valde propria ſecundum naturam rerum. Computare autem diem dominicam, quæ eſt prima ſecundum naturam eſſe ſeptimam, mutatio ordinis eſt. *Septimo autem diem ſabbatum.* Ideſt in ſeptimo die, qui eſt dies ſabbati. *Domini Dei tui.* Hoc refertur ad ſabbatum, ſcilicet quòd ſeptima dies eſt ſabbatum domini Dei tui, & ſic vocatur ſupra decimoſexto capitulo, cum dicitur: Comedite illud hodie, quia ſabbatum eſt domini Dei. Et iterum: In die autem ſeptimo ſabbatum eſt Domini, ideo non inuenietur in agro. Quod autem dies ſeptimus ſit ſabbatum domini, poteſt dupliciter intelligi. Vno modo, quod illa dies ſit ſabbatum domini. ideſt requies eius, quia ipſe requieuit in illo die, & nos requieſcere debemus: & ſic patet Geneſis primo capitulo, ſcilicet quòd benedixit Deus diei ſabbati, quia in illo perfecerat opus ſuũ & hic dicitur: Sex diebus fecit Deus cœlum, & terrã, & ſeptimo die quieuit. Alio modo intelligitur, ſcilicet, quòd dies ſeptimus ſit ſabbatum Domini Dei, id eſt requies facta ad cultum Dei, ſcilicet vt vacemus ei, & ſic illa dies dedicata ad cultum eius, & ſic patet ſupra decimoſexto capitulo: Requies ſabbati ſanctificata erit domino. Et ita accipitur hic, quia Deus intendebat adducere Iudæos ad cuſtodiam ſabbati, ſic enim dicitur: memento, vt diem ſabbati ſanctifices. *Non facies in eo omne opus.* Nullum opus facies in eo, per æquipollentiam; ſic enim vult ſcriptura æquipollere, licet fortè ordo negatiuis hoc non permittat, quia deberet ſubſequi.

Dies Dominica nos ſeptima dici poteſt.

Hexa. 1. Dies prima in qua incepit rerum creatio, fuit dies dominica.

QVÆSTIO. XIIII.

IN hoc differt dies ſabbati a cæteris diebus, quia dies ſabbati eſt tota litera libera ab omnibus actionibus, ſiue ſeruilibus, ſiue non ſeruilibus, cæteræ autem feſtiuitates tollunt opera ſeruilia, ſed non cætera opera, vt patet Leuit. 23. capit. & ſupra 12. nam in ſabbato non licèt parare cibos, aut accendere ignem, licet non ſit opus ſeruile, vt patet ſupra 16. cap. vbi vetatur manna colligi in ſabbato, aut coqui, vel alio modo apparari: ſed in die præcedenti: & infra 35. capit. dicitur de ſabbato: Non accendetis ignem in cunctis tabernaculis veſtris. Poterant tamen in diebus ſabbatorum fieri opera neceſſitatis, & opera, quæ non erant ſeruilia directè, nec indirectè. De operibus neceſſitatis, quemadmodum eſt defenſio ab hoſtibus, vt patet primo Machab. cap. 2. vbi cum quidam de Iudæis vidiſſent cõtra ſe hoſtes inſurgere, vt non frangerent præcepta legis, & pugnarent diebus ſabbatorum, non defenderunt ſe, ſed mortui ſunt de eis vſque ad mille animas cum paruulis, & vxoribus dicentes: Moriamur in ſimplicitate

Differentia diei ſabbati a cæteris diebus apud Hebraeos. Leui. 23.

1. Mac. 2

A noſtra, teſtes ſunt ſuper nos cœlum, & terra, quòd iniuſtè perditis nos. Alij autem cum Mathathia Sacerdote Magno Patre Machabęorum decreuerunt eſſe pugnandum in diebus ſabbatorum non inuadendo, ſed ſe ab hoſtibus defendendo. De hoc etiam extra de regulis iuris: Quod licitum non eſt neceſſitas licitum facit, ſabbato pugnare peccatum eſt, ſed Machabæi ſine peccato in ſabbato pugnant. Licebat etiam facere opera alia neceſſitatis, vt adaquare iumenta, vt declarauit Ieſus Luc. 13. cap. cum dixit Chriſtus Phariſæis redarguentibus eum, quòd ſanabat in Sabbato: Hypocritæ, nunquid vnuſquiſque veſtrum ſoluit aſinum ſuum ſabbato à præſepio, & ducit adaquare? Licebat etiam ſi euenirent aliqua infortunia pecoribus ſubito perirent niſi ſuccurreretur eis, ſubuenire immediatè, vt patet *Luc. 13.*

B Luc. 14. cap. cum dicitur: Cuius veſtrum Aſinus, aut Bos in puteum cadet in ſabbato, & nõ continuò extrahet eum? quaſi dicat, licitum eſt, & ſicut hoc erat in iumentis ita in rebus. Si aliqua domus combureretur in ſabbato, licebat haurire aquam, & laborare in extinguendo incendium. Eodem modo ſi fruges in periculo manifeſto ſint licet eius ſuccurrere in die ſabbati. Item licebat die ſabbati curare ægrotos, vt ſi aliquis ægrotaret, & fortè eſſet aliqua peioratio laborantis, niſi die Sabbati daretur ei Pharmacum, vel fierent aliæ curationes, licebat illas fieri. Licebat etiam parare infirmis cibos, qui alia die congruè apparari non poterant, & hoc manifeſtat Chriſtus, qui in diebus ſabbatorum curabat infirmos, vt patet Ioan. 5. cap. de illo homine, qui paralyticus erat à 38. annis, & ſedebat apud probaticam piſcinam, dixitque ei Ieſus: Tolle grabatum tuum, & ambula, & redarguerunt eum Iudæi; ipſe autem reſpondit, quod ſicut pater operatus fuerat vſque nunc, ita ipſe volebat nunc operari, in quo Deum ſe monſtrabat, propter quod grauius perſequebantur eũ Iudæi, quia non ſolum ſabbatum ſoluebat, ſed quia patrem ſuum dicebat eſſe Deum, æqualem ſe Deo faciẽs. Idem patet Luc. 13. cap. quando curauit mulierem, quæ habebat ſpiritum infirmitatis à 18. annis, & erat inclinata, ita quod non poterat ſurſum reſpicere, & accuſauit eum Archiſynagogus, dicens, ſex dies ſunt, in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die ſabbati. Reſpondit autem Ieſus: Hypocritæ, vnuſquiſque veſtrum ſabbato ſoluit Aſinum, aut Bouem, & ducit adaquare, hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit Satanas à 18. annis non oportuit ſolui a vinculo in die ſabbati? quaſi dicat, ſic. Idem patet Luc. 14. capit. de homine Hidropico, quem curauit dicens Phariſæis; ſi licet ſabbato curare? ipſe autem apprehenſum eũ ſanauit, & dixit ad illos: Cuius veſtrũ Aſinus, aut Bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die ſabbati? & non reſpondere illi, cognoſcentes eum verè arguere. Licebat etiam in ſabbato propter neceſſitatem inquirere cibos, vt patet de diſcipulis Chriſti, qui ſabbato ambulabant per ſata, & vellentes ſpicas, atq; confricantes comedebant, vt patet Matth. 12. capit. Et Chriſtus probauit eos bene agere, cum arguerent contra eos Phariſæi. De his autem, quæ oporteat, vel quæ poſſunt fieri in ſabbato latiſſimè dictum fuit ſupra 12. cap. *Tu, & filius.* Primo loquitur ad rectorem cuiuslibet œchonomiæ ſub cuius poteſtate cæteri, qui in domo ſunt diriguntur, ſiue filij, ſiue filiæ, ſiue ſerui, ſiue ancillæ. Vel poteſt accipi hic, & melius; tu, prout eſt demonſtratiuum omnium perſonarũ liberarum, quæ iam ſunt ſui iuris, & capaces perfectæ rationis. Et patet hoc, quia ſi accipiatur hic, tu, pro rectore œchonomiæ, nulla mentio fiet de mulieribus maritatis, quia illæ non comprehenduntur nomine filiorum, aut filiarum, ſeruorum, aut ancillarum: oportet ergo, quòd comprehendantur ſub illo pronomine, tu, & tunc non referetur ad ſolum rectorem ęchonomiæ, quia fœminæ nunquam regunt ęchonomias tanquam capita exiſtentes, niſi viduæ ſint. *Filius tuus, & filia.* Loquitur de paruulis, qui nondum capaces legis ſunt, & hos debebant patres, & matres erudire, ſcilicet vt ſi vellent aliquid facere in die ſabbati, quod

Luc. 14.

Ioan. 5.

Mat. 12.

C, D, E

illicitum eſſet, arcerent eos; nam ſi non arceant a malis, peccata illa ſunt parentum ; qui non cuſtodierunt, ſicut tenebantur ; nam ſicus ait Phyloſophus 5. Ethy, filius eſt quod pars patris, donec ſit pelicon, ideſt donec ſit magnus, & emancipatus: ſicut ergo tenetur curare de ſeipſo, vel de parte corporis ſui, ita tenetur curare de filio ſuo; ſicut ergo quilibet curare debet, vt bonus ſit, ita curare debet, vt bonus eius ſit filius. Et cum parentes multum curant de bonitate filiorum erudientes eos in timore Dei, & in cuſtodia mandatorum, valde merentur, vt patet Gen. 18. cum dicitur de Abrahā; Scio, quòd præcepturus ſit filijs ſuis, & domui ſuæ poſt ſe, vt cuſtodiant viam domini, & faciant iuſtitiam, & iudicium, vt adducat Dominus propter Abraham omnia, quæ locutus eſt ad eam. *Seruus tuus, & ancilla tua.* Tenetur Dominus erudire ſeruum ſuum, & ancillam ſuam, quia ſeruus ſiue ancilla eſt aliquid quod eſt pure domini ſui; vt diffinit Ariſtoteles in primo Politicorum cap. 3. dicens: Seruus eſt organum actiuum animatum ſeparatum homo exiſtens ſimpliciter alterius: ſicut ergo tenetur agere curam paterfamilias de qualibet re ſua inanimata, nè pereat, qui ſibi perit, ita debet agere curam de ſeruis, & non ſolum inquantum ſunt vtiles domino, & pecunia eius, vt patet ſequenti capitulo, vel poſſeſſio eius, vt ait Phyloſophus in 5. Ethic. ſed etiam inquantum eſt homo. Et quia inquātum eſt homo eſt imaginē Dei factus, & capax Dei per amorem fidem, & ſpem, & poſtea beatificabilis, ſicut dominus ſuus, quia quantum ad hoc non eſt apud Deum diſtinctio liberi, & ſerui; ideo curare debet dominus, qualiter ſeruus dirigatur illam Beatitudinem, cuius capax eſt, & quia directio in illam eſt actus charitatis determinatus a lege, ideo dominus inſtruere debet ſeruum ſuum in timore Dei, & doctrina legis quantum ad ea, quæ debet facere, vel cauere, ſed licèt filius ſit aliquid patris antequam ſit emancipatus, & ſeruus ſit aliquid domini, & ancilla, vt declaratum eſt ſupra de vtroque: tenetur paterfamilias vtrumque in doctrina legis erudire: tam filium quam ſeruum; magis tamen tenetur filio ſuo, quam ſeruo ſuo, & hoc quia filius eſt pars patris donec ſit pelicon, ideſt emancipatus, vt ait Ariſtot. in quinto Ethi. pars autem dicit aliquid intrinſecum, ſeruus autem non eſt pars domini, ſed eſt pecunia domini, vel poſſeſſio domini, vt patet ſupra: poſſeſſio autem aliquid extrinſecum eſt; ſicut ergo nullus tenetur, nec debet naturaliter diligere tātum poſſeſſiones ſuas, ſicut corpus ſuum, ita non tenetur, nec debet diligere tantum ſeruus ſuum, ſicut filium ſuum, nec tenebitur tantum erudire ſeruum, ſicut filium, ideo in ſignum huius ſacra ſcriptura primo poſuit hic filium & filiam, deinde poſuit ſeruum, & ancillam. *Iumentum tuum.* Iumenta non debemus diligere ex charitate, cum nō ſint capacia beatitudinis, & tamen mandatur hic, quod iumenta noſtra in diebus ſabbatorum nihil faciant, ſicut nec nos, nec ſerui noſtri, vel filij. Vnde ſciendum eſt, quòd ſeruus, & ancilla comparantur ad dominum dupliciter: vno modo inquantum ſunt homines, & debet dominus eos erudire in præceptis Dei, vt participet vitam æternam, & hoc quia aliquid domini ſunt. Aut inquantum ſunt quædam res domini vtiles domini, quibus agentibus dominus intendit, quomodo in eis ſua vtilitas procuretur. Prima comparatio poteſt fieri inter ſeruum, & dominum ſolum quando ſunt eiuſdem religionis, ideſt fidei, vt ſi ambo Chriſtiani, vel ambo Iudęi, quia ſi ambo Iudæi eſſent, debebat dominus mandare ſeruo ſuo, vt nihil operaretur in ſabbato: quia etiam ipſe ſeruus, eo quòd circunciſus erat, obligatur ad obſeruantias legales. Sic etiam in Chriſtianis ſi aliquis ſeruus Chriſtianus eſſet alicuius Chriſtiani, dominus debet ſeruum inſtruere ſecundum doctrinam Euangelicam, & regulam vitę Chriſtianæ, vt cuſtodiat dies feſtos, ſicut ipſe dominus ſuus. Si autem dominus, & ſeruus ſint diſparis religionis, vt puta, quia dominus erat Iudæus, & ſeruus erat Gentilis, nec volebat conuerti ad ritum Iudaicum, dominus non tenebatur eum inſtruere ſecundam doctrinam legis; ſic

Valde merētur parentes erudientes filios ſuos in timorem Dei.

Tenētur Domini agere curā ſeruorum ſuorum, quā tū ad cuſtodiam legis.

F etiam ſi dominus ſit Chriſtianus ; & ſeruus ſit Sarracenus, vel Iudæus, non tenetur eum dominus erudire in doctrina, & vita Euangelica: erit ergo hic ſolum ſecunda comparatio, ſcilicet quòd comparabitur dominus ad ſeruum ſuum tanquam ad aliquam rem ſuam, ex cuius actione prouenit domino vtilitas: & tunc etiam dominus facere debet, vt ſeruus ſeruet dies feſtos non quidem propter ſeipſum, quia nihil in hoc meretur, aut proficit, cum talem religionem profiteri recuſet; ſed cuſtodiet propter dominum, quia ſi ſeruus operaretur, quieſcente domino, perturbaretur quies domini, & vacatio a Deo, quia domini contemplari volunt ea, quæ faciunt ſerui ne pigritentur, aut ocientur. Etiā quia curam habent quid ſerui agere debeant, ideo domini non perfecte vacarent ſeruis laborantibus. Et

G quod dicimus de dominis quantum ad quietem, idem dicendum eſt de ſeruis, ſcilicet quòd quando domini obſeruant ſolennitates obſeruent ſerui, quia alias domini obſeruare non poſſent, cum laborante ſeruo dominus perturbetur, vt declaratum eſt; idem autem eſt de iumento, aſino, vel boue, quia quando iſta animalia laborant, domini habent curam de laboribus eorum, & eodem modo impediuntur ſicut in ſeruis, vt patet ſupra. Et per hoc vetabatur Iudęis, ne poſſent iumenta ſua in diebus ſabbatorum conducere Gētilibus, vel accomodare ad laborandum, ſed debebant ea permittere quieſcere, ſicut ipſi quieſcebant. *Et aduena, qui inter portas tuas eſt.* Aduena poteſt accipi hic dupliciter. Vno modo pro illo, qui adueniebat de Gētilitate, & conuertebatur ad Iudaiſmum, & circunci-

H debatur, & habitabat inter Hebræos. Et de iſto manifeſtum eſt, quod debebat cuſtodire ſabbatum, & non ſolum ſabbatum, ſed etiam omnes obſeruantias legis, nam cogebantur iſti ad obſeruationem, & celebrationem Phaſe, vt patet ſupra duodecimo cap. cum dicitur, quòd ſi quis peregrinorum in veſtram voluerit trāſire coloniam, & facere Phaſe domini, circunciderur prius omne maſculinum eius, & tunc rite celebrabit, eritque ſicut indigena terrę: & ſubditur: Eadem lex erit indigenæ, & colono, qui peregrinatur inter vos. Et hoc patet, quia circunciſio erat ſignum diſtinctiuū populi Dei, vt patet ad Rom. quarto capitu. Sicut baptiſmus eſt nunc aliquid diſtinguens Chriſtianos a cæteris gentibus, & efficiens illos Chriſtianos: ſed ſic eſt, quòd ſi quis fuerit baptizatus, compelletur ad om-

I nes cæremonias, & obſeruationes legis Chriſtianorum; ita erit, ſi quis ſuſcepiſſet circunciſionem, tenebatur ad omnes obſeruationes legis veteris. De hoc Apoſtolus ad Gala. cap. quinto, Ego Paulus teſtificor vobis, quòd ſi circuncidimini, Chriſtus vobis nihil prodeſt, & poſtea ſubditur; Teſtificor omni homini circuncidenti ſe, quòd debitor ſit vniuerſę legis faciendæ. Alio modo accipitur aduena pro illo, qui aduenit de vna terra ad morandum ad aliam, & ſic aliqui de Gentilibus erant aduenæ inter Hebræos, quia veniebant de terra ſua in terram Hebræorum, vt morarentur ibi, quemadmodum ſunt mercatores. De iſtis autem dicendum eſt, quòd non intelligatur hic, quia nō poterant cogi ad aliquam obſeruantiam legalem, niſi

K vellent accipere circunciſionem, quæ erat via ad alias obſeruationes. *Aduena qui eſt intra portas tuas.* Ideſt etiam obſeruabunt diem ſabbati aduenæ de Gentilitate conuerſi ad Iudaiſmum, & iſti ſunt intra portas tuas, ideſt intra portas ciuitatum tuarum, & loquitur ad totum populum Iſrael, qui iunctus erat audiens verba domini. Et patet magis hoc in litera Hebraica, quæ habet. *Et aduena, qui in ciuitatibus tuis.* Sed manifeſtum eſt, quòd nullus de populo eſt, qui ciuitates haberet, ſed totus populus habebat ciuitates: eſſe autem intra portas, & eſſe in ciuitatibus idem eſt, quia in ciuitatibus ſunt, cum ciuitates muratæ ſint, intra portas ciuitatis ſunt, ideo ſcriptura interdum ponit vnum pro reliquo, quaſi idem ſint; & litera noſtra vtitur iſto modo loquendi, licèt litera Hebraica ponat intra ciuitates tuas. *Sex enim diebus fecit Dominus cœlum, & terram.* Poſito mandato de obſeruatione, hic po-

Quando domini obſeruāt feſta etiā ſerui obſeruare debēt, & iumenta.

Aduena dupliciter ſumi poteſt.

Rom. 4. Circunciſio erat ſignum diſtinctiuū populi Dei a cæteris. Gal. 5.

nitur

nimir cauſa huius obſeruationis, & fundatur in hoc ſimilitudo, quòd ſicut Deus ſex diebus operatus eſt, & ſeptimo die requieuit, ita Hebræi accipientes legem Dei ſex diebus operari debebát, & ſeptimo die requieſcere, & iſta aſſignatio fuit cóuenientiſſima illi tempori; nam iſta requies erat propter Deum: ergo aſſimilari debebant in ſua requie Deo aliquando quieſcenti, ſed Deus in ſeptimo die requieuit, cum per ſex dies cópleuiſſet opera totius creationis, ergo ipſi in ſeptimo die cum Deo quieſcente quieſcere debebant.

QVÆSTIO. XV.

Quæ bona erant in quiete ſabbati.

ERat autem duplex bonum in quiete huius diei: primum, quòd exhibebant Deo debitum famulatum, vel contemplando eum, vel laudando eũ, vel exibendo alia obſequia exteriora, vt ſacrificia, & ſimilia; obſeruando autem diem ſabbati complebát omnia iſta, quia poterant ea ſufficienter agere in eo. Secundum bonum erat ſpeciale, quia in quieſcendo ſeptimo die ad honorem quietis Dei operibus creationis confitebantur eũ creatorem, & infinitum, quod erat magna laus Dei, & confeſſio fidei multum meritoria. Nunc autem nos diem Dominicam obſeruantes eadem duo bona habemus, primum quod in hoc die poſſumus vacare Deo contemplantes, aut laudantes, vel quomodolibet aliter ſicut in qualibet aliarum dierum. Secundum quòd diem Dominicam obſeruantes ad honorem noſtri Redemptoris reſurrectionem eius die Dominica factam memoramus. Hæc aũt valde laudabilis confeſſio eſt Saluatori noſtro, quòd nos redemerit, & à mortuis reſurrexerit, & nos valde in hoc meremur, quòd eum noſtrum redemptorem, & formam atque exemplar reſurrectionis noſtræ profitemur. Quid autem nobis magis conueniat in obſeruatione feſtiuitatis noſtræ facere memoriam creationis, an redemptionis, ſupra declaratum eſt, ſcilicet quòd magis conueniat nobis memoriã facere redemptionis. *Sex diebus fecit Deus.* Quomodo iſti ſex dies intelligendi ſint, an ſecundum varias intellectiones angelorum, vel ſecundum diſtinctiones operum in diuerſis diebus, Gen. 1. c. latè declarauimus.

In obſeruatione diei Dominicę duplex bonũ eſt.

Gen. 1.

Fecit Deus. Recte dicitur hic facere, quia cęlum, & in terra, quæ hic nominatur, & omnia alia, quæ nomine eorum ſubintelliguntur, ſcilicet nomine cęli oẽs cæleſtes orbes, & nomine terræ omnia elemẽta. Iſte quidẽ omnia de materia prima facta ſunt. Factio autem eſt, cum materia præſupponitur, quemadmodum fuit in iſtis: materia autem non facta, ſed creata eſt, quia non ex præſuppoſito, ſed de nihilo ad eſſe deducta: eſt cęlũ, id eſt oẽs cęlos, & tamẽ vel intelligimus de cęlis, qui ex materia ſunt, quemadmodum ſunt oẽs mobiles ſpheræ, vt ipſum cryſtallinum, qui primum mobile dicitur, ſic enim accipiunt Philoſophi cœlos nominari, qui vltra primum mobile cęlum nullum ponũt. Et hoc quia ipſi apprehendunt numerum cęlorum per numerum diuerſorum motuum, quos percipiunt ſecũdum viam inueſtigandi Ariſtot. in duodecimo Meta. vbi computat numerum intelligentiarum. Cœlum autem empyreum, quod vltra iſtos ponitur a doctoribus catholicis, non eſt mobile, ſed ſtans, lucidum, & vniforme, & maximum corporum: ſi nempe de cęlis mobilibus intelligamus, omnes facti ſunt de materia, ſiue ponatur eadem materia ſuperiorum, & inferiorum, ſiue non, de quo magis dictum eſt Gen. 1. cap. Si autem accipiatur cęlum pro motibus cęli ſecundum quòd eſt hic intẽtio literæ tam pro empyreo, quam pro reliquis, non conuenit omnibus propriè fieri, quia cęlum empyreum ponitur a doctoribus non eſſe ex materia, ſed coæuum materiæ, & luci, atque tempori; ſcriptura tamen non multum curat aliquando diſtinguere de creare facere, vel producere. *Et terram.* Ponitur terra pro ſola terra, vt videtur velle hic ſcriptura: licet neceſſe ſit etiam ſubintelligi aerem, & ignem; diſtinguuntur tamen hic duo elementa ſolum, ſcilicet terra, & aqua,

Cælũ empyreũ lucidũ eſt, & vniforme immobile, & maximum corporum, et materia coęuum.

A & aqua intelligitur nomine maris, quia congregationes aquarum appellantur maria, vt patet Geneſ. 1. cap. Et non nominatur hic aqua fluminum, quia ipſa cum mari continuatur, & faciunt vnum quodammodo per cótinuationem, iuxta illud Eccleſiaſtes primo cap. Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat. *Et omnia, quæ in eis ſunt.* Scilicet ornatus iſtorũ, quia iſta primo creata, & diſtincta ſunt, deinde ornata ſunt: cęlo autem aſtra pro ornatu data ſunt, cũ videantur moueri in ipſo cælo iuxta opinionem vulgarem, vt aues in aere, intelliguntur etiam ea, quæ in aere ſunt, ſcilicet volatilia, & ea, quę in aquis ſunt, ſcilicet natatilia, & quæ in terra ſunt, ſcilicet animalia greſſibilia iuxta

Eccl. 1.

Opinio vulgatium eſt aſtra in cælo moueri, ſicut aues in aere.

B diuerſas ſpecies animalium. De aere autem, & igne non facit hic mentionem, nos autem poterimus eos intelligere nomine aliorum duorum elementorum, quæ nominantur, ſed intentio ſcripturæ non fuit iſta; ſic enim computauit terram, & mare quaſi non eſſent alia elementa, quia in hoc loquitur iuxta intentionem vulgarium, cum Deus iſta loquens loqueretur toti populo Hebræorum, quia erat populus rudis, ideo non nominauit ſpheram aeris & ignis, cum non putent eas eſſe; intelligentibus tamen aliquid per ſe notum eſt talia elementa eſſe. *Et requieuit die ſeptimo.* Quomodo intelligatur Dei requies Gen. ſecundo cap. dictum eſt; nam requieſcere eſt relaxari a labore, & eſt proprietas potentiæ fatigabilis. Eſt autem potentia fatigabilis virtus finita, actiua, corporea, organica. Primo quia virtus

Vulgarium poſitis fuit duo duntaxat elementa eſſe.

Gen. 2.

C tus finita non eſt fatigabilis. Deus enim, quia infinitæ virtutis eſt, licet Ariſtot. hoc neget in ſecondo de cęlo, & mundo, dicens, quòd ideo terra non mouetur: non eſt aliqua potẽtia potens eam expellere extra medium mundi; ſi autem potentia diuina non poteſt expellere terram de medio mundi, & illa eſt ſolum reſiſtentiæ finitæ, ergo potentia Dei non eſt infinita. Mentitur tamen, quia ignorat. Eſt enim potentia Dei infinita, vt tota ſacra ſcriptura probat, quæ nobis eſt pro ſolidiſſimo argumento, cum magis ei aſſentire debeamus, quàm eis, quæ videmus curam nobis, vt pulchrè declarabitur Deuteronom. quarto capit. Non eſt ergo fatigabilis, etiam ſi ipſe ſolus moueret totum mũdum, ſcilicet tam ſpheras cæleſtes quàm omnes elemẽtares, & etiam ipſam terrã, & hoc dato, quod ab æterno egiſ-

D ſet, nihil tamen Deus per ſeipſum mouet, ſed omnia mouentia mouent in virtute eius, ipſe autem ſolum mouet intelligentias motrices orbium in ratione amati, & deſiderati, vt declarat Ariſtot. in duodecimo meta. Et hæc veritas catholica eſt. Eſt etiam virtus fatigabilis actiua; virtus nemque actiua in agendo fatigatur, virtus autem paſſiua non, non fatigatur, quia nõ eſt ab ipſa motus. Et ſi obijcias, ꝙ virtutes paſſiuę fatigantur, vt patet in virtutibus ſenſitiuis receptiuis formarum, vt in virtute viſiua, & in auditiua; nam iſtæ fatigantur, vt patet in ſeptimo Ethic. vbi dicit Ariſtot. in fine, quod in videndo quidam dolores, & triſtitię ſunt, vt teſtantur omnes naturales, & conſequenter eſt ibi fatigatio. Reſpondetur quod potentiæ paſſiuæ non fatigantur propter ſe, ſed per accidens, quia ſunt in orga-

Virtus paſſiua non fatigatur.

E nis; nam organa ſunt teneræ cõplexionis, & vis armonica cõtinens totam armoniam organi ad potentiam, quæ quodam modo eſt actiua, eſt valde fragilis, ideo fatigatur, & cauſantur dolores, vel triſtitiæ in vidẽdo, vel audiendo, licet obiectum ſit temperatũ, ſi continuetur viſio in magnum tẽpus; requieſcit autem potentia viſiua cum clauditur oculus: patet ergo, quòd potẽtia viſiua ſecundum ſe non eſt fatigabilis, ſed vis actiua organi, quia licet oculus fatigetur in videndo, tamen adhuc potentia viſiua ſemper deſiderat videre, vt patet Eccl. 5. cap. cum dicitur: Oculus nõ ſatiabitur viſu, nec auris auditu. Itẽ de tactu; nã potentia tactiua eſt paſſiua, & nunquam fatigaretur recipiẽdo delectationem, & tñ fit aliqñ fatigatio circa organa, vt in actu venereo quidã multum ardẽtes nunquã ſatiantur delectatione venerea multiplicatis coitibus; tñ organa fatigantur, donec iam cauſentur dolores tam in viris, quam in fęminis coeuntibus, vt latè declarauimus Geneſ. 30. cap

Potentiæ paſſiuæ fatigantur per accidens.

Quo potentia tactiua fatigatur.

Tertium eſt, quòd virtus fatigabilis ſit corporea, licèt autem fatigatio non proueniat ex materia, prouenit tamen ex modo vnionis ad materiam in potentijs actiuis: quia potentiæ actiuæ exiſtentes in materia ſecundum modum determinatum, ſcilicet organicum fatigabiles ſunt. Es hoc ſequitur, quòd virtus motiua Angeli non eſt fatigabilis, nec Intellectiua virtus humana. Angeli autem, quia ſunt virtutes non vnitæ materiæ nunquàm fatigantur, ideo ſi ſemel poſſunt mouere aliquid appoſitum, vſque in æternum poterunt mouere illud; & eadem velocitate. Nos autem non ſic facimus, quia licèt poſſimus portare viginti libras per triginta paſſus in tribus gradibus velocitatis: tamen non poterimus portare eas per vnam leucam in eodem gradu velocitatis: In angelis autem, & in dæmonibus ſic eſt, quòd ſi

Angeli, & dæmones fatigabiles nō ſunt.

G apponatur vni Angelo certa pars terræ, quam portare poſſint in viginti gradibus velocitatis vſque ad duos paſſus, poterit mouere eandem partem terræ vſque ad mille leucas, & mouebit eam vſque ad mille millia annorum, ſine aliqua fatigatione, ſi tamen forte aliquid apponatur illi magnitudini datæ, non poterunt mouere aliquo modo, vel non poterunt mouere in tanta velocitate, vnde ſi alicui angelo apponatur vna valde parua magnitudo, poterit mouere eam in valde magna velocitate. Si autem detur maior magnitudo mouebit eam in minori velocitate, ſi rurſum maior, iterum in minori velocitate, & iſto modo deuenietur ad tantam magnitudinem, quam angelus ille portet, & ſi aliquid adderetur nullo modo poſſet portare vltra illā magnitudinem in aliquo gradu velocitatis; quidquid tamen H potuerit ſemel portare, & in eodem gradu velocitatis, in quo potuerit portare; portabit in æternum, ſine fatigatione:

QVAESTIO. XVI.

Qualiter Ariſt. ponebat perpetuitatem, & vniformitatē motus caleſtis.

ET iſto modo faciebat Ariſt. vniformitatem in motibus corporum ſupra cæleſtium in æternum, & armoniam perpetuam: nam dicebat orbes cæleſtes ab angelis moueri, ſicut catholica veritas ſatis conſentit, & dicebat quamlibet illarum intelligentiarum ſic ſe habere ad orbem illum, quem mouebat; quòd nō poteſt mouere eum in maiori velocitate, quàm mouebat, & ſi apponeretur aliqua magnitudo quantacunque eſſet, iam I non poſſet mouere eam in tanta velocitate in quanta ante mouebat orbem illū. Et ſicut dicebat de vna intelligentia mouēte, ita dicebat de oīb. alijs: nūnc ergo conceſſis iſtis principijs, ſequitur vniformitas in quolibet motu cæleſti, ſcilicet ꝙ angelo cuilibet dabatur orbis mouendus, quam moueret in tanta velocitate, quātā poſſet, & quòd non poſſet eum moueret ſaltem in vno gradu maioris velocitatis. Et ſi aliquid magnitudinis mouendæ apponeretur, non poſſet mouere in eodē gradu velocitatis, in quo ante mouebat. Aliud eſt, quòd intelligentia mouens moueat iuxta vltimum, quod poteſt mouere, ideſt in maiori velocitate, & virtute, quàm poteſt moueri iuxta conditionem rerum naturalium, quia ens naturale agit ſemper iuxta vltimū de potentia, ideſt agit quantum magis poteſt; vt ignis K comburit quantum magis poteſt comburere. Conceſſo vlterius, quòd potentia Angelica ſit infatigabilis, quia non eſt corporea, ſicut vult Philoſophus, neceſſario ſequitur, quod in eadem velocitate, in qua nunc mouetur ſphera ſolis ab intelligentia mouente eam in eadē moueatur vſque in ſempiternum ſi concedatur motus perpetuus. Et es hoc ſequitur identitas armoniæ motuum cæleſtium in æternum; nam ſi detur, quod duæ ſpheræ cęleſtes nunc ſe habeant in proportione velocitatis dupla, vel ſequialtera: vel ſes quiquinta, cum quodlibet eorum moueatur in æternum in eadem velocitate, neceſſe eſt, quòd ſemper maneat eadem armonia. Sicut autem dicimus vim motiuam angelorum infatigabilem, quia non eſt corporea, ita dicimus vim intellectus noſtri in intelligendo eſſe infatigabilem; Dato enim, quòd intellectus noſter inciperet intelligere

Conceſſa infatigabilitate intelligētia mouētis orbē ſolis ſequitur identitas armonia motus ſolis in æternum.

F aliquid, & perſiſteret in illa Intellectione indeclinabiliter per centum annos, nunquam fatigaretur. Et ſi arguas contra, quia nos fatigamur, quando multum vacamus operationibus intellectus, vt patet in ſtudentibus, qui pro magno labore habent vacare operibus intellectus. Reſpondetur, quòd hoc non prouenit ex potentia intellectiua, ſed ex defectu organorum, ſicut diximus de potentia viſiua, & auditiua, vel tactiua, quę per ſe non fatigantur, licet fatigentur organicæ virtutes cōtinentes armoniam organi, & potentiæ. Licèt de intellectu nō poſſimus dicere totaliter, ſicut de illis viribus, quia illæ ſunt vires puræ organicæ, intellectus autem non eſt vis organica, nec alligata corpori, nec ſequens complexionem totius corporis, vel vnius partis corporis, quæ ſupponit tamen ad ſuam operationem organa.

Intellectus noſter cū dā ſe infatigabilis eſt.

G Et quia organa ſunt duplicia, quædam interiora, quædam exteriora, ita intellectus pręſupponit operationes iſtarum potētiarum organicarum, ſed dupliciter, quia operationes organicarum potentiarum exteriorum; ſcilicet quinque ſenſuum, qui ſunt circa propria obiecta, requirit, quantum ad proceſſionem, Operationem autem potētiarum interiorum organorum requirit quantum ad ſimultatem, ſcilicet quòd licèt ad hoc, quòd aliquid intelligamus, oportet vt aliquid viderimus, audierimus, tetigerimus, ſiue guſtauerimus, quia ſecundum Philoſophum in primo poſteriorum, illa ſcientia caremus, cuius potentia de obiecto illius caremus; non eſt neceſſe tamen, quòd quādo intelligamus, quod actualiter videamus, aut ſecundum alios ſenſus ſentiamus. Nam licèt non poſſimus intelligere albedi H nem, ſi eam nō viderimus; tamen non eſt neceſſe, quòd quando albedinem intelligimus, eam actualiter videamus. Et ſic eſt de voce, quia nullus iudicat de voce, niſi qui audit, ad iudicandum tamen de voce non oportet, quod actualiter audiamus. Præſupponit ergo intellectus operationem potētiarum organicarum exteriorem, quantum ad proceſſionem, præſupponit etiam operationem potentiarum organicarum interiorum. Et hoc quantum ad ſimilitudinem, ſiue ſimultatem, ſcilicet quòd quando actualiter intelligimus, actualiter ſecundum phantaſticam potentiam, quæ eſt organica, & interior, conſideramus. Et non eſt hoc agere duos actus diſparatos, quia vnus alteri ſubordinatur, ſcilicet quod quando aliquid intelligere debemus, intellectus I conuertitur ſuper phantaſmata illuſtrando ea, & abſtrahit illa a conditionibus materialibus, & cognoſcit vniuerſaliter, & ſic eſt ibi conſideratio intellectiua, & & operatio phātaſtica, & hoc notat Ariſto. Cum dicit In tertio de anima: Oportet intelligentem circa phantaſmata ſpeculari, ideſt oportet, quòd ille, qui intelligit actualiter dum intelligit ſpeculatur circa phantaſmata, i. conuertat intellectum ſuum ad phantaſmata illuſtrando ea. Nunc ergo quòd nos fatigemur in intelligendo, non prouenit es fatigatione organorū exteriorum, ideſt virtutum actiuatum continentium armoniam organi, & potentiæ, quia non requiritur ſimultas actus iſtarum organicarum potentiarum exteriorum; quæ impedit intentionem intellectus intelligendo. Intellectus ergo fatigatur per accidens ex directa fatiga- K tione organorum interiorum, ſcilicet organi phantaſtici, & memoratiui, & aliorum, & ſecundum quòd iſta organa interiora ſunt delicatiora organis exterioribus, ita ſunt citius fatigabilia; neceſſe eſt enim, quòd quanto aliquod organum eſt ſubiectum alicuius virtutis magis ſpiritualibus, tanto ſit tenerius, quia requiruntur plura media armoniæ, cuius maximus gradus fundatur in maxima teneritudine. Cum ergo potētia phantaſtica ſit magis ſpiritualis, quam viſiua, vel auditiua, cum inter ipſam, & intellectum non ſit aliquod medium, neceſſarium eſt, quòd organum eius ſit tenerius, quam organum potentiæ viſiuæ. Patet etiam iſte modus in ordine perfectionis potentiarum organicarum exteriorum; nam potentia viſiua ſpiritualior eſt, quam potentia tactiua, cum potentia viſiua ſentiat per medium extrinſecum, & in magna diſtantia; potentia autem tactiua percipit per medium intrinſecum,

Ad actualem cognitionē intellectus nō requiritur actualis ſenſatio potentiarum exteriorū.

Ad hoc vt intellectus actualiter intelligat, neceſſarium eſt eſt actualē conuerſionē ad phantaſmata.

3. de anima.

cum,

Potentia viſiua & in parte corporis multum armoni- ca.

cum, ſcilicet per medium carneum, & in nulla diſtantia, oportet enim, quod realiter ipſum obiectum tangibile pertingat vſque ad carnem, ſed videmus, quòd potentia tactiua in toto corpore eſt ſiue in partibus teneris, ſiue duris, nec requirit magnam armoniam; potentia autem viſiua non poteſt ſtare, niſi in parte multum armonica, & tenera, qualis eſt oculus, vbi ſunt humores vitrei, & glaciales, & tunicæ teneres diuerſarũ complexionum fundantes armoniam. Conformiter ergo ex ordine perfectionis organum potentiæ phantaſticæ eſt tenerius, & maioris armoniæ; quam organum potentiæ viſiuæ, ergo citius fatigabile. Et ex hoc ſequitur quoddam corollarium, quod communiter experimur, ſcilicet, quod citius fatigamur conſiderando, aut ſtudendo quam videndo, vel audiendo; quia organa phantaſtica teneriora ſunt, ergo fatigabiliora: velocius fatigabiliora: velocius fatigamur ergo intelligendo, non quidem ex defectu ipſius intellectus, ſed ex teneritudine organi phantaſtici. Et hoc declarat Salomon Sapien. nono cap. dicens: Corpus, quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena habitatio deprimit ſenſum multa cogitantem. Ex hoc ſequitur, quòd anima ſeparata non fatigatur intelligendo, quod iam non præſupponit operationem organicam ſecundum proceſſionem, vel ſecundum ſimulratem, ſed ipſa intelligit per ſeipſam per ſpecies, quas habet de modo autem illarum ſpecierum ad præſens non curo, imo anima ſeparata habet continuam intellectionem nunquam deſiſtentem. Sequitur etiam, quòd in vita æterna beati non fatigentur continuè intelligẽdo Deum, vel poſt reſurrectionem, quando erunt ibi cum corporibus, nec erit in corporibus noſtris paſſibilitas iſta, ſecundum quam fatigantur organa, quia eſt conditio corporis corruptibilis, corpora autem incorruptibilia nihil horum habent, ſicut patet in ſuperioribus auctoritate Salomonis, ſcilicet Corpus, quod corrumpitur, aggrauat animam, id eſt corpus dum corruptile eſt, aggrauat animam, impediẽdo eam, & retardando ab actibus ſuis ex conditione corruptibilitatis. Dum ergo incorruptibile fuerit, non aggrauabit: ablata ergo corruptibilitate in vita æterna non fatigabimur continuò intelligendo. Quartum, quod requiritur ad potentiam, vel virtutem fatigabilem, eſt quòd ſit virtus organica, id eſt conſiſtens in organo; nam dato, quòd aliqua virtus ſit finita, & ſit actiua, & ſit corporea; ſi tamen non eſt in organo, non eſt fatigabilis: patet in virtute calefactiua ignis, quia illa finita eſt, actiua, & corpora, tamen non fatigatur, quia ignis non fatigatur in comburendo, & aqua non fatigatur in frigefaciendo, & ſic de qualibet virtute, quæ non eſt in organica. Sic enim res grauis non fatigatur in deſcendendo. Vocatur autem virtus organica illa, quæ eſt in organo. Dicitur autem organum quædam pars corporis diſſimilis reliquis in figura, & complexione, quemadmodum oculus, & naſus, & pedes, & lingua. Ex hoc ſequitur, quod corpora homogenea nullo modo ſunt organica, quod ibi omnes partes ſunt eiuſdem naturæ. Ideo non poſſunt reperiri partes diuerſarum complexionum, & diuerſarum denominationum. Sequitur etiam, quòd omnes virtutes corporum homogeneorum, ſunt infatigabiles, quod patet, quia virtus corporum homogeneorum, aut ſunt virtutes actiuæ, aut paſſiuæ, non ſunt fatigabiles, quia nulla virtus paſſiua fatigabilis eſt; Si autem ſint actiuæ; etiã infatigabiles ſunt, quia non ſunt organicæ, cum in corporibus homogeneis non ſint organa. Ex hoc ſequitur, quòd virtutes, vel qualitates actiuæ elementales non ſunt fatigabiles, ſcilicet caliditas, frigiditas, humiditas, ſiccitas; nulla enim iſtarum fatigatur in agendo. Et quia iſtæ ſunt virtutes elementorũ, licet poſtea reperiantur in homine, vel in alia re organica; nunquam tamen erunt fatigabiles, etiam ſi in ipſis organis reperiantur, quia non reperiuntur in rebus organicis vel in ipſis organis per modum organicum, nam virtus viſiua, quæ eſt organica, reperitur in oculo, & non in fronte, vel manibus, aut ventre. Et auditiua in aure, & non in naſo, vel calcaneo, & ſic de cæteris organicis potentijs. Caliditas autẽ ſi reperiatur in corpore humano, quod eſt organicum, non eſt in aliquo organo determinato, ſed eodem modo in toto corpore. Licet ergo caliditas, aut frigiditas in oculo, qui eſt organum, non tamen ſunt organico modo, quia non ſunt in oculo, vt in oculo, ſed vt in quadam parte corporis qualiſcunque illa ſit. Relinquitur ergo ex ſuperioribus ſolas virtutes organicas actiuas eſſe fatigabiles, Deus autem non eſt virtus finita, nec corporea, licèt ſit agens, & nullo modo patiens, nec etiam eſt organica, cum non ſit virtus alicuius partis corporis: ergo nullo modo Deus fatigabilis eſt, ſed requieſcere eſt proprietas virtutis fatigabilis, ergo non dicitur quieſcere eo modo, quo nos quieſcimus; in nobis autem ſunt virtutes actiuæ organicæ, vt potentia operatiua;

Quare citius fatigamur conſiderãdo, & ſtudẽdo, quã vidẽdo vel audiendo.

Organũ quid ſit.

Virtutes corporũ homogenearum non ſunt fatigabiles.

A

Quomodo Deus nõ ſit fatigabilis nec poſſit quieſcere

B nam motiua eſt in muſculis vbicumque ſunt muſculi in toto corpore, vis operatiua eſt principaliter in manibus, quia manus vocatur organum organorum, vt ait Ariſtot. de part. anim. libro quarto, capitulo decimo. Licèt aliquo modo reperiatur virtus operatiua in alijs membris, vt in cruribus, & pedibus; principaliter tamen in manibus, ideo in nobis iſtæ duæ virtutes ſunt directè fatigabiles, quia corporeæ ſunt, & actiuæ, & organicæ: fatigamur enim directè in operando, vt in ſcribendo, & texendo; fatigamur etiam in itinerando, fatigamur etiam in loquendo, quia locutio ſit ſecundum actiuam organicã motiuam iſtorum inſtrumentorum locutionis, & ſic de alijs actibus ſimilibus. *Idcirco benedixit Dominus diem ſabbati.* Id eſt quia Deus quieuit in die ſabbati, benedixit ei, benedicere ſemper importat multiplicationem, id eſt quia multiplicauit iſtum diem in bonis

In hoib. duæ ſunt virtutes fatigabiles, ſ. virtus motiua, & virtus operatiua.

C dando ei excellentiam inter alios dies. Fuit autem iſta excellentia, quod iſte dies cultui diuino applicaretur. De iſta benedictione magis diximus Gen. ſecundo capit. *Et ſanctificauit eum.* Id eſt ad cultum ſuum applicauit, vt ſicut ipſe die illo ab omni opere requieuerat, ita nos in die illo ab omnib. ceſſaremus ipſi ſoli; nam ſanctificatio eſt ad Deum applicatio, vt ex præcedentibus declaratum eſt.

Honora patrem tuum, & matrem tuam, vt ſis longæuus ſuper terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi. Non occides. Non mœchaberis. Non furtum facies. Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium. Nõ concupiſces domum proximi tui. Nec deſiderabis vxorem

D *eius, non ſeruum, non ancillam, non bouem, non aſinum, nec omnia, quæ illius ſunt.*

QVÆSTIO XVII.

De quarto decalogi præcepto,

H*Onora patrem tuum.* Poſitis præceptis primæ tabulæ, quæ in ſolum Deum diriguntur, hic ſequuntur præcepta ſecundæ tabulæ; ſecundum quæ homines in alterutrum rectè cõuerſantur, & quia tria ſolum poſuimus in prima tabula, neceſſe eſt, vt in ſecunda ſeptem

E collocentur, & patet, quia iſta mandata dicũtur eſſe relationes virium noſtrarũ, a quibus ſumus operatiui, vt ipſis relatiuis omnis operatio inde procedens regulata ſit. Eſt aũt triplex operatiua in hoie, quæ non eſt organica, ſed a qua primo eſt motus, ſ. rationalis, cõcupiſcibilis, iraſcibilis. Rationalis vis dicitur, ſecũdum quam nos concupiſcimus ea, quæ beſtiæ non concupiſcunt; nõ enim dicimus rationalem hic vim iudicatiuam, ſed vim deſideratiuam; qua nos deſideramus quædam quæ ſunt altioris gradus, quam ea, quæ deſiderant beſtiæ, & quæ nullo modo poſſunt deſiderare beſtiæ, & iſta ſunt fama, honor, potentia, ſapientia, & ſimilia. Circa relationem autem huius virtutis rationalis ponitur vnum preceptum, ſcilicet de honorando parentes, ſcilicet concupiſcendo eis honorem, & dando in quantum valemus. Si autem ſit circa relationem virtutis iraſcibilis, ſecundum quam inferuntur nocumenta,

Sufficientia præceptorum, quæ ponũtur in ſecũda tabula.

cum iraſcibilis ſit in malum deſtruendum, tunc dupliciter, quia aut eſt inſerendo directè nocumentum ipſi perſonæ, & ſic eſt præceptũ illud. Non occides: quia per occiſionem tollitur eſſe rei, & venit ad non eſſe. Si autem iraſcibilis non ſit directè ad eſſe ipſius perſonæ, ſed ad aliquod magnum bonũ perſonæ, ſic eſt præceptum. Non falſum teſtimonium dices. Si autem ponatur præceptum ad regulationem concupiſcibilis, dupliciter, quia vt prohibet actum, aut deſiderium faciẽdi. Si prohibet actum, dupliciter, quia aut prohibet actũ; qui eſt circa delectationem tactus, & ſic eſt mandatũ: Non mæchaberis. Aut eſt circa actum delectabilem in apprehenſione alicuius vtilis, quod rurſus ordinatur ad delectabile; vel aliquid alterum, & ſic eſt mandatũ: Non furtum facies, quia furando auferimus proximo rem ei vtilem. Si autem præceptum ſit circa directionem concupiſcibilis in ſolo deſiderio, tunc dupliciter, quia aut concupiſcimus delectabiſe, quod eſt in tactu; & ſic eſt præceptum de non concupiſcendo vxorẽ proximi ſui. Si autem ſit deſiderium ad res vtiles, ſic eſt præceptum vetans concupiſcere rẽ proximi, aut bouè, aut aſinum, aut ſeruum, & ancillam, & ſic patet ſufficientia iſtorum præceptorum, quæ ad proximum, & quæ ad Deum ſupra; iſtam autem differentiam latius proſequimur Deuteronom. quinto capit. vbi de hoc.

Honora patrem tuum. Honor dicitur exhibitio reuerẽtiæ in teſtimonium virtutis: quia enim pater filium genuit, aluit, & erudiuit, & eruditio bona, quam patres tenentur filijs dare procedit a virtute, debent patres honorari à filijs. Debetur autem iſte honor, & magna reuerentia patri; nam reuerentia eſt conſiderata magnitudine reſilire in propriam paruitatem. Cum ergo filius debeat conſiderare patrem, vt quoddam magnum bonum, debet reuereri; ſicut enim Deo reueremur, quia eum, vt maximum ens, & maximum bonum reputamus, ita quia patrem poſt Deum in ſecundo gradu reputare debemus, valde honorare, & reuereri tenemur. Sic enim ait Phyloſophus in octauo Aethic. ꝙ patribus, & Deo non poſſumus retribuere æqualia, idest quantumcumque bonum, vel honorem Deo impendimus, nil ei ſatis facimus, ita de patre pro ſuo modulo, quia licèt multa bona, & honorem, atque reuerẽtiam, cæteraque obſequia impẽdamus, non poterimus tantum retribuere, quantum contulit; nam tribuit totum eſſe noſtrum per generationem, tribuit noſtrum augmentari per educationem, & neceſſariorum appoſitionem, tribuit & mores per eruditionẽ, quãtum ergo habemus, pater contulit. Nullus ergo patri æqualia retribuit. Debet etiam iſte honor impendi parentibus propter duo: primo quia parentes ſunt, & totum bonum nobis contulerunt. Secundo quia antiquiores, & ſeniores nobis ſunt; ſenibus autem reuerentiam exhibere debemus, vt ait Deus per Moyſen Leui. 19. cap. ſcilicet. Coram capite cano conſurge, & honora perſonã ſenis. Et licèt honor dicatur propriè exhibitio reuerentiæ, quæ conſiſtit in quadam humiliatione capitis, & alijs cæremonijs vrbanitatum humanarum, & filius teneatur hunc exibere patri ſuo, ſicut cuilibet ſeni, & cuilibet virtuoſo; non tamen ſolum iſte honor impendendus eſt, ſed etiam patribus obediendum eſt, vt quæcumque mandauerint, quæ contra Deum nõ militent, quia in talibus nulli foret obediendum, cum Deus ſit ſupremus pater, vel quæ non ſint deſtructiua ſtatus noſtri, vel contra bonos mores, eis obedire tenemur. Et non ſolum obedire tenemur, ſed etiam in omnibus neceſſarijs ad vitam, vel quomodolibet aliter ſuccurrere, & tunc correſpondebunt noſtræ bonæ actiones, vel retributiones paternis beneficijs, vt ſicut patres nobis tria contulerunt, ita eis tria impendamus, licet ea, quæ retribuimus autem eſſe per generationem, impendamus parentibus gratiarum actiones, & honorem, quia ſicut eſſe eſt maius bonum ſimpliciter, ita honor eſt maximum bonum politicum, vt patet in quinto Ethicorum. Accepimus à parentibus eruditionem in morib. præſtemus eis obedientiam in mandatis omnibus. Cõtulerunt nobis neceſſaria ad vitam, cum ea per nos ac-

Honor ẽ exhibitio reuerentiæ in teſtimoniũ virtutis.

8. Ethic.

Immediate poſt Deũ, patrem honorare debemus.

Leui. 19.

Obediendũ eſt patribus in omnibus quæ contra Deũ non militant.

Tria a parentibus accepimus.

F quirere non poteramus, retribuamus nos eadem illis, cum ipſi acquirere, vel laborare non poſſunt, & iſta eſt rectiſſima diſtributio. Sic enim ordinat Philoſophus generationem in ſeptimo Politicorum capit. 15. ſcilicet; quod patres generent ad annum 37. vel paulo ante, & tunc quando patres inceperint deuenire ad inopiam virium, ita quòd ſibi laborare non poſſint, filij erunt ætatis perfectæ, & robuſti, ſcilicet annorum triginta, vel vltra, & poterunt ſuccurrere patribus. Si autem viri accipiant generare in valde parua ætate, vt in anno 14. vel 15. in quo Eccleſia, & leges humanæ permittunt matrimonia iungi viri, cum genuerint, ita teneri erunt, quòd nõ ſufficiãt ſibi, nec filijs neceſſaria miniſtrare. Si autem viri generent in magna ætate, vt in anno quinquaginta, vel quaſi, quando ipſi deuenerint ad
G ſenectum, ſcilicet ad annũ 65. vel quaſi, in quo iam non valeant ſufficienter laborare, adhuc filij erunt teneri, & ſic generatio erit inutilis, quia tunc nec pater ſufficiet ſibi aut filijs neceſſaria procurare, nec filij ſibi aut patribus. De hoc autem magis diximus Geneſ. 30. cap. & quare leges humanæ, & Eccleſiaſticæ conſentiant iungi connubia in tenera ætate, cum ſit contra perfectionem ſtatus politici. Hoc ergo in iſto præcepto inducitur, vt honorem, obedientiam, & ſuſtentationem parentibus miniſtremus. Et in hoc valde Chriſtus reprehendit Phariſæos, qui retrahebant homines a benefaciendo patribus dicentes, quòd ſufficiebat patrem aut matrem verbo honorare, etiam ſi nihil ei daretur, & hoc faciebant, vt omnia, quæ dari debebant patribus darentur templo ad ipſorum auaritiam explẽ
H dam, aut ſaltem implendam, vt patet Marc. 7. cap. cum dixit Chriſtus, quod Phariſæi frangebant traditiones, & legem Dei propter traditionem ſuam, & ſubiungit. Moyſes dixit: qui maledixerit patri, aut matri, morte moriatur, vos dicitis, ſi dixerit homo patri, aut matri corbam, quod eſt donum quodcunque ex me tibi proderit, & vltra non dimittitis eum quicquam facere patri ſuo immutantes verbum domini propter traditionem veſtram. Iſti eſt enim Phariſæi iſta facientes multum obuiabant rationi naturali ſubtrahentes parentibus filiorum miniſtrationes in neceſſarijs. Et in hoc à brutis animalibus arguuntur. Ciconiæ enim prudentiores, & magis gratæ, quam ipſi ſunt; nam vt ait Iſidorus Etymologiarum lib. duodecimo, & in libro de pro-
I prietatibus rerum, ciconiæ ſic ſe affectu pio ad parentes gerunt, quod tanto tempore filij parentes ſenectute confectos in nido nutriant ab eis in ætate paruula ſunt nutriti, magis autem deberent nutrire, quia dato, quod filij duplo nutriant parentes ſenes, quas ab eis in infantia, & pueritia fuerint nutriti, non reddunt æqualia. quia ſemper manet beneficium generationis, per quod cõmunicatur eſſe ſimpliciter, cui nihil æquale poteſt retribui: deficiũt autem in hoc ciconiæ, quia vim iudicatiuam rationalem, ſecundum quam ita ſyllogizent, non habent: quidquid tamen ſit, erubeſcere debet humana ingratitudo, cum beſtias videat ſuis genitoribus eſſe gratas. *Et matrem tuam*. Omnia, quæ de patre dicuntur, de matre etiam intelligenda ſunt: nam mater, communicauit filio eſſe per generationẽ:
K nam pater, & mater ſunt tanquam vnum totale generans; tenetur autem cuilibet, tanquam totaliter gignenti; pater tamen magis agit ad generationem filij, cum virtus formatiua corporis præcipuè ſit in ſemine paterno; ſemen autem maternum magis ſe habet per modum paſſiui contemperati a ſemine humano paterno, ita quòd in vtroque commixto virtus actiua deciſa in ſemine paterno inducat organizationem, & formas debitas agendo, & diſponendo cum adiutorio virtutis cæleſtis, vſque ad vltimum, in quo deberet educi forma vltimata ſpeculata de potentia materiæ, & quia non poteſt educi propter excellentiam formæ, inducitur in potentiam materiæ, ſcilicet ab extra ab ipſo creatore. Eſt ergo materialiter filius ex vtroque ſemine tam materno, quam paterno: cum vterque ſpermatizet. Quantum ergo ad hoc matri tenemur ad gratiarum actiones, & ad honorem magnum re. eternũ-

In qua ætate debeat matrimonia iungi.

Mar. 7.

Nota admirabilẽ ciconiarum prudentiam.

que ſicut patri, & licèt pater in hoc excedat matrem; quia ſemen paternum habet vim actiuam formatam; ſemen autem maternum habet vim paſſiuam; tamen mater excedit patrem tanquam ad vim conſeruatiuã: nam deciſo ſemine paterno, pater nihil agit, maires autem continent illud, & in earum vteris per nouem mẽſes fętus formatur, & perficitur, & ibi de ſanguine materno cibatur: hęc autem non ſine magno matrum dolore fiunt, & quotidiano faſtidio, alijſque laboribus, qui ſolent mulieribus grauidis euenire. Inſuper & extremum in partu periculum, quod matres experiuntur, & dolent acerbè, & interdum moriuntur; ab hoc autem patres naturaliter liberati ſunt: Tanti ergo labores ad filiorum natiuitates in matribus magnos valde de filijs honores promerentur. Secundum etiam beneficium in matribus eſt quantum ad eruditionem: nam & matres filios erudiunt, imo id quod principale eſt ſiue bonum, ſiue malum a matribus eſt: quia filij cõuerſantur cum matribus in tenerrima ætate, in qua fortiſſimę fiunt impreſſiones tunc, quia ſuſceptiue potentiæ aut vires multum diſpoſitæ ſunt, quia teneræ, ideo quidquid infigitur, funditus infigitur. Secunda cauſa eſt, quia in tenera ętate nullę impreſſiones adhuc factæ fuerant, ideo primę inuenientes potentiam non occupatam, nec ad aliquid alterum attendentem, & totaliter eam occupant, & infiguntur radicitus, & quaſi indelebiliter, quia vt ait Philoſophus in ſecundo Ethic. non modicum differt iuuenem ſic vel ſic confeſtim aſſueſcere, & propter hoc concludit Philoſophus in fine primi Polit. quòd ad faciendum filios bonos nõ modicum refert habere curam mulierum, quia mater eſt dimidium liberorum, ſcilicet quantum ad eſſe bonos, vel eſſe malos: propter hanc autem eruditionem, quam filij a matribus ſuſcipiunt, tenentur eis ad reuerentiam ſicut patribus, & ad obediẽtiam. Mater etiam tertium beneficium filio impẽdit quantum ad augmẽtationem, quia eum ſicut pater alit, & ſpecialiter, quia in tenera ętate cum cibos duros fętus ſumere non poteſt, mater cibum lacteum, quem natura propinauit, adminiſtrat; nam ex eiſdem ſumus, & viuimus, & ſicut natura ingeminauit generationem, ita genitis cibum prouidit connaturalem, donec duriores fiant, & valeãt alios cibos inquirere, vt ait Philoſophus in primo Polit. circa medium. Etiam quia mater tenetur alere filiũ, ſi vir & vxor diſiungãtur, nam iura humana ſtatuunt, vt mater vſque ad triennium nutriat filium, quia tunc indiget magis ſolatio materno, quàm paterno. Si autem filius exceſſerit triennium, debet nutriri apud patrem, vt patet De conuerſione infidelium cap. ex literi, & C. de patria poteſtate in l. nec filium. Vnde verſus.

Mater excedit patrem quàtum ad vim cõſeruatiuam filiorum.

Eruditio principalis filiorum ſiue recta, ſiue nequã a matre eſt.

Alere matris erit trimum, trimoque minorem.
Maiorem trimo alere patris erit.

Quando autem vir, & vxor ſimul ſunt, tunc vterq; laborat in educando fętu, quia vir quantum ad exteriora, fęmina autem quantum ad obſequia, & diſpoſitiones domeſticas: tenetur ergo filius propter hoc matri ad ſuſtentationem ſicut patri, cum ipſa fuerit in neceſſitate.

QVÆSTIO. XVIII.

E E ſi quæras, cui magis tenetur patri, aut matri. Reſpondetur, quòd quantum ad debitam ſuſtentationem ęqualiter tenetur patri, & matri, maxime, quia ſuſtentatio eſt aliquid, quod non debet dari diuiſim patri, & matri, ſed ſimul, cum vir, & vxor ſimul habitent, & in eadem menſa paſcãtur; quod ergo vni datur vtrique datur. Si autem quæras quantum ad honorem, & reuerentiam: reſpondetur, quòd inquantum parentes ſunt, æqualiter honorari debent, ſed preter hoc conſiderandum eſt, quòd honor exhibetur in teſtimonium probitatis, probitas autem, & virtus magis pertinẽt ad viros; nam & nomen ſuum hoc innuit, cum viri a virtute dicantur: eſt ergo regulariter magis honorandus pater, quàm mater, ita quòd magis ei filij teneri debent, & timere a voce eius. Si autem accidat, quòd pater ſit vilis valde, & imperfectus homo, & mater ſit valde virtuoſa, & ſecundum ſe magno honore, licèt vtrunque veneremur, magis tamen matrem honorabimus. De obedientia autem dicendum eſt, quòd obedientia eſt ad mandata obtemperare: cum ergo tam vir, quam vxor aliquem in domo regant, quia dominari debent principatu Ariſtocratico, ideſt virtuoſo, vt concludit Ariſto. 8. Etico. & quia in iſto principatu, qui magis virtuoſus eſt, magis regit, cum vir virtuoſior ſit, quia prudentior ſecundum naturam, & conſtantior, atque propoſiti tenacior, ideo magis patri obediẽdum eſt, quia in pluribus, & quia magis habenti auctoritatem mandandi, cum vir caput ſit mulieris, vt patet
B prima ad Corint. 11. cap. hic autem expreſſe ſolum mandatur honor dari patribus, quos proprio nomine patres appellamus, ſcilicet patribus, qui genuerunt, ſubintelligi tamen de alijs ſtatibus perſonarum, quæ vocantur patres. Deus autem per creationem, & gubernationem pater vocatur, vt patet Deu. 32. capit. cum dicitur: Nunquid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, fecit, & creauit te? & nos eum in Dominica oratione patrem appellamus, dicentes: Pater noſter, vt patet Matth. 6. capit. ſed de honore debito huic patri in tribus mandatis primæ tabulę determinatum eſt. Vocatur etiam pater quilibet ſenex, & huic honor impendi debet, de quo Leui. 19. capi. Coram capite cano conſurge, & honora perſonam ſenis: iſtis autem propter ſenectutem ad quendam honorem exhibendum tenemur,
C ad obediendum autem non, nec ad ſuſtentationem, niſi ſecundum quòd cuilibet alteri indigenti. Et iſte honor debitus ſenibus non debetur cuilibet ſeni, ſed ſolum ſenibus honeſtis, atque virtuoſis, quia cani ſunt ſenſus hominum, & ſenectus vita immaculata, & ſenectus non diuturna, nec annorum numero computata: vt patet Eccl. 10. ca. Si autem aliquis ſenes ſint viliſſimi, atq; impudici, eis honor nullus debetur, ſed potius correctio. Alij vocantur patres, qui curam de nobis gerunt. ſ. domini noſtri, vel temporales, vel ſpirituales pręlati, quia vtrique intendunt qualiter bene vita noſtra reguletur. Temporales quidem quantum ad conditionem ſtatus politici; ſpirituales autem quantum ad ſtatum ſpiritualem: licet vtrique, & temporalem, & ſpiritualem ſtatum curant, iſtis ergo honor impenden
D dus eſt, & valde magnus, de quo Ariſto. 5. Ethic. cum poſuiſſet, quòd reges, & alij principes boni politiarum diſtribuunt iuſtum ſimpliciter, ſubiuxit, quòd his danda eſt merces, ſcilicet honor, & gloria, ideſt magnus honor a tota politia, quo nullum maius bonum politia habet. Gloria etiam, ideſt fama danda eſt, quia ſubditi debent laudare principem ſuum, vt ſic nomen eius celebretur in vniuerſa terra. Et non accipit Philoſophus gloriam pro vita æterna, quàm nos gloriam vocamus, ſed pro clara cognitione nominis, ſcilicet pro fama: licèt in eo, qui politiam bene regat, & ad bonum finem, non ſolum detur honor, & fama in præſenti, ſed etiam poſtea vita æterna, nam ſubditi dant hic mercedem, quam poſſunt: licèt non condignam gloriam, & honorem; qui tamen plura hic deſiderat, tyrannus vocatur,
E ſecundum Philoſophum vbi ſupra. Gẽtiles tamen quodam modo ſecundam mercedem viderunt, ſcilicet eã, quam Deus dat bonis rectoribus politiarum, vt patet in libro, quem fecit Tullius De ſomno Scipionis, vbi Scipio audit in ſomnijs a quodam alio mortuo Scipione, qui bene rexerat politiam, quomodo rectores ciuitatum valde magna poſt mortem præmia recipiebant, & in hoc incitabat ipſum Scipionem Aphricanum ad vtilitatem reipublicæ deſiderandam. De hoc multa Macrobius in libro ſuper ſomnium Scipionis. Aliud autem de his tangit Virgilius Aeneidos in libro ſexto, vbi agit de campis Eliſijs, & de animabus beatis, quæ petunt cãpos Eliſios. Honor ergo iſtis rectoribus ciuitatum, & ſpiritualibus prælatis valde magnus dandus eſt. Obedientia etiam eis debetur; nam intentio bonorum principũ, & legiſlatorum eſt facere ciues bonos, & obauditores legum,

Filius eſt magis tenetur patri, quam matri.

Regulariter ſemper magis honorandus eſt pater, quam mater.

8. Etic.

Patri magis obediendũ eſt, quam matri.

Mat. 6.

Qualiter ſenes honorandi ſunt.

5. Ethic.

Quid gentiles de gloria hominis poſt mortẽ ſenſerunt.

legum, ideſt obedientes legibus, vt patet primo, & decimo Eticor. Oportet ergo, vt ipſi rectori, aut prælato obediant; aliter enim nec legi obedirent, nec ciuitas permaneret, cum ciuitas dicatur vna ſecundum attributionem ad vnum, vt ait Philoſophus in tertio Polit. capit. 2. Sicut nauis habet vnũ regimẽ, licèt motus plures ibi ſint, quia omnes ſubordinantur ad ipſum directorem principalem, ita In ciuitate vnitas eſt, vnitas legum, & vnitas principatus; ſi tamen non obedirent ſubditi ſuo rectori, non eſſet vnitas ciuitatis, cum non referrentur omnia ad vnum, ſed quilibet ad ſeipſum. Neceſſaria eſt ergo obedientia ad rectorem, qui eſt pater ciuitatis, & ad omnes, qui præſunt, quia tunc conſeruabitur ciuitas, alias impoſſibile eſt; his etiam mandat

1. Pet. 2. Deus obediri, vt patet prima Petri 2. cum dicitur: Subditi eſtote omni creaturæ propter Deum, ſiue regi tanquam præcellenti, ſiue ducibus tanquam a Deo miſſis;

QVAESTIO. XIX.

Rectores politiarũ, & eccleſiaſtici prælati de bonis ciuitatis viuere debent.

SVſtentiatio autem, quæ tertium eſt, iſtis debetur, quia principes ciuitatum, vel regnorum, & prælati debent ſuſtentari a ſubditis, & patet, quia ſeruus alicuius ſuſtentari debet a domino ſuo, qui autem eſt ſeruus communitatis, debet ſuſtẽtari a comitate, ſicut qui altari ſeruit, viuere debet de altari, vt patet prima ad Corin. 9. c. & extra de Præben. in ca. cum ſecundum Apoſtolum. ſed principes, & prælati ſunt perſonæ publicæ, ergo debent viuere de republica: patet, quia quilibet de tota cõmunitate laborat pro rebus ſuis specialiter nõ curãs de bonis aliorum: principes autem, & prælati non debent curare de bonis ſuis, ſed de bonis communitatis conſeruando ſtatum politicum, nam tota iſtorum ſolicitudo eſt in diſtribuendo iuſtiam ominibus de politia; iuſtitia autem non eſt bonum propriũ, ſed alienum; qui ergo iuſtitiæ ſtudet, non ſtudet ſibi ſed alteri, ſic declarat Ariſt. quinto Etic. & ideo dicit, quòd difficilius eſt eſſe iuſtum, quam habere alias virtutes, quia per quamlibet aliarum virtutum quilibet eſt bonus ſibi, per iuſtitiam eſt ſolum alteri bonus; magis autem inclinantur homines ad ſeipſos, quàm ad alteros. Et ex hoc concluſit Philoſophus in eodem libro ex auctoritate Biantis, quòd principatus oſtendit virũ, ideſt quando aliquis eſt virtuoſus, & non eſt princeps, non incumbit ſibi onus diſtribuendi iuſtum, & vacandi aliorum vtilitatibus relicta ſua: quando autem eſt princeps, incumbit ei iſtud onus ceſſandi a ſuis vtilitatibus: & quia hoc eſt valde graue, ibi demonſtratur, quis eſt vir. i. quis eſt virtuoſus. Vel ſi forte aliquis ante bene ſe habebat in rebus ſuis, & ex hoc iudicabatur virtuoſus, cum inceperit principari ceſſando a ſuis vtilitatibus, & ſtudendo vtilitatibus aliorum, videbitur ſi erat vere virtuoſus, vel non. Laborant ergo principes, vel prælati qui vocantur patres bono publico, debent ergo ſuſtentari de bono publico. Et hoc ſiue de bonis communitatis, cum communitas habet bona, quæ ſunt propria eius, ſicut quælibet politia bene inſtituta debet habere, vt ait Ariſto. in fine ſecundi Politicorũ; ſiue de bonis particularium perſonarum. Nam ſicut ait Apoſtolus prima ad Corin. 9. capi. Si ſpiritualia vobis ſeminamus, non eſt indignum vt temporalia veſtra metamus: ſic ergo cum principes totaliter inſiſtant bono publico, ſicut quilibet inſiſtit bono ſuo priuato, ſicut quilibet de bono ſuo priuato ſuſtentatur, ita princeps de bono publico ſuſtentabitur, & hoc dicit Apoſtolus ad Rom. decimo tertio ca. loquens de principibus, & prælatis: Dei enim miniſter eſt, & vindex in irã ei, qui malum agit, ideo neceſſitate ſubditi eſtote, non ſolum propter iram, ſed etiam propter conſcientiam, ideo enim tributa præſtatis: miniſtri enim Dei ſunt, in hoc ipſum ſeruiẽtes. Reddite ergo omnibus debitum, cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal, cui honor, honorem. Eſt ergo ſufficiens atque honorabilis ſuſtentiatio rectoribus, & prælatis exhibenda, cum omnium noſtrum tanquam patres curam gerant ad ſua nihil attendentes. Qui autem principes, vel prælatus

Principes & prælati ciuitatis nõ debent curare de reb' ſuis. 5. Ethic.

Principatus oſtendit virũ.

Quælibet politia bene inſtituta debet habere aliquid cõmune.

1. Cor. 9.

F eſt magis vacans vtilitati ſuæ, quàm diſtributioni iuſti politici, ſecundum Philoſophum, in quinto Ethi. non prælatus, aut princeps ſed tyrannus eſt, quæ ſatis dura diffinitio eſt noſtris principibus, & prælatis: Patet ergo omnia, quæ patri, & matri carnalibus debentur, his quoque deberi, qui præſunt. Alij autem proximi, qui non pertinent ad hæc quatuor genera perſonarum, quæ ſupra enarrauimus, non vocantur patres, intelliguntur tamen omnes proximi nomine patrum, quia illis bene facere tenemur in neceſſitate poſitis, vt ait Auguſti. Paſce fame morientem, quòd ſi non paueris occidiſti. Sed iſtis non tenemur ad omnia, ad quæ tenemur patribus, quia non tenemur ad honorem; qui eſt exhibitio reuerentiæ. Nec tenemur ad obedientiam, ſed ad ſolã ſubuentionem in neceſſitatibus, & iſti intelliguntur no-

Principes & prælati magis vtilitati propriæ vacãtes, quam communi, tyranni ſunt. Aug.

G mine patrum, quia ſacra ſcriptura ponit hic iſta præcepta tanquam quaſdam concluſiones iuris naturalis multum vniuerſales. Applicatio autem ad magis particulare pertinet ad ſapientem. Et ſicut nomine parentum intelliguntur hic omnes alij proximi; ita nomine honoris intelliguntur omnia opera pietatis tàm ſpiritualia, quam corporalia, vt arare, docere, cõſulere, ſolari, parcere, iniurias ſuſtinere, & ſic generaliter de omnibus operibus miſericordiæ. Vnde ſi quæratur, pietatis opera ſpiritualia, vel corporalia, ad quod præceptum reducantur: dicendum eſt, quòd ad præceptum quartum de honorando parentes. Et hoc eſt quantum ad omnia bona opera, quæ agenere debemus: nam mala opera, quæ vitare teneatur, pertinent ad alia ſex præcepta huius ſecundæ tabulæ. Hoc quartum præceptum

Opera miſericordia pertinet ad 4 præceptũ decalogi

H de honore parentum ponitur tanquam caput ſecundæ tabulæ immediatè poſt præcepta de cultu Dei, & ratio eſt, quia patres ſunt nobis, vt dij, quia ſicut a Deo tanquam ab vniuerſali principio omnium rerum eſſe recipimus, ita a parentibus tanquam a principijs immediatis eſſe recipimus, ideo Philoſophus in octauo Ethic. comparat parentes & Deos dicens, quòd dijs, & parentibus non poſſumus æqualia retribuere. *Vt ſis longæuus ſuper terram.*

8. Ethic.

QVÆSTIO. XX.

Quare in iſto præcepto ſolo ponitur prãmiũ diuturnitas vitæ.

IN nullo alio præcepto ſpecialiter ponitur præmium, vel retributio danda pro bono opere, niſi in iſto, ſcilicet vitæ diuturnitas. Et ratio eſt, quòd ille, qui pa-
I trem, qui principium vitæ eſt, honorat, in habendo vitam longam præmietur, è contrario autem filijs, qui patres non honorant, vita breuiatur, inciduntque in magnam infortunia. Et ſicut eis Deus promittit vitam longam, Ita etiam promittit bonorum temporalium abundantiam, ſiue quibus in hominibus ſecularibus vita laborioſè, atque miſerabiliter ducitur, licèt profundius contemplando fortè contrarium diceremus. Intelligendum autem, quòd licèt hic promittantur bona, quæ ſunt in longitudine vitæ, non ſolum iſta promittuntur, quia ſatis modicum erat talia dari in præmium; nam quælibet operatio in charitate promeritoria eſt vitæ æternæ: cum ergo actus honorandi circa patrem ſit actus bonus ex genere, cum ſiat ex charitate, vitæ æternæ promeritorius eſt: Deum tamen, cum lo-
K quebatur iſti populo adhuc rudi promittebat bona ſenſibilia, quæ amabat, quia adhuc cæleſtia non intelligebat. De hoc magis diximus Gen. 15. capi. Cum autem dicit, quòd illi qui honorant patres, viuent vita longiori, verum eſt, communiter, vel ſaltem quantum ad meritum, ideſt qui honorat patrem, meretur, vt viuat vita longiori. Aliquando tamen fit, vt hi qui patres honorant cito moriantur, & hi qui patres dehonorant, atque contriſtant in longum vitam extendant. In his autem occulta Dei diſpoſitio latet, quia fortè, qui parentes honorant, & boni ſunt, cito rapiuntur, ne a malitia peruertbentur, ſic dicitur Sapien. quarto capitu. de bonis: Placuit Deo, factus dilectus, & viuens inter peccatores, tranſlatus eſt, raptus eſt, ne malitia permutaret intellectum eius, & ne fictio deciperet animam illius. De malis autem, & dehonorantibus parentes ſi multũ

Gen. 15.

viuant,

viuant, dicendum eſt, quòd fortè ex miſeratione Dei A euenit expectando eos de die in diem ad pænitentiam, ſic dicitur Iſai. tertiodecimo capitul. Ideo expectat nos Deus, vt miſereatur noſtri. Vel fortè ad dānationis ſuæ cumulum fit, vt non habeat quo excuſetur, qui tandiu expectatus ad pęnitentiam, non mouetur. Adhuc tamen de illo, qui honorat parentes, & cito mortuus eſt, dicere rectè poſſumus, & debemus, quòd ille multis diebus vixit: nam tempus eſt ſpacium conceſſum ad agēdum, ſi autem aliquis in triginta annis fecit opera tanta atque tam magnifica, quanta alius fortè non potuiſſet facere in centum annis, dicitur vixiſſe pluſquā ille, qui vixit centum annis. Tempus enim ſecundum ſe bonum non eſt, quia eſt cauſa tabefactionis, & eſt cauſa mali, & obliuionis, vt patet in quarto Phyſic. Sed inquantum refertur ad actus qui fiunt in ipſo, bonum eſt. cum ergo de actibus virtuoſis ille, qui parentes honorabat in pauco tempore plures egit, quam ille, qui non honorabat in magno tempore: ergo plus vixiſſe videtur, qui honorauit parentes, & cito raptus eſt, quàm qui eos non honorans longo tempore vixit. Et iſtū modum loquendi obſeruat ſcriptura, vbi ſupra Sapient. 4. cap. cum dixiſſet de bonis, qui cito rapiuntur, ſubiūxit: conſumatus in breui expleuit tempora multa, Ideſt in paucis diebus compleuit multos dies: placita enim erat coram Deo anima eius, ideo properauit educere illum de medio iniquitatum. In iſto præcepto fuit facta promiſſio ſpecialiter, vt inducerentur ipſi Iudæi ad benefaciendum, & honorandum parentes: nam erant valde crudeles contra parentes nolentes eis impendere pietatis obſequia, vel obedientiam, aut honorem, ſed ita ſe habebant tanquam ad extraneos, & hoc adhuc durauit in eis vſque ad tempora Chriſti, qui valde redarguit Phariſæos, qui retrahebant homines à benefaciendo parentibus: vt patet Marc. ſeptimo capitulo. *Super terram quam, Dominus Deus tuus daturus eſt tibi.* Deus laudauerunt valde iſtam terram promiſſionis, vocans eam fluentem lacte, & melle, & Moyſes valde eam laudauit, cùm declarauit deſiderium ſuum de transeundo in illam, vt patet Deuter. tertio capitulo, cùm dicitur. Precatus ſum dominum in tempore illo, dicens: Domine Deus & cęt. & ſequitur: Tranſibo igitur, & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & montē iſtum egregium, & Libanum. Demonſtrauit etiam eam eſſe delectabilem in ſua conqueſtione, quando conquerebatur cum cordis magna amaritudine, quòd non tranſiret in terram illam, vt patet Deute. quarto cap. cùm dicitur: Iratuſque eſt contra me dominus propter ſermones veſtros, & iurauit, vt non tranſirem Iordanem, nec ingrederer terram optimam, quam daturus eſt vobis: ecce morior in hac humo, non tranſibo Iordanem, vos tranſibitis, & poſſidebitis terram egregiam. Perſuaſo ergo Iudæis, quòd iſta erat terra valde delectabilis, atque deſiderabilis, ferrentur in eam deſiderando tanquam in quendam finem cognitum ſecundum ſe bonum, & vellent pertingere illum finem: & diuerterēt a quolibet, per quod impediebatur peruentio in illum finem. Nuc ergo dicitur eis, quòd honorando parentes potuerunt viuere magno tempore ſuper terram illam, quam habituri eſſent: ſi autem non honorarentur, pauco tempore in ea morarentur, vel quia cito morerentur, vel quia captiui in exteras nationes ducerentur: laborarent ergo, diligenterque cuſtodirent iſtud præceptum, vt non priuarentur terra tamdiu concupita. Hoc autem rectè tenebat ſi ipſi deſiderauiſſent, & reputauiſſent terram illam, ſicut deſiderare, & reputare debebant, ſed non fecerunt: quia, vt patet Pſalm. 150. Pro nihilo habuerunt terram delectabilem. Iſta promiſſio eſt ſpecialis ad Iudæos, quia non poterat hoc referri ad alias gentes: nā nullis alijs gentibus promiſerant Deus dare terram, in qua habitarent, & dato quòd promiſiſſet aliquibus ſicut Idumæis, & Ammonitis, atque Moabitis, vt declarabitur Deute. ſeptimo capitulo, non poterat hoc adaptari, quia non daturus erat eis Deus terram ad habitandum, cùm iam dediſſet, vt patet Deute. ſecundo capitulo. Ab ſolos ergo Iudæos hoc referendum eſt, & quia iſti mandata erant moralia, & de iure naturali, obligabantque omnes homines, neceſſe erat, quòd ipſi in complendo illa ex charitate, mererentur vitam æternam, & complendo illa, etiam ſine charitate mererentur vitæ diuturnitatem, ſed hoc inducebantur ex natura præcepti, & hoc in quacunque terra eſſent; expreſſit tamen hic Deus de terra, quàm daturus erat, quia ſolis Hebræis loquebatur. *Quam Dominus Deus tuus dabit tibi.* Dabat eis ſpem de habendo terram illam, quia ad hoc eduxerat eos Deus de Aegypto, vt eductis daret terram fluentem lacte, & melle, vt patet Deute. ſexto capitulo. Et dicitur: Quā Dominus Deus tuus dabit tibi, quaſi dicat, non accepiſti eam viribus tuis, ſed ex miſericordia Dei, quæ hoſtes illos fortiores, & robuſtiores te, atque maioris numeri confregit. B Non ergo dicere debes, quòd fortitudo manus tuę hæc oīa tibi præſtitit, ſed miſericordia Dei, de quo Deuter. ſeptimo capitulo. Et fit hic mutatio perſonæ. Nam deberet dicere, vt ſis longęuus ſuper terram, quam ego daturus ſum tibi: & dixit, Quam Dominus Deus tuus daturus eſt tibi: iſte namque, qui loquebatur, vocabatur Deus: ſic enim ſe vocauit in principio huius capituli, dicens: Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti. Et licèt hoc verum ſit, quòd Deus daturus erat terram illam Iudæis, & quòd ille, qui iſta loquebatur nō erat Deus: nec daturùs erat terrā Chanaan Iudæis, & ſic non eſt mutatio literæ: quia tamen litera vocauit iſtum Deum: neceſſe eſt ex ordine literæ fieri mutationem perſonæ: & iſta mutatio conſueta eſt in ſacra ſcriptura, vt patet in Pſal. tertio verſu vltimo, & C Deute. ſexto capitulo. *Non occides.*

Quare aliqui parentes dehonestantes diuturnantur in vita, & è contra.

4. Phyſ.

Pſ. 150.

Nullis gentibus Deus promiſit dare terrā, in qua habitarē, niſi Iudæis.

Deut. 6.

Deut. 7.

Deut. 6.

QVAESTIO. XXI.

Istud eſt ſecundum pręceptum ſecundæ tabulæ, & ſūt iam omnia iſta negatiua, quia cùm tota ſecunda tabula præceptorum ſit de directione hominis ad hominē, poterit ſe aliquis habere ad alterum dupliciter, vel bona impendendo, vel nocumenta cauendo. Quantum ad primum, quod eſt bonorum impenſio, fuit primum præceptum huius ſecundę tabulæ de honore parētum, quia nomine parentum omnes proximi intelliguntur, & nomine honoris omnia opera pietatis, vt declaratū fuit ſupra: in his autem ſequentibus ponuntur inconuenientia, quæ oportet vitare. Et ponuntur plura D negatiua, quàm affirmatiua, quia negatiua ſunt maioris obligationis, & grauioris tranſgreſſionis, ideo debebant magis explicari: nam licèt teneatur homini benefacere, magis tamen tenetur non nocere, quàm benefacere: exprimuntur ergo hæc ſex genera nocumentorum, & ſecundum hoc ſunt ſex præcepta negatiua, quę ſequuntur. Iſtud primum ponitur, quia inter cętera grauius eſt: nam nullum maius nocumentum alicui fieri poteſt, quàm vt inferatur ei mors, cùm mors tollat eſſe ſimpliciter, quod eſt per totum bonum, & fundamentum aliorum bonorum. In alijs autem nocumentis non poteſt tolli tantum bonum, quia non tollitur eſſe ſimpliciter, ſed aliquid quod eſt in ipſo eſſe ſcilicet aliqua perfectio: tanquam ergo maximum nocumentum in principio hoc prohibitum eſt. Hoc autem cęteris eſt E horribilius: nam fornicari, aut furari, vel talia concupiſcere, parui momenti ſunt, & reputantur cōparata ad occidere. *Non occides.* Per hoc vetatur non ſolū occiſio, ſed ēt quęlibet mēbri mutilatio, aut ſanguinis effuſio, vel qualiſcunque facta percuſſio, quę ſit via ad mortē, vel quomodocunq; ſe habeāt. Nā omnia, quæ pertinēt ad idē genus, reducuntur ad idem pręceptū. Rabbi Salomon dicit quòd in iſto præcepto ſolùm vetatur occiſio: mutilatio autem membrorum, vel alię percuſſiones, ſiue ſanguinis effuſiones vetantur in præceptis iudicialibus. Sed hoc non poteſt ſtare, quia pręcepta iudicialia fuerūt data ſoli populo Iudaico, ſicut cęremonialia: ergo nullam aliam gentem obligabant. Patet enim, quia non obligabantur gentiles ad ſuſcipiendum ritū Iudaicum, ſine illo namque poterant ſaluari, ergo non obligabant eos præcepta iudicialia: ſed mutilatio membri, aut

De quinto præcepto decalogi.

Magis tenetur, homini non nocere, quàm benefacere.

aut ſanguinis effuſio, quæ non inferret mortem ſecundum Rabbi Salomonem pertinent ad præcepta iudicialia ergo Gentiles non obligabantur ad nõ percutiẽdum, vel mutilandum, & effundendum ſanguinem: quidquid ergo horum aliquis de Gentilibus faceret non peccaret: ſed nihil eſt hoc falſius. Nam cunctæ leges Gentilium hoc vetabant, ſicut occiſionem, & non ſolum gentes habentes legem, ſed etiam gentes, quæ legem non habentes ſolo naturali iure reguntur; hoc obſeruant. Item cum iſta præcepta iudicialia, & cæremonialia non inſint: a natura, ſed a ſola voluntate legiſlatoris, & populi ſuſcipientis, nunquam obligant anteq̃ dentur, ſed populo Hæbræorum iſta præcepta data ſũt in monte Sinai: ergo antequam peruenirent ad illum locum, non obligabantur non effundere ſanguinem, vel non mutilare, ſed hoc valde inconueniens eſt. Et ſi forte dicas quod iſta ponuntur in præceptis iudicialibus, & tamen obligabant antequam darentur iudicialia: oportet quòd reducantur ad aliquod de præceptis decalogi, quæ ſunt præcepta iuris naturalis. Dicendum ergo, quòd hic vetatur homicidium, & omnes percuſſiones, vel ſanguinis effuſiones; & quodcunque pertinens ad iſtud genus, quia naturaliter omnia hæc vidẽtur eſſe nocumenta, & fugienda eſſe. *Non machaberis.* Mæchia adulterium notat; & hoc fit cum vxore alterius.

Secunda pracepta iudicialia non ſunt a natura. Occurrit tacita reſponſioni.

Sextum præceptũ decalogi.

An nomine machia prohibeatur ſolus concubitus adulterinus, vel omnis carnalis delectatio ſine matrimonij fædere, etiam ſimplex fornicatio.

QVÆSTIO VIII.

HEbræi volunt quòd hic ſolum prohibeatur concubitus adulterinus, & nullus alius. Doctores noſtri volunt, quòd prohibeatur omnis carnalis delectatio quæ fit ſine matrimonij ſædere. Et patet, quia qui prohibet minus malum, prohibet a fortiori maius malum pertinens ad idem genus: vt ſi quis prohibeat non percutere proximum, prohibet a fortiori non occidere, etiam ſi non exprimatur dato, quòd non fiat illa occiſio per percuſionem, ſed veneno, vel alias: ſic cum hic manifeſte in cortice literæ vetetur adulterium, vetabũtur a fortiori omnia maiora vitia pertinentia ad genus coitus, ſed ſunt maiora, atq; nefandiora vitia, & magis infamia in genere coitus, quàm ſit adulterium: ergo illa ſemper vetabuntur, & fortiori diſtrictu, quam adulterium. Sicut eſt coitus cum pecoribus, ſiue incumbendo, ſiue ſuccubendo, coitus maſculorum adinuicem, coitus incæſtuoſus, vt ſi quis cum matre, aut ſorore, & ſic de cæteris conſanguineis, vel affinibus, & mollities manifeſtum eſt, quòd iſta grauiora, & nefandiora ſunt, ergo magis vetabuntur. Dicendum ergo, quòd in hoc præcepto vetatur Mæchia, ideſt adulterium expreſſe, ſed nomine adulterij omnia alia mala pertinentia ad coitum prohibentur, ſiue beſtialitas .ſ. cum pecoribus, ſiue ſodomia in coitibus maſculorum, ſiue incæſtus in coitu conſanguinearum, & affinium: ſiue raptus in coitu puellarum raptarum de domo paterna, ſiue ſtuprũ, ideſt violatio, vel deflotatio prima virginum, vel etiã ſimplex fornicatio, ſcilicet ſoluti cum ſoluta, & non ſolum omnia iſta, quæ per coitum perpetrantur, ſed etiã aliæ inhoneſtæ delectationes in effuſione ſeminis qualicunque modo fiant ad experiendam delectationem veneream, quæ non fiunt ad alteram perſonam, ſed aliquis in ſe ipſo fædiſſime, atque nefandiſſime agit. Quod genus vocatur mollities, quia ad valde molles pertinet, quia nullam triſtitiam tolerare poſſunt in reſiſtendo concupiſcentiæ venereæ. Et non ſolum in perfecta ſeminis effuſione, ſed etiam in quibuſdam præludijs, quæ humana inquirit, & inuenit malitia, de quibus melius, atque ſecurius arbitror ſubticere. De omnibus his, quæ mala, & vitanda dicantur, & peiora quam adulterium, vel ſaltem quædam maiora, & quædam æqualia manifeſtare opus non eſt, quia omnes gentes ſic arbitrantur, & ſic ſanxerunt iura humana, etiam quæ nul-

Doct. ſententia

F lo modo accedebant ad legem Dei, & in his duriſſimas pænas imponit. De duobus tamen iſtorum maius fortè videtur dubium, ſcilicet de peccato mollitiei, quod quis in ſeipſum perpetrat, & de ſimplici fornicatione. De peccato autem mollitiei, quin malum, atque fædiſſimum ſit, dubium nulli eſt, & quilibet audiens bene diſpoſitus faſtidit, & horret. De iſto tamen peccato leges humanæ non curauerunt, licèt ſciuerint aliquid tale eſſe. Et hoc propter duo: primo, quia lex curat de peccatis, quæ manifeſtari poſſunt ad punitionem: peccatum autem mollitiei manifeſtari non poteſt, cum nullo teſte fiat, nec ad alteram perſonam perpetrantur, ſed qui agit in ſeipſo agit, & cum loca quærantur, quæ à cęteris hominibus ſeparata ſunt, & ſatis occultabile ſit, imò verè nunquam ſcibile, niſi qui egerit, reuelauerit

Qualiter leges humanæ de mollitie mentionem nullam egerunt.

G ſi quis filius iniquitatis, imò ipſa iniquitas inuerecundia inuerecundior nullo modo in patulo erubeſcat talia nefandiſſime perpetrare: excedens adhuc in iniquitate turpiſſima ſacrificia Priapi, in quibus ipſe ſacerdos in gradibus altaris conſiſtens verenda toti populo demoſtrabat incitans ad vera ſacra Priapi, quæ in deordinatiſſimis coitibus celebrantur: alias autem nullus in hac re peccans prodibilis eſt, quia in media multitudine conſtitutus hoc ſine aliorum cognitio patrare valeat. Pudet de hac re protrahere ſermonem, cum & ipſa cogitatio ſatis fæda, & periculoſa ſit, maxime iuuenibus fluxis ad libidinem, quia promptior nulla venus. Cum ergo iſtud vitium huius conditionis ſit, nunquã vel rariſſime cognoſci poſſit, nec ad punitionem venire, leges humanæ prudentiæ ductæ conſilio, maluerunt

H ſubticere, quàm naturam humanam inutiliter infamare. Idem videtur eſſe in iſto vitio, quòd ſit in malis cogitationibus: nam malæ cogitationes peccatum ſunt, ſi deliberatè ſint, vt ſi quis apud ſe deliberauerit alterũ occidere, dato quòd non occidit, iam peccauit. Etiam ſi quis in corde ſuo mulierem concupierit deliberatione, iam peccauit, vt patet Matth. quinto capitulo. Qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eſt in corde ſuo: iſta tamen peccata lex humana non punit, ſed ſola lex diuina, vt patet Matth. quinto cap. vbi Chriſtus addit iſta peccata cogitationem ad pęnam, ſicut leges humanæ ponebant ſola peccata operationum. Et dato, quòd lex humana iſta mala eſſe iudicet, vt patet in quibuſdam coniurationibus factis con-

Quare leges humanæ cogitationes iniquas nõ puniunt.

I tra Dominos, vel prælatos, & tamen non curat de cogitationibus, quia illæ non poſſunt prodire in patulo, cũ Deus harum ſolus diſcretor altiſſimo iudicio, & ſtrictiſſima indagine ſcrutans corda, & renes inueſtiget. Quæ ergo probari non paſſunt, vt ad punitionẽ veniãt in legibus punienda ſcribere, eſt fruſtra occupare membranas, & ſtudium apponere impoſſibili. Cum autem cogitationes malę ſunt in dãnum reipublicæ, vel principis, aut ſimilium perſonarum, dato quòd patratæ non fuerint, ſi tamen conſtare poteſt aliquo modo de tali voluntate, vtputa inter plures de talibus coniuratio, & colloquium factum, etiam pænam lex imponit, vt patet extra in Decretis, & ſexto quæſt. prima capitulo. Quæro ergo in verſo. Si quis cum militibus, & quaſi idẽ. C. ad legem Iuliam maieſtatis in lege ſi quis.

K Secunda cauſa, & potiſſime quare leges humanæ non curant de iſto vitio, quia licet legiſlator velit facere ciues ſimpliciter bonos, tamen principaliter in lege mandantur ea, quæ concernunt habitudinem vnius ciuis ad alterum, vel ciuium ad ciuitatem, quòd autem aliquis bene ſe habeat ad alterum eſt per opera iuſtitiæ, cum iuſtitia ſit bonum alterius, vt patet in 5. Ethic. & dicatur iuſtitia in retribuendo, ſiue diſtribuendo vnicuique, quod ſuum eſt, vt patet in inſtituta. De iuſtitia, & iure, in principio. Solos ergo actus iuſtitiæ mandat lex humana 5. actum vero liberalitatis, vel eutrapeliæ, vel magnanimitatis, vel amicitiæ, aut temperantiæ non mandat lex, quia non punit ebrios, vel guloſos vel timidos, & ſic de cæteris, qui vitioſi ſunt. Nec valet, ſi obijcias de eo, quod dicit Philoſophus in 5. Ethic. in principio, quòd lex præcipit omnem actum virtutis, vt non percutere, non conuitiari, cum dicit ſ

Lex humana ſolos actus iuſtitiæ præcipit.

Præcipit autem lex, & fortis opera facere, vtputa non derelinquere aciem, nec fugere, nec abijcere arma, atque temperati, vtputa, non mœchari, nec conuitiari atque manſueti, vtputa non percutere, nec contendere: ſimiliter autem, & ſecundum alias virtutes, & malitias, hæc quidem iubens, hæc autem prohibens; nam quidã actus virtutum aliarum ſunt, qui communicant cum iuſtitia, & actus oppoſiti actibus illarum virtutum communicant cum iniuſtitia, & quia leges humanæ intendunt bonum politiæ tãquam finem, ſcilicet pacem communem: & iſta pax impeditur per hoc, quòd aliquis male ſe habet ad alterum iniuriando, vel in rebus nocendo, ideo leges humanæ intendunt tollere ſolum iſtos actus, qui ſunt impeditiui. Et quia iſti pertinent ad iniuſtitiam, leges humanæ ſolum curabunt de actibus iuſtitiæ, & iniuſtitiæ, hos quidem præcipiendo, B illos autem vetando. Et quia contingit, quòd actus aliarum virtutum aliquando coincidunt cum actibus Iniuſtitiæ, vel iniuſtitiæ, ideo lex humana præcipit, aut vetat illos inquantum ſunt actus iuſtitiæ, vel iniuſtitiæ, ſed non inquantum ſunt actus aliarum virtutum. Et patet iſta ratio, quia ſicut lex vetat generaliter omnem actum iniuſtitiæ, & vetat aliquem actum intemperantiæ, ſi vitaret illum actum inquantum eſt actus intemperantiæ vitaret omnes actus intemperantiæ, cum nullus eorum bonus ſit, ſed lex humana vetat adulterari, quòd ad intemperantiam, vel incontinentiã ſiue mollitiem pertinet, & non vetat ebrietatem, quæ pertinet ad intemperantiam, & eſt viliſſimum vitium: nec vitat guloſitatem, & ſimilia, quæ ad eandem intemperantiam pertinét. Ratio autem diuerſitatis eſt, quia C adulterium, qui eſt actus intemperantiæ, eſt etiam actus iniuſtitiæ cum per illud noceatur proximo, cuius coniugij fœdera violantur, & proles incerta efficitur, & ſic de alijs malis, quæ ibi concurrunt ad alterum. Quantum ad ebrietatem non eſt idem, quia licèt ſit opus intemperantiæ, tamen ſecundum ſe non importat magis. Non eſt ergo ebrietas, vel guloſitas pertinens ad iniuſtitiam, ergo nullo modo vetatur a lege. Et ſic generalis regula eſt, quòd nullus actus vetatur a lege, niſi actus iniuſtus, vel qui pertinet ad ipſam iniuſtitiam particularem, quæ eſt commutatiua & diſtributiua, vt patet in quinto Ethicorum, ſiue ſit actus alicuius alterius virtutis, & reducatur ad iniuſtitiam particularem, vt ponit Ariſtoteles, in eodem quinto. Eſſe D ſpecies iniuſtitiæ commutatiuæ Mœchia, ideſt adulterium, & ſerui ſeductionem, & doloſam occiſionem, & peragogiam, ideſt aquarum occultam deductionem, & ſic de alijs ſpeciebus. Sic ergo adulterium vel Mœchia prohibentur a lege non inquantum ſunt ſpecies intemperantiæ, ſed vt ſunt partes iniuſtitiæ particularis: Ebrietas autem nullo modo eſt particula iniuſtitiæ particularis, ideo nullo modo vetatur a lege. Et ſecundum hoc patet reſponſio ad dictum Ariſt. ſcilicet, præcipit autem lex opera fortis, vt non dimittere aciem, nec fugere, nec abijcere arma. Dico enim, quòd lex humana non vetat iſta, inquantum ſunt vitia oppoſita fortitudini, ſed inquantum ſunt actus iniuſti: nam ſi actus fortitudinis directe mandaret omnem actum fortitudinis; mandaret, & vetaret omnem actum timiditatis, & audaciæ: ſed non facit hoc: nam ſi aliquis timidus ſit, vel E audax, non punitur a lege, ſed hic præcipiuntur actus fortitudinis, non vt ſunt actus fortitudinis, ſed vt ſunt actus iuſtitiæ. Eſt enim iuſtum, quòd nos pugnemus pro republica, defendendo eam ab hoſtibus: qui autẽ derelinquit aciem, aut fugit, vel abijcit arma, non defendit rempublicam: ideo iniuſtum valde eſt, inquantum ergo eſt iniuſtus punitur a lege, non autem inquãtum timidus. Sic etiam cum dicit lex præcipit opera tẽperati, vt non conuitiari, nec mœchari. Reſpondetur, quòd non præcipit iſta opera temperantiæ inquantum opera temperantiæ ſunt, ſed inquantum ſunt opera iuſta, vel iniuſta; nam mœchari iniuſtum eſt, quia eſt magna iniuria, proximo, vt declarauimus; conuitiari autem eodem modo eſt actus intemperati large dictu; tamen non prohibetur vt actus intemperati, ſed vt actus

Reſponſio ad obiectionem ſupra factam.

A iniuſti, quia iniuſtum eſt conuitiari alicui. Sic reſpondetur ad aliud quando dicit, quòd lex præcipit actum manſueti, vt non percutere, nec contendere, nam iſtos non præcipit, inquantum ſunt actus manſueti, vel iracundi, ſed inquantum ſunt actus iuſti, vel iniuſti: nam percutere valde iniuſtus actus eſt, & contendere. Habito ergo hoc fundamento, licèt mollities ſit actus intemperantiæ, cum ſit circa delectabile tactus, tamen non eſt actus iniuſtitiæ particularis, cum per mollitiem nulli noceatur, ſed ſibi ipſi mollis malum facit; non ergo curat lex de iſto vitio, quia non pertinet ad iniuſtitiam, de qua eſt tota intentio legis. Et ſic cùm dicatur, quòd lex præcipit omnem actum virtutis, verum eſt materialiter, inquantum reducuntur ad ſpecies iuſtitiæ particularis: ſed formaliter ſolos B actus iuſtitiæ præcipit, De alio reſtat dicendum, ſcilicet de ſimplici fornicatione, vtrum vitetur in hoc præcepto. Et ſciendum ad hoc, quòd cum iſta ſint præcepta de iure naturali, ideſt de illis inclinationibus, quæ inſurgunt ex natura communi animalis, vt ex propria Inclinatione hominis ſecundum rationem, quæ eſt natura hominis, oportet, quòd omnia, quæ mala iudicantur, vel ſecundum communem Inclinationem animalium, vel ſecundum principia communia rationis practicę hic vetentur tacitè, vel expreſſè, ſed fornicatio ſimplex eſt mala, cum nos iudicemus eam malam ſecundum principia rationis practicæ: ergo vetatur hic: ſed non poteſt intelligi vetita, niſi in iſto præcepto, non Mœchaberis: ergo nomine Mœchiæ, vel adulterij intelligitur ſimplex fornicatio. Conſe C quentia ſatis apparet, antecedens patet, ſcilicet quòd fornicatio iudicetur mala naturaliter, ſcilicet ex principijs communibus intellectus practici. Sed ſciendum quòd ad hoc, quòd aliquid dicatur malum, vel bonum naturaliter, non eſt neceſſe quòd omnes homines eadem ſententia iudicent illud bonum aut malum, vt ait Ariſtoteles, in decimo Ethicorum ſubdens exempla, ſcilicet quòd ſicut eſt circa ſenſus exteriores, ſcilicet quòd mel naturaliter eſt dulce ſecundum ſe ipſum, & omnis, qui habet guſtum diſpoſitum illud experitur; ſi tamen aliquis habeat linguam infectam colera, iudicabit mel eſſe amarum. Vel de viſu manifeſtum eſt, quòd Ethiops niger eſt, ſiue coruus, & omnes habentes oculos diſpoſitos iudicabunt eſſe nigros; ſi tamen aliquis patiatur ophtalmian iudicabit illos eſſe albos, vel D ſubalbos propter melancoliam corruptam, & ſubalbam, quam habet in oculis. Sicut ergo licèt iſti iudicent Ethiopem, & coruos albos, & mel eſſe amarum: tamen ſecundum veritatem, mel ſemper eſt dulce, & coruus atque Ethiops nigri, ita ſi aliquis ſit indiſpoſitus ſecundum paſſionem concupiſcentię iuuenilis circa actum venereum, iudicabit fornicationem ſimplicem non eſſe malam, & non ſolum hanc, imò & adulterium iudicabit non eſſe malum; illi tamen, qui ſunt temperati, iudicabunt eſſe malum adulterium, & malam fornicationem ſimplicem, & omnes temperati hoc facient; ipſi tamen iudicabunt coitum coniugalem eſſe honeſtiſſimum, atque temperatum: ergo videtur quòd fornicatio ſimplex ſecundum ſe mala eſt, quia ab omnibus bene diſpoſitis mala iudicatur, licèt alicui male diſpoſito bona videatur. Sicut alicui haben E ti guſtum male diſpoſitum id, quod eſt delectabile videtur triſtabile, & è contrario. Item patet hoc in ipſis incontinentibus, quia incontinens eſt pœnitiuus, vt ait Ariſtoteles, in ſeptimo Ethicorum nam paſſione exiſtente egreditur a recta opinione, & malum operatur: ſed rurſus ſoluitur a paſſione, & iudicat contrarium, vt ait Ariſtoteles, eodem libro, ſed ſic eſt, quòd qui incontinens eſt, dum eſt in paſſione iudicat ſimplicem fornicationem bonam, & illam ſequitur: poſtea paſſione ceſſante, quando intellectus operatur, iudicat malum eſſe fornicatum fuiſſe: ergo videtur, quòd intellectus ſibi ipſi relictus nulla paſſione perturbante iudicat malam forte fornicationem ſimplicem: ergo mala eſt naturaliter. Item actus naturaliter efficitur bonus, vel malus ex ſuo fine, quando autẽ

An ſimplex fornicatio vitetur per 6 præceptũ legis.

10. Ethi.

7. Ethic.

ali-

aliquis eſt actus ordinatus in indebitum finem, neceſſe eſt eſſe malum, ſed ſic eſt, quod delectabile, quod eſt in tactu, & guſtu non dicuntur eligibilia per ſe ſed neceſſaria, vt ait Ariſtoteles, in ſeptimo Ethicorum, ideſt quod delectabile, quod eſt in cibo, & potu, vel in actu venereo non eliguntur propter ſe, ideſt non ſunt talia, quæ naturaliter debeant eligi propter ſe, ſed propter alterum, ita quod ſi non intenderetur aliquis finis ex eis, nunquam deberent eligi; delectabile enim, quod eſt in cibo, & potu, eſt propter conſeruationem indiuidui, quia impoſſibile eſt propter viuere aliquod animal ſine cibo, & potu, & ſi poſſet animal viuere ſine cibo & potu, non deberet aligere ſumere cibum, aut potum. Delectabile tactus in actu venereo eſt eligibile propter conſeruationem ſpeciei per generationem; ſi autem daretur, quòd ſpecies poſſet conſeruari, aut multiplicari indiuidua ſine coitu, nullus deberet eligere coitum. Si ergo aliquis non intendat gignere, & tamen velit coire, eligit propter ſe coitum, ideſt ſolum propter delectationem, quæ eſt in coitu, & ſic peruertitur natura, quia delectabile, quod eſt neceſſarium, id eſt ſolum propter alterum eligibile, eligitur propter ſe ipſum, ideo naturaliter eſt malum. Sed huiuſmodi eſt in delectatione, quæ in ſimplici fornicatione, ergo naturaliter eſt mala, ſi autem mala naturaliter, ergo prohibita in his præceptis expreſſe, vel ſubintellecta, vt ſupra inducebatur.

Actus naturaliter efficitur bonus, vel malus ex ſuo fine.
7. Ethic.

Quare fornicatio ſimplex non prohibetur, in legibus humanis, cum hæc prohibeatur diuina lege.

QVÆSTIO XXIII.

SEd tunc quæretur, cum fornicatio ſimplex ſit prohibita in his præceptis, & ſit mala naturaliter, quare non prohibetur in legibus humanis, ſicut prohibentur alia mala, quæ ſunt in coitu, ſcilicet adulterium, beſtialitas, ſodomia, inceſtus, raptus, & ſtuprum? Reſpódetur, quòd vt ſupra dictum eſt, lex humana non tollit omnia mala, ſed ſolum illa, quæ pertinent ad iniuſtitiam: de alijs autem enormitatibus, quæ fiunt in coitu, vt de adulterio, beſtialitate, inceſtu, & ſimilibus manifeſta eſt iniuſtitia. Nam de adulterio per ſe notum eſt, quòd ille qui cognoſcit vxorem alicuius carnaliter, magnã facit iniuriam viro ſuo, vt declaratum eſt. De beſtialitate autem licet non poſſit fieri iniuria beſtiæ, tamen fit magna iniuria legi, & naturali iuri, & ipſi communitati. Nam infamatur communitas per hoc, quod aliquis eſt in ea, qui beſtiam carnaliter cognoſcat, & non ſolum toti communitati, in qua talis homo eſt, ſed toti naturæ humanæ, quam declinauit ad conditionem beſtialem, ideo omnes homines talem hominem perſequi debent tanquam hoſtem, & infamatorem naturæ. Quantum ad aliam enormitatem, quæ eſt ſodomia, dicendum eodem modo, quod qui cognoſcit virum coitu fœmineo, aut cognoſcit violenter, vt volente ipſo. Si autem violenter, quia forte ipſe, qui oppreſſit, talis erat qui viribus opprimere potuit, vel ipſe, qui oppreſſus eſt talis fuit, qui opprimi potuiſſet. Et tunc dicendum quòd ille, qui oppreſſit, valde fuit iniuſtus, quia intulit tale nocumentum alicui homini, quantum nullo modo aliter inferri poterat; nam melius eſt homini mori, quàm quòd vir coitu fœmineo cognoſcatur: maiorẽ ergo iniuriam facit alicui, qui ipſum carnaliter cognoſcit violenter, quàm ſi ipſe ipſum occideret: nullum ergo maius malum eſt, quod alicui infligi poſſit, quam in hoc. Sed aliquis vocatur magis, aut minus iuſtus ſecundum quòd maius, aut minus malum facit, ille ergo, qui tale malum facit, iniuſtiſſimus eſt. Si autem aliquis cognoſcat alium coitu fœmineo volentem, nó poteſt facere ei iniuſtum formaliter, quia volenti non fit iniuſtum, vt ait Philoſophus in quinto Ethic. & allegat exemplum Homeri in Glauco, qui dabat Diomedi arma aurea pro armis æreis, & centũ boues pro nouem bobus; tamen non fiebat ei iniuſtum; facit tamen

Qui coit cũ beſtijs iniuriam facit legi, & naturali iuri, & toti cõitati humanæ.
Maiorẽ iniuriam facit, qui virũ aliquem violenter cognoſcit, quã ſi ipſum occidiſſet.
5. Ethic.

F vterque iniuſtum, legi, contra quam agunt, & naturã humanam infamant, omnibus namque viris contumeliam maximam inferunt, cum dignitatem eorum tollant conuertentes eos in fœminas, quod deteſtabilius eſt: talem autem infamiam leges iuſtæ non tolerant; licet aliqui miſerabiles populi inſurgentem, ac crebeſcentem ab antiquo labem infandiſſimam ſub diſſimulatione pertranſeunt, deſperantes talẽ poſſe labem abſtergi. Aliud vitium, ſcilicet inceſtus iniuſtitia eſt, habita diſtinctione, quæ in ſuperioribus poſita eſt, ſed adhuc dato, quòd vterque volens ſit, magna legi iniuria fit, & iuri naturali, atque reuerentiæ, ſacroque fœderi, quod inter cognatos, & affines eſt: ideo iuſtæ leges talia non tolerant. Aliud autem ſcilicet ſtuprum iniuſtum eſt, quia licèt puella conſentiens ſit, quia tamen G in domo paterna adhuc manet, patri iniuria fit, & illud leges puniunt, faciendo diſtinctiones, de quibus extra. De adulterijs, & ſtupro per totum. Raptus etiã vitium eſt iniuſtum, quia puellæ raptæ iniuria fit, & patri, de cuius de domo rapitur, ideo leges humanæ raptoribus pœnam infligunt, & ſacri canones, vt patet extra de raptoribus per totum. In adulterio autem iniuria per ſe nota. In fornicatione ſimplici non videtur eſſe iniuſtitia, licèt peccatum ſit, quia non eſt ibi aliqua perſona, vel fœdus conſanguinitatis, vel alia iura, quib. inferatur iniuria, cum ſit coitus ſoluti cum ſoluta, & vtriuſque totaliter voluntarij, & dato, quòd aliqualis iniuſtitia fiat; eſt tamen talis, quam non poteſt corrigere humana politia; nam politia humana imperfecta eſt, nec poteſt omnia mala corrigere, & ideo deficit H lex humana a perfectione legis diuinæ; nam lex diuina omnia mala corrigit ſiue interiora, ſiue exteriora, ideſt ſiue illa, quorum actus intra manent, ſiue illa, quorum actus exterius terminantur. Et hoc inducit quoddam corollarium, quòd ſtulta foret lex humana, quæ vellet legi diuinæ in omnibus ſimilari, nam lex humana non omnia poteſt corrigere; nam interiora nullo modo corrigit, exteriora etiam omnia corrigere non poteſt. Et patet hoc, quia rectitudo legis eſt in conformitate ad bonum commune, & finale, eſt ſtatus bonus, & pacificus totius ciuitatis; ſi tamen omnia vitia corrigerentur, ſiue punirentur lege humana, ſequeretur deſtructio boni ſtatus, & communis pacis politicæ: ergo non debent vitari. Patet quia ſi lex humana puniret fornicationem ſimplicem, quæ eſt quoddã I vitium cum homines, qui ſunt in politia ſint pro maiori parte imperfecti, ſequerentur multa adulteria, & virginum deflorationes, & bella ciuilia, & prolis incertitudo, viri de vxore magna ſuſpitio, inquietudo in vitã matrimoniali, & quod deterius eſt, concubitus maſculorum, & pecorum, & infandiſſimæ turpitudines, quas ſupra eas, quæ ſunt, humana cogeretur inuenire malitia. Iniuſtiſſima ergo lex ciuilis eſſet, quæ meretrices tolleret, & ſimplicem fornicationem puniret iuxta ſententiam Auguſtini, ſcilicet meretrices tolle, & cuncta libidinibus conturbabis. Et ſi dicas quare lex diuina fornicationem ſimplicem prohibet, cum ad illam prohibitionem ſequantur omnia inconuenientia, quæ ſequuntur ad legis humanæ vetationem, ſi vetaret. ReK ſpondetur, quòd quælibet res eſt iuſta ſecundum conformitatem ad finem, pro quo ponitur. Lex autem humana ponitur ad procurandum, & conſeruandum bonum commune, quod eſt in quadam communi pace, & bona habitudine, quæ diſturbaretur, ſi punirentur omnia mala. Lex autem diuina intendit bonum commune, quod ſpectat ad corpus Chriſti myſticũ, & hoc eſt in communicatione fœlicitatis vitæ æternæ, & non eſt iſta lex ad conſeruandum illud bonum, quia poſtquam habetur, perdi non poteſt, & ibi ceſſat lex, ſed ad procurandum, qualiter veniant homines ad vitã æternam, & quia ad illam altiſſimam communicationem ſecundum Dei iudicium exigitur puritas totalis vitæ, quæ eſt in vitando omne vitium, ideo lex diuina omnia mala prohibet. Etiam non eſt ratio, quòd lex humana vetaret ſub punitione omnia vitia, quia vitare omnia vitia, maxime ea, quæ multum habent inclina-

De inceſtu.
De ſtupro.
De raptu.
De adulterio.
De ſimplici fornicatione.
Lex humana nõ poteſt oĩa corrigere.
Quare lex diuina ſimplicem fornicationẽ tollet.

tionem

tionem ex lege fomitis, non poteſt fieri ſine magna gratia: homo autem legem ponens nõ poteſt dare gratiam præſeruatiuam, & adiuuantem, ideo non debet omnia prohibere. Et hęc fuit potiſſima ratio, quare lex Moyſi non prohibebat omnia vitia, quia in ea nõ erãt aliqua adminicula, in quibus homo ſe exercitans reciperet gratiam, ſicut ſunt ſacramenta in lege noua: per quæ datur gratia ex natura ſacramenti. (Niſi recipiẽs ponit obijcem.) Nec tantum Deus viſitabat corda hominum, ſicut nunc: in lege autem noua fuit data plenitudo gratiæ, ideo debuerunt in ea omnia mala prohibẽdi. Etiam lex Moſayca non prohibebat, quia nõ fuit lex diuina vniuerſalis, ſed fuit quædam directio ſpecialis cuiuſdam particularis politiæ, ſcilicet Iudaicæ: ſic enim dicitur ſupra decimonono capitulo. Deuter.

Deut. 7. Lex Moſayca nõ fuit vniuerſalis, ſed ſpecialis.

B ſeptimo, quòd Deus aſſumpſit populum Hebraicum per legem datam in populum peculiarem de cunctis populis terræ: ideo conueniens erat quòd illa legiſlatio conueniret cõditioni politiæ illius, cui dabatur, in qua omnes quaſi erant imperfecti: ideo Deus eis aliqua mala permiſit: vt dare ad vſuram extraneis, & repudiare vxores, vt patet Deuter. vigeſimoquarto capitulo. Hæc autem propter Iudæorum imperfectionẽ fuiſſe conceſſa monſtrauit Chriſtus Matth. decimonono capitulo, dicens. Ad duritiam cordis veſtri libellus repudij datus eſt. Et quando arguebatur ſupra, quòd ex eo quòd lex diuina prohibet fornicationem ſimplicem, ſequuntur eadem inconuenientia, quæ ſequerentur ſi prohiberet lex humana, falſum eſt. Nam lex humana punit in præſenti, & ad fugiendum iſtam punitionem, quam omnes tam boni, quàm mali timent, illi qui mali ſunt conuertuntur ad alia peiora mala occulta.

Mat. 19

C Lex autem diuina omnia mala punit non hic, ſed in futuro, ideo timore eius arcentur mali a ſimplici fornicatione, nec inclinantur ad alia peiora, cùm ſint ſecundum Deum magis punienda. Et licèt lex diuina omnia mala vetet, tamen vult quòd lex humana non vetet omnia mala, cùm ſit præceptum legis diuinæ curare de bono communi politiæ. Et non decuit, quòd vtraque, ſcilicet lex diuina, & humana fornicationẽ puniret, vel quòd vtraq; fornicationem permitteret: ſi enim lex diuina fornicationem permiſiſſet, quodam impetu beſtiali, & effrenato homines in libidinem mouerentur in tantum quòd humana conditio vilior vniuerſaliter redderetur. Si autem vtraque lex fornicationem puniret, ſequerentur inconuenientia ſupra poſita: nunc autem quia lex diuina punit illam:

Cur lex humana ꝑmittat quędam mala, q̃ diuina prohibet.

D illi, qui ſunt boni, & timentes Deum, fugiunt illam propter legis diuinæ prohibitionem: qui autem mali ſunt, & non timentes Deum ſequuntur illa, & non incidunt in peiora. Eſt ergo fornicatio ſimplex naturaliter mala, cùm ſit actus deordinatus in multis circunſtantijs; lex autem humana illam non punit non tanquam approbans vt bonam, ſed vt non valens illam corrigere. Quod autem mala ſit probatum eſt. Quod etiam ipſa lex eam reputat malam, patet: nam meretrices, quæ libidinibus vacant in fornicatione ſimplici, ſecundum leges infames ſunt, & priuantur beneficijs legis, quia priuantur iure teſtificandi, & alijs actibus legitimis.

Fornicatio ſimplex eſt actus naturaliter malus.

E Item punit aliquomodo lex fornicationem ſimplicem; nam ſi ſolutus de ſoluta prolem ſuſcipiat ſecundum ſimplicem fornicationem: lex illos filios inde natos illegitimos facit, priuans ſucceſſione paterna: quod tamen non eſſet, ſi proles de certo, & vero matrimonio ſuſcepta eſſet, vel ſi ſuperueniente matrimonio facta fuiſſet legitima, vt patet extra. Qui filij ſunt legi. in capitulo, tanta eſt via. Satis ergo inductum patet ex ſuperioribus omnem delectationem in actu venereo, ſiue in coitu, ſiue ſine coitu, & deſiderium deliberatum, & omnia acceſſoria ad hoc genus comprehendi hoc præcepto.

Non furtum facies.

QVAESTIO. XXIIII.

De ſeptimo præcepto decalogi.

ISTud eſt quartum mandatum ſecũdæ tabulæ, & pertinet ad directionem concupiſcibilis in actu ſecun-

A dum aliquid vtile; nam ea, quæ ſubtrahimus furto vtilia ſunt, vel furamur ea, inquantum vtilia ſunt: quia licet ſecundum ſe non ſint vtilia, quia tamen contingit reperiri in eis per accidens aliquod vtile, quantum ad id in quo vtiles ſunt, eas furamur, vt ſi aliquis furetur hominem, vt patet ſequenti capitulo nam talis morte moriebatur: homo tamen ſecundum ſe non erat vtilis, ſed quantum ad aliquid, quod in eo reperitur, ſcilicet inquantum poteſt aliquid operari, quod vtile ſit. Et quia iſta præcepta negatiua ſecundæ tabulę ſunt prohibitiones nocumentorum ad proximum, iuxta ordinem nocumentorum, ita eſt ordo pręceptorum. In nocumentis autem maximum eſt, quod eſt in propriam perſonam, & tollit eſſe perſonæ, & hoc eſt homicidium, ideo vetare homicidium pertinuit ad

B primum inter negatiua. Secundum nocumentum eſt, quod fit in coniuncta perſona hoc autem eſt in vxore cùm vir & vxor ſint vna caro, vt patet Geneſ. tertio capitulo, & ad Epheſ. ſexto. fit autem iſtud nocumentum, cùm aliquis colit cum alterius vxore, & hoc prohibitum fuit in ſecundo. Tertium nocumentum eſt, quod cauſatur in rebus, & hoc eſt per ablationem, & pertinet ad furtum, quod hic prohibetur. Rabbi Salomon dicit, quòd iſtud præceptum ſolùm intelligitur de furto hominis, ſcilicet cùm aliquis furabatur hominem, quia tunc merebatur mortem, vt patet ſequenti capitulo. In alijs autem furtis non imponebatur pęna mortis, ſed pœna dupli, vel quadrupli ſecundum determinationes, quæ ſunt in præceptis iudicialibus ſequentibus. Sed iſtud dictum nihil valet propter duo: primo quia ſequuntur ad hoc inconuenientia, ſcilicet omnia illa, quæ ſupra poſuimus, quando ar-

Gen. 3. Epheſ. 6.

C guebamus in illo pręcepto. Non occides, ſcilicet quòd cùm iſta præcepta ſint de iure naturali, & obligant omnes homines, & præcepta iudicialia non obligant aliquas gentes, niſi Iudæos, quia illis data ſunt ſolis, ſcilicet furari res, quæ non ſunt homo ſolùm pertinet ad præcepta iudicialia, ergo non obligabant gentiles: ſed hoc falſum eſt, quia etiam leges eorum hoc multum puniebant. Item ſequeretur, quòd cùm præcepta iudicialia nunquam obligauerint, niſi poſtquam tradita ſunt, quòd ſi aliquis de Iudæis ante dationẽ huius legis furatus fuiſſet alteri aliquam rem, quòd non peccaret: ſed valde falſum eſt: neceſſe eſt ergo dicere, quòd omne furtum hic prohibetur. Secũdum propter quod non valet iſtud dictum eſt falſitas fundamenti, nam vult Rabbi Salomon, quòd pro trãſgreſſione omnium

D præceptorum, quæ hic ponuntur imponatur pęna mortis, & propter hoc etiam ſupra dicebat, quòd in illo præcepto, non occides, ſolùm vetatur occiſio, & non mutilatio membri, vel percuſſio, vel quæcunque ſanguinis effuſio, quia pro ſola occiſione imponitur pœna mortis; pro alijs autem non, vt patet ſequenti capitulo. Sed hoc non poteſt ſtare, quia pro mãdato illo de non concupiſcendo bouem, aut aſinum, vel domum, & ſimilia non imponeretur pœna mortis: nam dato quòd iſta ſit concupiſcentia demonſtrata in opere, non imponeretur propter hoc pœna mortis, quia etiã ſi ipſam bouem, aut aſinum actualiter furaretur, non incurreret ex hoc pœnam mortis. Dicendum ergo quòd in

Doctoris ſententia.

E hoc præcepto vetatur omnis indebita contrectatio rei alienæ; nam licèt furtum accipiendo ſtrictè, vt diſtinguitur contra alias illicitas contrectationes, dicatur alienæ rei contrectatio inuito Domino animo lucrandi facta, non ſolùm prohibetur talis contrectatio, ſed etiam rapina, vel violentia, extorſio indebita, quàm exercerent Domini, vel prælati in ſubditos: iniuſta tributa, & nouæ impoſitiones pẽſionum inconſuetarum, fraudes, vſuræ, ſimonię, & generaliter omnes modi, vel contractus, per quos aliquis iniuſte acquirit, vel detinet alienum. Prohibetur etiam deſiderium acquirendi, vel poſſidendi iſta illicitè: licèt hoc rectius ponitur ſub vltimo præcepto de non concupiſcendo bouem, & aſinum, aut domum.

Non

Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium.

QVAESTIO XXV.

De octauo præcepto decalogi.

ISTud eſt præceptum quintum ſecundæ tabulæ,& eſt
directiuum virtutis iraſcibilis,nam ſicut per vim ira
ſcibilem aliquis alium offendit facto in propria perſo-
na eum occidendo, ita per eandem iraſcibilem offen-
det verbo eiuſdem famam lædendo. Et iſtud valde
malum eſt, quia in communicatione politica nihil ma
gis valet homini, quàm nomen bonum, aut malum,
quod habet. Si enim aliquis in politia bonæ opinionis
ſit,apud omnes tenebitur in magna reputatione, & da
bit ei magnus honor. Si autem malæ opinionis habea-
tur, apud omnes vilipendetur, atque vt nihil reputa-
bitur, nec dabitur ei aliquis honor publicus, & erit
quaſi non eſſet in communicatione aliorum hominum
& huic melius foret mori, aut communicationem poli
ticam deſerere, quàm ſic obrobriorem vitam ducere.
Valde ergo offendit qui alterum in fama lædit; propin
qua enim læſio eſt famæ morti perſonæ apud eos, qui
vere exiſtimant; ſecus autem apud turpiſſimos homi-
nes,qui totaliter delectabilibus tactus,& guſtus omni
mode inhiantes,de nomine modicum gloriantur, ſed
hos beſtijs exæquauerim, qui ſe infra beſtialem digni
tatem detruſerunt. Et quia iſta præcepta ordinantur
ſecundum ordinem nocumentorum, vt dictum fuit ſu
perius de nocumentis, quæ inferebantur in facto occi
dendo,adulterando, & furando: hic agitur de nocu-
mento quod fit in verbo infamando. *Non loqueris con
tra proximum tuum*. Omnis homo proximus eſt, ideo
contra quemcunque loquamur, contra proximum no-
ſtrum loquimur, cum ſecundum naturam omnes pro-
pinqui ſumus: ſed ſpecialiter proximi ſunt, qui nobis
aut ſanguinis propinquitate aut locorum vicinitate cō
iuncti ſunt, ideo ſecundum gradus iſtarum propinqui-
tatum, ita agere debemus, nam magis tenemur bene
agere viciuis, qui ſunt proximi, quàm alijs proximis,
qui non ſunt vicini,& magis proximis,qui ſunt conſan
guinei,& ſic de alijs differentijs perſonarum, in qui-
bus omnibus reperiaur eſſe proximū. Dicitur. *Non lo-
queris*. Non ſolum prohibetur locutio,ſed etiam prohi
betur ſcriptum, nihil enim refert, quòd aliquis ſcribat
contra alterum falſum teſtimonium,quàm quòd dicat
ore: vt patet de illis, qui ponunt libellos infamatorios
contra aliquas perſonas, quia dato, quòd ipſi non lo-
quātur,litera pro eis loquitur. Licèt in hoc refert,quia
quando ponuntur libelli infamatorij & non cōſtat de
perſona,quæ poſuit libellum,non tanta infamia ſequi
tur, ſicut ſi aliquis ille eadem ore proferret;nam quan
do ponuntur libelli infamatorij, quia non conſtat de
auctore,non datur fides: quia fuit factus libellus ab
aliquo leuiſſimo viro,cui nulla fides attribuenda eſſet.
Et dato quod ille eſſet perſona, cui deberet dari fides,
quia ſic non expreſſo nomine infamauit, ſuſpectum
ſe reddidit,quia videtur ex odio proceſſiſſe,ideo nulla
fides ei circa talia merito adhibenda eſt, Cum autem
aliquis proprio ore infamat alium, magis habet radi-
cem vt ei credatur, quia audet illud dicere, quod non
videtur,niſi verum eſſet; mendacia namque latere de
ſiderant, & verum in propatulo gaudet. *Falſum teſti
monium*. Falſum teſtimonium hic prohibetur,ſi au-
tem aliquis cōtra proximum ſuum dicat teſtimonium
verum, non videtur huius præcepti reus. Sed ſcien-
dum quod licet verum ſecundum ſe non ſit malum; ta-
men aliquæ veritatis ſunt, quas dicere peccatum eſt,
& contra ordinem Euangelicum, vt ſi aliquis cogno-
ſcat de aliquo ſcelera multa, & dicat in publico, ve-
rum dicit, tamen mortaliter peccat in ſic dicendo,
Mat. 19 quia Chriſtus mandauit Matth. decimonono. Si pecca
uerit frater tuus,corripe eum inter te, & ipſum, & ſic
de toto ordine correctionis fraternæ. Si autem ali-
quis iſtum ordinem ommittat, vbi ſeruari poteſt, &
peccatum alicuius publicat dupliciter peccat: primo,
quia tranſgreditur ordinem, quem Chriſtus poſuit in
F corrigendo: ſecundo, quia ex mala intentione agit: nā
dicere peccata alicuius in patulum vbi obeſt, & nullo
modo prodeſt,non poteſt procedere ex radice charita-
tis: debet ergo qui alicuius peccata certe cognouit, ſi
locus eſt, correctione fraterna vti ſecundum Euangeli-
cam doctrinam. Si autem ex correctione illa non exi-
ſtimat poſſe aliquod bonum ſequi, ſed magis ſcandala
tacere debet,nec vlli talia peccata prodere,niſi iudicia
liter inquiratur, vtpote quia compellitur ferre teſtimo
nium in tali cauſa,quia tunc debet veritatem confiteri.
Hoc autem verum eſt,niſi peccatum tale ſit,quòd non
dum ſit factum: ſed ſtat in diſpoſitione, vt fiat,quia tūc
ſi forte illud tale crimen ſit, de quo reipublicæ diſcri-
men magnum immineat,poteſt crimen publice dici,ni
ſi forte ſit aliquis, qui illi malo celeriter occurrere poſ
G ſit. Vt puta ſi aliquis cognoſcat certiſſimè, qđ aliquis
vult patriam hoſtibus tradere, quia forte vidit de hoc
eum cum hoſtibus tractantem, & conuenientem,pro-
dere cito debet tale crimen non ſeruato ordine corre-
ctionis fraternæ, quia cum iſte ordo correctionis mo-
ra indigeat,mora nociua eſſet,quia antequam ordo cor
rectionis fraternæ ad plenum ſeruaretur, vitium iam
inceptum patraretur,maxime quia in talibus periculo-
ſum erat attentare ordinem correctionis fraternæ: pe-
ricula autem nota ſunt: debet ergo qui tale crimen de
alio nouit, immediate prodere rectoribus politiæ aut
toti communicati, quia maximum damnum imminet
patriæ. Nunc ergo licèt verum teſtimonium interdum
peccatum ſit, vt declaratum eſt, in iſto tamen præce-
pto directè ſolum falſum teſtimonium ꝓhibetur, quia
H verum teſtimonium ad aliud genus videtur pertinere.
Falſum teſtimonium. Teſtimonium a teſte dicitur,ideo
illo modo aliquis poteſt ferre falſum teſtimonium de
altero, quo teſtis eſt; proprie autem in iudicio aliquis
teſtis eſt, cum inducitur, vt deponat aliquid in cauſa
ſuper qua inquiritur, ideo iſto modo proprius aliquis
eſt falſum teſtimonium proferens. Alio modo poteſt
aliquis teſtificari extra iudicium nō quidem, quòd ab
eo aliquid inquiratur, ſed quòd ipſe vt verum aliquid
aſſeuerat tanquam ſi iudicialiter deponere cogeretur.
Et in hoc eſt magna differentia in his qui extra iudiciū
falſum teſtimonium dicunt;nam ſi aliquis, non inqui-
ſitus de facto alterius, dicat de eo aliqua crimina falſa,
ſi ſine iuramento illa dicat, non tantum peccat, quia
non tantum infamat,cum non credatur ei tantum. Si
I autem cum iuramento illa aſſeuerer, etiam nullo peten
te quòd iuret, magis peccat: quia magis infamat, &
maior ei fides adhibetur. Sed tamen adhuc eſt differē-
tia de falſo teſtimonio, quod fit in iudicio,aut extra iu-
dicium,quia illud, quòd fit in iudicio, cæteris paribus
peius eſt ac valde maius peccatum; dico autem cæteris
paribus,ſcilicet, quòd de eadem re infametur per teſti
monium falſum in iudicio,& extra iudicium,quia tunc
peius eſt teſtimonium, quod in iudicio, quia ſecundū
illud,quod eſt in iudicio fertur ſententia, & manet ali
quis de iure infamatus, ſecundum illud, quod fit extra
iudicium non manet aliquis infamis de iure,licèt infa-
mia facti non aboleatur. Etiam quia teſtimonio falſo,
quòd fit extra iudicium non adhibetur fides tanta
ſicut teſtimonio, quòd fit in iudicio, ideo nocentius
K atque atrocius eſt, falſo teſtimonio, quòd extra iudiciū
eſt interdum fides nulla adhibetur. Loquimur autem
hic de grauitate criminis ſecundum ſeipſum, ſcilicet
materialiter, quæ eſt peior actio, & non quantum ad
intentionem facientis,quia cum illa imponat quantita
tem crimini, ſecundum magis aut minus deordinatur
poterit aliquis ferendo falſum teſtimonium extra iudi
ciū magis peccare, quàm alius ferendo teſtimoniū in
iudicio, vt quia forte ille, qui extra tulit, magis labora-
bit nocere, & putauit ſe alteri magis nociturū, quam ſi
in iudicio depoſuiſſet. Rurſus de illis qui in iudicio
deponūt eſt ordo grauitatis ſecundū cām, in qua depo
nunt, quia aut deponunt in cauſa mere ciuili, aut cau-
ſa criminali ciuiliter intentata, aut in cauſa c[illegible]inali
criminaliter intentata. Qui enim in cauſa ciu[illegible]ra
deponit falsè minus peccat, quàm qui in cauſa [illegible]mi-

Læſio famæ quàm grauem malum ſit.

Omnes homines naturaliter proximi noſtri ſunt.

Magis proximus vi ua voce infamatur qua per libellos infamatorios.

Dicere aliquas veritates peccatum magnum eſt.

Caret omnia, quæ reip. nocent, a quolibet ſcienteda nudari debent.

Falſum teſtimonium grauius eſt in iudicio quam extra iudicium cæteris paribus.

nali ciuiliter intentata, cum aliquis ſuccumbit, licèt nõ imponatur pœna criminalis; ſi tamen tale delictum eſt, ad quod ſequitur infamia, manebit infamatus ſaltem de facto, in cauſa autem merè ciuili nullus infamatur.

In cauſa mere ciuili nullus infamatur.

Qui autem falſum deponit in cauſa criminali ciuiliter intentata, minus peccat cæteris paribus, quam qui fert teſtimonium falſum in cauſa criminali criminaliter intentata; nam in iſtis imponitur pęna criminalis: multum autem peccat falſus teſtis, maximè quando in iudicio falſum dicit teſtimonium, nam vt ait Auguſt. & habetur extra. De crimine falſi in cap. falſidicus. ſ. Falſidicus teſtis tribus perſonis eſt obnoxius, primũ Deo, cuius præſentiam contemnit: deinde iudici, quem mentiendo fallit, poſtremo innocenti, quem falſo teſtimonio lædit. Hebræi autem dicunt, vt Rabbi Salomon, quod iſtud præceptum intelligitur de falſo teſtimonio in iudicio ſolum. Sed falſum eſt, nam ſequuntur inconuenientia, quæ aſſignauimus in alijs duobus præceptis, ſcilicet, in illo, non occides, & in alio, non furtum facics. Debet ergo intelligi iſtud pręceptum de omni modo, per quem contingit errare contra proximum in verbo falſum dicendo, ſiue deponendo falſum in iudicio, ſiue extra iudicium murmurando, detrahendo, ſuſurrando. Ad hoc etiam præceptum reducuntur omnia mendacia: nam tunc mentimur, cum aliquid aſſerimus contra id, quod ſcimus verè, aut firmiter credimus, mendacium ergo quædam aſſertio eſt, & ſic aſſertio teſtimonium eſt, quia nihil aliud eſt teſtificari, niſi fieri alicuius rei firmum aſſertorem, ſi autem mendacium ſit contra aliquem, cum de ſe ſit teſtimonium & falſum, vocabitur falſum teſtimonium contra proximum. Si autem mendacium contra nullum ſit, vocabitur falſum teſtimonium, ſed non contra proximum.

Auguſt. *Opinio Rabbi Salomon.* *Teſtificari quid ſit.*

QVÆSTIO. XXVI.

De triplici mendacio.

ET ſic oportebit diſtinguere de mendacio, quia mendacium, vt ponunt ſancti Doctores, eſt triplex, ſcilicet perniciosum, iocoſum, & officioſum: primum autẽ mendacium, quòd eſt perniciosum, dicitur a pernecando, id eſt a nocendo, vel occidendo, quia ſemper nocet proximo, & de iſto eſt dicendum, quòd omne mendacium pernitioſum ſemper eſt mortale peccatum, & vocatur falſum teſtimonium contra proximum, quia per tale mendacium ille, qui mentitur aliquid, contra proximum teſtificatur, & illud eſt falſum: in mendacio autem iocoſo licèt contra aliquem aliquid dicamus, & falſum illud ſit, quia tamen iocoſe dicitur, non cauſat in illo infamiam, nec iniuriam, cum iſta non dicantur animo nocendi, aut iniuriandi, ideo mendacia iocoſa raro peccata mortalia ſunt, niſi cum quis ex aſſuetudine delectatur in mentiendo, & in illud tendit propter ſe. Mendacia autem iocoſa ſunt iocis vtilia inquantum per ea homines delectantur, & reficiuntur; nam, vt ait Phyloſophus 4. Ethico. requies, & ludus neceſſaria sũt ad vitam. Nam natura noſtra infirma eſt, & non poteſt ſemper vacare aut laboribus corporeis, aut operationibus intellectiuis, quia organa ſic fatigantur, & homo cito deficeret, propter hoc etiam ſomnus animalibus habentibus cerebrum datus eſt ad quandam quietem, & recollectionem viriũm pro futuris laboribus: præter hanc tamen quietem nos indigemus alia quiete, quæ eſt in ludis, quæ eſt remiſſio a laboribus, ſed in hac quieta ludo vtimur eutrapelia, ſecundum quam omnia ad bonum vertimus, vt omnes gaudeant, de qua Ariſtotele, in quarto Ethicorum. Differentia tamen magna eſt in hac quiete, & ludo, quia ſecundum differentiam ſtatus magis, aut minus perfecti conuenit alia requies, & alius ludus; nam viri valde perfecti, quia terrenis curis abſtracti ſoli Domino vacant, ſi aliquando ex conditione corruptibilis corporis deprimentis ab illa contemplatione deficiant, vel forte Deus illos aliquando relaxat, vt ſeipſos infirmos contemplẽtur, & non efferantur in ſuperbiam, redeunt ad aliquam quietem, & refectionem. Sed iſta quies non eſt in eis condelectari in iocoſis mẽdacijs, nec in alijs quibuſdã permiſſis

4. Ethic. *Qualiter ludus, & requies ad vitã neceſſaria ſunt.* *4. Ethic.* *Quomodo ludus, et requies viris contemplatiuis conueniant.*

A vanitatibus prouocantibus riſum, ſed in ſanctis exhortationibus, & caſtis colloquijs intendentibus in deſideriũ æternorum, vt in tali ludo nòn, ſicut ex ludorum conditione, eueniat moleſtia, ſed in bonum illud, quod paulo ante contemplando tenuerant, robuſtiores inſurgant. Nunquid talibus viris neceſſaria eſt eutropelia virtus in condelẽdo in iocis, & cauſando riſum? Abſit. Habent enim aliam cæleſtem eutropeliam, quæ ſuper omnem ſenſum, & condelectat dulcedine incredibili O beata requies, o Sancta Solatia, quæ vtique ſentire quàm eloqui beatius eſt. Legimus enim in quibuſdã annalibus hiſtorijs de Domino Ieſu, quòd nunquam riſerit, ſæpiſſime autem fleuerit. De fletu autem manifeſta ſunt Euangelia, vt patet Luc. decimonono capitulo, & Io. nono, & alibi. Quid igitur? Eutropelia Chriſto vnquam fuit? Abſit, quia talibus non indigebat. **B** Sed de Chriſto dicere non attinet, quia licèt verus homo eſſet, & paſſibilis, ſicut nos, verus tamen Deus erat, & poterat ſeipſum a conditione defectuoſa mortalium eleuare, quantum voluiſſet. De alijs tamen viris Sanctis, quos ex benignitate ſua Chriſtus ille dulciſſimus in tantum eleuauerat, vt amore inextinguibili vulnerati clamarent: Fulcite me floribus, conſtipate me malis, quoniam amore langueo, Cantic. quinto capitulo, dicere poſſumus, quòd ab his ſenſibilibus abſtracti ſolam illam indeficientem dulcedinẽ deguſtabant, quos ſi ab illa altiſſima contemplatione laxari contingeret, hæc terrena ſolatia non quærebat, alijs longe maioribus atque melioribus inhærentes. Dicam enim de Beato **C** Bernardo, qui mihi magnus amator, & flagrans viſus eſt: nunquid enim eutropelia noſtra indiguit, vt ſe, & conſocios delectaret, & iocoſa mendacia bene vertendo alijs nouam delectationem inueniret? abſit: riſum enim reputauit errorem, & gaudio dixit. Quid fruſtra deciperis? Eccleſiaſtes ſecundo capitulo. Alij autẽ qui in viris vltimum gradum tenent, quia nequam ſunt, cum a laboribus corporabilibus, ſiue quibuſcunq; alijs, quos ex neceſſitate tolerandæ vitæ ſubeunt, deſtiterint, ad ludos iniquitatis, & turpia delectabilia conuertuntur, ſcilicet crapulas, commeſſationes, ebrietates, impudicitias, frequẽtes libidines, detractiones, murmurationes, & cætera in hunc modũ, quæ filijs iniquitatis cognita ſunt; hi namque in pernitioſis mendacijs, & non in iocoſis delectantur. Alij ſunt qui mediocrem **D** vitam tenentes boni eſſe deſiderant, incipiẽtes habere virtutes purgatorias, hi autem cum a laboribus ſiue intellectiuis, ſiue corporalibus ceſſauerint, ad medias delectationes conuertuntur, indigent enim riſu, & ioco, eutropelia autem iſta tenetur, quia ludis moderatè vtũtur vertentes dicta, & facta in delectationem communem. Et quia humana imperfectio ſolis veritatibus non lætatur, quia vera ſeriosa ſunt, & attentionem requirunt, mendacia quædam inquirunt, quibus condelectentur. Hæc autẽ mendacia, licèt ſecundum ſe mala eſſent, ex aliquali tamen directione finis, ſcilicet quia iſta ſunt, vt homines honeſtè condelectentur, & ex neceſſitate, quia quies, & ludus neceſſaria ſunt. Etiã quia **E** talia mendacia nulli nocent, cum pateat animus dicentis, qui nõ eſt ad iniuriandũ, vel nocendum, ſed ad congaudendum, tolerabilia ſunt, & non ſunt mortalia peccata. Cum tamen aliquis excedit metas ludi, ſ. quia non deſiderat mentiri propter condelectare alios in ludis honeſtis, & neceſſarijs, ſed ſolum, quia ipſe delectatur in mentiendo, peccatum eſt non ſolum veniale; licèt in hoc ſatis cauendum ſit, requiritur enim magna diſcretio, nã talis erit caſus, in quo non erit peccatũ mortale; de ſe tñ mortale videtur, quia peruertitur finis illius mẽdacij iocoſi, quia cum deberet eſſe propter alterum, iã efficitur propter ſe; talis autem deordinatio finis cauſat in actu prauitatem quandam. Sicut dicebamus ſupra de actu venereo, qui non eſt propter ſe eligibilis, ſed ex neceſſitate conſeruationis ſpeciei, & tunc licitum eſt, quando fiat cum ea, cum qua oportet. Si autem aliquis mutet ordinem, illud delectabile non ad prolem, ſed propter ſe experiendo, cauſabitur ſemper mortale peccatum, niſi fiat veniale propter bonum coniugale, vt ait

Chriſtus nũquam in vita riſit. *Quæ ſint ſolatia virorum ſanctorũ.* *Cantic. 5* *Quæ ſint ſolatia virorũ impiorũ in hac vita.* *De ſolatijs hominum quorũ vita mediocris eſt.* *Quo aliquũ iocoſum mendaciũ eſt peccatũ mortal.*

Auguſt. 1 Cor. 7. Mendacium officioſum interdũ mortale.

ait Augu. & habetur quarto. ſententiarum diſt. 27. Nã Apoſtolus indulget, vt patet prima ad Corin. 7. c. vxorem habere propter fornicationem, ſcilicet vitandam. De tertio genere mendacij, ſcilicet de officioſo dicendum, quòd aliquando eſt mortale peccatum; interdum verò veniale, de quo non poteſt dari certa forma, quia iſta multum particularia ſunt, & oportet, vt caſus proponantur viro ſapienti, & tunc ſciet ipſe iudicare in quolibet. Vniuerſaliter autem non poteſt dari regula: nam vt ait Phyloſophus 5. Ethic. ca. de Epijchiat in quibuſdam autem non eſt poſſibile ferre legem vniuerſaliter. Concluſum ergo patet ex ſuperioribus omnia genera erroris, quæ poſſunt fieri in verbo falſum dicendo, ſiue contra proximum, ſiue non contra proximum, ad iſtud præceptum pertineant, & hic prohibeantur. *Non concupiſces.* Hic ponitur ſextum mandatum ſecundæ tabulæ, & ſicut priora mandata ordinabant vim concupiſcibilem & iraſcibilem, quantum ad exteriorem actum, ita iſta ordinant concupiſcibilem vim quantum ad interiorem actum, ſcilicet ad ſolum deſiderium.

Ethic. 5.

G

Cap. 10. Præceptũ nonũ decalogi.

Quare non ponuntur aliqua præcepta ad dirigendum actum interiorem iraſcibilis.

QVÆSTIO. XXVII.

SEd forte dices: quare nõ ponebatur etiam aliquod mandatum ad prohibendum actum interiorem virtutis iraſcibilis, ſicut concupiſcibilis, quia eodem modo contingit errare in actu interiore virtutis iraſcibilis, ſcilicet in odio, vel iracundia. Reſpondetur, quod licèt hic non prohibeatur expreſſe, prohibetur tamen ſubintellectè, nam cum prohibetur in præcepto illo ſecundo ſecundæ tabulæ occiſio, quæ fit ex ira, prohibẽtur omnia, quæ ad iſtum modum pertinent ſiue in ipſa occiſione, ſiue in alijs percuſſionibus, vel ſanguinis effuſionibus, ſiue in iracundia, aut odio, quæ ad mortem alicuius ſtimulant: ſicut ergo occidere peccatum eſt, & prohibitum per illud præceptum: ita odium, aut iracundiam habere, & eodem præcepto vetantur. Et ſi

H

Leu. 19.

non explicentur, explicantur tamen Leui. 19. capit. vbi mandatur quòd nullus oderit proximum ſuum in corde ſuo, ſed publicè arguat, etiam quòd non meminerit homo iniuriæ ciuium ſuorum. Sed adhuc quæres, quare magis exprimitur circa concupiſcentia, quàm circa iram, quia eodem modo ſicut vetatur adulterium, & omnes alij illiciti coitus, ita intelligeretur deſiderium deliberatum adulterandi nomine adulterij. Reſpondetur, quòd Deus dans hic ſub compendio regulas iuris naturalis ad bene videndum, vſus fuit magna breuitate: nam non omnia expreſſit, ſed illa poſuit expreſſe, ex quibus cætera intelligi poſſent, quæ non exprimuntur quia tamen magis mouent ea, quæ exprimuntur, quam ea quæ ſubintelliguntur, illa Deus magis expreſſit, quæ

I

Illud præceptum magis eſt neceſſariũ, quod vitat maius vitiũ. Cap. 6.

neceſſaria erant. Eſt autem aliquod præceptum magis neceſſarium, quam alterum inquantum vetat vitium, ad quod homines magis inclinati, atque determinati ſunt, ſed homines magis inclinantur ad delectationẽ concupiſcendi delectabile, quam in accipiendo bonũ vtile, & magis ad accipere bonum vtile inclinantur, quam ad actus iræ, ſcilicet ad odium, vel iracundiam. Nam delectabile eſt eligibile, & mouet ſecundum ſeipſum ad fruendum: ira autem mouet non ad delectationem, nec ad fruendum, ſed ad aliquod aliqualiter triſte, ſcilicet ad deſtruendum, vel reſiſtendum alicui exiſtimato ſub ratione mali. Et hoc eſt cauſa quare ira magis obaudit rectam rationem ſyllogizantem de punitione, verum oporteat punire quam concupiſcentia ſi oporteat concupiſcere; nam ira audit rationem ſyllogizantem, vtrum oporteat punire, & audit totum ſyllogiſmum, in quo concluditur, quòd oportet punire, & antequam hoc concludatur a ratione, vel phantaſia nũquam inſurgit ira: iſte tamen ſyllogiſmus ita velox eſt quòd a nobis quaſi non percipitur, ideo putantes nos non ſyllogizare cum ſyllogizaremus. Concupiſcentia autem nullo modo audit rationem ſyllogizantem, vel

K

F

phantaſiam, ſed immediate, vt proponitur aliquid delectabile, ſiue per rationem, ſiue per phantaſiam mouet ad fruendum. Etiam ſi phantaſia, vel ratio non determinent eſſe fruendum, ita tamen peccat propter velocitatem & caliditatem naturæ. Quemadmodum canes, qui audito ſonitu latrant non attendentes, vtrum qui ſonitum fecerit, ſit Dominus, vel amicus, ſiue inimicus: nam ſolum ad inimicum latrare deberent, cum autem latrauerint ad ſonitum facientem, ſi viderint, quòd Dominus, aut amicus eſt, colludunt: ſi autem inimicus, aut ignotus execrabuntur, & irritantur; tamen vt bene agerent, tunc debuiſſent lattare, cum cognouiſſent, & non ad primum ſonitum, ſed propter naturæ velocitatem aguntur: ſic eſt de velocibus miniſtris, qui antequam audiant totum dictum, ideſt totum quod eis mandatur, excurrunt incipientes operari, & tunc errãt in actione, quia non audierunt modum agendi propter velocitatem incipiendi. Sic enim ira peccat, quia cum audierit primum ſyllogiſmum rationis, in quo cõcludebatur eſſe puniendum, non audiuit ſecundum ſyllogiſmum, in quo concludebatur, qualiter, & quantũ erat puniendum. De his Phyloſophus latè in 7. Ethicæ, de comparatione turpitudinis iræ, & concupiſcentiæ. Cum ergo concupiſcentia inclinet per modum fruitionis in delectabile, & ira non per modum fruitionis periculoſior, & communior eſt inclinatio ſecundum concupiſcentiam, quàm ſecundum iram, ſcilicet quòd facilius ab ea homo capitur: eſt namque fraudulenta, quia Venus Ciprigena decipit intellectum ipſum ſapientis, vt ait Philoſophus, vbi ſupra ex auctoritate Homeri. Debuit ergo magis poni præceptum expreſſum de concupiſcentia circa delectabile, vel circa vtile in ſolo actu interiori, quam circa actum iræ interiorem. *Non concupiſces domum proximi tui.* Hic ponuntur duo mandata de regulanda concupiſcentia in actu interiori, ſcilicet circa delectabile tactus: & tangitur cum dicitur: Nec deſiderabis vxorem eius. Aliud eſt circa bonum vtile, & hoc eſt cum dicitur, non concupiſces domum eius.

7. Ethi.

Cap 6. & 7. Ethi.

QVAESTIO. XXVIII.

An duo vltima præcepta ſit vnum tantum.

HEbræi voluerunt hoc eſſe vnum mandatum, quòd cogebantur ponere, quia dixerunt in prima tabula eſſe quinque præcepta, quorum quatuor ordinabant in Deum, ſi ergo ponerentur ad proximum eſſe ſeptem præcepta, ſicut nos ponimus, & quatuor ad Deum eſſent vndecim præcepta: ſed Moyſes ſolum dicit ea eſſe decem verba, ideſt decem præcepta: ergo coguntur iſta duo coniungere in vnum. Et apparentia ad hoc eſt literalis ordinatio in Hebræo, quia vtrunque in eodem verſu ponitur. Sed neceſſe eſt dicere iſta eſſe duo præcepta, & iſti ponunt inconuenientia, quia in præceptis ad Deum pertinentibus vnum tanquam præceptum ponunt, quod tamen præceptum non eſt: in præceptis, quæ ad proximum duo in vnum connectunt, quæ eſſe inconuenientia latè probauimus in principio huius capituli. Quod etiam iſta ſint duo præcepta ſatis ibi demonſtratum eſt: patent etiam rationes, quia quandocunq; ſunt aliqua ita diuerſa, quòd ad vnum inclinatur aliquis, & non ad alterum, de illis non poteſt dari eadem regula, vel præceptum: ſed ſic eſt, quod aliqui homines inclinantur ad concupiſcendam vxorem alterius, quod pertinet ad fornicationẽ, & non pertinet ad tollendam domum eius, bouem, aut aſinum, quòd pertinet ad furtum, ergo iſta non pertinent ad idem præceptum. Item ſicut ſe habet actus ad actum, ita ſe habet concupiſcentia agendi ad concupiſcentiam agendi, ſed adulterium, & furtum, qui ſunt duo actus, ſic ſe habent, quòd reponuntur ſub duobus præceptis, ergo concupiſcentia vxoris alienæ, quæ eſt concupiſcentia adulterandi, & concupiſcentia domus, aut alterius rei alienæ, quæ eſt concupiſcentia furandi, ponuntur ſub duobus præceptis. *Non*

concupiſces domum proximi tui. Hic ponuntur iſta duo præcepta mixtim, quia primo ponuntur aliqua, quæ pertinent ad concupiſcentiam rerum proximi, deinde concupiſcentia vxoris: poſtea redit ad concupiſcentiã rerum proximi. *Nec deſiderabis vxorem eius.* Hoc eſt vltimum mandatum de concupiſcentia vxoris alienæ. Et dicunt Iudæi, quòd hic non prohibetur concupiſcentia ſolá prout eſt in actu voluntatis, aut in motu paſſionali partis affectiuæ, ſed in quibuſdam exterioribus indicijs ſiue perpetratione adulterij, vt ſi aliquis oſculetur vxorem proximi ſui, quod propinquum eſt rei, vel ſi eam verbis, aut donis ſollicitet: quia tunc licèt non ſit actus adulterij, eſt tamen quidam alius præcedens, tanquam præludium, in ſiſtulatione, in quo etiam magna iniuria fit viro illius vxoris, & ipſi mulieri, ſi autem ſolum deſideret eam in corde ſuo dicunt non peccare. Aliorum fuit poſitio, id eſt Ioſephi libr. duodecimo antiquitatum, vbi redarguit Polibium hiſtoriographum dicentem, quòd Antiochus illuſtris miſerabiliter mortuus eſt, quia voluit ſpoliare templum, & dicit, qui nullatenus egit peccatum, ſed ſolum cogitauit, nullo reatu tenetur. Concludit ibi Ioſephus poſtea, quòd non fuit mortuus Antiochus propter mala, quæ agere cogitauerat, ſed propter mala, quę ante egerat ĩ Ieruſalẽ.

Hebræorum expoſitio.

Ioſephi expoſitio.

Vtrum peccatum ſit ſolum in actu exteriori.

QVAESTIO. XXIX.

EX hoc etiam dicto Hebræorum quidam de noſtris doctoribus dicunt, quòd lex vetus ſolum vetabat manum, & non animum. Sunt autem hic duo: primũ vtrum verum ſit, quòd peccatum ſit ſolum in actu exteriori: ſecundum vtrum lex vetus ſolam manum prohibeat. Circa primum dicendum, quòd peccatum non ſolum conſiſtit in actu exteriori, ſed etiam in interiori. Etiam quia peccatum proprius eſt in actu interiori, quàm exteriori. Etiam quia in actu exteriori non reperitur peccatum, niſi ſecundum comparationem ad actum interiorem. Et arguitur ſic: nihil magis eſt in poteſtate noſtra, quam facere actum bonum, vel malum, ſed actus exterior non eſt ſemper in poteſtate noſtra, vt de ſe patet, vtpote, quia aliquando deficit materia aliquando oportunitas, & ſic de alijs, ergo bonitas, vel malitia actus noſtri, non eſt in exteriori, ſed in interiori. Item actum bonum, vel malum facere conuenit homini ſuper animalia bruta: ergo actus bonus, & malus conuenit principijs proprijs hominis, quæ non ſunt in beſtia, ſed principia actus exterioris ſunt in beſtia, ſicut in homine, ſcilicet vires executiuæ ad fornicandum, ſiue coeundum, ad occidendum, & cætera, & non ſunt principia in beſtia ad actum interiorem, ergo in actibus interioribus conſiſtit propriè malitia, vel bonitas. Item quia quando Philoſophus in 6. Ethi. ponit principia actuum humanorum, dicit quod tria ſunt dominatiua actus, & veritatis, intellectus, appetitus, & ſenſus, ſed vnum iſtorum, ſcilicet ſenſus nullius actus principium eſt. Eſt ſenſus, quòd ad cauſandum actum humanum in tota ſua completione ſunt tria principia, ſcilicet intellectus, appetitus, & ſenſus, ſed ſenſus nõ eſt principium alicuius actus humani, ſcilicet quantum ad eſſe bonum, vel malum, ſed quantum ad eſſe talem, vel talem actum, ſcilicet quòd ad conſumandum iſtum actum, qui eſt ſumere cibos ſunt tria principia, nam ſine intellectu, & voluntate, & potentijs executiuis, quę importantur per hoc nomen ſenſus, non poteſt perfici iſte actus, & tamen quantum ad hoc, quòd eſt eſſe illũ actum bonum, vel malum: ſolum ſunt duo principia, ſcilicet intellectus, & voluntas. Nam intellectus ſecundum quòd bene iudicat per prudentiam, quæ eſt recta opinio de agibilibus, eſt principians bonum actum. Voluntas ſecundum quòd rectè inclinatur, & eligit id quod eligendum eſt: facit actum eſſe bonum, vel malũ. Senſus autem, id eſt potentiæ executiuæ, ſiue debiliter ſe habeant, ſiue fortiter in operatione ſua, vel quomodocunque aliter, non variant aliquid in bonitate, vel

Tria ſũt principia actuũ humanorũ.

A malitia actus. Item actus vocatur bonus a virtute, & malus à malitia, actus ergo illarum potentiarum ſunt boni, aut mali, qui habent in ſe virtutem, & malitiam. Cum autem virtus, & malitia ſint habitus non reperientur in potentijs executiuis: ſed in principalibus, & imperantibus, ſed iſtę ſunt intellectus, & voluntas, ergo in intellectu, & voluntate ſunt iſti habitus, & actus earum erunt boni, aut mali, & non actus potentiarum executiuarum. Item ſoli homini inter animalia competit habere actum bonum, vel malum, ſed principia propria hominis ſunt intellectus, & voluntas, ergo ipſa facient actum bonum vel malum: ſed actus intellectus, & voluntatis eſt actus interior, ergo in actu interiori eſt propriè malitia, vel bonitas. Item in angelis dicimus eſſe actus bonos vel malos, quia

B ideo quidam æternaliter damnati ſunt, ſcilicet dæmones, alij in æternum gloriantur, ſcilicet ſancti angeli: ſed in iſtis non eſt actus exterior, quia non habent potentias exteriores, ergo non eſt malitia vel bonitas actus in exteriori, ſed in interiori. Item ſi in actu exteriori reperiretur bonum, vel malum, vbicunque reperiretur talis actus exterior, reperiretur malitia, vel bonitas, ſed quantum ad exteriores actus ſimile eſt in brutis, & in hominibus; quia bruta delectantur in tactu in coeundo, & in cibo, & potu etiam in ſuperabundantijs, vel ſecundum ſuperabundantias, ſicut nos: ergo etiam reperiretur in brutis bene agere, & male agere: ſed hoc nullus concedet ergo in actu interiori malitia, & bonitas eſt. Item idem actus poſſunt reperiri exteriores in dormiente, ſicut in vigilante: nam aliquis dormiendo poteſt occidere alium, ſicut illi, qui ſurgunt in ſomnijs. Etiam poteſt fieri actus, & ſeminis effuſio,

C ſed nullus dicet iſta eſſe mala ſiue peccata in dormiente: & ſi ſint in vigilantibus ſunt vitia: ergo non eſt malum, & bonum quantum ad actum exteriorem, qui idem in iſtis eſt, ſed quantum ad actum interiorem, qui non eſt idem in vtroque, nam vigilans faciens iſta habet actum intellectus, & voluntatis, dormiens autem eadem faciens nullum actum interiorem habet. Item ſtulti, & ebrij, eadem faciunt, quæ alij homines; ſi ergo malum, vel bonum eſſet in actu exteriori, cum idem actus exterior ſit in vtroque, ſcilicet ſtulto & ſenſato, ebrio & non ebrio, ergo vbi peccat prudens, vel ſenſatus, peccat ſtultus, & vbi peccat non ebrius, peccat ebrius ſed hoc nullus concedet: nam ſtultos totaliter nullus dicit peccare, ſicut nec beſtias. Idem de

D ebrijs, nam licèt in hoc quod aliquis inebriatur peccat, poſtquam tamen totaliter ebrius eſt, non videtur quod poſſit peccare. Item leges humanæ diſtinguunt inter homicidium voluntarium, & caſuale: idem facit lex diuina, vt patet in ſequenti capitulo, & in alijs locis, dicens homicidium voluntarium eſſe puniendum tanquam malum, & homicidium caſuale, non dicunt eſſe puniendum tanquam non ſit malum, ſed voluntarium, & caſuale homicidium nihil differunt, quantum ad actum exteriorem, ergo non conſiſtit ibi malitia, vel bonitas in actu exteriori, ſed in voluntate, quæ eſt pertinens ad actum interiorem. Item ait Philoſophus in principio tertio Ethicorum, quòd oportet videre quid ſit voluntarium, aut inuoluntarium,

E & hoc non modicum pertinet ad legislatores circa punitiones, & laudes factas; nam in malis, quod quidem inuoluntarium eſt, veniale eſt, voluntarium autem punibile, ſed voluntarium, & inuoluntarium nullo modo differunt, quantum ad actum exteriorem, & tamen vnum vocatur malum, & punibile, aliud eſt non malum, & non punibile. Ergo malum & bonum reperiuntur in eis, quantum ad actum interiorem ſecundum quòd ſunt voluntarij, vel non voluntarij. Multæ quoque aliæ rationes ad hoc induci poſſent, quas quilibet per ſe inquirere poterit, quia ſatis occurrunt. Actus ergo exterior ſecundum ſe nec bonus, nec malus eſt, quia aliquis actus vocabitur bonus, vel malus ſecundum quòd in ſe habet principium, bonitatis, vel malitiæ ſuæ, in actu autẽ exteriori nõ eſt principiũ boni, aut mali; nam principiũ bonitatis, & malitiæ

Actus exterior ſecundum ſe nec bonus nec malus eſt ſed ſecũdum cõnexionẽ quã habet ad actum interiorẽ.

in actu eſt libertas, & opinio ſecundum quòd volumus: iſta autem n .. ſunt in actu exteriori, quia principium actus exterioris ſecūdum ſe eſt ipſum principiū, ſiue virtus executiua, quæ nec habet rationem, nec libertatem, Item quia ſi ſecūdum ſe eſſet malitia in actu exteriori, vbicunque talis actus exterior reperiretur, eſſet bonum, vel malum: ſed beſtiæ habent huiuſmodi actus, & in illis non poteſt eſſe bonum, vel malum: ergo ſecundum ſe nec bonum eſt, nec malum in actu exteriori: in hominibus tamen, in quibus actus interior, & exterior reperitur, ponitur aliqua bonitas, & malitia in actu exteriori, & hoc ſecundum connexionem, quam habet ad actū interiorem, & ad principia actus interioris, quæ ſunt ſecundūm ſe principia boni, & mali. Nam ſicut actus principiatur a principio boni, & mali, ita dicitur bonus, ac malus: ſed actus interiores principiantur immediatè, & eliciuè ab illis principijs: ergo iſti actus ſunt propriè boni, aut mali: actus autem exteriores aliquo modo fluunt ab intellectu, & voluntate, quæ ſunt principia boni, & mali non quidem elicitiuè, ſed imperatiuè; nam illi dicuntur actus eliciti voluntatis, vel intellectus, qui ſunt immediatè a voluntate, vel intellectu, quia non ſunt immediatè ab ipſis potentijs: ſed ſunt ab ipſis mediantibus alijs. Sic ergo intelligere eſt actus elicitus ab intellectu, quia ab iſta potentia intellectiua nullus alius actus eſt, niſi intelligere: actus elicitus voluntatis eſt velle, quia ab ipſa voluntate immediatè nullus actus eſt, niſi velle. Dicuntur tamen eſſe ab iſtis potentijs alij actus imperati, ideſt quòd iſtæ potentiæ ſimul imperant fieri alios actus: & ſic comedere non eſt actus intellectus, aut voluntatis: quia non eſt intelligere, aut velle: dicitur tamen intellectus, & voluntatis, quia ab vtroque ſimul eſt imperatus, ſcilicet quia intellectus iudicauit bonum eſſe comedere, & voluntas elegit illud. Et licet iſtæ duæ potentiæ non elicerent ipſum comedere, ideſt licèt non operarentur ipſum, quia non eſt actus ſuus: mandauerunt tamen potentijs exterioribus, quod operarentur illud, ſcilicet potentiæ comeſtiuæ, cuius actus proprius erat comedere. Sic eſt de currere, adulterari, occidere, quia omnes iſti ſunt actus imperati a voluntate. Dicendum ergo, quòd circa quamlibet materiam agibilem voluntas habet duos actus, ſcilicet elicitum, & imperatum; vnde occidere aliquo modo eſt actus voluntatis elicitus, & aliquo modo eſt actus voluntatis imperatus; nam licet velle occidere, aut velle fornicari ſit actus elicitus a voluntate: ideo in hoc eſt propriſſime malum, & bonum, quia eſt actus proprius voluntatis, qui eſt principium mali, & boni. Occidere autē, eſt actus exterior, & pertinet ad vires executiuas obedientes voluntati, eſt actus voluntatis, non quidem elicitus ſed imperatus, ideo etiam in iſto exteriori, qui eſt occidere, eſt malitia, vel bonitas, cum ſit actus voluntatis: licèt non ita propriè ſicut in iſto actu interiori, qui eſt velle occidere. Ex hoc ſequitur corollariū, quod volebamus, ſcilicet quòd actus beſtiarum nō ſunt boni, nec mali; quia non ſunt a voluntate eliciti-uè, nec imperatiuè, cum in beſtijs nullo modo ſit intellectus, aut voluntas. Etiam propter hoc actus noſtri, quos facimus dormientes, vel non aduertentes, non ſunt boni, nec mali: quia non ſunt a volontate eliciti, nec imperati, cum nunquam talia agere voluerimus, vel voluntas noſtra potentijs executiuis facere mandauerit. Ex hoc etiam homicidium caſuale non vocatur malum: quia non eſt a voluntate noſtra eliciente, nec imperante. Quòd non eliciat patet, quia voluntas nihil elicit, niſi velle. Quòd non ſit imperatus patet, quia voluntas non imperauit potentijs executiuis, cum nunquam tale attenderit, qui enim a caſu agit, nō attendit, quid agat: ergo nec vult, quia nullus poteſt velle, niſi quę cognoſcit. Etiam ex hoc actus ſtultorum, vel ebriorum non ſunt boni, nec mali; quia voluntas in eis nihil poteſt imperare, cum intellectus nihil iudicet: voluntas autem ſequitur iudicium intellectus, iſta eadem cauſa exiſtit in omnibus rebus, quę habēt actus, qui nec ſunt boni, nec mali: vt in elicitis ex ſuperioribus. Ergo inductum patet, quod bonitas, vel malitia dicatur eſſe propriè, & immediatè in actu interiori, quia ille eſt actus elicitus a volūtate, & ſic bonitas, vel malitia ſecundario actu exteriori: quia ille eſt actus a voluntate imperatus. Concluditur ex his, poſitionem Ioſephi, & aliorum Iudæorum, qui dixerunt peccatum eſſe in actu exteriori, & nullo modo in actu interiori, eſſe falſum. Et ſi fortè iſti reſpondeant, quòd actus exterior ſolus ſine actu intellectus, & voluntatis non eſt bonus, nec malus, & quòd actus interior ſit principium bonitatis, aut malitiæ, & tamen non perficiat actus interior peccatum, ita quòd qui actum interiorem ſolum habuerit, ſcilicet volendo fornicari, aut occidere, non peccauit in hoc: quia licèt ille actus interior ſit principium mali, & tamen malum compleri non potuit, niſi eſſet actus exterior cum actu interiori: ita quòd iſti duo actus ſimul perficiant malum actum. Sed hoc non poteſt ſtare, quia tunc ſi in aliquo agente reperiatur actus interior ſine exteriori, illud non poterit peccare: ſed falſum eſt, quia dæmones habent intellectū, & voluntatem ſolum, & per hos elegerunt æqualitatem Dei, vel iudicauerunt ſe eſſe principium boni ſui, & ſic damnati ſunt æternaliter ſine aliquo actu exteriori: ergo in actu interiori ſolo poteſt conſiſtere bonitas, vel malitia, imo propriè in eo conſiſtit.

Aucto re ſpōſio ad quæſtionem.

Duplex actus volūtatis, ſcilicet elicitus, & imperatus.

QVÆSTIO. XXX.

Vtrū lex vetus prohibeat manum, & non animū.

H CIrca ſecundum, ſcilicet vtrum lex vetus prohibebat manum, & non animum. Reſpōdetur, quòd lex vetus non ſolum probibebat manum, ſed etiam animū, & arguitur ſic: Lex vetus fuit iuſta, quia a Deo data, lex autem iuſta vetat id, quod malum eſt; maximè illa lex, quæ tenet aliquam perfectionem, ſed malum & bonum magis reperiuntur in actu interiori, quàm in exteriori, & ipſe interior eſt principium malitię, & bonitatis: ergo lex vetus, quæ ſancta erat, vetare debebat talia. Quod autem actus interior malus ſit, & peior, quā actus exterior ſupra probatur. Item patet hoc ex teſtimonijs ipſius ſacræ ſcripturæ veteris in multis locis, in quibus redarguit malas cogitationes deliberatas. Et patet primo in Pſalm. 4. cum dicitur: quæ dicitis in cordibus veſtris, & in cubilibus veſtris compungimini. Et arguitur ſic: Nullus dicitur pœnitere ſiue compungi, I niſi de eo, quod male factum eſt: ſed ſacta ſcriptura monet eſſe compungendum, ideſt conterendum de actibus interioribus, ſcilicet de actu cordis: ergo actus cordis malus erat, & in lege vetitus: antecedens patet in auctoritate prædicta, ſcilicet. Quæ dicitis in cordibus veſtris, & in cubilibus veſtris compūgimini, ideſt compugimini de illis malis, quæ dicitis in cordibus voſtris, ſcilicet cogitando, quia non eſt aliud dicere cordis, & in cubilibus veſtris, ideſt de malis, quæ ſecretè inter vos tractatis, quod propriè pertinet ad cubile, quia in illo ſecrete homines morantur, vel requieſcūt. Item patet hoc Leuit. 19. cap. cum dicitur: Non oderis fratrem tuum in corde tuo, ſed publicè argue. Ecce qualiter quod in corde ſolo eſt probibetur, quia non K dictum fuit: Non oderis proximum tuum, ſed dixit: Non oderis proximum tuum in corde, ideſt non ſolum non habeas ad eum odium cum exteriori nocumento; ſed etiam in corde non retineas, vnde ibi mandatur, quòd ſi aliquis odium in corde habuerit declaret: cum dicitur, ſed publicè argue, quaſi dicat, quòd malum erat retinere in corde. Multa alia peccata cordis in Prophetis ſæpe redarguuntur, vt patet diſcurrentibus: ergo manifeſtum eſt, quod lex vetus non ſolum vetabat manum, ſed etiam animum. Iſti autem noſtri, qui hoc dixerunt, mouentur ex leuiſſima opinione inhærentes ſtultiſſimo dicto Hebræorum. Sed adhuc argues fortè, quod lex vetus ſolam manum vetuit: nam hoc videtur manifeſtè innuere Chriſtus Matth. 5. cap. cum demonſtraret legem nouam euangelicam, quam ipſe tradebat, eſſe perfectiorem lege antiqua, quia plura mandabantur in ea, &

Pſal. 4.

Leu. 19. In lege vetere etiā odiū in corde prohibebatur.

Argumētum probās Deū in vetere legeactū interiorem non prohibuiſſe Matt. 5.

grauiora

graniora dixit. Audiſtis, qnia dictum eſt antiquis: Non mæchabæris. Ego autem dico vobis, qnoniam omnis, qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mæchatus eſt in corde ſuo. Erit ergo hic neceſſariò ſenſus, quod antiquis ſolum mandatum eſt, non mæchaberis, ideſt ſolum fuit eis vetitus actus fornicandi, & addit ipſe ad hoc: Ego autem dico vobis, ideſt non ſolum dico vobis ea, quæ dicta ſunt antiquis, ſed etiam plura, ſcilicet quòd qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mæchatus eſt in corde ſuo, hic enim manifeſte patet, quòd in illo mandato ſolum vetabatur antiquis actualis fornicatio. Nam ſi detur, quòd non ſolum actus fornicandi, ſed etiam concupiſcentia tollebatur, verba Chriſti ſuperuacua erunt, quod inconueniens eſt, valet conſequentia, quia Chriſtus prohibet nobis actum fornicandi, & concupiſcentiam fornicandi, ſi autem in lege veteri vtrunque prohibitum fuiſſet nihil addidiſſet Chriſtus in hac parte ad mandatum legis veteris, ſed hoc eſt falſum, vt patet ex modo ſuo loquendi. Nam ipſe ſignat ſe aliquid addere, cum dicit: Audiſtis, quia dictum eſt antiquis: Non mæchaberis: Ego autem dico vobis, quaſi dicat, plura dico, quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mæchatus eſt in corde ſuo. Quòd aut Chriſtus voluerit in omnibus his mandatis addere, patet etiam per magnam partem illius capitu. nam dicitur: Dictum eſt antiquis: Qui dimiſerit vxorem ſuam, det illi libellũ repudij: Ego autem dico vobis, quia omnibus, qui dimiſerit vxorem ſuam, excepta cauſa fornicationis, facit eam mæchari. Ecce hic addit, quia libellus ante permittebatur, ipſe autem magis aſtrinxit, ſcilicet ad non dandum libellum repudij. Patet etiam in alio exemplo, quia dictum eſt antiquis, non periurabis; reddes autem domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis omnino non iurare. Ecce qualiter addit; nam ante ſolum vetabantur iurare in falſitate; nunc autem ipſe prohibet omne iurare. Patet etiam io alio exemplo. Audiſtis quod dictum eſt antiquis: Oculum pro oculo dentem pro dentem: Chriſtus autem addit, magis nos ad tolerantiæ laborem adducens: Ego autem dico vobis, non reſiſtere malo, ſed ſi quis percuſſerit dexteram maxillam tuam, præbe ei, & alteram. Concluditur ergo euidenter, quòd Chriſtus voluerit antiquos Hebræos in lege veteri ſolum obligatos ad non fornicari actualiter: ipſe autem nunc obligat ad plura, ſcilicet ad non concupiſcendum. Reſpondetur, quòd Chriſtus noluit dicere Iudæos ſolum obligatos ad non fornicari, & nõ ad non concupiſcere, ita quòd in concupiſcendo non peccarent, quia ea, quæ naturaliter mala ſunt, per legem non efficiuntur bona, ſed naturaliter malum eſt concupiſcere alteriùs vxorem: ergo lex non iuſtificat talem actum. Antecedens patet, quòd lex non iuſtificat id, quod naturaliter eſt malum: quia maior eſt obligatio iuris naturalis, quam legis. Nec valet ſi arguas, quòd lex iuſtificauit actum fornicationis, vt patet Oſee primo cap. cum dicitur: Accipe tibi vxorem fornicariam, & fac filios fornicationem. Iuſtificauit etiam lex furtum, quod erat contra ius naturale, vt patet ſupra 3. 11. & 12. cap. vbi mandauit Iudæus, quòd tollerent bona Aegyptiorum aurum ſcilicet, & argentum. Iuſtificauit etiam lex homicidium, vt patet Gene. 22. capitu. cum mandatum fuit Abrahæ, quòd occideret filium ſuum Iſaac, tamen Iſaac innocens erat, & Abraham voluit eum occidere, niſi poſtea eum dominus liberaſſet. Item lex iuſtificauit libellum repudij, qui tamen malus erat. Item iuſtificauit vſuras, quæ malæ erant, vt patet Deut. 24. capit. Ideo dato, quòd hoc eſſet malum naturaliter, iuſtificare poſſet id lex diuina. Reſpondetur, quòd lex diuina, quæ ordinatiſſima eſt, nullum malum iuſtificauit, ſed magis illud abijcit, quàm aliæ leges, quæ humanæ ſunt. Quando autem arguitur de fornicatione Oſeæ, & furtò Aegyptiorum, & homicidio Abrahæ, latè reſponſum fuit ſupra 3. capit. & ibi vide. Eſt enim in hoc reſponſio, quòd licèt Deus mandauerit Oſeæ accipere vxorem fornicariam, non repugnauit iſti præcepto naturali, ſcilicet, non mæchaberis, ſed

Tollitur argumentum ſuperius.

Lex non iuſtificat id, quod eſt naturaliter malum.

Argumentum contrarium.

Gen. 22.

Deu. 24.

Ad argumentum reſp.

A declarauit quòd ille actus non compræhẽdebatur ſub illa lege. Et cum mandauit Hebræis accipere bona Aegyptiorum, licèt hoc videatur eſſe materialiter furtum tamen non erat: ideo Deus non repugnando aliquo modo ille legi declarauit iſtum actum non eſſe furtum. Idem de homicidio, quia Deus mandans illud declarat non eſſe homicidium, cui deberet pœna imponi à lege diuina, vel humana, ſed demonſtrabat eſſe iuſtam occiſionem, quemadmodum ſi mandato iudicis ſecundum dictamen legum humanarum aliquis tranſgreſſor legis occiditur. De libello repudij dicendum, quòd licèt eſſet aliqualiter malus, quia tamen ſuberat aliqua ſaltem leuis ratio, vel apparentia, & maximè quia erat magnum periculum de morte vxorum, niſi permitteretur: permiſſus eſt, idem de vſuris, quia licèt

B vſuræ ſint aliquo modo iniuſtæ, vt declarabitur Deuteronomio. 24. capitulo, tamen videbatur eſſe aliqualis ratio, vel apparens, vt qui mutuabat, aliquid inde reciperet: maximè quia Iudæi, quibus iſta permiſſa ſunt, erant immiſericordes nolentes proximis ſuccurrere; ſi autem iſtum modum vſurarum eis non permiſiſſet Deus, nullo modo ſuccurrerent proximis, quod valde malum erat, ideo ſaltem a gentilibus permiſſum eſt eis, quòd reciperent vſuras. Non eſt autem eadem ratio in concupiſcentia vxoris alienæ, quia dato, quòd prohibeatur concupiſcentia cordis ad alienam vxorem nullum inconueniens ſequitur, imo maius inconueniens eſt, ſi permittatur concupiſcentia cordis ad alienam vxorem, quia permiſſa concupiſcentia maior pronitas eſt in actum, quam ſi non ſic permittatur concupiſcentia.

C Item quia non eſt ſimile hoc ſuperioribus, nam in fornicatione Oſeæ, aut Hebræorum, vel homicidio Abrahæ fuit quædam declaratio legislatoris, quòd iſti caſus ſingularis non includerentur ſub illa lege communi, nec repugnarent ei: & iſta declaratio fuit facta ex rationibus ſpecialibus, quas poſuimus ſupra capitulo tertio, per quas demonſtrabatur tales actus non eſſe contra præceptum, & non permiſit Deus licentiam generalem omnibus ſic faciendi. Hic autem ſi omnibus Iudæis data fuiſſet licentia concupiſcendi vxores alienas ſine peccato, non declararetur lex, ſed deſtrueretur, quia declarare legem eſt, quando aliquis caſus, qui videtur compræhendi ſub lege, declaratur non eſſe ſub lege; quando autem omnes actus pertinentes tolluntur a lege, ita quòd lex nullum

D eorum compræhendat, non declaratur lex, ſed deſtruitur, cum nullus caſus maneat, in quo debeat obſeruari lex. Sic autem eſſet hic, ſi omnibus Iudæis non eſſet peccatum concupiſcere vxores alienas, illa lex de non concupiſcendis alienis vxoribus abolita eſſet: ideo neceſſe eſt, quòd omnes Hebræi tenerentur ad hoc. Item Chriſtus non potuit mentiri, aut dicere non eſſe ſcriptum in lege, quod ſcriptum eſt: ſed in lege ſcriptum eſt, debere abſtinere à concupiſcentia vxoris alienæ, ergo non potuit Chriſtus dicere, quòd lex antiqua ſolum vetabat fornicationem, aut adulterium actuale, & non deſiderium vxoris alienæ. Antecedens patet, quià ſi hic ſolum dictum fuiſſet, non fornicaberis, ſiue non mæchaberis, dato quòd per hoc intelligebatur naturaliter prohibita concupiſcentia fornicandi tamen ſi non

E adiunctum fuiſſet poſtea de concupiſcentia vitanda, potuiſſent dicere Hebræi, quòd ſolus actus vetabatur, & non deſiderium agendi; quia tamen poſtea ſubiunctum fuit aliud præceptum de non concupiſcendo vxorem alterius, neceſſe eſt dicere, quod concupiſcentia ſit vetita; etiam ſi exponatur ſecundum modum illorum Hebræorum dicentium, quòd non prohibebatur concupiſcentia cordis, ſed coucupiſcentia declarata per actus exteriores. Nã hoc dato verum erit, quòd non ſolum vetitum fuit antiquis mæchari, ſed etiam concupiſcentia mæchandi, ergo impoſſibile eſt, quòd Chriſtus per illud verbum, quod antiquis dictum eſt, non mæchaberis, intellexerit, quòd Hebręis ſolum fuerit vetitus actus adulterandi. Nunc ergo reſumatur argumentum inchoatum, ſcilicet lex non iuſtificat id quod naturaliter eſt iniuſtum, ſed naturaliter eſt iniu-

Deus in ſpãlibus quibuſdã mãdatis, aut promiſſionibus legẽ nõ deſtruxit, ſed illam declarauit.

Quid ſit legem declarare. & illam deſtruere

ſtum deſiderare vxorem alienam, ergo lex non iuſtificauit iſtum aſtum. Maior probata fuit: minor ſcilicet, quòd iſte actus ſit naturaliter malus patet, quia bonitas actus moralis naturaliter dependet ex fine, ſed ille, qui deſiderat coire cum vxore alterius, ſolum hoc deſiderat ad fruendum coitu, ſed actus venereus non eſt ſecundum ſe eligibilis, ſed neceſſarius, vt ſupra declaratum eſt, ergo peccat in ſic eligendo. Etiam matrimoniũ eſt de iure naturali, vt patet in inſtituta de iure naturali, & ciuili, & gentium in principio, & digeſtis de, iuſtitia, & iure in lege, iuris operam: ſunt ergo fœdera naturalia inter virum & vxorem, quorum fractio eſt cõtra ius naturale. Sicut ergo frangere iſta eſt contra ius naturale, ita velle frangere ea, eſt contra ius naturale, nam ipſa fractio eorum non dicitur bona, vel mala, niſi ſecundum quòd dependet à voluntate, vt declaratum fuit ſupra in alio dubio, ergo velle frangere talia iura eſt propriè peccatum magis quam ipſa fractio actualis, Nam ſi conſideretur ipſa fractio actualis fęderum matrimonialium in ſe non eſt peccatum ſed ſecundum ꝙ refertur ad voluntatem: ideo aliquãdo poteſt eſſe fractio actualis fęderum matrimonialium, & ſine aliquo peccato, & nunquam poteſt voluntas frangendi talia fœdera ſine peccato eſſe. Primum patet, quia aliquis vir poteſt cognoſcere carnaliter aliquam mulierem putando eſſe vxorem ſuam; & mulier ipſa poteſt putare ipſũ eſſe virum ſuum, vt poteſt accidere ex varietate circunſtantiarum particularium, vel ad minus ipſe poteſt cognoſcere eam putando eſſe vxorem ſuam, & nõ ſit ſed alterius, dato quòd ipſa cognoſcat cõtrarium. Sicut de illo, qui cognouit ſororem vxoris ſuæ putans eſſe vxorem ſuam, quia ſurgente viro de lecto accubuit ſoror vxoris ſuæ: & poſtea redeunte viro ipſa ſtetit, quam vir cognouit putans eſſe vxorem ſuam, & tamen iſte non peccauit, vt patet in Decretis 33.q.2.cap, in lectũ. Voluntas autem frangendi fœdera matrimonialia nunquam poteſt eſſe ſine peccato, quia ibi eſt deordinatus actus voluntatis, & intellectus, qui ſunt in poteſtate noſtra. Ad illud autem quod allegatur de dicto Chriſti Matt.5.cap. dicitur, quòd cum Chriſtus dixit: Audiſtis quia dictum eſt antiquis non mæchaberis: manifeſtum eſt, quòd ibi ſolum intelligitur de actu fornicationis, & non de voluntate mæchandi, quia tunc nihil addidiſſet Chriſtus in eo, quod ſubiunxit, ſcilicet qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, &c. Dicitur quòd Chriſtus non loquitur ibi quantum ad id, ad qđ lex obligabat eos; ſed quantum ad id, ad quod ipſi ſe putabant obligatos ex lege: nam Chriſtus intendebat eos eſſe obligatos ex lege ad non fornicandum, & ad non concupiſcendum fornicari, ſed ipſi putabant ſe ſolum aſtrictos ad non mæchandum actualiter, ideo ſecundum eorum opinionem loquebatur eis, dicens. Dictum eſt antiquis, non mæchaberis, ideſt ipſi putant ſibi dictum ſolum, quòd non fornicentur, licèt ſecundũ veritatem plus eis dictum ſit; ego autem vobis declaro, quòd non ſolum hoc, ſed etiam tenemini mente non concupiſcere. Et patet iſte ſenſus verus per ſimile, quia in eodem capitu, infra dicitur. Audiſtis, quia dictum eſt, diliges amicum tuum, & odio habebis inimicum tuum: ego autem dico vobis diligite inimicos veſtros, Nunc autem manifeſtum eſt, quod hoc non poteſt intelligi dictum eſſe eis à Deo; nam etiam ſi inquiratur totum vetus teſtamentum, non repetietur, quòd Deus dixerit, odio habebis inimicum tuum; de amore autem amicorum patet Leuit. 19.cap. vbi dicitur; diliges amicum tuum, ſicut teipſum; ſed de inimico, nec ibi, nec alibi, imo in eodem capit. mandatur contrarium, ſcilicet non oderis proximum tuum in corde tuo, ſed publicè argue: nullo ergo modo permiſſum erat odio habere aliquem alium; non ergo fuit dictum antiquis, quòd odio haberent inimicos ſuos, ſed quòd ipſi antiqui putauerunt, & ſic inter ſe dicebant, quòd homo diligere debebat amicum ſuum, & odio habere inimicum.

Matrimonium eſt de iure naturali.

Actualis fractio matrimonij interdum nullum eſt peccatũ.

Iudæi putabant ſolum ſe eſſe aſtrictos ad non mæchandũ actualiter.

De decimo præcepto decalogi.

QVAESTIO. XXXI.

CONſtat ergo ex ſuperioribus, quòd lex vetus non ſolum prohibebat manum, ſed etiam animum, cũ

F ergo dicitur hic. *Nec deſiderabis vxorem eius*: Non ſolum vetatur, quòd non concupiſcamus vxorem proximi dando munera, aut oſculando, vel ſollicitando verbis: ſed etiam quòd non concupiſcerent in corde ſuo. *Non ſeruum*. Hic redit ad contrarium mandatum, quod erat de concupiſcentia rerum alienarum. Nam concupiſcere vxorem alienam non eſt concupiſcere rem alienam, cum vxor non ſit poſſeſſio viri, quia vir & vxor ad paria iudicantur. Concupiſcere autem vtilia eſt cõcupiſcere res alicuius, quia ipſa ſunt, quæ poſſidentur. Et ponit hic diuerſitatem concupiſcibilium, ſecundum diuerſitatem modorum, qui poſſunt haberi in concupiſcendo rem alienam. Nam concupiſcere rem alienam contingit dupliciter, quia aut concupiſcere rem mobilem, aut rem immobilem: ſic enim diſtinguunt iuriſtę

G diuidentes totam poſſeſſionem in bona mòbilia, & immobilia. Si autem ſunt bona immobilia, ſic ponitur primum, ſcilicet. *Non concupiſces domum proximi tui*. Si autem ſunt res mobiles, dupliciter, quia aut ſunt res animatæ, aut inanimatæ. Si animatæ, dupliciter, aut rationales, & ſic dicitur. *Non ſeruum, nec ancillam*. Si ſunt res animatæ irrationales ſic dicitur. *Non bouem non aſinum*. Si autem res inanimatæ ſic dicitur. *Nec cætera quæ illius ſunt*. Non ſolum intelligitur de domo, ſed de cæteris bonis, ſiue poſſeſſionibus immobilibus, vt de agris de periferis hortis, vel vineis, vel montibus, & cæteris generibus immobilium poſſeſſionum. *Non ſeruum*. Seruus concupiſcitur dupliciter, aut ad ſeruiendum, aut ad vendendum eum pro pretio, vtroque modo ſeruus eſt vtilis, ideo deſiderium eius pertinet ad iſtud præce-

H ptum. *Non Ancillam*. Ancilla poteſt concupiſci tripliciter, aut ad ſeruiendum, aut ad vendendum, aut ad coeundum. Duo prima vtilia ſunt, & pertinent ad illud præceptum; tertium eſt pertinens ad delectationem tactus: ideo tangit ſuperius præceptum, ſcilicet nec deſiderabis vxorem eius; nam quantum ad iniuriam viri attinet deſiderare vxorem eius ad coitum, & non eſt iniuria ſua, vel damnum deſiderare ancillam ſuam ad ſolum coitum: ſed quantum ad peccatum nihil differt magis deſiderare liberam ad coitum quam ancillam, niſi fortè differant per matrimonium, & non matrimonium. Nam ſi libera ſit maritata, & ancilla non ſit maritata, maius peccatum eſt deſiderare liberam, quam ſeruam: ſecundum quòd differunt adulterium, & fornicatio ſimplex. Si autem ancilla ſit maritata, & libera non ſit maritata, maius peccatum eſt deſiderare ancillam, quam liberam, Si autem vtraque ſit maritata criminis æqualitas eſt. Conditio ergo ſeruitutis, vel libertatis nihil agit ad magis vel minus peccare: eſt.n. valde per accidens, ſicut eſſe album, aut eſſe nigrum quantum ad iſtud vitium, dum libera vel ancilla concupiſcitur; ſecus in alijs, quia poterit eſſe aliquod, in quo directè ſeruitus aut libertas tollant, aut addant in vitio. Hic autem ponitur ancilla non quantum ad deſiderium actus venerei, ſed quantum ad deſiderium ad ſeruiendum: nã ancilla denominat ſeruitutem. Si autem denominare voluiſſet quantum ad delectationem actus venerei, non nominaſſet ancillam: ſed mulierem, vel fœminã nomine generali. *Non bouem, nec aſinum*. Per iſta intelligit omnia animalia bruta, quæ poſſidentur, vt oues,

K capræ, equi, muli, cameli, &c. ſed nominauit hic communiora. *Nec omnia quæ illius ſunt*. Per hoc intelliguntur omnia mobilia inanimata, vt omnia ſuppellectilia, & pecunia, & maſſæ auri, & argenti, & cætera poſſeſſa,

Ancilla alicuius tripliciter concupiſcitur,

Vtrum lex vetus continere debuerit aliqua præcepta moralia Et an præcepta decalogi ſint de iure naturali, & an ſint propoſitiones per ſe nota, vt principia, aut concluſiones intellectus practici.

QVÆSTIO, XXXII.

CIrca ſuperiores in quibus totum decalogum expoſuimus, aliqua dubia inſurgunt, & primò cum iſte decalogus ſit in ſacra ſcriptura legis veteris,

& iſta

& iſta vocantur præcepta moralia: Vtrum debuerit lex vetus continere aliqua præcepta moralia. Et arguitur, quòd non, quia lex eſt directiua actionum, quod fit per præcepta aliquid mandando, & aliquid vetando: ſed legalia præcepta dicuntur a lege: ergo a lege ſola legalia contineri debuerunt, nunc autem legalia præcepta ſecundum Philoſophum in 5. Ethi. dicuntur, de *5. Ethic.* quibus a principio quędam non differt vtrum ſic, vel aliter ponátur: differt autem cum poſita fuerint, vt captiuos mina redimi, & ſacrificare capram, ſed non duas oues. Præcepta autem moralia non ſunt huiuſmodi, quia ipſa non ſunt talia, de quibus non differat vtrum ſic, vel ſic poſita ſint, imo multum differt ſic, vel ſic poſita eſſe, vel poni: nam ad ius naturale pertinent, quod habet vbique eandem potentiam, & non eſt in videri, vel non: ergo talia præcepta nullo modo pertinent ad legem. Item præcepta moralia pertinent ad legem naturæ, vt patet ex diffinitione iuris naturalis poſita in 5. Ethic. ſed lex vetus, & lex naturalis differunt, ergo præcepta legis naturalis, & legis veteris differunt: nam ſicut ſecantur ſcientiæ quemadmodum ea, ex quibus ſunt, vt ait Ariſto. in 3. de anima cap. 5. text. 38. ita ſecā- *3. de ani.* tur leges ſecundum ea, quæ præcipiunt: ergo cum lex vetus, & lex naturalis non ſint eadem lex, non mandabunt eadem. Item lex diuina eſt de his, quæ hominibus ignota ſunt: ſed præcepta moralia non ſunt ignota, ergo non oportuit de illis dari legem diuinam: ſed lex vetus eſt lex diuina, vt patet, quia ipſe dedit eam Moyſi, vt habetur in multis locis iſtius libri, & Leuitici, & Numerorum, atque Deuteronomij, non debuit ergo lex vetus dari de præceptis moralibus. Item leges poſitiuæ ſunt ad determinationes actuum humanorum, cum lex naturalis deficit, vel ratio communis hominum non valet attingere illa, ſed circa moralia præcepta, quæ ſunt concluſiones naturalis iuris omnes homines certi ſunt, ergo non debet aliqua lex poſitiua circa talia ſe intromittere: ſed lex vetus eſt lex poſitiua, quia poſita fuit a Deo, ergo non debuit circa talia verſari. Item præcepta legis veteris dicuntur mortificare, ſed præcepta moralia viuificant: ergo non pertinent moralia ad legem Dei veterem: antecedens patet ſecunda ad Corin. 3. & 4. cap. vbi Apoſtolus demon- *2. Cor. 4.* ſtrat legem veterem, quia intelligebatur in cortice literæ eſſe mortificantem. Quod præcepta moralia ſint viuificantia, patet, quia nos viuere faciunt æternaliter cuſtodiendo illa, vt patet Matth. 19. cap. cum dixit Chriſtus: Si vis ingredi ad vitam, ſerua mandata, & loquitur de moralibus, vt patet in contextu literæ ex reſponſione quærentis, & ex verbis Chriſti. Etiam quia dicitur Pſal. 118. In æternum non obliuiſcar iuſtifica- *Pſal. 118* tiones tuas, quia in ipſis viuificaſti me, & loquitur de moralibus, quæ interdum vocantur iuſtificationes. In contrarium videtur, quod lex vetus data a Deo continere debuit mo-alia præcepta, quia dicitur Eccl. 17. ca. *Eccl. 17.* Dedit illis diſciplinam, & legem vitę hæreditauit eos diſciplina autem eſt inſtructio in moribus, vt ait gl. ſuper illud ab Hebr. 12. Omnis diſciplina in præſenti, *Reſpōſio ad quæſtionem.* &c. diſcipina eſt eruditio morum per difficilia. Ergo lex vetus quæ diſciplinam continebat, dare debuit pręcepta moralia. Reſpondetur, quòd in lege veteri data *Deu. 5.* fuerunt præcepta moralia, vt patet hic, & Deuter. 5. & *Quod lex humana intendat.* in multis locis, & licèt ibi alia ratio ponatur, poteſt eſſe in præſenti hæc ratio, quia lex diuina aliquo modo aſſimilatur legi humanæ rectè poſitę: lex autem humana recta intendit bonum ciuile, quòd eſt pax publica, & amicitia communis, & ad hoc faciunt duo. Primum, quòd omnes leges directiuę ciuium ſunt de actibus iuſtitiæ mandantes opera iuſtitiæ, & vetantes omnem iniuſtitiam: nam cum quis iniuſtum patitur, cóqueritur, & inſurgunt bella, & ob hoc ponuntur iudices, qui diſtributores iuſtitiæ vocantur, vt habetur 3. Politicorū, vt lites dirimant, & ſcandala ſedent. Propter ſecundū, *. Polit.* ſcilicet vt ſit inter eos amicitia, coniungunt matrimonialia fędera viciſſim, & ſic mutuus amor diſtenditur. Sic autem lex Dei intendit facere hominem amicum Deo: nam lex humana dirigit hominem ad maximum

A bonum humanum, & quia homo eſt animal gregale ſiue Politicum, vt patet ſæpè in primo, & 3. Politicorum: maximum bonum hominis, ad quod eum ordinat lex humana, eſt ſummum bonum, quod poteſt habere in politia, ſcilicet pax publica, & abūdātia rerum neceſſarium, vt declarat Ariſt. in 5. Ethic. & latius in princ. 7. *Lex diuina intendit homines amicos Dei conſtituere.* Politicorum: lex autem diuina, quæ eſt ſapientia, conſiderat de homine per altiſſimam cauſam, ſcilicet deducendo eum ad ſuum verum ſummum bonum, quod eſt eſſe amicum Dei. Et quia ad amicitiam requiritur ſimilitudo, vt declarat Ariſt. in principio 8. Ethic. ſ. quòd amicitia fiat ex ſimilitudine: ideo vadit colonus ad colonum, & homo diligit hominē, propter ſimilitudinē in ſpecie, & cùm quilibet homo ſit ſimilis alteri in ſpecie, quilibet homo diligit alterum hominem. Sic decla-

B rat ibidem Philoſophus dicens, quòd homo eſt Phylantropos, i. amator hominum: vt patet in erroribus viarū, ſcilicet quòd ſi vnus homo viderit alterum errare in via, etiam ſi nunquàm eam viderit, compatitur ei, & indicat viam, & idem dicitur Eccl. 13. c. Omne animal diligit ſibi ſimile. Similitudo autem eſt in multis, vel in *Omne animal ſibi ſimile diligit.* natura, vt vnus homo diligat alterum propter eſſe ſimiles in ſpecie, aut in qualitate, vt eſſe ambos delectabiles, vel ambos honeſtos: bonus ergo bonum pro amico habere vult: Deus aut optimus eſt, ideo ſi nos amici eius eſſe debemus: oportet vt boni ſimus, ſic admonuit Deus Leui. 19. c. & in multis alijs locis, dicens: Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum, i. ſtudete ſimiliare *Leuit. 19.* mihi, vt poſſitis eſſe amici mei. Efficitur autem homo bonus per bonum habitum, qui vocatur mos, & iſte habitus cauſatur ex bonis actibus, ad quos dirigimur per pręcepta dirigentia mores. Ergo oportuit le-

C gem veterem, quę erat ad faciendum homines amicos Deo, dare præcepta moralia, ad faciēdum homines bonos, quod ſupponebatur ad amicitiā Dei. Ad argumentum primum reſpódetur, quando dicitur quòd lex vetus eſt lex, & a lege dicuntur præcepta legalia, ergo in *Reſponſio ad primum argumētū.* lege ſola legalia contineri debuerunt: quæ ſunt illa, de quibus non differt magis ſic quam aliter ſe habere antequam ponātur, quæ lex accipitur dupliciter. Vno modo generaliter pro omni mandato, vel regulatione *Lex dupliciter ſumitur primo.* actuum humanorum cuiuſcunque conditionis illud ſit: ſiue ſit morale, ſiue iudiciale, ſiue cæremoniale, & iſto modo ius naturale eſt lex, quia eſt lex naturalis. Alio modo accipitur lex ſtrictè pro lege purè poſitiua, quæ non determinatur a ratione inclinante magis ad

D hoc, quā ad illud: ſed antequam ponatur nihil differt magis ſic, quàm aliter fieri: differt tamen cum poſita fuerit. Philoſophus autem in 5. Ethic. accipit præcepta legalia iſto modo ſecundo. Nam accipiendo primo mo- *5. Ethic.* do, non eſt differentia inter ius naturale, & legale, cum legale ſit genus ad ius naturale, ſpecies autem non diſtinguitur contra genus. Et ſicut non diſtinguitur ius naturale contra ius Politicum, quia Politicum diuiditur per naturale, & legale, ita non poteſt diſtingui naturales eius contra legale iſto modo aſſumendo. Et tunc reſpondetur ad formam argumenti, quòd præcepta legalia dicuntur a lege, tunc ſi velis accipere primo modo dicta falſum eſt, quod ſequitur, ſ. quòd præcepta le-

E galia ſunt, de quibus a principio non differt; differt autem cum poſita fuerint. Si autem accipias legem ſecundo modo dictam, tunc dicentur præcepta legalia ea, de quibus non differt antequam ponantur. Sed quando vltra dicitur, quòd lex vetus debet continere præcepta ſolum talia, de quibus differat poſtquā poſita fuerint, ſed non antequam ponantur, non valet conſequentia: quia lex vetus, non vocatur lex, accipiendo ſecundo modo, ſed primo: ideo præcepta ſua non debent eſſe præcepta in ſecundo modo, ſed in primo. Ad ſecūdum reſpondetur, quādo dicis quòd lex vetus diſtinguitur a lege naturali: ergo non debet continere præcepta moralia, quæ pertinent ad legem naturalem: quòd nō diſtinguuntur lex naturalis, & lex vetus tanquam duo diſparata totaliter, ſicut homo & linea, vel homo & ferrum: ſed tanquam totum a ſua parte. Totum. n. licèt a parte differat, tamen ipſam partem continet. Sic

Lex vetus continet legẽ naturalẽ ſicut totũ continet partem.

ergo ſi lex vetus, & lex naturalis eſſent duę leges diſpa ratæ, ita vt id quod vna contineret, non contineret altera: ſed non differunt ſic, quia lex vetus eſt, vt totum complectens ipſam legem naturalem, & aliquid ei ſuperaddens: ideo bene debet continere præcepta legis naturalis, ſic totum diſtinguitur à parte, & continet ipſam partem. Ad tertium, quando dicitur, quòd lex diuina debet dari de his, quæ homini ignota ſunt, ſed præcepta moralia erant nota omni homini, ergo non debebat dari de eis: reſpondetur quòd iura naturalia dicuntur quædam propoſitiones per ſe notæ, quæ ita ſe habent ad intellectum practicum, ſicut principia in ſpeculatiuis ad intellectum ſpeculatiuum. Principia autem in ſpeculatiuis ſunt per ſe nota, ita regulæ iuris naturalis ſunt per ſe notæ. Eſſe autem per ſe notum eſt

Eſſe per ſe notum dupliciter dicitur.

G duplicíter: vno modo per ſe notum quo ad nos: alio modo per ſe notum ſimpliciter: per ſe notum ſimpliciter dicitur propoſitio cuius prædicatum includitur in ratione ſubiecti, ita quòd cognito vere ſubiecto cognoſcatur, & prædicatum, ſed contingit talem propoſitionem nobis non eſſe per ſe notam, quòd ignoramus diffinitionem ſubiecti illius propoſitionis. Sicut iſta propoſitio: Homo eſt rationalis: eſt per ſe nota, i. de natura ſua, quia qui dicit hominem neceſſariò dicit rationale: tamen ignoranti, quid eſt homo, non eſt per ſe nota: ideo dicit Boetius in libro de Hebdomadibus, quod multæ ſunt propoſitiones ſolis ſapientibus per ſe notę, vt ſcientibus, quòd angelus incorporeus eſt, per ſe notum eſt, quòd nõ eſt in loco; tamen multis rudibus hoc eſt incognitum. Illę propoſitiones vocantur per ſe notę

H quo ad nos, quarum terminorum ſignata, & habitudines cognoſcimus, vnde iſta: totum eſt maius ſua parte, nobis per ſe nota eſt, quia ſignata terminorum & habitudines intelligimus. In his autem, quia vt ait Philoſophus in primo Poſteriorum, principia cognoſcimus in quantum terminos cognoſcimus: neceſſe eſt, vt ſicut aliqui termini ſunt nobis magis cogniti, ita ſint propoſitiones fundatæ ſuper illos magis notæ, & quia in ſpeculatiuis nullus terminus eſt magis notus, quàm iſte terminus ens: propoſitiones fundatæ ſuper iſtum terminum ens, ſunt per ſe notiſſimæ, vt de quolibet dicitur eſſe, vel non eſſe, quòd vocatur primum principiũ, & ſic per ordinem in lineis præſentalibus deſcendendo ſub ente. Et ſicut eſt in ſpeculatiuis, ita eſt quidam

In propoſitionib. per ſe notis ordo interponitur.

I ordo in practicis: nam ens in ſpeculabilibus eſt primus terminus, quia ens & eſſentia ſunt, quæ primo intellectu appræhenduntur: vt ait Auicenna: ita in practicis terminus maximè notus, & primus eſt bonum: nam bonum appræhenſum intellectu mouet ad proſequi, ſicut ens appræhenſum mouet ad intelligere: propoſitiones ergo fundatæ ſuper bonum ſunt per ſe notiſſimæ in practicis. ſ. quòd omne bonum eſt appetendũ, & quòd malum eſt fugiendum. Ex quo ſequuntur primæ duæ regulæ practicæ, ſ. quòd bonum ſolum agere oportet, & quòd malum oportet vitare, & ſic eſt ordo per terminos agibilium ſub ordinatos huic communiſſimo, quod eſt bonum. Et ſicut in ſpeculatiuis deſcendendo ab ente linealiter, ſicut termini ſunt minus communes & minus noti, ita ſunt propoſitiones minus notę nobis

K licèt ſecundum ſeipſas ſint per ſe notæ, ſic in practicis deſcendendo ſub bono communiſſimo, ſicut termini ſunt minus cogniti, ita propoſitiones agibiles fundatæ ſuper illos terminos ſunt minus notæ. Et ſic in ſpeculatiuis circa principia per ſe nota vniuerſalia nullus errat, quando ſunt communiſſima, vt circa ens in hoc, quod eſt, de quolibet eſſe dicitur, vel non eſſe, quia nullus in hoc dubitat, ita eſſe: tamen deſcendendo ad minus vniuerſalia per ſe nota, vt, quòd omne animal eſt corpus animatum, vel, quòd omnis homo eſt rationalis, aliqui dubitant: licèt iſta ſint per ſe nota. Ita in practicis nullus errat circa hoc vniuerſa, quod eſt, omne bonum appetendum, & malum eſſe fugiendum; deſcendendo tamen ad bona, vel mala particularia errare cõtingit circa propoſitiones per ſe notas in illis bonis, & malis, licet ſecundum ſe ſint notæ; ideo licèt circa iura naturalia in vniuerſali non oporteat eſſe aliquam do-

Circa principia per ſe nota tam in practicis quam in ſpeculatiuis nullus errare poteſt.

F ctrinam, in partibus autem per ſe notis oportet eſſe doctrinam. Lex ergo diuina nõ ſolum debuit dare nobis cognitionem de his, quæ nullo modo nos cognoſcebamus, ſed etiam de his, quæ nos cognoſcimus, ſi in illis errare poſſumus. In ſpeculatiuis autem contingit vno modo ſolum errare, ſ. quia intellectus noſter ſua indagine non poteſt cognoſcere veritatem. In practicis autem dupliciter peccatur. Vno modo, quia intellectus non poteſt cognoſcere bonitatem, vel malitiam eligibilium ſine opinionem dirigentium electiones. Alio modo, quia intellectus noſter ex aſſuetudine peccandi offuſcatur, & incipit ignorare. Vtroque modo poteſt eſſe error circa per ſe nota minus communia, circa vniuerſalia autem neutro modo. Patet de communibus, quia ſicut in ſpeculatiuis ex defectu intellectus ſpeculatiui

In ſpeculatiuis vno modo, in practicis dupliciter, contingit errare.

G nullus poteſt ignorare primum principium, & alia ſimilia licèt erret in minus communibus, ita in practicis nullus poteſt errare circa per ſe notum vniuerſale, ſ. bonum eſſe eligendum. Secundo modo non poteſt errare contra per ſe nota communia, ſ. ex aſſuetudine peccandi, quia aſſuetudo peccandi excæcat intellectũ, & non circa quamlibet practicam exiſtimationem: ſed circa illam, in qua conſiſtit operatio, & quia operabile eſt particulariter circa particulare, intellectus offuſcabitur, ſ. quòd intellectus erret in hoc quod eſt debere fornicari, vel non debere fornicari. Etiam ſecũdo modo errabitur, quia iſta ſunt quædam per ſe nota particularia, & non ſufficit quilibet intellectus ad cognoſcendum veritatem eorum, ſicut non omnes in ſpeculatiuis cognoſcunt, quòd animal ſit corpus animatum:

H licèt per ſe notum ſit. Vel vt ſatis diximus, poſſunt dici talia præcepta quædam concluſiones deductę ex propoſitionibus primis practicis per ſe notis: licèt ergo principia cognoſcantur, quantuncunque euidentes cõcluſiones ſint, non omnes ſciunt eas deducere. Erraret ergo multorum intellectus circa iſta, quia aliqui putarent licitum eſſe id, quod illicitum eſt, ideo debuerunt talia per auctoritatem diuinæ legis, quæ ſolidior eſt, & nulli eſt dubia, declarari: ſic enim eſt circa fidem: fides autem eſt ex auditu, vt patet ad Rom. 10. capitulo, & debet eſſe de his, quæ ratione naturali non cognoſcunt: ſic enim ait Gregorius, quòd fides non habet meritum, vbi humana ratio præbet experimentum. Lex ergo diuina, quæ determinauit quid credere deberemus, debuiſſet ponere ſolum ea, quæ

I ratione naturali inueſtigari non poſſunt; ſed non fecit ſic, quia inter ea, quæ aſſerere debemus, quædam naturaliter cognoſci poſſunt, & quædam non; tamen lex diuina de vtriſque poſuit: poſuit enim Deum eſſe creatorem, & eſſe trinum, & vnum, quod ratione naturali conuinci non poteſt, licèt poſſit defendi, poſuit etiam alia quæ naturali ratione cognoſcuntur, vt Deũ eſſe. Ad quartam cum dicitur, quòd leges poſitiuæ ſunt circa determinationes actuum humanorum, & ſolum ſunt circa illos actus, in quibus deficit lex naturalis, vel homines non poſſunt eam intelligere: ſed præcepta moralia ſunt talia, quòd omnes homines intelligunt bonum eſſe cuſtodire ea, & malum repugnare illis: ergo non debebat de illis ſe intromittere. Reſpon

K detur, quòd in agibilibus ſunt regulæ dirigentes actiones humanas, & iſtæ ſunt in quadruplici differentia, quia quædam ſunt ita notæ, quòd nullus hominum poteſt de illis dubitare: quædam ſunt ita nota, quòd ratione naturali à pluribus inueſtigari poſſunt; licèt multi, & ſimpliciores in ipſis errent, quædã ſunt, quæ à ſolis ſapientibus cognoſcibilia ſunt, quædam quæ nullo modo ratione humana deducuntur, ſed pendent a voluntate condentis legem. Prima ſunt principia communiſſima in practicis, vt quod malum eſt fugiendum, & bonum eſt agendum, nemini eſt iniuſtum faciendum, & cum omnibus eſt rectè conuerſandum. Secunda ſunt aliqua præcepta naturalia magis particularia: vt quòd non eſt fornicandum, quòd non eſt concupiſcenda vxor proximi: & ſic de alijs præceptis moralibus, de quibus hic dicimus. Tertia ſunt, quæ deriuantur a iure naturali: & tamen non deriuantur immediatè à principium

Præcepta directiua actuum humanorum ſunt in quadruplici differentia.

pium primo iuris naturalis, ſed per quendã diſcurſum aliqualiter iacentem, & talia deducere ex principijs non poſſunt quilibet homines, ſed ſoli ſapientes. Sicut patet in iuribus humanis, quorum quædam deriuantur a ratione naturali, ſicut quòd putantibus ſe grauati eſt permittenda appellatio, & quod in iudicijs vtendum eſt probationib. certis, ſcilicet in iudicijs, aut inſtrumentis, vel confeſſione partium contra ſeipſas, & ſic de multis alijs: talia etiam repetiuntur in præceptis iudicialibus a Deo poſitis. Quarta ſunt, quæ nullo modo poſſunt ratione naturali cõuinci, vel determinari, ſed ſola voluntate humana legiſlatorum, & talia dicuntur in legibus humanis aſſignando taxationes pœnarum, & præfixiones terminorum, vt quòd præſcribatur in tanto, vel tanto tempore, & nõ in maiori, vel minori, quia hæc ad hoc, vel ad illud nullam rationis determinationem habent. Lex ergo diuina, quæ determinat dubia, non determinauit de primis regulis actuum humanorum, quia illæ ſunt tales, in quib. nulli dubitant. In ſecundis autem dubitant aliqui: ideo, vt nulla radix deuiandi haberetur Deus interpoſuit ſuam auctoritatem determinando de talibus. Et ſic complacuit atq; declarauit iſtas decem concluſiones iuris naturalis, in quibus licet multi verum faciliter dicerent, alij ſatis poterant errare. In tertijs autem, quæ ſolis ſapientibus determinata videntur, Deus determinauit in lege ſua, ponens quaſdam regulas iudiciales, quæ deriuantur a iure naturali, vt patet proſequẽdo ſequens cap. Vt ſi aliquis percutiat ſeruum, aut liberum, & ſi moriatur immediatè, vel non immediatè, & quòd pro ſeruo percuſſo, qui non ſtatim moritur nõ occidatur Dominus ſuus occidens, quia pecunia domini eſt. Et quod pro libero etiam ſi poſtea mortuus fuerit occidatur. Iſta namque ſatis emanant à iure naturali: ſed nulli poſſunt conſiderare iſtam deriuationem, niſi pauci, & ſapientes, ideo de talibus Deus determinauit in lege. Quarta ſunt, quæ nullo modo poſſunt conuinci ratione humana, ſed ſunt a ſola voluntate condentis legem, & in iſtis Deus determinauit, vt faciendo præcepta cæremonialia, quæ non habent aliquam rationem ad ſic, vel quæ vocat Philoſophus legalia, quia antequam ponantur non differunt, ſic vel aliter fieri, differunt autem, cum poſita fuerint. Ad quintum cum dicitur, quòd lex vetus occidebat, ſed præcepta moralia viuificant, ergo præcepta moralia non pertinebant ad legem veterem reſpondetur, quòd lex vetus non occidebat ex ſe, ſed ex occaſione, vt ait Augu. in libr. de Spiritu, & litera, ſcilicet quòd lex vetus quantum ad præcepta moralia occidebat occaſionaliter, ſcilicet, quia bonum præcipiebat, & durum, & ad implendum auxiliũ non præſtabat. Hoc declarat Apoſtolus ad Romam. 7. cap. quaſi per totum inducens, quod lex vetus erat lex mortis, non quidem, quòd illa mala eſſet, ſed id quod bonum erat, operabatur in hominibus mortem: nam peccatũ occaſione accepta per mandatum cauſabat omnem concupiſcentiam in ſeruatoribus; nam proniores ſumus ad id, quod nobis prohibetur, cum ſimus naturaliter liberi: ſi ergo non ſit aliquod adiutorium ad reſiſtendum concupiſcentiæ inſurgenti, occaſionaliter ex lege cauſabatur peccatũ occidens. Lex autem noua, eſt lex libertatis, & vitæ, quia licèt prohibeantur ea, quæ difficilia ſunt vitari, tamen quia gratia datur ad vitandum illa, non eſt occaſionaliter mors. Nunc ad formam argumenti dicitur, quòd lex vetus occidebat occaſionaliter, quia mandabat dura, & non dabat auxilium directè, non occidebat, imò viuificabat, quia ſeruatores ſuos faciebat dignos vita æterna. Cum dicis, quòd præcepta moralia viuificabant. Reſpondetur, quòd idem modus erat de præceptis moralibus, & tota lege veteri, quia etiã præcepta moralia mortificabant; quia præcepta moralia important quandam difficultatem ad obſeruandum, ea, & quia cum eis non erat adiutorium ad obſeruandum, occaſionaliter peccabant homines in eis, & mortificabant: viuificare autem dicebantur in quantum ipſa cuſtodita viam vitæ æternæ præſtabant. Idem

Deus nõ ſtatuit de primis regulis actuũ humanorũ determinare de quibus alij nõ errant.

Ad quintum.

Quia lex vetus nõ occidebat ex ſe ſed occaſionaliter.

Lex noua eſt lex libertatis, & vitæ.

A autem faciebat tota lex vetus. Concluditur ergo. conuenienter poſita fuiſſe præcepta moralia in legẽ veteri.

Vtrum omnia præcepta moralia in veteri lege reducabantur ad decem.

QVÆSTIO. XXXIII.

ALiud dubium eſt, cum nos dicamus præcepta legis naturæ reducta fuiſſe ad decem concluſiones, quas decalogum vocamus. Et iſta dicimus præcepta moralia: vtrum omnia præcepta moralia poſita in veteri le- B ge reducantur ad decem. Et arguitur ſic, prima directio morum humanorum eſt, per habere ſe bene ad Deum, & bene ad proximũ amando eos, & in hoc ſunt duo præcepta, ſcilicet diliges dominum Deum tuum, & diliges proximum tuum, ſed iſta non ſunt inter præcepta decalogi, ergo nõ reducuntur omnia ad decem, nec continebuntur omnia moralia in præceptis decalogi. Item quia dicimus, quòd præcepta moralia reducuntur ad omnia decalogi præcepta, ſed contra, quia moralia non reducuntur ad cæremonialia, imò è contrario cæremonialia ad moralia, cum ſint quædam determinationes, vel additiones ad moralia, ſed inter præcepta decalogi ponitur vnum cæremoniale, ergo moralia non reducuntur ad omnia præcepta decalogi. Item præcepta moralia ſunt de omnibus actibus C virtutum, vt patet, quia mores vocantur boni habitus, ex quibus bene operatiui ſumus, ſed boni habitus ſunt virtutes, licèt præcepta moralia ad omnem actum virtutis ſint, ſed præcepta decalogi ſolum continent actus iuſtitiæ, vt patet tam in præceptis, quæ ad proximum, quam in præceptis, quæ ad Deum: ergo non reducuntur ſufficienter omnia præcepta moralia ad præcepta decalogi. In contrarium arguitur de glo. quæ habet ſuper illud Matth. 5. cap. Beati eſtis, cum vos maledixerint homines: Moyſes decem præcepta proponens poſtea per partes explicat, & ſic videtur, quod omnia, quę continentur in lege veteri pertinentia ad mores ſunt partes præceptorum decalogi, ſed poſtea explicantur. Reſpondetur, quòd præcepta decalogi diſtinguuntur ab alijs præceptis veteris legis, quod iſta per Deum po- D pulo propoſita ſunt, vt patet in iſto capitu. alia omnia præcepta Moyſes propoſuit populo poſtquam audiuit a Deo. De his autem præceptis, per quæ regulatur vita humana, ſecundum ſupra dicebamus, quædam ſunt vt principia communiſſima, circa quæ nullus poteſt errare, vt quòd malum eſt vitandum, & quod bonum eſt agendum, & nulli eſt nocendum, & ſic de cæteris. Ex his autem omnia alia præcepta directiua vitæ humanæ reſultant, tanquam quædam concluſiones. Sed in hic concluſionibus eſt differentia, quia quædam immediatè reſultant à principijs illis primis, & circa tales rari poſſunt errare, quia tamen aliquando contingit errare determinatá ſunt à Deo, & vocantur hæc præcepta decalogi. Alia ſunt, quæ licèt deſcendant ab illis primis principijs, tamen deriuatio E eorum paucis eſt nota, & his ſolis ſapientibus, & hæc declarauit Moyſes populo audiens ea primo à Deo, vtraque autem horum continentur decalogo, & reducuntur ad decalogum; nam ſicut in ſpeculatiuis in cõcluſione eſt virtualiter principium, a quo cõcluditur, & ideo ſyllogiſmum analiticum, ſiue reſolutorium vocatur, quando ponimus præmiſſas, & concluſiones, quia id quod virtualiter claudebatur in concluſione, explicatur, ſiue reſoluitur in ſyllogiſmum, cum ſimul ponuntur concluſio, & pręmiſſæ, includitur etiam in principio concluſio, cum ex principio inferatur cõcluſio: ideo ſi ſit in ſpeculatiuis aliqua concluſio, quæ ſit immediatè deducta ex principijs primis, illa includet duo, ſcilicet principium, per quod concluditur, quod eſt notius ea, & alias concluſiones, quæ ſequuntur ex ea, & ſunt minus notæ, includit ergo aliquid, vt principium, & aliquid, vt concluſio: exempla horum patẽt in Geometria, vbi vt communiter concluſiones ſe habent

Prima ratione gatiua.

Matt. 5. In oppoſitum.

Reſponſio ad quæſt. præcepta decalogi differunt a præceptis alijs veteris legis, quia iſta adeo data sũt alia per Moyſem proponentem illa populo.

bent

bent per ordinem, quia vna ſequitur ex alia,& alia, ſic ergo in practicis præcepta decalogi ſunt tanquam primæ concluſiones in practicis ſi velimus eas nominare concluſiones, nam etiam poſſemus vocare principia practica, ſed non immediata,& contineri in virtute in principijs primis practicis ſecundum ordinem terminorum reſolubilium, & magis reſolubilium, ſed dicendo, quod ſubl primæ concluſiones practicæ, dicemus, quòd ipſa habent duplicem cóncluſionem. Prima eſt, quòd includunt principia prima practica, a quibus immediatè inferuntur: includunt etiam alias concluſiones poſteriores, reſpectu quorum ſunt tanquam principia. Et ſic cum iſta duo præcepta de amãdo Deum, & amando proximum ſint de primis præceptis practicis, ſicut quòd cuilibet eſt benefaciendum,& nulli eſt nocendum, non debebant exprimi inter alia, ſed incluG duntur inter alia, ſicut principia in concluſionibus. Alia autem præcepta, quæ Moyſes declarauit populo, & ſunt moralia, ſunt tanquam concluſiones reſpectu præceptorum decalogi, ideſt in ipſis includuntur in virtute tanquam concluſiones in principijs. Reducuntur ergo per iſtum modum omnia præcepta moralia ad præcepta decalogi, quia quædam reducuntur, vt principia ad concluſiones, ſcilicet, illa, quæ ſunt priora,& quædam reducuntur, vt concluſiones ad principia, ſicut ea, quæ ſunt poſteriora.

Reductio omnium præceptorũ moraliũ ad præcepta decalogi.

Ad primum argumentũ.

Ad argumentum primum reſpondetur, quando agitur de duobus præceptis. ſ. de diligendo: Deum, & diligendo proximum, quòd non ponuntur inter præcepta decalogi, dicendo quod licèt non ponantur inter ea, tãquam diſtincta ab H omnibus alijs, quæ ibi ponuntur, tamen reducũtur ad illa, & non reducuntur tanquam concluſiones ad principia, ita quòd iſta duo deriuentur ex præceptis decalogi, ſed reducuntur tanquam principia ad concluſiones, quia iſta duo dicuntur tanquam duo principia per ſe nota, ex quibus inferuntur particulatim omnia præcepta decalogi.

Ad ſecundum.

Ad ſecundum quaodo arguitur, quòd omnia præcepta moralia non reducuntur ad omnia præcepta decalogi; quia ſabbati cuſtodia eſt cæremonialis, & eſt præceptum decalogi; tamen ad præcepta cæremonialia nunquam reducuntur moralia. Reſpondetur, quòd cuſtodia ſabbati aliquo modo eſt cæremonialis, quantum ad determinationem diei, & multarũ aliarum circunſtantiarum, de quibus ſupra diximus. I Alio modo eſt moralis, ſcilicet quòd aliquod tempus inpendi deberet ad vacationem diuinam, iuxta Pſ. 45. Vacate, & videte, quoniam ego ſum Deus. Inquãtum ergo iſtud præceptum cæremoniale eſt, nullum mandatum morale reducitur ad illud, ſed inquantum eſt moratale,

Pſ. 45.

Ad tertium.

Ad tertium quando dicitur, quod præcepta moralia ſunt de omnibus actibus virtuoſis, ſed in præceptis decalogi ſolum præcipitur, aut vetatur actus iuſtitiæ,& iniuſtitiæ, ideo non reducuntur omnia moralia ad decalogum: reſpondetur, quòd omnes actus virtuoſi inquantum ſunt virtuoſi ſunt a natura inclinante ad illos, licèt no inclinet ſpecialiter, vt ad talem, vel talem virtutem, in omnibus tamen actibus virtuoſis, nulli ſunt actus, de quibus magis appareat, quòd ſint K actus virtuoſi, vel vitioſi, quam actus iuſtitiæ, vel iniuſtitiæ; nam iſti ſunt virtuoſi ſecundum ſe,& virtuoſi, quia boni ad alterum, eodem modo de iniuſtis. Etiam quia per actum iuſtitiæ cõfirmatur ſtatus politicus per actus vero aliarum virtutum directè non confirmatur, per actus etiam iniuſtitiæ deſtruitur celeriter politicus ſtatus, vt ait Auguſtin. quarto de Ciuit. Dei capit. 4. Nam ablata iuſtitiæ, quid ſunt regna, niſi publica latrocinia? maximè virtuoſi ſunt actus iuſtitiæ, quàm aliarum virtutum, ergo ibi ſoli expreſsè præcipiuntur, quia immediatius deriuantur a communibus principijs iuris naturalis: alij autem actus virtutum, licèt deriuentur a principijs iuris naturalis, non tamen ita clare: ideo iſta præcepta decalogi de ſolis actibus iuſtitiæ ſunt. Intelliguntur autem per iſta multa præcepta de actibus aliarum virtutum, ſed iſta pertinent ad præcepta, quæ tenent tertium gradum, quæ debent a ſolis ſapientibus declarari: Deus autem inter deps ea, quæ

Actus virtutis cũt a natura inclinante.

Auguſt. actus iuſtitia magis virtuoſi ſũt quã aliarum virtutum.

F multum nota erant, etiam rudi populo, proponere, ſola præcepta de actibus iuſtitiæ poſuit. Alia tamen præcepta moralia, quæ ad iſta reducuntur ſunt de quibuſdam actibus iuſtitiæ,& liberalitatis, atque temperantiæ, & cæterarum virtutum, vt patet diſcurrenti per latitudinem veteris teſtamenti reducuntur ad iſta implicite. Concluditur ergo, quòd omnia præcepta moralia quæcumque ſint, reducuntur ad præcepta decalogi.

An præcepta decalogi ſufficienter in hoc cap. xx. enumerata ſint.

QVÆSTIO XXXIIII.

Prima ratio, quòd non.

ALiud dubium eſt; cum præcepta decalogi enumerata fuerint in hoc cap. ſi numerantur ſufficienter. Et videtur quòd non, quia præceptum eſt quædam regula directiua actuum humanorum: regulæ antẽ dantur ad deuiandum a malis,& vt homines bene ordinẽtur: oportet ergo, quòd ſecundũ diuerſitatem modorum peccandi ſit diuerſitas præceptorum, ſed peccatum ſecundum Ambroſium eſt tranſgreſſio legis diuinæ, & inobedientia cæleſtium mandatorum, peccata autem diſtinguuntur per hoc, quod aliquis peccat in Deum, vel in ſeipſum, vel in proximum: oportebat ergo ad ponendum ſufficienter mandata, quòd quædam vetarent peccata in Deum, quędam peccata in proximum, quædam peccata hominis ad ſeipH ſum, ſed in decalogo ſolum ponuntur præcepta dirigẽtia hominem in Deum; & in proximũ: ergo nõ ſunt ſufficienter aſſignata.

Secunda. Leu. 23.

Item ſicut ad cultum Dei pertinebat obſeruare ſabbatum, ita obſeruare alias ſolennitates, quæ vocantur feriæ Domini, vt patet Leu. 23. cap. Etiam pertinebant ſacrificiorum ritus,& aliæ miniſtrationes ſacerdotum,& munditiæ populi, ſed inter præcepta decalogi ponitur vnum, quo præcipitur cuſtodia ſabbati, ergo debuerunt poni alia, quæ eſſent de obſeruatione ſacrificiorum, & aliorum feſtorum, ſed non ponuntur: ergo imperfectè enumerantur.

Tertia.

Item ſicut in Deum peccamus periurando in nomine eius, ita, & blaſphemando,& corrumpendo doctrinam ſacram ab eo datam, ſicut faciunt hæretici, ſed ponitur vnum præI cepium de non peierãdo in nomine domini, ita deberet poni præcepium de non plaſphemando eum, vel non corrumpendo ſacram ſcripturam.

Quarta.

8. Ethic. Eccl. 13.

Item ſicut naturaliter filios, & alios cognatos,& omnes alios homines, vt declarat Ariſtot. in principio octaui Ethic. & Eccl. 13. cap. Omne animal diligit ſibi ſimile: extenditur enim claritas ad omnes,& hoc intendit inducere per præcepta, ſicut patet prima ád Timot. primo cap. Finis præcepti eſt dilectio. Cum ergo in præceptis decalogi ponatur vnum præceptum de dilectione, & honore parentum, debuit etiam poni præcepium de dilectione filiorum,& aliorum, ſed non ponitur: ergo non ſunt perfectè enumerata.

Quinta.

Item in quolibet genere peccatorũ reperitur peccatum cordis, & operis, quia circa quamlibet materiam contingit errare per cogitationem deK liberatam,& poſtea per operationem, cum circa quãlibet materiam ſit actus voluntatis elicitus,& actus voluntatis imperatus. Actus voluntatis imperatus cauſat actum ſiue peccatum exterius. Sed in præcepris decalogi reperitur in peccato adulterij diſtinctio præceptorum in peccato operis,& cordis, quia peccatum cordis ponitur prohibitum in alio præcepto, quam peccatum operis, cum de peccato operis ponatur. Non mœchaberis,& Non furtum facies: De peccato cordis ponitur: Non concupiſces domum proximi tui: Nec deſiderabis vxorem eius. Ergo deberet ſic eſſe circa alia mãdata, ſed in nullo alio ſic ponitur, ergo inſufficiẽter enumerantur.

Sexta.

Itẽ ſicut contingit peccare per deordinationem concupiſcibilis, ita contingit per deordinationem iraſcibilis, ſed ponitur precepium quantum ad deordinationem concupiſcibilis, quia dicitur: Non concupiſces, & ergo debebat poni quantum ad

deordi-

deordinationem iraſcibilix, quòd diceretur, non iraſceris: non ergo videtur, quòd conuenienter decem præcepta decalogi enumerentur. In contrarium videtur, quia Moyſes enumerat ſufficienter præcepta decalogi: & diuidit ea per decem, cùm dicit: Et oſtendit vobis pactum ſuum, quod præcepit vt faceretis, & decẽ verba, quę ſcripſit in duabus tabulis lapideis, vt patet Deute. 4. cap. ergo videtur, quòd ſufficienter enumerantur decem. Reſpondetur quòd præcepta decalogi ſufficienter enumerantur in decem, & quòd non oportet poni plura. Sciendum autem, quòd lex, ſiue præcepta ſunt ad directionẽ humanam, & hoc reſpectu alicuius politiæ. Et quia politia eſt duplex, ſcilicet quodam humana, & quædam diuina, ita oportet eſſe duo genera legum: quædam leges ordinant hominem in politiam humanam, & ſunt leges humanæ: quædam ordinant homines in Deum, & ſunt diuinę. Ad hoc autem, quòd aliquis bene ordinetur in aliqua communitate, duo requiruntur: Primum, vt bene ſe habeat ad principem politiæ, ſecundum, vt bene ſe habeat ad quemlibet conſocium politiæ. Sic ergo in lege diuina ordinante homines in politia, quæ eſt ſub Deo, oportet vt homines primo ordinentur in Deum: ſecundo vt ordinentur ad quemlibet proximum, & quia ordinatio eſt per aliquod præceptum dirigens, oportet vt in lege diuina ponantur aliqua precepta ordinantia in Deum. Cuilibet autem principi communitatis tria debet ſubditus, ſcilicet fidelitatem, & reuerentiam, & famulatum: iſta ergo debebit quilibet homo ſeruare in politia, quæ eſt ad Deum, & ſecundum iſta tria ſunt tria præcepta. Ponitur primo fidelitas, quæ conſiſtit in hoc, quòd honorem domini ſui, vel rectoris alteri non deferat, vocando alium dominum, vel rectorem, vel regem, ſicut dominum politię ſuæ, & quantum ad hoc eſt primum pręceptum ordinans in Deum, ſcilicet quòd non habebis Deos alienos coram me. i. nullum alium vocabis Deũ, vel reputabis Deum niſi me. Secundum eſt reuerentia, quæ debetur rectori, & debetur etiam Deo. Eſt autem reuerentia Dei in hoc, quòd nihil contra eum iniurioſum committatur, & quantum ad hoc eſt, quòd nomen domini non accipimus in vanum, quia magna iniuria Dei eſt, vt nomen tam glorioſum in vanum tractetur. Tertium quod debetur cuilibet rectori ciuitatis, & debetur Deo, eſt famulatus, ſcilicet obſequium debitum pro beneficijs receptis. Cum ergo a Deo multa beneficia receperimus, quorum potiſſimum, & indicans maiorem Dei laudem eſt beneficium creationis, ad memoriam illius vnum diem famulatui diuino ſeparauimus, vt in illo Deum principaliter coleremus ei ſoli vacantes. Ad proximos autem ordinatur quilibet dupliciter, aut ſpecialiter, aut generaliter, ſpecialiter ordinatur quilibet ad illos, quibus pro aliquo bono ſuſcepto, vel alias tenetur bene agere, & quantum ad hoc eſt quartum præceptum de honore parentum, cum per illos intelligamus omnes alios, quibus tenemur ad aliquid benefaciendo. Si autem ordinetur homo generaliter ad proximos, ſic eſt per hoc, quòd non noceat eis; nam omni homini tenemur non nocere, licèt non omni teneamur bene agere. Et quia nocumentum fit tripliciter, ſcilicet opere, ore, corde, Ideo oportet omnia caueri per præcepta. Nocumentum facti autem eſt in propria perſona, & hoc vitatur, cum dicitur: Non occides, quia occiſio tangit ipſam perſonam, tollendo ei eſſe. Aut fit nocumentum in perſona coniuncta ad generandum, ſic eſt aliud præceptum: Non mœchaberis; nam cum quis cognoſcit alterius vxorem, viro ſuo magnam facit iniuriam frangendo ſœdera ſacra coniugalia, & gignendo incertam prolem, & hæredes viri ſpoliando debito iure hæreditatis. Aut fit nocumentum in rebus ordinatis ad perſonam in ſeipſam, & ad coniunctam ei, & ſic ponitur præceptum. Non furtum facies. Si autem fit nocumentum oris, ſic eſt præceptum: Non dices falſum teſtimonium contra proximum tuum. Nam ore nocemus, cùm infamamus, aut ei mentimur. Nocumentorum in corde fit concupiſcendo id, quod ad alterum pertinet, & tunc, aut perti-

In oppo. arguitur

Deut. 4.

Reſpõſio ad queſtion.

Politia duplex, diuina, & humana.

Tria debent ſubditi principi.

Nocumẽtum tripliciter fit, ſcilicet ore, opere, & corde.

A net ad eum, vt perſona coniuncta, & ſic eſt mãdatum: Nec deſiderabis vxorem eius, vel pertinet ad eum, vt res ſua, & ſic eſt præceptum: Non concupiſces domum proximi tui. Similiter autem diſtingui poterat in præceptis, quæ ad Deum: nam primum præceptum circa Deum dirigit opus, dicendo: Non habebis Deos alienos, & non facies ſculptile. Secundum dirigit peccatum oris, cùm dicitur: Non aſſumes nomen domini in vanum. Tertium eſt peccatum cordis, quod tollitur per tertium pręceptum ſcilicet de ſanctificatione ſabbati: in quo debebamus toto corde vacare in Deum, quod ad ſolùm cor ideſt intellectum principaliter pertinet, licèt poſtea ſequatur actus vocalis in laudãdo Deum, & actus operis in ſacrificando. Vel aliter ſecundum Auguſt. per primum præceptum docemur veritatem primi

B principij ſcilicet vnicum eſſe illud, quod eſt vere primum principium, inquantum dicitur: Non habebis Deos alienos coram me, quia ego ſolus ſum Deus. Per ſecundum docemur veritatem diuinam, inquantum datur ei reuerentia, tanquam Deo vero, non accipiendo nomen eius in vanum. Per tertium docemur veritatem diuinam, quia mandatur, quòd ſanctificemus diem ſabbati, & vacemus ei in illo die: quia ipſe nos ſanctificat, & eſt totum bonum noſtrum, in quo quieſcimus. Ad primum argumentum reſpõdetur, quãdo arguis debere poni præcepta de directione hominis ad ſeipſum inter præcepta moralia, quòd non, quia omnia præcepta decalogi reducuntur ad dilectionem: eſt autem dilectio hominis ad Deum, & ad ſeipſum, & ad alterum, præcepta tamen moralia dantur ad relatio-

C nem naturæ obſcuratæ, & deuiantis à rectitudine, nam per peccatum primi parentis incępit homo offuſcari in intellectu, ita quòd non iudicaret eſſe bona ea, quæ iudicare debebat, & fuit homo offuſcatus quantum ad Deum, & quantum ad proximum, ita quod non iam inclinabatur ad diligendum eum, ſicut diligere deberet, non tamen fuit circa ſeipſum offuſcatus, quia tantum diligit ſeipſum, quantum diligere deberet, immò magis ſe diligit. Vel etiam quia, quòd aliquis homo diligat recte ſeipſum, vel bene ſe habeat ad ſeipſum, dependet ex hoc, quòd bene ſe habet ad Deum, & ad proximum, qui enim tantum diligit Deum quantum debet diligere, & proximum quantum debet diligere; nam aliquando aliquis diligit ſe magis quam debet, &

D hoc male, & tunc diligit Deum minus quàm debet, quia propter ſeipſum diligere, in quo non debet repugnare Deo, quia eum punit, iſte enim tantum ſe amat, & tantum effugit pœnas, quòd quia ei dantur, abominatur ipſum Deum punientẽ, ſicut dicit Ariſt. 7. Ethic. quòd amare filios, vel parentes de bonis, & pulchris ſecundum naturam eſt, niſi forte fiat exceſſus, vt ſi quis repugnet ad Deos propter filios quemadmodum Niobe. Sic etiam ſi aliquis multum ſe amat volendo ſatisfacere omnibus delectationibus, atque cõcupiſcentijs ſuis, concupiſcet vxorem proximi ſui, & accipiet eam propter ſe amare, & ſic modicum amabit proximum ſuũ, quia ei nocet. Cùm autem Deum quantum debuerit, & potuerit dilexerit, & proximum quantũ debet, ſe amabit æqualiter. Aliter poteſt dici, quòd præcepta decalogi ſunt ea, quæ immediate populus à Deo recipit, vt

E patet Deute. quarto capitu. cum dicitur; Et ſcripſit in tabulis iuxta id, quod prius ſcripſerat verba decem, quæ locutus eſt ad vos Dominus, & iſta præcepta talia erant, & eſſe debebant, vt auditis illis populus rudis, caderet in perfectam cogitationem eorum, nec oporteret ibi exiſtere magiſtrum docentem, cum Deus iſta loquens non deberet talibus immorari. Sed præcepta, quæ populo in mentem immediate venire poſſent deberent eſſe talia, vt populus cognoſceret in eis rationem debiti; præceptum enim maxime naturale includit rationem debiti, deberet ergo populus clare cognoſcere in talibus pręceptis rationem debiti. Quod aũt aliquid debeat quilibet homo Deo, ſatis poteſt cadere in mentem cuilibet. Quod etiam ad aliquid teneatur quilibet homo alteri homini, patet, ſed quod homo ſibi ipſi teneatur ad aliquid, quia iſta ſunt ope-

ra

Sufficientia triũ præceptorum ſecũdum Auguſt.

Reſpõſio ad primum argumẽtũ.

Aduerte quare nõ ponũtur præcepta directiua hominis ad ſeipſum.

7 Ethic. Cap. 4.

Reſpon. ad primum argumen.

Præcepta decalogi, data populo talia eſſe debuerunt, vt mox auditis cognoſceretur in quolibet ratio debiti.

ra voluntatis, nõ ita clare videtur, nec caderet alicui maximè populari in mentem: non ergo debuit Deus dicere, quia non immediate poſſent intelligere, ſed ea, quæ in decalogo poſita ſunt, debebant ſtatim intelligi: ergo non debuerunt ibi poni aliqua, quæ ad ſeipſum pertinerẽt, ſed poſtea talia Moyſes, qui erat vir ſapiẽs paulatim inſtrueret populum circa talia. Ad ſecundũ quando dicis, quòd ſicut ſabbatum pertinet ad cultũ Dei, ita pertinent aliæ ſolemnitates, & ſacrificia, ſed in decalogo ponitur vnum præceptum de ſabbato: ergo etiam debuit poni de alijs ſacrificijs, & ſolemnitatibus: reſpondetur, quod ſolemnitates, quæ fiebant in veteri teſtamento, erant in ſignũ alicuius beneficij præteriti, aut futuri: præteriti aũt cõmemorati, aut futuri præfigurati. Idem erat in ſacrificijs, quia vel ad memoriã præteritorũ, vel futurorũ ſignũ offerebantur, & quia beneficium importantiſſimum in cuſtodia ſabbati erat maius cæteris beneficijs, debebat magis de eo mentio fieri, quam de alijs. Signabatur in cuſtodia ſabbati creatio rerum, & quies Dei poſt creationem in ſeptimo die, vt dicitur ſupra in littera: Sex dieb. creauit Deus cœlum, & terram, & mare, & omnia, quæ in eis ſunt, & die ſeptimo requieuit: ideo benedixit diei, & ſanctificauit eum. Signatur etiam quies noſtra in Deo conſumatis omnibus laboribus huius ſæculi poſt mortem carnis. Signatur quies noſtra in Deo per gratiam in præſenti, cum anima deuota fertur in dilectũ ſuum hic in via, & quieſcit in eo, iſta enim valde magna ſunt, quare, vt de præcipuo fieri debuit mentio de ſabbati cuſtodia, magis quam de alijs ſolemnitatibus: aliæ namque ſolemnitates ſignant aliqua bona tranſeuntia, quæ parua erant, vel quæ non ita magna ſicut beneficium ſignatum per ſabbatum. Sicut celebratio Phaſe erat ad memoriam exitus de Aegypto, vt patet ſupra 11. & 13. & Deuteronom. 6. atque 16. capit. Celebratio Scenophegiæ fiebat ad ſignadum, quòd Deus feciſſet in deſerto Iſraelitas habitare in Tabernaculis, vt patet Leuit. 23. cap. Sic de feſto Clangoris, & omnibus alijs feſtiuitatibus. Sacrificia autem ex eiſdẽ cauſis fiebant, quædam ad memoriam præteritorum, quędam ad ſignificationem futurorum, ita quod non pertingebãt iſta ad ea, quæ ſignabantur per cuſtodiã ſabbati. Ad tertium quando arguitur, quod ſicut peccamus in Deum peierando, ita peccamus blaſphemãdo, & doctrinam eius corrumpendo, ſed de periurio in nomine Domini ponitur vnum præceptum negatiuum, ita ergo debuit poni de blaſphemia, aut corruptione ſacræ ſcripturæ. Reſpondetur, quod ſicut ſupra dictum eſt præcepta decalogi data ſunt populo a Deo immediatè, & nullo exponente: debuerunt ergo eſſe talia, vt cõmunia eſſent, & cuilibet immediatè nota eſſe poſſet, talia autem ſunt ea, quæ apud homines ſunt in vſu communi; cuiuſmodi eſt iurare, vt ait Apoſtolus ad Hebr. 6. capit. Homines per maiorem ſuum iurant, & omnes controuerſię eorum ad cõfirmationem finis eſt iuramentum: eſt ergo iuramentum apud omnes gentes commune. Blaſphemia autẽ non eſt ita communis, quia cum iuramentum frequens ſit, periurium, & inanis iuratio frequens eſſe poterit; blaſphemia autem rara apud homines eſt, & maximã tunc, quia de vno blaſphemo ſolo, & per multa tempora legitur in deſerto, vt patet Leui. 24. cap. Corruptio autem ſacrarum ſcripturarum rarius eſt, quia iſta pertinent ad viros intelligentes, populares autem nihil horum ſcirent: ideo talia non propoſuit eis Deus, ſed poſtea propoſuit ea Moyſes inſtruendo eos, & patet de vtroque. De blaſphemia habetur Leuit. 24. cap. vbi mandauit Dominus lapidari illum blaſphemum, & talem legem conſtituit in futurũ mediante Moyſe, qui iſta loquebatur ad populum, & erudiebat eos. De corruptione ſacræ ſcripturæ patet Deuteronom. 4. capit. cum dicitur: Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ab eo, qui autem addit aliquid ſacri ſcripturæ ponens in textu, & dicens eſſe de veritate, & ſubiecto ſacræ ſcripturæ, vel qui aliquid tollit, hæreticus eſt, non tenens vnitatem Eccleſiæ, & corruptor ſacræ ſcripturæ. Ad quar-

Ad ſecundum. Solemnitates, & ſacrificia veteris teſtamẽti erant ſigna alicuius beneficij præteriti, vel præfigurati.

Quies ſpirituales ſignata per vacationem ſabbati.

Deut. 6.

Ad tertium.

Heb. 6.

Leu. 24.

Quare nõ eſt poſitũ præceptũ de corruptione ſcripturæ.

Deut. 4.

F tum quando arguis, quòd ſicut parẽtes naturaliter diligimus filios & alios homines, ſed in decalogo datur vnum præceptum de amore parentum, ergo debuit dari etiam de amore filiorum, & aliorum: reſpondetur quod cum iſta præcepta data fuerint ad populũ a Deo immediatè nullo explanante eſſe, quorum bonitatem omnes vulgares immediatè cognoſcere poſſẽt, & quia præceptum dicit debitum, oportebat, vt omnia hæc cõtinerent clare rationem debiti, quòd autem filij teneantur patribus ad aliquid, cuilibet notum eſt, quia maxima beneficia recipiunt filij à patribus, ſcilicet eſſe, eruditionem, & educationem, quæ omnibus manifeſta ſunt, ideo omnes gentes nomen paternum, pro ſacro, & venerando habent, nam vt ait Philoſophus 8. Ethic. dijs, & parentibus non poſſumus reddere æqualia. Ra-

G tio ergo naturalis cuilibet homini dictat, quod teneatur filius ſuo patri ad aliquid: ideo datum fuit præceptum de honore parentum. Dictat etiam ratio naturalis cuilibet, quòd nulli nocere debeat, ideo præcepta de non nocẽdo ad omnes extendũtur, & hic ſcripta ſunt. Quod autem patres debeant amare, & honorare filios, eſt ex aliquo debito patrum ad filios, hoc tamen nõ eſt manifeſtum oĩbus. ſ. quòd teneantur patres filijs ad aliquid, ſed potius è contrario, quia filij ſunt partes parentum deciſi ab eis, & recipientes ab eis eſſe, & totũ bonum; ideo debitum filiorum ad parentes eſt per ſe notum, & cuilibet manifeſtũ, debitum autem parentũ ad filios non eſt ita notum, licet aliquod ſit, vt innuit Philoſoph. in 5. Ethico. dicens inter patrem, & filium nondum emancipatum eſſe iuſtum paternũ, nõ tamen

H eſſet iuſtũ, niſi pater teneretur quid filio ad alendũ, & filius ad aliquid patri. Non fuit ergo poſitum aliquod præceptum de amore parentum ad filios, licèt intelligatur, & reducatur ad præceptũ de honore parentum, cum pertineant ad idem genus. Eodem modo non poſitum pręceptum de amore ad ſeipſum, cum non videatur homo aliquo modo ſibi ipſi obligatus, indigebant aut iſta aliquali eruditione, & debebant tradi per viros ſapiẽtes, qualis erat Moyſes. Ad quintum quando arguitur, quod in quolibet genere peccati reperitur peccatum cordis, & operis, ſed circa delectationem venercam, & circa ſublationem rerum alienationem ponitur diſtinctio præceptorum vetantiũ actum cordis, & actum operis, ergo ſic debuit eſſe circa alia agibilia vetita: reſpondetur, quòd Deus exprimendo in ali-

I quo genere actum peccati, vetuit etiam deſiderium peccandi, quia vtrunque malum eſt, & ratio mali primo reperitur in deſiderio, quam in operatione, & nunquam in operatione niſi propter electionem, vel deſiderium, vt ſupra declaratum eſt. Et dato quòd circa concupiſcentiam venereorum, & rerum vtilium non vetuiſſet concupiſcentiam expreſſe, tamen intelligebatur vetita, cum dicebatur: Non fornicaberis, & Non furtum facies, voluit tamen exprimere ad magis cauẽdum, vt ibi maius periculum eſt, cautius, & diligẽtius remedium apponatur. Et quia maior inclinatio noſtra eſt actus venereorum, & rerum vtilium auferẽdarum, quam circa aliqua alia, vt ad occidere, vel falſum teſtimoniũ dicere, ideo magis expreſſe vetita fuit hic con-

K cupiſcentia, quam ibi. Ratio huius eſt, quia delectatio, quæ eſt in experientia actus venerei, vel in poſſeſſione rerum vtiliũ ſunt quædam per ſe appetibilia, maximè delectabile, quod eſt in tactu vel guſtu: ideo mox, vt apprehenſa ſunt, mouent ad ſuam fruitionem, vt patet in ſeptimo Ethic. occidere autẽ, & falſum teſtimonium dicere, quę pertinent ad iraſcibilem, non ſunt per ſe appetibilia: imo ſunt ſecundum ſe horribilia, cũ naturalis amor ſit oĩum hoĩum inter ſe, & homo etiam naturaliter diligat veritatem, quæ deſtruitur per falſum teſtimonium, mouetur tamen ad iſta propter alterum, ſ. ex triſtitia, vel contemptu inflicto, quia tunc apprehenduntur aliqua obiecta, vt mala, & perſequimur illa per occaſionem, aut per oppoſitionem falſitatis, quia vterq; eſt quidã modus vindicãdi, nõ ergo tantum inclinantur ad actus iræ, qui ſunt cum triſtitia, ſicut ad actus cõcupiſcentiæ, qui ſunt cum delectatione.

Ad quartum.

8 Ethic. cap. vlt. Ratio naturalis cuilibet homini dictat, quod teneãtur filius ſuo patri.

Cap. 6.

Ad quintum

vt ſupra declaratum fuit, non ergo fuit tanta neceſſitas exprimere cōcupiſcentiam circa irā, vel circa alia, ſicut circa cōcupiſcibile in actu venereo, & in rebus vtilibus, ſolum ergo fuit expreſsè vetita concupiſcentia circa delectationem venereorum, & vtilium, ſed tamen omnis concupiſcentia peccandi in quocunque genere vetita eſt tacitè, cum ipſe actus exterior prohibetur. Ad ſextum quando arguitur, quòd ſicut contingit peccare per deordinationem concupiſcibilis, ita contingit peccare per deordinationem iraſcibilis, ſed ponitur præceptum prohibens concupiſcentiam circa actus concupiſcibilis in interiori, ergo ſic debuit poni de iraſcibili: reſpōdetur, quod paſſiones, vel motus iraſcibilis potentiæ naſcuntur ex concupiſcibili, nam licèt concupiſcibilis ſit ad bonum proſequendum, & iraſcibilis ad malum deſtruendum: tamen quando aliquis mouetur ſecundum iraſcibilem proſequendo aliquid, quod apprehendebat vt malum, ideo proſequitur, quia iudicat illam apprehenſionem eſſe bonam; nam cum aliquis proſequitur alium ex motu iraſcibilis ad mortem propter vindictam, apprehendit illum, quem perſequitur eſſe quoddam malum ſibi, ſed perſequitur ad mortem: iudicat tamen illam apprehenſionem eſſe bonā, id eſt, quod bonum eſt ſibi perſequi illum ad mortem. Sunt ergo ibi duo, ſcilicet, ipſum quod perſequitur, & ipſa perſecutio. Ipſum autem quod perſequimur, apprehendimus, vt malum per iraſcibilem ad talem apprehenſionem phantaſiæ. Proſecutionem autem bonam iudicamus, ideo enim aliquem occidere concupiſcimus, quia illam occiſionem bonam iudicamus. Circa actum ergo iraſcibilis concupiſcentia quædam eſt, & quantum ad hoc naſcuntur motus partis iraſcibilis ex concupiſcibili, concupiſcibilis autem mouetur per modū delectabilis, & boni. Differt tamen concupiſcibilis ab iraſcibilis, quia ſicut in iraſcibili ſunt duo, ſcilicet perſecutio, & ipſum quod proſequuntur: ita in cōcupiſcibili duo ſunt perſecutio, & ipſum, quod concupiſcimus, tamen in iraſcibili ipſa ſola perſecutio iudicabatur bona, id autem quod perſequebamur, iudicabatur vt malum, in cōcupiſcibili vtrunque iudicatur, & apprehenditur, vt bonum; nam delectabile fornicationis proſequimur ſecundum paſſionem concupiſcibilis, & proſequimur illud, nam ipſum delectabile bonū valde iudicamus, & perſecutionem huius delectabilis bonam etiam iudicamus, quia tamen denominatio in paſſionibus fit ab obiectis, ſicut in habitibus, & concupiſcibilis eſt circa delectabile, quod apprehēditur vt bonum, dicitur eſſe circa bonum: iraſcibilis autem licet habeat proſecutionem delectabilem, quia tamen ipſum quod proſequimur vt malum apprehenditur, dicitur eſſe circa malum. Dicendum ergo quod cum actus circa iraſcibilem naſcantur ex concupiſcibili, vetita concupiſcentia delectationum prohibetur deſiderium iraſcendi. Vel dicendum eſt vt in ſuperiore ſolutione, quod licet nos deordinari contingat per iraſcibilem ſicut per concupiſcibilem, quia tamen magis inclinamur ad peccandum ſecundum cōcupiſcilem quam ſecundum iraſcibilem, vetatur expreſſe concupiſcentia circa delectabilia, & non circa actus interiores iræ. Aliud dubium eſt circa ſupradicta cum dicatur, quod præcepta decalogi ſint firmiora, quàm præcepta legis humanæ, quia iſta ſunt de lege naturæ.

Non tantū inclinatur homo ad actum iraſcibilis ſicut ad actus concupiſcentiæ, quia eſt cum deliberatione.

Concupiſcibile iā per mouetur per modū delectabilis & boni.

Denominatio in paſſionibus fit ab obiectis ſicut in habitib.

Vtrum præcepta decalogi ſint diſpenſabilia aliquo modo.

QVÆSTIO. XXXV.

QVæritur vtrum ſint diſpenſabilia aliquo modo. Et arguitur, quòd ſic: Diſpenſatio debet fieri, quando lex videtur circa aliquid grauari, vel iniuſtam eſſe: ſi teneatur, ſed contingit legem naturalem deficere in aliquibus ſicut declarat Ariſtot. in quinto Ethic. dicens iuſta autem mota deficiunt. Et hoc non eſt inconueniens, ſiue mirabile, quia naturaliter determinantur

Arguitur, quod ſic ratio prima. ... Ethic.

A homines ad dextros, & ſiniſtros, ſed cōtingit ambi dextros fieri, quanto magis ergo mutabuntur ea, quæ ſunt de iure naturali, quæ ſunt in quadam inclinatione communi, & iudicio vniuerſalis rationis practicæ? ergo circa talia deficientia erit diſpenſatio, ſed præcepta decalogi non ſunt maioris obligationis, quam ius naturale, cum ipſa pertineant ad ius naturale, ergo poterit in ipſis fieri diſpenſatio. Item manifeſtum eſt, quòd reddere depoſitum pertinet ad ius naturale, quia ſic ratio practica vniuerſaliter inclinat, ſed aliquando reddere depoſitum eſt malum, vt ſi furioſus depoſuit gladium apud aliquem quando erat ſanus, ſi repetat eum, cum inceperit furere, non eſt reddendus, oportet ergo in ta

B libus fieri relaxationes, & interpretationes, & iſta pertinent ad diſpenſationem. Item ſicut ſe habet homo cōdens legem ad humanam legem, ita ſe habet Deus ad legem ſuam diuinam, quàm condidit, ſed Deus condidit præcepta decalogi, quia dedit ea hic Iudæis, ergo poteſt in eis diſpenſare, ſicut homo legem condens diſpenſat in lege, quam condidit, & vltra, ſi Deus diſpenſare poteſt, cum prælati Eccleſię teneant locum Dei, poterunt diſpenſare ſicut Deus. Antecedens patet ſecundæ ad Corinth. 2. capitu. cum dicit Apoſtolus: Nam & ego ſi quid donaui propter vos, donaui in pſona Chriſti. Idem patet in iuribus canocis ſæpiſſime, vt extra, De ſententia excommunicationis in cap. a nobis. Cum dicit ſummus Pontifex. Licet locum Dei in terris teneamus, de occultis tamen non cogimur diuinare. Itē

C in decalogo prohibetur homicidium, ſed iſtud quotidie diſpenſatur, quia lex humana mandat occidi malefactores, & hoſtes: ergo poteſt diſpenſari, & ſicut eſt de hoc, ita erit de cæteris. Item inter præcepta decalogi ponitur obſeruatio ſabbati, ſed iſtud eſt deſpenſabile, & fuit actualiter diſpenſatum tempore Mathabeorum, vt patet primo Machab. ſecundo capit. nam cum pugnaſſent hoſtes cōtra quoſdam de Iudæis fugientes in montes, ne contra leges Dei cogerentur polluí in carnibus ſuillis, & immolatione ad Deos alienos, & incæpiſſent pugnam in diebus ſabbatorum, illi Iudæi non defendentes ſe, nec ponentes ante ſe bellum, permiſerunt ſe mori in ſimplicitate dicentes: Moriamur in ſimplicitate noſtra, teſtes ſunt cœlum, & terra ſuper nos, quòd iniuſte perditis nos, quod videntes

D alij Iudæi, qui erant cum Mathatia parte Machabæorū tunc ſacerdote magno determinauerunt, vt in diebus ſabbatorum pugnarent, vt patet in litera, cum dicitur: Cogitauerunt autem in die illo dicentes: omnis homo, qui venit ad nos in bello in diebus ſabbatorū, pugnemus aduerſus eum. In contrarium arguitur, quia lex diſpenſabilis propriè eſt a condente: vel ab aliquo qui habeat tantam poteſtatem quantam condens, ſed præcepta decalogi ſunt præcepta iuris naturalis, ius autem naturale non eſt conditum, ſed innatum: ergonō eſt aliquis qui diſpenſet. Item ſæpe redarguuntur in ſcriptura veteris teſtamenti, & maxime in Prophetis vt patet Iſa. 24. cap. aliqui qui deſtruunt fœdus æternū, & immutabile, hoc autem eſt fœdus decem præceptorum, vt ſæpe vocat Moyſes in Deuteronom. & iſta de-

E ſtructio fiebat male interpretando, vel deuiando, aut diſpenſando, ergo non ſunt iſta præcepta diſpenſabilia. Reſpondetur ad prædicta, quòd diſpenſatio dicitur fieri in aliqua lege quando tenendo verba legis ſequeretur aliquod inconueniens contra intentionem condentis legem, lex habet vim ſuam a voluntate condentis eam, ideo habet vim ligandi quantum ad id, qđ intellexit legiſlator, cum autem aliquid videatur ſequi contra intentionem legiſlatoris ſeruando verba legis, non debent ſeruari verba legis, ſed intentio legiſlatoris, nam ſeruare verba legis contra intentionem legiſlatoris, non eſt ſeruare legem, vt patet Digeſtis de legibus in l. non dubium. Cum dicitur: Non dubium eum in legem committere, qui verba legis amplexus in legis nititur voluntatem. Idem patet extra De regulis iuris in ſexto in vltima regula: quando autem talis caſus occurrerit, vt obſeruando verba legis agamus contra intentionem legis, oportet eſſe diſpenſationem con-

2. Cor. 2.

In oppoſ. arguitur

Iſa. 24.

Reſponſ. ad quaſ.

Seruare verba legis cōtra intentionē legiſlatoris, nō eſt ſeruare legem.

Intentio legiſlato eſt ad duo.

concordando intentioni legiſlatoris. Intẽtio autem legis eſt ad intentionem legiſlatoris, intentio autem legiſlatoris eſt primò ad bonum commnne, vt ſtatuatur, & permaneat, ſecundo ad ordinem iuſtitiæ, & virtutis, ſecundum quam conſeruetur illud bonum commune, & acquiratur, & licet iſtud ſecundum ſit minus principale, eſt tamen difficilius, & cauſa alterius, ideo de hoc principalius agit mentionem Ariſt. in primo, & ſecundo Ethic. dicens, quòd intentio legiſlatoris eſt ciues bonos facere, & obauditores legum: ſi autem ſint aliqua præcepta, quę indubitabiliter contineant bonum ſtatũ ciuitatis, & ordinem iuſtitiæ, atque virtutis conſeruatiuum ſtatus politici, illa præcepta proculdubio continent intentionem legiſlatoris, ideo talia indiſpenſabilia ſunt, quæ nullo modo verba legis poſſunt repugnare intentioni legiſlatoris, vt ſi ponantur in aliqua politia tales leges, quòd nullus deſtruat politiam, vel quod nullus perturbet pacem ciuitatis, vel nõ prodat patriam hoſtibus, aut quòd non agat aliquid iniuſte, de iſtis enim nullus dubitat, quin ſtatuãt ſtatum politicum, & ordinem iuſtitiæ atque virtutis, per quã cõſeruetur ſtatus politicus, & manifeſtum eſt iſta conuenire intentioni legiſlatoris, in talibus ergo præceptis ſic vniuerſaliter poſitis contentibus bonum commune, & ordinem virtutis dirigentis ad illud bonum cõmone, impoſſibilis eſt diſpenſatio. Si tamen ſub iſtis legibus vniuerſaliter poſitis concernentibus, & reſpicientibus commune, ponantur alij modi ſiue determinationes particulares, ꝑ quas deueniatur in bonũ, qđ intendunt primæ leges poſitæ vniuerſaliter, poterit in his diſpenſari, quia iſtæ leges particulares ſine præiudicio intentionis legiſlatis poſſunt aliqualiter mutari; quod non poteſt eſſe in legibus illis; ita vniuerſaliter poſitis; nam cum dicitur: Non deſtruat ſtatum politicum, non poteſt diſpenſari in iſta lege; niſi quod aliquis deſtruat ſtatum politicum, & tunc ſemper eſt contra intentionem legiſlatoris; nam quæcumque deſtructio ſtatus politici directè repugnat eius voluntati. In particulari autem lege determinante iſta, & directe ad iſtam poteſt aliquid moueri ſine præiudicio intentionis legiſlatoris, vt ſi ad conſeruationem ſtatus politici ſtatuatur, quod quilibet de ciuitate vigilet vna nocte ſuper muros ciuitatis ad cuſtodiam eius, manifeſtum eſt, quòd hoc tendit ad vtilitatem publicam. Tamen poteſt diſpenſari, quòd aliqui de ciuitate ſpeciales non vigilent nec hoc repugnat intentioni legiſlatoris, quia forte iſti, qui non vigilant magis proficient ſtatui quàm vigilando, ideo rationale eſt quod non cogantur vigilare propter vtilitatem publicam, & in talibus eſt diſpenſatio legis. Sic autem ſe habent præcepta decalogi, quod vniuerſaliter cõcernut bonum commune, ſcilicet ordinationem hominis in Deum, & ordinem virtutis, & iuſtitiæ in comparatione proximorum adinuicem, ideo non ſunt diſpenſabilia, ſicut non eſt diſpenſabile, quod aliquis deſtruat aliquo modo ſtatum politienm, vel quod prodat ciuitatem, quia immediate reſpicit bonum commune; & ſtatum ciuitatis, ſi tamen ponantur aliqua particularia præcepta circa modum obſeruandi præcepta decalogi, illa erunt aliquo modo diſpenſabilia, quia forte mutatio qualiſcunque in illis, non repugnaret intentioni legiſlatoris, ſicut mutatio præceptorum in vniuerſali. Patet autem quod diximus, quia præcepta decalogi diſtinguuntur in duas tabulas: prima tabula continet ordinem cuiuſlibet hominis in Deum, & hoc eſt ordinare quemlibet in bonum policiticum, vel finale; nam Deus cuiuſlibet hominis bonum ſummum atque finale eſt. Secunda tabula continet præcepta, quæ ſunt ad proximum, & iſta concernunt ordinem iuſtitiæ ſeruandæ inter homines in alterutrum, ideo iſta præcepta indiſpenſabilia ſunt. Ad primum argumentum, quando dicitur, quod præcepta decalogi pertinent ad legem naturalem, ſed lex naturalis aliquo modo eſt diſpenſabilis, ideo præcepta decalogi aliquo modo diſpenſationem ſuſcipient: reſpondetur quòd ſupra dicebatur, quòd in poſitione legum quæ-

1. & 2. Ethic.

Quare præcepta decalogi non ſunt diſpẽſabilia.

Reſpõſio ad argumenta. Ad primum.

F dam continent manifeſte intentionem legiſlatoris; quia attendunt directe bonum commune, aut ordinem iuſtitiæ, alia ſunt modi obſeruandi, vel applicandi iſta vniuerſalia, & licet iſta ſubordinentur ad intentionem legiſlatoris; non tamen ita continent intentionem legiſlatoris, quãdo aliquo modo in eis defectus accidat, & ſine præiudicio intentionis legiſlatoris mutari poſſint. Cum autem dicitur, quòd Philoſophus dicit, quædam iuſta naturalia deficiunt, non eſt hoc de iuſtis naturalibus, quæ directè continent intentionem naturæ; quia iſta inuariabilia ſunt, ſed de quibuſdã iuſtis, qui ſunt determinationes particulares vniuerſalium iuriũ, & hæc deficiunt, præcepta autem decalogi non pertinent ad iura naturalia, quæ ſunt determinationes particulares iurium vniuerſaliter poſitorum, ſed ad ipſa
G iura naturalia, nec eſt deficere, nec diſpenſare. Ad ſecundum quãdo arguitur, quod reddere depoſitum eſt de iure naturali, ſed aliquando reddere depoſitum non eſt bonum: ergo præcepta decalogi, quæ non maioris obligationis ſunt, quam iura naturalia, erunt mutabilia, & diſpenſabilia; reſponderi poſſet ſicut ad præcedens, ſcilicet quòd iura naturalia, quæ directè continent intentionẽ naturæ, non ſunt mutabilia, nec diſpẽſabilia, & iſta ſunt vniuerſaliter poſita, reddere autem depoſitum, licèt ſit de iure naturali, non eſt id quod directè continet intentionem naturæ, ſed determinatio eius, quod continet intentionem naturæ, præceptũ autem directe continens intentionem naturæ erat, nulli eſſe iniuſtum faciendum; & hoc nullo modo eſt mutabile. Quod autem depoſitum ſit reddendum eſt deter-
H minatio particularis illius, ſcilicet qualiter nulli noceatur; quia ergo iſte modus, vel determinatio non directè continet intentionem naturæ, non eſt inconueniẽs; quòd quantum ad aliquid mutetur. Aliter autem dici poteſt, quòd ius naturale mutari, vel eſſe diſpenſabile poteſt dupliciter intelligi, vno modo per additionem, alio modo per ſubtractionem. Primus modus mutationis eſt impropriè dictus; nam ſic quotidie mutãtur iura naturalia, quia leges humanæ determinãt ſuper modos obſeruationis iuris naturalis in agendo, præmiando, & puniendo. Et iſto modo etiam dicendum, quòd quotidie præcepta decalogi mutantur, quia quotidie fiunt nouæ cõſtitutiones, in quibus additur aliquis modus obſeruandi ea. Secundus modus intentionis eſt per ſubtractionem, ſcilicet quòd aliquid ſubtrahatur à
I iure naturali, & efficiatur per talem ſubtractionem, ꝙ aliquid quod ante erat de iure naturali, poſtea non ſit de iure naturali, & quantum ad hoc diſtinguẽdum eſt. Quod quædam ſunt quaſi principia vniuerſalia iuris naturalis, vt quod bonum eſt appetẽdum, & quod malum eſt fugiendum, & quod nulli eſt nocendum, & ſic de alijs; iſta autem nullo modo, ſunt mutabilia ſecundum ſe, licet nos aliquando in actionibus noſtris malè mutemus eã praue applicando vniuerſale opinabile ad particulare agibile; & tunc nec bona proſequimur, nec mala fugimus, de quo dicit Ariſtot. in 7. Ethic. tractando de Sylogiſmo incontinentis. Alia ſunt iura naturalia particularia quaſi determinationes iurium naturalium vniuerſalium ad applicationem ad agibile particulare; nam vniuerſale ſecundum ſe non eſt agibi-
K le, actio enim conſiſtit circa particularia, vt ait Ariſt. in 2. & 6. Ethic. iſta autem iura particularia naturalia ſecundum ſe iuſta ſunt, ſed ſecundum applicationẽ ad infinitas circunſtantias particulares aliquando videbũtur iniuſta, ſi ſic ſeruentur. Sicut in exemplo poſito, reddere depoſitum ſecundum ſe iuſtum eſt, ſed quia arma depoſita ab eo, qui eſt furioſus, quando actualiter non inſaniebat, reddantur ei repetenti, quando eſt in furia, iuſtum non eſt: imo ſimpliciter iniuſtus eſt, qui tale depoſitum redderet. Sic etiam ſi aliquis recepit arma depoſita ab eo, qui non erat hoſtis, & poſtea efficiatur hoſtis publicus, ſi repetat arma dum hoſtis eſt, non ſunt ei reddẽda, nõ tñ dicatur propter hoc mutari iſta regula iuris naturalis, quia aliqua lex propria mutatur, quãdo aliqua repugnãs ei poteſt cõſtitui per legiſlatorem, vel quia poteſt contrarium induci de conſuetudine.

Iura naturalia quæ directè continent intẽtione naturæ non ſunt diſpenſabilia.

Ius naturale eſt diſpenſabile dupliciter intelligi poteſt.

7. Ethic.

rudine. Ad hoc ergo, quòd iſta lex naturalis mutaretur, oportebat, quòd poſſet ſtatui aliqua lex contraria, otaliter ſcilicet quòd non ſit depoſitum reddendum: vel quòd poſſet præſcribi de conſuetudine contra illud: nihil tamen horum poteſt fieri, quia non poteſt aliquis iudex conſtituere contra ius naturale: nec etiam poteſt præſcribi, dato quòd mille annis ageretur contra ius naturale, vt patet in Decretis diſt. 9. per totum, nec ibi diuturnitas temporis aliquid iuris attribuit: ſed peccatum maius facit: quia tanto grauiora ſunt peccata, quanto magis infęlicem animam detinent alligatā: nam diuturnitas temporis peccatum nō minuit, ſed augumentat, vt patet extra De cōſuetudine in cap. cum tāto. Ad tertium quando dicitur, quòd ſicut homo condens legem poteſt diſpenſare in ea, ita Deus cōdens legem decem præceptorum poteſt in ea diſpenſare: ſed pręlati obtinent vices Dei, ergo poterunt diſpenſare in præceptis decalogi: reſpondetur, quòd circa præcepta decalogi Deus non poteſt diſpenſare, nec in hoc turbentur aures piæ: nam nulla poteſtas ſic Deo aufertur, nec vlla offenſio inſtigitur, quia vt ait Apoſt. ſecundæ ad Timot. 2. capi. Deus fidelis eſt, & ſeipſum negare nō pōt. ſed Deus eſt iuſtus, & non ſolum iuſtus, ſed etiam pura iuſtitia, ſicut pura bonitas, & ſic de cęteris attributis: quæ propter ſimplicitatem eſſentiæ diuinæ non ſuſcipientis aliquod genus compoſitionis, ſcilicet nec ex materia, & forma, nec ex genere, & differentia, nec ex actu, & potentia, nec ex eſſe & eſſentia: verificantur de ea, ſiue concrectiuè, ſiue abſtractiue: quod non reperitur in ſubiectis compoſitis aliquo modo: nā licet homo albus ſit, tamen non eſt albedo: ſi ergo Deus negare ſeipſum non poteſt, ergo nec poteſt negare iuſtitiā ſuā: ſed iuſtitia ſua eſt, quòd nos ſumus ſubordinati ei debētes fidelitatem, reuerentiam, & famulatū, ergo nō poteſt iſta negare: ſed ſi ipſe diſpēſaret, quod nos haberemus Deo alienos, negaret iuſtitiam ſuam: vel ſi diſpēſaret, vt aſſumeremus nomen dius in vanum, negaret ſuam reuerentiam, & ſicut eſt de iſtis: ita eſt de præceptis ſecundæ tabulæ: nam præcepta primæ tabulæ ordinant nos in Deum tanquam in bonum commune, in quo eſt totus ſtatus politiæ noſtrę diuinæ. Ita pręcepta ſecundæ tabulæ ordinant homines in alterutrum, ſecūdum actum iuſtitię: vt non noceant adinuicem: cum ergo iſta expreſsè contineant iuſtitiam diuinam: quę eſt quędam rectitudo in nobis ſecundum rectitudinē deriuatam a Deo, ſi Deus mandaret facere contra illa, negaret iuſtitiam ſuā, quā iſta præcepta expreſſe continēt: ſed impoſſibile eſt deum negare iuſtitiam, cum impoſſibile ſit negare ſeipſum, qui eſt iuſtitia: ergo nō poteſt diſpenſare in his præceptis, mandando fieri contra eā, quod eſt diſpenſare. Et ſi Deus nō poteſt diſpenſare ergo nec pręlati gerentes vicem Dei: ſunt ergo ſimpliciter pręcepta decalogi indiſpenſabilia. Ad quartum, quando arguit, quòd lex humana diſpenſat in homicidio commandat occidi malefactores, & tamen homicidium ponitur inter pręcepta decalogi, ergo ſunt diſpēſabilia: reſpondetur quod ſecundum, quod ſupra declaratum fuit, pręceptū continet rationem debiti, ſcilicet quod illud ſit tale ad quod naturaliter teneamur. Non occidere autem continet rationem debiti, ſcilicet quod omnes homines tenentur non occidere alteros, è cōuerſo autem occidere eſt indebitum, & iniuſtū, mandatur ergo in decalogo non occidere, ſecūdum quod non occidere eſt debitum, & vetatur occidere ſecūdum quod occidere eſt indebitum. Lex autem humana cum mandat aliquem occidi, non mandat occidi, vt occidere illud eſt indebitum, ſed vt eſt debitum, nec poteſt lex humana licite mandare, quod aliquis indebite occidatur, ſed quod debite, illud tamen erat proprie diſpenſare in præcepto, quia erat directe contrarium præcepto, malefactores autem, & hoſtes reipublicę debitè occiduntur, ideo occidere tales non eſt diſpenſare in hoc præcepto, nō occides, ſed mandare, quod aliquis, q non meretur mortem, occidatur, eſt velle diſpenſare in hoc præcepto, & tale ſemper illicitum eſt. Nam ſi aliquis merebatur occidi, & occidatur ab illo, qui habet

Deus ſi poteſt diſpenſare in præceptis decalogi.
2. Timot.

Si Deus diſpenſaret cōtra precepta decalogi negaret ſeipſum.

...um ma... facto- ... & ho... s rei- ... b. occi... ne per ... ā hu- manā, nō cōtra ... cepiū ... calogi.

A auctoritatem occidendi, talis occiſio non vocatur homicidium, quę vetatur in decalogo, vt ait Aug. in lib. De libero arbitrio. Similiter autem ſi alicui auferatur id, quod ſuum erat: quia debitū eſt, vt ei auferatur ex aliqua cauſa, talis ablatio non vocatur furtum, de quo dicitur hic: Non furtum facies. Ideo quando Hebręi mandato Dei abſtulerunt bona Aegyptiorum, ſcilicet aurum, & argentum, & veſtes præcioſas, vt patet ſupra tertio, & 11. & 12. cap. non fecerunt furtum, quia ex ſententia Dei factū fuit eis illud debitum, vel quia ante erat debitum propter ſeruitiū, quod Hebręi fecerāt in Aegypto in duris operibus luti, & lateris. Etiam quādo Abraham conſenſit occidere filium ſuum Iſaac mādante Deo: vt patet Gen. 22. cap. non conſenſit in homicidium, quod eſt occiſio indebita, & eſt contra pręcep-
B tum decalogi, ſed in occiſionem debitam: nam iſta occiſio efficiebatur iuſta per mandatum Dei: quia Deus eſt dominus vitæ, & mortis, & ipſe occidit, cum vult iuſtos, iniuſtos: nā ſi apud eum accipiamus nullus iuſtus eſt: vt patet infra 34. cap. cum dicitur: *Apud quem nullus per ſe innocens eſt*: peccatum enim primi parentis omnes nos mortis debitores conſtituit, cum ergo Deus voluerit, iuſtè petit a nobis debitum mortis: faciēs nos mori, ſciebat autem Abraham, quòd licèt Iſaac in ſe innocens eſſet, tamen apud Deō non erat innocens: quia manebat obligatus ad mortem, ſicut ergo Deus iuſtè poterat occidere eū per ſe ipſa die, qua apparuit Abrahæ: ita iuſtè potuit mandare Abrahæ vt eum occideret, & Abraham non peccabat in occidendo eum: ſicut non peccat purus miniſter, vel executor pęnarum, qui
C mandato iudicis aliquem occidit: imò meretur, quia iuſtum facit, & iuſtè: Abraham ergo multipliciter merebatur in hoc: primo, quia erat executor iuſtitiæ ex mandato iudicis; ſecundo, quia Deo obediebat mandato iudicis: ſecundo, quia Deo obediebat mandanti: obedientia autem actus meritorius eſt, vt patet primo Regum 15. cap. Melius eſt obedire quàm immolare: merebatur, & maxime, quia hoc quod aggrediebatur duriſſimum erat ſcilicet occidere vnigenitum filium ſuum, quem tantum diligebat, vt potius ſe quam illum mori elegiſſet, niſi Deus ſic mandaſſet: ſoli ergo Deo mandanti hæc durities ceſſit multū obedientem Abraham, de cuius obedientiæ magnitudine, & de merito eius diximus Gen. 22. cap. Sic etiam vt vult ſanctus Tho. in prima ſecundæ quęſtione centeſima arti. octa-
D uo. Oſeę acceſſit ad mulierem fornicariam: ſiue quæ erat vxor alterius fornicans, ſiue quæ erat ſoluta mulier fornicans: non tamen męchatus eſt: quia Deus, qui eſt actor matrimonij induxit inter eos tale vinculum, ſecundum quod ille actus eſſet licitus: ſicut eſt de matrimoniali vinculo: nam facit actum, qui alias eſſet illicitus, eſſe licitum. De Oſeę tamē aliter dictum eſt alibi. De iſtis tribus ſupradictis qualiter non fuerit fornicatio, ſiue męchia, & qualiter non fuerit homicidium, nec furtum, & qualiter Deus mandans iſta fieri non diſpenſauerit contra ius naturale: nec mutauerit illud: ſed declarauerit talem actum non eſſe furtum, homicidium, aut fornicationem, dictum fuit ſupra tertio cap. Præcepta ergo decalogi quantum ad rationem iuſtitiæ manifeſtæ, quam exprimunt, indiſpenſabilia ſunt, ſci-
E licet quòd non poteſt diſpenſari, vt liceat indebitè occidere, vel indebitè accipere res alienas. Quantū tamen ad applicationem ad actus particulares, ſcilicet vt iſte actus ſit homicidium, quod eſt indebitum, vel non, & ſic adulterium, aut furtum, aliquo modo mutabile eſt: quia aliquando talis actus, qui videtur eſſe actus veri homicidij, non eſt homicidium, & talis qualis videtur eſſe actus adulterij, non eſt adulterium, & ſic de cæteris. Quod autē interpretetur talem actū, qui eſt ſimilis homicidio vero, non ſit homicidium: aut qualis eſt ſimilis furto, non ſit furtum, interdum eſt per ſolam diuinam auctoritatem determinantem, vt in iſtis tribus ſupradictis, quòd Deus determinauerit ſublationem Hebræorum de rebus Aegyptiorum non eſſe furtum, & ſic de alijs. Aliquando autem ſola humana auctoritas, vt in iudicibus per iura humana: nam cum iudex

Gen. 22.

Abrahā volens Iſaac occidere multum meruit
1 Re. 15

Gen. 22.
D. Tho.

Pręcepta decalogi, quātum ad rationem iuſtitia, quā manifeſtè exprimunt indiſpenſabilia ſunt.

per

per legem mandet occidi iſtum malefactorem, declarat illum actum non eſſe homicidium, quod tamen nõ pertinebat ad aliquem alium, niſi ad iudicem miniſtrã tem leges, & habentem locum totius politiæ, vel capitis politiæ. Si autem aliquis alius malefactorem occidat propria auctoritate homicida eſt: nã indebite occidit cum non habeat auctoritatem interpretandi illã occiſionem non eſſe homicidiũ, quod prohibetur. Sic etiam tollere alicui res ſuas, eſt furtum: tamen legis miniſter per legem poteſt interpretari, quòd tollatur alicui res ſua, & non ſit furtum: ſicut cum alicui in pœnam tolluntur omnia bona ſua, vel pars terminatione legis, quilibet tamen non faciet hæc, ſed habens auctoritatem, ſcilicet iudex, qui eſt miniſter legis. In his tamen eſt differentia, quia licet Deus in cõmuni nõ poſſit mandare, quòd quilibet occidat alterum, quia repugnat iuſtitiæ ſecundum ſe; quam Deus negare non poteſt, tamen in particulari de quolibet actu, qui nobis videtur malus poteſt interpretari, ſcilicet, quod Petrum occidere Ioannem eſt illicitum, vel nobis videtur illicitum, ſi tamen Deus mandat, quòd Petrus occidat Ioannem, faciet illud eſſe licitum, quia ipſe interponet aliquid, propter quod illud, quod nobis videbatur illicitum, erit licitum. Sic etiam iſtum furari, ſiue auferre, vt mitius dicamus, bona illius, nobis manifeſte videtur eſſe furtum. Deus tamen ſi mandauerit, faciet eſſe licitum. Sic etiam ſi aliquis carnaliter cognoſcat vxorem alterius ſciens, & volens, iudicatur eſſe adulterium, ſi tamen Deus mandet, faciet illud licitum. Hominibus autem non eſt conceſſa poteſtas interpretandi, & diſpenſandi circa omnia talia, quia tunc totum ius periret, cum voluntas humana ſit malus canon, vt ait Phil. nono Ethic. ideo hoïes quantæcunq; poteſtatis ſint, non poſſunt interpretari, aut diſpenſare circa talia, nam Sũmus Pontifex non poterit diſpenſare, quòd Petrus licitè occidat Ioannem, ſi nullam vlteriorem cauſam cognouerit, nec poterit diſpenſare, vt Sortes cognoſcat vxorem Platonis licitè, ſi ipſa tenetur, vt vxor platonis, & ſic eſt. Dato etiam, quòd ſecũdum veritatem non ſit, ſi ab omnibus tenetur vt vxor vtpote quia facit ſolennitates nuptiales in facie Eccleſiæ, nec poterit diſpẽſare vt Plato auferat res Martini, ſi nulla cauſa ſubeſſe cognoſcatur, quare eos perdere debeat. Ratio huius diuerſitatis inter diſpenſationem atque interpretationem Dei, & hominum eſt ex radice actus cuiuſlibet, ſcilicet conſiderando ſecundũ quid quilibet actus eſt licitus, vel illicitus. Diſpenſatio Dei apponit actui id per quid eſt licitus, ideo diſpenſatio Dei ſemper eſt iuſta. Diſpenſatio humana non apponit actui id, per quod eſt licitus, niſi ab extra ſit, ideo non poteſt exiſtere diſpenſatio propriè, vel cuiuſlibet alterius licita, niſi cauſa ſubſit faciens actum licitum, & tunc Papa quia poteſtatem habet, vel alij inferiores ſecundum gradum poteſtatis, & rerum diſpenſabilium quantitatem iudicant illum actum licite fieri, illud autem iudicium ſolum eſt interpretatio, & à nobis vocatur diſpenſatio, quia eſt iuris cõmunis relaxatio, & iſta interpretatio non pertinet ad quemlibet hominem, quia nõ omnes ſciunt diſtinguere de cauſa, quæ facit actum licitum, vel illicitum, & nõ ſolum non pertinet ad omnes: imo nec ad omnes ſapientes. quia interpretatio eſt poteſtatis, & iuriſditionis. Nunc ergo iſte actus, qui eſt coire, ſemper eſt illicitus, niſi cum inter perſonas coeuntes ſit fœdus matrimoniale; vinculũ ergo matrimoniale eſt cauſa, & radix, vt iſte actus, qui eſt coire, ſit licitus: Iſte actus qui eſt occidere ſecũdum ſe illicitus eſt, & ſolum eſt licitus, quando iſte, qui occiditur, feciſſet propter quid eſſet ſibi mors debita, vel haberet aliquid, cui mors eſſet debita. Iſte actus, qui eſt furari, ſiue accipere res alienas eſt illicitus: ratio autem, ſecundum quam tollere res alienas ſic licitum eſt, quòd iſte propter culpam aliquam, aut cauſam mereatur perdere res ſuas, quia tunc accipientur licitè, cum per culpam iſtius res huius incipiant obligari ad ſolutionem pœnæ, ſicut ipſe naturaliter eſt obligatus ad pœnam poſtquam peccauit. Nunc autem ad ple-

Deus in vniuerſa non pôt diſpenſarem præceptis decalogi.

Quomodo Deus, & quõ Papa diſpenſare poſſunt i decem præceptis.

F nius videndum iſtam diſpẽſationem, quomodo fiat licite a Deo, & nõ ab homine conſiderandum, quòd conformiter ſe habent ſpiritualia, & naturalia, in naturalibus autem ſic fit, quod nihil poteſt calefieri ſine calido appoſito: vt ſi debeat lignum, vel homo calefieri, naturaliter neceſſe eſt apponi ignem. vel aliquid alterũ, quod ſit aut formaliter calidum, aut ſolum effectiuè calidum. Si autem ſummus pontifex mandet, quòd illud lignum calefiat, non propter hoc calefiet, niſi faciat apponi aliquid ab extra calidum, ex quo efficiatur calidum, quod vocamus calefacere, & non ex voluntate, aut poteſtate ſummi Pontificis. Deus autem ſi mandet aliquid calefieri, quod fugiendum eſt: dato, quod nullum calidum naturaliter formaliter, vel effectiue apponat, calefaciet, quia ibi eſt aliquid, quod

G eminenter continet virtutem horum omnium, ſcilicet potentia Dei, quæ continet efficienter frigidum, & calidum, & omne quod eſt, ipſa ergo per ſeipſum nullo appoſito ab extra calefaciet id, quod frigidum erat, ſicut ipſa ſine aliquo exteriori adiuncto fecit eſſe per creationem, quod nihil vnquam fuerat. Sicut ergo ſummus Pontifex non poteſt ſupplere locum cauſæ extrinſecæ ad hoc. quòd aliquid tale vel tale ſit, ita in ſpiritualibus, & ex poteſtate ſua, aut voluntate nõ poteſt ſupplere locum cauſæ extrinſecæ facientis actum licitum, vel illicitum, nunquam ergo poterit licitè diſpenſare, aut interpretari, niſi cum ab extra aliquid extiterit, quod faciat actum licitum, & diſpenſabilem. Deus autem ſicut in naturalibus non indiget aliquo extrinſeco appoſito ad faciendum actum calidi, & frigidi,

H ſed ipſe per ſeipſum ſupplet, ita in ſpiritualibus non indiget, quod ſit aliqua cauſa extrinſeca ſecundum ſeipſum faciens actum licitum, vel illicitum; nam ipſe ſupplet locum illius cauſæ facientis actum licitum: vel facientis actum licitum, verbi gratia, ſi ponatur, quod aliquis coeat cum vxore alterius: iſte actus ſecundum ſe eſt illicitus, quia deficit ibi illud, quod facit actum eſſe licitum, ſcilicet vinculum matrimoniale. Et quia iſta circumſtantia eſt cauſa extra voluntatem proprie, non poteſt Papa facere iſtum actum eſſe licitum, cum non poſſit apponere tale vinculum. Deus autem talẽ actum licitum facit, quia ſicut actus iſte, qui eſt coire, ſecundum ſe eſt licitus, quando inter perſonas coeuntes eſt fœdus matrimoniale, & Deus cauſet inter illas duas perſonas tale vinculum, quale matrimoniũ: quod

I ſecundum veritatem ita faciat actum licitum, ſicut matrimonium, licèt illud vinculum non ſit eiuſdem generis cũm actu matrimoniali, nec obligabit duas illas perſonas in perpetuum, ſicut vinculum matrimoniale, ſed obligabit pro tanto tempore, pro quanto Deus imponens illud voluerit, ſicut in naturalibus ſupplebat locum alicuius calefacientis, ita hic ſupplet locum matrimonialis vinculi actum licitum facientis. Sic etiam ſi aliquis debet occidere alterum: occidere eſt ſecundum ſe actus illicitus, niſi ille, qui occiditur habeat aliquid propter quod quod ei mors ſit debita, & illa eſt cauſa extrinſeca faciens actum licitum: ideo Papa nõ poteſt ſupplere illam actus circunſtantiam, ſecundum quam actus ſit licitus, Deus autem poteſt ſupplere locũ

K cauſæ illius extrinſecæ. Nam licet ex parte iſtius non ſit aliqua cauſa, propter quam ſecundum iudicium hominum debeat mori, ex parte Dei eſt, quia omnes ei ſumus obligati propter peccatum primi parentis, & iuſte, ſic nos occidit, vel facit occidi. Item dato, quod nõ ſtaret illa obligatio peccati primi parẽtis Deus licitè nos occideret, nã ipſe agit omnia propter ſe, creauit enim nos propter ſe, glorificat propter ſe, & tollit peccata propter ſe: ſic patet Iſai. 43. capit. cum dicitur; Ego ſum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Deus ergo vtitur nobis, & non fruitur, ſicut ergo nos res noſtras conſeruamus, quia vtile eſt nobis conſeruare: & interdum deſtruimus, quia nobis ſic bonum eſt, ita Deus propter gloriam ſuam nos creauit tanquam res ſuas, & propter gloriam ſuam nos interdum occidit. Licèt ergo Adam non peccaſſet in paradiſo, adhuc exiſtebat illa ratio, quia ſemper poſſet nos licitè occidere,

Quando Papa licite diſpenſare pôt.

Deus licitè oẽs homines occidere poteſt multis de cauſis. Iſa. 43.

nec

Nullum iuſtū eſt Dei ad hominē. Pſa. 103 & 23.

nec in hoc aliquid iniuſtum faciebat, quia nullum iuſtum eſt Dei ad hominem: nam vt ait Philoſophus in quinto Ethic. non eſt aliquod iuſtum hominis ad poſſeſſionem ſuam: quia ſiue eam deſtruat, ſiue ædificet, plantet, eradicet iniuſtum nullum agit ei. Cum ergo homo ſit poſſeſſio Dei, vt patet Pſal. 103. cum dicitur: Omnia in ſapientia feciſti, impleta eſt terra poſſeſſione tua: ſic etiam Pſalm. 23. Domini eſt terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vniuerſi qui habitant in eo: Poterit Deus facere de omnibus quæ ſunt in orbe tanquam homo de ſua poſſeſſione, ſiue deſtruere, ſiue conſtruere. Et ſic ſi aliquis homo vellet alterum occidere iniuſtum faceret: ſi tamen Deus ei mandaret, iam iuſtum eſſet, ſiue quia obligatus erat homo Deo ad mortē ex peccato primi parentis, ſiue quia Deus volebat eum occidere, quia erat gloria eius: ſicut homo vult deſtruere domum ſuam, aut vineam ſuam.

Obiectio pulchra diluitur.

Sed forte aliquis dicet, quòd hoc verum eſt, quantum ad res inanimatas, quòd Deus poteſt deſtruere illas, quandocunque voluerit, ſed de rebus rationalibus, vt de hominibus, non: ſicut eſt in nobis, quòd quilibet noſtrum poſſidens ſeruū & poſſidens domum: poteſt deſtruere domum, & non committit iniuſtum: ſic enim Deus in deſtruendo alias res, nullum iniuſtum facit, homines autem ſine cauſa ſubeunte occidendo, iniuſtum videbitur facere. Reſpōdetur quòd non differt quantum ad hoc in Deo: nam ſicut nos poſſidemus res noſtras irrationabiles, ita ipſe poſſidet res tam rationales, quàm irrationales: & non eſt quantum ad Deum maior differentia, quòd occidat hominem, quam occidat capram: niſi ſicut in nobis, q̀ deſtruamus rem valentem decem, vel rem valentem mille. Nos tamen non magis iniuſtum facimus in deſtructionis rerum noſtrarum, ſiue deſtruamus rem magni valoris, ſiue parui valoris: quia omnia ad nos ſolos ordinantur, & non habent aliquem finem vlteriorem: quando autem ſeruum occidimus, eſt diuerſitas, quia ſeruus non ſolum eſt ſeruus, ſed etiam eſt homo capax Dei per amorem, & cognitionem, & beatificabilis, ſicut quilibet homo liber: nam in Chriſto non eſt ſeruus nec liber, ideſt in vnione fidelium facientium vnum corpus, cuius Chriſtus eſt caput, non eſt differentia liberi, & ſerui: vt patet ad Galat. tertio, & ad Colo. cap. primo. Et extra de coniugio ſeruorum in cap. dignum.

Galat. 3.

Seruus ordinatur ad dominum & ad Deum.

Seruus ergo inquantum ſeruus eſt, ad ſolum dominum ordinatur, ſed inquantum homo eſt ordinatur ad vlteriorem finem. ſ. in Deum, & in aliqualem iuſtitiam politicam. Nam propter ſimilitudinem ſpeciei leges ſtatuunt ſeruum non eſſe occidendum, & puniunt occidentes tanquam facientes iniuſtum, vt patet infra 21. cap. vbi ſi ſeruus occidatur a domino, & moriatur in manibus: dominus criminis reus eſt, & occidetur: ſi autem nō mortuus fuerit ſeruus immediate, dominus non tenebitur ad pœnam, quia pecunia illius eſt: ſic etiam patet in legibus humanis. Et iſtas duas conditiones in ſeruo notauit Cato, dicens:

Cato:

Cum mercatus fueris ſeruos in proprios vſus.
Non ſeruos dicas; ſed homines eſſe memento.

Seruus inquantū ordinatur ad Deū non eſt in poteſtate domini.

Peccāt ergo homines in occidendo ſeruos ſuos, quia illi ſecundum humanam legem occidi non debet, & dato quòd lex non prohiberet, peccatum eſſet, quia ſerui non ſolum ſunt ordinati ad nos, ſed etiam ad alium vlteriorem finem: quantum autem ad illum vlteriorem finem dominus non habet poteſtatem in ſeruo, ideo non poteſt eum occidere, ſolum autem habet poteſtatē in eum, quantum ad ſeruitium, ideo poteſt mandare, quòd ſeruiat, ſed nihil vltra, non ſe habent autem ſic homines reſpectu Dei, ſicut ſe habent ſerui domini reſpectu dominorum, ſed ſicut ſe habent res inanimatæ poſſeſſæ reſpectu poſſeſſorum, ſerui autem non ſolum ordinantur reſpectu dominorum, ſed etiam ad aliquid alterum, ideo non poſſunt domini occidere illos, res autem inanimatæ, & animatæ irrationales, vt equus, aſinus, bos, ſolum ordinātur reſpectu dominorum, ideo domini poſſeſſores poſſunt iſta deſtruere, ſiue occidere,

A re, & non ſunt iniuſti. Sic autem, ſiue homines, ſiue res, quæ non ſunt homines, ordinantur in Deum ſolum, & in nihil vltra; ideo poteſt ipſe occidere homines licitè, quia placet ſibi, ſicut nos poſſumus occidere capras, aut aſinos noſtros licitè, quia placet nobis. Et iſtam rationem poſuit Apoſtolus ad Romanos nono capitulo probans, quòd quidquid Deus nobis faciat, aut de nobis non facit, non eſt iniuſtum, nec poſſumus conqueri, cum dicit: O homo tu quis es, qui reſpōdeas Deo? nunquid dicit figmentum ei, qui ſe finxit: quid me feciſti ſic? An non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa, facere aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam? Apoſtolus tamen iſtam rationem refert ad altiſſimum myſterium præſcientiæ, prædeſtinationis, in quo ſi locus conquerendi eſſet magis

Rom. 9.

B conqueri poſſet aliquis, quia Deus eum præſciuit, quòd quia eum ſine aliquo actuali peccato occidit: ſed in neutro eſt locus conquerendi: concluditur ergo quod volebamus, ſcilicet quòd Deus licitè poteſt mandare quemcunque voluerit occidi: & non poſſunt facere iudices, quia cauſam extrinſecam, quæ actum licitum, aut illicitum facit non poſſunt ipſi ſupplere: Deus autem ſupplet in hoc caſu, vel quia quilibet homo ſibi mortis debitor eſt ex obligatione peccati primi parentis, vel quia etiā, ſine obligatione iſta quilibet eſt factus ad honorem, & voluntatem, ideo quando Deus voluerit eum occidere, iuſtum eſt, quòd eum occidat. Quantum ad furtum, eodem modo dicendum eſt: nullus poteſt tollere res alterius iuſtè, niſi habeat ad eas titulum: titulus autem, qui cauſat dominiū, eſt cauſa faciens, vt accipere res, quæ alterius erant,

C ſit licitum: homines autem non poſſunt iſta facere: nam non poteſt Papa diſpenſare, quòd Plato licitè accipiat res Sortis, ſi nihil intercidat, quare alius debeat perdere res ſuas, & quare acquiratur iſti titulus ad recipiendum eas: Deus autem ſine appoſitione cauſæ extrinſece poteſt diſpenſare, vt iſte licite accipiat res illius. Et ſicut hic extrinſecè requirebantur duæ cauſæ ad hoc, quòd ſecundùm ſe iſte actus licitus eſſet: ita Deus ſupplet locum duarum cauſarum, ſcilicet quòd ſit aliqua cauſa quare ille, qui poſſidet, perdere mereatur, & aliqua, ex qua iſte, qui non poſſidet, acquirere debeat, & iſta ſecunda vocatur titulus. In lege humana crimina (accipiēdo largè crimen,) vel alij errores ſunt cauſa, vt ille, qui poſſidet; perdat quod poſſidet; ſup-

D plet autem Deus iſtam cauſam extrinſecam: nam nullus homo eſt, qui in conſpectu Dei non ſit peccator vt patet Pſal. 100. cum dicitur. Non intres in iudicium cum ſeruo tuo, quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. Et infra 24. cap. cùm dicitur: Apud quem nullus per ſe innocens eſt. Et cùm ipſe pro peccato mortali debeat dare mortem æternam, & pro peccato veniali alias temporales pœnas, poteſt conuertere illas, vel partem illarum in pęnas pecuniarum, cùm ſit minor pęna. Secunda cauſa extrinſeca erat titulus ex parte recipientis, vt iuſtè recipiat: & hāc ſupplet Deus, quia cuilibet poteſt dare titulum ad quamcunq; rem: nam omnia quæcunque ſunt, Dei ſunt, vt patet Pſalm.

Pſal. 23 & 103.

E 23. & 103. & ſupra 9. c. & licèt homines illa poſſideant, & ſint domini eorum, non ſunt principales domini, ſed quaſi œchonomi, aut procuratores, vel, ſi velimus verius dicere, ſunt commodatarij, vel precatarij, ideſt recipientes à Deo commodatum, vel precaria, licèt magis poteſt dici precarium, quam commodatum: nā commodatum ad certum vſum datur, ita quòd recipiens nullo alio vſu poteſt re illa commodata vti: ſed nos omnes accipientes à Deo omnia, quæ habemus, non recipimus ad certum vſum: nam ſi ad certum vſum darentur, non poſſemus ſine peccato illam rem applicare ad aliū vſum: ſed falſum eſt, quia ad quemcunque vſum accipimus res, quas poſſidemus, & ad omnem modum applicare poſſumus illas iuſtè, niſi ille vſus ſit inhoneſtus. Item, quia commodatum non poteſt tolli à commodatario, etiam ſi commodator velit, donec expleat vſum, ad quem res commodata eſt, ſicut patet extra de commodato cap. vnico, & ibi

fundatur etiam, quòd commodatum ad certum vſum accipiatur; ſed Deus non ſe habet ſic nobiſcum, quia quandocunque voluerit tollit nobis res, ſiue conſumato aliquo vſu earum, ſiue nondum cœpto, vt patet in aliquibus, qui antequam aliquem vſum rerum habuerant, perdunt eas, Deo deſtruente eas, vel nos deſtruente. Natura autẽ precarij magis cõuenit rebus, quas nos poſſidemus: nam ſicut precarium tandiu durat, quandiu patitur ille, qui dedit, ita in nobis tandiu manẽt res poſſeſſæ, quandiu Deus concedens eas precario patitur apud nos eſſe: precarium namque non conceditur ad tempus determinatum, vt extra de precarijs ca. precariũ. Item precarium extinguitur morte eius, cui conceſſum eſt, ita in nobis poſſeſſiones noſtræ obitu noſtro finiuntur. Nec valet in hoc ſi arguas eſſe diſſimilitudinem: nam precarium non tranſit ad hæredes, ſed extinguitur cum eo cui conceſſum eſt, ſed in noſtris poſſeſſionibus non eſt ſic, quia tranſeunt per mortem noſtram ad hæredes noſtros. Reſpondetur, quòd precarium eſt, & nobiſcum moritur, ſed ſicut nobis precario Deus illas poſſeſſiones dedit; ita & poſteris noſtris nouum precarium facit, licèt iſtud non videtur, quia iſtud precarium, quod nobiſcum Deus facit, non eſt in verbis, ſicut ſunt precaria humana, ſed in ſolis factis concedendo nobis ad vſum id, quod ſuum eſt. Item precarium tollitur, cum res data precario alienatur alicui precarium reuocare volenti, quia non licèt rẽ inuito domino poſſidere: iſta autem conditio hic interuenire non poteſt, quia Deus nihil alienare poteſt, cum nihil extra eius dominium eſſe poſſit. Vnum tamen videtur deficere ad perfectam rationem precarij; quia precarium precibus acquiritur: Deus autem licèt aliquando nobis rogantibus iſta det: tamen non ſemper dat per preces: nam ſæpiſſime non rogantibus ea dat. Vocantur ergo bona, quæ nos videmur poſſidere, precario habita, quia magnam conueniẽtiam habent cum precario: fundantur autem prædicta extra de precarijs in capitulo precarium. Nunc ergo cum ea, quæ poſſidemus non ſint noſtra, ſed Dei, & nos tenemus ea precario, quandocunque voluerit Deus, poteſt iuſtè reuocare precarium, ſicut per leges humanas fit. Et ſicut alicui poſſidenti precario attribuitur poſſeſſio iuſta per traditionem factam precarij; ita quando Deus voluerit rem vnius ei tollere, quàm à Deo precario tenebat, & alteri dare, ille, cui dederit, licitè eam recipiet, & habebit ad eã titulum. Patet ergo, quòd ſi Deus voluerit dare res vnius alteri, etiam illo, cui auferũtur res, nihil peccante, ille, qui acceperit etiam violenter nec furtum committit, nec rapinam, nec aliquo modo peccat. Iudices autem humani quantæcunque poteſtatis ſint, non poterunt diſpenſare, quòd vnus tollat licitè res alterius, ſine cauſa extrinſeca ſubeunte, quæ licitum faciat talem actum. Deus autem ſine aliqua cauſa extrinſeca ſubeunte ſolum per ſeipſum volentem facit iſtum actum licitum ſupplendo per ſe illud, à quo iſte actus licitus efficiebatur. Concluditur ergo ex ſuperioribus, quòd Deus non poteſt diſpenſare contra talia præcepta, quæ contineant expreſſe ordinem iuſtitiæ, vel ad bonum commune ordinationem: vt non poteſt diſpenſare, ꝙ aliquis non colat eum, vel non reuereatur eum, vel quòd aliquis iniuſtum faciat, aut furetur, aut occidat ſub ratione homicidij, & ſic de toto decalogo: quia continent illa præcepta ordinem iuſtitiæ expreſſe: poteſt tamen diſpenſare in determinationibus actuum, ſ. vtrum aliquis agat contra præceptum de non occidendo, iſtum occidendo, & poteſt de quolibet homine occidente alium, ſi ipſe mandauerit eum occidi, determinare quòd non ſit homicidium, & ſi mãdauerit alicui, quòd accipiat vxorem alterius, poteſt interpretari non eſſe adulterium. Sed circa faciendum malum non eſt idem quod eſt circa faciendum bonum ſcilicet quòd Deus poteſt diſpenſare, vel interpretari benefacere in faciendo ſimilem actum in actibus furantium, aut adulterantium, vel occidentium; ſcilicet determinando, quòd ille actus licitus atq; meritorius ſit: non tamen poteſt interpretari, quòd aliquis, qui

Deus põt res noſtras quãcunq; voluerit à nobis auferre, & alteri donare, q̃a precario poſſidemus.

Iudices humani quantæcũque poteſtatis ſint nõ poterunt diſpenſare, ꝙ vnus tollat res alterius ſine cauſa.

F bene agit ſic colendo Deum per decimas, aut per oblationes, aut certa particularia mandata in lege, quòd male agat. Sed idem videbatur eſſe de vtroque: nam ſicut circa negatiua præcepta continentia in vniuerſali iuſtitiam expreſſe non poterat Deus diſpenſare, ſcilicet circa hoc, non furtum facies: mandando ꝙ aliquis furtum faceret, in quo reperiretur propria ratio furti, ita nec poterat diſpenſare, circa affirmatiua continentia in vniuerſali rationem iuſtitiæ, vt in his, quòd Deus eſt colendus, mandando alicui, quòd eum non colat ſed tamen in particulari determinatione videbantur interpretabilia, atque diſpenſabilia: ſi ergo in malis Deus interpretabatur, ita quòd aliquis bene ageret: ita in bonis videtur, quòd poſſit interpretari, ita quòd male faciat. Sed non eſt ſimile, quia bonus actus eſt bonus

G per cauſam poſitiuã: malus actus eſt malus per aliquid priuatiuum, vel non ens, quia bonum fit ex integra cauſa, vt ait Dionyſius in libro de diuinis nominibus, ideſt ex adiunctione omnium circunſtantiarum, quæ ſimul ſumptæ faciunt vnum integrum, ſcilicet quòd faciat ad quem finem debet, & qualiter debet, & vbi debet, & quando debet, & quid debet, & ad quid debet, & quantum debet, & ſic de omni genere circunſtantiarum, de quibus Ariſt. in 3. Ethy. & iſto modo actus bonus fit ſolum vno modo, vt aiunt Pytagorici, & confirmat Ariſt. in 2. Ethyc. malũ autem fit, vt ait Dionyſius, ex defectibus particularibus, ideſt ex defectu alicuius circunſtantiæ particularis: nam ſi deficiat finis debitus, dato quòd aliæ circunſtantiæ facientes bonum actum adſint: actus malus eſt, & ſi deficiat circunſtantia, ſci-

H licet quando oportet, etiam ſi omnes aliæ adſint actus malus, & quia varijs, & infinitis modis iſte circunſtantiæ mutari poſſunt; poteſt fieri actus malus infinitis modis, vt Pytagorici aiunt, & confirmat Ariſt. in 2. Ethyc. dicens: adhuc malum infinitis modis: bonum autem finiti, ideſt ſolum vno modo: fit ergo bonum in actibus ex potentia bonæ circũſtantiæ dirigentia actũ: malum autem ex priuatione alicuius circũſtantiæ, vel multarum circunſtantiarum. Cum ergo Deus aliquid cauſat, aut nobis concauſat: oportet, quòd ſua cauſalitas, vel concauſalitas ſit poſitiua. Cum ergo aliquis faciebat aliquẽ actum, qui erat malus ex defectu aliquarum circunſtantiarum, vtpote, quia non fit quòd oportet: Deus poterat iſtum actum interpretari eſſe bonum apponendo aliquam circunſtantiam poſitiuam facien-

I tem actum formaliter bonum, vt ſi aliquis occideret alterum, iſte actus erat illicitus, quia faciebat quod non oportebat, ſcilicet occidere. Etiam quia faciebat ad quem non oportebat: nam dato quòd occidere licuiſſet illum tamen fortè occidere non licebat, quia vir iuſtus erat. Etiam erat malus, quia occidebat, qui non debebat. Nam dato quòd licuiſſet occidere, & licuiſſet iſtũ occidere, vtpotè, quia malus: tamẽ iſte, qui occidit eũ non debebat occidere, quia non habebat auctoritatem occidendi. Hæc tria euenerunt in Abraham volente occidere filium ſuum Iſaac: erat namque illicitum occidere: & dato quod licuiſſet occidere: tamen non licebat occidere Iſaac, quia erat innocens: & dato quod licuiſſet occidere Iſaac ex aliqua cauſa, tamen non licebat, quòd eum occideret Abraham, quia non habebat

K iuriſdictionem occidendi, etiam quia pater eius erat: patri aut propter pietatem naturalem non licet filios occidere. Et dato, quòd filius aliquid egerit propter quod mori mereatur, & pater ſit iudex: non debet pater per ſeipſum filios occidere, aut ſententiam capitis contra eos ferre, ſed magis alteri cauſam permittere iudicandam. Et licèt antiquitus aliqui volentes multũ iuſti videri filios ſuos intuitu iuſtitiæ occiderint, vituperantur. Patet de Quinto Fabio Dictatore Romano, qui vadens in bellum, filium ſuum Fabium Buceonem quia à quodam de hoſtibus ad ſingulare certamen prouocatus pugnauit, & vicit, ſecuri percuti fecit, & coram ſe occidi; iſte namque multum vituperatur, vt ait Paulus Oroſius lib. 3. de Ormeſta Mundi ſicut etiã de Bruto primo conſule Romanorum, qui duos filios ſuos percuti fecit ſecuri, & decapitari prius virgis cæ-

Solutio, q̃ eſt cauſa quare Deus nõ põt aliquã, quę bonum videtur interpretari eſſe malũ, ſicut põt è contrario: 3. Ethic.

Tres defectus debitarum circunſtãtiarum erãt ibi q. Abrahã Iſaac occideret

De Quinto Fabio Romano, qui filiũ occidit. Oroſius:

ſos, quia volebant prolem Tarquiniorum regum ad vrbem reducere: vituperatur autem vt infelix ab omnibus, vt declarat Paulus Oroſius libro 2. de Ormeſta Mundi, & Virgilius 6. Aeneidos, cum dicit.

De bruto Romanorũ conſule ſilios necante. Vergil.

Conſulis imperium hic primum ſæuaſque ſecures
Accipiet, natoſque pater noua bella mouentes,
Ad pulchram pœnam pro libertate vocabit.
Infœlix vtcumque ferent ea facta minores.
Vincit amor patriæ, laudumque immenſa cupido.

Cum ergo Abraham ſi occideret filium ſuum, peccaret deficiendo in iſtis tribus circunſtantijs, Deus potuit ſupplere iſtas tres circunſtantias conferendo aliqd B poſitiue. Primò. quòd fecit, quòd iſte actus, qui eſt occidere eſſet licitus dando tales circunſtantias, ſecundũ quas eſſet licitus, ſicut lex humana aliquãdo iuſtificat iſtum actum. Secunda circunſtantia deficiebat, ſcilicet quòd non erat licitum occidere illum quem Abraham occiſurus erat: nam erat innocens. Deus autem suppleuit cauſando poſitiuè iſtam circunſtantiam, faciendo quòd licitum eſſet occidere Iſaac, qui Deo obligatus erat propter peccatum primi parentis, vel quia erat res poſſeſſa à Deo, ideo placebat Deo ad gloriam ſuam, quòd ille moreretur, ſicut nos vtimur licitè rebus noſtris ad placitum noſtrum. Deficiebat tertia circunſtantia, ſcilicet quòd licèt deberet mori Iſaac, tamen Abraham non poterat eum licitè occidere, quia non C habebat iuriſdictionem, & ſi haberet nõ debebat, quia crudele erat. Iſtud autem suppleuit Deus poſitiuè, dando iuriſdictionem Abrahæ ſecundum quam occideret Iſaac. Deus namque, qui eſt iudex ſupremus poteſt delegare poteſtatem ſuam ad certa negocia, cui voluerit, & poſſet quantum ad omnia delegare, niſi quia repugnat creaturæ delegari ſibi tanta, cum non ſit capax: maximè, quia non delegauit hic Deus Abrahæ aliquam auctoritatem, vel poteſtatem faciendi, ſed conſtituit eum ſimplicem miniſtrum, ſiue merum executorem. Quod autem non debuit facere Abraham, dato quod haberet auctoritatem, verum eſt, ſi liber eſſet, ſed compulſus eſt mandato Dei, cui ad omnia, & per omnem modum tenebatur obedire, quantuncunque dura eſſent: ſic enim dicitur Pſal. 16. Propter verba labiorum tuorum ego cuſtodiui vias duras. ſicut D ergo Deus suppleuit poſitiue iſtas tres circunſtantias deficientes in hoc actu, quibus deficientibus malus foret, & illis exiſtentibus licitus erat: ita poteſt ſupplere in eo, qui mandato eius coit cũ vxore alterius, vel qui, eo dicente, accipit res, quæ erant alterius, quia in his cauſalitas eſt poſitiua. Ad faciendum autem, quòd ille actus, qui bonus eſt ſit malus oportet, quòd tollantur circunſtantiæ ſecundum quas actus eſt formaliter bonus: iſta autem actio priuatiua eſt: verbi gratia, ego laudo Deum, vel colo feſta propter eum; vel do eleemoſynam: iſte actus eſt bonus, quia ſunt ibi omnes circunſtantiæ facientes actum bonum: nam dare eleemoſynam eſt actus bonus ſecundum ſe. Etiam ponatur, ꝙ ſit ad quem finem debet, ſcilicet propter Deum, & ꝙ E ſit de quo debet, ſcilicet de proprio, & quòd ſit à quo debet, id eſt quòd facit ille, qui poteſt facere, & quòd ſit cui debet, id eſt indigenti, & ſic de cæteris circunſtantijs, quibus omnibus coniunctis, quia cauſa eſt integra, neceſſe eſt opus bonum eſſe, quòd ergo poſſet interpretari, vel facere Deus iſtum actum eſſe illicitum eſt quòd poſſet tollere aliquam iſtarum circunſtantiarum, qua deficiente actus eſſet malus, vel ſaltem non eſſet bonus: verbi gratia, fiebat eleemoſyna de proprio ſi Deus tollat iſtam circunſtantiã de proprio: ita quòd fiat de alieno: actus malus erit: ſed hoc impoſſibile eſt, nam includit contradictionem, quòd actus ſit bonus, & quòd Deus tollat aliquam circunſtantiam, & efficiatur malus: nam actus bonus eſt ex integra cauſa, vt declaratum fuit. Neceſſe eſt ergo omnes circunſtantias eſſe bonas, ad hoc quòd actus bonus ſit: cum ergo actus bonus eſt, omnes circunſtantiæ bonæ ſi nuſei inſunt; quod autem, ipſo bono exiſtente, aliqua circun-

Qualiter Deus ſupleuit defectũ triũ circũſtantiarum, quæ in occiſione Iſaac per Abrahã patrãda erant.

Pſal. 16.

Nõ poteſt Deꝰ actũ bonũ malum facere ſicut põt malum actũ bonũ facere, quia implicat contradictionem.

A ſtantia ei auferatur, ita vt malus ſit includit contradictionem, ſcilicet ſimul eſſe omnes circunſtantias bonas & non eſſe ſimul omnes circunſtantias bonas, ſed deficere aliquam. Et patet clarius, quia ad eſſe bonum actum eleemoſynæ, oportet quòd detur propter Deum quòd ergo detur propter Deum, & ſit bonus actus, & non detur propter Deum, & ſit malus actus, contradictio eſt, nec poſſibile eſt eſſe in eodem actu. Item impoſſibile eſt, quòd Deus tollat aliquam circunſtantiam bono actui: nam ſi aliquis vult dare eleemoſynam propter Deum, & ſecundum omnes circunſtantias facientes actum bonum moraliter, quòd Deus vellet aliquã earum tollere eſſet cogere liberum arbitrium: ſed im- B poſſibile eſt liberum arbitrium cogi, quia iam nõ eſſet liberum, ergo non poteſt Deus tollere circunſtantiam bonam bono actui. Et ſi daremus, quòd Deus cogeret liberum arbitrium, tunc includeret contradictionem Deum tollere aliquam circunſtantiam boni actus cogendo liberum arbitrium, & quòd maneret actus bonus, vel malus: nam actus bonus, vel malus formaliter includunt libertatem, & electionem, quæ idem eſt, de quo in 3. Ethyc. diſputat Ariſto. Item includit rurſus contradictionem, quòd Deus tollat aliquam circunſtantiam bono actui. Nam ad hoc, quòd aliquis bene agat, aut bene agere velit, quod contingit ex omnibus circunſtantijs ſimul ſumptis: neceſſe eſt, vt Deus velit eum agere ex omnibus circunſtantijs ſimul ſumptis: nam nullus poteſt bonum agere, niſi Deus moueat C eum ad bene agere: nec aliquis poteſt bene velle, niſi Deus velit prius eum bene velle, vt patet Io. 14. capitu. Sine me nihil poteſtis facere: ꝙ ergo Deus velit iſtum agere ex omnibus circunſtantijs debitis, cum iſte vult agere ex omnibus circunſtantijs debitis, & quòd Deus velit quantum ad eundem actum tollere aliquam circunſtantiam, ſecundum quam actus efficiatur malus, eſt, quòd ſimul Deus velit in eodem actu agere ex omnibus circunſtantijs, & quòd non velit agere ex omnibus circunſtantijs, quòd eſt ponere in Deo contradictionem. Item impoſſibile eſt Deum talia velle, & facere. Et patet, quia impoſſibile eſt Deum facere, quæ impoſſibile eſt eum velle, ſed impoſſibile eſt eum velle tollere circunſtantiam boni actus: ergo impoſſibile eſt eum tollere circunſtantiam boni actus: patet anteceD dens in prima parte: nam licèt Deus poteſt aliquid qđ non volet, tamen impoſſibile eſt eum poſſe quòd non poteſt velle: nam includit contradictionem, & patet, quia in agentibus rationalibus ante omnem actum eſt velle. Sicut ergo Deus quidquid facit vult, ita quidqd poteſt facere poteſt velle: niſi detur oppoſitum, & dicamus, quòd Deus aliquid poteſt facere, quòd non poteſt velle, & tunc ſtabit, quòd aliquando Deus aliquid faciat, quòd non voluit facere, quod dicit magnam imperfectionem in Deo, ſcilicet quòd Deus agat ignorãs & à caſu non volens. Item, quia contradictionem includit: nam dicere, quòd Deus aliquid poteſt facere quod non poteſt velle facere: eſt dicere, quòd Deus aliquid poteſt facere, & illud non poteſt facere. Secũda pars, ſcilicet quòd Deus non poteſt velle tollere ali- E quam circunſtantiam bono actui, patet: nam velle tollere aliquam circunſtantiam bono actui, eſt velle directè facere ipſum formaliter malum: ſequeretur ergo, quòd Deus vellet directe malum, & iniuſtum, quòd impoſſibile eſt: ſic enim dicitur Pſ. 5. Quoniam Deus nolẽs iniquitatẽ tu es. Et patet magis, quia quòd Deus velit directè malum, erat repugnare directè ſuæ iuſtitiæ, quod impoſſibile eſt, quia tunc negaret iuſtitiam ſuam: negando autem iuſtitiam ſeipſum negat, quia ipſe iuſtitia eſt: hoc autem non poteſt, quia vt ait Apoſtolus 2. ad Tim. 2. cap. Deus fidelis eſt, & ſeipſum negare non poteſt. Item impoſſibile eſt, quia voluntas habet pro obiecto bonum: impoſſibile eſt ergo, quòd aliqua voluntas, ſiue diuina, ſiue humana, vel angelica poſſit velle malum ſub ratione mali, nec & volet malũ quod eſt malum, niſi intellectus erret iudicans illud eſſe bonum: ſed intellectus diuinus non poteſt errare, ergo non poteſt velle malum, ſiue ſub ratione mali,

3. Ethic.

Impoſſibile eſt Deũ velle tollere aliq. circunſtãtiã bono actui.

Pſal. 5.

2. Tim. 2.

Impoſſibile eſt, ꝙ aliqua voluntas ſiue humana ſiue angelica, ſiue diuina velle formaliter malum.

ſiue quod malum eſt, ſed tollere circunſtantiam bonoꝝ actus eſt velle malum, immò ſub ratione mali; ideo impoſſibile eſt, quòd Deus velit; & conſequenter impoſſibile eſt, quòd agat. Concluditur ergo ex dictis, quòd licèt poſſit Deus cum actuum, qui ſecundum ſe malus eſt, bonum facere ſupplendo de nouo circunſtantias: impoſſibile eſt tamen eum facere illum actum, quibus manet eſſe malum. Ad quintum quando arguitur de Machabæis, quòd mortuis Iudæis, qui ſe defendere noluerunt in ſabbato, alij cogitauerunt ex illo dicentes: Pugnemus contra omnem hominem, qui venerit ad nos in bello in diebus ſabbatorum. Reſpondetur, quòd iſti non diſpenſauerunt in iſto præcepto de cuſtodia ſabbati, quòd poſſent pugnare, quaſi antea non fuiſſet licitum pugnare: nam via diſpenſatione ſic eſt, quòd ius commune relaxatur, ita quòd non liget tan- G tum quantum ante ligabat, ideo id quòd fit ſecundum diſpenſationem, ſi ante diſpenſationem factum fuiſſet: exiſtente eadē ſola cauſa iniuſtè fieret, ſed falſum erat hoc: nam exiſtente eadem cauſa, quæ exiſtebat in illis Iudæis, ſcilicet neceſſitas ſe defendendi quandocunq; fuiſſet, non erat peccatum pugnare: nam quod ſecundum ſe licitum non eſt; neceſſitas licitum facit; vt patet extra de regulis iuris in regula, quòd licitum. Non diſpenſauerunt ergo aliquo modo illi Iudæi in cuſtodia ſabbati, ſed interpretationem fecerunt: nam ante illa tempora dubitabatur, verum pugnare liceret in ſabbatis ex aliqua cauſa; & nunquam fuerat iſta quæſtio determinata, quia nunquam acciderat caſus in quo hoſtes pugnarent contra Iudæos diebus ſabbatorum, & neceſſarium eſſet defendere ſe illis diebus, & ob hoc illi Iudæi contra quos primo pugnatum eſt in diebus ſabbatorum permiſerunt ſe mori neſcientes iudicare verùm propter neceſſitatem liceret pugnare in diebus ſabbatorum, & ſic dicebant moriamur in ſimplicitate noſtra. Alij autem videntes iſtorum damna, conſiderauerunt, quòd ſi ſic agerent ſubitò delerentur de terra: ſaniori conſilio ducti ſtatuerunt, quòd quicunque veniret ad pugnandum contra eos in diebus ſabbatorum impugnaretur ab eis; nam crediderunt ſe iuſte agere, quia neceſſitas eos excuſaret. Huic iudicio, & interpretationi maximè ſuffragabatur, quòd Mathatias ſummus ſacerdos erat præſens, & omnes cauſæ quæcunque eſſent inter Hebræos, deuoluebantur ad ſummum ſacerdotem, & quod ille ſtatuiſſet hoc firmum habebatur, & ſi aliquis ſententiæ eius ſtare nollet, morte mulctabatur, vt patet Deuteron. 17. capitulo cum dicitur: Si difficile, & ambiguum apud te iudicium eſſe proſpexeris inter cauſam & cauſam; lepram & lepram, ſanguinem & ſanguinem, ſi iudicium inter portas tuas videris variari, veniens ad ſacerdotem Leuitici generis, & ad iudicem, qui fuerit illo tempore, qui iudicabunt tibi iudicij veritatem, & facies quæcunque dixerint, qui præſunt loco, quem elegit dominus, ſequeriſque eorum ſententiam: qui ſuperbierit nolens obedire ſacerdotis imperio, qui eo tempore miniſtrat domino Deo tuo, decreto iudicis morietur. Licèt ergo cæteri Iudæi videntes ſe in neceſſitate poſſent interpretari ſe non eſſe obligatos ad obſeruationem ſabbati exiſtenti tali neceſſitate, ſecurius tamen, & firmius hoc faciebāt Mathatia ſummo Sacerdote aſſiſtente, & principaliter determinante, non ergo erat hic aliqua diſpenſatio præcepti, ita quòd aliqualiter relaxaretur à ſuo rigore, ſed interpretatio, quòd illud præceptum nunquam obligauit ad talem caſum.

Quod ſecundum ſe licitū non eſt: neceſſitas licitum facit.

Cunctus autem populus videbat voces, & lampades, & ſonitum buccinæ, montemque fumantem, & perterriti ac pauore concuſſi, ſteterunt procul, dicentes Moyſi: Loquere tu nobis, & audiemus: non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur. Et ait Moyſes ad populum: Nolite timere, vt enim probaret vos venit Deus, & vt terror illius eſſet in vobis, & non peccaretis. Stetitque populus de longe. Moyſes autem acceſſit ad caliginem, in qua erat Deus. Dixitque præterea Dominus ad Moyſen: Hæc dices filijs Iſ- F *rael: Vos vidiſtis, quòd de Cœlo locutus ſim vobis. Non facietis Deos argenteos, nec Deos aureos facietis vobis. Altare de terra facietis mihi, & offeretis ſuper eo holocauſta, & pacifica veſtra, oues veſtras, & boues in omni loco, in quo memoria fuerit nominis mei: veniam ad te, & benedicam tibi. Quòd ſi altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de ſectis lapidibus. Si enim leuaueris cultrum ſuper eo, polluetur. Non aſcendes per gradus ad altare meū, ne reueletur turpitudo tua.*

Ephe. 6. Rom. 12.

Cunctus populus. Hic ponitur ſecundum principale: ſcilicet præcepta data populo à Deo mediante Moyſe.

QVÆSTIO XXXVI.

G Eſta non locutus fuit dominus per ſe ad populum ſed Moyſes, vt innuit litera, quia populus non poterat ſuſtinere voces domini, ſicut patet in litera, cum dicitur: Loquere tu nobis; & non loquatur dominus, ne fortè moriamur. & Deutero. 5. capitulo dicitur: Si amplius audierimus vocem domini moriemur. Et licèt popularibus iſta videretur eſſe cauſa motiua, non erat iſta præcipua, quia tamen eis ſic videbatur, ſic deſcripſit litera. Cauſa autem potiſſima quare vlterius non locutus fuit Deus in voce, ſed per Moyſen fuit, quia illa præcepta, quæ dicebantur in voce proponebantur populo ſimpliciter, & non declarabantur: oportebat ergo, quod illa talia eſſent, quæ ſecundum ſe nota eſſent, ſcilicet quòd immediatè vt audirentur caderent in concepta cuiuſlibet auditoris, & huiuſmodi fuerunt om- H nia ſupradicta in decalogo: nam quodlibet illorum præceptorum continebat rationem debiti ita clare, quòd quicunque audiens cognoſcebat debitum eſſe tale, etiam nullo docente: vt ſi dicatur, non occides: quilibet enim cognoſcit immediatè, quòd hoc debitum eſt: nam valde iniuſtum videtur occidere: ſic etiam cum dicitur, non furtum facies; ſatis nota eſt ratio debiti, quia cuilibet videtur iniuſtum furari: iſta autem præcepta, quæ ſequebantur claré rationem debiti non continebant ſicut præcedentia: nam cum dicitur: Altare de terra facietis mihi, quòd ſi de lapidibus feceritis, non ædificabis illud de ſectis lapidibus: in hoc autem non patet claré ratio, quare magis de terra, quàm de lapidibus altare conſtruendum eſt. Et cum dicitur: Non aſcendes per gradus ad altare meum: non enim I poſſunt iſta ſic citò intelligi: ſi ergo Deus iſta propoſuiſſet in voce tubæ, non intellexiſſet iſta populus: expediebat ergo, vt talia præcepta non immediatè à Deo ſed per aliquem virum ſapientem proponerentur populo, vt declararet ea, quæ non intelligerent: & quia ſola illa præcepta, quæ prædicta ſunt erant talia, vt populus audiens ea mox intelligeret, illa ſola à Deo immediatè dicta ſunt: reliqua autem per Moyſen propoſita fuerunt populo rudi declarante ea Moyſe. Quod ante in litera dicitur de voce terribili in tuba, quā populus tolerare non poterat, verum eſt, ſed hoc propter duo factum eſt. Primò vt Hebræi erudirentur ad timendum Deum, vt patet infra: ſecundò & principaliter, vt ipſi clamarent, nè loqueretur eis dominus: nam ſi vox illa fuiſſet ſuauius Hebræi deſideraſſent, quòd K Deus eis loqueretur, & tunc non ſolum locutus fuiſſet iſta decem præcepta, ſed etiam omnia alia, & tamen illa erant obſcura, & non intellexiſſent, quòd non decebat. Deus ergo qui eis locutus fuerat iſta decem præcepta in voce aliqualiter eis tolerabili, circa finem illorū ita eam fortificauit, & terribilem fecit, quòd nullo mō eam Hebræi vlterius poſſent tolerare, & ſic cogerētur clamare, vt Deus non loqueretur eis amplius, & tunc ea præcepta, quæ obſcuriora erant, manerent proponenda Moyſi, & declaranda. *Cunctus populus videbat voces.* Demonſtrat hic iſtas voces fuiſſe terribiles, quod fuit principium, vt populus peteret Deum tacere, & loqui Moyſen. *videbat voces*, Scriptura accipit modum loquendi vulgarem: nam voces viſibiles non ſunt, ſed ſolum audibiles, quia ſenſus non poteſt excedere ſuum obiectum, ſcilicet quòd auditus non poteſt videre colorem,

Præcepta quæ ſequuntur in hoc c. ſunt data à Deo mediante Moyſe & non à Deo immediatè. Deut. 5.

Quare vox buccinæ increſcebat, tur præcepta decalogi ſcebat in maius: ita vt in fine non poſſent eam Iudæi tolerare.

Includit contradictionem, ꝙ potentia viſiua audiat

ſorem, & guſtus non poteſt audire voces, nec odoratus poteſt ſentire ſapores, ſic ergo nec viſus poterat audire voces: includit namque contradictionem, quòd viſiua potentia audiat: nam potentia viſiua ſecundum ſuam naturam determinata eſt ad videndum, & ad genus obiecti, ſcilicet ad colorem, vel lucem. Auditiua autem naturaliter determinata eſt ad audiendum, & ad obiectum quod eſt ſonus: quòd ergo potentia viſiua audiat, eſt quòd potentia viſiua ſit auditiua, quòd autem potentia viſiua ſit auditiua, eſt potẽtiã viſiuã nõ eſſe viſiuam, quæ eſt contradictio: ergo includit contradictionem, aliquem videre voces: & tamen iſte modus loquendi vulgatus, vt accipiatur actus vnius potẽtiæ pro actu alterius, & maximè hoc referendo actus aliarum potentiarum ad actum potentiæ viſiuæ: nã potentia viſiua plus diſtinguit, quam cęterę potentiæ.

Potẽtia viſiua plus cognoſcit, quam cęterę potentię.

Cęterę namque accipiunt in obiecto ſuo quandam cognitionem quaſi confuſam, quia paucas differentias obiecti diſcernũt: vt in potentia auditiua cognoſcitur verũ ſonus ſit altus, vel grauis; magnus, vel paruus, & paucę aliæ differentię: per viſiuam autem potentiam infinita diſtinguimus, non ſolum circa colorem, & lucem, & proprietates lucis atque coloris, quę cognoſcuntur directè per potentiam viſiuam, ſed circa ſpecies, & indiuidua, quibus lux & color accidunt, facimus per potẽtiam viſiuam diſtinctionem: omnia namque, quę corporea ſũt, aut proprietatis corporeæ, præter pauca quędam, quæ alijs quatuor ſenſibus cognoſcunt, ſpectant ad potentiam viſiuam, & per eam cognoſcuntur. Et ſic dicit Phyloſophus in principio primi Metaph. Senſum viſus plus diligimus, quia plures rerum nobis differentias oſtendit, Cum ergo iſte ſenſus pluſquam alij certificet, actus aliorum vocantur viſiones, & ſic dicitur hic, cunctus populus videbat voces, ideſt audiebat, ponitur namq; pro audire videre, & ſic dicimus vulgariter: vides ſicut vrit iſte ignis? & vides ſicut ſapit iſtud vinum? Manifeſtum tamen eſt, quòd õn videmus quomodo comburit ignis, ſed tangimus ſiue tactu experimitur, & non videmus quomodo ſapit vinum, ſed guſtamus. *Videbat voces* Iſtę voces nõ erant à Deo, ſed ab angelis eas ibi formantibus: nam ſupra 3.c. probatum eſt latè, quòd licèt in ſacra ſcriptura veteris teſtamenti dicatur, quòd Deus fecit aliquid, vel Deus locutus eſt: nunquã eſt intelligendum, quòd Deus talia fecerit, niſi illa eſſent talis cõditionis, vt patet potentiam finitã fieri nõ poſſint; iſta autem leuia erant, ſcilicet formare voces, ideo eſt dicendum, ꝙ angelus ea ageret, & non Deus per ſe.

An vnus an plures angeli vocem tubæ formarent. Gal. 3.

De hoc tamẽ vtrum eſſet vnus angelus iſta faciẽs, aut plures nõ cõſtat: ſatis poteſt dici, quòd multi angeli erãt, quia plures actus ibi fiebant, ſcilicet formare voces, & emittere fulgura, & lampades ardẽtes, ſic enim vult Apoſt. ad Gala. 3. dicens. Lex ordinata per angelos in manu mediatoris: iſtud tamen non ſolum refertur ad formationem vocum in monte Sinai, quando actualiter lex ferebatur, & ad alia, quę tunc fiebãt, ſed etiam ad ſcripturam tabularum legis datarũ Moyſi, quæ ſatis potuerunt fieri a diuerſis angelis, tũ eſſent diuerſi actus numero, & pertinentes ad diuerſa tempora. Dato etiã quòd diceretur vnum angelorum fuiſſe, qui faciebat omnia hęc in mõte Sinai, ſed quia dicitur hic, quòd populus audiebat voces, ſupponitur, quòd illæ, quæ audiebantur erant voces, ſed nõ erant, quia vt diximus formabãtur per angelos. Angli autem nec voces audiunt, nec voces formare poſſunt. De primo, ſ. ꝙ non audiant angeli voces, patet, quia non habent potẽtiam auditiuam, quia illa eſt virtus corporea, & animalis, & ſolũ eſt in vero corpore naturali animalis: angeli autem animalia non ſunt. De hoc autem qualiter angeli, nec videant, nec audiant, nec guſtent, nec odorent, aut tangant, latiſſimè declarauimus ſupra 7. cap. Angeli autem etiam ſi corpora aſſumant, non magis voces in illis corporibus aſſumptis percipiunt, quam ſi corpora non accepiſſent, ſed cognoſcunt ea, quæ dicuntur per vocem, tanquam ſi voces illas audirent. Sed hoc nõ eſt audire, ſed ſicut in nobis ſe habet actus videndi albedinem ad actum intelligendi albedinem: nam nos ali-

A quando intelligimus albedinem non videntes eam, & tunc ſolum eſt actus intellectus, & multum differt ab iſto actu, qui eſt videre albedinẽ ſic ergo angeli voces percipiunt, ſicut cum nos de vocibus per intellectum iudicamus, & non audimus eas actualiter. Differt tamẽ aliqualiter, quia nos nunquam conſiderationem circa vocem habebimus per intellectum, niſi eam audiuerimus, ideo caremus ſcientia illius obiecti, de quo potentiam ſenſitiuam nõ habemus, vt patet in primo Poſteriorum, & ſic cęcus nunquam poteſt habere ſcientiam de albedine, quia eam nunquam vidit, nec ſurdus a natiuitate poterit habere ſciẽtiam de voce armonica, quã eam nunquam audiuit: angeli autem habent ſcientiam de albedine, licèt eam nunq viderunt, & habẽt ſcientiã de voce armonica, licèt eam nunquam audiuerunt.

Sic ãgeli voces percipiunt ſicut nos de vocibus p intellectũ dicamus

B Ratio diuerſitatis eſt, quia intellectio noſtra eſt pactualem conuerſionẽ intellectus ſuper phantaſmata, ſunt autem phantaſmata ſpecies exiſtentes in phantaſia acceptę a rebus exterioribus p potentias ſenſitiuas: ſi ergo careamus potentijs ſenſitiuis, impoſſibile eſt habere phantaſmata, & conſequẽter impoſſibile eſt aliquid intelligere cum intellectio non fiat ſine phantaſmate.

Angeli intelligũt res naturales dupliciter.

Angeli autem intelligunt iſtas res naturales dupliciter, & in qualibet intellectione habent ſpecies non mẽdicatas per actum potentiæ organicæ. Senſationes autẽ potentiarum organicarum quantum ad actum intellectus noſtri non ſunt neceſſariæ, niſi inquantum per eas habemus ſpecies, ſuper quas intellectus ſe conuertens intelligit: ſi ergo nos daremus, quòd intellectus noſter naturaliter haberet ſpeciem albedinis, aut nigredinis, & ſic de omnibus alijs rebus, non oporteret habere potentiã viſiuam, & auditiuam ad hoc, quòd intelligeret, C quia habebat illud per ſe ad quod neceſſariæ ſibi erant iſtę potentię. Si ergo detur, quòd angelus habeat naturaliter omnes iſtas ſpecies, ſatis notũ eſt, quòd poterit intelligere albedinem, aut ſonum, vel ſaporẽ, non videndo, nec audiendo, vel guſtando, ſicut nos audiendo, vel guſtando, aut videndo. Quod autẽ habeant angeli ſpecies iſtas rerũ, eſt dupliciter, ſecundũ quòd duplex cognitio eſt in angelo, ſ. cognitio rerũ in verbo, & cognitio rerum in proprio genere.

Angelorũ cognitio duplex, ſ. cognitio. verũ in verbo, & in pprio genere

Cognoſcunt angeli res in verbo, ſecundum quod contẽplantur illã diuinã eſſentiam, quæ eſt ſpeculum clariſſimũ in quo ſunt imagines omnium rerum, & ſicut per imagines manentes in ſpeculo cognoſcimus res, cuius ſunt imagines, ita per ipſam diuinã eſſentiam clarè cognitam, quę eſt ſpeculum perfectiſſimum cognoſcunt angeli omnes res, quę D perfectiſſimè repreſentantur in diuina eſſentia.

Quare angelorũ cognitio in diuina eſſentia vocatur cognitio in verbo.

Vocatur autem iſta cognitio in verbo, non quòd magis cognoſcãtur in filio, qui eſt verbũ, quam in Spiritu S. vel patre: nã ipſa natura diuina eſt ſpeculũ, & ideo in hoc non eſt differentia quantũ ad perſonas. Sed dicitur cognitio in verbo propter proprietatẽ verbi: nam ſicut filius dicitur verbũ, quia patrẽ dicentẽ manifeſtat, & locutiones noſtræ vocantur verba, quia nos dicentes manifeſtant. Ita ibi per quãdam appropriationem cum in eſſentia diuina ſit iſta cognitio perfectiſſima, vocatur cognitio in verbo, quia verbum dicit proprietatẽ manifeſtandi, ibi autem in eſſentia diuina omnia manifeſtantur. Et patet iſta applicatio: nã verbum, & filius eadem E perſona, ſiue ſuppoſitum ſunt, & tamen nõ dicitur iſta cognitio in filio, ſed cognitio in verbo: ratio autem eſt, quia filius dicitur ſolum a proprietate naſcẽdi, ſiue generationis paſſiuę: verbum dicitur a proprietate manifeſtandi. Quantũ ergo ad iſtã cognitionem rerũ, quæ eſt in verbo, quam habent angeli, & animæ ſanctorũ, nõ eſt neceſſaria aliqua ſpecies in ipſo cognoſcente: nã diuina eſſentia eſt eis vt ſpecies: non ergo indigent angeli videre, vt cognoſcãt albedinẽ, cũ in Deo pfectè cognoſcant albedinẽ.

Quomodo differt cognitio angelorũ in verbo a cognitione rerũ in proprio genere.

Secũda cognitio in angelis eſt cognitio rerum in proprio genere, ſecũdũ quã res cognoſcũtur p ſpecies ſuas diſtinctè, vt habent talem, vel talẽ gradũ pfectionis naturalis. Et diſſimilatur iſta cognitio cognitioni, quæ eſt in verbo, quia cognitio in verbo nõ eſt per diſtinctas ſpecies rerũ, vt tales res ſunt, ſed per ipſam diuinam eſſentiam, quæ vnica ſpecies eſt, vel me-

dium cognoſcendi omnia clariſſimè. In cognitione autem rerum in proprio genere non eſt idem medium cognoſcendi diuerſas res, ſed diuerſarum rerum diuerſa ſunt media, ideſt diuerſe ſpecies, licèt ſecundum differentiam naturæ angelicæ ponuntur vniuerſaliores, aut particulariores ſpecies, plures aut pauciores. Etiã dicitur cognitio iſta in proprio genere, nam quælibet perfectio, & eſſentia generica eſt finita, cum ergo medium cognoſcendi eſt finitum, quia aliqualiter aſſimilatur perfectioni generis illius, vocatur cognitio rerũ in ſuo genere. Cognitio autem rerum in verbo nõ eſt cognitio rerum in ſuo genere; nam in verbo cognoſcendo, medium cognoſcendi eſt infinitæ eſſentiæ, & perfectionis, & tranſcendit in infinitum perfectionem cuiuſlibet generis. Nam quòd genus rei cognitę finitę perfectionis, & eſſentiæ ſit, & medium cognoſcendi

Intellectus noſter ĩ via inferior eſt in cognoſcẽdo omnibus ſubſtantijs intelligẽtibus

G in infinitum ſit, non eſt pertinens ad idem genus: ergo illa cognitio non vocatur in proprio genere, ideſt non eſt cognitio pertinens ad genus rei cognitæ, in hoc autem modo cognitionis fit cognitio per ſpecies, ſed non per ſpecies mendicatas ab extra, ſicut nos per organa mendicamus, ſed habent angeli ſpecies connatas omnium rerum, per quas omnes res intelligunt. Noſter autem intellectus quantum ad hoc inferior eſt in perfectione omnibus ſubſtantijs intelligentibus, dum in via eſt, nec per verbum omnia cognoſcit, nec alicuius rei ſpecies ei connata, aut concreata eſt; ideo indiget, vt eas mendicet per potentias organicas. Angeli ergo, vt patet ex ſuperioribus non audiunt: non enim magis percipiunt voces in propinquo, quàm in diſtanti. Non

H ſic facit anima noſtra, cuius operatio connata eſt organis, aut præſupponit ea, & eſt operans per eam quantũ ad aliquid. Nec magis delectantur angeli vocibus armonicis, & varijs concentibus, quàm ſi nihil diceretur nec magis turbantur, aut triſtantur vocibus triſtibus, & terribilibus, quàm ſi cantus ſuaues dicerentur, quia nihil auditu percipiunt, licèt cognoſcant, quæ vox eſt delectabilis ſimpliciter, aut quæ triſtabilis ita perfectè, imò perfectius, quàm nos ipſi, qui in hoc experientes, aut delectamur, vel affligimur. Secundum erat, quòd angeli loqui non poſſunt, nec ergo poterant formare voces: nam aut iſtæ voces proferebantur ab ipſis angelis in corporibus aſſumptis, aut formabantur in aliquibus inſtrumentis extrinſecis factis de aere: ſi dicatur,

Angeli loqui non poſſunt.

I quòd formabantur in inſtrumentis extrinſecis, nõ erãt voces, vt ſatis patet: nam inſtrumenta vocare non dicimus: ſi autem ipſi angeli faciebant in corporibus aſſumptis, voces non erant, & patet: nam loqui eſt per vocẽ exprimere conceptiones animæ, vt ait Ariſtotiles primo Periarmenias, ſcilicet ſunt ea, quæ in voce, earum quæ in anima paſſionum notæ. Intentio autem cognita, vel conceptus non poteſt deriuari ab anima in vocem, niſi per aliquod medium, quod communicet naturã vtriuſque. Nam eſt anima totaliter ſpiritualis, & vox eſt proprietas totaliter corporalis, cum ſit quidam ſonus: non poteſt ergo conceptio totaliter ſpiritualis deriuari in iſtam vocem, niſi habeat quædam inſtrumenta media inter naturam corporalem & ſpiritualem, &

Periar. Cap. 1.

Cõceptio intellectiua nõ immediatè deriuari ĩ vocẽ, niſi ſit organa media cõplexiones inter intellectum, & vocem.

K huiuſmodi ſunt vis phãtaſtica, & imaginatiua, quæ cõcipiunt phantaſmata, ſiue ſpecies non in materia; quemadmodum facit intellectus. Et rurſus ſunt corporales quia ſunt organicæ in certa parte corporis, & apprehẽdunt, & iudicant ſecundum quaſdam conditiones corporis, per has ergo potentias tanquam per media congrue deriuatur conceptio animæ in vocem; nam conceptio animæ ex quadam ſimilitudine ad phantaſmata poteſt deriuari ad phantaſmata, ita quòd ſecundum illam conceptionem cauſetur quędam ordinatio phantaſmatum in potentia phantaſtica, & quia phantaſmata aliquo modo communicant cum organis, & natura corporea, & potentia vocatiua quæ eſt magis de natura corporea, poterit phantaſmatum ordinatio deriuari ad vim vocatiuã, vt cauſetur ibi talis, vel talis vox expreſſiua conceptionis intellectiuæ, & ſine medio impoſſibile erat fieri deriuationem conceptionis intellectiuæ ad vim vocatiuam. Sed fortè contra hoc argues,

Angelos quãdoq; fuiſſe locutos.

F quòd angeli ſępiſſimæ locuti ſunt, in nouo atque in veteri teſtamento. Patet Gen. 16. de angelo, qui apparuit Agar, & Gen. 18. & 19. cap. De angelis venientibus ad Abraham, & deſtruentibus poſtea Sodomam, qui ad Abraham, & Loth locuti ſunt. Idẽ patet in valde multis locis etiam in nouo teſtamento de angelo Gabriele qui Virginem ſalutauit, vt patet Luc. 1. c. Et de angelo qui confortabat Chriſtum exiſtentem in agonia, vt patet Matt. 26. cap. Idem patet Actu. 12. ca. de angelo, qui apparuit Beato Petro in carcere, & locutus eſt. Idẽ Actu. 1. cap. de angelis duobus, qui locuti ſunt Apoſtolis quando Chriſtus aſcendit, dicẽtes: Viri Galilęi quid ſtatis aſpicientes in Cęlum? Reſpondetur, quòd angeli quando corpora aſſumunt, non habent propriam locutionem, quia loqui eſt formare vocem ex percuſſione

Geneſ.

Mat. 26.

Act. 12.

Quid ſit loqui propriè.

G aeris reſpirati in determinatis organis, ſcilicet pulmone, & arterijs vocalibus, dentibus, gutture, & palato, & cæteris, de quibus Phyloſ. 2. de Anima ca. de voce, In corporibus autem ab angelis bonis, vel dæmonibus aſſumpti non ſunt huiuſmodi voces, quia non ſunt talia organa, vt declarauimus ſupra 7. cap. & hoc eſt quãtum ad propriam rationem vocis, prout eſt quædam ſpecies ſoni. Eſt tamen quædam ſimilitudo vocis inquantum angeli, qui ea intelligunt, aut volunt, quibuſdam ſonis articulatis in ſimilitudinem vocum nobis exprimunt: ſic enim animalia quædam non reſpirantia vocare dicuntur, quia quendam ſonum ſimilem voci faciunt: vt piſces per brancbias, & quædam inſtrumenta vocare dicuntur, quia quoſdam ſonos, quaſi dearticulatos emittunt, vt ait Phyloſ. 2. de Anima ca. de voce

2. de ani. Tex. 78.

Tex. 87.

H Et non poſſunt angeli in corporibus aſſumptis intentiones conceptas eodem modo exprimere per illos ſonos quemadmodum nos exprimimus per vocem formatam, quia vox noſtra eſt ſignum ſecundum naturã deſeruiens conceptioni intellectus angeli autem non exprimunt conceptiones ſuas modo naturali, ſed per modum artis. Sicut artifex ſimilitudinem artis, & exẽplaris, quod eſt in conceptione ſua demonſtrat in opere. Opus tamen non eſt naturaliter ſignatiuum exemplaris, vel Ideæ artificis, nec cauſatur naturaliter ab exemplari: vox autem naturaliter ſignat conceptum intellectus, quia ad nihil aliud naturaliter animalibus collata eſt, nec indiget animal arte aliqua in formãdo vocem: exprimunt enim angeli conceptiones ſuas per

Vox noſtra ſignũ eſt ſecundum naturã deſeruiens cõceptioni intellectus.

I aliquid quod eſt extra: nos autẽ per aliquid, quod eſt intra; ideo ad expreſſionem illorum conceptuum magna ars requiritur in formandis illis ſonis: in nobis aũt non requiritur aliqua ars, quia quæcunque conceperimus, mox per vocem exprimere nouimus, non diſtinguentes an ornatè, quia iſtæ ſunt poſteriores operationes artis. Tanta eſt differentia in expreſſione angelici conceptus per vocem, & inter noſtram expreſſionem, ſicut ſi nos cantus aliquos vocibus noſtris canamus, vel ſi ſolum canamus in muſicis inſtrumentis nihil vocibus noſtris exprimentes, quia in exprimendo cantum per vocem, dum tamen cognouerimus quantum deprimere, aut eleuare, acuere, aut grauare oporteat, in exprimendo nullus labor eſt, nec ars: nam organa vocatiua intellectui & voluntati noſtræ multum obe-

Differentia inter expreſſionem angelici conceptus & vocem, et inter noſtram expreſſionẽ.

K diunt: in exprimendo autem per muſica noſtra magna ars, atque difficultas eſt. Cum ergo formatæ fuerunt iſtæ, quæ hic vocantur voces, dicendum quòd non formatæ fuerunt propriè voces, ſed quidam ſoni, qui videbantur voces, eo quòd articulati erant: populus autem rudis neſciens diſtinguere inter vocem & ſonum, vocat iſtas voces, quia conſiderat ſimilitudinem inter eas & noſtras voces, & non videt diſſimilitudinẽ in principio vocatiuo, ſcilicet in ipſis organis animalibus formatis vocis, a quibus propriè vox habet, quòd ſit vox.

An formauerint angeli iſtas voces aſſumendo corpora, vel fabricando quædam inſtrumenta pro illis.

QVÆSTIO. XXXVII.

SEd aliquis dubitabit, cum iſti ſoni, qui vocantur hic voces, potuerint ab angelis dupliciter formari: vno modo, quòd ipſi acciperent corpora aerea, & formarẽt voces: alio modo, quòd facerent quædam inſtrumenta aerea, quaſi tubas, vel ſimilia, quæ eſſent ſatis magna, in quibus voces ita fortes poſſent formari, licèt ipſi angeli corpora non aſſumerent. Videtur dicendum, quòd angeli non aſſumpſerint imagines, aut corpora aerea: nam Deuter. 4. cap. dicitur: Cuſtodite diligenter animas veſtras, vocem Dei audiſtis, ſed formam penitus non vidiſtis, ne fortè decepti faciatis vobis imaginem maſculi, vel fœminæ, vel ſimilitudinem omnium iumentorum, quæ morantur in terra: videtur ergo, quòd non fuerit aliqua imago, nec Dei, nec Angelorum: nam hoc fuiſſet deterius valde, ſcilicet ſi angeli multi erant, vt ſupra diximus, & ipſi aſſumpſiſſent corpora, apparuiſſent Hebræis, & tunc errarent Hebræi multipliciter, quia non ſolum errarent facientes imagines ad imitationem earum, quas loquentes audiuerant, atque viderant, ſed etiam putauiſſent eſſe plures Deos, ſcilicet tot quot angelos ibi vidiſſent in formã aſſumpta. Sed hoc erat maximum inconueniens, quod Deus intendebat valde vitare: non ergo fuerunt angeli ibi aſſumentes formam corpoream, ſed formati fuerunt illi ſoni in aliquibus organis, ſiue inſtrumentis factis de aere. Sed tunc argues, quòd idem incõueniens erit, ſcilicet, quia eodem modo viderentur illa organa fabricata ad vocandum, & ſequeretur occaſio idolatrandi. Reſpondetur, quòd ponendo eſſe fabricata organa, nullum ſequitur inconueniens, nam poteſt dici dupliciter. Vno modo, quòd illa organa, quæ formarentur ad faciendos illos ſonos de materia aerea, nõ oportebat, vt eſſent multum denſa, ita quòd eſſent oculo contemplabilia: illa namque, quæ rara ſunt, non poſſunt a nobis videri, quia nõ ſunt perſpicua terminata: deficit enim eis iſta conditio, quæ eſt eſſe terminata. Et ob hoc corpora cœleſtia non videntur, quia licèt ſint perſpicua habentia magnam lucem, tamen propter raritatem non poſſunt videri: planetæ autem, vel aſtra manentia, ſiue fixa ſola videntur, quòd perſpicua ſunt habentia magnam lucem, & rurſus terminata ſunt, ideſt denſa potẽtia emittere fortes radios, qui immutent potentiam viſiuam noſtram. Sic enim dicit Ariſtoteles in ſecundo de Cœlo, & Mundo, quòd Planeta, ſiue Stella eſt denſior pars ſui orbis. Cum ergo non oporteret illa organa ad formandos ſonos eſſe multum denſa, non poſſent videri, imò dato, quòd aliqualiter denſa eſſent, non poſſent diſcerni, quia erant intra nubem denſam, quæ erat in monte Sinai, ſicut dicitur ſupra 19. cap. quòd nubes dẽſiſſima cœpit operire montem: vnum ergo, quod denſum eſt, in alio denſo non diſtinguitur viſu, niſi vnum eorum valde excedat alterum in denſitate, ſi autem angeli aſſumpſiſſent corpora aerea, ad talem formationem corporis, requireretur maior denſitas aeris, de qua formaretur corpus, & ſic eſſent talia corpora viſibilia, quod magnum incõueniens erat, vt probatum eſt. Item dato, quòd illa organa ad ſonos formandos, vt tubas, vel aliquid alterum concedamus fuiſſe ita dẽſa, quòd a populo videri poſſent, (quod tamen non cõcedo,) non ſequebatur inconueniens: nam inconueniens, quòd Deus intendebat hic vitare, erat idolatria, ſcilicet ne viderent aliquam ſimilitudinem cuius fabricarent ſimulacrum, & illud pro Deo colerent: hoc autem non poterat eſſe, niſi quantum ad rem, quam Hebræi poſſent ſuſpicari eſſe Deum: nam Iudæi multas res videbant, quia tamen non ſuſpicabantur illas eſſe Deum, non colebant eas, nec faciebant eis ſimulacrũ, ſicut cum videbant terram, & aquam, & ſimilia; ſi ergo Iudæi vidiſſent intra illam nubem denſam ſuper A montem aliquam imaginem viri, putarent illum eſſe Deum: vel ſi viderent ſimilitudinem alterius rei viuentis (res enim non viuentes aliquo modo nullus arbitratur eſſe Deos,) ſi ergo vidiſſent ibi tubam de aere, vel aliud genus organi cogniti ab eis eſſe organum, nullo modo poſſent errare credendo eſſe Deum, ideo nec imaginem ad colendum tali rei facerent: non eſt ergo inconueniens eos vidiſſe tubam factam de aere, ſicut erat inconueniens eos videre ibi formam viri, aut fœminæ, quam aſſumeret angelus, ſi corpus aſſumpſiſſet. Dicendum tamen, quòd angeli non aſſumpſerunt corpora, ſed formabant voces in organis factis de aere ad hoc, & illa organa non videbantur per modum ſupra declaratum. *Et lampades*. Ideſt fulgura in ſimilitudinem ignis, & cum illis tonitrua mixta, vt patet B præcedenti capitulo, cum dicitur: Iam aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat. Et ecce cœperunt audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes denſiſſima operire montem. Vocantur autem iſta fulgura lampades, fulgur dicitur a fulgendo, quia lucem emittit: lampades autem lucem emittunt. Vtrum autem iſtæ lampades, vel fulgura eſſent verus ignis, an ſimilitudo ignis, præcedenti capitulo declaratum eſt. *Et ſonitum buccinæ*. Sonitus buccinæ non erat aliquid diſtinctum realiter a vocibus, quas ſupra dicebat populum videre quia tunc oportebat, vt voces illæ, ſiue ſoni, in quibus explicabantur decem præcepta, & ſonitus alicuius buccinæ ſimul eſſent, ſed hoc non eſt conueniens, quia tũc vnum impediret alterum, & ambo commixti confunderentur. Etiam quia ſonitus buccinæ ſi diſtinctus erat C ab illis vocibus, in quibus ſonabant decem præcepta, dato quòd non impediret voces decem præceptorum, tamen ſuperuacua erat: Deus tamen nunquam aliquid ſuperfluum facit, nec natura, vt ait Phyloſophus primo Politicorum. Antecedens patet, quia ſonitus ſi fuiſſet, ad hoc erat, vt ab aliquo perciperetur, ſed impoſſibile eſt nos ad duos ſonos ſimul totaliter attendere: ergo ſuperfluum erat ſonitum buccinæ, & voces mandatorum ſimul eſſe, ſi iſta duo diſtincta erant. Dicendum ergo, quòd eadem ſunt, ſcilicet voces, & ſonitus buccinæ. Vocantur tamen voces, inquantum ille ſonitus erat dearticulatus: nam etiam ipſi, qui non perfectè cognoſcunt radicem vocis, diſtinguunt vocem a ſono, quia vocem dicunt ſonum dearticulatum, ideſt clarum, & intelligibilem: ſonos autem dicunt eos, qui non diſtin- D cti, nec dearticulati ſunt: Inquantum ergo iſte flatus buccinæ per artificium angelorum formantium erat dearticulatus, ita vt omnes audientes intelligerent tanquam voces ſignificatiuas, vocabatur vox. Inquantum autem ille flatus continuabatur, & erat manifeſtè tanquam quidam impulſus factus in buccina, vocabatur ſonitus, ſicut clangores buccinarum noſtrarum ſonitus nominamus, & non voces, quia articulati non ſunt. *Montemque fumantem*. In monte illo videbatur eſſe verus ignis, & ſic putabant Hebræi eſſe verum ignem, & quia de igne vero fumus procedit, de illo quoque, qui vt verus ignis apparebat, fumus euaporabat, & hoc erat per totum montem Sinai: nam totus ad aduentum E maieſtatis Dei opertus fuerat igne, & fumo. Sic patet præcedenti capitulo, cum dicitur: Totus autem mons Sinai fumabat: eo quòd deſcenderat Dominus ſuper eum in igne, & aſcendebat fumus ex eo, quaſi de fornace. *Perterriti*. Iſta ſuperiora fuerunt Iudæis cauſa timendi, & ſunt duo, ſcilicet ſonitus fortis buccinæ, & magnus ignis fumãs. Quodlibet eorum eis erat terribile, ita quòd mortem per illud formidabant, vt patet Deuteronomij quinto capitulo, cum dicitur: Ecce oſtendit nobis Dominus Deus noſter maieſtatem, & magnitudinem ſuam, vocem eius audiuimus de medio ignis, & probauimus hodie, quòd loquente Deo cum homine vixerit homo; Cur ergo moriemur, & deuorabit nos ignis hic maximus. Si enim audierimus vltra vocẽ Domini Dei noſtri, moriemur; quid eſt enim omnis caro, vt audiat vocem Dei loquentis, qui de medio ignis loquitur, ſicut nos audiuimus, & poſſit viuere? Talia autẽ nunquã viderant, nec audierant Iudæi, ex quo nimis

Deut. 4.

Potuiſſent angeli fabricare quedã inſtrumenta, quibus voces formarentur 2. de Cœlo.

Sonitus buccinæ non erat aliquid diſtinctũ a vocib. decẽ præceptorũ.

conterriti ſunt. *Atque pauore concuſſi.* Aliud eſt pauore concuti, quàm terreti dicebatur ſupra, quòd iſti erant perterriti. Et autem differentia gradualis, ſiue ſecundum quantitatis exceſſum inter iſta tria, ſcilicet territum eſſe, perterritum eſſe, timore concuſſum eſſe. Terreri namque dicitur, qui expectatione alicuius rei malæ propter præſentiam alicuius horrendi conturbatur qualitercunque, ſiue modicum, ſiue multum, & communiter ponitur pro modico perturbari, quando fit differentia inter ipſum & alios gradus. Perterritum eſſe eſt quandocunque ex maiori ſuperueniente malo magis animal conturbatur. Timore concuſſum eſſe eſt, quando tantum horrenda increuerint, quòd ex vehementi animæ imitatione exterior quoque corporis habitudo varietur, vt ſi incipiat manus, aut pedes, aut cætera membra concuti, & tremere, vel infrigidari, vel ſtupida fieri, quod non fit, niſi in magno exceſſu terribilium. Talis autem differentia eſt inter timere, & tremere. Nam timere eſt cum mens noſtra ſuſpenditur expectatione futuri mali: tremere eſt quando anima vehementer conturbata timore magni mali, & non poteſt corporis artus in priſtina habitudine conſeruare, totus corporis ſtatus vacillat tanquam ab alio impelleretur; hic autem tantus timor Hebræis irruerat ex magnitudine terribilium præſentium, quòd non ſolum terrebantur, ſed timore concutiebantur. Litera noſtra ponit hic ſecundum, & tertium gradum timoris, ſcilicet perterritum eſſe, & timore concuſſum: primum autem non ponit: litera Hebraica ponit primum, & tertium, ſcilicet territum, & terrore concuſſum. Sed in hoc non magnam differentiam facit interdum ſcriptura. *Steteruntque procul dicentes Moyſi.* Tanta erat magnitudo ſonitus buccinæ, & accenſio ignis, quæ videbatur ſemper accedere ad eos, quòd non auſi ſunt conſiſtere in terminis, quos fixerat ſibi Moyſes circa radices montis, ſed retroceſſerunt aliquantulum, vt ſic videretur eis ſonitus buccinæ tolerabilior, & non tantum timerent ignem illum magnum: non tamen tantum receſſerunt, quin Moyſes manens in loco ſuo audiret voces eorum peccantium, vt loqueretur eis, & nõ De⁹. Nec fuit iſta ſeparatio populi à terminis conſtitutis per modum fugæ, ſed per modum retroceſſionis, quia cum videbant ignem creſcere, & vocem augeri, pauliſper recedebant. Nec tamen in hoc agebant contra mandatum Dei, quia Deus non mandauerat eis, quòd non retrocederent ab illis terminis, ſed quòd non tranſirent eos, accedere tentantes ad montem. *Dicentes Moyſi.* Moyſes non erat cum eis in loco terminorum fixorum, ſed aſcenderat ad quandam partem altitudinis montis Sinai ipſe & Aaron mandante Domino, vt patet præcedenti capitulo, & ab illo loco audiuit voces populi dicentis ea, quæ ſequuntur. *Loquere tu nobis, & audiemus.* Aliqui culpant valde Iudæos vocantes eos timidos, atque miſerabiles, cum magis audire voluerint Moyſen loquentem, quàm Dominum. Sed valde iniuſta redargutio eſt iſta: nam Iudæi non petebant, vt loqueretur eis Moyſes quaſi magis delectarentur audiendo Moyſen quàm Deum, vel quaſi magis appretiarentur Moyſen, quàm Deum, ſed quia vox Dei erat eis terribilis valde, & timebant præſentiam ignis illius, in quo vox formabatur ſic dicitur Deuteronomij quinto capitulo: Cur moriemur, & deuorabit nos ignis iſte maximus? ſi enim audierimus vltra vocem Domini Dei noſtri, moriemur, voluiſſent enim Iudæi audire Deum loquentem, ſi voces eius fuiſſent tolerabiles, ſed quia nullus homo eas tolerare poterat, petebant, quòd non audirent eas: cum autem vellent audire Moyſen loquentem, quem ſolum, vt Dei nuncium audiebant, magis audiuiſſent Deum loquentem, ſi fuiſſet locutus modo eis tolerabili. Et patet, quia ſi ſimpliciter ipſi magis voluiſſent audire Moyſen loquentem, quàm Deum, valde peccauiſſent habentes mentem diſtortam à maximo bono, & conuertentes ſe ad minus. Conſtat tamen, quòd tunc erat mens eorum recta: nam Deus laudauit mentem eorum, quam tunc habebant, vt patet Deuteronomij quinto capitulo, cum dixit: Quis det eis talem habere

Differentia inter territum eſſe, perterritum eſſe, & timore concuſſum eſſe.

Differentia inter timere, & tremere.

Iudæi ab aliquibus timiditate inculpantur, quod magis Moyſen quam Deum audire voluerunt. Excuſatio Auctoris pro Iudæis.

F mentem, ideſt valde deſiderarem, quòd ſemper haberent talem mentem. Deus tamen nunquam laudat mala, ergo non ſic habuerunt male petendo, quòd non loqueretur Deus, & quòd loqueretur Moyſes. *Et non loquatur nobis Dominus.* Angelus erat iſte, qui loquebatur, vt ſæpe dictum eſt, populus tamen putabat eſſe Deum, & dicebat, quòd Deus loquebatur. *Ne forte moriamur.* Licet hic ponatur fortè, non ponitur per modum dubitationis, quia ipſi certiſſimè credebant, quòd ſi Deus eis loqueretur magis, quòd morerentur, vt patet Deuteronomij quinto capitulo, cum dicitur: Quare moriamur, & deuorabit nos ignis hic maximus? ſi enim vltra audierimus vocem Domini, moriemur: ponitur tamen, fortè, ex modo loquendo, ſicut interdũ in propoſitionibus certiſſimis ponimus, fortè, aut for-

G taſſis: qui modus apud Ariſtotelem vulgatiſſimus eſt: timebant enim Iudæi ſe morituros, ſi audirent vocem Dei.

Quare Iudæi dicebant ſe morituros ſi vltra audirent vocem Domini.

QVÆSTIO XXXVIII.

ET non eſt dubium, quòd ſi Deus voluiſſet illam vocem augere ad maius robur, quòd omnes audiẽtes morerentur: nam vita humana conſiſtit in quadam armonia corporis & animæ, & iſta armonia eſt ſatis debilis. Cum autem diſſolui contingit hanc armoniam,

H neceſſariò ſequitur mors humana: diſſoluitur autem armonia ab aliquo terribili, cui natura reſiſtere non poteſt: ſic moriuntur homines à magno dolore, quando natura non poteſt reſiſtere tanto dolori. Cum ergo nos videamus, quòd aliqua vox ſit ita fortis, quę audita homines attonitos reddit, & corruere in terram cogit, poterit deuenire ad tantum impetum, & vigorem quòd totam corporis armoniam deſtruat, & moriantur homines. Nam ſi vox aliqualiter terribilis incipit deſtruere, vel conturbare aliqualiter corporis armoniã ſi magis terribilis fuerit, & impetuoſior, magis conturbabit, & deſtruet. Et quia voces gradualiter creſcere poſſunt in magnitudine, & terribilitate, & armonia corporis humani ſit ſatis paruæ reſiſtentiæ, deueniet

I ad talem ſtatum, vt maior ſit impetus vocis perturbantis, quàm armoniæ reſiſtentis vigor: & tunc neceſſe erit talem armoniam deſtrui ſecundum totum. Hoc ſatis patet in calore, quia natura humana paruum calorẽ tolerat, & aliqualiter maiorem, ſed ſi continuè addantur gradus caloris, non poterit natura noſtra tolerare, & ſic neceſſe erit deſtrui, vt patet in his, qui comburuntur. Sic etiam in percuſſionibus: quia paruas percuſſiones ferimus; à magnis autem ſuperamur, & morimur; ſicut enim ait Philoſophus in 2. de anima, quòd excellens ſenſibile corrumpit ſenſum: ita excellens tolerabile ſiue terribile corrumpet potentiam tolerantem. Hoc autem Hebræi iſti timuerunt, nam videbant iſtam vocem tubæ, ita eſſe magnam, quòd non poterant eam tolerare; & quia continuè creſcebat circa finem maximè

K in vltimo præcepto, in quo fuit terribiliſſima eis (quia Deus hoc faciebat ex induſtria, vt ſupra declaratum eſt, ne ipſi vellent audire vltra vocem domini) non potentes ergo tolerare illum extremum ſonitum buccinæ crediderunt, quòd ſi aliqualiter magis increſceret morerentur; & quia videbant quòd continuè augebatur vox illa, concludebant ſe certiſſimè morituros, ſi vltra audirent: ſic dicitur Deuteronomio 5. capitulo, Si enim vltra audierimus vocem domini, moriemur. Et ipſi conſiderabant traditem huius: nã ad hoc, quòd fiat delectabilis ſenſatio, ſiue in auditu, ſiue tactu, vel alia potentia organica; oportet vt potentia ſenſitiua & ſenſibile proportionentur in armonia, namque ibi conſiſtit delectatio, vt apparet in vocibus: & non ſolum eſt armonia in vocibus, ſed etiam in quacunque ſenſatione: ſed in alijs non poſſumus contemplari euidenter armoniam obiecti ad potentiam, ſicut in potentia

Voces aliquæ ita duræ, & impetuoſæ ſunt, vt eis auditis homines moriantur.

2. de anima. Tex. 1[illegible]

Aduerte armoniã quę eſt inter potentiam, & obiectum ad hoc, vt fiat delectabilis ſenſatio.

tentia auditiua; videbant autem quòd inter potentiam ſuam auditiuã, vel alicuius hominis, & voces illas magnas Dei non erat proportio, vel erat valde debilis: ita quòd ſi modicum increuiſſent illę voces, cito exijſſent omnem armoniam, ſic dicitur Deuter. 5. capitu. Quid eſt omnis caro, vt audiat vocem Dei loquentis, qui de medio ignis loquetur, & ſicut nos audiuimus, & poſſit viuere? quaſi dicat, non eſt aliqua proportio inter aliquod animal & vocem Dei magnam, ideo ſi audiat eã, neceſſe eſt mori. *Et ait Moyſes ad populum.* Conſolando eum, quia videbat eos pauidos valde; ſic enim decuit; populus enim audiẽs voces Dei ita terribiles, putabat Deum eſſe vltimũ terribilium. Et licèt timor bonus ſit hominibus imperfectis ad Dei reuerentiam: tamen ſi nimius ſit, cogit ad deſperationem: cum ergo nunc incępiſſent Hebræi conuerſari, cum domino Deo ſuo, videntes eum ita terribilem, deſperarent ſe poſſe ſeruire illi, aut recipere bona ab eo: conſolatus fuit ergo Moyſes eos, dicens: quòd Deus non ſemper iſtum terrorem oſtenſurus erat: ſed nunc oſtenderat ad eorum vtilitatem, ſcilicet vt non peccarent in eum. Aliquando tamẽ demonſtrabat ſe Deus valde terribilem peccantibus, ita vt ipſi penè ad deſperationem ducerentur, vt patet primo Regum 6. cap. quãdo percuſſit dominus ſeptuaginta viros de populo ſuo, & quinquaginta milia de plebe; de viris Bethſamitibus, eo quòd vidiſſent arcã: & tunc dixerunt viri Bethſamites: Quis poterit ſtare in conſpectu Dei ſancti huius? Ideſt, ita iſte Deus noſter fortis, & terribilis eſt quòd nullus poteſt ſtare in conſpectu eius. *Nolite timere.* Ideſt vos timetis, quòd Deus occidet vos in fortitudine vocis ſuæ, & ignis huius maximi: ſed non ſic erit, quia non eſt ita intentio Dei. *Vt enim probaret vos, venit Deus.* Probatio, & tentatio in præſenti pro eodem accipiuntur; ſicut enim tentare eſt velle accipere experientiam de aliqua re ignota, ita probare, & quia Deus omnia nouit, nihil tentat aut probat: nouit enim quid ex ſingulis rebus futurũ ſit; nos enim quia quid res facturę ſint ignoramus, per tentationes quaſdam qualitercunque, quid res poſſint, aut ex eis futurum ſit conijcimus. Tentationes autem, quę fiunt, ſunt vt manifeſtemur nos alijs, vel nobiſmetipſis. De manifeſtatione facta ad alios, ſicut in obedientia Abrahæ, cum ad mandatum Dei voluit immolare filium ſuum Iſaac: vt patet Gen. 22. capitu. nam in hoc facto diuulgato cognouerunt omnes gentes, quæ audierant, quòd Abraham eſſet verè ſeruus Dei. Aliquando autẽ fiunt tentationes ad notificandum ea, quę in corde noſtro ſunt, non vt manifeſtentur alijs, ſed vt manifeſtentur nobis: nam interdum homines putant ſe bonos, & ad multa futuros, & ſecundum veritatem ad pauca ſunt, vel ad nulla, & quia virtus in infirmitate perficitur, & probatur, vt patet ſecundo Corin. decimoprimo capit. Deus dat tribulationes, & per has quilibet de ſe ipſo cognoſcit ad quantum erat, quando ſe magnum virum exiſtimabat. De hoc patet Deuter. 8. capitulo: vbi dicitur: Adduxit te dominus Deus tuus quadraginta annis per deſertum, vt affligeret te, atque tentaret, & nota fierent, quæ in tuo animo verſabantur. Sicut ergo in toto deſerto per tribulationes cognouit ſe Iſrael ad quantum erat: ita per iſtum laborem in audiendo ſonitum terribilem, & videndo ignem maximum appropinquantem eis, aliqualiter demonſtrabatur, quid in eis eſſent. Et eſt ſenſus, quòd Deus fecit iſtum ſonitum terribilem, & ignem magnum ad videndum, quid facerent Iſraelitę videntes ignem magnum, & audientes ſonitum terribilem, non quidem ad hoc, quòd Deus videret quid facerent: quia præcognouerat: cum ſine ipſo nihil facere, aut cogitare poſſent: ſed vt ipſi de ſeipſis cognoſcerent, quid facerent talia videntes. Et hoc erat, ſcilicet vtrum fugerent relinquentes Deum, cum audirent talem ſonitum, & viderent talem ignem, deſperantes ſe viuere cum Deo ſeruientes ei: an talem laborem ſuſtinere conantes ſuppliciter precarentur, vt non audirẽt vocem tamẽ terribilem. *Venit Deus.* Quaſi dicat non venit Deus ad occidendum vos in fortitudine vocis ſuæ, vt vos putatis, ſed ad tentandum vos leui-

Timor nimius ad deſperationem cogit.

Tentare quid ſit

Quare Deus quandoque homines tentat.

2 Cor. 11

Deus interdum dat tribulationes, vt quilibet de ſeipſo cognoſcat, ad quãtum erat, quãdo ſe magnum [illegible]

A ter, nec intendit vlterius ſe vobis ita difficilem demonſtrare. *Et vt terror illius eſſet in vobis.* Homines imperfecti timorem ſeruilem ad bonum adducuntur, & a malo retrahuntur; huiuſmodi autem erant Hebræi multũ imperfecti, vt pote, qui in temporibus tranſactis ambulauerant iuxta deſideria ſua, nullo legis iugo edomiti; viri autem perfecti per amorem perfectius alliciũtur: nam charitas foras mittit timorem; vt patet Ioan. primo capitulo quarto, charitas autem, cum ſit amor fortis, vt patet Cantic. octauo capitulo, cum dicitur: Lampades eius lampades ignis: Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem. Fundatur autem charitas ſuper cognitionem: Iudæi autem Deum non cognouerant, B maximè populares, ſed ſola hæc ſenſibilia, ideo in hæc ſola per amorem ferebantur, Deum autem ex charitate diligere (quod erat eum amore amicitiæ ſuper omnia diligere) apti non erant, ſolo ergo timore incuſſo trahi debebant. *Vt terror illius ſit in vobis.* Ideſt vt ex hoc auditu, & viſione concipiatis in vobis terrorem eius, qui nunquam a vobis deleatur; ſicut enim eſt in aliquibus, qui aliqua valde terribilia viderunt, & poſtea manent in tota vita timidi: ita iſti videntes terribilem ignis viſionem, & audientes horrendum ſonitum buccinæ, tota vita ſua recordari debuiſſent Dei, & timere eum: ſed cito fecerunt, & obliti ſunt Dei, & coluerunt vitulum conflatilem. Hoc autem, quia ſicut ait Ieremias 13. cap. qui ad malum aſſueti ſunt, difficilè diſtrahuntur, cum dicitur: Si mutare poteſt Aethiops pellem C ſuam, & pardus varietates ſuas, ita & vos poteritis bene agere, cum didiceritis malum. *Et non peccaretis.* Hoc dupliciter intelligi poteſt. Vno modo referendo ad præfixionem terminorum circa radices montis, alio modo referendo ad præcepta, quæ Deus hic dedit. Primò modo eſt ſenſus, quòd Deus mandauerat eis ſtare in terminis conſtitutis a Moyſe circa radices montis, & non accedere ad radices, nec aſcendere in monte aliqua curioſitate videndi ea, quæ erant intra montem: & quia ipſi proni erant ad aſcendendum in montem, vt viderent, quæ fiebant intra, præter pœnam mortis, quã mandauerat præcedenti c. dicens: Cauete ne aſcendatis in montem, nec tangatis fines illius, omnis qui tetigerit mõtem morte morietur, addidit terrorem ſuum magnum in voce terribili, & in viſione maximè ignis, D vt ſic a monte arcerentur. & ſic contigit, quia putantes quòd ille ignis conſumpturus erat eos, paulatim retrocedebant a monte, ſicut dicitur ſupra, perterriti, atque pauore concuſſi ſteterunt procul dicentes Moyſi. Alio modo, & melius, poteſt intelligi referendo ad præcepta, quæ Deus nunc dedit, & volebat, quòd illa obſeruarentur, & non obſeruantes peccabant; cum autem dura eſſent iſta mandata, non quidem ſimpliciter, ſed illis, qui male aſſueti erant, non inclinarentur ab obſeruandum illa, ſed potius fugerent. Oportebat ergo eos duci ab obſeruandum per aliquid, ſed non poterant duci per amorem, quia valde imperfecti erant: ducendi ergo erant per timorem, qui tali ſtatui conuenit, & quia multum erant indomiti, nõ poterant duci per paruum timorem: oportuit ergo eos multum terreri, do- E nec pauore concuterentur, & ſic factum eſt, vt ſupra patet. *Statitque populus de longe.* Quia manſit in loco, in quo ſteterat retrocedens aliqualiter diſtanter a terminis conſtitutis. Sciendum autem, quòd buccina clangere deſiderat, quando populus colloquebatur Moyſi: nam ſi tunc clangeret, cum tunc dicerentur verba decem præceptorum, non auderet populus loqui: nam, Deo loquente, loqui & non audire eum, erat magna irreuerentia, quam populus committere non auderet tantum a Deo conterritus, præcipuè, quia iſta verba Dei dirigebantur ad populum, quòd ergo nollent audire, quæ a Deo dicebatur, peccatum grande eſſet. Item quia dato, quòd omiſſa Dei reuerentia populus vellet loqui ad Moyſen, non poſſet audire Moyſes: tanta enim erat magnitudo ſonitus buccinæ, quòd nullus alterum audire poſſet, maximè, quia Moyſes erat diſtans a populo cum ſtaret in quadam parte montis Sinai, vt patet in litera præcedentis ca. fuerunt ergo factæ iſtæ locutiones

Imperfecti terrore, perfecti vero amore alliciuntur.

Cantic. 8

Prima expoſitio

Secunda expoſitio

Buccina clangere deſiderat quando populus ad Moyſen loquabatur.

nes populi, poſtquam ceſſauit buccina clangere in fine F præcepti decimi ſecundum ordinem literæ. Et quia inter quodlibet præceptum, & alterum fiebat quãdã morula clangoris buccinę, vt diſtinctè perciperentur verba præceptorum, cum in fine præcepti decimi in quo ſonitus buccinæ fuerat terribilior, quã in alijs, & importabilior Iſraelitis, credentes ipſi, quòd licet ceſſaret tũc clangor, quòd adhuc continuaretur, ſicut in alijs præceptis fiebat, erupit populus in voces petentes, ne audiret voces Dei, quia proculdubio arbitrabãtur ſe morituros, ſi vlterius audirent vocem, quam credebant terribiliorem adhuc futuram, ſi non ceſſaret. *Moyſes autem acceſſit ad caliginem*. Non dicitur hic Moyſes aſcẽdit in montem, quia iam Moyſes in monte erat cum Aaron fratre ſuo ad quandam partem montis, & quando nunc vocatus fuit a Deo poſt recitationẽ mandato- G rum, non aſcendit in montem, ſed de illa parte montis in qua erat aſcendit ad ſuperiorem, & tunc manſit Aaron frater eius, qui erat cum eo, in loco, vbi antea ſteterant ambo, donec aſcendit Moyſes, & dixit ei Deus, vt diceret toti populo, vt reuerterentur in caſtra, & maneret ibi Moyſes: ſicut patet Deuter. 5. cap. cum dicitur: Vade, & dicis, reuertimini in tentoria veſtra, tu vero ſta hic mecum, & loquar tibi omnia mandata, & cæremonias, quæ doceas eos, & tunc loquente iſta Moyſe ad populum totus populus, & Aaron cum eis reuerſi ſunt in caſtra ſua: manſit autem Moyſes cum Deo, & dixit ei ea, quæ ſequuntur hic, & cap. 21. & 22. & 23. donec deſcendit ad populum confirmaturus legem in ſanguine, vt patet infra 24. cap. *Ad caliginem*. Non eſt intelligendum, quòd tunc primo acceſſerit Moyſes ad H caliginem; nam cum ante ſtaret in monte Sinai neceſſe erat ſtare in caligine: nam totus mons erat in caligine, cum in toto monte fumus eſſet, vt patet præcedenti cap. cum dicitur: Totus autem mons Sinai fumabat, eo quòd deſcendiſſet Dominus ſuper eum in igne, & aſcendebat fumus ex eo, quaſi de fornace. Dicitur tamen Moyſes acceſſiſſe ad caliginẽ dupliciter: vno modo, quòd non dicatur Moyſes acceſſiſſe ad caliginem ſolum, ſed ad caliginem, in qua erat Deus, quaſi dicat, licèt ante Moyſes eſſet in caligine, non tamen erat in caligine, in qua erat Deus, nunc autem acceſſit ad caliginẽ, in qua erat Deus. Aliter & melius, quòd licèt Moyſes eſſet in caligine: tamen erat in parua caligine, quia partes inferiores montis tenuem fumum habebant: partes autem ſuperiores habebant caliginem denſiſſi- I mam, maxime in illa parte, de qua vox formata videbatur exire ſonando. *In qua erat Deus*. Deus vbiq; eſt, nulliſq; locorum ſpacijs cõcluditur, ideo ibi erat, quia etiam in alijs locis eſt, ſed loquitur ſcriptura de modo ſpeciali eſſendi; nam licèt in omnibus alijs locis eſſet, tamen ibi ſpecialiter erat, quia in alijs locis non ſic agebat, ſ. formare voces, & tonitrua emittere, atque fulmina, vt præcedenti cap. cum dicitur: Iamque aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat. Et ecce cœperũt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes denſiſſima operire montem, loquitur tamen iſta ſcriptura, quaſi Deus hæc ageret, quæ fiebant in monte Sinai. Nam tunc verum eſt, quòd ibi ſpecialiter eſſet: Deus tãmẽ non faciebat, ſed angeli, vt patet ex ſupradictis, ideo veritate conſpecta Deus non erat tunc ſpecialius ſuper K montem Sinai, quam ſuper montem Caucaſum, vel Olympum, quæ ſunt ad partes Septemtrionales diſtantiſſimas orbis, vel ſpecialius quàm in iſto loco, niſi fortè accipiatur eſſe ſpecialius, quia ibi mandabat aliqua fieri, quæ hic non mandabat tunc, ſed hoc valde large dictum eſt. *Dixitque præterea Dominus ad Moyſen*. Ideſt præter præcepta, quæ dixerat ad Moyſen, & totum populum ſimul, dixit hic alia ad ſolum Moyſen, quæ Moyſes toti populo dicturus erat poſtea, & non dixit iſta Deus per ſe toti populo, ſicut dixit cætera. Et fortè aliquis dicet hoc factum fuiſſe, quia ſi omnia ſimul dicerentur populo a Deo, non potuiſſet retinere cuncta memoriter, & ſic cuncta mandata abirent in obliuionẽ, quod non decebat. Sed non eſt iſta ratio fundamentalis: nam ad hoc facilè

Quare Deus nõ dixit oĩa præcepta populo ſicut decalogi fecit

remedium erat, ſcilicet quòd licèt populus cuncta non retineret. Moyſes poſtea omnia ſcriberet, & ſic legerẽt & recordarentur; nam ſic factum fuit de præceptis decalogi, quia licèt pauca eſſent, & breuia; tamen Deus ea dedit in ſcriptis, ad memoriam poſteriorum ſcribendo ea digito ſuo in duabus tabulis, vt patet infra 32. & & 34. & Deute. 9. cap. & iſta præcepta iudicialia, atque cæremonialia; quæ in his tribus cap. ſequentibus exprimuntur, licèt Moyſes audierit, & ea retinuerit, tamen poſtea ſcripſit cum deſcendit de monte, vt erudirentur in eis omnes de populo: vt patet infra 24. ca. cum dicitur. Venit autem Moyſes, & narrauit plebi omnia verba domini, & iudicialia, & reſpondit omnis populus, omnia, quæ locutus eſt dominus, faciemus, ſequitur: Scripſit autem Moyſes vniuerſos ſermones domi- G ni. Sicut ergo iſti ſcripti ſunt a Moyſe poſtquam dicti ſunt a domino, ita ſcripta fuiſſent omnia, ſi ſimul populo dicta fuiſſent, & ſic non eſſet occaſio obliuionis. Fuit ergo ratio fundamentalis, quæ ſupra poſita fuit, ſ. quia ea, quæ a Deo dicta fuerunt populo, quia dicebantur, & non explanabantur, oportebat quod talia eſſent, quę per ſe plana eſſent: ita vt immediatè, vt dicta eſſent, cuilibet caderent in mentem, & pateret clarè in eis ratio debiti: & hoc ſolum reperiebatur in illis decem pręceptis ſupra enarratis, quæ per ſe cuilibet patent immediatè, vt proponuntur: iſta autem, quæ ſequebantur tam moralia, quàm cæremonialia & iudicialia, nõ ita plana ſunt, vt cuilibet in mentem cadant immediatè, vt propoſita fuerint, ſed indigent aliquali declaratione ſapientis viri, per quã pateat in eis ratio debiti, ideo H decuit, vt Moyſi iſta dicerentur, qui poſtea populo illa paulisper declararet. *Hæc dices filijs Iſrael*. Erat Moyſes medius inter Deum & populum, referens verba Dei ad populum, & referens verba populi ad Deum, vt patet præcedenti cap. & Deut. cap. 5. cum dicitur: Facie ad faciem locutus eſt nos Deus de medio ignis in monte, ego ſequeſter fui inter Deum, & vos, & medius in tempore illo, vt annũciarem vobis verba eius. Quæcunque ergo dicebãtur, ſed propter populum, ad quem Deus dirigebat omnia iſta per interpoſitam perſonam. *Vos vidiſtis, quòd de Cælo locutus ſim*. Iſta eſt prælocutio ad mandatum ſequens: dicitur enim infra, quòd non facerent Iudæi Deos aureos, vel argenteos, qui erant dij alieni, & fundatur ſic ratio, vos vidiſtis, quòd ego locutus ſum vobis de cęlo, & in hoc cognoſcere potuiſtis, ꝙ I eram Deus verus, & non de aliqua materia terrea, vel qualicumque: cum ergo ego ſim Deus, non oportet, vt vobis fabricetis Deos aureos, & argẽteos, qui non ſunt dij. *Vos vidiſtis*. Nullum maius argumentum eſt, quã de viſu, quia iſte ſenſus magis certificat, cum plures nobis rerum differentias oſtendat, vt patet in principio primi Metaphy. ideo magis creditur teſtimonio de viſu, quàm per alios ſenſus, cum alij dent cognitionem multum vniuerſalem. Arguit ergo Deus cũ Hebræis ad probandum ſe eſſe Deum ex eo, quòd ipſi viderũt, ſic arguebat præcedenti cap. cum dixi: Vos ipſi vidiſtis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos ſuper alas Aquilarum. *Quod de cælo locutus ſim vobis*. Dicitur Deus locutus de cęlo, ideſt de aere, quia iſta vox, quæ audiebatur formari immediatè ſuper ver- K ticem Sinai, ſed ſuper in quadam altitudine ignis, & fumi aſcendentis vſque ad magnã quantitatem, ita ꝙ videretur tangere cœlum, vt patet Deuteronom. 4. cap. & iſta pars ſuperior aeris vocatur more ſacræ ſcripturæ cœlum, vt patet Pſalm. 8. cum dicitur: Volucres cęli, & piſces maris, & Matth. 13. dicitur: Aues cœli comederunt illud, & nos vulgariter loquentes interdum aerem cęlũ vocamus. Iſte, qui iſta dicebat angelus erat, & tamen loco Dei loquebatur, & ſe Deum dicebat; vt patuit ſupra cum dixit: Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo ſeruitutis, non habebis Deos alienos coram me. *Non facietis Deos argenteos*. Hic vetantur duo, vnum directè, & aliud indirectè; primum quod, vetatur directè eſt, ne Iudæi colerent aliquas imagines argenteas, vel aureas, vt Deos, quia ipſi viderunt, quòd qui locutus fuiſſet eis eſſet

Deus

Deut. 5.

Decalogi præcepta clare continebant rationẽ debiti, cætera autẽ non euidenter.

Nullum maius argumentũ quam de viſu.

Deut. 4. Pſal. 8. Mat. 13.

Deus verus. Secũdum vetatur, quòd non ſolum non facerent imagines aureas, vel argenteas, quas diceret eſſe Deos relinquẽtes Deum Cęli ſed etiam quòd non facerent aliquas ſimilitudines aureas, vel argenteas repræſentatiuas veri Dei, & hoc excludit, cũ dicit, quòd locutus fuit de Cœlo, quaſi dicat: ego non ſum aliqua ſubſtantia corporea carnea, vel aurea, aut argentea, ſic vel ſic lineata, ideo non poteſtis me figurare in ſtatuis auri, vel argenti, aut alterius metalli.

Quare in veteri teſta. non fuerunt ſtatuæ, vel imagines.

QVÆSTIO XXXIX.

ET iſta eſt cauſa potiſſima quare non fuerunt ſtatuę, vel imagines in veteri teſtamento: ſunt enim duæ præcipuæ. Prima fuit vt tolleretur occaſio idolatrię; nam ſi poneretur aliqua ſtatua, aut pictura ad repræſentandum Deum, Iſraelitæ, qui culturæ idolorum in Aegypto aſſueuerant, vt declarauimus ſupra ſecundo cap. magis inclinarentur ad colendum ſtatuas, quas videbant, quam Deum incorporeum, quam nunquam viderant: potiſſime, cũ tota terra hunc ritum colendi ſequeretur. Secunda cauſa eſt, quia quando debet fieri ſtatua, vel pictura, non fit, vt ipſa colatur, ſed vt ſit ſignum repręſentatiuum alicuius, quod colitur: nunc autem ſignum, & ſignatum debent conformari, aliàs non erit vnum ſignum alterius, nec determinabitur ad ſignandum illud magis, quam alias res: ſed Deus erat, qui erat repręſentandus per ſtatuam, aut picturam, inter ipſum tamen, & ſtatuam, aut picturam nulla ſimilitudo eſt, quia pictura longa, & lata eſt talibus lineamẽtis, & terminis circunclusa: Deus autem nec quantus eſt quantitate, quæ eſt accidens ſubſtantiæ corporeæ, nec termino, aut terminis clauſus. Non eſt etiam ſtatua ſimilis aliquo modo Deo, quia ſtatua eſt corporea, Deus autem corporeus non eſt, non poterat ergo conuenienter poni ſtatua, vel pictura in veteri teſtamento, quia nihil erat quod talibus imaginibus ſignaretur. In nouo teſtamento vtrumque licitè, & rationabiliter ponitur, nec obſtat aliqua prædictarum cauſarum. Non prima, quia nunc licèt aliqua imago ponatur ad ſignandum Deum, tamen non eſt periculum in nobis, quod illam imaginem ſignatiuam colamus pro Deo; etiam quia non eſt nunc conſuetudo generalis gentium nos ad hoc inducens, ſicut tũc erat: nunc enim nulla gens idola colit, niſi ſit in aliquibus partibus diſtantiſſimis orbis inter barbaras gentes, quæ diuerſas opiniones ſtultiſſimas inſectantur. Secunda etiam ratio non obſtat; nam licèt in lege veteri nihil eſſet, quod cõformiter per ſculptilia, aut picturam deſignandum eſſet, cũ Deus eſſet incorporeus: nunc autem aliquid eſt quod per figuras corporeas deſignari poſſit: nam Chriſtus Deus & homo verus iam carnẽ & oſſa habet, ita vt ſtatua ei conueniat, quia cuilibet noſtrum ſimilis eſt. Sunt etiam aliqui ſancti viri, quos Eccleſia, vt ſanctos approbauit, quos licèt, vt Deos non colamus, cum ſciamus eos puros homines fuiſſe, & nihil numinis habere: tamen vt interceſſores apud Deum habemus, & & vt eorum recordemur, ſtatuas, aut picturas facimus. Tempore autem legis veteris verbum Dei carnẽ nondum aſſumpſerat, ideo Deus erat, aut nihil pingendus, vel ſculpendus erat quod impoſſibile erat, nam nunc deitatis, vt ſic conſideratæ imaginem, aut ſtatuam nullam facimus: quia non valemus aliquid tale imaginari de Deo, quale in corporibus exprimendum ſit. Licet quidam imaginem Trinitatis faciant, quæ ſatis inconueniẽter deſignatur, quia cũ nihil tale, vt eſt, exprimere in perſonis diuinis valeat, ſolius erroris Ariani occaſio eſt, vt tres Deos eſſentialiter diſtinctos, & realiter tãquam tria ſuppoſita humana ſuſpicemur: quod ab Orthodoxorum fide alienũ valde eſt: de quo Deuteronom. 4. cap. dicetur aliqualiter. *Non facietis Deos*

Quare licitum ſit in nouo teſta. imagines ponere, et nõ in veteri teſt.

Inconueniẽter imago Trinitatis in Eccleſiis depingitur.

A *argenteos.* Sciendum ſecundum quòd ſupra dictum eſt, quòd in agibilibus ſunt quatuor diſtinctiones præceptorum regulantium vitam humanam, licèt hic de tribus principaliter curabo. Prima ſunt illa, quæ cuilibet intellectui per ſe appræhendũtur, & perfectè cognoſcũtur nullo docente, aut proponente, vt quod bonum ſit eligendum, & malum ſit fugiendum, & nulli eſt nocendum. Iſta autem vocantur præcepta practica, & principia inter omnia agibilia, in quibus nullus poteſt errare: ſicut nullus poteſt errare in primis principijs ſpeculatiuis: nam in ſoribus quis delinquet? Et iſta, quia ita nota ſunt, non traduntur in aliqua lege tã quam præcepta: ſicut in ſpeculatiuis principia cõmuniſſima, quia ita nota ſunt, non traduntur per modum doctrinæ in aliqua arte, ſicut dicit Ariſtot. in 7. Ethic.
B quòd de principijs in ſpeculatiuis non eſt ratio, & doctrina, quemadmodum de ſuppoſitionibus in Mathe. ſed virtus naturalis, & verum eſt de ratione, & doctrina, quæ eſt demonſtratio; nam bene poſſunt aliqualiter notificari principia, non ſimpliciter, ſed alicui ignoranti per inductionem, vt patet in 6. Ethic. vel per leuem manuductionem, vt patet in primo Poſterio. nec ergo lex diuina curauit ponere talia præcepta. Secundum genus præceptorum eſt in illis præceptis, quę immediatè ſequuntur, vt concluſiones ex iſtis primis principijs, & ſapiunt aliquo modo, naturam iſtorum primorum principiorum, quia ſicut iſta ſunt totaliter nota, ita illa ſunt aliquo modo nota. Nam prima principia practica, de quib. diximus, ita ſunt cuilibet nota, quod etiam non oportet, vt nobis proponantur ad hoc, quòd
C ea concipiamus, quia nos ipſi ſumus in actu illorũ principiorum ſine aliqua admonitione, ideſt ſine hoc, quòd aliquid a nobis dicatur probando, vel non probando. Iſtæ concluſiones immediatè primis principijs nõ ſunt notæ cuilibet homini donec proponãtur, ſcilicet quòd intellectus noſter non eſt in actu earum, ideſt non ſe ſe determinat ad eas, donec nobis proponantur. Et tamẽ poſtquam proponuntur ſine aliqua probatione quilibet ſe determinat ad illa, & aſſentit illis. Prima enim ita ſunt nota, quòd intellectum per ſe mouent, & innaſcuntur ei determinatè. Secunda enim licèt à quolibet concedantur, non tamen omnes ſunt in actu illorum, vel determinant ſe ad illa, ſcilicet ad iſtam propoſitionem, quòd bonum eſt eligendum, & nulli iniuſtè eſt nocendum, omnes naturaliter determinati ſunt, &
D ſunt in actu earum, ideſt eas actualiter cognoſcunt, & tamen licèt omnes aſſentiant non eſſe fornicandum, non eſſe furandum, eſſe Deum honorandum, & ſic de cæteris: non tamen ſunt omnes in actu iſtarum propoſitionum, ideſt, non cognoſcunt omnes homines iſtas propoſitiones, nec naturaliter retinent eas habitualiter, ſicut alia prima principia, quæ diximus: ideo iſta ſunt prima præcepta, quæ hominibus proponẽda ſunt. Et ſic Deus iſta primo propoſuit, & quia iſta licèt non ſint ita nota, vt omnes ſint determinati naturaliter ad illa ſine aliquali excogitatione, & manuductionem ad intelligentiam eorum, ideo Deus ea per ſe populo propoſuit ſolum dicens, & nihil explanans, quia immediatè, vt dicebantur intelligerentur ab audientibus. Tertium genus præceptorum eſt in illis, quæ deriuãtur ab
E iſtis ſecundis, & iam ſunt minus nota, quam iſta ſecunda, ideo licèt aliquam radicem notorietatis habeant; tamen non cognoſcuntur immediatè, vt proponũtur, ſed oportet eſſe declarationem ſapientis viri. Et iſta non fuerunt propoſita per Deum, qui ſolum recitabat, ſed per Moyſen, qui recitabat, & declarabat. Quartũ genus erat de illis præceptis, quæ non habent notorietatem ex primis principijs per ſe notis, ſed magis depẽdent ex voluntate condentis legem, de quibus non oportet nunc diſtinguere. Iſta ergo genera præceptorum habent ſe per ordinem: nam prima præcepta dicuntur eſſe ſimpliciter prima principia, & nõ ſunt determinationes aliorum, cum non habeãt aliquid prius. Secundum genus præceptorũ, quæ vocantur nota cuilibet cum proponuntur, ſunt determinationes primorum præceptorum, quæ ſunt prima principia; nã iſtud

Præcepta vitã homines regulantia.

De præceptis, quæ ſuppoſita ſunt, nulla lex curat.

7. Ethic.

Prima præcepta practica cuilibet nota.

Præcepta ſecũdi generis poni debuerant, ſed nõ explanari debebant.

eſt

eſt principium, quod bonum eſt agendum, quod nulli eſt iniuſtè nocendum; horum autem particulares determinationes ſunt iſta præcepta ſecunda, ſcilicet colere Deum, quod eſt eligere bonum, quod eſt maximum bonum, & honorare parentes, & ſic de alijs præceptis affirmatiuis, quæ reducuntur ad iſtud principium, quod bonum eſt appetendum. Principij huius negatiui, ſcilicet non eſſe alicui nocendum, vel contra eum iniuſtè agendum, ſunt determinationes omnia præcepta negatiua decalogi, ſcilicet quòd non eſt nomen domini in vanum aſſumendum: quia hoc eſt iniuſtum facere, & quòd non eſt furandum: non mæchandum, non occidendum, non falſum teſtimonium dicendum; nam in omnibus his iniuſtum agitur. Rurſus iſtorum ſecundum præceptorum tertij, & quarti generis ſunt determinationes. Et non poteſt in hoc totaliter obſeruari ordo, qui in alijs tenebatur; nam deberent præcepta tertij generis eſſe determinationes præceptorum ſecundi generis: & præcepta ſecundi generis deberent eſſe determinationes præceptorum tertij generis, ſed non eſt ſic, quia præcepta tertij, & quarti generis ſunt ſimul determinationes præceptorum ſecundi generis. Pro quo conſiderandum, quòd præcepta ſecundi generis ordinantur in duo, ſcilicet quædam in Deum, quædã in proximum. Et quia eorum, quæ ordinãtur in Deũ, quædam ordinantur ad exprimendam veritatem Dei, ſcilicet quòd vere vnus eſt Deus, & non plures. Alia ordinantur ad cultum eius. Primum eſt non habebis Deos alienos; nam hoc declarat ſolum illum eſſe Deũ, alia declarat cultum, vel reuerentiam. Et ſecundũ hoc diſtinguuntur præcepta tertij, & quarti generis, ſcilicet quod quædam ſunt determinationes præceptorũ, quæ ad proximum, & iſta ſunt iudicialia, de quibus patet ſequenti cap. Alia determinant modum reuerẽtiæ, & cultus diuini, quæ ſunt quaſi omnia cæremonialia quædam determinant aliquos modos circa veritatem diuinam prohibendo aliquos errores oppoſitos. Et tale eſt iſtud quod præponitur huiuſmodi cæteris, ſcilicet, Non facies tibi Deos aureos, & argenteos, & ſpecialiter determinant illud primum præceptum: Non habebis Deos alienos coram me; nam ponitur illa prohibitio vniuerſaliter: hic autem determinatur magis ad particularia. Sed dices contra, quia ſupra diximus, quòd Deus propoſuit per ſe populo talia præcepta, qualia populus poterat intelligere, nihil explanãdo; ea autem quæ ſine doctore intelligi nõ poterant Moyſes propoſuit: ſed iſtud eſt tale, quod ſtatim vt proponeretur cuilibet, conciperetur eius veritas, ſicut veritas illius, non facies tibi ſculptilia, nec omnem ſimilitudinẽ, quæ eſt in cœlo deſuper &c. ergo ſicut illud Deus populo propoſuit, ita debuiſſet proponere iſtud. Reſponderi poteſt dupliciter. Vno modo, quòd iſtud præceptum, & id non facies tibi ſculptile nihil differunt, & ideo ſicut illud populo propoſitum fuit a Deo, ita potuiſſet proponi iſtud ſub iſtis verbis, nec vnũ magis intelligeretur quàm alterum, hic autem Moyſes recitauit tanquam idem præceptum, quod ſupra dictum, & non tanquam nouiter datum. Recitauit tamen Moyſes magis quædam, quàm altera, ſecundum quòd erãt maioris neceſſitatis, & maioris periculi; erat enim error contra ea: nam ſic ſæpe reperitur in iſtis quatuor libris Moyſi legalibus, quòd idem ſæpiſſimè dicatur. Hoc præceptum maioris neceſſitatis erat, quam cætera, quia in hoc conſiſtit radix totius boni, ſcilicet credendo verum Deum, & ſolum eum eſſe Deum. Quando autem iſtud teneamr ſequitur cultus huius, & nullius alterius, ſi autem alium Deũ, vel alios teneamus, ſequitur etiam peruerſitas in cultu, quia illos colemus. Eſt enim errare in hoc præcepto ſicut errare circa finẽ in moralibus, qui eſt principium actionum, vt patet 7. capitulo Ethic. Vel errare circa principia prima in ſpeculatiuis, ſicut in ſpeculatiuis ſi aliquis erret circa aliquam concluſionem, tenendo tamen veritatem principiorum ex veritate principiorum, concluditur veritas concluſionis, in qua errabat; ſi tamen erret circa principia impoſſibile eſt aliquid ſcire, quia ex falſis non ſe-

Præcepta tertij, & quarti generis ſunt determinationes præceptorũ ſecundi generis.

Præcepta iudicialia determinãt præcepta ſecundi generis, quæ ad proximum tendunt.

Præceptũ de nõ habendo Deos alienos erat maioris neceſſitatis, ac periculi.

Ethic. 7.

F quitur verum, niſi per accidens. Ad cauſandum tamẽ ſcientiã oportet, quod nos opinemur ſcire cauſas propter quas res eſt, & quia illius cauſæ ſunt, & quòd non eſt contingens aliter habere: illa tamen, quæ ſunt ſecundum accidens, non ſunt cauſæ effectus per ſe, quia cauſa, quæ vere cauſa eſt, ſemper eſt ſe. Etiam quia ex eo, quod eſt per accidens non inducitur neceſſario aliquid, ſed ad hoc, quòd ſciamus aliquid, neceſſe eſt, vt ex cauſa poſita neceſſariò ſequatur effectus, ſic ait Philoſophus primo poſteriorum. Scire autem opinamur vnum quodque ſimpliciter, & non ſophiſtico modo: quod eſt ſecũdum accidens, cum cauſam cognoſcimus, propter quam res eſt, & quoniam illius cauſa eſt, & quod non eſt contingens aliter ſe habere. In agibilibus autem eodem modo præſuppoſito, fine prauo impoſſibi-
G le eſt dirigere aliquam actionem. Nam finis mouet ibi, vt principium, & ſicut in ſpeculatiuis non poteſt inferri aliqua concluſio ſine principijs: ita in moralibus non poteſt fieri aliqua electio, niſi præſuppoſito fine: ſi ergo finis malus ſit, neceſſe eſt actus noſtros ad malum dirigi, & ſic ſemper erunt mali. Si autem aliquis errata circa aliquam electionẽ retento fine debito omnium actionum in moralib. ex vero fine, quem habet, probaretur ei, quod male, eligat, ſicut in ſpeculatiuis ex vero principio retento poteſt probari falſitas concluſionis inductæ. Sic autem inter cætera præcepta, quæ Deus dedit, iſtud eſt principium de veritate Dei, vt credamus illum eſſe verum Deum, & nullum aliũ: nam ſine fide impoſſibile eſt placere Deo, vt patet ad Hebræos 11. cap. ideo licet cætera obſeruamus, nihil
H prodeſt, nec poterimus per veritatem, & bonitatem opinionis circa hoc præceptum venire in cognitionẽ veritatis huius præcepti. (Sicut non poteſt probari principium per concluſionẽ.) Retenta tamen veritate circa iſtud mãdatum, etiam ſi alijs erremus, poſſumus deduci ad veritatem eorum per veritatem huius, quam tenemus. Ratio prædictorum eſt, quia iſtud præceptum declarat veritatem finis noſtri, ſcilicet Dei: errando ergo circa hoc, neceſſe eſt ſemper tendere in malum finem, & actum eſſe malum, quia ergo talis eſt error periculoſus valde oportebat ſæpius recitari præceptum in quo declaratur veritas huius finis noſtri. Aliter poteſt reſponderi, quòd iſtud ſit præceptum diſtinctum ab illo præcepto, non facies tibi ſculptile, aut omnem ſimilitudinem: nam illud præceptũ ordinat nos
I in Deum declarandò veritatem eius vniuerſaliter; hic autem determinantur quidam modi particulares reducentes nos a veritate quã credere debemus de Deo, & vetantur. Nam ſupra vetabantur ſculptilia abſolutè: hic autem contrahitur ad ſculptilia facta de auro, & argento: non eſt ex hoc arguendo, quod facere Deus aureo, & argenteos ſolum ſit peccatum, & facere Deos lapideos, ligneos, aut metallinos non ſit peccatũ: nam æqualiter peccatur apud vnum, & apud alterum. Etiam licèt hic non prohibeantur, alibi prohibẽtur, vt patet Leuit. 26. capit. cum dicitur: Non facietis vobis idolum, nec ſculptile, nec titulos erigetis, nec inſignẽ lapidem ponetis in terra veſtra: vt adoretis eum. Etiã ſupra prohibebatur non ſolum ſculptile aureum, vel argenteum, ſed etiam omne ſculptile, & imago, vel ſimili-
K tudo cuiuſcunque rei; nam cum intentio huius præcepti ſit, quod nullus colatur, niſi Deus, nec credatur eſſe alius Deus, quodcunque coleretur ſiue lapis, ſiue ferrum, vel aqua, erat contra intentionem huius præcepti. Specialiter tamen ponitur hic de ſculptilibus aureis, & argenteis, quia iſta propter nobilitatem materiæ, & perfectionem naturalem magis mouent ad idolatrandum, quam lapides rudes, vel qualecumque lignum, ideo magis haberent in eis ſimplices occaſionẽ errandi, quàm in lapideis, aut ligneis idolis. Decuit ergo iſta tanquam particulares determinationes ſpecialiter prohiberi. Sic enim Deuteronom. quarto capitulo, cum Moyſes multum caueret idolatriam, & expreſſiſſet in generali nullum ſculptile, vel ſimilitudinẽ rerum eſſe faciendam, nec hominis maſculi, aut fœminæ, nec reptilium, nec piſcium, & ſic de cæteris: deinde

ſubiun-

Finis in agibilib. mouet, vt principium.

Heb. 11.

Secunda reſpõſio.

Leui. 26.

Vide quò magis hic ſ dijs aureis magis expreſſum eſt, quam de alia materia quid non adorẽtur.

ſubiunxit in ſpeciali de Sole, & Luna, dicens: Caue ne fortè eleuatis oculis ad cœlum videas Solem, & Lunã, & cætera aſtra, & errore ductus adores ea, & colas, quę creauit Dominus Deus tuus in miniſteriũ cunctis gentibus. De his autem ſpecialius expreſſit, quia iſta corpora ſunt perfectiora, luminoſiora, pulchriora, vtiliora nobis, regulariora in ſuis motibus, permanentiora inter cætera corpora vniuerſi, ideo promtiores erant homines ad credendum illa corpora eſſe Deos viuentes, quã alias res vniuerſi: ob hoc ergo de his ſpecialis mentio facta eſt. *Altare de terra facietis mihi.* Præceptum ſuperius fuit quædam determinatio primi præcepti pertinentis ad veritatem diuinam, hic ponuntur aliqua præcepta cæremonialia pertinentia ad determinationem præceptorũ de cultu Dei, & quia ſacrificia ſunt maior pars cultus exterioris diuini, quæ nunquam exhibentur, niſi Deo, aut illi, qui exiſtimatur eſſe Deus, ideo fit determinatio de ſacrificijs.

QVAESTIO XL.

Quæ conſiderãda ſũt circa ſacrificiorum circũſtantias.

IN ſacrificijs autem eſt conſiderandum, quis debet offerre, & de hoc infra determinabitur cap. 29. ſcilicet de ſacerdotibus, qui ideo conſecrati ſunt, vt coram domino offerant oblationes, & ſacrificia. Conſiderandũ ét quid eſt offerendum in ſacrificijs, de quo Leuit. primo cap. vbi ponũtur tria genera quadrupedum immolabilium, ſcilicet oues, boues, capræ, & duo genera auium, ſcilicet turtures, & columbæ. Conſiderandum etiam cui offerri debeant, ſed hoc per ſe notum eſſe debet aliquid ſacrificari, niſi Deo. Conſiderandum etiã in quo loco offerri, & immolari debeant, accipiẽdo largè locum, & de hoc determinatur Leuit. 17. capit. ſcilicet, quòd intra tabernaculi atrium; nam qui in agro, vel alibi offerret, mori debebant. Conſiderandum etiam de loco ſacrificandi, accipiendo locum ſtrictè, & ſic dicitur, quòd in altari, & de hoc dicitur hic. Aliæ ſunt in ſacrificando cõditiones ex parte miniſtrorum, ſcilicet habere tales, vel tales veſtes, de hoc infra 28. c. vbi agitur de omnib. nouem veſtibus ſacerdotalibus: ſunt autem aliæ cæremoniæ ex parte actus, ſcilicet qualiter debeat fieri ipſa immolatio, & de his per totum Leuiticum; hic autem ponitur de ipſo altari, quale eſſe debeat, cum dicitur, *Altare de terra facietis mihi.* Ideſt, licet gẽtes faciunt dijs ſuis alia altaria, tamẽ vos mihi de terra altare faciatis. Hoc ponitur propter duo primum ad deteſtationem idololatrarũ, qui altaria valde pulchra de marmoribus ſculptis, vel alias faciebãt: terra autem eſt aliquid infimum nihil habens pulchritudinis, nec ſimilitudinis ad altaria gentium: Deus namque intendebat inquantum poterat per bonas regulas viuendi deuiare Hebræos a conſuetudinibus gentium, vt patet Leuit. 18. cap. cum dicitur: Ego ſum dominus Deus veſter: iuxta conſuetudinem terræ Aegypti, in qua habitaſtis, nõ facietis, & iuxta morem regionis Chanaam, ad quam ego introducturus ſum vos, nõ agetis: nec in legitimis eorum ambulabitis, ſic etiam dicitur Ierem. 10. c. Iuxta vias gentium nolite diſcedere, & a ſignis cœli nolite timere. Secunda cauſa, & potiſſima erat, vt auferret eis occaſionem idolatrandi: nã quãdocunque aliquid fiebat, quod erat occaſio idolatrandi: de terra autem, niſi cocta ſit, non poteſt formari ſtatua: nam ex ſiccitate ſua, tota diſglutinatur, nec poteſt reddere certam figuram: nullam ergo occaſionẽ præſtabit. Et patet hoc, quia cum poſtea conceſſiſſet fieri altare de lapidibus dixit, quòd non fieret de lapidibus politis, ſed de rudibus: ratio erat, quia lapides politi exprimebant certam figuram, quæ poſſet adorari: lapides autem rudes nulla determinate lineamenta habent: cum quædam partes deprimantur, & aliæ ſupereminneant, nulla vniformitate aut regulari deformitate ſeruata, & ſic non præſtant occaſionem ad colendum idolum, cum nullius rei idolum ſit: In hoc aũt nulla eſt, quæ magis recedat ab occaſione idolatriæ quam terra: quia nihil minus exprimis imagine. Lapides autem licet ſint rudes, magis exprimũt rerum imagines,

Quare Deus ordinauit, vt altare de terra fieret inter Hebræos.

Leui. 17.

A quia ſolidi, & compacti ſunt, ideo tanquam ex indulgẽtia lapides permiſſi ſunt ad conſtruendum altare. Cum autem dicitur hic, altare fieri de terra poteſt intelligi dupliciter, vno modo de altari, quod erat in tabernaculo, vel in atrio tabernaculi: vel de altaribus, quæ cõtingebat fieri alibi ad immolãdum ex aliqua cauſa ſpeciali. Si autem intelligatur de altari, quod erat in tabernaculo, ſecundum quòd Deus mandauit Moyſi facere duplex altare: vnum altare quod vocabatur altare holocauſtorum, in quo immolabantur, quæ Deo immolari debebãt. Aliud erat altare thymiamatis in quo offerebatur dño incenſum quotidie, & nulla immolatio fiebat in eo. De altari holocauſtorum quantum ad proprietates ſuas infra. 27. capit. De altari aũt thymiamatis habetur infra 30. cap. Collocabatur autem altare holocauſtorum in atrio tabernaculi ante oſtium tabernaculi. Altare autem thymiamatis collocabatur intra tabernaculum ante velum, quòd erat expanſum ad Sancta Sanctorum; cauſæ autem horum dicentur ſuis locis, & hoc patet in capitulo, de quibus ſupra. De his etiam Apoſtolus ad Hebræ. 9. capit. Cum ergo dicitur hic, quòd altare de terra fieret, non poteſt intelligi de altare thymiamatis, quòd fiebat de lignis Setim, & cooperiebatur auro, tam in parietibus, quàm reticulo, & vectibus, & coronulis. Et patet ex hac litera, quia altare quod hic mandatur haberi de terra, eſt altare, in quo oblationes offerentur, vt patet infra cum dicitur: Offeretis ſuper eo holocauſta, & pacifica veſtra, oues veſtras, & boues in omni loco, in quo memoria fuerit nominis mei; altare autem thymiamatis non erat ad offerendum ibi aliquod ſacrificium, ergo non mandabatur iſtud fieri de terra hic. Antecedens patet infra 30 cap. cum dicitur: Et adolebit incenſum ſuper eo Aarõ fragrans, & ſuaue mane, quando componet lucernas, incendet illud, & quando collocat eas ad veſperum, & erit thymiama ſempiternum domino in generationes veſtras, nec offeretis ſuper eo thymiama compoſitionis alterius, nec oblationem & victimam, nec libabitis: & deprecabitur Aaron ſuper cornua eius ſemel per annum in ſanguine, quod oblatum eſt pro peccato, & placabit ſuper eo in generationibus veſtris. Aliud erat altare holocauſtorum, quòd ponebatur extra tabernaculum, ſcilicet ante hoſtium tabernaculi intra atrium tabernaculi, & de hoc argui poſſet ex litera, quòd deberet eſſe de terra, quia in eo immolabantur holocauſta, & victimæ. Sed infra 27. cap. dicitur quod altare iſtud holocauſtorum fiebat de lignis Setim, & craticula ænea & cooperiebatur laminis æneis. Reſpondetur, quòd licet parietes huiuſmodi altaris eſſent lignei, & crates de laminis æneis, tamẽ ipſum altare de terra erat, quia dicitur infra 27. cap. non ſolidum, ſed inane, & cauũ facies illud: in illa ergo concauitate ponebatur terra vſque ad locum, vbi collocabatur ignis, & deſuper imponebãtur fruſta animalium immolatorum. Et ſic ipſum altare propriè de terra erat, & quando mouebatur altare de loco illo, ſicut in motu caſtrorum per deſertũ, ſi aliquando immolabant, manebat terra, quæ erat intra concauitatem parietum altaris, & cum rurſus locarentur caſtra, replebatur altare terra, vſque ad locum aſſignatum, vbi poneretur ligna. Alio modo poteſt hoc referri ad altaria, quæ aliquando fieri contingerẽt ex cauſis ſpecialibus in locis extra tabernaculi atrium: nam aliquando ſancti viri in locis extra ſanctuarium ex nullis cauſis ſacrificia faciebant, vt patet de Elia 3. Regum 18. cap. & de alijs, vt infra magis dicetur: nam tunc Iſraelitæ illa ſacrificia fiebant, ſed illud altare erat de terra, vel de lapidibus impoſitis, de terra, ſcilicet, quòd acciperentur capites terræ, & ſuper ponendo quoſdam alijs fabricaretur altare, vel terram amplianđo, & contundendo, vt fieret locus, vbi poſſent imponi ſacrificia. Et ſimile patet de altare, quod mandauit Deus fieri in ingreſſu terræ Chanaan in mõte Ebal, vt patet Deuter. 27. cap. cum dicitur: Quando tranſieritis Iordanem erigite lapides, quos ego præcipio hodie vobis in monte Ebal, & leuigabis eos calce, & ædificabis ibi altare domino Deo tuo de lapidibus quos

Duplex terra ex poſſit.

Altare holocauſtorum.

Altare thymiamatum.

Heb. 9.

Quod litera non põt exponi de altare thymiamatum.

Quo ordinabãtur altaria, quæ ex cauſis ſpecialib. fiebant.

3. Re. 18

Deut. 27

ferrum non tetigit, & de ſaxis informibus, & impolitis, & offeres ſuper eo holocauſta Domino Deo tuo, & immolabis hoſtias pacificas comedeſque ibi. De vtroque ergo altari intelligendum eſt, ſed quomodo infra dicitur: Quòd ſi volueris facere de lapidibus, non refertur ad altare holocauſtorum, quod portabatur in atrio tabernaculi, quia illud implebatur terra, ſed ad altaria, quæ fieri contingerit in campis, vel montibus ex aliqua cauſa. *Et offeretis ſuper eo holocauſta.* Tria erãt genera ſacrificiorum, vt innuitur multoties in Leuitico, ſcilicet holocauſtum, victima pacifica, & hoſtia pro peccato. Holocauſtum dicitur, cum aliquod animal in honorem Dei totum incenditur detractis omnibus, & detracta pelle, quæ cedebat in ius immolantis, vt patet Leuit. 7. cap. & lotis inteſtinis, & omnibus alijs. Deinde omnibus incenſis, vt patet Leuit. 1. capit. Hoſtia pacifica dicitur, cum quis offerebat aliquod animal pro aliquo obtento ab eo, quod petiuerat: vel cum aliquid nobis fieri petimus: & vocatur hoſtias pacifica, id eſt facta pro pace reddita; quia Deus iraſcitur nobis pro peccatis noſtris, & cum nos quotidie peccemus, quotidie eum nobis iratum ſoſpicamur. Cum autem aliquid petimus ab eo, & nobis dat, credimus eum nobis reconciliatum, & habere pacem nobiſcum, pro qua pace bene ſacrificia reddimus, quæ pacifica nũcupamus. Vel cum quis aliquid à Deo petit, & quia timet Deum fortè ſibi iratum, & deſiderat eum placari, & ad ſe cõuerti in pacem, offert ſacrificia, quæ pacifica nominat, vt illa pax reddetur. Hoſtia pro peccato vocatur, cum quis eo quod peccauit in certis generibus delictorum, quæ exprimuntur Leuit. 5. cap. offert capram, aut vitulum, vel aliud animal ſecundum mandatum legis, & illud immolatur, licèt in hoc ſit differentia, quia aliquãdo totum animal immolatum incendebatur, etiam cũ pelle, vt patet Leuit. 4. capitulo, aliquando incendebatur pars, & ſic de alijs modis, de quibus magis dicetur Leuit. 6. & 10. capitulo. De duobus autem generibus facit hic mentionem, ſcilicet de illis, quæ ſunt pro pace, & quæ ſunt holocauſta; de illis autem, quæ pro peccato, non facit mentionem, quia iſta duo genera ſunt voluntaria ſacrificia; quæ autem pro peccato ſunt ex neceſſitate redduntur, & illa pertinent magis ad legẽ tabernaculi, quàm alia, nam de alijs poterat fieri in altaribus, quæ eſſent extra locum tabernaculi, aliquando ex cauſis ſpecialibus, ſicut infra ponitur Deuter. 27. quòd in monte Ebal immolarent holocauſta, & victimas pacificas: ſacrificia autem pro peccato nunquam immolabantur, niſi a ſacerdotibus, & pertinebant ad legem tabernaculi. *Et pacifica veſtra.* Id eſt hoſtias pacificas ſecundum quòd ſupra declaratum eſt. *Oues veſtras, & boues.* Ouis nomen ſpeciei eſt, & non ſexus, & ſignificat ouem, & arietem, & agnum, & agnam, bos etiam maſculum, & fœminam notat. Et ponuntur iſta duo, quia communius in ſacrificijs holocauſtorum, & in pacificis iſta offeruntur: nam licèt tria genera quadrupedum pertineant ad ſacrificia, ſcilicet oues, boues, & capræ, vt patet Leuit. primo capit. tamen de capris non multum offertur in holocauſtis, vel pacificis, ſed pro peccato, & non ſolum de iſtis offeruntur in holocauſtis, ſed etiam de auibus, vt patet Leuit. primo capitulo: nam ponuntur duæ ſpecies auium, ſcilicet turtures, & columbæ, ſed de auibus non ita communiter fiebat holocauſtum. *In omni loco, in quo memoria fuerit nominis mei.* Id eſt non debent fieri immolationes in omnib. locis indiſtinctè, ſed ſolum in loco, vbi erat memoria nominis domini, id eſt in loco, quem dominus elegiſſet ad faciendum ibi memoriam nominis ſui; qui autem extra illa loca coleret, magnam pœnã incurrebat, ſcilicet mortem, vt patet Leuit. 17. capit. cũ dicitur: Homo de domo Iſrael, & de aduenis, qui peregrinantur apud vos, qui obtulerit holocauſtum ſiue victimam, & ad oſtium tabernaculi non adduxerit, vt offeratur domino, interibit de populo ſuo. Sic etiam Deuteronom. decimoſecundo capitulo, dicitur: Caue non offeras holocauſta tua in omni loco, quem videris, ſed in eo, quem elegit dominus in vna

Tria erant genera ſacrificiorum.
Holocauſtum.
Hoſtia pacifica.
Hoſtia pro peccato.
Leuit. 4. & 6. & 10.
Deut. 27
Leui. 17.
Deut. 12

F tribuum tuarum offeres hoſtias, & facies quæcunque ego præcipio tibi. Ratio autem, quare mandabat dominus in vno loco immolari hoſtias a toto Iſrael, erat vt caueret idolatriam: nam ſi quilibet poſſet immolare vbicunque vellet in montibus: vel agris, daretur occaſio, vt quilibet obſeruaret in ſacrificando ritus, quos vellet, & ſic poſſet idolatrare ſi vellet, & quia totus Iſrael ad idolatriam pronus erat, faciliter maior pars populi ſic idolatraret; cum autem omnes conuenirent in locum vnum ad immolandum, & eſſent præſentes ſacerdotes, qui erant doctores legis, & præter hoc ipſi populares non immolabant, ſed tradebant animalia ſacerdotibus, & ipſi immolabant ea, & faciebant omnes cæremonias legis domini, & ſic populus nullo modo poterat idolatrare in ſacrificando; cum nihil de ſacrificio

G ageret. Aliqui tamen de viris ſanctis aliquando extra locum illum, in quo erat memoria domini immolauerunt victimas, vt patet de Dauid, qui in monte Moria obtulit victimas in area Ornan Iebuſæi, vt patet ſecundo Regum vigeſimoquarto capitulo, ſic etiam Elias immolauit in loco campeſtri extra tabernaculum, vt patet tertio Regum 18. capitulo. De hoc poſſet reſponderi, quod ſi reſpiciatur lex, iſti non trangreſſi ſunt legem: nam dicitur hic, quòd victimæ offerendæ ſunt in loco, vbi fuerit memoria nominis domini: vbi autem iſti immolauerunt erat memoria nominis domini. Nam ſicut memoria nominis domini erat generaliter dicta in loco, vbi erat tabernaculum, & erant ſacerdotes, & totus populus conueniebat ad celebrandas ſolemnitates: ita in aliquibus

H locis ſpecialibus fuit aliquando ſpecialiter memoria Dei, quia Deus voluit ibi ſpecialiter vocari nomen ſuum pro aliquo tempore. Sic in monte Moria voluit nominare nomen ſuum, quando immolauit. Et in mõte Carmelo, quando immolauit Elias, quia erant aliquæ cauſæ particulares, quando iſta Deus voluit fieri, quare fierent: nam Elias in monte Carmelo immolauit coram toto populo ad conuincendum ſacerdotes Baal, vt patet tertio Regum 18. capitulo. Nam cum ſacerdos Baal clamaſſent de mane vſque ad meridiem dicentes, Baal exaudi nos, & tranſijſſet tempus ſacrificij, Elias ædificato altari de lapidibus, mandauit multam aquam perfundi ſuper altare, & hoc factum eſt ter, donec in circuitu altaris multa eſſet, & foſſa

I aqueductus repleta, & impoſito boue ſuper altare orauit Elias, & venit ignis de cœlo, & vorauit holocauſtum, & ligna, & lapides, puluerem quoque, & aquam, & aquæ erat in aquæductu lambens, & tunc cecidit populus in faciem, & adorauit Deum, & tunc appræhendit populus Prophetas Baal, & iugulauit eos Elias in torrente Ciſon. Magna ergo memoria nominis Dei eſt in hoc facto Eliæ, quod non potuiſſet patrari ſine oblatione in loco illo: ergo debuit ibi fieri holocauſtum. Idem dicendum de immolatione Dauid ſuper montẽ Moria apud aream Ornan Iebuſæi; quia cum angelus Domini percuteret peſte habitatores Ieruſalem, & ſtetiſſet apud aream Ornan ſiue Areumea Iebuſæi Dauid conuerſus ad dominum rogauit, vt non deleretur populus, qui innocens erat, ſed ipſe, & domus patri ſui qui

K peccauerant. Et venit ad Dauid Gad Propheta dicẽs. Aſcende, & conſtitue altare domino in area Areumæ Iebuſæi. Cum ergo mandatum Dei fuerit expreſſum de conſtruendo ibi altare, manifeſtum erat, quòd non erat peccatum aliquod.

Quare Deus mãdauit in vno loco ſolũ ſibi ſacrificia fieri.
Aliqui de viris ſanctis aliquãdo extra altare tabernaculi immolauerũt.
3. Re. 18.
3. Re. 18

QVÆSTIO XLI.

ISTud præceptum eſt diſpenſabile, quia non continet intentionem legiſlatoris, ſcilicet de bono cõmuni, ad quod tendit tota intentio viuentium ſub lege diuina. Nec cõtinet expreſſe ordinem virtutis, & iuſtitiæ, ſed quandam valde particularem determinationem cultus diuini: ergo manente cultu diuino poteſt diſpenſari, vt contra hoc præceptum aliqualiter fiat.

Præceptũ de immolando in vno loco diſpenſabile eſt.

fiat. De Elia etiam dubium non erat quandu mandato Dei ageret, quia Propheta erat, & mouebatur a Deo: quicunque autem ſiue vir magnæ auctoritatis, ſiue paruę, qui a Deo iuberetur holocauſtum immolare in aliquo loco extra locum ſanctuarij poterat licitè illud facere, imò debebat. Nam qui ſpiritu Dei aguntur, non ſunt ſub lege, i. illi, qui mouentur a Deo mandante aliquid fieri non ligantur lege communi: nam licèt lex communis mandet eſſe tale, vel male faciendũ, ſic Deus ſpecialiter mihi contrarium mandat, non obligor ad legem communem, quia Deus ſoluit me ab ea. Sed in hoc oportet multum inquirere vtrum ille, qui mandat contrarium fieri ſit Spiritus Dei, vel dæmonis; non enim cito credendum eſt ei; ſic enim dicit Ioan. Epiſtola 1. cap. 4. Nolite adhuc credere omni ſpiritui, ſed probate vtrum ex Deo ſit. In iſtis tamen hominibus vulgaribus, licèt mouerentur a Deo, non crederetur eis, quòd mouebantur a Deo, niſi pateret, & ſic iudicarentur male agere. Viri autem magnæ auctoritatis, de quibus nõ eſt præſumptio, quòd errarent idolatrando, dato quòd talia agerent, non reputarẽtur mala, quia iudicaretur, quòd a Deo moti agebant. *In loco, in quo fuerit memoria nominis mei*. Iſte modus loquendi eſt talis, qualis ille, quo vulgariter vtimur quando aliqua Eccleſia denominatur ab aliquo ſancto, dicimus, quòd ibi eſt inuocatio talis ſancti, id eſt ibi ſpecialiter fiunt aliqua ad honorẽ eius: ſic memoria nominis Dei, apud Iſraelitas erat, vbi tabernaculum, & ſacerdotes erant, quia ille locus vocatur manſio Dei, & ibi ſpecialiter colebatur. Locus autem diuinæ manſionis non fuit ſemper idem, nam primo cum eſſent in deſerto Iſraelitæ, ambulat in medio eorum tabernaculum domini in caſtrametando, quia ad vnam menſuram quadrati caſtrametabatur populus, ſcilicet. Iudas ad Orientem cum vexillo ſuo, & cum eo aliæ duæ tribus: Ephraim ad Occidentem cum vexillo, & cum alijs duabus tribubus: ad Aquilonem Dan cum vexillo ſuo, & alijs duabus tribubus, ad Meridiem verò Ruben cum vexillo ſuo, & cum alijs duabus tribubus, in medio autem iſtorum quatuor vexillorum, & congregationis populi locabatur tabernaculum, & in circuitu eius Leuitæ, vt patet Numer. 2. & 3. cap. cum autem mouerentur caſtra tabernaculum deponebatur, & portabant illud Leuitæ in plauſtris, & ad humeros ſuos: & ibant in medio totius populi: nam ſex Tribus præcedebant, & ſex Tribus ſubſequebãtur, vt patet Numer. 10. in ordine proficiſcendi de monte Sinas. Cum autem intrauerunt in terram Chanaan, fixerunt caſtra in Galgalis, & ibi fecerunt circunciſionẽ ſecundam, & celebrauerunt Paſcha, vt patet Ioſue 5 c. Et ſtetit ibi tabernaculum domini, deinde factis quibuſdam bellis in circuitu illarum gentium, vt contra Iericho, & ciuitatem Hai venerunt ad Montem Ebal: vbi fecerunt altare, & poſuerunt benedictiones, & maledictiones, quas mandauerat Moyſes in Deute, & acceperunt Gabaonitas ſub conditione pacis per fraudem, ſed in his omnibus totus populus Iſrael cum Ioſue, & per conſequens tabernaculum domini videbatur manere in Galgalis, vbi primò manſerant, quia nondum habebant aliqua loca, in quibus congrue maneret in terra Chanaan. Et hoc innuitur Ioſue 10. capitulo, vbi cum conueniſſent quinque reges ad delendam ciuitatem Gabaon, qui ſe tradiderat Iudæis, dicitur in tex. Habitatores autem Gabaon ciuitatis obſeſſę miſerunt ad Ioſue, qui tunc morabatur in caſtris apud Galgalã. Et ſic videtur, quòd licèt Ioſue cum viris bellatoribus iret ad expugnanda aliqua loca, tamen reliquus populus, & mulieres cum paruulis, atque ſenibus, & omnia alia, & ipſum templum ſiue tabernaculum domini manebant apud Galgalam in caſtris, licèt in deſtructione Iericho arca domini portata fuerit, vt circundaret ſemel ciuitatem in ſeptimo die, & ſacerdotes cum ea, ſed Iericho modicum diſtabat a Galgalis, vbi erant caſtra: & manebat totum tabernaculum. De hoc Ioſue 6. capitu. Poſtquam autem ceperunt aliquam partem locorum terrę Chanaan, iuerunt omnes Iſraelitę ſimul, & fixerunt tabernaculum domini in Silo, vt patet Ioſue

Epi. Io.

Locus tabernaculi domini Hebræi incedebãt, & caſtrametabãtur, & poſtquã venerũt in terrã promiſſionis.

Num. 2. & 3.

Nu. 10.

Ioſue. 5.

Ioſue. 6.

A 18. capitulo, cum dicitur: Congregati ſunt omnes filij Iſrael in Silo, ibique fixerunt tabernaculum teſtimonij, & fuit eis terra ſubiecta, ſed ante hoc ſemper mãſerat in Galgalis, & ibi totus Iſrael caſtrametabatur: nam, & diuiſio ſortium, quæ facta fuit in Silo, vt patet Ioſue 18. capitulo, fuit incæpta in Galgalis, & pauloante quàm venirent in Silo, fit mentio, quòd ſtarent in Galgalis: vt patet Ioſue 14. capitulo, cum dicitur, quòd acceſſerunt filij Iuda ad Ioſue in Galgala, & locutus eſt ad eum Caleb filius Iephone Cenezæus, & petiuit ibi terram Hebron, & diuiſa fuit ſors Iudæ: & ſic aliqua loca terrę Chanaan capta erant, licèt non omnia, quę diuiderentur Tribubus in ſortem, vt patet in proceſſu libri Ioſue nam tota terra promiſſionis tempore Ioſue diuiſa fuit in ſortem, ſed non fuit capta ab hoſtibus totà in ſuo tem- B pore, nec in tempore iudicum ſequentium vſque ad tempora regis Salomonis. vt patet 3. Regum 5. capitulo, & 2. Paralipo. 8. manſit autem tabernaculum domini in Silo a tempore Ioſue per tempora omnium iudicum Iſrael: vſque ad tempus Heli ſacerdotis & Samuelis ſacerdotis atque Prophetæ: nam in diebus illis, cum ſemel Philiſthijm iuiſſent in bellum contra Iſrael, & ſacerdotes portauiſſent arcam domini in caſtra belli vincentibus Philiſthinis arca domini capta eſt, vt patet primo Regnum quarto capitulo. Et cum mãſiſſet ibi paucis diebus, Deus fecit eam redire in terram Iſrael mittentibus eam Philiſthinis in plauſtro per vaccas fœtãs, quę venerunt in agrum Bethſames, vt patet primo Regum ſexto capitulo, mortuis autem ibi quinquaginta millia de plebe adduxerũt arcam domini in Cariathia- C rim ad Aminadab, qui ſtabat in Gabaa, licèt in hoc videtur eſſe turbatio, quia dicitur ibi reducta arca domini in Cariathiarim, & dicitur reducta in Gabaa, & non ſunt iſtæ duæ reductiones, ſed vna; nam vt dicitur primo Regum 7. capitulo, viri Cariathiarim reduxerunt a Bethſamitibus a ſe, & poſuerunt eam in Gabaa in domo Aminadab. Et tunc ſequitur, quòd ſtetit arca domini in Cariathiarim, quaſi idem eſſet Cariathiarim, & Gabaa: & ſic poſtea in ſecundo Regum capitulo ſexto, dicitur quòd Dauid tulit arcam de domo Aminadab, quæ erat in Gabaa, & adduxit eam in ciuitatem ſuam Ieruſalem in domum ſuam, & poſtea manſit ibi, donec Salomon fecit templum, & inuenit eam ibi Salomon, atque poſuit in templo quod ædificauerat, vt patet 2. Paralip. primo capitulo. Sed conſiderandum eſt, quòd D non eſt eadem tranſlatio arcæ Domini, & tabernaculi Domini, quia arca eo quòd leuis erat, portabatur in bella, vt patet primo Regum quarto capitulo, tabernaculum autem erat aliquid valde magnum cõſtitutum ex multis ſeparatis, ideo poſtquam figebatur, nũquam mouebatur, vt portaretur ad bella, vel ad aliquid aliorum, ſed manebat in loco ſuo, niſi totaliter mutandum eſſet ad alium locum, & nunquam reducendũ ad priorem locum: cum autem fuerunt Iſraelitæ in deſerto, manſit arca & tabernaculum ſimul; cùm autem venit in Silo etiam manſit arca in tabernaculo vſque ad tempus, quo ducta fuit in caſtra, & a Philiſtinis accepta tãa ex eo tempore vſquequo Salomon conſtruxit templũ, nunquam fuerunt ſimul, quod fuit tempus pluſquam cẽtum annorum, vt ſatis patet infra per totum tempus E regni Saul, quod fuit 40. annorum, & per tempora regni Dauid, quod fuit aliorum 40. annorum, & per nouem annos regni Salomonis; nam in ſeptem annis cõſtructum fuit templum, vt patet 3. Regu. 7. cap. cępit cõſtruere illud Salomon 2. anno regni ſui coniuncta ſunt arca & tabernaculum, & patet quia finito templo, iuit Salomon pro tabernaculo, quod erat in Gabaon, vt patet ſecundo Paralipo. 1. cap. Antecedens patet, ſcilicet quòd in ſecundo anno regni ſui inceperit conſtruere Salomon templum tertio Reg. ſexto capitulo, præter hos aſſumendi ſunt omnes anni ſacerdotij Samuelis vſque ad tempus conſtitutionis Saul in regem, & illi debent addi ſuper annos regni Saul, & Dauid, & ſuper nouem annos regni Salomonis, poſt quos coniuncta ſunt arca & tabernaculum. Samuel autem pluribus, quam 20. annis tenuit ſacerdotium ante regnum Saul,

vt

Ioſue. 14

Tota terra promiſſionis tpe Ioſue diuiſa fuit licèt in ſuo tẽpore non tota eſſet acquiſita.

3 Reg 5.
2 Par 8.

1. Reg 7.

Nõ eſt eadẽ tabernaculi domini metatiõ, & arca domini.

Quantũ fuit tempus, quo arca Domini a tabernaculo ſeparata fuit eundum aliquos.

3. Reg 7.
2. Par. 1.

vt colligitur.1.Reg.7.& 8.cap. Nam Samuel tenuit ſacerdotium poſtquã mortuus eſt Heli, qui in anno, quo arca Domini capta eſt corruit de ſella ſua, & expirauit vt patet primo Regum quarto cap. arca capta in eodẽ anno reducta eſt vt patet primo Reg.6. & tunc portata fuit in Cariathiarim, vt patet 1. Reg.7. Et ab eo tempore erant arca, & tabernaculum ſeparata, ſed 20. annis poſtquam arca ſterit in Cariathiarim Samuel orauit pro populo in Maſphat, vt patet 1.Reg.7.capit. ſed adhuc non erat rex Saul, quia in cap. ſeq. ſcilicet octauo agitur, quomodo Iſraelitæ petierant regem, cum iã inueteratus eſſet Samuel, & filij eius iudicarent, & conſtituit Samuel Saulem in regem, vt patet primo Regũ nono, & decimo, ergo ad minus 20. annis ante regnum Saul eſſent arca & tabernaculum diſiuncta. Et ſic cõputando pluribus quàm centum & decem anni, vel forte centum & quindecim fuiſſent arca, & tabernaculũ ſeparata, ſed non debent dari regno Saulis 40. anni ſi tempora Saulis computentur præter tempora Samuelis. Aliter tamen dicendum videtur ſecundum computationem omnium chronographorum, ſcilicet Ioſephi, Euſebij, Helinandi, Lucæ Tuden. qui computant tempora Samuelis, & Saulis quaſi tempora vnius viri. Et faciunt iſta tempora annorum 40. nam tempora Saulis per ſe ſolum ponuntur fuiſſe tres anni, ſcilicet poſt mortem Samuelis. Et ſatis hoc videtur, quia Samuel mortuus eſt, dum Saul perſequeretur Dauid: vt patet 1.Reg. cap.24. ſed modicum poſt cum confugiſſet Dauid ad regem Achis, & manſiſſet ibi paruo tẽpore, Philiſthim congregauerunt agmina in Aphec, Saul iuit in bellum, & mortuus eſt cum Ionatha filio ſuo in montibus Gelboe, vt patet 1.Reg.30.cap. tempora autem Samuelis per ſe ante Saulis regnum plura fuerunt, quàm 25. annorum: nam ad minus viginti anni parent ea textu, in quibus poſt arcã captam, & mortuum Heli erat Sacerdos Samuel ante regnum Saulis, vt ſupra diximus, & colligitur primo Regum ſeptimo cap. Sed poſt hoc tranſierunt aliqua tempora, vt colligitur ex octauo cap. primi Reg. cum dicitur, quod poſtquam ſenuit Samuel conſtituit filios ſuos iudices, qui non ambulauerũt in vijs patris ſui, ſed ſecuti ſunt auaritiam, & populus conqueſtus petijt regem a Samuele, & Samuel dedit: nam poſt orationem factam in Maſphat pro populo, & tempus, quo ſenuit, & conſtituit filios ſuos iudices aliquod ſpaciũ fuit, vt notatur primo Regum ſeptimo cap. nam poſt orationem factam in Maſphat, & ſenectutem Samuelis interponitur in ſeptimo cap. eiuſdem libri, quòd iudicabat Samuel cunctis diebus vitæ ſuæ in Bethel, & Galgala, & Maſphat per ſingulos annos, & reuertebatur in Ramatha locum natiuitatis ſuæ, & ſic forte fuit iſtud ſpacium ſeptem annorum, vel quinq; nam aliqui ponunt de hiſtoriographis regnum Saulis 13. annis ſolis duraſſe, & quia mortuus fuit annis tribus poſt mortem Samuelis, vt ſupra diximus manent tempora Samuelis, & Saulis coniuncta, ſcilicet dum vnus regnabat, & alius erat ſacerdos fuiſſe decem annos ſolos.

QVÆSTIO. XLII.

Quãtum fuit tempus i quo arca Domini a tabernaculo ſeparata fuit ſecundũ multi. doct.

CОncordando ergo iſti poſitioni, quę vera eſt: dicendum eſt, quod tempora Saulis, & Samuelis erunt 40. anni quibus addantur 40. anni quib. regnauit Dauid, ſcilicet ſeptem in Hebron, & 33. in Ieruſalem, vt habetur 3.Reg. 2. cap. & nouem annos regni Salomonis manebunt 89. anni, quibus manſit arca ſegregata a tabernaculo. Præſuppoſito ergo, hoc nõ eſt coincidendum in mutationibus tabernaculi, ſicut aliqui putant coincidere ea impotentia diſtinguendi. Et primo de mutationibus arcæ dicam: arca nanque poſtquam capta fuit Philiſtinis, manſit in terra eorum menſibus ſeptem, vt patet 1.Reg.6.cap. poſtea reducta fuit ad Iſraelitas, & venit ad agrum Bethſames, vbi erant meſſores, & mortuis in 70. viris de populo Dei, & 50. mil-

F lia de populo, vt patet 1. Reg. 6. Bethſamitæ miſerunt eam ad Cariathiarim: nam vſque ad Cariathiarim venerunt pro ea, & poſuerunt in Cariathiarim in Gabaa: nam iſta non ſunt diuerſa, licèt appareant, & quorundã intellectum conturbent, vt magis declarabitur 1. Reg. 7.cap. manſit autem ibi arca Domini per totum tẽpos quo fuit ſacerdos Samuel, & regnauit Saul: nam poſita arca in domo Aminadab ſanctificauerunt Eleazarũ filium eius ad cuſtodiendum arcam, vt patet in prædicto cap. Fuit totum iſtud tempus, quo manſit ibi arca, annorum 47. vel 48. nam accipiendi ſunt 40. anni ſacerdotij Samuelis, & regni Saulis, & ſeptem anni regni Dauid: nam Dauid regnauit ſeptem annis, & menſibus ſex in Hebron, antequam regnaret ſuper totum Iſrael, vt patet 2.Reg.5.cap. & 3. Reg.2. capit. ſed
G poſtquam ibi a toto Iſrael vnctus fuit fecit quoddã bellum contra Philiſthim, & poſt illud adduxit arcam Domini de Cariathiarim ſiue Gabaa: vt patet 2. Regum 6. cap. Bellum autem illud quod intendit inter vnctionem Dauid in Regem ſuper totum Iſrael, & adductionem arcæ, modicum videtur de tempore intercepiſſe: nam immediate vt factus fuit rex ſuper Iſrael, factum fuit bellum illud, vt patet 2. Regum 5.cap. cum dicitur: Audierunt Philiſthim, quòd vnxiſſent Dauid in regem, & aſcenderũt vniuerſi, vt quæreretur Dauid ergo poſtquam Dauid in regem vnctus eſt, facta ſunt hæc, ſed adductio arcæ fuit immediate, vt quieuit Dauid ab illo bello Philiſtinorum: ergo videtur, quod fuit anno octauo regni Dauid: vel in principio noni computando a principio regni eius in Hebron. Satis ergo
H patet quod arca manſerit in Cariathiarim, ſiue Gabaa in domo Aminadab annis 48. vel modicum plus, dein de Dauid cum 30. millibus electis de Iſrael, & cum vellet adducere in domum ſuam, quia euenit mors miſerabilis Ozæ, qui tetigit arcam, quæ caſura videbatur, noluit introducere arcam in domum ſuam, ſed fecit eam poni in domo Obethedom Gethęi. Tempus autem, quo manſit ibi arca fuit trium mẽſium: nam poſtquam audiuit Dauid, quòd benedixiſſet dominus domui Obethedom propter arcam aſſumpto magno populo, iuit in domum Obethedom Gethæi, & duxit arcam in domum ſuam, & parauit ei tabernaculum, ibique manſit non mota per trigintaduos ferre annos regni Dauid, & per nouem annos regni Salomonis, fuit autem vniuerſum tempus illud annorum 41. vel mo-
I dicum plus, quo manſit arca in domo Dauid vſquequo Salomon ea poſuit in templo, quod ædificauerat, vt patet primo capitulo 2.Paralipo. Deinde manſit arca Domini cum tabernaculo in templo Salomonis vſque ad tempora Ieremiæ; qui fuit tempore deſtructionis ciuitatis Ieruſalem, vt patet Ieremiæ 39. & 40. vbi dicitur quòd accepit eum Nabuzardam princeps exerci- *Iere. 39. & 40.*
tus Nabuchodonoſor, & dixit ei, quo iret quocunque vellet, ſiue in Babilonem, ſiue maneret in terra Ieruſalem. Iſte Ieremias videns ſpiritu prophetico imminere vrbi deſolationem, accepit arcam Domini, & tabernaculum, & altare incenſorum, & tulit in locum ſepulchri Moyſi, & occultauit ibi cum ipſo Moyſe, qui fecerat, donec Deus velit reuelare, de hoc ſecundo Ma- *2. Mach.*
K chab.2. cap. Ex ſuperioribus ergo intuenti patere poteſt ſufficienter de arca teſtamenti vbi fuerit a die, quo fecit eam Moyſes vſque in præſentem diem. Circa tabernaculum eſt alia conſideratio, nam tabernaculum ſimul cum arca fuerunt a tempore, quo condita ſunt per deſertum, & poſtea in Silo per multa tempora vſque ad diem, quo arca educta fuit in caſtra ad bellum contra Philiſthinos: de quo 1. Regum 4. capit. quid autem de arca poſtea factum fuerit iam dictum eſt ſed tabernaculũ tunc manebat in Silo, & quia cognòſcebat Samuel ex prophetico ſpiritu, quod Deus repuliſſet Silo, tranſtulit tabernaculum in Nobe: ibi namq; erat tempore, quo regnabat Saul, vt patet primo Regum 21.cap. nam ibi erat Abimelech ſacerdos, ad quem acceſſit Dauid, vt daret ei panes ſaltem quinque, & reſpondit, quòd non erant ibi, niſi panes ſancti, ſcilicet panes propoſitionis, qui ſublati fuerant a facie Domini,

ni,ſed panes propoſitionis ponebantur in menſa, quæ erat intra tabernaculum,de hoc Exod.25.cap. Et ponebantur panes iſti cum menſa ante velum, quod expanditur ante Sancta Sanctorum in latere ſeptentrionali, vt patet Exod.26. capit. neceſſarium erat ergo dicere, quòd in Nobe erat tunc tabernaculum cum omnibus vaſis ſuis & altaribus, nihilq; deficiebat præter arcã, Domini; quæ tunc erat in domo Aminadab in Cariathiarim: manſit autem tabernaculum Domini ibi vſquequo Saul deleuit Nobe in ore gladij viros, & mulieres, magnos & paruos, & ouem, & bouem, & aſinũ, & non manſit ibi quiſquam. Tunc autem transferri fecit tabernaculum in Gabaon, vt manſit vſque ad tẽpora Salomonis, qui iuit illuc cum omni Iſrael, & adduxerunt tabernaculum cũ omnibus, quæ in eo erant, & altare æreum in quo ſacrificia immolabantur, quod ponebatur ad introitum tabernaculi. De his ſecundo Paralipom. primo capitulo. Poſt manſerunt arca, & tabernaculum ſimul in templo Salomonis, vſque ad tempus Ieremiæ, qui, vt diximus, tulit arcam in abſconſum locum ſepulchri Moyſi, tabernaculum autem ſcilicet cortinas, & altare incenſi tulit cũ arca, & manſerunt ibi, cætera manſerunt in Ieruſalem: de hoc ſecundo Machab. ſecundo capitulo. Et cæterorum manentium quædam delata ſunt in Babylonem per Nabuchodonoſor in prima tranſmigratione, ſcilicet omnia vaſa aurea, & argentea, erant valoris magni, vaſa ærea, quæ manebant & columnæ æreæ cum capitellis, & cætera ſupellectilia ærea confregit Nabuzardam, & tulit in maſſas in Babylonem: de t.4.Reg.24. cap. de hoc 2. 4.Regum 25.cap. Cætera autem, quæ lignea erant, vt tabulata tabernaculi, quæ fecerat Moyſes vt patet infra 26. & Cherubin, quæ fecerat Salomon combuſta ſunt, quia incendit Nabuzardam totam domum Domini, vt patet quarto Regum 25. cap. & Iere.39. Poſtquam autem tranſierunt in Babylonem, manſerunt iſta vaſa ſanctuarij aurea, & argentea illæſa apud Nabuchodonoſor, & apud Euilmerodac filium eius; nam Nabuchodonoſor aſportauerat omnia iſta vaſa, & poſuit in templo Dei ſui: vt patet primo Eſdræ primo capitulo; Balthaſar autem, qui erat nepos Nabuchodonoſor, cũ quadam die ſtans in conuiuio eſſet temulentus, mandauit proferri vaſa illa Domini, & allata ſunt, atque bibit in eis, & concubinæ eius, atque optimates eius: vt patet Daniel quinto capitulo. Et propter hoc indignatus Deus dedit tres digitos ſcribentes in pariete, Mane, Techel, Phares, in quibus deſtructio regni Chaldæorum, & tranſlatio ad aliam gentem notabatur. Completo autem tempore, Cirus Rex Perſarum, qui fecit redire captiuitatem Iudæorum in terram ſuam, dedit omnia iſta vaſa, quę fuerant allata de Ieruſalem, Iudæis, vt aſportarent in Ieruſalem, vt patet primo Eſdræ primo cap. iſte qui ſupra dictus fuit eſt exitus tabernaculi, & arcæ, & cæterorum, quæ Moyſes fabricauit in deſerto iubente Domino, & eorum, quæ poſtea fecit Salomon.

Oĩa vaſa aurea, & argentea

Templi Nabucodonoſor i Babi onẽ in prima tranſmigratione tulit.

QVÆSTIO. XLIII.

VTrum autem reductis iſtis vaſis in Ieruſalem, & ædificato templo ſecundo, conſtructum fuerit tabernaculum integrum tale quale Moyſes in deſerto fabricauerit, vel tale quale Salomon facit, ex ſcripturis non conſtat; nam de eis, quæ poſt reditum de captiuitate Hebræi egerunt, nihil habemus, niſi Aggęum prophetam, & Zachariã, qui hiſtoriam ad hoc pertinentẽ nullam texunt, ſed ædificantes templum ad feſtinandũ excitant, habemus librum Eſdræ, & Neemiæ, qui labores redeuntium, & reædificãtium narrant: habemus & libros Machabæorum, qui hiſtorias bellorum ab inſurgentibus aduerſarijs continent, in quibus nihil tale, quale inquirimus, videtur inueniri poſſe. Dicendũ tamen eſt, quod poſt reditũ de captiuitate ipſi reſtaurauerit aliqua prioribus ſimili facientes Cherubin, &

Verum poſt quã vaſa tẽpli reducta ſunt I Ieruſalẽ eſſet tabernaculum conſtructũ

A Sancta Sanctorum, & menſam, atque candelabrum, & cętera cum altari holocauſtorum, vt nihil ibi defuerit, quod non ſit niſi arca: non enim videbatur aliqua neceſſitas faciendi arcam, quia arca erat ad conſeruandum tabulas legis, & vrnam manna, & virgam Aaron, quæ fronduerat: vt patet ad Hebr. nono capitulo, ſed tunc nihil erat inter eos horum, cum tranſduxiſſet ea Ieremias in locum ſepulchri Moyſi, vt ſupra diximus: eſſet ergo arca inutilis ſi fieret. Quod autem reliqua fuerint poſtea in templo, patet, quia de altari thymiamatis habetur Lucæ primo capitulo, vbi dicitur, quòd Zacharias erat ſacerdos de vice Abia, & intrauit, vt poneret incenſum, & apparuit ei Angelus Domini a dextris altaris incenſi. Erat autem altare incenſi altare thymiamatis, de quo infra 30. capit. quod erat de li- **B** gnis ſetim, habens vnum cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, & duos cubitos altitudinis, & veſtitum erat auro. Quod autem eſſet Sancta Sanctorum, & facta vela pendentia ante Sancta Sanctorum, & ante oſtium tabernaculi patet, quia vt dicitur Matth. vigeſimoſeptimo, Chriſto moriente velum tẽpli ſciſſum eſt in duas partes a ſummo vſque ad deorſum hoc autem eſt velum, quod pendebat ante Sancta Sanctorum, de quo dicitur infra vigeſimoſexto capitulo, quod fiebat velum illud de hiacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta opere pulmario pluchra varietate contextum, quod appendens ante quatuor columnas de lignis ſetim, quæ quidem ipſæ deauratæ erant, & habebant capita aurea, ſed baſes argenteas. Quod autem eſſet poſt reditum de Babylone altare æreum, **C** in quo immolarent, patet, quòd non poterant ſacrificare, niſi in templo in altari holocauſtorum, vt patet Leuit. 17. capitulo, ſed conſtat, quod poſt reditum de Babylonica captiuitate erant multa ſacrificia, vt patet ſecundo Macha. 3. capit. vbi dicitur quòd Seleucbus rex Aſiæ præſtabat de redditibus ſuis omnes impenſas ad miniſterium ſacrificiorum pertinentes. Idem patet, quia quandocumque aliquis naſcebatur; ſiue maſculus, ſiue fœmina, debebat in purificatione matris offerri in templo, & redimi, ſi erat primogenitus quinque ſiclis, & ſiue primogenitus eſſe ſiue non, offerri debebat vnus agnus pro holocauſto, & vna turtur, ſiue pullus columbæ pro peccato, & hæc imolabantur ad oſtium tabernaculi; ſi autem mulier pariens pauper eſſet, duos turtures, aut duos pullos columbarum, vnum pro pec- **D** cato, & alterum in holocauſtum, vt patet decimoſecundo capitulo. Et ſi dicas, quòd fortè poſt redditum de Babylone non fiebant tales ritus. Reſpondetur, quod falſum eſt, nam pro Chriſto naſcente iſta obſeruata ſunt, vt patet Luc. tertio capitulo vbi dicitur, quod parentes Ieſu tulerunt eum, poſtquam venerunt dies purificationis, vt ſiſterent coram Domino ſecundum legem Moyſi, & ponitur de oblatione facta, quòd etiam fierent illo tempore ſacrificia, patet, quia ideo vendebantur in templo columbæ, vt ex eis emerent pauperes ad ſacrificia. De hoc Matth. vigeſimoprimo capitulo, vbi dicitur, quòd Chriſtus ingreſſus in templum facto flagello de funiculis euertit menſas nummulario- **E** rum, & cathedras vendentium columbas, atque effudit omnes æs, & vendentes, atque ementes proiecit: neceſſariò ergo erat altare æneum illo tempore cum fierent ſacrificia, nam ſine illo fieri non poterãt. Concluditur ergo poſt redditũ de Babylonica captiuitate fuiſſe oĩa, quæ pertinebant ad ritum miniſtrorum, ſ. veſtes ſacerdotales, & altaria, & cætera ſupellectilia tabernaculi præter arcam. His dictis eſt dubiũ, quia hic dicitur offeretis ſuper illud holocauſta veſtra, pacifica veſtra in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei: cũ ergo ex tempore, quo arca captã fuit a Philiſtinis, vt patet primo Regum quarto capitulo, nunquam fuerint arca & tabernaculum ſimul vſque ad tempora in quibus finiuit Salomon templum, quod fuit ſpacium 89. annorum, vbi debebant fieri ſacrificia? nam hic dicitur, quod debebant fieri ſacrificia in omni loco, vbi eſſet memoria nominis Dei. Sciendum eſt enim vtrum memoria nominis Domini eſſet, vbi erant

Poſt captiuitatẽ Babilonicam fuit altare holocauſtorum in templo 2. Mac. 3

Leui. 12

Luc. 3.

Mat. 21.

Dubium

Reſpõſio.

arca, vel vbi erat tabernaculũ, ſatis videtur, quòd memoria nominis Domini eſſet vbi erat arca, vt patet ſecũdo Regum 6.c. cùm dicitur: Surrexit Dauid, & abijt ipſe, & vniuerſus Iſrael, vt adducerent arcam, ſuper quam innocatum eſt nomen Domini exercituũ ſedentis in Cherubin ſuper eã: licebat ergo offerre victimas

Erat memoria domini ſuper arcã, & corã eo dño imolabatur.

vbicunque eſſet arca. Et patet hoc ſecundo Regum 6. cap. nam cùm Dauid rurſus transferret arcam de domo Obethedon, cùm tranſiret ſex paſſus ille, qui portabat arcam, immolabant bouem, & arietem. Idem patet, quia quando Dominus reduxit arcam, quæ tenebatur in terra Philiſthinorum ad agrũ Bethſames, viri Bethſamitæ obtulerunt victimas, & holocauſta illo die coram Domino; ſatis enim immolabatur nomen Domini

2. Reg. 6.

ſuper arcam, vel erat memoria nominis Domini ſuper eam, quia inter Cherubin, qui erant ſuper arcam loquebatur Deus: vt patet ſecundo Regum ſexto, & infra vigeſimoquinto capitulo, cùm dicitur, quòd faceret arcam, & poneret ſupra Cherubin, & propitiatorium, & ſubditur: Inde præcipiam, & loquar ad te, ſupra propitiatorium, ac de medio Cherubin, qui erunt ſuper arcam teſtimonij, cuncta quæ mandabo filijs Iſrael. Idem patet Numeri ſeptimo, cùm dicitur: Cumque ingrederetur Moyſes ad tabernaculum fœderis, vt conſuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad ſe de propitiatoriu, quòd erat ſuper arcam teſtimonij inter duos Cherubin, vnde & loquebatur ei. Et ſicut ex iſto fundamento arguitur, quòd liceret coram arca immolare, quia ſuper eam erat inuocatum nomen Domini, ita arguetur, quòd in loco tabernaculi offerre liceret, dato quòd nõ ſtaret ibi arca: nam eodem modo memoria nominis Domini erat vbi erat tabernaculum, ſicut vbi erat arca: nam ſicut Deus loquebatur ſuper arcam de medio Cherubin, vt declaratum eſt: ita etiam loquebatur ante oſtium tabernaculi ſuper altare holocauſtorum, vt patet infra vigeſimonono capitulo, cùm dicitur: Sacrificium eſt Domino oblatione perpetua in generationes veſtras ad oſtium tabernaculi teſtimonij coram Domino, vbi cõſtituam vt loquar ad te, ibique præcipiam filijs Iſrael. Imò videtur quòd rationabilius eſt, quòd offerretur in loco, vbi eſſet tabernaculum, quàm in loco vbi eſſet arca ſolum, quia locus determinatus ad immolandum erat atrium tabernaculi, & hoc in altari holocauſtorum: vt patet Leuit. decimoſeptimo capitulo, ſed altare holocauſtorum non conſequebatur arcam, ſed tabernaculum, ſcilicet quòd ad quemcunque locum portaretur tabernaculum, illuc portabatur & altare; non autem ſic de arca, & patet hoc ſecundo Paralipom. primo capitulo; nam cùm vellet Salomon in templo quod ædificauerat ponere arcam & tabernaculum cum altari holocauſtorum, repetit arcam in Ieruſalem in domo Dauid: altare autem æreum reperit cum tabernaculo in Gabaon. Item ibi licitum erat facere ſacrificium, vbi erant miniſtri Dei, qui facere debebant ſacrificia, & in hoc prorſus vacabant, vt Dei opus complerent: ſed in loco tabernaculi maior miniſtrorum copia erat, quàm in loco vbi erat arca, ergo ibi magis licebat ſacrificare. Antecedẽs patet: nam arca Domini poſtquam reducta fuit de terra Philiſthinorum ducta fuit in domũ Aminadab, & ſolùm fuit ſanctificatus, vel cõſecratus filius eius Eleazarus ad cuſtodiam arcæ, vt patet primo Regum ſeptimo capitulo, & ſupra declaratum eſt, ſed tabernaculum poſtquam de Silo mutatum eſt, fuit tranſlatum in ciuitatem Nobe, vt ſupra declaratum eſt, & in ciuitate illa erat ſacerdos magnus Achimelech, vt patet 1. Regum 21. c. & cùm eo erant 85. alij ſacerdotes, quos omnes occidit Saul præter Abiathar, qui euadere potuit, vt patet primo Regum 22. c. Item patet ibi eſſe valde licitum ſacrificia facere: nam poſt mortem Ieremiæ qui portauit arcam ad locum ſepulchri Moyſi, & poſt reditum de Babylonica captiuitate factæ: ſunt immolationes multæ vt ſupra declarauimus, & tamẽ non erat arca in tabernaculo. Sed forte argues, quòd non licuerit offerre ſacrificia corã arca, quando ipſa non erat intra locũ tabernaculi, quia Leui, decimoſeptimo cap.

Rõnabilius erat eo tẽp, quo arca, & tabernaculũ ſeiuncta erãt, offerre in tabernaculo, q̃ corã arca

1. Reg. 21.

Obiectio.

F dicitur: Homo de domo Iſrael, & de aduenis, qui peregrinantur apud vos, qui obtulerit holocauſtum ſiue victimam, & ad oſtium tabernaculi teſtimonij nõ adduxerit, vt offeratur domino, interibit de populo ſuo. Reſpondetur quòd hoc intelligitur, quando arca erat intra tabernaculum, de lege communi non licebat offerre extra atrium tabernaculi; ſed cũ ipſa extra eſſet, vbicunque eſſet, licebat offerre. Et patet, quia viri ſancti hoc faciebant, vt Dauid, & Deus hoc tanquam licitum permittebat. Etiam quia ex textu ſatis hoc innuitur: nam cùm hic dicatur quòd vbicunq; eſſet memoria nominis Domini debebant offerre, & in arca erat nominis Domini, quia ſuper eam erat inuocatũ nomen Domini, vt patet ſecundo Regum ſexto capitulo, & vt ſupra declarauimus: ergo coram ea licebat immolare.

Solutio.

Licitum erat ſacrificia facere corã arca, q̃n ipſa a tabernaculo erat ſeparata.

G Sciendum autem, quòd non ſolùm in his duobus locis, vbi regulariter debuiſſent offerri holocauſta, ſcilicet coram altari holocauſtorum in tabernaculi atrio, vel coram arca Iſraelitæ tempore, quo arca, & tabernaculum erant ſeiuncta offerebant. ſed etiam in alijs locis: nam in Hebron immolabat maior pars populi Iſrael: & ibi fiebant magna vota & oblationes, & tamẽ ibi nec erat arca, nec tabernaculũ, vt patet ex dictis nam tempore Dauid quando arca erat in domo ſua, & tabernaculum in Gabaon, immolabat populus in Hebron: vt patet ſecundo Regum 15. c. nam Abſalon filius Dauid petiuit ab eo licentiam, vt permitteret eum ire ad immolandum in Hebron, quia cùm ſtaret exul in terra Geſſuri vouerat vota Domino, vt iret in Hebrõ ad immolãdum; licèt autem hoc falſum fuerit, quia hoc Abſolon commentabatur, vt haberet locum coniuratio ſua contra patrem, tamen ſecundum veritatem ipſe ibi oblationes obtulit, & vota falſa ſoluit, & totus populus ibi immolabat, vt patet eodem capitulo. Eodem modo in Ramatha fiebant oblationes tempore Samuelis, nam ipſe conſtruxerat ibi altare, vt patet primo Regum ſeptimo. Etiam Samuel ſolitus erat immolare vbicunque vellet; nam in Maſphath immolauit, vt patet primo Regum ſeptimo capitulo, cùm dicitur: Tulit Samuel agnum lactantem vnum, & obtulit illum integrum in holocauſtum Domino. Etiam obtulit ſacrificium in quadam alia ciuitate, quando iuit ad eum Saul ad inquirendum de aſinis patris ſui, vt patet primo Regum nono capitulo. Etiam obtulit ſacrificium in Bethlehem quando iuit ad vngendum

2. Reg. 15.

H (placed beside "ſolon commentabatur")

I Dauid in regem, vt patet primo Regum 16. capitulo. Et quòd plus eſt, quia ibi innuitur quod erat ei licitum immolare vbicunque vellet, nam iſtam excuſationem mandauit ei Deus dicere: Ad immolandum Domino veni. Et tamen ſi non eſſet ſibi licitum immolare vbicunque vellet indiſtinctè non fuiſſet bona reſponſio iſta: ſic patet in alijs locis. Dicitur ad hoc, quòd de hac immolatione, quæ fuit facta in Bethlehem, non eſt dubium, quin licita fuerit, quia per mandatum Domini facta eſt, vt patet primo Regum 16. capit. de alijs autem, quas faciebat in alijs locis, licèt non manifeſtè dicat litera, quòd Deus mandauerit eas fieri, quia tamen Samuel erat vir ſanctus, & Propheta magnæ auctoritatis, credendum eſt, quod Deo mouente iſta ageret, ſicut ſupra dicebamus de

1. Reg. 16.

K Elia, nam non minoris auctoritatis erat in populo Samuel, quàm fuit Elias, Imò valde maioris, quia non approbabatur a toto Iſrael: Samuel autem à toto populo conformiter atque concorditer iudicabatur vir maximæ auctoritatis, & iudex totius populi, vt patet primo Regum ſeptimo capitulo, & propheta fidelis Domini, vt patet primo Regum tertio capitulo, cùm dicitur; Et cognouit vniuerſus Iſrael a Dam vſque Berſabeæ, quòd fidelis Samuel Propheta eſſet Domini. De immolatione autem, quæ fiebat a toto populo in Hebron dicendum, quòd habuit ortum a Dauid, nam Dauid cùm eſſet Propheta Domini, quidquid ille faceret, credebatur, vt à Deo motus facere, & reputabatur iuſtum. Regnauerat autem Dauid ſeptem annis, & menſibus ſex in Hebron, & tunc offerebat Domino victimas ſuas in

Immolatio, quæ fiebat in Hebrõ a populo Hebræo, ortũ habuit a Dauid.

Hebron, de regno ſuo ibidem patet ſecundo Regum quinto capitulo. Satis autem veriſimile eſt, cum ibi incepiſſe immolare; nam antequam ipſe ibi moraretur, non legitur, quod aliquis immolaret in Hebron. Quod autem Abſolon voluerit immolare Domino in Hebron vel verè, vel fictè fuit, quia cum eſſet puer, & maneret ibi cum patre ſuo Dauid videbat Dauid immolantem, & ex hoc induci poterat, vt magis voueret ibi domino immolare, quam in aliquo alio loco terræ Iſraël. Quod autem ibi Dauid immolauerit ſatis eſt veriſimile; nam cum ipſe regnaret in Hebron, non erat in terra ſua arca domini, quia erat in Cariathiarim, ideo quando ipſe factus eſt rex ſuper totum Iſrael, immediate duxit arcam in ciuitatem ſuam: vt patet ſecundo Regum ſexto capitulo. Nec etiam erat tabernaculum in terra ſua, quia erat in Gabaon, non habebat ergo locum, in quo offerre poſſet ſecundum legem communem: ex lege autem ſpeciali poterat immolare in quocunque alio loco, ſicut faciebat Samuel, vt ſupra declarauimus: Immolabat ergo in Hebron vbi erat ſedes præcipua regni ſui: populus autem aſſumpta auctoritate ex facto Dauid, immolabat poſtea in eodem loco. Et licèt immolatio facta ibi fortè non eſſet peccatum, quia populus aſſumebat auctoritatem ex facto Dauid, qui erat Propheta magnus, tamen peccabat in immolando in multis alijs locis: nam & in excelſis montibus adolebant Thymiamata, & faciebant holocauſta, & hoc ad idolatriam occaſio erat, & Deus iſta prohibebat, & reges, qui iſta vetuerũt multum laudantur; illi autem qui non abſtulerunt ea, licet alias boni eſſent, tamen ex iſta parte aliqualiter vituperantur, vt patet in tertio, & quarto Regum, diſcurrendo, quia de bonis regibus, qui tamen perfectè boni erãt, dicitur: Verumtamen excelſa non abſtulit. De hoc patet quarto Regum 18. cap. de Ezechia rege, qui excelſa abſtulit.

An in excelſis ſacrificarent Iſraelitæ ſolum.

QVÆSTIO. XLIIII.

Sed dices, quod iſta excelſa non erant loca, in quibus populus Iſrael immolaret Deo cœli incenſum, vel holocauſta, ſe loca vbi colebant ſtatuas, & omnem militiam cœli, & faciebant abominationes multas, vt patet in eodem decimo octauo cap. cum dicitur: Ipſe diſſipauit excelſa, & contriuit ſtatuas, & ſuccedit lucos. Reſpondetur quòd duplicia erant excelſa; quæ erant deputata ad cultum Dei veri, & ſacerdotes erant ibi de bonis & colentibus Deum. Alia erant excelſa, vbi colebantur dæmonia, & militia cæli, & duodecim ſigna, & ſtatuæ; & ibi erant mali ſacerdotes. Iſta diſtinctio excelſorum, & ſacerdotum habetur quarto Reg. vigeſimotertio capitulo vbi dicitur in laudem Ioſiæ: Congregauitque omnes ſacerdotes de ciuitatibus Iuda, & contaminauit excelſa, vbi ſacrificabant ſacerdotes de Gabaa vſque Berſabee, & deſtruxit aras portarũ in introitu oſtij Ioſiæ principis ciuitatis, quod erat ad ſiniſtras portæ ciuitatis; verumtamen non aſcẽdebat ſacerdotes excelſorum ad altare Domini in Ieruſalem, ſed tamen comedebant Azyma in medio fratrũ ſuorum. Ecce manifeſtum eſt quòd iſti ſacerdotes excelſorum non erant ſacerdotes idolorum, ſed Dei, quia ſi eſſent ſacerdotes idolorum, non ſolum prohiberentur ab acceſſu altaris Dei, ſed etiam ab omnibus alijs, & occiderentur a tali rege iuſto, qualis erat Ioſias, qui totam idolatriam mundauit, vt patet in eodem capitulo: Sed tamen iſti permittebantur inter alios ſacerdotes Domini, qui erant fratres ſui, comedere panem, & nullum malum eis fiebat: ergo non erant ſacerdotes idolorum, ſed iſti immolabat in excelſis: vt patet eodem capitulo, immolabant Deo in excelſis. Alij

A erant ſacerdotes excelſorum, qui colebant idula. De his etiam in eodem cap. vigeſimotertio ſubiungitur: Inſuper omnia Fana excelſa, quæ erant in montibus Samariæ, quæ fecerant reges Iſrael ad irritandum Dominum, abſtulit Ioſias, & fecit eis ſecundum omnia, quæ fecerat in Bethel, & occidit vniuerſos ſacerdotes excelſorum, qui erant ſuper altaria, & combuſſit oſſa humana ſuper ea. Ecce qualiter patet diſtinctio inter immolationes excelſorũ, & inter ſacerdotes: nam quidam ſacerdotes excelſorum trucidabantur, alijs dabantur cibaria inter fratres ſuos, ergo videtur quod quidam colebant idola, alij autem non.

Nunc autem ſciendum, quòd quando hic dicitur, quòd altare debeat fieri Domino de terra, vel de lapidibus impolitis, licèt intelligi poſſit de altari æneo, B quod erat ante oſtium tabernaculi, quod implebatur terra vſq; ad locum, in quo accendebatur ignis, vt declaratum fuit ſupra, & ſic erat altare de terra; tamẽ magis intelligitur de alijs altaribus. Nam mandato, quòd fieret altare de terra, vel de lapidibus impolitis, intendebat Dominus vitare idolatriam, ſi reducerentur lapides politi ad certam figuram, quæ foret adorabilis: in altari tamen æneo holocauſtorum non erat hoc periculum: nam cum parietes eius, qui videbantur, eſſent de lignis ſetim, & cooperti æneis laminis, & reticulo ſecũdum formam quadrangulam, quidquid intra poneretur, ſiue lapides, ſiue ligna, ſiue terra apparere non poterant, quod autem nõ videtur in corporibus eſt apud nos tanquam non ſit, ideo adorari nõ poterat: in alijs autem altaribus, quæ nullo ligneo, aut æneo tegmine C volabantur, erat periculum magis idolatriæ, quia ipſum altare conſtrueretur ita, vt poſſet exprimere ſaltẽ imperfectè aliquam ſimilitudinem rei viuentis, & ſic adorari poſſet: diligentiſſime ergo cauendum erat quòd cum immolarent coram Deo in altari per ſe ſtante, non poterat immolari in altari æneo quod fecerat Moyſes: cauendum namque vt ipſum altare vel de terra fieret, vel de lapidibus non politis. Et ſic fiebat ẽt quandocunque ex diſpenſatione temporum, vel perſonarum immolabatur in alio loco, quam ad oſtium tabernaculi, vel coram arca, vt quando Samuel immolauit in Maſphat, vel in Bethlehem, vel conſtruxit altare in Ramatha, vel immolationem paſſus eſt fieri in Galgalis, vt altaria fierent de terra, vel de lapidibus rudibus: Idem quando Dauid immolabat in Hebron D & reliquus populus, vel quando in excelſis montium immolabant Deo vero, credendũ ſemper eſt quòd in altaribus de terra, aut de lapidibus impolitis immolabant: nã ibi multũ talia ſeruari decebat. Patet hoc in immolatione, quam fecit Elias in monte Carmeli coram omni populo, & ſacerdotibus atque Prophetis Baal, nam ibi altare de lapidibus fecit, vt patet tertio Regum decimooctauo capitulo: ſic etiam obſeruatum fuit tempore Iudicum: nam fiebant aliqua altaria Domino in aliquibus ciuitatibus, & illa fiebant de lapidibus. *Veniam ad te, & benedicam tibi*. Hoc refertur ad ſuperiora, ſcilicet in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei, veniam ad te, & benedicam tibi. Et tunc illa determinatio, ſcilicet in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei, refertur ad duo ſcilicet ad il- E lud primum: altare de terra facietis mihi, & offeretis ſuper eo holocauſta, & pacifica veſtra in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei, & ſecundum hoc determinatur locus immolandi: & ponendi altare, ſcilicet quòd ſolum ponuntur in loco vbi fuerit memoria nominis Dei. Refertur ẽt ad inferius, ſi ad hoc quod hic ponitur, & eſt ſenſus: etiã in omni loco in quo fuerit memoria nominis mei, veniam ad te, & benedicam tibi: & iſte ſenſus verus eſt cõiungendo illã determinationem mediam ſuperiori, & inferiori. Sed ſecundum punctuationem literæ poteſt eſſe alius ſenſus etiam verus, ſcilicet, quod iſta determinatio in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei, ſolum coniungatur inferiori, ſcilicet, veniam ad te, & benedicam tibi, & tunc ſunt duæ ſententiæ. Prima quòd altare de terra faciendum ſit, & ibi holocauſta, & pacifica immo-

Altare, de quo hoc dicitur quòd deberet de terra fieri, eſt altare holocauſtorum.

landa ſint. Secunda ſententia, quod Deus promittat ſacrificantibus bona, dicens, in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei veniam ad te, & benedicam tibi. Et licèt ſecundum iſtum ſenſum non determinetur locus immolandi, & conſtruendi altare ſicut innuebatur in altero; tamen ſubintelligendum eſt; nam cum dicitur, altare de terra facietis mihi, & offeretis ſuper eo holocauſta veſtra & pacifica veſtra, licèt non dicatur vbi; tamen intelligendum eſt, quòd iſta altaria fiant in locis ſecundum determinationē legis debitis, ſed in Leuit. cap. 17. & Deuteron. 12. limitatur locus tabernaculi ad immolandum: ergo ibi ſolum fieri debebant iſta altaria: ſi autem alibi facta ſunt, vt ſupra diximus, ex diſpenſatione temporum, & perſonarum factum eſt.

Leui. 17. Deut. 12.

Qualiter Deus dicatur ire, vel venire.

QVAESTIO XLV.

Veniam ad te.

DEus ad nullum locum venire poteſt, nec ad aliquod locum ire, cum Deus vbique & ſemper ſit: ire autem vel venire eſt per acquiſitionem loci, & deperditionem, quod ſolis ſubſtantijs finitis competit, corporibus quidem proprie, ſpiritibus autem per aliquem modum, quod autem infinitum eſt, ſiue ſecundum quantitatem, vt ſi poneretur tale corpus, vel infinitum ſecundum eſſentiam, vt Deus non poteſt ire ad aliquem locum nam quod mouetur, dum eſt in termino a quo, nō eſt in termino ad quem: nam tunc non eſſet motus, cū ad acquiſitionem termini ceſſet motus: ſed quod infinitum eſt, vel quantitate vel eſſentia ſimul vbique eſt, ergo ad nullum locum mouetur. De corpore infinito, ſi eſſet, ſatis patet cuilibet, quod illud non poſſit moueri ſecundum ſe totum perdendo totum locū, & acquirendo alium locum ſegregatum a priori, licet Philoſophus in 1. Phyſic. loquens contra Meliſſum dicit corpus infinitum poſſe moueri, ſed ille motus, quem ipſe ponit quantum ad partes rei eſt ſecundum locum, ſed quantum ad totam rem eſt ſecundum ſitum. Et patet per exemplum, quod ipſe ponit ibi. ſ. de aqua mota in vaſe cuius pars mouetur, & poteſt tota moueri, tamen non deſerit locum, ſed ſitum ſecundum rarefactionem & condenſationem motis partibus vel motu circulari. De Deo aūt quia non eſt quantus, non ita patet; nam infinitas eſſentiæ non menſuratur quantitate locorum infinitas eſſe eſt ſecundum gradus perfectionis, eſſentia autem diuina habet infinitos gradus perfectionis, ideo vocatur infinita, & Deum dicimus infinitum ſecundum eſſentiam, ideſt diuinam eſſentiam eſſe infinitam: iſta autem perfectio infinita in eſſentia, vt ſic, nō arguit eſſe vbique, vel omnia occupare, nam a perfectione ſubſtantiæ non inſurgit occupatio loci. Et hoc aliqualiter poteſt patere per intenſionem accidētium, & perfectionem ſubſtantiarum. De accidentibus patet; nam accidentia habent quandam perfectionem ſecundum magis intenſum, & minus intenſum: albedo namque, quæ intenſior eſt perfectior eſt, vt illa albedo, quę eſt in xx. gradibus intenſa, eſt perfectior illa, quæ eſt in quinque gradibus. Sed in his non conſequitur quantitas magnitudo ad perfectionem albedinis, ſ. quod non eſt ſemper illa albedo extenſior, quæ eſt intenſior: nā albedo margaritæ eſt intenſior albedine equi. Et tamen albedo equi eſt extenſior, & maior albedine margaritæ: nam perfectio eſt ibi, vt proprietas formæ, extenſio eſt proprietas materiæ, quæ immediate recipit quantitatem. Idem patet in perfectione ſubſtantiarum; nam illa ſubſtantia, quæ magis habet de perfectione, ideſt plures gradus perfectionis ſubſtantialis, magis appropinquat ad naturam infinitā: nam ſicut quantitatem illud corpus quātum quod habet plures partes æquales quantitatis, eſt magis propin-

Corpus infinitū ſecundū quantitatem non poteſt localiter moueri. 3. cap.

Quomodo Deus eſt infinitum.

F quum ad eſſe infinitum corpus, quam id quod habet paucas partes æquales eiuſdem quantitatis: ita illa natura, quæ plures gradus ſubſtantialis perfectionis, qui vocantur eſſentiæ, habet, magis appropinquat ad eſſe infinitam eſſentiam. Dantur namque gradus in ſubſtantijs perfectionis ſubſtantialis, ſicut dantur gradus intenſionis in accidentibus, vel exceſſus magnitudinum in quantitatibus, licet ſubſtantiæ non intendantur, & remittantur. Sic enim ait Phyloſophus, quòd ſpecies ſunt ſicut numeri, ideſt excedentes ſe ordinatim in perfectione ſubſtantiali ſecūdum gradus eſſentiæ: quantum ergo aliqua ſubſtātia plures gradus perfectionis ſubſtantialis habeat, tantum magis accedit ad naturam infinitæ eſſentiæ, non tamen conſequitur maior extēſio ad magis habere de gradib. perfectionis

G eſſentialis, vt patet in homine, & elephante, vel dracone. Sunt enim elephantes admirandæ magnitudinis, & dracones Aethiopici, atque Indici, tamen ad perfectionem ſubſtantiæ humanæ non accedunt: nam natura humana in multis gradibus ſubſtantialis perfectionis excellit dracones, & elephantes. Et non ſolum excellitur homo a draconibus, vel elephantibus in mole corporea per accidens, ſed ex determinatione ſpeciei; nam ſpecies humana non determinat ſibi tantam magnitudinem, quanta eſt elephantis, quia omnium natura conſtantium, poſita eſt menſura magnitudinis, & augumenti, vt ait Phyloſophus in ſecundo de Anima in cap. de nutritiua potentia: patet ergo, quod magnitudo quantitatis extenſæ & occupatiuæ non conſequatur magnitudinem, vel maioritatem perfectionis acci-

H dentium, vel ſubſtantiarum, ſcilicet quòd, dum aliquod accidens eſt perfectius, vel ſubſtantia, quòd tanto habeat maiorem quantitatem, vel plura occupet. Sic ergo conformiter in Deo, licèt Deus ſecundum eſſentiam infinitus ſit, nō ſequitur, quod plura occupet. Imò nihil eſt, quòd minus occupet, quam Deus, quia nihil occupat, & nihil eſt, quòd minus impediatur eſſe cum qualibet re, quam gradus, nam angelus non poteſt manere intra animam noſtram, Deus tamen illabitur ei, & totus intus manet; nihil ergo magis indiuiſibile, & minus occupans quàm Deus eſt. Si ergo dicatur quòd vbique ſit, non eſt intelligendum, quòd ſit vbique tanquam omnia occupans, ſicut corpus occupat totum ſpacium, vbi eſt: non ergo Deus dicitur omnia replere, tanquam omnia occupet, quia eſt infinitus in

I eſſentia directè, ſed ex alia radice hoc euenit. Eſt ergo in hoc aliqua ſimilitudo inter Deum, & formas ſpirituales; formæ namque ſpirituales non occupant locum, nec ſunt in loco propriè loquendo, quia non habent id, per quod ſint in loco, ſcilicet quantitatem, ſecundum, quam applicetur extremum rei locatæ ad rem locantem: dicuntur tamen eſſe in loco ſecundum naturam virtutis ſuæ: animæ namque noſtra dicitur eſſe in homine, & nullo modo eſt extra ipſum hominem, quem informat, & per hoc eſt limitata, quia perfectio ſua non eſt tanta ſecundum eſſentiam, vt ipſa poſſit eſſe vbique: nunc autem in illo homine, in quo eſt; dicitur, quod eſt tota in toto in qualibet eius parte, vt ait Auguſtinus, & omnes in hoc conſentiunt, etiam Phyloſophantes, licet non tenuerint iſtum modum lo-

K quendi. Dicitur autem eſſe in toto tota, accipiendo totum Cathegoricè, pro eo quod eſt totum; nam ſi acciperetur Sincathegorice, non differt primum dictum à ſecundo, ſcilicet quòd idem eſſet eſſe totam in toto, quòd eſſe totam in qualibet parte, & tunc vnum eſſet ſuperfluum, & eſt ſenſus, quod anima eſt tota in toto, ideſt in homine, qui eſt totū. Et non vult dicere, quòd eſt tota in toto, ideſt tota in qualibet parte hoīes, quia hoc pertinet ad ſecūdum dictū, & tota qualibet parte, in qualibet parte virtutē motiuam, & actiuam influit ſecundum diuerſitatem virtutum animæ, quia anima, quæ habet plures gradus perfectionis, in pluribus partibus facit virtutum diuerſitatem. Nam quædam animæ dant omnibus partibus virtutem vegetatiuā, & nō aliquam alteram, vt arbores, & herbæ. Quædam dant vegetatiuā, & tactiuam vt omnia animalia, ſiue perfe-

cta

Quātum aliqua ſubſtātia plures gradus perfectionis ſubſtantialis habet, tāto magis accedit ad naturam infinitæ eſſentiæ.

Licet Deus ſit ſecundum eſſentiā infinit', non tamen plura occupat loca.

Quō anima rationalis eſt tota ī toto, & in quolibet parte.

cta, ſiue imperfecta. Ea aũt, quę imperfectiſſima ſunt, ſolam virtutem vegetatiuam, & tactiuam oĩbus partibus corporis impartiuntur, vt conchilia naturaliter petris affixa, quæ non habent naturaliter principium motus progreſſiui. Quędam impartiuntur omnibus partibus vegetatiuam, & quibuſdam motiuam ſecũdum locum, & quibuſdam viſiuam, & auditiuam, & ſic de cæteris viribus animæ organicis tam interioribus; quam exterioribus. De his Ariſt. in 2. de Anima cap. de gradibus animæ. Anima autem ſicut ait Phyloſo. in 3. de Anima vnitur corpori tripliciter, ſ. vt motor, vt forma, vt finis. Vnitur ei vt finis; quia ad hoc eſt corpus, vt perficiatur per animam: quam cum finis habeat ratione boni, & perfecti, in quo eſt ſitũdum, quidquid ordinatur in alterum, vt in bonum ſuum, ordinatur in illud vt in finem ſuum, licet ſit differentia in finibus, ſicut declarat Phyloſ. in 1. Ethy. de quibus nihil ad præſens declarare attinet, vt poſſimus aliquid eorum, quæ incepimus exprimere: vt nõ contingat nobis, ſicut in fine primi Ethy. dicitur, quòd qui extra opera ſunt plura fieri operatis, cũ ergo corpus ordinetur in animam, vt in bonum, & perfectionem ſuam, oportet, quòd ordinetur in eam tanquam in finem ſuum, & ſic patet primus modus vnionis, ſ. quòd anima vnitur corpori, vt finis. Vnitur ei etiam vt forma: forma namque eſt, quæ dat eſſe ſpecificum, ſ. eſſe hoĩem, eſſe capram, & ſic de cæteris: vnitur ergo anima corpori tanquã forma, ideſt tanquam dans ei eſſe determinatũ alicuius ſpeciei, quod corpus ſecũdum ſe nec habet, nec eſt poſſibile habere: anima namq; humana, cũ vnitur corpori, quod nondũ eſt humanum, dat ei eſſe humanũ, & ex vnione reſultat eſſe hominem. Et iſta vnio ſolum dicit informationẽ ad eſſe alicuius ſpeciei, & non aliquid alterum, ſ. quòd anima vnitur corpori dat eſſe corpori, faciendo quòd ſit corpus hominis, qui reſultat, & nõ dat aliquid aliud, ſ. quia nec facit videre, nec audire, nec ambulare, nec vegetare, ſed ſolũ eſſe hominem. Tertia vnio eſt, quia vnitur anima corpori, vt motor; nam non ſolum anima dat corpori, quòd ſit, ſed etiam mouet illud influendo in illud ſecundum virtutem ſuã, deriuando influentias ſuas ad diuerſas partes eius: nam quibuſdam partibus influit virtutem motiuam totius corporis, vt neruis, & partibus muſculoſis, quibuſdã partibus influit virtutem videndi, vt oculis; quibuſdam virtutem agendi, vt manibus, quæ vocantur organum organorum, vt patet lib. 4. de partib. animalium cap. 10. quibuſdam virtutem audiendi, & ſic enumerando cæteras virtutes organicas, quas anima humana influit corpori. Differt autem multum iſta vnio animæ à priori; quia in priori vnione animæ nõ eſt aliqua diuerſitas in partibus, ſed anima dat eſſe toti faciens eſſe hominem, & non facit diuerſitatem partium quantum ad nomen, quantum ad eſſentiam: nam primo modo homo ſolum eſt homo, non tamen habet caput, vel pedes, vel aures, aut oculos, ſeu aliquid alterum: nam oculi, pedes, caput, & ſimilia dicuntur membra organa autem dicuntur talia, vel talia ex potentia organica, quæ eſt in talibus organis. Nam ſicut corpus humanum dicitur humanum per animã, quæ eſt in eo, ita oculus dicitur oculus per potentiam, quæ eſt in eo, & manus eſt manus per potẽtiam operatiuam, quæ eſt in eo. Et ſic de cæteris organis: ablatis autem iſtis potentijs operatiuis organa, quæ ante erant, iam non ſunt organa; nam oculus hominis mortui non eſt oculus, & manus eius non eſt manus, niſi æquiuocè: vt patet in primo Politico. cap. 2. & in 4. Methe. in fine. Sicut manus facta de lapide, aut oculus factus de lapide nõ ſunt oculus & manus, ſed eſt inter ea, ſcilicet inter manum hominis mortui, & hominis viui talis æquiuocatio, ſicut inter hominem verum, & hominem pictum, vt ait Ariſto. in ante prædic. ſed anima dat iſtas potentias organicas, ergo ipſa dat diſtinctionem in organis, & inter cætera membra corporis: Ita quòd detur regula quòd in toto corpore nõ eſt aliqua diſtinctio in partibus quantum ad denominationem, & complexionem, & figuram, niſi ſecũdum diuerſas virtutes influxas ab anima ad illas partes ſic,

2. de an.

Anima quõ vnitur corpori, vt mi nimo.

Anima quõ vnitur corpori vt finis.

Anima quõ vnitur corpori vt motor.

Differt multum vnio animæ, vt motor, et eius vnio vt formæ.

A vel ſic diſponendo. Secundum autem vnionem priorem animæ ad corpus. ſ. cum vnitur ei vt forma, ſolum dat ei eſſe humanum, & in hoc quod eſt eſſe humanũ, non eſt aliqua differentia partium ad eſſe caput, vel eſſe pedem, vel eſſe oculum, & tamen anima dat omnia iſta: ergo pertinet ad aliam vnionem animæ ad corpus. ſ. ad vnionem, qua vnitur, vt motor mobili: nam anima mouet corpus operando per corpus tanquã per organum coniunctum, & connaturale. Et quia anima exercere poteſt diuerſos motus, vel operationes ſecũdũ diuerſos gradus virtutis, quos habet, oportet quòd habeat diuerſa organa, quia ſecundum naturam, vnũ natum eſt ad vnum, non vnum ad multa, licèt ars faciat vnum ad multa, vt Delphicum gladium pro. paupere, qui habebat duos vſus, ſcilicet ſcindere, & ſecare,

B de hoc Ariſtot. in 1. Politic. cap. 1. Reducendo ergo propoſitionem ad iſtos modos vnionis animæ ad corpus; dicendum quòd anima eſt tota in toto, & tota in qualibet parte. Tota quidem in toto; ideſt quòd anima, quæ in ſeipſa eſt tota, quia eſt diuiſa, & indiuiſibilis, eſt in toto, ideſt in homine, qui eſt vnum totum, accipiendo totum cathegoricè: & iſto modo accipiendo quod anima eſt tota in toto, non eſt ſenſus, quòd anima ſit in qualiber parte hominis, ſed quod anima ſit in homine. Nec tamen ex hoc dicitur animam eſſe in capite, aut pede, aut in corde, vel cruribus, aut in aliqua alia parte, ſed anima eſt in hoĩe, imo ſi quæratur in qua parte hominis eſt anima, reſpõdebitur, quòd in nulla, quia eſſe in aliqua parte corporis, accipiendo eſſe impropriè non conuenit rei, quæ non habet locum: anima

C autem non habeat locum, cum non ſit corpus, cuius extremitates tangãtur à loco, qui eſt ſuperficies ambiens. Et licet anima hominis non ſit extra corpus, quia iam non eſſet dans eſſe corpori: ſed eſt intra corpus: non tamen eſt in aliqua parte corporis, nec inter aliquas partes, nec in poroſitatibus corporis, ſed eſt in corpore ſolum, quia corpori formaliter vnitur dans ei eſſe. Cum ergo dicitur quòd anima eſt tota in toto, intelligitur quantum ad vnionem animæ ad corpus vt forma; & non poteſt intelligi quantum ad tertium modum, ſcilicet quando vnitur, vt motor mobili; nam anima, vt eſt motor corporis, non vnitur toti, ſed partibus per ſe: nam motus animæ eſt per organum, vel organa: totum autem nec eſt organum, nec organa; ſed homo: anima autem inquantum vnitur corpori, vt

D forma non vnitur cuilibet parti, per ſe, nec eſt in qualibet parte, ſed vnitur toti: nam anima per vnionem, qua vnitur corpori vt forma, reddit hominem reſultantem faciendo corpus eſſe humanum, ſed non facit anima quamlibet partem, vt eſt forma: non ergo vnitur partibus per ſe, aut multis, aut vni inquantum vnitur, vt forma materiæ, ſed vnitur vt toti. Cum vero dicitur, quod anima eſt tota in qualibet parte, eſt ſenſus quòd anima ſecundum virtutem eſt in qualibet parte ad quamlibet partem corporis ſecundum virtutem cõmunem vegetatiuam influendo, vel ad quamlibet partem corporis influendo ſpecialem virtutem, vt ad ocu-

E lum influendo potentiam viſiuam, ad aurem influendo potentiam auditiuam, ſecundum quòd per iſta diuerſa membra diuerſimodè operatur, & per totum ſimul nihil operatur. Alia ergo vnio eſt animæ ad totũ corpus, vel animæ ad quamlibet partem corporis: ſic ergo debet intelligi illud dictum quòd anima eſt tota in toto, & tota in qualibet parte eius quantum ad duas vniones eius ad corpus.

Cũ dicitur, quod anima ẽ tota ĩ toto, intelligitur quantũ ad vnionem eius vt forma & nõ vt motor.

Tres vniones quibus anima corporis vnitur, non ſiunt in diuerſis temporibus, ſed in eodem.

QVÆSTIO. XLVII.

DE iſtis autem vnionibus animæ ad corpus cum dicitur, quòd vnitur ad corpus tripliciter ſcilicet vt motor, vt forma, vt finis, non eſt intelligendũ, quòd

iſtas vniones habet anima ad corpus in diuerſis temporibus, ita quòd primò vniatur vt finis, ſecundò vt forma, tertiò vt motor, ſed omnia iſta ſimul ſunt: nam cùm anima corpori realiter vnitur iſta tria operatur in corpore. Sed dicuntur eſſe tres vniones, ſecũdum quòd tria ſunt, quæ agit anima in corpore, vel tres modi ſe habẽdi ſunt animæ ad corpus: habet ergo anima in corpore duos modos eſſendi. ſ. eſſe ſecundum eſſentiã, & eſſe ſecundũ virtutem, vel influentiam. Eſt autem anima ſecundum eſſentiam in toto corpore. ſ. anima, quæ eſt quædam eſſentia, eſt in toto corpore, quia eſt in corpore, quod eſt totum: ita quòd anima eſt in corpore & non in aliqua alia re, nec in aliqua parte corporis. Anima autem ſecundũ virtutem, vel influentiã eſt in qualibet parte. i. in qualibet parte corporis, quia ad quãlibet partẽ corporis influit, vel virtute generali, vel ſpeciali. Si autem anima eſſet maioris naturalis perfectionis, non ſolùm eſſet in vno corpore: ſed etiã in multis corporibus. Et ſicut dicimus de anima, ita dicere poſſumus de Angelo: ſed de hoc iã declaratum fuit ſup. 4. c. quomodo Angeli ſint in loco.

Pura actualitas eſt maxima pfectio.

Deus ergo, ſecundũ quòd ſupra dicebamus, eſt infinitus in perfectione ſecundum eſſentiam. i. quòd eſſentia ſua continet infinitos gradus perfectionis ſubſtantialis: qui autẽ infinitæ perfectionis eſt, purus actus eſt, quia actualitas pura eſt maximus gradus perfectionis: nam id quod aliquid recipere poteſt, nondum venit ad extremum gradũ perfectionis, quia quod aliquid recipit per id, quod recipit, perficitur: quod autem perficitur nondum perfectum eſt, maxime quando ſpectat perfectionẽ, quod eſt in quocunq; quod habet potentiam ad aliquid. Et propter hoc in omnibus creaturis quantũcunque ſint ſimplices, eſt compoſitio ex actu, & potentia: quia aliud eſt quod ſunt, aliud quod eſſe poſſunt. Id quod ſunt vocatur actus, id quod eſſe poſſunt, vocatur potẽtia, vt anima eſt anima, & poteſt eſſe ſapiens, vel fœlix, vel bona, quod eſt: eſt ipſa eſſentia animæ, & iſta vocatur actus, quia ſecundum quòd anima non eſt in potentia, quia non eſt in potentia ad eſſe animam, ſed eſt in potẽtia ad ſapientem eſſe, ad eſſe felicem: poſſe ergo eſſe talẽ vel talẽ vocatur potentia. Sunt ergo in anima duo. ſ. actus & potentia, vel componitur anima ex duobus. ſ. ex actu & potentia. Si autem anima eſſet anima & nihil aliud eſſe poſſet. ſ. nec fœlix, nec infelix: nec bona, nec mala, nec aliquid de ſimilibus, anima eſſet purus actus. ſ. quia eſſet, quod eſt: & non haberet aliquid, quo eſſe poſſet. Datur idem in Angelis. ſ. quòd ſint compoſiti ex actu & potẽtia: nam aliquid ſunt, & poſſunt adhuc magis eſſe, quam ſunt, vt Angelus eſt ſciens, & põt eſſe magis ſciens: eſt ergo in eo quod eſt. ſ. natura Angelica, & illa vocatur actus, quia quantum ad eſſe Angelum non eſt in potentiã; ſed actu eſt Angelus, ſed eſt in potentia ſecundum hoc; quod eſt poſſe eſſe ſapientiorem: eſt ergo in Angelo compoſitio ex actu & potentia, quia aliquid eſt ſecundum, quòd eſt, & non eſt in potentia. ſ. vt natura Angelica, & vocatur actus: aliud eſt ſecundum quòd non eſt, ſcilicet, ſecundum quòd poteſt aliquid eſſe, & iſta eſt potentia ad quamlibet perfectionem non repugnantem naturæ Angelicæ, & illa potentia non eſt natura Angelica, ſed aliquid quod eſt in natura Angelica, quo poteſt eſſe talis, vel talis natura Angelica. Et eodem modo ponimus iſta in anima. Dato autem quòd Angelus ſolùm eſſet Angelus, & non poſſet eſſe aliud quàm Angelus, vltra hoc quod eſt eſſe Angelum, ita quòd non poſſet eſſe fœlix, vel infœlix, ſapiens, vel ignorans, corruptibilis, vel incorruptibilis, ſcilicet, quòd nihil adueniret ei, nec poſſet aduenire vltra id, quod eſt. ſ. vltra hoc quod eſt eſſe Angelum, vel eſſe animam, eſſet Angelus, vel anima purus actus: quia nõ habet aliquam potentialitatẽ admixtam: & tamen non eſſet perfectus actus: quia licet non haberet potentialitatem ad aliquam perfectionẽ, quam non haberet, tñ realiter aliquæ perfectiones erant, quæ ei non inerant, nec tamen ei deficiebant, nec eas poterat recipere: ſi tamen eas haberet perfectior eſſet quam non habendo: & ſic daretur aliquis purus actus, qui non erat multum perfectus, nec tamen erat in potentia ad aliquam vlteriorem perfectionẽ.

Angeli neceſſario ſunt cõpoſiti ex actu, & potentia.

F Deus autem quia eſt perfectiſſimus ſiue infinitè perfectus, neceſſe eſt quòd ſit purus actus: nam ſi eſſet in potentia ad aliquid recipiendũ, non eſſet perfectus: cum adhuc extra ipſum erat id, quod eũ perficere debebat: non ergo poteſt poni in Deo compoſitio actus & potentiæ ſicut in creaturis, ſed ponitur ſolùm actus. ſ. eſſe Deum; quod eſt id quod eſt, & non reperitur ibi aliquid, quo eſſe poſſit tale, vel tale. Et non ſolùm Deus eſt purus actus, ſed etiam perfectiſſimus actus: nam dicebamus de Angelo & anima, quòd ſi ſolùm eſſet Angelus, & anima; & anima non poſſet eſſe magis quam anima, & Angelus non magis quam Angelus, eſſent puri actus, ſed nõ perfecti, quia eſſent aliquæ perfectiones extra ipſos, quæ ſi in ipſis eſſent, vel eis aduenire poſſent eos perfectiores redderent. ſ. eſſe fœlices, eſſe ſapientes, eſſe potentes, & ſic de alijs. G Deus autem non ſolum eſt actus, ſed & perfectiſſimus: nã Deus non põt recipere aliquam perfectionem, ex eo quod eſt purus actus, & repugnat ei recipere: tamẽ nõ eſt aliqua perfectio extra Deũ, quæ ſi ei ineſſet, faceret eũ perfectiorẽ: nã Deus continet perfectionẽ omnium entium eminenter. ſ. perfectionẽ hoĩs, Leonis, capræ, Angeli, & lapidis, licèt non eodẽ modo, quo continent eã capra, homo, Angelus, & lapis. Sicut forma creata in materia continetur & in virtute agentis, ſed non eſt eodẽ modo in virtute agentis ſicut in materia: nam in materia eſt formaliter, in efficiente eſt cauſaliter vel virtualiter, quæcunq; ergo perfectio reperta in aliquo genere, quæ non eſt in Deo, adiuncta Deo non perficeret eum, quia in eo illa perfectio iam cõtinetur, licèt eminẽter: Deus H ergo eſt actus purus & perfectiſſimus. Cùm ergo Deus ſic ſit, quæritur, aut repugnat ei eſſe in aliquo loco, an non, ſi nõ repugnat: ergo vel eſt in eo, vel poteſt eſſe in eo, nõ poteſt eſſe in eo, quia Deus eſt purus actus, & nõ reperiatur aliqua potentialitas. Ergo iam eſt in eo. Et ſicut arguis de vno loco, ita argues de cæteris. Et ſic neceſſe erit Deũ eſſe vbique ex eo, quòd eſt purus actus. Angelus autem, quia non eſt purus actus, ſi nunc eſt in vno loco & dum eſt in iſto loco eſt in potentia ad eſſendum in alio, & poſtea erit in illo, & dimittet priorem. De Deo autem quia non poteſt dari talis potentialitas, neceſſe eſt, quòd ſimul ſit in vtroque. Et ſicut in iſtis eodem modo in alijs. Et ſi dicas, quòd Deus eſt in duobus locis aut tribus, vel in aliqua parte mundi & non in alia aut in alijs locis, nec eſt in po- I tentia ad alia loca, quia eſt purus actus, non poteſt ſtare quia tunc licèt daremus, quòd eſſet purus actus tamen non eſſet perfectiſſimus purus actus, quia aliqua perfectio eſſet tunc ad quam ipſe non eſſet in potentia, nec eſſet in eo, & tamen ſi eſſet in eo, faceret eum perfectiorem, ſcilicet eſſe in aliquibus locis in quibus non eſt. Sicut dicimus de Angelo, ſi eſſet Angelus, & nihil aliud quam Angelus, nec poſſet eſſe alius. i. eſſet purus actus: tamen non eſſet perfectus purus actus. Cùm ergo Deus non ſolùm ſit purus actus, ſed etiam perfectiſſimus purus actus, oportet, quòd non reperiatur aliqua perfectio quæ non ſit in eo: ergo non ſolùm eſt in aliquibus partibus mundi, ſed in toto mundo, & in qualibet parte mundi, K & ſic valet conſequentia quàm intendebamus probare, quòd ſi Deus infinitæ perfectionis eſt, ergo purus actus & perfectiſſimus eſt, ſi purus actus & perfectus, ergo vbique ſimul. Aliter iſtud probari poteſt, ſcilicet quòd ſubſtantiæ ſpirituales non ſunt propriè in loco, cùm non habeant id per quod aliquid eſt in loco, quod habere quantitatem terminatam, cuius exterior ſuperficies ambiatur a ſuperficie corporis ambientis, quæ eſt locus, vt patet in 4. Phyſ. Deus autem ſpiritualiſſima & ſimpliciſſima ſubſtantia eſt: cum non reperiatur eo aliquis modus compoſitionis. Ergo non erit in loco, dicuntur tamen ſpirituales ſubſtantiæ eſſe in loco ſecundum applicationem virtutis ad locum, quia locum continent, vel agunt in eo, & hoc per ſimilitudinem ad eſſe in loco proprie dicto, quod conuenit corporibus: Nam ſicut corpora propriè ſunt in loco per applicationem ſuperficiei ſuæ ad ſuperficiem

Deus nõ ſolum eſt purus actus, ſed etiã perfectiſſim⁹ actus.

Quomodo inferatur Deũ neceſſario eſſe vbique.

Alia probatio, quòd Deus ſit vbique.

ciem locantem, & iſtā duo ſe habent non ſicut inuicē excedentia vel exceſſa, ſed ſicut æqualia, ita Angelus, vel aliqua ſubſtantia ſpiritualis dicitur eſſe in illo loco, in quo applicat virtutem ſuam. Vnde ſi virtutem ſuam applicet ſpacio vnius leucæ, dicitur eſſe in tota illa leuca tanquam in loco, & ſic dicitur de Angelis mouētibus orbes, & ſunt in toto cęlo nā nō venitur alicui parti ſpecialiter ipſius cęli moti, cum non moueat partem ſpecialiter, ſed totum cęlum, dicitur ergo eſſe in toto cœlo, quia totum mouet per ſe, & moto toto neceſſariò mouetur quælibet pars eius, quia continuum ſolidum eſt. Deus autem non ſolum continet vnam partem orbis, ſed ēt totum orbem, applicando ſuam potētiā toti orbi, vnde ſicut anima dicitur eſſe tota in qualibet parte corporis, quia in qualibet parte corporis influit: ita Deus dicitur eſſe in qualibet parte mundi, in qualibet parte influit, & vbique aliquod ens, & illud ens per Dei influentiam conſeruatur. Et ſic dicimus Deum eſſe vbique, ideſt in toto mundo: nam qui dicit Deum eſſe vbique, non dicit eum eſſe extra mundum, quia vbique eſt in omni loco: extra mundum, autem nullum vbi eſt, vel locus, ſi ergo velimus dicere Deum eſſe non ſolum in mundo, ſed etiam extra mundum, debemus dicere, quòd Deus eſt vbique, & extra vbique.

Sicut anima eſt tota in toto corpore, ita Deus eſt in toto mundo.

Deus propriè loquendo non eſt in mundo, nec extra mundum.

QVAESTIO XLVII.

SEd adhuc quæres, quid magis propriè dicitur, quòd Deus eſt in mundo, vel quòd extra mundum. Reſpōdetur, vt ſupra dicebatur, quod accipiendo eſſe in loco propriè, Deus nec eſt in mundo, nec extra mundum, quia non habet quantitatem, per quam locetur. Sed adhuc quantum ad iſtum modum magis repugnat propriè Deum eſſe extra mundum, quam in mundo; nam Deum eſſe in mundo proprie accipiendo eſſe in, dicis vnam repugnantiam; Deum eſſe extra mundum proprie accipiendo eſſe; in; dicit duas repugnātias: nam eſſe Deum propriè in mundo ſolum habet repugnantiam ex parte Dei, qui non habet aliquid per quod locetur, ſed non repugnat ex parte mundi, quia mundus habet aliquid per quid locet, ſi Deus eſſet locabilis: Deum eſſe extra mundum propriè habet duas repugnātias: nam repugnat ex parte Dei, cum Deus non ſit locabilis: repugnat etiam ex parte rei, quia extra mundum nihil autem non eſt potens locare. Notandum autem, quòd vt vulgariter dicitur Deus eſt in loco tripliciter, ſcilicet per potentiam, præſentiam, & eſſentiam & hoc vbique. Sciēdum quòd iſte eſt improprius modus loquendi, & ſatis ſuperfluus: nam cum ponantur hic tres modi ſolum ſunt duo: nam eſſe in loco per præſentiam, non eſt modus diſtinctus ab alijs, quia omne quod eſt in loco eſt prius loco, & ſecundum quemcunque modum eſt in loco, ſecundum eundē eſt prius loco; ſi enim aliquid ſit quod ſit propriè in loco eſt propriè præſens: ſi ſit impropriè in loco eſt impropriè prius loco, ſi ſit in loco ſecundum eſſentiam, eſt loco prius ſecundum eſſentiam: & ſi eſt in loco ſecundum virtutem, ſiue potentiam, (quod pro eodem accipitur) eſt prius loco ſecundum potentiam, vel virtutem: non ergo debet poni iſta tanquam modus diſtinctus a cæteris, ſed coincidit cū quolibet. Diſtinguendo ergo iſtos duos modos, ſcilicet eſſe in loco ſecundum eſſentiam, vel ſecundum potentiam: quantum ad primum dicendum, quòd Deus non eſt in mundo, nec extra mūdum, & angelus non eſt in mundo, nec extra mundum, quia nuſquam locum habent iſtæ eſſentiæ. In hoc tamen eſt ſpeciale de anima, quia anima ſecundum eſſentiam eſt in corpore, & in nullo alio loco (loquendo de anima coniuncta,) quia anima ſecundum eſſentiam ſuā

Deus tripliciter eſt vbique.

Sicut Deus nō eſt propriè in mundo, nec extra mundum: ita & angeli.

A das eſſe corpori, dando eſſe hominem inquantum vnitur vt forma: non tamen dat corpori videre, audire, moueri, & ſic de cæteris ſecundum eſſentiam, ſed ſecundum virtutem: anima autem ſeparata habet eundem modum cum Angelo, & Deo, quia nec eſt in mundo, nec extra mundum. Et licèt quantum ad hoc quod eſt eſſe in loco propriè, idem ſit in Deo, anima ſeparata, & angelo, quia nullum eorum locatur propriè: differt tamen aliqualiter ſi accipiamus eſſe in loco, ideſt eſſe aliqualiter in illo loco, & extra illud nullo modo eſſe: nam licet animæ ſeparatæ propriè in nullo loco ſint, tamen aliquo modo in inferno ſunt animæ ſeparatæ damnatæ: ita quòd extra infernum modo nullo ſunt, & animæ beatæ ita ſunt in cælo, (licèt ibi propriè non ſint,) quòd aliqualiter ibi ſunt, & extra cælum nullo modo ſunt:
B Deus autem in cœlo eſt aliqualiter, licèt non propriè, & tamen nō ſolum ibi eſt, quia aliqualiter in inferno eſt, & aliqualiter in mari, & in terra. Et hoc modo etiam extra mundum dicitur, ſcilicet non excluſus, ideſt quòd licèt dicamus Deum eſſe extra mundum: non debemus eum dicere eſſe extra mundum, quod nullo modo ſit in mundo, quia hoc inconueniens eſſet, & cum dicitur, quod Deus eſt in mundo, quantum ad iſtum modum debet intelligi non incluſus, ideſt quòd dicimus, quod ſit in mundo, & non extra mundum, quia tunc videretur finitari: Totum ergo illud dictum Auguſtini, quòd Deus eſt in mundo non incluſus: extra mundum non excluſus: ſupra mundum non elatus: infra mundum non depreſſus: debet intelligi de eſſe Dei ſecundum eſſen-
C tiam: nam Deus ſecundum virtutem non eſt extra mundum, ſed ſolum intra mundum. Et ſic patet, quia Deus eſt ſecundum virtutem, vbi operatur aliquid, vel influit, quod eſt a virtute, tanquam a principio: ſed extra mundum Deus nullo modo influit; nam non eſt in quo influat, vel operetur. Ergo ſolum eſt Deus intra mundum ſecundum virtutem: Et ſi arguas contra, quia vbicumque Deus eſt, ibidem eſt virtus eius, quia Deus, & ſua virtus non ſunt tanquam duo diſtincta realiter, & abinuicem ſeparata: ſed Deus non ſolum eſt in mundo: ſed etiam extra mundum: ergo virtus Dei eſt extra mundum. Reſpondetur concedendo, quod Deus ſit idem, quod ſua virtus, & virtus ſit extra mundum; & tamen Deus non eſt ſecundum virtutem extra mundum.
D Differt namque Deum eſſe, extra mundum, & virtutem Dei eſſe extra mundum, vel eſſe extra mundum ſecundum virtutem: nam eſſe virtutem Dei extra mundum ſolum eſt, quòd ipſa ſit extra mundum, etiam ſi nihil operetur: tamen eſſe ſecundum virtutem, eſt eſſe per operationem cum a virtute ſit operatio: cum ergo Deus extra mundum nihil operetur, quia non eſt quid in quo operetur: non erit extra ſecundum virtutem. Et ſi arguas adhuc contra, quia virtus Dei eſt infinita: ſed mundus eſt corpus finitum, vel quædam aggregatio corporum finitorum facientium vnum finitum. Ergo virtus Dei non ſolum eſt in mundo, ſed etiam extra mundum. Reſpondetur concedēdo ſicut ante, quòd virtus Dei infinita eſt,
E & nō ſolum eſt in mundo, ſed etiā extra mundum, non operatur tamen niſi in mundo, ſi autem extra mundū eſſet aliquid in quod influeret, etiam ſi eſſet corpus infinitum in illud influeret, cum ergo ſolum Deus ſit in mundo ſecundum virtutem, & mundus eſt aliquid finitū, ergo virtus Dei eſt in aliquo finito, vel proprius dicendo, Deus ſecundum virtutem eſt in aliquo finito: ex hoc tamen non concluditur, quod virtus Dei ſit finita, ſed quòd actio Dei ſit finita, & hoc verum eſt, quod actio Dei eſt finita, quia actio non poteſt eſſe maior, quam ipſum quod fit, ſed quod fit eſt finitum, ergo operatio Dei eſt finita. Sed tamen nec propter hoc arguitur aliquod inconueniens; nam licèt Deus agat finitè, non limitatur ſua virtus, quia non agit quantum poteſt, ſed quantum vult: ſi autem ipſe ageret quātum poſſet, & ſolum ageret finitè argueretur potentia ſua finita: Deus tamen nunquam agit ſecundum vltimum

Declaratio pulcherrima cuiuſdam dicti Beati Auguſt.

Obiectio

Solutio.

Differt Deū eſſe extra mūdū, & virtutē Dei eſſe extra mundum.

Obiectio.

Solutio.

Licèt actio Dei finita ſit nō tamē concluditur, quod virt⁹ ſua ſit finita

quod poteſt, ſicut agunt potentiæ finitæ: potentia ergo eius infinita erit; ideo non ſolum eſt virtus Dei in mundo, ſed etiam extra mundum, actio Dei eſt finita: ideo Deus ſecundum virtutem eſt ſolum in mundo, eſſe namque ſecundum virtutem, nihil aliud eſt, quam agere. Cum diciitur ergo ex ſuperioribus qualiter Deus dicatur eſſe in mundo, ſiue extra mundum, & quid ſit eſſe ſecundum potentiam, aut ſecundum eſſentiam; ſecundum ergo illos modos ſuperiores Deus, non venit ad aliquem locum, nec recedit ab aliquo loco, nec aſcendit, nec deſcendit. Cum autem in ſacra ſcriptura dicitur, quod Deus aſcendit, aut deſcendit, aut venit, vel recedit, habet radicem a ſuperioribus: nam non poteſt intelligi propriè aut impropriè, quod Deus vadat, aut veniat: quia iſta pertinent ad actiones, quæ tenent ſe ex modo virtutis, & quia Deus vbique dicitur eſſe ſecundum virtutem, ſcilicet in toto mundo, quia vbique influit etiam ſecundum virtutem non poteſt venire ab vno loco in alterum, vel quod deſineret operari in vno loco, & inciperet in alio, quod eſt inconueniens: nam ſicut dicebamus de loco, & præſentem eſſe, quia quidquid eſt in loco, eſt prius loco, & ſi eſt propriè in loco, eſt propriè præſens loco, & ſic ſi impropriè eſt in loco, impropriè prius eſt loco, quia iſta duo ſe conſequuntur: eodem modo de moueri, & perdere locum, & acquirere locum: nam iſta ſe conſequuntur: quod ergo propriè mouetur propriè perdit locum, & acquirit locum: quod impropriè mouetur impropriè perdit locum, & acquirit locum, quod ergo mouetur ſecundum eſſentiam, ſecundum eſſentiam perdit locum, & acquirit locum, & quod mouetur ſecundum virtutem, ſecundum virtutem acquirit locum: ſi ergo Deus ſecundum virtutem dicitur venire ad aliquem locum: ergo oportet, quod ſecundum virtutem incipiat nunc operari in aliquo loco, in quo ante non operabatur, ſed hoc impoſſibile eſt dari, cum ſemper Deus vbique influat actualiter: quia omnia Deus gubernat: gubernatio autem eſt per actualem influentiam: ſi autem Deus manu tenere ceſſaret, omnia neceſſe eſſet confeſtim in nihilum redire, ſicut nihil ante erant, & per actionem Dei aliquid fuerunt: ſublata ergo Dei actione, ſicut ante fuerant, erunt. Reſpondetur ad hoc, quòd ſicut ante dicebamus, oportet quòd ſi Deus de vno loco ad alterum venire dicitur, quod veniat ſecundum virtutē. Et tamen eſt diſtinguendum, quia virtutis Dei duplex eſt actio generalis, ſecundum quam omnia generaliter conſeruat, & ſemper vbique inceſſanter agit: alia eſt actio virtutis ſuæ, ſecundum quam aliquid aliquando ſpecialiter agit. Prima actio virtutis Diuinæ non pertinet ad miracula; ſecunda eſt, ſecundum quam fiunt miracula. De prima actione tenet argumentum factum, quia ſecūdum illam impoſſibile eſt, quòd Deus veniat, aut vadat, aſcendat, aut deſcendat ſecundum virtutem, quia tunc neceſſe eſſet, quòd in aliquo loco Deus inciperet gubernare, in quo ante non gubernabat: nam includit contradictionem. Et patet, quia nihil, ſcilicet, nec locus, nec locatum eſt, ſine Diuina gubernatione, quòd autē fuerit aliquis locus, in quo nunc Deus incipiat gubernare eſt dicere, quod aliquis locus erat, quem ante Deus nō gubernabat, quod eſt impoſſibile, nam tunc nullo modo extitiſſet: intelligitur ergo neceſſario de ſecunda actione virtutis Diuinæ, quæ eſt ſpecialis, & tunc verum eſt, quod quando Deus venit ad aliquem locum ſecundum virtutem, quòd acquirit locum ſecundum naturam motus, & hoc quantum ad virtutem, ſcilicet quod virtus ſua, nunc operabatur. Et verum eſt, quòd virtus ſua agit aliquam operationem ſpecialem pertinentem ad ſecundum modum actionis, quam actionem non agebat ante in eodem loco. Et de iſto modo debet intelligi tota ſacra ſcriptura, quandocunque dicitur, quòd Deus venit, aut Deus receſſit: nam ſemper loquitur de aliquibus operationibus ſpecialibus. Cum ergo dicitur hic. *In omni loco in quo fuerit memoria nominis mei veniam ad te, & benedicam tibi.* Eſt ſenſus, quod licet Deus ſtaret ſecundum eſſentiam, & virtutem generalem in alio

Epilogus

Quod ſacra ſcriptura accipiatur, quod Deus veniat, aut recedat de aliquo loco.

F loco, in quo eſt memoria nominis eius, id eſt in quo ſacrificatur, & in omnibus alijs, tamen in loco illo procedere dicebatur, ſiue venire ad benedicendum, quia nouam actionem agebat ibi ſecūdum virtutem ſuam, quam ante non agebat: à nobis autem venire dicitur quia ante talem actionem non agebat, & nunc agit, tamen non venit, quia illa virtus, quæ illam actionem principiat, in eodem loco ſtabat ante, ſicut & vbique nam eadem virtus eſt ſecūdum quam Deus conſeruat & gubernat omnia operatione generali, & illa ſecundum quam agit actiones miraculoſas ſpeciales, ſed virtus illa, ſecundum quam Deus influit generaliter omnia gubernando, ſemper & vbique eſt: ergo virtus ſecundum quam agit miracula, ſemper & vbique eſt. Iſtud venire Dei ad locum, in quo erat memoria nominis eius, erat venire ad reſpondendum ad quæſtiones

G Iudæorum: nam in tabernaculo erat memoria nominis Domini in duobus locis, ſcilicet in altari holocauſtorum, & in propitiatorio: quod erat ſuper arcam inter duo Cherubim. De altari holocauſtorum patet infra vigeſimonono cap. vbi dicitur, quod ſacrificium eſſe debebat ad oſtium tabernaculi, & ibi conſtitueret Deus, vt loqueretur cum Moyſe, & præciperet filijs Iſrael. De apparitione Dei loquentis in propitiatorio in Cherubim patet infra vigeſimoquinto, & trigeſimo, & Num. 7. cap. Et ſicut in locis Deus veniebat ad reſpondendum, in alijs locis, in quibuſcunque ſacrificium fieret debitum. Et ſi quando Samuel ſacrificauit in Bethlehem, Deus reſpondit ei in ſacrificio, quia accedentibus per ordinem filijs Iſai patris Dauid, Deus

H dixit de quolibet, quòd non erat ille, quem elegerat, donec venit Dauid, vt patet primo Regum decimoſexto cap. & in alijs locis reſpondebat. Etiam quia veſtes ſacerdotales pertinebant ad ſanctificationem, non ſolum ſacrificando in loco, vbi eſſet memoria nominis eius reſpondebat, ſed etiam applicitis veſtibus ſacerdotalib. applicito enim Ephod, ſi quæreretur aliquid a Domino, reſpondebat, vt patet primo Regum vigeſimotertio cap. quando Dauid quæſiuit a Domino, vtrū viri Ceila traderent eum in manus Saul, & non fiebat ibi ſacrificium, ſed ſola inquiſitio applicito Ephod. *Et benedicam tibi,* Id eſt multiplicabo te, ſcilicet dando abundantiam bonorum temporalium; nam benedicere ſemper importat augmentationem, & iſta eſt in bonis temporalibus: nam hæc promittebat eis Deus, &

1. Re. 23

I hæc dabat, vt patet Leuit. primo, cum dicitur: Si audieritis, & in mandatis meis ambulaueritis, bona terræ comedetis. Alius ſenſus poteſt eſſe diſiungendo iſtam particulam a ſuperioribus, ſcilicet ſententia ſuperior, quod altare de terra faciatis. Et in omni loco, in quo fuerit memoria nominis Domini immolent ſuper illud, & tunc ſequitur iſta ſententia, quod ſi populus ſic faciat Deus veniet ad eum, & benedicet ei, & non eſt ſenſus, quod veniet ad locum, vbi fit immolatio, licet illud verum ſit, ſed quod totum populum veniet, ſcilicet vt omnes benedicat, & iſtud venire etiam ſpeciale eſt, nam quod Deus aliquem ſpecialiter in bonis, vel potentia, aut honore eleuet, actus ſpecialis eſt, qui non pertinet ad ſimplicem manutentionem, vel gubernationem, & iſta ſententia eſt vera: nam quando-

K cunque Hebræi bene ſe habebant ad dominum colentes eum ſecundum cæremonias legis, & non declinabant poſt Idola, Dominus multiplicabat eos, atque dabat in omnibus proſperum ſtatum. *Quod ſi altare de lapidibus feceris mihi.* Refertur ad altaria, quæ fiebant in alijs locis, quàm tabernaculo: nam altare quod erat in tabernaculi oſtio ad immolandum, erat de lignis Setim coopertum laminis æneis, & intra erat cauum: tamen in concauitate non ponebatur aliquis lapis, ſed replebatur terra vſq; ad locū, in quo ponebātur ligna ardētia alia aūt altaria, quæ fiebant coram arca ad immolandum, cum eſſet ſeparata arca, & tabernaculum, cōmuniter fiebant de lapide, quia nō poterat ita bene ſe tenere altare factum de terra, ſicut de lapidibus. Et fiebant ſic alia altaria, quæ faciebant Samuel, vel quæ faciebat Dauid, & omnes alij, qui licitè id agebāt. *Non*

ædificabis

ædificabis illud de ſectis lapidibus Lapides ſecti dicũtur lapides dolati, quia per ſectionem inſtrumentorum poliuntur. Et vetabatur hoc, vt remouerentur totaliter, & ab idolatria, & a ſimilitudine, vel occaſione, aut incentiuo idolatriæ. Nam imagines factę de lapide, vel metallo per ſculpturam mouent ad idolatrandum, cum exprimant viuentis formam, & tales colere aſſueta fuerit ſtulta gentilitas. Dato ergo quòd vetaretur Iudæis ſtatuas polire, aut fabricare: ſi non vetaretur facere altaria de lapidibus politis inducerentur per hoc facillime ad poliendum imagines: nam quando altaria, vel ſimilia poliuntur, in lapidibus illis ad decorem fiunt quædam laquearia, vel aliæ ſculpturæ florum, vel arborũ, aut animalium, & ſic facirent illis lapidibus Iudæi ſculpent ſtatuã hominis, aut alterius animalis, in quo idolatraret: nam non ſolum colebantur a gentilibus ſimi-
B litudines virorum, & fœminarum, ſed etiam ſimilitudines pecorum, & auium, atque piſcium: non permiſit ergo Deus aliquo modo polire lapides de quibus altare conſtruebatur. *Si enim leuaueris cultrum tuum.* Idest gladium tuum. *Super eo.* Idest ſuper altare. *Polluetur.* Idest pollutum erat, & non erit aptum ad immolandũ eo, ſicut ſi eſſet plenum fęcibus, ſtercoribus, aut oſſibus cadauerum humanorum, quibus maximè altaria polluebantur. Et iſto modo polluta fecit Ioſias altaria excelſorum, ne vltra in eis ſacrificaretur conſpergendo illa oſſibus humanis, vt patet quarto Regum vigeſimo tertio capitulo. Eſt autem ſententia, quòd faciendo altare ſi leuaueris gladium ſiue quodlibet aliud ferramentũ ad dolandum illud; eo ipſo, quòd polluis aliquid de illo altare erit immundum, nec debebit in eo ſacrificiũ fieri. *Non aſcendes per gradus ad altare meum.* Idest non
C pones altare ita in loco eminenti, quòd indigeas ponere gradus directos, per quos aſcendas. Et prohibentur hic omnes gradus ex cauſa infra expreſſa, ſcilicet ne reueletur turpitudo tua; ideo magis adhuc vetantur hic gradus ſcalæ lignea, qui ab infra nihil habent, quam gradus facti de lapidibus. nam in gradibus ſcalæ facilius reuelatur turpitudo, quàm in gradibus lapideis, qui ab intra caui non ſunt. Hebræi autem habebant altare aliqualiter eminens, vt cæteri, qui aſtabant, videre poſſent cum fierent ſacrificia, ſed ad illud altare non aſcendebatur per gradus politos de lapidibus, aut ligneis, ſed erat aſcenſus continuus de terra, qui paululum vniformiter tollebatur in altum, & ſic non erant aliqui gradus in quorum aſcenſione, poſſet turpitudo nudari.

An genitalia membra ſint ſecundum ſe turpia.

QVÆSTIO XLVIII.

Ne reueletur turpitudo tua.

TVrpitudo vocatur membrum genitale, quia inter cætera corporis membra de illo ſolo erubeſcimus. Et non eſt hoc turpe ſecundum ſeipſum, quia cuncta, quæ Deus fecit, ſunt valde bona, & habet iſtud mẽbrum determinatas organicas operationes a natura, ſicut cætera membra, nec minus ſeruit quàm cętera:
E nam in duobus ſeruit, primò, quia eſt vas emunctoriũ, ſiue purgatiuum fluoris aquei ſuperfluentis ex digeſtione, quàm vrinam vulgariter nominamus: Eſt etiã vas emunctorium humoris ſeminalis deciſi, qui ſuperfluus erat indiuiduo, & neceſſarius ſpeciei: in nullo ergo magis illud membrum turpe eſt, quàm oculi, vel manus. Et patet, quia iſta eſt pœna nobis data ad tempus; nam cũ fuerimus in patria vndiquidem, quia nec pãnis egebimus cooperti gloria Domini, iſta membra cuncta in patulum erunt, ſed nec de eis aliqualiter erubeſcemus, quia iam ceſſauit in eis vſus antiquior, vt ait Aug. 22. de ciu. Dei. Idem ſtatus fuit in Prothoplaſtis: nam eo modico tempore quo infęlices illi tenuerunt fęlicitatem Paradiſi: nullo modo de genitalibus erubuerunt: poſtquam verò peccauerunt, inceperunt membra illa exardeſcere, atque ipſi erubuerunt, & con-

A tegentes ea prę verecũdia latuerunt. Hoc autem fuit, quia poſt peccatum eorum in membris illis inſurrexit quidam motus concupiſcentiæ, quem ipſi rationis habentis tenere non poterant, quia valde pertinax erat, & inobediens rationi: in alijs autem non viderunt aliquem motum inſurgentem, qui repugnaret rationi; ideo intellectus, qui naturaliter valde liber, & generoſus eſt cum voluntate, videntes illam partem dominio eorum ſubijci nolentem, & ſe cum difficultate eam ſubijcere non potentes, erubuerunt. Sicut ſi vni magno domino aliquid mandanti aliquis ruſticus ſeruus eius publicè repugnaret nolens exequi imperatum, & dominus eum, aut corripere, aut ſubijcere non poſſet, valdè erubeſceret: ſicut ergo factus fuit eſt motus in primis parentibus, ita fit in nobis: nam nulla paſſio eſt magis
B repugnans rationi, quàm ea, quę eſt ad actum venereũ. Et difficilius eſt pugnare contra eam, quam contra irã, vt declarat Ariſtoteles in 2. Ethyc. Et ob hoc turpior eſt, & inſidiatrix. & nullo modo auſcultans rationem, vt declarat Philoſophus in 7. Ethyc. Sicut ergo contigit ex Dei diſpoſitione, quòd in primis parentibus peccantibus inſurgeret motus repugnans rationi in membris genitalibus, ſi ita inſurrexiſſet in manibus, aut in oculis, vel alia parte corporis, & conformiter manſiſſet eadem pœnalitas in nobis, fuiſſent manus membra verenda, ita quòd illas primi parentes abſcondiſſent, ſicut abſcõderũt genitalia; & genitalia nuda reliquiſſent nihil curantes de eis: & nos ſimiliter deceremus manus mẽbra verenda contegentes ea eodem ſtudio, quo nunc genitalia occultamus, de genitalibus nihil attendẽtes. Sed in hoc fuit altiſſima diſpoſitio conditoris: nam ſicut dedit in pęnam illam concupiſcẽtiam in illis mem-
C bris, & fecit ea pudẽda; ſi ita in manibus dediſſent; aut ex aſſuetudine demonſtrandi manus in patulum nihil erubeſceremus, & ſic nulla pęna maneret: aut ſi pudenda eſſent, ſicut antea, & nunc ſunt membra genitalia, penitus inutiles redderemur, nihil agere audentes in publicũ, quod nimis derogaret perfectioni humanæ, & neceſſitati. Idem ſi fieret in pedibus, vel in alia parte corporis extrema, maximè ſi in oculis, quia tunc aut penitus moriendum erat, quia nullus homo alterum videre auderet præ verecundia, & ſic ceſſaret communicatio politica, & œchonomica, & naturalis in viro & fœmina: ex quo neceſſe erat generationem non eſſe, & perire ſpeciem, aut illa pœnalitas totaliter inferenda erat. In nulla enim extremitate corporis hæc pœnalitas conuenienter tolerari poterat, quia extremitates
D corporis contegi non poſſunt ſicut medię, maximè ſi accidiſſet talis pęnalitas in membris actiuis; quia tunc periret actio: Deus autem ſapientiſſimus ſic ea puniuit, vt pœnalitatem infligeret, & actionem nullatenus prohiberet: nam iſtud membrum genitale non eſt actiuum, ita quòd ſit aliqua neceſſitas eius ad aliquos vſus manifeſtos: etiam eſt in medio corporis, vbi ſine labore aliquo contegi poteſt: manus autem licèt non eſſent organa operationis, quia tamẽ ſunt in extremitate corporis, conuenienter contegi ſemper non poterant, ita vt verendæ eſſent. Loquitur ergo hic ſcriptura de iſtis genitalibus membris vocans ea verenda ſecundum modum omnium hominum, qui ea verenda vocant, & turpia.

An palam cum vxoribus ſit coeundum, iuxta Cynicorum opinionem.

QVÆSTIO XLIX.

QVorundam tamen hominum opinio inſurrexit, qui iſtorum membrorum turpitudinem, ac naturalem verecundiam pro maiori parte extirpabant, dicentes non eſſe verendum, quòd viri, & fœminę coniugati in publico coirent. Quorum fundamentum erat, quòd omne quod licitè fit, manifeſtè fieri debet; ſed actus matrimonialis licitus eſt, vt ratio, & naturale ius diuinum, atque humanum comprobãt: ergo in patulo fieri debebant. Ad quod Tullius in libris

2. Ethic.

Motus repugnans rationi efficit in membris, per quę verecundia turpitudinibus

bris de republica obijcit, dicens: Eſſe rectè factũ quod in luce ſe collocari gaudet; hoc autem rectè factum .i. coitus matrimonialis, cum ſciri velit, videri non vult: ex hoc ergo ipſi vxores ſuas in publicum ducebant, & in plateis cæteris aſtantibus coibant, vt ſic ſuam opinionem firmarent, vel alios ad eam inducerent. Iſtius opinionis fundator fuit Diogenes Phyloſophus, cuius ſequaces cum ipſo eorum capite, quia contra humanã verecundiam impudicè, vt canes, coibant in propatulo ex more ſuo Cynici dicti ſunt, id eſt Canini, ſcilicet inuerecundi, vt canes: quorum tamen opinio, quia cõtra omnem humanam verecundiam erat, natura eorũ rationi præualuit, & cæteri homines eos, vt monſtra in hominibus, & totum genus humanum infamantes extirpabant. Cum ergo in publico ſic coirent, alij homines ſputa, & lutum, & lapides eijciebant ſuper eos, tanquam ſuper turpiſſimas beluas: ipſi autem per hæc in furorem accenſi clauam ferream, aut ligneam deferebant, & cum in publico ſecundum conſuetudinem ſuã coire vellent, ſiquis eos infeſtaret claua eum, tanquam hoſtem impetebant: omnium hominum tamen verecundia præualente iſtorum fatuorum Phyloſophorum error abolitus eſt: de his Auguſt. de ciuitate Dei libro quarto. *Auguſt.*

Propter duo Deus mandauit membra verenda celari.

Hæc autem membra verenda Deus mandabat cælari, & dabat modum ad cælandum ea propter duo: primò propter humanam verecundiam, & honeſtatem, & iſta maximè debebat eſſe in ſacerdotibus, vt non vilipenderentur à populo, & conſequenter miniſterium Dei contemneretur, & ideo Apoſt. 2. ad Corin. 2. capit. Admonet miniſtros altaris multum ſe habere honeſtè, vt non vituperetur miniſterium ſacerdotalem, vel ordo clericalis. *2. Cor. 2.* Et propter hoc quando aliquis ſacerdos ſe inhoneſte habet, dupliciter peccat. Primò, quia in ſe malus eſt, ſecundo, quia contumeliam infert ordini clericali, tanquam ſi vni perſonæ priuatæ iniuriam faceret, aut conuitia inferret. Et quia nimis dehoneſtabantur ſacerdotales, ſi eorum verenda quouis modo plebi paterent, vetuit occaſionem huius, ſcilicet aſcendere per gradus ad altare. Et hoc, quia fortè ipſi, vel multi eorum non vtebantur fœmoralibus. Nam licèt vſus fęmoralium repertus fuit à Semirami regina Babylonis vxore Nini regis, quod contigit pauloante Abraham, vt declarauimus Gen. 11. cap. non tamen vtebãtur omnes homines, vel omnes populi fęmoralibus. Et quia contingeret aliquos ſacerdotes accedere ad altaria, non habentes fęmoralia, & tunc nudarentur in aſcenſu per altos gradus verenda eorum. Et hoc attendit tota Eccleſia, quòd erat valde honeſtum, ideo nullus ſine fæmoralib. ad altare accedit. Et hoc maximè religioſi obſeruant, & non ſolum hanc honeſtatem ſacerdotes noſtri obſeruare debent, ſed etiam in veſtib. vſque ad terram, vel quaſi pertingãt, nam ad magnam corporis honeſtatem cunctas corporis partes contegi oportet præter manus, quæ nihil inhoneſtum habent, & quia ad operationem neceſſariæ ſunt. Etiam caput quòd omnes ſenſus demonſtrat humanos, neceſſe eſt eſſe detectum ad cognitionem ſenſitiuam neceſſariam vitæ. De pedibus autem non eſt tanta cura, & ſatis honeſti ſunt, cum quis nudis pedibus incedit: maximè quantum ad illos, quibus competit ex ordinatione profeſſionis ſuæ, ſicut eſt in fratribus fœlicis Franciſci. Nam & Chriſtus, & Apoſtoli ſic nudis pedibus ambulabant: hoc tamen obſeruato, vt non pateat pars magna crurum, quod inhoneſtum eſt. Sacerdotibus autem veteris teſtamenti hoc expreſſe mandatum eſt, quia pauci eorum vtebãtur fæmoralibus, ideo infra 28. cap. vbi agitur de veſtibus ſacerdotalibus, ponuntur fæmoralia, quibus primo debeant ſacerdotes aptari, deinde ſuperinduci cœtera veſtimenta, cum ad miniſtrandum accedunt. Secunda ratio quare Deus nõ volebat patere turpitudinem ſacerdotem aſcendentiũ ad altare, vt nõ aſſimilarentur aliquo mõ ſacris Priapi.

Inuentor fęmoralium. Gen. 11.

Cur debeant religioſi veſtes prolixas.

F

Priapo Gentilium Deo.

QVÆSTIO. L.

ERat enim Priapus Deus Gentium, qui vt ait Iſidorus octauo Ethycorum, vbi tractat de dijs Gentium vocabatur apud aliquas gentes Beelphegor, & hunc volunt eſſe illum cui Moabitides, & Madianitidis puellæ induxerunt ſacrificare Hebræos, de quo Numeri vigeſimoquinto capitulo: Iſte Deus à multis gentibus colebatur; fuit namque vir ſecundum veritatem in inſula Helleſponte in finibus Europæ, qui inſolita magnitudine membri genitalis cęteros viros admirabiliter excedebat, G quem Helleſpontici viri tanquam patriæ deſtructorem, & infamatorem in exilium tradiderunt: Græcia autem libentiſſimè ſuſcepit, quem impudicæ matronæ monſtruoſitate verenda delectatæ Deum cõmuni conſenſu illum vocauerunt. Et quia omnes gentes declinantes poſt vanitates ſuas ad hoc vitium, quia delectabile eis effrenatè tanquam beſtiæ inhiabant. Et qualis vnuſquiſque eſt, talia dicit, & operatur, vt ait Ariſtoteles in ſecundo Ethycorum: iſti habituati, & affecti ad hoc, delectabantur in agendo, & dicendo; ideo communi conſenſu turpis ille Priapus poſt mortem: Deus habitus eſt, nã in tali magnitudine virilis membri delectabantur in loquendo de illa, quia conſonabat habitui eorum, & per hoc ſeipſos ad actum incitabant venereum. H Statuerunt ei etiam talia ſacra qualia illorum impudicorum hominum ſtatui conuenirẽt. Effigiabatur autem iſte Priapus in forma virili, & formabatur ei magnum vas genitale rubrum, quod ab omnibus eum colentibus cerneretur, vt ſic magis ſaltem ex ipſa figura incitarentur. Altaria eius ponebantur in loco eminenti, vt ſacerdos in eis exiſtens ab omnibus conſpici poſſet: ibi autem ſecundum morem aliorum Deorum Gentilium immolabantur pecora, & comburebantur: ſed potiſſimum atque gratiſſimum ſacrificium Priapi erat ei imolare aſinum. Et hoc fiebat in vindictam: nam nullum erat animal, ita inimicum Priapo, ſicut aſinus erat, ideo qui multos aſinos occideret, magnum obſequium & ſingulare Priapo impendebat. I Cauſam autem huius inimicitiæ aſſignat Ouidius Faſtorum libro primo in principio ſatis turpiter in re: ſed delectabiliter in verbis pro amatoribus huiuſcemodi, ſcilicet quia aſinus Sileni ſenis ductoris Bachi eum à ſolatio Nimpharum, nondum cœpto, ſed quod in eſſe videbatur; importunis clamoribus diſturbauit, circa quæ non oportet ſtilum multum infigére, quia delectabilia in particulári propoſita, etiam ſecundum ſolam cogitationem mouent ad ſuam fruitionem, vt declarat Ariſtoteles in ſeptimo Ethycorum. De quo magis dicetur Deuteronomij nono capitulo, cum agetur de memoria peccatorum: factis autem iſtis immolationibus ſacerdos Priapi cœteris cultoribus turpior ad populum vertebatur verenda extenta toti populo pandens, quibus viſis, tam viri, quàm mulieres, ſimul ad K vera ſacrificia inhiabant in montibus, & cauernis propinquis altari, quilibet virorum eam fœminam, quam ſibi ſors tuliſſet, aut habere potuiſſet ad actus venereos accipiebat. Et iſta erat cauſa, quare apud altaria Gentilium plantabantur luci, id eſt montes denſi, vt inter fruteta ſuis libidinibus inhiarẽt. Et hoc maximè Deus cauebat, vt apud altaria non plantarent locos, aut aliquam arborem, vt patet Deuteronomij ſeptimo capitulo, & in multis alijs locis. Iſta ſacrificia cum à principio in rudibus gentibus propter intentionem delectandi introducta fuerint, poſtea in alijs temporibus ſequentibus in religionem acceperunt, putantes ſe obſequium veriſſimè præſtare Deo: vnde aliquæ mulieres, & viri, præcipuè mulieres iſta non deſiderabant propter delectari, ſed quia magnus cultus Dei in illo actu dicebatur eſſe, ferebantur in illum: nam Pontifices iſtorum ſacrorum, dicebant in hoc ma-

De imagine Dei Priapi.

Sacrificia Priapi.

7. Ethic.

Sacerdos Priapi.

A

magnum eſſe cultum Dei. Sic patet in legenda Affrę, & comitum eius, quæ fuerunt Beatiſſimæ Martyres Chriſti, & ante fuerunt infames meretrices: & hoc quidem, vt ipſæ in conuerſione ſua confeſſæ ſunt, non faciebant, vt magis ſic delectarentur multis viris ſe admiſcentes, ſed quia Pontifices deæ Veneris hoc prædicabãt, quòd cultus veneris erat in coitu, & ſic ipſa dea ſuis cultoribus placabatur: qui ergo plus coiret plus de obſequio deæ Veneri præſtabat: mulieres autem, quæ plures amatores ſuſciperẽt, plus de cultu. Et quia nullę mulieres plures amatores ſuſcipiunt, quàm illę, quę ſunt publicę proſtitutæ, illę, quę maximum cultũ Veneri impendere deſiderant, efficiebantur publicæ meretrices: & ſic Affra, & puellę comites eius factæ ſũt meretrices, non delectarentur, ſed deę Veneri ſe nimis famulari putantes. Apud Iudęos autem fuit iſte error de cultu Priapi: nam in montibus colebatur, & inter denſas arbores, atque in ſpecubus ſubterraneis congregabantur viri, & puellæ; atque qualeſcunque mulieres ad coitum. de hoc patet tertio Reg. 15. cap. cum dicitur de rege Aſa: Fecit Aſa rectum coram Domino, ſicut Dauid pater eius, & abſtulit effeminatos de vniuerſa terra, purgauitque ſordes idolorum, quæ fecerant patres eius, inſuper & Maacham matrem ſuam amouit, ne eſſet princeps in ſacrificijs Priapi in luco eius, quem conſecrauerat; ſubuertitque ſpecum eius, & confregit ſimulacrum turpiſſimum, & combuſſit in torrente Cedron. Volens ergo qualemcunque commotionem ad iſta tollere mandauit, vt taliter ſe haberent, ne aliquo modo turpitudo appareret. Et pertinent iſta duo præcepta ad determinationem præceptorum de cultu, qui intelliguntur per ſabbatum, & ſicut ſuperius præceptum de non faciendis dijs argenteis, & aureis pertinebat ad primum præceptum decalogi, in quo vocatur veritas, & vnitas diuinæ eſſentiæ. Et iſta duo diſtinguuntur inter ſe. Quia vnum pertinet ad cultum Dei determinando locum ſacrificiorum, ſcilicet quòd fiat in altari lapideo non polito, vel in altari facto de terra. Secundũ pertinet ad determinationem modi altaris, ſcilicet quòd eſſet tale, quòd non aſcenderetur illud per gradus, & hoc quantum ad honeſtatem miniſtrorum, ne reuelaretur turpitudo eorum; quod faciebat aliqualiter vilipendi miniſterium illorum.

D. Affra, cum comitibus ſuis meretricibus poſtmodũ Chriſti Martyres.

Apud Iudæos fuit cultus Priapi & cæremoniæ eius. 3. Reg. 15.

CAPITVLVM. XXI.

HAEC ſunt iudicia, quæ propones eis: Si emeris ſeruum Hebræum, ſex annis ſeruiet tibi: in ſeptimo egredietur liber gratis. Cum quali veſte intrauerat, cum tali exeat: ſi habens vxorem, & vxor egredietur ſimul: ſin autem dominus dederit illi vxorem, & peperit filios & filias, mulier & liberi eius erunt domini ſui; ipſe verò exibit cum veſtitu ſuo. Quod ſi dixerit ſeruus: diligo dominum meum & vxorem ac liberos, non egrediar liber: offeret eum dominus dijs, & applicabitur ad oſtium, & poſtes, perforabitque aurem eius ſubula & erit ei ſeruus in ſeculum. Si quis vendiderit filiam ſuã in famulam, non egredietur, ſicut ancillæ exire conſueuerunt. Si diſplicuerit oculis domini ſui, cui tradita fuerat, dimittet eam: populo autem alieno vendendi non habebit poteſtatem ſi ſpreuerit eam. Sin autem filio ſuo deſponderit eam iuxta morem filiarum faciet illi. Quòd ſi alteram ei acceperit, prouidebit puellæ nuptias & veſtimenta, & pretiũ pudicitiæ non negabit. Si tria iſta nõ fecerit, egredietur gratis abſque pecunia. Qui percuſſerit hominem volens occidere, morte moriatur. Qui autem non eſt inſidiatus, ſed Deus illum tradidit in manus eius; conſtituam tibi locum, in quẽ fugere debeat. Si quis per induſtriam occiderit proximum ſuum, & per inſidias: ab altari meo euelles eum, vt moriatur.

Diſt. 33. cap. ab exordio. Iudicia de ſeruientibus.

Leui. 25. Deute. 15. Deut. 18. Hebr. 12.

Ioſu. 2. Deut. 19. Ierem. 34.

Leui. 24.

Hæc ſunt. Deſcriptis ſupra præceptis moralibus, hic agitur de præceptis iudicialibus, & de quibuſdam cęremonialibus. Et diuiditur in duo, quia primo agitur de ipſis præceptis: ſecundo admonetur populus, & in ducitur, vt viuat in eis: quaſi in medio vigeſimitertij capituli, ibi: Ecce ego mittam.

Quatuor præceptorum genera apud Hebræos, & de differentia eorum inter ſe.

QVÆSTIO PRIMA.

CIrca iſta præcepta eſt notandum, quòd ſecundum, quòd ſupra diximus præcedenti capitulo, præcepta ſunt quædam regulæ directiuę actuum humanorum in finem ſuum. Erant autem quatuor genera iſtorum in finẽ ſuum. Erant autem quatuor genera iſtorum præceptorum. Quędam ſunt, quę ita adhęrent ipſi intellectui practico, quòd nullo modo de eis dubitari poteſt, & vocantur iſta præcepta, quę ſunt prima principia, vt quòd bonum eſt agendum, quòd malum eſt non faciendum. Et quia præcepta ſunt leges, autem ponuntur à legiſlatoribus ad erudiendos ſubditos: illa ergo, ad quæ quilibet naturaliter eruditus eſt, quia eſt determinatus ad ea, & in actu eorum, non debent tradi in aliqua lege, quia illud eſſet ſuperfluum; ideo de talibus, quòd bonum eſt agendum, quòd non eſt malum appetendum, non datur aliqua lex, nec humana, nec diuina. Secundum genus præceptorum erat, quòd immediatè ſurgit ab ipſis primis principijs intellectus practici, & per paruam illationem cognoſcuntur, vt quòd nõ eſt furandum, non adulterandum, non occidendum, patrem honorandũ, Deum colendum: hęc tamen quia ſunt concluſiones prouenientes a primis principijs iuris naturalis, ſiue intellectus practici, & non ſunt ipſa practica principia, licèt cuilibet nota eſſe poſſunt, & faciliter, & licèt quilibet audiens ea immediatè aſſentiat eis, tamen non quilibet erit in actu iſtorum, id eſt non quilibet determinabit ſe ad iſta, vel cognoſcet ea, quia intellectus noſter determinatus eſt, niſi reſpectu notiſſimorum; ideo iſta, quę pertinent ad ſecundum genus, aliqualiter debebant explicari, & ſic Deus explicauit ea in monte Sinai, dicens ea toti populo in voce turbæ. Et licèt iſta data fuerint Iudæis, non obligabant ſolos Iudæos, ſed omnes alias gentes: quia iſta præcepta non habent præcipuam obligationem ſuam ex datione, ſed ex naturali dictamine rationis: licèt verum ſit, quòd latio eorum cauſauerit aliqualem obligationem: nam magis obligati ſunt Iudæi ad obſeruandum iſta præcepta, quàm aliæ gentes pro tempore, quo lata ſunt, & pro toto tempore ſtatus veteris teſtamenti. Et ideo ſi contemnerent, magis peccabant, quam aliæ gentes: cũ ergo naturale dictamen, quod ſemper fuit in hominibus, & ante datam legem, & tempore legis datæ, manſerit in hominibus tẽpore legis nouæ: neceſſe erat manere iſta præcepta moralia. Tertium genus præceptorũ erat, quod deriuabatur ex ſecundo genere præceptorũ, ſcilicet ſecundum quæ dirigitur homo, vt bene ſe habeat ad proximum ſuum, & ei non noceat: iſta nõ ſunt nota cuilibet, ſed ſolùm ſapienti: quia non immediatè naſcuntur ex principijs iuris naturalis, ſed mediantibus quibuſdam magnis illationibus: & iſtud genus præceptorum non totaliter oritur a iure naturali, ſed pro quadam parte: pro alia autem a præceptis ipſorum legiſlatorum, ſcilicet a voluntate eorum. Quartum genus præceptorum erat, quod nullo modo eſt notum, nec dependet a radice iuris naturalis, ſed a ſola voluntate legis conditoris: & illud reperitur interdum in legibus humanis, quantum ad taxationes pœnarum, & terminorum præfixiones, & hoc reperitur in lege veteri, in genere præceptorum cœremonialium. Iſta ergo duo genera præceptorum, quæ vocantur iudicialia, & cœremonialia, cum non dependeant a ratione naturali perfectè: ſed a voluntate conditoris veteris teſtamenti, inquantum erat vetus teſtamentum: Cum vetus teſtamentum ſecundum ſe inquantum vetus erat, ablatum eſt, neceſſe eſt, quòd iſta præcepta, quæ ſolum habebant auctoritatem manendi, & ligandi ſecundum quòd erant conſtituta per auctorem veteris teſtamenti, delerentur: ita quòd nihil magis ligarent, quàm ſi nunquàm ſtatuta fuiſſent. Licèt quantum ad

Primum gen' præceptorum.

Secundũ

Licèt præcepta decalogi data eſſent Hebræis: non tamen eos ſolos obligabant.

Tertium

Quartũ.

ad hoc eſt diuerſitas, quia præcepta cœremonialia non ſolum non obligant: imò nullo modo ſunt ſeruanda: nã præcepta cœremonialia principaliter ſecundum ſenſum literalem, (quem aliqui allegoricum vocant,) erant ſignatiua eorum, quæ fieri debebant circa Chriſtum actorem noui teſtamenti. Et ſecũdario literaliter ſignabant ea, quę figurabat litera in cortice ad emundationem gentis ſtatus illius: illi ergo, qui iſtas cœremonias obſeruabant in veteri teſtamento, obſeruabãt eas tacitè, vel expreſſe ſub proteſtationem Meſſiæ futuri, prout per illas vocabatur Meſſias venturus. Quod autem nunc obſeruarentur, erat proteſtari Chriſtum nõdum veniſſe ad ſumendum carnem, ſed adhuc expectari, quod eſt deſtruere veritatem totius noui teſtamenti, dicentis Chriſtum veniſſe, & redemiſſe nos. Et propter hoc dicebat Apoſtolus ad Gala. 5. cap. Si circuncidimini Chriſtus vobis nihil prodeſt. quaſi dicat: ſi circuncidimini, per ipſam circuncīſionem, quàm ſuſcipitis, tanquam neceſſariam ad ſalutem, proteſtamini Chriſtum nõ veniſſe, quia iſta cœremonialia veteris teſtamẽti ſignabãt Chriſtũ futurum: & ſi vos ſic proteſtamini, Chriſtus vobis nihil prodeſt, quia dicitis eum nõ veniſſe, & nihil egiſſe. Licèt inter iſta cœremonialia, quædam ſunt, quæ non tangunt directè ſignificationẽ Chriſti venturi: ſed mundiciam populi illius, & ſanitatem. Et hæc licèt non debeant teneri in lege, ſcilicet quòd detur lex, quòd ſeruentur quaſi obligarent: tamen quòd aliquis ſeruet propter conſiderationem ſanitatis, aut aliam cauſam talem, non aduertendo aliquo modo, quòd iſta dicta fuerint, & oportebat ea ſeruari, non peccat: ſicut circa cibos, qui vetabantur in lege veteri, vt non comedere porcum, & anguillam, & ſic de cœteris: nam iſta fortè nociua ſunt alicui, vel ſecundum ſe non ſunt ſana: quòd ergo illa, quæ ibi vetabantur, non comedamus, non eſt peccatum, ſi non comedamus ea, quia vetantur, ſed quia ſana ſunt: ſi autẽ ea comedere nolemus, qui putaremus nos obligatos ad non comedendum ea, iam peccabamus, quia proteſtabamur illam legem manere in ſuo vigore, quòd repugnat ſtatui noui teſtamenti. Alia tamen ſunt cœremonialia, quæ nullo modo ſeruare licet: nec quia præcepta ſunt in lege antiqua, nec ex alia cauſa: vt circuncīſio, & immolatio ſacrificiorum, & obſeruatio Azymorum: nam iſta, & ſimilia, ſunt præcipuè cœremonię veteris teſtamenti, in quibus principaliter ſtabat vis totius legis, & ſignatio futurorum: quocunque ergo modo aliquis ſe nunc circuncideret, repugnaret directè ſtatui noui teſtamenti, quia agebat id quod confirmabat totam antiquam legem, Vel ſi aliquis immolaret Deo capram, aut arietem, vel aliquid tale: directè repugnabat nouo teſtamento, quia iſta ſacrificia directè, & principaliter ſignabant ſacrificium noui teſtamenti, ſcilicet Chriſtum: quæ agendo quomodocunque notaremus Chriſtum adhuc immolandum, quod falſum eſt, quia Chriſtus ſemel mortuus eſt, & iam non moritur, & mors illi vltra non dominabitur: de quo ad Hebr. 8. capitulo. Obſeruare ergo præcepta cœremonialia de quibus primo diximus, Inquantum fuerũt data in lege veteri, & inquantum dicimus ea obligare, mortiferum eſt. Obſeruare autem præcepta cœremonialia, ſecunda quocunque modo obſeruentur, ſiue vt ſunt data in lege veteri, & credamus ea obligare, ſiue alias peccatum graue eſt. Præcepta autem iudicialia, cum etiam data fuerint ad ſolam directionem illius populi, qui faciebat vnam ſpecialem politiam, vt patet ſupra decimonono capitulo & Deuteronomij ſeptimo capitulo, quia Deus eum accepit in populum familiarẽ, & peculiarem de cunctis tribubus, & gentibus terræ, ſicut quælibet politia ſpecialis ſuas leges habet directiuas ſpecialiter illi politię: deſtructo ergo ſtatu politico, oportet deſtrui leges regulatiuas politię. Cum ergo ille populus Dei: qui fuit Iudaicus. Et quædam ſpecialis politia mutauerit ſtatum illum adueniente Meſſia, qui erat conſumatio illius ſtatus: neceſſe erat leges datas ad ſpecialem regulationem illius ſtatus perire. Huiuſmodi autem ſunt pręcepta legalia, quæ erant ſolum directiua illius po-

Differentia inter præcepta cæremonialia & iudicialia.

Gal. 5.

Quædam ſunt cæremonialia veteri teſtamenti quæ in lege noua nullo modo ſeruari debent.

Hebr. 8.

F puli, vt erat ſub illo ſtatu: quòd ergo aliquis nunc obſeruet illa præcepta iudicialia, dicens illa obligare vſque nunc eſſet dicere manere ſtatum veteris teſtamenti, quod erat redire in omnia inconuenientia propria: mortiferum ergo erat, obſeruare præcepta iudicialia iſto modo. Quia tamen præcepta iudicialia ſunt leges datę, ad conſeruationem alicuius politiæ, ſi fortè illa conueniant politijs temporis noſtris, poterimus illa accipere pro directione noſtra: non tanquam obligantia ad cuſtodiam, ſed quia nos ea nouiter ſtatuimus, & eis vim obligandi tribuimus. Sicut ſi aliquis princeps in terra ſua ſtatueret, ſic fieri vt in iſtis præceptis iudicialibus continebatur, ita quòd ipſe ea ſtatueret, & tunc ea obligare inciperet, notificaret ea non obligaſſe a principio. Et iſto modo Eccleſia approbauit quaſdam

G iſtis legibus, & ſtatuit eas ſeruari, vt patet extra de homicidio, & extra de adulterijs, & ſtupro, & extra de iniurijs, & damno dato, & nunc nos illas obſeruamus, non ex auctoritate Dei illas in veteri teſtamẽto condentis, quia illa legiſlatio tranſijt, cum ipſe noluerit eas leges durare in ęternum, ſed vſque ad aduentum Meſſię, ſed obſeruamus ex auctoritate Eccleſiæ de nouo inſtituentis: & nihil magis eſt Eccleſiam, vel aliquem principem condere, & approbare iſta pręcepta iudicialia, vt obſeruentur in patria ſua, quàm vnam terram accipere leges alterius. Vt patet de Romanis, qui acceperunt leges a Gręcis: nam Romani decem viros Athenas miſerunt, qui leges ex auctoritate Solonis, in Latinum de Græco ſermone transferentes, decem tabulis expoſuerunt. Et quia poſtea Romanis iſta legiſlatio perfecta

H viſa non eſt, duas tabulas addiderunt, facientes duodecim tabulas: vnde apud legiſtas vocantur leges duodecim tabularum, quæ in digeſtis continentur. De his Paulus Oroſius 2. de Ormeſta Mundi. Et Iſidorus Eth. lib. 5. cap. 1. Et in decretis 8. diſt. cap. Moyſes. Conſtat tamen quòd Romani non acceperunt illas leges Solonis, tanquam putarent ſe obligatos legibus Solonis, quæ ad ſolos Athenienſes, datę erant, ſed accipiebant eas tanquam dicta viri ſapientes, vt ſi placeret eis aſſentire illis, ſtatuerent eas, & darent auctoritatem legum, ſin autem relinquerent. Ita nos accipimus præcepta iudicialia data a Deo, tanquam dicta ſapientis viri, & non tanquam dicta alicuius legiſlatoris nos ad cuſtodiendum obligantis. Quod autem ſeruare præcepta iudicialia, non repugnet ſtatui noui teſtamenti, ſicut

I ſeruare cœremonialia patet, quia præcepta iudicialia dabantur Iudæis, qui erant vna ſpecialis politia, tanquam directiua illius politiæ: & non dabantur ad ſignandum aliquid futurum in nouo teſtamento, ſicut ſignabant cœremonialia; ideo dato quòd cuſtodiantur, non derogant ſtatui noui teſtamenti, quia non ſignarent cœremonialia ſi obſeruarentur, vt ſupra declarauimus: ſi autem dicantur aliquo modo iudicialia eſſe ſignificatiua, vel figuralia, non eſt per ſe, ſed per accidens, inquantum dabantur populo cuius erat ſtatus totus figuralis perfectionis, & veritatis, quam expectabant in conſummatione ſtatus illius: magna ergo diffe

K rentia eſt in obſeruatione legalium, ſiue cœremonialium, & in obſeruatione iudicialium. Nam cœremonialia per ſe derogant ſtatui noui teſtamenti: iudicialia autem non repugnant, niſi per accidens.

Iudicialia in aliquo ſi inter præcepta inueniantur noſtra politia conuenientia obſeruare illud peccatũ nullũ eſt.

Eccleſia conſtituit aliqua præcepta de iudicialibus vet. teſt.

Romani acceperũt leges a Græcis & libris Solonis. Oros.

Magis repugnat ſtatui noſtro obſeruare præcepta cæremonialia, quã iudicialia.

Quare omnes gentes non accipiunt præcepta à Deo inſtituta, cum illa ſit rectiſſima.

QVÆSTIO II.

SEd circa hoc quæres, cum intentio legiſlatoris politiæ, ſit dare recta leges cõſeruatorias ſtatus politici & conſtet, quòd apud homines non eſt certitudo in legibus quas dant, ſcilicet quòd prudentia ſua non ſufficit totaliter ad inquirendum rectas leges. Ideo aliquando dant malas leges. Et quando homines inuenirint,

niunt, quòd aliquis fuit prudentiſſimus legislator eorum, qui eum præceſſerant, innitebantur prudétiæ eius magis, quàm alterius legiſlatoris: quia ergo conſtat, quòd Deus eſt prudentiſſimus, imò eſt pura prudentia, & impoſſibile eſt eum errare: neceſſe eſt, quòd leges illæ quas dat alicui populo, ſint bonæ, quod non contingit de alijs legiſlatoribus, quia quantuncunque aliquis legiſlator prudens ſit, poteſt errare in legiſlatione, & leges ſuæ poterunt eſſe malæ, vel ſimpliciter, vel ſecundum quid: deberent ergo omnes politiæ accipere leges iudiciales, quas Deus dedit, cum impoſſibile ſit, eas eſſe male poſitas. Reſpondetur, quòd politiarum, & principatuum, quidam ſunt boni ſimpliciter, quidam ſunt boni huic vel illi genti, ſecundum q́ ſępe declarat Ariſt. in 3. & 4. Polit. Nam principatus Monarchicus ſecundum ſe optimus eſt, quia magis aſſimilatur optimo principatui naturali, de quo dicit Ariſt. in vlt. propoſit. 12. Meta. q́ entia nolunt male diſponi: mala eſt pluralitas principum, bonus eſt ergo vnus princeps. Iſte tamen non eſt multum conueniens politijs, quia eſt periculoſus, vt declarat Ariſt. in fi. 3. Polit. nam difficile eſt omnia committere vni, quia illo male agente, cuncta deſtruentur, maximè cum non conſtet de bonitate illorum, qui ſunt Monarchæ: potiſſimè qñ non eliguntur, ſed veniunt per ſucceſſioné. Poſt hunc principatus Ariſtocraticus eſt optimus, cùm communitas regitur per plures, & virtuoſos, & quilibet habet magis de poteſtate, ſecundum quòd maioris virtutis eſt: ſed iſte principatus non conuenit cuilibet politiæ, cùm ſit multum ſeditioſus, & occaſio inuidię inter eos, qui potentes, & magni ſunt: ná quibuſdam electis, alij qui non eliguntur, per hoc innuuntur, non eſſe ita boni, & virtuoſi, ſicut illi, qui eliguntur, quod magná radicem inuidiæ, & ſeditionis præſtat. Concludit ergo Phyloſ. in 3. Polytic. principatum Democraticum eſſe bonum politiæ: nam licèt non ſit bonus ſecundum ſe, cùm ſit vnus de imperfectiſſimis principatibus, quia eſt vnus de tribus malis, eſt tamen ſecurus, cùm non ſit ſeditioſus: nam principatus Democraticus eſt principatus popularis, ideſt in quo omnes de populo æqualiter dominari poſſunt. Et ſic adinuicem non inuidebunt: ſicut ergo eſt de politia, ita eſt de legibus: quia leges ponuntur ad directionem ſtatus politici: quia ergo quædam politia, ſiue ordo politicus eſt per ſe, & ſimpliciter bonus, licèt fortè illa nulli populo conueniat: ita erunt leges correſpondentes illi politiæ, quæ erunt ſimpliciter bonę, & tamē fortè nulli politiæ conueniēt. Aliæ ſunt politiæ, ideſt ordines politici conuenientes huic, vel illi populo, & ſecundum hos dabuntur leges conuenientes huic populo, vel illi.

12. Met.

3. Polit.

An debeant dari leges alicui politia ſimpliciter bona.

QVAESTIO. III.

NVnquid ergo quando aliquis legiſlator inquirit leges pro aliquo populo, debet dare illi populo leges, quæ ſunt ſecundum ſe, & ſimpliciter bonæ, vel leges, quæ ſunt bonæ illi populo. Reſpondetur, quòd non debet dare leges ſimpliciter bonas, ſed leges bonas alicui populo. Et patet hoc in medicis, ſi enim medicus dat ægrotanti cibum, aut potum: nunquid debet ei dare cibum, qui eſt ſimpliciter ſanus, vel cibū, qui eſt ſanus illi ægrotanti: manifeſtum eſt, quòd ſi det cibos illi ægrotanti ſimpliciter ſanos, deſtruet illū, quia cibi ſimpliciter ſani ſunt illi, qui conueniunt corporibus ſimpliciter, & totaliter ſanis: ſed conſtat, quòd non eſt idem ſanum in cibo homini ęgrotāti, & ſano: debet ergo medicus dare ægrotanti non cibum, qui eſt ſimpliciter ſanus, ſed cibū, qui eſt illi ſanus. Sic etiam ſi aliquis educaret pueros teneros, non deberet eis dare cibū, qui eſt nutritiuus ſimpliciter, ſed qui eſt nutritiuus illorum;

A nam cibus, qui eſt nutritiuus ſimpliciter eſſet fortis, & indigeſtibilis pueris delicatis. Debet ergo legiſlator in dando legem obſeruare, quòd non det legem bonam ſimpliciter, ſed bonam illi politiæ, quia fortè ille populus erit imperfectus, & non poterit tolerare legem bonam ſimpliciter: ſi enim requirantur omnes legiſlationes humanæ in diuerſis politijs, nō reperientur aliquæ leges, quæ ſint bonę ſimpliciter, quia in omnibus reperientur aliqui defectus, nec tamen propter hoc illæ leges dicebantur malè poſitæ, ſed valde bene, quia dabantur ſecundum conformitatem finis politici, & conuenientiam indiuiduorum politiæ, imò ſi talis lex vellet tollere omnes defectus, ita quòd eſſet bona ſimpliciter, tam mala redderetur, quia non conueniret illi politiæ, cui dabatur, cùm deſtrueret totum ſtatum politicum, ſicut declarauimus ſupra præced. cap. ſcilicet, quòd ſtultæ ſunt illæ leges humanæ, quæ legem diuinam volunt totaliter imitari. Conſiderando ergo, vt diximus, per omnes legiſlationes tam humanas, quàm diuinas ſola lex Chriſti noui teſtamenti reperitur, quòd ſit lex ſecundum ſe bona, & ſimpliciter: nam nec legiſlatio veteris teſtamenti fuit bona ſimpliciter, quia aliqua mala permiſit propter imperfectionem eorum, quibus dabatur: lex autē noui teſtamenti eſt bona ſimpliciter, quia nullum malum permittit, vt patet diſcurrendo per totam. Et ſi dicas, quare ergo lex noui teſtamenti prohibuit omnia mala, cùm aliqua permiſerit lex vetus, vel è contrario: quare lex vetus permiſit aliqua mala, cùm nulla permittantur in nouo teſtamento? Reſpondetur, quòd lex vetus dabatur vni ſoli genti, ſcilicet, genti Iudæorum quam Deus accipiebat in populum peculiarem de cūctis populis terræ per illam legem, vt patet ſupra 19. cap. cum dicitur: Si audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum eritis mihi in peculium de cunctis populis. Debebat ergo iſta lex, vt bona eſſet, conformari ſtatui illius gentis, cui dabatur, ſicut menſura, & menſuratum cùm iſtæ leges ſint menſuræ actuum humanorū: ſed illa gens erat imperfecta: ergo aliqua, quæ ad imperfectionem pertinerent, el permittenda erant. Aliæ etiam cauſæ ponuntur ſupra pręc. cap. Lex autem noui teſtamenti non fuit data aliquibus populis ſpecialiter, ſed toti mūdo, vt patet Matth. 28. cap. cum dicitur: Ite per vniuerſum mundum, & prædicate Euangelium omni creaturæ, non ergo debebat conformari ſpecialiter conditioni alicuius gētis. Ratio autem huius magis ſumitur à fine, pro quo ponitur aliqua legiſlatio, de quo magis diximus præc. cap. Reuertentes ergo ad id quod intendebamus poſtquam radices rationis poſuimus, dicédum quòd Deus dedit Iudæis præcepta iudicialia, & illa non erant bona ſimpliciter, cùm populus ille non eſſet bonus ſimpliciter, nec diſpoſitus ad hoc diſpoſitione propinqua, & ipſa lex vetus cuius quædam pars ſunt præcepta iudicialia non ſit perfecta, nec præcepta legalia erunt perfecta ſimpliciter, ſed erant talia, qualia conueniebant illi populo. Et quia non ſunt omnes populi taliter diſpoſiti qualiter Hebræi tunc erant, ideo non ſunt bona cuilibet populo ea, quæ bona erant Iudæis; ideo licèt illa pręcepta fuerint ſine dubio bona, & cōuenientia Iudæis, non tamen conueniunt nobis, quia non habemus eandem diſpoſitionem, quam ipſi. Et quando dicitur, quòd quia Deus eſt perfectiſſimus legislator, non potens errare in legem, quàm dat, omnes populi deberēt accipere pro ſe illas leges; non valet conſequentia: nam licèt impoſſibile ſit, quòd illa lex quam Deus dat alicui populo ſit illi populo mala, tamen ſatis poſſibile eſt, & ſic eſt de facto, quòd eſſet pro alijs populis mala: nam multa ponuntur in iſtis pręceptis iudicialibus Hebręorum, quæ obſeruata militarent contra ſtatum politiæ noſtræ. Nō decet ergo, quòd Eccleſia, vel aliquis princeps de modernis confirmet omnia iſta ſtatuta iudicialia, promulgando ea tanquam leges ſubditis ſuis. Circa ea, quæ hic dicuntur conſiderandum, quòd ſicut ſupra ponebantur præcepta moralia dirigentia partē cōcupiſcibilē, & iraſcibilē, & rōnalē; ita in iudicialibus dirigitur quælibet iſtarū viriū. Et primo agit hic de directione

Si aliqua lex vellet tollere omnia mala eſſet mala ſimpliciter.

B

Inter oēs legiſlationes ſola lex euāgelica eſt totaliter bona.

C

Mat. 28.

D

Deus dedit Iudæis præcepta iudicialia, & illa nō erant totaliter bona, q̄a populus Iudæus non erat totaliter bonus.

E

Quāuis Deus ſit legiſlator optimus, non tamē eſt populi debēt accipere leges, q̄ ipſe alicui populo ſpecialiter tribuit.

ctione

ctione iraſcibilis : tendit autem iraſcibilis in aliquod magnum, & arduum, & ſic dicuntur ſpes, & deſperatio pertinere ad iraſcibilem, quæ ſit circa magnum, & arduum : ſpes quidem in proſequendo, deſperatio in fugiendo. Eſt etiam iraſcibilis ad aliquid malum ſub ratione deſtructiuis, & iſto modo irati dicuntur appetere vindictam appetentes deſtruere id, quod ſub ratione dehonorantis, iniuriantis, vel contemnentis apprehenditur, vt patet in ſeptimo Ethycorum. Et quantum ad vtramque partem dirigitur hic iraſcibilis. Primò quantum ad proſecutionem ardui : nam hoc pertinet ad dominia, quia dominari alijs aliquid eſt magnū, & quia dominus dicitur, qui habet ſeruum, agitur hic de ſeruis quomodo emantur, & liberentur. Secundò ordinatur ad ſecundam partem in quantum per iraſcibilem proſequimur aliquid tanquam malum ad deſtruēdum, & huiuſmodi eſt per deſtructionem percutiendo aut occidendo, de quo agitur ibidem. *Qui percuſſerit hominem* Circa primum. *Hæc ſunt iudicia.* In Hebræo dicitur. *Et hæc ſunt iudicia.* Ponitur ibi iſta coniunctio, & quia coniungit ſuperiora: nam hic non eſt caput rationis, ſed Deus dixit Moyſi omnia iſta, & ſuperiora ab illo loco. *Dixitque præterea Dominus ad Moyſen.* Et illa erant aliqualiter moralia, & aliqualiter cœremonialia, ſecundum quòd præcedenti capitulo declaratū eſt, hic incipiebant iudicialia. Et quia Moyſes continuauit iſtum ordinem in narrando incipiens ab illis, & continuans iſta, ne fortè putaret populus, quòd iſta eſſent talia, ſicut illa erant ante priora cœremonialia : ſic putarent iſta eſſe cœremonialia : vt ergo diſtinguerent dixit: *Et hæc ſunt iudicia.* Ideſt iſta quæ ſupra dixi cœremoniæ erant, & nunc hæc, quæ dicturus ſum, iudicia ſunt. *Hæc ſunt iudicia* Ideſt leges ad iudicādum in cauſis foralibus. Iudicium autem dicitur actus iudicandi, ſcilicet actus rationis practicæ determinātis quid oporteat eligere, & pertinet ad prudentiam quantum ad partem ſuam, quæ vocatur eoſmeſia : ſicut conſiliari pertinet ad prudentiam ſecundam partem, quæ vocatur eubolia, de quibus Ariſt. in 6. Ethyc. Aliquando accipitur iudicium pro ipſa exhibitione iuſtitię, ſcilicet pro actu imperato à iuſtitia: nam iuſtitia eſt, per quam iuſta facimus, iuſta volumus, iuſtorum operaturi ſumus, vt patet in 5. Ethyc. Vel iuſtitia eſt conſtans, & perpetua voluntas reddens vnicuique quod ſuum eſt, vt patet ff. de iuſtitia, & iure in l. iuſtitia, & Inſtituta de iuſtitia, & iure in principio. Ille ergo actus, qui eſt reddere vnicuique quod ſuum eſt, vocatur iudicium: & iſto modo loquitur ſcriptura Gen. 18. c. cum dicitur : Scio, quòd præcepturus ſit filijs ſuis, & domui ſuæ poſt ſe, vt cuſtodiant viam domini, & faciant iuſtitiam, & iudicium. Facere iuſtitiam eſt habere mentem rectam ad diſtribuendum vnicuique quod ſuum eſt. Facere iudicium eſt ipſum bonum, quod mente tenemus opere exequi, ſic etiam dicitur in Pſalm. Donec conuertatur iuſtitia in iudicium. Tertio modo accipitur iudicium pro lege, ſecundum quam iudicandum eſt. Et vocatur lex iudicium a priori, vel à poſteriori : à priori quidem, quia ipſa lex per iudicium rationis facta eſt: nam ad condendum legem requiritur prudentia politica ſu legiſlatore, vt patet in tertio Politicorum. Vel vocatur lex iudicium à poſteriori, ſcilicet ab actu iudicandi, qui per eam fit : nam iudices debent ſequi in iudicando leges poſitas, & non initi ſenſui, vel prudētię ſuę vt patet extra de conſt. in c. Canonū ſtatuta, ſ. Canonū ſtatuta ab omnibus obſeruanda ſunt, & nemo in actionibus, vel iudicijs ſuo ſenſu, ſed eorum auctoritate ducat, & eodem titulo, in ca. non initatis prudentiæ tuæ: prudentiæ ſuæ ille inititur, qui ea, quæ dicenda vel agenda euidenter decretis patrum præponit. Et ex hoc multum arguebat Ieſus Phariſæos, qui initentes ſuo ſenſui legem Dei peruertebant : vt patet Marc. 7. capitul. cum dicitur : Vos autem mutaſtis legem Dei, propter traditiones veſtras. Et iſto modo accipitur hic iudicium. *Hæc ſunt iudicia.* Ideſt leges quas habebitis ad iudicandum in cauſis litigiorum : & nō ſolum iſta ſunt iudicia: quia cum plures caſus emergerent quam

Iudiciū quot modis accipiatur:

Quid ſit iuſtitia.

Marc. 7.

F datæ eſſent leges, ipſi iudices, qui ſapientes, & gnari erant, determinabant ſecundum conſcientiam ſuam: vt patet Deut. primo ca. nam ex hoc ſapientes eſſe debebant, & ſi ſapientia eorum non ſufficiebat ad determinandum in talibus caſibus, reducebatur cauſa ad Moyſen, qui vel prudentia ſua, vel conſulendo Deum reſpondebat, vt patet ſupra 18. cap. cum dicitur: Quidquid autem grauius erat reducebant ad eum, ipſi autē tantummodo faciliora iudicantes. *Quæ propones eis.* Dicit Rabbi Abraham Aben Ezra, quòd iſta iudicia poterant proponi dupliciter, quia vel in verbo dicēdo ea coram toto populo, vel in ſcripto dando ea in ſcriptis toti populo, vt cuſtodirent ea. Sed quæres quomodo fuerunt propoſita. Reſpondetur quòd ſolum fuerunt propoſita in voce : nam ſcripturam nullam vidit

Rabbi Abē Ezra.

Quæſitū Reſpōſio.

G populus, quando propoſuit ea Moyſes eis, vt patet infra 24. cap. cum dicitur : Venit ergo Moyſes, & narrauit omnia verba domini plebi atque iudicia, reſpondit que cunctus populus : Omnia verba domini, quæ locutus eſt faciemus. Et ſequitur: Scripſit autem Moyſes vniuerſos ſermones domini, & mane conſurgens ædificauit altare: & ſic primo fuerunt promulgata quā ſcripta. Et ſatis eſt ratio in patenti. Nam ſi iſta verba ſcribi debebant, proderat ſcriptura eorum ſolum, vt ipſi populares retinentes ea in ſcriptis, ſcirent ea, atq; dirigerentur per ea: ſed iſtæ antequam promulgarentur populo non erant leges : nam licèt principes condant leges, non habent vim legum, donec conſentiente populo promulgentur. Cum ergo iſtæ leges darentur Hebræis, donec ipſi conſentirent non erant leges :

H quòd ergo Moyſes ſcriberet iſta verba donec conſentiret populus videbatur eſſe ſtultum, vel labor dubius: quia forte non conſentiret populus, poſtea & tunc illa ſcriptura eſſet ſuperflua : ſed populus non poterat conſentire, donec ſciret quid erat illud, in quo deberet conſentire : oportebat ergo, quòd dicerentur eis illa verba domini, vt viderent ſi vellent conſentire ad obſeruandum, & poſt conſenſum eorum ſcriberentur tanquam habentia vim legum : & hoc totum tangitur in illa litera, cum dicitur quòd Moyſes narrauit plebi omnia verba domini : & tunc ſequitur, quòd ipſi reſponderunt dicentes velle obſeruare omnia, quæ dicebantur : quaſi per hoc darent vim legi, vt tanquā lex obligaret : nam ſi conſenſus eorum nihil conferret

I legi, ita quòd non daret ei vim legis, data illa lege a Domino non oportebat eos reſpondere ſe conſentire, vel non conſentire : quia etiam ſi nollent, illa eſſet lex, & tenerentur ad illam : ſed falſum eſt, nam Deus petiuit ab eis conſenſum, vt magis patet ſupra 19. capitulo perſuadendo eis vt conſentirent reducendo ad memoriam beneficia eis exhibita: & promittens alia in futurum. Cum dicitur: Vos ipſi vidiſtis quæ fecerim Aegyptijs: & quomodo portauerim vos ſuper alas aquilarū: ſi ergo audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactū meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis. Conſentientibus ergo popularibus, tanquam iam lege habente vim obligandi, Moyſes ſcripſit illam, vt patet ibidem. *Si emeris ſeruum.* Primo incipit a ſeruis, qui emuntur, & venduntur: nam in hoc contingit fieri ma-

K gnas iniuſtitias. Et cum in hoc, quòd aliquis efficitur ſeruus, mutatur totus ſtatus eius, oportebat multum circa hoc inſiſtere. *Hebræum.* Iſta lex hic poſita de ſeruis, ſolum intelligitur de ſeruis Hebræis : nam iſta libertas poſt ſex annos, quæ datur iſtis ſeruis, non competebat ſeruis, quos emebant de alijs gentibus Hebræis vt ſi emerent ſeruū Idumæū, vel Ammonitam, aut Moabitam, vel de alijs gentibus, quæ non eſſent Chananeę, non liberabantur illi ſerui poſt ſex annos : ſed manebant in æternum ſerui, vt patet Leui. 25. cap. cum dicitur : Seruus, & ancilla ſint vobis de nationibus, quæ in circuitu veſtro ſunt, & de aduenis, qui peregrinantur apud vos : vel qui ex his nati fuerint in terra veſtra : hos habebitis famulos, & hæreditario iure tranſmittetis ad poſteros : fratres autem veſtros filios Iſrael non opprimetis per potentiam.

Quare Iſraelitæ vocantur Hebræi.

QVÆSTIO. IIII.

QVærit autem Rabbi Abraham Aben Ezra, quare vocantur Iſraelitę Hebræi. Aliqui dicunt quòd vocantur Hebręi ab Abraham: & ſic volunt quidam de noſtris dicentes Hebręi quaſi Abrahęi. *Gen. 14.* Sed contra eſt, quia Gen. 14. capi. ipſe Abraham vocatur Hebræus, cum dicitur: & ecce, qui euaſerat nunciauerat Abraham Hebręo, qui habitabat in conualle Mambre. Etiamſi ab Abraham dicerentur Hebræi, omnes qui deſcenderet ab eo vocarentur Hebræi: quod falſum eſt, nam Idumæi, Iſmaelitæ, Amalechitæ, Madianitæ, & aliæ gentes, quæ deſcendunt ab Abraham, non vocantur Hebræi præter ſolos Iſraelitas. Alij dicunt, quòd vocantur Hebræi ſecundum deriuationem Hebraicam quaſi transfluuiales; *Ioſue 24* nam vt dicitur Ioſue 24. cap. trans fluuium habitauerunt patres veſtris a principio, Thare, & Nachor, & ſeruierunt dijs alienis. In Hebræo autem, heure, dicitur trans: & inde videtur deſcendere heuri. i. Hebræus. Sed tunc ſtat idē inconueniens quod ante: quia filij Nachor vocabuntur Hebræi, quia trans fluuium habitabant. Et ſi velis dicere, quòd ſolum vocabantur Hebręi illi, qui habitauerunt trans fluuium, & poſtea transierunt flumen, cum Abraham tranſierit, & Loth, omnes filij Abrahæ vocabūtur Hebræi, quod falſum eſt, vt diximus ſupra. Etiam filij Loth, qui venit cū Abraham, vt patet Gen. 12. cap. vocabuntur Hebræi, ſed falſum eſt, quia Amō, & Moab ſunt filij Loth, vt patet Gene. 19. capit. & tamen non vocabantur Hebræi. Alij dixerunt, quòd vocantur Hebræi ab Heber, Et tamen ſi hoc ſit verum cum multę gentes deſcenderint ab illo, vocabuntur Hebræi, vt tredecim, gentes deſcendentes a Iectan, qui fuit filius Heber, vt patet Gene. 10. cap. Rabbi Abrahā Aben Ezra tenet iſtam poſitionam: & dicit quòd quidam ſunt Hebræi in re, & voce: alij autem in re ſolum. In re, & voce ſunt illi, qui deſcendunt de ſemine Heber, & ſequuntur vitam ſanctam Heber: nam Heber *Gen. 11.* vir ſanctus fuit & Propheta, vt tenent Hebræi, & diximus cauſam Gen. 11. cap. ſoli autem inter gentes deſcendentes ab Heber ſequuntur vitam eius Iſraelitę. Ideo ſoli vocantur Hebræi, Aliæ autem gentes, quę deſcendunt de ſemine Heber, & non ſunt ſanctę ſicut Heber, non vocantur Hebræi. Sed adhuc iſta poſitio nihil valet: nam ſolum confingit apparentiam cauſæ propter non inuenire cauſam exiſtentem, & patet inconueniens: nam ſi ex hoc, quòd ſequebantur ſanctitatem Heber, vocabantur Hebręi, ſequeretur, quòd alij de Gentilibus deſcendentes ab eo, qui ſine Moyſi lege exiſtentes Deum verum colerent, ſicut ipſe Heber vocarentur Hebræi: ſed falſum eſt, quia nulli da Gentilibus vocati ſunt Hebræi. Item ſi ex hoc ſic vocarentur, ſequeretur, quòd Iſraelitæ, qui mali eſſent, non vocarentur Hebræi: ſed falſum eſt, quia omnes indiſtinctè vocantur Hebræi. Item ſi vocarentur Hebræi ab Heber, quia vir ſanctus erat, magis deberent vocari Abrahęi ab Abraham, qui ſanctior fuit, quàm Heber, & omnes pręcedentes ipſum: nam teſtimonium magnum habet a Deo, qui nimis laudat eum: & tota ſcriptura aſſerit promiſſiones eſſe completas in poſteris propter eū, *Gen. 18.* vt patet Gene. 18. capit. & in multis alijs locis huius libri, & Numerorum: & præcipuè in Deuterono. ſed non denominātur ab eo, vt ſupra probatum eſt. Etiam Noe iuſtior fuit, quam Heber, quia teſtimoniū habet quòd placuerit Deo, & quòd fuerit iuſtior in omnibus generationibus ſuis, vt patet Gen. 6. cap. *Gen. 6.* de Heber autem nihil reperitur, ſed eſt ignotus, ergo non vocantur ab eo Hebræi, quia ſanctus fuit, ſed ex aliqua alia cauſa. Dicendum ergo, quòd cauſa quare vocantur Iſraelitę *Due ſent.* Hebræi eſt propter Heber, non quidem quia ſolum ab eo deſcendunt, ſed quia eius linguam ſoli tenuerunt: nam cum a Noe nati fuiſſent tres filij: computantur F filij Cham, Sem, & Iaphet: & quot ſunt computati, tot fuerunt Idiomata ſecuta in eis, vt patet Gen. 10. capit. *Gen. 10.* Nam computatis filijs Iaphet ſubiungitur: His diuiſæ ſunt inſulæ, vnuſquiſque ſecundum linguam, & familias ſuas in nationibus ſuis. Computatis autem filijs Cham ſubiungitur; Hi filij Cham in cognationibus, & linguis, generationibus, terriſque, & gentibus ſuis. Deinde computatis ad vltimum filijs Sem ſubiungitur: iſti filij Sem ſecundum cognationes, & linguas, & regiones in gentibus ſuis, ex quo innuitur, quòd tot linguæ erant, & diuerſa Idiomata, quot erant ibi computatæ perſonæ, cum dicitur vnuſquiſque ſecundum cognationes, & linguas ſuas: ſed inter filios Sem computatus fuit Heber tāquam vnus: ergo ei correſpondebat vna lingua diuerſa a cęteris. Dicebantur autem iſta G per anticipationem: nam licèt quando fuit facta diuiſio linguarum ædificando Babylonem, fuerint plures quàm iſti ibi nominati, vt ſatis colligitur Gen. 11. cap, *Gen. 11.* tamen quando fuit facta confuſio, accidit ex voluntate diuina, vt in quolibet iſtorum nominatorum eſſet vnū Idioma: & licèt cum quolibet iſtorum fuerint multi alij ſequaces, & comitantes: quilibet tamen de iſtis nominatis fuit dux inter illos, qui tale Idioma habebant, quale ipſe, & ſecundum quòd fuerunt. 72. Idiomata, ita fuerunt 72 viri capitanei iſtorum Idiomatum, qui computantur ibi: Moyſes autem ſcripſit illa multo poſtea quam facta ſunt, qui ſcripſi ab euentu iſtos fuiſſe capitaneos Idiomatum: licèt quando nati ſunt non habebant diuerſa Idiomata, quia erat terra labij vnius, patet Gen. 11. cap. Heber ergo, qui fuit vnus de filijs Sem cō- H putatus in illo capit. 10. neceſſe habuit vnam linguam, & illam ex nomine ſuo vocata fuit Hebræa, & iſta erat illa, quæ fuerat a principio rationalis creaturæ, quando tota terra erat labij vnius a creatione Adę vſque ad cōſtructionem Babylonis, vbi fuit facta diuiſio, iſta lingua Heber fuit deriuata per ſuos poſteros directè ab eo deſcendentibus, *Modus deriuationis lingua Hebrea ad quoſdam poſteros.* qui non ſunt inter illos, qui computantur Geneſi decimo capitulo. Et dico hoc, quia Phaleg fuit filius Heber, & Iectan fuit filius Heber: tamen nec Iectan, & ſui poſteri habuerunt iſtam linguam: ſed ſolus Phaleg. Et poſtea nō habuerunt iſtam lingua omnes filij Phaleg: ſed ſolus Reu filius eius. Et omnes filij Reu non habuerunt iſtam linguam: ſed ſolus Sarug. Et omnes filij Sarug non habuerunt iſtam linguā, ſed ſolus Nachor. Et omnes filijs Nachor non habue- I runt iſtam linguam, ſed ſolus Thare. Et omnes filij Thare, ſcilicet Aran Nachor Abraham non habuerūt iſtam linguam: ſed Abraham ſolus. Deinde non omnes filij Abrahæ, ſed ſolus Iſaac. Deinde non omnes filij Iſaac, ſed ſolus Iacob. Deinde omnes filij Iacob, & omnes deſcendētes ab eis vocati ſunt Hebræi, quia in omnibus filijs Iacob, & in poſteris eorum manſit lingua Heber. Ex hoc ergo ſequitur de omnibus ſuperioribus, quare non vocabātur Hebræi: nam omnes filij Heber, ſcilicet Iectan, & alij non vocati fuerunt Hebręi præter ſolum Phaleg. Deinde de filijs eius, ſolus Reu vocatus fuit Hebræus. Deinde de filijs Thare, ſolus Abraham vocatus fuit Hebręus, quia ſolus tenuit linguam illam: Aran, & Nachor non fuerunt Hebræi, & conſequenter Loth filius Aran, & Amun, & Moab cum ſuis poſteris K deſcendentibus a Loth non vocati ſunt Hebræi. Et ſic poſtea Iſaac fuit Hebræus, & non Iſmahel. Et deinde Iacob fuit Hebræus, & non Eſau. Deinde Iacob, & ſui poſteri non habuerunt aliquam diſtinctionem in lingua: & quia iſti deſcendentes de Iacob ſunt Iſraelitæ, ſequitur omnes Iſraelitas eſſe, & vocati Hebræos. Fiebat autem hoc iſto modo: nam Heber habebat duos filios, quos nominat ſcriptura, ſcilicet Phaleg, & Iectan, & multos alios qui non nominantur, & inter hos licèt pater eorum loqueretur lingua Hebræa, quæ in eo māſerat, nullus potuit loqui lingua illa, licèt quilibet conaretur ad hoc, niſi filius eius Phaleg: & ſic de filijs omnium deſcendentium vſque ad Abraham. Poſtea in filijs Abrahæ Iſaac potuit loqui linga Hebræa Iſmahel autem non, & ſic de Eſau. Et hoc non, quòd quando erant paruuli apud patres ſuos, non loquerentur lin-

gua

gua Hebræa, & intelligerent eam : nam neceſſe erat paruulos natos a patribus edoceri in locutione, cum adhuc naturaliter locutionem nullam haberent : ſed poſtea cum iſti efficerentur viri, & accipiebant vxores miſcebantur eis, & tenebant locutionem illarum gentium in quibus morabãtur. Hoc autem faciebat Deus, quia lingua Hebraica perfectior cæteris erat, & quæ a principio fuiſſet creaturæ rationali data, & volebat eã in ſolo populo ſuo manere, & ſic deriuabatur per primogenitos, vel aliter qualitercunque lingua iſta, dum tamen per certum ſtipitem : & ſecundum iſtum modum, qui veriſſimus eſt, non manet aliquod de inconuenientibus, quæ ſequebantur ad alias poſitiones, de hoc Auguſt. de Ciuitate Dei libro decimoſexto, & diximus latè Gen. 11. c. *Si emeris ſeruum Hebræum.* Dicit Andreas, quòd hoc ſolum fiebat, quandocunque aliquis Hebræus erat venditus alicui Gentili : & poſtea aliquis de Iudæis volebat eum emere, manebat apud eum ſeruus : ſed non ſimpliciter, ſicut ſi maneret apud Gentilem, ſed ſecundum quid quantum ad tempus, ſcilicet in ſex annis : nam in principio anni ſeptimi dimittebatur. Sed hoc non tenet : nam Hebræus quocunque modo eſſet ſeruus alterius Hebræi, debebat in ſeptimo anno liber eſſe, ſi vellet : vt patet Leui. 25. cap. cum dicitur : Quod ſerui, qui erant Iudæi erant liberandi ſtatutis temporibus. De aduenis autem, qui peregrinabantur apud Hebræos, ſcilicet de Gentilibus, & filijs eorum : debebant tenere Hebræi ſeruos in perpetuum : quos iure hæreditario tranſmitterent ad poſteros : ſed contingit alijs modis aliquem Hebræũ emere alterum Hebræum in ſeruum : ergo omnibus illis debebat eſſe liber in ſeptimo : ſicut hic ponitur ſi vellet : alias daretur, quòd aliquis de Hebræis maneret ſeruus in æternum, quòd falſum eſt : vt patet Leuitic. 25. cap. vbi dicitur, quòd Hebræi non poterant vendi in ſeruos conditione perpetua : quia dominus redemerat eos ex Aegypto, ſed erant quaſi mercenarij.

Quare Dĩ facit quod lingua Hebraa deriuaretur in quoſdam paſtores ecĩ.

Expoſitio Andreæ confutatur.

Leu. 25.

Quot modis Hebræi poterant effici ſerui.

QVÆSTIO V.

Fiebant autem aliqui Hebræi ſerui tripliciter : primo modo ſi aliquis furaretur, & non habebat poſtea vnde ſolueret, vendebatur a iudicibus, & emebat eum aliquis alius Hebræus : & iſte liberandus erat conditione huius legis. Secundo modo fiebat aliquis de Hebræis ſeruus, cum erat in paupertate, & vendebat ſe alicui, vt patet Leui. 25. cap. ſcilicet ſi, paupertate compulſus vendiderit ſe tibi frater tuus. Tertiò modo contingebat aliquem Hebræum emi in ſeruum, quando vnus Hebræus emiſſet alium aliquo de iſtis duobus modis ſuperioribus, & poſtea emptor veniſſet ad paupertatẽ, & non indigeret ſeruo, poterat vendere illum ſeruum alteri Hebræo, & computare annos, qui manebant vſque ad tempus remiſſionis, & ſecundum illos taxabatur precium inter ementem & vendentem diuidendo precium primum ſerui : quocunque ergo iſtorum modorum aliquis efficeretur ſeruus, debebat ſolum teneri vſque ad ſeptimum annum. Si autem efficeretur aliquis ſeruus alicuius aduenæ de genere Gentilium, qui eſſet apud Hebræos, poterat eum redimere quilibet de conſanguineis. Si autem ipſe poterat ſe redimere ſupputando numerum annorum, vſque ad Iubilæum, & pecuniam, quæ fuit pro eo data, liber erat, alioquin in Iubilæu liber erat, vt patet Leui. 25. ca. *Sex annis ſeruiet tibi.* Id eſt vſque ad ſex annos ſeruire tibi debebit, & nũquam plus : nam non fiebat venditio ſimpliciter in Iſraelitis, ſed ad tempus, quia Deus volebat eos eſſe liberos, & cum ſerui eſſent illius, nolebat vt alicuius alterius ſerui eſſent : niſi ex neceſſitatibus ſupra poſitis, & hæc ad modicum tempus : ſic enim dicitur Leuitic. 25. Mea ſunt omnia, ego enim eduxi eos de terra Aegypti, & ſic iſti erant mercenarij, quia certo tempore ſeruituti erant. Differt tamẽ aliqualiter inter ſeruos iſtos & mercenarios, quia ſerui iſti ſimpliciter erant ſerui

Leu. 25.

Differentia aſſignata a lege inter ſeruũ & mercenarium.

F pro eo tempore, quo erant ſerui : nam quidquid eis dominus mandaret facturi erant : mercenarij autem ad certum genus operis conducuntur : & ſi aliud opus eis facere mandaretur, non obligarentur. Item mercenarius eſt totaliter ſui iuris : ſeruus autem, qui iſto modo erat ſeruus, erat iuris alterius, ſcilicet domini ſui, vnde non liceret domino vendere mercenarium ſuum, quia liber eſt, ſicut ipſe : ſeruum autem Hebræum poterat vendere alteri Hebræo in iſto tempore citra ſeptimum annum. Differunt ergo iſti ab illis, qui vocantur ſerui ſimpliciter : nam ſerui ſimpliciter, qui nunc ſecundum leges fiunt. Et tunc fiebant de alijs gentibus perpetui erant, iſti autem ad tempus, ſcilicet ſolũ per ſex annos.

G *Qualiter computetur iſti ſex anni quibus Hebræi venditi in ſeruitutem manere debebant.*

QVÆSTIO VI.

SEd quæritur de iſtis ſex annis quomodo computari debeant, ſcilicet vtrum quilibet, qui venderetur in ſeruum ſeruiret ſex annis, & in ſeptimo efficeretur liber, vel quomodo. Reſpondetur, quòd ſicut dicitur Leui. 25. cap. & hic, in ſeptimo anno fieri debebat remiſſio ſeruorum ſicut in quinquagintа, qui erat Iubilæus fiebat remiſſio hæreditatum, & ſeruorum ſubula perforatorum, & quorumcunque aliorum, non ergo ille annus ſtatutus eſſet ; ſcilicet ad faciendum remiſſionem, ſi quilibet ſeruus deberet ſeruire annis ſex : H contingeret, quod ſeruus emeretur vno anno ante illum ſeptimum annum, & ſic non faceret dominus eius remiſſionem anno ſtatuto ad remiſſionem, quod inconueniens eſt : nam tunc cuilibet ſtatueretur ſuum tempus faciendi remiſſionem computando a tempore, quo fuiſſet emptus. Et quod eſt de anno ſeptimo eſſet de Iubilæo : nam computaretur Iubilæus cuilibet ſeruo numerando annos ab eo tempore, quo emptus fuit : ſed hoc eſt falſum : nam iubilæus erat certo tempore ſtatutus, & tunc clangebant tubis : & fiebat remiſſio omnium ſeruorum, & poſſeſſionum quod non accideret computando quinquaginta annos Iubilæi ab illo tempore, quo ſeruus emptus eſt, vel poſſeſſio. Etiã I quia ibi ponitur, quòd aliquis ſeruus, vel poſſeſſio venditus fuit paucis annis ante Iubilæum, alius multis, quod non fieret ſi oporteret computare annos Iubilæi a principio venditionis ſerui, vel poſſeſſionis. Dicendum ergo, quòd iſte ſeptimus annus remiſſionis omnibus communis erat, ita quòd ſi nunc erat annus remiſſionis vſque ad alios ſeptem annos erat annus remiſſionis : & ſic totum tempus continuè diuidebatur per tempora remiſſionis, vt innuitur Leu. 25. & Deuteron. 15. Et ſic quando aliquis ſeruus emebatur in anno primo poſt annum remiſſionis ; ſeruiebat ſex annis, ſcilicet vſque ad aliam remiſſionem, & non poterat aliquis ſeruus pluribus quam ſex annis ſeruire. Si autem emeretur in ſecundo anno, poſt annum remiſſionis, K ſeruiebat ſolum quinque annis, & ſic de alijs : ſi autem emeretur vno anno ante ſeptimum annum remiſſionis ſeruiebat vno anno ſolum. Nec tamen grauabantur in hoc emptores, quia ſciebat emens, quòd ſeruus tali tempore emptus ſeruiturus erat ſolum vno anno, ideo non dabat pro eo tantum quantum daturus eſſet, ſi ille homo venderetur ſimpliciter : aut ſi venderetur in primo anno poſt remiſſionem : ſed dabat tantum pro eo, quantum daturus eſſet ſi vno anno pro mercede ſua exiſtens liber homo ſeruiturus eſſet : & ſic quando emeretur in tertio, vel quarto, vel ſecundo computabant ipſi emptores annos : & ſic computabant præcia, & non decipiebantur in hoc ementes, nec ipſi ſerui venditi, quia vterq; ſciebat tempus, & poterat moderari precium. *In ſeptimo egredietur liber.* Id eſt in principio ſeptimi : alias ſi computaretur remiſſio in fine ſeptimi anni, non ſolum fieret ſeruus aliquis pro ſex annis : ſed poſſet ſeruire annis ſeptem ſi emeretur immediate

Leu. 25. Deu. 15.

diate poſt annum remiſſionis,ſed in textu dicitur; *ſex* A
annis ſeruire debebit. Et hoc non intelligitur, quòd
quilibet ſeruus de Hebræorum genere emptus debe-
ret ſeruire ſex annis, quia aliquando ſolum vno,quan
do emebatur vno anno ante annum remiſſionis, vt ſu-
pra diximus,ſed intelligitur, quòd quicunque eme-
retur de Hebræis non poterat ſeruire vltra ſex annos,
& egrediebatur in ſeptimo, ideſt in principio ſeptimi:
nam ſicut Iubileus fiebat in principio anni quinquage-
ſimi,ſcilicet in principio Septembris incipiente clange
re tuba vſque ad diem feſti tabernaculorum: quando
totus populus congregabatur in locum, vbi templum,
vel memoria nominis Dei eſſet: vt patet infra 23.&
34.capitu.ita fiebat annus remiſſiunis. Erat autem Se-
ptember primus menſis anni, vt declaratum fuit Gen.
primo,& ſeptimo capit.& ſupra duodecimo. *Egredie-* B
tur liber. Ideſt ſine aliqua obligatione, ſcilicet quòd nõ
tenebitur vltra præſtare aliqua obſequia ſicut faciunt
liberti patronis: nam hic non manumittis tu eum li-
beraliter, ſed lex eum manumittit, etiam te inuito.
Liber gratis. Ideſt nullo precio dato pro libertate, vel
pro aliquo alio. Vt ſi forte ſeruus infirmatus fuiſſet
apud dominum ſuum,& non ſeruiuiſſet toto tempore,
quo ſeruiturus erat, non tenebatur dare precium pro
labore illius temporis. Vel ſi forte Dominus expen-
diſſet aliquid in medicos, vel in medicinas, non tene-
batur ſeruus cum exiret impenſas reddere: ſicut tene-
tur ſi mercenarius eſſet conductus pro vno anno, vel
maiori tempore, & in illo tempore ægrotaret, totum
tempus quo infirmus eſſet, ſubtrahi deberet ab illo an
no, vel tempore conuento: ita vt tanto tempore ſer- C
uiat vltra tempus conuentionis, quanto manſit non
laborans ex cauſa ægritudinis. Et ſi aliquid dominus
dedit in medicorum expenſas, etiam debet in labori-
bus, vel pecuniarũ diminutione reſarcire. Et rõ diuer-
ſitatis eſt, quia mercenarius non eſt res totaliter dñi
ſui,ſed labores mercenarij ſunt domini ſui,ideo debet
ille,qui conduxit recipere labores à mercenario ſecun
dum,quòd conuentum eſt: ſeruus autẽ eſt res domini
ſui eo tempore,quo eſt ſeruus: nam vocatur poſſeſſio
vel pecunia domini ſui, vt patet infra: ideo qđ ſeruus
viuat vtile eſt domino ſuo: ſicut quòd viuat iumentũ,
vel quodlibet alterum pecus: ſi autem moriatur, pe-
cunia domini perditur,ideo debebat dominus pro vti-
litate ſua curare ſeruum ſuum, & impendere omnia
neceſſaria, nam alias moreretur,& maius damnum eſ- D
ſet domino. *Cum quali veſte intrauerit, cum tali exibit.*
Ideſt ſi aliquis ſeruus venditus fuit Hebræo, & quando
venditus fuit,& incępit ſeruire,habebat veſtes nouas,
illæ in ſex annis inueterabuntur, & atterentur, & non
ſolum illæ, ſed, & aliæ. Si ergo dominus non deberet
dare veſtem ſeruo ſuo quando ſeruus exiret, quia con
ſumpſiſſet iam veſtes ſuas, exiret nudus, debet ergo
dare ei dominus in exitu ſuo tot veſtes, quot habebat
quando incæpit ei ſeruire, & de panno eiuſdẽ valoris,
& in eodem ſtatu, ſcilicet ſi cum veſtimentis nouis in-
trauit,noua ei in exitu tribuet veſtimenta: ſi verò cum
veteribus, & ſemiatritis, veteres atque ſemiatritas da-
Litera Hebræa. te compelletur. In Hebræo dicitur. *Scilicet cum corpo*
re ſuo intrauit, cum corpore ſuo exibit. Ideſt ſi intrauit in
domum domini ſui ſolus, exibit ſolus, ille namque cũ E
corpore ſuo intrare dicitur, qui ſolus intrat, nihil ha-
bens præter ſeipſum,& ea quæ ei adiacent, ſcilicet ve-
ſtimenta. Et iſte ſenſus eſt conueniens valde literæ
ſequenti, ſcilicet ſi habens vxorem, & vxor egredie-
tur ſimul, facit namque hic duo membra diuiſionis,
ſcilicet ſi cum vxore, vel ſine vxore, ſi autem intrauit
cum corpore ſuo, ideſt ſolus ſine vxore & liberis, ſo-
lus egredietur, ſcilicet ſine vxore, & liberis, & dato
quòd intrauiſſet ſine vxore, & dominus dediſſet ei v-
xorem, in qua genuiſſet liberos. Vel melius in qua
genuiſſet filios (nam liberi non ſunt) egrediebatur ſo-
lus,& manebant apud dominum vxor, & liberi, ideo
licèt bene dicatur hic de veſte ſerui ſecundum literam
noſtram,conuenientius autem dicitur, & magis ad ꝓ-
poſitum de vxore, ſcilicet ſi ſolus intrauit,ſolus exeat,

A vel ſi cum corpore ſuo intrauit,cum corpore ſuo exeat,
ſi autem habens vxorem exibit cum vxore. Cauſa au-
tem diuerſitatis literæ noſtræ a cõmuni ſenſu Hæbræo
rum eſt propter æquiuocationem literæ Hebraicæ: nã
vbi nos dicimus cum quali veſte,dicitur in Hebræo(be
gupo) quod ſignat duo, ſcilicet cum ala ſua,aut cum
corpore ſuo, nam (gup.) idem eſt quod corpus, vel
ala auium. (gupo.) eſt corpus ſuum vel ala ſua, (be-
gupo.) eſt cum corpore ſuo: vel in corpore ſuo: vel
in ala ſua, aut cum ala ſua. Nam (be) vel (ba) ſunt
præpoſitiones apud Hebræos ſignantes aliquando,in,
aliquando,cum,in hominibus autem accipitur (gupo)
pro ala ſua metaphoricè:nam ſicut alis aues contingun
tur,ita homines veſtibus: vocantur ergo veſtes homi-
num alæ hominem, & tunc ſtabit ſecundum literam
B Hebraicam. *In ala ſua intrauit, cum ala ſua egredietur.*
Ideſt ſicut intrauit cum ſua veſte, ita exibit cum ſua ve
ſte,ſed in hoc litera noſtra, quæ valde elucidat ſenſum
literæ Hebraicæ, qui valde durus atque fractus eſt,mu
tauit aliquid: nam vidit beatus Ieronymus, quòd non
poterat exire ſeruus de domo domini ſui cum eadem
veſte, cum qua intrauerat, quia iam vetuſtate attrita
eſſet, ideo dixit. *Cum quali veſte intrauit, cum tali exiet.*
Vt declaratum eſt, & iſte ſenſus ſatis rationalis eſt,quę
bene recipit litera Hebraica,licèt alia eſſet conuenien
tior. Et iſte modus eſt, qui ſeruatur in locutione pe-
riferarum, cum enim dominus locat eas alicui, qui
recipiat pro ſe omnes fructus eius, & recipit ab eo cer
tum quid reſpicitur ſtatus molarum, ſcilicet ſuperio-
ris, & inferioris, & ſi nouæ aut fractæ aut ſemeſæ ſint,
C ita redduntur in fine locationis, ſiue per annum du-
ret, ſiue per duos, ſiue per multos, & non redduntur
illæ in eodem ſtatu, nam impoſſibile eſt, cum quoti-
diano vſu conſumantur, ſed redduntur alię in eodem
ſtatu, ſic enim in veſte ſeruili, quia non redditur ea-
dem,ſed altera eiuſdem ſtatus. *Si habens vxorem, &*
vxor eius egredietur ſimul. Si enim quando intrauit in
ſeruitutem habebat vxorem, & illam adduxit ad do-
mum domini ſui, exibit cum illa. Et ſi aliquis filios
genuiſſet ante ſeruitutis tempus, egrediebantur cum
patre. De iſtis ratio manifeſta eſt, quia ſicut vir ille,
qui ſe in ſeruitutem vendidit,& poſt ſex annos in prin
cipio ſeptimi eſt liber, quia ante liber fuerat, ita filij
eius,& vxor eius ante liberi erant, ergo tranſacto tem
pore ſeruitutis exibunt omnes iſti liberati. Et non ſo-
D lum iſte, ſed etiam ſi ille,qui ſe vendidit, habebat vxo-
rem, & tempore ſeruitutis genuit ex ea filios, illi exi-
bunt cum patre, & matre, nam partus ſecundum le-
ges humanas, & diuinas ſequitur ventrem, cum er-
go mater libera eſſet(nam ſolum obligata erat cũ patre
pro illo modico tempore) filij nati totaliter erũt liberi,
quia ab vtroque parente libero. Licèt ſuffeciſſet al-
terum eſſe liberum, ſcilicet, matrem. Quando domi-
nus dat vxorem ſeruo, eſt alia ratio, ſicut infra patet.
Si autem dominus dederit illi vxorem. Si ſeruus non habe
bat vxorem eo tempore, quo venditus fuit, & ſuus
dominus dedit ei vxorem, & poſtea ex illa genuit libe
ros,mulier,& filij inde nati (qui non propriè dicuntur
liberi,quia non ſunt) manebunt apud dominum,& vir
ſolus egredietur,ſicut intrauit: quia vxor, & filij non
E ſunt ſui,ſed dominus ei tradidit. *Si autem dominus dede*
rit illi vxorem. Non poterat dominus dare illi ſeruo *Non pote-rant [illegible]*
Hebræo vxorem de Hebræis mulieribus: ſed de ancil-
lis, quas haberet ex alijs gentibus, quæ non eſſent de
ſtirpe Chananæorum. Et patet, nam ſi iſti ſeruo He-
bræo deberet dari aliqua mulier Hebræa, aut illa eſſet
ancilla, aut libera, non poterat dari aliqua Hebræa an-
cilla, nam Hebreæ nunquã fiebant ancillæ, niſi quan-
do pater puellarum, quæ nondum perueniſſent ad an-
nos nubiles, ſcilicet, quia erant infra annum duodeci-
mum, vendebat eas alicui viro pro certo precio ad ſo-
lum iſtum finem, vt cum puella efficeretur adultæ æta-
tis.ſ. in anno duodecimo, dominus ſuus eam acciperet
in vxorem, & tunc eſſet libera, vel ſi accipiebat eam
vt deſponſaret filio ſuo, qñ eſſet tempus debitum, vt
patet infra: quandocunque ergo aliqua puella Hebræa

ctus eſt ſeruus non habens vxorem, & videns quòd tẽpus ſuæ ſeruitutis erit ſex annorum, in quibus nollet abſtinere a gignendo. Etiam qui videt ſe pauperem, & conſumata ſeruitute adhuc non videt, quomodo vxorem habere poſſit, recipit vxorem, quã Dominus eius dat ei, & tunc ſequitur conditio textus, ſcilicet quòd quando ipſe exierit in principio ſeptem annorum, nõ exeat cum eo vxor, nec filij. Alius caſus ponetur, ſcilicet quòd iſte, qui vendidit ſe in ſeruum, quando venditus eſt intrauit ſine vxore, & dominus non dedit ei aliquã vxorem, ſed aliqua Hebræa libera voluit ei nubere, & genuit filios ex ea, dum erat in ſeruitute domini ſui, iſta vxor exibit cum illo, & filij, licèt ſolus ad ſeruiendum intrauerit, quia dominus non dedit ei iſtã vxorem: ideo non habebit eam: maximè, quia ipſa eſt libera, & partus ſequitur ventrem, filij inde nati ſequẽtur conditionem maternam, & erunt liberi. *Et peperit filios, & filias.* Siue vnum, ſiue alterum, ſiue vtrunque, ſi autem non pareret, ſola vxor maneret apud dominum, quia hoc ſolum dominus dederat ſeruo: filij autem a Deo dantur, & niſi ſecundum rationem aliqualem, & legem humanam filij conſequerẽtur ventrem, ideſt conditionem: etiam ipſi cum ipſo patrem libero exirent.

Hebræi ſerui contrahere poterant, cum mulieribus alienigenis.

QVÆSTIO VIII.

SEquitur ex ſuperioribus, quòd eſſet licitum ſeruis contrahere cum mulieribus alienæ gentis, vt cum filiabus Amon, Moab, Iſmael, & aliarum Gentium præter quàm Chananæorum: nam vt declaratum fuit, non poteſt intelligi iſte textus, niſi de talibus mulieribus: non licebat tamen Iſraelitis generaliter contrahere cum talibus, ſed quilibet debebat accipere mulierem Tribus ſuæ, vt patet Numeri trigeſimoſexto capitulo. Et ratio eſt, quòd hoc fiat, quia ceſſabat cauſa, propter quam vetita ſunt connubia inter Hebræos & mulieres aliarum Gentium, ſcilicet ne ipſæ inducerent viros ad colendum Deos alienos, & inſtruerent filios in hoc, ita quòd omnes poſteri inde deriuati deprauarentur: quãdo autem poſſet ceſſare tota iſta ſuſpitio, vt nullo modo mouerent mulieres alienigenæ corda virorum, & filiorum ad Deos ſuos, licitum videbatur contrahere cum eis: huiuſmodi autem erat cum ipſæ erant conuerſæ ad Iudaiſmum: ſed omnes ancillæ, & omnes empticij conuertebantur ad ritus Iudaicos mandato Dei, vt patet ſupra decimoſecundo capitulo, vbi mãdat, quòd ſerui empticij circuncidantur, & celebrent Phaſe. Sicut autem erat de ſeruis, ita erat de ancillis, quòd conuertebantur ad ritum Iudaicum: ſed non fit mentio de eis, quia ibi agitur de circunciſione præcedente ad celebrationem Phaſe: ancillæ autem non poterant circuncidi, cum non haberent ſexum talem: accipere ergo tales ancillas, quæ iam conuerſæ erant ad ritum Iudaicum, non erat periculum, nec contra intentionem legis, *Mulier, & liberi eius erunt domini ſui.* Scilicet quòd non educet eos, cum exierit, ſicut ſi habuiſſet vxorem, cum incepiſſet ſeruire: ad dominum autem redeunt ea, quæ domini erant: vxor, quæ erat ancilla, erat domini: filij non erant domini ſui directè, quia ipſe non dederat eos, nec poterat facere, vt eſſent, quia ſolus Deus dat liberos, habet tamen illos filios indirectè, ſcilicet inquantum acquiruntur ei per ancillam, quæ directè eſt ſua: nam filij ſunt fructus ventris, ſicut ergo fructus ſunt illius, cuius ager, vel vinea, aut bos eſt: ita filij ſunt illius, cuius venter eſt, quia partus ſequitur ventrem. *Ipſe vero exibit cum veſtitu ſuo.* Ideſt exibit cum tali tunica, cum quali venit, ſecundum intentionem literæ noſtræ. Ponitur autem eam dictio Hebraica, quæ ponebatur ſupra ſcilicet (Begupo,) quæ ſignat cum ala ſua, vel cũ corpore ſuo. Et ſi dicamus cum corpore ſuo, eſt ſenſus, quò ſeruus ſolus egredietur portans ſe ſolum, quod eſt ite in corpore. Vel ſi dicatur cum ala ſua, ideſt cum veſtimento ſuo, quod eſt ala ſua, & vtrumque ad eundem ſenſum: nam qui in ſolo veſtimento exit, nec vxorem, nec quicquam aliud ſecum portat. Sic patet ex hoc, quòd diuortium cauſabatur in lege antiqua aliquando ſine libello repudij. Nam hic vir non repudiabat vxorem, ſi daretur ei, etiam non ſuberat aliqua alia cauſa quare ſecundum legem deberet cauſare diuortium, & matrimonium legitimum interceſſerat, & non erat aliquod impedimentum ex parte perſonarum, tamen diſſoluitur matrimonium, quia vir exiens a ſeruitute non permittitur ſecum portare vxorem ſuam, & hoc fuit, quia erat in damnum domini, quòd ancilla quam dederat ſeruo, ſic pro tam modico ſeruitio perderetur. Ex quo innuitur, quòd matrimonium in lege veteri non erat ratum ſicut nunc patet extra de diuortijs in capitulo Gaudemus: nunc autem in ſtatu legis nouæ matrimonia rata ſunt, ita vt poſtquam matrimonium ſemel legitimè factum eſt, impoſſibile ſit diſſolui; nam quos Deus coniunxit, homo ſeparare non debet, vt patet Matthæi decimonono capitulo. Ideo quomodocunque ſeruus, & ancilla contraxerint, vel libera, & ſeruus, vel liber, & ancilla: dum tamen quilibet alterius conditionem cognoſcat, vt matrimonium ſemel validũ ſit, poſtea dirimi impoſſibile eſt, vt patet extra de coniugio ſeruorum per totum. Cum ergo ſeruus in principio ſeptimi anni exiret in libertatem, manebat vxor eius, & filij eius apud dominum ſuum, & ipſe poterat contrahere cum quacũque vellet, non obſtante primo contractu, quia illud diſſolutum erat, cum non eſſet matrimonium ratum in lege veteri, & illa contrahere poſſet cum quocunque vellet, domino permittente. *Quia ſi dixerit ſeruus diligo dominum meum.* Hic ponitur, quòd aliquando illi ſerui Hebræi non egrediebantur liberi in ſeptimo anno remiſſionis, & hoc quia ipſi nolebant: nam licèt eſſe liberum ſimpliciter melius eſt, quàm eſſe ſeruum: nam, vt ait Eſopus.

Diuortiũ fiebat q̃doque in vet. lege ſine libello repudij.

Non bene pro toto libertas venditur auro.

Licèt melius ſit eſſe liberũ q̃ ſeruum ſimpliciter, quibuſdã tamen melius eſt eſſe ſeruos q̃ liberos.

Aliquibus tamen melius eſt eſſe ſeruos, quàm eſſe liberos, quia fortè ſerui exiſtentes melius dirigentur, & conſeruabuntur in vita ſeruientes alij, quàm viuentes per ſeipſos. Et iſto modo dicit Ariſtoteles in primo Politicorum, quòd quidam ſunt naturaliter domini: alij ſunt naturaliter ſerui. Sunt autem naturaliter domini illi, qui habent intellectum practicum valde conuenientem ad regendum ſe, & multos alios. Sunt autem naturaliter ſerui illi, qui corpora quidem robuſta habent, prudentia autem totaliter deficiunt. Nam ſicut bruta animalia ſunt naturaliter ſubdita homini, quia melius ſeruiendo illi viuunt, quàm non ſeruiendo: ita eſt de quibuſdam hominibus. Bruta autem animalia neſciũt dirigere ſeipſa, nec inquirere quid eſt eis neceſſarium ad vitam, & ſi incurrerint aliqualiter morboſitates, neſciunt ſecurare: homo autem ſcit eis prouedere de cibo, & potu, & curare ea, cum opus ſit: ergo melius ſub cuſtodia hominis manent ſeruiendo, quam ſolitaria per montes, & ſiluas ociando. Homines autem, qui imprudentes valde ſunt, neſciunt quid eis expediat, aut ad vitam neceſſarium ſit, & procurare illud neſciunt, & ſic miſerabiliter morerentur: habent tamen vires magnas ad exercendum aliquid corporaliter; ideo ille, qui tales homines reciperet, dando eis neceſſitates ad vitam, ſcilicet cibum, & potum, & veſtes, non ſolum bene agerent, ſed etiam magnum opus charitatis eſſet: etiam ſi eis mandaret facere quæcunque vellet tanquam ſeruis empticijs. Sed de talibus non loquitur hic lex, nec loquuntur leges humanæ, ſed de illis, qui emuntur, & venduntur, vel ex fortuna belli, vel ex conditione paupertatis, qui ta-

Expedit viris imprudẽtibus qui regere neſciunt alijs hominibus ſubdi eſſe.

men ſenſati ſunt: de his autem aliqui vident ſibi me- F lius ſuccedere cum ſerui ſunt, quam cum liberi, bonum verum non cognoſcant, quod eſt in libertate conſtitutum: ideo volunt magis apud dominos ſuos manere ſeruiendo, quàm exuere ſeruitutem. *Diligo dominum meum.* Quidam ſunt domini duri, qui valde premunt ſeruos, tanquam eſſent animalia bruta, & hoc ſerui tolerare non poſſunt. Alij ſunt benigni imponentes ſeruis ſuis ſola rationabilia obſequia, & prouidentes eis ſufficienter de neceſſarijs, & tales diliguntur à ſeruis, & deſiderant cum eis manere. *Et vxorem, ac liberos*, Licèt dilectio ſerui ad dominum dicatur eſſe aliqualiter illectiua, vt ſeruus maneret in ſeruitute, & tamen cauſa potiſſima non eſt ipſa, ſed vxor, & filij: ineſtimabilis autem eſt amor G parentum ad filios, & virorum ad vxores quando bene ſibi conſentiunt: ideo propter illos ponit ſe pater ad magnum laborem. *Non egrediar liber.* Ideſt nolo egredi à ſeruitute. Non eſt hoc intelligendum ſimpliciter, ſcilicet quòd ſeruus nolit egredi à ſeruitute, quia amat dominum, & vxorem, & filios: ſed conditionaliter, ſiue per accidens: quaſi dicat: ego ſatis vellem exire à ſeruitute: ſed quia diligo vxorem meã, & filios, quos nollem dimittere, & non poſſum eos mecum liberos educere, ſi nunc liber egrediar: nolo ergo egredi liber: magna enim pietas cor paternum commoueret, cum videret paruulos filios ſuos, quos teneriimè diligit, & dulciſſimam vxorem ſuam in æternum ſeruos futuros, & graui iugo premendos, nec eis vllum præſtare poſſe auxilium, ſi nunc à ſeruitute exierit: eligit ergo magis ad tempus H ſeruire, vt poſtea amore filiorum, & vxoris conſoletur, quàm ſeruitutem exuendo liberos in calamitate perpetua infœlices derelinquere: ſic ergo multi eorum, qui liberi eſſe poterant in principio ſeptimi anni, vſque ad Iubilæum expectabant, vt ſic tam ipſe, quàm vxor, quàm filij liberi eſſent. *Offeret eum dominus dijs:* Iſtæ cæremoniæ fiebant, vt non videretur iniuſtum agere dominus detinens ſeruum ſuum vltra annum ſeptimum remiſſionis: nam cum lex mandaret in illo anno ſolui omnes ſeruos, ſi aliquis adhuc detineret ſeruum ſuum, putaretur eum violenter detinere: fit ergo iſta perforatio auris, vt cognoſcatur, quòd non detineat eum dominus ſuus, ſed quòd ipſe voluntarie maneat. *Offeret eum dominus.* Ideſt quando ſeruus dixerit: ego nolo exire liber, quia diligo I vxorem meam, & filios meos, dominus eius ducere debebat eum ad iudices. *Offeret eum dijs.* Ideſt iudicibus. Vocantur hic iudices dij, ſic patet infra vigeſimoſecundo capitulo, cum dicitur: ad Deos vtriuſque cauſa perueniet: vocantur etiam ſic Pſalm. octuageſimoprimo, ſcilicet, Deus ſtetit in Synagoga Deorum, & in medio Deos dijudicat: cauſa eſt, quia iudices ponuntur ad diffiniendum cauſas ſecundum iuſtitiam loco Dei, tanquam ſi ipſi litigantes irent ante Deum, vt determinaret cauſam, ſic patet Deuteronomij primo capitulo, cum dicitur: Ita paruum audietis, vt magnum, nec accipietis cuiuſquam perſonam, quia Dei iudicium eſt: ideſt ita iudicatis quaſi ſi Deus iudicaret. *Et applicabitur ad oſtium.* Aliqui Hebræi dixerunt, quòd applicabatur ad oſtium circa K poſtes ad commemorandum Phaſe celebratum in Aegypto, quando ſanguine liti ſunt poſtes vtrique, & ſuperliminare, vt patet ſupra decimoſecundo capitulo. Sed hoc ridiculum eſt: nihil enim ad propoſitum talis ſignificatio. Alij autem dixerunt, quòd applicabatur ad oſtium ad ſignandum, quòd debeat eſſe multum diligens ſeruus ille ad cuſtodiendum oſtium domus domini ſui. Sed & hoc nihil eſt: nam eodem modo debebat eſſe ſeruus à principio ſeruitutis ſuæ promptus ad cuſtodiam rerum domini ſui, ſicut nunc. Etiam quia iſti ſupponunt, quòd perforatio auris fieri debebat in porta domini ſerui illius: ſed falſum eſt, quia in litera dicitur, quòd dominus debebat iſtum ſeruum offerre dijs, ideſt iudicibus: ſed certum eſt, quòd iudices non

Inæſtimabile amor parentũ in filios.

Pſal. 81.

F debebant venire ad domum iſtius viri, & ſic de quolibet cum eſſent tam honorati viri. Etiam, nam dicendo quòd dominus offeret eum dijs, videtur innui, quòd dij ſtarent, & dominus duceret ad eos. Videtur ergo dicendum, quòd iſtud erat oſtium ciuitatis, & patet, quia dominus ducebat iſtum ſeruum ad iudices, ſedebant autem iudices in portis ciuitatis ſecuudum conſuetudinem Iſraelitarum, & totius gentis terræ Chananæorum ante tempora iſtorum Iudæorum, vt innuitur Geneſis vigeſimotertio capitulo, & ibi declarauimus. De hoc patet in multis locis, ſcilicet frequenter in Deuteronomio 17. & 22. capitulo, & Ruth 4. Amos 4. & ſæpe in Zacharia, & in alijs libris frequentiſſimè: fiebat autem ibi in porta ciuitatis, vbi iudicium erat, quia locus publiciſſimus erat, vt omnes de ciuitate, & alij in- G trantes, & exeuntes viderent iudicia, quæ fiebant ibi, & tunc ſeruus ducebatur publicè, ita vt omnibus conſtaret, quòd ille ſeruus renunciaret iuri ſuo de conceſſa libertate à lege. De hoc habetur contra Deuteronomio 15. capitulo, ſcilicet, quòd debebat auris perforari in Ianua domus domini ſui, & ſic tenendum eſt: iſtæ autem duæ rationes, licèt videantur continere quandam æquitatem: tamen in fundamento non continent veritatem: ſed hoc non obſtante verum concluditur contra illas duas poſitiones ſuperiores: fiebat autem apud portam, quia erat aptus locus, & publicus. *Applicatur ad oſtium, & poſtes.* Quia apud ipſos poſtes portarum erant ſolia iudicum, vt ibi in præſentia iudicum fieret. *Perforabitque aurem eius ſubula.* Scilicet quòd dominus perforaret aurem ſerui in conſpectu omnium. Iſta H perforatio dabatur ſeruo in pœnam, quia nolebat vti libertate conceſſa à lege, & erat magna verecundia iſta quòd coram omnibus in vituperium perforaretur auris eius. Sic in vituperium ei, qui nolebat ſuſcitare ſemen fratris ſui mortui, tollebatur calceus de pedibus, & ſpuebatur in faciem eius, & vocabatur domus eius domus diſcalciati in Iſrael, vt patet Deuteronomij vigeſimoquinto, & Ruth quarto capitulo. Fiebat autem iſta perforatio in aure, quia conueniens locus erat, vt maneret ſignum ſine magna læſione corporis, & cognoſceretur ex ſigno manente. Et erat cõueniens pars illa, quia pœna proportionatur culpæ, cum rectè datur iſte autem videbatur peccare non bene audiendo legẽ de libertate conceſſa, cum nollet exire ſeruitutem: ergo debebat puniri in aure male audiente. Dicitur au- I tem ſubula à ſuendo, & eſt inſtrumentum cerdonum, quo coria perforant, vt poſtea filum mittant, & cum iſta forabatur ſubtiliter auris illius ſerui: ad hoc vt alij cognoſcerent propter hoc eſſe [ab]ſurdum. *Eritque ei ſeruus in ſeculum.* Ideſt ſemper. Iſta dictio, quæ ponitur hic apud Hebræos de ſe ſignat perpetuitatem: aliquando tamen accipitur pro paruo tempore, ſicut hic, ſcilicet, pro ſpatio quinquaginta annorum ad magis nam quãtumcunque iſti perforaretur auris, non erat ſeruus ad ſemper, ſed vſque ad Iubilæum: vt patet Leuit. 25. capitulo, nam in illo anno omnes poſſeſſiones redibant ad poſſeſſores priores, & omnis homo ſeruus qualicunque conditione efficiebatur liber (loquendo de ſeruis Hebræis) & tunc tam ipſe quam filij, & vxor liberabantur, ſiue prope eſſet annus Iubilæi, ſiue longe. Si autem K contingeret, quòd aliquis vir, qui poterat liberari in anno ſeptimo remiſſionis noluiſſet liberari, vt educeret ſecum vxorem, & filios liberos, & ſeruiret pro eis viginti, vel triginta annis, & moreretur ante Iubilæum ſaltem vno menſe: manebant vxor, & filij ſui ſub poteſtate prioris domini, etiam ſi duobus diebus ante Iubilæum ſeruus moreretur: & illud tempus, quo ſeruiuit pro filijs, & vxore vt educeret eos liberos perditum erat.

Gen. 23.

Auris perforatio apud Hebræos in vituperium fiebat.

Leui 25.

An

An ſeruus liber cum vxore ac filijs exire poſſet in Iubilæo, ſi dominus eius ei vxorem dederit, filioſque ex ea ſuſceperit.

QVÆSTIO. IX.

SEd dubium eſt, nam hic dicitur, quòd ſi in anno remiſſionis, exire noluerit ſeruus, & perforata fuerit auris ſerui, & vſque ad iubileum, & tunc exibit: ſi ergo accidit, quòd aliquis vendit ſe domino ſuo quinq; annis ante Iubileum inter tempus venditionis, & iubileum nullus annus remiſſionis eſt: ſed ipſe iubileus eſt annus remiſſionis, & dominus det vxorem ſeruo ſuo & gignat ex ea filios: nunquid adducet eam, & illos liberos in iubileo? Forte videretur quòd non, quia ille, qui debebat educere filios, & vxorem prius erat perforandus in ante, & poſt in iubileo liberandus: ſed iſti non poterat auris perforari: nam perforatio fiebat in anno remiſſionis, qui erat annus ſeptimus: & poſtea expectabatur iubileus: ſed nunc erat iubileus, ergo non debet perforari auris. Reſpondetur, quòd iſta hypotheſi exiſtente, ſeruus exiret liber, nec perforaretur auris, & haberet filios, & vxorem liberos: patet quòd iſte debebat liberari: nam in iubileo omnes ſerui liberabantur a dominis ſuis: ergo iſte ſeruus, qui volebat educere ſecum vxorem & filios, & liberandus erat, etiam liberos, & vxorem ſecum educere poterat: nam in hoc differt annus iubilei a cęteris annis remiſſionis: quia in alijs annis non eſt remiſſio generalis, in iubileo autem ſic: licèt ergo in alijs annis remiſſionis ſolus vir ſeruiens exire poſſet, in hoc filios & vxorem educe pretiũ poterat. Item quia ſeruus, qui diligebat dominũ ſuum, & vxorem, atque filios, ſeruire debebat pro vxore & filijs vſque in ſæculum, vt patet hic: ſed iubileus dicitur finis huius ſæculi: quia illic omnes obligationes ſoluuntur: ergo cũ illuc acceſſiſſent liber erat vir, & filij, & vxor. Si autem dicas quòd nullus annus remiſſionis intercedit, in quòd perforaretur auris ſerui, & ſeruaretur iſta lex. Reſpondetur, quòd quantum ad hoc nihil differebat, ſiue multum ante iubileum dominus emiſſet ſeruum: ſiue pauloante, quia qualitercunque fieret, in iubileo liberandus erat totaliter, ſicut dicebamus ſupra de annis remiſſionis: ſiue enim aliquis emerit ſeruum ſex annis ante annum remiſſionis, quod erat maximũ ſpacium, ſiue dimidio anno ante, in anno remiſſionis ſoluendus erat. *Si quis vendiderit.* Supra poſuit quando aliquis vir compos ſui, ſiue ſui iuris vendit ſeipſum: hic agitur quando pater vendit filiam: non eſt enim idem modus in venditione filiarum, & filiorum: nam filios non poterant vendere patres: ſed ipſi vendebant ſeipſos, quando erant emancipati ſi vellent: & hoc ſiue coniugati eſſent, ſiue non: filiæ autem non poterant vẽdere ſeipſas, ſed vendebant eas patres. Ratio autem diuerſitatis horum eſt: quia quilibet poteſt vendere id, quod ſuum eſt: pater autem non habet poteſtatem in filios tanquam in ſeruos: quia filij liberi ſunt reſpectu patris ſui. Et ſic diſtinguit Ariſt. in quinto Ethico. de iſtis ſecundum diuerſa iuſta, quę ponit: nam inter dominum & ſeruum ponit iuſtum deſpoticum, ideſt dominatiuum: quod eſt infimus gradus iuſti: quod quaſi nõ eſt iuſtum, quia non eſt propriè iuſtum hominis ad poſſeſſionem ſuam: ſeruus autem poſſeſſio domini ſui eſt: vt patet ibidem, & hic vocatur pecunia domini ſui. Ad filios habet pater iuſtum quod vocatur paternũ: quia filij non ſunt poſſeſſio patris: ſed tanquam partes patris deciſę a patre: maxime dum non ſunt emancipati: vt patet in eodem quinto: non poteſt ergo vendere pater filios, ſicut poteſt vendere ſeruos vel poſſeſſionem, quia ſua ſunt, filij autem non ſunt res patris licèt ſint filij patris, & quantum ad hoc ęquales ſunt filij & filię, nec magis poteſt vendere filias, quàm filios. Et ſi obijcias,

Nõ erat idem modus apud Hebræos in venditione filiorum, & filiarum.

Ad filios pater hẽt iuſtũ paternum.

A quòd pater venderet puellam, vt hic dicitur, & tamen non poteſt vendere filium. Reſpondetur, quòd iſta venditio filiarum non eſt venditio ſimpliciter: nam eſt quædam diſpoſitio ad matrimonium. Et hoc ſatis concluditur ex litera: & propter hoc non poteſt vendere pater puellam, quæ eſt in adulta ætate: ſed eam, quæ eſt infra ętatem nubilem. Ratio eſt: quia vt patet hic, pater, qui vendit filiam alicui, vendit eam, vt ipſe dominus, qui emit accipiat eam in vxorẽ ipſo ſe, vel pro filio ſuo, & datur in parua ętate pro ancilla, vt tunc dominus cognoſcat mores eius, vt videat ſi contentatur: ſi autem adueniente pubertate non acceperit eam dominus ſuus in vxorem: vel non tradiderit filio ſuo, reuertitur puella libera, & in hoc non eſt aliquod periculũ: nam ante annos pubertatis, ſcilicet ante annum duodecimum, non eſt periculum de puella: quia non eſt apta B ad coitum. Si autem puella venderetur in ętate adulta, vel poſtquam ad eam acceſſiſſet, erat magnum puellæ periculum, quia quilibet eam concupiſceret, & faciliter corrumperetur: non poteſt ergo pater filiam adultam vendere. Mulieres autem, quæ coniugatæ ſunt, non poterant ſeipſas vẽdere, quia poteſtas earum erat apud virum ſuum, ſi autem vir vendat ſe, ibit cum illo vxor ſua. Sicut dicitur ſupra, quando ſeruus venditur habens vxorem: mulier autem vidua quæ ſui compos eſt, quia non eſt ligata lege alicuius viri, etiam non poteſt ſe vendere: quia quælibet fœmina vẽdita intra pubertatis annos diſpoſita eſt ad omnem turpitudinem: nam illa iam non venditur vt dominus, vel filius domini contrahat cum illa, ſed ad ſeruiendum; in hac autem C magnum periculum eſt: quia cum maneat in domo domini ſui, poteſt a domino cognoſci quandocunque dominus voluerit, (licèt iniuſtè fiat) vel a filijs domini, vel a conſeruis domini ſui: iſtæ autem magnæ inhoneſtates ſunt: ideo lex non permiſit vendi mulieres adultas. De viris autem non eſt eadem ratio: nam vir, qui ſui eſt, ſcilicet emancipatus, poteſt vendere ſe ad ſeruiendum: quã non ſequitur in eo deperditio honeſtatis, quæ ſequitur in fœmina: non venduntur tamen paruuli in tenera ætate, ſcilicet infra annos pubertatis a patribus, ſicut venduntur puellæ. Et ratio eſt, quia puellæ vendũtur illo tempore, vt domini, qui eas in vxores accepturi ſunt, vel filijs ſuis tradituri, videant vitam, & mores, vt accipiant, ſi contentantur, alioquin remittant patribus ſuis eas liberas, vt poſſint tradere nuptui in tempo D re pubertatis: ideo tales puellæ ſic traditæ, vel totaliter accipiebantur in vxores a dominis ſuis, vel filijs dominorum, vel remittebantur ante annos pubertatis ad domum paternam. Et ſi dominus teneret talem puellã poſt annos pubertatis in domo ſua non remittens ad patrem, iam debebat eam recipere in vxorem, vel dare filio ſuo. *Si quis vendiderit filiam ſuam.* Non eſt propria venditio, licèt recipiatur pretium, quia non datur ſolum, vt ſeruiat, ſed principaliter, vt ducatur, quia tamen antequam ſit tempus ducendi eam in vxorem, ſunt aliqui anni, in quibus puellam ſeruit, datur pecunia pro ea. Etiam qui ſuus dominus vendere poteſt il- E lam ante tempus pubertatis, ſi non placet ei, dando alteri viro, qui recipiat ſecundum eandem conditionem, ſcilicet ad copulandum eam in vxorem, vel filio ſuo, vel ſibi, & recipiet pretium ab eo ſecundum computationem temporis, quod manet vſque ad annos pubertatis, in quo tempore poteſt ei ſeruire, etiam ſi eam nõ recipiat in vxorem, & poſtea remittere ad patrem ſuum. *In famulam.* Quia licèt intentio patris vendentis ſit, vel debet eſſe, vt filia ſua accipiatur in vxorem a domino ſuo, vel filio domini, tamen nunc, quia nondum eſt tempus ducendi eam in vxorem, datur in famulam, & pro hoc recipitur pecunia. *Non agredietur, ſicut ancillæ exire conſueuerunt.* Hiſtoria Scholaſtica exponens hunc paſſum dixit, quòd dominus, qui accepit talem puellam, aut agnominauit eam in vxorem ſibi faciens, quòd vocaretur vxor ſua, ſcilicet vxor Ferdinandi, vel vxor Petri, ſicut cognominatur Martia Catonis, vt ait Lucanus in ſecundo libro de

Obiectio.

Reſpõſio.

Expoſitio hiſtoria Scholaſtica.

bello pluſquam ciuili. Vel ſi agnominauit eam in vxorem filio ſuo, & tunc non egredietur, ſicut ancillæ, ſed per ſolum libellum repudij, vt fiebat in alijs mulieribus liberis, nulla conditione traditis. Si autem oon agnominauit eã vxorem ſuam, vel filij ſoi, dicit, quod egredietur more ancillarum, ſcilicet ſine pretio. Sed hoc nou cunuenit, quia ſecundum iſtam expoſitionem tunc non egrediebatur, vt ancilla, quando erat accepta in vxorem, ſed hoc oihil attinet, qoia iam non eſt ſerua, ſed libera, ideo oon oportet loqui in ea de aliqua lege ſeruarum, maxime quia hic exire accipitur pro exire a ſeruitute, puella autem non exibat a ſeruitute, ſi ſemel efficeretur vxor domini, dato, quòd repudiaretur per libellum, ſed exire a coniugio, ſicut ceteræ fœminæ repudiatæ exeunt, ſed tunc puella exit a ſeruitute, quã do dominus noo contentus de ea remittit eam ad domum paternam. Et tunc oportet, qoòd intelligatur lex iſta, ſcilicet non egredietur iuxta morem ancillarum. Sed dicit ipſa hiſtoria Scholaſtica cõtra, ſcilicet quòd in iſto caſu egredietur, ſicut aocillæ egredi ſolent, & ſic repugnat literæ. Item peccat, qoia ſupponit, qood ancillæ egrediaotur gratis, & ſine pecunia, ſicut dicitur de iſta puella, ſed falſum eſt, quia ſi ancillæ eſſent de alienigenis, non exibant gratis, ſed vel cum pecunijs, vel ioiuria magna & læſione facta, & de iſtis non vult loqui hiſtoria Schulaſtica, ſed ſuppunit eſſe quaſdam ancillas de Hebræis, ſcilicet qoòd ſeipſas venderent ad ſeruiendum, ſicut viri vendebaor, & ſicut viri in ſeptimo anno remiſſioois egrediebantor gratis abſque pecunia, ita videbatur de ipſis ancillis. Et tunc erit ſenſus, quòd puella a patre vendita non egrediebatur ſecundum legem aliarum ancillarum, quia aliæ conditiones requirebantur in puella, ſcilicet quòd duceretur a domino in vxorem, vel a filio, alioquin remitteretur ad patrem libera adueniente anoo pubertatis, ſiue veniſſet annus remiſſionis ſeptimus, ſiue non, ancilla autem non expectabat, vt traderetur domino ſuo in vxorem, vel filio domini ſui, nec exibat vſque ad annum remiſſionis ſeptimum. Iſta quidem conueniens expoſitio foret, niſi falſum ſupponeret, præſuppunit autem, quòd eſſent aliquæ ancillæ Hebreæ, quæ venderentur dominis ſois ioxta legem virorum, ſed falſum eſt, vt patet ex ſuperioribus dictis; nam ſequeretur maxima inhoneſtas publica; nam multæ molieres, quæ olim caſtæ matronæ fuiſſent ſubiectæ in ſeruitotem viliſſimæ redderentur, & cum quolibet fornicantes, quod repognabat ſtatui politicu, quia talis mulier infamaret ſic filios ſuos, ſi quos haberet, & totam cognationem. Eſt ergo ſenſus. *Non egredietur, ſicut ancillæ.* Ideſt, ſicut ſolent exire ancillæ de alijs agentibus: nam de Iudæis ancilla nulla alia eſt. Ancillæ autem de alijs gentibus ægrediebantur dupliciter: primo modo data peconia, qoia ancillæ emptæ a Iudæis ab alijs geotibus, vel in bello captæ erant ancillæ ſimpliciter, ideſt totaliter, vel veriſſime, quia in perpetuum erant ancillæ, vt patet Leuitici vigeſimoquinto capitulo cum dicitur: Seruus, & ancilla ſint vobis de aduenis, quæ morantur inter vos vel ex his, qui nati ſunt in terra veſtra, vel de gentibus quæ in circuitu veſtro ſunt, hos habebitis in famulos, & iure hæreditario tranſmittetis, ad poſteros, ac habebitis, ſiue poſſidebitis in æternum, nec liberabantur tales ancillæ, aut ſamuli in anno remiſſionis, vel in anno Iubilæi, ſed data pecunia, vt ſi aliquis vellet emere eum, & liberum permittere, ſicut nunc ſerui, qui ſimpliciter ſerui efficiuntur, redimuntur data pecunia pro eis, ſi domini vendere velint. Secundus modus redemptionis, ſiue liberationis erat per aliquam læſionem ſuſceptam, vt ſi dominos frangeret oculum ſerui, vel ancillæ, aut dentem, quia tunc cogebatur dimittere eos liberos, vt patet infra in litera. Ancillæ autem Hebræorom, ſcilicet iſtæ puellæ ſic venditæ a patribus, vt acciperentur in vxores a dominis, vel filijs dominorum, non egrediebantur a ſeruitute, ſi egredi deberent, ſicut egrediebantur ancillæ, ſcilicet data pecunia; nam infra dicitur, ſi tria iſta non fecerit, ſcilicet do-

Dupliciter puella vendita a ſeruitute redimebantur apud Hebræos.

Ancillæ de gente Hebræorũ non egrediebatur a ſeruitute eo modo, quo aliæ ancillæ alienigenæ.

F minus illi puellæ, egredietur gratis abſque pecuoia. Nec etiam erat ſecundus modus liberationis ancillarum, ſcilicet per fractionem, aut læſionem oculi, vel dentis, nam puella Hebræa data io ſeruitutem, iſto modo eius dominus cenſebatur cum qualibet libera: ſicut ergo io alijs Hebræis dabatur dens pro dente, oculus pro oculo, vulnus pru vulnere, aduſtio pru aduſtione, ita ſi dominus frangeret oculum puellæ, incidebat in illam pænam talionis, ſcilicet oculum pro oculo: non ergo exiuit puella Hebræa a ſeruitute ſecundum morem ancillarum. *Si diſplicuerit in oculis domini.* Accepit eam dominus ſuus, vt quando eſſet ætatis adultæ, duceret eam in vxorem, vel daret filio ſuo eadem lege. Et io iſto tempore præcedente tempus pubertatis, antequam ad eam caroaliter accederet, cootemplaba-
G tur mores eius, vt vultum, atque cetera. Et tunc aliquando contentabatur dominus, & accipiebat eam in vxorem, vel tradebat filio, & tunc libera erat, ſicut ceteræ vxores, quæ ſine aliqua conditiune traduotur. Aliquando autem diſplicebat ei, quia non contentabatur. Et tunc fiebat, quod ſequitur, ſcilicet dimittet eam. *Cui tradita fuerat.* Ideſt quòd puella tradita fuerat domino ſuo, vt eſſet vxor eius, cum veniret ad adultam ætatem; modo tamen tradita fuerat per verba de præſenti, ita vt efficeretur immediate matrimonium, licèt non conſumaretur, quia talis puella nondum habebat conſenſum ad matrimonium, cum eſſet infra annos pubertatis. Nec etiam deſponſabatur per verba de futuro, ſcilicet, quòd daretur ei fides de accipiendo eam, dicendo: ego te accipiam in meam, cum tempus
H aduenerit: ſed dicebatur tradita, ideſt, quòd ad hoc tradebantur domino à patre ſuo, licèt inter puellam & dominum nulla verba deſponſationis intercederent. *Dimittet eam.* Scilicet antequam puella veniat ad pubertatem, vt noo impediatur tempus puellæ, & poſſit ipſa alteri maritari. Alioquin ſi dominus detinet eã vltra annos pubertatis, & non ſociat ſibi in vxorem, erit periculum caſtitatis poellæ: nam puellam iam aptam ad virum inclinabitur ad hoc, & ſic poterit ab aliquo deflorari, etiam ipſa occaſione præſtante: non ergo tenebatur vltra hoc tempus, nec expectabatur annus remiſſionis ſeptimus, ſicut fiebat in viris; nam in viris periculum nullum eſt, in fœmiois aotem maximum. Nam virgo cum defloratur, antequam ducatur ab aliquo matrimonialiter, totum bonum ſuum
I perdit, nam ſi hoc cognoſcatur ab omnibus, miſera puella ab omnibus, vilipenditur, qoòd propter duo fit, ſcilicet ex opinione, & ex deſiderio. Ex opinione quidem, quia omnes opinantur malum eſſe, qoòd aliqoia tetigerit illam, quam alius poſtea ducturus ſit, maxime tollendo ei totum bonum. Etiam quia ſuſpicio eſt de futuro adulterio in ea, quæ ante coniugium fornicata eſt. Fit etiam hoc propter deſiderium; nam huius ſæculi amatores, qui carnalibus immerguntur illecebris, primos coitus ſuper omoia diligunt, ibi fælicitatem conſtituont opinantes, cuius aliqualem cauſam tetigimus Geneſi 29. & 38. capitulo. Et ob hoc ſi aliqua vidua ſit, & caſtè vixerit, & ſit etiam iuoencula apta ad prolem, non eam ita libenter recipiunt, ſicut virginem, quia vidua qualiſcunque ſit virginitatis
K florem amiſit. Quod ergo eſt in viris annus ſeptimus remiſſionis, hoc eſt in puellis propinqoitas pobertatis; nam ſicut ſeptimo annu, qui eſt remiſſioois, vir venditus in ſeruum liberatus eſt, ita puella adueniente pubertate liberata eſt; nam tunc ſequitur in ea maaimum periculum: ſi ergo domino diſplicuerit dimittet eam, ſcilicet quòd recedat in domum patris ſui, & hoc ſine aliqua pecunia, vt patet ei poſſit nuptias procurare. In Hebræo dicitur. *Redimet eam.* Quod doo ſignat. Vno mudo, quòd redimat eam, ideſt faciat eſſe redemptam, ſcilicet qoòd permittat eã liberam io domum patris ſui, tãquam ſi redempta eſſet pecunia, vel liberata a tempore. Et huic ſenſui multũ conſonat litera noſtra dicens. *Dimittet eam.* Alio modo poteſt intelligi, quòd dominus redimet eam, ideſt faciet

Cõtra virgines impudicas, & virginitatem amittentes.

Quare impuri carnis amatoris primos coitus maxime concupiſcunt.

ciot

cict redimi, ſcilicet quod ſi ipſe dominus non contentatur de ea, nec vult recipere in vxorem, det alteri, qui emat eam, & accipiat ſub iſta conditione, ſcilicet vt accipiat eam in vxorem, vel det eam filio ſuo in vxorem. Et ſi non inuenerit aliquem, qui recipere velit ſub iſta conditione, non poterit vendere ad ſeruiendũ ſolum, ſed permittet eam redire in domum paternam. Et iſte ſenſus concordat literæ ſequenti, ſcilicet, populo autem alieno vendendi non habebit poteſtatẽ, idest ſi dominus non contentatur de puella, poterit eam facere redimi ab alio, non tamen poterit vendere alicui de populo alterius gentis, quia hoc eſſet vendere eam ſimpliciter. Et hoc dicit, quia quandocunque aliquis de Hebræis accipiebat aliquam puellam taliter emptam, ſi poſtea non contentabatur de ipſa, vt non perderet pecuniam, quam pro ipſa dederat, volebat eam vendere, ideo ad hoc poſuit Deus regulam, ſcilicet. *Redimet eam*. Ideſt, ſi non contentatus fuerit, poterit eam facere redimi ab altero, ſi dare noluerit immediate patri ſuo, tamen non poterit vendere alteri populo, nam Hebræi vellent eas vendere alijs populis, quia plus acciperent de pretio vendendo alteri populo quam vendendo Hebræis. Nam inter alias gentes contractus venditionis ſerui, vel poſſeſſionis: celebrabatur ſimpliciter, ſcilicet quòd qui ſemel vendebatur in ſeruum, in æternum erat ſeruus, niſi pecunijs redimeretur, ideo dabãtur multę pecuniæ, ſcilicet tot, quot arbitrari poſſemus valere vnum hominem ſeruientem per totam vitam ſuam, inter Hebræos non fiebat venditio in ſeruis, niſi vſque ad annum remiſſionis ſeptimũ, ideo modicum dabatur de pecunia pro ſeruis inter Hebræos. Vetuit ergo dominus ſpecialiter non poſſe vẽdi alteri populo. Cum autem aliquis ſic vellet facere redimi puellam ſibi venditam, vendebat alteri. & cõputabant annos puellę ante initium pubertatis, ex quo vendita fuerat domino, & diuidebatur precium per illos annos in partes proportionales, & videbatur, quot anni manebant, quibus eam tenere poſſet, & ſecũdũ illos dabat pecuniam, verbi gratia. Ponatur, ꝙ annus pubertatis ſit annus duodecimus in puellis incipiente ſaltem vna die 13. anni, & ſic etiam nos computamus, vendatur aliqua puella in principio anni pro 20. denarijs, datoenim, quòd iſta puella non accipiatur in vxorem, non poteſt ſeruire, niſi vſque ad completum annum 12. ſunt ergo quinque anni ſeruitutis, quibus ſi diuidã tur 20. denarij æqualiter, cuilibet anno ſeruitutis prouenient quatuor denarij; quia tamen nõ eſt æquale ſeruitium in quolibet illorum annorum: nam puella magis poteſt ſeruire in nono anno, quàm in octauo, quia fortior eſt viribus, & magis in decimo, quàm in nono, & ſic conuenienter non diſtribuerũr cuilibet iſtorum annorum æquale pretium, ſed proportionale ſecundum proportionalitatem laboris. Et tunc ſi primus dominus tenuit puellam tribus annis, ſcilicet octauo, nono, & decimo, manent duo anni ſeruitutis vſque ad pubertatem, & ſi non contentaretur de ea, dabit alteri & ſeruiet illis duobus annis computato pretio, quod proportionaliter eueniebat labori illorum annorum. Sed ſciendum, quod dato, quòd alteri vendere velit, ꝗ det pecunias pro illo tempore remanente vſque ad pubertatem, non poterit eam facere redimi ab illo, niſi ille acceperit eam ſub iſta conditione, ſcilicet quòd vult eam accipere in vxorem pro ſe, vel filio ſuo, ſemper manente lege, quòd ſi non placuerit ei, remittat ad patrem ſuum. Et ratio eſt, quia dominus ſecundus non poteſt deteriorare conditionem puellæ, nam pater puellæ non potuit eam vendere alicui viro ad ſeruiendum ſolum, ſed ad hoc, vt eam reciperet in vxorẽ, nec ipſe primus emptor aliter potuiſſet eam emere, quòd ergo ipſe vellet eam alteri viro nolenti eam accipere in vxorem vendere pro ſolo labore, erat conditionẽ puellæ deteriorare, ergo non poterat taliter vendere. Si ergo non inueniret talem emptorem, cogebatur remittere ad domum paternam, & ſi forte dominus huius puellæ conquereretur, quod ſic perdebat pretium puellæ, non propter hoc debebat in aliquo releuari; nam ſibi

A imputet, qui eam voluit accipere, vt poſtea haberet in vxorem, & antequam duceret, contempſerit. Litera autem noſtra. *Si dimittet eam*. Applicatur vtrique ſenſui conuenienter, primo, ſcilicet, quòd dimittat eam, ideſt ſi diſplicuerit, quòd mittat eam in domum patris ſui liberam. Vel quòd dimittat eam, ideſt dimittat eam alteri viro, qui eam recipiat ſub eadem conditione, & poſſit tenere vſque ad annos pubertatis.

Cur Deus vetuerit, vt puella Hebræa Gentili venderetur.

QVAESTIO X.

B *Populo autem alieno vendendi non habebit poteſtatem.*

HOc expreſſe prohibetur, quia Iudæi ad hoc erant inclinati ex cauſa ſupra tacta, ſcilicet, quia dabatur maius precium. Cauſa, quare hoc vetatur, eſt multiplex. Prima, quia ſi fieret venditio populo alieno, illa fiebat purè, ita, quòd nunquam liberaretur ſeruus, vel ancilla vſq; ad mortem, niſi darentur pro eis pecuniæ: Deus autem nolebat fieri vẽditionem ſimpliciter, ſed ad tẽpus. Secunda, quia puella, qñ vendebatur Hebręo viro, ſolũ vendebatur, vt acciperetur in vxorẽ aduenientẽ tpe pubertatis: ſi autẽ tunc non acciperetur, redibat puella ad domũ paternã, & non dehoneſtabatur, ſed acci piebat virum alterum: ſi autem venderetur alteri po-
C pulo, non traderetur viro tpe pubertatis, nec acciperetur in vxorem a dño ſuo, ſed cognoſcerent eam carnaliter omnes illi idolatræ & incircuncisi. Tertia quia magna videbatur Dei vilipenſionem, nam Deus elegerat hũc populũ in peculiarẽ ſibi de cunctis populis terræ, & in regnũ ſacerdotale, vt patet ſup. 19. c. quòd ergo iſti ſubijcerentur in ſeruitutem Gentilibus, qui canes vocabantur pro tunc teſtimonio Chriſti Mat. 15. ca. dicentis: Non eſt bonum ſumere panem filiorum, & dare canibus, & loquebatur de Gentilibus, vt patet ibidem, erat inconueniens. Quarta cauſa, quia omnes Hebræi erant ſerui Dei ſibi obligati, eo quòd redemerat eos de Aegyptiaca ſeruitute. Nam ſicut cum aliquis emit aliquem ſeruum ab aliquo domino, ille ſeruus illius eſt, ita cum Deus redemiſſet Hebræos de duriſſi-
D ma captiuitate Aegyptiorum, erant ſerui ſui: nolebat ergo, quòd ſerui ſui efficerentur totaliter ſerui aliorũ, Sic patet Leu. 25. c. cum dicitur, ꝙ ſi aliquis nullo modo ſe redimere poſſet, ſaltem in anno Iubilęi egrederetur cum liberis, & vxore ſua. Et redditur cauſa: Mei ſunt. n. ſerui filij Iſrael, quia eos eduxi de terra Aegypti Sic enim erat de ſanctificatione primogenitorum, quia dominus liberauit a morte omnes primogenitos Hebræorum, & pecorum ſuorum, interfectis primogenitis Aegyptiorum tam in hominibus quàm iumentis, atq; pecoribus, mandauit, vt omne primogenitũ in Iſrael iam in hominibus, quã pecorib. ſanctificaretur domino, vt patet ſup. 13. c. Quinta rõ, & potiſſima eſt, quia dominus intendebat adducere Hebræos ad cultum ſuum diſtrahendo a cultu idolorum, ideo vetabat eis
E connubia, & conuiuia cum Gentilibus, vt patet infra 34. capitulo, ſed ſi aliqua puella venderetur Gentilibus non poſſet Deum cœli colere, quia ibi cogeretur comedere de cibis gentilium immolatis dæmonibus, & non obſeruare ſabbatum, nec cęteras legis cęremonias, & quod deterius eſt, quia cogeretur colere idola. Multum ergo Deus zelabat, ne aliquis de Hebræis viris, aut fœminis venderetur Gentilibus. *Populo autem alieno*. Non ſolum vetabatur puella vendi populo alieno, ideſt genti, quæ eſſet extra terram Iudæorum, ſed etiam alicui viro dato de illis populis, dato, quòd iam eſſet Iudæus, qui vocantur aduenæ Iudæorum: nam ad iſtos non erat eadem lex emptionis, & venditionia cũ Iudæis, vt patet Leuit. 25. cap. nam Hebræi cum vendebantur alijs Hebræis, anno Iubilæi liberabantur, ſi accepiſſent vxorem a dominis, ſi autem nihil acce-

Mat. 15.
Leu. 25.

piſſent, vel ſi accepiſſent, & nõ curarent educere eam, & filios, egrediebatur anno remiſſionis: ſi tamen Hebræus emiſſet in ſeruum aliquem de aduenis, qui peregrinabantur inter eos, vel de filijs eorum, qui naſcebãtur in terra Iudæorum, erat ille ſeruus in æternum, & iure hęreditario tranſmittebatur ad poſteros, & nec liberabatur in anno ſeptimo remiſſionis, nec in anno Iubilęi, vt patet Leui. 25. c. ſicut ergo grauari videbantur aduenæ reſpectu Hebręorum, ita aliqualiter grauabãtur Iudæi, cùm vendebantur aduenis. nam Iudæus venditus aduenę non tollebatur a ſeruitute in ſeptimo anno remiſſionis, ſicut ſi venderetur alicui Iudæo, ſed oportebat, quòd aliquis de ſua cognatione emeret cũ dato pretio pro eo, vel ipſe pro ſeipſo daret pretium, vel ſi non redimeretur a ſe, vel ab alio, manebat vſque ad Iubilęum, & tunc liberabatur, vt patet Leuitici vigeſimoquinto capitulo. Etiam quandocunque vendebatur aliquis de Iudæis alicui de aduenis, opprimebat eum aduena, ideo mandabit dominus Iudæis, qui erãt Iudæi ex genere, vt non permitterent Iſraelitas humiliari, vel deprimi in manu aduenarum, vt patet eod. c. 25. Cùm ergo aliquis Hebræus emiſſet aliquam virginem, quam in vxorẽ accepturus eſſet, non poterat eam vendere alicui aduenæ Gentilium: nam in hoc faciebat conditionem illius virginis peiorem, quia nõ vendebatur aduenæ ſub eadem lege, ſub qua vendebatur Hebræo. *Si ſpreuerit eam.* Iſtud continuatur cum ſuperiori litera, ſcilicet populo alteri vendendi poteſtatem non habebit, ſi ſpreuerit eam. Et eſt ſenſus, quòd iſtam puellam accepit, vt poſtea eam ſibi ſociaret connubio, & non fuit contentus de ea. ideo dicitur eam ſpreuiſſe. In Hebræo dicitur. *Si præuaricatus fuit in eam, vel ſi falſauit in eam.* Dicitur dominus præuaricari in puellam, *Quid ſit falſare.* ideſt peruersè agere. Falſare autem dicitur, ideſt non tenere veritatem: nam dominus ſub iſta ſpe ſuſcipiebat eam, vt faceret vxorem ſuam, nunc autem non fecit ſuam vxorẽ, ergo dicitur falſauiſſe in eam. Sed iſta *Præuaricari quid ſit.* non reducuntur ad literam noſtram, ſcilicet, ſi ſpreuerit eam: nam nec erat ibi propriè præuaricari, nec falſare; nam præuaricari eſt peruersè agere, qui autem per legem nõ agit, non agit peruersè, cùm lex iuſta ſit, maximè illa, quæ à Deo poſita eſt, ſed lex permittit emere puellam ad habendum in vxorem, & poſtea tenere eam aliquanto tempore, & ſi non contentus fuerit habens, quòd dimittam eam: ergo dimittẽs puellam non præuaricatur in eam. Etiam non dicitur falſauiſſe, quia ille, qui falſat, mutat ſignatas res ab eo, quod ſignificabãt termini: quos ante proferebat. ſ. quia promiſit aliquid, & illi termini ſignificabãt, quod ipſe promittens talia, vel talia facturus erat, & poſtea non facit, iſte falſat, qui antẽ nihil alicui promiſit, vel ad nihil ei obligatus eſt, nihil falſare poteſt; ſed ſic eſt, quòd dñs nihil promiſit puellæ, quàm recepit, nec ad aliquid ei obligatus erat: ergo non accipiendo in vxorẽ illam, nihil falſabat, cùm nullam fidem dediſſet. Patet hoc ex his, quæ ſupra diximus, ſ. quod dominus emens nullam fidem dat puellæ per verba de præſenti ad hoc, quòd fiat matrimonium, vel per verba de futuro, vt fiant ſponſalia, ſed ſolùm recipit eam, & ſi contentatus fuerit de ipſa accipiet, ſin autẽ, non accipiet, ſicut emptori, quia aliquid emere vult, datur res, quę venditur, vt videat eam, vtrum velit eã, an non, & tamen poſtea licèt nolit eam modo frangit fidem aliquã venditori. Ponuntur ergo iſta per improprietatem Idiomatis Hebraici, quod orationes, & contextus facit valde improprios, & obſcuros, comparãdo ad proprietatem Latini Idiomatis, & ſic hoc, quod eſt præuaricari, vel falſare in Hebræo, congruenter exprimitur in Latino per hoc verbum ſpreuit. *Si autem filio ſuo deſponderit eam.* Ille, qui emebat aliquam puellam Hebræam nondum adultæ ætatis, ad duo poterat eam emere, vel vt contraheret ſecum, vel vt deſpõſaret filio ſuo; ſi autem aliquis pro ſe ſuſcipiat puellam, fient iſta, quæ ſupra dicta ſunt, hic autem ponitur, quid fiat, quãdo accipitur puella pro filio ſuo. *Iuxta morem filiarum faciet illi.* Ideſt ita faciet illi, ſicut fit filiabus aliorũ Hebræorum, quæ nõ ſunt ſeruę, alijs autem puellis, quan-

F do deſponſabantur, dabatur aliqua pecunia in dotem, ſicut dicitur infra vigeſimoſecundo capitulo, *Si ſeduxerit quis virginem necdum deſponſatam, dormieritque cum ea, dotabit eam, & habebit eam in vxorem, ſi pater virginis dare noluerit, reddet pecuniã iuxta modum dotis, quam virgines accipere conſueuerunt.* Ex quo videtur, quòd omnes filiæ, ideſt mulieres filiæ aliquorum, quæ nõ ſunt ancillæ, dotantur, cùm accipiuntur in vxores, ſic autem fieri debet iſti puellę, quod pater det eam domino, & ſi ipſe voluerit eam tradere filio ſuo, oportet, vt docet eam, & illæ pecuniæ, quæ datæ ſunt patri puellæ, quando empta eſt, non debent computari in dotem: nam illa pecunia non data fuit a principio, vt pars dotis, ſed vt pretium ſeruitutis: cum autem iam puella ſeruierit vſque ad illum terminum, ad G quem ſeruire obligabatur pro illis pecunijs, iã pecunia illa ceſſauit: ergo pro eodem habetur, cùm nunc in anno pubertatis filius domini cum puella contrahit, ac ſi puella nonquam fuiſſet ancilla, & nihil ei datũ fuiſſet: debet ergo dari dos, cùm nunc conſumata ſeruitute, quæ erat vſque ad pubertatem, incipiat purum matrimonium; non tamen debebit iſte iuuenis dare aliquid parentibus puellæ, quando eam in matrimonium ducit, ſicut conſuetum erat dari apud Hebræos, vt patet de Eliezer, qui dedit dona parentibus, & cognatis Rebeccæ, quando eam duxit pro Iſaac, vt patet Gen. 24. c. *Gen. 24.* Nam iſta, quæ data fuerunt a principio patri puellæ, cùm empta eſt, ſuccedunt quaſi loco munerum, licèt non ſint propriè munera, cùm venalia ſint; quia ex cõuentione dantur munus autẽ liberaliter traditur. *Quod H ſi alteram ei acceperit.* A principio accepit dominus illam puellam, vt eſſet vxor filij ſui, & ſic dicebatur eam deſpondiſſe filio; ſi autem non contentabatur, accipit ei alteram. *Prouidebit puellæ nuptias.* Litera videtur velle quòd iſta puella deſponſata fuerit illi viro filio domini ſui, & cognita ab eo, & ſi cognita ea accipit alteram in vxorem, debet dare ille vir iſti puellæ maritum conuenientem ſtatui ſuo, & veſtes & pretium, quia corrupit eam. Iſta omnia rationabiliter dantur: nam cùm iſta puella erat coniungenda in matrimoniũ iſti viro, nihil datura erat ſecundum iſtam legem, ſcilicet quòd quando reciperetur prius in ancillam, & poſt veniret ad tempus pubertatis, & acciperetur in vxorẽ a domino, eſſet ſolùm vxor eius; nam ipſe emebat eam, vt eſſet vxor eius: iam ergo ex tali emptione ipſa puel- I la acquirit virum ſine aliqua donatione propter nuptias, ideſt quòd ipſa puella nihil det, vel quòd reducatur ad patrem ſuum illibata. Etiam habebat veſtes, nam, ex quo eam vir ille filius domini in vxorem accipiebat, veſtes dare debebat: nunc autem ſi ipſe deflorauerit eam, & non acceperit in vxorem, perdit omnia iſta, ſcilicet quòd virum non habet, quòd non habet veſtes, quòd virginitate caret. Hæc omnia ergo vir ille reddere debet: primò vt det ei alterum virum, cum quo contrahat. Secundum vt ei veſtes tribuat. Tertium vt det pretium pudicitiæ, ideſt pretium pro defloratione; nam licèt alteri viro tradatur non traditur ei virgo, ideo non poterit in tanto gradu habere virum, in quanto merebatur. Etiam quia ille vir prior iniuriam ei fecit, cum eam in vxorem ſuſcepiſſet, & defloraviſ- K ſet, & poſtea noluit eam.

An qui accepiſſet alteram vxorem, debuiſſet priorem dimittere.

QVAESTIO. XI.

SEd arguet quiſpiã, quòd iſte ſenſus non eſt conueniens; nam intelligendo ſic ſequitur, quòd ſi acceperit filius domini aliã vxorem, quòd debeat repellere iſtam, & dare ei virum, & cętera; hoc tamen falſum eſt: nam in lege antiqua poterat aliquis ſimul plures vxores licitè habere, vt patet de Abrahã, qui ſimul habuit Saram, & Agar. Et de Iacob, qui ſimul habuit quatuor, ſcilicet Liam, & Rachelem, Balam, & Zelpham, & iſti duo fuerunt ante datam legem. Dauid autem

tempore legis habuit multas vxores, & multas concubinas, vt patet ex diſcurſu primi, & ſecundi libri Regum. Habuit etiam Salomon valde multas, ſed quia enim ſcriptura de vxorum pluralitate redarguit, vt patet 3. Reg. 11. cap. non debet in argumentum ducere. Reſpondetur, quòd litera ſtat bene poſita ſecundum iſtam ſententiam, nam non innuitur ex litera, quòd ſi pater deſponderit puellam emptam filio ſuo, & poſtea aliam vxorem ei acceperit, quòd teneatur dimittere iſtam, & dare ei alterum virum, & veſtes & pretium pudicitiæ, ſed intelligitur conditionaliter, ſ. quòd ſi pater deſponſans puellam filio ſuo, & poſtea ſuperinducens alteram, ſi noluerit accipere puellam, quam deſpondit, prouidebit ei iſta tria, ne puella maneat deflorata, & deluſa, ſi tamen vellet puellam tenere, & ea manente ſuperducere aliam, poterat vtramque tenere, & non compellebatur dare puellæ iſta tria, quæ ponuntur in litera. Sciendum etiam quãdo dicitur hic, quòd ſi dominus ſpoponderit puellam filio ſuo, & poſtea receperit aliam pro filio, & puella fuerit cognita, & debebat dare ei nuptias, veſtes, & pretium pudicitiæ quòd non intelligitur de abiectione puellæ, poſtquam eſſet maritata, ſiue deſuper inductione alteris factis nuptijs: nam tunc puella non excluditur lege ancillarũ, ſed lege vxorum repudiatarum: nam illa puella erat ancilla vſque ad tempus pubertatis, & ſi tunc non acciperetur in vxorem, liberabatur a ſeruitute: cum ergo poſtea accipiatur in coniugem tranſacta inceptione pubertatis, iam nõ eſt ancilla ſed libera: ſi ergo tũc filius domini ſui, qui quondam fuit, eam abijciat, non abijcit vt ancillam ſuam, ideo abijci debet ſecundum legem repudiatarum, & non lege ancillarum, ſed iſta lex. ſ. quod det ei nuptias, & veſtes, & pretium pudicitiæ, non eſt lex repudiatarum vxorum, ſed ancillarũ: ergo iſta puella, quæ hic abijcitur, non eſt vxor, ſed ancilla. Item tunc datur alicui pretium pudicitiæ, quam fraudulenter, vel violenter ablata eſt ei virginitas, vel ſaltem aliquomodo iniuſtè; ſi autem puella coniugata fuiſſet matrimonialiter illi viro, non tolleretur ei fraudulenter, aut violenter, vel aliquo modo iniuſto virginitas, ſed valde iuſte, cum actus matrimonialis ſit licitus, & meritorius, ſi ordinetur in finem debitum, ſcilicet propter Deum, imò ſi vxor conſentiat fieri, & poſtea nolit viro petante debitum cognoſci ab eo, peccat mortaliter agens contra iuſtum negans debitum, & cõmittit fraudem, ſic dicit Apoſtolus ad Corint. 1. cap. 7. Nolite vos adinuicem fraudare debito, niſi ad tempus, vt orationi vacetis, poſtea redeuntes in idipſum, ne vos tentet Satanas. Sicut ſiquis alicui petenti mille denarios debitos, negaret ſe quidquam debere, vel diceret ſe debere, & ſuperbiret, dicendo nolle quidquã ſoluere, peccaret mortaliter, ſi vxor viro petenti contradicat, & negat debitum, quod ex iure naturæ inter coniuges debitum eſt, & ex iure diuino, cum iſte ſit finis matrimonij, vt creſcant, & multiplicentur: nõ ergo debet dare vir vxori ſuæ aliquid pró virginitate ablata, cum eam iuſte abſtulerit, ſed pro delicto hoc facientes debent reddere pretium virginitatis, vt ille, qui ſeduxit virginem, vt patet infra 22. cap. Nam dabit ei pecuniam iuxta modum dotis, quam virgines accipere conſueuerunt. Etiam aliqui, qui dant fidem de ducendo, & corrumpunt, & poſtea non ducunt, debent dare pretium pudicitię, quia eam iniuſtè auferũt, vir autem non debet dare vxori ſuæ pretium pro huiuſmodi defloratione, cum iuſte agat, ſed huic puellæ dare pretium pro pudicitia ablata, ergo ipſa non erat ducta in matrimonium. Dicendum ergo, quòd debet ſic poni caſus, quòd pater, qui eſt dominus emens puellam deſpondit eam filio ſuo, ideſt dixit, ego volo iſtam puellam, vt ſit vxor filij mei, poſtea filius domini vniuerſalibus verbis interpoſitis, quæ exprimant conſenſum, aut faciant matrimonium, deflorauit puellam: tũc ſuperinducit alteram nolens habere illam tenetur dare iſta tria, quæ ſequuntur, nuptias, veſtimenta, pretium pudicitiæ, & ſic puella non abijcitur lege repudiatarum, ſed lege ancillarum; nam nulla repudiari

Si vxor viro petẽti debitũ contradicat ſine cauſa rationabili peccat mortaliter.

Non poteſt vir iniuſte vel fraudulenter vxori ſuæ virginitatem auferre.

A poteſt, niſi fuerit vxor, iſta autẽ puella non fuit vxor, quia non interceſſerunt verba cauſantia matrimonium declarando conſenſum mutuum, & ſic iuſte datur ei pretium pudicitiæ, quia iuuenis ille filius domini ſui, qui deflorauit, non deflorauit eam, vt vxorem, quia nõ fuerat adhuc contractum matrimonium, nec poſtea cõtractum eſt: ergò iniuſtè tulit virginitatẽ eius, debet ergo dare pretium pudicitiæ. Nunc proſequar hanc particulam ſecundum literam noſtram, vt incœpit, & immediate dicam ſecundum literam Hebraicam, quæ ſatis diſtat a noſtra. *Quod ſi alteram ei acceperit.* Ideſt ſi dominus emens filiam, & deſpondit eam filio ſuo, ideſt dixit, quòd volebat eam pro filio ſuo, licet nõ interceſſerint verba cauſantia matrimoniũ, vt ſupra diximus, & poſtea cum haberet intentionem dandi iſtã

B vxorem filio ſuo, ſi non contentus acceperit alteram, faciet iſta, quæ ſequuntur. *Prouidebit puellæ nuptias.* Nuptiæ dicuntur coniugatio matrimonialis, dare autem puellæ nuptias eſt dare ei virum, & hunc tenebitur ei dare, quia eam deflorauit, & hoc manet deluſa, niſi ipſe, vel alius eam accipiat in vxorem. Cum ergo ipſe nolit, debet ei dare alterum virum. *Et veſtimenta.* Ideſt veſtes, cũ quibus accipiatur ab altero in vxorem; nam non debet duci in vxorem cum veſtibus ſeruilibus. *Et pretium pudicitiæ non diminuet.* Ideſt nõ debet ei dare minus pro rapta virginitate, quam iuſtum ſit dari; cum autem aliqua puella decipitur, & decipiens coit cum ea, ſi virgo eſt, dotabit eam, & in vxorẽ accipiet, & ſi non accipit in vxorem, debet dare pecuniam iuxta modum dotis, quam virgines accipere cõ-

C ſueuerunt, vt patet infra 22. cap. Iſte autem vir, qui eã accepit ſub ſpe matrimonij, & poſtea ipſa puella ab eo deflorata eſt, deceptor eſt, quia puella ſub bona fide deflorata eſt, expectans nuptias, ad quas vendita fuerat. Debet ergo dare iſte iuuenis ſub nomine pretij pudicitiæ dotem illi puellæ ad ſuſtentandum onera matrimonij. *Si autem tria iſta non fecerit.* Aliqui dicunt hic, quòd iſta tria ſunt, ſcilicet ſi noluerit dominus, qui emit eam accipere vxorem. Vel ſi non dederit filio ſuo in vxorem. Vel ſi non acceperit in concubinam; nam vendebatur iſta puella, vt ipſi volunt pro concubina, & poſtea accipienda erat in vxorem, & fuit permiſſus iſte contractus Iudæis, ſcilicet emere puellas in concubinas ad tollendam eorum improbam libidinem, ſicut permittebantur eis vſuræ, & libellus repudij propter

D magnam eorum cupiditatem, & cordis duritiem. Sed Nicolaus arguit, quòd iſte contractus non erat permiſſus, quia Deuterono. 23. cap. prohibetur, cum dicitur. Non erit meretrix de filiabus Iſrael, nec ſcortator de filijs Iſrael. Sed ſalua reuerentia Nicolai, non vetantur ibi concubinæ, ſed publicæ meretrices, quæ ſunt in lupanaribus, & earum lenones, licèt habere concubinam ſit contra præceptum: Non mœchaberis. Aliquando tamen licite factum eſt, ſicut patet in Dauid, qui habebat concubinas decem, vt patet 2. Reg. 16. cap. ſed non vituperat eum ſcriptura de hoc, ſed magis, quia accepit Berſabeæ alterius viri vxorem, & occidere fecit virum illius, de quo 2. Regum 11. capit. & 12. In iſtis tamen erat quædam Dei diſpenſatio limitantis huic, nũ

E eſſe fornicationem coire cum tali, fœmina. His tamen non obſtantibus, expoſitio iſta valde friuola eſt, & inconuenienter poſita: nam iſta litera tota diuiditur per articulos a principio, & quilibet articulus eſt vnus caſus ſpecialis, per ſe determinatus. Primo, quòd ſi Dominus recipiat puellam, aut recipit, vt habeat ipſe eam in vxorem, aut vt habeat filius ſuus, ecce quòd quilibet caſus iſtorum per ſe eſt, nec cõpetit idem ius vtrique; ſi ergo accipiat eam Dominus pro ſe, tunc ponitur in textu regula, quòd poſtquam ſteterit cum eo aliquo tẽpore antequam adueniat pubertas, & tunc aut placet in oculis eius, aut non; ſi enim placet in oculis eius, accipit eam Dominus in vxorem: ſi autem non placeat, dicitur, quòd dimittet eam ſibi redimi faciet, vt ſupra expoſitum eſt. Ecce ergo qualiter iſtud membrum, ſcilicet: Si Dominus accepit eam pro ſe, perfectè determinatum eſt. Non debetur ergo redire iterum lite-

ra

Expoſitio aliquorum.

Lyranus confutatur.

Deut. 23

Contra expoſitionem.

ra ſuper illud. Litera autem deinde proſequitur alterum membrum, ſcilicet quòd ideo accipit pro filio ſuo dicens. *Sin autem filio ſuo deſponderit eam*. Et tunc dominus accipiat puellam, vt ſit vxor filij ſui, tūc aut placet ei accipere eam, & tunc ſatis patet, quòd nihil vltra agendum eſt; ſi autem pater acceperit alterā vxorem pro filio ſuo poſtea abiecta illa, & cognita per filium ſuum, debeter prouidere nuptias, & dare veſtimenta, & pretium pudicitiæ, & tunc ſequitur. *Si autem tria iſta non fecerit*. Manifeſtum eſt, quòd non poteſt illud referri ad omnia ſuperiora, quia ſecundum modum, quem declarauimus, quilibet eſt vnus articulus diuiſus ab altero, nec concidunt quantum ad aliquid, nec eſt aliquod ius in eis idem: neceſſe eſt ergo, quòd iſta tria referantur ad iſtum articulum, ſcilicet acceptа pro filio eo modo, quo ſeriatim ſubdiuidit litera; reducere autem iſta tria ad omnia ſupradicta eſt contra manifeſtam rationem, & contra rectam diuiſionem. Item quia ſi hoc referretur ad ſuperiora, ſcilicet ad hoc, quòd non accepit eam dominus, nec accepit filius in vxorem, nec aliquis eorum in concubinam, maneret iſta diuiſio imperfecta, & ratio cōcluſa, quod eſt abſurdum dicere, quia ad homines inſenſatos pertinet rationes incipere, & dimittere inconcluſſas. Patet autem antecedens, quia dicendo, quod ſi non acceperit ille filius domini puellam, dabit ei veſtes, & nuptias, & pretium pudicitiæ: oportet vel quòd fiuiat in hoc, ita quòd neceſſe ſit facere hęc, ſi nō acceperit puellam in vxorem, vel oportet dicere, quid debet fieri, ſi iſta non compleantur, ſed in iſtis non completur ratio. Nam poſtquam mandauit dari veſtes, nuptias, & pretium pudicitiæ, ſubiungitur. Si autem tria iſta non fecerit: ergo videtur quòd debet referri ad illud immediatū neceſſariò, vel erit ratio incōpleta, ſcilicet, quòd non ponetur quid debeat fieri, quando veſtes, & nuptiæ, & pratium pudicitiæ non fuerint data. Et huc conceſſo melius eſſet non poſuiſſet, quia ſuperflua erit talis poſitio. Neceſſariò ergo refertur ad iſta tria immediate dicta, ſcilicet nuptias, veſtes, pretium pudicitiæ. Item dicunt iſti, quod vendebatur iſta puella, vt acciperet eam in concubinam dominus emens; hoc enim falſum eſt: nam manifeſtum eſt, quòd defloratio virginum peccatum erat, ſed quòd Deus in lege daret occaſionem, vt quis voluntariè defluraret virginem, & patres eas venderent ad peccandum, inconueniens valde eſt. Item ex textu videtur, quòd non emebàtur puella ad hoc, ſed vt acciperetur in vxorem; nam cū dicitur, quòd ſi acceperit ei alteram, ideſt ſi dominus pro filio ſuo acceperit aliam vxorem, ſubiungitur, prouidebit puellæ nuptias, quaſi dicat, quòd puellam in vxorem, accepturus erat, & quia alteram accipit, prouidebit puellæ de altero viro. Item patet magis, quod ſupra dicebamus, ſcilicet quòd hoc, quod dicitur, ſi tria hæc non fecerit, quod referebatur ad ſupradicta eſſe impoſſibile; nam tunc textus implicaret formaliter, & patet ſic, quia iſto modo dicendo, quòd ſi pater non accepit in vxorem, qui dominus eſt, vel ſi non dedit filio ſuo in vxorem, vel non accepit eam in cōcubinam, puella ibit ſine pecunia. Nunc ergo diuidatur quodlibet iſtorum, ſcilicet ſi dominus accipiebat pro ſe ad vxorem, & poſtea noluit, debet eam dimittere liberā, vel ſi filius non accepit, debet eam dimittere liberam, ſed contrarium eſt in litera directè, ſcilicet quod ſi dominus acciperet eam pro ſe, vt eſſet vxor eius, & poſtea non placeret in oculis eius, debebat eam dimittere, vt dicit litera noſtra, ſcilicet facere, vt alius eam emeret ſub eadem conditione, vt ſonat litera Hebraica dicens. Si diſplicuerit in oculis domini ſui, redimet eam, hic autem dicitur, quod cogebatur eam gratis dimittere ſine pecunia: ergo impoſſibile eſt illa duo referri ad eandem communem ſententiā. Item iſti duo caſus multum diuerſi ſunt, vt ſupponit litera; nā quando dominus accipit eam pro ſe, & poſtea non placet in oculis eius, atque dimittit eam, non præſupponit, ꝙ dominus corruperit eam, ideo mandatur, quòd puella dimittatur, ſcilicet quòd eat in domum paternam.

Cōtra expoſitionē ſupra eā arguit doct.

F Vel non detur alteri viro ſub eadem conditione, ſcilicet ſi velit eam accipere in vxorem, vel dare filio ſuo, in caſu in quo puella traditur filio, præſupponitur, ꝙ filius deflorauerat eam, ideo dicitur, quod debet reddere pretium pudicitiæ: non poſſunt ergo iſta tria referri ad caſum de patre, & filio.

Expoſitio Andreæ confutatur.

QVÆSTIO. XII.

ANdreas exponit dicens, quòd iſta tria ſunt, ſcilicet quòd dominus accipiat eam in vxorem, vel filius domini, vel detur alteri viro, & ſi nullum iſtorum facit, puella gratis reuertitur in domum patria ſui. Sed G non poteſt ſtare expoſitio, ſicut nec præcedentes, quia idem inconueniens eſt in ea, quod in alia, cūm nō poſſit hoc referri ad caſum de patre ſuo, & filio, qui ſunt diuerſi, & præſupponunt contraria. Item quia iſta expoſitiones volunt referre iſta tria diſiunctiuè, ſcilicet quòd faciat vnum vel alterum, ſed litera eſt in oppoſitum, quæ neceſſariò debet legi copulatiuè, ſcilicet ſi iſta tria non fecerit, ideo faciendo vnum, vel duo illorum, niſi omnia ſimul faciat, non liberatur. Vt ſi dicatur alicui: facias iſta quatuor, quæ tibi dico, manifeſtum eſt, quod etiam ſi duo illorum faceret, non ſoluebatur: neceſſe eſt ergo implere iſta tria copulatim: ſed ſecundum duas pręcedentes expoſitiones non complentur copulatim, imo impoſſibile eſt cōpleri copulatim, quia nō poteſt dominus accipere puel H lam in vxorem, & dare filio ſuo, & dare alteri viro. Dicendum ergo, quod nulla iſtarum expoſitionum cōſonat literæ noſtræ: diſtinguendum ergo circa iſta, quia quando talis puella Hebræa vendebatur, non vendebatur ea intentione ſolum, vt ſeruiret, ſed vt acciperetur in vxorem a domino ſuo, vel filio eius: ſi ergo dominus accipit eam, vt eſſet vxor ſua, aut deflorauit eā, antequam acciperet in vxorem, vel non. Si autem non deflorauerit, nec in vxorem acceperit, quia diſplicuit in oculis eius, faciet, ſicut ſupra determinatum eſt, ſcilicet quòd dimittet eam, ideſt quòd ire in domū patria ſui, vel dimittet alteri viro, qui redimat eam ſub eadē conditione. Et non eſt iſte caſus idem cum illo, qui infra ponitur, quia infra dicitur, quod gratis, & ſine pe I cunia dimittet eam, ſi hęc tria non fecerit, ibi autem dicitur, quod dimittet eā ſolum. Vel ſecundum literā Hebraicā, quòd redimet eā. Si aūt pater, ſ. dominus puellā emens, vt eam in vxorem acciperet, deflorauerit eā ante contractum matrimonij, & poſtea non placuerit in oculis eius, non ſolum dimittet eam. ſ. dando alteri viro, quod redimat eam; nam cū hic plus grauauerit, quam ſi non defloraſſet: oportet, vt magis puniatur. Et patet hoc in caſu de filio, nam non debet magis puniri dominus, quando accepit puellam pro filio, quam quādo pro ſe accepit, ſed quādo accepit pro filio, quia præſupponit hic, quod deflorauit eam, mandatur, quòd det veſtes, & nuptias, & pretiū pudicitiæ: ergo idem debet mandari, ſi dominus defloraiſſet puellam. Si autem iſta puella accepta fuit, vt eſſet vxor filij domini, K & ſic fuit dictum a principio, & per hoc dicebatur eā deſpondere filio ſuo, & poſtea, aut pater vult, quòd filius accipiat eam, & tūc nulla eſt quæſtio. Si aūt pater dedit alteram vxorem filio, & non vult habere iſtam cum illa, aut iuuenis deflorauit puellam, antequam duceret eam in matrimonium, aut non: ſi aūt non deflorauit eam, faciet, ſicut in caſu patris, ſ. quòd redimat eam, i. det locum ei quòd redimatur ab alio viro eadē conditione: vel ſi non redimi facit dimittet eam ire ad domum paternam: nam iam ceſſat ſinia, propter quem puella accepta eſt. Vnde ſi filius domini acceperit aliam vxorem, & illam nullo modo vult, etiam ſi vſque ad pubertatem ſuperent duæ, vel tres anni, non poterit tenere puellam, vt ſeruiat ei, quia non fuit data principaliter ad ſeruiendum, ſed vt acciperetur in vxorem, & interim, quòd accipiebatur, vel non accipiebatur, ita ꝙ dominus eſſet indetermina

Si filius domini aliā vxorem acceperit, & illā, quā emit nullo modo vult, eā debet dimittere, ſi ante pubertatē eſſet.

tus

tus ad alterutrum, puellam teneri poterat, vt ſeruiret, etiã ſi dominus vel filius eius indeterminatus eſſet ad accipiendum, vel non accipiendum eam vſque ad annum pubertatis: nam adhuc finis erat in pendenti. Si tamen dominus, vel filius eius determinent ſe ad nolendum eam, accipiẽdo alteram, non poterant eam tenere ſeruiendo, etiam ſi ſupereſſent tres, vel quatuor anni vſque ad pubertatem, in quibus puella ſeruire poterat, niſi dominus ad non accipiendum eam, vel nõ dandum filio ſuo determinaſſet, & tunc eo ipſo, quòd ſe determinant ad nõ accipere eam, ceſſat finis, ad quẽ puella vendita eſt, ideo non poterit vlterius teneri, ſed compellitur dominus dare alteri viro, qui ſub eadem lege eam accipiat, quia forte ille accipiet eam in vxorem, vel mittet eam immediatè ad domum paternam. Et in iſto caſu nõ intelligitur litera iſta de filio, qui accepit aliam uxorem, & noluit tenere ancillam, quòd debeat ei prouidere ueſtes, & nuptias, & pretium pudicitiæ: hoc autem præſupponit, quòd iuuenis defloraſſet eam; nam nulli datur pudicitiæ pretium, niſi defloratæ. Si ergo iuuenis nõ deflorauit, non debet dare pudicitiæ pretium, nec eſt hoc aliquo modo intelligibile, quòd non corrumpens corruptionis pretium largiatur. Etiam in iſto caſu nõ debet ei dare ueſtes, nec prouidere nuptias, ideſt dare ei uirum, quia eadem ratio conſiſtit in patre, & filio, & conſequenter idem ius. Sed ſi pater, ſcilicet dominus puellæ noluit accipere eam, quia diſplicuit in oculis eius, ſolùm debet eam facere redimi, uel dimittere in domũ paternam, nõ dando ei ueſtes, nec prouidendo nuptias: ergo quando filius non accepit eam; quia non placuit in oculis eius, & non deflorauit eam, non debet teneri pater ad dandum aliquid, ſed quòd recedat in domum patris ſui, uel detur alteri uiro ſub eadem lege. Si autem dominus accepit pro filio puellam, & nondum contracto matrimonio iuuenis deflorauit eam, & poſtea pater dat ei aliam uxorem, & non recipit puellam in uxorem, quia defloruit eam, dabit ei iſta tria, ſicut illi, qui uirgines deflorant decipiendo: nam uel in uxores ducunt eas, uel dant dotem, quam cõſueuerunt accipere uirgines terræ illius, ut alteri uiro tradatur, vt patet infra 22. cap. *Si autem tria iſta non fecerit*. Scilicet dominus dando puellæ nuptias, ideſt uirum, cui nubat, & ueſtes, ut non ducatur in ſeruilibus ueſtibus, & pretium pudicitiæ, ideſt dotem quàm conſueuerunt accipere uirgines defloratæ ab illis, qui corruperunt eas, ut alteri uiro nubant. Et iſta tria facere debebant, quando dominus, uel filius eius defloraſſent puellam, aliàs non tenebantur. *Egredietur gratis abſque pecunia*. Ideſt puella reuertetur ad domum patris ſui liberè, etiam ſi in prima die, qua acceperit eam dominus in ancillam, deflorauerit eam, & non acceperit eam immediatè in vxorem, puella redibat ad domum paternã, & dominus perdebat pretium, quod pro ipſa dederat, etiam ſi uſque ad pubertatem manerent tres, uel quatuor anni, in quibus ſeruire potuiſſet puella, aliàs ſi non fuiſſet deflorata. Sed dices: nunquid ſi puella erat impubes, utpota quia erat nouem annorum, uel octo, & acceperat eam dominus, ut haberet ſibi in uxorem, uel daret filio, quando eſſet pubes, ſcilicet in anno 13. in principio, & dominus, uel filius domini in octauo anno, uel in nono deflorauerit eam, & indeterminatus ſit ad accipiendam eam in uxorem, uel non poterit eam tenere uſque ad finem anni duodecimi, cùm puella incipiat pubeſcere, ut tunc determinet ſe uelle, uel nolle. Reſpondetur quòd non: nam ſicut cùm dominus recepit ſic aliquam puellam ad habendam in uxorem, & non deflorauit eam, & tenuit uſque ad annum pubertatis non determinando ſe utrum uellet eam uel nollet recipere in uxorem, ſi ultra principium pubertatis tenere uoluerit non determinando ſe, ut poſtea ſe determinet ad accipere uel non accipere, non poterit tenere, ſed ſtatim ut puella apparuerit pubes, tenebitur dominus uel accipere in uxorem, uel dare illi licentiam eundi ad domum patris ſui. Idem ius eſt, ſi accepit in octauo anno, uel in principio noni, & tunc uſque ad tempus pubertatis ſu-

A pererant quatuor anni, ſi eam in principio noni anni defloret, cogetur eam immediatè accipere in vxorem, vel immediatè dimittere ad domum patris ſui: nam licèt puella nondum ſit pubes, tamen ipſe dominus vel filius domini deflorando eam approbauit eſſe puberem, cogetur immediate conſentire in eam matrimonialiter per verba de præſenti, vt eſſet vera vxor, tanquam ſi eſſet verè pubes, ſi enim pubes eſſet, cogeretur eam immediate, vel in vxorem accipere, vel remittere in domum patris ſui: cùm ergo ipſe per deflorationem eam puberem confirmauerit, quantum ad præiudicium defloratis eiuſdem cenſebitur iuris ac ſi pubes exiſteret: nam aliàs locus magnæ fraudis eſſet. Si enim poſtquam eam deflorauit non accipit eã in vxorem, præſumitur quòd poſtea non accipiet, quòd ergo
B ipſe non determinans ſe vtrum velit, vel nolit accipere in vxorem, teneat eam ſeruiendo vſque ad tempus pubertatis, & remittat tunc in domum patris ſui, magna fraus eſt, ideo eadem die, qua deflorauerit, ſiue multum differ pubertas, ſiue paucum, cogetur, vel accipere in vxorem, vel dare ei virum, & veſtes, & dotẽ, vel remittere in domum patris ſui. *Gratis abſque pecunia*. Ideſt non accipiet aliquid a patre puellæ de pretio quod dedit pro ea, dato quòd nõ ſeruierit vna die: nam ſibi imputare debet: quòd eam deflorauit, & poſtea in vxorem non recepit, & dato quod dominus dederit aliquas veſtes puellæ, vel egit circa eam aliquas impenſas erogando medicis, vel ad neceſſitates alias, ſi ægrotauit, non debet petere aliquid a patre puellæ, quia tunc agebat vice ſua: Si tamen pater vendiderit
G puellam, vt accipiat eam dominus in vxorem, vel filius domini, & nondum veniente tempore pubertatis, in quo puella in vxorem accipi debet, vel redire in domum paternam, & dominus nondũ deflorauerit eam, ſi pater eius velit reducere ad ſe filiam venditam, dabit precium computando tempus ſeruitij tranſlati, & tempus ſeruitij, quod eſſe poterat vſque ad pubertatem, & diuidendo pecuniam proportionaliter, vt declarauimus ſupra, quando dominus vendit puellam alteri viro ſub eadem lege, qua ipſe tenebat.

An iſta lex ſufficienter puniat ementem puellam, quàm poſtea deflorabat, ſi eam in vxorem non ducebat.

D

QVAESTIO. XIII.

SEd argues quòd iſta litera nihil videtur punire dominum, aut filium deflorantem puellam; nam ſi non dederit ei veſtes, & nuptias, & pretium pudicitiæ, debet eam remittere in domum patris ſui, quia ita remittebat etiam ſi non defloraſſet, ſi non placuiſſet in oculis eius, quod non videtur ſatis rationale. Reſpondetur, quòd pœna eſt; nam licèt non ſit tanta pœna quanta dare puellæ veſtes, & nuptias, & precium pudicitiæ; tamen eſt aliqua pœna: nam vt ſupra diximus, ſi dominus emens puellam in principio noni anni defloret eam, & nolit eam immediatè recipere in vxorem, tenetur reducere ad patrem, & ſic totum pretium,
E quod pro ipſa dedit perdet, nihil de ſeruitio recipiendo, cùm immediatè remittat. Item quando dicitur, quòd non eſt maior pœna, quando dominus, vel filius domini deflorat virginem, quàm ſi nõ defloraret, falſum eſt, nam ſi non defloret dominus puellam, poterit tenere eam vſque ad tempus pubertatis, etiã ſi non accipiat in vxorem; ſi autem det filio ſuo, ideſt quod accepit pro eo, & poſtea non contrahitur matrimoniũ, ſed alteram (dum tamẽ non defloret illã) poterit illam facere redimi, & ſic non deperdet pretiũ, quod pro ipſa dedit: & hoc etiam, quando dominus ſpernit eã dicẽs. Nolo te accipere in vxorem: nam tunc poteſt eam alteri viro vendere ſub eadem conditione. Si autem deflorauit, non poteſt vendere ſub iſta conditione: nam ſolùm virgines ſub iſta conditione accipiebatur, puellæ autem corruptæ non, ſed ſimpliciter tradebantur

viris

viris ſuis. Aliqui autem dixerunt, quod ſi dominus, vel filius eius deflorauerit puellam, ſemper tenebatur eam accipere in vxorem, vel prouidere ei de viro, & veſtibus, & pecunia pro dote, ſecũdum taxationem iudicum, & hoc quidem aliqualiter videbatur iuſtũ, ſed falſum eſt: nam contradicunt manifeſtè literæ, quia in litera dicitur, quod ſi non fecerit iſta tria, ſcilicet dare ei, virum, veſtes, & pretium pudicitiæ, cogebatur eam mittere liberam gratis in domum paternam, ergo non cogebatur ſimpliciter dare ei illa ſecundum extimationem, vel taxationem iudicum. Aliqui dixerunt de puellis huiuſmodi venditis, quod multipliciter liberabantur magis quam viri. Nam ponunt primo, quòd puellæ liberabantur per deflorationem: nam ſi dominus aut filius domini defloraſſet eam, aut immediatè

Poſitio aliquorũ dicentiũ venditas puellas multipliciter poſſe redimi

G eam accipiebat in vxorem, & ſic non erat ancilla, vel tradebatur alteri viro cum veſtibus, & pretio pudicitiæ, & ſic etiam libera erat, quia erat extra manum domini ſui: vel reducebatur ad domum paternam, & ſic etiam libera erat. Secundo modo laborabatur puella, ſi dominus ſpreuiſſet eam dicens, quòd nolebit eam accipere in vxorem: vel ſi filius, qui eam accepturus erat, nollet eam, ſuperducta altera, vel potius inducta: dum tamen non defloraſſet iſtam, ſed iſta liberatio nõ erat ſimpliciter, quia tunc poterat dominus facere duo, ſcilicet, aut dimittere eam redire in domum paternam, & ſic totaliter liberabatur, aut tradere eam alteri viro ſub eadem conditione, quod erat facere redimi, & tũc non erat puella libera. Tertiò modo liberabatur puella adueniente pubertate, quia dato quòd nec dominus

H nec filius defloraſſent eam, ſi tamen puella maneret, vſque ad tempus pubertatis, & non acciperetur in vxorem ab aliquo eorum, liberabatur redeundo ad domũ paternam, & hoc propter periculum, & in honeſtatẽ. Nam ſi poſt principium pubertatis maneret in domo domini, cum illo tempore fœminæ inclinentur ad coitum, dato quòd dominus, vel filius domini non defloraret eam, ipſa procuraret ab aliquo cognoſci. Etiam quia puella manente poſt pubertatem in domo, domini, cum ipſe nõ duceret eam in vxorem, nec aliquis alius poterat eam ducere, dum eſſet ancilla, & indeterminata vtrum domino copulanda eſſet, perdere puella tempus ſuum, ita quod illi, qui contrahere poterant cũ illa, ſi ſtaret in domo paterna, non contraherent: teducitur ergo incipiente pubertate ad domum paternã,

I vt quia dominus non accepit eam vſque ad illud tempus: accipiat eam aliquis alius, & ſic non dabitur puellæ occaſio fornificandi. Quartum genus liberationis ponitur ab alijs, ſcilicet adueniente anno ſeptimo remiſſionis, ſicut laborantur viri ſeruientes, vt patet hic in litera. Sed hoc non videtur eſſe verum, nam repugnat illi fini, ad quem puella vendita eſt: nam fuit vẽdita, vt a Domino acciperetur in vxorem, & illud tempus, quod eſt ante pubertatem habet dominus, vt poſſit cognoſcere puellæ mores, vt ſecurus eam recipit in vxorem. Et patet, nam ſi dominus vellet cum illa puella contrahere non emendo eam, daretur ſibi, cum ipſe Dominus ditior eſſet, & non daret patri eius pecu

Quarto puella vẽditę in 7. anno remiſſionis liberabãtur.

K nias in prætium puellæ, tamen tunc non erat ſecutus, quia nõ poterat cognoſcere puellam quantum ad mores: vt ergo habeat ſecuritatem, emit puellam, & ſi quidem fuerit contentus, bene actum eſt: nam magis valet illa ſecuritas, quam pretium, quod pro puella dedit: ſi autem non contentatur in toto tempore pubertatis reddit eam patri ſuo, & ſic nõ perditur pretium, quod pro ipſa dedit, cum ſeruierit ei toto tempore vſq; ad pubertatem. Si ergo puella in ſeptimo anno remiſſionis liberaretur, ſecundum quòd ſerui Hebræi, dato quòd puella quæ erat octo annorum, venderetur ei, & dimidio anno ante ſeptimum annum remiſſionis fieret iſta venditio, ſequeretur tunc, quòd puella deberet manere apud dominum ſuum dimidio anno, ſed tunc non conſequebatur intentionem ſuam dominus, ſcilicet, quòd non poſſet eam in tam paruo tempore cognoſcere quantum ad mores. Et hoc potiſſime, quia puella erat valde parua, ſcilicet in anno octauo, &

F actus illius ſunt ſine iudicio, ideo licèt indiſcretus ſit, non propter hoc arguitur ſufficienter, quòd poſtea talis erit, & ſic cognitio, vel iudicium de aliqua puella quantum ad futuros mores, per ea, quæ in octauo anno agit, non eſt certum, nec recipiendum a viro prudente, poſtquam autem puella attingit vndecim, vel duodecim annum magis incipit cognoſcere, & demonſtrare de ſe quid futura erit. Et de talibus pueris, vel puellis intelligitur illud, quod dicitur Prou. 20. cap. Ex ſtudijs ſuis cognoſcitur puer, & Hieronymus ſuper eundem locum, & habetur extra. De præſumptionibus in cap. ex ſtudijs. Oportet ergo quòd puella maneret vſq; ad annum pubertatis, nec ſeptimus qui eſt annus remiſſionis liberet eam, etiam quia dominus debebat eam accipere in vxorem, cum non poſſit contrahi ma-

Prou. 20

G trimonium in tam tenera ætate, ſed in pubertate. Item non debet eſſe idem de Hebræo, & de Ancilla data, vt accipiatur in vxorem: nam ſeruus Hebræus ponitur ſolum ad ſeruiendum, ideo in anno remiſſionis liberari debet puella autem non datur ad ſeruiendum principaliter, ſed ad hoc, quòd illo tempore mores eius cognoſcantur, vt videat dominus vtrum velit eam, vel non: ergo non liberantur puellæ ſic datæ in ſeruitutem in anno ſeptimo remiſſionis, ſed ſolum alijs modis. De pubertate autem, quàm attendebant in puella, vt liberaretur a ſeruitute, niſi duceretur a domino ſuo in vxorem, vel a filio domini ſui, eſt dicendum, quòd pubertas dicitur in puero, vel puella quando ad coeundũ & generandum potentes ſunt, ita quòd puer poſſit generare, & puella concipere, hæc autem ætas non eſt ea-

H dem in omnibus, nam quidam pueri ante alios puberes ſunt, & quædam puellæ cito pubeſcunt. Aſſignatur tamen in iure ætas duodecim anni perfecti, vt annus pubertatis, & idem modus tenetur ab Hebræis, vt ſit annus duodecim perfectus, & incipiat tertiuſdecimus: multæ tamen puellæ ſunt, quæ in 11. anno pubeſcunt: aliæ autem in 13. nondum puberes ſunt. Ad hoc ergo quòd quælibet puella pubertatem attigiſſe diceretur, reſpiciebantur in ea certa ſigna, quæ indicant pubertatem, ſcilicet pilorum apparitio in locis genitalibus, & fluxus menſtrualis, & iſtud eſt certum ſignum: nam ante fluxum menſtrualis humoris puella nulla concipere poterit: cum ergo puella eſſet habens iſta ſigna, ſiue haberet duodecim annos, ſiue plures, aut pauciores, iudicabitur pubes, & veniet ad domum pater-

I nam, vel accipietur a domino ſuo in vxorem.

Examinatur litera Habraica.

QVÆSTIO. XIIII.

NVnc reuertendum eſt ad Hebraicam literam: nam in Hebræo habetur. *Quod ſi alteram ei acceperit, expenſas, & veſtes, & horam ſuam non diminuet.* Eſt autem aliud præſuppoſitum ſecundum intentionem literæ huius Hebraicæ, quòd iſta puella deſponſata fuiſſet filio domini ſui, quia dicitur in litera, quod ſi filio ſuo

K deſponſauit illam, faciet illi ſecundum morem filiarũ: & iſta deſponſatio erat facta per verba de præſenti, ita quod erat matrimonium, & nunc ſi pater induceret alium, & daret eam filio ſuo in vxorem, primam retinere debebat, & dare ei iſta, quæ ponuntur hic, ſcilicet expenſas, ideſt neceſſaria ad vitam, veſtes, ſiue coperturam ſuam, ita quòd non ſit nuda, ſed tanquam vxor illius viri deberet indui, & horam ſuam, ideſt quòd dare ei debitum certis temporibus ſecundum quòd rationale erat quantum ad determinationem humanam. Nam Talmudiſtæ determinauerant quotiens teneretur vir reddere debitum vxori, diſtinguentes ſtatus virorum, & officia, & ſic quibuſdam magis quibuſdam minus tribuerunt. Et ſi vxore petente vir non redderet debitum iſtis temporibus, dabatur actio vxori contra virum, vt impeteret eum in iudicio, & decreto iudicis compellebatur vir reddere debitum illis temporibus. Et ſic cum iſte filius domini acciperet aliam vxorem, illa, quam recipiebat, erat principalis vxor: hoc

Hebræi Talmudiſtæ determinauerunt quoties vir vxori tenea-tur debitum reddere.

tamen

tamen ſtante tenebatur dare illi, quam fecerat de Ancilla vxorem omnia debita tanquam vir vxori. Et iſta ſunt tria, quæ hic enumerantur, ſcilicet ſuſtentationẽ. in cibo, & potu quotidiano, dato ipſi mulieri aliquo labore, in quo ſe exerceat. Nam non debet ociari, quia etiam mulieribus liberis non datur hoc. Debet etiam dare veſtes, quarum nomine intelliguntur etiam calciamenta. Tertium quod competit eis inquantum ſunt vir & vxor, eſt actus matrimonialis. ſ. coitus in redditione debiti, & in hoc non debet negare horam debitam illi, licèt aliam plus diligat, & honoret. Sic patet de Iacob, qui quatuor vxores habuit quarum principalis erat Rachel, & deinde Lia, duæ aliæ erant conditionis ſeruilis, & tamen cuilibet earum omnia neceſſaria dabat in cibis, & potibus, & in reddendo debito.

Quō Iacob ſe habuit cum quatuor vxorib' diſtinguē dotis tēpora ad reddendum debitum.

Nam quantum ad redditionem debiti diſtinxerat eis diuerſa tempora, vt patet Gen. 30. cap. & in tempore, quo debebat reddere debitum vni, non poterat diuertere ad alteram, dato quòd vellet: ſic enim dixit Lia ad Rachel, vt patet eodem cap. Da mihi virum tuum; conquerebatur enim dicens ad Rachelem, parum tibi videtur, quòd præcipueris maritum mihi, niſi mandragoras filij mei tuleris: ait Rachel dormiat tecum pro mandragoris filij tui. Ex hoc patet qualiter quælibet earum habebat ius in eum certo tempore ad petendum debitum, & illud poterat vendere, vel donare alteri de vxoribus eiuſdem viri, & tenebatur ſic agere. Patet, nam cum Rachel dediſſet ius ſuum Liæ, quod habebat in Iacob, exiuit Lia in occurſum Iacob, vt reduceret eum ad ſe, & ſic dicitur in litera eiuſdem capituli: Redeunti autem Iacob de agro, egreſſa eſt in occurſum Lia, & ait: ad me inquit intrabis, quia mercede conduxit te. Sic ergo ſi iſte filius domini acciperet aliam vxorem præter illam quæ erat ancilla ſua, debebat vtrique prouidere, & non grauare in redditione debiti: quia forte vellet ſemper apud aliam manere, nunquam reddere iſti debitum, quod erat magna iniuſtitia. ſ. tolleretur iſti habere filios, & ne delectaretur licitè intra terminos matrimonij: Deus ergo prouidit in hoc. Sciendum autẽ eſt, quòd iſta nõ compellebatur dare filius domini illi ancillæ deſponſatæ ſibi, niſi eſſet deſponſata matrimonialiter, ſ. per verba de præſenti, vel niſi eam defloraſſet; ſi autem nec eam deſponſaſſet per verba cauſantia matrimonium, nec tacitè illud feciſſet deflorando puellam, quã ad hoc acceperat, vt poſtea efficeretur eius vxor, ſolum tenebatur, vel dimittere liberam, vt iret in domum patris ſui, vel vendere alteri viro ſub eadem conditione. Sed dices: quomodo ergo litera noſtra tantũ demauit hic a litera Hebraica. Rndetur, quòd hoc eſt ex improprietate vocum Hebraicarum, & propter frequentes æquiuocationes. Litera ergo noſtra in quibuſdam ſecuta fuit ſenſum Hebraicum magis quam literam: ideo cum plerunque videatur differentia inter noſtram literã & Hebræã, magis eſt ad literam, quam ad veritatẽ ſententiæ. Nam in duobus bene concordat litera noſtra cum Hebræa ſcilicet nuptias, & veſtes: nam licèt nos dicamus nupſias, vbi Hebræi dicunt expenſas, idem eſt: quia nupſiæ poſſunt vocari expenſæ neceſſitatæ nubentibus. Aliud quod ponitur in Hebræo. *Et horam ſuã non diminuet.* Dicit litera noſtra. *Et pretium pudicitiæ non negabit.* Satis reducuntur iſta ad idem: nam in ſuperficie literæ Hebraicæ eſt ſenſus, quòd vir non diminuet horam, i. tempora conſtituta ad reddendum debitum, ſic tenendo pretium pudicitiæ reducitur ad horam, quæ non eſt minuenda: nã pudicitia in vna hora rapta eſt, ſcilicet quando primo iuuenis carnaliter cognouit virginem, & illa hora valet multis horis, ideo nõ eſt diminuenda ſecundum literam Hebraicam, quia pretium, quod dari debet puellæ pro virginitate ablata in illa hora, nõ erat diminuendũ, ſ. quòd daretur ei dos integra, vt cõſueuit dari puellis virginibus eiuſdẽ ſtatus, & tunc ſequitur ſenſus literæ. *Si autem tria iſta nõ fecerit.* Ideſt ſi iuuenis filius domini accepiſſet eam deſponſatã per verba de præſenti, vel defloraſſet eam, & nollet facere iſta tria. ſ. dando veſtes, & expenſas ad cibum, &

A potum, & horam certam ad reddendum debitum, debet puella exire gratis. *Ideo ſi iſta tria nõ fecerit.* Quia intelligitur copulatiuam ſi iuuenis dicat, quòd vult ei dare veſtes, & expẽſas, & non vult dare debitũ, nõ maneat apud ipſum puella: ſed remittet eã ad domũ paternam. Vel ſi dicat, quòd vult reddere debitum, & veſtes, ſed non vult dare expenſas quotidiani victus, ſed quòd pater puellæ, non poterit tenere eam, ſed cogetur remittere ad domum patris ſui, & ſic quicquid horum neget iuuenis dare, non poterit retinere puellã. *Egredietur gratis abſq; pecunia.* Ideſt redibit ad domum paternam. Et pater nihil tenebitur ſoluere, quod tñ teneretur, ſi vellet ipſe eam reducere filio domini, vel ipſo domino non deflorante: ſicut ſupra proſecuti ſumus in expoſitione ſecundum literã noſtram. *Qui percuſſerit*

B *hominem.* Supra dirigebatur iraſcibilis circa appetitũ magni, & ardui, hic regulatur circa proſecutionem deſtructiuam alicuius mali, & hoc eſt vindicando dãna, vel iniurias illatas, & diuiditur in duas partes, quia primo ſumitur vindicta de aliquo in propria perſona, ſecũdo in re poſſeſſa ibi. *Si bos cornupeta.* Circa primum. *Qui percuſſerit hominem.* Percuſſio accipitur hic pro occiſione, nam pœna mortis, quæ hic infligitur, nõ datur, niſi pro occiſione: ſi autem ſolum aliquis vulneretur, & viuat, percutiens non occiditur, vt patet infra, ſi percuſſus ambulauerit ſuper baculum ſuum poſt percuſſionem, etiam ſi poſt moriatur, occidens non moritur, ſed ſolum dabit opera, & impenſas in medicos. Si tamen aliquis alterum percutiat voluntate occidendi cũ, & hoc pateat, vt quia fortè ante dixit, quòd volebat oc-

C cidere illum: & percuſſio ſit fortis, & cõtingat percuſſum non mori, percuſſor non occidetur. Et ſi aliquis volens alium percutere modica percuſſione, vt puta ad vindictam alicuius paruæ iniuriæ, & nolens eum occidere, ſi percuſſerit, & alius moritur, occidetur percuſſor, quia licet occidere noluit, percutere tamẽ voluit, & hoc erat malum, & voluntarium; ideo quòdcumq; malum poſtea inde ſequatur, imputatur agenti. *Qui percuſſerit.* Accipitur percutere pro occidere, & ſic cõmuniter vtuntur choronographi dicentes: percuſſa ſunt in die illa centum milia virorum, ideſt occiſa, & in libris hiſtoricis ſacræ ſcripturæ, vt in libris Regum, Paral. Iudicum, Ioſue, & cæteris ſæpiſſimè ſic habetur: ſic dicitur 1. Reg. 14. cap. Percuſſit Saul ſtationem Phi-

Si aliquis volens percutere leuiter hominem illum occidit puniebatur lege percuſſurum.

3 Re. 14

D liſthinorum. Quomodo autem poteſt probari, quòd fecit volens? Reſpondetur, quòd ſunt multi modi, vt putà ſi indiatus eſt, vel ſi per induſtriam locutus fuit cũ proximo, vt diceret aliqua verba, ex quibus haberet occaſionem ad occidendum eum: etiam ſi aliquibus diebus pauloante loquebatur ei iratè vultu contorto, & verbis aſperis: nam tunc præſumitur inimicus eius. Inimicus aũt nunquam præſumitur occidiſſe inimicũ ſuum a caſu, ſed a propoſito, vt patet Nu. 15. cap. Deut. 19. *Morte moriatur.* Eſt duplicatum verbum, ſecundum modum loquendi Hebraicum, vt dicimus, expectans expectaui, comedens comedi, & iſte modus loquendi apud Hebreos importat maiorem certitudinẽ, quàm quando ponitur verbũ ſimplex. In Latino autẽ non eſt talis modus dictionis: nihil enim magis ſignat verbum ſimplex, quam duplicatum: nihil magis eſt co-

Num 35
Deut. 19.

E medens comedi, quã comedi ſolũ: ſecus autem in quibuſdam aduerbijs iurandi, nam ibi certitudo maior ſignatur duplicando, vt ſæpe vtitur Chriſtus in Euangelio dicens: Amen amen dico vobis. *Qui autem non eſt inſidiatus.* Hic ponit de homicidio caſuali: & quia vnus modus homicidij voluntarij eſt, cũ quis alterum occidit per inſidias, ſequitur quòd occidere nullo modo inſidiando erit vnus modus caſualis homicidij, & licèt ſola carentia inſidiarum non faciat homicidium caſuale: eſt tamen quædam circunſtantia requiſita ad hoc, quòd non ſit homicidium voluntariũ: & eſt talis, ſine quia impoſſibile eſt eſſe homicidium caſuale. & cum quo neceſſe eſt homicidium eſſe voluntarium. *Sed Deus tradidit illum.* Si enim aliquis occidit, & non per inſidias: nõ ſequitur quòd nõ caſualiter fecit, quia poteſt ex induſtria facere, ſcilicet ex præ conceptione,

& non

& non inſidiando: ſed hoc quod ſubiungitur tollet omnem circunſtantiam faciẽtem homicidium eſſe voluntarium, ſcilicet. *Sed Deus tradidit illum in manus eius.* Ideſt, quòd ita ſit quod nõ fecit ipſe occiſor, vt occideret eum, quem occidit: nec inſidiatus eſt, nec ex induſtria motus palam egit: nec ex ſubita ita ſtimulatus ſine inſidijs, aut induſtria occidit.

Quomodo intelligitur cum dicitur, quòd Deus tradidit aliquem in alterius manus.

QVAESTIO. XV.

DEus dicitur tradere aliquem in manus alterius, quando aliquis occidit alterum, aut percutit, vel quomodolibet lædit, nihil præcogitando per aliquem modorum trium prædictorum. Nam tunc ipſe Deus facit, vt iſte occidat illum. Nam effectus fiunt in naturalibus à cauſis ſuis, & illæ cauſæ intendunt illos effectus. Et tunc dicuntur cauſæ per ſe aliquando autem fiunt aliqui effectus, qui fiunt ab aliquibus cauſis per accidens, vt quòd muſicus ædificet; accidit namq; muſico ędificare: quia tunc impoſſibile eſt eſſe aliquid totaliter per accidens, ita quòd a nulla cauſa fieret intentum: nam tunc à nulla cauſa fieret: quia quælibet cauſa agit ſolùm, quod intendit: & tunc quæritur: an quando muſicus ædificat, iſte actus fiat ab habitu muſico, vel ab habitu ædificatiuo: & reſpondebitur, quòd fit ab habitu ædificatiuo: habitus autem ędificatiuus ſecũdum quòd ædificatiuus intẽdit ædificare, vel ædificat: quia iſta eſt in quarto modo perſeitatis, vt patet per Ariſt. in primo poſteriorum: cauſa ergo quòd muſicus ædificet non eſt actus per accidens: quia fit iſtud ædificare ab aliqua cauſa, quæ eſt in muſico, cui per ſe competit ædificare ſicut muſico cantare, & ſic omnis effectus eſt per ſe intentus ab aliqua cauſa: dicitur per accidens tamen aliquis effectus fieri, non quòd non habeat aliquam cauſam intendentem eum: ſed quia contingit, quòd in illa re quæ eſt ſuppoſitum agens talem actum ſunt duæ cauſæ, vel principia actiua, aut plura, quorum vni competat per ſe ille actus, alteri autẽ accidat: vt homo eſt ſuppoſitum agens hoc, quod eſt ædificare, & in illo homine ſunt diuerſæ cauſę ſiue principia multorum actuum, ſcilicet habitus muſicus, habitus ædificatiuus, habitus pulſulatiuus, & grammaticus: & ſecundum iſtos eſt factiuus diuerſorum actuum. Nam per habitum grammaticum per ſe loquitur congruè, & per habitum ædificatiuum per ſe ædificat, & ſic de cæteris, & per iſtum modum nullus actus quantumcunque paruus poteſt eſſe totaliter per accidens. Habitus autem ædificatiuus nullo modo eſt principium canendi, nec per ſe, nec per accidens: nã habitus ædificatiuus ſecundum quòd ædificatiuus non eſt principium canendi, quod eſt eſſe cauſam per ſe: nec etiam id quod eſt habitus ædificatiuus eſt cauſa canendi etiam ſi non inquantum ædificatiuus, quod eſt ſecundum accidens. Impoſſibile eſt ergo verè dici, ꝙ habitus ædificatiuus ſit cauſa canendi per ſe, aut per accidens: ſicut dicimus de homine, quòd licèt homo non ſit principium currendi per ſe, eſt tamen per accidens: nam homo ſecundum quod homo non currit, nec eſt actus ſuus currere vt huiuſmodi: homo tamen eſt currens, & ſic eſt per accidens cauſa currendi: quia eſt id quod agit curſum. Cum ergo dicitur, quòd muſicus ædificat, vel ædificator cantat, ſunt per accidens, quia ſunt a cauſis per accidens: non eſt intelligendum, quod habitus muſicus ſit cauſa per accidens ædificandi, vel habitus ædificatiuus ſit cauſa per accidens canendi: ſed quòd homo, qui eſt muſicus eſt cauſa per accidẽs ædificandi. Et patet, nam licèt homo muſicus inquantum muſicus non ædificet, tamẽ homo muſicus verè & realiter ædificat: non eſt autem ſic de habitu: cùm habitus muſicus non ſit id quod ædificat, vel id quo aliquis ædificat. De motibus iſtis, quando ſunt per ſe, quando per accidens, & quando per partem: aut quis eſt motus per accidens, & quis per ſe, & quis per ſe primo, & quomodo iſtæ tres

Habitus ædificatiuus nullo modo, nec per ſe nec per accidẽs eſt cauſa canendi.

F differẽtiæ motus aſſumantur ex parte mobilis, & quomodo eædem tres aſſumantur ex parte mouentis, & quomodo omnes tres ex parte termini, in quem, licèt nos communiter loquentes aſſumamus iſtas tres differẽtias ſolùm ex parte mobilis: tractat pleniſſimè Ariſt. in 5. Phyſ. in toto primo cap. & ibi vide exempla. Dico autem propter huc, quia licèt aliquod homicidium ſit, quod videtur eſſe per ſe, & intentum, & aliquod quod eſt caſuale, vel per accidens: non eſt intelligendũ, quòd ſit totaliter per accidens: nam impoſſibile eſt aliquid eſſe totaliter per accidens: ſed ſemper eſt aliqua cauſa per ſe, vt demonſtratum eſt, & ideo quandocunque aliquis occiditur, ſemper oportet eſſe cauſam per ſe occiſionis. Verbi gratia: aliquis mittens lapides, vel ſagittas ad aliquod ſignum, non intendit aliquem occidere, de-

5. Phyſ.

Non eſt aliquod homicidiũ quod ſit totaliter per accidens.

G inde tranſit aliquis per locum, quando mittuntur ſagittæ, & non intendebat percuti a ſagittis, quia neſciebat illi pelli ſagittas, aut lapides, percuſſus lapide, vel ſagitta occubuit, vocatur iſtud homicidiũ caſuale, vel per accidens, & tamen omnes cauſæ dependentes ſunt hic per ſe. Et patet, quia ille, qui iaciebat lapides, vel ſagittas ad ſignum, intendebat eas iacere ad ſignum, & ad hoc, quòd illuc peruenirent neceſſe erat venire eas per medium, per quod veniebant, & iaciens intẽdebat eas per mediũ illud iacere. qui autem veniebat, & occiſus eſt, intendebat venire per illud medium, per quod veniebant, ſiue iaciebantur ſagittæ, ad hoc, quòd erat tranſiret per mediũ, in quo iaciebantur ſagittę, ſequebatur ipſum tranſeuntem impeti, & percuti à ſagittis à tanta autem, vel tanta lapidis, aut ſagittæ percuſſione,

Quõ etiã q ſunt in caſuali reducantur ad cauſas per ſe.

H ſequitur mors neceſſariò. Ergo occiſio eius, qui trãſijt per locum, in quo iaciebantur ſagittæ, fuit per ſe, & nõ caſualiter. Vocatur tamen caſualiter, quia cauſa eſt, quę eſt principalis in homine, ſcilicet intellectui, & voluntati accidit talis coordinatio cauſarum. Nam nec ipſe occidens cognouit, aut voluit illas cauſas ſic ordinatas eſſe, nec occiſus ipſe, tamen ſecũdum ſe directiſſimè ordinatæ erant, intellectui ergo & voluntati accidit tàlem occiſionem fieri, cum non ſit volita, nec cognita, ſicut homini muſico accidit ædificare: licèt ædificare ſecundum ſe ab aliqua cauſa intendente per ſe ſit. Et ſic declarat Boe. de cõſola. lib. 5. proſa prima, ponens exemplum de fodiente agrum, vt colat, & inuenieute theſaurum, quòd licèt ita inuentio dicatur eſſe

I per accidens, tamen eſt ex cauſis per ſe, & directè ordinatiueque tendentibus: licèt nobis incognitus ſit cõfluxus illæ cauſarum. Et ſic diffinit in eadem proſa caſum eſſe dicens: Licèt igitur eſſe diffinire caſum inopinatum ex confluentibus cauſis in his, quæ ob aliquid geruntur, euentum: & ſic concludit etiam, quòd fortuna mouetur per legem, & debitum ordinem; licèt aliquibus videatur temeraria, vt patet per eundem Boetium lib. 5. Metro. 11. cùm dicitur.

Sic quæ permiſſis fluitare videtur habenis,
Sors patitur frenos, ipſaque lege meat.

Dicuntur ergo aliqui actus humani eſſe caſuales, vel per accidens, non quòd nullam cauſam habeant, quia hoc impoſſibile eſt, ſed quia illa cauſa, vel cauſarũ confluentium ordo nobis incognitus eſt. Generaliter ergo

K dixerim, quòd illa à caſu fiunt, quæ ſine intellectu noſtro, & voluntate fiunt directè volente, & intelligente. Sed tamen non eſt penitus dicendum, quòd ſit aliquis effectus, qui non ſit per ſe ab aliquo intellectu, quia ille intellectus. qui vult aliquid quod eſt cauſa alterius inquantum eſt cauſa illius, vel ſaltem cognoſcit eſſe cauſam illius, vult ipſum quod ſequitur inde; vt ſi aliquis ſcit manifeſtè, quòd ex percuſſione ſequitur mors, & ipſe vult percutere, ergo vult occidere. Intellectus noſter cognoſcit ea, quæ ſunt cauſæ homicidij, & voluntas noſtra vult illas, tamen nec intelligimus illas eſſe cauſas homicidij, nec volumus illas, vt ſunt cauſæ homicidij, nam ſecundum veritatem proiectio lapidum, vel ſagittarum ad talem, vel talem locum eſt cauſa homicidij, & nos intelligimus, quid eſt proijcere lapides ad talẽ, vel talem locum, & volumus illuc proijcere, nõ tamen ſcimus, quòd illa proiectio eſt cauſa homicidij,

Impoſſibile eſt, ꝙ actus humani non habeãt aliquã cauſam.

nec

nec volumus proijcere, vt aliquem occidamus: ergo ſi occidamus proijcientes; per accidens occidere dicimur. Si autem ſit aliquis ſciens, quòd proiectio lapidum ad talem locum eſt cauſa homicidij, & velit illos proijci ad talem locum, iſte homicidium vult.

Quæ a nobis ſūt a caſu, a Deo ſunt per ſe.

Oportet autem ſi dare ſemper vnum intellectum, qui intelligat tales actus eſſe cauſas directiuas homicidij, & tamen vult eſſe, vel fieri. Patet hoc, nam Deus omnia intelligit, & ſcit quid ſequatur, ex quo planè ſcit, quòd cum aliquis ſagittas iacit, ex iactu illo ſequitur homicidium, & tamen ipſe vult ſagittas proijci: & vult quòd ille, qui tranſit tranſeat; & ſic directè vult illud homicidium. Et ſicut eſt de illo homicidio, ita eſt de omnibus alijs rebus, ita quod non fiat ſine certo ordine confluentium cauſarum: & illam confluentiam ordinatã facit, & vult ille ſummus intellectus, & in hoc conſiſtit altiſſima illa Dei prouidentia, quia omnia, quæ nobis videntibus, & ignorantibus, atque non intendentibus fiunt: ipſo volente, intelligente, & ordinante proeedunt, & ideo ſi talis cauſa cuncta prouidens tolleretur, neceſſe eſſet cuncta temerario motu labentia corruere.

Exēplaris expoſitio quō Deus tradat aliquem in manum alterius.

Ex his fundamentis dependet, id quod dicitur in litera, ſcilicet quòd Deus tradat aliquē in manus alterius, ſcilicet quòd ſicut ſi aliquis ſciat hic eſſe animal mortiferum, & alium neſcientem inducat ad illud animal: dicitur eum ponere, vel tradere in manus mortis. Ita cum Deus ſciat ſagittas illas, quæ iaciuntur eſſe mortiferas, & ſcit quòd qui tranſierit per locum, in quo ſunt ſagittæ impetetur ab eis, & morietur, cum ergo ipſe dirigat greſſus euntis, vt tranſeat per locum, vbi inciduntur ſagittæ: ergo vult eum tradere in manus occidentis, & actualiter tradit. Ipſe namque iſtas cauſas confluentes, ex quibus cauſantur effectus, qui a nobis intenti nō ſunt, ordinat vt talem effectum producant. Sic ait Boetius de conſolat. lib. 5. proſa prima. Concurrere verò atque confluere cauſas facit ordo ille ineuitabili connexione concedens: qui de prouidentiæ fonte deſcendens cuncta ſuis locis temporibuſque diſponit. Deus autem in hoc diſponit omnia: nam de naturalibus, quæ intellectum non habent: manifeſtum eſt, quod intellectu diuino regantur.

Deus oīa naturalia dirigit, quæ intellectum nō habent.

Nam & Philoſophi hoc teſtantur, eum dicit Commentator in ſecundo Phyſicorum. Opus naturæ eſt opus intelligētiæ. De actibus noſtris etiam patet, quia prudētia noſtra ad modica valde attingit: quia cum aliqua agimus neſcimus, quid ex illis actionibus nobis euēturum ſit, & cum aliquas vias incendimus, neſcimus qui illæ peruenturæ ſint, & cū putamus, bene incedere, ſequitur nobis interitus: ſic patet Prouerb. 14. cap. Eſt via, quæ videtur homini bona, & extrema, eius ducunt ad mortem. Deus tamen nos mouet ad intrandum tales vias; nam motus pedum noſtrorum eſt a voluntate imperātе, motus voluntatis eſt ab intellectu iudicante, hanc viam debere.

Intellectus noſter interdum ab obiecto mouetur quādoq; a Deo impellente.

Intellectus autem non habet in nobis aliquod principium à quo moueatur; cum ipſum ſit primū principium, ſed quia adhuc intellectus mouetur, quia determinatur ad faciendum magis vnam rem, quam alteram: vel ad eligendam vnam viam magis quam alteram, oportet dari, a quo moueatur, quia omne quod mouetur, vt patet in 6. & 7. Ethic. Mouetur autem intellectus ab obiecto interdum, vt quia hoc repræſentat ſe ſub ratione boni, vel mali, delectabilis, vel triſtabilis, & mouet ſub ratione finis ad ſe perſequēdum. Aliquando autem non mouet ipſum obiectum intellectum noſtrum, ſed Deus mouet non in ratione finis, ſed efficienter tanquam aliquid impellens. Et ſic innuit Ariſt. in libro primo de bona fortuna: quòd cū cæteri motus fiant ab intellectu tanquam a principante, intellectus ipſe in cōſulendo, vel iudicando mouetur à Deo. De hoc Salomon clarius in prouerbijs, ſcilicet. Cor regis in manu domini, & quocunque voluerit vertet illud. Patet hoc, ſcilicet aliquis eſt in aliquo itinere, & reperit duas vias, quæ æqualiter bonæ videntur, nec magis videt in vna quam in altera propter quod ad tenendum illam moueri debeat: & tamē neceſſe eſt determinari ad vnam ſequendo illam: illa

A determinatio intellectus ad tenendum vnam vel alteram eſt a Deo inclinante, & mouente intellectum noſtrum effectiuè. Et hoc fit etiam ſi nos non precemur; quia Deus habet ſuper nos influentiam prouidentię generalis, quam nobis non rogantibus agit. Et ſiue boni ſimus, ſiue mali. Sed differt, quia ſi rogamus, vel boni ſimus, dirigit Deus pedes noſtros in viam bonã: ſi autem nō rogamus, interdum dirigit in bonam, interdū in malam: in bonam quidem, quia miſericors: malã autem, vt nos malè meritos peius afficiat. Cum ergo aliquis neſciens à Deo mouetur ad quod bonū eſt & proſperum valde, vocatur bona fortuna (ſi bona fortuna aliquid eſſe ponatur.) Et hoc eſt propinquum exiſtimationi Ariſto. in libro de bona fortuna, ſcilicet quòd bene fortunati agunt aliqua bona ſine ratione. Et

Ariſt. bonā fortunā exiſtimat id quod modicū a diuina prouidentia differt.

B cum quæritur ab eis, quare talia, vel talia agunt; dicunt ſe neſcire; ſed pati aliquid ſimile eorum, quæ a Deo ſunt. Receſſit tamen aliqualiter Ariſto. a veritate propter malum fundamentum: nam cum ipſe dixiſſet, quod bona fortuna erat ſimile eis, quæ a Deo fiunt: dixit tamen bene fortunatos non moueri a Deo: & poſuit rationem: nam bona fortuna non ſolum euenit bonis ſecundum virtutem, ſed etiam hominibus prauis: Deus tamen non mouet ad bonum niſi bonos: nam alias iniuſtus eſſet. In hoc autem defecit multum magnus ille (magnus re vera, quia homo erat, & non Deus) nam non ſic, vt ipſe exiſtimat Deus enim verus ſummum bonum eſt, & ſui ipſius ſummè diffuſiuus, diffunditque ſe tam in malos quam in bonos, demonſtrans diuitias ſuæ bonitatis in oēs nos,

Mat. 5.

G vt patet Matth. 5. cap. cum dicitur, quòd Deus miſericors eſt, qui facit ſolem ſuum oriri ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & peccatores. Non eſt ergo in conueniens Deum mouere malos ſecundum bonam: præcipuè cum bona, quæ habentur ſecundum bonam fortunā, ſint terrena, quæ cuilibet indifferēter dari poſſunt, quia parui ponderis ſecundum ſunt, cōparata veris bonis. Deus ergo dirigit pedes noſtros, & manus, & oculos, cæteraſque partes corporis ſecundum placitum ſuæ bonitatis, & interdum venit aliquis lapis nobis obuius, qui caput noſtrū percuſſurus eſſet, ſi caput rectum teneremus nihil ſcientes, an lapis iactatus ſit: nos tamen caput inclinamus, & ſic mortem euadimus: hæc autem capitis inclinatio a Deo fuit mouente volūtatem noſtram, & intellectum ad capitis inclinationē:

D & per hunc modum infinita pericula deuitāt illi, quos Deus vult talia euitare. Et de hoc in exemplis ſanctorum interdum legitur, quòd aliqui exiſtentes in aliqua domo confeſtim ruitura inter multos alios ibidem dormientes per noctem Dei monitu, nō quidem in verbis, ſed per manuum appræhenſionem ſemidormientes exierunt: quibus ęgrediētibus machina, limina, domus vniuerſa concidit: Deus autem, qui iuſtus iudex eſt, cuius iudicia abyſſus multa, nobiſque pœnitus inſcrutabilia, eos, quos pro ſceleribus vult eradicare de terra, vel quos ad eruditionem in bonis caſtigare vult, vt meliores fiant, ſic interdum mouet, vt tradat in manus hoſtium, qui a propoſito malè agunt, vel in manus aliquorum, qui eis nullo modo nocere intendunt.

De modis quib. Deus per ſuam prouidentiā aliquos occidit. & aliquos ſaluat.

Sed ſciendum, quod quandocumque aliquis ſic punitur,

E aut occiditur caſualiter: vel ab aliquo agenti purè naturali, & nihil intendet, vt a pariete, vel domo cadente, vel terremotu, vel ſimilibus, ſiue a beſtijs, ab hominibus non intendentibus occidere, aut qualitercunque nocere. Iſta nocumenta, aut occiſiones iuſtè inferuntur ita, quòd ille qui patitur meretur, nec vnquam poſſibile eſt aliquem puniri ſaltem leuiſſimè, ſcilicet a muſca morderi, vel a pulicibus, vel modicum impingere in lapidem: niſi aliquid egerit, & talia pati mereatur, vel quòd talia pati bonum ei ſit. Et in hoc eſt altiſſima Dei prouidentia, quæ nihil iniuſtum permittit: vnde licèt coram nobis ex his quæ fiunt aliqua iniuſta videntur, cum putemus probos viros mala perpeti: caſſa imaginatione ſeducimur; nam is qui talia paſſus eſt, ea commeritus eſt. Et non ſolum de his, quæ a fortuna (vt nos dicimus) eueniunt, quia in his

Impoſſibile eſt aliquem puniri, & leuiſſima punitione, vt a muſca mordeti, quin ſit iuſtè punitus.

furtaſſis

fortaſſis nos facilius iuſtum eſſe perpendemus : ſed fit F
interdum, vt illi qui boni nobis videntur, a iudicibus humanis male a propoſita iudicantibus, vel a dominis potentibus, vel ab hominibus peſſimis, atque nocentibus condemnentur, depauperentur, & occidantur : in quibus tota bonorum concio clamat Deum iſta non reſpicere, & actus noſtros temerario curſu fluitare. Sed hæc falſa ſunt; nam licèt verum ſit, quòd mali Iudices, ſuperbi, potentes, & homines peſſimi atque nocentes ex propoſito bonos contriſtare, atque delere velint, & idipſum ſæpè eis, quod deſiderauerit eueniat; nõ tamen quicunque qui patiuntur iniuſtè patiuntur : licèt qui ea agunt iniuſtè agunt. De his ſæpiſſimè patent exempla in ſacra ſcriptura, vt de Nabuchodonoſor occidente atque captiuante Iudæos cæteraſque terræ nationes, qui natu promerebantur hoc, vt patet Abacuc primo cap. cum G
dicitur : Domine in iudicium poſuiſti eum, & fortem, vt corriperes fundaſti eum : ipſe tamen Nabuchodonoſor peccabat in deſtruendo gentes illas : quia ex cupiditate, & deſiderio magni honoris faciebat, & illas victorias potentiæ ſuæ attribuebat, nihil de Deo curans, vt patet in eodẽ primo cap. Abacuc, cum dicitur : Propterea exultabit, atque lætabitur ſuper hoc, immo labiis ſagenæ ſuæ, ac ſacrificabit reti ſuo, quia in his incraſſata eſt pars eius. Sicut ergo eſt in hoc, ita de his, quæ patiuntur illi, qui boni ſunt, aut boni videntur : nam nec per vllam calumniam, aut iugulationem, vel deriſionem a quoquam perpetimur, niſi commeriti ſimus, aut talia pati nobis valde expediat. Et ſic omnia per ordinatiſſimam, atque altiſſimam Dei regulam fiunt, vt nihil ſaltem in modico illam excedat. Vn H
de dato quòd aliquis ſit vir bonus coram Deo, & hominibus non commeritus mala, nec ad vitæ ſuæ meliorationem, vel aliorum correctionem ei pati quicquam expedit : etiam ſi totus mundus conaretur valde ei inferre damna, aut totaliter eradicare de terra : Impoſſibile eſt ei ſaltem minimum damnum, aut contriſtationem infligere : hoc namque excederet altiſſimam Dei prouidentiam : quoniam impoſſibile eſt nos tranſgredi : multa autem in hunc modum ſunt, quæ nobis querelas quotidianas de proſperatione malorum, & bonorum ſuppeditatione eſtirparent, ſi totaliter attendamus : de his Boetius de conſol. lib. 4. proſa 6. *Sed Deus tradidit illum in manus eius*. Volebat Deus iſtum pro ſceleribus ſuis, vel fortè ad emendationem, & purgationem malorum, quæ egerat occidere, & ſicut poterat per ſeipſum occidere ægritudinem immitendo, I
vel magnos, ſæuoſque dolores, aut fulmina de cœlo iaciendo : vult per alium facere, cum omnia entia ſint miniſtri Dei : vt patet Sapien. 5. cap. ſcilicet. Pugnabit pro eo orbis terrarum contra inſenſatos : ille autem eſt miniſter huius mortis eam actualiter cauſans non ex animo, ſed per accidens, & cum operatio non imputetur cauſæ per accidens, ſed agẽti per ſe, & Deus ſit cauſa per ſe, qui voluit hunc hominem eſſe mortis actorem, ſine eius iniqua voluntate, & illum mori ex ſuis meritis, mors nullo modo huic imputanda eſt. *Conſtituam tibi locum quò fugere debeat*. Quia Deus volebat hunc mortis actorem, ſicut fuit à culpa expers, ita à pœ K
na fore immunem : dedit ciuitates ad quas confugere poſſent huiuſmodi occiſores : & iſtæ ſunt ſex ciuitates, quas mandabat Deus ſeparari in tota terra Iſrael ad fugitiuorũ cuſtodiam, & refugium : vt patet Num. 35. cap. & ibi ponuntur omnes conditiones fugitiuorum, & qualiter cauſa ſanguinis tractari deberet coram iudicibus. Fuerunt autem ſeparatæ tres ciuitates iſtarum ante tranſitum Iordanis in terra, quæ fuerat regis Seon, & Og, vt patet Deut. 4. cap. aliæ tres fuerunt ſeparatæ in terra vltra Iordanem, vt patet Ioſue 20. cap. Et quia iſtæ non ſufficiebant, mandauit dominus, quòd quando dilatati eſſent termini terræ Iſrael, ſepararent adhuc alias tres ciuitates, vt patet Deuteron. decimo nono cap.

Non qui aliqua tolerant iniuſtè ea patiuntur : ſed non omnes qui illa agunt iuſtè ea faciunt.

Boet.

Sap. 5.

Quid ſit per inſidias, & per induſtriam occidere. Et quomodo intelligitur lex iſta, ſi quis per induſtriam, quæ etiam canonizata eſt ab Eccleſia in cap. ſi quis per inſidias. De homicidio.

QVÆSTIO XVI.

Si quis per induſtriam.

DIcitur autem agere per inſidias, & agere per induſtriam; nam ille per inſidias agit, qui alterum non videntem interficit, vt qui loquens pacificè alterum ſecretè occidit, vt fuit Ioab princeps exercitus Dauid, qui occidit Abner Principem exercitus Saul, & Isboſeth filij eius per inſidias, reducens eum pacificè in Hebron, vt loquerentur : & cum ſtarent in medio portæ ſecretè percuſſit Ioab ipſum Abner in inguine, & mortuus eſt, vt patet 2. Reg. 3. cap. eodem modo occidit ipſe Ioab Amaſam percutiens eum in latere, cum oſcularetur eum tenens per barbam, vt patet 2. Reg. 20. cap. agit etiam ille per inſidias, qui alterum a parte poſteriori percutit non videntem : & iſti ſunt viliſſimi, & magis vituperabiles, atque punibiles inter cæteros occiſores. Per induſtriam aliquis agit, qui intendebat alium occidere, & parauit ſe ad occidendum eum, & poſtea palam veniens inermem, ſiue armatum incautum tamen occidit, vel qui volens occidere alterum, vt videatur habere occaſionem aduerſus eum, ſuſcitat verba, vt alius moueatur ad iram, & dicat aliqua verba cõtumelioſa alteri, ex quibus ipſe coloratam occaſionem habeat eum occidendi : iſte modus multum eſt culpabilis, & tamen magis prior, qui per inſidias. Eſt tertius alius modus occidendi voluntarius, qui nec per induſtriam eſt vt cum accidit aliquos duos, qui ante inter ſe mala nunquam tenuerant, ex aliqua incidenti cauſa rixari, & vtrumque ira concitatum pugnare, & vnum altero occumbere. Et iſte modus minus culpabilis eſt : licèt quilibet eorum morte vindicatur a lege, vt in l. nemo, C. de Sacroſ. Eccl. hic autem agitur de ſecundo iſtorum, qui eſt per induſtriam. *Occidit proximum ſuum*. Quilibet homo vocatur proximus, quẽ naturæ communitas nobis participem fecit. Ab iſta lege excluduntur pueri, & amentes, qui per induſtriã occidere non poſſunt : cum induſtria dicat præcognitionem, & deliberationem, quæ non reperitur in illis : quia habent imperfectum, aut impeditum actum rationis. Dicit Rabbi Salomon, quòd iſta lex intelligitur, quando ſolum occiditur Hebræus : tamen ſi occidatur aliquis Moabita, vel Amonita, Idumæus, aut alius Gentilis, non incurritur pœna huius legis. Sed manifeſtè patet falſum : quia magis reus iudicatur, qui aliquem liberum hominem occidit, quam qui occidit ſeruum : maximè ſi ille ſeruus ſit ſuus, quia tunc pecunia ſua perditur, vt patet infra cum dicitur, quòd ſi occiderit aliquis ſeruum ſuum, aut ancillam, & immediatè fuerint mortui in manibus eius, quòd occidatur dominus pro eis : ſi autem ſuperuixerint ſaltem duobus diebus, dominus non eſt reus mortis propter ſeruum ſuũ : quia pecunia illius eſt : tamen de libero non eſt ſic, quia ſi aliquis percuſſerit liberum etiam ſi moriatur vſque ad viginti dies, vel multos alios : dum tamen ægritudo fuerit continua, morietur occiſor, vt patet infra, ſed Iudæus moriebatur ſi occideret ſeruum ſuum gentilem immediate coram ſe cadentem, etiam ſi eſſet pecunia ſua : ergo a fortiori ſi occideret aliquem Gentilem, mori debebat : antecedens patet, ſcilicet, quòd debeat Iudæus mori occidendo ſeruum ſuum Gentilem, quia illa regula, quæ infra ponitur de occiſione ſerui ſecundum omnes tam Hebræos, quam Doctores noſtros intelligitur ſolum de ſeruo Gentili. Nã ſi occideret Hebræus ſeruum ſuum Hebræum, maiori pœna puniri debere, quam illa, quæ ibi ponitur, ſcilicet quòd ſi ſeruus, vel ancilla ſuperuixerint ſaltem duobus diebus, non moriatur dominus. In ſeruo autem

De intellectu vero iſtius legis ſi quis per induſtriã pulchre inf. q. 21. vbi melius loquitur.

Quilibet homo vobis proximus eſt quẽ natura cõmunis fecit participem.

Hebræo non fiebat ſic, nam quomodocunque dominus occideret ſeruum ſuum Hebræum, occidi debebat, quia in hoc eadem lex erat Hebræis ſeruis, & Hebræis liberis, cum Hebræi ſerui non totaliter eſſent ſerui, ſed mercenarij, vt patet Leuit. 25. cap. Dicendum ergo, quòd iſta lex communis erat ſiue occideret Iudæus alium Iudæum, vel aliquem Gentilem. *Et per inſidias.* Ponitur &, pro aut, nam impoſſibile eſt, quòd aliquis occidat alium per inſidias, & induſtriam ſimul cũ iſti ſint duo modi diſtincti occidendi voluntarij, vt ſupra declarauimus, niſi accipiatur largè per induſtriam, i. à propoſito, & tunc coincidunt, quia per induſtriam eſt communius, ſcilicet, quòd aliquis voluit alterum occidere, & poſtea inſidiatus eſt, vt occideret, iſte dicetur occidiſſe per induſtriam, & per inſidias. *Ab altari meo euelles.* Loquitur de altari ſacrificiorum, aut altari thymiamatum, & nõ de altari quod eſt Arca fœderis: vel Propitiatorium ſuper Arcã: ad altare namque ſacrificiorũ, quod vocatur communiter altare holocauſtorum, quilibet confugere poterat faciliter, cum eſſet extra Tabernaculum ad oſtium eius intra atrium tñ Tabernaculi, & in iſto altari cõfidebat aliquis occidens alterũ, ſi non egiſſet per induſtriam, & inſidias dum maneret apud altare ita quòd inde trahi non poterat. Sicut nunc fit in Eccleſiis, aut cæmiteriis, qui gaudent immunitate, ita q; ſcelerati confugientes ad eas nõ poſſint inde trahi: nam liberi confugiẽtes ad Eccleſias qualiacunque, aut quantacunque facinora fecerint: non ſunt trahendi ab Eccleſia niſi ſint publici latrones, aut nocturni depopulatores agrorum, aut per inſidias occidentes: ſi autem ſit ſeruus non poteſt trahi ab Eccleſia, niſi prius præſtito iuramento Eccleſiæ, q; non punietur, tũc poterit ad ſeruitium. De his extra de immunitate Eccleſiarum, in c. inter alia. Eſt ẽ alius caſus, cum aliquis ſperans impunitatem Eccleſiæ in cæmeteriis vel in Eccleſia aliquem occidit, aut percutit, vt patet eod. tit. in c. immunitatem: iſta priuilegia habebat Tabernaculũ legis veteris: licet nõ ita ſpecifica nec tot ẽt: quia ibi ſolũ altare gaudebat hoc priuilegio, cæteræ aũt partes minime. Et ſicut gaudebat hoc priuilegio altare holocauſtorũ ita gaudebat altare thymiamatum, quod erat intra Tabernaculum primum ad partem meridianam, vt patet infra 26. cap. Tabernaculum autem interius, ſcilicet, Sancta Sanctorum, & ipſa Arca cum Propitiatorio à fortiori gaudebant hoc priuilegio, cum nullus locus ſanctior eſſet: tamen nullus erat, qui illuc intrare auderet, niſi ſolus Sacerdos magnus, & hoc ſemel in anno, vt patet ad Heb. 9. cap. & Leuit. 16. cap. ſi autem aliquis alius intraret, moreretur. *Ab altari meo eum euelles.* Qui enim per inſidias occidebat, indignus erat, vt ei immunitas Sanctuarij ſuffragaretur. & ſic Ioab, qui occiderat duos viros principes inſidioſè, ſcilicet, Abner, vt patet 2. Reg. 3. cap. & Amaſam, vt patet 2. Reg. 20. cap. ab altari cuius cornibus inhæſerat, cum mãdauiſſet Salomon eum attrahi, & ipſe renueret, præcepto Salomonis ibidem occiſus eſt, vt patet 3. Regum 2. cap. Rabbi Salomon dicit, quòd hoc etiam intelligebatur de ſacerdote, qui alterum per inſidias occidiſſet: & poſtea iret ad ſacrificandum; ſtaretq. ad altare deberet expectari donec compleret miniſterium, quo facto educebatur de loco ſacro, & occidebatur, ſicut alij viri. Eſt namque in hoc magna differẽtia inter ſacerdotes temporis noſtri, & temporis illius: quia licet ſacerdotes, qui tunc erant miniſtrarent Deo, & orarent pro populo atque emundarent populum à quibuſdam inquinamentis carnalibus, de quibus Apoſtolus ad Hebr. 9. cap. tamen iuriſdictio tota erat regalis, ita quòd Rex habebat iuriſdictionem occidẽdi quemcunque ſacerdotem in delictis inuentum, ſicut & quemlibet alium laicum. Etiam nõ diſtinguebantur pœnæ ſacerdotum à pœnis laicorum: ſed eadem pœna, quæ imponebatur laico pro furto, aut homicidio, cæteriſq. delictis: imponebatur etiam Sacerdotibus, & Leuitis, nulla in hoc habita diſtinctione. Etiam quantum ad cauſas forales non erant diſtincti Iudices, qui cognoſcerent cauſas laicorum, & ſacerdotum: ſed in qualibet ciuitate erant Iudices, qui ſedebãt

Leuit. 25. Docto. ex propoſito.

Si aliquis ... occidiſſet ſu... ad altare ... non ... ex induſtria ... caſu ... obſer...

Hebr. 9. Leuit. 16.

2. Reg. 3.

... Rabb. Sal. ... Iudæo ... ad ... legẽ.

...differentia in ... Sacerdotes vet. ... & no ... legis. Hebr. 9.

A in portis, & illi determinabant omnes cauſas tam ciuiles, quàm criminales cuiuſque eſſent: & ſuper illos erãt alij Iudices ſuperiores, ſcilicet, ſeptuaginta ſeniores, qui vocantur Hebraicè Concilium Cauchedrin, & iſti reſidebant in Ieruſalem, vel in alio quolibet loco, in quo ſtaret Tabernaculum Domini. Et inter hos erat præcipuus Iudex ſummus ſacerdos, de quibus aliqualiter patet Deut. 17. cap. Iſta lex, & omnes aliæ iudiciales, quæ fuerunt datæ Hebræis, non ligant nos nunc in nouo Teſtamento: immò velle cuſtodire eas tanquam adhuc obligantes, eſſet deſtruere totum ſtatum nouæ legis, vt ſupra declarauimus, aliquæ tamen approbatæ ſunt à dominis temporalibus in ſuis legiſlationibus, aliquæ autem ab Eccleſia canonizante, inter quas iſta eſt canonizata, & eſt primum, cap. extra, de homicidio. *Deut. 17*

B Sed non tenetur totaliter ſecundum intentionem Dei ferentis legem Iudæus, ſed limitatur per ea, quæ habentur extra, de immunitate Eccleſiarum, in c. inter alia, & in c. immunitatem. *De intellectu iſtius legis ... loquitur infra q. 21.*

Qui percuſſerit patrem ſuum, aut matrem, morte moriatur. Qui maledixerit patri ſuo, vel matri, morte moriatur. Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus noxæ morte moriatur. Si rixati fuerint viri, & percuſſerit alter proximum ſuum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, ſed iacuerit in lectulo: ſi ſurrexerit, & ambulauerit foris ſuper baculum ſuum, innocens erit qui percuſſerit, ita tamen vt operas eius, & impenſas in Medicos reſtituat. Qui percuſſerit ſeruum ſuum, vel ancillam virga, & mortui fuerint in manibus eius, criminis reus erit. *Num. 5*

C *Sin autem vno die, vel duobus ſuperuixerit, non ſubiacebit pœnæ, quia pecunia illius eſt. Si rixati fuerint viri, & percuſſerit quis mulierem prægnantem, & abortiuum quidem fecerit, ſed ipſa vixerit: ſubiacebit damno, quantum maritus mulieris expetierit, & arbitri iudicauerint. Sin autem mors eius fuerit ſubſequuta. reddet animã pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, aduſtionem pro aduſtione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore.* *Leuit. 20. Pro. 20. Matt. 7. de immunitate c. 1. Leu. 24. Deut. 19. Matt. 5.*

Lex de percutientibus patrem, aut matrem.

QVAESTIO XVII.

D QVi percuſſerit. Supra agebatur de occiſione, hic agitur de percuſſione: nam quantum ad alias perſonas pro percuſſione nõ inducitur mors, ſed ſola percuſſio: ad patrem aũt, & matrẽ pro ſola percuſſione, vel maledictione infligitur mors, vt patet infra, & hic: nam pater, & mater dicuntur eſſe duo principia totius boni, ſ. quia dederunt eſſe per generationem, & mores per eruditionem, augmentationem, & nutrimentum per educationem; ideo tenemur ei quaſi in infinitũ, ita q; nullo modo retribuere poſſumus eis, bona tanta, quanta nobis tribuerunt, quantumcunque eis benefaciamus, & ſic eo in ſecũdo gradu poſt Deum tenere, & honorare debemus: ſic enim ait Ariſtot. in 8. Ethicor. dicens: Diis & parentibus non poſſumus retribuere æqualia. *Pater & mater dicuntur duo principia totius boni filiorum. 8. Ethic.*

E Qui ergo tantorum bonorum oblitus contra patrem inſurgeret, aut matrem percutiendo eos, etiam pro percuſſione ſola meretur mortem, & ſi quid aliud eſt maius morte. *Qui percuſſerit patrem.* Debet eſſe iſta percuſſio à propoſito ita, q; intendat patrem, aut matrem percutere: nam ſi percutiat non intendens, ſed à caſu, non meretur pœnam: quia cauſæ per accidens non imputatur bonum, vel malum in actu: nec debet puniri, niſi inquantum non dabat operam rei licitæ: vel non adhibuit tantam diligentiam, quantam debuit. Etiam non debet filius occidi pro quacumque percuſſione patris, aut matris: nam ſi leuiſſimè percutiat non occidetur, ſi autem percuſſio cauſaret vulnus, aut liuorem, mortis reus erat filius. Et loquitur hic litera de percuſſione patris, aut matris, & nõ de occiſione eorũ, ſ. ſi filius occidat patrem, aut matrẽ, nam nulli dubium *Filius nõ debebat occidi pro quacumque percuſſione patris, aut matris, ſed pro graui.*

eſt, quin maiorem pœnam mereatur filius ſi patrē, aut matrem occiderit, quam ſi ſimpliciter percuſſerit: non poſuit tamen de morte, quia nihil tale opinádum erat, ſcilicet, quòd aliquis talia committeret: Nam, & Solon Legiſlator Athenienſis, qui valde completè, & rationabiliter leges tradidit, quas poſtea tranſtulere Romani, vt ait Paulus Oroſius ſecundo de Ormeſta mundi; exiſtimans hoc impoſſibile eſſe: arbitratus fuit nunquam eſſe: ideo de talibus legem non tulit, tanquam nunquam foret neceſſaria. Romani quoque, qui in legiſlatione multum inſudauerunt, & legiſlationi Solonis duas tabulas ad completionem addiderunt, talia fieri nunquam putantes, legem in talibus non dederūt; nam in omnibus retroactis ſeculis nunquam compertum eſt, quòd aliquis patrem ſuum, aut matrem occiderit, & ſic in futurum eſſe crediderunt. Romæ tamen hoc factum eſt; nam anno ab vrbe condita ſexcenteſimo quadrageſimo ſecundo, qui eſt annus centeſimus ante Chriſti Natiuitaté. Publicius Maleolus adiuuantibus ſeruis matrem ſuam occidit: tota Roma ex hoc ſcelere turbata cum neſciretur, quæ ei pœna danda eſſet, adiudicatus eſt in eculeū poni, ſcilicet quod inſueretur corio bouis, & poneretur cum eo gallus, & ſimia, & vipera, & canis. De his Paulus Oroſius lib. 5. De Ormeſta mundi, & Tullius in fine primi lib. Rhetoricæ nouæ, & ff. de parricidiis, in lib. 1. Tantum ergo ſcelus erat matrem, aut patrem occidere, quòd lex non cogitauit vnquam fieri aliquid tale. Idem peccatum eſt in occidendo matrē, vel percutiendo, quòd in occidendo, aut percutiendo patré, ſed ponitur mater poſt patrem, quia pater honorabilior eſt, & ab ipſo debet fieri denominatio. De patre autem nō reperimus, quòd aliquis ſciés patrem eſſe eum occiderit in hiſtoriis communibus, & authéticis: in aliis tamen vulgaribus, & apocriſis multoties reperitur, vt de Iuda dicitur, quòd acceperit matrem ſuam in vxorem, & quòd patrem occiderit. Quòd autem aliquis neſciens patrem occiderit reperitur, vt Oedipus, qui occidit patrem ſuum Laium regem Thebarum putans eſſe hoſtem, cum crederet eſſe patrem ſuum Polybium regem Athenienſem, & Meropem reginam matrem ſuam. De his Seneca in Tragædia 5. quæ dicitur, Oedipus, & Paulus Oroſius de Ormeſta mundi, lib. 1. Quòd autem matrem aliquis volens occiderit reperitur, vt diximus ſupra de Publio Maleolo ciue Romano, & de Oreſté, qui occidit matrem ſuam Clytemneſtram regis Agamemnonis vxorem, quod fuit cófeſtim poſt Troianum bellum, & de his tangit Tullius lib. 1. Rhetoricæ nouæ. Occidit etiá matrem ſuam Alcmeon Athenienſis: nam cum pater ſuus Amphyareus nollet ire ad bellum contra Thebanos, ad quod ibant alij Athenienſes, vxor ſua monuit, & perſuaſit illuc ire, quia non licebat virum fortem manere in ocio ciuitatis aliis pugnantibus in hoſtes pro ſalute Reipublicæ, quibus ſuaſionibus Amphyareus iuit ad bellū Thebanorum, & cum ibi letaliter vulneratus fuiſſet, dixit filio ſuo Alcmeoni, qui ei aſtabat, vt occideret matrem ſuam, quæ eum ad bellum induxerat. Alcmeon autem vt impleret iuſſa paterna matrem in reditu occidit, ſuper quo grandis quæſtio ventilata eſt, vtrum Alcmeon volens, aut nolens occidiſſet matrem ſuam: de quo Euripides fecit librum Poetico ſtilo deſcriptum, in quo defendit Alcmeonem, dicens eum fuiſſe coactū ad occiſionem maternam ex iuſſu patris: quem redarguit Ariſtot. in 3. Ethicorum, cum dicit: Etenim derisoria videntur Euripidis Alcmeon cogentia matrem occidere. De hoc etiam Philoſophus in 5. Ethicorum. Alius etiam fuit omnibus iſtis antiquis matris occiſor voluntarius, ſcilicet, Ninia rex Babylonis Nini regis filius, & in regno ſucceſſor, quē Semiramis mater deſiderio regnandi ſuaſionibus traxit, vt eam in vxorem acciperet, quo colore regno non priuaretur, cui Ninia filius ſub obedientiæ maternæ colore obtemperans tandem infandiſſimum ſcelus ſæpius cum inceſta infeſtanteq. matre perpetratum abhorrens, eam proprio gladio tranſuerberauit, de quo Paulus Oroſius 1. lib. De Ormeſta mundi. *Morte moriatur*: id eſt, occidatur. Et iſta mors

Idem Iſidorum Ethimol. lib. 5. c. 2. & 8. diſtin. c. Moyſes.

Tunc primo pœna parricidarū apud Romanos poſita è. cū Publ. Maleolus matrem ſuam occidit. Oroſ.

Non reperitur, q aliquis ſciens patrem occiderit.

Aliqui ſciéter matrem occiderunt.

Cap. 1.

Ninia rex Babiloniæ ſciens matrem occidit.

F erat infligenda per Iudices, ſcilicet, quòd quandocunque aliquis faciebat aliquod peccatum propter quod merebatur mortē, ſi dicatur in littera, morte moriatur, eſt ſenſus, quòd Iudices deberent eum occidere, quia illud dicitur, per modum imperij. Si autem dicitur peribit anima illa, vel morietur homo ille, non legitur imperatiuè, ſed prænunciatiuè: ideo non eſt ſenſus, quòd mandetur occidi ab hominibus, ſed denunciatur, quòd Deus occidet talem virum, qui peccat in eum: hoc autem imperando legitur, ideo Iudices facere debēt hoc, ſcilicet quod occidant illum ſic peccantem.

An mereretur, qui hominem tantummodo furabatur.

G

QVÆSTIO XVIII.

QVi furatus fuerit. Licet hic tractetur de regulatione iraſcibilis, interponuntur tamen aliqua de regulatione concupiſcibilis, ſ. quātum ad deſiderium pecuniarum. *Qui furatus fuerit hominem.* Ponitur pœna pro furto hominis, qualis non imponitur in aliis rebus: nam nunquam imponitur hic pœna mortis: ſed interdum reſtitutio quintupli, interdum quadrupli, interdum dupli, vt patet cap. ſeq. Pro furto autem hominis imponitur pœna mortis. Et ad hoc quòd pœna, quæ hic ponitur, ſcilicet mors alicui infligatur, requirebantur duo ſecundum Doctores noſtros. Primum, quòd ille, qui iſta pateretur furatus fuiſſet hominem. Secundum, quòd eum vendidiſſet: ſi autem ſolum primum feciſſet, ſcilicet quòd eum furatus fuiſſet, non infligebatur ei pœna mortis, ſed ſoluebat duo homines ad ſeruiendum illi, quem furatus fuerat, vel dabat ei pretium duorum hominum. Et hoc dicunt ad ſimilitudinem eius, quod habetur infra de furto ouium, & boum quadruplum, in aliis autem rebus duplum, vt patet ſequenti cap. Rabbi Salomon dicit, quòd non ſolum vendens, & furans moriebatur: ſed etiam ſi ſolum furaretur, & vult facere diſſimilitudinem inter hominem, & cetera, quæ furto auferuntur: nam homo ſolus ad imaginem Dei factus eſt, ideo maioris dignitatis eſt, & debet eſſe diſſimilis ceteris rebus: qui ergo furaretur eum, merebatur mortem pro ſolo furto. Et hoc vult ipſe probare ex littera Hebraica, quæ dicit. *Fur hominis, & vendens eum inuentus in manu eius, morte moriatur.* Rabbi Salomon ad vtrunque tam ad furem quàm ad ipſum hominem furto ſublatum refert. Referendo ad furem eſt ſenſus, quòd ſi fur hominem furatus fuerit, & vendidit, & inuentus fuerit in manu eius, id eſt, inuentum fuit, quòd ipſe vendidit, debet mori. Referendo ad hominem furto ablatum eſt ſenſus, quòd ſi aliquis furatus fuerit hominem, & inuentus fuerit in manu eius, ſcilicet, quia inuentus fuit homo apud ipſum, furem, antequàm venderet, etiam morte morietur. Sed dicendum quòd ſenſus Doctorum Latinorum eſt verus; nam ſi ponamus illum ſecundū ſenſum, quem ponit Rabbi Salomon, littera non ſtat conuenienter: nam cum dicitur, quòd fur aliquem hominem furatus fuerit, & ille fuerit inuentus apud eum nondum venditus, quòd morietur, quid ſignabit id quod dicitur, & vendens? quia cum non coniungatur præcedenti, neceſſe eſt facere per ſe diſtinctum ſenſum, ſed nó poteſt, quia tunc eſſet ſenſus, quòd etiam vendens hominem morte moriatur, hoc tamen falſum eſt, quia niſi furatus fuerit, etiam ſi vendit, non eſt culpabilis: nam ſi aliquis vendit hominem, & ille non furatus eſt illum, neceſſe eſt, quòd aut ille homo eſſet ſuus, ſ. ſeruus, aut faceret ſe vendi ab eo ad participandum pretium. Sicut patet in Inſtituta de ſtatu perſonarum, vbi dicitur, quòd homo liber maior viginti annis, poteſt permittere ſe vendi ad participandum pretium: debet ergo intelligi littera iſta copulatiuè, ſcilicet, quòd qui furatur hominem, & vendit illum, debet mori. Quid autem fiat cū ſolum

H (margin letter at "tur duo ſecundum Doctores noſtros")

I (margin letter at "eum, merebatur mortem")

K (margin letter at "nam cum dicitur")

furatus

furatus eſt, & non vendidit, non habetur in textu, nec patet, licet arguitiuè dicant quidam, quod debet ſoluere duos homines, ſicut in illis, qui furantur alias res, & vendiderit. Hoc eſt verum de hominibus liberis, vel de quibuſcunque Hebræis, nam iſti, qui homines vendebant, quos furabantur, ducebant eos ad vendendũ in alias gentes, vt in terra ſua non cognoſcerentur. Sicut faciunt nunc aliqui mali Chriſtiani, exiſtentes in confinibus Agarenorum, qui furantur pueros in terra Chriſtianorum, & ducunt ad vendendum in Agarenorum terram. Et quia vetitum erat vendere Hebræum vel Hebræam alteri populo, vt patet ſupra, ideo quicũque venderet Hebræum, qui eſſet ſeruus gentibus extraneis, reus mortis erat: vel ſi vendidiſſet aliquem hominem liberum. Si autem vendidiſſet aliquem ſeruum non Hebræum, non videtur, quod mereretur pœnam mortis, ſed condemnari in pecuniam quia ſeruus pecunia domini eſt, vt patet infra. Et hoc magis eſt verum in illo ſeruo Gentili, qui nouiter acceptus erat ab Hebræo, & nondum circuncisus, & conuerſus ad ritum Iudaicum: nam tunc ſola erat perditio pecuniarũ domini ſui, ideo dando pecuniam ſaltem in duplo videbatur ſibi ſatis fieri: ſi autem ſeruus eſſet conuerſus ad Iudaiſmum, & circumciſus, atque obſeruans omnes cæremonias legis, maior pęna erat infligenda, nam hoc fiebat iniuria legi Hebræorũ, quia iſte ſeruus iam conuerſus ad Hebraiſmum colebat Deum, & cogeretur ambulare in obſeruantijs legis: nunc autem venditus gentibus idolatris conuerteretur ad cultum ſimulacrorum: ideo fortè mors infligeretur furanti talem ſeruum: vel ad minus maior pęna, quam furanti ſeruum nondum conuerſum ad ritum Hebraicum: lex tamen iſta directè datur de furantibus homines liberos.

Vendens ſeruũ nõ Hebræũ nõ merebatur mortẽ ſicut ſi Hebræũ vẽdidiſſet.

Conuictus noxæ. Ideſt ſi conuincatur de crimine, hoc enim generale eſt; nam ſi aliquis debeat puniri de aliquo crimine, oportet quòd ſit conuictus de illo, vel per notorietatem, quod nulla poteſt tergiuerſatione celari, vel per confeſſionem ſuam, vel per teſtes, vel per quemcunq; alium modũ probationis, dum tamen ſufficienter probetur: nam in criminalibus debent teſtes eſſe luce clariores, vt patet extra de probationibus in cap. finali, & l. ſciant cuncti, C. de probationibus. *Conuictus noxæ*. Accipitur largè noxa pro crimine quocũque: in legibus tamen humanis accipitur noxa pro occiſione serui, & inde dicuntur actiones noxales, & eſt vnum de tribus capitibus legis Aquiliæ, quæ ſunt, ſcilicet, de homicidio, de noxa, de pauperie, vt patet extra. ff. ad legem Aquiliam. *Morte moriatur*. Ideſt occidatur per iudicum ſententiam. *Qui maledixerit patri ſuo*. Iſta regula datur ad relationem iraſcibilis, nam maledicere ex ira eſt ſicut percutere, clamare, detrahere, falſum teſtimonium dicere, & ſic de cęteris. *Patri ſuo, aut matri morte moriatur*. In Hebræo dicitur, quòd ille, qui maledixerit patri, aut matri in Deo, ideſt expreſſo nomine domini magno Tetragrammaton, ſcilicet dicendo, Deus maledicat tibi, aut deleat te ſuperficie terræ. Et hoc ponitur ad notandum magnam maledictionem; nam ſicut inuocato nomine Dei magno fiunt magnæ benedictiones: ita inuocato eo ad maledicendum, fiunt magnæ maledictiones.

De non maledicendis parentibus.

QVÆSTIO XIX.

SCiendum autem quòd nomen patris, & matris ſunt nomina magnæ dulcedinis, vt ait Ariſtot. in ſecundo Politicorum cap. 1. qui autem maledicit alicui rei, deteſtatur eam tanquam malam, & amaram: malum, & amarum ſibi erit; nam ſic dixit Iſa. 5. cap. væ, qui dicitis malum bonum, & bonum malum; dulce amarum, & amarum dulce: ponentes lucem tenebras, & tenebras lucem. Etiam pater, vt ſupra declarauimus debet a nobis reputari quaſi aliquid immediatum ſummo bono: nam poſt Deum, qui eſt ſummum bonum,

A ſimpliciter, maius bonum noſtrum ſunt parẽtes, quia poſt Deum nihil tantum bonum nobis impendit, ſicut parentes, cum dijs, & parentibus non poſſumus retribuere æqualia, vt ait Ariſto. 8. Ethicorum: magnæ ergo reuerentiæ debent eſſe bonis nomina patrũ, & matrum: qui ergo maledicit talia nomina, multum agit contra naturam. Intelligendum tamen, quòd iſta pęna mortis, quæ hic ponitur maledicenti patrem, & matrem, non incurritur pro qualibet maledictione: quia ſi aliquis calore iracundiæ concitatos ſemel malediceret patri: non erat iuſtum, vt ex hoc occideretur, ſed daretur ei alia pœna corporalis: vtpote quòd flagellaretur: ille autem qui aſſuefactus eſt maledicere patri, & matri, & pro rebus paruis maledicit eis, meretur mortem, quia non corrigitur de malitia. Et ſic filij,

Cap. vlt. 8. Ethic.

Maledicens parentibus agit contra naturam.

B qui non obediunt præceptis parentum mandantur occidi, vt patet Deuter. 21. cap. de illo, qui monitis parentum non obediens cõmeſſationibus vacat, & luxuriæ. Et patet hoc ex ſuperioribus: nam maius eſt manus violentas in patrem, aut matrem iniicere, quam maledicere, ſed non occiditur filius pro qualibet iniectione violenta manuum in patrem, aut matrem: ergo nec pro qualibet maledictione. *Si rixati fuerint*. Iſta regula eſt ad dirigendum iraſcibilem, quia ex iraſcibili propter communicationes hominum continuas eueniũt inter eos rixæ. *Si rixati fuerint*. Eſt rixa contentio realis ſicut iurgium diſceptatio vocalis. *Viri*. Inter viros fiunt iſtæ rixæ communiter: nam vna fœmina non auderet contendere cum viro aliquo, quia viri robuſtiores, & animoſiores ſunt. Etiam quia viris valde vere-

Deut. 21

C cundum eſt pugnare contra fęminas, quatũ ſexus ineptus eſt ad pugnam: ideo nullus vir niſi valde vilis aggrederetur certamen cum aliqua fœmina: ſi tamen occiderit quòd vir & fęmina verbis cõtenderent, & fęmina lapidem arripiens virum percuteret, rea eſſet huius legis, vel econtrario ſi vir contendens cum fœmina eã ſic percuteret: idem fieret ſi duæ fęminæ rixentur, & vna inuadat atque occidit aliam: nam iſtud nomen vir concipit hic genus fęmininum, vt ponatur pro vtroq;, ſicut iſta dictio, quicunque, complectitur ſecundum iura humana maſculinum, & fęmininum: ponitur autẽ de viris, quia in viris communius accidit. *Et percuſſerit alter proximum ſuum*. Non ſolum intelligitur hoc de Iudæis, ſed etiam ſi vnus Hebræus pugnaret contra aliquem Gentilem, quicunque ille eſſet: vt quan-

D do contingebat aliquos Gentiles venire in terram Iſrael ad opera mercatorum; nam ſiue Gentilis Iudæum percuteret, ſiue Iudæus Gentilem, tenebatur reus hac lege. Niſi dicamus, quòd permittebatur Iudæis occidere quemlibet Gentilẽ, quod falſum eſt: nã nullũ occidere debebant, niſi eos, qui habitabant in terra, quã ipſi in poſſeſſionem accepturi erant, & hoc nõ ſemper, ſed ſolum quando erat indictum bellum: ſi enim aliquando pax eſſet inter vtroſque, nõ licebat alicui Iudæo occidere ſingulariter aliquem de Chananæis, de alijs aũt gentibus nullum licebat occidere. Hæc lex directè datur de liberis quando vnus pugnat contra alterum, ſed adhuc intelligi poteſt de ſeruis aliquo modo, ſcilicet ſi duo ſerui Hebræi inter ſe pugnarent, & vnus occideret alterum: neceſſe erat, vt occidens quoque mo-

E reretur: aliàs daretur, quòd manerent crimina impunita, maxime homicidium, quod eſt de maximis, & atrocibus criminibus. Nec obſtat ſi dicas, quòd tunc dominus ſerui viuentis, qui alterum occidit, punietur iniuſtè; nam ipſe nihil commeruit. Quia licèt damnum ſit ei, & nihil commeritus ſit, tamen melius eſt illum damna pati, quam occiſorem impunitum relinqui. Maxime, quia iſtud argumentum nullum eſt: nam etiam dominus ſerui primo occiſi patitur damnum, ſcilicet quia perdit pecuniam datam pro ſeruo: & tamen nihil commeritus eſt: vterque ergo dominus pati debet damnum, ne crimina remaneant impunita. Etiam non videtur fieri domino iniuſtitia: nam ſicut cum quis habet bouem, qui cornupeta eſt, & nunquã fuit cognitum, & cornupetens occidit aliquem hominem, debet bos lapidari, vt patet infra: in quo domi-

Non fit iniuria domino ſi ſeruus ſuus occidatur, q alterum ſeruũ occidit

A nus perdit bouem, & tamen dominus perdit bouem, quod eſt ſibi damnoſum, nihil tamen mali commeritus extiti: nam qui aliquam rem tenet, poſſidet eam ad omnẽ fortunam, ſcilicet ſi deſtruatur, quòd ei deſtruitur: ſi perdatur, quòd ei perditur: cum ergo ſeruus ſit res poſſeſſa, ſiue poſſeſſio, vt patet quinto Ethicorum, vel pecunia domini ſui, vt hic dicitur, tenebitur eum dominus ſui periculo, ideſt, quod ſi perditur, ſibi perditur: ſic ergo cum ſeruus ſit homo, & potens peccare, quacunq; die dominus emit eum iſto periculo, ita ꝙ ſi peccauerit, quòd moriatur, ſi tale ſit delictum quod morte ſit vindicandum: & non erit aliquod grauamẽ domino, quia cum iſto periculo accepit: ſicut quando emit eum, emit tanquam potentem mori, & ſi moriatur euenit domino magnum damnum, tamen ſuſtinet illud, nec in hoc grauari debet, quia talem illum ſciebar futurum. B Sed fortè dices, quòd in hoc caſu iuſtius eſſet, quòd dominus ſerui viuentis det pecunias aut ſeruum domino ſerui occiſi. Sed non eſt verum; nam tunc ſequebantur duo inconuenientia. Primũ quod crimina capitalia manerent impunita, quod repugnat diſciplinæ politicæ, & bono ſtatui ciuitatis. Secundum inconueniens erat, quia vnus dominus grauaretur magis quàm alius, ſcilicet quòd dominus ſerui occiſi nihil perderet: & dominus ſerui viuentis perderet ſeruũ ſuum, ſed nihil magis peccauit dominus ſerui viuentis, quàm mortui cũ nõ fuerit conſcius huius rei: cum ergo vnus perdit ſeruum nihil male meritus, ẽt alius perdet, & tunc crimina capitalia iuxta diſciplinam politicam puniuntur. Sic etiam ſi homo liber rixetur cũ ſeruo, qui non ſit ſuus (nam de ſeruo ſuo dicendum C eſt ſecundum regulam, quæ infra ponitur immediate.) In hoc ergo caſu quicunque occiderit alterum tenebitur reus hac lege; nam ſi ſeruus occiderit liberum, manifeſtum eſt, quòd debet occidi, quia non eſt maioris priuilegij ſeruus, quã liber: ſed liber occidens alterũ liberum, occiditur per hanc legem: ſeruus ergo qui occiderit liberum occidetur per hanc legem: nam ſi non occidatur ſeruus occidens, quæ vindicta dabitur pro illo crimine? non enim poteſt dari pecunia, quia corpus liberum exiſtimationem non recipit, vt patet, ff. ad legem Rhodiam de iactu l. 8. §. ſi cũ homo, & ff. ſi quadrupes pauperiem feciſſe dicatur l. ex hac, & ff. de eiectis, & effuſis, l. vltima, neceſſe eſt ergo quòd moriatur: alias daretur, quod quantacunque facinora ſeruus ageret, nũquam capitaliter puniretur, quod abſurdiſſimũ D eſt, & contra omnem legẽ atq; ſtatum politicum maximè quia conceſſa impunitate ſerui proteruirent, & in omne genus ſceleris miſcerentur. Si aũt accidat contrarium, ſ. quòd homo liber accidat ſeruum, ẽt videtur quòd debeat mori, Nec valet ſi dicas, & quòd reſtituat domino pecuniam quantum valet ſeruus; nam in hoc ſatisfit domino de damno ſibi illato, tamen non ſatisfit legi; maximè, quia ſi dominus occidens ſeruum ſuum, qui maius ius habet ſuper eum quã aliquis extraneus, quia pecunia eius eſt, vt patet infra occiditur pro eo: quanto magis ſi occidat ille cuius nõ eſt ſeruus? nam ſi ſolum haberetur cõſideratio eius, quod perdebat do E minus in ſeruo, quando ipſe occideret eum: gratis vellet eſſe perditum pretium ſerui: tamen lex nõ permittit hoc, quia cum occidit, ergo neceſſarium eſt, quòd in occidendo ſeruum alicuius non ſolũ domino ſerui dãnum fiat auferendo ei ſeruum, ſed ẽt legi, aut ſtatui politico, qua propter lex requirit vindictam de domino: ſi ergo aliquis cuius non eſt ſeruus occidat ſeruum, licet dãnum, quod dñs ſuſtinet in perdendo ſeruũ, pecunijs poſſit æquiparari, iniuria tamẽ, quæ fit ſtatui politico, & legi, non poteſt ſatisfieri, niſi per mortẽ occiſoris. Et ſi dicas, quòd dñs occidens ſeruum ſuũ, occiditur propter magnam crudelitatẽ, quã exercuit ad ſeruum ſuũ, ita debebit, & rationabilius occidi alius quia tantam, vel maiorẽ crudelitatem exercuit in ſeruum alienum. *Percuſſerit alter proximum ſuum*. Ideſt vnus homo percuſſerit alterũ. Quilibet namq; vocatur proximus alterius, quia natura eos cõicatæ ſpeciei fecit eſſe participes, & hoc ſiue liber contra liberum, ſiue ſeruus cõtra ſeruum, ſiue liber contra nõ ſuum ſeruum, ſiue ſeruus contra non ſuũ dominum. Percuſſio accipitur hic, vt accipitur communiter. ſ. pro ſola vulneratione, ſiue inde ſequatur mors, ſiue non. *Lapide, vel pugno*. Per lapidem intelliguntur inſtrumenta, vel arma, quibus percutimus eminus exiſtẽtes, quia talia iaciuntur, vt lanceę, miſſilia, ſagittæ, & quodlibet aliud genus armorũ, qđ a longe pulſum lædit; nã nihil magis eſt, quòd aliquis percutiat aliũ, & occidat lapide, quã quod percutiat, & occidat telo; nam eadem pęna imponitur pro oĩbus, ſed lex loquitur ſuccincte, relinquẽs alia iudicio legentium, qui dicere eſſe idem ius, vbi eandem iuris radicẽ inuenirent. *Vel pugno*. Dictio quæ non ponitur hic, in Hebræo eſt æquiuoca, & ſignat duo. ſ. pugnum, vel glebam. Accipiendo aũt pro gleba eſt ſenſus, quòd ſine aliquis percutiat alterum lapide, qui durus eſt, ſiue gleba, quæ tenerior eſt, ſi tamẽ occidat, aut vulnus faciat, ſequitur eadem ratio ſcilicet quòd detur eadẽ pœna. Sed rationabilius ponitur hic, vel pugno, ad ſignãdum diuerſa genera armorum, vel diuerſum modum occidendi; nam ponendo lapidem, vel pugnum poſſunt iſta dupliciter diſtingui. Vno modo, quod per lapides intelligantur inſtrumenta, quibus procul exiſtẽtes percutimus. Et per pugnum inſtrumenta, quibus comminus non dimittentes ea a manu, vt cum percutimus enſe, aut baculo, aut qualibet alia re dura retenta in manu, vel ipſa manu ſimplici. Vel poteſt fieri alia diſtinctio, quia duo genera ſunt inferendi mortem, quoddã eſt per arma, aliud eſt ſine armis. Percuſſio autem, quæ ſit mediantibus armis, manifeſtum eſt, quod eſt mortis illatiua, vel antecedens ad mortem inferunt, quia arma dura ſunt, & diuidunt carnem, vel frangunt: arma autem qualiacumque ſint ſunt ſemper duriora, carne noſtra, ita vt ledere poſſint. Percuſſio autem, quæ fit ſine armis, vt percutere alium palma, vel pugno, nõ videtur eſſe mortis illatiua, ideo poſſet aliquis dubitare vtrum ſi percuſſiſſet pugno, & mors occiſori, ideo vtrumque poſuit, ſcilicet lapidem, ideſt quodcumq; genus armorum, & pugnum, ideſt genus mortis, ſine armis.

Qui erit ſi occiderit ſtrangulando.

QVAESTIO. XX.

SI autem dicas quid erit ſi aliquis aliũ occidat ſtrangulando eum, ſcilicet ſtringendo guttura eius, & cogendo expirare. Reſpondetur, quod iſtud genus mortis ad percuſſionem pugni reducitur. Item ſi quis alium veſte, aut ſudario ad collum iniecto ſtrangulet, eadem plene plectetur. Et vt generaliter dicam, omne genus mortis qualecumque illud ſit, morte plectendum eſt, ſed lex poſuit quod cõmunius eſt. *Et ille mortuus non fuerit*. Quando aliquis rixando alium occidit, non ponitur hic regula, quia intelligitur ex ſuperioribus, vbi dixit, ſi quis per induſtriam occiderit proximum ſuum, aut per inſidias, ab altari meo euelles eũ, vt moriatur, ibi dictum fuit de morte inflicta per induſtriam, aut per inſidias, qui ſunt duo modi occiſionis voluntariæ. Tertius modus erat per iracundiam ex aliquibus verbis ſuſcitatam, & ſequatur homicidium, ita tamen quòd nullus eorum qui adinuicem rixabantur ante hoc intendiſſet alterum occidere, & tamen quia iſte modus voluntarius eſt, intelligitur ſub alteris, quia datur eis eadem pęna. Occiſio autem, quæ fit per rixam impoſſibile eſt eſſe caſualem, cum quilibet rixans intendeat percutere alterum, ſiue multum, ſiue modicum: caſualis autem eſt, cum faciens, nec intẽdit, nec vult, vt ſupra declaratũ eſt. *Et ille mortuus non fuerit, ſed iacuerit in lecto*. Aliquando in rixa fit aliqua percuſſio, quæ ita modica eſt, quòd percuſſus non iacet in lecto, & tñ impeditur ab agendo, & tunc idem eſt, quia oportet haberet rationem ad opera, & impenſas. Aliquando autem fit percuſſio, quæ nec impe-

Marginalia: 5. Ethic. — Si ſeruus bouem liberũ occidebat, erat mortis. — Homo liber exiſtimationẽ non ſuſcipit. — Si homo liber ſeruum occidebat mori debebat:

ab agendo, nec facit in lecto iacere, & tunc percutiens ad nihil tenetur percuſſo, vt ſi aliquis rixans contra alterũ, & eum fortiter impellens euerſum in terra faciat, licèt ibi dolorem ſuſtineat, & aliqualem fractionem: ſi tamen non ſit fractio alicuius membri, vel non reddatur talis, quòd nõ poſſit operari, ad nihil tenebitur percutiens, quantum eſt ex capite huius legis: poſſet tamẽ aliàs de iniuria agere ad exiſtimationem in pecunia. *Si iacuerit in lecto*. Ita quòd ægrotauerit ex illo vulnere, & iaceat in lecto. *Si ſurrexerit, & ambulauerit foras*. Ponitur hoc quia cum aliquis percutitur fortè nõ eſt percuſſio tanta, vt ſtatim percuſſus intereat eſt tamen diſpoſitus ad poſtea moriẽdũ, & tunc quouis modo ſciri poſſet, quòd ex illo vulnere percuſſus moriebatur, percuſſor occidendus erat. Et dato, quod percuſſus ſurgeret de lecto, & fortiter, & ſine baculo ambularet, ſi tamen ſciri poſſet per certitudinem, quod poſtea moriens ex illo vulnere periret, occiſor capite plectendus erat, quia tamen cõſtare non poteſt nobis per certitudinem, lex poſuit eum modum, quo rationabilius poteramus ſuſpicari certitudinem, aut veriſimilitudinem. *Si ambulauerit*. Si enim poſtquam aliquis percuſſus eſt, nunquam a lecto ſurrexit, quantumcunque in lecto duret, ſi poſtea moriatur, præſumitur mori ex illo vulnere, ideo occiſor occidẽdus eſt (*Foras*.) Dato quòd ambulet per domum ſurgens modicum a lecto, & non exeat domum, & poſtea moriatur, percutiens occidetur, quia ad hoc, quod liberetur, oportebat percuſſum ambulare foras,

Quare, cum iſta lex de percuſſionibus canonizetur ab Eccleſia in cap. primo de iniurijs, & damno dato, non ponitur ibi iſta particula: Si ſurrexerit, & ambulauerit foras ſuper baculum.

QVÆSTIO XXI.

SCiendum quod inter cæteras regulas iudiciales veteris teſtamẽti, quas in diuerſis locis canonizauit Eccleſia, & ſtauit eſſe leges, eſt iſta, & ponitur vt primum cap. extra De iniurijs, & damno dato, & tamen non ponitur ibi iſta particula, ſcilicet. *Si ſurrexerit, & ambulauerit foras ſuper baculum ſuum*. Quia iſta particula eſt ad diſtinguendũ qñ percutiens debet occidi, & qñ nõ: nã ſi pcuſſus nullo modo ſurrexerit a lecto, & ibi mortuus fuerit, moritur occidens, vel ſi ſurrexerit, & non ambulauerit foras; ſi autem iſta omnia euenirent, ſcilicet quòd ſurgeret, & ambularet foras, liberabatur a morte percutiens, dato quòd moreretur percuſſus, iura canonica pœnam capitalem, non infligunt, quia hoc cauſat irregularitatem, quam omnes miniſtri Eccleſiæ fugere debet: ergo non debet ponere id, quod pertinet ad pœnam capitalem. Et ſi arguas, quod non poteſt ſtare iſta ratio, quia iſte caſus qui ponitur in litera nõ eſt ad pœnam capitis, ſcilicet ſi percuſſus iacuerit in lecto, & poſtea ſurrexerit, & ambulauerit ſuper baculum ſuum: imò in tali caſu percutiens abſoluitur. Reſpondetur, quod non procedit ratio: nam licèt iſte caſus non ſit ad mortem, cũ hic ponantur diſiunctio, & diuiſio, quod lex in vno caſu negat, in alio concedit, vt patet extra De præſumptionibus in cap. nonne benedicimus: cum ergo lex dicat hic, quòd ſi percuſſus iacuerit in lecto, & poſtea ſurrexerit, & ambulauerit ſuper baculum ſuum, quòd percuſſor non eſt reus mortis, arguit à cõtrario ſenſu, quòd ſi nõ ſurrexerit de lecto, vel non potuerit ambulare foras, quod percuſſor erit mortis reus, ſi moriatur percuſſus, ſed hoc non decebat dicere canonicam facultatem: ergo nec caſum ex quo iſte ſequitur a contrario ſenſu. Taxare autem expenſas in pœnam alicuius debiti, vel dare certam mulctã, pertinet ad canonicam facultatem, cum hoc non inducat aliquam inhoneſtatem, aut irregularitatem, ideo canonizauit Eccleſia iſtam legem, quantum ad partem

A illam, in qua agitur de taxatione expenſarum in medicos, & damna operum, relinquens illud quod ad ſententiam ſanguinis tangit. Sed arguet aliquis, quia Eccleſia canonizauit illam legem, quæ habetur ſupra in hoc cap. ſcilicet, ſi quis per induſtriam occiderit proximum ſuum, & per inſidias ab altari meo euellas eũ, vt moriatur, & eſt iſta lex canonizata extra de homicidio, eſt enim capitulum primum, ſed in ea ponitur pœna mortis. Ad hoc reſpondetur dupliciter: vno modo, quod pęna mortis, quæ ibi ponitur non ſic intelligitur ab Eccleſia canonizante. Nam licèt Deus condens iſtam legem fecerit eam de pęna capitali: Eccleſia tamen, quæ talem pœnam non infert, intelligit iſtã mortem de quadam alia morte ſpirituali, quæ eſt per excommunicationem. Et ſic quidam doctores canoniſtæ

Non infra dicenda pro intellectu, c. 1. de homicidio, de quo ſupra q. 16.

Eccleſia pęnã capitalem nõ infert.

B ſtæ exponentes iſtum textum dicunt, vt moriatur, ſ. per excommunicationem, & non per gladium. & excommunicare non inducit irregularitatem, & ſic non procedit argumentũ. Alio modo, & valde melius reſpondetur ad hoc: nam iſtum modum ſuperiorẽ nõ teneo, quia non eſt verus, cũ ille, qui alterum per inſidias occidit non excommunicetur, ſed eſt ſenſus, ab altari meo euellas eum. i. licèt taliter occidens confugerit ad Eccleſiam, non gaudebit Immunitate, ſed trahetur inde, ſicut dicitur in cap. inter alia, extra de immunitate Eccleſiarum, ſic etiam alij extrahuntur de Eccleſia, vt publici latrones, & nocturni depopulatores agrorum, vt patet in eodem cap. Et tunc iſtud cap. licèt ponatur de homicidio tractans de pęnis homicidium; verius tamẽ pertinet ad titulum de immunitate Eccleſiæ ſuper par-

Quo Eccleſia intelligat mortẽ eſſe inferẽdum, de qua in lege iſta agitur.

C tem, ſcilicet qui gaudeant immunitate Eccleſiæ, & qui non. Et idem dicit in parte quod cap. inter alia, ſed poteſt pertinere licèt indirectè ad titulũ de homicidio, quia in eo continetur pœna homicidæ: eſt. n. Eccleſia huius priuilegij, quia malefactores ad eas, vel earũ cemęteria confugientes non trahantur inde, quòd aũt illi, qui per inſidias occiderũt, trahantur de Eccleſia, eſt pęna eorũ propter grauitatem delicti. Huic concordat glo. Bernardi ſuper iſtud cap. ſuper partem per inſidias dicens, iſte qui per agreſſionis inſidias occidit, ab Eccleſia immunitatem non habet, & de tali loquitur, nec publicus latro, ſupra De immunitate Eccleſiarum cap. inter alia, & §. quãdo liceat vnicuiq; ſine iudice ſe vindicare. Lege Cauſa. j. & ij. & xvij. q. 4. ſicut antiquitus. Item qui ea ſpe in Eccleſia vel cemœterijs delinquit,

Qui ea ſpe in Eccleſia delinquit, vt defendatur, ecclesia illum non adiuuat, nec defendit.

D vt liberetur non defenditur ibidem, ſupra de immunitate Eccleſiarum cap. vltimo. Et ita iſte euelletur ab altari, ſi illuc confugerit. Et quãdo dicitur in litera, vt moriatur, non tenetur particula, vt, dicens cauſalitatẽ finalẽ. ſ. quòd trahatur ad hoc, vt moriatur, quia Eccleſia non mandat, vt trahatur inde hoc, quòd moriatur, quia tunc eſſet irregularitas in mandante, ſed vt, vt, dicit conſecutionẽ. ſ. euelles eum ab altari meo, vt moriatur. i. & morietur, & tamen rurſus non eſt intelligendũ, hoc per modum imperij, ita quòd Eccleſia dicat, & morietur, ſed permittit eum trahi inde in pœnam tanti criminis, & non mãdat, quòd moriatur, vel relinquatur, ſed poſtea curia ſecularis trahens eũ inde occidit illũ, & ſic trahitur ab altari, & moritur. Et hoc innuit glo. Bernardi dicens, ꝙ hoc, quod dicitur, vt moriatur, non

E tenet ad literã. ſ. quòd nõ intelligit Eccleſia, ꝙ debeat occidi ex mandato eius malefactor eductus: permittit tñ curiæ ſeculari occidere ſi voluerit. *Super baculũ ſuum*. Id eſt quòd licet non poſſit ſufficiẽter ambulare per ſe, ambulet ſaltem ſuper baculũ nullo alio tenente; nã cum aliquis percuſſus tantũ conualuit, quòd ſuper pedes innixus ſuo baculo ambulare poteſt, præſumitur quòd veniet ad perfectam conualeſcẽtiam, & dato qđ accidat eũ mori, iſta mors dicetur magis venire ex negligentia percuſſi, qui ſe a noxijs nõ cuſtodiuit, vel ex imperitia medicorum, qui neſcierunt curare vulnus, in Hebræo dicitur: *Si ſurrexerit, & ambulauerit foras ſuper innixionem ſuam*. Et dicunt, ꝙ vocatur innixio pedes hominis. i. ſi ſurgẽs ambulauerit ſuper pedes ſuos; qđ eſt ſignum perfectæ ſanitatis reſtitutæ, & tunc debet iudicari innocens, qui percuſſit. Cum autem ambulat

ſuper baculum, non eſt reddita perfecta ſanitas. Sed rationabilior poſitio eſt vocare innixionem baculum, quàm pedes, quia innixio videtur eſſe aliquid nobis extrinſecum, quo nos ſuſtentamur, pedes autem pars noſtra ſunt. Etiam ſi ſcriptura voluiſſet hic nominare pedes, cur nominabat innixionem, quaſi per quaſdam circum locutiones? nam licèt prophetica dicta in ſacra ſcriptura occulta ſint, quia occultabat Deus veritatem futurorum, vt ſibi placebat, ne cuilibet pateret; in lege tamen non debet eſſe aliquid obſcurum, nec per circum locutiones datum, cum ponatur ad erudiendum ſeculares, qui circa metaphoras, & circumlocutiones non ſtudent, cum vix ea, quæ plana dicuntur, intelligere valeant. Item quia ſimilis modus loquendi reperi-

Zach. 7 tur Zacha. ſeptimo, nam cum loquatur ibi dominus de habitatione Ieruſalem futura poſt captiuitatem Babylonicam, & quòd viri ſenes ambulabant ſuper baculos, ponitur pro baculo in Hebræo eadem dictio, quæ ponitur hic, vbi nos habemus ſuper baculum, & dicitur ibi abhuc habitabunt ſenes, & anus in platea Ieruſalem, & viri baculus in manu eius præ multitudinem dierũ, & plateę ciuitatis complebuntur infantibus, & puellis ludentibus. Item iura ſemper ſunt promptiora ad abſoluendum, quàm ad condemnandum. quandocunq; ergo aliqua ratio reperitur, ex qua aliquis debeat abſolui, illa pręponderat quacunq; alia, quę reperiatur ad condemnandum. Et non licèt maior certitudo ſit, quòd ille, qui percuſſus eſt, & fuit in lecto, & poſtea ambulauit foras pedibus ſuis baculo non innixus, & moriatur, quòd non mortuus eſt ex percuſſione directè, ſed ex negligẽtia, vel qualibet alia occaſione. Quare ſolum ſurrexerit, & ambulauerit foras ſuper baculũ ſuum; ſatis tamen eſt certitudo, quãta habetur ex natura pręſumptionum, quibus iura vtuntur: quòd ſi ambulauit foras ſuper baculum ſuum, quòd poſtea non moriatur ex vulnere, ſed ex aliqua occaſione; ergo pro hoc ſolo debent abſoluere. Rabbi ſal. dicit quòd quando aliquis ſic percutiebatur, & dubitabatur de ſalute eius, debebat teneri qui percuſſerat, quouſq; vel moreretur percuſſus, vel redderetur integræ ſanitati, vt videretur quid fieri deberet deeo. Concedit autem Rabbi Sal. quòd dictio Hebraica hic poſita ſtet hic pro baculo, & tamen non vult, quòd infirmo ambulante ſuper pedes abſoluatur percuſſor, ſi poſtea moriatur percuſſus. Et reſpondet ad literam, quòd ponitur hic baculus pro pedibus: nam ſicut baculo innitimur, & ita & pedibus innitimur, & facit in hoc metaphoram; dicit. n. multotiens hoc reperiri in ſacra ſcriptura, ſicut patet Ezechi. 4. cap. cum dicitur: Conteram baculum panis eius, ideſt virtutem germinatiuam, in qua fundatur eſſe multum panem, aut modicum, vel nullum. Sed hoc nõ conſonat, quia licèt in Prophetis, in quibus erat intentio Dei myſteria ſua aliqualiter velare, deceat ponere metaphoras: in lege tamen, qua populares erudiendi ſunt, in qua eſt intentio legiſlatoris cuncta ſtilo lucido deſignare, non decet vti metaphoris. *Innocens erit, qui percuſſit.* Scilicet a pęna capitali, quæ infligi debebat pro homicidio, ſed non a pęna expenſarum in medicos, & perditione operum. Et hoc quicunque poſtea caſus eueniret, ſiue moriatur percuſſus, ſiue non moriatur, quia ſi moritur, non præſumitur mori ex vulnere, ſed ex alia occaſione. *Ita tamen, vt opera eit.* Ille qui percuſſit, directè fecit percuſſum perdere opera ſua, ideſt labores ſuos, & fecit expendere in medicos, qui alias neceſſarij non erant, niſi vulnus eueniſſet. Opera autẽ ſunt ea, quæ ipſe percuſſus agebat ex officio ſuo, vt ſi erat cerdo, vel faber, agricola, vel quodlibet alterum; ſupputatis autem diebus, quibus infirmus nihil operatus eſt, & pretio conuenienti pro ſingulis diebus ſecundum genus officij ſui, quæ taxatio pertinet ad iudices, tenebitur percutiẽs ſoluere hoc. *Et impenſas in medicos.* Ideſt dabit tantum, quantum medici pro laboribus ſuis receperunt. Et non ſolum expenſas in medicos, ideſt datas pro labore medicorum: ſed etiam expenſas datas in medicinas: vtrunque namque infirmo neceſſarium eſt propter infirmitatem. Et non ſolum hoc, ſed

Iura prõptiora ſũt ad abſoluendũ, quam ad condemnandum.

Opinio Rab. ſal.

Ezech. 4. Contra reſponſionẽ Rabbi Sal.

Qualiter percutiẽs & percuſſus ſe habere debebant circa expenſarũ exhibitionẽ.

F etiam ſumptus factus in cibis, qui non erant medicinales; tamen erant ſumptuoſiores illis cibis quos ſumpſiſſet, ſi ſanus foret: generaliter namque dicendum eſt, vt omne quod ad neceſſitates percuſſi expeditur ſupra id quod expendendum eſſet ſi ſanus eſſet, ſiue in medicos, ſiue in cibos, & ipſa pretia operum reddere debet percutiens. Si tamen percuſſus poſt ſanitatem redditã deformis manſerit ex manente cicatrice, non debet petere aliquod precium pro deformitate, quia corpus liberum æſtimationem non recipit, vt habetur. ff. ad legem Rhodiam de iactu l. ij. §. Corn. &. ff. de eiectis, & effuſis. l. j. §. ſi cum homo. Et ſi obijciatur, quòd cum homo perit, fit æſtimatio quinquaginta ſolidorum. Reſpondetur, quòd hoc nõ fit pro æſtimatione valoris hominis, ſed pro pœna. Sed eſt conſiderandum circa iſtã

G reſtitutionem expenſarum, & perditionis operum. Nã aut ille, qui percuſſit alterum, erat liber, ita quòd liber percuteret liberum hominem, & tunc dabat ei expenſas, & opera, & in hoc nulla difficultas, vel grauamen erat, vt qui deliquerat, puniretur. Si autem liber homo percuſſit hominem ſeruum, tenebitur dare domino illius ſecundum iſta prædicta, ſcilicet expenſas, & opera. Sed dices: videtur, quòd percutiens ſeruum, & occidens eum debeat ſoluere pretium eius domino ſuo, ne dominus grauetur perdendo ſeruum ſuum. Reſpondetur, quòd non debet: nam non debet maiori priuilegio gaudere dominus ſerui pro ſeruo percuſſo, quam homo liber pro ſeipſo, ſed ſi aliquis homo liber occidatur, ita quòd iacuerit in lecto, & poſtea ſurrexerit, & deinde moriatur, non occiditur occidens, ergo nec de-

H bet occidi ſi eo modo ſeruum occiderit, nec ſoluere pretium ac ſi ſeruum occidiſſet: nam ſoluere pretium ſerui mortui habetur loco pęnę capitalis in occiſione hominis liberi, & non debet fieri talis ſolutio, niſi cum percutiens iudicatur reus homicidij, ſed percutiendo taliter ſeruum, ita quod cadat in lectum, & poſtea ſurgens ambulet ſuper pedes aut baculum, etiam ſi poſtea moriatur non incurritur homicidium ſecundum iſtam legem: nam eſſet in homine libero hoc fit: ergo non debet taliter occidens ſeruum ſoluere pretium domino ſuo, ſed ſolas expenſas, & opera perdita tempore curationis. Et ſi dicas, quòd dominus grauatur in hoc, quia perdit ſeruum ſuum, & nihil mali meritus eſt: ergo debet ei dari pretium ſerui. Reſpondetur, quòd nõ valet conſequentia: nam etiã ſi ſeruus ægritudine moriatur,

I dominus perdit eum, & nihil mali merebatur, & tamen non fit ei iniuria, quia dominus ſeruũ mortalem emit, talem ergo ſemper debuit reputare. Sicut ergo cũ quis ſeruus ęgritudine moritur, quod dicimus Deũ agere, dominus non conqueritur tãquam Deus illud iniuſtè faciat; ergo nec debet conqueri cum ſeruus moritur per legẽ: nam ſicut mors indita a volũtate Dei iuſta eſt: ita ſuo modo iuxta conditionẽ ſtatus politici mors inflicta a lege pro ſceleribus iuſta eſt. Sicut ergo dominus non conqueritur, cum moritur ſeruus morte naturali, quia eum mortalẽ emit, ita non debet conqueri, cũ moritur per mandatum legis pro commiſſo crimine, quia cogitare debuit dominus, quòd ſeruũ potentẽ peccare emiſſet, & ꝑ hoc cogitare debebat, quòd ſecũdum conditionẽ legis eũ pro delictis perdere poterat. Si autẽ ſeruus

K percutiat liberũ, tunc dominus ſerui debebit dare homini libero expenſas, & opera perdita, vel ſi non vult, dabit ſeruum percutientem in manus percuſſi, vt ſeruiat ei, vel vt vẽdatur alteri: nam interdum expenſę, & opera perdita liberi percuſſi valerẽt magis, quã ſeruus percutiens, & tunc dominus mallet forte dare ſeruum quã ſoluere illas expenſas. Et ſi hoc faciat, non poterit vltra quicquam peti ab eo, quia forte percuſſus vidẽs, quòd impenſę, & opera maioris valoris erant quam ſeruus, nollet ſeruum recipere, ſed petere a domino impẽſas, & opera. Et dicitur, quòd non poteſt: liberabitur namq; dominus a quocunque impetitore pro damno, vel iniuria facta a ſeruo, ſi ſeruum tribuat. Et patet ratio; nam ſi dominus fuiſſet conſcius criminis, ſcilicet quòd mandaſſet ſeruo ſuo percutere eum, quem percuſſit, aut conſuluit, teneretur dominus non ſolum

Quid fiebat apud Hebręos, cũ ſeruus liberũ percutiebat,

dare

dare ſeruum, ſed ẽt ſoluere totas impenſas, & opera, quia nõ ſolum ſeruus peccauit, ſed etiam dominus: nõ ergo ſolũ ſeruus tradetur, ſi magnitudo impenſarum hoc exigat, ſed etiã dominus tenebitur cõplere, quod deeſt: cum aũt dominus non fuit conſcius huius criminis ſolo ſeruo agente, non eſt aliqua ratio, vt aliquid perdat vltra ſeruũ: ſatis.n. perdit perdendo ſeruum, cũ nihil mali ipſe egerit. Fundamentum rationis huius eſt, quia peccatorum pœnæ ſuos debent tenere actores, vt patet extra de his, quæ fiunt a maiori parte. ca. quæſiuit. Patet ẽt hoc in exemplo; nam vt habetur infra ſequenti cap. ſi aliquis habuerint bouem cornupetam, qui nunquam cognitus eſt eſſe cornupetam, & occiderit virum, vel fœminam, occidetur bos: dominus autẽ bouis nihil vltra patietur, aut ſoluet, ſi aut ſciuiſſet, & non tenuiſſet eum, ita vt non noceret, occidebatur dominus. Et hoc in primo nihil de damno facto per bouem pertinebat ad dominum, cum neſciat: in ſecundo autem punitur, quia erat cõſcius, & ipſe videtur præſtare cauſam eius mali, quod per bouem factum eſt: in primo ergo dando bouem ſaluatur, in ſecundo non. Conformiter ergo erit in domino, qui ſuit conſcius mali, quod ſeruus egit, vel quomodo non fuit conſcius: idem enim fundamentum eſt vtriuſque.

Quid iuris eſſet, cum ſeruus, vel Hebræus, vel Gentilis Hebræum liberum percutiebat.

QVÆSTIO XXII.

SEd adhuc circa hoc diſtinguendũ eſt. Quia aut iſte ſeruus, qui percutiebat liberum erat ſeruus Gẽtilis, ideſt de gentilitate natus, etiam ſi iam circuncisſus eſſet, aut erat de Hebræis ex genere. Si autem ſit ſeruus natus de Gentilibus, planior eſt quæſtio: nam tales poterunt vendi ſimpliciter, & poſſideri iure perpetuo, & *Leu. 25.* hæreditariè tranſmitti ad poſteros, vt patet Leuit. 25. cap. dando ergo talem ſeruum pro damno illato, rectè ſoluebatur, quia totaliter ipſe homo. Si autẽ eſſet ſeruus de genere Hebræorum, erat maior difficultas; nam ſeruus de genere Hebræorum, non eſt totaliter ſeruus, quia non venditur in perpetuum, ſed ſolum ſeruire debebat ſex annis, & in ſeptimo anno fiebat liber, vt patet ſupra. Dato ergo, quòd aliquis de ſeruis Iudæis percuteret aliquẽ liberum, ſi vellet eũ dare dominus pro expenſis, & perditione operarũ, & iſta percuſſio fuiſſet facta ante annum remiſſionis, quaſi per vnum mẽſem, aut paulo plus: manifeſtum eſt, quod ſeruitium illius ſerui in illo menſe modicum valebat: ſi ergo expenſę, & perdita opera multa eſſent, non videtur poſſe ſatis fieri ex ſeruitio illius ſerui. Tũc dicendũ, quòd ille ſeruus nouiter vendebatur, & ſeruiebat annis ſex alijs, & ex illo pretio ſoluebantur impenſæ in medicos, & opera perdita. *Obiectio.* Etſi arguas, quòd non poteſt ille ſeruus vendi iterum, quia ſeruus non cogebatur ſeruire vltra annos ſex, & in ſeptimo liber erat: cum ergo iſte ſeruus attigiſſet ad ſeptimum annum, non cogebatur vltra ſeruire. *Solutio.* Reſpondetur, quòd id, quod nos voluntariè facere poſſimus, & tamen non obligamur, interdum a lege imponitur nobis vt pœna, ſed ſeruus, qui ſex annis ſeruiuiſſet, & liberaretur in ſeptimo, poterat iterum ſe vendere alijs ſex annis, & poſt illos alijs ſex, ita lex poterit facere, ſ. vt aliquem vendat pro ſuis facinoribus, ſi non habet ad ſoluendum pœnas, ſicut patet infra ſequenti cap. cum dicitur: Quod ſi aliquis furatus fuerit, & nõ habuerat ad reſtituendum rem furto ablatam, & pœnã furti, vendetur pro ſeruo ſuo. Sic ergo hic ſi iſte ſeruus deliquit, & non habet ad ſoluendum pœnas, & tempus quod manet eſt ita modicum, quod non ſufficit ad ſoluendum pœnas, vendetur iterum, & tunc ſatis patet ad argumentum: quia non cogitur iſte ſeruire vltra ſex annos; lex tamen, in quam deliquit, cogit eum ſeruire vltra, ſicut eum de libero ſeruum faceret. Nam nihil magis eſt, cum qui ſeruus voluntariè, & pro pretio erat, iterum ſeruum facere, quàm ſeruum facere eum, qui antea liber erat, ſed ille, qui ante liber erat efficitur ſeruus, ergo poterit iterum vendi in pœnã ille, qui ante ſeruus erat. Et ſi forte dicas, quò ſi tantæ ſunt impenſæ, perdita quoque opera, quòd nõ ſufficit ſeruitiũ totius illis temporis ad ſoluendum, vt etiam ſi incendit ignem, & egreſſus combuſſit aceruos frugum, aut ſtantes ſegetes, tunc poteſt fieri tantum damnum, quòd ſeruus in ſex annis ſeruitij non reſarciat, nunquid poterit vendi pro maiori tempore, ſcilicet vt vendatur pro decem annis, vel pluribus, vel nunquid poterit vendi bis aut pluries, ſcilicet quòd nunc vendatur, & completis ſex annis in principio ſeptimi anni liberetur, & rurſus in primo anno ſequenti vendatur alia vice, & alia atque alia, donec ſufficiat pretium pro ſoluendis damnis. *Reſpõſio.* Reſpondetur quòd non poterit aliquis vendi pro decem annis, aut pluribus, nã quilibet ſeruus Hebræus in ſeptimo anno remiſſionis liberabatur: non ergo poterat puniri, ita quod venderetur pro pluribus annis. Item non poterat vendi pluries: nam cum iſta pœna eſſet ſeruitus, poſtquam ſemel ſoluebatur a ſeruitute, non poterat reduci in ſeruitutem, niſi pro noua cauſa. *Obiectio.* Et ſi dicas ergo vendendo eum ſolum ſemel non ſatiſfacere poterit de damnis datis. *Solutio.* Reſpondetur, quòd aduertendum eſt, vtrum iſte ſeruus Hebræus, qui ſe domino vendidit, aliquid poſſideret, & tunc non ſolum vẽdetur Hebræus, ſed etiam omnia bona ſua ad ſoluendum damnum paſſie: ſi autem nec ſic ſufficiat ad ſolutionem damnorum, non poterit ei alia pœna imponi, nec eſt incõueniens, quod aliqua ſint, quibus non detur totale remedium; nam in crimine nunquam datur remedium paſſis, vt pote in occiſione alteri, nam occiſo nulla ſatisfactio dari poteſt pro malo, quod ſuſtinuit, cum non ſit, & licèt occidens eum occidatur, nihil attinet ad eum, ſed ad ſolam rectitudinem, & vtilitatẽ publicam ad rectitudinem quidem, quia iuſtitia, quæ cõfirmat vrbes, exigit, vt occidẽs iniuſtè patiatur idẽ eſt ẽt vtilitas magna; nam ſi delinquentibus concederetur impunitas in omnibus malis, daretur audacia male agẽdi, ſic dicitur extra, de vita, & honeſtate clericorum, cap. vt mors. ſ. Facilitas veniæ incentiuum tribuit delinquẽdi, & nõ ſolum impunitas malorũ occaſio eſt, ſed etiã tarda punitio: ſic patet Eccl. cap. 8. ſcilicet, Quia cito contra malos non profertur ſententia, filij hoĩum perpetrant mala. *Facilitas veniæ incẽtiuũ tribuit delinquẽdi. Eccl. 8.* Aliqui tamen Gentiles exiſtimauerunt aĩas poſt mortem petere vindictam eorum, quæ in vita cũ corporibus paſſæ fuerant, vnde mortuis ſacrificia faciebant in prima die Februarij, vt non vexarent viuentes, & vocata ſunt feſta iſta Februa, ideſt purgationes, quia aĩas infernales ſic credebant purgari, & deſinere odia, quæ aduerſus viuentes cõceperant. De his Ouid. in ſecundo libro Faſtorum latiſſimè. Et hoc fiebat per quaſdam dæmonum ludificationes, qui apparebant loco animarum carne ſolutarum, & dicebant ſe velle vindictam de viuentibus, ſicut fuit de Achille, cuius mortis occaſio fuit Polyxena filia Regis Priami, & Hecubæ, quia nimium dilexit eam, ideo redeũtibus nauibus Græcorum in terram ſuam, imò redire diſponentibus facta eſt tempeſta valida, ita vt nulla eis daretur nauigandi facultas, & ſic per menſem in portu manſerunt, pro quo Calcantem ſacerdotem magnum conſulunt, qui Apollinis oraculo didicit iſte eſſe, quia nondum Achillis animæ ſatisfactum eſſet, cui per mortem Polixenæ ſatisfaciendum erat. *Quõ aĩa Achillis apparuit Græcis, & petierit Polixenam filiã regis Priami ſuper tumulũ ſingulari. Seneca.* Ealibus autem quidam Græcus miles vidit cum ſol occideret ex infernis domibus terra ſoluta grandis viri imaginẽ prodijſſe, quæ raucis vocibus ingratos Græcos arguebat, quod ſibi nihil dignum rependiſſent pro tantis ſtrenuè geſtis, & vltimate morte finitis, vnde, & admonuit expiari manes ſuos Polyxenę ſanguine ad tumulum eius ęffuſo, quod ſic factum eſt. De his Seneca in Tragędia ſexta, quæ incipit Troas, in Carmine tertio, quod incipit: Quæ tanta Danais importuniora. De morte autem Polixenæ in eadem Tragędia carmine decimo, quod incipit: Quicunque hymen funeſtus, & illectabilis. Sed hæc dæmonum deluſiones ſunt. Secundum veritatem autem animæ mortuorum non placantur mortibus viuentium, nec purgantur

tur, ſed dæmonum aſtutia hoc inuenit, vt ipſi pro dijs colerentur, vel qualitercunque a vero cultu deuiarentur: ſoli ergo politico ſtatui ſatis fit in occiſione occiſorum, vel in ſimilibus. F

Quid agendum, cum vnus ſeruus apud Hebræos alium percutiebat, vel occidebat.

QVAESTIO. XXIII.

SI autem aliquis ſeruus percuſſiſſet alium ſeruum, ſecundum conditionem huius leges conſiderandum, quòd aut percutiens, & percuſſus erant ſerui Gentiles, aut ambo Hebræi, aut vnus Gentilis, & alius Hebræus. Si aũt ambo eſſent ſerui de Gentilitate nati, etiam ſi iam eſſent Hebræi, oportebat, quòd dominus serui percutientis ſolueret impenſas medicorum, & opera perdita: & ſi nollet hoc facere daret ſeruum, pro ſeruo, & tunc ſufficiebat, quia cum iſti ſerui de Gentilitate nati poſſent vendi ſimpliciter, quod traderetur ſimpliciter vnus pro alio, ſiue magis, ſiue minus valeret vnus, quã alius: nam in hoc, non poteſt dari æqualitas: licet. n. vnus rex præualeat decem mille ruſticis, ſicut dixit Ioab Regi Dauid: Tu enim decem millibus præuales, G

2.Re.19 vt patet ſecundo Reg. cap. 18. ſi vnus ruſticus occiderit regem vel etiam decem reges, non poterit quicquam vltra fieri, niſi vt ruſticus interficiatur, & ſic non eſt digna compenſatio non ſolum quantum ad occiſum, ſed etiam nec quantum ad ſtatum politicum, quoniam incomparabiliter magis in damno præponderat occiſio regis, quam occiſio vnius ruſtici. Si autem vterque H ſit ſeruus Hebræus, ſi dominus velit dare expẽſas, & opera perdita, habebit ſeruum, quem tenet. Si autem nolit dare, cogetur dare ſeruum ſuum, & tunc, cũ iſte debeat liberari in anno ſeptimo remiſſionis, ſi ſeruitiũ manens vſque ad illud tempus æquetur expenſis, & operibus perditis, liberabitur in anno remiſſionis pro ſolo ſeruitio; ſi autem non ſufficiat, videndum eſt vtrũ iſte ſeruus Hebræus aliquid haberet, (nam per ſeruitutem non perdebant iſti ea, quæ poſſidebant, cum nõ efficerentur ſerui ſimpliciter) & tunc deberet de illo vendi quouſque æquiparentur damno dato, ſi autem ſeruus ille Hebræus nihil poſſideret, aut ſi poſſeſſio ſua cum ſeruitio non adæquarentur damno dato, deberet poſtea annum remiſſionis vendi iterum, & de illo pretio ſolueretur, ſiue adæquari poſſet, ſiue non, quia poterat vltra puniri, ſecundum quod ſupra declaratum eſt. I Erat tamen conſuetudo Hebræorum, vt quãdo aliquis deberet vendi ad ſoluendam pœnam dicti, ſcilicet pro furto, aut pro ſimilibus, non venderetur, ſed ſecundũ taxationem pretij, quod ſoluere debebat, verbi gratia, aliquis Iudæus cum vendebatur, & erat ſeruiturus ſex annis, ſcilicet vſq; ad annum remiſſionis, & ſic manebant ſex anni ad ſeruiendum, ponamus, quod tunc darentur centum ſicli pro tali ſeruo Hebræo: dato ergo quòd aliquis Hebræus furaretur, & poſtea non poſſet ſoluere furtum cum pena, furti cuius totalis ſumma perueniret ad quinquaginta ſiclos, debebat iſte Hebræus vendi pro illis, & quia ſi venderetur ſimpliciter vſque ad ſex annos darentur pro eis centum ſicli, quorum medietas ſunt quinquaginta, ergo vendebatur talis pro medietate temporis, ſcilicet vt ſeruiret tribus annis. Et ſi arguas contra, quia Hebræus, qui vendebatur, vſque ad annum remiſſionis debebat ſeruire. Reſpondetur, quòd hoc eſt verum cum aliquis Hebræus vendebat ſeipſum nulla conditione interpoſita. ſ. dicendo: ergo vendo meipſum tibi pro tanto, aut tanto pretio, vel exprimendo vlterius, neceſſe erat intelligi venditionem terminari ſecundum terminum poſitum a lege. ſ. ad annum remiſſionis: ſi tamen interponeretur conditio in emptione, ſcilicet ego vendo meipſum tibi vſque ad duos annos pro tanto pretio, ſolum debebat duobus annis ſeruire, dato quòd annus remiſſionis diſtaret, & ſic faciebant iudices, cum vendebant aliquem ad ſoluendam pœnam delicti ſui ſecundum exiſtimationem pretij, nam ſi modicum ſoluturus eſſet,

F ſcilicet viginti ſiclos, vendebant eum pro pauco tempore, ſcilicet pro vno anno, & paucis diebus vltra, & ſic ſecundum varietatem debiti fiebat varietas vẽditionis; nunquam tamen poterat extendi vltra annum remiſſionis, ideo dato, quòd pro aliquo vendito, & ſeruituro ſex annis vſque ad annum remiſſionis darentur centum ſicli, & damnum quod ſoluturus eſſet valeret ducentos, aut trecentos ſiclos, vel plures, non poterat vendi, niſi pro illo tempore vſque ad remiſſionis annum, in quo ſatisfaceret, quod poſſet; quidquid autem maneret non arctabatur ſoluere, ſi non haberet vnde, nec propter hoc vlterius venderetur. Si autem iſtorum duorum ſeruorum, vnus eſſet Hebræus, & alius de Gẽtilitate natus, oportet dicere ſicut ante, quia aut dominus volebat ſolui damna illata a ſeruo, aut non, ſi vel-

G let, retinebat ſeruum ſuum quicunq; ille eſſet, ſiue Hebræus, ſiue Gentilis, ſi autem nollet, diſtinguendum eſt, quia aut ille ſeruus, qui damnum intulerat, erat Gẽtilis, aut Hebræus, ſi autem ſit Gentilis, (quia ſimpliciter dari, & vendi poteſt) ſatis fit læſo dando ei ſeruũ, etiam ſi ſeruus non valeat tantum, ſicut damna data; ſi autem qui intulerit damnum ſit ſeruus Hebræus, debet fieri ſicut ſupra dictum eſt, ſcilicet quòd tradatur domino illius ſerui, qui paſſus eſt, vel alijs, quibus damna intulit, ſi ſufficerit ſeruitium temporis illius damno dato, & tunc liberabitur in anno remiſſionis pro ſolo ſeruitio, ſi autem nõ ſuffecerit, accipiatur de bonis eius vſq; ad completam ſatisfactionem, ſi autem hæc non fuit, aut non ſufficiant, debent vendi pro pœnæ ſolutione, ſi aũt nec hoc ſufficerit, non poterit dari vlte-

H rior punitio. *Qui percuſſit ſeruum ſuum.* In ſuperioribus regulis ordinabatur in nobis iraſcibilis ſecundum quòd ſe habet ad alterum: hic autẽ ordinatur, prout ſe habet ad rem noſtram, ſcilicet ad ſeruum, quia eſt ſui res, vt infra patet. Regula ſuperior dabatur de percuſſoribus, ſiue ſeruis, ſiue liberis: dum tamen percutiens non eſſet dominus percuſſi, hic ſolum agitur qñ dominus percutit ſeruum ſuum. *Qui percuſſerit ſeruum* . ſ. Gentilẽ, ſiue de gẽtilitate natum; nã non poteſt intelligi iſta lex de ſeruo Hebræo, quia ſeruus Hebræus non eſt totaliter ſeruus, ſed ad tempus, ideo gaudebat eodem priuilegio cum libero, & qui eum occideret, ſiue dominus ſuus, ſiue quicunq; alius, occidẽdus erat ſecundum diſpoſitionem legis ſuperioris. *Seruum ſuum.*

I Secus ſi aliquis homo liber percuteret eum, qui erat ſeruus ſuus: vel ſi aliquis ſeruus percuteret alium ſeruum: nam tunc iudicandum eſt, ſicut in ſuperiori lege dictum eſt. *Virga, & mortui fuerint.* Ponitur ſpecialiter virga, quia correctio, qua fit cum virga leuis ſolet eſſe; ſi autem accidat aliquando, quòd ſic correcti moriantur, præſumitur, quod non fecerat dominus aio occidendi, cum non ſit virga conueniens inſtrumentum ad occidendum: ſi autem dominus percuſſiſſet ſeruũ, vel ancillam immiſſa lancea, vel percutiendo gladio, vel immittendo fortem lapidem, præſumitur feciſſe ad occidendum, & tunc ſiue ſeruus, aut ancilla moriatur poſt vnum diem, aut multos, quia tunc non ſtat conditio legis, dato quòd dominus non feciſſet hoc aio occidẽdi, quia tamẽ iſta inſtrumenta erant talia, quæ de

K ſe erant confeſtim mortis cauſatiua, in culpa eſt dominus. *Et mortui fuerint.* Et ſi mortui non fuerint, ſiue percutiat eos virga, ſiue haſta nõ occidetur, nec ſtabit pœna legis. *In manibus ſuis.* Ideſt immediatè vt ipſe percuſſerit eos, quia tunc inter manus ſuas ſunt cum percutiens applicet inſtrumentũ percutiendi ad ipſum percuſſum; & ſic ante cũ. *Criminis reus erit.* Ideſt erit obligatus ad pœnã criminis homicidij tã quã ſi occidiſſet hominem liberum; nam licèt ſeruus ſit, non tamen debet domino ſuo vitam, ſed labores ſuos: ſi ergo tollat dominus vitam ſeruo propter damnum, quod ſibi agit, iniuriam facit ſtatui politico, & toti naturę humanæ: nam homines non debent vt pecora cædi. Exigit ergo lex pęnas debitas a Domino, qui talia committit in ſeruos ſuos, & hoc eſt quando moriuntur in manibus ſuis, quia hoc non poteſt fieri niſi ex forti percuſſione, quæ non eſt a voluntate corrigendi, ſed ab intentione

Seruus non dat dño ſuo vitã ſuã ſed labores.

tione

nem occidendi. *Si autem vno die ſuperuixerit, vel duobus.* Hoc ponitur ad diſtinguendum cauſas ſuſpicionis contra ipſum dominum percutientem; nam ſi immediatè mortui ſunt ſeruus vel ancilla in manibus eius, arguitur intentio occidendi, ſed magis a voluntate corrigendi excedente aliqualiter terminos correctionis. *Non ſubiacebit pœnæ.* Scilicet quòd non occidetur pro eis, licèt moriantur. Cauſa poſita eſt ſupra, & hic ſubiungitur, cum dicitur. *Quia pecunia illius eſt.* Ideſt quando dominus occidit ſeruum non intendens occidere, ſed corrigere, licèt exceſſerit in correctione, ſi ſeruus mortuus fuerit, non debet puniri, tanquam ſi occidiſſet alterum hominem, quia eſt ſeruus pecunia domini ſui, ideo perdendo ſeruum rem ſuam perdit.

Obiectio. Sed dices, quomodo iſta ratio concluditur? nam quantum ad hoc nõ videtur diuerſitas, ita quòd iſta ratio, ſcilicet (pecunia illius eſt) non videtur magis poſſe applicari ad vnam partem, quam ad alteram, quia quomodocunque dominus occidat ſeruum, pecunia illius eſt, ideo ſi iſta ratio excuſat pœna homicidij, quia pecunia illius eſt, neceſſe eſt, quòd excuſet in vtroque caſu, vel in nullo excuſabit.

Reſponſio. Reſpondetur, quòd bene adaptatur. Et patet ſic; nam in ſeruo eſt conſiderare duo, ſcilicet quòd homo eſt, & quòd potens laborare eſt; ſeruus autem eſt ſeruus non quantum ad id, quod homo eſt, ſed inquantum laborare poteſt. Et iſta duo diſtinguit Cato in fine libelli ſui dicens,

Cum mercatus fueris ſeruos in proprios vſus.
Non illos ſeruos, ſed homines eſſe memento.

Seruus inquantum homo nõ eſt ſeru⁹, ſed inquãtũ poteſt laborare. ſeruus eſt

Quia ergo dominus habet poteſtatem ſuper ſeruum ſuum inquantum ſeruus eſt, ſolum habet poteſtatem quantum ad ſecundum ſcilicet inquantum laborare poteſt, & non quantum ad primum ſcilicet inquantum homo, & quia ſeruus eſt pecunia domini ſui, ſequitur quòd ſi pecunia inquantum eſt potens laborare, & non inquantum eſt homo, nunc autem cum ſecundum Philoſophum in ſecundo de anima, viuere viuentibus ſit eſſe, vita hominis eſt eſſe hominis, vel eſſe hominem: qui ergo tollit vitam hominis, tollit eſſe hominem: dominus ergo non habet directè poteſtatem ſuper vitam ſerui, cum non habeat poteſtatem ſuper eum inquantum homo, ſed inquantum potens laborare: ſi ergo tollat dominus vitam ſeruo, directè iniuſtum agit, & criminis homicidij reus eſt. Dico autem domino tollere vitam ſeruo directè, quia aliquando poteſt tollere directè, aliquando indirectè.

Vita tollitur ſeruo indirectè per labores, & ciborũ ſubtractionẽ & aliorũ neceſſariorum.

Tollitur autem vita indirectè per labores, aut alias ſcilicet cũ aliquis irrationabiliter excedit in laborando, neceſſe eſſe eum deficere, & mori, vel ſi aliquis non ſumat cibos, quos debet, vel tantos, quanti requiruntur, vel ſi ægrotans non adhibeat ſibi medicinam; ad omnia enim iſta conſequitur mors. Si ergo dominus ex cupiditate lucrandi cogat ſeruum irrationabiliter laborare, & ſic moriatur, tollit ei vitam, ſed indirectè, quia dominus non intendat per hoc tollere vitã, ſed lucrari, vel ſi dominus ex auaritia non det ſeruo cibos neceſſarios, aut veſtes, vel cũ infirmatus fuerit non adhibeat ei neceſſariam medicinam: neceſſe eſt enim tunc mori. Dicitur autem dominus tollere vitam directè cum intendit occidere ſolum, & cum vita ſit eſſe viuentis, & eſſe hominem, qui vult tollere directè vitam alicuius, vult directè non eſſe hominem, & directè facit non eſſe hominem.

Dominus aliquo modo habet poteſtatẽ ſuper vitã ſerui.

Cum ergo dominus non habeat poteſtatem ſuper ſeruum ſuum ſecundum quòd homo: ſed ſecundum quòd potens laborare, & ad vtrunq; iſtorum conſequitur viuere, neceſſe eſt, quòd aliquo modo dominus habeat poteſtate ſuper vitam ſerui, & aliquo modo non, cum viuere ſit eſſe viuentis, eſſe hominem erit viuere hominis: homo ergo directè habet vitam, quia ſecundum quòd homo. Laborans autem etiam viuit, quia non poteſt laborare, niſi viuat: non tamen cõſequitur directè viuere ad laborare, non habet ergo dominus directè poteſtatem ſuper vitam ſerui, ſed aliquo modo per accidens: cum ergo dominus tulerit vitam ſerui per accidens,

A non eſt reus criminis, quia aliquo modo tollit, quod pertinebat ad eum: ſi autem tollat dominus vitã ſerui directè, tollit id, quod nullo modo eſt iuris ſui, & tunc eſt reus criminis. Tollit autem directè dominus vitam ſeruo, quando aliquid agit, vt ſolum tollat ei vitam, vt percutere eum lãcea, vel enſe, quia hoc ad nihil eſt, niſi vt ſeruus moriatur, & quia tollere vitam directè eſt tollere eſſe hominẽ directè, ſuper quo dominus non habet poteſtatem, ſed ſolum ſuper ſeruum, inquãtum eſt potens laborare, & ſeruire corporaliter, ideo iniuſtum agit ſic occidendo. Et non poteſt iſto modo applicari illa ratio, quæ ponitur in litera, ſcilicet quia pecunia illius eſt: nam ſeruus non eſt pecunia domini ſui in iſto primo modo, prout ſolum eſt homo, ideo nõ excuſatur ſic: qui autem dominus habet indirectè po-

B teſtatem ſuper vitam ſerui, ſi indirectè eam tollat non eſt reus criminis: licèt per accidens peccet inquantum non tenet debitum modum. Verbi gratia, ſi dominus tantum cogat laborare ſeruum, vt laborando deficiat, vel tantum eum ciborum pati cogit inopiam, vel defectum curationis in infirmitatibus, vt moriatur: nam non agit iſta dominus, vt ſeruus moriatur, quia dominus nollet, quòd moreretur, cum eo moriente perdat dominus rem ſuam, ſed vt magis lucretur, cogit eum exceſſiue laborare, vel vt pauciora conſumat, non dat ei cibum ſufficientem, aut veſtes, vel curationem neceſſariam, & ſic per accidens moritur, & hoc modo tollit vitam per accidens eo modo, quo habet poteſtatem ſaltem ſecundum ius gentium: ideo non eſt reus criminis: nam tunc tollit ei vitam dominus vt rei ſuæ poten-

C ti labore, quia vt magis laboret per accidens occidit eum, occidit pecuniam ſuam, & vt pecuniam ſuam: ſic enim cum dominus corrigit ſeruum ſuum virga, etiam ſi moriatur, non eſt reus, quia tunc non percutit eum directè inquantum eſt quidam homo ad tollendum eſſe hominem, ſed percutit inquantum eſt ſeruus ſuus potens laborare, & ſeruire, vt magis, vel melius laboret: ſi ergo contingat ſeruum ſic percuſſum mori, non occidit eum dominus inquantum eſt homo, ſed inquantum eſt pecunia ſua. i. aliqua res ſua, vel poſſeſſio, vt emendet, & tunc rectiſſimè adaptatur ratio iſta ſcilicet. *Quia pecunia illius eſt.* Ideſt licèt ſeruus ſic percuſſus moriatur, non debet mori dominus, quia pecunia illius eſt. i. quia dominus nõ puniebat, vt occideret volens directè vindictam tanquam ab hoſte, ſed punie-

Si dominus percutiens ſeruũ ſuum virga occidit eũ, nõ percutit eũ, vt hominem directè, & ſic non eſt criminis reus

D bat tanquam poſſeſſionem ſuam, vel tanquam aliquid emptum de pecunia ſua, & hoc vt emendaret. Si autem contingit quòd domino modicum aduertente percuſſus fuit ſeruus irrationabiliter, & mortuus, non debet vlterius dominus puniri, quia ſatis punitur cum ſeruus ſit pecunia illius. i. domini ſui, & per illam percuſſionẽ perdat eum, quia non intendebat aliquo modo delectari in occidendo eum, ſed magis triſtatur: non ergo debet addi dolor damno ſuo. Sicut ſi aliquis non rectè aduertendo occidit aſinum ſuum, vt bene moueatur, cum non intendat occidere, non debet vltra puniri, quia pecuniam ſuam perdit. Dicitur autem ſeruus pe-

E cunia domini ſui dupliciter: vno modo prout pecunia accipitur proprie pro moneta, & tunc dicitur ſeruus pecunia domini ſui, ideſt emptus pecunia domini ſui, ideo dominus perdendo eum, perdit monetam, quam pro eo dedit. Alio modo accipitur pecunia generaliter pro omni, quod poſſident, & tunc cum ſeruus ſit poſſeſſio domini ſui, vocabitur pecunia domini ſui, patet in quinto Ethic. vbi tractat Ariſt. de diuiſionem iuſtorum, cum dicit quoddam iuſtum eſſe ad poſſeſſionem ſcilicet ad ſeruum, & iſtud eſt iniuſtum deſpoticum, ſcilicet ad ſeruos, & ſic diffinitur ſeruus ab Ariſt. in primo Politicorum capit. 2. in fine. Seruus eſt organum actiuũ animatum ſeparatum homo exiſtens ſimpliciter alterius, quod ante eſt ſimpliciter alterius. i. totaliter. poſſeſio eius eſt, dato quòd ſit animatum: nam poſſeſſio diuiditur in animatam, & inanimatam, & organum diuiditur per animatum, & inanimatum: de his primo & 8. Ethicorum.

Seruus dupliciter dicitur pecunia domini.

1. Polit. Diffinitio ſerui.

Alia lex.

Si

Si rixati fuerint.

QVÆSTIO XXVIIII.

De abortu.

HIc eodem modo diuiditur iraſcibilis, ſicut in ſuperioribus regulis. Et ſupra dirigebatur, cum quis percutit vel occidit rem viuentem ſolum, hic agitur cum deſtruitur res, quæ interdum eſt viuens interdum non, ſed eſt in diſpoſitione propinqua ad viuere, ſcilicet defectu ad hoc exiſtente in vtero. *Si rixati fuerint viri.* Et ſic id, quod ſit mulieri de abortu aliquo modo, ſit per accidens, quia viri inter ſe pugnabant, & aliquis eorum volens percutere alterum percuſſit mulierem prægnantem: nam tunc tenet conditio legis. Si autem aliquis directè pugnaret contra mulierem prægnantem, & cogeret aborſum facere, non erat puniendus hac lege, ſed magis videtur agendum eſſe contra eum tanquam cõtra verum homicidam. Et ſi dicas contra, quia pro occiſione mulieris prægnantis debet occidi, vt patet in litera: pro abortiuo autem nõ, vt dſ.

Obiectio. Reſpõſio.

Reſpondetur, quòd verum eſt, quãdo ſtat conditio legis, ſcilicet ꝙ viri pugnent inter ſe, & aliquis eorũ occidat aliquam mulierem, ſi tñ aliquis vir directè intẽdẽs percutere fœminam, nec pugnans cũ aliquo viro, ſed cũ ea ſola aborſum pati coegerit, non videtur per hanc legẽ puniendus, cum non ſtet caſus legis, ſed culpa maior eſt: debet ergo correſpondenter pæna eſſe maior, quæ tñ maior eſſe debeat non videtur ex textu, deberet tamẽ rationabiliter, vt homicida iudicari. Sed ĩ hoc iura canonica diſtinguunt, nam ſi conceptus erat animatus in vtero, ita ꝙ homo eſſet, qui cogit mulierẽ pati aborſum eſt homicida, & incurrit irregularitatem: ſi aũt fœtus nondum ſit viuificatus, non eſt homicidium, cũ non occidatur homo, vt patet extra de homicidio in capit. ſicut ex literarum, & in Decretis 32. quæſt. 2. cap. quia verò, & cap. Moyſes. Eadem diſtinctio. Ponitur digeſtis de pœnis in l. ſi aliquid §. abortionis. Et licèt iſti qui cogunt mulieres abortiri, non teneantur lege iſta Moſayca, nec canonica, cum fœtus non eſt formatus; tenebitur tamen lege Cornelia de ſicarijs, lege ſi mulierem: & ff. ad l. Aquiliam ſi ſeruus. §. ſi mulier. Debet ergo intelligi iſta lex ita, quòd iſti, qui percutiũt mulierem prægnantem non percutiant eam totaliter a caſu. Verbi gratia, ſi aliquis in loco conſueto iaceret ſagittas, & mulier prægnans faceret trãſitum, ſi occideretur ipſa, & ſuus fœtus, non tenebatur occiſor, quia non eſt maius priuilegium mulieris, quàm viri, ſed ſi aliquis vir a caſu occidatur, non eſt occiſor reus homicidij, vt patet ſupra, cum dicitur: Qui autem non eſt inſidiatus, ſed Deus eum tradidit in manus eius, conſtituam tibi locum, ad quem fugere debeat: ergo eodem mõ mulier prægnans cum fœtu occidatur, non eſt reatus homicidij. Poteſt autem alio modo aliquis impellere mulierẽ prægnantem, vel percutere eam calce inuolũtariè, quia eſt poſt eum, ita quòd nullo modo videt eam, & tunc dato, quòd patiatur aborſum, nihil pati debet talia faciens, nec etiam totaliter voluntarium debet eſſe, ſcilicet vt aliquis vir intendat eam percutere, quia tunc maiori pęna tenetur: vt ſupra declarauimus, ſed debet eſſe mixtum ex voluntario, & non voluntario, ſcilicet ſi aliqui duo viri rixentur, & aliquis eorum videt mulierem prægnantem, & non intendens eam percutere, ſed eum, cũ quo rixatur, tranſit ſuper eam, vel impingit in eam, non curans de ea, vtrum lædatur, vel non, tenetur conditione huius legis. *Et percuſſerit quis mulierem prægnantem.* Non totaliter a propoſito, nec totaliter in voluntariè, ſed aliquo modo medio, vt diximus

Quid iura canonicã de hõibus cogentib. mulieres abortũ facere ſtatuant.

Duplex rõ quare iſta lex proponitur de muliere prægnante.

ſupra. *Mulierem prægnantem.* Ponitur ſpecialiter de muliere prægnante: nam de alia muliere non tenet iſta lex. Et eſt duplex ratio: prima, quia mulieres prægnantes & maximè, quæ ſunt propinquæ partui, ſunt graues valde, ita quòd cum difficultate magna mouẽtur: ſi autem ipſa exiſtente immota aliqui viri venientes rixando impingant ſuper eam, puniuntur, & ipſa non eſt in culpa, quia non potuit effugere periculum, cum eſſet

E difficilis valde ad motum, ſi autẽ eſſet alia mulier non prægnans, quia faciliter moueri poſſet, ſi non effugiſſet periculum, videbatur ipſa eſſe in culpa, & ipſi viri percutientes, vel in eam impingentes, non videbantur tantum culpabiles, ſicut cum impegiſſent in prægnantem. Secunda ratio eſt propter fœtum, & periculum de aborſu, vt ponatur lex de aborſu, nam in mulieribus non prægnantibus impoſſibile eſt eſſe aborſum, ideo non erat neceſſaria in eis talis lex, ſed in prægnantib. *Et abortiuum quidem fecerit.* Expellendo fœtum immaturum ab vtero, & mortuum, & hoc ſiue fuiſſet viuificatus fœtus antea, ſiue non, quomodocunque ſit aborſus fœtus naſcitur exanimatus, ſed interdum, quia habuit animam, & mortuus eſt ex compreſſione vteri materni, vel labore matris, interdum aũt, quia non-

G dũ animatus fuerat: lex aũt non diſtinguit hic de puerperio vtrum viuificatum ſit, an non, ſed ſemper imponit pænam pecuniariam. Licèt aliqui Iudæi dicũt, quòd oportet conſiderare, vtrum fœtus fuerit viuificatus, an non: iura canonica hoc idem dicunt, & leges ciuiles, vt diximus ſupra. *Subiacebit damno.* Damnum dicitur a diminutione rerum, quæ poſſidentur, vel quaſi poſſidentur. Et iſto modo damnum diſtinguitur ab iniuria, quia iniuria reſpicit perſonam; damnum autẽ reſpicit directè res, ideo omne damnum pecunia reſarciri poteſt; iniuria autẽ directè pecunijs compenſari nõ poteſt: compenſatur autẽ interdum per accidẽs ex voluntate patientis, & ex hoc aliqualiter ſuadetur, quòd intelligatur hic, quando fœtus eſt aborſus nondum viuificato fœtu, quia tunc non occiditur homo, & non

Quomodo damnũ ab iniuria diſtinguitur.

H poteſt eſſe homicidium, ſed reducitur aliquo modo ad damnum, cum aũt viuificatus eſt fœtus, eſt homo: ideo occidendo illum directè committitur homicidiũ, & ſit iniuria, ſicut ſi patri occideretur aliquis de filijs ſuis iam natis, licèt ſit minor dolor de non natis, cum extra multa pericula ſint. *Quantũ expetierit maritus mulieris.* Si enim lex iſta intelligatur de fœtu viuificato, ſatis apparet, ꝙ ſit rationale virum imponere quantumcunque de pretio voluerit, cum filius eius occiſus ſit, & homo liber appretiari non poteſt, vt patet in legibus allegatis, ſupra in iſto cap. Si autem intelligatur, quando conceptus non erat viuificatus, adhuc rationabiliter imponitur, quia duo ſunt facta ibi mala. Primũ prægnantis mulieris percuſſio. Secundò fœtus nondum

I maturi importuna effuſio, & tamen non eſt intelligendum, quòd ſimpliciter quantum maritus mulieris petierit, tantum dandum eſt, quia maritus forte peteret omnia, quæ habet percuſſor, & plura, ita quòd eſſet adhuc neceſſe eum vendi in ſeruum, vt ſatisfieret petitioni mariti, ſed in hoc debent arbitrari iudices. *Mariti mulieris.* Licèt magis patiatur hic mulieris, quam vir ſuus, quia ſiue fœtus viuificatus, ſiue non, ita ipſa perdit filium in actu, vel in potentia propinqua, ſicut maritus ſuus, inſuper ipſa paſſa eſt percuſſionem, & dolorem aborſus, & non vir; tamen petit vir, & non ipſa, & hoc quia vir eſt caput mulieris in diſpoſitione regiminis œconomici, vt patet prima ad Corint. 11. capitu. & ob hoc iura conſtituerunt, vt pro quibuſcunque cauſis ſuis aut vxoris ſuæ, aut communibus ſibi, & vxori

K ſuæ vir in iudicio peteret, quia mulieres importunæ ſunt, niſi forte mulieri eſſet lis contra virum, vt forte in cauſa matrimonij ſui, vel aliàs. *Et arbitri iudicarint.* Non ſunt iſti iudices ordinarij in populo Hebræorum, vel delegati ordinariorum, ſed arbitri conſtituti ex voluntate partis vtriuſque, vt conuenirent inter vtroſque, nam ſi nullus medius poneretur, nõ poſſent conuenire partes, quia damnum paſſus vltra rationem peteret, & damnum inferens, quod rationabile eſſet, non conferret: cum ergo aliquid tale contingeret, ponebant partes iudices arbitratorios, & tunc petebat damnum paſſus, & ſententiabant arbitri, & quantum arbitri iudicaſſent, tantum tenebatur inferens damnum ſoluere. *Si autem mors ſubſecuta fuerit.* Scilicet percuſſio fuit tanta, vt non ſolũ mulier prægnans pateret aborſum, ſed etiam moriatur, ſtabit pæna, quæ ſequitur. *Reddet animam pro anima.* Id eſt ſi ani-

manı,

A mum, idest vita mulieris deſtruxerit, vita ſua extinguetur. Communiter enim in ſacra ſcriptura ponitur anima pro vita, ſic dicitur Iud. 6. ca. Moriatur anima mea cum Philiſtiim: manifeſtum eſt, quod non intelligitur ibi de anima noſtra, quæ immortalis eſt, ſed de vita hominis, quæ ceſſat per mortem. Aliquando autem accipitur anima pro toto homine, ſicut dicitur Geneſis 46. cap. & ſupra primo c. quod ſeptuaginta aīæ ingreſſæ in Aegyptum de domo Iacob, idest ſeptuaginta hoīes, ſed hic non accipitur illo modo. Aliqui Iudæi volunt, quod non intelligitur per hoc, quod percutiens mulierem prægnantem, & faciens pati aborſum debeat occidi, ſed quod debeat puniri pęna pecuniaria ad petitionem mariti, & arbitrorum ſententiam, quia ille vir percutiens non intendebat occidere mulierem, nec fętum deſtruere.

Aſſumitur duplićiter, vno modo pro vita, alio modo pro toto homine.

B Reſpondetur, quod ſi totaliter vir fuit inuoluntarius ita quòd fuit a caſu, & vir dabat operā licite rei, & adhibuit diligentiam, quam debuit, non tenetur homicidij reus, & non ſolum homicidij, imò nec tenetur ad ſoluendum aliquam pecuniam, quia totaliter eſt immunis a crimine. Dato ergo, quòd fuerit eo modo, quo lex iſta intelligit, ſcilicet aliquo modo ſciens, & tamen non intendens directè occidere, neceſſe eſt, quod vir occidens mulierem prægnantem non occidatur per iſtam legē. Ideo dictum illorum Hebræorum nullo modo poteſt ſtare, quia eſt manifeſtiſſimè contra literam, nam ipſi non faciunt differentiam, vtrum quis faciat mulierem ſolum abortire, vel occidat eā, & faciat abortiri. In primo caſu dicit litera, quod debet ſoluere percuſſor mulieris tantum, quantum petierit maritus mulieris, & iu-

G dicauerit arbitri, in ſecundo reddet animam pro anima. *Oculum pro oculo.* Hoc non refertur ad ſuperiora, nam ille, qui occidit mulierem prægnantem ſolum mori debet, ſed non reddit oculum pro oculo, nec dētem pro dente, nec aliquid alterum, ſed ſolam vitam, cum non fuerit ibi aliqua ſpecialis læſio. Et dato quod aliquis occidens mulierem prægnantem, & faciens mori fætum, frangeret oculos mulieris, & dentes, cęteraque membra, non oportebat, vt omnia hæc confringerentur eidem, ſed vt ſolum occiderētur: ſolū ergo intelliguntur iſta, cum ſint læſiones ſpeciales, & ſine morte, vnde incipit hic ſententia, ſcilicet. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* Scilicet quòd ſupra egit de caſibus, in quibus infligebatur mors paſſo, & debebat infligi agenti:

D hic autem agitur quando ſolum fuerat irrogata membri mutilatio, ſcilicet oculi, vel dentis, aut aliorum mēbrorū, & eſt iſta lex generalis ad omnes, ſiue Hebręos, ſiue conuerſos de gentilibus, ſiue ad ipſos gentiles habitantes inter Hebræos, ſi quando contingeret ſic cohabitare. & hoc ſiue ſerui ſint, ſiue liberi; dum tamen qui frangit alteri dentem, aut oculum, non ſit dominus illius, cui iſta frangit, quia tunc agendum eſt ſecundū legem infra ſcriptam, ſi eſſet ſeruus de Gentilitate natus.

De pœna membri pro membro, & anima pro anima.

QVAESTIO XXV.

E OCulum pro oculo. Quidam dicunt ſic debere intelligi, vt iacet. ſ. quòd ſi aliquis frangeret oculum alterius, quòd frangeretur oculus eius. & ſi pedem frangeret, pes frangeretur eidem. Rabbi Salomon. dicit quòd non debet ſic intelligi, ſed quòd debent iſta taxari pecunia. Ioſephus autem dixit medio modo. ſ. quòd erat reſpicienda voluntas ipſius, qui damnum paſſus fuerat, & ſi vellet, quòd frangeretur oculus alteri, frangebatur ei; ſi autem magis vellet pecuniam, recipiebat pecuniam ſecundum taxationem iudicum. Tenendum autem eſt, quòd non eodem modo debeant intelligi omnia iſta. Primum enim, quòd dicitur, ſcilicet. *Animam pro anima.* debet ſic intelligi, vt litera ſonat; nam ſi quis alterum voluntariè occiderit, non eſt recipiendi pecunia pro eruenda vita eius, ſed morietur, quia effudit ſanguinem innocentem, vel non qualiter debe-

Rab. Sal.

A bat effudit, niſi forte conſanguinei principaliores pepercerint occiſori, & tunc poſſunt ab eo recipere pecuniam, ſed lex nō mandat ſic ſaluari occiſores, in alijs autem non debet intelligi ſecundum corticem literæ. ſcilicet quòd erueni oculum eruatur oculus, quia non eſt eadem cauſa, quæ in occidente, nam tunc pęnę rectè dantur, cum æquiparantur culpis, quia pęnæ ſunt medicinæ vitiorum, vt ait Philoſoph. in 2. Ethi. & Cato circa finem operis ſui. Cum ergo quis mortem infligit, æquale eſt, vt mors ei infligatur, nec poteſt hic errari, quia ſi aliquis debet occidi; qualitercunq; puniatur, non eſt periculum; cum autem quiſpiam alterius oculum frangit, aut crus, recta pęnæ commutatio videbatur, vt ei crus frangeretur, aut oculus: ſi autem in frangendo oculum, vel crus nullo modo errari poſſet, vel

2. Ethic. Pœnæ medicinæ ſunt vitiorum.

B euenire aliquod periculum, ſicut in irrogando alicui mortem. ſi tamen crus debeat frangi, magnum periculum eſt, quia ille, qui primo fregit crus, egit per accidens non intendens, quòd bene vel male frangeret, & accidit quòd ſic fregit, vt non moreretur ille, cui crura frangebantur: ſi autem poſtea crura, ſiue vnū crus frangi debeat fractori cruris alieni, accideret, quod taliter frangeretur, quòd moriatur, & tunc irrogabitur ei maior pęna, quàm fuerit ſua culpa, quia pro ſola vulneratione ei mors infligitur. Sic patet de latronibus, qui cum Chriſto crucifixi erant, qui poſt fractionem crurum expirauerunt, vt patet Matth. vigeſimoſeptimo cap. ſed de iſtis non eſt mirandum, quia illi, qui fregerunt eis crura, egerunt a propoſito, vt morerentur, ideo taliter fregerunt, quòd mortui ſunt: ad Chriſtum au-

G tem cum venerunt, & vellent crura frangere, vt moreretur, quia eum iam expiraſſe inuenerunt, non confregerunt crura, vt patet Io. 19. capit. Patet autem hoc melius in his, quibus manus abſciduntur, quia forte ſecuris non percutit in ea parte, vbi oſſium capita coniūguntur, ſed intra oſſa brachiorum, & contingit mori tales, idem de euulſione oculorum, quia pericula accidere poſſent, vt ſi radices prouenientes a parte interiori capitis totaliter eruerentur tantus ſanguis efflueret, quòd contingeret exoculatum ſic mori. debebat ergo in his dari oculos pro oculo, ideſt ſi alicui abſtraheretur oculus, ideſt ſi aliquis erueret oculum alterius deberet conſiderari quantum damnū incurrebat eruēdo illum, & illud debebat ei dari. *Dentem pro dente.* In

Io. 19.

D fractione dentis multa damna ſunt. Primum, quia non poteſt cibus ita mandi, ſicut exiſtente illo, & ſi multi, deficiāt nullo modo erit perfecta maſticatio, quod eſt cauſa malæ digeſtionis, vel quòd oporteat accipere cibos teneros, & fluidos, qui maſticatione non egeant, & videantur magis appropinquare ad naturam potus quam ſolidi cibi, tollitur etiam oris pulchritudo; magna namque deformitas eſt amiſſo aliquo dente de anterioribus: eſt & vlterius aliud valde magnum damnū ſcilicet locutionis exſufflatio, nam qui perdidit dentem, non poteſt bene loqui, quia aer eductus ab interioribus ſubtiliatus illiditur ad dentium obſtacula, & ſic perfectè formatur vox: cum autem hiatus auulſi dentis patet, medietas verbi exſufflatur, quòd valde magnum damnum eſt, maximè quantum ad quaſdam perſonas, quarum vita & officium eſt in locutione, ſicut

Quanta mala incurrit homo per ablationē alicuius dentis.

E prædicatores, procuratores, ſacerdotes, & omnes docētes. Secundum iſta ergo debet exiſtimari damnum dentis. Deformitatis autem ratio non habebitur. *Manum pro manu.* Vt ſi aliquis alteri manum amputauit, quia iam ad operandum ineptus eſt, debet ei dare tantum, quantum ille vtramque manum tenendo acquireret, vel ſaltem debet cum ſuis ſumptibus alere. *Pedem pro pede.* Vt ſi pedem confregerit, vel amputauerit quiſpiā alteri, tantum dabit, quantum iſte paſſus nunc minus poteſt, quàm antea poterat. *Aduſtionem pro aduſtione.* Vt ſi quis aduſſit alterum, tantum patiatur, vel ſoluat, quantum fuit damnum aduſtionis: vt quia forte nerui contracti ſunt, & aliqua pars corporis ad operandum inepta facta eſt, vt contingit fieri ex igne, & hoc quia aliqui duo fortè rixabantur, & vnus alterum proiecit in ignem, vbi in aliqua corporis parte exuſtus eſt. Vel

fortè

forte vnus arrepto torre flammato percuſſit alterum, atque combuſſit, debet namque compenſatio in his haberi, ſicut in cœteris. *Vulnus pro vulnere.* Vulnus eſt, quãdo nulla pars corporis abſciſſa eſt, vel eruta, vel fracta, ſed in carne diuiſio facta eſt, & poſtea curata, ſicut accidit in percuſſionibus gladiorum, & ex tali vulnere ſanguis erumpit. *Liuorem pro liuore.* Liuor dicitur, quãdo aliquis baculo, vel lapide percuſſus eſt non fracta, vel amputata aliqua parte corporis, ſed multus ſãguis reductus fuit ad locum percuſſionis, & denigratus, atque tumefactus, nullus tamen effluxit, quia cutis ſectio non facta eſt. In vtroque autem horum, ſiue vulnere, ſiue liuore aliqua ſatisfactio imponenda eſt, & dato quòd ipſi percuſſi habeant plena officio omnium membrorum, ſaltem pro dolore aliquid ſatisfaciendum eſt: ſic

Liuor quid ſit.

G autem faciendo non eſt talio, ideſt pœna, quæ vocatur talio, ſiue contrapaſſum, vt nominat eam Phyloſophus in 5. Ethyc. quia contra paſſum eſt, cum per idem fit retributio in peccantibus, cum autem corporis pœna in pecuniariam tranſmutatur, fit retributio æquiuoca, & non eſt contra paſſum. Sed adhuc videtur aliqualiter rationabiliter dici poſſe, quòd iſtæ pœnæ ſic infligerẽtur: nam & in legibus modernorum pœnæ abſciſionis manuum, & pedum interdum iubentur. Vt aliqua crimina ſunt, pro quibus aures abſcinduntur, & manus, & non imponitur pro illis pœna mortis, & aliquando tamen contingit, quòd abſcidendo manum moriatur is, cui abſciſa eſt, & tamen intentio imponentis pœnã non erat, vt ſic puniretur: non ergo debet propter periculum dimitti, quando tales pœnæ infliguntur, quia licèt ſequatur mors, imputetur ipſi peccanti: nam ex de

5. Ethic.

Lex de dente pro dente, & de oculo pro oculo & litera liter intelligi poteſt.

H meritis ſuis ſe talem conſtituit, vt in tali periculo poneretur. Sed magis dicendum eſt, quòd non fiant talia pœnarum genera: nam hic mandatur dari pes pro pede: in abſciſione autem pedis manifeſta mors, ideo nũquam reperietur in legibus modernorum, vel antiquarum politiarum, vt alicui pedes abſcinderentur, niſi cũdemnarentur ad mortem, quia clare mors ſequitur ex pedum amputatione: manuum autem amputatio aliquando iubetur, quia abſcindendo eas, nunquã mors ſequitur, niſi erratum fuerit in amputando. Lex tamen Moſaica, ſi ſatis per eam diſcurratur, ſolum reperietur habere duo genera corporalium pœnarum, ſcilicet mortem, aut flagellationem. In morte autem erat di-

In tota lege Moſaica non erant niſi duo genera pœnarũ corporalium

I uerſitas, vt patet, quia aliquando comburebatur reus mortis, vt patet Leuit. 21. ca. de filia ſacerdotis magni, quæ in domo eius exiſtens in puellari ætate fornicabatur. Aliquando reus lapidabatur, vt patet Leuit. 20. in omnibus illis peccantibus, & Deuteron. 21. & in locis multis. Aliquando reus mortis ſuſpendebatur, & hoc erat communis, vt patet Deuter. 21. capit. Erat autem alia pœna corporalis, quæ non erat ad mortem, ſcilicet flagellatio: nam cum aliquis peccaſſet, ſi morte dign* non erat, proſternebatur coram iudicibus, & ibi flagellabatur ſecundum quantitatem delicti, dum tamen flagella non excederent 40. vt patet Deuter. 25. capitulo. Cœteræ autem pœnæ pecuniariæ erant. Et ſic cum fractio oculi non eſſet digna morte, vel amputatio manus, vel aduſtio, aut vulnus, ſiue liuor, non debebant

Deut. 21.

K iſti mortem pati, quia talia egerant, rurſus nec videbantur ſolum debere flagellari, quia 40. flagella non æquiualent erutioni vnius oculi, vel amputationi manus: reducenda ſunt ergo iſta ad pœnam pecuniariam, & ſi non haberet percuſſor, vnde ſolueret, aut flagellaretur, aut venderetur in ſeruum, & ſic ſatisfaceret iniuriam paſſo. Quia autem non debebat fieri contra paſſum hic adhuc clarius, patet, ex litera huius capit. Nã ſi iſta litera, ſcilicet oculum pro oculo, dentem pro dẽte, deberent ſic intelligi, vt iacet, quicunque alterum percuteret, quomodocunque eum percuteret, ſemper percutiendus erat, patet, quia percutiens alterum, aut mortem inferret, & tunc ſecundum diſpoſitionem, & diſtinctionem legum ſupra poſitarum occidẽdus erat ſi autem non occideret, neceſſe erat, aut aliquod membrum amputari, & tunc reddebatur oculus pro oculo, dens pro dente, manus pro manu, vt ponitur hic: ſi

In lege Moſaica Deus nõ mãdauit fieri contra paſſum, cum mandauit oculũ pro oculo

F autem non abſcinderetur membrum aliquod, vel erueretur: neceſſe erat, aut effundi ſanguinem ex percuſſione, & tunc erat vulnus, aut non effundi, & tunc erat liuor. Quodcunque autem iſtorum ſequeretur ſecundum iſtam legem, ſic in cortice intellectam, neceſſe erat, vt vulnus inferretur pro vulnere, & liuor pro liuore, & ſic omnis percutiens repercuti debebat. Sed hoc repugnat literæ ſupra poſitæ, ſcilicet ſi rixati fuerint viri, & percuſſerit alter proximum ſuum lapide, vel ligno, & ille mortuus non fuerit, ſed iacuerit in lectulo, ſi ſurrexerit, & ambulauerit ſuper baculum ſuum innocens erit, qui percuſſerit, ita tamen, vt opera eius, & impenſas in medicos reſtituat. Ecce qualiter ſi mortuus non fuerit percuſſus, percuſſor innocens eſt, ideſt nullo modo contra eum poteſt agi criminaliter, nec in

G fligi pœna corporalis: nam ille dicitur innocens, qui iudicatur nullo modo eſſe nocens: ſi ergo iſte iudicatur innocens nullo modo debet condemnari ad aliquam pœnam corporalem. Sed forte dices, quòd iſte vocatur innocens quantum ad pœnam mortis, ſed quantum ad alias nocens eſt, ſcilicet quòd debeat puniri corporaliter. Reſpondetur, quòd non poteſt ſtare, nam in litera ſubiungitur: innocens erit, qui percuſſerit, ita tamen vt opera eius, & impenſas in medicos reſtituat: ſolum ergo dicit debere reſtitui expenſas, & opera: ergo nullo modo debet repercuti percutiens, nam ſi repercuti deberet nominauiſſet talem pœnam, cũ ipſa ſit magna, & magis deberet nominari, quam pecuniaria, quæ minor eſt. Item ſi percutiens alterum, qui non moritur deberet tantum repercuti iniuſtiſſima eſſet punitio,

H quòd repercuteretur, & inſuper, quòd ſolueret omnes expenſas in medicos, & opera perdita, ſed imponuntur ibi omnia, ergo non debet imponi alia pœna corporalis. Et patet clarius, nam ſi aliquis alterum percuſſerit, qui non moriatur immediatè, ſed poſt aliquos dies, dum tamen non ſurrexerit à lecto, vel conualuerit, percuſſor mori debet, & tunc non imponuntur ei ſoluendæ aliquæ impenſæ, aut opera perdita, licèt multæ factæ fuerint pro ipſo percuſſo ante mortem, ſic ergo ſi pœna æqualis poneretur cuilibet percutienti, ſcilicet oculum pro oculo, dentem pro dente, & cætera, nullo modo imponeretur poſtea pœna pecuniaria, quæ tamẽ imponitur. Concluditur ergo manifeſtè, quòd Deus non mandabat fieri taliationem, ſcilicet vt erueretur o-

I culus eruenti oculum, & ſic de cæteris, ſed quòd iſta deberent redigi ad exiſtimationem, & hoc eſt vltra diſpoſitionem illius legis ſuperioris. *Si rixati fuerint viri.* Nam ibi percuſſor mandabatur reſtituere impenſas, & opera perdita in tempore curationis, ſed præter hoc venit iſta lex, ſcilicet vt detur oculus pro oculo, ideſt damnum oculi eruti, quòd ſuſtinebit ipſe, qui paſſus eſt, reſtituatur ei, vel qui perdidit manum reſtituatur ei damnum abſciſæ manus, ideſt omnia damna, quæ in futurum ſuſtinebit cum non potuerit operari, & ſic de cœteris. Circa iſtam talionem tamen an fieret realiter, vel in pecunia extimaretur, vtraque poſitio defendi poteſt ſine præiudicio, de quo infra dicam Leuit. 24 & Matth. 5. Quia iſta lex ſupra poſita oculum pro oculo, &c. ſi intelligatur ad literam ſic, vt iacet, vocatur

Leuit. 24
Matt. 5.

K lex contrapaſſi, vel lex talionis.

Vtrum lex contrapaſſi, ſeu talionis, ſcilicet oculum pro oculo, dentem pro dente, ſit ſimpliciter iuſta.

QVÆSTIO XXVI.

Conſiderandum eſt, vtrum talio, ſiue cõtrapaſſum ſit ſimpliciter iuſtum. Reſpondetur, quòd quidam dixerunt contrapaſſum eſſe ſimpliciter iuſtũ ideſt totaliter iuſtum, ſicut fuerunt Pytagorici, qui in hoc totum iuſtum ponebant, & fundamentum eſt eorum, quia iuſtitia eſt quædam æqualitas, vt omnes homines confitentur, & ſic dicit Phyloſ. in 5. Ethyc. ſed tunc eſt propriè æqualitas, cum alicui tantum infligitur quantum dedit, ergo contrapaſſum eſt ſimpliciter iuſtum. Item patet hoc ex ſententia Rhadamanti, qui

5. Ethi.

fuit

fuit iuſtiſſimus iudex apud Gentiles, vnde eum Poetica fictio apud inferos animas iudicare poſuit, cũ alijs duobus conſocijs, ſcilicet Minos rege Cretenſium, & Eaco auo Achillis, vt ait Eberardus, ſcilicet.

Tres apud inferos conſortes ſunt quaſi reges.

Et de hoc Seneca in Tragædia prima, quæ intitulatur Hercules furens in narratione Theſei, de his, qui in inferno erant circa finem Tragædiæ: ponit autẽ Phyloſ. in 5. Ethyc. ſententiam huius Rhadamanti dicens: Rhadamantus iuſtum dicit, ſi patiatur, qui fecit, vindicta recta fiet. In contrarium eſt Ariſt. in 5. Ethyc. vbi tractat de medio iuſtitiæ, & probatur ſic: Si contrapaſſum eſſet iuſtum ſimpliciter, conueniret totaliter iuſto diſtributiuo, aut totaliter, iuſto commutatiuo, ſed nulli eorum conuenit: ergo non eſt ſimpliciter iuſtum. Conſequentia patet, quia iuſtum diuiditur per iuſtũ legale, quod comprehendit omnem virtutem, & hoc non vocamus iuſtitiam communi nomine, quia accipimus iuſtitiam, vt diſtinguitur contra alias virtutes, ſed accipimus magis ſpecialiter: alio modo accipitur iuſtitia pro iuſtitia particulari, quæ eſt virtus diſtincta contra alias virtutes, & iſta diuiditur per diſtributiuã, & commutatiuam: neceſſe eſt ergo quòd id, quod eſt iuſtum ſimpliciter, ſit iuſtum ſecundum iuſtitiam cõmutatiuam, aut diſtributiuam. Antecedens quòd contrapaſſum non ſit iuſtum ſimpliciter ſcilicet, vel ſecundum diſtributiuum, vel commutatiuum, patet, quia nõ eſt contrapaſſum iuſtum ſimpliciter ſecundum iuſtitiã diſtributiuam. Nam iuſtum diſtributiuum eſt, cum aliquibus duobus diſtribuuntur lucra, aut damna, pœnæ, vel honores, & hoc non quòd vnus det alteri, quia tũc commutatiua eſt, ſed quod aliquis tertius det vtrique, in contrapaſſo non eſt quicquam tale: nam vnus dat alteri, ſiue infert alteri contumeliam, vel honorem, & poſtea recipit ab altero ſimile, & dato quòd non recipiat ab illo, cui dedit, recipit à iudice, qui vindicat illã iniuriã, vt iniuriam politiæ, cum patiatur iniuſtum quãdam pars politicæ: in primo tamẽ vnus recipit ab altero damnum, vel contumeliam, & ſic de ſimilibus. In iuſtitia autem diſtributiua non comparatur vnus de duobus ad alterum, quia nihil recipit ab eo, aut patitur, ſed ambo comparantur ad tertium diſtribuentem eis aliquid: ergo contrapaſſum, quod eſt per comparationẽ vnius ad alterum, nullo modo pertinet ad iuſtitiam diſtributiuam. Nec etiam dici poteſt, quòd in contrapaſſo ſit iuſtum commutatiuum, eſt autem iuſtitiæ cõmutatiuæ materia id, in quo vna perſona communicat alteri dando ei aliquid, vel auferendo, ita quòd ſit comparatio duorum inter ſe, & non mediante aliquo tertio, vt quod aliquis det alteri honorem, vel auferat, eſt iuſtitia, vel iniuſtitia commutatiua, quòd aliquis det aliquid, quod debet, vel tollat ei, quod non debet, eſt iuſtitia, vel iniuſtitia commutatiua, & ſic ſunt multæ ſpecies iuſtitiæ, vel iniuſtitiæ commutatiuæ. Et hoc quidẽ ſiue circa commutationes voluntarias, ſiue inuoluntarias. Circa voluntarias, vt ſunt emptio, & vẽditio, mutatio, fideiuſſio, vſus, depoſitio, & conductio, locatio, & præcarium. Eſt etiam circa commutationes inuoluntarias ex parte vnius commutantis, & iſtæ ſunt duplices, quædam ſunt occultæ, vt Mœchia, beneficium, paragogia, ſerui ſeductio, doloſa occiſio, falſum teſtimonium. Aliæ ſunt commutationes inuoluntariæ manifeſtæ, quę ſunt violentę, vt verberatio, vinculum, mors, rapina, orbatio, accuſatio, iniuriatio, de his Ariſt. in 5. Ethy. latè diſtinguit. De hoc autem iuſto commutatiuo, patet quòd non conueniat iuſtum, quòd eſt per contrapaſſum, & ſit prima ratio, quòd licèt contrapaſſum alicubi ſit bonum commutando, non tamen ſemper. Et arguitur ſic: ſi contrapaſſum eſt iuſtum ſimpliciter, ergo vbicunque fuerit iuſtum contrapaſſum erit iuſtum ſimpliciter, ſed alicubi eſt contrapaſſum, & non eſt iuſtum ſimpliciter: ergo non eſt contrapaſſum iuſtum ſimpliciter. Conſequentia patet, antecedens pro prima parte patet, per ſignificationem huius termini ſimpliciter,

5. Ethic.

Quid ſit iuſtũ diſtributiuum.

Quid ſit iuſtũ cõmutatiuum.

5. Ethic.

A idest totaliter, ſi ergo ſimpliciter eſt iuſtum, idest totũ iuſtum nullum contrapaſſum reperietur, quod ſit iniuſtum, ſecunda pars antecedẽtis patet, quia multi caſus ſunt, in quibus contrapaſſum eſt iniuſtum: verbi gratia ſi princeps percutiat ruſticum, non eſt iuſtum, quòd repercutiatur: quia magis puniretur, quam deliquit, cũ maiorem iniuriam, ſiue pęnam patiatur ipſe, ſi repercutiatur, quàm patiatur ruſticus, ſi percuſſus fuerit. Etiam ſi ruſticus percutiat regem, non ſolum oportet repercuti, ſed etiam iugulari, & multa mala pati, quia non æqualia patitur, cum repercutitur eis, quæ egit quando percuſſit regem. Ex hoc autem aliqualiter videtur, quod Deus nolebat contrapaſſum in lege veteri fieri, licèt litera videatur ſic ſonare, quia ad iſtam literam omnes obligabantur. Et arguitur ſic: Deus non

B mandauit aliquid quod dẽ ſe iniuſtum eſſet, niſi in fauorem omnium Iudæorũ, (quod dico propter aliqua iniuſta, quę eis ad duritiam cordis eorum permiſſa sũt, vt patet Matth. 19. c. in fauorem omnium, quia omnes erant imperfecti, ſicut vſuræ ad Gentiles, & libellus repudij. vt patet Deut. 24. c.) lex autem contrapaſſi nõ erat in fauorem omnium, quia erat ſolum in fauorem percuſſi aliquoties, & aliquando in fauorem percutiẽtis: vt ſi percutiens erat maioris dignitatis, lex contrapaſſi erat in fauorem paſſi; ſi autem patiens erat maioris dignitatis, lex dabatur in fauorem percutientis: ergo ſi lex contrapaſſi erat iniuſta, non debebat eis dari, quia tunc eodem modo poſſent omnes leges dari iniuſtè, cum non ſit aliqua lex, quæ interdum ſic, vel ſic poſita non ſit fauorabilis illi, interdũ autem alteri. Quia

C autẽ lex contrapaſſi ſit iniuſta eo mõ, quo poſita eſt hic & Leuit. 24. cap. ſi ad literam intelligatur: patet, quia Leuit. 24. cap. dicitur: Qui irrogauerit maculam alicui ciuium ſuorum, ſicut fecit ſic fiet ei, &c. Et poſtea ſubiũgitur: æquum iudicium ſit inter vos, ſiue ciuis, ſiue peregrinus peccauerit, quia ego ſum Dominus Deus videtur. Ex quo innuitur, quòd ſiue ruſticus, ſiue domin⁹, princeps, vel rex, vel aliquis miſer peregrinus pateretur, aut ageret, æqualis retributio contrapaſſi fieri debebat, ſed manifeſtè eſt hoc iniuſtum, ſi fiat realiter contrapaſſum. Nam ſi peregrinus percutiat dominum ciuitatis, non ſolum debet repercuti, vel ſi dominus ciuitatis pecutiat peregrinum, non oportet, quòd percutiatur, ſed quòd aliam pœnam patiatur maiorem: ergo nõ intendit lex iſta diuina contrapaſſum. Iſtam rationem

D tangit Phyloſophus in 5. Ethyc. cum dicit: Multis enim in locis diſſonat: puta ſi principatum habens percuſſit, non oportet repercuti, & ſi principem percuſſit, non percuti ſolũ, ſed & puniri. Item magna differentia eſt in faciendo aliquid, vtrum aliquis illud voluntarius, vel inuoluntarius faciat, ſciens, vel neſciens, ſed contrapaſſum nõ reſpicit iſta, ſed ſolum, quòd pro tãto reddatur tantum: ergo contrapaſſum non eſt iuſtum ſimpliciter. Antecedens patet, quia lex punit hominem male agentem, vel pręmiat bene agentẽ: homo aũt dicitur bene agere, vel male agere, ſm̃ ꝙ agit per principia humanorũ actuũ, quæ licèt ſint tria, ſ. intellectus, appetitus, & ſenſus, vt patet in principio 6. Ethyc. propria tñ principia ſunt duo, ſ. intellectus, & appetitus, nã ſenſus

E licèt ſit principium actuum humanorũ, non eſt principium eorũ, inquantum ſunt humani, ſed inquantũ sũt actus animales: intellectus autem, & voluntas ſunt principia eorum, inquantũ ſunt actus humani, quia in nullo alio animali iſta principia, vel aliquod eorũ reperitur, niſi in homine: cum autem aliquis agit voluntarius agit per duo principia humana, ſcilicet intellectum, & voluntatem: cum autem agit non voluntarius, ſcilicet neſciens quid agat, vel nolens illud, licet cognoſcat, ita agit violenter. Primo ergo modo, quia agit vt homo, debet præmiari, vel puniri. Secundo modo, quia non agit per principia humana, non debet puniri, vel præmiari. Item patet in rectis diſtributionibus pęnarum: nam cum quis peccauit non ſolum punitur quouſque ſatisfaciat de damno, vel iniuria illata, ſed vlterius punitur pro culpa commiſſa: verbi gratia. Si aliquis furetur duas oues, ſolum facit hic damnum duarum ouiũ,

quæ

Deus in lege veteri non volebat totaliter cõtrapaſſũ

Non eſt aliqua lex quan tuncunque iniuſta, quæ nõ ſit fauorabilis vni partium

5. Ethic.

Voluntarium, & inuoluntarium multum faciunt ad quantitatem peccati.

Prĩcipia actuũ humanorũ tria ſunt

quæ deficient in ſubſtantia eius, cui ablatæ ſunt, ſi autẽ reſtituantur duæ oues, totum damnum reſarcitum eſt; & tamen lex non ſolum mandat duas oues reſtitui, ſed octo: nam pro qualibet oue quatuor reſtituuntur, & pro qualibet boue quinque, vt patet ſequẽti capitulo. Videtur ergo, quòd illud quod inſuper reſtituitur, eſt pro mala voluntate nocendi, aut quod ſuum non erat tollendi: ſi ergo detur, quòd aliquis non habuerit malam voluntatem in faciendo aliquod damnum: quemadmodum ſunt neſcientes, non volentes, & ſcientes coacti, quia iſti non debent puniri pro mala voluntate, quam non habuerunt, cum nullam habuerint. Et patet hoc magis, quia quædam peccata ſunt, in quibus nullum damnum, vel iniuria eſt proximo, & tamen puniũtur in iſtis legibus: ergo videtur, quòd talia ſunt punita propter voluntaria eſſe, & mala: ergo voluntarium, & inuoluntarium multum faciunt ad quantitatem peccati, & punitionis. Sed in contrapaſſo non reſpicitur, vtrum fecerit voluntariè an inuoluntariè, magis volũtariè an minus: ergo non eſt iuſtum. Patet hoc, nam cõtrapaſſum ſecundum ſe ſolum eſt, vt qui talia & tanta egerit, talia, & tanta patiatur, iuxta ſententiam Rhadamanti, vt ait Ariſt. Hanc rationem tangit Ariſtot. in 5. Ethyc. cum dicit: Adhuc & inuoluntarium, & voluntarium multum differt. De contrapaſſo autem dicendum eſt, quòd licet non ſit iuſtum ſimpliciter, eſt tamẽ iuſtum aliquando velut ſic. Pro quo conſiderandum, quòd in iuſtitia commutatiua, aut commutatur res, quę eſt extra perſonam, aut commutatur aliquid quod non eſt extra perſonas. Si autem ſit id, quod commutatur extra perſonas dicendum, quòd contrapaſſum eſt totaliter iuſtum, vt ſi aliqui duo commutent vinum, & panem, vel vinum pro denarijs, & ſic de ſimilibus, debet ſemper conſeruari cõtrapaſſum, ideo ſiue rex emat vnum equum, ſiue ruſticus homo, debet dari tantum pro equo, quantum valet; ſi enim valet mille, rex debet dare mille, & ruſticus ſi emerit dabit mille, quia hic non veniunt directè perſonæ ad commutationem, ſed res, ſcilicet equus, & pecuniæ. Eſt autem fundamẽtum omnium horum, quòd iuſtitia ſecundum communem omnium conceptionem eſt quædam æqualitas, ideo ſiue ſit diſtributiua, ſiue commutatiua, ſemper debet ſeruari æqualitas, ſed in accipiendo æqualitatem falluntur multi: nam debet accipi æqualitas in eo quod eſt materia iuſtitiæ, ſiue in commutando, ſiue in diſtribuẽdo: nunc autem cum equus commutatur pro pecunijs, ſcilicet quia venditur directè, veniunt ad iſtam commutationem duo hæc, ſcilicet equus, & pecuniæ, vel quælibet alias rex venalis & pecuniæ, vel vna res venalis, & reliqua, per accidens autem veniunt duæ perſonæ, ſcilicet emptor, & venditor: iuſtitia ergo commutatiua, quæ eſt hic ęqualitas, debet reſpici ſecundum ea, quæ per ſe, vel directè veniunt ad commutationem, cuiuſmodi ſunt equus, & pecunia, ideo iſta ſic debent æquari, vt nec pecuniæ ſuperent valorẽ equi, vel equus non ſuperet valorem pecuniarum. Alia duo adueniunt per accidens, ſcilicet perſona emptoris, & venditoris, & in iſtis, ſiue ſit æqualitas, ſiue non, nihil refert, & ſic licet ruſticus emat, non debet plus dare de precio, quã rex, nec rex minuet de pretio, quod dare debet ruſticus. Aliquando autem fit commutatio in eo, quod non eſt extra perſonas, vel quod tangit ſecundum ſe perſonas, ſicut cum fit commutatio in pœnis: aliquis enim percuſſit alterum, iſta percuſſio eſt iniuria, & debet cõmutari cum altera iniuria, vt ergo fiat iuſtitia debet eſſe æqualitas in iniurijs, alias iniuſtè commutabitur, ſed quia iniuria & honor tangunt perſonam, quia ſunt in ea, augetur quantitas eorum ex quantitate perſonę, & diminuitur ex paruitate dignitatis perſonę. Sunt autẽ & hic, ſicut ante dicebamus, aliqua, quę per ſe attenduntur, ſcilicet iniuria, & aliqua quæ per accidens, ſcilicet pœna, ſiue percuſſio inflicta, & id quod alteri infertur. Iuſtitia ergo quæ eſt æqualitas, debet æquare iniurias, ita quòd ſi rex iniuriam fecerit ruſtico, quòd tanta iniuria fiat regi, alias ſi quid magis de iniuria ruſticus recipiat, quàm rex, nunquam erit iuſti-

Aduerte, quãdo cõtra paſſum eſt totaliter iuſtum.

In accipiendo æqualitatẽ iuſtitię multi falluntur.

F tia, vel è contrario ſi ruſticus iniuriam faciat regi, tantam debet recipere quantam fecit regi. Quia autem fiat æqualitas percuſſionum per accidens eſt ad æqualitatem iuſtitiæ, vnde ſi æquatis iniurijs percuſſiones, damna fuerint inæquali bene factum eſt, nec propter hoc tollitur iuſtitia: ſi autem æquatis iniurijs æquentur percuſſiones, etiam bene factum eſt; tamen non eſt magis bene factum, quòd æquentur percuſſiones, quàm quòd non æquentur, dum tamen ſint æquatæ iniuriæ. Percuſſiones autem, quæ ſunt hic per accidẽs ſunt cauſatiuæ maioris iniuriæ, vel minoris ſecundum maioritatem, aut minoritatem dignitatis perſonarum. Nam ſi ruſticus ſuſcipiat alapam iniuria eſſe, ſi autem rex ſuſcipiat alapam, valde maior iniuria eſt, quia qui percutit ruſticum ſoli ruſtico iniuriam facit, qui autem re-G gem percutit; non ſoli illi homini regi iniuriam facit, ſed etiam toti regno, cum rex ſit perſona publica, in quo totus honor, & dominium conſiſtit: ſicut ergo percutiendo omnes de regno maiorem iniuriam facit, quã percutiendo vnum ſolum: ita percutiendo regem maiorem iniuriam facit, quàm percutiendo quemlibet de regno per ſe, vel multos ſimul. Sicut ergo non eſt iuſtum, quòd ſi totum regnum occidit vnum hominem, quòd totum regnum pereat, vel deſtruatur gladio, ita non eſt iuſtum, quòd ſi rex occiderit vnum ruſticum, quòd occidatur pro eo, vel ſi percuſſerit ruſticũ, quòd percutiatur pro eo, ſed quòd alia pœna imponatur regi, quæ tanta ſit reſpectu perſonæ regis, ſicut fuit iniuria ruſtici: tanta autem ſit iniuria regi, quòd aliquis dicat ei verba dura, quanta ruſtico ſi flagelletur, & adhuc H maior: per iuſtum ergo modum tentandum eſt iudicare, vel determinare circa caſus particulares ſecundum arbitrium virorum prudentium, & fiet ſic rectitudo iuſtitiæ commutatiuæ; ſicut ergo eſt in rege, ita eſt in cæteris dominis temporalibus, & iudicibus cæteris, qui officia publica, aut dignitates ciuiles adminiſtrant, vel gerunt: nam repręſentant cõitatem. Sic in perſonis ſpiritualibus ſcilicet Eccleſiaſticis: nam oportet reſpicere Prælatos maiores, & minores vſque ad illos, qui ita ſubduntur alicui, quòd nullum ſubiectum habẽt. Nam in his omnibus eadem radix eſt ſcilicet quia gerunt vicẽ cõitatis, cum ſint perſonæ publicæ, ideo offendendo, vel iniuriando illos maior ſit iniuria, quàm offendendo quamlibet aliam perſonam: & ſicut eſt differẽtia in antiquitate, & honore conitatum, quibus tales perſo-I næ preſunt, vel quarum vicem gerunt, ita eſt differentia in magnitudine iniuriæ pro eodem facto. Sed aliquis dubitabit quare circa actiones iniuriarum, aut honores dicitur eſſe magnitudo in iniurijs, vel honoribus & circa res, quæ commutantur, non accipitur magnitudo a perſonis. Reſpondetur, quòd aliquid accipit maioritatem, vel minoritatem ab altero ſecundum quòd aliquo modo agit naturam eius, vel identificatur ei: res autem, quæ commutantur, vt equus, & pecuniæ, nullo modo ſunt per homines, ſed per ſeipſa habent eſſe: equus namq; per ſeipſum eſt, & pecuniæ per ſeipſas: ſicut ergo iſta in natura ſua per ſe ſunt, ita magnitudinẽ ſuam a ſe habent. i. licèt pretia rerum ab hominibus K imponantur, non ſunt in ipſis hominibus, ſed in rebus, quia res ſunt, quæ valent, & ſic magnitudo, aut dignitas perſonæ per accidens conſideratur quantum ad talia. In actionibus autem iniuriarum, vel honoris eſt magnitudo iniuriæ, vel honoris ab ipſa perſona recipiente, vel faciente. Et ratio eſt, quia vnde res habet naturam, inde habet magnitudinem ſuam, & cæteras proprietates, quia ad eſſe conſequitur bene eſſe, aut ſic, vel ſic eſſe. Cum ergo actiones iniuriarum, vel grauatum, aut honores non ſint niſi in ipſis perſonis, & ab ipſis perſonis, ita ſine illis nullam eſſe habent. Sicut ergo ſe habet eſſe ad eſſe, ita ſe habet magnam eſſe ad magnum eſſe, & ſic eſſe ad ſic eſſe, ſed eſſe iniuriam non eſt niſi in perſona: ergo eſſe magnam iniuriam eſt ad magnam perſonam, & eſſe paruam iniuriam ad paruam perſonam. Et conſideratur magnitudo, a[illegible] iniuriæ non reſpectu cuiuſlibet perſonæ; [illegible] vt cõiter, licèt aliquando attend[illegible] q[illegible] e,

Qui ruſticũ percutit, illi ſoli iniuriã facit qui vero regẽ percutit, toti regno facit iniuriam.

Dubium.

Solutio.

Vnde res habẽt naturã, inde habet magnitudinem, & proprietates ſuas.

A ſed hoc eſt per accidens. Ratio eſt, quia iniuria recipit magnitudinem ab eo, in quo eſt, ſed iniuria eſt in eo, cui fit, & non in eo, qui facit. quia percuſſio non eſt in percutiente, ſed in percuſſo: nam vt ait Phyloſ. in 2. de Anima, paſſio, & actus ſunt vnus motus, cum ergo paſſio ſit in patiente, & actio erit in patiente, quia terminatur ad illum: totum enim quod agit agens, patitur patiens. Et ſi dicas aliquando eſſe maiorem iniuriam in eodem actu ea perſona agente, vt ſi quis percutiat vnum virum, & ſit hoſtis eius, magna iniuria eſt: ſi tamen percutiat eum amicus ſuus, maior iniuria eſt: ſi autem filius ſuus, maxima eſt. Ecce enim variatur hic magnitudo iniuriæ, & non variatur ille, cui fit nec idem actus: ergo contingit à variatione facientis eam, ergo aliquam quantitatem ſortietur iniuria à faciente. Reſpondetur, quòd falſum eſt, nam cum iniuria nullo modo ſit in agente, ſed in patiente, non erit magnitudo eius ab agente, ſed à patiente, cum autem dicis, quòd

B in exemplo præſignato variatur perſona agens, & non patiens, & tamen variatur magnitudo iniuriæ: reſpondetur, quòd falſum eſt: nam ſicut mutatur hic perſona agens, ita patiens, & non refert; quòd mutetur perſona agens, dum tamen mutetur patiens. Et ſi dicas, quod idem homo eſt, qui vtrobique patitur, reſpondetur, quòd materialiter eſt eadem perſona: formaliter tamen plures perſonæ ſunt, nam ſi aliter viro facit iniuriam hoſtis, patiens perſona eſt hoſtis, ſi autem eidem viro faciat iniuriam amicus, patiens perſona eſt amicus, & ſi eidem faciat iniuriam ſeruus ſuus, patiens perſona eſt dñs: ſi aũt eidem faciat iniuriam filius, patiens eſt pa-

C ter: nunc ergo hoſtis, amicus, dñs, pater, quatuor ſunt, & non vnum tantum: ſi autem accidat quòd iſta quatuor formaliter diſtincta, quæ faciunt differentias in perſonis eidem inſint, per accidens eſt, ſemper autem attendendum eſt per ſe; nam cauſæ per accidens modicum conferunt: ſunt ergo hic quatuor perſonæ, quibus fiunt iniuriæ accipiendo formaliter, vel per ſe, licet per accidens ſit vna perſona, & ſic ſemper manet, quòd iniuriæ aſſumunt quantitatem ex ſolo recipiente. Honores etiam ſunt actiones, quia honor eſt exhibitio reuerentiæ in teſtimonium virtutis, vt concluditur ex 1. Ethic. Quia ergo eſt actio, quæ eſt in perſona, ſumit magnitudinem, vel paruitatem à perſona, & hoc eſt à perſona exhibentis honorem, ſ. q̃ quãta eſt perſona exhibens honorem, tantus eſt honor exhibitus. Nam ſi rex fa-

Eadem perſona materialiter eſt multæ perſonæ formaliter.

Magnitudo in honore accipitur ex perſona honorãte.

D ciat ſedere apud ſe aliquem virum virtuoſum, vel ſapientem, & rurſus aliquis dominus temporalis faciat ſedere eundem virum virtuoſum, vel ſapientem apud ſe magnus honor impenditur ei vtrobique, ſed maior honor impenditur ei, cum rex facit eum apud ſe ſedere, quam cum alius dominus facit idem, & hoc ſolum eſt propter perſonam impendentem honorem; nam perſona cui impenditur honor, eadem eſt, & materia honoris eadem eſt. Nec poteſt hic dici, ſicut ſupra dicebamus, quòd licet ſit eadem perſona materialiter, tamen formaliter multæ perſonæ ſunt: nam hic tam materialiter, quam formaliter eadem eſt, quia vterque ei impendit honorem, vt virtuoſo vel vt ſapienti. Confirmat autem hoc Phyloſ. in 1. Ethic. dicens: Adhuc autem honor nõ eſt in honorato, ſed in honorante, eſt ergo

E iſta radix: quia quælibet actio ſortitur magnitudinem, aut bonitatem, vel malitiam ab eo, in quo eſt, ſed honor in honorante eſt, vt dicit Phyloſ. ergo accipit magnitudinem, non ab eo, qui honoratur, ſed ab eo, qui honorat. Et iſta eſt cauſa, quare homo vult honorari à magnis viris, quam a paruis: nullus enim multum lætatur, q̃ aliquis ruſticus aſſurgat ei, ſed quod magni domini nobis aſſurgant, gaudium magnum eſt. Sed dices: videtur quod quantitas honoris ſit ſecundum perſonam honoratam, quia ſicut quantitas iniuriæ eſt ſecundum perſonam iniuriatam, & non iniuriantem: ergo quantitas honoris erit ſecundum quantitatem perſonæ honoratæ, & non ſecundum quantitatem perſonæ iniuriantis. Item honor accipit quãtitatem ab eo, in quo eſt, ſed honor eſt in honorato, ergo accipit quantitatem ab honorato, & non ab honorante: maior patet ex prædi-

A ctis: minor, ſ. q̃ honor ſit in honorato, patet, quia actio, & paſſio ſunt vnus motus, & actio nõ eſt in agẽte, ſed in patiente: cum ergo honor actio ſit, quia eſt exhibitio reuerentiæ in teſtimonium virtutis, erit in ipſo patiente honorato. Reſpondetur, quod honor non eſt in honorante, ſed in honorato, vt ait Phiboſ. 1. Ethic. & conuertatur argumentum iſtud ad contrarium ſic: Honor non poteſt recipere quantitatem ab eo in quo non eſt, ſed honor non eſt in honorato, ergo non recipit quantitatem ab honorato: Ad id quod dicitur, ſcilicet, quòd actio & paſſio ſunt vnus motus, & q̃ actio eſt in patiente & non in agente: reſpondetur, q̃ eſt verum de actione tranſeunte, quia tunc id quod agit agens, patitur patiens: ſecus autem de actione immanente, quia illa non eſt in patiente, ſed in agente: ſicut iſta actio, quæ eſt in-

1. Ethic.

B telligere, non eſt in re intellecta, ſed in ſubſtantia intelligente: ſic autem dicendum eſt de honore, quod honor eſt actio immanens, quantum ad illum motum abſolutum, qui eſt inclinare caput, aut aſſurgere, vel exhibere aliud genus reuerentiæ, dicitur tamen honoratum honorati propter iſtum modum, & non honorans propter quandam relationem mediam, ſecundum quam iſte, qui ſic ſe inclinat dirigit inclinationem iſtam ad illum, quem vult honorare: immanebit ergo honor ipſi honoranti, & accipiet quantitatem ab eo. Ad aliud argumentum, ſcilicet, ſicut quantitas iniuriæ eſt ſecundum perſonam iniuriatam, & non ſecundum iniuriantem, ita quantitas honoris erit ſecundum perſonam honoratam, & non ſecundum honorantem, reſpondetur, quòd non eſt ſimilitudo inter honorare, & iniuriam fa-

Actio duplex. ſ. immanens. & tranſiens.

C cere, quia iniuratio eſt actus tranſiens, quia terminatur ad paſſum, & tunc actio, & paſſio ſunt in patiente, & neceſſariò aſſumunt quantitatem à patiente, honoratio eſt actus immanens, quia illa exhibitio reuerentiæ non tranſit ad eum, cui fit reuerentia, ſicut percuſſio tranſit ad eum, qui percutitur: non ergo erit idem de vtroque, ſed quilibet ſumet quantitatem ab eo, in quo eſt iniuratio, ſcilicet, à perſona iniuriata, & honoratio à perſona honorante. Ad propoſitum ergo redeuntes, dicimus, quòd iniuriæ ſunt maiores ſecundum dignitatem perſonarum, quibus fiunt. Erit ergo maior iniuria in rege, ſi percutiatur alapa, quam in ruſtico. Si ergo Rex percuſſit ruſticum, non eſt percutiendus, quia maior valde iniuria fieret in Regi, quam ipſe feciſſet ruſtico: & ſi ruſticus percutiat Regem, non debet ſolum re-

Honor eſt actio immanens, ideo eſt in honorante, & nõ in honorato.

D percuti, quia non pateretur tantam iniuriam, quantam fecit, ſed debet atrociter occidi, & ſi quid morte maius eſſet. Debet ergo diſtingui circa æqualitates actionum ſecundum iuſtitiam commutatiuam, vtrum perſonæ ſint æquales, vel non. Si autem non ſint æquales, non debet ſeruari contrapaſſum, quia tunc contrapaſſum, vt in talibus perſonis, eſt iniuſtum ſimpliciter. Si autem perſonæ commutantes in actionibus ſint æquales in dignitate, eſt contrapaſſum iuſtum. Concluditur ergo ex ſuperioribus, quòd licet contrapaſſum non ſit iuſtum ſimpliciter, eſt tamen iuſtum ſecundum iuſtitiam commutatiuam in duobus caſibus. Primus cum fit commutatio in rebus, & hoc ſiue perſonæ ſint æquales, ſiue inæquales. Secundus eſt quando eſt commutatio in actionibus, & ſunt perſonæ æquales. Manet au-

Duo ſunt caſus in iuſtitia commutatiua. in quib. contrapaſſũ eſt iuſtũ.

E tem vnus caſus, in quo contrapaſſum non eſt iuſtum commutando, ſcilicet, cum fit commutatio in actionibus, & perſonæ ſunt inæquales. Rationes autem horum cum exemplis ſupra poſitis ſunt. Ad argumenta facta in principio faciliter reſponderi poteſt, ad primum cum arguitur ex dicto Pythagoricorum tenentium contrapaſſum eſſe iuſtum ſimpliciter, quorum fundamentum eſt, quòd iuſtitia eſt quædam æqualitas, ſed contrapaſſum eſt æqualitas, cũ talia redduntur, qualia recipiuntur, ergo eſt iuſtum ſimpliciter. Reſpondetur, q̃ contrapaſſum licet videatur eſſe æqualitas, non tamen eſt ſemper æqualitas: nam ſolum eſt æqualitas contrapaſſum in duobus caſibus. Primus cum fit commutatio in rebus principaliter, & perſonæ adueniunt per accidens. Secundus caſus eſt, cum fit commutatio in perſonis per actiones, & perſonæ ſunt æquales. Eſt autem

Ad primũ ret. queſt.

aliquando

aliquando contrapaſſum inluſtum, cum ſit commutatio in actionibus, & perſonæ ſunt inæquales, vt ſi Rex percutiat ruſticum, non eſt iuſtum, quod contrapatiatur, ſcilicet, quod repercutiatur, & ſi ruſticus percutiat non eſt iuſtum, quod ſolum repercutiatur, ſed quod puniatur. Hæc autem magis ſupra declarata ſunt. Ad ſecundum argumentum, quòd fiebat de ſententia Rhadamanti, ſcilicet, quòd cũ quis recipit, quæ egit, perfecta iuſtitia eſt. Reſpondetur, quòd hoc ſolum eſt verum in vno caſu, ſcilicet, cum ſit commutatio in actionibus, & perſonæ ſunt æquales: ſi autem perſonæ ſint inæquales, non eſt perfecta iuſtitia, immo nec aliquo modo eſt iuſtitia, ſi quis recipiat, quæ egit, vt ſupra declaratum eſt. De contrapaſſo autem hæc breuiter dicta ſufficiant.

Ad ſecũdum.

Si percuſſerit quiſpiam oculum ſerui ſui, aut ancillæ, & luſces eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo, quem eruit. Dentem quoque ſi excuſſerit ſeruo, vel ancillæ ſuæ; ſimiliter dimittet eos liberos. Si bos cornu percuſſerit virum, aut mulierem & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & non comedentur carnes eius. Dominus quoque bouis innocens erit. Quod ſi bos cornupeta fuerit ab heri, & nudiuſtertius, & conteſtati ſunt dominum eius, nec recluſerit eum, occideritq. virum, aut mulierem, & bos lapidibus obruetur, & dominum eius occident. Quod ſi pretium fuerit ei impoſitum, dabit pro anima ſua quidquid fuerit poſtulatus. Filium quoque, & filiam ſi cornu percuſſerit, ſimili ſententiæ ſubiacebit. Si ſeruum, ancillamq. inuaſerit, triginta ſiclos argenti domino dabit, bos vero lapidibus opprimetur. Si quis aperuerit ciſternam, & foderit, & non operuerit eam, cecideritq. bos, aut aſinus in eam, reddet dominus ciſternæ pretium iumentorum, quod autem mortuum eſt, ipſius erit. Si bos alienus bouem alterius vulnerauit, & ille mortuus fuerit, vendent bouem viuum, & diuident pretium, cadauer autem mortui inter ſe diſpertient. Sin autem ſciebat, quòd bos cornupeta eſſet ab heri, & nudiuſtertius, & non cuſtodiuit eum dominus ſuus, reddet bouem pro boue, & cadauer integrum accipiet.

De iniurijs ca. 2.

De iniurijs ca. 3.

Si percuſſerit quiſpiam. In ſuperiori regula dirigebatur iraſcibilis, hic eodem modo dirigitur, ſed ſupra dicebatur, quando aliquis mutilat rem, quæ non eſt ſua, hic autem dicitur quando mutilat rem, quæ eſt ſua; eſt autem ordo in iſtis legibus ſemper ſecundum diminutionem pœnarum, vt primo ponantur leges magis pœnales. deinde conſequenter minus vſque ad finem. *Si percuſſerit quiſpiam oculum ſerui ſui.* Supra ponebatur regula, quando dominus occidebat ſeruos ſuos, hic autem ponitur, cum eos mutilabat.

Quadrupliciter poteſt dominus ſeruum, vel ancillam percutere.

QVÆSTIO XXVII.

ET ſciendum quòd dominus poteſt ſeruum, aut ancillam quadrupliciter percutere. Vno modo ita vt moriatur ſeruus, & tunc fit ſecundum illam regulam ſupra poſitam, ſcilicet. *Qui percuſſerit ſeruum ſuum.* Secundo modo poteſt eum percutere mutilando eum, ſcilicet, amputando pedem, aut manũ, aut frangendo dentem, aut eruendo oculum, & tunc fiet ſecundum iſtam legem, ſcilicet, quòd ſerui efficiantur liberi pro malo, quod paſſi ſunt. Tertio modo poterat eos percutere educendo ſanguinem, diuidendo carnem; ita tamen quòd non ſequatur membri abſciſio, vel mutilatio, & talis percuſſio vocatur vulnus. Quarto modo poteſt percutere dominus ſeruum non eliciendo ſanguinem, ſed reddendo carnem tumidam, & denigratam ex ſanguine adunato, & talis percuſſio vocatur liuor. Pro his duobus non imponitur aliqua pœna domino, quia iſta lex intelligitur ſolum de ſecundo modo percuſſionis, quæ vocatur mutilatio, in ceteris aũt non ſuſtinet aliquid dominus. Et ratio eſt, quia quando ſeruus, aut ancilla mutilantur manet eis in perpetuum aliquid vnde doleãt, & magnus defectus perfectionis humanæ: pro tanto ergo malo debet dominus pati aliquid, ſcilicet, vt perdat ſeruos, quos mutilauit: percuſſiones autem, quæ vocantur vulnus & liuor, licet dolorem inferant, tamen non inducũt aliquem defectum membrorum ad ſemper, ideo

F dominus in talibus nihil pati debet, quia ſerui pecunia illius ſunt, vt ſupra dictum fuit. *Oculum ſerui ſui.* Si autem aliquis homo liber frangeret oculum alterius hominis liberi, aut ſimilia deberet iudicari per legem priorem, ſcilicet, oculum pro oculo. Si autem aliquis liber percuteret oculum alicuius ſerui, qui nõ eſſet ſuus, eſt diſtinguendum, quòd aut ille erat ſeruus Hebræus, aut de Gentilitate natus: ſi autem Hebræus, gaudebat eodem priuilegio, quo liber Hebræus, ideo iudicari debebat ſecundum illam legem ſuperiorem, ſcilicet, oculum pro oculo, &c. & quia ſeruus habens vnũ oculum, non poterat ita perfecte ſeruire domino ſuo, ſicut cum habebat duos oculos, ideo aliquid dandum eſt domino illius ſerui in recompenſationem ſeruitij, quod ſubtrahebatur ei, & ſeruo dari debebat quantum iudicaretur

Quid faciendũ, ſi aliquis homo liber eruiſſet oculũ ſeruo non ſuo.

G per iudices eſſe damnum oculi fracti, vel euulſi. Si autem aliquis liber frangat oculum alicui ſeruo, qui eſſet de Gentilitate natus, debet ſoluere duplex damnum. Primum damnum quod euenit domino ex defectu oculi ſerui ſui, & damnum quod ſeruus patitur; ſeruus autem de Gentilitate natus venditur ſimpliciter, ſcilicet, ad totam vitam, & tranſmittitur ad poſteros iure hereditario, vt patet Leuit. 25. cap. computari, aut exiſtimari debet quantum damnum poteſt pati dominus in ſubtractione ſeruitij per totum illud tempus, & tantum dabitur domino. Vel melius conſiderabitur quantum valeret ille ſeruus habens duos oculos, & quantum valeret habens vnum oculum, & quantum in valore ſerui ſubtrahitur, tantum in pecunia domino ſerui dabitur; nam ſeruus pecunia dñi eſt, ideo ſecundum quantitatem pecuniæ debet conſiderari ſeruus. Secundum dam-

H num eſt quod ſeruo infligitur: nam ſi dominus frãgeret oculum ſerui ſui, deberet eum facere liberum pro damno, & defectu membrorum, quem in eo facit: oportet ergo quòd quilibet extraneus inferens tantum de damno illi ſeruo, tantum faciat, quantum dominus facere cogebatur, ſcilicet, vt liberet eum à ſeruitute: debebit ergo taliter percutiens ſeruum emere à domino, vt ſit liber pro malo quod ei intulit. Sunt.n. duo, quę facere debet iſte percutiens. Primum vt ſoluat domino damnum pecuniæ, quod ſuſtinet in ſeruo, ſ. quantum minus nunc valet, quam ante valebat. Secundum vt ipſum ſeruum emat pro pretio, quod valet ſic carens altero oculo, & dimittat eum liberum. Vel poteſt hoc ſimul facere, ſcilicet, vt det tantam pecuniam domino illius ſerui quãtum

I valebat ille ſeruus, antequam frangeretur ei oculus, & liberetur ſeruus. Si autem liber frangens oculum, non habeat vnde ſoluat tantum pretium, vendi debet ſecundum conditionem Hebræorum ſeruorum, ſcilicet, vſque ad annum remiſſionis. & quantum pretium datum fuerit pro eo, dabitur dño ſerui illius ad liberandum ſeruum: ſi tamen iſta non ſufficiant, non poterit vltra vẽdi Hebræus percuſſor. Si autem liber percutiat ſeruũ, qui eſt ſeruus ſuus, tenet conditio huius legis, ſcilicet, quòd faciat eum liberum pro malo quod ei fecit. Si autem ſeruus percutiat, & frangat oculum alicuius liberi, debet iudicari per legem illam ſuperiorem, ſ. vt detur oculus pro oculo, id eſt, tantum quantum debeat iudicari à iudicibus eſſe dandum pro damno illius oculi. Si autem hoc dominus ſerui ſoluere voluerit, tenebit ſeruũ ſuum,

Quid agẽdum, cũ ſeruus oculũ hoĩs liberi percutiat.

K & ſatisfaciet paſſo damnum amiſſionis oculi: ſi autem nolit dominus ſoluere damnum, conſiderandum eſt, quod aut ille ſeruus eſt de Gentilitate, aut Hebræus. Si ſit natus de Gentilitate, quia poteſt vendi ſimpliciter, & transferri ſimpliciter in ius alterius, debet eum dominus dare læſo, & tunc plenè ei ſatisfactum eſt, quantum ſatisfieri poteſt, cum tribuatur in manus eius percuſſor non ad occidendum, ſed ad ſeruiendum, vel vendendum eum, dato quod ſecundum rem non æquiparetur valor ſerui damno, quod ſuſtinet læſus in amiſſione oculi. Nec valet ſi arguas, quod dominus ſerui iniuſtè punitur hic, cum nullius mali cauſam præſtiterit, & perdit ſeruum, qui eſt magna pars ſubſtantiæ ſuæ: nam de hoc ſupra reſponſum eſt in iſto cap. cum ageretur de ſolutione impẽſarum in medicos, & de operibus perditis: ſi aũt ſeruus ille ſit Hebræus, debet dñs ſoluere, ſi vult, damnũ

oculi

oculi amiſſi ſecundum iudicum arbitramenta, vt ſupra diximus: ſin autem dabit ſeruum. Et ſi tempus illud quod manet vſque ad annum remiſſionis pro ſeruitute non æquiparetur damno oculi amiſſi, debet accipi ad æquiparantiam de bonis ſerui illius, ſi qua habet: ſi aũt non habet, vel non ſuffecerint, debet vendi pro pœna ſecundum conditionem Hebræorũ ſeruorum. ſ. vſque ad annum remiſſionis, ſicut vendi mandatur, cum furatus eſt & non habet vnde reſtituat, vt patet ſeq. cap. Si autem nec iſta omnia ſuffecerint, non poterit vltra vendi pro illa pœna ſoluenda, nec eſt inconueniens, ꝙ aliqui patiantur quibus non plenè ſatisfiat, vt declarauimus ſupra in iſto cap. Si verò ſeruus frangat oculum ſerui, aut vterque eſt Hebræus, aut vterque de gentilitate, aut vnus Hebræus, & alter de gentilitate. Si autem vterque eſt Hebræus, domino nolente dare pretium amiſſi oculi, compelletur dare ſeruum, & ſi non ſufficit, dabitur id quod ſeruus poſſidet, ſi quid habet: ſi autem, vel nõ poſſidet, vel poſſeſſio nõ æquiparatur damno amiſſi oculi, vendetur poſt annum remiſſionis ille ſeruus, & ſic ſatisfaciet, ꝙ ſi nec iſta ſuffecerint, nõ poterit aliqua alia coertio imponi ſeruo Hebræo. Si autem vterque ſit ſeruus Hebræus in libertate natus etiam ſi conuertatur ad ritum Iudaicum, ſi dominus non vult dare domino ſerui percuſſi damnum totum, quod dominus ſuſtinet, quia ſeruus ſic mutilatus minus valet, & damnũ ſerui. ſ. vt liberet eũ à ſeruitute, ſicut in caſu, in quo liber percuti ſeruum, vt ſupra diximus, tenebitur dare ſeruũ ſuum pro ſeruo percuſſo, & ſeruus percuſſus liberabitur quemadmodum ſi dominus ſuus eum percuteret, quia non habet plus iuris alienus in ſeruum, quam dominus ſuus, nec debet maiori gaudere priuilegio alienus percutiens ſeruum, quam ſi percutiat dominus, & tunc ſeruus percuſſus, non ſubiacebit ſeruituti: nam quocunque modo & à quocunque ſeruus de gẽtilitate natus percutiatur, & mutiletur, debet effici liber ex ratione ſupradicta, ſcilicet, quia non plus poteſt extraneus in ſeruum, quam dominus ſuus: ſeruus autem gentilis, qui datur loco percuſſi, ſuccedet ei in laboribus, quia ſimpliciter traditur nunquam liberãdus. Et ſi contingat quòd ſeruus percuſſus magis valeret, quam percutiens non propter hoc obligabitur dominus ſerui percutiẽtis ad dandum aliquid vltra ſeruum, vt æquetur pretium ſerui ſui pretio ſerui traditi: nam ſatis punitur perdendo ſeruum ſuum, cum nunquam commeruerit: dando ergo nocumenti actorem ſufficienter liberatur: Si autem vnus ſit ſeruus Hebræus, & non ſit alius Hebræus, aut percutiens eſt Hebræus, aut de gentilitate natus: ſi autem eſt de gentilitate natus, ſi dominus voluerit ſoluere damnum læſionis in ſeruo percuſſo, dabit ſeruum ſuum, & nihil vltra cogetur, & ſeruus in hoc remanet impunitus, & punitur dominus: nam ſeruus Gentilis ſimpliciter ſeruus ſeruiturus in æternum: nam iure hereditario tranſmittitur ad poſteros, ideo ſiue domino ſuo, ſiue alteri ſeruiturus erat: cum autem tollitur domino ſuo, & traditur alteri domino, per idem eſt quantum ad ipſum ſeruum, ac ſi venderetur alteri domino nullo pacto ſuo præcedente: dominus ſuus patitur, quod ſeruus pati deberet: nam ſi ſeruus non peccaſſet, dominus non perderet eum, cum autem peccauit perdidit eum: tota ergo pœna in domino eſt, & non poteſt aliter congrue fieri: nam ſi ſeruus puniretur, ita quòd abſtraheretur ei vnus oculus, & non traderetur alteri domino, cuius ſeruũ mutilaſſet licet ſatisfieret aliqualiter legi imponenti punitionem, non tñ ſatisfiebat domino ſerui percuſſi, cui damnum ex hoc eueniebat, nec ſatisfiebat ſeruo percuſſo. Congruentius ergo ſic fit, vt dominus ſerui percuſſi perdat eum. Si autem dicas, quòd ſic non patitur ſeruus aliquam pœnam, ſed dominus, ergo debet dari aliqua pœna ſeruo, & aliqua domino, vt ſic ſatisfiat vtriſque; domino quidẽ, vt tollatur ſeruus eius percuſſor ad ſatisfaciendũ ſeruo percuſſo, & domino eius: ſeruo aũt imponatur aliqua pœna, ne remaneat impunitus, ſcilicet, vt eruatur ei oculus. Sed hoc non eſt rationabiliter dictũ: nã nulla lex debet punire bis in idipsũ,

Pena ſerui frãgẽtis oculũ alterius ſerui.

Seruus gẽtilis à quocũque & quocũque p percuſſus debet effici liber.

A maximè lex diuina: nam dicitur Naum 1. cap. Non ſurget duplex tribulatio, vel ſecundum aliam litteram: Non iudicabit Dominus bis in idipſum: cum ergo iſta lex ſit diuina, non debet puniri bis, vel dupliciter pro vno peccato: ſi ergo alicui extrahenti oculum alterius extrahatur oculus ſuus, eſt recta commutatio pœnæ, ſi fieri debeat ſecundum legem, vt ſi quis occidit, quòd occidatur: nam ſi occidens occiditur, nulla ei vlterior pœna imponitur etiam antequam occidatur: ſic ergo ſi ſeruo frangenti oculum alterius frangitur ſons, ſatis punitio facta eſt. Non ergo deberet vlterius imponi quædam alia magna pœna dño, ſ. ꝙ tollatur ab eo ſeruus: ſed ſeruus tollitur ad ſatisfaciendum ſeruo percuſſo, & domino ſerui percuſſi: ergo non debet imponi pœna, ꝙ ſeruo percutienti oculus eruatur, cum plenè ſatisfiat in alia.

B Sciendum tñ, ꝙ quando datur ſeruus gentilis pro ſeruo Hebræo, quem exoculauit, non debet dari, ſicut cum datur pro ſeruo alio gentili, quem exoculauit: ſed debet dari domino ſerui Hebræi ſeruus ille gentilis percuſſor, & liberabitur immediatè Hebræus ſeruus, & quia talis ſeruus Hebræus, non erat ſeruiturus ad ſemper, ſed ſolum vſque ad annũ remiſſionis, vel vſque ad Iubilæum, ſeruiet gentilis ſeruus vſque ad illud tẽpus domino, cui ſeruiebat, ſeruus Iudæus, & poſtea veniet in ius Hebræi exoculati pro malo, quod ei intulit frangẽdo oculum, & ſeruiet illi, vel vendet eum, vt voluerit faciet, ſicut de re ſua. Ratio diuerſitatis eſt, quia Hebræus non erat ſeruiturus domino ſuo ad ſemper, ſed ſolum vſque ad annum remiſſionis, ideo vſque ad illud ſeruiet gentilis percutiens eum, qui in ius eius cedit. Seruus autem gen-

C tilis datus pro ſeruo gentili ſeruit in æternum, quia alius prior ſeruus gentilis in æternum ſeruiturus erat. Seruo autem gentili cum frangitur oculus, nihil datur, niſi libertas, quia eam aliàs nunquam de iure habiturus erat. Seruo autem Hebræo datur aliquid præter libertatem, quia eam de iure habiturus erat, etiam ſi non percuteretur, cum veniret annus remiſſionis, & in hac parte fungitur priuilegio liberi hominis, & debet ei tantum dari, quantum daretur libero homini. Si autem ſeruus percutiens ſit Hebræus, & percuſſus Gentilis, ſi dominus ſerui percutientis voluerit dare damnum ſerui percuſſi liberando eum, & dando domino quantum minus valet ſeruus percuſſus quam non percuſſus, dabit ſeruum ſuum Hebræum, & quia iſte nõ poteſt ſeruire, niſi vſque ad tempus remiſſionis, ſi non valet illud modicum tem-

D pus pretium ſerui percuſſi, ſatisfiet de his, quæ poſſidet ſeruus Hebræus: ſi autem nihil poſſidet, vel poſſeſſio non æquiualet, vendetur ipſe ad ſoluendum iſta vſque ad annum remiſſionis, ſi autem nec iſta ſuffecerint, nihil vltra fieri poteſt, ſicut in aliis caſibus dictum eſt. *Oculum ſerui ſui*. Intelligitur, quãdo iſte ſeruus eſt gentilis, aut de gentilitate natus, nam ſerui Hebræi gaudebant eadem lege, qua Hebræi liberi, de qua dictum eſt ſuperius: Oculum pro oculo, dentem pro dente: Nam ſi dominus frangeret oculum ſerui ſui Hebræi, non ſatisfaciebat ei faciendo eum liberum, ſed tenebatur eum facere liberum, & reſtituere, ſiue reſarcire damnũ, quod percuſſus ſuſtinet. Et ratio eſt, quia maioris dignitatis ſunt ſerui Hebræi, quam eſſent ſerui Gentiles, ideo facit lex inter eos magnam differentiam, vt patet Leuit. 25.

E cap. Item dato, quòd non eſſet Hebræus ſeruus maioris dignitatis, quam Gentilis, deberet hoc ſtare, ſcilicet, ꝙ non ſolum liberaretur Hebræus à ſeruitute, ſed etiam ꝙ aliquid ſupra reſarciretur. Nam ſeruus Gentilis, aut de gentilitate natus eſt ſeruus ſimpliciter, ſcilicet, in æternum, & ſeruus Hebræus eſt ſeruus ſecundum quid, ſcilicet, quantum ad tempus: cum autem datur libertas ſeruo Gentili, magnum bonum ei datur, ꝙ aliàs nullo modo aſſequi poſſet, quod autem ſeruo Hebræo detur libertas pro fractione oculi, eſt valde modicum bonum: nam ipſe ſeruus habiturus erat illam poſt paucum tempus, ſcilicet, in anno remiſſionis. Dato ergo quòd velimus æquiparare Hebræum Gentili, deberet tantum bonum dari ſeruo Hebræo pro fracto oculo, quantũ eſt libertas, quæ datur Gẽtili pro eodẽ, ſed non eſt tantum

Non eodẽ modo traditur ſeruus Gentilis pro ſeruo Hebræo, quẽ exoculauit, ſicut cum traditur pro alio ſeruo Gentili.

Seruꝰ Gentilis datus pro ſeruo Gentili, ſeruit in æternum.

Lex iſta de oculi erutione intelligitur de ſeruo Gentili.

bonum libertas data Hebræo, ſicut data Gentili, ergo oportet quòd aliquid ſuperaddatur Hebræo, quod ad minus æquiparetur libertati datæ Gentili ſeruo. Et ſic videtur, quòd vltra libertatem, quæ modicum bonum eſt, debet dari damnum perditi oculi. *Vel ancilla.* Idem eſt in ancilla, & ſeruo, quia ita eſt defectus, & deformitas amiſſio oculi in femina, ſicut in viro. *Et luſcos eos fecerit.* Luſcus communiter vocatur, qui oculos contorquet, & videt in tranſuerſum magis, quàm directe, aliquando luſcus dicitur ille, qui modicū videt: interdum luſcus dicitur, qui nihil videt, & ſic eſt ſua deriuatio, loſcus quaſi luce carens; & iſto modo accipitur hic luſcus: quia ille, cui oculus erutus eſt, non videt ex illa parte, qua oculus erutus eſt; vel dicitur modicum videns, quia non tantum videt nunc, ſicut antea, cū duos oculos haberet. Alij autem diſtinguunt quattuor, ſcilicet, luſcum, & ſtrabonem, orbum, & cæcum. Luſcus vocatur, qui cernit in tranſuerſum. Strabo dicitur, qui cernit non directè, ſed in altum. Orbus dicitur, cui aliquis oculos erutus eſt. Cæcus eſt, qui non habet virtutem viſiuam vnde verſus.

Luſcus quot modis ſumi poteſt.

Luſcus, Strabo, Orbus, Cæcus.

Luſcus in obliquum, ſed ſtrabo cernit in altum,
Orbe carent orbi, priuantur lumine cæci.

Dimittet liberos pro oculo, quem eruit. Si autem dominus ſolum percuſiſſet ſeruum, vel ancillam, vel intuliſſet liuorem, & non eruiſſet oculum, vel amputaſſet aliquod membrum, quia iſti defectus non manebant poſtea, non liberarentur ſerui a poteſtate domini ſui, ſed quia eruendo oculum, aut amputādo aliud membrum deformauit humanam imaginem, & abſtulit perfectionem naturæ debet puniri amittendo ſeruos, quos orbatos fecit. *Dentem quoque ſi excuſſerit.* id eſt, ſi dominus percuſſit ſeruum ſuum alapa, vel pugno, aut lapide, ſiue qualibet alia re, & dentes eius ſic excuſſit, aut ſaltem vnum dentem, ſicut euenire ſolet, cum quis fortiter in ore, aut maxillis percutitur, ſeruus efficietur liber. *Similiter dimittet eos liberos.* Licet non tantum damnum fiat eruendo dentes, ſicut eruendo oculos, vel alterum oculorum: tamen magnum damnum eſt, & deformitas, vt declarauimus ſupra, vbi dicebatur, oculum pro oculo, dentem pro dente.

Quo ſerui liberabantur ob percuſſionem de boue cornupeta.

QVÆSTIO XXVIII.

HEbræi autem ponunt plura, propter quæ ſeruus liberari debebat, ſcilicet, decem digiti manuum, & decem digiti pedum, oculi, aures, naſus, virga virilis: ſi ergo aliquis ſeruus à domino ſuo percutiebatur in aliquo horum, ita quòd amputaretur, aut erueretur, quòd propriè vocatur mutilatio, liberabatur ſeruus à poteſtate eius. *Si bos cornupetierit.* Supra dirigebatur iraſcibilis in habentibus rationem, ne homicidiū committatur: hic autem dantur regulæ de homicidiis factis à rebus irrationabilibus, quid pœnæ imponi debeat in eis. *Si bos cornupetierit virum, aut mulierem.* Id eſt, ſi iuerit ad percutiendum virum, aut mulierem cornu. *Et dicitur cornupetierit.* Quia ſecus eſt, ſi calce petierit, ſiue percuſſerit, quia cum quis calce percutitur, ipſe in culpa eſt, quia accedit ad pedes bouis; nam bos, aut aliud animal calcibus neminem perſequi poteſt, & ſic quilibet poteſt ab eo cauere: ſi autem bos cornupetat, nullus poterit euadere: nam etiam ſi fugiat, inſequitur bos, ideo percuſſus non eſt in culpa, ſicut cùm calce petitur: in alio ergo caſu bos, aut dominus nihil pati debent, in alio autem, ſicut ſic determinantur in lege hac. *Et mortuus fuerint.* Si non moriantur, etiam ſi grauiter vulnerentur, bos non occidetur lapidibus, ſi autem moriantur ſic. *Lapidibus obruetur.* id eſt, frangetur lapidibus, ſiue cooperietur, aut lapidabitur; nam omnia iſta ad idem redeunt. Et hoc fit ad horrorem facti, quia

F bos nil peccauit, quia intellectum, aut voluntatem non habet, nec vniuerſalem opinionem, vt ait Ariſtoteles 7. Ethic. quia tamen fuit factum horribile, ſcilicet, occidere hominem, qui eſt nobiliſſima creatura, debet lapidari, vt non ſit in vſu hominum, qui hominem occidit. *Et non comedentur carnes eius.* Nam tanquam aliquid maledictū, & deteſtabile reputatur ille bos, & prorſus ab humana vtilitate alienus, imò nec contactu dignus. Et dicunt Hebræi, quòd id quod dicitur de carnibus, eſt intelligendum de corio, ita quòd nec liceret corium accipere ad aliquas humanas vtilitates, & carnes illæ non ſolum à Iudæis comedi non debebant, ſed etiam non licebat eas tradere Gētilibus. Item vtilitas magna domini erat talem bouem occidi: nam ſi relinqueretur viuus, teneretur dominus de omni damno facto

Quare bos percutiens aliquem lapidetur, cū nihil peccauerit.

G per bouem, ſi alios boues cornupeteret. Etiam teneretur reus mortis, ſi bos occideret virum, vel mulierem, cum iam cognitus eſſet cornupeta ab heri, & nudiuſtertius, & dominus non cuſtodiebat eum. *Dominuſq. bouis innocens erit.* id eſt, non iudicabitur reus mortis, licet bos ſuus aliquem occiderit, quia dominus talia de boue ſuo nunquam cognouerat; non tamen erit innocens ab omni pœna, cum perdat bouem ſuum, qui lapidibus obruitur, cum nihil ſit commeritus. *Quia ſi bos cornupeta fuerit.* Hoc declarat caſum ſuperiorem, nam ſupra dicebatur, quòd ſi bos occideret virum, aut mulierem, quod ſolus bos moriebatur, dominus autem nihil mali patiebatur; non fuit tamen dictum vtrum eſſet hoc verum, quando dominus ſciebat bouem eſſe cornupetam, quia tamen hic facit ca-

H ſum diuerſum, & dicit, ſi bos fuerit cornupeta ab heri, & nudiuſtertius, quaſi dicat, quòd ſuperius dictum intelligitur, quando nunquam bos fuerat cornupeta, nec ab heri, nec à nudiuſtertius. *Quia ſi bos cornupeta fuerit.* id eſt, aſſuetus ad petendum viros, ſiue boues eorum. Et in hoc multum ſeruauit littera noſtra proprietates dictionum, quia hic dixit bouem eſſe cornupetam, id eſt, ſolitum ad petendum cornibus, vnde ait ab heri, & nudiuſtertius conſueuerit cornupetere. In primo caſu non dicebatur, ſi bos cornupeta fuerit, ſed ſi bos cornupetierit, quaſi dicat, quod non erat aſſuetus ad cornupetendum, ſed tunc primò cornupetiit, & ſic de prima vice ſciri non potuiſſet, cum nullus cogatur diuinare: ſi autem iam aliquoties cornupetierit cognoſci poterat, maximè ſi dominus ſuus fuiſſet ſuper hoc requiſitus, vt cuſtodiret eum, & noluit. *Ab heri, & nudiuſtertius.* id eſt, ab vna die ante, vel duobus, ſiue pluribus, nu-

I dius eſt aduerbium temporis, & per ſe nihil ſignificat, cum autem adiunguntur ei dictiones numerales, ſiue ordinales, vt verius dicamus, ſcilicet, primus, ſecundus, tertius, & ſic de ceteris ſignat certitudinem temporis, vt cum dicimus nudiuſtertius factum eſt, id eſt, nunc ſunt tres dies, quibus tale factum accidit, & ſic nudiuſquartus, & nudiuſquintus. Eſt enim nudius aduerbium compoſitum ex nomine, & aduerbio corrupto vtroque, ſcilicet, de nunc, & dies, & efficitur nudius. Cum autem dicimus nudiuſtertius, idem eſt, quòd nunc eſt dies tertius, & eſt aduerbium determinans præteritum tempus, vt nudiuſtertius factum fuit tale, id eſt, nunc ſunt tres dies, ex quibus factum

Nota ad uerbium nudiuſtertius & nudiuſquartus.

K eſt, nec poteſt determinare futurum, quia ex natura ſua ſignat præteritum, ſicut iſtud aduerbium, hodie, nunquam determinat futurum, vel iſtud aduerbium, cras, nunquam determinat præteritum, vel præſens. *Et conteſtati ſunt dominum eius.* id eſt, requiſierunt alij viri dominum bouis, vt cuſtodiret eum: nam ſi hoc non factum fuit non poteſt dominus puniri, quia fortè ſi dominus non requiſitus eſt ſuper hoc, quòd cuſtodiret bouem, non videret vtrum eſſet cornupeta, an non, licet alij viderent, & domino ignorante non parator ei præiudicium, aut pœna in ſe ex damno, quòd bos intulerit, & dato quòd dominus ſciuerit bouem eſſe cornupetam, negabit ſe ſciuiſſe, & per hoc euadet pœnam, ſi autem requiſitus fuerit, non poteſt negare, quia per requiſitionem notificabatur, & debebat ad-

hibere

A hibere diligeutiam cuſtodiendo bouem includendo: nam ſi aliquis obijciat domino, quòd ſciebat bouem eſſe cornupetam, debet probare: nam apud iuriſtas cõmune eſt, quòd qui allegat dolum, probare debet illũ. *Nec recluſit eum*. Nam ſi dominus recluſit eum, & aliquis introiuit locum, vbi clauſus erat, ſi cornupetierit eum bos, non imponitur culpa domino. *Occideritque virum*. Nam ſi bos cornupeta ſit, & denuncietur domino & non recludat eum, ſi non percutiat quempiam non tenebitur dominus reus alicuius pœnæ. *Virum, aut mulierem*. Siue magnum, ſiue paruulum, vt infantulos: nam forte diceret dominus bouis, quòd ſi bos percuteret virum, aut mulierem ætatis perfectæ, qui fugeret, & eum bos cornu inſequeretur, videretur dignus pęna: ſed lex in contrarium ſanxit, quia dominus bouis in culpa fuit, qui requiſitus bouem non incluſit, vt patet infra. Et intelligitur hic vir, & mulier de liberis: nam ſi virum, aut fœminam ſeruos bos occideret, tenebatur dare dominus bouis triginta ſiclos, vt patet infra. *Bos lapidibus obruetur*. Ideſt comprimetur lapidibus: quaſi dicat, tot lapides ſuper eum iaciantur quouſque totus frangatur, & cooperiatur, & hoc ex ratione ſupraposita, ſcilicet, propter horrorem facti, licèt non peccauerit bos. Et ſic occidebatur pecus, quando quiſquam cũ pecore coiret, vt patet Leuitici vigeſimo capitulo, cum dicitur: Nam deforme erat, quòd aliquod pecus, cum quo quiſquam hominum coiſſet, remaneret viuum, nè diceretur: Ecce pecus, cum quo talis homo coiuit, vel pecus propter quod talis homo occiſus eſt, vel quia aliquis faciliter inclinaretur ad coeundum cum illo pecore, quia cum illo alius coiuiſſet. C Et debet fieri de tali boue, ſicut ante dicebatur, ſcilicet vt carnes eius nõ comedantur, nec gentilibus ad comedendum vendantur, nec corium eius ad aliquos vſus accipiatur humanos, nam eadem ratio ſubſiſtit hic, quæ ſubſiſtebat in ſuperioribus. *Et dominum illius occident*. Quia ipſe pręſtitit mortis cauſam licèt indirectè; nam requiſitus fuit vt bouem recluderet, quia periculum erat eum ſolutũ vagari cum alijs bobus in locis publicis, & nõ recluſit, reus mortis eſt, quia fuit in culpa. *Quòd ſi pretium ei fuerit impoſitum*. Ideſt ſi bos cornupeta culpa domini ſui aliquem occiderit, debet mori, ſed ſi cognati hominis mortui maximè ſi ſunt ſuperiores, vt pater, & mater noluerint perſequi dominum bouis ad mortem, ſed petierint aliquod pretium ab eo, debet dare. *Dabit pro anima ſua*. D Ideſt pro vita ſua, nam non poteſt accipi hic anima pro ipſo toto homine, ſicut accipitur Gen. 46. & ſupra primo cap. Septuaginta animæ introierunt de domo Iacob, ideſt ſeptuaginta homines, nam cum anima dicat tunc totum, nullus homo habet animam ſic dictã quia eſt ipſemet totus, ſed hic dicitur pro anima ſua, quaſi anima ſit aliquid ipſius domini bouis. Nec accipitur conuenienter anima pro ipſa anima, quæ eſt ſpiritus, & forma corporis humani; nam illa non perditur, cum maneat poſt mortem incorrupta: ſed accipitur anima pro vita, vt patet Iudic. 16. ca. cum dixit Samſon Moriatur anima mea cum Philiſthiim, ideſt pereat vita mea, & pereant Philiſthim. E Manifeſtum namque eſt, quòd non loquebatur ibi de anima, quæ eſt ſpiritus, nã illa immortalis eſt, ſed de vita, quæ cito corrumpitur. *Quicquid fuerit poſtulatus*. Etiam ſi poſtuletur totum, quod poſſidet, imò ſi aliquid vltra putatur, debet ſe facere ſeruum, vt habere poſſit ad ſoluendum, & nõ moriatur, vel ſi non vult, moriatur. Et non dicitur hic, ꝙ det quidquid arbitri iudicauerint, ſicut dicebatur ſupra, cum agebatur de aborſu, ſed quòd det quidquid fuerit poſtulatus. Ratio diuerſitatis eſt, quia caſus ille non erat talis, vt cauſans abortiuum eſſet reus mortis, ſed tenebatur ad pęnam pecuniariam, debebat ergo illa eſſe in certa quantitate: nam ille, qui damnum recepiſſet fortè peteret, quidquid poſſidebat ille, qui damnum intulerat, & fortè aliquid amplius, ita vt excederet quantitatem damni: conſtituti ſunt ergo arbitri, qui illud taxarent: hic autem erat caſus, in quo dominus bouis erat reus mortis. Et quia pęna nulla pecuniaria æquiualet pęnæ capitali, ſine aliqua taxatione iudicũ

Leui. 20. Propter facti deformitatem pecora nihil peccãtia aliquãdo occidebantur.

Gen. 46.

Iudic. 16.

A debet dare quantumcunque petatur. Et eſt fundamentum, quia in pęna pecuniaria tantum de pecunijs poteſt dari, quòd excedatur quantitas delicti: cum autem datur pecunia pro pęna capitali, quantumcunque detur nunquam erit vltra debitum, cum nulla pęna pecuniaria æquetur pęnæ, in qua tollitur vita. Sic dicitur Iob. 2. cap. Pellem pro pelle dabit homo, & vniuerſa, quæ poſſidet pro anima ſua. Et hic mitius agitur cum eo, qui mortis reus eſt, quàm cum talia meretur, quia per ſe egerit: nam cum quis per ſeipſum aliorum occiderit, non poterat tolli ab eo pretium ſecundum legem, ita vt pro pretio donaretur ei vita. Poterat tamẽ ei parci ad aduerſarijs, & ipſi accipiebant occultè interdum pecunias. Cum autem alicuius bos cornupeta non incluſus ab eo, poſtquam cognitus eſt eſſe cornupeta, B occideret aliquem, tenebatur dominus reus mortis, tamen hic ponit lex, quòd imponatur pretium ipſi reo mortis, ſi voluerint aduerſarij. Ratio diuerſitatis eſt, quia ille, qui per ſeipſum occidit, de malitia proceſſiſſe videtur, aut ex magna iracundia: qui autem non per ſeipſum occidit, ſed bos eius occidit, non voluntarie occidit malitiam habens, aut iracundiam, ſed ſolum fuit negligens: mitius ergo agitur cum iſto, quàm cum eo, qui per malitiam, aut iracundiam egit.

Iob. 2. Mitius agitur cũ eo, qui alium occidit quã qui per ſeipſum.

Expoſitio Rabbi Salomonis.

QVÆSTIO. XXIX.

C RAbbi Salomon dicit, quòd cum dicitur hic. *Quòd ſi pretium fuerit ei impoſitum*. Quòd particula, ſi, tenetur pro, ideſt, quia pretium imponetur ſic occidenti, ſcilicet quòd aduerſarij huius domini bouis cogerentur imponere pretium ipſi, & licèt ipſi peterent, quòd moreretur, quòd non debet mori ſi vellet ſemetipſum redimere dando quidquid peteretur ab eo, vel de eo, quod poſſidebat, aut vendendo ſeipſum. Sed hoc manifeſtè falſum eſt, & repugnans literæ, nam in litera dicitur, dominum autem illius, ideſt bouis occident: ſi ergo ſemper cogerentur cognati hominis mortui imponere pretium domino bouis, nunquam occiderentur, malè ergo poneretur in litera, dominum bouis occident. D Falſum enim eſſet, quia conceſſo, quòd deberet imponi pretium ſemper, nũquam deberet occidi. Item iſta litera facit diſtinctionem. Primo dicens, quòd dominus bouis occidi debebat pro negligentia, cum requiſitus fuiſſet. Secundo ponitur, ſcilicet quòd ſi non petatur ad mortem, ſed imponatur ei pretium, debet reddere quidquid fuiſſet poſtulatus. Si autem intentio legis fuiſſet, vt ſemper deberet imponi pretium pro anima ſua, non dixiſſet, dominum autem illius occidẽt, ſed dixiſſet ſolum, quòd cum imponetur ei pretiũ, reddet, quidquid fuerit poſtulatus pro anima ſua. Item quæritur, an iſtud factum promereretur pęnam capitalẽ an non: ſi autem dicatur, quòd ſic, habetur intentum: E ſi autem dicatur, quòd non, ſequitur, quòd malè dixerunt ibi: Reddet quidquid fuerit poſtulatus pro anima ſua, ideſt ad eripiendum vitam ſuam: cum autem ſit factum, quòd mereretur pęnam, ſed ſolum pecuniariam, qui ſoluit pecuniam, non ſoluit pro anima ſua, ideſt pro vita, quia in tali facto nullo modo erat vita obligata ad periculum. Dicendum ergo neceſſariò, quòd iſtud factum ſecundum ſe eſt dignum pęna capitali: ideo lex primò poſuit pęnam capitalem tanquam eam, quæ propriè conueniebat huic facto, quia tamen non erat tanta culpa domini bouis, ſicut ſi per ſeipſum occidiſſet, quandoque poſuit in electione cognatorum vtrum vellent eum ad mortem petere, vel remittere pœnam impoſito pretio vitæ, ideo ſubiungitur, quòd ſi impoſitum fuerit ei pretium, ideſt lex non imponit neceſſitatem liberationis per pretium, ſed relinquit in arbitrio cognatorum hominis mortui, quia iſtud eſt

relaxare de pœna debita pro tali crimine, quod non competit ad legem, quæ iuſta eſſe debet, ſed ad iniuriã paſſos, qui ex benignitate remittere poſſunt. *Filiũ quoque, & filiam cornu percuſſerit*. Soluit hic dubium, de quo ſupra dicebamus: nam dicebatur, quòd ſi percuſſerit bos virum, aut mulierem, dominus erit reus mortis: fortè aliquis dubitaret, quòd non deberet hoc intelligi de paruulis pueris, atque puellis, quia magni poſſunt fugere bouem, ideo ſi magnos bos cornupetendo occidat, videtur eſſe ex magna malitia bouis, propter quod dominus talem bouem non recludens debet occidi: ſi tamen paruulos occidat, quia illi fugere non poſſunt, ex parua malitia poteſt eos cornupetendo occidere, ideo non videretur tunc dominus occidendus: hic autem ſubiũgit, quòd de omnibus intelligitur ſiue magnis, ſiue paruis, cum dicit. *Filiumquoq; & filiam*. Ideſt
G
non ſolum ſi occiderit virum, & mulierem, qui iam magni ſunt, ſed etiam ſi occiderit filium, & filiam, ideſt, paruulos filios viri, & mulieris. *Simili ſententiæ ſubiacebit*. Ideſt morietur dominus ſicut in caſu, quando occidebatur aliquis vir magnus, aut mulier, vel quod ſoluat pretium ſi impoſitum fuerit: & carnes bouis, qui hoc fecit, nõ comedantur poſtquam bos lapidatus fuerit, nec aſſumatur corium eius. *Si ſeruum, ancillamque inuaſerit*. Ponitur hic iſta dictio enclitica, que, pro, & teneturque copulatiuè, aut copulatum .ſ. de copulato extremo, ſ. ſubiecto, vel prædicato, aut parte ſubiecti, vel prædicati: hic tamen debet reſolui in diſiunctiuã: nam ſi teneretur in vi copulatiuæ dictionis lex malè poſita eſſet, quia eſſet ſenſus, quòd bos debebat occidi,
H
vel dominus ſoluere triginta ſiclos, quando bos cornupeta occideret ſeruum, & ancillam ſimul, & ſi occideret ſeruum ſolum, vel ancillam ſolam, non deberet ſubire dominus pœnam legis, nec bos. Sed falſum eſt, quia tunc manerent crimina impunita, cum raro, aut nunquam bos occideret ſeruum & ancillam ſimul. Etiam quia ſatis hoc videretur vanum dicere, quòd iſta lex eſſet, quando bos occideret ſeruum, & ancillam ſimul nam tunc nõ daret regulam quid fieret, cum ſolum occideret ſeruum, aut ſolum ancillam, & ſic de eo quod raro, aut nunquam accideret, daretur regula, & de eo, quòd ſæpè contingeret, nulla daretur, quod eſt contra communem modum legum: nam de his, quæ communiter eueniunt dantur leges, ad ea autem, quæ rarò
I
accidunt iura non adaptantur, vt patet digeſtis de legibus, in l. nam ad ea. *Inuaſerit*. Inuadere eſt in alium ire, ſcilicet quòd bos iret contra ſeruum, vel ancillam, vt cornupeteret eos. Sed hic non accipitur inuaſio pro ſola inuaſione, ſed pro inuaſione cum occiſione ſubſecuta, nam ſi ſolum inuaſerit, & non occiderit, non tenebitur dominus pœna huius legis, nec bos. *Triginta ſiclos argenti dabit domino*. Hoc intelligitur ſi bos percutiat ſeruum Gentilem, aut de Gentilitate natum: ſi autem ſit ſeruus Hebræus, debet puniri dominus bouis per legem liberorum, ſcilicet quòd occidatur, & bos ſimiliter lapidibus obruatur. Et patet ex omnibus ſuperioribus dictis, ſcilicet quòd ſeruus Hebræus ſortiebatur priuilegium liberi, quantum ad iſtas percuſſiones, vt ſeruatur ei oculus, quòd non exeat ſolum liber, vt ſeruus Gentilis, ſed etiam dominus det ei pretium pro
K
damno oculi, ſicut in alijs liberis. Eſt autem fundamentum horum, quia ſeruus Gentilis eſt ſimpliciter ſeruus, ideo in omnibus debet iudicari, vt ſeruus: ſeruus autem Hebræus non eſt ſimpliciter ſeruus, ſed ad tempus: ideo licèt quantum ad obligationem ſeruiendi domino ſuo tempore illo ſtatuto debeat iudicari ſeruus, tamen quantum ad alia non debet iudicari ſeruus, ſed quantum ad legem diſtribuentem pœnas, & lucra, & ſic debent gaudere eadem lege, qua gaudent liberi in percuſſionibus, & in iſtis. Item quia hic dicitur, quòd debent dari triginta ſicli domino ſerui, manifeſtum eſt, quòd ſi intelligeretur de ſeruo Hebræo, quòd non mandarentur dari iſti ſicli domino ſerui, ſed filijs eius, aut cognatis, quia ſeruus Hebræus non eſt totaliter pecunia domini ſui, cum non teneatur ei ſeruire pro ſemper, ſed pauco tempore, ideo de-

Lex datur de ijs quæ ſæpè accidũt, non de raro contingentib.

Lex de ſolutione ſiclorũ intelligitur de ſeruo Gentili a boue occiſo.

F
beret dari domino de illo pretio tantum, quantum deficeret de pretio, pro quo ſeruiebat, ei ſeruus mortuus. Verbi gratia: ſi dominus emiſſet ſeruum Hebræum pro viginti ſiclis, & deberet ſeruire quinque annis, qui reſtabant a tempore emptionis vſque ad annum remiſſionis, tunc cuilibet anno euenirent quatuor ſicli; ſi ergo iſte ſeruus occideretur a boue, vno anno ante annum remiſſionis, dominus bouis ſolueret ſiclos triginta, quorum quatuor darentur domino ſerui occiſi, & viginti ſex darentur propinquis illius, dato quòd deberet ſeruus Hebræus iudicari per hãc legem, in ſeruo de Gẽtilitate empto aliter fieri debet, ſcilicet quòd tota pecunia deberet dari domino: nam ſeruus de Gentilitate emptus, eſt totaliter pecunia domini ſui, ergo tota pecunia data pro ſeruo mortuo, debet dari domi-
G
no ſuo: ſeruus namque talis eſt ſimpliciter domini, ſcilicet poſſeſſio domini ſui, vt ait Ariſto. in 5. Ethic. & in primo Politic. cap. 2. dicit in fine, quòd ſeruus eſt organum actiuum animatum ſeparatum homo exiſtẽs ſimpliciter alterius: ſeruus ergo totalis eſt totaliter domini ſui, & quidquid eſt in ſeruo eſt domini ſui: ergo pecunia tota, quam valet ſeruus eſt domini ſui, & ſic cum ſeruus valeat triginta ſiclos, ſecundum communem exiſtimationem, totum illud pretium debet dari domino ſuo. Concluditur ergo, quòd iſta lex non poteſt de ſeruo Hebræo intelligitur, ſed de ſeruo Gentili, aut conuerſo ad Iudaiſmum, qui eſt ſimpliciter ſeruus appellatione namque ſerui comprehenduntur illi, de quibus propriè dicitur, quòd ſunt ſerui, & non illi, qui ſunt ſerui ſecundum quid. *Triginta ſiclos*. Omnes ſer-
H
uos æquauit hic lex: ſunt namque quidam ſerui, qui in duplum valent quàm alteri. Etiam quia quidam ſunt ſenectuti propinqui, qui modicum laborare queunt: alij autem iuuenes robuſtiſſimi prompti ad omnia genera laborum. Etiam communiter non tantum valent ancillæ ſicut ſerui, quia ſerui fortiores ſunt, & valent ad multa officia, ſiue domeſtica, ſiue ruralia; ancillæ autem ad ſola officia domeſtica, vt communiter valent; lex tamen omnes hic æquauit in pretio, etiam triginta ſicli, valde modicum pretium eſt, vt vnus ſeruus inde ematur; nam non videntur triginta ſicli valere viginti florenos, ſecundum exiſtimationem temporis noſtri, nec quindecim. Quod ſic patet: terra Hebræorum abundabat in gregibus valde, vt patet ex om-
I
nibus hiſtorijs: nam & ipſi, vt in plurimum paſtorali officio laborabant, vt patet de Abraham, qui in eadem terra Chanaan vixit, & de Iſaac, & de Iacob: nam omnes iſti tres per ſucceſſionem paſtores magni fuerũt & potiſſima pars facultatis ſuæ in gregibus erat. Etiã duodecim filij Iacob paſtores erant, vt patet Gene. 47. capitulo, cum dicitur: quod quæſiuit Pharao a filijs Iacob: Quid habetis operis? qui reſponderunt: Paſtores ouium ſumus nos ſerui tui, & patres noſtri. In terra ergo illa magnæ abundantiæ non debuiſſent multum valere arietes, ſed vnus aries non magnus, ſed mediocris valebat communiter cum res erat in æquali pretio duos ſiclos, vt patet Leuit. quinto cap. cum dicitur: offerret pro delicto ſuo arietem immaculatum de gregibus, qui emi poteſt duobus ſiclis, iuxta pondus ſan-
K
ctuarij, videtur ergo quòd modicum pretium eſt vnus ſiclus: præcipuè cum illi duo ſicli, qui dabantur pro ariete erant iuxta pondus ſanctuarij, vt patet in litera. Sicli autem vſuales, qui dabantur pro ſeruis, & in alijs commutationibus, erant minores, quam ſicli ſanctuarij: quia vnus ſiclus ſanctuarij valebat duos ſiclos vſuales, vt dicunt omnes doctores. Item patet, quòd modicum pretium erat, quia quandocunque aliquis primogenitus naſcebatur, redimebatur, vt patet ſupra 13. capitulo, & Deuteronomio 6. & pro iſta redemptione dabantur quinque ſicli, vt patet Numeri 3. capit. ſiue pauper eſſet redimens ſiue diues. Ergo videtur, quòd vnus ſiclus modicum pretium erat, alias pauperes non poſſent redimere primogenitos ſuos. Patet ergo, quòd valde modicum pretium erat dare triginta ſiclos pro ſeruo quolibet: namque quilibet ſeruus (niſi valde eſſet miſer) valeret plus, quam quadraginta

ſiclos

Seruus e de Gentilitate emptus eſt totaliter pecunia domini.

5 Ethic. 1. Polit.

Triginta ſicli non accedunt ad pretiũ 15 florenorum.

Gen. 47.

Deut. 6. Num. 3

ſiclos, ſed dominus facit hoc, quia non vult totaliter puniri dominum bouis vſque ad ſummum, & ſic in alijs pœnis quædam relaxatio facienda eſt. Conſtituit ergo pretium commune pro ſeruo, vel ancilla ſiue multum valeat, ſiue paucum, etiam ſi triplum, vel quadruplum valeat, & diuidit ſic pęnam inter dominum bouis, & dominum ſerui mortui: dominus namque ſerui mortui aliquid ſoluit de pęna, quia perdit medietatem pretij ſerui ſui, vel plus aut minus, dominus etiam bouis aliquid perdit, quia cogitur dare triginta ſiclos. Aliqui dixerunt, quòd ideo mandauit Deus dari triginta ſiclos pro ſeruo mortuo, quia triginta generationes
Gen. 10. exierunt de Cham, vt patet Gen. 10. cap. à quo ſeruitus orta eſt: nam ipſe maledictus eſt in poſteritate ſua, vt
9. ſeruiret fratribus ſuis, vt habetur Gene. 9. cap. Sed hoc nihil eſt, quia legiſlatio foralis non reſpicit figuras, ſed populi ordinationem, figuræ autem ad cæremonialia pertinent, maximè quia illud nõ eſt aliquid tale, quòd debuerit ſignari ſub metaphora. Dicẽdum ergo, quòd ideo poſiti fuerunt triginta ſicli pro ſeruo occiſo, quia ſic legiſlatori conueniens pretium viſum eſt, vt non multum grauaretur in ſoluendo dominus bouis. *Bos verò lapidibus opprimetur*. Ideſt lapidibus occidetur, & carnes eius non comedentur, ſicut ſupra dictum eſt: nã quemcunque hominem occidat quantum ad hoc non differt, cum ſemper ſit factum horribile, quia quicunque homo ſit, ad imaginem Dei conditus eſt. Non accipietur etiam corium bouis ad vſus humanos.

An carnes bouis cornupeta comedi poſſent, ſi antequam lapidaretur, dominus eum iugulaſſet.

QVÆSTIO XXX.

Sed ſi quæras, quid ſi dominus bouis cornupetæ, qui occidet virum, vel mulierem liberum, vel ſeruum, iugulauit bouem, antequam lapidibus opprimeretur nunquid carnes eius comedendæ ſunt? Reſpondetur, quòd non, quia ille bos nõ prohibetur comedi eo quòd lapidatur, ſed quia occidit hominem, quod eſt horribile: cum ergo maneat iſta ratio in boue occidente hominem, ſiue iuguletur, ſiue lapidetur, nunquam carnes eius comedi debebunt. *Si quis aperuerit*. Supra ponebantur regulæ in caſibus, quibus debebatur pœna capitalis aliquo modo, hic ponuntur regulæ, in quibus debetur pęna pecunialis, & pertinent ad directionem iraſcibilis ſecundum partem, quæ eſt nocumenta inferre. *Si quis aperuerit ciſternam*. Iſta litera poteſt intelligi dupliciter propter illam coniunctionem, &: nam ſi ponatur pro, vel, eſt ſenſus, quòd qui aperuerit ciſternam, vel qui fecerit ciſternam, & non operuerit, incidat in pœnam huius legis. Et hoc modo dicitur aliquis aperire ciſternam, ſi aliquam ciſternam reperit ab alio factam, & operculo ſuo tectam, & ipſe abſtulerit operculum, reliqueritque eam patentem: nam tunc non punietur, qui fecerit ciſternam, quia eam opertam reliquit: ſed qui opertam diſcooperuit, quia per hoc dedit occaſionem animalibus ad cadendum, & moriendum. Facere ciſternam eſt, cum quis de nouo ciſternam facit, & apertam reliquit: culpa autem in his omnibus eſt eius qui ciſternam apertam reliquit, ſiue fecerit, ſiue non. Nam ſemper in malis pęna danda eſt ei, qui cauſam immediatam tribuit malo: qui autem ciſternam fecit, tribuit occaſionem mali, ſcilicet, vt animalia ibi morerẽtur. Si tamen cooperiatur ciſterna, nullum animal incidere poterit: apertam verò ciſternam relinquere eſt occaſio immediatè ad cadendum, & pereundum animalia, ideo ei imputari debet pœna dãni. Alio mõ põt intelligi litera iſta, accipiendo illam dictionem, & copulatiuè in ſua natura. ſ. de copulato prædicato, & tũc eſt vna ſola ſentẽtia. ſ. ꝙ ſi aliquis aperuerit ciſternã, & foderit eam, ſubijciatur pęnæ contentæ in hac lege, & tunc nõ accipitur aperire ſicut ante accipiebatur, quia aperire, vt ſupra dicebatur, conuenit ciſternæ iam factæ: aperire aũt iſto ſecũdo mõ eſt principiũ ciſternę faciẽdę. ſ. cũ quis in terra, quę plana fuerat incipit fodere ad faciendum ciſternam, debet aperire ciſternã, & id quod eſt poſt aperitionem continuando quouſque cõpleatur, dicitur foſſio. *Et non operuerit eam*. Secundum iſtam expoſitionem ſecundam refertur ad vnum caſũ ſolum, ſcilicet, quando quis fecit ciſternam, & reliquit eam apertam: ſi tamen aperuit ciſternam, & fodit, & operuit, & alius veniens tulit operculum, patentemq; reliquit, non ponitur hic, quid fieri debeat: ideo prima expoſitio eſt melior: nam quomodocunque ſit ille, qui ciſternam reliquit apertam, meretur ſoluere pœnam damni dati, cuius ipſe eſt immediata occaſio. Dicit Rabbi Salomõ, quòd iſtud intelligitur de ciſterna, quę aperta relinquitur in locis, per quæ ſolẽt animalia iſta domeſtica incedere: nam ſi ſit locus ſeparatus, vt in montibus, vbi ſolum feræ morantur, & aperiatur ciſterna ad capiendum feras, & relinquatur aperta, dato, quòd à caſu veniat bos, vel aſinus, vel aliquod domeſticum animal, & incidat in foueam, non tenetur, qui ciſternam apertam reliquit, vt patet ff. ad legem Iuliã, in l. qui foueas. Iſte namque, qui in tali loco ciſternam apertam reliquit, non dedit occaſionem damni, niſi valde per accidens, ideo non imputatur: qui autem occaſionem damni dat immediate, tenetur de damnò dato, vt patet ff. ad legem Corneliam, nihil intereſt, & ff. ad legem Aquiliam, qui occidit, §. penultimo, & extra de iniurijs, & damno dato, cap. ſi culpa tua. *Cecideritque bos, vel aſinus*. Loquitur de iſtis animalibus, quæ communiora, & ſui noſtro propinquiora ſunt, ſed non ſolũ de his intelligitur, quia etiam ſi ouis, aut capra, vel equus, aut mulus, ceciderit ſtabit pęna legis. *Dominus ciſternæ reddet pretium*. Refertur hoc ad ſecundam expoſitionem, in qua idem aperuit ciſternam, & fodit, & reliquit patentem, quia tunc de damno dato contra ipſũ agetur: ſi autem ipſe non reliquerit ciſternam apertã, ſed alius aperuerit, & conſtat quis aperuit, contra aperientem agetur de damno dato: ſi tamen non conſtat quis aperuit ciſternam, agetur contra dominum, quia ipſe tenebatur eam cuſtodire taliter, vt non eſſet occaſio animalibus ad cadendum.

Expoſitio Rabbi Salomonis confutatur.

QVÆSTIO. XXXI.

Rabbi Salamon dicit, quòd ſi aliquis dominus mãdauit alicui fodere ciſternam in loco communi, vbi poterat eſſe occaſio, quòd non tenetur dominus mandans de damno dato, ſed ille, qui mandato eius fodit. Sed hoc falſum eſt: nam non ſolum qui egit, ſed etiam qui fieri mandauit, tenentur ad pœnam damni dati: nam ille cuius negligentia, vel imperitia malum, aut damnum factum eſt, aut cuius animalia eo non cuſtodiente nocuerunt, tenetur de damno dato, vt patet extra de damno dato, & iniurijs, ca. ſi tua negligentia. Item maius eſt mandare aliquid fieri, quam conſentire, cum ſit, quia maiorem cauſalitatem poterat, qui mãdat, ſed qui conſentit malè agenti tenetur de crimine, vt patet ad Romanos primo cap. vbi dicitur, quòd tã agentes, quam conſentientes facientibus, morte digni ſunt, & extra de reſtitutione ſpol. in cap. cum ad ſedẽ, ergo qui mandauit magis tenebitur. Dicendum ergo, quòd ſi aliquis mandauit alteri fodere ciſternam in loco prohibito, aut ille, cui mandatum eſt, erat ſeruus mãdatoris, aut mercenarius: ſi autẽ ſeruus erat, dominus tenetur totaliter: nam ſeruus non poterat repugnare mandato domini quantum ad talia, licèt in alijs rebus debuiſſet repugnare, vt ſi mandaret ei occidere aliquem, aut furari, vel adulterium, ſiue ſtuprum committere: in iſto ergo caſu tenebitur dominus totaliter. Item quia hic agi debet de damno dato, actio autem de damno dato eſt pecuniaria, vel reſolubilis in pecunias. Cum autem ſeruus nihil poſſideat, non poteſt agi contra ſeruum, quia inanis eſt actio, quam inopia debitoris excludit, vt patet extra de reſtitutione ſpoliatorum in c. olim, ſi tamen dominus negaret ſe mandaſſe ſeruo ſuo tale, quid agere, & nollet ſoluere damnum datum ex foſſione, & apertione ciſternæ, cogeretur dimit-

Semper in malis pœna dãda eſt ei, qui cãm immediatam tribuit malo.

Si dominus negaret ſe mandaſſe ſeruo aperire ciſternã, & noluerit damna ſoluere, cogetur dare ſeruum.

dimittere ſeruum vendi ad reſarciendum damna data quia nõ habet, vnde ſoluat, ſicut cum quis furatus fuit, & non habet vnde ſoluat, venditur ad ſoluendum furtum, & pœnam furti, vt patet infra 22. ca. dominus etiã tenetur interdum pro malo, quod ſeruus egit etiam nõ mandante eo, nec facto illo malo nomine domini ſui, vt ſi quis ſeruus eiecit aliquem de poſſeſſione alicuius rei, dominus tenetur ſaltem noxaliter, vt patet, ff. de vi, & vi armata, l. 1. §. ſed, & ſi cum quis, & §. ſequenti. Si autem ille, cui mandatum eſt fodere in loco communi, & nociuo, eſt mercenarius, quilibet eſt tenetur cũ de damno dato cum ipſo domino mandante: nam iſte mercenarios liber erat, & non cogebatur obedire mandatis conducentis eum, niſi quatenus vellet mandare: quia ergo ad mandatũ alterius in loco indebito, atque prohibito fodit, tenetur ſicut dominus principalis ciſternę, ſcilicet qui eam fieri mandauit, niſi dominus cauerit de ſoluendo damna, & liberando ſocium a quatũque impetitione ſuper hoc: nam tunc ſe ſubijcit omnibus actionibus, quæ contra alterum intentari poſſent ſuper hac re. *Reddet pretium iumẽtorum.* Si ceciderint iumenta in foueam, & ibi mortua fuerint, aut confracta fuerit aliqua pars corporis, aut debilitata, dominus ciſternæ ſoluet tantam, quantum valerent iſta iumenta, antequam damnum, ſiue læſionem hanc paterentur. Et vocantur hic iumenta large, ſiue pro iumentis, quæ dicuntur propriè iumenta, & ſunt adiutorium humanum in ferendis oneribus, vt aſini, equi, muli, cameli, & boues, ſiue pro omnibus alijs animalibus, quæ domeſtica ſunt, & vocantur pecora, vt oues, arietes, capræ, & ſimilia, & iſto modo accipitur iumentum ſupra 9. cap. cum dicitur: Quòd fuerunt cinifes in omni terra Aegypti, tam in hominibus, quàm in iumentis, & ſupra 10. cap. cum dicitur: quòd grãdo percuſſit homines, & vniuerſa iumenta, quæ in agro inuenta ſunt, & ſupra 11. & 12. cap. cum dicitur, quòd percuſſit Deus omnia primogenita in terra Aegypti, tam hominum, quam iumentorum: ergo oportebat ibi percuti primogenita caprarũ, & ouium, quę tamen non vocantur iumenta propriè accipiendo: ſic etiam ſupra 13. vbi mandantur immolari ſiue ſanctificari primogenita iumentorum, quod magis de ouibus bobus, & capris, quam de alijs iumentis dictum eſt, quia alia non ſanctificantur prẹter aſinum, qui oue redimitur, vt patet ſupra 13. c. *Quod autem mortuum eſt, ipſius erit.* Non ſolum ſi mortuum fuerit, ſed etiam ſi debilitatum fuerit, aut aliqua pars corporis fracta: nam tunc tenetur recipere ipſa animalia dominus ciſternæ, & dare pretium eorum, quod iudicaretur antequam talem læſionem incurriſſent, alias dicetemus, quòd dominus ciſternæ ſolum teneretur, quando animal cadens in ciſternam moreretur, ſed falſum eſt, quia tunc non ſoluerentur omnia damna. Iſta lex iudicialis inter cæteras, quas Eccleſia canonizauit, reperitur canonizata extra de iniurijs, & damno dato, & eſt ſecundum c. illius tituli. *Si bos alienus.* Supra ponebatur pœna pecuniaria quantum ad damna, quæ culpa hominis inferuntur. Hic ponitur regula ad damna inflicta a rebus ſuis domino non ſciente, vel non principaliter agente, ſed quaſi per accidens. *Si bos alienus bouem alterius vulnerauit.* Dicitur alienus, quia ſi bos vnius viri alterum bouem eiuſdem viri vulnerauerit, non tenet lex, quia idẽ eſt, qui patitur damnum, & cuius res agit damnum, nec poteſt ibi poni aliqua lex, quia eiuſdem ad ſeipſum nulla iuſtitia exiſtere poteſt nam iuſtitia eſt æqualitas, vt omnibus eſt per ſe notum, & dicit idem Ariſt. in 5. Ethicorum, ſed æqualitas ſemper eſt inter diuerſa; eiuſdem autem ad ſeipſum, nec eſt æqualitas nec inæqualitas, ſed identitas: ergo nec iuſtitia, ſed lex ponitur ad cognitionem iuſtorũ, ſcilicet quid fieri debeat, & quomodo diſtribui debeant pœnæ, & lucra, & honores, & damna, aut hæc adinuicem commutari: ergo in damnis, quæ aliis ſibi ipſi infert, vel res ſuæ ſibi inuicem infligunt, nulla lex poni debet, quia non eſt ibi commutatio, vel diſtributio, & conſequenter, nec iuſtitia, quæ diuiditur ſufficienter in commutatiuam, & diſtributiuam, vt patet in 5. Ethicorum, cum non ſint perſo-

Eccleſia canonizauit iſtam legẽ de ciſterna, & pòrta in tit. de iniur. & dãno dato.

Eiuſdem ad ſeipſũ nõ poteſt eſſe aliqua æqualitas vel in iuſtitia.

F næ, inter quas fit commutatio, aut diſtributio: cum autem bos vnius vulnerat bouem alterius, eſt ibi iniuſtitia, quia vnus magis accipit de lucro, & alius magis accipit de damno iuxta modum loquẽdi Ariſt. in 5. Ethicorum: nam ille, cuius bos alterũ percutit, dicitur magis habere de lucro: ille autem cuius bos vulneratus eſt magis de damno habere dicitur, ideo ibi committitur iniuſtum, ſcilicet quia vnus iniuſtum agit, alius iniuſtũ patitur, & inter hos oportet intercidere legem determinantem, quid fieri debeat. *Et ille mortuus fuerit.* Nam ſi ſolum vulneratus eſt, reddet dominus, quantum bos percuſſus minus valet. *Vendent bouem viuum.* Notandũ quòd id, quod ſuperius diximus, ſcilicet quòd dominus bouis vulnerantis reddat domino bouis vulnerati tantum, quantum bos vulneratus in pretio diminutus

5. Ethic.

G eſt pertinet ad caſum, cum dominus ſciebat bouem eſſe cornupetam, & non cuſtodiebat eum, de quo immediatè dicitur: Si tamen dominus neſciebat bouem cornupetam, ſicut iſta litera ſupponit, ponens duo membra oppoſita, quorum id, quod inferius eſt, cum dominus cognoſcebat, non ſoluet pretium, quo bos in valore minuitur, ſed diſpartietur damnum inter dominum bouis percutientis, & percuſſoris æqualiter, ſicut fit cũ bos percuſſus moritur, vt patet in litera. Et fiet ſic, ſi bos ante percuſſionem valebat quinque ſiclos, & poſt percuſſionem valet tres ſiclos, peioratus fuit bos in valore duorum ſiclorum, ideo diſpartietur damnum, ſcilicet quòd dominus bouis percutientis ſoluat vnum ſiclum domino bouis vulnerati, & dominus bouis vulnerati perdat alium ſiclum. *Vendeat bouem viuum, cadauer autem mortui inter ſe diſpartient.*

H Hic vult lex æquare dãnum inter vtrumque dominum bouis, ſcilicet mortui, & occidentis. Et fundamẽtum eſt, quia dominus bouis, qui cornu vulnerauit alterũ, & occidit, neſciebat, ideo non fuit in aliqua culpa ſaltem leuiſſima, & ſic non debet aliquid pati de damno tanquam in pœnam poſito, ſed inter eum, & dominum bouis mortui, damnum diuidetur, verbi gratia. Si bos viuus valet decem ſiclos, & bos mortuus valet ſex ad vendendum carnes eius Gentilibus, quibus eas comedere licebat, & quibus Hebræi eas vendere poterant (nam Hebræi non poterant eas comedere, vt patet infra 22. cap. & melius Leuit. 17. c. quia a beſtia mortuæ ſunt.) Diuidi ergo debebat iſte valor inter dominos bouum, & cum bos viuẽs, & mortuus valeant ſimul 16. ſiclos prouenient cuilibet domi

Leuit. 17

I no octo ſicli. Reſpiciendum eſt valde in iſta diuiſione pretij, & cadaueris, ne fallatur aliquis de dominis bouum: nam iſta lex introducta eſt ad æquandum damnum vtriuſque domini: nam vterque damnum pati debet, ſed ambo æqualiter: contingere tamen poſſet aliquando, quòd vnus iſtorum commodum reportaret, ſ. quòd magis acciperet pro boue ſuo, quàm valeret ſiue mortuus ſit, ſiue viuens, & alius multum peteretur, quia totum damnum ſuſtineret, & inſuper fraudem dando lucrum alteri in eo, in quo damnum ſuſtinere deberet.

Attendẽdũ eſt ne in iſta diuiſione pretij, & cadaueris aliquis dominorũ fallatur.

QVAESTIO XXXII.

K Sciendum autem, quòd iſta lex ponitur, quia communiter bos mortuus non tantũ valet, ſicut ipſemet, dũ eſſet viuus: ſi autem ſemper bouis mortui, & eiuſdem viuentis pretium æquale eſſet non ſuſtineret aliquod damnum dominus bouis mortui, & nõ oporteret poni iſtã legem: quia tamen non tantũ valet, damnificaretur dominus bouis mortui multũ, & vnũ ſuſtineret tantũ damnũ, datur lex, vt diuideretur damnũ inter vtrũq; dominũ. Cõſiderandũ eſt, quòd iſta lex ſolũ tenet verum, quando boues ſunt æqualis valoris, dum viuunt, vt ſi vnus bos valeat decem ſiclos, & alius decem ſiclos, ſi vnus occidatur, & mortuus valeat ſex ſiclos, deperduntur in eo quatuor ſicli, & damnũ iſtud diſpartietur inter dominos bouũ, ſ. bos viuens venditur pro decẽ ſiclis, & bos mortuus venditur pro ſex, erũt 16. ſicli, quibus diuiſis peruenient cuilibet domino bouis octo ſicli: ſi autem vterque bos viueret valerent ſimul 20. ſiclos, & quilibet dominorũ haberet decẽ ſiclos iſto modo diuidendo,

Lex iſta tenet, quando boues ſunt æqualis valoris.

uidendu, quilibet haberet de damno, quantum alius. ſ. quia perderet duos ſiclos. Si autem boues eſſent inæquales in valore, neceſſe eſſet vnum de dominis fraudari: ſi enim bos viuens magis valeret, quàm bos mortuus, quando erat viuens, dominus bouis mortui lucrabitur, nam plus habebit pro boue mortuo, quam haberet pro eo, ſi viueret verbi gratia. Valet vnus bos 12. ſiclos, & alius bos octo ſiclos: bos valens 12. occidit bouem valentem octo ſiclos: ſi ergo vendatur bos 12. ſiclorum pro 12. ſiclis, & bos mortuus, qui valebat octo ſiclos, dum viueret, ſi vendatur pro ſex erunt ſimul 18. qui ſi diuidantur euenient cuilibet nouem ſicli, & ſic dominus bouis mortui, qui debebat pati aliquod damnum, quia bos ſuus mortuus eſt, recipit lucrum: nam magis accipit pro boue mortuo, quàm pro eodem viuente: nam ſi viueret, ſolum reciperet pro eo octo ſiclos: nunc autem poſtquam mortuus eſt, recipit nouẽ: ergo bos mortuus valet magis vnum ſiclum, quam viuens: dominus autem bouis viuentis recipit magnum damnum, quia perdit tres ſiclos: nam bos ſuus valebat duodecim ſiclos: nunc autem recipit ſolum nouem. Etiam dato, quòd bos mortuus tantum valeat, ſicut idem viuens: tamen ſi viuens non valet tantum, ſicut alius, qui manet viuens, ſemper erit damnum domino bouis viuentis, & lucrum domino bouis mortui, verbi gratia. Valeat bos viuens duodecim ſiclos, & alius qui mortuus eſt, dum viuebat valebat octo ſiclos, & poſtquam fuit mortuus, dantur octo ſicli pro carnibus eius, & corio. Si ergo diuidantur iſta pretia, lucrabitur dominus bouis mortui duos ſiclos, & dominus bouis viui perdet duos. & patet: vendatur bos viuens pro duodecim ſiclis, & bos mortuus pro octo ſiclis, quibus valebat, dum viueret, erunt viginti ſicli. Cum autem diuidantur per æqualia, peruenient cuilibet decem ſicli, ſed bos mortuus, dum viueret, ſolum valebat octo ſiclos: tunc autem dominus ſuus recipit pro eo decem ſiclos, ergo lucratur duos, & ſic lucrum reportat, vnde damnum magis expectare deberet. Similiter ſi bos mortuus magis valebat, quam viuens, qui manet, & tunc dominus bouis viuentis lucrum reportat, & hoc ſiue bos mortuus tanti valeat mortuus, quanti valebat viuens, ſiue non: verbi gratia. Si bos, qui mortuus eſt, dum viueret, valebat decem ſiclos, & bos qui manet viuens, ſolum valet ſex ſiclos, & bos mortuus poſtquam eſt mortuus valet decem ſiclos, ſi coniungantur pretia erunt ſexdecim ſicli, quibus diuiſis prouenient cuilibet domino bouis octo ſicli, & ſic dominus bouis mortui lucratur duos ſiclos; magis tamen debebat pati damnũ quia bos ſuus mortuus fuit per accidens. Etiam dato quòd carnes bouis mortui minoris valeant, dominus bouis mortui non recipit aliquod damnum, aut non recipit quantum debet. Quod autem non recipiat aliquod damnum patet, vt ſi bos viuens valeat decem, & mortuus valeat octo, dum eſſet viuens: poſtquam autẽ mortuus eſt valet ſex ſiclis, ſi coniungantur pretia erunt ſexdecim ſicli, quibus diuiſis per medium eueniẽt cuilibet octo, & ſic cum bos mortuus ante mortem valeret octo ſiclis, & nunc valet octo ſiclis, nihil perdit dominus eius: dominus autem bouis viuentis perdit duos ſiclos. Interdum autem dominus bouis mortui perdet, ſed non tantum quantum perdere deberet, & tunc ẽt iniuſtum eſt: nam ſicut eſt iniuſtum facere habere magis de lucro, quam oportet habere, ita eſt iniuſtum facere minus habere de damno, quam oportet: nam modicum damnum reſpectu maioris damni lucrum reputatur. De his Ariſt. 5. Ethicorum. *3. Ethic.* Exemplũ, vt ſi bos viuens, qui manet valet decem ſiclis, & bos mortuus dum viueret valebat octo, poſtquã autem mortuus eſt ſolum valet quatuor ſiclis: coniungantur iſta pretia erant 14. ſicli: quibus diuiſis, cuilibet domino proueniẽt 7. ſicli, ſed bos mortuus dũ viuebat valebat octo ſiclis: nunc autem ſolum recipit 7. ergo perdit vnum ſiclum. Tamen adhuc iniuſtum fit, quia dominus bouis viuentis perdit tres ſiclos, quia bos ſuus valebat decem, nunc autem recipit ſolum ſeptem, ergo perdit tres ſiclos: ſed dominus bouis mortui ſolum perdit vnum: ergo non

A iuſtè diuiditur. Sed hoc ſequitur ſi iſta regula teneat vniuerſaliter: ergo non debet tenere, niſi quando bos mortuus, & viuens erant æqualis valoris, dum vterque viueret, ſic autem faciens in iſtis impoſſibile erit errare. Si autem vnus bos ſit maioris valoris, quam alius dum viuerent, quicunque ille ſit bos, qui magis valuerit faciendum erit hoc modo, ſ. quòd bos viuens vendatur, & cadauer mortui bouis, & de illa ſumma pecuniæ tollatur quantum vnus bos, dum viueret valebat magis quàm alius dum viueret, & illud detur domino bouis magis valentis, ſiue ſit dominus bouis mortui, ſiue viuentis, & reliqua pecunia manens diuidatur inter vtrumque dominum, & tunc infallibiter rectè factum erit, verbi gratia. Bos viuens valebat duodecim ſiclis, & bos mortuus valebat ſex, dum viueret, venditur vterque, B & fiunt ſexdecim ſicli, dato quòd vendantur carnes mortui quatuor ſiclis: dando ergo domino bouis viuentis id, quod magis valebat ſuus bos, dum viueret, quam bos mortuus, dum viueret, ſ. ſex ſicli, manebunt decem ſicli, ſcilicet extrahendo ſexdecim, & iſti decem ſicli, diſtribuantur per vtrumque dominum, & tunc venient cuilibet quinque ſicli.

Qualiter eſt faciendum, cũ boues, dũ viuerent erant in æqualis valoris.

Quatuor regulæ ad cognoſcendum qualiter diuiſio facta inter dominos bouum conuenienter ſit facta.

QVÆSTIO XXXIII.

C AD cognoſcendum autẽ vtrum rectè diuiſum eſt, reſpiciatur vtrum poſt diuiſionem quilibet dominorum æqualiter perdiderit. Et ſi hoc reperiatur æqualiter diuiſum eſt: ſi autem non perdat vterq; æqualiter malè diuiſum eſt, & patet in diuiſione præcedenti, cum bos viuens valebat duodecim, & bos mortuus, cum viueret, valebat ſex, & poſtea venditæ ſunt carnes pro quatuor, facta diuiſione ſecundum regulam ſupradictam dantur cuilibet quinque, & perdit quilibet vnum ſiclum, quod patet, quia bos mortuus, dum viueret, valebat ſex, poſtea diuiſione facta dantur ei quinque ſicli, & ſic perdit vnum, dominus autem bouis viuentis etiam perdit vnum ſolum: nam bos ſuus valebat duodecim ſiclis, & facta diuiſione dantur ei vndecim, ergo ſolum perdit vnum. Patet hoc: nam dantur ei ſex ſicli, quibus bos viuens ſuperat bouem D viuentem, qui nunc mortuus eſt in pretio, deinde diuidendo ſummam, quæ manet, ſ. decem, dantur cuilibet quinque, & ſic quinque, & ſex ſunt vndecim, quos ſubtrahendo a duodecim remanet vnus, quem perdit dominus bouis viuentis, & ſic rectè factum. Secunda regula ad cognoſcendum vtrum iſta diuiſio ſic eſt, quòd quandocunque aliquis de dominis bouum recipit pro boue mortuo, vel viuente magis, quàm valebat viuens malè diuiſum eſt, verbi gratia. In exemplo ſuprapoſito bos, qui manet viuens, valet duodecim ſiclis, bos autem qui mortuus eſt, dum erat viuens, valebat ſex, poſt quam mortuus eſt valuit quatuor, qui ſimul ſunt 16. ſi ergo dominus bouis viuentis recipiat pro parte ſua magis, quam valet bos ſuus viuens ſaltem vnum ſiclũ, ſcilicet 13. malè diuiſum eſt. Et patet, quia tunc ma- E nebunt tres ſicli pro domino bouis mortui, ſi ille bos antequam moreretur, valebat ſex ſiclos: ergo perdit dominus eius tres ſiclos, & alius lucratur vnũ, ſed damnũ deberet ſemper æqualiter diſtribui: ergo male diuiſum eſt, ponatur per contrarium, ſcilicet quia bos, qui mortuus eſt, dum viueret, valebat ſex ſiclos, & bos viuens 12. & venditis carnibus bouis mortui pro quatuor erunt ſicli in ſumma 16. de quibus dentur octo domino bouis mortui, qui erunt plures, quàm valeret ipſe bos, dum eſſet viuens, manebunt alij octo ſicli pro domino bouis viuentis, ſed bos viuẽs, valebat 12. ſiclis ergo perdit quatuor, & dominus bouis mortui valentis ſex, recipit octo: ergo malè diuiſum, quia vnus lucratur, & alius perdit. Tertia regula ad cognoſcendam rectam diuiſionem eſt, ꝙ dominus bouis mortui nunquam debet habere minus de pretio, quàm valuit bos

mortuus,nec tamen dicitur, quòd ſemper debet habe-re tantum , & non plus quàm valebat bos mortuus , & patet,vt in ſuperiori exemplo, ſi bos viuens valeat 12. libris , vel ſiclis , & bos mortuus quando eſſet viuens, valeret ſex ſiclis , quando autem mortuus valeret car-nes quatuor ſiclis, ſi bouis mortui dominus recipiat minus,quàm quatuor ſiclos,diuiſio malè facta eſt,ſcili-cet ſi recipiat ſolum tres,& patet,quia 12.ſicli, quis va-let bos viuus, & quatuor,quos valuerunt carnes bouis mortui ſunt ſexdecim, de quibus ſi dentur tres ſicli do mino bouis mortui,manebunt ſicli tredecim pro domi no bouis viuentis, quod malæ diſtributionis ſignũ eſt: nam ſolum valebat ille bos 12. ſiclis, & nunc datur 13. Et patet hoc eſſe malum , quia eſt contra duas regulas priores,cõtra primam ſcilicet , quia vnus magis perdit de valore bouis ſui , quàm alius : nam dominus bouis mortui perdit tres ſiclos , quia ante valebat ſex , nunc autem recipit pro eo ſolum tres : dominus autem bo-uis viuentis recipit quantum valebat bos ſuus, & inſu-per vnum ſiclum,ſ. 13.ſiclos. Etiam eſt contra ſecundã regulam,in qua dicitur, quòd ad rectam diuiſionem re quiritur, vt nullus dominus bouis mortui ſiue viuentis recipiat magis pro boue ſuo,quàm valebat viuens,ſiue cum eum dominus ſuus tenebat viuum, ſed hic ſi reci-piat dominus bouis mortui minus quam valuerũt car-nes,ſ. ſolum tres ſiclos, reſtabant ex diuiſione 13. ſicli pro domino bouis viuentis, qui ſunt plures, quàm va-lebat bos ſuus.Quarta regula ad cognoſcendum rectã diuiſionem ſciendum,quòd iſta lex ponitur ad mitigã dum damnum, ſiue moderandum , ne totum vni parti eueniat , & quia damnum dicitur a diminutione rerũ, cum aliquis minus habet, quam ante habebat. Si ergo bos mortuus tantum valet , ſicut ante cum eſſet viuus, nulla diminutio eſt,ergo nec damnum,& non oporte-bit ponere diuiſionem aliquam,quę introducta fuit ad moderandum damnum vnius partis: ſi autem bos mor tuus minus valeat, quàm quando erat viuens : oportet eſſe diuiſionem ad temperandum damnum, & quia tã tum eſt damnum quanta eſt diminutio bouis mortui ad ſeipſum viuentem in pretio, & bos mortuus ante-quam moreretur valebat ſex ſiclos : nunc autem cum mortuus eſt, valet quatuor, ergo diminutio, vel dam-num eſt, duo ſicli, qui diuidentur per dominos bouis , & vnus perdet de ſuo boue vnum ſiclum , & alius per-det alium,quandocunque ergo ſic accidit, aſſumenda eſt quantitas diminutionis pretij bouis mortui, & diui denda eſt per vtrumque bouem , & ſic tota eſt diuiſio, vt ſi bos viuens valebat 12.& mortuus,cum viueret va-lebat octo,cum autem mortuus eſt valet quatuor , eſt diminutio in quatuor ſiclis,quibus diuiſis eueniet cui-libet domino bouis perditio duorum ſiclorum : illi er-go domino bouis viuentis , cuius bos valebat 12. pro-uenient decem,& domino bouis mortui,qui valebat 8. antequam moreretur prouenient ſex,& ſic quilibet ꝑ-det ſolum duos ſiclos , quod eſt perdere per æqualia. Et patet hęc regula,quia concordat tribus ſuprapoſitis

Diuiſio pretij bouis tripliciter fieri poteſt.

Vendent bouem viuum , & diuident pretium. Poteſt hoc fieri tripliciter : vno modo quòd vendatur bos viuus, & diuidatur mortuus inter eos,ſiue ad vẽdendum Gẽ-tilibus, ſiue ad aliquid alterum,ſi illo indiguerint.Secũ dus modus , quòd vendatur vterque bos iam mortuus quam viuus , & pretium vtriuſque diuidetur ſecundũ modum ſupra datum . Tertius modus ſecundum iſtam quartam regulam ſupra poſitam , ſ. quòd dominus bo-uis viuentis teneat bouem ſuum pro ſe,& dominus bo-uis mortui , vendat bouem mortuum , & medietatem diminutionis pretij ſoluat dominus bouis viuentis . *Cadauer verò mortui inter ſe diſpertient.* Ideſt pretium ca daueris bouis mortui, quod vendent Gentilibus ad co medendum, vel diſpertient,quia ſi ipſi volunt accipere carnes bouis mortui, non ad comedendum, ſed ad dã-dum canibus, vel ad aliquid alterum,accipiet vnus me dietatem,& alius aliam medietatem , & corium ſimili-ter diſpertient, vel valorem corij . *Si autẽ ſciebat,quòd bos cornupeta fuiſſet.* Hic ponitur alius caſus: nã ea, quæ ſupra dicta ſunt de diuiſione damni inter dominos bo

F uum erat, quando dominus bouis vulneratoris neſcie-bat eum eſſe cornupetam, ideo nihil damni ei imponi-tur loco culpæ in pœnam. *Quod bos cornupeta eſſet.* Ideſt quia conſueuiſſet cornupetere boues , aut viros, debet dominus totum damnum ſoluere , quia ipſe in culpa fuit talem bouem cornupetam non claudendo, vel ſer uando,ne noceat. *Ab heri, & nudius tertius.* Ideſt ab vno die ante, vel duobus ſiue pluribus . Et hoc ſupra expoſi tum eſt: tenet autem iſta lex cum alieni conteſtati ſunt dominum bouis cornupetæ , bouem eſſe cornupetam: nam dato quòd allegetur , quòd dominus ſciebat eum eſſe cornupetam negabit , & non condemnabitur, niſi probetur ſciuiſſe: nam qui allegat dolum, probare de-bet illum : ſi tamen dominus bouis cornupetæ fuerit requiſitus, quòd clauderet ſiue cuſtodiret bouem cor-
G nupetam,non poterit allegare ſe neſciuiſſe. *Et non cuſto diuit eum dominus ſuus* . Pro hoc tenebitur de dãno da-to,quòd non adhibuit diligentiam,quam debuit,& po tuit,ne accideret, vt extra de iniurijs,& damno dato c. ſi culpa tua. *Reddet bouem pro boue.* Si conſtet,quòd bos cornupeta aggreſſus fuit alium, & occidit: nam tunc te nebitur dominus bouis cornupetæ dare bouem pro bo-ue : vnum bouem tanti valoris reddet, quanti erat ille bos, qui mortuus eſt. Et non eſt ſenſus,quòd bos cornu-peta,qui occidit alterum debet dari pro eo, quia fortè minus valet, quàm bos,quem occidit,ſed debet dari a-lius eiuſdem valoris. Si autem bos,qui mortuus eſt ,in-uaſit bouem cornupetam , dato quòd ab eo mortuus fuerit,non tenetur dominus bouis cornupetæ,vel ſi nõ conſtet quis bouum alterum prius inuaſit, vt patet, ff. ſi
H quadrupes pauperiem feciſſe dicatur l. 1. §. cum arie-tes,& ff. ad legem Aquiliam,in l. itaque. Et ff. ad legem Aquiliam in l. ſcientiam, §. cum ſtramenta . *Et cadauer integrum accipiet.* Quia vendebant iſta cadauera Genti libus, quibus licebat comedere animalia ſic mortua : Iudæi autem non debebant ea comedere . Notandum quòd inter cæteras iudiciales leges veteris teſtamenti, quas canonizauit Eccleſia, iſta eſt canonizata extra de iniurijs,& damno dato. Et eſt tertium c. illius tituli.

CAPITVLVM XXII.

I *SI quis furatus fuerit bouem, aut ouem, & occiderit, vel vẽdiderit, quinque boues pro vno boue reſtituet. & quatuor oues pro vna oue . Si effringẽs fur domũ ſiue ſuffodiens fuerit inuentus , & accepto vulnere mortuus fuerit : percuſſor non erit reus ſanguinis. Quod ſi orto ſole hoc fecerit, homicidium perpetrauit, & ipſe morietur. Si non habuerit, quòd pro furto reddat, ipſe venundabitur . Si inuentum fuerit apud eum, quod furatus eſt viuens, ſiue bos, ſiue aſinus, ſiue ouis: duplum reſtituet . Si laſerit quiſpiam agrum, vel vineam & dimiſerit iumentum ſuum vt depaſcatur aliena: quicquid optimum habuerit in agro ſuo. vel in vinea, ꝓ damni æſtimatione reſtituet . Si egreſſus ignis inuenerit ſpicas, & comprahenderit aceruos frugum, ſiue ſtantes ſegetes in agris : reddet damnum , qui ignem ſuccenderit .*

De homi. cap. 3.

De iniu. rys c. 4.

Si quis . Poſita in ſuperioribus directione iraſcibilis
K per præcepta iudicantia, hic agitur de directione con-cupiſcibilis per præcepta ſimilia . Et diuiditur in duo : quia primo regulatur concupiſcibilis circa vtile : ſecun do circa delectabile, ibi . *Si ſeduxerit* . Nam bonum eſt, quod concupiſcitur , & quia ſunt plura genera bono-rum, oportet eſſe plura genera concupiſcibilium.

De tribus bonorum generibus .

QVAESTIO PRIMA.

DIſtinguuntur namque tria genera bonorum, ſcilicet vtile, delectabile, & honeſtum. Bona autem hone ſta dicuntur propriè illa, quæ ita ſunt bona , quæ nullo

modo

modo ſunt mala, & iſta ſunt virtutes morales, vel Theologicè, & actus earum: nam virtus ita eſt bonus habitus, quòd impoſſibile eſt eſſe malum, cum naturaliter ſit quælibet virtutum in medio, quod eſt regula boni & mali, & talia bona non ſunt dirigibilia: quia in deſiderio earum non peccamus, nec in vſu, ideo circa iſta nulla præcepta ponuntur. Alia ſunt bona, quæ vocantur honeſta largè, eo quod ſunt coniuncta honeſtis, vt ſcientia, honor, fama, & ſimilia, vt ait Philoſophus in

7. Ethic.

7. Ethic. & circa iſta non eſt aliqua turpitudo: poſſumus tamen excedere in eis deſiderando magis ſcientiam, quam oportet, & quam non oportet, & ſic de cæteris. Idem circa amorem parentum, nam licèt amare parentes ſit de pulcherrimis ſecũdum naturam, vt ait Ariſtot. ibidem: tamen aliqui tantũ excedunt, vt propter amorem eorum repugnent Deo, quemadmodum dicit ibi de Niobe, quæ repugnauit Dijs. quia occiderunt filios eius. De hoc magis per Ouidium Metamor. lib. 4. Sic etiam dicit ibidem Philoſophus de quodam iuuene Satyro, qui cognominatus eſt ab amore patris Philopater, quod nimis patrem amando videbatur deſipere. Circa deſiderium ergo iſtum contingit peccare, & oportet dare regulam, ſed iſta concupiſcentia non pertinet ad vim concupiſcibilem, quia concupiſcibilis eſt vis animæ prout eſt infixa carni, ideo ad ſola corporalia extenditur. Hæc autem purè ſpiritualia ſunt, ideo pertinent ad deſiderium volitiuum, & non ad concupiſcentiam vis concupiſcibilis: nam hæc cum beſtis nobis communis eſt: in iſto autem cap. ſolum tractatur de his, quæ propriè pertinent ad concupiſcibilem vim, ideo nihil de concupiſcentia illorũ dicitur. Aliud eſt cõcupiſcibile, quod eſt vtile, & iſtud extenditur ad omnes res poſſeſſas, inquantum poſſidentur, vt argẽtum, aurum, domus, ager, iumentum, veſtis, & ſic de cæteris: hæc autem omnia contingit concupiſcere, & licèt deſideratæ res ſint hinc corporales; tamen vis illa ſecundum quam deſideramus iſta, non eſt corporalis, ſed ſpiritualis, nam deſiderare rem poſſeſſam eſt deſiderare dominium: hoc autem ſpirituale eſt; nam non communicant nobiſcum in hoc beſtiæ, cum nulli dominentur, nec quicquam poſſideant, nec ſciant quid ſit poſſidere, pertinet ergo hoc ad ſpiritualle deſiderium: quia tamen ſunt iſtæ res deſideratæ res ſenſibiles, & cognoſcantur ab omnibus, deſiderantur ab omnibus, & contingit multas iniuſtitias fieri propter hæc, ſcilicet cum iniuſtè auferuntur, aut deſtruuntur, & de his ponuntur regulæ, cum circa hoc populus nudis multum peccet. Tertium bonum, ſiue concupiſcibile eſt delectabile, & accipitur hic delectabile ſpecialiter; nam in omni bono, quod deſideramus delectatio quædam eſt, & in vtili, & honeſto, & alijs generibus: vt qui poſſidet delectatur in poſſidendo, qui dominatur in dominando, qui vincit in vincẽdo, qui ſcit in ſciendo. Et ſic dicit Ariſt. in 2. Politicorum, eſſe quaſdam delectationes Phyloſophiæ, & in omnibus actionibus noſtris delectionem intendimus, & ſecundum hác actiones noſtras dirigimus, ait Ariſtot. in 7. Ethicor. ſ. de delectatione autem, & triſtitia ſeculari eis, qui politicam Philoſophatur: iſte enim finis Architectonicus ad quem reſpicientes bonum quodque, hoc quidem malum, hoc quidem bonum ſimpliciter dicimus, quilibet ergo ſequitur delectationem, & poſt illam tendit in operationibus ſuis. Sic ait Virgilius in libro Bucolicorum Egloga ſecunda, quæ incipit.

Amor parentũ in ſe bonus eſt, tamẽ poteſt eſſe malus Ouid.

In oĩ bono. quod deſideramus, delectatio quædam eſt. 2. Polit. 7. Ethic. Virgil.

Formoſum paſtor Corydon ardebat Alexin.

Cum dicitur.

Torua leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam,
Florentem cythiſum ſequitur laſciua capella,
Te corydon Alexi; Trahit ſua quenque voluptas.

Cum ergo delectationes in ſingulis, quæ diliguntur ſint, ſpecialiter tamen delectationes vocantur a vulgaribus illæ, q̃ corporales ſunt, & iſtæ inter cæteras hæreditauerunt nomen delectationum, quia iſtæ magis cognitæ ſunt, & has omnes experiuntur: vt ait Ariſt. in 7. Ethicorum circa finem ſcilicet. Sed aſſumpſerunt nominis hæreditatem corporales delectationes propter, & plures inclinare in ipſas, & omnes participare ipſas: Propter igitur has ſolas cognitas eſſe, has ſolas exiſtimant eſſe. Vocantur ergo iſta corporalia delectabilia ſpecialiter, licèt omnia bona delectabilia ſint, & ſunt iſta in guſtu circa cibum, & potum, & circa tactum in actibus venereis, & cæteris motibus. Et quia in his delectabile, quod potiſſimè facit ſtare, & deuiare a iuſtitia, eſt actus venereus, ponit regulationem circa actus venereus: duo ergo hæc concupiſcibilia hic regulantur, ſcilicet vtile, & delectabile corporale. Prima in duas, quia primò vetatur contractatio rei alienæ nobis non commiſſę. Secundò contractatio rei commiſſæ, ibi. *Si quis commendauerit*. Circa primum ſic dicitur. *Si quis furatus fuerit*. Hic agitur de furto prout eſt contractatio clandeſtina rei alienæ inuito domino, & ignorante, & non dicitur aliquid de rapina, ſeu latrocinio, quod vi, & palam fit; nam maiorem pœnam merentur latrocinia agentes, quam fur: nam fur ſolum aufert res noſtras, latro autem & diripit eas, & nobis violentiam facit: vnde in primo ſolum eſt damnum, in ſecundo autem eſt damnum, & iniuria: non imponitur tamen hic quantitas pœnæ raptoribus. *Bouem aut ouem*. Nam ſi furetur aurum, vel argentum cæteramq; pecuniam, vel ſupellectilem domeſticam, non imponitur pœna, de qua agitur in iſta lege, ſed infra videbitur: ponit autem de iſtis per ſe, quia facilius iſtud furtum fit, quam furtum rerum domeſticarum, & ſæpius in hoc inciditur. *Et occiderit, atque comederit*. Vel melius, vt habet alia litera. *Vendiderit, aut occiderit*. Dicitur hoc, quia pœna huius legis, ſcilicet dare quinque boues pro vno, aut quatuor oues pro vna, non imponitur cuilibet furanti bouem, aut ouem, ſed ei qui furatus eſt, & poſtea vendidit, aut occidit: autem ſolum furatus eſt, & non vendidit, nec occidit, ſed apud ſe pecus viuum detinet, dabit duplum, ſcilicet id quod furatus fuit, & aliud æqoale, vt patet immediatè in lege ſequenti, cum dicitur, ſi inuentum fuerit apud eum, quod furatus eſt viuens, ſiue bos, ſiue aſinus, ſiue ouis, duplum reſtituet. *Quinque boues pro vno boue reſtituat*. Licèt loquatur de bobus, ſub genere maſculino, tamen etiam fæmellæ intelliguntur, quia accipitur pro nomine ſpeciei, ideo ẽt ſiue vnam vaccam quis furatus fuerit, quinque reſtituet, ſicut de maſculis. *Et quatuor oues pro vna oue*. Idem dicendum de ouibus, quòd licèt dicatur de fæmellis, intelligendum tamen eſt etiam de maſculis, vt ſi quis furetur vnum arietem, vel agnum, quatuor arietes, vel quatuor agnos reſtituere debebit. Et quod dicitur de ouibus intelligendum videntur capris, quia ad eundem modum pecorum pertinent.

Quãuis in multis rebus, & bonis ſint delectationes, vulgares tñ ſolas corporales delectationes vocant.

Quare mandatur pro vno boue furto ablato 5. reſtitui, & pro vna oue quatuor. Et quare maiorem reſtitutionem fieri mandauit lex in bobus, & ouibus, quam in cæteris rebus.

QVAESTIO. II.

QVæret aliquis quare fiat hic differentia inter boues, & oues quantum ad reſtitutionem in furto, ita vt in bobus reſtituantur quinque pro vno, in ouibus quatuor pro vna. Rabbi Salomon reſpõdet, quòd hoc fit propter maiorem laborem furandi arietes, aut oues, quam boues: nam cum aliquis furatur ouem portat ad collum, vel arietem, & laborat in portando: ſi autem furetur boues, nõ portat ad collum, ſed dirigit impellendo, & minando verſus illam partem, ad quẽ vult portare, & ſic minor labor eſt in furando boues, quam oues: pro labore ergo, quem ſuſtinet fur in furando datur ei indulgentia, ne tantum reſtituat in arietibus, ſicut in bobus. Ecce ęqualiter iſte Iudæus alienatus mẽte ipſis bobus, de quibus loquitur, ſtultior efficitur: omnia namque iſta ſunt friuola, & quæ dicit, & quæ

ſupponit,

ſupponit, vt non eſſet neceſſe contra eum arguere, ipſe namque ſibi diſcludit. Dicit enim quòd maior labor eſt furari oues, quam boues, ſed hoc falſum videtur: namque poteſt quis faciliter ducere vnum gregem ouium, aut caprarum: armenta autem bouum difficulter, maximè cum tauri ibi ſunt. Etiã quia dicit, quòd furans imponit ouem collo, bouem autem non imponit, ſed hoc fit cum vnam ouem, aut arietem furatur: quid autem ſi multas, vbi namque imponet eas? Etiã præſupponit quoddam valde contra rationem, ſcilicet quòd pro labore habito in furando remittatur aliquid de ſatisfactione: nam remiſſio datur pro bono opere, & meritorio: furari autem eſt malum ex fine, & ex genere, ideo qualitercunque aliquis furetur, ſiue cum labore, non remittitur aliquid de ſatisfactione, quia nihil meretur in labore huius actus. Item ſi hoc ſtaret, quantumcunque aliquod furtum eſſet cum maiori labore, tanto facilius remitteretur, vt ſi furaretur aurũ, quod eſſet in arca reconditum eſſet remiſſibilius, quã ſi furaretur aliquam ſupellectilem repertam in oſtio domus, ſed falſum eſt, imò ex oppoſito: nam culpabilior, & punibilior eſt, qui ſcrutatur abſcondita domus, quam qui ſolum ad oſtia domus accedit: nam qui intra penetralia domus, faciliter inclinabitur ad occidendum dominum, ſi inuenerit, quam qui ſola oſtia tangit. Item quia tunc daretur, quòd aliquod furtum fieret ita cum magno labore, quod nullo modo pœnam meteretur, ſed falſum eſt: nam qualitercumque furetur, punietur.

Rabbi Abraam Aben Ezra reſpondet, quòd iſta differentia eſt propter damnum maius, quod dominus recipit: nam in oue ſolum perdit ouam, aut arietem: in boue autèm perdit bouem, & labores bouis: nam interim, quo fur detinet bouem, aut comedit, vel vendidit eum, dominus priuatur laboribus bouis. Sed nec hoc multum valet: nam licèt hoc aliquo modo videri poſſet in bobus maſculis: in fæmellis autem, quæ non arant, nec onera portant, deberet eſſe idem iudicium, quod de ouibus, ſed falſum eſt, quia idem eſt de bobus, & vaccis. Item quia tunc etiam deberent idẽ fieri, quando furtum reperitur apud furem, quia nõdum furta vẽdidit, aut occidit: nam tunc ſolum duplum ſoluere debet, vt patet infra: ſi tamen reſpiceretur ad damnum, vel perditionem laborum, magis deberet reſtituere interdum qui furatus eſt, & inuenitur cum furto, quam qui non inuenitur: nam poterit aliquis furans bouem tenere eum per annum, & poſtea inueniri cum furto, & aliquis furans bouem, & vendens poteſt cognoſci, quòd furatus eſt poſt menſem: tunc ergo manifeſtum eſt, quòd maius damnum, ſiue laborũ perditionem ſuſtinuit dominus in vno anno, quam in vno menſe, & tamen poſt menſem reſtituit quinque boues, ſi comedit aut vendidit, ſi autem apud ſe teneat etiam infra annum, ſolum duos boues ſoluat, non eſt ergo hoc propter damnum perditorum laborum. Quidam autem reſpondent, quòd ideo pro boue reſtituũtur quinque boues, quia ſunt quinq; vtilitates bouis: prima quod immolatur Deo: ſecũda quòd erat terrã: tertia quòd paſcit nos de carnibus: quarta quòd dat lac: quinta quòd corium eius ad humanas neceſſitates multas valet. Ouis autem cum furto ſubtrahitur, quatuor pro ea reſtitui debent, quia valet ad quatuor, quæ ſupradicta ſunt ad quæ eſt bos: nam ad eadem valet ouis niſi ad arandum. Sed hoc friuolum eſt, quia non ſolum reperientur in boue iſtæ quinque proprietates, ſed etiam plures quam 20. ſi reſpiciantur, ergo 20. boues reſtituentur pro vno idem dicẽdum de oue, quæ ad multa valet. Item ſi iſta ratio ſtaret non ſolũ daretur quadruplum, aut quintuplum pro oue, & boue, ſed etiam pro multis alijs rebus, nam aurum, & argentum ad multos vſus ſunt, & aliæ res minerales, ergo deberet pro eis plus quàm triplum, aut quadruplũ reſtitui, ſed ſolum duplum reſtituitur, vt patet infra. Item quia ſicut pro boue plus reſtituitur quã pro oue, quia ad plura vtilis eſt, ita in omnibus alijs rebus deberet conſiderari quæ res ad plura valeat, & ſecundum

F hoc duplicaretur, aut triplicaretur pretium, & ſic de alijs ſecundum exceſſum plurium virtutum: ergo non eſſe aliqua lex pro omnibus, cum non reperiatur æqualitas in robur ſecundum diuerſa genera vtilitatis, ſed tamen ponitur ita lex vniuerſaliter pro omnibus ſolũ reſtituatur duplum, ergo non fit hoc propter plures, aut pauciores vtilitates, quæ ſunt in boue, vel in oue. Ad declarationem perfectam huius tria dubia erant enucleanda. Primum eſt, quare maiorem reſtitutionẽ fieri mandauit lex in bobus, & ouibus, quam in cæteris rebus animatis vel inanimatis. Secundum erat quare pro vno boue quinque boues reſtituuntur, & pro vna oue quatuor oues. Tertium quare magis reſtituitur pro boue, quam pro oue. Ad primum reſpõdetur, quòd ſicut ait Ariſt. in 2. Ethicorum: pœnæ ſunt medi-
G cinæ peccatorum, ſicut ergo in corporalibus morbis, maiori morbo fortiori medicina datur, vt patet Alexandreidis lib. 6.

Doctoris reſponſio

Cap. 3.

Acrior ſanat duriores potio morbos.

Ita in ſpiritualibus maioribus peccatis maiores pœnæ debent dari, & communiter ſic tenetur, vt ſicut ſe excedunt culpæ delictorum, ita ſe excedant pœnæ reorum: non tamen eſt putandum, quod ſolum pœnæ dentur maiores, vel minores pro quantitate culpæ maioris aut minoris: nam interdũ culpa eſt æqualis, & datur maior pœna, vt hic æquale quidem peccatum eſt furari bouem, aut furari ſex, vel ſeptem florenos, quos valet bos: tamen pro furto auri ſolum datur reſtitutio
H dupli, pro furto, autem bouis datur reſtitutio quintupli: nam interdum datur pœnæ ad caſtigandum male agentes, ſcilicet vt puniatur culpa delinqentium, interdum autem ad prohibendum deſiderium vel pronitatem peccare volentium. Si autem reſpiciatur culpa punienda, æqualis pœna debet dari pro æqualibus delictis: ſi ergo bos valet ſex florenos, & aliquis furetur alicui perſonæ bouem, vel eidem furetur ſex florenos; æquale peccatum, ideo æqualiter puniri deberet, reſpiciendo ſolam punitionem pro culpis: reſpicitur autẽ aliquando ad pronitatem, vel deſiderium delinquentium: nam quædam peccata ſunt, ad quæ magis homines inclinantur, quam ad alia, & vt ne ferantur in illa, lex ponit maiores punitiones circa talia delicta, quàm circa alia, vel quia quædam ſunt peccata, quæ facilius
I aliquis committere poteſt quam alia, quia alia non eſt tantus timor in committendo ſicut ad alia, cum ſit maior oportunitas, verbi gratia. In furando facilius poteſt aliquis furari pecora, quæ in agris manent, quam aurũ, vel argentum, quod eſt in arca reconditum: maxime ſi vult furari pecora per noctem, nã ad hoc modi ſunt multi, & valde faciles, qui non ſunt ad furandum aurum, vel argentum reconditum in arca: quanto ergo maior pronitas eſt, tanto crimina magis puniuntur, vt homines magis exterreantur ab eis, quia ergo boues, & oues facilius furto auferũtur, quam domeſticæ res, datur pro eis quadruplum & quintuplum, pro alijs autem rebus ſolum duplum. Et quia adhuc in furando
K iſta animalia in agro, eſt quidã modus, quo omnia poſſunt faciliter furto ſubtrahi, ſcilicet exterrendo ea, & faciendo fugere in diuerſas partes, vt paſtores nõ poſſint colligere illa, & incidant in manus diripientium, ideo leges humanæ infligunt maiorem pœnam iſtis, quam cæteris furibus pecorum, & vocat eos abigeos ab abigendo, ideſt diſpergendo, vel fugere faciendo, vt dicitur Gen. 15. cap. Deſcenderuntque volucres ſuper cadauera, Abraham autem abiebat eas. De his digeſtis de crimine abigeanus. Etiam quia furari per noctem pecora facilius eſt, quam per diem ideo leges humanæ atque canonicæ maiorem pœnam poſuerunt furantibus de nocte pecora, quam per diem: nam fures nocturni pecorum, qui vocantur nocturni depopulatores agrorum non gaudent immunitate Eccleſiaſtica, dato quòd non ſit publici latrones, ſicut alij malefactores, vt patet extra de immunitate Eccleſiarum in capitulo, inter alia. ibi duas perſonas excludit ab immuni-

Interdũ in imponenda pœna lex nõ reſpicit æqualitatem damni, ſed inclinationẽ, & voluntatẽ peccare volentiũ

Gen. 15.

Leges impoſuerũt pœnã furantibus pecora de nocte per diẽ.

Reſpõſio ad ſecũdum dubium

tete

tate Eccleſiaſtica, ſcilicet publicos latrones, & nocturnos depopulatores agrorũ. de his habere C. quãdo liceat ſine iudice ſe vindicare l.3. Ad ſecũdum dubium, ſcilicet quare reſtituuntur quinque boues pro vno boue, & quatuor oues pro vna oue, Reſpondetur quod ſecundum quod dictum eſt ſæpe, & aliqualiter declarauimus ſupra 20. cap. leges humanæ, & diuinæ datæ ad relationem actuum humanorum interdum ſunt tales, quod ſic ratio naturalis determinat faciendum, vt ipſæ ſanciuor, & tunc habeot magnam cognationem cũ iure naturali. Aliquando autem ſunt pure a volũtate inſtituentium: imò quòd videtur repugnare quæri in eis rationem, ſicut eſt in præfixionibus terminorum.: nam nõ eſt maior ratio, quare ponatur talis terminus, quam talis, vel in valoribus rerum de lege diuina. Pa-B ret: nam vt habetur præcedenti cap. quando bos cornupeta, quem dominus ſuus cognoſcebat eſſe cornupetam, occidit aliquem ſeruum, vel ancillam, mandatur quòd dominus bouis cornupetæ ſoluat 30. ſiclos: manifeſtum eſt ergo, quod cum ibi non taxetur valor ſerui, vel ancillæ, ſed pro quolibet deotur 30. ſicli, ſiue modicum valeat, ſiue multum, quod non eſt maior ratio quare dantur 20. ſicli quàm 31. vel 29. Et ſic in redemptione hæreditatum, quæ ſanctificantur domino, & in redemptione hominum virorum, atque fœminarum: nam maſculus 20. anni vſque ad 60. dat. 50. ſiclos: ſi eſt a quinto anno vſque ad viceſimũ dat 30. ſiclos, & ſic de omnibus, quæ ponuntur Leui.27. nam nulla omnimo ratio in hęc dari poteſt, imò repugnare videtur, quod detur ratio. Nam qui taxat pretium, debet in aliquo numero certo taxare, ſed de aliqua re appretia-C ta dicemus, quod dato quod aliquis eam vno obolo minus appretiaretur, quòd iuſta eſſet taxatio, vel in vno obolo magis. Non ergo poterit aliquis quantumcunq; ſapiens ſit dare rationem, quare illa res debeat appretiari magis in illo termino, quam modicum vltra, ſcilicet vno obolo, aut modicum infra, ſcilicet alio obolo. Sic etiam in legibus humanis dantur enim ad appellãdum decem dies, manifeſtum eſt, quòd rationabile eſt, vt aliqui dies dentur ad appellandum, ſed quòd dentur decem, & non ſolum nouem, aut vndecim, nulla ratio eſt, nec dari eſt poſſibile. Sic etiam de termino ad præſcribendum aſſignatum, ſiue contra Eccleſia Romanam, ſiue contra perſonas priuatas, ſiue inter præſentes, ſiue inter abſentes. Sic ergo hic, quando, enim aliquis furatur, debet puniri dupliciter, quia pro dam-D no quod agit, & pro culpa: ſatisfit autem damno, cum reſtituitur vna ouis, ſi ablata eſt vna ouis, vel ſi abſtuli vnum florenum, quòd reddam vnum florenum: culpæ autem ſatis fit cum ad ſupra redditur, aut cum furans pro delicto corporali punitur, quia autem in lege veteri, pro nullo furto quis ponitur corporaliter, niſi ſit plus quam furtum, ſicut ſi tollatur de Anathemate, vt fecit Achan, qui tulit regulam auream, & pallium coccineum, & ducentos ſiclos de anathemate Ierico, pro quibus lapidatus eſt cum tota domo ſua, vt patet Ioſue ſeptimo cap. oportebat ergo, quod in quolibet furto imponeret in pœnam delicti aliquid ſoluendum vltra id, quod furto ablatum eſt. Et ſic ſtatuit lex, in quolibet furto ſolui duplum, ſcilicet ipſum, quod furto ſubtractum eſt, & aliquid vltra æquale illi, & quia E vt ſupra diximus, pronius eſt atque facilius furari pecora, ſiue per noctem agros depopulando, ſiue per diẽ, aut noctem pecora abigendo, ergo grauior pęna in his imponi debet, ſed pro quolibet furto duplum imponitur, ergo rationale eſt, quòd pro furto pecorum vltra duplum ſoluatur. Vſque huc ſatis recta ratio determinat, ſed poſtea, quòd magis ſoluatur quadruplum, quam triplum, vel quintuplum magis quam ſextuplũ, ideo in his ſola voluntas eſt pro lege ad præfixionem certam. Licet ad magnum exceſſum, vel defectum recta ratio dari poteſt, ſcilicet quòd ſatis cognoſcat per rationem, quod non debet imponi furanti bouem, quòd reſtituat quadraginta boues, nam hoc eſſet contra omnem rationem, vt pro vno delicto facili tota hominis ſubſtantia tolleratur. Etiam ad defectum ratio

Leui.27.

A dictat non eſſet multum deſcendendum: nam ſi dicat lex, qui furatus fuerit vnum bouem, quòd ſolum reſtituat viuum bouem, & nihil aliud, irrationabile eſt, nam tunc nulla pœna imponeretur pro delicto, quod eſt irrationabile. Item daretur cuilibet audacia, & pronitas ad furãdum, quod valde malum eſt; ergo in hoc ſatis ſe determinat recta ratio, quid debeat fieri, vel quid vitari, ſed poſtquam acceditur ad id quod aliqualiter eſt rationabile, non poteſt ratio noſtra declarare, quare magis ſic hoc quã illud; vt ſi dicatur, quòd qui qui furatus fuerit bouem vnum reſtituat tres, ſatis videtur rationabile, quod etiam dicatur debere reſtitui quatuor boues vel quinque pro vno ſatis rationale eſt, quare autem magis vnum quam alterum, ratio dari non poteſt vlla, nec etiam natura rei appretiabilis dependens ex hominum opinione hoc patitur. Ad tertium dubium ſatis poſſet reſponderi ex dictis, quod in pleriſque horum ſola voluntas eſt pro lege, ſed in hoc rationabilius eſt dare cauſam: nam hoc non eſt quærere de taxatione eorum, quæ reſtituuntur, quod determinari non poteſt ex motiuo rationis magis ad hoc, quàm ad illud: ſatis enim eſt, quòd non talis taxatio contra rationem. Hic autem quæritur quare magis reſtituatur pro boue, quam pro oue, ſiue illa ſint duo pecora, quæ reſtituuntur, ſiue tria, ſiue decem. Et dico quod hoc potuiſſet eſſe propter duo. Primò, quia fortè facilius furto ſubtrahantur boues, quam oues: nam oues magis gregatim paſcuntur, & non poteſt ſic fur tollere eas, quin videat paſtor, ſicut eſt de bobus, qui diuagantur per paſcua, & faciliter ſeducuntur ab C alijs bobus armenti. Vel forte factum eſt, quia maius damnum ſequebatur in furto boum, quàm in furto ouium. Vel quia frequentius furto ſubtrahebantur boues, quam oues, & Deus volebat magis Hebræos ab hoc furto arcere. Aliæ autem cauſæ particulares eſſe poterant reſpicientes ſpecialiter vtilitatem illius politiæ, cui dabatur hæc lex, quæ poterant monere legiſlatorẽ, quas nos neſcimus, nec aliquo modo cognoſcamus ad plenam conditionem illius ſtatus. Ioſephus autem dicit idem eſſe, & obſeruatum fuiſſe apud Hebræos de furto aliorum animalium domeſticorum, quæ communiter paſcuntur in agris, vt de capris, & ſi quod aliud genus pecorum apud eos erat tempore illo. De aſino autem, vel equo, aut iumento, cæteriſq; in hunc modum, non videtur eſſe faciendum ſicut de D boue, aut oue, quia bos, & ouis in campo paſcuntur, & faciliter furto ſubtrahuntur, equus autem, & aſinus, & cætera iumenta in domo tenentur ad quotidiana ſeruitia, ideo non poſſunt ita faciliter ſubtrahi ignorante domino: eiuſdem ergo iuris debent cenſei cum cæteris ſuppellectilibus, pro quibus duplum ſolum reſtituitur, vt patet infra (niſi forte talia in agris gregaliter cuſtodiantur, vt grex æquarum, vel aſinorum, aut porcorum:) nam tunc cum exiſtat eadem ratio, quæ in boue, & oue videbitur eſſe idem ius. *Si effrigens fur.* Supra ponebatur regula de furto principali, ſcilicet boum, & ouium, pro quibus imponitur quadruplum, aut quintuplum: hic autem ponitur regula de furto aliarum rerum, pro quibus ponitur ſolũ, ſcilicet. *Effrigens fur domum.* Cum agit hic de furto, determinat E quendam caſum, vt videatur quando occidere furem eſt homicidium, & quando non. Fur autem ſi non inueniat locum, quò intret ad furandum, interdum frangit portas domus, & interdum parietem aliquem perfodit, de vtroque autem ponitur hic de primo cum dicitur. *Si effrigens fur domum.* Ideſt ſi ſit aliquis fur, qui frangit domum. Dicitur frangi domus cum portæ franguntur, nam parietes domum frangi non dicuntur, ſed diruti, aut ſuffodi: tectum autem etiam frangi non dicitur, ſed detegi, vel nudari, ſicut dicitur Mar. capit. 3. de illis, qui volentes ponere paralyticum ante Chriſtum vt ſanaretur, & non potentes præ multitudine circunſtante aſcenderunt ſuper domum, & nudauerunt tectum, & funibus ligatum ſubmiſerunt paraliticum ante pedes Ieſus: Secundum dicitur. *Siue ſuffodiens.* Ideſt aliquem parietem perforans, vt aditum faciat,

Reſponſio ad dubium 3.

Nota quare maior pro boue quam pro oue reſtitutio fiat.

Mar.3.

faciat, & per hoc etiam intelligitur, cum detegit, aut nudat tectum: nam eadem pœna eſt illi, quia eadem ratio ſubſiſtit. *Et accepto vulnere fuerit mortuus*. Siue moritur immediate, ſiue poſt tres, vel quatuor dies, ſiue quomodocumque. Nam hic non tenet aliqua lex de ſupra poſitis, quia iſte pro ſcelere ſuo quod commiſit, reus mortis eſt, verbi gratia. Si aliquis fur iret ad furandum, & inueniens oſtia clauſa ſubmoueret ea ad aperiendum, vel inciperet aliqualiter frangere, & vexaret dominus occultè a parte interiori, & inter oſtia, aut ab aliqua alia parte domus eum incautum, ſiue nō videntem hic perimat, & idem cum eſt ſuffodiens, aut cum eſt nudans tectum. Nec poteſt tunc obijci domino domus, quòd occidit per inſidias, & quod eſt reus mortis per quandam legem poſitam præcedente capit. ſcilicet ſi quis per inſidias: nam iſte latro, qui ad furandum veniebat, & ſuffodiebat domum, vel effringebat fores, videbatur inſidiari ipſi domino domus, quia in tali hora non conſtabat vtrum ad occidendum, aut ad furandum veniſſet occidere autem inſidiantem per inſidias iuſtum eſt, nec dicitur per inſidias agere. Nam ſicut qui alium manifeſtè impetentem manifeſtè impetit, non eſt culpabilis, ita qui aliquem inſidioſe inuadentem inſidioſè impetit, & occidit non eſt culpabilis. *Percuſſor non erit reus ſanguinis*. Ideſt dominus domus, qui intra erat, vel quilibet alius de domo non culpabitur, nec iudicabitur reus homicidij, & hoc quia non poterat diſtingui vtrum ad occidendum aliquem de domo, vel ad furandum ſolum, aut ad vtrumque veniſſet. *Quod ſi orto iam ſole hoc fecerit*. Ex hoc declaratur præcedens dictum: nam dicebatur, quod non erat reus ſanguinis, qui effractorem, vel ſuffodientem necabat, & non dicebat vtrum in die hoc verum ſit, an in nocte: per hoc autem, quod hic dicitur. *Si orto iam ſole*. Declaratur, quòd iſtud ſuperius dictum tenet verum, cum effractio, aut ſuffoſio ſit per noctem, *Quia ſi orto iam ſole*.

Inſidiantem per inſidias occidere aequū, & iuſtū eſt.

Fures nocturni ſolum occidendi ſunt, diurni nequaquam.

QVAESTIO. III.

QVaſi dicat quando ortus eſt Sol cognoſci poteſt, vtrum ad furandum, vel ad occidendum venit: nam ſi cum armis venit, dicitur veniſſe ad occidēdum quia furi arma per diem neceſſaria non ſunt, cum non intendat ſe defendere, ſed occultè furari, per noctem autem arma ei proſunt, cum non cognoſcatur, & defendere ſe poterit; ſi autem per diem ſine armis venerit, iudicabitur veniſſe ad furandum, & tunc nullo modo occidi debet, quia conſtat nolle occidere dominum domus, vt ſi ducat inſtrumenta ad perfodiendum, vel effrigēdum fores, & non ad pugnandum, aut ſe defendendum; omnia iſta namque fiunt propter dubium, & ſecuritatem. Nam ſi conſtaret, quòd fur non veniebat ad occidendum, ſiue veniret per noctem, ſiue per diem occidi non debebat; ſi autem conſtaret, quòd ad occidendum veniret, licebat domino domus, vel cuilibet exiſtenti in domo, quæ ſuffodiebatur, aut effringebatur, occidere eum, ſed quia iſta non poſſunt plenè conſtare, diſtinguitur ſic ad ſecuritatem ipſorū, qui in domo ſunt. Et ſic ait Auguſt. exponendo iſtam particulam ſuper Exodum, & habetur extra De homicidio, in cap. ſi perfodiens. Intelligitur ergo non pertinere ad homicidium, ſi fur nocturnus occiditur, ſi autem diurnus ad homicidium. Hac eſt, quod ait. *Oriatur Sol ſuper eum, &c.* Quia poterat diſcernere, quod ad furādum, & non ad occidendum veniſſet, ideo non debet occidi, hoc etiam fiebat in antiquis legibus ſæcularibus, quibus iſta eſt antiquiori, impunè ſcilicet occidi nocturnum latronem quoquo modo, diurnum verò ſi ſe defenderit telo, iam erit plus quam fur: leges namque humanæ hoc idem ſanciunt, vt habetur. ff. ad legē aquiliam in l, itaque. §. penultimo, & ff. ad legem Corneliam, de Sicarijs in l. furem. Doctores Hebræi aliter

Auguſt.

F exponunt, ſcilicet quod non ſolum de nocte fures occidendi ſint, ſed etiam per diem, ſi non conſtet vtrum ad furandum, vel occidendum venirent: nam ſicut per noctem homines veniunt inſidioſè ad occidendum alios, ita & per diem, ſicut patet de latronibus, qui interfecerunt Isboſeth intrantes ad eum meridie inſidioſè, vt patet Reg. 4. cap. Et quando obijcitur, quòd in litera dicitur, ſcilicet orto iam Sole hoc fecerit, dicunt, quòd intelligitur, ſi clarum erat ſicut Sol, quòd veniret ad furandum, & non ad occidendum, vtpote, quia erat aliquis cognatus domini domus, de quo nullo modo præſumeretur, quòd veniebat ad faciendum homicidium, ſed ad furandū aliquid pro ſupplenda negligentia ſua. Et iſtum ſenſum ſequitur tranſlatio Caldaica, dicens, quod ſi oculus teſtium vidit eum, ſcilicet ſi ali-

Expoſitio Hebraeorū.

G qui præſentes erant, per quos prohiberi poſſet, ſi veniret ad occidendum, reus erit homicidij, qui occiderit. Dicendum tamen, quòd verus ſenſus literæ eſt ſecundum quòd iacet: nam longa tranſumptio eſt dicere, ſi oriatur Sol ſuper eum, ideſt ſi clarum ſit, quòd venit ad furandum, vel vocare eum furem nocturnium, i. de quo non eſt clarum vtrum veniat ad furandum, vel occidendum, ſed ſit obſcurum ſicut nox: nam ſacra ſcriptura non conſueuit vti talibus Metaphoris: imò nec aliquibus Metaphoris imponendo legem populo, licet aliquando vtatur in Prophetis, quia ibi alia ratio exiſtit, vt declarauimus præcedenti capitulo, maximè, quia leges humanæ ſic ſanxerunt de fure nocturno, & diurno. *Homicidium perpetrauit, & ipſe morietur*. Hoc

H eſt commune, quòd quicumque perpetrauit homicidium, mori debeat, ſed non vocatur homicidium, quęcumque hominis occiſio, ſed ſola iuſtitia. Quando autem ſit iuſtum homicidium, determinat lex, & quia occidere eum, qui de nocte veniebat ad ſuffodiēdum vel effringendum fores iuſtū eſt, non dicitur homicidiū occidere talem hominem, & quia occidere eum cum Sol ortus eſt, iniuſtum eſt, quia cognoſci poterat vtrū ad furandum veniſſet, iudicat lex eſſe homicidium, & hominem patratorem iudicat teneri reum homicidij. Inter cæteras iudiciales leges veteris teſtamenti, quæ ab Eccleſia canonizatæ ſunt, iſta eſt vna; & ponitur tertia in ordine extra de homicidio voluntario, vel caſuali. *Si non habuerit quid pro furto reddat*. Nunc reducit ſe ſcriptura ad legem ſupra poſitam de furto bouū,

Iſta lex ver. teſt. ab Eccleſia canonizata eſt.

I vel ouium: nam poſita illa inſeruerat quandam determinationem dubij de fure, quando occidendo eum ſit homicidium, & quando non. (Quod erat valde commune) nunc reddit ad limitandum, & perficiendum legem ſuperiorem: nam mandabatur ſupra fieri magna reſtitutio, ſcilicet quinque boum pro vno boue, & quatuor ouium pro vna oue: & quia multi tantum reſtituere non poſſent, dubitabatur quid agendum foret, dicitur quòd ſi non habet ad completè reſtituendum, vendi debet pro furto ſuo, vt de pecunijs datis pro ipſo ſoluatur damnum paſſis. Et hoc non ſolū eſt cum aliquis furatus fuit aurum, vel argentum, aut quamlibet aliam rem, quam reſtituere non valet. Etiam non ſolum intelligitur in furto, ſed in quolibet alio damno dato, vt ſi incenderit agrum ignoranter, vel ſi aliquis lædat agrum, vel vineā, aut

Quando aliquis non habebat quid reſtituere pro furto, vendi debebat.

K in alijs caſibus, qui infra ponuntur: ſemper namque cum ſoluere non valeat qui puniendus eſt, pecuniariter vendi debet. *Ipſo venundabitur*. Sciendum quòd hic non fiebat venditio ſimpliciter, ſcilicet quod iſte, qui non poſſet reſtituere venderetur totaliter, ſcilicet pro quantum valeret, ſed vendebatur pro quantitate eius, quod reſtituere tenebatur, vt ſi deberet reſtituere decem ſiclos, & non poſtea, debebat vendi pro decem ſiclis, non quòd daretur ſimpliciter in ſeruum pro decem ſiclis, ſed quod conſideraretur in quanto tempore mereretur iſte pro ſuo ſeruitio decem ſiclos reſtituere, & tanto tempore ſeruiat.

Qua-

Qualiter venditio fieri debebat, cum furans Hebræus non haberet, unde ſolueret.

QVÆSTIO IIII.

SEd adhuc conſiderandum circa hoc, quòd differentia erat, vtrum iſte, qui furaretur, erat Hebræus ex natiuitate, & deſcenſu a Iacob, aut erat conuerſus de gentilitate. Si erat Hebræus, non poterat vendi ſimpliciter, ſcilicet, quod venderetur, vt ſeruiret tota vita ſua: nam ſolum vſque ad ſeptimum annum remiſſionis vẽdebatur, & tunc liberabatur: ſi ergo Hebræus furaretur, aliquid, quod non poſſet reſtituere, primo vendi debebant omnia ſua, quia non ſufficerent manentibus adhuc quatuor, vel quinque ſiclis ſoluendis, B debebat vẽdi Hebræus pro illis ſiclis, & ſic iſti ſicli valent tanti quanti ſeruitium vnius anni, vendebatur Hebræus ſolum pro vno anno, & ſi pro duobus, ſufficiebat pretium illarum ſiclorum, vendebatur duobus annis, & ſic augendo, vel diminuendo quantitatem pretij, quod furans reſtituere debebat, augebatur vel minuebatur tempus ſeruitij. Si autem tantum eſſet pretium reſtituendum pro quo neceſſarium eſſet ſeruitiũ vſque ad annum remiſſionis, vendebatur vſque ad annum remiſſionis. Si autem tantum eſſet pretium, pro quo non ſufficeret ſeruitium vſque ad annum remiſſionis, non poterat vltra vendi ad maius tempus, dato quòd furatus fuiſſet decem mille ſiclos, & nullum poſſet reſtituere. Etiam enim ſi tota vita ſua ſeruiendo non poſſet ſatisfacere, non poterit cogi ad vlteriora, C niſi vt vendatur vſque ad annum remiſſionis: nam iſtud erat priuilegium Hebræorum, quod non poſſent vendi ſimpliciter. Si autem eſſet conuerſus de gentilitate furans, & non poſſet reſtituere vendebatur ſed differt ab Hebræo, quia iſti conuerſi de gentilitate poterant vendi ſimpliciter in totam vitam, & tranſmitti ad poſteros iure hæreditario, vt patet Leui. vigeſimo quinto. Debebat ergo fieri in hoc, ſicut in Hebræo quantum ad hoc, quod ſi id, quod non poſſet reſtituere, valeret tanti quanti ſeruitium vnius anni ſolum, venderetur pro vno anno, ſi valeret ſeruitium duorũ annorum, pro duobus annis, & ſic augendo, vel diminuendo pretium reſtituendum, & tempora ſeruitij. Si autem pretium reſtituendum tantum eſſet, vt æquipararetur valori illius hominis venditi ſimpliciter, D debebat vendi ſimpliciter, ſcilicet per totã vitam ſuã, ſcilicet, quod forte ſi venderetur iſte conuerſus ad iudaiſmum ſimpliciter, & valeret quinquaginta, vel ſexaginta ſiclos, ſi damnum quod reſtituere nõ poterat, eſſet ſexaginta ſiclorum, vendebatur ſimpliciter, id eſt pro tota vita ſua, & dato quòd damnum reſtituendum eſſet mille ſiclorum, quibus non valet iſte ſeruus venditus, nec alij decem ſerui, nihil poterit ei vltra fieri, quia nihil eſt quod fiat, niſi quod aut occidatur, aut vendatur ſimpliciter. Sic enim multoties accidit, vt aliquis non poſſit ſuſtinere pœnam debitam, verbi gratia ſi quis hominem occiderit debet occidi: ſi autem quis totam vnam ciuitatem incenderit, & vniuerſos occiderit deberet decies milleſies mori, ſed repugnat E ſibi talem pœnam pati: nam impoſſibile eſt eum plus quam ſemel mori. Quia autem iſta determinatio, ſcilicet quòd non potens reſtituere debeat vendi, referatur ad legem ſuperiorem de furto, & ouis, patet quia immediate ſubiungitur, quando bos, vel ouis, aut aſinus furto ſubtractus apud furem inuentus eſt. *Si inuentum fuerit apud eum.* Id eſt apud furem, *Quod furatus eſt viuens.* Id eſt ſi bos, aut aſinus, vel ouis, quam furatus eſt reperiatur viuens, ſolum reſtituet duplum: & licèt ſuperior determinatio intelligatur de omnibus furtis, ſcilicet quòd quodcumque fur non poteſt reſtituere, ſiue bouem, ſiue ouem, aut argentum, & aurum ſublatum, debeat vendi, iſta determinatio ſolũ intelligitur de furto animalium: nam dicitur, ſi repertum fuerit viuens: res autem aliæ præter animalia, nõ ſunt viuens, in alijs autem quandocumque conſtet de

Quid agendum, cum furans non habẽt, vnde reddere ret, de gentilitate conuerſus eſſet e Leui. 25.

A furto, ſiue rem apud ſe teneat, ſiue vendiderit, aut deſtruxerit. ſolum duplum reſtituet. *Siue bos, ſiue aſinus, ſiue ouis.* Ex hoc manifeſtè patet, quod ſupra dicebamus, ſcilicet quòd non ſolum tenet illa lex ſuperior de reſtitutione quadrupli, aut quinrupli de boue, & oue, ſed etiam de alijs animalibus, ſcilicet aſini, quia hic ponuntur aſini, & dicitur, quòd ſi inueniũtur apud furantem adhuc viuentes ſolum duplũ reſtituet: ergo ſi non inuenirentur apud eum, quia vendiderat, ſiue quia occidit, ipſe ſoluet quadruplum, vel quintuplum, ſecundum legem ſupra poſitam. Et quod dicitur de aſinis, intelligendum eſt de equis, & mulis, atq; de camelis cæteriſque ſimilibus, & hoc ſolum eſt, quando iſta animalia in agro paſcuntur gregaliter, ſecus autem ſi in domo ſint vt iumenta, quæ in domo conſeruã B tur ad quotidiana ſeruitia; nam eiuſdem iuris cenſentur. Et contra ſuppellectiles domeſticæ, Ratio diuerſitatis ſupra poſita eſt, quia domeſtica animalia, quæ domi conſeruantur non poſſunt ita cito furto ſubtrahi, ſicut ea, quę morantur in agris (duplum reſtituet.) Supra mandabatur, quod ſolueret quintuplum pro boue, & quadruplum pro oue; hic autem pro quolibet eorum ſolum duplum reſtituitur, quia non præſumitur ita male contra furem, ſi rem viuam apud ſe teneat, ſicut ſi vendiderit, aut occiderit: nam ſi apud ſe teneat adhuc præſumptio eſt, quòd forte reducere velit ad dominum ſuum, & pro hoc minus punitur. Si autem occiderit animal, vel vendiderit, manifeſtum eſt, quod nõ habebat animum reducẽdi ad dominum ſuũ, ideo magis punitur. *Si læſerit quiſpiam.* Supra regula C batur concupiſcibilis circa furtum ad euitandum illud, & puniendum ſi fieret, hic agitur de alio, quod eſt quaſi furtum, licèt communiter non vocetur furtum, ſed damnum datum, vt ſi quis depaſcatur agrum, aut vineam alienam. *Si læſerit quiſpiam.* Iſta læſio intelligitur, quòd quis depaſcatur cum iumento ſuo aliena prædia, vel conculcet pedibus animalium tranſeuntium, aut quadrigarum, quia tunc ſolum perditur quędam pars fructuum, & non ipſa poſſeſſio; ſi tamen aliquis incendat alicuius poſſeſſionem, ſiue vineam, ſiue ſegetes, non ſolum mereretur reſtituere æquale, ſed forte, quòd moreretur: nam magna diuerſitas eſt inter iſtum caſum, & eum qui ponitur in litera. Nam cum quis depaſcitur agrum alterius cum iumẽto ſuo, aut lædit pedibus animalium, vel quadrigarum tran- D ſeuntium, agit propter vtilitatem ſuam, ſcilicet vt iumenta ſua ibi paſcantur, vel forte, quia non erat ei aliqua via ita breuis, & conueniens, ſicut per agrum alterius, & non fit hoc animo nocẽdi domino agri, ſed animo lucrandi, vel non laborandi. Cum autem aliquis incendit ſegetes alterius, vel vineam, aut eradicat, non fit animo lucrandi, quia ipſe, agit nihil inde lucratur, ſed fit animo nocendi, ideo multum eſt culpabilis. *Agrum, vel vineam in paſcendo.* In paſcendo ſegetes agri, vel conculcando eas pedibus tranſeundo, ſiue in vinea tollendo botros vuarum, vel agreſtarũ. Et ſicut dicit de iſtis, ita de omnibus alijs de generibus poſſeſſionum proferentium fructum, vt ſi quis oliueta alterius læſerit, vel pomaria conſita in agris, vel hortos vallatos, & omnia ſimilia, quæ poſſunt reduci ad E vineam, vel ſegetem ſiue agrum. *Et dimiſerit iumentum ſuum, vt depaſcatur aliena.* Iſte eſt caſus diſtinctus a ſuperior: nam ſuperior eſt cum quis ponit iumentũ ſuum in agro alicuius, vt paſcatur in eo, vel quia tranſit cum iumentis ſuis, vel quadrigis per agrum alienum, & aliquid conculcat. Hic autem eſt cum dominus iumenti non ponit iumentum ſuum determinate in aliqua vinea, vel agro, ſed dimittit illud, & vadit in aliquam vineam, vel agrum; nam tunc non videtur adhuc tantum culpabilis, ſicut cum determinatè ponit in agro, vel vinea alterius. *Quicquid optimum habuerit in agro ſuo, vel in vinea pro damni æſtimatione reſtituet.* Scilicet hunc agrum, quia tunc exiſtimabitur quãtum nocuit depaſcendo agrum alterius, & quantum fuerit, & aliquid amplius in pœnam tolletur ab eo. Tollitur autem de optimo, quod eſt in agro, vel vinea,

Lex iſta, quæ datur de boue, aſino, & oue, intelligitur de cane, mulis, & camellis, & cæteris ſimilibus animalibus.

Aliter puniendus eſt quis agrũ alterius lædit depaſcẽdo, aliter vero cum incẽdit.

nea, vt ſic ipſe læſus doleat, & iterum ſimilia non committat. Non tamen debet tolli quidquid optimum eſt in agro eius, qui læſit: nam forte nocumentum fuit paruum, & lædens multum optimum habet in agro ſuo, nõ debet tolli quidquid optimum eſt, quia valde tunc puniretur, forte ad centuplum, vel millecuplum: ſed tantum quantum læſit, & aliquid plus pro pœna. Et patet, quia dicitur, quidquid optimum in agro ſuo, vel vinea habuerit pro damni exiſtimatione, id eſt quantum fuerit iudicatum damnum, tantum tolletur de optimo, quod eſt in agro lædentis: ſi autem iſte nocens non habuerit agrum, ſoluat æſtimationem in pecunia, vel in alia re, & ſi forte non haberet vnde ſolueret deberet vendi. *Si egreſſus ignis*. Supra ponebatur regula circa nocumenta, quæ voluntarie inferuntur, hic ponitur de eis, quæ per accidens, ſiue ex negligentia debitæ prouidentiæ fiunt. Si egreſſus ignis. In hoc ſignatur, quòd iſtum damnum factum per ignem, non fuit factum ex voluntate ponentis ignem: nam non dicitur, ſiquis incenderit ſegetes ſtantes, aut aceruos frugum, ſed ſi egreſſus ignis, id eſt ſi ignis accenſus ab aliquo in loco, vbi nocebat, poſtea ex ſeipſo egrediatur in aliquid vlterius, & inferat damna, quæ ſequuntur. *Inuenerit ſpicas.* Quia ille ignis acceſſit ad ſpicas. *Et comprehendit aceruos frugum.* Scilicet quia fruges erant iam collectæ, quia demeſſuerant eas meſſores, & congregauerant in aceruos, & ſic facilius comburi poterant. *Vel ſtantes ſegetes.* Dicuntur ſegetes ſtare, quando nondum demeſſuerunt eas meſſores, ſed ita manent in agris, vt natæ ſunt. Et vocantur hic aliquando ſegetes, & aliquando fruges. Vocantur fruges a fruendo, quia illis fruimur, ſcilicet quia delectamur in eis comedendo eas, & vtendo ad ſanitatem. Segetes dicuntur a ſerendo, quia ſeruntur, vt naſcantur, cùm ergo demeſſæ ſunt, iam fruges vocantur, quia ſolùm ad fruẽdum illis aptæ ſunt. Cum autem ſtant in agris ſegetes vocantur, quia ſunt eo modo, quo ſatæ ſunt, & natæ: quomodocunque ergo ignis comprehendat iſta, ſiue iam demeſſas fruges, ſiue ſtantes ſegetes, ſemper tenetur reddere æſtimationem damni, *Reddet damnum qui ignem ſuccenderit.* Sic eſt enim, ſcilicet ſi aliquis voluerit agrum ſuum purgare ad ſerendum, vt communiter faciunt agricolæ in Auguſto tranſacto tempore meſſis ad ſerendum comburunt reliquias palearum ſegetis, vt aptior ſit ager, & in illa accenſione præter intentionem incendentis egreditur ignis, & cõprehendit ſegetes alienas, vel aceruos frugum, & non ſolùm hoc, ſed quidquid alterum fuerit, vt ſi fuerit vinea, aut Oliuetum, aut pomaria, vel alia arbuſtorum genera, vel hortorum: nam tunc tenetur ille, qui incendit ignem de toto damno dato, quæ valet: ſi tamen adhibuit diligentiam quantam debuit rationabiliter non tenetur. Cùm daret operam licitè rei, & de contingentibus nihil omiſit, vt .ff. ad legem aquiliam in l. qui reddit §, in hac. & extra de iniurijs, & damno dato. capitulo, ſi culpa tua. Si autem non adhibuit diligentiam quantum debuit tenetur, vt patet in locis vbi ſupra: oportebat autem, vt inquireret vtrum dies ille ventoſus eſſet: nam cùm ventus in impetu eſt, faciliter rapitur flamma ad aliquem locum, dato quòd nihil ſit intermedium, per quod labatur. Etiam quia ventus concitat ignem flando, ſicut nos noſtro flamine ſuſcitamus. Dato ergo, quòd omnem aliam diligentiam adhibuerit: ſi tamen in die ventoſo accendit ignem, tenetur de damnum aliquod inferret. Debuit etiam cauere, ne in loco ventoſo hoc fiat: nam ſunt quædam loca ita diſpoſita ad ventum, quod etiam ſi non ſit dies ventoſus viget ibi ventus, & in talibus locis accendere ignem periculum eſt. Debet etiam cauere, qui accendit ignem, ne in circuitu agri, qui comburitur, ſiue nemoris ſit aliquid continuum cremabile. Primò namque debet omnia talia tollere, & tunc securè incendet ignem, aliàs magnum periculum eſt. Adhibitis autem iſtis diligentijs, & alijs, quæ videri poſſunt iudicio virorum prudentum, & in hoc expertorum, nõ tenetur incendens ignem de damno, ſi quod a caſu euenerit, vt puta ſi incenſo igne aliquod animal pilluſum,

Fruges, & ſegetes vnde dicta. & quò diffe rant.

Adhibitis diligẽtijs, quæ videntur dicio virorum prudẽtũ non tenetur incendẽs ignẽ de dãno.

F aut ſetuſum veniret, & incenderentur comæ eius, & intra ſegetes, vel arbuſta incenderet ea, non tenebatur incendens ignem de damno dato, quia penitus erat præter eius intentionem, & adhibitis omnibus diligentijs non tenebatur. Sic autem fecit Samſon Philiſthæi, vt patet Iudi. 15. c. nam accepit vulpes trecentas, & alligauit caudas earum ad caudas, & ſuccedit eas, quæ confeſtim perexerunt in ſegetes Philiſthinorum, quibus ſuccenſis comportatæ iam fruges, & adhuc ſtantes in ſtipula concrematæ ſunt intantum, vt vineas quoque, & oliueta flamma conſumeret. Iſta lex tenet, cùm quis incendit ignem aliquem ad vſum conuenientem, ſcilicet ad purgandum agrum ſuum, vel ad incendendum montes, vt daretur locus agriculturæ, & non intendebat lædere ſegetes aliorum, vel vineas, aut aliquid alterum.

G Si autem aliquis incenderet ad deſtruendum, capitaliter puniri deberet, ſicut incendiarij domorum: nam ſecundum iura canonica in pœnitentiali Romano decretum eſt, vt qui domum voluntariè incenderit, vel aream alicuius, & ſic de alijs rebus, omnia incenſa, & ablata reſtituere debet, & pro peccato tres annos pœnitere, vt patet extra de iniurijs, & damno dato. capitulo, ſiquis domum. Secundum leges ciuiles alia pœna imponitur, ſecundum quòd qui doloſe egerit comburatur, ſicut domos, aut areas concremauit, vt patet digeſtis de incendio, & ruina in l. qui ædes. Si autem non egit in dolo, ſoluit omnia damna infra annum in quadruplum, & poſt annum, vt patet digeſtis eo. titu. in l. j. Iſta lex inter cæteras ab Eccleſia canonizatas eſt vna de iudicialibus, quæ ſunt in veteri teſtamento, & habetur

H de iniurijs, & damno dato quarta in ordine. In lege autem ſuperiori, cum quis depaſcitur agrum alicuius, etiam ſi voluntariè agat, non imponitur tanta pœna: nam ſoluit æſtimationem damni, vel abſoluitur dominus ſi det animal pro damno, vt patet extra de iniurijs & damno dato. capitulo, ſi culpa tua. Et hoc eſt, quia non eſt magnum damnum ſic depaſcendo, vel conculcando: nam ſolum perditur quædam pars fructuum: ſubſtantia autem poſſeſſionis manet: cum autem aliquid comburitur, tota ipſa res perit, maxime quia primum, ſcilicet depaſci fit animo lucrandi ſolum, & non iniuriandi: comburere verò fit animo deſtruendi. Iſta etiam lex inter cæteras ab Eccleſia canonizatas habetur extra de iniurijs, & damno dato. Et eſt quarta

I in ordine.

Aduerte pœnã militũ qui voluntariè incẽdunt ſecundum leges canonicas.

Si quis commendauerit amico pecuniam, aut vas in cuſtodiam, & ab eo qui ſuſceperat furto ablata fuerint; ſi inuenitur fur, duplum reddet. Si latet fur, Dominus domus applicabitur ad deos, & iurabit, quòd non extenderit manum in rem proximi ſui, ad perpetrandam fraudem, tam in boue, quam in aſino, & oue, ac veſtimento, & quicquid damnum inferre poteſt. Ad Deos vtriuſque cauſa perueniet, & ſi illi iudicauerint, duplum reſtituet proximo ſuo. Si quis commendauerit proximo ſuo bouem, aſinum, ouem, & omne iumentum ad cuſtodiam & mortuum fuerit, aut debilitatum, vel captum ab hoſtibus, nulluſque hoc viderit,

iuſiurandum erit in medio, quòd non extenderit manum ad

K *rem proximi ſui. Suſcipietque dominus iuramentum, & ille reddere non cogetur. Quòd ſi furto ablatum fuerit, reſtituet damnum domino. Si comeſtum à beſtia, deferat ad quod eum occiſum eſt, & non reſtituet. Qui a proximo ſuo quidquid horum mutuo poſtulauerit, & debilitatum aut mortuum fuerit, domino non præſente: reddere compelletur. Quòd ſi in præſentiarum dominus fuerit, non reſtituet, maxime ſi conductum venerat pro mercede operis ſui.*

xj. q. j. c. ſacerdotibus, ie. d. c. conſtã & c ſuſcipitis.

Luca. 6.

36. qu. 2. 5. sτια.

Siquis commendauerit. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet contractatio rei alienæ nobis non commiſſæ, & diuiditur in quatuor partes ſecundũ quòd aliquid quadrupliciter committitur alteri: primo modo per modum depoſitionis, ſecundo per modum mercedis, aut penſionis, tertiò per modum mutationis, quartò per modum locationis. Secunda ibi. *Siquis commendauerit proximo ſuo*. Tertia ibi. *Qui a proximo ſuo*. Quarta ibi.

Quod

A *Quod ſi in præſentiarum.* Circa primum. *Si quis commendauerit amico pecuniam.*

QVAESTIO V.

Hoc eſt per modum depoſiti, & patet; nam hæc proprie dicit iſtud verbum commendare, ſcilicet, committere curæ alicuius, vt cuſtodiat res ſibi traditas: etiam quia dicitur amico ſuo. Nam rari ſunt niſi valde ſimplices, qui pecuniam commendarent deponendo apud aliquem, qui eorum amicus non eſt. *Pecuniam.* Scilicet, monetam: nam hoc eſt, quod maxime in cuſtodia alicuius deponitur, quia pecunia multum diligitur, & à multis inquiritur, quia pecuniæ omnia obediunt, vt patet Eccleſiaſtes 10. cap. & cito perditur niſi diligentius recondatur. *Aut vas.* Si vas aureum, B vel argenteum: nam vaſa fictilia pauca deponuntur, cum modici valoris ſint: ſi tamen deponantur, eadem lex, quæ datur de vaſis aureis, dabitur de luteis, atque fictilibus, & per iſta intelliguntur cetera, quæ deponuntur, vt maſſa auri, vel argenti, quæ nullo ſigno, aut fabricatione ſculpta, vel marcata ſunt, eodem modo deponuntur veſtes pretioſæ, aut cetera in hunc modũ, de quibus omnibus eadem lex ſeruanda eſt; Scriptura tamen expreſſit ea, quæ minora erant, & quæ communius apud aliquos deponuntur in cuſtodiam, ſcilicet, deponendo apud eum, vt maneat per aliquod tempus reconditum. Et per hoc excluduntur alij modi committendi rem alicui, ſcilicet, locando, aut pro cuſtodia mercedem dando, aut mutuando eo modo, quo loquitur Scriptura C infra. *Et ab eo qui ſuſceperat.* Id eſt, ab illo, qui ſuſceperat ad cuſtodiendum. *Furto ablata ſunt.* Scilicet, quod poſtquam aliquis depoſuit rem ſuã apud alterum, fur venit, & furto abſtulit res de domo depoſitarij. Et ille ablatiuus, ab eo, non tenetur ibi in natura cauſæ efficientis, ſed in natura termini à quo, ex vi receſſus: nam ſi teneretur ille ablatiuus in natura efficientis eſſet ſenſus, quod ab illo, qui ſuſceperat depoſitum, furto ablatum eſt, id eſt, quod ipſe depoſitarius, qui cuſtodiebat res, furatus fuit res depoſitas, & dicit illas eſſe ab altero furto ſubtractas. Sed hoc non conuenit litteræ: nam ſi littera ſupponeret res depoſitas ab ipſo depoſitario eſſe acceptas furtim, & negatas, quia dicit alium fuiſſe furatum, non faceret diſtinctionem, quæ fit infra, cum ponitur, quòd ſi inuenitur fur duplum reddet, & ſi non in- D uenitur, faciet depoſitarius iuramentum: nam cognito, quod depoſitarius apud ſe rem depoſitam cuſtodiuit, non oportet vlteriorem fieri inquiſitionem, ſed tenetur ille ablatiuus, ab eo, in natura termini à quo, ex vi receptionis, vel receſſus. Nam ab ipſo, qui rem depoſitam tenet, id, quod depoſitum erat, furto ablatum eſt, ſcilicet, per aliquem qui ei furatus fuit res depoſitas. Et tamen ſciendum, quod non ponitur hic hoc tanquam iure ſic ſit, nec vt illud præſupponit ſcriptura, ſed quia ſic dicitur, ſcilicet, quòd aliquis rapuit res depoſitas ab eo, qui ſuſcepit eas depoſitas: nam ſi hoc præſupponeretur, quod aliquis rapuiſſet res depoſitas de domo depoſitarij, non oporteret fieri ea, quæ infra ponuntur, immo nullo modo deberent fieri, ſcilicet, quòd ſi non inueniatur fur, quod depoſitarius, ſcilicet, ille cuius cuſtodiæ res E commiſſæ ſunt, ducatur ante iudices, & iuret, quòd non extendit manum ſuam ad res proximi ſui: nam hoc fit in dubium, cum ſuſpitio aliqua eſt, quod ipſe depoſitarius res furatus eſt, & ſic ponitur iſta litera. *Et ab eo, qui ſuſceperat furto ablata ſunt.* Id eſt, quod ille, qui tenet res depoſitas dicit, quòd res ab eo, id eſt, à domo ſua furtiuè ablatæ ſunt, & ignorat, quis tulerit, & hoc ſiue verum ſit, ſiue non: & tunc ipſo dicente res fuiſſe furto ablatas, fit iſta inquiſitio, quæ ponitur in littera. Poteſt autem ſatis vere dici, ſi velimus, quòd iſta littera præſupponat res ſubtractas eſſe ab eo, qui depoſitas res ſeruat: nam cum ipſe negat ſe habere tales res, & dicit eas furto ablatas, iam furto ablatæ ſunt, quia ab ipſo, qui depoſitarius eſt iam ablatæ ſunt; nam ſi aliquis tulerit ab eo iſtas res depoſitas, furto ablatæ ſunt: ſi autem ipſe eas furtim occultauerit, & negat,

A non egit hoc inquantum depoſitarius, ſed inquantum fur, ideo quocumque modo à depoſitario res ablatæ ſunt; magis tamen videtur primus ſenſus: nam lex non curat de formalitatibus, vel reduplicationibus: ſi.n. ipſe, qui eſt depoſitarius, teneat pecuniã depoſitam, ſiue teneat eam, vt depoſitarius, ſcilicet, confitendo ſe tenere illam, ſiue teneat vt fur, negando ſe tenere, dicunt iura eum tenere. *Si inueniatur fur duplum reddet.* Nam depoſitarius dixit eſſe ſublata furto. Si aũt inueniatur fur, & comprobatur depoſitarium dixiſſe verum, fur reddet duplum eius, quòd furatus eſt ipſi domino, qui depoſuit rem: depoſitario autem nihil reddet, quia non acquiritur ſibi in hoc aliquod ius, & iſtud duplum eſt, quia res furto ſublatæ non ſunt boues, aut oues, aut cetera pecora. Nam tunc fieret ſecũdum illam legem ſu- B periorem de eo, qui furatur, & occidit, aut vendit bouem, aut ouem: nã pro oue quattuor, & pro boue quinque reſtituet. Si autem nondum vendidiſſet, aut occidiſſet, ſoluebat ſolum duplum, vt patet in lege præcedenti. Si effringẽs fur domum. In omnibus autem aliis rebus tenetur regula generalis, quod duplum reſtituatur qualitercumque ſe res habebat, & ideo ſine aliqua diſtinctione dixit duplum eſſe ſoluendum.

Depoſitum penes aliquem ſtans tripliciter ſubtrahitur.

QVÆSTIO VI.

C Conſiderandum autem, quod id, quod penes aliquem depoſitum eſt, ſubtrahitur tripliciter. Aut ab aliquo extraneo, qui furatur illud de domo depoſitarij, aut ab ipſo depoſitario, aut depoſitore, i. ab ipſo, qui rem ſuam penes alterum depoſuit. Si autem ab alio auferatur, & inueniatur fur ſoluet duplum, ſicut in littera dicitur. Si autem ipſe depoſitarius acceperit, quia concupiuit rem illã, & retinuit penes ſe, dixit q. furto fuiſſe ſublatam, tunc verò non inuento fure accipitur iuramentum à depoſitario vtrum extenderit manum ſuam ad rem depoſitam, & ſi iurauerit ſe non extendiſſe abſoluetur, vt patet in littera. Si autem timore iuramenti poſt litem conteſtatam, & aſſerto, quod alius furto ſubtraxit, confeſſus fuerit ſe accepiſſe res (licet littera de hoc nihil dicat) videtur quod duplũ ſoluere debeat per regulationem omnium furantium, qui duplum reſtituũt. Iſte D autem fur eſt, quia negauit res depoſitas, non quidem negando fuiſſe penes eum depoſitas, ſed aſſerendo furto fuiſſe ſubtractas. Si aũt negauerit, & poſtea dñs, qui depoſuit penes eum res ſuas per teſtes probet non fuiſſe ab eo ſubtractas, vtputa ſi perhibetur, quod adhuc in domo eius ſint, deberet quidem multũ puniri. Primò, quia res depoſitas negauit apud ſe eſſe, aſſerẽs furto ablatas. Secundario, quia iurauit ſe nõ extendiſſe manum ſuam ad eas, & iurans mentitus eſt, & ſic erat duplex pęna, vna tanquam periuri, alia vt furantis: littera tamen ſolum ponit eum debere ſoluere duplum, cum infra dicitur, & ſi illi iudicauerint duplum reddet proximo ſuo. Et fortè alia imponebatur ei pro periurio, de qua non agitur hic, quia ſolum intenditur de pęna furantis. Interdum autem depoſitor, ſcilicet, ille, qui depoſuerit E res penes alterum, furatur eam reſpiciens locum, vbi depoſitarius cuſtodit eam, & poſtea clam tolit eam: ſic namque interdum fit cum dominus appetit lucrari. Et hoc fortè, quia videtur, quod in tali furto non deponetur præſumptio de illo, qui rem cuſtodiendam tradidit. Sic enim fecit Caius Marius Romanus Conſul, qui ſepties fuit Conſul: nam cum tempore quinti conſulatus ſui contra Gallos Ciſalpinos pugnaſſet, venit ad ciuitatem Toloſanam obſidens eam, & à Principe ciuitatis illius centum millia pondera auri de templo Apollinis extracta ſuſcepit, cumq. mitteret ea in Maſſiliam, quia Romani in terra illa Francorum amicos nullos habebant, ipſe Marius diſſimulato habitu cum quibuſdam de ſuis hoſtiliter inuaſit eos quibus argentum, & aurum commiſſa fuerant, & vniuerſa ſibi accipiẽs eorum portitores (ne res cognita foret) gladio transfixit, nullum

Caius Marius Rom. Conſul furatus eſt depoſitum Romanorum.

vitæ

vitæ relinquens ſuper quo habita aliqua alia ſuſpitione de eo magna Romæ poſtea cõtra eum quæſtio ventilata eſt. Cùm autem tale acciderit, ſcilicet, ſi ipſe depoſitarius probet per teſtes contra depoſitorem, quòd ipſe ſubripuit res, quas depoſuerat, & apud ſe continet, littera nihil diſpoſuit agendum. Videtur tamen, quòd ipſe teneatur ſoluere depoſitario duplũ eius, quod abſtulit. Nam fur verus eſt, cùm de domo depoſitarij res latenter abſtulerit. Etiam quia ipſum depoſitarium vexabat pertrahens ad iudicium, & inquietans, faciensq́. ab eo accipi iuramentum, & forte faciens cauſari de illo aliquam opinionem, aut ſuſpitionem. *Si latet fur, dominus domus.* Id eſt, ſi dominus domus non poteſt inuenire furem: nam cùm furem inuenit ipſe liberatus eſt, & fur duplum ſoluit, vt ſupra patuit. *Applicabitur ad Deos*. id eſt, dominus domus, qui eſt depoſitarius, de cuius domo res ablatæ fuiſſe dicuntur, ducetur coram Iudicibus, ſcilicet, quòd depoſitor citabit eum, & comparebit, & petet depoſitor ab illo rem, quam penes eum depoſuit: ipſo autem reſpondente eam furto ablatam, nec inuenit latronem, iurare cogetur.

Quare Iudices Dij vocantur.

QVAESTIO VII.

VOcantur iſti Iudices Dij, quia loco Dei ponuntur ad dirimendum litigia: nam iudicium illud ad Deum pertinet, & quia Deus nõ communicat tali modo cum hominibus, tradit iudiciũ hominibus, vt quidam per alios iudicentur tanquam Deus iudicaret: ſic enim dicitur Deuter. 1. cap. Nec accipiatis cuiuſquam perſonam, quia Dei iudicium eſt, id eſt, eſtis poſiti Iudices loco Dei. Rectè ergo Deus dicitur, qui vices Dei gerit in aliquo. Et ſic vocantur Iudices Dij, vt patet cap. præced. cum dicitur, quòd ſi dixerit ſeruus, diligo dominum meum, & vxorem meã ac liberos meos, non egrediar liber, offeret eum dominus diis, id eſt, Iudicibus, ſic etiam patet Pſalm. 81. Deus ſtetit in Synagoga Deorum, & in medio Deos diiudicat. Vbi manifeſtè loquitur de Iudicibus. Multis enim cõmunicatur illud nomen Deus, ſiue Hel, aut Elohim ſecundum litteram Hebraicam, propter aliqua officia, aut dignitates, aut virtutes: nomen tamen Dei magnum, & ineffabile quattuor litterarum, quod nos Græco nomine vtentes Tetragrãmaton dicimus, de nullo dicitur, niſi de Deo verè, aut de eo, qui tenetur, vt verus Deus. Apud Latinos autem non eſt talis differentia vocum ſignãtium Deum ita propriè, & diſtinctè ſicut apud Hebræos, vt latè declarauimus ſupra 6. cap. *Et iurabit, quod non extenderit manum ſuam in rem proximi ſui.* Hoc iuramentum eſt ad dirimendum lites: nam ſi alia conuenientia documenta cauſæ haberi non poſſunt, ſcilicet, quia non poſſunt haberi legitimi teſtes, defertur iuramentum ipſi depoſitario in defectum probationum, vt ſic iuramento ſuo ſtetur, & diffiniatur cauſa, vt ait Apoſt. ad Hebr. 6. cap. Et habetur extra, de iureiuran. in cap. & ſi Chriſtus. Homines per maiorem ſuum iurant, & omnes controuerſiæ eorum finis ad confirmationem eſt iuramentum. Si autem antequam deferretur iuramentum depoſitario à Iudicibus depoſitor offerret ſe probaturum per legitima documenta, quòd res depoſitæ adhuc erant apud ipſum depoſitarium, non daretur iuramentum, ſed ſi ſuccumberet in probatione puniretur, quia infamabat eum ſic impetens. Si autem deferatur ei iuramentum, & recuſet, videtur confiteri in eo, quod quæritur, & neceſſe eſt reſtituere duplum tanquam furatus fuiſſet, quia negauit ſe habere, dicens furto ablatum. *Non extenderit manum ſuam ad rem proximi ſui.* id eſt iurabit, quod non accepit ipſe rem illam, quæ penes eum depoſita eſt, nec tenet, nec cognoſcit, quis habet. Nam ſi ipſe depoſitarius non accepit rem illam, ſed eo conſcio alius accepit, idem eſt, ac ſi ipſe accepiſſet, ideo ſi iurauerit ſe nõ accepiſſe, & poſtea probetur legitime, ꝙ de conſenſu eius, vel eo ſciente, & non repugnante res eſt ſublata, cõdemnabitur ad

F duplum, ac ſi ipſe furatus fuiſſet, & ad pœnam periurij ſi qua eſt. *Ad perpetrandam fraudem.* Dicitur fraus perpetrari, quando ipſe, cui res ad cuſtodiendum data eſt, furatur rem. Nam longe aliter agit, quam ei commiſſum eſt, vel quam ſe ſpopondit acturum, vel quia fraudat depoſitorem, dicendo rem ſuam furto ſubtractam. *Tam in boue, quam in aſino.* Ex hoc patet, quod ſupra dicebamus, ſcilicet, quòd licet lex in principio dicat, ſi quis commendauerit amico pecuniam, aut vaſa in cuſtodiam, intelligitur de omnibus alijs rebus, quæ deponi poſſunt in cuſtodiam apud aliquem, vt de aſino, de boue, & ſimilibus. Sed in his, vt ſupra diximus agendum eſt ſecundum diſpoſitionem legis primæ huius cap. de furto bouis, & ouis. Nam ſi quis apud quemquam depoſuerit bouem, & ille furto ſubtractus
G eſt, non ſolum ſi fur inueniatur, reddet duplum, vt dicit iſta lex, ſed quinque boues, ſi vendiderit, aut occiderit. Si autem apud ſe viuum retineat, ſoluet duplum ſecundum illam legem ſuperiorem. Si eſt tingens. Idem autem de depoſitario ſi extendit manum ſuam ad res depoſitas, ſcilicet, ad bouem, vel aſinum, ſoluet ſecundum prædictum modum. *Et oue, atque veſtimento.* Per hoc explicat omnia genera eorum, quæ deponuntur vniuerſaliter, ſi aut animata, aut inanimata ponendo quaſdam ſpecies animatorum depoſitorũ, & quaſdam inanimatorum, & poſtea concludit vniuerſalius dicens. *Et quidquid damnum inferre poteſt.* Id eſt, non ſolum in iſtis, ſed in omnibus alijs, quæ deponuntur, in quibus damnum poteſt inferri. Sed iſte ſenſus claudicat pp duo. Primò, quia ad iſtam ſententiã exprimendam
H deberet dici, & in quolibet, in quo damnum inferri poteſt, ſed ponitur ſub littera actiua, & quidquid damnũ inferre poteſt, quod nullo modo poteſt tolerare illam ſententiam. Secundò, quia dato, quod poſſet talis ſenſus ſaltem extortè: & contra complexionem grammaticalem haberi ab iſta littera, tamen falſus eſſet, aut vanus, quia ſupponeret quædam depoſita eſſe, quæ auferendo non ſit damnum domino ſuo. Damnum eſt rerum diminutio, quantumcunque ergo parui valoris res ſit, ſubtractio eius diminutionem cauſat, & neceſſariò damnum. Vel ſi forte non ſupponat hoc, ſenſus vanus eſt. Ad quid. n. oportuit dici, & in quolibet in quo damnum inferri poteſt, cùm in quolibet damno inferatur. Dicendũ ergo, ꝙ debet hoc referri ad depoſita animata, cum aliquis depoſuit penes aliquem bouem, vel aſi-
I nũ: ſi ablatus eſt, debet iurare, ꝙ non accepit ipſe eum. Si aũt rem depoſitam reddat depoſitarius, vt aſinũ debilitatum, aut claudum, & ſic de boue habẽte aliquem morbum, debet iurare depoſitarius, ꝙ nõ extendit manum ſuam ſuper eum ad perpetrandum fraudem, i. ad percutiendum eum, vt minus valeret, quæ eſt magna fraus domino bouis, vel (Quidquid damnum inferre poteſt) id eſt, non ſolum non extendit ſuper eum manum percutiẽdo lapide, vel ligno, ſed etiam, quòd non fecit ei, aliquod aliud malum, quod fit ſine percuſſione, vel extenſione manus in eum, vt dando ei malum cibum, vel faciendo eum multũ laborare ad debilitandum, vel etiam nõ, vt debilitaret, ſed vt ſibi de illo proficeret, quia hæc, & ſimilia damnum pecori inferunt. Et hæc eſt recta ſententia, nec videtur poſſe dari alia
K in iſta vltima particula: ſuperior autem extenditur ad omnem expoſitionem tam de ablato, quam de debilitato. Sciendum autem, quòd per iuramentum abſoluebatur ipſe depoſitarius totaliter, dũ tamen non commiſiſſet dolum in re, ſcilicet, quòd per dolum ſuum alius ſubripuiſſet rem, non tenebatur tamen de negligentia, aut culpa lata, leui, aut leuiſſima. Strictius autem ſecundum iura humana cuſtodiuntur depoſita, & tenetur depoſitarius; nam debet cuſtodire depoſitarius res ſibi commiſſas ſub bona fide, & tamen ſi res de domo depoſitarij ablatæ ſunt, & res depoſitarij conſeruatæ ſunt, præſumitur contra depoſitarium, quòd non ſe geſſerit bona fide erga res depoſitas, vt patet extra, de commodato, capit. bona fides, ſcilicet, bona fides rebus abeſſe præſumitur, ſi rebus ſuis ſaluis exiſtentibus depoſitas amiſitis. Item inquiritur circa commodatarium

Depoſitarius per iuramentum totaliter abſoluebatur, dum tamen nil doli in re cõmiſiſſet, quæ furto eſt ablata &.

tarium, ſecundum leges humanas vtrum ipſe ſe ſponte depoſitarium obtulerit dicens domino rerum, ego ſeruabo res iſtas, ſi vultis; nam tunc tenetur de culpa, vt patet extra de commodato, in cap. bona fides, & ff. commodati l. 5. §. ſæpe. Dicit autem hoſtienſis, quòd iſta eſt culpa leuis, & leuiſſima. Reſpicitur etiam circa res depoſitas, vtrum ipſe depoſitarius aliquid ſuſceperit pro cuſtodia rerum depoſitarum: nam tunc etiam tenetur de culpa, vt patet in capitulo præallegato, & digeſtis commodati l. 5. §. ſi quis ſeruum. Item conſeruatur in depoſitis rebus, vtrum fuit inter depoſitorem, & depoſitarium pactum de reddendo certo tempore, tunc ſi non reddat in illo tempore, tenetur depoſitarius etiam de caſu fortuito, vt patet in cap. præalleg. & Codice commodati lege prima. Conſiderandum eſt etiam, ſi interuenit mora, vt ſi propter moram res apud depoſitarium peiorata eſt, etiam ſi poſtea in poteſtate depoſitorir pereat, vt patet in cap. præalleg. & digeſtis de legatis primo, lege cum res § vltimo. & eodem titu. lege, ſi in Aſi. §. vltimo. Item conſiderari debet culpa, verùm culpa depoſitarij res perierint depoſitæ: nam qui eſt in culpa, tenetur de damno dato, vt patet extra De iniurijs, & damno dato cap. ſi culpa tua, & extra de depoſito in cap. bona fides. *Ad Deos*. Ideſt ad iudices. *Vtriuſque cauſa perueniat*. Ideſt quando depoſitor, & depoſitarius inter ſe non conueniunt, quia depoſitarius dicit res furto ablatas, & depoſitorum petit eas: lis tigi iſtorum duorum dicetur ad Deos, Ideſt ad iudices ita quod quilibet pro ſe proponat, & tunc iudices daſerent iuramentum depoſitario, & cauſam terminabunt, ſicut viderint iuſtum eſſe. *Et ſi illi*. Ideſt iudices. *Iudicauerint, duplum reſtituet proximo ſuo*. Hoc non poteſt intelligi in principali cauſa: nam in ea non poſſunt iudices condemnare depoſitarium, ſi iurauerit, ſed intelligitur ſuper depoſitione teſtium, vt ſi forte depoſitarius delato ſibi iuramento iuret, quòd, furto res ablatæ ſunt eo non conſcio, & poſtea depoſitor non contentur velit producere teſtes ad probandum, depoſitarius falſum iurauerit, vtpotè quòd res depoſitas adhuc penes ſe teneret, recipiantur teſtes. Et ſi depoſitor hoc contra depoſitarium probauerit, condemnabitur mandato iudicum depoſitarius ad duplum. Si autem depoſitarius inducat poſtea teſtes reprobatorios teſtium priorum, qui legitimè conuincant eos falſum dixiſſe, condemnabuntur teſtes illi ad duplum, quod tenebatur ſoluere depoſitarius, ſi teſtes illi verum dixiſſent: nam quandocunque aliquis teſtis falſe teſtificatus fuerit, & probetur, ſiue teſtimonium fuerit in cauſa ciuili, aut pecuniari, ſiue in cauſa criminali, vt patet Deuter. cap. 19. cum dicitur. Si ſteterit teſtis mendax contra hominem accuſans eum præuaricationis, ſtabunt ambo, quorum cauſa eſt ante Dominum, in conſpectu ſacerdotum, & iudicum, qui fuerint in diebus illis, cumque diligentiſſimè perſcrutantes inuenerint falſum teſtem dixiſſe contra fratrem ſuum mendacium, reddent ei, ſicut fratri ſuo facere cogitauit. Et auferes malum de medio tui, vt audientes cæteri timorem habeant, & nequaquam talia audeant facere, non miſereberis eius, ſed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges. Si autem depoſitarius contra depoſitorem impetentem probet, quod ipſe ſuſtulerit res quas depoſuerat furtim, videtur quòd teneatur reddere depoſitario duplum eius, quod depoſuit, quia eum inquietabat cogendo iurare iniuſtè, & cauſando forte aliquale ſuſpitionem pro ea re contra depoſitarium, vt ſupra diximus. *Si quis commendauerit*. Hic ponitur ſecundus modus commendandi alicui aliquam rem, quando ei cõmendatur per modum mercedis & conuentionis, ſicut paſtoribus commendantur oues, aut cætera animalia in cuſtodiam. & datur eis pretium pro labore, & manſionarijs dantur ab hoſpitibus pecuniæ pro cuſtodia rerum ſuarum, qui eis commendant in cuſtodiam. *Proximo ſuo aſinum*. Scilicet commendando ei dando mercedem, quia tunc debet fieri ſecundum iſtam legem. Si autem commendentur ſine mercede, tenetur ſecundum legem ſupe-

A riorem de commendatione auri, & argenti, bouis: nam iſta lex differt multum a ſuperiori, quia in ſuperiori ille, qui commendatam, ſiue depoſitam rem cuſtodiebat ſine pretio, non tenebatur de furto rerum depoſitarum ſi adhibuit diligentiam, quam potuit: qui autem pro mercede cuſtodiendum ſuſcepit, tenetur de furto quantacumque adhibuerit diligentiam, vt patet infra. Si autem violenter captum eſſet ab hoſtibus, vel deuoratum a beſtijs, mõſtrata aliqua particula animalis deuorati ſoluebatur ille, qui pro mercede cuſtodiebat. *Aſinum, bouem, & ouem, & omne iumentum*. Iſta ſunt quæ communius in cuſtodiam traduntur paſtoribus, aut manſionarijs, quia difficilius ſeruantur, cum oporteat ea moueri, & exire in agros ad paſcua. Sed non ſolum de his intelligendum eſt: imò etiam de omnibus alijs

B rebus mobilibus, aut immobilibus, vt ſi quis tradat aurum ſuum, vel argentum, aut veſtes, & ſimilia, & tradat ei ſalarium pro cuſtodia, ſicut datur manſionarijs, tũc enim ſi quid de rebus illis furto perierit, ſoluere debet manſionarius. Dicitur tamen hic de bobus, ouibus, cæteriſque iumentis, quia iſta communius in cuſtodiam dantur: maximè quia populus Hebræus, cui leges iſtæ dabantur, multum erat circa paſtoralia occupatus. *Et omne iumentum*. Ideſt aliquod de omnibus iumentis, ſcilicet quodcunque iumentum: nam nullus poterat alicui commendare omnia iumenta, cum nullius ſint omnia. *Et mortuum fuerit*. Scilicet quod illud animal moriatur aliquo morbo: nam ſi percuſſerit illud ipſe, cui commendatum eſt, non abſoluetur, niſi damnum ſoluerit iuxta æſtimationem iumenti perditi.

C Vel ſi forte appoſuerit ei cibum noxium, vel coegerit illud plus debito laborare. Nam cum hic ſit dolus, & lata culpa, tenetur depoſitarius, qui recipit pecunias pro cuſtodia animalis, ad ſoluendum pretium animalis mortui, & non ſolum cum recipit pecunias, ſed etiã ſi non reciperet pecunias, vt patet ſupra in regula præcedenti, quia ibi depoſitarius gratis ſeruabat res depoſitas, & tamen cogitur iurare, quòd non extendit manum ſuam ſupra tale pecus, aut iumentum ad perpetrandam fraudem. Nec quidquid damnum inferre poſſet. Intelligi ergo hic cum animal per ſe mortuũ eſt, & nullam cauſam, aut culpam in hoc habuit depoſitarius. *Aut debilitatem*. Scilicet quòd factum fuit claudum, aut cæcum, aut incurrit aliquam infirmitatem, propter quam ineptum eſt ad laborem. *Aut captum ab hoſtibus*.

D Quia forte animalia erant in agris, quemadmodum faciunt ea manere paſtores ad paſcua, & irruentes hoſtes prædati ſunt vniuerſa, aut partem eorum. Et ſicut dicitur de iumentis: ita dicendum eſt de omnibus alijs rebus, quæ commendari poſſunt alicui in cuſtodiam. Nam poſſunt eſſe aliqui caſus, in quibus pereant ſine culpa cuſtodientium, quemadmodum hic pereunt iumenta, aut debilitantur, ſcilicet. Si aliquis commendauit alicui aurum, vel argentum, aut aliam rem in cuſtodiam, & dat ei pecuniam pro cuſtodia, & poſtea domus incendatur, vbi ſunt res depoſitæ, ſine culpa cuſtodientis, non tenetur ſoluere eas. Nam caſus fortuitus nõ imputatur depoſitario, niſi pactum, aut culpa, aut mora intercederit, vt patet extra de commodato, cap. bona fides, & in legibus ſup. allegatis. Vel

E ſi aliquis dedit alicui nautæ in cuſtodiam res ſuas per mare ferendas, & dat naulum, ideſt pretium pro ferendo, & naufragium patiatur, perdiitſque vniuerſis rebus ipſe nauta ſoluetur, & alij, qui cum eo ſunt, non tenebitur nauta ad ſolutionem rerum commendatarum, quia hoc non poterat prouidere, vel dato, quòd prius videretur non poterat ſibi obſtare. Si etiam ſi aliquis alias res commendatas receperit, & damnificatæ fuerint ſine culpa ſua, non tenebitur de damno rerum, niſi interuenerit pactum, aut fuit in mora reddendi, vel alias fuerit aliqua eius culpa: nam tunc ſoluturus eſt, vt patet extra De commodato, in capitulo, bona fides. *Nullo eſſe que hoc viderit*. Scilicet quando iumentum mortuum ait, vel debilitatum, aut captum ab hoſtibus, qui poſſit teſtificari verum in morte illa aliquam culpam haberet depoſitarius: nam ſi quiſquam appareret, di-

Si quis commendauit nautæ res ſuas ferendas per mare, & perierint naufragio non tenetur nauta ſi non fuerit ipſe in naufragio.

cens mortem iumentorum ſine culpa depoſitarij fuiſſe, aut delibertationem eorundem, vel qui viderit ea capi ab hoſtibus, teſtificetur ea capta ab hoſtibus, ſolutus erat depoſitarius, ſiue cuſtos talium rerum, nec cōpetebat aliqua actio depoſitori contra eum; nec poterat cogi ad iurandum ſuper hoc. Quando autem non videtur teſtis, ipſe depoſitario compellitur iurare, & ſtatur ſuo iuramento. Sic de rebus alijs, quæ deponuntur penes aliquem; ſi teſtibus haberi poſſit, quod ſine culpa cuſtodis perierint, vel a latronibus violenter ablatæ fuerint: nam ſecus eſt cum res furto auferuntur, aut cum præda. Nam ſi auferantur furto tenetur, qui cuſtodiebat: nam ſi omnem diligentiam adhibuiſſet, non potuiſſent res furto ſubtrahi. In præda autem ſecus eſt, quia ibi eſt illata: ſic enim patet, quia dicitur hic, quòd ſi iumentum fuerit captum ab hoſtibus, quòd ſi nullus ſit qui viderit, iurante ipſo cuſtode eius non tenebitur ad aliquid, idē ſi aliquis vidiſſet: poſtea tamen ſubijcit, quòd ſi furto perijt teneatur ſoluere damnū. *Iuſiurandum erit in medio*. Ideſt ponetur iuramentum inter iſtos duos litigantes ad tollēdum eorum litem. Eſt modus tranſumptus ab illis, qui pugnant, ſ. quòd quando aliquid ponitur in medio tolluntur litigia; ſic enim cum aliqui contendunt in iudicio, ponitur iuramētum inter eos, per qd dirimantur litigia. Sic enim ait Apo. ad Hebr. 6. ca. Homines per maiorem ſuum iurant, & omnis controuerſiæ eorum ad confirmationem finis eſt iuramentum. Illud iuramentum debet dari depoſitario: nam depoſitor nihil horum cognoſcit, nec iurare poſſet: oportebat enim ſi iuraret, quòd iuraret depoſitarium cōmiſiſſe dolum in iumento commendato, aut quòd non fuiſſet captum ab hoſtibus, aut quòd culpa depoſitarij debilitatum eſt, quæ nō poſſunt ſciri ab ipſo conuenienter, aut ſufficienter: depoſitarius aūt bene poterit iurare de his, quæ per ipſum facta ſunt: aut quæ circa eum euenerunt. *Quod non extenderit manum ad rem proximi ſui*. Ideſt quòd non occiderit ipſe iumentum, nec debilitatum reddiderit, nec pro ſe accepe rit, aut vendiderit, quæ omnia vocātur hic extēſio manuum, & omnis modus, per quem iumenta, vel pecora in cuſtodiam depoſita poterāt perire, aut infirmari. *Suſcipietque dominus iuramentum*. Ideſt depoſitor, qui erat dominus rei depoſitæ ſuſcipiet iuramētum, quod præſtāt depoſitarius, & cogetur ad recipiendum. Dato enim quod dominus rerum depoſitarum nollet ſtare iuramēto depoſitarij, cogeretur: ideo dici licet quaſi per modum mandati, & coertionis. *Suſcipietque dominus iuramentum*. Ideſt cogetur recipere: ſi tamē nō confidat depoſitor iuramento depoſitarij, poterit contra ipſum teſtes producere probantes ipſum falſum iuraſſe, aut fuiſſe in culpa qualiter iumentum, aut aliqua alia res depoſita perdita eſt, & recipientur teſtes eius, & poſtea depoſitarius poterit obijcere in perſonis teſtium, & inducere teſtes reprobatorios dictorum primorum teſtium, & tunc fiet ſicut ſupra dictum fuit, ſcilicet vt teſtes, qui comprobentur falſum dixiſſe puniantur eadem pœna, qua puniendus erat ipſe contra quem teſtificentur. *Et ille*, Ideſt depoſitarius, apud quē res pro cuſtodia tenebantur recepto ſalario. *Reddere non cogetur*. Non refertur ad iuramentum. Nā depoſitarius iurare cogitur non apparente teſte, qui dicat ſe vidiſſe talia, & dominus cogitur recipere iuramentum eius, dicitur in litera: ſed refertur ad iumentum, vel aliam rem depoſitam, ſcilicet quod non tenetur depoſitarius reſtituere rem ablatam, vel perditam, ſi iurauerit quòd ſit mortuum, aut debilitatum, aut ab hoſtibus captum. *Quod ſi furto ablatum fuerit*: Scilicet non vidente cuſtode, qui erat depoſitus; ſecus in præda cum latrones violenter auferūt, vt ſupra diximus. *Reſtituet damnum domino*. Ideſt reſtituet illud, in quo damnificatur dominus perdendo illud animal, ſcilicet totum valorem animalis, vel rei perditæ: nam cum dānum dicatur diminutio rerum, quantum perit de valore rerum alicuius, tantum habet de damno, ergo totam exiſtimationē animalis perditi quod eſt damnum reſtituet. Et ratio diuerſitatis eſt inter depoſitarium, qui

F non recipit pecuniam pro cuſtodia, & illum qui recipit mercedem pro cuſtodia: nam qui recipit mercedē cauſa ſui recipit cuſtodiam, ideo tenetur: qui autē non recipit mercedem recipit cuſtodiam gratia depoſitoris, ideo de furto non tenetur iſte (dum tamen adhibuerit totam diligentiā) & ille tenetur. *Si comeſtum a beſtia*. Lex iſta antiquiſſima eſt inter paſtores gregū, ſcilicet quòd quando aliquod pecus comeſtum fuerit a beſtia, & paſtor protulerit partem animalis comeſti, liberabatur apud dominum gregis: ſi autem non poſſet proferre aliquam particulam tenebatur ad ſoluendum pecus: ſic innuitur Gen. 31. capit. Oues tuæ, & capræ ſteriles non fuerunt: arietes gregis tui non comedi, nec captum a beſtia oſtendi tibi; ego damnum omne reddebam. Iuſtificabat enim in hoc Iacob ſeruitiū

G ſuum, dicens ad Laban, quòd licèt potuiſſet ipſe oſtendere aliqua pecora comeſta a beſtijs quando contingebat ea comedi, & ſic fuiſſet liberatus, ſed non faciebat, potius autem ſoluebat ea tanquam ipſe perdidiſſet: in quo faciebat ipſe erga Laban magis, quā obligaretur. Ratio prædictorum eſt, quia cum paſtor demonſtrat aliquam partem animalis comeſti, clariſſimo conſtat, quòd comeſtum a beſtia. (licèt in hoc aliquæ fraudes fieri poſſint.) cum autem paſtor non demonſtrat animalis comeſti, præſumitur contra eum, quòd ipſe comederit, aut vendiderit, vel quod perditum fuerit eo non vidente, quod pertinet ad furtum, & tunc tenetur, vel quia forte negligentia paſtoris aliquod pecus cæteris oberrauit, & tunc eodem modo tenetur quia negligenter cuſtodiuit. Si autem beſtia deuorans pe-

H cus nihil reliquiſſet, aut deduxiſſet pecus ad aliquam partem, in qua non appareret: debebat paſtor dare teſtes, quòd pecus illud a beſtia deuoratum ſit, & ſufficiebat: imò clarior probatio erit, quam ſi adduceret aliquam partem animalis mortui, vt comeſti. Si autem paſtor ſolus erat, ita quòd nullus poſſit facere fidem in hoc, nec ipſe potuit apprehendere aliquam particulā animalis comeſti: ſtabitur iuramento paſtoris, & ſic liberabitur, niſi forte paſtor fuiſſet in culpa ponens gregem in loco periculoſo ſine domini mandato. Dicit Rabbi Salomon, quòd quando pecus occidebatur a beſtia, conſiderandum eſt, vtrum beſtia eſſet magna, ſicut leo, vrſus, ſerpens, & ſimilia, quibus paſtor reſiſtere nō poſſet, & tunc ſoluebatur, oſtendendo aliquam partem

I animalis, aut faciendo ſicut ſupra dictum eſt: ſi autem ſit animal paruum, vt muſtella, vulpes, & lupus, niſi fortè multi ſint, non excuſatur paſtor: nam poteſt ſe exponere contra vnum lupum: aut contra vulpea, quæ non pugnant. *Deferat quod occiſum eſt*. Ideſt deferat, aliquam partem pecoris occiſi: nam qualecunque animal eſſet, non comediſſet vnum pecus cum carnibus, & oſſibus, quia ſaltem manerent oſſa ſuis iuncturis in aliquibus corporis partibus compacta, cum aliqua parte carnium, aut pellis, & hæc demonſtrari poſſent. Niſi forte animal vorans eſſet de magnis anguibus, quod Latini a voratu pecorum Boas vocant: hæc namque tanta ſunt animalia, vt boues integros vorare dicantur: ſed raro tales angues reperimus: leguntur tamen aliqui fuiſſe in hiſtorijs, vt ſcribitur in vita beati Hilarionis in

K vitis patrum, quendam enim talem facto ſigno crucis ipſe Hilarion per media viſcera fregit. Legitur etiam per Oroſium lib. 4 de ormeſto mundi, tractando de bello primo punico, quod fecit Regulus Attilius contra Cartaginenſes, in quo apud Bagrada fluuium Africæ ſerpens nimiæ magnitudinis partem Romani deſtruxit exercitus, & poſtea vix toto Romano exercitu confluente interfectus eſt, vbi nos dicimus. *Deferat quod occiſum eſt*. habetur in Hebræo. *Adducet reſtitutionē*. Ideſt deferat aliquid per quod iudicetur reſtituere, ſ. vel partem comeſti animalis, vel teſtes, quia per hæc ita ſoluetur, ſicut ſi reſtituiſſet. *Et non reſtituet*. Ideſt, & non cogetur reſtituere, quia non perijt culpa ſua, ſed violentia, cui reſiſti non poterat. *Qui a proximo ſuo*. Hic ponitur tertium, ſcilicet quando fit commendatio per modum accommodationis.

Si fera pecus deuoraſſet non relicta aliqua parte quid agendum foret.

Animal boues integrum, ac hominem vorant.

An commodatarius teneatur de caſibus fortuitis.

QVAESTIO VIII.

ET non ſolum commodantur animalia ad vſum vt equus, vel aſinus, ſed etiam aliæ res inanimatæ, vt veſtes, & vaſa, & cæteraſq; ſupellectilia: nam commodatum conſiſtit in rebus mobilibus, & ſe mouentibus, & in mobilibus, & in corporalibus, vt in ſeruitute: hic tamen agit de animali commodato, quia in hoc plures accidunt quæſtiones, cum in animalibus plures quam in rebus inſenſibilibus accidant occiſiones, & damna, de quibus non ita clarè iudicari poteſt ſicut de rebus inanimatis, auro, & argento: veſtes autem quæ vſu cõſumuntur velociter non poſſunt commodari, niſi ad B pompam, vt quis ditior appareat, vt patet ff. commodati lege 3. §. vltimo. Et lege 4. Si ergo alicui accommodentur aliquæ res, tenetur etiam de leuiſſima culpa, quia accommodatio fit gratia illius, cui accommodatur, vt patet extra de commodato, capitulo vnico, ideo diligentiam compleťiſſimam tenetur adhibere, ſicut in rebus ſuis: imò, & magis à quam in rebus ſuis, vt patet digeſtis, De actionibus, & obligationibus, lege prima §. 11, qui. Aliquando autem commodatio fit gratia accommodatoris, ſcilicet quod magis conſequitur accommodator rem ſuam accommodando alicui, quam non accommodando, & tunc commodatarius, id eſt ille, cui res accomodantur, ſolum tenetur de dolo, & de lata culpa: ſcilicet ſi ipſe malitioſe egit, & a propoſito, quòd res ipſa periret: hoc eſt dolus, & tene C tur de lata culpa: ſcilicet quod ſi vidit rem accommodatam manifeſtè perdi, & nullo modo curauit ei ſuccurere, lata culpa eſt, tunc enim tenetur de damno, vt patet digeſtis commodati in l. vt certo §. interdum, & ff. de actionibus, & obligationibus lib. 1. §. is qui. Aliquando datur accommodatum gratia vtriuſque, ſcilicet accommodantis, & tunc tenetur de duobus, de lata culpa, & de dolo. Cum in ſuperiori caſu ſolum teneretur de dolo. De hoc digeſtis commodati in l. in rebus. primo reſponſo ad finem, & in l. ſi vt certo §. nunc videndum. Qualitercumque autem commodatio fiat, nunquam tenetur commodatarius de caſibus fortuitis qui prꝑuideri non poſſunt, niſi caſus fortuitus acciderit culpa ſua, vt patet extra de commodato, capitulo vnico: nam qui occaſionem damni dat, damnũ D dediſſe videtur, vt patet extra. De iniurijs, & damno dato, in capitulo, ſi culpa tua. Culpa autem alicuius caſus fortuiti, vel alias eſt, ſi commodatarius remiſerit rem commodatam per perſonam non idoneam, vt patet digeſtis commodati, in l. qui non tam idoneam. Si autem mittat commodatarius rem commodatã per perſonam idoneam: quidquid accidat non tenetur, vt patet ff. commodati, in l. argentum. Et extra de pignoribus in cap. ſignificante. Tenetur etiam de caſu fortuito ſi pactum intercciderit, vt cõmodatarius teneatur ad omnem caſum fortuitum, vt patet extra de commodato cap. vnico. Et C. commodati l. j. Non tamen tenetur ad omnes caſus fortuitos, ſed ad illos ſolum, qui enumerantur a commodatore, vt patet digeſtis, ſi quis cautionibus in l. ſed & ſi, §. quęſitum, & hoc tenet, quia E contractus ex conuentione legem accipiunt, & ſeruari debet niſi inquantum prohibetur a iure, vt habetur digeſtis, commodati in l. 1. §. ſi conueniat. Et digeſtis de regulis in l. contractus. Tenetur etiam ad caſus fortuitos, quando eſt in mora in reddendo, vt ſi quis accommodauit equum vſque ad certum diem, & accommodatarius tenuit eum vltra illum diem: ſi autem poſt illum diem accidat caſus fortuitus, imputatur commodatario, quia fuit in mora, vt patet extra de commodato capitulo, vnico, & ſimile eſt in depoſito, vt patet extra depoſito cap. bona fides. Et hoc eſt verum, etiã ſi res commodata apud commodantem fuiſſet peritura. Verbi gratia, ſi commodatarius non remiſit equũ commodatum commodanti infra tempus conuentum inter eos, & in illo tempore vltra conuentionem acci-

Commodatarius tenetur ad reſtitutionẽ, ſi pereunte vel ipſo eſt in mora.

A dit caſus fortuitus, ita vt equus perijt apud commodatarium, dato quod iſte caſus accidiſſet apud commodãtem, & apud eum etiã neceſſariò periturus erat equus: tenebitur ſemper commodatarius: nam caſus ſubſequens, de quo ignorabatur non iuſtificauit culpam, ſiue negligentiam commodatarij, vt digeſtis de legatis primo, lege, cum res §. vltimo, & in Autentica de depoſito, & denunciationibus inquilinorum primo reſponſo. Dant etiam de commodato quædam regula, quòd commodatum non poteſt repeti a commodatore antequam peragatur id, ad cuius vſum res extiterat commodata: nam commodatum ad certum vſum tribuitur. Si ergo functũ illum vſum tolleretur, grauaretur ipſe cõmodatarius, quia forte deſinendo rem completam magnum damnum eueniet commodatario, quod B non eueniret ſi non inchoaſſet eam, confidens in beneficio commodantis. Cum ergo commodatum quoddam beneficium ſit ſcilicet datum ad commodũ vtentis, non debet ipſe commodatarius grauari a commodatore, quod contingeret, ſi commodator res commodatore ante expletum vſum earum perijſſet: beneficio namque non oportet nos decipi, ſed iuuari, de his extra. De commodato, capitulo vltimo. De his autem non curauit Deus circa populum Hebræum: nam populus Hebræus, ſicut & cæteri populi erat adhuc rudis, & non indigebat multis legibus, quia non poſſet recipere: nec erat neceſſarium, nec vtile eos tanta legum multitudine onerari: cũ adhuc incapaces eſſent: nam & cæteri populi pro parte maiori, aut nullas leges, aut paucas habebant. Legiſlatores namque aut ra C ri, aut nulli erant quia Foroneus, qui primus Græcis leges dedit, vt ait Iſidor. Ethic. 18. & extra. de verborũ ſignificationibus, in cap. forus, & in decretis diſt. 8. in cap. Moyſes: pauco tempore ante exitum Hebræorum de Aegypto fuerat, vt declarat Aug. de ciuit. Dei li. 18. cap. 12. Maxime, quia ordinati erant in populo iudices ſapientes, qui non ſequerentur auaritiam, & iſti ex ſuo iudicio iudicabant atque ſentẽtiabant in cauſis, cũ nõ inuenirẽt legem, & ſi aliquod dubium eueniebat ferebant ad Moyſen, vt ſupra 18. c. & Deuter. 1. Etiam quia ſicut eſt in hoĩbus ſubtilibus, qui datis aliquibus principijs vniuerſalibus, ſiue circa negocium ſpeculatiuũ, ſiue practicum, lumine intellectus ſui ex illis vniuerſalibus cognitis deueniunt ad rectum iudicium particularium: ita in iſtis iudicibus, qui erant ſapiẽtes viri; ex D iſtis legibus datis, quæ aliquo modo erãt vniuerſales, dabatur eis cognitio ad rectam determinationem caſuum particularium, qui non exprimebantur per has leges. *Quicquam horum*. Hic ſolum demõſtratur animalia apta ad aliquem vſum, vt aſinus, bos, equus, & ſimilia: licèt omnia, quæ poſſidentur accõmodari poſſint, cum ad aliquem vſum valeant, & accommodatum ſit ad commodum vtentis datum: vt patet autem hoc tã ex his, quæ præcedunt, quã ſequuntur: ex præcedentibus autem, quia ſupra dicebatur de boue, aſino, & oue, cum debilitantur, aut moriuntur, aut rapiuntur ab hoſtibus. Ergo hic de eiſdem dicit, cum non ſit aliud, quod demonſtretur. Itẽ patet hoc ex ſequentibus, quia dicitur debilitatum fuerit, aut mortuum domino non præſente, patet autem, quòd nihil debilitari poteſt, aut E mori, niſi animal. *Mutuum poſtulauerit*. Id eſt poſtulauerit accommodatum. Non curauit hic Hieronymus ſeruare differentiam, quam ſeruant iuriſtæ ſecundum conditionem, & proprietatem iſtorum terminorum. Diſtinguuntur namque mutuum, & commodatum. Quia commodatum eſt, quod datur ad commodũ alicuius pro certo vſu, poſt quem reduci debet ad eũ, qui dedit, & in commodato non transfertur dñium ad cõmodatarium, ſed vſus certus, & non ſolum non tranſit dñium: imò nec tranſit ad eum poſſeſſio: ille namque retinet poſſeſſionem, qui commodauit, vt patet digeſtis cõmodati in lege rei commodatæ: datur namq; ad certũ vſum, nõ præfinito tẽpore, vt differat a precario. Nam precarium non datur ad certum vſum, ſed datur ad certum tempus, vt patet extra. de precarijs in cap. precarium, & digeſtis de precario in l. cum precario

Auguſt.

Deut. 1.

Differentia inter mutuũ, & cõmodatum.

Precariũ nõ datur ad certũ vſum ſed ad certũ tempus.

Mutuum autem tranſit in dominium eius, cui datur, F idem dicitur mutuum quaſi meũ tuum. i. id quod vnus poſſidet efficiatur alterius. Ex quo ſequitur, quòd res, quarum vſus eſt ipſarum corruptio, non poſſunt commodari, ſed mutuari, vt vinum, & panis, & carnes. Omnia enim genera comeſtibilium, atque potabilium, quia vſus vini eſt ipſum bibere, & vſus panis ipſa comeſtio, per quæ vinum, & panis corrumpuntur; ſic enim ſi quis det alteri pannum ad faciendum tunicam, vt recipiat ab eo pannum, non accommodat, ſed mutuat, & ſic de cæteris; hic ergo debuiſſet dicere litera; Qui à proximo ſuo quicquam horum accommodatum acceperit, quia iſta, quæ ſic dantur, ſolùm ad vſum conceduntur. *Et debilitatum aut mortuum fuerit*. Scilicet, quòd ſi cõmodatus fuit equus ad aliquem vſum, quòd ille reddatur claudus, vel habens aliud damnum, vel ſi G mortuum fuerit. *Domino non præſente*. Ideſt, quòd non erat præſens ille, qui commodauit: nam interdum commodatur aliquid, cuius vſus debet eſſe vidente ipſo commodatore. Et tunc non eſt præſumendum, quòd commodatarius male vtatur re accommodata propter timorem, & verecundiam cõmodatoris: ſi ergo ſic contingat commodari iumentum aliquod, & mori præſente eo, qui commodauit: non tenetur reddere damnum. Aliquãdo conceditur aliquid ad commodum alterius, cuius vſus debet eſſe domino non præſente. Et tunc ſi iumentum commodatum moriatur, vel debilitetur: tenetur commodatarius reſtituere: nam cum commodatum ſit gratia commodatarij, tenetur etiam de leuiſſima culpa; licèt non teneatur de caſu fortuito, niſi pactum, vel culpa, aut mora intercedat, vt patet extra: I de commodato, capitulo vnico: ſicut ſupra diſtinctum fuit. Secus autem ſi gratia commodatoris fieret accommodatio, quia tunc accomodatarius, ſcilicet cui res accommodabatur ſolum tenebatur de dolo: ſi autem gratia vtriuſque fiebat commodatio tenetur commodatarius de dolo, & lata culpa, vt ſupra probauimus. Hic autem commodatum factum eſt gratia ſolius commodatarij, ideo tenetur etiam de leuiſſima culpa. *Reddere compelletur*. Scilicet commodatarius totum damnum iumenti perditi aut debilitati. *Quod ſi in præſentiarum fuit dominus*. Ideſt ſi dominus fuit ibi. In præſentiarum aduerbium loci eſt compoſitum ex obliquo nominis, & ex præpoſitione. Et ſignificat, ibi, & eſt ſenſus, quòd ſi dominus commodans fuerit præſens vſui animalis commodati, non tenebitur reſtituere commodatarius: H nam ſi iumentum per ſe debilitatum eſt, aut mortuum vidente domino, videtur quòd commodatarius non vtebatur male iumento, nec dimittere adhibere diligentiam, quam potuiſſet, & debuiſſet ob verecundiam domini præſentis, & ſic nec incideret in culpam leuiſſimam, & conſequẽter non teneretur ad aliquid, quia ſolum tenetur commodatarius vſque ad culpam leuiſſimam: ſi autem commodatarius vtebatur irrationabiliter re commodata præſente domino, debuiſſet dominus hoc vetare, ſi autem non vetuit ſibi imputet. *Non reſtituet*. Ideſt nõ cogetur commodatarius reddere damnum animalis mortui, aut debilitati, quia aut nulla culpa fuit in eo, nec etiam leuiſſima: aut dominus commodans fuit in culpa, videns coram ſe rem ſuam male tractari, & non prohibens. *Maximè ſi conductum venerat*. K Hic ponitur quartum, ſcilicet commiſſio per modum conditionis, ſiue locationis: nam cum datur aliquod animal ad laborem, & datur pro eo merces certa, non tenetur ad tanta conductor, ſicut ſi accomodatum fuiſſet, quia locatio fit ad vtilitatem locatoris. Et ipſe qui accipit animal ſic conductum, magis debet facere laborare animal, quam commodatarius: & ſi res in ſeruiendo perierit, non tenetur reſtituere damnum eius, quia ſolum tenebitur de dolo, & lata culpa. Si autem per dolum conductoris res locata periiſſet tenebatur conductor reſtituere damnum: idem ſi per latam culpam eius contingeret. In cæteris autem, ſcilicet in culpa leuiſſima, aut in caſu fortuito non tenetur: ex quo patet, quòd quando ſupra dicebat commodatarium debere reſtituere damnum animalis mortui, aut occiſi,

Si aliquis animal adlabore accipere data mercede ſi perierit nõ tenetur niſi de lata culpa aut dolo.

F aut debilitati, intelligitur, etiam ſi ſolum interuenerit leuis, aut leuiſſima culpa. Nam de lata culpa, & de dolo conductor, qui mercedem dat tenetur. Et tamen dicit hic, quòd ſi pro mercede operis ſui conductum venerat, non tenetur reddere damnum. Referendo, ſcilicet ad caſum leuis aut leuiſſimæ culpæ. In his ſolis duobus eſt differentia inter commodatarium & conductorem, & non in omni commodatario, ſed in commodatario, cuius ſolius gratia traditur res ad vſum, ſi autem tradatur res commodata gratia ſolius commodantis, tenetur ſolùm de dolo, vt ſupra declaratũ fuit.

Si ſeduxerit quis virginem necdum deſponſatam, dormieritque cum ea: dotabit eam, & habebit eam vxorem. Si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam iuxta modum G *dotis, quam virgines accipere conſueuerunt. Maleficos non patieris viuere. Qui coierit cum iumento, morte moriatur. Qui immolat dijs, occidetur, præter domino ſoli. Aduenam non contriſtabis, neque affliges eum: aduenæ enim & ipſi fuiſtis in terra Aegypti: viduæ, & pupillo non nocebitis. Si læſeritis eos, vociferabuntur ad me, & ego audiam clamorem eorum: & indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, & erunt vxores veſtræ viduæ, & filij veſtri pupilli. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non vrgebis eum quaſi exactor, nec vſuris opprimes. Si pignus a proximo tuo acceperis veſtimentum ante ſolis occaſum reddes ei. Ipſum enim eſt ſolum: quo operitur, indumentum carnis eius, nec habet aliud in quo dormiat: ſi clamauerit ad me exaudiam eum, quia miſericors ſum. Dijs non detrahes, & principi populi tui* I *nõ maledices. Decimas tuas, & primitias tuas nõ tardabis reddere primogenitum filiorum tuorum dabis mihi. De bobus quoque, & ouibus ſimiliter facies: ſeptem diebus ſit cum matre ſua, die octaua reddes illum mihi. Viri ſancti eritis mihi: carnem, quæ a beſtijs fuerit prægustata, non comedetis, ſed proijcietis canibus.*

De adul. ca. 1. 23. q. 5. c. reos & c. ſi non licet depa. di. 1. c. periculoſa. in gl. 10. diſt. c. multorum ſi. ſupra ca. 21. Leu. 19. Zach. 7.

Aſtum 23. xij q. 2. c. ſacerdotibus. De hereticis ex iniuncto.

Si ſeduxerit. Hic ponitur ſecundum principale, ſcilicet præcepta iudicialia regulantia concupiſcibilem circa rem delectabilem, quæ vocatur delectabilis, vt ſupra dicebamus ſcilicet delectabilis corporaliter. Et hoc maxime eſt ad actũ venereum. *Si ſeduxerit quis virginem*. Seducere virginem eſt ſub ſpe contractus matrimonialis cum ea coire, vel quomodolibet aliter eam corrumpere: dum tamen ipſa non petierit, quia tunc non eſt ſe- H ducta. *Virginem*. Secus de coniugata, quia qui ſeducit vxorem proximi ſui, & dormit cum ea, non tenetur pœna huius legis, ſed vterque lapidabitur, vt patet Leu. 20. c. & Ioan. 8. c. vbi dixerunt Phariſæi de muliere comprehenſa in adulterio, & adducta ante Chriſtum, quòd Moyſes mandabat huiuſmodi mulierem lapidari, & Deut. 22. cap.

De conſ. di. 5. c. quadrageſima in ſi. de decl. c. tua ſ. ſupra c. 13 ſup 34 Leu. 20. Ez. 44.

Virgines nondum deſponſatæ licèt deflorari ſe permittant, nulla eis pœna imponitur a lege niſi ſit ſummi ſacerdotis filia.

QVÆSTIO XI.

ETiam non videtur hoc intelligendum de qualibet virgine: nam inter virgines, nondum deſponſatæ K licèt deflorari ſe permittant, nulla pœna eis imponitur a lege: niſi ſit filia ſacerdotis ſummi, quæ fornicari incipit exiſtens in domo paterna: nam hæc flammis comburitur pro ſimplici fornicatione, vt patet Leui. 21. cũ dicitur; Sacerdotis filia ſi deprehenſa fuerit in ſtupro, & violauerit nomẽ patris ſui, flãmis exuretur. Cum ergo iſta virgo magis pateretur, quàm aliæ virgines, cùm fornicabatur, ita ille, qui ſollicitabat eam ad ſtuprum videbatur magis puniendus, & rationabile eſſet, ꝙ qui cum ea coiſſet moreretur flãmis exuſtus, quia tangebat virginem ſacram: nam hoc generale eſt in quocunque caſu fornicationis qualiſcunque illa ſit, ſiue ſtuprum, ſiue inceſtus, adulterium, & ſic de cæteris, ꝙ ſi fœmina punitur, eadem pœna puniatur vir, dum tamen vterque ſciens egerit. Cum ergo lex mandaret comburi filiam ſacerdotis fornicantem, & iſta lex eſſet nota cunctis ci-

le, qui contra legem ſollicitabat, eamque poſtea de- florabat, pęna exultionis cum ipſa dignus erat. *Nec- dum deſponſatam.* Ita quòd ſoluta eſſet a lege alicuius viri: nam tunc licebat imponere iſtam pœnam: ſecus autem ſi puella eſſet deſponſata: nam non erat tunc lo cus huic pœnæ, cum eſſet puella alligata alicui viro per verba de præſenti, & erat inter eos matrimonium contractum, licèt non eſſet conſummatum per carna- lem copulam, ſed tunc diſtinguendum eſt ſecundum quòd habetur Deut. 22. cap. quia aut puella in ciuitate deſlorata eſt, aut in agro ſola: Si autem in ciuitate de- ſloretur, ſiue volens, ſiue nolens, quia non clamauit rea mortis eſt, & vterque morietur: nam ad ciuitatis por- tam educentur, & lapidibus obruentur ambo. Si au- tem extra ciuitatem in agro puella deſlorata eſt, vbi nullus eam, videbat, ſolus corruptor occiditur, quia lex iudicat puellam clamaſſe, licèt non clamauerit, & non fuiſſe auditam. *Dormierit cum ea.* Nam in hoc conſumatum ſeductio puellæ virginis, quia quidquid puellę fiat ſi non carnaliter cognoſcatur nõ ſeducitur, ſed ponitur hic ſeductio pro ſuaſione corruptoris ad puellam per blanda, quibus inducit eam ad conſentiẽ dum operi nefario, & poſtea ſequitur actus qui eſt dor mire cũ ea, & vocatur hoc dormire cum puella. Non eſt quidem peccatum dormire cum puella. Nam non eſt maius peccatum dormire cum puella, dum ta- men nihil aliud ſequatur, quam dormire ſolum, ſed coire eſt: vocatur tamen quaſi lapidiori vocabulo dor mire. *Dotabit eam.*

Deut. 22

Quomodo intelligatur iſta lex, quod qui ſeduxerit virgi- nem, tenetur eam dotare. Et an intelligatur de do- te, vel de donatione propter nuptias.

QVÆSTIO X.

DOtare eſt dotem dare, ſed dare dotem non conue nit viro: viri namque dant donationem propter nuptias, fœminæ autem dant dotem, vt patet ex de do- te poſt diuortium reſtituenda per totum: nam fere in omnibus capitulis, mandantur dotes reſtitui mulie- ribus, cum fit diuortium, ſic etiam patet digeſtis, ſoluto matrimonio quemadmodum dos petatur per totum: magis ergo deberet dicere litera, faciet ei donationẽ propter nuptias: ſed non curauit Hieronimus de iſta differentia vocabulorum iuris: aliquando tamen in iu re iſta verba vocabula confuſa accipientur, ita quod dos, & donatio propter nuptias, vel propter dotem, idem ſint. vt patet extra de dote poſt diuortium reſti- tuenda in c. & ſi neceſſe ſit. vbi dicitur, quod filius re- gis Legionis dedit filiæ regis caſtellæ caſtra quædam, quæ videbantur eſſe donatio propter nuptias, & veriſ- ſimè ſic erat, ſi matrimonium eſſe potuiſſe, quia tamen determinatum eſt non eſſe matrimonium impedien- te conſanguinitate, dicitur quòd etiam illa nõ potuit eſſe dos, nec donatio propter dotem, & ſic pro eodem accipit. Poteſt autem aliter intelligi, quod accipiatur dotare proprie, ideſt dare puellæ pecuniam, quam ip- ſa habebat loco dotis, ſcilicet quòd quando coniungi- tur matrimonium (licèt non ſit de eſſentia eius dos, nec donatio propter nuptias) tamen ad ſuſtentanda onera matrimonij, debet vtrumque dari, ſcilicet dos, & donatio propter nuptias, tamen quod pater puellæ det dotem cum filia ſua: vir autem eam accipiens da- bit donationem propter nuptias. Cum autẽ vir coierit cum ea ſeducendo eam, in pœnam peccati ſui cogitur dare vtrumque, ſcilicet donationem propter nuptias, quam daturus erat ex parte ſua, & dotem, quam datu- rus erat puella, illaque dos dabitur puellæ tanquam ipſa puella eam daret, & efficitur eius tanquam ſi ipſa dediſſet: ideo ſi contingat ſolui matrimonium inter eos, redibit dos ad puellam, ſicut rediret, ſi ipſa dediſ- ſet. Et ſecundum hoc non agitur hic de donatione pro pter nuptias, quam daturus erat vir: nam iſtam, ſine aliqua culpa præcedente dare debebat, ideo licet non exprimatur, ſemper intelligitur. Hic autem cum tra-

Secunda expoſitio.

Quid ſit proprie dotare.

A ctetur de crimine viri deſlorantis puellam illicitè, de- bet ſolum agi de eo, quod ſibi imponitur in pœnam cõ miſſi, & non de eo, quod alias daturos eſſet. Etiam ſi non peccauiſſet. Hoc autem eſt dos, quam vir aliàs da re non tenebatur, & ſimile huius ſit, quòd vir det pe- cuniam vxori, quam ipſa retineat ſibi pro dote, vt pa- tet digeſtis de donationibus inter virum, & vxorem in l. ſi quis, & c. de dote cauta, & non numerata leges 2. Et dato quòd poſtea vir non contrahat cum illa puella tenebitur dare illiam pecuniam. Et ſi data eſt, retine- bit eam ſi puella etiam non ſecuto matrimonio. Iſtam expoſitionem ſequitur Bernardus gloſator decretaliũ ſuper cap. primum De adulterijs, & ſtupro. Et iſto mo do proprijſſimè locutus fuit Hieronymus dicens: dota bit eam. Et hæc eſt vera literæ expoſitio. Sed dices B contra: videtur quod nullo modo poſſit hoc intelligi de dote, ſed de donatione propter nuptias: nam, vt ſupponitur, & verum eſt, quòd corruptor puellæ debet dare duo, ſcilicet dotem dabit puellæ, quam retineat ſibi puella, & donationem propter nuptias, quæ eſt ex parte viri ad ſuſtentanda onera matrimonij, quam ip- ſe alias daturus erat: ſed dos, quæ datur puellæ a corru ptore, determinata eſt, vt patet Deuteronom. vigeſimo ſecundo capitulo, ſcilicet quod ſi quis dormiret cum puella nondum deſponſata, & hæc res ad iudicium du ceretur, ſolueret qui coiuit cum puella quinquaginta ſiclos argenti, & ſic illa erat dos determinata, hic autẽ ponitur aliquid indeterminatum, cum dicitur, quòd ſi pater virginis dare nollet, redderet pecuniã iuxta mo dum dotis, quam virgines accipere conſueuerunt. Er- C go non poteſt hoc intelligi de dote, ſed de donatione propter nuptias. Reſpondetur quòd neceſſe eſt intel- ligi hoc de dote, ſcilicet. *Dotabit eam.* Nam vt dicen- dum eſt hic, cum agatur de delicto corruptoris, ſubiun gitur pœna eius: ſed nulla eſt ei pęna in dando dona- tionem propter nuptias, quia omnes viri aſſumentes vxores illas dant, ergo debet intelligi de dote. Item pa tet quia ſi hic intelligeretur dotabit, ideſt dabit dona- tionem propter nuptias, ſuperfluum eſſet: ſuffeciſſet enim dicere accipiat eam in vxorem, quia hoc dicto intelligitur quod dare deberet donationem propter nuptias. Item quia ſi hoc intelligeretur de donatione propter nuptias facere tenebatur. Item patet quia do tare eam eſt facere eſſe dotatam, ſed in donatione pro- pter nuptias mulier non eſt dotata: nam non tranſit D proprietas illorum rerum ad fęminã, ſed fructus tam dotis, quam donationis propter nuptias ſunt commu- nes ad ſuſtentanda onera matrimonij. Eſt ergo mu- lier dotata per ſuam dotem, & non per donationem propter nuptias, ſed hic dicitur: Dotabit eam, ideſt fa- cier eſſe dotatam, ergo intelligitur de dote, & non de donatione propter nuptias. Item hic ponuntur duo, ſcilicet quod ſi vir corruperit virginem, quod dotet eam. Si pater voluerit eam dare vxorem accipit in v- xorem: ſi autem noluerit dare in vxorem, quòd pe- cuniam dat iuxta modum dotis, quam recipere con- ſueuerunt virgines: ita quod pecunia, quæ datur, cum non recipitur puella in vxorem, ſuccedit in locum hu- ius, quòd datur, cum dicitur: dotabit eam: nam vtra- que in pęnam ponitur. Sed id quod datur volente pa E tre dare puellam in vxorem corruptori, eſt vera dos, vt patet, cum dicitur: redder pecuniam iuxta modum do- tis, quam virgines accipere conſueuerunt. Ad argu- mentum reſpondetur cum dicis, quòd dos, quæ debet dari puellæ a corruptore, determinata eſt, ſcilicet quin quaginta ſicli, vt patet Deuter. 22. cap. ſed hic ponitur pecunia incerta, ergo non agitur de dote. Dicitur quod dos puellarũ non ponitur determinata a lege, ſed quæ- libet puella debet recipere dotem ſecundũ ſtatum ſuũ, & ſecundum quòd pater dare poteſt: nam tantũ debet dare corruptor de dote, quantũ puella honeſtè habere deberet. Et quia puellæ diuerſimode recipiunt dotes, prout patres earum magis, vel minus diuites ſunt. Ergo oportet quòd corruptores eodem modo dent do tes: nam ſi poneretur quinquaginta ſicli pro dote cuilibet puellæ corruptæ, valde modicum eſſet, quia

Reſponſio ad argumentum.

Deut. 22

aliqua puella deberet recipere in dotem mille ſiclos, & alia eſt, quæ non debet recipere triginta ſiclos, quia forte pater ſuus ita pauper eſt, quòd non poſſet ei dare pater triginta ſiclos in dotem, valde ergo ſic grauarentur puellæ. Dicendum ergo, quod dos puellarum corruptarum non eſt determinata ad aliquem numerum ſiclorum, aut alterius pecuniæ, & id quod allegatur in Deuteronom. non intelligitur de dote danda puellæ, ſed de pœna alia applicanda patri, ſcilicet, quòd præter omnia, quæ dat corruptor debet dare quinquaginta ſiclos patri puellæ: nam ille caſus multum eſt diſtinctus ab iſto. Pro quo ſciendum, quòd puella virgo nõdum deſponſata, poteſt dupliciter deſlorari: vno modo per deceptionem, ſcilicet quod corruptor promittat accepturum ſe eam in vxorem, vel promiſit ei dare aliquid, vel dedit, ſiue quomodolibet aliter ſollicitauit: ita tamen, quod per preces fiat. Alio modo poteſt deſlorari virgo non deſponſata violenter, cum in agro eam aliquis vir inuenerit, atque fœdauerit. Primo modo quia puella aliquo modo volens eſt etiã ſi aliquo modo decipiatur, corruptor non tenetur ad tantam pœnam, ſicut ſi violenter totaliter corrupiſſet, cum ergo puella ſeducitur debet corruptor eam accipere in vxorem ſi pater eius dare eam voluerit, & ipſe dabit primo donationem propter nuptias, quæ non eſt pœna, quia alias eam daturus eſſet, deinde in pœnam delicti dabit puellæ dotem. Et ſic hæc ſola pœna imponitur, & in iſto caſu intelligitur iſta lex. Et ſic dicitur in principio. *Si ſeduxerit quis virginem nondum deſponſatam*. Quaſi dicat ſi eam violenter acceperit, non ſolum tenebitur ad hoc, ſed ad aliam pœnam, quæ determinatur Deutoron. vigeſimóſecundo capitulo. Si autem puella in agro violenter deſloretur, etiam ſi voluntariè deſloretur in agro, dum tamen non conſtet eam volentem deſloratã fuiſſe, quia lex præſumit eam clamaſſe, & violentatam fuiſſe, dat maiores pœnas corruptori, ſcilicet quòd ducat eam in vxorem, & faciat donationem propter nuptias, & inſuper det dotem puellæ, ſecundum quod fiebat in caſu præcedenti. Et iſta dos non erat determinata, ſed ſecundum quod virgines accipere conſueuerant; præter hoc additur alia pœna, quia iſte, qui violentauit puellam, quæ erat ſub patria poteſtate, fecit iniuriam patri, quia fuit facta puellæ dum non eſſet emancipata, & ſic fiebat patri, & pro hac pœna ſoluit corruptor quinquaginta ſiclos patri puellæ, qui nullo modo pertinent ad dotem; & ſic argumentum præſupponebat falſum. Hæc autem omnia probantur ex litera Deuteron. in capit. vigeſimoſecundo, Primò quod ſit ille caſus diſtinctus ab iſto, ſcilicet quòd non ſit ibi puella ſeducta, ſed violentata, quia dicitur ibi in litera: ſi inuenerit vir puellam virginem, quæ non habet ſponſum, & apprehendens concubuerit cum ea, apprehendere autem violentiam dicit. Etiam quia dicitur inuenerit, quaſi dicat, quod antea non ſollicitauerat eam præcando pro coitu, vel promittendo alia donaria, aut dando, ſed inuenit eam a caſu, coiuitque cum ea. Item patet quod iſti quinquaginta ſicli, qui dabantur, non erant pro dote puellæ, ſed pro pœna iniuriæ factæ patri puellæ, quia dicitur: dabit, qui coierit cum ea patri puellæ quinquaginta ſiclos argenti: non enim dicitur, quod daret puellæ illos ſiclos, ſed patri puellæ, ſi tamen eſſent pro dote puellæ dari debebant, & ſic dicitur hic dotabit eam, ſcilicet puellam, quaſi dicat, quòd puellæ datur quidquid eatur, & non patri. Item patet, quod iſte caſus ſit diſtinctus ab illo, qui ponitur Deuteron. 22. capitulo: nam in illo dicitur, quod ille qui puellam humiliauit ſic, habebit eam, nec poterit dimittere omni tempore, in quo tollitur ei in pœnam id, quod concedebatur à iure, ſcilicet quòd poſſet eam repudiare, ſed hic non prohibetur, quando poſſit repudiare, quia eã voluntarie accepit. Et ratio huius diuerſitatis eſt, quia ille, qui accipit aliquam puellam in vxorem volens, non repudiabit eam niſi aliqua cauſa in ea apparuerit, ſiue ſufficiens, ſiue non ſufficiens, propter quã eam expellat, ideo huic permittitur dare libellum: qui

Deu. 22.

Aliquid tenetur deſlorans virginẽ.

Deut. 22

Deut. 22

E autem compellitur puellam in vxorem accipere, quia fœdauit eam, ſemper eam odio haberet, & nulla cauſa exiſtente nec apparente ſtatim eam repudiaret ſi permitteretur, & ſic permiſſo quod eam repudiaret, quando vellet, melius eſſet eam non dare ei in vxorem, quàm dare, cum immediatè ſit eam expulſurus: cogitur ergo eam tenere, & priuabitur beneficio legis propter peccatum, quod commiſit in puellam. *Et habebit eam in vxorem*. Si pater virginis dare velle eam ẽt, ſi autem non, fieri debebat, vt infra ſequatur. Si autem pater ſuus vellet eam dare ei, & ipſa nollet: non tenebatur accipere eum in virum, quia in contrahendo liber conſenſus debet eſſe contrahentium, vt patet extra: De ſponſalibus, & matrimonio cap. cum locum.

Qui puellam deſlorauit, & eã in matrimoniũ duxit punitur, q̃ non põt eam repudiare.

G

Quid in caſu quo vir non vult puellam accipere poſt ſtuprum, aut pater nolit eam dare,

QVAESTIO. XI.

SEd dices, quid ſi vir non vult eam accipere in vxorẽ poſtquam ſtuprauit, aut pater noluerit eam dare? Reſpondet quòd ſecundum leges ciuiles ſi aliquis puellam virginem ſic deſloret (ſi non agat illud violenter, ſed ſeducendo puellam) ſi vilis perſona eſt verberatur: ſi autem nobilis eſt relegatur, vt habetur in inſtitutis: De publicis iudicijs §. 2. Si autem violenter hoc fiat, corruptor capite plectetur, vt patet ibidem. Sin autem.

H Secundum iura canonica, ſi non vult eam, quam ſtuprauit in vxorem accipere, totaliter caſtigatur, ſcilicet flagellatur, vel alias ſecundum arbitrium iudicis, & excommunicatur, ſcilicet quòd priuatur communicatione ſacramentorum vſque dum viſum fuerit iudici, & in monaſterium detruditur ad agendam pœnitentiam, de quo exire non poteſt, quouſque is, qui pœnam impoſuit iudicet eſſe ſatisfactum. De his extra: De adulterijs, & ſtupro: in capitulo, peruenit, in textu, & glo. Secundum verò legem iſtam Moſaycam non videtur, quomodò ſit puniendus: nam ſolum exprimitur quomodo fiat quando pater puellæ eam non vult dare ei. Sed dices forte, quod vir cogetur in vxorem eam recipere, ſicut dicitur Deuteron. 22. capit, & quòd non poterit eam dimittere in perpetuum.

Pœna deſlorantis puellã ſecundum ius canonicum.

I Sed ad hoc ſatis reſponderi poteſt quòd in alio caſu loquitur ille text. vt iam dictum eſt: nam ibi vir coegit puellam corrũpens nolentem; hic autem ſeduxit eam, ideo non videtur tanta pœna imponenda. Sed adhuc dicemr, quòd hic dicitur, dotabit eam de neceſſitate erat, ita accipere eam erat neceſſarium; & ſignum huius eſt, ſcriptura loquitur hic per futurum indicatiui, quod ſemper inducit diſpoſitionem neceſſariam, ſcilicet. *Dotabit eam*. Ideſt cogetur dotare. *Et habebit in vxorem*. Ideſt cogetur habere in vxorem, & hoc verum videtur. Et ſi arguas, quòd non deber puniri tantum in iſto caſu, ſicut in caſu, qui punitur Deuter. 22. cap. quia in illo cognouit violenter. Reſpondetur quòd verum, & tamẽ adhuc ſtante hoc magis punitur ibi, quam hic, quia ibi

Deut. 22

K cogitur dare quinquaginta ſiclos argenti patri puellæ pro iniuria: hic autem nihil datur præter dotem, quã dat puellæ: patri autem puellæ nihil. *Et habebit in vxorem*. Scilicet quòd qui fraudauerit recipiat in vxorẽ, quia forte dixit ei, quòd reciperet eam in vxorem, vel dedit ei aliquid, vel induxit verbis, ideo ſiue ſit vir generoſus, & potens, & puella parui ſtatus, ſiue ipſe ſit parui ſtatus, cogetur recipere puellam in vxorem: nam licet ille, qui eſt vir nobilis de magno genere, diminuat ſtatum ſuum, ſumendo in vxorem aliquam plebeiam fœminam, quia tamen peccauit in deſlorando eam, in pœnam peccati cogetur accipere illam in vxorem, & hoc ſi talis vir ſit, qui ſecundum ius poſſit accipere illam in vxorem: nam nunc, ſi clericus in ſacris deſloraret virginem, non poterat eam accipere in vxorem: ſic etiã tunc quidam erat, qui poterat recipere, & quidam

non

non: nam ſummus ſacerdos eám non poſſet accipere, maxime ſi de gente humili fuiſſet. *Si pater virginis noluerit.* Quia fortè pater puellæ indignatus eſt vita corruptori, & tenuit dare ei, vel forte puella eſt de nobili genere, & corruptor eſt vilis perſona. *Reddet pecuniã.* Scilicet corruptor in pęnam delicti ſui. Vocatur hic pecunia quidquid poſſidetur ſiue agri domus, ſiue iumẽta, aut quidquid aliud, quod pecunijs commutabile eſt, reducẽdo ad extimationem pecuniarum. *Iuxta modum dotis.* Modus quantitatẽ ſignificat hic, ideſt quòd illa pecunia erit ſecundum quantitatem dotis, quam reciperent aliæ virgines, & ſic iſta pecunia eſt vere dos, non quod detur ad matrimonium, ſicut ſemper datur dos: ſed quòd ita datur, ac ſi cum ea ipſe vir contraheret, qui dat illam pecuniam: ſecundum tamen acceptionem communem licèt illa pecunia ſit æqualis doti, B quam accipere debebat, non tamen vocatur dos, nec donatio propter nuptias non eſt, non exiſtente matrimonio, vt patet extra: De dote poſt diuortium reſtituenda in capitulo, & ſi neceſſe. *Quam virgines accipere conſueuerunt.* Non eſt intelligendum, quòd omnes virgines accipiant eandem quantitatem dotis, quia quilibet ſecundum quantitatem ſtatus ſui dabit: nam dos datur ad ſuſtentanda onera matrimonij: cum ergo aliquis maiorem, vel minorem ſtatum habet: ita ſunt maiora onera matrimonij, vel minora, ſed eſt ſenſus quòd ſecundum quòd aliæ virgines accipere conſueuerunt dotem, quæ ſunt eiuſdem ſtatus eſt iſta virgo: ita accipiet iſta. Hoc dicitur ne nimis grauetur corruptor: nam ſi ſolum dixiſſet lex, quòd corruptor dotaret illã virginem, pater eius peteret valde pecuniam, dicens, C ſe velle dare filiæ ſuæ magnam dotem, ſi non corrupta fuiſſet, & hoc eſſet fraus, quia pater puellæ peteret maiorem pecuniam, quam ipſe daturus eſſet filiæ ſuæ pro dote: ideo lex ſanxit, quod in hoc non conſideretur affectus patris puellæ, quia etiam dato, quod pater puellæ ſecundum veritatem conſtituiſſet apud ſe dare filiæ ſuæ magnam pecuniam in dotem, non eſt ſtandum eius voluntati, quia forte ipſe nolebat dotare filiam ſuam vltra id, quod rationabile eſt, ſed conſiderabitur quantum communiter conſueuit dari puellis eiuſdem ſtatus, & tantum dabitur illi. *Quam virgines accipere conſueuerunt.* Scilicet a patribus ſuis: nam patres dotant puellas nubentes: ſicut ergo pater puellæ dotaturus erat eam, ſi non fuiſſet corrupta, ita nunc D accipiet pro damno, quod perpeſſa eſt dotem, cũ qua alteri nubere poſſit etiam patre nihil dante. Conſideratur autem iſta dos ſecundum facultates eius, qui corrupit, & ſecundum dignitatem puella, vt habetur Codice de epiſcopali audientia l. penult. Et Codice de rei vxoriæ actione. In Autentica, ſi quam vis, & digeſtis de iure dotium, lege ſiue generalis, & in decretis 30. quæſt. 5. cap. nullum.

Quid cõſiderãdũ in taxatione dotis.

Vtrum lex iſta de corruptione puellarum tenuerit vniuerſaliter, vt iacet in vet. teſta. & teneat etiam hodie vniuerſaliter in nouo, vel teneat ſolum in talibus perſonis. Et quid agendum cum corrupter puellarum non poteſt dotem dare.

E

QVÆSTIO XII.

SEd quæritur ſi ille, qui corrupit pauper eſſet, quid debere fieri de ſolutione dotis. Et ad hoc conſiderantur duo. Primum vtrum iſta lex ſemper teneret, vt iacet. Secundum eſt de principali quæſito, ſcilicet dato quod in talibus, vel talibus perſonis teneret, quid faciendum de eo, qui non poteſt dotare puellam contrahendo cum ea, vel dare ei pecuniam pro dote. Ad primum ſciendum, quod iſta lex iudicialis veteris teſtamenti. Omnia autem tam cæremonialia, quam iudicialia veteris teſtamenti abolita ſunt ceſſante eorum poteſtate obligandi, manentibus ſolis moralibus præceptis, vt declaratum fuit latè in principio præcedentis capituli: quia tamen Eccleſia, vel domini temporales A poterant iſta leges iudiciales veteris teſtamenti facere in ſuis terris obſeruari: non quidem tanquã obligantes ex illa impoſitione prima Dei, quia impoſitæ ſunt populo Hebræorum, ſed ex noua conſtitutione principum, tanquam ante nunquam fuiſſent. Eccleſia ergo per iſtum modũ quaſdam valere, & habere vim legum inſtituit, inter quas iſtam canonizauit, & habetur extra: De adulterijs, & ſtupro, & eſt prima ordine. Et ſic ſecundum hoc iſta lex obligauit in duobus temporibus, ſcilicet tempore veteris teſtamenti, & temporibus, ſcilicet tempore veteris teſtamenti, & tempore noui teſtamenti poſtquam Eccleſia eam valere decreuit. Conſiderandum ergo in vtroque tempore ſi valuit vniuerſaliter ſecundum quòd iacet, ſcilicet quantum ad omnes perſonas. Et primo dicitur de modo B eius in veteri teſtamento. Et primo dicitur, quod ſi aliquis corrumperet virginem, non poterat eam habere in vxorem, niſi eſſet de eadem tribu, de qua erat virgo corrupta ab eo. Et patet quia erat regula in Iſrael, quòd illi, qui erant de diuerſis tribubus non copulentur in matrimonium, vt patet Num. 36. cap. cum dicitur: Omnes viri ducent vxores de tribu, & cognatione ſua, & cunctæ fœminæ viros de eadẽ tribu accipient, vt hæreditas permaneat in familijs, ne ſibi inuicem tribus miſceantur, ſed ita maneant, vt a domino ſeparatæ ſunt. Sed dices, quod non videtur hoc verum: nã ſi aliquid tale fuiſſet, non dixiſſet lex vniuerſaliter, ſed magis explicaſſet, de qua tribu intelligeretur. Reſpondetur quod ſicut dicitur digeſtis de legibus in l. nã ad ea, ſcilicet ꝙ ad ea, quæ raro accidunt iura non adaptãtur, ita hic erat: nam rariſſimè contingere poterat, ꝙ C virgo vnius tribus cognoſceretur carnaliter a viro alterius tribus, & hoc quidem in terra promiſſionis, ad quam dirigebantur omnes iſtæ leges, ſcilicet quòd ibi principaliter ſeruandæ erant: in deſerto autem faciliter fieri poterat. De terra promiſſionis patet: nam terra illa diuiſa fuit ſorte in duodecim tribubus, ita quòd quædam magnas pars terræ dabatur vni tribui, & ſic de alijs ſecundum diuiſiones, quæ ponuntur in Ioſue 15. cap. vſq; ad vigeſimum & in tota terra vnius tribus nullus vir de aliqua alia tribu habitabat (licèt Leuitæ eſſent diſperſi per omnes tribus, tamen dabantur eis ciuitates, in qualibet tribu, in quibus ipſi ſoli Leuitę habitabant, vt patet Nu. 35. & Ioſue 20. & primo Paralipo. ſexto capitulo.) Et ſic rara communicatio erat viris D vnius tribus cum alia tribu, & hæc tranſiens, cùm non poſſet vnus de vna tribu trãſire ad habitandum ad terram alterius tribus, niſi propter periculum famis, aut aliàs. Raro ergo ſic contingeret puellam vnius tribus deflorari a viro alterius tribus, ideo non curauit ſcriptura hic diſtinguere, vtrum eſſet eiuſdem tribus, vel alterius, quia tamen aliquando contingere poterant, ſi fieret, debebet vir corrumpens, ſi violẽter defloraret, dare patri puellæ 50. ſiclos in pretium, ſiue pęnam iniuriæ, vt patet Deut. 22. cap. Et dare puellæ pecuniam iuxta quantitatẽ dotis quam accipere cõſueuerũt virgines eiuſdem ſtatus, atque dignitatis: ſi autem corrupiſſet ea ſeducendo eam promiſſis, vel datis, aut blan- E dis verbis: ſolum tenebatur dare quantitatem dotis, quam aliàs virgo illa acceptura eſſet, vt ſic dotata coniungatur alicui viro tribus ſuæ, & cognationis ſuæ. Si autem non haberet illę, vnde ſolueret, poſtea in ſecundo quæſito dicetur, quid agendum eſſet. Sciendum etiã, quòd iſta virgo deflorata, ſi defloraretur ab homine gentili, qui inter Iudæos forte peregrinaretur ſicut faciunt mercatores per diuerſa loca quæſtum inſequentes, non poterat dari illi in vxorem: nam prohibitum erat, quòd filiæ Hebræorum non traderentur viris Gentilibus, nec filij Hebræorum acciperent vxores manentes in Gentilitate, vtrobique autem propter periculum idolatriæ, ne filij, vel filiæ Hebræorum inducerentur, aut pertraherẽtur ad idolatriã, vt dicitur infra 34. & Deut. 7. c. ſcilicet: Non inibis cũ eis fœdus nec miſereberis eorum, nec ſociabis cum eis coniugia. Filiam tuam non dabis filio eius, nec filiam eius accipies filio tuo, quia ſeducet filium tuũ, ne ſequatur me,

Leges aliqua vet. teſta. tenent etiã in nouo. quia ab Eccleſia canonizata ſunt.

Num. 36.

Num. 35 Ioſue 20. 1. Paralip. 6.

Deut. 22 Deflorata puella Hebręa gẽtili viro nõ poterat ab eo in vxorem duci

Deut. 7

aliqua puella deberet recipere in dotem mille ſiclos, & alia eſt, quæ non debet recipere triginta ſiclos, quia forte pater ſuus ita panper eſt, quòd non poſſet ei dare pater trigiuta ſiclos in dotem, valde ergo ſic grauarentur puellæ. Dicendum ergo, quod dos puellarum corruptarum non eſt determinata ad aliquem numerum ſiclorum, aut alterius pecuniæ, & id quod allegatur in Deuteronom. non intelligitur de dote danda puellæ, ſed de pœna alia applicanda patri, ſcilicet quòd præter omnia, quæ dat corruptor deber dare quinquaginta ſiclos patri puellæ: nam ille caſus multum eſt diſtinctus ab iſto. Pro quo ſciendum, quòd puella virgo nõdum deſponſata, poteſt dupliciter deflorari: vno modo per deceptionem, ſcilicet quod corruptor promittat accepturum ſe eam in vxorem, vel promiſit ei dare aliquid, vel dedit, ſiue quomodolibet aliter ſollicitauit: ita tamen, quod per preces fiat. Alio modo poteſt deflorari virgo non deſponſata violenter, cum in agro eam aliquis vir inuenerit, atque fœdauerit. Primo modo quia puella aliquo modo volens eſt etiã ſi aliquo modo decipiatur, corruptor non tenetur ad tantam pœnam, ſicut ſi violenter totaliter corrupiſſet, cum ergo puella ſeducitur debet corruptor eam accipere in vxorem ſi pater eius dare eam voluerit, & ipſe dabit primo donationem propter nuptias, quæ non eſt pœna, quia alias eam daturus eſſet, deinde in pœnam delicti dabit puellæ dotum. Et ſic hæc ſola pœna imponitur, & in iſto caſu intelligitur iſta lex. Et ſic dicitur in principio. *Si ſeduxerit quis virginem nondum deſponſatam.* Quaſi dicat ſi eam violenter acceperit, non ſolum tenebitur ad hoc, ſed ad aliam pœnam, quæ determinatur Deutoron. vigeſimoſecundo capitulo. Si autem puella in agro violenter defloretur, etiam ſi voluntariè defloretur in agro, dum tamen non conſtet eam volentem defloratã fuiſſe, quia lex præſumit eam clamaſſe, & violentatam fuiſſe, dat maiores pœnas corruptori, ſcilicet quòd ducat eam in vxorem, & faciat donationem propter nuptias, & inſuper det dotem puellæ, ſecundum quod fiebat in caſu præcedenti. Et iſta dos non erat determinata, ſed ſecundum quod virgines accipere conſueuerant; præter hoc additur alia pœna, quia iſte, qui violentauit puellam, quæ erat ſub patria poteſtate, fecit iniuriam patri, quia fuit facta puellæ dum non eſſet emancipata, & ſic fiebat patri, & pro hac pœna ſoluit corruptor quinquaginta ſiclos patri puellæ, qui nullo modo pertinent ad dotem; & ſic argumentum præſupponebat falſum. Hæc autem omnia probantur ex litera Deuteron. in capit. vigeſimoſecundo. Primò quod ſit ille caſus diſtinctus ab iſto, ſcilicet quòd non ſit ibi puella ſeducta, ſed violentata, quia dicitur ibi in litera: ſi inuenerit vir puellam virginem, quæ non habet ſponſum, & apprehendens concubuerit cum ea, apprehendere autem violentiam dicit. Etiam quia dicitur inuenerit, quaſi dicat, quod antea non ſollicitauerat eam præcando pro coitu, vel promittendo alia donaria, aut dando, ſed inuenit eam a caſu, coruitque cum ea. Item patet quod iſti quinquaginta ſicli, qui dabantur, non erant pro dote puellæ, ſed pro pœna iniuriæ factæ patri puellæ, quia dicitur: dabit, qui coierit cum ea patri puellæ quinquaginta ſiclos argenti: non enim dicitur, quod daret puellæ illos ſiclos, ſed patri puellæ, ſi tamen eſſent pro dote puellæ dari debebant, & ſic dicitur bic dotabit eam, ſcilicet puellam, quaſi dicat, quòd puellæ datur quidquid datur, & non patri. Item patet, quod iſte caſus ſit diſtinctus ab illo, qui ponitur Deuteron. 22. capitulo: nam in illo dicitur, quod ille qui puellam humiliauit ſic, habebit eam, nec poterit dimittere omni tempore, in quo tollitur ei in pœnam id, quod concedebatur à iure, ſcilicet quòd poſſet eam repudiare, ſed hic non prohibetur, quando poſſit repudiare, quia eã voluntarie accepit. Et ratio huius diuerſitatis eſt, quia ille, qui accipit aliquam puellam iu vxorem volens, non repudiabit eam niſi aliqua cauſa in ea apparuerit, ſiue ſufficiens, ſiue non ſufficiens, propter quã eam expellat, ideo huic permittitur dare libellum: qui

Deu. 22. — *Aliquid teneatur deflorans virginẽ.* — *Deut. 22* — *Deut. 22*

E autem compellitur puellam in vxorem accipere, quia fœdauit eam, ſemper eam odio haberet, & nulla cauſa exiſtente nec apparente ſtatim eam repudiaret ſi permitteretur, & ſic permiſſo quod eam repudiaret, quando vellet, melius eſſet eam non dare ei in vxorem, quàm dare, cum immediatè ſit eam expulſurus: cogitur ergo eam tenere, & priuabitur beneficio legis propter peccatum, quod commiſit in puellam. *Et habebit eam in vxorem.* Si pater virginis dare velle eam ẽt, ſi autem non, fieri debebat, vt infra ſequatur. Si autem pater ſuus vellet eam dare ei, & ipſa nollet: non tenebatur accipere eum in virum, quia in contrahendo liber conſenſus debet eſſe contrahentium, vt patet extra: De ſponſalibus, & matrimonio cap. cum locum.

Qui puellam deflorauit, & eã in matrimoniũ duxit puniatur, q̃ non põt eam repudiare.

G

Quid in caſu quo vir non vult puellam accipere poſt ſtuprum, aut pater nolit eam dare.

QVAESTIO. XI.

SEd dices, quid ſi vir non vult eam accipere in vxorẽ poſtquam ſtuprauit, aut pater noluerit eam dare? Reſpondet quòd ſecundum leges ciuiles ſi aliquis puellam virginem ſic defloret (ſi non agat illud violenter, ſed ſeducendo puellam) ſi vilis perſona eſt verberatur: ſi autem nobilis eſt relegatur, vt habetur in inſtituta: De publicis iudicijs §. 2. Si autem violenter hoc fiat, corruptor capite plectetur, vt patet ibidem. Sin autem. Secundum iura canonica, ſi non vult eam, quam ſtuprauit in vxorem accipere, totaliter caſtigatur, ſcilicet flagellatur, vel alias ſecundum arbitrium iudicis, & excommunicatur, ſcilicet quòd priuatur communicatione ſacramentorum vſque dum viſum fuerit iudici, & in monaſterium detruditur ad agendam pœnitentiam, de quo exire non poteſt, quouſque is, qui pœnam impoſuit iudicet eſſe ſatisfactum. De his extra: De adulterijs, & ſtupro: in capitulo, peruenit, in textu, & glo. Secundum verò legem iſtam Moſaycam non videtur, quomodò ſit puniendus: nam ſolum exprimitur quomodo fiat quando pater puellæ eam non vult dare ei. Sed dices forte, quod vir cogetur in vxorem eam recipere, ſicut dicitur Deuteron. 22. capit, & quòd non poterit eam dimittere in perpetuum. Sed ad hoc ſatis reſponderi poteſt quòd in alio caſu loquitur ille text. vt iam dictum eſt: nam ibi vir coegit puellam corrũpens nolentem: hic autem ſeduxit eam, ideo non videtur tanta pœna imponenda. Sed adhuc dicetur, quòd hic dicitur, dotabit eam de neceſſitate erat, ita accipere eam erat neceſſarium; & ſignum huius eſt, ſcriptura loquitur hic per futurum indicatiui, quod ſemper inducit diſpoſitionem neceſſariam, ſcilicet. *Dotabit eam.* Ideſt cogetur dotare. *Et habebit in vxorem.* Ideſt cogetur habere in vxorem, & hoc verum videtur. Et ſi arguas, quòd non debet puniri tantum in iſto caſu, ſicut in caſu, qui punitur Deutet. 22. cap. quia in illo cognouit violenter. Reſpondetur quòd verum, & tamẽ adhuc ſtante hoc magis punitur ibi, quam hic, quia ibi cogitur dare quinquaginta ſiclos argenti patri puellæ pro iniuria: hic autem nihil datur præter dotem, quã dat puellæ: patri autem puellæ nihil. *Et habebit in vxorem.* Scilicet quòd qui fraudauerit recipiat in vxorẽ, quia forte dixit ei, quòd reciperet eam in vxorem, vel dedit ei aliquid, vel induxit verbis, ideo ſiue ſit vir generoſus, & potens, & puella parui ſtatus, ſiue ipſe ſit parui ſtatus, cogetur recipere puellam in vxorem: nam licet ille, qui eſt vir nobilis de magno genere, diminuat ſtatum ſuum, ſumendo in vxorem aliquam plebeiam fœminam, quia tamen peccauit in deflorando eam, in pœnam peccati cogetur accipere illam in vxorem, & hoc ſi talis vir ſit, qui ſecundum ius poſſit accipere illam in vxorem: nam nunc, ſi clericus in ſacris defloraret virginem, non poterat eam accipere in vxorem: ſic etiã tunc quidam erat, qui poterat recipere, & quidam

Pœna deflorantis puellã ſecundum ius canonicum. — *Deut. 22*

H — I — K (section letters in margin)

non?

non: nam ſummus ſacerdos eā non poſſet accipere, maxime ſi de gente humili fuiſſet. *Si pater virginis noluerit*. Quia fortè pater puellæ indignatus eſt vita corruptori, & tenuit dare ei, vel forte puella eſt de nobili genere, & corruptor eſt vilis perſona. *Reddet pecuniā*. Scilicet corruptor in pęnam delicti ſui. Vocatur hic pecunia quidquid poſſidetur ſiue agri domus, ſiue iumēta, aut quidquid aliud, quod pecunijs commutabile eſt, reducēdo ad extimationem pecuniarum. *Iuxta modum dotis*. Modus quantitatē ſignificat hic, ideſt quòd illa pecunia erit ſecundum quantitatem dotis, quam reciperent aliæ virgines, & ſic iſta pecunia eſt vere dos, non quod detur ad matrimonium, ſicut ſemper datur dos: ſed quòd ita datur, ac ſi cum ea ipſe vir contraheret, qui dat illam pecuniam: ſecundum tamen acceptionem communem licèt illa pecunia ſit æqualis doti, quam accipere debebat, non tamen vocatur dos, nec donatio propter nuptias non eſt, non exiſtente matrimonio, vt patet extra: De dote poſt diuortium reſtituenda in capitulo, & ſi neceſſe. *Quam virgines accipere conſueuerunt*. Non eſt intelligendum, quòd omnes virgines accipiant eandem quantitatem dotis, quia quilibet ſecundum quantitatem ſtatus ſui dabit: nam dos datur ad ſuſtentanda onera matrimonij: cum ergo aliquis maiorem, vel minorem ſtatum habet: ita ſunt maiora onera matrimonij, vel minora, ſed eſt ſenſus quòd ſecundum quòd aliæ virgines accipere conſueuerunt dotem, quæ ſunt eiuſdem ſtatus eſt iſta virgo: ita accipiet iſta. Hoc dicitur ne nimis grauetur corruptor: nam ſi ſolum dixiſſet lex, quòd corruptor dotaret illā virginem, pater eius peteret valde pecuniam, dicens, ſe velle dare filiæ ſuæ magnam dotem, ſi non corrupta fuiſſet, & hoc eſſet fraus, quia pater puellæ peteret maiorem pecuniam, quam ipſe daturus eſſet filiæ ſuæ pro dote: ideo lex ſanxit, quod in hoc non conſideretur affectus patris puellæ, quia etiam dato, quod pater puellæ ſecundum veritatem conſtituiſſet apud ſe dare filiæ ſuæ magnam pecuniam in dotem, non eſt ſtandum eius voluntati, quia forte ipſe nolebat dotare filiam ſuam vltra id, quod rationabile eſt, ſed conſiderabitur quantum communiter conſueuit dari puellis eiuſdem ſtatus, & tantum dabitur illi. *Quam virgines accipere conſueuerunt*. Scilicet a patribus ſuis: nam patres dotant puellas nubentes: ſicut ergo pater puellæ dotaturus erat eam, ſi non fuiſſet corrupta, ita nunc accipiet pro damno, quod perpeſſa eſt dotem, cū qua alteri nubere poſſit etiam patre nihil dante. Conſideratur autem iſta dos ſecundum facultates eius, qui corrupit, & ſecundum dignitatem puella, vt habetur Codice de epiſcopali audientia l. penult. Et Codice de rei vxoriæ actione. In Autentica, ſi quam vis, & digeſtis de iure dotium, lege ſiue generalis, & in decretis 30, quæſt. 5. cap. nullum.

Quid cōſiderādū in taxatione dotis.

Vtrum lex iſta de corruptione puellarum tenuerit vniuerſaliter, vt iacet in vet. teſta. & teneat etiam hodie vniuerſaliter in nouo, vel teneat ſolum in talibus perſonis. Et quid agendum cum corruptor puellarum non poteſt dotem dare.

QVÆSTIO XII.

SEd quæritur ſi ille, qui corrupit pauper eſſet, quid debere fieri de ſolutione dotis. Et ad hoc conſiderantur duo. Primum vtrum iſta lex ſemper teneret, vt iacet. Secundum eſt de principali quæſito, ſcilicet dato quod in talibus, vel talibus perſonis teneret, quid faciendum de eo, qui non poteſt dotare puellam contrahendo cum ea, vel dare ei pecuniam pro dote. Ad primum ſciendum, quod iſta lex iudicialis veteris teſtamenti. Omnia autem tam cæremonialia, quam iudicialia veteris teſtamenti abolita ſunt ceſſante eorum poteſtate obligandi, manentibus ſolis moralibus præceptis, vt declaratum fuit latè in principio præcedentis capituli: quia tamen Eccleſia, vel domini temporales

A poterant iſta leges iudiciales veteris teſtamenti facere in ſuis terris obſeruari: non quidem tanquā obligantes ex illa impoſitione prima Dei, quia impoſitæ ſunt populo Hebræorum, ſed ex noua conſtitutione principum, tanquam ante nunquam fuiſſent. Eccleſia ergo per iſtum modū quaſdam valere, & habere vim legum inſtituit, inter quas iſtam canonizauit, & habetur extra: De adulterijs, & ſtupro, & eſt prima ordine. Et ſic ſecundum hoc iſta lex obligauit in duobus temporibus, ſcilicet tempore veteris teſtamenti, & temporibus, ſcilicet tempore veteris teſtamenti, & tempore noui teſtamenti poſtquam Eccleſia eam valere decreuit. Conſiderandum ergo in vtroque tempore ſi valuit vniuerſaliter ſecundum quòd iacet, ſcilicet quantum ad omnes perſonas. Et primo dicitur de modo

Leges aliquæ vet. teſta. tenent etiā in nouo, quia ab Eccleſia canonizatæ ſunt.

B eius in veteri teſtamento. Et primo dicitur, quod ſi aliquis corrumperet virginem, non poterat eam habere in vxorem, niſi eſſet de eadem tribu, de qua erat virgo corrupta ab eo. Et patet quia erat regula in Iſrael, quòd illi, qui erant de diuerſis tribubus non copulentur in matrimonium, vt patet Num. 36. cap. cum dicitur: Omnes viri ducent vxores de tribu, & cognatione ſua, & cunctæ fœminæ viros de eadē tribu accipient, vt hæreditas permaneat in familijs, ne ſibi inuicem tribus miſceantur, ſed ita maneant, vt a domino ſeparatæ ſunt. Sed dices, quod non videtur hoc verum: nā ſi aliquid tale fuiſſet, non dixiſſet lex vniuerſaliter, ſed magis explicaſſet, de qua tribu intelligeretur. Reſpondetur quod ſicut dicitur digeſtis de legibus in l. nā ad ea, ſcilicet ꝙ ad ea, quæ raro accidunt iura non adaptā-

Num. 36

C tur, ita hic erat: nam rariſſimè contingere poterat, ꝙ virgo vnius tribus cognoſceretur carnaliter a viro alterius tribus, & hoc quidem in terra promiſſionis, ad quam dirigebantur omnes iſtæ leges, ſcilicet quòd ibi principaliter ſeruandæ erant: in deſerto autem faciliter fieri poterat. De terra promiſſionis patet: nam terra illa diuiſa fuit ſorte in duodecim tribubus, ita quòd quædam magnas pars terræ dabatur vni tribui, & ſic de alijs ſecundum diuiſiones, quæ ponuntur in Ioſue 15. cap. vſq; ad vigeſimum & in tota terra vnius tribus nullus vir de aliqua alia tribu habitabat (licèt Leuitæ eſſent diſperſi per omnes tribus, tamen dabantur eis ciuitates, in qualibet tribu, in quibus ipſi ſoli Leuitę habitabant, vt patet Nu. 35. & Ioſue 20. & primo Paralipo. ſexto capitulo.) Et ſic rara communicatio erat viris

Num. 35 Ioſue 20. 1. Paralip. 6.

D vnius tribus cum alia tribu, & hæc tranſiens, cùm non poſſet vnus de vna tribu trāſire ad habitandum ad terram alterius tribus, niſi propter periculum famis, aut aliàs. Raro ergo ſic contingeret puellam vnius tribus deflorari a viro alterius tribus, ideo non curauit ſcriptura hic diſtinguere, vtrum eſſet eiuſdem tribus, vel alterius, quia tamen aliquando contingere poterant, ſi fieret, debebat vir corrumpens, ſi violēter defloraret, dare patri puellæ 50. ſiclos in pretium, ſiue pęnam iniuriæ, vt patet Deut. 22. cap. Et dare puellæ pecuniam iuxta quantitatē dotis quam accipere cōſueuerūt virgines eiuſdem ſtatus, atque dignitatis: ſi autem corrupiſſet ea ſeducendo eam promiſſis, vel datis, aut blan-

Deut. 22

E dis verbis: ſolum tenebatur dare quantitatem dotis, quam aliàs virgo illa acceptura eſſet, vt ſic dotata coniungatur alicui viro tribus ſuæ, & cognationis ſuæ. Si autem non haberet illę, vnde ſolueret, poſtea in ſecundo quæſito dicetur, quid agendum eſſet. Sciendum etiā, quòd iſta virgo deflorata, ſi defloraretur ab homine gentili, qui inter Iudæos forte peregrinaretur ſicut faciunt mercatores per diuerſa loca quæſtum inſequentes, non poterat dari illi in vxorem: nam prohibitum erat, quòd filiæ Hebræorum non traderentur viris Gentilibus, nec filij Hebræorum acciperent vxores manentes in Gentilitate, vtrobique autem propter periculum idolatriæ, ne filij, vel filiæ Hebræorum inducerentur, aut pertraherētur ad idolatriā, vt dicitur infra 34. & Deut. 7. c. ſcilicet: Non inibis cū eis fœdus nec miſereberis eorum, nec ſociabis cum eis coniugia. Filiam tuam non dabis filio eius, nec filiam eius accipies filio tuo, quia ſeducet filium tuū, ne ſequatur me,

Defloratam puellam Hebręam gētili viro nō poterat ab eo in vxorem duci

Deut. 27

ſed magis, vt ſeruiat dijs alienis. Quid autem fieri debebat illi? reſpondetur, quod non habetur aliqua pœna immediatè in lege, ſed videtur quòd ſit dandam maior quàm ea, quæ dabatur Iudæis defloràtibus Iudæas, & fortè eſſet ſuſpenſio, vel decapitatio, aut lapidatio, ſicut nunc leges humanæ non puniunt fornicationẽ ſimplicem; & tamen ſi vnus Hebræus, aut Agarenus coeat cum publicè proſtituta, comburitur, quia eſt extra conditionem legis noſtræ, & dehonoratur ſic tota vniuerſitas Chriſtianorum, ſic & ibi dehonorabatur tota vniuerſitas Hebræorum. Puella autem ſi ſciret eum eſſe Gentilem etiam videbatur punienda eadem pœnam, cum ieſoniſi fortè violenter cognita foret, quia actio inuoluntaria non imputatur agenti, nec eſt laudabilis, aut vituperabilis, vt ait Ariſtot. infra 3. & 5. Ethico. ſi autem donis, aut verbis, aut alias ab ipſo cognito Gentili permiſiſſet ſe deflorari, non excuſabatur a pœna, quæ danda erat gentili, ſi eſſet corporea, & tunc ſi puniretur corporaliter nullam aliam pœnam pecuniariam ſoluere debat, quia pœna corporalis ſatisfaciebat ſufficienter: nec conſueuit imponi pœna pecuniaria cum capitali, niſi in valde paucis caſibus: vt in caſu hæreſis, quantum ad eos, qui perſiſtunt in hæreſi, vt in capitulo, ad abolendam, iuncto capitulo, vergentis extra de hæreticis, qui etiam committunt crimen læſæ maieſtatis puniuntur pœna capitali, & ablatione omnium bonorum, vt patet C. ad l. Iuliam maieſtatis in l. quiſquis & extra: De hæreticis in cap. vergentes. Si fortè Gentilis deflorans virginem Hebræam non plecteretur capite, non ſolum teneretur ei dare dotem, ſi eam ſeduxiſſet, vel dare puellæ dotem pro defloratione & patri quinquaginta ſiclos pro iniuria, vt patet Deuterono. 22. cap. ſed etiam tenebatur dare multam aliam pecuniam, & ratio eſt, quia magis debebat puniri Gentilis, qui magis peccabat, hoc faciendo, quàm Iudæus: ſi autem non haberet vnde ſolueret infra dicetur in ſecundo quæſito. Sciendum etiam quòd ſi aliquis vir cõuerſus de gentilitate ad ritum Iudaicũ defloraret puellam, quæ eſſet de genere Hebræorum, non poterat eam habere in vxorem, quia vt ſupra probatum eſt, & patet Num. 36. cap. quælibet mulier accipere debebat virum de cognatione, & tribu ſua, & viri vxores de tribubus ſuis, ne diuiderentur ſortes hæreditatum, & ne tribus miſcerentur: quia ergo quilibet conuerſus de gentilitate extra erat omnem tribum filiorum Iſrael, nullus eorum poterat accipere in vxorem aliquam de virginibus filiarum Iſrael. Si ergo defloraret, diſtinguendum eſt vt ſupra, quia aut violenter fecit, & tunc dabit patri puellæ quinquaginta ſiclos pro iniuria, vt patet Deuteron. 22. ca. ſi autem non violenter, ſed ſeducendo puellam fecit, tenebitur dare ei dotem, quem habẽdo poſſet contrahere cum alio viro. Et patet hoc: nam lex dicit hic, quòd corruptor dotando virginem defloratam, acciperet eam in vxorem, ſi pater vellet dare, ſi autem nollet, non accipiebat, ſed dabat pecuniam loco dotis, ſicut ergo patre puellæ nolente, non contrahebat matrimonialis fœdera corruptor cum deflorata; ita: volente lege, tales corruptores non contrahunt cũ puella deflorata, quia inhabilitat eos lex ad talem contractum. Sciendum etiam quòd ſi ſeruus Hebræus de eadem tribu, & familia, de qua erat puella, defloraret eam, non poterat contrahere cum ea: nam ſiue eam defloraſſet inuoluntariè, ſcilicet coacta puella, & teneretur dare patri quinquaginta ſiclos, & puellæ dotem ſiue ſeduxiſſet eam deflorant, & teneretur dare ſolam dotem, nihil poſſet agere. Nam ſerui Hebræorum, qui vendebant ſe in ſeruitutem, vel qui vendebantur a iudicibus propter aliquam pœnam, quam ſoluere non poterant, pauperrimi erant, ideo namque ſe vendebant, quia non habebant vnde viuerent, vt patet Leuit. 25. cap. cum dicitur: Si paupertate conſtrictus vendiderit ſe tibi frater tuus. Illi etiam, qui vendebantur a iudicibus, ideo vendebantur, quia non habebant vnde ſoluerent, vt patet ſupra in litera. Ad hoc tamen quòd puella acciperet in vxorẽ a defloratore, erat neceſſe, quòd ipſa dotaretur ab eo, & inſuper daret ipſe donationem

Si Hebræus vel Agarenus cum meretrice concumberet vterque comburi.

Deut. 22. Si aliquis de gentilitate ad Iudaicũ ritum cõuerſus puellam defloraſſet non poterat eam in vxorẽ ducere.

F propter nuptias, ſicut alij viri dant, quod nullo modo poterat facere Hebræus ſeruus, etiam ſi eſſet eadem tribu ergo non poterat ei dari in vxorem. Sciendum etiã, quòd ſi aliquis de Iſraelitis aliquam virginem defloraſſet de tribu ſua, & ipſe eſſet liber, ſi tantum ipſa attineret ei in gradu conſanguinitatis prohibito, non poterat eam habere in vxorem, & nullus poterat contrahere cum ſorore ſua ex patre, vel matre, licèt eam defloraſſet: nec cum filia licèt eam defloraſſet, nec cum nepte, nec cũ ſorore patris, aut ſorore matris, licèt eas virgines defloraſſet, & ſic de omnibus alijs gradibus prohibitis, qui ponuntur Leuit. 10. capitulo: nam non ſolum iſti gradus ſunt prohibiti, vt quis non poſſet in eis contrahere matrimonium, ſed ſi quis defloraſſet aliquam attinentem ei in aliquo prædictorũ graduum in omnibus illis, qui nominantur Leuit. 10. cap.

G lapidabatur, vt patet Leuit. 20. cap. tam vir, quam fœmina. Sciendum etiam, quod ſi illa puella, quæ deflorata eſſet, foret filia ſacerdotis, non poterat corruptor habere eam in vxorem: nam aut voluntariè ipſa deflorabatur, aut coactè. Si autem voluntariè cremabatur flammis, vt patet Leuit. 21. cap. cum dicitur: Si filia ſacerdotis fornicari incœperit, & violauerit nomen patris ſui, flammis exurent. Si autem corrupta fuiſſet violenter, ipſe corruptor videbatur cremẽdus, quia talia perpetrabat violenter in virgine, quod ſi ipſa voluntariè pateretur flammis exurenda foret, immò grauius ipſe peccabat eam violentans, quam ipſa peccaret, ſi voluntariè pateretur, & ſic nullo modo poterat celebrari matrimonium ibi, quia aut ambo cremarentur, aut ipſe,

H vel fortè ipſa, ſi ipſe aliam putans eſſe eam violenter cognoſceret. Sed hoc falſum eſt: nam licèt ignoraſſet eſſe filiam ſacerdotis, quia tamen dabat operam illicitæ res, ſcilicet inferendo vim alicui virgini, tenetur etiam de eo, quod ignorabat, quod comparatur caſui fortuito: ſicut ſi quis volebat percutere vnum, & percuſſit alterum, vel volebat percutere aliquem, qui erat ſibi inimicus, & vidit aliquem, quem putauit ipſum eſſe, tenetur criminis reus. Sciendum etiam, quòd ſi ſummus ſacerdos aliquam puellam virginem de tribu ſua defloraret, non propter hoc debebat accipere eam in vxorem, quia ipſa poſſet eſſe conditionis humilis, ſacerdos autem magnus ſemper accipere debebat vxorem de magno genere, & ob hoc cõtrahebant ſummi ſacerdotes cum filiabus regum. Et erant iſta duæ

I tribus, ſcilicet regalis, & ſacerdotalis mixtæ. De hoc Leuit. 21. cap. dicitur: Virginem ducet vxorem, viduá, repudiatam, ac ſordidam, ac meretricem non accipiet, ſed puellam de populo ſuo: nec commiſceat ſtirpem generis ſui, vel gentis ſuæ, ideſt quòd ſummus ſacerdos non poterat accipere aliquo modo puellam, ſiue a ſe corruptam, ſiue ab altero, niſi eſſet de magno genere.

Sacerdotes corrũpentes puellas tribu ſua non ſemper poterant eas in vxorẽ ducere.

Ad ſecundam quæſtionem nunc quòd erat principale quæſitum reſpondendum, ſ. quod fieri debeat cũ corruptores non poſſint reddere pretium dotium, vel iniuriarũ in caſu, quo tenentur ſoluere patri 50. ſiclos. Et hoc erit reſpondendo ad primum quæſitum ſecundum obſeruationem veteris teſtamenti, vt poſtea ponatur

K vtrumque ſecundum obſeruationem in nouo teſtamento, & dicendum, quòd ſecundum, quòd patuit ex præcedentibus, quidam eorum, qui non poterant accipere eas, quas defloraueràt in vxores, occidebàtur propter talẽ deflorationẽ, & in his nũ erat aliqua alia pœna imponenda. Aliqui autem de iſtis, qui non poterant eas accipere, poteràt dare pecuniá loco dotis, & iſti tenebàtur dare pecuniá puellæ, vt ipſa ſic dotata cõiungeretur legitimè alteri viro. Alij aũt de his, qui nõ poteràt accipere tales defloratas in vxores, nõ poteràt dare pecunia pro dote, & non ſolũ iſti, imò & aliqui de illis, qui poterant ſecundũ ius contrahere, & eas defloraueràt, non poteràt dare dotes. Et circa iſtos diſtinguitur, quia aut ſunt ſerui, aut liberi. Si autem deflorans non potes dare dotem, vel pecuniam pro dote eſſet liber, vendi debebat. Sed tunc conſiderandum, quòd ſicut illi, qui furantur, & non poſſunt reſtituere, vendun-

Quòd agendum cũ corruptore puella ſi nõ poſſet dotem dare.

tur

tur pro furto ſecundum quantitatem furti, vt patet ſupra in litera, & ibi declaratum eſt; ita hic computandum eſt pretium, quod loco dotis dari debet, & pro tanto debet ipſe corruptor vendi. Sed circa hoc diſtinguendum, quia aut iſte liber erat Hebræus, aut conuerſus de Gentilitate. Si Hebræus foret, conſiderari debebat vtrum in pretium, quòd debebat dari loco dotis valebat tantum quantum ſeruitium trium, vel quatuor, ſiue paucorum, aut plurium annorum, & pro tantis vendi debebat. Si autem tanti valeret pretium, quod dabatur pro dote, quanti ſeruitium eius vſq; ad annum remiſſionis, quod non poterat eſſe pluſquam ſeruitium ſex annorum, vt patet ſupra præcedenti ca. ſi autem pretium illud fortè valeat tanti quanti ſeruitium decem, aut duodecim annorum, vel plurium, non poterit vendi pro eis Hebræus: ſed ſolum vſque annũ remiſſionis: iſtud namq; erat priuilegium Hebræorum ex genere, vt ſolùm poſſent vendi vſque ad illud tempus. Si autem ille homo liber eſſet conuerſus de Gentilitate, venderetur pro tot annis, quantum eſſet pretiũ dandum pro dote: ſiue pro decem, aut duodecim annis: nam in his non erat annus remiſſionis ſeptimus, nec annus quinquageſimus Iubilæi: ſed tranſmittebantur iure hæreditario ad poſteros, & erant ſerui in æternum, quia poterant vendi ſimpliciter, ſicut venduntur nunc ſerui, ideo ſi tantum eſſet pretium dandum pro dote, vt valeret tanti quanti precium illius hominis venditi ſimpliciter, debebat vendi ſimpliciter: quia poterat vendi, vt eſſet ſeruus in æternum. Si autem ille, qui non poſſet dare pretium dotis, eſſet ſeruus, aut erat ſeruus Hebræus, aut ſeruus de Gentilitate ad Iudaiſmum conuerſus, Si autem eſſet Iudæus ſeruus, aut dominus ſuus vellet dare illud pretium loco dotis, aut non: ſi vellet dare, retinebat ſibi ſeruum: ſi autem nollet dare, cogebatur dare ſeruum immediatè, & in hoc damnificabitur dominus, quia perdebat ſeruum ſuũ, cum nihil mali ei meruiſſet: ſed nec propter hoc fiebat ei iniuſtum, vt cap. præcedenti latè declaratum eſt, an tempus reliquum, quo ſeruus domino ſuo ſeruiturus erat, ſufficiat ad extimationem pecuniæ pro dote, aut non: ſi ſufficiebat completo illo tempore ſeruitij liberandus erat: ſi autem non ſufficeret, iterum pro pœna criminis vendi poterat ſecundum modum ſupra poſitum, ſcilicet, quòd non venderetur pro maiori tempore, quàm exigeret pecunia danda pro dote. Si totum tempus vſque ad annum remiſſionis neceſſarium eſſet pro ſoluenda pecunia, vſque ad illud tempus vendi poterat; ſi autem adhuc non ſufficeret, non poterat vlterius vendi. Si autem iſte corruptor eſſet ſeruus de conuerſis ad Iudaiſmum, dominus ſuus dare debebat pecuniam iuxta quantitatem dotis: ſi autem nollet dare, debebat ſeruum patri puellæ corruptæ, ſiue modicum, ſiue multùm valeret pro tota vita, vt venderetur, & inde daretur puellæ corruptæ dos. Nunc autem conſiderandum eſt de obſeruantia huius præcepti ſecundùm ſtatum legis nouæ. Et ſciendum, quòd in lege veteri non poterant iſta ſeruari in omnibus, ita & in ſtatu noui teſtamenti. Et primò non tenet iſta lex circa eos, qui ſunt attinentes in aliquo gradu vetito conſanguinitatis, aut affinitatis: nam licèt vir defloret aliquam virginem, quæ ſit ſtirpis ſuæ, non poterit eam accipere in vxorem, vt patet extra de conſanguinitate, & affinitate per totum, & maximè in cap. non debet eodem tit. Nam dato, quòd tales, non facta defloratione, contraxiſſent matrimonium, non tenebat matrimonium, & eſſent puniendi, ſcilicet quòd ſecundum leges quodlibet perderet, quod dederat, ſiue in dotem, aut donationem propter nuptias, vt patet, C. de inceſtis nuptijs: in lege, qui contra, & in Autentica inceſtus. Et digeſtis de donationibus inter virum, & vxorem, in l. cum ſtatus, §. vltimo. Et in inſtituta de nuptijs, §. ſi aduerſus. Si autem non intentione contrahendi nuptias conſanguineus conſanguineam in gradu prohibito defloraret, vterque capite plectebatur, niſi fortè vir puellam violenter defloraſſet ſecundum canonica iura excommunicandus erat pro tali facto, & grauiter puniendus. Secundò iſta lex non tenet, ſi aliqua puella virgo, quæ Deo dicata eſt, defloratur: ſicut eſt demonialibus: nam illæ, quæ votum caſtitatis publicè, & ſolenniter emiſerunt, non potuerunt rurſus aliquibus viris coniungi: nec ipſe corruptor debet ei dare dotem, vel quidquid aliud, quia talibus non indiget: ſed vterque grauiter puniendus eſt: nam ſecundum leges ciuiles capite plectebatur, qui ſolum virgines Deo dicatas in coniugium peteret, quanto magis ſi defloraret? ſicut patet de virginibus veſtalibus, quæ Gentilitatis tempore ſacræ erant, & ſi fornicarentur viuentes ſepeliebantur. Et de corruptoribus earum ſupplicium ſumebatur, vt ſæpè factum eſt, ſicut refert Paulus Oroſius in pleriſque libris de Ormeſta mundi. Et ſic Ilia mater Romuli, & Remi Ciuitatis Romæ
G conditorum facta eſt virgo veſtalis, & quia poſtea genuit terræ defoſſa eſt dum viueret, nunc etiam virgines ſacratas Deo, nec coniugio petere, nec deflorare licèt. Tertio non tenet iſta lex, quomodo vir corruptor virginis, non poteſt eam in vxorem accipere, quia eſt ordinatus, vel votum emittens ſolenne. Omnes namque miniſtri Eccleſiæ in ſacris ordinibus conſtituti à coniugio prorſus exortes ſunt, vt patet extra. Qui clerici, vel vouentes matrimonium contrahere poſſint, per totum. Cũ ergo aliquis, qui ſacrò ordine initiatus eſt, vel votum caſtitatis ſolenne emiſit, puellam quamlibet deflorauerit, non debet, nec poteſt cum ea contrahere, nec ei dotis loco pecuniam aliquam dare, ſed à ſuo prælato grauiter puniendus eſt. Si autem de alijs, qui extra contradictionem legis ſunt, puellam quamli-
H bet deflorauerit, non poteſt eam in vxorem accipere, vt ſi Chriſtianus virginem Hebræam oppreſſerit, vel Agarenam, vel ſi Iudæus, aut Agarenus deflorauerit Virginem Chriſtianam: nam tunc cultus diſparitas, ideſt diuerſitas religionis in colendo Deo tollit, quòd non poſſint coniugi fœdera matrimonij: ſed magis vterque horum ſecundum leges humanas cremandus eſt, quia facit iniuriam religioni: nam ſiue Chriſtianus, ſiue Chriſtiana ſit, quæ ad virum, vel fœminam gentis Hebrææ, aut Agarenicæ commixtus carnaliter, iniuriã facit Chriſtianæ religioni, & eam valde dehoneſtat. Et iſte eſt quartus caſus de his, quibus non poteſt ſtare illa lex. In alijs autem, in quibus conſeruari poteſt conditio legis, corruptor recipiet puellam in vxorem, & dotabit eam, ſi pater puellæ eam dare voluerit corru-
I ptori: ſi autem patre puellæ dante filiam corruptori ſecundum conditionem legis huius, noluerit eam corruptor, corporaliter caſtigatur per flagella, & in monaſterio detruditur ad agendam pœnitentiam, à quo non exibit, donec ille, qui eum intruſit exire mandauerit, & excommunicabitur à perceptione ſacramentorum: de his extra: De adulterijs, & ſtupro, capitulo, peruenit: & ſupra magis hoc diximus. *Maleficos non patieris viuere.* Vocantur malefici, qui artibus vetitis vtuntur. Iſtud mandatum pertinet ad directionem partis rationalis ſecundum ſe, quia concupiſcibilis, vel iraſcibilis non tendunt in actus maleficatum artium, tanquàm in bonum ſuum, cum iſti actus ſint aliquid pertinens ad intellectum per modum cuiuſdam artis: regulatio autem actuum ſimilium pertinet ad regulationem vis ra-
K tionalis, quia tamen interdum attenditur regulatio actus ſecundum id, pro quo fit, & maleficia plerunque fiunt pro arte amatoria, ſiue pro habendo quod ſecundum concupiſcibilem deſideratur ad delectationem veneream; ideo in regulatione partis concupiſcibilis ponuntur.

Quid inveniſſe ſeruo Iudæo deflorante puellam, & dotem ſoluere non potente.

Lex iſta de ſtupratoribus nõ tenet vniuerſaliter in omnibus perſonis in nouo teſtã.

Deflorãs virginẽ Deo dicatã capite plectebatur ſecundũ leges ciuiles.

Mors Iliæ Romuli, & Remi matris. Oroſius

Si quis extra Chriſtiana religionis cõditionem Chriſtianam virginem defloraſſet ei in matrimoniũ copulari non põt.

Qui malefici dicantur.

QVÆSTIO XIII.

SEd conſiderandum, quòd malefici ſunt omnes, qui malis artibus vtuntur, ſiue aruſpices, ſiue incantatores, ſiue aperitores, ſiue Necromantia, aut Geomantia, Pyromantia, & ſic de cæteris, qui per dæmonum conuocationes, aut aliquas ſuperſtitioſas obſer-

uatio

ꝗationes aliquid agunt,aut agere ſe promittunt. Quod ad duo damnoſum erat. Primò, quia ſic mentes vtentium,& audientium à vero Dei cultu, & perfecta fide diſtrahuntur, quòd malum maximum eſt. Secundò, quia per hæc maleficia damna multa proximis inferũtur,& præcipuè in cauſa amatoria:nam notum eſt, nec quiſquàm hoc negare poterit, quòd maleficia, ſiue dæmonum conuocationes,aut effigies quædam, & ſimilia (de quibus non eſt per ſingula dicendum) animos inflamment,& crucient. Et hoc modo vtebantur Gentiles in maleficijs prouocantes aliquos ad amorem;imò potius ad inſaniam quibuſdam carminibus, & apparatibus ſuperſtitionum. Sic Virgilius, qui magnus maleficus fuit, artis Poetarum præcipuus, cum deſcriberet libros Bucolicorum in Egloga octaua,quæ incipit,

Virgil.

Paſtorum Muſam,Damonis,& Alpheſibæi.

Introduxit modum Magicum peruertendi corda quaſi ſermone Paſtorum loquens in perſona Alpheſibœi,& dicens,

Affer aquam,& molli cinge hæc altaria vitta;
Verbenaſque adole pingues,& maſcula thura,
Coniugis vt magicis ſanos auertere ſacris
Experiar ſenſus, nil hic niſi carmina deſunt.
Ducite ab vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim.
Carmina,vel Cœlo poſſunt deducere lunam;
Carminibus Circe ſocios mutauit Vlyſſi.
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducitè ab vrbe domum mea carmina,ducitè Daphnim,
Terna tibi hæc primum triplici diuerſa colore
Licia circumdo:terque hæc altaria circum
Effigiem duco, numero Deus impare gaudet:
Ducite ab vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim,
Necte tribus nodis ternos Amarylli colores.
Necte Amarylli modo,veneris,dic,vincula necto.
Limus vt hic dureſcit, & hæc vt cera liqueſcit.
Vno eodemque igni, ſic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam,& fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus vrit,ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim qualis,cum feſſa iuuencum,
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ riuum viridi procumbit in vlua.
Perdita,nec ſera meminit diſcedere nocti.
Talis amor teneat, nec ſit mihi cura medendi
Ducite ab vrbe domum mea carmina ducite Daphnim.
Has herbas atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipſe dedit Mœris,naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſæpe lupum fieri,& ſe condere ſiluis,
Mœrin,ſæpe animas imis exire ſepulchris;
Atque ſatas alio vidi deducere meſſes.
Ducite ab vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim:
Fer cineres Amarylli foras,riuoque fluenti.
Tranſque caput iace,nè reſpexeris, his ego Daphnim
Aggrediar:nil ille Deos,nil carmina curat.
Ducite ab vrbe domum mea carmina,ducite Daphnim,

Vir. carmina amatorũ nocumenta deſcribentis.

Concludit autem poſtea Virgilius,quomodo his dictis coactus fuit venire Daphnis,dicens,

Aſpice corripuit tremulis altaria flammis,
Sponte ſua,dum ferre moror cinis ipſe,bonum ſit;
Neſcio quid certe eſt.hila in limine latrat.
Credimus Han qui amant ipſi ſibi ſomnia fingunt.
Parcite ab vrbe venit,iam parcite carmina Daphnis.

Hæc enim & alia multa ponit in eadem Egloga octaua Virgilius,quæ licèt ſuperſtitioſa ſint,artibus tamen dæmonum, ſicut fama eſt ita faciunt. Sed ne fortè in hac re fictione Poetica nos falli exiſtimes,accipe conuenientia teſtimonia, de quibus dubitare non valeas, quod dæmones maleficarum artium incentores, & executores malis hominibus ad hoc, & ad ſimilia ſeruiant. Patet enim de Circe famoſiſſima maga, quæ ſocios Vlyſſi

De Circe maga famoſiſſima.

F mutauit in beluas: de quibus Boetius de Conſol. lib. 4. metro. 3,quod incipit,

Vela Varitij ducis,

Et Ouidius Meta. lib. 14. de his multiſque alijs latè diſputat Auguſt. de Ciuit. Dei lib. 18. caplto. 17, & 18. Sed vt ad mutationem cordium ad amandum, vel potius ad inſaniendum, & interdum localiter monendum ad ipſum maleficum ſequendum, quòd maleficijs, vel dæmonum miniſterijs exhibetur realiter ſeruientium,atque ipſum,quod amatur deportantium,redeam dicere. Promptum eſt de beata Iuſtina virgine, atque martyre Chriſti, quam Ciprianus tunc iuuenis maleficus,atque hæreticus: poſtea autem fidelis,atque zelo Chriſtianitatis ardentiſſimus,& pro Chriſto vltima ſupplicia paſſus, ſupra modum adamauit: quam G cum precibus, aut quibuſlibet humanis fallacijs ſuperare deſperaſſet: ad maleficia ſolita conuerſus dæmones conuocauit eis, imperans, vt Iuſtinã virginem ad ſe docerent: qui protinus iuſſis parere volẽtes Iuſtinæ virgini aſtiterunt, ſi quo pacto eam ad Ciprianum deportare valerent: quæ in fide Chriſti fundata obſcenũ Cipriani amorem parvipendens atque pœnitus abhorrens, inuocato Chriſti nomine, dæmones effugauit: De his in vita beatæ Iuſtinæ, & in vita ſancti Cipriani.

Boet. Ouid. Auguſt.

Nota de beato Cipriano mago Iuſtinam virginẽ adamãte.

Aliud quoque ſcribit Hieronymus in libris de vitis patrum, in vita beati Hilarionis, fuiſſe quendam iuuenem,qui in amorem cuiuſdam virginis in Gazenſi territorio deperiret,cumque tactu,& iocis, atque amatorijs nutibus, vocibus, ſibilíſque, quæ perituræ virginitatis ſolent eſſe principia, nihil in huiuſcemodi pro- H feciſſet,perrexit Memphim ciuitatem ſtudiorum vberrimum,vt,confeſſo vulnere ſuo,magicis artibus armatus veniret ad virginem. Igitur poſt annum edoctus à Æſculapij vatibus, non remediantibus animas, ſed perdentibus,præſumpto animo ſtuprum geſtiens,& ſubter limine domus puellæ quædam tormenta verborum,& portentoſas figuras ſculptas in æris lamina defodit:illico inſanire virgo cæpit, & amictu capitis abiecto carpere crinem,ſtridere dentibus, inclamare nomen adoleſcentis: magnitudo quippe amoris eam in furorem verterat. Perducta ergo a parentibus ad monaſterium Hylarioni traditur,vlulante ſtatim puella, & confitente dæmone loquit. Vim ſuſtinui, inuitus adductus ſum quàm bene Memphim omnes homines deludebam: o I cruces,o tormenta,quæ patior: exire me cogis,ligatus ſubter limen teneor, non exeo, niſi me adoleſcens,qui tenet,dimiſerit. Tunc beatus Hylarion,grandis,ait,fortitudo tua,qui luto,& laminis ſtrictus teneris? Dic miſer, quare auſus es ingredi puellam Dei? Vt ſeruarent eam,inquit,virginem. Tu ſeruares perditor caſtitatis? cur non potius in eum,qui te mittebat ingreſſus es? Vt quid,reſpondit, intrarem in eum, qui habebat collegã meum amoris dæmonem? voluit ſanctus vir antequam purgaret virginem à dæmone,& iuuenem ab amore ſigna ta maleficia ſub limine domus iubere perquiri, ne abſolutus incantationibus receſſiſſe dæmon videretur, aut ipſe videretur ſermonibus eius accommodaſſe fidẽ aſſerens ſemper fallaces eſſe dæmones, & ad ſimulandum callidos. Conſtat ergo ſupradicta claris teſtimo- K nijs,quæ adhuc magis conſtant eis, quæ experimentis prauorum multoties comprobantur, vt ſatis nobis auditu notum eſt. Sed cum ſic fœminam a carnalibus amatoribus dæmonibus miniſtrantibus,duci ſeu potius trahi contingat,dupliciter fieri poteſt, quia aut ipſa pedibus mouetur, & tunc fuit quaſi arreptitia,quia verè dæmon,permittente Deo, & demerito puellæ, in eã intrat commouens omnia interiora,atque potius furere quã amare faciens, & illuc à dæmone dirigitur, vbi amator ille fuerit: ſed nec in hoc quidem intellectus, aut voluntas mouentur: nam, & puella, quæ ſic ducitur,trahi non eligit: ſed in affectiua,quæ eſt pars inferior conſequens motum factum in carne ſecundum motum factum in ſanguine, vel in alijs partibus, ſiue membris,ſit quædam accenſio ad amandum: ſicut contingit in nobis interdum voluntate fixa, & eligente nõ fornicari inſurgere deſiderium fornicationis: nec tamen illud, ad quòd inclinamur volumus: alia autem

Aliud exemp.

Fœmina aſſiſtentibus carnalibus amatoribus a dæmonibus trahi poſſunt dupliciter;

pars

pars, quæ naturaliter mouetur a dæmone ſubintrante corpus, moueri poteſt, cum ab ipſa naturali cauſa dæmone nihil agente ſæpiſſimè moueatur, & ſic ibi dæmõ non operatur per virtutem ſuam immediatè, ſed mouet virtutem concupiſcibilem mouendo cauſam naturalem, ex qua ſequitur paſſio in concupiſcibili. De quo latius dictum fuit, ſupra 7. cap. Et licèt iſtæ puellæ, ſic tractæ peccauerint ante in aliquo, propter quod Deus eas pati hoc dimittit; tamen in hoc non peccant, quia nullo modo ſunt voluntariæ. Alio modo contingit, vt ipſa puella tracta non moueatur pedibus ſuis, ſed a dæmonibus portetur, & tunc per aera rapitur, atque ſæpe ſub nocturnis horis de lectis ſuis, per aliquas feneſtras à dæmonibus educuntur, & in has non ſubintrat dæmõ vt faciat furere, nec aliquo modo conturbet: ſed cum tranquillitate animi manent, & cæterarum corporis virium, quam antea habuerunt. Sed nec iſtæ peccant, quia licèt ſciant quid patiantur, tamen inuitæ tolerant niſi ipſæ delectentur, quia ſic tolerant. Lex ergo ſciẽs hæc prohibuit, quia multa apud antiquos huiuſcemodi fiebant, vt ſæpè viri, aut fœminæ per maleficia innaturaliter amando deperirent, & licèt hic principaliter intendatur euitatio maleficiorum ad artem amatoriam tamen etiam omnia alia maleficia prohibentur, vt dæmones conuocare, aut conari futura prædicere, vel ſomnia interpretari, & ſimilia: ideo hæc expreſsè prohibentur Deuter. 18. cap. cum dicitur, quando ingreſſus fueris terram, quam dominus Deus dabit tibi, caue ne imitari velis abominationes illarum gentium, nec inueniatur in te, qui luſtret filium ſuum, aut filiam ducens per ignem, aut qui ariolos ſciſcitetur, & obſeruet ſomnia, atque augoria: nec ſit maleficus, nec incantator, nec pythones conſulat, aut diuinos, & quærat a mortuis veritatem. omnia enim abominatur dominus, & propter iſtiuſmodi ſcelera deleuit eos in cõſpectu tuo. *Maleficos non patieris viuere*. Ideſt omnes talibus artibus vtentes occidantur, & ſic Saul poſuerat edictum, vt quicunque eſſet ariolus, aut maleficus, & aliquid aliorum huiuſmodi, occideretur, & ipſe vniuerſos, quos inuenit occidit, vt patet 1. Reg. 28. cap. cum dixit: Pythoniſſa ad Saul: ecce tu noſti quanta fecerit Saul, & quomodo eraſerit magos, & ariolos de terra. In Hebræo dicitur. *Maleficam non patieris viuere*. Quia licèt omnes tam viros, quàm mulieres ab hac ſuperſtitione lex deterrere velit, tamen loquitur de mulieribus, quia præcipuè hæc maleficia in eis reperiuntur, & ſic cõſuetum fuerat ab antiquo, maximè quantum ad cauſas amatorias: ideo Saul cum vellet conſilium accipere à mortuis, Deo nihil ei reſpondente, quæſiuit à ſuis vbi inuenire poſſet aliquam mulierem pythoniſſam, & nõ quæſiuit, vbi reperiret aliquem virum maleficum, aut habentem ſpiritum pythonicum: vt patet 1. Regũ 28. cap. cum dicitur: dixit Saul ſeruis ſuis: Quærite mihi mulierem pythonem habentem, vt vadam ad illam, & ſciſcitabor per illam: qui dixerunt ad eum, eſt mulier habens pythonem in Endor. *Qui coierit cum iumento*.

Iſta lex cia maleficia deteſtantur ſpecialiter tamẽ amatoria

Deu. 18.

1. reg. 28

Ars maleficiorũ apud fœminas magis reperitur.

De peccato beſtiali.

QVAESTIO XIIII.

SVpra reprimebatur concupiſcentia carnalis, quæ eſt ſecundum naturam: hic reprimitur concupiſcentia carnalis, quæ eſt contra naturam, & iſta eſt in coitu pecorali: nam natura ingeniauit coitum ad generationem, cum autem generatio fieri debet intra terminos ſuæ ſpeciei: ſi homo coeat cum pecore, coit extra terminos ſpeciei, cuius intentio erat conſeruatio ſui: ſi autem fortè ex pecore & homine fœtus gigni poſſet, ille non eſſet homo, niſi valde rarò, & accidentaliter, quia natura intendit ſemper duos ſimiles coniongere propter ſimile tertium derelinquere, vt ait Ariſt. 1. Polit. cap. 1. non tamen eſt intelligendum, quòd ſit hoc peccatus contra naturam: nam quicunque talia agit ex aliqua inclinatione agit, alias non ageret, iſtæ autẽ inclinationes naturales ſunt, & non cauſatæ a nobis.

1. polit. 1

A Sed quòd aliquis inclinetur ad coitum pecorum, aut iumentorum contingit dupliciter: vno modo, quòd inclinetur non directè ad illud concupiſcendo coitum pecoris, ſed quòd agat illud vrgente paſſione, vt ſi quis fortiter a paſſione ſtimuletur, & in illa afflictione non ſit ſibi opportunitas libidinem explendi in fœmina: ne tamdiu vexetur, vel quia illud delectabile, quod eſt explere libidinem, tantum ſibi apparet delectabile pro tunc, qualitercunque expleatur: cum in fœmina non poſſit, agit in pecore: iſta autem non eſt directè inclinatio ad coitum pecoralem, ſed inclinatio ad coitum ſimpliciter, & quia non poteſt expleri, vt erat principalis intentio, expletur quomodocunque. Alio modo poteſt eſſe inclinatio ad coeundum cum pecore, quia appræhendit hoc tanquam quoddam bonum; ſicut aliqui ſũt B qui coitus fœminæos fugientes maſculorum coitus inſequuntur, quia hos iudicant ſibi delectabiliores, & hoc quidem licèt ordinationi naturæ repugnet: tamen natura corrupta ad hoc inclinatur, ſicut eſt in hominibus beſtialibus. Sunt namque aliqui beſtiales circa tactum quantum ad actum venereum, ſicut aliqui ſunt beſtiales in guſtu circa cibos, de quibus Ariſto. ponit exempla in 7. Ethicor. dicens quoſdam eſſe beſtiales, qui prægnantes mulieres reſcindunt, & fœtus in vtero exiſtentes deuorant. Alij autem delectantur circa comeſtionem carnium humanarum, & carnium pecorũ crudarum. Et iſti beſtiales tripliciter efficiuntur. Quidam namque beſtiales ſunt ex natura corrupta: quia a natiuitate ſua variatur ſua complexio a complexionibus aliorum hominum, & propter hoc inclinantur ad illa, C ad quæ non inclinantur alij homines, & iſtud eſt propter malam diſpoſitionem terræ, ſub qua naſcuntur: ex qua contrahunt perfectionem, vel imperfectionem in natura: & ſecundum partes extremæ orbis, ſcilicet verſus extremitatem meridianam ad terram Aethiopiæ, & Libyæ, & magnas ſolitudines, & ad extremitatem Aquilonarem vltra Angliam, & alias terras declinantes ad polum, ſunt homines, qui multum a noſtra complexione declinant: nam in interiori Aethiopia non homines, ſed monſtra hominum eſſe videntur in figuris varijs, & defectu, aut enormitate membrorum, & ſecũdum varios modos, de quibus Iſidorus Ethymo. libro 11. & Auguſt. de Ciui. Dei libro 21. & Solinus in Poliſtor. cap. de Aethiopiæ. Ad Aquilonem autem ſatis magna declinatio hominum eſt a nobis: licèt non in figuris ſaltem in complexionibus, & affectionib. Et de his D dicit Ariſt. quòd multi beſtiales ſunt in barbaris, qui ſunt circa Pontum, ideſt circa mare Oceanum in latere Septentrionali. Alij autem ſunt beſtiales propter ægritudine, vt pote quia inciderunt epilepſiam, aut maniam: nam iſtæ duæ ſunt, quæ maximè mutant, & efficiunt homines beſtiales: & hoc fit quia mutatur in eis iudicium phantaſiæ ex indiſpoſitione capitis: mutatur etiam in eis affectiua vis, quæ fundatur in carne: ſecundum quòd anima habet connexionem, & conſequitur proprietates corporis: quia autem iſta ſunt duo principia agendi in quolibet animali perfecto, ſcilicet phantaſia, & appetitiua: vna quidem vt iudicans, alia autem vt inclinans, mutatis iſtis neceſſe eſt in animali non eſſe eaſdem inclinationes: de iſtis dicit Philoſophus, vbi E ſupra: hi autem propter ægritudines beſtiales fiunt, & maniam in quibuſdam, quemadmodum matrem ſacrificans, & comedens epar conſerui ſui. Alij autem ſũt beſtiales propter prauas conſuetudines, quia non habuerint naturam corruptam a principio propter complexionem, nec inciderint in maniam, aut epilepſiam, vel cæteros morbos, ex praua conſuetudine inclinati ſunt ad id, quod beſtiale eſt: nam conſuetudo eſt altera natura, vt patet in 7. Ethicor. Sicut ergo aliquis a natura ſua corrupta inclinatur in quid, ita inclinatur per cõſuetudinem: licèt ſecundum naturam à principio non inclinaretur, verbi gratia: ſi quis horreat comedere carnes humanas, & tamen ex aliqua cauſa incipiat eas comedere, & continuet, incipient eſſe ſibi delectabiles, & ſic eſt de quolibet altero.

Quãuis maſculorum coitus ordinationi naturæ repugnet tamen a natura corrupta eſt

7. Ethi.

De varijs beſtialitatibus in guſtu, et tactu.

Iſidorus. Auguſt.

Quadã ægritudines hoĩes beſtiales efficiunt.

Aliqui ex praua cõſuetudine beſtiales euadunt

7. Ethic.

Tri-

Triplex cauſa eſſe poteſt quare homines inclinentur ad prauos coitus.

QVÆSTIO. XV.

EOdem ergo modo circa eos, qui inclinantur ad coitus maſculorum, vel ad coitus pecorales, Et hoc poteſt accidere tripliciter, vt in beſtialibus circa guſtum. Quidam namque ex deordinatione naturæ ſuæ a principio, vt quia tempus, & locus, & cœli influentia ſic indiſponunt, inclinatur ſic, Et erit beſtialis circa actum venereum naturaliter. Et ſecundum, quòd ſunt quædam partes orbis, in quibus homines propter indiſpoſitionem terræ, & prauam influentiam cœli indiſponuntur, vt ſint beſtiales ſecundum cibos: ita quędam partes terræ ſpecialiter ſunt, in quibus homines nati ad actus venereos cum maſculis inclinantur: horum autem experientia communis teſtis eſt: quia tamen contingit talem influentiam cœli, qualis eſt in illis locis quando (licèt raro) eſſe in alijs, contingit aliquos homines ſpecialiter inclinari ſecũdum naturam ad ſimiles turpitudines, etiam in terra, quæ talem diſpoſitionem non habet. Secundò fiunt aliqui inclinari ad coitum maſculorum, aut pecorum propter ægritudinem: nam ſicut ægritudine magna exiſtente mutatur complexio noſtra, vt longè aliud ad cibum deſideremus quàm ante deſiderabamus: ita mutabitur quantum ad inclinationem actum venereorum, cùm vtraque ſit naturalis inclinatio. Et ſicut contingit vnam immutari, ita poterit contingere immutari alteram. Tertiò modo fit iſta inclinatio ad maſculos vel pecora ex aſſuetudine a puero, vt ſi aliquis quãdo puer eſt antequam vacet coitibus fœminarum, vacet coitibus maſculorum, ſiue agendo, ſiue patiendo, ſiue reciproce: & dicit Philoſophus, quòd licèt aliæ beſtialitates maximè fiant per naturam, aut ęgritudines, iſta quę eſt ad maſculos maximè fit per aſſuetudinem a puero: cum dicit: Hi autem ex conſuetudine, vt pilorum euulſiones, & vnguium corroſiones adhuc, & quæ carbonum, & terræ. Cùm his autem, qui venereorum cum maſculis, his enim natura, hic autem ex aſſuetudine accidunt, vt puta aſſuefactis à pueris. Et aliqualiter videtur iſta ratio fuiſſe circa Sodomam, & Gomorrham, & alias duas Ciuitates, ſcilicet Seboin, & Adama. Nam licèt fortè primum principium fuiſſet in eis aliqualis inclinatio naturalis, augmentum tamen totius mali fuit educatio a pueris in hac turpitudine: erant autem illi homines indiſciplinati nulla lege coherciti: nec Deum timentes, & in alterutrum non verecundantes: ſed vt beſtiæ totaliter bonum delectabile inſequentes, filios ſuos in hac turpitudine erudierunt, & hoc patet Gene. 19. capitulo: nam cum angeli in forma virorum intrauiſſent domum Loth, & viri Ciuitatis iurauiſſent ad abutendum eis, dicit litera, quòd conuenit totus populus Ciuitatis a puero vſque ad ſenem, & ſic pueri illi peſſimi, licèt ad agendum adhuc apti non eſſent, conabantur tamen a pueritia talibus coitibus delectati. Quod autem de maſculorum dicitur coitibus, etiam de pecoribus intelligendum eſt: nã vtrumque contra intentionem ſpeciei eſt: ſed accidit ex cauſis ſupra aſſignatis. *Morte moriatur*. Non ſolum, qui coiſſet cum pecore occidebatur, ſed etiam ipſum pecus, vt patet Leuit. 20. capitulo, & hoc non fiebat, ita quòd pecus in hoc peccauiſſet: ſed propter horrorem criminis, vt declarauimus præcedenti capitulo. *Qui immolat*. Hic ponitur tertium, & principale huius capituli, ordinatio, ſcilicet parti, rationalis, & diuiditur in tres partes, quia primò ponitur ordinatio rationalis, vis impreſſionis ſimplicibus, ſecundo in iudicibus infra capitulo ſequenti, tertiò ponitur ordinatio in ſacerdotibus circa ioedium ſequentis capitulo ibi. *Sex annis*. Prima in duas, quia primò ordinatur rationalis circa Deum: ſecundo ordinatur circa proximum.

Ad infandos coitus quidã ex praua aſſuetudine a pueritia inclinati.

Gen. 19.

F Ibi, *Aduenam non contriſtabis*. Circa primum. *Qui immolat Dijs*. Immolatio eſt quidam actus proprius, & debitus Deo. Nam licèt multi alij actus ſunt, per quos in exteriori exhibitione obſequij Deum honoremus, tamen iſte eſt potiſſimus: quia alij ſunt aliquo modo communes Deo cum hominibus, vt adorare, & ſimilia, immolatio autem nulli vnquam facta eſt, niſi ei, qui verus Deus erat, aut verus Deus eſſe putabatur: cum ergo iſte actus propriè Deo conueniat, qui alteri quaſi Deo tribuit, iniuſtè diſtribuit, & eſt peccatum magnum: ſed nullus eſt Deus præter vnum, ergo vni ſoli immolatio cultus debita eſt: dicit autem ſcriptura. *Qui immolat Dijs*. Non quòd aliqui Dij ſint præter Deũ verum: ſed quia ſic vanitas colẽtium arbitratur, & ſcriptura ſequitur modum loquendi vulgarem, vt melius
G intelligatur ab eis, quibus dicitur. *Occidatur*. Scilicet quòd iudices, qui compererint aliquem idolis immolare, eum occidant: & non ſolùm ſi immolet eis, ſed etiam ſi faciat alia pertinentia ad cultum idolorum, vt ſi flectat genua coram eis, aut faciat idolum, vel paret altaria, & ſic de cæteris pertinentibus ad cultum eius: quicunque enim iſta faciat occidendus eſt, ſiue ſit vnus homo, ſiue vna ciuitas, ſiue vna Tribus, ſiue multæ Tribus. De vna perſona patet Deutero. 17. capitulo, ſcilicet quòd ſi audiretur eſſe in populo aliquem virũ, aut mulierem, qui coleret Deos alienos, facta inquiſitione, & veritate comperta, educeretur extra caſtra, ſiue extra ciuitatem, & lapidaretur a cuncto populo, manuſque teſtium primò iacerent lapides in eum: & non ſolùm erat occidendus ille, qui coleret Deos alienos,
H ſed etiam qui ſuaderet alicui colere eos: ſic dicitur, quòd ſi aliquis ſuaderet alicui, vt irent ad colendum Deos alienos, ſiue eſſet filius, ſiue frater, ſiue vxor, aut amica quam homo diligit vt animam ſuam, non parceret oculus eius ei: ſed ſtatim interficeret eum, & totus populus lapidaret, vt patet Deuter. 13. capitulo. Si autem aliqua ciuitas peccaret in hoc delicto, vel plures de ciuitate; eodem modo faciendum erat. Nam cum audiretur in aliqua ciuitate eſſe idolatriam publicam, aliæ ciuitates, quæ non idolatrarent, debebant inquirere veritatem. Et tunc ſi comperirent omnes, aut plures idolatrare, ſiue multos eorum reliqua ciuitate non puniente eos, facere debebant bellum contra illam. Et occidere omnes, qui intus erant tam viros, quam fœminas a maiori vſque ad minorem, & ipſa iu-
I menta atque pecora occidere in ore gladij deinde totam ciuitatem diruere. Et cuncta, quę in ciuitate erant cum ipſa ciuitate flammis exurere, vt eſſe tumulus ſempiternus: nec talis ciuitas poſtea habitari debebat: nec quidquam rapi poterat de illo anathemate: ſicut non licebat aliquid accipere de anathemate Iericho, & Achan, qui furatus eſt, a toto populo lapidatus eſt, vt patet Ioſue 6. capitulo, de hoc Deutero. 13. capitulo. Si autem vna tribus, aut duæ, vel tribus plures idolatrarent: omnes aliæ tribus contra eas pugnare debebant, & ſic fecerunt, vt patet Ioſue 22. capitulo: nam cum Tribus Ruben, & Gad, & dimidia Tribus Manaſſe receſſerunt cæteris Tribubus expugnata terra
K Chananæorum, & diuiſa atque poſſeſſa: fecerunt apud tumulos Iordanis altare nimiæ magnitudinis, & quia erat mandatum Leuit. 17. c. & Deut. 12. quòd non offerrentur victimæ in omni loco, ſed ſolùm in loco, quem Deus eligeret, & altaria ſunt ad immolandum hoſtias, putarunt nouem tribus, & dimidia, duas tribus, & dimidiam velle colere Deos alienos, ideo conuenerunt vniuerſi in Silo coram domino, & diſpoſuerunt ſe, vt irent ad pugnandum contra illas duas Tribus & dimidiam: ſed prius miſerunt legatos ad illas Tribus vt ſcirent quare fecerant altare, & reſpõſum eſt, quòd non fecerant ad immolandum: ſed in ſignum pro poſteritate, vt ipſæ duæ tribus, & dimidia, ita viderentur pertinere ad Iſrael, & ad Deum verum ſicut nouem & dimidia. & ſic ceſſatum eſt ne bellum inchoaretur. *Præter Domino ſoli*. Id eſt nullus debet immolare alicui niſi Domino. Iſte eſt Deus verus, qui vocatur Dominus, quia omnibus prodeſt, & omnia gubernat,

Non ſolũ idolis immolantes ſed & coram eis genuflectentes, aut altaria parantes, occidendi erant. Deuter. 17.

Deut. 13. Punitio ciuitatis idolatræ.

Punitio quo tribus idolatra inferebatur.

Leuit. 17. Deut. 12.

atque

atque dirigit: huic autem ex debito immolandum eſt, quia verus Deus eſt: & offerentes ſacrificia multum merebantur, quia in hoc profitebantur in opere ſuo, illum eſſe Deum magis adhuc quam ſi eum ore Deú vocarent. Nunc autem ſacrificia, & immolationes iſtæ nó fiunt: nam ordinatio eorum, quę ſacrificari debebant, & modi ſacrificandi fuerunt ſtatuti in lege veteri tanquam quædam cæremoniæ colendi: omnia autem cæremonialia, atque iudicialia veteris legis abolita ſunt, & præcipuè cæremonialia, quę magis repugnant ſtatui noui teſtamenti quam iudicialia; & inter cæremonialia ipſa, quæ ad ſacrificia pertinent, magis adhuc repugnant, quia iſta ſacrificia veteris legis erant vmbræ ſacrificiorum noui teſtamenti, ſuit autem in nouo teſtamento vnicum ſacrificium, ſcilicet Chriſti immolatio, quod vbique quotidie a fidelibus commemorantibus Chriſti paſſionem fit: & hoc æquiualet, imo in infinitum ſuperat omnia ſacrificia vmbratilia veteris legis.

Sacrificium noui teſti in infinitum ſuperat oia ſacrificia vmbratilia vetera teſta.

Sicut ergo illi vacabant circa diuerſa genera ſacrificiorum, ita nos circa hoc vnum vacamus. Et valde meremur cùm dignè vacamus, & tenetur hic aliquis modus veteris teſtamenti quantum ad ſacrificia: nã ſicut tũc non omnes ſacrificabant, licèt omnes pecora immolanda tribuerent, ita nunc non omnes ſacrificium Chriſti faciunt, ſed ſoli presbyteri, omnes tamen fideles pro ſe orari precantur, & ſacerdotes ipſos ſuſtentant, vt inducant eos ad orandum pro ſe ipſis, & quilibet pro ſe ipſo orari rogat, & omnes pro tota communitate. *Aduenam non contriſtabis*. Hic ordinatur rationalis vir ad proximum, & primo ad eos, qui non ſunt de terra noſtra, quibus facilius nocere poſſumus tanquam non habentibus adiutorem, vel quia eis facilius inclinamur ad faciendum malum, quia nullum cum eis conſanguinitatis, aut originis habemus commercium. *Aduenam non contriſtabis.*

C

Dupliciter aliquis põt alteri malũ facere.

Dupliciter poteſt aliquis alteri malum facere, aut per fraudem, ſiue occultè, aut manifeſtè, ſi enim fiat fraudulenta, vel occulta læſio, vocatur hic cõtriſtatio, & in Hebræo dicitur non decipies aduenam, deceptio autem fraudulentũ atque occultum nocumentum eſt, quòd in contractibus fit, aut in ſubtractionibus occultis rerum. Et ex his contriſtatur ille, qui patitur, ideo dicitur non contriſtabis. *Neque affliges eum*. Iſtud eſt manifeſtum nocumentum, cum illi, qui in aliqua terra morantur conantur poſtea ſupprimere eos, qui aliunde ad habitandum in terra eorum veniunt, & hoc ſiue aliquis ſingulariter, & contra legem aduenas affligat, ſiue tota communitas illos affligat condendo leges, in quibus multum grauerentur aduenæ. *Aduenæ enim fuiſtis in terra Aegypti*. Iudæi fuerunt aduenæ in terra Aegypti, quia non erat illa terra natiuitatis eorum, ſed præ famis anguſtia deſcenderunt illuc ad peregrinandum, id eſt ad morandum pauco tempore: ſic dicitur Gen. 47. capitulo, cum reſponderunt fratres Ioſeph Pharaoni quærenti ab eis de vita, & officio ſuo dicentes. Ad peregrinandum in terra tua venimus quoniam non eſt herba gregibus ſeruorum tuorum ingraueſcente fame in regione Chanaan: ſicut ergo ipſi fuerunt aduenæ in terra Aegypti, & volebant Aegyptios ſibi miſereri, & non contriſtare nec affligere eos ita debebant ipſi non affligere, nec contriſtare omnes alios aduenas, quia eſt lex naturalis, in qua omne bonũ & Prophetæ, & lex dependent, ſcilicet: Quæcunque vultis, vt faciant vobis homines, eadem facite illis: vt patet Matthæ. 7. cap. & Matth. 22. cap. dicitur. Diliges proximum tuum, ſicut te ipſum, & hoc etiam hortatur eos Deus Deutero. 10. cap. cum dicitur: Dominus Deus veſter ipſe eſt Deus Deorum, & dominus dominantiũ: Deus magnus potens, & terribilis, qui perſonam non accipit, nec munera: facit iudicium pupillo, viduæ, & amat peregrinum, atque dat ei victum, & veſtitum. Et concluditur: vos ergo amate peregrinos, quia ipſi fuiſtis aduenæ in terra Aegypti. *Viduæ, & pupillo*. Poſuit ſupra ordinationem rationalis noſtræ contra perſonas miſerabiles extraneas: hic autem ponitur ordinatio ad perſonas miſerabiles non extraneas, ſcilicet, ad pupillos, & viduas, quas omnia iura vocant miſerabiles, quia indigent eſt, vt eorum miſereamur, cum non habeant adiutorem: viduæ namque adiutorio maritorum carent, pupilli autem carent adiutorio patrum: & ideo multum ſcriptura ſacra hortatur ad miſerendum illis: ſic patet Eccleſiaſtico capitulo quarto, cum dicitur: Eſto iudicando eis pupillis quaſi pater, & viduis, ſicut vir. *Nocere eis*. Contriſtando, aut affligendo, quia pauperes ſunt, & non habent conſolationem. *Si læſeritis eos vociferabuntur ad me*. Quandocunque aliquis malum ſuſtinet, clamat ad eum, qui adiuuare poteſt. Viduæ autem, & pupilli, qui patres non habent, nullum habent auxiliatorem, ad quem clament, quia fœminæ ad viros ſuos, & pupilli ad patres clamare debebant, cum ergo non habeant hos auxiliatores, clamant ad Deum, qui eſt omnium adiutor fortis: cum eius adiutorio ſolius relicti ſint, ſic patet Pſal. nono, Tibi derelictus eſt pauper, & orphano tu eris adiutor. *Et ego audiam clamorem eorum*. Quia iuſtè clamant contra aduerſarios, & Deus iudex iuſtus eſt, & dicitur audire clamorem eorum, id eſt, exaudire: nam quantum ad audire non eſt aliquid ſpeciale, cum ipſe omnes audiat, ſed quoſdam non exaudit, quia non facit, quod rogant: pupillorum autem, & viduarum orationes Deus exaudit, quia iuſtè precantur; ita facit ipſe, vt patet in litera immediatè. *Et indignabitur furor meus*. Id eſt ego multum iraſcar contra vos. Loquitur ad modum noſtrum [illegible] mala facta per peccatores, & deſiderat punire eos, vt corrigantur, vel vt talia mala non agant, vel ne mala præteritæ maneant impunita, & in his videntur iraſci malis, & iraſcuntur non quidem ira, quæ eſt per odium, ſed ira, quæ eſt per zelum: nam vt ait Boetius de conſolatione libro quarto, Proſa quarta, Bonos quia niſi ſtultiſſimus oderit, malos autem odiſſe ratione caret. Deus autem malis indignari dicitur, quia exacerbat in eos pœnas ſuas, ſicut ipſi exacerbauerunt in eum iniquitatẽ ſuam. *Percutiàmque vos gladio*. Hic ponitur triplex pœna: vna directè, ſcilicet quòd ipſi, qui nocerent pupillo, & viduæ gladio caderent, quia Deus mitteret in eos iram ſuam, & deuoraret eos, ſcilicet quòd hoſtes venirent ſuper eos, qui conſumerent illos vſque ad internitionẽ duæ aliæ pœnæ ſunt conſequentes, ſcilicet quòd vxores eorum eſſent viduæ, & filij eorum pupilli. Nam per mortem viri vtrumque incurritur, ſcilicet quòd vxor relinquitur ſine viro, & eſt vidua, & filij relinquũtur ſine patre, & ſunt orphani, ſiue pupilli. *Et erunt vxores veſtræ viduæ & filij veſtri pupilli*. Et hoc vt p quæ quis peccat, per hæc torqueatur, vt patet Sapient. vndecimo capitulo. Sicut ergo iſti afflixerunt viduas & pupillos, ita ipſis gladio cadentibus relinquerentur vxores eorum viduæ, & filij eorum pupilli. Et iſto modo reddidit pœnam Samuel Propheta Agag Regi Amalechitarum, cum occidit eum in fruſtra, vt patet primo Regum quintodecimo capitulo cum dicitur: Et ait Samuel ſicut fecit abſque liberis mulieres gladius tuus, ſic abſque liberis erit inter mulieres mater tua. *Si pecuniam mutuam*. Hic ordinatur rationalis noſtra ad alias perſonas miſerabiles, quæ non ſunt extraneæ nec penitus carens adiutore, ſed aliqualiter deficiunt neceſſarijs, vt ſunt pauperes, quia his etiam miſerendum eſt. *Si pecuniam mutuam dederis*. Id eſt ſi alicui cõmodaueris pecunias in neceſſitate, licèt hic non mandetur, quòd pauperibus pecunia mutua detur expreſsè, intelligitur tamen tacitè, quòd eis miſericordię viſcera non claudenda ſunt: nam qui obturat aurem ſuam ad clamorem pauperis, ipſe clamabit, & non exaudietur: ſed Deuter. decimoquinto capi. ponitur expreſsè, quòd debeant mutuare. Nam ſi erat pauper potens reddere mutuatum debebat ei mutuari, ſi autem non poſſet reddere debebat ei gratis dari. De iſtis ſecundis dicitur ibi: Et omnino indigens & mendicus non erit inter vos, id eſt taliter vos habeatis ad pauperes, quòd nullus ſit inter vos, qui cogatur oſtiatim petere: de alijs autem, qui poterant reddere quod mutuabatur dicitur, ſi quis de fratribus tuis, qui morantur intra portas tuas, ad paupertatem deuenerit, non obdurabis

Gen. 47.

Mat. 22.

Oẽs iura viduas, & pupillos miſerabiles vocant.

Boet.

1. Reg. 15.

cor

cor tuum, nec contrahes manum, ſed aperies pauperi, & dabis mutuum quo eum indigere perſpexeris: caue ne ſubrepat tibi impia cogitatio, & dicas in corde tuo, appropinquat annus ſeptimus remiſſionis, & auertas oculos tuos a fratre tuo paupere, nolens ei, quod mutuum poſtulat, commodare, & clamet contra te ad dominum, & fiat tibi in peccatú, ſed dabis ei. *Populo meo pauperi.* Ideſt alicui pauperi de populo meo, nam toti populo nihil mutuatur, cum hic loquatur Deus ad totum ipſum populum, & ad ſingulos, & totus populus non poterat ſibi ipſi mutuare. *Qui habitat tecum.* Dicit toti populo, quia in ipſo habitant pauperes, ſicut dicitur Deuteron. 15. capitulo: non deerunt pauperes in terra tua: licet dicatur hic, quòd mutuandum erat populo Dei, ſcilicet populo Hebræorum non excludebatur, quando mutuaretur pecunia aduenis, & peregrinis conuerſis de Gentilitate, vel alicui Gentili ſi mora retur inter eos, cum eum viderent in neceſſitate: imo præcipitur, ſed principaliter debet hoc eſſe ad Hebræos, ideo de eis ſpecialiter admonuit. Quod autem aduenis, & peregrinis mutuandum ſit, patet Deuteronomio quintodecimo capitulo, cum dicitur: Cui debetur aliquid ab amico ſuo, vel proximo, aut fratre ſuo repetere non poterit, quia annus remiſſionis eſt domini, a peregrino & aduena exiges. Ex quo patet, quòd ſi Hebræi in anno remiſſionis poterant petere debita ab aduenis, & peregrinis, quòd ipſi eis primo aliquid mutuauerant ex quo erant obligati: cum autem dicitur hic, quòd eſt mutuandum pauperi, nō excluditur, quòd non ſit mutuandum diuiti cum patiatur neceſſitatem: poteſt namque euenire, vt ille, qui diues eſt habens multas pecunias, panem non habeat, & tunc ſibi mutuari poteſt, dato quòd non vendatur, & meritum magnum eſt ſic mutuare, nam cum diues panibus indiget ita eſt, vt pauperrimus, vel ſi fortè aliquis diues ſit in poſſeſſionibus, & contingat eum egere pecunijs, & ſi fortè venditur aliquid de rebus ſuis, tunc perdet multum, quia non eſt tempus vendendi talem rem, mutuare ei pecuniam, ne vendat, & perdat magnam rem pro defectu paucarum pecuniarum, bonum valde eſt atque meritorium: dicitur tamen de pauperibus, quia primò pauperibus quam diuitibus ſuccurrendum eſt. *Non vrges eum quaſi exactor.* Vocantur exactores ab exigendo: eſt autem exigere, prout hic aſſumitur cum magna duricie, & auſteritate petere, ſicut eſt in illis, qui vt opprimunt debitores ſuos, quando ſciunt ipſos impotentes ad ſoluendum petunt debita, & tunc debitores, vt non deſtruantur a creditoribus vendendo bona eorum, dant aliquid ſupra, vt expectentur. Aliquando accipiuntur exactores pro his, qui imponunt tributa, & ea cum duricie, & pauperum oppreſſione exigūt. Sic loquitur Iſaias nono capitulo: de rege Aſſyriorum dicens: Sceptrum regni eius, & virgam exactoris eius ſuperaſti, ſicut in die Madian. Iſtam duram exactionem vetat Deus, ita quòd quando creditores petierint mutuata a pauperibus debitoribus, non terreant eos vultu ſuo: quia iſta magna afflictio eſt debitoribus maximè pauperibus, ſed vultu benigno petendum eſt: & ſi tunc impotentes fuerint ad ſoluendum, expectandi ſunt quouſque poſſint reddere, & ſi non potuerint remittantur eis. *Qui habitat tecum.* Iſta vox eſt ad totum populum Iſrael, & tunc vbicunque aliquis Iſraelita moraretur intra terram Chanaan ſemper moraretur cum Iſrael. Alio modo poteſt intelligi, quòd iſta vox dicta populo referatur ad quemlibet ſingulariter, & tunc eſt ſenſus, quòd quilibet potens mutuare alicui pauperi, qui moraretur ſecum, ſcilicet, in eadem ciuitate, non vrgeret eum quaſi exactor: & propter hoc non tollitur quin illis, qui erant in alijs ciuitatibus, nō eſſet mutuandum: præcipuè tamen eis, qui in eadem ciuitate erant, quia magis tenemur vicinis quàm non vicinis, & conciuibus magis quàm non conciuibus. *Nec vſuris opprimes.* Ideſt licèt aliquis neceſſitate coactus ſit, & ſuſtineat quamcunque impoſitionem feceris, vt ad tempus ſuccurras eius inopiæ: tamen non debes ei imponere vſuras, In Hebræo dicitur. *Nec morſum pones ſuper eum.* Vocatur vſura morſus, quia ſicut eſt in morſu venenato ſerpentum, qui licèt modicum videantur nocere, cum in paruo loco mordeant, tamen veneum eius per totum corpus poſtea diffunditur, & homo moritur. Vel quòd per factum morſus foramen totum ſanguinem, & corporis ſuccum ſugunt: ita vſura: nam licèt modica videatur impoſitio vt pro centum ſoluantur centum, & decem: tamen creſcente tempore creſcit in immenſum noxium lucrum, & tota pauperum ſubſtantia exhauritur. Vel vocatur morſus, quia per morſum abſtrahitur aliquid de ſubſtantia rei, quæ mordetur, ita per vſuram ſubtrahitur pars ſubſtantiæ eius, qui accipit ad vſuras: nam quòd aliquis accipiat centum, & poſtea reddat totidem, & non amplius, non eſt tollere aliquid de ſubſtantia recipientis, ſed quòd pro centum acceptis reddat centum, & decem, eſt mordere ſubſtantiam accipientis, quia aliquid diminuitur de ſubſtantia eius.

Margin notes (left column): Deut. 15 — Deut. 15 — Licèt lex mādaret pauperibus mutuandū, non tamē diuites excludit.

Margin note (right column): Quomodo vſura morſus dicatur.

Section letters: F, G, H, I, K

Ex dictis Rabbi Salomonis concluditur, quòd vſura non erat licita Iudæis contra Gentiles.

QVÆSTIO XVI.

EX expoſitione Rabbi Salomon, ſuper iſtum tex. poteſt patere, quòd vſura non ſit licita Iudæis, etiam cum Gentilibus, nam totus iſte textus ſub vna connexione clauditur: ſed ſuperiorem partem exponebat Rabbi Salomon, tam de Iudæo, quam de Gentili: ergo cum dicitur hic, non vrges eum quaſi exactor, & non opprimes eum vſuris: refertur etiam ad Gentiles. Etiam quia ſuper Pſalmo 13. vbi dicitur. Qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram, dicit quædam Glo. Hebraica, etiam nec Gentili dedit ad vſuram. Si autem obijciatur, quòd licita erat eis vſura ad Gentiles, vt patet Deuteronomio vigeſimotertio capitulo, cum dicitur: Non fœnerabe
ris fratri tuo ad vſuram pecuniam, aut fruges, nec quamlibet aliam rem, ſed alieno: Ergo non ſolum poterant dare ad vſuram Gentilibus, ſed etiam Iudæis conuerſis de Gentilitate. Ad hoc dicendum eſt, quòd ad duriciem cordis eorum conceſſum eſt, quia fortè ſi non conſentiretur dare ad vſuram Gentilibus, darent ad vſuram Hebræis: ſicut permiſſum fuit eis dare libellum repudij ad duriciem cordis eorum, vt patet Matth. 19. capitulo, ſcilicet ne occiderent vxores. Sed circa hoc dicendum eſt, quòd nullus negare poteſt, quòd Deus non conceſſerit Iudæis dare ad vſuram Gentilibus, quia clarè habetur in Deuteronomio, nec hoc negat aliquis Catholicus doctor: ſed vtrum licitè poſſint accipere Iudæi vſuras a Gentilibus dubitant. Et quidam videntur dicere, quòd non erat eis licitum. Sed hoc valde erat durum, & animarum illaqueatiuum, & ſatis contra rationem, de quo latius dicetur Deuteronomio vigeſimotertio capitulo, vbi probabitur, quòd licebat Hebræis dare Gentilibus ad vſuram. Dicendum ergo, quòd ex iſto text, & ex illo, qui habetur Deuteronomio vigeſimotertio capitulo, vſura permittatur Iudæis contra Gentiles, nam licèt ſupra dixerimus, quòd in iſta litera intelligatur, quòd non ſolum benefaciendum ſit, & mutuandum Iudæis pauperibus, ſed etiam diuitibus, & non ſolum Hebræis, ſed etiam Gentilibus, tamen litera non loquitur niſi de Hebræis pauperibus, alia autem habentur ex alijs locis. Cum ergo dicatur, non opprimes eum vſuris, ad ipſum pauperem Hebræum referetur, & ſic videtur conceſſum, quòd Gentilibus dentur vſuræ. Clarius tamen ponitur Deuteronomio vigeſimotertio capitulo, vbi dicitur, quòd poterant fœnerari ad vſuram pecuniam, aut fruges alieno. Et ex hoc Iudæi hodie Chriſtianis mutuant pecunias ad vſuras, & non inter ſe, quia Chriſtianos Gentiles dicunt, cum non teneant [illegible] um, & cæ

remo-

Margin notes (right column): Pſal. 13. — Deut. 23 — Vſura permittitur Iudæis cōtra Gentiles.

remotas, & putant ſe nihil peccare in hoc, ſed valde falluntur, quia verum eſt, quòd in tempore, quo ſtabat vetus teſtamentum virtute harum duarum legum, quę indulgebant eis hoc, poterant licitè dare ad vſuras omnibus extraneis, nunc autem quia Chriſtus aduenit, ceſſauit ſtatus veteris teſtamenti, & omnes illę leges abolitæ ſunt: ergo non eſt eis nunc priuilegium, vt poſſint dare ad vſuras alicui genti, ſed quòd mutuent ſimplũ per ſimplo. Sicut enim ſi aliquis habet aliquod priuilegium temporale, finito illo temporale expirat priuilegium, & reddit ille, qui erat priuilegiatus ad ius commune: ita cum vſuras accipere malum eſſet, non poterant Hebræi aliquo modo eas facere licitas: Deus autẽ ad duriciam cordis eorum dedit eis in ſtatu legis veteris priuilegium, vt darent Gentilibus ad vſuram. Nunc autem quia illa lex expirauit, etiam priuilegium, quod erat de recipiendis vſuris a Gentilibus, quod erat pars illius totius veteris legis pariter abolitum eſt. Oportet ergo, vt ipſi Iudæi quondam priuilegiati, nunc redeant ad ius commune, ſcilicet vt nõ dent ad vſuras: nam de iure communi eſt, non dare vſuras, quia ſecundum ſe illicitæ ſunt. Et patet, nam ideo prohibuit eas Chriſtus Lucæ 6. capitulo, ſcilicet mutuum dantes, & nihil inde ſperantes. Et ſi Iudæus non credat Chriſto, accipiat teſtimonium legis ſuæ in Pſalmo 13. vbi dicitur, quòd ille habitabat in tabernaculo Dei, qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram. Si autem vſuræ ſecũdum ſe licitæ eſſent, nullo modo ibi prohiberentur, cum inter alia mala ponantur ibidem. Accipiet etiam aliud firmius teſtimonium, quia Deuteronomio vigeſimo tertio capitulo, vetatur pecuniam, aut quidquid alterum dari ad vſuram Hebræo: ſi autem vſurę ſecundum ſe licitæ eſſent, nullo modo prohiberentur erga Iudæos. Sed priuilegium, quo poterant recipere vſuras a Gentilibus, iam cum tota ipſa lege extinctum eſt, ergo & nunc non licebit eis dare ad vſuram alicui genti, ſicut tunc non licebat dare ad vſuram Iudæis.

De iure cõi eſt nõ dare ad vſuras.

Pſal. 13.

Licebat Iudæis vſuras facere cum Gentilibus, & cum conuerſis ad Iudaiſmum.

QVAESTIO. XVII.

CONſiderandum autem, quod non ſolum licebat dare vſuras Gentilibus, qui manebant in Gentilitate, ſed etiam Gentilibus conuerſis ad Iudaiſmum, vt patet, quia dicitur Deuteronomio vigeſimo tertio capitulo. Non fœneraberis fratri tuo ad vſuram pecuniam, aut fruges, nec quamlibet aliam rem, ſed alieno, poterant ergo Iudæi cuilibet, qui non erat frater ſuus, dare ad vſuram. Vocantur autem fratres Hebræorum illi, qui erant ab eodem ſtipite, ſcilicet deſcendentes a Iacob, & quia omnes erant filij illius, licèt mediati, vocabantur inter ſe fratres: qui autem ad Iudaiſmum conuerſi erant de Gentilitate, non erant fratres eorum, quia non concordabant cum eis deſcendendo ab eodem ſtipite: vocabantur ergo iſti alieni. Et patet hoc. Leuit. vigeſimo quinto capitulo, nam fratres vocantur inter ſe ipſi Hebræi ſoli: quia dicitur: Si attenuatus frater tuus vendiderit poſſeſſiunculam ſuam, & ipſa lex, quæ ibi ſubditur, ſolum tenet de Hebræis: de Gẽtilibus autem conuerſis ad Iudaiſmum nullo modo tenet, vt patet in eodem capitulo. Item quia poſtea dicitur in eodem capitulo: Si paupertate compulſus vendiderit ſe tibi frater tuus, non eum opprimes ſeruitute famulorum: hoc autem de ſolo Iudæo intelligitur: nam vt ponitur in litera ſequenti, ibidem vocantur ſerui, qui de Gentilitate ſunt, ſiue conuerſi, ſiue nati a cõuerſis. Etiam patet hoc, quia non gaudebant eiſdem legibus, quantum ad pietatem habendam de eis, conuerſi de Gentilibus, & nati de conuerſis, cum remiſſio debitorum in anno ſeptimo remiſſionis fieret ſolis Iudæis ex radice: conuerſis autem vel filijs, & cæteris poſteris conuerſorum non fiebat remiſſio. Nam ſi aliquis Iudæus debebat aliquid alteri, & vſque ad annum remiſſionis non ſoluebat, in ſeptimo anno debitum remittebatur: tamen ſi Hebræus mutuaret aliquid conuerſo de Gentilitate, non remittebatur debitum in anno ſeptimo remiſſionis, vt patet Deuteronomio decimo quinto capitulo, cum dicitur: Septimo anno facies remiſſionem, quæ hoc anno celebrabitur: cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, aut fratre ſuo repetere non poterit, quia annus remiſſionis domini: a peregrino, & aduena exiges: ciuem, & propinquum repetendi non habebis poteſtatem. Et ſic concedebatur ibi Iudæis ex genere priuilegium, quod non concedebatur conuerſis ad Iudaiſmum. B Item dabatur aliquod priuilegium Iudæis, quod non dabatur conuerſis, quia quando vendebatur Iudæus, ſolum tenebatur vſque ad annum remiſſionis ſeptimum, vltra autem nullo modo teneri poterat, ſi autem venderetur ſeruus, qui eſſet conuerſus de Gentilitate, non ſoluebatur in ſeptimo anno remiſſionis: de hoc Deuteronomio decimo quinto capitulo, dicitur. Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebræa: ſex annis ſeruiet tibi & in ſeptimo anno dimittes eum liberum. Et ſic ſolum tenet iſta lex liberationis in ſeptimo anno quantum ad ſeruum Hebræum, aut ancillam Hebræam. Ergo ſi venderetur ſeruus conuerſus de Gentilitate, aut filius conuerſorum, non gaudebat hac lege libertatis in ſeptimo anno: & hic etiam patet, quòd ſupra dicebatur, ſcilicet quòd ſolus Hebræus, aut Hebræa vocentur fratres. C Et ſic vſura ſolum vetabitur dari Hebræo, vel Hebrææ, quia fratres ſunt. Alijs autem nullo modo vetabatur, vt cum eis vſura non acciperetur. Item eſt aliud, in quo Hebræi habebant legem pietatis, & non conuerſi ad Iudaiſmum, quia dato quòd aliquis ſeruus Hebręus nollet ſolui in anno ſeptimo remiſſionis dicens ſe diligere dominum ſuum, & filios ſuos, & vxorem ſuam: tamen in anno Iubilæi egrediebatur liber cum filijs ſuis, & vxore, vt patet Leuit. vigeſimo quinto capitulo cum dicitur: quòd ſi per hæc redimi non potuerit egreditur liber in anno Iubilæo cum liberis ſuis. Si tamen aliquis de conuerſis ad Iudaiſmum venderetur in ſeruum, erat ſeruus in perpetuum, cum dicitur in eodem capitulo: Seruus & ancilla ſunt vobis de nationibus, quæ in circuitu veſtro ſunt, & de aduenis, qui peregrinantur apud vos, & qui ex his nati fuerunt in terra veſtra, D hos habebitis famulos, & hæreditario iure tranſmittetis ad poſteros, ac poſſidebitis in ęternum: fratres autem veſtros filios Iſrael, non opprimatis per potentiam. Ex hoc etiam clarius patet quod intendebatur, ſcilicet quòd vſura ſolum ſit prohibita Hebræis ad alios Hebræos, & non Hebræis conuerſis de Gentilitate, vel ad poſteros eorum vſque in æternum, nam ſolis fratribus ſuis vetabantur dare ad vſuram, ſed fratres nõ erant conuerſi de Gentilitate, vel filij conuerſorum: ergo eis licebat dare ad vſuram. Antecedens patet, ſcilicet quòd non ſint iſti fratres, quia in Leuitico capitulo vigeſimo quinto, vbi ſupra, dictum fuit, quod de conuerſis a Gentilitate, vel de poſteris conuerſorum E debebant accipi ſerui, ſed fratres ſuos non debebant accipere in ſeruos in æternum, & poſtea exponitur, qui ſint iſti fratres, & dicitur fratres autem tuos filios Iſrael, non opprimes per potentiam. *Si pignus à proximo tuo acceperis.* Aliquando mutuantes pignora recipiunt, vel vt tutiores ſint, vel vt debitores propter pignoris indigentiam citius ad ſoluendum moueant, vocatur proximus Hebræus ſolus, qui eſt de filijs Iſrael, ideo iſta lex non tenet in Gentilibus, cui aliqua mutuarentur à Iudæis, nec in conuerſis ad Iudaiſmum, nec in poſteris conuerſorum. Nam dato, quòd iſti ponerent veſtimentũ pro pignore apud creditorem, non tenebatur eis reddere creditor in ſolis occaſu, ſicut ſi eſſet Iudæus, quia lex loquitur de proximo, ipſi autem non ſunt proximi. Et patet hoc Deute-

Leui. 25.

Conuerſi ad Iudaiſmũ, et Iudai ex radice non gaudebant iiſdem priuilegijs remiſſione debitorum.

Conuerſi ad Iudaiſmũ, et Iudai ex radice non gaudebant eodẽ priuilegio quãtũ ad liberationẽ de ſeruitute.

Conuerſi ad Iudaiſmum nõ gaudebant priuilegio anni Iubilæi.

Leu. 25.

Deut. 15

teronomij decimoquinto capitulo cum dicitur: Septimo anno facies remiſſionem, quæ hoc modo celebrabitur, cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, aut fratre ſuo, repetere non poterit, quia annus remiſſionis eſt domini; à peregrino autem, & aduena exiges, non ergo ſunt peregrinus, & aduena proximi. *Acceperis veſtimentum.* Hoc intelligitur de homine multum paupere, qui ſolum habet vnum veſtimentum, quo per diem induitur, & per noctem cubat, vt patet, cùm dicitur: Ipſum enim ſolùm eſt, quo operitur indumentum carnis eius, nec habet aliud, in quo dormiat. Vel forte melius intelligetur de panno in quo dormit per noctem, ſi ſolùm habeat vnum pannum, nam aliàs nõ ſtaret litera, quæ dicit reddendum eſſe pannum anta ſolis occaſum; nam ſi vnum eſſet, quo vteretur in die, & nocte, non ſolùm oportebat eum retinere per noctem, & dari ei ad ſolis occaſum, ſed etiam per diem maximè indigebat, ne nudus eſſet: nunquam ergo tali pauperi auferendum erat tale veſtimentum. Dicendũ ergo, quòd iſtud quod hic vocatur veſtimentum non eſt aliquid, quod ad menſuram corporis fiat induaturque homo illud, ſed eſt quoddam tegumentum nocturnum ad iacendum: nam dicitur: Ipſum eſt, in quo dormit. *Ante ſolis occaſum reddes ei.* Quia in illo dormiturus eſt, & non habet aliud; ſi autem non detur ei, oportebit dormire in terra, quod erat impium tenentibus veſtimentum eius. Dicunt Hebræi, quòd ſi iſtud veſtimentum eſt ad dormiendum, debet ei dare ante ſolis occaſum, vt poſſit per noctem dormire in eo, & in aurora tollet illud, & iterum ante ſolis occaſum dabit, ſic faciendo quouſque debitor ſoluerit. Si autem ſit veſtimentum, quo per diem vtatur, debet ei tollere ante ſolis occaſum, vel ſaltem in ipſo ſolis occaſu, aut paulum poſt, & iterum in aurora reddere, & ſic quotidie, quouſque debitor abſolutus foret à debito. Sed hoc non videtur rationale: nam in veſtimento, quod pertinet ad dormiendum, non ſequitur aliquod inconueniens, quòd ſic reddatur, ſed in veſtimento, quod pertinet ad induendum per diem inconuenientia ſequuntur, ſi per diem reddi deberet, & tolli per noctem; nam ſi veſtimentum, quod pertinet ad dormiendum detur creditori, ibit ad eum debitor ante ſolis occaſum, vel in ipſo ſolis occaſu, & petet veſtimentum ſuum, dabiturque ei, vt dormiat, deinde in aurora ipſe redibit ad creditorem reducens veſtimentum, & ſi faciet quotidie, quouſque ſoluerit, nihilque laborabit creditor: ſi autem veſtimentum, quod pertinet ad induendum per diem, daretur creditori, neceſſe erat manere nudum debitorem, & quia nudus per vicos ambulare non debebat, cùm eſſet inhoneſtum, & corpori valde nociuum, neceſſe erat, quòd creditor iret qualibet nocte ad domum debitoris petens veſtimentum, & rurſus in aurora cogeretur redire illuc ad dandum ei veſtimentum, vt indueretur per diem, & ſic faceret quotidie, in quo magis laboraret creditor, quàm ſi vniuerſum debitum remitteret. Item ſequebatur aliud inconueniens, & inhoneſtas, ſcilicet quòd debitor coram creditore quotidie nudaretur, cum dare deberet ei veſtem ſuam, & oportebat eum immediatè cubitum petere, quæ ſatis abſurda ſunt. Dicendum ergo, quod ſolum intelligitur, vt dicit litera de veſtimento ad dormiendum, quod conuenienter tollitur, & redditur, vt ſupra declaratum eſt. Sed dices quid ergo fiet, ſi tolleretur diurnum veſtimentum? Reſpondetur, quòd diurnum veſtimentum nunquam tollebatur, ſi vnicum eſſet; ſi autem duo, aut plura dabatur vnum eorum, & non reducebatur vſque ad ſolutum debitum: veſtimentum autem nocturnum, etiam ſi vnũ ſolum eſſet, tollebatur eo modo, quo declaratum eſt, nec ſeqnebatur aliquod inconueniens. *Ipſum enim ſolum eſt, quo operitur.* Ideſt non habet aliud coopertorium in nocte, ex quo ſequitur, quòd ſi quis duo, aut tria coopertoria habeat in lecto, poteſt tolli vnum, vel duo illorum, ita quòd non reddantur vſque ad per ſolutionem debiti, niſi fortè ſit tanta frigiditas noctur-

Expoſitio Hebræorũ refellitur.

Determinatio doctoris.

Quid faciendum eſſet, ſi veſtimentũ diurnum tolleretur.

F na, vt non poſſit bene manere ademptis omnibus opertorijs præter vnum. Si autem vnum ſolùm coopertorium habeat, eſt caſus iſtius legis, nam tunc debet dari ei in ſero, & auferri in aurora. Et ſic ſolùm habet iſta lex locum in valde pauperibus. *Indumentis carnis eius.* Non intelligas, quòd iſtud ſit indumentum carnis ad induendum per diem, ſed ad tegendum corpus per noctem, quod patet, quia mandatur dari in ſolis occaſu, quod non fieret, ſi eſſet indumentum diurnum, & debet ordinari ſic iſta litera. *Ipſum enim ſolum eſt indumentum carnis eius, quo operiatur, nec habet aliud, in quo dormiat.* Ideſt licet iſtud ſit indumentum carnis eius ad noctem. Si tamen eſſet indumentum ei, quo poſſet vti per noctem, non redderetur ei illud, ſed quia iſtud ſolum eſt in quo dormit, debet ei reddi. *Si clamauerit ad me, exaudiam eum.* G Ponitur hic comminatio ad tranſgreſſores legis huius. Nam fortè aliquis mutuans aliquid pauperi habenti vnicum pannum, in quo dormiret per noctem, tolleret illum, & nollet reddere in ſolis occaſu, ſicut Deus mandauerat, tunc vero grauatus pauper clamaret ad dominum, nullũ alium habens auxiliatorem: Deus autem, quia miſericors eſt videns, pauperem iuſtè conquerentem exaudiret eum: iſta autem exauditio eſt, vt Deus ageret id quod pauper imprecaretur ei, qui veſtimentum dare nolebat tempore, quo mandabat lex, & non ponitur hic quid eſſet illud, quod Deus inferret ei, qui contra legem detinebat alterius veſtimentum, ſed videtur, qnòd eſſet aliquid per contrapaſſum, ſcilicet vt ſicut ipſe pauperem grauabat, ita ipſe pauper efficeretur, & alius grauaret eum, H ſicut ſupra dicebatur de conqueſtione viduarum, ſcilicet: Viduæ, & pupillo non nocebitis, ſi læſeritis, eos vociferabuntur ad me: & ego audiam clamorem eorum, & indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, & erunt vxores veſtræ viduæ, & filij veſtri pupilli. *Dijs non detrahes.* Hic ordinatur rationabilis noſtra ad maiores, ſcilicet ad iudices, & potentes, qui nobis præſunt. Ponuntur hic duo verba, ſcilicet detrahere, & maledicere: detrahere eſt aliquod malum de aliquo ſecretè dicere: maledicere eſt publicè aliquem contumelijs afficere, vel mala ei imprecari, vel multis de aliquo malum dicere. Et vnum datur iudicibus, & aliud principi, ſed vtrumque quantum ad quemlibet intelligendum eſt, ſcilicet quòd nõ ſolum non debemus detrahere dijs, ſed etiam nec I debemus eis maledicere. Et non ſolum eſt vetitum, non maledicere principi, ſed etiam non dicere malum de illo in abſcondito, quod eſt detrahere. *Dijs non detrahes.* Dei vocantur hic iudices, vt declaratum fuit in iſto capitulo, & in præcedenti, quia loco Dei iudicanti, & his non eſt dicendum malum, nec in abſcondito, quod eſt detrahere, nec in manifeſto, quod eſt maledicere; nam malum dicere malum eſt, nec malum dici debet propter ſe, cum malum ſit, ſed propter aliquam vtilitatem, cùm exinde ſequi poteſt. Hoc autem eſt, cum ille, qui malum egit, dicitur, vt corrigatur ſecundum monitionem Euangelicam, vel ſi ille non ſuſcipit, quòd dicatur Prælato potenti corrigere; dicere autem alijs, qui corrigere non poſſunt, & ex hoc malam opinionem concipiunt de eo, de quo antea bo- K nam tenuerant, malum eſt. Et hoc prohibetur Leuit. 19. capit. cùm dicitur: Non ſis ſuſurro, vel criminator in populis, & ſi detrahere ſecundum ſe malum eſt, quanto magis contra iudices, qui ſunt patres noſtri, quibus ſubditi eſſe debemus, vt ait Petrus in Canonica prima capitulo ſecundo, ſcilicet: Subditi eſtote omni creaturæ propter Deum, ſiue regi, tanquam præcexcellenti, ſiue ducibus, tanquam à Deo miſſis, ad laudem bonorum, & pœnam malorum: etiam amplius ad Rom. 13. capit. dicit: Quòd omnis poteſtas à Deo eſt, omne autem quòd à Deo eſt ordinatum: obediendum eſt ergo principibus, & iudicibus, non ſolum propter timorẽ, ſed etiam propter conſcientiam, vt ait Apoſtolus: nam ſicut magnum peccatum eſſet, quòd aliquis filius de patre ſuo detraheret: ita eſſet ſi de iudicibus, aut prin-

Ordinatio textus.

Differentia inter detrahere, & maledicere.

Malum propter ſe dici nõ debet, cum malũ ſit, ſed propter aliquam vtilitatẽ quę inde ſequitur.

1. Pet. 2.

Rom. 13.

cipe detraheret, quia loco patris ſunt: imò ſi quis nomen principis maledixerit, magnam pœnam incurrit, vt ſi malediceret Papam, ſicut patet extra: De clericis maledicis, capitulo primo. *Nec principi populi tui maledices*. Ideſt non dices malum de rege, qui eſt dominus regni totius, vel de alijs dominis particularibus: nam nullus de domino ſuo quidquam mali dicere debet, ſiue magnus, ſiue paruus ſit: & licèt hic vetetur maledicere, quod eſt publicè in verba contumelioſa prorumpere: ſed etiam detrahere in ſecreto, ſic patet Eccleſiaſtes decimo capitulo, cùm dicitur: In cogitatione tua regi ne detrahas, & in ſecreto cubiculi tui ne maledixeris eum, quia auis Cœli portabit vocem tuã, & qui habet pennas annunciabit ſententiam. *Decimas tuas, atque primitias*.

Quæ bona ſunt in ſolutione decimarum, & primitiarum.

QVÆSTIO XVIII.

Hic ponuntur mixta aliqua præcepta ordinantia hominem in Deum, quantum ad cultum, & ſunt quædam obſequia exteriora manifeſtantia interiorem affectum ad Deum. Et primum eſt de ſolutione primitiarum, & decimarum, & proficiebat iſta ſolutio ad duo. Primò, quia ſoluendo decimas, & primitias de omnibus rebus proteſtamur Deum eſſe, qui iſta nutriuerit dando pluuiam temporaneam, & ſerotinam ad inebriandum terram, & fœcundandum, & dando vim germinatiuam ſeminibus. Hæc namque omnia ab ipſo ſunt, quod proteſtari magna Dei laus eſt, & cultus. Secundò iſta proficiebant, quia cùm populus non poſſet continuè aſſiſtere diuinis laudibus, Leuitæ aſſiſtebant, & ſacerdotes in omnibus miniſterijs tabernaculi tam laudando Deum, quàm faciendo ſacrificia, & cœteras diſpoſitiones ad hæc, ideo quia iſti Deo continuè ſeruientes non poterant inſiſtere laboribus manualibus ad vitæ ſuſtentationem, dari debebat de operibus popularium redditus. Et iſta duo inter cœtera principaliter dabantur, ſcilicet decimæ, & primitiæ, vt decimæ diſtribuerentur Leuitis, & primitiæ cum omnibus alijs redditibus darentur ſacerdotibus. De his Numer. decimooctauo capitulo. In Hebræo dicitur hic: *Plenitudinem tuam, & lachrymam*. Per plenitudinem intelligitur abundantia rerum aridarum, vt frugum, & fructuum atque iumẽtorum. Et hoc tam ad decimas, quàm ad primitias, quia de rebus decimæ dari debebant, & primitiæ: per lachrymam intelligitur decimatio, vel ſolutio decimarum rerum fluentium, vt ſunt vinum, & cœteri liquores, ſcilicet oleum, mel, butyrum, & ſic de cœteris, & ſolutio primitiarum. Litera autem tranſlationis Chaldaicæ habet, ſicut habet hic litera noſtra, ſcilicet decimas, & primitias. *Non tardabis offerre*. Ille enim qui ſerò dat, videtur inuitus dare, & donum ſuum coram domino minus acceptum, quia Deus prius reſpicit intentionem, quàm munera,

Gen. 4. vt patet Gene. 4. capit. de oblatione Abel, & Cain, vbi dicitur: Reſpexit Deus ad Abel, & ad munera eius: ad Cain autem, & ad munera eius non attendit. Item, quia

Decimæ tãquàm exigi poſſunt. decimæ ſunt quædam debita, & tanquam debitum exigi poſſunt, vt patet extra: De decimis, in capitolo Parrochiani; ſicut ergo ſi aliquis alicui debitor ſit, & ſit conſtitutum tempus ad ſoluendum, & intra illud non ſoluerit, grauat creditorem, vel eum, cui debetur, licèt non ſit creditor, ſic illi, qui ſerò decimas, & primitias ſoluerent, Sacerdotes, atque Leuitas, quibus iſta ex iure debita erant grauarent: debebant ergo Iſraelitæ cito decimas atque primitias offerre Deo. Quo-

Deut. 12. & 15. modo autem decimæ tres in veteri teſtamento ſoluendæ erant, & qualiter primitiæ, habetur Deuter. 12. & 15. capitulo, vbi latius dicam. *Primogenitum filiorum tuorum dabis mihi*. Apud antiquos ex quo homines ſpe-

A cialiter colere Deum inceperunt, quædam religionis forma inoleuit, vt primogenitus cuiuſlibet viri eſſet Sacerdos Dei. De prima ætate, de qua modicum in ſacra ſcriptura habetur, non conſtat fuiſſe iſte modus, imò potius videtur fuiſſe oppoſitum; nam officium ſacerdotum erat immolare Deo victimas, ſed conſtat, quòd primi duo fratres Abel, & Cain non tenuerunt iſtam religionis formam; nam cum Cain primogenitus foret, ei ſacerdotale officium, atque dignitas ſoli competebat, ſed non ſic fuit, quia vterque domino obtulit victimas ſuas, & ſicut fuit de iſtis duobus fratribus, ita videtur fuiſſe fortè in eadem ætate de cœteris. *In prima ætate indifferẽter omnes ſacrificia offerebant.*

In ſecunda autem ætate iſte ordo diſtinctus fuit: nam Sem filius Noè, qui licèt ſecundum carnem primogenitus non eſſet, primogenituræ tamen iura ſortitus propter Chriſtum inde deſcenſurum ſacerdotium accepit: nam vocatur ſacerdos Dei altiſſimi, vt patet Gen. 14. capitu. deinde alij, qui primogeniti fuerunt in populo Sancto Sacerdotalia iura aſſumebant, & ſpecialiter applicabantur ad cultum Dei in omnibus ſacrificijs, & cœremonijs: durauit autem hoc vſque ad tempus, quo Deus ſeparauit ſibi totam Tribum Leui ad miniſtrandum ſibi loco omnium primogenitorum totius populi, vt patet Numer. 3. & 4. & 8. capitolo. *In ſecunda ætate primogeniti in ſacerdotes ordinati ſunt.* *Num. 3.*

B Et primogenitos Iſraelitarum, qui ſuperauerunt à numero Leuitarum, ideſt qui exceſſerunt numerum Leuitarũ, redempti ſunt quilibet quinque ſiclis, vt patet Nume. tertio capitulo. Cùm autem iſta lex data eſt, nondum fuerat facta diſtinctio Tribus Leuiticæ ad cultum Dei à cætera multitudine. Nam iſta lex data fuit in primo

C anno exitus de Aegypto in principio menſis tertij, diuiſio autem Leuitarum à reliqua multitudine fuit facta ſecundo anno exitus de Aegypto menſe primo. Antecedens patet, quia iſta lex de dandis primogenitis ante fuit data populo, quàm darentur tabulæ legis, nam infra 32. & 34. cap. fit mentio quomodo Moyſes duxerit tabulas, & hoc fuit ſatis poſt dationem legis in primo anno: nam ſecundum quoſdam à primo die, quo Moyſes aſcendit ad Dominum, vt portaret tabulas, vſquequo venit, tranſierunt dies centum, & viginti, ſecundum alios tranſierunt octuaginta, & aliqui plures, qui fortè eſſent minus, quàm nonaginta, de quo dicetur infra 33. capit. Sed iſta lex fuit data immediatè poſtquàm Deus in monte Sinai dedit decem præcepta:

D nam, vt patet ſupra vigeſimo capitulo, poſtquàm illa decem præcepta dicta ſunt ſonante tuba, receſſit totus populus, qui erat in caſtra, & Moyſes manſit cum Domino: nam Dominus vocauit eum, & ipſe aſcendit ad caliginem, vbi erat Deus. Et tunc ſequitur ibidem, quòd Deus intellexit ei ſub ſilentio dicere iſta præcepta cœremonialia, & iudicialia, quibus dictis deſcendit Moyſes de monte, & coram toto populo præpoſuit omnia præcepta hæc, vt patet infra 24. cap. cùm ergo lex data fuerit die tertia menſis tertij, vt declarauimus ſupra 19. cap. fortè fuit iſta publicata cum cœteris mandatis in die quarta, vel fortè in eodem die tertio menſis tertij: fuit autem diuiſio Leuitarum ad cultum Dei

E facta in menſe primo anni ſecundi exitus de Aegypto, vt patet Numeri tertio capitulo, continuando ad ea, quæ dicuntur Numer. capit. primo. Ergo per decem menſes, vel quaſi fuit data iſta lex de primogenitorum oblatione, vel ſeparatione ad cultum Dei. Et non dicitur hic, vt quidam putauerunt de redemptione primogenitorum: nam tunc primogenita Iſraelis redimi debuerunt, cum tollebatur eis illa obligatio qua tenebantur ad Deum, ſcilicet vt eſſent ſpecialiter miniſtri eius, ſed iſta obligatio nunquam ablata eſt, donec Leuitæ dati ſunt loco totius populi, vt dicitur Numer. tertio capitulo: ergo antequàm Tribus Leuitica ſepararetur in partem domini, non debebant redimi primogeniti Iſraelitarum, ſed applicari Deo. Nam tunc ſequerẽtur duo inconuenientia, primum quòd Deus nullum miniſtrum haberet, nam ſi omnes primogeniti redimerentur, non eſſet alius, qui poſſet Deo debitè miniſtrare. Secundum inconueniens, quòd non eſſet cui iſta redemptio daretur: nã pro quolibet primoge- *Num. 3. Iſta lex nõ fuit de redemptione primogenitorũ vt quidã exiſtimarunt.*

nuio, cùm redimebatur, dabantur quinque ſicli; ſi autem nullus miniſter Dei maneret redemptis omnibus primogenitis, vt ſupra concludebatur, non eſſet qui reciperet iſtud pretium: ergo non poterant redimi, nec debebant primogeniti Iſraelitarum ante diuiſionẽ Leuiticæ tribus à cœteris, & applicatione ad cultum Diuinum: ſed iſta ſeparatio fuit facta poſt dationem iſtius legis, quaſi per decem menſes: ergo iſta lex non poteſt intelligi de redemptione primogenitorum, ſed de applicatione ad Deum. quia tamen poſtea facta fuit ſeparatio Leuiticæ tribus ad miniſtrandum Deo, & omnes primogeniti totius Iſraelis ab hoc onere, & honore abſoluti, atque priuati ſunt, & mandatum fuit, quòd deinceps redimerentur. Obligatio quam cauſabat iſta lex in primogenitis Hebræorum ad hoc, quòd ſepararẽtur ad cultum Dei, incepit eſſe in eis ad hoc, quòd redimerentur, & ſic in toto proceſſo veteris teſtamenti tenuit
G
aliam obligationem quàm eam, quam tenuit ex prima inſtitutione. *Primogenitum filiorum tuorum dabis mibi*. Ad totum Iſrael eſt iſtud mandatum, vt faciant primogenitos ſuos miniſtros domini, quia tamen Deus deſpexit omnes primogenitos Iſraelis, & elegit primogenitos leuiticæ tribus cum tota tribu, iſti ſucceſſerunt in cultu Dei alio modo, ſcilicet quia Deus inhabilitauerat ad miniſtrandum ſibi per ſe, fecit, vt pro eis daretur pretium, de quo ſuſtentarentur alij primogeniti, qui ſucceſſerunt loco eorum, ſ. omnes Leuitæ tam primogeniti, quàm non primogeniti: nam omnes reputabantur vt primogeniti. Iſta autem pecunia, quæ dabatur de redemptione primogenitorum cedebat in ius ſacerdotum, vt patet Numer. decimo octauo capitulo. *De*
H
bobus quoque, & ouibus ſimiliter facies. Nam ſicut primogeniti hominum applicabantur Deo, vt ſacerdotes, ita primogeniti pecorum applicabantur, vt ſacrificia; cauſa namque erat, quia Deus in Aegypto occiderat omnia primogenita Aegyptiorum ab homine vſque ad pecus, vt patet ſupra vndecimo, & duodecimo, & liberauit omnia primogenita Hebræorum, ita vt nullus de Hebræis, aut de rebus ſuis perierit: ideo erant omnia iſta primogenita obligata, & debebãt Deo vitam ſuã, quia niſi ipſe liberaſſet, angelus percutiens omnia deſtruxiſſet, ſed Deus non ſinebat angelum percutientem intrare in domos Hebræorũ, nec tangere aliquid ad eos pertinens, vt patet ſupra decimoſecundo capitulo: rationabile ergo fuit, vt iſta Deo dicarentur, & iſta cauſa exprimitur ſupra decimotertio capitulo, vbi ponit iſtud
I
præceptum latius. *De bobus, & ouibus*. Non ſolũ de iſtis erant primogenita offerenda, ſed etiam de alijs, vt de capris: nam capræ animalia immolatitia ſunt: ſola namque hæc immolatitia ponuntur, vt patet Leuit. 1. cap. ſcilicet, bos, ouis, & capra: primogenita autem horum, non quælibet offerenda erant, ſed ſola maſculina, vt patet ſupra decimotertio capitulo, vbi maſculinum aperiens vuluam ſanctificari iubetur: de animalibus autem immundis, & non immolatitijs vnum redimebatur, & non immolabatur, ſcilicet aſinus, & ſi non ſuſciperet redemptionem occidebatur, vt patet ſupra decimotertio capitulo: qualiter autem iſta redemptio primogenitorum facienda eſt, vel de quibus animalibus ſupra decimotertio capitulo, latè
K
declaratum eſt. *Septem diebus ſit cum matre ſua*. Idest ſi iſta primogenita bouum, & ouium, atque caprarum dari debuerint ad immolandum mihi: ſeptem diebus erunt, cum matre ſua ſuggendo vbera. *Die octauo reddes illum mihi*. Et poſtquàm offerebatur in die octauo, aut poſt diem octauum offerebatur domino in holocauſtum. Et non erat hoc de iure ſacerdotum, ita quòd ipſi acciperẽt primogenita bouum, & ouium, caprarũque pro ſeipſis, ſed debebant facere immolari, & ſub iſta conditione dedit eis Deus iura primogenituræ, vt patet Num. 18. cap. cùm dicitur: Primogenitum autem ouis bouis, & capræ, non facies redimi, & ſubiungitur ibi quomodo immolari debebant eorum carnibus incenſis, & ſanguine fuſo circa altare. Et quando dicitur, quòd octaua die portabitur primogenitum bouis, aut capræ, vel ouis ad dominum, non eſt intelligendum de

Leuit. 1. Animalia immolatia, bos ouis, & capra.

F
neceſſitate, quòd illa die obligarentur adducere: ſed eſt ſenſus, quòd neceſſarium erat primogenita pecorũ manere per dies ſeptem apud matrem, & in die octauo poterat portari ſacrificandum ad dominum, ſed non erat neceſſe, quòd die octauo portaretur. Rabbi Salomon aliter intelligit iſtam literam cum dicitur. *De bobus quoque, & ouibus ſimiliter facies*. Ideſt ſicut primogenitum hominis poſt menſem, & amplius redimendum erat, ita primogenita animalium poſt menſem erant offerenda: nam primogenitum bouis poſt menſem dicit debere immolari, primogenitum verò ouis poſt quinquaginta dies. Cùm autem dicitur, quòd. *Septem diebus ſit cum matre*. Refert ipſe ad ſacerdotes; nam ſacerdotes offerebant alia ſacrificia multa præter primogenitum animalium, & de illis mandabatur, quòd
G
nullum animal ante diem octauam immolaretur, ſed poſſet immolari in octaua. Sed iſta expoſitio non conuenit, quia hic oportet aſſignare vnitatem ſententiæ, cùm non varietur locutio, nec perſona, ad quam dirigitur. Item, quòd quando hic dicitur. *De bobus autem, & ouibus ſimiliter facies*, neceſſe eſt referri ad immediatè dictum, vt ſupra dicebatur. *Primogenitum tuum dabis mibi*. Ergo oportet ſic intelligi, ſcilicet quòd ſicut primogenitum tuum debes mihi dare, ſimiliter facies de bobus, & ouibus, ideſt etiam dabis mihi primogenitum ouis, & bouis. Si autem poneretur hic aliquod tempus, in quo dari deberet primogenitum hominis, & ſubiungeretur de bobus quoque & ouibus ſimiliter facies, poterat aliquo modo intelligi, quòd in tali tempore, vel æquali darentur primogenita pecorum, & pri-
H
mogenita hominum. Sed hic ſolùm ponitur, quòd deberent dari primogenita hominum Deo: ergo neceſſe erit id, quod ſubiungitur ad id ſolum referri, ſcilicet, de bobus quoque, & ouibus ſimiliter facies, ideſt ſicut dediſti primogenita hominum, ita dabis primogenita pecorum; quod autem ſequitur. *Septem diebus erit cum matre ſua*. Refertur ad tẽpus obligationis bouũ, ſcilicet quòd ante illud tempus non poſſint offerri, nec immolari, & poſtea ſic. Quare autem ante octauum diem non poterat, vel non debebat primogenitum pecorum offerri Deo, ratio eſt ipſa teneritudo carnis: nam Dei perfecta ſunt opera, vt patet Deuteronomij trigeſimoſecũdo capitulo, ideo vult ſibi perfecta offerri, & ob hoc vetuit offerri fœminina, niſi in certis caſibus pro peccato: ea autem, quæ ei immolabantur, vo-
I
luit eſſe maſculina: ſic ergo cùm ante octauum diem natiuitatis pecora ſint imperfecta propter magnam teneritudinem, ita quòd magis ſunt lac, quàm caro, & & eſt ſubſtantia multum limoſa, in die autem octauo conſolidatur caro, & tunc animal perfectum dicitur, & licet illud immolare. Et hæc eadem cauſa literalis eſt, quare infans ante octauum diem non circuncidebatur, quia ita erat tener, quòd periculũ mortis magnum erat: cùm autem eſſet octo dierum, ſolidabatur caro, & non erat periculum in circuncidendo. *viri ſancti eritis mihi*. Hic hortatur Deus omnes Hebræos ad munditiam, & hoc tam ſecundum corpus, quàm ſecundum animam. *viri ſancti eritis mihi*. Ideſt facite, vt ſitis viri mundi, atque immaculati coram me: ſ[illegible] namque multa ſignata habet: quorum vnum eſt ſignare munditiam, & huic conſonat nomen ſanctitatis in Græco: nam Græce agios ſanctus dicitur, agios autem deriuatur ab, à, quod eſt ſine, & ge, quod eſt terra, quia ſine terra nullas fæces habens terrenæ ſorditudinis, & ſic volebat Deus eſſe iſtos Hebræos ab omni pollutione ſemotos tã in anima, quàm corpore; decebat n. hoc valde, vt ille populus, de quo Chriſtus deſcenſurus erat, magna puritate polleret, nè immunditijs animæ & carnis ſe commacularet, vt faciebat ſtulta Gentilitas. *Carnem, quæ à beſtijs prægustata fuerit, non comedetis*. Poſuerat generaliter ſectatam eſſe omnem mundiciam, hic determinat particulariter ſolùm ponens vnam, ſed multæ aliæ ponuntur Leuit. 11. & 14. & 15. & Num. 19. capit. & iſta mondicia eſt, quòd non comedant carnem captam à beſtia, quàm beſtia comedere inceperit. Videtur namque eſſe aliquid decli-

nans

Opinio Rabbi Salomonis reijcitur.

Quare ante octauũ diem non poterat aliquod pecus immolari.

Quid ſanctũ ſonet.

Leuit. 11. Num. 19.

[illegible] à mundicia, quòd homines comedant [illegible] quod canes, vel alia animalia comedere incæperunt, ideo non licet Iudæis comedere carnes in venatione canum acceptas, vel in venatione auium, v[illegible] a- ſturconum, vel accipitrum, quia omnia iſta animalia præguſtant aliquid eius animalis, quod occidunt. De venatione autem vel aucupio nihil comedere licebat eis, niſi quod ipſi per ſe cœperint percutiendo ſagitta, aut telo, vel alias, aut capiendo in decipulis. Et non ſolum non comedunt carnem præguſtatam à beſtia, id eſt, cuius partem aliqua beſtia præguſtauerit, ſed etiam illud animal, quod ab alio occiſum ſit, etiam ſi non præguſtatum ſit, non comedunt, vt ſi bos cornupeta occideret bouem, vel occideret ouem, nihil comedunt de illo; bos tamen non præguſtat carnem alterius bo[illegible]uis, ſed ſol[illegible] co[illegible] transf[illegible] ideo in Hebræo dici- tur carnem, quæ à be[illegible] fuerit diſſipata. Diſſipatum dicitur occiſum, [illegible] vel deflorata[illegible]. Cum autem vnum animal occidit aliud, etiam ſi non præguſtet diſſipat illud. Adeſt [illegible] quomodo[illegible] atque deturpat. *Sed proiicietis canibus.* Poterant tamen accipere pellem ad vſus ſuos, & animalia, quæ operit vitalia ad faciendum ſucceſſum, vel linienduam quidpiam, comedere autem qualitercunque nihil de illo poterant. Quia autem poſſent aliquam vtilitatem de talibus animalibus o[illegible] à beſtijs, de præguſtatis, vel non præguſtatis habere patet in capitulo præcedenti, vbi ſi bos cornupeta inſcio domino, quòd bos cornupeta eſſet, occid[illegible] bouem alterius, bouem viuum cornupetentem vendebant, & diuidebant inter ſe pretium, bouem autem mortuum inter ſe diſpartiebant. Si tamen nullam vtilitatem de ipſo habituri erant, non oporteret eum diſpartiri inter ſe. Cum autem carnes taliter à beſtia captæ eſſent, atque præguſtatæ, dato quòd non occiderentur à beſtia, non poterant comed[illegible] gratia. Si canes ceruum, aut bouem vulnerau[illegible], vel lupi, vt aſſolet, quòd viuentium animalium partes rapiant, & poſtea illa animalia ab ho[illegible]ibus [illegible] dantur, adhuc non li- cebat illas carnes comedere, [illegible] à beſtia p[illegible] guſtatæ eſſent, niſi [illegible] medi[illegible] eſſent canes, an[illegible] ſanarentur, aliæque carnes in p[illegible] [illegible] ferent, comedi poterat, quia [illegible] à beſti[illegible] tum, deturpatum [illegible] tum. Cum [illegible] dicitur [illegible] Iudæi, quòd vend[illegible] tu[illegible] canes, ſic enim n[illegible] decimoquinto cap[illegible] filiorum, & dar[illegible] canibus [illegible] liere Chananæa. Sed hæc ſub [illegible] ſcriptura autem in condendo [illegible] phoris, vt præcedenti capite [illegible] & [illegible] Ideo nullomodo dicendum eſt q[illegible] legem iſtam, intelligeret [illegible] canes [illegible] tur Gentiles, ſed ip[illegible] quæ [illegible] autem poſſent vendere iſtas ca[illegible] G[illegible] tum eſt, quia Gentiles non f[illegible] differentiam inter [illegible] occiſ[illegible] à beſti[illegible], vel [illegible] nobis, ideo co[illegible] rent, ſicut & n[illegible] qu[illegible] mus carn[illegible] ne aſſumptas à [illegible]mibus, v[illegible] ab aui[illegible] narr[illegible] non ideo poterant iſtas carnes vendere G[illegible] bus, quia dicimu[illegible], ſed [illegible] anibus [illegible] quòd [illegible]um dice[illegible] præguſtata [illegible] beſtia non co[illegible] [illegible] eas vendere Gentibus. Si tamen [illegible] bos [illegible] eta eſſet [illegible] ſet aliq[illegible] hominem, non poterat vend[illegible], ſed lapidibus opp[illegible]ebant, & permitte[illegible] quòd canes [illegible] ed[illegible] rent, aut beſtiæ agri, aut putredine ac contabe[illegible]

Litera Hebræa.

Expoſitio Hebræorū

Matt. 15.

Iudaicar nes à beſtijs præguſtatas poterant Gentilib. vendere.

CAPITVLVM XXIII.

NOn ſuſcipies vocem mendacij, nec iunges manum tuam, vt pro impio dicas falſum teſtimonium. Non ſequeris turbam ad faciendum malum, nec in iudicio, plurimorum acquieſces ſententiæ, vt à vero devies. Pauperis quoque non miſereberis in iudicio. Si occurreris boui inimici tui aut aſino erranti, reduc ad eum. Si videris aſinum odientis te iacere ſub onere, non pertranſibis ſed ſubleuabis cum eo. Non declinabis in iudicium pauperis. Mendacium fugies. Inſontem & iuſtum non occides, quia auerſor impium. Nec accipies munera, quæ etiam excæcant prudentes, & ſubuertunt verba iuſtorum. Peregrino moleſtus non eris. Scitis enim aduenarum animas, quia & ipſi peregrini fuiſtis in terra Aegypti.

2. q. 7. c. accuſatio. Deu. 20. 23 q. 4. c. ne amiſo. 5. q. 4. c. à diuinis. Da. 13. Deut. 16. Eccleſiaſtici 20. 11. quæſt. 3. c. pauper.

Non [illegible] ſcipies. In ſuperiori parte ponebantur præcepta [illegible], atque cæremonialia directiua ca[illegible] no[illegible] erga Deum, quædam homines, hic ſubiungu[illegible] al[illegible] ciuilem conditionis, & diuiditur in duas partes. Primo, ponuntur præcepta dirigentia rationem, ſecundo [illegible] monet Deus ad legis obſeruationem ibid. *Ecce ego mittam.* Prima in duas, quia primo ponuntur præcepta directiua in actibus iudicialibus: ſecundò præcepta directiua in cæremonijs legalibus, ſecunda ibid. *Sex annis.* Circa primum ponitur ordinatio iudicum, & ordinantur quantum ad multa: primò quantum ad modum audiendi, ſecundo circa modum teſtes recipiendi, tertiò circa formam ſententiandi, ſecunda ibidem. *Ne iungas manum.* Tertia. *Non ſequeris turbam.*

Diuiſio.

De officio Iudicis.

QVAESTIO PRIMA.

CIrca primum ordinantur iudices in modo audiendi partes, ita vt non audiant vnam ſine altera, nec ſuſcipiant teſtes altera neſciente, nec ſententient illa cauſa: nam cum vna pars ſola au[illegible] nus, multa mendacia [illegible] dici, & cauſa valde inutil[illegible] actitur [illegible] icitur *Non ſuſcipies vocem mendacij.* [illegible] eſt [illegible] a[illegible] pa[illegible] cus v[illegible] integrare [illegible] pr[illegible] mendacij habe[illegible] d[illegible] l[illegible] mendacia multa. V[illegible] quod non ſuſcipias [illegible] [illegible] non ſi [illegible] vt rep[illegible] m po[illegible] at [illegible] vt ſi [illegible] teſti[illegible] repel[illegible] ant it. Vel ſi [illegible] us intell[illegible] vt accipiat [illegible] idoneum v[illegible] propter qu[illegible] [illegible] dum eſt, quod [illegible] facere iudi[illegible] do [illegible] vt [illegible] contra teſtes obijciatur [illegible] [illegible] quia [illegible] pecuni[illegible] quam [illegible] mul[illegible] [illegible] ſeras ſententias [illegible] tece[illegible] facere [illegible] de q[illegible] [illegible] d[illegible] P[illegible] adhuc iſta [illegible] dus co[illegible] itudum audiendi iudi[illegible] [illegible] d[illegible] ſine [illegible] ſecu[illegible] al[illegible] quæ ha[illegible] vocem vanitatis. Va[illegible] ma[illegible] dec[illegible] ſupra [illegible] geſſim[illegible] capitul[illegible] id quod non habet finem, vel quod [illegible] finem, vel quod ſit ad aliquem finem, & [illegible] non c[illegible] equitur eum. De primo, vt ſi quis non [illegible] moueat [illegible] pr[illegible] ant ſe [illegible] bat in te[illegible] vel ſa[illegible] at [illegible] [illegible] eſt [illegible] um, quia agens non intendit [illegible] Se[illegible]

Vanum quid ſit.

cundò modo vocatur aliquid vanum, vt ſi aliquis ambulat ſolùm vt ſanetur, & non ſanatur, ambulatio vana eſt. Sic enim in præſe[illegible] audire vnius partis ſine altera vana eſt; nam audire par[illegible] eſt d[illegible] ndum litigia per ſententiam diffinit[illegible]m, ſed audiendo vnam partem nunquam poterunt [illegible] litigia, quia ex illo audita non poteſt ferri ſententia diffinitiua, nec aliqua alia, cùm nondum ſit iudicium inchoatum, id[illegible] cum veneriet alia pars, oportet [illegible] iudicium. Vanum ergo ſuit audire vnam partem ſolam. Non ergò debet ſuſcipi vox vanitatis, ideſt non debet ſuſcipi, [illegible] audit vna pars volens abſente a[illegible] proponere a[illegible] tem ſuam[illegible] talis vox vana, & inutilis eſt, [illegible] non chònſequatur [illegible] intentum in iudicio. *Nec iungas manum.* Hic ſecundò ordinatur iudex in mod[illegible] eos teſtes, & datur regula, quales debeant eſſe teſtes G ſcilicet [illegible] nullus teſtis debeat promittere ali[illegible] habeant cauſam malam iurare falſum pro eo, vt recipiat pecuniam vel propter aliquem alium fauorem. *Nec iungas manum tuam.* Ideſt non iures, vel promittas. Iſte modus tranſumptus eſt a modo, qui habetur in pactis humanis, quia quando vnus ſe confœderat alteri, vel facere ido iuramentum, vel non faciendo, tangit cum eo manum, ideſt dat ei manum promittendo, quod firmiter tenebitur pactum illud. In Hebræo dicitur. *Non leuabis manum.* Et eſt ſenſus, ideſt non iurabis: nam modus loquendi linguæ Hebraicæ fuit, vt pro iuramento diceretur eleuatio manus. Et ſic patet de Deo qui ſæpe dicitur in ſacra ſcriptura, quòd iurauerit Abraham, & Iſaac, & Iacob ſemini eorum dare terram fluentem lacte, & melle manantem. Et alibi dicitur, H q[illegible] leuauerit manum ſuam, vt daret terram illam ipſis. S[illegible] patet ſupra 6. cap. nam dicitur: Pepigique cum eis fœdus, vt darem illis terram Chanaan terram peregrinationis ſuæ, in qua fuerunt aduenæ, & poſtea cum repetatur idem in eodem capitulo dicitur: Et ſcietis, q[illegible]òd ego ſum Dominus Deus veſter, qui eduxerim vos de Ergaſtulo Aegyptiorum, & induxerim in terram ſuper quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham, Iſaac, & Iacob, daboque illam vobis poſſidendam. Ecce qualiter accipitur pro eodem leuare manum, & iurare quia in eodē capitulo dicitur, quòd Deus iurauerit dare illis terram illam, & quòd leuauerit manum ſuam, vt daret eis terram illam. *Vt proximo dicas falſum teſtimonium.* Ideſt non promittas impi[illegible] [illegible] falſus teſtis. In Hebræo dicitur. *Ad eſſendū* I *falſus teſtis.* Et tunc poteſt eſſe iſta litera Amphibologia [illegible] patiens propter illud gerundium e[illegible]ndum, cui poteſt dari duplex ſuppoſitum. Vno modo, quo[illegible] [illegible] nominis, [illegible] in [illegible] ſi ſuppoſitum gerundi. Alio modo, quòd actus pronominis [illegible] [illegible] tum, [illegible] ſuppoſitum. S. accipiatur pri[illegible] [illegible] ſic intelligi, non po[illegible] [illegible] manum cum impio ad eſſendum teſtem, ideſt quòd tu non promittas impio, [illegible]od eris falſus teſtis pro eo. Si autem ponitur a[illegible] [illegible] ſuppoſitum, debe[illegible] ſi[illegible] primi: Non iunges [illegible] cum impio ad eſſ[illegible] [illegible] falſum [illegible] tunc eſt ſenſus, non iu[illegible] [illegible] promittes [illegible] impio, vt ipſe ſit pro te falſus teſtis & hic [illegible] de impio, quia ſi fortè aliquis v[illegible] habere teſ[illegible] qui [illegible] fauore eius f[illegible] teſtificare[illegible] non potera[illegible] h[illegible] b[illegible] de K bo[illegible] licèt iret ad bono[illegible], & promitt[illegible] [illegible] dona, vel actualiter t[illegible]buere [illegible] tali negi[illegible] & det ſta[illegible] Si ta[illegible] non mal[illegible] ta ia daret, aut promi[illegible] impi[illegible] fac[illegible]iter iurarent, ideo vet[illegible]tur ne ad impios e[illegible] pro[illegible]tendo eis munera, vt f[illegible] Et ſiqu[illegible] Amph[illegible]logiæ ſiunt in infini[illegible], vt ſi dicatur, [illegible] [illegible] Romanus vince[illegible] p[illegible]. Nam vbique eſt [illegible] principium ad[illegible] A[illegible]yb[illegible]am, ſed licet varietas oppoſitenti[illegible] [illegible] gerum[illegible] n quocunque ſenſu iſtorum ve[illegible] eſt, nam ſiue nos iungamus manum cum im[illegible] d teſtificandum p[illegible] ſiue demus impijs pecunias, aut promitt[illegible] in cauſa noſtra fal[illegible] teſtes ſi[illegible] [illegible]m eſt, & Deo deteſtabile. Et hoc m[illegible] prohibitum iudicibu[illegible] dent, aut promittant pecunias falſis teſtibus, vel non

induce[illegible] eos ad falſò teſtificandum, ſicut fecerunt iudices Samariæ, qui ad mandatum Iezabel reginæ poſuerunt falſos teſtes, vt ſtarent contra Naboth teſtificantes eum reum mortis, vt ſic rex [illegible] haberet vineam eius & ſic factum [illegible] mortuusque eſt Naboth per iniquos teſtes, vt patet 3. Reg. cap. 21. *Non ſequeris turbam.* Hic ponitur tertium, in quo informatur iudex, vt in ſententiando, qui eſt vltimus actus iudicialis, bene ſe habeat, & ponuntur plura documenta. Primum eſt contra id, quod eſt ma[illegible]imè perturbatiuum recti iudicij: ſolent namque aliqui propter fauores ſententiam a rectitudine iuſtitiæ detorquere, & in hoc nihil eſt, quòd magis turbet, quam quando multi ſunt ad vnam partem, & vnus ſolus in oppoſitum, quantò magis ſi totus populus eſt in oppoſitum. Ponitur ergo non eſſe deuiandum à veritate iudicij, quandò totus populus eſt contrarius. Secundo ponitur non eſſe recedendum à veritate, quando multi ſunt contrarij. Primo dicit hic. *Non ſequeris turbam.* Ideſt [illegible]um populum, aut communitatem, vel ſocietatem, vel maiorem partem hominum. *Ad faciendum malum.* Ideſt ſi malum eſſe faciendum iudicat. Sic enim omnes iudicent aliquem, qui non eſt reus mortis, occidi, vel quia fortè neſciunt legem, aut veritatem cauſæ, vel ſi ita ſciunt, quia deſiderant illum occidi, iud[illegible] eſſe occidendum, cum vulgus faciliter moueatur, & ſit valde inſtabilis. Sed argues, quia ait Cato.

Iudicium populi nunquam contempſeris vnus.

Ideſt ſi vnus homo eſt, nunquam debet ſpernere omnium ſententiam concordantem. Et fundamentum huius eſt, quia intellectus noſter fertur in verum, vt eſt ſpeculatiuus, & fertur in bonum inquantum eſt practicus, non quidem quòd deferatur aliquo modo in bonum, ſed quòd conſiliarius voluntatis eſt inquantum eſt practicus ipſius voluntatis, quæ tendit in bonum tamquam obiectum ſuum, ideo intellectus naturaliter fertur in ſpeculabilibus in verum, & vbi verum cognouerit manifeſtè, non curat de alicuius opinione, aut fauore, quia tamen aliquan[illegible] de veritate dubium eſt, & ex defectu intellectus noſtri arbitramur illud verum eſſe, quod [illegible]ſum, credendum eſt, quòd citi[illegible] po[illegible] vnus intellectus errare, quam mul[illegible], & tunc. [illegible] eſt pluribus circa eandem opi[illegible] ſpec[illegible]. Sicut [illegible] ſpec[illegible] eſt in [illegible], nam ſi in[illegible] et clarè a[illegible] bonum eſſe videat [illegible] [illegible] propter nullius opinionem [illegible], quia illud eſt ſuum bonum, quia tamen maxi[illegible] circa agibilia ſunt multæ dubietates, in his [illegible] [illegible] vnum [illegible] errare, quam multos, ideo multis aſſentiendum eſt.

Quando aliquis de[illegible] toti populo conſentire, vel eidem repugnare.

QVÆSTIO II.

E[illegible] dum eſt, [illegible] dum, [illegible] do [illegible] qu[illegible] [illegible] quo ou[illegible] ſiue [illegible] & max[illegible] & tunc aſſentiendum eſt non ſol[illegible] [illegible] unita [illegible], ſed etiam ſi [illegible] eſt connatum intellectui, [illegible] illud, & cognoſcat eſſe verum, fertur in illud. Si a[illegible], quod populus ſententiat, eſt [illegible] iniquum, aut falſum, non eſt ſtandum populo, ſi nobis cognitum ſit clarè, quòd totus populus [illegible], & in iſto caſu intelligitur iſta le[illegible]. N[illegible] ſequeris turbam ad faciendum malum, ideſt ſi clarè [illegible] malum aliquid, non ſequeris illud etiam ſi tota turba ſententiet. Si autem id, quod popu-

Margin notes: 3. Reg. 21. — Documenta iudici. — Quomodo intellectus voluntatis conſiliarius eſt. — Litera Hebræa. — Amphibologia.

populus ſentiat eſt dubium, ita quòd non magis videtur de bono, quàm de malo, diſcedendum non eſt à iudicio totius populi. Et licèt aliquis habet opinionem contrariam, quæ ſibi magis videtur, non tamen ei clare patet, quid ſit bonum, aut malum, debet ſequi populi ſententiam, & in hoc fauetur populo magis quam vni ſingulari perſonæ. Nam ſi eſſet vna ſingularis perſona, non eſſet neceſſe ſaltem ad honeſtatem fauere ei, & ideo eſt, quia maioris auctoritatis eſt totus populus ſimul, quàm aliqua perſona de populo, & in hoc caſu intelligitur dictum Catonis.

Iudicium populi nunquam contempſeris vnus.

Magna namque præſumptio eſt, quòd in rebus dubijs magis aliquis ſuo ſenſui confidat, quàm totius populi ſententiæ, ideo quòd circa res dubias aliquis vnus totius populi contemnat ſententiam malum eſt, ſecus autẽ in caſibus ſupra poſitis. *Nec in iudicio plurimorum.* Hic ponitur ſecundum, ſcilicet quòd non debeat aliquis deuiare propter multos; nam ſicut opinio totius populi fortis eſt, ita opinio plurium contra vnum: tamen ſi multi falſum, & iniquum dicant, opinioni eorum non eſt ſtandum. Nam ſi toti populo aliquid quod conſtat eſſe falſum, vel iniquum dicenti, non debet iudex conſentire: ita & à fortiori non debet conſentire, qui iudex eſt, & quilibet alius quando multi malum aſſerunt faciendum. In Hebræo habetur iſtud quaſi ſub vna ſententia, ſcilicet non declinabis poſt multos ad malum, nec reſpondebis poſt rabbi, ideſt magiſtros ad peccandum, vel ad obliquandum. Prima eſt quantum ad populares, ſcilicet quòd ſi aliquis ſit iudex, non debet male iudicare, etiam ſi tota multitudo male iudicari velit. Secunda eſt ad iudices, quando vnus eorum verum ſcit, & bonum, & vt complaceat ſententiæ aliorum ſubijcit illud, & diſtorquet à vero, ſicut accidit in iudicibus, qui multi ſunt, & omnes concordant in vnam ſententiam, & ſunt viri magnæ auctoritatis, ſi ſit aliquis, qui non ſit tantæ auctoritatis, & cognoſcat veritatem inter eos non debet conſentire falſicati, vel malo, quod alij facere volunt, licèt ſit magnæ auctoritati, ſed potius diſſentire, & in hoc magna virtus conſtantiæ eſt; cùm quis boni deſtruendi zelo multis repugnat. Sunt autem aliqui iactantes, & gloriæ cupidi, qui vt ſapientes ab omnibus videantur diſcordare laborant, vt ſoli ipſi verum dicere videantur. Et hæc nequam cogitatio, atque pertinacia eſt. Repugnare tamen omnibus, & magnis viris non deſiderio diſcordandi ab eis, ſed defendendi veritatem laudabile eſt. Et propter hoc in politijs bene ordinatis, aut in vniuerſitatibus, quando debent videri aliqua facta pertinentia ad genus deliberatiuum, vel iudiciale, & ſunt multi, quorum conſilio, & ſententia res fieri debet, incipiunt primò illi, qui minoris auctoritatis ſunt, vt ſi maiores primò dicerent, minores fortè propter eorum auctoritatem ab ipſorum dictis non deuiarent, quod vtique multum contrarium eſt veritati inquirendæ, & ordinationi rectè politiæ. Et hoc modo omnium ſententia habetur, & non permutatur ſententia vnius ex ſententia alterius, maiores nõ permutantur audiendo minores, mutarentur tamen minores à ſua intentione audita maiorum ſententia. Dato tamen quòd contingat vnum ſolum iudicem à tenere veram ſententiam ſecundum ſuam cõſcientiam, & videat cæteros multos quidem in malam conformiter conuenire ſententiam, repugnare debet. *vt à vero deuies.* Quaſi dicat, conſentire in iudicio. Sentire multorum iudicium non eſt malum, ſi ſolùm hoc ſit: ſed concordare multis, vt deuietur à vero malum eſt, & tenetur hic, vt, conſecutiue, quia nullus deuiat à bono propter deuiare, nec conſentit male agentibus ex hac intentione motus, vt male agat: quia malum ſecundum ſe non eſt intentum, cùm non ſit volibile, ſed tenetur conſecutiuè. Et tunc eſt ſenſus, quòd aliquis in iudicio aſſentit concupiſcentiæ, & ſententiæ multorum, vt à vero deuiet, ideſt, & conſentiendo iſti ſententiæ deuiat

Magna conſtantia eſt repugnare multis, bibus magnæ auctoritatis male conſentientibus.

Sentire multorũ iudiciũ non eſt malũ.

A à veritate, & ſcit ſe deuiare, & hoc etiam peccatum eſt. Nam licèt malum ſecundum ſe non eligatur, eligitur tamen id, quod ſcitur eſſe malũ, & deuiatio à veritate. *Pauperis quoque non miſereberis in negocio.* Hic quarto iudices ordinantur in actibus iudicialibus circa diſcretionem perſonarum: nam oportet attendere conditiones perſonarũ, quia nõ eodem modo in omnibus agendum eſt. Et dicit quòd non eſt miſerendum pauperis in negocio, ideſt licèt aliquis pauper cùm fuerit in iudicio, non eſt miſerendum eius, quia pauper, & quòd propter paupertatem ſuam diſtorqueatur iudex à rectitudine legis, & iuſtitiæ, vt potè, ſiquis pauper ſi debuerit alicui centum, & conueniatur coram iudice atque probetur debitum, non debet iudex dicere determinando, quòd nihil ſoluat, quia pauper, ſed condem-
C nabitur ad ſoluendum, ſiue pauper, ſiue diues fuerit. Si autem habeat, vel non habeat ad ſoluendum, in poteſtate eius, cui aliquid debetur, eſt remittere debitũ, vel non remittere. Etiam ſi aliquis pauper atque miſerabilis furaretur, aut fornicaretur, aut quodlibet alterum crimen committeret, propter quod capite plectendus eſt, non debet ideo iudex eum abſoluere à delicto, quia pauper eſt.

Quare lex iſta de non miſerendo pauperi in iudicio ponitur.

QVAESTIO. II.

Ponitur autem iſta lex, quia forte aliqui iudices conſiderantes conditionem miſerabilem pauperum eos
D abſoluerent in iudicio ab impetitione actorum, vel accuſatorum, maximè circa cauſas pecuniarias: & hoc quia Deus multum commendauit eſſe miſerendũ pauperum, & viduarum, atque pupillorum, vt patet ſupra, & in multis alijs locis. Conſiderandum autem quòd iudicia plerunque diſtorquentur propter paſſiones iudicium, vt quia mouentur ad iram, vel odium, vel amorem, aut inuidiam. Cum autem ad aliquam iſtarum iudex commotus fuerit, neceſſe eſt malè iudicare, quia vt ait Cato.

Impedit ira animum ne poſſit cernere verum.

Sicut ergo ira tollit rectum iudicium circa practica, ita & quælibet alia paſſio; nam aſſimilantur malicijs: malicia autem peruertit rectum iudicium, & mentiri facit circa principia practica, vt patet in fi. 6. Ethy. & *6. Ethy.*
E in medio 7. & ſic amor, miſericordia, odium, inuidia, & cæteræ paſſiones tollent generaliter rectum iudicium; ſic enim ait Boetius de Conſol. lib. 1. metro vlt, *Boet.*
quod incipit: Nubibus atris, cùm dicit,

Tu quoque ſi vis lumine claro
Cernere verum, tramite recto,
Carpere callem gaudia pelle,
Pelle timorem. ſpemque fugato.
Nec dolor adſit: nubila mens eſt.
Vinctaque frenis, hæc vbi regnant.

F

Tullius autem in primo Rhetoricæ nouæ, & cæteri Rhetorici, quorum intentio & finis eſt ſuadere volentes in iudicialibus cauſis obtinere, dixerunt mentes iudicum eſſe mouendas ad amorem, vel odium, & miſericordiam, vel iram, cæteraſque paſſiones, & hoc per quatuor modos, ſcilicet à perſona iudicum, à perſona aduerſariorum, à perſona ipſius, qui loquitur, & à meritis ipſius rei, ſuper qua corã iudice agitur: quia tamen iſte modus, licèt vtilis eſſet ipſis, qui eo vtebantur, deſtruebat tamen iuſtitiam publicam, & ſtatum legum, Ariſtoteles, qui magis intendebat veritatem, quàm iniquam affectionem, volens rectas eſſe politias, dixit in primo Rheto. cap. 1. in iudicijs non eſſe vtendum ſermonibus paſſionalibus, ſcilicet prouocantibus ad amorem, vel iram, vel cæteras paſſiones: quia hoc

erat ligare animos iudicum, ne rectè iudicare poſſent: quod repugnat toti intentioni politicæ, cum in ciuitate magis ſit neceſſarium diſtributiuum iuſtitiæ, ideſt, iudex, quàm panis, vt patet per Ariſto. in 3. Polit. Ideo

3. Polit.

dixit in libro primo Rhetoricorum, quòd in iudicijs cauſa ipſa ſimplicibus ſermonibus proponenda erat, nec aliqua perſuaſio facienda erat, niſi ex meritis ipſius cauſæ, ſcilicet oſtendendo ſe iuſtè petere, vel iuſtè defendere, & ſic perſuaderetur iudex ad ferendum ſententiam pro parte eius, qui melius intentionem ſuam fundaſſet, ita autem recta perſuaſio eſt, quam nunc ſoſophiſtica volunt. Sicut autem paſſiones in iudicibus cauſantur per ſermones ipſos, qui vocantur paſſionales: ita cauſantur ex rebus, & adhuc fortius. Nam ſi iudex in occulto munera recipiat, fortius ſuadebitur ad iudicandum pro parte illa, quàm ſi illa vteretur ſermonibus paſſionalibus, ideo iſtud genus ſuaſionis tanquã potentiſſimum, omniaque conturbans, (quia pecuniæ omnia obediunt, vt patet Eccleſi. 10. cap.) à lege maximè vetatur, vt patet infra in litera, & Deuter. 17. capit. ſcilicet: Ne accipias munera, quæ excæcant prudentes, & mutant verba iuſtorum. Aliquando autem ipſa perſona ex conditione ſua, & habitudine corporis, vtpotè quia ſcitur eſſe pauper, & videtur plorans, atq; miſer, commouet iudices ad paſſiones, ſine vſu ſermonum paſſionalium. Maximè ſi iudex ſit tener animo, vt quidam ſunt multum inclinati ad compaſſionem.

Sicut paſſiones in iudicib. cauſantur per ſermones, ita etiam ex reb. ipſis.

G

Eccle. 10.

Deut. 16.

Cum autem taliter fuerit iudex affectus ad aliquam perſonam propter miſeriam, vel paupertatem, laborabit vertere cauſam ad vtilitatem illius, & non poterit rectè iudicare, & aliquando mandabit contra legem, vt miſereatur pauperi: hanc ergo perſuaſionem, quæ videtur Rhetorica, & eſt ſine verbis, tollit hic ſcriptura, ne cõtingat deuiare à rectitudine legis, ideo dicitur *Pauperis non miſereaeris.* Non ſolum debet hoc intelligi de paupere, ſed etiam de vidua, & de pupillo, & aduenis atque peregrinis. Nam omnes hæ ſunt miſerabiles perſonæ, & eadem ratio ſubſiſtit in vtriſque: nã ſicut pauperis miſeremur, quia miſer eſt, cum miſericordia ſit cordis compaſſio de miſero habita, ita & miſerebimur viduæ propter miſeriam, & pupillo, & aduenæ, vtrique enim ſunt miſeri, licèt non eodem genere miſeriæ: nam pauper eſt miſer, quia neceſſarijs ad vitam indiget, vidua eſt miſera, quia viri ſolatio eſt deſtituta, pupillus eſt miſer, quia nullum habet auxiliatorem, aduena eſt miſer, quia à natali patria elongatus inter gentes incognitas nullo conſanguinitatis, aut alterius vinculo fœderis ſibi vnitas ſine adiutorio, & ſolatio cõuerſatur. Sicut ergo vnius iudex miſeretur, ita & alterius miſereri poteſt, nam omnium cauſa par eſt. Intelligit ergo ſcriptura per pauperes omnes iſtos, quia in miſeria communicant cum habentibus paupertatem, *Non miſereaeris in negocio.* Bene coniunxit non enim tulit miſericordiam à pauperibus, ad quam naturalis inclinatio ipſaque ratio nuda, & iura tam diuina, quàm humana frequentiſſima cohortantur: nam, & ſupra dixerat aduenas non eſſe affligendos; nec contriſtandos, ſed potius miſerendum eorum, & Deut. 10. capitu. dicitur: Et vos ergo amate peregrinos, quia aduenæ fuiſtis in terra Aegypti. De viduis quoque miſerendũ eſſe dixit, & nullo modo nocendum eis, nec pupillis: ſed dicit, quòd iſta miſericordia non eſt habenda in iudicio. Vocat autem negocium hic litigium, ſiue ipſam cauſam foralem, quæ pluribus nominibus nominatur, vt ait Iſido. Etymo. 18. capit. 15. & lib. 5. Vocatur primo cauſa à caſu pro quo venit, eſt enim materia, & origo quæſtionis nondum diſcuſſionis examine patefacta, quæ dum proponitur cauſa eſt, dum diſcutitur iudicium eſt, dum finitur iuſtitia eſt. Negocium etiam vocatur, ſed negocium multa ſignat: nam modo negocium actum rei alicuius ſignificat, cui contrarium eſt ocium: modo actionem cauſæ, quod eſt iurgium litis, & dictum eſt negocium quaſi negans ocium, ideſt ſine ocio: nam qui iudicio contendunt ocioſi non ſunt. Dicitur autem negocium in cauſis, negociatio autem in commercijs, vbi aliquid datur, vt maiora lu-

H

I

Deut. 10.

Iſidor.

F

grentur: De hoc extra de, verborum ſignificationibus in capitulo, forus. Quare autem in negocio, ideſt in tractatione cauſarum iudicialium, non ſit miſerendum pauperis, nec pupilli, nec viduæ; ratio eſt, quia in iudicando non debet eſſe acceptio perſonarum aliqua, vt patet ſupra 18. & Deuter. 1. capit. Nec accipiatis cuiuſquam perſonam, quia iudicium Dei eſt. Si autem aliquis miſeretur pauperis, quia pauper eſt, aliquid ageret pro illo, quia pauper eſt, præter merita cauſæ ſuæ, & ſic iniuſtitia foret, nam acciperetur perſona: ſicut enim agere aliquid propter diuitem, quia ſolum diues eſt, vel agere propter conſanguineum, quia conſanguineus eſt, in iudicando eſt accipere perſonas, ita agere aliquid propter pauperem, quia pauper eſt, acceptio perſonarum eſt, quæ ſemper eſt peccatum, cum ſit contra iuſtitiam diſtributiuam. Valet conſequentia: nam ſi nihil agimus propter pauperem in iudicio, quam ſi eſſet diues, ſicut non miſeremur diuiti, ita nec miſeremur pauperi in iudicio. Si autem agamus aliquid propter pauperem, quia pauper eſt, illud præter merita cauſæ fit, quidquid autem in iudicio præter cauſarum merita fit, perſonarum acceptio eſt. Et patet, quia hic fit iniuria communitati, & fit iniuria perſonæ priuatæ. Nam ſecundum quòd poſuimus latius ſupra 18. cap. duæ ſunt regulæ, ſecundum quas eſt acceptio perſonarum, prima eſt cum operans, ſiue diſtribuens habet potentiam alligatam per aliquam legem determinantem ad ſic, vel ſic debere diſtribuere: nam tunc ſi aliter diſtribuat, quàm ipſa lex mandat, eſt acceptio perſonarum, & ſic ſunt omnes iudices, qui non debent iudicare ſecundum voluntatem ſuam, ſed ſecundum leges politiæ audiendo, & ſequendo allegata & probata. Si ergo iudex ſolum iudicet per allegata & probata ſecũdum leges inter diuitem & pauperem, non miſeretur magis diuitis, quàm pauperis: ſi autem miſereatur magis pauperis, neceſſe eſt, vt aliquid ei det de iure, quod ei non pertinet, eo quòd videt eum pauperem, & tunc agit contra legem determinantem certum modum diſtributionis iuſtitiæ, ideſt certum modum ſententiandi, ſcilicet per allegata, & probata: neceſſe eſt ergo agere contra iſtam primam regulam eũ, qui in negocio pauperis miſeretur. Et ex hoc ſequitur Deum non eſſe acceptorem perſonarum ab æterno aliquos ad vitam æternam ordinando, & alios non ordinando, quia Deus non cogitur aliqua lege, ad certum modum eligendi aliquos ad ſe, ideo quandocunque elegerit, bene elegit, ſicut nos in dando eleemoſinam multis pauperibus eodem modo indigentibus, non coarctamur aliqua regula determinante ad dandum magis huic pauperi, quàm illi, ideo cuicunque dederimus rectè agimus. Secunda regula, quæ eſt ad acceptionem perſonarum, ſcilicet quòd ſiquis in diſtribuendo magis, aut minus vnum de lucro, aut honore, vel pœna ſiue damno grauat, quàm alium, quòd iniuſta diuiſio eſt, & acceptio perſonarum; ſic autẽ eſt in iudicio. Nã cauſa eſt inter duos, ſi ergo iudex det cuilibet id, quod ſuum eſt, rectè diſtribuit, & nullum grauat, nec eſt acceptor perſonarum: ſi autem det vni de lucro magis, quam mereatur ſua cauſa, grauat alterum, quia quantum vni tribuit tantum alteri ſubtrahit: verbi gratia, contendunt duo, & vnus petit ab altero centum, & ſecundum veritatem ſolum debentur octoginta, & hæc ſola probãtur debita fore, & iudex fauens vni parti cõdemnet alteram in nonaginta, acceptor perſonarũ eſt, quia præter merita vtriuſque cauſæ agit. Nam actori diſtribuit pluſquam ei debebatur: nam ſecundum veritatem octoginta debentur, & probantur, & ipſe condemnat reum ad perſoluenda nonaginta, & venit hic regula, quia hic vni diſtribuit magis, quàm debet ſupererogando decem, & quantum iſti plus tribuit, tantum alteri ſubtrahit, quia de ſubſtantia alterius ſolum erant octoginta ſecundum veritatem adimenda, & adimuntur nonaginta, ergo grauatur in decem. Sic etiam erit in paupere, & diuite contendentibus; ſi enim iudex det aliquid de lucro, vel honore pauperi, vel diminuat de pœna, aut damno ſupra merita cauſæ pauperis, quia ſo-

Nõ eſt miſerendum pauperib. & alijs perſonis miſerabilib. in iudicio

Deut. 1.

G

Duæ ſunt regulæ, quibus acceptio perſonarum cognoſcitur

H

I

Non eſt acceptor perſonarum Deus, quia nos, quoſdam eligit ad vitam æternam, & alios non

lum eſt pauper, neceſſe eſt, vt tantum de meritis cauſę diuitis tollat, & ſic grauat eum: ergo eſt iniuſta diſtributio, & acceptio perſonarum in talibus. Concluditur ergo lex iſta, ſcilicet pauperis non miſereberis in negocio, ideſt non miſerearis pauperis in iudicio tractando negocium ſuum: ita quod propter paupertatem eius agas aliquid contra legem, quia iniuſta diſtributio eſt, & acceptio perſonarum.

Arguitur quòd pauperis ſit miſerendum in iudicio.

QVAESTIO IIII.

SEd arguetur, quòd in iudicio ſit reſpiciendum ad pauperem: nam de paupere, & vidua, & aduena atq; pupillo idem iudicium eſt, quia omnes ſunt perſonæ miſerabiles, vt ſupra declaratum eſt. Sed ad viduam, & pupillum eſt reſpiciendum in iudicio, vt patet Eccle. 4. cum dicitur: In iudicando eſto pupillis, vt pater, & orphano, & viduæ, vt vir, ſed pater pupillorum afficiebatur ad eos quando erant patres, & maritus ad eam, quę nunc eſt vidua, ita quòd miſerabantur eis: & dabant magis quam quibuſlibet alteris, ergo iudex debet miſereri, ita quòd afficiatur ad illos, ergo idem erit de paupere, & aduena: quod eſt contra literam. Reſpondetur, quòd iudex non debet miſereri in iudicio pauperis, nec viduæ, aut pupilli, vel aduenæ, vt patet in litera, & declaratū eſt, ſed dico quòd miſereri eſt duplex. Vnum miſereri eſt, quòd aliquis miſero faciat bonum quod non habet. Aliud miſereri eſt defendere miſerū, nè quis tollat ei bonum, quod habet. Exemplū vtriuſque ſatis patet. Primum autem miſereri non competit iudici in iudicando, ſecundum autem ſic. Quia primū miſereri, vt eſt dare miſero quod non habet, non poteſt facere iudex pauperi in iudicio ſine acceptione perſonarum. Patet: nam cum pauper & diues ad iudicium veniunt, vterque habet aliquid, ſcilicet ius ad id, quod petit, vel defendit, & hoc ſiue habeat illud ius ſecundum rem, ſiue ſecundum vocem, ſcilicet quia contendit ſe ius habere: nam nullus ad iudicium venit, qui ſe non contendat habere petendo, vel defendendo: ſi ergo iudex vellet alicui dare magis de iure, quàm habet tolleret alteri tantumdem de iure, quod habet, & ſic grauaret eum, & iſto modo non poterit dare alicui iudex in iudicio, quin faciat acceptionem perſonarum: ideo iſto modo pauperi miſerendum non eſt, ſcilicet dādo ei quod non habet in cauſa ſua ex meritis cauſæ. Secundum miſereri erat defendere miſerum, nè quis tollat ei bonum, quòd non habet, ſcilicet defendendo à volentibus opprimere, & prædari, & iſto modo iudex bene poteſt miſereri pauperis in iudicio, quia vt communiter illi, qui diuites ſunt terrent pauperes, & faciunt ne ius ſuum proponere audeant, & ſic cauſæ pauperum manent ſine congrua iudicatione, & iniuſtum eis fit. In hoc autem debet iudex miſereri pauperis, viduæ, pupilli, & aduenæ ſuſcipiendo eos in ſuo patrocinio, ne quis eis noceat, & ſine vllo timore audeant proponere cauſas ſuas. Et hoc Dominus commendabat Deut. 1. cap. dicens: Ita magnum audietis, vt paruum, nec cuiuſquam accipietis perſonā, quia iudicium Dei eſt. Et iſto modo miſereri non eſt acceptio perſonarum quia iudex agit quod debet de iure: imò contrarium agendo eſt acceptor perſonarum, quia non dat locum pauperibus, vt proponant ſuas actiones, ſicut diuitibus cum non defendant eos a diuitibus opprimētibus eos. Et de iſto ſecundo miſereri intelligitur dictum Eccleſiaſtici allegatum: de primo miſereri intelligitur dictū huius literæ, ſcilicet. Pauperis non miſereberis. Poteſt autem iudex miſereri iſtorum prædictorum alio modo, qui pertinet ad iſtum ſecundum modum, ſcilicet quia iudices, vt communiter nolunt audire cauſas pauperum, & iſtarum miſerabilium perſonarum, quia nihil lucrantur in eis, quemadmodum in cauſis diuitum:

Eccleſ. 4. — *Miſereri duplex eſt* — *Quomodo iudex poteſt pauperis miſereri in iudicio.* — *Reſpō. ad dictū Eccle. cap. Iudices miſereri poſſunt pauperib. in iudicio eorū cauſas eorū libēter audiendo.*

A ſicut dicitur Eſa. primo capit. Pupillo non iudicant, & cauſa viduæ non intrat ad eos. Quòd ergo aliquis iudex velit audire cauſas iſtarum miſerabilium perſonarum ex miſericordia eſt, ſed iſtam miſericordiam facere debet cum eis, vt dicitur Deut. primo capitu. Ita magnum audieris vt paruum. Vel alio modo iudices, qui ſequuntur dona, & amant retributiones, vt patet Iſa. primo capitu. in cauſis pauperum male iudicant, cum nihil habeant, quod pro munere dare poſſint, quòd autem iudex velit rectè eorum cauſas iudicare, miſericordia eſt. Et hanc miſericordiam mandat ſcriptura haberi cum pauperibus, vt patet infra cum dicitur: Non declinabis in iudicio pauperis, ideſt non tolles ius pauperis ab eo, quia nihil tibi dare poteſt. Et iſto modo illæ duæ auctoritates, quæ ſibi videbantur oppoſitæ

B concordantur. Cum enim dicitur Eccle. cap. 4. In iudicando eſto pupillo, vt pater, & viduæ, vt vir ſuus: intelligitur quòd debet eis miſereri ſecundo modo de iſtis. Nam & iſtam, & illam miſericordiam habet pater & vir, pater namque filio ſuo, & vir vxori ſuæ vtroque genere miſericordiæ miſerentur. Nam ſibi bona faciūt quanta poſſunt, & eos ab omnibus malis defendunt. Cum autem dicitur, quòd iudex debet eſſe in iudicando tanquam pater pupillis, & tanquam vir viduæ, non intelligitur hoc eis aliquid tribuendo, ſed defendendo ab infeſtatoribus, & oppreſſoribus: ſicut vir vxorem defendebat, & pater filium. Cum autem dicitur hic. Pauperis non miſerearis in negocio: intelligitur quantum ad primum modum, ſcilicet quòd non miſereatur eis attribuēdo aliquid de iure, quia pauperes ſunt: quia

C non licet, vt declaratum eſt. Vel poteſt dici, quòd hic eſt error propter fallaciam æquiuocationis: nam iſta dictio, in, cauſat hic tertium modum fallaciæ æquiuocationis propter diuerſam habitudinem. Nam cum dicimus, non miſereberis in negocio, ideſt in iudicio, ſcilicet dum eſt in iudicio, eſt vnus ſenſus, ſcilicet quòd nulla miſericordia habenda eſt de ipſo paupere, dum eſt in iudicio ſiue bonum, ſiue malum patiatur. Et iſte ſenſus falſus eſt: nam ſi iudex videat coram ſe opprimi pauperem, ita quòd non poteſt ius ſuum proponere opprimente diuite, & comminante, miſereri debet tuendo eum, & faciendo quòd poſſet ſecurè proponere ius ſuum, & tractare cauſam ſuam recipiendo in ſua defēſione, & ſi non recipiat, peccat iudex, quia hoc agere

D tenetur. Alio modo poteſt eſſe intellectus huius literę, quòd particula, in, non dicat locum, vel tempus ſed circunſtantiam actus, ſcilicet pauperis non miſereberis in iudicio ſine negocio, ideſt non miſereberis dando ei aliquid de ipſo quod iudicas: vel iudicando pro eo, quia pauper eſt: & tunc eſt verum, & iſte eſt intentus literæ. Nam quantum ad hoc, quod eſt iudicare pro eo, vel contra eum, quia pauper eſt, nulla miſericordia habenda eſt, & ſic patet ſenſus literę per diſtinctionem ſecundum æquiuocationem propter diuerſam habitudinem importatam per illam dictionē, in. *Si occurreris.* Hic facit legiſlator quandam interpoſitionem de miſericordia habenda, & fit quædam interruptio: nam poſt

E hoc immediate debuiſſet ſequi illa regula. *Non declinabis in iudicio pauperis.* Quia loquuntur de eadem materia: nam ſicut in iſta dicitur quòd non eſt miſerendum pauperi, iniuſtè iudicando pro eo ſine meritis cauſæ, quia pauper eſt ſolum, ita non eſt declinandum a iure eius reddendo ſibi, quia pauper eſt nihil dare potens: primum importatur per iſtam legem nunc declaratam: ſecūdum importatur per illam. *Non declinabis in iudicio pauperis.* Non debuiſſet ergo fieri aliqua interruptio. Fuerunt tñ duæ regulæ interpoſitæ de miſericordia habenda ad inimicum, & fuit hoc valde rationale: nā cū hic dictum eſſet, quòd de paupere miſericordia nulla habenda eſſet, de quo tamen naturaliter homines miſerentur, quanto magis videretur non miſerendum fore inimicis? ideo determinat, quòd eis miſerendum ſit: non obſtante, quod non ſit pauperis in iudicio miſerendum. Et ponit duas regulas miſericordiæ ad inimicum extendendæ, & prima eſt *Si occurreris.* Erāt Iudæi crudeles, & non inclinabantur ad aliqua opera pietatis,

Deut. 1. — *Eccleſ. 4.*

ideo Deus ponit quid agere debeant ad inimicos in operibus pietatis. Et iſtud opus pietatis, quod hic mandatur, proficiebat ad duo, ſcilicet quantum ad animal ipſum quod errabat, & quantum ad dominum animalis. Quantum ad animal quidem, quia ſi bos aut aſinus pmitteretur errare, forte deuoraretur a beſtijs: quod quædam impietas eſt, domeſtica animalia ſic inutiliter beſtijs permittere. Secundò proficiebat domino animalis, quia dominus non perderet. Si autem errare permitteretur, dominus perderet: quoniam vel a beſtijs caperetur, aut ab aliquo qui non redderet domino ſuo. Etiam quia iſtud beneficium erat occaſio reducendi eos ad amorem, qui ante ſe odio habuerant: nam ille qui beneficium recipit ab eo, quem antea vt hoſtis tenebat, non inclinatur amplius ad eum lædendum, & velut hoſtem impetendum: & ipſe ſeipſum redarguit, quia ſuam iram in hoſtem fuiſſe iniuſtam dicit. De hoc Prouerb. 25. cap. & ad Rom. 12. cap. dicitur

Prou. 25 *Rom. 12.* Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitierit, da ei aquam bibere, & carbones ignis congeres ſuper caput eius. *Bou inimici.* Non permittit Deus ex hoc, quòd aliqui homines fuerint inimici, ſed quia homines cũ ſint imperfecti ſuſcitant in alterutrum rixas, & fiunt inimici dat modum quomodo fiãt amici: ſic dicitur in Pſal. quarto. *Pſal. 4.* Iraſcimini, & nolite peccare: non quòd Deus mandet iraſci, ſed eſt ſenſus. Ego ſcio, quòd vos iraſcimini, ſed ſi irati fueritis, id eſt ſi habueritis motum iræ nolite peccare, id eſt nolite operari ſecundum iram percutiendo proximum aut maledicendo, vel detrahendo. *vel aſino.* Ponuntur hic bos, & aſinus: quia iſta communiora, & magis vſitata animalia ſunt, ſed ſicut de iſtis dicitur, ita de quibuſlibet alijs intelligendum eſt: cum in omnibus eadem ſubſiſtat ratio. *Reduc ad eum.* Ne pereat: & ſic eum ad amorem tuum prouocabis: nam inuitam mentem malis beneficia ipſa frangunt. & ſolitum rigorem adimunt. *Si videris aſinum odientis te.*

QVÆSTIO III.

HIc ponitur aliud præceptum directiuum in operibus pietatis ad proximũ, qui inimici eſt, & iſtud magis adhuc fit domino animalis, quam aliud: nam cum quis adiuuat aliquem ad ſubleuandum animal, quod oneri ſuccubuit: ſubleuat dominum a triſtitia, & anguſtia, quam habet non potens animal ſubleuare, cum autem animal errat dominus non eſt præſens, nec tunc anguſtiatur: & forte æquanimius aliquis toleraret perditionem alicuius animalis errantis, cum ipſe non videret, quàm ipſo præſente animal oneri ſuccumbat, & eum ſubleuare non poſſit. *Aſinum odientis te.* Si enim hoc inimicis facere iubemur: quanto magis amicis facere debebimus? vel eis, qui non ſunt amici nec inimici? Nam de amicis exprimi non oportuit, quia de natura amicorum eſt beneficos ad inuicem atque beniuolos eſſe, vt patet per Ariſt. nono Ethicor. & hoc Chriſtus innuit Matth. 5. cap. dicens: Diligite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro perſequentibus, & calumniantibus vos. Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne, & publicani hoc faciunt? & ſi ſalutaueritis, fratres veſtros tantum, quid amplius facitis? nonne, & ethnici hoc faciunt. *Odientis te.* Odiens, & inimicus non conuertuntur: nam inimicus eſt relatiuum æquiparantiæ, & oportet, quòd inimicus inimici ſit inimicus, ſicut æqualis alicuius ſibi æqualis, eſt æqualis, Si ergo vnus homo alterum oderit, ſiue publicè, ſiue in corde ſuo ſolum, & alius non habeat hunc odio viciſſim: non poterit vocari iſte inimicus propriè, ſed vocabitur ſolum odiens. Odiens autem generale eſt ſiue ad inimicum, ſiue non inimicum, quia omnis inimicus odiens eſt, ſed non omnis odiens inimicus, dico autem pro tanto, quoniam ſi aliquis obuiauit aſino odientis ſe facilius poterit reducere ad eum, quam ſi obuiauit aſino inimici ſui. Nam ſi aliquis obuiauit aſino odientis ſe, non eſt neceſſe, quòd ſit ipſe odiens alterum: nã po-

9. Ethic. De natura amicorũ eſt beneficos, et beniuolos eſſe.

Oportet vt inimicũ inimici ſit inimicus. nõ ſic autẽ de odiẽte.

F tetit iſte diligere alterum altero odiente ipſum, qui autem aliquem diligit faciliter ei benefacit, cum ipſa charitas ad hoc inclinetur. Si tñ obuiet aſino inimici ſui, difficile eſt reducere ad illum, quia ſi inimicum habet neceſſe eſt, quòd ipſe illius inimicus ſit: cum iſta ſint correlatiua æquiparantiæ. Si autem iſte eſt inimicus illius cuius aſinum inuenit, ergo habet eum odio: ſi autem odit eum difficile inclinabitur ad benefaciendum ei, ſed oportebit primo expellere ipſam inimicitiam, & tunc poterit benefacere: quocunque tamen modo accidat, ſcilicet ſiue ſit odiens, ſiue inimicus, qui aſinum perdit, ſiue qui ſtat cum aſino ſuccumbenti oneri, ille qui obuiat aſino erranti, aut inuenit iacentem ſub onere, ſubuenire debet proximo: nam hoc Deus vult, vt quacunque occaſione homines ad amorem mutuum

G reducantur. *Iacere ſub onere.* Non ſolum hoc faciendum eſt cum ſub onere eſt iumentum: quia tunc eſt in magno periculo, ſcilicet vtrum moriatur, vel reddatur claudum aut debile, ſed etiam ſi ſit iam extra onus, debet adiuuare ad imponendum onus, quia dicitur infra ſed ſubleuabis cum eo: nam ſubleuatio ad impoſitionẽ oneris pertinet, & non ſolum in hoc: ſed etiam ſi videret aliquis aſinum odientis ſe, aut inimici ſui in periculo ſuffocationis, vel mortis alias quàm ſub onere, debebat præbere auxilium: ponuntur tamen iſti caſus, quia communiores ſunt. *Non pertranſibis.* Scilicet relinquẽdo odientem te cum aſino iacente ſub onere. *Sed ſubleuabis cum eo.* Id eſt tu cum eo, ſcilicet cum odiente te ſubleuabitis aſinum iacentem ſub onere, quando non eſt neceſſe exonerari, quia poteſt ſic eleuari cum one-

H re. Si autem neceſſe ſit deponi onus, & iterum eleuato iumento imponi: adiuuabis eum, & cætera. *Non declinabis in iudicio pauperis.* Hic redit legiſlator ad id, quod inceperat. Supra namque ponebat regulas informatorias iudicis in iudicando, & poſtea incidentaliter poſuit quædam dicta de operibus pietatis exhibendis inimicis. Nunc autem redit ad dicendum, quomodo pauperum ſit in iudicio miſerendum: nam dicebamus eſſe duos modos miſerendi, ſcilicet dare miſero, quod non habet, aut defendere miſerum, ne quis auferat id quod habet. Primus modus, ſcilicet dare miſero in iudicio aliquid, quod non habet, id eſt iudicare pro parte eius aliquid quod non exigunt merita cauſæ eius, non eſt licitus, quia eſt accipere perſonã,

I vt declaratum eſt ſupra, & ſemper eſt peccatum: ideo de hoc negabatur, quòd eſſet miſerendum, cum dictũ fuit, pauperis quoque non miſereberis in negocio. Et quia forte putaret aliquis nullo modo miſerendum eſſe pauperum negocio ſiue iudicio: ſubiungit hic quòd miſerendum ſit eius in ſecundo modo, ſcilicet defendendo, ne quis tollat ius eius. Et hoc facit iudex cum libenter audit pauperem in iudicio, quem alij iudices audire nolunt, vt patet Iſai. primo capitu. & ius ſuum ei non tollit etiam ſi non habet munera quæ det, ſicut faciunt alij iudices, qui condemnant pauperes in iudicio, quia non habent quid dent eis ſicut diuites, ideo dicitur hic. *Non declinabis in iudicio pauperis.* Id eſt non iudicabis male in cauſa contra pauperem, quia nõ habet quid tibi det: nam ſicut acceptio perſonarũ eſt

K iudicare pro paupere ſolum quia pauper eſt, conſideratis nullatenus meritis cauſæ eius, ita acceptio perſonarum eſt iudicare contra pauperem ſolum, quia pauper eſt, nihil vltra conſiderando. *Mendacium fugies.* Fugere mendacium omnibus mandatum eſt, maximè de mendacio pernicioſo, quod alicui nocet: ſed hic ad iudicem refertur principaliter, quia in iudicio eſt mẽdacium valde periculoſum. Et poteſt accipi hic mendacium ex parte iudicis, vel ex parte teſtium: nam quocunque modo valde vitandum eſt. Nam extra iudicium ſi aliquis mendaciũ dicat, quod ſit pernicioſum, non ſequitur propter hoc immediate damnum alteri, quia non iudicatur propter hoc contra eum, ſed ex mendacio, quod in iudicio dicitur fertur ſententia: nã ſi teſtes falſo modo depoſuerint, & non probētur falsè depoſuiſſe, condemnabitur ille, contra quem depoſuerint. Sic dicit Auguſtinus, quòd falſidicus teſtis

tribus

Falſidicus teſtis tribus perſonis obnoxius eſt.

tribus perſonis eſt obnoxius: primo Deo, cuius præſentiam contemnit: ſecundo iudici, quem mentiendo fallit: tertiò innocenti, quem falſo teſtimonio lædet. De hoc extra t De crimine falſi. in capit. falſidicus. Iudex autem debet fugere mendacium in teſtibus, ſcilicet fugiendo teſtes, ne mentiantur, & hoc eſt imponendo fortes pœnas teſtibus, qui comperti fuerunt falſum dicere. Pœna autem determinata erat falſi teſtis ſecundum legem veterem: nam condemnabatur ad id quod ille, contra quem teſtimonium protulerat intuitu dicti ſui condemnabatur: ſiue ſit condemnatio in cauſa criminali, ſiue in ciuili: nam ſi per dictum falſi teſtis aliquis debebat ſuſpendi, ſi verum foret illud dictum, cum compertum fuerit teſtem falſum dixiſſe ſuſpendetur: ſi autem propter falſum teſtimonium condemnabatur aliquis ad ſoluendum cẽtum in cauſa ciuili: probato, quod falſo modo dixerit, condemnabitur in centum applicandis ei, contra quem depoſuerat. De hoc

Deut. 19

Deuteron. 19. cap. Et hoc conuenit quantum ad legem infra poſitam, ſcilicet: Inſontem, & iuſtum non occides, quia ibi agitur cum quis condemnatur per falſos teſtes de crimine, quod non commiſit: ideo ne in hoc malũ veniatur cauere debet iudex valde falſos teſtes imponendo pœnas atroces eis, qui falsè deponũt, & inquirẽdo ſubtiliter de teſtibus, vtrum verum dixerint, cum ſuſpitio eſt mentitos fuiſſe illos. Cauendum eſt etiam mendacium in iudice, ne iudex falſum dicat.

Mẽdaciũ quot modis accipiatur.

Sed quantum ad hoc ſciendum, quod mendacium eſt aſſertio eius, quod nos falſum ſuſpicamur, & pertinet ad cognitionem ſpeculatiuam, vt declarauimus ſupra 18. cap. Alio modo accipitur mendacium, cum quis dicit contra id quod bonum eſt, licèt nõ ſit ibi propriè falſum: nam falſum eſt oratio indicatiua, cuius ſignificatum non concordat rebus ad extra, a quibus verum, vel falſum accipitur. Cum ergo fuerit aliqua oratio imperatiua, aut optatiua, vel ſubiunctiua: non eſt vera, nec falſa. Ex quo ſequitur, quod iudex in iudicando nunquam poteſt falſum dicere, quia omnis ſententia fertur per modum imperandi, & non per modum aſſerendi vel negandi, cum dicitur: Mando quod talis ſoluat centum tali, aut: Mando, quod Petrus capite plectatur. Iudex tamen poterat in tempore veteris teſtamenti accipi, vt iudex, & vt teſtis, & ideo inquantum teſtis poterat falſum deponere cõtra aliquem, ex quo ſententiam ferret, & condemnaret innocentem. De hoc patet Dani. 13. cap. de Suſanna accuſata a duobus iudicibus, qui iudicabant tunc in Iſrael: nam ipſi dixerunt coram toto Iſrael, quomodo Suſanna in pomario concubuerat cum quodam iuuene, & ſubiunxerunt: huius rei nos teſtes ſumus: & ſequitur, quòd crediderit eis vniuerſa multitudo Iſrael: ſi tamen non poſſent eſſe iudices & teſtes ſimul in tempore illo, non permiſiſſet totus populus, quod ipſi accuſarent Suſannam, & teſtificarentur contra eam: & poſtea ſententiarent in cauſa. Poſtquam autem teſtimonium, nullo exigente, reddiderunt, & totus populus credidit eis, tulerunt ſententiam contra eam, quod lapidaretur ponẽtes manus ſuper caput eius. Nunc autem non licèt eundem eſſe iudicem, & teſtem, vt patet extra de verbo. ſigni. in cap. forus. in §. in omni negocio quatuor perſonæ ſunt neceſſariæ, ſcilicet iudex, actor, & reus, & tres teſtes, & ſic nunquam coincidit iudex cum teſte: quia tamen tempore veteris teſtamenti videbatur hoc licere, & licuit, vt exemplo ſupraposito patet, admonuit Deus, vt ipſi iudices ſi aliquando in cauſis deponerent, mendacium fugerent.

In l. vet. aliquãdo licitum erat eundem eſſe iudicem, & teſtẽ in eadem cauſa.

Dan. 13.

Alius teſtificandi modus.

Eſt autem, & alius modus teſtificandi in iudicio, cum aliquis non teſtificatur ſuper cauſa ipſorum litigantium, ſed teſtificatur iſta, vel illa interceſſiſſe inter litigantes in iudicio, vel talia, & talia iudicem dixiſſe: & in iſtis ſolebat credi iudicibus cum dubitaretur de proceſſu facto, quia non ſcribebantur acta in iudicio: vnde ſi poſtea in proceſſu iudicij dubitaretur de aliquo, quod vna pars allegauerat, vel quod reſponderat, & iudex diceret iſta, vel iſta fuiſſe dicta a partibus, vel obiecta, aut reſpõſa, credebatur ei: & in hoc multum poterat nocere: nam ſi ipſe diceret, talem

A vel talem allegationem fuiſſe factam, poterat, ex quo tota cauſa vnius partis roboraretur: & cauſa alterius litigantis infirmaretur. Et ſic per accidens tantum poterat iudex ſic teſtificans nocere alicui litiganti, & alium adiuuare, tanquam ſi deponeret in cauſa principali. Cauere ergo debebat iudex mendacium circa talia, quaſi ſi deponeret in cauſa principali, & quia hoc licebat tempore veteris teſtamenti, cum nondum eſſent tot apparatus iudiciorum, valde poterat nocere, & debebat cauere nocumẽtum: nunc autem non licet: nã aliqui iudices volentes indirectè partibus prodeſſe: cũ non poſſent directè teſtificari in cauſa principali, dicebant aliqua fuiſſe acta obiecta, vel reſponſa, vel ſuppreſſa, quę non fuerant: ex quibus reddebant cauſam vnius de litigantibus meliorem. De hoc eſt ra: De

B probationibus in cap. quoniam contra falſam. vbi mãdatur ne iudici ſit poteſtas aliquando falſum dicere in actibus præcedentibus, ſcilicet dicendo aliquid interceſſiſſe, quod ponatur vnus tabellio, qui conſcribat omnia acta iudicij, vel ponantur duo viri probi, de quorum fide non dubitetur, & iſtis credatur ſuper factis iudicij: iſtis modis poterat dicere iudex mendacium propriè dictum: ſed a iure noſtro ablatum eſt. Sed, vt ante diximus, aliquando accipitur mendacium impropriè, ideſt dicere contra bonum, & iuſtum. Et iſto modo iudex mentiri poteſt eundo contra mentem, ſcilicet quia ſcit aliquid eſſe bonum, vel iuſtum, & tamẽ illud non ſententiat, & iſtud mendacium eſt in proferendo ſententiam, & hoc cauendum eſt ſicut alia mendacia ſuprapoſita: nam hoc magis nocet quam cętera.

Quomodo iudex mentiri poterit.

C Patet enim, quia propter vnumquodque tale, & illud magis: ſed mendacia teſtium vel ipſius iudicis, inquãtum teſtificat, vel in cauſa principali, vel circa acta iudicij, non ſunt damnoſa, niſi inquantum referuntur ad ſententiam, ſcilicet quòd ex his datur ſententia, mendacium ergo, quod fuerit in ipſa ſententia nocentius erit cæteris: valde ergo cauere debet iudex tale mendacium. *Inſontem, & iuſtum non occides.*

Iuſtos non eſſe condemnandos.

QVÆSTIO V.

HIc ponitur alia lex directiua iudices circa ferendũ ſententiam, ſcilicet quòd non cõdemnet eos, qui

D non merentur condemnationem, & hoc eſt cum quis eſt innocens, vel iuſtus. Poteſt hoc dupliciter intelligi: vno modo, quòd iudex non occidat eum, qui manifeſtè eſt iuſtus, & inſons, ideſt innocens. Et tunc accipientur iſta duo pro eodem, ſcilicet innocens, ſiue inſons, & iuſtus, ſed diuerſis rationibus. Nam iuſtus aliquis vocatur, quia iuſta agit. & ſic ponitur in agendo iuſtus: inſons dicitur qui malum non agit. Duo autẽ faciunt hominem perfectè bonum, ſcilicet malum non agere, & bonum facere, vt patet in Pſalm. 33. Quis eſt homo, qui vult vitam diligit dies videre bonos? prohibe linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur dolum: diuerte a malo, & fac bonum, inquire pacem, & perſequere eam. Hæc eadem habentur prima Petri cap. 2. Ad hoc ergo, quòd aliquis non mereatur pęnã,

Pſal. 33. Duo ſunt q faciũt hominẽ perfectẽ bonum.

E quæ datur malis, debet habere duo, ſcilicet quòd ſit iuſtus, ideſt quòd bene agat: & quòd a malo ſe abſtineat, & hoc eſt eſſe inſontem: nam dicitur inſons quaſi non ſons, eſt autem ſons idem quod nocens. Si ergo aliquis ſit iuſtus, & innocens, ideſt quia malum non egit, nec aliquid probatur contra eum, non debet iudex eũ occidere. Dicitur autem hoc, quia quidam iudices ſola affectione moti, cum poteſtatem habeant, eos qui mali nihil egerunt, & conſtat eis eſſe innocentes, nec aliqui teſtes contra eos deponunt, & occidũt eos ſolo animo vindicandi, vel quia contrarius eſt operibus eorũ, ſicut iudices Iudæorum Chriſtum ad mortem condemnauerunt hominem quidem verè innocentem, qui peccatum non fecit, nec eſt inuentus dolus in lingua eius, vt patet prima Pet. cap. ſecundo, ſolum autem, quia repugnabat eis, & quia timebant, quod Romani venirent,

rent, tollerentque locum eorum, & gentem, vt patet Ioan. 11. capit. Etiam eſt ſenſus, quòd iudices non debent occidere aliquos, quos ſciunt iuſtos, & innocentes etiam falſos teſtes allegando qui probent ſaltem in facie hominũ, vt fuit factum de Naboth viro iuſto, qui per falſos teſtes, quos iudices appoſuerunt, condemnatus eſt, vt patet 3. Reg. 21. cap. *Quia auerſor impium*. Id eſt ego Deus multum ſum contrarius, vel auerſator impiorum, quaſi dicat: ſi interfeceris aliquem iuſtum, & innocentem iniuſtè, eris impius, imò multum impius, ſed ego ſum aduerſarius omnium impiorum, ergo non occidas aliquem iniuſtè, ſcilicet iuſtum, & innocentẽ, ne ego aduerſor tibi, & eſt iſta lex, cum comminatione: nam cum Deus dabat aliquam legem, quam volebat multum obſeruari, apponebat comminationem pęnæ, vt timore eius tranſgrederentur legem. Sic enim dixit ſupra: Viduæ non nocebitis, & pupillo: ſi læſeritis eos vociferabuntur ad me, & ego audiam clamorem eorum, & indignabitur furor meus: percutiamq; vos gladio, & erunt vxores veſtræ viduæ, & filij veſtri pupilli, ſic autem hic comminatio pęnæ eſt, cum dicitur. *Quoniam auerſor impium*. Ideſt ego contrarior malis: ideo delebo vos ſicut vos deleuiſtis ſanguinem innocentẽ, & iſte eſt verus ſenſus literæ. Alio modo etiam poteſt exponi hoc de illis, qui ſunt innocentes, & iuſti, & accuſantur de aliquo crimine falſe, & illud per teſtes iniquos falſe probatur, ſi iudex certiſſimè ſciat, quod illud crimen non eſt commiſſum per talem, qui de illo accuſatur, & contra quem teſtificatur: non debet eum condemnare, vt quidam volunt.

3 Re. 21.

Cũ Deus volebat aliquam legem ob ſeruari multũ, apponebat eã cõminationem.

An iudex debeat iudicare ſecundum allegata, & probata, vel ſecundum propriam ſententiam. Et quid iudex facere debet, ſi ad talem anguſtiam deducatur, vt non poſſit teſtes, quos ſcit eſſe falſos, de falſitate conuincere, aut aliquo modo ad ſuperiorem remittere. Et ſi non habet ſuperiorem an debeat potius exuere ſe dignitate, quam innocentem condemnare.

QVÆSTIO VI.

POteſt autem iſte caſus accidere, ſcilicet, quod iudex ſciat aliquem non commiſiſſe crimen, quod ei apponitur: nam licèt negatiua directè per rerum naturam non poteſt probari, vt patet extra: De probationibus in capit. quoniam contra falſam: & ſic directè ſciri nõ poſſit, quia ſicut res ſe habeat ad ſciri: ita ſe habet ad probari, cum eædem ſint cauſæ ſciendi, & probandi, poteſt tamen indirectè probari, verbi gratia: ſi aliquis accuſetur, quod fuit furatus aliquid, quod eſt in poteſtate ipſius, qui accuſat alterum: ſi enim ego accuſo aliquem, quod furatus fuit iumentum meum, & probetur mihi, quod tunc cum ego accuſo iumentum erat in domo mea, & ante ſemper fuerat, ſatis probatur indirectè, quòd ille, quem accuſo non fuit furatus iumẽtum meum. Sic ſi quis accuſet alium occidiſſe aliquem hominem, & probatur, quòd ille homo viuit, ſatis patet, ꝙ iſte non occiderit hominem illum. Vel ſi aliquis accuſetur de morte alicuius hominis, qui verè mortuus eſt, & teſtificatur contra illum, ipſe occiderit, & ipſe qui iudex eſt, vt perſona priuata adfuit morti illius, & vidit quòd alius interfecerit virum, & non iſte, & ſic ſcietur negatiua indirectè. Nunc ergo ſi contra aliquem, quẽ iudex, vt priuata perſona cognoſcit eſſe innoxium, teſtimonium procedat, in quo demonſtretur, quòd ipſe virũ occiderit: debet iudex cautus inquirere aliquã occaſionem, ſi poteſt, per quam teſtes repellantur a teſtificando, & debet hoc ſecretę parti, contra quam deponitur, denunciare, vt ipſa ſciat obijcere in perſonas teſtium, vel iudicia. Vel debet iudex diligenter inquirere, ſi poſſit facere eos variare, quod diſcretus iudex facillimè poterit inuenire, & ſic excludet eos a teſtificando, vt patet de ſenioribus Suſannam accuſantibus, qui per Danielem de falſitate conuicti ſunt. Si autem nec hoc potuerit, remittat cauſam ad ſuperiorem iudicem, vt ipſe in hac parte ſententiet, & ipſe poterit ſug-

Quid iudex contra teſtes facere debet, vt repellat a teſtificãdo quã do ſcit falſo deponere.

Quid iudex facere debet

F gerere ſuperiori, quod ille innocens eſt, & falſe contra eum feruntur teſtimonia: vel poterit induere formam teſtis, cum quantum ad illum caſum iam non ſit iudex quia deuoluit illum ad ſuperiorem iudicem. Si autẽ ſuperiorem non habet, cum ipſe nõ poſſit iudicare aliter, quam probatur, & allegatur, ſecundum allegata, & probata ſententiam debet ferre, aliàs contra legem agit. Nam ſicut quis iudicans in foro Eccleſiaſtico, debet ſequi canones in iudicando, & quandocumque ab eis deuiauerit ſuo ſenſui innixus, errat, vt patet extra: De conſt. in cap. canonum ſtatuta, & cap. de iniuriis prudentiæ tuæ: ita in foro ſeculari, & pure ſeculari ſi quis inquantum eſt iudex, non ſeruauerit leges, errat, & peccat mortaliter: nam ſemper legibus iudicandũ eſt, vt patet, C. de legibus, & C. de iuris, & facti igno-

G rantia, in l. conſtitutiones. Et patet quod dicebatur: quia qui iniuſtè iudicat, peccat mortaliter, ſed ille dicitur iniuſtè iudicare, qui contra legem, vel canonem in ſuo foro iudicat: ergo peccat mortaliter. Patet antecedens, quia leges, & canones ſunt quædam iuſta politica cadentia in partem iuris naturalis, vel in partem iuris purè poſitiui, vt patet in quinto Ethic. vbi agitur de iuſto politico. Sed omnes leges, & canones patrum clamant debere iudicem iudicare ſecundum, quòd ei conſtiterit ex allegatis, & probatis, ergo iudicando aliter, malè agit. Item ſi iudex abſolueret eum, qui per falſos teſtes conuincitur de crimine, in hoc infamaret teſtes aſſerens eos ſaltem in facto ſuo eos eſſe falſa locutos, quod non debet, cum probare non poſſit, vel magnum ſcandalum faceret, & ſe iniuſtiſſimum demon-

H ſtraret: quod pro nulla re agere debet. Item iſte iudex in occidendo illum, non cecidit innocentem, ſed nocẽtem: nam iudex, qui eſt perſona publica, & inquantũ iudex eſt, debet regulari per leges: cum ipſe ſic obſeruari faciens leges illud dicitur ſcire, quod modo legitimo ſcire poteſt modus autem conſtandi aliquid iudici legitimè eſt: aut per confeſſionem rei: aut per facti notorietatem, quod nulla poteſt tergiuerſatione celari, aut per teſtes. Si ergo iſte iudex ſciat eum, qui accuſatur non commiſiſſe crimen quod contra eum probatur: non ſcit per aliquem iſtorum modorum legitimorum iudici, ergo non conſtat ſibi: quod autem non cõſtat iudicare ſententialiter non debet. Conſtat autẽ contrario legitimè, quòd iſte qui accuſatur commiſerit crimen, quod dicitur: ergo debet contra eum ſenten-

I tiare, cum conſtet ei, vt iudici illum criminis reum eſſe. Et ſi obijcias, quòd teſtes non ſunt legitimi: quia falsè probant. Reſpondetur, quòd legitimi ſunt quouſque probetur eos non verè deponere: nam de nullo præſumi debet, quòd ſit immemor ſalutis ęternæ: ſed hoc non conſtat de iſtis iudicibus: nam ſi iudici conſtare poſſit, quod iſti falsè deponebãt, vtpote quia alij teſtes contra eos reprobatorij inducti ſunt, qui lucidius contrarium probauerunt, vel forte quia iudex induxit eos ad contradictionem: ita quod quilibet eorum ſibi contradiceret, & tunc ſatis patebat eos falſa locutos, cum neceſſe ſit alteram partem cõtradictionis fore falſam, vel quia probauit eos repugnare adinuicem, vel quòd cæperunt vacillare, aut quia in dictis ſuis

K ſunt ſingulare: nam tunc iuridicè conſtat eorum teſtimonium non eſſe legitimum: tunc aliàs debebat iudex abſoluere accuſatum hoc conſtito, vt fuit de Suſanna, contra quam deponebant falſi teſtes: & Daniel probauit eos fore falſos: quia diligenter inquirens adinuenit in eis contrarietatem, & abſoluit tunc Suſannã condemnatis falſis teſtibus, vt patet Daniel. 13. cap. ſi tamen iudex nihil horum competit etiam ſi ipſe particulariter ſciat illos falſa dicere, non conſtat ei inquantum eſt iudex potens ferre ſententiam, quòd falſa dicant: ſed potius videntur vera dicere ſicut omnibus alij teſtibus creditur, quibus non obijcitur, & probatur, falſitatis, aut inhabilitatis nota: ergo iudex ſicut legitimè conſtat ei illum eſſe reum criminis, ita debet contra eum ſententiam ferre. Item patet, quod hoc ſit licitum: nam ſi aliquis innocens accuſetur, & contra eum deponatur ita quòd probetur eſſe nocens, & iu-

Cũ falſos teſtes excludere non poterit.

Iudex eſt per obſeruare debet leges in ſuo foro, & iudicare ſecundum allegata, & probata alias peccat mortaliter. & hoc videtur tenere ſup. Bernard. & ſupra Tho. 22. q 64 ar. 6 ad 2. & 5. Ethic. Tertia ratio. Obiectio. 1. reſp.

4. ratio prim.

dex

dex neſciat illum eſſe innocentem ſine aliquo peccato occidit: ita cum iudici per teſtes conſtet aliquem eſſe nocentem; quem ipſe ſingulariter cognoſcat eſſe innocentem, neſcit eum eſſe innocentem in quātum iudex eſt: ergo eum iuſte, & ſine conſcientia aliqua occidit. Debet autem intra ſe dolere: quia forte peccatis ſuis exigentibus ad talem ſtatum deductus eſt, vt neceſſe ſit eum, qui innocens eſt, condemnare.

Obiect. 2 Item ſi adhuc obſtes, quòd ſemper iſte iudex peccat, quia occidit innocentem, & ſemper occiſio innocentis eſt iniuſta.

Solutio. Reſpondetur, quod non occidit ipſe iudex, ſed qui teſtificatur. Sicut ſi quis teneat gladium in manu, & nolit eum mouere: & aliquis veniens moueat manum tenentis, & ipſum gladium, faciatque percutere alterum vel occidere, nullo modo eſt hic reus ille, qui tenebat gladium, ſed qui compulit manum eius moueri, & gla- B dium. Sic autem eſt de dominis temporalibus, & iu-

Rom. 13. dicibus, qui tenent gladium, vt patet ad Rom. 13. cap. & extra: De homicidio in cap. poſtulaſti, id eſt poteſtatem occidendi, & iſte gladius debet moueri per leges diriſgentes: & cogitur illum vertere iudex quilibet quocunque eum lex vertendum decreuerit. Lex autem decernit, quod per teſtes aliquis conuincatur, & condemnetur, aut abſoluatur: ergo cogitur iudex ad teſtimonium datum mouere gladium, tunc ergo ſi gladius ille motus, id eſt poteſtas occidendi nocumentum fecerit, non eſt reus iudex, qui tenebat gladium, ſed teſtis, qui compulit eum mouere gladium: nam ad dictum teſtis cogebatur ipſe mouere poteſtatem ſuam, cum lex ſic diffiniat. Item quantum ad actiones inuoluntarias totaliter nemo meretur laudem, aut vitupe- C rium: damnum, aut lucrum, ſiue ad bonum, ſiue ad ma-

Inuoluntariū duplíciter dicitur. lum ſint, vt ait Ariſtot. in principio tertij Ethic. Inuoluntarium autem dicitur dupliciter, aut per ignorantiam, ſiue vt melius dicamus propter ignorantiam: aut per violentiam, vt patet in eodem quocūque ergo iſtorum modorum agat, non eſt imputanda actio, ſed iudex occidens ſic aliquem, qui eſt innocens, quia per falſos teſtes conuincitur, eſt violentatus: quia vt ſupra diximus cogitur mouere gladium, quem tenet ſecundū allegationes, & probationes: ergo non imputatur ei, quod agit, ſed ei, qui eſt principium primum, & volūtarium iſtius actus, ſcilicet teſti mouenti gladium iudicis, & ille dicetur eum occidere, & non iudex.

Iudex occidēs aliquem falſis teſtib. conuictū debet habere vtrumque eſſe modū inuoluntarij ſcilicet, q̄ debet eſſe ignorans, & violentatus. Sciendum tamen, quod iudex, qui aliquem innocentem iuſte occidit vtrumque modum inuoluntarij habere de- D bet, ſcilicet quod debet eſſe ignorans, & violentatus, licet iſta duo aliqualiter videantur ſibi repugnare. Nā qui proprie ignorans eſt, non eſt violentatus: quia violentatus proprie dicitur, qui contra id, quod totaliter vult agit, qui autem ignorat non vult determinare id, quod ignorat, licèt velit illud ſub ratione vniuerſali. Verbi gratia: ſi quis deſideret aurum, & ponatur corā ſe, & neſciat eſſe aurum, licèt aurum velit, & illud ſit aurum: non tamen vult determinatè illud aurum, quia committitur hic fallacia accidentis: non poteſt autem dici hic, quòd iſte talis ſimpliciter non vult illud aurū, cum vellet quodlibet aurum. Nec poteſt dici quòd ſimpliciter vult illud: quia non cognoſcit eſſe aurum ſub ratione cuius deſiderat: non ergo totaliter vult, nec totaliter non vult. Sic autem eſt, quòd nullus eſt E totaliter ignorans, & totaliter violentatus ſimul, & reſpectu eiuſdem actionis, vel paſſionis, ſed bene eſt aliquo modo ignorans. Nunc ergo quandocumque iudex debet occidere innocentem iuſtè, debet eſſe ignorans aliqualiter, & totaliter violentatus, aut totaliter ignorans, & aliqualiter violentatus. Pro quo ſciendum, quòd aliquando iudex condemnat innocētem, quem ipſe neſcit innocentem, nec per teſtes, quia contrarium probant, nec vt ſingularis perſona: quia nihil horum vidit, aut alio modo cognouit, aut condemnat innocentem, quem vt iudex ſcit eſſe nocentem: & tamen vt ſingularis perſona ſcit eſſe innocentē, in vtroque caſu iudex eſt ignorans, & violentatus: ſed in primo caſu eſt ſimpliciter ignorans, & aliqualiter violentatus; in ſecundo eſt aliqualiter ignorans, ſimplici-

A ter violentatus. Et patet, quia in primo caſu nullo modo iudex ſcit eum, quem condemnat eſſe innocētem: nam nec vt iudex, nec vt perſona priuata, qui autem nullo modo ſcit totaliter eſt ignorans. In iſto caſu eſt aliqualiter violentatus: nam ipſe iudex putat, quòd iſte, qui occiditur iuſtè occiditur, & ideo vult quòd occidatur: & determinat ſe ad occidendum eum, ergo aliquo modo vult, & ſic nō eſt totaliter inuoluntarius, aut violentatus, aliquo tamen modo iſte eſt violentatus, quia agit contra id quod vult, nam iſte iudex in vniuerſali intendit iuſtum facere, & in quacūque operatione intendit hoc ſeruare, & hic facit id quod eſt iniuſtum, licèt non iniuſtè faciat: ergo inuoluntarius eſt aliquo modo, ſcilicet in vniuerſali, licèt non in particulari: in ſecundo caſu iudex erat aliqualiter ignorans, B & totaliter inuoluntarius: vocatur ignorans, qui aliquo modo cognoſcit, & aliquo modo non cognoſcit: iudex autem condemnans innocentes per falſos teſtes quos ſcit vt particulares perſona falſum deponere, ſcit aliquo modo id, quod fit, eſſe iniuſtum, quia ſcit vt iſte homo, cum viderit, aut alio modo cognouerit, vt ſupra declarauimus: & aliquo modo neſcit, quia vt iudex neſcit hunc eſſe innocentem, cum non conſteret ei per teſtes, aut alias legitimas probationes eſſe innocentem. Eſt autē iſte totaliter inuoluntarius, dicitur namq; totaliter inuoluntarius, quia nullo modo vult. Nam velle aliquid ſtat dupliciter, & eodem modo nolle: nam aliquis poteſt velle in vniuerſali, & nolle in particulari, & ſic nolle in vniuerſali, & velle in particulari. Illud autem in vniuerſali volumus, ſub C cuius ratione volumus, vt ſi aliquis deſideret aurū, & intendat accipere aurum vndecumque potuerit. Alio modo eſt velle in particulari, id eſt quod ego velim iſtud particulare, quod eſt lamina æris, quia puto eſſe auream: in vniuerſali autem eam nolo, cum ſolum aurum deſiderem: in particulari tamen eam volui, quia ad hanc fero intentionem meam cum ſimile ſit auro, & putem eam eſſe aurum. Sic autem eſt de nolle. Tunc autem vtroque modo eſt aliquis nolens, cū nec vult in vniuerſali, nec in particulari, & tunc eſt totaliter inuoluntarius. Sic autem eſt in iudice, qui ſcit eum, quem condemnat eſſe innocentem, vt ſingularis perſona: nam in vniuerſali violentatus eſt, quia ſemper vult facere id, quod iuſtum eſt, nunc autem facit id, quod iniuſtum eſt, ergo non vult hoc ſub ratione D vniuerſali iuſti: nam ſub ratione vniuerſali iuſti non reperitur aliquod iniuſtum falſſe. Eſt etiam in particulari inuoluntarius, quia ſcit iſtum actum eſſe iniuſtum materialiter, ideo nollet illum, & tamen cogitur facere ſecundum leges, quia probatur teſtibus hunc eſſe nocentem. Conſiderandum tamen, quod quando dicimus hunc eſſe ſimpliciter violentatum, non eſt intelligendum per omnem modum, ſcilicet quod nullo modo poſſet contrarium agere: nam dato quod probetur teſtibus falſis crimen contra aliquem iudex ſciens innocentem eſſe poterat eum abſoluere, vel non condēnare, ſed hoc non faceret de iure, & cum dicamur illud poſſe, quod de iure poſſumus: & exiſtente iure cogitur iudex condemnare iſtum, dicetur totaliter violentatus. Accipiendo tamen ſtrictius non vocaretur E ſimpliciter inuoluntarius, quia poſſet aliquid facere alterum, ſiue malum, ſiue bonum, ſicut dicit Ariſtot. tertio Ethic. quod ille qui merces in mare proijcit, cum vidit ſibi fore pereundum, niſi merces eijciat, non eſt ſimpliciter inuoluntarius, quia in poteſtate ſua eſt mouere partes organicas applicando ipſis mercibus, & expellendo eas. Sciendum etiam, quia dicimus hic iudicem eſſe totaliter inuoluntarium, aut aliqualiter inuoluntarium, & ſimpliciter ſcientem, & aliqualiter ſciētem. Dicitur ſimpliciter ſciens, qui omni modo quo res ſciri poteſt eam ſcit, vt ſi quis ſciat fornicationem eſſe malam, quia iudicat omne fornicari eſſe malum: & poſtea in particulari iudicat hoc fornicari, & quodlibet alterum eſſe malum. Et huiuſmodi ſunt continentes, & temperati: nam continentes habent opinionem vniuerſalem, quod fornicari ſit malum, ſciunt ēt

Velle & nolle aliquid ſtat dupliciter ſcilicet in vniuerſali. & in particulari.

in particulari: quando aduenit paſſio inclinans ad affectus venereos, ſcilicet ad exercendum fornicationem; quæ ſit nunc, & cum tali vel tali perſona, & ſic de cæteris, iudicat eam eſſe malam. Alij autem ſunt ſcientes in parte, vel ſecundum quid: & iſti ſunt qui cognoſcunt in vniuerſali ſolum, & non in particulari, vel qui cognoſcunt in particulari, & non in vniuerſali. De primo, vt ſi aliquis ſciat fornicationem in vniuerſali eſſe malam, & ſic iudicet, & tamen aliquam fornicationem, quæ eſt in particulari, vtpote nunc, vel tunc, aut cum tali perſona, vel tali iudicat eſſe bonam, & ſic neſcit in particulari. Et huiuſmodi ſunt omnes incontinentes, quia ante paſſionem iudicant omnem fornicationem eſſe malam, ſed eam particularem fornicationem, quam exercet, vel exercitaturus erit, iudicat eſſe bonam, quia concupiſcentia ligat G rectum iudicium in particulari, vt patet in ſeptimo Ethic. vbi agit Ariſtot. de ſyllogiſmo incontinentis. Aliquando contingit ſcire in particulari, & ignorare in vniuerſali, vt quod aliquis cognoſcat iſtam fornicationem particularem, quæ mala eſt: & tamen non iudicet omnem fornicationem, vel aliquam eſſe malam, & iſto modo agit qui comedit carnes in quadrageſima, ſciens quod eſt quadrageſima, & tamen putat non eſſe peccatum comedere tunc eas, & iſta eſt ſemper ignorantia propter quid, licèt aliquando eſt probabilis, & tunc nõ peccat qui ſic agit. Aliquando autem eſt ignorantia eius, quod confert ſecundum modum loquendi Ariſt. in tertio Ethic. & nos vocamus ignorãtiam eius, quod ſcire obligamur, & tunc non excuſatur agens a peccato. Ignorans etiam dicitur omnibus iſtis modis; quia ſi vnum oppoſitorum dicitur multipliciter, & reliquũ multipliciter, vt ait Ariſtot. in ſecundo Topicorum. Primò modo dicitur aliquis ignorans ſimpliciter, vel totaliter, & iſte eſt qui ignorat in vniuerſali, & in particulari, vt ſi alicui apponatur aurum, & ipſe ignoret, quòd aurum eſt concupiſcendum, & illud eſt neſcire in vniuerſali. Ignoret etiam illud, quod ſibi apponitur eſſe aurum, & iſte eſt error in particulari, vel ignorantia in particulari: & ſic eſt qui neſciret fornicationem eſſe malam: & poſtea neſciret hanc fornicationem eſſe malam, & ſic ſunt beſtiales, & ipſi intemperati. Nam intẽperati iudicãt oportere proſequi improbibitè omne delectabile, vt patet in 7. Ethic. & ſic dicunt oportere, & bonum eſſe proſequi omnem fornicationem: vt illi inſipientes: de quibus dicitur Sapient. 2. capit. Coronemus nos roſis antequam marceſcant, & vino precioſo, & vnguentis nos repleamus: & non ſit pratum, quod non pertranſeat luxuria noſtra: iudicant et eam in particulari eſſe bonam: ergo vtroque modo, ſcilicet tam in vniuerſali, quam in particulari ignorãt, licèt iſta ignorãtia non excuſet. Alio modo eſt aliquis ignorans ſolum in particulari, & cognoſcit in vniuerſali, vt ſi alicui apponatur aurum bonum, & ipſe ſciat, quòd bonum aurum eſt optimum inter metalla: & poſtea apponatur ſibi aliqua pars auri, quam non cognoſcat eſſe aurum: non cognoſcet illud eſſe optimum inter metalla, ſed iudicabit aliquod metallũ melius illo eſſe, vel ſi quis ſciat, quòd omne homicidium, ſcilicet iniuſta occiſio hominis, eſt peccatũ mortale, ſed ignorat an iſta occiſio, quæ eſt a caſu, vel quæ eſt ex ira, vel taliter, aut taliter ſit peccatum mortale. Aliquis autem eſt ignorans alio modo, ſcilicet in vniuerſali, & cognoſcit in particulari, vt ſi aliquis neſciat aurum eſſe concupiſcendum, & ſi ſciret concupiſceret: & poſtea detur ei aliquod aurum, & cognoſcat eſſe aurum, & non concupiſcat, eſt ignorans vniuerſale, ſcilicet omne aurum eſſe concupiſcibile: tamen cognoſcit hoc aurum, quod concupiſcibile eſt: licèt non ſub ratione concupiſcibilis. Sicut dicimus de ſciente, & ignorante: ita dicere oportet de voluntario, & inuoluntario. Voluntarium autem dicitur multipliciter: quia quoddam eſt voluntarium totaliter, id eſt quantum ad omnem modum, ſcilicet tam in vniuerſali, quam in particulari, vt ſi velit aliquis in omnibus actibus ſuis facere iuſtum; & in iſto actu quem nunc agit vult agere iuſtum, Ali- F quando autem aliquis agit voluntariè ſolum in vniuerſali, & non in particulari, vt ſi aliquis propoſuit nocere ſemper hoſti, vult in vniuerſali nocere hoſti, & poſtea adueniat aliquis hoſtis, quem ipſe ignorat eſſe hoſtem, & nocet a caſu ei, & ſi ſciret eſſe hoſtem noceret ei ab intentione. Iſtud nocumentum eſt voluntarium in vniuerſali, ſed non in particulari, quia non intendebat iſti hoſti nocere, cum neſciret hoſtem eſſe hunc, cui nocuit: Vel ſi aliquis intendebat nunquam nocere amico, in particulari autem nocuit ei, qui erat amicus non putans eſſe amicum; non eſt iſtud nocumentum voluntarium: nam ſemper aliquid eſt voluntarium ſecundum quòd ſcitum, Si autem in vniuerſali cognoſcatur, in vniuerſali ſolum diligitur: ſi autem ſolum in particulari cognoſcatur, ſolum in particulari diligitur. Aliquando eſt aliquis voluntarius circa particulare, & nõ circa vniuerſale, vt ſi aliquis velit iſtam fornicationem particularem, & non vult vniuerſalem: nã in vniuerſali cognoſcit fornicationem eſſe malam ſicut incontinens, ideo non poteſt eam velle in vniuerſali: iſtam autem in particulari non cognoſcit eſſe malam: quia concupiſcentia ligat eum circa particulare, & mẽtiri facit, vt patet in 7. Ethico. ideo circa iſtam poterit eſſe volens, cum poſſit ſibi proponi ſub ratione boni. Circa inuoluntarium idem erit eodem modo dicendum, quod quoddam eſt totaliter inuoluntarium, ſcilicet quod totaliter cognoſcimus vt malum: ſecundũ enim, quod aliquid cognoſcimus tãquam bonum, vel malum: ita diligimus illud, vel debemus odio. Si ergo cognoſcatur aliquid eſſe malum in vniuerſali, & in H particulari: inuolũtarij erimus ad illud tam in ſingulari, quam in vniuerſali, vt ſi aliquis ſciat, quòd omnis fornicatio ſit mala, & poſtea ſciat, quòd iſtud fornicari, quod eſt nunc, eſt malum; neceſſe eſt, quòd in vniuerſali ſit inuoluntarius ad fornicationem dicens, quòd nunquam vult fornicari, & in particulari eſt inuoluntarius, etiam quia dicit, quod non vult non fornicari. Aliquando autem eſt inuoluntarium in particulari ſolum, vt ſi quis deſideret aurum, & detur ei aliquid, quod eſt verum aurum, & tamen non apparet ei aurum, nollet illud: & ſic circa illud eſt inuoluntarius in particulari, dicens ſe nolle hoc, & tamen in vniuerſali ipſe eſt voluntarius, quia ipſe vult aurum, & iſtud aurum eſt. Aliquando eſt inuoluntarium in vniuerſali, & non in I particulari, vt ſi alicui præſentetur cuprum, quod videtur aurum, & ipſe deſiderans aurum, accipit illud, eſt voluntarius circa hoc: non tamen eſt voluntarius circa vniuerſale, nam vellet aſſumere aliquid, quod eſt ſimile huic, ſcilicet in ratione illa, quæ reperitur in hoc, ſcilicet in ratione cupri, & ſic de cæteris. Patet ergo ex ſupra dictis, quòd occidere eum, qui innocens eſt, qui tamen probatur per teſtes nocens eſſe, conſtito iudici, tanquam perſonæ priuatæ, quòd eſt innocens, non eſt peccatum, quia ipſe iudex inuoluntariè agit ſecundum modum ſupra determinatum. In hoc tamen ſi forte aliquis iudex mandaret aliquid, quod contineret intolerabilem iniuſtitiam, miniſtri nõ debent exequi, ſi conſtat eis eſſe intolerabile malum: ſi aũt nõ cõſtet eis eſſe manifeſtũ malũ atq; intolerabile, nõ debẽt K refutare quin exequãtur, quia ſunt meri executores. Et patet hoc, nã ſi miniſtri tenerentur obedire circa omnia iudicibus ſiue iuſtum ſiue iniuſtum mandarent, ſequeretur quod carnifices, qui ſanctos viros miracula facientes iuſſu principum occidebant nullo modo peccaſſent. Sed falſum eſt, quia Eccleſia illos culpat valde. De iudice ſic occidente innocentem habetur in Decretis 23. q. 5. cap. de occidendis. Arguit autem Nicolaus contra hoc dicens, quod iſta, quæ dicta ſunt non videntur rationabiliter dicta: nam vt ait Auguſt. in lib. de libero arbit. Quomodo apud diuinam prouidentiam a peccato liberi ſunt, qui pro his rebus, quas contemni oportet humana cæde polluti ſunt? Per tres contemnendas intelliguntur omnia, quæ manente anima ſalua homo perdere poteſt, & inter has vita intelligitur: nam vitam aliquis perdere poteſt non perdendo animam; citius nam aliquis vitam perdere debet, quàm

3. Ethic.

Ignorans dicitur multipliciter. ſ. in vniuerſali, & in particulari.

Sap. 2.

Voluntariũ dicitur multipliciter, ſcilicet in vniuerſali, & in particulari.

Inuoluntariũ multiplicater dicitur. ſ. in vniuerſali, & in particulari.

Si iudex mãdaret aliquid manifeſte iniuſtũ miniſtri prẽ carent illud exequendo.

Opinio Nicolai. August.

quàm vt cædes iniuſta maneret, ſed poteſtas iudicandi aliquid minus eſt quàm vita, quia eſt quædam dignitas temporalis, ideo perdi deberet antequàm aliquis iniuſtè occidatur. Et patet hoc, quia pellem pro pelle dabit homo, & vniuerſa, quæ poſſidet pro anima ſua. Concludit autem, quòd ſi iudex ad talem anguſtiã deducatur, vt non poſſit teſtes falſos de falſitate conuincere: aut aliquo modo ad ſuperiorem remittere, ſi non habet forte ſuperiorem, debet poteſtas exuere ſe diligenter quàm vt innocentem condemnet, aliter autem dicit ſe non videre, quo modo iudex illud euadat peccatum. Ad argumentum iſtud reſpondetur, quòd nullus debet ſe polluere cæde iniuſta hominis pro ſalutione omnium rerum, quas habet, & contemnendæ ſunt. Eadem autem iniuſta [illegible] poteſt, vt, etiam ſine acquiſitione [illegible] iudices, cum iuſtè aliquem iudicant, B & [illegible] ſententias iudicum exequuntur: ſed quia mors eſt iniuſta, ergo non oportet, quòd iudex aliquid perdat, vt eam non inferat. Item verum eſt, quòd non debet aliquis polluere ſe homicidio, vt aliquam rem de [illegible] contemnendis ſaluet, iudex autem qui condemnat eum, qui ſecundum veritatem innocẽtes eſt, & ſcit eum vt ſingularis perſona eſſe innocentem, non occidit eum pro ſaluanda aliqua re temporali, ſed pro ſeruanda lege, & ſic dictum Auguſtini non militat contra hoc. Patet nam ideo iudex occidit illum, quia lex mandat iudicari ſemper ſic vel ſic, ſecũdum quòd teſtibus, aut alijs legitimis documentis fuerit comprobatum, & non inuenit aliquem modum, per quem excuſet mortem illius, infert eam, vt non repugnet legi. Et ſi dicas non quærit iſte omnes modos, quos poſſet inuenire ad C excuſationem mortis illius innocentis; nam adhuc poſſet deponere dignitatem iudicialem, & ſic faciendo non cogeretur condemnare innoxium. Reſpondetur quòd ſi per priuationem dignitatis iudicariæ non ſequeretur aliquod malum, & tolleretur, quòd non occideret innocentem, exuere ſe deberet, quia melius eſt omnia mala pati, quam malo conſentire, vt patet in Decretorum. diſtinct. 32. quæſt. 5. cap. Ita ne. Si tamen ſequatur ex dimiſſione dignitatis aliquod malum, non debet dimittere eam. Et ſic dicendum eſt, quòd ſi coram aliquo iudice, qui non habeat ſuperiorem, iſta caſus venirat: & factis omnibus diligentijs ſupra poſitis non potuerit euitare mortem innocentis, non debet ipſum exuere dignitate: nã ex hoc ſequitur, quod intẽdebat iudex vitare: nam cum iudex ſciebat aliquẽ D eſſe innocentem, vt perſona ſingularis: & faciebat omnes iſtas diligentias ſupra poſitas, ideo faciebat, vt nõ infamaret teſtes: nam ſi ipſe vellet dicere teſtes fuiſſe mentitos, & non reciperet eorum teſtimonium, non ſequebatur mors innocentis: ſed ideo faciebat omnia iſta, vt non infamaret eos: ſi tamen deponeret dignitatem dum ventilaretur iſtud negocium poſt depoſitionem teſtium ante latam ſententiam, infamaret teſtes: quia cum iſtæ dignitates iudicariæ in eis, qui ſuperiores nullos habent, vt in Regibus aliquibus, & Imperatores, & [illegible] vel alijs dominijs valde magnæ ſint: quòd aliquis ſi ſubitò dimitteret eas non ſententiato in cauſa manifeſta ratione putaret ideo fuiſſe factum, vt non ſententiaret in cauſa. Et in hoc valde infamarentur ipſi teſtes tanquam ſi manifeſte conſtaret eos mentitos fuiſ E ſe. Sequerentur etiam alia ſcandala, non debet ergo talem dignitatem deſtituere, ſed occidere eum, qui probatur nocens, licèt ſecundum veritatem innocens ſit. Sequendo tamen iſtam expoſitionem, ſcilicet quòd taliter cognitus innocens non debebat occidi, refertur iſta litera ad duos, ſcilicet quòd vnus ſit innocens, & alius iuſtus, & eſt ſenſus. *Innocentem non occides.* Id eſt eum qui probatur per falſos teſtes eſſe nocens, ſed ſit innocens, & tu ſcis hoc vt priuata perſona, non occides eum, [illegible] vt dictum eſt, vſque ad depoſitionem dignitatis. *Et iuſtum non occides.* Vocatur iuſtus ille, qui per teſtes falſos [illegible] iuſtus probatur. Et tamen ſecundũ veritatẽ iniuſtus: & hoc ſcit iudex: vtpote ſi aliquis occidit hominẽ & accuſatur in iudicio, & ipſe probat per teſtes falſos, quòd non occiderit eũ: nã licèt iſta negatiua

A ſit, & non poſſit per terminum directè probari, quia negatiua facti per terminum nullo modo directè probatur, vt patet extra de probationibus in cap. quoniam contra falſam, vt ſupra declaratum eſt, tamen poterit probari ſic. Si accuſer ego, quòd occiderim Guilielmum, & ego probauerim, quòd occiderit Sortes [illegible] probatum eſt, quòd ego non occiderim eum, niſi forte plures ſimul in morte eius fuerint. Vel aliter: mortuus fuit Plato, quia occiſus prima die menſis, & accuſor ego eũ occidiſſe, tamen probem, quòd tota illa die ego fuerim in aliquo loco diſtanti a loco, in quo mortuus fuit Plato: ita quòd nullo modo potuiſſem illa die venire ad locum, in quo interfectio fuit, ſufficienter probata eſt iſta negatiua, ſcilicet quòd ego non occidi Platonem, & ſic ille, qui nocens eſt, poterit ſe probare eſſe innocentem, vel iuſtum per falſos teſtes probando ſimiliter negatiuas. Si autem aliquem talem ſic ſe purgantem cognoſcat iudex vt ſingularis perſona, eſſe reũ, vt quia forte ipſe iudex vidit eum agẽtem, non debet eum propter hoc occidere: nam ſicut qui malefactorem occidit ſine publica adminiſtratione, vt homicida iudicabitur: & tanto magis quanto poteſtatem ei a Deo nõ conceſſam vſurpare non timuit, vt ait Aug. primo de Ciuitate Dei. cap. 17. Sed manifeſtum eſt, quòd iudex, qui ſolum cognoſcit aliquid vt perſona priuata, in quantum huiuſmodi ſolum eſt perſona priuata: ergo æqualiter peccabit occidendo eum, quem ſcit ſingulariter malefactorem: qui tamen falsè in iudicio ſe purgat, ſicut aliqua perſona nullum officium, aut dignitatem iudicandi haberet. Et data iſta poſitione, ſi aliquis arguat, quòd iudex debet occidere eum, qui malefactor eſt: & conſtat ei vt perſonæ priuatæ, & probet ſic: ſicut non licuit iudici eum, qui erat innocens ſecundum veritatem, & conſtabat ipſi vt perſonæ priuatæ, quòd erat innocens occidere, dato quòd teſtibus falſis probaretur eſſe nocentem: ita non licebit dimittere eum, quem ſcit eſſe malum, licèt ſe teſtibus falſis comprobauerit eſſe bonum: nam ſicut in alia cauſa iudex nihil agere debebat propter falſus teſtes, ita nec in iſta. Reſpondetur, quòd non eſt ſimile: nam iura promptiora ſunt ad parcendum, quàm ad puniendum: nam odia reſtringi decet, fauores autem conuenit ampliari, vt patet extra: De regulis iuris, in ſexto, in regula, odia reſtringi. Nam ad hoc, quòd aliquis abſoluatur ſufficit vna cauſa abſolutionis, etiam ſi ſint aliquæ cauſæ ad condemnandum. Ad hoc autem quòd condemnetur aliquis, debent eſſe omnes cauſæ concurrentes ad condemnationem. Item quia non eſt ſimile: nam cùm iudex ſcit aliquem eſſe innocentem, qui probatur nocens per falſos teſtes, non abſoluit eum dicens: ego abſoluo te ab impetitione, vel inſtantia ſuper tali facto, quia te inuenio innocentem, ſed dimittit eum inſententiatum: & non ſolùm relinquit eum ſine ſententia, ſed exuit ſe dignitate iudiciaria: quaſi dicat, quòd aliàs non poſſet illam dignitatem tenere, niſi contra illum ſententiam inferret: quòd autem eum, qui per teſtes probatur innocens, licet ſit nocens, condemnaret, magis eſſe quam quod faciebat in alio caſu: quia condemnare, & abſoluere pro paribus cauſis oppoſitis ſunt æqualia: ſed in alio caſu non poterat abſoluere, nec etiam in iſto poterit condemnare. Etiam ſicut in alio caſu non poterat relinquere illum, qui probabatur nocens, licèt eſſet innocens, ſententiatum, niſi deponeret dignitatem: ita hic non poterit relinquere inſententiatum eum, qui vere iniuſtus eſt, ſi probatur iuſtus per teſtes, ſed cogetur eum ſententiare abſoluendo ab impetitione, denunciando eum fore innoxium circa hoc quod obijciebatur. Et iſto modo litera, quæ ſequitur. *Quia ego auerſor impium,* non eſt comminatio vt intelligebatur ſecundum primam expoſitionem, quæ vera eſt, ſed refertur ad vnam partem iſtarum, ſcilicet ad illam. *Iniuſtum non occides.* Quia forte putaret aliquis iudex, quòd ſicut innocens condemnandus non erat etiam ſi falſi teſtes appareant, ita iniuſtus abſoluendus nõ erat, nam ſicut ibi innocentia puniri non debebat: ita hic iniuſtitiam impunitam effugere non decebat: Dicit er-

Obiectio circa expoſitionem.

go Deus, quod non caret de hoc iudex, ſi teſtibus ma- F litia comprobari non poteſt; nam licèt ille iniuſtus ma- nus tuas effugiat, manus iudicis, tamen nō poenitus non effugiet manus Dei, & hoc quia Deus aduerſatur im- pium, id eſt perſequi impios inferendo eis poenas. Alio

1. Expoſ. Rabbi Salom. modo exponit Rabbi Salomon iſta, & dicit, quòd illi vocantur innocentes, qui exibant condemnati de domo iudicij. Vocatur autem domus iudicij congregatio ſeptuaginta iudicum Hebræorum, qui ſemper erant in loco, vbi erat tabernaculum, & locus ſanctus, & iſti erant principaliſſimi iudices in Iſrael, vltra quos non erat appellandum: præter hos autem in qualibet ciuitate aliqui iudices, qui ſedebant in portis ciuitatis,

Deut. 4. de quibus ſæpè dicitur in Deuteron. & Ruth. 4. cap. & quod dicitur de ipſis iudicij, idem dicitur de alijs iu- G dicibus ciuitatum, præter hos poterat appellari a iudicibus cuiuſlibet ciuitatis ad domum iudicij, id eſt ad

Deut. 17 conſiſtorium 70. iudicũ, vt patet Deut. 17. cũ dicitur, Si difficile, & ambiguũ iudiciũ apud te eſſe perſpexeris, inter ſanguinẽ & ſanguinẽ, cauſam & cauſam, lepram & lepram: & ſi iudicum inter portas tuas videris variari, venies ad ſacerdotem Leuitici generis, & ad iudicẽ, qui fuerit illo tempore. De hoc extra, qui filij ſunt legitimi in c. per venerabilem. In hoc ergo dicit Rabbi Salomon, quòd ſi aliquis accuſaretur in domo iudicij, qui eſſet verè innocens, & probaretur falſis teſtibus cõtra eum, quòd erat nocens & cõdemnaretur, & poſtea ſi appareret aliquis, qui vellet eius innocentiam probare, debebat admitti ad probandum. Et tunc eſt ſenſus. *Inſontem non occides.* Id eſt ſi comdemnaueris ad mortem aliquem qui eſt innocens ſecundum veritatẽ: H non occides eum ſi voluerit aliquis probare eſſe innocentem donec probetur verum ſit, vel non. *Et iuſtum non occides.* Vocatur iuſtus iſto modo ille, qui ibat ad domum iudicij accuſatus, & ſecundum veritatem cõmiſerit crimen de quo accuſabatur; ſed per falſos teſtes purgabatur, & abſoluebatur. Si finito iudicio aliquis appareret volens eum probare nocentẽ ita, quod deberet mori non audiebatur. Et tunc eſt ſenſus. *Iuſtum non occides.* Id eſt ſi per ſententiam approbaueris aliquem tanquam iuſtum, quia teſtes ſic depoſuerunt, *Non occides eum.* Id eſt non recipies aliquem accuſantem vlterius, qui velit eum probare nocentem, vt occidas eum: nam de criminibus, de quibus qui exitit infamatus, & poſtea abſolutus, non poteſt accuſatio re- I plicari, vt patet extra: De accuſationibus in cap. de his criminibus: licèt hoc ſtrictius ſeruatur ſecundum leges humanas, quæ in hoc ſubtiliter diſtinguunt, vt diſtinguit Henricus decretorum doctor ſuper iſtud cap. in ſuo quinto ſuper decretales, & tũc ſequitur cauſa ſupradictorum, ſcilicet. *Quia auerſor impium.* Refertur ad id, quod immediatè dictum eſt, ſcilicet. *Iuſtum non occides.* Quaſi dicas, licèt ille ſit iniuſtus, quia tamen probatur eſſe iuſtus non occides eum: nam dato quod impius ſit, non effugit manus meas, licèt effugiat ma-

2. Expoſ. melior. nus tuas; Iſtarum autem trium expoſitionum prima verior eſt, & conſonantior literæ; & hanc teneas. *Nec accipias munera.*

An iudices poſſint accipere aliquid præter ſalarium.

QVAESTIO VII.

Hic ponitur aliud documentum iudicis qualiter ſe debeat habere in iudicando, ſcilicet quod non accipiat munera ab aliquo illorum, inter quos ius dicere debet, & conſequitur hoc ad ſuperiora documenta: nam ſupra dicebatur, quòd non oportebat in iudicio ſequi fauores, ſcilicet quòd aliquis miſereretur pauperis, quia pauper erat, & daret ei aliquod ius, quod non cõpetebat ei ex meritis cauſæ ſuæ, & non debebat ſequi fauorem declinando in iudicio pauperis, ſi ideo non faceret ei iuſtitiam, quia pauper erat, & quia iudices plerunque recipiunt fauores partium pro pecunijs alijſque muneribus, quæ ſuſcipiunt, non debẽt munera

recipi. Item, quia ſupra dicebat non eſſe occidendũ iuſtum, & innocentem, & quia aliqui propter dona, quæ recipiunt a parte, interdum iudicant ad condemnandum innocentem, vt dicitur in Pſal. 13. Et munera ſuper innocẽtem nõ accepit, id eſt non accedit munera ab aliquo, vt proferret aliquam ſententiam contra innocentem. *Nec accipias munera.* Illud idem ponitur

Deut. 16 Deuteron. decimo ſexto capit. vocantur autem munera ea, quæ a partibus dantur gratis ad placandum iudicem, vel captandum eius fauorem. Et hoc non debet iudex [illegible] propter periculum [illegible] animi ſui ad [illegible] iudices autem qui litigantibus nouas poenas, & exactiones imponunt, vel [illegible] imburſant, mortaliter peccant, nec etiam in [illegible] iudicant, debent aliquid exigere a [illegible] G fertur ſententia, ſi [illegible] ſit, ideo omnibus iudicibus ſiue Eccleſiaſticis [illegible] ſecularibus certa ſalaria ab Eccleſijs, vel [illegible] bus ſunt impoſita, vt inde poſſint [illegible]. Præter hoc autem [illegible] nes factæ partibus, vt pro [illegible] ſolui, & vltra hoc nihil habere po[illegible]. Hæc autem quia illicita ſunt [illegible] tamen ipſi iudices ex proposito dilatant cauſas, vt plura inde habeant, qui [illegible] partes expe[illegible] ſent cauſæ faciliter tractari, peccant [illegible]. Eis autem qui petunt aliquid a partibus vltra [illegible] quod ſtatutum eſt, redarguit ſummus [illegible], quod aliqui iudices præter ſalariũ ſuum, quod habebant pro iudicatura cum partibus conueniebãt ſuper certa par- H te litis, ſcilicet vt daretur eis decima pars, vel duodecima eius, quod valebat id, ſuper quo litigabatur, & hoc præter expenſas [illegible] rum, & ſuper ſalariũ, in quo mandat nihil amplius debere exigi, cum ſalaria ſint eis conſtituta, de quibus honeſtè viuere poſſunt. De hoc extra de vita, & honeſtate Clericorum cap. cum ab omni: nam & ſecundum leges ciuiles iſtæ conuentiones factæ a iudicibus cum partibus ſuper certa parte litis prohibitæ ſunt, vt patet in auctentica de iudicijs §. ne autem, colum. 6. poſſunt autem recipere expenſas, quas faciunt dum cauſas iudicant, vt patet extra. De vita, & honeſtate Clericorum, in cap. cum ab omni, ſed hoc loquitur in delegato, cum dicatur in principio ſui. Sane ad audientiam Apoſtolatus veſtri peruenit, quòd I cum ex delegatione veſtra cauſas ſuſcipitis pertractandas, Non tamen licet omnibus iudicibus, nec ſemper expenſas a partibus exigere.

Iudices, qui imponũt litigantibus nouas exactiones mortaliter peccant.

An iudices delegati, aut ordinarij expenſas, aut munera a litigantibus recipere poſſint, & quæ conſideranda ſunt in donatione munera.

QVÆSTIO VIII.

Vt ſciatur tamen, quando expenſæ iudicibus dandæ ſunt, diſtinguendum, quia aut eſt iudex ordinarius, aut delegatus. Si autem ſit ordinarius, aut iudicat cauſas manens in loco, vbi habet domicilium, & tunc nihil ſuſcipere debet, quia ſalarium certum ei cõſtitutum eſt, vt patet in Decre. 23. q. [illegible] prima cap. militare. Et ſi obijcias, quòd a [illegible] hoc [illegible] te, ſcilicet K ſalario ſufficienti, debet recipere expenſas, quod patet extra: De vita, & honeſtate clerico. cap. cum ab omni. Nam dicitur ibi quòd præter expenſas conueniunt cũ litigantibus ſuper decima aut alia parte litis, non attendentes, quod ad hoc [illegible] & [illegible] ſunt redditus Eccleſiæ deputati, vt ex ipſis honeſtè viuere debeant; ergo præter redditus, ex quibus ſufficienter, & honeſtè viuere poſſunt, habere poſſunt expenſas. Reſpõdetur, quod [illegible] loquitur de delegatis iudicibus, quibus aliquæ cauſæ ſpecialiter committuntur, & non habent aliqui [illegible] pro officio iudicandi. Et ſi dicamus, quod redditus habent, ex quibus viuere poſſunt honeſtè, iſti non dantur eis pro officio iudicandi, ſed pro alia cauſa [illegible] qui ſunt [illegible] beneficiati, ideo quia ſpecialiter recipiunt aliquem laborẽ in iudicando,

dicando, rationabile eſt, quòd miniſtrentur eis expenſæ, quia forte propter diſcuſſionem cauſæ aliquid impediuntur circa alia, quæ habere poſſent. Secus autem de ordinario, quia præter hoc, quòd beneficiatus eſt, habet certum ſalarium pro iudicatura, vel fortè ipſi dignitati ſuæ eſt annexa iudicatura, & tunc non debet habere expenſas exiſteos in ſuo domicilio. Si autẽ eat extra domicilium ſuum ad iudicandum aliquas cauſas non poterit etiã habere expenſas, quas facit in victualibus, & æquitaturis; pro citationibus tamen faciẽdis, & ſcripturis per tabelliones expenſas recipiet. De hoc in Decret. 23. q. 1. militare. Quantum ad primum, ſcilicet expenſas de citationibus, & ſcripturis habetur. 3. q. 3. cap. offerantur. 14. q. 5. non ſane. Ab iſtis tamen abſtinebit ſi pauperes ſint litigantes, vt patet extra: De reſcriptis, in cap. ſtatutum in §. inſuper lib. 6. Si autem iudex eſt delegatus a principe, aut ab ordinario; ſi autẽ ſit delegatus a principe, tunc ſi extra domicilium ſuum ad petitionem partium proficiſcatur, a partibus expenſas recipiet, vt patet De reſcriptis in cap. ſtatutum in §. inſuper lib. 6. Si autem ad petitionem vnius partis proficiſcatur extra territorium, ab illa expenſas recipiet, vt patet in Decret. 4. quæſt. 3. §. item in criminali verſic. venturis. Et hoc eſt verum, niſi ipſe iudex cõmittat aliquam fraudem, propter quã ſit neceſſitas ire extra domicilium, vel ſi ipſe faciat aliquid, propter quod videatur extra eundum, & ſic intelligitur quod notatur extra: De re p̃ſentis ſuper capitulo nonnulli, Gloſſa tertia, & de exceptionibus ſuper capitu. Olim. Glo. prima, & tunc a petitione harum expenſarum totaliter abſtinebit, vt patet ex ſupra notatis. Si autem ſit delegatus ab ordinario, aut eſt delegatus ad vnam ſolam cauſam, aut ad vniuerſitatem cauſarum; ſi autẽ ad vniuerſitatem cauſarum, cum idem ſit tunc conſiſtorium ordinarij, & delegati, vt patet de conſuetudine, capitulo non putamus, lib. 6. tenebitur id, quod dictum eſt ſupra in ordinario. Si autem ſit delegatus ad ſpecialem, vel ſpeciales cauſas, & tunc aut ordinarius dat eũ ſine fraude, & malitia, vt parcat laboribus partium, & expenſis, & tunc eſt idem quod in delegato dato a principe, & ratio eſt, quia ne officium ſuum alicui ſit damnoſum, vt habetur de electione lib. 6. cap. cùm non deceat. Si autem ordinarius det eum cum fraude, & malitia, ipſemet ordinarius habebit ei prouidere. Hæc autem colliguntur ex dictis Bernardi ſuper capitulo, cùm ab omni, iam allegato, & ex dictis Hoſtienſis in eodem, & ex dictis Speculatoris titulo de ſalarijs §. a principio vſque ad finem, & ex dictis Ioannis An. in Gloſſam ſuper ſextum in cap. ſtatutum de reſcriptis Parag. inſuper. Supradicta autem ſunt circa ea, quæ iudices interdum de iure habere debẽt ex officio ſuo, & non intelliguntur iſta in aduocatis, nam iudices nõ poſſunt vendere iuſtum iudicium, vt patet extra de vita, & honeſtate Clerico. c. cùm ab omni. cùm dicitur: Cum nec iuſtũ iudiciũ iudici vẽdere liceat, & venales ſniæ ipſis & legibus ſecularibus reprobentur. De hoc in Decret. ſecunda, quæſt. ſexta. §. venales, & Codice, quando prouocare non eſt neceſſe. leg. venales. Ratio autem, quia iudicibus datur ſtatutum ſalariũ, aduocatis autem nihil ſtatutum eſt, ideo poſſunt recipere pecunias vendendo iuſtum conſilium, dum tamen non multum exigant, quid tamen exigere debet, aut recipiendum ſit, conſiderari debet ſecundum difficultatẽ cauſæ, quia quædam requirunt magnum ſtudium, quædam autem quaſi nullum. Item ſecundum durationẽ, quia quædam cauſæ multo tempore durant, quædam autem modico. Item ſecundum conditionem perſonæ, ſicut diues, vel pauper; nam a pauperibus modicũ exigendum eſt, & ſi multum pauperes, nihil exigi debet. Et propter hoc iura conceſſerunt, vt ipſi Clerici, qui in cauſis forenſibus coram iudice aduocare non poterant, pro ipſis miſerabilibus perſonis aduocare poſſint, vt patet extra: De poſtulando. in cap. Clerici, & in ca. cùm ſacerdotis. Si autem aduocatus habeat in ciuitate conſtitutum ſalarium pro cauſis communitatis aduocandis, nihil poterit petere pro negotijs com-

Quando iudices delegati expenſas poſſunt recipere a litigantibus.

Aduocati poſſũt recipere pecunias vẽdendo iuſtũ cõſiliũ non autẽ iudices de iuſto iudicio.

A munitatis. Alia ratio eſt quare licet aduocatis vendere iuſtum patrocinium, & iudici non licet vendere iuſtum iudicium, quia in datis aduocato non multum refert: nam ſiue aduocatus bene, vel male aduocet, non ex hoc immediate ſequitur ſententia in cauſa, nec eſt periculum in aduocatione ſua quantum ad principalem diffinitionem cauſæ: niſi fortè ex malitia malè ageret pro clientulo ſuo, & faciat eum perdere cauſam. In iudice autem magnum periculum eſt, quia in eius diffinitione pendet totus ſtatus cauſæ, ideo ſi vendere liceret iuſtum iudicium, daretur occaſio, vt conueniret cum partibus. Et ſic de venditione iuſti iudicij veniretur ad venditionem nequiſſimi iudicij. In iſta litera non prohibebat Deus ea, quæ ex ſtatuto, aut conſuetudine communi habere deberẽt iudices in cauſis,

B ſed prohibet munera; eſt autem munus quod iudici gratuito donatur ad placandum eum, vel captandũ fauorem eius: & quia iſta inclinant animum iudicis ad paſſionem amoris male inflammantis, qui diſturbat rectum iudicium, & hoc maxime repugnat fini, ad quem ſtatuti ſunt iudices, ſcilicet vt iuſta decernant, de quo ſupra declarauimus in iſto cap. Conſiderãdum tñ, q̃ munera ſunt duplicia. Quædam ſunt, quę ſunt lucra, vt pecuniæ, vel aurum, aut argentum, aut aliquid poſſeſſiuum, alia quæ non ſunt lucra, ſed ad cibum, vt vinum, aut aliquid comeſtibile. Munera aut primo modo accepta totaliter prohibentur, ita quòd nec dari ea licet in iudicio vel poſt ſententiam, vt patet in Decret. primo, quæſt. prima, cap. iudices, & de iſtis muneribus dicitur Iſa. 31. ca. Beatus qui excutit manus ſuas

C ab omni munere, & ſic declarat ſummus Pontifex eſſe intelligendum, extra. De ſimonia in capit. & ſi quæſtiones. Si autem ſint munera ſecundo modo dicta, ſcilicet quæ ad cibum vel potum ſunt, non eſt tantum periculum, quia iſta non tantum mouent. Sed & in his conſiderandum eſt vtrum fiant ante ſententiam, vel poſt ſententiam; ſi autem poſt ſententiam, & totalem diffinitionem cauſæ tradantur, non eſt aliquod periculum, nec malum iudicatur. Nam munera ideo prohibentur, quia ſanam iudicis intentionem ad malũ vertere poſſunt; cùm autem iudex diffinit in cauſa ſiue appelletur, ſiue non appelletur, fecit quod facturus erat, ideo non hẽt aliquid, in quo poſtea male, vel bene poſſit inclinari. Si autem dentur ante ſententiam non eſt tanta ſuſpitio, ſicut ſi darentur munera, quæ ſunt pecuniæ;

D nam de illis nullo modo poteſt bene præiudicari, ſed neceſſe eſt ſemper male iudicare. Encænia autem, quæ dantur non ſunt lucra, vt patet. ff. de officio procõſulis in l. ſolent. § vltimo. ideo dicitur, quod modica encænia recipere poſſunt, vt patet digeſtis: De officio præſidis in l. plebe ſcita, dicitur etiam de reſpectu in ſexto extra in cap. ſtatutum. §. inſuper. Quod non poterunt recipere iudices a partibus præter eſculentum, & poculentum: quod paucis poſſit conſumi diebus. Et ſi aliquid alterum recipiant aut exigant, tenentur reſtituere eis a quibus receperunt ſub certa pœna, aliàs nõ abſoluerentur, cùm iſta ſint quaſi furto accepta, vt patet in eod. cap. Sed adhuc circa iſta dona diſtinguenda ſunt ea, quæ diſtinguuntur extra: De ſimonia, cap. & ſi quæſtiones, ſcilicet. In dandis, vel accipiendis mune-

E ribus tria ſunt maximè attendenda, perſonæ, ſcilicet accipientis, & dantis, qualitas, quantitas muneris, & donationis tempus. Qualitas perſonarum eſt vtrum pauper diuiti dederit, vel diues pauperi; nam ex hoc poteſt iudicari donum eſſe licitum vel non; nam ſi diues dat pauperi, licèt præſumere non debeamus, quòd diues praua hoc faciat intentione: tamen aliqualis eſt ſuſpitio ex parte ſuſcipientis, quia pauper pro modicis rebus mutari poteſt ad aliquid, ideo iura ſuſpectos habẽt teſtes, qui pauperes ſunt, vel qui mutauerunt fortunã, ſcilicet qui de diuitijs in magnam paupertatem prolapſi ſunt, vt patet extra: De teſtibus in c. ſi qui teſti. Si autẽ pauper donet aliquid diuiti, licèt ex parte accipientis non ſit ſuſpitio, quòd moueatur mens eius propter illud paruum donum; tamen ex parte pauperis aliqualiter eſt illicitum; non quidem, quòd præſumere

Munerũ duplex genus.

Iſa. 31. Munera, quæ iudices accipere poſſunt.

Tria conſiderãda ſũt in donatione munerũ.

debeamus

debeamus ad mutandum iudicis animũ fuiſſe factum (licèt magis contra pauperem quam contra diuitem in hoc præſumamus) ſed quia pauperes grauantur in dandis muneribus, ideo iudices recipere non debent: nam, & neceſſarias, & debitas iudici expẽſas partibus remittere debet, ſi pauperes ſunt, vt patet De reſpectis in 6. cap. ſtatutum. §. inſuper. Conſideratur autem ſecũdù quantitas muneris vtrum magnum, vel paruum ſit: nam ſi magnum ſit præſumetur contra dantem, quòd det intentione mouendi animum iudicis, & præſumetur contra iudicem, quòd debeat huiuſmodi donũ eius animum immutare, ideo in ſupra allegatis locis dicebatur, quòd non reciperentur magna dona, & in cap. ſupra allegato, & ſi quæſtiones. De ſimon. dicitur, quòd illa dona prohibita ſunt, quæ accipientis animum allicere, vel inuertere ſolent, quia ſi aliquis electori ſuo, vt conſecratori, aut iudici, vel alias habenti poteſtatem aliquid agendi offerat electuarium, vel de vino, vel alia huiuſmodi, quæ voluntatem recipientis inclinare, vel mouere non debeant, quia modici precij ſunt: Eccleſia Romana non conſueuerit in his interpretari accipientem delinquere, vel donantem. Conſideretur etiam tempus donationis: nam ſi aliquis donauit alicui id, quo in aliquo tempore indigebat, non præſumitur, quòd illud fecerit, vt moueret animum iudicis ad faciendum aliquid pro ſe, ſed vt conſuleret, aut ſuccurreret eius neceſſitati, & iſto modo iudicat ſummus Pontifex nõ fuiſſe ſimoniã, cùm quidã Cardinalis iret ad dandum pallium Archiepiſcopo Strigonien. & indigeret equitaturis, frater Archiepiſcopi, ſ. Rex Vngariæ tradidit equũ Cardinali præfato: nam hic perſona dans, & accipiens erant magnæ, inter quas dare vnum equum, aut recipere nihil erat. Etiam & potiſſimũ, quia datus fuerat ille equus, vt prouideretur neceſſitati Cardinalis. In iſta autem litera licèt omnia munera, quæ oculos excæcare poſſunt vetentur: præcipuã tamen illa, quæ ſunt in pecunijs, quæ nullam ſpeciem boni habere poſſint. *Quæ excæcant oculos*. Rectè dixit. *Quæ excæcant oculos*. Ideſt quòd aliqua munera ſunt, quæ excæcant, & illa nullatenus ſunt ſumenda. Alia ſunt, quæ ſecundum conditiones ſupra poſitas non excæcant oculos, & iſta accipi poſſunt. Alio modo poteſt intelligi, quòd iſtud relatiuum, quæ, non ponatur ad faciendam aliquam differẽtiam in muneribus, ſed ponatur quaſi cauſaliter: non accipias munera, quæ excæcant oculos, ideſt quia excæcant oculos, vnde licèt iura permittant aliquam donorum acceptionem in iudicantibus: conſulens tamen eis eſt, ſi volunt effugere conſcientiæ ſcrupulum, vt nihil omnino recipiant: nam naturaliter inclinatur anima noſtra ad eum, qui bene facit nobis ſaltem in verbo, & aliqualiter homo magis faueret vni parti, quam alteri. In iudice tamen non debet ſic eſſe, quia eſt tanquam ſtatera iuſto libramine poſita, ita quòd nihil omnino ad vnam partem magis, quàm ad alteram inclinetur. *Quæ excæcant prudentes*. Deut. 16. cap. dicitur, quæ excæcant oculos ſapientum, & idem eſt: nam ſapientes, vel prudentes vocantur hic iuriſperiti, qui ſciunt conuenienter cauſas iudicare ſi velint, & hos excæcant munera, quia licèt ſciant bene iudicare, faciunt munera, quòd male iudicent, & iſto modo non accipitur propriè prudens. Nam prudens non ſolum dicitur ſciens, ſed qui taliter eſt diſpoſitus, quòd poſſit ea operari, ſcit. Et ſic dicitur in 7. Ethic. adhuc autem non in eo, quòd eſt ſcire eſt eſſe prudentem, ſed in eo, quòd practicus: ideo nemo eſt prudens, niſi habet virtutem moralem: & nemo habet virtutem moralem, niſi ſit prudens, vt concludit Ariſtot. in fine 6. Ethic. Et iſto modo etiam accipimus communiter in ſacra ſcriptura pro eo, qui prudens eſt, & tunc non ſolùm accipiendo, vt ſupra dicebatur prudens pro eo, qui ſolùm ſcit, quia hunc mutari a ſuo ſcire propter munera mirabile nullum eſt: ſed quòd iſte, qui habet habitum prudentiæ propriè dictæ, & eſt operatiuus, ideſt ſic diſpoſitus, vt ſecundum illud iudiciũ operetur, ſi [illegible] [illegible] paſſiones ſæuè [illegible]

Eccleſia interpretatur, ẽ paruo munera dãtes nõ mouẽt iudicis animum.

Deu. 16.

7. Ethic.

F qui boni ſunt, ita munera ſuccedũt locũ paſſionis, quia ipſa incitant amorem male inclinantem. *Et ſubuertunt verba iuſtorum*. Ideſt ſententias eorum intra ſeipſos: nã ſecundum iuſtitiam iuſta agimus, & iuſtorũ operatiui ſumus, vt patet in principio 5. Ethico. & iſti iuſti apud ſe ſententiant nunquam eſſe iniuſtè iudicãdum: cùm tamen præſentantur eis pecuniæ, aut alia magna munera, mutatur mens eorum, & iudicant eſſe ſententiandum pro illo, qui pecunias dat. Vel vocantur hic verba ipſæ locutiones iuſtorum, & hæc ſunt, quæ ſubuertuntur: nam deberet iuſtus rectè ſentẽtiare, & profert verba iniquæ ſententiæ. Principalis autem ſubuerſio quantum ad ipſum ſtatum litigãtium eſt in verbis iudicis. Nam licet cor iudicis mutaretur ad munera, ſi tamen verba poſſent non mutari, corde ſubuerſo, nulla
G quidem damnificatio eſſet litigantibus ex mutatione cordis iudicis, quia tamen, corde mutato, neceſſe eſt mutari operationes virium executiuarum, quæ reguntur ab ipſa voluntate, quã vocamus cor, mutabitur locutio, quæ eſt operatio virtutis interpretatiuæ organicæ. Et ponitur mutatio verborum, vel ſubuerſio, & non ſubuerſio cordis: quia mutatio verborũ eſt, quæ nocet per ſe ipſis litigantibus, mutatio autẽ cordis per accidens. Vel dicuntur ſubuerti, vel mutari verba iuſtorum, quia verba ante bene dicta, poſtea mutantur in malum: vt ſi quis iudicet in aliqua cauſa iuſte, & poſtea aliquis affectat munera, mutabit verba retractando ſententiam, vel inquirendo aliquem modũ, per quẽ ipſe, qui dat munera, debeat magis probare de iure ſuo, & ita ſit color ad retractandum ſñiam tanquam
H iniquam, vel indebite latam nondum allegato iure partis, vel concluſo in cauſa. *Peregrino moleſtus non eris*. Iſtud eſt aliud documentum pro iudice, ita vt bene ſe habeat ad tres perſonas: nam peregrini ſunt deſtituti humano fauore, cũ ſint extra terrã ſuam, & cognationem, in qua aliqui adiuuarent eos de cognatione ſua, huic ergo decet iudicem eſſe beneuolum: nã licèt ad omnes iudex iuſtè ſe habere debeat, quia iudex nõ eſt, ſi in eo iuſtitia non eſt, vt patet extra, De verb. ſignificatione in cap. forus, & nemini moleſtus eſſe debet: minus tamen debet eſſe moleſtus peregrino quàm indigenis terræ: nam ſi iudex ſit moleſtus alicui indigenæ, i. qui oriundus eſt de terra illa, in qua eſt iudex, alij cognati adiuuabũt eum, ita quod iudex premere nõ poſſit: ſi autem ſit peregrinus nullum habet adiutorem, &
I affligetur nimis, ſi iudex moleſtus eſt ei, & non ſolum eſt iſtud mandatum ad iudices, ſed etiam ad cunctum Iſrael, ſcilicet quod nullus de Iſrael ſit moleſtus peregrino. *Scitis enim aduenarum animas*. Ideſt non debetis affligere peregrinos, quia vos ſcitis quales ſunt cauſæ peregrinorum, ſcilicet quia ſunt ſemper in triſtitia, cùm ſint extra terram ſuam, & ſunt extra cognationem ſuam, & in timore nullum habentes auxiliatorẽ, quaſi dicat; propter hoc, quòd vos ſcitis, in qua miſeria ſunt aduenæ, vel peregrini, non debetis eos cõtriſtare. Peregrinus, & aduena idem ſunt: nã aduena dr̃ ab adueniendo, quia venit de vna terra ad morandũ in aliã, vnde aduena quaſi ad aliud veniẽs. ſ. ad aliud territorium. peregrini dñr quaſi peregre proficiſcentes,
K quia non habent manſionem fixam in aliquo loco: quĩ tamen ad aliquem locum nouiter venit, ſiue veniat ad morandum, ſiue tranſeundum peregrinus vocatur. *Quia & ipſi peregrini fuiſtis in terra Aegypti*. Iſtud eſt redditiuum ſuperioris: & poteſt referri ad quodlibet illorum, ſcilicet ad primum. *Peregrino moleſtus non eris*. Et tunc eſt redditiuum cauſæ, ſc[illegible] quia ipſi fuerunt peregrini in terra Aegypti. E[illegible] ipſi voluiſſent ſibi nullum moleſtum eſſe: i[illegible] peregrinis moleſti eſſe. vel poteſt [illegible] quòd dictum eſt. *Scis enim aduenarum* [illegible] quomodo aduenarum [illegible] ſolicitudine continua, & hoc vo[illegible] fuiſtis in terra Aegypti ad[illegible] ſt[illegible] erant in afflictione [illegible] aduenarum [illegible]

Corde mutato neceſſe & verba mutari, quia cor lingua dominatur.

Alia lex

Peregrinus, & aduena idem ſũt.

Sex annis ſeminabis terram tuam, & congregabis fruges eius. Anno autem ſeptimo dimittes eam & requieſcere facies, vt comedant pauperes populi tui, & quicquid reliquum fuerit, edant beſtiæ agri. Ita facies in vinea, & in oliueto tuo. Sex diebus operaberis ſeptima die ceſſabis: & requieſcat bos, & aſinus tuus, & refrigeretur filius ancillæ tuæ, & aduena. Omnia, quæ dixi vobis, cuſtodite. Et per nomen externorum Deorum non iurabitis, neque audietur ex ore veſtro. Tribus vicibus per ſingulos annos mihi feſta celebrabitis. Solennitatem quoque azimorum cuſtodies. Septem diebus comedetis azima, ſicut præcepi tibi, tempore menſis nouorum, quando egreſſus es de Sup. 12. *Aegypto, non apparebis in conſpectu meo vacuus. Et ſo-* Inf. 34. *lennitatem meſſis primitiuorum operis tui, quæcunque ſe-* Deut. 16 *minaueris in agro. Solennitatem quoque in exitu anni,* Eccl. 34. *quando congregaueris omnes fruges tuas de agro. Ter in* De conſ. *anno apparebit omne maſculinum tuum coram Domino* diſ. 1. ca. *deo tuo. Nam immolabis ſuper fermento ſanguinem vi-* cõe Chri *ctimæ meæ, nec remanebit adeps ſolennitatis meæ vſque* ſtianus *mane. Primitias frugum terræ deferes in domum Domini* inf. 34. *Dei tui. Non coques hædum in lacte matris ſuæ.*

De legibus circa Sacerdotes.

QVÆSTIO IX.

SEx annis. Hic ponitur ſecundum principale, ſcilicet informatio in actibus ſacerdotalibus, quia obſeruationes ſolennitatum, & cæterarum cæremoniarum ad ſacerdotes pertinebãt, quia ipſi erant miniſtri Dei, & non ſolùm obſeruatio, quam ipſi faciebant, ſed etiã obſeruatio, quæ per alios fieri debebat: nam etiam ſi quiſquam non obſeruabat cæremonias legis, ad ſacerdotes pertinebat iudicare, & condemnare tales, ſicut iudex Eccleſiaſticus punit eos, qui delinquunt circa ea, quæ ſunt ſpiritualia, vt circa matrimonium, & ſimilia, & ab ipſis iudicibus ſacerdotibus iudicantur: nam maior inter omnes iudices erat ſacerdos, vt patet Deuteron. decimo ſeptimo cap. Et primo agitur de ſanctificatione ſeptimi anni, qui erat annus libertatis. Iſte namque erat annus remiſſionis, quia in eo remittebatur ſeruus Hebræus, qui vendebatur alicui Hebræo, vt

Annus ſeptimus libertatis, & remiſſionis erat apud Hebræos.

patet præcedenti cap. in principio, & Deuteronom. 15. cap. cùm dicitur: Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebræa, ſex annis ſeruiet tibi & in ſeptimo anno dimittes eum liberum. In iſto ſeptimo anno etiam fiet remiſſio debitorum. Nam ſi aliquis Iudæus debeat aliquid alteri, & vſque ad tempus illud ſolutũ non eſſet, non ſoluebatur amplius, nec poterat aliquam actionem intentare creditor contra debitorem; ſi autem dediſſet aliquid Hebræus Gentili, aut alicui conuerſo de Gentilitate, poterat exigere etiam in iſto anno remiſſionis, & vltra, vt patet Deuteronom. decimoquinto capit. cùm dicitur: Septimo anno facies remiſſionem, quæ hoc ordine celebrabitur: cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, ac fratre ſuo, repetere non poterit, quia annus remiſſionis eſt Domini, a peregrino, & aduena exiges, in ciuem autem, & propinquum poteſtatem non habebis. Item in ſeptimo anno legebatur liber Deuteron. coram toto populo Iſrael, vt patet Deut. 31. cap. cùm dicitur: Poſt ſeptem annos anno remiſſionis in feſto tabernaculorũ cõuenientibus cunctis filijs Iſrael, vt appareant in conſpectu domini in loco, quem elegerit Dominus, leges verba legis huius coram omni Iſrael audientibus cunctis, & in vnum omni populo congregatis tàm viris, quã mulierib. paruulis, & aduenis q̃ ſunt intra portas tuas. Itẽ in iſto ſeptimo anno non ſerebatur quicquã, nec colebatur terra, & ea quæ naſcebantur ſponte nõ colligebantur ſicut in alijs annis, ſed ſic leuiter carpebantur aliqua de eis in eſcam hominum, & iumentorum, vt patet Leuit. 25. capit. cùm dicitur. Quando ingreſſi fueritis terram, quam ego dabo vobis ſabbathizabitis

Deut. 31

In 7. anno nõ ſerebatur, nec terrã colebatur.

Leui. 25.

A ſabbathum domini: ſex annis ſeres agrum tuũ, & ſex annis putabis vineam tuam, colligeſque fructus eius: & ſeptimus annus ſabbathum erit terræ requietionis Domini, agrum non ſeres, vineam non putabis, quæ ſponte gignit humus non metes, & vuas primitiarum tuarum non colliges quaſi vindemiam: annus enim requietionis eſt, ſed erunt vobis in cibũ tibi, & ſeruo tuo, & ancillæ, & mercenario tuo, & aduenæ, qui peregrinatur apud te: iumentis tuis, & pecoribus omnia, quæ naſcuntur præbebunt cibum. *Sex annis ſeminabis terram tuam.* Ideſt in quolibet ſex annorum continuorum poteris ſerere terram tuam, vel facere in ea quidquid volueris. *Terram tuam.* Terra omne genus poſſeſſionis, in quo fructus ſunt, ſignare poteſt, ſed ſic nõ accipitur niſi pro agro, in quo ſeritur, & patet per hoc B quod ſubijcitur, & congregabis fruges eius: non tamẽ debet intelligi de terra ſola, ſed etiam de vinea: nã, vt patet Leuit. vigeſimo quinto cap. ſcilicet: Sex annis ſeres agrum tuum, & putabis vineam tuam, colligeſque fructus eius, ſeptimus annus ſabbathum erit terræ requietionis domini, agrum non ſeres, vineam non putabis, & non ſolùm intelligitur de iſtis, ſed etiam de hortis, ita quòd coli non deberent horti, nec aliquod aliud genus poſſeſſionis terræ: nam eadem ratio ſubſiſtit in omnibus, quia tollebatur ne ararent nec putarent, vt daretur requies terræ. Si tamen liceret colere in hortis, & in alijs generibus poſſeſſionem facientium fructus, non requieſceret terra: ergo non debent iſtæ culturæ fieri. Antecedens patet Leuit. 25. cap. cùm dicitur: Annus ſeptimus ſabbathum erit terræ requie- C tionis domini. *Et congregabis fruges eius.* Hoc dicitur referendo ad poſſeſſiones agrorum, quæ feruntur, ſed non ſolùm congregabuntur in ſex annis fruges agrorum, ſed etiam omnes alij fructus quicunque eſſent. Et patet hoc, quòd annus remiſſionis communis ſit ad omnia genera poſſeſſionis, quia infra dicitur: ſic facies in vinea, & oliueto tuo. *Septimo anno dimittes eã, & requieſcere facies.* In iſto anno terra dimittebatur, quia homines non exercebant eam laboribus, ſicut conſueuerant, nec putabant, nec ſerebant, ſed relinquebatur, vt ipſa ſponte gigneret. *Septimo anno.* Scilicet in quo fit remiſſio ita, quod omnia, quæ ſupra diximus, fierent in iſto anno ſeptimo, & requieſcere facies, ideſt facies ceſſare a labore: terra autem non propriè requieſcere dicitur, quia illud requieſcit, quod aliquã D do fatigatur; terra autem nunquam fatigatur, quia potentia fatigabilis eſt finita, & corporea, actiua, & organica, terra autem non eſt huiuſmodi, ideo non fatigatur, nec requieſcit, de quo magis diximus ſupra vigeſimo ca. ſed dicitur requieſcere per metaphoram, quia ſicut nos quieſcimus cùm iſtos labores corporeos non exercemus, ita terra quieſcit, cùm eam laboribus noſtris non vertimus, atque ſcindimus, in hoc anno ceſſabatur ab hoc labore, quia non arabatur, nec fodiebatur, nec quidquam alterum ſuſtinebat. Etiam dicitur terra requieſcere illo anno ſecundum alterum modum, & propriè: nam cùm nos terram fodimus, atque laboramus diſponitur ad ſuſceptionem influen- E tiæ corporum cæleſtium, & cùm ſit virtus ſua, ex qua germina nutriuntur, quæ eſt terræ craſſitudo, quæ commixta humori cedit in nutrimentum plantarum, per continuam culturam terræ, & germinationem minoratur illa virtus, & ſic minus fructifera ſemper eſt. Quod ſatis patet in vineis: nam in principio multum fertiles ſunt, cùm autem veteraſcunt, modicum fructum faciunt. Quod ex duabus cauſis fit, prima quia continuè exhauſta virtus nutrimẽtalis fructuum ab ipſa terra minor fit. Secũda quia ipſæ arbores, quæ certam habent perhiodum ſecundum ſuam ſpeciem, ſicut & quælibet aliæ res, quarum certus terminus magnitudinis, & augmenti poſitus eſt, vt patet in ſecundo De anima cap. de potentia nutritiua, veteraſcunt, & indiſponuntur ad attrahendum, & digerendum virtutem attractam a terra. Idem eſt de homine: nam licèt tantus cibus, & æquè ſanus, & confortatiuus detur ſeni ſicut iuueni, non tantum confortabitur ſenex

Leui. 25.

Terra propriè non quieſcit, quia non eſt potentia fatigabilis.

ſicut iuuenis, quia deficiunt interiores vires a fortitu-
dine ſua, ſcilicet digeſtiua, & attractiua, & conuerſiua
in naturam membrorum. Patet etiam magis in arbo-
re: nam ſi aliqua arbor ſit vetus in aliquo loco non po
tens dare niſi raros, & inutiles fructus, extirpetur fun-
ditus, & in eadẽ terra plantetur noua arbor, & illa mul
tum fortificabitur. Si tamen hoc ſolùm prouenisset ex
defectu virtutis terræ, eodem modo fieret pauca con-
fortatio, & paucus fructus in noua, ſicut in veteri. Itẽ
patet alio modo, ſcilicet quòd tota terra, quæ eſt in cir
cuitu arboris veteris tollatur; & alia feratur aliunde,
quæ fortior ſit atque feracior. quia forte exculta non
fuit, & ponatur circa radices illius arboris, non prop-
ter hoc erit feracior: in arboribus ergo duplex cauſa
deficiendi eſt, ſcilicet terræ indiſpoſitio quantum ad
minorationem virtutis, & arboribus inueteratio, & de
fectus virium nutritiuarum, & generatiuarum; nam
eodẽ modo ſunt iſtæ virtutes in arboribus, ſicut in no-
bis, & in cæteris animantibus, licèt non in eodem gra
du perfectionis. in agris autem qui ſeruntur magis pa
tet hoc, quia raritas, vel paruitas in fructibus ſolùm eſt
ex ipſa terra, cùm ſegetes quolibet anno nouiter naſcũ-
tur, & non manent eædem in vno anno, quæ fuerunt
in altero, & tamẽ videmus, quòd terræ poſt multos an-
nos minus feraces ſunt, quá in principio; tunc aũt ter
ra feracior eſt cũ nouiter ſcinditur, atq; ſeritur deinde
paulatim virtus eius minuitur, niſi per multos annos
quieſceret, & cœli influentia adiuta ad ſtatum priſti-
num reducatur. Et iſta eſt cauſa, quare agricolæ mul
tos agros interpollatim excolunt, & ſerunt, ſcilicet
quòd vno anno ferant, & colligant, alio anno nihil in
eo faciant, & iterum ad culturam reducant, & iſti agri
cæteris feraciores ſunt, vt experientia videtur, & ra-
tio ſatis patet. Vocantur autem tales agri noualia, vt
patet extra De verborum ſignificationibus in cap. in-
nouate noua. Et eadem ratione terra ſemper dimi-
nuitur in virtute germinatiua, cùm a tẽpore ſuæ crea-
tionis ſemper germinauerit. Vberior namque erat an-
te centum annos, quam nunc: & vberior ante mille,
& ſic anticipando retroacta tempora: tempus autem
vberrimum fuit tempus, quo creata eſt, ſcilicet tẽpus
anni illius, & conſequenter diminuebatur licèt modi-
cum vſque ad diluuium, in quo valde magna totius
terræ immutatio facta eſt intrante oceano in terras, &
ſalſedine ſua corrumpente, & deſiccante vim ger-
minatiuam terræ, & poſt ipſum tempus continuè fit
minoratio.

Tunc terra feracior eſt, cum nouiter ſcinditur, atq; ſcinditur

Quare hominum vita, & natura nunc minorata ſint.

QVAESTIO X.

ET ex virtute terræ prouenit radix, quare corpora
humana in quantitate minorata ſint, & quare in vi
ribus, & ſanitate, & diuturnitate vitæ, cæteriſq; natu-
ralibus perfectionibus; deficiente enim virtute nutri-
tiuorum, neceſſe eſt diminui ipſa nutrita. Alia etiam
cauſa potior eſt, ſ. aſpectus cœli ſuper terram habitatá
ſecundum motum octauæ ſpheræ, qui tardior eſt om-
nium motuum cœleſtium, de quo latius diximus Ge. 5.
cap. & ibi vide, quia pulchra ſunt. Terra ergo in ſep-
timo anno requieſcebat, quia cùm non coleretur non
germinabat, & ſi non emittebat virtutem ſuam nutri-
tiuam plantatiuorum, & ſic fiebat pro ſequentibus an-
nis feracior; nam licèt in anno ſeptimo, in quo non co
lebatur, ſponte aliqua gigneret, quia non diſponeba-
tur per culturam ad recipiendum virtutem cæli, modi
cam virtutem emittere poterat, & hoc eſt verum quá-
tum ad vineas, & hortos, cæteraq; arbuſta, quæ etiam
ſine cultura fructus faciunt, ſed valde paucos, & ſic ali-
quo modo iuuantur terræ, quia nõ tanta virtus exhau
ritur: in agris autem, qui ſeruntur magis proficiebat
iſta dimiſſio, quia cùm non eſſent ibi arbores nec ali-
quid nutribile, niſi aliquas herbas ipſa terra ex ſe gi-
gneret, vel ex meſſione præcedente aliqua grana ma-

Gen. 5.

F nerent in agro, quæ terræ conſepulta, poſtea in ſpicas
deformarentur, licèt ergo iſtud præceptum videretur
aliqualiter Iudæis graue, tamen vtile erat, quia terra
eorum reddebatur feracior, & cibi non deficiebant
eis in anno, quo non ſerebant. Et forte aliquis natura
liter inſpiciens diceret iſtam eſſe cauſam huius cæremo-
niæ, ſcilicet quòd in ſeptimo anno terra non ſereretur,
nec dominus ſuus meteret ea, quæ ſponte naſcebãtur,
vt terra feracior redderetur, quę vtilitas publica erat.
Sed hoc nihil eſt, quia Deus non erat legiſlator dans
remedia ad ſuccurrendum naturæ deficienti, & impo-
tenti, cùm ipſe miracula faceret circa hæc: nam Deus
pro quolibet anno ſexto ante annum remiſſionis facie-
bat mirabile dando fructus trium annorũ, ſcilicet pro
ſexto, & ſeptimo, & octauo. qui erat primus poſt an-
G num remiſſionis, & principium in ſequenti ſeptena-
rio, vt patet Leuit. 25. cap. quomodo ergo Deus face-
ret miraculum ad ſuſtentationem naturæ, cùm ſatis cõ
ſeruaretur terra Hebræorum in ſufficienti feracitate
non faciendo annum ſeptimum dimiſſionis: etiam nõ
dato illo miraculo. Dicendum autem, quòd ratio hu-
ius dimiſſionis erat propter pauperes, & peregrinos, ad
uenas, & pupillos, vt omnes ſatiarentur illo anno ſepti
mo de hic, quæ ſponte naſcebantur, vt patet hic infra:
Et requieſcere facies eam, vt comedant pauperes po-
puli mei, & ſic dicitur Leuit. 25. ca. cùm dicitur: Vuas
primitiarum tuarum non colliges quaſi vindemiam,
annus enim remiſſionis eſt, ſed erunt vobis in cibum, ti
bi & ſeruo tuo & ancillæ, & mercenario tuo, & aduenæ
qui peregrinatur apud te. Et quia valde durum vide-
H batur Hebræis dimitterẽ fructus ſuos altenis, ſi ipſi ex
colerent agros, & vineas, atque terræ ſemina darent,
& nunquam tale præceptum complerent, mandauit,
quòd illo anno non putaretur vinea, & non ſereretur
terra, nec fierent aliæ culturæ, & tunc non deberent He
bræi dolere dimittendo illo anno poſſeſſiones vacan-
tes, cùm nullo modo in eis expenſas facerent, aut labo
rum operas perderent. Non enim ſecundum verita-
tẽ poteſt aſſignari alia pro cauſa potiſſima huius obſer
uationis niſi iſta. Et fiebat hoc in anno ſeptimo remiſ-
ſionis: ná ſicut in illo anno ſerui euadebant in liberta-
tem, & debitores abſoluebantur a creditoribus, ita fru
ctus agrorum ſponte nati permitterẽtur omnibus pau
peribus, & ipſis beſtijs agri, vt in iſto anno omnia gra-
I tuita fierent.

Opinio quadam cauſam aſſignans requietionis terra in ſeptimo anno.

Leui. 25.

Doctoris determ.

Quid Hebræi comedebant in anno ſeptimo, cum non ſererent, nec quidquam colligerent.

QVÆSTIO XI.

SEd quærit aliquis Hebræus; ſi Deus mandat nobis,
quòd in ſeptimo anno non ſeramus, nec colliga-
mus, nec vineas putemus, aut colligamus fructũ earũ,
quid comedemus in ſeptimo anno? Reſpõdetur, quòd
in ſexto anno tantam copiam frugum Deus dabat in-
deficienter, vt ſufficeret pro tribus annis, ſ. pro ſexto, &
ſeptimo, qui erat annus dimiſſionis, & pro ſequenti an
K no, qui erat octauus ordine continuato. De hoc Leuit.
25. cap. ſic dicitur: Quòd ſi dixeritis, quid comedemus
anno ſeptimo, ſi nõ ſeuerimus, & collegerimus fruges
noſtras? Dabo benedictionem meam anno ſexto, &
faciet fructus trium annorum, ſerieſque octauo anno,
& comedetis fruges veteres vſqua ad nonum annum,
donec noua naſcantur edetis vetera. De obſeruatione
huius cæremoniæ quidam magnus doctor, cui repu-
gnare non audeo, nec rationabile eſt, dixit quòd in an-
no ſeptimo ſerebant domini terrarum terras ipſas, &
putabant vineas, cæteroſque labores agriculturos exer
cebant: ſed fruges, aut vuas, vel alios fructus non col-
ligebant, ſed relinquebant, & pauperes viduæ, aduenæ,
pupilli, cæterique miſerabiles carentes his colli-
gebant, & ipſi domini cum eis. Et motiuum huius
opinio-

Leui. 25.

Attende doctoris modeſtiã circa dictum aliquius Aug.

A opinionis eſt, quia dicitur in litera: Dimittes eam atque requieſcere facies, vt comedant pauperes populi mei. Quid ergo comederent ſi non ſereretur? Ad hoc reſpondet Nicolaus dicens, quòd non videtur verum. Nam Ioſeph tenet oppoſitum, & Hebræi dicẽtes, quòd domini non ſerebant in illo anno. Et concordat magis literæ, cùm dicitur. *Dimittes eam, atque requieſcere facies*. Sed hæc ad quid inducuntur ſuaſiones? cùm ſit textus clariſſimus Leuit. 25. capit. cùm dicitur: Sex annis ſeres agrum tuum, & ſex annis putabis vineam tuam, colligeſque fructus eius: ſeptimo autem anno ſabbathum eſt terræ requietionis domini: agrum non ſeres vineam non putabis. Idem patet infra eodem capit. cùm dicitur: Quòd ſi dixeritis, quid comedemus anno ſeptimo, ſi non ſeuerimus, nec collegerimus fruges noſtras? Dabo benedictionem meam, & annus ſextus faciat fructus trium annorum. Ad motiuum illius Doctoris patet reſponſio ex eodem cap. 25. Leuit. Nam cùm ipſe dicit, quòd ſi non ſererent domini in anno illo, quid comederent pauperes populi, pro quibus fiebat iſte annus remiſſionis. Reſpondetur, quod comederent ea, quæ terra per ſeipſam gigneret, cùm dicitur: Quæ ſponte gignit humus non metetis: & vuas primitiarum veſtrarum non colligetis tanquam vindemiã; annus enim requietionis terræ eſt, ſed erunt vobis in cibum tibi, & ſeruo tuo, & ancillæ, & mercenario tuo, & aduenæ, qui peregrinatur apud te. Etiam ad hoc eſt ratio ſatis ſuadens: nam Iudæi erant duri valde non habentes viſcera pietatis ad proximos, & ea quæ eis nihil proficiebant, & pro quibus nihil laborabant dare nolebant, quanto magis ſi mandaretur eis tantum laborare, quòd excolerent agros, & vineas, oliueta, & cæteras poſſeſſiones, & poſtea dimitterent ea non colligendo fructus dando alienis. nullo modo Hebræi talia facerent, & dominus non mandaret eis quod nullo modo ipſi completuri erant. *Et requieſcere facies*. Ideſt in illo ſeptimo anno terra, non excoletur, & non tantum germinabit, & fortificabitur, atque in annis ſequentibus vberiores ſegetes faciet.

B

Reſponſ ad motiuum Auguſt.

Præceptum de relinquenda terra inculta modico tempore ab Hebræis obſeruatum eſt.

QVÆSTIO. XII.

COnſiderandum autem, quòd iſtud præceptum modico tempore fuit ſeruatum a Iudæis: nam poſt exitum de Aegypto ab introitu eorum in terram Chanaan vſque in annum, quo trãſducta fuit captiuitas in Babylonem in vice ſecunda ſub Nabuzardan principe exercitus Nabuchodonoſor, fluxerunt anni octingenti ſexaginta ſeptem. Quod ſic patet: nam ab exitu de Aegypto vſque annum, quo incepit Salomon templũ, fuerunt anni quadringenti, & octoginta, vt patet tertio Reg. 6. cap. a quibus demantur quadraginta anni, qui fluxerunt inter exitum de Aegypto, & introitum in terra Chanaan, vt patet ſupra decimo ſexto, & Deuteronom. 8. & vigeſimo nono, & Nume. decimo quarto cap. manebunt quadringenti, & quadraginta anni, quibus addantur anni quadringenti viginti ſeptem, quibus durauit templum Salomonis ab ipſo tempore Salomonis, in quo conſtructum eſt vſq; ad annum vndecimum Sedechiæ, in quo deſtructum eſt, vt patet computando per tempora regum Iuda intermediorum, fient anni 867. ab introitu Hebræorum in terra Chanaan vſque ad captiuitatem Babylonicã, quando ducti ſunt cum Nabuzardan; in toto autem iſto tpe trecentis, & octoginta annis ſeruauerũt annũ remiſſionis, & dimiſſionis terræ, & in quadringẽtis, & nonaginta non ſeruauerunt, in quibus annis defecerunt ſeptuaginta anni dimiſſionis terræ, quæ erant ſeptuaginta ſabbatha terræ, vt patet diuidendo quadringentos, & nonaginta annos per ſeptenaria, reperientur

C

Num. 14

E

A ſeptuaginta ſeptenaria, & in quolibet ſeptenario eſt vnus annus dimiſſionis, ſiue ſabbathi terræ: ergo ſeptuaginta ſabbatha ſunt in 490. annis. Qui igitur in 490. annis non ſeruat ſabbatha terræ, deficit ſeruare ſeptuaginta ſabbatha. Ob hoc ergo Iudæi ſteterunt in captiuitate Babylonica annis ſeptuaginta, quia ſeptuaginta ſabbatha terræ non fecerant in annis 490. Et hoc patet, quia Deus prædicebat Iudæis, quòd tot annis manerent in captiuitatibus ſuis, quot ſabbatha ipſi abſtuliſſent terræ, & ipſis captiuatis, nulloque excolente terram, faciebat terra ſabbatha cõtinua pro omnibus annis ſabbathorum intermiſſis. De hoc habetur Leuit. vigeſimoſexto cap. cùm dicitur; Tunc placebunt terræ ſabbatha ſua cunctis diebus ſolitudinis ſuæ, quãdo fueritis in terra hoſtili ſabbathizabit, & requieſcet in ſabbathis ſolitudinis ſuæ, eo quòd non requieuit in ſabbathis veſtris, quando habitabatis in ea. Quia autem hoc contingeret in captiuitate Babylonica, patet ſecũdo Paralip. vltimo cap. in fine, cùm dicitur: Sed qui euaſerat gladiũ, ductus eſt in Babylonem, & ſeruiuit regi, & filijs eius quouſq; imperaret Rex Perſarum, vt compleretur ſermo domini ex ore Ieremiæ, & celebraret terra ſabbatha ſua, ideſt non potuerunt de captiuitate Babylonica redire donec terra recuperaret numerum ſabbathorum, quia dicitur. Et vt celebraret: ſed ſeptuaginta annis tunc manſerunt in captiuitate, & totidem annis terra celebrauit tunc ſabbatha: ergo ſeptuaginta ſabbatha defecerant. Et ſequitur ibidem in litera. Cunctis enim diebus deſolationis egit ſabbathum vſque dum complerentur ſeptuaginta anni. Sed dices quod non tot annis ſteterunt Iudæi in captiuitate Babylonica quot annis omiſerũt ſabbatha, quia non videbatur tantum peccatum omiſſionis ſabbathorum, vt tanto tempore pro illo captiui teneri debuiſſent. Reſpondetur, quòd tot annis ſteterunt in captiuitate, quot ſabbatha reliquerunt, vt videtur litera arguere cùm dicitur: Et celebrauit terra ſabbatha ſua: cunctis enim diebus deſolationis egit ſabbathum, donec cõplerentur ſeptuaginta anni, & maxime Leui. 26. cap. cùm dicitur: Tunc placebũt terræ ſabbatha ſua cunctis diebus ſolitudinis ſuę, quando fueritis in terra hoſtili ſabbathizabit, & requieſcet in ſabbathis ſolitudinis ſuæ eo, quòd non requieuit in ſabbathis veſtris, quãdo habitabatis in ea. & cùm dicis, quòd nõ erat tãtum peccatum non ſabbathizare, quòd propter illud tantam paterentur pœnam: dico quòd licèt iſta captiuitas non fuerit inducta principaliter propter nõ ſabbathizare, ſed propter alia peccata maiora, quæ declarant Iſaias, & Ieremias, & alij Prophetæ; tamen Deus, qui ſumme ſapiens eſt, ſic illam pœnã æquauit, vt correſponderet ẽt cuidam ſpeciali peccato, propter quod hic aliquid patiebantur erat peccatũ, quòd ſeptuaginta ſabbatha reliquerant: ergo ſeptuaginta annis pro alijs peccatis, & pro hoc puniti ſunt. Exemplum huius patet Nu. 14. cap. nam populus Iſraeliticus, qui in terram promiſſionis intraturus erat in ſecundo anno exitus ſui de Aegypto, poſtquã venerunt in Cadesbarne, vt patet ex his, quæ habentur Deut. 1. cap. vagati ſunt quadraginta annis per deſertũ, quia non crediderunt mirabilibus eius & murmurauerũt contra eũ, quia induxerat eos in terram illam, & tamen poſtea in ſententia cõdemnationis eorũ dicitur: Veſtra cadauera iacebunt in ſolitudine, filij veſtri erunt vagi in deſerto annis quadraginta, & portabunt fornicationẽ veſtrã, donec conſumantur cadauera patrum in deſerto iuxta numerũ 40. dierum, quibus cõſideraſtis terrã: annus pro die imputabitur: & quadraginta annis recipietis iniquitates veſtras: Ecce qualiter ponitur ibi pęna quadraginta annorũ iuxta quadraginta dies, quibus luſtrauerant terrã: tamen luſtrare terram non fuit peccatum, pro quo fuit impoſita iſta pęna: nam ſi ſolùm luſtrauiſſent terrã, & non murmurauiſſent, non fuiſſet eis aliqua pęna impoſita: nam luſtratio ipſa non fuit peccatum ſecundum ſe: Deus tamen qui ſapientiſſimus eſt, ita pœnã illius peccati commenſurauit, vt pœna murmurationis correſponderet numero dierum quibus luſtrauerant terrã:

B

Quare Iudæi in captiuitate Babylonica 70. annis permanſerunt.

Leui. 26.

C

Leui. 26.

D

Num.

Deut. 1.

E

quia luſtratio ipſa fuit occaſio murmurandi, vt patet F Nu. 13 & 14. cap. quare detraxerunt exploratores terræ ad quam intrauerant, & idem dicitur Deut. 1. capit.

Num 13 & 14.

Leu. 25.

Vt comedant pauperes populi tui. Leuit. 25. capit. dicitur quòd fructus iſtius anni, qui ſponte gignebantur, non debebant colligi a domino poſſeſſionis ſicut alijs annis, ſed ipſe comedebat aliquid de eis, & viduæ, & pupilli, mercenarij, & aduenæ, & ſerui, atq; ancillæ, omneſq; pauperes, & ipſa iumenta, ita vt omnibus communicarentur fructus illius anni, & non dicit particula, vt, cauſam finalem omnium ſupradictorum, ſed ipſius principalis obſeruationis. Nam iſta cæremonialis obſeruatio, vt dictū eſt, ideo fiebat, vt pauperes terræ illo anno inofensè, atq; nullo prohibente comederent de fructibus terræ. Sed non eſt iſte finis ad id, quod illo anno requieſceret terra a laboribus: nam dato quòd G tunc coleretur, poterat exiſtere idem, ſ. vt ipſi cultores domini excolerent agros, & cæteras poſſeſſiones, & poſtea relinquerent capiendos fructus omnibus pauperibus, ſed non mandauit Deus ſic, quia durum videretur Hebræis, quòd ipſi laborarent, & alij labores eorum comederent. *Et quidquid reliqui fuerit*, Ideſt ſi aliquid manſerit in agris in illo ſeptimo anno, quod non comederent pauperes terræ & ipſi domino agrorum, relinquebatur beſtijs terræ, vt ſic bonitas Dei, & benignitat Hebræorum poſſidentium communicaretur etiam beſtijs. *Ita facies in vinea & Olueto tuo.* Hic declarat quō extēdatur iſta lex; nā ſupra ſolū dixerat de agris, quæ feruntur, quòd ſex annis ſererentur, & in ſeptimo dimitterentur, Nunc dicit, quòd non ſolùm in agris, ſed etiam in vineis, & oluetis, item in hortis, & cæte- H ris generibus arbuſtorum, quæ ab hominibus poſſidentur, atque coluntur. *Sex diebus operaberis*. Cùm ſupra dixerit de obſeruatione ſeptimi anni, hic de obſeruatione ſeptimæ diei, Iudæi enim per ſeptenaria operantur, ſcilicet ſeptimam diem cuſtodiunt, ſeptimum annū remiſſionis faciunt, ſepnes ſeptimam annorum pro iubileo ſumunt, vt patet Leuit. 25. cap. non iniuſtè ergo Iudæi ſeptimi vocantur, & ſic Ouidius, qui velut egregius inter poetas rerum proprietates inueſtigans, vt prædicaret de eis propria connotata Hebræos Septimos viros vocauit, vt patet primo libro De arte amandi, cùm dicit de habitatione Iudæorum.

Iudæi totam vitā per obſeruationē ſeptenariorum agunt.

I *Terra Palaſtina Septimo culta viro.*

Ideſt terra Palæſtinæ habitata fuit a Iudæis, qui ſunt viri Septimi, ideſt tollentes ſeptenaria dierum, & ſeptenaria annorum, & ſeptenaria hebdomadorum annorum.

Deus ſæpe commemorat præceptum de obſeruatione ſabbathi, quia pertinet ad Dei cultum.

QVAESTIO XIII.

Iſtud præceptum ſæpe repetitur, quia multum pertinebat ad cultum Dei talis vacatio. de quo ſupra 20. cap. Memento, vt diem ſabbathi ſanctifices, & ibi apponitur cauſa, ſcilicet quia ſex diebus Deus creauit cælum, & terram, mare, & omnia, quæ in eis ſunt, & in ſe- K ptimo die requieuit. Idem Deut. 5. cap. de hoc infra 31. cap. vbi, cùm magna efficacia mandatur cuſtodia ſabbathi, & imponitur pœna mortis non cuſtodienti illud, quia ſignum eſt in ſempiternum in generationib. Hebræorum, & infra 35. cap. ponitur quid obſeruari debeat in ſabbatho, ſcilicet quòd non debeat ſuccendi ignis per cuncta tabernacula Hebræorum. De maiori cuſtodia eius habetur Leuit. 23. cap. vbi dicitur: Nullum opus debere fieri in ſabbatho, quod eſt ſpeciale ad cæteras ſolennitates comparatum: nam in alijs nō prohibentur omnia opera, ſed opera ſeruilia tantùm, vt patet in eodem capit. in ſabbatho autem omnia: & hoc præterquam in feſto propitiationis, in quo etiam nihil facere licebat, vt patet eodem 23. cap. Si vis videre latius de obſeruatione ſabbathi aliorumque feſtorū recurras ad 12. cap. ſupra, vbi laté diximus. Nicolaus dicit, quòd cauſa quare hoc præceptum de ſabbathi cuſtodia fuit hic poſitum, eſt, quia dictū fuerat ſupra de anno dimiſſionis terræ, qui eſt annus ſeptimus, in quo feriabāt Hebræi totaliter, cum non colerent agros vel putarent vineas, nec ſimiles labores exercerent; crederet ergo aliquis, quòd ex eo, quòd totus annus erat tempus quietis, quòd non fieret aliquid ſpeciale in die ſabbathi ab alijs diebus: & tunc ſicut in alijs parabant cibos, ita pararent in ſabbatho, quod derogabat perfectæ obſeruationi ſabbathorum; nam nec cibus, nec alia opera fieri debebant in eo, vt patet Leuit. vigeſimoſecundo capit. ſcilicet: Omne opus nō facietis in eo: dicit ergo hic, quòd ſabbathum ſemper obſeruari debeat. Hoc totaliter videtur dictū, ſed adhuc non videtur fuiſſe iſta cauſa, quia nullus Iudæus haberet talem occaſionem dubitandi: nam in ſeptimo anno ita vacabant laboribus ſicut in alijs annis, quia licèt non vacarent, vt agriculturæ, cùm eſſet interdicta pro illo anno, vt patet Leuit. 25. cap. tamen vacabant ædificationi domorum, & vrbium, & negociationibus, & arti fabrili, cæteriſq; miniſterijs officiorum diuerſorū, quæ intra ciuitatem exercentur. Non ergo dubitare poterat quiſquam de obſeruatione ſabbathi propter annum remiſſionis. *Sex diebus operaberis*. Computando a die Dominica, quæ vocatur prima ſabbathi, in qua iam laborare incipiebāt; nam iſta fuit prima dies ſimpliciter, cùm in hac, vel potius cum hac creatus fuerit mundus, & iſti ſex dies cōtinuantur vſque ad ſabbathum. *Operaberis*. Intelligitur de operibus ſeruilibus, & quibuſcunque: nam quæcunque opera poteris agere in ſex diebus, ſeptima die ceſſabis ab operationibus iſtis, & intendes operationibus melioribus, ſcilicet contemplationi Dei, & laudibus eius. *Vt requieſcat Bos, & Aſinus*. Dictio, vt, non dicit hic cauſam finalem, ſed conſecutionem, quia non fiebat ideo obſeruatio ſabbathi, vt quieſceret bos, & aſinus; nam non eſt cura Deo de bobus, vt patet primo ad Corint. nono cap. ſaltem principalis: ergo præceptum iſtud, quod erat de maximis præceptis legis, & violator eius morte plectendus, non debebat introduci ad quietem aſinorum, & bouum, ſed tenetur cōſecutiue, ſcilicet ſeptima die ceſſabis, & tunc non laborabit aſinus, & bos, nec cætera, quæ tua ſunt, te quieſcente, Et hoc patet ſupra 20. capit. nam cauſa obſeruationis ſabbathi ponitur memoria diuini beneficij, & laus eius, ſcilicet quia ſex diebus fecit Deus cælum, & terram, & mare, & omnia, quæ in eis ſunt, & ſeptimo die requieuit, & ad confeſſionem huius creationis quieſcere debebant ſeptimo die. Item quia dicitur in eodem capit. Memento, vt diem ſabbathi ſanctifices. Sanctificare namq; eſt ad cultum Dei applicare, vt patet ſupra 13. capit. ſcilicet ſanctifica mihi omne maſculinum, quod primo erumpit de vulua omnis carnis, ideſt applica ad cultum meum: cum ergo intēderetur in quiete ſabbathi applicatio ad cultum Dei, non intendebatur principaliter, vel tanquam finis quies aſinorum, & bouum. Patet etiam hoc, quia dicitur ſupra 16. cap. requies ſabbathi ſanctificata erit domino, ideſt applicāda erit quies ſabbathi ad colendum Deum. Iſte ergo erit finis. *Et refrigeretur filius ancillæ tuæ*. Nam in die ſabbathi non laborabat aliqua res pertinēs ad Iudæū, ſiue eſſent animal brutum ſiue eſſet homo eius, cauſa fuit aſſignata ſupra 20. cap. ſcilicet quia laborantibus rebus domini, non pōt quieſcere dominus, ſaltem animo, quod impedit tranquillitatem vacationis in Deū, quod requirit ſabbatum. De ſeruis autem maior ratio eſt, quia ſerui Hebræorū etiam ſi eſſent de genere Gentiliū circundebantur mox, vt emerentur, & obligabantur ad totam legem ſeruandam, vt patet ſupra duodecimo capit. cum dicitur: Omnis autem ſeruus empititus circuncidetur, & ſic comedent. exprimitur autem hic quies, vel refrigeratio filij ancillæ, non quòd ſolùm filij ancillarum quieſcerent, ſed etiam omnes

Deut. 5.

Leui. 23.

Leui. 22.

Leui. 25.

1. Cor. 9.

In die ſabbathi non debebat aliquid pertinēs ad Iudæum laborare.

ancillæ

ancillæ, & ſerui qualitercumque ſe haberent. exprimitur autem vnum, quia cùm vtrubique eadem ratio ſit, ſufficit vnum exprimere, vt cætera intelligantur. Dicitur refrigeratio quies, quia in labore fit motus: eſt autem motus caloris cauſa per compreſſionem, & confricationem partium motarum, & per motum, & exhalationem ſpirituum diſcurrentium, & calefacientium membra: cum autem ſit quies, recluduntur ſpiritus moti; & partes ceſſant a confricatione, & corpus ceſſat a calore, qui erat, dum laborabamus, & proprie vocatur refrigeratio, & proprie conuenit animalibus laborantibus, & poſtea quieſcentibus. Animabus noſtris, ſiue Angelus in vita beata non competit propriè refrigeratio, ſed ſecũdum metaphoram, quia non erit amplius labor, nec dolor, nec victus, nec exuret eos æſtus, quia agnus reget illos, & deducet ad fontes aquarum: nam abſterget tunc Deus omnem lachrymam ab oculis ſanctorum, quoniam priora tranſierunt, vt patet Apocalip. ſeptimo cap. *Et aduena.* Aduenæ dicuntur, qui de alia terra in Hebræorum terram ad habitandum veniebant, iſti autem quieſcebant in ſabbatho: nam loquitur hic de aduenis, qui non ſolùm veniebant ad habitandum, ſed ad credendum, & colendum Deum Hebræorum, & hi obligabantur ad omnes obſeruantias legis poſt circumciſionem, ideo in ſabbatho quieſcebẽt. *Omnia, quæ dixi, cuſtodite.* Hic facit epilogum ſuperiorum recommendans ea attentioni, ſcilicet vt cũ magna diligentia cuſtodiantur omnia ſupradicta: nam prima præcepta huius cap. ſunt de iure naturali, quia determinantur ab ipſa ratione etiamſi lex non determinaret, alia autem poſita hic, & in ſuperioribus capit. ſunt iudicialia, & quædam eorum cæremonialia, & omnia a Deo mandata. Dato ergo quòd nihil cauſæ ſubeſſet in eis, niſi quia Deus mandauit, ea cum maxima diligentia cuſtodire debebant. Et illud ſignum omnis, colligit hic, ſiue diſtribuit pro omnibus, quæ cõtinentur ab illo loco, ſcilicet. *Dixitque præterea dominus ad Moyſen: Hæc dices filijs Iſrael.* Quod eſt paulo ante finem 10. cap. & omnia quæ continentur in c. 21. & 22. & in iſto 23. Rabbi Salomon, dicit quòd iſtud dicitur de vaſis Hebræorum, ſcilicet tale inſtrumentis ad agendum aliquid: vt de ſecuri, gladio, dolabra, cæteriſque in huncmodum, de quibus ſupra non fuerat dictum: nam ſicut cuſtodiebant ſabbathum Iudæi, & non laborabãt ſerui eorum, nec animalia bruta, vt bos, & aſinus, ita inſtrumenta ſua ad agendum quietem habere debebant, ita vt non accommodarentur, vel conducerentur Gentilibus ad aliquid agendum. *Et per nomen externorum deorum non iurabitis.* Vocantur dij externi omnia Idola Gentium, vel quidquid colitur aut cum imagine, aut ſine imagine, & hoc ſiue in cœlo, vt ſol, & aſtra, ſiue in terra, ſiue intra terram. Et non vocantur proprie externi dij, quia qui non ſunt dij, non ſunt externi dij, ſed præter vnum Deum nullus alius eſt: ergo nec ſunt aliqui alij dij externi, vel non externi, ſicut qui non eſt homo, non eſt homo albus. Patet enim a parte in modo a toto in modo, & hoc verum eſt, quod non vocantur proprie dij externi, ſed vocantur ſic, quia illi qui eos colunt, Deos eſſe arbitrantur, & niſi ſic arbitrarentur, non colerent. Vocantur autẽ externi, quia licèt ab alijs gẽtibus tenerẽtur illi, vt dij, a Iudæis tñ; qui veritatẽ cognoſcebant, non debebant teneri vt dij. Vel põt dici, quòd idola vocentur propriè dij externi, quia illa cõnotatio externi diſtrahit a Deo ſimpliciter, & licèt nõ proprie idola vocentur dij, proprie tñ vocantur dij externi, ſicut oculus pictus nõ propriè vocatur oculus, & tamen proprie vocatur oculus pictus: nam ſicut oculus proprie eſt oculus, ita oculus pictus proprie eſt oculus pictus. Sic etiam homo mortuus non propriè vocatur homo, tamen propriè vocatur homo mortuus. *Non iurabitis.* Non erat iurandum per nomen idolorum, quia qui iurat in nomine alicuius, profitetur ſe dicere veritatem ad reuerentiam illius, & confirmat veritatem per illius ſtabilitatem, tanquam nefas ſit mentiri inuocato tali nomine. Magnus ergo honor iſte eſt, qui ergo iuraret per nomi-

Quid ſit proprie refrigeratio.

Apoc. 7.

Rabbi Salomon.

Quare idola dij externi vocẽtur.

Quare non iurãdum per noĩa idolorum.

A na idolorum, coleret ea, vel attribueret eis aliquid numinis, & infallibilitatis tantam reuerentiam exhibendo. Hoc autem maximè intendebat Deus cauere in Hebræis, ſcilicet vt nullatenus ad idolatriam declinarent. Non ergo erat iurandum per nomina idolorum, ideo licèt peccatum eſſet in vanum aſſumere nomen domini, ſiue iurando, ſiue non, vt patet ſupra 20. capit. magis tamen volebat Deus, quòd in vanum iurarent in nomine eius, quàm vt in nomine Idolorum iurarẽt. Ob hoc dixit Deutero. 6. & 10. capit. ſcilicet dominũ Deum tuum timebis, & illi ſoli ſeruies, ac per nomen eius iurabis, id eſt ſi iurare volueris, melius eſt, vt iures in nomine domini, quam per nomina Idolorum, cùm iuramentum ſit quædam honoratio eius, per quem veritas confirmatur, ſicut patet ad Hebr. 6. capit. Homi-

B nes per maiorem ſuum iurant, & omnis controuerſiæ eorum ad confirmationem finis eſt iuramentum: eſt enim actus latriæ, licèt non ſit ſecundum ſe frequentabilis, vt declarauimus ſupra 20. cap. non ergo debet iurari per Idola, quia ſic eis latria impenditur, quæ ſoli Deo conuenit, & confitetur iurans implicitè illos eſſe Deos. *Nec audiantur ex ore veſtro.* Id eſt non ſolùm eſt malum iurare per idolum, ſed etiam illud quouis modo nominare, quia aliquid deteſtabile eſt valde, & ſic dicebat David Pſal. 15. Nec memor ero nominum eorum per labia mea. Vel aliter, quòd Iudæi non facerent aliquid Gentilibus propter quod cogerent eos nominare Deos ſuos, aut iurare in eis: vt ſi quis Gentilis pactum haberet cum Hebræo, non debebat eum cogere Hebræus, vt iuraret in nomine Dei ſui: & eſt ſen-

C ſus: Non audiatur in ore veſtro, id eſt nunquam dices alicui gentili: iura mihi per Deum tuum Beelzebub, aut Priapum, vel Chamos, aut Aſtharthem. Auguſtinus autem in Epiſtola ad Publicolam ſcribit, quòd licitum eſt homini Chriſtiano habenti pacta cum Gentili recipere ab eo iuramentum in Deo ſuo, ſi Gentilis ſe obtulerit facturum, non tamen licèt, quòd Chriſtianus cogat eum, aut inducat ad iurandum, quia eſſet dare occaſionem peccandi mortaliter, quod facere non debemus: & ſic Iudæi exiſtimantes nos eſſe idolatras, nõ inducerent aliquo modo ad iurandũ in nomine Chriſti, quod abominationem putant, nec in ſacris Euangelijs, quæ dicunt eſſe conficta mendacia, ſi ſint Hebræi habentes firmum animum ad errorem ſuum, quem putant veritatem.

D

Quomodo Iudæus debeat iurare ſi Chriſtianus cogat eum iurare, ſcilicet an per Thora, vel per Euangelia, & an peccet Chriſtianus cogendo infideles iurare per Deos ſuos.

QVÆSTIO XIIII.

SEd circa hoc quæritur, cùm ſit aliquod pactũ Iudæo cum Chriſtiano, ita quòd chriſticola petat negãte Iudæo, & debeat deferri iuramentum ſecundũ legem cõmunẽ, quomodo iurabit Hebræus? nam ſi verus Hebræus eſt, potius eliget mori, quàm iurare in noĩe Chri-

E ſti, & dato quòd iuret aliquis Hebræus, contẽnendum putat: nam potius diceret veritatem inuocato nomine cuiuſdã aſini, quàm nomine Chriſti: dato quòd cogatur iurare in nomine Dei, non exprimẽdo Chriſtum, nec trinitatẽ, nec quicquã aliud, ſed ſimpliciter Deũ dicendo, non putat Hebræus iuramentũ eſſe aliquid validũ ſecundum formam, in qua exigimus nos: ſed ſecũdum, quòd eorũ ſacerdotes, & rabbini accipiunt ab eis iuramẽta, & potiſſimum iuramentũ eſt, quòd iuret Hebræus per Thora, accipiendo eã in manibus, quia lex ſacra eſt. Nunquid ergo iudex debet mandare Iudæo iurare per Thora, vel aliquis alius cauſam habẽs cũ ipſo põt eum inducere ad iurandum. Rñdetur, quòd fortè aliquis diceret, q licèat exigere iuramentum ab Hebræo in ſua Thora, ſecundũ ſuas cæremonias, non eſt hic eadẽ cauſa, q in Idolis, quia Idolum aliqui abominabile eſt, & non licet attribuere honorem aliquem ei. Thora nõ eſt aliquid abominabile, ſed valde ſanctum ſcili-

Deus magis volebat, vt Hebræi iurarent in nomine ſuo in vanum potius, q̃ in nomine Idolorum.

Heb. 6.

Pſal. 15.

Thora in lingua Heb. ſignificans legẽ, id eſt Pẽtateuchum.

Aliquorũ reſp. ad quæſt.

cet lex domini immaculata: nam nihil aliud cõtinetur in Thora Hebræorum, niſi quinque libri Moyſi, quos ipſi humas, ideſt quinarios vocant, nos autẽ Græco nomine Pentateuchum appellamus. Manifeſtum eſt ergo, quòd Thora aliquid ſacrum eſt, & ſicut nominare illam non eſt peccatum, ita nec quòd ipſi Iudæi iurent per illam erit aliquid malum. Sed contra hoc arguetur, quòd nullo modo liceat iurare per Thora: nam iuramentum per creaturas illicitum eſt, vt patet Matth. 5. cap. cùm dicitur. Non iurabitis per cælũ, quia thronus Dei eſt, nec per terram, quia ſcabellum pedum eius eſt, nec per Ieroſolimã, quia ciuitas regi magni eſt, nec per caput tuum, quia non potes facere vnum capillum album, vel nigrum. De hoc extra. De iureiur. in cap. & ſi Chriſtus, & fundamentum huius eſt, quia ſi quis iurat per creaturam, transfert honorem Dei ad honorem creaturæ, vel impendit creaturæ diuinũ honorẽ. Ad hoc autem poterit reſponderi, quòd licitum ſit iurare per Thora: nam & nos per creaturas iuramus, & in forma iuramenti quod à nobis exigitur creatura exprimitur, & patet, quia iuramus ad Sacra Dei Euangelia, quæ corporaliter tãgimus, & in Cruce Chriſti, quã eodem modo tangimus: ſed hoc nullo modo illicitũ eſt: nã qui iurat in Celo, iurat in Throno Dei, & in eo, qui eſt in eo, vt patet Matt. 23. c. & fiunt iuramenta in Euangelijs, quia Euangelia explicant veritatem Chriſti, ideo iurando in Euangelijs iuramus in Chriſto. Etiam Crux ſignat Chriſtum Paſſum, iurando ergo in Cruce iuramus in Chriſto Paſſo. In omnibus alijs rebus exprimitur veritas naturæ Diuinæ, quia veritas rei factæ eſt ſecundum conformitatem exemplati ad exemplar, ſiue Ideali ad Ideam. Nam ſicut à magnitudine creaturæ cognoſcitur magnitudo creatoris, ita à veritate creaturæ cognoſcitur veritas creatoris. In qualiber ergo reſignatur veritas creatoris: quia tamẽ quædam creaturæ ſunt, quæ expreſſius notant aliquas veritates de Deo, vt Euangelium, & Crux Chriſti, in his magis iurare licet, quàm in alijs, nec tamen hæc iuramenta fiunt in Euãgelijs ſolis, vel in ſola Cruce, ſed fiunt iuramenta in Deo per Euangelia, & iuramẽtum in Deo per Crucem. Sic autem videtur eſſe iurandũ in Thora, quia illa lex ſignificat veritatem Dei tribuentis legẽ, & creantis orbem, & non iuratur in Thora, tanquam in Idolo: nam qui iurat in Idolo, peccat, quia erat attribuendo ei deitatem, dicit namque illum eſſe Deum: ſed qui iurat in Euangelijs, vel Hebræus, qui iurat in Thora, non attribuit Thora aliquid numinis putans eſſe Deum, ſed ſolùm dicit eſſe verba Dei Sacra. Sed adhuc argues, quòd non licet iurare in Thora, quia non eſt idem de Euangelijs, & Thora: Euangelia namque ſunt verba Dei, quæ permanent in æternum, & nunquam abolenda ſunt, lex autem vetus abolita eſt, ideo licebit iurare per Euangelia, tanquam per veritatem manifeſtè manentem, & nõ licebit per Thora iurare cùm non maneat. Ad hoc reſpondetur, quòd lex vetus abolita eſt, quæ continetur in libris Moyſi, nec propter hoc intelligendum eſt omnes libros eſſe abolitos: nam quidam libri ſunt, qui puram veritatẽ enarrant nihil præcipientes, ſicut libri Hiſtorici. Alij ſunt, qui de futuro vera vaticinantur; & iſti non ſunt lex; ideo impoſſibile eſt eos aboleri, aut ceſſare, quia nihil mandant, ſed vera enunciant, alij autem ſunt, qui moralibus documẽtis inſtituunt, & quia illa dependent à ratione practica iudicante iſta eſſe bona, vel mala, prout ſurgunt ex principijs ipſius rationis, & non poſſunt hæc aboleri: nã id quod aboletur, per poteſtatem alicuius aboletur, nihil autem per poteſtatem alicuius aboleri poteſt, niſi quod per poteſtatem introductum eſt, vt res per eaſdem cauſas diſſoluantur, per quas naſcuntur, vt patet extra de regulis iuris, in regula, omnis res, nihil autem per poteſtates introducitur, niſi lex condita poteſtate legiſlatoris alicuius. Illa ergo ſola poteſtate ipſius, vel alterius legiſlatoris deſtruetur: quæ autem à ſola ratione dependent, à nullius poteſtate deſtrui poſſunt, aut aboleri, & huiuſmodi ſunt libri ſapientiales veteris teſtamenti; nihil autẽ

Humas eſt Pentateuchum Moyſi.

Argum. contra reſp.

Matt. 5.

Reſp. ad argum.

Mat. 23.

Argu. ad huc contra reſp.

Reſponſ.

Quid de libr. Moyſi abolitum eſt.

F eſt, quod p poteſtatẽ introductũ fuerit, niſi præcepta, quæ poſita ſunt à Deo in his lib. quinq; Moyſi, ſiue cæremonialia, ſiue moralia, aut iudicialia, & de his oĩbus ſola iudicialia, & cæremonialia abolita ſunt. Cùm ergo aliquis iurat ſuper Thora, ideſt ſuper quinq; libros Moyſi, non iurat ſuper aliquid totaliter abolitum: nã nihil eorum, quæ ſunt in primo libro, ſcilicet in Geneſi, abolitũ eſt, cùm totus ſit Hiſtoricus: de libro Exodi modicum abolitum eſt, ſcilicet iſta præcepta horum triũ capitulorum quãtum ad aliquid: nam quædam eorũ, quæ ſunt in principio huius capituli, moralia ſunt, ſcilicet de inſtructione iudicum, & non ſunt abolita: cætera autem huius libri, aut hiſtoriam tangũt manſionis, & exitus de Aegypto, aut factionẽ tabernaculi. Leuiticus autem pro maiori parte abolitus eſt, cùm ſit mul-
G tum cæremonialis: Liber autem Numerorum pro maiori parte hiſtoricus pauca cæremonialia, aut iudicialia continet: Deuteronomium partem hiſtorias recitat, partimque mandata permiſcet. Maior ergo pars librorum Moyſi manet. Qui ergo iurat in ea lege, vel ſuper tales libro, non iurat ſuper abolitum: nam totũ à maiori parte denominatur. Si autẽ aliquis iuraret ſuper Thora aſſerens, vel mente tenens, nihil horum eſſe abolitum, erraret, cùm multa ſint abolita, & iſte peccaret. Reſpondetur ergo, quòd in hoc ſtat eſſe licitum cogere, vel inducere aliquem ad iurandum, vel non, ſcilicet ſi inducimus eum ad peccandum, vel non: ſi autem nos inducendo Gentilem ad iurandum in nomine Dei ſui, inducimus, vel damus ei occaſionem ad peccandũ, non eſt faciendum; ſi autem nõ inducimus eum ad pec-
H candum, non eſt malum facere eum iurare. Sic etiam ſi inducere Hebræum ad iurandum in Thora eſt inducere eum ad peccandum, non licet nobis inducere, & ſi non inducimus ad peccandũ licet nobis inducere ad iurandũ. Videndum ergo eſt vtrum Iudæus iurando in Thora illo Chriſtiano petente, ſicut inter Hebræos ad petitionem alterius Hebræi, ſi peccet mortaliter: ſi autẽ dicamus, quòd ſemper iurando peccat mortaliter, dicetur etiam quod quandocunque Chriſtianus ab eo exigat iuramentum in Thora peccabit, quia inducit aliquem ad iurandum, & peccandum mortaliter: ſi autem ipſe iurando in Thora inter Hebræos non peccat, nec iudex Chriſtianus, vel aliquis alius peccabit compellendo eum ad iurandum. De Gentili autem ſatis pa-
I tet: nam quandocumque ipſe iurat in nomine Dei ſui, peccat mortaliter, quia tunc honorem Diuinum ad Idola transfert. Cum ergo eum Chriſtianus ad iurandum induxerit, peccabit, quia eum ad peccandum inducit. De Hebræo autem iurante in ſua Thora, dicendum quòd ſi Iudæus iuret in Thora, tenendo quòd multa, quæ ſunt ibi abolita ſunt, nihil peccat: & eodem modo poſſumus nos iurare, ſicut iuramus ſuper quandam Bibliã, & tunc Chriſtianus inducens eum ad iurandum illo modo, non peccaret. Si autem Iudæus iuret per illam ſcripturam, & aſſerat eam totam adhuc obligare, non eſt licitũ ſic iurare, & mortaliter peccat ſic iurando, quia eſt actus oppoſitus actui fidei: Iudæus tñ ſemper tenet hoc; Nam ſi ipſi, vel aliqui eorum tenerent præcepta illa cæremonialia, vel iudicialia poſt tempus Chriſti nõ obligare, ſicut nos prædicamus, iam
K Chriſti fidem tenerẽt, quam ipſi toto corde exoſam habent; videtur ergo, quòd quilibet Iudæus in iurando in Biblia peccat mortaliter. Mitius tñ dicendum eſt, quòd licet Iudæi ſecundũ habitum ſemper teneant illam legẽ totaliter obligare, tamen nõ peccant quandocunque iurant ſuper eam: nã tunc eodem modo peccarent mortaliter quãdocũque legerent in ea, cùm idem tenerent, ſed falſum eſt: nam tunc ſequerentur multa abſurda, per habitum namq; neque meremur, nec demeremur, ſed per actus, qui ſunt ab ipſo habitu, vel ante habitum. Et ſi dicas, quòd iurare ſuper Thora actus eſt, & ille, qui iurat habet malum habitum, ſ. quòd habitualiter tenet omnia illa præcepta tradita in lege Moſaica obligare, qui malus habitus eſt, ſcilicet de falſa concluſione. Reſpondetur, quòd non propter hoc peccat: nam iſte actus, qui eſt iurare, non eſt ab illo ha-

Quandocunque Gentilis iurat per Deos ſuos, peccat mortaliter.

Nihil ſ. habitum meremur aut demeremur, ſed per actus.

bitu,

A bitu, qui eſt tenere legem Moſaicam ſecundum ſe to- tam, etiam hodie, ideo non ſequitur, quòd ſit peccatum, etiam ſic fiat exiſtente illo malo habitu: ſed ſi eſſet ab illo, eſſet peccatum iurare ſemper in Thora, & patet: nam ſic diceremus, quòd poſtquàm aliquis habet aliquem habitum malum, omnes actus, quos faceret ille ſic habituatus eſſent mali, quia ſunt illo habitu malo, ergo ſi aliquis haberet habitum intemperantiæ quando loqueretur peccaret mortaliter, quia ille actus, qui eſt loqui eſt cum malo habitu. Sed falſum eſt, nec oportet contra hoc argui: ſicut enim Hebræus, licèt teneat hoc habitualiter non peccat in omnibos, quæ agit, quæ non ſunt ab habitu illo, vt in comedendo, & bibendo, & in cœundo: ita non peccabit in iurando, quia iurare in Thora ſecundum ſe actus indiffe- B rens eſt, & non eſt ab illo habitu, qui eſt credere omnia præcepta poſita in Thora obligare, ſed non ſolùm hoc eſt verum, immò etiam quòd ſi Hebræus iurauerit in Thora, & tunc actualiter cogitet, & aſſentiat, quòd omnia ſcripta in Thora obligant etiam nunc non propter hoc iuramentum eſt cum mortali peccato, ſed ſi actualiter credit, quòd omnia dicta in Thora obligant, & propter hoc ſolùm mouetur ad iurandum, quòd omnia ibi poſita credit tenere vſque in æternum. Et ſi crederet, quòd aliqua tenerent, & aliqua non, nó moueretur ad iurandum peccabit mortaliter quandocunque iurauerit. Patet hoc, nam ſi aliquis habeat habitum intemperantiæ ſecundum actus venereos, licèt enim comedat dum habet illum habitum, & ſit habitus malus, non peccat mortaliter, nec ſaltem venialiter: ſi autem actualiter eligat fornicari, & comedat, C non ſequitur, quòd licèt eligere fornicari quod eſt actus malus ſit in iſto, & comedere ſit cum illo, quòd comedere ſit peccatum mortale, quia ſunt actus diſparati à duobus habitibus, & non ſubordinati: ſic iurare in Thora, & credere, quòd omnia dicta Thora obligét vſque nunc. Si tamen qui habet habitum intemperantiæ ad fornicationem eligit fornicari, & propter magis fornicari eligit comedere, peccat mortaliter. Ratio diuerſitatis eſt, quia licèt iſti duo actus ſint diſparati, tamen vnus ſubordinatur alteri, ſcilicet ille, qui eſt indifferens ad eum, qui eſt malus, & cum actus ſortiatur bonum, aut malum ex fine ſuo, & nunc ſubordinetur actus indifferens actui malo i actus, qui indifferens antea erat, efficietur iam malus. In comparatione autem priori, quando ambo actus erant ſimul, & non ſubordinabatur vnus ad alterum, ille, qui D antea indifferens erat; nunc etiam manebat indifferens: ſic ergo iurare in Thora propter hoc quod eſt credere omnia, quæ in Thora ſunt, obligare ſubordinare actũ, qui de ſe indifferẽs erat illi actui, q ſecũdũ ſe malus eſt: ergo efficitur malus ex fine ſuo, & ſic talis iuratio ſemper erit illicita; & quotiens Iudæus ſic iurauerit, totiens peccabit mortaliter, nullo alio modo iuramentum factum in Thora eſt illicitum Iudæis, quantum eſt ex ſe. Nunc autem quantum ad iudicem dicendum, quòd quia iſte actus, qui eſt iurare in Thora poteſt fieri ſine peccato, & ſi aliquando peccatum cauſatur, ſolùm eſt ex peruerſione motiui, quia vult ipſe iurans habere tale motiuum, quale non oportebat habere, & ſi ad hoc reſpiciatur, nullus actus eſt, qui non E poſſit eſſe malus, cùm omnem actum poſſumus ad prauum, vel ex prauo motiuo agere: iudex autem non conſiderat de his, quæ ſunt in voluntate ipſius agentis, ſed de ipſo actu: ergo iudex poterit ſine aliquo peccato exigere, ſiue deferre iuramentum alicui Hebræo mandando, quòd in ſuo Thora iuret, & ſi iudex poteſt deferre iuramentum Iudæo, à fortiori pars agens contra Iudæum poſſet cogere eum ad iurandum: magis namque agere poteſt ſine peccato, qui agit ſuper re ſua, quàm qui agit ſuper diſtributione iuſtitiæ, qualis eſt iudex.

Iudex licitè pót petere iuramentũ à Iudæo ſuper ſuo Thora.

An Iudæus licitè exigat iuramentum à Chriſtiano in nomine Chriſti.

QVÆSTIO. XV.

SEd adhuc aliquis quæret, vtrum Iudæus peccet in cogendo aliquem Chriſtianũ iurare in nomine Chriſti. Dicet aliquis, quòd non videtur eſſe peccatum, nã Chriſtus verus Deus eſt, & non eſt de dijs exteris: quorum nomina exprimere, aut facere exprimi Iudęis illicitũ erat, vt patet hic: ergo non erit in hoc peccatũ. Reſpondetur, quòd Iudæi faciendo Chriſtianos iurare Chriſtianis in nomine Ieſu, vt cõiter peccant morta- B liter, nam hic erat prohibitum, vt nõ iurarent Hebræi in nomine Idolorum, nec nominarent ea ex ore ſuo: ſed Iudæi omnes credunt Chriſtum eſſe peſſimum virum, & purum hominem, & ſic eſſet de dijs Gentium, imò ſecundum eorum reputationem, quàm omnes dij Gentium, & omnia dæmonia Chriſtus prior erat. Maius malum ergo ipſi iudicant iurare in nomine Chriſti, quã iurare in nomine oĩum Deorum Gentium: qui aũt agit contra conſcientiã ædificat ad Gehennam: cum, n. ipſi ſciant, quòd iurare in Idolo eſt peccatũ mortale, & Chriſtum peſſimum Idolorum putent, neceſſe eſt, vt multum peccent iurando in nomine Chriſti. Si aũt eſſet aliquis Iudæus, qui putaret Chriſtũ fuiſſe Sanctum Prophetam, & nullum malũ egiſſe, (dato quòd naſciret eũ eſſe Deũ,) ita quòd, iuramentum factum in nomine Chriſti referret ad Deum, non peccaret morta- C liter: alij autem peccant. Et ſi dicas, quòd Chriſtus verus Deus eſt, ergo nõ iurant in nomine Idoli. Rñdetur, quòd nihil refert quantũ ad bonum, vel malum faciendum eſſe tale, vel tale in re, dum tamen aliter concipiatur: licèt ergo Chriſtus ſecundum veritatẽ Deus ſit, quia tamen ipſi concipiunt eum, vt peſſimum Idolorum, tantum peccant iurantes in nomine eius, ſicut ſi ſecundum veritatem Chriſtus eſſet Idolum; nam qui agit contra conſcientiam ędificat ad Gehennam, vt patet extra: De præſcript. cap. quoniam omne, & extra de teſtit. ſpol. cap. literas, & hoc quia omne quod non eſt ex fide peccatum eſt, vt patet ad Ro. 14. cap. ſicut ſi Gentiles nominarent multa nomina Idolorum, & intercalla nominarent vnum nomen domini, quod Iudæi putarent eſſe nomẽ Idoli ſicut &c. ſi iuraret per illud, tantum peccaret. ſicut ſi iuraret per quodlibet aliorũ D nominum, ſic ergo concluditur, quòd ſiue Iudæus iuret per nomen Chriſti, ſiue cogat aliquem Chriſtianum hoc facere peccat mortaliter.

Si quis Iudæorũ putaret Chriſtũ fuiſſe virum bonũ & nõ putãs eũ fuiſſe Deũ, non peccaret inducendo Chriſtianũ iurare in nomine eius.

Rom. 14.

Vtrum Chriſtianus iurans ſuper Thora Iudæorum peccet mortaliter.

QVAESTIO XVI.

SEd adhuc quæret aliquis vtrum Chriſtianus iurans in Thora Iudæorũ peccet mortaliter. Et fortè dicet aliquis, quod ſic: nam ſicut Hebræi peccant iurantes in nomine Chriſti; vel iurando ſuper Euãgelia eius, vt determinatũ fuit ſupra, ita peccabit Chriſtianus iuran- E do per Thora. Nã ſicut nos habemus Euãgelia pro firmiſſima veritate, ita ipſi hanc Thora. Itẽ peccatũ mortale eſt in Chriſtianis Iudaizare, vt ſi aliquis ſe circũcidat, vel obſeruet ſabbatum: ſed iurare ſuper Thora Hebręorũ eſt maximè Iudaizare, ergo ẽ peccatũ mortale. Item dare fauorẽ errori Iudæorũ eſt peccatũ mortale, tum quia militat contra ſtatum fidei noſtræ, tũ quia eſt cõtra charitatẽ, vt quis det alteri fauorẽ ad errandũ, vel in errore manendũ, ſed quòd aliquis Chriſtianus iuret ſuper Thora Hebræorum, dat magnum fauorẽ Iudæis ad manendũ in ſuo errore, ergo peccato mortaliter. Reſpondetur, quòd iurare in Thora cõtingit tripliciter, quia aut aliquis Chriſtianus iurat in Thora ad petitionem alicuius Iudæi, aut ad petitionẽ alicuius Chriſtiani, aut ad voluntatem ſuam nullo petente. Pro quo tamen præſumendum, quòd Thora apud Hebræos, vt

communiter videmus, eſt quidam liber de magnis mẽbranis inuolutus pannis ligatuſque in virgis æneis, aut argenteis, vel aliàs, & ſupertectus panno ſerico alterius generis. Iſte tamen liber nihil vltra continet, quam contineat liber, qui apud eos vocatur humas, id eſt quinarius, & vocamus nos Pentateuchum, ſcilicet iſti quinq; libris Geneſis, Exodus, Leuiticus, Numerorum liber, & Deutero. Et hic tenetur apud eos in Synagogis ſuis multum reconditus, & rabbini ipſorum in ipſo legunt cum in Synagogis aſcendunt in cathedram. Si ergo aliquis Chriſtianus faciat differentiam in iurando ſuper Thora, vel ſuper quodlibet humas, id eſt ſuper quẽlibet librum continentem quinque libros Moyſi, quia fortè Thora propter inuolutiones pannorũ, & virgarũ æ nearum videtur ſimulachrum, nullo modo poteſt licitè iurare in Thora, quia ſuperſtitionem ſeruaret: ſ. quia non

Quid ſit Thora, & qualiter facta ſit.

G

iuraret totaliter propter ſcripturã quæ erat in Thora, ſed quia ille liber erat ſic inuolutus, aut tectus; obſeruare autem tales ſuperſtitiones mortale peccatum eſt, quia licet ſecundum rem idem ſit, tamen ille facit differentiam in aliqua ſuperſtitioſa atque inutili obſeruatione. Si autem aliquis ſit, qui non faciat aliquam differẽtiam iurando ſuper librum, qui Thora dicitur, vel ſuper librum, qui communiter habetur, & eſt idem cõtinens, vocaturq; humas, diſtinguendum eſt, quia aut eſt talis, qui non facit differentiam iurando ſuper illũ librum, qui vocatur Thora, aut ſuper noſtrum librum, qui dicitur Geneſis, Exodus, Leuiticus, Numerus, atque Deut. ſcriptus litera, & lingua Latina: nam nobis licet iurare ſuper iſtos libros, quia ſunt libri ſacræ ſcripturæ continentes veritatem ſolidiſſimam manifeſtatã à Spi-

H

ritu S. vt patet 2. Pet. cap. 1. quia non n. aliquando volũtate humana allata eſt Prophetia, ſed Spiritu S. dictante locuti ſunt Sancti Dei homines. Sicut ergo ſuper Euangelia iurare nobis licet, ita ſuper iſtos libros, quia vtrique ſunt à Spiritu S. (licèt magis appropriata ſint Euangelia ad iurandum ſuper ipſa, quàm alij libri Sacri Canonis.) ſi ergo aliquis ſic putet, ſicuti eſt, ſcilicet quòd non ſit differentia iurare ſuper Geneſim, vel Exodum, aut Leuiticum ſcriptos in lingua Latina, & literis Latinis, vel ſuper Geneſim, Exodum, atq; Leuiticũ ſcriptos Hebræo idiomate atque eorum caracteribus, poterit iurare ſuper Thora. Nam ſecundum veritatem idem eſt iurare ſuper aliquem librum ſcriptum lingua Latina, ſicut ſuper eundem ſcriptum lingua Latina, ſicut ſuper

2. Pet. 1. Sicut licitũ eſt iurare ſup Euangelium, ita licitũ eſt iurare ſuper Geneſim.

I

eundem ſcriptum lingua Hebræa, ſiue Chaldaica. Et patet hoc in orationibus: nam ſiue aliquis oret lingua Hebræa, ſiue Latina nihil magis, aut minus Deus exaudit: ſ. as illi, qui de Hebraiſmo ad Chriſtianã religionem conuerſi ſunt, & qui Latinũ neſciunt, recitant Pſalmos in Hebræo, idem dicentes in ſnſa, quod Eccleſia recitat in Latino, non ſolùm non mererentur, ſed etiam peccarẽt mortaliter: quorum vtrumque falſum eſt, ſed æqualiter mereretur recitans in Hebræo, & recitans in Latino, dum tamen æqualia ſint cætera, ſcilicet deuotio, & vita, & continuatio orationis, & ſic de cæteris; nam ſicut Deus non eſt acceptor perſonarum, vt patet Deut. 10. cap. ſed in omni gente, qui facit iuſtitiam acceptus eſt illi, vt patet Act. 10. cap. ita non eſt Deus acceptor linguarum, ita quòd magis placeat ei, vel accepter ſe laudari in vna lingua, quàm in altera, cum oẽs

Differentia nulla eſt q aliquis oret lingua Latina, Chaldaica, vel Hebraa.

Deut. 10. Deus nõ eſt acceptor linguarum.

K

ipſe fecerit. Si autem aliquis ſit, qui exiſtimet multum differe iurare ſuper Geneſim in Biblia noſtra, aut ſuper Geneſim in Thora, dicens non eſſe illud ita licitum, ſicut iſtud, nõ poteſt licitè iurare ſuper Thora: nam licèt quantum ad rem nihil magis differat hoc, quàm illud, quia tamen conſcientia ſua iudicat iſta multo differre, non poterit iuſtè, ſiue licitè iurare. Sic ait Apo. ad Roma. 14. vbi latè declarat de illa controuerſia, quæ erat in Eccleſia in principio ante primum cõcilium factum per Apoſtolos: nam multi de Gentilibus conuerſi fuerunt, & illi manducabant carnes ſuillas: de Iudæis autẽ conuerſi non manducabant carnes putantes illicitas, cùm autem nõdum determinata eſſet iſta quæſtio, quæ poſtea determinata fuit in primo concilio Apoſtolorum, vt patet Act. 15. cap. Paulus dicebat, quòd comede-

Nota declarationẽ cuiuſdã dicti Apoſt. ad Rom. 14.

Act. 15.

F

re carnes ſuillas malum non erat, nihil enim magis referebat comedere eas, quàm non comedere: qui autem iudicabat bonum eſſe comedere de illis, licitè comedebat: ſi autem aliquis iudicabat peccatum eſſe comedere carnem ſuillam, & comedebat eam, peccabat mortaliter, non tamen peccaret ſi aliter iudicaret: ſic enim dicit ibi, quòd illi eſt aliquid commune, & immũdum, qui exiſtimat aliquid eſſe commune, & immundum: ſic eſt de cõſecratis cibis, & immolatis in ſacrificijs dæmonum, vel Idolorum, vt patet 1. ad Corin. 8. c. nã cùm Idolorum nihil ſit, illi cibi conſecrati Idolis, nihil contrahunt ex illa conſecratione, propter quod illiciti ſint: nam antequam immolarentur Idolis, quilibet iudicaret licitum eſſe manducare de eis, ſed in conſecratione nihil magis eis aduenit boni, aut mali, quàm ſi non im-

1. Cor. 8.

G

molarentur: ergo non ſunt poſt immolatione magis illiciti, quã ante. Et ſic dicit Apoſtolus, quòd Idolothytum nihil eſt, ſicut Idolum nihil eſt, & qui iſto modo exiſtimat, nihil magis eſt ei comedere conſecratũ Idolo, quàm nulli Idolo conſecratum, niſi fortè ex tali comeſtione in alijs, qui taliter non exiſtimant cauſetur ſcandalum: nam tunc ſiquis ſciat, quòd cauſat ſcandalum comedendo talia immolata, & publicè comedit, peccat mortaliter, vt patet Rom. 14. c. cùm dicitur: Si enim propter cibum frater tuus contriſtatur, iam non ſecundum charitatem ambulas; qui autem ſine charitate ambulat, peccat mortaliter in eo, in quo ambulat ſine charitate. Idem & clarius patet prima ad Corin. 8. ca. cùm dicitur: Si enim quis viderit eum, qui habet ſcientiam in Idolo recumbentem, nonne conſcientia

Licitè comedi poſſit de immolatis Idolis, ſi tñ ex hoc ſcandalũ oritur nõ debet fieri.

1. Cor. 8.

H

eius, cùm ſit infirma, ædificabitur ad manducandum Idolothyta? Et peribit infirmus in tua conſcientia frater, propter quem Chriſtus mortuus eſt: ſic autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam eorum infirmam, in Chriſtum peccatis. Quapropter ſi eſca ſcãdalizat fratrem meum, non mãducabo carnem in æternum. Idem facit clare. 1. Cor. 10. ca. Si autem aliquis ſit, qui infirmus eſt nõ perfectè cognoſcẽs, & comedit Idolothyta putans aliquam virtutem, aut maliciam cõtrahere in immolatione, peccat propter ſolam conſcientiam, licèt in re nihil horum ſit; ſic ergo, qui putat aliquid differre in iurando ſuper Pẽtateuchum ſcriptum lingua, & literis Latinis, & inter Thora, quæ literis, & idiomate Hebræo conſcripta eſt, propter conſciẽtiam, quam habet peccat mortaliter ſi iurat ſuper Thora. Si

1. Cor. 10.

I

autem non faciat differentiam inter iſta ſecundũ quòd veritas ſe habet, diſtinguendum eſt, vt ſupra dicebamus, ſcilicet, quia aut iurat ſuper Thora petente aliquo Iudæo, aut petente aliquo Chriſtiano, aut quia ſponte offert ſe alteri iuraturum. Dicendum autem quòd ſecundum ſeipſum iurare in Thora, non eſt malum Chriſtianis, quia id eſt quod libri Latini Bibliæ noſtræ, in quibus peccatum non eſt iurare; poteſt tamen eſſe multipliciter malum, vt patet ex his diſtinctionibus, quæ ſubijcientur. Primò ſiquis iuret in Thora petente Hebræo, quia Hebræus aliter nollet ei credere, peccaret mortaliter. Primò, quia neglectis Euangelijs noſtris in quibus maxima veritas eſt, velit iurare per aliquid alterũ, in quo videatur, vel ſaltẽ ex hoc demoſtratur eſſe maior veritas, atque certitudo. Nam tũc peccatur, quia

K

cùm Iudæus nolit concedere in Euangelijs eſſe maximam veritatem, & vult quòd Chriſtianus iuret ei in Thora, tanquàm in ſolidiori veritate, quod eſt deprimere dignitatem fidei Chriſtianæ: abſit ergo, vt tale quid fiat. Potius ergo aliquis Chriſtianus debet ſuſtinere millia genera mortis, quàm ſi non credatur Euangelijs, in Thora iurare. Etiam quia in hoc fauetur errori Hebræorum, cùm ipſe Chriſtianus deſcendens à conteſtatione veritatis per altiſſimam veritatem cõdeſcendit paruæ intentioni alicuius Hebræi, vel Saraceni. Si autem aliquis velit iurare in Thora, petente aliquo homine Chriſtiano, ſciendum eſt propter quid vult iurari ſibi in Thora, nunquid quia non adhibet fidẽ Euangelijs? & ſi hoc ſit, peſſimum eſſet iurare ſuper Thora petente eo: potius namque quam petente Iudæo, cum maius malum ſit Chriſtianum Euangelijs non credere

Potius debet Chriſtianus millia mortis genera ſuſtinere, quã ſi nõ credatur ſuper Euãgelia iuret in Thora: [wording uncertain]

quàm

A quàm Hebræum: ſi autem nõ propter hoc dicatur fieri, ſed ex quacunque alia occaſione, etiam præſtãdum tale iuramentum non eſt, cùm ſemper præſumptio de malo eſt, quòd qui magis ſuper Thora, quã ſuper Euangelia petit iurari, infidelis ſit, & manifeſtè ſuperſtitioſus eſt: ideo nullus Chriſtianus petente alio quouis modo iuramentum ſuper Thora fieri, facere debebit. Si autem à voluntate ſua faciat, nemine cogente, aut poſcente: conſiderandum quòd aut fit ex quadam neceſſitate, ſ. aliquis debet iurare alteri, & non habet librum Euangeliorum, & iurat ſuper Thora, non eſt illicitum, niſi fortè ex hoc ſequeretur ſcandalum, ſcilicet quòd ille, cui ſatisfaciendo fiebat hoc iuramentum, ſcandalizaretur incipiens dubitare de fide huius, vel incipiens dubitare de fide noſtra, cùm neſciat eſſe licitum iurari ſuper Thora, vel ſi aliquis alius Iudæus ſcãdalizatur: nã

Rom. 14. 1. Cor. 8. & 10.

B tunc à licitis abſtinendum eſt, vt patet ad Ro. 14. & 1. Corin. 8. c. & 10. vt ſupra declaratum fuit de manducatione carnis ſuillæ, & Idolothytorum. Si autem aliquis non aliqua neceſſitate inductus, ſed quomodocunque aliàs, vt homines iurare conſueuerunt, promittat ſe ſub iuramento aliquid facturum ponendo manum ſuper Thora, ac ſi poneret ſuper Euangelia, vel aliquem alium librum Sacri Canonis, dicẽs; ego iuro Deo ſuper iſtam Sanctam Legem, & verba eius, quòd nunquàm tale faciam, vel dicam: & non eſt illicitum, niſi fortè (vt in alio caſu dictum eſt) ſequatur ſcandalum, quia ſolùm ſcandalum cùm vitari poteſt, & non vitatur, cauſat peccatum, vt patet Matth. 18. cap. Væ illi per quem ſcandalum venit; qui enim ſcandalizauerit

Si aliquis iramento eus ſuper Thoram vaverit, & ſcandalũ ſequatur, non peccat mortaliter.

C vnum de puſillis iſtis: qui in me credunt, expedit ei, vt ſuſpendatur mola aſinaria ad collum eius, & demergatur in profundum maris. Si tamen aliquis incitatus ira, vel fortè incautus ſic iurando ſcandalum fecerit, non ex hoc ſequitur peccatum mortale: cauendum tamen eſt, nè quis coram Iudæis ſuper Thora iuret, quia ſemper ſcandalum eſt, ſcilicet quia datur eis occaſio in ſuo errore manendi.

An Saraceni peccent iurando in nomine Chriſti, aut ſuper Euangelia.

QVÆSTIO XVII.

Sed adhuc quæres, vtrum Saraceni peccent iurando in nomine Chriſti, aut in Sacris Euangelijs. Reſpondetur, quod non, nam cùm aliquis actus ſecundum ſe

D eſt bonus, non fit alicui malus, niſi quia putat eſſe malum, aut quia propter malum finem agit, vel errat in alijs circunſtantijs, ſicut orare Deum, & laudare eum in publico ſecundum ſe bonum eſt: ſi tamen aliquis putaret ſibi eſſe peccatum orare in publico, & oraret peccaret, vel ſi in publico ideo oraret, vt ab omnibus vir iuſtus prædicaretur, quia deſiderium talis honoris eſt illicitum: ergo actus ſubordinati ad illum finẽ ſunt illiciti. Conformiter hic dicendum eſt: nam iurare in nomine Chriſti, qui verus Deus eſt ſecũdum ſeipſum bonum eſt: nam quidam actus latriæ eſt ſi debitè impendatur. Etiam iurare in Euangelijs licitum, & bonum eſt, quia per Chriſti veritatem, & actus iuratur: hoc ergo cum de ſe bonum ſit, non poteſt malum effici, niſi illi, qui malum illud exiſtimat; ſicut dicit Apo.

Rom. 14.

E ad Ro. 14. cap. Confido in domino, quòd nihil eſt cõe, & immundum, niſi ei, qui exiſtimat eſſe commune, & immundum. Aut ſi fiat propter indebitum finem; nam tunc quilibet actus erit malus à quocunque fiat, ſiue à Iudæo, ſiue à Chriſtiano, aut Agareno. Nunc Saraceni non exiſtimant Chriſtum fuiſſe malum virũ, ſicut Iudæi confingunt, & credunt: ſed dicunt eũ fuiſſe magnum Prophætam, & virum valde iuſtum: ꝙ ergo ipſi iurent in nomine eius ſubordinando ad Deum, nõ eſt eis contra conſcientiam, ideo non peccant. Eodẽ modo circa Euangelia, quia ipſi Euangelijs aſſentiunt dicentes Chriſtum vera dixiſſe, imò ex ipſo Euangelio Io. ca. 14. nituntur ipſi principaliter fundare Mahometum fuiſſe à Deo miſſum, & legem eis datam eſſe certiſſimam, cum dicatur ibid. Paraclitus ſpiritus veritatis, quẽ mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & ſuggeret quæcunque dixero vobis: dicunt enim ꝙ illa, quę dicturus erat Paraclitus ſpiritus, fuerit illa, quæ Mahometus ſcripſit in Alchorano, quia ſunt quædam documenta, imò potius nocumenta addita, vltra veritatem Euangelicam. Si tamen ipſi non aſſentirent Euangelijs, non poſſent aſſumere ex eis argumentum firmum ad concludendum id, quod ipſi habent pro firmiſſimo, ſcilicet Mahometum fuiſſe à Deo miſſum. Nam ſemper in omni ratiocinatione, ſiue practica, ſiue ſpeculatiua, in qua proceditur à principijs ad concluſionem notiora ſunt principia concluſione, & magis credita, vt patet per Ari. in primo Poſte. & in 6. Ethyc. cùm ergo inducant ex Euangelijs noſtris concluſiones fidei ſuæ tanquam ex principijs (licèt malè

Saraceni aſſentiũt Euangelijs dicentes illa eſſe vera.

1. Poſt.

B applicent) neceſſe eſt, vt Euangelia dicant continere veritatem ſolidiſſimam: ſicut ergo ipſi poſſunt iurare in ſuo Alchorano, vt ipſi putant: ita putant ſe rationabiliter iurare poſſe in Euangelijs. Et ſi arguas, quòd nõ poſſent, quia ita Saraceni ſunt extranei à lege noſtra, ſicut Hebræi, imò magis, quia cum Hebræis concordamus in veritate totius veteris teſtamenti, cũ Saracenis autem in valde paucis: ſed vt concluſimus ſupra, Iudæi iurando in nomine Chriſti, vel in Euangelijs peccabãt mortaliter, ergo Saraceni potius peccabũt mortaliter. Reſpondetur quòd, vt ſupra dicebatur, iurare in nomine Chriſti, vel in Euangelijs ſecundum ſe bonũ eſt: nulli ergo malum eſt, niſi ei, qui illud malũ exiſtimat: Hebræi autem reputant hoc eſſe peſſimum, cùm nihil dicant magis contrarium Deo, quã Chriſtus noſter, quia

C per eum fuit abolitus ſtatus ille vmbratilis populi Hebræorum, & Euangelia reputant magna mendacia. Cũ ergo iurauerint in Chriſto, vel in Euãgelijs (licèt actus de ſe bonus eſt) quia tñ ipſi malum eſſe putant, ad Gehennam ædificant, cùm omne qđ non eſt ex fide, peccatum ſit, vt patet ad Ro. 14. c. Saraceni autem non habent huiuſmodi conſciẽtiam: nam Chriſtũ bonum virum, & à Deo miſſum credunt, & Euangelijs pro maiori parte aſſentiunt: non ergo peccabunt, quia agũt id quod bonum eſt, & arbitrantur ſe bene agere. Et quando dicis, ꝙ tantum diſcordant à nobis Saraceni, & magis quam Hebræi; ſi ergo peccant Hebræi peccabunt Saraceni. Reſpondetur, quòd licèt in pluribus conueniamus cum Hebræis; quia in toto Canone vet. teſta. tamen quantum ad Chriſtum fuiſſe bonum, & vera

Rom. 14.

D fuiſſe locutum, concordant nobis aliqualiter Saraceni; Hebræi autem totaliter diſſonant: ideo Saraceni agunt hoc ſine crimine, quia non agunt contra conſcientiam, & Iudæi non agunt ſine crimine. Ad argu. aut ſupra facta reſpondetur ad primum, cùm dicis ſicut peccant Iudæi iurantes ſuper Euangelia noſtra, vel in nomine Chriſti, ita peccabunt Chriſtiani ſuper Thora, quia ita ſe habent Chriſtiani ad veritatem Euangelicam, ſicut Hebræi ad Thora: ſed peccant Hebræi iurando ſuper Euangelia, vt ſupra declaratum fuit, ergo etiam Chriſtiani in Thora iurando. Reſpondetur, quòd non eſt ſimile, quia Iudæi ita ſe habent ad Thora, quòd putant eſſe veritatem certiſſimam, & ita ſe habent ad Euangelia, quòd putant ea continere magna mendacia, & eſſe aliquid execrabile, vtpotè condita, vel continentia

Reſpõ ad arg. ſpra. q. 16. facta.

Ad primũ

E geſta illius viri, quem ipſi neſandiſſimum arbitrantur non poſſunt ergo per ea iurare licitè, quia infirma, & iam proterua mens eorum in eis offenditur, atque polluitur: non ſe habent ſic Chriſtiani: nã Euangelia ſuã veritatem altiſſimam dicunt continere, quippe quæ à Spirituſancto condente inſpirata ſunt, & eo regente ſic vt ſunt ſcripta: licitè ergo per ea iurant, credunt etiã Chriſtiani Thora veritates ſolidiſſimas continere, vtpotè eodem Spirituſancto per os Moyſi prodente, atq; dictante, & nihil omnino in tota illa lege, ſiue Thora, vt ipſi dicunt falſitatis continere. Sine conſcientia ergo in vtroque iuramus, cum vtrumque tanquam veriſſimum indicamus, nec in aliquo eorum aliquatenus offendimus. Ad ſecundum argumentum, quando dicis peccatum mortale eſt in Chriſtianis Iudaizare, vt ſiquis ſe circuncidat, aut obſeruet ſabbatum, ſed iurare

Ad 2. arg.

ſuper

ſuper Thora Iudæorum eſt maximè Iudaizare, ergo peccatum mortale erit in Chriſtianis. Ad hoc conceditur maior, ſed negatur minor.

An iurare in Thora ſit Iudaizare, & quid propriè eſt Iudaizare.

QVAESTIO XVIII.

Iudaizare quid. PRo hoc conſiderandum eſt quid vocatur Iudaizare, & ſic videbitur vtrum iurare in Thora ſit Iudaizare. Et dicendum quòd non vocatur Iudaizare facere omnia, quæ faciunt Hebræi, aut credere omnia, quæ credunt Hebræi: ſed vocatur Iudaizare facere omnia, quę faciunt ſoli Hebręi, aut quę conueniunt ſolis Hebręis, & credere ea, quæ credũt Hebræi ſoli, patet hoc, quòd credere omnia, quæ credunt Hebræi non ſit Iudaizare: nam Hebræi credunt creationem, quia habetur Ge. *Gen. 1.* 1. capitu. & nos credimus eam: nam habetur Actu. 17. *Act. 17.* cap. & in pleriſque locis noui teſtamenti, & ipſi credũt exitum de Aegypto, & tribulationes magnas Aegypti, vt patet in iſto libro Exodi, & nos credimus, quia etiã nouum teſtamentum credi ſuadet, vt patet Actu. 7. cap. *Act. 7.* credunt etiam Iudæi Prophætis, & nobis credere Pro- *2. Pet. 1.* phætis Beatus Petrus Canonica ſecunda capit. 1. ſuadet dicens: Et habemus firmiorem Propheticum ſermonẽ: cui benefacitis credentes tanquam lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec dies illuceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris. Quia autem facere omnia, quæ faciunt Iudæi non ſit peccatum, patet, quia ipſi ſtudent aliquando operibus pietatis, abſtinent vt ſibi videtur à vitijs, & cætera iuſtitiæ opera, licèt informia faciunt, quæ etiam nos facere oportet. Vocatur ergo Iudaizare credere quod ſoli Iudæi credunt, vel facere quod ſoli faciunt. De credulitate patet, vt ſiquis credat præcepta cæremonialia tenere vſque nunc. Nam determinatum fuit in primo Concilio Apoſtolorum, quod habetur *Act. 15.* Actu. 15. cap. quòd non obligaremur ad aliquas cæremonias legis Moſaicæ, quia hoc fuit onus, quod ipſi Iudæi, nec patres eorum portare potuerant: hoc tamen obſeruarent, vt cauerent ab immolatis cibis dæmonibus, & à fornicatione, & ſuffocato, atque ſanguine. Sed hæc non ſunt determinata ſimpliciter, ſed pro tempore, donec ſcandalum tolleretur; cùm autem per aliqua tempora Eccleſia magis inualuit, & iſtud ſcandalum ablatum eſt, nulla de cæremonijs obſeruata eſt, quia nec abſtinebatur à ſanguine, nec à ſuffocato: credere ergo, quòd vſque hodie cæremoniales illæ obſeruantiæ durent Iudaizare eſt. Facere etiam quæ ſoli Hebræi faciunt, Iudaizare eſt, vt ſi aliquis ſe circumcidat, vt patet *Gal. 2.* ad Gala. 2. cap. vbi Paulus arguit Petrum, dicens: Sed cùm vidiſſem, quòd non rectè ambularent ad veritatẽ Euangelij, dixi Cęphæ coram omnibus: ſi tu cùm Iudæus ſis gentiliter viuis, & non Iudaicè, quomodo cogis Gentes Iudaizare; hoc autem dicebat propter cibos quia Petrus comedebat cum Gentilibus, dum ſtaret in Antiochia, de cibis eorum, cùm autem venerunt aliqui Iudæi a Ieroſolymis conuerſi ad Chriſtum ſubtraxit ſe à Gentilibus non comedens de cibis eorum, & inducebat in hanc ſimulationem alios, & hanc obſeruationẽ, ſcilicet circa cibos in lege vetitos vocat Apoſtolus Iudaizare. Quia autem circuncidere carnem præputij ſit Iudaizare, & à Chriſto totaliter recedere declarat A- *Gal. 5.* poſtolus ad Gala. 5. cap. dicens: Ego Paulus dico vobis, quòd ſi circuncidimini Chriſtus vobis nihil proderit. Et ſubiungit: Teſtificor autem omni homini circũcidenti ſe, quòd vniuerſæ legis faciendæ debitor ſit, euacuati eſtis à Chriſto, qui in lege iuſtificamini à gra- *Iurare ſuper Thora non eſt Iudaizare.* tia excidiſtis. Ex ſupradictis autem patet, quòd iurare ſuper Thora non ſit Iudaizare: nam Thora Pentateuchus noſter eſt: non ſolùm ergo Iudæi Pentateuchum tenent, ſed & nos tenemus, non ſoli ipſi aſſentiunt veritati illius legis, ſed & nos aſſentimus. Nihil ergo eſt in quo Iudaizemus, ſi ſuper Sacram Legem veterem iuremus. Nunquid Euangelia noſtra ſi in Hebræo ſcribantur minoris auctoritatis ſunt, aut non licet ſuper ea iurare? hoc quidem abſurdiſſimum eſſet: nam tunc Euangelium quod ſcripſit Beatus Matthæus cùm in Hebræo ſcripſerit, vt patet per Ieronymum in prologo ſuper Matthæum, minoris auctoritatis eſſet: ſed nihil abſurdius: nam cæteri Euangeliorum libri ex illo Hebræo auctoritatem fidemque ſumpſerunt: ſicut ergo non eſt Iudaizare iurare ſuper Euangelia ſcripta in Hebræo magis quàm ſuper Euangelia ſcripta in Latino: ita non eſt magis Iudaizare iurare ſuper Geneſim, & Exodum, Leuiticum, Numerum, Deuteronomium ſcriptos in Hebræo, quàm ſuper eoſdẽ ſcriptos in Latino. Sed ſiquis iuret ſuper iſtos quinque libros ſcriptos in Latino, nõ Iudaizat vllatenus, ergo nec Iudaizabit iurando ſuper eoſdem quinq; in Hebræo ſcriptos, ſed Thora Hebręorum, nihil præter illos quinque libros continet, ergo iurare ſuper Thora non eſt Iudaizare. Ad aliud argu- *Ad 3 argum.* mentum, dare fauorem errori Iudæorum eſt peccatum mortale, quia militat contra ſtatum fidei Catholicæ, & contra charitatem proximi: ſed iurare ſuper Thora eſt dare fauorem Iudæis, vt maneant in ſuo errore, ergo malũ eſt. Reſpondetur ſecundum diſtinctionem ſupra datam, ſi iurare ſuper Thora ſit ſine ſcandalo aliorum, vel occaſione ad errandum, licitum eſt, & ſic multotiẽs accidere poteſt, vt ſiquis ſic iurans neminem ſcandalizet. Cauendum tamen ne fiat coram Hebręis, quia tũc ipſi fortificarentur ad manendum in errore ſuo, quia tamen non quandocunque iuratur in Thora, fouetur error Hebræorum, & conſequenter nec militatur in hoc contra ſtatum fidei Catholicæ, nec contra charitatem proximi ergo non erit illicitum.

Vtrum Chriſtiani poſſint iurare licitè ſuper Crus Mahometi, & ſuper Alchoranum.

QVÆSTIO XIX.

SEd adhuc quæres, vtrum Chriſtiani poſſint licitè iurare ſuper Crus Mahometi, & patet ea hac litera, ſcilicet; per nomen extraneorum Deorum non iurabitis, nec audietur ex ore veſtro. Iſtud præceptum nõ eſt cęremoniale, ſed morale; nam credere vnum verum Deum & non habere alienos, & colere illum ſolum, ad præcepta primæ tabulæ pertinet, quæ ſunt naturalia, ſiue moralia, & hæc manent, & omnes obligant: ſed iurare p nomen alicuius dij externi eſt eum profiteri Deum inquantum veritatem confirmamus in nomine eius, & dare ei cultum latrię in hac reuerentia ſoli Deo debita: ergo iſtud præceptum de non iurando per nomina externorum Deorum eſt morale, & neceſſariò tenebũtur Chriſtiani ad iſtud præceptum, ſicut tenentur ad omnia alia moralia, ſed iurare per Crus Mahometi, quod Saraceni cuſtodiunt, eſt iurare per Deum extraneum, & per aliquid abominabile, ergo non licet iurare per illud: Et ſicut Chriſtianus non debet iurare per illud, nec Iudæus, quia iſtud mandatum eis primò datum, & magis eos obligauit, quia ipſi obligantur dupliciter ad hoc: primò, quia eſt præceptum morale, & inſitum principijs rationis practicæ: ſecundò, quia eis à Deo inter cætera præcepta datum eſt: ideo magis cæteris paribus ipſi peccant, quam alij, quibus ſimplex eſt obligatio, ſcilicet quia eſt inſitum principijs rationis practicę, non licet ergo Chriſtiano, aut Iudæo iurare per Crus Mahometicum.

Vtrum liceat Chriſtiano iurare ſuper Alchoranum Mahometi.

QVÆSTIO XX.

SEd adhuc quęres, vtrum liceat Chriſtiano iurare ſuper Alchoranum. Eſt autem Alchoranus liber continens ritus Saracenicos quẽ Mahometus eis pro lege tradidit, & iſte liber apud Saracenos Sacer eſt, quẽadmodũ apud nos Euangelia. Dices aũt forte, quòd non licet iurare ſuper Alchoranum alicui Chriſtiano, quia

Alcho-

Alchoranus mendacia multa, & fœditates, & infanda dicta continet. Non licebit ergo nobis veritatem noſtram iurando per illa mendacia confirmare, cùm ſemper id, per quod alterum confirmatur, eſt dignius verius atque firmius his, quæ confirmatur per illud: quia propter vnumquodque tale, & illud magis: ſi ergo aliquid confirmetur per mendacia, maius mendacium erit: ſicut in illationibus nunquàm cauſatur certitudo concluſionis, niſi ex principijs certioribus, niſi ſecundum accidens, quod eſt Sophyſtico modo, & non eſt ſcientia, vt ait Ariſt. in primo Poſteriorum. Sed adhuc reſpondebis, quòd liceat. Nam cùm iuratur in Alchorano non confirmatur veritas per ipſum Alchoranum, ſed per Deum, cui iuratur ſuper Alchoranum: ſic namque fit cùm iuratur ſuper Euangelia: nam non confirmatur per ipſa Euangelia, ita quòd per ea præcisè iuretur, nam tunc eſſet iuramentum factum ſuper creaturam, & per ſolam creaturam; iuramenta autem per ſolam creaturam facta illicita ſunt, quia transfertur honorificentia creatoris ad creaturam, vt patet extra de iureiurando. capitulo, & ſi Chriſtus, Sic ergo cùm iuretur ſuper Alchoranum referendo ad Deum, ſcilicet quòd iuratur Deo ſuper Alchoranum, non videbitur illicitum. Reſpondetur, quòd iurare aliquem Chriſtianum, aut Iudæum ſuper Alchoranum, maximè, ſi cum ſolennitate iuret, vt potè, quia exigitur ab eis iuramentum ſuper illud, & iurent valde, magnum peccatum mortale eſt. Primò, quia iſte actus de ſe malus eſt: nam quandocunque iuratur, confirmatur veritas per eum, per quē iuratur, & quia Deus eſt veritas immobilis, per eum debet iurari. Et poteſt triplicitor iurari, quia aut per ſolum Deum, aut per ſolam creaturam non referendo ad creatorem, & illicitum eſt, quia transfertur honorificentia Dei ad res creatas, etiam quia quælibet creatura ſecundum ſe deficere poteſt, ſolus autem creator ex ſe eſt indefectibilis: cùm ergo aliqua veritas cõfirmari debet, vt de ea non dubitetur debet confirmari per veritatem immutabilem, ſi tamen aliquis iuret per creaturam, ſi id quod iuramentum eſt, licitum eſt dari; aut obſeruari, debet illud agere, vt patet extra de iureiurando, in capitulo, & ſi Chriſtus: iuramentum autem factum per creatorem per ſe ſufficiens eſt, & licitum quantum eſt de ſe, niſi per accidens fiat illicitum. Et non eſt putandum, quòd maior firmitudo veritatis ſit, cùm iuratur per Deum, & creaturam, quàm quando iuratur per ſolum Deum: nam non dicit maiorem perfectionem, vel veritatem Deus cum toto mundo, quàm Deus ſolus: aliàs ſequeretur inconueniens, ſcilicet quòd Deus poſſet eſſe perfectior habendo inſuper totam perfectionem vniuerſi. Etiam licèt quælibet diuinarum perſonarum ſit infinita in bonitate, tamē duæ perſonæ non ſunt perfectiores in bonitate, quàm vna perſona, nec omnes tres perſonæ ſimul ſunt perfectiores, quàm vna earum: non eſt ergo neceſſe iurare per creaturam cum Deo quando per ipſum Deum iuratur, ſatis enim eſt, quòd iuretur per Deum. Tertiò modo iuratur per Deum & creaturam ſimul, & hoc referendo creaturam ad Deum, & quando ſic iuratur expreſſa creatura, quia veritas principaliter confirmatur per Deum, debet talis creatura exprimi, in qua multum veritas diuina declaretur, & quia in Deo nihil falſitatis eſt, debet exprimi creatura talis, in qua nihil mendacij lateat, vt conformiter intelligamus Deum per talem creaturam. Et non ſolùm hoc, ſed etiam quòd illa creatura talis ſit, quæ de ſe immediatè ducat in cognitionem Dei: nam licèt in lapide nihil mendacij ſit, & ſit creatura, non conſueuimus iurare per lapidem, nec eſt licitum iurare per talia: nam non ducunt immediatè in cognitionem Dei, ſed valde remotè. Euangelium autem continet vtrumque: nam veritatem continet, & nullum mendacium. Secundò quia immediatè reducit nos in cognitionem Dei, quia nihil aliud in Euangelio continetur, quàm actus, & paſſiones, cunctique labores Chriſti, qui Deus, & homo eſt: ſic etiam licet iurare per legem Moyſi, ſcilicet ſuper Pentateuchū, quia ibi continentur verba Dei dantis legem, & loquentis

1. Poſt.
Arg contra.

Chriſtianus & Iudæus iurans ſuper Alchoranū, ſi ſolenne iurat, peccat mortaliter.

Nō ſunt pfectiores oēs tres pſonæ diuinæ ſimul quā vna illarum.

Quare licitè poſſumus ſup Euāgelia iurare.

A ad Moyſen, & recitantur miracula, & promiſſiones eius, quę immediatè in cognitionem eius deducunt. Alchoranus autem Mahometicus in vtroque deficit. Primò deficit, quia falſitates continet; nam in eo multa turpiſſima, mendaciaque continentur, quæ aures piæ audire abhorrent, & rationi totaliter diſſonant, vnde cõmuniter dictum eſt, quòd Phyloſophi inter Saracenos non recipiunt Alchoranum. Deficit etiam ſecūdò, quia non inducit in cognitionem Dei immediatè: nam licèt in eo contineatur, quòd aliqua dixerit Deus Mahometo, quia tamen falſa ſunt ea, quæ dicuntur, neceſſe eſt falſum eſſe Deum ſibi talia dixiſſe, quia Deus mentiri non poteſt. Cùm ergo primum deficiat, neceſſe erit deficere ſecundum. Non ergo congruit, quòd in tali falſitate qualis eſt contextio Alchorani exprimatur illa ſū-
B ma veritas Dei, & in Alchorano iuretur conteſtando veritatem rei, quæ iuratur per veritatem illius creaturæ exprimentis immediatè diuinam veritatem, cùm nihil tale exprimat ſecundum ſe: ergo malum eſt iurare in Alchorano. Quicunque ergo illud egerit, malum aget. Secundò eſt malum iurare in Alchorano, quia quando aliquis Chriſtianus iurat per veritatem Alchorani, & ſanctitatem, conteſtatur Alchoranum verum, & ſacrum eſſe, & per hoc repugnat fidei Catholicæ: nam oppoſita multa fidei noſtræ ſunt in Alchorano, qui autem veritati fidei cognitæ repugnat, Hæreticus eſt. Confitetur etiam Alchoranum eſſe ſacrum, cùm nefandus ſit, quia continet talia, quæ nullo modo in locutionem noſtram venire deberent: malū ergo agit, qui per talia iurat. Tertiò quia cùm aliquis iurat ſu-
C per Alchoranum, facit ſcādalum alijs Chriſtianis, quia laxat eorum animos à Dei amore, & robore fidei: præcipuè cùm ille, qui ſic iurat, aliquis vir ſapiens eſt, aut potens, cuius actus trahantur in exemplum: qui autem ſcandalizat proximū ſuum maximè tali ſcandalo, quod tangit fidem, maximè peccat, vt patet Matth. 22. & 1. ad Corin. 8. cap. & peccat Chriſtianus ſic iurans, quia Saracenis magnum præſtat robur in faciendo tale iuramentum, ne à Mahometica ſecta ſe retrahant, quod valde malum eſt, cùm intentio Eccleſię ſit illos inquantum potuerit, aut exemplo, aut prædicatione ad viam conuertere veritatis. Licèt ergo aliquis princeps, vel quicunque alius Saracenus cogeret aliquem Chriſtianum iurare per Alchoranum, vel ſuper Alchoranum, non debet conſentire: potius enim debet omnia mala
D pati, & mortem ſubire duriſſimam, quàm ad talia cogi: nam vt ait Phyloſ. in 3. Ethic. Ad quædam autem fortaſſis non eſt cogi, ſed magis mori patientē duriſſima.

In Alchorano mēdacia ſūt turpiſſima.

Mat. 22.
1. Cor. 8.

3. Ethic.

An liceat Saraceno iurare per crus Mahometi.

QVAESTIO. XXI.

SEd adhuc quæres, vtrum liceat Saraceno iurare per crus Mahometi. Et dices fortè, quòd non: arguetur tamen in contrarium ſic, quia ſicut ſe habent Chriſtiani ad Chriſtum, ita ſe habent Saraceni ad Mahometum, id eſt quòd tantam mentionem faciunt Saraceni de Mahometo, ſicut nos facimus de Chriſto, ſed licet nobis iurare per Chriſtum, ergo licebit iurare per Ma-
E hometum Saracenis. Contra hoc arguetur, quia dicitur hic in litera: Per nomen externorum Deorum non iurabitis: ſed crus Mahometi eſt aliquid à Deo alienū valde, ergo non licebit iurare per illud. Reſpondebitur, quòd iuratio prohibetur hic ſolùm, quæ fit in nomine Deorum externorum, id eſt quandocunque aliquis iurat in nomine alicuius, ſiue qui ſit, vel exiſtimetur eſſe, & ille, qui iurat putat eſſe Deum, & ſic iurat, quia opinatur eſſe Deum, & tribuat reuerentiam tanquam Deo vero: Saraceni autem qui iurant in nomine cruris Mahometici, non iurant tanquàm in nomine Dei, quia non arbitrantur eſſe Deum, cùm & ipſum Mahometum non dicant eſſe Deum, ſed Prophætam domini, ergo licitè iurabunt in crure Mahometico. Sed dicendum eſt, quòd quandocunque aliquis de Saracenis iurat per crus Mahometicum, peccat mortaliter

Arguitur quòd nō

nã iſtud præceptum de non iurando per Deos externos eſt morale: moralia autem non ſolùm obligant Iudæos, quibus data ſunt, ſed etiam omnes alias gentes, quia inſunt ex principijs rationis practicæ, cùm ergo ipſi iurando per crus Mahometi iurent per Deum externum, ergo peccant mortaliter. Et ſi dicas, quòd crus Mahometi, non eſt Deus, nec iuratur per illud tanquã per Deum: ergo non prohibetur hac lege. Reſpondetur, quòd oportebat, quòd iuraretur per aliquid quod bonum eſſet; nam cùm hic prohibeatur iuratio per nomen externorum Deorum, quod eſt negare aliquid, & vetare, non ſolùm negatur & vetatur, ſed etiam aliquid præcipitur affirmatiuè, ſicut in illo præcepto negatiuo: Non habebis Deos alienos coram me, quod ponitur ſupra vigeſimo capitulo, non ſolùm intelligitur iſta negatio, ſed etiam ſubintelligitur quædam affirmatio, ſcilicet quòd me ſolùm Deum habebis, ita hic prohibendo iurationem fieri per idolorum nomina mandat, quòd ſi iurare voluerimus, iuremus per nomen ſuum: ſic dicitur Deuter. 6. cap. Dominum Deum tuũ adorabis, & illi ſoli ſeruies, atque in nomine eius iurabis. Idem patet per eadem verba Deut. 10. cap. & quia non ſemper per ſolùm nomen Dei iuramus, oportet, vt cùm per nomen alicuius alterius rei iuremus, quòd iſta res ſit talis, vt poſſit exprimere propriè diuinam veritatem, quia ergo res nefandæ atque profanæ non ſunt aptæ ad exprimendum Dei veritatem, atque ſanctitatem, non debet iurari per res profanas, & nefandas, quia tales ſunt, quod ad Deum referri non poſſunt, ſicut aliqui actus ſunt, qui ad quoſdam fines referri non poſſunt: ſicut nullus poteſt propter Deum inuidere alteri, aut propter Deum ebrium fieri, aut ſuperbire, quia malicia iſtorum actuum repugnat dignitati illius finis, ita quòd ad eum referibiles non ſunt: ita hic iſtæ res profanæ, & nefandæ tales de ſe ſunt, quòd ad exprimendum veritatem diuinam (quod requiritur in creatura, per quam iuratur) ineptæ ſunt. Inter res nefarias corporeas, nihil nefarium magis eſſe poteſt, quàm quæcunque pars illius indigniſſimi atque turpiſſimi Mahometi, vel aliqua pars corporis illius filij perditionis, qui reuelabitur in futuris generationibus, & dicitur Antichriſtus. Nullo modo ergo licet cuiquam hominum per crus Mahometicum aliquam veritatem conteſtari, quod ſi fecerit, peccat mortaliter, niſi quiſpiam ludendo, aut irridendo potius Mahometum talia dixerit: ſed nec hoc quidem bonum eſt, quia talia nomina infanda ſunt, & eorum contactu humana labia maculantur. Ad argumenta reſpondetur: ad primum quando dicis, quòd iſta litera ſolùm vetat iurare per nomen externorum Deorum, crus autem Mahometi non eſt Deus externus, dicendum quòd non ſolùm vetatur iuratio facta per nomen alicuius Dei externi, ſed etiam per nomen cuiuſlibet rei, cui honor ille iurandi bene impendi non poteſt: nam radix huius mandati eſt, quòd honor debitus Deo non tollatur, & ne honor ſibi debitus alteri impendatur. Cùm ergo taliter iuretur, quòd honor Deo aufertur, vel alteri tribuitur, iuratio illa illicita eſt, & prohibetur hac lege; quia tamen potiſſimum tollitur honor diuinus, quando alius Deus efficitur, quod eſt eſſe excellentiſſimum, ſcilicet eſſe Deum, & aliquis ſtatuitur eſſe Deus apud aliquos ſaltem implicitè per iurationem, ideo potiſſimè vetuit, nè quis iuraret per nomen alicuius Dei externi, quia in hoc, quod iurabat per eum teſtabatur eſſe Deum, non ſolùm tamen iſto modo tollitur honor Deo, vel impenditur alteri rei: ſed etiam cùm quis iurat per aliquam creaturam non referendo eam actualiter, vel habitualiter ad creatorem, ſed totaliter ibi ſiſtendo, ita quòd aliquis confirmet veritatem rei, quàm iurat per auctoritatem, & certam veritatem alterius rei ſolùm, & tales iurationes illicitæ ſunt, & Deus in eis offenditur: nam qui aliquod dictum iurat, vult innuere illud omne valde certum, ita quòd nullo modo ſit oppoſitum: in quo dicit quandam immobilitatem pro tunc in eo, quod iuratur, ſcilicet quòd ſic, & nullo modo aliter ſe habet. Id

Deut. 10.

Cõſidera an Mahometũ vocet Antichriſtũ.

Radix præcepti de nõ iurando per Deos alienos eſt; vt Deus debito honore nõ priuetur.

F ergo per quod talem veritatem conteſtamur, debet eſſe aliquid tale, cuius certitudo ſit immutabilis, ita vt innuamus, quòd ſicut illud ſimpliciter immobile eſt nullo modo potẽs aliter ſe habere, quòd ita hoc quod nunc iuratur ſic ſe habet, & nullo modo aliter: talis autem immutabilitas ſimpliciter in Deo eſt, ideo per eũ talia iuranda ſunt. Vel illa res per quam iuramus debet eſſe talis, quæ tantum in reuerentia teneatur, quòd illa nominata, ante moreremur, quàm mentiri, & iſte valde magnus honor eſt, qui ſoli Deo dari debeat; qui autem alijs rebus abſolutè, ſcilicet, non referendo eas in Deum tribuit, valde peccat. Et adhuc iſta eſt potiſſima ratio, quare magis iuramus per Deum, quàm per alia, quia tale eius eſt: quo nominato nullus (niſi miſerabilis valde) mentiretur. Et ſignum huius eſt, quia homines iurant interdum per ea, quæ maioris reuerentiæ inter eos ſunt, vt per ſalutem regis, quæ honorabilior atque deſiderabilior eſt inter res cũctas mortalium, & per hanc iurauit Ioſeph, vt patet Gen. quadrageſimoſecundo capitulo, dicens: Alioquin per ſalutem Pharaonis exploratores eſtis. Iurant etiam homines per ea, quæ ſunt chariſſima ſibi, vt per vitam ſuam, quæ eſt charior, ſic patet ſæpe in libris Regum, & fuit modus iurandi antiquus, ſcilicet viuit dominus, & viuit anima mea. Alij autem per filiorum ſalutem iurant, qui ſibi chariſſimi ſunt. Hæc autem omnia illicita ſunt, ſi ad Deum non referantur; nam tãta reuerẽtia, & amor ſoli rei conuenit, qua fruendum eſt, quia maior reuerentia dari non poteſt: qui autem talem reuerentiã alijs rebus tribuit ipſis fruitur, quod illicitum eſt, cùm ſola deitas, ſiue tres res, ſcilicet tres perſonæ, vt ait Auguſtinus, & habetur in prima ſentẽtia diſtinctione prima, fruibiles ſunt, Iſte eſt ſecundus modus, quo tollitur honor Deo debitus, vt cùm quis iurat per ſalutem ſuã, aut filij ſui, ſiſtendo ibi, etiam ſi vitam ſuam, aut filij ſui Deum non dicat eſſe. Et iſte modus iurandi per aliquam rem, quàm per Deum non eſt ita malus, ſicut primus, quia in illo tollitur, & honor, & amor debitus Deo, & ponitur aliud eſſe Deus, in quo, vel Deus verus, nihil eſſe dicitur, ita vt alius, qui non eſt Deus fiat, aut quiſpiam alter Deo vero æqualis conſtituitur. In iſto ſecundo caſu amor, & reuerentia debita Deo impenditur creaturæ, non tamen ponitur eſſe creatura Deus, vel aliquis alius Deus præter eum, qui dicitur, & tenetur. Eſt autem gradus peccati inter iſta, ſicut eſt gradus iniuriæ inter hæc, ſcilicet ſiquis dicat regi: domine ego diligo filium meum magis quàm vos, & tamen vos eſtis rex huius regni, & non ipſe, nec aliquis alius. Vel ſi diceret: domine rex ego diligo magis filium meum quàm vos, & tamen ipſe eſt rex huius regni æqualiter ſicut vos, aut ipſe eſt rex, & non vos. Manifeſta eſt inter iſta duo dicta excellentia iniuriæ. Poterit ergo aliquis iurare per crus Mahometi in iſto ſecundo modo, ſcilicet dicendo veritatem ſolùm ad reuerentiam illius, non referendo in Deum, etiam ſi credat eſſe creaturam. Nam tunc ſi iurans peccat mortaliter, reuerentiam, quæ ſoli enti infinito debetur, tribuendo cuidam mortuo cruri, & iſte modus etiam prohibitus eſt per hanc legem, licèt non primariè, cum tangat radicem prohibitionis, ſcilicet quòd tollitur honor Deo. Si autem dicas, quòd iuretur in crure Mahometico referendo reuerentiam illam ad Deum, ſicut quando iuramus ſuper Euangelia referimus ad Deum, & ſic quãdo ſuper crucem. Tunc reſpõdetur, quòd oportet conſiderare, quòd ille honor, qui datur quando iuratur per Deum, & creaturam, datur Deo per ſe, & datur aliquid creaturæ referendo in Deum, vt cùm iuramus Deo ſuper Euangelia, aut ſuper Crucem. Iſte honor, qui eſt audito tali nomine nunquam mentiri, datur Deo per ſe, quia per ſe bonus eſt, & dignus accipere gloriam, & honorem, vt patet Apoc. 4. capitulo; datur autem aliqua pars honoris Euangelio, vel Cruci. Et hoc non ſecundum ſe in quantum talia entia ſunt, cùm ſint aliquid mortuum, ſed ſecundum, quòd referuntur ad ipſum Deum, cui ſecundum ſe datur honor, & quia honor debet dari

Res illa, p quã iuramus, ita debet reuerentia haberi vt potius morerenur, quã ea nominata mẽtiremur.

Gen. 42.

G

H

I

K

Non p̃t iurari p crus Mahometi referendo illud ad Deum.

Apoc. 4.

vir-

virtuti, aut magnitudini, vel ſanctitati, oportet, quòd illa res, cui datur honor etiam referendo ad Deum, ſit aliquid quod contineat virtutem, vel magnitudinem ſanctitatis. Et ſignum huius eſt, quia non conſueuimus iurare per quaslibet res etiam referendo eas in Deum; nam nemo per lapides, aut aſinos etiam referendo in Deum iurat, quia hæc ſanctitatem, aut virtutem nullam contineant. Nec valet ſi obijcias de admiratione, quæ ponitur Canti. 1. cap. quàm facit ſponſus; ſcilicet adiuro vos filiæ Ieruſalem per capreas, ceruoſque camporum, ne ſuſcitetis, nec euigilare faciatis dilectam, donec ipſa velit. Nam hoc ad quendam alium ſenſum ſpiritualem refertur. Per Euangelium autem licitè iuratur, quia Euangelium eſt quædam creatura, id eſt quædam ſcriptura magnæ virtutis ſecundum comparationem, quam habet ad Deum, cuius actus in eo continentur, & crux eſt aliquod ens digniſſimum ſecundum relationem, quam habet immediatam ad Chriſtum in ea paſſum. Quia ergo in his duabus rebus magna dignitas reperitur, per eas licitum eſt iurare dando eis honorem, quem referamus in Deum, ſicut & ipſas res referimus, aliæ tamen res ſunt, quæ dignitatem nullam habent, ideo non ſunt ſuſceptiuæ dignitatis etiam referendo in Deum. Nunc ergo ſic de cruce Mahometico conſiderandum eſt, vtrum virtutem magnam, aut ſanctitatem in ſe contineat, propter quam ſuſceptiuum ſit alicuius honoris referendo ad Deum, & ſtatim patet, quòd non, quia non ſolùm crus Mahometi nullam dignitatem habet, ſed etiam inter omnia corporea turpiſſimum eſt, nec dignum, vt in altiſſima latrinarum tumuletur, cùm ergo ſi aliquis iuraret aliquam veritatem in nomine vnius aſini, & daret magnam reuerentiam referendo reuerentiam, quam dabat aſino ad ipſum Deum, peccaret, quia talem creaturam honorabat, quæ nec ſecundum ſe, nec referendo ad Deum ſuſceptiua ſit honoris, multo magis peccabit iurando per crus Mahometicum, aut per Antichriſtum, aut in nomine alicuius dæmonis, quòd non ſolùm iſtæ res dignitatem non habent, vt eis aliquatenus honor impendatur, ſed etiam ita ſunt turpiſſimæ, quòd eas nominare non conuenit; maius enim peccatum eſt iurare in nomine alicuius diaboli, aut Mahometi, aut Antichriſti, quàm in nomine vnius aſini: quia licèt ſecundum naturam illa perfectiora ſint, ſecundum tamen iuſtitiæ rectitudinem aſinus melior valde eſt. Iſte eſt tertius modus quo tollitur honor diuinus, vel impenditur alteri, cui non debet: nam aliquod bonum eſt honor, & Deus non omnes naturas capaces fecit, maxime ſi quos propter eorum maliciam abominatur: tollere ergo honorem, qui eſt donum Dei, & velle dare illis rebus, quas Deus capaces non fecit, & maxime illis, quibus dare nocuit, peruerſitas magna eſt, in qua conſiſtit formaliter, ratio peccati nullo ergo modo licet iurare per Mahometi Crus ipſi Saraceno. Ad aliud argum. cùm dicebatur: ſicut ſe habent Chriſtiani ad Chriſtum, ita ſe habent Saraceni ad Mahometum, ſed Chriſtianis licet iurare per corpus Chriſti: ergo licebit Saracenis iurare per Crus Mahometicum. Poſſet reſponderi dupliciter: Primo modo negando antecedens; ſcilicet quòd non ſe habent ita Saraceni ad Mahometum, ſicut Chriſtiani ad Chriſtum: nam Saraceni Mahometum dicunt purum hominem fuiſſe, ſed virum iuſtum, atque Prophetam: nos autem Chriſtum dicimus Deum, & hominem: quia ergo Chriſtus verus Deus eſt, & ſuppoſitum diuinum, omnia quæ dicuntur ſe Deo nondũ aſſumpta humanitate, dicuntur de Chriſto, qui eſt Deus humanatus, & tanta reuerentia ei debetur, ſicut ſi non accepiſſet naturam humanam imò maiorem amorem debemus, quia nimium amorem ad nos habuit in accipiendo naturam humanam, quam ideo accepit, vt in ea operaretur ſalutem generis humani, ſicut enim ait Apoſtolus ad Rom. 7. propter nimiam charitatem, quia dilexit nos Deus, miſit vnigenitum filium ſuum &c. Etiam quia in accipiendo naturã noſtram valde eam exaltauit in gradu, vltra quem impoſſibile eſt aſcendere, & propter hoc gloriatur Apo-

A ſtolus ad Hebr. 2. cap. naturam noſtram eſſe excellentiorem Angelis dicens. Nuſquam Angelos appræhendit, ſemen autem Abrahæ apprehendit. Sicut ergo antea poteramus iurare per Deum in tempore veteris teſtamenti, cùm nondum natura humana eſſet aſſumpta a verbo, ita poterimus nunc iurare per Chriſtum, qui eſt verbum humanatum, & non ſolùm poſſumus iurare per Chriſtum, vt denominat ipſum ſuppoſitum, ſed etiam per corpus Chriſti; nam partea illius naturæ aſſumptæ propter vnionem hypoſtaſis ad verbum tantã dignitatem contraxerunt, vt dicantur etiam diuina, ideo ſicut per Chriſtũ iuramus, ita per ea, quæ in Chriſto ſunt. Saraceni autem, quia Mahometum hominem exiſtimant, ſicut ipſe eſt, per eum iurare licite non poſſunt, a fortiori, nec per eius Crus, cùm minoris digni- B tatis ſit Crus Mahometi, quam totus Mahometus. Aliter poteſt ſolui per interemptionem negando iſtam cõſequentiam, dato quòd eſſet antecedens verum, non valet, ſicut ſe habent Chriſtiani ad Chriſtum, ita ſe habent Saraceni ad Mahometum, ſed Chriſtiani licitè iurant per Chriſtum, ergo Saraceni; nam tunc valerent infinita argumenta eodem modo, quę omnia ſunt incõuenientia, vt iſtud, ſicut ſe habent amatores Chriſti ad Chriſtum, ita ſe habent amatores carnis ad carnem, ſed amatores Chriſti licitè agunt, ergo amatores carnis, & vtrique æternaliter gloriabuntur, quid abſurdius, quã iſta concluſio? Antecedens tamen verum eſt; quia ſicut amatores Chriſti eum ſuper omnia amant, & dicũt nihil eſſe melius Deo, ita amatores carnis eam fructũ ſimpliciter amant, & dicunt eam ſummum eſſe bonum: erat C ergo mala conſequentia: & ſic procedit iſta, ſicut ſe habet temperatus ad omnes delectationes, quæ ſunt in medio, ita ſe habet intemperatus ad omnes delectationes, ſed temperatus inferendo ſe ad delectationes, quæ ſunt in medio, eſt virtuoſus, vt patet in ſecundo & tertio & ſeptimo Ethicorum ergo intemperatus inferendo ſe ad omnes erit virtuoſus, quod abſurdiſſimũ eſt. Antecedens tamen verum eſt, quia temperatus dicit debere perſequi omnem delectationem, quę eſt in medio, vt in tertio Ethycorum; intemperatus autem dicit conformiter oportere proſequi improhibite omnem delectationem, vt patet in ſeptimo Ethycorum: ergo modus illationis non conuenit. Et ratio huius eſt: nam licèt ſic ſe habeant Saraceni ad Mahometum dando ei magnam reuerentiam, ſicut Chriſtiani ad Chriſtum, cũ D Saraceni male iudicant, quia illi dant magnum honorem, cui nullus dandus eſt: Chriſtiani autem illum honorant, qui ſummè honorandus eſt, ideo rationabiliter ſequuntur oppoſita. ſ. quòd Chriſtiani bene agunt, & Saraceni male, & ſic de alijs. Amatores Chriſti illi ſummè adhærent, cui ſummè adhærendum eſt, & amatores huius carnis, aut ſeculi illi adhærent a quo recedendum iuſtè eſt: ergo de eiſdem inferuntur oppoſita, ſcilicet quòd iſti bene agunt, illi vero nequiter, iſti æternaliter gloriabuntur, illi æternaliter cruciabuntur.

Vtrum Saraceni peccent mortaliter iurãdo per Alcharanum.

E

QVÆSTIO XXII.

SEd adhuc quæres, vtrum Saraceni peccent mortaliter iurando per Alchoranum. Et arguitur, quòd ſic; licet enim Chriſtianis iurare per Euangelia, quibus maximam fidem adhibent, ergo licet Saracenis iurare per Alchoranum, quia huic maximè credunt. Sed reſpondebis, quòd hoc non valet: nam iſtud argum. in ſuperiori dubitatione ſolutum eſt; nam licèt eodem modo ſe habeant iſti ad Alchoranum, & illi ad Euangelia: tamen Saraceni ſunt in ſtatu erroris adhærentes Alchorano, & Chriſtiani ſunt in ſtatu veritatis credentes Euangelio, ergo non ſe habebunt eodem modo, & ſic poterit nihil peccare Chriſtianus in iurando ſuper Euangelia: Saracenus autem neceſſariò peccabit iurãdo ſuper Alchoranum. Adhuc autem inſtabitur, quòd hæc ſolu-

tio

Cant. 1.

Mai⁹ peccatum eſt iurare in nomine Antichriſti, aut dæmonis, quàm alicuius aſini.

Rom. 7.

Heb. 2.

Sicut in veteri teſtamento per Deũ iurare poteramus ita nunc per Chriſtum qui eſt Deus & homo.

tio nihil valeat: nam dato, quòd concedamus æquari F Saracenum Chriſtiano tenendo Alchoranum, & Euangelium, quia vnus eſt in via erroris, & alius in via veritatis; tamen arguetur ex alia radice: nam ſicut Saracenus eſt in via erroris, ita Hebræus eſt in via erroris, ſed Hebræi non peccant in iurando ſuper Thora, vt ſupra declaratum fuit, ergo Saraceni non peccabunt iurando ſuper Alchoranum. Reſpondetur quòd non valet iſta conſequentia de forma, ſicut nec multæ ſimiles: nã ſi arguatur ſic non valet: omnis homo fornicarius ſecũdum habitum, qui non conteritur de illo actu, eſt in via perditionis, & omnis fur ſecundum habitum & actus præcedentes, qui non contritus fuit de actibus præteritis, eſt in via perditionis; ſed fornicator ſecundum habitum poteſt ſine peccato occidere hominem in ſui defenſionem, ergo fur ſecundum habitum, & a- G ctus præcedentes poteſt licitè occidere hominem ſine ſui defenſione; conſequens autem falſum eſt, modus autem inferendi idem eſt, ergo non erat bona ſuperior conſequentia. Patet autem ſimilitudo illationis; nam ſicut qui eſt fornicarius ſecundum habitum, & non pœnituit eſt in via perditionis, ita qui eſt fur ſecundum præcedentes actus, & habitum, & tamen non eſt in iſtis idẽ principium deficiens quod inducat perditionem, ita in Iudæo, & Saraceno licèt vterque ſit in via perditionis, non tamen ſecundum idem. Item ſicut defendere ſe, & occidere hominem, & non defendendo ſe occidere hominem differunt, ita in Iudæo, & Saraceno iurare ſuper Thora, & iurare ſuper Alchoranum differunt.

Non eſt ſimile Iudæum iurare ſup. Thora, & Saracenũ ſuper Alchoranũ.

Alio modo patet inter iſtos ratio diuerſitatis; nam cùm Saracenus iurat ſuper Alchoranum iurat ſuper aliquid H quod malum eſt, & multas cõtinet falſitates repugnãs legi Dei; cùm autem Iudæus iurat ſuper Thora, iurat ſuper id quod eſt altiſſima atque ſolidiſſima veritas: vtpote a Deo data lex, & hiſtoria facta de Deo reuelata per Spiritum Sanctum: ergo iurando ſuper eam non peccabit, quia res ſacra valde eſt. Nam & ipſe Saracenus ſi iuraret ſuper eam non peccaret (niſi conſcientia ſibi dictaret oppoſitum) quia tunc omne quod non eſt ex fide peccatum eſt, vt patet ad Rom. 14. ſicut ergo Saracenus (etiam ſi ſit in ſtatu perditionis) ſi det eleemoſynam, in hoc non peccat, quia eleemoſyna bona eſt ex genere, ita licèt Iudæus ſit in ſtatu perditionis, tamen non peccabit iurando ſuper Thora, quia hoc non eſt malum de ſe.

Rom. 14.

Dicendum autem, quòd iurans Saracenus ſuper Alchoranum peccat mortaliter: nam cùm ipſi iurant ſuper Alchoranum, iurant ſicut nos iuramus Deo ſuper Euangelia, ſcilicet quòd ponentes manum ſuper Alchoranum dicunt veritatem propter reuerentiam Dei principaliter, & propter reuerentiam illius libri, quem ſacrum putant, referendo illam reuerentiã ad Deum. Sed vt ſupra dicebatur, quandocunque aliqua creatura honoratur, vel aliquam ei reuerentiam impendimus (etiam propter Deum) debet eſſe talis, quòd habeat gradum virtutis, aut ſanctitatis: nunc autẽ Alchoranus non eſt aliquid tale; nam ſicut in rebus cõpoſitis naturalibus nobilitas eſt a ſubſtantialibus ſpecificiſque formis, & in habitibus perfectio eſt ex obiectis, & in actibus a potentijs obiectis, & circunſtantijs, ita in libris, qui ſunt contextiones multarum ſententiarum, nobilitas eſt ex veritate eorum, quæ dicuntur, K & ex perfectione materiæ, vel obiecti de qua tractant.

Vnde ſumatur perfectio i rebus naturalibus.

In his duobus deficit Alchoranus. Nam primo falſitatem multam continet, vt cuilibet inſpicienti liquet, & non ſolum falſitatem, ſed etiam abſurditatem: itaque ſic mendacia intolerabilia ſunt, vt piorum aures audire recuſent. Et quia inter mendacia differentia eſt, nam quædam ſunt pernicioſa valde, quædam autem non, quæ autem pernicioſa ſunt peiora ſunt, & libri continentes ea peiores. Mendacia autem duplicia ſunt, quædam circa ſpeculationem puram nullo modo relatam ad agibile, & iſta nullius nocumenti ſunt; alia autem ſunt mendacia practica, & iſta nociua ſunt, quia diſtrahunt operantes a rectitudine operationis. Sed adhuc in his eſt differentia, nam quædam ſunt mendacia circa conſtitutionem finis actionum, alia ſunt mendacia circa actiones in finem dirigibiles, mendacia autem, quæ ſunt circa actiones, quæ in finem, licèt periculoſa ſint, tamen non tantum ſicut mendacia in conſtitutione finis; nam in moralibus finis eſt tanquam principiũ in ſpeculatiuis, vt patet in ſeptimo Ethycorũ. ſicut ergo in ſpeculatiuis ſi aliquis retineat veritatem principiorum, licèt erret in aliqua concluſione, ex veritate principiorum poterit ſe reducere in veritate concluſionũ, nam poterit cognoſcere non debitam illationem concluſionis a principio. Si autem ſpeculatiuus deficiat in principio, ita quòd aſſumat falſa principia, impoſſibile eſt hunc aliquo tempore per ſeipſum rectè intelligere; nam ex falſis principijs falſæ concluſiones ſequentur, nihil autem habet, per quo probet falſitatem principiorum, cùm ſint ſimpliciter priora: ergo ſemper errabit.

7. Ethic.

G Sic etiam in practicis eſt de ipſo fine, propter quem omnia fiunt: nam ſi aliquis teneat rectitudinem finis, etiam ſi erret circa aliquod agibile, quod eſt ad finem, ex rectitudine finis dirigetur in eo illa prauitas, quæ erat circa actiones: verbi gratia. Si quis præſtituat ſibi pro fine vitam æternam, ſiue placere Deo, & hunc velit toto ſequi conatu, dato quòd aliquando erret circa actiones, ſcilicet fornicando ex paſſione, vel percutiendo ex ira, poterit ſe reducere ad rectitudinem operationis: nam ipſe cognoſcit, quòd iſta operatio, quæ eſt fornicari, aut percutere, repugnat fini, quem ipſe ſibi præſtituit. Si autem erret in conſtituendo ipſum finem; error erit inſanabilis, & impoſſibile erit eum bene agere; vtpote ſi conſtituat ſibi pro fine delectationem carnalẽ, ſicut inſipiẽtes quidam conſtituerunt dicentes: Coro- H nemus nos roſis &c. vt patet Sap. 2. c. proſequetur omnem delectationẽ, ſiue malã, ſiue bonã, & licèt male, vtpote q͞a mechatur, crapulatur, inebriatur, corrigi ab hoc malo non poterit, cũ cernat iſtã actionem directe tendere in finem præſtitutum.

In practicis qui errat circa finem, nõ poteſt reduci ad bene operari. Exemplum.

Sap. 2.

Sic etiam eſt in mendacijs Mahometi in Alchorano ſuo; nam licèt multa mendacia ſpeculatiua dixerit, ſed de hoc non tantum refert, niſi ea credi mandauiſſet, cùm teneantur quaſi pro religione. Error autem potiſſimus, & mendacium periculoſiſſimum eſt ipſa præſtitutio mali finis: nam poſuit felicitatem hominis poſt mortem eſſe in delectationibus tactus circa venerea, & in guſtu; nam aſſeruit in Paradiſo flumina pleniſſima lactis, & mellis, ipſoſque continuo ex eiſdem ſatiandos, quam felicitatem etiam in hac lamentabili, & caduca vita nemo ſibi (niſi viliſſimus homo) præſtituit. Deteſtabilior ergo liber ille eſt, qui talia, & tam periculoſa mendacia aſſeruit, gentemque miſeram ad inſectanda illa falſa bona quodam beſtiali deſiderio promouit.

Mahomet ſuppoſuit felicitatẽ hominis poſt mortem in actibus venereis, & in guſtu.

Secundò liber ille Alchoranus ignobilis eſt, quia de his rebus ignobilibus tractat; nam ſiue vera eſſent, ſiue falſa, imperfecta bona ſunt; quæ namque conſideratio perfecta eſſe poteſt conſiderando de lacte, & melle, aut de puella virgine? Dic obſecro. Perfectior namque eſt aſtrologica, aut aliqua alia naturalis conſideratio. Non eſt ergo Alchoranus aliquam continens virtutem magnã, aut ſanctitatem, ita vt poſſit, aut debeat aliquam reuerentiam habere, etiam referendo eum ad Deum, ſicut aſinus, aut lapis non poteſt honorari debitè, etiam referendo ad Deum, nam virtutis pondere carent. In K hoc autem liber Euangelicus, & liber Thora Hebræorum excellentes ſunt. Primò namque quia altiſſimam, atque ſolidiſſimam veritatem quilibet eorum continet vtpotè verba Dei, quæ firmiſſima ſunt; nam cœlum, & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſient, id eſt verba Dei, vt patet Luc. 21. & in hoc non eſt differentia inter veritatem Thora, & Euangelij; nam æque vera ſunt, cùm ab eodem Spiritu Sãcto facta, & data ſint; eſt tamen permanentior veritas Euangelica, quia illa ſtatuta eſt vſque in æternum; veritas autem Thora quantum ad ea, quæ hiſtorica ſunt veritatem æternam habet, nam cùm iam facta fuerint, neceſſe eſt facta fuiſſe in ſenſu compoſito, cùm impoſſibile ſit præterita non per tranſiſſe, vt patet in 6. Ethi. Quantum tamen ad ea, quæ præceptoria ſunt in cæremonialibus, atque iudicialib. non habuit permanentiam æternam: nam pro certo tẽ-

Veritas Euãgelij permanẽtior eſt, quam veritas Thoræ.

pore

pore illa ſtatuta ſunt; veritas autem noui teſtamenti in Euangelijs æterna eſt, ſiue quantum ad partem hiſtoricam, ſiue quantum ad partem præceptoriam. De parte hiſtorica in qua continentur geſta Saluatoris clarum eſt, quòd ſit æterna; nam non ſolùm illa ſed omnis veritas cuiuſcunque rei, quæ abijt in præteritum ex natura rei eſt æterna, quia impoſſibile eſt nõ pertranſiſſe, ideò vſq; in æternum verum erit dicere de illa quòd fuit; de parte Euangelica præceptoria, patet quia iſta præcepta durabunt in æternum, quia iſti legi altera non ſuccedet. Secũdò iſti duo libri, ſ. Euangeliũ, & Thora ſunt perfecti ſecundũ id, de quo agunt; nam in vtroq; de Deo agitur ferente legẽ, & miracula operante, ſed in hoc excedit liber Euangelicus librum Thora valde: nã licèt in Thora de Deo agẽte miracula, & ferente legem agatur multæ tamen aliorũ hominũ, & ipſum interſerunt hiſtoriæ: in libro aũt Euangelico quãtũ ad partem hiſtoricã de ſolo Chriſto agente, aut patiente dicitur. Itẽ excellit liber Euangelicus ipſum Thora quãtum ad partem præceptoriam: nã præcepta data in lege veteri in Thora erant directiones populi rudis; præcepta autem data in lege Euangelica erant data viris perfectis in comparatione ad priores: differunt ergo hæc ab illo ſicut puerilia rudimenta, & altiſſimæ conſiderationes, cuius euidens ſignũ eſt, quia in Thora multa permiſſa ſunt Hebræis, vt vſura ad extraneos, & libellus repudij, quæ non permiſit liber Euangelicus; vtrumque quippe clarè in Euangelio prohibetur, vſura Luc. 6. & libellus repudij Mat. 19. Itẽ excedit liber Euangelicus in modo præceptorum; nam quæ in Thora dicebantur, quodam vmbratili velamine tectã erant, quæ autẽ in Euãgelio C prædicantur, clara luce reuelata ſunt. Iſtam differentiã facit Apoſtolus 2. ad Corin. 3. c. in quibus morari non conuenit, quia præſenti ſpeculationi non neceſſariò adhærent. Concluditur ergo ex duabus his perfectionibus libri Euangelici, & Thora; & ex duabus imperfectionibus oppoſitis Mahometi Alcorani reuerentiam magnam deberi libro Euangelico referendo in Deum, & Thora, ideo licitum eſſe in vtroque iurare. Alchorano autem nullam deberi reuerentiam, & illicitum eſſe cuilibet hominum iurare ſuper illum. Sciendum tamẽ quòd id, quod de Alchorano dictum eſt, tenendum eſt neceſſario de Talmud, nec iurari in eo, ſiquis enim conſideret, in Thalmud multa falſa reperiet, & prorſus obuiantia rationi de modo creationis rerum, & Dei D creaturis, multa etiam abſurda circa expoſitiones diuerſorum locorum Bibliæ, multa quoque contra Chriſtum nequiter conficta inuidẽtia oblatrantium Iudæorum, propter quæ nobis adhuc deteſtabilior eſt, quàm Alchoranus: nulli ergo vnquam hominum licet ſuper Thalmud iurare conteſtando veritatem ſuper mendatia impijſſima. Idem dicendum de aliquibus libris artis necromanticæ, aut ſuper aliquos caracteres; nam in his iurare de ſe malum eſt, quia ſuperſtitioſum eſt, & præter hæc qui talia iurant non carent ſcrupulo ſocietatis occultæ cum dæmonibus, quibus ad confirmanda pacta tales placent caracteres.

Liber Euãgelicus excedit Thora, in parte hiſtorica, et etiã præceptoria.

Luc. 6.

Matt. 19

2. Cor. 3.

Sicut non licet iurare ſuper Alchoranum, ita nec ſuper Talmud.

An magis peccent iurando ſuper Crus Mahometi Chriſtianus, vel Iudæus, vel Saracenus.

QVÆSTIO XXIIII.

SEd adhuc vltimò quæres, cùm declaratum ſit, quòd tam Chriſtianos quàm Hebræus, & Saracenus peccẽt iurando per crus Mahometi, aut Alchoranum, quis horum magis peccet in faciendo: Fortè dices, quòd magis peccet Chriſtianus, & conſequenter Hebræus, minus autem Agarenus: nam Agarenus pro religione habet crus Mahometi, & Alcoranum: Chriſtiani autem maximè deteſtari illa debent, cùm ſint multum repugnantia fidei noſtræ: magis ergo nos peccabimus faciendo quàm ipſi Saraceni. Hebræi etiam magis, quàm Saraceni eadem ratione. Dicendum quòd, vt communiter magis peccant Saraceni iurando per crus Mahometi, aut A per Alchoranum, quàm Chriſtiani, vel Iudæi, cæteris tamen paribus magis peccant Chriſtiani, & Iudæi. Patet hoc; nam Saraceni a natiuitate inſtructi ſunt in reuerentia Alchorani, & cruris Mahometici, ſicut nos erudimur in reuerentia Euangelij, & corporis Chriſti. Cũ autem conſuetudo (maximè illa, quæ eſt a primis rudimentis) ſit altera natura, vt patet per Phyloſophum in ſeptimo Ethic. Saraceni quaſi naturaliter feruntur in reuerentiam Mahometici Alchorani; ea autem, quæ natura inchoante agimus, intenſe agimus, & in eis magis delinquimus, vt ait Ariſt. in 2. Ethi. quando ergo Saraceni ſuper Alchoranum iurant, cum valde magna reuerentia iurant, & magna exiſtimatione ſanctitatis, & quia ſecundum veritatem, nec ſanctum quid eſt nec dignum reuerentia, quanto magis veneramur, tanto maB gis peccamus; Chriſtiani autem qui Alchoranum aliquid inutile eſſe exiſtimant, & Iudæi, non cum reuerẽtia, nec opinione ſanctitatis, ſed deſpiciendo iurant, licèt aliquando viderentur multum venerari, ideo non tantum peccant. Secundum patet, quia ſi detur aliquando, quòd Chriſtianus aliquid peruerſæ voluntatis, cũ tanta reuerentia iuraret ſuper Alchoranum, cùm quanta iurat Saracenus, magis peccaret, quàm Saracenus: nam religioni Chriſtianæ, quàm ſuſcepit Chriſticola, magis repugnat iurare ſuper Alchoranum, quam Saracenum, qui nullum alium ſtatum ſuſcepit (licèt ad ſuſcipiendum ſtatum Chriſtianum teneatur) & patet hoc, quia melius eſt viam domini non cognoſcere, quàm poſt agnitam retroire, vt patet 2. Pet. capit. 2. & extra De apoſtaticis, & reiterantibus baptiſmum ca. quidam C ſicut accepimus. Chriſtianus autem in hoc quòd iurat ſuper Alchoranum recedit a via domini, Saracenus autem iurando non retrocedit a via domini, quia nunquam in eam intrauit, ſed in iurando ſic, viam domini non agnoſcit: peius ergo agit Chriſtianus ſic iurando quàm Saracenus; dum affectio, & reuerentia pares ſint. Iudæus etiam magis peccat, quàm Saracenus, quia agit contra conſcientiam, cùm ipſe ante hoc aliquo tempore iudicauerit non eſſe iurandum ſuper Alchoranum. Quod autem de iuramento circa Alchoranum dictum eſt, tenendum eſt circa Thalmud Hebræorum; nam vt communiter magis peccant Hebræi, ſi iurent ſuper Thalmud, quàm Chriſtiani, vel Saraceni, cæteris tamen paribus magis peccant Chriſtiani; nam D Iudæi aſſentiunt omnibus dictis Thalmud tanquam veritatibus, quia a maioribus eorum dicta ſunt: Chriſtiani autem abhorrent, & ſpernunt: Saraceni autem de eo non curant; cùm maiori ergo reuerentia iuraret Iudæus ſi iuraret ſuper Thalmud, quàm Chriſtianus, vel Saracenus, & ex hoc magis peccaret honorando rem, quæ nullo honore digna eſt. Si tamẽ detur, quòd Chriſtianus in æquali reuerentia teneret Thalmud, in quanta tenent Hebræi, & iuraret in eo, magis peccaret, quam Hebræus, cum ſciat repugnare fidei noſtræ.

Tribus vicibus per ſingulos annos. Poſitis quibuſdam obſeruantijs feſtorum adduntur aliæ, & ponuntur hic tria feſta principalia totius anni, non quidem quòd eſſent maioris obſeruationis, quam alia feſta: nam maioris, ſtrictioriſq; obſeruationis erat Sabbatum, quàm cæteræ feſtiuitates, vt patet Leui. 23. c. etiam feſtum proE pitiationis, quòd erat in decimo die Septembris maioris obſeruationis erat, quàm cætera; nam in eo nihil facere licebat, nec etiam comedere, de quo Leuitic. 23. c. In his autem feſtiuitatibus tribus licebat incendere ignem, & parare cibos, cùm ſola opera ſeruilia vetarentur, de quo in c. prælleg. & ſup. 12. c. cùm dicitur de Paſcha azymorum (quod eſt primum feſtum inter iſta) dicitur: Nihil operis facietis in eis exceptis his duntaxat, quæ ad veſcẽdũ pertinent. Sed hoc nõ licebat facere in Sabbatho, quia nõ debebãt accendere ignẽ, vt patet Exo. infra 35. c. cum dicitur: Non incendetis ignẽ per diem Sabbathi in cunctis tabernaculis veſtris. Vocantur autem iſta tria feſta principalia, quia in eis ſolis erat mandatum omnibus de Iſrael, vt aſcenderent ad locũ ſanctuarij. *Tribus vicibus per ſingulos annos mihi feſta celebrabitis.* Licèt dicat ter in anno debere fieri feſta, nõ tamen

2. Ethic.

Si Chriſtianus peruerſa intentione cum tanta reuerẽtia iuraret ſuper Alchoranum ſicut Saracenus magis peccaret, quàm Saracenus.

Maioris ſtrictioriſque obſeruationis erat ſabbatum in vet. teſt. quã alia ſolennitates.

Exo. 35.

tamẽ excludit, quin pluries fiant feſta: nam multa alia ſunt, vt patet Leui.23. cum dicitur, hę ſunt feriæ domini, quas obſeruare debetis, &c. loquitur tamen hic de tribus feſtis, quæ vocantur per excellentiam feſta, quia ſpecialia fiebant in illis diebus, magis quam in alijs. Et hæc in tribus. Primò quia in illis tribus feſtiuitatibus omnes maſculi aſcendebant ad locum ſanctuarij, vt patet infra & in c.34. & Deut.16. Secundò erant iſta feſta ſpecialia propter oblationes; nam in feſto azymorum offerebatur manipulus meſſis hordeaceæ, & adolebatur coram domino, vt patet Leui.23.c. quia tunc erant primitiæ meſſis hordeaceæ. In feſto autem ſecundo, ſcilicet in Pentecoſte fiebat oblatio primitiarum meſſis triticeæ, & offerebatur faſciculus, adolebaturque coram domino, vt patet Leui.23.c.& Deut.16.c. In feſto tertio, ſcilicet in feſto tabernaculorum fiebant duo ſcilicet tabernacula de ramis, & quædam exultationes cum folijs arboris pulcherrimę, vt patet Leui.23.c. fiebant etiam cœtus atque collectæ, ideſt collectio pecuniarum a populo pro ſumptu ſacrificiorum, vt patet Nu.29.c. Tertium, in quo differebant iſtæ ſolennitates a cęteris, erat multitudo ſacrificiorum. De ſacrificijs autem, quæ fiebant in feſto azymorum, & in feſto Pentecoſtes habetur Nu.28.c. de ſacrificijs feſtiuitatis tabernaculorum habetur Nu.29. ca. Erãt autem iſta tria feſta, ſcilicet Paſcha azymorum, & Pentecoſtes, & feſtum Tabernaculorum, ſiue Scenophegiæ. Feſtum azymorum incipiebat die 15. mẽſis primi, & durabat vſq; ad diem viceſimam eiuſdem menſis incluſiue, vt patet ſup.12 & infra 23.c. Feſtum Pẽtecoſtes fiebat die quinquaginta poſt feſta azymorum, vt patet Leui. 23. & Deut.16.c. Feſtum tabernaculorum fiebat die 15. menſis ſeptimi, & durabat vſque ad 21. diem eiuſdem menſis, & in octauo die eiuſdem feſtiuitatis, qui erat dies 22. eiuſdem menſis fiebant cœtus atque collectæ vt patet Leui.23. & Nu. 29. c. *Solennitatem*. Dixerat ſupra ꝙ tria feſta in anno facienda erant, & nunc explicuerat, hic explicat quę ſint illa feſta, & ponit primum feſtum, ſcilicet ſolennitatem azymorum. Vocatur ſolennitas quantum ad ipſam obſeruationem a laboribus & cunctis ſeruilibus operibus, & licèt comeſtio azymorum eſſet per ſeptem dies; tamen ſolennitas, quæ eſt obſeruatio ſolis duobus, vt patet ſupra 12.c. & infra Leu.23. c. cùm dicitur: Menſe primo quartadecima die menſis ad veſperum Phaſe domini eſt, & 15. menſis huius ſolennitas azymorum domini eſt, dies primus erit vobis celeberrimus ſanctus, & omne opus ſeruile non facietis in eo, ſed offeretis ſacrificium in igne domino ſeptẽ diebus; dies autem ſeptimus erit celebrior, & ſanctior, nullumque opus ſeruile facietis in eo. *Septem diebus comedes azyma*. Deut.16. capi. dicitur: Comedes panem afflictionis, quia in pauore egreſſus es de Aegypto. *Sicut præcepi tibi*. Supra 12.c. ibi primo datum fuit pręceptum de azymis, & ibi latius diximus de cauſa azymorum. *Tempore meſſis nouorum*. Hic ponitur præceptum de celebrantibus feſtum iſtud azymorum; nam in ſolennitate azymorum omnes maſculini ſexus aſcendebant in locum ſanctuarij. Mandatur ergo hic, quòd non aſcendant vacui, ſed ferant aliquid ad offerendũ domino. *Tempore meſſis nouorum*. Ideſt tempore, in quo eſt demeſſio nouorum fructuum, quia tunc nouæ fruges incipiunt demeti, iſtud eſt tempus Martij, in quo in terra temperata, qualis erat terra Chanaan, erãt fruges primæ, quia annonæ incipiunt matureſcere, & incipiunt demeti. Sic dicitur ſupra 13. capitu. hodie egredimini in menſe nouarum frugum, & ob hoc in illa ſolennitate offerebantur manipuli ſpicarum, tanquã primitiæ frugum. Sic patet infra 23. capitulo cum dicitur. Cum ingreſſi fueritis terram, quam ego dabo vobis, & meſſueritis ſegetem, feretis manipulos ſpicarum primitias meſſis veſtræ ad ſacerdotem, qui eleuabit faſciculum coram domino, vt acceptabilis ſit vobis. *Quando egreſſus es de Aegypto*. Ad totum populum loquitur, qui egreſſus fuerat de Aegypto 15. die menſis primi. Quod patet ſupra 12. capitulo, & iſte menſis erat, in quo incipiebant maturæ eſſe ſegetes, ſic dicitur ſupra 13.cap. hodie egredieris menſe nouarum frugum. *Non apparebis in conſpectu meo vacuus*. Veniebant enim in iſto Paſcha in loco ſanctuarij, ideo nullus debebat vacuus apparere, ſed offerebant munera domino ſecundum differẽtiam ſuam. *In conſpectu meo*. Deus vbiq; erat, ideo vbique eſſent homines ſemper in conſpectu ſuo erant, ſed dicitur Deus ſtare alicubi ſpecialiter, vt declarauimus ſup.3. & 20. c. late. Erat autem Deus in loco ſanctuarij ſpecialiter: nam in ſancta ſanctorum loquebatur Deus de medio Cherubim, vt patet infra 25. & 30. & Num.7. cum dicitur: Cumque ingrederetur Moyſes tabernaculum fœderis, vt conſuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad ſe de propitiatorio, quod erat ſuper arcã teſtimonij inter duos Cherubim, vnde, & loquebatur ei, & quia etiam Deus erat in tabernaculo ad oſtium tabernaculi ſuper altare holocauſtorum, & inde dabat reſponſa interdum, vt patet infra 29. ca. cum dicitur: Ad oſtium tabernaculi teſtimonij coram domino, vbi conſtituam, vt loquar ad te, ibique præcipiam filijs Iſrael. *Et ſolennitatem menſis primitiuorum operis*. Iſtud eſt ſecundum de tribus feſtis, quæ ſupra obſeruari mandabat, & vocatur Pentecoſtes, ideſt quinquageſimus, quia quinquaginta diebus poſt Paſcha azymorum celebrabatur, vt patet Leui.23. cùm dicitur: Numerabitis ergo ab altera die ſabbathi in qua obtuliſtis manipulum primitiarum ſeptem hebdomadas plenas vſque ad alteram diem expletionis hebdomadæ ſeptimæ, ideſt quinquaginta dies, & ſic offeretis domino ſacrificium nouum ex omnibus habitaculis veſtris. Iſta feſtiuitas erat minoris obſeruationis quàm aliæ duæ: nam vna die ſolùm durabat, vt patet Deut.16.c. cùm dicitur; Septem hebdomadas numerabis tibi ab ea die, qua falcem in ſegetem miſeris, & celebrabis diem feſtum hebdomadarum, fiebat autem in hac feſtiuitate ſacrificium, vel potius oblatio de panibus nouis. Nam ſicut in alio Paſcha fiebat oblatio de ſpicis primarum frugum, ita nunc de panibus nouis, ſic dicitur Leui.23.c. & ſic offeretis ſacrificium nouum domino ex omnibus habitaculis veſtris, panes primitiarum duos de duabus decimis ſimilę fermentatæ, quos coquetis in primitias domini, de ſacrificijs autem pecorum, quæ in hac feſtiuitate fiebant habetur Leui. vigeſimotertio, & Num. 28. capitulo, de oblationibus autem ſpontaneis habetur Deut. 16. capitulo, *Et ſolennitatem menſis primitiuorum*. Aliud vocatur menſis primitiuorum, aliud menſis nouorum: nam feſtum azymorum eſt in menſe nouorum, & Pentecoſtes in menſe primitiuorum, & vocatur menſis nouorum, quia nouæ fruges tunc ſunt, & inter eas primitiæ incipiunt maturæ eſſe, & meti. Menſis primitiuorum eſt tertius menſis anni, in quo meſſis triticea metebatur, & incipiebant tunc primi panes triticei comedi: nam ante iſtud tempus licèt meterentur annonæ, non comedebantur panes noui, cùm de annona non fierent panes, ſed de tritico, triticum autem in iſto mẽſe metebatur. Recte ergo vocatur iſte menſis primitiuorum, quia primi panes noui in eo comedebantur, & debet iſta litera cum ſubſequenti continuari, ſcilicet. *Solennitatem menſis primitiuorum operis tui quæcunque ſeueris in agro*. Ideſt cuſtodies ſolennitatem menſis primitiuorum operis tui, ideſt ſolẽnitatem menſis, in quo ſolues primitias operis tui, ideſt de omnibus operibus tuis, ſcilicet de cunctis frugibus, quaſcunque in agro ſeris, quaſi dicat, quòd licèt in primo menſe, cum celebrabatur feſtum azymorum, offerretur faſciculus de annona, quæ erat prima fruges, & tamen quia non dũ erant perfecte maturæ non dabant primitias omnium annonarum, ideo poſtea in 3. menſe, de quo hic dicitur, quòd ſit menſis primitiuorum, ideſt primitiarum dabantur primitiæ omnium frugum, quæ ſerebantur. Vel dato quòd poſt feſtum azymorum in eodem menſe, vel in principio ſecundi darent primitias de annona: de tritico autem, & ſigala, & leguminibus, & cæteris ſeminibus non dabantur primitiæ vſque ad tertium menſem, & ſic dicebatur iſte eſſe menſis omnium primitiuorum, quæ ſerebantur in agro, ideſt in quo ſolue-

Tria feſta ſ. azymorũ, Pentecoſtes, & tabernaculorũ erãt ſpecialiora cæteris feſta.

Leu. 23. *Nu.29.* *28.* *29.* *Leu. 23.* *Deut.16.* *Leu. 23.* *Deut.16.*

Leu. 23.

Feſtiuitas Pentecoſtes erat minoris obſeruationis, & aliæ duæ apud Hebræos.

Nu.28.

F G H I K

ſoluebantur primitiæ omnium, quæ in agro ferebantur, præterquam de annona.

Feſtum Pentecoſtes fiebat in memoriam beneficij legis datæ.

QVAESTIO XXIIII.

ISTud feſtum Pentecoſtes fiebat in memoria beneficij legis datæ: nam quinquaginta diebus ab exitu de Aegypto data fuit lex, vt multi tenent, & in hoc celebratur feſtum, & in eo offerebãtur panes noui, ſicut in feſto azymorum nouæ fruges. Illæ autem fruges, cùm offerri debebant torrebantur, & poſtea excunebantur grana, & poſtea contundebantur, & redigebãtur quaſi farina nõ bene molcta, & ſuper hoc ſpargebatur oleũ, & fiebat holocauſtum domino de eo cum thure, vt patet Leuit. 2. cap. *Solennitatem quoque in exitu anni.* Hic
Leuit. 2. ponitur ſecundum iſtorum feſtorum, ſcilicet feſtum tabernaculorum, & iſtud celebrabatur die decimoquinto menſis ſeptimi vſque ad 21. diem eiuſdem, & dies celebres erant duo, ſcilicet primus, & octauus, qui non pertinebant ad tabernaculorum feſtum, ſed erant cętus, atque collectæ; fiebant autem tabernacula in locis patentibus extra domos, vel in ſolatijs, aut detectis domibus: ad ſignãdum quòd in deſerto Deus fecerit eos habitare in domibus arborum: iſta enim ratio tribuitur Leuit. 23. capit. & in die 15. menſis ſeptimi, qui erat dies primus feſtiuitatis Tabernaculorum, accipiebant Hebræi fructus arboris pulcherrimæ, ſpatulaſq; palmarum, & ramos ligni denſarum frondium, & ſalices de torrente, & lętabantur in eis. in omnibus his diebus fiebant ſacrificia determinata in pecoribus, de quibus

In quo loco tabernacula fieri ſolebant.

Num. 29 Num. 29. c. *Solennitatem quoque in exitu anni.* Dicitur feſtiuitas Tabernaculorum in exitu anni, eſt autem feſtiuitas iſta in Septembri in 15. die eius computando ſecundum lunationem propinquiorem æquinoctio, vt eſt conſuetudo apud Hebræos computare menſes per lunationes, & tunc dicitur finiri annus. Sed dices, non videtur hoc eſſe verum: nam vbi vnus annus incipit alius præcedens deſinit, cùm tempus ſit aliquid continuum, & anni ſint partes temporis, ergo cum in continuo vltima ſunt vnum, ita cum duos annos tanquam duas partes continui temporis dicamus, oportet vt vltimum vnius, & alterius principium idem ſint: ſed principium anni ſecundum Hebræos eſt in Martio, vt patet ſupra 12. c. ſcilicet. Iſte erit vobis principium menſium primus in mẽſibus anni: ergo finis anni eſt in principio Martij: non eſt ergo dicendum, quòd exitus anni ſit in Septembri, cùm ſit feſtum tabernaculorum. Reſpondetur, quòd principium anni computatur ſecundum Hebræos id, quod erat principium ſimpliciter, id eſt id, a quo incepit tempus, incepit autem tẽpus in tali diſpoſitione, qualis eſt diſpoſitio Septembris, vt patuit Gene.
Gen. 1. & 7. 1. & 7. Ibi enim late de hoc dictum eſt. Poſtea autem cũ Deus ſtantes Iudæos in Aegypto eduxerit, ad memoriã illius magni facti mãdauit, vt ille menſis nouarum frugum, in quo eos eduxit vocaretur primus menſis in mẽſibus anni, vt patet ſupra 12. c. Ex quo videtur quòd antea non foret primus menſis: nam, ſi antea eſſet primus menſis, ad quid oportebat, vt iterum ſtatueretur? ſed textus loquitur per modum ſtatuti dicens: Menſis iſte vobis principium menſium primus erit in menſibus anni. Alius ergo menſis erat antea principiũ anni, quis autem ſit iſte, neceſſe eſt dicere hunc fuiſſe Septembrem, cùm in eo mundus ortum habuerit, & ſic vocatur hic menſis ſeptimus, qui eſt September, in quo fiebat tabernaculorum ſolennitas, finis, & principium anni: Martius autem ſtatutus fuit primus, & ſolùm vocatur primum quantum ad feſtiuitatum aſſignationem, ſed in communi vſu September dicitur eſſe primus, & ſic computant in contractibus ſuis, & in alijs temporum deſcriptionibus, & ſic computauit hic ſcriptura, & in alio loco infra trigeſimoquarto capitulo, ſic vocatur September principium, & finis anni, cũ loquatur enim de feſtiuitate tabernaculorum ait: Et

A feſtiuitatem, quando redeunte anni tempore cuncta conduntur, annus reddit, quãdo finito vno reditur ad principium alterius, & tunc eſt feſtum tabernaculorũ. Tempus autem, in quo omnia conduntur, eſt tempus Septembris, quando tam fruges, quam vinum collecta ſunt, & loquitur de terra Chanaan, quæ erat temperata, vtpote, quæ partim eſt in 3. partim in 4. climate: recte ergo dicitur hic quòd feſtiuitas tabernaculorũ eſt in exitu anni. Sed adhuc obijcies, quòd non ſit feſtum iſtud in exitu anni: nam September eſt primus menſis anni, ergo principium anni eſt in prima die Septẽbris, & finis anni præcedentis: feſtum autem tabernaculorum eſt in 15. menſis Septembris vſque ad 22. ergo nõ eſt in principio anni, nec in exitu. Reſpondetur, quòd aliter eſt dicendum de primo menſe anni, & de princi
B pio anni: nam non eſt idem primus dies Septembris, & primus dies anni, niſi rariſſime; in quolibet tamen anno principium anni eſt in Septembri noſtro: annus namque propriè incipit a principio Libræ, cùm ſol intrat in Libram: nam in principio Libræ ſol creatus dicitur, & quia ſemper illud principium Libræ eſt vel in tra Septembrem, vel circa eum, dicitur feſtum tabernaculorum eſſe in exitu anni, id eſt quòd modicum diſtat ab illo exitu, vel principio anni, & hoc ſiue voluerint computare Iudæi principium anni a primo gradu Libræ cùm ſol intrat eam (quod eſt in medio noſtri Septembris) Siue incipiant a prima die lunationis propinquæ æquinoctio: nam vtrique eorum ſatis coniunctum eſt feſtum tabernaculorum, quod autem modicũ diſtat, ineſſe videtur. Ergo dicetur feſtum Tabernacu-

Sol i principio Libræ creatus fuit, & ibi incipit annus.

C lorum eſſe in exitu anni, ſiue in principio. *Quando congregaueris omnes fruges tuas de agro.* Id eſt quando congregatas habueris omnes fruges tuas de agro, ita quòd iam ſint in domo, & hoc ſatis patet; nam in primo mẽſe die decimoquinto eſt annona aliqualiter matura, & offertur faſciculus in holocauſtum, vt patet Leuit. 23. *Leu. 23.*
& poſtea in principio menſis tertij fit Pentecoſtes, & offeruntur panes facti de farina triticea noua: cùm ergo tunc habeatur farina noua, manifeſtum quòd vltra per quatuor menſes, & amplius, ſcilicet in ſeptimo menſe, quòd non colligerentur ſegetes, ſed iam diu collectæ ſunt. Debet ergo iſtud verbum congregaueris habere ſenſum præteriti, & non futuri; nam dato quòd aliquæ ſegetes, vel legumina tarda ſint; non tamen ita tarda poſſunt eſſe, quòd quatuor menſibus poſt colle-
D ctionem tritici colligantur, quod ſequeretur ſi aliqua colligerentur in ſeptimo menſe. Dicendum autem, quòd in tempore, quo iſtud feſtum tabernaculorũ celebratur, non ſolùm fruges collectæ ſunt, ſed etiam congregatum vinum in domos: ſic enim dicitur infra 34. cap. cùm agitur de ſolennitate azymorum: Et ſolennitatem quando redeunte anni tempore cuncta conduntur, id eſt omnia, quæ naſcuntur in agris condita ſunt, ergo, fruges vinum, & cętera cõdita ſunt. *Ter in anno.* Hic ponitur de quadam celebritate magna, quæ fiebat in his tribus ſolennitatibus, ſcilicet quòd totus populos Iſraeliticus conueniebat in locum ſanctuarij, vbicũ
E que eſſent, & offerebant, vt ſupra dicitur, quia non erat licitum eis vacuis manibus venire corã domino, vt patet ſupra & infra 34. c. & Deuter. 16. *Ter in anno.* Non *Deu. 16.*
exprimitur hic, quando hoc eſſet: nec quidem oportet exprimi, quia ſatis patet ex præcedenti, quòd intelligatur de iſtis tribus ſolennitatibus, quia litera coniuncta eſt, & quia nõ poſſent aſſignari alia feſta tria in anno, in quibus conuenire poſſent ad locum ſanctuarij. Et patet, quia vt habetur Leuit. 23. & Num. 28. & 29. c. ſo- *Nu. 28.*
lùm iſtæ ſolennitates à Deo inſtitutæ ſunt, ſcilicet ſabbathum, Paſcha azymorum, feſtum clangoris, dies propitiationis, & feſtum tabernaculorum, aliæ autem poſtea additæ ſunt ab Hebræis ex deuotione propter aliqua facta notabilia, ſicut feſtum Mardochæi, & feſtum purificationis factę à Machabæis, de quibus diximus Leui. 23. c. ſed iſta non erant tunc cùm Deus dabat iſtã legem, ideo de eis non refert. Accipiantur alia feſta, & manifeſtum erit, quòd nõ poterit intelligi de eis: nam hoc nõ poterit intelligi de ſabbathis: nam ſabbatha nõ

Præceptũ de aſcendendo corã domino nõ intelligitur de feſtis ſabbatherũ.

ſunt feſta, in quibus talia fiant, qualia in iſtis fieri debebant. Neceſſe eſt ergo intelligi de alijs quinque, ſcilicet de illis, cùm tria celebrentur in eodem menſe, ſcilicet feſtum Clangoris primo die Septembris, & feſtum Propitiationis in decimo die, & feſtum Tabernaculorum in decimoquinto, non poterant in his tribus venire tribus vicibus in locum ſanctuarij, cùm iſta feſta coniuncta ſint, ſed vna vice venirent pro omnibus tribus, nec etiam poteſt intelligi de duobus illorum cum aliquo altero, ſcilicet cum Pentecoſte, & die azymorum: nam ſemper manet idem inconueniens, quia inter diem clangoris, & Tabernaculorum, quæ ſolùm diſtant 13. diebus intermedijs, etiã ablato die propitiationis, quæ eſt magnæ obſeruationis, & eſt in 10. die eiuſdem menſis, vt

Leui. 23. patet Leuit. 23. cap. ſolùm manent 12. dies, non poſſent ire, & redire, & dato quòd illi, qui eſſent propinqui

G poſſent, adhuc hoc eſſet fruſtra ambulare; nam eundo, & redeundo tranſirent iſti dies. Neceſſe eſt ergo dicere, quòd iſta tria feſta ſint tria ſupra nominata, & hæc rationabiliter diſtant: nam inter Paſcha azymorum, & Pentecoſtem ſunt quinquaginta dies, inter Pentecoſtem, & tabernaculorum feſtum ſunt menſes quatuor, & aliquid plus, inter feſtum tabernaculorum, erant ſex menſes completi, vt patet computanti ſecundum dies, quos eis aſſignauimus, in quibus celebrantur, vt patet ſupra.

An iſta tria feſta poſſint accipi pro feſto azimorum, Pentecoſtes, & clangoris.

QVÆSTIO XXV.

SEd dices, quòd bene poſſunt aliter aſſignari iſta feſta, ſcilicet quòd ſit vnum feſtum azymorum, & alterum feſtum Pentecoſtes, & alterum feſtum clangoris, & non erit neceſſe ponere feſtum tabernaculorum eſſe vnum de iſtis tribus. Et patet, quia inter feſtum Pentecoſtes, & feſtum clangoris ſunt quatuor menſes, aut ferè, vt patet, quia Pentecoſtes eſt in principio tertij menſis, & feſtum clangoris eſt prima die ſeptimi menſis, quod eſt tempus ſufficiens ad eundum, & redeundum, & morandum, idem ſi ponatur feſtum propitiationis eſſe tertium, quod eſt decimo die menſis Septembris. Reſpondetur quòd non poteſt ſtare: nam neceſſe eſt ponere diem tabernaculorum eſſe de iſtis tribus feſtiuitatibus, ſed in die Tabernaculorum conueniebat totus Iſrael in locum ſanctuarij, ergo erat vnũ

I

Deu. 31. de iſtis feſtiuitatibus. Antecedens patet, quia Deut. 31. cap. dicitur, quòd poſt ſeptem annos cùm in feſto Tabernaculorum conueniret totus Iſrael coram domino in loco, quem elegiſſet legebatur coram toto populo Deuteronomium legis. Item in octauo die computando a primo die Tabernaculorum fiebant cœtus, atque collectæ, id eſt congregabatur totus populus, & ab eis colligebantur pecuniæ pro expenſis ſacrificiorum, vt patet Leuit. 23. & Num. 29. capitulo, ſed non fit cœtus, niſi cum totus populus congregatus eſt in loco ſanctuarij, ergo tunc veniebant in locum ſanctuarij, & ſic erat tertium feſtum. Item patet hoc, quia in iſto die debe-

K

Deut. 16 bant ſtare in loco ſanctuarij: nam Deuteronom. 16. c. cùm dicatur de celebratione feſtiuitatis tabernaculorum, ſubditur: Septem diebus feſta celebrabis domino Deo tuo in loco, quem elegerit tu, & ancilla, &c. Quod autem feſtum Pentecoſtes etiam ſit de iſtis, licèt probatum ſit ſupra, patet tamen magis, quia dicitur Deuteronom. 16. cap. quòd in die Pentecoſtes quæ erat dies quinquageſima poſtquam falcem in ſegetem mittebant, debebat vnuſquiſque immolare oblationem ſpontaneam in loco, quem Deus elegiſſet, vt eſſet nomen eius in eo, ſed non debebant ire ad illum locum, niſi in vno de iſtis feſtis, ergo inter iſta tria feſta computatur. De Paſcha azymorum, quòd ſit vnum de iſtis etiam patet Deuteronom. 16. quòd non poterat immolari Phaſe in qualibet vrbe patet, quia omnes tunc Iudæi aſcendebant in Ieruſalem, quod non fiebat niſi in

F ſolennitatibus tribus, & patet hoc, quia ſemel in Paſcha aſcenderunt cognati Ieſu ad ciuitatem Ieruſalem, & vocauerunt Ieſum, vt veniret ad ſolennitatem, vt patet Ioan. 8. cap. Item quia in die vna feſtiuitatis azy- *Io. 8.* morum, ſcilicet in ſeptima fiunt cœtus atque collectæ, & hæc non fiebant, niſi cùm totus Iſrael erat congregatus, ergo tunc congregabatur. Antecedens patet Le- *Leui. 23.* uitic. 23. cap. Clarius autem adhuc patet, quòd iſtæ ſint *Deut. 16* tres ſolennitates, quia Deut. 16. cap. dicitur: Tribus vicibus per annum apparebit omne maſculinum tuum coram domino Deo tuo in loco, quem elegerit, in ſolennitate azymorum, & in ſolennitate hebdomadarũ, & in ſolennitate tabernaculorum. *Apparebit omne maſculinum tuum.* Id eſt quòd omnes viri, & pueri iam habentes vſum rationis aſcenderent illuc, vt ea ei, quæ viderent in feſtiuitatibus illis fieri in loco ſanctuarij,

G quæ non fiebant in alijs locis totius terræ Chanaan, promouerentur ad cultum Dei. Et patet hoc, nam cum eſſet dominus noſter Ieſus annorum duodecim puer adhuc tener, qui tamen ſapientia plenus, quippe cùm eam ab inſtanti conceptionis habuiſſet, quia tamen ſecundum aliorum puerorum modum; qui eo tempore capaces ſunt iudicij aliqualiter, aſcendit cum parentibus ſuis in Ieruſalem ad diem feſtum, & tunc manſit ipſe neſcientibus parentibus in medio doctorum diſputans, vt patet Luc. 3. cap. Ab hac obligatione legis ex- *Mulieres* cluduntur mulieres, cùm dicitur: Omne maſculinum *non obli-* tuum. Et ratio huius eſt duplex: prima quòd mulie- *gabãtur* res cùm teneriores, & imbecilliores ſint, non ita ſuſti- *ad aſcen-* nent labores itineris ſicut viri, ſi tamẽ erat via breuis, *dendum*

H vtpote quia locus ſanctuarij modicum diſtabat à loco *ad ſan-* habitationis earum, veniebant; ſic patet de Beata Vir- *ctuariũ* gine, quæ venit ad feſtum cum viro ſuo Ioſeph, quan- *ter in an-* do perdidit Chriſtum in Ieruſalem, vt patet Luc. 3. c. *no.* erat enim locus eorum prope Ieruſalem. Secunda ratio erat propter gubernationem rei familiaris, & domeſticæ; ſi enim pueri parui in domo eſſent, neceſſe erat, vt aliquis maneret ad dandum eis cibos: nam pueri iſti paruuli non obligabantur ibi apparere, cùm ad nihil ei proficeret, cùm non eſſent capaces rationis, nec inſtruerentur aliquo modo ex his, quæ dicebantur, aut fiebant. Item cùm in locis, & domibus omnium Iſraelitarum manerent aliqua animalia domeſtica, quæ indigebant prouiſione neceſſariorum, alioquin cuncta ſimul morerentur. Cùm ergo de maſculis nullus manere debebat in locis, neceſſe erat mulieres manere ad diſpoſitionem neceſſariam rerum do-

I meſticarum.

An ad legem iſtam, de aſcendendo ter in anno ad locum ſanctuarij, tenerentur ſerui.

QVAESTIO XXVI.

SEd quæretur vtrum ad iſta feſta aſcenderent ſerui Hebræorum, & ancillæ, cùm dicatur, omne maſculinum, ſub qua generalitate etiam ſerui contineri videntur. Reſpondebit aliquis, quòd ſerui non aſcende- *Primum*

K rent, quia multum defraudarentur domini à ſeruitio *argumen-* eorum, maximè cùm diſtabat locus ſanctuarij; nam *tum.* tunc ſi ter in anno irent Iudæi in locum, quem Deus elegiſſet magnam anni partem ſine ſeruitio pertranſirent. Item quia dicitur, omne maſculinum tuum, id- *Secundũ* eſt omnis maſculus natus de te, & iſta locutio fit ad *argumen-* totum Iſrael, ergo videtur quòd ſoli maſculi Iſraelitæ *tum.* obligabantur. Ad hoc reſpondetur, quòd iſta lex non *Reſponſio* ſolùm intelligebatur de liberis; ſed etiam de ſeruis; *ad quæſt.* quicunque enim maſculi rationis capaces eſſent, hac le- *affirmati-* ge comprehendebantur. De ſeruis tamen diſtinguen- *ua.* dum, quia aut erant ſerui Hebræi, id eſt aliqui de genere Hebræorum, qui vendebantur in ſeruos, vt patet ſupra vigeſimoprimo, & Leuit. 25. & Deuterono. 15. c. aut erant de gentilibus, ſi eſſent de genere Hebræorum manifeſtum eſt, quòd debent aſcendere: nam ad id tenebantur illi, ſicut alij Hebræi, cùm eſſent na-

A tura Hebræi, nec erant ſerui ſimpliciter, ſed ad quandã temporis particulam, ſi autem eſſet ſeruus de genere gentilium, etiam tenebatur: nam quicunque emiſſet ſeruum gentilem, tenebatur eum immediatè circuncidere, vt eſſet particeps immolationis Phaſe, ſicut dicitur ſupra 12. cap. Omnis ſeruus emptitius circuncidetur, & ſic comedet ex eo, id eſt de Phaſe. Nunc arguitur ſic: ille, qui circuncifus erat, tenebatur ad omnes obſeruantias legis: nam ſicut Baptiſmus eſt apud nos ianua ſacramentorum, & totius fidei, vt patet extra de clerico non baptizato miniſtrante cap. veniens. ita circunciſio erat apud Iudæos, ita vt eſſet ſignum populi Dei, ſcilicet quòd quicunque deberet eſſe de populo Dei debebat habere illam, & quicunque illam haberet eſſet de populo Dei, vt patet ad Ro. 4. cap. ſcilicet: Per baptiſmum omnes baptizati obligantur ad obſeruationem totius legis euangelicæ: ergo qui circuncidebantur obligati erant ad omnes cæremonias legis; ſed aſcendere ter in anno erat quædam ceremonia legalis, vt patet hic, & infra 34. & Deuter. 16. cap. ergo omnes ſerui, quia circunciſi erant tenebantur aſcendere. Item confirmatur hoc, quia ait Apoſtolus ad Gala. 5. cap. Teſtificor rurſus omni homini circuncidenti ſe, quòd vniuerſæ legis faciendæ debitor ſit; ſed iſta tria feſta comprehendanlur ſub lege: ergo omnes ſerui empti de gentilibus, quia circuncidebantur cogebantur aſcendere ter in anno cum cæteris ad locum ſanctuarij. Item omnes ſerui emptitij debebant circuncidi, & comedere Phaſe: ſed non poterat comedi Phaſe, niſi in loco ſanctuarij: ergo ſerui gentiles iam conuerſi tenebantur aſcendere ad ſanctuarium. Maior patet ſupra decimo ſecundo capitulo, ſcilicet, Omnis ſeruus empticius circuncidetur, ſic comedet ex eo: minor patet Deut. 16. cum dicitur: Non poteris immolare Phaſe in qualibet vrbium tuarum, quas dominus Deus tuus daturus eſt tibi, ſed in loco, quem elegerit dominus Deus tuus, ibi immolabis. Item patet hoc claré ex litera in eodem capitulo, vbi clarè innuitur, quòd in feſto Pentecoſtes, & in feſto tabernaculorum aſcendere deberent ſerui, de Pentecoſte autem ſic dicitur: Celebrabis feſtum hebdomadarum domino Deo tuo oblationem ſpontaneam manus tuæ, quam offeres iuxta benedictionem domini Dei tui, & epulaberis coram domino, tu, & filius tuus, & filia tua, & ancilla, & leuites, qui eſt intra portas tuas; cùm ergo dicatur quòd ancilla aſcendere debebat in hoc feſto, & comedere coram domino; quanto magis ſerui? nam fœminæ non obligabantur aſcendere, cum dicatur ſupra: Ter in anno apparebit omne maſculinum tuum, de ſolennitate autem tabernaculorum ſic dicitur ibidem: Solennitatem quoque tabernaculorum celebrabis per ſeptem dies, cùm collegeris de area, & torculari fruges tuas, & epulaberis in feſtiuitate tua, tu, & filius tuus, & filia, ſeruus, & ancilla, leuites quoque, & aduena: Ad rationem autem, quæ fiebat contra, ſcilicet quòd ſi ter in anno aſcenderent ſerui in locum ſanctuarij, maximè quando diſtabat, magnam partem anni ſine ſeruitio pertranſirent, quod magnum damnum dominis erat. Reſpondetur dupliciter: primò quòd ſicut lucra animæ lucris corporis præponenda ſunt: nam anima eſt plus quã corpus, vt patet Matth. ſeptimo capit. ita damna animæ plus quam damna corporis euitanda ſunt: ergo à fortiori plus vitanda ſunt damna animarum, quam damna rerum, id eſt perditionem temporalis ſubſtantiæ, ſed non aſcendere in locum ſanctuarij tempore debito erat damnum animæ, & aſcendere illuc erat damnum quantumcunque temporalis ſubſtantiæ; ergo potius debebant aliquid perdere, & aſcendere, quã nihil perdendo non aſcendere: nam ſi iſta eſſet ſufficiens ratio motiua, ſequerentur infinita inconuenientia, ita vt penitus nullum bonum maneret, aut aliquod præceptum Dei ſtaret. Et patet: nam aliquis potens vellet tollere mihi omnia bona mea, niſi committerem adulterium, aut mentirer, aut Deo maledicerem, vel furarer, & ſic de omni genere peccatorum, & ſi ſtaret illa ratio, ego arguerem ſic, graue damnum eſt mihi niſi maledicam Deo, quia omnia bona mea perdo: ergo volo maledicere Deo ne incurram iſtud graue damnum. Manifeſtum eſt quòd hoc maximum inconueniens eſt, quia tunc quandocunque aliquod damnum nobis eueniret ne incurreremus illud damnum, poſſemus facere omnia inhoneſta, nullum Dei præceptum obſeruantes, ſed non eſt ſic; nam non ſolùm damna omnia pati debemus, ſed etiam reſiſtere vſque ad ſanguinem: nam, & ipſe Ariſtot. pro ſola cuſtodia honeſti (non intendens adhuc placere Deo, quia nihil tale intellexit) dixit eſſe moriendum, vt patet in 3. Ethic. ſcilicet: Ad quædam autem fortaſſis non eſt cogi, ſed magis mori patientem dira iſſima. Secundo modo reſpondetur, & melius, nam licèt poſtquam Deus poſuiſſet legem, qualiſcunque illa eſſet, nos tranſgrediendo illam peccabamus, oporteblt autem magis omnia perdere, & terribilia ſuſtinendo deficere, quàm mortaliter peccare: ante tamen quàm poneretur, non erat iuſtum quòd poneretur lex, quæ eſſet hæc aggrauans, ideo dicendum, quòd licèt mandaretur hic, quòd ter in anno appareret omne maſculinum coram domino, tamen diſpenſabatur interdum cum his, qui procul morabantur, vt in prima vice ſolum venirent, ſcilicet in feſtiuitate azymorum; & tunc diſpenſabatur cum ſeruis eorum etiam ne venirent, & ſic paruum damnum erat ſemel in anno aſcendere ad locum ſanctuarij. Ad aliud arg. ſecundò arguitur, quòd in litera dicitur: Omne maſculinum tuũ id eſt omnis maſculus natus de genere tuo: ergo maſculi nati de genere Gentilium non tenebantur: huiuſmodi erant ſerui circunciſi nati de Gentilibus, qui venditi erant Hebræis. Reſpondetur, quòd illud pronomen poſſeſſiuum, tuus, non dicit hic originem, ſed poſſeſſionem: nam vtrumque dicere poſſet, quia ſatis conuenienter exponitur dicendo: Maſculinum tuum, id eſt de tuo ſemine; & tunc dicit originem, aut maſculinum tuum, id eſt quod eſt in domo tua, vel poſſeſſione tua. Non poteſt tamen patere, pro quo teneatur, niſi ex adiunctis, vel ex his, quæ ibi determinantur; ſicut autem eſt hic: nam Deut. 16. cap. declaratur, quòd omne maſculinũ tuum, non ſolùm intelligatur pro his, quæ à te ducunt originem, ſed pro his, qui in familia tua, & rebus tuis ſunt, cùm diceretur, filius tuus, ſeruus, & aduena, &c. *Coram Domino Deo tuo*. Id eſt in loco, vbi erat ſanctuarium, nam ibi dicebatur eſſe Deus ſpecialiter, vt ſupra declaratum eſt, non tamen intelligendum, quòd illud Phaſe comedendum eſſet coram domino, id eſt coram altari holocauſtorum, ſicut comedebantur ſacrificia pacifica, quia cùm in omnibus filijs Iſrael eſſet celebratio agni, & tot comedebant vnum agnum, quot ſufficiebãt vt patet ſupra 12. c. & totus Iſrael congregatus eſſet in feſto illo in loco ſanctuarij, non poſſent capi omnes intra atrium tabernaculi ſiue templi, vt ibi omnes comederent, ſed ſolùm iſta celebratio fiebat quantum ad immolationem, quia immolabatur agnus in templo, ſcilicet in altari ſacrificiorum, ita vt ſanguis eius funderetur ad baſes altaris, & ſic erat ſacrificium domini, ſicut dicitur Num. 9. c. quòd Phaſe erat ſacrificium domini. Poſtea accipiebat quilibet agnum ſuum immolatum, id eſt iugulatum ſolum, deferebat in domum ſuam, vel ad locum, vbi hoſpitabatur, & faciebat omnes cæremonias. Sic dicitur ſupra 12. cap: & ſic comedebant in illo loco, ſcilicet quilibet per domos aut manſiones ſuas, & hoc erat comedere coram domino; quia comedebãt, & celebrabãt coram domino, ſcilicet in ciuitate, in qua ſpecialiter erat Deus, quia ibi inuocabatur nomen eius.

Ratio prima. Rom. 4. Deut. 16. Secunda. Tertia. Deut. 16. Quarta. Lucra animæ lucris corporis præponenda ſunt. Ethic. 3. Deut. 16.

An Agnus paſchalis deberet immolari coram oſtio tabernaculi.

QVÆSTIO XXVII.

ET ſi dicas quòd non debebat iſte agnus qui erat Phaſe immolari in tabernaculi oſtio, ſed in qualibet domo; nam in Aegypto quilibet immolauit in domo

mo ſua, & ſic fuit datum mandatum, quòd ibi immolaretur, & poneretur ſanguis in vaſe ad limen portæ, & aſpergeretur vterque poſtis, & ſuperliminare domus. Reſpondetur quòd illud non fuit mandatum ad futuras generationes, ſed quædam ceremonia pro tunc obſeruata, vt declarauimus ſupra 12. capitulo, & non ſolú quantum ad hoc, ſed etiam multa alia fuerunt tunc ceremonialiter facta, quæ non fuerunt cuſtodita in futuris generationibus. Ratio autem huius differentiæ poteſt eſſe duplex. Prima, quia in Aegypto non habebant tabernaculum, nec altare, aut quicquam alterum, vbi immolarent, ergo quilibet in domo ſua immolare debebat. Item quia tunc debebat poni ſanguis agni immolati in vtroque poſte, & ſuperliminare, ergo ibi apud portam immolari debebant, vt mox calidus ſanguis aſpergeretur foribus, quod non contingeret ſi ad aliquẽ alium locum conueniſſet ad occidendum. Iſtæ autem rationes non extiterunt in ſequentibus generationib. Prima namque non extitit, quia futuræ generationes habuerunt tabernaculum, quod in deſerto conſtructũ eſt, habuerunt etiam templum, quod poſtea fecit Salomon, & illud quod poſtea reædificatum eſt a Zorobabel, ergo in hoc debebant immolare. Et patet hoc: nam Leui. decimoſeptimo capitulo dicitur, quòd omnis homo, qui aliquod ſacrificium fecerit, & non obtulerit ad oſtium tabernaculi, vt fundatur ſanguis eius ſuper altare, mori debebat, ſed immolatio Phaſe ſacrificium erat, vt patet Numeri nono capitulo, cùm dicitur. Si quis mundus eſt, & in itinere non fuit, & tamen non fecit Phaſe, exterminabitur anima illa de populo ſuo, quia ſacrificium domino non obtulit in tempore ſuo. Sic etiam vocatur infra 34. capitulo, cum dicitur: Non immolabis ſuper fermento ſanguinem hoſtiæ meæ, nec remanebit quidquam de victima ſolennitatis meæ vſque mane, & ſic dicitur infra immediatè: Neceſſe erat ergo immolare agnum in oſtio tabernaculi ſuper altare ſacrificiorum, ſicut cætera ſacrificia. Item quia ſi non fieret ſic, non ſatisfieret intentioni legis; prohibitum fuit enim Deut. 12. capitulo, ne quis offerret holocauſta ſua, aut pacifica in omni loco, quem videret, ſed ſolùm in loco, quem Deus elegiſſet, vt eſſet nomen eius ibi, & ſic fuit præceptum de alijs ſacrificijs ibidem. Ita Deuter. 16. cap. fuit præceptum de celebratione Paſchali, ſcilicet: Non poteris immolare Phaſe in qualibet vrbium tuarum, ſed in loco, quem elegerit dominus: ſicut ergo alia in altari offerebantur, ita deberent offerri agni paſchales. Item quia cùm Deus mandauit, ne quilibet in vrbe ſua immolaret Phaſe, ſed venirẽt omnes ad locum ſanctuarij, fuit cauſa, ne quilibet immolaret vbi vellet, ſcilicet ſecundum cæremonias, quas vellet: quia poſſent immolare ſecundum cæremonias Gentilium, & Dijs eorum, quod valde intendebat vitare. Si tamẽ congregatis omnibus in ciuitate, in qua erat ſanctuarium non cogerentur dare agnos ſuos ad immolandũ in altari holocauſtorum, ſed quilibet immolaret in domo ſua, aut in loco, in quo vellet, ſequeretur idem inconueniens, quod ante, ſcilicet quòd immolaretur ſecũdum cæremonias, quas vellet, & poſſent dæmonibus immolare, ac ſi in vrbe ſua quiſque immolaret. Dicendum ergo, vt ante quòd omnes illi agni ducebantur ad atrium tabernaculi, & ibi immolabant eos ſacerdotes ſecundum ritum aliarum immolationum: & quantum ad hoc erat ſacrificium factum domino, & non dabatur aliqua occaſio idolatrandi popularibus, quia nihil immolabant: ſed ſacerdotes hoc faciebant. *Coram domino Deo tuo.* Ideſt in loco ſanctuarij.

Non eodẽ modo Agnus immolabatur in terra promiſſionis, ſicut in Aegypto.

Deut. 12.

An exiſtentibus diuiſis arca, & tabernacula in quolibet eorum eſſet ſanctuarium. Et quid propriè erat ſanctuariũ, ſcilicet an locus arcæ, vel tabernaculi.

QVAESTIO. XXVIII.

Circa hoc quæritur, nam cùm eſſet tabernaculum, & arca teſtamenti in vno loco ille vocabatur locus ſan-

F ctuarij, & quem elegerat dominus, & ad illum totus Iſrael in his ſolennitatibus confluebat: quando tamen, tabernaculum, & arca ſeiuncta erant, vt fuit a tempore quo educta de Silo, portataque in bellum capta fuit a Philiſthæis, de quo 1. Reg. 4. capitulo, vſque ad tempus quo Salomon vtrumque coniunxit in tẽplo ſuo, quod fuit ſpatium annorum nonaginta, & amplius, vt declarauimus ſupra 20. capitulo, quis diceretur eſſe locus ſanctuarij, nunquid locus vbi erat arca, vel locus, vbi erat tabernaculum? nam vbicunque diceretur eſſe, ibi debebant conuenire. Fortè reſpondebit aliquis, quòd vtraque vrbs vocabatur ſanctuarium tam ea, in qua eſſet arca, quàm ea, in qua eſſet tabernaculum, & ad vtranque ciuitatem venire debebant ad faciendum ſolennitates has. Sed hoc non poteſt ſtare, quia Deus in-
G tendebat facere vnitatem cultus ſui, & ideo licèt Iudæi in ciuitatibus ſuis ſingulis haberent magiſtros, qui docebant legem, tamen non fuit permiſſum habere ſacrificia, aut oblationes in aliquibus locis, niſi in vno duntaxat, quia Hebræi adhuc rudes erant, & ſi viderent in multis locis ſacrificia fieri, putarent multos Deos eſſe, quod erat diſcedere a cognitione veri Dei, & ob hoc licèt duæ tribus, & dimidia habitarent trans Iordanem diuiſæ a reliquis tribubus, nó fuit permiſſum eis, quòd per ſe haberent altare ad faciendum ſacrificia: nam cũ nouem tribus, & dimidia audiuiſſent, quòd duæ tribus, & dimidia feciſſent altare apud tumulos Iordanis putantes, quòd ad immolandum victimas faciebant, parauerunt ſe ad bellum contra eas, donec per nuncios cognitum eſt, quòd non ad immolandum, ſed in ſignũ
H poſuerant, vt patet Ioſue 22. capitulo, ſi tamen daretur quòd vbi eſſet arca, eſſet ſanctuariũ, & vbi eſſet tabernaculum, eſſet ſanctuarium darentur duo loca immolationis, & ſequerentur inconuenientia ſupra dicta, ſcilicet putarent eſſe duos Deos, ergo vnum ſanctuarium ſolùm erat. Item in anno ſeptimo remiſſionis in feſto tabernaculorum debebat conuenire totus Iſrael ad locũ ſanctuarij, & omnibus ſimul ſtantibus legebatur corã eis Deuteronomium, vt patet Deut. 31. cap. ſed ſi eſſent duo ſanctuaria impoſſibile erat cõuenire totum Iſrael ad locum ſanctuarij, vt coram omnibus ſimul legeretur Deuteronomium: neceſſe ergo erat eſſe vnicum ſanctuarium. Dato ergo, quòd neceſſe ſit eſſe vnum, quæritur vbi eſſet iſtud. Neceſſe eſt dicere, quòd eſſet in lo-
I co, vbi erat arca, vel in loco, vbi erat tabernaculum: nã non poterat conuenienter aſſignari in aliquo aliorum locorum: cùm quodlibet iſtorum eſſet ſacrum, ſcilicet arca, vel tabernaculum; loca autem alia non erant ſacra, nec habebant aliquid, propter quod ſacra dicerentur, aut nomẽ domini ibi nominaretur ſpecialiter. Sed de his duobus eſt dubium, an ſanctuarium diceretur locus, in quo eſſet arca, vel locus, in quo eſſet tabernaculum. Et ſciendum, quòd vtrumque rationabiliter poterat facere ſanctuarium; nam ille vocabatur locus ſanctuarij, in quo Deus ſtabat, aut potius conuertendo, ſcilicet in illo loco, qui vocabatur ſanctuarium, Deus ſtabat ſpecialiter. Iſte modus ſpecialitatis erat, quia ibi loquebatur, & dando reſponſa, ſed hoc in vtroque loco reperiebatur: nam ſuper arcã Deus loquebatur de medio duorum Cherubim, vt patet ſupra 25. capitulo, & & 30. & Num. 7. ideo quando Moyſes volebat conſule-
K re oraculum, intrabat in Sancta Sanctorum, & audiebat Deum loquẽtem de propitiatorio. Tabernaculum etiam per ſe quantum ad hoc poterat vocari ſanctuarium, & facere locum illum, in quo eſſet eſſe locum ſanctum: nam in ipſo tabernaculo loquebatur Deus ad oſtium tabernaculi ſuper altare ſacrificiorum, vt patet infra 29. capitulo. In hoc tamen dubitare poſſet de arca: nam quando Moyſes audiebat reſponſum a Deo dè inter Cherubim, erat quando ſtabat arca in Sancta Sanctorum: ſic enim dicitur, Numeri 7. capitulo, cumque vellet Moyſes conſulere oraculum, ingrediebatur tabernaculum fœderis, audiebat vocem loquentis ad ſe de medio Cherubim, vnde & loquebatur ei. Cùm ergo maneret extra tabernaculum fœderis, dubium erat,

Iudæi rudes ſi vidiſſent ſacrificia fieri in multis locis, exiſtimaſſent illa fieri in honorẽ multorũ Deorum.

Ioſue 22.

Deut. 31

Num. 7.

Vtrum Deus loqueretur de arca, ipſa exiſtente extra tabernaculum

vtrum

vtrum loqueretur de arcâ. Ad hoc autem poſſet dici, quòd etiam ſine tabernaculo Deus loqueretur de medio Cherubim ſuper arcam: nam cùm fieret arca per ſe: etiam non ponendo eam in tabernaculo necdum facto tabernaculo dixit ſe dominus locuturum ſuper eam, vt patet infra 25. cap. cum dicitur: Inde præcipiã & loquar ad te ſuper propitiatorium, ſcilicet de medio Cherubim, & mandabo cuncta, quæ dicam filijs Iſrael, ſed hoc eſt cùm fieret arca, quæ fuit primum, quòd factum eſt: ergo etiam ſine tabernaculo loqueretur dominus ſuper eã. Reſponderi poſſet, quòd hoc non concludit: nam licèt ante factionem tabernaculi, cum fieret arca, diceret ſe Deus locuturum ſuper arcam: dicebat tamen hoc pro tempore, in quo arca ſtaret in tabernaculo intra Sancta Sanctorum. Sed in hoc non multum refert; ſatis enim dici poſſet, quòd etiam arca exiſtente extra tabernaculum Deus loquebatur de medio Cherubim: nam in alia re minoris reuerõtiæ, & æſtimationis loquebatur, vt cùm ſacerdotes veſtirentur Ephod, & inquirere vellent aliquid a Deo, reſpondebat eis Deus, dato quòd non ſtarent in tabernaculo: nec ſtarent coram arca, vt patet 1. Reg. 23. cap. cùm Dauid ſtaret in Ceila ſuſpectus, quòd Saul deſcenderet ad capiendum eum, dixit ad ſacerdotem Abiathar: Applica Ephod, & ait Dauid: Domine Deus, audiuit famam ſeruus tuus, quòd diſponat Saul venire ad Ceilam, vt euertat vrbem propter me, ſi tradent me viri Ceilæ in manus eius? & ſi deſcendet Saul ſicut audiuit ſeruus tuus? Domine Deus Iſrael indica ſeruo tuo. Et ait Dominus: Deſcendet. Dixitque Dauid: Si tradent viri Ceilæ me, & viros, qui mecum ſũt in manus Saul? & dixit dominus: Tradent. Hoc tamen dato, quòd arca, vbicunq; eſſet, haberet Dominũ reſpondentem de medio Cherubim, nõ ſequitur, quòd vbi arca eſſet diceremus locum ſanctuarij. Dicendum enim, quòd ſanctuarium dicebatur, vbi eſſet tabernaculũ, dato quòd non eſſet arca, & ad illum locum conuenire debebant omnes Iſraelitæ, ad celebrandum tria feſta ſupra nominata: & vbi eſſet arca nõ eſſet ſanctuariũ & hoc modo fuit in omnibus temporibus, quibus arca teſtamenti, & tabernaculum diſiuncta fuerant: nam ad locum tabernaculi, tunc ibatur ad celebrandum feſta. Et probatur ſic: ſi enim vbi eſſet arca eſſet ſanctuarium, ergo in tempore, quo manebat arca apud Philiſthijm, non habuiſſent locum ſanctuarij, ergo non potuiſſent celebrare feſtiuitates tres, quas quolibet anno obligabantur celebrare. Sed forte diceret aliquis, quòd non potuerunt tunc impediri feſtiuitates aliquę, quia modico tẽpore manſit in terra Philiſthijm in quo feſtum nullum eueniret. Sed hoc falſum eſt: nam dum arca manſit in terra Philiſtijm, neceſſe fuit duo feſta accidiſſe, ſcilicet feſtum azymorum, & feſtum Pentecoſtes, & ſi locus arcæ fuit ſanctuarium, erat ſanctuarium in tempore illo in terra Philiſthinorũ in ciuitatibus, in quibus erat arca, quod eſt abſurdum. Antecedens patet, quia arca domini ſtetit 7. menſibus in terra Philiſthijm, vt patet 1. Reg. 6. cap. & venit arca de terra Philiſthijm primò in agrũ Bethſamitarum, cùm ipſi meterent triticum in valle, tempus autem meſſionis tritici in terra Chanaan incipit in principio 3. menſis, ideo vocatur ille menſis primitiuorum, idest in quo dantur primitiæ omnium, quæ ſeruntur in agro, vt ſupra dictũ eſt, & dato, quòd eſſet tempus hoc in menſe tertio, vel quarto, aut quinto, & ſic vſque ad finẽ ſexti, in quo omnia tam de agro, quàm torculari collecta ſunt, vt patet Deut. 16. cap. & tunc computentur 7. menſes retro, & neceſſe erit includere in eis duo feſta, ſcilicet feſtum azymorũ, quòd eſt 15. die menſis primi, & feſtum Pentecoſtes, quod eſt die 6. menſis tertij, ſ. quinquaginta diebus poſt diem azimorum. In his ergo, vel nullus locus ſanctuarij eſſet, vel daretur in terra Philiſthijm, quorum vtrũque eſt inconueniens. Itẽ dato, quòd in hoc tempore quo arca manſit in terra Philiſthijm, nullum feſtum de his magnis accidiſſet; tamen inconueniens erat quia quotidie debebat fieri ſacrificium, ſcilicet agni

In alia re minoris reuerentiæ quàm eſſet arca, Deus multoties loquebatur.

Quando ſanctuaria erant arca, & tabernaculum, in loco tabernaculi erat ſanctuarium.

1. Reg. 6.

Deut. 16.

A veſpertini, & matutini, quod obſeruabatur iure perpetuo, & tunc non eſſet ſanctuarium, in quo fieret. Antecedens patet Numeri 28. capitulo. Item in quolibet Sabbato debebant fieri alia ſpecialia ſacrificia, vt patet eodem capitulo, quæ etiam fieri non poſſent. Itẽ quia in principio cuiuſlibet menſis in Kalendis, ſiue Neomenia fiebat ſpecialis oblatio, vt patet Numeri 29 capitulo, ſed tunc non eſſet ſanctuarium, vbi fierent. Cũ ergo hoc nõ conueniat, quia non eſt dicẽdum, quòd iſta ſacrificia, quæ mandata ſunt iure perpetuo, ceſſarent tunc manentibus ipſis in terra Chanaan, dicẽdum eſt, quòd non erat ſanctuarium locus, vbi erat arca, ſed vbi foret tabernaculum. Item patet hoc, quia poſt captiuitatem Babilonicam manifeſtum eſt fuiſſe in Ieruſalem ſanctuarium, & ſacrificia facta fuiſſe, cùm rex B Seleucus, qui erat rex Celeſyriæ dabat expenſas pro ſacrificijs huius tabernaculi, ſiue ſanctuarij, vt patet 2. Mach. tertio capitulo, & ad hunc locum confluebat vniuerſus Iſrael ad iſtas tres feſtiuitates magnas, & tamen non erat ibi arca, quoniam arca ducta fuit per Ieremiã Prophetam ante captiuitatem Babilonicam in ſecretum locum ſepulturæ Moyſi, & ibi ſecrete cum eo recondita eſt, & manet vſque in hodiernum diem, nec vnquam in ſecundo tabernaculo, vel potius templo inſtaurato per Zorobabel fuit, aut viſa eſt, vt patet ſecundo Mach. ſecundo capitulo. Ergo non erat neceſſaria arca ad hoc, quòd eſſet ſanctuarium. Item patet hoc oſtenſiuè: ſi enim vbi eſſet arca, eſſet locus ſanctuarij, ergo poſtquam reducta fuit arca de terra Philiſthijm iã factis 7. menſibus. vt patet 1. Reg. 6. capitulo, fuiſſet ſan C ctuarium in loco, vbi ipſa erat, & ibi conuenirct totus Iſrael in his ſolennitatibus ad ſacrificia ſua, ſed ipſa poſita fuit in Cariathiarim in domu Aminadab, vt patet 1. Reg. 7. capitulo, in Cariathiarim eſſet ſanctuariũ, & fierent ſacrificia, & congregationes populi. Sed hoc falſum eſt; nam ſacrificia non poterant eſſe, niſi per ſacerdotes, ergo ſi ſacrificia fierent in Cariathiarim, cũm ibi ſtabat arca, neceſſe erat ibi eſſe ſacerdotes, ſed non erant, quia eo tempore ſacerdotes erant in Nobe ciuitate: nam ibi erat Achimelech ſummus ſacerdos, & tota eius cognatio: nam de eodem loco adducti ſunt octuaginta quatuor viri veſtiti Ephod, & occiſi ſunt coram Saule, vt patet 1. Reg. 22. capitulo, erat autem ibidem tabernaculum: nam ibi erant panes propoſitionis, & menſa, quæ nuſquam erant, niſi intra tabernaculum ad D latus meridianum eius, vt patet infra 26. capitulo, hoc autem habetur 1. Reg. 21. quia in eadem ciuitate exiſtens Dauid petiuit panes ab Achimelech ſacerdote, qui reſpondit, nõ eſſe ibi, niſi panes propoſitiones, qui ſublati fuerant de menſa a facie domini, vt ponerentur alij recentes. Neceſſe eſt ergo dicere, quòd ibi erat ſanctuarium, & fiebant ſacrificia, atque cõgregationes populi. Hoc autem erat ſtante arca domini in Cariathiarim, ſiue Gabaa, quod idem ſignat. Quod patet, quia cũ ducta fuit arca de terra Philiſthijm ante tempus Samuelis Prophetę, ſcilicet antequam ipſe iudicaret Iſrael poſita fuit in Cariathiarim, vt colligitur 1. Reg. ex fin. 6. & prin. 7. cap. & manſit ibi toto tempore Samue E lis, & toto tempore regni Saulis, & toto tempore quo regnauit filius eius Hisboſeth, & Dauid in Hebron, donec conſtitutus eſt rex ſuper vniuerſum Iſrael, & iuit in domum Aminadab in Cariathiarim, vel Gabaa, & adduxit inde arcam, vt patet 2. Reg. 6. capitu. deſtructa autem ciuitate Nobe per Saulem tranſlatum fuit tabernaculum ad Gabaon, vt declarauimus ſupra 20. capitulo, & ibidem fiebant eadem, quæ in ciuitate Nobe. In his autem omnibus in ciuitate Cariathiarim, vbi erat arca domini, non erant ſacerdotes, qui coram ea immolarent, quia vt ſupra dictum eſt, non licebat eſſe duo ſanctuaria, vt non inducerentur Iudæi ad credendum duos Deos. Et hoc patet 1. Reg. 7. cap. nam cùm arca poſita fuit in Cariathiarim, ſiue Gabaa, non poſiti ſunt ſacerdotes, vt ibi facerent quotidie ſolennitates, ſicut in ciuitate Nobe, vbi erat tabernaculum, ſed conſecratus fuit Eleazarus filius Aminadab, ad cuſtodiendum eam. Ex quo videtur, quòd non ponebatur, vt ibi

Nu. 28.

29.

2. Mac. 2

1. Reg. 7.

1. Reg. 22

2. Reg. 6.

1. Reg. 7.

ſeſtiuitates fierent, ſed vt arca recondita ibi ad tempus maneret. Item hoc patet; nam cùm Dauid eduxiſſet eam de domo Aminadab, vt duceret in domum ſuam, & non duxiſſet, quia accidit infortunium de morte Ozę tenentis arcam, vt patet 2. Reg. 6. duxit eam in domum Obededom, vbi manſit per tres menſes, nec dicitur, quòd aliqua alia ſolennitas facta fuerit, ex quo videtur, quòd nulla facta ſit, ſed ſimpliciter arca repoſita eſt in domo illa. Concluditur ergo ex ſuperioribus, quòd in omnibus temporibus, quibus arca, & tabernaculum diſiuncta fuerunt, fuit ſanctuarium in loco, vbi erat tabernaculum: non tamen intelligendum eſt hoc, quod accideret propter aliquid quod fuit in tabernaculo, quod non erat in arca: nam maioris reuerentiæ erat arca, quàm totum tabernaculum, ſed fuit accidentaliter, quia ſacerdotibus conuenientior ſtatus erat in tabernaculo, cum haberent ibi altare holocauſtorum, quod maximè neceſſarium erat ad omnia ſacrificia, & altare thymiamatum ad incendendum quotidie incenſum, vt patet infra 30. cap. & menſa ad panes propoſitionis, vt patet Leuit. 24. cap. & candelabrum ad ponendum lucernas, vt patet infra 26. & 27. & Lucæ 24. erant etiam cætera vtenſilia. Dato autem, quòd arca domini manſiſſet, & tabernaculum ſublatum fuiſſet, erat ſanctuarium in loco, vbi eſſet arca, & illuc confluerent ſacerdotes ad faciendum continua miniſteria in ſacrificijs, & cæteris; ſi autem vniuerſa hæc ablata fuiſſent, adhuc maneret locus ſanctuarij, vbi manerent ſacerdotes miniſtrantes, & cùm populus illuc conueniret, dicebatur conuenire coram domino, & ſtare coram domino, & fundamentum huius eſt, quia ſanctuarium dicitur, vbi ſancta fiebant, ideſt vbi fiebant ſanctæ miniſtrationes; iſtæ autem non poterant fieri, niſi in vno loco propter periculum ſupra poſitum, & ſi in multis locis liceret exercere miniſtrationes ſacrificiorum, & ſimilia, eſſent multa ſanctuaria, quia ergo vnum ſanctuarium erat ex congregatione ſacerdotũ, vbi illi ſacerdotes ſtarent, ibi eſſet ſanctuarium; nam tunc complebatur intentio legis, ſcilicet quòd ibi non erat occaſio idolatrãdi in ſacrificijs, & in alijs ritibus, præſentibus ſacerdotibus doctoribus legis, & miniſtris horum, & ſic patet ſolutio ad dubitationem. *Non immolabis ſuper fermento ſanguinem victimæ.* Poſuerat ſupra, quod tria feſta principalia erant. Et primum erat Phaſe, ſiue feſtum azimorum. Nunc ponit hic quandam obſeruationem circa iſtud feſtum, ſcilicet de modo immolandi agnum Paſchalem. Nam in 14. die menſis primi ad veſperum ante ſolis occaſum immolari debebat agnus per cunctas domos, atque familias, vt patet ſupra 12. ca. & Leuit. 23. & Num. 9. & Deu. 16. De cæremonijs autem huius immolationis potiſſimũ habetur ſupra 12. & Num. 9. cap. ponitur autem hic alia cæremonialia, ſcilicet de oblatione fermentati panis. *Non immolabis ſuper fermento.* Idem habetur infra 24. per eadem verba, & eſt ſenſus, quòd agnus paſchalis, qui erat ſacrificium aut victima domini, nòn erat immolandus ſuper fermento, ideſt dum ſupereſſet aliquod fermentum in domo, ideo cùm deberet immolari agnus in die 14. menſis primi ad veſperam, ſcilicet paulo ante ſolis occaſum, vt patet Deut. 16. c. ibatur ad immolandum in atrio tabernaculi, vt non maneret ibi fermentum, aut fermentatum quid, & ſi quid inueniebatur excludebatur a domo. Ratio autem horum eſt, quia iſtud feſtum eſt totum feſtum azimorum, & ipſe agnus cum azimis comedendus erat, vt patet ſupra 12. & Num. 9. cap. & poſtea in ſeptem diebus ſequentibus, ſcilicet vſque ad diem 21. menſis eiuſdem ad veſperam comedere debebant panem afflictionis, ſcilicet azima, & nihil fermentatum in domibus ſuis illis ſeptem diebus apparere debebat, vt patet Deut. 16. cap. nam cùm potiſſimum, quod in hoc feſto fiebat, pertineret ad azima, ſcilicet ipſe agnus, neceſſe erat ad congruentiam eorum, quæ fiebant ex immolato, ſeu dum immolaretur, fermentata ablata eſſe. *Sanguinem victimæ ſuæ.* Sanguis ſuper fermento immolatur, cùm exiſtente fermento in domo agnus paſchalis occiditur. Immolare propriè dicitur iugulare, vt conſueuit aſſumi in tota ſacra ſcriptura, ſanguis autem nòn immolatur, cùm non occidatur, aut iuguletur: nam animal eſt quod immolatur, vel iugulatur, ſed dicitur ſanguis immolari, ideſt per immolationem effundi, quia dum animal immolatur ſanguis effunditur. *Victima tua.* Dicitur agnus paſchalis victima, ideſt ſacrificium, quia Deo immolatur, & ſacrificatur, licèt carnes eius ab ipſis Hebræis comederentur: nam ipſi non immolaſſent iſtum agnum, nec tales cæremonias obſeruarent, ſcilicet cum lactucis agreſtibus, cum azimis, & tenentes baculos, & accinctis lumbis, & ſic de cæteris circũſtantijs cęremonialibus, niſi quia Deus mandauerat: religio ergo quædam erat. Et ſic dicitur ſupra 12. c. Hæc eſt religio Phaſe. Etiam vocatur victima, quia domino immolabatur in altari holocauſtorum, & fundebatur ſanguis eius ad baſim altaris, ſicut in alijs ſacrificijs, licèt non cremarentur carnes, & ſic vocatur ſacrificium Num. 9. c. cum dicitur: Quia ſacrificium non obtulit domino in tempore ſuo. *Non remanebit adeps ſolennitatis meæ vſque mane.* Iſtud poteſt intelligi de illo agno immolato, quia adeps eius non debebat comedi ab immolantibus, cùm eſſet datum præceptum generale, quòd anima, quæ comederet adipem, aut ſanguinem, periret de populo ſuo; omnis namque adeps domini eſt iure perpetuo, ideſt pertinet ad ſacrificium Dei, quia debebat Deo immolari, vt patet Leuit. 3. & 7. cap. & ibi magis declarabitur. Debebat ergo iſte adeps agni immolati incendi ea nocte, qua agnus immolabatur coram domino. Si quis autem conſeruaret ad ſequentem diem, imputaretur ei ad malum, & ſacrificium ſuum nihil ei proderat, ſic dicitur Leuit. 7. c. quòd ſi quis comederet de carnibus victimæ pacificæ in die tertia, poſtquàm fuiſſet immolata, oblatio eius irrita erat, & inſuper imputabatur ei ad peccatum. Poteſt etiam hoc intelligi de alijs adipibus aliorum ſacrificiorum, quòd eadem die quæ immolabantur adipes adolerentur coram domino, ſed iſta litera magis adaptatur, quòd intelligatur ſolùm de iſta immolatione agni, cùm dicatur, adeps ſolennitatis meæ, alij autem adipes non erant ſemper adipes ſolennitatum. Idem patet per id, quod dicitur infra 34. c. vbi ponuntur hæc eadem, & mutato vno verbo dicitur: Non reſidebit mane de victima ſolennitatis Phaſe. Per quod intelligitur, quòd iſta litera ad agnum referenda eſt paſchalem, tamen iſta generalius ſignificat, quia poteſt referri ad adipem, vel ad carnes, & verum eſt. De neutro debebat aliquid manere: ſic enim patet ſupra 12. c. Non remanebit quidquam de carnibus eius vſque mane, quòd ſi quid remanſerit ignis conſumet. Sic etiam dicitur Deut. 16. c. Non remanebit de carnibus, quod immolatum eſt veſpere in die primo vſque mane. *Primitias frugum.* Poſitis documentis circà obſeruantias feſtorum, hic agitur de ſolutionibus quorundam debitorum, debent namque homines Deo de fructibus decimas, & primitias, hic autem agitur de ſolutione primitiarum, & intelligendum eſt de decimis etiam, quia vtrumque debitum erat, & in ſolutione harum magna vtilitas ſoluentibus erat; qui autem defraudabant eas, minuebantur in bonis, ſic patet Mal. 3. c. cum dicitur: Si affigit homo Deum, quia & vos confixiſtis me, & dixiſtis. In quo confiximus te? in decimis, & primitijs, in penuria vos maledicti eſtis, & me configitis gens tota: inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc dicit dominus: ſi non aperuero vobis cataractas cœli, & effudero benedictionem meam vſque ad abundantiam, & increpabo pro vobis deuorantem, & non corrumpet fructum terræ veſtræ, nec erit ſterilis vinea in agro, dicit dominus exercituum, & beatos vos dicent omnes gentes, & eritis terra deſiderabilis, dicit dominus exercituum.

Quando ſeiunctis arca, & tabernaculo ſanctuariũ eſſet i loco tabernaculi: ſi maioris dignitatis erat arca, quã totũ tabernaculum. *Leu. 24.*

De modo immolandi agnũ paſchalem. *Leu. 23. Num. 9 Deu. 16.*

Leuit. 3. & 7.

Deu. 16.

Magna vtilitas erat ſoluentibus primitias.

F G H I K

An in anno ſeptimo quietis terræ, cum ſolui poſſent primitiæ, etiam ſoluerentur decimæ, vel eſſet poſſibilis earum ſolutio.

QVAESTIO. XXIX.

SVpra autem iſtud præceptum de primitijs dandis poſitum fuerat, cùm dixit: Decimas tuas, & primitias tuas non tardabis offerre; hic autem iterum ponitur. Et poteſt dici, quòd cauſa huius eſt, ſicut de alijs præceptis communiter: nam multa præcepta repetuntur, vt patet de Sabbatho, quod poſitum fuerat ſupra 20. cap. & repetitum fuit hic, & ponitur iterum inf. 34. & 31. & 35. & Leuit. 23. & Deut. 5. & in multis locis, quia quando Deus vult aliquid multum imprimere, dicit multoties. Alia ratio eſt, ſicut quidam dicunt, quia iſtæ primitiæ, de quibus hic dicitur, non ſunt primitiæ, de quibus fuit dictum ſupra, quia illæ ſunt ad omnes annos: hic autem dicitur de primitijs, quæ reddi debebant in ſeptimo anno remiſſionis: nam anno illo non ſerebatur, nec putabantur vineæ, ſicut alijs annis vt patet ſupra, & clarius Leuit. 25. cap. Putaret ergo aliquis non eſſe debitas in illo anno primitias, mandat tamen dominus, quòd illo anno dentur, ſ. quòd de fructibus, qui ſponte naſcuntur, & comedi debent ab omnibus communiter: primò antequam quiſquam carpat, dentur primitiæ ſacerdotibus. Et hoc eſt perſuaſum quantum ad hoc, quia ſupra cùm dixit de primitijs, dixit etiam de decimis, ſcilicet: Decimas, & primitias non tardabis offerre, vt patet præcedenti capitulo, hic autẽ ſolùm poſuit primitias. Ex quo videtur, quòd iſtæ primitiæ, de quibus hic agitur, ſolæ ponebantur, & offerebantur. Et hoc verum eſt, quia in anno remiſſionis, licèt poſſent dari primitiæ, ſcilicet aliquid primum de fructibus agrorum, & vinearum in principio cùm comedi inciperent: non tamen poterant dari decimæ, quia decimæ dabantur, cùm aliquis colligebat fruges ſuas, & poſtea ſecundum quantitatem earum decimabat eas: in ſeptimo anno, non poterat hoc fieri, quia non colligebat dominus poſſeſſionis fructus eius: ſed omnes de Iſrael pauperes, diuites, ſerui, ancillæ, mercenarij, peregrini colligebant de eis, & comedebant, & non ſolùm ipſi, ſed etiam beſtiæ agri, vt patet Leuit. 25. cap. domini autem poſſeſſionum non colligebant totaliter fructus quaſi domini, ſed accipiebant interdum aliquid de eis ad cibum, vt ſi quis haberet hortum non colligeret fructus, & venderet, ſed mitteret quotidie pro fructibus neceſſarijs, vt mittendo ad vineas pro vuis ad cibos, & nõ colligẽdo omnes vuas, & alij, qui non erant domini, mittebant etiam ad eundem hortum, vel vineam, & colligebant pro ſeipſis ſecundum neceſſitatem: Etiam ipſæ beſtiæ agri veniebant, & comedebant. De talibus autem non dantur decimæ, ſed de his, quæ aliquis colligit portatque in domum ſuam, aut vendit in agro: quæ tamen ſic comeduntur nondum collecta, non decimantur, maximè quia tunc non erat neceſſaria decima, cùm ipſi ſacerdotes, & Leuitæ poterant ſicut & cæteri comedere de frugibus illius anni, quia communes erant. Item quod fortius eſt, quia impoſſibile erat dari decimam illo anno retenta intentione legis de modo diſpoſitionis fructuum illius anni: nam decima dicit quandam taxationem, & præciſionem, ſcilicet quòd ille, qui debet res ſuas decimare, neceſſe eſt, vt prius cognoſcat quanti ſunt omnes fructus: nam impoſſibile eſt ſcire quanta eſt decima alicuius rei, niſi ſciatur, quanta eſt tota ipſa res, cùm decima dicatur vna pars rei, quæ decies ſumpta exhaurit ipſum totum. Cùm ergo ego cognoſco decimam, neceſſe eſt cognoſcere, quòd ipſum totum nihil aliud habet niſi alias nouẽ partes æquales, & ſic quantitas rei totius ſcita erit. Scire autem quantitatem fructuum, quos aliquis acciperet in anno remiſſionis eo modo, quo accipere poterat ſecundum legem, erat impoſſibile, niſi vſq; ad illud tempus, quo iam nullo modo decima ſolui poſſet. Et patet hoc,

Quare ponitur hic iterum iſtud præceptum.

Leui. 23. Deut. 5.

Leui. 25.

Quamuis aliquis 7. anno 7. vellet ſoluere decimas impoſſibile tamen erat.

A quia tunc cognoſcitur quantitas alicuius rei, quando tota ſimul eſt: cùm autem non eſt tota ſimul; non poteſt cognoſci, ideo in ſucceſſiuis dum ſiunt, non cognoſcitur quantitas, quia partes totius ſunt in ſucceſſione, ſicut in tempore nemo cognoſcit, quantum eſt tempus quia partes eius ſunt in fluere, ſed quia damus, quòd aliquod tempus totum cognoſcitur, neceſſe eſt dare aliquam totalitatem temporis, ita quòd aliquando partes eius ſimul ſint, aliàs impoſſibile eſſet aliquod tempus quantumcunque paruum totum cognoſci. Partes autem temporis ſunt in triplici differentia, ſcilicet vt præſens, vt præteritum, vt futurum, ideo ſi cognoſci debent eſſe ſimul, oportet, quòd aliquo modo iſtorũ ſint ſimul, eſſe autem ſimul partes temporis ſecundum rationem principalitatis includit contradictionẽ, quia

B. tunc nulla eſſet ſucceſſio, nec ordo durationis in partibus, ita quòd vna dies non eſſet ante alteram, nec altera ante alteram: de ratione tamen temporis eſt ſucceſſio, ideo neceſſe eſt tempus in præſenti nihil habere, niſi inſtans. Et patet, quia cùm tempus ſit quid continuũ, eſt diuiſibile in infinitum, & inquantum eſt ſucceſſiuum, oportet, vt vna pars ſuccedat alteri, & nullæ duæ partes ſint ſimul: nam ſi darentur aliquæ duæ partes ſimul, non eſſet tempus totaliter in ſucceſſione, quia aliquæ partes eius coexiſtunt ſibi, id eſt vna eſt quando altera eſt, ſicut in entibus permanentibus reperitur; ſed tempus eſt totaliter ſucceſſiuum, & menſura omnium ſucceſſiuorum, ergo nulla pars eius alteri coexiſtet, ſed quælibet pars eius poſt alteram eſt: ſi ergo detur, quòd in præſenti eſſet aliquod diuiſibile tempus præſens, neceſſe eſſet illud eſſe diuiſibile in duas partes, quia omne continuum eſt diuiſibile in infinitum, & tunc erunt duæ partes temporis ſimul ſibi coexiſtentes, quod patet, quia tu dicis totũ illud diuiſibile, ſimul eſſe in præſenti. Cùm autem ſit diuiſibile, diuido illud actualiter in duas partes: ſi ergo totum illud ſimul eſt, ergo illæ duæ partes, in quas diuiditur ſimul ſunt, & non ſuccedunt ſibi, & ſic iam non erit tempus ſucceſſiuum, quod eſt contra naturam, & intellectum, atque experimentum. Et ſi vis accipere minorem particulam illarum duarum, & dicis illam ſimul exiſtere, & eſſe præſentem quantumcunque parua ſit, quia eſt pars continui, neceſſe eſt eſſe continuam, quia continuum non componitur ex non continuis, ſicut corpus non componitur ex non corporibus, & ſuperficies non componitur ex

D non ſuperficiebus, & linea ex non lineis; nec quantum ex non quantis, ſicut probat Ariſt. in 6. Phiſic. neceſſe eſt ergo illam particulam quantumcunque paruam eſſe diuiſibilem, quam diuido actualiter in duas partes. Et ſi dicas, quòd illa particula valde parua temporis ſimul exiſtit, ergo illæ duæ in quas diuiditur, quæ ſunt idem, quod ipſum totum materialiter ſimul exiſtunt, & ſibi coexiſtunt; & ſic dabimus duas partes temporis coexiſtere, quod neceſſariò facit tempus eſſe aliquid permanens, quod eſt contra naturam. Neceſſe eſt ergo ad hoc venire, quòd in præſenti non ſit aliqua particula temporis quantacunque parua, ſed ſolùm inſtans, quòd eſt indiuiſibile. Quid autem ſint inſtantia, & diſtinctio eorum, latè diximus ſupra 3. cap.

Quãtitas rerũ nõ põt tota cognoſci, niſi cũ tota ſimul eſt, de qua infra proſequitur quæſt. 32

Nõ poteſt haberi in præſenti aliquid diuiſibile, duæ partes temporis eſſent ſimul.

E

In præſenti non eſt tempus, nec pars temporis.

QVAESTIO XXX.

IMo ſi verè loquamur, in præſenti nullum tempus eſt, nec vlla pars temporis, quia omnis pars temporis aut tranſit, aut ventura eſt, ſi ſunt partes temporis in decurſu fluxus, ſolùm autem quod eſt præſens, eſt aliquid, quod aſſignatur in tempore, & non eſt tempus, ſed continuat tempus, ſicut mutatum eſſe non eſt pars motus, ſed aliquid aſſignatum in motu terminans motum, & continuans, ideo inſtans temporis correſpondet mutato eſſe motus: nam in præſenti non eſt aliqua pars motus, licèt motus fiat ſine interruptione à corporibus cœleſtibus, & patet, quia motus menſu-

ratur tempore, menſura autem, & menſuratum neceſſariò adæquantur. ſi ergo præſens temporis eſt aliquid indiuiſibile; ergo quod eſt nunc de motu, neceſſariò eſt aliquid indiuiſibile; nihil autem eſt indiuiſibile in tẽpore, niſi mutatum eſſe; ergo in præſenti nihil eſt niſi mutatum eſſe. Nulla ergo pars motus eſt in præſenti, quia quælibet eſt diuiſibilis, niſi detur quòd menſuratum ſit valde maius, quàm menſura, quod includit contradictionem. Si ergo dicendum eſt, quòd motus eſt in tempore, & pars motus eſt in parte temporis, & mutatum eſſe motus eſt in præſenti temporis, ſiue in inſtanti temporis. Ex quo infertur, quoddam corollarium, in quo errant communiter loquentes, ſ. quòd impoſſibile eſt dare præſens tempus, ſed ſolùm datur præſens temporis; nam tempus præſens idem eſt, quod aliquod tempus quantumcunque paruum nunc exiſtens ſimul, ſed impoſſibile eſt aliquas partes temporis ſimul eſſe; ergo impoſſibile eſt eſſe præſens tempus, ſicut ſupra declaratum eſt. Præſens temporis datur, quia nihil aliud eſt præſens temporis, quàm aliquid ſignatum in tempore, quod ſignatum eſt præſens, & illud eſt inſtans: nam nullum eſt tempus, in quo non ſit neceſſe aſſignari præſens. nam omne tempus qualecunque aſſignetur, & quantumcunque paruum, neceſſe eſt, vt ſit diuiſibile, & habeat vnam partem ante alteram: prius autem, & poſterius per inſtans præſens neceſſariò diuiduntur, impoſſibile eſt enim, & includens contradictionem intelligi prius, & poſterius, niſi per reſpectum ad aliquid, ſecundum quod aliquid ſit prius, & alterum poſterius, ſicut impoſſibile eſſet dare maius, & minus, niſi dicantur maius, & minus per medium, & æquale, & ſic neceſſe eſt intra quamlibet partem motus aſſignare mutatum eſſe, nam quælibet pars motus eſt diuiſibilis, ergo oportet quòd ad minus in duas partes diuidatur, ergo tunc vna eſt prior, altera poſterior; prius autem & poſterius neceſſe eſt dici reſpectu alicuius intermedij, & hoc eſt mutatum eſſe. Nam non poteſt eſſe, quòd dicantur prius, & poſterius reſpectu alicuius diuiſibilis. Quoniam etiam in illo diuiſibili fiet diuiſio, & tunc erit ibi etiam prius, & poſterius reſpectu alicuius diuiſibilis, & ſic vſque in infinitum, & ſic neceſſe eſt, quòd medium reſpectu cuius dicitur prius, & poſterius in tempore, ſit mutatum eſſe, quod eſt indiuiſibile. Et ſic in continua linea neceſſe eſt dari punctum intermedium, & in qualibet lineæ parte neceſſe eſt dare punctum cõtinuantem: nam quælibet pars lineæ, quæ non eſt diuiſa, eſt diuiſibilis in infinitum, & non fit diuiſio ſine puncto: ergo neceſſe eſt eſſe punctum, quia tamen diuiſio non eſt in actu, non ponitur punctus terminans, ſed punctus continuans, & ob hoc coguntur ponere infinita puncta continuãtia in qualibet linea, & duo ſola terminantia, & infinita mutata eſſe in motu, & vnum ſolum actualiter, ſ. cãdès, & infinita inſtantia in tẽpore, licèt nullum actualiter fuerit nunquam, quia tempus nunquam ceſſauit. Et ſi arguas, quòd neceſſe eſt data fuiſſe iam inſtantia temporis actualiter; nam tempus eſt menſura motus, & ſic eſt paſſio ſua; deſtructo autem ſubiecto, vel finito, neceſſe eſt finiri, vel deſtrui paſſionem: ſed motus particulares finiuntur, ergo multa tempora finiuntur, ergo multa inſtantia actualiter fuerunt claudentia realiter tempus. Reſpondetur, quòd tẽpus menſurat motum, & menſurat omnem motum, tanquàm paſſio ſuum ſubiectum, ſed iſta paſſio, vel menſura per ſe fundatur in primo mobili, quod eſt principium, & regula omnium iſtorum mobilium, & motarum rerum: non ergo deficit tempus, niſi deficiente ſuo ſubiecto adæquato, nec terminatur niſi terminato illo motu; nam alij motus non immediatè, & per ſe menſurantur a tempore, ſed vt ſunt quædam pars illius motus primi; nam quodlibet, quod mouetur, mouetur, dum mouetur primum mobile; ergo menſuratur iſtud mobile inferius, quod non eſt primum in tempore illo, quo menſuratur alia pars æqualis motus primi mobilis; deficiente autem iſto motu, qui fuit æqualis alicui tempori menſuranti partem æqualem in motu primi mobilis, adhuc non deficit tẽpus, quod

Nō datur ipſe præſens tempus.

Prius, & poſterius per inſtans præſens neceſſariò diuiduntur.

Mot. particulares non menſurantur per ſe a tẽpore, ſed vt quędã partes primi motus.

F menſurauit motum iſtum deficientem, quia non per ſe fundatur in iſto motu, qui deficit, ſed in alio motu æquali primi mobilis, & quia motus primi mobilis nunquam defecit, nunquam ceſſauit aliquod tempus; ſi autem fundaretur immediatè tempus, & adæquatè in qualibet temora harum, deficiente iſta re, neceſſe erat defeciſſe tempus, & tunc cum multi motus finiti fuerint, multa tempora finita fuiſſent, & darentur tot inſtantia præceſſiſſe realia, quot mutata eſſe fuerunt.

An in tempore detur præſens, præteritum, & futurum.

QVÆSTIO XXXI.

G EX dictis etiam ſuperius aliud corollarium ſequitur, ſcilicet quod eſt contra communiter loquentes, qui diſtinguunt in tempore præſens, præteritum, & futurum, & eſt quòd in tempore ſolæ duæ partes ſunt, ſcilicet præteritum, & futurum: nã præſens licèt ſit aliquid in tempore, tamen eſt pars temporis, cùm omnis pars temporis ſit tempus; præſens autem tempus non eſt. Redeuntes ergo ad id vnde materiæ vtilitas parum nos tranſgredi compulit, dicendum quòd impoſſibile eſt dare partes temporis ſimul in præſenti, cùm in præſenti nulla pars tẽporis ſit, niſi inſtans, quòd nõ eſt pars temporis. Neceſſe eſt ergo, quòd ſint partes temporis ſimul in præterito, vel in futuro. Et hoc quidem pro vtraque parte verum eſt: nam omnes partes temporis futuri ſimul ſunt nunc in futuro, i. quòd nunc in præſenti eſt verum, quòd ſunt ſimul futuræ, non quòd quando erũt

H omnes partes, quæ futuræ ſunt, ſimul erunt: quia hoc eſt dare continuum tempus poni, & permanens: quod ſupra improbauimus, nam tempus non eſt continuum permanens, ſed eſt ſenſus, quòd omnes partes futuræ .i. de quibus verum eſt, quòd aliquando erunt in fluxu, ſunt nunc futuræ ſimul, i. quòd de qualibet earum æqualiter eſt verum dicere nunc quòd erit futura. Nam ſicut nunc eſt verum dicere de parte, quæ erit poſt horam, quæ eſt futura, ita de parte temporis, quæ erit in fluxu poſt mille annos, nunc eſt verum dicere, quòd eſt futura, & ſic de qualibet alia parte temporis aſſignabili, ergo omnes partes temporis futuri ſunt ſimul, ideſt omnes ſunt futuræ, & nunc nulla eſt poſt aliam, nec ante illam, licèt quando fuerint, vna erit ante aliam, & alia poſt aliam; ſi autem tolleretur ſucceſſio in partibus tem-

I poris, daretur ſimultas, ſed partibus futuri temporis non eſt nunc aliqua ſucceſſio, ſed erit, quando fluent, ergo omnes partes temporis futuri nunc ſunt ſimul, quia ſunt futuræ, & tamen non eſt vna ante alteram, nec fluunt.

Qualiter per ſimultatem partium præteritarum, & ſimultatem partium futurarum temporis poſſumus intelligere quod Deus intelligit ſimul præſentia præterita, & futura, & ei ſimul ſint.

QVÆSTIO XXXII.

K ET per iſtum modum poſſumus applicari aliquomodo ad intelligendum aliquid, quomodo Deus omnia videt nunc ſiue præſentia, ſiue futura, & omnia ei ſimul ſunt: nam, vt nunc diximus, omnia, quæ futura ſunt, nunc eſt verum dicere de omnibus, quia futura ſunt, & in quolibet inſtanti eſt verum dicere, quòd omnia futura ſunt futura, nec magis vnum quàm alterũ. Sicut ergo hoc eſt verũ, quòd omnia futura nunc ſimul ſunt futura, ita eſſet verum quòd omnia, quæ poſſunt eſſe præſentia, ſcilicet quæ nunc ſunt futura, eſſent in aliquo nunc præſentia, niſi ſucceſſio impediret, quæ ineſt eis, cùm ſunt, ſcilicet quòd ſicut in iſto inſtanti ſimul eſt verũ dicere, quòd omnia futura ſunt futura, ita in aliquo inſtanti eſſet verũ, quòd omnia, quæ nunc ſunt ſimul futura, eſſent ſimul præſentia, vt ſicut nũc dicimus, quòd illud quod poſt quadraginta annos futurum eſt,

Quomodo Deus ōia intelligat ſimul.

eſt nunc futurum, & illud quod poſt mille annos erit, nūc eſt futurum, & ſic de omnibus alijs futuris: ita in vno indiuiſibili eſſet verum, quòd illud quod erit poſt quadraginta annos futurum, eſt nunc præſens, & quod erat poſt mille annos futurum, eſt in eodem inſtanti nunc præſens, & ſic de alijs, vt ſicut omnia in eodem inſtanti erant futura, id eſt, quòd in vno eodem indiuiſibili erat verum dicere de eis, quòd erant futura, ita in eodē nunc eſſent præſentia. Hæc ergo ſic eſſent, niſi ſucceſſio, quæ eſt conditio rerum mobilium, impediret. Et quia cognitio noſtra cauſatur ab ipſis rebus agentibus in nos: neceſſe eſt, vt ſic ſit noſtra cognitio, ſicut ſunt ipſæ res, ſed res ſunt ſecundum præſens, præteritum, & futurum: ergo ſecundum hoc neceſſe eſt nos intelligere. Deus autem intelligit omnia, non quidem ſecundum modum rerum, quia ſcientia Dei non cauſatur a rebus, ſicut ſcientia noſtra, ſed è contrario ſcientia Dei cauſat rem. Nam non ideo Deus intelligit res, quia ſunt: ſed ideo ſunt, quia Deus intelligit eas, ſic eſſe etiam voli voluntate factiua, quæ eſt ad faciendum: nam tunc ſcientia cauſatur a rebus, cùm ipſæ res tanquam obiecta cognoſcibilia agunt in potentiam cognitiuam: res autem non agunt in Deum, cum ſit perfectiſſimus: ergo non intelligit per modum, quo ſunt, licèt intelligat, quod eſt in rebus totum. Quia ergo modus intelligendi non accipitur ex conditione, vel modo rerum intellectarum, neceſſe eſt, quòd ſumatur ex conditione eſſentiæ ſuæ: eſſentia autē Dei æterna eſt: æternitas autem in ſe nihil habet prius, & poſterius, cùm & æternitas ſit interminabilis vitæ ſimul tota, & perfecta poſſeſſio, vt ait Boetius de Conſolat. lib. 5. proſa vltima. Neceſſe ergo erit, quòd intellectio Dei ſit ſimul tota, & perfecta, & res intellectæ ab eo intelligantur, vt ſimul totæ. Si ergo Deus intelligit creationem mundi, quæ ſecundum ſeipſam præteriuit, & mortem Adæ, & natiuitatem Chriſti, quæ præceſſerunt ſecundum ſe; & curſum Petri, qui nunc fuit, & natiuitatem Antichriſti, quæ futura erit, neceſſe eſt, vt eas intelligat modo præſentiario, ſicut nos intelligimus modo præſentiario nunc eſſe. Patet ergo naturaliter inductum quòd omnia, quæ ſecundum ſe ſunt præſentia, præterita, & futura, a Deo intelliguntur per modum præſentialitatis, quaſi ea videat: nam ſic eſt verum, quòd ſimul omnia cernit; nam viſio ſua nihil aliud eſt, niſi iſta intellectio, quia Deus oculos non habet, ſicut nos præſentario modo cognoſcimus id, quod ante oculos habemus: nam inde dicitur præſens, quaſi præ ſenſibus ens, id eſt ſtans ante ſenſus noſtros, ſcilicet ante viſum, auditum, aut cæteros: ſic ergo hæc clara ſunt ſi clarum intellectum habes. Sicut enim naturale eſt nobis, quòd intelligamus futurum per modum futuri, & præteritum per modum præteriti, & præſens per modum præſentis, ita eſt naturale Deo intelligere præſentia præterita, & futura per modum præſentis, non quidem quòd Deus intelligat, quòd res præſentes, præteritæ, & futuræ ſunt præſentes, quia iſte eſſet falſus intellectus, quod in Deo ponendum non eſt, ſed quòd Deus intelligit per modum ſuum, quæ eſt præſentialitas, & ipſam præſentialitatem, & futuritionē, atque præteritionem rerum intelligit per ſuum modū, qui eſt præſentialitas. Nam iſti modi poſſunt ſe tenere ex parte rei intellectæ, vel ex parte rei intelligentis; prout autē præteritio, futuritio, & præſentialitas ſunt modi obiectorum cognitorum, coincidunt cum ipſis rebus cognitis, ſcilicet quòd ſicut cognoſcitur ipſum obiectum, quod eſt præſens, præteritum, vel futurum, ita cognoſcitur ipſa præteritio, & futuritio, atque præſentialitas, qui ſunt modi rerum cognitarum, ſicut qui videt rem albam ſimul videt ſimilitudinem, & pluralitatem, & magnitudinem, & cætera quæ ſunt in illa, ita qui cognoſcit rem præteritam, vel futuram, ſimul cognoſcit præteritionem, & futuritionem, vt aliqua, quæ ſunt nobis ipſis cognitis. Alio modo iſti ſunt conditiones tenentes ſe ex parte rei intelligentis, & tunc quia nos in intelligendo conſequimur naturam rerum intellectarum, cùm ſcientia no-

Deus eſt res intelligit, non ſecūdum modū rerum, ſed ſecūdum modū ſuę cognitionis.

Boetius.

Vnde dicatur præſens.

Deus oīa intelligit per modū præſentis i. per modum ſuū, qui eſt præſentialitas.

A ſtra cauſatur a rebus, ſicut eſt conditio rei intellectæ in ſubſiſtendo, ita eſt modus cognitionis noſtræ in intelligendo, ideo futuritioni, quæ eſt modus rei intellectæ correſpondet in nobis ſimilis modus, ſcilicet futuritio, ita quòd ſi res futura eſt, neceſſe eſt nos intelligere per modum futuritionis. Et præteritioni, quæ eſt conditio rei intellectæ correſpondet in nobis præteritio, quæ eſt modus intelligendi, ſcilicet, quòd ea, quæ præterita ſunt per modum præteriti intelligūtur, & impoſſibile eſt nos intelligere rē præteritam cū ipſa præteritione per modum præſentis; poteſt enim aliquis intelligere rem præteritam eſſe futuram, & intelliget per modum futuritionis, ſed tunc errat in conditione obiecti, quia cùm ipſa ſit præterita, intelligit eſſe futuram, ſi tamen non intelligat falſum, ſcilicet quòd B intelligat rem ſicuti eſt, neceſſe eſt vt intelligat ſecundum conditionem ſubſiſtentiæ rei. Nam ſi aliquis intelligit rem ſicuti eſt, ſcilicet quòd intelligit, quæ eſt futura, & intelligit eam eſſe futuram, neceſſe eſt, vt intelligat eam per modum futuritionis, qui eſt modus rei, ſcilicet, quòd intelligat tanquam non videns eam habens coram ſe, quod eſt in rebus, quæ per modum præſentiarium intelliguntur. Et ſi arguas quòd nos intelligimus aliquando res, non per modum rerum, quia modus rei eſt triplex, ſcilicet præſentiarius, præteritionis, & futuritionis, ſed interdum intelligimus aliquid, & non per aliquem iſtorum modorum, ſicut cùm ſunt abſtractiones, vt conſiderando hominem ſecundum quòd homo eſt; nam hic non eſt aliqua conditio prædictarum. Reſpondetur, quòd quandocunque nos C intelligimus, neceſſe eſt habere modum rerum, vel falſum intelligemus: ideo quantumcunque abſtrahamus, non poſſumus exire conditionem rerum; cùm autem dicis, quòd non intelligimus per modum præſentialitatis, præteritionis, & futuritionis, fateor, cùm infers, ergo non intelligimus ſecundum modum rerum, & tamen verum intelligimus, negatur conſequentia; nam præter iſtos ſunt alij modi rerum, & non eſt verum, quòd cuicunque rei debet ineſſe aliquis de iſtis tribus. Nam res conſiderantur dupliciter; aut ſecundum naturam, aut metaphyſicaliter. Secundum naturam prout ſunt in motu neceſſe eſt, vt habeant aliquam iſtarum trium conditionum, & neceſſe eſt nos ſub illa conditione intelligere. Res tamen metaphyſicaliter ſumptæ non habent conditionem præſentialitatis, nec futuri- D tionis, nec præteritionis; Nam æquinitas ſolum eſt æquinitas, vt ait Auicenna, nec nunc, nec poſt, nec alicubi, nec aliquando, & ſic ſit in omnibus abſtractionibus. entia enim abſtracta neceſſariò ſunt metaphyſicalia, aut dialectica, quia excedunt naturam; nam natura nō abſtrahit a materia, & motu. Sed dices; non eſt ſic in re, ſed tantum fingis. Reſpondetur, quòd non eſt hoc chimerizare, nec figmentare, quia vniuerſalia realiter ſunt præter operationem intellectus, quia, ſicut entia inquātum ſunt hoc, vel illud, ſunt præſentia, aut præterita, vel futura, loquendo ſemper de naturalibus: ita entia ſecundum quod entia, id eſt inquantum homo, & inquantum capra, nec ſunt præſentia, nec præterita, nec futura. Et patet quod ſupra dicebatur; nam cùm nos intelligimus Deum, non intelligētes per E modum præteriti, nec futuri, nec præſentis, dicimur verè intelligere, quia illa ſumma res nullum iſtorum modorum in ſe concipit; nam cùm intelligimus entia metaphyſicalia, & non intelligimus, vt præſentia, aut præterita, vel futura rectè intelligimus ſecundum conditionem rerum: nam ſicut Dei conditio eſt nulli reſpectui temporis ſubiacere; ita conditio rerum metaphyſicarum; vt huiuſmodi, eſt abſtrahere ab omni tali ſucceſſione, aut determinatione temporali; cùm autē Deus intelligit iſtas res, neceſſe eſt, vt intelligat eas ſicuti ſunt, id eſt quòd ſi ſunt futuræ intelligat eas futuras; & ſi præteritæ intelligat eas præteritas, & ſi præſentes, intelligat eas præſentes: nam ſi rem, quæ futura eſt intelligeret eſſe præſentem, falſus eſſet intellectus ille, ſicut qui intelligeret hominem eſſe aſinum: nam præteritum, & futurum aliquid ſunt in ſe, ſed non

opor-

Nos intelligim⁹ ſecūdum conditionē rerū, & ideo intelligim⁹ per modū præteriti, præſentis, & futuri.

Argumētum contra dicta

Solutio.

Auicenna

Vniuerſalia realiter eſſe.

Si intelligam⁹ Deū ſine modo præſentis præteriti, & futuri propriè intelligimus.

oportet quòd conditioni rei intellectæ correſpondeat alia ſimilis in Deo intelligente, ſcilicet quòd ſicut res in ſe eſt futura, & intelligit eam eſſe in ſeipſam futuram, quòd intelligat eam per modum futuritionis. Nam licèt res in ſeipſis propter imperfectionem durationis ſucceſſiuæ præſens, præterita, & futura ſit in Deo tamen propter ſimplicem æternitatem omnia ſimul ſunt, & ſic modo præſentiario ſunt. Non ergo intelligit rem futuram per modum futuri, neque item præteritam per modum præteriti, ſed ſe præteritã, & futuram intelligeret eſſe præſentem: & futuram modo præſentiario, quia quicquid erit, ei præſens erit, & ſic Deus intelligit rẽ præteritam, & per eundem modum præſentiario, quia quòd nobis in præteritum abijt, non abijt ipſi in præteritum, & intelligit rem futuram, & futuritionẽ, quia quod nobis elongatum nec dum aduenit, præſentia quoq; præſentiario modo intelligit, non tamen eo modo præſentis, quo nos intelligimus. Nam præſens in nobis nihil aliud eſt, niſi indiuiſibile diuidens partes temporis, & referens eas in ordine fluendi, ſicut mutatum eſſe ſe ferens partes motus in ordine prioris, & poſterioris. Deus enim non intelligit per modum huius præſentialitatis, quia illud eſt medium referens partes in ordine fluendi. Qui ergo intelligit iſto modo præſentialitatis, neceſſe eſt, vt etiam referat ſe ad ordinem fluxus, ſicut qui intelligit per modum mutati eſſe, intelligit neceſſariò per modum motus cuius particulas reſecat, & diuidit mutatum eſſe. Deus ergo omnia præſentiario modo intelligit, non talis præſentialitatis, quæ habeat reſpectum ad diuiſionem partium fluentium, ſed quadam præſentialitate æternitatis ſimul tota, quæ nõ diuidit, aut refert partes alicuius ſucceſſionis. Ex hoc enim maximè patet præſentialitatem illam non eſſe, vt noſtram; quia noſtra neceſſariò concernit præteritum, & futurum; illi autem præſentialitati, quæ eſt ſimul tota, repugnat præteritum, & futurum. Ex his etiam alterum concluditur, quòd impoſſibile eſt Deũ intelligere res præteritas, & futuras, per modum futuritionis, & præteritionis: nam cùm intellectus verè intelligit, tali modo debet rem intelligere, quali ipſa ſe habet ad intellectum: ſi ergo res ſe habet ad ipſum intellectum per modum præteriti, impoſſibile eſt intellectum rectè intelligere, niſi intelligat per modum præteriti; & ſic ſi res per modum præſentis ſe habet, impoſſibile eſt eam verè intelligere, niſi ſub conditione præſentialitatis: vt puta ſi aliquid fit coram oculis meis, impoſſibile eſt me verè intelligere illud, niſi per modum præſentialitatis, ſcilicet vt ſub oculis eſt, ita impoſſibile eſt me verè intelligere formationẽ Adæ, niſi per modum præteriti, quia realiter illa creatio intellectui meo præterita eſt, cum in ſe ipſa præterita ſit. Sic ergo cùm intellectui diuino, qui eſt ipſa eſſentia diuina propter infinitatem, & æternitatem, quæ eſt ſimul tota omnia communia ſunt, quia nihil abijt nec aliquid futurum ſibi eſt, ſed ſunt omnia ei tanquã ea, quæ nobis coram oculis ſunt: ergo impoſſibile eſt eum intelligere per modum futuritionis, ſi verè intelligat, ſicut impoſſibile eſt nos verè intelligendo intelligere ea, quæ ſub oculis ſunt, vt futura. Deus autem intelligere falsè non poteſt, quia hoc eſt magnus defectus, præcipuè cùm intellectus diuinus non ſolùm ſit verus, ſed etiam ipſa veritas, vt patet Ioan. 14. Ego ſum via, veritas, & vita: ergo neceſſe eſt Deum intelligere omnia modo præſentiario, quia verè ei præſentia ſunt. Nam licèt in ſeipſis propter defectum ſuum habeant menſuram fluentem, & ſint præſentia, præterita, & futura; tamen quantum ad Deum cuius modus eſt perfectiſſimus, ſcilicet æternitas non poſſunt eſſe præſentia, præterita, & futura: intellectui autem noſtro propter ſuam finitatem, & defectum res quædam in præteritũ abeunt, & quædam nondum capiunt, ideo neceſſariò diſtinguimus in eis præſens, præteritum, & futurum ſecundum conditionem rerum, a quibus cauſatur ſcientia noſtra. Eſt namque Deo naturale res omnes intelligere per modum præſentis, ſicut intellectui noſtro eſt naturale quaſdam intelligere per modum præſentis,

Impoſſibile eſt Deũ intelligere res præteritas, & futuras per modum præteritionis, & futuritionis.

Ioan. 14.

F alias vt futuras, alias vt præteritas, & ſicut impoſſibile eſt nobis omnia præſentiario modo intelligere verum intelligendo, quia ſic nobis non ſunt, ſic impoſſibile eſt Deum aliqua intelligere per modum futuri, aut præteriti, cum nihil ei futurum, aut præteritum ſit. Ex his infertur aliquod corollarium, ſcilicet quòd non eſt aliquod mirabile Deum intelligere ea, quæ futura ſunt; ſicut non eſt mirabile nos videre ea, quæ ante nos ſunt: nã ſicut ea, quæ ante oculos noſtros ſunt præſentia nobis ſunt, & nullus miratur, quòd nos illa videamus, ita cuncta, quæ ſunt, præſentia Deo ſunt, vt declaratum eſt. Nullum ergo miraculum eſt ipſum cognoſcere ea. Si tamen aliquid ei eſſet futurum, impoſſibile eſſet eum intelligere illud, ſed iam nec eſſet Deus, quia non eſſet infinitus, nec æternus, G habens durationem ſimul totam, nec ſummum bonum, quod impoſſibile eſt. In his autem altiſſima ſpeculatio eſt, de quibus aliqualiter diximus Geneſ. vltimo capitulo.

Non eſt mirabile dẽe intelligere ea, quæ futura ſunt, ſicut non eſt mirabile nos videre quæ ante nos ſunt.

Obiectiones aduerſus ea, quæ ſuperius determinata ſunt, inferuntur.

QVÆSTIO XXXIII.

SI autem dicas contra ſupradicta quòd videtur falſum concedere præſentia Deo; quia tunc paſſio Chriſti H eſſet ei præſens, vt creatio orbis, & demerſio Aegyptiorum in mari rubro, ergo oporteret, vt creatio nunc eſſet, & mors Chriſti, & demerſio Aegyptiorum, ſed hæc falſa ſunt, quia mundus ſolùm ſemel creatus eſt: & Chriſtus iam non moritur, cũ à mortuis reſurrexerit. Etiam ſequeretur aliud incõueniens, quòd paſſio Chriſti, & mors, & reſurrectio Chriſti ſimul ſunt, quæ iam præterita ſunt; ergo ſecundum iſtum modum loquendi Deo præſentia ſunt, erit ergo tũc reſurrectio cũ mors eſt, quod videtur includere contradictionem, nam mors & reſurrectio oppoſita ſunt, ſcilicet coniunctorum ſeparatio, quæ eſt mors, & disiunctorum reunio, quæ eſt reſurrectio. Ad hoc reſpondetur, quòd iſtæ conſequentiæ non valent; nam licèt creatio Deo præ- I ſens ſit, non tamen in ſeipſa præſens eſt, & licèt mors Chriſti, & paſſio, & reſurrectio, atque Aegyptiorum ſubmerſio Deo præſentes ſint, tñ in ſeipſis præſentes non ſunt, & hoc ſufficit ad hoc, quòd non ſit nunc reſurrectio, nec creatio orbis; nam iſta conſequentia valeret in nobis, quia intellectus noſter conſequitur modum rerum: ſi ergo nos verè intelligimus rem, vt præſentem, vel ſi nobis res præſens eſt, neceſſe eſt, vt in ſeipſa ſit præſens, quia aliter verum intelligere non poſſumus: in Deo autem non valet conſequentia, quia non conſequitur modum rerum propter ſuam perfectionem. Et hoc patet in ſpeculis, nam quædem ſpecula ſunt, quæ propter ignobilitatem materiæ repræſentant res modo imperfectiori, quàm ſint, quædam autem ſpecula repræſentant rem, ſicuti eſt, quædam autem ſunt, quæ propter ſuam nobilitatem repræſentant res ſubtiliori modo, quàm ſint, licèt in hoc nõ fal- K sè repræſentant: nam repræſentant omnia, quæ ſunt in ipſa repræſentata, & tamen nobiliori modo, quia repugnat perfectioni illius ſpeculi repræſentare res ita groſsè, vt ſunt, ideo neceſſe eſt, quòd propter ſuam bonitatem repræſentet rem altiori, atq; nobiliori modo, & tamen iſta nobilitas modi repræſentandi non ſe tenet ex parte rei ex repræſentatæ, ſed ex parte ſpeculi repræſentantis, ſ. quòd propter ſuã perfectionem non poteſt imperfectius repræſentare, ſi autem iſtud ſpeculum rem ſignaret perfectiori modo quàm ſit, & ſignaret hanc perfectionem repræſentationis eſſe ex parte obiecti repræſentati, falsè repræſentaret, cum non ſit ſic in re. Sic enim eſt intellectibus, nam intellectus eſt quoddam ſpeculum, quia recipit imagines, vel ſunt in eo ſicut in ſpeculo ſunt; licèt illæ quidem, quæ in ſpecu-

Exemplum de intellectione noſtra, & diuina.

ſpeculo ſunt, habeant conditionem materialem, ſcilicet extenſionem, & quaſdam alias; in intellectu autem ſpecies rerum non ſunt extenſæ, licèt per eas ſignemus res extenſas, & hoc ſolum ſufficiebat ad id, quod intendimus. Et hoc declarabo, deinde declarabo exemplum de ſpeculis. Dico enim, quòd intellectus noſter excedit ſpeculum, quia intellectus non eſt natura corporea, & ſpeculum eſt quoddam corpus, ideo modus ſuſceptionis imagnum erit perfectior in intellectu noſtro, quàm in ſpeculo. Nam iſta eſt regula generalis in omnibus entibus, & ſatis nota, quòd ſecundum quòd ſe excedunt agentia in perfectione naturæ, ita ſe excedent actiones eorũ proportionaliter, & ſicut ſe excedũt ſubiecta in perfectione, ita ſe excedẽt paſſiones ſubiectorum. Et ſic patet experimentaliter; nam imagines rerum obiectarum recipiuntur in ſpeculo, & recipiuntur in intellectu: quod patet, quia ſicut homo habens ſpeciem hominis directè reſpiciens ſpeculum obiectum homini videbit illum, ſicut cũ quis ſeipſum videt in ſpeculo, ita aliquis habens ſpeciem intelligibilem hominis intelliget hominẽ, dato quod eum directè non videat: hæc tamen imago, quæ exiſtit in ſpeculo, non exiſtit eodem modo in intellectu: nam in ſpeculo exiſtit corporaliter, ſcilicet extenſiue, & figurat, ſcilicet ſecundũ lineamentorum protractionem, ſcilicet ſicut eſt in ipſo corpore, cuius eſt imago. Nam ſicut figura faciei humanæ in ipſa facie humana eſt extenſa, ita in ſpeculo eſt extenſa; imago tamen faciei humanæ exiſtens in intellectu non eſt extenſa, nec talibus lineamentis concluſa. Quod ſatis patet, quia intellectus non eſt extenſus, cùm ſit ſpiritualis, & indiuiſibilis, nullam omnino corpoream habens quantitatem. Et iſta diuerſitas eſt ex parte eius, in quo recipitur imago; ſpeculum enim cùm ſit corpus, ſicut ipſa res, cuius eſt imago, recipit imaginem ſub conditionibus corporalibus, ſcilicet extenſiuè, & ſub alijs modis; intellectus autem non eſt corpus, ideo non poteſt recipere illam imaginem ſecundum conditionem corpoream, ſcilicet extenſiuè, & ſub clauſura lineamentorum. Concordant tamen iſtæ duæ imagines, ſcilicet quæ in ſpeculo, & quæ in intellectu quãtum ad modum repræſentandi. Nam ſicut aliquis habens ante ſe ſpeculum, in quo repræſentatur vnus Leo, quem ipſe directè non videt, appræhendit Leonam ſub extenſione, ita qui habet ſpeciem Leonis nullo Leone præſentato, nec in ſe, nec in ſpeculo, intelligit per illam ſpeciem Leonem magnum, & ſic lineamentis figuratum. Nunc autem referendo totũ iſtud exemplum conformiter ad comparationem intellectus noſtri, & diuini, videbitur totum, quòd intendebat declarare. Nam ſicut ſpeculum eſt imperfectum ſuſceptiuum reſpectu intellectus noſtri, ita intellectus noſter eſt imperfectum ſuſceptiuum reſpectu intellectus diuini, licèt in intellectu diuino nihil ſuſcipiatur, Imò magis diſtat ſecundum perfectionem intellectus diuinus ab intellectu noſtro, quam intellects noſter a ſpeculo, cùm intellectus diuinus in infinitum excedat noſtrum, & noſter intellectus excedit ſolum finitè ſpeculum. Sicut ergo ſpeculum, quia erat ita corporeum, & extenſum, ſuſcipiebat imaginem rei extenſam, & lineatam, ſicut erat in ipſa re, ita intellectus noſter, cùm habebat eſſe ſuum in ſucceſſione, quia eſt de infimis ſpiritibus, maximè propter vnionem ad corpus, ſuſcipiet res per modum ſucceſſionis, ſcilicet præteriti, præſentis, & futuri. Nam quantum ad eſſe præſens, præteritum, & futurum nihil differt intellectus noſter ab alijs entibus naturalibus. Nam ſicut reliqua habent ſuum eſſe in ſucceſſione, ita intellectus: ergo cùm res intelligit, ſuſcipiet eas in ſe per modum præſentis, præteriti, & futuri; nam nihil aliud eſt intelligere per modum præſentis, præteriti, aut futuri, quam recipere iſtas res in ſe per modum præſentis, præteriti, & futuri. Et ſicut intellectus noſter non ſuſcipiebat imaginem rei cum magnitudine, & terminatione lineamentorum, quia illa ſunt corporalia, & intellectus noſter erat ſpiritus, ita conformiter in Deo, A non ſunt iſtæ res per modum præteriti, & futuri, quæ ſunt conditiones rerum ſuccedentium, quarum eſſe nõ eſt ſimul, quia Deus non eſt ſucceſſiuus, ſed totum eſſe habet ſimul, cùm æternitas ſit menſura ſua, quæ eſt ſimul tota, & perfecta poſſeſſio. Et ſicut neceſſe eſt ſpecies exiſtentes in intellectu eſſe ſine magnitudine, ita neceſſe eſt res exiſtentes in intellectu diuino eſſe ſine figuratione, & prætentione. Nam tantum, & amplius repugnat eſſentiæ, vel intellectui diuino ſucceſſio, quã tum intellectui noſtro extenſio, vel futuritio. Et vltimò ſicut per imaginem extenſam, & figuratam Leonis intelligebamus, ſiue apprehendebamus Leonem extẽſum, & figuratum, ita per imaginem, ſine magnitudine, & figuratione, quæ erat in intellectu noſtro intelligebamus Leonem magnum, & figuratum, ſic licèt B in Deo res ſint præſentes, & intelligat per modum præſentis, tamen intelligit res, quæ futuræ ſunt in ſeipſis, & earũ futuritionem, & intelligit res, quæ præteritæ ſunt, & earum præteritionem, licèt nihil horum in ipſo ſit, ſicut intellectus noſter intelligit res futuras, & futuritionem per modum futuritionis. Aduerte enim diligentiſſime ad applicationem iſtius exempli, & illud tota mente reuolue, & perfectè intelliges quod volumus, ſcilicet, quòd res cunctæ Deo præſentes ſint, licèt intelligat eas futuras. Credo enim hoc clarius ſignificari non poſſe, quàm tibi nunc ſignificatum eſt.

In intellectu noſtro non ſunt ſpẽs extenſa, licèt per eas ſignetur res extenſa.

Tantum imo magis repugnat eſſentia diuina, & intellectui eius ſucceſſio, quantũ intellectui noſtro extẽſio.

Exemplis declaratur modus intelligendi Dei.

C

QVÆSTIO XXXIIII.

REdeo nunc ad illud exemplum, quod dicebam de ſpeculis; nam ſicut ſunt quædam ſpecula ſignãtia totum, quod eſt in ipſa re, & ſic vere ſignificant, & tamen non ſignificãt ita perfectè, & diſtinctè, ſicut ſunt in ipſa re propter imperfectionem materiæ ſuæ: & alia ſpecula ſunt, quæ repræſentant id quod eſt totum in re, & ita perfectè vt eſt in re; alia autem ſunt, quæ repræſentant totum, quod eſt in re, & verè repræſentant; tamen propter perfectionem materiæ ſignant perfe- D ctius, & nobilius atque ſubtilius, quàm ſit in ipſa re: non tamen ſignant hoc eſſe ex parte rei ſignatæ, ſed ex conditione ipſius ſpeculi repræſentantis. Et patet hoc in rebus ipſis corporalibus. nam imagines quędam ſunt, quæ non poſſunt conſequi modum ipſarum rerũ ſignatarum totaliter, ſed quantum ad aliquid. Vt ſi fingatur in pariete quædam imago hominis, aut Leonis, illa conſequitur conditionem rei quantum ad extenſionem, & clauſionem lineamentorum, non tamen quãtum ad motum; nam dato, quòd aliquis homo moueatur, non poteſt figura eius in pariete exprimere motum eius; hoc autem eſt propter imperfectionem ſuſceptiui, ſcilicet parietis, qui eſt de materia valde rudi parum communicante de natura lucis. Alia receptiua ſunt, quæ conſequuntur res obiectas quantum ad plu- E res conditiones, licèt non quantum ad omnes, vt receptiua ſpecularia; nam ibi recipitur imago extenſiuè, ſicut in pariete, & ſignans extenſiuè, & ſuper hoc exprimitur ibi motus. Nam ſi aliquis homo moueatur, & obijciatur ſpeculo, figura eius mouetur in ſpeculo, & mouet manus, aut brachia, aut aperit os cęteraque, quæ ſunt in ipſo homine moto, quæ non erant in pariete. ratio huius eſt perfectio materiæ corporis ſuſceptiui. Sed adhuc aſcendendo ad ſuſceptiua, quæ cognoſcunt, dicendum quòd figura hominis, vel figura alicuius alterius rei in oculo perfectior eſt, quam ſpeculo; nam ſic vt in ſpeculo eſt, nõ transfertur ad phantaſiam, vt immutet ſpiritualiter, vt autem eſt in oculo, transfertur ad phantaſiam: nam figura in ſpeculo eſt in ſuperficie corporis: in oculo autem propter teneritudinem oculi, & humiditatum interiorum

Perfectiꝰ exprimuntur conditio rei obiecta in imagine, quæ eſt in oculo, q in imagine, q eſt in ſpeculo

poteſt

poteſt tranſire, & tranſit ad phantaſiam, & cæteras organicas potentias interiores: Nam licèt in ſuperficie ſpeculi ſit impreſſio imaginis propter eſſe terſum, & non poroſum, tamen non poteſt penetrare denſitatem ſpeculi, ita quòd intret profunditatem eius: in oculo autem tenero tranſit, ideo dato, quod aliquis haberet aliquas partes vitreas in corpore affixas, vel connatas ita, vt in eis præſentarentur imagines, non videret homo per eas, quia propter duritiem non poſſent penetrare ſpecies ad interiora, nec virtus animalis ſenſitiua defluens à parte cerebri poſſet communicari talis partibus propter imperfectionem naturæ vitreæ. Attendendo ad ea, quæ ſunt ſuſceptiua ſuperiora, erit dare aliquod ſuſceptiuum, quod recipiendo imaginem rei magis conſequatur, vel exprimat conditiones rei, cuius eſt imago, vt eſt potentia phantaſtica, vel exiſtimatiua. Nam per potentiam exiſtimatiuam ſuſceptam in imagine hominis non ſolùm intelligetur magnitudo hominis, & non ſolùm motus, ſed etiam percipietur verum talis res ſit fortis, aut debilis, nociua, aut vtilis, humida, vel ſicca, terribilis, an viſui delectabilis, & hoc eſt in omnibus animantibus perfectis. Sed adhuc iſta non conſequuntur, aut percipiunt per imagines illas omnes proprietates rei. Nam aſinus cognoſcēs omnia iſta per imagines receptas in phantaſia, & exiſtimatiua nō poteſt adhuc percipere proprietatem rei, quæ eſt eſſe præſentem, vel eſſe præteritam, aut futuram. Nam bruta non percipiunt tempus, cùm neſciant facere relationē inter partes, quantum ad eſſe præteritū, aut futurum. Ecce ergo primum genus ſpeculorum, ſiue ſuſceptiuorum, quæ non exprimunt per imaginem totam rei proprietatem propter imperfectionem ſuam, quia ipſum ſuſceptiuum imaginis eſt imperfectum, & ſecundum quòd magis, aut minus perfectum eſt ſuſceptiuum, ita magis, aut minus exprimit de proprietatibus rei cuius eſt imago, donec deueniatur ad aliquod ſuſceptiuum, quod eſt perfectè exprimens ipſam rem ſecundum cōditiones rei, & ſic eſt intellectus noſter quantū ad omnia entia naturalia, quia adæquatur eis, & concipit ſecundum ſuas proprietates, ſ. ſecundum differentiā temporis præteriti, præſentis, & futuri ſuſcipiendo rem ſub iſtis proprietatibus. Tertium genus ſpeculi eſt eminentiſſimum, quod propter ſuam perfectionē perfectius, & diſtinctius atque nobilius repræſentat rem quàm ſit in ſe ipſa res, nec tamen propter hoc falsè repræſentat, quia hoc non ſignificatur eſſe ex parte rei repræſentatæ, ſed ex parte perfectionis ipſius repræſentantis. Et iſte eſt intellectus diuinus, qui excedit in infinitum intellectum noſtrum. Sicut ergo propter imperfectionem ſpeculi vitrei imago, licèt ibi motum exprimat rei, non tamen poteſt exprimere tempus præteritum, ita intellectus diuinus propter altiſſimam perfectionem cùm exprimat rem aliquam naturalem, non poterit exprimere illam rem per modū præteriti, & futuri, quia ſucceſſio in re eſt quædam imperfectio, ſcilicet, quòd non ſit totum eſſe ſimul, ſed aliquid ante, & aliquid poſt. Licèt ergo intellectus diuinus exprimat rem præteritam, & futuram, & præteritionem, & futuritionem, tamen non poteſt ei ineſſe modus ſignandi per præteritionem, aut futuritionem, quia non ſe poteſt tenere talis modus imperfectionis ex parte ſpeculi perfectiſſimi.

Tertium genus ſpeculorum eminētiſſimū eſt.

Vtrum tempus poſſit cognoſci quando futurum eſt.

QVAESTIO XXXV.

AD priora ergo redeundo dicendum eſt, quòd partes temporis ſunt ſimul futuræ, quia omnes partes futuri temporis ſunt nunc ſimul futuræ, id eſt quòd de qualibet earum nunc eſt verum dicere, quòd eſt futura. Nec habent inter ſe aliquam antecesſionem prioritatis, vel poſterioritatis, cùm prioritas, & poſteritas earum ſit influendo per comparationem ad nunc, quod diſtinguit prius, & poſterius, vt ſupra declaratum eſt.

F Cùm ergo dicimus, quòd id quod cognoſci dēt, oportet quod ſit ſimul totum, & tempus futurum ſit ſimul totum, cùm partes omnes futuræ ſic ſe habeant, quòd non ſit inter eas aliqua antecesſio, vel poſteritas, quæritur vtrum tempus poſſit cognoſci quādo futurum eſt. Reſpōdetur, quòd licèt partes temporis futuri ſimul ſint, quia tamen nullam earum nos cognoſcimus, nō cognoſcemus ipſum tempus, dum futurum eſt, licèt ſit totum ſimul. In tempore etiam reperitur ſimultas in præterito, quia ſic omnes partes temporis futuri ſunt ſimul: nā quælibet illarum particularum iam præterita eſt, & nō eſt vna ante alteram, nec ſuccedit, cùm non ſint in fluxu: ergo totum tempus illud ſimul eſt. & quia nos illas partes cognouimus, cognoſcemus ipſum totum tempus, vt puta ſi quis cognoſcat tempus triginta annorum G iam præteritorum, poterit illud cognoſcere, quia illud totum eſt, quia partes temporis eo modo, quo exiſtunt nunc ſimul ſunt, & coexiſtunt ſibi; nā nunc non fluunt, cùm omnes illæ fluxerint: cùm autē fluebant, ipſe fluxus tollebat eas ſimul eſſe: nunc ergo ſimul erunt, quia non fluunt: totum ergo tempus triginta annorū nunc ſimul eſt, & quia de qualibet illarum particularum habuimus experientiam, dum flueret, nunc ipſum totum effluxum in præteritum cognoſcemus. Dicendum ergo, quòd ſi quiſpiam cognoſcere habet aliquod ſucceſſiuum, non poteſt cognoſcere illud dum prius eſt, quia de ſucceſſiuo nihil prius eſt, cū ſolùm indiuiſibile inſtans præſens ſit, nec poteſt cognoſci, cùm eſt futurum, quia licèt totum ſit, tamen de nulla parte experientia habita eſt. Cognoſcitur ergo quodcuque ſucceſſiuum H ſolùm cùm præteritum eſt, quia tunc ſolùm ſimul eſt, quæ eſt prima conditio cognoſcibilis, ſecundùm quod de qualibet eius parte experientia poſita eſt. Rerum autem permanētium totum eſſe eſt ſimul, id eſt omnes partes ſuæ coexiſtunt, quia ipſum permanens nunquā eſt, donec omnes partes ſuæ ſimul ſunt, & tunc eſſe incipit: ideo permanentia in præſenti cognoſcuntur, quia in iſto indiuiſibili aſſignato in tempore, ſ. in inſtāti omnes partes eius coexiſtunt, quod non eſt in ſucceſſiuis: nam ſucceſſiua non habent partes coexiſtentes in præſenti, imò nulla pars ſucceſſiui eſt in præſenti, ſed quæcunque ſit, aut præterita eſt, aut futura. Permanentia autem ex oppoſito, quia nullam partem habent præteritam, aut futuram, ſed quotquot eius partes ſunt, tot in præſenti ſunt. Poteſt etiam permanens cognoſci to- I tum, non habito reſpectu ad tempus præteritum, aut futurum, vel ad præſens. Præſens enim reſpectum dicit quendam ad præteritum, & futurum, ſecundum quod medium diuidens prius, & poſterius, & reſpectu cuius eſt antecesſio, vel ſubſecutio: permanens autem abſtrahit à conditione tēporis. Conſiderandum tamen, quod licèt permanens cognoſcatur in præſenti, quia eſt totū ſimul, vel cognoſcatur non conſiderando tempus: tamen aliquando permanens non cognoſcitur in præſenti, ſed vt præteritum eſt, & hoc non quidem ſecūdum ſe, ſed ex adhæſione alicuius ſucceſſiui, quod eſt totū in præterito: Vt poto, ſi quis mouetur per ſpatium duarum leucarum, manifeſtum eſt, quòd illud ſpatium permanens, & omnes partes eius coexiſtunt ſibi pro quodā inſtanti: tamen nos, qui pertranſimus non cognoſci- K mus totum illud donec totum pertranſiuerimus, & tūc cognoſcitur totum quando pertranſitum eſt. Differentia tamen ſatis apparet hic inter ipſum motum, qui eſt ſucceſſiuus, & inter ſpatium, quod eſt permanens: nam antequam quis incipiat moueri omnes partes ſpatij ſimul ſunt, & poſtquam deſijt moueri, in quolibet inſtāti aſſignato omnes partes ſpatij ſimul manent, & ſic dū fiebat motus. Non eſt tamen ſic de motu, quia antequā inciperet quis moueri, nulla pars motus exiſtebat, & poſtquam deſijt moueri, nulla manet: cùm autem mouebatur in inſtanti non permanebat aliquis motus, ſed ſolùm mutatum eſſe. Ratio autem quare ſpatium, quod eſt permanens cognoſcatur à nobis totum, dum totum pertranſitum eſt, eſt ex conditione motus: nam ibi nos cognoſcimus quantitatem ſpatij per motum, quē habuimus ſuper iſtud, & quia motus eſt de genere ſucceſſiuorum.

Redit ad id, quod incepit q. 25.

Succeſſiuum non poteſt cognoſci, dū præſens eſt, ſed cognoſcitur, cum præteritum eſt.

Aliquando permanens non cognoſcitur in præſenti, ſed in præterito.

ceſſiuorum,& non cognoſcitur, niſi cùm in preteritum abijt, & menſuratum,conſequitur naturam menſuræ, oportet vt permanẽs ipſum cognoſcatur, dum pertranſitum eſt per modum ſucceſſiui, cùm abijt in præteritum.

Et ſic accedò ad propoſitum, vnde tamdiu (licèt nõ inutiliter) digreſſus fueram, ſcilicet quòd decimæ debent fieri, quãdo cognoſcitur totum ipſum, de quo fieri debet decima, & quia ipſum quod decimatur, eſt quoddam permanens, cognoſcitur vt eſt ſimul totum. Sed quia vt dicebamus immediatè ſupra, non cognoſcuntur omnia permanentia, vt præſentia ſunt, ſed vt præterita ſunt quandocunque, & hoc quando cognoſcuntur per motum, vt erat de ſpatio, quod pertranſiuimus, ita eſt dicendum hic in decimis, quia decimabilia colliguntur de agris, & iſta non cognoſcuntur niſi per collectionem: cùm ergo iſta collectio finita fuerit, cognoſcetur quantitas collectorum, ſicut pertranſito toto itinere cognoſcitur quantum fuit iter. Hoc autem dato, in alijs annis, qui non erant anni remiſſionis, poterat dari decima, quia cognoſci poterat quantum erat ipſum, quod erat decimale, & tunc quando cognoſcebatur dari poterat; nam collectis omnibus frugibus menſurabantur, & ex hoc ſciebatur, quota pars illarum frugum erat decima, vel poſtquam totum vinum congregabatur menſurato eo, & ſcito, quota pars eſſet decima, dabatur ſacerdotibus, & Leuitis: in anno autem remiſſionis hoc fieri non poterat: nam dominus vineæ, aut agri non poterat colligere omnes fruges, aut vuas, aut portare in domum ſuam, quia omnibus pauperibus, aduenis, ſeruis, ancillis, & mercenarijs communes erant: Non debebat ergo accipere dominus aliquos fructus illius anni ad conſeruandum, ſed accipiebat modicos, & paulatim ad veſcendum, ſicut qui haberet vineam, & non colligeret omnes vuas eius, ſed permitteret omnibus volentibus comedere de eis, & ipſe cum eis comedere mittendo pro paucis ipſarum ad cibum. Et ſic dicitur Leuit. vigeſimoquinto capitulo de iſto anno remiſſionis: Non colliges quaſi vindemiam vuas primitiarum tuarum, ideſt non colliges eas totaliter, & ſequitur: Annus enim requietionis eſt, ſed erunt vobis in cibum, & ſeruo tuo, & ancillæ, & mercenario tuo, & aduenæ, qui peregrinatur apud te: iumentis quoque, & pecoribus omnia, quæ naſcuntur præbebunt alimentum. Patet ergo, quòd non poſſet dominus determinare, quia ipſe non colligebat fructus in domum ſuam, ita quòd ſimul ponerentur omnes, & poſtea menſuratis eis darentur decimæ, quia hic dominus nihil adducebat, niſi quod immediatè comeſturus erat, & illo comeſto mittebat pro pluribus fructibus, & illos in cibum ſumebat, & iterũ mittebat, quouſque finirentur. Si enim aliquis de his, qui iſtos fructus ſic aſſumebant ante aſſumptionem ſciret quantos fructus accepturus erat, poterat in principio de fructibus nondum conſumptis accipere, & ſoluere decimam, deinde ſumere cibos illos quotidie: quia tamen hoc cognoſci non poterat, quouſque fructus collecti eſſent, quia iſtud permanens, quod eſt hic decimabile mẽſuratur per motum, ideſt habetur per collectionem, non poteſt cognoſci, quouſq; præteritum ſit ideſt quouſque omnes fructus collecti ſint, ſed in illo anno quando fructus collecti erãt comeſti erant, quia ſimul finiebatur vtrunque: ergo non poterant decimari; nam quando habebantur, neſciebatur quota pars eſſet decima. Cum autem ſciebatur, quanta eſſet decima fructuum acceptorum, iam non exiſtebant fructus, quia non colligebantur omnes ſimul, ſicut in alijs, ſed colligebantur paulatim ſecundum quòd comedebantur. Et ſic expoſitio iſta de primitijs dandis in anno Iubilæi, & anno remiſſionis eſt conueniens valde, & innuitur ex litera, cùm ſolùm ponantur primitiæ, quia illo anno decimæ dari non poterant; ſupra autem ponebantur ſimul decimæ, & primitiæ, quia intelligitur de alijs annis, in quibus vtrumque dabatur. fundamentum autem horum eſt, quia primitiæ non determinabãt ſibi certum modum ſicut decimæ, ſed quilibet dabat, ſicut volebat, ſi autem coarctarentur ad certam menſuram quemadmodum ipſæ decimæ, nec potuiſſent dari primitiæ, nec decimæ. *Deferes in domum domini Dei tui.* Ideſt deferes in locum ſanctuarij. Nã primitiæ pertinebant ad ſolùm ius ſacerdotum, & Leuitæ nihil communicabant de illis, ſed de ſolis decimis, vt patet Num. 18. cap. Sacerdotes autem morabantur in loco ſanctuarij, Leuitæ autem diſperſi per alia loca, ſcilicet per ciuitates ſuas. 48. vt patet Num. 35. cap. & licet aliqui de ſacerdotibus morarentur in ciuitatibus alijs diſperſi: quando tamen veniebat tempus miniſtrationis eorum ibant in locum ſanctuarij. Et hoc patet quia erant diſtributi ſacerdotes in viginti quatuor vices ſiue ſortes, & quædam ſors eorum ſeruiebat certo tempore ſtatuto inter eos, & alia alio æquali, & ſic de omnibus: ſic enim ſtatuit Dauid cũ omnibus principibus Iſrael, vt patet 1. Paralip. 25. cap. & magis patet Luc. 1. cap. ſcilicet quòd Zacharias pater Beati Ioannis, erat de vice Abia, vt ibi dicitur: & venit, vt intraret ad offerendum thymiama in Ieruſalem hora incẽſorum, & vidit angelum, &c. poſtea ſequitur in eodem capit. quòd ipſe habitaret extra Ieruſalem in quadam montana, ad quam aſcendit domina noſtra cum feſtinatione ante Ioannis natiuitatem, vt famularetur Eliſabeth, vt patet eodem cap. ferebantur tamen primitiæ in locum ſanctuarij, vbi erat ſummus ſacerdos, & alij qui eo tẽpore ſeruiebant, & diſtribuebant omnibus alijs prout eis competebat, & ſic dicitur de decimis, quòd deberent adduci in locum ſanctuarij, vt patet Mala. 3. cap. ſcilicet inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc &c. *Nec coques hædum in lacte matris ſuæ.* Iſtud eſt quoddam cæremoniale hic interpoſitum, ſcilicet vt non coqueretur hædus in lacte matris, tanquam in aqua.

Decima apud Hebræos in alijs annis dari poterat, præterquam in ſeptimo.

Leui. 25.

Primitiæ pertinebant ad ſolos ſacerdotes, decima autẽ ad ſacerdotes, & Leuitas.

1. Paralip. 25.

Luc. 1.

Mala. 3.

A B C D E

Quare dabatur præceptum de non comedendo hædo in lacte matris.

QVÆSTIO XXXVI.

ALiqui enim hoc faciebant ad delicias carnis, quia hædi ſic decocti dicuntur ſapidiores, & teneriores: abolet tamen dominus iſtam conſuetudinem, vt inſtruat Iudæos; quia crudeles erant circa pietatem, & ad pecora, vt per hoc erudiantur, & ad pietatem mutuam; erant namque Iudæi crudeles, non habentes in alterutrum viſcera pietatis. Volebat ergo Deus erudire eos ad hanc pietatem, & quia ſi id quod minus videtur ineſſe ineſt, ergo & id quod magis: ſed circa bruta docebat eos pietatem habere, quæ non communicant cum eis in natura, quanto magis circa ea, quæ communicant, ſ. circa homines: erat aũt quædam crudelitatis imago, vt ab eodem res pereat, a quo originẽ accepit eſſendi; hœdus autem, vel agnus accipiunt nutrimentum a lacte materno, quòd ergo in ipſo coquãtur videtur durum; quòd autem Deus erudiat nos circa pietatem ad beſtias patet frequenter: nam ſupra 20. cap. in obſeruatione Sabbathi dicitur, quòd in Sabbatho quieſcat iumentum, & in iſto cap. etiam mãdauit, quòd mater, & filius in animalibus non immolarentur eadem die, quia vtrũq; perimere crudelitatis gerit ſpeciem, vt patet Leuit. 22. cap. propter quod ſi aliquis inueniret nidum, & eſſent ibi mater, & pulli, quòd nõ caperet vtroſque, ſed caperet filios, & permitteret recedere matrem, aut è cõtrario, vt patet Deut. 22. cap. & hoc dicebat Deus eſſe cauſam, vt bene eſſet illi, qui talia faceret. Item mãdauit, quòd fructus terrarũ anni ſeptimi eſſent cões hominibus, & beſtijs, vt patet Leuit. 25. c. ſ. Erunt vobis in cibũ tibi, & ſeruo tuo, & ancillæ, & mercenario, & aduenæ qui peregrinatur apud te; iumentis quoque, & pecoribus omnia, quæ naſcũtur præſtabunt cibum. Alio modo poteſt intelligi, q̃ dicatur agnus coqui, vel hædus in lacte matris, quando infra octo dies coquitur, quia tunc magis eſt lac, quam caro, & videtur quædam aſperitas animalia ſic tenera, & parua occidere, & coquere, & quantum ad iſtam expoſitionem

Leui. 22.

Deut. 22

2. Expoſ. Leui. 25

poſitionem non ſolùm prohibetur decoctio hædi infra octo dies, ſed etiam aſſatio: nam iſtud verbum, quod hic ponitur, in Hebræo non magis ſignificat coqui quàm aſſari: nam ſignificat quandam digeſtionem humiditatis carnium per calorem igneum; ſiue iſte calor ſit mediate aqua calefacta ab igne, & agente in virtute ignis, aut quòd immediatè à calore ignis decoquatur, & hoc nos vocamus aſſationem, ideo litera Hebraica, vt frequenter tollat iſtam ambiguitatem ponit coctũ aqua aliquando, quaſi innuat, quòd ſit alia decoctio, quæ ſit immediatè ab igne, & iſtum modum interdum ſequitur litera noſtra ponens coqui pro decoctione, vel coqui pro ſola aſſatione, quòd ſic patet, quia ſupra 12. c. cùm agitur de agno paſchali dicitur: Non comedetis ex eo crudum quid, aut coctum aqua, ſed aſſum tantò igni. Ibi autem in Hebræo idem verbum ponitur, vbi dicitur aſſum, & coctum, ſed fit adiunctio determinatio, cùm ſubijcitur aqua, aut ignis. Ibi tamen conſtat, quòd non debebat aliquid eius coqui in aqua, ſed poſtea Deut. 16. cap. dicitur; non poteris immolare Phaſe

Deut. 16

in qualibet vrbium tuarum, ſed in loco, quem elegerit dominus Deus tuus, vt habitet ibi nomen eius immolabis Phaſe veſpere ad occaſum quando egreſſus es de Aegypto, & coques, & comedes. Ecce qualiter mandat ibi agnum coqui: cùm ſupra aſſari ſolùm mandauerit: in quo patet, quòd ibi coqui accipitur neceſſariò pro ſola aſſatione. Sic ergo hic cùm dicitur: non coques hædum, poteſt accipi pro decoctione, vel aſſatione.

Quod autem dicitur hic de hædo, de omnibus alijs animalibus intelligendum eſt, nam eadem ratio eſt quacunque cauſa iſtud præceptum impoſitum fuerit. Dicit autem Andreas, quòd hoc intelligitur de greſſibilibus, & non de volatilibus; quia greſſibilia lacte materno fouentur, & nutriuntur, aues autem lac non propinant natis, ideo licebat comedere de illis, quomodocunque vellent: licet communiter oua vocantur lac auium, ſed in eis non poſſet aliquid coqui, ſicut in lacte cum ipſa cito condenſentur. Nicolaus dicit, quòd etiam alia cauſa eſſe poteſt, quia aliqui Gentiles coquebant hædos in lacte materno in ſacrificijs Deorum ſuorum. Aliter autẽ introduci poteſt litera iſta dependens ad ſuperiorẽ de ſolutione primitiarum, ſicut inducit eam auctor in libro, qui vocatur More: quòd Gentiles colebant Deum camporũ, vt daret eis multas ſegetes, & alios fructus, & vt eum placarent ſacrificabant hædum coctum in lacte matris ſuæ, quia illud ſacrificium erat ſibi gratiſſimum; nunc autem dicit dominus, quòd reddant primitias domino, & non coquent hædum in lacte matris ſuæ, ideſt ſi reddunt primitias tanta frugum copia eis aderit, quòd non indigebunt facere ſacrificium alicui Deo extraneo coquendo hædum in lacte matris ſuæ. Et hoc innuitur Malac. 3. cap. ſcilicet, Inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc dicit dominus, ſi non aperuero vobis cataractas cœli, & effudero benedictionem meam vſq; ad abundantiam: & ſicut eſt in decimarum ſolutione, ita erat in primitijs; nam ſicut ipſi Iudæi affigebant Deum in non ſoluendo decimas, & primitias, ita merebantur in ſoluendo quodlibet eorum, & pro vtroque dabatur frugum copia. Quòd autem Deus effigatur in non ſoluendo primitias, patet Malac. 3. c. cum dicitur: Si poteſt homo effigere Deum ſuum, & vos confixiſtis me, & dixiſtis in quo te confiximus? & reſpõdet, in decimis, & primitijs. Vel aliter introducatur, ſ. date mihi primitias, & decimas, & non coquatis hædum in lacte matris ſuæ, quaſi dicat, quia non erit neceſſarium. Iſtud ſacrificium à quibuſdam Gentilibus gentiliter celebratum teſtatur ſe vidiſſe idem Rabbi Moyſes.

Andreas ait, quòd iſtud præceptũ intelligitur de greſſibilibus.

Malac. 3

Alia litera introductio.

De dijs gentilium diuerſis, & de ſtultitia eorum.

QVÆSTIO XXXVII.

SCiendum autem pro hoc, quòd apud Gentiles erant multi dij, & in multiplici differentia, ſcilicet, Selecti, ideſt ſeorſum electi, qui erant maximi, & erant viginti

F duo, vt ait Aug. de Ciuit. Dei lib. 7. & Seneca tangit idem. Alij erant Semidei, qui erant dij ex parte patrum vel matrum, & non ex vtroque parente, & propter virtutum, & geſtorum magnitudinem ſtellificabantur, vt patet de Romulo per Ouidium Metamorph. lib. 15. in principio, & de Hercule per Senecam in Tragedia decima, cuius titulus eſt Hercules Oetæus, in carmine nono, & ſic de Perſeo, & multis alijs, de quibus tangit Aug. in 2. de Ciuit. Dei, & in 6. & 7. inter quos Platonem Semideum fecerunt, vt patet 2. de Ciuit. Dei cap. Tertium genus Deorum eſt, quod pertinet ad res naturales: cuilibet enim rei Deos aſſignabãt, & vni rei multos Deos, vt ſpica habebat Deum Laturnũ, quando erat tenera, & in lacte: quando autem faciebat nodos, quia creſcebat Deum Nodotum habebat; cùm autem erat

Auguſ.

Ouid.

G magna ei Deam Segetiam præferebant. Et ſic collibus Deum Iugatinum, vallibus Deam Valloniam præfecerunt. Et iſto modo tertio Deorum locuti ſunt Siri ad Benadab regem Siriæ, quando victi ſunt à rege Achab in montibus dicentes: dij montium ſunt dij eorũ, ideo præualuerunt aduerſum nos, ſed pugnemus cõtra eos in vallibus. Iſtud tertiũ genus Deorum vocatur apud poetas ruſtica numina, ideſt dij ruſticani, quia nõ ſunt in cœlo cum dijs Selectis, & cum Semideis, ideo non vocauit eos Iuppiter ad conſilium de deſtruendo mundum per diluuium Deucalionis propter bellum gigantum contra Deos. Fuit autem iſtud conſilium habitum inter Deos in Palatio magno Iouis ſuper Galaxiam: & iſti cùm eſſent dij ruſticani, non vocati ſunt illuc, ſed quia in terra habitabant, ne totaliter delere-

H tur eorum manſio, noluit delere Iuppiter terras, ſed ſolos homines deleuit, vt patet per Ouidium primo Metamor. cum dicitur.

Ouid.

Sunt mihi Semidei, ſunt ruſtica numina Fauni,
Et nymphæ, Satyrique, & Monticolæ Syluani.
Quos quoniam nondum cœli dignamur honore,
Quas dedimus certè terras habitare ſinamus.

Inter hæc numina ruſticana, quorum numerum vltra trecentos, & viginti Deos Marcus Varro in lib. Sacrorum. teſte Aug. lib. 6. de Ciuit. Dei collegit, ponitur Syluanus, vt patet in his verſibus Ouidij in 2. eorum. Erat autem iſte Deus Syluarum, & cãporum, Ideo mouebatur ruſticaliter: & incedebat per agros frangendo

I frutices, & colligendo herbas: eo enim modo, & habitu deſcribit ipſum Virgilius in lib. Bucolicorum Ecloga decima, quæ incipit.

De Syluano camporũ Deo, & eius ſacris.

Extremum hunc Arethuſa mihi concede laborem.

Et venit iſte Syluanus, & Pan Deus paſtorum ad conſolandum Gallum amatorem, cum dicitur.

Venit, & agreſti capitis Syluanus honore,
Florentes ferulas, & grandia lilia quaſſans;
Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipſi.

Gentiles ergo, vt hunc Syluanum, quem ſyluis atque campis proponebant, placatum haberent ad habẽdam frugum multitudinem, cum & Deam Cererem ſacrificijs honorabant, offerentes, & immolantes porcum

K Cereri: Syluano autem lac offerebant, vt ait Horatius in libro Sermonum.

Tellurem porco, Syluanum lacte piabant.

Verum autem in illo lacte, qui offerebatur Syluano in ſacrificium, hædus, an agnus coqueretur, non conſtat ex libris poeticis, ſed ſatis eſt veriſimile, quòd coqueretur ibi; maximè cum Rabbi Moyſes teſtetur ſe vidiſſe fieri ſacrificia. De diuiſione autem iſtorum Deorum, & aliquibus ritibus Gentilicis ad quorundam noſtrorum artis poeticæ ignarorum eruditionem, quæ ad intellectum ſacræ ſcripturæ multum confert, latius dicetur Deo dante ſuper 3. Regum in cap. 20.

Ecce ego mittam angelum meum, qui præcedat te, & cuſtodiat in via, & introducat in locum quem præparaui tibi. Obſerua eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes, *Deut. 14*

putes, quia non dimittet cùm peccaueris, & eſt nomen meum in illo. Quod ſi audieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligentes te: Præcedetque te angelus meus, & introducet te ad Amorrhæum, & Hethæum, & Pherezæum Chananæumque, & Heuæum, & Iebuſæum, quos ego conteram. Non adorabis Deos eorum, neque coles eos, non facies opera eorum, ſed deſtrues eos, & confringes ſtatuas eorum. Seruietiſque Domino Deo veſtro, vt benedicam panibus tuis, & aquis, & auferam infirmitatem de medio tui. Non erit infæcunda, nec ſterilis terra tua, numerum dierum tuorum implebo. Terrorem meum mittam in præcurſum tuum, & occidam omnem populum, ad quem ingredieris, cunctorum inimicorũ tuorũ corã te terga vertã, emittẽs Scrabrones prius, qui fugabũt Heuæũ, & Chananæum, & Hethæum, antequam introeas. Non eijciam eos a facie tua anno vno: ne terra in ſolitudinem redigatur, & creſcant contra te beſtiæ. Paulatim expellam eos de conſpectu tuo, donec augearis, & poſſideas terram. Ponam autem terminos tuos a mari rubro vſque ad mare Paleſtinorũ, & à deſerto vſque ad fluuium: tradam in manibus veſtris habitatores terræ, & eijciam eos de conſpectu veſtro. Nõ inibis cum eis fœdus, nec cum dijs eorum. Non habitent in terra tua ne fortè peccare te faciant in me, ſi ſeruieris dijs eorum, quod tibi certè erit in ſcandalum.

[Margin: Ioſ. 22. — Deut. 7. 22. qu. 5. c. ampelorum in princ. in gl. 3. ver. vnde maledictus 32. qu. 4. o recurras § his ita. — Deut. 7.]

Ecce ego mittam. Supra fuit poſita cæremonialis, atque iudicialis legiſlatio, hic ponitur ad conſeruationem quædã promotio, & iſta promotio eſt in promiſſione bonorum, ſcilicet quòd introducerentur in terram Chanaan, & quòd angelus domini cuſtodiret eos, & quòd daret eis hoſtes fugientes atque contereret ante faciem eorum. Et diuiditur in duas: quia primò ponitur obſeruandi legem occaſio, ſecundò eiuſdem ad populum recitatio, vt patet infra ſeq. cap. *Ecce ego mittam*. Iſta litera poteſt dupliciter expòni propter æquiuocationem huius nominis angelus: nam angelus ſimpliciter nuncium ſignat, ſiue ſit homo, ſiue ſpiritualis ſubſtantia, & quia illi ſpiritus beati miniſtrant Deo, & mittuntur ad nos ad procurandum ſalutem omnium electorum, angeli vocantur, quia totum ſuum officiũ in hoc eſt, ſicut patet ad Heb. 1. cap. cum dicitur: Sunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſterium miſſi propter eos, qui hæreditatem capiunt ſalutis, ideſt propter illos, qui ad vitam beatam præordinati ſunt. Poteſt etiã referri iſta litera ad Ioſue, quia iſte fuit nuncius Dei, & vocatur angelus, ideſt nuncius, ſicut etiam alij homines vocantur, ſicut patet de ipſo Malachia Propheta, qui interpretatur in Hebræo angelus domini, & vocabatur angelus, ipſe etiam vocauit omnes ſacerdotes angelos, vt patet in 2. cap. eiuſdem, ſcilicet Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem exquirent de ore eius, quia angelus domini exercituum eſt. Fuit autem Ioſue angelus domini, ideſt nuncius eius, quia mãdato eius expreſſo introduxit Iſraelitas in terram Chanaan, vt patet Num. 27. cùm Moyſi fuiſſet prædictum, quòd moriturus erat ante tranſitum Iordanis, rogauit Deum, vt alium poneret loco eius, & ſequitur ibi in litera: Tolle Ioſue filium Nun virum, in quo eſt ſpiritus Dei, & pone manum tuam ſuper eum: qui ſtabit coram Eleazaro ſacerdote, & omni multitudine, & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ, & audiet eum omnis ſynagoga filiorum Iſrael. Pro hoc ſi quid agendum erit, Eleazar ſacerdos conſulet dominum, ad verbum eius ingredietur, & egredietur ipſe, & omnes filij Iſrael, & cætera multitudo, cumque tuliſſet Ioſue ſtatuit eum coram Eleazaro ſacerdote, & omni frequentia populi, & impoſitis capiti eius manibus cuncta replicauit, quæ mandauerat dominus. De hoc Deuteron. 3. cap. & clarius Deuterono. 31. vbi dicitur: Vocauit ergo Moyſes Ioſue, & dixit ei coram omni Iſrael, confortare, & eſto robuſtus: tu enim introduces populum iſtum in terram, quam ſe daturum patribus eorum pollicitus eſt dominus: tu eam ſorte diuides, & erit ductor tuus, & ipſe erit tecum, nec di-

[Margin: Heb. 1. — 2. Expoſ. — Num. 27 — Deut. 3.]

[A] mittet te, nec derelinquet, noli timere, nec paueas. Ex his omnibus ſatis indubitatus nuncius Dei erat Ioſue ad introducendum filios Iſrael in terram Chanaan, ſed adhuc vt magis confortaretur Deus, per ſeipſum, ideſt per angelum de cœlo miſſum locutus fuit cum Ioſue, vt patet Ioſue 1. cap. cum dicitur: Et factũ eſt poſt mortem Moyſi ſerui domini, vt loqueretur dominus ad Ioſue filium Nun famulũ Moyſi, & diceret ei: Moyſes ſeruus meus mortuus eſt; ſurge & tranſi Iordanem iſtum tu, & omnis populus tecum in terram, quam ego dabo filijs Iſrael. Et ſecundum iſtum modum exponetur ſic litera. *Ecce ego mittam angelum meum*. Ideſt nuncium meum Ioſue, qui fuit nuncius, vt declaratum eſt, & miſſus fuit ad delendos populos Chananæorum, & introducendos Hebræos in terram promiſſam. Et dicit *[B]* ſe miſſurum ſuadendo eis cuſtodiam legis, quia beneficiorum exhibitio, vel certa promiſſio inclinat animos eorum quibus beneficium confertur ad amorem, & ad complacendum in omnibus ipſi benefacienti.

[Margin: Ioſue fuit nuncius Dei ad introducendũ filios Iſrael ĩ terram Chanaan.]

Litera iſta de Angelo mittendo non poteſt de Moyſe intelligi.

QVÆSTIO XXXVIII.

ET non poteſt intelligi hoc de Moyſe, quiá Moyſes non introduxit filios Iſrael in terram ſuam, nã mortuus fuit in terra Moab, vt patet Deuteron. 34. cap. ſed *[C]* hic dicitur, quòd iſte angelus præcederet eos, & introduceret in locum a Deo paratum, ſcilicet in terrã Chanaan. Sed dices quòd bene ſtat, quòd intelligatur hoc de Moyſe: nam ſic dicitur Deuteronom. 10. cap. Dixitque mihi, vade, & præcede populum, vt ingrediatur, & poſſideat terram, quam iuraui patribus eorum. Et ſi dicas, non introduxit Moyſes populum in terram promiſſionis, Reſponderi poſſet, quod fuit Prophetia non ſecundum Dei prædeſtinationem, ſed ſecundum præſentem iuſtitiam, & conditionem eius cui fiebat: ſic namque debet intelligi id, quod ponitur Deute. 10. cap. ergo etiam ſic intelligetur hoc, quòd non dicatur ſecundum prædeſtinationem, & ſic non completum fuit, tunc quando Deus iſta loquebatur, de Moyſe loquebatur. Sed dices contra hoc, quòd non poteſt ſtare *[D]* quia loquatur de Moyſe, quia ipſe Moyſes loquitur hic dicens ex parte Dei: Ecce ego mittam angelum meum, ſi autem ipſe Moyſes eſſet angelus, qui hic promittitur, non loqueretur ſic, ſed diceret: Ecce dominus mittet me coram vobis, vt introducam vos in terram ab eo paratam. Sed hoc argumentum nihil valet; nam multotiens loquitur Moyſes de ſeipſo tanquã loquatur de alio, vt patet Num. 12. cap. Erat autẽ Moyſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines, qui morabantur in terra, & ſæpe alibi. Dicendum autem quòd nõ poteſt intelligi hoc de Moyſe non obſtantibus ſuperioribus, cùm Moyſes non introduxerit Iſraelitas in terrã promiſſam ſecundũ quòd hic prædicebatur de iſto angelo. Et quando arguis de eo, quod habetur Deuteron. 10. cap. reſponderi poteſt dupliciter. Vno mo- *[E]* do, quòd ibi non prædiceret ei Deus eum eſſe introducturum Iſraelitas in terram Chanaan: nam ibi ſolùm dicitur: Vade, & præcede populum, vt ingrediatur, & poſſideat terram, quam iuraui patribus eorum, ſed non dixit: Vade, & introduc populum in terram, quã iuraui patribus eorum. Et tunc illud verum eſt, nam Moyſes præceſſit populum Iſrael, vt introduceretur in terram Chanaan: nam ab eo tempore, quo dicta fuerunt iſta verba Moyſi in monte Horeb, vt patet ex ca. 9. & 10. Deuteron. Moyſes præceſſit Iſraelem in terram deſerti, & poſtea in terra hoſtili pugnando contra Chananæum regem Arad, de quo Num. 21. cap. & contra duos reges Amorrhæorũ, Seon, & Og, vt patet eod. cap. & Deuter. 2. & 3. cap. & pugnando contra quinque reges Madianitarum, vt patet Nume. 31. cap. & adduxit Iudæos per quadraginta annos, vſquequo ſteterunt in

[Margin: Deut. 34 — Deut. 10 — Doctoris determ. — Deut. 2. & 3.]

pla-

planioribus locis campeſtrium Moab ſuper Iordanem,
vt patet Num.26. & 33.cap. & Deuteron.3. & 4.capit.
Nu.26. & 33. præceſſit ergo Moyſes filios Iſrael ad ingrediendum
in terram Chanaan, licèt non fuerit ingreſſus in eam vl
tra Iordanem. Alio modo poteſt intelligi, quia fue-
rit hic pręnunciatio de introductione Moyſi in terram
Chanaan, ita quòd ipſe introduceret in eam filios Iſ-
rael, ſed non fuit prophetia prædeſtinationis, ſed facta
ſecundum exigentiam ſtatus Moyſi, cui hoc promitte-
batur, ſcilicet quòd ſi Moyſes ſtetiſſet in eadem condi-
tione, & libertate a peccato, in qua erat, quando
fuit in Horeb vbi iſta verba dicta ſunt ipſe introduxiſ-
ſet Iſrael in terram Chanaan, ſed quia poſtea peccauit
contra dominum ad aquas contradictionis in deſerto
Sin in Cades: Deus contra eum diſpoſuit, vt non introi
ret in terram Chanaan vltra Iordanem, ſic patet Nu-
Nu.27. 27.cap. cùm dicitur: Aſcende in montem iſtum Aba-
rim, & contemplare inde terram, quam daturus ſum fi
lijs Iſrael, cùmq; videris eam, ibis & tu ad populum tuũ,
ſicut fuit Aaron frater tuus, quia offendiſti me in deſer
to Sin in contradictione multitudinis, & ſanctificare
me noluiſti corã ea ſuper aquas. Hæ ſunt aquæ cõtra-
dictionis in Cades deſerti Sin, & quaſi per eadem ver
Deut.32. ba ponitur idem Deuter.32. in fine, & de hoc Deut.3.
cap. Nunc autem ſi teneamus iſtam ſolutionẽ, argues
vt ante dicebas, quòd ſicut illa, quæ dicuntur Deut. 10.
cap. ſunt ſecundum Prophetiam cõcernentem ſtatũ il-
lius, cui fit promiſſio per Prophetiam, ita hæc, quæ di-
cuntur hic, intelligantur. Reſpondetur, quòd non põt
Prophetia prædeſtinationis ſemper impletur. ſtare: nam Prophetia prędeſtinationis ſemper comple
tur, & quæcunq; completur, eſt Prophetia prædeſtina
tionis: Prophetia aũt ſecundum cõditionem illius, cui
fit, nunquam completur; nam & ſi ille, cui fit Propheti
ca promiſſio ſit in ſtatu tali, vt merita eius hoc expo-
ſcant; tñ ſi completur, non vocatur ſecundum cõditio-
nem creaturæ, ſed ſecundum diuinã prædeſtinationẽ:
nam Deus præordinauit ſic futurum, & propter eius
præordinationẽ hoc completur qualitercunque ſe ha-
beat iſte cui fit promiſſio Prophetica: nam diligentibus
Deum oĩa cooperantur in bonum his, qui ſecundum
propoſitũ vocati ſunt ſancti, i. qui ſecundũ diuinũ pro
poſitum, & pręordinationem ſancti futuri ſunt, vt patet
ad Rom.8.cap. Nunc ergo cùm iſta verba dicta Moyſi
tenendo iſtum ſecundum modũ non fuerint cõpleta, ſ.
ea, quæ dicuntur Deut. 10.cap. & ea, quæ dicuntur hic
completa fuerunt, ſ. quòd introducti ſunt filij Iſrael in
terram promiſſionis, ergo non eſt iſta ſecundum diſpo
ſitionem ſtatus creaturæ, ſed ſecundum diuinam præ-
ſcientiam. Concluditur ergo, quòd non poteſt intelli-
gi litera iſta de Moyſe, ſed refertur ad Ioſue. *Qui præ-
cedat te.* Ideſt dirigat te mandando ire per iſtum locũ,
aut per illum, aut faciendo hoc, vel illud: nã licèt dux
alicuius gentis non præcedat eos in ambulando, dici-
tur præcedere, quia ſicut ille, qui viam demonſtrat, &
dirigit, præcedit eum, cui demonſtrat, ita dux demon-
ſtrat, quò ire debeant imperando, aut quid facere de-
Nu.27. beant, ſic erat in Ioſue, vt patet Num.27.cap. ſ. ad ver-
bum eius ingredietur, & egredietur ipſe, ideſt ſacerdos
magnus, & omnes filij Iſrael, & cætera multitudo. *Et
cuſtodiat in via.* Quia princeps dicitur cuſtodire ſuos
cogendo eos, & cauendo ab hoſtibus, & diligenter in-
ſpiciendo, ne incidant in aliqua pericula, ſic enim facie
bat Ioſue, qui valde erat attentus in cuſtodia populi, ne
aliquis de eis periret, & ſi quis peribat, intolerabiliter
Ioſue 7. dolebat, vt patet Ioſue 7.cap. quando iuit Iſrael in bel-
lum contra ciuitatem Hai, & verterunt terga Iudæi, at
que occiſi ſunt de eis triginta ſex. Et tunc ſequitur:
Ioſue verò ſcidit veſtimenta ſua, & cecidit pronus in
terram coram arca domini vſque ad veſperam, tam
ipſe, quam omnes ſenes Iſrael, & miſerunt cinerem
ſuper capita ſua, & dixit Ioſue: Heu domine, quid vo
luiſti tranſducere populum iſtud Iordanem fluuium,
vt traderes eos in manu Amorræi, & perderes? vti-
nam, vt cœpimus, manſiſſemus trans Iordanem, mi do-
mine Deus, quid dicam videns Iſraelem hoſtibus ter-
ga vertentem? audient Chananæi, & omnes habita-

F tores terræ, & pariter conglobabuntur, circundabunt
nos, & delebunt nomẽ noſtrum de terra. *Et introducat
ad locum quem paraui.* Ideſt ad totã terram Chanaan,
quam Deus parauerat, ideſt diſpoſuerat pro Iudæis
promittendo eis illam, ſicut dicitur de regno cœlorũ,
quòd bonis paratum ſit ab origine mundi, imò ante
mundi conſtitutionem, & gehenna a Deo parata malis
ante mundi conſtitutionem, ſicut dicitur Matth.25.ca- *Mat.25.*
pit. ſcilicet, Venite benedicti patris mei, percipite pa-
ratum vobis regnum a conſtitutione mundi: & malis,
inquit, diſcedite a me maledicti in ignem æternum,
qui paratus eſt diabolo, & angelis eius. Iſta autem
promiſſio de introducendo Iſrael in terrã promiſſam,
facta fuit Ioſue, vt patet Deuteronom. quarto, & ma- *Deut.4.*
gis Deutero. 31. cap. cùm dicitur: Vocauit ergo Moy-
G ſes Ioſue, & dixit ei coram omni Iſrael, confortare, &
eſto robuſtus: tu enim introduces populum iſtum in
terram quam ſe daturum patribus eorum iurauit do-
minus, & eam ſorte diuides, & dominus, qui ductor eſt
noſter, ipſe erit tecum. *Obſerua eum, & audi vocem
eius.* Mandauit Deus Iſraeli, quòd teneret Ioſue in ma
gna veneratione, quia erat princeps eorum, ideo vi-
uente Moyſe mandauit dominus, vt faceret eum Moy
ſes ſtare coram toto Iſraeli, & honorari a cunctis, vt pa
tet Num.27. cap. cùm dicitur: Tolle Ioſue filium Nun *Nu 27.*
virum, in quo eſt ſpiritus Dei, & pone manum tuam
ſuper caput eius: qui ſtabit coram Eleazaro ſacerdo-
te, & omni multitudine, & dabis ei præcepta cunctis
videntibus, & partem gloriæ tuæ: & audiat eum om-
nis ſynagoga filiorum Iſrael, pro hoc ſi quid agẽdum
H erit, Eleazar ſacerdos conſulet dominum: Ad verbũ
eius egredietur, & ingredietur ipſe, & oẽs filij Iſrael,
cum eo cætera multitudo. *Nec contemnendum putes.*
Ideſt non putes, quòd imperium eius contemnendum
eſt. Et probat per id quod ſubditur. *Quia non dimit-
tet cum peccaueris.* Solent autem illi dominj, aut iudi-
ces timere, qui vim coactiuam non habent, iſte autem
habet vim coercendi, & puniendi delinquentes, ideo
cùm peccaueris faciendo contra mandatum eius, pu-
niet te, vt patet Ioſue 7.capit. nam mandauerat Ioſue, *Ioſue 7.*
quòd nullus acciperet quidquam de eis, quæ erant in
Iericho ex Dei mandato, & quia accepit Achan regu-
lam auream, & ducẽtos ſiclos, & clamydem coccineã,
fecit eum lapidari in valle, & omnia quæ ad eum perti
I nebant, tam filij, quam vxor, & boues, & aſini, & ipſum
tabernaculum combuſta ſunt. *Et eſt nomen meum in il
lo.* Ipſe mittitur nomine meo. Procurator enim, & is
pro quo procurat, & nuncius, & is qui mittit eum ea-
dem perſona cenſentur. Vel dicitur, eſt nomen meum *Ioſue qualiter vocatur nomine Chriſti.*
in eo, quia ipſe vocatur ſicut ego, ideſt vocatur Ioſue,
& in Hebraica lingua cùm propriè ſcribitur dicitur Io
ſue, ideſt Saluator, quaſi dicat, ita eſt nomen ſuum im
portans ſalutem, ſicut ego Saluator ſum. Vocabatur
enim Ioſue prius Oſea, vt patet Num. 13. capit. & He- *Nu.13.*
braicè dicebatur, oſuhia. Et cùm debuit ire cum alijs
exploratoribus, vertit Moyſes nomen eius, vocauitque
Ioſue, ſiue Ioſuba. Et hoc addendo vnicam ſolam lite
ram, quæ eſt prima in nomine domini Tetragramma-
ton, ſcilicet Iod, & hoc vt ſignaret, quòd Deus eum in
iſto itinere ſaluaret liberando ab hoſtium periculis, &
diſcrimine viarum. Et iſte Ioſue habet nomen domi-
K ni noſtri Saluatoris: nam ſicut Ioſue, cùm propriè in
Hebræo exprimitur dicitur Ioſſuha, ita nomẽ Saluato-
ris noſtri, ſcilicet Ieſus dr̃ Hebraicè Ioſſua, & ſic fre-
quenter in ſacra ſcriptura vocatur Ioſue Ieſus, vt patet
Eccleſiaſt.46. cũ dicitur: Fortis in bello Ieſua Naue ſuc *Eccl. 46.*
ceſſor Moyſi in Prophetis, qui fuit magnus ſecundum
nomen ſuum, & ad Hebr.4. cap. Apoſtolus vocat eũ Ie-
ſum dicens: quia ſi Ieſus dediſſet eis requiem, nõ ſperaſ- *Heb. 4.*
ſent aliam poſt illam diem: & loquitur de Ioſue, vt pa
tet ex his, quæ ibidem dicuntur in litera, quia loquitur
de ingreſſu terræ Chanaan. *Quod ſi audieris vocẽ eius.*
Faciendo omnia, quæ mãdauerit. *Et feceris omnia, quæ
loquor.* Ideſt, & cum hoc compleueris mandata mea;
nã iſta requirebantur ad hoc, quòd Deus introduceret
iſtos in terram Chanaan: poſito aũt quòd ipſi facerẽt

ea,

ea, quæ mandauit Ioſue, ſi tamen non complerent omnia mandata domini, non faceret Deus ea, quę hic promittebat, quia iſta conditionalia erant. Sic patet Iudic. cap. 2. Angelus domini aſcendit de Galgala ad locum flentium, & ait: Eduxi vos de Aegypto, & introduxi vos in terram, pro qua iuraui patribus veſtris, & pollicitus ſum ne facerem irritum pactum meum vobiſcũ in ſempiternum, ita dũtaxat, vt non feriretis fœdus cũ habitatoribus terræ huius, & aras eorum ſubuerteretis, & noluiſtis audire vocem meam: cur hoc feciſtis? quamobrem nolui delere eos a facie veſtra, vt habeatis hoſtes, & Dij eorum ſint vobis in ruinam. Si autem iſti non peccaſſent, non dimiſiſſet Deus gẽtes illas, vel non dimiſiſſet tot de illis: nam etiam relinqui aliquas earum ad exercitium bellicum totaliter filiorum Iſrael oportebat ne ocio torperent, & diſſuetudine bellandi inepti efficerentur ad opera virilia. De his Ioſue 3. cap. in principio. His ergo duobus concurrentia, ſcilicet quòd audiret populus vocem Ioſue, & cuſtodiret omnia mandata Dei, Deus eſſet hoſtis hoſtibus eorum. *Inimicus ero inimicis tuis.*

Quomodo Deus poteſt eſſe inimicus alicuius gentis, cum ipſe omnes fecerit. Et per conſequens cum Deus oderit malos, & iniquitates, quare ſubito non deſtruuntur omnes peccatores, & omnia peccata. Et an ſi Deus ceſſaret ab influentia ſua neceſſarium ſit omnia deficere, & nihil gigni.

QVÆSTIO XXXIX.

CIrca iſtud dicendum, quod videtur difficile, dubitaret aliquis quomodo Deus poteſt eſſe inimicus alicuius gentis cùm ipſe omnia fecerit. Reſpondetur, quòd Deus nulli genti inimicus eſt, quia omnes ipſe fecit, & ſi ipſe aliquid odio haberet, illud permanere non poſſet, cùm per eius volũtatem cuncta ad eſſe prodierint, & per eius manutenentiam conſeruentur vt patet Sapient. 11. capit. cum dicitur: Sed miſereris omnium, quia omnia potes, & diſſimmulas peccata hominum propter pœnitentiam: diligis enim omnia, quæ ſunt, & nihil odiſti eorum quæ feciſti, quomodo enim aliquid poſſet permanere, niſi tu voluiſſes? aut quod a te vocatum nõ eſſet conſeruaretur? parcis enim omnibus, quia tua ſunt domine: omnia ergo, quæ ſunt, Deus amat, & ſi quid eſſet quod non amaret, vel quod odio haberet, neceſſe eſſet, vt illud adnihilaret ſubtrahendo manutenentiam. Sed argues ex hoc, quòd Deus odit malitiam, vt patet in Pſal. 5. Quoniam Deus nolens iniquitatem tu es, & alibi: Odiſti omnes, qui operantur iniquitatem. Cur ergo non delet ipſos operantes iniquitatem? Reſpondetur, quòd in malis ſunt duo, ſcilicet natura bona quam Deus fecit, & malitia, quam homo per arbitrium defectibile fecit. Naturam autem bonam Deus diligit, quia in ea ſuam ſimilitudinem inuenit, & ſic Deus etiã dæmones diligit, & animas infelices æterno carceri mancipata; aliter enim iam non eſſent. Secundum eſt malitia, quã homo fecit, & hanc Deus odit, ideo cùm dicitur Deus odiſſe omnes operantes iniquitatem, eſt ſenſus, quòd odit omnes iniquitates, quas operantur omnes homines iniqui. Sed adhuc argues: omne illud, quod Deus odit, deſtruitur, quia non poteſt manere ipſo nolente, & ex nullo alio habeat virtutem permanẽdi, ſed Deus odit iniquiuitates, ergo deſtruet eas, & ſic nullum peccatum erit, quia Deus deſtruet illud cum ipſum odio habet, & ſic immediatè vt fieret, deſineret eſſe, quia Deus deleret illud, & ſic nõ eſſet neceſſaria pęnitentia, nec alia remedia, quæ Chriſtus inſtituit, & Eccleſia ampliauit. Reſpondetur, quòd ſi Deus aliquid odiſſet, deſtrueret illud: iſta autem deſtructio eſſet per ſubtractionem manutenentiæ eius: nam quodlibet ens habet cauſas ſui eſſe: in rebus enim compoſitis materia &

Sap. 11.

Argumentum contradicta, ſolutionem quære in q. 73.

Deus diligit dæmones, et alas exiſtẽtes in inferno, quia in eis natura bona eſt.

A forma ſunt elementa, ideſt partes eſſentialiter, & ab intrinſeco componentes, & dantes eſſe ipſi compoſito. Ad generationem tamen compoſiti non egerunt aliquid iſtæ duæ cauſæ, imò per generationem habetur harum duarum vnio, ſcilicet quòd forma ſit in materia. Cauſalitas ergo generationis non eſt a principijs intrinſecis, ſ. a materia, & forma, cùm non ſint ſed ab agentibus, quæ ſunt extrinſeca. In his autem eſt ordo, quòd cauſa immediata, ſcilicet generans mouetur ex virtute aliorum agentium ſuperiorum, & illa ex alijs ſuperioribus, quia ſic continuatur tota armonia mundi concatenata rerum concordia, vt entia optimè ſint diſpoſita, vt patet 12. Metaph. & per iſtum ordinem venitur vltimo ad primam cauſam, quia non eſt proceſſus in aliquo genere cauſę, vt declarat Ariſt.
B in 2. Metaph. & in 1. Ethic. & iſta prima cauſa, vel primum agens eſt Deus, a quo tota virtus dependet: & magis influit in effectum quàm omnes cauſæ ſecundariæ: nam prima cauſa ſuperinfluit magis in effectum, quàm cauſa ſecundaria, vt patet in prima propoſitione libri de cauſis. ſi ergo illa prima cauſa ſubtraheret ſuam actionem, neceſſe eſſet omnes res redire in non ens, vel nihil generari: nam ſi cauſa nõ ageret, effectus non produceretur: namque a ſe nihil habet: ſed quicquid habet a cauſa habet. ſi ergo cauſa totaliter ceſſaret, ita, quòd nihil operaretur, neceſſe eſſet, quòd effectus nihil eſſet: ſic ergo cùm Deus ſit cauſa omnium rerum totaliter licèt non immediata, neceſſe eſt, vt ipſo non agente, nihil ſit. Sed dices, non videtur hoc ſequi: quia licèt Deus ceſſaret ab agendo, aliæ cauſæ ſub
C ordinatæ agerent, & ſic fierent omnia, quæ nunc fiunt: vt ſi homo coiret, dato, quòd Deus ceſſaret ab actione, videtur quòd gigneretur inde homo. Reſpondetur, quòd ſi Deus ceſſaret ab agẽdo, impoſſibile eſt aliquid fieri: nam ſicut ſi homo coire nollet, non gigneretur inde homo, & erat impoſſibile per naturam fieri generationem hominis, quia homo, qui continebat tanquã cauſa virtutem effectus, ſcilicet illius hominis, qui gignendus erat, non agit: cùm ergo effectus, qui eſt immediatus iſti cauſæ particulariſſimæ non fit, niſi iſta cauſa particularis agat, ita in iſta cauſa erit, quia iſte homo gignens mouetur ab alia cauſa, cui ſubordinatur ad hoc, quòd generare poſſit; ſicut ergo non agente homine non gignetur alius homo, ita cauſa, cui homo ſubordinatur, non influente in eum, non poterit gi
D gnere ipſe homo alium hominem, & ſit iſta cauſa Sol: nam vt dicit Philo. in 2. Phy. Sol & homo generant hominem (licèt ſint multæ cauſæ ſubordinatæ inter hominem, & Solem) ſicut non agente homine ad generandum, impoſſibile erit gigni alium, ita non agente Sole in ipſum hominem, impoſſibile erit ipſum hominem gignere, ita, quòd Sol per virtutem ſuã diſponat ſemen humanum: nam ſi ſemen humanum non calefieret calore ſolis, impoſſibile erat gigni hominem ex illo, vtpotè ſi eſſet gelidum ſicut nix. Sol ergo cauſalitatem habet ſupra hominem gignentem. Dato ergo quod ceſſet actio ſolis, ſcilicet quòd non calefaciat ſemen, & diſponat reducendo ad debitam proportionem caloris, & humoris, atque denſitatis, & raritatis, dato quòd homo laboret, vt gignat eum, poſſibile erit gignere, & pa
E ter, quia principium omnis actionis generatiuæ rei animatæ a calore eſt, vnde ſi contingeret virile ſemen effundi extra vas, & non caderet in vas muliebre, ſed in aliquo alio loco frigido, & poſtea aliquo modo reciperetur in matrice mulieris, impoſſibile eſſet fieri generationem ex illo ſemine, quia totus calor illius ſeminis, qui eſt valde delicatus, expirauit, ſecũdum quem erat vis formatiua ad organizandũ fœtum, & hoc patet in ſeminibus agrorum, ſ. quòd in quolibet ſemine latet quędam caliditas in medulla, & cũ frigiditas, & humiditas tẽperatè adueniũt, pullulat illud ſemen ſpicã, & flores, vel herbã, & hoc quia frigiditas per antiperiſtaſim percutit calidũ, & facit coadunari, & ſic fortificat actionẽ eius. Et propter hoc ſi ſeminibus iactis in terrã iaciatis aquã calidam non germinabunt, quia caliditas non percutit ibi caliditatem, vt congreget, & fortificet eam, ſed

In agentibus eſt ordo, quia ab inuicẽ cauſæ dependent.

2. Meta. 1. Ethic.

Deus ſolus magis influit in effectũ, quã ois cauſa ſimul ſumpta.

2. Phyſ.

Quid faciat plantas germinare.

potius aperit, & facit euaporare, & poſtea nullo modo poteſt ex illo ſemine naſci aliqua fruges, cùm non ſit ibi principium actiuum ad pullulandum, & digerẽdum in materiam inconuertibilem in ſpicam, & grana. Requiritur etiam humiditas, ita vt materia tenera ſit ad actionem ipſius caloris formatiui, & digeſtiui apta; nam ſi dura eſt, non poterit calor digerere, & formare ſpicam; durum enim concreſcere non poteſt. Et ex hoc ſequitur, quòd ſi ſemen fuerit iactum ſub terra, & nulla aqua venerit niſi terra ſit tunc humida ideo quòd ibi frigiditas ſufficiens eſt, quòd non poteſt generatio ſpicæ fieri. Etiam debet eſſe (vt dicebamus) illa frigiditas temperata: nam ſi multa frigiditas ſit, ſemen nõ poterit germinare, & ex hoc ſequetur, quod cõmuniter videmus, quòd quãdo ſunt multæ pluuiæ ſimul immediatè poſt tempus ſeminationis, nullum aut modicum naſcitur, quia multa, & diuturna frigiditas extinxit calorem ſeminis, quod germinare debebat. Ex hoc etiam ſequitur, quòd illa aqua cadens ſuper ſemẽ in terra iactum, debet eſſe temperata, & bene digeſtiua: nam non ſolùm multa aqua extinguit calorem ſeminis, ſed etiam ſi valde frigida ſit. Ex quo ſequitur id, quod aliquando viſum eſt, ſcilicet quòd ſegetes non naſcantur, ſi in defectum aquæ pluuialis irrigẽtur aquis putealibus: nam aquæ pluuiales bene digeſtæ ſunt a ſole: aquæ autem quorundam puteorum valde frigidæ ſunt indigeſtæ a ſole, quia latent in quibuſdam locis profundis, & ſeparatis a calore, niſi puteus ſit multum propinquus orificio terræ, ſicut illi, qui ſunt in terra valde infima, atque depreſſa. Secus autem de aquis fluuialibus, quia illæ per motum magis digeruntur, & per radios ſolares incidentes ſuper eas. Et hæc eſt cauſa, quare vt communiter aquæ fluuiales ſalubriores ſunt aquis putealibus, vel aquis collectis in ipſa fontis origine. Si ergo iſta, & infinita alia huiuſmodi in ſeminibus accidant (quæ dicere non curo, ne tantum diſgredi cogar) & hoc ſolùm ex caloris defectu, vel indiſpoſitione, quanto magis erit in generatione hominis, in qua requiritur maior harmonia, inquantũ homo perfectior eſt alijs rebus? oportet ergo illum calorem ſeminis ſeruari temperatiſſimum ad generationem hominis? Vnde ſi aliquo modo frigeſcat ſaltem paucum, non poterit fieri inde generatio.

Aquæ fluuiales calidiores, & ſalubriores ſunt aq. putealibus.

Quare immoderata virgæ virilis longitudo generationem impediat.

QVÆSTIO XL.

ET ex hoc dicit Auicenna in anathomia, quòd magnitudo, ſ. longitudo virgæ virilis valde nocet, quia iſti generare non poſſunt, niſi rarò, quia cùm virga ſit neruoſa, & nerui ſunt de complexione frigida, infrigidatur ſemen, dum tranſit per virgam, & ad generationẽ ineptum eſt; illa namque parua morula, qua tardat ſemen in defluendo per virgam virilem lungam magis, quàm per eam, quæ mediocriter ſe habet, facit ſemen infrigidari. Etiam ſi ſemen ſit multum calidum, & exuſtum, generatio fieri non poteſt, vel ſi recipiatur in loco valde calido, & ſecundum hoc accidunt duo. Primum quòd illi homines, qui a multis temporibus coeunt, & ſuſtinent continuè paſſionem veneream, & poſtea coeunt, non poſſunt gignere. Cauſa eſt, quia deſiderium actus venerei inflammat virum. Et propter hoc a Gentilibus cupido filius Veneris, qui erat Deus amoris, pingebatur habere faces ardentes, vt ait Iſidorus Etymologiarum lib. 8. cap. de dijs gentium, & tangit Seneca in Tragedia 4. carmine 6. quod incipit,

Seneca.

Diua non miti generata ponto.

Inflammatio autẽ exurit, & ſemen deſiccat condenſans valde, & faciens carere debita humiditate, & tarditate, atque habere exceſſiuam caliditatẽ, & tunc ineptum eſt ad generãdum, quia etiam per minimam aduF ſtionem euacuatur virtus eius, quæ conſeruatur in humido. Quòd autem paſſio, vel deſiderium actus venerei inflammet cartis(?), poſſunt ſentire amantes dicit namque Commentator ſuper 7. Ethic. quòd in habentibus paſſionem veneream fiunt quædam inflammationes circa lumbos. Patet etiam hoc magis, quia ipſi amantes primò palleſcunt, quod contingit ex combuſtione ſanguinis ſubintranei facientis rubedinem, vel ruborem in ſuperficie corporis, & ſic Ouidius expertus circa talia dixit in primo libro de Arte amandi.

Vide cauſam palloris in amantib.

Ouid.

Pallet omnis amans, hic color decet amantem.

Deinde procedente maiori inflammatione deficiente ſucco vegetante artus, deſiccantur amantes. Vnde hoc ſæpe videmus, quòd aliqui amantes, qui amorem ſuum prodere non audent, paulatim cõficiantur, vt aliG quando moriantur: maximè illi qui patiũtur id, quod apud medicos vocatur amor hereos, de quo Auicenna lib. 3. ſi ergo paſſio hæc venerea carnem, quæ ſolida eſt, deſiccat, quanto magis ipſum ſemen, quod delicatum, & tenerum eſt?

Auicenna.

Quare viri magnas habentes curas generare non poſſunt.

QVÆSTIO XLI.

SEquitur etiam eodem modo, quòd homines habentes magnas curas, rarò generent ex eadẽ cauſa, quia cura calorem incendit, qui ſemen deſiccat. Ex hoc ẽt ſequitur, quòd illi, qui multum circa ſtudium vacant,
H tunc cùm vacant generare rarò poſſunt, quia ſtudij cura exurit. Sequebatur ſecundum, ſcilicet quòd non generatio dato, quòd ſit tẽperatè calidũ ſi ſuſcipiatur in loco diſtẽperato. Et ex hoc contingit, quòd cum aliquis accedit ad mulierẽ valde libidinoſam, quæ multũ calida eſt, non fiat generatio, quia caliditas matricis exurit ſemen virile receptũ, & conceptio nõ ſequitur. Diſpoſitio autem ſeminis (vt dicebamus in viris a ſole fit, ſi ergo ceſſet actio ſolis, impoſſibile erit fieri generationem. Et ob hoc ſequitur, quòd ſi aliquis eſſet in terra frigidiſſimas, qualis eſt locus ſub polo arctico, vel antarctico orbis, ſi forte per aliquod paruum ſpatium ibi poſſet coire, non fieret generatio ex illo ſemine, quia tanta eſt loci frigiditas, quæ ſemen infrigidat,
I congelat, atq; mortificat, vt nullo modo ſemen virile muliebri menſtruo vniri poſſit, vel ſi forte coniunguntur, ita calor ſeminis expirauit, excludente illum loci frigiditate, quòd non eſt ſibi aliqua vis digeſtiua menſtrui muliebris, & formatiua fœtus, quæ ſunt neceſſaria ad generationẽ. Et ſi arguas, quòd frigiditas non tollat generationẽ, nam aquæ frigidæ ſunt, ſed in vndis piſces generant. Reſpondetur, quòd exiſtẽte aliquali frigiditate loci, dum tñ nõ ſit immoderata, fiet generatio, imò ſæpe frigiditas loci valet ad generationem, maximè ſi fiat coitus in æſtate, quia tunc loci frigiditas per antiperiſtaſim fortificat calorem ſeminis, vel percutit, & detinet, ne exhalet, quod tamen fieret, ſi non temperaretur caliditas tẽporis frigiditate loci cuntinẽtis, ſi tamen frigiditas ſit immoderata, extinguet calorem ſeminis, & non poterit ſequi generatio. Sed in hoc differentia eſt, quia ſicut non eſt idem ſanum homini, &
K piſcibus, vt ait Ariſt. 7. Ethic. cap. de ſapientia, ita non reputatur idem locũ frigidus piſcibus, & hominibus: nam homines viuere non poſſent in aqua, & piſces viuere non poſſent in aere, ideo nec erit idem locus frigidus reſpectu iſtorum ad generationem: nã in aliquo loco frigido piſcis generabit, in quo hõ generare non poſſet, vtpote in aqua, ſed tamen adhuc aquæ frigiditas non eſt immoderata ſimpliciter (licèt nobis immoderata ſit:) nam radij ſolis aquas tangunt tam radij incidentes, quàm radij reflexi, & vtrique aquas temperant, & calefaciunt in aliquo gradu tollendo eorum frigiditatem, ideo piſces in eis generare poſſunt, non tamen ſunt comparandæ aquæ locis exiſtentibus ſub vtroque polorum Antarctici, & Arctici: nam ſicut non exiſtente ſole non ſequeretur generatio, quia

Idem dicendũ est de his, qui nimiũ litteris vacant.

Sub polo non eſt generatio.

Non eſt idẽ locus frigidus, et calidus hominibus, & piſcibus.

2. Phyſ.

ſol, & homo generant hominem, vt patet in 2. Phy. ita non operante eo non fieret generatio: nam non eſſe, & non operari æqualia ſunt, cùm ipſum eſſe cauſæ nobis non proficiat, niſi inquãtum per actionem deriuat in nos virtutem ſuam, ſed ſol non poteſt agere in partes ſuppoſitas vtrique polorum, quia nullo modo ſol eleuatur aliqualiter ſuper partes poſitas ſub polis, cũ ſint parte diſtantiſſimæ mundi ab ipſa æquinoctiali, & tota Zodiaci latitudine. Sol autem, & aliæ ſtellæ quidquid agunt in rebus iſtis, operantur per radios ſuos, cũ radius continue cauſetur ab ipſis ſtellis, qui ſunt quædam emanationes a corporibus planetarum, & aliarũ ſtellarum: vbi ergo radius ſtellæ attingere non poteſt, nihil operatur illa ſtella. Radij autem ſolis, qui fortes radios habet, ſunt duplices, ſcilicet quidam incidẽtes, & alij reflexi. Ad partes autẽ polis ſuppoſitas, vel exiſtentes circa ipſas, non poteſt peruenire radiꝰ incidẽs, quia radius incidens fit per quandam oppoſitionem corporis emittentis radios ad ipſum, in quod incidũt, & hoc nullo modo poteſt eſſe in parte ſuppoſita polo, quia ad hoc requiritur quædã eleuatio, ſiue directio aliqualis corporis emittentis radios ſuper ipſum, quod irradiare debet: hoc autem non eſt ſuper partes ſuppoſitas alicui polorum: nam ibi non eleuatur aut dirigitur ſol, & iſta eleuatio non debet eſſe qualiſcunq; ſed aliqualiter notabilis, vt videatur aſcendere verſus perpendicularem: nam aliqua eſt eleuatio, quæ ita modica, eſt quòd tantum agit ac ſi nulla foret. Hoc autem reperitur in partibus ſuppoſitis vtrique polorum: nam in dimidia parte anni, quæ eſt a Libra vſque ad Arietem occultatur ſol illi parti mundi, quæ eſt ſub Horizõte eius: quemadmodũ occultatur nobis ſol tõ tẽpore nocturno: in alia parte dimidia anni, quæ eſt ab Ariete verſus Libram in ſignis ſeptentrionalibus apparet ſol: nam tunc eleuatur ſuper Horizontem, ſed illa eleuatio ita modica eſt, ac ſi nulla foret: nam maxima eleuatio ſolis ſuper Orizontem terræ illius in toto anno eſt ſolũ cauſata, quanta declinatio capitis Cancri a linea æquinoctiali, & hoc in maiori eleuatione: ſed iſta eleuatio nihil prodeſt, quia vix incidere poſſunt radij, & ſi incidant multum plane nullius virtutis ſunt, ideo terra illæ perpetuis nebulis cooperta eſt, ſunt, enim nebulæ groſſiſſimæ tanquam tenebræ Aegypti, de quibus tractatur 10. cap. ita, vt palpari queant. Ratio huius eſt intenſiſſima frigiditas totius orbis. Niſi forte dicatur, quòd Deus faciat maiorem frigiditatẽ in inferno ad punitionem reorum, vt dicitur Iob. 24. Tranſibunt ab aquis niuium ad calorem nimium: frigiditas enim condenſat, vt patet in aquis gelidis. Vbi ergo fuerit maxima frigiditas (ſicuti neceſſe eſt eſſe ſub polo) erit maxima condenſatio, ita quòd illæ nebulæ velut corpora ſolida condenſentur, vt manibus tractentur. Non eſt etiam in terra ille radius ſolis reflexus: nam omnis radius reflexus cauſatur, ex incidenti radio, vt cùm alicubi directè incidit, vel quaſi directè obiectu partis ſolidæ radius inflectitur ad aliam partem, & ſicut radius incidens calèfacit, ita radius inflexus: cùm ergo radius incidentes non fiunt ſub polo vel ſunt valde parui (cùm non eleuetur ſol ſuper partem illam) & propter modicitatem virtutis non ſinuntur tranſire radij obiectu nebularum, nõ poterunt fieri reflexi radij, qui ex incidentib. cauſantur, & ſic manebit pars illa orbis æterno frigori ſubiecta, & obſcura magis quàm nox propter denſitatem nebularum. Frigiditas autem iſta ratione ſatis conuincitur, exemplo etiam probatur, quia ſi in partibus ſeptentrionalibus orbis vltra Angliam, Nouergiam, & terram Scotorũ, & Orcades inſulas ſunt loca frigidiſſima ita, vt flumina ibi perpetuò gelata ſint, & ſuper flumina quadrigæ moueãtur, & in illæ terræ nondum eſt eleuatio Poli. 60. graduum, quanto magis cùm peruentum fuerit ad inſulam Thile, quæ eſt vltimus locus in parte ſeptentrionalis lateris procedendo verſus polum, vt ait Boetius de conſola. lib. 3. Metro. 6. ſcilicet.

Radij ſolares duplices ſunt.

Maxima eleuatio ſolis ſub polo magna eſt tanta, quanta eſt declinatio capitis Cancri a linea æquinoctiali.

Iob. 24.

Boetius.

Seruiat ei vltima Thile.

In qua dies capitis Cancri, qui maximus dies eſt, 24. horarum integrarum eſt. De quo Solinus in Poliſtor. capitulo de Britannia. Quædam etiam terræ citra Thile ſunt, quarum maria perpetuo gelata ſunt, vt patet in libro de proprietatibus rerũ quintodecimo, & hoc valde magnum frigiditatis iudicium eſt. Si ergo in his terris, vbi polus ad ſexaginta graduum eleuationem non peruenit, tanta fit mutatio a noſtra regione Salamantina, in qua eſt eleuatio Poli. 41. graduum, & decemnouem minutorum, quanta erit continue augmẽtando ſub ipſo polo, vbi eleuatio eſt nonaginta graduum, quod eſt quarta pars cœli? ibi namque maximè vertex mundi attollitur. Maria ergo ibi, & flumina non ſolùm ſunt gelida, ſed vſque ad fundum gelata, ita neque admirari poſſumus locum illum: excogitare autem plene quid ſit, non valemus. Hæc autem de frigiditate partium ſuppoſitorum polo arctico dicta ſunt. In polo autem antarctico, qui eſt ad meridianam orbis partem, eadem neceſſe eſt contingere, ſcilicet quòd ſit tãta frigiditas, tanta nebularum denſatio, & gelidarum aquarum induratio, quæ omnia ex paribus cauſis eueniunt, ex quibus in polo arctico, ſcilicet quia ſol æquidiſtat vtrique, id eſt tantum elongatur ab vno polorum, ſicut ab altero. Diuerſitatem autem diei, & noctis eandem apud partes vtrique polo ſuppoſita eſſe neceſſe eſt. Sed in hoc differt, quod fit in diuerſis temporibus anni: nam in dimidio anno, quo ſol perambulat totam latitudinem, vel declinationem Zodiaci, ſcilicet a linea æquinoctiali vſque ad caput cancri, in ſex ſignis ſeptentrionalis fit vna dies continua ipſi parti ſuppoſitæ polo arctico in alijs ſex ſignis oppoſitis meridianis, ſcilicet a Libra verſus Arietem fit vna dies continua ſex menſium ipſis partibus ſuppoſitis polo antarctico. Nunquid ergo tantæ frigiditati, quanta ſub polo eſt, poteſt comparari frigiditas fluminalium aquarum in regione noſtra, & aquarum marinarum? ideo licèt in fluminibus, & mari noſtro piſces ſub frigida aqua generent: tamen ſub partibus poli non poterit fieri aliqua generatio, cùm ſol ibi nihil agat.

Tãta frigiditas eſt ſub polo antarctico meridiano, quanta ſub polo arctico.

In partibus polorum non ſunt piſces.

QVÆSTIO XLII.

SEd dices, quomodo ergo ibi piſces generant? Reſpondetur, quòd nec piſces ibi generant, imò nec ibi ſunt, quia tanta frigiditas nihil viuere patitur: vita autem animalis fundatur in quadam armonia, & potiſſime piſces ibi non ſunt, quia aqua non eſt, ſed quidquid eſt, gelu duriſſimum eſt. Etiam in terra illa, nec arbores, nec vllæ herbæ gigni poſſunt; cùm deficiat ibi naturalis commixtio caloris, & humoris, ex quo omnia gignuntur, vt ait Ouidius in primo lib. Metamor. ſed eſt terra illa tota rigens, e terra noſtra multum diſſimilis: Ibi etiam pluere naturaliter impoſſibile eſt, cùm non ſit calor radiorum ſolarium eleuans materiam trans terræ conuertibilem in pluuias, ſed quidquid eſt, maioris condenſationis eſt; quàm requiratur ad generationem pluuiæ: in illa etiam parte orbis non ſolum hominum; & brutorum, auium, aut piſcium, arborum, vel herbarum generatio non eſt, imò ſatis vere dici poteſt, quòd nulla naturalis generatio eſt: nam generatio ſemper habet primam alterationem in naturalibus, alteratio autem fit a contrarijs qualitatibus, ſcilicet caliditate & frigiditate, humiditate cum ſiccitate, quibus pugna debetur, vt ait Ouidius in principio primi Metamor. loquens de materia primordiali, ſcilicet.

Obſtabatque alijs aliud, quia corpore in vno
Frigida pugnabant calidis, humentia ſiccis,
Mollia cum duris, ſine pondere habentia pondus.

Hæc autem contrarietas qualitatum non eſt ſub polo, quia vbi eſt intenſiſſima frigiditas, non eſt aliqua pars caliditatis: & vbi eſt intenſiſſima durities, & ſiccitas, non eſt aliqua humiditas, hæc autem duo ibi intenſiſſima ſunt, ſcilicet frigiditas, & ſiccitas. Et ſi forte vellemus concedere ibi aliquem gradum caliditatis, ita erit remiſſus quòd nõ competit ei actio: nam eſſe principium agendi non competit cuilibet qualitati contrariæ, ſed illi, qui habet aliquantam graduum latitudinem; hæc autem nullo modo reperietur ibi. De gradibus autem humiditatis, qui ibi ſint dubium non eſt, quia aquæ maris vſque ad fundum gelatæ aliquem humiditatis gradum retinent, ſed quid hoc refert cùm caliditas ibi nulla ſit? Hoc etiam patet per Ariſtot. 1. De generatione, & corruptione, ſcilicet propter acceſſum, & receſſum ſolis à nobis in circulo obliquo fiunt generationes, & corruptiones in terra, id eſt quòd accedente ſole, cauſatur caliditas, & recedente eo cauſatur frigiditas, & hæc duo contrariè ſubiectum alterant, & fit generatio: cùm ergo receſſus, vel acceſſus ſolis reſpectu partium ſuppoſitarum vtrique polorum nullus ſit, quia nihil operari poteſt ex cauſis ſupra aſſignatis, ſequitur, quòd nulla ibi poſſit fieri generatio. Concluditur ergo, quod ſupra dicebamus, ſub vtroque polorum hominem generare non poſſe, ſcilicet quia deficit calor ſolis: ſol enim eſt cauſa naturalis, cui ſubordinatur homo in actione naturali, & quia quantum ad illam partem orbis ceſſat actio illius cauſæ, cui homo ſubordinatur, neceſſe eſt, vt ceſſet generatio: poteſt tamen ſub polo fieri generatio per accidens, ſcilicet quòd ſi homo, vel aliquod animal ducatur ab Angelo, vel dæmone ad illam partem orbis, morietur, & mortuo homine, quia non poteſt manere materia ſine forma, gignitur cadauer, ſed talis generatio inter generationes computanda non eſt, cùm non acquiratur forma alicuius perfectionis, ſed tollatur ea, quæ perfecta eſt, ſicut in tranſmutationibus deperditis, quæ nullius perfectionis ſunt. Nunc ergo ſicut actio hominis, quæ eſt cauſa particularis totaliter deficit deficiente actione ſolis, qui eſt cauſa cui ſubordinatur homo, ita cùm ſol non ſit prima cauſa in concatenatione cauſarum naturalium: neceſſe eſt vt ſi illa cauſa, à quo ſol virtutem influendi habet, ceſſet, quòd ſol nihil poterit operari. Poteramus autem dicere ſolem eſſe ſubordinatum intelligentiæ portanti orbem in quo ſitus eſt: nam per motum ſol influit, & motus eius eſt ab ipſa intelligentia mouente, ſic enim dicunt magni Phyloſophi, vt patet in duodecimo Metaphyſ. Ariſt. Aliqui autem volunt hoc eſſe Phyloſophorum opinionem, ſed putant non eſſe catholicè dictum, immò credunt aliqualiter fidei repugnare. Sed hoc nihil eſt: nam ipſa Sacra Scriptura teſtatur cœlos moueri per Angelos, vt patet Iob octauo capitulo vbi dicitur, quòd Angeli ſunt portatores orbem. Sed adhuc non curando de his ſubijciamus ſolem alteri cauſæ altiori, quæ prima eſt, ſcilicet Deo, neceſſe eſt ergo quòd ſicut homo gignere non poteſt ſole non influente propter naturalem ſubordinationem, & concatenationem in cauſalitate hominis ad ſolem, ita ſol nullo modo poterit influere ceſſante virtute Dei in ipſum ſolem influente, & quia non ſolùm ſol ſubordinatur Deo, ſed etiam omnes aliæ cauſæ operantes, cùm ipſe ſit prima cauſa, & in qualibet coordinatione omnia neceſſariò reducuntur ad vnum, quod eſt primum, ideo vt vult Philoſophus in primo Metaphyſ. & in primo Ethicor. ergo omnes cauſæ agentes in Deum reducentur, & non ſolùm ceſſante actione Dei, ceſſaret influentia ſolis, ſed etiam omnium aliarum cauſarum, quia eodem modo dependent à Deo, ſicut ſol. Neceſſe eſt ergo, quòd ſi Deus ſuam continuam actionem, & influentiam in creaturis cauſantes, & cauſatas ſubtraheret, quòd nihil fieri poſſet.

1. de Gener.

Quãuis ſub vtroque polorum generatio per ſe fieri nõ poſſit, poteſt tamẽ ibi per accidens generatio fieri.

12. Met.

Iob 8.

1. Meta. 1. Ethic.

Vtrùm dato, quòd Deus vellet operari naturaliter, vt nunc operatur non augendo virtutem influentia, & ſubtraheret vnam cauſam de concatenatione cauſarum, eſſet tunc poſſibile fieri omnia, quæ nunc fiunt.

QVÆSTIO XLIII.

Circa hanc autem materiam de ſubordinatione, & concatenatione naturalium cauſarum ponuntur quinque concluſiones. Prima concluſio. Dato, quòd Deus vellet operari naturaliter ſecundum quòd nunc operatur, non augendo virtutem influentiæ, nec diminuendo, & ſubtraheret vnam cauſam de concatenatione naturalium cauſarum, impoſſibile eſſet fieri multa, quæ fiunt. Verbi gratia, Ad generationem hominis concurrit homo particularis gignens, & aſſimilans ſibi genitum: concurrunt autem, & vlterius, & immediatè caliditates elementales, ſcilicet frigiditas, & caliditas, ſiccitas & humiditas loci, in quo fit generatio, ideo natura loci admirabilis eſt, & Phyloſophus loca, & poſitiones, vel certos ſitus orbis ad generationem inquiri debere dicit, vt patet ſeptimo Politicorum capitulo decimoquinto. Concatenantur, & vlterius corpora cœleſtia ſuper qualitates elementales. Sed vtrum omnia vnum gradum obtineant in ſubalternatione, & concatenatione cauſarum (licèt diuerſimode cauſent) ſicut oĩa animalia, licèt diuerſa animalia in ſpecie gignant; tamen cauſæ particulares ſunt, quia vnum animal non ſubordinatur alteri in generando, nec accipit ab illo vim generatiuam. An corpora cæleſtia erunt ſubordinata in actione, ita quòd altior cauſa ſit vnum cœlum, quam alterum, dubitatur. Sed nos faciliter dicere poſſumus, quòd non ſolùm in corporibus ſupracœleſtibus eſt diuerſitas influentiæ propter diuerſas qualitates eorum, ſed etiam eſt ſubordinatio, & ſubalternatio. Nam cùm vna cauſa ſuſcipit ab altera virtutem influendi, & non influeret, niſi operante illa, dicitur ſubordinari, vel ſubalternari illi, ſed ſic eſt in corporibus cœleſtibus, ergo non ſunt æqualiter cauſæ vniuerſales, ſed vna magis eſt vniuerſalis, quàm altera: patet hoc, quia corpora cœleſtia influunt per motum, & per lucem. De motu patet, quia ſicut Phyloſophus in primo De generatione, & corruptione, quòd propter acceſſum, & receſſum ſolis ad nos in circulo obliquo fiunt generationes, & corruptiones in terra: acceſſus autem, & receſſus eius ſunt motus ſolis declinando ab æquatore diei ad alterum tropicorum. De luce patet, quia lux eſt mater caloris, ideo corpora cæleſtia, quæ lucidiora ſunt, magis calefaciũt, ſi ergo vnum corpus cæleſte alteri tribuat aliquid horum, ſcilicet motum, vel locum, erit ei cauſa vniuerſalis. De motu enim ſatis patet, quòd vnum cœlum non influit in alterum quantum ad motum proprium: nam ex propria inclinatione quodlibet cœlum habet motum ſatis diſtinctum a motu alterius, ſed quantum ad motum raptus bene dicetur, quòd vnum cœlum influit alteri motum: nam omnes orbes planetici cùm ipſo eorum capite, ſcilicet cœlo ſtellato ab inclinatione indita ab Occidente in Orientem mouentur, & niſi aliquid eſſet retrahens eos ad oppoſitum ſolum motũ iſtum haberent, ſcilicet quòd ſol moueretur ab Occidente in Orientem, & ſic omnes alij planetæ. Et non eſſet motus eorum per circulum rectum ſiue paralellum, ſed tranſuerſaliter, ſcilicet quòd oriretur nobis ſol ad declinationem lateris meridiani, & quando occideret, neceſſe eſſet occidere ad latus ſeptemtrionale, vtpote, quòd oriretur nobis in capricorno, & nunquã occideret, donec veniret ad cancrum, quia iſta eſt medietas cœli, quæ eſt ſuper Horizontem. Vel dato, quòd ſit alia medietas, ſcilicet quòd cãcer ſit in oppoſita parte, ſcilicet ad partem occidentalem, & capricornus in parte orientali, decurreret ſol ſpatium intermedium, & faceret diem artificialem, ſcilicet trãſeundo illa ſex ſigna. Et tunc quia cancer eſt ſignum ſeptemtrionale, orietur ſol in parte occidentali in declinatione ad la-

Hic ponit autor 5. pulchras concluſiones de concatenatione cauſarũ quarũ primã ponit hic, & infra q. 54. de ſecunda concluſione q. 55. de tertia q. 56. de quarta concluſione q. 77. de quinta concluſione q. 78. & ſunt neceſſaria valde iſta digreſſio, ideo lector aduertat ga tota eſt dulcis, & præcipuè ſuperna...

Vnũ cœlũ influit in aliud, quãtum ad motum raptus.

tus ſeptentrionale, & occideret in parte orientali indeclinatione ad latu meridianũ, & fieret iſte motus tranſuerſalis. Cùm autem contingeret, quòd motu orbis ſtellati Libra ſtaret in parte occidentis, a qua ſol moueretur, & aries in oriente, vbi ſol occumbere deberet, ſequeretur, quòd oriretur ſol in dimidia fronte orientis, & ab ortu ſuo vſque ad medium diem curuaretur ad partes meridianas, deinde flecteretur ad frontem orientis: ſi autem eſſet aries in parte occidentali, & Libra in parte Orientali, moueretur ſol in principio diei a media frõte occidentis cùm oriretur, & occideret in media fronte orientis, & a principio ortus ſui inciperet declinare verſus ſeptentrionem, & poſt meridiem rurſus flecteretur continuè, donec occideret in media fronte orientis.

Quare fuit neceſſe dare motum duplicem in orbibus cæleſtibus, ſcilicet naturalem, & raptus. Et quæ inconuenientia ſequerẽtur, ſi ſol, & alij planetæ vnum ſolum motum haberent.

QVÆSTIO XLIIII.

HÆc autem, & multa alia valde admiranda totaliter diuerſa ab eis, quę nunc ſunt, acciderent, ſi ſol, & cæteri planetæ ſolum motum naturalem haberent ſed altiſſimus rector prouidit ſecundum immenſam illam ſapientiam, quia iſte ordo non conueniebat mundo: nam inter cætera inconueniẽntia, quæ ſequærẽtur, duo admiranda eſſent. Primum quòd dies eſſent valde magni: nam id, quod nunc tranſit ſol in vno anno de ſuo circulo, tranſiret tunc in vna die, & vna nocte: nam vnus annus nunc completur dum ſol tranſit omnia 12. ſigna Zodiaci, tunc autẽ in vna die, & vna nocte neceſſe erat tranſire illam: nam quãdiu ſol eſt in hemiſphærio noſtro ſuper Horizontem, eſt dies, cùm autem eſt ſub Horizonte eſt nox, & quia tantum eſt hemiſpherũ ſuperius, ſicut hemiſpherium inferius, quod patet ex nomine, cùm vocentur hemiſpheria, ideſt dimidiæ ſphæræ, & in toto circulo Zodiaco ſunt 12. partes ęquales, quæ ſunt 12. ſigna: ergo neceſſe eſt quantitatem hemiſpherij noſtri eſſe ſpatium ſex ſignorum.

De his vide Ioſue 10. cap.

Ad hoc ergo, quòd ſol faceret diem exiſtente ſolo motu naturali ſuo, neceſſe erat retardari in faciendo diem, quanto tempore perambularet ſex ſigna, & alia ſex, dum eſſet nox; nec tamen ex hoc putandum eſt, quia tãta eſſet tunc vna dies, cũ nocte ſua, ſicut nunc vnus annus, quia nunc in tranſeundo totum ſuum circulum tardat tanto tempore, quia modicum mouetur motu naturali, cum impediatur motu primi mobilis rapientis ad contrarium motum: poſito tamen, quòd non eſſet primum mobile, & ſolus eſſet motus naturalis planetarũ, velocius mouerentur, finirentque circulum ſuũ, & forte ſol pertranſiret tunc totum ſuũ circulum motu ſuo non impedito in tanto ſpatio, quantum eſt nunc tempus quinque vel ſex dierum modicum plus, vel minus.

Nunc ſol modicũ mouetur motu naturali ſuo.

Et hoc conijci poteſt ex motu naturali lunæ, quia orbis lunæ impeditur in ſuo motu, ſicut & cætera corpora cæleſtia ſub primo mobili, quia tamen maxime inter omnia orbis lunaris recedit a primo mobili minus, quàm omnia impeditur, ideo in 28. vel 29. diebus ſecundum medium motum perficit circulum ſuum; ſi autem non impediretur, manifeſtum eſt, quòd in ſatis pauco tempore pertranſiret, ſcilicet in duobus vel trib. diebus: nunc ergo dato, quòd dies duraret tanto tpe quantum eſt nũc quinque, aut ſex dierum eſſet magnũ inconueniens: nam, quia ſol moueretur tardius, quã nunc magis immanerent radij eius ſuper quemlibet locum, quàm nunc, ſiue illa, quæ eſſet ſubiecta perpendiculariter loco tranſitus ſolis, ſiue ea, quæ diſtaret. Et hoc valde magnum incõueniens eſt, quia eſſet terra torrida, & ſterilis, ſicut arenæ Libyæ, & Aethiopiæ verſus ſus Oceanum meridianum, & ſic deficeret cibus animalium. Item magna dies non conuenit actioni, & quieti ſomni, nox propria eſt ad ſoluendum membra ſopore, & ablato hoc, quod eſt paruum, eſſet maius propter noctis magnitudinem: nam nox tempus inactuoſum

A eſt, ideſt non conueniens ad agendum, quia lux nobis viam ad agendum miniſtrat, & ſic eſt in quibuſdam partibus aquilonaribus in Scotia, & vltra, vbi noctes hyemales ſunt magnæ: nam in quibuſdam ad 24. pęnæ horas perueniunt, ideo coguntur per noctem faces incendere ad agriculturam, & alios actus, ſed nec ſic poſſunt conuenienter fieri. Etiam non conueniebat tã tam noctem mundo inducere, cùm nox tempus nociuum ſit, dies autem lætitiam, & ſalubritatem cunctis miniſtrat.

Inconueniens ſecundum.

Secundum etiam magnum incõueniens eſt quia ſi ſic moueretur ſol ſolo motu naturali orbis ſui, & nullo modo raperetur ab alio cęlo, modica terra eſſet habitabilis, & non ſicut nunc: nam nunc ſol habet magnam latitudinem, ſ. declinationem inter vtrumq; paralellum tropicum, ſ. inter caput cancri, & caput ca-
B pricorni, quæ eſt declinatio 47. graduum, vel potius latitudo, quam variat, & ideo cùm ſol ſic per iſtam latitudinem diuerſas terras calefacit, & nulli totaliter vrit, & fiunt corruptiones, & generationes. Si autem ſol moueretur ſolùm motu proprio non exiſtente alio cœlo rapiente, non haberet aliquam declinationem, vel latitudinẽ, ſed moueretur per mediam cęli ſui, nihil declinans ad vnam partem vel alteram: nam iſta declinatio eſt propter varietatem polorum mũdi, & polorum Zodiaci cæterorumque planetarum: nam motus principalis totius mundi fit ſuper polos mundi, qui ſunt poli primi mobilis & motus planetarum, atq; cæli ſtellati cum ſuo Zodiaco quantum ad motum raptus, ſed quantum ad motum naturalem fit diſcurſus, & volutio ſuper polos propriorum orbium: miſcendo autem
C vtrumque motum fit latitudo illa: nam cùm vadat ſol vel cœlum ſtellatum, aut quilibet planeta ſuper polos orbis ſui motu naturali, ipſum primum mobile rapit, & mouet illud motu ſuo, & quia poli primi mobilis ſunt poli mundi, mouebitur ſol ſuper polos mundi motu raptus.

Motus principalis totius mũdi fit ſuper polos mundi, qui ſunt poli primi mobilis.

Et quia in qualibet parte motus ſui naturalis rapitur, oportet in quacunque parte fuerit vertatur ſuper polos mundi. Et quia poli mundi diſtant a polis Zodiaci, oportet etiam vt ipſi circuli orbium planetarum, ſcilicet deferentes, qui diuidunt orbem ipſum cuiuſlibet planetæ in duas partes æquales, ægrediãtur ab ipſo æquatore diei, quæ eſt linea vocata æquinoctialis diuidens primum mobile in duas partes æquales, ſicut deferentes circuli diuidunt orbes planeticos. Et quia non eſt aliqua dies, in quo ſol non moueatur motu pro-
D prio, ergo non eſt dies, in qua non recedat ab æquinoctiali verſus latus ſeptẽtrionale, vel auſtrale, vel in qua non accedat ad ipſum, & non eſt dies, in qua non moueat primum mobile ipſum ſolem, & cæros planetas motu raptus ſuper polos mundi, & hoc faciens circulos, qui nobis recti videntur, cùm principalis motus orbis ſuper illos ſit, neceſſe eſt omnes circulos, quos ſol facit in ſpatio intercepto inter æquatorem diei verſus vnam partem extremitatis circuli deferentis ſolem, & inter æquatorem ſiue æquinoctialem, & aliam extremitatem deferentis circuli ipſius ſolis declinãtem ad partem oppoſitam, eſſe latitudinem motus ſolis: ſi autem ſol non haberet motum raptus, ſolùm moueretur ſuper polos ſuos, & nullam haberet latitudinem declinationis, ſicut ſi nunc ſemper moueretur ſol per lineã
E æquinoctialem nunquam declinans ab ea, non haberet aliquam latitudinem, & tunc eſſet magnum inconueniens, quia nunquam recederet ad diuerſas partes, & non calefaceret diuerſas terras faciendo eas habitabiles: nunc autem vno tempore anni ſol quandam terram multum calefacit, & alio tempore aliam, & multas habitabiles facit, tunc autem ſi non moueretur non tenderet ad diuerſas, & ſed ſemper ſuper eandem. Item ſequeretur incenſio terræ: nam ſi ſol non haberet motum raptus; ſed ſolùm naturalem, neceſſe eſſet, vt ſuper eandem partẽ terræ directè ſuper quã mouebatur vno tempore, quòd moueretur alio, & vſque in æternum nunquam variando, & ſic incenderetur terra, & in cinerem, ſolueretur. Nunc autem quia non tranſit vna die ſuper terram ſuper quàm præcedẽti die tranſiuit, non eſt locus incenſionis, licèt loca illa,

in quibus ſol aſcendit ad perpendiculare, exuſta ſint, ſicut deſerta Aethiopica, & Libyca interiora. Itē aliud, quod maximum eſt, in cuius comparatione omnia ſupradicta nihil ſunt, ſcilicet quòd non fieret aliquid de eo, quod fieri Deus intēdebat: nā iſta corpora cæleſtia influunt ad generationem rerum, ſi tamē daretur, quòd ſol haberet ſolum motū naturalem, impoſſibile erat aliquid gigni, ergo neceſſe fuit eſſe motū raptus. Patet hoc: nam vt ait Ariſt. 1. De generatione, & corruptione per acceſſum, & receſſum ſolis in circulo obliquo fiunt generationes in terra; ſi tamen non haberet motū raptus, non haberet acceſſum vel receſſum, quia per eūdem locum cœli, per quem moueretur vna die, moueretur in æternum. Et confirmatur hoc per rationem, quam ſupra faciebamus ad probandum, quòd nō fiat generatio ſub polo: nam generationes, & corruptiones fiunt per alterationes præuias: alterationes autē ſunt per actiones contrarium qualitatum, ſ. frigidi in calidum, humidi in ſiccum, & calidi in humidum contemperando; ſi ergo daretur, quòd ſol haberet motū ſolum naturalem, tranſiret ſemper per eūdem locum, & non magis calefaceret terram vna die, quā altera, nec minus, cùm maior, vel minor calor fieret per acceſſum, & receſſum maiorē, vel minorē. Si ergo aliquid eſſet calidum, vt in decem gradibus, quotidie calefieret ſecundum eundem gradū, & ſic nulla alteratio eſſet, quia ad alterationem oportebat, quòd hoc quod eſſet multum calidum, redderetur frigidum, ſiue minus calidū; nam diuerſę res ſunt per diuerſas formas, diuerſæ formæ ſunt per diuerſas diſpoſitiones, diuerſæ diſpoſitiones ſunt per diuerſas alterationes, diuerſæ alterationes ſunt a qualitatibus diuerſis in ſpecie, & in gradu actionis: ergo data vniformitate caloris ſolis in loco omni vbicunque eſſet, ſcilicet quòd quantus gradus caliditatis eſſet hodie in iſta terra, tantus eſſet vſq; in æternum ex cauſa æqualiter agente, neceſſe erat res in eodem ſtatu manere, & ſic nihil poſſet generari, aut corrumpi, cum fiant preſupponendo oppoſita generantia, & corrumpentia. Non debuit ergo dari motus ſolus naturalis orbibus planetarum, & orbi ſtellato, ſed neceſſarius fuit motus raptus. Sed adhuc dato, quòd poneretur motus raptus, poterant ſtare omnia iſta inconuenientia, ſi poli mundi, & poli planetarum, atque Zodiaci eſſent ijdem, & ipſi axes eſſent ijdem. Nam dato, quòd tūc ſol haberet motum naturalem, & motum raptus, in nullo different iſti motus, niſi quòd motus naturalis ſolis, & cuiuſlibet alterius planetæ eſſet ab Occidenti ad Orientem, & motus raptus eſſet ab Oriēte in Occidentem; tamen vterque eſſet ſub linea æquinoctiali: nam ſi polus mundi, & polus ſolis eſſent idē: eſſet axis mundi, & axis ſolis idem, & deferens ſolis, & linea æquinoctialis eſſent idem motus. Ergo ſuus motus qualitercunque fieret, ſub æquinoctiali eſſet, & tunc omnia inconuenientia ſupradicta ſequerentur, ſicut ergo non debuit eſſe ſolus motus naturalis planetarum, ita non debuit eſſe polus planetarum, & Zodiaci idem cum polis mundi, nec ijdem axes.

Si ſol haberet ſolū motū naturalē non eſſet generatio.

An cæli ſint contigui, vel ſint omne vnum continuum, & an ſint animati, & de concatenatione, & ſubordinatione cælorum quantum ad maiorem vniuerſalitatem cauſalitatis.

QVÆSTIO XLV.

COncluſo ergo quòd oportet dare motum duplicem in orbibus cæleſtibus, ſcilicet motum naturalem, & motum raptus, infertur quod volebamus, ſcilicet quòd corpora cæleſtia non ſint in eodem gradu vniuerſalitatis cauſæ, ſed quædam ſubalternentur alijs. Pro quo ſciendum, quòd apud aſtrologos de cælis duplex opinio eſt. Quidam aſſerunt orbes ipſos contiguos eſſe, ita quòd quilibet orbis ſit ab alio aliter diſtinctus, & diuiſus, tū vnus coniungitur alteri, & contiguatur, ita

Duplex opinio de cælis apud aſtrologos.

F quòd nihil vacuitatis maneat, ſicut aqua contiguatur terræ, & tamen duo ſunt. Alij volunt cœlos omnes eſſe vnum continuum, ſicut magna aquæ multitudo, & tamen differunt ſecundum virtutem, vna pars, quæ eſt cœlum lunæ, habet aliam virtutem, quàm cœlum ſolis, vel quàm pars, quæ eſt cœlum Saturni. De bis autem quæ ſit verior, perſcrutari rationes ad præſens non intendo, ne magis digredi cogar, præcipue cùm ſecundum vtranque eodem modo ſequatur, quòd intendimus, ſ. ſubordinatio, & ſubalternatio corporum cæleſtium quantum ad vniuerſalitatem cauſalitatis. Verior tū opinio (vt ſatis declarare poſſemus, niſi multum digrederemur) eſt quòd cęli ſunt diſtincti, & plures ſecundum numerum, & tamen ſunt contigui. Et tunc oportet dare duas ſubalternationes quantū ad maiorē G vniuerſalitatem cauſalitatis in corporibus cæleſtibus. Prima eſt, quòd omnia corpora cæleſtia ſubordinantur primo mobili; quia primū mobile eſt, quod rapit vniuerſa contra ſuū motum naturalem: nam cum ipſa tendant ab Occidente in Orientem, cogit ea redire ab Oriente in Occidentem: non tū cogit ea redire ita velociter verſus Occidentē, quin ipſa motu ſuo naturali aliqualiter moueantur contra Orientē, ſicut muſca in rota mouetur duobus motibus oppoſitis, aliàs homo, qui mouetur in æquilibra, qua lapides eleuātur ad alta ædificia. Facit ergo primum mobile, quòd habeant declinationē, & latitudinem planetæ moti: nam ſi ſolū naturalem motū haberent Planetæ ſemper mouerentur per eundem locum, vt ſupra declaratum eſt, quòd autem moueantur ſecundum latera, & declinationem H eſt, quod maxime facit ad generationem rerum, quod intenditur in motu cęli, vt ēt ſupra dictum eſt: ergo cauſalitatē recipiunt cęteri cæleſtes orbes a primo mobili, cum per eius motum raptus habent, quòd in diuerſas mundi partes influant. Secunda ſubordinatio orbium cæleſtium quantū ad motum eſt, quòd orbes, qui ſitu altiores ſunt cauſa motus inferiorū orbiū ſunt, fit nanque omnis actio per cōtactum, vt ait Ariſtot. in 2. De generatione, & corruptione, maxime autem in motione, quia fit motus per contactum rei mouentis ad rem motam, ideo cum primum mobile moueat omnes iſtos orbes motu raptus, ſolum poteſt cōtingere ipſum orbem ſtellatū, cui applicatur immediate. Si dicamus, quòd ſunt contigui, dicemus, quòd ex eo quòd tangit primum mobile ipſum cœlum ſtellatum mouet illud; & cęlum ſtellatum cōtingens orbem Saturni immediatum ſibi mouet illum, & ſic conſequenter de omnibus I alijs vſque ad lunæ orbem, qui vltimus orbium eſt contingens naturam elementalem. Et iſta eſt cauſa quare iſti planetæ non ſunt æquales in tempore perficiendi ſuum motum; nam præter hoc, quòd vnus planeta habet maiorē orbem, & cæteris paribus magis debet morari in trāſeundo quàm alius planeta, ideſt, quòd quia Saturnus habet maiorem orbem, quam Iuppiter, quòd maiori tempore indiget Saturnus ad perficiēdum curſum ſuum de puncto ad punctum motu naturali, quā Iuppiter, qui minorem circulum habet, quia eſt ſub circulo Saturni, & Iuppiter maiori tempore indiget, quā Mars, & ſic de cæteris. Adhuc ipſa maior coniunctio K ad ipſum primum mobile, quod cætera rapit, cauſat maius impedimentum primum mobile immediatè cælo ſtellato, quàm cæteri, & propter hoc neceſſe eſt magis impediri in motu ſuo naturali, quàm cæteros. Cælum autem Saturni magis coniungitur primo mobili, quàm cæteri orbes planetici, ideo neceſſe eſt magis impedire, quam cæteros, & ſic Iuppiter magis impeditur, quā Mars, & Mars magis, quā ſol, & ſic de omnib. vſq; ad lunā. Ex quo patet, quòd quāto aliquis orbis planeticus, vel ſtellatus magis cōiunctus primo mobili eſt, quò fortior ſit, velociorq; in motu raptus, & tardior in motu naturali. Et ſecundum hoc ſtellatum cœlum, quod eſt cōiunctiſſimū primo mobili erit in motu raptus velocius cæteris cœlis, & in motu naturali tardius, & Lunæ orbis, qui eſt maxime diſtans a primo mobili erit velocior in motu naturali, & tardior in motu raptus cæteris. Et patet primò de motu naturali: nā cęlū ſtellatum

Licet primum mobile rapiat oēs cęlos, ipſi tamē aliqualiter mouentur motu proprio, vt patet de muſca in rota.

ſiue

A ſiue cęli ſtellati ſecundum motum naturale tardiſſime mouetur, ideo quidam non putauerunt eũ moueri motu naturali contra Orientem, ſed ſolũ motu ab Oriente in occidentem: tam ſero.n. mouetur, ꝙ magna ætas requirebatur ad experiẽdam diuerſitatem motus eius naturalis à motu raptus: nam in cẽtum annis mouetur gradum vnum, qui licèt ſecundum ſe conſiderata magnitudine cęli ſit aliqualis motus, tamen quantum ad nos non ſentitur niſi per magnum tempus, & per inſtrumenta aſtrologica certiſſima, & magnæ quãtitatis, qualia fecit Ptolemæus, & inuenit hunc motum, vt finiretur iſte curſus motu naturali, ita quòd rediret de puncto ad punctum in triginta ſex millibus annorũ. Quod patet: nam cęlum diuiditur per 12. ſigna, quorũ quodlibet continet triginta gradus, & ſunt ſimul trecenti ſexaginta gradus, qui multiplicentur per centum, quia B quemlibet gradum tranſit cœlũ illud in centum annis exibũt in ſumma triginta ſex milia annorum: & iſte vocatur annus magnus, in quo vt magni Phyloſophi autumant, cuncta vt ante erant reditura ſunt. Ex quo ſequitur, ꝙ quilibet homo, qui nunc eſt, infinities fuit viuens, & faciens eadem, quæ nunc agit, ſuppoſita æternitate mũdi, & motus, & generationis, vt ſatis colligitur per Ariſt. in 8. Phyſ. quod ſatis contra eos inconueniẽs eſt, quia Ariſt. ait in 2. De generatione, & corruptione: Quorum ſubſtãtia ſemel perit, in idem numero redire non poſſunt. Etiam cùm ponant materiam non appetere formas corruptas: conſtat tamen nobis, quòd iſte annus magnus nunquam implebitur, quia ante erit dies iudicij, & generalis reſurrectio, & ceſſabit motus cęli. C Saturnus minori tempore, & velocius perficiet curſum ſuum, quia minus impeditur, ſ. in annis 30. Iuppiter velocius perficit, ideſt in 12. Et mars velocius, qa in ſex. Sol velocius, quia in vno anno: ſic de Mercurio, & Venere: Luna aũt, quæ maximè ſeparata eſt a primo mobili, velocius cæteris perficit curſum, quia in 29. diebus, vel quaſi. De motu raptus eſt in oppoſitum: nam illi, qui magis coniuncti ſunt, velocius perficiunt motũ de puncto ad punctum quotidie ꝙ̃ illi, qui inferiores ſunt. Primum autem mobile, quod velociſſimum eſt, ſolum motum naturale ab Oriente in Occidentem habet, etiã de puncto Orientis redit ad eundem circuendo totum orbem in valde modico tempore, & forte in vna hora, vel minus. Quod patet ex raptu aliorum orbium, inferiorum, quos ipſum primum mobile mouet: nam cœlũ D Solis, quod impetu naturali mouetur contra Oriẽtem, vt tantum diſtet ab ipſo, mouetur contra motum naturalem ita impetuoſe, quòd in 24. horis facit vnam circulationem perfectam, ergo ipſum primum mobile ſolum naturalem motum habens ab Oriente in Occidentem valde velociter illam finiet, & niſi forte eſſent alij orbes planetici, quos omittentes impetu ſuo retrahere deberet, moueretur circuendo totum mundum à puncto in punctum quaſi imperceptibiliter: ſtellatũ cęlum conſequenter velocius perficit circulationem incipiendo ab Oriente in Occidentem redeundo iterũ in Oriẽtem, quàm orbes planetici, & licèt in alijs non videatur, ſaltem in Sole, & Luna hoc apparet: nam ſi nunc ſit ſol in puncto Horizontis Orientalis vſque ad 24. horas perfectas, & quoddam modicum quaſi imperceptibile redibit ad punctum Orientalem. Luna aũt ſi nunc E ponatur in puncto Horizontis Orientalis, non redibit ad illum vſque ad quaſi 25. horas, quia minus rapitur, non ergo perficiet ita cito circulum cauſatum per motum raptus, ſicut alij planetici orbes. Iſtud idem eſt ponendo orbes cæleſtes eſſe vnum continuum, & tamen non ſunt, vt quoddam cõtinuum valde ſolidum, ſicut lapis, vel lignum, quia tunc non poſſent moueri partes eius diuerſis motibus, ſicut nec partes lapidis, nec ligni mouentur: tamen partes cœli diuerſimode mouentur, quia quædam velocius, quædam tardius, & quædã ad Orientem, quædam ad occidentem, quædam rotando, ſicut planetæ, qui mouentur in epicicls, & quædã planè ſicut Sol, qui mouetur in ſolo deferente, ideo dato, quòd cœlum vnum corpus cõtinuum ſit, neceſſe eſt ponere cœlum eſſe quaſi aquam, non quidem molle, nec

8 Phyſ. 2. de Gener.

Primum mobile ſolum hẽt motũ naturalem ab oriente in occidẽtem, & nõ rapitur ab aliquo.

Si cœlum ponatur cõtinuũ, nõ poteſt poni ſolidũ, ſicut lapis, aut lignũ, qa tunc partes eius nõ mouerentur.

A durum, nec denſum, nec rarum, quia ibi nihil tale eſt, ſed tale quidem, quod nec diuidatur, aut rumpatur, cùm partes eius in diuerſa moueri poſſint, ſicut eſt in rebus mobilibus. Et tunc cùm pars cœli, quæ eſt cœlum ſtellatum ſit coniuncta parti cœli, quæ eſt primum mobile, mouebitur ab eo immediate velociſſimo motu raptus, & illa pars, quæ eſt cœlum ſtellatum mouebit eã partem, quæ eſt cœlum Saturni, & ſic de alijs partibus conſequenter vſque ad Lunam, quæ eſt extrema pars illius continui, hoc ſuppoſito, & fiet iſte motus ſicut in flumine, vel in mari vna vnda impellit reliquam, & ſiquis facit moueri vnam partem aquæ illa mouebit reliquam, & ſic conſequenter de multis donec durauerit virtus primi motoris. Ex his autem patet, quòd omnes cęli planetici, & cœlum ſtellatum ſunt cauſæ naturales B vniuerſales, & ſubalternantur alteri cauſæ vniuerſaliori, ſ. primo mobili, quia influit motum in omnia rapiẽdo, & ſi illud ſic non moueretur, non haberẽt orbes planetici niſi vnum motum, & nihil prodeſſet ille motus, cùm nulla generatio naturalis fieret, vt ſupra declaratum eſt. Etiam patet, quòd corpora cęleſtia inuicem ſubalternata ſunt, ita, quòd ea, quæ inferiora ſunt, ſubalternantur omnibus ſuperioribus vſque ad primũ mobile, cœlum namq; ſtellatum nulli ſubalternatum eſt, niſi primo mobili: cœlum autem Saturni ſubalternatũ eſt primo mobili, ſecundum quòd omnia corpora cæleſtia, & deinde ipſi corpori cęleſti ſtellato. Nam dato, quòd moueretur primum mobile, ipſum cœlum ſtellatum quieſceret, & non poſſet moueri motu raptus cœlum Saturni, quia motus fit per applicationem mouen C tis ad motum, cùm ergo cœlum ſtellatum ſit mediũ inter primum mobile, & cœlum Saturni, impoſſibile erit virtutem primi mobilis applicari cęlo Saturni, niſi per medium, ſ. per cœlum ſtellatum, & ſic cœlum Iouis ſubalternatur cęlo Saturni: nam dato quòd moueretur primum mobile cum cœlo ſtellato, ſi non moueretur cœlum Saturni non moueretur motu raptus cęlum Iouis, idem de cœlo Martis, qui in cauſalitate eſt ſubalternatus cęlo Iouis. & cœlum Solis cęlo Martis, & ſic de omnibus alijs. Et iſto modo dicemus, quòd Luna eſt cauſa vniuerſalis, ſed minus vniuerſalis quàm Mercurius, & Venus, & cæteri planetæ. Et Mercurius eſt cauſa vniuerſalis, ac magis quam Luna, ſed minus quam Venus, & Sol, & ſic Iuppiter eſt cauſa vniuerſalis, ſed minus quàm Saturnus, & cœlum ſtellatum, quia id quod inſe D rius eſt, non poteſt moueri ſine illo, quod ſuperius eſt.

Argumenta contra ſuperiora diluuntur.

QVÆSTIO XLVI.

SEd contra hoc argues, quòd non ſit iſta ſubalternatio vniuerſalitatis maioris, aut minoris in corporibus cęleſtibus, quia corpora cęleſtia mouentur per intelligentias, vt declarat Ariſtot. 12. Metaphyſic. & concludit ibi eſſe 55. intelligentias. per numerum motuũ, quia tot motus in cęlo reperiebat. Item firmius hoc patet Iob 8. cap. ex auctoritate Sacræ Scripturæ, vbi dici E tur Angelos domini portare orbes, ideſt quòd ipſi mouent cęlos, ſi ergo ipſi mouent, cùm proportionetur ibi motor mobili, quilibet Angelus applicitus orbi ſuo ad mouendum illum, mouebit eum ſufficienter in quanta velocitate moueri debet. Dato ergo, quòd Angelus mouens cœlum Saturni ceſſet mouere, & cœlum illud ſtet, cum Angelus mouens cœlum Iouis ſit alius, non propter hoc ſequitur, quòd ceſſet a mouendo, & ſi mouerit, perfectè moueri poterit, cùm proportionetur ſuo orbi, ideo non indigebat alio orbe adiuuante ad mouendum. Reſpondetur, quòd in orbibus cęleſtibus præterquam in primo mobili eſt duplex motus, ſcilicet motus naturalis, & motus raptus, vt ſatis ſupra inductum eſt, & experientia hoc in cęleſtibus corporibus percipimus; ad motum autem naturalem ſunt Angeli, qui mouent orbes, & quilibet Angelus mouet vnum orbem ſecundum proportionem virtu

12. Met.

Iob 8.

tis ſuæ ad ipſum orbem motum, & ipſum etiá primum mobile habet quendam Angelum forte valde magnæ virtutis in mouendo, vtpote qui tantum corpus, & tam velociter mouere debeat, inſuper & rapere cætera corpora cæleſtia. Vel forte ſunt ibi multi Angeli mouentes: magis tamen dicẽdum eſt, quòd vnus Angelus magnæ virtutis eſt: melius enim vnus agit in vnum quá multi, ſi vnus habebat virtutem multorum, quia autẽ alij orbes præter motum naturalem, quem habent & motum raptus habent, neceſſe eſt, quòd præter Angelos mouentes eos motu naturali ſit aliud mouens eos contra naturam ſuam, & iſtud eſt primũ mobile, quod rapit omnes deriuando virtutem impetus ſui in omnes. Et quia non poteſt mouere vna res aliam ſine applicatione virtutis, & primum mobile non applicatur per ſe omnibus orbibus planeticis, neceſſe eſt, vt rapiat eos deriuando virtutem ſuam per media, ſcilicet, quòd immediatè moueat ipſum cęlum ſtellatum, & illud recipiens in ſe vim motus primi mobilis rapit ipſum orbem Saturni, & ſic Saturnus Iouem, & conſequenter vſq; ad Lunam, quæ eſt vltimo loco ſita. Hæc autem neceſſaria ſunt, quia cùm ponãtur duo motus in quolibet orbe cæleſti præter primum mobile, neceſſe eſt eſſe duobus principijs: nam in naturalibus agentibus nihil eſt principium diuerſorum, vel potius cõtrariorum pro eodem tempore, ergo cum ibi duo motus contrarij ſimul reperiantur, quia quodlibet mouetur ſimul cõtra Orientem, & contra Occidentẽ, neceſſe eſt ſimul pro quolibet cęlo eſſe duo principia motiua oppoſita. Sed de his poterit aliquis dicere, quòd fortè cęli moueantur ab alterutris motu naturali. & ab Angelis moueantur motu raptus, quod eſt contra ea, quæ diximus. Sed hoc nullo modo poteſt ſtare, quia motus naturalis eſt ille, qui fit ab intrinſeco, vel quaſi motus autẽ contra naturam eſt, qui eſt à cauſa extrinſeca maxime ſi eſt oppoſita: cœli autem omnes, qui forma ſpherici ſunt, apti ſunt naturaliter ad motum, cùm nullum corpus magis mobile ſit, quam ſphericũ, vel orbiculare, ſed tamen ad motum tam velocem non ſufficit illa diſpoſitio corporis cęleſtis, ſed requiritur quoddam principium motiuum, ſicut eſt anima in corpore.

Neceſſarium eſt, ponere, quòd corpora cæleſtia a duobus motoribus moueantur præter primum mobile.

An corpora cæleſtia ſint animata.

QVÆSTIO XLVII.

PRopter quod aliqui cęlos animatos voluerunt, & quòd anima ipſa eſſet principium totius motus, ſicut anima totius actionis animalis, vt patet in 2. De anima. Sed hoc non conuenienter dicitur, quia tunc ſequeretur cœlos eſſe animalia, quod magnum eſt inconueniens: nam corpora, in quibus animæ ſunt cuiuſcũque modi, ſunt organica, vt patet ex diffinitione animæ in 2. De anima, ſcilicet anima eſt endelichia, ſiue forma, vel actus corporis Phyſici organici: hoc autem impoſſiblie eſt, quia organa ſunt partes diuerſarum rationum, & diuerſarum denominationum in corpore cuius ſunt organa, vt patet in omnibus corporibus animalium atq; plantarum; corporibus enim non organicis animæ non vniuntur, cùm repugnet eis, quia anima vnitur corpori, vt finis, forma, & motor, vt patet in 3. de anima. inquantum autem eſt motor habet diuerſas operationes in corpore, diuerſæ operationes exigunt diuerſa inſtrumẽta, ſicut in artificibus illi qui plura opera faciunt, pluribus inſtrumentis indigent. Et hæc inſtrumenta vocamus in corpore organa, quia per ea anima operatur: in corporibus autẽ vniformibus nõ ſunt organa, quia partes omnes ſunt eiuſdem rationis, & eiuſdẽ denominationis, ſicut in terra & in aqua, & cæteris ſimplicibus elemẽtis: in cælo autem non eſt aliqua diuerſitas partium, ideo non ſunt organa, nec ſunt ipſi cœli animati, patet antecedens, quia cœli, ſunt forma vniformia in diaphanitate, & raritate, vel denſitate largè aſſumptis, & nulla differentia eſt in eis præter hoc, quòd ipſa aſtra ſiue fixa, ſiue erratica lucidiora

2. de ani.

In corporibus vniformibus non ſunt organa, quia eõs partes ſunt eiuſdẽ rationis.

F ſunt propter maiorem lucis aggregationem, & denſitatem partium, ſic dicit Ariſt. in 2. De cęlo, & mundo, quòd ſtella eſt denſior pars ſui orbis: differentia autẽ per denſum & rarum ſolùm non facit ſufficienter diſtinctionẽ organicã, cùm organa ſunt partes diuerſarũ rõnũ, & diuerſarũ denominationũ: nullo ergo mõ ſunt organa in corporibus ſupra cæleſtibus. Itẽ ſi corpora cæleſtia eſſent animata, ita q; eſſent formaliter viuẽtia, cùm illud corpus ſit quantum ex materia ſua, & figura, & luce, perfectius his corporibus elementatis: neceſſe eſſet, quòd haberet animam perfectiorem animalibus aliorum animaliũ, quia ſecundum perfectionem animæ, ita eſt perfectio corporis, & è contrario arguere poſſumus a poſteriori ex perfectione corporis perfectionem animæ. Cùm ergo illud corpus cæleſte ſit per-

G fectius corpore humano, ſi animatum eſſet, neceſſe eſſet, vt anima eius eſſet perfectior anima humana, & tunc arguitur ſic: quantocunque aliqua anima eſt perfectior, tanto ipſum corpus, in quo eſt, habet plura organa: & patet hoc, quia corpus plantæ animatum eſt, ſed pauca organa habet, ſ. organum digeſtiuum, vel attractiuũ, & generatiuum, organum attractiuum eſt radix organum digeſtiuum eſt truncus, organum generatiuũ eſt ramorũ extremitas, vbi fit fructuum generatio. In quolibet autem animali neceſſariò plura organa repetiũtur, ſ. omnia iſta, & aliquod organũ ſenſitiuum, ſ. ad minus organum tactus, ſicuti eſt in animalibus imperfectiſſimis, quę petris naturaliter affixa ſunt, quia potentiam motiuam non habent, vt conchilia. In alijs animalibus ſuperioris gradus neceſſe eſt eſſe plu-

H ra organa, quia omnia ſupradicta, & organum potentiæ motiuæ, & ſic aſcendendo ad alios gradus animalium in quib. ſunt plura organa, vnde in homine ſunt plura organa, tam potentiarũ animalium, id eſt ſenſitiuarum, quàm naturalium, & ſenſitiuarum interiorum, & exteriorũ, & ſic de alijs. Ratio autẽ horum eſt, quia organa ſunt in corpore inſtrumẽta, per quæ aĩa operatur, tot autẽ ſunt organa, quot ſunt potentiæ operatiuæ, & actiones ipſius animæ. Et quia quãto aliqua res perfectior eſt, tanto plures habet operationes, cùm operatio ſit a forma, & cũ aliquid eſt formalius, tãto eſt actualius, & magis informans, atq; in plura potẽs, nam perfectionẽ rei ex operatione cognoſcimus. Neceſſe eſt ergo, vt quanto magis aliqua anima perfectior eſt, tanto plura organa habeat, ſed corpora cæleſtia ſunt perfe-

I ctiora, & animata, ergo anima illa plura organa habebit quã habeat corpus humanũ: quod tamen nullo modo eſt, nec aliquis concederet. Sed aliquis dicet, quòd anima illa cæleſtis ſolũ habet virtutem intellectiuã, & deſideratiuã, & motiuam, vt Philoſophi quidam voluerunt, & videtur velle aliqualiter Ariſt. in 2. De anima & ibidem tenet cõmentator. Et tunc tolletur omnis diuerſitas organorũ, quæ eſt ad diuerſas operationes potentiarũ inferiorũ, quæ ſunt corporales, ſ. de conditione corporis, licèt non ſint partes corporũ. Sed hoc impoſſibile eſt, nam quòd illa aĩa, vel ſpiritus mouens cęlum habeat ſolam virtutem intellectiuã, & deſideratiuã, atq; motiuã, ſatis concedendum eſt, ſed quòd illa ſolùm habens iſtas potentias ſit iuncta corpori cæleſti formaliter, & faciant vnum tertium in ſpecie, ſicut ani-

K ma humana cum corpore humano, impoſſibile eſt, & probatur, quòd hoc ſuppoſito ſint neceſſaria organa: nã quia homo habet animam & corpus, quorum per ſe neutrum eſt ſuppoſitũ, ſed ſunt partes ſpeciei, nulli eorum datur actio, ſed ipſi toti cõpoſito, cũ actiones ſint propriè ſuppoſitorum, vt patet in 2. & in 6. Ethic. Et ſic dicimus, quòd anima nõ intelligit nec vult, ſed homo intelligit, & homo vult. Anima autem ſolùm ponitur principium intelligendi radicale, & intellectus inſtrumentale, & non ſolum ad hoc, ſed etiã cæterarũ actionum animalis anima principium eſt, & non efficiens, vt patet in 2. De anima. Nam anima cũ ſit forma, & de ea principaliter prædicatur, quòd ſit natura, erit principium motus, & quietis eius, in quo eſt, i. principiũ agendi ſui ſuppoſiti, & non agens, vt patet in 2. Phyſic. Si ergo anima cęli eſt iuncta cęlo formaliter, ita quòd

2. de cęlo

Organa in plãtis.

An aĩa cæli ſolũ habeat virtutẽ intellectiuã, & deſideratiuam, & motiuã.

6. Ethic.

Aĩa non intelligit neq; vult ſed homo intelligit a ...

dět ei eſſe, ſicuti anima humana dat corpori eſſe humanum, quod neceſſariò requiritur, ſi cœlum animatum eſt: neceſſe eſt, vt ſicut de anima humana dicim⁹, quòd non intelligit, nec vult, nec quidquam agit, ſed homo intelligit, & homo agit, ita dicemus, quòd anima cœli non intelligit, nec vult, ſed ipſum cœlum, quòd animatum eſt, intelligit, & vult. Quo dato arguitur ſic, quandocunque ſunt agentia diuerſarum naturarum, oportet modos agendi eſſe diuerſarum naturarum, ſ. quòd anima eſt quidam ſpiritus, & habet in ſe potentiã intellectiuam, & poteſt intelligere etiam ſi ſit ſeparata: homo autem, qui eſt quoddam ſuppoſitum, vel res naturæ etiam intelligit, quia habet in ſe principium iſtius actionis, ſ. animam, cum virtute intellectiua, eſt tamen homo non ſubſtantia ſpiritualis vt anima, ſed ſubſtantia corporea animata, ideo neceſſe eſt, vt alius modus

B intelligendi ſit ipſius animæ, quando eſt ſuppoſitum, & alius modus intelligendi ipſius hominis, & hoc ſatis patet in re. Nam anima ſeparata quando iam eſt ſuppoſitum, & per ſe intelligit & per ſe vult, cùm ſit purè ſpiritualis, intelligit mere ſpiritualiter non præſuppoſita aliqua appræhenſione organica, vel indicatione phantaſtica: homo autem, qui alterius naturæ eſt, ſ. partim ſpiritualis, & partim corporalis eſt, in eo quòd iſta duo ſ. corpus, & anima faciunt vnum per ſe, actus eius eſt vnicus, ſ. quòd non habet vnum actum anima, & alium actum corpus, ſed vnus actus eſt quicunque ille ſit ipſius ſuppoſiti; quia tamen corporeus, & animatus eſt, intellectio illa conſequitur modum vtriuſq; principij, ſ. corporalis, & ſpiritualis: nam in eo, quòd intellectio

C non ſit per organum ſicut viſio, auditio, & ipſum tangere conſequitur naturam ſpiritualem animę. In eo autem quòd ad iſtam intellectionem ſupponitur ſpecies, quæ fuerit attracta a rebus ipſis corporalibus per actũ potentiarum organicarum, quæ ſunt de natura corporis, habet ipſum intelligere quandam conditionem corporalis principij, & ſic multum differt iſte modus intelligendi a modo intelligendi animæ, cùm ipſa eſt ſuppoſitum, quando eſt ſeparata, & debetur ei actio: nam homo ſine conditione corporali intelligere non poteſt, ſcilicet ſine immutatione a corpore extrinſeco per ſpecies, quæ ſunt de natura corporis, ideo dicit Ariſtotel. primo Poſteriorum, quòd illa ſcientia caremus, cuius potentia ſenſitiua caremus ad obiectum illud: nam cæcum de coloribus iudicare impoſſibile eſt; ſi tamen di-

D ceremus, quòd anima humana intelligeret ita, quòd ipſa eſſet totaliter complens actum, & ſuppoſitum agens, & non eſſet homo, qui intelligeret, non ſequeretur ad intellectionem præcedens actus appræhenſionis organicæ, ſicut quando anima ſeparata eſt nihil horum indiget. Sic ergo neceſſe eſt, quòd cùm alterius conditionis, & naturæ ſit anima cœli quàm ipſum cœlum compoſitum, ſi ponatur eſſe animatum, ſicut anima hominis alterius naturæ eſt quàm homo, neceſſe eſt ergo, quòd alius modus intelligendi ſit ipſius animæ cęleſtis in ſe, quia purè ſpiritualis eſt, quàm cœli, qui eſt corpus animatum. Licèt ergo anima cœli per ſeipſam intelligeret purè ſpiritualiter nulla ſpecie exteriori de natura corporis præſuppoſita, ſicut agit anima noſtra ſeparata, tamen ipſum totum quod eſt de natura corporea, & ta-

E men animatum, vt aiunt, neceſſe eſt, vt intellectione ſua conſequatur conditionem vtriuſque principij, ſcilicet quòd partim ſit ſpiritualis, & partim conſequens naturam corporis, ſicut in intellectione humana, quæ partim ſpiritualis eſt, quia ſine aliqua corporis parte, & mutatione ſit. Et tamen conſequitur naturam corporis præſupponendo actiones ſpecierum obiecti, quæ ſunt de natura corporis, & ipſas organicas actiones. Et ſic ergo aliquid erit intellectione cœli de natura, vel conditione corporis, hoc autem nihil eſt, niſi præſuppoſito actuum organicorum, quia nihil poteſt dari, quod ſit de natura corporis, & minus tangat conditionem corporis quàm actio organorum: neceſſe eſt ergo dicere, quòd ſi cœlum animatum eſt, quòd habet organa ſenſitiua ſicut homo, quod repugnat intentioni Phyloſophorum, ergo nec vllo modo animatum. Item ſi dice-

Si cœlum eſſet animatũ, haberet organa ſenſitiua.

Tertia.

A remus cœlum eſſe animatum, non moueretur cęlum ab aliquo alio, quod eſt contra communem modum loquendi: nam dicimus cœlum ab alio moueri. Patet cõſequentia, quia ſi eſſet cœlum animatum, anima eſſet principium motus cęleſtis, cùm forma, quæ eſt propriè natura, ſit principium motus, & quietis, ideo non moueret anima ipſum cęlum, ſed cęlum moueret ſeipſum per virtutem ſuam, ſiue formam, quæ eſt anima, ſicut anima nõ mouet hominem, ſed homo ſeipſum mouet p animam. Item ſi daremus cœlum eſſe animatum, aut diceremus ipſam animã cœli poſſe mouere, aut eſſe principium ſufficiens motus, aut non: ſi autem dicamus, quòd ipſa anima cęli non eſſet ſufficiens ad mouendũ cęlum, cùm cęlum ſecundum naturam ſuam, & figurã ſit diſpoſitum ad motum, daremus valde magnum in-

Quarta.

B conueniens, ſcilicet quòd aliqua forma vltimate ſpeciei non eſſet ſufficiens ad exercendos actos illius naturæ, quod tamen eſt ponere errorem in natura ſecundũ ſe, quod negat Ariſto. in 12. Meta. dicens in fine, quòd entia nolunt male ordinari, ideo concluſerunt, quòd entia ſunt ita diſpoſita, quòd meliori modo diſponi nõ poſſunt. Si autem ſit forma corporis, quòd non poſſit perficere operationes corporis mouendo, & regendo illud, imperfectio magna eſt, & non conuenit naturæ: tunc enim omnia perirent: vt ſi anima hominis eſſet talis, quæ non poſſet mouere corpus eius, ita tamen quòd corpus non eſſet indiſpoſitum, ſcilicet per ęgritudinem ſic enim eſſet ſi anima cęli non poſſet ipſum cęlum mouere, quia non poſſet complere actus competentes ſpeciei, cùm ipſum cœlum ad motum factum ſit. Si autem

C dicas, quòd anima cęli ſufficiens eſt mouere ipſum cœlum, tunc ſequitur, quòd non ponantur intelligentiæ mouentes orbes, quia Deus, & natura nihil faciunt fruſtra, ſed anima cœli potens eſt mouere ipſum cęlum, ergo ſuperfluum eſt, quòd intelligentiæ moueant, ergo non ponentur intelligentiæ mouentes, ſed ponuntur intelligentiæ mouentes, ſecundum Phyloſophum in 12. Meta. & ſic eſt ſecundum veritatem, quia Sacra Scriptura hoc confirmat, vt patet Iob. 38. cap. ergo nõ poteſt poni cęlum animatum. Item ſi daretur cęlum animatum, neceſſe eſſet habere partes teneras, & duras, ſed hoc non datur, quia totum cęlum eſt vniforme, ergo non poteſt eſſe animatum. Patet conſequentia, quia vt probatum eſt, ſi cęlum eſſet animatum, haberet organa ſeruientia ad cognitionem, ſed datis organis neceſſe eſt

Quinta.

D vt ſint quædam partes teneriores ſecundum naturam potentiæ ſenſitiuæ. Nam potentia ſenſitiua fundatur in quodam neruo, qui durus eſt. & potentia auditiua fundatur in aere connaturali pelliculæ interioris, qui mollis eſt, & viſiua fundatur in teneris humoribus contentis intra tunicas, & iſtæ ſunt partes teneriores cętero corpore. Et ſi iſtæ ſunt teneræ adhuc ſubtiliorem oportet eſſe naturam, in qua fundatur potentia phantaſtica: nã illa ſubtilior eſt. Cùm enim aliquid durius eſt, magis appropinquat ad naturam corporis, cùm magis ſubtile eſt, tanto magis applicatur ad naturam ſpiritualem: cũ ergo anima ſit purè ſpiritus, non poteſt applicari vel deriuare virtutem ſuam in rem corporalem immediate, niſi ſit quoddam connectens, quod eſt aliquo modo

E de natura corporis, & aliquo modo de natura ſpiritus, & iſtæ ſunt potentiæ ſenſitiuæ, & iſtæ quia ſunt quaſi ſpirituales, non poſſunt fundari, niſi in parte, quæ aliquo modo accedat ad naturam ſpiritus, ſicut ſunt partes teneræ, de quo magis diximus ſupra 20. capit. Et ob hoc cùm aliquis dæmon debet loqui in aliquo corpore mortuo, requiritur, vt illud corpus ſit recenter mortuũ, ſcilicet quòd non tranſierint duo dies vel tres, ita quòd organa locutionis nondum ſint deſiccata aut putrefacta, & vt teneriora ſint, dæmon accipit ſanguinem alicuius animalis, & perfundit lauando illa organa, vt poſſit applicare virtutem ſuam ad illa ad loquendum: nam anima præcipuè in ſanguine fundatur. Et tunc loquitur dæmon per corpus illud. Si autem a multis diebus cadauer ſit, & iam corruptum, & deſiccatum, nullo modo poterit dæmon per organa illius loqui, nec etiam aliqua humana anima ſi poneretur in eodem corpore.

Neceſſe

Neceſſe eſt ergo ibi dare partes teneras, & alias duriores quę conſeruant organa, vt circa oculum ponerētur oſſa dura conſeruantia organum viſus, quod tenerum eſt: nam ſi totum corpus eſſet ita tenerum ſicut oculus, prorſus inutile eſſet, & non poſſet dari niſi vnum organum, quod eſt inconueniens. Et non eſt ponendum in cęlo, cùm ibi ſit vniformitas partiū in natura, licèt ſtellæ differant a cæteris in denſitate. Etiam neceſſe eſſet dare ibi diuerſas qualitates, ſecundum quòd diuerſa organa exigunt, quod non conuenit cœleſti corpori.

Sexta.

Item ſi diceremus cœlum eſſe animatum, neceſſe eſſet ponere in eo ſanguinem, & alios humores, quod eſſet valde magnum inconueniens: & patet, quia anima ſuperioris gradus ſemper ſupponit omnes perfectiones animæ inferioris gradus: ſicut patet in animalibus brutis imperfectis, qui animam habent maioris perfectionis, quàm ſit anima arborum, & in animalibus perfectis, & brutis anima eſt maioris perfectionis, & præſupponit omnes operationes, & potentias animatum inferioris gradus, & ſic in homine ipſa rationalis anima prę ſupponit omnes operationes vegetatiuæ, & ſenſitiuæ. Cùm ergo cęlum eſſet animatum, anima ſua eſſet perfectior anima humana, vt ſupra declaratum eſt, ergo oporteret, quòd haberet omnes vires animarum inferioris gradus, ſcilicet quòd haberet vires vegetatiuas, & ſenſitiuas: ſicut ergo ad ſentiendum non poteſt anima humana, vel cœleſtis, vt ſupra declarauimus applicari corpori, niſi mediante organica potentia, ita ad vegetandum non poterit vniri ſine quædam diſpoſitione facta in membris, & iſta eſt quædam teneritudo, & conformitas qualitatum, ſcilicet in humido radicali, & calido naturali, ſcilicet vt humidum non ſit cito deſiccabile, & calidum non ſit cito extinguibile. Et quia iſta duo reperiuntur magis in ſanguine, ſ. quia eſt temperatè calidus, & ſufficienter humidus, dicitur in eo eſſe anima, vel vita, vt patet Leui. 7. & 17. capit. & Deut. 12 cap. ſ. Anima carnis in ſanguine eſt, & ibi: Non comedetis ſanguinem omnis carnis, quia ſanguis illius pro anima eſt: ſicut ergo ad hoc, quòd anima vniatur corpori ad vegetandum ipſum requiritur ſanguis, in quo eſt diſpoſitio requiſita, ita erit in cęlo ſi animatum eſt, quòd neceſſe erit ponere ſanguinem, ſed hoc nullus concedet, ergo nec quiſquam debebit dicere corpora cęleſtia animata.

Si cęlum eſſet animatum, daretur in eo ſanguis, & cholera.

Leuit. 7. & 17.

Deut. 12

An poſſit dici, quòd corpora cœleſtia habeant animam, quæ poſſit illa mouere, ſed non in tanta velocitate, quanta nunc ab Angelis mouentur.

QVAESTIO. XLVIII.

SI autem dicas corpora cęleſtia eſſe animata, & illā animam poſſe mouere cęlum, ſed non poſſe mouere in tanta velocitate, in quanta nunc mouetur, ideo neceſſe eſſe intelligentiam mouentem cœlum eſſe. Reſpondetur, quòd hoc etiam ſtare non poteſt. Nam ſemper ſtat primum argumentum, quia ſi dicas animam cęli non poſſe manere in tanta velocitate, in quāta nūc mouetur quodlibet cęlum, quæretur, an iſte motus ita velox, ſicut nunc eſt, ſit neceſſarius ſecundum naturā ad conſeruationem vniuerſi, & faciēdas generationes in rebus inferioribus, quæ fiunt; ſi autem dicas, quòd non eſt neceſſarius iſte motus ita velox, falſum eſt, quia tunc aliquid ſuperfluum eſſet facere velocitatem in motu, quæ non eſt neceſſaria, vel vtilis ad conſeruationem vniuerſi. Item quia ſequeretur, quòd ſi minor velocitas eſſet bona, & ponitur magna quanta nunc ſit; ergo entia naturalia ſunt male ordinata, quod eſt contra Philoſophum 12. Met. ſ. entia nolunt male diſponi. Item eſſet contra id quod communiter dicimus, quòd res naturales non poſſunt melius diſponi. Item falſum eſt hoc, quia cùm nos videamus per velocitatem iſtam cœli res benè moueri, & ſemper manſit iſta velocitas, qua cęli inceperunt, vel ſi ſequeremur in verbis ſaltem errorem antiquorum, diceremus quòd ab æterno fuit iſta velocitas, & ſic res bene gubernatę ſunt, & quotidie

12. Met.

F perſeuerant: & non fierent iſta, quæ fiunt, ſi non eſſet æqualis velocitas motus cęli, quia variata cauſa variatur effectus, ergo iſta velocitas motus cęli eſt bona. Itē aut illa velocitas motus, in qua poterat mouere anima cęli ipſum cęlum ſufficiebat ſecundum neceſſitatem naturæ, & bonam diſpoſitionem naturæ, & ſic dicendo ſuperfluum erat ponere intelligentiam mouentem: & nō ſolum erat ſuperfluum, imò etiam inordinatiſſimum, cùm mundus conſiſtat in quadam armonia, non eſt cōcedendum. Si autem dicas, quòd non ſufficiebat ad mouendum in tanta velocitate in quanta requirebatur ad conſeruationem naturæ, ſequitur, quòd formæ cæleſtes eſſent imperfectæ, veluti ſi diceremus, quòd anima humana poterat aliquid digerere, vel aliqualiter mouere corpus localiter, ſed nec tantum digerere quantū ſufficit ad vitam, nec tantum mouere quantum ſufficit ad
G
neceſſitatem, & nulla eſſet humana anima, quæ ſufficienter mouere localiter, aut digerere poſſet. Diceremus enim tunc animam humanam eſſe imperfectam ſecundum naturam, & hominem eſſe aliquid inutile, quia nec viuere poſſet, & diceremus naturam errare, ſicut ſi eſſet aliquis artifex, qui nullam rem artificiatā perfectè ſecundum ſuam artem produceret, quod nullo modo concedendum eſt: ergo neceſſe eſt nullum cęlum animatum eſſe. Item ſi cœlum animatum eſſet anima rationali habente vim intellectiuam & volitiuam haberet, liberum arbitrium, quod eſt facultas vtriuſq; potentiæ, ſcilicet intellectus, & voluntatis, & cùm non ſit ſummè bonus, quia creatura eſt, poſſet peccare, & bene agere; ſi autem peccaret, neceſſe erat ſecundum
H
Dei punientis iuſtitiam cœlos damnari æternaliter. Et tunc quæritur quomodo eis daretur pęna an claudi deberent in inferno, quocunque enim modo dicas, ridiculum eſt, quia cęlum thronus Dei eſt, vt patet Matt. quinto cap. ſi autem bene agerent, oportebat eos beatificari: quomodo ergo beatificarentur: cum ipſi beati ſint ſuper eos? vtrunque deriſorium eſt. Item ſi eſſent animati eo modo quo dictum eſt, quæritur an eſſent tālis conditionis, ſicut angeli, ſ. vt quocunque ſe conuerterent totaliter ſe conuerterent, ita quòd impenitibiles eſſent ſi peccaſſent in prima conuerſione, ſicut angeli mali, vel impeccabiles poſt primam bonam conuerſionem, vt angeli boni, aut eſſent mobiles ab opinione ſecundum quòd homines, qui aliquando bonum agunt, & poſtea vertuntur ad malum, & de malo vertuntur
I
in bonum. Si autem detur primum oportet quòd paulo poſt ſuam creationem peccauerint, & obſtinati fuerint ſicut angeli mali, aut quòd immediate in bono cōfirmati fuerint ſicut angeli boni: ergo cęli iam a principio mundi condemnati ſunt, & cruciantur, & tunc redibit, quod ante dicebamus .ſ. quod non poterit dari modus pęnæ cęleſtium corporum: nam cum corpora ſint, corporalis pęna dari deberet, ſed nullum corpus eſt quod poſſit agere in ipſos cęlos, cùm ſint de incorruptibili materia pertinente ad quintam eſſentiam, & apparet, quia ipſe eſt coniunctus orbi lunari nullo interpoſito, & tamen nihil agit in illum; ſic namque dicit Ariſt. in ſecundo, De cęlo, & mundo, quòd corpora ſupra cęleſtia non ſuſcipiunt peregrinas impreſſiones, &
K
dato quòd fieret aliud corpus de quinta eſſentia, illud non poſſet agere in cęlos puniendo, & deſtruēdo: nam ſicut ignis non agit in ignem, ita vnum corpus de quinta eſſentia non poteſt agere in alterum, actio enim licèt terminetur in ſimile: tamen fit a diſſimili .i. quòd licèt agens intendat per actionem ſuam facere patiens eſſe tale, quale ipſum, tamen ipſum agens eſt diſſimile patienti. Et ſi dicas: fiet alterum corpus, quod ſit de altera eſſentia. ſ. de ſexta eſſentia, vt agat in ipſum. Arguitur, quòd non poſſet agere: nam omnis actio corruptiua, & afflictiua fit a contrarijs, & in contraria, ſed ipſi cœli, qui ſunt de quinta eſſentia non habent contrarietatem aliquam, ideo qualecunque aliud corpus eſſet non poſſet agere in illos. Dato .n. quòd in alio eſſent cōtrarietates, non poſſet agere in ipſos cęlos, cùm ipſa elementa, quæ contrarietatem habent, non poſſint agere in quintam eſſentiam; maximè, quia illud corpus ſextæ

Matt. 5.

Si corpus cæleſte animatū eſſet conditionis angelicę, neceſſarium foret, quod immediate, quod creati eſſent, obſtinati fuiſſent, vel in bono confirmati.

2. de Cęlo.

eſſentiæ, quòd ad punitionem cęlorum crearetur, non poſſet habere contrarietatem, cùm contrarietas ſolùm competat quatuor eſſentijs, ſiue naturis elemētaribus, & paſſio nunquam excedit ſuum ſubiectum. Si autem dicas, quòd fuerunt per primam conuerſionem ad bonum confirmati, ſicut angeli Dei boni, neceſſe eſt eos ex tunc fuiſſe beatos, ſed non poterit dari eorum beatitudo. Item quia tunc quæreretur an motus corporum cęleſtium ſit eis delectabilis, an triſtabilis? neceſſe eſt enim ſi ſunt corpora animata, aut lætari, aut triſtari. Si dicas, quòd motus iſte eſt triſtabilis, ergo ſunt beati, & triſtes: quod eſt impoſſibile: nam fœlicitas eſt fruitio, & tranſcēdens omne excogitabile gaudium, omnemque triſtitiam expellens, & hoc vult Ariſtot. in ſeptimo Ethic. cap. de delectatione. Et dicit eſſe idem delectationem fęlicitati, & propter hoc felicem nominant a gaudere, id eſt nomen, quod ponitur fœlici, ſecūdum Græcam linguam deriuatur a gaudio. Si autem dicas, quòd motus ille eſt eis valde delectabilis, ſequetur, ſ. quòd poſt diem iudicij valde triſtabuntur, quia ceſſabit motus ille, & tempus quod eſt paſſio motus, & tunc redit idem quod ſupra, ſ. quòd ſint fœlices, & triſtes. Si autē ſint vt homines recedentes ab opinione, ſ. aliquando bene agentes, & aliquando male, & tunc videbitur dādum neceſſario, quòd peccauerint, quia id quod peccare poteſt, quòd in tanto tempore, ſ. quaſi in ſex millie annis nunquam peccauerit valde videtur difficile: nec vllo modo concedendum. Et tunc dato, quòd peccauerit, quæritur nunquid peccatum eius per mortem Chriſti deletum eſt, quod non videtur, quia cum Chriſtus carnem ſolius naturæ humanæ aſſumpſerit, ſolos homines redemit, & quia peccatum nullum niſi per Chriſtū purgari poteſt, neceſſe erit cœlos condemnari æternaliter, & dato quòd non peccauerint: adhuc quia poterant peccare, ſi peccauerint, quæritur quod remedium eis dabitur, & nullum reperietur: multa quoque alia tam naturaliter, quam theologicè induci poſſent ad eandē probationem, ſed dicta ſufficiant.

7. Ethic. (margin)

An corpora cœleſtia moueantur per aliquam virtutem inditam eis, & non per animas, aut intelligentias.

QVÆSTIO. XLIX.

CONcluſum ergo patet ex ſuperioribus, quòd corpora cęleſtia non ſunt animata. Et ſi dicas contra, quia dicitur Pſal. 133. Qui formauit cęlos in intellectu. i. cęlos fecit intelligentes creaturas. Reſpondetur, quòd non eſt iſte ſenſus literæ, ſed quòd Deus formauit cęlos in intellectu. i. ita fecit eos regulariter moueri, quaſi ſi haberent intellectum per quem mouerentur, & hoc quia mouentur a ſubſtantijs intelligentibus. Aliquis ergo volens naturaliter loqui vt ſibi videretur, diceret ꝙ corpora cęleſtia nec ſunt animata, nec mouentur ab intelligentijs ſeparatis, ſed quòd eſſet quædam virtus naturalis eis indita, per quam mouerentur illo motu, ſecūdum quòd alia corpora naturalia habent in ſe principium ſuorum motuum. Reſpondetur, quòd nec hoc poteſt ſtare. Primò quia omnis motus principium eſt ipſa forma rei motæ, ſi moueatur res naturaliter, & aliæ proprietates accidentales in re non ſunt principia mouendi, ſed ſolum ſunt inſtrumenta, vt leuitas non eſt, quòd mouet ignem ſupra, nec eſt radix huius motus, ſed ſolum inſtrumentum, per quod forma agendi principiū eſt: nulla ergo virtus naturalis eſſe poterat in cęlo, quæ eſſet eius proprietas, & eſſet quod ageret hunc motum tanquam principium eius, oportebat ergo, quòd iſta eſſet forma cęli: ſed tunc cum operatio valde perfecta declaret formam valde perfectam, quia operatio eſt a forma, ergo operatio magis perfecta a magis perfecta forma, & perfectiſſima operatio eſt a perfectiſſima forma, nam idem eſt in natura, quæ eſt principium actionis, ſicut in habitu, qui ſuo modo eſt principiū actionis, ſed habitum indicamus perfectum ex perfectione actus, ſic patet per regulam thopicam ſi ſimpliciter ad ſimpliciter, & magis ad maxime: ſed motus cęli eſt operatio

Pſal. 133 (margin)

A valde perfecta indigens valde magna fortitudine, etiā influens in iſta inferiora valde perfecta: ergo neceſſe eſt eſſe valde perfectam formam cęli, a qua hęc ſunt, ita quòd ſit perfectior quam anima humana. nam anima humana imò nec multæ animæ humanę ſimul non poſſent mouere vnum orbē cęleſtem, ſed nulla forma, quæ non eſt anima, eſt ita perfecta ſicut anima, vt patet inquirendo perfectiones formarum materialium, ergo forma cęli eſt valde perfectior anima noſtra, & eſt ſpiritus: ergo etiam corpora cęleſtia animata erunt, quòd ſupra negatum eſt, quia clarè probabatur oppoſitum: ergo non erit iſte motus a forma cęli. Item ſi fieret iſte motus a forma corporis cęleſtis non diceremus, quòd corpus cęleſte, vel ipſum cęlum mouetur ab alio, ſed mouet ſeipſum, ſicut homo mouet ſeipſum, quia habet

Anima vna humana, nec multæ ſimul poſſunt mouere vnū orbem cęleſtem. (margin)

B principium ſui motus: communiter tamen non dicimus, quòd cęlum moueat ſeipſum. Item non poteſt dici, quòd moueatur a forma ſua, quæ non ſit anima: nā tanta regularitas in tanta motuū diuerſitate nullo modo eſſe poterat ſine intellectu magno dirigente: nō poteſt ergo dici, quòd cęlum moueatur a forma ſua, vel ab aliqua inclinatione, vel qualitate ſua. Concludendum eſt ergo, quòd cęli moueantur ab intelligentijs. Circa quod conſiderandum, quòd cęli ſunt corpora inanimata habentia formas quaſdam perfectas, infra tamen perfectionem animarum: nec tamen coincidūt in gradu perfectionis cum formis materialibus rerum elementarium: nam materia elementalis poteſt informari forma imperfectiori quam materia cęli, quæ ſecūdum ſe non eſt ſubiecta corruptioni & illa forma cęle-

C ſtia non repugnat motui, nec tamen eſt talis, quæ poſſit eſſe principium talis, ac tanti motus, ſed quia cęlum, vt moueretur factum eſt, datæ ſunt ei diſpoſitiones conuenientes motui, ſcilicet circularitas, & regularitas, atque ſoliditas, ita vt nullo modo diſſolui queat. His autem cęlis ſic diſpoſitis naturaliter ad motum circularem intelligentiæ, quæ vires magnas haberent, & poſſent mouere, & intelligerent, qualiter eſſet mouendum, appoſitæ ſunt.

An corpora cęleſtia moueantur ab vna intelligentia, vel a pluribus, & an prima intelligentia, ſcilicet Deus glorioſus moueat immediate aliquem orbem.

QVAESTIO L.

D SEd de his intelligentijs eſt dubium, vtrum prima intelligentia, cùm ſit virtus infinita, moueat omnia cęleſtia corpora, an aliæ intelligentiæ moueāt omnia corpora cęleſtia, & nullum moueatur a prima intelligētia, an aliquod moueatur a prima intelligentia, & alia corpora ab alijs intelligentijs. Circa hoc aliter loqueretur Ariſt. & alij Philoſophi, & aliter fides catholica. Ariſt. namq; & alij Philoſophi non conceſſerunt primam intelligentiam eſſe infinitā in virtute, nec in eſſentia, ſed ſolum in duratione, in quo non differt ſecundum ipſos a corporibus cęleſtibus, quæ ponuntur ab ipſis æterna, & tempus, & generatio, & ipſum vniuerſum, & non ſolùm eſt infinitæ potentiæ, ſed etiā non potens

Ariſt. aliorum Philoſophorū opi nio. (margin)

E mouere omnes orbes, cū dicant ipſum non poſſe mouere terram. ſic enim patet in ſecundo De cęlo, & mūdo, ideo terra non mouetur, quia non eſt aliqua potentia potens eam expellere extra medium mundi: tantæ aūt, & maioris potētiæ videtur, ꝙ mouere poteſt tot orbes cęleſtes tantæ magnitudinis, ipſamque ignis, atque aeris ſphæram vſque ad montes altiſſimos, ſed terrā nō poteſt mouere, ergo non poterit mouere omnes hos orbes. Nos autem qui catholicè loquimur, aliter dicemus, cùm ponamus Deum infinitæ potentiæ, ſi ergo de nihilo cęlos, & cuncta ad eſſe produxit, facilius erit mouere illos cùm toto vniuerſo. De hoc ergo apud nos dubium non exiſtit; vtrum autem moueat eſt dubium. Circa hoc Ariſtotel. in duodecimo Metaph. vbi tractat de intelligentijs ſeparatis, & de motibus earū, ſcilicet qualiter mouent cęlos dicit, quòd prima intelligentia nullum cęleſtem orbem mouet: aliæ autem

Secundū Ariſt. prima intelligentia nō mouet aliquē, ſed mouent alias intelligentias in ratione ſinis. (margin)

intel-

intelligentiæ, ſ. ſecunda, & tertia, & ſic conſequenter mouent orbes; prima tamen intelligentia dicitur mouere alias intelligentias ad mouẽdum: & iſto modo eſt continuatio cauſalitãtis diuerſimodè; tamen quia prima intelligentia mouet alias in ratione finis, intelligẽtiæ aũt aliæ mouent orbes in ratione cauſæ efficiẽtis, & ſic dicit ꝙ prima intelligentia mouet in ratione amati, & deſiderati, aliæ mouent in ratione amãtis, & deſiderantis: mouere in ratione amati, & deſiderati eſt mouere in ratione finis, vel obiecti, ideſt quia ipſum ex eo, ꝙ amatur ab alijs rebus, mouet eas per amorem ſuum ad faciendum hoc, vel aliud, ſicut delectabile quod eſt in tactu, vel guſtu, vel quocunque alio modo, mouet nos ad proſequendum ipſum, & non mouet efficienter, ita quòd impellat nos ſicut anima noſtra effectiuè eſt mouens, ſed mouet, vt amatum, & deſideratum, ideſt quia G angeli ſiue intelligentiæ ſecundæ, quia amant primam intelligentiam, & deſiderãt participare eſſe diuinum, quod eſt per vniuerſalitatem actionis, & vident non poſſe habere iſtud eſſe, vel cauſalitatem, niſi moueant, & virtutes cœlorum deriuẽt in iſta inferiora, ideo mouent orbes. Mouet ergo prima intelligentia omnes, nõ impellendo eas, vel aliquid intrinſecè agẽdo in eis, ſed quia ſummum bonum eſt, & deſiderant eſſe ſimiles ei, quantum poſſunt, ſine inuidia tamen, quantum nos laboramus, vt Deo ſimilemur, quia etiam ipſe mandat, ſcilicet, Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum, vt patet Leuit. 11. cap. Et in hoc intelligentiæ ſecundæ incitantur propter eam, & ſic ipſa mouet. Talem modum mouendi attribuimus omnibus cauſis finalibus, ſcilicet quòd propter deſiderium ipſarum moueamur in eas: intelli H gentiæ ſecundæ mouent in ratione amantis, & deſiderantis, ſ. quòd realiter, & effectiuè mouent cæleſtes orbes applicando eis virtutem ſuam, & hoc faciunt in ratione amantis, & deſiderantis, ideſt ideo mouent, quia amant, & deſiderant participare eſſe diuinum, & ſi nõ deſiderarent, non mouerent. Catholici autem idem quod Ariſt. in hac parte dicerent, ſed non ex eadem ratione, ſ. quòd Deus nullum cæleſtem orbem moueat, & quòd angeli moueant eos: & ratio eſt, quia licèt Deus per ſe moueret orbes omnes, & omnia, quæ naturaliter fiunt per ſe ageret, nihil laboraret, aut fatigaretur, non tamen conuenit, quòd Deus agat iſta. Primò quia ſicut in Dominus temporalibus eſt, quòd licèt dominus poſſet ſine magno labore facere aliqua opera humilia, vel I paruæ conditionis, vt ſunt miniſteria ancillaria, tamen non agit ea, quia ſeruos habet, & imperat eis: ſic autem Deus multos habet ſeruiẽtes, ſicut dicitur in Iob. Nunquid noſti numerum militum eius? & Danie. 7. cap. dicitur. Millia millium miniſtrabant ei, & decies cẽtena millia aſſiſtebant ei: non ergo conueniebat Deum per ſe omnia iſta agere. Eſt autem & alia ratio magis in fundamento, quia non conueniebat naturæ, vt Deus per ſe moueret: quia cùm Deus ſit ens perfectiſſimum, correſponderet ei modus actionis perfectiſſimus: non enim poteſt Deus aliquid agere imperfectè, cùm ſit ſumma perfectio: modus aũt actionis pfectiſſimæ eſt agere in inſtanti: & ꝓpter hoc quidquid Deus agit, dicimus agere in inſtanti: nec poteſt agere Deus ſucceſſiuè, quia cũ æternitas ſit ſimul totum quid, actio diuina, vel modus actionis prout ſe tenet ex parte Dei, neceſſe eſt, vt ſit K perfectiſſimus. Si autem actio ſua tempore menſuraretur, eſſet aliquid imperfectum, & repugnans diuinæ naturæ: nam tunc actio ſua ſucceſſiua eſſet, ſibi ſecundum diuerſa: aliquid ageret ante, quod poſtea non ageret: & aliquid poſt quod antea non habebat: & hoc nõ ſolùm prout ſe tenet ex parte actionis rei, quæ fit, ſed ex parte diuinæ actionis, in qua nullo modo ponẽda eſt ſucceſſio. Nec quiſquam arbitretur nos in hoc diminuiſſe diuinam poteſtatem, quia diximus nõ poſſe agere Deum ſucceſſiuè, cùm potius augeamus, ſicut cùm dicimus, quòd Deus cadere non poteſt, nec mori, nec mentiri, & ſicut ſupra probauimus in iſto cap. quòd impoſſibile erat Deum intelligere res per modum præteriti, & futuri, licèt intelligat res præteritas in ſeipſis, & futuras in ſeipſis, & cũ motus includat formaliter ſucceſſionem, & ipſum tempus, nõ poterat Deus mouere, vnde licèt fortè aliquibus videatur durum, qui fortè non acutè contemplantur: tamen ſecundum veritatem ſic eſt, quòd Deus nihil poteſt per ſeipſum ſolum nullo mediante mouere: poteſt tamen creare aliquã creaturam ſine motu, quæ moueat ſucceſſiuè quodcunque corpus datum quantæcunque ſit magnitudinis: & ſic non eſt putãdum Deum fruſtra hæc omnia egiſſe, cùm tota iſta armonia cauſarũ ſit neceſſaria ad vniuerſum eo modo, quo nunc conſeruatur. Si autem motus fieri poſſet in inſtanti, ita quòd non repugnaret ei formaliter, Deus mouere poſſet: ſed quia neceſſe eſt, ꝙ quidquid Deus agat, in inſtanti agat propter nõ poſſe actionem ſuam habere modum imperſectum, & motus non fieri in inſtanti, quia includit cõtradictionem eſſe motum, & eſſe in inſtanti, cum ſolum mutatum eſſe menſuretur in inſtanti: ergo impoſſibile erit Deum aliquid mouere per ſeipſum nullo mediante. Nihil enim magis eſt quam dicere, quòd impoſſibile eſt Deum facere aliquem eſſe hominem ſine anima rationali, vel ſine corpore: nam includit contradictionem eſſe hominem ſine anima, aut ſine corpore. Et ſi dicas contra, quia virtutes naturales agunt ſemper ſecundum vltimũ de potentia, ideſt quòd quantum ignis calefacere poteſt tantum calefacit, & quãtum aqua frigefacere, aut humectare poteſt tantum frigefacit, vel humectat: potentiæ tamen rationales, quia liberæ ſunt, ad oppoſita ſunt, ideſt, poſſunt agere contraria, nunc hoc, nunc illud, & poſſunt remittere actus ſuos, ideſt faciendo magis, aut minus. Cùm ergo Deus dicatur liberrimus, poterit diminuere actionem, vel augmentare, ſecundum quòd placuerit: ſi ergo Deus poteſt in inſtãti agere, quia eſt infinitæ virtutis: poterit actionem ſuam diminuere, & facere ſucceſſiuè, & ſic poterit mouere, quod ſit ſucceſſiuè. Reſpondetur, quòd Deus habet potentiam liberam, vel ipſe eſt potẽtia libera, quia nihil magis refert, & poteſt diminuere ſuam actionem: tamen nunquã poteſt agere ſucceſſiuè: nam Deus non poteſt ſe diminuere, vt moriatur diuina eſſentia, vel vt mentiatur, vel vt peccet: nam quantum ad hoc nulla eſt libertas: nam Deus ſecundum quòd Deus eſt ſummè bonus eſt, & in ſe habens omnem perfectionem, quam homo excogitare poteſt, & vltra quam excogitare poſſumus: ideo ſicut homo, qui eſſentialiter eſt animal rationale, nõ habet potentiam liberam ad hoc, quòd non ſit animal rationale, cum fuerit homo, ita Deus cùm ſit eſſentialiter ſiue ſecundum quòd Deus ſummè perfectus nõ habet liberam poteſtatem ad hoc, quòd non ſit ſummè perfectus, ideo non poteſt ſibi tollere per libertatem ſuam aliquam perfectionem: libertas autem cuiuſcunque potentiæ rationalis eſt ad actus, qui ſunt ab ipſa, & diſtinguuntur ab ipſa. Nam in ſeipſam libertatem non habet, ideo poſſumus velle multum, aut paucum, & facere multum, aut paucum, quia iſti ſunt actus poteſtiores libero arbitrio, & poſſunt regulari per illum. Sic ergo Deus poteſtatem liberam habet in res ipſas, quæ fiunt ab eo, & diſtinguuntur ab eo, & ſic poteſt remittere actum ſeruum, & intendere, imò Deus nunquam agit ad extra ſecundum vltimum de potentiã. Potentia namque Dei eſt infinita: nunquam tamen aliquid infinitum egit in rebus. Intra ſe autem aliquid infinitũ, non quidem agit, ſed gignit, vel ſpirat, & non ipſa deitas, vel tres perſonæ, ſed pater filium infinitum, & coæqualem ſibi atque coæternum gignit, & genuit, & pater, & filius ſpiritum ſanctum amorem cõmunem eis coæqualem, atque coæternum ſpirant. Ibi ergo infinitum eſt, ſed non fit nec cauſatur. In rebus autem, quæ ſunt extra Deum Deus poteſtatem habet, quia nõ ſunt id, quod Deus; in eo autem quod intra eſt poteſtatem non habet; nam pater non habet poteſtatem in filium, nec filius, & pater in ſpiritum ſanctum: ideo pater nõ potuit gignere filium perfectiorem quàm genuit, nec imperfectiorem, & ſic de ſpirituſancto, res autem ſic, quia Deus poteſt facere hominem perfectum, & magis perfectum, & minus perfectum, & ſic de alijs rebus ſecundũ quòd voluerit: poteſt ergo Deus minuere id

quod

Secunda intelligẽtia mouẽt orbes in ratione amantis, & deſiderantis.

Leuit. 11.

Reſponſio ſecundũ catholicos.

Prima ratio.

Deus non mouet aliquod cælum, quia non conuenit ſibi.

Secunda.

Danie. 7.

De⁹ quidquid agit in inſtanti agit, & nõ poteſt aliquid agere ſucceſſiuè.

Licet Deus nil agat ſucceſſiuè, poteſt tamẽ aliq. creaturã ſine motu facere, quæ moueat ſucceſſiuè.

Deus nõ poteſt ſeipſum diminuere.

Deus nũquã agit ad extra ſecũdum vltimũ ſuæ potentiæ.

quod eſt in creatura, quia hoc non dicit in Deo imper- A fectionem, ſed non poteſt minuere quod eſt intra ſeipſum: quòd autem Deus faciat aliquam rem multū perfectam aut modicum perfectam, non eſt in re, ideo liberrimum eſt Deo intendere, vel remittere. Sed quòd Deus illam rem faciat ſucceſſiue, vel in inſtanti tenet ſe ex parte ſucceſſionis diuinæ: & ſi faceret ſucceſſiuè, cùm ſucceſſio ſecundum ſe ſit aliqua imperfectio actionis, eſſet imperfectio in actione diuina, quod nullo modo concedendum eſt: nam ſicut ſupra probatum eſt, Deus intelligit res, quæ præſentes ſunt, & quæ præteritæ, & quæ futuræ, tamen nec intelligit per modum præteriti nec futuri, & impoſſibile erat eum facere per modum præteriti aut futuri: ita etiam Deus aget res, quæ in ſe ſucceſſiuè ſunt vel menſuratur eſſe eorum ſucceſſiuè: tamen non poterit eas agere ſucceſſiuè. Sed adhuc B argues: Deus eſt liberior homine, ſed homo poteſt liberè remittere actionem ſiue in eo quod fit, ſiue in actione ipſa, ergo Deus poterit in vtroque remittere, & intendere. Antecedens patet de homine, ponamus quòd fortes poteſt portare decem libras per duas leucas in trib. gradibus velocitatis, & poteſt remittere actionem iſtā atque portabit quinque libras in vno gradu velocitatis per vnam leucam, poteſt etiam facere vnam domum magnam in vno anno, & poteſt remittere actionem faciendo dimidiam partem eiuſdem domus in duobus: ſic ergo Deus non ſolum poterit intendere, & remittere virtutem ſuam quantum ad id, quod fit, ſcilicet faciendo hominem perfectiorem aut minus perfectum, ſed poterit etiam remittere actionem, ſcilicet quòd ſicut in inſtanti faciebat, ita poterit ſucceſſiuè facere remittendo actionem. Reſpondetur, quòd non poteſt ſtare: nam non eſt ſimile, quòd homo remittat actum ſuū quantum ad maiorem velocitatem, & minorem, & quòd Deus remittat deducendo ſe ad faciendum in inſtanti: dependet enim hoc ex eo, quod antea dicebatur, ſcilicet quòd potentia libera habet poteſtatem in his, quæ extra eam ſunt, & non in ſeipſam: nam voluntas non habet poteſtatem in ſeipſa, ſed in actu ſuo, qui eſt ab ea voluntas autem noſtra diſtinguitur realiter ab his duobus, ſcilicet ab eo, quod fit, & ab ipſa actione ſua: nam nulla potentia creata eſt idem realiter cum ſuo actu, & iſta duo a voluntate ſunt, ſcilicet actus & id, quod fit per actum: Deus autem vel diuina voluntas ſolùm diſtinguitur realiter ab eo, quod fit, id eſt ab ipſa creatura facta, & a factione paſſiua, quæ eſt proprietas eius quod fit, non diſtinguitur tamen realiter a ſua actione, quia nihil aliud eſt actio Dei, quam ipſe Deus, cùm ibi non ponatur diuerſitas præterquam per relationes, vt ait Boetius in libro de Trinitate, ſcilicet in diuinis omnia ſunt vnum, vbi non obſtet relationis diuerſitas. Si ergo Deus libertatem haberet ſuper ſuam actionem, haberet libertatem ſuper eſſentiam ſuam: quòd eſt impoſſibile dicere. Ergo quòd Deus faceret aliquid ſucceſſiuè eſſet dicere, quòd diuina eſſentia mēſuratur tempore: nam idem eſt in Deo ſua eſſentia, quod in voluntate ſua actio: non eſt ergo eadem ratio, quòd Deus habeat poteſtatem ſuper ſuam actionem, & poſſit eam remittere ſic, quòd voluntas habeat libertatem ſuper ſuam actionem, & poſſit eam remittere. Sed adhuc argues, quòd cum in qualibet productione rei ſint duo, ſcilicet actio, quæ ſe tenet ex parte agentis, & factio, quæ ſe tenet ex parte eius quod fit, ita in diuina actione, cùm aliquid producit in rebus, & tunc detur, quòd licet Deus aliquam rem agat ſucceſſiuè, tamen ſucceſſio non ſe teneat ex parte actionis diuinæ, ſed ex parte factionis rei, & tunc nullum inconueniens dabitur. Reſpondetur, quòd hoc eſt impoſſibile, nam ſi factio eſt ſucceſſiua, neceſſe eſt actionem eſſe ſucceſſiuam, quia ſi Deus per ſe ſolum agit rem, quandocunque res fieret, Deus ageret eam, ſed dato, quòd factio, quæ eſt paſſio rei, quæ fit, eſſet ſucceſſiua, neceſſe eſſet actionem Dei eſſe ſucceſſiuam: nam proprium eſt actionis inferre ex ſe paſſionē, & proprium eſt paſſionis inferri ex actione, & tunc data factione rei, an quandocunque illa factio eſt, ſit actio, & ſi dicas quòd ſit, tunc cum iſta factio nūc eſt,

Nulla potentia creata eſt idē cū ſuo actu realiter.

A & ante hoc erat, & poſt hoc erit, cum ſit in ſucceſſione: ergo actio diuina ante hoc erat, & poſt erit in ſucceſſione, ita quòd vna pars ſit, quando altera nondum eſt, quod repugnat Deo infinito. Si autem dicas quòd actio diuina non eſt ſemper quando factio eſt, ſequitur quòd illa factio eſt increata, & improducta, quia cum ſit ſucceſſiua, quælibet pars eius dabitur eſſe, quando non producitur, quia quod non habet cauſam producētem, non producitur, vel ſi dicas, quòd producitur includit contradictionem, quia quod producitur ab alio producitur, & non poteſt eſſe paſſio, dum non ſit actio, a qua ſequitur: ergo non menſurabitur ſucceſſiuè factio, ſicut nec actio, vel vtraque menſurabitur. Item cum Deus aliquam rem creat, actio Dei tempore non menſuratur: & ipſa factio rei, quæ vocatur creatio, non B menſuratur, ergo è contrario cùm ipſa rerum factio menſuretur, Dei actio menſurabitur. Item cùm voluntas noſtra aliquid, vult facere per potentias executiuas & cum actualiter exequitur ſicut ipſa factio exterior, quæ eſt ædificatio paſſiua eſt ſucceſſiua, ita ipſa actio noſtra eſt ſucceſſiua: ita ergo in Deo vtrunque ſe habet eodem modo: nam ſi factio rerum eſſet ſucceſſiua, quæ cauſaretur ab actione Dei, ita actio Dei eſſet ſucceſſiua. Nam ſicut tota actio cauſat totam paſſionem, ita pars actionis cauſat partem paſſionis, ſed nos damus ſupponendo vt iſti volunt factionem rerum menſurari; ita ergo dicemus actionem Dei habere partes: nam nihil eſt in paſſione quin cauſatum ſit ab actione, ergo eodem modo erit: niſi forte dicas, quòd ideo in factione, quæ eſt ex parte rerum eſt ſucceſſio, & non ex parte actionis, C quia non poteſt ſuſcipi in rebus actio Dei ſecundum conditionem ſuam, ideo licèt in actione diuina non ſucceſſio eſſet, eſſet tamen ex parte rei, quæ fit propter conditionem materiæ ſuſcipientis. Sed falſum eſt, nā hoc non repugnat materiæ recipere factionem per modū, quo Deus egit, & patet, quia materia de nihilo creata eſt, & in materia ſubito a Deo creatur anima: neceſſe eſt ergo dicere, quòd cùm materia poſſit recipere omnem modum actionis diuinæ, ſi in ea fiat ſucceſſio in factione, neceſſe eſt etiam, quòd in Deo ſit quod eſt ſucceſſio in actione diuina: ſed in Deo non poteſt poni ſucceſſio, cùm actio ſua quantum ſe tenet ex parte eius nihil aliud eſt, quàm ipſa eſſentia eius, & eſſentia non habet ſucceſſionem, quia eſſe Dei eo quòd eſt æternum ſimul totum eſt: ergo non poteſt dici quòd Deus mo- D ueat aliquid per ſeipſum: repugnat enim Deo per ſeipſum immediatè aliquid mouere: nam ſi mouere deberet cęlum, cùm in motu ſit ſucceſſio, & per hanc ſucceſſionem illa pars, quæ ante fuerat in Oriente erit poſtea in Occidente, ita Deus non ſucceſſiue, ſed ſimul faciet eandem partem cœli ſtare in Oriente, & Occidente, & in qualibet alia cœli parte, in qua per motum ſtare poſſet. Concludendum igitur, quod ſi Deus volebat facere cęlos moueri in tanta velocitate, in qua nunc mouentur, cùm ipſe per ſe nullo modo poſſit mouere, non quidem propter defectum potentiæ (vt putauerunt Philoſophi) ſed propter imperfectionem motus, quæ non poteſt cadere in Deo, vt declaratum eſt. Conuenit autem huiuſmodi actus creaturæ, cuius eſſe menſuratur ſucceſſiuè, licèt eſſentia ſimul ſit. Cœli ergo qui ſecun- E dum ſuam figuram ad motum naturaliter diſpoſiti ſūt a Deo, non per ſe mouentur; ſed apponit angelos cęlis, qui eos mouent, & iſti angeli ſunt tantæ virtutis, & nō plus, vt mouere poſſint orbem, quem mouent in tanta velocitate, & non plus, & tunc cum ſemper agat ſecundum vltimum, in quod poteſt, & non ſit fatigabilis, manebit conformitas motus, de quo magis diximus ſupra 20. cap. Redeundo ergo ad id, quòd ſupra dicebamus: cum cœli habeant duos motus, ſ. motum naturalem, & motum raptus, neceſſe eſt, vt ſint a duobus principijs, quorum vnum principium eſt angelus, vt ſupra declaratum eſt.

Non poteſt eſſe paſſio dū non eſt actio, a qua ſequitur.

Nihil eſt in paſſione, quin ſit cauſatum ab actione.

An vnum cœlum poſſit moueri ab altero motu naturali.

QVAESTIO LI.

SEd quæreretur an principium motus naturalis cuiuſlibet cæli ſit ipſe angelus, vel aliud cęlum. Non poteſt dici, quòd vnum cœlum ſit principium motus naturalis alterius cęli, quia motus naturalis eſt ab intrinſeco, vel ab aliquo, quod eſt loco intrinſeci. ſ. loco formæ. Vnum autem cęlum mulcum eſt extrinſecum alteri cęlo, ergo non moueretur aliquod cęlum quãtum ad motum naturalem. Item quia ſi diceremus vnum cęlum moueri naturali motu ab alio cœlo, neceſſe eſſet dicere diuerſimode motum naturalem in cęlo: nam licèt vnũ cęlum ab alio mouaatur, & diceremus illum eſſe natu- G ralem motum, & tamen non omne cęlum mouetur ab alio cœlo, quia tunc eſſet proceſſus in infinitum in cęlis. erit ergo aliud cęlum quod ab alio non mouetur cęlo, & neceſſe eſt dicere etiam illum naturalem motum habere, ergo motus naturalis, nõ eſt in cœlo aliquo quod moueatur ab alio cęlo. Item ſi motus naturalis vnius cęli eſſet ab alio cęlo, cùm conſtet, quòd angeli mouent cęlos (vt latè declaratum eſt): ergo angeli mouerẽt motu raptus, cùm non maneat alius motus, ſed hoc non eſt conueniens, cùm motus raptus neceſſe fiat ſuper aliud corpus, ita quòd ipſum quod duobus motibus mouetur, ſ. motu raptus, & motu naturali, neceſſe eſt, vt ſuper ipſum quod rapit, & mouet motu naturali moueatur naturaliter tranſiens aliquid, vt cùm muſca mouetur per totam motu ſuo a principio intrinſeco pertran- H ſeundo ſpatium in rota, ipſa rota incipiens moueri mouebit muſcam rapiendo eam motu oppoſito: dum pertranſibit muſca ſemper aliquid in rota. ſi autem ipſa rota non eſſet ſpatium, per quod poſſet pertranſire muſca, & raperetur ab ea, ſolùm moueretur motu raptus, & non moueretur motu naturali, quia nõ habet, in quo moueatur: ſic enim angelus eſt aliquid, quod nõ habet ſpatium: ſi ergo rapias aliquod cœlum, faciet eum redire retrorſum, & non mouebitur naturaliter, cùm angelus non ſit corporeus, nec habeat ſpatium aliquod, ſuper quod naturaliter moueri poſſet cęlum. Concluditur ergo, quòd angeli mouent cęlos naturaliter. Et tũc ſi dicas dato quòd vnus angelus moueat cęlum vnum naturaliter; tamen alius angelus mouebit ex oppoſito motu raptus. Reſpondetur, quòd hoc non poteſt ſtare per hanc rationem ſuprapoſitam: nam in quolibet cę- I lo præter primum mobile ponimus duos motus. ſ. naturalem, & motum raptus, & iſtos duos motus ſimul eſſe neceſſe eſt, vt ſemper moueatur quodlibet inferiorum cœlorum ſub primo mobili duobus motibus: & ſi tamen daremus, quòd angeli mouerent motu raptus, impoſſibile eſſet, & patet, quia ſi duo angeli ex oppoſitis partibus, & ad oppoſitas partes mouerent idem cęlum, neceſſe eſſet aut nullum motum habere, aut ſolum vnum ſi aut illi duo angeli erant in potentia æquales, & tunc cùm ab æqualitate nõ proueniat actio, nec motus, neuter moueat, & eſſet cœlum manens, ſi autem vnus ſuperaret, ille qui ſuperaret, ſi tantum ſuperaret, vt præter æqualitatem graduum potentiæ ſuæ ad potentiam alterius haberet potentiam ad mouendum cęlum, qua K ſi ſi nullus obſiſteret moueret cœlum, ſi autem non, nõ poſſet mouere; ſi tamen vnus eorum moueret quicunque eſſet, impoſſibile erat alterum mouere, cùm non ſit aliquis illorum angelorum ſpatium, ſuper quòd motus fieri poſſit: neceſſe eſt ergo dicere quòd motus raptus fiat ab alio cœlo. Et ſic redeundo ad reſponſionem argumenti, quod longe ante hoc fiebat. Dicendum, quòd licèt angeli moueant orbes, ille motus eſt quantum ad motum naturalem, & non quantum ad motum raptus, & ſtat in veritate, quod dicebatur, ſcilicet, quòd corpora cęleſtia ſunt cauſæ vniuerſales, & tamen non in eodem gradu, quia eſt duplex ſubalternatio: vna omniũ cęleſtium corporum ab ipſo primo mobili, in quantum ab ipſo mouentur, & alia inter ſeipſa, ſcilicet quòd cęlum, quod eſt inferius eſt ſuperalternatiuum quantum

Angeli mouent cælos naturaliter

Epilogus quaſ. 46.

F ad cauſalitatem illis, qui ſupra ſunt, vt Luna ad Mercurium, & omnes alios, & Mercurius ad Venerem, & omnes ſuperiores, & hoc eſt, quia ab eis immediatè mouẽtur ſecundum motum raptus, vt declaratum eſt.

Secunda ſuperalternatio corporum cœleſtium.

QVÆSTIO LII.

SEcundum, in quo ſubalternabãtur corpora cęleſtia, eſt in luce: nam ſicut vnum corpus cęleſte adiuuat alterum ad cauſalitatem mouendo ipſum, & poſtea per motum ipſum corpus cęleſte operatur: ita per lucem, quia lux eſt mater caloris, & per calorem corpora cęle- G ſtia in hæc inferiora operantur, patent hæc primũ, quia ideo ſol tantum calefacit hæc inferiora, quia tantum luciſſius eſt: nam luna cùm toto hemiſpherio cęli ſtellati, & cùm cæteris planetis, non poſſunt calefacere per noctem iſta inferiora, ſicut ſol calefacit per diem; hoc autem eſt, quia lucidior eſt ſol omnibus aſtris, quę per calorem operentur in iſta inferiora, & patet, quia ideo ſol magis operatur, quia effectiue calidior eſt cæteris. Nam naturaliter ex humore commixtis omnia fiunt, vt ait Ouidius Metamorph. lib. primo tractans de diluuio Deucalionis, & generatione Phitonis ſerpentis. Et ob hoc cùm loquimur de cauſalitate corporum cęleſtium, ipſum ſolem ſolum nominamus, tanquam ipſe totam actionem habeat, ſic patet in 2. Phyſic. cùm dicitur Sol, & homo generant hominem. Non ſolùm ſol & H homo, ſed cum cæteris aſtris, & ipſo homine generãt hominem, excellentia tamen ſolis ad alios planetas in ſola luce eſt, & corporis magnitudine: nam nullum corpus planetæ tantum eſt ſicut ſolis corpus, ſed hoc ad cauſalitatem modicum referebat, niſi eſſet magnitudo lucis, quia quilibet planeticus orbis maior eſt, quaſi incomparabiliter corpore ſolis: tamen orbis modicum valde influit propter lucis paruitatem, & partium raritatem, quantum autem ad iſtam lucem eſt ſubalternatio in cauſalitatis vniuerſalitate: nam illud corpus qđ alteri influxerit claritatem (cùm ipſa ſit principium influendi) erit cauſa vniuerſalior altero cœlo, cui lucem influit: in hoc autē cùm ſol ſit corpus habens magis de luce in toto cœlo, neceſſe eſt altera corpora cęleſtia ei ſubalternari: nam cęteris corporibus cęleſtibus ſol lucem communicat. Quod patet in Luna: quia ei dat lucem: & cum cõtingit eam tota ſubintrare vmbram ter- I ræ, obtenebratur, & fit eclypſis. Patet etiam hoc in ipſo eclypſi ſolari: nam cum luna ſupponitur ſoli, pars inferior lunæ nigra apparet, quia non illuminatur a ſole: & ſicut luna lucem a ſole recipit, ita & cætera aſtra, quia radij ſolis diriguntur ad omnem differentiam poſitionis, cum ſit ſol corpus ſphericum, ſed non videtur in alijs ita clarè, vt in Luna: nam Luna eo, quòd eſt infra ſolem; & in parte inferiori cœlorum ſubintrat vmbram terræ, & cauſatur eclypſis, vbi planè patet, quòd lucem, quã ante habebat, a ſe nõ habebat ſed a ſole. Alia autẽ aſtra ſunt in partibus ſuperioribus. ſ. in cœlis ſupra ſolẽ, quemadmodum cœlum ſtellatum, & Saturnus, Iuppiter, & Mars. Iſti autem non poſſunt eclypſari, quia vm- K bra terræ non accedit ad eos. Etiam quia non accedũt ſub ſole, vt ſupponantur ei, & eclypſent eum, apparent que defectus eorũ, ſicut apparet defectus lunæ in eclypſatione ſolis: aſtra autem, quæ infra ſolem ſunt ſ. Venus, & Mercurius non eclypſantur; quia non ſubintrat vmbram terræ, & in hoc non poterit patere defectus eorum: ſi autem in eclypſi ſolis ſubijciantur ſoli, vel aliàs; quia ſunt circa ſolem, latent intra piramidem radioſam, vel potius columnam, & poſtea clauduntur radijs, & non videtur defectus eorum: de luna autem, quia eſt in parte inferiori, non fit idem, quia luna cùm a radijs occultetur, vel tota, vel in parte, quia ipſa nobis propinquior eſt, vmbra pyramidalis non clauditur vſque ad terram, ideo videtur eius defectus. De alijs autem ſtellis fixis, aut planetis aliquo modo tamen videri poteſt, quòd lumen a ſole recipiant. & hoc prodit

ſcin-

2. phyſic.

Aſtra quæ ſunt ſupra ſolem eclypſari non poſſunt.

ſcintillatio ſtellarum, quia ſtellæ ſunt tanquam corpo- A ra ſpecularia bene terſa: ſicut ergo nunc cùm in corporibus ſpecularibus iſtis inferioribus bene terſis radij ſolares impingunt, reſiliunt, & fit ſcintillatio, quod non contingit in corporibus non bene terſis, ſicut in terra aut rudibus lapidibus. de hoc patet in tertio lib. perſpectiuæ communis propoſitione 17. Eſt ergo hæc ſecunda ſubalternatio corporum cæleſtium inter ſe quãtum ad influentiam lucis, & ſecundum hanc omnia corpora cæleſtia ſubalternantur ſoli præter cœlum illud empyreum, quod nec mobile, nec viſibile eſt. Et ſi dicas: non videtur, quòd omnia corpora cæleſtia poſſunt ſubalternari ſoli: nam ſupra dicebamus, quòd omnia ſubalternabãtur primo mobili, deinde quòd inferiora ſubalternabantur ſuperioribus. Et ſic ſol ſubalternabatur primo mobili, deinde cælo ſtellato, & Saturno, Ioui, at- B que Marti: quomodo ergo ſubalternabuntur rurſus iſti cæli ipſi ſoli? Reſpondetur, quòd non eſt inconueniens, quòd idem ſubalternetur alicui, & ſubalternet ipſum, non quidem in prædicatione locuta, ſed in cauſalitate naturali: nam ſubalternatio cauſalitatis magis vniuerſalis, aut minus vniuerſalis fit ex diuerſis principijs agendi, & quia cõtingit ſolem ſecundum vnũ principium agendi .ſ. ſecundum lucem influere in omnia corpora cæleſtia, erunt omnia ſibi ſubalternata ſecundum lucem, & quia, contingit ſecundum motum alia corpora in ipſum agere, quia mouẽt eum motu raptus, vt ſupra declaratum eſt, ergo non repugnat eadem reſpectu ſui ipſorum ſubalternare, & ſubalternari: patet ergo ex omnibus ſupra poſitis de modo ſubalternationis corporum cæleſtium, quantum ad cauſalitatem, ſi- C ue ſecundum motum, ſiue ſecundum lucem. Poſt cauſas vniuerſales, quæ ſunt cæli, ponuntur aliæ cauſæ, quæ ſunt angeli: nam ſic dicebamus, quòd cæli inter ſe ſubalternantur quantum ad motum, quia vnum mouetur ab altero, ita omnes cæli ſubalternantur angelis, tãquam cauſis vniuerſalibus, quia ipſi mouent omnes cælos, & non ſolùm ſunt cauſa motus naturalis, ſed etiam motus raptus; nam, vt ſupra declaratum fuit, angeli mouent omnes cælos motu naturali .ſ. quilibet angelus vnum cælum. Et quia motus raptus cauſatur in omnibus cælis ex virtute corporis primi mobilis, quia ipſum immediate mouet cælum ſtellatum, & cælum ſtellatum mouet Saturnum, & ſic de cæteris vſque ad Lunam: nã vſque illuc continuatur virtus impetus eius deriuando per media: iſte autem motus, quo primum mobile D rapit ſecũ alios orbes eſt ei naturalis, & ſit ab angelo, ſicut cæteri. Ergo ipſe angelus etiam eſt mouens motu raptus non immediatè, ſed mediante primo mobili, qđ mouet per contactum impellendo, & conſequenter alij orbes ad inuicem ſe expellunt, ſcilicet ſuperiores impellunt inferiores. Poſt angelos cauſa vniuerſalior eſt, quæ eſt ſimpliciter prima, & influens in omnia .ſ. Deus: nam Deus mouet angelos ad mouendum corpora cæleſtia, vt ſupra declaratum eſt, licèt in hoc fuerit quædam differentia, quia Philoſophus dicebat, quòd angeli mouebant cælos, & mouebantur ad hoc à Deo in ratione amati, & deſiderati .i. in ratione finis, quem concupiſcimus: nos autem non ſolùm in ratione finis fieri dicimus, ſed etiam in ratione efficientis. Et hoc duplici- E ter. Primò quia efficit influendo .ſ. quòd ſi non influeret Deus in angelis conſeruando eſſe eorum, non ſolũ non crearentur, ſed etiam non eſſent. & in hac influentia dat eis virtutem influendi .ſ. mouendo corpora cæleſtia. Secundò mouet eos effectiuè, quia Deus mandauit eis tanquam creaturis ſuis rationalibus, & capacib. præcepti, quòd mouerent orbes cælicos, & ipſi ad mandatum eius mouent. Ecce ergo breuiter cauſarum naturalium catenata connexio. Primò eſt ipſa cauſa particularis .ſ. iſte homo ad gignendum hominem, & iſte aſinus ad gignendum aſinum, & ſic de alijs, & iſta non eſt cauſa vniuerſalis, cum non agat ad omnem generationem. Deinde ſunt qualitates elementales exiſtentes in loco generationis, tertiò eſt Luna, deinde angelus mouens cælum Lunæ, deinde Mercurius, & poſt angelus mouens Mercurium, poſt Venus, & deinde angelus mo- A uens cælum Veneris, deinde Sol, & poſt angelus mouẽs cælum Solis, deinde Mars, & poſt angelus mouens cælũ Martis, poſt eſt Iuppiter, deinde angelus mouẽs cælum Iouis, deinde Saturnus, & poſt angelus mouens Saturnum, deinde cælum ſtellatum, & poſt angelus cæli ſtellati, deinde cœlum primi mobilis, & poſt angelus fortis, qui mouet cœlum illud, & eſt origo quaſi totius motus cœli.

Oia corpora cæleſtia ſoli ſubalternãtur ꝑter cælũ ad lucem præter cælũ empireũ.

Obiect.

Reſponſ.

Poſt cauſas vniuerſales, quæ ſunt cæli, ponũtur angeli, qui ſt cauſæ vniuerſales ſunt.

An cœlum empyreum influat in hæc inferiora.

QVAESTIO. LIII.

CÆlum autem empyreum quidam theologi ponunt influere in hæc inferiora. Sed non multum vide- B tur. Primò quia omnis influentia fit per motum, & lucem; per motum namque: nam ſi corpora cœleſtia non mouerentur, generatio nulla ſequeretur. dato quòd eſſent multa luminaria ſicut ſol, quia vt ſupra declaratũ eſt, generationes fiunt per alterationes, & corruptiones, hæc autem præſupponunt contrarietates, ſi autem corpora cæleſtia non mouerentur, dato quòd illuminarent hæc inferiora, & calefacerent radijs ſuis; quia tñ ſemper eadem loca calefacerent, & eodem modo, ergo nunquam eſſet ibi contrarietas, nec conſequenter generatio. In cælo autem empyreo motus nullus eſt, quia eſt ad quietem ſpirituum beatorum, & corporum: nõ ergo cõpetebat ei motus, cum aliqua corpora beata ibi nunc ſint, ſicut eſt Corpus Domini noſtri Ieſu, quoniam ad cælos aſcendit, & corpus beatiſſimæ Virginis, vt piè credi- C tur. Hæc autem non conueniebat moueri, ſed in ſumma tranquillitate manere tam animæ, quàm corporis, quia vna ſine altera perfectè non fit. Item probatur, quia ad influendum nõ ſolùm requiritur motus, ſed etiam lux: nam dato, quòd ipſi orbes planetici moueantur, influẽtia a ſolo planeta eſt, & hoc quia in corporibus orbium valde pauca lux eſt, & ſi aliqua eſt, non poteſt agere in hæc inferiora propter raritatem partium orbis ipſius. In cælo empyreo hoc quidem eſt, quia ſi lux aliqua eſt, tamen videbitur eſſe modica, vel ſaltem non potens influere. Etiam dato, quòd multa lux eſſet, non potens eſſet influere propter diſiunctionem ſiue raritatem partium, quia non eſt illud cœlum groſſius alijs. Item quia ſicut aliqui cœli facti ſunt ad influendum in iſta inferiora, & conſeruandum generationem dum homo eſt D in via, & nondũ natura eſt perfecta vltimatè, ita debuit fieri aliud cælum ad conſeruationem naturæ humanæ iã perfectæ, & illud cœlum non quidem eſt ad influentiam, ſed ad ſolam electorum continentiam: nam ſicut iſti cœli inferiores poterant continere beatos, & tamen non continent, ſed ſolùm ſeruiunt ad influendum in inferiora, ita cœlum empyreum licèt potuiſſet fieri ad influendum, & continendum; non tamen debuit fieri ad influendum, vt excellentius eſſet, quod conſeruaret in patria, quàm quod generaret, & conſeruaret in via. Item quia operatio Dei eſt, & operatio naturæ, cùm operatio naturæ per ipſum Deum ſit: ſed ſic eſt, ꝙ natura fecit vnũ ad vnũ, & nõ vnũ ad plura, ſicut ars, quæ facit vnum ad plura propter indigentiam, vt gladium delphycũ pro paupere, vt ait Ariſto. 1. Politic. E cap. 1. ergo Deus ſolùm agit vnum ad vnum: ſed cœlum empyreum factum eſt ad continentiam beatorũ, ergo non debebat fieri ad influentiam. Item quandocunque natura aliquid producit ad efficiendũ aliquid, dat ei omnes diſpoſitiones neceſſarias ad id, quod fieri debet, cùm natura non deficiat in neceſſarijs, ſed ad influendum in hæc inferiora requiruntur duo, ſcilicet quòd ſit lucidum, & quòd moueatur, vt ſupra dictum eſt, & nihil horum eſt in cœlo Empyreo, ergo cœlum Empyreum non influit in hæc inferiora. Item ſubſtantiæ ſpirituales per ſe non poſſunt influere in ſubſtantias corporales, niſi fortè ſint tales, quæ totam contineant naturam in potentia, ſicut Deus licèt ſit purè ſpiritus, poteſt influere in omnia, licèt non influat per motum, ſicut ſupra probatum eſt, ſed cauſando ſubito in aliquo aliquam perfectionem, ſicut in inſtanti creat. Alij autẽ

Prima ratio, ꝙ nõ.

Cælũ empyreũ nõ mouetur, ſed eſt ad quietẽ ſpirituũ beatorum.

Secunda.

Tertia.

1. Polit.

ſpiri-

ſpiritus, ſicut angeli, & dæmones non poſſunt per ſe influere in ſubſtantias corporales, cùm nullam virtutem corporalem contineant, de quo diximus ſupra ſeptimo ſed agunt in inferiora per aliquas naturales qualitates applicando naturalia actiua paſſiuis, & videntur facere mirabilia, cùm tamen nihil ipſi faciant: dato quòd id, quod videtur verum ſit; nam illud natura efficit: cœlum autem empyreum, licèt corpus ſit, ideo non eſt totaliter ſpirituale: tamen eſt quaſi ſpirituale, quia nó eſt de materia aliorum cęlorum, imò non dicitur eſſe de materia, & ſic illud eſt ſexta eſſentia; quod autẽ de materia non eſt, non conuenit cum rebus materiatis in natura quouiſmodo, ideo actio illius eſſet talis, quæ nullo modo ageret ad creationem alicuius rei in ſtia elementatis, ſicut actio intellectus angelici, aut voluntatis nihil agit ad creationem iſtorum inferiorum per ſe. Quòd autem dicitur de ſpiritibus non potentibus aliquid influere, verum eſt, ſi ponantur vt cauſæ effectiuæ ſuſum, ſecus autem ſi ponantur vt cauſæ formales, quia cauſa formalis propter intimiorẽ vnionem, quã habet ad id, cuius eſt forma: poteſt influere in id, cuius eſt forma operando, & efficiẽdo diuerſa, & ad hoc habet in corpore ipſo qualitates ſubſeruientes actibus ſuis. Concluditur ergo, quòd cœlum empyreum, non influat in res naturales: ergo in ordinatione ſubalternarum cauſarum naturalium nõ debet poni cęlum empyreum, ſed poſt angelum fortem mouentem primum mobile, immediate ſequitur Deus, qui eſt principiũ, & finis naturæ. Alij autem angeli, qui non ſunt mouentes iſtos orbes, non ſunt cauſæ naturales, nec poſſunt aliquid influere in corpora, poſſunt tamen ſpiritus influere in alterutrum, ſcilicet vnus angelus in alterum purgando, perficiendo, & illuminando, qui ſunt actus hierarchici, vt declarat Dionyſ. in libro de Angelica hierarchia.

Cęlũ empyreũ nõ eſt de materia aliorum cælorũ, nec de aliqua materia, nec de 5. eſſentia, ſed eſt ſexta eſſentia.

Reddit ad quæſt. 43. vnde digreſſus eſt de concatenatione cauſarum.

QVAESTIO LIIII.

NVnc ergo poſita concatenatione cauſarum naturalium in toto ordine ſuo, redeundum eſt ad exempla concluſionis huius, ſcilicet quòd ſi Deus nihil augeret de virtute influendi, ſi influeret eo modo, quo nunc influit, & auferretur vna cauſa de concatenatione naturali cauſarum, multa, quæ nunc fiunt impoſſibile eſſet gignere aut fieri. Et patet, ſi debeat generari homo, tollatur cauſa particularis, quæ eſt iſte homo gignens, & eſt prima in concatenatione cauſarũ aſcendendo, dato quòd operaretur virtus loci conſeruans, & corpora cęleſtia, & angeli eorum mouendo, & influendo, & Deus operaretur ſolum ſecũdum illam virtutem, ſecundum quam nunc influit, impoſſibile eſſet gigni hominem, quia nullus homo, qui eſt cauſa particularis ibi aliquid ageret. Etiam dato, quòd homo particularis ageret ad generationem quantum poſſet vacando coitui, & tamen non eſſet cauſalitas cauſæ primæ vniuerſalis. ſ. virtutes elementales exiſtentes in loco conuenientes ad generationẽ, dato quòd influerent omnia corpora cæleſtia, & angeli eorum, & ipſe Deus: tamen non fieret generatio, quia deficiebat concatenatio cauſarum, & ad hoc reducitur: vt ſi quis coeat in loco frigidiſſimo exceſſiuè, vt ſub altero polorum mundi vel prope. Reducitur etiam exceſſiua caliditas faciens euaporare virtutem ſeminis, quia tunc impoſſibilis eſt generatio, vt ſupra declarauimus. Ad hoc etiam reducitur, cùm quis accipit talem cibum, per quem generare non poteſt dato, quòd ſemen effundat: quia qualitas illius alimenti repugnat generationi. Etiam deficiet generatio, ſi deficiat operatio lunę, & angeli eius, qui requiritur in formando fętu: & ſic ſi ſol obſcuretur, ita quòd nullam lucem effundit, cùm alia corpora cæleſtia mendicent virtutem lucis, & caloris a ſole, neceſſe eſt vt cętera luce deficiant, & non poterunt operari cùm operatio ſit per lucem cauſando calorem, & nõ

F ſolùm ſi ſol obſcuretur, ſed etiam ſi ſtet immotus cum toto orbe ſuo, & omnes aliæ cauſæ concurrant cum ipſo Deo, non poterunt gignere hominem: nam ſole non agente, non ſolùm priuabitur actio eius, quæ eſt præcipua in generatione hominis, cum dicatur: ſol & homo generant hominem, vt patet in ſecundo Phyſ. ſed actio omnium inferiorum orbium, quia omnes mouẽtur ab orbe ſolis, quantum ad motum raptus: cùm ipſe tangat cœlum Veneris, & cœlum Veneris tangat cœlum Mercurij, & cęlum Mercurij tangat cęlum Lunæ. Si autem cœlum Solis ſtaret, cùm motus raptus omnium orbiũ dicatur eſſe à primo mobili, & omnis influentia ſit per contactum, & medium: ſi virtus primi mobilis nõ moueret cœlum ſolis, non poſſet deriuare virtutem ſuam in res alias, & in cęlos inferiores mouendo illos ſapiẽ

G do, & ſic de omnibus alijs. Fundamentum huius eſt duplex. Primum quia ſicut cauſa particularis ſe habet ad effectum ſuum particularem, quia eum producit, & niſi ipſa ageret non cauſaretur effectus, quia ipſa eſt cauſa eius, ita quęlibet alia cauſa vniuerſalis habet cauſam ſub ſe, quæ non eſt tam vniuerſalis, & tenet eam ſicut effectus: nam ſicut iſte homo particularis influit virtutem ſuam generando hominem, ita natura loci influit in ipſum hominem particularem gignẽtem, & ita corpora cæleſtia influunt in corpora elementalia, quæ ſunt locus generationis naturalium rerum, & influit Mercurius in Lunam, & Venus in Mercurium, & ſic cõſequenter de alijs: nam ſicut in dialecticis ponimus ſpeciem ſpecialiſſimam, quæ ita eſt ſpecies, quòd nunquã eſt genus, & ponimus genera generaliſſima, quæ ita

Cauſa vniuerſalis cõparatur ad cauſã minus vniuerſalem tãquam cauſa ad effectum.

H ſunt genera, quòd non ſunt ſpecies, & genera ſubalterna, quæ ſunt ſpecies, & genera ad aliud, & aliud ſumpta: vt ait Porphyrius in Iſagogis ſuis; ita in naturali concatenatione cauſarum quidã ſunt effectus, qui ita ſunt effectus, quòd nullo modo ſunt cauſæ, ſicut ipſæ res, quæ fiunt, & quædã ſunt ita cauſæ, quòd nullo modo ſunt effectus, quod eſt in ſola prima cauſa vltima in concatenatione naturalis cauſalitatis: intermedia autem ſunt ſicut genera ſubalterna; nam ſicut genus ſubalternum reſpectu alicuius vniuerſalioris eſt ſpecies, & reſpectu alicuius inferioris eſt genus) ita quælibet cauſa reſpectu alicuius cauſæ vniuerſalioris eſt effectus, quia illa cauſa vniuerſalior realiter influit in eã ſicut cauſa in effectum, ideo ſicut deficiente cauſa particulari, neceſſe eſt deficere ipſum effectum: ita defi-

I ciente vna cauſa vniuerſali, neceſſe eſt deficere omnes cauſas vniuerſales inferiores. Secundum fundamentũ eſt, quia in concatenatione naturali cauſarum virtus tota influendi deriuatur ab vno, ſcilicet ab ipſo principio naturę continente eminenter omnem perfectionẽ; iſta autem influentia eſt quaſi aqueductus, à quo propriè nomen accepit ab influendo: ſicut ergo vix, quæ ductu vel alueo continuato, per quem aqua defluit ab vno originario loco, ſi aliud medium de aqueductu auferatur, quantumcunque carerę partes continuentur, ſi alicubi diſcontinuum eſt, nõ poterit continuari fluxus aquæ, ſed alіorſum deuiabit, ita cùm à prima cauſa, id eſt a Deo influat tota virtus naturæ in angelos mouentes, & ab angelis in ipſa coniuncta ſibi cæleſtia cor

In concatenatione naturali cauſarũ virtus tota influendi cauſatur ab vno.

K pora, ſi aliquod cæleſte corpus, vel aliqua alia cauſa concatenationis huius defecerit, non poterit continuari virtus influentiæ, & tollentur generationes, & ſic eſt de catena rupto vno nodo, & de magno fune ſecta, vel fracta aliqua parte intermedia.

An in concatenatione cauſarum deficiente aliqua ex cauſis, ſit poſſibile aliquid gigni in illa ſpecie.

QVÆSTIO LV.

SEcunda concluſio ſit in hoc, quòd in concatenatione cauſarum ſtante hypotheſi, ſcilicet quòd Deus non augeat, nec minuat ſuam influentiam, & deficiat cauſa particularis, impoſſibile eſt aliquid gigni in illa ſpecie cuius eſt cauſa particularis, & ſi deficiat aliqua cauſa vniuerſalis qualiſcunq; illa ſit, aut quantum-

2. concluſ. principalis in materia de concatenatione cauſarum ſita ſupra q. 48.

cunque

nerationem. Patet hoc, nam cauſa particularis eſt A indiuiduum alicuius ſpeciei rei generabilis, & corruptibilis, ideo virtutem ſuam influxiuã ſolum dirigere poteſt ad res illius ſpeciei, cùm hoc ſolùm continuat in virtute, ſi ergo ceſſet influẽtia illius cauſæ particularis, cùm non poſſit continuari virtus influendi a cauſis ſuperioribus, dempta illa cauſa vltima, ſicut ſupra dicebatur, non poterit virtus ſuperiorum cauſarum continuari illi ſpeciei, & ſic in illa ſpecie neceſſe eſt deficere generationem. Secunda pars patet, ſcilicet quòd ſi aliqua cauſa vniuerſalis de concatenatione deficiat, neceſſe eſt deficere generationem: vt ſi ponatur, quòd non influat ſol cum ipſe potiſſime agat ad generationes & corruptiones, deficiet generatio, & corruptio: maximè quia eo deficiente omnes inferiores orbes ceſſarent influere, B cùm non poſſet deriuari virtus influentiæ primæ in ipſos diſcontinuato ordine, quia fuit ablatum mediũ. ſcilicet ſolis orbis, cùm non moueatur, & non continuabitur motus raptus primi mobilis per ipſum ad alios orbes, & non ſolum ſi auferatur influentia ſolis, quæ eſt multum vniuerſalis, ſed etiam ablata prima cauſa vniuerſali, quæ eſt conueniens qualitas elementalis in loco generationis, non fiet vlla generatio, vt frigiditas temperatiſſima loci eſt qualitas elementalis loci, quia tamen non conuenit generationibus cùm omnes fiant ex contemperato calido & humido, non fiet vlla generatio, ſicut diximus ſub polis mũdi, vbi nihil omnino gignitur, niſi per accidens, ſ. de homine viuo, quòd efficiatur cadauer. Et iſto modo ceſſabit poſt diem iudicij generatio, & corruptio in his inferioribus, quia tollentur cauſæ mediæ ſ. cœlorum influentiæ, erunt namque tunc cœli immoti.

Si aliqua cauſarum vniuerſalis deficiat de concatenatione naturæ neceſſarium eſt ceſſare omnẽ generationem.

An in cauſis concatenatis prima cauſa poſſit influere ſine ſecunda.

QVAESTIO LVI.

9. concluſ. de cauſarum concatenatione tacta ſup. q. 43

SIt tertia cõcluſio, quòd in concatenatione cauſarũ naturalium prima cauſa interdũ influit ſine deriuatione virtutis per materiam. Pro quo ſciẽdũ quòd Deus, qui prima cauſa eſt, vt omnibus cognitũ eſt, dupliciter agit. Vno modo agit (etiã ſi impropriè dicamus) ad intra, ideſt intra eſſentiã diuinam: & hic nõ eſt aliqua cauſalitas, nec ꝓductio, aut factio, ſed nec influẽtia, aut concatenatio, ſed vna perſona gignit alteram, & duæ ſpirant vnam. Et quantũ ad hoc non dicitur ipſa deitas prima cauſa, nec ſecũda, nec tertia imò nec cauſa, quia ipſa nec gignit, nec gignitur, nec ſpirat, nec ſpiratur, quia iſta ſunt prædicata notionalia cõpetentia perſonis ſolis. Alia namque fit prædicatio de eſſentialib. alia de notionalibus. Pater autẽ, & filius, & ſpiritus ſanctus habẽt iſtos actus notionales, licèt nõ propriè vocẽtur actus. Adhuc tamẽ nec hic aliqua pſona eſt prima cauſa, aut ſecunda, quia in diuinis ad intra tollitur omnis cauſalitas, & factio, & cętera quæ dicunt maiorem, & minorẽ perfectionem: cũ in Deo omnia ſint coęqualia. Alia actio Dei, quæ vocatur actio, eſt ad extra, & iſta eſt duplex. Quędã eſt ad E conſeruationem vniuerſi, & regulationẽ eius, alia eſt ad quaſdã demõſtrationes bonitatis, & poteſtatis eius & quaſdam neceſſitates. Quantum ad iſtam ſecundã operationem, quę eſt ad demonſtrationẽ bonitatis & poteſtatis ſuæ, & ad quaſdã neceſſitates noſtras, ipſe eſt cauſa, ſed non influit per concatenationẽ cauſarum, ſicut eſt in operatione miraculorũ, quæ interdũ fiunt ab ipſo per ſe, vtpote, quia ſunt infinitæ potentię, vt ſuſcitare mortuos, & illuminare cęcos, & cõuertere ſubſtantiã panis, & vini in verum Corpus Chriſti. Nam hæc nullo miniſterio indigent: cũ per nullã rem tanquam per miniſterium diuinæ voluntatis fieri poſſint, ſed per ipſum ſolũ, quia potentia infinita, q̃ requiritur in his faciendis, nulli creaturæ cõmunicari poteſt: aliqua autem alia facit per aliquã aliã creaturam, non tamen per concatenationem cauſarũ naturalium, ſicut portare Abacuc per capillum verticis de Iudæa in Babylonem, & iterũ ducere in Iudæã, vt patet Danie. 15. cap. nam hoc angelus Dei fecit. Sic etiã miracula facta in Aegyptiorum puniotione, & liberatione Hebræorũ, & in hoc quòd plueret manna, & ſic de cęteris: nã nõ influebat hic Deus ſicut ad generationem hominis, & equi per concatenationem mediam omnium cauſarum. Et iſta eſt ratio, quare illa non vocantur naturalia, quia naturale eſt, quòd a virtute primi agentis per concatenationem omnium cauſarum influentium deſcendit: Iſta autem non habent omnes cauſas naturales, ſed ſolam diuinam voluntatem, interdum ſolam, & interdum cum angelico miniſterio. Alia operatio Dei eſt, quia ipſe tanquam prima cauſa, & origo totius virtutis rerum influit ad generationem, & conſeruationem omnium rerum naturalium, & in hac actione non deriuat immediate virtutem ſuam in res ipſas: ſed obſeruat totam concatenationem, vt virtus ſua deriuetur ad res per varia media, & ſuſceptiua, & in hoc vocatur Deus cauſa naturalis, quan- C tum ad alia autem ſemper eſt ſupernaturalis, & in hac deriuatione virtutis ad cauſandas, & perficiendas res naturales interdum totam virtutem complectiuam rei generandæ deriuat per concatenatas ſibi cauſas; interdum autem non. Quòd autem aliqua res ſit perfecta, eſt per ſuam primam perfectionem, ſiue primum actum, quæ eſt forma ſubſtantialis: ideo donec adueniat forma ſubſtantialis, res non eſt perfecta, imò nec eſt, cùm forma ſit actus, & ſubſtantialiter actu &, ideſt, det eſſe ſubſtantiale. Ideo eſt duplex influentia, quædam quæ eſt ad diſpoſitionem materiæ, quæ ſine virtute omnium naturalium cauſarum non fit. Alia eſt ad perfectionem rei diſpoſitæ, & cùm poſſit res perfici per D vnicam influentiam continuatam, ſcilicet quòd perfectio ſubſtantialis adueniens, non excedat naturam diſpoſitionum cauſatarum per eadem diſponentem influentiam influit prima cauſa totam virtutem per concatenatas cauſas, & ſic eſt in generatione omnium rerum naturalium præterquàm in homine, quia in illis dicimus eſſe formas materiales, ſcilicet conuenientes diſpoſitionibus inductis in materia, & poteſt educi de virtute materiæ, ſiue potentia factis prioribus diſpoſitionibus, & ſic eadem influentia, quia materia diſponitur, forma gignitur, quia ipſa educitur factis præcedentibus diſpoſitionibus, nulla alia actione concurrente ad eductionem for- E mæ. Et non oportet (ſicut quidam volebant) ponere tunc datorem formarum, quia cùm ipſa forma materialis non excedat perfectionem diſpoſitionum cauſatarum in materia, ipſa educetur per ſe, ideſt nullo agente; ſi autem poneretur dator formarum, oporteret dicere, quòd illa forma data ab illo excederet virtutem diſpoſitionum cauſatarum in materia: ita quòd factis illis diſpoſitionibus, adhuc non eſſet neceſſe animam ſequi, niſi dator formarum eam daret. Sed dicendum eſt iuxta ſententiam Ariſtotelis, quòd formæ materiales educuntur de potentia materiæ, ideſt quòd materia eſt in potentia naturali ad omnem formam: & poteſt de ea educi: quòd autem poſtea ipſa diſponatur, eſt reducere eam ad actum, ideſt id quod erat in ea in potentia facere eſſe in actu,

In operatione illa qua Deus miracula facit ad demõſtrationẽ bonitatis ſuæ, non

operatur per concatenationem natura.

Quare miracula non dicũtur fieri naturaliter. Dan. 15.

Eadem influentia eſt, qua materia diſponitur, & forma generatur, & hoc vniuerſaliter, præterquam in homine.

ctu, & non eſt putandum, quòd per influentiam cauſarum naturalium ſuper materiam ipſa efficiatur in potentia ad formam, ita quòd ante non extitiſſet in potentia ad formam: nam ſi materia non eſſet in potentia ad formam, impoſſibile eſt, quòd per aliquam poſteriorem actionem, ſit in potentia ad formam.

Quid ſit materiam eſſe in potentia ad formam.

QVAESTIO LVII.

QVid autem eſt materiam eſſe in potentia ad formam? Reſpondetur, quòd non eſt materiam habere formam latentem, & poſtea per actiones influentium corporum apparere, nam iſta non eſt generatio: tamen ipſa forma quando exiſtit, quia ipſa eſt actus ſubſtantialis, neceſſe eſt, vt ſubſtantialiter actu & id, in quo eſt. Apparere autem, vel non apparere, nihil eſt de eſſe, vel non eſſe. Et iſtum modum ſecuti ſunt, qui poſuerunt Chaos, ſcilicet Anaxagoras, & Anaximander ponentes in quolibet omnia eſſe, ſcilicet in homine eſſe infinitas partes capræ, & infinitas partes auri, & argenti, & lapidis, & ignis, & cuiuſlibet alterius rei. Aliter enim dicebant non poſſe ex hominis corpore fieri capram, aut ferrum, aut argentum, vel terra, cuius contrarium experimur, & quia omnium Phyloſophantium hæc fuit vna ſententia, quòd quodlibet quod fieret, fieret ex ente neceſſarium putabant ad generationem ferri, vel auri de homine, ponere in homine partes ferri, & auri, & ſic de alijs rebus. Et cùm dicebatur iſtis, ſi in quolibet ſunt partes infinitæ cuiuſlibet rei, quare non apparent in homine partes auri, & argenti, & lapidis? reſpondebant, quòd adeo non apparebant, quia erant valde paruæ, ſcilicet indiuiſibiles. Et quando arguebatur contra eos: ſi in qualibet re ſunt infinitæ partes auri, & infinitæ partes argenti, & ligni, atque cuiuſlibet rei, & vnum infinitum non ſit maius alio, non erat ratio, quare magis vocaretur illud indiuiduum aurum, quàm aſinus, aut homo, quia tot partes auri, ſicut aſini, & ſicut hominis ibi erant. Reſpondere poterat ad hoc, quòd quantum ad numerum, non erant plures partes auri, vel argenti in homine, quàm partes hominis, quia cuiuſlibet rei erant infinitæ partes, ſed quantum ad quantitatem continuam erant maiores. Sicut dicimus, quòd tot partes ſunt eiuſdem proportionis in grano milij, ſicut in cœlo, ſed non ſunt tot partes eiuſdem quantitatis. Fundamentum autem eſt, quòd quodlibet continuum quantumcunque paruum, eſt diuiſibile in infinitum, partes autem eiuſdem quantitatis, non reperientur æquales: nam ſi diuidatur cœlum per ſpatia pedalia reperientur multa pedalia in cœlo, in grano autem milij, vel auri non reperietur, nec vnum pedale; ita in qualibet re licèt eſſent infinitæ partes auri, & argenti, & hominis, tamen non erat ille aurum, & argentum, & homo, ſed denominabatur ab eo, cuius partes erant maiores. Et ſic dicebant, quòd in rerum natura nihil erat, quod eſſet ſincere homo, ideſt purè homo, vel purè lapis, & ſic in accidentibus, nihil erat purè album, aut purè nigrum, ſed quodlibet habebat partes aliarum rerũ admixtas, & nigredinem continere partes albedinis, & rubedinis, & albedinem continere partes nigredinis. Iſti autem nihil dicunt generari, aut corrumpi, & in hoc propriè loquuntur: ſi foret verum eorum præſuppoſitum, ſed dicebant congregationem, & ſegregationem, ſcilicet quòd congregatio homogeneorum erat generatio, & ſegregatio homogeneorum erat corruptio, ſcilicet quòd

Qualiter ponentes Chaos reſpondebant ad arg. de infinitatem partium.

Apud ponentes Chaos, non erat propriè generatio, & corruptio.

F in qualibet re ſunt infinitæ partes omnium aliarum rerum; tunc autem dicitur congregatio homogeneorum, cùm coniunguntur partes eiuſdem ſpeciei, vt partes hominis, & capræ, & ſic de alijs, cùm ergo congregabantur partes hominis fiebat homo, cùm autem mediabant Ethetogenea, ideſt partes alterius rei, vt partes capræ, & leonis, aut lapidis corrumpebatur homo. Nec tamen erat putandum, quòd iſti vocarent congregationem homogeneorum generationem, ita quòd ad hoc, quòd appareret homo, aut fieret, oportebat congregari purè omnia homogenea, ideſt quòd omnes partes eſſent partes hominis: nam tunc non eſſent infinitæ partes cuiuſlibet rei, in qualibet re, ſed quælibet res eſſet ſola habens partes ſuæ naturæ, & tolleretur ſic Chaos, maximè cùm ipſi dicant, quod nihil eſt ſincere homo, ideſt nihil eſt, quod ſit purè homo, aut purè capra, & ſic de alijs rebus, ſed quodlibet habet alterum ſecum admixtum. Sed vocabant ipſi congregationem homogeneorum, quando in aliqua re plura coniungebantur de partibus hominis, quàm de partibus capræ, ideſt quòd maiores partes hominis ibi eſſent, quàm aliarum rerum, & tunc erat homo, & ſic fiebat capiti per congregationem homogeneorum, & quælibet alia res. Segregatio autem homogeneorum, quæ vocatur corruptio, non erat, quod ab aliqua re tollerentur omnes partes homogeneæ, ideſt quòd ſi aliquis deberet deſinere eſſe, quòd deberent omnes partes hominis auferri ab eo: nam nunquam hoc poterat fieri ſecundum eorum poſitionem, quia tunc daretur, quòd illa res, quæ gignerentur per hominis corruptionem, nihil habebat de partibus hominis, quòd ipſi nolebant. Vocabant ergo ſegregationem, quando plura Etherogenea, ſcilicet maioris quantitatis mediabant inter homogenea, vt ſi inter partes hominis, quæ ſunt homogeneæ inciperent mediate maiores partes aſini, aut lapidis, quæ vocantur Ethe rogeneæ reſpectu partium hominis, licet in ſe ſint homogeneæ, ſicut partes hominis. Huius opinionis auctor Anaximander fuit, quem Anaxagoras ſecutus eſt, & hunc ſecutus fuit Empedocles, licèt aliqualiter diuerſificauerit, quia iſti poſuerunt Chaos fuiſſe æternum, & ſemper manere Chaos. Empedocles autem poſuit fieri mutationem, quia interdum dicebat corrumpi Chaos, & gigni quatuor elementa, & interdum corrumpi quatuor elementa, & gigni Chaos. Et non dixit quid foret principium alterius, an Chaos principium elementorum, an elementa principia Chaos, illi autem ponebant Chaos eſſe primum ſimpliciter, & ante omnes res, & ante cœlos, & terras, & omnia. De hoc Ouidius Metamorph. libro 1. in principia, dicens:

Anaximander primus Chaos poſuit.

Ouidius.

Ante mare, & terras & quod tegit omnia, cælum,
vnus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere Chaos, rudis, indigeſtaque moles.
Nec quidquam niſi pondus iners, congeſtaque eodem,
Non bene iunctarum diſcordia ſemina rerum.

Iſta tamen dicta Ouidij de Chaos magis conſonant productioni materiæ primæ, & factioni rerum ex materia illa, quàm huic Chaos quod iſti ſtulti ponunt: nam ſi totum illud principium primi libri Metamorph. legatur, & inſpiciatur, neſcio in quo diſcrepet à poſitione catholica, niſi quia non ponit materiam eſſe creatam, ſicut nos aſſerimus. Et multum differt poſitio Empedoclis à poſitione illorum duorum, quia illi nulla elementa ponebant eſſe, nec fieri hominem, aut aliquam aliam rem ex elementis, ſed dicunt hominem fieri ex partibus hominis exiſtentibus actualiter in qualibet re,

Qualiter Empedocles aggignentis Chaos ponebat, & quo ab alijs differebat.

&

& ferrum ex partibus ferri exiſtentibus in qualibet re. A Et ſicut nos ponimus materiam primam eſſe principiũ ſimpliciter, nec fieri ex aliquo altero, ita ipſi ponunt iſtas partes rerum exiſtentes in Chaos, & ſic omnes partes rerum ſunt æquè primæ, cùm non ex alijs, nec ex alterutris, ſed omnia ex ipſis erant, quæ ſunt tres conditiones primorum principiorum, vt declarat Ariſt. circa medium primi Phyſic. in cap. 7. tex. 41. & ſic iſta poſitio multum irrationabilis eſt. Empedocles autem adhuc rationabilius loquebatur, ideo nõ eſt ipſe propriè computandus inter eos, qui ponunt Chaos: nam Empedocles generationem, & corruptionem verè concedit, ſicut & nos: nam non ponit latere in Chaos partes hominis, aut capræ, aut alterius rei, quæ actu exiſterent, ſed elementa ſolum, & deinde eductis elementis à Chaos, non manebat Chaos, & ex illis elementis fiebant tranſmutationes, & generationes rerum elementarum, & corruptiones. Corruptis autem rebus, in elementa poterant conuerti. Rurſus elementa in Chaos, & ſic non vocabat Empedocles Chaos mixtionem omnium partium rerum confuſam atque indiſtinctam, ſicut Anaxagoras, & Anaximander, nec dicebat in homine latere partes auri, & argenti, & lapidis, ſed eſſe purè hominem, & purè capram, & purè album, & purè nigrum, & omnia alia dicit hic ſecundum quòd Ariſt. præter hoc, quòd ponit elementa fieri ex Chaos, & rurſus Chaos ex elemẽtis, nihil enim aliud vocat Chaos, niſi confuſam, & indiſtinctam elementorum commixtionem, ita vt non videatur quid ſit terra, aut aqua, ignis, vel aer, ſed ſit totus vnus vultus naturæ, vt ait Ouidius Metamorph. lib. 1. ita etiam quòd non ſit ibi C aliqua pars carnis, aut oſſis, aut auri, vel argenti, ſicut in Chaos Anaxagoræ, & Anaximandri. Fieri autem elementa ex Chaos, nihil aliud eſt, quàm ex confuſione illa procedere determinata quatuor elementa per diuinum intellectum ſeparantem, vt dicebat Empedocles. Fieri autem Chaos ex elementis, nihil aliud eſt, quàm elementa ſeparata, & manifeſta redire ad illam confuſionem. Et iſtam opinionem tenuerunt plures Poetarum, quia etiam ipſe Empedocles Poeta fuit, vt teſtatur Horatius in Satyra ad Piſones in fine, cùm dicit,

1. Phyſ.

Rationabilius Empedocles ſeculus locutus fuit de Chaos, quàm alij Chaos ponentes.

Ouid.

Horatius

Dicam, Siculique Poetæ
Narrabo interitum: Deus immortalis haberi
Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Aethnam D
Inſiluit, ſalſis liceat perire Poetis.

Lucan.

Et hanc opin. tangit Lucanus in 1. lib. de Bello Iulij Cæſaris, & Pompei, & ſæpe Seneca in Tragędijs, & quamuis Empedocles dicebat aliquñ ex elementis fieri Chaos, & ex Chaos fieri elementa, fatebatur nunc nullum eſſe Chaos, ſed ipſa per ſe elementa. Timebant tamen Poetæ propter peccata hominum eſſe ſe peruenturam confuſionẽ illam, & cuncta reditura in Chaos. Et hoc exclamauit Lucanus in primo libro de Bello Iulij Cæſaris, & Pompei. Sed poſitio duorum prædictorum, ſcilicet Anaxagoræ & Anaxamandri irrationabilis eſt. Primò enim quia deficit in motiuo ſuo; ideo namque mouebantur ad ponendum Chaos quaſi ex natura re- E rum, quia dicebant, quòd nulla res poteſt fieri ex non ente, cùm hoc ſit contra intentionem omnium Phyloſophorum, licèt verum ſit oppoſitum, ipſi tamen intelligere non valuerunt, & quia ipſi videbant fieri hominem ex aſino, dicebant neceſſe eſſe ponere partes hominis in aſino, & partes cuiuſlibet alterius rei, cũ quælibet altera res ex aſino fieri poſſit. Sed iſtud motiuũ non eſt ſufficiens, nam ipſi deficiunt hic neſcientes diſtinguere de ente, putãtes ens dici de ſolo ente in actu, ideo dicentes, ſi homo fit ex ente, quòd fiat ex partibus hominis, quæ actualiter ſunt partes hominis. Hoc namque licèt verum non ſit ſimpliciter, ſcilicet quòd omne, quod fit, ex altero fit, tamen conceſſo hoc, non ſequitur, quod ipſi volunt: nam ens eſt duplex, ſcilicet ens in actu, & ens in potentia: quod autem fit non fit ex eo, quod eſt totaliter, ſcilicet in actu ſecundum

Timebant Poetæ propter peccata hominum cuncta in Chaos reditura.

Motiuũ opinionis Anaxamandri, & Anaxagoræ.

A quòd in actu, quia tunc id quod eſt in actu ſecundum quòd in actu fieret recipiendo formam, quod includit contradictionem, nec rurſus fieret ex non ente ſimpliciter, ſcilicet ſecundum quòd non ens, ſed ex eo quod aliquo modo eſt ens, & aliquo modo non ens, vt patet per Phyloſophum circa finem primi Phyſicorum. Licèt ergo homo fiat ex aſino, & non poſſet fieri ex non ente, tamen non eſt neceſſe poni ibi partes hominis, quia fit ibi ex ente, & non ente, id eſt ex eo, quòd eſt in potentia homo, licèt in actu non ſit homo. Reſponſiones etiam iſtorum ad obiecta non tenent. Primò enim quando reſpondent, quòd licèt in qualibet re ſint partes infinitæ cuiuſlibet alterius rei, & tamen ſunt indiuiſibiles, & non videntur, non poteſt ſtare, quia tũc iſtæ partes non componerent, quia corpus eſt ex parti- B bus ſuis, ſed corpus eſt diuiſibile; ergo partes ſunt diuiſibiles. Nam vt ex non quantis non fit quantum, & ex non lineis non fit linea; & ex non corporibus non fit corpus, ita ex non diuiſibilibus nunquam fiet aliquid diuiſibile: corpora autem omnia diuiſibilia ſunt, ergo neceſſe eſt componi ex diuiſibilibus, & nullo modo ex indiuiſibilibus. Ad aliam reſponſionem, quando dicebatur, quòd licèt in qualibet re eſſent infinitæ partes alterius rei, tamen denominabatur ab illa, cuius partes maiores ſunt, non poteſt ſtare: nam tunc ſequeretur, quòd quælibet res eſſet homo, & capra, & leo, & ferrum, & ſic de cęteris, quia quælibet res denominatur à forma ſua, quod patet, quia in qualibet re eſt principium determinatum ad agendum, & per illud res eſt, per quod agit, cùm forma ſit actus pri- C mus, & ab ea procedat actus ſecundus, & hoc facit res denominari. Si ergo aliquæ partes denominantur humanæ, neceſſe eſt, vt ſint humanæ per formam humanam, ergo in qualibet re ponetur forma humana, & conformiter forma caprina, & ſic de cęteris, ſicut homo, & quælibet res erit capra, & leo, & ferrum, & ſic de omnibus alijs, cùm in eo ponantur formæ omnium rerum: hoc autem nullus concederet, nec eſt intelligibile. Item homo, & aſinus in ſpecie differunt. Differentia autem horum eſt accidentalis: nam quòd ille, qui habet plures, & maiores partes hominis quàm capræ, ſit homo, cùm habeat tot partes aſini, & lapidis, licèt non tantas, eſt differre accidentaliter, ſcilicet per quantitatem, cùm magis, & minus ſint quantitates continuæ: ergo non poteſt aſſignari, quòd qui ma- D iores partes humanas haberet quàm aſininas, eſſet homo, & qui maiores aſininas, quàm humanas, eſſet aſinus. Si autem tollatur hoc manebit argumentum in vigore ſuo, ſcilicet quòd non eſt maior ratio, quare habens tales partes, vocetur homo, quàm aſinus, vel capra, aut ferrum. Vel ergo quælibet res erit ſimul omnia, vel nihil horum erit, ſi detur Chaos, ſed neutrum ipſi concedunt, quia nulla res eſt omnes res, nec etiam concedunt, quòd nulla res ſit. Et ſequitur hoc poſito Chaos, vt ipſi ponunt: ergo impoſſibile eſt ſic ponere.

Reſp. ponentium Chaos nõ ſoluũt argumenta cõtra eos facta.

An detur latitatio formarum in materia.

E

QVÆSTIO LVIII.

Circa materiam etiam alij peccant ponentes formas eſſe in materia, non ſecundum actum completum, ſed diminutum. Hoc etiam non eſt dicendum, quia forma ſimplex eſt ſiue ſit ſpiritualis, ſiue illa, quã vocamus formam materialem. cuius ſignum eſt, quia in inſtanti gignitur, & non eſt ſicut diſpoſitiones, quæ ſucceſſiue habentur, vel ſicut partes corporum: nam in his poteſt dari perfectum, & imperfectum, & pars, & totum: in ſimplicibus autem ſecus eſt, quia vbicunque ſunt tota, ſunt & perfecta, ſcilicet quantum ad ſuũ eſſe; ſi autem ſint imperfecta quantum ad bene eſſe accidentale, nihil hoc refert. Quòd ergo daretur forma eſſe actualiter in materia, & non eſſet quantum ad eſſe perfectum, ſequeretur multa inconuenientia, quaſi ea, quæ ponebantur ad poſitionem Chaos, quia for-

ma ſubſtantialis eſt actus primus, & vbicunque eſt, dat eſſe rei, & denominat: ergo cùm in qualibet materia ponerentur omnes formæ eſſe iſto modo, quia materia eſt in potentia ad omnem formam, denominaretur quælibet res eſſe omnes res, ita quòd homo eſſet capra, & leo, & ferrum, & omnia alia, quòd includit contradictionem. Et ſi dicas, quòd dato, quòd ſint omnes iſtæ formæ ſubſtantiales modo imperfecto in materia, non denominabunt, nec dabunt eſſe, ſicut eſt de formis accidentalibus: nam accidentales formæ non denominát in qualibet latitudine graduali, ſed in qualibet magna. Nam ſi ſit in duobus gradibus aliqua albedo, vel in tribus, non denominabit, ſed magis erit niger, aut pallidus, vel alio colore coloratus. Ergo in ſubſtantialibus formis ipſa forma, quæ eſt perfecta denominabit, & quæ eſt imperfecta non denominabit. Non valet, quia non eſt ſimile; nam formæ accidentales intenduntur, & remittuntur gradualiter, formæ autem ſubſtantiales non intenduntur, nec remittuntur, ideo bene ſunt aliqui gradus albedinis, & quòd non ſit albedo, vt in aliqua rubedine ſunt duo gradus albedinis, & tamen ibi nulla albedo eſt, & ſic de nigredine: & in forma autem ſubſtantiali non eſt ſic, quia non habet intenſionē gradualem, ideo vbicunque aliquid eius eſt, neceſſe eſt, vt tota forma ſit. Item ſi daremus, quòd formę ſunt in materia modo imperfecto, aut dicerentur ſic eſſe, quia aliqua pars eis deficit, aut quia aliqua perfectio, vel gradus ei deficit. Si autem dicas, quòd forma eſt imperfecto in materia antequam educatur per generationem, eo quòd non habet adhuc omnes partes ſuas, ſequeretur, quòd forma eſſet quantum aliquod diuiſibile, cui partes aduenirent, hoc autem falſum eſt, nec aliquis concedit, cùm formæ iſtæ ſint ſubſtantiæ, & non quantitates. Item ſi forma eſſet, quia non habet omnes partes ſuas, ſequeretur, quòd forma eſſet compoſitū, quia compoſiti eſt in ſubſtantialibus habere partes: aliarum autem rerum non; nullus tamen concedet formam eſſe compoſitum. Item ſi forma eſſet imperfecto modo in materia, & poſtea in generatione eſſet perfectè; quia adueniret ei aliqua pars, quæ deficiebat, non diſtaret forma in perfectione à materia, quia ſicut perficeretur materia, ita perficeretur forma adueniente ei perfectione: ſed hoc inconueniens eſt, cùm dicamus formam nō perfici, ſed eſſe actum, vel perfectionem materiæ. Item quia ſi adueniret aliquid formæ imperfectæ, ſcilicet, quòd perficeretur, ipſa eſſet ſubiectum generationis: nam ſubiectum generationis eſt, quod perficitur in generationem recipiendo aliquid, ſed forma iſto modo reciperet aliquid, ſcilicet partem aduenientem, ergo eſſet ſubiectum generationis; hoc autem nullus dicit, cùm omnes dicant materiam ſolam eſſe ſubiectum, & formam eſſe terminum generationis, ſcilicet id, quod intenditur à generante. Si autem dicas, quòd forma eſt in materia imperfecto modo, ſcilicet quia licèt non deficiat aliqua pars quantitatiua, deficit tamen aliquis gradus perfectionis, falſum eſt, nam tunc ſequeretur, quòd eſſe ſubſtantiarum eſſet intenſibile, & remiſſibile, vel quòd haberet latitudinem, quod omnes negant: nam eſſe ſubſtantiarum eſt in indiuiſibili, ſicut eſſe numerorum: ſic enim ait Ariſto. in 8. Metaphy. quod ſpecies ſunt, ſicut numeri: in numerus autem ſic eſt, quòd addita vna vnitate, quę eſt aliquid indiuiſibile, mutatur ſpecies numeri, & ſi ſubtrahatur vnitas, eodem modo mutatur ſpecies numeri: ergo in ſubſtantijs quodcūque poſito de ſubſtantia rei eſt tota res, aut nihil eſt de re. Et patet, quia ſi formæ ſubſtantiales conſiſterent in perfectionibus gradualibus, ſicut formæ accidentales, neceſſe eſſet, vt acquirerentur per motum, vt formæ accidentales; nam accidentales qualitatiuæ acquirūtur per alterationem, & accidentales quantitatiuæ acquirūtur per augmentationem, & diminutionem, ſed hoc falsū eſt, quia ad formas ſubſtantiales eſt generatio, & corruptio, quæ nō ſunt motus, ſed mutationes. Item ſi eſſent graduales habentes latitudinem, ſicut formæ qualitatiuæ, ſequeretur, quòd acquirerentur ſucceſſiuè; nam nulla albedo tota acquiritur in inſtanti (niſi à Deo crea-

Si forma ſubſtātiales cōſiſterēt in gradualibus perfectionibus, acqrerētur per motū.

B retur,) ſed ſucceſſiuè acquiruntur gradus eius. ſed acquiri formam ſubſtātialem ſucceſſiuè eſt impoſſibile, cùm dicamus in inſtanti educi de potentia materiæ: ergo non eſt gradualis. Cōcluditur ergo ex prædictis, quòd non poſſunt ſtare formæ in materia ante eductionem ſuam ſecundum eſſe imperfectum. Neceſſe eſt ergo redire ad poſitionem Ariſtotelis, ſcilicet quòd formæ nullo modo actualiter præfuerint in materia ante generationem, niſi fortè quidditatiuè, ſcilicet quòd in eadem materia numero ſtetiſſet aliqua alia forma eiuſdem ſpeciei, ſed quòd omnes formæ præcedant in materia ante generationem in potentia, & cùm ſit generatio educitur forma de potentia materiæ.

G *Quòd ſit formam eſſe in potentia materiæ, vel formam educi de potentia materiæ.*

QVÆSTIO LIX.

Sed quæret aliquis, quid eſt formam eſſe in potentia materiæ. Dicendum, quòd non vocatur eſſe formam in potentia materiæ, quòd in materia poſſit recipi talis forma, vel talis; nam tunc diceremus, quòd anima eſt in potentia materiæ, quia recipitur in materia, ſcilicet in corpore noſtro, ſed hoc omnes negant, dicētes intellectum ſolùm eſſe diuinum, id eſt animam rationalem, & eam ſolam educi ab extra; ſic enim ait Ariſtotel. in libro de animalibus, & nullo modo educi de poten-

H tia materiæ. Idem etiam de artificialibus formis; nam formæ artificiales ſunt inducibiles in potentiam materiæ, & non educibiles de potentia materiæ. Illæ namque educuntur de potentia materiæ, ad quas materia eſt in potentia naturali; illæ autem inducuntur in potentiam materiæ, ad quas materia eſt in potentia obedientiali. Artifex habet ligna in potentia obedientiali, quia per habitum artis mouet in eis, quamcunque formam voluerit, ſiue quadraturæ, ſiue rotunditatis, vel quomodolibet aliter, quia iſta forma, non per aliquam virtutem materiæ, ſed per potentiam artificis cauando, & apponendo inducitur, & ipſa ligna non ſunt in potentia naturali ad aliquam talem formam, quia nulla virtus naturæ poteſt talem formam in materia ipſa facere. Eſt autem materia reſpectu quarūdā

De titulo iſtius quæſtionis infra q. 64.

I formarum in potentia naturali, & non obedientiali: ſicut ſemen humanum eſt in potentia naturali ad hoc, vt homo inde gignatur, & hoc ex virtute ipſius ſeminis, & actione naturalium cauſarum, & non eſt in potentia obedientiali, quia non poterit gignere homo de ſemine ſuo capram, aut aſinum, aut ferrum, etiam ſi velit, ſed ſolùm hominem, ſicut poteſt carpentator ligno inducere quamcunque figuram voluerit per ſuā artem. Et ſicut materia artificum eſt eis in potentia obeditiua; ita Deo omnis materia eſt in potentia obeditiua. Nam licèt materia hominis non ſit in potentia obeditiua ipſi homini, vt gignat quidquid velit, eſt tamen in potentia obeditiua Dei, ſcilicet quòd poteſt de materia illa facere quidquid voluerit. Nam de ſemine humano poteſt gignere capram, & de ſemine

Materia eſt in potentia naturali reſpectu quarūdā formarū. & eſt in potētia obedientiali reſpectu aliarum.

K caprino poteſt facere aſinum, & hoc eſt propter infinitam potentiam, & continere totam virtutem naturæ; nam nos non habemus in potentia obeditiua ſemen noſtrum, quia ſolùm potentia noſtra eſt ſecundum naturam. Et non ſolùm Deus habet iſta in potentia obeditiua, ſed in potentia naturali. Etiam quia Deus ſecundum quòd eſt agens ſuper naturam, omnia ei obediunt, & facit, qualiter vult. Secundum tamen quòd eſt caput concatenatæ connexionis cauſarum ſunt ei omnia in potentia naturali, vt alijs cauſis agētibus exiſtentibus in eadem concatenatione. Iſtæ autem formæ ad quas materia eſt in potentia naturali, dicuntur educi de potentia materiæ; illæ autem ad quas materia eſt in potentia obedientiali dicuntur induci in potentiam materię, & eſt diuerſitas, quia educi de potentia materię idem eſt, quod quaſi exire ab ipſa materia,

Quid ſit educi de potentia materiæ.

vel

vel per virtutem materiæ, & cùm materia eſt in potentia naturali ad formam, ideſt, quia ſecundum naturam ſuam, ſcilicet ſecundum virtutes receptas in materia ab agentibus ipſa determinatur ad illam formam, & non ad aliam, dicitur educi, quia nõ ponitur ab extra, ſed quaſi ab intra ab vtero ipſius materiæ educitur. Cùm autem materia non eſt in potẽtia naturali ad aliquam formam, ſed in potentia obeditiua, non dicitur educi forma de potentia materiæ, quia non educitur quaſi ab intra de virtute materiæ, ſed ille, qui habet materiam illam in potentia obeditiua, ponit eã in materia. Sic enim videtur artifex formam artificialem non extrahere de virtute materiæ, cùm ibi non ſit, nec ipſa ad aliquid tale determinata ſit, ſed imprimit eam ipſi materiæ artificiatæ, & Deus non educit animam de potentia materiæ, ſcilicet de corpore quaſi ſteterit in virtute corporis, quia non habebat corpus aliquam talem virtutem, vt anima poſſet de potentia eius educi, ſed dicuntur iſtæ formæ induci in potentiam materiæ, ideſt quòd materia poteſt recipere eas, & inducũtur ab extra in ipſam materiam, vt forma artificiati nõ de virtute ipſius rei artificiatæ educitur, ſed de virtute artificis. Nam ſicut illæ formæ educuntur de potentia materiæ, quæ determinantur ſic, vel ſic ex natura materiæ: ita illæ inducuntur ab artifice, quæ determinantur eſſe tales, vel tales in ipſa materia ex virtute artificis: nam ex eo, quòd artifex habet habitum, per quem poſſit cauſare talem, aut talem figuram, dicitur ipſa figura eſſe de natura artificis, & virtute eius: ideo licèt in materia recipiatur, non educitur de potentia materiæ, ſed inducitur in potentiam materiæ, ideſt nõ exit de virtute materiæ, ſed ab alio ducitur in materiam, quaſi ab extra ducatur, & ponatur in materia: ſic eſt de anima rationali, quæ non educitur de potentia materiæ, ideſt quòd non eſt in materia aliqua virtus, per quam poſſit cauſatis in eã diſpoſitionibus pullulare talis forma tantæ perfectionis, ideo licèt materia poſſit eam recipere, tamen non poteſt de ea educi: ergo cùm anima primò eſt in corpore, non dicitur educta de potentia materiæ, ſed inducta in potentiam materiæ, ideſt ducta ab extra ſine conditione naturali in materiam potentem eam recipere. Notandum autem quòd ſiue forma inducatur in materiam, ſiue educatur ex potentia materiæ, ſemper materia eſt in potentia receptiua, ideſt quòd poteſt talem formam recipere, & per eam informari: ſed aliquando materia solùm poteſt recipere illam formam, ita quòd non repugnat ei recipere eam, tamen non eſt in ea aliqua virtus, per quam poſſit cauſari in ea talis forma, ſcilicet quòd ipſa materia determinetur ad illam formam concurrente ſuper eam actione naturalium cauſarum diſponentium, & determinantium, & iſto modo dicitur forma induci in potentiam materiæ, vt forma rotũditatis, aut quadraturæ, vel altera figura. Nam iſtam poteſt recipere ipſum lignum, vel lapis, nõ tamen educitur de potentia materiæ, quia non eſt aliqua virtus in materia, ſiue à ſe, ſiue cauſata ab agentibus naturalibus ſecundum quam determinetur ad rotunditatẽ magis, quàm ad quadraturam, imò nec ad aliquam figuram determinantur. Aliquando materia poteſt recipere formã, quia ei non repugnat, & præter hoc ab agentibus naturalibus ſunt cauſatæ in materia tales diſpoſitiones, ſecundum quas determinatur materia ad talem formã, & non aliquam alteram formam, ſicut ſemen equinum eſt quædam materia, quæ eſt in via generationis, & poteſt ſuſcipere formam equi, ita quòd non repugnat ei, & non solùm habet hoc, ſed etiam in ſe habet diſpoſitiones cauſatas ab entibus naturaliter agentibus, ſecundum quas educi debet forma, ideſt ſecũdum quas determinatur materia illa ad talem formam talis ſpeciei, & non ad aliquam aliam, & ſic forma equina educitur de potentia materiæ, & non inducitur. Sciendum autem quòd quælibet pars materiæ ſignatæ, ideſt quælibet pars materiæ quamcunque nos aſſignauerimus, eſt in potentia ad quamcunque formam non corruptam, vel non exiſtentem in altero, vel pertinen-

Quare formæ artificiales dicuntur induci in potentia materiæ.

Siue forma inducatur in materia, ſiue educatur, ſemper materia eſt in potentia receptiua.

Quõ quælibet pars materiæ ſignatæ ſit in potentia ad quãcũq; formam.

A tem ad materiam eiuſdem conditionis, non tamen poteſt ſuſcipere eam ſub aliis diſpoſitionibus. Primo dicitur, quòd materia non eſt in potentia ad formam corruptam, quia deſiderium materiæ eſt deſiderium naturale, & deſiderium naturale nunquam eſt ad impoſſibile: habere autem formam corruptam eſt impoſſibile, quia quorum ſubſtantia ſemel perit, in idem numero redire non poſſunt, vt ait Ariſtot. in ſecundo De generatione, & corruptione: ergo nulla materia eſt in potentia ad formam corruptam, vel appetit eam. Secundò materia non eſt in potentia ad formam iam genitam, quia forma iam genita, aut eſt in ipſa materia, quæ deſiderat, & tunc non poteſt eam deſiderare, vel eſſe in potentia ad illam, quia deſiderare eſt non habitorum: amor autem eſt præſentium quibus fruimur, vel delectamur in eis, & ſic materia B habet in forma acquiſita appetitum, qui eſt complacentia, & non appetitum, qui eſt deſiderium, & eodem modo nõ eſt in potentia, cùm ſit iam in actu eius, & actus ſiue paſſiuus, ſiue paſſio diſtinguitur contra potentiam, ideſt quòd ſiue ſit actuare, ſiue actuari non eſt eſſe in potentia: ſi autem forma ſit in alia materia, quàm in ea, quę deſiderat eam, impoſſibile eſt, quòd deſideret per fundamentum, quod ante ponebamus, ſcilicet quòd deſiderium naturale nunquam eſt ad impoſſibile, ſed impoſſibile eſt, quòd aliqua materia habeat aliquam formam alteri materiæ inexiſtentem: ergo non deſiderat eam. Quòd ſit impoſſibile habere illam, patet, quia formæ, quæ inexiſtunt non poſſunt tranſire de materia in materiam, ſicut accidens non poteſt tranſire de C ſubiecto in ſubiectum. Cùm autem res ipſa corrumpitur forma etiam non eſt, vt cùm equus moritur, forma equi corrumpitur, ideo non poteſt aduenire alteri rei: nam forma, quæ educitur de potentia materiæ, eſt in potentia materiæ, ſed manifeſtum eſt, quòd illa forma, quæ realiter eſt in aliqua alia materia, quòd nõ eſt in potentia huius materiæ: nam tũc ſequitur, quòd aliqua res eſſet in duobus, ſcilicet in eo quod informat, & in eo quod eſt in potentia ad illam. Item quia forma, ad quam materia eſt in potentia, non eſt, ſed poteſt acquiri, vel generari: forma autem, quæ in alia re eſt, iam genita eſt, & acquiſita. Etiam non solùm non eſt vna pars materiæ in potentia ad formam, quę eſt in alia parte materiæ, ſed nec eſt vna pars materiæ in potentia ad eandem formam numero, ad quam alia D materia eſt in potentia, dato quòd illa forma adhuc in nulla materia genita ſit, vt ſi iſta pars materiæ aſſignata eſt in potentia ad vnam formam aſini; nam licèt quælibet alia pars materiæ ſit in potentia ad aliquam formam aſininam, tamen non eſt in potentia ad eandem formam aſininam numero, ad quam erat in potentia alia pars materiæ. Et patet, quia deſiderium naturæ eſt ad poſſibile, ideo materia quæ naturaliter deſiderat, non erit in potentia ad id, quod impoſſibile ſit eã habere, quia hoc includeret contradictionem: ſed impoſſibile eſt, quòd vna pars materiæ habeat illam formam numero, ad quam alia pars materiæ eſt in potentia, ergo non eſt in potentia ad eam. Antecedens patet, quia ſi aliqua materia eſt in potentia ad aliquam formam, poterit illa forma gigni in materia illa: ſi ergo E duæ materiæ ſint in potentia ad eãdem formam numero, neceſſe eſt, vt illa forma bis gignatur, ſed nõ poteſt aliquid bis gigni, niſi ſemel fuerit corruptum: ergo neceſſe eſſet tunc, quòd illa forma poſtquam corrupta eſſet, gigneretur, quod negat Ariſtot. & ſatis rationabiliter in 2. De generatione, & corruptione, ſcilicet, quorũ ſubiectum totaliter ſemel perit, in idem numero redire non poſſunt, ſed forma ſubſtãtialis, cùm ſit ſimplex, quando perit tota perit, ita quòd nihil eius manet, ſicut cùm acquiritur, tota acquiritur, ergo poſt corruptionem non poterit redire. Etiam (quia ſicut dicebatur ſupra) materia non eſt in potentia ad formam corruptam. Tertiò dicebatur, quòd materia non eſt in potentia ad formas conuenientes materiæ alterius conditionis, vt materia horum inferiorum eſt ſubiecta tranſmutationibus, materia autem cæleſtium non

Materia non eſt in potentia ad formã, quæ genita eſt.

Materia vna non eſt in potentia ad formam alterius materiæ.

eſt ſubiecta tranſmutationibus, ideo formæ conuenientes huic materiæ, quæ educuntur de potentia materię, neceſſe eſt, vt non ſint tales, quales ſunt formæ materię ſuperioris, cùm iſtæ ſint formæ eductæ de conditione materiæ tranſmutabilis, & per tranſmutationem: illæ autem non eductæ ſunt de potentia materiæ tranſmutabilis. Cùm autem forma educta de potentia materiæ conſequatur diſpoſitiones cauſatas in materia, & ſit de natura illarum, & diſpoſitiones cauſatæ in materia trãſmutabili per tranſmutationem differant à diſpoſitione materiæ illius ſuperioris, quæ caret tranſmutatione nec quidquam in ea acquiritur per tranſmutationem, ergo non poterunt tales formæ induci in iſtam materiam. Sic etiam ipſa corpora cœleſtia habentia diſpoſitiones ſine tranſmutatione, non ſunt in potentia ad habendum formas materiæ inferioris. G

An vna materia poſſit eſſe in potentia ad formam alterius materiæ.

QVAESTIO LX.

SEd circa id quod dicebamus, ſcilicet quòd vna materia non ſit in potentia ad formam alterius materiæ. Obijciet aliquis, quòd poſſit materia vna eſſe in potentia, & appetere formam alterius materiæ, vt cùm eſt anima rationalis in Sorte, materia illa perficitur per illam formam, quæ eſt forma partis, tamen alia materia, ſcilicet materia Platonis, vel materia lapidis erit in potentia ad illam animam, cùm illa poſſit informare materiam, quæ eſt nunc ſub lapideitatis forma, & ſi poteſt informare, ergo materia poterit per eam informari, & ſi poteſt, eſt in potentia ad eam: nam non eſt hic id, quod in alijs formis ſubſtantialibus: nam aliæ non poſſunt tranſire de ſubiecto in ſubiectum, nec etiam anima, & quantum ad hoc eſt ſimilis omnibus alijs tam ſubſtantialibus, quàm accidentalibus, ſed cùm corrumpitur ſubiectum, corrumpuntur aliæ formæ materiales, quia de cõditione materiæ ſunt, & ſunt aliquid quo res eſt, & tamen ipſæ non ſunt quod eſt: anima autem rationalis non corrumpitur corrupto compoſito, quia eſt ſpiritualis; ideo vno compoſito corrupto poteſt informare aliam partem materiæ. Et iſta fuit poſitio multorum antiquorum, vt ipſius Pythagoræ, ſicut recitat Ouidius 15. libro Metamor. dicit enim, quòd animæ non pereũt cùm de corporibus exeunt, ſed in alia corpora tranſeũt & aliquando in corpora bouum, aliquando hominum, aliquando caprarum, & ſic de cæteris rebus. Et dixit ſe fuiſſe olim quendam militem nomine Euphorbus in Bello Troiano, & mortuum à Menelao rege Spartarũ, ſed poſtea per multa ieiunia cognouit ſe fuiſſe illum militem iam mortuum, & tamen dicebat, quòd quandocunque intrabat ſic anima in aliquod nouũ corpus, obliuiſcebatur ſui, & omnium, quæ egerat in priore corpore. Vnde ob hoc prohibebat comedi carnes, & cùm ſummo ſtudio incitabat ad hoc omnes homines, & ad frugum, & fructuum cibum transferebat, de quo Ouidius ſic inquit. H I

Opinio Pythagoræ de animarũ circulatione.

Quia Pythagora, prohibuit carnuũ comeſtione.

Parcite mortales dapibus temerare nefandis
Corpora, ſunt fruges, ſunt deducentia ramos
Pondere poma ſuo, tumida & in vitibus vua.

De admonitione autem, vt non timerent mortem, & tranſitu animarum per corpora ſic ſubiungit ex auctoritate eiuſdem Pythagoræ.

O genus attonitum gelida formidine mortis,
Quid ſtygias vmbras, quid numina vana timetis?
Materiem vatum, & falſa pericula mundi.
Morte carent animæ, ſemperque priore relicta
Sede, nouis habitant domibus, manentque recepta.
Ipſe ego (nam memini) Troiani tempore belli
Panthoides Euphorbus eram cui pectore quondam,
Haſit in aduerſa haſta minoris Atridæ.

F Iſtam opinionem tenuit Ouidius Poeta, vnde dixit ſe habuiſſe animam Homeri, qui fuit valde magnus Poeta, & inter Græcos potiſſimus: hanc enim dixit eſſe eandem, quæ ante fuerat anima Pythagoræ, & denuauit eam per quinque ſuccedentes inuicem in illa anima; nam primò dixit illam animam fuiſſe Euphorbi ſecundum quòd teſtabatur ipſe Pythagoras huius opinionis caput, & poſtea fuit in Pythagora, non quidem quòd in Pythagora fuiſſet immediatè poſt mortem Euphorbi, quia multo tempore poſt Bellum Troianum natus fuit Pythagoras, deinde iſta anima fuit in quodam Poeta, qui dicebatur Homerus, de quo non intellexerat Pythagoras, ſed dixit hoc Poeta Ouidius, & iſte Homerus habuit illam animam ſecundo loco, deinde tertio loco fuit hæc anima in quodã Pauone, & poſt quarto loco fuit in Pythagora, & poſt in Ennio Poeta, vt quidam volunt computare. Sed melius computatur aliter vt patebit ex intentiõne Perſei repræhendentis, ſcilicet quòd computentur quinque ſucceſſiones. Et primò dicitur fuiſſe iſta anima in Homero Poeta, qui vocatur Męonius, ſiue Męonides, & hoc non curando de Euphorbo milite, quem expreſſit Pythagoras, ſecundo fuit in quodam cygno, tertiò fuit in Pythagora, quartò fuit in quodam Pauone: quintò in ipſo Ennio dormiente in monte Parnaſo inter Muſas. Sed Perſeus Satyricus ſequens rerum veritatem arguit ipſum Ennium dicentẽ, ſic ſe habuiſſe animã Homeri, & ob hoc accepiſſe ſcientiam eius Poeticam, de quo in ſexta Satyra, ſic dicit.

Cor iubet hoc Ennij poſtquàm deſtertuit eſſe
Mæonides quintus Pauone ex Pytagoreo.

Et in hoc exprimit ipſe ordinem, quem ſupra dicebamus, ſcilicet quòd Ouidius in quinto loco ab ipſo Homero qui Męonius dicebatur, cùm dicitur.

Mæonides quintus.

Etiam notatur quòd ipſe Ennius habuerit animam illam per mortem cuiuſdam Pauonis, qui eam habuit in quarto loco, cùm dicitur.

Pauone ex Pythagoreo.

Ideſt quòd ipſe Ennius factus fuit quintus ab Homero ſuſcipiendo animam eius ex Pauone, ideſt poſt mortem cuiuſdam Pauonis, in quo erat iſta anima. Et notatur etiam quòd iſta anima fuerit tertio loco in Pythagora, cùm dicitur.

Pauone ex Pythagoreo.

Ideſt quòd ipſe Pauo erat Pythagoreus, quia ſuſceperat animam à Pythagora mortuo: & ſic in iſto verſiculo notantur quatuor gradus, in quibus fuit iſta anima, ſcilicet quintus, quartus, tertius, primus, & de ſecundo ſubticetur, qui fuit intermedius, & iſte fuit quidam cygnus, in quo fuit immediatè poſt ipſum Homerum. Ad hoc quæſitum reſpondetur, quòd illud dictum ſuperius, ſcilicet quòd materia vna, non eſt in potentia ad illam formam numero, ad quam eſt altera in potentia, licèt applicetur ad omnes formas: magis tamen tenet in formis, quæ ſunt in potentia materiæ, ita quòd educantur de potentia materiæ, & non inducantur in potentiam materiæ; nam quando aliqua materia eſt in potentia ad aliquam formam educibilem de potentia eius, magis determinat eam ſibi, quã quando non eſt materia talis de cuius potentia educatur ipſa forma, quam debet habere; vtroque tamen modo verum eſt. Forma namque, quæ eſt in potentia materiæ, & educibilis de potẽtia materiæ, propter duo non poteſt eſſe in potentia alterius materiæ. Primò, quia cùm hæc forma ſit in potentia huius materiæ, non poteſt eſſe in potentia illius, quia nulla res eadem numero naturaliter eſt in duobus. Secunda ratio eſt, quia poſtquam vna res habet illam formam, non poteſt ad alteram rem venire, niſi corrumpatur, & iterum gignatur: hoc autem impoſſibile eſt, quia quæ ſemel K

Reſpõſ ad argum.

Forma, quæ eſt educibilis eſt de vna potentia materiæ, non eſt in potẽtia alterius materiæ.

tota-

totaliter pereunt, in idem numero redire non poſſunt, vt ſupra dictum eſt, ſed ad hoc, quòd eſſet in alia cauſa, quæ eſſet in potentia ad illam formam, neceſſe erat formam iterum gigni. Quando autem ſunt formæ, quę non educuntur de potentia materiæ, vt animę rationales, & formæ artificiatę, & ſimilia, ſolùm eſt vna ratio, ſcilicet ſecunda, quia ad hoc, quòd eſſent duæ partes materiæ in potentia ad illam formam, oportebat corrumpi, & gigni iterum. Prima autem ratio ibi non eſt, quia cùm non ſit illa forma in potentia materię, non determinat ſibi illam iſta materia, vel illa, ſicut in alijs, quę educuntur de potentia materię. Sed adhuc circa hoc diſtinguendum eſt, quia ſunt quędam formę inducibiles in potentiam materię, quę ſunt corruptibiles, ſicut ſunt formę artificiatę; alię autem ſunt inducibiles in potentiam materię, quę non ſunt corruptibiles, ſicut animę rationales. De primis detur vna concluſio, quòd impoſſibile eſt vnam materiam artificialem eſſe in potẽtia ſuſceptiua ad formam artificialem, cuius eſt altera materia artificiabilis in potentia ſuſceptiua, prima ratio eſt, quia ſi aliqua materia eſt in potentia ad aliquã formam, poterit illam aliquando recipere, & quando receperit, neceſſe eſt, vt gignatur in illa. Si ergo alia materia artificialis eſſet ſuſceptiua huius figurę in nomero, neceſſe eſſet, vt illa poſſet gigni, & quando reduceretur ad actum, ſcilicet vt actualiter reciperet, neceſſe eſſet, vt actualiter gigneretur illa forma in alia materia: cùm ergo aliquid bis gignitur, neceſſe eſt, vt ſemel corruptum fuerit, quia quod eſt non gignitur, & ſic illa forma artificialis deberet corrumpi, & poſtea gigni, quod eſt impoſſibile, quia quorum ſubſtantia ſemel perit, in idem numero redire non poſſunt. Vel ſi fortè dicas, quòd non gignatur iterum de vno ſubiecto in alterum ſine corruptione ſua, ſed hoc impoſſibile eſt, quia nulla forma accidentalis eſt potens migrare, corrumpi quidem poſſunt, migrare autem minimè. Item non poteſt vna materia eſſe ſuſceptiua eiuſdem figurę numero, cuius eſt altera, quia tunc eadẽ figura numero, quæ nunc ſtabat in vna materia, poterat eſſe in altera; hoc autem impoſſibile eſt; quia ipſæ figuræ indiuiduales, quæ ſunt realiter exiſtentes, accipiunt eſſe à ſubſtãtijs, ideo cùm in alio ſubiecto eſſent, haberent aliud eſſe, & neceſſariò perderent eſſe, quod recipiebant ab illo ſubiecto, & ſic implicat contradictionem eandem eſſe figuram, quæ eſſet in vno ſubiecto, & quę eſſet poſtea in altero. Et patet hoc per indiuidua ſubſtantialia. Principium namque differendi in ſpeciebus eſt forma, vel in generibus: principium autem differendi in indiuiduis eſt materia ſignata. Et patet, quia licèt homo habeat corpus, & aſinus, & ſic de alijs ſpeciebus, ſunt tamen diuerſa corpora, & nunc differunt per ipſa corpora, ſicut eſt modus differendi diſparatorum, ſcilicet quòd vnum non eſt alterum, tamen principium differendi aſino, & homini non fuit materia ſed forma. Et patet ſic, quia non ideo damus nos diſtinctos eſſe hominem & aſinum, quia materia hominis & aſini ſunt diſtinctæ, ſed ideò diſtinguuntur duæ materiæ, quia homo & aſinus ſunt diſtincti. Et patet magis clarè, ſcilicet ſi nos velimus facere hominem & aſinum, nunquid poterit eſſe in eadem materia numero? Manifeſtum eſt, quòd non: ſed ſemper oportebit facere duas partes materiæ numero, ſed non è contrario, ſcilicet quòd ſi ſunt duæ partes materiæ numero diſtinctæ, quod oporteat neceſſariò hominem, & aſinum gigni. Vel vt dicatur loquendo vniuerſalius quomodocunq; producuntur res diuerſarum ſpecierum, nunquid oportet dare partes materiæ diſtinctas numero? Manifeſtum eſt, quòd ſic, ſed ſi dantur partes materiæ diſtinctæ numero, non propter hoc ſequetur, quòd gignatur res diuerſarum ſpecierum: nam poſſunt gigni res eiuſdem ſpeciei exiſtente diſtinctione duarum partiũ materiæ, & ſic patet, quòd naturæ non differunt per materiam, ſed per formam, ita quòd forma, ſiue quidditas eſt principium differendi inter res diuerſarum ſpecierum, & non materia. In indiuiduis autem eiuſdem ſpeciei aliter oportet aſſumere differentiam: nam

Impoſſibile eſt materiam artificialẽ eſſe in potentia ad formã, ad quã eſt i potẽtia alia materia artificialis.

Principiũ differẽdi in generalibus, & ſpeciebus forma, in indiuiduis autẽ materia ſignata.

A non differunt per formam, ſed per materiam ſignatã, ideſt per hæcceitatem conditionis materiæ, vt Sortes, & Plato, qui in eadem ſpecie ſunt, non differunt per formam. Et ſi dicas, imò videtur, quòd indiuidua eiuſdem ſpeciei differunt per formam ſubſtantialem, quia ſicut homo iſte, & ille aſinus differunt per formas ſuas ſpecificas, ita Sortes, & Plato differunt per formas ſuas numerales, quia habent duas animas, & iſtæ duæ animæ faciunt eos duos, & eſt impoſſibile iſtas duas animas in vna re non diſtincta numero eſſe. Reſpondetur, quòd hic non reſpicitur ad id, per quod res differunt, quando ſunt actualiter: nã tunc per omnia, quæ habent, differunt, ſcilicet ſi ſint duo homines, vel duo equi, nihil eſt in vno equo, per quod non differat ab alio equo: nam ſiue albedo, ſiue nigredo, ſiue quodli-
B bet alterum accidens in alterutro eorum exiſtens eos differre facit, cùm impoſſibile ſit aliqua duo, quæ in ambobus ſunt, eſſe idem, & iſto modo differunt duo equi per albedinem, quæ eſt in eis, quia impoſſibile eſt albedinem, quæ in vtroque eſt eſſe eandem numero, & differunt per quaſlibet partes corporis hoc modo: ideo quantum ad hoc non eſt ſpecialius, quòd duo homines differant per duas animas, quàm quòd differãt per duos pedes, quia duo pedes vnius non ſunt duo pedes alterius. Hic autem dicimus non de eo, quod facit res iam exiſtentes differre, ſed de eo, quod eſt principium differendi, ſcilicet quod fecit, vt res diuerſę naſcerentur, & ſic cùm Sortes, & Plato ſint duo homines; differunt: ſi autem ambo eſſent vnus homo, non differrent. Quæritur ergo quid fuit principium faciẽs,
C vt eſſent duo homines. Reſpondetur, quòd iſtud principiũ neceſſariò debet poni materia ſignata, ideſt materia cum conditionibus ſuis, & quantitate: nam non ideo duæ partes materiales ſegregatæ ſunt, quia duæ animæ Sortis & Platonis hoc requirebãt, ſed ideo duæ animæ creatæ ſunt, quia duæ partes materiæ ſegregatæ erant, quibus non poterat vna forma induci. Sic ẽt quare iſte aſinus, & ille aſinus habẽt formas diſtinctas numerales, ratio eſt, quia ſemen, quod erat pars materialis, ex qua fuit factus iſte aſinus, & ſemẽ ex quo fuit factus alius aſinus, erant diſtincta, & ſi totum hoc ſemen, ex quo iſte aſinus factus eſt, & ex quo alius, fuiſſet vnum, & deciſum ab eodem aſino, ſimul in matricem fœmellæ, natus fuiſſet ſolùm vnus aſinus: cùm ergo exiſtentibus duabus partibus ſeminis, vel duabus
D partibus cuiuſcunque materiæ, neceſſe eſt duas animas induci, vel duas alias quaſlibet formas, & ſi ſit tota vna materia, impoſſibile eſt duas animas, vel duas quaſcũque formas informare illam, ergo principium differẽdi in rebus eiuſdem ſpeciei eſt materia ſignata, ſcilicet cum quantitate, & alijs conditionibus: ſicut ergo eſt in ſubſtãtijs tam ſpeciebus, quàm indiuiduis, ita eſt in accidentibus tam ſpeciebus, quàm indiuiduis. Nam duo indiuidua accidentis diuerſarum ſpecierum differunt ex forma, ideſt ex quidditate, vel natura ſpeciei vel generis, dato quòd non differant per ſubiectum, vt patet, quia albedo iſta particularis, vel figura non differt primò ex natura ſubiecti, licet ſint in diuerſis ſub-
E ſtantijs, quia dato quòd ſint in eodem ſubiecto, differunt, vt iſta albedo, & iſta figura, quæ ſunt indiuidua accidentium diuerſarum ſpecierum, erunt diſtincta, & nunquam erit idem numero, vel idem realiter iſta albedo, & iſta figura, & tamen ſunt in eodem ſubiecto adæquato, ſi tamen differrent ex natura ſubiecti, cùm ſubiectum ſit vnum, & idem, eſſent iſta albedo, & iſta figura idem numero, & re: falſum tamen eſt, quia quomodocunque ponantur, ſemper erunt duo, & neceſſariò different. Accidentia autem eiuſdem ſpeciei, & ſolo numero differentia habent principium differendi à diſtinctione ſola ſubiectorum: nam idem eſt ſubiectum in accidentibus eiuſdem ſpeciei, quod materia in indiuiduis ſubſtantialibus eiuſdem ſpeciei, & ſicut materia ſignata eſt principium differendi in indiuiduis ſubſtantialibus eiuſdem ſpeciei, ita ſubiectum eſt principium differendi in indiuiduis accidentalibus eiuſdem ſpeciei. Nam ſi duo albedines ſunt in duo-

Obiectio.

Solutio.

Quod eſt principiũ faciẽs eſſe duos homines.

Accidẽtia ſolo numero differẽtia per ſubiecta differunt.

bus ſubiectis, illæ ideo ſunt duæ, quia ſunt in duobus ſubiectis, & ſi vnum ſubiectum eſſet, neceſſe eſſet vnã ſolam albedinem eſſe, & ſi ſunt duo ſubiecta, & debent informari albedine, neceſſe eſt, vt duæ albedines ſint: vnam namq; albedinem informare duo ſubiecta impoſſibile eſt: in accidentibus tamen diuerſarum ſpecierum, licèt ſubiectum ſit vnũ, ſiue multa, neceſſe eſt differre ipſa indiuidualia accidentia: non agit ergo ſubiectum ad differentiam diuerſarum ſpecierum, & tamen ſubiectum eſt tota ratio differendi inter indiuidua accidentalia eiuſdem ſpeciei. Et ob hoc communiter dicitur, quòd impoſſibile eſt in eodem ſubiecto numero duo indiuidua accidentis eiuſdem ſpeciei exiſtere, & hoc ſiue ſubiectum ſit ſpirituale, ſiue corporale. De ſpirituali, vt in anima vna numero impoſſibile eſt exiſtere duos habitus grãmaticæ, ſed vnum ſolùm; in diuerſis tamen animabus ſunt diuerſi habitus grammaticæ eiuſdem ſpeciei. Si tamen indiuidua eiuſdem ſpeciei ex ſeipſis haberent aliquod principium differẽdi, poſſent eſſe duo indiuidua eiuſdem habitus grammatici, vel duo indiuidua habitus Dialectici in eadem anima, ſicut poſſunt exiſtere duo indiuidua diuerſorum habituum, ſcilicet vnus habitus grammaticus, & vnus habitus Geometricus, & ſic de cęteris; nam iſti non differũt ex ſubiecto, quia dato quòd nullæ ſint in eodem ſubiecto adęquato ſunt, ſcilicet in intellectu. Ex bis patet quod dicebamus, ſ. quòd impoſſibile eſt duas materias artificiabiles eſſe ſuſceptiuas eiuſdem figuræ numero: nam includit contradictionem. Quod patet, quia cùm accidentia ſolo numero differentia accipiant totam rationem differendi ex ſubiectis, ſi aliqua figura indiuidualis vnius ſpeciei eſt in aliqua materia, recipit ab illa materia indiuiduationem, ſcilicet quòd ſit iſta figura: triangolus enim recipit, quòd ſit iſte triangulus, ab iſto ſubiecto, in quo eſt. Dicendu autem, quòd duæ materiæ poſſunt recipere, vel ſunt ſuſceptiuæ eiuſdem figuræ numero, eſt ſormaliter dicere duas indiuiduationes, vel duarum indiuiduationũ totalia principia; duæ autem indiuiduationes ſine duobus indiuiduis nõ ſunt: ergo dicendo vnam figuram eſſe ſuſceptibilem à duobus ſubiectis, vel duo ſubiecta eſſe ſuſceptiua eiuſdem figuræ eſt dicere vnam figuram numero eſſe duas figuras numero, quod implicat contradictionem, & ſic vera eſt cõcluſio, quòd impoſſibile eſt in formis per artem inducibilibus in potentiam materiæ duas materias artificiabiles eſſe in potentia ad eandem figuram numero. Aliæ erant formæ, quæ non educuntur de potentia materiæ, ſed inducuntur in potentiam materiæ, & ſunt incorruptibiles, ſicut ſunt animæ, quæ inducũtur in potentiam materiæ, & non educuntur de potentia eius, cùm non ſit aliqua virtus in materia ſecũdum quam educeretur anima per generationem ad eſſe, ſed inducitur ab extra. In his autem minus adhuc exiſtit dictum illud primum, quàm in omnibus alijs formis, ſiue quæ educuntur de potentia materiæ, ſiue quæ inducuntur. Erat autem dictum, quòd non erat vna materia in potẽtia ad illam formam numero, ad quam alia materia erat in potentia: nam hic ceſſant cauſæ aſſignatæ in prioribus, prima, ſcilicet, quòd duæ materiæ non ſunt in potentia ad eandem formam, quia tũc vtraque determinata eſſet ad illam formam, & illa forma eſſet in vtraque in potentia, cùm ſit de vtraque educibilis, ſed vnum numero nunquam eſt in diuerſis, ergo non ſunt illæ duæ materiæ in potentia ad illam formam. Hic autem non habet locum, quia anima non eſt educibilis de potentia materiæ; ideo non determinat eam ſibi iſta materia, vel illa ſecundum virtutem ſuam. Ceſſat etiam ſecunda ratio, quæ non ceſſabat in alijs formis inducibilibus in potentiam materiæ: nã aliæ formæ, ſiue educibiles de potentia materiæ, ſiue inducibiles in ea ſunt corruptibiles, & quia imprimuntur ſubiecta per generationem, neceſſo erat ſi forma eadem duobus ſubiectis imprimi deberet, quòd bis generaretur, ſcilicet ſemel in qualibet; bis tamen generari præſupponit ſemel corrumpi, & poſt corruptionẽ ad eſſe redire, quod impoſſibile eſt, quia duorum ſub-

Alia rationalia non gignuntur, ſed compoſitũ gignitur.

F ſtantia ſemel perit, in idẽ numero redire non poſſunt: in anima autem non eſt idem; nam anima non gignitur, ſed compoſitum eſt, quod gignitur, cum anima non fiat præſuppoſita materia. Aliæ autem formæ fiũt præſuppoſita materia, & iſtæ gignuntur, & ibi gignitur vtrumque, ſcilicet forma, & compoſitum, licèt forma tamque terminus, & compoſitum per complementum reſultantiæ. Ideo non diceremus, quòd anima gigneretur bis, dato quòd duo corpora, vel multa eſſent in potentia ad eandem formam, quæ eſt anima: nam nec etiam ſemel gignitur. Etiam non eſt ibi inconueniens, ſcilicet quòd corruptum redeat in idem numero: nam anima non perit per mortem hominis, ideo ſiue reuertatur ad idem corpus, ſiue ad alterum, non ſequetur hoc inconueniens.

G

Quid loquantur Phyloſophi, & catholici de animæ immortalitate, & reſurrectione, & qualiter catholici defendere debent reſurrectionem eſſe poſſibilem.

QVÆSTIO LXI.

Circa hoc ſciendum, quòd aliter loqueremur nos catholici, aliter loquuntur Ariſtoteles, & Phyloſophi: nam Ariſtoteles, & cęteri, licèt concedant animas poſt mortem carnis viuere, cùm omnes Phyloſophi, qui aliquid intellexerunt, maximè poſt tempus H Socratis, eas immortales dixerunt: fuit namq; (vt memoriæ noſtræ traditum eſt) Socrates primus inter Phyloſophos Græcorum, qui animas aſſeruit immortales, ante eum namque rara, aut nulla Phyloſophia fuit, poſt eum verò, qui Ariſtotelis, atque Platonis, & aliorum coętaneorum magiſter, fuit omnes animam eſſe incorruptibilem tenuerunt, ſed quòd anima poſt mortem reuniri poſſit corpori alicui formaliter impoſſibile crediderunt. Ideo quando Paulus prædicabat coram Phyloſophis Athenienſibus deridebant eum vocantes ſeminiuerbium, quia reſurrectionem corporum prædicaret, vt patet Act. 17. capitulo, quia ipſi nullo modo hoc concipere poterant, nos autem reſurrectionem ex fide tenemus, ideo poſt mortem dicimus adhuc animam corpori reuniendam. Phyloſophi ergo, qui impoſſibilem tenebant eſſe reſurrectionem, non concederent animam eandem poſſe duo corpora informare: nam deſiderium naturæ non eſt ad impoſſibile, ſed impoſſibile putabant eſſe reſurgere, ergo non erat materia in potentia ad illam formam, quia tunc appeteret impoſſibile, & cũ difficilius ſit animam, quæ fuit in vno corpore, quod iam cadauer eſt, in aliud corpus informandum migrare, quàm redire in corpus ſuum, quia eſt maior differentia inter animam, & aliud corpus, quàm ad corpus, quod reliquit, ſed impoſſibile putant redire in corpus, quod reliquit, quia tunc concederent poſſibilem reſurrectionem, imò aliquam factam fuiſſe, & fieri, quia de tot, quæ ſunt in potentia aliquod reduceretur in actum, ergo non concedent, quòd duæ partes materiales ſint in potentia ſuſceptiua K ad vnam animam, id eſt quòd vtraque pars materialis poſſit eam recipere. Circa hoc autem conſiderandum quid diceret veritas catholica, & recta ratio Phyloſophyca: nam iſtos, qui Phyloſophi nominantur, vt Ariſtoteles, & cęteri, non ſimpliciter Phyloſophos nominamus, cùm non fuerint, quia errauerunt in proprietatibus concatenarum cauſarum naturalium, ſcilicet in conditione primæ cauſæ, à qua deriuatur tota virtus naturæ, ideo licèt iſti dicant aliquid aſſerendo, vel negando, non debemus dicere, hoc eſt ſecundum Phyloſophiam, ſed ſecundum Phyloſophos quoſdam errantes. Phyloſophiam autem falſum nullum aſſerit, nec verum aliquod negat, licèt non omnia vera cognoſcat, de quo longiorem tractationem fecimus ſuper Prologum primum poſitum in principio totius Bibliæ, quæ vocatur Epiſtola ad Paulinum. Dicendum

Socrates primus inter Phyloſophos aſſeruit animam eſſe immortalẽ.

Act. 17.

Phyloſophi nõ cõcederent duo corpora eſſe in potentia ad candẽ animam, quia nõ ſequeretur reſurrectio, quã negant.

Ariſt. & alij Phyloſophi nõ debẽt dici Phyloſophi ſimpliciter.

ergo circa hoc, quod nulla duo corpora, vel nullę duæ partes materiæ ſunt ſuſceptiuæ eiuſdem animæ rationalis, vel ſunt in potentia ad eas: pro quo reducēdum eſt ad memoriam, quod ſupra dicebamus de principio differēdi indiuiduorum eiuſdem ſpeciei, ſcilicet quòd differunt per materiam. Nam non ideo Sortes, & Plato ſunt duo homines, quia duas habent animas: nam non eſt iſta prima ratio differendi: ſed ideo ſunt duo, quia partes materiæ eorum ſunt duæ. Et patet, nam nō fuiſſent duæ animæ, niſi fuiſſent duæ partes materiæ ſegregatæ: ſi autem fuiſſet tota vna materia, non factæ fuiſſent duæ animæ, cùm duæ animæ non poſſunt informare eandem materiam. Et ſi duæ partes materiæ eſſent, neceſſe eſſet duas animas, quia vna anima non poteſt informare duas partes materiæ ſegregatas. Ergo cùm Deus multas animas creat, ideo facit eas differentes, quia differunt partes materiales, quę informare debent, & niſi eſſent illæ partes materiales, nō factæ fuiſſent illæ animæ. Cum ergo anima recipiat, quòd ſit diſtincta numero ab alia anima per vnibilitatem ad hāc ſignatam materiam, ideſt materiam quantam, & figuratam, & qualificatam, cùm iſtam vnibilitatem non habeant duæ materiæ, ergo non eſſet in potentia ſuſceptibili à duabus partibus materiæ, vel duæ partes materiæ non ſunt ſuſceptiuæ illius, & includit contradictionem. Nam ſi ideo anima recipit, quòd ſit vna per vnibilitatem ad iſtam materiam ſignatam, ideſt propter hoc eſt vna, quia eſt vnibilis huic materiæ ſignatæ, & non ſolùm propter hoc eſt vna, ſed etiam propter hoc eſt ens: nam non communicaretur ei eſſe, niſi eſſet iſta pars materialis ſignata informanda. Si autem dicamus quòd duæ materiæ ſunt in potentia ad eādem animā, diceremus neceſſariò, quòd vtrique poſſet vniri formaliter, aliàs deſiderium naturæ eſſet ad impoſſibile; ſi autem vtrique poſſet vniri: ergo haberet vnibilitatem ad vtramque. Et tunc hoc dato ſequitur formaliter, quòd vna anima ſint duæ animæ, ſcilicet quia iſta anima, ideo accepit eſſe, vt vniretur iſti parti materiæ, ſicut ergo ab vnibilitate ad vnam partē materiæ, anima eſt vna, & ſuſcipit indiuiduationem, ita ab vnibitatibus duabus, ſcilicet ad duas partes materiæ recipiet anima duas indiuiduationes, ergo erit duo indiuidua, & duæ animæ, quia ſi ſolùm vnibilitas ad vnā partem materiæ cauſat vnitatē, ergo vnibilitas ad duas partes materiæ cauſat dualitatem. Includit ergo contradictionem duas partes materiæ eſſe in potentia ad eandem animam: quia hoc eſſet dicere vnam animam eſſe duas animas. Non tamen includit contradictionem aliquam idem corpus habere potentiam ad animam, quæ ſtetit in eo, & iam, corrupto compoſito, ſeparata eſt: nam ipſa forma non eſt corrupta, ſicut aliæ formæ inducibiles in potentiam materiæ corrumpuntur, vel educibiles de potentia materiæ. Etiam non ſequitur inconueniens, ſcilicet quòd vna anima ſit duæ animæ: nam iſta anima accepit indiuiduationem per vnibilitatem ad iſtam materiam ſignatam, quòd ergo iterum informet materiam ſignatam, non augetur, vel multiplicatur vnibilitas, cum maneant ijdem termini vnibilitatis, ſi eadem materia numero ſit, & eadem forma numero. Si autem multiplicarentur hic vnibilitates (quod ſit mutato altero terminorum iſtius relationis) neceſſariò mutaretur vnitas animæ, & indiuiduatio, cùm ab vnitate materiæ ſignatæ ſuſcipit indiuiduationem.

Quia eſt materia ſignata.

Includit contradictionem duas partes materiæ eſſe in potentia ad eandē animā.

Qualiter catholici defendere debent reſurrectionem eſſe poſſibilitatem.

QVÆSTIO LXII.

ET per iſtum modum defendere debent catholici reſurrectionem corporum, quam Chriſtus annunciauit iuxta doctrinam Beatri Petri prima Cano. capit. 3. ſcilicet: Parati eſtote reddere rationem omni poſcenti de ea fide, quæ in vobis eſt. ideſt quòd fideles Prælati,

1. Pet. 3.

A qui literati debent eſſe, & habere fidelem ſermonem, & potentes eſſe exhortari in doctrina ſana, & eos, qui cōtradicunt, arguere, vt patet 2. ad Timoth. 1. cap. debēt eſſe taliter diſpoſiti, vt potentes ſint reddere rationem ſcilicet defenſiuam de fide ſua, ideſt de omnibus, quæ credunt, & quæ ſperant, & non coguntur reddere rationem demonſtratiuam, ſcilicet quod quidam credibilium articulorum non habent cauſas, cùm ipſa res credita ſit primum ens, ſcilicet Deum eſſe trinum, & vnum, & quæ non habent cauſas, demonſtrari nō poſſunt, quia demonſtratio eſt ſyllogiſmus faciens ſcire, & eſt ſemper per priora, quæ ſunt cauſæ rei, & inquantum ſunt cauſæ, & non ſophyſtico modo, quod eſt ſecundum accidens, vt patet in primo poſteriorum: ergo non coguntur aliqui de Chriſtianis, etiam peritiſſimi B demonſtrare iſta, cùm formaliter repugnat ea demonſtrari, quia non habent cauſas, quæ ſunt medium demonſtrationis: quædam autem credibilia ſunt, quorum cauſa ſolùm eſt ipſa voluntas, vt quòd Deus creauerit mūdum, & quòd filius Dei carnem aſſumpſerit, & moriendo nos redemit, & ſic de cæteris. Voluntatis autē illius non poteſt dari aliqua cauſa neceſſaria, ita quod vrgeret ad faciendum hoc, & nullo modo poſſit velle, aut facere contrarium, ideo eodem nō poſſunt iſta demonſtrari, qui repugnat liberè fieri, quæ cogante cauſa efficiuntur in nullo ergo generaliter articulo fidei demonſtratio dari poteſt, licèt ad quædam ſit perſuaſio: quæ eſt per quædam ſigna, & poſteriora; omnia tamen iſta tenentur defendere catholici, qui dignitatib. præſunt, vt declarat Apoſtolus 1. ad Thim. 1. C cap. in auctoritate ſupra allegata eandē rationem, quo modo iſta non ſint inconuenientia. Et hoc nón eſt difficile: nam licèt iſta demonſtrare (cùm cauſas non habent) impoſſibile ſit; tamen defendere ea, quia vera ſunt, non eſt valde difficile: vero namque omnia conſonant exiſtentia, ideſt omnia vera, vt ait Ariſtoteles in primo Ethicor. Cùm ergo iſta vera ſint, impoſſibile eſt, vt aliqua veritas, ſiue Phyloſophica, ſiue Mathematica, vel qualiſcumque eis repugnet, ideo quantumcūque aliquis arguat contra articulos fidei, impoſſibile eſt eum vera concludere cùm verum non contradicat vero. Et ſi aliquando videantur hæretici fortiter arguere, vel cōcludere, erit hoc ex defectu intellectus noſtri, vel quia ipſi falſa præſupponunt, quæ nos non perpendimus, aut malè inferunt, quod non intelligimus; D ſcienti tamen nihil difficile eſt reſpondere omnibus infidelium, aut hæreticorum argumentis: facta autem iſta diſtinctione, quæ ponebatur ſupra, ſcilicet aut de inclinatione, vel vnibilitate animæ ad corpus, in quo fuit, aut ad corpus, in quo nunquam fuit, patet euidenter non includere aliquod inconueniens eſſe reſurrectionem. Sed nec circa hoc aliquis turbetur, quia licèt anima indiuiduetur per materiam ſignatam ſecūdum quòd illi eſt, vnibilis: tamen ſeparata anima a corpore, non tollitur illa indiuiduatio, cùm anima ſit immortalis, & non perdit eſſe, quod ſemel acquiſiuit: nam corpus, vel pars materiæ fuit principium diſtinctiuum, vt anima eſſet vna, & hoc fuit finaliter, & aliquo modo effectiuè, ideſt quòd Deus iſtam animam fecit eſſe iſtā, quia fecit eam in iſta materia. Ex eo enim, quòd Deus E fecit eam, accepit eſſet animam, & ab eodem accepit, quòd eſſet vna anima diſtincta ab alia anima: ſed hoc non accepit ab eo abſolutè, ſed ab eo faciēte eam huic materiæ vnitam, & ſi feciſſet eam non veniendam materiæ, non potuiſſet diſtincta eſſe ab alia anima in numero, ſed à quocunque diſtingueretur in ſolam eſſentiam ſuam haberet, quæ eſt ſimplex. Et quia diſtinctio illa eſſet per ſolam eſſentiam neceſſe eſſet, vt eſſet eſſentialis diſtinctio, quia per eſſentiam nulla alia, quàm eſſentialis fieri poteſt, & iſta ad minus eſt diſtinctio in ſpecie, ideo differret illa anima creata à Deo, & non vnita, nec vnibilia corpori à qualibet alia re, quantumcunque conueniret cum ipſa ad minus in ſpecie. Et ſic dicimus de omnibus intelligentijs, ſiue angelis, quòd duo angeli non ſunt in eadem ſpecie, quod ſatis clarè probari poſſet, ſed ad præſens non intendo,

2. Ti. 1.

Quidam articuli fidei non habent cauſam.

In nullo articulo fidei demonſtratio dari poteſt.

1. Tim. 1.

1. Ethic.

Quāuis aliquis contra fidem fortiter arguat: nihil tamē concludere poteſt.

Quō aīa a corpore ſeparata eſt diſtincta numero, & a quo tale eſſe accepit.

Quia

Quia eſt impoſſibile animas a principio omnes, ſimul fuiſſe creatas.

QVÆSTIO LXIII.

EX quo ſequitur illos dicere impoſſibile, qui dicunt omnes animas à principio ſimul creatas, & poſtea per tempus infundi corporibus a Deo: nam tunc neceſſe eſſet eas differre in ſpecie, cùm non haberét materiam ſignatam per vnibilitatem, ad quá indiuiduaré tur: hoc autem impoſſibile eſt, quia ſi animæ eſſent diuerſarum ſpecierum, cùm dant eſſe corpori, & dent eo modo, quo ſunt, facerent ipſa compoſita reſultantia eſſe ad inuicem diſtincta in ſpecie, ſicut forma aſini, & forma capræ, quia ſunt diuerſarum ſpecierum faciunt, G quòd aſinus, & capra ſint diuerſarum ſpecierum. Et nó ſolùm nó potuerunt a principio eſſe creatæ omnes animæ, ſed etiam nec vna eſſe potuit quouſque homo formaretur, quia cùm anima non contineat rationem perfectam ſpeciei, non poterat fieri, niſi in eo cuius pars eſt, vel verius in eo quod actuando complet totam eſſentiam ſpeciei, quia omne, quod eſt, completé eſt: vel daretur, quòd vna anima crearetur, & illa nó eſſet vnibilis corpori tanquam partes naturæ, ſed contineret in ſe totam rationem ſpeciei, ſicut angelus quilibet, qui continet totam naturam, ideo non eſt vnibilis formaliter alicui corpori, ſicut anima, & ob hoc poteſt per ſe creari: anima autem licèt non accipiat eſſe à corpore, ſed potius det eſſe corpori, tamen non poteſt recipere eſſe ſuum perfectum, niſi in corpore, cú ſit pars, H & partes non dicuntur partes, niſi in toto: angelus autem non eſt pars alicuius ſpeciei, ſed continens totam ſpeciem ergo poteſt creari non exiſtente aliquo alio: quia tamen anima non eſt de natura materiæ rerum corruptibilium, ſed aliquid ſpirituale, ſed ſine corpore eſſe accipere non poteſt; eſſe tamen acceptum ſine corpore conſeruat, & erit poſtea diſtincta numero ab omnibus alijs animabus, quia illam indiuiduationem ſemel accepit per vnibilitatem ad materiam ſignatam.

Quãuis aña nõ recipiat eſſe a corpore, tamẽ non põt creari, niſi corpore.

An anima ſeparata poſſit informare aliud corpus, poſtquam receſſerit à primo, & an poſſint animæ migrare de corpore in corpus, vt Phyloſophi multi dixerunt. I

QVÆSTIO LXIIII.

SEd quæres, nunquid anima ſeparata à corpore poſſit poſtea informare aliud corpus. Dicet fortè aliquis quòd ſic, quia Deus, qui fecit eam, poterit eam ponere in alio corpore, & informabit illud. Reſpondendum videtur, quòd anima vnius corporis nullo modo poſſit informare alterum corpus poſtquam receſſerit à primo corpore: nam licèt Deus vnam animam, exutam corpore ponere poſſit in quocumque loco voluerit diffinitiuè, ſicut angelus diffinitiue loco ſuo, vt declaratũ ſupra tertio, & vigeſimo cap. tamen non poteſt facere, K quòd vniatur formaliter cuilibet rei, ſicut impoſſibile eſt, quòd angelus informet aliquod corpus: nam licèt angelus ſpiritus ſit, & ſimplex, ſicut anima noſtra, quia tamen continet totam ſpeciem ſuæ rationis, & eſſentiam, non poteſt vniri formaliter alicui rei, vt det ei eſſe, licèt poſſit ei vniri, vt motor mobili, mouendo rẽ illam per applicationem virtutis ſuæ. Dare autem eſſe formaliter, (quod eſt dare virtutem per intrinſecum,) non eſt pertinens ad id, quod totaliter eſt eſſe in actu, quemadmodum eſt angelus: nam entia, quæ ſunt in actu, licèt poſſint deriuare actionem, non tamen poſſunt deriuare eſſe, quia hoc formæ ſoli conuenit, quæ non eſt ens perfectum, ſed eſt perfectio alterius. Ita ergo anima alicui corpori eſſe dare non poteF rit, quia illud corpus eſt tale, quod non habet armonias conuenientes ad hoc, quòd anima ei vniri poſſit, & virtutem atque eſſe ſuum communicare. Poterit tamen illi rei applicari localiter, vel ſecundum virtutem motiuam, vt quòd aliqua anima ponatur in aliquo lapide, ſicut animæ, quæ ſunt obligatæ igni infernali, & illa quam Gregorius reperit in gelu cruciamina patiẽtem. Et de hoc nullus dubitat, ſed omnes conformiter aſſerunt impoſſibile eſſe animam noſtrã dare eſſe formaliter alicui lapidi, etiam ſi perdat formam ſubſtantialem lapidis. Si tamen manſerit in illa duritie, & denſitate, atq; frigiditate, quam tenebat, dum eſſet lapis, quia iſtæ diſpoſitiones repugnãt animæ requirenti certam armoniam. Sicut ergo anima noſtra non poteſt informare alia corpora, quàm humana, eo quòd reperit G ibi ſuam armoniam, & in alijs, ſecundum quòd ſic manent, impoſſibile eſt reperire: ideo illa non informat: ita, quia illa diſpoſitio, ſecundum quam anima vnibilis eſt corpori, non reperietur in alio corpore, niſi in illo cuius eſt: ergo nó poterit in alio eſſe: & patet, quia anima ſuſcipit vnitatem diſtinctam cótra omnes alias & indiuiduatam ex vnibilitate ad ipſam materiam ſignatam, & cum iſta ſignatio materiæ non reperitur in aliqua alia re, (quia nulla alia pars materiæ eſt iſta materia) & ipſa eſt hæc anima: quia eſt huius materiæ, & perfectio eſt, ideo non poterit dare eſſe alteri corpori, quia ſi daret ei eſſe eſſet perfectio eius, ſed non poteſt eſſe perfectio eius, cùm non acceperit eſſe in ea, ſed in altera materia: ergo nunquam erit forma alterius, ſicut formæ accidentales indiuiduales diſtinguuntur, & H accipiunt eſſe vnum per ſubſtantiam, & non poteſt eſſe vna albedo ſubiecti vnius in altero ſubiecto, quia iam non eſſet albedo illa, ſed altera, cùm perderetur illud eſſe, ſecundum quod dicebatur eſſe iſta albedo, ſ. eſſe in illo ſubiecto: ita anima cùm recipiat eſſe iſtam animam ex iſta materia ſignata: nunquam poterit informare, niſi iſtam materiam, quia ſi poneretur, quòd informaret aliam materiam, eſſet iam alia forma, cum reciperet diſtinctionem ea vnibilitate, & actuali vnione ad hanc materiam, & perderet vnibilitatem illam primam indiuiduantem, & non eſſet eadem, quæ prius erat, vel ſi eſſet eadem, daretur quòd vna anima eſſet duæ animæ, quod includit contradictionem. Et ſi dicas, non eſt ſic de animabus, ſicut de indiuiduatione acI cidentium, quia accidentia non poſſent poni in aliquo alio ſubiecto, nam corrumperentur, anima autem non corrumpitur. Reſpondetur, quòd dato, quòd accidentia indiuiduata per potentiam diuinam migrare poſſent, ita ꝙ albedo papyri auferetur, & poneretur in aliqua alia re: tñ illã ſecundã rem non informaret nec eſſet albedo eius, quia deficeret in re illa ratio ſubiectibilitatis, ſcilicet quòd albedo eſſet ab illo ſubiecto, quod requirebatur ad hoc, vt informaret illud ſubiectum. Ita in anima rationali, licèt Deus poneret vnam animam ſeparatam in aliquo corpore, illud tamen nó informabit: ſed erit ibi, ſicut ſunt dæmones intra vẽtrem arrepticiorum, & eorum, qui habent phytones, ſicut patet Actuum decimoſexto cap. de puella illa, quæ hẽbat phytoniẽm, quem expulit Beatus Paulus. Non tamen dabit eſſe, quia deficit ratio vnibilitatis, quia non eſt K iſta materia ſignata, ſecundum quam, & à qua recepit anima humana, quòd ſit vna, & diſtincta ab omnibus alijs animabus numeraliter. Concludendum ergo eſt, quòd vna anima humana poſtquam a corpore ſeparata eſt, non poteſt informare aliud corpus humanum, quá illud quod ante in formatione erat, & per cuius vnibilitatem acceperat eſſe vnam. Si tamẽ diceremus, quòd Deus poſſet vnam animam ſeparatam alteri corpori inducere, & quòd formaliter eã illi vniret, vtporè quòd animã Socratis mortui poneret in corpore Platonis, & animam Platonis poneret in corpore Socratis, ſequeretur, quòd nó eſſent iam illi homines, qui ante fuerãt. Et ratio huius eſt, quia in cópoſitis eſſentia accipitur a materia, & forma, cũ vtrũq; dicatur pars eſſẽtialis rei. Cùm ergo eſſentia rei conſiſtat in indiuiſibili, ſi anima Socratis inducatur alicui corpori, qui non eſt corpus

Dare eſſe formaliter quod eſt dare eſſe ſecundum virtutem per intrinſecum non conuenit ei, quod eſt totaliter ens in actu.

Si aña ſeparata a corpore a Deo ponatur in alio corpore a ſuo, non informabit illud.

Socratis

Socratis, ſed Platonis, cùm anima non contineat totam eſſentiam rei, ſed materia, & forma, ille qui reſultabit ex anima Socratis cum corpore Platonis vnita, nõ erit Socrates, quia tunc daremus, quòd Sortes, ſiue Socrates totus eſſet ex anima Socratis, & corpus ſuum non eſſet pars eſſentiæ ſuæ: ergo talis homo non erit Socrates. Etiam iſte homo non erit Plato, quia iſte homo ſolùm continet corpus Platonis: corpus autem, qui eſt pars materialis non continet totam eſſentiam rei, ideo vbi fuerit ſolum corpus Platonis, non erit Plato, ſi ſolum corpus ſit. Eodem modo de alio homine, qui ſit reſultans ex corpore Socratis, & anima Platonis è contrario, quàm in primo: nam ibi ſolùm eſt anima Platonis, ideo non eſt Plato, quia anima ſola nõ continet totam eſſentiam Platonis, & ibi ſolùm eſt corpus Socratis: ideo non eſt Socrates, quia corpus non continet totam eſſentiam. Et ſicut ante ex illis duobus corporibus, & duabus animabus reſultabunt Socrates, & Plato; ſi autem iſto modo miſceantur, erunt duo homines, & non erunt Socrates, nec Plato: ſic enim eſſet, cùm nunc anima Beati Petri ſit in vita æterna, & anima Beati Pauli eodem modo, & poſt in reſurrectione, quando coniuncta fuerit anima Beati Petri corpori eius, erit Beatus Petrus, & ante non erat, cùm iſta eſſent diſiuncta. Et ſic redibit Beatus Paulus, vt ſit Paulus, cũ nunc non ſit Paulus propter eſſet iſta diſiuncta; ſi tamen in reſurrectione Deus poneret eam animam, quę fuit Beati Petri in corpore, quod fuit Beati Pauli, & animam Beati Pauli in corpore, quod fuit Beati Petri, fierent per reſultationem duo homines, qui non eſſent Beatus Petrus, nec Beatus Paulus, ſed quidam alij duo homines, qui nunquam ante fuerant, & Beatus Petrus, & Paulus, nullo modo eſſe poſſent. Et ſi in reſurrectione omnes animas permutaret eo modo, quo dictũ eſt, ita quòd nulla anima poneretur in corpore, quod ante informauerat, præſuppoſito quòd illud informare poſſet, ſequeretur, quòd nullus homo de illis, qui fuerunt in hoc ſeculo eſſet ibi, ſed quidam alij homines noniter geniti, vel potius facti. Ad dictum autem Pythagoræ, quod ſupra allegabamr ex verbis Ouidij negandum eſt quidquid dicit, cùm dicit ſe fuiſſe Euphorbũ militem, & cùm dicit migrare per omnia corpora quęcunque parata inueniet, & interdum migrare in corpora beſtiarum, & cùm dicit, quòd iſto modo aliquis poſſet comedere carnes patris ſui, aut matris, vel cęterorum propinquorum; hæc enim omnia impoſſibilia ſunt repugnantia rationi, & Philoſophiæ, atque catholicis documentis. Et primò quod difficilius erat, & magis videbatur poſſe eſſe verum, ſcilicet quòd anima alicuius morientis tranſeat in alium: nam (vt probatum eſt) anima quælibet recipit, quòd ſit vna per vnibilitatẽ ad corpus, in quo creatur, & ſi deberet in aliud corpus tranſire; cum illud ſit alia materia ſignata, neceſſe eſſet; vt iſta anima haberet aliam vnibilitatem, cùm variatis terminis, vel altero terminorum relationis, neceſſe eſt multiplicari, & variari ipſum medium, ſiue relationem, quæ recipit eſſe ab eis, ſed iſta anima recipit indiuiduationẽ, ſcilicet quòd eſſet iſta per hanc vnibilitatem, ergo recipiet aliam indiuiduationem per aliam vnibilitatem, ſed duæ indiuiduationes faciunt duo indiuidua: ſicut duæ humanitates faciunt duos homines: ergo iſta anima erit duæ animæ, quod includit contradictionem: ergo anima, quæ fuit Euphorbi militis mortui in Bello Troiano, non fuit anima Pythagoræ, nec Homeri, nec Ennij Poetæ. Et ob hoc Perſeus Satyricus Poeta, qui acutius, quàm Pythagoras iſtam veritatem contemplatus eſt, irriſit dictum Ennij Poetę ſequentis opinionem Pythagoræ, vt patet in ſua ſexta Satyra. Item ſi vna anima tranſiret in alterum corpus, cùm habitus ſpeculatiuus, & practicus ſint in intellectu, & habitus virtuoſi ſint in voluntate, & maneant iſta ſubſtantia, & illi habitus radicaliter inhęſerunt, neceſſe eſſet, vt cùm in aliud corpus tranſiret, manerent ei iſti habitus, & ſecũdum eos facilius intelligeret, nec oporteret quemlibet addiſcere, ſed aliqui naſcerentur docti. Cùm enim intellectus ſit principium intelligẽ-

Si Deus in reſurrectione oẽs aĩas permutaret, non permaneret aliqs homo de his, qui geniti fuerunt.

A di, ſic intelligit, vt eſt diſpoſitus, vel habituatus. ſed in iſta anima manent habitus tam ſpeculatiui, quàm practici: ergo ſecundum eos poſtea intelliget. Plato autem circa hoc reſponderet ſecundum ſuam poſitionem (licèt ipſe non tenuerit hoc, quod dixit Pythagoras) tamen dixit aliquid quod ſatis conformabatur huic, ſaltem ad ſoluendum iſtud argumẽtum, ſcilicet quòd anima antea quàm corpori vniatur, cognoſcit omnia naturalia, quæ cognoſcere poſſet exiſtens in corpore quãtumcunque perficiatur, ſed in vnione ad corpus propter materiæ imperfectionem obliuiſcitur omnium, quæ ſciuerat, ſed poſtea per doctrinam excitatur illa cognitio, quæ ante fuerat, & ſic noſtra ſcientia, quę nũc acquiritur nihil aliud eſt, quàm memoratio, ſiue reminiſcentia eorum, quæ obliti ſumus. Hoc autem tan- B git ſatis Boetius in libro tertio de Conſolat. Metro. 11. quod incipit,

Quid ſentiat Plato de migratione animarũ quò obliuiſcatur omnia.

Boetius.

Quiſquis profunda mente veſtigat verum.

Et concludit, quòd ſi Platonis Muſa verum perſonat, quod quiſque diſcit, immemor recordatur. Et hunc modum reſpondendi videtur ſecutus ipſe Pythagoras dicens, quòd anima vnius exiens de corpore, & intrans corpus alterius obliuiſcebatur ſui. Ideo neſciebat cuius anima fuerat. Ipſe autem dicit ſe cognouiſſe, quòd anima ſua fuerat anima Euphorbi militis Troiani per multa ieiunia, quæ, ſcilicet diſponerent organa ad intellectionem, vt intellectus totaliter eſſet purus ad intelligendum quidquid vellet. Sed hoc non C poteſt ſtare: nam cùm in aliquo intellectu imprimũtur habitus ſpeculatiui, ſiue practici, & firmiter manent, & anima tranſeat in aliud corpus, dato quòd propter indiſpoſitionem organorum adhuc multum tenerorum non poſſit homo per illum habitũ intelligere, ſed cùm temporis tractu, & conuenientia ciborum deducantur organa ad talem diſpoſitionem, vt intellectus poſſit eis vti conuenienter, incipiet intelligere perfectè ſecũdum illum habitum, & non indigebit, vt iterum doceatur, ſed videmus, quòd nullus homo eſt, qui non indigeat doctrina, ſaltem vt declarentur ei termini artis, qui nullo modo ſciri poſſunt perfectè, aut aliquo modo conuenienter intelligi ab intellectu, niſi prius doceamur, quantumcunque intellectus acutiſſimus ſit; cognitis autem terminis artis alicuius, aliquis intelle- D ctus propter magnum lumen ſuum poterit ſe deducere in perfecta intellectione omnium concluſionum videmus, qui non indigeat magiſtro quãtum ad aliquid, ſcilicet quantum ad terminos artis: ergo nullius anima tranſit in alterum. Patet conſequentia, quia cùm ille, qui habet habitum alicuius ſcientiæ ſpeculatiuæ, vel practicæ nõ ſolùm cognoſcit concluſiones, ſed etiã terminos artis, cùm ipſe, qui illam animam ſuſcepit incipiat in tempore, quo impedimentum organorum ſit ablatum intelligere ſecundum habitum illum, non ſolùm intelliget concluſiones, ſed etiam cognoſcet terminos: ergo non indiget magiſtro ad aliquid, ſed per ſe ſolum omnia intelliget, quanta intelligebat alius, cuius illa anima fuit. Et hanc opinionem renuit Ouidius E Poeta, & vt ſe magnum Poetam fore iactaret, dixit ſe accepiſſe animam Homeri, qui fuit maximus Græcorum Poetarum, vt quaſi ex hoc pateret eum ſcire omnia, quæ Homerus Poeta cognouiſſet. Manifeſtatur hoc magis, quia Plato non dicit in coniunctione animæ ad corpus totaliter abradi ſcientiam, ſed impediri mole carnis, ne intelligat ea, quæ ante intelligebat. Et Pythagoras etiam dicit per ieiunia poſſe recuperari ſcientiam, quæ fuit ante in eo, qui viuebat per illam animam. Eſt ergo ſic habitus impeditus, & non abolitus. Sicut ergo eſt in naturalibus, quòd ſi aliqua res habeat virtutem ad aliquid operandum, & prohibeatur ab aliquo agente, non oportet, quòd ad hoc, quòd illa res agat, quòd ab aliquo adiuuetur, ſed ſolum, quòd tollatur prohibens agere, vt ſi lapis per ſuam grauitatẽ poteſt deſcendere deorſum, & ponatur aliquid, in quo teneatur ne deſcendat, ad hoc quòd exerceat actum ſuum,

Quo dictum Pythagoras poſſit ſ. a vo ſ. quod ipſe cognouerit militem Euphorbum.

Plato nõ dic in cõiunctione aiarũ ad corp⁹ abradi oẽm ſciẽtiã, ſed impediri mole carnis.

ſuum,ſcilicet vt deſcendat, non oportet, quod ab aliquo adiuuetur impellente eum deorſum, ſed quòd ſolùm rollatur illud,quod prohibebat actionem. Sic etiã patet in habitibus ſcientificis; ſi enim aliquis ſit Geometra, vel Phyſicus ſecundum habitum, & poſtea efficiatur Ebrius, vel ſonnolentus, vt incurrat maniam, aut epilepſiam, vel ſimiles paſſiones,in quibus vetatur totaliter actus intellectus, nõ poſſunt illi ſic ſe habentes (licèt habitum habeant) tunc intelligere, quia non ſunt diſpoſita organa. Cum autem venerint ad congruam organorum diſpoſitionem, non oportet, vt iterum addiſcant, ſed ablato impedimento organorum immediatè incipient perfectè intelligere, vt antea: ergo ſic eſſet de anima habituata ſpeculatiuo habitu, vel practico ſi tranſiret ad aliud corpus, quòd ablato impedimento organorum reductis eis ad congruam diſpoſitionem inciperet intelligere perfectè ſecundum habitum,quem ante habebat habens illam animam,& qui manet in illa anima: ideoq; non indigebit aliquo modo doctore,ſed nullus eſt, qui non indigeat doctore eo modo, quo ſupra expoſitum eſt, ergo non tranſit vna anima de vno corpore ad aliud. Aliud erat quod dicebat Pythagoras, ſcilicet quòd ipſe fuerat Euphoebus miles in Bello Troiano interfectus à Rege Menelao. Sed quia hoc erat confirmatio poſitionis ſuæ, ſicut poſitio falſa erat, ita & hoc falſum eſt, ſ. quòd nunquam anima ſua fuit in Euphorbo, nec in Homero, nec in Pauone, aut aliquo hominum. Et eædem rationes militant contra exemplũ, quæ militabant contra principalem poſitionem. Aliud erat dictum Pythagoræ, ſcilicet quòd animæ hominum tranſibant interdum in corpora beſtiarum, cùm reperiebant ea præparata ad ſuſceptionem formæ.

Confutatur aliud dictum Pythagoræ, quòd animæ poſſunt tranſire in corpora beſtiarum.

QVÆSTIO LXV.

CОntra iſtam poſitionem militant argumenta facta ſupra; nam ſi anima vnius hominis non poterat tiãſire in corpus alterius mortuo priori: a fortiori non poſſent tranſire in corpora beſtiarum, cum eadem ad minus incõuenientia ſequãtur. Sed præter hoc adhuc ſunt alia inconuenientia. Et eſt primum, quia omnis forma præſupponit debitas diſpoſitiones in materia, in qua debet ſuſcipi, ſed diſpoſitiones corporis humani,& corporis beſtiarum non ſunt eædem: ergo anima humana nunquam poteſt recipi in corpora beſtiarum. Patet hoc, quia ad hoc, quòd aliqua forma recipiatur in aliqua materia, vt aliqua anima in aliquo corpore, requiritur in corpore debita magnitudo: nam ſi ponatur aliqua pars materiæ tanta, ſicut vnus digitus, vel vnus palmus,nõ poterit ibi recipi anima humana, quia dato quòd poſſent fieri ogana valde parua, & delicata, cum ſit magna organorum pluralitas, & paruitas materiæ, non poterit anima humana vegetare illud corpus, quia tam parua organa non poſſunt eſſe conuenientia ad explendas organicas operationes animæ cõuenientes, vt vegetet corpus. Etiam ſi detur aliqua pars materiæ tanta, ſicut vna magna turris, illa nõ poterit vegetari ab aliqua anima humana, quia non eſt tã torum virium, vt complere poſſit operationes requiſitas ad ſanitatem tanti corporis,ſed eſt dare certam periodũ magnitudinis, in qualibet ſpecie ad hoc, quòd informaretur materia per formam illius ſpeciei, & ſic eſt de rebus cuiuſcunque ſpeciei, quæ requirunt debitam magnitudinem. Et ob hoc diuerſæ ſpecies habent diuerſas magnitudines in rebus naturę, ſcilicet in indiuiduis ſuis, & res vnius ſpeciei non perueniunt ad magnitudinem conuenientem alteri ſpeciei. De hoc Ariſtot. in 2. de Anima.cap. de vegetatiua, & nutritiua potentia ſic ait: Omnium natura conſtantium poſitus eſt numerus magnitudinis, & augmenti. Requiritur etiam ad introductionem animæ, vel alterius formæ in materiam debita figuratio,ſiue organizatio,ſicut vi

Ata ſi pōt in formare corpus tam parua, quantitatis, ſicut eſt digitus, nec tam magna, vt turris magna.

2. de ani.

F demus in fœtu humano, & in fœtibus aliorum animalium, & in ipſis arboribus: nam nullam arbor poteſt taliter figurari, ſicut homo, aut ſicut capra, vel aliæ res naturales, quia non poſſet fieri digeſtio ſufficiens, eſſent arbores in parte ſuperiori groſſiores, quam in trunco, qui eſt locus digeſtionis. Requiruntur etiam debitæ æqualitates: nam aliæ qualitates ſunt in materia, cùm introducitur anima humana, quam cùm introducitur forma equina, aut caprina, ſ. alia teneritudo partium,& alius gradus caliditatis, aut frigiditatis, & ſic de cæteris. Iſta autem non ſunt eadem in omnibus naturalibus rebus, nec in omnibus animalibus: imò nec in vno animali ſunt, ſicut in alio, ſi reſpiciantur diligenter, quia vel in ſuperficie corporis in figuratione membrorum, vel intra cutem in diuiſione cor-

G porum ſemper reperietur aliqua diuerſitas quantitatis, & organizationis, & cæterarum qualitatum, quæ ſint neceſſariæ ſecundum naturam ad introductionẽ formæ. Si autem dicas, quòd ſic, habetur intentum, ſ. quòd cum in beſtijs non ſit talis diſpoſitio, qualis in corpore humano, quòd non poterit ibi introduci anima humana,& ſic ceſſabit dictum Pythagoræ. Si autẽ dicas, quòd non ſunt neceſſariæ iſtæ diſpoſitiones, ſequetur quòd natura fruſtra occupatur in faciendo. Cõſtat namque, quòd plus laborabit natura in faciendo diſpoſitiones organizationes,& quantitatiuas dimenſiones, quæ ſunt in corpore humano, cùm plures ſint, & ſubtiliores, quàm faciendo diſpoſitiones, & organizationes in corpore vnius vermis, vel colubri; ſi ergo non ſunt magis neceſſariæ ad introductionem animæ

H rationalis iſtæ diſpoſitiones, quàm illæ, erat ſuperuacuus labor naturæ, quod nullo modo concedendum eſt, cum entia naturalia ſint ordinatiſſima, vt patet circa fin. 12. Metamorph. Etiam patet, quòd ſint neceſſariæ, quia aïæ hominum, & beſtiarum habent diuerſas virtutes operatiuas, & quia operationes vegetatiuæ, & ſenſitiuæ præſupponunt organa, ergo ſecundum numerum virtutum operatiuarum, ſic requiritur numerus perſonarum,& diuerſorum organorum: ergo non debent eſſe tales diſpſitiones organicæ, vel dimenſiones pro brutorum animabus, ſicut pro anima humana, quia ſi aliqua anima habens potentias operatiuas vniretur, alicui corpori habenti pauca organa, non poſſet exercere operationes ſuas, ideo non poſſet teneri colligata illi corpori. Item ſi non eſſent neceſ-

I ſaria iſta lineamenta, & multiplicitas organorum in corpore humano ad introductionem animæ noſtræ, ſed poſſet introire in corpus aliarum diſpoſitionum, ſicuti eſt corpus beſtiarum variarum, eadẽ ratione poſſent introire in corpora diſſimilium valde diſpoſitionum, ſicut ſunt corpora lapidum,& arborum, atq; aliorum naturalium, ſed hoc valde incõueniens eſt, quòd anima humana informet lapidis materiam manentem ſub illa figuratione, & denſitate, & frigiditate, atque vniformitate, & nullus hoc concederet tanquam valde abſurdum: ergo nec tranſeunt in corpora beſtiarum. Item ſi animæ humanæ ex eo, quòd non requirunt determinatas diſpoſitiones, vt dicis, poſſunt tranſire in corpora beſtiarum: ergo animæ beſtiarum conformiter non requirentes debitas diſpoſitiones: poſſunt gi-

K gni in corporibus humanis, & ſic alij forent beſtiæ habentes corpora humana, quod abſurdum valde eſt: ſi ergo hoc non conceditur, nec etiam alterum concedi debet, quia æqualis cauſa eſt abſurditatis. Item videtur hoc eſſe impoſſibile: nam operatio cuiuſlibet rei eſt ſecũdum formam, quàm habet, quia forma eſt principium totius operationis, & actionis, ſicut materia eſt principium ipſius paſſiuæ mutationis; ſic enim ait Ariſtot. 3. Phyſ. quòd ſicut motus dat cognoſci naturam, ita operatio facit cognoſci formam. Et hoc idem in 2. de Anima, vbi innuit animam eſſe principium omnium actionum corporis. Cùm ergo variantur formæ, neceſſe eſt variari actiones; ſi igitur in corpora beſtiarũ interdum tranſirent animæ humanæ, neceſſe eſſet, vt corpora beſtiarum haberẽt eaſdem actiones, quas homines habent ſcilicet, vt intelligerent, & vellent, & fa

cere

Certitudo quantitatis, & organizationis, & qualitatũ ſũt neceſſaria ad introductionem formæ.

cere cætera in hunc modum, quæ pertinent ad prudentiam, & actiones humanas, ſed nulla beſtia eſt, quæ habeat actus humanos, nec nunquã in ſe eſt: ergo nunquam animam cuiuſquam hominis intrauit in corpora beſtiarum.

Reſp. ad rationem obiectionem.

Nec valet ſi dicas quaſdam beſtias habere prudentiam, vt ſunt vulpes, & taxones, ſiue caſtores, vel ſimiæ, vt communiter dicitur, quia videntur habere actus quoſdam ſimiles actibus humanis. Sed de his dicit 6. Ethyc. Ariſtot. quòd non propriè habent vim prudentiæ, quæ eſt iudicatina de bonis, vel malis agibilibus, ſed quandam potentiam prouiſinam ad vitam, quæ eſt quædam naturæ ſolertia, ſed ob hoc, quòd ſimiæ in quadã figuratione vultus, & in quibuſdã cautelis humanã prudentiã, & figurã imitantur, Poetica licentia occaſionem habuit dicendi eas fuiſſe olim magnos hominum populos, ſed à Ioue in ſimias conuerſos retenta prioris naturæ quædam ſaltem leui effigie: de quibus Ouidius Metam. lib. 7.

Ouid.

Item, & fortius probantur prædicta, ſcilicet quòd nunquam tranſeat anima humana in corpora beſtiarum: nam licèt in compoſitis eſſentia accipiatur à materia, & forma, ipſa tamen forma eſt, quæ dat eſſe materiæ, & determinat ad certam ſpeciem actuando eam: ſecundum ergo varietatẽ formarum, ita ſunt varietates ſpecierum, ſed anima humana eſt quædam forma ſpecifica diſtincta ab alijs formis ſpecificis: ergo ipſa dabit corpori, in quo fuerit eſſe ſecundum ſuam ſpeciem: neceſſe eſt, ergo quòd vbicunque anima rationalis formaliter vnita fuerit, quòd ſit illud homo. Si ergo anima hominis cùm exit ab homine, intraret in corpore beſtiæ organizato, & diſpoſito ad recipiendum formã neceſſe eſt, vt illud corpus recipiat eſſe humanum, & iã non erit beſtia illud compoſitum, & tunc falſum erit, quòd animæ humanę ſint in beſtijs, ſed in hominibus, ſed hoc eſt impoſſibile, quòd aliqua beſtia ſit homo; ergo impoſſibile eſt animam humanam intrare corpora beſtiarum.

Aliud dictum Pythagoræ.

Aliud dictum Pythagoræ erat, quòd ſi homines comederent carnes pecorum, quòd poſſet aliquis comedere carnes patris ſui, aut matris, vel aliorũ charorum, & iſta erat vna cauſa, quare interdicebat ipſe eſum carnium. Sed hoc non poteſt ſtare, quia argumenta omnia facta in ſuperioribus, militant contra hoc, quod ipſe ponit, quaſi pro corollario. Sed adhuc præter illa ſunt alia ſpecialiter contra hoc, ſ. quòd non poſſint eſſe carnes illius pecoris carnes alicuius hominis, ideo nemo ſic comedendo comedet carnem patris ſui, aut matris, quia dato, quòd anima humana poſſit tranſire in corpora beſtiarum, & informare ea; tamen ſicut ſupra dicebamus, ſi Deus poneret animam Beati Petri in corpore, quod ante fuit Beati Pauli, & animam Beati Pauli in corpore quod fuit Beati Petri: iam nullus eorum eſſet Petrus, aut Paulus, ſed eſſent duo alij viri nouiter formati, qui nunquam ante extitiſſent, ita hic cùm anima alicuius viri poneretur in corpore alicuius beſtiæ, & informaret atque inde reſultaret compoſitum, quod eſſet homo; tamen ille non eſſet pater alicuius viri, quia iſte homo non erat ille, cuius anima ibi erat: nam anima non complet totam eſſentiam in compoſitis, ſed anima, & corpus, ſed ibi ſola anima viri prioris eſt, ergo non eſt ibi vir ille prior, qui fuerat pater alicuius alterius, & conſequẽter nec carnes eius. Et dato quòd anima compleret eſſentiam rei totam, ſ. quòd vbi eſſet aĩa eſſet homo, cuius eſſet aĩa, daretur tunc, quòd ex eo, quòd anima alicuius viri mortui introiuerat corpus alicuius beſtiæ, quòd illud compoſitum reſultans ex anima humana, & illo corpore beſtiæ eſſet vir, qui ante fuerat, & tunc ſi vir, qui ante fuerat, fuit pater aliquorum, etiam diceretur, quòd iſtud compoſitum tale ſit pater illorum genitorum, & tamen ſi aliquis de filijs viri prioris comedat de carnibus illius corporis, in quo eſt anima patris ſui, licèt illud compoſitum ſit pater ſuus, tamen non comedit carnes patris ſui, quia carnes patris ſui, de quibus iſte filius deciſus eſt, corruptæ ſunt recedente anima, & iſtæ in quibus nunc eſt, non ſunt carnes patris ſui, ſed carnes alicuius beſtialis corporis.

Poſitio Pythagoræ, de migratione aĩarũ eſt penitus erronea.

Concluſum A ergo ex ſuperioribus patet, quòd poſitio Pythagoræ circa migrationem animarum in varia corpora, ſit totaliter erronea.

Quid ſit potentia propinqua, & remota materia, & an potentia materia ſit infimus gradus in perfectione rerum. Et an materia denudata à forma corporeitatis ſit ſpiritus, & habeat aliquam contrarietatem.

QVAESTIO LXVI.

NVnc autem redeundũ eſt ad id, quod ante inchoauimus ſcilicet quid ſit eſſe formam in potentia materiæ, & iam diximus, quòd non eſt hoc latitare res in B quadam confuſione, & mixtura, & poſtea prodire ad eſſe quia hoc eſt Chaos; quod improbauimus: nec eſſe formam in potentia materiæ dicitur, quòd ſit materia ſecundùm quoddam eſſe imperfectum, quòd actualitèr tamen exiſtat, & poſtea perficiatur; cùm gignitur: nam & hoc demonſtratum eſt fore impoſſibile in ſuperioribus; nec dicitur formas eſſe in potentia materiæ, cùm inducantur in potentiam materiæ, & materia poſſit eas recipere, quia tunc diceremus formas artificiales eſſe in potentia materiæ, cum inducantur in potentiam materiæ, & materia poſſit eas recipere, etiam animas rationales diceremus eſſe in potentia materiæ, cũ materia poſſit illas recipere, quando à Deo funduntur, alias nulla anima eſſet in corpore, niſi corpora poſſent eas recipere; tamen nec dicimus formas artificiales eſ C ſe in potentia materiæ, nec animam rationalem eſſe in potentia ſeminis. Dicendum ergo, quòd formam eſſe in potentia materiæ nihil aliud eſt, quàm materiã habere quandam virtutem, ſiue multas virtutes, quæ non ſunt formæ alicuius generis: ſed proprietates materiæ, ſecundum quas factis ab agentibus naturalibus talibus, vel talibus diſpoſitionibus ſequatur forma immediatè in materia, illo apponente eam, vel deducente à foris, vel creante de nihilo, ſecundum quòd in generatione aſini, aut arboris patet. Eſt enim materia omnium generabilium, & corruptibilium huius conditionis, quòd ſi agentia naturalia agant in ea, diſponẽdo varijs modis, ſic, vel ſic, inſurget ea forma aſininã per modum cuiuſdã ſubitæ pullulationis, aut eductionis tanquam illa anima aſinina lateret in illis diſpoſi D tionibus, cùm tamen nunquã ibi præfuerit ſecundũ ſe totã, aut ſecundũ aliquid ſui. Eſt autẽ iſta potentia materiæ duplex; quædam propinqua alia remota.

Quid ſit potentia remota materia.

Dicitur autem potentia remota, quando materia habet virtutem, ſiue potentiam ad hoc, quòd de ea educatur talis, vel talis forma, & tamen nondum eſt determinata ad illam formam, ſed poteſt habere reliquam, quia determinatio ad hanc, vel illã formam eſt ex diſpoſitionibus varijs agentium naturalium, vt verbi gratia materia terræ, quæ eſt nunc ſub forma terræ pure eſt in potentia ad eſſe capram, & forma capræ eſt in potentia illius materiæ; non eſt tñ iſta potentia propinqua, ſed remota, quia licèt habeat virtutẽ, ſiue potẽtiã, vt talis forma ex ea educi poſſit, non tamen eſt determinata ad illam formam, ſcilicet quòd immediatè debeat recipere E illam formam, & nullam aliam ante, quia iſta determinatio fit per varietatem actionum naturalium agentium, & cùm iſtę diſpoſitiones non præceſſerint, nõ eſt determinata ad formam capræ, ſed poteſt multas alias ante eam recipere.

Quid ſit potentia propinqua materia.

Eſt autem potẽtia propinqua materiæ, cum non ſolùm habet materia potẽtiam, ſiue virtutem, vt factis quibuſdam tranſmutationibus, inducatur in eam forma talis, vel talis, ſed etiam agentia naturalia cauſauerunt tales diſpoſitiones, ſecundum quas determinata eſt illa materia ad formã talem, ita, quòd non poteſt aliam habere ſecundum illas diſpoſitiones, vt cùm deciſum fuerit ſemen hircinum in matricem capræ, illa materia eſt in potentia ad formam capræ, & eſt in potentia propinqua, quia non ſolùm poteſt educi de materia illa forma capræ, quia in hoc non differt ab alijs partibus materialibus, cùm de qualibet poſſit edu

ci forma capræ, ſed etiam eſt ſic determinata, vt ſecundum illas diſpoſitiones non poſſit educi alia forma de potentia materiæ; ſecundũ enim quòd ſunt diuerſæ formę in potentia materię, ita oportet, quòd ſint diuerſi modi, educendi eas ad eſſe: modi autem educendi ad eſſe ſunt diſpoſitiones receptæ in materia ab agentib. naturalibus. Sũt autem iſtæ virtutes materiæ, ſecundum quas recipere poteſt diuerſas formas, quędam proprietates abſolutæ de natura materiæ, & ſunt inditæ ipſi materiæ corruptibilium in creatione ſua, vt recipere poſſit formas, quæ educantur de virtute eius, & nõ ſit neceſſe adduci ab extra, vel creari, & has virtutes Phyloſophi communi nomine vocant potentias, & appetitus, ſ. potentiam abſolutam, & potẽtiam reſpectiuam, & appetitum abſolutum, & appetitũ reſpectiuũ. Aliquis tamen putabit, quòd iſta potentia materiæ non ſit aliqua virtus, vel qualiſcunque perfectio. Et falſum eſt; nam licèt, vt ait Ariſtot. in li. 7. Ethy. melius ſit habere, quàm fieri idest perfectio maior eſt, quòd aliqua res habeat omnia, quibus indiget, ita vt nullo indigeat, tamen, quòd ſit in potentia ad illa, & poſſit recipere ea, & compleatur per hoc ſua indigentia, perfectio eſt aliqua, vt res poſſit recipere in ſe aliquam perfectionem, & patet hoc, quia non omnis materia poteſt recipere formam aſini potentia propinqua, ſed ſolùm illa quæ eſt determinata ſecundum actionem variam naturaliũ cauſarum cõcatenatarum, nec omnes materiæ poſſunt recipere formam equi immediatè, ſed ſolùm determinatè, & poſſunt recipere alias formas imperfectiores: ergo iudicabimus perfectiorem eſſe materiam, quę poteſt recipere formam equi, quam quæ poteſt recipere formam aſini, & eam, quæ poteſt recipere immediatè formam aſini, quam eam, quæ immediatè recipere poteſt formam arboris, vel vermis: ſi ergo aliqua materia eſt magis perfecta propter poſſe recipere formam magis perfectam, & minus perfecta propter recipere formam minus perfectam: ergo habebit perfectionẽ per hoc quod eſt ſuſcipere formam quamcũque; iſta tamẽ perfectio eſt infimus gradus naturæ, ideo in coordinatione rerum perfectarum naturaliter aſcendendo ſcalariter ad magis perfecta, ponimus tanquam primũ, & infimum gradum perfectionis materiam primam, deinde ponimus elementa ſecundum gradus perfectionis ſuæ; poſt hæc autem gradualiter elemẽtata, & poſt corpora cęleſtia, deinde res purè ſpirituales, vt animas, & conſequenter angelos, donec deueniamus ad finem concatenationis, quæ eſt in Throno infinitæ perfectionis, ſcilicet in Deo. Sed dicet aliquis, quòd eſſe in potentia ad recipiendum formam, non ſit aliquis gradus perfectionis ſaltem primus, & imperfectiſſimus: quia materiæ, quæ dicuntur eſſe in potentia propinqua ad recipiendum formas, vocantur magis perfectę, vel minus perfectæ, non ſecundum hoc, quòd ſunt ſuſceptiuæ illius, vel illius formæ: ſed ex hoc, quòd habent diſpoſitiones perfectiores; iſtæ autem diſpoſitiones quædam formæ ſunt accidentales, ideo ex eis videtur contrahere materia quandam maiorem, vel minorem perfectionem, & non ex hoc, quòd eſt in potentia ad recipiendum. Reſpondetur, quòd bene arguitur: verum namque eſt, quòd materia non habet maiorem; vel minorem perfectionem ex hoc, quòd eſt in potentia ad perfectiorem, vel imperfectiorem, formam; ſed ex ipſis diſpoſitionibus, quæ faciunt materiam eſſe in potẽtia propinqua, & ipſæ diſpoſitiones ſunt formæ qualitatiuæ habentes gradus perfectionis; nam alias daretur, quòd omnes partes materiæ eſſent æqualiter perfectæ ſecundum quòd in potentia ſunt, quia non eſt aliqua pars materiæ, quæ non ſit in potentia ad omnem, formam; idest ad formam cuiuſcunq; ſpeciei & ſic nũquam eris vna in potentia ad perfectiorem formam, quàm alia, quæ eſt de potentia remota; quantum autem ad potentiam propinquam, ſi vna materia eſt perfectior altera, hoc eſt propter perfectiores diſpoſitiones, quæ ſunt formæ. His tamen non obſtantibus eſſe in potentia ad recipiendum formam eſt quidam gradus perfectionis, dato quòd ſit valde paruus: nam melius eſt eſ-

Potentia materiæ eſt virt⁹. & potentia abſoluta ipſius materiæ de natura eius.

Potentia materiæ eſt virt⁹, & perfectio eius. 7. Ethic.

Perfectio materiæ eſt vltimus gradus naturæ.

Obiectio.

Reſponſ.

F ſe in potentia ad perfectionem, quæ nondum habetur, & quòd poſtea habeatur, quàm quòd ſit aliqua res carens perfectione, ſiue non habens eam, & tamen non poſſit eam habere. Patent autem hæc per comparationem ad intellectum; nam intellectus eſt poſſibilis, ſiue paſſibilis, & non habens aliquam intellectionem ſecundum ſe, vel aliquam ſpeciem, ſed eſt in potentia ad omnes ſpecies, & intellectiones: habent ſe intellectus noſter, & materia prima proportionaliter; nam ſicut perfectio materiæ eſt ipſa forma, ita perfectio intellectus noſtri eſt ipſa ſpecies intelligibilis, vel intellectio, & ſic materia prima non eſt de natura ſua determinata in aliqua forma actualiter, ſed eſt in potentia ad omnes, ita intellectus noſter non eſt in actu alicuius ſpeciei, ſcilicet quòd naturaliter determinet ſibi ali-
G quam ſpeciem, vel intellectionem, ſed eſt in potentia ad omnes.

Similitu de inter materiam primam, & intellectum poſſibilem.

De natura intellectus paſſibilis.

QVÆSTIO LXVII.

ET ſi arguas contra hoc, quia dicitur communiter, quòd naturaliter ſumus in habitu principiorũ ſpeculatiuorum, principia autem ſunt propoſitiones quædam primæ, & per ſe notæ, propoſitiones autem ſunt ex terminis: ergo cum nos naturaliter habeamus principia, naturaliter habebimus terminos illarum propoſitionum, cùm propoſitio præſup-
H ponat terminum tãquam partem ſuam eſſentialem, & illi termini ſunt ſpecies intelligibiles: ergo naturaliter habemus aliquas ſpecies intelligibiles. Reſpondetur, quòd intellectus noſter, (vt dicebamus) naturaliter eſt ſicut tabula raſa, in qua nihil eſt depictum, vt ait Ariſtot. in 3. de Anima, ſed poſtquam eſt in corpore acquirit ſpecies per actum organorum tranſducendo eas ad phantaſiam, & poſt ad intellectum: ſi autem nos naturaliter haberemus omnes ſpecies rerum inditas, vel cõcreatas, non indigeremus aliquo organo ad hoc, quòd intelligeremus, & patet, quia ſolùm ſeruiũt organa ad recipiendas ſpecies obiectorum. Ad ipſum autem intellectus actum non proficiunt, quia non intelligit intellectus per viſum, nec per auditum, nec per
I aliquod organum: ſolùm ergo proficiunt ad percipiẽdos ſpecies rerum, ſuper quas vertens ſe poſtea intellectus intelligat. Nam non ſolùm non operatur intellectus per organa, ſed etiam in ipſo actu intellectus non eſt neceſſe eſſe actum organi, quia dato, quòd non videamus actualiter viſibilia percepta intelligimus. Et dato quòd nõ audiamus audibilia percepta conſideramus. Si tamen non apprehenderimus per viſum aliquam rem, aut per auditum, nunquam poterimus intelligere aliquid de colore, vel aliquid de voce ſic enim ait Ariſt. 1. Poſte. quòd illius obiecti ſcientia caremus, cuius ſenſitiua potentia ad obiectum illius caremus, & ob hoc cæci non iudicant de coloribus, ſi tamen intellectus hominis cæci haberet naturaliter ſpeciem colorum, intelligeret colores, ſicut illi, qui vident eos. Et ob hoc angeli ad intelligendum perfectè omnes res naturales non indigent potentijs ſenſitiuis, quia omniũ
K rerum ſpecies eis concreatæ ſunt, vt patet in libro de cauſis in propoſitione illa, quæ dicitur intelligẽtia plena eſt formis, idest ſpeciebus intelligibilibus. Et dato quòd nos non haberemus ſpecies omnium rerũ intellectui noſtro inditas, vel concreatas, ſed haberemus aliquas, etiam ſi nunquam haberemus actum alicuius organi intelligeremus circa illas, ſed videmus, quòd ſi deficiant actus organici ad apprehenſionem ſpecierum nihil intelligimus, quia ſicut cæcus à natura circa colores nihil penitus iudicat, & ſurdus à natura nihil omnino de vocibus, ita qui alijs carerent potentijs ſenſitiuis circa obiecta illarum potentiarum prorſus nihil intelligerent: ergo qui omnibus potentijs organicis careret nihil omnino intelligeret; ſi tamen nos haberemus aliquas ſpecies naturaliter inditas, vel concrea-

Si intellectus haberet ſpecies rerũ inditas, vel concreatas, non indigeret organis.

Intellect⁹ non intelligit per organũ.

1. Poſt.

Angeli non indigent potentijs organicis.

Si quis omnibus potentijs organicis careret, nihil intelligeret.

tas

tas : intelligeremus per illas noo indigentes aliquo actu organico: ſicut cùm ſemel quis babuit per viſum ſpeciem albedinis ad intelligendum per illam nõ opor tet, vt iterũ, & iterum videamus, ſed vnica viſio ſuffi- cit pro æterna intellectione, quia ſemel ſpecies accep- ta eſt: ergo videtur, quòd naturaliter intellectui no- ſtro non ineſt aliqua ſpecies intelligibilis, ſed eſt tan- quam tabula raſa. Quando autem obijcis, quòd cùm intellectus noſter naturaliter ſit in actu principiorum, & principia preſupponunt terminos intellectuales, qui ſunt ſpecies: ergo naturaliter habemus ſpecies ali- quas. Dicitur quòd non eſt ſenſus, quòd nos ſumus naturaliter in actu principiorum. i. quòd quando crea tur à Deo intellect⁹ noſter, & infunditur corpori, quòd concreetur ſibi habitus principiorum, & ſicut intelle- ctus naturaliter eſt intellectus, quòd ita ſit naturaliter in actu principiorum, & nõ ſolùm quando intellectus noſter creatur, non habet habitus principiorum ſpecu- latiuorum, ſed etiam nec toto tempore, quo ſtat fœtus in vtero. nec etiam immediatè, vt exit vterum, ſed ali- qui citius, aliqui tardius ſunt in habitu principiorũ, & aliqui nõ ſunt in actu principiorũ in tota vita ſua, quia nunquam vertunt ſe circa aliquam ſpeculationem ve- ritatis ſpeculatiuæ. Habentur autem iſta principia per acquiſitionem, ſicut & concluſiones, ſcilicet quòd nos nati incipimus videre, & audire, & habere cæteros a- ctus organicos, & per hos attrahuntur ſpecies ad phan taſiam, qu. bus intellectus informatur, & apprehendit ſimplicia per illas ſpecies, & quia inter aliquas ſpecies rerum apprehenſas eſt, tamen manifeſta regulatio, vel habitudo intellectus apprehendens illas ſpecies ſim- plices apprehendit complexionem earum, & facit eam cognoſcens facillimè habitudinem, quæ manifeſtè in naſcitur inter tales ſpecies apprehenſas, & illud com- plexum vocatur principium, vt ſi aliquis apprehendat totum, & apprehendat partem cognoſcendo iſtas ſpe- cies ſignantes ſimpliciter, & abſolutè res ipſas, quia ta men inter ipſas res innaſcitur quidã reſpectus, vel habi tudo intellectus i apprehendẽdo has ſpecies apprehen dit pariter habitudinem, ſcilicet maioritatis, & mino- ritatis, & format complexionem dicens totum eſſe ma ius ſua parte, & hoc eſt principium vnum de commu- niſſimis inter ſpeculatiua, Et quia intellectus firmiter, & ſine dubio hoc intelligit, radicatur illud intellectũ in ipſa potentia intellectiua, & illud cognitum ſic fir- miter manens vocatur habitus principiorum. Iſte er- go eſt modus cauſandi habituum principiorum. Cùm autem dicis, quòd intellectus noſter naturalis eſt in a- ctu principiorum, & non in actu concluſionum, eſt ſen ſu, quòd intellectus noſter per ſuam naturalem virtu- tem actuatur illis intelligibilibus complexis, quæ ſunt principia, ſed non actuatur lumine ſuo, vel virtute ſua naturali intelligibilibus, quæ ſunt concluſiones. Ad quod ſciendum, quòd ſicut materia prima eſt in po- tentia ad omnem formam, & tamen non poteſt redu- cere ſe in actum alicuius formæ per ſe, ſed indiget ex- teriori agente diſponente eam, & educente formam de potentia materiæ, vt ſit actualiter in ipſa materia, ita intellectus licèt ſit in potentia ad omnia naturalia intelligibilia, quæ non excedunt perfectionem eius, ta men non poteſt ſe reducere in actum illorum intelligi- bilium, ideſt facere ſe actualiter intelligentem, niſi re- ducatur ab alio, qui educit potentiam ad actum, ideſt facit intellectum poſſibilem, ideſt qui erat in potentia intelligens eſſe in actu intelligentem. Sicut ergo po- nimus, cauſas naturaliter agentes in illa concatenatio ne ſæpedicta, reducere materiam, quæ eſt in potentia ad formam ad habendam formam in actu, ita datur aliquid quod intellectum noſtrum reducat de poten- tia intelligendi ad eſſe actu intelligentem. Sed in hoc eſt differentia quædam inter materiam, & intellectum, quia materia nihil habet in ſe, per quod ſe poſſit redu- cere in actum alicuius formæ, non eſt enim aliqua for- ma quantumcunque paruæ perfectionis, ad quam ma- teria ex ſola virtute ſua poſſit ſe reducere in actu. Et ſi dicas contra, quia materia ſecundum ſe determi-

Principia habentur per acquiſitionem ſicut concluſiones.

Intellectus poſſibilis per ſe acquirit principia, ſed per virtutem ſuam non poteſt concluſiones acquirere.

A nat ſibi corporeitatem, ergo ad iſtã naturaliter ſe pote rit reducere. Reſpõdetur quòd corporeitas de formis ſubſtantialib. eſt quaſi imperfectior, & ſub hac mate- ria prima fuit creata, vt poſtea inde acciperentur, & di ſtinguerentur res, & ſine hac nunquam reperitur: nam licèt cæteras formas materia prima per tranſmutatio- nem perdat, corporeitatem, quantumcunque tranſmu- tetur, nunquam perdet. Quòd autem non perdat nun quã materia corporeitatem, nõ eſt ex natura ſua, ita quod ipſa determinet ſibi iſtã formam magis quã cæteras, quia nõ determinat iſtã magis, quem aliquã aliam, ſed ſit ex impotentia agentium tranſmutatiuam.: nam om nis actio ſit à contrarijs, ſimile enim nunquam agit in ſimile, quia caliditas directè nunquã deſtruit calidita- tẽ, & frigiditas nunquã deſtruit frigiditatẽ, ſed potius B conſeruat, ſed diſſimile corrumpit diſſimile, & ſic qua- litates, quæ directè habent oppoſita corrumpuntur di- rectè, & formæ ſubſtãtiales corrũpũtur indirectè, quia fundantur in diſpoſitionibus illis qualitatiuis, vt ſi fri- giditas directè corrũpit caliditatem, ita aqua, quæ eſt frigida indirectè corrumpit ignem, qui eſt calidus: & ſic de cæteris, ſcilicet quòd aliquid quod eſt humidum indirectè corrumpet id, quod eſt ſiccum; quando tñ id quod eſt agens reduxerit paſſum ad ſuã ſimilitudinẽ; non põt vltra agere in ipſum corrumpendo, ſed potius incipiet conſeruare. Si ergo aliquid quod eſt calidum ſcilicet ipſe ignis inceperit agere in aliquid frigidum, vel humidum, ſicuti eſt ipſa aqua, quamdiu repererit ibi contrarietatẽ corrumpet, & quia forma ſubſtantia- lis fundatur in diſpoſitionibus qualitatiuis rei paſſæ, C quæ contrariantur diſpoſitionibus qualitatiuis formæ ignis, non ſolùm corrumpetur forma illa, quæ eſt diſpo ſitio, ſed etiam forma ſubſtantialis. Etiam ideo ipſum, in quod agit ignis, ſi dimittatur agere ignis, reduce- tur, quouſque ſit ſicut ignis, ſcilicet vt ſit ignis verus, ſicut cùm ligna comburuntur, & conuertuntur in ignem, vel redibit in aliquid, quod eſt ſimile igni tota liter in qualitatibus, licèt non ſit ignis ſecundum ſub- ſtantiam, & hoc eſt cinis, qui eſt calidus, & ſiccus tota- liter, ſicut ignis, nullam in ſe frigiditatis, aut humidita tis partem retinens.

Qualitates quæ habent oppoſitionẽ directè corrũpũtur; formæ autem ſubſtantiales per accidens.

Quare ignis non conuertit cinerem totaliter in ignem.

D

QVÆSTIO LXVIII.

QVare autẽ per actionem ignis non redduntur hæc totaliter in ignem. Reſpõdetur, quòd hoc accidit propter groſſiciẽ materiæ, quia quædã res compactiſſi- mæ materiæ ſunt, quæ non ſunt per actionẽ, vel poten tiam alicuius creaturæ tantũ ſubtiliabiles, vt conuertã- tur in verum ignem, cuius materia rariſſima, atq; ſub- tiliſſima eſt; ſiet autem eodẽ modo de aliqua re multũ frigida, ſicuti eſt de aqua gelida, vel de niuibus, aut grandine, quæ ſi agant in aliquid oppoſitum quantũcũ que corruperint, & tranſmutauerint, nihil magis poſ- ſunt tranſmutare ipſas res calidas, & humidas, quã vt cõuertant in ſuã totalem ſimilitudinẽ, ſ. vt faciant eas aquam, vel niues, aut faciant habere æqualitatẽ aqua- E rum, & niuium, ſcilicet vt ſint frigidæ, vt aquæ, vel ni- ues. Aliqua tamen immutantur fortiſſimè per aquas, vel niues, & redduntur frigidiora aquis, vel niuibus, & tamen non ſiunt aquæ, vel niues. Cauſa eſt, quia quæ- dã materiæ, ita ſunt duræ, quòd non poſſunt conuerti p actionẽ alicuius creaturæ in teneritudinem aqueam, ſicut duriſſimum, atque cõpactiſſimũ ſaxum, ſicut ignis quaſdam res non poterat conuertere in ignem, conuer tebat tamen in cinerem, quæ retinet totaliter qualita- tes ignis, non tamen conuertebatur in ignem, quia ma- teria illa groſſa non erat ſubtiliabilis tantum ab aliqua creatura, quòd aſcenderet ad gradum raritatis igneæ, & ſicut dicimus de iſta actione calidi in frigidum, vel humidum, & de actione frigidi in calidum, & humi- dum, quæ ſunt duæ actiones fortiſſimæ, ita dicemus de actione humidi in ſiccum, & ſicci in humidum, quæ

ſunt

ſunt minores actiones, ſcilicet quòd quantuncunque vnum corpus ſubiectum cōtrarietati agat in alterum, non poterit magis corrumpere, quàm vt reducat eum ad ſimilitudinē ſuam, ſcilicet, vt ignis reducat in ignē quidquid deſtruxerit, & aqua cōuertat in aquā quidquid conuerterit, & corruperit, & ſic de ſicco, & de humido. Dato tamen, quòd iſta fiant, id quod transmutatur ſemper manet intra genus corporeitatis, quia id quod tranſmutat alterum, eſt corporeum, & non poteſt magis corrumpere, quàm vt ſibi aſſimilet. Et quia omnia agentia corrumpentia ſunt corpora elementata, vel ipſa elementa, vel agunt ſecundum virtutē elementarem, (quod dico propter corpora cęleſtia, quæ nec ſunt elementa, nec elementata, agunt tamen cauſando caliditatem, & frigiditatem, & cęteras qualitates elementares) ergo id quod corrumpitur neceſſe G eſt, vt redeat per illam tranſmutationem ad aliquod genus corporis elementati, vel elementi, & ſic nunquā materia, quæ eſt ſubiectum tranſmutationis exuetur corporeitate. Imò repugnat formaliter, quòd aliquid corrumpatur naturaliter ab aliquo agenti corporeo, & per corruptionem illam deducatur ad non eſſe corpus. Si tamen agens eſſet ſpirituale, & corrumperet, quia illud non eſt corporeum, non eſſet neceſſe, vt per corruptionem reduceret ipſum tranſmutatum in corpus aliquod, poſſet enim deducere in non corpus, quia non eſt ſimilitudo ſpiritualis agentis ad corpus. Et iſto modo poſſet materia per corruptionem formarum ab aliquo agenti ſpirituali reduci ad hoc, vt etiam ipſam corporeitatem perdat. Iſtud tamen ſpirituale eſſe tale debet, vt nullo modo ſit corpus, aut agens per virtu- H tem corporis, quod dico propter angelos, & dęmones. Nam licèt quilibet de angelis bonis, vel dæmonibus ageret ſecundum vltimum ſuæ potentiæ, non poſſet tamen corrumpere aliquam rem naturalem, vt deduceret ad non corpus, & maneret materia abſque corporeitate. Ratio huius eſt, quia angeli non habent aliquam virtutem agendi in hæc naturalia modo corruptiuo, generatiuo, aut alteratiuo, augmentatiuo, vel diminutiuo, niſi per naturales qualitates: quia iſtę tranſmutationes fiunt per contrarietatem, angeli autem non habent tales in ſe virtutes, nec continent in virtute ſua totam naturam, ita quòd per ceſſationem influentiæ eorum ceſſet ipſa natura, ideo ſi agere debent, neceſſe eſt, vt mutuent qualitates actiuas ab ipſis elementis, & hoc non quidem, quòd ipſi in ſubſtantia I ſua recipiant aliquam caliditatem elementarem, quia hoc includit contradictionem, ſed quòd accipiant ipſa corpora elementaria, & vtantur eis tanquam inſtrumentis: ideo omnis actio angelorum eſt applicare actiua paſſiuis, ſicut ſi nos applicaremus ignem diſtantem ante hoc alicui ſpicę, ita vt iam propinquus eſſet, & poſſet comburere, & antea non poſſet comburere, non tamen diceretur propter hoc agere ipſe, qui applicabat ignem, ſed ipſe ignis; huiuſmodi autem eſt actio angelorum, ideo non differt actio angelorum ab actione rerum naturalium, cùm angeli nō ſint habentes in ſe principium actionis, ſed ſunt miniſtri. Et tunc ſicut antea dicebamus, quòd res naturalis non poterat corrumpere aliam rem, quin eam corpoream relinque- K ret, & vltra hoc non poterat deſtruere formam corporeitas, imò implicabat contradictionem: ergo cùm angeli eodem modo egerint per iſta naturalia agentia applicita paſſis, non poterunt corrumpere tantum aliquam rem, vt faciant eam non corpus. Deus autem ſi agat in aliquod corpus corrumpendo illud, non aget per virtutem aliquam elemētarem tanquam per actionem tranſmutatiuam, quæ eſt à contrario, & per motum, quia includit contradictionem Deum agere per motum, vt ſupra declarauimus. Etiam quia actio ſua iſto modo non poſſet eſſe in iſtanti, cum motus neceſſariò dicat ſucceſſiuam acquiſitionem, ideo nō poſſet ſic agendo aliquam rem ſubito corrumpere, vel deſtruere. Nam non ſolum includeret contradictionem ex parte Dei, ſed etiam ex parte rei, ideo ſi Deus rem aliquam vellet corrumpere, ita quòd ſi eſſet corpus vellet face-

Repugnat formaliter alicui corpori, ꝙ ab agēte naturali corporeo in non eſſe corp⁹ reducatur.

Angeli quando operantur, non accipiūt aliquam qualitatem elementalē in eſſentia ſua, ſed accipiūt illā tāquam inſtrumētum.

Si Deus aliquod corp⁹ corrūpat faciēdo nō eē corpus non poterit operari ꝑ virtutē elementalē.

F re eam non corpus, etiā ſi omnia naturalia agentia ſeruiant ei ad libitum, tamen non poſſet corrumpere per aliquam applicationem alicuius virtutis creatæ, ſed neceſſe eſſet, vt per ſeipſum ageret, quia nō eſſet aliquod creatum, quod poſſit eſſe inſtrumētum huius actionis, corrumperet ergo Deus talem ſolo iſto modo, qui eſt tollere ſuam manutenētiam, qua res ſunt, & ſic neceſſariò res in nihilum rediret, ita quòd illud corpus, nihil eſſet, nec in materia, nec in forma. Vel ſi vellet ſubtrahere ſolam manutenentiam corporeitatis, & non manutenentiam ipſius materiæ, quod quidem fieri poſſet, quia corporeitas, & materia ipſa differunt realiter, ſicut in omnibus rebus materia & forma, & tunc maneret materia ſine forma. Antecedens autem quod dicebatur patet, ſ. quòd Deus non poſſet corrumpere corporeitatem materiæ, per aliquam creaturam tanquam per aliquod inſtrumentū: nam repugnat hoc formaliter, quia omnes creaturæ, per quas Deus ad hoc ageret, ſunt corporales: includit autem contradictionem, & repugnat toti rationi, atque naturæ, vt aliquod corpus habeat virtutem, per quam aliud corpus corrumpatur vſque ad non corpus, vt declaratum eſt, & patet ſimile in creatione, quia licèt Deus poſſit vnam rem naturalem calefacere, aut infrigofacere per aliquam virtutem elementarem applicitam illi rei, aut per voluntatem ſuam ſolam creando in re illa frigiditatem: tamen creare aliquam rem ſolum vno modo poteſt, ſ. per ſuam potentiam, & non per aliquod inſtrumentū, quia nullum eſt inſtrumentum, cui poſſit communicari virtus infinita, quæ requiritur in creatione. Quòd ergo Deus non H poſſit creare per inſtrumentum, vel corrumpere materiam primam ad nō corpus per inſtrumentum, non eſt defectus potentiæ Dei, ſed defectus inſtrumenti, quia nulla creatura eſt, quæ tantam virtutem recipere poſſit. Iſto ergo modo materia poterit manere ſine corporeitate, & tamen tunc non poterit ſeipſa reducere ad corporeitate, nec aliquod naturale agens poterit eā reducere ad corporeitatem. Si tamen forma corporeitatis eſſet ei determinata, ipſa ex natura ſua reduceret ſe in ipſam (licèt ab aliquo agente priuaretur ea) ſicut aqua, quæ habet frigiditatem virtualem, & formalem, & determinat ſibi naturaliter frigiditatem, ſi per actionem alicuius agentis priuetur ea, ipſa reducet ad eam per naturam ſuam, faciendo ſe frigidam, etiā ſi nulla res eam frigefaciat. Quòd autem nullum agens natu- I rale poſſit in eam agere deducendo eam ad corporeitatem patet, quia omnis actio naturalis fit per contactū, ſcilicet, quòd agens tangat ipſum paſſum, vt patet in 2. De generatione, & corruptione, ſed ea, quæ corporalia ſunt, non poſſunt tangere incorporalia, cùm ibi debeat fieri contactus per dimenſiones quantitatiuas; ſi autem materia reduceretur ad eſſe non corporeum, nō poſſent tāgere eam res naturales, quæ omnes ſunt corporales. E contrario tamen poteſt fieri, quòd res ſpirituales tangant corporales, & agant in eas, ſicut anima noſtra agit in corpus noſtrum. Ratio diuerſitatis eſt, quia omnis ſuſceptio fit ſecundum modum ſuſcipiētis, quia ſunt vt menſura, & menſuratum, patet enim in aqua, & menſura aquæ, quia ſi menſura eſt quadrata, K aut trigona, ſiue ſpherica, talem figurā accipiet aqua: cùm ergo aliqua res virtutem ſuam deriuat in aliam ad agendum in ea, recipitur illa virtus in illa ſecundū naturam rei ſuſcipientis: ſi ergo id, in quo recipitur aliqua virtus ſit ſpiritualis, oportet vt recipiatur ſpiritualiter; ſi autem res ſuſcipiens ſit corporalis, oportet vt recipiatur virtus corporaliter. Cùm ergo res ſpiritualis agit in corporalem, quia res corporalis debet recipere corporaliter, ideſt ſecundum conditionem corporis, ſcilicet diuiſibiliter, neceſſe eſt, vt ipſa res ſpiritualis deriuet virtutem ſuam corporaliter, ideſt extenſiuè, & non diuiſibiliter. Et quia res purè ſpirituales ſecundū ſe indiuiſibiles ſunt, non poſſunt ſe applicare rebus corporalibus diuiſibiliter ſecūdum eſſentiam ſuā; poſſunt tamen virtutem ſuam deriuare diuiſibiliter, ſ. ad iſtam partē corporis, & ad illam, & ad omnes alias: nam ſicut quantitas vnitur quantitati per applicationē dimen-

De⁹ creationē per ſolā ſuā virtutē facere poteſt, & non per aliquod inſtrumentum.

2. de Gene.

Res ſpirituales poſſunt agere in res corporales, & non econtrario.

A dimenſionum, ita ſpiritualis res applicatur rei quantæ per applicationem dimenſionum virtutis. ſ. quòd ſicut corpus eſt latū & longum & diuiſibile, ita virtus illa applicetur ſecundum latum, & longum, & nō indiuiſibiliter. Et quia omnes res ſpirituales habentes potentiā ad agendum poſſunt applicare virtutem ſuā rebus corporalib. corporaliter. i. diuiſibiliter, & ſecūdum extenſionem, ideo nō repugnat alicui rei ſpirituali, ex eo quòd ſpiritualis eſt, in rem corporalem agere. Quando aūt res corporalis debet agere in ſpiritualem, quia ſpiritualis eſt ibi ſuſceptū, neceſſe eſt, vt ſuſceptio fiat ſpiritualiter. i. ſecundum conditionem ſpiritus: eſt aūt ſpiritus aliquid indiuiſibile, ergo neceſſe eſt, quòd virtus deriuetur indiuiſibiliter. Si autem deriuetur indiuiſibiliter, impoſſibile eſt in eum agere: res autem corporales, quia diuiſibile ſunt, deriuant virtutem ſuam B corporaliter, ideſt diuiſibiliter: ſpiritus autem non poteſt recipere non indiuiſibiliter: ergo corpus non poterit agere in rem ſpiritualem. Repugnat ergo ex hoc alicui corpori, quòd poſſit agere in rem ſpiritualem. Et ſic ignis Inferni nullo modo poteſt agere in animas, vel dæmones directè: ſed agit per voluntatem Dei ſecundum quendam modum ſpiritualem, vt Deus diſpoſuit: de quo nunc dicere non eſt locus.

Materia prima denudata forma corporeitatis licèt non ſit ſpiritus, habet ſe tamen ſicut ſpiritus.

Materia autē prima ſi denudetur forma corporeitatis: (licèt non ſit ſpiritualis cùm ſit materia) habet ſe tamen ſpiritualiter, ſcilicet indiuiſibiliter, quia diuiſio eſt ratione quātitatis, vt patet in primo Phyſico. ſi ergo non ſit corporea, non erit quanta nec diuiſibilis. Et iſte eſt modus C ſpirituū, & tunc ſicut non poteſt agere aliquod corporale in vnum ſpiritum, quia indiuiſibilis eſt, ita non poterit agere in materiam nudatam corporeitate, quia indiuiſibiliter ſe habet. Non ergo poterit aliquod agens naturale reducere materiam primam ad corporeitatem per actionem ſuam. Item omnis actio naturalis fit per quandam alterationem, & contrarietatem, præter motionem localem: ſi ergo deberent agere res naturales in materiam primam priuatam corporeitate, neceſſe eſſet, vt iſta actio fieret per contrarietatem, ſed in materia nudata corporeitate nulla contrarietas eſſe poterit: ergo nullum naturale agens poterit in ipſam agere. Patet hoc, quia ignis non poteſt agere in ignem, quia ſunt ſimiles, & frigidum frigidum alterum non corrumpit, nec humidum poteſt corrumpere D humidum, ſed ipſum ſiccum, & ſic ſemper a contrarietate fit actio, in ſimilibus autem nulla. Et ob hoc licèt ignis ſit corpus multum actiuum, tamen non poteſt agere in orbem lunę, cui eſt immediatiſſimus, ita quòd licèt ſuperficies ignis cōnexa, & ſuperficies orbis lunaris concaua ſe contingant: tamen nullo modo corrumpit orbem lunę: nam in illo nulla cōtrarietas eſt: ideo ita repugnat ignem comburere orbem lunæ, vel immutare, ſicut vnum ignem comburere alterum ignem: corpora namque cæleſtia non ſuſcipiunt peregrinas impreſſiones, ideſt qualitates corruptiuas.

An in materia prima denudata a forma corporeitatis poſſit eſſe contrarietas.

Quod autem in materia prima nudata corporeitate, non poſſit eſſe contrarietas, patet quia iſtæ qualitates contrariæ dicuntur qualitates elementales, ideo ſolum reperiuntur in elementis, vel in his, quæ fiunt ex elementis: materia autem nudata corporeitate nihil participat cum elementis, ergo non habebit iſtas contrarietates. E Etiam quia iſtæ qualitates fundantur in quantitate, & coextenduntur ad extenſionem eius; ſi autem ſit aliquid nō habens quantitatem, nec etiam habebit frigiditatem, & ſic de cæteris qualitatibus.

Qualitates actiuę in quantitate fundantur, & coextenduntur ad extenſionem.

Et ſi forte dicatur, quòd illæ qualitates poſſunt conſeruari in indiuiſibilis, ſicut ſubſtātia quanta per aliquā potētiam reducitur ad eſſe indiuiſibiliter. Eſt tunc dicendum, quòd illæ qualitates non ſunt taliter, vt ſint principium agendi, vel patiendi, quia (vt ante dicebamus) ſunt indiuiſibiliter, & non poteſt in eis recipi actio ab ipſo, quod diuiſibile eſt. Et ſic nullo modo materia reducta ad non corpus, poſſet per actionem alicuius naturalis agentis induere formam corporeitatis. Et ſicut non poſſent agentia naturalia, ita nec angeli, nec dæmones, quia actio iſtorum circa res corporales, eſt

A applicando actiua paſſiuis, & ſic coincidit cum naturali actione, vt ſupra declarauimus. Deus aūt ſolus poſſet materiam non corpoream reducere ad corporeitatem, quia continet virtutem totius naturæ, & per eius voluntatem cuncta, quæ ſunt, eſſe accipiunt; nō tamen poterat Deus per aliquod agens naturale tāquam per inſtrumentum hoc facere, nō quidem, quòd Deus non poſſet dare tantam virtutem, ſed quia repugnat alicui creaturæ recipere tantam virtutem, & patet hoc, quia facilius eſt aliquid deſtruere, quā conſtruere ilud. Sed vt declarauimus ſupra, non poterat Deus per aliquam rem naturalem, tanquam per inſtrumentum, tollere corporeitatem, ergo nec poterit cauſare eam ſiue producere per actionem alicuius creaturæ inſtrumentaliter. Etiam ſi per ſe Deus agere velit, non poterit per B motum producere illam formā corporeitatis: nam repugnat Deo agere per motum ſolum: ergo manet ſibi, quòd ſi Deus in materia nudata corporeitate velit producere corporeitatem, quòd nō poterit aliàs quam per creationem facere: ſicut non poterat eam deſtruere, niſi per ſubtractionem ſuæ virtutis gubernatiuæ, & manutenentis omnium.

Repugnat ipſi Deo agere per motum.

Duæ ſunt formæ, quæ produci poſſunt per creationem, ſcilicet anima rationalis, & corporeitas.

QVAESTIO LXIX.

C Ex quo infertur corrolariè, quòd in rebus naturalibus infra corpora cęleſtia duæ ſunt formæ, quæ per ſolam creationem ad eſſe produci poſſunt, ſcilicet forma perfectiſſima, & forma imperfectiſſima. Perfectiſſima quidem eſt anima, & hæc ſine creatione produci non poteſt; imperfectiſſima autem eſt forma corporeitatis, & hæc etiam (vt inductum fuit) ſine creatione ad eſſe nunquam producitur. Concluditur ergo quod ſupra dicebatur, ſ. quòd materia, licèt ſit in potētia ad omnes formas, nullam tamen ſibi naturaliter determinat, ad quam ſe ex natura reducat, nec etiam ad ipſam corporeitatis formam. Et ſic patet quod dicebatur, ſ. quòd eſt differentia inter materiam, & intellectum; nam licèt intellectus ſit in potētia ad omnem D ſpeciem, & intellectionem, & materia ad omnem formam; tamen materia nō poteſt ſe reducere ad actum alicuius formæ, ideſt ad habere actualiter aliquam formam; intellectus autem poteſt ſe reducere naturaliter in actum alicuius intellectionis: ad hoc enim, quòd illud, quod in potentia eſt, in actum reducatur, eſt neceſſaria virtus reducens, materia prima nullam virtutē habet, per quam ſe reducat, ideo ad reductionem ad actum alicuius formæ indiget extrinſeco agente diſponente: intellectus autem licèt non habeat virtutem, quæ reducat eum in actum omnium intelligibilium, quia tunc omnia per ſe intelligeret, habet tamen quandam virtutem, quæ poteſt reducere eum in actum aliquorum intelligibilium; ſunt namque quædam intelligibilia valde parua, quæ pauco labore intelligūtur, cū manifeſta ſint ſecundum ſe, & ad iſta ſufficit virtus intellectus, vt ſe reducat in actum illorum intelligibi- E lium, ad quæ erat in potentia, ideſt vt ſe reducat ad actualiter intelligere aliqua, quæ antea ſolum in potentia intelligebat, ideſt quòd ea poterat intelligere, ſed nondum intelligebat. Iſta autem virtus, per quam intellectus noſter ſe reducit in actum aliquorum intelligibiliū ſine alio educente ad actum, vocatur in nobis intellectus agens, & ob hoc diſtinguimus in nobis intellectum agentem & intellectum poſſibilem; nō quidē quòd iſti ſint in nobis duo intellectus, ſiue duæ potentiæ, nec ſunt in vno intellectu duæ res diſtinctæ realiter, ſicut facimus realem diſtinctionem inter habitū, & habitum, vel inter potentiā, & habitum. Eſt enim idem realiter intellectus agens, & poſſibilis, ſed nos diſtinguimus eum ſic, quia poſſibilis, & paſſibilis, ſiue potentialis idem ſunt. Eſt namque anima noſtra, cùm ſit

Virtus, qua intellectus ſe reducit in actū aliquorū intelligibilium, eſt intellect' agens.

F infima forma, vel infima perfectio inter omnes res ſpirituales: ſunt.n. omnes ſubſtantiæ ſpirituales intelligentes, & dum aliqua ſubſtantia ſpiritualis perfectior eſt, tanto magis intelligens eſt, & perfectiori modo. Cùm aũt perfectiſſima res ſpiritualis fuerit, perfectiſſimè intelliget, quæ autem inter oẽs imperfectiſſima fuerit, imperfectiſſimo modo intelliget per regulam Ariſt. ſi ſimpliciter ad ſimpliciter, & magis ad maximè; perfectiſſimus aũt modus intelligendi eſt oĩa ſimul in actu intelligere, & ad nullum eſſe in potentia: imperfectiſſimus modus eſt nihil eſſe ſecundum naturam in actu intelligentem, ſed ad oĩa eſſe in potentia; medius modus eſt eſſe ſecundum in actu, quantum ad quædam intelligibilia, & quantum ad quædam in potentia. Et ſic nos diſtinguimus in ſubſtantias ſpirituales tres gradus, ſcilicet Deum, qui eſt ſubſtantia ſpiritualis perfectiſſima, G & angelos, qui ſunt ſubſtantiæ mediæ, & animas noſtras, quæ ſunt infimæ in genere ſubſtantiarũ ſpiritualium. Deus ergo intelliget omnia ſimul, & naturaliter eſt in actu oĩum. Angeli autem ad aliqua intelligibilia erunt in actu, & ad aliqua in potentia; in actu ſunt quãtum ad omniũ intelligibilia naturalia, ſiue principia, ſiue concluſiones, ita ꝙ nihil de naturalibus ignorant; ſunt autem in potentia reſpectu ſummorum intelligibilium. ſ. reſpectu eorum, quæ de Deo cognoſci poſſũt, ideo multi angeli fuerunt, quos aliqua de miſterijs noſtræ redemptionis latuerunt, donec facta ſunt, & adhuc ipſis factis quidam eorum nondum intelligebant. Et iſto modo multæ veritates de Deo latent angelos, quia ipſi neſciunt de hominibus, qui nunc viuunt, qui ſaluandi ſint, aut qui condemnandi, niſi cùm Deus re- H uelat aliquibus eorum. Et de iſtis ſecretis, & altis intelligibilibus plura cognoſcunt illi, qui natura perfectiores, & Deo coniunctiores ſunt, ꝙ alij, & propter hoc ponuntur actus hierarchici, ſcilicet perficere, purgare, & illuminare, quia quidam angeli qui ſunt ſuperiores perficiunt, purgant, & illuminant alios inferiores, vt declarat Dionyſius in libro de Angelica Hierarchia. Si autem angeli omnia cognoſcerent, non poſſent eſſe inter eos iſti actus hierarchici, quia quod perfectum eſt, & illuminatum, vel potius luminoſum, perfici, & illuminari non poteſt: vltimum gradum perfectionis tenent animæ noſtræ in ſubſtãtijs ſpiritualibus, ideo correſpondet eis imperfectiſſimus modus intelligendi, & iſte eſt eſſe totaliter in potentia ad intelligendum, id- I eſt ad omnia intelligibilia eſſe in potentia, & nullum naturaliter habere in actu. Conformis modus eſt in rebus corporalibus; nam ſicut in ſpiritualibus perfectio rei eſt intelligere, ita in corporalibus perfectio rei eſt in forma: id ergo, quod eſt inter corporalia perfectiſſimum, habet perfectiſſimam formam, quod minus perfectum, minus perfectam formam; quod autem habet gradum minimum perfectionis, nullam habet formã, ſed eſt in potentia ad omnem formam, & huiuſmodi eſt materia prima: ſic ergo oportebit aſſignare in intellectu noſtro, quòd cum ſit inter ſubſtantias intelligentes tenens gradum imperfectiſſimum, quòd nõ habebit naturaliter aliquod intelligibile in actu, ſed erit in potentia ad omnia; quod autem in potentia eſt ad aliquid, vocatur potẽtiale: cùm ergo intellectus noſter K ſit in potentia ad omne intelligibile, vocatur potentialis, vel potentialis, vel poſſibilis, id eſt non actuatus ſecundum naturam, ſed potens actuari. Aliqui etiam vocant eum intellectum materialem. i. quòd ſicut materia nõ eſt naturaliter in actu alicuius formæ, ſed in potentia ad omnes, ita intellectus noſter eſt in potẽtia ad oẽs intellectiones, & eſt modus metaphoricus. Et quia Deus non reliquit iſtum intellectum ita nudum, quin daret ei aliquam virtutem, per quam poſſet ſe reducere ad actum intelligendi aliquorum, ad quæ erat in potentia, ſecundum illam virtutem non eſt intellectus potentialis, ſed eſt reducens ſe de potentia ad actum, & quia iſta reductio eſt actio, ideo intellectus quantũ ad iſtam virtutem vocatur agens, i. ſeipſum ad intelligendum actualiter reducens. Idem tamen intellectus, qui eſt agens, eſt poſſibilis; vocatur tamen poſſibilis, & agens ſecundum diuerſa, quia ſecundum quòd intellectus eſt in potentia ad intelligere, vocatur poſſibilis; ſecundum autem, quòd ipſemet intellectus per virtutem ſuam facit ſe actu intelligentem, reducendo ſe de potentia ad actum, dicitur intellectus agens.

Dionyſ.

Si angeli cognoſcerẽt naturaliter oĩa non poſſent eſſe inter eos actus hierarchici.

Quare intellectus noſter vocatur poſſibilis potẽtialis, & materialis.

Vtrum intellectus agens intelligat, vel intellectus poſſibilis, aut intellectus potentialis. Et an intellectus agens, & poſſibilis differant realiter, vel formaliter. Et de lumine intellectus agentis quid ſit. Et quomodo Deus vel angelus illuſtrant intellectum ad intelligendum in via, & in patria.

QVÆSTIO LXX.

SEcundum ſuperius dicta ceſſat quorundam fatua nimis quæſtio, qui terminos quæſtionis ſuæ non intelligunt. ſ. vtrum intellectus agens intelligat, vel intellectus potentialis, & vtrum ſpecies intelligibiles ſint in intellectu agente, vel intellectu poſſibili. Iſta namque præſupponit iſtos duos intellectus realiter diſtinctos eſſe, aliàs in ſe nulla eſſet, veluti ſiquis quæreret, quis eſt beatificabilis, vel damnabilis homo, vel riſibilis: nam vtrunque & beatificabile, vel damnabile eſt, cùm vtrunque idem ſit. Eodem modo ad iſtam quæſtionem ſtultam reſpondere poſſumus dupliciter: vno modo non tam propriè, & dicemus, quòd tam intellectus agens, quam poſſibilis intelligunt, quia vterque idem intellectus eſt, & non poteſt intelligere intellectus poſſibilis, quin intelligat intellectus agens, & è contrario, ſicut non poteſt beatificari homo, quin beatificetur riſibilis, & è contrario. Alio modo, & prius reſpondere poſſumus, quòd nec intellectus poſſibilis intelligit, nec agens, ſed intellectus, qui eſt potentia intellectiua, & nec intellectus potentialis habet ſpecies, nec agens, ſed intellectus, qui eſt potentia. Ratio huius eſt, quia licèt iſta duo formaliter differentia ſint inter ſe, idem tamen realiter ſunt, & ſunt ipſa potentia intellectiua: tamen intellectus, ſecundum quòd agens ſolum reducit ſe de potentia ad actum. Reducere autem de potentia ad actum non eſt intelligere, ſed facere intelligere: intellectus autem, ſecundum quòd poſſibilis ſolum eſt in potentia ad intelligendum: cum autem intelligit, non eſt in potentia ſecundum huiuſmodi, ſicut cùm materia recipit formam, non eſt in potentia, quia actuata eſt, ergo intellectus non intelligit inquantum poſſibilis, nec inquantum agens, ſed inquantum potentia intellectiua: ergo loquendo formaliter, nec intellectus agens intelligit, nec intellectus poſſibilis, ſed intellectus, & eodem modo patet de hoc, quod eſt habere ſpecies, ſ. quòd ſpecies ſunt in intellectu, qui eſt potentia, & non ſecundum quòd eſt agens, nec ſecundum ꝙ eſt poſſibilis. Imò ſi vellemus formalius loqui, diceremus quòd ſpecies intelligibiles, & habitus intellectiui ſunt in intellectu, prout eſt memoria, & actus intelligendi ſunt in intellectu, prout eſt intellectus. Memoriam namque doctores noſtri ab intellectu diſtinxere, & hoc vt reperirent in nobis rationẽ imaginis ad tres perſonas, quæ attẽditur in his tribus cum ſuis actibus; ſed ſecundum rem intellectus non eſt diſtinctus à memoria: ſicut.n. intellectus poſſibilis, & intellectus agẽs ſunt vnus intellectus non diſtinctus realiter, ſed dicũtur agens, & potentialis pp modum diuerſum ſe habẽdi intellectus. ſ. quia aliquo modo eſt in potentia ad intelligere, & aliquo modo reducit ſe ad actum intelligendi, ita intellectus, & memoria diſtinguuntur, quia intellectus dicitur, quantum ad intelligere, memoria dicitur, quantum ad retinere: eadem tñ potentia facit vtrunque, quia intellectus intelligit, & retinet in ſe id, quod intelligit, nec oportet, quòd aliud ſit id, quod eſt intelligẽs, & aliud quod retinet id, quod intellectũ eſt: ſed ſolum ponitur memoria ad retinendum: ergo non eſt ponenda memoria, tanquam aliqua potentia animæ diſtincta realiter ab intellectu. Si enim poneremus memoriam potentiam diſtinctam ab intellectu,

Intellectus agẽs, & poſſibilis differunt formaliter, ſed non realiter.

Nec intellectus agẽs, nec poſſibilis intelligit, ſed intellectus.

Memoria nõ diſtinguitur realiter ab intellectu.

vt retineret ea, quæ concepta, & intellecta ſunt, cùm A etiam ponamus aliqua eſſe volita, & debetur ſpecies volationis, ſiue pertinentes ad voluntatem, ſicut ſunt ſpecies, & habitus pertinẽtes ad intellectum: ergo daretur alia potentia memoratiua, quæ retineret volita, ſicut datur memoratiua, quæ retinet intellecta, & tunc daremus quatuor potẽtias animę rationalis, quod abſonum eſt, & nemo vnquã fatebitur. Et propter hoc Philoſophi, qui iſta abundantius, quam multi theologorum perſcrutati ſunt, in anima rationali ſolam intellectiuam, & volitiuam potentias poſuerunt, quia non conſiderabant ponere, vel inuenire in anima noſtra rationem imaginis, quod theologi præcipuè attendẽrũt, & propter quod poſuerunt memoriam in anima noſtra. Nec tamen ex hoc dicunt memoriam eſſe realiter diſtinctam ab intellectu, ſi rectè attendas. Si tñ nos B velimus tenere iſtum modum, ſcilicet vt dicamus memoriam, intellectũ, & voluntatem eſſe in aĩa, nõ debemus dicere, quòd in intellectu ſunt aliqui habitus, vel ſpecies intelligibiles, ſed in memoria, quia memoria ſi ponitur ſolum ad retinẽdum oĩa, quæ pertinent ad intellectum, & ſunt manentia, debent collocari in memoria: habitus autem manens eſt, & ſpecies intelligibiles, ſiue termini mentales, quod idẽ eſt, manentes ſunt: ergo in memoria poni debent, vel dabitur memoria, fruſtra, vel omnino non ponetur. Ea autem, quæ pertinent ad intellectum, & ſunt tranſeuntia, quemadmodum actus intelligendi, neceſſariò ponuntur in intellectu: nam memoria ſolùm illud recipit, quod retinere debet: actus autem intelligendi noſter, cum ſit de trãſiens, impoſſibile eſt eum retineri. In proprie ergo valde C loquuntur, qui ponunt memoriam, & dicũt eſſe aliquem habitum intellectus, vel ſpeciem in intellectu. Quia ergo ſecundum veritatem memoria nihil aliud eſt, quam intellectus, ſed ponitur diſtincta propter perfectam rationem imaginis, cùm theologicè locuti fuerimus, vbi neceſſaria eſt imago trinitatis, ponemus memoriam; cùm autem locuti fuerimus Philoſophycè, ſolum intellectum, & voluntatem aſſeremus.

De lumine intellectus agentis.

Quantum ad id, quod ſupra tetigimus de lumine intellectus agentis nobis dato, per quod nos reducimur in aliqua intelligibilia actualiter intelligendo, ad quæ eramus in potentia, dicendum quòd Deus voluerit in hoc facere maiorem gratiam intellectui noſtro in ſpiritualibus, quam materiæ primæ in corporalibus: nã materia prima inter corporalia ita eſt in potẽtia, quòd D non habet in ſe aliquam virtutem, per quam reducat ſe in actum alicuius formæ: intellectus autem noſter ita eſt in potentia, quòd habet aliquid, per quod ſe in actum alicuius intellectionis reducere poteſt. Ita namque conueniebat ad bonum ordinem rerum: nam maius inconueniens erat, quòd intellectus noſter non haberet aliquid, per quod ſe in actum reduceret, quam quòd materia prima non haberet virtutem ad ſe reducendum in aliquam formã: nam materia prima actuatur per agentia naturalia imprimentia formas educendo de potentia ad actum, & iſtæ formæ ſunt permanẽtes: nam vna forma maneret in materia valde magno tempore, imò in æternum, niſi ab aliquo naturali agenti corrumpatur, & ſic non eſt neceſſaria continua actio naturalium cauſarum reducendo materiam de poten- E tia ad actum. In actibus intellectus per contrarium eſt, quia ſicut materia perficitur, & actuatur formis, ita intellectus actuatur, & perficitur intellectionibus: forma tamen materiæ impreſſa eſt permanens, ideo non indiget, vt immediatè reducat naturale agens materiam de potẽtia ad actum, cùm illa forma impreſſa ſufficiat, intellectiones autem ſunt tranſeuntes, ideo ſi immediatè poſtquam intellectus intellexit aliquid, non reducatur iterum in actum alium intelligendi, eſt in potentia pura, & ſic agens reducens intellectum noſtrum de potentia ad actum, debet habere actionem continuam, vel quaſi continuam: ſi ergo intellectus noſter non haberet virtutem agentem, ideſt reducentem eum de potentia ad actum quintum ad quædam intelligibilia, oporteret, quòd quando intelligere deberemus, ſemper aſſiſteret nobis præſentia alicuius angeli nos inſtruens, vel Deus ſpecialiter ad intelligẽdum eleuans, & ſi non eſſet continue hoc, eſſet aliquod tẽpus, in quo homo deficeret a perfectione humana, ſcilicet quòd nihil poſſet intelligere, & conſequenter nec velle, cum vnum conſequatur ad alterum, & nec bonos actus ageret nec malos, quia actus bonus, vel malus eſt ſecundum electionem, electio autem eſt appetitus præconſiliati, & tunc non poſſemus conſiliari: ergo nec bene, vel male agere, & ſic in tempore illo nihil differemus a beſtijs. Sequereturque alterum inconueniens ſcilicet quòd cum homo feciſſet aliqua, quando intelligeret motus a Deo, vel ab angelo illuſtrante intellectum noſtrum, quòd poſtea ceſſante illa illuſtratione, & nobis nihil intelligentibus, nec intelligere valentibus, & motis per phantaſiam, & affectiuam vim, quæ B ſunt principia agendi inferiora, in quibus communicamus cum beſtijs, deſtrueremus omnia, quæ ante intelligentes feciſſemus, ſicut beſtiæ non intelligentes deſtruunt ea, quæ homines faciunt, totaliterque ſimiles eſſemus furioſis, qui habẽt lucida interualla, ideſt, qui aliquando furiunt, & aliquando ſanæ mentis ſunt, & ea quæ rectè, prudenterque cùm ſanæ mentis eſſent fecerunt, in tempore quo inſaniunt penitus deſtruunt. & per iſtum modum nihil aliud eſſet vita humana, niſi quædam penitus perdita inordinatio ex ſtulto, & ſenſato compoſita. Si autem dicamus, quòd Deus, vel angelus continuè nobis præſentes eſſent nos illuminãtes vt intelligeremus, ſequerentur alia inconuenientia. Primum eſt, quòd homo careret penitus libero arbi- C trio, & non poſſet mereri, nec demereri, nec bonus, aut malus eſſe, quod penitus cõtra intentionem conditoris eſt, & repugnat perfectioni vniuerſi. Patet conſequentia, nam liberum arbitrium eſt facultas intellectus, & voluntatis, ideſt quòd per intellectum iudicãtem, qui eſt radix libertatis, & per voluntatem eligentem faciat homo libere quod voluerit: ſi autem nos intelligeremus ex ſola Dei illuſtratione, vel angelica inſtructione, non habentes in nobis aliquam virtutem reducentem quouis modo intellectum de potentia ad actum, ſolum eſſemus intelligentes per illam intellectionem, quam Deus in nobis cauſaret, nec poſſemus aliquod iudicare, niſi quod ipſe imprimeret, ſicut materia, quæ non habet virtutem naturalem ad reducendum ſe in actum, ſolum habet il- D lam formam, quam imprimit agens naturale, ideo eſt purè paſſiua, & per conſequens non libera, & tamen ſi haberet aliquam virtutem reducentem ſe ad aliquam formam, non reciperet ſolum quamcumque formam ei imprimeret agens, ſed ipſam etiam, quam ipſemet ſibi cauſaret ſe reducendo de potentia ad actum: eſſet ergo in intellectu tunc neceſſitas, & nulla radix liberi arbitrij, & ſolum intelligeret id, quod imprimeretur ei, ſiue practicum, ſiue ſpeculatiuum. Et quia voluntas conſequitur intellectum iudicantem, ita quòd nullo modo poteſt eligere contra id, quod iudicat intellectus, ſi intellectus totaliter eſt neceſſarius, voluntas ẽt non poterit aliud eligere, nec erit ſibi imputandum, quòd faciat hoc vel illud, quia non poteſt aliud velle. Sic autem eſt de potentijs ſenſitiuis, quia E ex eo, quòd potentia ſenſitiua totaliter eſt paſſiua, quia non ponitur ibi viſus agens, & paſſibilis, ſecundũ quòd in intellectu, nec auditus agens, & poſſibilis, ſed totaliter ipſum obiectum actuat ipſam potentiam organicam, eſt ipſa potentia organica purè paſſiua. Nam non eſt in potentia noſtra, quæ tangibilia tangamus, nec eſt in poteſtate noſtra, quas voces audiamus: ſic.n. neceſſariò eſſet in intellectu, ſi intellectus totaliter actuaretur ab aliquo extrinſeco reducente eum de potentia ad actum, quia ſolum illud intelligeret, quod imprimeret agens reducens ad actum, ſicut ſolum videmus ea, quæ obijciuntur nobis, & in nos agunt; non eſt tamen ſic, quia tunc, ſicut nõ ſumus mali, vel boni ex hoc, quod audimus, vel videmus bona, vel mala, ita non eſſemus boni, vel mali in iudicando bona, vel mala, cũ vtrunq; ſit æqualiter neceſſarium, quia ab agente exteriori eſt, &

Si intellectus noſter non haberet aliquid, per quod ſe reduceret ad actũ, oporteret, quãdo deberet intelligere, Deꝰ, vel angelꝰ ei aſſiſteret

Potentia ſenſitiua ſunt totaliter paſſiua.

nullo modo in potentia noſtra; tamen falſum eſt, quia qui bene iudicant, boni vocantur, qui aũt mala agendum eſſe iudicant mali ſunt, & ex hoc damnantur. Itẽ patet, quia intellectus noſter aliquam nunc habet libertatem: nam quantum ad hoc, quod eſt recipere tales, vel tales ſpecies intelligibiles, non eſt aliquo modo in poteſtate noſtra, & ex ea parte neceſſitamur ſecũdũ impreſſionem obiecti; tamen quòd poſtea intellectus ſecundum ſuã virtutem agentem ſecundum quã reducit ſe de potentia ad actum cõuertat ſe ſuper illam ſpeciem, & de potentia intelligente faciat ſe actu intelligentem, aliquo modo eſt in poteſtate noſtra. Nã ex ea parte, qua recepti ſumus totaliter ſumus neceſſitati; ex ea autem, qua ſumus agentes ſecundum virtutem agentem intellectus noſtri, quodam modo liberi ſumus, & poſſumus mutare intellectiones. ſ. quòd aliquis nunc iudicabat non eſſe fornicandum, vel ante iudicabat eſſe fornicandum; & nunc iudicat abſtinendum; ſi tamen nos non haberemus intellectum agentem. i. quandam virtutem, quæ eſt in intellectu noſtro, ſed totaliter intelligeremus per actuationem principij extrinſeci reducentis nos ad intelligere: non poſſemus variare iudicium, ſed ſecundum quòd nobis imprimeretur ita intelligeremus, ſicut materia talem formã habet, qualis ſibi imprimitur, & potentia viſiua talem viſionem recipit, quale viſibile præſentatur, & tunc paſſio nihil ageret. Nam dato, quòd inſurgeret fortiſſima paſſio, vel ad iram, ſiue ad actum venereum, cum principium extrinſecum reducens nos ad actualiter intelligẽdum reduceret ſemper ad eandem intellectionem, impoſſibile eſſet contrarium iudicare, cum non eſſet in nobis principium, per quod contrarium intelligamus. Item non ſolum exiſtente paſſione, ſed etiam ſine paſſione poſſumus aſſentire diuerſis intelligibilibus, ſecundum quòd voluerimus, & in captiuare intellectum noſtrũ ad id, ad quod voluerimus; ſic enim agimus circa fidẽ: nam cum intellectus noſter lucidæ rationi aſſentiat, & circa quoſdam de articulis fidei nobis hic non videtur eſſe ratio ad talia, ſed magis ad oppoſitum; tamen captiuamus intellectum noſtrum in obſequium Chriſti, & facimus intellectum noſtrum aſſentire illis propoſitionibus difficilibus; nullum tamen iſtorum ſequeretur, agendo a principio extrinſeco. Et ſi dicas, quòd dato, quòd intellectus noſter illuſtraretur a Deo ad intelligendum, non ſequitur quòd careamus libero arbitrio, ſed poſſumus contraria iudicare, Sicut enim dicimus de gratia quantum ad voluntatem, quia gratia naturam non mutat, vel tollit, ſed perficit, ita nec illuſtratio Dei ſuper intellectum noſtrum non tolleret liberum arbitrium. Et patet nunc in aliquibus, quos Deus ad contemplanda altiſſima ſupernaturaliter eleuat hic in via, & tamen non mutatur liberum arbitrium, & patet de illis, qui ſunt in patria, qui illuſtrantur diuina viſione; nam ibi liberum arbitrium non tollitur, ſed perficitur, atque corrigitur; ergo nec tolleretur, ſi dæmones illuſtrarent reducendo nos de potentia intelligendi ad eſſe actu intelligentes. Falſum eſt, quia non eſt ſimile de illuſtratione iſta, quam nunc Deus facit, ſiue in via, ſiue in patria humanis intellectibus; nam nunc eſt in nobis intellectus agens, qui eſt virtus intellectus noſtri, qua reducit ſe intellectus de eſſe in potentia intelligentem ad actum intelligentem, & tamen quia iſta virtus eſt modica, & reſpectu quorundam intelligibilium non ſufficit; Deus illuſtrat intellectum noſtrum, ideſt facit illam virtutem eſſe maiorem, dando ei ad tempus, vel ad ſemper quandam virtutis excellentiam, ſecundum quam ſufficiat ſe reducere de potentia in actu reſpectu omnium intelligibilium, & non ſolum naturalium, ſed etiam multorũ ſupernaturaliũ, quia tamen id, quod Deus illuſtrat, nihil aliud eſt, quàm quædam lux immiſſa, ſecundum quam intellectus noſter ſubtilius, & excellentius reducit ſe potentia ad actum, quàm aliàs faceret; tamen ſemper principiũ huius actionis eſt intellectus noſter, quem ipſe ſe reducit, licèt receperit virtutem, ſecundum quam poſſit melius ſe reducere, & ſic manet

De differentia illuſtrationis, qua poſſumus a Deo illuſtrari in via, & in patria.

F libertas quædam radicalis. Si tamen Deus eſſet id, quod nos reduceret de poſſe intelligere ad eſſe actu intelligentes, & non eſſet aliud principium agens in nobis, purè pateremur, & non eſſet in intellectu noſtro aliqua radix libertatis. Patet hoc exemplo manifeſto, vtpote ſi nos infirmi eſſemus, & non potentes ambulare ad aliquem locum, quem vellemus, ſi Deus raperet nos in turbine, ſicut rapuit Eliam, vt patet quarto Regum capit. 2. nos ſolum eſſemus patientes nec eſſet in poteſtate noſtra, ſic vel ſic moueri, quia principium agendi pœnitus eſt ab extra. Si tamen nobis non potentibus ambulare Deus tantam fortitudinem in organis motiuis poneret, & tantam velocitatem, vt poſſemus ambulare in vna die centum leucas, & ambularemus eas, licèt iſta virtus inſtrumentalis ad ambulandum eſſet nobis a Deo collata, G tamen motus iſte in noſtra poteſtate eſſet, & poſſet ambulare, quando vellemus, & ceſſare cum placeret, & hoc quia principium agendi in nobis eſſet, ſcilicet anima, & ipſa vis motiua maſculorum, licèt illam Deus augmentaſſet, ideo in iſto actu merebamur, & in alio non merebamur, cùm principium agendi non ſit in nobis. Sic namque cùm Deus illuſtrat intellectum noſtrum habentem quandam virtutem reducendi ſe de potentia ad actum intelligendi intendendo illam virtutem, ſolum miniſtrat inſtrumentum: principium tamen agendi reducens ſe de potentia ad actum, ſcilicet ipſe intellectus in nobis eſſet, ideo actus haberet quandam radicalem libertatem. ſi tamen ipſe Deus per ſe reduceret nos de potentia ad actum, & intellectus noſter H nullo modo ſe reduceret, ſed totaliter eſſet poſſibilis, nullo modo poſſemus habere liberum arbitrium: multum ergo fuit neceſſarium ad hoc dare in nobis intellectum agentem reducentem nos de potentia ad actum. Item ſi homo non haberet intellectum agentem, non haberet aliquem actum proprium humanũ, ſed hoc eſt inconueniens, quia quælibet ſpecies habet proprium actum: ergo neceſſarium fuit dare in intellectu noſtro virtutem agentem, vt homo haberet proprium actum, qui eſt principalior inter ſpecificas naturas corporeas vniuerſi. Conſequentia patet, quia ille actus dicitur eſſe alicuius rei, qui eſt a principio intrinſeco illius rei, qui autem ſunt a principio extrinſeco non ſunt noſtri; ſi tamen detur, quòd nos non habeamus intellectum agentem, nullum actum huma- I num habebimus, cuius principium ſit in nobis: ergo nullum actum haberemus carentes intellectu agente. Pro quo ſciendum, quòd actus humani dicuntur eſſe illi, qui ſunt per intellectum, & voluntatem: nam, vt ait Ariſtot. in ſexto Ethico. duo ſunt principia actuum humanorum, ſcilicet intellectus, & voluntas; ſenſus autem (vt ipſe ibi dicit) nullus actus principium eſt, ſed inſtrumentum: ſi tamen nos dicamus, quod in nobis non eſt intellectus agens, nõ eſſet principium in nobis, quantum ad aliquem actum intellectus & voluntatis; voluntas namque licèt principium ſit actus humani, primum tamen principium eſt intellectus continẽs radicem libertatis. Et ex eo, quòd intellectus iudicat, voluntas vult. Et ſi nihil intellectus iudicaret, nihil voluntas eligeret, aut vellet. Et ſi aliquid intellectus K iudicat, voluntas contrarium eius eligere, aut velle nõ pôt. Et iſte eſt modus, quo intellectus continet radicaliter libertatem, ideſt principiatiuè, quam voluntas continet formaliter, & completiuè. Eſt ergo ipſe intellectus ſimpliciter principium actus humani: voluntas autem ſecundarium eſt, & conſequens. Si tamen nos tollamus intellectum agentem, cùm intellectus agens ſit id, per quod nos habemus in intellectu radicalem libertatem, & eſt intellectus principium liberæ actionis, ceſſabit intellectus noſter, & ſic principium actionis noſtræ, quia non determinaremur tũc ad intelligendum, ſecundum quòd vellemus, ſed ſecũdum quòd agens intellectum mouens (quod eſſet extrinſecum) actuaret intellectum, & tunc actio tota potius diceretur eſſe ipſius principij exterius mouentis, quam intellectus noſtri, qui purè patiens eſt. Et li-

Exemplo res declaratio. qualiter illuſtratio Dei q̃dã collat lib. arbit. & quodãmo.

Si nõ haberemus intellectũ agẽtem, nullũ actum propriũ humanũ haberemus.

Licèt voluntas ſit principiũ actus humani: intellectus tamẽ eſt primum principiũ cõtinens radicẽ libertatis.

cet voluntas noſtra, etiam hoc exiſtente non cogetur, quia iudicium ab ipſo intellectu eligit; tamen non eſt iſte actus purè liber, quia voluntas non poteſt agere cõtra iudicium intellectus, & tamen hic intellectus non habeat radicalem, nec etiam voluntas habebit perfectè actum liberum formaliter. Neceſſe erit ergo hominem carere omnibus actibus, & nullius actus humani eſſe principium ablato intellectu agente: ergo neceſſarius fuit. Item ſi daremus, vt ante dicebamus, quòd non haberemus intellectum agentem, & ſicut nũc continuè, vel quaſi continuè reducimur ad actu eſſe intelligentes per virtutem agentem intellectus noſtri, ita reduceremur ad actualiter intelligendum continuè per actum Dei illuſtrantis nos, vel per aliquem angelum illuminantem, impoſſibile eſſet nos aliquid agere: quã nec comedere poſſemus, nec bibere, nec ad aliquid alterum diuertere, vel ſi ad comedendum, aut bibendũ, aut aliquam alteram actionem quantumcumque breuem diuerteremus, neceſſe eſſet tunc nos intellectione priuatos, vt beſtias fore, aut vt maniacos, vel epilepticos, ſiue freneticos, qui rationis vſum in ipſa ægritudine penitus perdiderunt, ſed hoc non conueniebat nullatenus perfectioni ſpeciei humanæ, quia ſic neceſſe erat perire: ergo oportuit ad neceſſitatem perfectionis, & vitæ humanæ dari intellectum agentem in nobis. Conſequentia patet, nam ad hoc quòd intellectus noſter ſuſcipere intellectionem, cum illa totaliter cauſaretur a principio extrinſeco, & nos totaliter eſſemus paſſiui recipientes illam, oportebat, vt totaliter ſe conuerteret ad ipſum actuantem eum in intelligendi actu. Patet hoc in alijs potentijs: nam potentiã viſiuam totaliter actuat obiectum per ſpeciem, & non eſt ibi neceſſaria aliqua alia virtus intrinſeca, vel extrinſeca; ſi tamen potentia viſiua non attendat ad viſibile, non videbit: eodem modo cum nunc intellectus noſter aliquo modo reducatur de potentia ad actum per magiſtros, qui ſunt agentia extrinſeca, non poſſumus per eorum actionem nos aliquid intelligere, niſi illuc intellectum noſtrum conuertamus. Sic ergo ſi Deus vel angelus deberent nos continuo illuſtrare reducendo nos ad eſſe actu intelligentes, neceſſe eſſet ſemper attendere intellectum noſtrum, & ſi attenderet ſemper, neceſſe eſſet ſemper carere omnibus alijs actibus, ſicut cum nos conuertimus ad doctrinam magiſtrorũ nil alterum agere poſſumus, & ſic nunquam comederemus, nec biberemus, nec aliquid alterum ageremus, quod totaliter repugnaret intentioni Dei condentis humanam naturam. Si autem aliquando comederemus, aut biberemus, impoſſibile eſſet tunc nos quicquam intelligere, quia ad recipiendum intellectionem requiritur attentio, quæ eſſe non poteſt conuertendo nos ad alios actus. Ergo quando aliquid ageremus neceſſe eſſet nos agere ſicut aſinos, aut alias beluas, nihil penitus intelligentes: fruſtra ergo tunc eſſet hominem eſſe rationalem, cùm nullus actus humanus poſſet dirigi ſecũdùm rationem, quia in ipſa actione ceſſaret actus intellectus. Hæc autem, & pleraque alia abſurdiſſima ſequerentur, ſi non haberemus intellectum agentem. Sapientiſſimus ergo conditor ad perfectionem, & neceſſitatem ſpeciei humanæ inſeruit intellectui noſtro, qui eſt poſſibilis, quandam virtutem, per quã ſe poſſet aliqualiter reducere de potentia ad actũ, & materiæ primæ non indidit aliquã virtuté agenté, per quam reduceret ſe de potentia ad actum formæ, quia in intellectu noſtro neceſſaria erat virtus agens, & in materia prima non erat neceſſarium principium reducens, vt ex prælibatis liquidum eſt. Hæc autem dicebamus, quia intellectus noſter dicitur eſſe naturaliter in actu principiorum, & non in actu concluſionum.

Si intellectus noſter a Deo vel angelo illuſtraretur, non poſſemus comedere, nec bibere, aut aliquid alterũ facere.

Qualiter intelligendum ſit, quòd intellectus noſter ſit in actu principiorum naturaliter.

QVAESTIO LXXI.

PRo quo notandũ eſt præſuppoſitis præmiſſis, quòd intellectus noſter eſt in potentia ad omne intelligibile, & tamen non poteſt intelligere actualiter, niſi reducatur de poténtia ad actum. Iſta reductio eſt per principium agens. Habet autem intellectus noſter quoddam lumen ſibi inſitum, de quo dicitur in Pſalm. 4. Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine, quod vocamus intellectum agentem, ſiue virtutem agentem ex rationibus ſupra aſſignatis, & quia iſtud lumen eſt paruum, ideo non ſufficimus nos reducere per lumen iſtud in actum omnium intelligibilium: ſed reducimur in ea, quæ ſecundum ſe euidentiorem habent cognitionem, & faciliora ſunt, & iſta ſunt illa complexa, quæ fundantur ſuper terminos, inter quos facilis eſt habitudo cognitu, ſicut inter iſtos duos terminos mentales, totum, & pars, importatur quædam habitudo, vel reſpectus, qui innaſcitur totius ad partem, ideo apprehenſis puris ſiue ſimplicibus terminis, in quibus nullus labor eſt aut ſubtilitas, cùm hęc a potentijs ſenſitiuis inferioribus apprehendantur, cognoſcitur etiam per illud lumen modicum intellectus noſtri habitudo totius, ſuper quam fundat intellectus iſtam cõplexionem, quæ eſt, quòd totum eſt maius ſua parte, & ſic apprehenſis quibuſdam alijs terminis, inter quos leuis cognitu eſt habitudo, format intellectus noſter quandam complexionem reducens ſe de potentia ad actum per modicũ illud lumen intellectus, quia hæc intelligibilia erant facilia: Sicut ad faciendum paruas res paucæ vires ſufficiunt. Et iſta talia intelligibilia ſic formata per actum intellectus noſtri vocantur principia, & hoc ſiue in practicis, ſiue in ſpeculatiuis: nam iſta differentia ſolùm eſt ex terminis, quia ſi termini ſint de agibilibus, complexiones factæ de illis terminis pertinent ad practica, & ſunt principia practica: ſi autem termini illi pertineant ad ſpeculabilia, complexiones factæ de eis ſunt ſpeculabiles, & vocantur principia ſpeculatiua. Vocantur autem iſtæ complexiones principia propter duo. Primò quia iſta naturaliter primò intelligimus: impoſſibile eſt enim aliquam concluſionem verè intelligere, niſi ab iſtis primò inceperimus. Secundò quia iſtæ cõplexiones ſunt quædam viæ manuductiuæ ad intellectionem omniũ aliarum complexionum, quæ non ſunt ita notæ. Dicitur autẽ intellectus noſter naturaliter eſſe in actu principiorum, quia iſta principia cognoſcuntur per paruũ illud lumen intellectus noſtri, non adhibito aliquo altero lumine alicuius exterioris principij, vt magiſtri, vel Dei. Ea namque naturaliter dicuntur facere res, quæ faciunt a principio intrinſeco: nam quod fit per naturam eſt naturale, intelligere autem principia eſt per naturam: ergo eſt naturale. Patet, quia natura eſt principium motus, & quietis eius, in quo eſt primo, & non ſecundum accidens, vt patet in ſecũdo Phyſ. Quæcunque ergo nos intelligimus per ſolum lumen intellectus agentis, quod eſt nobis naturale, quia in eſt intellectui noſtro, & non eſt extrinſecum, nec ſumus in potentia ad illud, intelligimus naturaliter, ſed principia quia maximè ſunt cognoſcibilia per ſolum lumen intellectus agentis, intelligimus, & actuamur in eis, nullo extrinſeco addito: ergo principia naturaliter intelligimus, vel ſumus naturaliter in actu principiorum. i. per naturam, ſcilicet per principium intrinſecum ſolum poſſumus nos reducere in actum principiorum, id eſt ad actualiter cognoſcendum principia. Sic enim diceremus de materia prima: ſi enim materia prima haberet aliquam formam naturaliter inexiſtentem, vel ſaltem haberet aliquam virtutem, ſecundum quã reduceret ſe in actum alicuius formæ, diceremus, quòd materia prima eſt naturaliter in actu alicuius formæ

Quare quædam propoſitiones vocãtur principia in intellectu.

Si materia prima haberet virtutem, per quã ſe reduceret ad aliquã formã, eſſet i actu alicuius formæ naturaliter.

ideſt naturaliter per principium intrinſecum poteſt ſe reducere ad habendum actualiter illam formam, quia tamen non habet virtutem ad reducendum ſe in actum alicuius formæ, non dicitur eſſe in actu alicuius, ſed ad omnes æqualiter eſt in potentia. Nos autem ad principia (quia faciliſſima cognitu ſunt) non indigemus aliquo principio extrinſeco reducente nos de potentia ad actum, ſed ipſi nos reducimus per actum intellectus noſtri, ſiue per virtutem agentem, ideo naturaliter ſumus in actu principiorum. Non ſumus tamen naturaliter in actu concluſionum, quia non ſufficimus per lumen intellectus noſtri (quod paucum eſt) reducere nos de potentia intelligendi ad eſſe actu intelligentes illas concluſiones, ſed indigemus lumine intellectus alicuius exterioris, per quod lumen intellectus noſter excitetur, vel ipſa intelligibilia faciliora, & reddantur propter hoc habemus magiſtros, qui nos erudiunt circa hæc, quæ per nos intelligere non valemus. Et quia lumen magiſtri eſt extrinſecum, licèt concurrat cum intellectu noſtro agente, quia tamen totum principium intelligendi nõ eſt hic intrinſecum, ſed potius primum principium, quod mouit intellectum noſtrum, fuit hic lumen magiſtri, quod eſt nobis extrinſecum, & non naturale; non ſumus naturaliter in actu concluſionum, ſicut per noſipſos. Aliquando etiam intelligibile eſt tantum, & difficile, ad quod nõ ſufficit lumen exterioris magiſtri, & tunc requiritur lumen ſupernaturale, ſcilicet lumen angelicum, vel diuinum, & ſic erat in Prophetis, qui per lumen diuinum difficillima cognoſcebant, ſcilicet ea, quæ nunquam fuerant, nec habebant in natura aliquam radicem eſſendi.

Quando intellectus noſter adiuuatur a lumine exteriori.

QVÆSTIO LXXII.

Sciendum autem quòd dupliciter intellectus noſter adiuuatur a lumine exteriori, vt reducatur in actum intelligendi, de potentia intelligendi. Nam aliquando intellectus noſter ſuſcipit lumen, per quod illuſtratur, vt magna cognoſcat. Interdum nullum lumen recipit, ſed ipſa, quæ magna, & difficilia cognitu videbantur, per lumen extrinſecum clara fiunt, & intellectui noſtro, etiam cum paruo lumine ſuo, ſatis ad intelligendum facilia. Primum modum in nobis ſolus Deus facit, qui intrinſecè intellectum noſtrum tangere poteſt vigorando ejus lumen, vel augendo, per quod poſtea intellectus noſter magna viſibilia contemplatur, etiam ſi illa non reducatur in clariorem formam, & hunc modum non poſſunt angeli, vel homines in nobis creare, quia non poſſunt directè illuſtrare intellectum noſtrum augendo lumen, vel vigorando, quia nullus in animam noſtram influere poteſt, niſi Deus, licèt angeli, & dæmones poſſint diſponere phantaſiam, quæ eſt aliquid corporale per aliqua agentia corporalia applicando actiua paſſiuis, ſecundum quòd conuenit actioni naturæ in his inferioribus naturalibus, ideo quando aliquam veritatem in nobis cauſare habent, mouent nos ad extra aliquas propoſitiones reuelando, vel eas clariores, quàm fuerant efficiendo. Et iſtum modum tenent magiſtri inter homines, vel omnes docentes complexiones terminorum, quia ſolùm extrinſecè agendo eleuant, & illuſtrant intellectum noſtrum faciendo nobis intelligibilia ea, quæ antea intelligi non poterant. Ad hæc tamen cooperatur intellectus noſter agens, ideſt lumen intellectus noſtri reducendo intellectum noſtrum in actum eorum, quæ ante reducere non poterat per quoddam extrinſecum adiutorium. Si autem non haberemus intellectum agentem, per quem nos educere poſſemus in actum intelligendi, lumen

Angeli, vel dæmones poſſunt diſponere phãtaſiã noſtrã & agentia naturalia ad aliquid intelligendum.

F communicatũ à magiſtris noſtris nullo modo prodeſſet, quia ipſi non influunt in intellectum noſtrum, ſed ſolùm diſponunt intelligibilia exterius, vt clariora fiant: ſi tamen careremus intellectu agente, dato quòd proponerentur nobis aliqua clariſſima, nullo modo intelligeremus, quia intellectus noſter ſolùm eſſet in potentia, & nullo modo in actu, nec poſſet reduci in actu, niſi per aliquid, quod imprimeret ei intellectiones agendo in eum intrinſecè. Talem actionem non habet vnus homo ſuper intellectum alterius, ſed ſolam extrinſecam, ideo ſi aliquis homo careret lumine intellectus per quod ſe reduceret in actum, dato quòd omnes homines eum edocerent, nihil magis inde intelligeret, quàm ſi nullus eum docuiſſet, ſed requirebatur, vt tangeretur intrinſecè influendo in eum intellectionem, quod ad Deum conueniebat. G Ad argumentum, per quod nitebaris probare, quòd actualiter intellectus noſter ſit actuatus aliquibus ſpeciebus intelligibilibus, cùm naturaliter ſit in actu principiorum, quæ ſunt complexa ex terminis; ergo & ipſos terminos naturaliter habebimus. Reſpondetur, quòd non eſt ſenſus quòd aliquis naturaliter ſit in actu principiorum, ideſt quòd a creatione intellectus ſui habeat principia ſpeculatiua, aut practica in actu, ſcilicet quòd ſicut anima cùm creatur naturaliter habet ſecum intellectum & voluntatem, quæ ſunt potentiæ eius, & non poteſt eas poſtea acquirere, quòd ita habeat aliquos terminos mentales ſibi connatos, contemporaneos, qui concreati fuerint illi animæ, ſicut angelicis ſpiritibus aliquæ ſpecies concreatæ ſunt, H vt per eas omnia intelligant; nam ſi talis modus animæ noſtræ ineſſet, tunc non naſceretur vt tabula raſa, quemadmodum ait Ariſt. in tertio De anima. Etiam ſequeretur, quòd nos ſine aliquo actu organico poſſemus cognoſcere res, cùm iam haberemus ſpecies earum, & non eſſent neceſſaria organa, quæ ſolùm ad hoc ponerentur, vt per ea cauſentur ſpecies rerum exteriorum, & deriuentur ſucceſſiue per ipſas organicas potentias ex exterioribus in interiores, donec reducantur in actum intellectus, ideſt donec infigantur ipſæ ſpecies intellectui noſtro, quibus fixis non indigemus actu organico ad intelligendum, ideo ſi antea ſic ſpeciem habuiſſemus, ſicut cùm recepimus per actum organicum, nullo modo indigeremus organis, ſicut nec angeli indigent organis, vt ſupra declarauimus. I Eſt ergo ſenſus, quòd nos ſumus naturaliter in actu principiorum, non quòd naturaliter ſine aliquo noſtro actu inſint intellectui noſtro termini principiorum, vel ipſa principia, quæ complexa ſunt, ſed quòd in intellectu noſtro eſt quoddam lumen, per quod ſolum ſine aliquo extrinſeco adiutorio poſſumus nos reducere in actum principiorum, ideſt quòd licèt ante non conſiderauerimus illa, vel intelligeremus; tamen poſtea cùm conſiderare volumus, per lumen noſtrorum agens ſolum reducimur, & actuamur in principijs, nullo alio agente extrinſeco adiuuante. Et quia illa, quæ a principio intrinſeco fiunt, naturaliter fiunt, iſta actuatio circa principia eſt naturalis, ideſt totaliter a principio intrinſeco, vel a natura. Et dicimur actuari principijs naturaliter ad differentiam concluſionum, quia K non ſumus naturaliter in actu concluſionũ, ideſt quòd non poſſumus ipſi nos reducere de potentia ad actualiter intelligendum concluſiones per ſolum lumen intellectus agentis, quod eſt intrinſecum: ſed adhuc indigemus quodam extrinſeco lumine, ſcilicet alicuius docentis, vel Dei influentis. Vtrumque autem horum intellectui noſtro non naturale eſt, ſed extrinſecum, ideo non reducimus nos naturaliter in actum concluſionum, vel non ſumus naturaliter in actu concluſionum per principium extrinſecum: ſicut in actu principiorum per principium intrinſecum totaliter.

Angelicis ſpiritibus ſpecies concreatæ ſunt, quibus omnia intelligũt.

Argumentum contra determinatur, & declaratur quomodo intelligatur, quòd intellectus agens eſt omnia facere, & poſſibilis omnia fieri.

QVÆSTIO LXXIII.

ET ſi arguas contra hoc, quòd non ſolùm per virtutem intellectus noſtri, qui eſt agens, reducimur in actum principiorum, ſed etiam in actum concluſionum, vt ait Ariſtot. in tertio De anima, ſcilicet quòd intellectus agens eſt, quo eſt omnia facere, & intellectus poſſibilis eſt, quo eſt omnia fieri. Facere eſt reducere aliquam materiam ad actum alicuius formæ artificialis, & conuenit principio actionis, ſcilicet hābenti habitum artis. Fieri eſt reduci de potentia in actu, ideſt aliquid quod habebat potentiam ad eſſe, & nondum erat, quòd recipiat eſſe actualiter, & illa paſſiua informatio, vel potius reductio ad formam vocatus fieri, hæc eadem attribuuntur intellectui agenti, & poſſibili: nam intellectus agens eſt omnia facere, ideſt, per quem reducitur intellectus noſter ad actualiter intelligendum: & intellectus poſſibilis eſt, quo eſt omnia fieri, ideſt intellectus poſſibilis eſt, per quē ſumus in potentia ad recipiendum omnes intellectiones, vel vt actuemur in omnibus intellectionibus, ſcilicet quòd ſicut per intellectum poſſibilem ſumus in potentia ad intelligendum omnia, & nullum actualiter intelligimus: ita per intellectum agentem reducimur, & efficimur actualiter intelligentes in omnibus; ecce enim quomodo æquiparātur hic intellectus poſſibilis, & intellectus agens: quia ſicut per poſſibilem ſumus in potentia ad omnia intelligibilia, ita per agentem reducimur ad actualiter intelligendum omnia; ergo non ſolùm naturaliter ſumus in actu principiorum reducendo nos per intellectum agentem, qui eſt principium intrinſecum ad actualiter intelligendum: ſed etiam erimus in actu omnium concluſionum naturaliter, cùm intellectus poſſibilis ſit, quo eſt omnia fieri, & intellectus agens, quo eſt omnia facere. Reſpondetur, quòd verum eſt intellectum agentem eſſe quo eſt omnia facere, ideſt aliquid, per quod reducamur in actum omnium intelligibilium ita, quòd nullum intelligibile eſt, in cuius actu nos ſumus, ideſt quòd actualiter intelligamus, ad quod nō reducti fuerimus per actum intellectus agentis, & tamen cum hoc ſtat, quòd ſumus naturaliter ſolùm in actu principiorum, & non ſumus naturaliter in actu concluſionum, licèt ad vtrunque nos reducamus per actum virtutis intellectus noſtri agentis ſe reducendo. Sed vna eſt naturalis actuatio, ſcilicet circa principia, quia per ſolum principium intrinſecum, ideſt per ſolum lumen intellectus agētis reducimur in cognitionem principiorum: & talis reductio vocatur naturalis, quia eſt per ſolum principium intrinſecum. Reducimur etiam in actum concluſionum per lumen intellectus agentis, ſed quia non ſufficit hoc lumen ad nos reducendum, ſed requiritur quoddam alterum, quod eſt extrinſecum, & eſt primum, iſta actuatio non vocatur naturalis, quia quæ naturaliter ſiunt, ſolùm ſunt per principium intrinſecum. Sunt tamen quidam homines, qui non ſolùm ſe reducūt in actum principiorum per lumen intellectus agentis, ſed etiam in actum concluſionum, quod ſit ex duobus. Primò ex ipſa magnitudine luminis intellectus agentis: nam ſi paucum lumen, quod in quolibet homine reperitur, ſufficit ad reducendum nos de potentia intelligendi ad actualiter intelligendum principia, quando iſtud lumen increuerit, ſufficiet ad reducendum nos in actum aliquorum intelligibilium, quæ difficiliora ſunt: & dum maius fuerit in maiora reducemur intelligibilia nos actuando: & ex hoc accidit quoſdam homines alijs acutiores eſſe, & cito cognoſcere rerum veritates, & multi iſtorum ad talem gradum luminis intellectualis perueniunt, ita vt quaſi magiſtro exteriore ad cognoſcendas veritates pluri-

A mas non indigeant: quas quidem alij vix à magiſtris ipſis ſæpius audientes cum magno labore ſuſcipiunt, quod facit luminis paucitas in intellectu. Accidit etiā interdum hoc ex alia cauſa, ſcilicet ex magna diſpoſitione, & armonia organorum: nam intellectus noſter præſupponit ad actum ſuum actum organicum, ita q; nihil intelligere valet cuius ſpeciem directè, vel indirectè per organa non acceperit. Cùm ergo iſta præſupponat, & ad actualem eius cognitionem ſiue ſpeculationem oporteat eſſe actualem conuerſionem intellectus ſuper phantaſmata, vt ait Ariſt. in 3. de anima, ſcilicet, Oportet intelligentem circa phantaſmata ſpeculari, ideſt neceſſe eſt, quòd ille, qui actualiter intelligit, dum actualiter intelligit, conuertat ſe actualiter ſuper phantaſmata: ergo contrahet intellectus aliquā

B conditionem intelligēdi ab iſtis organis, ſcilicet quòd ſi organa ſunt indiſpoſita, ſpecies præſentabuntur valde indiſpoſitæ, & intellectus per eas non poterit habere perfectam, & facilem intellectionem. Sic enim patet circa potentiam viſiuam: nam cùm quis habet oculos ophtalmicos, ideſt patitur ophtalmiam, quæ eſt quædam paſſio oculorum, ea, quæ ſunt nigra, vel rubea, vel alterius coloris ſubalba videntur ei, vt ait Ariſtot. in nono Ethicor. Eſt autem ophtalmia quædam paſſio oculorum, quando ſub oculis eſt quoddam apoſtema ſubalbidum, & facit ipſas ſpecies viſibiles quandam ſubalbedinem contrahere, & eo modo repræſentare, & tunc taliter patientes omnia ſubalba iudicant. Cùm ergo ex corruptione, vel deordinatione alicuius interioris organi, vtpote phantaſtici, vel ſenſus com-

C munis, neceſſe eſt intellectus recipiens ſpeciem, vt illa ſpecies prauè atque diſtortè repræſentet ſecundum corruptionem organi, in quo eſt. Cum ergo ſunt organa bene diſpoſita ſit facilis intellectio. Inde eſt, quod illi qui ebrij ſunt, nihil intelligere valeant, quia vinū multum multiplicat fumos, qui exhalantur, & aſcendunt ad cerebrum, vbi eſt phantaſtica potentia in ſuo organo, & replentur tunc omnia illa organa groſſis fumoſitatibus, & perturbant ipſas phantaſticas ſpecies, & cæterorum organorum interiorum, & quia intellectio ſit per conuerſionem ad phantaſmata, quæ tunc perturbata, & infecta ſunt, non poteſt quiſquam per ea intelligere. Ex hoc etiam conuincitur, quòd intellectus intelligat per actualem conuerſionē ad phan-

D taſmata. Nam ſi intellectus per ſpeciem intelligibilem intelligeret, & non requireretur aliqua conuerſio ad phantaſmata, non differret, vtrum phantaſmata eſſent bene diſpoſita, aut male ad hoc, q; aliquis actualiter intelligeret; videmus tamen contrarium, quia cùm phantaſia eſt perturbata, non poſſumus quidquā intelligere, niſi valde prauè: ergo requiritur actualis conuerſio intellectus ſuper phantaſmata, cùm intelligimus actualiter. Patet conſequentia, nam ideo non perturbamur in intelligendo actualiter, licèt habeamus pedes male diſpoſitos, aut bene, quia non ſit aliqua conuerſio actualis intellectus ſuper aliquam virtutem exiſtentem in pedibus ad actualiter intelligendū. Si dices non eſt ſimile, quia in pedibus non eſt aliqualis cognitiua, cuius actum præſupponat intellectus ad hoc, quòd poſtea poſſit intelligere: in phantaſia autem

E eſt vis cognitiua, cuius actum præſupponit intellectus ad hoc, quòd actualiter intelligat, licet cùm intelligit, non conuertatur actualiter ſuper phantaſiam, ideo impedita phantaſtica potentia per fumoſitates contenebrantes, & inficientes ipſas ſpecies phantaſticas, non erit poſſibile intelligere. Reſpondetur, quòd hoc nihil eſt, nec habet aliquem colorem: nam ſi intellectus aſſumit ſpecies intelligibiles à phantaſia, quando eſt bene diſpoſita, & reponantur illæ ſpecies in intellectu, & per illas debeat fieri intellectio, nulla facta conuerſione ad phantaſmata, nihil refert, quòd ſpecies phantaſticæ bene diſponantur ſiue male, etiam ſi totaliter deleantur, cùm intellectus nullo modo dependeat ab eis, vel requirat ea actualiter ad intelligendum. Sic patet de potentia viſiua: nam ad hoc quòd aliquid intelligamus de coloribus, oportet, vt videamus ad acci-

pieudum

3. De Anima.

Quidā ſ dumen in intellectus agētis nō ſolum ſe reducūt in actum principiorum, ſed & concluſionum.

Ex diſpoſitione, & armonia organorū intellectus noſter multū ſe eleuat ad intelligē dum.

3. de ani. Cap. 5. tex. 39.

Ophtalmia quid ſit.

Quid peruerſitatis intellectus incurrat ex ebrietatem.

Si intellectus non conuerteretur ſup phantaſmata ad intelligē dū, nihil magis exquireret potentiā phantaſticam, q̄ potentiā viſiuam.

piendum ſpecies, ſed accepti illis nō requiritur poſtea actus potentię viſiuę, imò dato quòd auferentur oculi, poſtea intelligemus albedinem, & cæteros colores dū manſerint ſpecies ergo ſic erit in phantaſia, quòd diſpoſitio ſua bona, vel mala nihil faciet ad actum intelligendi ſi intellectus accepit ſpecies, cùm potentia phātaſtica erat bene diſpoſita, & nō ſit actualis conuerſio ſuper phantaſmata, quando debet intelligere non magis requireret intellectus potentiam phantaſticam ad intellectionem ſuam, quàm potentiam viſiuam, vel auditiuam: cùm vtriuſque actus præſupponatur præceſſiſſe ad hoc, quòd actualiter intelligat. Si tamen potentia viſiua exiſtat bene diſpoſita, & apprehenderimus colores aliquarum rerum, & traductæ fuerint ſpecies eorum ad interiora: etiam ſi poſtea incurramus ophtalmiam rectè iudicabimus de coloribus rerum, quas ante vidimus, etiam ſi actualiter ſumus ophtalmi. Et hoc eſt, quia non fit actualis cōuerſio intellectus noſtri ad intelligendum ſuper omnes exiſtentes in potentia viſiua. Si ergo eodem modo non fiat conuerſio ad ſpecies retentas in phantaſia, quando actualiter intelligimus, nihil referet phantaſticas eſſe perturbatas per fumos ſurgentes in ebrietate, vel in ſomnio, quia eadem ratio eſt de vtroque neceſſario; ergo concludendū eſt, quòd ad hoc, quòd intellectus intelligat, debet ſe actualiter conuertere ſuper phantaſmata, quæ ſunt ſpecies reſeruatæ in potentia phantaſtica.

An ad perfectè intelligendum etiam cibi conuenientes adiuuant.

QVÆSTIO LXXIIII.

Ex hoc etiam quòd diſpoſitio organorū bona facit ad ſubtiliter intelligendum adiuuantur homines per cibos conuenientes, & deſtruūtur per malos cibos. Quidam namque cibi ſunt, qui valde corrumpunt organa phantaſtica, & generaliter omnia interiora organa, & potentias, quia fumi aſcendentes ex eorum digeſtione ſunt diſconuenientes armoniæ organorum, de quibus ad medicos magis ſpectat, nec locus iſte explicatius de hoc fieri ſermonem requirit, licèt aliqua dici poſſent. Inter cætera autem, quæ nocent, vini ſuperabūdantia totaliter deſtruit, ita quòd in ebrietate cauſata a vino ceſſat actus intellectus perturbatis omnibus organis interioribus, & indiſpoſitis ſpeciebus, ideo dixit Salomon Eccleſiaſt. 2. cap. Cogitaui a vino abſtrahere carnem meam, vt corpus meum transferrem ad ſapientiam. Vinum tamen interdum iuuat ſi temperatè ſumatur: maximè quantum ad quaſdam complexiones corporum. Quædam autem ita peſſima ſunt in cibis, & potibus, quòd ſemel ſumpta omnem actum intellectus auferunt delendo omnes ſpecies phantaſticas, & cæterorum organorum, nō quidem quòd ex hoc ceſſet omnis actus intellectus, ſed quòd ſpecies remanentes in organis, ita deſtruunt, quòd nullo modo homo reminiſcatur eorum, quæ ante fecerit, cùm memoria fiat per ſpecies reſeruatas in cellula memoratiua, quæ eſt organum interius, & ideo licèt poſtea alias ſpecies apprehendat, & habeat nouas intellectiones, tamē quia priores ſpecies, per quas fiebat præteritorum memoria abraſæ ſunt, ceſſat memoria omnium præteritorum. Et huiuſmodi dicunt eſſe quendam fontem in Archadia, quem ſi quis potauerit, ſubitò omnium priorum, quæ cognouerat obliuionem incurrat, de quo Iſidorus Eth. lib. 13. & in lib. 15. De proprietatibus rerum. Ex hoc etiam conuincitur, quod ſupra dicebamus, ſ. quòd intellectus intelligat per actualem conuerſionem ſuper phantaſmata: nam recordatio rerum præteritarum fit per ſpecies earum manentes, & dum illę ſpecies manēt, poteſt fieri recordatio, cùm autem abolitæ ſunt, impoſſibile eſt aliquid recordari: ſi ergo intellectus intelligeret per ſpecies in ſe exiſtentes, & non conuerteretur actualiter ad ſpecies manentes in phantaſia, nihil magis referret eas ibi eſſe, quam abolitas eſſe, ſed illis abolitis per illam aquam peſtiferam deſtruentem totam organorum armoniam, & delentem ſpecies, non poteſt fieri recordatio aliqua: ergo dependet intellectio ex ſpeciebus phantaſticis, ſcilicet quòd ad hoc, quòd aliquis actualiter intelligat oporteat actualem fieri cōuerſionem intellectus ſuper phantaſticas ſpecies.

Eccleſ. 2.

Quædam ſemel ſūpta omnē actū intellectus auferunt.

Tempora natiuitatis, & locorum conuenientia ſatis adiuuant ingenij acumen, & ſubtilitatem.

QVÆSTIO LXXV.

Etiam propter diſpoſitionem organorum dicimus quædam tempora natiuitatum meliora fore ad ſubtilitatem eorum, quæ naſcuntur, quàm alia: etiam quędam loca meliora ſunt alijs; nam loca, quæ ſunt ad extremitates orbis valde inconuenientia ſunt ad bonam diſpoſitionem intelligendi: nam homines habitantes circa polum arcticum, ſcilicet in parte multum Septētrionali, propter terræ frigiditatem continentem ſpiritus, ne exhalent, ſunt homines multum animoſi, & ad prudentiam, atque ſapientiam inepti, ſicut videmus gentes vltra Angliam verſus polum, & aſcendendo per latus Septentrionale verſus Orientalem plagam; in quibus partibus barbari multi ſunt circa Pontum, quemadmodum ait Ariſt. in 7. Ethicor. Etiam tendendo ad partem multum meridianam per deſerta Aethiopica, & Libyca ſunt gentes multum beſtiales quaſi penitus rationis vſu carentes, quos magis hominum monſtra, quàm homines eſſe diceremus: partes autem mediæ, quemadmodum eſt quartum, & quintum clima, & tertium, quæ aliqualiter ſunt temperata habent aptos ad ſciendum: hoc autem eſt, quia influentiæ illorum temporum, & locorum ad conuenientem organorum diſpoſitionem efficiunt: licèt ergo aliquando (quod valde rarum eſt) eueniat, vt quis tantum lumen intellectus, & diſpoſitionem conuenientem organorum habeat, vt non solùm ſeipſum in actum principiorum ſe reducere valeat, ſed in actu concluſionum plurimarū; quia tamen communiter lumen intellectus noſtri ad reducendum nos in actum principiorum ſufficit; dicimus nos naturaliter eſſe in actum principiorum, non tamen tollitur ex hoc, quin ille, qui ſecundum lumen intellectus ſui reducit in actum concluſionum, id eſt naturaliter ſe reducat in actum concluſionum.

7. Ethic.

In mūdi extremitatib. ſūt homines multum beſtiales, & penitus vſu rationis carentes.

Concludit ſimilitudinem inter intellectum, & materiam.

QVÆSTIO LXXVI.

Viſo ergo qualiter intellectus noſter ſit naturaliter in actu principiorum, patet quod volebamus principaliter, ſcilicet quòd materia prima, & intellectus noſter ſint ſimiles: nam ſicut materia prima eſt in potentia ad omnem formam, ita intellectus noſter eſt in potentia ad omnem intellectionem. Et ſicut materia prima non determinat ſibi naturaliter aliquam formā, ita intellectus nō habet naturaliter aliquā intentionē, quæ naſcatur cum eo, licèt dicatur in actu principiorū naturaliter; quia licèt nihil habeat cùm corpori infunditur; tamē per quoddam lumē ſibi intrinſecū reducit ſe in actum principiorū. Ex quo intendebamus concludere, quòd licèt materia nullam formam ſecundum naturam ſuam habeat; tamen eo quòd poteſt recipere omnem formam, habet quēdam gradum ſubſtantialis perfectionis, ſed eſt minimus, quia poſſe perfici, quædam perfectio eſt, ſcilicet magis quàm non habere perfectionem, nec ſuſcipere eā; ſicut eſt de intellectu, quia dato quòd intellectus noſter ſuſceptiuus ſit, & paſſibilis, tamen quandam perfectionem dicit, cùm poſſit perfici for-

ma perfecta, dato quòd non conſideretur, quòd intellectus noſter habet in ſe quandam virtutem agentem, ſecundum quam ſe actuat cùm ſe conuertit ſuper phantaſmata, vt ſupra declaratum eſt de potentia materiæ, & ſicut ante inceperamus dicuntur educi formæ, non quòd fuerint ante in materia ſecundum ſe totas, vel ſecundum aliquid ſui, ſed quia Deus dedit materiæ, vt eſſet ſuſceptiua formarum. Sed fortè aliquis putabit, quòd ſuſcipere formas non ſit perfectio, quia purè eſt paſſio, & pati nõ videtur dicere perfectionem. Reſpondetur, quòd eſſe ſuſceptiuum formæ quædam perfectio eſt, ſicut eſſe ſuſceptiuum viſionis: nam non quælibet res eſt ſuſceptiua viſionis; videre tamẽ paſſio eſt, quia eſt pura immutatio ab obiectio in potentia potente recipere. Et ſi dicas, quòd non eſt ſimile, quia pati à viſibili eſt potentia, & non reperitur in omnibus rebus; tamen nõ eſt ſimile de recipere formam, quia nulla pars materiæ eſt, quæ non poſſit recipere formam. Reſpondetur, quòd hoc etiam nihil valet: nam ſenſus tactus, qui eſt paſſiuus, in omnibus animalibus eſt, & tamen dicit in eis quandam perfectionem: recipere autem formam quædam perfectio eſt: tamen minor eſt alijs naturalibus perfectionibus, nec poteſt in tota coordinatione perfectionũ reperiri aliquid minus. Dicitur autem forma educi de potentia materiæ, quia materia eſt talis cõditionis, quòd factis in ea quibuſdam naturalibus diſpoſitionibus ſequitur forma ad illas diſpoſitiones, ita quòd nec ipſa forma creatur, quia præſupponitur ipſa materia, in quam agatur, ex qua oriatur forma; nec tamen forma fit, quia non producitur ex altero tanquam ex parte ſua. Dicitur materia eſſe in potentia ad formam, quia ipſa eſt talis conditionis, quòd in ea cauſari poteſt forma non ducta ab extra, ſed conueniens naturæ. Et dicitur educi de potentia materię, non quòd poſſit imprimi materiæ, quia tunc anima eſſet in potentia materiæ, quæ eſt rationalis, & formæ artificiales, quod falſum eſt, vt ſupra declarauimus, ſed tunc educitur, quando naturaliter ſequitur forma in materia, factis diſpoſitionibus in materia naturali ab agentibus, ita quòd ipſa agentia non cauſant formam tanquam aliquid procedens ab eis: ſicut radius procedit a ſole, aut vis impulſiua: ſiue impetus ab impellente: nec eſt aliquid quod exiſtebat in materia, ſed eſt aliquid quod immediatè ſequitur ad diſpoſitiones, & in inſtanti gignitur, ſiue educitur. Et quia non eſt in agente, nec procedit ab agente, ſed in ipſa materia cõſequitur ipſas diſpoſitiones perfectas, eſt in potentia materiæ. Sequitur autem tunc forma in materia finitis diſpoſitionibus, quia forma eſt de natura illarum diſpoſitionũ, & modicum excedẽs ſecundũ perfectionẽ illas diſpoſitiones: ideo ad illas productas ſequitur, licèt per ſe non producatur ab aliquo, cũ fiat vel ducatur ad eſſe in inſtanti. Ille tñ, qui cauſat diſpoſitiones ad quas ſequitur forma, dicit̃ gignere formã. Ex quo ſequitur, quòd quando forma inducenda multum excedit perfectione diſpoſitiones ipſas factas in materia, quòd non ſequatur immediatè ad diſpoſitiones factas in materia, nec dicitur reduci de potẽtia materiæ, i. quòd non ſunt ſufficientes diſpoſitiones factæ in materia, vt immediatè ſequatur poſitis eis illa forma, quia ad hoc deberet eſſe eiuſdẽ conditionis. Et ſic dicimus de anima, quòd non educitur de potentia materiæ, quia factis diſpoſitionibus in materia organizando corpus non ſequeretur anima immediatè poſt illas diſpoſitiones, niſi Deus immediatè crearet illam: & ſi fortè aliqñ noluiſſet creare eam, dato q̃ diſpoſitiones per ipſum, & alia agentia naturalia fuerint factæ in materia, tamen non ſequeretur anima, & maneret ſic fœtus organizatus, & non animatus. In alijs tñ rebus poſtquam diſpoſitiones factæ ſunt in materia per agentia naturalia, ſecũdum quòd requirit forma illius ſpeciei, etiam ſi Deus vltra non agat, neceſſariò ſequitur forma per diſpoſitiones pręcedentes, quia non excedit forma illa diſpoſitiones illas: anima autem rationalis excedit ſecundum perfectionem omnes diſpoſitiones cauſatas ab agẽtibus naturalibus, quia oẽs illæ ſunt corporales,

Si aliquã do Deus nollet animã rationalem creare, remaneret fœtus organizatus, ſed non animat⁹.

A anima autem merè ſpiritualis eſt: cæteræ autem formę vocantur materiales, & ſecundum veritatem ſic ſunt: quia licèt non ſint partes materiæ, nec aliqua proprietas accidentalis materiæ, eſt tamen quædam virtus de conditione corporis aliqualiter ſimilis alijs diſpoſitionibus corporalibus, & immediatè ſequens ad eas. Eſt namq; hoc ſicut dicimus in partibus naturæ, ſiue principijs ſpeciei (vt communiter appellamus) quia poſita anima, & corpore ſimul formaliter vnitis, ſequitur neceſſaria riſibilitas ex ſola vnione horum, quia nõ excedit riſibilitas iſta duo principia ſecundum perfectionem, & illam riſibilitatem nullus cauſat, ſed illa per ſe ſequitur poſitis principijs, ideo ille, qui gignit hominem, dicitur gignere riſibilitatem, licèt ſecundum ſe eam nullus gignat, vel producat, ita hic poſitis diſpo-

Alia rationalis ſola eſt ſpiritualis cæteræ autem formæ naturales ſunt.

B ſitionibus factis in materia, ſequitur forma. Hæc autem omnia dicta ſunt ad probandum illam tertiã concluſionem, quam ſupra ponebamus, ſcilicet quòd in concatenatione cauſarum naturalium (licèt vna cauſa influat in aliam: & ſic continuando) tamen interdum cauſa prima influit in concatenatione cauſarum ad cõſeruandam naturalium rerum perfectionem, & nõ per medias cauſas. Nam cùm aliqua naturalis actio fit, oportet, vt cauſa prima primò influat, quæ deriuat virtutem ſuam in omnes, quæcunque illa actio fuerit. Et ſi iſta actio ſit ad cauſationem, vel conſeruationem formarum, quæ educantur de potentia materiæ, influet cauſa prima per medias, deriuando virtutem ſuã

C in eas; ſi autem illa forma de potentia materiæ reducibilis non ſit, influit ipſa prima cauſa ad cauſandam illam formam, & nõ per medias cauſas, ſicut eſt in creatione animæ, quia anima non educitur de potentia materiæ, ſicut cęteræ formæ, ſed per ſolam creationem. Quando autem creare debet, influit virtutem ſuã per medias cauſas ad creandam animam, quia ad creationem requiritur virtus infinita; ſi autem Deus per alias medias cauſas operaretur creationem, cùm virtus deriuetur ſemper ab agente per ipſum inſtrumentum, neceſſe eſſet, vt tota illa virtus, per quam Deus creat deriuetur per cauſas medias agentes, ſed virtus qua Deus creat eſt infinita, ergo oportuiſſet, vt communicaretur virtus infinita rebus creatis, quod eſt impoſſibile: ergo cùm animam creat, non operantur cœli, nec aliæ cau-

Si Deus aliquid creare debet, nõ influit per medias cauſas.

D ſæ naturaliter concatenatæ, præcipuè quia cęli corpora ſunt: quidquid ergo recipiant corporaliter recipiunt, & quidquid agunt corporaliter agunt: anima autem quidam ſpiritus purus eſt: ergo cœlum non poteſt influere in animam, non ſolùm ad creandum eam, ſed nec etiam ad influendam in eam, poſtquam creata eſt, vt declarauimus ſupra: ergo hoc modo Deus, licèt ponatur prima cauſa in concatenatione naturalium cauſarum, tamen circa influentias in tales formas, vel ad producendum eas, non deriuat virtutem per media agentia.

E *An in concatenatione cauſarum vna cauſa vniuerſaliter ceſſante, ceſſent omnes generationes, & corruptiones, & deſtruantur etiam omnia corpora, & res naturales, & etiam ipſa materia prima.*

QVÆSTIO LXXVII.

QVarta concluſio ſit circa hoc, quòd ablata actione vnius cauſæ naturalis vniuerſalis de concatenatione cauſarum, vel ceſſantibus omnibus ab agendo præter primam, ceſſante etiam ipſa prima quãtum ad actionem naturalem ceſſarent omnes generationes rerum, & deſtruerentur res naturales in formis ſuis: non tamen erat neceſſe deſtrui omnia corpora, vel ipſam materiam. Patet hoc, nam vt ſupra dicebatur, ſi tollatur aliqua cauſa particularis, quæ eſt vltima in tota concatenatione cauſarum deſcendendo, tunc impoſſibile erit, ſi Deus non augeret virtutem influxiuam, quòd gigneretur aliquis homo, ſic etiam ſi tolleretur aſinus, qui eſt particulare agens, nũquam poſſet gigni aſinus,

Quarta concluſio de materia concatenationis cauſarum tacta ſupra q. 43.

quia

F quia diſcontinuaretur virtus naturalis, cùm non poſſet deriuari immediate a cauſa vniuerſali in effectum particularem, præcipuè quantum ad effectus perfectos, vbi requiritur cauſa particularis eiuſdem ſpeciei .ſ. ad generationem hominis requiritur actio hominis, & ad generationem equi requiritur actio equi aſſimilantis genitum in ſpecie. Et ſicut ceſſantibus cauſis particularibus ceſſant effectus in illa ſpecie, cuius cauſa particularis ceſſit, ita ceſſante aliqua cauſa vniuerſali, quæ ſe extendit ad omnia cauſata naturalia, neceſſariò ceſſabunt generationes omnium naturalium, cùm virtus cœleſtium omnium cauſarum concatenatarum deriuetur per media: ſi ergo ablato vno medio non poterit continuari virtus, & ceſſabit actio, quanto magis ſi ceſſent omnes cauſæ naturales? Ex hoc ſequitur, quòd ſub polis mundi non ſit generatio, nec corruptio, quia iſtæ generationes fiunt per actiones cauſarum naturalium concatenatarum, ſed ſub polis ceſſat iſta actio, ergo ſub polis non fiet generatio. Quòd autem ibi ceſſet, patet, quia influentia primæ cauſæ deriuatur in res naturales per alias cauſas, quæ ſunt inferiores, & ſunt corpora cœleſtia, deriuatio autem ipſa eſt in ipſis ſtellis orbium, quæ per motum, & lucem ſuam deriuant virtutem ſuam in omnia naturalia: ergo cùm ſub polis mundi non poſſit eſſe talis influentia ſtellarum erraticarum, & ſolis qui præcipuè influit, cùm non eleuantur iſti planetæ ſuper partes ſubiectas polis, ita vt radij ab eis deriuati incidãt in partes illas directè, vel reflectantur, vt ſupra declaratum eſt, non poterit eſſe ibi aliqua actio, i. generatio, vel corruptio. ſ. vt res viuens illuc adducta propter exceſſiuam frigiditatem moreretur, & ſic fieret generatio cadauer, in qua, quia potius perditur aliquid, quã acquiratur, non eſt computanda inter generationes. Ex hoc etiam ſequitur, quòd poſt diem iudicij non erit generatio, vel corruptio in his inferioribus, & continentur nec in ſuperioribus: nam nunc fit generatio propter influentiam corporum cœleſtium, ſed poſt diem iudicij ceſſabit influentia corporum cœleſtium, quia illa eſt per motum, & lucem, ſed poſt diem iudicij non mouebuntur, ergo non erit generatio, & non naſcentur herbæ, nec arbores, nec alia animalia in terra. Et ſi dicas, quòd non videtur ex hoc ceſſatura generatio, nam dato quòd corpora cœleſtia nõ moueantur, tamen illuminabunt, & ſicut nunc per motum diuerſas partes illuminant, calefaciunt, & in illis fit generatio, & corruptio, ita licèt non fiat tunc generatio, & corruptio in tot locis, quia non calefaciunt planetæ tantam terram, cum non moueantur in illa, tamen terra, ſuper quam erunt, vel verſus quam radios ſuos dirigent, nihil videtur eſſe cauſæ, quare non fiat ibi generatio, & corruptio. Reſpõdetur, quòd non erit tunc aliqua generatio, vel corruptio in toto vniuerſo, nam licèt corpora cœleſtia aliquas partes orbis illuminent eo modo, quo nunc illuminant, & calefaciant eo modo, quo nunc calefaciunt; tamen nõ poterit eſſe generatio, & corruptio, quia omnis generatio præſupponit alterationes: alteratio autẽ fit à contrarijs qualitatibus, vt à frigiditate, & caliditate, & humiditate, & ſiccitate contra ſe inuicem agentibus. Cùm autem ceſſauerit motus corporum ſupra cœleſtium, exiſtente ſole immoto ſuper aliquam partem terræ, influet ſemper eodem modo, ſuper eadem parte terræ, i. in eodem gradu caloris, & vbi ſemel fuerit calor, ſemper erit calor, & nunquam frigiditas, & vbi ſemel frigiditas, nunquam calor: vbi autem eſt qualitas ſemper eiuſdem ſpeciei, impoſſibile eſt eſſe alterationẽ nec conſequenter generationem, ideo nullo modo tunc aliquid generabitur: cum in omnibus partibus terræ erit difformitas vniformiter ſe habens, ſ. vbi frigiditas ſemper frigiditas, nec maior, nec minor, & ſic de cæteris; generatio autem contrarietatem præſupponit ſimul. ſ. vnum contrarium agere in alterum, & nõ ſolum ceſſarent generationes rerum, ſ. quòd non fierent vlteriores generationes herbarum, aut arborum, vel animalium, ſed etiam ea, quæ exiſterent, corrumperentur. Sed dices; non videtur, quòd fieret corruptio, ceſſantibus omnibus cauſis ſuperioribus. ſ. corporibus cœleſtibus;

Sub polis mũdi nõ eſt poſſibilis aliqua generatio vel corruptio naturaliter.

Poſt diẽ iudicij nõ erit generatio, & corruptio in his inferiorib.

Ceſſante motu cœli nõ ſolũ nõ gignerentur aliqua, ſed & res exiſtẽtes corrumperentur.

nam generatio, & corruptio, habent ſe eodem modo, cum vtrumque fiat contrarijs: ergo tunc propter ceſſare quorum corporum cœleſtium deſſaret contrarietas, cum omnes res ſe haberent vniformiter difformiter, ſ. vbi frigidum frigidum, vbi calidum calidum, & ſic de alijs: ergo non poterit fieri corruptio. Reſpondetur, quòd ceſſante motu corporum cœleſtium, non poteſt fieri generatio, in qua acquiratur forma alicuius perfectionis in re, quæ requirat virtutem agentem, ſed poterũt fieri quædam generationes, in quibus potius eſt perdere formam, quam acquirere formam: quia tamen ſemper ad corruptionem ſequitur generatio, & ad generationem corruptio, neceſſarium eſt ibi poni aliquam formam, quæ non requirat aliquam virtutem ad ſui generationem, ſed potius virtutis defectum, ſicut dicebamus de generatione, quæ fit ſub polis mundi, vel circa G partes polorum. ſ. ſi aliquod animal illuc adductum fuerit, præ frigore morietur, & generabitur forma cadaueris, ad quam gignendã nulla perfectio requiritur: tales autem poſſent fieri ceſſante motu corporum cœleſtium, ſed non continuarentur, id eſt, non fierent multæ generationes, & corruptiones. Quòd autem fiant corruptiones, in quibus inducuntur formæ perfectæ, ſatis euidenter apparet. Primò ab intrinſeco, nam animalia, & arbores, & herbæ ex contrarijs cõpoſita ſunt: contraria autem inter ſe agerent, & vnum corrumperet alterũ, & ſic non maneret forma ſubſtantialis, quæ requirebat præcedentem qualitatiuam diſpoſitionem, & hoc neceſſarium erat, quia ipſæ qualitates intrinſecè adiuuaſſent qualitate loci, ſ. aliqua illarum: & illa ſuperãs H deleret alteram. Secundò fieret iſta corruptio, dato quòd non corrumperetur res ab extrinſeco, vtpotè ſi ponerentur qualitates eius contrariæ in magna armonia, tamen corrumperetur a natura loci, quia ceſſante motu cœleſti neceſſe eſt, vt quædam partes orbis, verſus quas ſol non dirigeretur, eſſent valde frigidæ. ſ. partes illæ, quæ diſtarent multum a ſole, ſiue ſecundum lõgitudinem, ſiue ſecundum latitudinem: ſecundum longitudinem quidem, vtpotè ſi ſol maneret immotus in oriente, partes illæ, quæ ſunt in occidente, quas non tangerent radij ſolis, eſſent valde frigidæ, vel ſi maneret ſol in loco occidentis noſtri, partes Indorum (vbi oriẽtem nuncupamus) eſſent valde frigidæ, & iſta vocatur longitudo: partes etiam diſtantes a ſole ſecundum latitudinem eſſent valde frigidæ, ſ. meridianæ, & ſeptem I trionales: partes autem illæ, quæ eſſent propinquæ loco eleuationis ſolis, ſ. terra illa, ſuper quam eſſet ſol perpendiculariter, vel partes coniunctæ ipſi terræ, ſuper quas eleuatus eſſet ſol, vtpotè quinquaginta, vel ſexaginta gradus, aut aliquid plus eſſent ſatis calidæ: ergo hoc dato, cùm res compoſitæ (maximè viuentes) conſiſtant in quadam armonia calidi, & humidi, & aliarum qualitatum, ſi manerent res tales in aliquibus partibus mundi, diſtantibus a ſole, eſſent inualidæ magna frigiditate, & illa frigiditas loci corrumperet rem: ſicut ſi aliqua res viuens, quæ habet moderatam qualitatem duceretur, vt maneret ſub polo, vel circa polum, neceſſe eſſet propter magnam frigiditatem mori, ita & tunc. Res autem illæ, quæ manerent in locis valde calidis, K cum caliditas eſſet ibi perpetua, corrumperetur humiditas, & deſiccaretur res: & deduceretur ad talem indiſpoſitionem, ſ. vt anima in tali corpore manere nõ poſſet, vel qualibet alia forma, quæ requireret armoniam elementalium qualitatum periret. Tertia cauſa corruptionis rerum eſſet, quia res illæ compoſitæ ſicut generantur, ita corrumpuntur, & conſeruantur, quia res per quaſcunque cauſas naſcitur, per eaſdem diſſoluitur, ſed res generantur per contrarietatem, ita oportet, quòd conſeruentur per aliqualem contrarietatem, & corrumpantur per contrarietatem aliam: non tamen ſe habent eodem modo iſtæ contrarietates, quia ad generandum rem, oportet eſſe exceſſum qualitatis agentis ad eam, quæ eſt in paſſo, vt reducatur ad quandam armoniam ipſum, quod fit: ad corruptionẽ autem oportet eſſe exceſſum alicuius qualitatis ſuper armoniam. Conſeruatio autem etiam fit per contrarietatem, non quidem

Sicut res producũtur in eſſe per contrarietatẽ, ita etiam per contrarietatem in eſſe conſeruãtur

quidem agendo ſemper in vnam qualitatem, ſed quia res ex eius contrarijs conſtat, ad eius conſeruationem oportet agere in eam contrarijs modis ad conſeruandum quodlibet contrariorum illorum conſtituentium armoniam: nam ſi ſupra rem, quæ habet armoniã quatuor elementalium qualitatum ſemper influeretur vniformiter, i. ſemper influeretur calor, aut ſemper frigiditas, vel quodlibet aliorum, neceſſe eſſet, vt illa qualitas in compoſito creſceret ſuper armoniam, & corrũperet compoſitum, ideo ad conſeruationem armoniæ qualitatum oportet actionem conſeruatiuam eſſe alternatiuam qualitatum contrariarũ. Et ob hoc nunc, quia nos ex quatuor qualitatibus contrarijs habemus armoniam quandam conuenientem formæ ſpecificæ, & generaliter omnia animantia oportet conſeruari in nobis & quia ſi ſemper eſſet influxus vnius modi, creſceret qualitas illa, nam variantur ſuper nos quodlibet anno quatuor tempora conuenientia quatuor qualitatibus, quas illa tempora principaliter habent: nam ver ad humiditatem proficit, quia humidum eſt: & æſtas ad calorem, quia calida valde eſt: & autumnus ad ſiccitatem, quia eſt complexionis ſiccę: hyems autẽ ad frigiditatẽ, quia frigida eſt, & ſic quælibet qualitas ſuo tempore roboratur, & nulla earum perit: quod tamen fieret ſi ſemper eſſet tale frigus, quales in hyeme, aut talis ęſtus ſicut in æſtate. Ceſſante autem motu cœli neceſſe eſt, vt res illæ, quæ manerent in locis valde frigidis perderent armoniam qualitatum, cùm nullo modo influeret ſuper eas calor, & ſic corrumperentur: ſic etiam de illis, quæ ſunt in partibus calidis, cùm nunquam ſuper eas frigiditas, aut humiditas influeret. Iſta tamen corruptio (ſecundum quòd dicebatur in concluſione illa poſita) non duraret: nam ſolùm res corrumperentur, donec redirent ad conformitatem loci, in quo eſſent: deinde nulla eſſet corruptio, vtpotè ſi ceſſante motu cœli in partibus multum frigidis, eſſent aliquæ res habẽtes armoniam qualitatum, neceſſe eſſet, vt a frigiditate loci exceſſiua corrumperetur caliditas rei, & conſequenter forma ſubſtantialis, quæ exiſtebat manente illa armonia, deſtructa iam illa non poſſet manere, & iſta corruptio non multum duraret, ita quòd ſæpius in eadem materia fieret generatio, & corruptio, quia ſolùm eſſet ibi agens frigiditas, quæ ſola non agit directè ad generationem, ſed magis ad corruptionem, & quia illa frigiditas loci exceſſiua ageret in rem, donec reddat eã, ita frigidam, ſicut eſt ipſe locus: nam ſemper eſt tanta actio agentis inualeſcentis ſuper paſſum quouſque reddat illud ſimile ſibi, & vltra non eſt actio, & quia multæ formæ ſunt, quæ cum frigiditate magna exiſtere nõ poſſunt, corrumpentur illæ formæ, & manebit res ſub illa forma ſpeciali, quæ compatiatur ſecum maximã, aut ſaltem magnam frigiditatem, & non impoſſibile erit fieri corruptionem, aut generationem. Conformiter autem eſſet de locis valde calidis, & ſiccis per ſolis præſentiam, aut directionem aliqualem ſuper loca illa; nam cum ibi caliditas loci ſemper ageret, creſceret caliditas rei armonicæ, & corrumperetur armonia deſiccata humiditate: & tam diu fieret corruptio in parte illa materiæ, quouſque expellantur omnes formæ gradatim aduenientes, quæ non poſſunt ſecum compati tantam caliditatem. Cùm autem peruentum fuerit ad illam formam, quæ poteſt ſtare cum tanta caliditate, non fiet amplius in parte illa mundi generatio, nec corruptio, & per hunc modum poteris applicare generationem, & corruptionem in alijs locis terræ ſecundũ qualitates, quæ ibi perpetuò dominarentur, & tunc dato, quòd nunc ceſſaret motus cęlorum vniuerſaliter. & non mouerentur amplius, neceſſe eſſet mori omnes homines, & beſtias, & arbores perire, & tam diu corruptionem fieri, quouſque cauſaretur in ipſis corporibus eorum qualitas loci continentis, & ſic manerent cadauera informia hominum, & iumentorum, & ipſæ arbores deſiccatæ, & in quibuſdam locis exuſtæ, in alijs marcidæ, & valde indecentia, & tollentia pulchritudinem, & perfectionem vniuerſi: ideo Deus ante iudiciũ (quia facturus eſt, vt cęli quieſcant, & ſequeretur in

Ill. 4. anni tpa diſtincta ſunt, vt in eis viciſſim dominentur 4. qualitates, & per mutationẽ cõſeruetur armonia.

Si nunc ceſſaret motus cœli vniuerſaliter neceſſe eſſet oẽs hoïes mori, & oẽs arbores, & herbas perire

A his inferioribus id, quod dictum eſt) immittet ignem ſuum flagrantem, & deuorantem omnia, & omnia elementata conſumentem, & diſſoluentem vſque in pura elementa, & manebit pura terra, & pura aqua, & purus aer, & ignis: ſordes autem manentes ex comboſtione, quæ non potuerint redigi in puritatem elementorum colligentur in viſcera terræ, & inuoluentur in ipſis damnati in inferno. Deinde quia manebunt corpora elementaria in ſuis qualitatibus æqualiter, & non habebunt in quid agant: ideoq; erit pax perpetua, & ſtatus pulcher rerum. Patet & quod dicebatur, ſ. quòd ceſſantibus omnibus iſtis cauſis naturalibus agentibus, quòd non propter hoc corrumperentur omnia corpora: quia actiones cauſarum naturalium ſunt ad generationes, & corruptiones iſtorum inferiorum: ſunt tamẽ
B quædam formæ, quas naturalia agentia non poſſunt deſtruere, nec generare. ſ. forma multum excellens, ſicut anima humana, & forma infirma. ſ. corporeitatis forma, vt ſupra ſatis probauimus. Elementa autem ſolùm habent formam corporeitatis: nam præter elemẽta non poſſet res magis denudari formis, niſi vt deueniret ad incorporeum: ideo nullo modo poſſent agere corpora cęleſtia ad corruptionem corporum elementalium, vt facerent non eſſe elementa, licèt agendo in ea poterant conuertere vnum in alterum ſecundum partem. Iſta tamen corruptio tunc ceſſabit, quia redibunt elementa ad ſuam propriam æqualitatem qualitatum, ſ. quòd ignis erit in tali gradu caliditatis, quòd non poſſit agere in aerem, nec pati ab aere, & aer in tali gradu humiditatis, & caliditatis, vt non poſſit agere in aquã,
C nec pati ab aqua, & aqua in tali gradu humiditatis, vt non patiatur a terra, & iſto modo ſe habebunt omnia elementa poſt diem iudicij, & ipſorum elementorum creatio in tali armonia fuit, vt vnum non poſſit alterũ corrumpere, nec ſecundum totum, nec ſecundum partem, ſed fit corruptio eorum ad inuicem, ſecundum quod adiuuantur a corporibus cęleſtibus. ſ. quòd corpora cęleſtia aliquando influunt frigiditatem, & tunc confortatur terra, & ignis patitur ab aere, & diminuitur: alio tempore influitur frigiditas, & patitur aer ab igne, & aqua ab aere, & terra etiam ab aere; & iſte eſt modus mutandi vices rerum; tunc autem reductis eis ad iſtã æqualitatem non erit aliquis locus corruptionis. Dicebatur etiam quòd ceſſante prima cauſa influere naturaliter, ideſt dato quòd Deus non influeret ſuper res iſtas
D tollendo influentiam, quam facit vt cauſa naturalis, non corrumperentur elementaria corpora. Et patet, nã virtus influentiæ diuinæ, deriuatur per medias cauſas naturales, quia non agit immediatè in res, ſ. per ſeipsũ, quia illa non poterat eſſe per motum (vt probatum fuit ſupra) quia hoc repugnat Deo, ſed eſſet creando res, vel ſubito producendo, dato quòd produceret in materia: nam licèt Deus poſſit agere non præſuppoſita materia (quod eſt potentiæ infinitæ, quando per ſeipſum ſolum agit) tamen non requiritur ad hoc, quòd per ſe ſolùm agat, quòd agat non præſupponendo materiam: ſatis eſt enim quòd agat in inſtanti, & hoc ſemper requiritur: impoſſibile namque eſt Deum per ſeipſum agentem ſucceſſiuè agere, vt declaratum fuit ſupra: per cauſas autem naturales deriuando in eis virtutem ſuã
E agit ſucceſſiuè ſecundum modum agendi ipſarum cauſarum, nullam aliam virtutem vt Deus naturaliter agẽdo, & vt eſt prima cauſa influit quam eam, quæ per cauſas inter medias deriuatur: nihil ergo tunc refert, quòd Deus ab agendo ceſſet, vel quòd ceſſent aliæ cauſæ naturales, vel vna de cauſis naturalibus: nam quacunque ceſſante (vt dictum eſt) tota virtus, & actio cęterarum ceſſaret, vel inutilis eſſet, quia non poſſet continuari rebus ipſis, ſuper quas actio eſſe debebat: ſicut in continuis detracto aliquo de medio non poteſt deriuari aliquid ab vna parte in alteram: ſi ergo ceſſet Deus ab agẽdo, inquantum eſt cauſa naturalis, cùm ab ipſo tota virtus influxiua deriuetur per alias cauſas inferiores, aliæ cauſæ nihil poterunt influere, cum careant virtute agẽdi, & influendi: etiam ſi Deus influat in cauſas immediatas mouendo eas per modum ſupra declaratum, &

aliqua

Poſt diem iudicij elemẽta non poterunt corrũpere ſeipſa quoad aqua. l tamẽ qualitatũ reducta erunt.

Ceſſante prima cã ab influentia ſua naturali, non corrũperentur corpora elementalia.

Ceſſante Deo ab operatione ſecundum quòd eſt cauſa naturalis, ceſſabunt omnes aliæ cauſæ.

& aliqua cauſa media de cauſarum concatenatione nõ agat, cùm per illam tota virtus deriuari debeat in inferiora, erit ibi ſtatus, & nulla virtus deriuabitur in res inferiores: nihil ergo magis refert quantum ad influentiam naturalem, quòd Deus ceſſet quantum ad ſolam naturalem influentiam, vel quòd faciat ceſſare aliquã cauſam naturalem de medijs cauſis: ſed ceſſante vna cauſa naturali agere, aut ceſſantibus omnibus non corrumperentur omnia corpora: ergo nec ceſſante Deo quantum ad ſolam naturalem influentiam. Et ſi quædã corpora ſunt, quæ non pereunt ceſſante naturali actione, a fortiori adhuc manebit materia prima: nam facilius eſt corpora deſtruere quàm materiã, ideo poſt diẽ iudicij ceſſante motu cęli, & actione naturali, non eſt aliquod miraculum manere elementa, & materiam primam ſub ipſis elementis eſſet tamen miraculum, ſi ceſſante omni actione naturali, & motu cęleſti maneret homo, & cętera animalia in ſanitate, & vita per aliquãtum tempus, ſicut eſt miraculum viuere aliquod animal magno tempore ſine cibo, & potu.

Vtrum ceſſante omni actione primæ cauſæ neceſſe ſit ceſſare generationes rerum, & genita cuncta deſtrui, & etiã materiam primam.

QVAESTIO LXXVIII.

Quinta concluſio de cõcatenatione cauſarũ materia ẽia ſupra q. 43.

QVinta concluſio ſit, quòd ceſſante omni actione cauſæ primæ neceſſe eſt ceſſare generationem rerum, & res generantes deſtrui, & corrumpi omnia corpora, & etiam ipſam materiam. Pro quo ſciendũ, quòd Deus dicitur cauſa prima, & habet actiones duas in rebus extra. Prima eſt ſecundum quam res producit ad eſſe cum vult, ſiue cùm voluit, non ſupponendo materiam, nec faciendo ſucceſſiuè. Et quantum ad iſtum modũ Deus non vocatur prima cauſa, quia prima cauſa dicitur per reſpectum ad aliàs cauſas. Deus autem in iſto modo actionis non habet aliquam cauſam ſubordinatam ſibi, quia virtus, quæ requiritur ad actionem huius eſt infinita: infinitum autem non poteſt communicari creaturæ: ſi tamen Deus alias cauſas ſubordinatas haberet in iſto genere agendi, neceſſe eſſet, vt virtus ſua deriuaretur per illas, & tota virtus, quæ ad actionem requirebatur deſcenderet per illas ad ipſam rem, quæ fit: ſicut deriuatur virtus agendi tota agentis ad paſſum per inſtrumentum: non ergo habet aliquas cauſas ſubordinatas in iſta actione, ideo ipſe non eſt prima cauſa quantum ad iſtam actionem. Alia actio Dei eſt, quæ dicitur naturalis, quia eſt ſecundum modum naturæ. ſ. per motum, & contactum, non quidem quòd in actione Dei motus aut ſucceſſio ſit, ſed quia ipſe deriuat virtutem quandam in res, & illam deriuant res in alias per motum, & ſucceſſionem ſecundum ſuam conditionem. Et quãtum ad iſtam actionem Deus dicitur prima cauſa, quia ipſe eſt, a quo tota virtus influentiæ naturalis deriuatur. Et quia non deriuatur ab ipſo immediatè in res, quæ fiunt, ſed per quædam media, ſ. per angelos mouentes, & per orbes cęleſtes motos, & conſequẽter per corpora elementaria quouſque deueniatur ad cauſam particularem cuiuſlibet actionis, in qua terminatur tota concatenatio: & illa immediatè agit in ipſum effectũ nulla alia intermedia cauſa. Et quantum ad hoc eſt dare coordinationem, in coordinatis autem, in quibus non eſt procedere in infinitum, neceſſe eſt dare primũ, & ſecundum, & ſic de alijs, quia in iſta coordinatione tota virtus deriuatur a Deo, & cętera ab eo accipiunt dicitur Deus prima cauſa. Nũc ergo prima cauſa, quæ Deus eſt, ſi ſolùm tolleret actionem ſuam naturalem. ſ. non influendo virtutem, quam nunc influit in cauſas illas ſubordinatas, vt in nos influant, nõ ex hoc perirẽt omnia corpora, nec materia prima, vt in ſuperiori concluſione probatum eſt; ſi tamen ceſſaret omnis eius actio. i. ſi ceſſaret omnis cauſalitas, quam ipſe habet ſuper iſtas res inferiores, neceſſe eſſet, vt omnia perirent. Et patet, quia ſi omnis eius cauſalitas ceſſaret, neceſſe eſſet, vt ceſſaret cauſalitas naturalis, ſed per naturalem cauſalitatem ceſſantem ceſſaret generatio, ſ. quòd nihil gigni poſſet, & ceſſarent res, quæ habent formas non cõpatientes ſecum magnam frigiditatem præter armoniam, & magnam cauſalitatem, vt præced. c. declaratũ eſt: & ſic non ſolùm non generarentur res, ſed etiam genitæ perirent licèt non omnes, vt declarabatur ſupra: ſi tamen ceſſaret omnis eius actio, non ſolùm ceſſaret naturalis, ſed etiam quædam alia, quæ eſt infinitæ virtutis correſpondens creationi, ſ. quòd ſicut Deus per ſuã potentiam eduxit res ad eſſe de nihilo, ita per potentiã infinitam conſeruat eas in eſſe, ne redeant in nihilum, cum ex ſe eſſe non habeant. Ita namque ſe habent ſubſtantiæ omnes comparatæ ad Deum, ſicut ſe habent ſubſtantiarum accidentia comparata ad ſubſtãtias. Nã ſicut ad eſſe accidentium, cùm cauſantur, neceſſe eſt exiſtere ſubſtantias, de quibus, & in quibus cauſentur, ita & ad conſeruationem requirũtur ſubſtantiæ, quia ſine illis accidentia non erunt: nam deſtructis primis ſubſtantijs, quæ ſunt ſubiecta, impoſſibile eſt aliquid aliorum remanere, ſ. nec ſubſtantias ſecundas, nec accidentia ſubſtantiarum, vt ait Ariſtot. in prædicamento ſubſt. Fundamentum eſt, quia accidentia non habent eſſe a ſe: ideo non ſolùm quãtum ad cauſare, ſed etiam quantum ad permanere indigent ſemper influentia ſubiectorum in hoc, quòd ſemper ab eis eſſe recipiunt, cũ eis inſunt, ſubſtantiæ autem ſic ſe habent ad Deum, quia ſubſtantiæ creatæ non habent aliquod fundamentum, quod ſecundum ſe eſſet ens, id eſt, quod non fuiſſet eductum ad eſſe per creationem, quod eſt accipere eſſe de nihilo, ſed a ſe haberet eſſe, ſicut Deus, & ipſę perſonæ diuinæ non acceperunt eſſe per creationem, aut factionem, vel cauſationem aliquam: ſed per ſe ſunt; nam deitas a ſeipſa eſt. Sicut ergo accidens, quia de ſe non ens, ſed quia entis, vt ait Ariſt. in 7. Meta. in princ., quòd accidentia nullum habent eſſe, niſi quod ſunt a ſubſtantijs, non poteſt manere niſi ſemper recipiat influentiã ab eo, a quo eſſe ſuſcepit, ita omnes ſubſtantiæ creatæ de ſe nullum eſſe habebant, niſi quia cauſata ſunt, ideo non ſolùm indiguerunt virtute Dei, vt prodirent de nihilo ad eſſe aliquid, ſed etiam continua manutenentia indigẽt virtutis illius infinitæ Dei, ne de aliquo redeãt ad nihilum. Si ergo ceſſaret iſta Dei manutenentia, neceſſe eſſet res in nihilum prolabi, & non ſolùm corpora elementaria deficere, ſed etiam materiam primam. Res namque compoſitæ accipiunt eſſe intrinſecè per materiam, & formam, & manẽtibus his, neceſſariò manet res, ſi hæc coniuncta ſint: tamen iſta etiam indigẽt conſeruatione: nã materia ex nihilo eſſe ſuſcepit, ideo in nihilum velociter reditura eſſet, niſi continuo manuteneretur ab illo, per quem eſſe recepit, idem de forma, & fortius, quia forma dependet ex materia generaliter præter eam, quæ conditionem materiæ excedit, ſicut eſt anima noſtra, ſi ergo materia indiget conſeruatione, a fortiori indigebit conſeruatione forma, quæ inſtabilioris eſſe eſt: ergo partes compoſiti non exiſtent ablata illa conſeruatione Dei continuo influentis eſſe. Iſtæ ergo res compoſitæ, quæ eſſentiam ex materia & forma habent, vt manifeſtum eſt, niſi à Deo conſeruentur, eſſe deſinent, & ſic dicitur de iſtis. Dicendum etiã erit de rebus ſpiritualibus, ſicut ſunt angeli, & animæ noſtræ, in quibus eſſentia eſt ipſa natura rei compoſita ex materia, & forma, ſed ſimplex, cùm ſolam compoſitionem actus, & potentiæ, & eſſe, & eſſentiæ recipiant: de quibus nunc non eſt dicendum per ſingula. Iſtę namque naturæ a Deo eſſe acceperunt, & de nihilo ſunt, & in nihilum cito rediturę, niſi a Deo conſeruentur. Eadem enim ratio in omnibus creatis eſt, vt conſeruatione continua Dei ad eſſendum indigeant, ſiue ſimplices ſint, ſiue compoſitæ. ſ. quòd ex nihilo eſſe ſumpſerunt. Par ergo in omnibus interitus eſſet, ſi Deus omnia non ſeruaret, & hoc modo Deus deſtruere poteſt res, cùm voluerit. ſ. ſubtrahendo manutenentiam, & tunc ceſſaret eſſe rei ceſſante cauſa conſeruante.

Deus q̃tũ ad creationem non eſt cã prima.

Deus dicitur cauſa prima in quantũ virtutem agendi influit in cauſas ſibi ſubordinatas.

Oẽs ſubſtãtiæ creatæ cõparatæ ad Deum ſe habent ſicut accĩdentia ad ſubſtãtiã cõparata.

7. Meta.

Niſi Dei manutenentia eſſet, omnia in nihilũ tenderẽt.

Materia ex nihilo eſſe ſuſcepit, ideo ĩ nihilum reditura eſſet, niſi Deus eã conſeruaret.

Reſpon-

Reſpondetur ad argumentum factum in principio quæſt. 39. quod dedit cauſam, tam longæ digreſſioni à quæſt. 39. vſque nunc.

QVÆSTIO LXXIX.

ET ſecundum hoc reſpondebitur ad argumentū factum in principio q. propter quam hæc, ad quæ tantum digredi coactus ſum, dicta ſunt, cum arguitur: Deus deſtruit omnia, quæ odit, vt patet Sap. 11. capit. ſed Deus odit iniquitatem, vt patet Pſalm. 5. ergo Deus deſtruet omnia peccata, vel deſtruit ea, ita vt penitus nihil ſint. Reſpondetur quòd deſtructio, quam Deus facit in aliqua re eſt ſecundum modum ſupra determinatū. ſcilicet, q̃ ſubtrahit ei manutenentiam eſſendi, & neceſſariò deficit. Rebus autem compoſitis, quarū eſſentia eſt per materiam, & formam, quæ intrinſecè componunt: tunc etiam ſubtrahitur cùm partibus eius manutenentia aufertur. ſ. quòd Deus non conſeruat eſſe materiæ, & formæ. Rebus autem ſimplicibus tūc manutenentia ſubtrahitur, cùm ipſum eſſe, vel natura earum à Deo non conſeruatur, ideo hæc poteſt Deus deſtruere, quia habent eſſe: id autem quod nihil eſt, Deus ſubtrahere non poteſt eſſe, nec deſtruere ea, vt Deus non poteſt deſtruere chimeram, nec ſubtrahere ei eſſe, quia nullum eſſe habet ſimplex, vel compoſitum: peccatum autem huiuſmodi eſt, quia non ens eſt, cùm formaliter culpa quædam eſt. Culpa eſt carentia debitarū circumſtantiarum in actu, quod autem eſt non ens, non poteſt Deus conſeruare, nec concauſare ad illud: & ſi hoc non poteſt, nec etiā poterit ſubtrahere eſſe, quia ſoli illi eſſe ſubtrahitur, cui eſſe donatum eſt. Peccato eſſe non datur, ergo nec poterit ei ſubtrahi eſſe, ſicut cæcitati nō poteſt ſubtrahi eſſe, quia non eſt ens; ergo non poteſt ſubtrahere peccatum, quia non eſt ens, licet oderit illud. Quomodo ergo poteſt odire, quod non eſt? Reſpondetur, q̃ Deus non dicitur odiſſe peccatum, quia nollet q̃ in actu noſtro eſſet defectus circumſtantiarum debitarum in eſſe. Si autem obiiciatur q̃ Deus poteſt deſtruere peccata, quia Ierem. 43. cap. dicitur. Ego ſum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Reſpondetur, q̃ peccata propriè non delentur, ita q̃ accipiatur delere pro ipſa ſubtractione eſſendi, ſed accipitur delere, id eſt, nō imputare ad pœnam: nam Deus legem ſtatuit, vt quicunque peccaret, æternis crucia tibus obnoxius ſubiaceret, & quia per pœnitentiam tollit nobis iſtam obligationem, quæ inducta fuerat pro peccato, dicitur delere iniquitates, ſiue peccata: non tamen q̃ directè deleat aliquid, cum peccatum nihil ſit. Sed adhuc argues, ſi Deus odit malitiam, cū habitus vitioſus ſit malitia, vt habitus intemperantiæ, & iniuſtitiæ, & ſic de ceteris: nam generaliter omnis habitus malus eſt malitia, vt ait Ariſt. in 1. propoſitione 7. Ethic. ſcilicet, q̃ tres ſunt ſpecies rerum circa mores fugiendarum, malitia, beſtialitas, & incontinentia. Malitiam vocat omne malum habitum, qui tamen ad homines pertinet. Beſtialitatem quandam malitiam, quæ non eſt verè malitia, quia nō pertinet ad homines, ſed quædam enormitas pertinens ad beſtias. Incontinentia dicitur omnis mala diſpoſitio, quæ nondum eſt habituata: licet accipiendo proprius ſit circa ea, quæ eſt intemperantia. Sunt ergo malitiæ omnes mali habitus: ſed Deus odit malitiā, & deſtruit id, quod odit, ergo deſtruit omnes malos habitus. Reſpóderet fortè aliquis, q̃ ſicut Deus odit peccatum, & tamen non poteſt id delere, quia non eſt ens, ita Deus odit malum habitū, ſed non deſtruit, nec deſtruere poteſt, quia non eſt ens, ſicut nec peccatum. Sed hoc nullo modo poteſt ſtare: nam neceſſe eſt dicere habitum rerū eas eſſe, quia omnis habitus eſt de prima ſpecie qualitatis, ergo eſt qualitas, ſed qualitas eſt ens reale, ergo habitus malus eſt ens reale. Reſpondendum ergo, quòd habitus malus dicitur eſſe malus, non quòd in ſe aliquod malum habeat, ſed quia inclinat ad aliquod malum, ideo in ſe quoddam ens eſt: nec ſecundum ſe Deo diſplicet. Et patet, quia habitus malus exiſtat cum verò amore Dei, nec Deus aliquem damnat, aut punit, quia habet malum habitum, ſed quia malum actum exercet. Et ratio eſt, quia habitus non dependet ita à libertate noſtra, ſicut actus: nam nos ſumus domini actuū noſtrorum à principio actus vſque ad finem eius: poſſumus enim incipere, cum voluerimus, & finire cum voluerimus, vel dimittere actum: ſed non ſumus domini habituum noſtrorum ſemper, ſed ſolùm à principio antequam gignatur. poſtquam autem genitus eſt habitus, non eſt in poteſtate noſtra eum habere, vel non habere: nam dato, quòd nolimus eum habere, neceſſitabimur habere, donec diſſuetudine, & contrariis actibus deleatur. Licet enim in poteſtate alicuius fornicatoris ſit, quòd non fornicetur amplius, non tamen eſt in poteſtate ſua, quòd non habeat habitum intemperantiæ circa fornicationem, ſed habebit donec, ſicut cauſatus fuit ex frequētatis actibus, ita pereat ex contrariis actibus frequentatis. Et ob hoc cùm quis ad Deum conuertitur, non mandatur ei, quòd dimittat malum habitum tanquam non ſit in poteſtate eius, ſed malum actum. Dicendum ergo, quòd habitus malus non habet in ſe aliquid malitiæ, niſi ſecundum id ad quod inclinat: quando actualiter inclinat non eſt in ſe aliquod malum, quod exoſum teneri debeat ſicut malus actus, cum bene compatiantur ſecum omnes actus meritorios, ideo Deus non odit malum habitum, ſicut odit malum actum. *Et affligam affligentes te.* id eſt, ſi aliqui populi, vel gentes voluerint te affligere, ego affligam eos, ſicut patet de Amorrhæis, qui obſeruabant introitum Iudæorum in terram illam circa torrentem Arnon, & ſcopuli, in quibus erāt inclinati ſunt, & oppreſſerunt eos, vt patet Numer. 21. Patet etiam de duobus regibus Amorrhæorum Seon, & Og, qui volebant delere Hebræos, quos ipſi vniuerſos cum populis ſuis peremerunt in ore gladii, vt patet Deut. 2. & 3. cap. Idem de omnibus regibus Chananæorum, qui congregabantur contra Ioſue, & Iſraelitas, vbi Deus ipſe afflixit eos per ſe pugnauit faciēdo magnam diem, ita quòd Sol ſtaret immobilis, & poſtea eodem die immittendo lapides grandinis ad occidendum illos, & plures occiderunt grandines, quam antea occiderat gladius Hebræorum, vt patet Ioſ. 10. cap. *Præcedetq. te.* Loquitur ad populum, id eſt, ante te, ò popule, ibit Angelus. *Angelus meus.* id eſt. Ioſue, qui eſt nuncius meus à me deſtinatus, vt te introducat in terram illam. *Et introduxit te ad Amorrhæum.* Certificatur hic populus, q̃ Ioſue, qui deſtinatus erat eis dux à Deo, introducturus erat eos in terrā promiſſionis. *Ad Amorrhæum, Ethæum.* Nominantur hic ſex populi. & intelligitur alius populus ſeptimus, ſcilicet, Gergeſæus, quorum terram etiam Deus tradidit in manus Hebræorum. De iſto tamen populo ſeptimo, rariſſimè fit mentio, ſcilicet, ſolum Geneſ. 15. cap. & Deut. 7. Et aliqui volunt, quòd nō fit mentio de illo, quia non pugnauit cum Iſrael, ſed eis introeuntibus receſſit de terra, vel quia eis libenter ſe tradiderunt. Sed falſum eſt, quia in lib. Ioſ. fit mentio, quòd Ioſue pugnauerit contra Gergeſæos, ſicut contra ceteras gentes: ſed non exprimuntur ſemper, quia fortè erat paruus populus, vel quia poſitis aliis populis ſex, ſatis intelligeretur aliorum denominatione ipſe Gergeſæus, maximè cum aliàs, ſcilicet, in Geneſi nominatus extiterit.

Deus peccatū deſtruere nō poteſt.
Quomodo Deus peccata odiat cū non ſint.
7. Ethic.
Habitus malus nō dicitur malus ſecūdū ſe. ſed ſecundū q̃ inclinat ad aliquod.
Malus habit⁹ ſecū compatitur oēs actus meritorios.
Ioſue 10.
Gen. 15. Deut. 7.

Quare ſolum numerantur ſeptem gentes.

QVÆSTIO LXXX.

SEd quæres de aliis populis, quia Gen. 15. c. promittuntur Abrahæ terræ decem gentiū, & iſta promiſſio complēda erat in poſteris, ſcilicet, in filiis Iacob, qui nunc erant in deſerto. Quomodo ergo ſolùm promittuntur hic ſeptem gentes etiam adnumerato ipſo Gergeſæorum populo, qui hic ſubticetur. Reſpondetur, quòd iſta terra, quæ promiſſa fuit Abrahæ non fuit to-

Gen. 15.

taliter data filiis Iacob, ſed quædam pars eius fuit data filiis Loth, & quædam filiis Eſau, ita quod filij Eſau, acceperunt vnam de iſtis Gentibus, & filij Loth erãt duo, ſ. Moab, & Amon, & poſſederunt terras duarum Gentium iſtarum, & ſic manent ſeptem aliæ gentes ad dexteram, eorum in poſſeſſionem filiis Iacob, ideo hic, & in aliis locis, vbi fit promiſſio Iſraelitis, ſolũ promittuntur iſtæ ſeptem gentes. De hoc latius Gen. 15. & Deut. 7. cap. dictum eſt. *Quos ego conteram.* id eſt, licet iſti manibus Hebræorum occiderẽtur, tamen Deus dabat fortitudinem Iudæis, vt poſſent pugnare contra eos, & dabat eis audaciam, quia aliàs nullo modo auderent inuadere populos tam robuſtos. Sic patet Deut. 7. cap. cum dicitur: Si dixeris in corde tuo plures ſunt gentes iſtæ, quàm ego, & quomodo potero delere eas? noli timere, ſed recordare, quæ fecerit Dominus Pharaoni, & G cunctis Aegyptiis, ſic faciet cunctis populis, quos metuis: inſuper & Scrabones mittet Dominus Deus tuus in omnes, donec deleat eos, qui te fugerint, & latere potuerint. Et Deut. 8. cap. dicitur: Ne diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ hæc mihi omnia præſtiterũt, ſed recordaberis Domini Dei tui, quòd ipſe vires tibi præbuerit. Quomodo autem verè dicatur, quod Deus contriuit illos, quos Iudæi ſuis manibus occiderunt, & de diuerſis modis agendi Dei dicetur Deu-

Deut. 8. ter. 8. cap. Alio modo poteſt exponi tota iſta littera de Angelo, qui præcedebat Iſrael in columna nubis. *Ecce ego mittam Angelum.* Dicitur Deus miſſurus Angelum loquens de futuro, quaſi nondum miſiſſet, iam tamen miſerat eum, quia à die qua receſſerunt de Rameſſe incipientes iter verſus mare Rubrum, incepit præcedere H columna ignis dirigens viam, vt patet ſup. 13. c. In hac autem columna erat quidã angelus, qui mouebat eam, & faciebat ſtare cùm volebat, nam non poterat moueri hæc nubes impetu ventorum, ſicut mouebantur aliæ nubes, quia iſte erat motus à ratione factus, quòd moueretur in diuerſas partes, & interdum contra motum aliorum ventorum, & ſtabat etiam quandoque, cùm alij venti mouebantur. Res autem naturalis nõ habens rationem, nihil tale facere poterat: ergo neceſſariò dandum eſt, quòd ibi eſſet angelus mandato Dei mouens illam nubem. Et hoc patet ſupra 14. cap. cum dicitur: Tollenſque ſe angelus Dei, qui præcedebat caſtra Iſrael, abiit poſt eos, & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens poſt tergũ ſtetit. Iſte autem angelus præ- I cedebat ſemper eos. Hic autem promittitur, vt mittendus, cum tamen miſſus fuerit, quia ſolùm curatur de præceſſione futura ad introitum terræ hoſtilis, ſ. in terram Chanaan. *Qui præcedat te.* Id eſt totum populum, licet iſta præceſſio principaliter intelligatur quantum ad introitum terræ Chanaan, tamen de toto itinere verum eſt: nam ſemper præcedebat nubes exercitum, ſiue caſtra Iſraelitarum, vt patet ſupra 13. cap. ſ. Nunquam defuit columna nubis per diem, & columna ignis per noctem. Et iſta columna præcedebat, cum mouerentur, vt viderent Iſraelitæ, per quem locum itinerandum erat. *Et cuſtodiat in via.* Angelorum officium eſt cuſtodire. Sed quidam dantur ad cuſtodiam vnius ſingularis perſonæ. Alij dantur ad cuſtodiam vnius popu-

Pſal. 46. li: & de his dicitur Pſal. 46. Principes populorum con-

De cuſtodia angelorum. gregati ſunt cum Deo Abrahã, id eſt, angeli cuſtodien- K tes populos. Alij autem dati ſunt ad cuſtodiam regnorum, & magnarum gentium, & iſti angeli plura cuſtodiunt, dum ſunt de maiori ordine, & maioris virtutis.

Dan. 10. De his dicitur Dan. cap. 10. cum loquebatur Gabriel ad Danielem, & dixit, quod angelus princeps regni Perſarum reſtiterat viginti & vno diebus, & dicit ibi Michaelem eſſe vnum de primis principibus populi Iudæorum. Procurant autem iſti angeli ſalutem, & ſtatum illius, cui deputati ſunt, ſiue ſint angeli vnius perſonæ, de quibus dicit Chriſtus Matt. 18. loquens de paruulis: Angeli eorum ſemper vident faciem Patris mei, ſiue de Angelis populorum, & prouinciarum, vt patet de iſtis, de quibus nunc diximus: nam Angelus, qui erat princeps Perſarum, viginti & vno diebus pugnauit contra Gabrielem volens conſeruare honorem regni

Angeli populos cuſtodientes procurãt ſalutem, et honorẽ illorum. Inter angelos etiã pugna ſ.

F Perſarum faciens, ne redirent Iudæi de Babylonica captiuitate; Gabriel autem, quia defendebat populũ Hebraicum, cui præerat, volebat, vt redirent Iudæi in terram ſuam: & hæc pugna inter eos durauit viginti, & vno diebus, donec venit Michael, qui erat de Principibus primis Iudæorum, vt patet eodem cap. Dan. & adiuuit Gabrielem, & cognita fuit Dei voluntas, ſ. quòd vellet Iudæos redire in terrã ſuam, & reædificare templum, & tũc ceſſit princeps Perſarum Michaeli, & Gabrieli, & ſicut iſti Angeli deſiderant conſeruationem ſtatus, & honores illorum populorum, quibus præſunt, ita & intenſius deſiderant eorum bonitatem, & cõuerſionem ad Deum. Quod patet, quia omnis, qui ordinate diligit, magis mouetur in id, quod melius eſt, quàm in id, quod non eſt ita bonum, ſed angeli ordinata valde diligunt, cum boni ſint, & in bono confirmati, ita quod malum operari non poſſint, ergo cùm ſalus animæ multo ſit eligibilior proſperitate corporis etiam ſecundum doctrinam Ariſtot. præponentis bonum, quod eſt interius, id eſt, in anima, bonis exterioribus, quæ à fortuna, & quæ ſunt à natura in ipſo corpore, igitur angeli magis deſiderant ſalutẽ animæ in illis, quos cuſtodiũt, quam temporalem ſtatum, vel honorẽ. Iſti autem Angeli cuſtodiunt à periculis eos, quibus præſunt, cũ Deus illos cuſtodiri vult. Cùm aũt exigentibus peccatis ſuis merentur incidere in magna pericula, deſeruntur ab angelica cuſtodia ſaltem quantum ad aliquid. Et quia in via multa pericula ſunt, datur nobis in via præcipuè cuſtodia angelica. Et ſic orauit Tobias angelicam cuſtodiam aſſiſtere, dicens: Tob. 5. cap. Bene ambuletis, & H Dominus ſit in itinere veſtro, & angelus eius comitetur vobiſcum. Et eſt iſta comitatio ad duo: primò ad dirigendum in via, ne erremus, & ſic dicebatur ſupra. præcedet te. ſ. ad dirigendum. Et iſto modo exponit Rabbi Salomon illud, quod habetur Gen. 37. de Ioſeph, cum dicitur: Inuenit eum vir in agro errantem, & iſte reduxit eum ad rectam viam, quem virum dicit Rabbi Salomon eſſe Gabrielem. Nam Dan. c. 9. dicitur: Et ecce vir Gabriel. Secundò ponuntur ad liberandum à periculis. Et de hoc dicitur hic, qui cuſtodiat te. *Et introducat ad locum, quem paraui.* Iſte angelus introduxit eos illuc, quia nubes illa nunquã deſeruit eos per noctem, nec per diem, donec introierunt terram Chanaan, vt patet ſupra 13. cap. & Angelus mouebatur in illa, vt patet ſupra 14. c. ergo nec Angelus deſeruit eos. Immo I poſtquam nubes ceſſauit, quia caſtra mouebãt in Galgalis, & ibant viri pugnatores ad diuerſa loca hoſtium ad pugnandum: poſtquam etiam ceſſauerat manna, vt patet Ioſue 5. cap. adhuc manebat Angelus iſte, & *Ioſ. 5.* præcedebat exercitum Hebræorum, & conuertebat in fugam hoſtes.

Michael vnus de principibus primis Iudæorum erat.

Angeli homines cuſtodientes à periculis eos ſeruant, quãdo id De' vult.

Gen. 37.

Dan. 9.

An Michael eſſet maior princeps populi Iudæorum, qui eos præcedebat mouens nubem.

QVÆSTIO LXXXI.

K QVis autem iſte angelus fuerit, qui præcedebat Iſraelitas, & mouebat nubem dubiũ eſt. Sed ſatis rationabiliter, & aliqualiter euidenter dici poteſt fuiſſe hunc Michaelem, cuius fundamẽtum eſt, quia ſicut angeli dati ad cuſtodiam cuiuſlibet hominis ſe habent, quòd illi exercent omnia, quæ in ſalutem illius commendati ſibi exerceri oportet, ita & illi, qui ſunt dati alicui loco procurant ea, quæ pertinent ad illum locum: ergo etiam illi, qui præſunt alicui genti, vel Prouinciæ exercebunt ea, quæ pertinent ad ſalutem illius prouinciæ. Patet iſta conſequẽtia de Angelo principe gentis Perſarum: nam de eo dicitur Dan. c. 10. quod procurabat attentiſſime viginti, & vno diebus, contra Gabrielem Angelum, & poſtea contra Michaelem, vt manerent Iudæi in Babylonem, quod redundabat ad ſalutem animæ Perſarum, & Medorũ, & ad honorem eorum,

eorũ,& non erat aliquis alius angelus, qui iſta procuraret, niſi princeps Perſarum, ſed Michael erat maior princeps Iudæorum, vt patet Dan. cap. 10. ergo ad eum pertinebat procurare, & exercere ea, quæ maximè pertinebant ad Iudæos, cuiuſmodi erant custodia in itinere à periculis, & directio viaris, & introductio ad poſſidendam terram hoſtilem: ergo nulli videtur, cui magis conueniat iſta ductio nubis, & præceſſio, quàm Michaeli. Item Deus poterat omnia per ſe facere, ſed quia magnus dominus eſt, per miniſtros ſuos operatur, & hoc tam circa naturalia, quam circa ſupernaturalia: in naturalibus enim Deus operatur calorem non per ſeipſum (licèt poſſit) ſed per ignem, & operatur frigiditatem, & humiditatem non per ſeipſum, ſed per terram, & aquam, & ſic de cæteris rebus. Sicut enim quantum ad iſtam naturalem operationem Deus, habet cauſas inferiores ſubminiſtrantes concatenatas, vt declaratum fuit ſupra, ita quantum ad quandam adminiſtrationem ſpiritualem habet miniſtros ſibi ſubiectos, & ſunt iſti angeli, vt ait Apoſtolus ad Heb. 1. ſcilicet. Sunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſteriũ miſſi. Iſtis enim omnia, quæ in mundo regenda, & conſeruanda ſunt, diſtributa ſunt, ſiue quantum ad ſingulares perſonas, ſiue quantum ad populos, ſiue quantum ad regna, & prouincias, vt ſupra aſſignabatur. Sicut ergo in naturalibus cauſæ ſubordinatæ Deo ad iſtos effectus naturales producendos non variantur, ita quòd aqua aliquando calefaciat, vel ignis frigefaciat, & ſic de cæteris: eodem modo ergo in illa adminiſtratione angelica non mutabuntur miniſtrantes ab illo ordine dato à Deo, ſed Michael eſt, cui ſecundum diuinam ordinationem competunt ea, quæ ſunt maxima negocia in populo Iſraelitico, quia ipſe eſt de principibus primis Iſrael, vt patet Dan. c. 10. ergo videtur, quòd iſtud negociũ, de quo hic dicitur quod maximum erat, ipſe exercuerit portando nubem, & cuſtodiendo Iſraelitas in via, & poſtea effugando atque conterendo hoſtes eorum. Si autem velis dicere, quòd iſte fuit Gabriel, quia dicitur Dan. cap. 10. & in omnibus alijs viſionibus, quomodo ipſe veniebat ad Danielem reuelans ei ſecreta de populo ſuo, & quomodo ipſe pro ſalute Iudæorum pugnauit viginti & vno diebus cũ angelo, qui erat princeps Perſarum, quæ non videntur pertinere ad alium, quàm ad eum, qui erat princeps Hebræorum: ergo ipſe Gabriel tanquam princeps eorum conuenienter iſta exerceret. Reſponderi poteſt, quòd non multum refert vtrũ magis Michael, quàm Gabriel; magis tamen videtur, quòd iſta fecerit Michael, quia iſta erant maxima negocia populi Iſraelitici, & adhuc maiora quàm pugnare pro reditu Iudæorum in terram ſuam, quia ibi ſolùm pugnabatur pro tribu Iuda, & Beniamin, hic autẽ dirigebatur omnes tribus duodecim, & ipſi Leuitæ, & omnes introducturus erat iſte angelus in terram Chanaan: ergo iſta ad maximum principem Iudæorum pertinebant, ſed Michael erat maximus, & primus princeps Hebræorum, vt patet Dani. c. 10. etiam ſi Gabriel eſſet de principibus Hebræorum: ergo ad Michaelem magis iſta pertinebant. *Ad locum quem paraui.* Iſte non eſt aliquis locus ſpecialis, ſcilicet vna ciuitas, aut oppidum, vel caſtrum, ſed tota terra promiſſionis, quæ vocatur locus, accipiendo largè locum. *Quem paraui.* Quia Deus parauerat, atque elegerat terram iſtam pro Iudæis, vt ibi manerent, & coleretur nomen eius in ea. *Obſerua eum, & audi vocem eius.* Dicebat dominus vocem huius angeli eſſe audiẽdam: nam iſte eſt angelus, qui loquebatur Moyſi, & mandabat omnia, quæ Deus volebat fieri: & ſignum huius eſt, quia aliquãdo loquebatur de columna nubis, quam mouebat, vt patet Nu. 12. c. cùm dicitur de Maria, Aaron, & Moyſe, quòd Deus vocauit illos, & poſtea ſequitur, quòd cum illi veniſſent, deſcendit dominus per columnam nubis, & ſtetit ante introitum tabernaculi, ſic patet Num. 12. cap. *Nec contemnendum putes.* Quòd non deberet putare Iſrael, quòd vox illius angeli contemnenda eſſet, ſ. quòd non complerentur mandata eius. *Quia non dimittet, cum peccaueris.* Ideſt ſi aliquo modo peccaueris non obediendo eius

Dan. 10. *Sicut De' quãtum ad naturalẽ operationẽ habet, quãs ſubordinatas ſibi adminiſtrantes, ita & quãtũ ad operationẽ ſpiritualẽ.* *Dan. 10.*

F voci, vel aliàs, non dimittet peccatum tuum, ſed puniet te; omnes namq; punitiones factæ in Iudæos peccantes in deſerto fuerunt factæ per angelum, ſcilicet aſcenſio ignis, quando murmurauerunt præ labore itineris, & plaga facta in ſepulchris concupiſcentiæ, de quibus Num. 11. c. & aliæ res præter eas, quæ exprimũtur factæ manibus hominum, quemadmodum fuit occiſio eorum, qui adorauerũt vitulũ, de quo infra 32. c. *Et eſt nomen meum in illo.* Ideſt ipſe mittitur nomine meo ad vos: ideo tanquam me habere debetis, non quidem quòd eum colatis dicentes eſſe Deum, ſed quòd omnia, quæ mandauerit, quia ex parte mea mandat, faciatis. Dicitur angelus habere nomen domini, quia legatus, ſiue nuncius, & is cuius legatus eſt, pro vna perſona computantur, & procurator, & ille, pro quo procurat.

G *Quòd ſi audieris nomen eius.* Scilicet obediendo in omnibus, quæ mandat. *Et feceris ea, quæ loquor.* Ideſt & cuſtodieris omnia mãdata mea iam data: nam hæc omnia requirebantur ad hoc, quòd Deus faceret id, quod ſequitur. Si enim Iudæi obſeruare vellent ſolùm omnia mandata Dei iam data, & non audirent vocem Angeli, non eſſet Deus hoſtis hoſtibus eorũ, quia non obediebant illi, cui dominus mãdauerat obediri, & nomine eius mittebatur; ſi autem audirent vocem Angeli opere complentes quod imperatur, & non cuſtodirent mandata Dei iam data, non eſſet Deus hoſtibus eorum hoſtis, quia contemnebant imperium eius, requirebatur ergo vtrumque. Nam ſi aliquis contemnat legiſlatorem in aliquibus, etiam ſi in alijs obediat, morte dignus eſt: ſic enim cùm Deus mandauerit præ-

H cepta ſupra poſita, & rurſus dabat loco ſui Angelum directorem, qui præeſſet caſtris Hebræorum, & mandaret ſibi obediri tanquam præſentanti nomen eius, ſi vox Angeli contemneretur, Deus contemnebatur. *Inimicus ero inimicis tuis.* Quaſi dicat ſi tu facis iſta, licèt omnes populi mei ſint, & ego omnium eorum ſalutem, vitam, & vtilitatem attendo tanquam rector politiæ non attendens directè ad vtilitatem alicuius ſingulariter, ſed vtilitatem publicam: tamen ego intendam hic ſpecialiter bonum tuum, & delebo gẽtes, quæ inimicantur tibi tanquam inimicarentur mihi, licet mihi nullus inimicus ſit. *Et affligam affligentes te.* Dicuntur inimici, qui malum alteri cogitant, & deſiderant. Affligentes dicuntur, qui alicui malum infligũt. Quocunque ergo modo fieret, ſiue aliquis odio haberet

I Hebræos, ſiue malum eis infligeret Deus ad vtrumque reſpondet, quia odio haberet odientes ipſos Hebræos, & mala cogitaret cogitantibus ipſis mala, & mala infligeret eis, qui Iudæos affligebant. Sed nec in hoc Deus eſt alicui genti fauorabilis, vel partialis, vt ſæpe conſueuerunt noſtri iudicantes ex perſonarum affectione cauſarum merita peruertentes, quia Deus perſonarum acceptor non eſt, ſed in omni gente, qui facit iuſtitiam acceptus eſt illi, vt patet Act. 10. cap. ſed in omnibus, quæ agit, reſpicit bonum commune, ſicut legis executores, qui perſonæ publicæ ſunt reddentes, vel diſtribuentes vnicuique, quod ſuum eſt. Et tunc benè diſtribuunt, cùm non attendunt directè, vel ſpecialiter vtilitatem alicuius perſonæ, ſed bonum commune, ad bonum commune ordinant leges poſitæ ſecun-

K dum quamque politiam, vt patet in 5. Ethic. ideo tunc iudices rectè iudicant, quando in iudicando legis regulam proſequuntur. Summa autem regula omnium agendorum eſt ipſa mens diuina errare nõ potens, cũque aliquid Deus agit, mentem ſuam reſpicit tanquam legem; quam ſequendo nec perſonam accipit, nec errare poteſt, quia legem ſequitur, & iuſtiſſimam, & non ſolùm talia ſunt iuſta, quia mens diuina illa facienda eſſe iudicat, ſed etiam conſiderata humana ratione, & inſtituere talia iuſta ſunt. Omnes namque homines in ratione cõueniunt, vt ſaltem principia practica eis inſint; & communia ſint, ſicut ſunt principia ſpeculatiua. Vident ergo omnes homines, quòd quando iudex alicuius politiæ attendit bonum illius communitatis, & ſecundum illud diſtribuunt cuilibet, quod diſtribuendum eſt, rectè agit; ſi autem an iſta diſtributione

Si aliquis quibuſdam contẽnat legiſlatorem, & in alijs obediat morte dignus eſt. *Summa regula omnium agendorũ eſt mens diuina, errare nõ potens.*

Litigantes ad iudicem recurrunt tanquam ad mēſuram, vt ſit iuſtā diſtribuat.

interdum aliquibus diſtribuatur lucrū, & honor, alijs autem diſtribuatur pena, & damnum, non ex hoc iniuſtum eſt, quia iudex eſt æquator inter iniuſtitias: nam iniuſtum agens habet magis de lucro, iniuſtum patiēs habet multum de damno, & nihil de lucro: recurrunt ergo litigantes ad iudicem tanquam ad menſuram, vt æquetur quod magis, & quod minus eſt in vtriſque, vt ait Ariſt. in 5. Ethic, tunc ergo ſi aliquis iniuſtè alicui nocuit, qui nocuit dicitur magis habere de lucro accipiendo large lucrum, vt dicit Phyloſophus, qui autem nocumentum ſuſtinuit habet multum de damno, & nihil de locro; ergo iudex æquabit iſtos, ei, qui nocumētum intulit, pęnas inferendo propter illum, cui intulit nocumentum, & ſic videtur ſaltem ipſi patienti, quòd iudex proſequatur eum quaſi inimicū, & adiuuet aliū, pro quo ſententiam fert in cauſa, cùm tamen nullum fauorem ſequatur, ſed merita cauſæ hoc expoſtulant, ſ. vt hunc adiuuet, & illum deſtruat, ſic enim Deus facit. Nam iuſtum eſt omnem hominem ſubditum eſſe Deo, vt patet 2. Macha. c. 9. & quòd omnes homines ſequantur dictamen rectæ rationis, & Deus ſe non ſubijciens eos, qui Deo ſe ſubijciūt affligit, ideo dignus eſt, vt pęnas magnas patiatur, nec fauorem obſeruat, vel perſonam accipit, aut aliquo modo iniuſtus eſt; ſic ergo Deus facturum ſe promittebat, ſ. quòd ſi Iudæi omnia Dei præcepta, & Angeli ſui ſeruarent, iuſti eſſent, ſi verò aliqua gens eis nocere cuperet, aut noceret; iam iniuſta erat, quia iuſtis iniuſtè nocebat, merebātur ergo, vt talem gentem Deus acriter puniret, nec quiſquā de hac punitione, quin recta ea iſteret dubitare valebit. Hoc autem facturus erat Deus, ſi hoſtis eſſet hoſtibus Iudæorum, & ſi affligeret affligentes eos; quando ipſi mandata eius cuſtodirent, ergo nulla perſonarum acceptio hic erat. *Præcedetque te Angelus meus.* Mouens columnam nubis ante te in motione caſtrorum, & hoc per totum deſertum, quando neceſſaria fuit columna nubis. Cùm autem in terra Chanaan non fuit neceſſaria, præcedebat ille Angelus ad pugnādum contra hoſtes Hebręorum, & ipſe declarabat quid agendum foret. Sic patet Ioſ. 5. cap. nam exiſtentibus caſtris Iſraelitarum in Galgālis, & neſcientibus quid agere deberēt apparuit Angelus domini Ioſue, & dixit ei, quemodo circundaret, & caperet Iericho, & ipſe Angelus vel per ſe ſolus, aut adiuuantibus alijs Angelis deſtruxit muros Iericho faciens eos ſubitò corruere, vt patet Ioſ. 6. (*Ioſ. 6.*) cap. hæ namque Angelicę operationes ſunt, quia Deus per ſe nihil horum operatur habens ſub ſe miniſtros. *Et introduces te.* Scilicet totum populum, qui tempore illo relictus eſſet. *Ad Amorrhæum.* Ad hos introducturus erat Angelus domini Iſraelitas cum nube, quæ vſque illuc peruenit, ſed cùm ad eorum terminos acceſſiſſet, relicta nube, introducebat eos ad loca iſtarū gentium, quia quandocunque irent ad pugnandū contra aliquam gentē iſtarum, Angelus introducebat eos præcedens. & conuertens in fugam hoſtes eorum. *Quos ego conteram.* Ideſt licèt vos multos eorū manibus veſtris trucideris, ego tamen omnes illos deleo, quia eos in manus veſtras trado delendos, vt ſupra declaratum fuit. *Non adorabis Deos eorum.* Poſuerat hic quomodo introducendi erant in terrā Chanaan, & deleturi erant hoſtes, quia tamen illæ gentes idolatræ erant, & habebant Deos aureos, argenteos, lapideos, ligneos, & metallinos, ad quos colendos Iudæi valde proni erant ex mala aſſuetudine terrę Aegypti, ideo admonet, ne cùm terram illam introiuerint, Deos terræ illius adorent, (*Deut. 7.*) & iſtam eandem admonitionem fecit Moyſes Deut. 7. cap. cùm diceret delendos eſſe iſtos ſeptem populos, ſubintulit: Sculptilia eorum igne combures, nec concupiſces aurum, & argentum, ex quibus facta ſunt, nec aſſumes ex eis quidquā ne offendas, propterea quia abominatio eſt domini Dei tui, nec inferes quippiā de idolo in domum tuam, vt fias anathema, ſicut & illud eſt, quaſi ſpurcitiam deteſtaberis, & velut coinquinamentum, ac ſordes abominaberis, quia Anathema eſt. *Non adorabis Deos eorum.* Omnis cultus idoli, qualiſcunq: ille ſit, ideò prohibitus erat, quia tantū Deum dehonoF rabant, quantum Deum alienum honorabant. Inter omnes tamen cultus duo præcipua ſunt. Primum adoratio, quæ erat inclinatio magna capitis, vel aliorum membrorum coram ipſo. Secundum erat ſacrificare eis, & adhuc hoc potiſſimum erat, ideo non debebat tale quid exhiberi eis, deitatem in eis proteſtans. Primum notatur cùm dicitur, adorabis; ſecundum notatur, cùm dicitur. Coles. *Nec facies opera eorum.* Ideſt opera illarum gentium, quia non ſolum cultus ab eis exhibitus idolis illicitus erat, ſed etiam cęremoniæ cæteræ in viuendo erant peſſimæ, quia auguribus, & diuinationibus ſtudebant. Sic patet Iſa. c. 2. cùm dicitur de peccatis Iuda: Augures habuerunt, vt Philiſthijm. (*Iſa 2.*) Leges etiam eorum malæ erant, & generaliter tota conuerſatio; ideo tota eorum vita Iudæis prohibita eſt; vt G patet Ieremi. 10. cap. cùm dicitur. Iuxta vias gentium nolite diſcere, & à ſignis cęli nolite metuere, maxime autem vacabant gentes iſtæ infandis libidinibus pecorum, & coitibus maſculorum, cum ſororibus quoque, & alijs gradibus (ratione ſaltem dictante) prohibitis, in quibus nullam boni, & mali, æqui, & iniqui diſtantiam faciebant. Sic patet Leuit. 18. cap. cùm Moyſes vetuiſſet illicitos coitus, & infandos, intulit. (*Leuit. 18*) Cuſtodite legitima mea, atque iudicia, & non facietis ex omnibus abominationibus iſtis tam indigena quàm colonus, qui peregrinantur apud vos; oēs enim execrationes iſtas fecerunt acolæ terræ, qui fuerunt ante vos, & polluerunt eam; cauete ergo, ne & vos ſimiliter euomat cum paria feceritis, ſicut euomuit gentē, quæ fuit ante vos. *Sed deſtrues.* Scilicet Deos eorum ſiue ſint picti (quod H ſuperficiale ſolum eſt) ſiue ſint ſtatuæ corporeæ; nam comburi debebant omnia talia, vt patet Deuter. 7. cap. (*Deut. 7.*) *Et confringes ſtatuas.* Statuæ dicuntur à ſtando, & ſunt imagines corporeæ, lapideæ, ligneæ, ſiue metallinæ, imagines verò pictæ, quia per ſe non ſtant, cū ſint quædam qualitates, per ſe ſtare non poſſunt, ideo ſtatuæ non vocantur. *Et ſeruietis domino Deo veſtro.* Nullum alium Deum coletis deſerendo eum, nec etiam alium Deum coletis cùm eo, ſicut faciebant Samaritani, qui Deum cæli timebant, & dijs ſuis ſacrificabant, vt patet 4. Reg. 17. cap. vtrumque horum Deo abominabile eſt, (*4. Reg. 17.*) ſed ſe ſolum vult coli, ſicut patet ſupra in litera, qui immolat dijs occidatur ad ſeruitium latriæ. *Vt benedicam panibus tuis.* Ideſt & benedicam, vel multiplicabo ſegetes tuas, & fructus agrorum tuorum. Benedictio namI que augmentum importat ſemper. De hoc Iſa. 1. cap. Si feceritis, & in mādatis meis ambulaueritis, bona terræ comedetis. De hoc Deuteron. 7. & 28. & Agg. 1. & 2. (*Deut. 7.*) Mala. 3. c. *Et aquis.* Hæc vitam humanam continent, & (*Agg.*) pecorum, ſic dicitur Eccl. 29. c. Initium vitæ hominis (*Mal.*) panis, & aqua; pecora etiam in aquis ſuſtentantur, deficiente autem illa omnia iumenta agri ſiti intereunt. Vel accipitur aqua pro imbribus, & tunc dando imbres dat omnia bona, cùm aqua faciat terram germinare, & hoc promiſit eis Deus Deut. 11. cap. Si ergo obe (*Deut. 11*) dieritis mandatis meis, quæ ego præcipio, vt diligatis dominum in toto corde veſtro, dabo pluuiam terrę veſtræ temporaneam, & ſerotinam, vt colligatis vinum, frumentum, oleum, & fęnum ex agris ad paſcenda iumenta, & vt ipſi comedatis ad ſaturitatem. K *Et auferam infirmitatem de medio tui.* Ideſt vt non ſit aliqua peſtis in terra veſtra, vel aliæ infirmitates vniuerſales, quæ ſolent euenire ad pęnam malorum, ideo cùm iſti ſubiecti erant Deo, nō lædebat eos vlla infirmitas; ſic enim fuit in exitu de Aegypto, quandò attenti, & deuoti erāt ad dominum: nā tunc non erat inter eos aliquis infirmus; vt patet Pſal. 105. cùm dicitur. Et exierunt in auro, & argento, & non erat in tribubus eorum infirmus. Et ob hoc, cum ſteterunt in Mara, vbi primò dicitur Deus cōſtituiſſe in deſerto præcepta, & iuditia, dixit eis. Si audieris vocem domini Dei tui, & quod rectum eſt corā eo feceris: cunctum languorem, quem poſui in Aegypto, non ponam ſuper te, vt patet Exod. 15. E contrario autem, cùm peccarent, comminabatur eis Deus infirmitates peſſimas Aegypti, vt patet Deuteron. 28. c. Percutiat te dñs vlcere peſſimo in genibus, & in ſuris

Cū Iudęi erāt Deo ſubiecti, non erat inter eos peſtis, nec aliæ infirmitates.

Pſ. 105.

ita vt ſanari nequeas. Hæc autem inducuntur ad ſuadẽdum Iudæis, vt Deum verum colant; ſuadẽtur enim homines ad aliquid per bona data, aut bonorum certa ꝓmiſſa, & quia vnicuique tale bonum videtur, qualis ipſe eſt, vt ait Ariſt. in 2. Ethic. & iſti erant vulgares homines, ideo promiſit eis bona vulgaria. *3. Ethic.* Hæc autem duo principaliter ſunt, ſ. abundare in omnibus exterioribus pertinentibus ad vitæ neceſſitatem, ſ. cibis, potibus: ſecundum eſt bona corporis habitudo, quam ſanitatem dicimus; nam diuitiæ ſine ſanitate nihil ſunt, nec eſt earum iocunda poſſeſſio, cùm deſit earum deſiderata fruitio, quæ in ſola ſanitate habetur: qui ergo iſta duo bona vulgaribus concederet, ſe in immenſum fœliciſſimos reputarent. Expreſſius ergo poſuit Deus hæc, quã cęteris maiora ſunt ſecundum eorum opinionem. Alia autem ſunt bona vulgaria his connexa, vel quæ connexè deſiderantur, quæ expreſſius promiſit Deus Iudæis bene agentibus, vt patet Deut. 28. cap. vbi eſt catalogus benedictionum, atque maledictionum. *Deut. 28* Subiungit autẽ hic Deus aliud bonum, quod eſt conſequenter deſideratiuum, ſ. multiplicitas in prole; nam, & hæc a vulgaribus intenſius appetuntur, cùm dicitur. *Non erit fæcunda, atque ſterilis.* Auffertur multiplicatio prolis propter ineptitudinem viri, aut vxoris laborantium ad generationem. Quicunque autem eorum male ſe habeat non fiet generatio, ideo Deus promittit, quòd dabit eis fæcunditatem in vtroque ſexu, in viris quidem ad gignẽdum in fęminis vero ad concipiendum. Hic autem vtrumque refertur ad fœminam, ſ. ſterilis, & in fęcunda ſed diuerſimode; nam aliquando fœmine non concipiunt ex ineptitudine viri, quia frigidus eſt, aut maleficiatus coire non potens, vel quia ſemen ex parte eius valde ineptum eſt, ita vt generationi non congruat, cũ tamen ſemen muliebre aptum ſit, & tunc dicitur mulier infęcunda, ſed non ſterilis. Dicitur autem ſterilis, quando ex parte ſua ineptitudo eſt, vt tollatur conceptus. Vtrunque autem Deus auferre promiſit; non tamen eſt intelligendum, quòd pęnitus nulla ſterilis, nec infęcunda eſſet in terra Hebræorum, quia etiam ipſis bonis exiſtentibus aliqui moriebantur non potentes habere filios, ſed ſignat, quòd daret Deus tantam multiplicationem Iudæis, quòd quaſi nulli viderentur eſſe carentes prole in tanta prolis multitudine, quãta erat in ſingulis Hebræorum populis. *Numerum dierum tuorum implebo.* Ideſt faciam, quòd viuatis vita perfecta, ſcilicet tanto tempore, quanto naturaliter viuere poteratis.

Vitam diuturnam vulgares exiſtimant vnum de maximis bonis.

QVÆSTIO LXXXII.

IStud eſt ad bonum, quod valde deſiderant vulgares homines, ſ. vitam longam, nam quid prodeſt homini deſideranti bona, quæ ſunt huius ſęculi, habere hæc omnia: etiam ſi cumulatiſſima habebat, dum tamen pauco tempore victurus ſit in eis. Maius namque deſiderium cauſatur, cùm quis frui incipit bonis, quæ videntur, & dum maxime illis frui poterat, aufertur de terra viuentium. Tanquam ergo magnam partem humanæ beatitudinis ponit, vitam diuturnam, & iſta dicitur eſſe quædam ſecuritas a gladio hoſtili. Nam dato quòd non craſſarentur peſtes, ſi hoſtes irruerent vitam immaturam adimebant, cùm autem dicitur, quòd complerent numerum dierum ſuorum, ſignatur, quòd non caderent gladio hoſtili, & ob hoc cum Deus volebat deſignare Iudæis beata tempora, dicebat, quòd adhuc pueri luderent in plateis, & ſenes ambularent innixi ſuper baculos ſuos, quia per hoc tollebantur duo magna mala, ſ. peſtis, & hoſtilis perſecutio, peſtis namque maxime craſſatur in pueris, ideo quando ipſa eſt, deficiunt pueri de plateis. Aliud malum eſt hoſtilis inuaſio, & quando iſta eſt in ciuitatibus, omnes ſiue iuuenes, ſiue ſenes gladio corruunt. Quòd ergo ipſi ſint ſuper baculos ſuos præ multitudine dierum, ſignat magnitudinẽ

A præteritæ, & præſentis, & temporum præteritorum ſalubritatem, in quibus non fuerunt peſtes, vt iſti tam ſenes morerentur, & ſic Ier. in lib. Tren. deplorans magnam cladem a Babylonijs inflictam, dicit cecidiſſe in terram pueros, & ſenes Tren. cap. 2. & Zacha. cùm de reædificandæ Ieruſalem gaudio, & proſperitate futura loqueretur dixit, In platea Ieruſalem adhuc futuros ſenes ſuper baculos ſuos, & pueros in plateis, cũ dicitur. Adhuc habitabunt ſenes, & anus in plateis Ieruſalem, & viri baculus in manu eius præ multitudine dierum, & plateæ ciuitatis complebuntur infantibus, & puellis ludentibus in plateis eius. *Terrorem meum mittam.* Hic ponuntur quædam alia bona pertinentia ad ingreſſum terræ promiſſionis, ſ. quia Iudæi audientes populos illos multos eſſe, & manere in terra natiua, timebant intrare ad aggrediendum, inuadendumque eos, Deus autem promittit hic, quòd taliter ipſe incutiet timorem ſuum illis, quòd non poſſint reſiſtere in facie Iudæorũ. *Terrorem meum mittam* Ideſt iſte terror, qui incutietur Chananæorum ſeptem populis, non erit tuus, ideſt cauſatus a te propter magnitudinem, & robur tuum, quia ſecundum veritatem iſta non ſunt in te reſpectu illarum gentium, quia illæ ſunt multo plures, & fortiores quam tu, vt patet Deut. 7. c. ſed erit terror meus, id eſt, ego cauſabo in eas, vt te timeant, qui aliter timendus non eras. *Deut. 7* *In præcurſum tuum.* Ideſt ego mittam iſtum timorem, vt currat ante te, & intret in terram illam antequam tu intres. Et hoc eſt quòd ſignat præcurrere. Fuit enim hoc quia Deus cauſauit in eis ex auditione miraculorum, & fortitudine operum, quæ Deus faciebat propter Hebræos, quendam timorem validum, vt patet Ioſ. 2. cap. cum dicitur ex verbis Raab ad exploratores. *Ioſ. 2.* Noui quòd tradiderit vobis dominus Deus terrã: etenim irruit in nos terror veſter, & elanguerunt omnes habitatores terræ, audiuimus, quòd ſiccauerit dominus Deus aquas maris rubri ad introitum veſtrum, quando egreſſi eſtis ex Aegypto, & quæ feceritis duobus regibus Amorrhæorum Seon, & Og, quos interfeciſtis, & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor noſtrum, & non remanſit in nobis ſpiritus ad introitum veſtrum. *Et occidam omnem populum, ad quem ingredieris.* Ideſt omnes de terra Chanaan, ad quos inuadendos intraueris, occidam. ſic enim fuit, ſed non completum fuit in toto tempore Ioſ. nec in tempore Iudicum, ſed tempore Salomonis regis, vt patet 3. Reg. 5. & 2. Paralip. 8. cap. *3. Reg. 5.*

Quare iſta promiſſio non fuit completa tempore Ioſue.

QVAESTIO LXXXIII.

QVare autem non fuerunt vſque ad illud tempus traditæ omnes gentes, occiſæque a populis Iudæorum, fuit ratio triplex. Prima fuit propter peccata Iſraelitarum: nam Deus poſuerat cum eis pactum, vt daret eis terram illam, duntaxat vt ipſi non facerent vllas amicitias cum hominibus terræ illius, quod quia non ſeruauerunt, Deus noluit tradere in manus eorum gentes illas, vt patet Iud. 2. cap. Secunda cauſa fuit, ne ſi tota terra immediatè traderetur Iſraelitis, maneret magna pars eius carens habitatore, & multiplicarentur beſtiæ terræ contra incolas. Decuit ergo, vt pauliſper occiderẽt gentes Chananæorum, ſicut ipſi incipiebant multiplicari. Et hæc cauſa ſubditur immediatè, cùm dicitur. Non eijciam eos a facie tua anno vno, ne terra in ſolitudinẽ redigatur, & creſcant contra te beſtiæ, paulatim expellã eos de conſpectu tuo. Tertia fuit ad vtilitatem ipſorum Iudæorũ, vt eſſent viri fortes, & ad bella doctiſſimi. Si enim immediatè omnes illos habitatores terræ tradidiſſet dominus in manus Iudæorum, maneret terra in pace magna compoſita, & virtus ſenio torperet, fierentque qui poſtea naſcerẽtur indocti ad bellicos inſultus, & oẽ virile exercitũ: hęc cauſa exprimitur Iud. 3. c. in principio, de his dicetur Deu. 11. c. ſuper parte. Omnis locus, quẽ calcauerit pes veſter, erit veſter. *Cunctorumque inimicorũ tuorũ terga vertam.* i. faciã, ꝙ aliqui nunꝙ poſſint tibi reſiſtere: nã dato, ꝙ Iudęi ꝓualerẽt cõ-

tra Chananæos in omnibus bellis, ſi tamē cum magno labore, & duro ſuorum diſcrimine, & ambiguo euentu belli certarent, ſicut cæteræ gentes pugnabant, confeſtim animo deficerent, eos aggredi non volentes; & in hoc erant ſatis paruæ conditiones. Et ob hoc cùm inflicto contra ciuitatem Hai accidiſſet 36. viros de Iſraelitarum pugnatoribus gladio hoſtium in fuga cecidiſſe, vehementer conterritus iacuit Ioſue coram arca clamans, & dicens. Mi domine quid dicam videns Iſraelem hoſtibus ſuis terga vertentem, vt patet Ioſu. 7. cap. *Coram te terga vertam.* Ideſt licèt antequam te viderint veniant ad te, faciam tamen, vt mox, vt coram te ſteterint, terga vertant, & hoc erat ad confortandum Hebræorum corda, vt ſic magis auderent hoſtibus incurſare. Ad hoc etiam fecit Ioſue, vt principes Iſrael, & alij ponerent pedes ſuos ſuper colla Reg. quinque quos viuos ceperant, vt ſic diſcerent non timere eos, vt patet Ioſ. 10. cap. ſi autem aliquando Iudæi hoſtibus ſuis terga verterunt, fuit ex demeritis ſuis, ipſi namque malè conſcij ſibi demerebantur, vt in eis facta promiſſio impleretur, potiſſime cùm ipſa conditionalis foret, & conditio ex parte Iſraelitarum non ſtaret. Sic patet de pugna eorum contra ciuitatem Hai, & ceciderunt de Iſraelitis terga vertentibus 36. viri vt patet Ioſuæ 7. c. *Emittens crabrones.* Sic dicitur Deut. 7. cap.

Crabrones quid ſint, & quomodo Chananæos affligebant.

QVAESTIO LXXXIIII.

DIcuntur autem Crabrones muſcæ genitæ de cadaueribus equorum, & iſtæ impetebant oculos Chananæorum, ita quòd non permittebant eos viuere, vel fortè impediebant a pugna, & iſti Crabrones erant venenati, ita vt occidere poſſent homines, ſic dicitur Deutet. 7. & inſuper Crabrones mittet dominus Deus tuus in eos, donec deleat omnes, atque diſperdat, qui te fugerint, & latere potuerint. Rab. Abraham Aben Ezra dixit eſſe iſtos Crabrones quandam infirmitatem, quę occidebat Chananæos fugientes, & latentes, & laxabant vires eorum, donec fugerent, nec conſiſtere poſſent coram Iſraelitis. Aliqui de noſtris dixerunt eſſe hic Metaphoram, ſ. quòd per Crabrones aculeis pungentes ſignantur timoris aculei, quos Chananæi conceperant, ita vt fugere compellerentur. Sed hoc non eſt rectè dictum, quia iſti Crabrones occidebant omnes fugiētes, ſed non eſt veriſimile, quòd fugientes timore deficerent maxime omnes, dato, quòd aliqui deficere poſſent. Chaldaica tranſlatio dicit Crabrones eſſe paruas auiculas, quæ oculos Chananæorum impetebant, & hoc verum eſt, quia ſiue dicamus eſſe Crabrones, quod eſt nomen eius animalis alati, quod de equo naſcitur, ſiue alias quaſcunque auiculas, neceſſe eſt tamen, vt ea animalia

Sap. 12. fore dicamus: nam Sap. 12. cap. vbi hæc ponuntur, dicitur quòd Deus immiſit veſpas in hoſtes Iudæorum, ſ. in Chananæos ad exterminandum eos. Veſpæ autem animalia parua ſunt volantia, quæ ſtimulos infigunt. *Qui fugabunt Heuæum.* Ponuntur hic tres populi, non quia ē quòd in hos ſulos pęna iſta fuiſſet inflicta: nam omnibus par pæna populis fuit, vt videtur Deut. 7. c. vbi poſitis omnibus illis populis, dicit dominus ſe immiſſurū Crabrones, qui deleant omnes de iſtis populis, qui effugere potuerint, ſed non curat ſcriptura ponere eoſdem totiens repetitos; nam etiam duobus poſitis intelligentur cęteri; nec eſt aliqua cauſa ſpecialis, quare magis expreſſerit ſcriptura hos tres quàm aliquos de alijs populis, ſed quia poſitura erat aliquos de eis ad intelligendum cęteros, poſuit quos voluerit, non enim referebat ponere Iebuſæum, Pherezæum, & Amorrhæum. *Antequam introeas.* Ideſt iſti Crabrones venient in terram illam, & facient fugere iſtos Chananæos, antequā intrarent Iudæi in terram illam. Et eſt ſenſus, quòd per aliquot dies, aut menſes antequam intrarent Iſraelitę in terram Chanaan, miſit Deus in terram illam plagam Crabronum, vt non poſſent aperire oculos, & pungebant vultus eorum, & quæcunque corporis nuda atrociter, ita vt Chananæi fugerent a facie eorum abſcondentes ſe, & hoc eis fuit initium ingentiſſimæ cladis durum initium.

Per aliquot dies antequā intrarent Iſraelitæ in terram promiſſi miſit Deus Crabrones ad affligēdū hoſtes eorum.

F Et cùm ante aduentum Iſraelitarum talibus propter eos cruciatibus vexarentur, vtiliores ſibi crediderant ad eorum principia reſeruatos, & ſic inceperunt timere, atque contremere, & elanguit cor eorū, nec remanſit vllus ſpiritus iuxta verba Raab Iericontinæ ad exploratores. Incipientibus autem pugnare Iſraelitis cum Chananæis (licèt in libro Ioſue ſubticeatur quia non omnia ſcribuntur) credendum eſt, quòd iſti Crabrones inſiſterent magno impetu in eos, ita vt compellerentur terga dare Iudæis, vel non videre ſuper ſe incurrentem hoſtem. Nec iſtud eſt abſonum, quia ſcriptura illud innuit futurum; licèt poſtea illud non recitet factum, quaſi ſatis intelligatur ex præcedentibus,

G quòd poſtea etiam ſi non recitetur factum fuerit. Simile namque in hiſtorijs gētium reperimus, & refert Tit. Liu. ab vrbe condita, quòd cum Dictator Romanorū nomine Furius Camillus contra Gallos, qui Romam vaſtaturi veniebant, cum Romanis legionibus obuius extitiſſet; quidam de Gallis inter cęteros ſtrenuus vir ob ſingularem gloriam de Romanis aliquem ad ſingulare certamen, ſi vellet congredi, exorabat; cunque eius corporis proceritatem, virtutiſque valentiam multi Romanorum formidaſſent, vnus eorum electus iuuenis, qui ab euentu poſtea Marcus Coruinus extitit nominatus, conditionem pugnæ ſuſcepturum ſe obtulit. Cūq; inito certamine Gallus in Romanum magno impetu veheretur, velut ſubito confracturus, coruus quidam

H Romano aſſuit, qui ita fortiter, atque pertinaciter Galli vultum impetijt, vt eum quaſi orbum redderet, quo Romanus admirabiliter adiutus de Gallo feliciter triumphauit. De his etiam Paul. Oroſ. lib. 3. de Ormeſta mundi. *Non eijciam eos a facie tua anno vno.* Quandocunque Iudæi aliqua Dei promiſſa recipiebant, ſi exigentibus eorum demeritis, vel quomodolibet aliàs promiſſum non impleri contingeret, vel ſaltem aliquid eius deficere; vehementer conſternabantur mente, & perdebant animum, ſicut fuit in præcedenti promiſſione, ſcilicet quòd omnes inimici eorum terga eis verterent. Cùm autem in bello contra ciuitatem Hai propter peccatum furti de anathemate Iericho cecidiſſent 36. viri vehementer doluit Ioſue, & conſternatus eſt ipſe, & totus

E Hebræorum exercitus, vt patet Ioſue 7. cap. quia ergo hæc promiſerat etiam omnes hoſtes eorum delere, ſi ergo immediatè vt intrauiſſent in terram Chanaan, & pugnauiſſent contra gentem illam, & non deuiciſſent, atque occupaſſent loca eorum, ſicut poſtea euenit, quia multis diebus permanſerunt Chananæorum multi in terra illa, conturbarentur, & putarent Deum non cuſtodiuiſſe promiſſa. Declarat ergo hic dicens, quòd licèt daturus ſit eis totam illam terram Chananæorum, tamen non dabit totaliter immediatè, ſed paulisper vſque ad tempus Salomonis. Quare autem tempore Salomonis magis quam præcedentibus temporibus hoc factū fuerit, Deut. 12. cap. declarabitur. *Anno vno.* Non ſolū non expulit eos anno vno, ſed etiam nec in quadringētis annis, quia a tempore introitus Ioſue cum Iſraelitis in terram Chanaan, quouſque ſubiecti fuerunt totaliter tē-

K gi Salomon tranſierunt anni 440. Quod ſic patet, a tempore, quo Hebræi exierunt de Aegypto vſque ad tempus, quod incepit Salomon ædificare templum domini, quod fuit anno 4. regni ſui, quādo etiam omnes gētes, quæ relictæ fuerant, ſubiectæ ſunt, tranſierunt anni 480. vt patet 3. Reg. 6. cap. ab his autem ſubtrahantur quadraginta anni qui fluxerunt ab exitu de Aegypto, vſquequo intraret Ioſue in terram Chanaan, vt patet Ioſ. 5. cap. & in multis alijs locis, manebunt 440. anni, qui fluxerunt a tempore, quo incepit pugnare Iſrael contra Chananæos vſque ad tempus, quo totaliter ſubiecti fuerunt tempore Regis Salomonis. *Nē terra in ſolitudinem redigatur.* Ideſt ne terra Chanaan fiat deſerta: nam; vt dicitur Deut. 7. cap. gentes populorum ſeptem Chananæorum erant valde plures quàm Iudæi; ideo occupabant maiorem terram, quàm poſſent tunc Hebræi occupa-

Tit. Liu. De Marco Coruino pugnante contra Gallū, & de coruo adiuuante.

Oroſ.

Ioſue 7.

Deut. 12.

A tēpore quo intrauerunt Iſraelitæ terram promiſſionis vſq; quo totaliter eam ſibi ſubiecerūt, trāſierūt anni 440.

Deut. 7.

occupare, ſi ergo totaliter deſererentur terræ Chananæorũ interfectis omnibus illis, vel fugientibus de terra, maneret magnam pars terræ Chananæorum carens habitoribus, ideo nõ decebat, vt immediatè omnes traderentur in manus Iudæorum. *Et creſcant contra te.* Ideſt contra totum Iſraelem, cui loquebatur iſta Moyſes. *Creſcant beſtiæ.* Scillicet feræ magnæ, vt leones, vrſi, & lupi, atque dracones, cæteraque beſtiarum atque reptilium genera. Iſta namque multiplicantur in terra ſolitudinis. In terra autem habitata nõ poſſunt creſcere, quia confeſtim extirpantur ab hominibus, & fugiunt faciem hominis; ſi autem iſtæ beſtiæ multiplicarentur, magnum inde damnum atque periculum Iſraelitis futurum erat, quia illæ beſtiæ pecora eorum depopularentur, & ſegetes, atque omnia fruteta demolirentur, ipſoſq; interdum habitatores terræ vocarent. Hic ſola hæc cauſa exprimitur, ſed aliæ duæ fuerunt, quib. obſtantibus, vel fauentibus, non traditi fuerunt confeſtim Chananæi in manibus Iudæorum, quas ſupra deſcripſimus. *Paulatim expellam de conſpectu tuo.* Confeſtim vt intrauerunt Iſraelitæ in terram Chanaan, quia ibi erat ſatis populus multus, dedit confeſtim eis Deus tantam partem, quanta ſufficeret ad habitationem eorum, & ad accipiendum iſtam terram occidit Ioſue 31. reges illorum populorum, licèt non accepit totam terram illorum regum, de quo Ioſ. 12. cap. Deinde ſicut paulatim ſuccreſcebat populus Hebræorum, ita acquirebantur aliqua loca expulſis Chananæis. *Donec augearis, & poſſideas terram.* Ideſt donec venias ad maximam tuam multiplicationem: Nam tunc dabo tibi totam terram, quàm poſſeſſurus es. Nõ tamẽ eſt intelligendum, quòd aliquo tempore Iſraelitæ habitauerint totam terram eis promiſſam expulſis hoſtibus. Nam dato, quod tempore Salomonis, quando erat maxima multiplicatio, & flos populi Iſraelitici, traditæ fuerunt gentes iſtæ in poteſtate Salomonis, tamen non habitauerunt Iſraelitæ totam terram illam, ſed accepit eos Salomon in tributarios, vt patet ſecundo Paralipom. octauo capitulo. *Ponam autem terminos tuos.* (2. Par. 8.) Quia dixerat quam gentem, & quot poſſeſſuri erant terras, ſubdit qui ſint termini harum terrarum.

De terminis terræ promiſſæ, de quo vide Ioſue primo auctorem latius.

QVÆSTIO LXXXV.

ET ponuntur iſti termini in multis locis, & multipliciter: nam Gen. 15. cap. (Gen. 15.) vbi primò ponuntur termini terræ promiſſæ Abrahæ dicitur. A flumine Aegypti vſque ad flumen magnum Euphratem dabo ſemini tuo terram hanc. E ponuntur ibi termini illius terræ a duabus partibus mundi, ſcilicet a ſeptentrionali plaga, ad quam eſt Euphrates veniens de terra Parthorum, qui ſunt in latere ſeptentrionali apud montem Caucaſum: Flumen Aegypti eſt quoddam paruum flumen in parte ſeptentrionali Aegypti, vbi coniungitur terræ Palæſtinorum. Terra autem Palæſtinorum fuit pars terræ promiſſionis, licèt nunquam eam habitauerint Iſraelitæ, ſed ſolùm tempore Salomonis ſubiecta fuit, deinde receſſit ab Iſraelitis, & iſti duo termini ponũtur pro terra omnium duodecim tribuũ. Ponuntur etiam iſti termini Deut. 11. cap. (Deut. 11.) & dicitur. A deſerto, & Libano, & flumine magno Euphrate vſque ad Mare Occidentale erunt termini veſtri. Et in hac aſſignatione ponuntur termini a tribus partibus mundi, ſcilicet a meridie, cùm dicitur. A deſerto, quia ad meridiem terræ Chanaan ſunt deſerta Arabica magnæ ſolitudinis, quæ mediant inter Aegyptum, & terram Chanaã, & ideo terminus eſt, cum dicitur hic. A deſerto. Et cũ dicitur Gen. 15. cap. vſq; ad flumina Aegypti, quia iſte (Gen. 15.) fluuius Aegypti eſt in confinio Aegypti, & Palæſtinæ, & ibi ſunt deſerta Arabica latè porrecta verſus orientem. Tangitur terminus a ſeptẽtrionali parte, cum di-

A citur. A Libano, & flumine magno Euphrate. Nam Libanus in ſeptentrionali latere eſt terræ illius, cuius (*Ad radices mõtis Libani oritur Iordanis.*) ſignum eſt, quia de radicibus montis Libani oritur Iordanis gemino fonte diuiſus, donec in vnum alueum coeat, & circuiens frontem orientalem, vt patet Num. 34. cap. labitur vſq; ad mare ſalſiſſimum, quod eſt mare Sodomorum, vt patet Ioſ. 3. cap. & iſta terra eſt in latere meridiano terræ promiſſionis, (Num. 34) vt ſatis liquet in multis locis. Item quia Libanus tangit pro maiori parte Tyrum, & Sydonem, vt patet 3. Reg. 5. cap. vbi Salomon miſit ad Hyram regẽ Tyri, vt faceret ſeruos ſuos cædere ligna in monte Libano ad conſtructionem tẽpli, & tamen Libanus in parte contingentiæ lateris ſeptentrionalis, & occidẽtalis eſt. Tangitur, etiam idem ſecundus terminus, inquantum dicitur. Et flumine B magno Euphrate. Nam flumen Euphrates, & Libanus mons ab eadem parte ſunt, ſ. a parte ſeptentrionis reſpectu terræ Chanaan. Tangitur, tertius terminus, ſ. Occidentalis inquantum dicitur. Vſque ad mare Occidentale, ideſt quod circundat terram Chanaan in fronte Occidentali, quia ipſa terra eſt in principio Aſiæ a parte occidenti: nam mari Mediteraneo Aſiæ ab alijs duobus partibus mundi ſeiungitur. Terminus autem Orientalis hic non tangitur. In iſta litera ponuntur duo termini terræ huius, ſcilicet terminus Occidẽtalis, & terminus aliqualiter orientalis, & aliqualiter Meridianus: nam mare rubrum, quod hic ponitur trãſit per deſerta Arabiæ, & intrat terrã Aegypti, & tranC ſit apud terram Palæſtinæ quæ eſt pars terræ Chanaan. Et poteſt accipi hic, quòd ſit terminus aliquo modo inclinans verſus Orientem terræ Chanaan, & hoc circa confinia lateris meridiani, & frontis Orientalis, quia apud terram Idumeę, quæ eſt in confinio lateris meridionalis, & orientalis, eſt mare Rubrum, ſcilicet iuxta Aſiongaber, qui eſt iuxta Hailã in litore maris Rubri in terrã Idumeæ, & ſic videtur, quòd illa pars Idumeæ, apud quam eſt mare Rubrum, quòd ſit cõiuncta terræ Iſraeliticæ, ſcilicet Chanaan. Sed hoc non poteſt eſſe, niſi aliqualiter in fronte orientali: item patet adhuc, quòd tangat iſtud mare Rubrum frõtem orientalẽ terræ Chanaan, quia quãdo Moyſes mortuus fuit & prædicauit ante hoc totum Deuter. Iſrael erat in fronte orientali terræ Chanaan, quia erat ante IordaD nem, & Iordanis eſt frons orientalis terræ illius, vt patet Num. 34. cap. Etiam quia erat in terra duorum re- (Num 34 & 32.) gum Amorrhæorum, & illa dicitur eſſe ad Orientem terræ Chanaan, vt patet Num. 32. cap. Sed Moyſes ibidem exiſtens, & prædicans, dicebatur ſtare apud mare Rubrũ, ergo frons orientalis terræ Chanaan tangit in aliquo mare Rubrum. Antecedens patet Deutero. 1. (Deut. 1.) cap. in principio, cum dicitur. Hæc ſunt verba, quæ locutus eſt Moyſes, & ad omnem Iſrael trans Iordanem in ſolitudine campeſtri contra mare Rubrum, & Pharan, & Tophel, & Laban. Et hæc eſt veritas certiſſima, quam ſatis clare videres, ſi poſſea conſiderare figuram frontis orientalis terræ Chanaan, quam ſatis colligere potes ex his, quæ ponuntur hic, & Deuter. 1. & 2. cap. Poterat autem aliquo modo dici, quòd mare RuE brum ſit hic terminus a parte meridiana, quia mare Rubrũ tranſiens per deſerta Arabica intrat Aegyptum, fluitque ab Orietali parte eius vſque ad occidentalem per latus ſeptentrionale, licèt poſtea verſus occidentem flectitur a rectitudine, & tendit verſus meridiem, & ibi tendendo per latus ſeptentrionale Aegypti tangit extremitatem terræ Palæſtinorum, quæ eſt in fine terræ Chanaan procedendo verſus meridiem ad terram Aegypti: melius tamen eſt, quòd ſit terminus a parte orientali, imò conſiderando ſequentes terminos, non poteſt aliter dici. Tangitur autem hic alius terminus, ſ. occidentalis, cum dicitur. Vſque ad mare Palæſtinorum, ideſt mare Phyliſthinorum, qui habitabant in littore maris, & iſtud eſt mare quod Deut. 11. cap. vocatur mare occidentale: nam eſt mare Mediterraneum, & eſt ad occidentem terræ Chanaan tanguntur autem alij duo termini. Iterum autem ponuntur termini terræ Chanaan Num. 34. cap. & ponuntur explicatius, (Num. 34)

plicarius, & ſunt termini a quatuor partibus mũdi, ſed non ponuntur ibi termini ſicut in omnibus ſupra dictis, quia termini terræ, in qua habitanerunt nouem tribus, & dimidia, non differunt ſecundum terminum auſtralem, & ſeptentrionalem, & occidentalem, ſed ſolùm quantum ad terminum orientalẽ, quia terra duarum tribuum, & dimidiæ eſt in capite orientalis frontis terræ aliarum nouem, & dimidiæ tribuum, vt dicitur Num. 32. cap. ita namq; confeſſæ ſunt duæ tribus, *Num. 32* & dimidia ſe habere poſſeſſionem ad orientem terræ Chanaam, & diſtinguuntur iſtæ duæ terræ Iordane diuidente, in libro autem Num. ponitur ambitus terræ nouem tribuum, & dimidiæ, & ideo ab oriente ponitur terminus Iordanis fluuius, vt patet Num. 34. capit. *A mari rubro*. Quod eſt apud terram Idumeæ, & eſt in fronte orientali terræ Chanaan in quadã parte eius circa confinia lateris meridiani, & orientis. *Vſque ad mare Phyliſthinorum*. Mare Phyliſthinorum vocatur mare quod eſt ad occidentem terræ Chanaan, quia ibi habitabant Phyliſthijm (nam ibi erant ciuitates eius magnæ) dicitur mare Phylliſthinorũ. Et quia eſt ad occidentalem partem terræ Chanaan, vocatur mare occidentale, vt patet Deut. 11. cap. ſcilic. A deſerto & Libano, & flumine magno Euphrate vſque ad mare occidentale erunt termini voſtri. Et ſunt iſti duo termini poſiti orientalis, & occidentalis, ideo immediatè ſequuntur alij duo termini eiuſdem termini, ſ. meridianus, & ſeptentrionalis, cum dicitur. *Et a deſerto*. Iſte eſt terminus a parte meridiana: nã a parte meridiana terræ Chanaan ſunt magna deſerta Arabica, quæ aliquo modo mediant inter Aegyptum, & terram Chanaan, & iſte terminus meridianus ponitur Deuter. 11. cap. cum dicitur. A deſerto, & Libano, vſque ad mare occidentale erunt termini veſtri, & Num. 34. etiam dicitur hoc idem, ſcilicet quòd termini terræ Chanaan incipient in meridiana parte a ſolitudine Sin, qui eſt iuxta Edom, ſ. ſolitudo Sin dicitur magnum deſertum Arabicum, in quo erat Cadesbarne, vt patet Num. 20. capit. *Vſque ad fluuium*. Scilicet vſque ad Euphratem, vocatur hic Euphrates fluuius non expreſſio aliquo alio nomine per excellentiam propter ſuam magnitudinem: ſic enim dicitur Geneſ. 15. cap. Semini tuo dabo *Gen. 15.* terram hanc a flumine Aegypti vſque ad fluuium magnum Euphratem. Eſt enim Euphrates vnum de quatuor fluminibus Paradiſi, de quo magis diximus Geneſ. 2. cap. Et eſt iſte fluuius ſeptentrionalis terræ Chanaan. *Gen. 2.* Quod ſatis apparet ex aſſignatione huius litteræ: nam ponuntur termini contrario modo ſe habentes, ſ. orientalis, & occidentalis ſimul, quia ſunt directè oppoſiti, & iſti erant mare Rubrum, & mare Palæſthinorum. Deinde ponuntur Meridionalis, & ſeptentrionalis, ſcilicet deſertum, & flumen Euphrates, ſed conſtat, quòd deſertum eſt ad meridiem, ergo flumen Euphrates eſt ad ſeptentrionem. *Tradam manibus veſtris habitatores terræ*. *Ad quid proficiebat Iudæis aſſignatio terminorum terræ ſuæ.* Iſta deſignatio terminorum ad duo proficiebat. Primo quia ſcirent Iudæi, contra quos pugnare deberent: nam contra iſtos bellum iuſtum habere poterant, & non ſolùm iuſtum, ſed quaſi neceſſarium, quia Deus interdixerat eis nullas ferire amicitias cum gentibus illarum terrarũ, & imperauerat nullum vitæ relinquere, ſe debere viros, & fœminas magnos, & paruos vniuerſos vſque ad interemptionem delere, vt patet Deut. 20. cap. contra gentes vero, quæ extra hos terminos eſſent non poterant gerere iuſtum bellum, niſi ex aliqua emergenti cauſa, vtpote ſi inuaderent fines eorum, vel vllas intuliſſent iniurias, aut ſecundum quoſdam alios modos, quibus inducitur iuſtè bellum, ſi autem contra alias gentes Iudæi inirent certamina ob nullam aliam cauſam, niſi vt terram earum poſſiderent, iniuſtum erat bellum, nec traderet illas gentes Deus in manus Hebræorum. Secundum ad quod proficiebat diffinitio terminorum erat ad ſciendum quantitatem ſortium diſtribuendarum: mandauerat namque Deus diuidi terram Chanaan in duodecim partes ſecundum duodecim tribus, ita vt plurib. daretur maior pars, & paucioribus daretur minor, vt pa-

F tet Num. 26. & 34. ſed hoc non poterant facere, niſi cognita quantitate totius terræ diuidendæ, ergo oportebat eam totam ſecundum ſuos limites diffinitam eſſe. *Num. 26 & 34.* *Tradam in manibus veſtris habitatores terræ*. Ideſt habitatores huius terræ tradam in manu veſtra, ſed non habitatores aliarum terrarum, ideo ſi contra aliarum terrarum habitatores bella geratis, ſcitote non eſſe tradẽdos eos in manus veſtras. *Et eijciam eos de conſpectu veſtro*. Ideſt faciam quòd non maneãt in terra illa reſiſtentes vobis. Nun eſt intelligendum, quòd Deus voluerit expellere Chananæorum populos de terra illa, ita quod fugere eos compelleret, ſed omnes mandabat occidi, nec aliquo modo poterant licitè Iudæi dimittere eos viuos ſiue vendendo, aut ſeruituti ſuæ ſubijciendo, ſed cogebantur eos occidere. Dicitur tamen

G eijcere de conſpectu Iudæorum, ideſt quòd non manerent in conſpectu Iudæorum cadentes per mortem, omnis namque, qui moritur, a facie hominum tollitur, cũ ſepelitur, & de ſuperficie terræ auferitur. Sic dicitur Deut. 6. cap. ſcilicet ne quando iraſcatur furor domini Dei tui contra te, & auferat te de ſuperficie terræ. *Deut. 6.* *Non inibis cum eis fœdus*. Ideſt non facies cum eis aliqua pacta, vel conditiones pacis.

Prima expoſitio huius particulæ præſentis capituli.

QVÆSTIO LXXXVI.

H ET poteſt hoc dupliciter intelligi. Vno modo, quòd Iſraelitæ intrarent terram Chanaan cum ſubijcerent aliquam gentem bello, vel quæ ſeſe eis ſponte traderet, non poterant facere cum eis aliquas conditiones pacis, ſ. faciendo eos tributarios, vel vendendo in ſeruos, vel ſubijciẽdo ſibi, aut ſpoliando rebus ſuis, & nudos liberoſque abire permittendo: nam ſi hoc facerẽt non erat dubium eos contra Deum committere, & etiam nõ ſeruaret eis pactum, quod pepigerat cum eis. Sic patet Iudi. 2. cap. cùm dicitur. Angelus domini aſcendit ad locum flentium, & ait, Eduxi vos de Aegypto, & introduxi vos in hanc terram, pro qua iuraui patribus veſtris, vt non facerem irritum pactum meũ, *Iudic. 2.* ita duntaxat, vt non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ huius, & aras eorum ſubuerteretis, & noluiſtis

I vocem meam audire, cur hoc feciſtis? quamobrem nolui delere eos a facie veſtra, & dij eorum ſint vobis in ruinam. Secundo modo poteſt intelligi, quòd non facerent cum eis fœdus, ideſt vt ſi contingeret manere gentes illas in terra Chanaan aliquanto tempore, donec expellerentur, quòd non facerent interdum cum eis aliqua fœdera ad communicandum quouis modò, quia iſtæ amicitiæ, & fœdera cauſant quandam ſimilitudinem in moribus, & ritibus, iſto modo declaratur infra 34. Caue, ne vnquam in eas pactum cum habitatoribus terræ illius, qui tibi ſint in ruinã. Et ſubditur: Sed aras eorum confringe, & lucos eorum ſuccide. Et rurſus: Ne ineas pactum cum hominibus illarum nationum, ne cùm fornicati fuerint cũ dijs ſuis, & adorauerint ſimulachra eorum, vocet te quiſpiam, vt co-

K medes de immolatis. Etiam vocantur fœdera compoſitiones matrimoniales, quæ cauſant maximam familiaritatem: nulla enim maior familiaritas eſſe poteſt, quàm viri & vxoris, qui in omnibus ſibi communicant, & hoc maxime adduceret vnum ad errandum, ſi alius erraret, ſicut Salomon in ſenectute prauus, & inueteratus dierum malorum ex amore fœmina rum Gentilium, quibus matrimonialiter ſe cõiunxerat, ad hoc tandem illici potuit, vt varios Deos coleret, variaque templa illis strueret, vt non contriſtaret delicias fœminarum, vt patet 3. Reg. 11. cap. ideo prohibentur maxime talia fœdera, vt patet infra 34. & Deut. 7. cum dicitur. Nec vxorem de filiabus eius accipies filijs tuis, ne poſtquam ipſe fuerint fornicatæ, fornicari faciant filios tuos in Deos ſuos. Idem de filia ponitur Deuteronom. ſeptimo cap. quòd non eſſet danda gentilibus *Deut. 7.*

in

in vxorem: nam eadem ratio ſubſiſtit. *Nec cum dijs eorum.* Cùm dijs pactum, ſiue fœdus initur, quādo quis aliquid ad Dei cultum ſe facturum vouet, & iſto modo omnes, qui profitentur aliquam religionem, dicuntur facere pactum cum Deo, ſic nos in Baptiſmo fœdus cum Deo inimus, quia cum fidem eius profitemur, abrenunciaturos Satanæ cùm omnibus pompis eius, & ei ſubijciendos promittimus, ipſe autem, vel eccleſia loco eius, vt pactum perfectum conſtet vtriuſque partis ſententia confirmatus, promittit nobis per fidem nos habituros vitam æternam ſtante hypoteſi promiſſionis noſtræ, & hoc modo Deus pepigit pactum cum Iudęis, vt daret eis excellentiam ſuper cæteros populos ſi audirent vocem eius, & ipſi ſe eius vocem exaudituros profeſſi ſunt, vt eſſent ſpecialis populus eius, vt patet ſupra 19. cap. ſcilicet. Si audieritis vocem meam, & cu-

Oſt, qui profitentur aliquam religionē, dicuntur facere pactum cū Deo.

B ſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, mea eſt enim omnis terra, & vos eritis mihi regnum Sacerdotale, & gens Sancta, hoc pactum prohibebat Deus ne facerent Iſraelitæ dijs gentum, ſ. promittendo, quòd eos colerent, vt darent eis aliqua bona tēporalia: multi namque ſimilia pacta cū dæmonibus faciunt, ſcilicet ſe eis animam ſuam ſponte ablaturos, dum tamen huic eorum deſiderio ſatisfaciant. Tunc autem iſte modus ſatis exiſtebat, cum dæmones in ſimulachris loquerentur deludendo homines, & eis talia pacta fieri poterant ſicut & ſæpe ab eis reſponſa quærebant, & ex ipſius ſimulachris vox quædam reſpondens audiebatur. *Non habitent in terra veſtra.* Ideſt non permittatis eos ſub conditione aliqua

C habitare in terra veſtra. Aliquando tamen Deus non permittebat eos tradi in manus Iſraelitarum ex cauſis ſupra aſſignatis, & tunc nulla erat Hebræis imponenda offenſio: ſi tamen ipſi potentes eos extirpare de terra reciperent in tributarios, vel ſecundum quandam aliam conditionem permitterent morari in terra, peccatum illis graue erat. Vel intelligitur hoc, quòd non permitterēt eos habitare in locis quos ipſi accepiſſent, ita, quòd aliqui Chananæi inter eos morarētur, & hoc maius peccatum erat, ſi in eodem loco ſimul Iudæi, & Chananæi habitarent permittentibus illos Hebræis. *Ne forte peccare te faciant in me.* Scilicet deducendo ad cultum deorum ſuorum, quod ſatis promptū erat, ſi concederetur omnibus communicatio, quia Gentiles allicerent eos inuitando eos, & aliquando darent

D eis de cibis dęmonib. immolatis, vt patet infra 34. cap. *Peccare te faciant in me.* Ideſt cōmittendo idolatriam. Non dixit ſolùm peccare te faciant, ſed peccare te faciant in me, quia iſtud peccatum eſt contra Deum vehementer: nam licèt in omni peccato Deus offendatur: in nullo tamen magis quā in hoc, quia peccatum ideo malum eſt, quia contra Deum, & includens in ſe formaliter odium diuinæ voluntatis. Cùm autem aliquid magis contra Deum eſt, maius peccatum eſt, ſed idolatria eſt magis contra Deū, q̄ cætera peccata, quæ communiter nos exiſtimamus magna, ergo eſt maior cæteris. Quòd autem ſit magis contra Deum, patet per exemplum de legiſlatore humano: nam omnis, qui peccat agit contra legem, qui autem cōtra legem agit,

Nullo peccato Deus magis offenditur, quā idolatria.

E in legiſlatorem committit, quia lex fortiter effectum, & vim ex poteſtate, & auctoritate legiſlatoris: omnis ergo, qui peccat, iniuriam facit legiſlatori. Sed iſta iniuria poteſt eſſe dupliciter. Quia aliquando ipſum factum, in quo cauſatur iniuria, eſt directè cōtra legiſlatorem, aliquod eſt contra alterum directè, ſed ex transgreſſione legis cauſatur iniuria legiſlatori. Primo modo dicitur eſſe peccatum directè contra legiſlatorem. Vnde ſciendum, quòd in quolibet actu peccati prohibito in aliqua lege cauſatur duplex iniuria, ſi ſit talis actus, qui in aliquam perſonam dirigi poſſit. Vna eſt iniuria, quæ ſit legi, quia contra eius prohibitionem, aut vituperium quicquam geritur. Secunda iniuria eſt ipſi perſonæ, ad quam ipſe actus tendit, qui in ſe malus eſt, & etiam ſi lex non eſſet de illo poſita, fieret iniuria, aut damnum datum ei, cui talia inferentur: vtpote ſi foret lex poſita, quòd nullus alterius bona

Dupliciter cauſatur iniuria contra legiſlatorem.

A diriperet, tunc ſi quiſquam quæ alterius ſunt caperet, primò cōmitteret in legem, quæ vetuit furtum fieri, & quia iniuria legis eſt iniuria legiſlatoris, eſſet in hoc facto iniuria facta legiſlatori, inquantum eſt perſona publica. Secunda iniuria illata hic accipiendo large iniuriam (nam magis debet vocari damnum, cùm tangat res, & non perſonam) ſit ei, cui bona furto ſubtrahuntur: nam dato, quod nulla foret in hoc lex poſita: tamen tolli nequibat, quin ablatis rebus huius furto, & incommodum ſequeretur, & damnum. Tunc datur regula, quòd quando in peccato vtraque iniuria tangit legiſlatorem, eſt peccatum directè contra legiſlatorem, vtpote ſtante lege ſupradicta de non ſubtrahendo furtiuè res alterius, ſi quis furetur res ipſius legiſlatoris, dupliciter peccat. Primo quia agit iniuriam

Si ſtante lege de non furando, quis furetur bona legiſlatoris, dupliciter eū offendit.

B legi vetanti furtum, & hæc iniuria eſt ipſius legiſlatoris. Secundò eſt iniuria, ſiue damnum legiſlatori, quia damnum rerum ablatarum ipſi incumbit. Et dato, quòd Lex non exiſteret poſita, iſtud damnum eſſet ipſi ferenti legem: iſtud ergo peccatum eſt directè in legiſlatorem. Sicut ergo reperitur in legiſlatore humano, ita in Deo reperitur, qui legem in mentibus noſtris indidit naturalem, contra quam facientes in ipſum cōmittimus, tradidit, & præter hanc quandam aliam in moribus, quæ actiones humanas particularius explicuit. Et hæc fuit tam Lex vetus pro tempore ſuo, quā nouum teſtamentum pro ſemper. Agendo autem contra iſtam legem Dei, eſt duplex iniuria in quolibet actu. Prima, ſecundum quam Deum offendimus, quia præceptis eius repugnauimus. Secunda, qua alicui no

C cuimus, ad quem actus iſte dirigebatur, vtpote lege diuina ſancitum eſt, non occides, non furaris ſi quis autem furetur, aut occidat, committit in legem, & hæc iniuria pertinet ad Deum, qui eſt legiſlator, ſecundò iniuriam facimus proximo, quem occidimus, aut percutimus, ſiue cui bona auferimus, ſed iſta ſecunda iniuria non ſit Deo, quia nec ei quicquam furto ſubtrahimus, nec eum occidere valemus, ideo licèt hic contra Deum peccetur, tamen non eſt peccatum directè contra Deum, quia non venit ei vtraq; iniuria. Si autem aliquis neget Deum, aut colat idolum, neceſſe eſt eſſe hic duplicem iniuriam. Prima eſt, quia contra eius legem agimus vetante habere Deos alienos, in idolatria autem ſemper tenetur aliquis Deus alienus, ergo erit ex hoc iniuria Deo, ſicut in omnibus alijs a-

Si aliquis neget Deum, aut idolū colat, duplex iniuria Deo eſt.

D ctibus. Secunda iniuria eſt, quia tollitur honor debitus alicui: nam cultus latriæ eſt quidam actus ſoli ſummo bono debitus: ſi ergo aliquis exhibeat iſtum cultum alicui alteri, nonne fecerit iniuriam ei, cui iſtum honorē abſtulerit, nullus inquam de hoc dubitare valebit, ſed Deus eſt iſtud ſummum atque infinitum bonum. Ergo cùm alijs rebus talem honorem impenderimus, illi ſummo Deo debitum honorem ſubtrahimus, & in eum delinquimus, veluti cùm alicui homini res ſuas auferimus, & longè amplius inquantum honoris pretium vtilium rerum exiſtimationē excedit: erit ergo idolatria directè contra Deum, quia in ea vtraque iniuria Deo euenit, ideo rectè in litera dictum eſt. Peccare te faciant in me, ideſt ſi cum eis commu-

E nicas inducent te ad tale peccatum, quod eſt directè contra me. Et ex hoc ſequitur id, quod communiter dicimus diſtinguentes peccata, & præcepta, ſ. quòd quædam pręcepta ordinant in Deum, & quædam ordinant in proximum, cùm tamen omnia ordinent in Deum, & quædam peccata dicimus eſſe in Deum, quædam verò in proximū: cùm tamen omnia ſint in Deū, ſed vocantur præcepta dirigentia in Deum, quando dirigunt nos circa tales actus, in quibus totus actus tendit in Deum, & in nullū alterū, & dicuntur peccata in Deum, quando vtraque iniuria, quæ in peccato eſt, tendit in Deum, & hoc ſit in præceptis primæ tabulæ, ideo illa dirigunt in Deum. In præceptis autem ſecundæ tabulæ ſolùm eſt vnam iniuriam contra Deum reperire, ſcilicet ſi tranſeamus agentes in legem: ipſum tamen factum non tendit in Deum, ſed in proximum, vt adulterium, furtum, & homicidium, & cætera, ideo

Quando aliquis peccat in præceptis primæ tabulæ, dupliciter Deum offendit.

non

F non dicuntur dirigere iſta præcepta in Deum, & ſubditur hic in litera quid ſit hoc peccatum, quod eſt directè in Deum. *Si ſerUieris dijs eorum*. Seruire autem dijs alienis idolatria eſt. Dicitur autem idolatria cultus, vel honor alicuius imaginis, vel ſtatuæ, quia idolatria ab idolis originem trahit, idolum autem vocatur quæcunque imago rei, quocunque modo pingatur, aut ſculpatur: nam, & ipſas ſpecies viſibiles, cùm in ſpeculis ſunt vbi propriè exprimuntur, aut in pupilla, quæ naturæ ſpecularis eſt, ab alijs cernũtur, Græci idola vocant non tamen ſolùm eſt prohibitus nomine idolatriæ cultus ſtatuarum, aut imaginum: nam nec Angelum quemquam, vel dæmonem, aut humanum ſpiritum colere licet; quia tamen vulgares ſola quæ ſenſibilia ſunt conſiderantes, cultum ſuum Deo debitum,

G rebus corporalibus impendebant, ſpirituales res vix intelligentes, a communioribus totus cultus indebitus Idolatriæ nomen ſortitus eſt. *Quod certe erit tibi in ſcandalum.* Hic eſt duplex ſenſus ſecundum quòd iſtud relatiuum, quod poteſt referri ad duo; ſi enim referatur ad illa ſuperiora, ſcilicet non inibis cum eis fœdus, nec habitabunt in terra veſtra, eſt ſenſus, quòd ſi habitent, certiſſimè erit ſcandalum Iſraelitis, quia non erat dubium, quòd inde ſequeretur eis declinare ad cultum Idolorum: occaſio autem faciendi aliquod turpe, aut quocunque modo malum vocatur ſcandalum, & in hoc non erat dubium, quin Iudæi allicerentur ad colendum Deos Gentium, ſi inirent amicitias cùm Gentilibus, vel ſi permitterent eos habitare in terra ſua, ſicut poſtea factum fuit. Alio modo poteſt referri iſtud relatiuum, quod, ad illud quod immediatè dicebatur, ſcilicet nec inietis fœdus cum dijs eorum, nè peccare vos faciant in me, ſi ſeruieritis eis. Et tunc accipitur ſcandalum non pro occaſione peccandi, ſicut ſupra dicebatur, quia ipſe Deorum cultus, & fœderatio cum eis peccatum eſt, ſed accipitur pro occaſione pœnæ; nam ſi Iſraelitæ colerent Deos alienos, certiſſimè erat eis occaſio pœnæ: nam Deus puniebat eos magis, quam pro alijs peccatis, tradens illos in manus diripientium, & occidentium, vt patet in omnibus libris Hiſtoricis Sacræ Scripturæ, & maximè in libro Iudicum, vbi tot ſunt direptiones, quot Iudices.

Quid idolum vocetur.

VENETIIS, M. D. C. XIIII.

Apud Danielem Biſſuccium.